

SCHOOL OF THEOLOGY AT CLAREMONT

10017034669

The Library
of the
CLAREMONT

SCHOOL OF THEOLOGY

1325 North College Avenue
Claremont, CA 91711-3199
1/800-626-7820

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALIQUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUOLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT CÆVUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARACTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTanter SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM; AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUASTANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCOS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEPTUAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA QUINQUE ET TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTRORIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTE CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS XCIX.

S. PAULINUS AQUILEIENSIS, THEODORUS CANTUARIENSIS, ET ALII BENE MULTI.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

ac metaphorico, sed de materiali et m loqui necesse est. Denique si mu- is accessus olim interdicebatur, per officii tempora, non autem, cum eu- pienda esset, illud eis prohibitum fuit. Primis Ecclesiæ sæculis vocem *altare* tam a Patribus, qui, cum adversus tarent, ulla Christianis altaria fuisse negabant. Sed his facile respondeas illam *altare* ab Ignatio, quidni et ab quorum scripta perierunt, non raro, irpatam. Secundo, si primi Ecclesiæ contra paganos scriptis et disputa- Christianis altaria fuisse dixerunt, bus aut sermonibus ad Christianos os altaria habuisse asserunt. Quanti- antiquissimi illi scriptores sibi ipsis non possint, iidem procul dubio, ientur, ibi de altaribus publicis, in cia maximo a paratu, et paganorum sunt intelligendi. Et certe cum ipsi verum corporis et sanguinis Christi ne omni asseveratione affirmant, apud rum ac proprium altare aliquod fuisse, tuerunt

tiae sacramento disserens D. Ignatius t divinum hunc cibum quoddam esse od producit immortalitatem : *Φάρμακον*, et pharmacum immortalitatis (67), et nomine istud divinum sacramentum imque addit quod sacramentum hoc ne moriamur, sed vivamus semper in Magnificæ huiusmodi phrases in au- gusto, sicut est D. Ignatius, summam endunt venerationem, quæ colebantur ysteria primis Ecclesiæ temporibus.

ARTICULUS II.

OBSERVATIONES MORALES.

gationes episcopos, presbyteros ac dia- nentes, Christianorum insuper munia s in epistola ad Polycarpum (68) per- a magnis etiam laudibus ornat cæli- 9) agentes : eos tamen propterea inani non vult. Illi vero, qui nuptias con- lit ipse (70) id episcopo annuente fa- tiæ secundum Deum sint, non secun- tem.

ad Ephesios sanctus martyr commen-

. Laodicænum, canone 44.

ad Ephes., cap. 20.

uis potest in castitate manere ad ho- Dominicæ, in humilitate maneat. Si

Et si se majorem episcopo censet, st. ad Polycarp., c. 5.

et ut sponsi et sponsæ de sententia igium faciant, quo nuptiæ sint secun-

dat, fidem ac charitatem (71); orationis publicæ enumerat utilitates (72). « Nemo erret, ait S. Ignatius, nisi quis intra altare sit privatus pane Dei : si enim unius atque alterius precatio tantas vires habet, quanta magis illa, quæ episcopi est, vel totius Ecclesiæ. Qui igitur in conventum non venit, hic jam superbia elatus est, et seipsum separavit. Date itaque operam, » ait insuper ad eosdem Ephesios, « ut crebrius congregemini, ad gratias Deo agendas, illiusque gloriam : quando enim sæpius in idem loci convenitis, labefactantur vires Satanæ, et concordia vestræ fidei solvitur exitium, quod ille infert. » Si gravissimæ huiusmodi veritates profunde in mentibus fidelium nostræ ætatis insculptæ essent, nequitiam innumeros conspiceremus, qui absque legitima causa et contra verum Ecclesiæ spiritum, sacrosancto missæ sacrificio, et divinis propriæ parœciæ officiis, ac si revera immunes essent, raro aut nunquam omnino intersunt. Si autem maximæ utilitates, quæ fidelibus obveniunt Christianis hisce a conventibus, eos non tangunt, movere saltem deberent pericula, quibus exponuntur, dum seipsos ab illis segregant.

Complura denique memoratu dignissima de fide, charitate, ac timore tradit S. martyr : de fide quidem, atque charitate ita loquitur : « Principium quidem (vitæ) fides, finis vero charitas (I Tim. 1, 5). » « Hæc autem duo in unum coeuntia Dei sunt : omnia vero alia ad probitatem consecutanea sunt.

dum Dominum, et non secundum cupiditatem. » Ibidem. En requirit S. doctor sententiam, seu benedictionem episcopi, ut nuptiæ conferant gratiam.

(71) Epistola ad Ephes., cap. 8 et 14. Vide nostram Analysisin laudatæ epistolæ.

(72) Epist. ad Ephes., cap. 6 et 15.

(73) Ad Ephes. Ep., cap. 14 et 8, dicit : « Carnales spiritualia exercere nequeunt, neque spirituales carnalia, sicut nec fides, quæ incredulitatis sunt, nec incredulitas, quæ fidei ; quæ vero et secundum carnem agitis, ea spiritualia sunt, in Jesu enim Christo omnia agitis. »

(74) Eoist. ad Ephes., cap. 9.

Nullus fidem repromittens peccat, neque charitatem possidens odit. Manifesta est arbor ex fructibus ipsius : similiter qui profitentur se Christiani esse, ex iis, quæ facient, cernuntur. Non enim in repromissionis opus, sed per virtutem fidei, si inveniatur usque ad finem (73). » De timore quædam habet : Revereamur, et timeamus Deum, ne in iudicium nobis cedat. Aut eam futuram timeamus iram, aut præsentem gratiam diligamus, unum ex duobus, modo in Christo inveniamur ad veram vitam vivendam (74).

ARTICULUS III

OBSERVATIONES DISCIPLINARES.

Præter jam alia inter dogmaticas animarum observationes occurrentia disciplinæ puncta, illud etiam S. Ignatii epistolis adnotandum est, cum episcopus quemdam ab ecclesia sua sine ulla reductio abesse contingeret, ejus tamen ministerium et causa ad seniores (75) et presbyteris delatum fuisse, atque sæpe juniorem presbyterum (76) scribitur posthabitis ad episcopatum evectum fuisse.

Observamus postremo Dominicam tunc Sabbatum loco in Jesu Christi resurrectionis memoriam solitam esse. Inquit enim S. Ignatius in epistola ad Magnesianos (77) : « Ad novitatem vitæ veneritis (prophetæ) non amplius Sabbatum colentes, juxta Dominicam viventes, in qua et vita nostra exorta est per Jesum Christum et mortem ipsius.

(75) « Memores estote in precibus vestris Ecclesiæ, quæ est in Syria quæ pro me a Deo pastore constituta est. Solus ipsam Jesus Christus vice episcopi gerit, et vestra charitas. » Ad Rom., cap. ix.

(76) « Vos decet non familiariter ac superbe ætate episcopi, sed secundum virtutem Dei Patris omnem impertiri illi reverentiam ; quemadmodum novi sanctos facere presbyteros ; non respiciendo ad apparentem juvenilem ordinationem, sed uterque in Deo cedentes ipsi ? non ipsi autem Patri Jesu Christi omnium episcopo. » Ad Magnes., cap. 3.

(77) Ad Magnes., cap. 9.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB *XVO* APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUNTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM PŒLIENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, quo CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, ex quo LECTORI COMPERIRE SIT OCVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIE DECURSU CONSTANTER SIMILIS. PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTII III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM; AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUASTANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILIE FRANCOS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIE GRÆCO-LATINA SEPTUAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA QUINQUE ET TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTE CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIE SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS XCIX.

S. PAULINUS AQUILEIENSIS, THEODORUS CANTUARIENSIS, ET ALII BENE MULTI.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUCE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte* et de *Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clicage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'invraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, laissent, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Rome, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les Bollandistes, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire* générale, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM IX, ANNI 804-825.

SANCTI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

OPERA OMNIA

JUXTA PRÆSTANTISSIMAM MADRISI UTINENSIS CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERI EDITIONEM VENETAM.

ACCEDIT

THEODORI ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

PŒNITENTIALE

CURA AC STUDIO D. PETIT OMNIBUS QUÆ REPERIRI POTUERUNT EJUSDEM CAPITULIS ADAUCTUM.

INTERMISCENTUR

POETÆ SAXONIS; S. SIMPERTI ABBATIS MURBACENSIS; S. LUDGERI MIMICARDEFORDENSIS EPISCOPI;
JOSEPHI ALGUINI DISCIPULI; FARDULFI SANDIONYSIANI ABBATIS; DAGULFI; S. ANGILBERTI CENTULENSIS ABBATIS;
LEIDRADI LUGDUNENSIS EPISCOPI; AMALARIJ TREVIRENSIS ARCHIEPISCOPI,

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT UNIVERSA.

TOMUM CLAUDIT

SUPPLEMENTUM AD AUCTORES INCERTI ANNI SÆCULI VIII.

NEMPE

ASCARICI ET TUSAREDI EPISTOLÆ.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 8 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM IX, ANNUS 804.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XCIX CONTINENTUR.

S. PAULINUS AQUILEIENSIS PATRIARCHA.

<i>Rm̃i J. F. Madrisii, congregationis Oratorii presbyteri, Præfatio in suam S. Paulini Operum editionem.</i>	9
<i>S. Paulini Vita, ab eodem editore adornata.</i>	17
<i>S. Paulini Vita altera, auctore Marco Antonio Nicoletti.</i>	144

S. PAULINI OPERA.

<i>Libellus contra Elipandum, decreto concilii Francofordiensis anno 794 missus ad provincias Hispaniæ.</i>	154
<i>Epistola ad Heistulfum qui uxorem suam occiderat causa adulterii propter unius testimonium.</i>	181
<i>Liber exhortatorius ad Henricum comitem Foro-Juliensem.</i>	197
<i>Concilium Foro-Julienae a S. Paulino congregatum sub Leone papa III.</i>	285
<i>Contra Felicem Urgellitanum libri tres, quibus præmittitur epistola Paulini ad Carolum regem.</i>	313
<i>Carmen de regula fidei.</i>	467
<i>Apologia pro carmine suo.</i>	471
<i>Hymni varii et Rhythmi.</i>	479
<i>Epistolarum fragmenta.</i>	503
<i>Epistola ad Carolum Magnum de gestis in synodo apud Altinum celebrata anno 803.</i>	512
<i>J. F. Madrisii Dissertationes sex in opera S. Paulini.</i>	519
<i>Appendices actorum veterum.</i>	627
<i>Versus Paulini de Herico duce, ex cod. S. Martialis Lemovicensis 76, nunc Regio.</i>	683

ANONYMUS POETA SAXO.

<i>Præmonitum.</i>	685
<i>De gestis Caroli Magni libri quinque.</i>	685

S. SIMPERTUS, ABBAS MURBACENSIS.

<i>Notitia.</i>	737
<i>Regularia statuta monasterii Murbacensis.</i>	737
<i>Epistola encyclica.</i>	743
<i>Indiculus ad episcopum.</i>	743

S. LUDGERUS MIMIGARDEFORDENSIS EPISCOPUS.

<i>Notitia.</i>	745
<i>Vita S. Gregorii, abbatis Trajectensis ad Rhenum, S. Ludgeri magistri.</i>	749
<i>Acta seu Vita S. Ludgeri, auctore Alfrido Monasteriensi.</i>	769

JOSEPHUS ALCUINI DISCIPULUS.

<i>Notitia.</i>	821
<i>Carmen ad S. Ludgerum.</i>	821
<i>Versus præmissi epitomæ suæ commentarium B. Hieronymi in Isaiam.</i>	821

FARDULFUS SANDIONYSIANUS ABBAS.

<i>Notitia ex Gallia Christiana</i>	823
<i>Carmina pia.</i>	823

DAGULFUS.

<i>Notitia.</i>	825
<i>Dagulfi octodecastichon quo Psalterium suum aureis litteris exaratum Carolo Magno nuncupat.</i>	825

S. ANGILBERTUS CENTULENSIS ABBAS.

<i>Notitia ex Mabill. Act. ord. S. Bened.</i>	825
<i>De restauratione monasterii Centulensis.</i>	841
<i>Statuta quædam.</i>	849
<i>Carmina.</i>	849

LEIDRABUS LUGDUNENSIS EPISCOPUS.

<i>Liber de sacramento Baptismi, ad Carolum Magnum.</i>	855
<i>Epistolæ ad eundem.</i>	871

AMALARIUS TREVIRENSIS ARCHIEPISCOPUS.

<i>De caeremoniis Baptismi.</i>	897
---------------------------------	-----

THEODORUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

<i>Jacobi Petit ad Theodori Pœnitentiale Præfatio.</i>	901
<i>Pœnitentiale.</i>	927
<i>Theodori doctrina de pœnitentia ab omni novitatis suspitione vindicata.</i>	1165

ASCARICUS ET TUSAREDUS.

<i>Gothofredi Heine Monitum ad sequentes Ascarici et Tusaredi Epistolas, in quo de ambobus inquiritur.</i>	1251
<i>Ascarici et Tusaredi epistolæ mutue.</i>	1251
<i>Index in S. Paulinum Aquileiensem.</i>	1259

SANCTUS PAULINUS

PATRIARCHA AQUILEIENSIS.

(Juxta J. F. Madrisii editionem.)

PRÆFATIO GENERALIS.

[i] I. Ea fuit fere semper insigniorum scriptorum, uti laudabiliter invecta, ita religiose servata consuetudo, ut cum manus ad opus quodlibet prodendum admovent, non statim et ipso in limine a proposita materia exordium traherent: sed prius rationem operis sui reddendo, media adhibita, finem intentum proponendo, præliminari dissertatione præfarentur. Adeo autem in dies mos inolevit, ut in præsentiarum sicuti jure ab omnibus expetitur, ita omnium injuria præfatio a scriptore subtraheretur. Etenim qui operi legendo sese accingunt, merito scire avent, quis auctor sibi finis præstituerit, quo studium suum laborque collimet, quam sibi viam, quæ media arripere destinaverit ad scopum suum assequendum; ut his prius cognitis sibi sit consumtum, qui in incertum operam tempusque terere verentur. Sed ut verum fatear, ipsi quoque scriptori summopere hoc confert institutum: nam præposita dissertatione, quasi manu ducere lectorem solet ad metam præstitutam operis, et quam ipse elegit viam ad eam assequendam, cogit subire. Cui cum non sit arbitrium alio deflectere, nec scopum alium statuere, nec media, quam quæ scriptor prodit; illis stantibus et non aliis, sententiam de opere pronuntiare non ad libitum, sed ad propositum habet necesse. Quæ cum ita sint, visum quoque nobis fuit, vestigia de litteraria re bene meritorum terentes, rationem reddere operis nostri, intentionemque præmonstrare, quibusve mediis usi fuerimus, exponere; ut non aliud de labore nostro judicium fiat, quam quod nobis in subjecta materia proposuerimus: videlicet bene ne, an male; prope ne, an procul; vere ne, an falso album nostrum attigerimus.

II. Igitur sancti Patris nostri Paulini, patriarchæ Aquileiensis, Opera vulgare delegimus. Quo in delectu non unico fine fuimus emoti. Etenim sanctissimi viri, cui tot titulis provincia nostra obstringitur, jam ferme a mille annis opera hinc inde dispersa, nobis dolentibus prima cogitatio subiit in unum corpus redigere, ne forte fortuna quæ ad nos usque pervenerunt, eundem adversæ sortis nanciscerentur eventum quem cætera, quæ indubie plura cum fuerint, nunc periisse sera et supervacanea lamentatione conquerimus. Huic malo averruncando studentes, aliud mente propositum habuimus, decus scilicet ipsius Patris, et legentium utilitatem. Non enim magni fieri solent, quæ non magni fieri visa sunt. Cum autem piora secula non nisi inter cæterorum Patrum opera labores Paulini obiter et ex data occasione inseruerint, nihil mirum si aliquibus non pensim habiti sint, neglecti, nec lecti. Insuper cum Paulini titulo libri non inscriberentur, sed alio vulgati essent nomine, gloria auctoris, etiam apud eos quibus honor tanti Patris cordi futurus erat, non poterat non latere. Consultum ergo scriptoris nostri nomini credidimus, si opera ab ignobili dispersione vindicata in justam collecta molem traderemus: ut cum a reliquis, quamvis illustribus viris, segregaverimus; non ab alterius consortio, quasi indiga aliena ope fulciri, decus sortitura, sed ex se sibi famam indeptura nata esse manifestaremus.

[ii] III. Prospicientes autem decori auctoris, legentium quoque utilitati una simul prospeximus. Paucos enim admodum credimus, quibus otii et temporis tanta futura sit copia, ut Paulini libris incumbere volentes, modo hunc, modo illum scriptorem præ manibus tenere improbo labore patiantur. Adde quod licet inveniantur, qui se hujusmodi fastidio subjicere non formident, adhuc res in arduo est posita. Non enim obvii sunt scriptores, quos inter, quod Paulini est, inveniantur. Imo cum rari plerique admodum sint, nec in minoribus bibliothecis habeantur, non vulgari dispendio essent comparandi. Sed non cuius homini contingit adire Corinthum. Ergo cum majori procul dubio numero censeantur, quibus domi est curta supellex, his gratificari studemus, cum Paulini Opera in unum collecta corpus, quod non magni staret, proponimus.

IV. His omnibus ratio alia non flocci facienda accessit. Ea nunc tempestate versamur, cui præ omnibus præteritis veritas sit obstricta: quippe ausim dicere, vix alia ætate majori conatu ad se prodendam adfectos scriptores, quam sit præsens, invenit. Tot vicibus ad examen res proponende, tot leges critices observande, tot criteria adhibenda, tot collationes, tot observationes, tot note in gratiam unius veritatis assumuntur, ut pari scrupulo ad Lylium lapidem aurum ipsum se senserit nunquam et nusquam probatum. Cum autem proprium sit et innatum, in vetitum niti; id majores exere vires et aciores conatus scriptores sibi proposuerunt, ubi crassioribus tenebris veritas visa est obvoluta. Ea propter in comperto cum sit, nullam majus discrimen passam esse rem litterariam ecclesiasticam quam ætate quam melius avi dicant, factum est ut ad illius temporis illustrandam nervos omnes impendendos sibi statuere viros clarioris videamus. Etenim tenebrosa illa secula severioribus Masis destituta, et genio cultioris eruditionis exsulante, a barbarie ignorantiaque grassantibus turpiter foedata fuisse, dolendum ex corde esset, nisi bonis avibus ream eo versam comperissemus, ut studiis, vigiliis, incubrationibus sapientum virorum inde majus lumen decusque haurirent, unde densiori caligine olim premebantur: et gratiora fierent sudore præsentium, quo horridiora videbantur præteritorum, ignavia ne dicam, an infortunio?

Scelera ipsa nefasque
Hæ mercede placent....

Itaque cum Paulinus noster cæca illa ætate floruerit, scriptis suis non sterilem nec angustum campum præbuit studiis et laboribus nostris, jam jam ad decennium protractis, ut illustrationes quibus dogma, vel disciplina, vel historia indigerent, pro virili apponeremus: et morem commendabilem, qui in dies nunc invaluit, sequentes, dum auctorem mediæ ætatis producimus, a colluvie barbariæ litteras detergere, et a fuligine errorum veritatem vindicare conaremur. Quo ordine autem et quibus mediis factum sit, accipe.

V. Chronologia aridum quidem studium, sed historica veritatis fax calculis probabilioribus nobis fuit statuenda, ut ad annos certiores scripta Paulini affigeremus; initi autem computi opportunus in locis rationem reddentes. Ea proposita, ordinem in collocatione operum tenuimus, quem epochæ cujuscunque credidimus convenire. Igitur libellus, Sacrosyllabus dictus, anno 794 in concilio Francofordiensi exhibitus, et nomine Itatorum præsulum in synodo receptus, atque universorum Patrum decreto Hispanis episcopis directus, quo Felicis et Elipandi errores retunduntur, primum locum obtinet. Cum autem Adversaria Gasparis Barthii nobis exhiberent quædam capitula, quæ in Paulini Sacrosyllabus illustrandum instituit, ea omittenda non duximus. Quapropter propria cuique paragrapho apposuvimus, nostra quædam addentes, quæ majus lumen putavimus allatura.

VI. Ex eodem concilio latam subdimus Sacrosyllabo epistolam Paulini de pœnitentia Heistulfi. Credita fuit aliquando Stephani V pape opus, et hujus nomine a Gratiano in Juris canonici corpus inserta. Ex præfatione, quam notis [iii] præmittimus, Paulini esse fetum legitimum demonstramus. Quia autem ad illustrationem eorum quæ in epistola proponuntur, glossa canonici Juris nonnihil favet, eam quoque subjicimus, interpositis ex nostro penu quibusdam.

VII. Accedit his liber Exhortationis ad Henricum ducem nostrum Forojuliensem, inter Opera sancti Augustini quandoque vulgatus sub titulo *de Salutaribus Documentis*, nunc Paulino tanquam vero parenti a Patribus Benedictinis congregationis sancti Mauri restitutus. Quos inter P. Garnerius, nuperrimus Operum sancti Basilli editor, librum Admonitionis ad filium spirituales cum fateatur non esse Basilli, et auctorem se ignorare; miramur a suorum nemine monitum, pro meliori parte ex hoc Paulini opere esse decerptum. Ex eo enim, quod a cap. 20 ad 45 usque in hac Expositione Paulinus noster scripsit, suam Admonitionem forte monachus quidam consarcinavit, et asceterio addictis accommodavit. Hoc in notis ad idem cap. 20 advertimus. Hoc opus Paulini citra ann. 795 enatum putamus.

VIII. Ad annum 796 concilium Forojuliense locamus, quod indubie inter Opera Paulini est reponendum, nedum quia ipsum coegit, verum etiam quia scripsit. Canonibus 14 qui subjiciuntur, præter breviores notas, quibus particularia occurrunt, ut fit in cæteris, illustrantur, observationes addidimus, quibus præcipue discipline ecclesiasticæ vigorem in prospectum educimus, et consuetudinum rituumque quorundam, in dies adhuc nostros superstitem, originem sive antiquitatem proferimus.

IX. Sequuntur libri tres contra Felicem anno 796 præter propter conscripti. Hi prodierunt opera Andreæ Duchesne, sive Quercetani, una cum Operibus beati Alcuini. Ante hanc editionem, quæ prodit Parisiis anno 1617, lucem publicam non viderunt, sed neque post ipsam, ni fallimur. Hinc evenit ut conferre variantes lectiones (ut in superioribus fecimus) haudquaquam poterimus. Non omisimus tamen opportunas notas apponere ad textus vel materiæ explicationem, cum illustratione indigere credidimus. Præmissi Paulinus epistolam nuncupatoriam regi Carolo, ex cujus verbis nobis visum est indicatum tempus, quo libri prodierunt, nempe annus bissextilis 796. In Duchesniana editione sine capitum distinctione et sine titulis libri produntur. Putavimus lectori consultum, si discretis capitulis et titulis appositis, ad tedium quod proluxa nec interpolata lectio parere solet, levandum tractationem partiremus. Quamvis autem epistolarum fragmenta, ex eo quidem quod fragmenta sint, post opera completa perfectaque rejecerimus; fragmentum nihilominus cujusdam epistolæ, quæ de suis libris est, libris ipsis adnectimus.

X. Sicuti autem Paulinus una cum tribus hisce libris Regulam fidei prodidit, eam ipsis statim subjungimus, quæ claudit opera certæ alicui epochæ (si demas synodum Altinensem, de qua infra) affligenda: et caput eam constituimus Carminum, quæ nobis incerti temporis sunt, quia et ipsa carmen est; quam sequitur quædam velut Apologia pro ipsa, a vitiligatorum peditribus frigidis insulsisque criminationibus vindicanda.

XI. Sequuntur igitur Carmina. Hæc sunt hymni nonnulli Pauliniani in honorem sanctorum: quorum secundus vindicis appositus Paulini esse, non Elpidis uxoris Boethii ostendimus. Hymnus V, de sancto Marco evangelista, nunc primum prodit. Sufficit illum cum cæteris conferre ut Paulini agnoscatur. Si innotuisset antea recentioribus criticis, non adeo debacchati essent in traditionem nostram de adventu in has oras sancti Marci. Rhythmus sequitur Carmina. Hic est de Nativitate Domini. Dolemus autem quam maxime, Rhythmum *De excidio Aquileiæ*, cujus notitiam ex Georgio Cassandro hausimus, in vanum hucusque perquisisse. Ex his videbis quam falso dixerit Gulielmus Cave, Hymnos Paulini interisse.

XII. Post hæc subdimus fragmenta aliquot Epistolarum Paulini, quarum licet [iv] tempus scriptionis non pateat, non omittimus tamen conjecturas addere, quibus annis possint affligi.

XIII. Claudit tandem Opera Paulini ejus epistola de actis in synodo Altinensi; quæ cum anno 803 celebrata fuerit, et Paulinus initio anni 804 e vivis excesserit, tanquam postremum ejus opus in calce locamus. Ex mendosissimis codicibus prodit pars quidem ejus; id est initium et finis ex Vaticano per Baronium, integra epistola per Baluzium. Variantes lectiones apponimus, ubi fieri datum est. Ubi alia lectio non adfuit, Notis conjectando animadvertimus. Textum ubi legimus, proferimus, memores legis Pythagoræ Mnesarchi filii, Samii, quæ libris addere quidquam aut innovare prohibet; sed eos ut ut primum scripti sunt, manere jubet, quacunque demum fortuna aut arte conscripti sunt: ut habet Synesius in Dione. Corrupti quidem Paulini libri vel amanuensium vel librariorum vitio sunt: et summo opere exoptabamus cum ms. conferre, si licuisset. Sed, ut nos etiam monuit P. Bernardus a Montfaucon, epistola nobis data Lutetiæ vii Kal. Feb. 1750, mss. Paulini perrara sunt, nec facili negotio reperienda. Hinc, quia (ut idem Synesius l. c. paulo infra ait) *Corrupti isti libri mentem, quæ oculis præsit, desiderare videntur*; mentem apposuvimus quantum nobis natura donavit, ut sensum ambiguum ancepitumque cognoscentes, lectionem probabiliorum et verisimiliorum seligeremus.

XIV. Hæc, quæ recensuimus, sunt quæ de Paulini operibus ad manus nostras venerant; quo labore, quo studio, non est quod multis dicam: nam periti viri facile conjectabant, quin dicam; imperiti, etsi dicam non credent. Majus quippe opus, quod in perquirendo in cassum cessit, quam quod fine suo frustratum haud fuit. Non est autem quod eorum qui symbolas contulerunt, et labori nostro manus dederunt, vel duros se obtulerunt, memoria ex corde excidat, et, ut est in proverbio, vestigium

ollæ in cinere amica nomina computemus; quin potius in grati animi perennandum argumentum, et honoris ergo recensere hic placet: videbitque lector, quousque provenerint ausus nostri, ut omnibus numeris, quantum in nobis futurum erat, absolutum perfectumque opus prodiret.

XV. Duo erant volumina, quorum ope destituti haudquaquam collectionem nostram ad umbilicum perducere poteramus, Georgii Cassandri, et Alcuini; quorum ille hymnos, hic libros tres contra Felicem suppeditaret. Et quidem ut pote admodum rari, inter nostrates non inventi, et nec auro comparandi, quippe apud bibliopolas non prostarent, aliunde erant petendi. Vir cl. Apostolus Zenus, de litteris in dies bene mereri non desinens, primum se commodaturum, cum Utini diebus aliquot commoraretur, promisit; et quod promisit implevit, Venetiis Cassandrum transmittens, et ne dum ad necessitatem, sed ad libitum usque ejus usum concedens. Alterum rogatus Mediolano detulit, cum adiret Utinum, Pater Nicolaus Calsamila soc. Jesu, conciones quadagesimales an. 1729 in ecclesia majori Utin. iterato habiturus, et pro tempore prædicationis eo uti permisit. Quod temporis spatium admodum breve fuit ad Paulinum transcribendum, ad Alcuinum evolvendum, et quod ad propositum erat, extrahendum; præcipue cum tunc temporis tristioribus curis teneremur, qui Nicolaum Madrisium patrum nostrum, studiorum orbi satis notum, prid. Kal. Apriles sub oculis nostris post diuinam ἀσπρίτιδος valetudinem emori; et tredecim post dies Veniliam, et Palladium de Olivis sanguine ortam, matrem nostram, feminam prudentia, religione, charitate in pauperes præ primis commendabilem, ab humanis exemptam cerne emus: quibus suprema pietatis officia cum subtrahere haud potuissemus, studia nostra exhinc intermissa, duplicatis vigiliis postea et acriori conatu reparare curavimus, et tandem ad summam lineam devenimus transcriptionis, desudate ne dicam, an improbi laboris?

XVI. Hi erant scriptores e quorum lucurationibus haurienda erant non infima [v] Paulini opera, qui ab aliis regionibus fuerant exportandi. Cætera autem jam nos ante paravimus, si demas hymnum 1 a cardinali Thomasio proditum, quem P. Franciscus Berlandus clericus regularis Theatinus Venetiis transmisit. Dum vero hæc colligebamus et transcribebamur, non omittebamus viros illustriores adire per epistolas, qui perhumaniter votis nostris se morem gessuros rescripserunt, bibliothecas versando, et si quid Paulini ad manum occurreret, communicaturos: et nisi quia re vera parum vel nihil supersit Paulini quod ad nos non pervenerit, haudquaquam dubitamus, libentissime quod spondebant impleturos fuisse, fidemque suam honestissime liberaturos. Cl. vir Scipio Maffei Verona scripsit, se nusquam et nunquam in aliquod Paulini ms. incidisse, quanquam fere innumeri fuissent codices quos evolvisset; se tamen Mediolanum epistolam missurum, ut Ambrosianæ bibliothecæ evolverentur volumina: cujus diligentiam nihil profuturam jam noveramus ex rescriptis VV. cl. Josephi Saxii Ambrosianæ bibliothecarii, et Ludovici Antonii Muratorii; quorum prior se excusasse libros, nihil tamen invenisse rescripsit; alter, qui de eadem bibliotheca experientia diutina consultissimus erat, frustraneum supervacaneumque opus futurum inquirere respondit. Adivimus et Romam illustrissimum Fontaninum nostratem, cui præ cæteris esse cordi debuisse credebamus res patriæ futuras. Rescripsit paucis, se nihil præter id quod in indice bibliothecæ cardinalis imperialis, quem ipse ediderat, suppeditandum habere. Verum boni Numinis ope nonnulla prodimus quæ ipse non recensuerat.

XVII. Cum interim in Italia casso labore desudare conspiceremus, nos haud continuimus, quin trans Alpes excurreremus. Galliam, Belgium, Germaniam litteris datis subivimus, virosque fama eruditionis clariores accessimus, ut operi inchoato suppetias ferrent. Hos inter P. Bernardus a Montfaucon, monachus Benedictinus et congregatione sancti Mauri, Lutetia humaniter postulatis nostris iterato respondit, se ut primum litteras nostras accepit, serinia sua lustrare, sed in cassum: monuit (ut jam dicebamus) Codices mss. hujusce nostri scriptoris admodum raros esse; si qua autem occurrissent se ad illum spectantia, ea libentissime indicaturo. Idem ferre parique urbanitate habuimus ex rescripto P. Joannis Baptistæ Solerti soc. Jesu Antuerpiæ, qui socios studiorum suorum in mss. quorum ingens apud eos est copia, evolvendis non est veritus occupare. Bibliothecam Vindobonensem ope cl. viri Jacobi Marinoni Utinensis nostri, mathematici Augustissimi Caroli VI Cæsaris, petivimus; nihilque (respondit ipse) Paulini in mss. ejusdem, quanquam numerosi admodum sint, inventum. Quid plura? Illustrissimum Dominicum Passionem, cum Utinum anno 1751 pertransiret, Vindobonam apostolicæ sedis nuntius profecturus, adivimus; cujus humanitatem nedum ex publica fama, sed ex ore quondam patris nostri Nicolai, quam in se ipsum Romæ expertus fuerat, testatam habentes, revera probavimus. Cum enim susceptos labores nostros accepisset, manum se daturum, et investigaturum, suaque auctoritate alios, ut investigarent in scriptis nobilioribus, ad Paulini aliquid ineditum hauriendum compulsurum repromisit. Quod præstitisse, sed frustra, nobis æque humaniter voluit significatum litteris Vindobona datis.

XVIII. En quo ausus nostri processere, optime lector, ut absolutum opus Paulini tibi exhiberemus. Hæc quæ adhibuimus media, ut finem propositum assequeremur, cum primis credidimus efficacia. Si quid autem post tot studia, post conatus tantos, post tot illustres viros ad molestiam forte usque vexatos, ineditum opus quoddam Paulini patebit, quod fuisse prodendum; non invidemus cuicunque evulgationem: imo ex corde ei gratulabimur, qui nostra in bonum rei litterariæ felicior sit nactus fortunam, incuriosi tantummodo indiligentisque notam effugisse contenti. Nunc eorum quæ ex tenui penu nostro eduximus, rationem sumus presto daturi.

[vi] XIX. Paulini Operibus Vitam ejus præfiximus, gratum futurum putantes, cui Opera innotuissent, auctoris quoque gesta, mores, sanctitatem, virtutesque cognoscere. Non ubertosa quidem materies, quippe nulla vel fere nulla testimonia suppeditat illorum temporum historia. Digessimus rem per capitula 17. A primo usque ad 13 serie temporum procedimus, hoc est ab ortu ejus ad mortis usque diem, leges critices et chronologiæ servantes. Quæ supersunt capitulis, ea proferimus quæ vel incerto temporis conveniunt, vel cuique temporis affligi possunt. Ut plurimum ex ipsis Paulini, vel cævorum scriptorum auctoritatibus, et diplomatum ejusdem ætatis testimoniis omnia innituntur. Quæ autem fulciri legitimo fundamento laud poterunt, sed tantummodo vulgaris traditionis nomine habentur; non omittimus quidem, ne quid ad Paulinum spectans desideretur: attamen nihil ponderis e nostro addentes, qualia sunt relinquimus; ut lectori prudenti præ oculis certum incertumque sit, et quod probabile ei videatur, si lubet, sequatur.

XX. Dissertationes nonnullas concinnavimus, quibus non contemnendæ difficultates quæ in Paulini scriptis et gestis enasci possunt, enodantur. Prima est circa librum Exhortationis ad Henricum ducem Forojuliensem, in qua fusius de Henrico et actis ejus disseritur. Secunda est de concilio Forojuliensi, in quo annus, locus, numerusque episcoporum, quibus erat interfuisse concilio, statuitur. Hinc quam longe lateque vario tempore se protenderit Aquiliensis provincia, et quot episcopatus suæ ditionis tenuerit, ostenditur. Tertia est, quam dogmaticam appellamus, quia cujus hereseos ex antiquioribus propago Feliciana fue-

rit, in ea inquiritur, et ad Nestorianismum revocatur. Quarta historica est et chronologica, qua hæresis Felicianæ ortus, progressus, interitus, per tempora digeruntur. Huic accedit in Jacobum Basnagium, qui de scribentibus in hæresim Felicianam male scripserat, animadversio. Quinta est de symbolo fidei, præcipue prout respicit vel Paulinum, primum in Italia addentem symbolo Constantinopolitano verbum *Filioque*, vel Ecclesiam Aquileiensem, quæ olim peculiare symbolum fidei habebat. Sexta est de concilio Altinensi, in qua causa concilii cogendi, quo anno, et qua anni tempestate, et tandem quo jure Altini a Paulino coactum fuerit, exponitur.

XXI. Quæ autem vel in observationibus et notis ad Paulini Opera additis, vel in Vita ejus, vel in dissertationibus quæ subjiciuntur, testimonia petita ex libris editis, sed rarioribus, vel ineditis documentis produntur, Appendicem non inutilem, neque non gratam futuram lectori instruere coegerunt. Siquidem ætatis qua vivimus is genius est, scrinia manuseriptorum excutere, forulos antiquitatis scrutari, et veritatem ex codicibus archivorum erutam producere. Eam bifarie partimus, priorem editis testimoniis dantes, altera ineditis reservata. In illa ex libris jam typis vulgatis aliqua ad Paulinum facientia proponimus, ut sunt epistolæ Alcuini nonnullæ, et poemata aliqua ex editione Alcuiniana Andreæ Duchesne excerpta; insuper aliæ epistolæ ejusdem Alcuini ex *Analectis Mabillonianis*; epistolæ pariter ejusdem, quæ hæresim Felicianam tangunt; quibus adde epistolam Elipandi ad Felicem, et Felicis fidei Confessionem. Non enim hæc, quæ hæreticum a Paulino protritum impetunt, erant omittenda. Epistola quoque Caroli Magni de victoria Avarica ad Fastradam reginam, qua res et gesta Henrici ducis Foro-Julienensis lucem non parvam hauriunt, inter hæc suum obtinet locum. Addimus Litanias Caroli Calvi, in quibus invocato Paulini, sicuti unius ex cœlitibus (ut credimus) habetur. Utraque hæc suppediavit Baluzius in Capitularibus regnum Francorum. Demum ex Missali veteri Aquileiensi Ecclesiæ Missam de confessore pontifice, patriarchini (ut dicebant) ritus velut specimen, licet non sic ut optabamus vetustum, Paulino accommodatam proponimus. Hæc (ut vides) quanquam edita sint, [vii] non ad manus omnium facili negotio deveniunt: quapropter quia horum testimonio non pauca, quæ asserimus data occasione, fulciuntur, ne alio petenda habeas, hic sub oculis exhibemus.

XXII. Quæ in posteriori Appendice sequuntur, si unum alterumve diploma demas, quod in historiographis nostratibus jam reperies, omnia ex ineditis petita sunt: sed et hæc ipsa quæ lucem publicam jam viderant, ex archivis prodere placuit, et nonnulla in iis limam expositentia ex mss. polimus, detergimus, emendamus.

XXIII. Qui autem auxiliares manus præbuerunt in hac Appendice concinnanda, non sunt ingrato silentio prætereundi, imo confessione publica prodendi, et ut noster grati animi sensus appareat, et ut sciat quicumque aliquid sibi arridens ex nostris lucubrationibus hauserit, cui se obstrictum fateatur. Archiva secretiora ecclesiarum Utinensis, Civitatisensis, Aquileiensi, canonicorum humanitate vel nobis patuerunt, ut Civi-utinensis et Utinensis, vel quod reconditum erat, exhibitum fuit, ut Aquileiensi. Eis publicas gratias agimus; inter Aquileienses quidem Co. Francisco Florio, cujus manu transcripta plura documenta hic exhibentur; inter Utinenses vero consobrinum nostro Co. Laurentio Asquino, cujus ope datum fuit transcribere diploma Romanum, et non pauca alia documenta vel ex archivo sui capituli, vel ex chartario antiquæ familiæ suæ eruta proferre. Quanquam vero ex archivo Foro-Julienensi, seu Civitatisensis ecclesiæ, nullum documentum habuimus; non est tamen quod non commendatam habeamus et documentorum copiam, quibus locupletissime ornatur, sed non ad rem nostram, et generositatem illustrium canonicorum, quos inter Laurentius a Turre, nepos haud degener illustrissimi Philippi a Turre episcopi Adriensis, modo insignis collegiatus decanus meritissimus, perhumaniter ad interiora lustranda admisit, et quædam ex missali veteri, illius ecclesiæ peculiari, quædam ex libris distributionum haurienda permisit. Ex schedis patris ejus modo laudati et semper laudandi, habuimus hymnum de sancto Marco evangelista, qui primum nunc prodit. Alia ex privato suo chartario obtulit transcripta. DD. Nicolaus et Fabius fratres de Maniaco, Hector de Brazaco, D. Agricola Agricola, qui penes se haud levem manum mss. codicum servant, nonnulla documenta suppeditarunt. Abbati Josepho Binio, qui symbolum suam quoque contulit, et Patri Nicolao Minuccio congregationis nostræ de Urbe, qui sponsonem episcoporum suffraganeorum ad sanctam Aquileiensem sedem et bibliotheca Vaticanam transmisit, pari gratitudinis obligatione obstringimur. His omnibus, et si qui alii sint, qui quoquo modo, vel opere, vel consilio, sive clam, sive palam, laboribus nostris auxiliati sunt, publica gratiarum acceptarum confessione, quas possumus grates rependimus.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,

Luci abbas Marenzi, qui rariorum librorum inopia nobis quandoque laborantibus, ope Antonii Zanoni communis amici tam benevole præsto fuisti, ut ab alio ex necessariis et charioribus nostris majorem gratiam et promptiorem desiderare vix potuissemus.

XXIV. Hæc erant de quibus, benigne lector, certiozem te facere volebamus, priusquam Opera Paulini evolvenda aggrediereris. Si quid occurreret quod minus arrideat (quod utinam parum sit, sed veremur ne multum), scias te ab homine, cui errare et labi innatum est, opus suscipere. Confidimus tamen de tui cordis candore et animi pro-itate non iniquius tracturum te, quales [viii] quales fuerint, labores nostros: sed potius æqui bonique facturum, tibi ipsi quoque consulendo; ne videlicet, dum forte in conatus nostros tui causa susceptos justus nimium insurrexeris, et nodum in scirpo quandoque quæsieris, Zoili et vitiliginatoris tibi nomen acquirereris. Si quid autem probandum occurreret (utrumque tamen sanctæ Romanæ matris Ecclesiæ censuræ voluntate cæca submittimus), non nobis, lector, non nobis, sed nomini Dei da gloriam: cui sit nunc, et in æternum et ultra.

VITA

SANCTI PATRIS NOSTRI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS.

[ix] PROOEMIUM.

Illustrium virorum historias describere actionesque litteris commendare ut posteritati consultum sit, quantum publicæ gratitudinis scriptori conciliare potest, tantum periculi cogit subire. Res prorsus ancipitis exitus aleæque incertæ, cum ut plurimum in partes distracti legentium animi vel ante ipsam lectionem iudicia sua, imo præiudicia pronuntiant, eo formidabiliora, quo inconsultiora. Perrari namque videntur qui non sine aliqua mentis præoccupatione ad libros accedant, et non patiantur se ferri quadam innata propensione, quo occulta sympathia, humorum quin etiam conformitate, suarumque quandoque actionum analogia, secreto naturæ mysterio sibi magis arridet. Hinc fit, ut ex his affectuum turbis requisita veritas vix emergat, et caput exerat; vel si tandem aliquando liberius effulgeat, odium pariat in caput scriptoris casurum. Si quis tamen historicus ab hoc periculo immunis videretur futurus, is quidem, meo iudicio, fore deberet, qui res cariosæ antiquitatis proponeret, longævamque senectam sapientes. Etenim quæ propius nos tangunt, vividius efficaciusque nos movent; quæ sunt extra tellus, non sollicitant; et quæ supra nos longissima temporum series collocavit, quasi nihil ad nos pertinere creduntur. Quare cum sancti Paulini patriarchæ Aquileiensis vitam describere proposuerimus, ut opus, quæ vulgare communi beneficio satagimus, auctor nedum scriptis, sed actis quoque et virtutibus orbi innotesceret, nobis gratulandum existimabamus, quod historiam remotissimam ab ætate nostra texendam aggredieremur, adeoque a præiudiciis legentium sartam tectamque futuram. Jam enim decimum excurrit nunc sæculum, a quo patriarcha optimus floruerat, paucæque annorum decades desunt, quin exæquent millesimum, qui ab ipso ad nos usque effluxit. Verum quantum a nostra per tot sæculorum curricula dissita ætas tuetur historicum ab eorum qui legunt præventis affectionibus, tantum scriptori negotium facessit notitiarum charitas, et præteritorum apud scriptores pene jejuna memoria. Papæ! Equis mille annorum pondere obrutas res, ingentique sæculorum mole sepultas e lethæa ducet alyssos, et excussa carie oblivionis, velut ab antiquo supremo cinere resurgentes, media in luce constituet? Quis e tenebris rancidæ ætatis, eheu! nimium spissis fermeque velut Ægypti palpabilibus, veritatem eo in meridie collocabit, quo nullus dubitandi locus supersit, nullus vexet scrupulus lectorem? Ille ego

A non sum, qui quamvis omnem lapidem pro virili emotum nervosque omnes, quales quales sint, ingenio mei viresque exertas crediderim, ut finem propositum assequerem, me eum tamen consecutum ita arbitrarem, ut nulla adhuc latebra excutienda, quæ veritatem occuluisset, superfuisset, vel sic rem proposuisse, ut probabilius, ut clarius, ut luculentius, ut uno verbo melius proponi haud potuisset. Conatus nostros æquo animo suscipias, benigne lector, favoreque tuo proseguare efflagito. Satis erit, si perspecta facinoris arduitate, salebrosa quæquam aggredior via bene cognita, ausus temeritatis non arguas; quin potius amore susceptos veritatis commendes, cui, si non semper eam consequendi datur arbitrium, saltem inquirendi honor debetur.

CAPUT PRIMUM.

De nomine Paulini.

I. Cum audis de nomine Paulini tractandum, ne putes ejusdem generis quæstionem esse, qualis in scholis ut supervacanea, nulliusque momenti diceretur *quæstio de nomine*. Non est hujus furfuris quod proponitur. Neque enim apud quemquam in dubium venit, num Paulinus noster alio donandus sit nomine. Legitima autem dubitandi ratio insurgit, quam enodare ipso in limine convenit, num scilicet Paulinus hujus sit nominis alter, an primus. Etenim ante annos præter propter ducentos alius patriarcha renuntiatus fuerat, cujus in nomine efferendo variant historici, alii Paulum, alii Paulinum scriptitantes.

C II. Paulus Aquileiensis Ecclesiæ diaconus Histor. Longobard. lib. II, cap. 10, *Paulum* pronuntiat: « Aquileiensi civitati, ait, ejusque populis beatus Paulus patriarcha præerat, cum scilicet Longobardi in Italiam descendissent. Hic tamen lapsus non mirari Michaelis Bombardi e soc. Jesu haud possum, qui in Topographia magni regni Hungariæ, Vindobonæ, seu Viennæ Austriæ an. 1718 edita, Paulum hunc cum Paulino nostro enormi anachronismo confundit. Sic enim ait pag. 42: « Porro Paulinus, quem de suo nomine Diaconus lib. II, cap. 10, Paulum appellare mavult, ob morum sanctimoniam Carolo Magno ejusque magistro Alcuino Flacco præprimis probaretur, destinatus creditur ad fidem Hunnis et Avaribus, quos armis Carolus devicerat, prædicandam. » Paulus Diaconus nec per somnium sancti Paulini nostri verbum facit, quippe neque suam historiam ad tempora sancti Paulini producit. Locus autem libri II, cap. 10, quem proferi Pater Bombar-

das, est de Paulo priore, qui nihil habet commune cum Carolo et Alcuino, duobus integris sæculis inter utrosque excurrentibus. Hunc, ut in viam revertamur, Dandulus quoque Paulum non Paulinum appellat in Chron. lib. v, cap. 11 : « Paulus episcopus Aquileiæ factus est anno Domini nostri dlvii. » Insuper, quod notabile, eod. cap., § 1, producens epistolam Pelagii papæ, qui, ut infra dicitur, Paulinum nominat, Paulum in ea legit, non Paulinum. « Postulamus (scribebat Pelagius Narseti ex relatione Danduli) ut Paulum Aquilegiensem pseudoeπισcopum, et Honoratum Mediolanensem episcopum [x] ad clementissimum principem sub digna custodia dirigatis. » Sed et Baronius noster, qui an. 556, n. 10, affert Pelagii epistolam, Paulinum, non Paulum appellantis, n. 16 ejusdem anni, Paulum disertis verbis nominatum ait : « Hic autem, inquit, episcopus Aquileiæ de quo agitur, Paulus nomine, post Macedonium sedit annos viginti duos. » Blondus, et ex ejus lib. viii Æneas Sylvius in *Epitome* : « Paulus patriarcha Aquileiæ cum sacris Gradum confugit. » Sabellicus, *De vetustate Aquileiæ* lib. iv : « Scribunt Paulum ex Aquileia cum thesauro ecclesiæ Gradum transisse. » In Vitis patriarcharum Aquileiensem, quas ex ms. Biblioth. Ambrosianæ dat cl. vir Lud. Anton. Muratorius in fine tom. IV Anecd. Lat. Paulus bis dicitur, et ferme omnia chronica mss. Paulum, non Paulinum præferunt. Ex quo factum est ut (renovante aulam patriarchalis palatii Utinensis, post cæteras sui incolatus aedes renovatas, qui clerum, qui populum, qui diocesium universam moribus optimis renovaverat, Dionysio Delphino patriarcha annis superioribus) loco Paulini, quo nomine antea inscribatur icon hujus præsulis, cum reliquis patriarcharum in parietibus aulæ depicta, reposita cum appellatione Pauli hæc alia fuerit :

PAULUS SUB PELAGIO I
PRO TUENDO CHALCEDONEN. CONCIL.
CONSTITUTO VICILII PAPÆ INSISTENS
CUM EPISCOPIS PROVINCIÆ
DAMNATIONI TRIUM CAPITULORUM NON ACQUIEVIT
INVADENTE POSTEA ITALIAM ALBOINO,
GRADUM MIGRAVIT.

III. Ex adverso, plerique veterum et recentiorum Paulinum, non Paulum pronuntiant. Pelagius I, epist. V ad Narsetem : « Istud est quod a vobis poscimus, et nunc iterum postulamus, ut Paulinum Aquileiensem pseudo-episcopum, et illum Mediolanensem episcopum ad clementissimum principem sub digna custodia dirigatis. » Sigonius lib. i *De Regno Italiæ* : « Paulinus patriarcha metu exanimatus... Aquileiam reliquit, atque... in insulam... Gradi se recepit. » Candidus *Comment. Aquileien.* lib. iii : « Interim Paulinus, quartus et vigesimus antistes, defuncto Macedonio successit. » Palladius junior part. i, lib. i, Paulinum, non Paulum vocat, uti facimus P. Christianus Lupus Dissert. de quinta synodo cap. 6, quæst. 5, Cardinalis Norisius *De ead.* quinta

synodo cap. 9, § 1, Natalis Alexander *Histor. Eccles. sæculi vi*, cap. 3, art. 1, § 3, Pagius ad an. 558, n. 9, Schonleben *Annal. Carniol.* an. 554. His accedit Adrianus Baillet, qui in Vitis sanctorum ad 11 Januarii proferens nostri sancti Paulini Vitam, Paulinum secundum vocat, non alio præsule hujus nominis, de quo sermo, præter hunc precedente. His quoque favet vetus inscriptio, quæ ante restaurationem aulæ patriarchalis Utinensis sic ejus sub icone legebatur :

BEATI PAULINI PHS MONITIS
NARSES ROMANI EXERCITUS DUCTOR,
POST EJECTOS ITALIA GOTHOS AQUILEIAM COEPIT
INSTAURARE
EJUSDEMQUE VICTUS PRECIBUS REX ALBOINUS
AQUILEIENSEM PROVINCIAM
TOTAMQUE SIMUL ITALIAM EVERTI PROHIBUIT.

IV. Sic et muri non semper sibi constant, et quandoque contradicere coguntur. Sicuti auctor Chronicæ relatæ a Muratorio in Anecdotis, supra citatæ, sibi contradicit, dum in Poppone non Paulum, ut fecerat prius, sed Paulinum habet. « Thesauri, ait, qui portati erant (in insulam Gradensem) per dominum Paulinum olim patriarcham, reportati sunt per dictum dominum Popponem. » His autem potius quam superioribus standum videtur, nedum quia plures sunt, sed præ cæteris primi subsellii viris; et (quod maximi faciendum) in critica peritiores a cunctis habiti Lupus, Norisius, Pagius, Alexander. Hi vidisse loca Diaconi, Danduli, Blondi, et ad trutinam revocasse non est ambigendum : et tamen adhuc non Paulum, sed Paulinum appellarunt. Enimvero clumbis auctoritas Diaconi et aliorum videbitur, si pre oculis habeatur ipsos non unum in errorem alias et in hac re incidisse. Quæ enim fides adhibenda Paulo, qui hunc vocat beatum, virum schismaticorum coryphæum, et refractarium iteratis monitis Romanorum pontificum? Quæ fides Dandulo, qui alio lapsu cecidit, dum ab Honorato Mediolanensi præsule dicit consecratum? Audi quæ in notis ad l. c. Pauli, n. 77, advertit V. C. Horatius Blancus, præsertim de titulo beati, in quo peccat Paulus, et de consecratione per Honoratum facta, in qua peccat Dandulus. « Non convenit (beati titulus) schismaticorum principi Paulino. Hunc falso ferunt a sancto Honorato Mediolanensi episcopo fuisse consecratum, de quo accuratissima Dissertatio inter mss. codices biblioth. Ambrosianæ, qua factum est, ut ex antiquo Breviario Ambrosiano error hic, qui diu invaluerat, expungeretur. » Et merito quidem; nam Honoratus, qui duobus annis episcopatum tenuit, ut in Chron. vet. Mediolan. episcoporum inter Rer. Italicar. Scriptor. tom. I, p. ii, pag. 228, et tom. IV, pag. 141, videre est, tempore sui regiminis vidit Longobardos invadere Insubriam Mediolanumque, teste eodem Paulo Diac., lib. ii, cap. 24, qui ait hoc contigisse indictione ingrediente tertia, quæ correspondet annis 569 et 570, quo pariter contigit mors Paulini ab anno 557 auctore ipso Dandulo assumpti, et duode-

cim annos sacerdotio defuncti, teste eodem Diacono ibidem. Quomodo igitur fieri potuit ut ab Honorato consecratus fuerit Paulus, sive Paulinus, qui anno primo vel secundo episcopatus Honorati jam duodecimum sacerdotii annum explevisset? Cum igitur evidens sit, non ab Honorato consecratum esse Paulinum, æque manifestum est errasse Dandulum, ex suoque penu Honoratum extraxisse, et in epistola Pelagii, quæ communiter non nisi ita habet, *Illum episcopum Mediolanensem*, inseruisse. Nutante autem auctoritate veterum scriptorum, cæterorum ipsos sequentium fides nutare necesse est. Optime ergo adnotator Pauli Diaconi Rer. Italic. Script., loc. cit., n. 79, asserit *Paulinum Aquileiensem archiepiscopum*, non *Paulum* dicendum.

V. Verum nedum nutare, sed prorsus labi videtur adductorum scriptorum auctoritas, consideranti epistolam Pelagii I pontificis. Is enim scribebat Narseti, ipso patriarcha vivente; adeoque melius, quam Paulus Diaconus non una ætate a temporibus ipsius dissitus, verum nomen patriarchæ est assecutus. Ipse autem non Paulum, sed Paulinum appellat in epistola 5, ut etiam videre est in fragmentis quæ profert Holstenius. Et quidem suspicio non levis enascitur, a Diacono *Paulinum* scriptum fuisse, ab amanuensibus deinde præcipatione scriptionis, vel abbreviationis gratia compendioso caractere utentibus in *Paulum* contractum. Etenim apud Baronium, qui alias *Paulum* appellat, edit. Colon. an. 1624, ad an. 570, n. 9, invenio locum Diaconi lib. III, cap. 12, verius 25, qui sic habet: « *Paulinus* vero patriarcha Aquileiensis undecim annis sacerdotio functus, ex hac luce subtractus est, regendamque ecclesiam Probino reliquit. » Credibile enim est eminentissimum Annalium Ecclesiæ parentem nactum fuisse Historiæ Longobardiæ Pauli Diaconi exemplar a vulgationibus discrepans: nam hoc solo in loco, in duobus differt a cæteris, et quod Paulinum dicit, et quod undecim annos ejus sacerdotio assignet; reliquis Paulum, et duodecim annos sedis statuentibus. Adde huic conjecturæ confirmationem ex Thomasino veteris et novæ Eccles. Discipl. tom. I, p. 1, lib. 1, c. 21. Is proferens verba lib. II, cap. 8 (nobis supra 10), legit *Paulinum*, omisso titulo *beati* sic: *Aquileiensi civitati ejusque populis Paulinus patriarcha præerat*. Ergo in Diacono non est constans in omnibus editionibus nomen Pauli. Stet igitur Paulinum hunc, non Paulum vocandum.

[xi] VI. Ast alia superest difficultas, nam vere noster sanctus Paulinus hujus nominis secundus sit dicendus. Dubium enascitur ex epistola Pelagii citata. Nam Paulini prioris ordinationem non obscure pronuntiat irritam cassamque fuisse. Sic enim ait: « Postulamus ut Paulinum Aquileiensem pseudoepiscopum, et illum Mediolanensem episcopum ad clementissimum principem sub digna custodia dirigatis: ut et ipse qui esse episcopus nullatenus potest, quia contra omnem canonicam consuetudinem factus est, alios ultra non perdat; et ille qui contra morem

A antiquum eum ordinare præsumpsit, canonum vindictæ subiaceat. » Audin' Paulinum *pseudoepiscopum*, id est falsum episcopum vocatum, et additam rationem, quare *episcopus esse non possit* videlicet, quia *contra omnem canonicam consuetudinem factus est*? Si autem episcopus non est, nec primus est hujus nominis in censu patriarcharum habendus. Adhuc autem nervosius procedit idem pontifex in epistola ad Joannem patricium, quæ est prima inter Holstenianas. Sunt ejus verba: « Ab Ecclesiæ visceribus divisus, et ab apostolicis sedibus separatus exsecrat ipse potius, et non consecrat. Jure ergo exsecratus tantum, non consecratus poterit dici, quem simul sacrare in unitate conjunctis membris non agnoscit Ecclesia. Videamus tamen utrum vel ipsarum consuetudinem partium in sua ordinatione conservaverint. Nempe is mos antiquus fuit, ut quia pro longinquitate, vel difficultate itineris, ab apostolico onerosum illis fuerat ordinari, ipsi se invicem Mediolanensis et Aquileiensis ordinare episcopi debuissent: ita tamen ut in ea civitate in qua erat ordinandus episcopus, alterius civitatis pontifex occurrere debuisset, ut eum ordinandi electio a præsentis ordinatore, et consensu universalis, cui præficiendus erat, Ecclesiæ, melius ac facilius potuisset agnosci; et in sua, qui ad episcopatum provehendus erat, nec tamen ordinatori suo subdendus fuerat, ordinaretur Ecclesia. » Num vera hæc servata fuerint, non profert Pelagius. Videntur non servata, ex eo quod objiciuntur. In cassum enim desudaret pontifex, ad trutinam revocando ordinationem Paulini, si consona fuisset legitimis priorum temporum consuetudinibus. Igitur et in hoc peccatum videtur, quod non Mediolanensis ordinator Aquileiam ad ordinandum accesserit, sed Aquileiensis ordinandus ad ordinatorem Mediolanensem profectus fuerit. P. de Rubéis de Schism. Aquileien., cap. 4, defectum ordinationis Paulini in eo situm esse ait quod non intercesserit Romani pontificis assensus, et hanc vult esse canonicam consuetudinem, quam epistola mutila et manca non profert, sed indicat tantum. Vitiatam igitur consecrationem pontifex innuit infra dicendo: « Noli eorum non consecrationi, sed exsecrationibus consentire. Nec existimes illos esse, vel dici Ecclesiam posse. » Et epist. seq. Viatori et Pancratio, nedum episcopatum, sed et sacerdotium reprobatur. « A schismaticorum sacrificiis, ait, potius autem sacrilegiis abstinere debetis. » Et infra ad finem: « Noli ergo, quasi nulla schismaticorum atque Ecclesiæ differentia sit, velle indifferenter utrorumque sacrificiis sociari. Non est Christi corpus, quod schismaticus conficit, si veritate duce dirigimur. » Quæ mens his in verbis satis acerbis fuerit Pelagii, num scilicet vere asseruerit non conficere corpus Christi in Eucharistia schismaticos sacerdotes: vel eo quia schismaticos non conficere, tanquam membra in unione charitatis et obedientiæ supremo capiti corpus Christi mysticum, quod unum est, nempe Ecclesia, quod ex contextu videtur probabilius: insuper num vere

B
C
D

invalidam et irritam crediderit ordinationem Paulini ab episcopo Mediolanensi factam; res est majoris, quam vacet nobis, indaginis et otii. De his videndus præ cæteris divus Thomas 3 p., q. 64, a. 9 ad 2, et qu. 82, a. 7 et seqq.; insuper in Supplem. q. 58, a. 2; Lessius in III p., q. 64, ar. 9, cæterique scholastici.

VII. Cæterum cum in censu Aquileiensi præsum priora sæcula Paulinum hunc recognoverint, non est a catalogo eorum expungendus. Etenim hæc exaggeratione dixisse Pelagius credendus est, atque ad summum negasse actum licentiam, non validitatem. Neque enim (ut cætera quæ perpendenda forent, omittamus) non servata priorum temporum consuetudo consecrandi in causa esse potest, non validam fuisse episcopalem consecrationem. Quid enim ad valorem consecrationis contulisset, num Aquileia Mediolanum ordinandus ordinaturo, vel Mediolano Aquileiam ordinaturus ordinando occurrisset? Ipse Pelagius in epistola quæ ex editione Holstenii Valeriano patricio dirigitur, in fine hunc ordinem non semper servatum insinuat, dum locus medius, nempe Ravenna, ad consecrationem Mediolanensis fuerat electus. « Recolere debet celsitudo vestra, aiebat Pelagius, quid per vos Deus fecerit tempore illo quo Istriam et Venetias tyranno Totila possidente, Francis etiam cuncta vastantibus, non ante tamen Mediolanensem episcopum fieri permisistis, nisi ad clementissimum principem exinde retulissetis, et quid fieri debuisset, ejus iterum scriptis recognovissetis, et inter ubique frementes hostes, Ravennam et is qui ordinabatur, et is qui ordinaturus erat, providentia culminis vestri deducti sunt. » Igitur ab albo patriarcharum Aquileiensi non est delendus Paulinus, licet schismaticus; alioquin cum usque ad Sergium papam schisma productum fuerit, ut ex Beda, lib. de sex ætatebus mundi, et Paulo Diacono, lib. vi, c. 14, probat Pelagius, et post eum P. de Rubeis Dissert. de Schism. Aquil., cap. 19, ad minus septem vel octo præsumes a censu patriarchali essent eliminandi, nempe ipse Paulinus, Probinus, Helias, Severus, Joannes, Martinus, forte etiam et Fortunatus, insuper Joannes alter. Sub Petro autem schisma desiisse videtur, qui Serenum antecessit, cui pallium a Gregorio II datum est, index ad communionem Ecclesiæ Romanæ reversam Aquileiensem. In eo autem quod dicit eminentissimus de Noris de quinta Synod., c. 9, § 6: « Hujus schismatis Aquileiensis terminum omnes ponunt Sergio pontifice, qui an. 678 Romæ sedit, » error est typographi characterem numeralem transponentis, cum scribendum fuerit 687. Is enim annus est primus Sergii pontificis. Ipse autem non jure cæteros emendat, cum subdit ante Sergium sub Agathone; quia an. 678 pontificatum adiit, communicasse, deposito schismate, Venetiarum et Istrie episcopos cum Romana Ecclesia, ad ejus pontificis concilium Romanum an. 680 interfuerunt et subscripserunt Agatho patriarcha Aquileiensis, et cæteri suffraganei. Quod cum appareat quoque factum sub Martino I in Lateranensi concilio an. 649, subscribente post ipsum

A immediate Maximo Aquileiensi. arguit ad id tempus unitati Ecclesiæ schismaticos adjunctos. Nam nec Agatho, nec Maximus fuerunt Aquileienses, sed Gradenenses patriarchæ, quamvis Aquileienses dicerentur. V. de Rubeis l. c.

VIII. Ergo cum Paulinum dicendum esse, non Paulum, et hunc quamvis schismaticum in censu patriarcharum Aquileiensem collocandum demonstratum sit, restat ut sanctus noster Paulinus secundus dicatur hujus nominis patriarcha. Patriarcha quidem; nam eodem Paulino primo cathedram tenente, aiunt Baronius ad an. 570, n. 10; Norisius de quinta Synod., cap. 10; et apud eundem Sirmondus in Proemptico; Bollandus ad viii Februarii in notis ad Vitam sancti Honorati, Christianus Lupus in Dissert. de quinta Synod., cap. 6, nomen enatum, et primum de Aquileiensi præsum auditum. Imo ad schisma originem deducunt, quasi ex luto et stercore nobilior tiam Aquileiensi margarita fuerit extracta, et de mercede iniquitatis collata prærogativa illustrissimæ appellationis. Quod a vero exorbitari adeo visum est Philippo a Turre, episcopo Adriensi, ut Dissertationem prævalidis argumentis instructam composuerit ad sententiam hanc refellendam, quam inter schedas patrum mei Nicolai Madrisii, quondam ejusdem episcopi arcto sacroque necessitudinis nexu constricti repertam, auro contra æstimandam, utrorumque virorum non ignobile pignus et memoriale [xii] apud me ms. religiose custodio, quamvis et aliorum ad manus exemplaria pervenisse non abnuam. Cæterum mentem Cointii ad an. 774, n. 96, paucis verbis expositam, veriore originem patriarchalis appellationis attigisse autumo, nempe imitationem Græcorum et Orientalium. Sic ait: « Paulo ante Longobardorum adventum in Italiam, patriarchale nomen more Græcorum et Orientalium sibi vindicarunt. » Quam mordicus Utinenses nostri tutati fuerint decus hujus dignitatis et nominis posteriori tempore, patere potest ex constantia qua resisterunt, ne patriarchatum in commendam daretur, quod dedecori vertebant. Nam cum Urbanus sextus Philippo de Alenconio commendasset patriarchatum, et capitulum Aquileiense videretur hoc pati, ut ex charta in Appendice 2, n. 32: insuper Civitatenses commendatarium suscepissent, D ut est in charta ibid. n. 34, Utinenses restiterunt armata manu: qua in re vide quoque chartas ibidem n. 33, 35 et 37.

IX. Cum hæc autem, quæ ad historiam pertinent, producta sint circa nomenclaturam, antequam a proposita materia manus subtrahatur, non ab re erit aliam quasiunculam in orthographia proponere, et paucis absolvere: num scilicet *Paulinus* unico *l*, vel *Paullinus* duplici *ll* sit scribendum: idem dicendum num *Paulus*, vel *Paullus*, ejus illud est derivatum. Christophorus Cellarius Orthograph. Lat. part. poster. in voce *Paullum*, ex lapidaria nonnulla profert exempla duplicem *ll* habentia, additque auctoritates sequentium lapidinarum scriptionem. Quos inter est Vossius in Etymolog. ne vocans quidem rem ad quæ-

stionem : additque visum esse nonnullis a Græco *φᾶλος*, quod est *vilis*, vel a *παῦρος*, quod est *paucus*, originem accersendam, adducto Augustini testimonio dicentis gentium apostolum nomen *vilitalis paucitatisque*, cum *Paulus* appellatus est, assumpsisse. Verum si Hellenicam radicem attendis, nec *φᾶλος*, nec *παῦρος* duplicant mediam consonantem, adeoque non *Paullus*, sed *Paulus* scribendum. Accedit autem Prisciani grammatici auctoritas, sic de derivatis vocibus, quæ geminant *ll*, scribentis : « Excipitur unum in *lus* desinens *Paulus*, quod non geminat *l* in diminutivo. Nec mirum, cum *au* diphthongus post se geminari consonantem prohibeat. » Audi hac de re iustissimam Adriani querimoniam, et quam scite elidat et conterat marmorariorum auctoritatem. Sic enim ait Adversar. lib. xxx, cap. 25 : « Inducta est nuper ab eruditissimis hominibus in libros omnes nominum quædam litteratura ab usitata discrepans. *Quinctum* enim et *Paullum* scribunt. Sed nos vulgus ut consuetudinis retinentissimi sumus, ita vix istam novitatem approbare possumus, et libenter novum opus nuntiaremus. Nituntur tamen marmorum Capitolinorum auctoritate, cui non puto tantum ponderis esse debere, ut adversus grammaticorum scholas et præceptiones audienda sit. Nec enim illos marmorarios lapidumque scalptores bonos grammaticos fuisse crediderim; sed operarios manu quam mente doctiores.... Suspicio autem marmorarios.... vitium pronuntiationis suæ fastis Capitolinis mandasse; nam ut notant veteres grammatici, vulgus infinitis oris vitiis laborabat. In vulgo autem, non in doctis numerantur opifices, in quorum antiquis inscriptionibus quotidie ea agnoscimus. *Paulus* autem, non *Paullus*, auctore Prisciano, qui in grammaticis locupletior est testis, quam ullus scalptor. » Igitur ne lapides loqui, vel uti lapides videamur, sed ut communi doctiorum virorum calculo confirmemur, rationique adhæreamus, *Paulinum*, non *Paullinum*, hujus nominis *secundum* patriarcham, sanctum hunc nostrum dicemus.

CAPUT II.

Natio; locus et tempus ortus; status conditio.

I. Cujas esset Paulinus noster, ne nimium te inquirendi vexet sollicitudo, Italum natione, patria Foro-Juliensem pronuntio. Hujus autem liberæ assertionis fundamenta non desunt, ne temere prolatam putes. Alcuinus enim poem. cccxii Ausonium appellat :

O lux Ausoniæ, patrie decus, et inclytus auctor.

Insuper Ecclesiæ canones, qui tempore Paulini a suo vigore non defecerant, statuebant ut e gremio propriæ diocesis, sive Ecclesiæ ille pontifex eligeretur, qui cleri populi que suffragio, dignus honore et par oneri censeretur. Leo Magnus, epist. 84, c. 6, scribebat Anastasio Thessalonicensi episcopo, « ut omnium clericorum atque omnium civium voluntate discussa, ex presbyteris ejusdem ecclesiæ, vel ex diaconibus optimus eligatur. » Et quidem, cum cætera non deessent, seniori dignitatis presbyteratus ratio habebatur, eique cathedra episcopalis concodi

solebat, qui aliis e clero institutione sacerdotii præesset. Cujus rei exemplum habes in sancto Felice Nolano episcopatum recusante, et Quinto sacerdote septem solummodo diebus in ordinatione se ante-eunti locum cedente, quamvis a populo se nosset ad regimen vocatum expostulatumque. De eo sanctus Paulinus alius, scilicet Nolanus, in Natali v sic cecinit :

... Non audet honore
Crescere, testaturque seni mage debita Quinto
Quod prior ille gradum socii meruisset honoris
Presbyter : hæc septem distabat summa diebus.

In capitulari Aquisgranensi lato, in synodo cui præfuit uti legatus sedis apostolicæ Paulinus noster, ut dicitur suo loco ex Baluzio, an. 803, cap. 2, statuitur a Patribus, qui se non ignaros sacrorum canonum profitentur : *Ut scilicet episcopi per electionem cleri et populi, secundum statuta canonum, de propria diocesi... eligantur.* Poterat autem evenire ut e propria Ecclesia quandoque non inveniretur, qui suscipiendæ dignitati idoneus judicaretur. Quo casu ab alia episcopum assumere canones non vetabant. Sed quam raro hoc futurum timeretur, colligitur ex verbis epistolæ Hincmari Rhemensis in ordine iv inter Formulas promotionum episcopaliū a Baluzio tom. II Capitul., pag. 596, positæ, quæ sunt : « Si, quod absit, de civitatis ac parochiæ vestræ clericis ordinandus episcopus nullus dignus, vel idoneus summo sacerdotio, quod evenire non credimus, poterit inveniri; tunc alterum de altera dioceseos nostræ ecclesiæ, unde vobis secundum Africanum concilium (*Can. 22*) sine cujusquam conditione ordinandi quemquam canonice electum et petiitum est attributa licentia, eligere procurete. » Quæ cum ita tunc fuerint, quis sibi suadere poterit aliter in electione Paulini factum ac fiebat ab omnibus, et ecclesiam Aquileiensem alium tenuisse tunc ordinem ac cæteræ tenere solebant? Non enim alio petendus erat episcopus præficiendus Ecclesiæ, quæ clericorum numero adeo se locupletem iis temporibus sentiebat, ut in prologo synodi Foro-Julienensis audierit eorum suum vocari non modicum fratrum turbam, et sacerdotalem venerabilem cætum ipso archidiacono præeunte. De gremio igitur Ecclesiæ suæ electum, fas est dicere origine et ordine ejus dittonis fuisse.

II. Non me latet nonnullos, quos inter est Ughellus, asseruisse Paulinum *natione Austriacum*, quorum meminit Philippus Labbe soc. Jesu in Addit. ad Bellarminum, tom. II, unde unde, ait, illud habeant. Verum si eam Germaniæ, quam in præsentiarum Austriam vocamus, indicare provinciam volunt, prorsus falluntur, cum tempore Paulini ea regio, quæ superioris [xiii] Pannoniæ pars ex parte saltem erat, nondum hoc nomen nacta fuisset : et quamvis Aquileiensis dioceseos amplitudo latius diffusa forte nonnihil ejus regionis comprehendisset, attamen nec illa eo vigore ecclesiasticæ disciplinæ tunc erat, ut episcopum suppeditare posset, nec ista adeo jacebat in finis, ut ab illa accersere episcopum debuisset.

Minus autem credibile fit, si eam Franciæ partem intelligi volunt, quæ ortum respicit, Austriam, seu Austrasiam, sicuti quæ occasum, Neustriam dictam; cum hæc longius, quam hodierna Germaniæ Austria, a nostris regionibus sit abjuncta. Allucinationis autem originem detegere non est Niliacos fontes prodere, sed in promptu est causa. Audierunt hi quandoque Forumjulium Austriam appellatum. Hinc quantocius Paulinum, episcopum Foroju-liensem, natione Austriacum pronuntiarunt. Austriacum autem hoc in sensu dicere Paulinum idem prorsus est ac dicere Foroju-liensem, et sic affirmare et asserere quod negare videntur. Austria autem ideo Forumjulium dictum est, quia ut dicimus in Dissert. de Concil. Foroju-l., n. 13, cum hæc regio respectu Longobardici regni, cujus sedes Ticini habebatur, orientalis foret, et ortus plaga Austria diceretur, Austriæ nomine appellativo, seu, ut dicunt, adjectivo, non substantivo dicebatur, ac si diceres regionem orientalem. Vide Dissert. de Tabula chorograph. Italiæ mediæ ævi, sect. 8 et 9, tom. X Rer. Italic. Scriptor., ubi hæc fusius illustrantur.

III. His alia ratio, etsi non potissima, accedit, qua nosci potest non advenam, sed indigenam Paulinum provinciæ Foroju-liensis fuisse. Loquela enim Foroju-liensis talis est, ut quæ pluribus idiomatibus communicat ex parte, in toto ab aliis discrepet, adeoque singularis evadat, et quam qui expeditius loqui debet, ut est verbi Dei dispensator episcopus, optime calleat. Audi Candidum in Comment. Aquileien. lib. III, de nostra suaque lingua disserente occasione adventus Longobardorum in Italiam, quod evenit an. 568. « In exercitu diversarum gentium ut Forumjulium incoherent, selegit (Alboinus). Quo fit ut non mirum videatur, si natio Foroju-liensis tot hominum generibus adaucta varium ac multiplex habeat idioma, Latino, Gallico, Hispano, Illyrico ac Germanico deserviens. Sermo quidem gravis, ad consequendas et proferendas alias linguas ob peculiares accentus valde accommodus. Immutatum aliquantum vides a Romano Foroju-liense idioma tot barbaris immistum; non tamen adeo censeas inversos mores, disciplinamque illam Italicam immutatam. » Disciplina autem ecclesiastica exposcit ut ille gregi præficiatur pastor qui lingua communi et vernacula prædicans, nedum doctis, sed et indoctis, qui sapientibus et insipientibus debitor est, audiri et intelligi possit. Ea propter sanctus Augustinus, cum dandus esset Fussalensis episcopus, eum eligendum proponebat qui naturale loci idioma et populare calleret. Sic enim ait epist. 109 edit. noviss., n. 3 « Aptum loco illi (Fussalæ) congruumque requirebam, qui et Punica lingua esset instructus, et habebam de quo cogitabam, paratum presbyterum, propter quem ordinandum sanctum senem, qui tunc primum Numidiæ gerebat, de longinquo ut veniret, rogans litteris impetravi. » In Capitularibus, lib. VI, c. 185, statuitur, ut Nullus sit presbyter, qui in ecclesia publice non doceat lingua quam auditores intelligant. » Ex

his ergo omnibus colligere est quod, si juxta canonum placita episcopus, ex gremio dioceseos et ecclesiæ, cui pastor dandus est, assumi deberet, et Aquileiensis clericorum numero abundabat, ut non aliunde petere haberet: si et per eos qui Austriacum dicunt Paulinum, ostensum est Austriam tunc Foroju-li dictam provinciam: si talis episcopus promovendus erat qui linguam populi calleret, et loquela Foroju-liensis talis sit et fuerit, quam quilibet non Foroju-liensis vix et non nisi duro labore consequeretur: restat dicendum, Paulinum Aquileiensem patriarcham natione Italum, et quidem Foroju-liensem fuisse.

IV. Apud nostrates res ita comperto est, ut neque controversiosa judicetur. Si quæ difficultas enata, ea est de originis et natalis loco. Nam alii eum Præmariaci natum asserunt, alii Gajani, alii in pago quodam prope Austriæ civitatem. Antonius Bellonus, in ms. de Vitis patriarchar. Aquil., priorem; Franciscus Palladius alteram; tertiam Joannes Candidus tuetur sententiam, qui sic ait in Comment. Aquileien., lib. IV: « Paulinus proximo civitati Austriæ pago ortus, etc. » Et quidem uterque ex indicatis locus a civitate non nimum distat; nam de primo dicit Bellonus: « Præmariaci ortum, qui vicus est proximus Austriæ civitati... constat. » Estque per tria millia ad summum abjunctus, alter vero arctiori adhuc periodo secernitur. Præmariacus locus est, alterius quoque patriarchæ natali insignis, Gerardi scilicet, ut habent Candidus lib. V, et Palladius p. I, lib. IV, cum veteri inscriptione ad ejus effigiem in aula patriarchali Utinensi posita. Præter sancti Sylvestri ecclesiam, quæ cæterarum mater et caput, alia est titulo sancti Mauri abbatis et sancti Paulini patriarchæ in pagi parte superiore, in qua sunt Saccavinorum familie, ex quarum una apud indigenas traditio est ortum sanctum Paulinum. Nonnulli quidem non Saccavinis, sed familie de Zorzenons sanctum Paulinum tribuunt; sed præterquam quod sit hæc infirmior traditio, ut rem præsens bene perpendi; a Saccavinis præcipue die XI Januarii quotannis, invitatis sacerdotibus vicinorum pagorum ad sacrificia Deo in honorem sancti Paulini offerenda, memoria habetur solemnitas. Superest adhuc inter incolæ, ab avis atavisque ad filios nepotesque propagata memoria ejusdam facti, sanctitatem Paulini adhuc juvenis, testantis: cujus non me vadem minusve auctorem accipias, sed relatores tantummodo eorum quæ in vulgus feruntur, quæ libens do, ut cum non suppetant clariora argumenta, et omni exceptione majora, ut esset in votis, saltem quæ populariter jactantur agnoscas. Tradunt igitur, cum adhuc adolescens agrum coleret, contermini agricolæ alter alteri sanctitatem Paulini (verene an ironice?) commendabat. Ex his alter reponit sanctitatem ejus suspecturum se et crediturum, si testatam miraculo videret. Cum ecce sancti adolescentis sarcolum, quo segetes sarriebat, repente in terra radices agens virescit, turget in gemmas, et flores emittit. Quo viso, locum quo res mira

acciderat, congestis duobus terræ tumulis, qui usque hodie visuntur, in signum facti notarunt, qui adhuc discriminant septentrionalem ab australi pagi plagâ, illa facto exinde patriarcha ab oueribus decimarum liberata, hac obnoxia remanente. Quod in præsentiarum quoque observatur; ea, qua progenies Paulini comprehenditur, decimarum pensis immuni, ista cum reliquis pendente. Horum, quæ sunt de facto, an hoc jure nunc fiant, sententiam non profero. Alii perpendant. Ostendunt nunc usque locum habitationis ejus; et terram, quam miraculo illustravit sarculo florescente (ut dicunt) agrum vocant usque in præsentem diem *sancti Paulini*, in chartis notariorum et agrimensorum. Vidi documentum datum Rubignaci per manus Joseph Noaxii notarii Civitatem. an. 1625, quo apparent ab an. 1571 Comm. Julius Antonius, et fratres Manini possessores terræ dictæ *sancti Paulini*, camporum circiter duorum.

V. Verum, si quæ de loco nativitatis Paulini dicuntur, obscura, ut vides, et incerta prorsus sunt, quæ tamen de tempore, adhuc obscuriora et magis latentia. Si licet ex ordinatione conjectare, videtur ortus ejus non serius an. 747 locandus. Etenim communiter canones saltem annum ætatis trigesimum requirunt in episcopum ordinandum, qui correspondet ætati Salvatoris, qua se manifestavit post susceptum baptismam prædicatione, quæ onus est præcipuum episcoporum. Hæc disciplina vigeat Paulini tempore, nam in capitulari an. 789, ejus confectioni ipse Paulinus interfuit, ut suo loco dicetur, laudatur [xiv] cap. 49, concilii Neocæsariensis can. 11, qui sic habet: « In Neocæsariensi concilio, ut nullatenus presbyter (quanto magis episcopus) ordinetur ante tricesimum ætatis suæ annum, quia Dominus noster Jesus Christus non prædicavit ante tricesimum annum. » Quod et can. 47 concilii Francofordiensi an. 794 interventu quoque Paulini statuitur: « De presbyteris ante tricesimum ætatis annum non ordinandis. » Et concilium Turonen. in an. 815, can. 12, decernit, « Presbyterum ordinari non debere ante legitimum tempus, hæc est ante tricesimum ætatis annum. » Viden' tempestate Paulini non nisi post tres annorum decades ad presbyteratus honorem assumi, et majori jure ad episcopatum? Ergo ex his evince, quod cum Paulinus ante an. 776 episcopatum non adierit, an saltem 747 in vivis esse cœperat, severiori canonum calculo stando. Quod si perpendas ipsum jam in arte grammaticæ sibi famam nomenque celebre indeptum, ita ut aulæ Caroli regis optime cognitus esset, a quo etiam an eodem 776 privilegio et donatione honorum in villa Laberiana positorum donatus fuerit; non facile credes nonnisi trigesimum ætatis annum, cum episcopus dictus fuit, habuisse. Adde quod in privilegio de eo dicitur: *Viro valde venerabili Paulino, artis grammaticæ magistro*; quæ verba nedum indicant ætatem viri provectam, sed insuper vergentem ad senium, puta saltem circa quinquagesimum annum. His igitur positis, effingere conjecturam sic

A potes: Anno ætatis suæ quinquagesimo plus minus Paulinus artis grammaticæ magister, vir valde venerabilis, nondum erat renuntiatus episcopus Aquileiensis. Renuntiatus autem fuit an. 776, ergo circa an. 726 natus est.

VI. Ex dictis autem § 4 conditionem statumque Paulini facile compertum habes. Ruri enim natus e ruricolis parentibus, aliquando terram excoluit. Vulgarem hanc traditionem insinuant Palladius junior lib. II, p. 1, et Bellonus in ms. Vit. patriarch. Aquil., cum dicunt, in electione ejus nullam rationem habitam nobilitatis et sanguinis, sed meriti. De eo sic Bellonus: « Fuit Paulinus pietate ac vitæ sanctimonia usque adeo rara præditus, ut pares ei præsules minime multos invenies. Nam in optandis patriarchis non semper habita ratio stemmatis, quam magis probitatis. Præmariaci ortum, qui vicus est proximus Austriæ civitati, et religione, quæ Christianum hominem decet, a pueris ibi imbutum constat, et qualem Aquileienses expectabant pastorem, omnibus talem se præstitisse. » Verum satis nobilitatis decore ornabatur, qui pollebat virtutibus. Etenim præterquamquod terram suam excolere in nullo officiat sanguinis charitati, sicut nec clericis inhietur, ut docet Tiraquellus de Nobilit. cap. 52, n. 2 et 3, et licet verum sit, cum cætera sint paria, etiam in electione episcopi rationem nobilitatis habendam esse, ut ignobili nobilis præferatur, teste eodem Tiraq. lib. eod., cap. 20, n. 17; attamen potior ratio habenda est virtuti quam sanguini, ut apud eund. ibidem, n. 14, habet Petrus Ancharanus Cons. 151. Igitur Paulinus non sanguinis ingenuitate, sed Christi potius servitute et doctrina, ad cathedram Aquileiensem evehi meruit. Ex qua originis nataliumque obscuritate, quamvis in dignitatis culmen assumptus, potuisset suos ad honores provehere, et munis eos præficiendo sacris auctoritate sua, vel propriis intercessionibus apud Carolum se quam maxime diligentem, curam eorum suppellectilem legitime dilatare; maluit eos latere humilitatis amore, ita ut hodie quoque nepotum familia nihil a cæteris rus colentibus indigenis distinguatur, vel superemineat, ferme oblita patriarchalibus infulis (quæ aliunde tam magni fiunt) quondam se fuisse decoratam.

CAPUT III.

D *Diploma Caroli Magni, Paulino grammatico datum, perpenditur.*

I. Quanquam autem Paulinus adeo humilem (ut dictum est) natalium sortitus fuisset conditionem, quia tamen acri ingenio mire a D. O. M. donatus fuerat, animum affixit humanioribus disciplinis, et postposita negotiorum cura ruralium, ad mentis cultum se totum convertit. Liberalibus itaque studiis incumbens adeo profecit, ut cæteros, quæ didicerat, brevi docere potuisset. Æquum autem, et omnino rationi consentaneum est credere, doctrinæ et sanctitatis merito sibi viam ad sacros ordines fecisse, ut per gradus minores majoresque ascendendo, observatis a canonibus statutis temporum interstitiis,

ad trigesimum ætatis annum sacerdotio decoraretur. Etenim probabile fit, nedum cum ad patriarchalem evectus est sedem, sacerdotio initiatus; verum etiam hoc munere prius insignitus, faciliorem sibi in aulam principum aditum nactum fuisse. Fama ergo sanctimonie et scientiæ percrebrescente, nomen ejus ad aures delatum est Caroli regis, viri ad optima quæque excolenda nati, ita ut ejus alloquio et conversatione frui dignaretur. Quo factum est ut suspectam sanctissimi sacerdotis sapientiam privilegio præclaro remuneraretur. Hoc dabimus integrum in Appendice II, n. 2, ex ms., hic tantummodo aliqua consideratione digna ad trutinam revocantes.

II. Præmittuntur in fronte diplomatis hæc verba : *Carolus rex Francorum et Longobardorum, et patricius Romanorum.* Quibus datur intelligi latum post Longobardos Italia exactos, et post consecutum a Carolo Romanum patriciatum. Hunc collatum ex Annal. Meten. anno 754 vult Pagius ad an. 755, n. 3, et Cointius ad an. 754, n. 57, et ad an. 796, n. 6. Verba Annalistæ ad an. 754 sunt : « Ordinavit (Stephanus papa) secundum morem majorum unctione sacra Pipinum piissimum principem Francis in regem et patricium Romanorum : et filios ejus duos felici successione Carolum et Carlomannum eodem coronavit honore. » In fronte epistolæ quoque, quam idem pontifex per Willharium Numentanum episcopum ad eodem direxit, contra Aistulphum regem Longobardorum opem quaesiturus, hæc posuit : « Damnis excellentissimis filiis, Pipino regi et nostro spiritali compatri, seu Carolo et Carolomanno item regibus, et utrisque patriciis Romanorum, Stephanus papa. » Rex autem Longobardorum non ante an. 774, quo eas gentes compressit domuitque, dictus est et in diplomatis vocatus. Post hoc tempus igitur datum privilegium. Ante enim præpropere visa fuisset tituli usurpatio.

III. Sequitur diploma : « Merito quidem a nobis sublevantur muneribus, qui nostris fideliter obsequiis famulantur. Ex hinc habes, nedum Paulinum Carolo jam innouisse, verum personale, ut sic dicam, obsequium ei præstitisse. Ad quid enim præfari hujus modi, si nullam exhibuisset remunerato remunerandus obsequelam ? Anne a rationabili conjectura aberrarem, si dicere forte unum ex iis fuisse, qui in artium liberalium magisterio famulatum regi præstiterit, officio fungens doctoris in aliqua ex variis, quas Carolus erexerat, schola ? Quantum enim laboraverit, ut litteræ restituerentur, patet ex epistola seu constitutione de scholis per singula episcopia et monasteria constituendis, quam profert Baluzius in capitular. ad an. 788, et ex his quæ scribit Lupus epist. I ad Einardum, relatus a Pithæo in Glossar. ad libb. Capitular., To. II, pag. 745, videlicet : « Si quidem vestra memoria per famosissimum imperatorem Carolum litteræ ceptæ revocari, aliquantulum quidem extulere caput. » Sicuti enim Galliæ Alcinum magistrum ejus munere susceperunt, sic forte Paulinum Germania. [xv] Equidem in his præsertim

A regionibus, per eum studia refluuisse ait Jonas Aurelianensis in princip. lib. I de Cultu imaginum advers. Claudium Taurinen. episcop. « Non solum, inquit, apud Germaniam studium litterarum, et amor sanctarum Scripturarum, verum etiam apud eandem Galliam ejusdem memorabilis viri (Caroli) solertissimo studio et ferventissimo desiderio actum est, ut Domino opem ferente in sibi commissæ ecclesiæ filiis, et liberalium artium apprime disciplina, et divinarum Scripturarum perfecte polleret intelligentia. » Quæ dicendi forma est perpendenda. Etenim cum dicat non solum apud Germaniam studium litterarum, verum etiam apud Galliam invecum, videtur innuere aliquam distinctionem Germaniæ supra Galliam, puta vel temporis, ut quæ prius fecerat pro Germania, dein fecisset in Gallia ; vel inductione præceptorum sive magistrorum, ut sicut eos induxerat in Germaniam, ita induxisset in Galliam, aptos idoneosque. Quod ideo notandum fuit, ut non improbabile credatur, statim ac rex Longobardorum salutatus fuerat, in suamque ditionem regio Forojuliensis advenerat, usum fuisse opera Paulini pro reparandis in contermina Germania politioribus disciplinis, quæ adeo sibi cordi erant, hoc est ab anno 774, sicuti annis posterioribus usus fuit opera Alcuini pro sua Francia edocenda. Vel, si mavis alii conjecturæ inniti, credi potest jure et merito, quod subacta provincia nostra, et a ditione Longobardorum exempta, curæ Carolo fuerit juventutem ejus humanioribus disciplinis excoli et erudiri : ea propter Paulinum ad magisterium assumpserit, eique expoliendam commiserit ; quod ut alacrius faceret, eum donationis diplomate insigniverit. Pro certo enim videtur habendum, obsequio Caroli, sive domi, sive alicubi, Paulinum mancipatum fuisse. Sunt enim satis clara verba hæc : « Si petitiones eorum, pro quibus nostras pulsaverim aures, ad effectum perducimus, regiam consuetudinem exercemus, atque illorum animum nobis deserviendo provocamus. »

IV. Diploma paulo infra sic habet : *Viro valde venerabili Paulino, artis grammaticæ magistro.* En virum vocat, et valde venerabilem ; quibus verbis et ætatem, et ministerium sacerdotale indicare videtur, ut superiori capite dictum est § 5. *Grammaticus* autem non præcise eum significat qui legendi et scribendi artem tantummodo callet ; qui grammaticista potius, quam grammaticus dicendus est. Suetonius de claris Grammaticis, cap. 4, ait grammaticos « ab initio litteratos vocatos, additque : Sunt qui litteratum a litteratore distinguant, ut Greci grammaticum a grammatista, et illum quidem absolute, hunc mediocriter doctum existiment. » Hos *litteriones* vocat Augustinus lib. I, cap. 24 et ult. in *Adversarium legis et proph.* « Litteriones, ait, potius quam litterati dicendi sunt, qui litteratos legendo nihil sapere didicerunt. » Cæterum de vera grammatica dicebat ipse lib. II de Ordine, cap. 12 : « Quia ipso nomine profiteri se litteras clamat, factum est ut quidquid dignum memoria litteris mandaretur, ad eam neces-

sario pertineret. » Cui consona scribit ipse Tullius lib. 1 de Oratore: « Quis huic studio litterarum, quod profitentur ii qui Grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnium illarum artium pene infinitam vim et materiam scientia et cognitione comprehenderit? » Hoc igitur sensu multiplex Paulini doctrina cogit nos interpretari verbum, quo in diplomate insignitur, cum dicitur *artis grammaticæ magister*. Et quidem sæculis sequioribus, et circa tempora Paulini, hac intelligentia accipiebatur. Ennodius episcopus Ticinensis, qui an. 521 floruit, in Parænesi didascalica, seu opusc. 7, grammaticam *genitricem et nutricem* vocat cæterarum artium. Et Petrus diaconus, qui an. 1157 scribebat, de se verba faciens in præfat. ad lib. iv Chron. Cassinen. dicebat: « Ego namque, quem non grammaticorum scientia ornat, non, etc. » Cassiodorus, qui multa de grammatica ut grammaticus scripsit, ut is qui ab epistolis quoque Gotthorum regis epistolam 21, Var. lib. ix, Athalarici nomine senatui Romano dedit, qua et grammaticam celebrat summis laudibus, vocando eam « fundamentum pulcherrimum litterarum, matrem gloriosam facundiæ, magistram verborum, ornatricem generis humani, quæ per exercitationem pulcherrimæ lectionis antiquorum nos cognoscitur iuvare consiliis, » et grammatices professorem, ne imminuta decessorum suorum stipendia accipiat, Patribus Conscriptis commendat, dicendo, ibid.: « Qua de re, P. C. hanc vobis curam, hanc auctoritatem propitia Divinitate largimur, ut successor scholæ liberalium litterarum tam grammaticus, quam orator. . . commoda sui decessoris ab eis quorum interest, sine aliqua imminutione percipiat. » Hæc statuebat pro grammaticis Athalaricus. Verum adhuc commendabilior magnanimitas Cuniberti Langobardorum regis, qui propria sponte honore et muneribus decoravit grammaticum. Paulus diaconus de Gest. Langob. lib. vi, cap. 7: « Eo tempore (Cuniberti) floruit in arte grammatica Felix patruus Flaviani præceptoris mei, quem in tantum rex dilexit, ut ei baculum argento auroque decoratum inter reliqua suæ largitatis munera condonaret. » Mirum igitur non erit si Carolus Magnus hoc diplomate et donatione bene meritum grammaticum Paulinum prosecutus fuerit, qui nedum in aliis grammaticam commendaret, sed ipse quoque, ultra quam regis conditio exposcit, excoleret, et grammatici nomen non abhorreret. C. Barthius, Adversar. lib. xxix, cap. 11: « Quale nomen etiam postremis temporibus gloriosum fuit, ut pote a Carolo Magno imperatore quoque affectatum, qui otiosus nihil agebat aliud, quam libros corripere, ut proditum est a Thegano chorepiscopo. »

V. Sequitur diploma: « Facultates, quæ fuerunt Waldandii, filii quondam Mimoni de Labariano, quæ ad nostrum devenerunt palatium, pro eo quod in campo cum Rotgando inimico nostro a nostris fidelibus fuerit interfectus. » Hic Rotgandus varie effertur. Baronius *Forticausum* habet. Chronica Civita-

ten., infra citanda, *Rodigausum*. Communiter Rotgandus dicitur, et nos sic quoque cum communi appellamus. Waldandum autem istum Mimoni filium, partes Rotgandi secutum, et contra Carolum rebellantem, hinc et in prælio interfectum, et bona quæ in Laberiana villa possederat, regio fisco adjudicata fuisse, ex paucis his verbis omnia hæc cognoscuntur. Alii duo, Rotgandus et Felix fratres, partes quoque Rotgandi ducis secuti, et per hoc multati apparent ex diplomate apponendo Appendice II, num. 7. Defectio autem Rotgandi contigit ferme statim ac ab Italia, devicto Desiderio, et Longobardorum regno suljugato, in Franciam ipse Carolus repedaverat. Qui credens sibi devinci magis posse beneficiis Langobardorum procerum animos, a ditionibus, quibus a Desiderio quondam præpositi fuerant, non semovit; sed ducatum Beneventanum Aragiso Desiderii regis genero, Spoletanum Hildebrando, Forojulensem Rotgando permisit, antiquo feudi jure erga se, quod erga reges Langobardorum fuerat, conservato, ait Sigonius de regno Italiæ lib. iv. Hi autem sollicitati ab Aragiso, Desiderii quondam regis filio, qui victori jam concessa Verona Constantinopolim apud Græcum imperatorem se recipiens, exinde res novas in Francorum perniciem et restaurationem Langobardici nominis machinabatur, jugum Francicum excutere moliebantur. Quibus animosior Rotgandus primus extulit caput, et Forojulensibus suis ad defectionem coactis, vicinisque provinciis verbo et exemplo in partes vocatis, rem Longobardicam jam conclamata pristino decori restituere satagebat. Redux a Saxonica victoria Carolus nuntium rebellionis accepit, qui ratus negotii summam ob stare principiis, celeri manu remedium admovit, et « equites cum levi armatura a Carolo præmissi Rotgandum acie occidere, fuga cæterorum majore, quam cæde, » ait P. Æmilii, lib. ii. Verum ipsius Caroli manu partam victoriam Annalistæ [xvi] Francorum uno ore fatentur. Audiendus saltem Loiselianus, qui simplicitate sua magis stare a veritate videtur. Sic enim ait sub anno 775, quo Rotgandus a Francis defecebat, et est alter a Longobardis devictis. « Carolus reversus in Franciam, audiens quod Rotgandus Langobardus fraudaverit fidem suam, et omnia sacramenta rumpens et voluit Italiam rebellare. Tunc illis in partibus cum aliquibus Francis domnus Carolus rex iter peragens, et celebravit Natalem Domini in villa quæ dicitur Scaldistat, et immutavit se numerus annorum in 776. Tunc domnus Carolus rex apud Taravisiu civitatem Pascha celebravit, et captas civitates Forojulensem et Taravisiu, cum reliquis civitatibus quæ rebellare fuerant: et disposuit eas omnes per Francos, et iterum cum prosperitate et victoria reversus est in Franciam. » Idem ferme ad verbum habent annales Bertiniani, cæterique omnes, cum poeta Saxone, sicuti defectionem Rotgandi an. 775, ita ejus cladem, et mortem, victoriamque Caroli an. 776 reponentes.

VI. His in turbis Rotgandi signa secutus Waldan-

dus, fatum quoque secutus est : et in acie interfecti
 res, regio nomine, tanquam perduellis, apprehensas,
 dono habuit Paulinus artis grammaticæ magister : sic-
 uti Rotgandi et Felicis fratrum, tandem Maxentio
 patriarchæ datæ sunt. Quæ autem junior Palladius
 meus (meus inquam, qui germanus frater matris
 meæ parentis fuit) lib. II habet de singulari certa-
 mine Rotgandi cum Rolando, alias vulgo Orlando,
 Caroli Magni necessario, quanquam videantur ex illis
 fabellis esse quæis vita herois hujus infarcitur, quæ
 poetis aliisque calidioris cerebri hominibus illustrem
 inventionum materiam suppeditarunt, non omni de-
 stituuntur fundamento. Nam in quadam veteri Chron-
 ica Civitatensi (est fragmentum in lib. ms. apud
 consobrinos meos comites de Asquinis, plurima ve-
 tera documenta complectente) sic legitur : « Ruod-
 gausus dux XIV Forojuliensis, ex cessione Rosimundæ
 per Desiderium regem in ducatum intrusus, Osopii
 permanens diruto regno Longobardorum, captoque
 Desiderio cum filiis per Carolum Magnum Franco-
 rum et Italiæ regem, atque in Galliam transmissus,
 dum ipse novas res adversus Carolum moliretur, per
 Rolandum nepotem Caroli bellicosissimum hominem
 expulsus ex Osopio, et tota regione, Juliensi princi-
 patu spoliatus est, ultimus ex Longobardis dux. »
 Igitur si quid in hoc vel alio peccaverit, non audien-
 dus : quod autem verum et rectum assecutus hic vel
 alias fuerit, audiendus et complectendus. Etenim
 prior Fontanino (libello *Delle Masnade*, pag. 41) re-
 ponente *Rotgandum*, ubi Baronius et Bollandus habent
Forticausum, vere exscripsit *Rotgandum*. Insu-
 per integrum diploma ponit, quod mutilum profert
 Candidus omittens hæc verba, quæ summam rei con-
 tinent : « Mimoni de Labariano, quæ ad nostrum de-
 venerunt palatium, pro eo quod in campo cum Rot-
 gando nostro inimico a nostris fidelibus interfectus
 est : causam videlicet in Laberiano, etc. » ab uno
 verbo *Labariano* ad aliud secundum *Labariano* in-
 caute transitu facto. Adde errorem alium, et quidem
 majoris momenti refutasse, videlicet quod Paulum
 Diaconum pro sancto Paulino nostro male reposue-
 rit Candidus ; et decimum annum datam diplomatis
 proferente Candido, ipse cum cæteris constanter et
 vere octavum habeat. Sed de hoc infra. Hoc non
 prætereas, nempe evinci ex verbis diplomatis Rot-
 gandum non supplicio affectum, ut habent ipse Pal-
 ladius ibid., Sigonius lib. IV de Reg. Ital., forte ex
 Chronico Reginonis, qui lib. II ait : *Rotgandum*
rebellem captum decollari jussit. Et ipse poeta Saxo
 (nisi poetice locutum dicas) innuere videtur, cum
 ait :

Cum quibus Italiam properans, meritoque tyrannum
 Interitu plectens ;

sed in prælio cecidisse, ut annalistæ non obscure in-
 dicant, et verba diplomatis satis clare, quæ sunt :
pro eo quod in campo cum Rotgando inimico nostro a
nostris fidelibus fuerit interfectus. Igitur cum Rot-
 gando non capitis decollatione, vel alio mortis genere
 ignominioso poenam luate, sed in pugna interfecto,

A Waldandus quoque interficitur, cujus bona publicata
 Paulino donantur.

VII. Unum alterumve verbum in diplomate ani-
 madversione dignum sequitur. In recensione enim
 bonorum Waldandi Paulino donatorum dicitur :
Causa in Labariano. Ita apud Bollandistas, et bene.
Causa enim sæculo barbaro idem ac *res* est : hinc
 Italica *cosa*. Leg. Longobard. lib. III, tit. IV, l. 5 :
 « Non præsumant alicui hominum suam causam tol-
 lere, vel suum laboratum. » Capitulare de Villis, c.
 3 : « et neque ulla dona ab ipsis accipiant, non ca-
 ballum, non bovem, non vaccam, non porcum, non
 vervecem, non porcellum, non agnellum, nec aliam
 causam. » Est igitur *causa in Labariano* idem ac *res*
 in *Labariano*. Hinc habes male legi apud Baronium
 B *causa*, verbo nihil ibi significante. Quod forte non
 assecutus Palladius pro *causa* reposuit *villa*, forte
 quia paulo post *casas* audiit, repetitionem inutilem
 suspicatus. Optime a generali ad particularia descendit
 subiungens : *cum terris, domibus, ædificiis, acco-*
labus, mancipiis. Ita legendum censeo : non *accola-*
biis, ut Candidus et Fontaninus ; non *accolabiis* pro
 et *colabiis*, ut Bollandus et Baronius : minus autem
 cum Palladio, qui habet cum *pascolibus, municipiis*.
 Lumen hæc in re præstitit Formula 13 lib. I Mar-
 chulfi, quæ inter cætera hæc habet : « Concessimus tam
 in terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, »
 etc. Ad quem locum Hieronymus Bignonius in notis,
 servorum conditionem intelligit, culturæ agrorum do-
 mini addictorum ; cujus rei exempla ait passim oc-
 currere. « Hæc (bonorum, sive jurium) inquit, enu-
 meratio omnibus instrumentis ascripta est, ut exem-
 pla proferre frustra sit. Accolæ vero, qui hic nomi-
 nantur, sunt coloni, seu ascriptitii, qui simul cum
 prædiis veniebant : ut et de villicis et actoribus apud
 jurisconsultos exempla exstant. Chartul. sancti Mar-
 tini : Cum hominibus ibidem commanentibus, quos
 colonario ordine vivere constituimus. » Igitur *acco-*
labus est pro *accolis* ; quod fugerat Fontaninum, qui
accolabiis, quasi esset *accolabius accolabii*, hujusmodi
 servos indicatos putat, dum libell. *Delle Masnade*,
 pag. 41, inquit : *Gli Accoli, o Accolabii erano coloni*
e lavoratori della terra. Ad summum dicitur *Acco-*
lavus, et in plurali *Accolavi*. *Accolabium autem Spel-*
 D *mannus perperam confixit pro domo rustica, quam*
accolæ habitant, inquit Ducange in Glossar. *Accola*
 autem est adventitius cultor terræ : *incola* vero inibi
 natus ; juxta illud :

Accola non propriam, propriam colit incola terram.

VIII. Quod autem Fontaninus ibi subdit de manci-
 piis, quod servi essent bello capti, quos Waldandus
 signa Rotgandi secutus bello captos in prædiis suis
 collocasset : primum quidem veritati nititur, nam
 hoc importat nomen *mancipium* ; alterum autem ve-
 ritati sane non repugnat : sed quia in hujusmodi pri-
 vilegiis formulæ tales consueverunt apponi quæ am-
 pliorem sensum continerent, et donationem largio-
 rem per ampullosa verba præseferrent, quamvis qui
 privilegium concessisset, scivisset nunquam et nus-

quam omni ex parte verificandas; quod innuit laudatus Bignonius illis verbis: *Hæc enumeratio omnibus instrumentis ascripta est, ut exempla proferre frustra sit*; non videtur tamen appositum specialiter pro rebus Waldandi Paulino donandis, cum in omnibus instrumentis sub hac formula bonorum concessorum enumeratio describatur.

IX. Sequitur diploma: *casis, massaritiis, servis, et aldionibus*. Hic, *casas* agrestes habitationes, quia de rusticis loquitur; et vere Latine *casas* putarem, quamvis Latini barbari ædificia etiam regum *casas* dicerent. Legg. Longobard. lib. II, tit. 17, leg. 4: « Si gastaldius, [xvii] aut quilibet actor regis, post susceptas et commissas sibi ad gubernandum regis curtes, aut casas, » etc. Lex Bajuvariorum, tit. I, § 9, n. 5, *Ad casas dominicas stabulare*. *Massaritia* est supellex, vel etiam mansus ipse supellectile instructus, frequens et notæ significationis verbum apud Italos, ait Ducange. Et quidem inter nostrates, apud quos forte præ cæteris voces Longobardicæ invaluerunt, *masi*, *masnatæ*, *massarii*, *massariarum* nomina adhuc omnium ore circumferuntur. Quia vero addit *servis*, eos hos puto qui de *masnata* in chartis nostratibus frequenter occurrunt, quorum status conditionem fulse et erudite prosequitur Fontaninus libello nobis sæpius citato *Delle Masnade*. In mansis enim degentes, alias *masi masnatæ* nomen dederunt. Manumissio horum servorum quomodo fieret, vide documenta in Appendice II apposita n. 26, 27, 28.

X. Non est autem idem de aldionibus, qui ut et aldi, liberti sunt, non affatim tamen ab omni servitutis opere exempti: hinc quandoque inter servos computati. Eam tamen, quam consequabantur, vel libertatem, vel servitutis diminutionem, non in ecclesia ut servi (sicuti ex chartis mox citatis patet), sed per chartam, vel ad libitum domini recipiebant. LL. Longobard. lib. II, tit. xxiv, l. 5: « Si quis servum aut ancillam suam in ecclesia circa altare amodo liberum, vel liberam dimiserit, etc.... Nam qui aldiu facere voluerit, non eum ducat in ecclesiam, nisi alio modo faciat, qualiter voluerit, sive per chartam, sive qualiter ei placuerit. » Aldiones autem dicuntur, qui ex aldiis nati sunt. Ibidem tit. XII, l. 8: « Si aldius cujuscunque aldiam alterius tulerit uxorem, et filios ex ea procreaverit, sint filii ejus aldiones. » Genus id erat servorum in Italia sub Longobardis notissimum, et satis frequens, ut de eo in LL. Longobard. passim decreta regum occurrant. Hujusmodi autem homines apud Italos hi ferme censebantur, qui fiscalini et liti in Francia. Sic enim de iis statuit Carolus Magnus in capitul. additionis ad leg. Longobard., an. 801, cap. 6: « Aldiones vel aldiianæ ad jus publicum pertinentes ea lege vivant in Italia in servitute dominorum suorum, qua fiscalini vel liti vivunt in Francia. » *Fiscalini* autem erant, qui prædia regio fisco addicta colebant, et incolebant. Capitul. de Villis, c. 50: « Fiscalini qui mansos habuerint, inde vivant. » Et c. 52: « Volumus, ut de fiscalibus, vel servis nostris, sive ingenuis, qui per

A fiscos, aut villas nostras commanent. » etc. *Liti* vero seu *lidi* mitiori onere premebantur quam servi; ut colligitur ex leg. Ripuar. cap. 62, n. 1, ubi dicitur: « Si quis servum suum tributarium, aut *Litum* fecerit. » etc., hoc est, ei jugum servitutis alleviaverit. Cætera quæ in diplomate nostro sequuntur, non magnum negotium legenti facessunt.

XI. Præ omnibus autem, quæ hucusque dicta sunt, peculiare expostulat examen tempus et locus, quo latum est diploma. Sic enim in fine apponitur: *Data xv Kal. Julii, anno viii regni nostri, e Loreia civitate, in Dei nomine feliciter*. Annus 776 octavus vere erat, quo Carolus adiit regnum Francicum mortuo Pipino patre an. 768. Hinc, nisi adverterem et Baronium fuisse hominem, mirarer *insignem errorem* (sic eum vocat Pagius ad an. 802, n. 7) irrepsisse in Annales ejus, qui ad an. 773 diploma referunt. Sic habet Baronius an. 802, n. 13: « Hactenus diploma datum anno Domini septingentesimo septuagesimo tertio, quo ipse Carolus adversus Desiderium in Italiam venit, quo numerari contigit octavus annus ejusdem regni. » Ex his verbis videtur adventus Caroli in Italiam adversus Desiderium in causa fuisse, qua Baronius allucinetur: non advertens quod quamvis datum in Italia dicatur diploma, alios quoque adventus Caroli in Italiam fuisse posteriores; puta an. 776, quo descendit in Forumjulium, rebellionem Rotgandi repressurus. Insuper bona Waldandi, qui ceciderat in prælio cum Rotgando, assignantur Paulino. Prælium autem non contigit nisi an. 776. Non igitur an. 773 erant adhuc fisco adjudicata bona Waldandi, ut donari possent Paulino. Insuper non nisi an. 774 rex Longobardorum dicitur, non est ergo an. 773 locandum diploma, in fronte habens *Rex Longobardorum*. Humaniter ergo peccavit Baronius noster, et qui eum secutus est Bollandus, sicuti etiam a veritate exorbitat, cum dicit an. 773 esse octavum regni Carolini, qui non nisi quintus est. Candidus non octavum, sed decimum legit (ut ms. quod proferimus in Appendice II, n. 2), sed error est; nam annalistæ Francorum, Bertiniani scilicet, Lambeciani, Loiseliani, Carolum implicatum habent bello Hispanico et Saxonico an. 778, qui est decimus regni ejus, de rebus Italiæ alte silentes. Fontaninus libello *Delle Masnade*, pag. 42 et seq., a cæteris discedit, et epocham annorum Carolini regni, quæ hoc diplomate profertur, auspicari vult non ab anno quo adiit regnum Francicum, sed ab eo quo regnum Longobardicum in Italia; adeoque in an. 781 diploma refundit, quo anno in Italiam denuo venit Carolus, sicque potuit optime in Lorea civitate, ad ripas Athesis sita, privilegium concedere. Sic vir ill. sentit. Verum nonnullæ rationes non contemnendæ militantes in hanc sententiam. Prima: Ex quo regnum Italicum nactus est Carolus, non convenisse unico tantum regni Italici titulo se nominare; sed vel Francici tantum, vel Francici simul et Italici, ut diplomata ejus consideranti patebit. Hic autem non nisi regem Italiæ se diceret, cum

antea esset et Franciæ. Inveniuntur quidem chartæ cum data regni tantum Italici; sed hæ non sunt inscriptæ nomine Caroli, tanquam scriptum illud proferentis. Sic inscribuntur ab Italis ei subjectis, qui acta sua per regnum Italicum consignabant, ut sunt illæ Petri Mediolanensis archiepiscopi apud Puricellum, p. 21 : *Anno dominorum nostrorum Caroli et Pipini regum in Italia xvi et ix*, et sancti Paulini nostri de concilio Foro-Julienensi : *Anno principatus eorum xxiii et xv Itali in Italia* scribentes de rebus in Italia gestis, per regnum Italicum chartas suas inscribebant, non curantes epochas aliorum regnorum. Non ita autem est sentiendum de rege cui plura regna subdebantur, qui sicuti in fronte regem se dicit Francorum et Longobardorum, ita in fine dare solitus erat litteras suas ab epocha primi regni, vel utrorumque, nunquam omisso primo. In casu autem nostro ipse rex Francorum et Longobardorum Carolus dat diploma : annus ergo regni Francici; quia prior et potior omnino est attendendus, cum desit alter. Altera : Hæc bona dantur Paulino antequam cathedram patriarchalem conscendat; conscendit autem eam anno præsentis (id est 776, ut cap. seq. videbitur), non ergo datum diploma an. 781. Adde datum diploma (ut mox probabiliter dicitur) extra Italiam; ratio igitur Fontanini corrui, qui quia datum vult in Italia, vult quoque annos regni Italici numerandos. Cum igitur hæ rationes excludant annum 781, et ex alia parte conveniat annus 8 regni Francici cum an. 776, quo et auctoritates scriptorum et res geste evincunt datum diploma, non est ab hac sententia sine clariori fundamento recedendum.

XII. Non minus autem difficultatis ingerit ipse locus. *E Loreia civitate* datum dicitur. Sed ubinam gentium Loreia civitas sita est? Fontaninus expedite pronuntiat eum esse locum qui vulgo hodie *Loreo* dicitur, ad fauces Athesis. Quod forte a Cointio hausit, qui ad an. 776, n. 8, ait : « *Loream* interpretamur hodiernum *Loretum* ad Athesim fluvium in ducatu Veneto. Verum non videtur probabilis hæc opinio. 1° Quia nullo tempore *Loredum*, vel *Laureum* ducatus Veneti, nomine civitatis dignum habitum, quod veteres geographi et lexicographi vix nomen attigerunt. 2° Locus hic nullibi *Loreia* dicitur, sed *Loredum*, vel *Loretum*, vel *Lauretum*; adeoque non talis est nominis affinitas, ut pro ea civitate habeatur, [xviii] e qua Carolus dedit diploma. Vulgo quidem nunc *Loreo* dicitur, sed hoc a terminis Venetis, qui dialecto naturali solent penultimas participiorum consonantes adimere, ut, verbi gratia, pro *andato*, *andao*, vel *anda*; pro *avuto*, *abbuo*, *abbu*; pro *aceto* quoque *aseo* : sic pro *Loredum*, vel *Loreto*, *Loreo* dicunt. 3° Quia tempore Caroli Magni vel non erat in rerum natura *Loretum*, vel ad summum nullius momenti fortilitium. Primum asseritur a Leonardo Alberto, dum loquens de Romandiola Transpadana (*Romagna di la dal Po*) ait : *Loredum, contrada posta nelle valudi, già fabbricata da Vi-*

A tale Falerio duce di Venezia. Hic autem longe post tempora Caroli ducatum tenuit, adeoque nondum erat *Loredum*. Cui astipulari videtur diploma fundationis, quod editores Rer. Italicar. scriptor. addiderunt ex codice bibliothecæ Ambrosianæ ad part. viii, cap. 9, lib. ix, *Chronici Andreae Danduli*, cujus formula et apud ipsos *Loredanos* servata est, ut ibi in fronte dicitur. Datum est autem *an. x ducatus Vitalis, qui fuit a Christi natali 1094 mensis Decembris iii, indictione Rivoalti*. Puto deesse numerum indictionis, et tò iii ad numerum dierum mensis Decembris referendum, et ad indictionem addendum numerum ii; nam anno 1094 vere secunda indictio, et non tertia excurrerat. Sic vero inter cætera habet : « Nos Vitalis Faletro... nostro proprio expendio et pretio castrum, quod vocatur *Lauretum*, ædificari a fundamentis, et construi cum universis munitionibus suis jussimus. » Et infra tradens incolendum locum sic : *Vobis totis clericis, castellanis, et cæteris omnibus, qui ibi venturi sunt, et vestris hæredibus, et successoribus ad perpetuo retinendum... totum prædictum castellum concedimus. » Vidistin'a fundamentis castrum ædificatum, et constructum impensis ducis Falerii? Audistin formulam loquendi cum iis qui incolendum susceperant, tanquam primum illo commigraturis? Hoc enim sonare videtur, *vobis, et cæteris, qui ibi venturi sunt*. Neque dicere verba : *Castrum quod vocatur Lauretum*, indicare *Lauretum* jam fuisse. Subdit enim, *ædificari jussimus*; ac si diceret : Nos jussimus ædificari castrum, quod vocatur nunc *Lauretum*. Appellatio enim nominis post ædificationem est accipienda. Non igitur *Loredum* antea erat, ut potuisset Carolus ibi degens signare diploma.*

XIII. Verum quia ipse Dandulus citato capite 9, part. 8, dicit : « *Iste dux* (Vitalis) *Laureti fortilitium vetustate corruptum in formam castri renovavit, et incolis terris et aquis, et immunitatibus pluribus privilegiatis custodiendum dedit*; » quod et innuit strictioribus verbis Petrus Marcellus in *Vitis ducum Venetorum de Vitali Falerio duce XXXII* : « *Falerius, inquit, e iam Lauretum vetustate collapsum instauravit*; » non ausim asserere, ante ducem Falerium *Lauretum* omnino non exstitisse. Sat tamen est ostendisse, adeo minutum oppidulum fuisse, ut pro summa gloriæ ejus et decoris habeatur ab exiguo desertoque fortitio ad rationem castri, an. 1094 fuisse evectum. Fortilitium autem cum audis, non arcem quidem suspiceris, sed potius munitiunculam ad incursiones prædonum coercendas. Non enim ad majora destinatum fuerat fortilitium quam castrum. Castrum autem in privilegio dicitur « constructum securitate inde transeuntium, ne a multorum calliditate et insidiis latrocinia, quæ sæpissime ibi fiebant, ulterius exercerentur. » Hujusmodi autem rationis locus quis unquam sibi suadeat potuisse civitatis nomine insigniri?

XIV. Addenda quarta ratio ex tempore. Datum est privilegium xv Kal. Julii. Ita lego in ms. thesauri

sancæ ecclesiæ Aquileiæ, ex quo illud diploma habebis in Appendice II, n. 2, et apud Candidum, Baronium, Bollandum, Cointium, Pagium, Fleury, uno Palladio juniore excepto, qui habet *Junii*, et Schonleben ipsum sequente. Carolum autem xv Kal. Julii (id est xvii Junii) non est credibile Loredi fuisse, sed forte neque in Italia. Nam in Annalibus Francorum dicitur Carolum, qui sub finem anni 775 descenderat, ineunte anno 776 ingressum esse Italiam, et Forumjulium factionibus Rotgandi in rebellionem actum repressisse, et Tarvisium, cui socer Rotgandi Stabilinus præerat, cepisse, ibique Pascha celebrasse. Annalista Petavianus hoc anno sic habet: « Perrexit dominus rex Carolus in Italiam, et occiso Hrogaundo, qui illi rebello exstiterat, obsideruntque Stabiliu socerum suum Taravisio civitate. Eo capto, dispositisque omnibus, prosper redit cum suis in Franciam. » Loiselianus vero sic: « Apud Taravisium civitatem Pascha celebravit, et captas civitates Foro-Juliensem et Taravisium... reversus est in Franciam. » Idem et Bertinianus. Quanquam autem dicatur prius, *apud Taravisium Pascha celebravit*, et postea addatur, *et captas civitates*, etc., manifeste tamen adhuc apparet captum Tarvisium ante Pascha. Etenim si inibi Pascha celebravit, ipsum jam coeperat. Nec officit quod sequitur, *et captas civitates*, barbara phrasi; nam positum est pro *et captis civitatibus reversus est*. Igitur tempore Paschatis, hoc est die 14 Aprilis, quo anno 776 Pascha inciderat, jam absolutum erat bellum Foro-Juliense. Expeditis autem rebus Foro-Julien-sibus, et præfectis regioni administrandæ comitibus, statim in Franciam repedavit. Poeta Saxo ad hunc annum:

..... Urbes servare receptas
Francorum comites, quos ipse locabat in illis,
Jussit; et ut venit velox, sic inde recessit.

Cui consonat Eginardus, cæteris (teste ipso Pagio) diligentior hac de re in Annalibus, dum ait: « Ad quos motus comprimendos raptim in Italiam proficiscitur (Carolus) Rotgaudoque, qui regnum affectabat interfecto, civitatibus quoque quæ ad eum defecerant, sine dilatione receptis, et in eis Francorum comitibus constitutis, eadem qua venerat velocitate reversus est. » Compone nunc, si potes, celeritatem Caroli a bello Foro-Julien-si jam ad minus die 15 Aprilis confecto revertentis, cum 17 Junii, quo datum dicitur diploma, et nunquam tibi suadere poteris tunc in Loreia civitate (id est Loredum) fuisse. Quæ enim sollicitudo ab Italia recedendi fuisset, si a bello confecto et rebus compositis, quorum gratia in Forumjulium descenderat, supra duos menses occupatus (ut sic dicam) in nihil agendo, hinc inde divertisset, ut ad diem 17 Junii Loredi fuisset diploma daturus?

XV. Hinc quæ dicunt Pagius ad an. 776, n. 4, et ante eum Cointius, eodem an., n. 11, non arident. *Ne Romam Carolus adiret, impedimento fuit tumultus Saxonicus*. Nil minus. Jam enim in Franciam Carolus remeaverat, cum nuntium acceperat de nova

A Saxonum rebellione. Audi annalistam Bertinianum, cui cæteri consentiunt: « Disposuit civitates quæ rebellatæ fuerant per omnes Francos, et iterum cum prosperitate et victoria reversus est in Franciam. Tunc (nota vim hujus tunc nuntius veniens, dixit Saxones rebellatos, etc. Et infra, postquam narravit acta rebellionis, innuit locum, ubi hæc audit, nempe Wormatiam: « Et cum pervenisset, inquit, dominus Carolus rex Wormatiam, omnes istas causas audiens (quarum una ipsa rebellis erat) conjunxit synodum ad eandem civitatem. » Igitur ex hac relatione manifeste evincitur jam discessisse Carolum ab Italia, cum nuntium rebellionis Saxonice suscepit. Non ergo hi tumultus in causa fuere, ut ab Italia discederet. Hæc autem regredientis Caroli festinatio alterum saltem ex his probabile facit, vel privilegium citius datum esse quam communiter circumferatur, nempe xv Kal. Junii, ut habent Palladius, et Schonleben, hoc est 18 mensis Maii, et sic componi possent etiam simpliciter intellecta, et prout sonant verba annalistæ Nazariani, quæ ad hunc annum sunt. *Maii campus ad Wormatiam*. Adhuc enim [xix] supererat tantum mensis Maii, ut conventus, qui a Martio primum vocatus, *Campus Martius* dicitur, in Maium translatus *Campus Maius* appellatur, eo quod, teste Ducangio, tunc expeditiones bellicæ et negotia regni agerentur, mense saltem exeunte suæ institutionis (suæ institutionis, inquam; nam extra Maium non raro habitum, etsi Maii campum dictum, docet Cointius l. cit., n. 10), Wormatiæ posset haberi, vel saltem inchoari: vel extra Italiam datum, a qua bello confecto recesserat. Et forte utrumque verum: et citius datum, et extra Italiam. Ut ut res sit; in Loreia civitate, quæ sit *Loredum*, inter paludes Athesis fluvii mare Adriaticum subeuntis situm, datum hoc diploma fuisse ægerimæ, ne dicam nullatenus, est acquiescendum.

XVI. Verum subaudio quid mihi lector meus ponat, videlicet: Si Loreiam excludis, quem locum alium statuis? Non enim nullibi diploma datum est. Ut verum fatear, hic hæret aqua; et experimento comperio facilius esse alienam oppugnare, quam suam propugnare sententiam. Ludovicus Schonleben in Annalib. Carniolæ, ad an. 776, sic ait: « Loream suspicor esse Laureacum, quod a Germanis forte jam tunc *Lorch* appellabatur: nisi malis intelligere *Louranam* in Liburnia vicinam Foro-Julio. » Non improbo conjecturam, usque dum melior appareat quæ plenius arrideat. Gallice quidem nunc *Lauree* effertur a Dupinio in Symmacho P. P., loquens de epistola ejus 12, qua pallium Laureacensi episcopo concedit (Tom. V *Concil.*, pag. 440), licet ut suppositam habeat. An sit autem *Laurisham* Germanis *Lorsch*, ubi monasterium Laureshamense tribus leucis a Wormatia dissitum, ubi campum Maium, ut modo dictum est, habuit hoc anno Carolus? Noreiam dicerem sequens Amaseum, Leandrum Albertum, Palladium seniore, dicentes (non adversantibus Lexicographis) Goritiam nunc esse, quæ Noreia ve-

teribus Straboni, Caesari, Plinio fuit, et vitio amanuensium *N* in *L* mutata, si tempore Caroli Magni nomen saltem urbis superesset, quam jam suo tempore excisam Plinius commemorat, lib. III, c. 20 : « Interiere, ait, . . . ex Venetis Attina, et Calina; Carnis Segeste, et Oera; Tauruscis Norcia. » Auctor dissertationis in Tabulam chorographicam Italiae mediæ ævi (inter *Scriptor. Rer. Italicar.*, tom. X, n. 73) omnem lapidem movet, ut ostendat Goritiam præsentem non esse veterem Noreiam. Quod quidem et nos non sinit magni facere conjecturam de Lorea pro Noreia civitate. Alium autem locum, qui Noreia fuerit, non assignat. Ita et nos Loredum Loreiam esse negamus; et quin alium proferamus, lectori nostro inquisitionem relinquimus : satius judicantes nullum, quam dubium vel improbabilem exhibere.

CAPUT IV.

De assumptione sancti Paulini in patriarcham.

I. Non levis momenti res agitur, cum tempus seu epocha assumptionis Paulini ad fastigium Aquileiensis cathedræ statuenda est. Etenim non omnes conveniunt in assignando tempore patriarchatus ejus. Alii annos 26, alii minus, alii non nisi 25 ei consignant. Hinc fit ut quamvis non nimis discrepent in statuendo annum ejus emortualem, attamen argui non potest, ob inæqualitatem durationis assignatæ, quo anno fuerit assumptus. Insuper prædecessorum patriarcharum adeo male digesta annorum series est in chronicis Aquileiensibus, ut Delio opus sit natorum. Hoc unum tamen pro certo statuendum, doctrinæ et sanctitatis meritis ad mitram adeo celebrem sibi viam stravisse : et qui generis dotibus, et sanguinis claritate caruerat, sapientia, prudentia, morumque probitate sibi cathedram promeruisse. Ut aliquid tamen circa tempus suæ assumptionis proferamus, quoniam in conjecturis versamur, quæ probabiliores videbantur, seligemus.

II. Callisto patriarchæ, quem dicit Ughellus decessisse circa an. 770, post annos 40 episcopatus, substituitur communiter Sigualdus, vel Siginaldus Paulini nostri decessor, cui chronica Aquileiensis, quam profert Muratorius (*Anecd. tom. IV, pag. 240*), annos 42 sedis attribuit. Quæ si innocenter bibis, sæculo sequenti, nempe ad an. 812, inauguratio Paulini tibi erit quaerenda. Quid autem erit, si inter Callistum et Sigualdum cum Baronio Joannem repones? Is enim est qui (ut habet eminentissimus Annalium parens, ad an. 772, n. 5) vexando Gradensem ecclesiam, Longobardorum fretus potentia, occasionem dederat legationi a Venetis directæ Stephano papæ, sed eo mortuo ab Adriano susceptæ, per ipsummet Gradensem patriarcham, Magnum presbyterum, et Constantinum tribunalum de quibus et Dandulus in *Chron.*, lib. VII, cap. 12, part. XIII, obitæ, quæ exposcebant apostolicis minis finium suorum transgressorem perterrefieri, et armis spiritualibus ejus audaciam confringi. Is quoque est (nisi dubito de veritate diplomatis mox citandi) qui astitit Zachariæ papæ, quando consecratum venerat capellam sancti

Petri Lubnice, ejus jura et proventus intercessionem Waldonis Frisigensis episcopi eidem Ecclesiæ Frisigensi Arnulphus concessit, ut patet ex diplomate prolato ab additore Ughelliano in Aquileiensibus post Callistum. Zacharias autem fato functus est an. 752. Ante ergo hoc tempus Joannes in Ecclesia Aquileiensi eminebat titulo præsulatus. Verum res adhuc magis implicatur, si consideretur quod an. 762 Sigualdus jam sedem patriarchalem conscenderat, ut patet ex documento erectionis monasterii Sextensis, et sanctæ Mariæ in Salto, dato an. 6 Desiderii, et 5 Aldagisi, qui correspondet an. 762. (Documentum habebis in Appendice.) Ex quo corrigendus Wolphangus Latius, qui Comment. Reipub. Rom. lib. XII, sect. 5, cap. 8, ait de Paulino, quod *Ut Sextum et ad Ripam Salti monasterium is* (Carolus) *poneret, hortator exstitit.* Quomodo enim Carolus hortatus est Paulinus in Sexto et in Salto monasteria extruere, quæ sub ejus decessore Sigualdo jam erant extructa? Insuper ex alio diplomate, anno 772 dato, evincitur non Joannem, sed Sigualdum patriarchalem cathedram occupasse. Sigonius de Reg. Italiae, lib. III : « Eodem anno (772) Sigualdus patriarcha Aquileiensis Papæ fuit. Exstat enim diploma ab illo monasterio sanctæ Julæ Brixieno indultum, ac III Idus Octobris, indict. 11, anno Desiderii et Aldagisi regum 16 et 14 Ticino datum. » Is enim, quia regio Longobardorum sanguine, et quidem (ut habet Candidus) Grimoaldi regis, ortus erat, Ticinum quod gentiles sui incolebant, ibique e regia dominabantur, eos visendi gratia advenit, deditque privilegium die 15 Octobris an. 16 Desiderii, qui est ab anno 737 primo quo regnare post Aistulfum cœpit, annus 772, convenitque cum indict. 11, quæ tamen non nisi per mensem secundum ab ingressu suo excurrerat. Non ergo anno 772 Joannes patriarcha erit credendus; nec Callistum anno tantummodo 770 decessisse, sed forte an. 760, saltem in decennium errante Ughello.

III. Non casu dixi, Joannem non patriarcham credendum an. 772, qui nunquam patriarcham fuisse crediderim. Sic enim rem alioquin implicatam resolvo, facem præferente juniore meo Palladio. Is cum inter patriarchas Aquileienses in patris chronicis Joannem non reperisset, uti revera non reperitur, et alias vidisset, quæ Baronius de ejus in Gradenses insolentia scripserat; putavit non fuisse vere patriarcham, sed rectorem loco Sigualdi, et ferme vicarium ejusdem, in Ecclesiæ Aquileiensis administratione. Quæ Palladii sententia mihi omnino fit verisimilis. Nam hic Joannes nec in privilegio Arnulphi, nec apud Sabellicum mox citandum, a quo sumpserat hujus præsulis notitiam Baronius, patriarcha dicitur, sed [xx] tantummodo præsul vel antistes. Sigualdus dicit apud monachum sancti Galli sequenti afferendum, se *diu tenuisse episcopatum*, et quidem ad minus ab an. 762, ut supra visum est, tenuit usque ad ann. 776, ut infra videbitur. Licet autem demas a numero annorum Callisti, quem

profert Ughellus, integrum decennium, et decessum a vivis non an. 770, sed 760 putes : adhuc locum Joanni non invenis, qui tamen an. 752 astitit Zachariæ papæ, ecclesiam in Selavinia consecranti. Non ergo Joannes patriarcha, sed patriarcharum vices gerens, et sub Callisto, et sub Sigualdo, forte utriusque chorepiscopus. Chorepiscopi enim vicariam opem præstabant episcopis, præsertim in diœcesi rusticana, de quibus vide Marcham, de Concord. sacerdot. et imper., lib. III, c. 15; Thomassin., Vet. et Nov. Eccl. Discipl. passim; Ducange in Glossar., quorum quoque non infrequens mentio in Capitularibus, præsertim anni 828, ubi vocantur *adjutores ministerii episcoporum*. Potuit igitur Joannes chorepiscopi munere fungi sub Callisto et sub Sigualdo : et sub illo an. 752 interesse consecrationi ecclesiæ sancti Petri in Lubnia, a Zacharia papa facta, et sub hoc, forte absente et Papæ commorante, an. 772 vexare ecclesiam Gradensem, a cujus vexatione non tantum monitis pontificis Adriani, quam metu cessavit. « Nam Longobardici regni eversio in id tempus incidit, ex cujus favore pendebat Aquileiensis Ecclesia, » ait Sabellius Ennead. VIII, lib. VIII, paulo ante finem. Quibus verbis innuitur an. 774, quo res Longobardicæ pessum iere, superfuisse ipsum Joannem. Igitur viventibus eomet tempore, modo Callisto et Joanne, ut acta an. 752 produnt; modo Sigualdo et Joanne, ut acta an. 772 et 774 ostendunt, nec ullibi patriarcha dicatur, merito a censu patriarcharum expungitur, cum duo patriarchæ uno tempore non sint admittendi : et vicarius patriarcharum tantummodo, vel administrator, sive chorepiscopus dicendus.

IV. Ut ut tamen res sit, Sigualdus in vivis erat die 13 Octobris an. 772, ut constat ex dato Ticini diplomate an. 16 Desiderii, quod additor Ughellianus in Sigualdo ex Bullario Cassinensi, tom. II, an. 774 datum ait. Quod tamen falsum esse apparet, et ex numero annorum Desiderii regis, cujus an. 16 cadit non in 774, sed in an. 772, et ex factis an. 774 : nam die 13 Octobris non Desiderius, sed Carolus, capta Papia paulo a Paschate, Longobardorum rex dicebatur. Monachus Sangallensis, lib. II de Gestis Caroli M. ad Carolum Crassum, filium Ludovici Regis Germaniæ, nepotem Ludovici pii, pronepotem Caroli Magni, c. 27, ex edit. Duchesne, tom. II, pag. 433, quædam de extrema infirmitate ejusdam patriarchæ Aquileiensis narrat, quæ perpendenda hic et nunc omnino sunt. « Civitatem (*Papiam*) superavit. Exin ad ulteriora progressus venit religiosissimus Carolus ad urbem Furiolanam, quam qui sibi scioli videntur, Forum Juliense nuncupant. Contigit autem, ut eodem tempore episcopus civitatis illius, aut (ut modernorum loquar consuetudine) patriarcha, occasui vitæ suæ appropinquaret. Ad quem cum religiosissimus Carolus visitandi gratia properaret, ut successorem suum ex nomine designare deberet, ille religiose admodum ex imis præcordiis suspiria trahens : Domine, inquit, episcopatum diu

sine aliqua utilitate vel profectu spirituali retentam, judicio divino et vestræ dispositioni relinquo, ne ad cumulum peccatorum, quem vivens exaggeravi, etiam mortuus aliquid superinjicere apud inevitabilem et incorrumpendum judicem deprehendar. Quod sapientissimus Carolus ita cepit, ut eum antiquis Patribus non immerito coæquandum judicaverit. Cum autem in eadem regione aliquantisper immoratus fuisset exercitatus in exercitatus Francorum Carolus, donec episcopo decedente dignum ei successorem substitueret; quadam festiva die post missarum celebrationem dixit ad suos : Ne otio torpentes ad ignaviam perducamur, eamus venatum, donec aliquid capiamus, et singuli in eodem habitu pergamus, quo nunc induti sumus. Erat autem imbrifera dies, et frigida. Et ipse quidem Carolus habebat pellicium herbicinum non multum amplioris pretii, quam erat roccus ille sancti Martini, quo pectus ambitus, nudis brachiis Deo sacrificium obtulisse astipulatione divina comprobatur. Cæteri vero, ut pote feriatis diebus, et qui modo de Papia venissent, ad quam nuper Venetici de transmarinis partibus omnes Orientalium divitias advectassent, Phœnicum pellibus avium serico circumdatis, et pavonum collis cum tergo, et clunis mox florescere incipientibus, Tyria purpurea vel diacedrina litra decoratis, alii de lodicibus, quidam de gliribus circumamicti procedebant, saltusque peragantes, ramis arborum, spinisque, et tribulis lacerati, vel imbris infusi, tum etiam sanguine ferarum, pelliumque volutabro Cœdati remanebant. Tunc astutissimus dicit Carolus : Nullus nostrum pellicium suum extrahat, donec cubitum eamus, ut in nobis ipsis melius siccari possint. Quo jussu singuli, corpora magis quam indumenta curantes, usquequaque focos inquirere, et calefieri studebant, ac mox reversi, et in ministerio ejus usque ad profundam noctem persistentes, ad mansiones remittebantur. Cumque tenuissimas illas pelliculas, vel tenuiores brandeas extrahere cœpissent, rugarum et contractionum rupturas, quasi virgarum in ariditate fractarum procul audiri fecerunt; gementes, et suspirantes, conquerentesque, se tantum pecuniæ sub una die perdidisse. Præceptum vero ab imperatore susceperant, ut in eisdem pellibus crastina die se illi præsentarent. Quod cum factum fuisset, et omnes noa in novis splenderent, sed potius pannis, et decolori fœditate horrerent; dixit industria plenus Carolus ad cubicularium suum : Fer illud pellicium nostrum inter manus, et affer in conspectu nostrum. Quo integerrimo et candidissimo allato, assumens illud inter manus, et cunctis astantibus ostendens hæc pronuntiavit : O stolidissimi mortalium, quod pellicium modo pretiosius et utilius est! Istud ne meum uno solido comparatum, an illa vestra non solum libris, sed et multis coempta talentis? Tunc vultibus in terram inclinatis, terribilissimam ejus animadversionem sustinere nequibant. Quod exemplum religiosissimus pater vester non semel, sed per totam vitam suam imitatus est, ut

nillas, » etc. Huc usque narratio Sangallensis monachi, quæ quamvis omnia ad rem præsentem haud faciant, tamen omnia exscribere placuit ad patriæ nostræ in posterorum memoria perennandum decus, quod Caroli Magni nedum victoriis illustrata fuerit, sed et pacis studiis excolta, et genialibus exercitiis decorata.

V. Hæc, quæ suppresso nomine patriarchæ, et tempore quo gesta sunt, non indicato, narrata sunt a monacho sancti Galli, nescio cui alii appingi possint, nisi Sigualdo. Non enim Paulino, qui anno 792 diploma habuit a Carolo, de quo cap. 6 § 4, ut cleus Ecclesiæ Aquileiensi sibi episcopum eligeret. Hic autem et Carolus a moriente successorem nominandum deposcit, et moriens patriarcha ipsi Carolo electionem remittit. Insuper cum Paulinus decessit, jam annus trigesimus excurrerat a capto Ticino. Hæc autem statim ab hoc bello confecto evenerunt. Adde, quod Carolus sub finem an. 805 et principio an. 804, quo Paulinus e vivis excessit. Italiam non vidit, sed celebravit natale Domini, et hiemavit Aquigrani, ut habent annales Bertiniani. Igitur de Paulino hæc intelligi non possunt. Minus autem de quocunque alio qui Sigualdum præcessisset, quia non alius, sed ipse Sigualdus cathedram Aquileiensem implebat, cum Ticinum est expugnatum, a cujus expugnatione hæc contigerunt. Tene ergo Sigualdum esse de quo monachus hic loquitur.

VI. Verum non evenisse an. 774, quo capta Papia fuit, patenter evincitur ex hiemali tempore, [xxi] quo hæc gerebantur; quod indicat, nedum *dies imbrifera et frigida, sed et habitus pellicinus* Caroli et palatinorum, qui nisi brumali tempestate vestiri solet. Natale autem Domini celebravit sub finem an. 773 in ipso castrorum vallo, ut ex annalistis Loiselian. Bertinian. cæteris docet Cointius ad hunc an. n. 18, et Pascha an. 774 seq. Romæ. Expugnata autem urbe, non dicunt annalists ipsum excurrisse Italiam, provinciasque ditionis Longobardicæ, sed « ibi venientes omnes Longobardi de cunctis civitatibus Italiæ, subdiderunt se dominio domni gloriosi regis Caroli et Francorum, » ait annalista Bertinianus. Addunt Lambeciani interfuisse « dedicationi Ecclesiæ, et translationi corporis sancti Nazarii in monasterio Lauresham, anne incarnationis Dominicæ 774 die Kalendar. Septembris. » Lauresham, sive Lorsch in episcopatu est Wormatiensi, a cognomine civitate tribus in ortum leucis dissitum. Frustra igitur queritur an. 774 vel ineunte, vel exeunte, id est hiemali tempestate in Foro Julio Carolus, episcopum decedenti suffecturus.

VII. Quæ cum ita sint, non alius annus occurrit cui hæc possint probabilius aptari, quam annus 776. Hoc enim hiemis tempore Carolus Forum Julium advenit, de Rotgando perduellionis reo pœnas sumpturus. Hic stativa habuit, et qui Natalem Domini in villa quæ dicitur Scaldistat celebravit sub finem anni 775 (ut dictum est cap. superiori § 5), hic hiemavit, et Pascha Tarvisii celebrato remeavit in Gallias.

A Cum autem hic an. 776 ineunte moraretur, contigit Sigualdi decumbentis casus, quem narrat monachus laudatus.

VIII. Oppones fortasse quod Sangallensis monachus non indubiæ est fidei, quippe ab Henrico Canisio, librorum ejus editore, *Historia* taxatur veluti *nonnunquam fabulis aspersa*. Talis vero hæc, quæ Sigualdum Longobardorum genere adeoque hostili nomine, apud Carolum ita pie et religiose locutum inducit, ut æquari primoribus patribus meruerit a Carolo. Nec in illo pietas tanta, nec in hoc tanta commendatio arguenda videtur. Insuper indicat facta hæc eo anno, quo capta Papia fuit. Ait enim : « civitatem superavit ; » et statim sequitur : « Exin ad ulteriora progressus . . . venit ad urbem Furiolanam, etc. » Non hæc ergo differenda ad an. usque 776. Adde hæc evenisse hiemis tempore, ut dictum est. Si ergo hiemis tempore decessit Sigualdus, etiam hiemis tempore et quidem ejusdem anni sufficiens fuerat Paulinus : ad hoc enim Carolus hic diversabatur, videlicet « donec episcopo decedente dignum ei successorem substitueret. » Cum autem Paulinus, per mensem Maium, vel Junium, non nisi *grammaticus* appelleretur in privilegio, de quo cap. præced., et in consequens non adhuc esset patriarcha renuntiatus, manifestum est hæc haud componi posse cum anno 776 quo Carolus statim a Paschate ab Italia recesserat. His accedit, quod infra dicitur : « Præceptum ab imperatore susceperant, ut in eisdem pellibus, etc. » Carolus autem imperator non est dictus nisi anno octingentesimo. Non ergo hæc conveniunt an. 776.

IX. Hæc tamen ea facilitate qua opponuntur, refutantur solvunturque. Nam de veracitate scriptoris et fide, non inficias eo, ipsum nonnulla fabulam sapientia interserere, non tamen omnia. Ait enim laudatus Canisius, quod « stylus licet humilis et abjectus, et historia ipsa nonnunquam fabulis conspersa sit, tamen ea insunt, quæ memoriam omnis posteritatis merentur. » Et Caspar Barthius Adversar. (lib. XLV, cap. 41) postquam fusius dixerat non esse reprobandum scriptorem hunc, etsi fabulosus quandoque deprehendatur, imo in plurimis ei adhærendum ob styli simplicitatem, qua veritas magis emicat, quam fucato verborum apparatu, concludit : « Fateor me capi simplicitate hujus monachi, et priora ejus simplicia dicta censere, quam tumidas aliorum tragædias, qui cum ornate nobis loqui volunt, ænigmata non raro nectunt. » Insuper in titulo librorum, auctoritas quæ fidem faciat, profertur ; nam dicuntur « scripti a quodam sancti Galli monacho ex relationibus Adalberti militis, qui Hunico, Saxonicoque, et Slavico Caroli bello interfuit, ejusque filii Werimberti sacerdotis. » In hac autem decumbentis patriarchæ historia, nihil fabulosi subodorari mihi videor, ut clausis oculis sit reprobanda.

X. Quod vero de pietate decedentis Sigualdi et comitate Caroli cum laudantis mirum videtur et incredibile, ei quidem qui sine judicii præcipitatione procedit, nihil mirum aut incredibile videri debet.

Carolus enim ejus erat magnanimitatis et bonitatis, ut virtutem vel in hoste diligeret. Præterquam quod Longobardos a bello in Desiderium confecto non ut hostes habuit, quæ ditiones Spoletanam, Beneventanam, Forojuliensem jure feudi, ut a prioribus suæ gentis regibus habuerunt, retineri voluit et administrari, ut dictum est, minus vero Ecclesiæ principes, ut erat Sigualdus patriarcha, cujus vel ipsa animam agentis conditio sanæ mentis viro suadet omnino probabile fieri, quod ea quæ allata sunt verba protulerit. Etenim vere affatim desipit, qui nec in morte sapere possit. Verum enim vero Sigualdus non ejus vitæ et moris erat, ut pessum dederit boni pastoris officium, et virtute præsele digna non excelluerit. Vetus chronicon a Muratorio in Anecd. Lat. tom. IV relatum, ait eum « prospere et laudabiliter Ecclesiam suam gubernasse. » Et *optimi antistitis* titulo inscriptio vetus in patriarchali Utinensi palatio eum donat, quæ est hujusmodi :

SIGUALDUS
DESIDERII REGIS, AFFINIS SUI,
IMMANITATEM MITIGARE SATAGEBAT :
SED REGNI LONGOBARDORUM
INTERITUS ANTISTITIS OPTIMI
OFFICII FINEM FECIT.

XI. Quod vero additur, connexionem verborum « Papiam superavit, » et « Exin ad ulteriora progressus . . . » venit ad urbem Furiolanam, » indicare eo anno, quo captum Ticinum, Forumjulium Carolum adventasse, hoc est an. 774 non 776 nihil pariter officit. Fateor quidem accuratorem dicendi formam desiderandam, verum Teutonico cœnobitæ, parum admodum Latine linguæ canones callenti, sæculo eruditione adeo indigo, veniam dandam esse omnis æquitatis ratio expostulat, et indigestam narrationem humanius condonandam. Cæterum si exactius verba perpendis, nihil aliud indicant, nisi post captam Papiam Forumjulium Carolum adiisse, tempore tamen quo adierit non designato. Adiit autem Forumjulium, non quidem an. 774, sed an. 776, et *tò exin* idem est monacho Sangallensi, ac *cum venit* (id est alia occasione) Forumjulium. Et verba illa *ad ulteriora progressus* non eandem, sed potius novam innuere videntur expeditionem. Non enim Ticino capto et Italia jam in suum jus asserta, ulteriora facinora aggressus tunc fuit, sed tantum postea ad ulteriora progressus est, cum turbas cienti Rotgando adfuit, Forumjulium rebellionem ducis emotum sibi denuo subacturus. Hanc temporis interpositionem innuit non obscure quod additur de palatinis, indutis vestibus allatis de Papiæ, ad quam Venetici ex Oriente advexerant. Nam non est credibile eo tempore, quo civitas vel obsessa, vel in tumultu adhuc erat, illac Venetos merces suas attulisse. Sed pacatis rebus, commodiori delatione advectas annis sequentibus (puta 775, vel 776) advenis Francis venditasse.

XII. Majorem implicat difficultatem, quod apponitur, videlicet hæc tempore hiemali accidisse: Pauli-

num autem non tunc renuntiatum patriarcham constat, qui mense Maio, vel Junio sequenti adhuc [xxii] magister grammatices dicitur in diplomate anni 776. Verum et hanc paucis explico. Nullibi dicitur ab historico Sangallensi defunctus patriarcha, sed tantummodo « occasui vitæ appropinquare ; » et Carolus Forojulii « aliquantisper immoratus fuisse, donec episcopo decedente dignum ei successorem constitueret. » Quibus verbis nihil aliud haurire possumus, nisi vel senium Sigualdi, mortem vicinam prænuntians, vel ægritudinem, a qua melius habiturus non sperabatur. De morte autem ejus altum silentium. Ex quo inferendum, mortem quæ imminens credebatur, non tunc accidisse. Possunt enim componi hæc omnia cum statu morti proximo, quamvis interitus viri longius protrahatur. Ad intentionem quidem historici nihil intererat num tunc vere obiisset ille, cujus moriturius, ut videbatur, verba sibi erant commendanda. Ergo cum non constet de morte ejus tunc secuta, in aliud tempus par est credere contigisse. Igitur hanc mea sententia satis probabilem conjecturam efformo. Carolus, qui Paulinum Sigualdo decedenti successorem ob præclara doctrinæ et sanctitatis merita destinavisset, si idoneiorem non protulisset Sigualdus, cum vidisset ipsius Sigualdi vitam protractam quam credebatur brevi finiendam, interim favoribus prosequi sibi charissimum hominem percipiens, ipsi res Waldandi in Labariana villa dono dedit, quasi præstito de patriarchatus dignitate (quam contulisset tunc si vacasset, suo tempore tamen conferenda) arrhabone. Etenim quæ illo diplomate contulit Carolus (imperator a monacho dictus, vel quia aliquando sic vocati sunt Francorum reges, ut adnotat Baluzius in notis ad concilium Narbonense, de quo nos in Dissertatione de Felicis et Elipandi hæresi n. 27 vel quia post ejus ad imperii assumptionem historiographus scripserat) Carolus, inquam, rex Paulino majora, quam quæ grammatices magistro, de litteris quantumvis benemerito, quem non ingenuitas sanguinis, nec militaria gesta commendarent, forent largienda. Donavit igitur viro, quem brevi statuerat fore locandum ea in sede, in qua cum locatus fuisset, digna donato et donante appareret donatio. Itaque anno 776 post mensem Junium, jam a Forojulio Carolo Franciam regresso, defuncto Sigualdo (anno exeunte 776, ait G. Cave, et bene) Caroli ope Paulinus patriarcha salutatur, ad annos 28 nostra sententia sedem Aquileiensem gloriosissime occupaturus.

XIII. Ughellus et cæteri, qui dicunt an. 774 auspicasse regimen patriarchale Paulinum, omnino falluntur; nam constat eum an. 776 grammaticum dictum in diplomate, non patriarcham; quod nomen, si tunc ipsi debitum, non omisum fuisset. Hi quidem, qui an. 802 e vivis subtractum asserunt, annos 28 pontificatus (ut et nos facimus) coguntur admittere. Sed non an. 802, imo an. 804 fato succubuisse suo loco ostendetur, adeoque an. 776, non an. 774 est assumptio ejus collocanda. Qui vero annos tantummodo 13

episcopatus assignant, si denatum volunt an. 804, A vel lapso mense Junio ad patriarchalem dignitatem assumptum dicat. »

episcopatus assignant, si denatum volunt an. 804, A vel lapso mense Junio ad patriarchalem dignitatem assumptum dicat. »

cathedram ascendisse dicunt an. 789. Si excessisse aiant annum 802 patriarcham dictum habent an. 787. Neutrum verum, quia chronica illa, a quibus spatium 15 annorum haustum est, multis peccant, nec ipsis fidendum, ut visum est; cum Callisto an. 40, Sigualdo an. 42 appingant, sicque Paulini assumptionem ad sæculum sequens referre compellant. Concinnator eorum, præterquam quod recens, quippe cum usque ad Nicolaum successorem beati Bertrandi, hoc est ad annum 1350 regestum suum producat, eo sub tempore se scripsisse ostendit, Sigualdum natione *Civitatensem* dicens, qui genere erat Longobardus, etsi forte Forojulii natus, hoc vocabulo satis modernum scriptorem se prodit, nomine non veteris originis usurpato. Insuper an. 789 Paulinus concilii Caroli Magni interfuit ut episcopus, et quidem Aquisgranensi celebrato x Kal. Aprilis, ut in Dissert. de concil. Forojulien. num. 10 ostenditur. Non ergo an. 789 patriarcha renuntiatur, quem ut Aquileiensem episcopum jam sub die 25 Martii comperimus absentem, et munia episcopi in 23 martio agentem. Igitur cum nec an. 774 ut nimis præpropera, nec an. 787 minusve an. 789 ut nimis serotina statui possit Paulini in patriarcham inauguratio, eam amplectimur sententiam, quæ plures et nobiliores patronos habet, et firmioribus innititur fundamentis, nempe an. 776 ad finem suum inclinante ad Aquileiensem sedem Paulinum assumptum. Hujus mentis sunt Onuphrius apud Bolland. in Vit. sancti Paulini § 1, n. 7, qui annis 25 patriarchatum ejus concludens, an. 801 de mortuum subindicit. Palladius junior, Schonleben, Labbe in addit. ad Bellarminum tom. II insinuat priorem de an. 774, sed propendit in alteram an. 776, ut facit Morerius in Dictionar. Bellarmini autem regestum in lib. de Scriptoribus ecclesiasticis est notabile, quia Paulinum sub anno 780 florentem reponebat, annis aliquot præcedentibus præsulem fuisse subindicit. Hoffmannus, in Lexico universali, non minimum distat, qui annos 26 sedis admittens, et an. 805 morti assignans, an. 777 auspiciatim arguit episcopatum. Cui astipulari videtur M. de Fleury, qui tom. IX, pag. 588 edit. Paris. an. 1703, ait accepisse privilegium a Carolo (de quo cap. præced.) 17 de Juin, la huitième année de Charles, c'est-à-dire l'an 776, et il succéda peu de temps après à Sigualde dans le siège d'Aquilée. Cui accinit et Pagius ad an. 776 in fine. Adrianus autem Baillet (*Les Vies des saints*, tom. I, 11 janvier) sic habet: *Il y fut élevé contre son gré l'an. 776 par l'autorité de Charlemagne, non pas pour récompenser sa vertu, mais pour donner un bon pasteur et un excellent maître aux peuples de Carnie, et un habile défenseur à l'Eglise contre les hérésies de son temps.* Cointius, ad an. 776, n. 9, ex diplomate dato mense Junio hoc an. 776 Paulino grammatico, excludit opinionem anni 774 et Sigonium asserentem an. 776 tueri dicens: « Posterior igitur opinio (quæ est Sigonii) præferri debet, nec hæc Carolino diplomati repugnat, modo Paulinum labente,

episcopatus assignant, si denatum volunt an. 804, A vel lapso mense Junio ad patriarchalem dignitatem assumptum dicat. »

XIV. Sed adhuc conjecturam liceat afferre, qua convellatur opinio chronicis nostris innixa, spatium tantummodo 15 annorum sedi Paulini assignantium. Carolus an. 776 invisit Sigualdum, morti (ut putabatur) proximum, ut hic supra visum est. Hominem hujusmodi, alioquin ætate confectum, cui tot annos cathedræ a chronicis prædictis assignantur, curis quoque ob deploratas gentis suæ res, ut æquum est credere, contritum, vitam ad undecimum, vel ad decimum tertium annum adhuc protraxisse non fit credibile. Credibile potius fit eomet anno 776, quo sic se male habentem, vel infirmitate vel senio, Carolus inviserat, Sigualdum decessisse, ejusque loco B suffectum Paulinum, anno, inquam, ad occasum vergente, qua anni tempestate facilius diuturnis infirmitatibus fatigati, vel ætate nimia consumpti hieme appropinquante e vivis subtrahuntur. Etenim quia in conjecturis versamur, rationabilior ea apparet, quæ hominem morti proximum intra annum suspicatur sublatum, quam quæ eum adhuc 14 vel 15 annis vitæ donat.

XV. Hæc cujuscunque sint ponderis, et non nisi fulcita conjecturis, aliquod tamen verisimilitudinis momentum addunt sententiæ nostræ, quæ est communior et probabilior, annos scilicet 776 patriarchatum Paulini auspiciant.

[xxiii] CAPUT V.

C *Sancti Paulini peregrinationes, et concilia quibus interfuit ab an. 776 ad. an. 791.*

I. Circa finem itaque anni 776 Paulinus, qui Carolo Magno doctrina et virtutum meritis percharus erat, ejus ope ad patriarchalem sedem, invitatus licet reluctansque, evehitur. Quo in munere cum partes cunctas pastoris optimi expleret, vinceretque vota et spes populorum, promotori suo visum fuit, nedum ad peculiarem Ecclesiæ Aquileiens. utilitatem sanctissimum doctissimumque virum præluere, sed universæ Ecclesiæ Dei, ejus res sibi adeo cordi erant, fore profuturum. Ea propter, cum a rebus Longobardorum protritit Forojuliensis provincia Franco sceptro est addita, episcopus ejus quoque inter illos annumerandus esset, qui Carolinæ ditionis dicebatur, factum est, ut Carolo quam frequenter conventus non solum regni procerum et dynastarum cogente, sed abbatum et episcoporum sibi subditarum diæceson, Paulinus noster non raro extra provincie fines peregre sit profectus. Non ausim tamen asserere cuique coitioni ipsum interfuisse. Quandoquidem locorum distantia et cætuum coactorum frequentia quolibet ferme anno indicta hoc non suadent. Verum sicuti omnibus adfuisse non fit credibile, ita a celebrioribus abfuisse non fit probabile.

II. Primum post initiationem Paulini in episcopum conventus qui occurrit est Paderbornensis anni 777, qui sane et *synodus*, et publica vocatur ab annalistis Bertin, et Loiselii, et forte episcoporum non levis manus adfuit, quippe Savones olim foedifragi,

oppignorata fide datisque obsidibus, nomen Christo A dederunt, et baptismo innumeri expiati. Adfuisse Paulinum, neque negandi, neque affirmandi fundamentum suppetit cum nulla episcoporum mentio fiat, et ex actis concilii, quæ ab auctoribus non proferuntur, nullus conjectandi aditus pateat. Non adfuisse potius putandum suadet, et quod Francorum Saxonumque tantummodo dicatur conventus, et quod Paulinus, recens in sede positus, novis gregis lustratione implicitus fuerit et præpeditus ne accederet.

III. Non ita de synodo an. 779 venit pronuntiantium, in qua vel ipse primus canen, qui de metropolitans inscribitur, suspicionem ingerit Paulinum adfuisse. Nam eo tempore Aquileiensis Ecclesia suffraganei episcopi, in partes hinc Longobardorum, inde Græcorum jam distracti, obedientiam capiti detrectabant. Videtur igitur synodus occurrisse opportune ad tuenda Ecclesiæ Aquileiensis violata jura, forte ipsius Paulini querelis excitata, statuendo sic: « Can. 1. De metropolitanis, ut suffraganei episcopi eis secundum canones subjecti sint; et ea quæ erga ministerium illorum emendanda cognoscunt, libenti animo emendent atque corrigant. » Joannes Candidus, initio lib. iv Commentar. Aquileien. fulcimentum conjecturæ suppeditat, dum ait, cum primum Paulini meminit: « Paulinus sextus et trigesimus patriarcha ad eum (Carolus) accurrit, Aquileiensis Ecclesiæ ac regionis ferme interitum deplorans, a quo clementissime exceptus munificentissima retulit privilegia. » Quo accurrerit, non profert; sed sollicitudo Paulini, jura Ecclesiæ suæ vindicandi percipidi, primo post assumptionem suam episcoporum interventu coacto, huic conventui accurrisse suadet, et opem rebus Ecclesiæ suæ pessumdatis impetrasse. Titulus hujus conventus talis est, in Capitularibus, et apud Cointium hoc an. 779, n. 1: « Anno feliciter undecimo regni domni nostri Caroli gloriosissimi regis in mense Martio capitulare factum, qualiter congregatis in unum synodali concilio episcopis, abbatibus virisque intustribus [*sic Capitular. Baluzii; illustribus apud Cointium*] comitibus, una cum piissimo domno nostro, secundum Dei voluntatem pro causis opportunis consenserunt decretum. » Coitionem hanc Haristalli factam esse, adeoque vocari Haristallensem posse suspicatur Sirmondus (in Notis ad hunc locum) ex eo quia annalistæ Francorum et Eginardus asserant hic Natalem Domini et Pascha Carolus celebrasse, quod in Id. Aprilis eo anno contigit et in consequens Martio mense ibidem commemoratum fuisse æquum est credere.

IV. Annis sequentibus (quorum res nonnisi summam excurrimus, tantum ne series temporum abrumptur) alia concilia celebrata esse a Carolo scribunt annalistæ, puta an. 780 ad Lippiæ fontes, et ibidem pariter aliud an. 782, anno autem 785 Paderburnæ; in quibus tamen nullum suspicandi locum Paulinum interfuisse deprehendimus. Sicuti nec in Wormatiensi an. 786 et 787, nisi quia in his aliquando actitatum de institutione episcopali sedium in Saxonia,

nuper sincerius ad fidem conversa. De præsentia tamen Paulini quam nec asserimus, nec negamus, libitum sit unicuique opinari. Hoc medio tempore duo itinera Romana instituit Carolus, aliud an. 781 quo Pascha cum Adriano pontifice in urbe celebravit, Natalitia autem festa sub finem præcedentis, Papiæ. Dum Romæ esset, baptizatus est Carolomannus ab Adriano, et ab eodem a fonte susceptus (facto sic Caroli compatre, uti deinde papa se vocare consuevit) dictus est Pipinus, et inunctus in regem Italiæ, sicuti frater ejus Ludovicus Aquitanix, quos Hisdogardis Carolo pepererat, illum an. 776, hunc ann. 778, adeoque primum quinquennem, alterum hoc anno triennem dices. Cum vero rediret, Mediolani Gisla nuper ei nata baptizatur a Thoma archiepiscopo. Ex his cum Carolus euntem et redeuntem, Iasubriam pertransisse appareat, nihil commune cum rebus Forojuliensibus hoc iter habuisse patet. Aliud iter aggressus est an. 786, quo occasui appropinquante, Natalem Domini Florentiæ celebravit, et statim Romam versus tendens, benignissime exceptus ab Adriano, ab eoque qui Aragiso non fidebat, sollicitatus, in Apuliam descendit, Capuam deinde Beneventumque ab Aragiso recepit, et rediens Romam Pascha cum pontifice celebravit an. 787. Auditis autem nuntiis Tassilonis, Adriano missis ad conciliandam ope pontificis inter eos abruptam jam pridem concordiam, ne tunc quidem sincero animo procuratam, revertitur ad sua, et Wormatiæ Fastradam ob Hildegardis mortem, quæ an. 783 in vigilia Ascensionis, die ultima Aprilis evenerat, novam uxorem complectitur, deque rebus ad Tassilonem pertinentibus actis vel agendis synodum cogit. Sequenti anno 788 in Ingelheimensi villa aliam synodum convocat, qua ejusdem Tassilonis perfidia convincitur, et præsertim de Avaribus, in perniciem rerum Carolinarum advocatis in societatem rebellionis, et eo ipso anno revera præsto factis, et regiones ditionis regis vastantibus, postulat. In cujus caput omnes qui aderant « Franci, Bajoarii, Longobardi, et Saxones, vel omnes provinciales, » tanquam reum mortis indubium, pronuntiarunt. Verum mitis Caroli animus sententiam temperavit, et data reo quid de se agi voluisset potestate, se cum filio Theodone pro aris totondit. Hæc omnia fusius habes in annalistis, præsertim Bertiniano. Cum autem hic disciplinæ ecclesiasticæ mere et præcise non appareat consultum, nihil ausim de præsentia Paulini proferre.

V. Sed jam devenimus ad annum 789 quo Aquis concilium Carolus adunavit, cui adfuisse Paulinum non dubitamus, sicut et aliis ejusdem anni conventibus, quos episcoporum cætus fuisse, et Paulinum interfuisse, satis superque in Dissert. 2. de synodo Forojuliens., n. 10 ostendimus. Hoc unum tantummodo argumentum hic liceat proponere, quod etiam l. c. refricamus. Anno 796 in Forojuliens. concilio dicebat Paulinus annis superioribus se vocatum a Carolo sæpe conciliis ab eo indictis adfuisse. Nullum [xxiv] autem (si demas Francofurtanum) invenies, cui ma-

gis consonum rationi sit putare ipsum adfuisse, quam huic quod synodus generalis dicitur, quo res Ecclesiæ Saxonice, si non eadem sessione et loco, saltem eodem anno aguntur sub eadem convocatione episcoporum.

VI. Hac in peregrinatione Paulini, et extra suæ diocesis fines commoratione, ut credimus, evenit, quod Ermoldus Nigellus litteris consignavit, et metro cecinit (prope finem lib. 1) quem, ut et tres sequentes, Ludovico pio Caroli Magni regis filio nuncupavit. Hos ex bibliotheca Vindobonensi augustissimi nunc imperantis Caroli VI gratia extractos, ope cl. viri Nicolai Garellii ejusdem bibliothecæ præfecti, publici juris fecit, et tom. II, parte altera, *Rer. Italicar. Scriptor.* in principio inseruit, et notis illustravit semper de litterarum republica optime meritis Ludovicus Antonius Muratorius. Versus igitur (quorum nullus est omittendus, cum inducit Ermoldus Carolum alloquentem filium Ludovicum ex recepta relatione de ejus victoria Bareinonensi et clade Saracenis an. 801 inflicta) sic se habent :

O soboles præclara nimis, quam semper amavi,
Corde tenens retulit quod patriarcha mihi
Paulinus quondam. Fama est, patriarcha benignus
Venerat ad sedes, rege jubente, pias.
Cumque die quadam ecclesia resideret in alma,
Attonitus Christo psalleret ille melos,
Contigit ut Carolus soboles præclara parenti
Oratu procerum pergerit auctus ope.
Isque aram properans cum præcessisset ad illam;
Quo sacer antistes munia digna dabat,
Paulinus, quis at ille foret, mox flagitat ultro;
Intendens famulus reddidit orsa sibi.
Ille ut cognovit primam sobolem hunc fore regis,
Conticuit: coepit ille peragrat iter.
Denique post spatium Pipinus venerat heros,
Magnanimum juvenum cum comitante choro.
Paulinus celebrans famulum compellat eundem,
Et rogat; ille iterum verba referre parat.
Præsul ut agnovit nomen, regique recordans,
Mox caput inclinans pergit at ille celer.
Ultimus ecce venit Hlodovicus, et ocius aram
Amplectens, supplex sternitur atque solo.
Illacrymansque diu precibus poscebat Olympi
Regnantem Christum, quo sibi ferret opem.
Hoc sacer aspiciens, sella se sustulit, ardens
Compellare sacrum cum pietate virum.
Antea nam Pippin, Caroloque abeunte, sedili
Hæserat, et nullis vocibus orsa dabat.
Denique rex vatem prostrato corpore adorat:
Paulinus regem suscipit ecce pium.
Hymnica dicta dedit vario sermone referta:
Perge, ait ad Carolum, pro pietate, Vale.
Cæsar is ut primo vates pervenit ad aurem,
Ordine cuncta suo hæc recitavit ei.
Si Deus e vestro Francorum semine regem
Ordinat, iste tuis sedibus aptus erit.
Hæc paucis sapiens Carolus pandebat alumnis,
Quorum causa sibi credula, sive placens, etc.

Hæc Nigellus, quæ acri ponderatione digna sunt.

VII. Caroli hic tres filios nominat: Carolum majorem cæteris natum, Pipinum, et Ludovicum. De Caroli Magni prole audiendus Paulus diaconus in episcopis Metensibus. « Ille (Carolus) ex Hildegard conjuge quatuor filios et quinque filias procreavit. Habuit tamen ante legale connubium ex Himiltrude nobili puella filium nomine Pipinum. Natorum sane ejus, quos ei Hildegard peperit, ista sunt nomina. Primus dictus est Carolus, scilicet patris et proavi vocabulo nuncupatus. Secundus item Pipinus, fratri atque avo æquivocus. Tertius Lodovich, qui cum Hlotario (qui biennis occubuit) uno partu est genitus.

A Ex quibus jam Deo favente, minor Pipinus regnum Italiæ, Lodovich Aquitanicæ tenent. » Hi igitur tres Caroli et Hildegardis filii non erant antea cogniti Paulino, adeoque antea nondum eos viderat. Non quia pridem non fuisset, ubi ipsi inerant, cum saltem an. 779 putamus ad Carolum accessisse, sed quia adhuc infantuli in conspectu præsulum haud præsentati credantur. Lodovicus enim unius erat anni, Pipinus triennis, Carolus septennis. Vel si infantes tunc viderat, specie oblitterata, adolescente ætate eorum non meminerat. Neque enim credimus prima vice, qua Carolum adiit, hæc contigisse. Quandoquidem ea in ætatis teneritudine versabantur, ut sacris in consessu episcoporum et procerum regni astasse omnes nullo modo fiat probabile. Adde hæc non contingere potuisse ante an. 781 quo Pipinus quinquennis dictus est rex Italiæ, quo sub nomine proponitur cognoscendus Paulino interroganti. Sic enim ait Ermoldus: « Præsul ut agnovit nomen, regique recordans. » Ad quem locum eruditissimus Muratorius sic: « Potius regemque, scilicet, recordatus eum esse Italiæ regem, mox ei caput aperuit. » Differre autem hæc post annum, quo versamur 789 vero non simile apparet. Qui enim fieri poterat, ut non cognitus esset Paulino Pipinus, qui sub hoc tempore (ut vult Pagius ad hunc an. 789, n. 6). Histriam et Liburniam Græcis eripuit, adeoque regiones vel nostras, vel proximas excucurrerat? Insuper hoc anno adfuit palatio Caroli Paulinus. Quid ergo obest, ne hæc acta hoc anno credantur, quo non conveniunt obices qui in anterioribus vel posterioribus annis occurrunt? Nam in prioribus ætas filiorum Caroli, præsertim Lodovici, non suadet factum, in posterioribus facta quibus filii Caroli in dies imotescabant, et Paulini frequens in aulam adventus, obstant quo minus ignorasse eos dicatur, ut hic fit. Adde quo magis ab hoc anno recedimus, magis quoque a tempore, quo probabilius fit Paulino notos factos filios Caroli, recedimus. Hoc autem anno hæc evenisse, suadet vel ipsa ætas filiorum, quæ satis congrua facto videtur. Nam Carolus septemdecim, Pipinus tredecim, Ludovicus undecim annorum erant.

VIII. Non me latet vaticinium de Ludovico post patrem exaltando in Vita Paulini et ipsi Alcuino appingi. Quod nec latuit scitissimum Muratorium, et hoc advertit in notis; sed caute et sapienter concludit: « Utri ex hisce scriptoribus potius adhibenda sit fides, aliorum esto judicium; fortassis utriusque. » Quod ipse autem sub dubitatione proposuit, absolute proferre non est verendum cuncta perpendenti. Narrationem, quam profert Muratorius ex cap. 10 part. 1, pag. 156, sæcul. iv Benedictin., cammet esse credimus, qua nos usi sumus, quæque præfertur operibus Alcuini, nam utrinque a *coetaneo*, vel *æquali* dicitur scripta. Quam nos vidimus, est hujusmodi: « Rex siquidem magnus, imperatorque jam Carolus, potens orationis gratia, unaque desideratæ colloctionis mutæ cum Albino, sepulcrum sancti Martini suis cum filiis Carolo, Pipino, ac Ludovico visitare studuit. Quo in

loco tenens manum Albini, ait secrete : *Domine magister, quem de his filiis meis videtur tibi in isto honore, quem indigno quanquam dedit mihi Deus, habere me successorem ?* At ille, vultum in Ludovicum dirigens, novissimum illorum, sed humilitate clarissimum, ob quam a multis despicabilis notabatur, ait : *Habebit Ludovicum humilem, successorem eximium.* Hoc tunc solus audivit Carolus. Sed cum eosdem reges erecta cervice, et Ludovicum humili post orationis gratia in ecclesia sancti Stephani incedere cerneret, sedens in loco, quo sepeliri volebat, infit sibi assistentibus : *Cernitis Ludovicum fratribus suis humiliorem ? Certe videbitis hunc patris celsissimum successorem.* Nec non cum post communionem corporis Christi et sanguinis, manu propria eis misceret, idem Ludovicus, humilitate clarissimus, prae omnibus patri sancto se inclinans, ejus osculatus est manum. Tunc vir Domini assistenti sibi ait Sigulfo : *Omnis qui se exaltat, humiliabitur ; et [xxv] qui se humiliat exaltabitur.* Certe istum, post patrem, Francia gaudebit habere imperatorem. Hoc nos jam factum et vidimus et gaudemus. » Hec auctor vitæ, synchronus (ut ex his ultimis verbis apparet) ipsius prænuntiati imperatoris Ludovici. Conferrenti hanc autem cum superiori narrationem, indubium videri debet non esse ejusdem facti historiam, sed plane diversi. Nam hic, Carolus ipse interrogat; ibi, non interrogatus Paulinus vaticinium profert. Hic, jam Carolus est imperator, ut disertis verbis auctor prodit : *imperatorque jam Carolus.* Diceret ne Paulinum filios Caroli non agnovisse ante an. 800 quo Carolus imperator est renuntiatus ? Non puto. Paulinus ignorat prima vice filios Caroli; Alcuinus quemquam ignorasse eorum non dicitur. Amplius, Paulini est unica, simplexque, et spontanea vaticinatio; Aleuini quæsitæ et replicata. Duplex igitur factum, et gemina historia. Carolus enim, quod prius a Paulino sibi vaticinatum fuerat, ab Aleuino quoque exposcit, non dubitans de priori, sed optans per secundam prophetiam confirmari vaticinium, uni sancto etiam alio beato astipulante.

IX. Ex hinc usque ad an. 792 extra diœcesis suæ limites, vel ut aulam adiret, vel ut conciliis interesset, pedem extulisse non fit credibile. Etenim annus 790 sicuti nullum bellum, nullam expeditionem militarem, nullum iter Caroli profert, ita nec ullo concilio est insignitus. Anno autem sequenti 791, ob motus Avarum, quibus retundendis Carolus Ratisponam venit, exercitum in Hungariam ducturus Paulinus Ecclesiam suam non deseruit, sed ad tuitionem gregis sui, non parum ex proximis belli motibus perterriti, consilio et ope præsto fuisse non est amigendum. Convertit autem hoc medio tempore animum ad res Ecclesiæ reparandas, disciplinam instaurandam, moresque cleri et populi poliendos.

CAPUT VI.

Paulinus ad concilium Ratisponense proficiscitur. Diploma ibidem ei datum examinatur.

I. Anno 792 Ratisponæ concilio convocato in causa Felicis Urgelitani episcopi, adoptionem in Christo

A Filio Dei disseminantis, eo occurrit Paulinus, libenter cum cæteris Patribus solemniter ritu damnaturus pestilens dogma. In dissertatione 4 de Felicis et Elipandi hæresi n. 32 et seq. luculenter ostendimus præsentiam Paulini in hoc conventu, uti verba ipsius indicant lib. 1, cap. 5 contra Felicem, quæ sunt : « In hoc quippe gymnastica disputationis conflictu, contigit etiam humillimæ nostræ parvitatæ personam præsentiam adfuisse. » Quæ de nulla alia synodo, in qua disputatum sit de errore Felicis, possunt intelligi, nisi de hoc Ratisponensi, ut l. c. fusius demonstramus. Cum igitur huic concilio adfuisset, impetravit a Carolo privilegium, quod integrum exhibemus in Appendice II, n. 3, quo libera patriarcharum Aquileiensium electio futura deinceps clero Aquileien. Ecclesiæ permittitur. Insuper exemptiones nonnullæ a publicis oneribus eidem clericali congregationi conceduntur. Quæ omnia hic sunt accuratius perpendenda.

II. Interfuisse quandoque in episcoporum electionibus principum auctoritatem, et aliquando eligentium libertatem infractam fuisse, historiæ superiorum temporum satis comprobant. Vel ipsa tempestate Paulini primi Aquileiensis patriarchæ principum manus in episcoporum electionibus immistæ, dum Pelagius papa (Epist. supra cap. 1, n. 7, citata) scribit Valeriano Patrio : « Non ante Mediolanensem episcopum fieri permisistis, nisi ad clementissimum principem exinde retulissetis, et quid fieri debuisset, ejus iterum scriptis recognovissetis. » Quod ea temporum iniquitas ne dum tolerabile, sed ut plurimum commendabile faciebat. Ab hujus nimium productæ auctoritatis abusu nec ipsa Romana sedes fuit immunis. Plura cum hujus rei occurrant exempla, solius Symmachi papæ sufficiat illud, petitum ex Anastasio Bibliothecario in eund. n. marg. 77, qui postquam contentione enatam in ejus electione, et delatam Ravennam « ad judicium regis Theodorici » descripserat, subdit : « Divisus est iterum clerus; alii communicabant Symmacho, alii Laurentio. Tunc Festus et Probinus senatores miserunt relationem regi, et cœperunt agere, ut visitatorem daret rex sedis apostolicæ. Tunc rex dedit Petrum Altinæ civitatis episcopum, quod canones prohibebant. » Sed in concilio coacto purgavit se de oppositis criminibus Symmachus, « et damnatur Petrus Altinus invasor sedis apostolicæ, et Laurentius Nucerinus; quia vivo episcopo Symmacho pervaserunt sedem ejus. » Viden, quo pervenerat principum in sacerdotes Dei licentia ? Cum autem Patrum canones clero quandoque et populo, una tamen cum clero adunato, eligendorum episcoporum facultatem impertiantur, ut dicebat Leo papa Anastasio Thessalonicens. episcopo, epist. 84, cap. 6 : « Ut omnium clericorum, et omnium civium voluntate discussa..... optimus eligatur; » et sit exemplum in Cornelio, de quo Cyprianus epist. 52, edit. noviss. : « Factus est Cornelius episcopus, de Dei et Christi ejus judicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis quæ tunc adfuit

suffragio, et de sacerdotum antiquorum et honorum virorum collegio; » adeo vel ipsi pontifices Romani hanc eligendi normam tutati, nedum venerati sunt, ut nec suam auctoritatem in his immisceri aliquando paterentur. Sanctus Gregorius Magnus (lib. II, epist. 29, indict. 11) scribebat clero Mediolanensi, propendenti in electionem Constantini, commendans quidem eligendum: « Veruntamen (addebat) quia antiquæ meæ deliberationis intentio est, ad suscipienda pastoralis curæ onera, pro nullius unquam misceri persona, orationibus prosequar electionem vestram. » Idem de se testabatur Adrianus I papa, idque suadebat Carolo Magno epist. in ordine 7, tom. VIII conciliorum, quæ est codicis Carolini 83: « Nunquam nos in qualibet electione invenimus, nec invenire habemus. Sed neque vestram excellentiam optamus talem rem incumbere. Sed qualis a clero, et plebe, cunctoque populo electus canonicè fuerit, et nihil sit quod sacro obsit ordini, solita traditione illum ordinamus. » Quo exemplo et monitu (etsi eo pietas Caroli, et reverentia semper ecclesiasticæ hierarchiæ exhibita, non indigeret) adeo profecit, ut si quid hac in re tunc usque peccatum utnunquæ fuisset, reparandum satis superque procuraverit in concilio Aquisgranensi an. 803 prolacione secundi canonis, qui est huiusmodi: « Sacrorum canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta Ecclesia suo liberius potiretur honore, assensum ecclesiastico præbuimus, ut scilicet episcopi per electionem cleri et populi secundum statuta canonum de proprio (sic) Diocesi, remota personarum et munerum acceptione, ob vite meritum et sapientiæ donum eligantur, ut exemplo et verbo sibi subjectis usquequaque prodesse valeant. » Hujus Capitularis concilio præfuit Paulinus noster, tanquam apostolicæ sedis legatus, ut suo loco dicetur. Qui forte ipse Carolini assensus et sententiæ conciliator fuit, respiciens commune bonum ecclesiarum; quippe antea Ratisponæ, in mente habens patrum statuta, et incommoda quæ sequuntur ex immistione laicæ auctoritatis in electione Ecclesiæ ministrorum, impetratione privilegii, de quo nunc agimus, suæ Ecclesiæ voluit deinceps consultum.

III. Post consuetum iis temporibus præfandi modum, ait rex de Aquileiensi Ecclesia, cui « vir venerabilis Paulinus patriarcha præerat, quæ est in honore sanctæ Dei genitricis Mariæ, vel sancti Petri principis apostolorum, sive sancti Marci constructa. » Videtur prima fronte nimis ambigue locutum fuisse, cum particule *vel et sive* dubitandi præferant characterem. Verum ea ætate, quæ severiores haud colebat musas, disjunctiva pro conjunctiva particula usurpabatur, [xxvi] ut advertit P. de Marca, de Concord. sacerdot. et imp. lib. IV, cap. 3, et lib. VI, cap. 24, quo sic ait: « Vox illa *vel* apud medicos ætatis scriptores equivalet conjunctioni *et*. Itaque cum legis in hoc canone *vel episcopis, vel comitibus* intelligendum est *et episcopis, et comitibus*. Item *sacerdotibus vel servis Dei*, id est *et servis Dei*, hoc est *abbatibus*. »

* II est, *Idib.*

A Ex his collige quibus divorum sacra fuerit Aquileiensis ecclesia; nimirum beatæ Mariæ virgini, sancto Petro, et sancto Marco, cujus prædicatione in Christo Jesu per evangelium est genita. Cum non audis hic sanctos martyres Hermagoram et Fortunatum, te forte angit scrupulus, num tantum sub Poppone patriarcha his martyribus primum dicata fuerit, dicente ipso in suo documento, quod profert Ughellus tom. V in Poppone: « Ego Poppo... hanc ecclesiam fabricavi, et eam in honorem sanctæ Dei genitricis et perpetuæ virginis Mariæ, sanctorum martyrum Hermagoræ et Fortunati, una cum pluribus episcopis consecravi. » Verum an ignoras, argumenta a negativis petita infirmiores producere probationem? Apud eundem Ughellum ibid. diploma est Henrici III Rastisponæ an. 1040, III Non. Januar. in quo dicitur « sancta Aquileien. ecclesia in honorem sanctæ Mariæ dedicata; » et aliud datum Augustæ eodem an. 1040, IV Id. Januar. in quo dicitur « in honorem sanctorum Hermagoræ et Fortunati constructa; » in hoc sanctæ Mariæ, in illo sanctorum martyrum nominibus suppressis. Non ergo arguas ex omissione nominum, in traditione nostra immemorabili peccatum, nec auctoremingas Popponem, quia potius ipse quod erat in vulgus jam radicatum confirmavit, non autem fuit auctor. Martyrologium, quod Hieronymi nomine inscribitur, et appellat vetustissimum Dacherius, qui illud prodit tom. IV Spicilegii, et fatetur in præfatione cum Henrico Valesio, tempus præcessisse Gregorii Magni, habet sub 12 Julii sic: « IV Idus Julii. In Aquileia Fortunati, Armageri. » Error est quidem in positione, et in nomine. Sed quis non videt, sub nomine Armageri Hermagoram nostrum in licatum? Insuper Martyrologium Wandalberti, tom. V Spicilegii a Dacherio pariter insertum, qui in prælatione ait floruisse auctorem circa an. 843, ad IV. Id. Julii, sic habet clarius:

Hermagoram quarto^a supplex Aquileia frequentat,
Antistes precibus populum qui fulcit et urbem.

Argue potius in recentiores qui nostris evangelistam Marcum perperam abjudicant, vere ad nostram Ecclesiam, ut parentem ejus, pertinere. Qua de re visne scriptorem, sæculo Paulini florentem, ut testem indubium? Accipe, Notkerus, qui sæculo IX floruit, et Martyrologium suum circa an. 894 (ut observat Basnagius tom. II, part. III, pag. 88. Antiq. lect. Canisii edit. Amstel. an. 1723) scripsit, sic habet: « IV Id. Julii. Apud Aquileiam nativitas sancti Hermagoræ, vel; sicut in antiquis codicibus invenitur, Hermechoræ, primi ejusdem civitatis episcopi, discipuli sancti Marci evangelistæ. Item Fortunati. » Antiqui codices, qui dicebantur an. 894 arguunt sæcula superiora Hermagoram agnovisse primum episcopum Aquileien. et discipulum sancti Marci.

IV. Post pauca hæc leguntur: « Ipsa sancta congregatio, quæ ibidem sub sancto ordine vitam gerere videtur... licentiam habeat super se eligendi pastorem. » Ex his vide, quam stricto jure dixerimus c. 4,

§ 5, non esse Paulinum illum patriarcham, cui morienti Carolus electionem successoris remittebat. Nam hic congregationi clericorum eligendi pastorem datur licentia, Paulino ipso privilegium intercedente. Insuper innuitur, clerum Aquileien. vitam vixisse (ut dicunt) communem, et sub regula positam. Nec verba, *vitam gerere videntur*, rem ancipitem important. Alibi enim (si memoria non fallit) dicemus, *videri in scripturis ejus temporis idem ac esse significare*. Quandoquidem ut monachi monasticam, ita clerici clericalem, quam et *canonicam regulam* et *ordinem* dicebant, custodiebant, illi sub abbatum, hi sub episcoporum manu constituti. In Capitulari Veronensi sub Pipino an. 755, c. 11, de utrisque sic statuitur: « De illis hominibus, qui dicunt quod se propter Deum tonsorassent, et modo res eorum vel pecunias habent, et nec sub manu episcopi sunt, nec in monasterio regulariter vivunt, placuit ut in monasterio sint sub ordine regulari, aut sub manu episcopi sub ordine canonico. » Hinc aliquando clerici dicti canonici, non solum vel quia in *canone* seu matricula recenserentur ecclesiae, vel quia stipem quae *canon* dicitur, eis praeheret ecclesia, vel (quod malo) ex utroque; nec enim solebant clerici fieri, nisi se addicerent ecclesiae servitio et censui: qui vero catalogo horum adoptabantur, ii tantummodo, non ceteri si qui forent, stipendia *sportulasque* (ut vocat Cyprianus epist. 54) promerebantur; hinc *fratres sportulantes* epist. 66 ab eodem dicti, sed etiam ex canonica vivendi ratione et regulari disciplina quam profitebantur. Praecipue vero Carolo Magno adnitente, forte et Paulino, quod in sua ecclesia jam in usu erat, proponente et suggerente, in Aquisgranensi conventu, cui et ipse Paulinus interfuit an. 789 hujusmodi clericalis convictus sub regula degendus inculcatur. Capite enim 71 Capitularis sic de clericis statuitur: « Qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus canonicam vitam, volumus ut illi canonice secundum suam regulam omnimodis vivant, et episcopus eorum regat vitam, sicut abbas monachorum. » En tibi communis vita, adeoque intra easdem aedes, clericorum convictus. Sed melius disciplinae hujus rationem percipies ex concilio Meldensi an. 845, quod c. 55 sic habet. « Ut canonici in civitate, vel monasteriis, sicut constitutum est, in dormitorio dormiant, et in refectorio comedant, et in domo infirmorum necessario subleventur, et tam sani quam infirmi canonice vestiantur, atque in claustris horis congruis degant, et sub custodia canonica lectionibus et ceteris divinae institutionis insistant officiis. Qui vero episcoporum loci convenientiam, aut facultatem non habuerit, ut hoc perficere et ordinare possit, princeps secundum constitutionem domni imperatoris Ludovici annuat. Id est si vicina episcopo terra de eadem ecclesia esse reperiata fuerit, et ab alio possidetur, ecclesiae rectori ad claustra clericorum, vel alia quaelibet ecclesiae commoda facienda reddatur. Si autem de fisco fuerit, regia liberalitas eandem terram ad servorum

A Dei habitacula construenda largiri dignetur. Si autem de alia casa Dei, aut de cujuslibet proprio fuerit, ex convenientia commutandi licentia tribuatur. Et si paupertas loci ad aedificandas domos necessarias non suffecerit, eos ad adiutorium aedificandi potestas regia cogat, qui res de eadem ecclesia in beneficiis retinent. » Haec erat ratio convictus clericorum circa tempora Paulini. Et quam vocat diploma *sanctam congregationem sub sancto ordine* in Aquileiensi Ecclesia, cui liberam eligendi sibi pastorem triouit facultatem, una ex his erat, de quibus hic sermo, quorum clerici ex convictu forte communi *fratres* vocabantur etiam an. 1129, ut ex charta Azonis donantis apparet, in Append. 2, n. 15, appositae. Vigeat in Ecclesia nostra haec disciplina quantum post saeculum, hoc est an. 1278, ut constat ex documento, quod libens lubensque dabo in Append. 2, n. 19, quo Raimundus patriarcha ad exemplum, ut ait, ceterarum Ecclesiarum circa ecclesiam Utinensem nostram (nunc Dei genitricis ab angelo salutatae, tunc sancto Uldarico episcopo sacram) aedes pro convictu canonicorum emendas, ampliandas, construendas disponit. Ex hinc autem et ex documento Append. 2, num. 20, cognoscat, quicumque honorem capituli et canonicorum, saltem sub Gregorio de Montelongo institutorum, ut in Append. 2, n. 18, urbi nostrae invidendo ante tempora beati Bertrandi, qui circa dimidium sequentis saeculi floruit, denegare pergit, se nec dicere bene, nec vere.

C [xxvii] V. Inter exemptiones autem publicorum onerum, quas, ne iis premerentur Aquileiensis congregationis clerici, Carolus indulsit, una est immunitas ab herbatico: « Non debeant solvere herbaticum. » « Herbaticum autem, quod et *herbagium*, jus est herbas secandi, » *Du Cange*. Hic tamen putarem innui exemptionem ab herbis vel foenis subministrandis, vel quod verius videtur, a multa, sive pecunia pro foenis et herbis solvenda, quam ceteri praestare tenebantur. Arguitur ex sequentibus exemptionibus *mansionatici et foderi*, salvis quibusdam honestissimis conditionibus, eidem congregationi pariter concessis. « Concessimus (ait Carolus) in elemosyna nostra memorato viro venerabili, ut a supra servientibus jam fatae ecclesiae *mansionaticos* vel *foderum* nullus audeat praetendere vel exigere ullo unquam tempore; excepto si veniat, quod nos ipsi aut dilectus filius noster Pipinus, vel regale reditum propter impedimenta inimicorum partibus Foroju-liensibus, aut in fine Tarvisani advenerint: tunc propter necessitatis causam, si contingat, mansiones homines nostros ibidem accipiant. » *Mansionaticum* autem et *foderum* onera erant publica principi pendenda, vel vicaria pecunia redimenda. Illud quidem, mansionis seu habitationis locum parando; quod vel re ipsa praestabatur (qua de re est illud lib. II Capitular. cap. 17. « In illis vero locis, ubi modo via et *mansionatici* a genitore nostro ordinati sunt, etc.), vel solvebatur numerata pecunia, de quo est illud Capitulare de Villis Caroli Magni cap. 11: « Ut nullus

judex *Mansionaticos*... predat, » id est exigat, quæ pro mansionibus indictis essent pendenda. Hoc vero, scilicet *foderi*, vel *fodri* nomine, annonæ militaris impendium importat, quod præcipue a subditis Italis exigebatur, cum reges Francorum Italiam suam invisuri descenderent. Otto Frisingensis lib. II de Rebus gestis Friderici I imperat. cap. 15, post medium: « Mos enim antiquis, ex quo imperium Romanum ad Francos derivatum est, ad nostra usque deductus est tempora, ut quotiescunque reges Italiam ingredi destinaverint, graves quoslibet de familiaribus suis præmittant, qui singulas civitates seu oppida peragrande, ea quæ ad fiscum regalem spectant, quæ ab accolis *fodrum* dicuntur, exquirant. » Idem ibid. cap. 23: « Cum *fodrum* a civitatibus... exquireretur, Spoletani indignationem principis incurrunt. » Radevicus lib. II, cap. 10: « Fridericus nuntios pro colligendo *fodro* per totam Tusciam, et maritimam, atque Campaniam direxit. » Ab his ergo oneribus Ecclesiæ Aquileiensis clericos hoc privilegio eximebat Carolus, et quidem intuitu Paulini; nam expresse una ex causis, quarum gratia hæc præstabat, tertio loco est: « Ut ejus (Paulini) meritis compellentibus ita præstitisse, et in omnibus concessisse cognoscant. »

VI. In fine autem locus et tempus sic adnotantur: « Facta prid. non. Aug. an. 24 et 19 regni nostri. Actum Regemesburg in palatio publico. In Dei nomine feliciter. Amen. » Locus is est, ubi concilium in causa Felicis Carolus congregaverat. Et quidem satis probabiliter asserimus tempore celebrationis concilii datum diploma. Nam ex chronico Sandionysiano, citato a Cointio sub hoc an. 792, n. 1: « Saxones interfecerunt Francos super fluvio Alpia, prope mare, prid. Non. Jul. feria VI. » Post hanc cladem sequitur detectio et damnatio conjurationis Pipini in patrem Carolum, in chronico Moissiacensi et codice Canisiano. Cointius ibid., n. 2: « In codice Canisiano et in chronico Moissiacensi hæc proxime sequuntur de Pipino, etc. » Annalista quoque Laureshamensis: « Rege ibidem (id est apud Reginum) æstatem agente, facta est contra eum conjuratio a filio suo majore. » Damnatur autem Pipinus perduellis, in conventu Regenspurg habito. Chronicon Moissiacense: « Rex Carolus cum cognovisset consilium Pipini, et consentaneorum suorum, coadunavit adventum Francorum, et aliorum fidelium suorum ad Regenspurg, ubi universus populus Christianus, qui cum rege aderant, judicavit Pipinum, etc. » Populus Christianus, qui tunc ibi aderat, cœtus erat episcoporum et religiosorum virorum, in causa Felicis convocatorum. Huic cœtui interfuisse Paulinum jam ostendimus, et vide Dissert. 4 de Felicis et Elipandi hæresi n. 52 et seq. Cum ergo hæc omnia contigerint post prid. Non. Jul., et hic habeamus diploma non nisi post unicum mensem datum (id est prid. Non. August.), satis probabiliter nobis videtur, tempus diplomatæ tempus esse concilii, et ejus occasione impetratum et datum.

VII. Annus autem 24 regni Francici ab an. 768 Octobri incepto est an. 792, sicuti ab anno 774 est regni Italici 19, si perpendas ejus epocham auspiciari a mensibus hac data diplomatæ anterioribus, puta Aprili vel Maio, quo regnum Italicum, sive Longobardorum Caroli initium ducit. Currebat enim annus 19 regni Italici prid. Non. Aug. Arguit Fontaninus in libello *Delle Masnade*, pag. 21. omissionis Mabillonium, quod in cœssu palatiorum regum Francorum, quem profert lib. IV de Re diplomatica, omiserit Ratisponense palatium, in quo vidimus datum diplomam, de quo sermo. Sed injuria arguitur, et immerito. Non enim ipse, sed Michael Germanus, in quem « valetudine aliisque rebus impeditus hanc operam transtulit » (ut ipse Mabillonius testatur n. 4) auctor fuit *lucubrationis*, in qua ipse Germanus verbis, non Mabillonii, sed *suis rem edisserit*, ut dicitur ibi. Sed ea fuit modestia Mabillonii, ut non in socium lapsum refunderet, sed tanquam ipse peccasset, gratias ageret arguenti, ut ipse Fontaninus non sinit in lib. *De Vindictis diplomatæ*.

CAPUT VII.

Paulini gesta in concilio Francofordiensi; a quo regressus scriptiōni librorum se addidit, et celebrationi concilii Forojuliensis.

I. Cum in dissertatione peculiari quam exhibemus, de Felicis et Elipandi hæresi, an. 42 et seqq. latius de concilio Francofordiensi fusiusque loquamur, ibi colligi possunt, quæ ad argumentum præsens facere videbuntur. Hic nonnulla tantummodo attingemus. Anno 794 Francis, Aquitanis, Germanis, Italis Patribus ad synodalem conventum vocatis, cum eis Paulinus venit Francofurtum, ubi Pascha Carolus celebraverat. Non tamen statim ab hoc festo concilium celebratum est, et eo minus in ipso festo Paschatis, ut vult G. Cave in fine sæc. VIII. Apparet ex Eginardo in Annalibus, qui sic ait: « Rex ad condemnandam hæresim Felicianam ætatis initio, quando et generalem populi sui conventum habuit, concilium omnium episcoporum ex omnibus regni sui provinciis in eadem villa (Francofurt) congregavit. » Cum autem hoc anno 794 Pascha in diem 25 Martii inciderit, non videtur coactum concilium in ipsa solemnitate Paschali; sed neque (ut canones quandoque innuunt) Dominica III post Pascha, quæ cadens in diem 15 Aprilis, non congruit cum ætatis initio. Sed quia hic nedum conventus episcoporum in solis fidei causis adunatus, sed et Placitum (ut dicebant) erat procerum regni pro rebus politicis, nil mirum, si tempus canonicum non est adamussim observatum. Adde: episcopaliū sedium, a quibus evocandi erant Patres, distantia; itinerisque, tempestate adhuc rigida, difficultas necessario exigebat, ut tempus, etsi serius, tamen opportunius commodiusque concilium nancisceretur. Ex diplomate infra n. 8 citando dato XII Kal. Aug. Aniano abbati monasterii Caunensis, argui potest circa finem mensis Junii, vel initium Julii coactum concilium, quod [xxviii] non unica sessione celebratum est, sed

primo proposita hæresi, postea dato aliquot dierum spatio Patribus res mature prospiciendi, et hæresi respondendi, denuo adunatum. Quod manifeste docet Paulinus, in Sacrosyllabo suo sub initium: « Quadam die, ait, residentibus cunctis... jubente rege, recitata est epistola Elipandi. » Et infra: « Cumque imprecata et concessa esset morosa dilatio per dies aliquot, placuit, etc. » Cum igitur diploma, datum 20 Julii, latum sit post actum concilium, et concilium diebus aliquot duraverit, captum videtur saltem initio Julii, vel fine Junii.

II. Episcoporum, qui interfuerunt, numerum ad trecentos circiter ascendisse asserit G. Cave. Qui addit, ex multitudine Patrum *universale* dici posse concilium. Et revera ipse Paulinus *plenariam synodum* appellat, quam continuator Histor. Pauli Diaconi *magnam* denominavit. Scriptor hic in hoc concilio primas inter Patres dat Paulino, qui vere cæterorum caput et coryphæus videbatur. Recensendo enim (veluti Scriptura II Reg. xxiii milites David strenuiores) tres fortes, et inter cæteros præstantiores eminentioresque, proponit Paulinum primum, tanquam inter tres nobiliorem, deinde Petrum Mediolanensem, et tertio Alcuinum. « Quam hæresim (ait, de Felicianâ loquens) sanctissimi viri Paulinus Aquilegiensis patriarcha, et Petrus Mediolanensis archiepiscopus, seu Alcuinus insulæ Britanniae archidiaconus, cum cæteris episcopis destruentes, etc. » Quem ordinem ipse Carolus servat in epistola sua ad Hispanos episcopos directâ, una cum decretis et sententiâ concilii; nam post recensionem epistolæ Adriani summi pontificis, Sacrosyllabum profert, et tertio loco epistolam episcoporum Galliae et cæterorum reponit.

III. Sacrosyllabus libellus est quo Paulinus hæresin Felicianam perstringit et conterit. De eo, suo loco. Cointius ad an. 794, n. 45, ait scriptum Francofurti, cum synodus illic haberetur. Sed cum duplici modo editus reperitur (ut et ipse Cointius advertit ad eund. an. n. 7), nempe in una editione loquatur in singulari *censeo, decerno*, in alia in plurali *censemus, decernimus*, puto Paulinum, qui optime callebat rem Francofurti agendam, librum tanquam privatum doctorem præparasse domi, antequam ad concilium accederet. Cum autem in concilio recitatus libellus omnibus arrisisset, et universali concilii sanctione communi nomine mittendus esset ad contumaces Hispanos episcopos, cum transcriberetur Francofurti, aptum exordium ad facta præsentia appositum, et numerus pluralis pro anteriori singulari sit substitutus ab eodem Paulino, sicque verum utrumque sit, quod a duabus editionibus profertur; et juxta earum alteram verum dicat quoque Cointius Francofurti scriptum, nempe efformatum nova transcriptione ad orationis conciliaris characterem. Hoc suadet Petri episcopi Mediolanensis in una editione silentium, in altera nomen appositum et præsentia indicata. Cum enim nescisset Paulinus domi degens, qui præcise episcopi futuri essent concilio et qui

A præ cæteris sibi opem laturo, nomen nullius appositum. Sibi autem manus dante Petro Mediolanensi, cum res in scena fuit producta, præ cæteris Italianis episcopis, in secunda libri editione strenui commilitonis gratissimus commilito nomen expressit. De Petro Mediolanen. vide Dissert. 4, n. 44.

IV. Scopus quem petebat hac synodo Carolus, erat hæresis Felicianæ proscriptio, adeoque et primum decretum, seu canon ex 56 in ea latis, sicuti prima quæstio proposita, de ea eliminanda statutum. « In primordio capitulorum exortum est de impia et nefanda hærese Elipandi Toletanæ sedis episcopi, et Felicis Orgellitanæ, eorumque sequacibus, qui male sentientes, in Dei Filio asserebant adoptionem. Quam omnes, qui supra, sanctissimi Patres et res-
B sequentes una voce contradixerunt, atque hanc hæresim funditus a sancta Ecclesia eradicandam statuerunt. » Patres autem, qui ore tenus sic unanimiter in hæresim pronuntiaverunt sententiam, pari unanimitate librum Sacrosyllabum Paulini nervose eam impugnantem omnes subscripserunt. Eginardus in annalibus: « In quo concilio et hæresis memorata condemnata est, et liber contra eam communi episcoporum auctoritate compositus, in quo omnes subscripserunt. » Qui iste liber fuerit, in Dissert. 4, n. 45, non alium esse, nisi Sacrosyllabum Paulini ostendimus.

V, VI. Multa extra aleam hæreseos Felicianæ actitata fuere. Et quidem canon secundus, qui circumfertur, de abrogatione concilii Nicæni II ob cultum imaginum, manifeste loquitur. Quæ de hac questione proferuntur a catholicis et modernis hæreticis, nostrum nolumus esse pertractare, cum in ea quæstione nullibi implicatum inveniamus Paulinum suis scriptis. Mirum sane et ponderatione dignum, duo puncta fidei eadem synodo pertractata, duobus capitulis sibi immediate sequentibus definita, adeo alterum ex his jejune contactum, ut nec nominatum invenias a Paulino, et in epistolis Caroli ad Adrianum, et Adriani ad Carolum par de altero silentium. Paulinus nunquam loquitur de quæstione imaginum, sed de hæresi Felicianâ; in epistolis quæ circumferuntur Adriani et Caroli, de imaginibus agitur: de hæresi Felicianâ nec per somnium. Quid est hoc Paulini, in causa adeo gravi et consona, quia de rebus fidei quas pertractabat; ex adverso, hoc Caroli et Adriani, in causa tam patenti et nota, silentium? Equidem cum causa Felicis in controversiam non veniat et ab omnibus fateatur; altera de imaginibus quæstio in dubium veniat, et impugnatur a multis: ex hinc saltem suspecta fit, et quæ credatur minus probabilis. Sed de his (ut diximus) videant alii.

VII. Præter autem eam, quæ dogma continebat, varii ordinis res acta est. Circa disciplinam est pœnitentia Heistulfo statuta. De quo non satis mirandum venit, adeo historicos jejunos fuisse, ut non levius, sed potius nulla memoria ejus superstes dicenda sit. Etenim præter titulum epistolæ, qui talis est,

ut factum summam tantummodo intelligas, historiam autem rei gestæ non cognoscas, nihil apud editores vel conciliorum vel canonum, a quibus solet illa proferri, ad notitiam facti ducens invenitur. Sic autem is se habet : « Incipit epistola Paulini patriarchæ Foro-Julienensis, edita in loco celebri nomen Francofurt, in synodo magna, contra Felicem hæreticum, de Heistulfo qui uxorem suam occidit causa adulterii. » Hæc est historia tota. Si quid tamen illustratione dignum putatum, notis, cum de epistola illa disserendum, pro virili expositum.

VIII. Altera, quæ inter gratiosas censi potest, est diploma, seu præceptum Caroli Magni « dat. III Kal. Augusti, anno vigesimo sexto, et vigesimo regnorum ejus, Francofurti in palatio regio, » quod profert Baluzius tom. II Capitular., pag. 1599, in appendice I Actor. veter. n. 18. Annus enim regni Franciei et locus optime conveniunt cum hac concilii celebratione, nisi quod Italici vere est 21 a Maio incipit : sed forte aliquam epocham mense Maio tardior pro regno italico invenies, sicuti nos cum Pagio de concilio Foro-Julienensi agentes invenimus anteriorem. Non enim est unica et constans epocha regni Italici. Insuper in ipso diplomate innuitur, interfuisse concilio gratiam exposulaturus, Anianus abbas Caunensis cum suis monachis (quod advertit et Baluzius in notis ad concil. Francofurt.) : « Cognoscat magnitudo seu utilitas vestra, quia vir venerabilis Anianus abbas, ex monasterio sancti Joannis et sancti Laurentii, quod fuit constructum in locis nuncupatis Exorio et Olibegio, nostro synodali concilio veniens, una cum monachis Continuo, Stromundo, Lurio, cum omnibus rebus vel nominibus monasterii sui, quos moderno tempore videtur possidere, se plenius commendavit, etc. Propterea has litteras nostras pro firmitatis [xxix] studio ei dedimus. per quas omnino jubemus, etc. Similiter concessimus ei villam Cannas, sicuti Milo ad suum monasterium per suas litteras delegavit etc. » Apud Mabillonium, de Re diplomatica lib. VI, n. 58, variat aliquantulum, nec habet nomina monachorum, sed sic : « Cum monachis suis, et in nostro Mundeburde cum omnibus rebus, etc. » Forsan barbara scriptura causa variae interpretationis. Cæterum data convenit loco et tempore utrinque. Cum autem dicat, « nostro synodali concilio veniens, » inferes concilio Francofurtensi interfuisse Anianum, Continuum, Stromundum, Lurium. Neque enim hoc anno aliud concilium Francofurti factum, habes, præter hoc de quo sermo. Sed cum datum sit diploma XIII Kal. Aug., manifeste apparet concilium antea celebratum, dum memorat ea, quæ in concilio secuta jam fuerant, id est exposulatio Aniani pro suo monasterio et confessio Caroli, quam postea lato diplomate nunc munit. In Appendice I habes diploma n. 11.

IX. Præter recensitos nunc monachos, quos res cœnobii sui ad concilium vocaverat, adfuerunt quos res Ecclesie et fidei convenire fecerat; inter primores legati Romani pontificis Theophylactus, et Step-

hanus, et Petrus Mediolanensis. Theophylactus Tudertinum episcopum suspicatus fueram, qui anno 787 legatus Adriani pontificis cum Gregorio episcopo Ostiense adfuit concilio Calchutensi in Anglia; cum incidi in P. Cointium, qui ad an. 796, n. 43, suspicionem confirmavit his verbis, agens de synodo Calchutensi : « Theophylactus Ecclesiam Tudertinam agere potuit ad annum usque Christi septingentesimum nonagesimum sextum, quo Tudertum a Græcis ad Francos transiit : nec alius forte fuit ab episcopo Theophylacto Adriani papæ legato, qui concilio Francofordiensi ante biennium interfuit. » Stephanus autem (forte Cremonensis episcopus) is erat, quem adnitente Carolo Magno Adrianus ad eam cathedram evexerat an. 776, eamque tenuit usque ad an. 816. Intercessio enim Caroli pro ejus exaltatione indicat, ipsi inter caros fuisse, adeoque ab Adriano occasiones omnes captante sibi Carolum promerendi missum legati caractere, tanquam regi gratum futurum, ad concilium Francofordiense probabile facit. De hoc vide Ughellum in Cremonensibus n. 29. De Petro Mediolanensi dictum est in Dissert. 4, n. 44. Hoc unum additum hic sit, non admitti a Papebrochio (apud Pagium mox citand.) in Exegesi de episcopis Mediolanensibus præfixa tom. VII Sanctor. mensis Junii, privilegia quæ proferuntur ab Ughello; et præsertim quia in illis Petrus dicatur *Oldradus*, in gratiam scilicet familiæ ejusdem nominis. Neque enim tempore Caroli Magni cognomen efferre episcopi solebant : imo cognomina tunc nondum adinventia, communior habet opinio. Est ejus nomine epistola de translatione corporis sancti Augustini Papiam de Sardinia, integre relata a Baronio ad an. 725, num. 2, quam æque ac privilegia commentitiam arguit Pagius ad eumd. an., n. 2. *Mallei hæreticorum* nomine donatur a Carolo Magno teste Ughello, quia Petrus Arianos hæreticos, qua scriptis, qua ferro, opportune perdomuit. Non impugnamus (absit) honoris nomen et nominis meritum, qui in Dissert. 4 l. c. Ripamontii auctoritate confirmamus. Tantummodo miramur hujus Mallei strepitum, ad incudem Francofurtensem revocata hæresi Felicianæ, vocem, inquam, Petri non audiri. Sed ad Paulinum nostrum a concilio revertentem, et jam reversum revertamur.

X. A synodo igitur Francofurtensi, et a funeris supremis officiis Fastradæ reginæ, uxoris Caroli ibi e vivis excessæ, et in sancti Albani proximæ Moguntinæ urbis tumultu exhibitis, reducem Foro-Julienensis provincia pastorem suum excepit letabunda. Cujus curæ incumbere, pastoralis vigilie sollicitudine mores plebis componere, clero et populo in omni sanctitatis exemplo præluere, nihil ipse habuit antiquius. Verum cum hæc non satis viderentur ingenti lucrandarum animarum quo æstuabat ardori, ut saluti præsentium et futurorum una simul prospiceret, scriptiوني librorum se dedit, ut quæ recta essent firmaret, quæ detorta dirigeret. Hinc anni sequentis 795 periodus vidit Paulinum scribentem librum Exhor-

tationis ad Henricum ducem Foro-Juliensem, quocum unius per septennium confata adoleverat amicitia; sed de eo et libro ipsi a Paulino directo, consule Dissertationem nostram in ordine primam. Anno autem 796 ad libros tres contra Felicem consarci- nandos se accinxit: de quibus in Dissert. 4 de Feli- cis et Elipandi hæresi. Non tamen scriptionis occu- patio ab arctioris vitæ studio et pauperum provi- dentia ipsum exemit. « In iis occupatus (ait Ferrar- ius, de eo scribens in Catalogo sanctorum Italiæ ad 11 Januarii) haud tamen de vitæ austeritate ali- quid remittebat: cum jejunia, vigilas, pias medita- tiones, et cæteras exercitationes spirituales assidue prosequeretur. » Præcipue tamen zelus ecclesiasticæ disciplinæ eluxit in celebratione concilii For- juliensis; de quo latius in præcipua Dissertatione 2. Quanta autem in Deum pietas ejus fuerit et quam flagrans charitas, testatur non una epistola Alcuini. Has cum cæteris ejusdem ad Paulinum per ordinem in Appendice reperies. Hic, ut plurimum, orationes pro se ad Deum fundendas reposebat, quibus quam maxime fidebat. Sed de his agemus, cum de Paulini cum Alcuino necessitudine et familiaritate sermo recurret. Interim ipse Alcuinus Henrico duci For- juliensi scribens, eum amandat Paulino, ne dum ut spiritualis vitæ doctore et magistro, sed ut speculo exemploque Christianæ conversationis, ut patet ex epistola 94 in Appendice 1, n. 4, apponenda.

CAPUT VIII.

Paulini apostolatus in Carantanos et Avars.

I. Ante annum 798 apostolici ministerii labores in Carantanos et Avars exantlasse Paulinum, ex dicendis infra constabit. Ergo hic de iis sermo op- portunus occurrit, licet singulares actiones cuique, quo evenerant, anno non sit facile et indubium assi- gnare. Constans est scriptorum sententia, proximis Carinthiæ populis verbi Dei semen sparsisse, et Avar- is armis Caroli domitis evangelii facem prætulisse. Audi Ferrarium l. c.: « Prædicationi evangelicæ vaca- bat, quæ Carinthiæ populos, et nationes finitimas ad fidem Christi convertit. Martyrii cupidus fuit, licet voti compos non fuit; multas nihilominus a barbaris perpressus est injurias et molestias. » Sic et Bollandus in Vita, n. 16.

II. Non inficias eo Carantanos longe ante tempora Paulini exultos in doctrina Christi, et sacris aquis expiatis fuisse. Siquidem in Vita sancti Severini ab- batis, Noricorum dicti apostoli, quam recitat ex Egesippio ejus discipulo Surius tom. I Januario, cu- jus 6 Id. mors ejus contigit, Paulinus alius Teurniæ prædicator episcopus a sancto Severino. « Remeante presbytero (Paulino) ad patriam, sermo in eo præ- dicentis impletus est. Nam cives Tigurinæ, quæ me- tropolis est Norici, coegerunt eundem presbyterum summi sacerdotii suscipere principatum. » In edit. Colonien. an. 1576 est *Tigurina* cum asterisco, nota scilicet non certæ lectionis. Sed cum Norisio in Dis- sert. de quinta synodo cap. 9, § 4, ne dubites *Teur-*

niam ad Dravum intelligere. Sic enim ait de Leoni- cano Tiburniensi episcopo sub Elia, concilio Gradensi advenienti: « Cujus (Norici) primaria urbs erat Tiburnia ad Dravum, quod patet ex Vita sancti Se- verini Noricorum apostoli. » Teurniam autem, sive Tiburniam in Carinthia sitam esse conveniunt Lazius, etsi locum ejus tenere nunc dicat *Racstad* Salisbur- gensis ditionis; Cluverius, etsi velit esse *Villacum* ditionis episcopi Bambergensis; Schonleben, etsi *Solvam*, vel *Solvente* oppidum prope Clanghefurtum putet, quod [xxx] Ferrarius Lexic. Geograph. in Ca- rinthia sub ditione Laureacensis episcopi constituit. Quem tamen locum accipias, pro ea substitutum a geographis, extra Carinthiam et longe a Dravo flu- mine non excurre. Sanctus Severinus decessit an. 481 vel circiter. Ergo ante hunc annum Carinthia Christianis provinciis accensebatur, ejus episcopus eligendus a sancto Severino prænuntiatur. Ad an. autem 579 Aquileiensi ditioni paruisse, Leonianus episcopus Tiburnien. synodo Gradensi sub Elia ad- veniens, testis est indubitandus. Post hanc synodum ab Aquileiensi defecisse ante an. 591 æque mani- festum est. Nam ex conventu (non quidem Maranensi, ut putavit Schonleben in Apparatu annal. Carniol. cap. 5, § 7, n. 11, ut patet e subscriptione Augustini Concordien. episcopi, qui libello mox citando sub- scripsit, qui tamen nec Maranensi conciliabulo, nec Gradensi concilio subscripserat, sed clarissimus utrinque) ex conventu, inquam, ignoti loci, qui inter concilia locatur sub an. 591, comprovinciales Aquileienses episcopi libello confecto, Maurilio impera- tori dirigendo, conqueruntur Tiburniensem Eccle- siam metropolitæ Aquileien. subtractam. An et tunc desciverint a fide, dubitandum. Etenim ætate Paulini nostri revera ad fidem trahuntur. Et Salisburgensis Virgilii opera, et Arnonis ejus successoris in Caran- tanorum conversione, ex annalibus ecclesiasticis haud potest negari.

III. Paulinum tamen ne excludas ab hac anima- rum conquirendarum provincia, quem hanc spartam illustrasse non est ambigendum. Eneas Silvius De Europa cap. 20 factum recitat, quod non gravabor exscribere, a quo lux non modica sententiæ allata affulget. « Fama est, ait, anno 790 post Christi Salvatoris ortum, imperante Carolo Magno, ducem gentis, Ingonem nomine, ingens convivium provin- cialibus præparasse, et agrestibus quidem ad con- spectum suum intromissis in vasis aureis atque ar- genteis, nobilibus vero ac magistratibus procul ab oculis collocatis, fœtilibus ministrare jussisse: inter- rogatum cur ita faceret, respondisse, non tam mun- dos esse qui urbes et alta palatia quam qui agros et humiles casas colerent. Rusticis, qui Christi Evan- gelium acceperant, baptismatis unda purificatis can- didas et nitidas esse animas, nobiles ac potentes, qui spurcitas idolorum sequerentur, sordidas ac nigerri- mas: sic vero pro animarum qualitatibus instruxisse convivium, castigatosque ea re nobiles, catervatim sacri baptismatis undam auxerentes, brevi tempore

sub Virgilio et Arnone Juraviensibus episcopis universos Christi fidem accepisse. »

IV. Cum audis nobiles an. 790 ad fidem conversos, siste parumper, et epocham hujus conversionis considera. Virgilius decesserat an. 784. Ita Schonleben ad an. 797, vel 785 ut vult Pagius ex epitaphio, quod dat annos fere 40 episcopatus Virgilio, quem ad an. 746 assumptum probat ad insulam Salisburgensem, seu Juraviensem :

Quinque regebat ovas præsentis culmina sedis,
Ferne quater denos caris cum fratribus annos.

Et si Cointio credis, qui tamen (teste Pagio ad an. 785, n. 11) hos versus non viderat; annum 780 obitui Virgilii assignabis. Non ergo Virgilius an. 790 baptizare poterat Carantanos. Insuper Arno Carinthiam adisse non videtur, nisi anno 798, licet non sit negandum antea sedem Juraviæ conscendisse, nempe a morte Virgilii, ut vult Pagius, quæ cum inciderit 4 Kal. Decemb. an. 785, putat in an. sequentem 786 Arnonis assumptionem rejiciendam. Vel a morte Bertrici successoris Virgilii, quem medium inter Virgilium et Arnonem ponit Cointius ad an. 780, n. 14, et ad an. 781, n. 125, ubi etiam fatetur a Bruschio, Hundio, et Bucelino Chronologiam quadriennio tardiorē institutam : et sicut Virgilium anno 784 vel 785 denatum ab eis positum, ita Bertricum in sede locatum an. 785 vel 786 omnibus unanimiter non nisi annum episcopatus ei assignantibus : Igitur Arno an. 790 erat episcopus Salisburgensis. Non tamen hoc medio tempore Carinthiam profectum esse credimus, ad populos ejus ad fidem revocandos. Sic enim scribit discipulus sancti Eberhardi, in vita sancti Ruperti primi Salisburgensis episcopi, apud Canisium Tom. III, part. II, antq. lect. Amstel. an. 1725. « Interim contigit, anno videlicet nativitatē Domini MCCXCVIII, Arnonem jam archiepiscopum a Leone papa accepto pallio, remeando de Roma venisse ultra Padum, eique obviasse missum Caroli cum epistola sua, mandans illi ipso itinere in partes Sclavorum ire, et exquirere voluntatem populi illius, et prædicare ibi verbum Dei. Sed quia hoc facere nequivit, antequam responsum redderet suæ legationis, festine pervenit ad imperatorem, et retulit ei quidquid per eum dominus Leo papa mandavit. Post expletam legationem, ipse imperator præcepit Arnoni archiepiscopo pergere in partes Sclavorum, et providere omnem illam regionem, et ecclesiasticum officium more episcopali colere, populosque in fide et Christianitate prædicando confortare; sicuti ille fecit, illic veniendo consecravit ecclesias, ordinavit presbyteros, populūque prædicando docuit, et inde rediens nuntiavit imperatori, quod magna ibi potuissent effici, si quis inde habuisset certamen. Tunc interrogavit illum imperator, si aliquem haberet ecclesiasticum virum, qui ibi lucrum potuisset agere Deo. Et ille dixit se habere talem, ut Deo placuisset, et illi populo pastor fieri potuisset. Tunc jussu imperatoris ordinatus est Theodoricus episcopus ab Arnone archiepiscopo Juraviensium, quem ipse Arno

et Geroldus comes perducentes in Sclaviniam dedērunt in manus principum, commendantesque illi episcopo regionem Karinthianorum, et confines eorum occidentali parte Dravi fluminis, usque dum Dravus fluit in amne Danubii, ut potestative populū regeret, suā prædicatione et evangelica doctrina doceret servire Deo, et ut ecclesias constructas dedicasset, presbyteros ordinando constituisset, totumque ecclesiasticum officium in illis partibus, prout canonicus ordo exposcit, perficeret. Dominationem et subjectionem habens Juraviensium rectorum, sicuti ille fecit quandiu vixit. » Cointius n. 49, et Pagius n. 6 utique ad an. 798 advertunt ab scriptore per antecessum vocari hic Carolū imperatorem qui non nisi post biennium est dictus.

B V. Ex hac relatione videtur indubium hoc esse primum Arnonis iter in Carinthiam, ad fidem Christi Jesu serendam. Quod desumi potest præcipue ex illis verbis : « Populū prædicando docuit, et inde rediens nuntiavit imperatori, quod magna ibi potuissent effici, si quis, etc. » Si antea invisisset Carinthiam, mores populi perspexisset, et non modo tantummodo cognovisset facile negotium futurum. Antequam enim venisset, hac vice potuisset spem lucrādi animas in corde Caroli excolere ex præcedenti experientia. Cum igitur an. 798 primo Caranthanos adierit Arno, an. 790 non eos ad Christum traduxit. Schonleben hanc Arnonis aditionem in Carinthiam, et Theodorici inaugurationem in episcopum in an. 788 reponit, per decennium præferendo. Sed fallitur, cum disertis verbis auctor laudatus an. 798 hoc factum dicat, et insuper cum ante hunc annum non fuerit Juraviensium archiepiscopus Arno, qui primus hujus sedis a Leone tunc est constitutus, non ei potestas inerat legitima episcopum constituere in Carinthia. Puto igitur a morte Virgilii ad adventum usque Arnonis in Carinthiam, apostolatū illius gentis Paulinū egisse. Quæ narrat autem Æneas Sylvius de convivio anno 790 ab Ingone dato, in annum 805 ab scriptore anonymo edito a Canisio tom. III, part. II, in Vita sancti Rudperti paulo ante finem, jam supra allegato, refunduntur. Eo autem tempore Arnonem profuisse Carantanis, si non de jure, saltem de facto, non negamus.

D VI. Inter Paulinū et Arnonem ortam contentionem circa Carinthiæ provinciam dicunt Schonleben [xxx] hoc anno 798, et ab eo citatus Megiserus, quam tamen sopitam fuisse an. 811 ex diplomate Caroli Morocutus arguit apud Ughellum in Paulino. Si his hæc vere tunc enata est, certe Paulinus in eam se habere jure cognoscebat. Hoc autem jus erat, olim diœcesis Aquileiensis fuisse Carinthiam, ut patet ex diplomate citato. Si igitur suæ provinciæ Carinthiam credebat Paulinus, nil mirum, si illam erudiendam adierit, imo non adisse est improbabile. Quod autem dicitur a Schonleben et ab auctoribus quos citat, hoc an. 793 litem de limitibus inter Paulinū et Arnonem Caroli auctoritate sopitam, non videtur admittendum, cum diploma dicat emotam quæstionem

inter Ursum, alias Urbanum, successorem Paulini, et Arnonem; et quidem nec sub Urso sopitam, sed tantummodo sub Maxentio, Urso suffecto: « Notum sit, ait Carolus,..... qualiter viri venerabiles Ursus sanctæ Ecclesiæ Aquileiensis patriarcha, et Arno Juvavensis Ecclesiæ archiepiscopus..... non minimam contentionem habuerunt de Carantana provincia, quod ad utriusque illorum diocesim pertinere deberet. » Si Paulinus quæstionem intentasset, diceret imperator, non inter Ursum et Arnonem, sed inter Paulinum et Arnonem litem enatam, quam sub Maxentio definit. Cum enim auctores quæstionis et originem litis velit producere Carolus (ut patet diploma consideranti) et Paulinum non proferat, sed Ursum; non Paulinus, sed Ursus quæstionis suscitator est censendus. Definitio autem Caroli est hujusmodi: « Nos..... prædictam provinciam Carantanam inter eos dividere jussimus, ut Dravus fluvius, qui per mediam illam provinciam currit, terminus ambarum diocesum esset, et a ripa australi ad Aquilegiensis Ecclesiæ rectorem; ab aquilonari vero ripa ad Juvavensis Ecclesiæ præsulem pars ipsius provinciae pertineret. » Hi limites nunc usque custodiuntur. Cum ergo lis ab Urso suscitata sub Maxentio terminatur an. 811, falsum omnino est an. 798 per auctoritatem Caroli consopitam et consepultam. Verosimillimum autem videtur pronuntiandum, quod cum an. 798 in Carinthia ordinantem episcopos videamus Arnonem, non ultra hunc annum apostolatam in Carantanis produxerit Paulinus.

VII. Eodem zelo fidei succensus, quo in Carantanis verbum Dei disseminaverat, inter Avaros quoque sparsisse Paulinum, non contemnenda suadent argumenta. Forte enim jam an. 791 rei Christianæ promovendæ gratia instructas acies Henrici ducis Forojuliensis in Avaros emotas fuerat secutus; eumque suspicamur episcopum, de quo Carolus Magnus loquitur in epistola ad Fastradam reginam de victoria Avarica, de qua videnda est Dissertatio 1, n. 15, 16 et 17. Ex hac victoria opportunam nactus occasionem, fructusque partæ pacis colligens Paulinus, annis sequentibus vertit animum ad perfectam Avarorum conversionem. Hi enim (ut habent annales Bertiniani) an. 793, cum Carolus, ad coercendos fœdifragos Saxones denuo rebellantes, commoraretur *Hiliumi* ad fluvium *Albiam*; miserunt legatos suos, « veneruntque missi Tudum, qui in gente et regno Avarorum magnam potestatem habebat. Qui dixerunt, quod idem Tudum cum terra et populo suo se regi dedere vellet. » P. Melchior Inchofer Soc. Jesu, in annalibus Hungariæ Ecclesiæ ad hunc an. 793, varias suspicatur causas, quibus is Tudum, sive Thudinus, vel Theudo (varie enim appellatur hic, sive rex, ut quidam, sive dynasta inter primores potentior, ut alii mea sententia probabilius volunt) permotus fuerit ad ejurandam idolorum superstitionem. et fidem Christi amplectendam; quas inter et hanc his verbis reponit: « Accessit quorundam

A piorum sacerdotum monitio, qui subinde ad lucrificiendum Christi regno ad Hungaros penetrabant. » In horum censu Paulinum reponere, imo cæterorum caput et primipilum constituere, non est tantillum a verosimili exorbitare. Tanta enim viro dilatandæ fidei sollicitudo salutisque promovendæ animarum studium inerat, ut quæcumque sibi oblatam occasionem avidius arriperet. Cum autem. an. 793 audias ad Carolum accurrisse legatos, indicium est annis superioribus apostolicos labores in eorum regionibus a verbi Dei præconibus exantlatas fuisse; et forte Paulinus, cujus ab an. 791 ad an. 794, quo synodo Francfurtanæ interfuit, memoria gestorum ejus satis jejuna supersit, hoc triennii medio tempore in Avarorum conversione, sicut et in Carantanorum, B hinc inde excurrere desudavit.

VIII. Nec defuit sollicitudini eventus: nam an. 796

« Tudum, secundum pollicitationem suam, cum magna parte Avarorum ad regem (Carolus Aquis tunc degentem) venit, et se cum populo suo et patria regi dedit. Ipseque et populus baptizatus est, et honorifice muneribus donati redierunt, » ut ait annalista Bertinianus. Laudatus P. Inchofer subdit: « Non est autem cogitandum Theodorum, postquam Christianis accessit, et a Carolo muneribus ornatus recessit, ita in patriam reversum fuisse, ut non comites secum duceret et religiosos et doctos, qui recens conversum populum radices fidei altius firmarent, et ad omnem solidioris pietatis erudirent sanctitatem. Id enimvero præter morem et diligentiam adeo catholici principis (Caroli) evenisset, cui nihil erat antiquius quam Christi regnum proferre, missis ad excolendum viris idoneis, qui ubique et religionem et sacerdotia fundarent. » In quem autem oculos Theudo æquius intendere poterat, quam in Paulinum, quem populo suo novum hominem non futurum optime noverat, et a quo conversionis semina primum, ut arguimus, dispersa esse non ignorabat?

IX. Sed et aulæ palatinorum oculos in Paulinum se convertisse, cui hæc provincia fuisset demandanda, disertis verbis docet Alcuinus, amicus præ omnibus Paulini, epist. 112 in Appendice * integra danda, dum sic ait: « In cujus (nempe Dei) potentia et gratia mirabiliter de Avarorum gente triumphatum est, quorum missi ad domnum regem directi subjectionem pacificam et Christianitatis fidem promittentes, etsi hoc divina eos præveniente gratia verum est, quis se servorum Dei tam pio et laudabili labori subtrahere debet, ut diaboli diruatur sævitia et Christi Domini crescat servitium? Sed quam plurimorum in te, pater optime, oculi respiciunt, quid vestra veneranda sanctitas facere velit. Quia et vicinitas locorum tibi competit, et sapientiæ decus suppetit, et auctoritatis excellentia tibi appetit, et cuncta conveniunt, quæ tali operi necessaria esse videntur. » Hoc autem erat « potius currentem (ut aiunt) incitare, quam cor-

* Vide appendicem 1, num. 1, epist. 5. (*Patrol. tomo CI*).

movere languentem, » uti Cicero quondam dixerat **A** lib. II, De Oratore.

X. Non semel scripserat Carolo Alcuinus sollicitans, ut idoneos verbi Dei prædicatores, et aptos sacerdotes dirigeret, qui prudenter rem gererent demandatam. Epistola ejus 7 **A** hunc habet titulum : « Domino excellentissimo et in omni Christi honore devotissimo Carolo regi Germaniæ, Galliæ atque Italiæ, et sanctis verbi Dei prædicatoribus humilis sanctæ matris Ecclesiæ filiulus Albinus, æternæ gloriæ in Christo salutem. » Incipit autem sic : « Gloria et laus Deo Patri et Domino nostro Jesu Christo, quia in gratia sancti Spiritus, per devotionem et ministerium sanctæ fidei et bonæ voluntatis vestræ, Christianitatis regnum atque cognitionem veri Dei dilatavit, et plurimos longe lateque populos ab erroribus impietatis in viam veritatis deduxit. » Et infra : « Gentes populosque Hunnorum, antiqua feritate et fortitudine formidabiles, tuis suo honore militantibus subditi sceptris; prævenienteque gratia, colla diu superbissima sacræ fidei jugo devinxit, et cæcis ab antiquo tempore mentibus lumen veritatis infudit. Sed nunc prævideat sapientissima et Deo placabilis devotio vestra pios populo novello prædicatores, moribus honestos, scientia sacræ fidei edoctos et evangelicis præceptis imbutos; sanctorum [xxxii] quoque apostolorum, et prædicatione verbi Dei exemplis intentos, qui lac, id est suavia præcepta suis auditoribus in initio fidei ministrare solebant. » Et adhuc infra, postquam Carolum dehortatus est ab exigendis a neophytis illis decimarum pensationibus, ne averterentur a nuper suscepta fide (qua de re agimus **C** Observat. in can. 14 concilii Forojulien., n. 8) subdit : « Illud quoque maxima considerandum est diligentia, ut ordinate fiat prædicationis officium, et baptismi sacramentum; ne nihil prosit sacri ablutio baptismi in corpore, si in anima ratione utenti catholicæ fidei agnitio non præcesserit. » His permotus Carolus argumentis, qui aptiori munus demandare poterat quam Paulino? cujus professionem prædicationemque Avaricam aula universa præstolabatur, uti dicebat Alcuinus. Hinc recens scriptor P. Michael Bombar-
 dus Soc. Jesu, in Topographia magni regni Hungariæ pag. 42, apostolum Pannoniæ deprædicat, sic scribens : « Sed quoniam de primæva Hungarorum religione hic sermo occurrit, prætermittere non audeo, quin peculiari studio adversus divum Paulinum patriarcham, atque Hungariæ, ni fallor, apostolum provocatus, cancellos mihimetipsi nuper impositos prope egrediar... Cum Paulinus... ob morum sanctimoniam Carolo Magno ejusque magistro Aleuino Flacco præprimis probaretur, destinatus creditur ad fidem Hunnis et Avaribus, quos armis Carolus devicerat, prædicandam. »

XI. Sed cum dicatur a Ferrario injurias molestiasque ab hostibus fidei perpressus, sciendum est quod etsi an. 796 Theudo cum suis baptisinate fuerit expiatus, attamen pars adhuc Hunnorum non mo-

dica, cujus caput Caghan erat, tenaciter veteri superstitioni adhærebat, a quibus forte Paulinus male est habitus. In quos Pipinum filium suum regem Italiæ cum suis copiis jussit Carolus hoc anno in Pannoniam contendere, ut quos adhuc detrectantes reperisset, etiam repressisset. Quod quidem et præstitit, patri degenti Aquis deferendo reliquias thesaurorum, quos jam ceperat Henricus Forojulien. dux, qui præcurerat, et anteriori clade Hunnos contriverat, uti dicimus in Dissert. 1, § 18. Cum autem adhuc in Pannonia Pipinus moraretur, ne nova Christiani nominis plebs ministris ad salutem necessaria procurantibus destitueretur, non Paulino, cui satis tunc ampla provincia inerat, cujus obeundi munia nimium gravi sarcina premebatur, sed Arnoni sollicitudinis cura committitur. Auctor editus a Canisio tom. III Antiq. Lect. supra non simul laudatus, postquam Henrici et Pipini victorias retulerat sub hoc an. 796, subdit de Pipino : « Qui inde revertens partem Pannoniæ circa lacum Pælissa inferioris, ultra fluvium, qui dicitur Rapa (id est Arabo, vulgo Rab) et sic usque ad Dravum fluvium, et eo usque Dravus fluit in Danubium, prout potestatem habuit, prænomina cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum, qui remansit de Hunnis et Sclavis de illis partibus, Arnoni Juvavensi episcopo usque ad præsentiam genitoris sui Caroli imperatoris. » Ab universa tamen Pannonia non exclusum omnino credas Paulinum, quippe Pannonia eis Dravum protenditur, ut videre est in Tabulis Geographiæ antiquæ Christophori Cellarii lib. II, cap. 8. Quod autem Pipinus videtur fecisse per modum (ut dicunt) provisionis, novam Ecclesiam committendo Arnoni, quousque Carolus rex ratum haberet, hoc tantummodo perfectum est anno 805. Auctor modo laudatus, de Carolo confirmante Pipini factum, sic ait : « Anno Domini octingentesimo tertio, Carolus imperator Bojorum intravit, et in mense Octobris in Saltzburg venit, et præfatam concessionem filii sui iterans potestative, multis astantibus fidelibus suis affirmavit, et in ævum inconvulsam fieri concessit. » Deinde Arnonis zelum in promovenda fide in Sclavinia, scilicet Carinthia, et inferiore Pannonia commendat, narrans factum Ingonis ducis, qui « Vere servos credentes secum vocavit ad mensam, et eos qui eis dominabantur infideles foris quasi canes sedere fecit, ponendo ante illos panem et carnem, et fusca vasa cum vino, ut hic sumerent victus. Servis autem, stauipis deauratis propinare jussit. Tunc interrogantes primi de foris dixerunt, cur facis nobis sic? At ille : Non estis digni cum sacro fonte renatis communicare, sed foris domum, ut canes, sumere victus. Hoc facto fide sancta instructi, certatim cucurrerunt baptizari, et sic deinceps religio Christiana succrescit. » Hæc anonymus, simplicioribus verbis, quam supra n. 3 Æneas Sylvius, factum Ingonis et pleniorum Carantanorum nobilium conversionem, non in an. 799 ut ille, sed hoc an. 805 reponens. Igitur

^a Vide appendicem 1, num. 3, epist. 2. (Patrol. tome CI).

cum Arnoni vides a Pipino Pannoniam commissam an. 796 « a lacu Pelissa ultra fluvium, qui dicitur Rapa, et sic usque ad Dravum fluvium, et eo usque Dravus fluit in Danubium, » adhuc pars non infima Pannoniæ supererat, in quam Paulini zelus posset se extendere. Sed cum an. 798 Arnonem archiepiscopum habeamus, contentiose cum eo egisse minime credimus pacis amatorem Paulinum, sed eis Dravum tam in Carinthia quam in Pannonia deinceps se continuisse.

XII. Alcuinus, cui cordi erat Avaricarum animarum salus, ut scivit Arnoni commissam Pannoniæ provinciam, scripsit epistolam (in ordine 104) de baptismo præsertim rite administrando, ut adulti prius erudiantur, deinde sacro fonte abluantur: « Fragiliori ætati, ait, pia Mater Ecclesia concessit, ut qui alieno in paterna prævaricatione ligatus est peccato, alterius in baptismi mysterio professione solutus sit. » Inscritbitur autem epistola « Aquilæ dulcissimo fratri et sanctissimo præsuli, » quia moris erat Alcuini, virtute præditos viros nobilioribus nominibus compellare. Sic David Carolum, sic Homerum Angilbertum, sic Damætam Richulfum aula Caroli dictos audiebat. Scripsit quoque Carolo regi epist. 90, ut dum Pipinus apud se demorabatur, gratias Deo publice redditurus pro victoria Avarica, ageret cum eo, ut mitius captivi haberentur, ne forte si durius pressi, fidei iugo colla non submitterent, vel submissa subducerent. « Domine mi, aiebat, dilectissime et dulcissime, et omnium desiderantissime mi David (sic), tristis est Flaccus vester propter infirmitatem vestram. » Forte tunc temporis ægrotaverat Carolus. Et infra: « Domine mi, memor sit pietas vestra captivorum, dum est Pipinus tuus tecum propter gratiarum actionem mirabilis beneficii, quod vobiscum de Hunnis divina fecit clementia, et propter prosperitatem imminentium rerum. » Quamvis autem humanius a Carolo Avari tractarentur, etiam pensa decimarum suadente Alcuino (ut innuimus supra n. 10) indulgente, tamen a fide Dei et fœdere regis repetita apostasia et rebellionē defecerunt, ut denuo an. 799 opus fuerit acies dirigere in eos, ducibus Geroldo et Henrico nostro Foro-Julienſi, qui eo in bello ceciderunt, ut latius dicimus in Dissert. 1, n. 23. Ex hinc conjicere liceat, quas a male fida gente injurias Paulinus pertulerit, ut martyr voto, si non re, jure dicatur a Ferrario: « Martyrii cupidus fuit, licet voti compos non fuit. »

CAPUT IX.

Aliud diploma Reginoburgense Paulino an. 801 datum indicatur.

I. Anno 799 res Ecclesiæ in Hungaria pessumdatæ sunt, Henrico Foro-Julensium duce, qui copias provinciæ eo duxerat, insidiis Tarsatensium oppidanorum occiso. Anno 800 an Paulinus Romam adierit, cap. seq. expenditur. Num anno 801 abfuerit a provincia, non ausim asserere nec negare, quosque

• Vide appendicem 2 num. 5.

A nactus non sim exemplar privilegii, a Carolo Paulino dati hoc anno « in Regenesburg in palatio publico, » quo ei subdit domum hospitalē a Feroce abbate extra [xxxiii] muros Veronæ constructam, ecclesiā sancti Laurentii de Boga, nunc vulgo *Buia*, amplo nec ignobili regionis nostræ pago, et aliam hospitalē ædem, sive xenodochium, « quod duce Roduald ædificavit in Foro Julii, vocabulo sancti Joannis, » ut dicit diploma, quod ex authentico an. 1195 Aquileiæ extractum dicit habere apud se illustrissimus Fontaninus noster, libel. *Delle Masnade* pag. 21. Huc usque quæsi, sed frustra; petivi et pulsavi interpositis amicorum precibus et officiis, sed casso labore. Si tandem habuisse datum fuerit, habebis in Appendice; sin vero, scias immotum lapidem nullum relictum, ut tibi, lector, morem gererem. Interea hoc novisse tibi sat sit. Cum hæc scribo, occurrit mihi in sua Verona illustrata lib. xi in fine, cl. vir Scipio Maffei, me docens non a Feroce, sed a Lupone duce constructum xenodochium; unde cadit auctoritas diplomatæ, qua lapsa, eo carere non ingens sequitur detrimentum.

CAPUT X.

Diploma Romanum Utini asservatum proponitur, expenditur.

I. Collegium canonicorum nostrorum Utinensium se habere gloriatur duorum Imperatorum authentica, et (ut dicunt) originalia diplomata, alterum Caroli Magni, Othonis III alterum. Hoc ad trutinam non vocamus, quia ad rem præsentem haud facere visum est. Illud autem omnino est accuratius ad Lydium lapidem apponendum, quia multa hinc inde suadent, et admittendum, et rejiciendum. Tu integrum habebis in Appendice ^a, proposito specimine characteris quo scriptum est, quod pro humanitate sua canonici Utinenses permiserunt commode transcribi, ut oculis exemplo scriptionis supposito, et collato cum cæteris illius ætatis characteribus, quid de ejus veritate sit pronuntiandum cognoscas.

II. Horum Caroli Magni et Othonis III diplomatum inventionis historiam late prosequitur Palladius (p. 1, lib. III, pag. 99) quæ aliquando deperdita credita fuerant, et insperato reperta. Placet hic aliqua exscribere ex Vitis mss. patriarcharum Aquileiensium viri præ primis accuratissimi et de re antiquaria optime meriti Antonii Bellonii, quas anno 1551 Hieronymo de Monteniaco nuncupavit. In Paulino igitur nostro post quædam sic habet: « Is cum provincia clades a Bavaris incommodeque plura accepisset, Romam ad Carolum petit ob res gestas cognomento Magnum, ut patriarchali dignitati curæque omnium et securitati prospiceret. Imperator, clades miseratus, Paulinum cum summa cura laborasset, ne quid suæ Ecclesiæ deperiret, novis auctum privilegiis ac honestatum dimisit. Episcopatus sex benigne ei concessit, præsentē Leone tertio Romano pontifice, Concordiensem, Veronensem, Ruginensem, Petenensem, Tarsatiensem, et

qui apud Civitatem Novam in Hystria constitutus est. Exstat privilegium adhuc litteris scriptum Langobardis apud basilicam Utinensem, authenticum perinde ac vetustum, et tam ubique integrum, ut ne litteræ quidem vestigium legens desideret. Inde sumptum a me exemplum litteris cultioribus Utinenses, gratia satis illustri, numeratis sex aureis excipere; quod quidam Lynceos habentes oculos, inter scribas et cives honoratissimi, mecum percensuerunt palam, fideque optima sua subscriptione firmarunt. » Huc usque diligentissimus Bellonius. Verum nunc non adeo integrum dici potest, quia non volumine tornatili, sed plicato repositum, ad plicaturas et angulos nonnihil corrasum est, ut aliqua verba desiderentur. Defectus in exemplari, proponendo in Appendice, apparebunt. In exemplari ms. Bellonii quod vidi, *Veronensem* ita cassum est, et alius episcopatus alia manu repositus, ut nescias an *Veronensem*, vel *Utinensem* sit legendum.

III. Anno 800, quo Carolus a Leone III ipso die natali Domini imperator est dictus, adfuisse pro causa Ecclesiæ suæ Paulinum asserit Palladius, convenisseque pontificem et Carolum, ut jura Ecclesiæ Aquileiensis, insolentia suffraganeorum episcoporum tempore Longobardici regiminis confracta, sarcirentur, et sarta tectaque servarentur apostolica et imperiali auctoritate interposita. Quod ex parte sua præstitisse Carolum docet, dum et tunc Cadolaco Henrici ducis Foro juliensis successoris scripsisse, et tuitionem Ecclesiæ Aquileiensis jurium demandasse, et postea anno III imperii sui, dato Romæ diplomate, priorem Ecclesiæ splendorem et jus vindicasse, idem Palladius affirmat. Ut verum fatear, non magnum mihi scrupulum ingerit prima assertionis hujus pars, peregrinatio videlicet Romana, et querela Paulini apud Carolum et Leonem anno 800 vel 801. Contradictionem enim nullam adinvenio inter gesta et tempus; imo potius quod suadeat, et probabile hoc fiat, transpicio. Etenim jura Ecclesiæ pessumdata, et episcopos provinciales, præcipue Istrienses, quondam Aquileiensis metropoleos subditos, obedientiam detrectasse, et Gradensi adhæsisse eo tempore non est dubitandum. Insuper supra non uno loco vidimus, Carinthiam Aquileiensi provincie subtractam bona sui parte, et Arnoni Salisburgensi attributam. Quid mirum ergo, si zelus Paulini tuendi Ecclesiæ suæ confinia eum ad hoc iter impulerit, et querelis justissimis animum auresque pontificis et Caroli pulsaverit? præcipue cum hoc tempore, quo Romæ Carolus adfuit (videlicet ab VII Kal. Decemb. an. 800), ut habet annalista Laurensis; ad VII Kal. Maii, ut (habet Ademarus tom. IX Concilior., pag. 228) nullum Paulini factum nos cogat eum in provincia sua detinere. Fit potius probabile, quod Carolus in Liburniam in autumno an. 800 descendo, et de Tarsatensibus poënis ob necem Henrico anno superiori illatam sumptis, et hinc celeri passu Romam proficiscenti, comitem in itinere se adjunxerit; nam Anastasius in Leone

A III, n. 774, cum Leo de objectis sibi criminibus se purgare vellet, quorum causa Carolus Romam advenerat, ait de Carolo loquens: « Fecit in eandem ecclesiam (sancti Petri) congregari archiepiscopos, seu episcopos, abbates, et omnem nobilitatem Francorum atque Romanorum, et sedentes pariter tam magnus rex, quam beatissimus pontifex, fecerunt residere et sanctissimos archiepiscopos et abbates, etc. » Inter hos autem metropolitæ quid vetat suspicari interfuisse Paulinum, maxime quia in numero præsulum Francorum regni subditorum erat computandus? Occasionem autem data, jura Ecclesiæ suæ convulsa indoluisse, et expostulasse remedium, pronum est credere. Quibus positis, ulterius progredi conjectando quid prohibet, nempe Carolum Cadolaco ob reparationem violati juris scripsisse, et Paulino diploma honoris plenum concessisse, quo ei vel novos episcopatus, forte in compensationem imminutæ provincie (cum partem ultra Dravum in Carinthia et Pannonia ab archiepiscopo Salisburgensi occupatam cognosceret) adderet, vel antiquos detrectantes submitteret? Huc usque enim in cunctis his nihil improbabilitatis subolere sentio.

IV. Quod torquet est diplomatis consignatio, quæ talis est: « Data pridie Nonas Augustas, anno III imperii nostri, indictione vero I; Actum Romæ in Dei nomine feliciter. Amen. » Anno tertio imperii, qui est annus 805, nullus annalistarum asserit Romæ Carolum fuisse. Advenit (ut num. superiori dictum est) VIII Kal. Decemb. an. 800; discessit VII Kal. Maii an. 801, et teste Eginardo in Vita Caroli n. 33 ex quatuor itineribus Romanis Caroli ultimum fuit, cum coronatus esset imperator. Coronatus autem fuit hac vice die natali Domini an. 800 exeunte. Insuper Carolum an. III imperii sui mense Augusto in Francia moratum esse, colligi videtur ex diplomate, quod Idibus Augusti datum est Fortunato Gradensi an. III imperii Caroli, quem adiit Gradensis patriarcha, conquesturus mortem Joannis decessoris sui, e turre præcipitati a Mauritio Venetorum ducis filio, quod in [xxxiv] Gradensibus profert Ughellus. Improbabile enim est IV Augusti fuisse Carolum Romæ, ut vult diploma datum Paulino; et XIII, ejusdem mensis et anni esse in Francia, ut arguitur ex diplomate dato Fortunato. Arguitur, inquam, nam revera locum non prodit. His adde indictionem primam, quam profert diploma non convenire cum anno 805, quo non prima, sed undecima excurrerat.

V. Ex adverso forma characteris et cancellarii subscriptio admittendum pro vero suadent. Character enim, ut ex specimine in Appendice ponendo apparebit, sapit idem sæculum, quo scriptum dicitur, nempe VIII egrediens, vel IX intrans, ut conferendo cum Mabillonianis ejusætatibus exemplaribus deprehendes: præcipue si collatio fiat cum tabulis 25, 24 et 25 libri V De Re diplomatica. Cancellarii autem subscriptio omnino legitima videtur. Sic effertur a Palladio et Schonleben: Jo. Jacob. Du Radoni scripsit et subscripsit. Male: nam penitus caracte-

res et litteras, etsi scriptionis vetustæ æque ac barbaræ, intuitu patet, legendum esse: *Jacobus ad vicem Radoni*. Rado abbas erat, « quem (ait Mabillonius *De Re diplom.* lib. II, cap. 11, n. 5) Caroli Magni summum cancellarium fuisse certum est. » Huic notarium nomine *Jacobum* fuisse, idem Mabillonius eod. lib. cap. seq. 12, n. 4, affirmat his verbis: « Hithero successit Rado abbas Vedastinus, qui notarios habuit Wigbaldum, Optatum, Jacobum Erkembaldum, et Windolaicum. » Sed ex lib. v tabella 25 in confirmationem nostri, sumi potest exemplum alterius sic subscripti diplomatis: « *Jacob ad vicem Radoni.* »

VI. Ergo cum res ita se habeat, ἐν πρίδῳ εἰμὶ λογισμῶν, vel saltem in bivio, et utrinque nutantem me fateor. Forma characteris, adde et materiam, in qua scriptum est diploma (quæ est membranacea, vulgo *pergamena*) non repugnat, imo convenit apprimè illi ætati. Scribæ legitima et inculpabilis est subscriptio. Insuper signum, sive monogramma indubitanter Carolinum est, et vel ipsi plumæ scribentis tractus, qui *Zifra* dici possunt, sed nihil significantes, et arbitrarie, et nonnisi ad ornatum positæ videntur, plane cum exemplaribus a Mabilonio exhibitis ita conveniunt, ut scriptores ejusdem muse æmulos (ut est adagium) et ὁμοτέχνους jurare non sit verendum. Verum cum ex opposito vitia in data loci et temporis appareant, et si qua alibi, hæc quidem in re etiam capillus umbram habet, non auisim (fateor) sententiam proferre. Lector dijudicet æquus. Diploma quidem speciosum, sed num (ut est in proverbio) plus aloes quam mellis habet?

CAPUT XI.

Paulinus ad Aquense concilium an. 803 intervenit, tanquam apostolicæ sedis legatus.

I. Satis probabiliter cap. superiori, n. 3, opinatus sum, Paulinum Romæ anno 800 exeunte et an. 801 ineunte adfuisse. Cui opinationi pondus addit quod Paulinus an. 802 dirigatur a Leone III pontifice, tanquam apostolicæ sedis legatus ad concilium Aquisgranense, cui præsidet vicaria papæ præsentia. Cognitus ergo erat pontifici: et (si divinare datum est) cum Romæ fuit, probabile fit hanc provinciam demandatam, vel adeo doctrina et virtute claruisse, ut meruerit eam sibi demandari. Hanc Paulini novam extra suæ diœceseos fines profectionem, et honoris insigne in magna synodo prælatum nos docet Stephanus Baluzius, dum Capitulari Aquisgranensi anni 803 titulum hunc positum profert: « Capitulare Aquisgranense, sive Capitulare primum anni peccati factum (ut videtur) in magna synodo, quando Paulinus patriarcha Aquileiensis vices apostolicæ sedis tenuit in Aquis. » Non gravabor hic transcribere notas ad hunc locum ipsius Baluzii, quæ sunt tomo II Capitular. pag. 1058, quibus validiora proferre ex proprio penu argumenta diffido. Sic enim habet:

II. « Vetus nota adjecta codici Rhemensi, quæ hinc a Joanne Tilio translata est in librum primum Capitularium, hæc habet in margine prioris istorum Ca-

pitulorum: *Tempore Adriani papæ et Caroli Magni imperatoris, quando Paulinus episcopus tenuit vices apostolicæ sedis in Aquis, fuit factum istud Capitulum propter hoc, quia homines volebant [Tilius solebant] dividere episcopia et monasteria ad illorum opus, et non remansisset ulli episcopo, nec abbati, nec abbatissæ, nisi tantum, ut velut canonici et monachi viverent. Puto autem hic erratum esse a librario, qui Adriani nomen hic perperam posuit, cum Leonis scribere debuisset. Conjecturam hanc adjuvat Hinemarus in epistola 44, pag. 765, ubi ait edictum Caroli, in quo tria priora capita istius Capitularis sancita sunt, editum a Carolo fuisse ad consulum Leonis papæ. Quod edictum ex integro, inquit, dominus Carolus Magnus imperator, cum interrogatione de corepiscopis, per Arnonem archiepiscopum ad Leonem papam direxit, et ad ejus consulum aliud edictum de non dividendis rebus ecclesiasticis et de episcoporum causis edidit, et apostolicæ sedis atque auctoritate sua confirmavit, et per omnes metropolitanas Ecclesias imperii sui perpetuo observanda dixit. De eadem re, cum mentione Paulini patriarchæ, agit idem Hinemarus in epistola 29, pag. 320, quæ integrior ex schedis celeberrimi viri Petri de Marca archiepiscopi Parisiensis edita est in appendice concilii Duziacensis. Itaque cum de aliis memorabilibus imperatoribus ac regibus loquimur, avi vestri Magni imperatoris Caroli non est prætereunda memoria: cui cum (sicut assolet) adulantium linguis subreptum fuerit, ut Ecclesiis de rebus suis præjudicium quoddam inferret, obsistentibus episcopis, et specialiter Paulino patriarcha, sicut vobis bene notum esse cognosco, adeo se recognovit, et Ecclesiæ ac episcopis satisfecit, ut præsens oris sui confessio ei non suffecerit, sed ad posteros suos, qui ex illius progenie exoritur erant, confessionis et correctionis suæ scriptum manu sua firmatum transmiserit: de quo edicto partem in libro vestro, qui appellatur Liber Capitulorum imperialium, scriptum habetur Capitulo 77 ubi scriptum est: Quia juxta sanctorum patrum traditionem, etc.*

III. « Præterea cum in nota codicis Rhemensis scriptum sit ista acta fuisse tempore Caroli Magni imperatoris, manifestum est acta non fuisse tempore Adriani, sed tempore Leonis, quo sedi apostolicæ presidente captum consilium est renovandi imperii in persona Caroli. Denique nusquam invenimus Aquisgranensem synodum, cui sedis apostolicæ legatio interfuerit, vivente Adriano fuisse congregatam. At vero in annalibus a Lambecio editis et in chronico Moyssiacensi legimus, Carolum mense Octobri anni 803 congregasse universalem synodum in Aquis, ibique multa statuta fuisse, tam de politicis causis quam de ecclesiasticis. Duravit autem hic conventus, ut ego arbitror, ad aliquot menses, protractus nimirum usque ad initium anni sequentis. Argumento est nota, quæ Capitulari 3 anni 803 subjicitur in codicibus Palatino et Metensi. *Hoc fuit datum ab Aquis in tertio anno imperii domni Caroli Augusti,*

qui apud Civitatem Novam in Hystria constitutus est. Exstat privilegium adhuc litteris scriptum Langobardis apud basilicam Utinensem, authenticum perinde ac vetustum, et tam ubique integrum, ut ne littere quidem vestigium legens desideret. Inde sumptum a me exemplum litteris cultioribus Utinenses, gratia satis illustri, numeratis sex aureis excipere; quod quidam lynceos habentes oculos, inter scribas et cives honoratissimi, mecum percensuerunt palam, fideque optima sua subscriptione firmarunt. » Huc usque diligentissimus Bellonius. Verum nunc non adeo integrum dici potest, quia non volumine tornatili, sed plicato repositum, ad plicaturas et angulos nonnihil corrasum est, ut aliqua verba desiderentur. Defectus in exemplari, proponendo in Appendice, apparebunt. In exemplari ms. Bellonii quod vidi, *Veronensem* ita cassum est, et alius episcopatus alia manu repositus, ut nescias an *Veronensem*, vel *Utinensem* sit legendum.

III. Anno 800, quo Carolus a Leone III ipso die natali Domini imperator est dictus, adfuisse pro causa Ecclesiæ suæ Paulinum asserit Palladius, convenisseque pontificem et Carolum, ut jura Ecclesiæ Aquileiensis, insolentia suffraganeorum episcoporum tempore Longobardici regiminis confracta, sarcirentur, et sarta tectaque servarentur apostolica et imperiali auctoritate interposita. Quod ex parte sua præstitisse Carolum docet, dum et tunc Cadolaco Henrici ducis Foro-Julienensis successoris scripsisse, et tuitionem Ecclesiæ Aquileiensis juritum demandasse, et postea anno III imperii sui, dato Romæ diplomate, priorem Ecclesiæ splendorem et jus vindicasse, idem Palladius affirmat. Ut verum fatear, non magnum mihi scrupulum ingerit prima assertionis hujus pars, peregrinatio videlicet Romana, et querela Paulini apud Carolum et Leonem anno 800 vel 801. Contradictionem enim nullam adinvenio inter gesta et tempus; imo potius quod suadeat, et probabile hoc fiat, transpicio. Etenim jura Ecclesiæ pessumdata, et episcopos provinciales, præcipue Istrienses, quondam Aquileiensi metropoleos subditos, obedientiam detrectasse, et Gradensi adhæsisse eo tempore non est dubitandum. Insuper supra non uno loco vidimus, Carinthiam Aquileiensi provincie subtractam bona sui parte, et Arnoni Salisburgensi attributam. Quid mirum ergo, si zelus Paulini tuendi Ecclesiæ suæ confinia eum ad hoc iter impulerit, et querelis justissimis animum auresque pontificis et Caroli pulsaverit? præcipue cum hoc tempore, quo Romæ Carolus adfuit (videlicet ab VIII Kal. Decemb. an. 800), ut habet annalista Laurehamensis; ad VII Kal. Maii, ut (habet Ademarum tom. IX Concilior., pag. 228) nullum Paulini factum nos cogat eum in provincia sua detinere. Fit potius probabile, quod Carolo in Liburniam in autumno an. 800 descenso, et de Tarsatensibus poenis ob necem Henrico anno superiori illatam sumptis, et hinc celeri passu Romam proficiscenti, comitem in itinere se adjunxerit; nam Anastasius in Leone

A III, n. 774, cum Leo de objectis sibi criminibus se purgare vellet, quorum causa Carolus Romam advenerat, ait de Carolo loquens: « Fecit in eandem ecclesiam (sancti Petri) congregari archiepiscopos, seu episcopos, abbates, et omnem nobilitatem Francorum atque Romanorum, et sedentes pariter tam magnus rex, quam beatissimus pontifex, fecerunt residere et sanctissimos archiepiscopos et abbates, etc. » Inter hos autem metropolitas quid vetat suspicari interfuisse Paulinum, maxime quia in numero præsulum Francorum regni subditorum erat computandus? Ocasione autem data, jura Ecclesiæ suæ convulsa indoluisse, et expostulasse remedium, pronum est credere. Quibus positis, ulterius progredi conjectando quid prohibet, nempe Carolum Cadolaco ob reparationem violati juris scripsisse, et Paulino diploma honoris plenum concessisse, quo ei vel novos episcopatus, forte in compensationem imminutæ provincie (cum partem ultra Dravum in Carinthia et Pannonia ab archiepiscopo Salisburgensi occupatam cognosceret) adderet, vel antiquos detrectantes submitteret? Huc usque enim in cunctis his nihil improbabilitatis subolere sentio.

IV. Quod torquet est diplomatis consignatio, quæ talis est: « Data pridie Nonas Augustas, anno III imperii nostri, indictione vero I; Actum Romæ in Dei nomine feliciter. Amen. » Anno tertio imperii, qui est annus 805, nullus annalistarum asserit Romæ Carolum fuisse. Advenit (ut num. superiori dictum est) VIII Kal. Decemb. an. 800; discessit VII Kal. Maii an. 801, et teste Eginardo in Vita Caroli n. 33 ex quatuor itineribus Romanis Caroli ultimum fuit, cum coronatus est imperator. Coronatus autem est hac vice die natali Domini an. 800 exeunte. Insuper Carolum an. III imperii sui mense Augusto in Francia moratum esse, colligi videtur ex diplomate, quod Idibus Augusti datum est Fortunato Gradensi an. III imperii Caroli, quem adiit Gradensis patriarcha, conquesturus mortem Joannis decessoris sui, e turre præcipitati a Mauritio Venetorum ducis filio, quod in [xxxiv] Gradensibus profert Ughellus. Improbabile enim est IV Augusti fuisse Carolum Romæ, ut vult diploma datum Paulino; et XIII, ejusdem mensis et anni esse in Francia, ut arguitur ex diplomate dato Fortunato. Arguitur, inquam, nam revera locum non prodit. His adde indictionem primam, quam profert diploma non convenire cum anno 805, quo non prima, sed undecima excurrebat.

V. Ex adverso forma characteris et cancellarii subscriptio admittendum pro vero suadent. Character enim, ut ex specimine in Appendice ponendo apparebit, sapit idem sæculum, quo scriptum dicitur, nempe VIII egrediens, vel IX intrans, ut conferendo cum Mabillonianis ejus ætatis exemplaribus deprehendens: præcipue si collatio fiat cum tabulis 25, 24 et 23 libri V De Re diplomatica. Cancellarii autem subscriptio omnino legitima videtur. Sic effertur a Palladio et Schonleben: Jo. Jacob. Du Radoni scripsit et subscripsit. Male: nam penitus caracte-

res et litteras, etsi scriptionis vetustæ æque ac barbaræ, intuitu patet, legendum esse: *Jacobus ad vicem Radoni*. Rado abbas erat, « quem (ait Mabillonius *De Re diplom. lib. II, cap. 11, n. 5*) Caroli Magni summum cancellarium fuisse certum est. » Illic notarium nomine *Jacobum* fuisse, idem Mabillonius eod. lib. cap. seq. 12, n. 4, affirmat his verbis: « Hithero successit Rado abbas Vedastinus, qui notarios habuit Wighaldum, Optatum, Jacobum Erkembaldum, et Windolaicum. » Sed ex lib. v tabella 25 in confirmationem nostri, sumi potest exemplum alterius sic subscripti diplomatis: « *Jacob ad vicem Radoni.* »

VI. Ergo cum res ita se habeat, ἐν πρίδῳ εἰς λογισμῶν, vel saltem in bivio, et utrinque nutantem me fateor. Forma characteris, adde et materiam, in qua scriptum est diploma (quæ est membranacea, vulgo *pergamena*) non repugnat, imo convenit apprimè illi ætati. Scribæ legitima et inculpabilis est subscriptio. Insuper signum, sive monogramma indubitanter Carolinum est, et vel ipsi plumæ scribentis tractus, qui *Zifra* dici possunt, sed nihil significantes, et arbitrarie, et nonnisi ad ornatum positæ videntur, plane cum exemplaribus a Mabillonio exhibitis ita conveniunt, ut scriptores ejusdem muse æmulos (ut est adagium) et ὁμοτέχνους jurare non sit verendum. Verum cum ex opposito vitia in data loci et temporis appareant, et si qua alibi, hæc quidem in re etiam capillus umbram habet, non auisim (fateor) sententiam proferre. Lector dijudicet æquus. Diploma quidem speciosum, sed num (ut est in proverbio) plus aloes quam mellis habet?

CAPUT XI.

Paulinus ad Aquense concilium an. 803 intervenit, tanquam apostolicæ sedis legatus.

I. Satis probabiliter cap. superiori, n. 3, opinatus sum, Paulinum Romæ anno 800 exeunte et an. 801 ineunte adfuisse. Cui opinationi pondus addit quod Paulinus an. 802 dirigitur a Leone III pontifice, tanquam apostolicæ sedis legatus ad concilium Aquisgranense, cui præsidet vicaria papæ præsentia. Cognitus ergo erat pontifici: et (si divinare datum est) cum Romæ fuit, probabile fit hanc provinciam demandatam, vel adeo doctrina et virtute claruisse, ut meruerit eam sibi demandari. Hanc Paulini novam extra suæ diœceseos fines profectionem, et honoris insigne in magna synodo prælatum nos docet Stephanus Baluzius, dum Capitulari Aquisgranensi anni 805 titulum hunc positum profert: « *Capitulare Aquisgranense, sive Capitulare primum anni peccati factum (ut videtur) in magna synodo, quando Paulinus patriarcha Aquileiensis vices apostolicæ sedis tenuit in Aquis.* » Non gravabor hic transcribere notas ad hunc locum ipsius Baluzii, quæ sunt tomo II Capitular. pag. 1058, quibus validiora proferre ex proprio penu argumenta diffido. Sic enim habet:

II. « Vetus nota adjecta codici Rhemensi, quæ hinc a Joanne Tilio translata est in librum primum Capitularium, hæc habet in margine prioris istorum Ca-

pitulorum: *Tempore Adriani papæ et Caroli Magni imperatoris, quando Paulinus episcopus tenuit vices apostolicæ sedis in Aquis, fuit factum istud Capitulum propter hoc, quia homines volebant [Tilius solebant] dividere episcopia et monasteria ad illorum opus, et non remansisset ulli episcopo, nec abbati, nec abbatissæ, nisi tantum, ut velut canonici et monachi viverent. Puto autem hic erratum esse a librario, qui Adriani nomen hic perperam posuit, cum Leonis scribere debuisset. Conjecturam hanc adjuvat Hincmarus in epistola 44, pag. 765, ubi ait edictum Caroli, in quo tria priora capita istius Capitularis sancita sunt, editum a Carolo fuisse ad consilium Leonis papæ. Quod edictum ex integro, inquit, domnus Carolus Magnus imperator, cum interrogatione de corepiscopis, per Arnonem archiepiscopum ad Leonem papam direxit, et ad ejus consilium aliud edictum de non dividendis rebus ecclesiasticis et de episcoporum causis edidit, et apostolicæ sedis atque auctoritate sua confirmavit, et per omnes metropolitanas Ecclesias imperii sui perpetuo observanda dixit. De eadem re, cum mentione Paulini patriarchæ, agit idem Hincmarus in epistola 29, pag. 320, quæ integrior ex schedis celeberrimi viri Petri de Marca archiepiscopi Parisiensis edita est in appendice concilii Duziacensis. Itaque cum de aliis memorabilibus imperatoribus ac regibus loquimur, avi vestri Magni imperatoris Caroli non est prætereunda memoria: cui cum (sicut assolet) adulantium linguis subreptum fuerit, ut Ecclesiis de rebus suis præjudicium quoddam inferret, obsistentibus episcopis, et specialiter Paulino patriarcha, sicut vobis bene notum esse cognosco, adeo se recognovit, et Ecclesiæ ac episcopis satisfecit, ut præsens oris sui confessio ei non suffecerit, sed ad posteros suos, qui ex illius progenie exoritura erant, confessionis et correctionis suæ scriptum manu sua firmatum transmiserit: de quo edicto partem in libro vestro, qui appellatur Liber Capitulorum imperialium, scriptum habetur Capitulo 77 ubi scriptum est: Quia juxta sanctorum patrum traditionem, etc.*

III. « Præterea cum in nota codicis Rhemensis scriptum sit ista acta fuisse tempore Caroli Magni imperatoris, manifestum est acta non fuisse tempore Adriani, sed tempore Leonis, quo sedi apostolicæ præsidente captum consilium est renovandi imperii in persona Caroli. Denique nusquam invenimus Aquisgranensem synodum, cui sedis apostolicæ legatio interfuerit, vivente Adriano fuisse congregatam. At vero in annalibus a Lambecio editis et in chronico Moyssiæensi legimus, Carolum mense Octobri anni 803 congregasse universalem synodum in Aquis, ibique multa statuta fuisse, tam de politicis causis quam de ecclesiasticis. Duravit autem hic conventus, ut ego arbitror, ad aliquot menses, protractus nimirum usque ad initium anni sequentis. Argumento est nota, quæ Capitulari 3 anni 803 subjicitur in codicibus Palatino et Metensi. *Hoc fuit datum ab Aquis in tertio anno imperii domni Caroli Augusti,*

quando synodus ibi magna fuit, id est universalis, ut A loquuntur annales supra laudati. Itaque si cui synodo Aquisgranensi sub Carolo Magno habitæ interfuit apostolicæ sedis legatio, par est existimare id contigisse in ista, ad eamque referendam esse legationem Paulini.

IV. «De eadem synodo Aquisgranensi intelligendum puto hunc locum ex epistola Alcuini ad Carolum Magnum quæ præfixa est libris De Fide sanctæ Trinitatis : *Tempore celeberrimi conventus, quo sacerdotes Dei et populi predicatorum Christiani in unum imperiali præcepto conveniunt. Et paulo post : Vestræ probationis [xxxv] expectat iudicium, si digne meus iste labor in sacerdotales procedere valeat aures. Falluntur ergo Baronius ad an. 789, et Cellotius in notis ad quaterniones Hincmari pag. 459, dum scribunt hoc edictum promulgatum fuisse anno vigesimo regni Caroli, hinc decepti, quod in vulgatis editionibus Capitularium, ante notam marginalem codicis Rhemensis apposita est nota anni, quo priora 72 capita libri primi Capitularium sanctita sunt, quam illi non satis distinxerunt a nota, quæ pertinet ad capitulum de non dividendis rebus Ecclesiæ.* »

V. Huc usque Baluzius, cujus rationes ipsius verbis placuit transcribere, ut assertionis suæ sit ipsemet propugnator. Quæ quidem illi adeo efficaces robustæque visæ sunt, ut his non dubitavit retundere, quæ ex epistola 44, cap. 50. Hincmari collegit Sirmondus, videlicet post sancti Bonifacii obitum nullum in Gallia aut Germania temporibus Pipini, Caroli Magni et Ludovici adfuisse legatum apostolicæ sedis. Sic enim ait lib. v, cap. 45, n. 6, addit. ad Concord. sacerdotii et imperii Petri de Marca : « Cæterum istic puto observari debere, verum non videri quod legitur in illa Hincmari epistola, nullum ab excessu sancti Bonifacii legatum sedis apostolicæ in Gallia aut Germania fuisse temporibus Pipini, et Caroli, et Ludovici imperatorum, id est per annos nonaginta, ut ait Sirmondus in margine istius epistolæ Hincmariæ. Nam Paulinum episcopum Aquileiensem constat tenuisse vices apostolicæ sedis apud Carolum Magnum in Aquisgranensi palatio. » Vide notas ad Capitularia regum Francorum pag. 1058. Ita Baluzius, cui adeo ponderosa allata a se argumenta videntur, ut absolute pronuntiet Paulini legationem constare. Adde, quod Dupinius in Biblioth. in Carolum Magnum idem asserit sine hæsitatione, uti scriptor nuperrimus Historiæ Paparum in Leone III, edit. Haga-Comitis 1752, pag. 597, tom. I.

VI. Quamvis autem P. Ludovicus Celotius Soc. Jesu, in notis ad Quaterniones Hincmari, in annum vigesimum regni Caroli hæc refundat (quod refellit, ut mox visum est, Baluzius) factum tamen vel ex sola auctoritate Hincmari admittit, etsi de eo sileant historiæ : « Nulla nos monet, ait, historia, Paulini patriarchæ consilio et impulsu vehemente hanc rerum perturbationem a Carolo adhuc tum rege fuisse correctam, sed id facile credimus Hincmaro referenti, tum ob insignem Paulini auctoritatem ex san-

ctitate doctrinaque collectam, tum quod apud Carolum assiduus esset, et pluribus ab eo coactis synodis interfuerit. Rhemensis ipse (Hincm. I. L. de Prædest. ep. 1, ad Carolum regem) venerandæ memoriæ patriarcham Aquileiensem parochiæ appellat, ut ejus scripta, sicut Bcdæ et Alcuini, cum vetustioribus patribus legenda esse affirmet. »

VII. Capite superiori expositum diploma Romanum arguit per mensem Augustum Romæ Carolum demoratum. Quod quidem si admittas, nihil adversatur huic Aquisgranensi concilio. Siquidem Carolus, sicuti hiemaverat Aquis, ita et Pascha ibidem celebravit; quod festum eo anno ad xvi Kal. Maii accidit, ut observat eodem an. n. 15 ex annalistis Laureshamensi et Metensi Cointius, apud quem num. 44 privilegium pro monasterio Acutiano datur Aquis, Idibus Junii an. iii imperii, etc. Ergo Idibus Junii adhuc erat Aquis. Deinde venit Moguntiam, et forte postea Romam. Conventus autem Aquisgranensis cæptus fuit (ut autumat Baluzius supra n. 5) mense Octobri an. 802, et quia plura acritata sunt, ut patet ex variis Capitularibus tunc latis, ad anni sequentis initium productus fuit, id est 803, qui ex sui terminatione notam temporis dedit Capitularibus, ut dicebantur Capitularia anni 803.

VIII. Septem capitula complectitur Capitulare primum hujus anni, quæ omnia disciplinam Ecclesiæ tuentur. In primo enim, quod est *De rebus Ecclesiæ non dividendis*, zelus Paulini (ut supra, n. 2, non uno testimonio, præcipue Hincmari visum est) emicat, quo suggerente juxta Patrum traditiones res Ecclesiæ, cum sint vota fidelium, pretia peccatorum, et patrimonium pauperum, statuit Carolus neque suis neque filiorum suorum se volentium imitari temporibus pati fore dividendas. In secundo, quod est *De electione libera episcopi per clerum et populum facienda*, omnino Paulinum auctorem cognosces sanctionis, quippe consonum est decretum hic latum privilegio, quod ipse a Carolo pro sua Aquileiensi Ecclesia impetraverat (Vide supra cap. 6, n. 4). Ex hoc nationem Paulini Foro-Julensem arguimus supra cap. 2, n. 1, quia dicitur : « Episcopi per electionem cleri et populi, secundum statuta canonum, de proprio diocesi eligantur. » In tertio, cautum est ut jura, privilegia, resque Ecclesiæ servantur, monasteriorum vastatore, et usurpatore eorum, pro homicida et sacrilego habito. In quarto, prius proponitur quæstio enata de chorepiscopis, an valide episcopalia exercerent, referturque quod ad sopiendas querelas Arnorem episcopum miserit Carolus, ut Leonem pontificem consuleret; quo respondente jam a priscis Patribus et canonibus eorum acta reprobari, quia vere non sunt episcopi, adeoque chorepiscopos omnes præcipere damnari, et in exilium mandari : « Ista vero omnes (subdit) maxime regni nobis a Deo commissi episcopi cum eodem Arnone, permittente præfato apostolico, mitius tractantes, jam dictos villanos episcopos inter presbyteros statuerunt. » Deinde ad decreta Ratisponensia, hoc idem jam statuen-

tia, provocat. Cui concilio an. 792 interfuisse Paulinum vidimus capite 6. Cujus opus hoc esse hinc quoque argui potest, quod integrum hoc caput refertur lib. vii, c. 260, quem librum ex canonibus decretisque, a Paulino præcipue latis, confectum esse testatur collector ejus Benedictus Levita in præfatione lib. v præfixa. In quinto, chorepiscoporum licentia coercetur, ne impositione manuum (quod munus est solius episcopi) Spiritum sanctum tradant in sacris ordinationibus, invalidis, si attentaverint, declaratis. In sexto, ordinatorum presbyterorum, vel diaconorum a chorepiscopis, ordinationis invaliditas nullitasque ostenditur, et a ministerio ordinis inepti judicantur et cassi. In septimo tandem præscribitur forma purgationis, cum sacerdoti crimen apponitur, videlicet, ut (sicuti consultum est per Leonem pontificem, et Patrum tam Græcorum quam Latinorum placita) non admittatur accusator, nisi ad normam canonum « cum legitimo numero verorum et bonorum testium, » et diffamatus canonice judicetur, sicuti si delator canonice in querela processerit, definiatur. Quod si crimina haud probata sint, et adhuc suo episcopo, vel clero et populo « suspiciosus (remaneat), exemplo Leonis pape, qui duodecim presbyteros in sua purgatione habuit, vel eo amplius si suo episcopo visum fuerit, aut necesse propter tumultum populi inesse perspexerit, et cum aliis bonis et justis hominibus, se sacramento coram populo super quatuor Evangelia dato purgatum Ecclesiae reddat episcopus. »

IX. Hæc est capitulorum concilii Aquisgranensis summa, quorum materiam acritatem si spectes, spiritum præsentis Paulini propiciet.

CAPUT XII.

Paulinus convocat concilium Altini, in causa necis Joannis Gradensis patriarchæ.

I. Reversus Paulinus ab Aquensi concilio, adolescente anno 803, exceptit historiam immanis facinoris Joannis ducis Venetorum, qui sub finem præcedentis, vel initio præsentis anni Joannem patriarcham Gradensem e turri præcipitem dederat; ejus facti relatione commotus, synodum Altini congregans de more hebdomada tertia post Pascha, hoc est intra diem 9 et 16 mensis Maii, post varia de fide, Ecclesia, cæterisque agi consuetis tractata, [xxxvi] egit quoque de vindicanda optimi præsulis nece, et data epistola ad Carolum imperatorem, ab eo ultionem sceleris statuit implorandam. De hac synodo et epistola pluribus actum est in Dissertatione 6 ad quam te, lector optime, ne crambem recoctam habeas, remittimus. Ibi enim de loco et tempore concilii agitur: hic nonnisi factum, et facti causam originemque proponimus.

II. Andreas Dandulus satis jejune fontem mali prodit: Joannes dux (ait) sumpta occasione Mauritium filium suum cum navali apparatu Gradum misit, ut Joannem patriarcham interficeret. Mauritius autem cum furore civitatem invasit, in qua invasione patriarcha captus a Venetis graviter vulneratus est, et

A de turri altissima palatii sui ad ima dejectus exspiravit, ejus sanguis in testimonium mortis suæ in petris præsentialiter apparet. » Hæc Dandulus in Chronico lib. vii, cap. 14, § 23. Scriptor ad an. 1354 vitam portrahit. Ergo signum hoc cruentæ necis per quinque sæcula cum dimidio durasse necesse est. Quam autem Joannes dux occasionem se sanguine sacerdotali poluendi sumpserit, ab aliis petendum est.

III. Enimvero non justam fuisse, imo omnimodis injustam, desumitur a Petro Marcello in Vitis ducum Venetorum, in Mauritio duce septimo, qui et Joannem patriarcham « virum inclytæ justitiæ » nominat, et Joannem ducem, Mauritiumque, filium « impium impii patris, se infando parricidio nulla justa de causa astrinxisse » assertit. Alii abusum potestatis in tyrannidem vergentis, alii vita moresque improbos Joannis ducis et Mauritii filii in causam vocant, quod Joannes patriarcha Gradensis ipsos non semel patre reprehendit, et ob hæc eorum indignanter animum offenderit.

IV. Propior tamen causa videtur et verior quam afferunt Sigonius De regno Italiæ lib. iv, Baronius ad an. 802, n. 10, Pagius eodem an., n. 3, Ughellus tom. V Ital. sacr. in Gradensib. n. 15, inter nostrates scriptores Palladius junior part. i, lib. iii, ex proximis Ludovicus Schonleben in Annalib. Carniolæ ad an. 802, et P. Irenæus a Cruce, Carmelita exalceatus in Historia Tergestina lib. vii, cap. 10, et ex remotis a regione nostra præter allatos, Cointins ad an. 803, n. 2. Est autem hujusmodi. Mortuo Obelerio episcopo Olivolensi, gratificandi ergo imperatori Græco Nicephoro, Christophorus natione pariter Græcus ad cathedram implendam ope ducis Joannis electus est. Quod ægre ferentes Obelerius et Felix tribuni, Joannem Gradensem patriarcham adierant, ne manus imponeret electo. Quod et præstitit, ipsumque a communione fidelium insuper semovit. Hinc probabile fit, quod ait Palladius, ipsum hæresi fuisse infectum. Iracundia ex hoc dux exarscens mandat Mauritio filio, ut classe instructa Gradum subeat, et de Joanne patriarcha vindictam sumat. Jussionem crudelis parentis non degener filius implevit, et præsulem vulneratum, in alta turri prius sublatum, dein præcipitem dedit. Tanto facinore commotus Paulinus, synodum cum cogeret Altini, de ultione sacerdotalis sanguinis imploranda a Carolo deliberandum proposuit, et quod deliberatum fuit, perfecit.

V. P. Irenæus a Cruce l. c. ex vetusto codice ms. asservato in bibliotheca Carmelitarum exalceatorum Venetiis, hanc historiam se habuisse profitetur, dicitque causam, ob quam indigne tulerint tribuni Venetorum electionem Christophori fuisse, quia scilicet erat germanus Longini, Ravennatensem exarchatum in Italia pro Nicephoro tenentis. Verum bonus Pater enormiter fallitur; primo, quia in censu exarchorum unicus Longinus apparet, qui missus fuit in Italiam a Justino imperatore Constantinopolitano an. 567. Secundo, quia exarchatus dignitas jam sublata fuerat

a Pipino patre Caroli Magni an. 752 pulso Eutichio ultimo exarchorum in Italia. Non ergo an. 803 ullus exarchus, cui esset germanus electus Christophorus.

CAPUT XIII.

Paulini decessus annus, mensis, dies statuuntur.

I. Ex his, quæ huc usque dicta sunt, videre potes jam ad an. 803 vitam produxisse Paulinum. Hinc satis mirari nequeo curiam factum sit, ut apud non ignobiles chronologos historicosque decessus ejus ante annum 804 reponatur, cum manifestissime ex factis appareat, illum usque ad hunc annum in vivis fuisse. Ipse quidem coegit concilium Altinense in animadversionem facinoris ducis Venetorum, quod facinus non perpetratum est, nisi exeunte anno 802, vel ineunte anno 803, quo tempore Paulinus Aquis erat, et præerat concilio, tanquam sedis apostolicæ legatus. Cum autem mensis, quo fato cessit, Januarius habeatur, necesse est in Januarium sequentis anni 804 ejus ad superos transitum collocare.

II. Corrigendi igitur sunt, qui præcedentibus annis e terris sublatum dicunt, quos inter est Onuphrius apud Bolland. in Vita Paulini, § 1, n. 7, qui Paulino assumpto ad cathedram Aquileiensem an. 776 dans annos sedis 25 cogitur dicere anno 801 excessisse. Etenim circa finem anni 776 ad infulam promotus, æque circa finem anni 801 annum 25 regiminis consummaverat, sicque vel mensem decessus ejus antevertere necesse est, vel supra annum 25 aliquot menses, vel saltem dies sedi ejus sunt dandi. Utrumque tamen falsum mox videbitur, quia episcopatus ejus tempus ulterius processit.

III. Hermannus Contractus in Chronico ad an. 802 sic habet: « Paulinus patriarcha Forojuliensis, seu Aquilegiensis obiit. » Quod totidem verbis habent Annales Fuldenses, et qui a Lambecio editi, et qui hos secuti sunt Bellarminus de Scriptoribus ecclesiasticis, Baronius noster, et Pagius, qui anno 802 ex his annalistis chronistisque hoc idem proferunt. Verumtamen hic omittendum non est quod Bollandistæ ad Vitam sancti Paulini § 7, n. 26, adnotarunt: « In chronico Hermanni Contracti, quo usi sumus, alium de obitu Paulini silentium. » Nos quoque vidimus, quem inter cæteros Germanarum rerum scriptore edidit Pistorius (edit. Francofurti 1583) et Paulini nomen nullatenus cernitur. Quomodo autem factum sit ut in vulgatis ab Henrico Canisio Hermanni editionibus hæc verba irreperint, aliis sit divinare. Tantummodo sufficiat hic commonuisse Contracti fidem saltem nutare; et annalistas, qui iisdem verbis rem eandem habent, alterum ab altero transcripsisse sine detecto et examine.

IV. Nonnulli anno sequenti, videlicet 805, denatum Paulinum faciunt. In quorum censu videntur reponendi ipsi Bollandistæ, et Labbeus in Bellarminum de Scriptorib. eccles. Dixi *videntur reponendi*. Etenim sub dubitationem mentem suam produunt. Ibi quidem his verbis: « Quo fortassis anno (nempe 805) ineunte obiit Paulinus, mense Januario, qui secundum calculum Gallorum, anno a Paschate auspiciantium, anno

præcedenti accensebatur. » Labbeus autem sic: « Obiit die secunda Januarii anni 802, aut potius sequentis. » Sed de die, infra ejus sententia expendetur, et excludetur. Verum neque hoc anno 803 obiisse, gesta ejus in concilio Altinensi hoc ipso anno circa mēsis Maii dimidium coacto (ut dictum est in Dissert. 6) testatum faciunt. Cum autem et hi et cæteri conveniant in assignando Januario mense obitui Paulini, restat ut ad sequentis anni 804 Januarium mors ejus amandetur.

V. Igitur anno 804 sistenda est Paulini e vivis emigratio ob necessariam consequentiam ex gestis ejusdem, ut mox visum est; sed etiam ne flocci facias copiam [xxxvii] nobilitatemque scriptorum, qui hoc asserunt. Primo enim sunt monumenta Ecclesiæ Aquileiensis et Forojullensis, sive Civitatis, quibus innititur Ferrarius, qui ipsemet idem affirmat. Huic adde Natalem Alexandrum, Gulielmum Cave, Fleury, Oudinum, quibus accensendus est Palladius junior, qui acta Paulini per annum 803 proferens, cogitur anno 804 fato functum fateri. Cointius infra citandus ejusdem est sententiæ.

VI. De mense quo obiit Paulinus, controversiam emotam haud invenio; nisi cum Onuphrio sentiens, annos sedis 25 nec deficientes, nec excedentes statuere velis, complectentes tempus episcopatus. Quia (ut n. 2 dictum est) cum circa finem anni 776 assumatur ad fastigium Aquileiensis Ecclesiæ Paulinus, et 25 integros annos eam sedem occupet, circa finem, anni 801 decessisse, ut esset dicendum; adeoque non Januarii, sed vel Decembris, vel Novembris mense e terris ad coelos evolasse. Cum tamen annum 801 admittendum esse pro anno decessus ejus (ut visum est) non sit probabile, nec mensis, qui communiter ejus obitui assignatur, erit amovendus. Is autem Januarius est, ut usque nunc in festo ejus anniversario ritu peragendo assignato observatur.

VII. Non sic autem res procedit, si de die obitus loqueris. Philippus Labbeus in addit. ad Bellarminum de Scriptorib. eccles. « Obiit (inquit) die secunda Januarii. » Ferrarius « Cujus natalis (ait) in Nonas Januarii ab Ecclesia Aquileiensi celebratur: » et ex eodem Miræus in auctario de Scriptor. eccles. cap. 225, quem secutum se fatetur Oudinus. Verum die 11 Januarii obiisse testantur Ughellus, Cave, Fleury, Baillet, Natalis Alexander, Bollandistæ, qui excusant lapsum Ferrarii dicentes: « Videtur voluisse scribere in Idus Jan. » Hinc dixit male Moreri in Dict. histor. Bollandistas ad secundam Januarii reponere obitum Paulini, cum disertis verbis corrigant Ferrarium et sub die 11 Januarii vitam ejus aslingant. Falluntur quoque qui die 2 vel 3 Januarii celebrare Ecclesiam Aquileiensem natalem ejus asserant, quæ vere die 11 Januarii festum habet, ut patet ex veteribus officiorum ordinibus, quos *Kalendaria* vocant. Et in præsentiarum sub hoc die natalem ejus in diocesi Aquileiensi solemnem haberi, quotquot ad horarum canonicarum pensum solvendum tenentur, testes luculentissimi existunt. Nam etsi pro concurrentia diei

sextæ infra octavam Epiplianæ, quæ exclusione minorum festorum solemnior habetur per dies cunctos octavæ, a die xi excludatur; cum datur autem opportunitas, juxta rubricas de translatione festorum, officium persolvendi, apponitur die xi Januarii fuisse. Unde autem error Labbei et Ferrarii processerit, vide infra n. 11.

VIII. His adde, cum non semel Civitatenses adierim colligendi gratia ex vetustioribus memoriis, quæ in scriniis eorum asservantur, ea quæ ad scopum meum in edenda et illustranda scripta gesta sancti Paulini conferre possent, quanquam perpauca nactus sim, injuria temporum (ut dicebant) dispersa, in archivio insignis collegii canonicorum ejusdem civitatis (quod patuit ope D. Laurentii a Turre, tunc canonici, nunc meritissimi decani, quem et grati animi causa nominæ) offendi librum pervetustum membranaceum in folio, cui catena ferrea est apposita, in quo est regestum anniversariorum ecclesiæ Civitatensis, et sub mense Januario ad diem 11 ejusdem sic legitur :

*Sanctus Paulinus
xi dantur pro festo xl denarꝝ
de plebe sancti Petri Sclavorum.*

Hodie in libris distributionum sic habetur :

*In festo sancti Paulini patriarchæ
Aquileiensis et confessoris, fuit xi hujus,
pro honorantiis denarios vi.*

IX. Accipe quæ sub hac die varia martyrologia habent de Paulino, relata a Bolland. § 7, n. 27: « Natalem ejus celebrant hoc die Chartusiani Colon. in addit. ad Usuardum. Item Paulini patriarchæ Aquileiensis. » Idem habet Martyrologium Germanicum, in quo Aquileia Aglar appellatur. Ms. Matyrol. sanctæ Mariæ Ustrajecten. « In Aquileia, Paulini patriarchæ. » Ms. Matyrol. monasterii sancti Martini Treviris: « Aquileiæ Paulini patriarchæ. » Ferrarius in catalogo generali sanctorum ex tabulis ecclesiæ Civitatensis et Aquileiensis: « Forojulio in Carnis, sancti Paulini episcopi Aquileiensis. » Et n. 28 seq. idem Ferrarius: « Cujus natalis iii Non. Jan. ab Ecclesia Aquileien. celebratur. » Hic addunt Bollandistæ: « Hæc Ferrarius, qui videtur voluisse scribere iii Idus Januarii. » Mirabitur fortasse non nemo, qui legerit (uti nos fecimus) Martyrologium Rhabani a Canisio tom. II Antiq. Lect. part. II editum, non inveniri memoriam sancti Paulini, cum invenerit Caroli magni et Alcuini. Sed advertendum, non ibi horum uti sanctorum fieri commemorationem. Nam de Carolo, v Kal. Februarii sic est: « Obiit Carolus, » et nihil præterea. Et xiv Kal. Junii, de Alcuino sic: « Depositio domini Alcuini; » nullibi sancti, vel beati titulo apposito. Insuper res Aquileiensis Ecclesiæ, circa ejus sanctos, non nimium exacte apponuntur. Nam nec nomina nostrorum sanctorum callebat Rhabanus, cui sanctum Hermagoræ nec nomine, nec dignitate fuisse cognitum apparet. Sic enim habet ad 12 Julii « iv Id. Julii. In Aquileia natales sanctorum Fortunati et Armigeri. » Scribere

A debuerat: « Hermagoræ et Fortunati. » Sicuti vi Kal. Decemb. erravit, dum scripsit: « In Aquileia, Valentini episcopi. » pro Valeriani.

X. Hic non est omittendus Cointius, quin ad verbum proponatur. Quot enim habet periodos, tot sunt confirmationes eorum, quæ supra a nobis ex tenui penu nostro, antequam opera Cointii nancisceremur, produximus. Sic enim habet ad an. 804, n. 1 et seq.: « Annus quartus noni sæculi luctuosus Italiæ fuit, obitu Paulini patriarchæ Forojuliensis, et Petri Mediolanensis archiepiscopi, quorum insignia certamina pro tuenda fide catholica non omisimus. Obierunt Paulinus tertio Idus Januarii, Petrus septimo Idus Maii. Super anno quo Paulinus ad Deum feliciter migravit, duæ circumferuntur opiniones. Una est annalistæ Fuldensis, apud quem ad annum Redemptoris octingentesimum secundum hæc leguntur: *Paulinus patriarcha Forojuliensis obiit*. Altera est Ferrarii, qui Vitam sancti Paulini concinnavit ex monumentis Forojuliensibus, ejusque mortem *an. sal. 804* consignavit. Prior Baronio multisque placuit. Imus in posteriorem, serie rerum gestarum accuratius examinata. Paulinus enim Altinense concilium ante annum Redemptoris octingentesimum tertium celebrare non potuit, habita ratione tumultuum, quibus antea Constantinopolis et Gradus agitæ. Ferdinandus Ughellus (quamvis a Baronio non recedat) Urbanum, quem Paulino proxime sufficit, patriarcham non agnoscit ante annum reparatæ salutis octingentesimum quartum.

XI. « Controvertitur et dies obitus. Moritur Paulinus apud Labbeum *die 2 Januarii*; apud Ferrarium iii *Non. Jan.*; apud Bollandum iii *Id. Januarii*. Citat hic auctor varia martyrologia, quæ Labbeo et Ferrario præferri debent. Ex hac nota ii quæ diversos numeros (secundum videlicet, et undecimum) pro receptis variarum gentium characteribus significat, processit error Labbei. Paulinus enim animam creatori, non secunda, sed undecima die reddidit. Et Ferrarius, Iduum loco, Nonas perperam scripsit. Ex hac enim vita Paulinus non tertio Nonas, seu die tertio Januarii, sed tertio Idus Januarii, seu die undecimo Januarii discessit. » Prosequitur autem funus ejus sic.

D XII. « Sepultus fuit Paulinus apud Forojulium, in majori basilica, ubi concilium anno Christi septingentesimo nonagesimo quinto (hic errat Cointius, nam anno Christi septingentesimo nonagesimo sexto concilium [xxxviii] suum cœpit, ut late probavimus in Dissert. de concilio Forojuliensi) celebrarat. Ejus epitaphium ex Alcuino sic refertur (Habebis in Append. 1 nostra n. 2, poem. 2):

*Hic Paulinus orans toto requiescit in ævo,
Hocque cubile pater dignus dignetur habere.
Invidus hoc templum nunquam pertranseat hostis,
Ne charos animis subito disjungat amicos,
Quos Christi charitas charos conjunxit amicos.*

Hos versus exaratos ab Alcuino credimus, Paulino in vivis superstitæ; sed mendum in primis irrepsisse, ibique non *requiescit*, sed *requiescat* legendum.

suspiciamur, quia sequitur in altero modus pariter optativus *digneitur*. Quos amicos, in Christi charitate conjunctos, nec in sepultura sejungendos, postremi laudant versus, ii nobis non alii videntur a Paulino et Alcuino, quos sepe pro Christi causa conjunctis animis et armis pugnasse, simulque de pravis dogmatibus triumphasse comperimus. Versuum igitur supra descriptorum is est sensus. Utinam Paulinus, hic (id est in ecclesia Martiniana) requiescat, ibique sepulturam accipere dignetur, ut in eadem tumultus basilica cum Alcuino resurrectionem expectet. Aliter res cessit. Paulinus (ut dictum est supra) conditus fuit in primaria Foro-Julienensis patriarchatus ecclesia. Turonis vero mortuus est Alcuinus hoc eodem anno, in die festo Pentecostes; et in æde Martiniana, cui præsedebat cum abbatis titulo, sepultus est a Josepho Turonensi metropolitano. » Hæc omnia belle et scite Cointius.

XIII. Ex conjecturis autem, quas circa ortum ejus cap. 2, n. 5 eoncinnavimus, dicendum superest ætatis suæ anno præter propter 78, sedis vero patriarchalis 28 e terris ad cælum evolasse.

CAPUT XIV.

Paulini sanctimonia.

I. Huc usque quæ ad chronologiam spectant, in Vita Paulini nostri suo ordine cuncta digessimus. Nunc quæ non alicujus temporis certa periodo comprehensa, sed quæ totam annorum ejus seriem illustrarunt, sunt persequenda. Ea sunt sanctitas morum, conversationisque probitas, et doctrina. Illa affectus diriguntur ad consecutionem boni; hæc intellectum ad veri cognitionem assequendam: sic ex utraque perfecti viri forma procedit, quem malitia non corrumpit et ignorantia non obæceat, imo sapientia illuminat et optimum sanctimonia constituit. De doctrina Paulini, capite sequenti agemus. Nunc de probitate ejus et virtutibus, quibus sanctitatis titulum adeptus est, prosequamur.

II. Ut ab illa ordiamur virtute, quæ cæterarum basis est et fundamentum, et sine qua impossibile est placere Deo, a fide, inquam, Paulini: ea adeo inter cæteras emicat, tot in laboribus, peregrinationibus, coactis conciliis, libris editis ejus gratia, ut sicut in se ipsa prima est omnium, ita in vita Paulini primas tenuisse dicenda sit. Cum hostibus fidei eminens cominusque pugnavit, cum et proximas Avarum et Caranthanorum nationes prædicationis officio ad Christi fidem perduxerit, et tanto orbe dissitas a se Hispaniarum aliarumque gentium regiones, hæresi Felicianæ vel aliis erroribus laborantes, synodorum coactione, librorum scriptione, verbi Dei prædicatione egregie adjuverit. De his audiendus Alcuinus, qui ut intimior Paulini amicus, et in certaminibus pro fide susceptis dignus commilito, strenuitatem ejus optime noverat, quam sic quoque commendat, cum epist. 112^a petit doceri, quid consilii ceperit circa missionem Avaricam, quam a Paulino suscipiendam palatini et aula universa præstolabantur. « Sed quam plurimorum, inquit, in te, pater opti-

A me, oculi respiciunt, quid vestra veneranda sanctitas facere velit. Quia et vicinitas locorum tibi competit, et sapientiæ decus suppetit, et auctoritatis excellentia tibi appetit, et cuncta conveniunt, quæ tali operi necessaria esse videntur. Ideo meæ parvitatibus curiositas propterea hujus sanctæ rei desiderat veritatem, et tuæ consilium deprecatur prudentiæ, vel quid exinde agere tam bona voluntas deliberatum habeat, agnoscere flagitat. Opus enim arduum est, sed ipsa attestante veritate, omnia scimus possibile esse credenti. Et qui de persecutore fecit prædicatorem, et de stercore erigit pauperem, ut sedeat cum principibus, ipse potest de arida cordis mei caute rivulus vivi fontis, et in vitam salientis producere æternam: quanto magis de vestro pectore abundantissimo flumina Gehonica, fluentia per totam Niloticæ ruris latitudinem, ad fecundandos diversi generis flores diffundere valet? Audiatur, obsecro, per te unanimis tuæ charitatis filius, quid paterna prævideat agendum providentia. Certissimum itaque consilium salutis per os illius sperari debet, cujus pectoris septiformis consilii inhabitator dignoscitur. »

III. Quia vero tunc temporis hæresis Felicianæ permaxime exagitabat Dei Ecclesiam, et quædam disputandi libido, num animæ sanctorum ante diem extremæ districtiois ad cælum conscendant, importunam doctoribus sacris creabat molestiam, quibus addebatur nova tunc invecta baptizandi ratio, alia ab ea quæ jam invaluerat per trinam immersionem, quæ disciplinæ Ecclesiæ non nimium negotii faciescebat. De his agere Paulinum invitavit epist. 81 et ad conficienda prava dogmata, et ad perniciosas in disciplina novitates retundendas compellat. Sic enim post recensitos errores habet: « His et hujusmodi spiculis de pharetris (ut æstimo) exemptis perfidiæ, unitatem sanctæ et catholicæ Ecclesiæ, et veritatem universalis fidei aliqui vulnerare nitentes etiam, et spurcissimis eorum fecibus limpidissima ecclesiastica fidei pocula inficiunt, et nuptiale vinum quod Christus ex aqua virgini matri (Ecclesiæ scilicet sanctæ) salubriter potandum convertit, iterum in aquas stultitiæ converti conatur. Sed tuum est, o pastor electe gregis, et custos portarum civitatis Dei, qui clavem scientiæ potenti dextera tenes, et quinque lapides limpidissimos lava recondis, blasphemantes exercitum Dei viventis Philistæos in superbissimo Goliath uno veritatis ictu totos contere. » Et paulo post: « Ad te omnes aspiciunt oculi, aliquid de tuo affluentissimo eloquio cæleste desiderantes audire, et ferventissimo sapientiæ sole frigidissimos grandinum lapides, qui culmina sapientissimi Salomonis ferire non metuunt, per te citius resolvi expectantes. Tu vero, lucerna ardens et lucens, etc. » Panegyris quidem ea epistola est fidei Paulini, dignaque ut tota legatur; quam habebis in Appendice 1, n. 1, epist. 5 cum cæteris Alcuini ad eundem Paulinum.

IV. Optaverat Alcuinus ut ad minus peritorum in

^a Vide Appendicem 1, n. 1, epist. 5. (Patrol. tomo CI).

doctrina fidei commodum facilis planaue fidei formula conscriberetur, quæ levi negotio memoriæ mandari potuisset, et regi Carolo auctor fuerat, ut alicui provincia demandaretur. Hoc præstitit Paulinus, *regulam fidei* scribendo planissimis versibus, ad captum idiotarum accommodatissimam. Opus commendat et auctoris fidem eadem epistola Alcuinus. « Cum sacratissimæ fidei vestræ libellum, inquit, recensui, catholicæ pacis puritate ornatum, eloquentiæ venustate jucundissimum, sensuum veritate firmissimum, totius animi mei habenas in lætitiâ laxavi. . . . Quam plurimis profuturum, et pernecessarium fecistis opus in catholicæ fidei taxatione, quod diu optavi, et sæpius domino regi suasi, ut symbolum catholicæ fidei planissimis sensibus, et sermonibus luculentissimis in unam congregaretur chartulam, et per singulas episcopaliū regiminū parochias daretur presbyteris legenda, memoriæque commendanda, quatenus licet lingua diversa loqueretur, una tamen fides [xxxix] ubique resonaret. Ecce, quod mea optavit humilitas, vestra implevit sublimitas. Habet apud salutis nostræ auctorem perpetuam, scilicet et hujus bonæ voluntatis mercedem, et hujus perfecti operis apud homines laudem. Semper ferventissima charitas vestra, castra perpetui regis undique invictissimæ fidei clypeis muniat, ne antiqui hostis versutia, aliqua ex parte, aditum suæ nequitie valeat invenire. »

V. Paulinum autem virum justum, qui sic ex fide vivebat, juxta Apostoli dictum, spe quoque innixum, amore in Deum raptum, pietatis ac religionis officiis intentum, et charitate proximi vulneratum fuisse, non est quod dubites. Qua enim animi strenuitate adortus fuerit hæreses, quaque in Deum fiducia fretus, audi ex ejus ore testimonium. « Quapropter (aiebat in concilio Francofurtensi) ego Paulinus, licet indignus peccator, omniumque servorum Domini ultimus servus... juxta exilem intelligentiæ nostræ tenuitatem, sancto perdocente Spiritu, corde, lingua, stylo contra eorum vesanias, qui rectæ fidei sunt adversarii respondere non formido. » Et dirigens Carolo regi tres libros contra Felicem, hæreseos parentem, scribebat : « Juxta parvitatē meæ intelligentiam, licet pigrioris ingenii obsistat possibilitatis facultas, scribere tamen quæ me contingit pro causa fidei contra persistentes pravi commenti objectiones, qualicunque non renuo stylo. Scio enim, qui dixit : *Aperi os tuum, et ego adimplebo illud.* » Hoc est enim insigne veræ spei, ut quantam homo de propria diffidit, tantum de divina sibi virtute promittat. Qua quidem suffultus Paulinus tot adiit pericula, tot injurias pertulit, tot itinera confecit, tot labores exantlavit, tot adversa voravit. Hujus generosissimæ virtutis monumentis non semel opera sua respersit, præcipue librum Exhortationis ad Henricum, cujus capite 40 sic aiebat : « Quid, rogo, homini sufficit, cui ipse conditor non sufficit? Quid ultra quærit, cui omne gaudium et omnia suus Redemptor esse debet. » Et cap. 40 expectatione futuræ vitæ elatus, scribe-

bat : « Semper cor nostrum promissa cœlestia meditetur : omnia terrena quæ possidemus, in futuras cœlestis regni mansiones transferamus. Nam credimus, quia cum a carnis vinculo anima nostra fuerit absoluta (si bene ac recte coram Deo vixerimus) mox in occursum nostrum angelorum chorus occurret, omniumque sanctorum agmina in nostros miscebuntur amplexus. » Plurima, eo libro sparsim posita, virtutis hujus legenti occurrent testimonia.

VI. Eximia vero in Paulini charitas fuit. Hinc sic exorditur librum ad Henricum : « O mi frater, si cupias scire quam perfectissima et plenissima justitia est Deum toto corde amare, illique tota adherere voluntate, qui est summum bonum! Summum vero amare bonum summa est beatitudo. Qui Deum amat, bonus est; si bonus, ergo et beatus : quem quanto quis ardentius amat, tanto melior efficitur. » Hoc charitatis igne succensus gloriam dilecti Dei summopere promovere et dilatare curavit. Præcipue vero erga Christi Domini vitam passionemque mire afficiebatur, ut totus in ejus amorem exarsisse videretur. « Consideremus (aiebat lib. cit. cap 21) quis est, qui nos pretioso sanguine redemit, et quid ei debeamus, qui nos cum tanta penuria redemit. Si terrenos parentes cum tanto affectu diligimus, qui parvo tempore pro nobis sustinuerunt laborem, nonne magis nobis cœlestis Pater noster amandus est, qui pro nobis cruci afflixus est? » Et infra : « Et cum tanta nobis beneficia præstet, nihil querit a nobis, nisi ut diligamus eum, et animas nostras et corpora impolluta ei servemus, ut ille in nobis semper habitet, et nos in illo permaneamus. » Et vere pectus illius factum mansionem Dei per charitatem agnovérat Alcuinus, qui ei scribebat epist. 62 : « Tuum sanctissimum cor terra est repromissionis, sapientiæ melle manans, et suavissimæ charitatis luce redundans, in qua verus et gloriosus Salomon virtutum gemmis templum pulchræ habitationis suæ majestati construxit, non Chaldea flamma perituro, sed æterna pace mansurum, in quo sancta sanctorum summo et vero pontifici soli Christo pervia, non semel in anno, sed semper in æternum. »

VII. Ab eodem quoque charitatis in Filium ardore, flamma amoris exardescere in matrem ejus Mariam semper virginem. Cum ex doctrina Felicis, Christum secundum carnem Filium Dei tantummodo adoptivum asserentis, præcipuus et omnium excellentissimus titulus Virginis impeteretur, matrem scilicet Dei esse tantummodo nuncupativam, non veram, exarsit quantocius zelus Paulini in blasphemum virum, et manus admovit, ut nutabundam in diadematē Virginis splendidiorem gemmam firmaret. Audi pauca verba ejus, ex capite 15, lib. 1 contra Felicem : « Si ipsa venerabilis Virgo non genuit verum Deum verumque hominem in singularitate personæ... quo ergo pacto catholica Ecclesia, una in toto orbe terrarum diffusa, beatam virginem Mariam, dulce mihi et venerabile nomen, Theotocon (hoc est, Dei genitricem) libera publicaue voce confiteri non cessat? »

Vide præcedentia ibidem et sequentia, in favorem A stantius repetit, memorans donum lacrymarum, quæ matris Dei pari zelo conscripta.

VIII. Qui adeo Deum, Dei Filium, matremque ejus diligebat, æquali reverentia religionis prosequeretur quem sciebat colendum non minus ac amandum. Ea propter quæ ad cultum decusque Ecclesiæ Dei spectare videntur, sic pro virili curavit, ut alte invec-ta ad nostram usque ætatem, quæ induxit, perseverare gloriemur. Talia quidem sunt, quæ in synodo Foro-juliensi de vespere Dominicæ diei statuit can. 15 : « Diem Dominicam, inchoante noctis initio, id est vespere sabbati.... quando signum insonuerit, vel hora est ad vespertinum celebrandum officium.... cum omni reverentia et honorifica religione venerari omnibus mandamus Christianis. » Tale quoque est illud, cujus meminit Walfridus Strabo (De rebus ecclesiasticis cap. 25) videlicet « circa immolationem sacramentorum hymnos, vel ab aliis, vel a se compositos, celebrasse. » Hæc quidem aliquantulum in dies nostros perseverare, præsertim in pagorum ecclesiis, quæ novarum rerum curiositati aditus minus patet, videmus, uti dicimus, cum de utrisque suo loco peculiarem facimus mentionem. Primo quoque illius concilii canone obviam in ministrorum Ecclesiæ irreligiositatibus, ne decus, quod in percurrendis sacerorum rituum muniis, vel in pensu horarum canonicarum solvendo, vel sacrosanctorum mysteriorum actione a priscorum Patrum sanctionibus exigitur, pessumdetur. « Primum, igitur (inquit) ut juxta præca Patrum divinitus editas sanctiones nullus Domini sacerdotum, vel quicumque sub canone constituti, canonicas, quinimo apostolicas ignorantes aut parvipendentes definitiones, inordinate vel inhoneste in domo Dei, quæ est Ecclesia, conversentur, sed in suo ordine cunctis persistentibus, pulchritudo ecclesiastici decoris inviolata permaneat. » Hinc ut ministri Ecclesiæ, expediti ab omni aula militiæque negotio, ad templum actionesque sacras liberius libentiusque festinarent, auctor fuit Carolo Magno a militari servitio clericos dimittendi, ut patet ex fragmento 1 ejus ad regem epistolæ, et ex verbis in fine libelli Sacrosyllabi prolatis. Qua in re est Caroli præceptum inter Capitularia regum Francorum ad an. 803, cap. viii, quo id quod Paulinus exoraverat, lubens concedit.

IX. Paulinus ergo, qui circa divinum cultum, decus Ecclesiæ, ministrorum ædificationem adeo sollicitum religiosumque se præbuerat, quo studio et animi alacritate in Deum effusus orationis officio credendus erit? Spiritus Dei unctione perfusus, imo impinguatus videbatur Alcuino, qui se ejus precibus commendabat, quod in iis plurimum se fidere testaretur. Sic enim ait epist. 413 : « Et si nomen Paulini mei, non in cera quæ deleri potest, scripsi, ne, quæso, obliviscaris in tuis sanctis orationibus amici tui Albini, sed in aliquo memoriæ gazophylacio reconde illud, et profer eo tempore opportuno, quo panem et vinum in [xl] substantiam corporis et sanguinis Christi conservaveris. » Quod et poemate 214 in-

stantius repetit, memorans donum lacrymarum, quæ Paulinus orationes suas conspergebat et sacrificia :

O Pauline pater, pastor, patriarcha, sacerdos,
Pars animæ melior, nostræ pars inclyta vitæ,
Sis memor Albini sacris altaribus astans,
Et dulces inter lacrymas super ora fluentes
Dic : Miserere, Deus, nostro clementer amico,
Criminibusque suis veniam largire benignus,
Ut te cum sanctis liceat laudare per ævum.

Præstitisse Paulinum, quod Alcuinus expostulabat, argumentum est ultronea orationum suarum exhibito duci Foro-juliensi Henrico, statim ab initio suæ ad eum *Exhortationis*, videlicet se offert, polliceturque precaturum, ut Deus cor ejus charitatis flamma succendat. « Quatenus, ait, hoc beatissimo bono abundare te faciat, charissime frater, ipse qui est hoc bonum, quotidianis precibus integro cordis desiderio eum, etsi indignus, deprecari studeo. » Quod autem ipse faciebat, aliis quoque faciendum suadebat : quæ de re præcepta dabat affatim congrua, et prudentia cœlesti referta : « Omne opus (aiebat eod. lib., c. 28) quodeunque inchoaveris facere, primum invoca Deum, et gratias ei age : et cum consummaveris illud, similiter fac. Invoca Deum ex toto corde tuo, et invenies eum. Et cum inveneris, ne dimittas eum, ut conjungatur mens tua in amore ejus. Hoc, mi frater, stude in vita tua. et orationem tuam puram offer Christo Domino. Ne cogitationes hujus sæculi superflue conturbent cor tuum, neque in diversa rapiatur mens tua. Memento enim te sub Dei stare conspectibus, qui occulta cordis perspicit, et secreta mentis tuæ novit. Vigilanter ergo et assidue assiste in conspectu Dei in tempore orationis, ut imminet diaboli tentationem facilius possis effugere. Si enim cogitationes hujus sæculi mæ et sordide turbant cor tuum, et cogunt illicitum aliquod perpetrare, per orationes puras et vigilias sanctas depellantur ab anima tua. Oratio namque grandis munus est animæ. Per orationes purissimas omnia nobis utilia tribuuntur a Domino, et cuncta noxia effugantur. Et ut ne diutius de hoc disputem vel immerer, sicut ex carnalibus escis alitur caro, ita ex divinis eloquiis et orationibus interior homo nutritur et pascitur. » Hæc sunt quæ Paulinus de orationis studio theorematâ proferebat.

X. Ejusdem autem charitatis ignis altera flamma in Deum rapiebatur, altera pariter ferebatur in proximum. Encomium perfectissimi Dei, et fratrum amoris, Paulino texuit Alcuinus epist. 62 his verbis : « Quid in tam affluente tui cordis thesauro non invenitur? cujus habitator ille agnoscitur esse, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi ; qui habet clavem David, aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit, et quæ vult, in arcano pectoris tui thesauro clave sapientiæ claudit. Hæc sanctissima somniantis Jacob scala, per quam cœli secreta septennis spiritalium charismatum gradibus pia penetrare solet intelligentia ; et iterum ad ædificationem subjecti sibi populi, fraterni amoris passibus descendit, ut fiat doctor ecclesiasticus, divinæ contemplationis cum Maria compos, et iterum cum Mar-

thia ad Dominicæ mensæ convivas sedulæ administrationis sollicitus. » Sed audiamus ore proprio loquentem Paulinum, et præcepta charitatis fraternæ promentem, libro *Exhortationis* sæpius citato, et sæpius deinceps citando, quia cum ex abundantia cordis os loquatur, testis est locuplestissimus virtutum Paulini, et imago animæ ejus; unde scite de eo epist. cit. Alcuinus: « Te agnosco de æterno charitatis thesauro affluenter novæ proferre et vetera, et in fide fraterni amoris pennam tinxisse pietatis. » Igitur cap. 22 sic scribit: « Habeamus in nobis dilectionem Dei et proximi, quia qui diligit proximum, legem implevit; qui autem e contrario odit, homicida est. Qui diligit fratrem suum, in tranquillitate est cor ejus: fratrem vero odians, tempestate circumdatus est. Quod tibi non vis fieri, ne proximo tuo cupias evenire. Si eum videris in bonis actibus conversantem, congratulare ei, et illius gaudium tuum ducito, et si aliquid adversum patitur, illius tristitiam tuam deputa, et non solum justis, sed et peccatoribus condole. Ne simulato corde unquam diligas proximum tuum. » Amplitudinem charitatis, qua nulli non complaceantur, innuit pariter cap. 66: « Ad omnes homines, ait, faciamus bonum; ad omnes dico, non per partes, non ad unum, vel ad duos, aut ad tres, sed ad omnes homines. Christus enim non pro sanctis tantum passus est, sed pro peccatoribus, et impiis, et sceleratis ascendit crucem, etc. Non sanctis tantum dedit Deus solem, et lunam, et pluviam, et omnia nascentia terræ, et omnes fructus qui oriuntur in terris; sed in commune omnibus hominibus.... ut bonum nostrum, et elemosynæ nostræ, et charitas nostra, et patientia nostra, et humilitas nostra in commune omnibus hominibus distribuatur. » Si cap. 52 leges, pares amoris ad proximum characteres, invenies.

XI. Ex hac bipartita charitatis flamma zelus ille ortum trahebat, quo æstuebat, cum vel quæ ad Dei cultum pertinent, et disciplinam religionis tangunt, vel salutem proximorum congruunt, pessum ire cernebat. Hinc ruinas fratrum condolens ex zelo, plorabat scribens cap. 55: « Quare non diximus cum propheta: Quis dabit capiti nostro aquam, et oculis nostris fontem lacrymarum, et ploremus die ac nocte vulneratos filios plebis nostræ? Quis idoneior luctus, quis planctus certior inveniri potest, quam quando unusquisque nostrum de anima perdita luget et dolet? » Hinc quoque in curam animarum segnes desidiososque rectores gravioribus verbis admonebat, quorum pars adhuc superest in fragmento, quod *De rectoribus* inscribitur. « Primum est, inquit, quod non verbis bene, sed exemplis male docent. Secundo, quod contra divinam voluntatem, et sacram institutionem, non tribus saltem (*Forte* solum) hebdomadibus, sed multo tempore.... in propriis non verentur non residere parochiis ac civitatibus, pro quo et destitutio divini cultus, et prædicatio in plebibus, et cura subjectorum negligitur, præsertim cum nec sacerdotali ministerio hujusmodi congruat discursus, nec canonicæ sit auctoritatis. »

XII. Ex zelo quoque honoris Dei, et Ecclesiæ ejus sponsæ, procedebat robur illud invictum, quo immunitatem ipsius Ecclesiæ et jura, invicti animi constantia tuebatur. Sit exemplum coactio synodi Altinensis ex qua (nil veritus conterminorum Venetorum duces) scripsit epistolam, sollicitans Carolum imperatorem, nedum ad ultionem facinoris in sacerdotes Dei perpetrati, sed ad legem ferendam, qua in posterum ecclesiasticæ libertatis immunitas cautius observaretur, et religiosius suspiceretur. Illius quoque sacerdotalis constantiæ pectoris testimonium ab Hincmaro profertur (*Opuscul. 1, sive in Quaternionibus*) quod hic haud est omittendum. Sunt verba Rhemensis episcopi: « Cum Carolo ab adulantium linguis subreptum fuisset, ut ecclesiis de rebus suis præjudicium quoddam inferret, obsistentibus episcopis, et specialiter Paulino patriarcha, adeo se recognovit, et Ecclesiæ et episcopis satisfacit, ut præsens oris sui confessio ei non suffecerit, sed ad posteros suos confessionis et correctionis suæ scriptum manu sua firmatum transmiserit. » Consule quoque diplomata privilegiorum, quæ a Carolo obtinuit, et conspicias ut plurimum libertatem Ecclesiæ ab eo vel servatam vel restauratam, ejus gratia sæpe Carolus adierat.

XIII. Disciplinæ quoque ecclesiasticæ in poenitentia taxatione (prout ætatis suæ severissimæ consuetudinis observatio exquirebat) rigidus erat exactor, ne nimia absolventium indulgentia ad majora scelera committenda viam sterneret. Ea propter cum in concilio Francofordiensi ageretur de poenitentia Heistulfi, qui uxorem ex levi suspitione, unius tantummodo, [xli] nec æqui testis relatione necaverat; Paulinus ad normam canonum rigidiorum poenam imponit: ut apparet ex ejus epistola ad eundem Heistulfum, qua dulcissimis quidem charitatis verbis ipsum alloquitur; verumtamen exigit ab uxoricida in vindictam criminis asperrimam plurimum poenaliū operum multam pendendam: proposita tamen optione, vel in monasterio sub manu abbatis se demittere ad laboriosa quæque regularis observantia referenda, vel sub poenitentia publicæ canone diuturnis carnis macerationibus, omniumque oblectamentorum seclusionem vitam atterendo producere.

XIV. De cæteris autem virtutibus ejus quid eloquar? Prudentiam enim ipsius, rebusque in agendis discretionem, ipse totus quantus est Paulini liber *Exhortationis* satis superque testatur. Omni autem exceptione majus hac in re est ipsius Caroli (vere, nedum armorum bellicæ eventuum prosperitate, sed et mentis perspicuitate, Magni) judicium, qui cognita Paulini prudentia eum tot ad synodos accivit, tot conventibus præfecit, tot rerum Gallicæ, Germanicæ, Italianæ, Pannonicæ ponderibus oneravit, et non imparem semper invenit. Humilitas in suis scriptis passim elucet, cum se toties « minimum omnium servorum Dei » (ut in concilio Altinensi) vel « indignum peccatorem, omniumque servorum Domini ultimum servum » (ut in concilio Francofor-

diensi); « vel se pigrioris ingenii, tenuisque capacitatis virum » (ut in epistola nuncupatoria trium librorum contra Felicem ad Carolum regem) compellat. Justitiam sic cordi habuit, ut comitem Henricum opportune monuerit a falsa pietate sibi cavere, quæ eleemosynas ex male partis quandoque suadet. Melius est, ait cap. 31, « aut ex paupertate sua pusillum quis tribuat indigenti, quam multum ex injusta acquisitione. » Cæterum in pauperes misericordem fuisse ne dubites. Aiebat enim cap. 48: « Pauperes honoremus, et suspiciamus Christum in ipsis, qui dixit: *Quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*, et Filii Dei erimus, et hæredes Dei, coheredes autem Christi. » Et quod verbo suadebat, opere præstabat; nam *multas opes*, quibus donatus a Carolo fuerat, *pauperibus distribuisse*, auctor est Ferrarius in Vita. Patientia quoque ejus, qua tot adversa pertulit, præcipue in laboribus susceptis pro infidelibus Ecclesiæ lucrandis, maxime enituit; sicuti et fortitudo, qua objecta sibi magnanimiter adiit pericula itinerum, persecutionum, prædicationum, suadebatque et verbis, quod opere exhibebat. « In pressuris ad Christum pastorem confugere » cap. 57 Exhortationis, cujus magnanimitatis sunt verba: « Nulla nos pressura terreat, nulla calamitas frangat: Dominus in proximo est, pastor noster circa nos est: quid metuemus? » Cum ad hujusmodi pro fide obeundos labores, et adversa quæque pro animarum lucro perferenda hortatus cum esset Alcuinus epist. 115 admonitionis datæ statim ipsum pœnitet, quod equo jam velociter currenti importunum et supervacaneum esset subdere calcaria. « Quid facio (ait) insipiens ego contra philosophicum proverbium, ligna in sylvam ferens, stillicidiis flumina irrigans. »

XV. Quantam denique præ se tulerit temperantiam, affinesque huic cæteras virtutes, castimoniam, abstinentiam, voluptatum luxusque horrorem, mundi contemptum, animi sensumque moderationem, sæpe citatus liber Exhortationis innumeris respersus est argumentis. Lege sis præ cæteris capp. 15, *De mundi contemptu*. 17, *Quid sit secundum carnem vivere*. 25, *Quam fluxæ carnis deliciæ*. 34, *De cordis peccatis*. 35, *De carne domanda*. 36, *De luxu in cibis cavendo*. 37, *De ebrietatis malis*. 42, *De linguæ custodia*. 48, *De jejuniis duplici*. 64, *Quod caro diabolum recipiat*. Ex hinc cognosces quo spiritu agebatur Paulinus, et quibus temperantiæ loris titillantem effrenium sensuum petulantiam coerceret. Præcipue autem ultimum toties laudati libri caput est omnino legendum, quod claudit efficacissima « precatio adversus mala carnis; » et quid ad perfectionem sanctitatis in anima sua inserendæ exoptet, proponit. « Dicam, inquit, Redemptori meo, antequam carne exuar, ad quod bonum, corpus cum quo inhabitare, incitare voluissim. Non sit in me, obsecro Domine, concupiscentia libidinis, sed amor pulcherrimæ castitatis. Sim ad malum audiendum tarda (loquitur nomine animæ suæ), ad verbum tuum festina, ad perficiendum accelerans. Sim in tuo timore

A sollicita, in amore perfecta, in fide constans, in spe nullatenus dubitans. Dilectione proximi ferveam, odii ardore non urar, nec invidiæ livore tabescam. Sanctum semper opus in me spira ut cogitem, compelle ut faciam. Suade me, ut diligam te; confirma me, ut teneam te; custodi me, ne perdam te. Non ingrediatur, nec requiescat in domicilio meo, ubi tua debet esse mansio, pes superbiæ, nec gulæ concupiscentia, fornicatio, nec avaritia, invidia, nec ira, tristitia, nec vana gloria. Da mihi profundam humilitatem, qua curetur altitudo carnis superbiæ, quæ me suffocat. Da mensuram abstinentiam, qua superflua ventris refrenetur edacitas, quæ me perimit. Da castitatem cordis, quæ me impollutam reddat. Da munditiam spiritus, quia immunda carnis luxuria me demergit. » Et post cæteras postulas virtutes, infra sic ait: « Hæc velim, o Jesu Salvator bone, Redemptor optime, hæc velim quæ hucusque nunc supplicando deprecata sum: hæc, et hæc deprecor, ut propter carnis corruptionem non peream in æternum, non veniam in mortem secundam, neque in terram oblivionis. Hæc vox mea in auribus misericordiæ tuæ sonet, ut tuam, non carnis faciam voluntatem, et omnis mens mea te meditetur, in te delectetur, te sequatur, te confiteatur, etc. » Hæc virtutes, quibus sanctitas vera comparatur, ex scriptis Paulini deprompsimus; agimusque, amice lector (uti dicebat sanctus Zeno, serm. De fide, spe, et charitate, circa medium; si tamen ipse auctor est): « Quod antiquorum virtutes ex libris, aut ex virtutibus libros agnovimus. »

XVI. Harum igitur et cæterarum exercitio virtutum sanctus effectus est Paulinus. Verum cum gloriosa sanctitatis nomenclatura iis tantummodo soleat attribui, quorum probitatem Deus miraculis et signis testari consuecit, hæc quoque testimonia in Paulino desideranda non fuerant. Ferme quotquot historiographi de ipso mentionem utcumque fecerunt, proferunt disertis verbis miraculis claruisse. Ferrarius: « Multis claruit miraculis, quibus doctrinam a se prædicatam confirmabat. » Bellonus in Compend. Vitar. patriarchar. Aquileien. « In vita multis miraculis claruit, et in morte. » In Vitis autem fusioribus, quas palatini socii Mediolanenses tom. XVI Rer. Italic. Scriptor. reposuerunt, sic: « Paulinus de Deo et hominibus bene meritis moritur, omnibus ferme collacrymantibus, sepeliturque in basilica Civitatensi, et pluribus clarus miraculis denique in sanctos relatus est. » Ughellus: « In vita et in morte miraculis claruisse Paulinum testantur Aquileiensis ecclesiæ antiqua monumenta. » Baronius etiam (ad an. 802, n. 11) ad tabulas Aquileienses provocat. Bellarminus de Scriptorib. eccles.: « Obit, clarus miraculis. » Labbeus in addit. ad Bellarm: « Obit, sanctitate et miraculis in vita et post mortem clarus. » Moreri in Dict. histor: *Ce grand homme, que sa sainteté prouvée par des miracles rend illustre, mourut, etc.* Candidus Commentar. Aquileien. lib. iv: « Paulinus virtutibus (id est prodigiis, quæ a virtutibus mora-

libus differunt : nam hæ sanctitatem constituunt, illa declarant) ac vitæ sanctimonia adeo illustris habitus est, ut quem viventem tanquam e cælo missum omnes admirabantur, defunctum in eadem (civitate Austriæ) pro cælite frequenti concursu in dies quoque nostros celebrent. » Verum de cultu ejus veteri et recentiori inferius dicendum. Interim scias velim, tabellas et vota (ut dicunt) ad aram ipsius non defuisse. Nam in inventario anni 1566, die 8 Septemb. ex [xlii] archivo ecclesiæ Civitaten. legitur vulgari idiomate : *Una vita ed un dente, tutti d'argento, presentati a S. Paolino*, etc.

CAPUT XV

Sancti Paulini doctrina.

I. Ellies Dupinius, cæstro Francico raptus, tanquam ex tripode pronuntiat sententiam in Paulinum nostrum : *Son style est fort simple, et n'a rien d'élevé*. Adhuc iniquius procedit Erasmus, qui in *Admonitione*, libro *De salutaribus documentis*, sive *Exhortationis* præfixa in veteribus editionibus, auctorem libri sine litteris esse criminatur. Venia tamen huic danda, si irreverenter de scriptore sacro sibi non cognito hæc audet. Cæterum utriusque pace res æquius est pensanda. Non negarim, Paulinum nostrum felicioris Latini sermonis ætatis scriptoribus haud esse conferendum. Non enim exæquat Cypriani energeticam vim, nec Leonis periodorum concinne productarum harmoniam; nec eloquentiam Chrysologi, nec flores Augustini, nec Ambrosii favos, nec lepores Hieronymi et gratias, ne dicam Tullianam faciendam, vel eam puritate Latine dicendi, quam quasi e postliminio reversis litteris in præsentiarum probamus, qui *Musas colimus severiores*; sed nec attingit quidem. Verum a viro, qui floruit tempore omnino exulantis et ferme conclamatae elegantiae, sus deque omnia faciente barbarie, non est hujusmodi venustas dicendi expectanda, sed nec expectanda. Æquiori collatione res agenda est. Non enim cum aliorum temporum scriptoribus comparandus est Paulinus, sed cum synchronis coævisque, quorum cum nulli primas concedere deprehendes, non immerito doctissimum appellaveris. Ut autem quo locupletissimo doctrinæ penu instructus fuerit, pro eorum temporum ratione, cognoscas, prospectum sæculi Pauliniani proponere non gravabor : quandoquidem et ars pictoria ex suppositis umbris in eminentiorem lucem figuras suas educere contendit.

II. Non sicut primis post diluvium annis ad turrim Babel ex unius linguae confusione varietas enata est idiomatum, sed ex varietate idiomatum unius linguae Latinae confusio prodivit. Nam Gallis, Pœnis, Wandalis, Gotthis, Longobardis subacta toties Italia, Latini sermonis altrix et cultrix, voces exoticas suscipere coacta est, et Latium se non Latine amplius loqui miratum est. Etenim sicut (aiebat Augustinus de urbe gentium victrix et domina Roma (De Civit. Dei lib. xix, cap. 7) : « non solum jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus imperiosa civitas imposuit; » ita vices rependerunt Romano im-

perio exterae nationes, quarum iugo ne dum cervicem submittere, verum et linguam adoptare, vellet nollet, vit impulsum. Hinc peregrina una simul et barbara verba in Latinam invecata linguam, non secus ac mores, jam suo tempore dolebat Fabius lib. i Instit. Orat. cap. 5 : « Peregrina verba, inquit, ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt. » Quod cum hæc ætati suæ contigisse testetur, majori jure posterioribus temporibus evenisse credendum est. Ea enim rerum omnium ferme fatalis conditio est, nedum in apice perfectionis haud diu immorari, sed in dies semper in pejus vergere. Itaque et Latina lingua in summa venustate, ad quam Tulliana tempora eam extulerunt, non diu consistens, sed paulatim sensimque declinans, vitia sermonis intrusa inolescere, et tandem in ultimam se prolapsam indoluit barbariem. Si qua autem exacta sæcula hujusmodi miserabili fuere obnoxia infortunio, equidem quæ Paulini ætati propius accesserunt, hac peste præ cæteris laborarunt. Quæ enim, bone Deus, erat eruditionis doctrinæque charitas iis diebus, quibus vel sollicitiores episcopi saltem legere a suis clericis præstolarentur? Concilii Narbonensis Patres an. 589, can. 11 sic statuebant : « Amodo nulli liceat episcoporum ordinare diaconum, aut presbyterum litteras ignorantem; sed qui ordinati fuerint, cogantur discere. » Et ne putes exquisitam exegisse in clericis scientiam, eomet canone mentem suam produnt, dum addunt : « Ad quid erit in Ecclesia Dei, si non fuerit ad legendum exercitatus? » Et quidem legendi peritia jure tunc desiderabatur; nam ea erat ministrorum Ecclesiæ ad verba populo faciendi incitia, ut concilium Vasense an. 529 jam sanciverit, can. 2 : « Ut si presbyter aliqua infirmitate prohibente, per se ipsum non potuerit prædicare, sanctorum Patrum homilie a diaconibus recitentur. »

III. Processit sequentibus sæculis eo usque cleri ignorantia, ut tempore Caroli Magni et Paulini, saltem ea doctrina a parochis ipsis exigeretur, ut vel vernacula lingua mysteria fidei principaliora populum possent docere. Quod si aliquando nec hoc præstare valuissent, a doctiore quocunque conscripta publice legere juberentur. Audi, quid statuatur lib. vi Capitular. cap. 185 : « Notum est omnibus, impossibile esse sine fide placere Deo. Et ideo nullus sit presbyter, qui in Ecclesia publice non doceat linguam, quam auditores intelligant, fidem omnipotentis Dei in unitate et trinitate simpliciter credere, et ea quæ omnibus generaliter dicenda sunt, de malis evitandis, sive bonis faciendis, et judicio in resurrectione futuro. Si vero ipse verbis manifeste explicare non poterit, petat sibi ea a doctiore transcribi, qualiter aperte legat, quod qui audiant intelligant. Et qui amplius non poterit, vel his verbis admoneat : Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum. » Viden ex his, qua ignorantia laborabant sæcula illa, quibus saltem legendi peritia in ipsis viris Deo sacratis desiderabatur?

IV. Nono sæculo, eo scilicet ipso, cujus initio Pau-

linus ab humanis exemptus est, nihil aut parum admodum remissior cleri inscitia apparebat, quamvis vigilantia episcoporum sollicitè, quantum ea tempora ferebant, pro illa submovenda desudasset. Ex conciliorum Eugenii II an. 826, et Leonis IV an. 853, canonibus, qui lati sunt vel contra clericorum ignorantiam, vel pro studiis litterarum restaurandis, satis liquet, quantis tenebris ætas illa involveretur. In canone enim 4 Eugeniani concilii inter cætera legitur: « Si episcopus inveniatur indoctus, a metropolitano proprio, et deinceps sacerdotes presbyteri, diaconi, vel etiam subdiaconi a suo episcopo ut doceri possint, admoneantur. Interim subjecti sacerdotes, et tales clerici ad tempus a celebratione divinæ hostiæ et officiis suspendantur, ut docti valeant ad debitum ministerium advenire. Si autem non potuerint edoceri, in potestate episcopi sit canonice iudicandi. » Canone vero 54 arguitur, huiusmodi ignorantia laborantes ministros Ecclesiæ facili negotio inveniri potuisse, quippe multis in locis deerant, qui cæteros possent edocere. « De quibusdam locis (dicebant Patres concilii) ad nos refertur, non magistros, neque curam inveniri pro studio litterarum. » Quod huic malo occurrendi consilium captum fuerit, accipe ex his quæ sequuntur: « Idcirco in universis episcopis, subjectisque plebibus, et aliis locis, quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia habeatur, ut magistri et doctores constituentur, qui studia litterarum liberaliumque artium, ac sancta habentes dogmata, assidue doceant. » Ex his habes, quorsum se præsulum sollicitudo extendebat in literis promovendis. Sed adhuc clarius ex additione Leonis IV huic canoni comprehendes, non nimium cordi fuisse humaniorum litterarum cultum, si Scripturam et ad summum canones demus. « Etsi (inquit Leo) liberalium artium præceptores in plebibus, ut assolet, raro inveniuntur (perpende quæso illud ut assolet) tamen divinæ Scripturæ magistri, et institutores ecclesiastici officii nullatenus desint. » Hi erant limites profanæ sacræque eruditionis communiter tunc temporis. Quid plura? Ea [xliii] erat scitorum virorum, vel in ipsa Romana Ecclesia curiaque, inopia, ut in concilio supra allegato Eugenii ann. 826 deficiente oratore, qui ex subjecta materia Patribus præfaretur, Theodorus diaconus nomine pontificis præfationem illam ipsam recitaverit ex scripto legeritque, quam an. 721 Gregorius II pontifex suæ synodo præposuerat. Confer, lector, horum annorum concilia, et ita esse deprehendes. Quod et advertit nuperus scriptor Gallus, abbas Fleury, *Histor. eccles. tom. X, pag. 284, edit. Paris. 1704.*

V. Nil mirum igitur si pessumdata his sæculis adeo immaniter eruditione et doctrina, invaluerit vocabulorum extrema barbaries. Hinc ob verborum inductam insolentiam satis bene mereri de ætate nostra censuerunt illustres viri, cum in explicandis exoticis vocibus et earum significationibus aperiendis operam suam impendissent. Præstiterunt huiusmodi bonis studiis suffragium Henricus Spelmannus eques

A Anglus, et Carolus Du Fresne dominus Du Cange. Glossariis suis: hic tribus tomis, ille duabus partibus ea comprehendentes. Quamvis Spelmanni pars posterior dignitati et merito prioris non affatim respondeat; utrique tamen sic mediæ ætatis studiosos sibi devinxerunt, ut omni invidia seposita cogant quemque fateri, sine horum vel saltem alterius, præsertim Du Cange, face non dari cuiquam, aut vix dari, tenebrosa illa sæcula inoffenso pede adire et excurrere.

VI. Quæ cum ita sint (ut ad Paulinum nostrum revertatur sermo) non est quod mireris, si ipse quoque phrasi et verbis utatur, quæ ad Lydium lapidem purioris Latinitatis non essent probanda. Nihil tamen officit, quin doctrina ejus non sublimior appareat, et supra cætera eorum temporum ingenia non se extollat. Quid enim aliud agendum erat Paulino prudentissimo viro quam verbis sua tempestate acceptis eloqui et stylo communiori voto probato orationes suas componere? In ea quippe mala tempora inciderat, quæ prædixerat Sidonius, cum scriberet *Esperio lib. II, epist. 10*: « Tantum increbuit multitudo desidiorum, ut nisi vel paucissimi quique meram Latiaris lingue proprietatem de trivialium barbarismorum rubigine vindicaveritis, eam brevi abolitam defleamus interitamque: sic omnes nobilium sermonum purpuræ per incuriam vulgi decolorabuntur. » Si ergo aliter quam mos ferebat Paulinus egisset, redargutionem parem illi incurrisset, quæ reprehendit adolescentem quemdam veterum verborum affectatorem Phavorinus apud A. Gellium *Noct. Attic. lib. I, cap. 10*: « Curius, inquit, et Fabricius, et Coruncanus. . . ætatis suæ verbis locuti sunt. Tu autem perinde quasi cum matre Evandri nunc loquere, sermone adhuc multis annis desito uteris: quod scire atque intelligere neminem vis, quæ dicas. . . Vive ergo moribus præteritis, loquere verbis præsentibus. » At, inquires, negandum haud est tunc male homines locutos. Quid ni? imo et pessime. Sed tamen ea erat communis et omnium loquela, adeo illis adulterium linguæ placebat: » ut loquar cum Hieronymo *epist. 22*. Vidit et ipse Paulinus nasutum quempiam criminari se posse, et inelegantiam barbariemque sibi objici: ea propter post versus *De Regula fidei*, quædam quasi pro apologia disserit; ad quæ te, lector, et ad quæ in ea a nobis adnotata sunt, remittimus. Qui autem scivit ætati suæ morem gerere, et prudens genio corrupti sæculi se conformare, quis adeo desipiens esse poterit qui credat, si ætas illa aliter tulisset, cultiori Latinitati se nescisse aptare, et ad puriorem dicendi phrasim verba comparare? Duri igitur nimium exactores sunt, qui a ferrea ætate aurea exigunt verba, et palati curiosioris, ne dicam superstitionis iniquiorisque, quibus « non sunt suaves epulæ, quæ non placentam redolent, quas non condit Apicius, in quibus nihil de magistrorum hujus temporis jure suffumat, » ut de novo dictum Hieronymi usurpem *epist. 150 ad Marcellum*.

VII. Ut autem doctrinam ejus testatam habeas, A excurre quæ scripsit, et quibus de causis, et deprehendens vere suo tempore illam fuisse evangelii lucernam, non delitescentem sub modio, sed ut omnibus prælueret, et viam salutis et veritatis ostenderet, super canelabrum in Ecclesia Dei elevatam, et sal illud, quo a corruptione grassantis Felicis hæreseos illæse mentes fidelium servarentur. Sicut enim prioribus temporibus divina cœlestis Patris providentia, novis e tartaro erumpentibus hæresibus et hæresiarchis, strenuos antagonistas tutores fidei opposuit, ut Arrio et Macedonio Athanasium, Nestorio Cyrillum, Pelagio Augustinum, aliis aliis, ita Felici et Elipando Paulinum. Fateor quidem non solum et unicum cum hæreticis istiusmodi manus conseruisse, nam et Etherium Uxamensem episcopum, et abbatem nomine B Beatum, et Alcuinum in arenam descendisse, manifestum est. Verum ille, « quoniam conatibus par successus non erat, » (ut ait Joan. Mariana annal. Hispan. lib. vii, cap. 8) cum Beato « frustra se opposuit, » inquit quidam lexicographus (Hoffman V. Etherius) et Alcuinus propriis non fidens viribus, commilitones exposcit a Carolo Paulinum Aquileiensis, Theodulphum Aurelianensis, et Richbodum Trevirensis Ecclesiæ episcopos, quorum postremos aliquid contra hosce hæreticos molitos fuisse adhuc ignoratur. Igitur Paulinus antesignanus in acie erat et primipilus, vel (ut sacratori utar ex divina Scriptura phrasi) *Ipsa erat dux verbi*; qui cum Alcuinus epist. 8 ad Carolum scriberet: « Ego solus non sufficio ad responsionem, » ipse in concilio Francofurtensi, majori ne humilitate an strenuitate animi, dicere potuit: « Quapropter ego Paulinus, licet indignus peccator... juxta exilem intelligentiæ nostræ tenuitatem, sancto perdocente Spiritu, corde, lingua, stylo contra eorum vesanias, qui rectæ fidei sunt adversarii, respondere non formido. » Non inficias eo ab illo Carolum rogatum, ut tres libri contra Felicem a se exarati ad manus « Albini summæ religionis perspicui oratoris vestri, mihiq; super omnia dulcissimi deferantur » (sic Carolo, in epist. cujus fragmentum superest, scribebat). Sed hoc erat specimen amicitiae præmonstrare, ut patet ex epistola, et una simul humilitatem excolere. Neque enim ope alterius indigebat, qui pro omnibus Italiæ Patribus onus susceperat solus respondendi. Cujus sapientiæ et doctrinæ quantum concilii Patres universi detulerint, ex eo evidenter apparet, quod communi voto sanciverint totius concilii nomine, Sacrosyllabum ab eo compositum ad Hispanos episcopos dirigendum.

VIII. Sed quod circa dogma fidei, synodi Patrum unanime judicium de Paulini doctrina ex facto processit, ex facto alio circa disciplinam par censura emanavit. Nam in causa Heistulfi, qui uxorem occiderat, ad unius homuncionis testimonium adulterii eam accusantis, solius Paulini pœnitentialis animadversionis sententia profertur, ratum habentibus Patribus quidquid e Paulini ore prodiret. Quam legibus

Ecclesiæ et disciplinæ consentaneum id, quod statuerat, foret, perspicue constat ex eo, quod postea inter sanctiones ecclesiasticas c. 32, q. 2, receptum est, et ab episcopis aliis, tanquam similium casuum norma et exemplar, fuit expeditum. Vulfadus enim Bituricensis episcopus petiit ab Hinemaro Rhemensi episcopo, ut sibi mitteret Paulini sententiam de uxoricidis, teste Flodoardo histor. Rom. lib. iii, cap. 24. Qua tamen de re, vide quæ uberius diximus in eam epistolam.

IX. Forensium quoque rerum theoriam et praxim calluisse Paulinum, Joannes Aventinus in annalibus Bojorum lib. iv, cap. 5, n. 16, illustre dat testimonium, dum a Carolo ad lites dirimendas duodecim ex primatibus præfectis, juri dicendo ante alios Paulinus proponitur. « Magnus (Carolus) duodecim proceres juris divini prudentes in Italiam Romanque legat, qui controversias cognoscant, supplices audiant, causas absolvant, lites dirimant, jusque dicant. Illorum princeps erat Paulinus Aquileiæ. »

[xlv] X. Sed jam quæ doctrinæ Paulini fama et opinio percrebuerit, circa ea ipsa tempora quibus floruit, apud cordatiores viros, liceat testimonia in medium proferre. Primum illud sit Hinemari archiepiscopi Rhemensis, ex ejus ad Carolum Calvum epistola, quam profert Flodoardus histor. Rhem. lib. iii, c. 15, qua Paulinum priscis Patribus Ecclesiæ magistris in canone Gelasii relatis coequat, nedum suo, sed et sedis apostolicæ judicio, in causa Felicis damnati hæretici prolato. Sic enim ait: « Eorum etiam sententias qui... doctrina catholica et sanctitate conversationis in Ecclesia floruerunt... reverentia pari (id est ac Gelasiano) amplectimur, veluti venerabilis Bedæ presbyteri... ac venerandæ memoriæ Paulini patriarchæ Aquileiensiis parochiæ, atque Alcuini viri religiosi et docti: quorum fidem et doctrinam apostolica sedes Romana non solum lenigntissime acceptavit, verum et multis laudibus extulit, sicut in scriptis ipsius sanctæ sedis invenimus, quæ Ecclesiæ nostræ ab eadem Ecclesiarum matre acceperunt tempore divinæ memoriæ Caroli imperatoris, quando synodus pro cognita infidelitate Felicis est habita, et ad Romanam Ecclesiam velut ad apicem Ecclesiarum transmissa. Sed et eorum scripta qui legit, quam sint laudanda et recipienda intelligit. » Sed audiendus est luculentissimus testis Alcuinus.

XI. Is non uno loco, sed quam sæpissime doctrinam Paulini extollit, commendatque, non tamen ultra viri meritum. Sanctitas enim ejus neminem velle, et amicitia intima cum Paulino ex ignorantia neminem posse fallere suadent. Quamvis vero cum Paulino ipso verba faciat, nihil tamen adulationis in homine credas. Hujusmodi enim aulæ blanditiæ, an malitiæ in sanctis viris nec suspicandæ. Igitur epist. 62 sic Paulinum affatur, qui sibi ante scripserat: « Plurima mihi de sanctissimo tui cordis epithalamio, rarifluo nectare exundantia protulisti exempla, ut verius Aristotelicum illud in te videam impleri præ-

habemus, qui (ut ipse non uno loco indicat) se aulæ assistebat, tantummodo cum vocaretur. Carolus enim, quamvis episcopus impense coleret, et amice diligere, ab evocandis tamen eis a regimine suarum dioceseon prudenter se temperabat, hac quidem in re ad scrupulum ferme religiosus: ut constat ex venia petita a Patribus concilii Francofordiensis, detinendi apud se « propter utilitates ecclesiasticas, » præter Angilramnum Metensem episcopum, ejus mora in aula jam placito Adriani papæ fulciebatur, etiam Hildeboldum episcopum Coloniensem, cui synodus tota unanimi voto consensit, ut patet ex penultimo canone citati concilii. Inter consistentes igitur in aula consiliarios episcopos Paulinum recenseri haud potest; inter vocatos vero statis temporibus repone, dignum et justum est. Et quidem hujus vocationis plura in vita ejus hinc inde sparsim sunt inserta argumenta, ut ab intimioribus consiliariis selectis a Carolo, imo a censu amicorum ejus nullo pacto sit amovendus.

V. Hujus tandem Carolum inter et Paulinum amicitiae vinculum testatum apprime facit ipsiusmet sedis apostolicæ judicium, et consilium quod cepit sanctissimus pontifex Leo III, qui perspecta nedum peritia Paulini et prudentia in rebus agendis, sed et amore, quo prosequabatur eum Carolus imperator, legationis onus vicesque suas in consilio Aquisgranensi commendavit. Ratio enim optimæ politices suadet eos ad potentiores principes legatos mittendos, [xlv]i qui gratiam amicitiamque eorum sibi præ cæteris fuerint aliquando promeriti. Quid enim boni sperandum, cum non gratus principi legatus dirigitur? quin potius jure verendum, ne re infecta, quandoque etiam in deterius versa, nedum vacuus, sed et inglorius recedere cogatur. Hinc Tacitus, vel potius apud eum (lib. iv Histor. cap. 7) Helvidius Priscus, ex delectu senatus legatos mitti ad Vespasianum contendens contra Marcellum Eprum, qui sortito creatos volebat, scite dicebat, « pertinere ad utilitatem reipublicæ, pertinere ad Vespasiani honorem occurrere illi, quos innocentissimos senatus habebat, qui honestis sermonibus aures imperatoris imbuant... nullum majus boni imperii instrumentum quam bonos amicos. » Missio igitur Paulini ad Carolum cum legationis apostolicæ insigniis, et gratum pontifici, et imperatori percharum fuisse satis superque testatum facit.

VI. A Caroli cum Paulino amicitia non sejungenda videtur ea, qua a principibus feminis cultus fuit, dilectio sanctissima. Has inter eminet Liutgardis ex uxoribus Caroli quarta, quæ post Fastradam suffectam Hildegardi, assumptæ post repudium Bertæ Desiderii Longobardorum regis filix, et e vivis ereptam an. 794 ducta in matrimonium, supra sexum animo virili pollebat, conjugem venatum euntem conitabatur, litteras cultiores fovebat, et eorum professores regio favore prosequabatur. Præter has autem regina dignas virtutes, quibus amorem subditarum gentium sibi comparabat, alias animi dotes præsefere-

bat, quæ religiosam et piissimam in Deo feminam (ut dicit Alcuinus epist. 79) principemque vere Christianam demonstrabant. His igitur pietatis ac liberalium artium studiis intenta, factum est, et cum beato Alcuino, in aula a marito Carolo detento, intimam necessitudinem nancisceretur, quam ex epistolis adhuc superstitionibus est deprehendere. Et quia si qua alicubi verum, in servis Dei verissimum est illud Platonis in Lyside: « Conciliatoris Dei ductu amicos fieri; » ea spiritualis dilectio inter Liutgardem et Alcuinum coaluit, ut ab hujus ore nutuque in animæ suæ negotiis cæca (ut dicunt) obedientia penderet. Hoc innuit ipse titulus spiritualis filiationis, quo de ea verba faciens, compellare solebat. Sic enim claudit epistolam 21 cui titulus *Epitaphium B Liodgarde*, Carolo directam:

Semper in æternum vivat feliciter opto,
Filia chara mihi, sit rogo chara Deo.

VII. Quoniam vero sanctus amor zelotypia non tangitur, amatque ab aliis diligere quos ipse diligendos semel judicavit, Alcuinus in notitiam Paulini Liutgardem, et Liutgardis Paulinum adduxit eo felici rei eventu, ut mutua charitate se invicem postea sint prosecuti. Id autem fuit religiosissimæ mulieris in Paulinum amoris studium, ut crebris muneribus eum afficeret, ut pretiosa suppellectili ipsius ecclesiam donaret. Sic enim scribebat Paulino Alcuinus epist. 95 in Append. 1 nostra, n. 1, epist. 4: « Ex eo sciri potest, quanta mihi esset aviditas loquendi tecum, si facultatem confabulationis iniqua terrarum longinquitas non prohiberet, dum in unius dextram partitoris propter causas supervenientes, tres simul posui indiculos, unum sollicitudinis meæ, alterum munusculi mei, tertium pro filix meæ Liutgardis, feminae religiosæ ac Deo devotæ, causa. Nam illa sanctitati tuæ duas direxit armillas auri obryzi, pensantes 24 denarios minus de nova moneta regis quam libram plenam; ut orares pro ea cum sacerdotibus tuis, quatenus divina clementia dies suos disposuisset in salutem animæ suæ, et sanctæ suæ exaltationem Ecclesiæ. Ego de tua indubius fide suasi ut faceret. Tu vero, pater sancte, mei et illius memor ubique in Christi charitate, valeto. »

VIII. Insuper Paulinum inter et Henricum comitem, sive ducem Forojuliensem, ea amicitia succrevit, quæ sanctos inter viros solet assurgere. Videsis vere aureum librum Exhortationis, ejus superius crebram mentionem fecimus, et quem peculiari dissertatione adornare conamur. Titulus ipse libri amicitiae intimioris caractere insignitur, dum licet temporibus superioribus ignotum esset Henrici nomen, vel falso Juliani comitis appellationem præferret; attamen qui vel tacito, ut pote ignoto nomine, vel falso opus ediderunt, semper vel ad *charissimum*, vel ad *amicissimum* directum pronuntiarunt. Et vere talem fuisse ex comitate, qua virum alloquitur, ex adhortationibus sincerissima charitate conspersis, ex familiaritate, ex simplicitate, ex fratris titulo, quo sæpissime Henricum compellat, ex sexcentis aliis ar-

gumentis qui leget cognosceret. Hinc erga Paulinum enatus in Henrico amor et existimatio adeo ad opera pietatis promovendum comitis animum prævaluerunt, ut ecclesiam sancti Nicolai Sacili erexerit, pinguioribus prædiis ditaverit, et licet inter fines Concordiensis et Cenetensis diocæson locata esset, Aquileiensi cathedræ privilegiis ab sede apostolica impetratis, in gratiam indubie Paulini sui voluit de cætero esse subjectam, ut usque in præsentiarum videmus. Sed in his non est cur lectorem nostrum remoremur; potius ad dissertationem 1 citatam, qua fusius hæc pertractantur, remittimus. Hæc tantummodo commemorata sint, ad amicitiam Henrici in Paulinum perspicuam faciendam.

IX. Conciliator autem hujus mutæ dilectionis et incentor fuit idem Alcuinus. Etenim, licet ex quo Henricus provinciam nostram regendam suscepit, et Paulino innotuerat, semina charitatis mutæ in amicabilem familiaritatem exurgere cœpissent; at tamen occasione data fovere ea non desiit, et igni pabulum ministrare. Quapropter Henricum exostulantes documenta pietatis, se subducens ab officio ad Paulinum mandat, scribens epist. 94 : « Plura tibi, vir venerande, de Christianæ pietatis observatione forte scripsissem, si tibi doctor egregius, et pius cœlestis vitæ præceptor Paulinus meus præsto non esset, de cujus corde emanat fons viventis aquæ in vitam salientis æternam. Illum habeas tibi salutis æternæ conciliatorem. » Cum vero Henricus de Avaris insignem victoriam retulisset, et hostium impedimenta et spolia ad regem Aquis tunc commorantem deportasset, Paulini epistolam quoque detulit Alcuino, et vicissim Forumjulium regrediens responsum Alcuini Paulino, ut significat rescribens ipse Alcuinus epist. 75 : « Acceptis sapientiæ vestræ apicibus... per hunc hujus præsentis chartulæ gerulum, etc. » ubi vides eundem esse ferentem et referentem epistolas. In hac Alcuinus Henricum, chartulæ gerulum, iterum Paulino commendat quoad spirituale animæ regimen, spondens dein ampliora salutationis officia per Angilbertum, Romam ad ferenda de spoliis Avarorum domitorum anathemata ad basilicam sancti Petri, regis nomine profecturum. « Ipse, aiebat, vivo officio linguæ nostras vel suas [pro et suas] ostendet necessitates : majorem nostræ salutationis seriem Angilbertus filius communis noster, Romanus iturus volente Deo, vobis diriget. » De hac epistola mentionem facit ipse Alcuinus alia, nempe 112, in qua circa finem sic ait : « Binas paternitati vestræ paulo ante direxi chartulas, unam per sanctum episcopum Histriensem, aliam per virum venerabilem Henricum ducem. »

X. Verumenimvero nullum amicitiae vinculum fortius, sanctius, dulcius invenies eo, quo tenebantur Paulinus et Alcuinus; et ferme ita constrictum ut uterque illud Ausonianum ad alium Paulinum epist. 24 meliori jure dicere potuerit :

Jam nomina nostra parabant
Inserere antiquis ævi melioris amicis.

A Non est quod pluribus te detineam, cum ex ipsorum [xlvi] mutuis epistolis ad evidentiam rem habeas perspicuam. Quanquam autem Paulini epistolæ ingenti bonorum omnium damno superstites haud sint, vicario tamen charitatis officio se utrinque prosecutos, ex ipsius Alcuini litteris satis superque comperitur. Quid enim tenerioris amicitiae argumentum, quam quod profert epist. 62? Audi : « Dum ferventis Canceri igneus sol sidus ascendit (hinc collige epistolam scriptam post dimidium Junii mensis) et nimio diuturnoque calore arida tellus imbres expectat, sic tua, pater optime, in refrigerium magni amoris sitiens in meo pectore voluntas tuæ beatitudinis diu desiderabat litteras. Iterum atque iterum per singula horarum momenta æstuans hoc revolvebat elogium : Quando venient desiderati mei dulcissimi apices? quando videam signa salutis dilectissimi mei? quando mihi Ausoniæ nobilitatis pagina optati prosperitatem ostendet amici? ut videam, si aliqua fœderatæ in Christo amicitiae in illius pectore maneat memoria; si Albini sui nomen stylo charitatis in cordis arcano reconditum habeat, sicut suavissimum Paulini patris nomen perpetua dilectione in corde filii æternis viget litteris inscriptum. Ecce venit, ecce venit paterne pietatis pagina, quam diu desiderabam, omni melle palato meo dulcior, omni obryzo oculis honorabilior. Hanc lætus ambabus accipiebam manibus, et toto amplectebam pectore, suspensus quid mihi de meo nuntiaret Paulino : solutisque sigillis, avidis oculorum obtutibus per singulas lineas iter aperni, desiderabilemque optatæ salutis sospitatem patris agnoscens, in illis non singulis litterarum apicibus oscula libabam, totumque me Deo Christo in gratiarum effudi actiones, dicens : *Auditui meo dabis gaudium et lætitiā, et exultabunt ossa humiliata.* Et qui humiliatus fui in tristitia, nunc exaltatus sum in lætitia. Et si quid pleno charitatis modio superaddi potuisset, cumulare utique pristinam dilectionis plenitudinem novæ abundantia lætitiæ. Novit itaque quicumque mellifluis charitatis jaculo vulnera omni favo dulciora in corde accipiet, non me autumnali frigore flaccientia verborum folia in hujus chartulæ exaggerare gremium, sed de vivo charitatis fonte ad irrigandos vere flores dilectionis hæc prona pectoris dextera haurire, quatenus mei magni amoris stillicidium tuis infunderem viscibus, etc. »

XI. Quid dulcius, quid charius, quid jucundius in amicitiae commercio legi potest? Accipe nonnulla alia ex epistolis sequentibus, æque tenerrima et suavissima. Epist. 81 æstuantis cordis desiderio, Paulini sui affectus sic promit : « Videor aliquod me refrigerium habere animi mei, ut flamma charitatis in corde abscondita aliquam fortasse scintillam elicere valeat, ne totum torpescat, quod intus ignescit, dum opportunum mihi tempus aliquid scribere tuæ charitati occurrit. Quid? Cum beatitudinis vestræ litteras omni favo dulciores intueri mereor, nonne videor mihi inter varios paradisi flores totus conversari, et avida desiderii mei dextera spiritales ex-

inde carpere fructus? etc. » Et epist. 112 : « Si a quotidie tuæ beatitudinis præsentia uterer, nunquam tunc mellifluo ex ore tuo dulcedine satiarer? sed quantum avida mens ex fonte vitalis undæ biberet, tantum sitis addita cresceret. At nunc tanta locorum spatia vicariæ colloctionis familiaritatem dividunt, ut vix pergentis (*Fors.*, præsentis) chartulæ gerulus inveniat. Et in angusto pectoris antro charitatis olla fervescit, nec habet quo fulgorem sui splendoris ostendat, cui coctas charitatis epulas apponat, etc. » Epist. 113 conqueritur denuo de absentia, et veterem suam amicitiam commendat : « Absentia corporis non oportet dilectionem dividere, quia amicitia quæ deseri potest, nunquam vera fuit. Ex quo te sciebam, dulcissime amice, semper amabam, et pepigit cor meum fœdus amicitiae cordi tuo. Etsi nomen Paulini mei non in cera, quæ deleri potest, scripsi : ne, quæso, obliviscaris in tuis sanctis orationibus nomen amici tui Albini, etc. »

XII. Quamvis autem illud Ciceronis (lib. 1 De Nat. Deor. circa finem) verissimum sit : « Hominum charitas et amicitia gratuita est, » attamen haudquam negandum est, muneribus foveri amicitias, præsertim si rationis lance pensentur dona, et prudentia dispertiantur. Hinc reponerat Seneca, epist. 19 : « Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere; si collocata, non sparsa sint. » Quapropter Deus ipse, qui nos in amicitiam assumere per gratiam dignatur, et benefactis amorem suum non cessat ostendere, vicissim a nobis testes amoris opera sibi placita, et dona nostra requirit, uti elegantissime dicebat sanctus Petrus Chrysologus, Ser. 10 in Psal. 28 : « Videtis, quia cœlestis Pater sentit amorem donis, datis affectum, probat muneribus charitatem. » Igitur nihil mirum, si amicitiam mutuis muneribus invicem sibi testati sunt Paulinus et Alcuinus, qui non avaritiæ gratia se amabant, sed amicitiae tesseram muneribus alter ab altero reposebat. Testatur letitiam suam Alcuinus epist. 73 dum ex acceptis Paulini muneribus novit se a memoria amici non excisum. « Acceptis, ait, sapientiæ vestrae apicibus et charitatis muneribus... valde gavisus sum, cognoscens prosperitatem vestram, et memoriam nostri, quam semper paterna pietate ut habeas in orationibus sacris, supplex obsecro. » Faciebat itaque Alcuinus cum Paulino suo, quod Hieronymus cum Marcella, a qua munuscula acceperat, cui scribebat epistol. 20 : « Ut absentiam corporum spiritus confabulatione solemur, facit unusquisque quod prævalet : vos dona transmittitis, nos epistolas remittimus gratiarum. » Ne suspiceris autem hæc munera curiositatis vel vanitatis aliquid præseferre. Ex iis, quæ promiserat Paulinus aliquando Alcuino, et quæ Alcuinus tanquam pacta a Paulino reposcit, qualia fuerint colliges, nimirum quæ sanctos omnino decerent. Sic enim aiebat epist. 115 : « Diu dilectionis tuæ expectavi promissa, hoc est vivificæ crucis, vel aliarum reliquiarum patrocinia. Noli me, obsecro, tanto fraudare

munere..... Nolo longinquitatem viæ causeris. Charitas pennas ad volandum inveniet, nec flumina obruent illam, etc. »

XIII. Et ne quis deesset amoris numerus intimæ dilectionis mutuae hos inter sanctissimos viros, ne quidem a carminibus manum subtraxerunt, quibus sibi invicem sacratissimæ charitatis ardores communes faciebant. Et illud Euripidis in proverbio acceptum, allatum quoque a Plutarcho (Sympos. lib. 1, q. 5 et in Erotic.) :

Μουσικὴν ἔρως διδάσκει, καὶ τις ἄμουσος ἢ τὸ πρῶτον.

id est : *Musicam amor docet, quamvis quis a musis abstinuerit prius.* Quod verissimum in Paulino et Alcuino apparuit, qui se Musas coluisse, præter varia eorum carmina, nec (ut ætas ferrea tunc ferebat) inelegantia quæ hoc testantur, amicitiae officiosa commercia versibus compacta indubios testes reliquerunt. Eo igitur amicitiae venerunt, ut sibi mutuo delectationis argumenta numeris metricis astricta occinerent. Quæ tamen cum Paulini non supersint, ex his quæ supersunt Alcuini, veritas elicitur. Sic enim is ait, poemate 212, quod integrum cum ceteris, quæ Paulinum respiciunt, in Appendice 4, num. 2 poema 1, reposita habeto :

Tinge tuos calamos, Charitas, in gurgite Christi,
Atque meum pectus imple cœlestibus odis,
Ut dignas valeam Paulino dicere grates,
Mellifluis nostras Musis qui impleverat aures,
Et memor unanivis longum post tempus amici
Carminibus sacris repetens : Albine, valeto.

XIV. Sed jam œstrum amoris ex ipsius carminibus intimius pergamus agnoscere. Hoc idem poema sic claudit :

Te mea mens ardet sacris constricta catenis
[xlviii] Diligit, exquiri, complectitur, atrahit, ambit,
Pectoris æterna secumque recondet in arca.

Poemate autem 114 tenerissima compellatione Horatiana (Hor. lib. 1 Car., od. 5 : *Et serves animæ dimidium meæ*) amicum alloquitur, quæ adeo placuit vel ipsi Divo Augustino, ut eam (lib. iv Confess. cap. 6, n. 11) sibi adoptaverit, et primum prolatorem commendaverit. « Bene, inquit, quidam dixit de amico suo : *Dimidium animæ meæ.* Nam ego sensi animam meam et animam illius unam fuisse animam. » Igitur modum Venusini vatis usurpans Alcuinus, poema laudatum sic incipit :

D O Pauline pater, pastor, patriarcha, sacerdos,
Pars animæ melior, nostræ pars inclita vitæ.

Clauduit autem, postquam cœlestis vitæ compotes sanctos pro eo orare precatus est :

Et nunc et semper, mi, mi Pauline, valeto,
Carminis hic finem lacrymis faciemus amaris,
Sed nunquam sacri finem faciemus amoris.

XV. Quod inter amicos maxime licet, aliquid jocul seriis interponere, non defuit in Paulini et Alcuini amicitia. Huiusmodi videtur comprehendisse poemate, 104 (Ib. Poem. 4) Alcuinus, quod sic incipit :

Fer festina patri Paulino, charta, salutem.

Dic : Pauline pater, dulcis amice, vale.

Janua parva quidem, et parvus habitator in æde est, et cetera quæ sequuntur, quæ videntur aliquid enigmatiçi, amico colludendi gratia propositum, conti-

nere. Hoc enim aliquando fecisse Alcuinum, evincunt poemata 233 et 257.

XVI. Ergo Paulinus et Alcuinus quomodo in vita sua dilexerunt se, ita et in morte (ausim dicere) non sunt separati. Nam eo ipso anno, quo decessit Paulinus, Alcuinus quoque et vivis migravit. Quatuor enim solummodo mensium spatio interposito, Paulini mortem Alcuini mors subsequuta est, illo 11 Januarii, hoc 19 Maii e rebus humanis an. 804 exempto. Nos amicorum adeo sibi convenientium par sic aliquando commendavimus :

Non sic Pirothous dilexit Thesea quondam ;
Dilexit Pylades non sic Oresta suum ;
Euryalus Nisum non sic, vel Castora Pollux,
Vel quis amicitia claret in historia ;
Albinus quantum sese et Paulinus amarent,
Quos et amore sui vinxerat ante Deus.

CAPUT XVII.

Sanctitatis Paulini memoria. Cultus vetus et recens.

I. Sanctitatis appellationem nedum vetera Christiana sæcula, sed et ethnica audierunt. Passim enim sancti et sanctissimi nomine donabantur imperatores, ut videre sæpius occurrit in scriptoribus historię Augustę. Quia tamen ab Ecclesia iis specialiter tribui cœpit, qui eminentiori virtute et vitę purioris laude cæteris sic præstissent, ut inter cœlites assumpti a Deo credi potuissent, Constantinus imperator, titulo alias usurpato non se compellari passus est, ut Juvencus cecinit lib. iv, vers. 811 :

Constantinus, adest cui gratia digna merenti,
Quo solus regum sacri sibi nominis horret
Imponi pondus.

Hoc titulo autem non decorabantur vita functi, nisi quorum virtutem Ecclesię consensus probaret, quę aliquando non consuevit nisi martyribus, et pro fide et Christo, sanguine vitęque spoliatis tribuere, nomine eorum in canone Sanctorum apposito, quod *canonizare et canonizatio* postea dictum, cum aliquando *vindicare* diceretur. Optatus Milevitanus (lib. i De schismate Donatistarum) loquitur de quadam femina Lucilla, quę « cum præponeret os nescio cuius hominis mortui, etsi martyris, sed nec dum *vindicati* correpta cum confusione irata discessit. » (Vide Baronium in Not. ad 2 Aprilis lit. b.) Tractu dein temporis a martyribus ad alios quoque viros spectatę probitatis *Sancti* nomen attributum, vel publica Ecclesię consuetudine, vel etiam peculiari solemnitate et ritu facta canonizatione. Insuper ipsa canonizatio, vel particularis alicujus erat ecclesię, vel universalis a Romana sede profecta, et toti Ecclesię per universum diffusę proposita. De his late disserentem vide Bellarminum (De ecclesia triumphante lib. i, cap. 7 et 8). Licet autem ritus canonizationis solemniss et universalis serius cœperit vigere in Ecclesia, quam qui ex consuetudine, vel ex minorum ecclesiarum instituto, perperam tamen Dominicus Mæcer in Hierolexico, v *Canonizatio*, criminatur Polydorum Virgilium, quod (lib. vi, cap. 8, De inventorib. rerum) asseruerit « primam canonizationem sanctorum ab Alexandro III celebratam fuisse. » Nam Virgilius

A l. c. non aliud asserit, nisi quod « ut ne unusquisque arbitrato suo hunc vel illum pro Divo haberet coheretve, Alexander tertius statuit, ut nulli mortaliū divinus honor in terris haberetur publice, nisi illi, qui prius ex edicto apostolico Divorum esset catalogo ascriptus. » Hinc potius inferes, quod quamvis solemniss canonizatio pontificis Romani serius ortum habuerit, quam cæterę inferiorum ecclesiarum adhuc usque ad Alexandrum III viguisse ritum jam receptum, et consuetudine probatum apud minores ecclesias, Sanctorum albo ascribendi viros pios eximique virtutis, quod ne deinceps fieret, decreto suo cavit Alexander. Quod si qua de sancto Suito a Leone III inter sanctos relato dicuntur, cum recentioribus criticis infirma videantur, adhuc tamen

B ante Alexandrum III canonizatio solemniss a pontifice Romano prodita reperitur, ut falso quidem diceretur eum primum canonizatorem inter pontifices Romanos fuisse, quod revera Virgilius non dixit. Nam sanctum Udalricum Augustensem episcopum Joannes XV, an. 993, diplomate dato iii Nonas Februarii, inter sanctos solemniter reposuit. Vide Pagium ad hunc annum, et ibi Mabillonium ab eodem relatum, qui nonnullas canonizationes Sanctorum profert, a variis Pontificibus inter Joannem XV et Alexandrum III profectas, et subdit : « Per illud autem intervallum temporis, nempe a sæculo x quo pontifices Romani suam in Sanctis canonizandis auctoritatem interposuere, ad Alexandrum III nihilominus metropolitani antiquum morem quodammodo retinuerunt, tum annuendo simul cum papa sanctorum elevationi et canonizationi, tum etiam sola sua auctoritate utrumque pro sua ecclesia præstando. »

II. Ritum autem, quo Paulinus noster fuerit inter cœlites connumeratus, arbitror (de hac re alte silentibus veterum temporum memoriis) eum ipsum fuisse tunc temporis ut plurimum servatum ; nempe non universali et solemnī ritu canonizationem ejus latam, sed populi et ecclesię Aquileiensis prius consensu, quę miracula ejus viderat et probaverat, deinde conterminorum Carantanorum religione, quorum eruditionem obiverat, appellationem Sancti profectam fuisse, propagatum deinde cultum ejus in Germania et Gallis, quibus illustra, dum viveret, toties dederat spectandę probitatis testimonia. Hoc D suadent vetera martyrologia Germanicarum Gallicarumque ecclesiarum, videlicet inter cætera Chartusianorum Colonię, Sanctę Marię Ultrajectensis, Sancti [xlix] Martini Treviris, ipsum Martyrologium Germanicum, in Aquileia *Aglar* appellatur, a nobis ex Bollando cap. 13, n. 9, hujus Vitę relata, quę de sancto Paulino agunt iii Idus Januarii.

III. Et quidem non longe ab ejus decessu, Sanctitatis appellatione honoratur. Nam in Litanis Caroli Calvi (quas dabimus in Appendice 1, n. 12) Paulinus reponitur et invocatur cum cæteris sanctis. Qui enim alius Paulinus ibi invocatus esse potest, quam noster ? Nam cum ibidem census habeatur Sanctorum confessorum non martyrum, manifestum est ali-

eius Paulini confessoris non martyris eam esse invocationem. Is autem erit vel Paulinus Nolanus, vel Eboracensis, vel Brixiensis, vel Capuanus. Nullum horum esse puto, de quo hic mentio; quia (ut mox dicetur) hi sancti invocantur, qui aliquo modo ad Gallias, vel Germaniam Belgiumve attinent: nullus autem horum est huiusmodi. Insuper Nolanus, qui cæteris est celebrior, alio loco esset reponendus, nempe saltem post sanctum Leonem. Observandum est ergo, quod omnes hi confessores, exceptis quatuor ecclesiæ latinæ doctoribus, et sanctis Benedicto, Leone, Paulo eremita, et abbatibus Antonio et Macario, qui nimium celebres sunt, quin possent omitti, cæteri sunt Sancti vel Germani, vel Galli; uno verbo, ditionis Carolinæ. Nam Hilarius est Pictaviensis, Martinus Turonensis, Medardus Suessionensis, Germanus Parisiensis, alius Antisiodorensis, tertius Vessontiensis; Remigius Rhemensis, Fortunatus, etsi Italus ortu, episcopus tamen Pictaviensis; Anianus Aurelianensis, Florentinus Argentoratensis, Columbanus, quamvis mortuus Bobii in Italia, ex Hibernia ortus, Gallias tamen diu illustravit, Clodoaldus presbyter in territorio Parisiensi, Amandus Trajectensis, Vedastus Atrebatensis, Arnulphus Metensis, Landebertus Lugdunensis, Audoenus Rhotomagensis, Eligius Noviomensis; Sulpitii, alius Pius, Severus alius, uterque Bituricensis; Severinus autem, qui claudit censum Sanctorum confessorum, unus ex his videtur, qui res Gallicas contigerunt, nempe vel Agaunensis abbas, vel Coloniensis episcopus, vel monachus Lutetiæ, vel episcopus Trevirensis; nisi forte putes sanctum Serinum, Noricorum dictum apostolum, qui tamen et iste ad Germaniæ Sanctos pertinere optime potest. Etenim ex copioso censu Sanctorum ad ditionem Carolinam pertinentium præsumi jure potest eos, qui hanc ditionem tangunt, non reliquos voluisse recenseri. Eorum ergo Sanctorum hic memoria est, quorum esset aliqua relatio vel natio, vel dignitate, vel conversatione cum regnis Carolo subjectis. Cum autem Ecclesiæ Germaniæ Galliarumque, Paulini nostri sanctitate et doctrina illustratæ fuerint, probabilissimum sit nomen ejus esse, et non alterius Paulini, quod in hisce Litanis invocatur. Tunc enim Foro-Julienis gens, Francorum suberat sceptro, tunc cathedra Aquileiensis inter Ecclesias ditionis Franciæ accensebatur, et quod præcipuum erat, nomen Paulini in ore omnium tunc inerat, ejus memoria recens in benedictione erat, et sanctitatis opinio eo tunc sæculo percubuerat, quo adhuc in vivis erant, qui inter Germanos Francosque sanctissimæ conversationis suismet oculis hausissent exempla. Ergo rationi omnino consentaneum est sentire, Carolum Calvum in suis precibus reposuisse invocandum non alium Paulinum, quam Aquileiensem, et quia cum cæteris Paulinis confessoribus nulla, vel remotissima ei erat relatio, et quia cum Aquileiensi omnis analogia, quem ex gente sibi sub-

avi sui Caroli Magni, ex recenti conversationis recodatione, ex sanctitatis vulgata opinione, miraculis etiam (uti Deus assolet statim ab obitu sanctos suos illustres reddere) comprobata, etsi vellet, non poterat ignorare.

IV. Hoc quod ferme, omni dubitatione seposita, asserendum videtur, probabilius sit adhuc ex concordia (ut sic dicam) quæ inter Aquileiensem et Germanas Gallicasque Ecclesias ab immemorabili intercessit. Quandoquidem plurimi sanctorum, qui apud has regiones vel floruerunt, vel ab his culti specialiter sunt, in diocesi quoque nostra coluntur; et insuper nonnullorum reliquii ecclesiæ Aquileiensis se donatam congaudet. Inter hos sunt sancti Sigismundus Burgundiæ rex Gereon et socii martyres Colonienses, quorum reliquæ Aquileiæ asservantur. Inter illos autem sunt sanctus Uldaricus Augustæ episcopus, qui adeo in hisce regionibus cultus est aliquando, ut ejus nomine prepositura, in pago ad Tiliaventi oras posito, ejus nomine dicto, instituta fuerit, quæ deinde translata in ecclesiæ Utinensem nostram, pariter Uldarici nomine dictam quondam a Bertoldo patriarcha fundatore, dein Sanctæ Mariæ Majoris sub titulo Annuntiatiæ appellatam, approbante tituli mutationem beato Bertrando patriarcha, per ipsum Bertrandum canonicis, qui prius in ea erant, adjuncta fuit. Hæc omnia ex unionis hujus preposituræ documento (in Appendice 2, n. 24 apponendo) clarius patebunt. Sanctus Egidius abbas Narbonensis, qui temporibus Clodovei floruit, et Gallias illustravit; sancta Fides, vel potius Fidis, Agenni in Gallia virgo et martyr; sancta Ursula et sociæ, Coloniæ requiescentes; sanctus Leonardus Lemovicensis, confessor: qui omnes nunc usque officio anniversario in Aquileiensi Ecclesia et diocesi coluntur. Hos autem et non paucos alios huiusmodi invenies, si Kalendaria vetera Aquileiensiæ evolves, ut est illud prepositum Breviario Aquileiensi anni 1496, et Missali Aquileien. anni 1519. In his enim, vel in altero ex his, sequentes Sanctos reperies, quorum quidem in præsentiarum non sit memoria, qui tamen superioribus temporibus præcipuo ritu colebantur. Hi autem sunt Walpurgis virgo 23 Februarii; Gertrudis 7 Martii; Rudbertus 25 ejusdem mensis; Maii 4 Sanctus Florianus martyr; et 15 ejusdem, sanctus martyr Gangulphus. Afra et sociæ sunt 7 Augusti. Lambertus episcopus et martyr 17 Septembris. Sancto vero Remigio, qui usque in hodiernum diem celebratur prima Octobris semiduplici officio, addebatur sanctus Vedastus. Ejusdem mensis die 16 sanctus Gallus abbas; 25 sancti Crispinus et Crispinianus m. m., et 31 sanctus Wolfgangus, et tandem Novembris 16 sanctus Othmarus abbas. Hes omnes, qui ad Ecclesias Germaniæ et Galliæque pertinent, Ecclesiæ quoque Aquileiensis venerata est. Insuper apud ipsam quædam festa, communia Ecclesiis prædictarum regionum celebrantur, ut festum Divisionis apostolorum 15 Julii, quod Germanis in observatione fuisse colligitur ex Du-Cange, v. Fe-

stum, ubi Compilatio chronologica an. 1291: « Rex Romanorum Rudolphus obiit in Divisione apostolorum, » quod festum in presentiarum quoque celebratur. Sancti Martini vero, Turonensis episcopi, in Kalendaris Breviarii et Missalis supra laudatis est cum octava; quod hodie non fit, nisi duplici communi officio. Addere autem festa Breviario et Missali erat pro sua dioecesi patriarchæ Aquileiensis, ut patet ex charta Appendicis 2 n. 15 pro festo sanctæ Mariæ Magdalensæ celebrando. Ecclesiæ quoque sanctis huiusmodi dicatæ non infrequenter occurrunt. In montibus est sancti Galli abbatis, ubi quondam abbatia et monasterium, cujus originem ex testamento in Appendice 2, n. 12, reposito cognoscere. Ibi nominatur inter cœlites, in quorum honorem dicatur templum, Sancta Columba; non secus ac in Litanis Caroli Calvi. Sancta Columba Osopii reliquias et venerationem habet. De hac consule Fontaninum, libello De sancta Columba. An hæc sit, quæ hic utrinque proponitur, liberum iudicium esto. Equidem in spiritualibus Osopii ecclesia ab abbatia Mosacensi tanquam a matrice dependet, ut hæc inter Sanctos suos Sanctam ad se velut pertinentem amplecti jure poterit. Prope Utinum est Sancti Gothardi templum, exstructum ope beati Bertrandi patriarchæ, quondam Camaldulensium [1] eremitarum incolatus, ut patet ex charta institutionis ejusdem Fratris in Priorem, quam habes in Appendice 2, n. 58. Hujus Hildesheimensis episcopi Gothardi templum, quotannis magno populi provincie conventu, invisitur quinta Maii. Præter templum majus Utinense, quondam (ut dictum est) sancto Uldarico Augusten. sacrum, est sancti Antonii abbatis templum, sub titulo sancti Antonii de Vienna, uti appellatur in constitutionibus Marquardi patriarchæ mss. an. 1581 quas apud me habeo, constitutione 1 de feriis et festivitibus celebrandis, sic: « Item in festo sancti Antonii de Vienna; » quæ denominatio (quam Sanctus hic nactus fuerat ex suis reliquiis olim ex Alexandria Constantinopolim, deinde per Gozzelinum in Allobrogos, tandem Viennam translatis, et ex miris ejus intercessionem curationibus morbi, ignis sacri, et vulgo *ignis Sancti Antonii* appellati, ibi in illos, qui ea peste afflati circa basilicam opem imploraturi commorabantur tanta copia et concursu, ut domum hospitalem erigi necesse fuerit, quæ deinde in celebrem abbatiam et caput ordinis excrevit, patris) quæ denominatio, inquam, etsi alicubi invaluit, indicat tamen consensum, qui inter Ecclesias Galliarum et nostram vigeat. Hujus templi prospectum hoc anno 1755 quo hæc scribo, Dionysius Delphinus patriarcha, post innumera magnificentiæ æque ac pietatis monumenta, quibus civitatem nostram illustravit, sectis marmoribus affabre ordinatis ad umbilicum, postquam in eo locum sepulture sibi vivens paraverat, perduxit. Ergo cum tali nexu teneretur Aquileiensis Ecclesia cum Germanicis et Gallicis, nil mirum si et ipsæ pariter Sanctos Aquileienses inter suos reposerint, et in Kalenda-

riis vel Martyrologiis suis adnotaverint; ut supra de sancto Paulino vidimus, et in Litanis hisce Caroli Calvi rationabiliter putamus factum fuisse.

V. Cum autem apud exterarum regionum Paulini cultum sæculo ipso, quo e terris ad paradisi gaudia translatus est, videamus, indubium restat, apud nostrates semper venerationem consecutum fuisse, quamquam testimonia per singula sæcula non suppetant. Est XII sæculi testimonium documentum Peregrini I patriarchæ, datum in Civitate Austriæ an. 1159 in capella sancti Paulini (ipsum habebis in Appendice 2, n. 14). Sub finem ejusdem sæculi assumitur Peregrinus in patriarcham, qui fecit tabulam argenteam, in qua præter quosdam sanctos universalis cultus in Ecclesia Dei, inter Civitatenses et Aquileienses locum habet et sanctus Paulinus. Ex hac eduximus effigiem, quam in fronte hujus libri proferimus. In Missa (quam subdimo in Appendice 1, n. 13, pro specimine ritus veteris Aquileien. Ecclesiæ, et sancto Paulino accommodamus) addimus orationes ex archivio ecclesiæ Civitatis extractas, alteram ex ms., qui inscribitur: « Ordo Missalis secundum consuetudinem Romanæ curiæ an. mccciv, » quæ quidem non ea manu, qua cætera libri illius, scripta est; quia secundum consuetudinem Romanæ curiæ Missale erat, apud quam de sancto Paulino non occurrit memoria. Forte tamen sub eo tempore, nimirum 1234 a clero Civitatis in usum suæ ecclesiæ apposita fuit; quod evincere habet sæculo XIII viginis cultum Paulini. Alteram pariter ex ejusdem ecclesiæ archivio extractam ibi pariter producimus ex libro signato n. 12 cui titulus: Liber sacramentorum an. Domini mccciii, quod aliud est XIV sæculi testimonium. In Calendario autem, quod ibi præmittitur, in Januario litteris rubeis (ut fieri solet in festis) sic legitur: « in Non. Paulini Aquileien. patriarchæ, IX lect. duplex. » Accedendo autem temporibus nobis propioribus, occurrunt primo lectionarium ms. Civitatis ecclesiæ, quod sapit sæculum saltem XV ante scilicet typographiam inventam, in quo pro sancto Paulino leguntur lectiones IV ex sermone sancti Maximi episcopi, *Ad Sancti*. Insuper Missale Aquileiense anni 1519 in quo ad diem 11 Januarii missa præcipitur ex communi confessorum pontificum, a quo nos eam, quam in Appendice proferimus, extraximus. Et tandem Kalendaria, Francisci Barbari patriarchæ jussu edita an. 1595 et 1598, in quibus officium de sancto Paulino quidem inseritur, sed non eodem ritu utrinque: nam in Calendario anni 1595 est evangelium *Vigilate*, in Calendario autem 1598 est evangelium *Homo peregre*. Nostris diebus fit de communi confessorum pontificum primo loco.

VI. Sed et oratorium ipsi Paulino dicatum anterioribus temporibus fuisse, ex ms. de antiquitatibus Forjuli Marci-Antoni Nicolletti didicimus. Is enim, loquens de adventu patriarchæ prima vice, ad capiendam (ut dicunt) possessionem temporalem in Civitate Austriæ, uti fecerat Aquileiæ spirituali,

sic habet : *Poichè il patriarca nobilmente accompagnato giungeva alla porta di questa città (di Cividale), uno della nobile famiglia de' Bojani, eseguendo il carico onorato de' suoi maggiori gli faceva riverenza ; e portandogli dinanzi una spada alta, vestita d'un fodero bianco a modo Tedesco, l'accompagnava sino alla scala del palazzo di Calisto patriarca. Nell' intimo corpo del quale. . . visitava la chiesiola sacra al medesimo Paolino, ricca di marmi bellissimi, e di figure espresse da eccellenti pittori. Finita l'orazione, circondato di tutti gli ordini saliva al coro della chiesa maggiore. En tibi sacellum in palatio patriarchali (quod ab eo, qui sedem Forojulium transtulit, Callisti dicebatur) Paulino dicatum. Idem Nicolletti de patriarchatu Wolferi, successoris Peregrini II patriarchæ, qui decessit initio sæculi xiii de exequiis hujus patriarchæ Peregrini verba faciens, sic habet : *Il corpo sotto un balduchino d'oro, donato pur allora da' ministri di Dio Corrado decano e Pellegrino preposito agli usi sacri, dalla chiesiola di san Paolino fu portato nel coro della chiesa maggiore della Città del Friuli, dal quale luogo levato, ebbe sepoltura nella santa chiesa d'Aquileia. Et infra, loquens de infirmitate, qua sublatuſ est idem Wolferus, hæc habet verba : Non si poteva a gran pena muovere. . . si faceva portare nella chiesiola di san Paolino, dove elevato in ispirito mandava a Dio le sue orazioni, e pregando perdono a' peccati suoi udiva messa. Hujus sacelli, Paulino quondam sacri, nec vestigium in præsentiarum appareat, nec locum ubi fuerit, perquisiti Civitatenses sciverunt indicare. Cum lustrarem archivum Civitatis Capituli, inveni quendam librum, qui vulgo inscribebatur : 1564 *Ruotolo di prebende, item degli altari e vicarie* ; in quo ad pag. 284 hæc verba erant : *Entrata della cappella de' Santi Vincenzo, San Paolino patriarca d'Aquileia, e Santa Massima vergine, nella chiesa di Santa Maria di Corte, de jure patronatus Domini Michaelis Nicolletti et fratrum, posseduta dal Reverendo vicario di detta chiesa.* Hæc ecclesia restaurata, nunc usque superest. In ea (ut vides) sanctus Paulinus specialiter cultus est. In pago Premariacensi, quo ortus creditur Paulinus (ut supra cap. 2 jam diximus) templum commune habet cum sancto Mauro abbate, quod sancti Mauri et Paulini dicitur, in eoque altare ejus nomini dicatum est. Sed et in ejusdem pagi ecclesia majori, quæ sancto Silvestro papæ est sacra, inter imagines Sanctorum in ara maxima positurum, sancti Paulini quoque iconem conspeximus, cum loca illa, veteres memorias rei nostræ inservientes quæsituri, accesserimus. Dictum quoque ibi nobis fuit, quod a familia Saccavinorum quotannis die 11 Januarii memoria Paulini, qui ejus progeniei creditur, invitatis vicinarum villarum sacerdotibus, ad sacrificia Deo in honorem gentilis sui facienda, celebrior habetur.**

VII. Quod attinet ad reliquias sancti Paulini, miro fragrantis odore (uti scribit Nicolaus Canussius in ms. lib. II de restitutione patriæ cap. 3), Kalendaria

A bina ex iussione Francisci Barbari patriarchæ, quæ supra retulimus, asseverant Forojulii repositas [li] asservari : « Cujus reliquæ (aiunt) in altari majori ecclesiæ collegiatæ civitatis Forijulii quiescunt. » Inventarium (ut vocant) vetus 15 Junii 1584 reliquiarum in archivo capituli sic habet : « Corpus sancti Paulini, quod positum fuit in altare majori, in ecclesia collegiata Civitatis Austriæ, an. 1578. » Non puto alio delatum, sed quod erat jam in ecclesia, in altare majus translatum fuit. Et forte ibi antea erat, vel non longe, ut patet ex chronica Juliani mox citanda. Sed aliquo casu, puta terrænotus an. 1548 quo ruit templum, inde semotum, et postea an. 1578 repositum. Cæterum ante hoc tempus reliquias minores corporis ejus in vasibus separatim aliquando servatas, patet ex regestis capituli. In quodam (ut dicunt) inventario anni 1407, die 19 Octob. legitur : « Item, una alia capsitula vitrea, fracta et deaurata, in qua et una Pissis eburnea parvula cum reliquiis sanctorum Hermagoræ et Fortunati, et in eadem capsitula est de capite sancti Paulini. » Regesta quoque posteriora (ut puta anni 1545 et 1585, 18 Novemb.) de reliquiis Paulini mentionem faciunt. Chronica ms. Juliani, canonici Civitatis, de Gregorio a Montelongo verba faciens : « Anno Domini mccc.lxviii, die octavo intrante Septemb. in Civitate Austria Gregorius patriarcha Aquileien. obiit in Domino, qui exstitit patriarcha annis 17 menses 10 et diebus 16, et juxta corpus sancti Paulini sepultus est. » Idem habes in vitis patriarcharum Aquileien. apud Muratorium tom. C IV in Anecdotis Latinis. Vide et Ughellum in Gregorio. Sed et eadem chronica ms. designat, et veluti digito indicat locum, nempe altare majus, sic : « Anno Domini mccc nonag. nono, in festo sancti Joannis Baptistæ in aurora diei, fulgur percussit in majori turri ecclesiæ Civitaten. et pervenit ad tertiam crucem, et interfecit Jacobum subdiaconum, qui erat monachus, ante altare sancti Paulini in choro. Et sciendum est, quod plures de dominis occidisset, sed in choro non erant, quia in sero dixerant matutinas. » Et quidem res nota vel exteris, nam P. Philippus Labbe, in additionibus ad Bellarminum de scriptoribus ecclesiasticis : « Paulinus, inquit . . . obiit, sanctitate et miraculis in vita et post mortem clarus, sepultusque est in majore urbis Forojuliensis basilica. » Ferrarius quoque in Catalogo Sanctorum Italiæ : « Forojulii in majori basilica sepultus. » Cum autem altare majus ejusdem ecclesiæ an. 1716 restauratum, et nova structura erectum vellent canonici, corpus seu potius reliquæ potiores corporis inventæ sunt in capsâ lapidea, nimium, ut verum fatear, abjecte reconditæ. Urna enim est impolitus nudusque lapis, cavatus quidem, et lapidea tabula gypso firmata tectus tantummodo. Novum reconditorium hisce diebus in sacello et altari sub choro posito moliti sunt. Documentum translationis hujus novissimæ habebis hic infra n. 9. Specimen autem reconditorii, imo et altaris, hic sub oculis tuis subjicimus. Aliquid ex Paulini reliquiis aliquando Aquileia translatum fuit, et

eo in sacrario canonici Aquileienses dicunt asservari, forte nobilior pars, quam hodie ostenditur: nam aliquando ab eo capitulo decretum fuit argenteam statuam construendi, puta aliquid reliquiarum Paulini in ea collocandarum causa (Decretum dabimus in Appendice 2, n. 41). Sed et ante hoc tempus Aquileiensis Ecclesie caput sancti Paulini argenteum jam habebat. Nam inventarium vidimus, an. 1409, die 17 Maii scriptum per Joannem de Merlatis scholasticum Aquileien. et scribam capituli, in quo sic legitur: « Caput beati Paulini argenteum, cum litteris smaltatis ante pectus. » Vidimus et alium an. 1483 ult. Septemb. factum, cum consignarentur modo depositi restituendi reliquie et alia pretiosa cimelia a canonicis Aquileiensibus, syndicis Civitatis Austriæ, qui « imposita super suam carrucam conduxerunt in suam civitatem » ut in eo dicitur. In eo tamen mentio capitis sancti Paulini non facta, sicuti nec sanctorum Laurentii et Sigismundi, ut in anno 1409 facta fuit, indicat, tunc hæc capita sanctorum (quo casu, Deus scit) non exstitisse, et ideo anno 1494 alia capita, et præsertim sancti Paulini fieri decretum fuit. In præsentiarum Sigismundi et Laurentii insunt capita argentea Aquileiæ. Non autem Paulini.

VIII. Postrema vero reliquiarum sancti Paulini repositionis historia est huiusmodi. Ab anno 1716 quo ab altari majori remota fuit, capsula lapidea superius descripta, in qua Paulini ossa quiescebant, locata jacuit; sed tamen tanquam in loco non suo, et (ut dicunt) provisionis modo, in altare sancti Donati martyris (sacellum est ad dexteram chori, prope sacrarium, vulgo *sacristiam*) donec locum decentiorem nancisceretur. Delectum fuit quod sub choro est sacellum, Pietatis dictum, et Confessionem si appellas, veteri nomenclaturæ te conformabis. Ergo interventu plurium canonicorum, et D. Laurentii a Turre decani capituli, una cum Ignatio Scuffonio, Francisco Fana chirurgis, et Hieronymo Zanuttino medico, sub vespera diei vigesimæ sextæ Januarii hujus anni 1754 denuo recognita capsula et aperta fuit, inventaque ossium corporis major et nobilior pars, videlicet cranium non quidem integrum, nam pars asservabatur antea, et nunc quoque est in vasi vitreo facilioris ostensionis gratia; mandibula superior et inferior, dentibus viginti quatuor instructa; vertebrarum dorsi bona pars; ossa coxendicum, crurium, tibiarumque, præter alia ossium minutiorum fragmenta. Optabam huic detectioni interesse, et rogaveram moneri. Sed nescio quo fato, nec monitus fui, nec etsi pridie indictæ repositionis adfuissem, videre quid licuit: nam statim ac ossa recognita fuerunt, et per notarium Joannem Baptistam Pistachium, publicum detectionis signatum documentum fuit, denuo reposita in eadem, qua prius jacuerant, urna lapidea, fuerunt et illico collocata in capsula alia ferrea, et hæc in altari sacelli sub choro (ut dictum est) malitè illinita, muroque a tergo firmata fuit, inserto in ea postica parte lapide, qui alias videbatur in pavimento navis ad meridiem basilicæ inter cæteros, qui velut

A fascia intersecabant aream templi, illi ex aliquo digniori loco quondam imperitia artificum cum communioribus lapidibus interpositus. Forte antiquiori urnæ Paulini fuerat aptatus, nam sic inscribitur: T PAULINUS PATRIÆ et olim legendum, utpote inscriptio tumuli: *Hic requiescit* vel *jacet* PAULINUS PATRIARCHA, fracto lapide post *requiesci*, vel *jace*: superest enim T. Quæ inscriptio in causa fuit, ut lapis a tergo depositi in muro insereretur. Sperabam, inquam, ossium detectioni et recognitioni interesse, sed mea spe frustratus, quæ adnoto, ab astantibus collegi. Ergo in crastinum cæterarum plurium sanctorum reliquiarum repositio in eundem sacelli locum destinata est. Die autem vigesima octava mensis Januarii, qua die officium sancti Paulini (translatum ob concurrentiam B quintæ diei octavæ Epiphaniæ ab undecima Januarii) solet Ecclesia Civitatis quotannis celebrare, feria quinta post Dominicam tertiam ab Epiphania, cantata tertia, instituitur processio et reliquiarum translatio. Post cantores, qui indesinenter laudes sanctorum, hymnosque canebant, procedebant canonici, singuli aliquod vas reliquiarum ferentes; post quos decanus caput sancti Donati deferens, diaconus sancti Paulini fragmentum cranii, et subdiaconus alterius Sancti reliquiam portantes, pluviali et dalmatica, tunicellave respective induti, sub baldachino, præcedentibus thuriferariis, antecuntibus et subeuntibus funalibus et intorticiis, subsequentem etiam magistratu civitatis, et nobili viro Laurentio Orio, pro serenissimo Venetiarum dominio provisore, rubra veste (quam *ducalem* vulgo appellant) induto, a sacrario procedentes, circumeundo ambitum interiorem ecclesiæ, ad sacellum sub ara maxima descenderunt. [iii] Reliquiis in armario ad caput sacelli post altare repositis, quæ sancti Paulini erat, in altare tunc fuit exposita, reponenda deinde peracto sacro cum cæteris. A domino decano missa sollemnis celebrata fuit: qua completa, locus datus nobis fuit in cornu epistolæ ad orationem habendam, quam hic habebis inferius.

IX. Placet interim exscribere documentum detectionis, recognitionis, et repositionis reliquiarum sancti Paulini, et producere ea vulgari lingua, qua proditum fuit, quod est huiusmodi:

Nel nome di nostro Signore. L'anno della santissima sua natività 1754, indizione XII, giorno di martedì 26 Genaro, fatto in Cividale del Friuli nel duomo, a' piedi della mensa dell'altare della cappella di san Donato, alla presenza, etc. Ore

Essendo che con definizione 17 del corrente Genaro sia stato preso nel reverendissimo capitolo di questa città di levar l'urna, in cui sta inchiuso il corpo di san Paolino, ed in ora riposta sopra il suddetto ven. altare di san Donato, e la cassa collocare con decente forma, cioè in altra cassa di ferro adornata, dorata, in faccia segnata con crocetta perforata, con iscrizione: CORPUS SANCTI PAULINI PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS, e ben munita con serratura e chiave, e quella pure (come si è detto) riporre sotto la mensa del ven. altare di nuovo eretto sotto il coro, intitolato Della Pietà: e per-

cio radunati qui a tal effetto i magnifici e reverendissimi signori Lorenzo del Torre decano, Vincenzo Silani, Carlo Boiuni, Luca de' Massotti, ed Andrea Foramitti teologo, e tutti canonici di questa insigne collegiata, deputati specialmente all'effettuazione sopraddetta, come in detta definizione 17 corrente, alla quale, etc. Quali eseguendo l'ordine di far collocare l'urna sopraddetta nelle forme disposte, come sopra; fu la stessa levata dalla mensa di detto altare di san Donato, e posta a' piedi di detta mensa fu ritrovata un'urna di pietra viva, bianca, di lunghezza di piedi 2, oncie 4, larga piedi 1, oncie 5, ed alta piedi 1, con portella sive coperto, ovato in sommità, e prefilata nel resto, chiusa da due arpe di ferro con due forti lurchetti, ed esaminata in fianco a detto coperto fu osservata una picciola crocetta lunga oncie 1, ed alla parte estrema, che corrisponde all'ovato, una croce lavorata a corda, alta oncie 8 e mezza, e stessamente larga. Qual urna aperta da Monsignor decano, sempre vestito con cotta, cioè aperti li due lurchetti, e poscia levato il coperto coll'intervento delli sunnominati magnifici e reverendissimi sigg. canonici deputati, ed alla presenza degl'infrascritti testimonj, nec non assistendo ivi il molto reverendo D. Domenico Franchini vicecancelliere capitolare allo spirituale, e lo sp. signor Candido Candido cancelliere capitolare al temporale, tutti assistendo alla revisione sive inventario delle sacre ossa con due torcie accese, esaminati dall'eccellentissimo signor dottor Girolamo Zanottini medico fisico, con gli eccellenti signori Ignazio Scuffonio e Francesco Fana chirurghi professori in questa città, narrarono ed esposero, ritrovarsi in essa urna le seguenti ossa: cioè la fronte in parte glabra; parte della calvaria con la sottura sagittale; l'osso petroso vicino all'orecchio, col naso, con la mandibola superiore con nove denti, parte molari e parte incisori; maggior parte della mandibola inferiore con otto denti, tre incisori ed il resto molari; altro pezzetto di mandibola superiore con tre molari; altra simile con altri tre denti molari; altro pezzetto d'osso petroso; cinque vertebre del collo con l'atlante; un dente occhiale; una vertebra del dorso; tutto l'osso dello sterno; una clavicola intiera, e parte altro pezzetto di clavicola; la cresta dell'osso ileon con altri ossi adiacenti; i due cubiti intieri, cubito e radio di tutte due le parti della gran mano; li due femori, e fibia, e fibola de' gran piedi, ed altre paricelle d'ossa, che non si possono rilevare.

Il che avuto e rilevato, fu di nuovo da detto Monsignor decano, coll'intervento de' sunnominati signori canonici, presenti essi signori vicecancelliere, e cancelliere, e testimonj, rinchiusa l'urna con due lurchetti laterali, uno per parte, ed apposta la calce alle fessure attorno esso coperto, e poi con devozione levata da uomini, fu portata sotto il coro, e riposta essa urna nella cassa di ferro come avanti descritta, serrata con serratura e chiave, e questa rimessa nel corpo della mensa del detto altare, intitolato Della B. V. di Pietà, riponendovi appesa a detta cassa di ferro una scatola

A piaci (così) di latta, con entro una scrittura scritta dal magnifico e reverendissimo canonico Giulio Pisenti di questa città, sotto il dì 29 Settembre 1753, che narra quanto gli è occorso di vedere nel 1716, quando fu ritrovata detta urna di pietra nella mensa dell'altare maggiore. Altro foglio autentico del 17 Dicembre 1753 d'esame assunto dal signor Pietro Checcia, figliuolo del quondam signor Giannantonio de Vico, con sua legalità de' 22 detto. La definizione preallegata di questo reverendissimo capitolo de' 17 corrente rogato in atti di me nodaro, il tutto in autentica forma con sua legalità, che ogni cosa sarà unito anco al presente, chiudendo poscia il coperto di detta cassa di ferro con due suste forti, e poscia con chiave, quale con l'altre due de' lurchetti rimasero nelle mani d'esso sig. decano, rilasciandosi l'ordine di subito fare il muro alla detta mensa alla parte posteriore, ad perpetuam custodiam.

Presenti per testimonj alle cose tutte premesse gl'illustrissimi signori Brandis de' Brandis, illustrissimo signor Livio Carlo, Fabio d'Attimis figliuolo dell'illustrissimo signor Giovanni, il reverendo dottor Antonio Stradiotti quondam domino Bartolommeo, molto reverendo D. Giulio Trivisano mansionario di questa insigne collegiata, eccellentissimo signor dottor Gian Giorolamo Grudena q. D. Giovambatista, monsignor Antonio Provisano q. Vincenzo, monsignor Carlo Braga q. Pietro, Francesco, Antonio, e Giuseppe fratelli Cocceani, figliuoli di maestro Domenico, maestro Paolo Zanottino q. Domenico, maestro Andrea Rampone q. Simeone, messer Filippo Artesano q. Giovambatista, maestro Giacomo Dussolino figliuolo di Leonardo, Gian Maria Zuliano figliuolo di Giovambatista, Pietro Cepellotto q. Bartolommeo, maestro Giovambatista Vicenzuto, detto Casalotto, q. Antonio, tutti di questa città; e maestro Filippo Lanteriis q. Zuanne d'Udine, di presente in questa città.

Ommesse le carte di sopra citate, e poste nella cassa di ferro appresso l'urna, nella scatola di latta, etc.

Ex actis suis Joannes Baptista Pistachi civis pullicus Veneta auctoritate, ac collegiatus civitatis Fori Julii notarius, sic requisitus fideliter rogavit, pullicavit et extraxit, seque in fidem manu propria subscripsit. L. D. O. M.

D X. Ne quid tandem desit, lector optime, quod ad Paulinum spectans alio petere cogaris, subdam hic binas inscriptiones, eam scilicet quam olim, et eam quam nunc sub Paulini effigie in aula patriarchali Utinensi conspicuas legimus. Vetus est hujusmodi:

[liii] SANCTI PAULINI

PRÆCLARA GESTA TAM MULTA EXSTITERUNT
UT AQUILEIENSIS ECCLESIA PRÆTER DISCIPLINAM
DEBEAT SUAM PRÆCIPUE AMPLI TUDINEM
ILLIUS APUD CAROLUM IMPERATOREM
AUCTORITATI.

Nova vero, que cum restauraretur aula palatii, et recentes icones efformarentur, a tunc prefecto bibliothecæ patriarchali, publico perennique commodo a Dionysio Delphino patriarcha munificentis-

sino exstructæ, Bernardino Angelo Serli, nunc Utinensi collegiatæ insignis canonico proposita fuit, talis est:

SANCTUS PAULINUS SUB ADRIANO I
CONTRA HÆRESIM FELICIS ET ELIPANDI
CONCILIIUM FOROJULIENSE CELEBRAVIT
IN FRANCOFORDIENSI LIBELLUM OBTULIT
SUAQUE APUD CAROLUM MAGNUM AUCTORITATE
DISCIPLINA PROVINCIAM
AMPLITUDINE AQUILEIENSEM ECCLESIAM
DECORAVIT.

Imagines, sub quibus epigraphæ hujusmodi scriptæ, ut arbitrarias, omisimus. Producimus autem, et in fronte voluminis istius locamus illam, quam etsi forte et ipsa pro libito effingentis facta fuit, attamen vetustate sibi patrocinante, quippe efformatam exeunte XII, vel incunte sæculo XIII, sicuti propiorem ætati Paulini, ita verisimiliorem archetypo recentioribus cunctis arbitrati sumus. Hæc ex tabula argentea et inaurata, in qua varias sanctorum, præsertim Aquileiensis et Civitatensis ecclesiæ, iconas Peregrinus secundus patriarcha cælare fecerat, et ecclesiæ civitatis Austriæ quam ipse refecerat, dono dederat, desumpta est. Ejus tabulæ meminerunt chroniæ Foro julienses editæ et manuscriptæ, de Peregrino verba facientes, et inter cæteras quam habet in Anecdotis suis tom. IV Muratorius in Peregrino III (aliis, et verius II) sic habet: «Iste (Peregrinus) reedificavit ecclesiam Civitatis Austriæ, quæ cum omnibus libris et thesauris exusta fuit, fecitque in ea tabulam argenteam.» Alia manuscripta sic: «Fecit tabulam argenteam valde pulchram in dicta ecclesia.» Hæc illa tabula est, quæ nunc in altari majori locata cernitur, estque altitudinis, seu longitudinis pedum 3, unc. 6, latitudinis vero pedum 6, sub qua se ipsum Peregrinus imprimi curavit, genu flexo Virginem matrem, quæ medium et principem locum tenet, adorantem, cum hac circumscripta epigraphæ et precatiuncula: *Sacerdos* (vel potius legendum *Secundus*) *Peregrinus patriarcha: Mater Dei,*

miserere mei. In superiori tabulæ parte (quam dicent Latini cum Vitruvio *xophorum*, Italis *fregio della cornice*) sunt hi versus:

MATER. SUME. DEI. DEUS. HUIUS. MATERIEI
PRÆSTANS. PLACATA. PEREGRINO. REGNA. BEATA.
HOC. QUI. DEVOTE. CURAVIT. OPUS. FORE. PRO. TE.
EXORA. REGEM. FIRMAM. CONSCRIBERE. LEGEM.
NE. QUIS. FUSCARE. VELIT. HOC. VEL. CONTAMINARE.
In inferiori vero parte hi, qui sequuntur:
AD. LAUDEM. CHRISTI. SEDI. SEMPER. INHÆREAT. ISTI.
ARÆ. SUBLIMI. FIANT. ET. IN. ÆTHERE. PRIMI.
HÆC. QUIBUS. EST. CURA. QUO. PERSTET. TABULA. PURA.
AST. VIOLATORES. HEREBI. SINE. FINE. DOLORES
FRIGORE. VIBRANTE. PATIANTUR.

Nunc quidem, argentea lamina detrita et disrupta, desunt hæc verba in primo et in altero versu, videlicet AD. CHRISTI. ET. FIANT. Sed ex chartario capituli ejusdem ecclesiæ, ubi inscriptio asservabatur, rimas supplevimus. Ex hac igitur tabula, in cujus sinistra inferiori area Paulinus noster conspicitur, effigiem ipsius educimus. Nec sit qui dubitet alius Paulini quam Aquileiensis esse imaginem: nam præter apostolos quosdam, et martyres confessores nonnullos, qui generali pietate in ecclesia Dei coluntur, reliqui sunt Aquileiensis ecclesiæ et Foro juliensis omnino proprii (ut sanctus Donatus, cujus reliquiæ in ecclesia Civitatensi asservantur; sanctus Quirinus, cujus reliquiæ Aquileiæ quiescunt; sancti Hermagoras, Fortunatus, Helavus, Aquileienses præsules) ut nihil dubii supersit, quin sanctus Paulinus patriarcha noster, et non alius sit, qui hic effingitur. Ut autem clarius tabulæ ideam efformes, et collocationem imaginum in eadem contentarum concipias; accipe idolum ab hoc schemate, quod solerti diligentia ab autographo extraxit una mecum Henricus Palladius consobrinus meus, cujus quoque ope imago sancti Paulini in fronte hujus voluminis ab ipso hinc delineata prodit (a), ad hoc dedita opera novissime Forumjulium itinere alio instituto, et ex nominibus locum sanctorum comprehendens.

(a) Vide hanc imaginem, pag. seq.

[liv] ORATIO HABITA V KAL. FEBR. 1734

IN REPOSITIONE SOLEMNI RELIQUIARUM SANCTI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

In sacello sub choro basilicæ majoris civitatis Austriae.

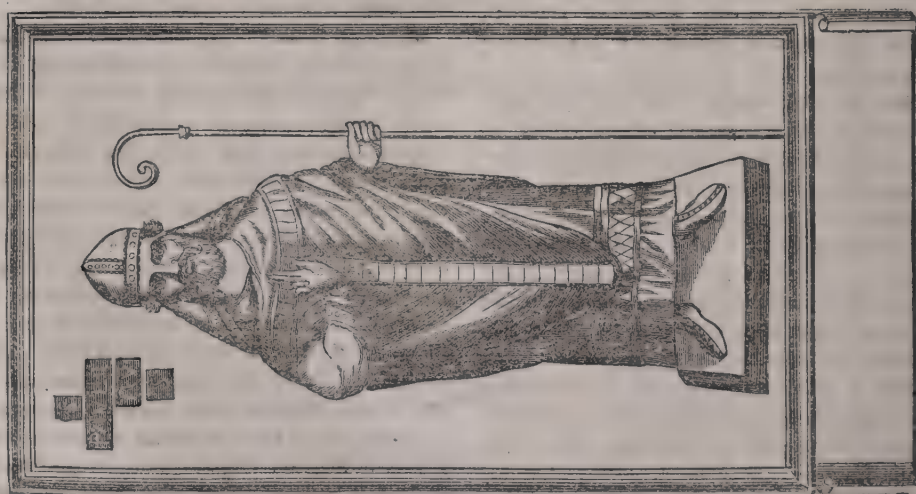
I. Quam læta dies hæc, N. N. quam boni ominis, quam jucunda, quæ post tot sæculorum evolutas periodos, inclyti confessoris Dei, eximii doctoris fidei, et præstantissimi patriarchæ sanctæ nostræ Aquileiensi ecclesiæ pretiosas sacri corporis reliquias ostendit, et sub oculos promit venerandas! Alna dies, et candidiori præ cæteris vitæ nostræ calculo consi-gnanda, cui nos reservavit Dei optimi maximi benigna providentia, ut cujus sapientia edocti fuera-mus, cujus præceptis imbuti, cujus prædicatione in-structi, organum ipsius sapientiæ, corpus (inquam) ejus intueremur letabundi, et gestientes gaudio sus-ciperemus, amplecteremur, oscularemur. Quis enim grati animi sensibus adeo est destitutus, ut memo-rans sancti patris nostri Paulini ingentia facta, exant-latos labores percurrans, eximia scripta revolvens, quibus nedum provinciam nostram, sed orbem pene universum illustravit, non subita commoveatur læ-titia, dum hodierna luce lipsana ejus et cineres reve-rendos, ab injuria temporum vindicatos, postque tot annorum centurias supersites, coram positos prospicit et contemplatur? Ego enim ille non sum, quem hæc non tangerent: quinimo dum præterita mente re-volve, et præsentia oculis aspicio, me ferme extra me ipsum elatum sentio, cor lætitia subsultat, et quadam exstasi jactatus ad audendum supra vires me raptum cognosco. Quod præsentis temporis ratio postulat, et diæi celebritas requirit, orationis offi-cium libens assumo: muneri, fateor, viribus impar, et non pro dignitate rei verba factururus. Sed vos pro humanitate vestra veniam dabitis oratori exultatione exultanti, si extra oleas quandoque excurreret, et scopum adeo supra se positum, etsi jaculum diri-gat, non contingat.

II. Hæc est, etsi vicaria, a illa dies, quæ anno octingentesimo quarto reparatæ nostræ salutis ad superos transitu Paulini decorata, natalem ejus quo-tannis anniversaria memoria reducens, nobis cele-briori officio est veneranda. Quam ergo opportune, quam sapienter sanxisti, o celeberrima Foro-Julien-sis ecclesia, cum illam ipsam, quæ cum intulit cælo, solemnî repositioni corporis ejus dicares, ut qua spiritus æterna inter cœlites pace potitus est, ossa quoque ejus requiem, ad finem usque mundi duraturam, in gremio tuo invenirent. Ea enim sem-per fuit nationum omnium non omnino ab humani-tatis legibus abhorrentium consuetudo, suorum vita functorum manibus, castis officiis, et supremis (ut vocabant) muneribus parentare, eo celebrius, quo illustrior vita, vel charior eorum exstitit conversa-

tio. Nam cum mors sit ultima linea rerum, nihilque nobis cum e vita sublati commune amplius sit, sal-tem quod extrema vice futurum erat superstitum erga eos officium pietatis, ut nobilius, ut solemnius haberetur, pia humanitatis lege sancte est institu-tum. Non patitur eruditio vestra, ut exemplis doceamini, qua funeris pompa, qua exsequiarum magni-ficentia, qua rituum ceremoniarumque varietate an-tiqui vel ethnici justa suis persolverint, apotheosi quandoque, et inter divos publica translatione pa-rentalia sua coronantes. Quæ cum vos non lateant, fateamini necesse est, boni genii ope nobiscum ac-tum fuisse, ut sanctum Paulinum jam nongentis, et quod excurrit, annis e terrenis exemptum, nova fu-neris ne dicam an triumphi potius pompa, rediviva celebritate prosequeremur, et solemnî hodiernæ re-positioni honorandi pignoris, recenti conditorio col-locati astaremus. Sed ut hujusmodi officio partes suæ ex æquo responderent, non deesse debuisset, qui virum pro rostris saltem utcumque laudaret. Quam provinciam peculiari in sanctissimum præsu-lem latus devotione suscipiens, eo in trivio, quo constitutum laudantem consimili eventu Ignatium Antiochenum patriarcham se fatebatur Chrysosto-mus, me positum quoque deprehendo. (Prius ne il-lum (dicebat, Orat. in S. Ignat. mart. tom. V) lau-dabimus martyrem, an apostolum, an episcopum? Triplicem enim, imo vero multiplicem coronam gratiæ Spiritus contextit, qua sanctum illius caput redimivit... Ac principio, si vobis placet, ab episco-patus laudibus incipiamus.) Hæc Chrysostomus, viam nobis sternens ad præconium Paulini.

III. Post humaniorum litterarum professionem laude et præmio, collatione Laberianæ villæ, a Caroli Magni æquissimi litteratorum æstimatoris munifi-centia remuneratam, ad patriarchales infulas eo auspice assumitur. Quo studio, qua vigilantia mu-neris sui partes impleverit, non est quod compro-bando vos multis detineam. Sufficit enim vel per transennam concilia, quibus interfuit, advertere, ut zelus illius, doctrina, robur animi vere episcopalis innotescat. Ferme nullum eorum temporum inter multiplicia a Carolo coacta invenitur, in quo Pau-lini præsentia fuisset desideranda; quinimo ubique primas habuisse, si non semper jure dignitatis, me-rito tamen doctrinæ. Hæc enituit in Ratisponensi conventu, hæc in Francofordienti, utrobique in causa Felicis et Elipandi Hispanorum episcoporum, male de Christi persona sentientium quos ore tenus et luculentissimis scriptis confecit, contrivit, dispersit.

• Vide quæ diximus n. 8 hic supra de translatione officii et festi sancti Paulini.

De illa autem synodo quam Altini habuit, vel de ea quam in suo percharo Foro-Julio collegit, quid dicam? cum et epistola ex illa data, et canones ex hac prolati, quot periodos habent tot virtutis doctrinaeque ejus testes prodant, ut spiritum Paulini ipsa mera lectio demonstret? In his enim elucet ecclesiasticae disciplinae reparandae sedula cura, immunitatis ecclesiis servandae ardens vigor, festorum dierum religionis custodiendae ingens studium, matrimoniorum honestatis, ascetiorum virginum decoris, templorum reverentiae tuendae vel restituendae robur invictum, diligentia indefessa, zelus acer, et, ut verbis utar Scripturae, *ne dum comedens, devorans.*

IV. Forma factus gregis ex animo, quos sanctissimis institutis vel praedicationibus imbuerat, exemplo in via Dei praebat; ut vel silente ipso, virtutibus suis conversationeque morigera, quid fugere, quid tenere haberet subditus grex, vita pastoris ostenderet. [Iv] Is ille erat episcopus, quem Paulus Timotheo (I Tim. v) vel Tito (Tit. iii) scribens desiderabat, et graphice depingebat, *sine crimine, irreprehensibilem, benignum, prudentem, sanctum, justum; amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Quod praestitisse Paulinum, ut pateat, non vacat per singulas virtutes ejus excurrere. Satis sit advertere, quam mordicus amplexus sit fidelem sermonem doctrinae incarnati Verbi Dei, ut potens fuerit sua synodo Foro-Julienensi exhortari suos in doctrina sana, et Hispanos qui contradicebant, arguere. Ceteras autem virtutes ejus liceat tantummodo delibare ex pauculis verbis amici ejus, quibus encomia praecipua complectitur. Is est beatus Alcuinus, cujus pietas et doctrina commendabilem praepriis fecerant, nedum in aula Caroli Magni, sed toto orbe Christiano, ut laudari a laudato viro digna Paulino laus habeatur. « Tuum sanctissimum cor (sic Paulinum quandoque scribendo alloquebatur, epist. 62) terra est repromissionis, sapientiae melle manans, et suavissimae charitatis luce redundans, in qua verus et gloriosus Salomon virtutum gemmis, templum pulchrae habitationis, suae majestati construxit. Ibi arca sapientiae et duorum tabulae testamentorum; et haec omnia cherubin in multitudine tegunt scientiae. Quid in tam affluenti tui cordis thesauro non invenitur, cujus habitator ille agnoscitur esse, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. » Et alibi Henrico nostratum duci, pietatis scribens documenta, ait se a prolixiori descriptione calammum temperare, et monitis ulterioribus parcere, cum oculis suis haurire Paulini posset exempla, et auribus verba percipere, omnibus a se tradendis praecipis efficaciora. « Plura tibi (dicebat epist. 94), vir venerande, de Christianae pietatis observatione forte scripsissem, si tibi doctor egregius, et pius caelestis vitae praceptor Paulinus meus praesto non esset, de cujus corde emanat fons viventis aquae in vitam salientis

aeternam. Illum habes tibi salutis aeternae conciliatorem. »

V. Verum quem sibi Aquileiensis Ecclesia in episcopali munere pontificem optimum senserat, alienae provinciae apostolum indefatigabilem agnoverunt. Non hic in scenam produco Paulinum in Germaniae Galliarumque frequenti conventu cum hostibus fidei in arenam descendantem, ut coronam apostolatus ejus ex protritibus haeresibus consertam recenseam. Haereticos confundere et prosternere doctoris est; ethnicos ad cognitionem fidei traducere et doctoris et apostoli. Insignia apostolatus Paulini, sunt Carinthiae, sunt Hungariae nationes, cujus ope lux evangelii hisce provinciis, qua extincta, qua nondum accensa, vel refulsit, vel affulsit. Non inficias eo, ante tempora Paulini evangelium Carinthiae populis innotuisse; sed temporum injuria morum barbaries ita erat restituta, ut nova missio discipulorum Domini, et recentes apostoli ad eorum conversionem Paulini aetate affatim necessarii viderentur. Zelo dilatandae fidei succensus Paulinus sibi Spartam hanc ornandam suscepit eo libentius, quo Carinthia tanquam membrum corpori, dioecesi Aquileiensi a priscis temporibus accensebatur. Apostolico in munere tantopere et tanto tempore desudavit, quousque praesuli Juvaviensi in archiepiscopum recens evecto, neometropoli Salisburgensi Ecclesiae Carantana neophyta gens ascriberetur. Non aegre tulit distractionem provinciae suae, pacis studiosissimus Paulinus, qui omnem spiritum laudare Dominum probaverat, et sibi desudatum apostolicum decus eripere neminem posse confidebat. Ex eo tempore limitibus positis ad Dravum fluvium, qui usque nunc servantur, assignata trans amnem Carantana terra Salisburgensi metropolitae, caetera cis Dravum campus fuit, quem deinceps Paulini apostolatus excoluit, et patriarchis Aquileiensibus in tutelam et curam remansit.

VI. Ad Avaros etiam Ecclesiae Dei adjungendos sedulam navavit operam, quos armis Caroli devictos, et Henrici ducis Foro-Julienensis, Paulini amicissimi, copiis non una clade subactos novum suscepisse apostolum subindicat Alcuinus, cum scribens Paulino de victoria Avarica, et de conversione illarum gentium tentanda, sic verba faciat (Epist. 112): « Quam plurimorum in te, pater optime, oculi respiciunt, quid vestra veneranda sanctitas facere velit; quia et vicinitas locorum tibi competit, et sapientiae decus suppetit, et auctoritatis excellentia tibi appetit, et cuncta conveniunt, quae tali operi necessaria esse videntur. » Hoc autem erat equo calcaria subdere, et stimulis agitare currentem. Postulaverant dynastae Hungarorum, sibi viam sterni sacerdotum missione ad fidem complectendam, quorum caput, et (ut loquitur Scriptura) ipse dux verbi factus, regiones illas penetravit ingenti animarum lucro, et Ecclesiae cui studebat dilatandae profectu. Sic nobis temporum malignitas non invidisset clariora ejus apostolatus monumenta, ut vidissemus eum idola subvertere, fana destruere, lucos evellere superstitionis. Hinc populo verba facere,

illinc neophytos instruere, qua catechesibus rudes excolere, qua sacris lustralibus undis catechumenos abluere, qua renatos ex aqua et Spiritu sancto manuum impositione confirmare, exstruere templa, erigere altaria, sacerdotes constituere; ut non temere, sed vere, et minus adhuc vero locutum haberemus, qui (*P. Bombardus S. J. in Topograph. Hungariæ*) inter Pannoniæ primos apostolos Paulinum recensuit.

VII. Ad episcopale decus, ad apostolatus gloriam, martyrii tandem coronam adjunxisse Paulinum levi negotio sibi suadere poterit, quicumque rationem martyrii optime noverit, et gesta Paulini intimius perspexerit. Non semper sanguine sunt decorata martyria, et quamplures inter martyres veneratur Ecclesia, quorum mors non fuit errore consignata. Ut quis in censu martyrum computetur, satis est si fidei causa ab hostibus fidei ea qualiacunque pœnaliter perpressus sit, quæ et odium fidei in illatore et zelum in patiente demerent. Sic in albo martyrum Pontianum, Marcellum, Joannem, Silverium, Martinum pontifices Romanos, Eusebium Vercellensem, Felicem Nolanum, et plurimos alios repositos veneramus, quorum vitam gladius persecutoris non abstulit; palmam tamen martyrii non amiserunt (uti dicitur de Turonensi episcopo Martino) quia quantum in eis fuit, vitam in discrimine posuerunt pro fide, et quantum fuit in hoste, nec odium defuit, nec violentia, quin mors pro fide subsequeretur. Sed aliter actum, ejus tantummodo providentia, qui sibi quandoque complacens in animi suorum præparatione votum requirit, non exitum; et præveniens eos in benedictionibus dulcedinis, ponit in capite eorum coronam de lapide pretioso martyrii. Quanto igitur jure, quantoque merito inter martyres locum habere Paulinus debet, qui in prædicatione evangelii ne dum tot labores subierit, sed tot pericula offenderit, tot pœnas pertulerit, tot injurias voraverit? Fœdifragi Avaræ quam fidem amplexi fuerant, tandem aliquando ejurarunt; Deoque et Carolo repetita apostasia rebelles, quos primum ut apostolos susceperant, uti martyres contumeliis pœnisque affectos eiecere. Si martyrem non facit pœna, sed causa, ex mente Augustini (*Epist. 89, n. 2, et Epist. 204, n. 4, edit. noriss.*) non est quod remoretur martyrem dicere Paulinum, cui nec causa defuit, nec pœna. Imo si ex Cypriani (*Lib. II de Mortalitate*) sententia martyrium vel mente conceptum coronatur, quomodo non martyris corona dignus habebitur Paulinus, qui nedum voto et ardore animi, sed revera et de facto martyrium arcescebat, et manibus ferme complectebatur? Sit venia hac vice profano verbo,

Et, si fata fuissent,
Ut caderet, meruisse manu.
(*Æneid. II, v. 435.*)

[*lvi*] Hinc, ut verum fatear, nimium remisse et modestiori quam par erat laude, biographus quidam de eo scripsit (*Ferrarius in Catal. SS. Italiæ*): « Martyrii cupidus fuit, licet voti compos non fuit; multas

A nihilominus a barbaris perpressus est injurias et molestias. » Quomodo enim, saltem ex parte, optati martyrii compos non fuit, quem a barbaris in odium fidei molestias et injurias perpressum fuisse ultro citroque fatetur?

VIII. Ergo cum Paulino nec episcopatus gloriam, nec apostolatus insignia, nec martyrii coronam defuisse, saltem summam ostensum sit, nunc ad vos mea se vertit oratio, qui tanto pignore decoramini. En tibi, o Domini sacerdotum electa manus, venerandos cines episcopi vigilantissimi, apostoli ferventissimi, martyris re et voto ardentissimi, quos æterni Patris providentia tuæ fidei commisit. Depositum custodi, et hic ubi est thesaurus tuus, sit et cor tuum. Lætari præ cæteris, amplissimæ hujus provincie Foro-Julienensis Ecclesia, jure potes optimo; quæ cum spiritu Paulini quondam cum cæteris vivificareris, nunc præ cæteris corpore ejus potiris. In tuere artum ejus, et quæ membrorum supersunt; et misto stupori gaudio exultans exclama: Hic ille est, quem commendabant pontifices, quem venerabantur reges. a cujus ore aula pendebat Magni Caroli, cujus monita suscipiebat Germania, cujus sententias complectebatur Gallia, cujus mentem sequebantur concilia, cujus doctrinam, auctoritatem, sanctitatem stupebant, pavebant, colebant principes, populi, nationes. Os aureum illud est, cujus eloquium cetonabat in synodis, cujus lingua interpret veritatis æternæ legitima habebatur. Manus, illæ sunt manus, cujus articulos scribentes hæresis horret at Hispana, cujus efformatos apices cœu fulmina nationes illæ, etsi a nostris adeo dissitæ, formidabant. Quam speciosi pedes evangelizantis pacem, evangelizantis bona Carantanis et Avaris regionibus, per quas excurrebant quidem ad lucra animarum, dum viveret; sed quasi sibi præcepisset creator omnium, qui requieverat in tabernaculo cordis ejus, in hac ecclesia inhabitare, et in electis suis hujus populi mittere radices; hic firmatus est, et in civitate sanctificata similiter requievit, et radicavit in populo honorificato, donec spiritu ab humanis exemplo in plenitudine sanctorum fieret detentio ejus. Gratulamini igitur vobiscum, o vos qui nunc etiam adoratis in loco, ubi steterunt pedes ejus, quibus apprime convenit, quod dicebat Chrysostomus Antiochenis suis, suscipientibus Ignatii eorum quondam episcopi ossa Roma relata Antiochiam: « Roma (dicebat ille, *Hom. de S. Ignat. supra cit.*) stillantem illius sanguinem excepit. » Et ego dico: Gallia, Germania, Carinthia illius sudores, et forte Hungaria eam sudoribus sanguinem excepit. « Vos autem reliquias ejus suscepistis; vos illius episcopatu gavisi estis. Illi apostolatu et martyrio sunt lætati. Certantem illi, et vincentem, ac coronatum conspexerunt; vos perpetuo illum possidetis. Exiguam ad tempus cum vobis ademit Deus; sed majore cum gratia restituit. Emisistis episcopum; et apostolum et martyrem recepistis. » Sic Antiochensibus Chrysostomus, sic ego vobis, quibus hæc pignora sunt credita, apud quos sunt deposita, et

hodie exposita. O igitur, Ecclesia Forojuliensis, depositum tuum custodi!

IX. Custodi, inquam, illud, a quo custodiris: nam si vel mortuis sepulturam apud confessorum fidei et Christi martyrum sarcophagos nancisci, prodesse posse non negat Augustinus (Lib. De cura pro mortuis) quid praesidii, quid tutelae non tibi praesumere poteris ab eo, apud cujus cineres vigilas, oras, meditaris, psallis? Qui enim fieri poterit, ut non de caelo tibi prospiciat, cui sic prospicis; non tueatur, quem sic tueris; non custodiat quem sic custodis? Crede, nec dubita, Paulinum tuum tibi studiosas rependere curas, et vicaria sollicitudine quem servas servare. Quia nemo carnem suam odio habet; diligit adhuc Paulini spiritus has carnis suae apud te depositas reliquias, quondam vas Spiritus sancti in eo inhabitantis. Ergo et te, quae eas conservas, non diligere non potest; nec ad eas se convertere, quin ad te, in cujus sunt manu, non convertatur. Haec itaque est tuae galeae salutis, hoc scutum, hoc ancile tuum, quo defenderis, quo protegeris, quo fulcris.

X. Ergo, pater optime, et sanctissime cultor agri Dominici Aquileiensi, respice de caelo, et vide, et visita vineam istam, et perfice eam (Psal. LXXIX, 15 et seqq.), quam plantavit dextera tua, quam sudoribus rigasti, quam doctrinis coluisti, quam sanctionibus putasti, quam igne zeli et charitatis fovisti. Tu, ceu agricola ille evangelicus (Matth. xxv) septem ei circumdediti, cum haereses ne in eam irruerent, scriptis tuis praemunisti. Turrin in medio ejus aedificasti, cum patriarchalem sedem, tua ope privilegiis compluribus a magno rege et imperatore Carolo donatam, ad vere turritam celsitudinem evexisti. Torcular in ea fodisti, cum celeberrimam illam tuam synodum Forojuliensem habuisti, in qua vna purioris doctrinae et acrioris disciplinae tuis canonibus expressa adhuc in dies nostros cum letitia cordis hauriuntur, quo vino torcularia, id est posteriora

A tuum inimitantia concilia, redundarunt. Eam ergo quam sic plantavit in terris dextera tua, de caelo perfice intercessionem et suffragiis. *Respice*, quia episcopus: *vide*, quia pater: *visita*, quia pastor, *perfice*, quia sanctus.

XI. Sed ut eam, quam respicis, vides, visitas vineam tua dextera plantatam, perfectam habeas, fiat manus tua super virum dexterae tuae, super illum, inquam, virum, qui non tam est sedis quam zeli, non tam dignitatis, quam virtutis tuae haeres non degener, *Dionysium Delphinum* patriarcham, qui vineam tuam dilectam non absimili vigilantia respicit, ut episcopus; amore videt, ut pater; sollicitudine visitat, ut pastor; et non impari studio perficere contendit, quia ad sanctitatem tui successore dignam aspirat. Is est vere vir dexterae tuae, quia ipso operante ita te operari credas, ut te in eo ferme redivium conspicias. *Fiat ergo manus tua super virum dexterae tuae, et super filium hominis, quem confirmasti tibi*, quia pro te, et loco tui operatur. Ego quidem non ambigo, te (cui tantopere cordi fuit et est vinea Aquileiensi Ecclesiae) intercedente datum, et diutino episcopatu confirmatum, ut vita, exemplo, doctrina partes tuas adimpleret. Confirma adhuc eum nobis ad tempora longiora, ut in *Delphino* nostro, qui sic adamussim virtutes tuas aemulari satagit, te perennatum agnoscamus.

XII. Nos autem, qui solemnem sacrorum ossium tuorum repositioni interfuimus, non discedemus a te, nisi vivifices nos, quia nomen tuum invocavimus. Ego quidem non dimittam te nisi benedixeris mihi (Gen. LXXII, 26), qua benedictione percepta, ibo per viam meam gaudens; et qui in operibus tuis evolendis, et publicae luci parandis allaborans jam spiritum tuum conspexi, et nunc post tot saecula elapsa corpus tuum veneratus sum, quis cohibere me poterit, quin repetens dicam: Vidi Paulinum meum facie ad faciem, et salva facta est anima mea? (Ibid., 50.)

[lviii] SANCTI PAULINI VITA ALTERA,

Excerpta ex prolixiori ms. Marci Antonii Nicoletti, asservata apud Patres societatis Jesu Graecii in Styria, transcripta anno 1736, mense Januario, ab Andrea Foramitti canonico et theologo insignis Collegiatae civitatis Austriae.

PRÆMONITUM.

Jam supremam manum operi nostro circa sancti Paulini Aquileiensi Vitam et scripta imposueramus, imo jam typographo ms. nostrum commissum praestum subibat, cum D. Laurentius a Turre decanus capituli Forojuliensis certiores nos fecit, tandem aliquando a D. Andrea Foramitti canonico suae ecclesiae, ob res forenses ejusdem Graecii commorante, detectam fuisse apud Patres societatis Jesu Vitam inscriptam sancti Paulini a Marco Antonio Nicoletti confectam. Curavimus, ut quantocius ejus exemplar ad nos mitteretur: quod non nisi Aprili hujus anni 1736 inveniunt nacti sumus. Putabam, lector optime,

D me tibi munus eximium oblaturum. Sed male omnino et tibi, et mihi consulum issem, si eam vitam, ut ab auctore prodita est exhibere voluissem. Centum enim triginta quatuor paginas vulgaris folii transcriptor non indiligens implevit. Hinc collige, quam multa nihil ad rem facientia auctor consarnaverit, qui tamen nullam questionem criticam expendit, non chronologiam discutit, non concilia profert, non scripta Paulini ulla producit, aut iudicat. Conciones plures et quidem longas effingit, quibus non quid dixerit vere Paulinus, vel alius quispiam, quem loquentem inducit, sed quid dicere potuisset,

commisceatur. Hujusmodi commentis ferme tota res agitur. Non inficias tamen eo, aliquando nonnulla hic legi et memoratu digna, et quæ frustra aliunde requiras. Onissis igitur supervacaneis et ad libitum ellicitis concionibus, quæ mere Paulinum attingunt ex ejus mente exhibemus, iis tantummodo fidem habitori, quæ se vidisse vel legisse testatus est. Pro cæteris sibi vadem inquirat.

Marcus Antonius Nicoletti Forojuliensis sæculo xvi floruit, et quidem post annum 1578, ut in postrema nota nostra ad hanc vitam advertimus, in vivis erat. Plura de patriarchis Aquileiensibus, de scriptoribus illustribus, de vetustioribus Forojuliensium legibus, de bello inter Forojulienses ab anno 1360 ad an-

1367 acto scripsit, et nonnulla præterea, quæ mss. inter comprovinciales nostros circumferuntur. Dolebamus aliquando vitam Paulini non superesse: quandoquidem uti ardentem esflagitabamus, ita diligentissime conquiesceramus frustra. Nunc a Patre Antonio Sponno Utinensi, societatis Jesu Universitatis Græcensis, ut dicunt, cancellario voti compotes facti, qui illam communicavit canonicis Forojuliensibus, ab eorum humanitate facile impetravimus, ut ea nobis uti liceret. Hanc, ut supra dixi, contractam et compendio expressam dāmus, quam et ex Italia Latinam fecimus, non interpretes verborum, sed sensuum, ut plurimorum utilitati consulere-

INCIPIT VITA.

I. Quo tempore res Longobardorum protritæ, et Desiderius eorum rex regno a Carolo Magno exauctoratus fuerat, Signoaldus episcopus, sive patriarcha Aquileiensis, in civitate Forojulii ex sanguine Grimoaldi regis progenitus, futo concessit, munere pontificio quadraginta duobus annis sanctissime functus. Per cleri^a populique suffragia electum, successorem habuit Paulinum.

II. Putatur Paulinus ex earum illustriorum una familia exortus, quas Alboinus rex apud Gisulfum Forojuliensium priorem ducem reliquerat. Alii Præmariaci oriundum autumant, ubi prædia possederat. Visuntur etiam nunc ædium protritarum maceries, quas incoluerat, campusque quo tunc inerat, cum nuntium electionis suæ in patriarcham accepit; qui manu baculum tenens dixit: Cum lignum hoc flores frondesque proferet, tunc electum me in præsulem credam. Quod statim gemmis turgentibus flores frondesque eduxit. Quo viso vocationi credidit, et manus dedit, accedente brevi temporis intervallo assensu Adriani I pontificis, et placito Caroli regis.

III. Turbas interim seditionis movet dux Rotgandus in regem, a quo victus captusque extremo supplicio multatus est. Ceciderunt etiam eo in bello Felix^b frater Rotgandi, Joticausus, et Guiselpertus, inter vivos servatis eorum uxoris Gorimberga, Beralda, et Brunichilda. Lupo, filius Felicis, in Franciam ductus in carcere obit. Carolus supremis officiis iis, qui in bello ceciderant, persolutis, Aquileiam tendit, exceptus a patriarcha, cleroque, ibique legatos provinciae universæ, qui ei gratulatum venerant, recipit. Audit concinnam Paulini orationem de excellentia [lviii] et officio principis, cujus eloquentiam admiratus Carolus Labariani villa eum donat, et postea ejus electioni ad patriarchalem sedem an. 776^c ultro assentitur.

IV. Sublato Rotgando, cæteri Longobardorum (Ildebrandum ducem Spoletinum si exceptes) ad Caroli devotionem revertuntur. Qui paschalibus diebus Tarvisium invisens, ibi ducatum Forojuliensem regno adnectit unitque, comitibus per singulas civitates ad regimen designatis. Quod ægrius Forojulienses ferentes, rati decori patriæ officere ducis dignitate privari, veterem gubernationis normam

exoptant. Vota populi, ut creditur, Paulinus exponit; quorum compotes facti sunt, suffecto^d in ducem post Rotgandum Henrico, et additis Carinthia Styriaque, nondum Christo baptismate regeneratis, Forojuliensi ducatui.

V. Saxonum novæ rebellionis occurrit Carolus, qui eos vincit, manus auxiliares præbentibus sub Henrico duce etiam Forojuliensibus. Victi veniam et baptismam expetunt. Quibus in fide firmandis Paulinus, qui gratulaturus Carolo advenerat, multum allaborat. Is ad sedem suam revertens, per menses aliquot Carinthiam excolit prædicatione et exemplis, non sine vitæ quandoque discrimine, et tantum sanguine non martyr. Multos Christo lucificat, cujus rei certiorum apostolicam sedem fecit, primum datis epistolis, dein oreteus, cum non multo post Romam adiit; ubique Carolum e prælio ad Pyrenæos, ubi Saracenos fugaverat, reversum salutavit. Ab eo benigne exceptus, astitit, ipso volente, coronationi Ludovici filii ejus in regem Aquitanie, quæ illis diebus per manus pontificis facta est.

VI. Post hæc Paulinus ad sedem suam regressus animum ad pravos mores tollendos convertit. Erat tunc in contractibus, pactionibus et hujusmodi, consuetudo exprimiendi contrahentium nationem et testium: insuper qua lege, sive romana papali, sive Longobardica, sive Bavarica nati essent et viverent. Hujus rei exemplum in chartulario capituli civitatis Forojuliensis non semel perspicue videri potest. Unicum tantummodo sufficiat pro multis, quod est hujusmodi: « Nos quidem in Dei nomine Ugo et Acelia, mater et filius, et Leuza uxor ejusdem Ugonis, qui professi sumus mater et filius ex natione nostra lege vivere Bavarorum, et ego ipsa Leuza, quæ professa sum ex natione mea lege vivere Longobardorum, sed nunc pro ipso viro meo lege videor vivere Bavarorum, præsentibus promittimus et spondemus nos quidem mater et filius et conjux una cum nostris et proheredibus, tibi quidem Corado ac tuis heredibus et proheredibus, aut cui jus dederitis, infrascriptas casas, massaritas, ac vineas, et cætera.

« Signum manus.... suprascripti Ugonis et Acellæ matris et filii jugalium et Leuzæ uxoris ejus-

dem Ugouis, qui hanc chartulam promissionis scribere rogaverunt, et latine acceperunt, ut supra.

« Signum manus... Sigepoti et Goveni lege Bavaronum ex earum natione viventium, et Rantuli, Sfrederici, Cazilini, Egili, Droponis, Ardenei, et Varneri q. Lutoni ex eorum natione viventium lege romana papali. »

Usus hic igitur, cum inter homines varios ritus, moresque et habitus induceret, simultates dissidiaque fovebat, et litium quæstionumque seminarium Paulino videbatur. Ea propter tanquam charitatis pestem eliminare studuit. Et quidem diebus suis mos fuerat abolitus, qui postea supervenientium negligentia denno inolevit.

VII. Interim noviter turbas Saxones cientes noviter a Carolo domantur, intervenientibus ad prælia Forojuliensibus sub eorum duce Henrico. Qua clade exterritus Ildebrandus Spoleti dux properat se Carolo submittere, veniam et pacem vitamque humaniter exoraturus. Forumjulium pertransiens humaniter excipitur a Longobardis gentilibus suis, et a Paulino, sibi orationibus et benedictionibus fausta apprecante dimissus, Germaniam penetrat, et a Carolo quod exoptat, et petit impetrat.

VIII. Decreto pontificis Constantinus et Irenes 350 episcoporum concilium Nicææ convocant, in quo impietas cultum imaginum Christi sanctorumque, et eorum reliquiarum tollentium sepelitur. Quare Paulinus supra modum lætatus est, et in omni Ecclesie sue ditione gratias agendas Deo decernit.

IX. Tassilo Bajoariæ dux in Carolum arma urget ad Alpes usque Forojulienses Tirolum versus. Victus filium Theodonem duodecimque proceres Bavaros oppignoratæ fidei exhibet obsides. Liutberga virum ad evocandos Hunnos in Francos sollicitat, et nova implicat rebellionem. Quo de crimine accusatus convictusque pœnam subiit, bonitate principis et intercessionem Paulini aliorumque episcoporum, mitissimam. Ipse etenim filiusque in cœnobio monachum induunt. Interea Hunni, sive Hungari evocati aderant duplici exercitu, altero Bajoariam, Carinthiam altero Forumque Julium igne ferroque vastantes. Carolus a Gallia progressus e Bavaria, Henricus e Forojulio hostes pellunt. Hujus rei in parva sancti Pantaleonis ecclesia prope civitatem Forojuliensem ætate Nicolai Maccheropii, in poeticis uti dulcis carminis, ita noti nominis viri, et in antiquitatibus peritissimi, visebantur icones due, tanquam rei testes, rudi quidem pennicillo antiquitus effictæ, nunc longa annorum serie consumptæ: in quarum altera Paulinus considens in throno suo exercitum in hostes proficiscentem benedicebat, in altera prælium et congressio cum hostibus exprimebatur. Subtus vero barbara quidem scriptura verba hæc legebantur: *Forojulienses a Paulino benedicti Hungaros superant.*

X. Carolus autem occurrens novis Bajoariæ seditionibus in provincie formam variis sub præsidibus eam redigit. Hortatur insuper Virgilium episcopum

A Salisburgensem, et Paulinum Forojuliensem conversioni Styriæ Carinthiæque incumbere. Ille trans Savum Bavariam versus, hic cis, versus Forojuliensem regionem, fidem rusticis tantum hominibus suaserunt, nobilibus conversionem detrectantibus. Manebat Ingonem ducem hujus facti gloria: qui convocatis ad mensam provincialibus suis, coram se rusticis quidem auro argentoque ministrari, exquisitasque epulas apponi præcipit, proceribus a se remotis in figlinis ligneisque, communibus cibis apposis, causam discriminis interroganti respondit: mundiores sibi esse rusticos plebeiosque aquis lustralibus ablutos, sordidiores contemptibilioresque magnates baptismate recusato. Quo audito et hi quoque nomen Christo per lavaerum regenerationis dedere. B Hac opera, ut creditur, factum est, ut mercedis veluti loco laboribus Paulini, patriarchali sedi Aquileiensi jurisdictiones spirituales, quas hodie quoque circa Savum et Muram sub lege canonica per suos archidiaconos administrat, et temporalia insuper quamplura in Forojulio, Histria, et Germania a Carolo concederentur.

XI. Cum vero copię quædam Italicæ in Hunnos directæ stationem Aquileiæ haberent, militari licentia res Aquileiensis pessum ibat. Retimburchum Paulinus recta contendit, apud Carolum conqueritur de militum arrogantia, a quo diploma obtinet privilegium continens variarum immunitatum, et præcipue exemptiones ab iis, quæ dicebant *foderum* et *mansionaticum*.

C XII. Ad sua Paulino reverso, hæresis, antea in Hispaniis exorta, extulit caput. Nam Felix episcopus Urgelensis in Pyrenatis quæsierat ab Elifando solutionem dubii, videlicet an Christus credendus esset adoptivus an naturalis et proprius Dei Filius. Elifandus adoptivum respondit. Quam blasphemiam in concilio Francofordiensi jussu Caroli regis Paulinus confutavit, ejus sententiæ Patres concilii subscribere. Captus deinde Elifandus missusque Romam, ibi in ecclesia sancti Petri coram pontifice errorem suum confessus est. Finito concilio, patriarcha comitatus est Carolum Lutetiam Parisiorum, sedem principem regni, ubi una cum Albino Flavio, Isuardo monacho, Paulo Diacono concive suo, aliisque doctissimis viris Universitati studiorum normam dedit et leges. D

XIII. Post hæc Carolus Rhenum inter et Mosam, in loco, cui Aquæ Grani nomen, unde præsens urbis *Aquisgranum*, vel *Aquisgrana* dictum est, templum ædificat magnis sumptibus. Paulinus nedum e ruderibus Aquileiensibus erutos lapides affabre sculptos, sed ex omnibus ecclesiarum særariis extractas sanctorum reliquias a Carolo ad decus et ornatum templi transmittit. Moritur inter hæc Adrianus papa sibi succedente Leone III, ejus coronationi Paulinus interfuit. Post quæ ad sua reversus datis epistolis suffraganeos, quos vocant, episcopos in concilium cogit in ecclesia Forojuliensi, Virgini tunc ut hodie sacra, anno 796 i.

XIV. Irringo Hunnorum * dux Carinthiam Styriamque populatur. Cui Pippinus Italiæ rex Henricum Foro-Juliensem ducem cum suis aciebus opponit. Paranti se obviam ire hostibus Paulinus benedicit, et [lix] cum clero pro ejus sospitate preces Deo dirigit, longaque oratione ducem militesque ad bellum proficiscentes confirmat. Vincit Henricus, Ringumque Hunnorum nobilem regiam occupat, spolia multa diripit, quæ Carolo Aquisgranum incoleati remittit, ipse vero Carolus per Angilbertum eorum partem Romam anathema ad altare Apostolorum appendit. Novum prælium in Hunnos, nova exorta belli causa, Pippinus cum Henrico instaurat. Hic hostium non levem manum Teusati in Liburnia receptam dum persequitur obsidetque, a Teusatis dolo occiditur. In fragmentis perantiqui arcus marmorei, operis Longobardici, quæ in majori civitatis Foro-Julien-sium templum visuntur, in quibus brevia ducum Foro-Julien-sium elogia non jam multis ab hinc annis legebantur, Henrici quoque inerat; sed incuria eorum, qui cæteris negligentiores esse haud deberent, vel latent clam subtracta, vel contrafacta dispersaque sunt. Interim Paulinus suprema funeris sacris precibus Henrico in tota provincia mandat sacerdotibus persolveri, ejusque pro animæ requie elemosynas elargitur, et pro rostris meritam ducis commendat, memorans videlicet charitatem ipsius in captivis redimendis, et ab infidelium manibus compeditis solvendis, ingenti auri copia ad eorum levandam miseriam pluries erogata.

XV. Leone III, male habito a gentilibus decessoris sui Paschali et Campulo, Carolus vindictam immanis sceleris meditatus Italicum iter disponit. Quod cum novissset Paulinus et Foro-Julien-ses, accelerant reparationem ædium sacrarum profanarumque, ut condigno honore eum recipiant. Differtur negotiis supervenientibus discessio: quo temporis intervallo Bajoarii res Foro-Julien-ses pessumant, sublato duce, qui eas tueretur, animosiores. Paulinus patriæ infortunis occurrens Alpes transnigrat, et Moguntiam ad Carolum pergit, a quo perhumaniter excipitur. Iter is statuit mense Augusto anni 800 Italiam versus, quod autumnum tempore tantummodo complet. Ab instituta via aliquantum declinans Liburniam petit, de Teusatis ob Henrici necem poenas capturus, quorum aliquos capite plectit; et diriora aggressus fuisset, ni Paulinus a sententia eum submovisset. Impetrat interea loco Henrici in ducem Foro-Juliensem suffici Cadolacum: excipitque regem Histriam Forumque Julium pertranseantem magnifice. Adsunt etiam Mauritius pater et Joannes filius Venetorum duces honore Carolum in itinere prosequentes. Paulinus Romam Carolo petenti comes adjungitur, qui in causa Leonis multa dicit de privilegio primæ sedis a nemine judicandæ. Insuper ne Longobardi omnino exterminentur proluxa oratione disserit, cujus suffragium pontifex et Carolus amplectuntur. Preces et supplicationes ante triduum Ascensionis ab Mamerto episcopo Viennensi institutas, ob metum terræmotus, qui sub

A illis diebus valde Italiam concusserat, Romano episcopo ritum amplectente, Paulinus regressus ad suos instituit quotannis pariter fieri.

XVI. Belli motus Hunnis adhuc cientibus, Gerardus cum manu Bavarorum in fines eorum transilit, pluresque neci dat, sed tandem in prælio occumbit. Accurrunt interim, consilio Paulini et Cadolaci, sive Cadoli ducis, Foro-Julien-ses minitantibus Barbaris, obstruentes Alpium aditus, sed frustra. Nam vastata Bajoaria regionem Forjuli aggre-diuntur igne ferroque, ætati non parcentes nec sacris. Paulinus in civitatem Foro-Juliensem se recipit¹. Carolus ad dividendas hostium vires Carolum item filium suam (erat tertius imperii ejus annus) in Hungariam cum lecta militum manu mittit. Post nonnullas hinc inde velitationes tandem Francus de hostibus triumphat, et spoliis opimis ditatur, eorum partem militibus distribuit, partem Patri amandat, quæ in pauperes dividit, et in sartatecta Romanarum et Aquileiensi-um ecclesiarum.

XVII. Ut querulas procerum populorumque voces sedaret Carolus Imperator, conventum, quem parlamentum dicunt, convocat, filiosque Carolum ab Hungaria, Pippinum ab Italia, ab Hispaniis Ludovicum accersit, et comitiis generalibus interesse jubet. A quibus Pippinus recedens, et Italiam repetens ob res ibi non satis tutas, a Carolo epistolam, in qua legum custodiam commendat, recipit. Qui ratus præsentiam legislatoris efficaciorē esse quam verba, in Italiam descendit, Romamque advenit. Ibi ad res ecclesiarum tuendas non semel episcopis congregatis cum pontifice et imperatore, Paulinus adest lamentabilem Ecclesiæ suæ conditionem commiserans, incursiones et clades Hungarorum exponens. Carolus papæ et episcoporum consilio sex episcopatus Aquileiensi Metropolitæ concedit: qui quondam provincie Aquileiensi accensebantur: «Unum videlicet» Concordiensem, alium Cenetensem, tertium illum qui apud civitatem novam Histriæ constitutus esse noscitur, quartum vero Ruginensem, quintum Renetensem, sextum Tersatiensem. His ditatus ad ecclesiam suam Paulinus remeat, reliquum vitæ spatium operibus pietatis et episcopali sollicitudini donans. Ter saltem in anno monasteria mulierum sub regula sancti Benedicti invisit, qua de re seniorum ab atavis tritavisque accepta traditio est, cum insignia his beneficia contulisse, præcipue monasterio sancti Quirini et Monasterio Majori, quem vocant, civitatis Foro-Julien-sis, in quo usque in presens reliquæ ejus non pauce asservantur. Ex conterminis provinciis Carinthiæ Styriæque multos paganorum miraculis et exhortationibus ad fidem convertit. Commercialiterarum cum Guilhelmo * Aquitanie duce, cum Turpino p episcopo, cum Paulo diacono, et cum aliis insignioribus habuit sui sæculi viris.

XVIII. Cum hujusmodi esset Paulini vita et conversatio, Christo complacuit ad felicitatem eum æternam vocare. Correptus non tam morbo quam senio, in æde patriarchali, quam Callisti palatium dicebant,

decumbit. Ingravescente autem mala valetudine sacramentis Ecclesiæ munitus die 11^a Januarii an. 804 in Domino requiescit. Ossa celebri pompa marmoreo sepulcro, non quidem cælato, sed simplici conduntur. Ejus fragmentum ceruitur vel hodie in ecclesia majori cum hac nuda inscriptione ¹:

PAULINUS PATRIARCHA AQUILEIENSIS.

XIX. Vivus mortuusque miracula operatus est. Quare supremæ ² sedis decreto sanctorum confessorum catalogo ascribitur. Cœptum est, ea die recurrente, quotannis in universa patriarchali ditione natale ejus coli, ejus nomini et honori altaria dicari. Successores patriarchæ in eodem Callisti palatio in sinistro latere sacellum concameratum et altare struxerunt, barbara quidem structura, sed lecto lapide et affabre elaborato, præcipue crustato variegatoque multicolori marmore pavimento.

XX. Sacellum hoc, quod horum ego scriptor, antequam anno 1555 una cum palatio Callisti solo æquaretur, multoties vidi, et devote veneratus sum, satis longum erat, et æqua proportionem latum, semicirculæque ambitu in capite procedens, undique ornatum, nedum electis lapidibus, minutissimis insuper picturis, ut prope et procul aspicientes eandem elegantiam, diligentemque artificis manum cognoscerent, non secus ac opera Giotti suspiciuntur. Creduntur fuisse operum Paulini omnium verissima simulacra. Hujus sancti confessoris devota admodum erat sancta Elisabeth Lantgravia. Gregorius de Montelongo patriarcha, sanctissimæ mentis vir, adeo magni fecit Paulinum, ut prope ejus suum sepulcrum eligeret. Successores ejus adeo ipsum reveriti sunt, ut in peculiarem patriarchatus apud superos patronum haberent, quotidianasque hostias laudis Deo super altare ejus offerrent. Capitulum denique civitatis Forijulii elogium ³ ejus satis longum, vitæ et actuum illius rationem exprimens, in officio recitari solitum his verbis in peroratione concludit:

XXI. « Paulinum huic terræ nostræ admisit Dominus, ut actuum illius informaremur exemplis, et animarum nostrarum facies ad eum respicientes tanquam ad speculum componamus, et tanquam boni filii

A similitudinem patris excolamus in nobis. Sicut autem aliquis magnus paterfamilias splendidissime cupiens pingere domum suam, perquirat formas et imagines, quas ante studiosi pictoris proponat aspectum, et pictor ille figuris diligenter inspectis, in artibus suæ meritum sollicitus rapiat opus alienum, et de tam docta manu transferat in parietem nitentem faciem, personarum viventium dignitatem, ita ille verus hujus paterfamilias Deus noster ad pingendam domum suam, id est ad exornandas animas vestras in Ecclesia sua curam maximam gerens, videtur huic civitati quædam vivendi, tanquam pingendi exemplaria, Paulini sancti gesta et merita protulisse et demonstrasse, vestris cordibus imprimenda: nimis cito ad se revocando imaginem suam. Secundum hæc B ergo animarum vestrarum vultibus Paulini unusquisque vestrum virtutum quam pretiosos superinducat colores: rapiat sibi alter gratiam, spiritum compunctionis; alter pigmentum candidissimum nitidæ castitatis; pallorem ille abstinentiæ; ruborem iste, verecundiam spiritualem; ille [1x] ardentem in Dei rebus fidem, velut auri splendorem radiantem: atque hoc modo spiritualia interioris hominis sui membra, quasi in unum corpus plebis suæ compaginata transcat ad cælum, et ad unam illius faciem omnes ornemus domum, id est universam pingamus Ecclesiam Dei; et videns nos vel de æterni tremore judicii, vel de futura beatitudine cogitantes, illam evangelicam Christi vocem possit assumere: *Pater, rogo, ut ubi ego sum, et illi sint mecum*. Et nos quandoque C ex hoc sæculo migraturos, patronus vester beatus Paulinus in sedem suam et sinum suum, velut Abraham, peculiare accipiat, et in illa die incolumes oves suas letus pastor agnoscat, ipso adjuvante, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen. »

XXII. Patriarchatum annis 27 et aliquot mensibus sanctus Paulinus gubernavit. Cujus ossa diebus meis ⁴ a collegio canonicorum ejus patriæ, in altari majori, quod in choro esse positum ecclesiæ majoris, recondita fuerunt, supra quæ sicut quotidie Deo sacrificium offertur, ita quotidie, imo perpetuis precibus Deum pro suorum sospitate Paulinus exorat.

NOTÆ IN VITAM SANCTI PAULINI.

Quæ notanda aggredimur consulto pauca sunt, et ea tantummodo, quæ examini quasi sponte se sistant. Jam enim diximus fere omnium, quæ hic dicuntur, fidem esse penes scriptorem. Quia autem aliqua admittimus, non ideo cætera probamus; nec quia multa reprobamus, ideo omnia respuimus.

^a *Per cleri populi suffragia electum Paulinum*. Non est ita: quippe ipse Paulinus impetrat clero Aquileiensi hanc facultatem; non ergo ante habebat. Vide diploma anni 792 datum Paulino in concilio Ratisponensi in 1 nostra appendice n. 5, et quæ dicimus in ejus Vita cap. 6. Nicoletti ipse habet hoc diploma in Vita ms. Paulini insertum, neque tamen hoc advertit.

^b *Felix frater Rotgandi, Joticausus*. De hoc Felice aliqua diximus in Vita Paulini nostra cap. 3, n. 5 ex eo loco et ex diplomate dato Maxentio patriarchæ in

D append. 2, n. 7. Vide num aliquod lumen afferri possit ad viros hosce cognoscendos.

^c *Ejus electioni anno 776 assentitur*. Optima epocha, quam nos quoque sequimur.

^d *Successo in ducem post Rotgandum Henrico*. Vide dissert. 1, n. 5, et ibi quæ dicimus de Mercario duce inter Rotgandum et Henricum.

^e *Nicolai Macheropii*. Hic mansionarius fuit, et cancellarius capituli Forijuliensis ab an. 1534 ad an. 1574, quo decessit. Ex notis archivii capituli Forijuliensis.

^f *Felix quæsierat ab Elifando*. Non sic, sed vice versa. Vide quæ dicimus in dissert. 4, n. 18.

^g *Isuardo monacho* pro Usuardo, sed tamen Trithemius *Isuardum* dicit. Hic floruit non sub Carolo Magno, sed sub Carolo Calvo, cui suum martyrologium nuncupavit. Carolus autem hic ab scriptoribus

sæculi ix non raro dictus est *Magnus*, unde error processit apud Bellarminum, Baronium, et alios, credendi Usuardum floruisse sub Carolo Magno, et tempore Paulini nostri. Vide hac de re supplementum de Scriptorib. Eccles. Casimiri Oudin in *Usuardo*.

^b *Reliquias Carolo transmittit.* Guiceardinus in descriptione Belgii de Aquisgrani templo a Carolo erecto : « In quo variae etiamnum ostenduntur reliquiae, ab eodem imperatore partim auctoritate et iussu, partim etiam magno sumptu atque impensis in hoc oppidum comportatae. » Non igitur negarim, Paulinum quoque a sacrario Aquileiensi, satis semper hac in re locupletis, extractas reliquias Carolo obtulisse.

ⁱ *Episcopos in concilium cogit an. 796.* Justissima temporis consignatio, quam cum vidimus, lætati sumus sententiam nostram hujus etiam scriptoris auctoritate fulciri.

^k *Iringo Hunnorum dux, etc.* Ut litem componat inter eos qui Ringum ducem, et eos qui Ringum regiam Hunnorum dicunt, ut dicimus in dissert. 1, n. 18, hic scriptor utrumque admittit. Sed optabile esset hujus rei, sicuti aliarum nonnullarum, prolatus testimonium.

^l *Paulinus in civitate Forijulii se recipit.* Videtur ex his verbis colligi non Forijulii, sed alibi patriarchas tunc commoratos. Sed alium fuisse patriarchis habitationis locum, ex quo Callistus a Cormone Forumjulium eam transtulit, non apparet.

^m *Epistolam, quæ legum custodiam commendat.* Non eam integram auctor noster habet. Vide totam apud Baluzium in Capitular. tom. I, pag. 461.

ⁿ *Unum Concordiensem, etc.* Verba ut sunt in diplomate apud Nicoletti retulimus, circa quæ consule ipsum diplomatis exemplar in appendice 2, et cap. 10 Vitæ sancti Paulini. Hic tamen scribentis festinationi errorem dona, si pro *Penitensi*, vel *Petinesi*, *Renitensi* scriptum invenies.

^o *Cum Guillelmo Aquitanie duce.* Ne confundas cum hoc alium hujus nominis Aquitanie ducem, ob insignem conversionem, opera sancti Bernardi, famosum. Hic, de quo sermo, filius Theodorici et Aldanæ a Carolo Magno titulo comitis decoratur, et postquam Saracenos Occitania expulit, Aquitanie dux dicitur.

^a Sæculo tamen an. 806 valedicens in monasterium a se constructum, uxore consentiente, se recipit. Moritur 28 Maii an. 812 odore sanctitatis illustris. Vide Baillet *Vies des saints* ad diem 10 Februarii, et Mabil. sæc. iv, Bened. p. 1.

^p *Cum Turpino.* Tilpinus etiam dicitur, de quo Flodoardus *Histor. Rhem. lib. II, c. 17* : « Ex monasterio sancti Dionysii in episcopum Rhemensem assumptus fuit, cui Carolus Magnus ab Adriano papa impetrasse pallium reperitur. » Post 47 episcopatus annos mortuus sepelitur ad pedes sancti Rhemigii, cui epitaphium scripsit Hincmarus, ut ex clausula patet :

Hincmar

Huic fecit tumulum, composuit titulum.

Hæc apud Flodoard l. c.

^q *Januarii 11, an. 804.* Optime. Auctor hic pauca ex *Chronica* habet, sed quæ habet, exacte quidem procedunt.

^r *Hæc Inscriptione : PAULINUS, etc.* Non videtur idem lapis ac is de quo nos in vita, cap. 17, n. 8, siquidem noster T ante *Paulinus* habet, et post *Patriarcha*, non habet, ut hic, *Aquileiensi*.

^s *Supremæ sedis decreto.* Hoc non credimus propter rationes allatas cap. 17, n. 1 et 2 ejus Vitæ. Utinam loca, a quibus hæc et alia profert, scriptor iste indicasset, fidem promptiorem apud legentes invenisset.

^t *Elogium ejus.* Non est *elogium* Vitæ Paulini; sed est homilia 2 sancti Maximi episcopi in natali sancti Eusebii episcopi Vercellensis, quæ pro parte nunc etiam legitur in officio de communi confessorum pontificum. In calce autem totius homiliæ, quæ aptatur Paulino nostro, inserto hinc inde, uti res ferebat, nomine ipsius, et quæ, quanta est, in plures lectiones distribuitur; post hæc postrema verba : « quæ eum sequeremur ostendit, » subditur : « Idcirco enim illum huic terræ nostræ admisit Dominus, » etc. Viti legendarium, sive lectionarium civitatis Forijulii ecclesiæ, et non solus vidi, et ita quidem res est inventa.

^u *Cujus ossa diebus meis.* An. 578 ibi reponuntur. Post hoc tempus ergo Nicoletti hæc scripsit.

¹ SANCTI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

^a LIBELLUS SACROSYLLABUS

CONTRA ELIPANDUM ¹

Concilii Francofordiensis an. 794 decreto missus ad provincias Hispaniæ.

Incipit libellus sacrosyllabus, catholico salubriter editus stylo, in concilio divino nutu habito in suburbanis Moguntiae metropolitanæ civitatis, regione Germaniæ in loco celebri qui dicitur Franconofurdi, sub præsentia clementissimi principis domini Caroli, gloriosique regis, anno felicissimo regni ejus 26. Placuit igitur sancto venerandoque concilio, quatenus hic libellus pro causa fidei ad provincias Galliciæ ac Spaniarum mitti deberet ob noxios resecandos errores : specialiter autem ad Elipandum Toletanæ sedis episcopum in quo omnis hujus negotii constat materia quæstionum.

^b IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI ².

I. Sancto incitante Spiritu, ac zelo fidei catholice scintillatum subpectore fervescente, tranquillissimi ^a

VARIANTES LECTIONES.

¹ Edit. Basil. anni 1553, *Eliphanum*, hic et infra.

² Deest in Collect. Concil. Labbe et Aguirre; est in Basil. et Paris. Aleuini an. 1617.

gloriosique ¹ Caroli regis, domini terræ, imperii A ejus decreto per diversas provincias regni, ejus ditioni subjectas, summa celeritate percurrente, multitudo antistitum, sacris obtemperando præceptis, in uno collegio aggregata convenit. Quadam die ², residentibus cunctis in aula sacri palatii, adistentibus in modum coronæ presbyteris, diaconibus ³, cunctoque clero, sub præsentia prædicti principis allata est epistola, missa ab ⁴ Elipando, auctore noxii sceleris, Toletanæ sedis pseudo-episcopo, Hispalensi termino circumsepta. Cumque, jubente rege, publica voce recitata fuisset, statim surgens venerabilis princeps de sella regia, stetit supra gradum suum, ac locutus est ⁵ de causa fidei prolixo sermone, et adjecit: Quid vobis videtur? Ab anno prorsus præterito, et ex quo cœpit, hujus pestis insania tumescente, perfidiæ ulcus ⁶ diffusius ebullire, non parvus in his regionibus, licet in extremis finibus regni nostri, error ⁷ inolevit, quem censura fidei necesse est modis omnibus rescare. Cumque imprecata et concessa esset morosa ⁸ dilatio per dies aliquot; placuit ejus mansuetudini, ut unusquisque quidquid ingenii captu rectius sentire potuisset, ⁹ per sacras syllabas die statuto, ejus clementiæ oblatum sui cor pectoris, fidei munus styli ferculo mentis vivacitate deferret. Sed, sicut mos est hæreticis, tristia letis, dulcia permiscere amaris, veneni poculum mellis ¹⁰ sapore temperare; quædam in eadem epistola plena blasphemii, et catholicæ fidei reperta sunt nodis omnibus inimica: quædam vero, si dici liceat, inveniri poterant non rejicienda. Sed in eodem poculo in quo gutta veneni infusa turgescit, mellis nihilominus amarescit dulcedo.

II. Quapropter ego Paulinus, licet indignus peccator, omniumque servorum ¹¹ Domini ultimus servus, Aquileiæ ¹² sedis Hesperii ¹³ oris accinctæ, cui Deo auctore deservio, nomine non merito præsul, una cum reverendissimo et omni honore digno Petro Mediolanensis sedis archiepiscopo ¹⁴ cunctisque collegis, fratribus, et sacerdotibus nostris Liguriæ, Austriæ, Hespericæ, Æmilicæ catholicarum Ecclesiarum venerandis præsulibus, juxta exilem intelligentiæ nostræ tenuitatem, sancto perdocente Spiritu, corde, lingua, stylo, contra eorum vesanias qui rectæ fidei sunt adversarii, respondere non formido: cum sit sancta et universalis Ecclesia super firmam nihilominus immobiliter fundata petram, et portæ inferi nequeant prævalere adversus eam. Verum tamen quia in mari hujus sæculi constituta persistit ¹⁵,

VARIANTES LECTIONES

¹ Basil., gloriosissimique.² Basil., quadam vero die.³ Basil., et adlocutus.⁴ Basil., ulcere.⁵ Basil., horror.⁶ Card. Aguirre, Aquilegiensis.⁷ Coitius, ad an. 794, n. 7, legit Venetiis.⁸ Deest in Basil., quæ sic habet: una cum coll. et fr. meis... juxta exilem intell. meæ, etc. Labb. et Aguir. in margine: Legendum Histrie, Venetiæ, vel Histrie Hespericæ, sine dist.

Basil., persistat. Barthius, ægre resistit log. vult.

⁹ adversis hæreticorum flatibus, violentis perfidorum procellis, spumantibusque maledicorum undis illise concutitur: licet quassari possit, et mergi nequeat, Christi firmata dextera, et apostolico gubernaculo moderata; necessarium tamen existimo omnibus Christianis cunctisque fidelibus, maxime apostolicis viris, contra hostes ejus fidei armis dimicare. Non enim Christi miles impetum irruentis belli debet enerviter expavescere, nec effugii latibula inermis palando appetere: sed armis militiæ suæ præcinctus irruentium hostium pectora spiritalibus jaculis ex arcu intorquens ¹⁰ Scripturarum intrepide perforare: quatenus et semetipsum fidei clypeo munitus illæsum custodiat, et inimicorum latera spiculis cruentet acutis. Nam ante certaminis tropæum, tironis non plectitur ¹¹ circa verticem triumphalis corona. Cujus rei ratio apostolicis evidentius approbatur documentis. *Oportet*, inquit egregius prædicator et de castris Dominici probatissimus miles, *hæreses esse, ut qui probati sunt manifesti fiant* (I Cor. xi, 19). Alta etenim nunquam dispensatione agitur, ut unde cadere ad ruinam timetur vacillantibus plantis, inde valentius roborata, firmiter inconcussa persistat, et antiquus hostis unde se vicisse superbe gloriatur, inde divina superatus potentia, se succubuisse doleat prostratus. Nam quia super fidei fundamentum ¹² omnium virtutum fabricam persistere non ignorat, ipsam fidei malitiæ suæ manu soliditatem eradicare festinat, quemadmodum de ejus satellitibus, id est malignis spiritibus per Psalmistam dicitur: *Qui dicunt, exinanite, exinanite usque ad fundamentum* (Psal. cxxxvi, 7). Usque ad fundamentum quippe maligni spiritus animam inaniter se exinanisse gloriantur, si ab ipso fundo mentis ¹³ fidei firmitatem, tentationum jacula exaggerando, eradicare valebunt. Sciunt utique nihili esse boni omne quod videtur bonum, nisi fuerit super fidei fundamentum firmiter radicatam. *Sine fide enim impossibile est Deo* ¹⁴ placere (Hebr. xi, 6). Firmum autem Dei ¹⁵ fundamentum stat, habens ¹⁶ signaculum hoc: *Novit Dominus qui sunt ejus* (II Tim. ii, 19). Licet ille sæviat, ac mille modis fraude calliditatis serpendo extra septa ¹⁷ sanctæ Ecclesiæ, hinc inde squamas nequitie suæ syrtis ¹⁸ scopulis illis exspoliet, ac per hoc circumquaque discurrens, modo in orbe circumlato latenter se juxta viam obijciens, ut pedem simpliciter calcantis mordeat, modo in summa sese suspendens falsitatis cauda hæreticorum pectora veneno perfidiæ inficiendo tumida reddat, ut sauciata ea ¹⁹ vitalia fa-

Vide notas.

¹⁰ Barthius, intorquendis. Vide notas.¹¹ Basil. pro non plectitur habet, ommissa negatione, complectitur, sed male.¹² Basil., fundamenta.¹³ Basil., fundamento fidei.¹⁴ In Basil. deest Deo.¹⁵ In Basil. deest Dei.¹⁶ Basil., et habet.¹⁷ Basil., septum.¹⁸ Basil., istis scopulis.¹⁹ Hard., ex ms., et Basil., eorum.

stidendo spiritalia ¹ alimenta evomat. Sed quia A super firmam petram fundata est, portæ inferi non praevalerunt adversus eam.

III. Hujus nimirum serpentis instinctu pestiferi, fellisque poculo debriati ² quidam, quorum non sunt nomina in calculo candido ³ Agni inscripta, hæresim veterosam illustrium, fortium scilicet virorum, calicibus mirabiliter inculcatam [pro conculcatam], catholicaque falce olim funditus detruncatam spinoso moluntur reditiva radice suscitare de stirpe. Astruunt igitur, sed falsis assertionibus, Dominum nostrum Jesum Christum adoptivum Dei Filium de Virgine natum; quod divinis nequeunt approbare documentis. Hæc igitur dicentes, aut in utero Virginis eam suspicantur adoptatum, quod dici nefas est, quia de beata Virgine inenarrabiliter sumpsit, non adoptavit B carnem; aut certe purum eum hominem sine Deo natum, quod cogitare impium est, necesse est, fateantur, ac per hoc postea ⁴, quasi egerit adoptione, a Patre in Filium sit adoptatus: cum nihil Deus egerit, qui erat in eo non per gratiam, quemadmodum in cæteris sanctis parisque hominibus, sed essentialiter per naturam. Deus, inquit Apostolus, erat in Christo mundum reconcilians sibi (II Cor. v, 19). Quo ⁵ igitur pacto nobis adoptionem tribuit filiorum, si ipse necessarium ⁶ egerit, ut sibi haberet? Nam quia peccatum non habuit, ideo nobis peccata donavit: quia non accepit ut vita esset, sed ipse essentialiter vita est, ideo nobis vitam æternam indulsit.

IV. Videamus nunc quid de ejus incarnatione Gabriel, cui creditum fuerat secreta dispensationis sacramentum, ad Mariam virginem dicat: Ave, inquit, gratia plena, **3** Dominus tecum (Luc. i, 28). Cumque turbata esset in sermone, subjunxit angelus: Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et vocabitur ⁷ Altissimi filius. Jamque credula angelicis dictis, cum ordinem tantæ novitatis ⁸ inquireret, quomodo sine viro fieri possit; mox angelus addidit: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Non enim ait: adoptivus vocabitur Filius Dei, sed absolute Filius Dei, et Filius Altissimi. Denique non de sola excellentia majestatis ejus loquebatur angelus, sed potius de incarnata divinitate. Porro quod pronomen neutri ⁹ generis est, et sanctum similiter neutri generis est. Ait enim: Quod enim ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. Et rursus Matthæus narrat, angelum dixisse: Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est (Matth. i, 20). Ut non dubites de corpore dixisse, quod de in-

violata Virgine sumpsit, more sacri eloquii, partem pro toto, ut per solum corpus totum intelligas ¹⁰ hominem in anima rationali ex ea natum. Sed ne quilibet scrupulus ¹¹ ambiguitatis remaneret, quia de incarnationis ejus mysterio dixerit ¹², statim post pauca subinfert: Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus. Secundum carnem videlicet, David filius dictus est, non secundum divinitatem. Habes igitur, quoniam de quo supra dixerat: Quod enim ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei, non adoptivus, sed verus; non alienus, sed proprius; de eo ¹³ subjecit: Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus (Luc. i, 32). Nam quis eum adoptasse in filium credatur, cum tota sancta Trinitas hominem Christum in utero Virginis operata sit? sicut scriptum est, et juxta historiam de primo Adam, et de secundo, id est Christo, in prophetiæ sacramento: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. i, 26). Vel certe quemadmodum in hac eadem evangelica lectione angelica voce declaratur. Ait enim: Spiritus sanctus superveniet in te. Habes Spiritus sancti tertiam de Trinitate personam. Et virtus Altissimi obumbrabit tibi. In virtute namque Altissimi Filii persona demonstratur, quia ipse est Dei virtus Deique sapientia. In Altissimi nomine, Patris nihilominus persona accipienda est. Dicant ergo ¹⁴, si valent hæretici (quod si nequeunt, catholicis se humiliter salubribus subdant documentis) quis ¹⁵ de his tribus personis eam adoptaverit ¹⁶, cum tota eum Trinitas in utero immaculatæ operata sit Virginis?

C V. Porro adoptivus dici non potest nisi is qui alienus est ¹⁷ ab eo a quo dicitur adoptatus, et gratis ei adoptio tribuitur; quoniam non ex debito, sed ex indulgentia tantummodo adoptio præstatur: sicut nos aliquando cum essemus peccando filii iræ, alieni eramus a Deo; per proprium, et verum filium ejus, qui non egerit adoptione, adoptio nobis filiorum donata e-t, Paulo attestante, qui ait: Cum ergo venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus per ipsum (Gal. iv, 4, 5). Proprius Filius factus est ex muliere, non adoptivus. Hinc alias idem ipse egregius prædicator dicit: Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii, 32). Igitur cum ad Jordanis alveum, Joanne comite, qui Christus a populis existimabatur, appropinquaret, et, ut sanctificaretur ¹⁸ aquarum natura, mediis sese Jordanis intinxisset in undis; ut manifestius inter adoptivum et proprium filium discerneret, statim vox Patris intonuit dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui (Matth. iii, 17). Et rursus cum esset in monte sancto cum discipulis quos voluit, et visi essent

VARIANTES LECTIONES.

¹ In ms. Labb. deest vox spiritalia.

² Basil., ebriati.

³ In Basil. deest postea.

⁴ Edit. Labb. Venet., quod, sed male.

⁵ In Basil. deest a τὸ paries usque ad et vocabitur.

⁶ Basil., nativitatis.

⁷ Basil., neutrius, hic et infra.

⁸ Basil., intelligat.

⁹ Basil., dixit.

¹⁰ Basil., ideo.

¹¹ Basil., quæ.

¹² Basil., optaverit.

cum eo Moyses et Elias loquentes, mox paterna vox fulgida per nubem discurrens intonuit, discrevitque, qui essent servi per gratiam et per adoptionem filii, et qui verus ac proprius Filius. *Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* In Adam quippe sibi Deus pater displicuisse intonuit¹, qui peccando filii dignitatem amisit. *Poenitet, inquit, me fecisse hominem super terram* (Gen. vi, 6, 7). In unigenito sibi filio complacuit, quia propria non habuit, sed aliena peccata tulit: qui nunquam a paterna voluntate discordans, *factus pro nobis est Patri obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen* (Philip. ii, 8, 9). Si igitur juxta hæreticos adoptivo nomine censetur, ut nos puri et ingrati homines; quo ergo pacto Apostolus eum nomen perhibet super omne nomen habere? Adoptivi² etenim nomen non est super omne nomen, sed commune, et infra nominum tenetur mensuram.

VI. Videamus jam nunc qualiter primus³ pastor Ecclesiæ fidei posuerit fundamentum. Nam cum magister et Dominus sagacius discipulos exploraret⁴ quid de se homines dicerent, et illi singulorum sermones diverso sermone retexuissent⁵, qui cum unumquemlibet de adoptivis filiis existimabant, quorum adoptio nondum in re, quam per mediatoris perceperunt⁶ adventum, sed adhuc in spei serrabatur occulto; illico Dominus, quid illi de se fixius corde retinerent⁷ adjunxit, *Vos, inquit, quem me esse dicitis?* Moxque beatus Petrus, cui non caro et sanguis, sed Pater cœlestis revelavit, *Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi.* Ecce fidem beati Petri apostoli, quam hæretici surda aure transiliunt, perfunctorie⁸ a legere non pertimescunt. Petrus confessus est Christum verum Filium Dei vivi, et tu hæretice dicis, Christus adoptivus filius est? Enim vero fortassis erigeres perfidiæ aurem, si absolute dixisset: *Tu es Filius Dei vivi.* Fingeres forsitan more tuo⁹ falsa argumentatione, ut diceres: Secundum eum Filium Dei confessus est. Sed quoniam cum additamento dixerat: *Tu es Christus Filius Dei vivi*, omnium hæreticorum ora fidei suæ pugno¹⁰ attrivit. Christi namque nomen ab homine, quem assumpsit, accepit, quia unctus in homine fuit. Nihil tibi restat quid dicas, nisi solito more faciens, sumas de¹¹ officina mendacii veneno illita spicula, quibus simplicium corda jaculando falsis assertionibus perforare non erubescas. *Frons enim meretricis facta est tibi,*

A *erubescere noluisti* (Jer. iii, 3). Defraudare etenim sacram non veremini Scripturam¹², parvipendentes magistri gentium prohibitionem, dicentes: *Noli adulterare verbum Dei* (II Cor. iv, 2).

VII. Sed quid mirum, si stulti in his erratis¹³, quæ allegorica sunt silva condensa, et umbrosis¹⁴ phalararum ænigmatibus obvoluta, carpere nescitis docta manu de sub foliis litterarum pendentia spiritalium fructuum poma, cum in propatulo per sanctos prædicatores eductam male intelligentes orthodoxam depravatis doctrinam? Cujus temeritatis et audaciæ estis, o infelices, inflati superbiæ fastu, ut ipsa Joannis evangelistæ mirabilia documenta perversis non erubescatis fabulis depravare, juxta¹⁵ vestram recordiam, et non secundum sanam doctrinam intelligentes¹⁶ mystica sacramenta? Dicitis enim quod Joannes scribat in Epistola sua: *Habemus advocatum apud Patrem Jesum Christum* (I Joan. ii, 1): et hoc *advocatus*, quod et *adoptivus*,¹⁷ cum longe aliud sit *advocatus*, et aliud sit¹⁸ *adoptatus*. Nam *advocatus* ille mihi est¹⁹, qui pro me judicem interpellat, et causam necessitatis meæ propria tuitione defendit. Convenientius quippe *propitiatus* dici potest quam *adoptatus*, quia ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Cum enim naturam nostram²⁰, quam in se assumpsit, in²¹ dextera Patris collocatam ostendendo patri incessabiliter manifestat, propitium eum nobis *advocatus* noster quasi interpellando efficit, et benignum²². *Adoptivus* vero dicitur, cui nihil a patre adoptante debetur, sed gratis indulgens conceditur. *Alusive* namque, et non essentialiter, *adoptivus* est filius dictus, sicut Moyses in filium adoptatus est filiæ Pharaonis, alienus ab ea et generatione²³ et sanguinis affinitate. Hoc ideo posuimus, ut patenter daretur intelligi, eum dici adoptatum, qui nondum prius fuerat proprius filius adoptantis. Unde in Dei Filium non cadit nomen adoptionis, quia semper verus Filius, semper Dominus, ac per hoc et post assumptum hominem veri Filii vocabulum non amisit, qui nunquam verus desit esse Filius. Quod si juxta vestram vesaniam hoc putatis *advocatum* esse, quod et a *loptatum*, confitemini ergo²⁴ [quod est deterius, et omni blasphemia plenum] duos adoptivos, Filium, et Spiritum sanctum. Non enim negare valetis Spiritum sanctum *paraclatum*²⁵ esse. Quod enim Græce *παράκλητος*, hoc Latine dicitur *advocatus*. Fatemini quia etiam [quod est super omne malum deterius, super omnem impietatem scelestius] duos adoptivos filios, Verbum scilicet, et Spiritum sanctum, ut sitis deteriores Ario, et Euno-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Basil., intonuit.

² Hard., ex ms., et Basil., adoptivum.

³ In Basil., deest primus.

⁴ Basil., explorativus percunctaretur.

⁵ Basil., retexuissent.

⁶ Basil., adoptionem nond. in re per med. percep.

⁷ Edit. Lab. Ven., retineret, sed male.

⁸ In Basil. deest more tuo.

⁹ Basil., facias. Sumas de...

¹⁰ Basil., defraudatis enim sanctam Scripturam.

¹¹ Basil., et umbrosa carpere nescitis; desunt enim

cetera media. Vide notam¹.

¹² Basil., depravare. Juxta...

¹³ Basil., intelligitis.

¹⁴ Basil., adoptatus.

¹⁵ In Basil. deest sit.

¹⁶ Basil., assumptam in.

¹⁷ Basil., efficitis, sed perperam; leg. potius efficit is et ben. g. Vide notam.

¹⁸ Basil., Deus. Confitemini ergo... omnis quæ media sunt.

nio, et maranatha ¹ anathemate ¹ Macedonio digni. Adoptivus enim non nisi affectatæ locutionis alienus dicitur filius. Omnis enim adoptio ex affectione ducit vocabuli sui originem, quanquam etymologiæ suæ non videatur trahere similitudinis sonum. Habet enim ex utraque parte *utinam* adverbium eleganter insitum, ut si dicas : Utinam sis mihi in filium adoptivum ; et e contra : Utinam merear a te in filium adoptari. Ex affectu quidem dilectionis pars subrepti parti ², ut in utraque conveniat dilectionis affectus. Sed videant hæretici, qui portæ sunt inferi, quid dixerint ; quinimo perverso garriant ore. Obdurata nempe illorum corda, mendacii latibula, per abrupta perfidie debacchantes, semper inquirunt, et ne veritatis luce perfundantur ³, in spelæo ⁴ se falsitatis occultare festinant. Cecidit, heu, proh dolor ! super eos invidiæ ignis, et ideo iustitiæ solem non meruerunt videre (*Psal. LVII, 10*).

VIII. Sancta autem catholica atque apostolica Ecclesia, quæ licet in toto sit orbe terrarum diffusa, una tamen est amica Sponsi, proxima, et columba, quæ pennis deargentatis sacri eloquii refulget pulchritudine, et in pallore auri posteriora ejus perfectæ fidei puritate ⁵ clarescunt, confitetur quin potius ⁶ sanctam, et ineffabilem Trinitatem in unitate ; salva scilicet inconfusibiliter proprietate personarum, inseparabilem substantiam ⁷ confitetur. Ita sane ut alius credatur pater, quia Pater est, qui genuit coæternum sibi sine tempore et omni initio Filium : et alius credatur Filius, quia Filius est qui genitus est sine initio a Patre, non putative, sed vere : et alius credatur Spiritus sanctus, quia Spiritus sanctus est, et ⁸ a Patre Filioque procedit. Et non est aliud Pater, et aliud Filius, et aliud Spiritus sanctus ; sed unus sunt inseparabiliter Pater, et Filius, et Spiritus sanctus : non unus ⁹, sed unum : quia alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti ; sed una, et æqualis, et consubstantialis, et coæterna est Patris, Filiique et Spiritus sancti inenarrabilis divinitatis majestas, quia unus est Deus. Unionem namque in essentiâ confitemur ; Trinitatem vero in personarum discretionem prædicamus. Dominum igitur nostrum Jesum Christum Dei Filium, verum Deum ⁹ **¶** semper in Patre, semper cum Patre, semper credimus apud Patrem. In ultimis namque temporibus propter nos et propter nostram salutem, secundum secretæ dispensationis arbitrium descendit de cælo, unde nunquam recesserat : venit nimirum in propria, ubi nunquam deerat : natus est de Spiritu sancto et Maria virgine, dicente angelo : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est (Matth. I, 20)*. Factus verus homo juxta id quod scriptum est : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. I, 14)*, per-

VARIANTES

¹ Barthius sic : *Eunomio et Macedonio anathemate maranatha digni*. Vide notam ¹.

² Basil., *pacti*.

³ Basil., *superfund*.

⁴ Basil., *in speculo*, nec male. Vide notam ex Barthio.

⁵ Basil., *per rectæ fidei puritatem*.

A mansit verus, et omnipotens Deus in utraque natura, unus Dei Filius, idemque hominis filius. Nihil enim humana nativitas divinæ præjudicavit nativitati : assumpsit quod non erat, permansit in id essentialiter quod erat, non commixtionem passus, neque divisionem ; sed in una persona Christi Deus verus et homo permanet verus, non duo filii Deus et homo ; sed unus filius Deus et homo : non alius filius hominis, et alius Dei, sed unus idemque Dei hominisque filius. Unde et eos valde execramur, qui eum adoptivum impio grunniunt ^b ore : quia, sicut præfati sumus, adoptivus dici non potest nisi is qui prius alienus est ab eo a quo adoptari desiderat. Dei ergo Filius qua ratione credi potest adoptivus, qui inseparabiliter assumpto homine in una persona coeunte utraque natura, non duo filii, alius Dei, et alius hominis, ut, sicut illi errando æstimant, adoptivus sit hominis filius, et sine adoptione Dei Filius ; sed in una persona unus idemque Dei et hominis filius qui nunquam hominem, quem assumpsit, deseruit, etiam nec in cruce, quando inclinato capite tradidit spiritum, Paulo attestante, qui ait : *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor. II, 8)*. Dominus gloriæ dicitur crucifixus, cum sola caro sit crucifixa : sed quia Dominus gloriæ idem ipse erat qui et hominis filius qui crucifigebatur, et nunquam hominem deseruit, sicut dictum est, quem assumpsit ; ideo dicitur Dominus gloriæ crucifixus.

C IX. Sunt etiam plerique qui astruunt ex tribus substantiis unam mediatoris personam, Verbi, carnis, et animæ, cum in causa fidei non videatur necessarium sophistica disputatione sæcularium litterarum calculos syllogistica spargere manu. Sufficeret ¹⁰ enim, juxta præcedentium catholicorum Patrum saluberrimæ promulgationis doctrinam, sincera simplicitatis voce ex utraque natura unam personam confiteri, veri Dei verique hominis Christi, divina scilicet et humana : sed propter eos utique, qui semiplenam sine anima rationali, et ad vicem animæ divinam ^a naturam in carnis dispensatione assumptam suspicantur, cum Psalmista alacri pectore dicat : *Ecce enim Deus adjuvat me, et Dominus susceptor est animæ meæ (Psal. LIII, 6)*. Pro hac igitur re, et hujusmodi erroris nubilo, styli flabello ex aere ¹¹ mentis ventosas nubium umbras dispergere festinamus, quatenus æterni solis perfusa radio, micantes stellas per cælos valeat puris obtutibus inspicere Scripturarum. Non enim ignoramus, ex duabus substantiis humanam subsistere naturam, ex anima nimirum, et carne : sed unum sine altero perfectum non efficere ¹² hominem. Quid enim caro sine anima nisi terra ? et quid anima sine carne ? Nonne spiri-

^a In Basil. deest *quin potius*.

^b Basil., *substantialem*.

^c In Basil., deest *et*.

^d In Basil. deest *Deum*.

^e Basil., *suffecerat*.

^f In Labb., ex ms. et aere.

^g Basil., *cificit*.

tus? Homo enim ex utroque, et non ex uno. Unde quia Redemptor noster perfectum hominem assumpsit in Deum, idcirco ex duabus naturis Deum et hominem constemur. Non enim caro sine anima perfecta humana dici potest integraque natura. Nam cum ex limo terræ finxisset hominem Deus, protinus insufflavit in eum spiraculum vitæ, sicut scriptum est: *Et factus est homo in animam viventem* (Gen. ii, 7). Non igitur alter qui formatus est, et alter qui insufflatus¹, sed unus idemque. Ex flatu namque animata est terra, tam incomprehensibili arte mirabilique modo summi artificis manu configurata², ut investigari plenius nequeat qualiter et unum sit anima et caro quæ perfectum efficiunt hominem, et tamen diversa sit substantia carnis et spiritus. Nam cum scriptum sit: *Ad te omnis caro veniet* (Psal. lxiiv, 5); et rursus: *Non timebo quid faciat mihi caro* (Psal. lvi); et iterum: *Et videbit omnis caro salutare Dei nostri* (Isa. xli, 5, juxta LXX ut est et Luc. iii, 6); nullo namque pacto sine anima videre potest, ut videat salutare Dei; nec venire valet, ut veniat ad eum omnis caro.

X. Ponamus igitur, exempli causa, secundum humanæ rationis affectum, necessitate super omnia compellente, materialia themata disputandi. Nam sicut in planis et solidis figuris linea, et in quadrangulis punctus³, licet sint indisscibiles et dividi nequeant, et idcirco egregie depingant dimensionum figuras; omnium tamen numerorum multitudinis summam in se sociatam retinent, et ex se usque ad infinitam⁴ numerositatem procedentes, et rursus in se usque ad unum recurrentes, individuam retinere probantur unionis censuram. Fingamus⁵ igitur animam in forma corporis, quasi lineam, vel punctum in planis, solidis, atque quadrangulatis figuris cunctas membrorum partium in se individue continentes positiones, unumquodque in junctura sua insertum, ita ut et unum sit et diversum. Nam si subtrahas lineam, et punctum æqualitatis⁶, nobilitas degeneratur figuræ. Instante autem lineæ⁷ jacentis primordio, punctique circumfusa numeri quadratura, quique segregari, vel non segregari possunt, resolvi insolubili sectione in lineæ punctique privilegio demonstratur. Ita sane vis animæ, cum sit incorporea et invisibilis, nec dividi potest, nec recipit sectionum scissuras; totam tamen corporis molem, quæ dividi vel segregari potest, in se continentem⁸ mirabiliter regit, et per totum diffusa animando vivificat, et quasi punctus in medio suam

A individue retinet dignitatem, et in alienam non resolvitur qualitatem. Nam, sicut dictum est, cum sit incorporea, corporaliter cuncta per corpus disponit: et cum sit substantia carnis corporea, per incorpoream creaturam, id est animam, corporeas perficit actiones. Tanta enim societatis convenientia sibi met sunt junctæ⁹, ut unum sine altero nihil possit, et alterum sine altero plenam non possit⁷ humanam monstrare⁸ naturam: et idcirco placuit ex utraque humanam definire naturam. Nam anima incorporea per corporeos⁹ oculos videt, audit, sentit: et corporei oculi per incorpoream animam videre probantur. Nam si recedat anima, oculi aperti remanentes, et aures patentes, nec videre¹⁰ possunt, nec audire. Per linguam loquitur anima, et lingua loquitur per animam. In qualibet enim parte corporis incisa carne anima dolet: sine anima vero in frustra¹¹ secata caro, nec dolere nec sentire potest. Per carnem nempe anima, et per animam caro esurit, sitit, tristatur. Nunquid potest dici caro sine anima humana natura, cum nihil sit aliud nisi terra? Animata vero terra¹² humana perfecto¹³ potest dici integra, perfecta que natura. Omne enim imperfectum amittit nominis proprietatem, nisi perfectionis ei¹⁴ commodius adjiciatur supplementum. Ex quatuor igitur diversis elementis humana sustinere fertur natura, calido, frigido, humido, sicco; id est igne, aere, terra, et aqua. Cum ex his quatuor variis homo subsistat naturis, nunquid delemus in uno homine quatuor substantias proficere? Si hoc placet, addatur quin etiam quinta, id est anima, ut constet homo ex quinque, et Verbi omnipotentis sit sexta: et tunc (quod est omni fatuitate dementius¹⁵, omnique vecordia stultius) fateantur sex in una Dei hominisque Christi persona substantiæ¹⁶.

XI. Tu forsitan suspicaris, quicumque es nostræ refragator assertionis, de memoria nobis avolasse quia dixerit beatus Apostolus, in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus nostris (Ephes. iii, 17). Hæc nos tota devotione mentis totaque simplicitate veraciter retinemus cordis¹⁷: et adjicimus ea quæ (te forsitan¹⁸ somniantem latent) idem vas electionis Paulum dixisse reminiscimur. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut¹⁹ integer spiritus vester et anima, et corpus sine querela in adventu²⁰ Domini nostri Jesu Christi servetur. Tria, inquam, dixit: ^a spiritus, et anima, et corpus. Nunquid aliud est spiritus, et aliud anima? Non divisit substantias, sed dignitatem distinxit.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Basil. add. est.

² Basil., *configurata*. Ita et Barthius. Vide notam.

³ Basil., *finitum*.

⁴ Basil. anteponit comma sic: *punctum æqualitatis nobilitas*.

⁵ Basil., *linea*.

⁶ Basil., *unitæ*.

⁷ In Basil. deest et *alt. sin. alt. pl. n. poss.*

⁸ Basil., *constare*. Vide notam.

⁹ Basil., *incorporeos*, sed male.

¹⁰ Basil., *videri*, æque male.

¹¹ Basil., *frustra*, perperam.

¹² Apud Labb. in marg. Hard., notat vocem *terra* non esse in ms.

¹³ Basil., *perfecta*; an forte *perfectio*?

¹⁴ In Basil., deest *ei*.

¹⁵ Basil., *profanius*.

¹⁶ Basil., *substantias*.

¹⁷ Basil., *corde*.

¹⁸ Labb. et Aguirr. in marg., *nescientes*.

¹⁹ Basil., *aut*.

²⁰ Basil., *adventum*.

Spiritualis quippe anima, et spiritale corpus vult ut in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur. In hoc ¹ spiritali homine, qui et interior dicitur, proficitur idem mirabilis doctor habitare Christum per fidem in cordibus nostris. Nam est homo animalis, et est spiritualis, non per substantiam, sed per meriti qualitatem. Animalis quippè ab anima, spiritalis vero a spiritu nuncupatur : quemadmodum idem veridicus ² videlicet doctor alterum ab altero discrevit. *Animalis*, inquit, *homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei* (I Cor. II, 14). Hic est exterior, qui foras se ad exteriora appetenda effundit : *Spiritualis autem dijudicat omnia*, id est discernit, et ipse a nemine judicatur. Hic est, inquam, interior, in quo Christus creditur habitare, qui introrsus se per contemplationis gratiam retinet, et internæ refectionis dulcedine depastus, in amore sui conditoris suaviter requiescit.

XII. His itaque ³ prælibatis, ad ea quæ reliquimus, revertamur. Quæro igitur ut dicas mihi in qua natura ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus dignatus est esurire, sitire, passionum sentire dolores. Quid moraris ? non vales negare : melius est ⁴ ut profitearis quia secundum humanam. Divina enim natura impassibilis, inviolabilis et ⁵ semper permanet immutabilis. Verum est, omnino verum, quia in humana. Volo ergo ut liquidius definias quid sit humana natura : sola caro, an sola anima, an utraque, anima et caro ? Non enim possumus, nec fas est, veritati contradicere : ex utraque nihilominus humana constat natura, ex anima siquidem et carne. Dico ergo mihi, in sola carne, an in sola anima, an, quod verius est, in utraque pertulit vulnera passionum ? Caro enim sine anima nihil sentit : anima enim sine carne non esurit, neque sitit, nec potest crucifigi, et tamen crucifixæ est per carnem. In summis etenim palmis, et in extremis ⁶ crucifixæ est plantis. Quod si non est crucifixæ cum carne, cur sensit dolorem ? Caro enim, sicut dictum est, sine anima nihil sentit. Quod si per carnis cognationem sentit ⁷ dolorem, et caro per animam dolet incisa ; nec caro ergo ⁸ sine anima, nec anima sine carne plena potest humana dici ⁹ natura. Ex utraque namque connexionione, carnis scilicet et animæ, perfecta constat humana natura. Unde et majores nostri hac definitione sancite ; quorum sagacissima capacitatis peritia ¹⁰ longe valde a nostræ tarditatis distat ignavia, placuit eis, sancto annuente Spiritu, duas in una Christi persona indubitanter profiteri naturas, divinam scilicet et

A humanam : quia anima et caro non sunt duo, sed unus homo. Deum ¹¹ enim et hominem Dei filium confitetur ¹². *Mediator*, inquit Apostolus, *Dei et hominum homo Christus Jesus* (I Tim. II, 5), qui ex anima et carne non duo, sed unus est dictus homo.

7 XIII. Cessent ergo jam nunc omnes superflue mussitantium ¹³ adinventiones, cessent calumniatrices querularum quæstionum objectiones, quæ ad rem non pertinent, sed magis ad simplicium subversionem. Doctrinis variis et peregrinis non abducamur, sed confiteamur cum sanctis Patribus nostris catholicis orthodoxisque viris, qui rectam fidem et corde perceperunt, et inviolabili ore Ecclesiæ filios ¹⁴ salubriter docuerunt, duas in Christo naturas, divinam nimirum et humanam, verum Deum verumque hominem : in utroque proprium Dei Filium, non adoptivum ; sempiternum ¹⁵ ex Patre ¹⁶, temporaliter natum ex virgine matre ; consubstantiali in sua Deo Patri sanctoque Spiritui, consubstantiali etiam nobis in nostra. Nostra dicimus, in carnis conditione, non in peccati vel miseriæ communione. *Peccatum enim non fecit*, sed alienum tulit, *nec dolus inventus est in ore ejus ; sed dolores* ¹⁷ *nostros ipse portavit, vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra : disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus* (I Petr. II, 22, et Isa. LIII, 9). Omnia autem hæreticorum perversa dogmata cum auctoribus et sequacibus suis æterno anathemate percelli judicamus. Elipandum namque et Felicem, novos hostes Ecclesiæ, sed veteriosa ¹⁸ fœce perfidiæ ¹⁹ pollutos, nisi ab hac stultitia resipiscant, et per rectæ fidei satisfactionem lamentis se abluant pœnitentiæ, indignos et ingratos eos a consortio catholicorum perpetua animadversione eliminare decernimus, et a gremio orthodoxæ Ecclesiæ censemus ²⁰ alienos. ²¹ Optamus tamen et omni annisu mentis, immensæ pietatis boni pastoris, qui animam suam posuit pro ovibus suis, et neminem vult perire, clementiam imprecamur, ut perfidiæ relicto errore, ad viam veritatis quæ Christus est, et ipso redeant perducente, quatenus in sinum matris Ecclesiæ dilectionis suscepti amplexu, tranquilla suaviter fidei pace quiescentes, largissima sugant ubera bonitatis Dei, ac per hoc perpetuæ felicitatis gaudia, gratia Dei, qui pro omnibus mortem gustavit, largiente, sine fine valeant adipisci. Eos etiam qui post hanc tam saluberrimam definitionem, quam plenaria ²² synodus sancto afflata Spiritu concorditer subtili sinceritate terminavit, falsissimis eorum assertionibus, sive clam, sive in publica voce, præbuerint assen-

VARIANTES LECTIONES.

¹ In Basil. deest *hoc*.

² Basil., *liquidius*.

³ Basil., *ita*.

⁴ In Basil., deest *est*. Apud Labb. in marg. Hard. notat deesse in ms. verba *melius est ut profitearis*.

⁵ In Basil., deest *et*.

⁶ Aguirr., *externis*.

⁷ Basil., *sensit*.

⁸ Basil., *enim*.

⁹ Basil., *Dei*, male.

¹⁰ Basil., *pueritia*, perperam.

¹¹ Basil., *Dominum*.

¹² Basil., *confitemur*, quod videtur rectius.

¹³ Basil. *sed sempiterno ex Patre*. Ita et Barth. Vide notam.

¹⁴ Aguirr., *dolos*.

¹⁵ Basil., *scire perfidia*. Sic et Barth. Vide notam.

¹⁶ Basil., *decerno*, et a gr. sanctæ matris Ecclesiæ censeo.

¹⁷ In Basil. deest hæc integra periculus, usque *Fos etiam*.

sum, simili eos sententiæ vindicta sancimus esse plectendos, reservato per omnia juris privilegio summi pontificis domini et Patris nostri Adriani, primæ sedis beatissimi papæ.

XIV. Nos autem, domini et charissimi fratres, sequentes præcedentium Patrum sanam doctrinam¹, respuentes per omnia deliramenta nugacium hominum, corde credamus ad justitiam, ore autem confiteamur ad salutem, Dominum nostrum Jesum Christum verum Dei Filium, non putativum; proprium in utraque natura², non adoptivum: æqualem et cœternum Patri sanctoque Spiritui; qui Ecclesiam suam proprio sanguine acquisitam, sine macula et ruga immaculatam custodiat, et corda nostra in recta fidei puritate immutato jure conservet. Catholicum atque clementissimum, semperque inclytum dominum³ Carolum regem per intercessionem beatæ et gloriosæ semperque virginis Dei genitricis Mariæ, per quam meruimus auctorem suscipere vitæ, et beati Petri primi pastoris Ecclesiæ, omniumque sanctorum, verum etiam suffragantis precibus vestris, omnipotens et sancta Trinitas sua cum gratia circumcingat, suaque dextera semper protegat⁴ et defendat, ut faciat semper quæ illi sunt placita, quatenus⁵ cœlestibus fretus armis, inimicos nominis Christi auxilio fultus de cœlo ad terram prosternat. Barbaras etiam nationes infinita Deus omnipotens ditioni ejus potentia subdat: ut ex hac occasione ad agnitionem perveniant veritatis, et cognoscant verum et vivum Deum creatorem suum. Regenerati siquidem⁶ unda baptismatis in gremio aggregentur matris Ecclesiæ, ut impleatur quod bonus pastor promiserat, dicens: *Et alias oves habeo quæ non sunt ex*

A hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, ut (sic) fiat unum ovile et unus pastor (Joan. x, 16). Multiplicetur pax in diebus ejus, ut sit sancta Ecclesia libera, et ab omni strepitu mundi secura; qua libertate Christus eam liberavit: liceatque Domini sacerdotes, juxta evangelicas et apostolicas canonicasque regulas simpliciter Domino deservire, militare in solis castris Dominicis: quia juxta ejusdem Domini vocem, Nemo potest duobus dominis servire (Matth. vi, 24). Et Paulus: Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut placeat ei cui se probavit (II Tim. ii, 4). Nemo sibi blandiatur quod utrumque possit et Deo et mundo servire, quia veritas est et mentiri non potest, qui hoc fieri non posse testatur. Unde supplicandus est tranquillissimus princeps noster, ut ille pro nobis contra visibiles hostes pro Christi amore, Domino opitulante, dimicet; et nos pro illo contra invisibiles hostes, Domini imprecantes potentiam, spiritualibus armis pugnemus, quatenus vicariam ei retributionem in illa die pro Ecclesia sua Dei Filius rependat; ut quemadmodum ille nunc eam⁷ inter tot mundanos tumultus constitutam reddit securam, ita cum illa⁸ cœlestis regni faciat esse participem. Indulgeat miseratus captivis, subveniat oppressis, dissolvat fasciculos deprimentes, sit consolatio viduarum, miserorum refrigerium, sit Dominus et Pater, sit rex et sacerdos, sit omnium Christianorum moderantissimus gubernator, auxiliante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in Trinitate perfecta, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Basil. add. *fidei*.

² In Basil. deest *in utraque natura*.

³ Basil. et Aguirr., *Dominum*.

⁴ Basil. om. *suaque dextera semper protegat*.

⁵ Basil., *et quatenus*.

⁶ Basil. non habet *siquidem*.

⁷ Basil., *illam nunc eis*.

⁸ Basil., *illæ*.

8 IN LIBELLUM SACROSYLLABUM NOTÆ.

PRÆFATIUNCULA.

Caspar Barthius, nobilis ille Saxo et clarissimus Germaniæ ornamentum (cujus elogia si aves, adi Thomam Pope-Blount in *Censura celebriorum auctorum*), qui innumeros pene auctores in spissis illis confertisque 19 Adversariorum libris ad Lydium lapidem et critices trutinam revocat, libellum hunc sancti Paulini nostri haudquaquam omisit lib. xlii, cap. 14, et lib. xliii, cap. 11. Quæ in eundem adnotavit, ut cuique præsto essent, hic subjicere non ab re fore ratus sum. Verum cum *vir multæ lectionis, sed naris haud prorsus emunctæ*, ut de eo quidam protulit (Paul. Colomes., *Opusc.* pag. 250), nonnulla præterierit, nonnulla levi tantum attigerit manu, et hæc ipsa quæ perpendit, careant delectu et concinnitate ordinis, quod multa scribere volenti accidere est ferme necesse: nos progressum Paulinæ orationis servantes quæcunque animadversione digna erunt, notabimus, insertis suo loco occurrentibus Barthii adnotationibus, et nostris interpositis; ita tamen ut alteræ ab alteris distingui et cognosci vel primo possint intuitu.

NOTÆ IN TITULUM LIBELLI (*).

^a *Sacro syllabus*. Barthius lib. xlii, c. 14; Sidonius, et ab illo alii scriptores, etiam imperatores in codice *apices* pro litteris sive epistolis dicunt, ut notissimum. Paulinus vero iste syllabas: « ut unusquisque quidquid ingenii captu rectius sentire potuisset, per sacras syllabas die statuto ejus clementiæ deferret. » Tamen *collectiones* potius intelligere videri possit, unde et libellus ipse hic *Sacro syllabus* inscribitur in tomis Conciliorum, quia scilicet pro omnibus unus oblatus est anno Domini 802 in synodo Altinensi. Hæc Barthius.

Quamquam non uno peccato hic Barthius peccet, quia non an. 802, sed 794, non in synodo Altinensi, sed in Francofordiensi hæc acta sunt; attamen ratio non est improbanda cur *Sacro syllabus* dictus sit liber, nimirum quia pro omnibus oblatus est unus. Pro

(*) De editione hujus libelli in Collectione Conciliorum Labbei, quam collatum cum cardinali Aguirre, sequimur, sic ait Harduinus: « Collatus a P. Sirmundo soc. Jesu cum codice sanctæ Mariæ Rhemensis ab Hincmaro donato, ut ait ipse in apographo, quod asservatur in bibliotheca collegii ejusdem societatis. »

omnibus, inquam, episcopis *de propinrioribus Italiae partibus*, ut ait Carolus Magnus in Epistola ad Elipandum et ceteros episcopos Hispaniæ, quæ actis Concil. Francoford. inseritur, datus est, velut commune Italicorum præsulum concilio præsentium suffragium. Etenim a συλλαβάνω, quod est *comprehendo*, syllaba dicitur, quia syllaba ut plurimum ex comprehensione plurium litterarum exsurgit. Sed hæc ad grammaticos. Cæterum quandoque non modo ea quæ plurium votis exponerentur, sed et epistolæ, vel ab uno directæ, *syllabæ* dicebantur. Anastasius in Adriano (Edit. Rom. 1748): « Pontifex. . . dirigens cum eo suos missos ad præfatum excellentissimum Francorum regem cum apostolicis admonitionum *syllabis*, etc. » et concilium Romanum II, an. 745, act. 1: « Ante hos dies *syllabas* reverentissimi atque sanctissimi fratris nostri Bonifacii archiepiscopi nobis retulisti. »

^b *In nomine Patris*, etc. Sic præmittitur in editionib. Basil. Henr. Petr. an. 1553, Collectionis sive Biblioth. vet. doctor. Eccles., tom. II, pag. 1122, et Parisiens. in calce Alcuini anno 1617, et par est credere a Paulino sic coemptum, et insuper, cum hæc in concilio disserteret, addidisse crucis signum, ut et facimus nunc, et fieri in ecclesia consuevit. Vel ethnicis a Numinis invocatione orationes suas aspirari solemne erat. Virgilius lib. XI, v. 300:

Præfatus divos, solio rex insit ab alto;

ubi Servius: « more antiquo: nam majores nullam orationem, nisi invocatis numinibus inchoabant, sicuti sunt omnes orationes Catonis et Gracchi. » Christianis nihil antiquius, quam ab invocatione Dei summi exordiri res actionesque suas quotidie. Cassianus, Collat. XXI, cap. 26: « Quid de primitiis dicam, quas ab omnibus qui Christo fideliter famulantur, quotidie certum est exhiberi? Nam. . . somno excitati. . . primo linguæ suæ motu ipsum invocant, ipsius nomen laudesque concelebrant. » Hoc quidem respiciebat Ambrosius in hymno Fer. II ad matutin.

Te lingua primum cinctat,
Te mentis ardor ambiat;
Ut actum sequentium
Tu sancte, sis exordium.

Et Paulinus noster Henricum comitem in lib. Exhortationis, cap. 28, monebat his verbis: « Omne opus quocumque inchoaveris facere, primum invoca Deum et gratias ei age: et cum consummaveris illud, similiter fac. »

Quod autem attinet ad crucis signum, cujusque actionis initio præmissum, tam vetus est in Ecclesiæ consuetudo, ut Basilii, lib. de Spiritu sancto, cap. 27, reposuerit inter apostolicas traditiones « illud vulgatissimum ut signo crucis signemus, » sicut etiam ipsam fidei professionem, quæ credimus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. » Audi Tertullianum, lib. de Corona militis, cap. 3. « Ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. » Prudentius Cathemer. v. 865, in hym. ante somnum:

Fac, cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem locumque cordis
Crucis figura signet.

Aspiciantibus autem Christianis actiones suas vel ab invocatione Dei summi et trini, vel ab efformatione signi vivificæ crucis, sensim factum est, ut associaretur invocationi sanctissimæ Trinitatis ipsius crucis efformatio, ut ait Claudius de Vert, *Explicat. des Cérémon. de l'Eglise*, tom. I, pag. 187, edit. Paris. 1706, quem vide etiam pag. 257 et seq. Jam tempore Paulini in praxi hoc erat. Nam Chrodogangus episcopus Metensis in regula sua vulgari (vulgari, inquam; nam P. Philippus Labbe, qui propriam

A Chrodogangi profert in Collect. Concilior. post concil. Aquisgran. an. 816, ait vulgarem hanc ab interpolatore quodam ex illius norma, et concilii Aquisgran. capitulis et aliunde consancinatam, non tamen auctoritatis pondere destitutam), cap. 14, sic præcipit: « Nocturnis horis cum ad opus divinum surrexerit clericus, primum signum sibi sanctæ crucis imprimat per invocationem sanctæ Trinitatis. » Chrodogangus floruit circa an. 745. Verisimillimum ergo est ab utroque, nimirum ab invocatione Trinitatis et crucis efformatione orationem suam Paulinum exorsum fuisse.

§ I.

^a *Tranquillissimi*. Titulus non recens imperatorum. Vegetius Valentinianum, cui librum dicat, alloquens, in prol. lib. II: « Verum tranquillitas tua, imperator invicte, » etc. lib. I C. *Quando libertus*, L. *Dubium*. Arcad. et Honor. Remigio: « Etiam si fuerint nostræ tranquillitati preces oblatæ. » Certe si quem alium, regem judicemque inprimis tranquillitas deest, quæ facit, ut quamvis curis circumseptus externis, a recto tamen non deviet, « et tranquillo moderamine, » ut ait Gregorius, lib. XVIII Moral., cap. 25, « ea quæ circa se minus sunt tranquilla, disponat. » Reges igitur judicesque eum imitentur, de quo Sap. XII, 18, dicitur: *Tu autem dominator virtutis cum magna tranquillitate judicis.*

^b *Diaconibus*. Barthius lib. XLII, c. 14. Cum sciunt veteres Christiani scriptores *diaconum* Græcam esse vocem, græcismi autem imperita multitudo eam contra originem suam proferret; et ipsi *diaconem*, non *diaconum* scripserunt. Sic ex primis Patribus Cyprianus epistola quinta: *Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus*. Synodus Sardicensis epist. ad Ecclesiam in fragmentis Hilarii a Pithæo editis. Erravit Simon Gontartius ad Cyprianum. Flodoardus lib. III, cap. 7, Hist. Rhem.: *Diacones induti dalmaticis*. Sic Anastasius Bibliothecarius scribit ad Joannem *diaconem* urbis Romane. Sic sub Carolo Paulinus Aquileiensis: « Quadam vero die residentibus cunctis in aula sacri palatii adsiscentibus in modum coronæ presbyteris, *diaconibus*, cunctoque clero, sub præsentia prædicti principis allata est epistola. » Hæc Barthius.

^c *Elipando*, etc. Quare dictus Elipandus auctor sceleris, cum cæterum fuerit Felix, vide dissertationem IV, n. 47.

^d *Morosa dilatio*. Barthius l. c. *Morosus* significat difficilem, longæ moræ causatorem, ut apud Hericum Altissiodorensem, et Terentianum Maurum, notabamus. Idem Paulinus: « Cumque imprecata et concessa esset morosa dilatio per dies aliquot eus mansuetudini, » etc. Rursus lib. XLIV, cap. 19, ubi nonnulla loca Prudentii junioris Vitæ beatæ Mauræ virginis scriptoris castigat, *morose*, inquit *diu* valet. Prudentius: « coram supradicti dicti Salvatoris effligie prosternebat se *morose* quotidie successive. » Sic spondæos vocat morosos in carmine Hericus Altissiodorensis, quod diutius obhaereant.

Cæterum *morosus* non est a mora, ut hic derivare videtur Barthius, sed a moribus difficilibus. Nonnius De differ. diction. in signific., V. *morata*. « *Morosa* contrariis perversisque moribus. » Tullius de Senectute: « At sunt *morosi* et anxii, iracundi et difficiles senes. »

^e *Mellis sapore temperare*. Notissima comparatio est, dogma quod amarum est, fraude circumlitum, comparari poculo medico, oris melle illitis, amaritatem tegente. Idem Paulinus: « sed sicut mos est hereticis tristia ketis, dulcia permiscere amaris, veneni poculum mellis sapore temperare, quædam in eadem epistola plena blasphemis reperta sunt. » Lucetii, Hieronymi, Phœbadii, et aliorum loca notavimus alibi. BARTHII l. c.

Loca quæ innuere videtur voluisse Barthius, fortasse hæc sunt; et si ea non sunt, tamen ad rem

sunt. Hieronymus, epist. 7, ad Latam. « Venena non dantur, nisi melle circumlita : et vitia non decipiunt, nisi sub specie unbraque virtutum. » Phæbadius, lib. contra Ariam, non longe a principio, de fide Valentis, Ursacii et Potamii : « Nihil simplex in hac fidei professione suscepi, quæ prima fronte ad decipiendos imperitos, credulos, incautos, hæretica subtilitate blanditur : pari modo, quo veneni poculum mella commendant. » Lucretius, lib. 1, v. 952 :

Sed veluti pueris absinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur
Laborum tenuis, interea perpotet amarum
Absinthii latrem, deceptaque non capitur,
Sed potius tali facto recreata valescat,
Sic ego.

Sic igitur et hæretici non vitæ, sed poculum mortis propinant. Hac similitudine uisitur Paulinus etiam l. 1 contra Felicem, c. 12.

§ II.

^a *Servorum Domini ultimus servus. Servus servorum* hodie titulus est datus pontifici maximo. Olim humilitatis affectatione quisvis eum sibi sumebat Christianus antistes. Paulinus noster : « Quapropter ego Paulinus, licet indignus peccator, omniumque servorum Domini ultimus servus, etc. » Anastasius Bibliothecarius : « Domino meo per omnia sanctissimo, Deo honorabili Patri spiritali ac magistro Theodosio presbytero Anastasius exiguus misericordia Dei presbyter, et monachus servus servorum Dei. » BARTHUS l. c.

Sed errat cum dicit hunc titulum esse pontifici maximo datum; neque enim illi datur, sed ab ipso assumitur humilitatis gratia; originem appellationis, et demissionis exemplum dedit sanctus Gregorius Magnus, teste Joanne diacono in Vita ejusd., l. II, c. 1 : « ut Joannis patriarchæ CP., qui se œcumenicum jactitabat, thrononiam ostentationem et facturum suggillaret, » ait ex eodem diacono Ducange in Glossar., V. *Servus servorum Dei*. Qui addit et reges et principes, quinimo episcopus hunc usurpasse, ut Signatus patriarcha Aquileiensis (is decessor fuit sancti Paulini) in bullario Cassinensi, tom. II, p. 16 : *Servus servorum Domini*. Cæteri, qui non pauci sunt, ibi videantur. Excurrere quoque initia epistolarum sancti Bonifacii episcopi Moguntini, et quam sæpissime titulum istum usurpatum invenies. Vide quoque in epist. 2 notas Nicolai Serarii plura in hanc rem disserentis. Tritum est illud, quod habet Gloss., v. *Quoties* l. q. 7.

Rema tibi quoniam servi domini dominorum;
Servorum servi nunc tibi sunt domini.

Quod fortasse est Nildeberti Cenomanensis episcopi, ut conjicitur ex schol. Cassandri ad hymn. 2 sancti Paulini de SS. Petro et Paulo.

^b *Aquileiensis sedis Hesperii oris accinctæ*. Id est, Italii finibus comprehensæ. Hesperia enim, quod est occidentalis regio, a Græcis, quæ erat occidua, dicta est Italia. *Æneid.* l. I, v. 550 :

Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
Terra anti qua, potens armis, atque ubere glebæ :
OEnotrii colere viri : nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.

Lib. II, v. 781 :

Ad terram Hesperiam veniens, ubi Lydiæ arva
Inter opima vicum leni sunt agmine Tivris.

Silius Italicus, lib. 1, v. 50. *Cannas tumulam Hesperia* appellavit. Floratus, lib. III, v. 294, od. 6 :

Dii multa dederunt
Hesperia mala luctuosæ.

et lib. IV, v. 237, od. 5 :

Longas o utinam dux bonæ ferias
Præstes Hesperia.

Quoniam vero et Hispania, quæ Italiae occidua est,

^A Hesperia dicitur, illa, ad discrimen Italiae, ultima vocatur, lib. I, v. 819, od. 36 :

Qui nunc Hesperia sospes ab ultima.

Dicens autem Paulinus Aquileiam *Hesperii*, id est *Italii oris accinctum*, non stat pro iis qui intra Illyricos fines eam reponunt, ut Græcorum plerique quos refert; non tamen sequitur eminentis. Norisius disert. de quinta synodo, cap. 10, quibus adde et Simonidum, lib. 1, cap. 8, et lib. II, cap. 7, Propemptici. Auctor vero Chronicæ, seu veterum Aquilensium patriarcharum, tom. IV in Anecdotis Muratorii, loquens de Federico patriarcha, qui conterminos hostes repressit, sic ait : *Reddens pacem Hesperia quæ est caput Ecclesiæ*, forte quia in Italia est Roma. Clarius apparet in ejus epitaphio tibi subditio, cum dicitur :

Pannoniæ rabiem magno moderamine pressit :
Et pacem afflictæ contulit Italiae.

Sed et Pancirolus in Notitia imperii occid., cap. 58, « primum post Romam Italiae civitatem vocat Aquileiam et Venetia metropolim, etsi imperante Augusto extra Venetia fines censebatur, ut auctor est Strab., lib. V. »

^c *Nomine, non merito præsul*. Barthius l. c. Quod autem Paulinus ait *nomine, non merito*, ex humilitate est sacerdotali; non enim se posse tanto muneri satisfacere etiam sanctissimi viri autumabant : itaque dici se, non esse episcopos dicebant. Hincmarus de divortio Lotharii : *Hincmarus nomine non merito Rhemorum episcopus ac plebis Dei famulus*. Idem ad Guntarium Coloniensem. Sanctus Bernardus apud Othonem Frising., lib. I de Gestis Friderici, cap. 41 : *Bernardus vocatus abbas Claravallensis*. Sic capiendus Ivo Carnotensis episcopus epist. 12 : *Reverendissimo Patri Patrum Urbano fidelissimus ejus filius Ivo Carnotensium dictus episcopus*. Qui idem *servum* se ecclesiæ Carnotensis scribere consuevit, et non satis aptum ejusdem ministrum : et mille talia apud Desiderium et ejus sodales Goffridum Vindecinensem, Petrum Cellensem, Petrum Mauritium Cluniacensem, etc., abbates atque episcopos. Hactenus Barthius, cui addere potes quod in suo epitaphio scripsit Gotpoldus patriarcha, ut in citata chronica a Maratiorio relata legitur.

Hoc ego Gotpoldus jaceo miser in monumento.
Hic præsul dictus nomine, non merito.

^d *Constituta persistit, adversis hæreticorum, etc.* Barthius l. c. sed nec primum comma horum verborum mendo vacat. Scribe : *In mari hujus sæculi constituta ægre resistit adversis, hæreticorum, etc.*

Sed bona Barthii pace nihil mutandum censeo, sed ita legendum ut scriptum est. Quid enim obstat quominus sensus recte curral, quin ad arbitrium interponatur *ægre* : quin pro *persistit resistit* legatur; et, *adversis* adjectivum optime appositum *flatibus hæreticorum*, ut patet ex sequentibus quoque epithetis, *violentis perfidorum procellis, spumantibus maledicorum undis*, verbo *resistit* gratis intermutato appingatur? Si enim *adversis* separet a *flatibus*, actum est de periodi harmonia.

^e *Jaculis ex arcu intorquens Scripturarum*. Barthius scribit *intorquendis*; et addit : *Ita ut ascripsi, hæc legenda sunt*. Supervacanea correctio : æque bene, quin et melius *intorquens*, quam *intorquendis*, si commata duo ad clariorem sensum, alterum post *jaculis*, alterum post *Scripturarum* vel apponis, vel subintelligis, ut sit : *debet jaculis, ea ex arcu intorquens Scripturarum, perforare*.

^f *Super fidei fundamentum*. Nil frequentius in Scriptura et Patribus, quam ut fides dicatur radix et fundamentum. Unum alterumve in re satis nota sufficiat testimonium. Eusebius Pamphili lib. II contra Sabellium : « summum et præcipuum, et primum fundamentum et radix omnium operum, quæ fiunt, fides est. » Ambrosius quoque prosequitur allegoriam fundamenti et radicis, ubi de fide loquitur; ut lib. II de Cain et Abel, cap. 9, dicens fidem « esse radicem

omnium... et quicquid supra hoc fundamentum edificaveris, hoc solum **10** ad operis sui fructum, et ad virtutis proficere mercedem. » Et enarrat. in psal. 1 : « Virtutes sine fide folia sunt : videntur virere, sed prodesse non possunt : agitantur vento, quia non habent fundamentum, » etc.

§ III.

^a *In calculo candido Agni.* Calculis componebant veteres summas expensionum ; unde *ad eos sedere* est rationem ducere : quæ cum calculis esset computata, redigebatur deinde in tabulas expensorum et receptorum. Hinc calculus Paulino nostro ipsas tabulas designat, cum ait : « Hujus nimirum pestiferi serpentis instructi, fellisque poculo ebriati quidam, quorum non sunt nomina in calculo candido Agni inscripta, hæresim veteranosam suscitare nituntur. » Idem est ac si *rationem* dixisset, et sic calculum exponit glossarum veterum Rhapsodus Papius magister. Ita Barthius l. c.

Verum isthæ explicatio haud arridet. Non me latet *calculos* pro rationibus, sive tabulis dati et accepti usurpatos. Imo adde, si placet, *calculatores*, eos inter servos fuisse, qui rationes expensarum descriplas servarent, ut habet Pignorius de servis cap. 18. Sed non ad hanc calculorum intelligentiam respexisse Paulinum satis ostendit quod dicit in *calculo candido*. Quid enim habet *candido* ad rationes dati et accepti ? Etenim non hujusmodi rationibus *candidi* appellatio apponitur. Melius ergo si dicas in mente habuisse locum Apocalypseo cap. 11, v. 17 : *Vincenti dabo calculum candidum, et in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit*; cui loco Arctas lucem affert : « Posuit, ait, hoc loco calculum candidum, quod is notus esset ab his, qui in theatris ac stadiis certabant, et vincentibus tradebatur. » Consuevisse veteres, dies resque faustas lapillo candido, nigro infaustas adnotare nemo vel leviter tinctus literis, ignorat. Plinius lib. vi, epist. 11, ad Maximum : « O diem lætum notandum mihi candidissimo calculo ! » Persius init. satyræ II :

Hunc, Macrone, diem numera meliore lapillo,
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Sed et sententias calculis atris vel candidis, cum absolverent vel damnant, iudices ferebant. Ovidius, lib. xv Metam., v. 41 :

Mos erat antiquis, niveis atrisque lapillis,
His damnare reos, illis absolvere culpa.

Optime Menochius ad locum Apocalyp. hæc omnia complectitur : « Est calculus candidus sententia felicitatis, quam Christus proferet in vincentes, ipsaque æterna felicitas, qua vincentes donabit. Calculus enim candidus veteribus signum erat rei faustæ et felicitatis, absolutionis in judicio, et in comitiis pro magistratibus creandis calculus candidus dabatur ejus nomine signatus, cui suffragabantur. » Et hoc est quod respiciebat Paulinus, cum diceret horum nomina non esse in calculo candido Agni inscripta, hoc est ut alibi dicitur in eadem Apocalyp. in libro *vite Agni*, c. XIII, v. 8, uno verbo, non esse salvandos.

^b *Necessarium eguit.* Manca est oratio. Scribe : Si ipse necessario jure eguit. Necessarium jus est agnatio naturalis, quæ necessarios hæredes nobis facit eos qui c nobis nascuntur. Sic Phædrus, fab. LIV :

Cui potestas nulla in gignendo fuit.
Cur hæc sit potior quæ na-centis miserita est.
Dulcemque sponte præstat benevolentiam ?
Facit parentes bonitas, non necessitas.

Quo loco non probamus Rimicii et Neveleti Doschii repositionem... *nativitas*. Nascendi enim necessitas parentibus debetur, et fomentum sive alimentorum a jure naturali post partum. Sic Ambrosius lib. 1 Offic., ejus verba produxit ad eum Phædri locum Nic. Rigaltius. *Eguit* autem apud Paulinum nostrum *caruit* significat. Si ipse non habuit jus necessarium

A paternæ successionis, quomodo adoptivus nobis id dare potuit ? Barthius.

Fateor : lectio difficilis et fortasse corrupta Librarii vel amanuensis negligentia, ut non *eguit*, sed *habuit* scribendum sit : nisi mavis in temporis barbariem culpam refundere, quo nomine ejus tempestatis scriptoribus multa sane condonanda sunt. Barthius, ut eruditum proferat adnotationem, lectionem difficultiorem, et non levi manu assequendam reddit. Quomodo enim potest dicere Paulinus : « Quo pacto nobis adoptionem tribuit filiorum, si ipse necessario jure caruit, *vel eguit*, ut sibi haberet ? » Si caruit vel eguit necessario jure, inferendum esset nec fuisse filium Dei naturalem. Necessarium enim jus fundatur in nativitate naturali ; ut ipsemet Barthius dicit. Insuper quæ connexio verborum et sensuum consequentia est ista ? Ipse caruit necessario jure ad habendam pro se adoptionem ! Jus necessarium non dat jus ad adoptionem, quia est ipsa naturalis filiatio ; et filius naturalis non est dicendus carere vel egere jure necessario, nec adoptionis ; non necessario, quia est filius naturalis ; non adoptionis, quia si naturalis est, non est adoptandus, nec ei competit adoptio. Sensus ergo verborum Paulini simplex nitidusque videtur iste : Non potest tribuere adoptionem, quia ipse eget, quia si ipse eget adoptione, non habet quod alteri det. Quod manifeste convincitur ex verbis statim subjunctis : « Nam quia peccatum non habuit, ideo nobis peccatum donavit : quia non accepit ut vita esset, sed ipsa essentialiter vita est, idcirco nobis vitam æternam indulsit. » Ergo ex his sic infer : Quia non habuit adoptionem, adoptat. Et ex opposito, « Quo pacto nobis adoptionem tribuit filiorum, si ipse necessarium eguit (forte *necessarium* adverbialiter pro necessario) ut sibi haberet ? »

§ IV.

^a *Quilibet scrupulus ambiguitatis.* Quilibet huic generi scriptorum *quemcunque* significat. Paulinus : *sed ne quilibet scrupulus ambiguitatis remaneret...* *Scrulpus* autem est dubitatio, ambiguitas. Tertullianus fine libri ad Scapulam. « Quisque enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus, et inquirere accenditur quod sit in causa, et ubi cognoverit, veritatem et ipse statim sequitur. » Hinc scrupulus ambiguitatis hoc loco, et scrupulose ambages apud Justinianum cap. 1 Cod. commun. *de legis* : « Quis in remissionis scrupulosis utatur ambagibus ? » Barthius.

Adde, *scrupulum scrupi* diminutivum esse, de quo Festus lit. S : « Serupi dicuntur aspera saxa et distantia a tractu : unde scrupulosam rem dicimus, quæ aliquid in se habet asperi. » Hinc proprie scrupulus lapillus ille dicitur, qui in calceo latens, sollicitudinem lædendo creat. Translate vero significandis dubiis ancipitibusque rebus anxietudinem parientibus aptatur ; unde, *evellere scrupulum*, pro sollicitudinem tollere ; *inijcere scrupulum*, pro ingerere sollicitudinem dicimus. Cicero pro Rosc. Amer. : « Hunc sibi ex animo *scrupulum* qui se dies noctesque stimulat ac pungit ut *evellatis*, postulat. » Idem pro A. Cluentio : « Hic tum *injectus* est hominibus *scrupulus* et quædam dubitatio, quidnam esset actum. »

^b *Dicant ergo si valent hæretici, etc.* Dicant ergo si valent hæretici, quæ de his tribus personis cum adoptaverit, cum tota cum Trinitas in utero immaculatæ operata sit Virginis ; quod si nequeunt, catholicis se humiliter salubribus subdant documentis. Ita enim verba ista collocanda sunt, vulgo dirupta, et perperam sejuncta. Sic Barthius.

Optima collocatio verborum, sed non omnino necessaria. Si enim parenthesis attendis, quæ scite ponitur in edit. card. Aguirre, et nos ex eo quoque apponimus, cessat omnis, quæ videri possit, verborum confusio. Cæterum hujusmodi transpositiones vel in optimis scriptoribus reperiuntur. Auctor est Quintilianus Instit. orat. lib. XIII, cap. 6 : « Ubi nihil

ex significatione mutandum est, et structura sola variatur, figura potius verborum dici potest : Sicut multi narrationem longis mutant hyperbatis. »

^c *Eum adoptaverit.* Barthius, qui legerat, ut in Basil. edit. est, *optaverit*, sic habet : « *Optare* est adoptare... » Papias magister, hujus generis auctorum enarrator plerumque non ineptus : *Optare, eligere, desiderare, in filium facere.* Sic Barthius. — Certe *desiderare* huic loco non quadrat. Cæterum *optare* et *eligere* est. Virgil. *Æneid.* I, v. 429 :

Pars optare locum tecto, et concludere sulco.

Idem III, v. 409 :

Optavitque locum regio....

Adoptare autem teste Hotomano in comment. verb. juris, V. *Adoptio*, « est idem quod optione facta deligere, atque in familiam suam adsciscere. »

§ V.

^a *Nisi qui alienus est.* Optima Paulini adoptionis descriptio, et afflatim conveniens conditionibus ab jure consultis requisitis, ut scilicet adoptandus non sit verus filius, sed ahenus, et extraneus. Quibus accedit Cellius lib. v, cap. 19, adoptionem describens, « cum, ait, in alienam familiam, inque liberorum locum extranei sumuntur. » Hotomanus l. c. : « *Adoptio* est actus legitimus, 11 per quem extraneus in alienam familiam jusque filifamilias suscipitur.... Dixi, ait, extraneus, cum significans, qui suus non est. »

^b *Ut sanctificaretur aquarum natura.* Sanctus Ambrosius, in Luc. lib. II, n. 83 : « Baptizatus est ergo Dominus, non mundari volens, sed mundare aquas, ut ablutæ per carnem Christi, quæ peccatum non cognovit, baptismatis jus haberent. » Sanctus Gregorius Nazianzenus, orat. in sancta lumina : « Ante omnia ut per hæc sanctificetur aquæ Jordanis, ut sicut erat spiritus et caro, ita et his qui baptizandi erant, in spiritu et aqua sanctificationis successio traderetur. » Denique, ut cæteros omittamus, sanctus Maximus hom. 1 de Epiph. ait, Dominum nostrum « suscepto a Joanne baptismate consecrasset fluentia Jordanis, simulque suum purificasse Baptistam. »

§ VI.

^a *Perfunctorie legere.* Perfunctorie est oscitanter, negligenter, nulla diligentia. Petronius Arbiter : *Lorum de petra solvit, et me cepit non perfunctorie verberare.* Hæc Barthius affertens verba hujus loci.

Perfunctorie perfungor est, sed significationis omnino oppositæ. *Perfundi* enim est sollicite diligenterve obire munus. *Perfunctorie* autem dicitur de re incuriose et tanquam aliud agendo facta. Verbum Latinum, ut patet ex Petronio supra laudato; sed non facile apud Ciceronem inveniendum. Apud jurisconsultos non raro usurpatur. D. *De evictionib.*, l. *Qui libertatis*; D. *De senatus consulto Silaniano*, l. *Propter*; D. *Ad senatus consultum Tertullianum*, l. *Si ingenua sit mater.* Tandem, D. *Quod vi aut clam* l. *Aut qui aliter.* Ulpianus : *debebit.... neque perfunctorie aut obscure dicere.* Idem quod *perfunctorie* est *dicis causa* quod apud Tullium et jurisconsultos reperitur. Etenim *dicis causa* aliquid factum, est non alia de causa factum quam ut possit dici factum. Sic numerata pecunia *dicis causa*, est ad nihil aliud numerare pecuniam, nisi ut possit dici numerata. Ciceroni in vi Verrina : « Attamen ut possit se dicere emisse, Artagathos imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummorum *dicis causa* daret. » Ulpianus ff. de S. consulto Sileniano, l. 1, *Cum aliter*, paulo ante finem : « Si finxit se quis auxilium ferre, vel *dicis gratia* tulit, nihil hoc commentum proderit. » In margine ibi : « Sunt qui falso legant, *ditis gratia*, vel *dictis gratiam*. Est autem *dicis gratia* accipiendum, id est *perfunctorie*, et defunctorie. » Aug. lib. II, cap. 2, ita ibi. *Dicis* autem a recto *de* conjectat derivatum, ut *judicis a judex*, Hotomanus V. *dicis gratia*. Cæterum hoc ipso sensu quo Paulinus,

utitur verbo *perfunctorie* sanctus Ambrosius lib. VI Hexam., cap. 9 : « De naribus autem quid loquor, quæ bivio et procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus præstant, ut non *perfunctorie* odor transeat, sed diutius inhæreat naribus, et eorum ductu cerebrumque sensusque depascat. Idem lib. de Paradiso, cap. 6 : « Cognoscere utique non in sola et *perfunctoria* scientia est, sed in eorum operatione, quæ oporteat fieri. »

^b *Fidei suæ pugno attrivit.* Quod pugni mensuram vix implet, arctissime colligi dicitur. Prudentius de cadavere :

Fueritque cinisculus arens

Minimi mensura pugilli.

Sic quidem (*male* : lege fidem, et emenda in scitiam librarii), sic, inquam, fidem de Christo a beato Petro arctissime collectam et prolatam pugnum vocat Paulinus iste, doctissimus antistes... Similitudo colaphi in os impacti jungitur. BARTHIIUS, l. c.

^B Respexisse Paulinum ad pugilum certamen non ambigerem. *Pugiles* enim a *pugna* et *pugna* a *pugno*, quoniam his a natura prestitis armis prius primum pugnabatur, inde lapides, bacilli, ignes, ferrum in pugnis adhibita, Lucretius, lib. v, v. 1286 :

Arma antiqua manus, ungues dentesque fuerant,

Et lapides, et item sylvaram fragmina rami,

Et flammæ atque ignes, postquam sunt cognita primum.

Posterior ferri vis est ærisque reperta.

De hujusmodi pugilatum certamine vide Mercurialem, lib. II, cap. 9 de Re gymnast. Qui tamen, cum ex Plinio ait ante Trojana tempora pugilatum inventum, fallitur. Nam Plinius lib. XIII, cap. 11, loquitur non de athletico pugilatu, sed de pugillaribus ad rem scriptoriam pertinentibus. Qua autem corporis firmitate artuumque robore pugiles esse debent, hoc certaminis genus satis indicat. Hinc Plautus in Epidico, act. I, sc. 1, v. 26 interroganti epidicos :

Quid herilis noster filius valet ?

^C Thesprionem respondentem inducit : *pugilice atque athletice*. Ut autem Paulinus ostenderet Petrum pervalida perque efficaci ratione hæreticorum fallacias dissipare, asserit, ex pugilum fortitudine sumpta allegoria, veritatis fideique suæ pugno eorum omnium ora contrita.

§ VII.

^a *In his erratis quæ allegorica sunt sylva condensa.* Barthius, qui editionem Basileensem, vel ei similem forte ob oculos habuit, quæ in ea confusa videntur, sic reponit, dum ait : « Transposita etiam in sequentibus periodi verba ita sunt recollocanda : « Sed « quid mirum si stulti in his erratis, quæ allegorica « sunt, carpere nescitis docta manu de sylva condensa « et umbrosa sub foliis litterarum pendentia spiri- « tualium fructuum poma, cum in propatulo per « sanctos prædicatores conductam male intelligentes « orthodoxam depravetis doctrinam ? » Sic Barthius. Satis concinna verborum repositio in illa vitata editione. Sed superflua si quam proferimus ex edit. Labbeana, et cardinalis Joseph Saenz de Aguirre, lectionem complecteris, uti est complectenda.

^b *Advocatus ille mihi est,* etc. Pulchra est descriptio Advocati, quem cum adoptato insulse confundebant prodigiosi illi hæretici. BARTHIIUS.

Cæterum qui quomodo res alterius tueretur, tempore Paulini advocatus dicebatur. Hinc Carolus Magnus in variis diplomatibus, ut videre est apud Ducange, quia defensorum se esse sanctæ Ecclesiæ gloriabatur, advocatus inscribitur. Ibi quoque invenies Gregorium IX PP. in epist. ad Fridericum II imperatorem scripsisse in hæc verba : « Cum advocatus Ecclesiæ idem intelligi debeat quod defensor; si defensoris omittis officium, nomen improprie refines advocati. » Ecclesiæ Aquileensem advocatum summa habuisse patebit in calce ex chartis quas in Not. ad Can. 5 concil. Forojul. promittimus.

« Cum enim naturam nostram, etc. B. hanc periodum sic legendam contendit. Cum enim naturam nostram quam in id assumptam in dextera Patris collocarat, ostendens patri incessabiliter manifestat, propitium eum nobis advocatus noster quasi interpellando efficit is et benignum. Vulgo omnia cæca. Barthius.

Omnia probanda ex lectione Basileensi; in qua ultima animadversio est omnino necessaria, et in verbo, ut vulgo habetur, *efficitis*, vel is ultima syllaba omittenda, ut faciunt meliores editiones, vel cum Barth. separanda.

« Et generatione et sanguinis affinitate. Id est, non erat consanguineus nec affinis. Cassius enim definit consanguineos eos, qui sanguine inter se connexi sunt, ut ait Ulp. D. de suis et legit. l. 1, § post suos. Quod non nisi per generationem habetur. Modestinus autem D. de Gradi. et affini., l. iv, § sed quoniam. « Affines, inquit, sunt viri et uxoris cognati: dicti ab eo quod duæ cognationes, quæ diversæ inter se sunt, per nuptias copulantur, et altera alterius cognationis finem accedit: namque conjungendæ affinitatis causa sit ex nuptiis. » Ergo cum neque sanguine, neque, ut sic dicam, sanguinis confusio Moyses conveniret cum filia Pharaonis, optime dixit Paulinus, eum alienum ab illa et generatione et sanguinis affinitate.

« Spiritum sanctum Paracletum esse. G. Budæus Comment. L. G., pag. mihi 994, παρακλησις etiam (significat) pro alio intervenio, ut advocatus et patronus. Unde παρακλησις dictum est ἄγγελος πνεύμα, ὁς πάντων τὰς παρακλήσεις δεχόμενος. Nota autem hic Paulinum non Paracletum, ut vulgo effertur, sed Paracletum dixisse; etenim inter eruditos, ait C. Macer in Hierolex. V. Paracletus, convertitur in Paracletus, vel Paracletus littera e producta dicendum sit: nam Haimon Halberstadiensis episcopus super evangelia Dominicalia inquit, quod quidam Græcus veniens in palatio regis, cum legeretur illud evangelium, et diceretur Paracletus, dixit Paracletus debere dici. Tamen non audeamus illud mutare ex consuetudine. » Quam consuetudinem tueri etiam ex prosodia et ex vi Græcæ dictionis conatur Joannes Baptista Thiers, ut ait ibi idem Macer.

« Et maranatha anathemate Macedonio. Barthius, Adversar. lib. xliii, cap. 41. Mendosa sunt verba. Scribendum enim: Deteriores Ario et Eunomio, et Macedonio, anathemate maranatha digni. Maranatha execrationis formula est, ut anathema. Paulus I ad Corinthios xvi: Ἐπεὶ οὗ φιλεῖ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἢ τὸ ἀνάθημα 12 μαράναθα. Quod interpretantur alii aliter. Ducta est autem vox a Samatha quod ultimam execrationem sonat, ut notat lib. vi Paralipomenon Joannes Drosius. Macedoniani autem Spiritum sanctum negabant Deum esse, ut scribit Honorius Augustodunensis in Catalogo. Sed creaturam et servum asserebant, in id corrupto per distinctionem Joannis cap. 1 loco, ut auctor est Constantinus Harmenopolus, iidem catalogo, unde πνευματόμαζον appellabantur, ut tradit Augustinus, de Hæresibus cap. 52. Et negabant apertum testimonium Scripturæ esse, ubi Spiritus sanctus Deus diceretur, quorum tamen aliquot producit Leontius Byzantinus actione 4, et pleni sunt Patrum commentarii. Ræc omnia erudite Barthius.

De Maranatha autem audi Hieronymum, epist. 137, ad Marcellam: « Maranatha magis Syrum est quam Hebræum, tametsi ex confinio utrarumque linguarum aliquid et Hebræum sonet, et interpretetur: Dominus noster venit: ut sit sensus: Si quis non amat Dominum Jesum Christum, anathema sit: et illo completo, deinceps inferatur: Dominus noster venit. Quod superfluum sit adversus eum odiis pertinacibus contendere velle, quem jam venisse constet. » Vide hujus excommunicationis ritus et formulas apud Baronium ad an. Chr. 57, n. 71 et seq.,

A præcipue autem Sellenum de Jur. nat. gent. juxta disciplinam Hebræor., lib. iv, cap. 9.

« In spelæo falsitatis. Barthius l. c. ex Basilensi, vel alio consimili fegerat speculum non spelæum et subdit: speculura diminutivum est a specu, non autem quo quis formam suam speciat. Exemplum nec aliud (id est præter hoc Paulini) non subit. Sic ille.

Hoc testimonio nos usi sumus in illud: Speculum justitiæ, n. 3, cum exponeremus Italico sermone eas quas dicit Litaniæ B. M. V. Lauretanæ, quod et publici juris fecimus an. 1725, typis Venetis Ertzianis.

§ VIII.

« Non unus, sed unus. Haud absimile habes apud Vincentium Lirinensem, commonitor. i, cap. 49: « In Trinitate alius atque alius, non aliud atque aliud. In salvatore aliud atque aliud, non alius atque alius. Quomodo in Trinitate alius atque alius: non aliud atque aliud? Quia scilicet alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed tamen Patris, et Filii, et Spiritus sancti non alia et alia, sed una eademque natura. Quomodo in Salvatore aliud atque aliud: non alius atque alius? Quia videlicet altera substantia divinitatis, altera humanitatis: sed tamen Deitas et humanitas non alter et alter; sed unus idemque Christus, unus idemque Filius Dei. » His similia repetit Paulinus lib. i contra Felicem, cap. 15.

« Impio grunniunt ore. Voces quæ bestiis propriæ sunt, hominibus vana et absorta loquentibus affliguntur. Sic Arnobius, lib. iii: « Si novenarius numerus cognomen Novensilium ducit, Cornificius balare convincitur, qui novitatis presidentibus divi alienæ potentie vim donat. » Quæ scriptura minime mutanda est. Sic de hæreticis impioribus simplicitate pagani illius Cornificii, Paulinus istie: « ... Unde et eos valde execramur qui eum adoptivum impio grunniunt ore. » Verum autem est quod notavit Heraldus ad nomen alludi a Arnobio, nam verex proverbio stoliditatem notat, et cornifex, indeque Cornificius non absone poterat vervecem subindicare, cum ariete cornutus vix ullam sit, ejus quidem generis, animal. Barthius, l. c.

Sed optime Paulinus hæreticis porcorum vocem appingit, quos Philo Carpatius in Cant. cant., vocat « greges animalium immundorum, » et Tertullianus lib. de Prescriptionibus, cap. 41, de ethnicis hæreticisque illud Domini Matth. vii intelligit, videlicet, ante porcos non esse margaritas projiciendas. Cæterum non est novum, voces animalium hominibus affligi. Consule Varronem multa congerentem exempla et testimonia lib. vi, vel, ut alii numerant, iii de L. L. Sed in animalium vocibus quosdam affectuum humanorum characteres annotavit Apuleius lib. iii Florid., paulo ante finem. Festive Ausonius in hominem vocis absontæ epig. lxxv:

D Latratus catulorum, binnitus fingis equorum:
Caprigenumque pecus, lanigerosque greges
Balat assimilis: asiotos quoque rudere dicas,
Cum vis Arcadium fingere, Mæce, pecus.
Gallorum cantus et orantes gutture corvos
Et quidquid vocum bellua talis habet,
Omnia cum simules ita voce, ut ficta negentur,
Non potes humane vocis habere sonum.

Sed et grunire alia significatione usurpatum reperitur apud scriptores sequioris Latinitatis. Ducange in Gloss. Grunire, murmurare, more suum indignari... Usus antiqui Cluniacenses. c. 105: « Versum reincipiat, et toties hoc faciat quoties priorem propter hoc grunire cognoverit. »

§ IX.

« Ad vicem anime. Sunt hi Apollinaristæ, quos contra Theophilus Alexandrinus episcopus in epist. ad Paschalem I contra Origenistas sic scribit de Christo loquens: « Substantiam non habet inani-

mem sine anima : neque enim inanimum car-
nem habuit, et pro anima rationali, ipse, in ea
Deus Verbum non fuit, sicut dormitantes Apollinaris
discipuli suspicantur. » In Vita beati Damasi papæ
ex ms. codice archivii canonicorum sancti Petri ;
quæ inseritur tomo XXVII Biblioth. PP., narratur
damnatio hæresis Apollinaris his verbis : « Condem-
navit etiam Apollinarem Laodiceæ Syriæ episcopum...
asserentem solum corpus, non etiam animam a Do-
mino dispensatione susceptam. In quo cum evidentibus
Evangelii testimoniisingeretur... vertit se post,
ne ex toto vinceretur, et ait eum habuisse quid-
dem animam, sed non ex ea parte, quæ rationalis est,
sed ex ea solum, quæ vivificat corpus. Ad supple-
mentum vero rationalis partis, ipsum Dei verbum
fuisse perhibebat. Quæ assertio ubi ad aures beati
Damasi perlata est, illico eam tali sententia depulsi-
t, ut decerneret : Si quis Filium Dei, qui sicut vere
Deus, ita vere homo fuit, vel humanitatis aliquid,
vel deitatis minus diceret habuisse, alienus ab Ec-
clesia judicaretur. Quam sententiam confirmari præ-
cepit etiam in sancta secunda synodo, quæ præcepto
et auctoritate ejus apud Constantinopolim celebrata
est. » Hos igitur pertingit Paulinus qui « semiplenam
sine anima rationali, et ad vicem animæ divinam
naturam in carnis dispensatione assumptam suspi-
cant. »

^b Pro hac igitur re. Hoc genus scriptorum in alle-
goriis concinnandis et per eas inflandis sententiis
maxime satagi. Sic magnifice sibi videtur locutus
Paulinus hic noster, cum ait : « Pro hac igitur re, et
hujusmodi erroris nubilo styli flabello ex aere mentis
ventosas nubium umbras dispergere festinamus, quatenus
aeterni solis perfusus radio micantes stellas per
caelos valeat puris obtutibus inspicere Scripturarum. »
Hæc affectuosa sunt quam ut poemis deceant :
exemplum autem habent Sidonii genium et multo
etiam magis ar magis? Ennodii, qui doctissimi scri-
tores torserunt verba atque orationem ut a vulgo
secederent, qui iniquitate eo tempore loquebantur ;
hi autem in contrarium vitium laborando incurre-
rant. BARTHUS.

^c Artificis manu configulata. Barthius, qui, ut in
Basilensi, legit *configulare*, non *configurare* ut in
cæteris, sic habet hunc ad locum : « *Configulare* ele-
ganter dixit *figulino* velut opere compingere. *Figulo*
quidem multoties in sacris libris assimilatur omni-
potens Deus. » Id patet ex Jer. xviii, 16 ; Isa. xlv,
9 ; Rom. ix, 20 ; Psal. cii, 13 et 14 ; Job. x, 8 et 9,
et alibi sæpe, quod quidem non allegorice dictum est,
vel ad similitudinem, sed stricta significatione et
proprie, quoniam Genes. ii, 7, dicitur : *Formavit
Dominus Deus hominem de limo terræ*; vel, ut legit
Tertullianus non uno loco, præcipue autem de Re-
sarreet., cap. 5, *finxit*. Sed quam apte ad rem præ-
sentem ibi cap. 7 : « Obliteratus igitur et devoratus
est limus in carnem. Quando? cum factus est homo
in animam vivam de Dei flatu, vapore scilicet idoneo
torrere quodammodo limum in aliam qualitatem,
quasi in testam, ita in carnem. Sic et figulo licet ar-
gidum temperato ignis afflatu in materiam robustio-
rem recorporare, et aliam ex alia fingere speciem,
aptiorem pristina, et sui jam generis ac nominis. »
Scite advertit Basilii Hexam., hom. 41 : « Quo loco
dictum est : *Et fecit Deus hominem : ad imaginem
Dei fecit eum*, ibi expresse positum est verum
ἐποίησεν, id est fecit : jam vero deinceps quando de
corporis substantia sermo est, verbum infert hoc,
ἐποίησεν, id est *formavit, finxit, plasmavit*. Regius
namque Psalteris hoc esse dixerim inter facturam
et formationem edocuit suo illo versiculo : *Manus
tuæ fecerunt me et plasmaverunt*. Fecit, utique inte-
riorem et arcanum hominem : plasmavit sive finxit
hunc externum. Congruè enim ad cœnum sive lutum
plasmatio aut figmentum refertur, ut factum ad ima-
ginem. Caro igitur formata quidem est, anima vero
facta. Hinc illa Thais jam meretrix, postea penitens

A conversa ad Dominum sæpe dicebat : *Qui plasmasti
me, miserere mei*, sicuti ei præscripserat abbas Paph-
nutius, qui eam ad bonam frugem reducerat, uti
narrat Bellovacensis in Spec. Historial., lib. xiv,
cap. 77.

13 § X.

^a Punctus. Punctus eadem hinc est quod punctum
alio genere alii dicunt. BARTHUS. — Et quidem pun-
ctum communiter effertur neutro genere. Attamen
etiam punctus puncti, et punctus punctus, et punctum
puncti, et puncta punctæ, auctores non ignobiles in-
ter Latinos usurparunt. Plinius, lib. xxix, cap. 6,
« Mustelæ etiam oculis punctu erutis, aiunt visum
reverti. » Vegetius, lib. i de Re militari, cap. 12,
ait : « Puncta duas uncias adacta mortalis est. » He-
rum Plinius, lib. ii, cap. 69, ait : « Mundi punctus
hæc est materia gloriæ nostræ. » Quod Seneca, præ-
fat. lib. i Nat. Quæst., neutrum facit : « Hoc est
punctum, quod inter tot gentes ferro et igni dividit-
ur; » et paulo infra : « Punctum est illud, in quo
navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponi-
tis. »

^b Fingamus animam in forma corporis, quasi li-
neam vel punctum in planis et solidis. De anima eru-
dita inquisitione disputat : Sicut in planis et solidis,
etc. De ratione autem animæ eleganter cum primis
Clandianus Mamertus, Tertullianus, qui tamen cum
corpore suo explodendus est, quod animæ affligit,
eamque post obitum ex mala vita in demonem transi-
re autumat, ut scribit etiam Honorius Augustodu-
nensis, Nemesius, Cassiodorus, Gregorius Thaumatur-
gus, et nostra ætate Andreas Williatius Anglus.
BARTHUS.

Optima autem Paulini comparatio, licet non satis
clara nec obvia. « Punctum est cujus pars nulla est.
Linea vero longitudo latitudinis expers, » ait Eucli-
des, lib. i, defin. 1 et 2. De puncto ait Taquet, lib. i
Elem. Geometr. : « Punctum omnis magnitudinis qua-
si principium est, sicut unitas numeri. Linea... intelli-
gitur generari ex fluxu puncti. » Et quidem Clavius
ait quoque de puncto : « In magnitudine id concipi
debet esse punctum, quod in numero unitas, quodque
in tempore instans. Sunt enim et hæc concipienda
individua. » Videtur autem is sensus Paulinianæ simi-
litudinis esse ; sicut punctum licet omnino indivisi-
bile, et linea quoque secundum latitudinem indivi-
sibilis, tamen constituunt et circumscribunt quod-
cunque corpus, et quancunque corporis partem salva
semper sua propria indivisibilitate : sic anima vivi-
ficat totum corpus et quamlibet ipsius partem, ipsa
indivisa remanente. Et sicut quælibet figura plana,
vel solida, vel quadrangularis, si resolvatur, resolvit-
ur in lineam et punctum indivisibile ; ita vita mem-
brorum corporis, etsi pereat per partes, non tamen
perditur indivisibilitas animæ, ad quam tandem
reducitur. Hoc idem explicari potest ex numero, qui
ad unitatem regreditur, nec ultra dividitur. Hec mihi
videtur mens Paulini. Si quis propius eam se as-
sequi confidit, amabo doceat sine invidia discere cu-
pientem.

^c Humanam monstrare naturam. B. ex Basileensi
legens *humanam constare naturam*, ait, « Vitiata
sunt porro ista de corpore et anima... emacula : *Ut
unum sine altero nihil possit, humana monstrante na-
tura*. Hoc enim docet humana natura, et ideo est
ea ex duabus finita. » BARTHUS. — Non rejicio
emendationem Basileensis lectionis. Sed vide num
Barthiana correctione melior sit lectio quam pro-
ferimus?

§ XI.

^a Tria dixit : spiritus et anima et corpus. Hæc
Pauli apostoli sententia, quam hic explicat Pauli-
nus, utitur etiam sive Etherius, sive Beatus, sive
uterque (amborum enim præfert nomen liber, quem
et ipsi contra Elipandum Toletanum concinnarunt),
lib. i : « Non quod altera, aiunt, sit anima in substan-

ta, et alter spiritus, sicut altera substantia est anima et altera caro; sed ipsa anima unus est idem spiritus. Sed dum exteriorem carnem affligit homo per penitentiam, secundum Apostolum (II Cor. iv, 16) interior anima renovatur de die in diem in cognitione Dei. Et postquam cognoverit Deum dicitur spiritus, id est contemplativus servus Dei, quia Deum contempletur: per vitam contemplativam videt Deum, non in corpore sed mente. Quæ mens sic est in ratione animæ, sicut caput in corpore. Qui spiritus sic est in ratione mentis sicut oculi in capite. » Paulinus quoque per spiritum interiorem hominem intelligit contemplationi studentem, cum infra dicat: « Hic est interior, in quo Christus creditur habitare, qui introrsus se per contemplationis gratiam retinet. »

^b *Refectionis dulcedine depastus.* Barthius, *depastus*, ait, est bene pastus, satius. Et vere. Nam de præpositio in compositione ut plurimum auget significationem verbi ut in verbis *desfrui*, *deperire*, *devitare*.

§ XII.

^a *Unde et majores nostri hac definitione sancita.* Sancitum est quod firmitur auctoritate, deinceps pro sancto habetur: Paulinus noster: « Unde et majores nostri hac definitione sancita (quorum sagacissima capacitas pueritia longe valde a nostræ tarditatis distat inertia) placuit eis, sancto annuente Spiritu, duas in una Christi persona profiteri indubitanter naturas. » Vides quam male accepta sit verissima hæc de priorum Patrum doctrina sententia. Scribendum autem existimo. « Unde et majores nostri hac definitione sancita (quorum sagacissima capacitas peritia longe et valde a nostræ tarditatis distat ignavia) placuit, sancto annuente Spiritu, » etc. Tria numerose laudat in priscis Patribus, sagacitatem, capacitatem, peritiam, quæ per diligentiam fit, ut omnibus modis suo ævo majores eos faciat. *Capacitas* autem est intellectus. Claudianus Mamertus, lib. I, cap. 14: « Ambo idipsum eadem voluntate, eodem scilicet spiritu cupiunt. Ambo hoc idem incorporea capacitate percipiunt. » Victorinus martyr in Apocalypsin: « Sed ut mei sensus capacitas sentit proferri, quoniam denarius numerus decalogum significat, centenarius virginitatis coronam ostendit. BARTHIIUS.

§ XIII.

^a *Mussitantium adinventiones.* Mussitare frequentativum est a *mussare*. « Mussare autem, ait Varro, lib. vi de L. L., dictum, quod muti non amplius quam *μῦ* dicunt, a quo idem (Ennius) dicit: Quod minimum est, neque, ut aiunt, *μῦ* facere audent. » Festus, lit. M, ex ipso Ennio: *Mussare, murmurare.* Ennius: *In occulto mussabant.* Vulgo vero pro tacere dicitur, ut idem Ennius: *Non decet mussare bonos.* At Nonnius de Differ. diction. ait: « Mussare et murmurare discernuntur, quod mussare hominum sit, occulte quid et pressa voce loquentium quod celatum velint. Virg. in x Æn.:

Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant,
et alibi:

Fleat... mæsti mussantque patres...

Murmurare autem majoris soni est, proximi ad tumultum. Virg. in I Georg.:

... nemorum increbrescere murmur. »

Hujusmodi autem vocis sonus tribuitur pythonibus et ventrilouis, et quibuscunque maleficis, Isa. xxix, 4: *Et erit quasi pythonis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum mussabit.* Cælius Rodiginus, lib. vii, cap. 10, testatur sua tempestate fuisse Rodigii muliereculam quamdam Jacobam nomine, ex cuius ventre immundi spiritus vocem prætenuem, sed tamen, ubi vellet, dearticulatam, et prorsus intelligibilem audivit ipse et janueri alii. « Sic et poeta, ubi de sortilegis et divinatoribus agunt,

A fere semper proponunt vocis exilitatem, et mustitationem commemorant. Virg. Æneid. iii, v. 92.

... Et mugire adytis cortina reclusis.

et lib. vi, v. 492:

... pars tollere vocem exigiam.

Ovidius Fast. lib. v, v. 456:

Umbra creuenta Remi visa est assistere lecto;
Atque hæc exiguo murmuræ verba loqui.

Verum ventriloquorum voces, quibus mussitare dicuntur, etiam naturales aliquando fuisse et non semper opæ cacodæmonis effectas pluribus ostendit P. Augustinus Calmet Comment. in v. 7 cap. xxviii lib. I Regum, quem vide si lubet. Neque veteres hoc latuit, inter quos Hippocrates ἐγγαστρίφονους eos vocat. Et Galenus in Explanat. ling. quib. Hippocrat. usus est, ait, « hos esse qui ore clauso loquuntur, quia ex ventre emittere vocem videntur. » Optime ergo hæreticorum voces, clam doctrinas suas effluentium, B mussitantium dicit adinventiones.

^b *Ecclesie filios. Filii artis, aut alicujus scientiæ,* sunt, qui domestici velut ejus et consilii arcanorum, ut singulari studio ei addicti. Sic παῖδες ἱερῶν sunt Hippocratis discipuli, qui illi soli scientiæ se consecraverunt. Hi sunt quos μαθητὴς συγγαμένους; καὶ ὁρισμένους νόμῳ ἱπποκράτους appellat ipse in Juramento. Sic filios Ecclesiæ dixit doctissimus noster antistes. BARTHIIUS.

^c *Sempiternum ex Patre.* Barthius, qui cum Basileensi legit sed *sempiterno*, sic ait: « sempiterno huic scriptori ante ævum omne et ab æterno notat. » Sic ille.

At Junianus Majus *sempiterne* propriæ continuationem significare ait, quod striete non congruit æternitati 14 Dei, quæ non per continuationem, sed tota simul est, et instans perpetuum. Attamen habemus præter Paulinum et alios auctores, qui hujusmodi vocabulum ad æternitatem significandam usurparunt. C Claudianus Mamertus, lib. I de Statu animæ, cap. 5: « Æternitati autem quia passionem Christi *sempiterne* scivit (Divinitas) ut pote quam ipsa disposuit, passionis tempore novi nihil quod nosceret, ne dicam quod sentiret, accessit. » Et infra, eod. cap. *sempiternitatem* pro æternitate accipit. « Omne enim temporaneum, ait, mobile atque mutabile, immutabilis et stans *sempiternitas* includit. »

^d *Veternosa sece perfidia.* Barthius, legens fere loco *sece*, ut in Basileensi, *veternosum*, vetustum, veterem, ævo jam rancidum notat. Papias in Glossario: *Veternosus, vetustus, annosus.* Sic Sidorius, lib. I, epist. 1, ubi vide notata ab eruditissimis interpretibus. Hæc Barthius assecutus mentem Paulini.

Sed est *veternosus* qui gravi premitur somno, ait Festus: et ita est proprie loquendo. Cæterum Terentius non absimili sensu verbo utitur in Eunuchio, v. 687, act. IX, sc. IV:

D Hic est vetus, vielus, veternosus senex.

Ubi Donatus: *Veternosus, morbo vetere confectus.* Clarius alter scholiastes, Petrus Marsus. *Veternosus dicitur is qui morbo et incommodo senectutis laborat.* Equidem pro veteri Paulinum usurpasse manifestum est, tam ex antithesi quam ponit: *novos hostes, veternos perfidia pollutos*: tum quia Adoptiani Nestorianismum jam abolitum restaurare videbantur, ut patebit in Dissert. dogmatica de Felicis et Elipandi hæresi.

^e *Plenaria synodus...* terminavit. Terminare hic pro definire est. Quod et Cicero usus pavit de Finibus lib. I: « Omni autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem. » Plenaria vero synodus dicitur vel quia omnium astantum episcoporum suffragiis ea, de quibus sermo, definita sunt: nam plenarium in iure dicitur quod adjectione non indiget, aut Pererius in Elucidar., n. marg. 1658, vel quia plurimorum episcoporum congregatio fuit (fuerunt

enim « circiter ccc, ut universale concilium totius Occidentis dici possit, » ait G. Cave in fine viii sæculi). Numerus enim ingens intervenientium, vel constitutionum *plenitudinis* nomine tunc temporis appellabatur. Tomo I Capitul., addit. II, c. 28, circa finem : « Quoniam nec otium nec spatium temporis nec *plenitudinem consecratorum* nostrorum habuimus, ideo hæc considerata distulimus. Et Tomo II Capitul. Caroli Calvi an. 846, tit. vii, in villa Sparnaco : « *Plenitudo* autem capitulorum quæ in plenitudine synodali actionum habentur... ita per loca continentur. »

^a Reservato per omnia juris privilegio summi pontificis. Quamquam in concilio Francofordiensi interfuissent Theophilactus et Stephanus legati Adriani pontificis, nihilominus ad validitatem et robur, ut concilii definitionibus sedis Romanæ et papæ auctoritas accederet, expetebat Paulinus. Neque enim Ecclesia et concilium supra pontificem, sed pontifex est supra concilium et Ecclesiam; sicut non membra super caput, nec oves super pastorem, nec sponsa super sponsum; sed caput super membra, pastor super gregem, sponsus super sponsam positus est. Au si tantummodo quod dicat Damasus pontifex, et cum eo Valerianus, quem Aquileiensem credimus, cæterique advocati in causa Auxentii Romam episcopi, quorum nomine episcopis catholicis per Orientem constitutis epistola ex concilio Romano n data est. Obtendunt enim numerum episcoporum Arimini congregatorum contra statuta Nicæni concilii, sic papa reponit. « Neque enim præjudicium aliquod nasci potuit ex numero eorum qui apud Ariminum convenerunt : cum constet neque Romanum episcopum, *cujus ante omnes fuit expetenda sententia*, neque ... hujusmodi statutis consensum aliquem commodasse. » Hujus facti et epistolæ meminit etiam Sozomenus, lib. vi, cap. 25.

§ XIV.

^a Juxta evangelicas et apostolicas canonicasque regulas. Regulae, in Evangelio et Apostolo desumptæ, quæ vetant, saltem indirecte, clericos arma sequi, afferuntur ibi a Paulino. Quibus adde quod dixerat Dominus Petro, Matth. xxvi, 52 : *Converte gladium tuum in locum suum*. A quo loco sanctus Thomas 2-2. q. 40, art. 2, sic arguit : « Petro in persona epi-

A scoporum et clericorum dicitur Matth. xxvi : *Convertite*, etc.; non ergo licet eis pugnare. » Sanctus quoque Bernardus scribebat Eugenio pontifici, lib. iv de Consideratione. « Quid tu denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es ponere in vaginam? » Inter canonicas vero sanctiones, quæ clericis arma tractare prohibentur, quas habet Gratianus 23, q. 8, Decr. parte II, insignis est illa concilii Toletani II, cap. 45, sub Sisenando, *de clericis qui arma sumpserint vel sumpserunt*, videlicet ut hac in re delinquentes reperti, amisso ordinis sui gradu in monasterium penitentiae contradantur. Quædam editiones habent : *perenniter penitentiae contradantur*. Concilium vero Meldense, c. 37, *Canonum contemptores* clericos arma ferentes appellat. Sic enim ait : « Ut quicumque ex clero esse videntur, arma militaria non sumant, nec armati incedant... Quod si contempserint, tanquam *sacrorum canonum contemptores* et ecclesiasticæ sanctitatis profanatores proprii gradus amissione multentur, quia non possunt simul Deo et sæculo militare. » Concilium hoc, quod anno 845 habitum est, videtur ex his ultimis verbis hausisse argumenta ex ratione allata a Paulino, qui dixit : « Nemo sibi blandiatur quod utrumque possit et Deo et mundo servire. »

^b *Supplicandus est*. Barthius : *supplicare* aliquem phrasim hujus generis auctorum. Sic ille.

Et vere. Nam apud Latinos cum dativo usurpatur, ut notum est. Peculiarem quamdam significationem habet apud auctores infimæ Latinitatis : est enim *se alicui honoris gratia inclinare*. Usus antiqui Cistercienses, cap. 71, apud Ducange in V. *supplicare*. « Dum vero ambulat, humiliter incedat, et discooperto capite *supplicantes* invicem obviando. Quod si abbati obviaverint, divertant se in partem *supplicantes* ei. » Sed et Latini pro *adorare* usurparunt. Suetonius de Augusto in eundem, c. 93 : « Caium nepotem, quod Judæam prætervehens apud Hierosolimam non *supplicasset*, collaudavit. »

^c *Vicariam retributionem*. Barthius : *Vicarium* est quod vicissim refertur. Talia si nos nimis diligenter prosequimur, scire velim censores nos tum otiosos fuisse : ineleganter autem occupari, qui ad serium examen lusos nostros vocant. Sic claudit Barthius. Vide tamen notata a nobis in concil. Altinen. epistola n. 37 et 38.

15 SANCTI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

EPISTOLA AD HEISTULFUM.

Ex ms. codice Rhemensi collato cum cap. 40 lib. vi Decretorum Burchardi Wormaciensis Ecclesiæ episcopi.

Incipit epistola Paulini patriarchæ Foro-Julienensis, edita in loco celebri nomen Franconofurt, in synodo magna, contra Felicem hæreticum, de Heistulfo, qui uxorem suam occidit causa adulterii propter unius testimonium.

^a Admonere te cum lacrymis et multo gemitu ¹ cordis curaveram ¹, fili ² Heistulfe ², si tamen ³ filius dici debeas, qui [sed non fil. dici debet qui, Grat.] tam

D crudeliter infelix homicidium perpetrasti. Nam occidisti uxorem tuam partem ^d corporis tui legitimo tibi matrimonio sociatam, sine mortis causa, non

VARIANTES LECTIONES

EX PITHOEANA EDIT.

¹ Curamus, ita Grat.

Heistulfe, ita et Gratianus.

tibi resistantem ^a, non insilientem quocunque ^a modo vite tue. Non invenisti eam cum alio viro nefarium rem facientem, sed incitatus ^b a diabolo, impio inflammatus furore, latrocinii ^c more atrocius eam gladio tuo, crudelior omni bestia, interemisti [atrocior et crudelior o. h. eam. g. t. interemisti. *Ex Labb.*]. Et nunc post mortem ejus addis iniquitatem super iniquitatem, filiorum tuorum improbe ^d prædo, qui matri non pepercisti, et ideo ^e filios tuos orphanos ^e esse fecisti, inducere vis ^h super eam mortis causam post mortem per unum homicidam et reprobum ^g testem, cum ^h nec secundum Evangelium ⁱ, nec ulla divina humaneque lex unius testimonio etiam idonei ^g quempiam condemnat vel justificat [incusare vis mortuam. Hæc nec Evang. concedit, nec u. d. h. lex ut u. t. etiam idoneo aliquis condemnatur et justificetur. *Ibid.*]. Quanto magis per istum flagitiosissimum et tam ¹⁰ scelestissimum nec illa debuit viva condemnari, nec tu poteris ¹¹ post ejus mortem excusari: prius causa criminis subtiliter in veritate ¹² fuerat investiganda, et tunc, si rea ¹³ fuisset inventa, secundum legis tramitem, debuit excipere ¹⁴ ultionis vindictam. Nam etsi verum, quod absit, fuisset, sicut adulter ille mentitus est, post octo ¹⁵ annos poenitentia ^k forsitan ¹⁶ peracta dimittere eam per approbatam causam poteris si voluisses: occidere eam ¹⁷ tamen nullatenus ^l debuisses. Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed ut convertatur ad poenitentiam et vivat. Idcirco placeat tibi concilium nostrum, et fac hoc quod tibi melius et levius videri potest, miserere animæ tuæ, ut non sis tuus ¹⁸ tibimetipsi homicida. Quapropter ¹⁹ homicida, rogamus te, relinquere hoc malignum sæculum [Duo consilia proponimus tibi: accepta tecum deliberatione duorum, elige magis quod placeat: et miserere animæ tuæ, et tu hic in isto angusto tempore positus. *Ibid.*], quod traxit te ad tam immanissimum peccati facinus. Ingredere in [in *Grat. deest*, in] ^m monasterium, humiliare sub manu abbatis, multorum [et multorum, *Grat.*] fratrum precibus adjutus ²⁰. Observa cuncta simpliciter

A animo quæ tibi fuerint [*Ed. Labb. add.* ab abbate] imperata, si forte ignoret ⁿ infinita Dei bonitas peccatis tuis, et refrigeret animam tuam, priusquam crucieris perpetuis flammis. Hoc tibi levius et melius esse certissime scias [istud consilium ut certissime scias levius et salubrius est, ut sub alterius custodia luceas defendenda peccata. *Ed. Labb.*]. Sin autem poenitentiam publicam in domo tua permanens, vel in hoc mundo vis agere ²¹, quod tibi gravius et durius et pejus esse non ^o dubites, ita ut agere debeas te exhortamur. Omnibus diebus quibus vixeris ²² poenitere. Vinum et omnem siceram ^p non bibas ²³. Carnem ^q nullo unquam tempore ²⁴ ullam quamlibet comedas præter [*Grat.*, præterquam] ²⁵ Pascha et diem Natalis Domini. In pane et aqua et ^r sale poenitere [*Grat.*, poenit. age] ²⁶. In jejuniis, vigiliis et orationibus atque eleemosynis omni tempore persevera. Armis ^s nunquam cingere, nec ²⁷ causa in quolibet loco litigare ^t præsumas. Uxorem nunquam ^u ducere, nec concubinam habere [*Grat.*, concub. non hab.], nec adulterium committere ²⁸. In balneo nunquam lavare ^x ²⁹: in conviviis lætantium nunquam te miscere ³⁰. In ecclesia segregatus ab aliis Christianis post ostium et postes te similiter ³¹ reponere. Ingredientium et egredientium te ³² suppliciter orationibus commendare [*Grat.*, commenda te]. A communione sacri corporis ^y et sanguinis Christi cunctis diebus vite tue indignum te existimans ³³ abstinere. In ultimo tamen exitus vite tue die pro viatico ³⁴, si merueris ut sit qui tribuat, tantummodo venialiter ^z ut accipias tibi concedimus.

Sunt et alia multa quæ tibi durius et satis acrius erant juxta tam ³⁵ magnum pondus peccati, infelix, adjicienda: Sed si hæc omnia quæ ³⁶ supra misericorditer dicta sunt, perfecto corde Domino auxiliante feceris et custodieris; confidimus de immensa **16** Dei elementia remissionem te tuorum habiturum peccatorum et secundum ³⁷ boni justique pastoris imperantis jussionem resolvit te [*Grat.*, resolvit te] sancta Ecclesia ab hoc vinculo peccati in terris, ut sis per ipsius gratiam, qui eam sanguine suo acqui-

VARIANTES LECTIONES

EX PITHOEANA EDIT.

^a Quoquo, ita et *Grat.*

^b Concitatus, et *Grat.*

^c Latronum, et *Grat.*

^d Et filios, et *Grat.*

^e Testem incusaveris mortuam, et *Grat.*

^f Quoniam nec Evangel.

^g Idoneo, et *Grat.*

^h Et scelestum, et *Grat.*

ⁱ Nec a te post ejus mortem accusari, et *Grat.*

^j Sunt il. erat investig. *Grat.*

^k Si ita fuisset, et *Grat.*

^l Accipere, et *Grat.*

^m Post septem, et *Grat.*

ⁿ Poenit. peracta. *Grat.*

^o Tamen eam nullatenus debuisti, et *Grat.*

^p Tu homicida.

^q Relinque quapropter te rogamus hoc malum *sæculum*, et *Grat. sic.*

^r Adjutus observa, et *Grat.*

^s Agere [quod pejus tibi et durius et gravius esse

D non dubites] ita ut agere debes exhortamur, et *Grat.*

²² Quibus poenitere debes, et *Grat.*

²³ Bibes, et *Grat.*

²⁴ Nullo unquam tempore comedas, et *Grat.*

²⁵ In Pascha, et in die N.

²⁶ Poenitentiam age.

²⁷ Nec in quolibet loco, et *Grat.*

²⁸ Committere audeas, et *Grat.*

²⁹ Laveris, et *Grat.*

³⁰ Te misceas, et *Grat.*

³¹ Humiliter te repone, *Grat.*

³² Egredientium suppliciter.

³³ Communionem corpor. et sang. Domini c. d. u.

³⁴ i. te existimes, et *Grat.*

³⁵ Pro viat. si sit qui tribuat, et *Grat.*

³⁶ Juxta magnum, et *Grat.*

³⁷ Quæ tibi misericord. supra dicta sunt, et *Grat.*

³⁸ Et secundum dictum justi bonique pastoris *resolvere* sancta Ecclesia ab hoc vinculo.

zivi, solutus in cœlis. Sin autem [*Grat.*, si autem] aliter feceris, et sanctæ matris Ecclesie tam salubremon admonitionem despexeris, ipse tibi sis iudex; et in laqueo ³⁸ diabolico inretitus permanebis. Sanguis [*Grat.*, a a et sanguis] tuus super caput tuum. Nos alieni a consortio tuo pro aliorum filiorum Dei salute, ipso opitulante, omni sollicitudine intenti ³⁹ in nitimur desudare, et Domini attentius misericordiam quotidie implorare. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in trinitate perfecta, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

(*Quæ sequuntur apud Burchardum fusiora sunt ut ibi. LABB.*) Secundum autem consilium tale est. Arma depone, et cuncta sæcularia negotia dimitte. Carnem et sagimen omnibus diebus vitæ tue non comedas, excepto uno die Resurrectionis Domini et uno die Pentecostes, et uno die Natalis Domini: cæteris temporibus in pane et aqua et interdum leguminibus et oleribus pœniteas in jejuniis, in vigiliis, in orationibus, et in eleemosynis perseveres omni tempore. Vinem medonem et mellitam cervisiam nunquam bibas nisi in illis prædictis diebus. Uxorem ne ducas, concubinam non habeas, adulterium non facias, absque spe conjugii perpetuo perman eas. Nunquam te laves in

A balneo, equum non ascendas, causam tuam et alterus in conventu fidelium non agas; in conviviis lætantium nunquam sedeas, in ecclesia segregatus ab aliis Christianis post ostium humiliter stes, ingredientium et egredientium orationibus suppliciter te commendes, communione sacri corporis et sanguinis Domini cunctis diebus vitæ tuæ indignum te existimes: in ultimo termino vitæ tuæ pro viatico, si observaveris consilium, ut accipias tibi concessimus. Sunt et alia multa duriora, quæ tibi juxta pondus tanti facinoris essent adicienda: sed si hæc omnia quæ supra misericorditer dicta sunt, perfecto corde Deo auxiliante perfecteris et custodieris, confidimus de immensa Dei clementia remissionem tuorum peccatorum habiturum, et secundum Boni justique pastoris imperium, resolvat te sancta Ecclesia ab hoc vinculo peccati in terris, ut per ipsius gratiam, qui eam suo sanguine redemit, sis solutus in cœlis. Sin autem aliter feceris, et sanctæ matris ecclesie salubre consilium despexeris, ipse tibi sis iudex, et in laqueo diaboli, quo inretitus teneris, maneas, sanguisque tuus sit super caput tuum. ^{b b} Nos alieni a consortio tuo: et sub indissolubili anathemate perman eas, donec Deo et sanctæ Ecclesie satisfacias.

VARIANTES LECTIONES.

EX PITHOEANA EDIT.

³⁸ Laq. diaboli, et *Grat.*

³⁹ Sollicitudine nitimur desudare, et *Grat.*

IN EPISTOLAM AD HEISTULFUM NOTÆ.

PRÆFATIO.

Epistola hæc non est Stephani V papæ, ut Gratianus ait c. 53, q. 2, c. *Admonere*; qui sicut in aliis non raro errat, ita et hoc in loco, sed Paulini patriarchæ Aquileiensis. Quod et asserit Burchardus vetustior Gratiano, imo et Ivone ipso, canonum collector. Hoc nos docuit animaversio posita in calce hujus canonis in editione Gratiani Pitheœana, sicut et quæ posita est in fronte ab eodem Pitheœo, cum dicit: *Imo Paulinus Forojuliensis episcopus ad Heistulfum an. 794 in Germania.* Quod et advertit Morinus, de Sacram. Pœnit. lib. vii, c. 7, n. 10. Sed et editio Labbeana Conciliorum ex ms. codice Rhemensi Paulinum auctorem agnoscit, atque editam ex concilio Francofurtensi contra Felicis hæresim coacto; ita ut nullus in hac re dubitationi locus amplius reliquatur. Hæc illa est quam Hincmarus Rhemensis episcopus sententiam vocat de uxoricidis, quam sibi mitti rogabat Vulfadus Biturigensis archiepiscopus, ut testis est Flodoardus Histor. Rhem. lib. iii, cap. 21, recensens illustres viros quibuscum epistolarum erat Hincmaro consuetudo: *Vulfado*, ait, *Biturigen. archiepiscopo, de his qui inconsulte uxores suas interficiunt*, sententiam Paulini, quam sibi mitti petierat, scripsit. Vulfadus hic ille est ejus ordinationem Hincmarus reprobabat, quia facta ab Ebone olim archiepiscopo Rhemensi, sed exauctorato. Quam tamen comprobant nonnulla concilia Gallicana, ut Suessionen. iii et Trecense, et pontifices Nicolaus I et Adrianus II, qui et ratam habuit electionem Vulfadi in archiepiscopum Bituricensis factam, etsi questione nondum sopita, a Carolo Calvo. Simulatas tamen inter eos nullas fuisse hæc mutuarum epistolarum missitatio satis comprobat; et opinionis fuisse contentionem, non

C cordis; judicii, non voluntatis. Prudenter autem Vulfadus ab Hincmaro sententiam de uxoricidis Paulini expetebat. Nemo enim peritia sacrorum canonum tunc temporis Hincmaro anteibat; nemo in controversiis matrimonialibus definiendis juris consultius habebatur, quod vel sola causa divortii Lotharii et Teutberge manifesto evincit: ita ut quæ in hujus juris factique questionibus oriri in dies difficultates potuissent, et veterum canonum doctrina factorumque exemplis roborari vel infirmari debuissent, id ab doctissimo expertissimoque Hincmaro jure meritoque Vulfadus censuerit esse petendum. Cæterum quia caput hoc in decretis Glossator, ut assolet, illustrare conatur, glossam ejus dare optimum duximus. Verum quia epistola conferta est exquisitis eruditionis capitibus non levi manu ea tractanda censuimus, sed notis fusioribus pro re nata illustrare, lectorem adprecantes ut conatus nostros æqui bonique faciat.

^a *Admonere.* Glossa: Hug. sic ponit hunc casum: Iste Heistulfus uxorem suam interfecit, et post mortem ejus eam de adulterio accusabat: volens filios quos ex illa habuerat, ostendere esse adulterinos, et ita indignos successione paterna: et ad hanc excusationem inducebat unum solum testem homicidam et adulterum.

Primo ergo papa redarguit eum de morte uxoris. Postea notat eum de tribus: scilicet quia post mortem ejus illam accusabat; quia per unicum testem, et eum reprobum et criminisum. Postea ostendit ei quam pœnitentiam debeat agere, et ponit in ejus opinione [*Fortè optione*] an in monasterio vel extra velit agere pœnitentiam. Hactenus Glossa.

¹⁷ Pergit Glossator, et bona fide Gratianum secutus affirmat auctorem epistolæ Stephanum V papam fuisse

se, qui tamen Paulino 12 annis et amplius posterior fuit; nam sedem tenuit ab an. 816 ad an. 817, per menses septem. Verum Gratiani auctoritatem præter ea quæ supra in præfatione posuimus, nutare satis liquet ex aliis suppositis decretis, et præcipue ex illo quod eidem pontifici attribuit Decr. c. 63, e. *Quia sancta*, quo in electione Romani pontificis placitum imperatoris, imo ipsius præsentiam, vel legatorum ipsius attendendam esse asseritur: cuius Baronius noster, an. 816, n. 101, ex aliis confictis huiusmodi decretis a Gratiano sparsim absque criterio insertis, falsitatem deprehendit; et præcipue ex duobus immediate sequentibus: *Cum Adrianus, et Ego Ludovicus*, quibus evincitur non modo in praxim nunquam deductum decretum *Quia sancta*; sed liberam semper Romanis fuisse electionem pontificis, nec ab imperatoris arbitrio pendisse. Quod confirmatur auctoritate Magistri Flori Ecclesiæ Lugdunensis diaconi, qui, teste N. Alexandro in Synop. hist. eccl. sec. ix et x, cap. 1, art. 3, scripsit circa an. 820; et in libello de electione episcoporum, n. 6, ait: « In Romana Ecclesia usque in præsentem diem cernimus absque interrogatione principis, solo dispositionis (id est *divinæ*, quod addendum putat de Marca Concord. Sac. et Imp. lib. viii, c. 12) iudicio, et fidelium suffragio leg'im' potestate consecrari; et n. 7 seq.: Quapropter in sacris canonibus Patrum, ubi plurimæ causæ commemorantur, sine quibus episcopalis ordinatio irrita habenda est, de hac re (scilicet de interventus principis in eligendo pontifice) nihil habetur insertum. » Si tantum triennio ante factum fuisset a Stephano decretum *Quia sancta*, quomodo adeo recentis originis canon latere potuisset Florum, ut assereret absolute nihil ad sua usque tempora in canonibus Patrum fuisse de hac re insertum? Supposititium ergo est decretum *Quia sancta*, et falso Stephano V attributum; unde mirum non est, si æque falso eidem Stephano tribuitur capitulum *Admonere*, quod est Paulini.

^b *Heistulfe*. Quis hic fuerit asserere non ausim. Si quid divinæ licet, nomen videtur Longolardicum. Plura etenim huius terminationis nomina hæc in gente passim reperiuntur: Marculfus, Landulfus, Rodulfus, Gisulfus et his similia vocabula, quæ a septentrionalibus gentibus in Italiam invecta esse non dubites. Hoc nomine appellabatur unus ex filiis Pemonis ducis Forojuliensis, qui in regno Longolardico Desiderium præcessit, quique plurimum bello et cladibus Stephani III pontificatus tempus turbavit. Vide Baronium ad an. 752 et seqq. qui ad an. 756 eum e vivis sublatum memorat. Sed et alium sub hæc tempora *Heistulphum* nomine in serie episcoporum Moguntiensium invenies, qui primus recensetur in capitulari Triburiense, an. 822, ad Theononis villam.

^c *Filius dici*. Gloss. Arg. quem privari nomine ratione criminis, iuxta illud: Si re priveris nec nomen habere mereris, art. 15, q. 2, *postquam* 2, q. 7, § *Quibus ergo* 2, q. 1, *scelus*, et C. *deser* a nullo. Arg. contra. de pen., dist. 4, *si ex bono*, nam filii Dei dicuntur, qui non erant in ecclesia. Hæc in Gloss.

Verbo tamen: quia qui a gratia excidunt, secundum præsentem statum non dicuntur filii Dei per gratiam: ideo dicit Paulinus Heistulfum homicidam non debere dici filium, ut legit Gratianus; vel sub dubitationis formula *si filius dici debes*, ut Labb. et Pith., quæ tamen, aliquando absolute negantis, vel asserentis, est formula, ut patebit infra ad illa verba: *Si forte ignoscat infinita Dei bonitas*.

^d *Partem corporis tui*. Gloss. Simile quid supra 31, q. 2, de Neptis, et 27, q. 2, *Agathosa*, et est arg. quod qui excipit alimenta sibi, videtur excipere uxori, cum ambo sint unum corpus, et etiam filiis et servientibus, argu. 50, distinct. *studeat*, et ff. de usu et hab., lib. 2. Ita Glossa.

Innititur hæc appellatio verbis Gen. ii, 24. *Erunt duo in carne una*. Quod confirmavit Dominus in Evan-

gelio Matth. xix, 6: *Itaque jam non sunt duo, sed una caro*. Non placet autem ad Genesis verba Glossæ Talmudicæ expositio aientis: « Verba illa in *carne unam*, de prole per utrumque parentem formata dicuntur. Ibi scilicet fit caro eorum una. » Ita ad Bersith cap. 2, comm. 28, quam assert Seldenus de Jure nat. et gent. iuxta discipl. Hebr. lib. v, cap. 2. Enim vero si prole carerent parentes, non haberetur hæc unitas carnis. Magis arridet quod ait Menochius in locum cit. Genes. etsi Hebraicum commentum non excludat. « Erunt duo in carne una, primo per copulam carnalem. Secundo synecdochice, id est erunt unus homo, una persona civilis. Tercio quia conjux est dominus corporis sui comparis, et sic unus caro est alterius caro. Quarto effective, quia unam carnem, scilicet prolem generant. » Pulchre Asterius Amasæ episcopus nedum corporalem, sed et æconomicam communionem viri et uxoris depingit homilia in illud Matthæi: *An liceat homini dimittere uxorem suam quacunquæ ex causa*. Sic enim ait de pactis nuptialibus: « Sunt equidem illa quoque valida et firma satis: ego nihilominus ad Adami vocem provocho: *Hæc caro ex carnibus meis: hoc os ex ossibus meis: ipsa vocabitur uxor mea*. » Et infra præstringens maritos respectui habentes uxores: « Incutiant pudorem vel vitæ commoditates, quas uxor affert. *Membrum est*, adiutrix est, vitæ socia, et communio genitrix liberorum... Quod si forte calamitas incidit... Sola uxor adhæret, *agrar partis membrum*, et in malis serva et ministra, maritique addicta obsequio, lacrymas abstergit, etc. » Jure igitur invenitur in Heistulfum, qui uxorem suam, partem corporis sui, enecaverat.

^e *Non resistentem, non insidiantem*. Gloss.: Supple maxime, quia si etiam resisteret, vel insidiaretur, non ideo deberet eam interficere. Non est hic argumentandum a contrario sensu propter capitulum 32, q. 5, *Quidquid*. Hæc Glossa.

^c Paulinus duplici ratione patrocinator e usæ mulieris, et quia non restiterit, et quia non insidiaverit marito. *Resistentem* autem non dicit eo sensu quo excludat resistantiam seu vim, qua quis vim factam repellit, ut marito aggredienti se, necemque intentanti, motibus, calcibus, ictibus, nisu brachiorum nullo modo restiterit. His et huiusmodi actibus nimis naturale est vitam in subito discrimine positam tueri. Equid etiam tandem hæc resistantia proficeret femina, semper viro comparata uti mollior ita imbecillior? *Non resistentem* igitur intellige non contumacem, non contentiosam, sed obedientem et viro morigeram. Hoc autem verbo eximit feminam ex eorum numero, de quibus Gnatheo ille Terentianus in Eunuch., v. 680, act. IV, sc. vii, dicebat.

... Novi ingenium mulierem.

Nolunt ubi velis; ubi nolis cupiunt ultro.

Et Satyricus, sat. vi, v. 242.

Nulla fere causa est, in qua non femina litem

Moverit...

^d Hinc Varius Geminus laudatus a divo Hieronymo, lib. 1. contra Jovinianum aiebat: *Qui non litigat calebs est*. Tuetur etiam ipsam ab alio crimine, quo impeti solent mulieres, eas scilicet insidiari maritis, cum exotico amore capiuntur. Hoc advertit sanctus Joannes Chrysostomus, hom. 49 in Matth. « Talis certe res luxuria est, non petulantes solum, verum homicidas facit. Nec dubitandum est adulterii cupiditas, ad maritum eadem, quibus injuriam afferre meditantur, paratas esse atque accinctas. » Hæc autem quia non adultera, neque insidiatrix credenda.

^f *Improbe prado*. Gloss., Non quod eos privare possit. Licet enim uxor propter adulterium interficiatur, dos tamen ad ejus filios devolvitur in auth. ut lit. matr. et avie, § *Si de adulterio*. Sed quia eos solatio et protectione materna privare conaris: licet enim regulariter lucrifaciat dotem ob adulterium uxoris, ex de do. inter vir. et uxor., cap. *Plerumque*.

et hoc tamen casu non lucrificat, cum eam interficit, etiam si pactum fecit de ea lucranda prius. ff. solut. matrim., si ab hostib., § 5. Ita Glossa.

⁵ *Filios tuos orphanos fecisti.* Orphanus proprie est qui caret patre præsidioque paterno. Ex quo non proprie videtur locutus Paulinus vocans orphanos quibus non obierat pater. Verum præterquamquod non semper in iure strictè accipitur hoc verbum, et in lege Orphanotrophos, C. de episc. et cleric., orphani vocentur non præcise patre, sed parentibus destituti, non male filios Heistulfi orphanos appellabat, qui patre quoque erant carituri. Ob inhumanitatem enim ipse a natura et sanguinis lege describerat; adeoque quid paterni officii charitatisve ab ejusmodi homine sibi spopondissent filii, qui partem sui ipsius, uxorem nempe, respective et matrem, atrocior omni bestia, ut dicebat Paulinus, sustulisset sibi et suis? Quod si ipse extorris et profugus vel urgente conscientie morsu, vel a iudice exsilio multatus se de patria domoque subduxisset, nonne filios solatio præsidioque paterno spoliabat, et orphanos vere et proprie constituabat? Ex contextu videtur hæc fuisse mens Paulini. *Qui matri, ait, non pepercisti, et filios tuos orphanos fecisti.* Satis ¹⁸ enim dixisset ad maternam orbitatem filiorum indicandam, *matri non pepercisti*: addendo et *filios tuos orphanos fecisti*, indicat patre quoque eos carituros.

^h *Inducere super eam vis causam mortis post mortem.* Cum crimina exstinguantur morte, 25. d. quorumdam, C. si reus vel accus., l. 1, nisi ratione bonorum quis agere velit. C. eo. l. ult. C. si pendens appell. mors interre. l. 2, ff. de rei ven. ulique. Ita Glossa.

Impietatis arguit Heistulfum Paulinus, qui manes uxoris exagitaret obiciens infandum scelus, adulterium, quando ipsa se defendere et causam suam tueri amplius non posset; quod quidem est immane facinus, et impietatis genus apud omnes gentes summopere execrandum: nam mors ultima linea rerum ut dicebat Horatius lib. 1, epist. 17, v. 79, clauduit videlicet omne iudicium. Hic potius locum habet illud Arnobii, lib. 1 adversus Gentes: « Nemo unquam innocens male interemptus infamis est, nec turpitudinis alicujus commaculatur nota, quia non suo merito pœnas graves, sed cruciatoris perpetitur savitate. »

ⁱ *Cum nec secundum Evangelium, nec ulli divina humanaque lex unius testimonio etiam idoneo quemquam condemnat vel justificat.* Unde non tenet 21, q. 1, Quicumque. Creditur tamen uni tanquam recitatori vel tanquam socio, ut 8, q. 5, 86, dist. tanta. Hæc Glossa.

Dubius de causis Paulinus Heistulfum arguit: et quod unico testi, et quod scelerato crediderit. Et quod ad primum attinet, nec Evangelium, ait, nec ulla lex divina vel humana unius tantum credit testimonio. Ex Evangelio quidem habemus monitum Domini, Matth. xviii, 16, latum ad fratres corripientes: *Si te, inquit, non audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum vel trium testimonium stet omne verbum.* Respexit Dominus ad illud Deut. xvi, 6: *In ore duorum vel trium testimonium peribit qui interficietur.* Nemo occiditur uno contra se dicente testimonio. Sed præsertim ad cap. xix, 15, ejusdem Deut.: *Non stabit testis unus contra aliquem, quidquid illud peccati et facinorosi fuerit: sed in ore duorum aut trium testimonium stabit omne verbum.* Consona sunt Evangelio divinæque legi imperatorum humana statuta, quæ unicum testem omnino submovent. C. de testibus, l. i. jurjurandi, quæ est Constantini ad Julianum: « Sanximus ut unius testimonium nemo iudicium in quacunque causa facile patiatur admitti: et nunc manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiat, etiamsi præclare curie honore præfulgeat. » Jurisconsulti quoque idem pronuntiant. Ulpianus, ff. de Questionibus, l. 1, in criminibus ait: « Non ulque in servi unius questione fidem rei constituendam. » Et Paulus ff. eod., l. xx, Maritus, addit

clarius, « Testimonium non oportere unius hominis admitti. » Hinc illud proverbium, cuius meminit Rhodiginus lib. vii, cap. 22, *Uni testi nec Catoni quidem credendum.* Quapropter laudatur summopere a Valerio Max., lib. iv, cap. 1, ex. 11, Q. Mutius Scævola, qui vel sibi ipsi credi noluerit, nisi alius testis intercessisset: « Quoniam, aiebat, unius testimonio aliquem credere pessimi esset exempli. »

Igitur si testimonium et hominis et unius infirmum est, uti dicebat Minucius in fine sui Octavii, quanto infirmius erit unius nebulonis et damnati nominis viri, ut proinde nervose subintulerit Paulinus noster: « Quanto magis per istum flagitiosissimum et sceleratissimum nec illa viva debuit condemnari nec, etc. » Equidem l. XII Tabul. sunt hæc verba: *Improbis intestabilisque esto*, id est, si improbus et intestabilis; scilicet quod testificari non possit. Hoc sensu verbum accipiendum esse docet Gellius Noct. Att. lib. vi, cap. 7, dum ait de Tarratia Vestali: « Jus quoque testimonij dicendi (Tarratie) tribuitur, testabilisque una omnium feminarum ut sit datur. Id verbum est ipsius legis Horatiæ. Contrarium est in XII tabulis scriptum: *Improbis intestabilisque esto.* » Hinc Cicero in Orat. pro M. Fontejo iure iudices suos sic alloquebatur et condoccebat: « Igitur testibus, iudices, non credere cupidis, et iratis, et conjuratis, et ab religione remotis non solum potestis, sed etiam debetis. » Conditiones autem probitatis et inculpatae vite quas requirit Callistratus in legitimis testibus vide ff. de testib., l. testium, et ibi Budæum. Adde, hunc singulariter adulterij nota inflamam a testimonio ferendo debuisse prorsus arceri. Damnatis enim adulterio non est in pactis vel testamentis jus testimonij producendi, ut apud Joan. Calv., verbo Testatores, ait Harmenopolus lib. 1, cap. 1: « *Ὁ καταδικασθὲς ἐπὶ μοιχείᾳ ὁ ἀρροπῶν ἐν διαθήκῃ.* »

^k *Pœnitentia peracta.* Arg. quod post peractam pœnitentiam et crimen purgatum potest quis accusari de crimine illo, ut 15, q. 5, Presbyter, et 25, dist. c. ult. extr. de Schis. fraternitatis 2, nam perferens memorandi criminis labem, etc. dist. 61, non negamus, et 1, q. 7, si quis omnem; nam per pœnitentiam non desinit quis esse nocens, ff. de adul. edict. quis sit fugitivus, imo etiam post baptismam potest de hoc accusari, ut extra de divor. Gaudemus in fine. Arg. contra 25, q. 4, si illic, et 52, q. 1, quod autem, in fine 5, etc., non erit, etc., apud: et 50 dist. ferrum et extra de accus. de his ff. de adul. edict. quod ita. De hoc cxi 6, q. 1, qui crimen: et cap. illi qui. Sed nonne præjudicat sibi maritus tacendo per septennium, cum ultra quinquennium non audiat accusatio adulterij, ut C. de adul. adulter? Sed illud quemque et d. 8. qui contempta 24. q. 5, ecce, et dicit pœnitentia peracta, sed ante latam tamen sententiam, supra proximi. q. 5, c. Christiana. Hactenus Glossa.

Evolve canones legesque hic adductas, et si quid difficultatis occurrat, levi manu resolves. Nos ad alia properamus a Glossa non exposita.

^l *Occidere nullatenus debuisses.* Leges mundanæ, (sic eas vocat Nicolaus papa, cap. inter hæc, 53, q. 2) etsi aliquando permittant uxores adulteras occidere, ut Cato Oratore de dote, quam citat Gellius lib. x, c. 25, dicebat: « In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine iudicio impune necares: » non tamen patrocinebantur Heistulfi flagitio, qui non actu deprehensam et, ut loquitur Paulinus, « non inventam cum alio viro nefarium rem facientem; » sed susurronis instigatione necavit. Cæterum et si siccat secundum legem Lombardicam, sed non secundum Romanam, ut ait Glossa ad can. cit. inter hæc. Leges enim Romane mitius quidem agunt, ultimum scilicet supplicium marito uxorem actu a fide conjugali desciscientem interficenti remittentes, nec lege Cornelia de sicariis cum comprehendentes, quia censent eum doloris impetu tractum, ut L. Gracchus C. ad leg. Jul. de adulter., non tamen impune absol-

vunt, ut videre est ff. ad hanc leg. Jul., l. si adulterium, § de marito uxorem occidente, et ff. ad l. Cornel. de sicariis, l. 1, lege Cornelia.

^m Ingredere monasterium. Ex hoc loco videtur, quod quantumcumque poenitentiam quis teneatur finire, si intret religionem, ad illam non teneatur, quia religio solvit vinculum iuramenti, ut extra de jurejur. peruenit. Item solvit votum, ut extra de vo. vot. redempti. Scriptur. v. Item solvit vinculum obedientiæ 19, q. 2, dua. Licet ergo a papa sit alicui injunctum in poenitentiam, ut eat Romam, vel aliquid hujusmodi faciat, et intret religionem, non dicitur transgressor. Ille enim dicitur transgredi, qui deserit majus pro minori, ut 20, q. 3, propositum, et 17, q. 1, qui bona. ar. ad idem inf. de poenit. dist. 1, § his auctoritatibus. Et hoc Hug. concedit. Alii dicunt quod tenetur adimplere quod promissit et quod injunctum est ei in poenitentia, nisi abbas dispenset secum, 18, q. 2, c. nullum. Hæc Glossa.

Liberum Heistulfo reliquerat Paulinus vel ingredi monasterium, vel domi poenitentiam peragere, quod et in Capitul. lib. vi, cap. 71, stupratori filiae mater teræ suæ indicitur: « Aut monasterium petat, aut si foris remanere voluerit, tempora poenitentiae secundum canones pleniter exsolvat. » Solitudo quippe vite monasticæ, et asceterii continentia cum iugi studio orationis, et corporis exercitio canonicis poenitentis æquiparabatur. Hinc forte factum est ut domus poenitentiae, præsertim pro feminis erigerentur, nedum ut a lapsu servarentur, sed ut poenitentiae munia obeunda in hujusmodi domibus inclusæ commotius compensarent. Tempore Beroldi patriarchæ Utini ad sancti Quirini una ex his domibus erat. Vide Append. II, n. 17. Etenim extra cœnobita poenitentes a cæteris sequestrabantur, diversa tamen ratione, secundum scilicet gradus poenitentiae peractæ vel peragende. Nam quidam ad valvas, quidam in narthece cum catechumenis, quidam intra ipsam porticum, quidam intra ecclesiam ipsam, quidam cum cæteris fidelibus, sed non in omnibus admittebantur. Qui *Fientes, Audientes, Substrati, Consistentes, sacramentorum Participantes*, prout injunctam poenitentiam gradatim solvebant, nominabantur. Qui vero gravioribus flagitiis erant obstricti, non in porticu quidem, multoque minus inter catechumenos, sed sub dio in genua provoluti orationes ingredientium exposcebant, quos *Hemantes* vocabant. Χειμαζόμενους vocat concil. Ancyran. can. 17, Gentianus Hervetus vertit *Hemantes*. Ad quos respexisse videtur Tertullianus, 19 cum diceret, lib. de Pudicitia, cap. 4: « Reliquas autem libidinum furias impias et in corpora et in sexus ultra jura naturæ, non modo limine, verum omni ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta sed monstra. » Huic autem poenitentium sequestrationi, si diutius poenitentia protraheretur, adiciebatur in catechumenio vel diaconia reclusio, quod evincitur ex Dialogo ii Gregorii papæ, quem recitat Baronius an. 726. « Ubi peccavit quis, et confessus fuerit, suspendii vel amputationis capitis loco, evangelium et crucem ejus cervicibus circumponunt, eumque tanquam in carcerem in secretaria, sacrorumque vasorum ærario conjiciunt, in ecclesiæ Diaconia, et in catechumena ablegant, ac visceribus eorum jejunium, oculisque vigilias, et laudationem ejus ori indicunt. » Quæ cum ita essent, quæ prior huic separationi vicaria substitutio quam monachus professio? Monachus enim et monasterium ἐπὶ τοῦ ἀνοράζεν dicitur, quod soli et discreti a cæteris viverent monachi. Hinc Rutilius Gallicus Itiner. lib. i, v. 441, de ascetis insule Caprariæ:

Ipsi se monachos Graio cognomine dicunt,
Quod soli nullo vivere teste volunt.

Et sanctus Hieronymus epist. 13, ad Paulinum: « Si cupis esse quod diceris, monachus, id est, solus, quid facis in urbis, quæ utique non sunt solorum habitacula, sed multorum? » Traduxit autem ad vitam socialem politicamque monachos Eusebius Vercellensis

A episcopus primus in Occidente, quos ad munera clericalia quoque deputavit. Ambrosius, epist. 63: « In Vercellensi Ecclesia duo pariter exigi videntur ab episcopo, monasterii continentia, et disciplina Ecclesiæ. Hæc enim primus in Occidentis partibus diversa inter se Eusebius sanctæ memoriæ conjunxit; ut et in civitate positus instituta monachorum teneret, et Ecclesiam regeret jejunii sobrietate. » Insuper cum poenitentibus pœnalia opera indicerentur, videlicet jejunia, vigiliæ et hujusmodi alia, hæc quoque in monasterio observabantur, teste Chrysostomo, late prosequente monastici status indolem hom. 14 in cap. v Epist. ad Timoth.: « Vere, ait, domus luctus monasteria sunt, ubi cinis atque cilicium, ubi solitudo, ubi risus nullus, nullus negotiorum secularium strepitus, ubi jejunia, ubi terreorum duritia lectulorum, » et cætera quæ sequuntur afflatum digna quæ legantur. Verum etsi hæc absessent a monasterio (et quidem non raro aberant, non enim innocentius monachis B indiscriminatum is rigor in victu indicendus erat, qui peccatoribus imponebatur in culpam immanium vindictam), ipsa obedientia propriæque libertatis et arbitrii sacrificium, quæcumque poenitentia Deo gratius, pœnalia imposita opera abunde compensat. Ea enim locum tenet vel ipsiusmet martyrii, ut sanctus Antiochus, hom. 59 de Obedientia dicebat: « Voluntatem propriam a te excindere, perinde est ac si proprium fundas sanguinem: sed et hoc homini imputatur pro victima. » Verumtamen per monasterii ingressum quandoque non liberabatur quis a publicæ poenitentiae onere, ut evincitur ex cap. 90 lib. vi Capitular., ubi dicitur: « Qui occiderit monachum aut clericum, arma relinquat, et Deo in monasterio serviat cunctis diebus vite suæ, nunquam ad sæculum reversurus, et septem annos publicam poenitentiam gerat. » Non cessabat igitur omnino debitum poenitentiae pro professionem monachatus. Sed quia conditio et status monachi aptior erat ad pœnalia opera exantlanda, ideo illum suadebant, et quandoque absolute injungebant Ecclesiæ Patres. « Hinc etiam, ait Morinus, de Poenit. lib. vii, cap. 15, n. 12, orta videtur consuetudo posterior ista, et a multis usurpata, monachalem habitum in extremis induendi, ut quam viventes amplecti poenitentiam detrectaverant, morientes saltem honorent. Hoc fecerunt magna cum humilitate et animi devotione Ludovicus Crassus Francorum rex, Blanca sancti Ludovici mater, et ante hos Burchardus Meleduni et Corbolii comes, ut referunt historiæ nostræ, multique privati eorum pietatem imitati sunt atque etiam nunc imitantur. » Hæc morinus; cui addendum videtur hinc forte illud quoque processisse, quod in Italia (forte et alibi), et præcipue inter nostrates, non raro conspicitur ut multi, non cum in extremis animam agunt, sed omnino mortui, et cum ad sepulturam efferuntur, vestiri alienjuss sacri ordinis habitu voluerint, et sic elatos terræ mandari testamento suo jusserint; et id quandoque etiam ex superstitione pietate solummodo fiat.

D ⁿ Si forte ignoret... Dei bonitas. Non ponitur dubitative, imo nota est assertio, et est penitus si. De poenit., dist. 1, quamobrem. Ita Glossa.

Utitur Paulinus phrasi Scripturæ hæc in re non infrequenti, ut Dan. iv, 24; Joel ii, 14; Jon. iii, 9; Act. viii, 22. Audi Ambrosium lib. ii de Poenit., cap. 5 (quidquid perperam dubitet Ribera in l. c. Joëlis, an is eorum librorum sit auctor, nam ipse de se in psal. xxxvii scribens testatur: *De poenitentia duos jamdudum scripsi libellos*, quod notantes PP. Benedictini, qui ad lydium lapidem Opera Ambrosii, ut de aliis faciunt, revocarunt; manifeste evincunt non suppositum, ut alium de poenitentia, quem ut pote Victoris Tunonensis, rejecerunt in appendicem, sed germanum esse Ambrosii fetum); audi, inquam, Ambrosium refellentem objectionem factam a Novatianis ex hujusmodi scripturis, et præcipue ex allata *Actorum apost.* viii, 22, auctoritate irremissibilitatem peccatorum, quam somniabant, facientes. « Ego

autem nec Petrum dubitasse dico, nec verbi unius præiudicio tantam causam strangulandam arbitror. Nam si putant dubitasse Petrum, nunquid et Deus dubitavit? qui ait ad Jeremiam prophetam (Cap. xxvi, vers. 2): *Stu in atrio domus Domini, et responsum dabis omni Iudæ, iis qui veniunt adorare in domo Domini omnia verba quæ constitui tibi respondere illis: noli auferre verbum: forsitan audient, et avertentur.* Dicant ergo et Deum ignorasse quid esset futurum. Sed non ignorantia eo verbo exprimitur, sed in Scripturis divinis frequens huiusmodi consuetudo advertitur; eo quod simplex sit elocutio. Siquidem et ad Ezechielem dicit Dominus: *Fili hominis, mittam ego te ad domum Israel, ad eos qui me exacerbaverunt, ipsi et patres eorum usque in hodiernum diem, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: si forte audient et terrebuntur.* Nesciebat ergo eos posse aut non posse converti? Non ergo semper du, tantis ista est elocutio. Denique ipsi sapientes sæculi, qui omnem gloriam suam statuunt in expressione verborum, quod Latine forte dicimus, *Græce τάχα*, non utique pro dubitatione posuerunt. Aiunt itaque dixisse primum suorum poetam (Homær., lib. iii *Iliad.*) *ἡ τάχα χάρη ἔσομαι*, quod est, *cito vidua ero*; et alii i: *Τάχα γάρ σε καταπνεύσουσιν Ἀχαιοί πῖντες ἐφορμυθέντες*. Non enim dubitaret in omni. us simul insurgentibus unum facile ab universis posse prosterni. Sed nos nostris magis quam alienis utamur. Denique habes in Evangelio quia ipse Filius de Patre ait (cum misisset servos ad vineam suam et occidissent) *Matth. xxi, 37*, dixisse Patrem: *Mittam Filium meum dilectissimum, forsitan ipsi verebuntur.* Et alibi ex sua persona Filius ait (*Joan. viii, 19*): *Neque me scitis, neque Patrem meum. Si me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis.* Si ergo his verbis usus est Petrus, quibus Deus usus est sine præiudicio scientiæ suæ: cur non accipiamus et Petrum his usum sermonibus sine suæ fidei præiudicio? Neque enim poterat dubitare de Christi munere, qui solvendorum peccatorum dederat potestatem. » Hactenus Amrosius. Quod si, ut ipse ex eorophæo poetarum Græcorum facit, tu ex antesignano Latinorum confirmare volueris, ad illud Virgilianum *Æneid. I, v. 207*:

... Forsan et hæc olim meminisse iuvabit.

Addito quoque Ulpianum, ff. *de rei vindicat. l. item si*, ubi *fortissus et forte* non dubitative accipit. Igitur Paulinus cum dixerit: *si forte ignoret Dei bonitas*, non anceps erat de bonitate Dei, sed morem secutus est Scripturarum.

» *Gravius esse non dubites.* Visum enim fuit maioris pœnæ conversari inter homines, et hominum carere suffragiis, quam procul ab hominibus solatium hominum non sentire. C. de apost. *hi qui*: Glossa.

Etenim cum dicat Seneca, epist. 9: « Innata est dulcedo amicitiae: et quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis; et lib. iv de Benef., c. 18: Fac nos singulos: quid sumus?... societatem tolle, et unitatem generis humani, qua vita sustentetur, scindes: » nihil gravius molestusque accidere homini poterit quam amicorum convictu et societate privari. Vidi ego, cum de more inviserem carceribus detentos, rem mihi tunc miram: mulieres custodiæ traditas se invicem convictis querelisque indesinenter impetentes, et male dicta iurgando mutuo tumente bile vomentes, ita ut inter ipsas vix ad horam quies aliquantula paxque daretur. Evenit ut ceteris a solutis dimissisque, una autumno reliqua foret. Inconsolabilem regressum inveni, et ferme conclamata spei. Rogata quid rei esset cur sic agra doleret, sublatis veterum inquietudinum causis, iurgisque submotis, reponit solitudinem suam se delere, nec iudicio suo æquiparandas rixas, lites, convicia, quæ alias perpessa fuerat, cum hac quiete silentioque necessario. Adeo igitur gravis est solitudo, ut vel cum pace ipsa, honorum omnium maximo, fugienda censeatur. Merito ergo dicebat Paulinus,

A 20 Heistulfo gravius sibi futurum in sæculo commorari, et sæculo valedicere solitudinemque in turba conservare et erenum in urbe; quod a Heistulfo exigebatur, ut indicat Glossa, et patet ex consequentibus.

» *Siceram non bibas.* Per *siceram* intellige omnem potum qui inebriat, ut 35 d., *in palea, vinolentiam*: Glossa.

Est hac in re illud Hieronymi, epist. 2 ad Nepotianum de vita clericorum: « *Sicera*, ait, *Hebræo sermone omnis potio nuncupatur, quæ inebriare potest, sive illa quæ frumento conficitur, sive pomorum succo, aut cum favi decoquantur in dulcem et barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimentur in liquorem, coccisque frugibus aqua pinguior coloratur.* » *Sicera* igitur velut pro genere habenda, ut etiam colligitur ex capitul. de villis et curtis, c. 45, quo sanctum est « ut unusquisque iudex in suo ministerio bonos habeat artifices, fabros ferrarios. . . *siceratores*, id est qui cervisiam, vel pomatium, sive piratium, vel aliud quodeunque liquamen ad bibendum aptum fuerit, facere scient. » Et quia poenitentes quandoque his potionibus canones vinum velantes eludebant, nam ut de his ait Plinius lib. xiv cap. 22, « inventum est quemadmodum aqua quoque inebriaret: » quod detestabantur Patres concilii Cabilonensis ii an. 813, cap. 35, « ut ut de ciosis iis (earne et vino) interdictis, aliorum eorum vel potionum appetitu vivere cognoscantur; » idcirco quandoque in taxatione poenitentiarum expresse recensentur prohibite potiones, ne fraus legi fieret. Sic concilium Wormatiense anni 868, cap. 50: « Al stineant a vino, medo et atque cervisia melli a per tres dies per hebdomadam. » Et sollicitatius poenitentes ad prævaricationem animadversionis occurrerant. Lib. i Capitul., cap. 451: « Ut nullus presbyter aut laicus poenitentem invitet libere aut carnem manducare, nisi ad præsens pro ipso unum vel duos denarios juxta qualitatem poenitentiae dederit. » Quæstiuncula tamen in margine Glossæ supra allatæ sic proponitur et solvitur:

Nunquid licet ei bibere lac, vel amygdalinam aquam, aut uvæ comedere? Dicit H., Credo quod sic, quia talia non inebriant. Ita illi.

» *Carnem nullo unquam tempore comedas.* Sed nunquid ova, cum ovum sit caro liquida, vel lac, cum lac non sit nisi sanguis colore mutato? Dicimus quod non, et hoc vult littera illa quæ sequitur, *in pane et aqua*: sed tamen potest intelligi, quod hoc debeat facere in certis diebus ut legitur ieiun. Sed nunquid de lardo utetur? nunquid nomine carnis est prohibitum? videtur quod non, arg. 82., d. *presbyter*, ibi enim saginem permittitur, quando ova permittuntur. Glossa.

» *In pane et aqua et sale pœnitere.* Non novum inventum. Epiphanius hæc. 75, n. 6, scribens contra Aerianos damnantes Christianorum jejunia, apostolorum temporibus hunc ritum acceptum referendum esse affirmat: « Quod si ex apostolorum constitutione repetenda non is auctoritas est, . . . cur sex paschatis diebus (intellige maiorem hebdomadam) nihil omnino ad cibum præter panem, sal m et aquam adhibendum definimus? » Quod in Exposit. fidei, n. 22, vesi xerophagis dicit: « Sex illos paschatis diebus, inquit, xerophagis, hoc est arido victu, transigere omnis populus assuevit: hoc est panem duntaxat cum aqua sub vespere adhibere. » Quod ad totam quadragesimam extendit canon 50 concilii Lateranensis. « Oportet totam Quadragesimam jejuniare nisi videntes. » Græca hæc sunt: *ἀεὶ πᾶσαν τὴν τεσσαράκωσθον νηστεύειν ἐρηφικῶντως*. Tertullianus adversus physicos, cap. 1, videtur innuere xerophagis adhiberi potuisse aliquid præter panem et sal, sed aridum et exnecum. « Arguant nos, ait, quod jejunia propria custodiamus. . . quod etiam xerophagias observemus, sicutantes cibum ab omni carne, et omni jumentis, et avifaunibus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel

elamus vel potemus. » Xerophagiis autem homophagiis subdendo, id est, crudorum comestiones, detrachere jejunio monachi non putabant. « Nec tanta cura, ait Cassianus de instit. renuntiant., cap. 22, inter eos parandorum ciborum vel coctionis impenditur, quippe qui maxime xerophagiis vel homophagiis utuntur. » Jam vides, cum homophagiam inter monachos audis, non eam esse quam in ethnicis detestabatur Arnobius lib. v adv. gent. : « Bacchanalia, aiebat, prætermittamus immania, quibus nomen *Omophagiis* Græcum est : in quibus furore mentito... caprorum reclamantium viscera eruentis oribus dissipatis. » Sed comestionem intellige crudorum, puta raphanos, rapas, allia, cæpas, pepones, cucumeres, cæterarumque herbarum vel olerum caules, queis vel acetaria, vulgo *insalate*, fiunt, vel crudis sine alio condimento vescimur. Quod autem antiquitus dicebant xerophagia, sub Paulini tempora *siccum cibum* dicebant. Pœnitentiale Becke, cap. 7, citatum a Morino lib. vii, cap. 20, n. 2 : « In unaquaque hebdomada tres dies sine vino, et medone, et carne, et jejUNET usque ad vesperam, et manducet de *sicco cibo* : et tres quadragesimas semper de *sicco cibo*. » Et ex Pœnitentiali Romano, ibidem n. 4 allato : jejUNET ad vesperam, et tunc reficiatur de *sicco cibo*. Infra : jejUNET duos dies in hebdomada ad nonam, et de sicco cibo comedat. Quod temperantie genus non ignotum ethnicis fuisse colligitur ex Capitolino, in Antonino Pio, cap. 15 : « senex, antequam salutatores venirent, *panem siccum* comedit ad sustentandas vires; » ex Vopisco in Tacito cap. 11 : « *panem nisi siccum* nunquam comedit, eundemque sale atque aliis rebus conditum. » Ex Seneca, qui de se dicebat : « *panis siccus*, et sine mensa prandium, post quod non sunt lavandæ manus. » Non me latet *siccus* pro *solus* quandoque poni. Julius Capitol. in Maximis, c. 13 : « viros consulares... alios *siccis vehiculis* exhiberet, alios, etc. » quod Herodianus, lib. vii, cap. 3, habet *μῶνους ὀχήμασιν*, id est, ut interpretatur Politianus, *s ne ullis ministeriis solos vehiculis impositos*. Sed magis ad verbum *μῶνους* solis legendum, et hoc est *siccis vehiculis*. Quod non intelligentes quidam typographi in Capitolino, non *siccis vehiculis*, sed *Scythicis* incipissime reposuerunt. Item *assum* sicut *siccum* idem est ac solum, et *assu* vox est *sola* et *nuda vox non admistis aliis musicis*, ait Nonnius in Dict. ab A incip. Apprime ad rem facit quod ait in dictione sequenti : « *Assum* existimandum est in obsoniis siue pigmento saporis alieni : quemadmodum *merum* dicitur *solum*. » Quocunque modo autem accipitur *siccus panis*, panis hic frugi est hominis et temperati; *cibus* vero *siccus* est pœnitentis, ut supra demonstratum est.

« *Armis nunquam cingere*. Nisi consilio episcopi pro justitia defendenda, et est infra de pœnit., dist. 5, *falsas*. Hæc Glossa.

In homicidas præsertim hæc pœna statuitur. Concilium seu capitulare Wormaciense anni 829, tit. 3, cap. 3 singulariter de uxoricidis. « Quicumque propria uxore derelicta, vel sine causa *interfecta*, aliam duxerit uxorem, *armis depositis* publicam agat pœnitentiam : » generaliter autem concilium Triburiense anni 895, can. 55. « Si quis sponte homicidium fecerit, quadraginta diebus ab ingressu ecclesie arceatur, et nihil manducet illis quadraginta diebus præter solum panem et salem, neque bibat nisi puram aquam : nudis pedibus incedat : lineis non induatur vestibus, nisi tantum femoralibus : secularia arma non portet : nullo vehiculo utatur, etc. » Quæ consona sunt statutis a Paulino. Duplici autem ex causa id a Patribus statutum fuit, videlicet ut pœnitentes præferrent humilitatem, et ut occasionem peccandi in alterius sanguinem evitarent. Sicut enim gladii delatio honoris est insigne, ut dicebat Guntherus Ligerinus, lib. 1 de Gest. Friderici imperatoris :

... Gladius mundo facit esse verendos ;

A sic ipsius depositio humilitatis est specimen, et tacita confessio delicti patrati. Joan. Sarisberiensis de Nugis curialium lib. vi, cap. 15 : « Fit interdum ut ex delicto suo privetur miles militie cingulo, in his maxime ubi sacrilegia committuntur. » Et infra : « Profecto dignus est privilegium (cinguli et gladii, de quo ibi loquitur) perdere, qui concessa abutitur potestate. » Sed et occasionem denuo in homicidia relabendi satagebant Patres auferre, cum depositionem gladii præciperent homicidis pœnitentibus. Hinc scribebat Leo papa Rustico Narbonensi episcopo, epist. 92, cap. 10 : « Contrarium omnino esse ecclesiasticis regulis post pœnitentie actionem (ergo multo magis in ipsa actione pœnitentie) redire ad militiam sæcularem : unde non esse liberum a laqueis diaboli, qui se militie mundanæ voluerit implicare. » Et Patres concilii Niceni resumentem militie cingulum post conversionem, jam olim depositum, *ad proprium vomitum* tanquam canem redeuntem decem annorum pœnitentia post triennii inter audientes commemorationem, cap. 11, alias 12, censuerunt multandum. Pro tuenda autem justitia arma resumere non interdicebatur, ut patet ex synodo Romana anni 1078, c. 5 : « arma deponat, ulteriusque non ferat, nisi consilio episcoporum pro defendenda justitia. » Quod præcipue in hostes Ecclesie fieri permisit Nicolaus papa cuidam matricidæ, ut est 33, q. 2, c. *latorem* : « Arma non sumat nisi contra paganos. » Imo ejusque pœnitentie loco arma in infideles ferre concilium 21 Claromontanum an. 1095 convocans fideles cruce signatos ad loca sancta repetenda sub Urbano II, statuit habendum can. 2 : Quicumque pro sola devotione, non pro honoris vel pecunie adoptione, ad liberandam Ecclesiam Dei Jerusalem profectus fuerit, iter illud pro omni pœnitentia reputetur. »

« *Nec in quolibet loco litigare præsumas*. Hæc ideo dicit, quia apud sæculare tribunal non debet suam querimoniam disceptando proponere quisquam publice pœnitens, sed ecclesiasticum judicium debet adire, sup. 2 q. 1 *aliud*. Supple ergo, *nisi hic in propria causa et coram ecclesiasticis*. Glossa.

C « *Uxorem nunquam ducere*. Si tamen duxerit, tenet matrimonium, argum. supra. eod. *Quicumque*. Alii dicunt contra, ut not. infra eod. § de pœnitentibus. Glossa.

A quarto sæculo usque ad octavum, imo ad duodecimum usque viguisse et a militia abdicationem, et nuptiarum prohibitionem, vel ab uxore abstinentiam : post hoc tempus autem utrumque cessasse, Ecclesiamque cum pœnitentibus mitius egisse pluribus docet eruditus Morinus lib. v de Pœnit. a cap. 18, usque ad 24 ; quæ si vacat, lege.

X « *In balneo nunquam lavare*. Nisi de necessitate. De consec., d. 3, *pervenit*. Glossa.

D Clemens Alexandrinus lib. iii Pælag., cap. 9 : « Balnei, ait, quatuor sunt cause, propter quas ad ipsum accedimus. Vel enim causa munditici, vel calor, vel sanitatis, vel postremo voluptatis. Voluptatis autem causa quæ instituitur lotio, est rejicienda : impudens enim voluptas est omnino excindenda. Sumendum est autem lavacrum, mulieribus quidem mundationis causa et sanitatis : solius autem sanitatis causa viris. Caloris autem causa lavari est superfluum, cum quod frigore collapsum est ; possit aliter recreari. » Sed hæc vel viro bene morato et frugi conveniunt. Perfectionis autem studioso audi quid dicat Diadochus episcopus, c. 52 de Perfectione spirituali : « Conferre se ad balneum nemo peccatum aut a ratione alienum esse dixerit : propter continentiam tamen ab eo se abstinere, et virile, et maxime temperantis esse dico. » Quod tolerabat in puellula, vetabat tamen in adulta Hieronymus epist. 7, de Institutione filiae : « Usque ad annos robusta ætatis, si necessitas postulaverit, et balneas aseat. » Sed infra : « Mihi omnino in adulta virgine lavacrum displicet, quæ seipsam debet erubescere. »

Has autem blanditias quas in virgine reprobabant, jure a peccatoribus penitentibus removebant sanctissimi Patres. Adde, cum, ut dicitur Capitul. lib. v, c. 122: « Penitentes . . . cilicium a sacerdote, sicut ubique constitutum est, consequantur : superfluum esse, » ut dicebat sanctus Hilarion, et habet in ejus Vita sanctus Hieronymus, « munditias in cilicio querere. »

^y A communione sacri corporis, etc., abstinere. Ergo videtur quod magis peccat qui uxorem interfecit, quam qui matrem, quia major poenitentia imponitur huic uxoricidae quam matricidae in illo c. latorem quod est infra q. ead., et sic majus est crimen, arg. 24, q. 1, non afferamus, quod concedit H. ; nam dicit quod magis peccat qui se ipsum interfecit quam qui alium. 23, q. 5, si non licet. Unde magis peccat, qui partem corporis sui interfecit, quam qui matrem. Probat hoc etiam per illam auctoritatem : *propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suae*. extra de biga. debitum. Alii dicunt quod magis peccat qui matrem interfecit, quam qui uxorem; sed quia homines proniores sunt ad interficiendum uxores, ideo ob hoc magis puniuntur, ut sic retrahantur a tali facinore. Unde non valet hæc argumentatio : gravius puniuntur, ergo gravius peccant. Et est si in fornicatione notoria : licet enim multa crimina sint graviora, tamen quia

A facilius et foelius delinquitur in hoc crimine quam in aliis, ideo durior poena in eo statuitur ar. 32, d., § verum. Glossa.

^z Venialiter ut accipias. Arg. quod Ecclesia potest corpus et sanguinem Domini quibusdam etiam in fine prohibere, arg. 27, q. 1, impudicus. Su. 2, q. 3, si quis episcopum aut presbyterum, su. 13, q. ultima quesitum est, ibi, secundum præcepta canonum. Ad hoc quod quandoque illud quod jure communi competit dicitur concedi respectu misericordiae et pietatis, arg. su. 11, q. 3, quoniam, ff. de usufructu, si extraneo, et in cæteris hic signatis : *nam universæ viæ Domini misericordia et veritas*. Joan. Glossa.

^{aa} Sanguis tuus. II est peccatum. Unde illud, *sanguis sanguinem tetigit*, id est, peccatum, 44, dist. Ephesiis. Joan. Glossa.

^{bb} Nos alieni. Ar. quod non imputatur prelato subditorum malitia, ex quo per eum non stat quominus corrigantur, arg. 7, q. 1, § cum autem. Sup. dist. 44, Ephesiis sup. 44, d. c. ult. Glossa.

Quæ adduntur consilio secundo ex Burchardo lib. vi, cap. 40, sunt vel obiter, vel ex professo jam in superioribus explicata fere omnia; ideoque æquum ea intacta omittere visum est, ne actum agere, et patientiam lectoris ulterius gravare importuni videamur.

22 SANCTI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

LIBER EXHORTATIONIS,

VULGO

DE SALUTARIBUS DOCUMENTIS,

AD HENRICUM COMITEM SEU DUCEM FOROJULIENSEM SCRIPTUS, UT VIDETUR, CIRCA AN. 795,

Collatus cum pluribus editionibus, et notis opportunis illustratus.

CAPUT PRIMUM.

Justitia et beatitudo amare Deum.

O mi frater, si cupias scire, quamvis ego nesciam ¹ quam perfectissima atque plenissima est justitia, Deum toto corde amare, illique tota adherere voluntate, qui est summum bonum! Summum vero

C amare bonum summa est beatitudo. Qui Deum amat bonus est : si bonus ergo ^a et beatus : quem quanto quis ardentius amat, ^b tanto melior efficietur. Quatenus hoc beatissimo bono abundare te faciat, charissime frater, ipse qui est hoc bonum, quotidianis precibus integro cordis desiderio eum, etsi indignus, deprecari ² studeo.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Sic mss. At ed., quæ . . . sit justitia. Justitia namque est Deum, etc. Ita notant in marg. PP. Benedictini. ² Sic ms. Ger.; at PP. Benedict. studeam.

NOTÆ.

PRÆFATIUNCULA AD NOTAS SEQUENTES.

Nonnullas ex sequentibus notis, quæ ad criticum haud spectant, poteram quidem, benigne lector, omittere. Sed cum adverterim opus hoc ad mores pertinere, et concionatoribus verbi Dei non inutile futurum, præsertim consacerdotibus nostris congregationum S. P. Philippi Nerii, quibus incumbit onus populo verba faciendi, quibus liber iste planiori stylo digestus specimen et exemplar esse potest, non ab re judicavi, imo in commodum eorum futurum esse duxi, si data occasione materiam propositam, aliorum sanctorum Patrum scriptorumque sententias consimilibus fulcirem, ne aliunde petere cogerentur, quæ forte ad propositum facerent. V. l.

lem, qui debitor omnibus sum, omnibus satisfacere. Qui critice in historia et disciplina sectantur, habent et hic nonnihil, et reliquo in opere, quod eorum desiderio faciat satis. Habeant igitur et qui mores excolunt aliorum, quo sermones suos ad cæterorum ædificationem locupletent et magis confirmant.

²³ ^a Si bonus ergo et beatus. Seneca, epist. 85 : « beata vita bonum in se perfectum habet inexpressibile ; quod si est, perfecte beata est . . . Nunquid dubitas quin beata vita summum bonum sit? Ergo si summum bonum habet, summe beata est. »

^b Tanto melior efficietur. Optime in hanc rem habes dissertentem præ cæteris Augustinum de moribus

CAPUT II.

Hominis in creatione prerogativæ.

Tu vero, frater charissime, intellige quia consilio^a sanctæ Trinitatis, et opere majestatis divinæ creatus es: ex primoque conditionis honore intellige quantum debeas Conditori tuo, dum tantum mox in conditione dignitatis privilegium præstitit tibi Conditor æternus, ut tanto eum ardentius amares, quanto mirabiliorem te ab eo esse conditum intelligeres.

CAPUT III.

Imago Dei quomodo in homine.

Nec hoc solum^b quod consilio sanctæ Trinitatis sic excellenter a Conditore conditus es, sed etiam quod ad imaginem et similitudinem suam ipse Creator omnium te creavit: quod nulli alii ex creaturis, nisi soli homini concessit. Et hæc est imago unitatis et trinitatis omnipotentis Dei, quam anima tua habet in se: primum quia secundum Dei donum vivis ac sapis^c, secundum quia ad imaginem tui conditoris creatus es: tertium licet unus appelleris homo^c, tamen tres habes a Patre, et Filio, et Spiritu sancto concessas dignitates, id est intellectum, voluntatem et memoriam. Quod idem, licet aliis verbis, in Evangelio designatur, dum dicitur, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis* (Matth. xxii, 37). In his igitur^d tribus imaginem Conditoris nostri mirabiliter gerit in sua natura noster interior homo, ex quibus quasi

A excellentioribus animæ dignitatibus jubemur diligere Conditorē, ut quantum a nobis intelligitur, diligatur; et quantum diligitur semper in memoria^e qua recipitur, habeatur. Nec solum sufficit nobis Deum intelligere, nisi fiat in amore ejus voluntas nostra: imo nec hoc sufficit, nisi cum memoria et voluntate opus addatur.

24. CAPUT IV.

Converti ad Deum.

Tuo vero capiti, frater charissime, addatur gratia spiritualis scientiæ, quæ mentem tuam illuminet, et ad vitam æternam, sicut desidero et opto, perducatur. Toto enim cordis mei affectu opto, Deumque deprecor, ut semper ad anteriora te extendas, donec pervenias ad sublimem perpetuæ beatitudinis coronam, et animi tui nobilitatem, quam in te optime scio, nullis amicorum consiliis, nulla sæcularium ambitione desideriorum, ab amore Christi immutari permittas. Noli tuam bonitatem aliorum malignitate obscurare; sed ubique quantum vales, amabilis coram Deo et omni populo appareas^f. Non deerit tibi gratia adjuvantis Dei, si tibi aderit voluntas admonitionis sanctæ, quam sæpius in Scripturis divinis meus bonitatis tuæ attendit.

CAPUT V.

Eleemosynam et pia opera suadet.

Esto, quæso^g, quamvis laicus, ad omne opus Dei promptus, pius ad pauperes^h et infirmos, consolatur.

VARIANTES LECTIONES.

- ^a Sic ed. Ven. 1551. At PP. BB. vivit ac sapit sicuti ad im. sui Conditoris creata est. ^b Sic Ven. et Basil. Froben. an. 1556. At PP. BB. quæ recipit; et notant in marg. Mss. nonnulli, quæ præcepit habeantur. ^c PP. BB. addunt: Noli putare quod is qui hominibus aliquando displicet Deo per omnia displiceat. ^d Basil. et Venet. add. te. ^e PP. BB. ed. medicris ad delinquentes, ad Dei infirmos misericors.

NOTÆ.

Eccles. lib. i. c. 14: « Quanto melius atque diffusius diffamatur (Deus), tanto diligitur et amatur ardentius. Quod cum sit, nihil aliud ab humano genere quam certo et constanti gradu in optimam vitam et beatissimum pergitur. ... Nam quid erit aliud optimum hominis, nisi cui inherere est beatissimum? Id autem est solus Deus, cui herere certe non valemus, nisi dilectione, amore, charitate. »

^a *Consilio sanctæ Trinitatis.* Qui scripsit librum de Spiritu et Anima, inter Opera sancti Augustini reponi solitum, sive is fuerit Hugo de sancto Victore, ut vult Trithemius, seu quidam Cisterciensis monachus, et nominatim Alcherus, ut volunt PP. Benedictini, certe Paulino posterior fuit, quia non modo cap. 37 citat Boethium, Augustino posteriorem, sed etiam hoc et sequens Paulini caput ante oculos illum habuisse, dum cap. 55 et 56 exararet, patebit scriptorem utrumque conferenti; atque adeo ex veris ipsis, quæ subdimus, constare potest: « Tanta dignitas humanæ conditionis esse dignoscitur, ut non solum jubentis sermone, sicut alia sex dierum opera, sed con silio sanctæ Trinitatis, et opere divinæ majestatis sit creatus homo: ut ex primæ conditionis honore intelligeret quantum deberet suo conditori, dum tantum in conditione mox dignitatis privilegium præstitit ei conditor, et tanto amplius conditorem diligeret, quanto mirabilis ab eo se conditum intelligeret. » Quis non videt hæc ab eodem fonte procedere? Quod enim Paulinus singulariter Henrico dixerat, hic scriptor homini cuicumque in genere accommodat.

^b Nec hoc solum, etc. Auctor libri de Spiritu et

Animal. c.: « Nec ob hoc solum quidem, quod ad consiliū sanctæ Trinitatis sic excellenter a Conditore conditus est, sed etiam quod ad imaginem et similitudinem suam Creator omnium eum creavit, quod nulli alteri ex creaturis donavit; quæ imago diligentius in interioris hominis dignitate et nobilitate est consideranda. » Et quia facile est inventis addere, fæse prosequitur exponere, quomodo anima in suis operationibus et potentiis sit imago Dei omnium a vivificans, movens, gubernans: deinde recidit in sensus et verba Paulini, ut mox patebit.

^c *Tres habes a Patre, et Filio, et Spir. S. dignitates.* Scriptor laudatus sic: « Et licet unus sit anima naturæ, tres tamen in se habet vires, id est, intellectum, voluntatem, et memoriam: quod idem, licet aliis verbis, in Evangelio designatur, cum dicitur: Diliges Dominum, etc. » Pergit hic exponere generationem Filii et processionem Spiritus sancti in divinis per intellectum et voluntatem, quæ applicat animæ et potentiis ejus.

^d *In his tribus divinam imaginem.* Citatus auctor: « Atque in his tribus divinam imaginem gerit mirabiliter in sua natura noster homo interior, et ex his quasi excellentioribus animæ viribus jubemur diligere conditorem, ut in quantum intelligitur, diligatur; et in quantum diligitur, semper in memoria habeatur. Nec solum sufficit de eo intellectus, nisi fiat in amore ejus voluntas. Imo nec hæc duo sufficient, nisi memoria addatur, quo semper in mente intelligentis et diligentis maneat Deus. » Hæc mea sententia satis evincunt scriptorem istum, quicumque tandem fuerit, a Paulino plurima fuisse mutatum.

tor merentium, compatiens miseriis omnium, largus in elemosynis, memorans evangelicæ viduæ duo minuta (Luc. xxi, 2), et prophetam dicentem : *Frangere esurienti panem tuum* (Isa. lxi, 7), ac caute¹ prævidens discretionem elemosynæ, ita ut utrisque, danti scilicet et accipienti, solatium sit.

CAPUT VI.

Consiliariorum delectus.

Itaque non solum de salute tua, verum etiam de multorum profectu et prosperitate meditare. Elige tibi consiliarios^a optimos², Deum timentes, et veritatem amantes. Sæpe enim adulatorem blanda facie decipiunt animas audientium se, et perpetua morte interimunt. De talibus enim dicit Psalmista : *Quoniam*

VARIANTES LECTIONES.

¹ PP. BB. cave. ² Ven. bonos. ³ PP. BB. habitus.

NOTÆ.

^a *Elige tibi consiliarios optimos.* Hinc argue viri, cui scribebat, dignitatem. De consiliariorum vero necessitate audi Joan. Antonium Campanum de gerendo magistratu : « Fingunt poetæ Jovem, cum quid gravius sit deliberandum, convocare reliquos deos in concionem, et in ordine rogare sententiam, ut intelligamus eo magis consulendos esse mortalibus eos qui rerum præditi sunt experientia, quo sunt ingenio hebetiore atque obtusiore quam dii. » Qui autem consulendi sint, paulo ante dixerat : « Cum ad moderandam rempublicam fueris designatus et in magistratu constitutus, non rejicias quorum sit opinio laudata, sed eos in consultatione magnarum rerum, quæ in disceptationem veniant, admittas, audias, attendas. »

^b *Amici tibi.* Ecclesiasticus, cap. vi, v. 6, sic habet : *Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille.* Vel, ut legit Vatablus : *Fac benevolos habeas multos ; at unum de mille consiliarium.* Quibus concinit Bensira alphabeto 2, litt. gimel, dum sic ait : *Patefac arcanum tuum uni e mille, licet . . . multi fuerint qui pacem tuam querant.* Hæc et plura alia habes apud Cornelium in hunc sanctæ Scripturæ locum.

^c *Locus longe tulisset, etc.* Vulgares amicitias absentiam solvere, vel saltem per eam refrigerare, satis notum. Aristoteles Moral. Nicomach. lib. viii, cap. 5 : « Si diuturna absentia fuerit, amicitie quoque videtur oblivione inducere, unde dictum est : multas jam amicitias dissolvit inaffabilitas. » Et Claudianus epist. v. 152, quæ est 5 ad Olybrium :

... spatio debilitatur amor.

Propertius, lib. iii, v. 869, sive ad Cynthiam epig. 19 :

Quantum oculis, animo tam procul ibit amor.

Sed hæc in amicitias, quas natura, non virtus conflavit. Quæ enim virtute coalescunt, absentiam non formidant. Hinc Athenæus Dipnosoph. lib. v, c. 2 : *Μισοφροσύνην τῶν πορευομένων*, id est, *adulariorum omnium inhumanissimum* 25 vocat illud : *Τηλοὶ οἱλοι καὶ ὄντες, οὐκ εἰσὶν φίλοι*, id est, *Procul amici degentes, non sunt amici.* Ideoque Ennodius Ticinensis, lib. v, epist. 4, scribebat Elisææ : « Vivit in quacunque terrarum parte proximitas . . . per discretas regionum charitas damna non sentit ; quando inter eos qui habitatione separantur, præsentiae vice tenetur affectio. » Dolebat Turpilii, in Fragm., v. 41, se hac in re ex aliorum moribus æstimari :

Nunc me ex aliorum ingenii judicat interapedo
[quorum amicitias levat.

Non hujusmodi autem erat Paulini amicitia in Henricum.

^d *Charitas, quæ deseri potest, nunquam vera fuit.* Hic nobis liceat aliqua longius immorari, et quorundam vitiligatorum criminationibus fiat satis. Impro-

Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent. confusi sunt, quoniam Deus sprexit eos (Psal. lxi, 6). Et Apostolus dicit : *Si hominibus placerem, Christi servus non essem* (Gal. i, 10). Unusquisque amicus ad ædificationem, non ad destructionem, placeat proximo suo, quia non omnis amicus consiliarius esse poterit, dicente Scriptura : *Amici tibi sunt multi, consiliarius autem unus* (Eccli. vi, 6).

CAPUT VII.

Amicitia vera.

Licet enim me mutationis locus³ longe^e tulisset a vobis corpore, sed nullatenus charitate : quia charitas, ^d quæ deseri potest, nunquam vera fuit. Ideo intima amicitiarum charitate, quantum possumus ;

tant enim hanc Paulini sententiam, quia constat charitatem veram posse aliquando deseri. Omnis enim qui peccat a charitate excidit, ipsamque deserit. Peccatur autem, heu nimium sæpe ! Hæc verba nomine Augustini citantur a Gratiano, de pœnit., dist. 2, c. *charitas*, qui addit : « Non autem habet charitatem qui aliquando peccaturus est criminaliter. » Quod falsum esse nemo catholicus ambigit, et quod glossa habet ibi æque falsum est. « Gratianus, inquit, per multas auctoritates ostendit quod charitas amitti non potest ; quia si videatur amitti, non fuit vera charitas. » Infra autem idem Glossator rem explicare conatur *τὸ quæ deseri potest*, addendo, *id est quam contingit deseri vel de facili et τὸ vera*, addendo, *id est perseverans, finalis. Vel vera*, ad vitam ducens, *id est ab beatitudinem æternam.* Sed pace Gratiani et Glossatoris, non erat locus hic afferendus pro vera charitate supernaturali, quia dicimur et sumus amici Dei per gratiam, qui tantummodo de humana intelligendus est. Patet textum consideranti. Ait enim Paulinus ad comitem amicum : « Licet me mutationis locus longe tulisset a vobis corpore, sed nullatenus charitate, quia charitas quæ deseri potest, nunquam vera fuit. Ideo intima amicitiarum charitate, quantum possumus Domino Christo conjungamur. » Videtur de qua loquitur charitate? nempe de amicitie amore, quæ paribus studiis et votis, ut amici boni et unanimis, tendant ad conjunctionem cum Christo Jesu. Alia enim erat amicitia qua unirentur Christo, et hæc supernaturalis est charitas ; alia qua se mutuo foverent ad Christi amicitiam charitatemque promerendam : et hæc est naturalis humanaque charitas, et de hac intelligendus, quia de hac loquebatur, Paulinus. Equidem verbum *charitas* his scrupulum iniecit, quam nomine charitatis non alius amor quam supernaturalis, quo Deum diligimus, sit intelligendus. Sed profani quique scriptores passim usurpant non ad divinam, sed ad humanam amicitiam significandam. Levius, dec. i, lib. x, cap. 47 : « Tantusque ardor militum fuit, et charitate ducis et spe majoris . . . præter, ut uno die . . . urbem caperent. » Cicero, lib. i de Finibus, « Benevolentiam sibi conciliant, et quod aptissimum est ad quiete vivendum, charitatem. » Quin ubi charitatem refert idem Cicero ad deos, illud ipsum verbum et ad homines refert, ut facit lib. de oratoriis partitionib. : « Aut charitate moventur homines ut deorum, ut patriæ, ut parentum ; aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium. » Sed hæc (ut usurpem ipsius Tulli verba, lib. i de Oratore) quasi per transennam prætereuntes strictim aspicimus. Igitur charitas et de humana amicitia dicitur. De hac et in hoc sensu lectum fuisse Paulinum qui attente consideret nemo ambiget. Hanc sententiam hausit ab Hieronymo, qui

Domino Christo jungamur, quia ipse ait: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis* (Joan. xv, 14). Et iterum ad discipulos suos: *Jan non dicam vos servos; sed amicos meos* (Ibid. 15).

CAPUT VIII.

Amicitia Dei et mandatorum commendantur custodia.

Et si præmia æternæ vitæ volumus promereri, illius præcepta totis viribus satagamus custodire. Præcepta namque ejus nolentibus ^a gravia sunt, volentibus levia, sicut ipse ait: *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve* (Matth. xi, 30). Et iterum: *Super quem requiescam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?* (Isa. lxvi, 2.) Sæculi enim ^b amicitia aut lucro, aut beneficiis, aut diversis honoribus constat: Salvatoris autem amicitia in se et proximos diligendo consistit. Igitur quotiescunque bonis actibus mandata Christi facimus, toties Christi amici vocamur. Ille nos semper invitat ad amicitiam suam et diabolus invidens querit nos mergere in infernum. Salvator nos amat, et proditor nos odit: ideo non prætermittamus Redemptorem, nec sequamur prædonem. Charior nobis sit qui libertati restituit, quam qui nos captivavit, et servituti subdidit. Semper ante oculos cordis pone, quod non amicorum turba, nec familiæ multitudo, non auri argenteque congestio, non gemmarum lapilli fulgentes, non vindemiæ ubertas, non densitas ænæ, non jucunditas extensa pratorum possunt animæ ^c exeunti

de corpore ullum afferre præsidium; sed ^d plus ludent ^e qui ea plus diligunt. Ideo diligendus est verus amicus noster Dominus Jesus Christus, qui præsentem felicitatem ^f et æternam nobis tribuet beatitudinem. Nam Redemptor noster ideo dicitur, quia nos redemit a diaboli captivitate: et Salvator, salvando nos a peccatis nostris: Adjutor, adjuvando nos in opportunitatibus, in tribulatione: Protector, protegendo nos, ut inter inimicos nostros maneamus illæsi: susceptor, suscipiendo nos in æterna tabernacula. Ideo charitatem et præcepta et amorem tanti amici nostri totis viribus adimpleamus, et nobilitatem imaginis illius in nobis servemus. ^g Rememoremus semper quam inclutus et valde gloriosus est imperator et amicus noster. Ille a nobis non aliud ^h querit munus, nisi spiritale. Caveamus ⁱ quantum possumus, ne aliquid in nobis ^j inveniat, quod oculis ejus offendat. Et si forsitan, ut solet humana fragilitatis conditio, aliquam negligentiam maculam malignus spiritus in nobis ^k infigat, citius per confessionem et poenitentiam fontemque ^l lacrymarum abluere eam omni studio festinemus, ne diu sine amici nostri maneamus amplexu, quia paratior est nos recipere ^m quam perdere, tantum si non tardemus ⁿ de die in diem reverti ad illum. Hæc enim ^o duo mala omnipotens Deus odit in omnibus hominibus, id est, negligentiam revertendi, et desperationem salutis. ^p Tantum hæc absint a cogitationibus procul nostris:

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened.; at Venet. sed potius ludent qui ea diligunt. ² Bened.; at Venet. felicitatem nobis et æternæ vitæ trib. beat. ³ Bened.; at Venet. et rememoremur. ⁴ Sic Ven. et apud Bened. deest, in nobis. ⁵ Sic Bened.; at Ven. infigit. ⁶ Bened. in marg. Mss. non habent, fontemque. ⁷ Bened. in marg. Mss. nobis. ⁸ Sic Ven.; at Bened. tardamus.

NOTÆ.

epist. 49, Rufino scribens, de sua cum Bonoso amicitia sic concludit: « Charitas non potest comparari. Dilectio pretium non habet. Amicitia, quæ desinere potest, vera nunquam fuit. Vale in Christo. » Vides hic a Hieronymo charitatem pro amicitia usurpari, eandemque prorsus esse. Ipsi enim idem Hieronymi ac Paulini sententiam, si Paulini charitati Hieronymi amicitiam substituas. Alcuinus quoque scribens Paulino nostro, epist. 115, sic incipit: « Absentia corporis non oportet dilectionem dividere, quia amicitia quæ deseri potest, nunquam vera fuit. » Hanc sententiam et Paulinum et Alcuinum ab Hieronymo didicisse non dubito, qui utroque prior eam fuit effatus.

^a Nolentibus gravia, volentibus levia sunt. Idem est ac si diceret amantibus et non amantibus. Unde Hieronymus epist. 22 ante fin.: « Nihil amantibus durum est, nullus difficilis cupienti labor est... Amemus et nos Christum, ejusque semper queramus amplexus, et facile videbitur omne difficile: brevia putabimus universa quæ longa sunt. » Et Augustinus utrumque tangens Trac. 48, n. 1, in Joan. « Nostis quoniam qui amat, non laborat. Omnis enim labor non amantibus gravis est. »

^b Sæculi amicitia aut lucro, etc. Nihil hoc verius et probatius. Hujusmodi amici vocantur in Scriptura socii mensæ (Eccli. vi, 12), et qui « amico causa tantummodo ventris condolent, » ut ait idem Siracides, cap. 37, v. 5, 11, sunt, de quibus Cicero in Lælio, « amicos tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. » Hinc tritum illud Ovidianum de ponto lib. ii, v. 202, seu eleg. iii, 8:

Vulgus ami itas utilitate probat.

^c Animæ exeunti de corpore. Uti dicebant illi, quorum voces habes Sap. v, 8: *Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia quid contulit nobis?* Estque illud Psalmi xlviii, 18: *Cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.* Scite Gregorius, lib. v, cap. ii, in I Reg. cap. xii: « Repente quidem alta sæculi corrumpunt, pulchra trans-eunt, læta et prospera evanescent. Nam cum stare in his floribus suis mundus blandiens cernitur, repentina fortuna turbatur; aut festina et omnia deturbante morte concluditur. »

^d Plus ludent qui ea plus diligunt. Greg. lib. i, Moral. c. 4: « Nunquam sine dolore amittitur, nisi quod sine amore possidetur. » Et Augustinus de Ser. Do. in mont. lib. i, cap. 3: « Non relinquitur sine dolore, quod cum delectatione retinetur. »

^e Caveamus quantum possumus, etc. Ex Caesario ser. 52, in Appen. T. v, S. Augustini ser. 229: ^d « Quantum possumus cum ipsius adjutorio laboremus; ne Dominus noster in templo suo, hoc est in nobis ipsis inveniat, quod oculos suæ majestatis offendat. »

^f Hæc enim duo mala, etc., id est dilatio poenitentiae ex nimia, desperatio ex nulla spe. Augustinus, Trac. 35 in Joan. n. 8: « Ex utroque homines periclitantur, et sperando et desperando contrariis rebus contrariis affectibus... Quid ergo ait Dominus periclitantibus utroque morbo? Illis qui spe periclitantur, hæc dicit: *Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem, subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te.* Illis qui desperatione periclitantur quid dicit? *In quacunque die iniquus conversus fuerit, omnes iniquitates ejus obliviscar.* »

et ille tunc animis prope erit nostris. Ne, quæso, de terrena felicitate gloriantes confidamus; sed gratias agamus ei, qui dum homines esse voluit rationales, non superbia, sed humilitate **26** prosequi se rogavit. Quæ, rogo, major ^a esse nobis gloria poterit, vel sublimior honor, quam ejus imperatoris esse amicos, qui super omnes imperatores est? Et quanto ille sublimior est in omnipotentia ¹ et virtute, tanto nos majoris debemus esse diligentiae in justitia et sanctitate et humilitate et observatione ² mandatorum illius.

CAPUT IX.

Sanctitas in quo sita sit; lectionis Scripturarum commendatio.

Sanctitas vero in justitiæ operibus constat. Justitia vero duobus modis adimpletur, ut quæ prohibita sunt ab eo non faciamus, et quæ jussa sunt ab eo faciamus, juxta Prophetam: *Diverte a malo, et fac bonum* (Psal. xxxiii, 15). Omnis enim sanctorum librorum series ad nostram doctrinam ^b scripta est: et hoc maxime nostris auribus insonat, et iterum atque iterum replicat, quid sit homini cavendum, vel quid sequendum. In quibus libris tua dignitas ^c optime exercere ³ se novit; quia per illos nobis loquitur ipse Deus et Dominus noster, et piæ voluntatis nobis demonstrat affectum. Recognoscamus et recogitemus quali honore nobis illius legatio sit accipienda. Quid ^d si a rege legatio aut indiculus ^d ad nos veniret, numquid non mox aliis curis postpositis prompta voluntate et cum omni devotione litteras acciperemus, et legentes implere satageremus? et certe de cælo Rex regum et Dominus dominantium, imo et Redemptor noster per prophetas et apostolos dignatus est nobis dirigere litteras suas: non ut aliquod servitium sibi

necessarium demandet ^e, sed quæ ad salutem et gloriam nobis prodesse ^f possint, innotescat.

CAPUT X.

Deus sit possessio nostra.

(*Ex Julian. Pomerii vel Prosperi de Contemplat. vita lib. xi, c. 16.*) Proinde ^g si aliquid in hoc sæculo possidere delectamur, Deum qui possidet omnia, expedita ⁷ mente possideamus, et in eo habeamus quæcunque feliciter et sancte desideramus. Sed quoniam nemo possidet Deum, nisi qui possidetur ab eo, simus nos ipsi facti Dei possessio, et efficietur nobis possessio Deus ⁸. Et quid potest esse in mundo felicius, quam cui efficiatur suus imperator et redemptor census, et hæreditas dignatur esse ipsa divinitas? Omnes enim ex illo fructus percipimus: in illo **27** et de illo semper vivimus. Quid, rogo, homini sufficit, cui ipse conditor non sufficit? Quid ultra querit, cui omne gaudium et omnia suus Redemptor esse debet?

CAPUT XI.

Gaudium mundi.

(*Ex eod. lib. Juliani, c. 15.*) Heu quam subtiliter nos ille antiquus hostis decipiendo fallit, eamque ⁹ cecitatem ante oculos mentis nostræ ¹⁰ obducit, ne discernere valeamus gaudia ¹¹ hujus sæculi et gaudia regis æterni! Nam gaudere ¹² quidem bonum est: sed qui gaudet, si non inde gaudeat unde debet, non potest bonum esse quod gaudet. Gaudet miles terrenus ¹³ acquisisse honores hujus sæculi perituros. vestes pulchras, et speciosas armillas brachio circumdandas, coronam capiti impositam: et tale gaudium non est æternum, sed perituum. Gaudet et raptor, cum desiderata rapuerit. Gaudet ebriosus, cum occasionem potationis invenerit. Gaudet adulter, cum ad delectationem corporis fruendi meretricis pervenerit. Gaudet perjuris ¹⁴, si hujus sæculi facul-

VARIANTES LECTIONES

¹ Sic Ven. at Bened. omnipotentie in virtute. ² Sic Bened.; at Ven. observantia. ³ Sic Bened.; at Ven. exerceri solet. ⁴ Sic Bened.; at Ven. Quid si legatio a rege aut a iudicibus. ⁵ Sic Bened.; at Ven. demandeitur. ⁶ Bened. in margin. Ms. Colb., scilicet ⁷ Ven. expeditur mente possid. ⁸ Bened. nobis Deus possessor. ⁹ Sic Ven.; at Bened. et a cecitate ante ocul. ¹⁰ Sic Bened.; at Ven. adducit. ¹¹ Ven. gaudium. ¹² Venet. siquidem. ¹³ Bened. non habent acquisisse. ¹⁴ Ven. male, perituros.

NOTÆ

^a Quæ gloria major, etc. Non absimile illud quod in Confess. li. viii, c. 6, narrat Augustinus de aulico converso dicente: « Major ne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici imperatoris simus? Amicus autem Dei si voluero, ecce nunc fio. »

^b Ad nostram doctrinam scripta est illo Apostoli Roman. xv, 4: *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.*

^c Tua dignitas. Du Cange in Glossar.: « Dignitas titulus honorarius quo compellantur reges (quid ni et principes?) Vide Beshim in comitibus Pietav., p. 257, et Casau-onum ad Pollionem, p. 463. I. Edit. » Illic etiam collige Henrici nostri insignem conditionem.

^d Aut indiculus. Illic puto lectionem genuinam. Legationes enim a regibus et principibus, non a litium iudiciis mitti solent, ut legit Veneta et Frobeniana editio a iudicibus. Indiculus autem (qui est epistola quandoque, quan loque jussio principis non nisi sigillo, quo caret, differens a præcepto, cui solet apponi, ut vult Bignonius in notis ad cap. 6, lib. i Formul. Mercurii) dari et a regibus solet. « Et in li-

culi nomine nil frequentius ævo illo. » Ibi Bignonius.

^e Proinde si aliquid, etc. Legisse Paulinum libros De contemplativa vita evincitur ex pluribus insertis ab hoc cap. 10 usque ad 20 quæ lib. ii et iii scripsit non Prosper, ut vulgo perperam creditur, sed Julianus Pomerius, cujus rei testem habemus Isidorum Hispalensem lib. De viris illustribus, qui de Juliano ait: « Edidit etiam tres libros de futura vitæ contemplatione. » Et Julianum, non Prosperum, auctorem illorum statuunt severiores critici Du Pinus, et G. Cave. In his tamen Paulinus sic caute procedit et prudenter miscendo propria alienis, ut plagiarium notam eum non incurrisse, sed potius fortis alienos ita sibi adoptasse, ut proprii viderentur, legenti et conferenti perspicuum sit. Quis enim vilis verterit tot sanctis Patribus, qui superiorum temporum Patrum selectas sententias, ceu exquisita florum manipula, ad ornatum simul et pondus scriptis suis addendum, tam belle et apte mutuati sunt? Producere collationes supersedemus, ne dictum dicamus, monuisse tantummodo lectorem sufficere credentes.

tates jurando adquisierit. Gaudet iracundus, si iram A suam perfecit. Et multa alia, quæ mens bonitatis tuæ, frater charissime, comprehendere poterit. Et cum sit gaudere bonum: de his atque hujusmodi tamen gaudere grande malum est, et perducens ¹ ad mortem peccati ². Nec ullum quodlibet scelus coram Deo tam abominabile fit, quam præterita peccata unicuique nostrum reminiscendo gaudere et ³ inde exsultare, atque in eis ⁴ semper jacere. Hæc sunt quæ superius diximus, unde nos gaudere vult mundus ut pereamus cum amatoribus hujus mundi. Hæc enim gaudia velut venena diaboli repudiare debemus, quia non solum corpora, sed et animam perpetualiter necare festinant.

CAPUT XII.

Gaudium, arma et divitiæ spiritus.

(*Excerptum ex cap. eod. lib. ejusd.*) Quæso, frater mi, quæso, has diaboli sagittas ad petram quæ Christus est allidens (*I Cor. x, 4*), sume scutum fidei (*Ephes. vi, 16*), in quo possis omnia tela ignea diaboli extinguere: et gaudeamus de bonis ⁵ Domini, de conscientia pura, de confessione vera, et de pœnitentia digna, de luctu et vera tristitia, quæ non secundum sæculum ⁶ mortem, sed secundum Deum salutem operatur æternam (*I Cor. vii, 10*). Eam vero, quæ secundum hoc sæculum est, tristitiam firmiter Apostolus prohibet dicens: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Sed omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia: et estote invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis* (*Ephes. iv, 31 seqq.*). Et quantum possumus solerti studio mores nostros corrigamus, et virtutes omnium bonorum acquirere festinemus, quatenus pietatem Dei et misericordiam in tempore opportuno consequi valeamus, et de promissione futuri illius regni ineffabiliter gaudeamus. Hæc sunt arma quæ nos contra impetum diaboli armant et Deo commendant. Hæc sunt arma quæ amicos nostros confortant, muniunt atque nobilitant. Hæc arma nobiscum sunt, et intra nos, Deo donante, sunt ⁷. Hæc sunt vere divitiæ nostræ. Nam pudicitia pudicos nos facit, et justitia justos, et pietas pios, et humilitas humiles, et mansuetudo mansuetos, et innocentia innocentes, et simplicitas simplices, et puritas puros, et prudentia prudentes, et temperantia temperantes, et charitas Deo et hominibus nos facit charos. Hæc omnia bona a Deo, et a bono Deo creata sunt.

CAPUT XIII.

Mundi contemptus et concupiscentiarum

(*Ex Pomerii lib. II, de contemplat. vita, c. 21. ex Joan. II, 6.*) Et ideo si in illo esse volumus, quod

esse debemus, sicut sanctus Joannes apostolus dicit, quomodo ille ambulavit, ita et nos spiritaliter ambulemus. Quid est ambulare sicut Christus ambulavit, nisi contemnere vanitatem et felicitatem hujus **28** sæculi, et non timere adversa pro nomine illius pati? Speremus quæ promisit, et sequamur quo ipse præcessit. Non nos ullo modo ab amore Christi separet hujus sæculi miserabilis dulcedo; neque excusatio uxoris aut filiorum gratia ⁸ scilicet, nec multa auri argentique congestio, ⁹ possessionum delectatio, dum terribiliter contestatur nobis sanctus Joannes apostolus dicens: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt: quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi* (*I Joan. II, 15 et 16 ex cap. 19 ejus lib.*). Hæc sunt, quæ ex paradiso deliciarum in hoc miserabile exsilium Adam et Evam projecerunt. Quia nisi dilectio Dei ab eis defecisset, nunquam diligere cœpissent male suadentis serpentis consilium, imo nec credidissent. Et concupiscentia oculorum, quod sibi aperiri oculos cupierunt. Et ambitio sæculi, quod se fieri posse quod Deus est, crediderunt. Et ideo volens nos omnes apostolus ab his tribus generibus mortis cavere, dixit: *Omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi.*

CAPUT XIV.

Quibus gradibus in peccatum primi parentes lapsi sint.

(*Ex eod. cap. 19, lib. II Pomerii.*) Et ut facilius, frater mi, bonitas tua intelligat, si placet, qualiter illi primi homines, Adam scilicet et Eva, commiserunt tam grande peccatum, pandam, quatenus gratia Domini nostri Jesu Christi te ab hoc semper cavere concedat: quia in illis duobus originaliter totum damnatum est genus humanum. Illi enim non eederent de ligno prohibito, nisi concupiscerent ¹⁰; nec concupiscerent nisi tentati: nec tentarentur, nisi deserti ¹¹: nec desererentur a Deo, nisi ipsi prius deseruissent Deum: nec illi Deum desererent, nisi superbirent, et similitudinem Dei ad quam facti erant, damnabiliter neglexissent. Pro quo morbida eorum corpora contraxerunt mortem, et juxta sententiam Domini eo die creduntur mortui, quo in eis pœnaliter facta est necessitas moriendi.

CAPUT XV.

Adam vel Christum imitari quid sit.

(*Ex lib. II Pomerii, c. 20.*) Hæc paulo ante diximus de primis hominibus, ut lapsus et damnationis eorum evadere possimus exemplum sive supplicium: quia quamvis ex Adam simus carnaliter nati, non ipsum tamen debemus imitari, sed Christum Dominum nostrum, in quo renati sumus per baptismum et vivimus. Quid est imitari Adam, nisi carnalibus

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. addit, usque ad mor. ² Sic Ven. quod est planus; at Benea., peccatum, caduntque in marg.: Refertur peccatum ad verbum est, non ad perducens. ³ Sic Isa., at Bened., inde et. ⁴ Bened. add. in marg. ex ms., in ea. ⁵ Ven. non habet, Domini. ⁶ in Ven. deest, sæculum. ⁷ in Ven. deest, sunt. ⁸ Ven. gratia, sed nec. ⁹ Sic Ven.; at Bened., auri arg. possessionum. delect. ¹⁰ Sic Ven.; at Bened. et ipse Pomerius l. c. concupiscerent utrobique. ¹¹ Pomerius, desererenti.

concupiscentiis ac desideriis morte nos perpetua occidi? Et quid est imitari Christum, nisi carnales¹ concupiscentias ac desideria in nobis mortificare, et eum ipso qui nos pretio sui sanguinis redemit, feliciter regnare? Et si quando in Adam fuimus, omnes in ipso² cecidimus; ita quia³ jam in Christo esse cepimus, omnes cum illo spiritualiter resurgamus. Et ut totum dicam, Adam nobis abstulit paradisum, et Christus donavit regna colorum, et corpus suum pro nobis peccatoribus tradidit. Christus enim mortuus est⁴ peccato, non suo, sed nostro. Unusquisque autem nostrum non⁵ omnium peccato moritur, sed uno.

CAPUT XVI.

Quid sit mori peccato et mundo.

Quid est peccato mori, nisi opera maligna in nobis damnare, et hoc miserabile sæculum fugere? Ut sicut homo mortuus in sepulcro carne⁶ nulli detrahit, nemini violentus existit, neminem calumniatur, neminem opprimit, non invidet bonis, non insultat malis, non luxuriæ carnis servit, non bibendo magis ac magis in se sitim accendit, non odiorum flamma inardescit, non potentibus ac divitibus hujus sæculi⁷ adulatur, non inquieta curiositate raptatur, non turbæ⁸ maximæ sibi astantis curam gerit, non auro argentoque sive pallio⁹ circumdatus distenditur, non salutationibus potentum nec parentum delectatur, non se injuriis fatigat, non eum superbia inflat, non ambitio hujus sæculi necat, non vana gloria tarpiter jactat, non aurum sive armillæ atque omnes hujus sæculi falsæ divitiæ inflammant, non rabies insani furoris exagitat, non equorum crassitudo amorque invitat, non pulcherrima species feminarum avidum reddit, non histrionum miserabilium verba in risum excitant, non contentiones hujus sæculi perturbant, non audacia extollit, non gaudia hujus sæculi delectant, non iracundum animositas, non suspiciosum perversitas, non verbosum vanitas, non¹⁰ risorem malignitas, non mobilem instabilemque eum hujus sæculi versatilis amor¹¹ facit. **29** Hæc et alia hujusmodi enumerando protelavi, ut intelligat dulcissima fraternitas tua, quatenus homo carne¹² mortuus nec facere potest ista quæ dixi, nec pati. Et ut his talibus non torpeamus¹³, sed studeamus quantum possumus cum Dei adjutorio corpora nostra cum vitiis et concupiscentiis mortificare (Gal. v, 24). et induamur novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate¹⁴ veritatis (Eph. iv, 24). Nec humanis laudibus delectemur, nec detractoribus libenter aurem præbeamus, nec adulatori-

bus nostris credamus, nec discordes simus¹⁵, sed magis eos quos valemus, ad concordiam provocemus, quia secundum Evangelium, Beati pedes qui ad pacem currunt (Forte ex Matth. v, 9, vel Rom. x, 15, (ex Isa. LII, 7.)

CAPUT XVII

Quid sit secundum carnem vivere.

(Ex lib. III Pomerii, cap. 1). Nec simus carnales, id est, carnaliter in hoc sæculo viventes, quia Apostolus dicit: Si secundum carnem vixeritis, moriemini (Rom. viii, 13). Igitur ille secundum carnem vivit, qui secundum seipsum vivit: quia ipse homo est, et vivit, et secundum seipsum vivit, id est, pergit quo vult, dormit quando vult, loquitur quæ vult, et¹⁶ cui vult, et ubi vult; manducat et bibit quando vult et quantum vult; ridet et¹⁷ jocatur turpiter inter quos vult et quando vult. Postremo quidquid naribus suave est, quærit; quidquid tactu blandum, quidquid oculis delectabile, quidquid corpori suo jucundum, exercet ac sequitur qualiter vult et quando vult, quia omnia licita et illicita carnaliter vult. Delectatur in vestimentis pulcherrimis et equitibus et armis sicut vult et quando vult: et sic non secundum Deum, sed carnaliter vivit et delectatur, et omnia desideria carnis suæ perficit sicut vult et quando vult.

CAPUT XVIII.

Vitiorum remedia.

(Ex eod. lib. III, cap. 5). Quapropter, charissime in Christo frater, deprecanda nobis est divina clementia, ut desideria carnalia delectatio spiritualis imminuat, et pietas in nobis crudelitatis iram restringat¹⁸, et malignitatem patientia coerceat, et libidinem pudicitia vincat, et animositatem tranquillitas toleret, scurrilitatem et verbositatem taciturnitas moderata compescat, curiositati studium spiritale in vigiliis et orationibus et eleemosynis¹⁹ succedat, ebrietatem sobrietas domet, iræ et furori mansuetudo dominetur, levitatem maturitas regat, luxuriam vera castitas excludat, mundi cupiditatem Dei et proximi charitas refrenet, jactantiam et superbiam conculect profunda humilitas: quia humilitas homines sanctis angelis similes facit, et superbia ex angelis demones fecit.

CAPUT XIX.

D Peccatum nullum sine superbia, quæ diaboli est, sicut humilitas Christi.

(Ex eod. lib. III, cap. 2.) Et ut evidenter ostendamus, ipsa est peccatorum omnium initium, finis, et causa, quia non solum peccatum est ipsa superbia, sed etiam nullum peccatum potuit, aut potest,

VARIANTES LECTIONES.

¹ Sic Ven.; at Bened., carnalibus concupiscentiis ac desideriis in nobis mortificare. ² Ven., in illo. ³ In Ven. deest, quia. ⁴ Ita Julian. l. c.; cæteri, pro peccato. ⁵ Ven. edit. pro. ⁶ in Ven. deest, carne. ⁷ Bened. notant in marg. quod addunt editi, ut multi nostris temporib. faciunt. ⁸ Sic Ven.; at Bened., non turbam maximam sibi adstantem c. 9. ⁹ Sic Ven.; at Bened., pallis, et notant in marg. mss. meliores pallia. ¹⁰ Ita Bened. et Ven., at Pomerio est in tex. injuriosum, in marg. irrisorem. ¹¹ Bened. in marg. mss. desideratur facit. ¹² Bened. in marg. notant mss. Colbert. mortalis. ¹³ Sic Bened.; at Ven. torqueamur. ¹⁴ Ven. veritate sanctitat. ¹⁵ Bened. in marg. editi addunt: cum subjectis et fratribus. ¹⁶ Bened. in marg. mss. et quidquid vult. ¹⁷ Ven. et jucundatur. ¹⁸ Ven. sic, at Bened. resistat. Pomerius habet crudelitati resistet. ¹⁹ Sic Bened. et Pomer.; at Ven. Curiositatem... succidat.

aut poterit esse sine superbia. Siquidem nihil aliud A omne peccatum est, nisi Dei contemptus, quo ejus præcepta contemnimus: et hoc nulla res alia persuadet homini nisi superbia. Porro superbia et cupiditas in tantum unum est malum, ut nec superbia sine cupiditate, nec sine superbia possit cupiditas inveniri. De superbia namque nascuntur hæreses, schismata, detractiones, invidiæ, iræ, rixæ, dissensiones, contentiones, animositates, ambitiones, elationes, præsumptiones, jactantia, verboritas, vanitas, inquietudo, mendacium, perjurium et cætera hujusmodi, quæ dinumerare per singula longum est. Cupiditas quoque facit homines gulosos, intemperantes, ebriosos, avidos, rapaces, fornicarios, adulteros, stupratores, incestos, flagitiosos et alia innumerabilia, per quæ diabolus genus humanum præcipitare solet. (Simile, ne dicam idem, invenies apud S. Gregorium lib. xxxiv, Mor. c. ult.) Per superbiam namque et cupiditatem diabolus dicit: *In cælum conscendam* (Isa. xiv, 13), Christus cum humilitate dicit: *Humiliata est in terra anima mea* (Psal. xliii, 25). Diabolus per superbiam et cupiditatem dicit: *Ero similis Altissimo* (Isa. xiv, 14); Christus per humilitatem, cum esset in forma Dei, exinanivit semetipsum formam servi accipiens, humiliavit se Patri, factus obediens usque ad mortem (Philipp. ii, 6 seq.). Diabolus per superbiam et cupiditatem dicit: *Super astra Dei exaltabo solium meum* (Isa. xiv, 15), Christus cum humilitate dicit: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi, 29). Diabolus cupidus et superbus per Pharaonem loquitur dicens, *Nescio Dominum, et Israel non dimittam* (Exod. v, 2); Christus cum humilitate dicit, *Si dixerò, quia non novi eum, ero similis vobis mendax: sed novi eum et mandata ejus servo* (Joan. viii, 55). Diabolus superbus et cupidus dicit: *Mea sunt flumina, et ego feci ea* (Ezech. xxix, 9). Christus cum humilitate dicit: *Non possum a 30 me ipso facere quidquam* (Joan. v, 36); sed Pater

meus in me manens ipse facit opera (Joan. xiv, 10). Diabolus superbus et cupidus dicit: *Mea sunt omnia regna mundi et gloria eorum, et cui volo do ea* (Matth. iv, 8). Christus cum dives esset, *pro nobis factus est pauper, ut ejus inopia nos divites redderemur* (II Cor. viii, 9). Diabolus superbus et cupidus dicit: *Sicut colliguntur ova, quæ derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi, et non fuit qui moveret pennam, et aperiret os, atque ganniret* (Isa. x, 14). Christus cum humilitate dicit, *Similis factus sum pellicano solitario; vigilavi et factus sum sicut passer solitarius in tecto* (Psal. ci, 7, 8). Diabolus per superbiam et cupiditatem dicit: *Exsiccavi vestigio pedum meorum omnes rivos aggerum* (Isa. xxxvii, 25). Christus cum humilitate dicit, *Nunquid non possum rogare Patrem meum et exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum* (Matth. xxvi, 53)? Et ut ad ultimam concludam, diabolus cum ruina magna per superbiam et cupiditatem ad infernum præcipitatur: Christus cum humilitate ad cælos elevatur. Ideo, frater charissime, paucos tibi diabolicæ fraudis laqueos et sanctæ humilitatis gradus descripsi, ut facilius tibi subjectos valeas docere quomodo vel qualiter hos evadant, atque per humilitatem regna cælorum possideant. Et nos si volumus perficere nostri certaminis cursum, et ad æternam beatitudinem pervenire, caveamus in primis cupiditatem malam et superbiam diabolicam, et cum omni humilitate Christi conemur sequi vestigia. Et si quis militans imperatori terreno omnibus jussis ejus obedire decertat, quanto magis militaturus imperatori debet custodire præcepta cælestia?

CAPUT XX.

Miles spiritualis et terrenus.

Frater mi, frater ³ mi, animam tuam ad vigilandum excita, et nullus eam prægravet somnus. Miles terrenus quocumque loco mittitur paratus ac promptus est, neque ^b se uxoris aut ^c filiorum gratia excusare poterit: multo magis miles Christi sine

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. Superbus. ² Ven. cupidus. Utrumque sic habet Pom. ³ Ven. hic addit, charissime mi. ⁴ Sic Ven., at Bened., ac.

NOTÆ.

^a Ab hoc capite usque ad cap. 45 quæ hic habet Paulinus reperies in Admonitione ad Filium spiritualem, sed sus deque posita, inter opera sancti Basilii Magni. Hanc admonitionem non esse Basilii omnes conveniunt qui incerti auctoris eam faciunt. Adduntque Du Pin, Cave, Oudinus Latinam tantummodo vitam esse. Et quidem nihil habet quod Græcum sermonem sapiat, etsi præfigitur in titulo incerto interprete, vel anonymo, ut in Appendice ad codicem regular. Profert Lucas Holstenius, meliori ordine teste Oudino. Crediderim ego alicujus recentioris monachi factum esse, qui quod Paulinus ad virum laicum et in dignitate positum exponit, monacho et ascetæ applicare conatur. Ipse consarcinator operis hoc innuit statim a principio dum ait: « Verba enim ista sunt ex me, sed prolata ex divinis fontibus. Neque enim nova doctrina instruam te, sed ea, quam didici a patribus meis. » Loca controventia in notis non appono, ne actum agam. Hoc tantum moneo P. Garnerium nuperrimum operum sancti Basilii editorem hac de re nihil explorati attulisse,

et si tom II, edito Parisiis anno 1722, pag. 706 afferat hoc opus Admonitiones. Imo in ejusd. tom. præfatione n. 60, ita scribat: « Tertium (id est hoc) denique opusculum affirmare ausim Basilii quidem non esse: sed aut a quo, aut quo tempore lucubratum sit, plane ignoro. » Si contulisset cum hoc Lib. exhortationis, dixisset cum sociis suis PP. BB. esse Paulini, vel ex Paulini libro decerptum.

^b Neque se uxoris. Miles, uxore ducta, apud Hebræos militia solvebatur, saltem ad tempus, ut habetur Deut. xx, 7, et I Machab. iii, 56. Et dixit (Judas) his, qui . . . sponsabant uxores . . . ut redirent unusquisque in domum suam secundum legem. In militia romana in castris feminas habere aliquando vetitum. Hinc illud Propertii lib. iv, v. 259, eleg. 3:

Romanis utinam patuissent castra puellis:
Essem militiæ sarcina fida tuæ.

Quod militiæ castitatem convenire sapienter judicarent. Servius ad v. 519 lib. iii Æneid.,

impedimento ^a hujus sæculi imperatori suo Domino Jesu Christo debet obedire, qui ipsum pretioso sanguine suo redemit. Tu ^b miles terrenus contra hostem visibilem pergis ad pugnam; cum illo vero hostis invisibilis quotidie dimicare non cessat. Tu contra corporis tui inimicos ^c pugnare decertas, armis utens carnalibus; illius vero adversus diabolum est colluctatio cum armis spiritualibus. Tu in prælio galeam ^e ferream gestas in capite; sed illius galea Christus est. Tu ne vulnereris, lorica indutus es; sed ille pro lorica Christi charitate est vestitus. Tu contra inimicum tuum lanceas et sagittas emititis; ille contra inimicum suum humilitatem et salubria verba dirigere studet. Tu donec pugnam perficias arma a temetipso non projicis, ne ab adversario vulnereris; ille nunquam debet esse inerimis, quia illius hostis tuo est callidior. Tuus hostis ad tempus dimicat; illius vero hostis, quandiu in corpore consistit, cum illo pugnare non cessat. Tua arma laboriosa et gravia sunt ad portandum; illius vero arma suavia et levia sunt. Tu pro labore terreno terrenum accipis donativum ^d; ille vero pro labore spirituali cœlesti accipiet ^a præmium. Tu ornamento armillarum ^e brachia decoras ^a; ille virtutum ornamenta animæ suæ a Christo decorem accipit. Semper enim cœlesti donum a Christo exspectat, qui terrenam

A hujus sæculi pompam projicit. Vae nobis si jugum Christi suave a nobis repellimus, et quicquid grave ac onerosum est animæ nostræ supponamus hoc ad portandum: et dum diligimus periculum incidamus ^b in mortem.

CAPUT XXI.

Ad Dei amorem promovendum beneficia recolit creationis et redemptionis.

Idco, frater charissime, consideremus quis est ^a, qui nos pretioso sanguine redemit, et quid ei debeamus, qui nos cum tanta penuria redemit. Si terrenos parentes cum tanto affectu diligimus, qui parvo tempore pro nobis sustinuerunt laborem, nonne magis nobis ^e cœlestis Pater noster amandus est, qui pro nobis cruci ^c affixus est? Nam quicquid parentum nostrorum circa nos fuit obsequium, ejus est beneficium, qui antequam nasceremur, in hoc sæculo sua providentia parentes nobis præparavit, quorum obsequio nutrimur ^a, et ubera matris lacte implevit, unde nutrimur. Ergo magis omnibus diligamus Redemptorem nostrum, qui et nos et parentes nostros propriis manibus finxit: et cuncta bona, quæ erga nos geruntur quotidie, ejus misericordie, non nostris viribus ascribamus. Jubet enim Scriptura parentes nostros ut propria viscera diligere, si tamen ^f accedere nos ^g ad servitium Christi non prohibeant:

VARIANTES LECTIONES.

¹ Sic Ven.; at Bened., contra corpora inimici tui pugnare. ² Sic Bened.; at Ven. accipit. ³ Sic Ven.; at Bened., decoraris. ⁴ Sic Bened.; Ven. incidimus. ⁵ Ven. quis sit. ⁶ In Ven. deest, nobis. ⁷ Ven. crucifixus. ⁸ Bened. in marg. mss. Corb. nasceremur. ⁹ In Ven. deest, nos.

NOTE.

nos castra movemus

sic ait: « Castra sunt ubi miles steterit. Dicta autem castra quasi casta: vel quod ibi castraretur libido; nam nunquam his intererat mulier. Et ad illud lib. viii, v. 688:

... sequiturque nefas Ægyptia conjux.

De Antonio et Cleopatra sic ait: « Nefas non in eo tantum quod Ægyptiam Romanus duceret, sed etiam quod mulier castra sequebatur; quod in ingenti turpitudine apud majores fuit. Unde bellaturus Pompeius in Lesbo 31 reliquit uxorem. » Morem confirmat Tacitus Annal. lib. xiv, c. 27: « Veterani... neque conjugii suscipiendis, neque alendis liberis assueti, orbas sine posteris domos relinquebant. » Hanc tamen severitatem Severus mollivit, testante Herodiano, simul et improbane lib. iii, cap. 8: « Permulta indulgit, quæ nunquam antea acceperant. Nam . . . et domi habere mulierem permisit. Quæ omnia procul a militari disciplina succinctos eos paratosque ad bellum minime præstitura videbantur. » Quo forte respexit Tertullianus qui Severi tempora attigit, cum lib. de Exhortat. castitatis cap. 8, ita scriberet: « Scilicet solis navitorum donibus bene est. Perierunt colubum familie, spadonum, militum, anteperegrinantium sine uxoriibus. Non enim et nos milites sumus, eo quidem majoris discipline, quo et tanti imperatoris? » His verbis consona sunt quæ Paulinus subinfert: « Multo magis miles Christi sine impedimento hujus sæculi imperatori suo Domino Jesu Christo debet obedire. »

^a Sine impedimento hujus sæculi. Scite curam uxoris, filiorum, familie impedimentum vocat. Ideo Apostolus I Cor. vii, 33, ait: Qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, quod infra vocat, impedimentum Dominum obsecrandi. Sive ut Chrysostomus in hunc locum Hom. 49

C appellat, impedimentum philosophiæ. Quæ impedimenta hæc sint fuse ex Theophrasti libro De Nuptiis prosequitur Hieronymus lib. i adversus Jovinianum.

^b Tu miles terrenus. Ex hoc et sequentibus antithetis, quibus fuse prosequitur tempus, modum, qualitatem armorum, hostis versutiam, verbo omnem rei militaris æconomiam, progressum, finem, militem fuisse, et belli virum scitissimum strenuamque Henricum inferes. De ejus gestis bellicis vide dissertatio nem 4.

^c Galeam ferream. Sed ab origine ex animalium pellibus fiebant galeæ. Homerus Iliad. lib. x, v. 257 Diomedes dat taurinam. Circa autem ei galeam caput posuit taurinam. Xenophon lib. v, de Cyri minoris expeditione: « Galeis coriaceis capita muniunt (Mosineci) quales fere Paphlagoniæ sunt. » Herodotus lib. vii: « Thraces e pelle vulpina cassides gestant. »

^d Accipis donativum. Id est munus, quo milites a principe donabantur, sicut congiario populus. Suetonius in Ner. c. 7: « Deductus in forum tiro, populo congiarium; militi donativum proposuit. »

^e Ornamento armillarum. Festus: « Armillas ex auro, quas viri militares ab imperatoribus donati gerunt, dictas esse existimant, quod antiqui humeros cum brachiis armos vocabant, unde arma ab his dependentia sunt vocata. »

^f Si tamen accedere, etc. Hieronymus epist. 10 ad Furiam de viduitate servanda: « Honora patrem tuum, sed si te a vero Patre non separat. Tandiu scito sanguinis copulam, quandiu ille suum noverit creatorem. » Hac intentione scribebat, sed efficacius Heliodoro epist. 4, suadens ipsi solitudinem: « Recordare tirocinii tui diem, quo Christo in baptismi consensu, in sacramenti verba jurasti, pro nomine ejus non te paritum esse patri, non matri . . . Li-

si autem prohibuerint, nec sepultura ^a a nobis illis debetur; Christus diligendus est super parentes nostros, quia non nobis tribuunt parentes ea quæ Christus: Ipse enim dixit in Evangelio, *Qui amat patrem aut matrem aut filios aut agros plusquam me, non est me dignus* (Matth. x, 37). Quanto quisque eum plus amat, tanto felicius et beator efficietur. In tantum enim nos amavit, ut etiam pro nobis mori dignatus sit; et manus ejus quæ virtutes plurimas faciebant, clavis pro nostra redemptione affixæ sunt; et ori mellifluis, quo salutaris doctrina profluxit, fel pro cibo impii porrexerunt; et qui neminem læsit, cæsus est; et qui nullum maledixit, opprobria et maledicta pro nobis pertulit. Hæc omnia perpressus est, ut nobis vitam æternam donaret. Et cum nobis tanta beneficia præstet, nihil querit a nobis, nisi ut diligamus eum, et animas nostras et corpora

impolluta ei servemus, ut ille in nobis semper habitet, et nos in illo permaneamus. Non enim postulat ^e a nobis aurum, neque argentum, neque pallia, neque vestes pretiosas, neque armillas, neque agros, et cætera hujusmodi: sed nos ipsos querit: in nobis requiescere capit. Accedamus ergo ad eum, ut vitam æternam habeamus.

CAPUT XXII.

Amorem proximi inculcat et concordie studium.

Habeamus ergo in nobis dilectionem Dei et proximi, quia *qui diligit proximum legem implevit* (Rom. xiii, 8). *Qui autem e contrario odit, homicida est* (1 Joan. iii, 15). Qui diligit ^d fratrem suum in tranquillitate est cor ejus: fratrem vero odiens ^e tempestate circumdatus est. Vir mitis et benignus ^f, etiamsi patitur mala, pro nihilo ducit: iniquus autem

NOTÆ.

cet sparso erine, et scissis vestibus, ulera, quibus te nutrierat, mater ostendat; licet in lumine pater jaceat: per calcatum perge patrem: siccis oculis ad vexillum crucis evola. Solum pietatis genus est in hac re esse crudelem.

^a *Nec sepultura*, etc. ex illo Luc. ix, 60: *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos*, quod respondit Dominus adolescenti, qui pietatis prætextu ab ejus sequela discedere volebat. Quem in locum questionem proponit et solvit sanctus Ambrosius in Luc. lib. vii: *« Cum religiosum humandi acceperimus officium, quemadmodum hic paterni quoque funeris, sepultura prohibetur, nisi ut intelligas humana posthabenda divinis? Bonum studium, sed majus impedimentum. »* Et sanctus Petrus Chrysologus ser. 19: *« Non pietatis obsequium negat, sed divinum præponit humanis affectibus servitutem. Audite quid discipulus dixerit: Permite mihi primum ire et sepelire patrem meum. Hoc ei non primum esse debuit, sed secundum: terrenus pater cælesti postponendus est Patri. »*

^b *Et cum nobis*, etc. Augustinus De catechizandis rudibus cap. 4: *« Ipsum Deum quoniam prior dilexit nos, et Filio suo unico non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, si amare pigebat, saltem redamare non pigeat. Nulla est enim major ad amorem invitatio, quam prævenire amando. Et nimis durus est animus, qui dilectionem, si nolebat impendere, nolit rependere. »* Et Bernardus ser. 20 in Cant.: *« Super omnia reddit amabilem 32 te mihi, Jesu bone, calix, quem bibisti opus nostræ redemptionis. »*

^c *Non postulat a nobis aurum*. Juxta illud Psal. xlix, 9: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos*. Vel juxta illud Isaie xliii, 25: *Non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento colatum, et adipe victimarum tuarum non inebriasti me*. Agnovit id et Lucretius, impius alioquin poeta, qui quamvis perperam multa de divinitate scripserit, hoc tamen vere effatus est lib. i, v. 60:

Ipsa suis pollens viribus, nihil indiga nostri.

Quid autem requirat, cum nos, non nostra, ut ait Paulinus, Deus requirit, explicat Clemens Alexandrinus Pædag. lib. iii, c. 1: *« Solus Deus nulla re omnino indiget, et maxime quidem gaudet, quando videt mentes nostras ornatu mundas. »* Quod aliis verbis Lactantius lib. vi, Divin. Instit. cap. 1, dixit: *« Nihil sancta, et singularis illa majestas aliud ab homine desiderat, quam solam innocentiam. »* Vide Michæam, vi, 8.

^d *Qui diligit fratrem suum in tranquillitate est*, etc. Nihil verius. Hinc Cassiodorus lib. de Amici. cap. *Quod charitas est sabbatum*, vocat *« charitatem veram mentis humane requiem et perfectum sabbatum. »* Et sub finem libri sic exclamat: *« O excellentia charitatis, o dulcedo amoris, o securitas, o re-*

quies, o sabbatum deificatum! Quis dabit, ut a me translatus in amorem Dei et proximi, inter has duas sortes in pace in idipsum dormiam et requiescam? » Hæc est illa, quæ a Joan. Climaco in Scala Paradisi grad. 8 vocatur *« absoluta iræ victoria, inter immanium turbinum procellas tranquillæ animi serenitas. »* Hanc tenebat vere mellifluus Bernardus, qui epist. 252, etsi injuria, accusaretur a Præmonstratensibus, abbati tamen eorum sic scribit: circa finem epistolæ: *« Ego autem, fratres, quidquid faciat, decevi semper diligere vos etiam non dilectus. . . . solvere vel potius abrumpere vos poteritis, sed non me. Adhærebo vobis etsi nolitis: adhærebo etsi nolim ipse. Olim me alligavi forti vinculo, charitate non ficta, illa, quæ nunquam excidit. Cum turbatis ero pacificus, conturbantibus dabo quoque locum iræ, ne diabolo dem. Vincar jurgiis, vineam obsequiis. Invitis præstabo, ingratis adjiciam, honorabo et contemneres me. »*

^e *Odiens tempestate circumdatus est*. Id quoque verissimum ob disciplinam contrariorum. *« Odium definiunt, ait Plutarchus De Invid. et Odio, affectionem quamdam, et propositum malo faciendi, ejusque occasionem captandi. »* Odio autem cum sociatur, ut solet, ira (*odium enim est Tullio lib. iv Tusc. q. ira inveterata*) vere turbas et quasi procellas in animo eiet. Audi Senecam lib. i, De Ira cap. 1: *« Hic (ira affectus) totus concitatus et in impetu est. . . . dum alteri noceat sui negligens, in ipsa irruens tela, et ultionis secum multa tractare avidus. Quidam itaque et sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam. »* Et infra: *« Ita irascentium (ut furentium) eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus ore toto rubor, exæstante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiantur, dentes comprimuntur, horrent et subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, genitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo præruptus, et complose sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iras minas agens, fœda visu et horrenda facies depravantium se atque intumescantium. »* Hinc Chrysostomus in psal. v: *« Odisse grave est, et turbas ac tumultus excitans. »* Et hom. 8 ex cap. v Matth.: *« Odium spiritus est tenebrarum, et ubicumque insederit sordidat pulchritudinem sanitatis. »*

^f *Vir mitis et benignus, etiamsi patitur mala, pro nihilo ducit*: mala, inquam, ab adversariis illata; de his enim sermo est, ut consideranti patet. Optime de hac mansuetudine ait Climaco in Scala Paradisi grad. 24: *« Est prominens adversus iram maris rupes, quæ omnes illis fluctus dissolvit et frangit, nec ipsa interim movetur aut frangitur. »* Hinc scite Lactantius Ciceronem arguit Divin. Instit. lib. vi, cap. 18, quod sapientem dicat *« nocere nemini de-*

etiam parvum ^a verbum audiens a proximo, contumeliam arbitrat. Qui charitate plenus est, tranquillo animo et serenissimo vultu procedit; vir odio plenus ambulat iracundus. Tu autem, frater charissime, ne moveas cuique scandalum in vita tua: (¹ rem quæ ad te non pertinet, aliis tractandam dimitte, et nisi rogatus vel interrogatus, enoda te inde, et quod soli Deo est placitum judica, et injustas aliorum sententias, si aliter non potes, evita, et misericordie locum da) et non quod tibi utile, sed quod illi ^a placitum sit, facias. Quod tibi non vis fieri ^b, ne proximo tuo cupias evenire (*Tob. iv, 16*). Si eum videris ^c in bonis actibus conversantem, congratulare ei, et illius gaudium tuum dicito ^e: et si aliquid adversum patitur, illius tristitiam tuam deputa ^d. Ne simulato corde unquam diligas proximum tuum, quia in his Deus ad iracundiam provocatur. Qui enim amplectitur pacem, in mentis sue hospitio mansionem præparat Christo, quia Christus pax est ^d, et in pace requiescere vult. Virum autem iracundum, invidum,

A detractorem, mendacem, superbum omnibus modis execratur Deus. Invidus autem vir similis est navi, quæ jactatur fluctibus maris: in ^e perturbatione est semper: ut lupo rapax insanit inaniter: in miseria detinetur, et tabescens ad nihilum redigitur: semper furore plenus particeps dæmoniorum efficitur. Homo pacificus securam possidet mentem: totus est ab angelorum agmine munitus, et fructu jucunditatis repletus, gaudens et delectans in Domino. Omnia ejus in pace versantur. Discordiam fugat: secreta mentis suæ illuminat. Consortium angelorum merebitur, et regnum æternæ beatitudinis perpetualiter obtinebit.

CAPUT XXIII.

Virtutes animæ.

■ Ne, quæso, frater mi, fabulosa arbitreris Dei præcepta aut quasi a me edita, dum ex fonte Salvatoris nostri sunt ^b emanata. Ne frangat animam tuam ulla adversitas vel prosperitas mundi a præceptis et a mandatis Dei et a charitate quæ est in Christo

VARIANTES LECTIONES.

^a Bened. in marg. Glossema quod abest a mss., sed tamen ipsi non tollunt, ut alias faciunt textus. ^b Ven. Deo. ^c Ven. videas. ^d Bened. in marg. editi addunt, et non solum justis, sed et peccatoribus condole. ^e Ven. sint.

NOTE.

here, nisi lacessitum injuria. O quam simplicem, ait, veramque sententiam duorum verborum adjectione corrupti? . . . Nociturum dixit esse bonum virum, si fuerit lacessitus: jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Quin vel ipsi ethnici hanc dissimulationem injuriarum maximi faciebant, tanquam sapientiæ virtutisque perfectæ certissimum signum. Quam pro exemplo extollebat Seneca in Catone. « M. Catonem, ait lib. ii, De Ira cap. 52, in balneo quidam percussit imprudens. . . Postea satisfaciens Cato: Non memini, inquit, me percussum. Melius putavit non agnoscere, quam vindicare. » Et lib. De Constant. 33 sapientis cap. 14, de hoc ipso: « Majore animo non agnovit, quam ignovisset. » Hoc est quidem mala et injurias, quas patimur, pro nihilo ducere.

^a Parvum verbum. Imo quandoque suspicio veri vel facti alicujus contra se in quorundam animis iram accendit. Seneca hoc advertit non uno loco in libb. De Ira, lib. ii, cap. 22: « Causa iracundiæ opinio injuriæ est, cui non facile credendum est. . . Ne sint aures criminantibus faciles, » et cap. seq. « Quid, quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, et ex vultu risuque alieno pejora interpretati, innocentibus irascimur? » Cap. 24: « Tollenda ex animo suspicio et conjectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humane salutavit: ille osculo meo non adhesit; ille inchoatum sermonem cito abruptit: ille ad cœnam non vocavit; illius vultus aversus visus est. Non deerit suspicioni argumentatio. » Lib. vero iii, cap. 2: « Non expedit, ait, omnia videre, omnia audire: multe nos injuriæ transeant, ex quibus plerasque non accipit qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquit quid in se dictum sit, qui malignos sermones, etiamsi secreto habiti sint, evertit, se ipse inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, ut videantur injuriæ. » Ricardus a S. Victore tr. i, De Statu inter hom. cap. 9: « Mirabile sane, ait, imo et miserabile, nobilem illam creaturam ad imaginem Dei creatam, et omni creaturæ prælatam ad modicum verbum, tenuemque flatum, ad lingue sonitum, aerisque ictum a rectitudinis sue statu quasi violenter excuti, et turbini more in vertiginem agitari. »

^b Quod tibi non vis fieri, ne proximo tuo cupias evenire. Ex monito illo Tobie iv, 16: Quod ab alio

oderis tibi fieri, vide ne tu aliquando alteri facias. Quæ gnome ita Alexandro Severo arrisit, ut teste Elio Lampridio in ejus Vita cap. 31, « Clamaret sæpius quod a quibusdam sive Judæis sive Christianis audierat, et tenebat: idque per præconem cum aliquid emendaret d'ei juberet: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Quam sententiam usque adeo dilexit, ut et in palatio, et in publicis operibus præscribi juberet. » Huic consona est illa Christi Domini sententia Matth. vii, 12, de qua Hieronymus epist. 10, sive Paulinus potius ad Celantiam: « Quasi ad compendiosum quoddam commonitorium illa tibi Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda cordi tuo, quæ ad totius justitiæ brevitarium Dominico ore profertur: Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis. »

^c Illius gaudium tuum ducito. . . illius tristitiam tuam deputa. Quod consonat cum illa Pauli sententia: Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus (Rom. xii 15): quæ duo, compassio scilicet et congratulatio, sponsæ ubera vocat sanctus Bernardus Ser. 40 in Cant. Ad rem sanctus Gregorius hom. 5 in Evang.: « Voluntas bona est sic adversa alterius, sicut nostra pertimescere: sic de prosperitate proximi, sicut de nostro profectu gratulari. Aliena damna nostra credere: aliena lucra nostra putare. »

^d Christus pax est, et in pace requiescere vult. Juxta illud Apostoli (Eph. ii, 14): Ipse est pax nostra. De quiete autem ejus est illud (Psal. lxxv, 5): In pace factus est locus ejus. Quod usurpat Guaricus Abbas ser. 5 de adventu Domini: « Cum invitas Jesum, inquit, vide ne Deum majestatis ad sordidum et indignum invites hospitium, ubi nec te ipsum patiatur habitare quietum uxor litigiosa. . . non enim nisi in pace fit locus ejus. » Audi Hieronymum in hunc locum psalmi sic disserentem: « Locus Dei non est nisi in anima, quæ pacem habet. Quæ ergo anima non habet pacem, sciat se non esse locum Dei. Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Hæc est Salvatoris hæreditas. »

^e Invidus in perturbatione est semper. Recte et fuse Ovid. de invidia Metam. lib. ii, sed inter cætera v. 780 ita canit:

Nec fruitur somno vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum, carpitque et carpitur uua.
Suppliciumque suum est.

Jesu Domino nostro. Nam virtus est ^a animæ tuæ Deum diligere, et odisse illa quæ Deus non diligit. Virtus est animæ tuæ patientiam sectari, et ab omni impatientia declinare. Virtus est animæ tuæ castitatem tam corporis quam animæ custodire. Virtus est animæ tuæ vanam hujus mundi gloriam contemnere, et omnia caduca calcare, et pro illius amore qui te redemit, dum vivis in corpore, laborare. Virtus est animæ tuæ humilitati studere, et superbiam abominari. Virtus est animæ tuæ iram et furorem cohibere ac reprimere. Virtus est animæ tuæ ab omni stultitia declinare et sapientiam divinam amplecti. Virtus est animæ tuæ omnem delectationem carnis subicere, et mentem tuam ad Christum erigere. Has ergo virtutes facile et perfacile potuisses obtinere, si sæcularium curam et caducas ac terrenas res devitare voluisses, et nihil amoris Christi præposuisses.

CAPUT XXIV.

Ab studio in omnibus placendi Deo nullo amore avellatur.

O mi frater, ex tota mente dilige Deum, ut in omnibus actibus tuis placeas illi. Qui enim conjugio

VARIANTES LECTIONES.

^a Ven. sine ullo sensu sic habet: justis, bona non verborum, etc.

NOTÆ.

^a Virtus est animæ tuæ, animæ quidem, quia in anima est, sed ex dono Dei, imo « donum Dei, a quo solo dari potest, » ait Augustinus lib. iv, de Civit. Dei, cap. 20. Cum autem « virtus ars ipsa bene recteque vivendi a veteribus definita sit, » uti docet idem sanctus Doctor cap. seq., hic quamdam bene vivendi summam proponit Henrico Paulinus, quam in fortitudine, in malis tolerandis, et illecebris fugiendis quasi totam reponit. Etenim ut ait Tullius Tuscul. q. lib. ii: « Appellata est a viro virtus: viri autem propria maxime est fortitudo. » In fragmentis Lucilii, v. 910, quamdam virtutis munera recensentur et ferme modo, et ordine, quo a Paulino factum est:

Virtus est homini scire id quod quæque habeat res.
Virtus scire homini rectum, utile, quid sit honestum;
Quæ bona, quæ mala, item quid utile, turpe, inhonestum;

Virtus querendæ finem rei scire modumque;
Virtus divitiis pretium persolvere posse.
Virtus id dare quod re ipsa debetur honori;
Hoc esse atque inimicum hominum morumque malorum,

Contra defensorem hominum morumque bonorum;
Magnificare hos, his bene velle, his vivere amicum;
Commola prioreæ patriæ tibi prima putare,
Deinde parentum, tertia jam postremaque nostra.

^b Nonne sicut fenum, etc. Ex illo Isa. xl, 6: Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. Et Job xiv, 2: Homo quasi flos egreditur et conteritur. David quoque Psal. cii, 14: Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri sic efflorebit. Hæc omnia comprehendit lib. xi Moral. cap. 26, sanctus Gregorius cum ait: « Quasi flos egreditur, qui nitet in carne; sed conteritur, quia redigitur in putredinem. Quid enim sunt nati homines in mundo, nisi quidam flores in campo... Vita itaque in carne, flos in feno est. Unde bene per Psalmistam dicitur: Homo, sicut fenum dies ejus, et sicut flos agri ita florebit. Isaias quoque ait: Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus sicut flos agri. Homo etenim more floris procedit ex occulto, et subito apparet in publico: qui statim ex publico per mortem retrahitur ad occultum. » Sic et sanctus Hieronymus locum Isaiæ mox allatum cum attulisset, subdit epist. 3, Nepotiani mortem describens: « Marcescebat, proh dolor! flante austro lilium, et purpura violæ in pallorem sensim migrabat. » Frequentissime et apud ethnicos formæ caducitas flo-

copulatur, festinat placere uxori suæ (I Cor. vii, 33): multo magis anima Christi sanguine redempta debet placere Christo sponso suo. Deus enim non se vult verbis ³⁴ tantum diligi (Math. xv, 8; et Jac. i, 11, 13), sed corde puro et operibus justis; quia ¹ non verborum, sed cordis est auditor et inspector (Sap. i, 6). Nunquam, quæso, frater mi, carnalis amor amorem celestem a te excludat: nunquam, quæso, te, hujus fluctivagi ac miserabilis sæculi dulcedo decipiat. Nulla te seducat corporis pulchritudo; ne intret mors in animam tuam per fenestras oculorum tuorum (Jerem. ix, 21).

CAPUT XXV.

Quam fluxæ carnis deliciæ.

Dic mihi, quæso, frater mi, qualis profectus est in pulchritudine carnis? Nonne sicut fenum ^b æstatis ardore percussus arescit, et paulatim decorem pristinum amittit? Et quando mors ^c venerit, dic mihi, quæso, quanta remanebit in corpore pulchritudo? Tunc recognoscēs quia vanum est quod antea inaniter diligebas. Cum videris totum corpus intumescere, et in fetorem ^d esse conversum, nonne claudes

rum comparatione explicatur, præsertim a poetis. Virgil. Eclog. ii, v. 17: »

O formosæ puer, nimium ne crede colori.

Alba figustra cadunt, vaccinia nigra leguntur

Ovid. de Arte am. lib. ii, v. 415:

Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos

Fit minor et spatio carpitur ipsa suo.

Nec semper violæ, ne: semper lilia florent

Et riget amissa spina relicta rosa.

Statius lib. iii. Silv. v. 456 lacrymæ Hetrusci:

flouesque manu scidit Atropos annos;

Qualia pallentes declinant lilia cum mos.

Pubentesque rosæ primos moriuntur ad Austros

^c Et quando mors venerit... quanta remanebit pulchritudo? Perinde ac si diceret: nulla. Pulchre Silii Italici Punicor. lib. xii, v. 242:

Solvitur omne decus lathæ, niveosque per artus

It Stygius color et formæ populatur honores.

Sed præ his omnibus audi Chrysostomum in Psal. xliii non longe a fine Homiliæ: « Quid aliud est pulchritudo corporis nisi pulvis et lutum, atque adeo quidpiam his etiam deformius ac tetrius? Quod si fidem non habes, considera sepulcra hominum, et videbis lutum et pulverem. Quando enim facies vitam præsentem exuerit, tunc apparebit id quod est. »

^d Et in fetorem esse conversum. Quia ut dicitur Eccli. xix, 3: Putredo et vermes hæreditabunt illum. Et Isa. xiv, 11: Concidit cadaver tuum; subter te sternetur tinea et operimentum tuum erunt vermes. Et xxxiv, 3: De cadaveribus eorum ascendet fetor: tabescent montes a sanguine eorum. Primum locum Isaiæ insusurrans quidam religiosus vir auribus juvenis « omnibus deliciis mollem vitam agentis, ita eum pupugit, ut jam nihil aliud animo volvere posset quam vermes illos et illas tincas. Denique manus Deo dedit, seque ei in religione dicavit. » Rem narrat P. Hieronymus Platus de bono statu religiosi lib. iii, cap. ult. quod juvenis ille audivit, id sanctus Franciscus Borgia cum propriis vidisset oculis in cadavere Isabelle imperatricis fœde commutato, de meliori vitæ instituto capessendo cogitavit. Sed magis ad rem sanctus Petrus Damianus lib. vii, ep. 19, sic alloquens Blancam, quam ab amore terrenorum avellere satagebat: « Perpende quia caro, quæ nunc accuratis dapibus enutritur, paulo post vermibus

nares tuas, ne sustineas fetorem fetidissimum? Ubi, **A** quæso, erit tunc suavitas luxuriæ, et convivorum opulentia? Ubi suavia verba, quæ corda audientium mollebant? Ubi sermones dulces ^a, qui amaritudinem amantibus infundebant? Ubi immoderatus risus et jocus turpis? Ubi effrenata et inutilis ketitia? Iste est finis pulchritudinis carnis et oblectationis. Mundus enim peribit et concupiscentia ejus (*1 Joann. ii, 17*). O quam felicissimum bonum est, et quam valde felicissimum splendidam pulchritudinem Christi amare et radiis ^a fulgoris ejus pectora ^a nost'a illustrare, et omnem obscuritatem a nobis expellere.

CAPUT XXVI.

Detractionis mala, et ut fugienda.

Non accommodes ^b aures tuas ad percipienda verba detrahentium, ne concipias mortem ^c in anima

tua. Detrahenti ^d enim et audienti ^d, utrique esca mortis animæ, est detractio. Et ut brevius concludam, detractor et libens auditor diabolum portant ^e in lingua. ^e Evita, quæso, a tuis auribus laqueos detractionum, per quos captos ^f plurimos audis. Postula tibi ^g a Domino cor prudens et pervigilem sensum ut discernere valeas verba detrahentium: non ignores fraudes et insidias eorum ^g, et in retia eorum non veniat pes tuus.

CAPUT XXVII.

Peccatorum confessio.

Aliena debent esse a nobis omnia vitia mala, dum hereditas nostra Christus esse vult: ideo quia incerti sumus de talibus, prosternamus nos humiliter in conspectu pii Patris nostri, et peccata nostra cito producamus in medium, ut deleat ea ipse Pater

VARIANTES LECTIONES.

^a Sic Ven.; at Bened. opulentia? Ubi blandorum verba. ^a Ven. et radiantibus fulgoribus. ^a Bened. in marg. mss., pectoribus nostris. ^a Sic Ven.; at Bened., Detrahentis enim et audientis, utrisq. e. m. est a. detractio. ^a Bened., portat. ^a Bened. in marg. editi addunt: Illi autem qui conqueritur, audi: quia non omnis querimonia detractio est. Est in Ven. edit. inter ansulas sic: (illum... detractio.) ^f Ven. p. q. p. a. captos. ^g Ven. tibi a. D. Deo. ^g Bened. in marg., locus a glossemate purgatus. Veneta quidem sic habet et addit: Non ignores frater f. et i. eorum, quia qui tibi utilia nuntiare videntur viam tuam explorare veniunt, vel utrum culpatum diligas, an non; sed Deus pedem tuum custodiat, ne in rete eorum veniat. Frequenter enim qui tecum concordare volunt, aliorum scandala fingunt.

NOTÆ.

securire compellitur: ipsaque tunc fit esca roentium... ac tanto graviores exhalat putrefacta fetorem, quanto suaviorem sibi procuravit educata molitiem. Ecce dum ista conscribimus, Sophia nobis ad memoriam relit... Cujus tumulus cum esset gypseus, artificiosisque cæmetariorum studiis undique communitus tantam fetoris illuviem per continui circiter anni circulum exhalavit, ut tolerari vix posset, nec fratres quiescere in tota claustrum illius medietate permitteret. Ponit deinde ob oculos exemplum nobilissime ejusdem femine (fertur ea fuisse uxor ducis Venetorum), ejus adhuc viventis corpus omne computruit, ut membra cuncta marcescerent, totumque cubiculum intolerabili prorsus fetore complerent: nec quisquam tantam perferre narium injuriam potuit, non cosmeta, non servulus, etc. Quod exemplum hoc epiphonemate concludit: « Quid ergo sit caro, doceat ipsa caro: quodque perhibet mortua, testetur et viva. »

^a Ubi sermones dulces, qui amaritudinem amantibus infundebant. Scite Plautus in Cistellaria v. 60:

Ecce amor et melle et felle est fecundissimus.
Gustu dat dulce, amarum ad satietatem usque oggerit.

Idem probat quod apud eundem in Pseudolo Caliodorus legenti servo amasie litteras garribeat:

... mihi videor cum ea fabularier:
Legere dulce amarumque una nunc misces mihi.

Verissime dictum est: Terrenus amor delectat simul et cruciat, vel quia admisceantur suspiciones, invitiæ, iræ, ceteraque hujus generis ad dilaniandam animam, vel quia conscientie morsus hos male amantes exagitat. Utrumque ex Deo noverat Augustinus, et fateatur lib. ii Confess. cap. 2, n. 4. « Tu semper aderas misericorditer sæviens et amarissimis aspergens offensionibus omnes illicitas jucunditates meas, ut ita quærerem sine offensione jucundari, et ubi hoc possem, non invenirem quidquam præter te, Domine, præter te qui fingis dolorem in præcepto, et percutis ut sanes, et occidis nos ne moriamur abs te. » Ita conscientie stimulus insinuans. Cetera vero, quæ amaritudine aspergunt has suaves insanias lib. iii, cap. 1, idem Aug. expertus recenset, quæ tamen in

Deum refundit. « Deus meus, misericordia mea, quanto felle mihi suavitatem illam, et quam bonus **C** 35 aspersisti, quia et amatus sum et perveni occulte ad vineulum fruendi, et colligabar letus ærumniosis nexibus, ut cederem, virgis ferreis ardentibus zeli, et suspicionum, et timorum, et irarum atque rixarum. »

^b Non accommodes, etc. Frequens monitum in Scriptura et Patribus aures non præbendas susurrionibus. Quia et rationem tradunt, quia tam periculoso malo obsistere valeamus. Eccli xviii, 28: « Sepi aurem tuam spinis, linguam nequam noli audire: forte innuens præferendam esse in audiendo quamdam vultus gravitatem, quæ nos agere ferre eorum lingue petulantiam significet, et inserere se volentem nostris auribus animique quæsi pungat et arceat, ut spinæ lancinando arceant, quo non fas est ingredi conantes; quod aliis verbis dixerat Salomon Prov. xxv, 25: « Ventus aquilo dissipat pluviam, et facies tristes linguam detrahentem. Hinc Hieronymus seu verius Paulinus epist. 14 ad Celantiam: « Ne obtricatoribus auctoritatem de consensu tribuas, ne eorum vitium nutrias annuendo; » Chrysostomus vero hom. 3 ad pop. Antioche. ita faciendum esse monstrat: « Dic proximo: habes aliquem quem laudes et commendes? Aures aperio ut unguenta suscipiam; si vero male velis dicere, verbis ingressum obturo; non enim stercus et cænum accipere sustineo. Quod mihi lucrum si didicero quod ille sit improbus?... loquere ad ipsum: curremus nostra... et curiositatem hanc... circa vitam nostram exhibeamus. »

^c Ne concipias mortem. Sanctus Bernardus ser. De triplici custodia de hac morte sic ait: « An non et ipse moritur, qui venenum bibit quod ei maleducata detractoris lingua propinat? Siquidem furtim ei dilectionis vita subtrahitur, et paulatim in eo fraterna charitas refrigerescit. »

^d Detrahenti et audienti. Sanctus Bernardus, vel quicunque est alius de modo bene vivendi ad sororem ser. 17: « Qui detrahit et qui detrahentem libenter audit uterque peccat. » Et Ser. 33: « Pari reatu detrahentes et audientes tenentur. » Et lib. ii De Consideratione cap. 13: « Detrahente, aut detrahentem audire, quid horum damnabilius sit, non facile dixerim. »

noster cœlestis. Et cum confessi fuerimus, non nos justificemus orantes, ne, sicut Phariseus ille, discendamus condemnati. Memoremus ¹ publicanum illum, et ita oremus, ut veniam delictorum consequi mereamur. Clamor cordis nostri pulset ad aures omnipotentis Dei; quia in pura mente placabitur in tempore orationis.

CAPUT XXVIII

Oratio qualiter et quomodo fundenda.

Omni malitiam cordis projiciamus a nobis, et remittamus in nos ² peccantibus. Est denique genus serpentis ^a, quod cum cœperit ire ad bibendum aquam, antequam veniat ad fontem, evomit omne venenum. Imitare et tu hunc serpentem in hac parte, secundum evangelicum Domini nostri Jesu Christi præceptum, ubi ait: *Estote prudentes sicut*

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. memoremur. ² Bened. in nobis peccantibus, et ad. Ed. non duplici modo, sed vero.

NOTÆ.

^a Est genus serpentis. Sanctus Basilius, teste Maphæo Vegio De perseverantia religionis l. b. v, cap. 2, videtur Paulino subministrasse historiam et moralem conceptum. Sic enim ait: « In tempore orationis præcepit Basilius, ut omnem malitiam projiciamus a nobis, et remittamus si quid habemus adversus proximum nostrum, sequentes morem cujusdam serpentis, qui cum cœpit ire ad bibendum aquam, antequam veniat ad fontem evomit omne venenum. Et tu (inquit) imitare hunc serpentem in hac parte, et omne venenum iræ amarum evome, et remitte conservo tuo, etc. (*Hæc ipsa sunt apud Bernardum De modo bene vivendi ad Sororem cap. 28, post medium.*) » Sed liber ille Admonitionis ad Filium Spirituale, a quo hæc similitudo educitur, non esse Basili, sed potius cujusdam monachi ab ipso Paulino nostro Admonitionem extrahentis, ut dictum est ad cap. 20. Caterum Basilius Oratione 7 in Hexamer. de Vipera cum muræna congregiente quiddam non absimile adducit. « Vipera, inquit, virus evomit reverentia conjugii: tu animi inclementiam et inhumanitatem, conjugalem copulam reveritis non depones. » Quem locum attigit et fuse prosequitur Alciati commentator in Embl. 192 « reverentiam in matrimonio requiri » inculcans.

^b Et qualem cupis erga te esse Deum, talis esto ipse conservo tuo. Præter ea quæ assertit hic Paulinus ex Luc. viii, 37, et similia, quæ sæpe in Evangelio occurrunt, præsertim autem in oratione Dominica, ubi postulamus ut talem nobis se præbeat Deus, quales nos ipsos fratribus nostris præbuerimus, nempe ut nobis dimittat quemadmodum nos ipsis dimittimus, est locus Eccl. xxviii, 2 et seqq. *Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo homini reservat iram, et a Deo querit medelam! In hominem similem sibi non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur! Ipse cum caro sit, reservat iram, et propitiationem petit a Deo!* Sanctus Chromatius noster Conc. 1, de 8 Beatitud. in cap. v Matth. tribuit locum hunc Salomoni, sed est Jesus filii Sirac, qui Ecclesiasticus dicitur. Quare autem a nonnullis Patribus liber Ecclesiasticus Salomoni tribuatur, vide Cornelium in Prolegomenis ipsius Eccl. cap. 2: sed redeamus ad propositum. Sanctus Petrus Chrysologus ser. 67: « Homo si sine peccato esse non potes, et vis semper dimitti tibi, dimitte semper: quantum vis dimitti tibi, dimitte tantum: quoties vis dimitti tibi, toties tu dimitte: imo quia vis totum dimitti tibi, totum dimitte. Homo int'ellige, quia remittendo aliis tu tibi veniam dedisti. » Et hoc est ferme quod aliis verbum dicebat sanctus Bernardus ser. 69 in Cant.

A serpentes (Matth. x, 16); et omne venenum iræ amarum evome, et remitte conservis tuis ut tibi dimittantur a Domino peccata tua, sicut Evangelium præcipit: *Dimittite, et dimittetur vobis, date et dabitur vobis* (Luc. viii, 37). Et qualem ^b cupis erga te esse Deum, talis esto ipse conservo tuo. Et omne opus quodcumque inchoaveris facere, primum invoca ^c Deum, et gratias ei age: et cum consummaveris ^d illud, similiter fac. Invoca Deum ex toto corde tuo, et invenies eum: et cum inveneris, ne dimittas eum, ut jungatur mens tua in amore ejus. Hoc, mi frater, stude in vita tua, et orationem tuam puram offer Christo Domino, ne cogitationes hujus sæculi superflue conturbent cor tuum, neque in diversa rapiatur mens tua. Memento enim se sub Dei stare ^e conspectibus, qui occulta cordis perspicit, et

circa finem: « Qualem te paraveris Deo, talis oportet appareat tibi Deus. Cum sancto sanctus erit, et cum viro innocente innocens erit. Quidni æque et cum amante amans? »

^c Primum invoca Deum. De invocatione Dei in principio actionum, vide quæ diximus in notis ad titul. libel. Sacrosyllabi lit. b. Adde ex theologia ethnicorum quod dicebat Plinius II in Panegyrico Trajano dicto: « Bene ac sapienter, P. C., majores instituerunt, ut rerum agendarum ita dicendi initium caperetur a precationibus, quod nihil rite, nihil providenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, honore, auspiciarentur. » Plato in Timæo exemplum profert: « Cum omnes, ait, qui mentis quoquo modo compotes sunt, in operis cujuslibet vel parvi vel magni principio invocare Deum soleant, quanto nos æquius est de universo, sive genitum sit sive ingentum, disputaturos, nisi forte desipimus, invocare divinam opem. Ergo deos omnes deasque precamur, in primis quidem, ut ea dicantur a nobis, quæ illis placeant: deinde ut nobis ipsi constemus. Quantum ad Deos attinet, sic a nobis oratum sit. »

^d Et cum consummaveris illud, similiter fac. Id est pariter oratione Deum colito, ut sit ipse actionis nostræ exordium et perfectio. Theocritus Eidyli. 17:

Ἐκ Διὸς ἀρχόμεθα, καὶ εἰς Δία λήγῃτε Μοῦσαι,

id est: A Jove incipiamus, et in Jovem desinite Musa. Aristides orat. sive Hym. 1 in Jovem in fine, ex versione G. Canteri: « Ab hoc incipere merito debemus, et in hoc desinere, dictorum omnium et factorum præsidem ipsum et adiutorem, ceu universi imperatores, et solum prefectum semper invocantes. » Quid nos Christianos sentire, et facere oportet, cum sic ethnici loquantur?

^e Memento te sub Dei stare conspectibus. Nempe cum oras. De oratione enim hic est sermo. Aucter Manualis, non quidem Augustinus, etsi inter ejus opera tom. VI, ed. novis. referatur, sed vel Anselmus, vel quis alius, cap. 29 sic habet: « Sicut nihil est momentum, quo homo non fruatur vel utatur Dei pietate vel misericordia, sic nullum debet esse momentum, quo eum præsentem non habeat in memoria. Idcirco non brevi crimine tenetur strictus, quisquis in oratione cum Deo loquitur, et subito abstrahitur ab ejus conspectu, quasi ab oculis non videntis et audientis. » Quod delictum fugit qui mente Deo præsentem se sistit, uti dicebat Epictetus, estque ejus 104 sententia ex Joanne Stobæo: « Εὖναι δὲ πρὸς θεόν, ὅτε ὁ ἐργάζῃ κατὰ φύσιν ἡ σῶμα, θεὸς ἐφάπτεται ὁμοῦ, ἐν πάσῃ σου ταύτῃ προσευχῇ. »

secreta mentis tuæ novit. Vigilanter ergo et assidue assiste in conspectu Dei in tempore orationis, ut imminentem diaboli tentationem facilius possis effugere. Si enim cogitationes hujus sæculi make et sordidæ turbant cor tuum, et cogunt illicitum aliquid perpetrare, per orationes puras et vigilias sanctas depellantur ^a ab anima tua. Oratio ^a namque grandis munitio est animæ. Per orationes ^b purissimas omnia nobis utilia tribuantur a Domino et cuncta noxia effugantur. Et ne ^a diutius de hac re ^b disputem vel immorem, **36** sicut ex carnalibus escis aliter caro, ita ex divinis eloquiis et orationibus interior homo nutritur et pascitur. Pæce, quæso, animam tuam spiritualibus cibis, id est fide, spe, charitate, et reliquis virtutibus, per quas intelligas Deum amari ^c, et ejus præcepta servari: ut cum extrema dies tibi ^b evenerit, angeli pacis te suscipiant, de potestate diaboli te eripiant, et merearis sanctorum consortio in beata requie perfici, et vitam æternam cum omnibus sanctis possidere. Nam certissime scis, quia possessio regni cælorum promissa tibi est, sed vide ne ab ea extraneus efficiaris.

37 CAPUT XXIX.

Familiæ curam hortatur impendere.

Quæso, mi frater, quæso, omnibus tibi subjectis et bonæ voluntatis in domo tua a majore usque ad minimum, amorem et dulcedinem regni cælestis,

VARIANTES LECTIONES.

^a Ven. depellantur. ^b Bened., et ut ne. ^c In Bened. deest re. ^d Bened. amare et sic quod sequitur, servare. ^e Bened., venerit. ^f Ven. pervigil.

NOTÆ.

καὶ ταῖς πράξεσιν, οὐ μὴ ἀμάτης, ἔξεις δὲ τὸν Θεὸν συνοικόν, hoc est: Si semper memineris quod operanti secundum spiritum vel corpus, Deus atat præsens inspector, in omnibus precationibus et actionibus tuis non peccabis, habebis quin etiam Deum cohabitorem.

^a Oratio munitio est animæ. Egesippus, cum varia ex Scripturis attulisset exempla, quibus probat sanctos Patres oratione dura quæque superasse, hostesque vicisse, subdit lib. v, De excid. Urbis Hierosol: « Quis hæc et talia considerans non admiretur et non intelligat in oratione nobis meliora esse arma, quam in virtute? » Scilicet humana puta bellica.

^b Per orationes purissimas. Qui sub Catonis nomine circumferuntur versus:

Si Deus est animus nobis, ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipue pura sit mente colendus.

Et Cicero in De Nat. deor.: « Cultus deorum est optimus... ut eos semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur. » Plautus Amphitr. v. 1292, act. V.:

Invocat deos immortales, ut sibi auxilium ferant,
Manibus puris, capite aperto.

Sed Apostolus, I Tim. ii, 8, puras manus, cum oramus, ad Deum tolli præcipit, cum dicit: *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione.* Puritas enim, quam præcipue requirit Paulus, in eo posita est secundum Chrysostomum hic, Hom. 8, ut ab ira odioque animus sit liber. ^a Puras, inquit, manus, id est mundas, non aqua lotas, verum cupiditate, rapina cædibus mundas, absque ira et disceptatione. Quid, oro, hoc tibi vult? Quis enim irascitur orans? Cæterum iræ nomine profanam injuriarum memoriam significare voluit. Munda sit orantis intentio... nullus adeo audax sit, ut inimicitias exercens ad Deum pergat

amaritudinem et timorem gehennæ annunties, et de eorum salute sollicitus ac ^b vigil existas: quia pro omnibus tibi subjectis, qui in domo tua sunt, rationem Domino reddes. Annuntia, præcipe, impera, suade eis, ut caveant se a superbia, a detractatione, ab ebrietate, a fornicatione, a luxuria, ab ira, a perjurio, a cupiditate, quæ est radix omnium malorum.

CAPUT XXX.

Ut cupiditatis mala caveat.

Cupidus enim vir animam suam ^c venalem habet: si invenerit tempus ut concupiscat alicujus aurum aut argentum, seu vestes pulchras, vel etiam ejuslibet mulierem pulchram facie, pro nihilo perpetrat homicidium. Et ut quis effundit ^d aquam in terram, ita est ei effundere sanguinem proximi sui. Plurimæ animæ in mortis periculum inciderunt propter cupiditatem, et multi Domino jubente ob hoc lapidati sunt (Josue vii, 25). Saul enim alienus a Deo propter avaritiam factus est: et ad extremum de culmine regali expulsus ab inimicis suis peremptus est (I Reg. xv). Et de multis multa dicere potuissem, sed sapienti ^e pauca sufficiunt. Dominus vero noster et Salvator voluit de cordibus Phariseorum pecuniarum amorem excludere: sed quia erant cupidissimi, salutaria Domini verba deridebant (Matth. xv). Nam et illum divitem, quem Dominus ad regna cælorum provocavit, amor pecuniarum eum intrare non per-

orandum. » Est ergo hujusmodi oratio mundissima, quam exigit Paulinus.

^c Animam venalem habet. Ex illo Eccli. x, 9 et 10: *Avaro nihil est scelestius... Nihil est iniquius quam amare pecuniam: hic enim et animam suam venalem habet.* Quia « pro auro vendit animam suam diabolo, » ut hic ait Cornelius. Vel quia vita corporis quandoque animæ nomine in Scriptura ponitur, ut illud Joan. xv, 15: *Majorem charitatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis;* S. Thomas, 2, 2, q. 118, a. 5, ad 1, sic locum hunc interpretatur: « Avarus animam suam venalem habet, quia videlicet animam suam, id est vitam suam exponit periculis pro pecunia. » Utrumque comprehendit Augustinus vel quis alius ser. olim 25, de Verbis Domini, nunc n. 567, edit noviss., ubi sic ait: « Quæ est ista, rogo, animarum insania, amittere vitam, appetere mortem: acquirere aurum, perdere cælum. »

^d Ut quis effundit aquam in terram, ita est ei effundere sanguinem. Psal. lxxviii: *Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem.* Similitudo frequens in Scripturis, præcipue ad copiam significandam, aut vilitatem rei quæ profunditur. Hoc sensu accipiendum illud Psalmistæ sub persona Christi Domini patientis. Psal. xxi, 15: *Sicut aqua effusus sum.* In primo sensu accipiendum illud Osæ v, 10: *Super eos effundam quasi aquam iram meam.*

^e Sapienti pauca sufficiunt. Dictum proverbiale, Terentius in Phormione v. 540, act. iii, sc. 3, sic colloquentes Antiphanem Getamque inducit: *An Pater adest hic. Ge. Scio: sed quid tum? An. Ah, dictum sapienti sat est.* Videlicet, ut Donatus ad hunc locum observat: « Brevis sermo, et quasi quedam admonitio sufficit sapienti, quod etiam vulgo dici solet: intelligenti pauca sufficiunt. »

misit (*Matth.* xix, 2). Sed et Judæ pectus avaritiæ **A** flamma exarsit, ut Domium eunctorum bonorum largitorem, in manus traderet impiorum (*Matth.* xxvi, 15). Avarus enim vir inferno est similis. Infernus enim quantoscunque devoraverit, nunquam dicit, satis est. Sic etsi omnes thesauri confluerint in avarum, nunquam satiabitur.

CAPUT XXXI.

Eleemosynam de suo faciat.

Ideo, frater mi, omnibus qui in domo tua sunt præcipe ab hoc vitio cavere. Melius est enim, ut ex paupertate sua pusillum quis ¹ tribuat indigentibus, quam multum ex injusta acquisitione. Unusquisque juxta quod habet porrigat. Tantum enim expetitur ab unoquoque eorum, quantum ei Deus ² dedit. Nec enim ab eo plus exigit, quam quod ipse dedit. Eleemosyna ³ cum iniquitate ⁴ acquisita, abominabilis est coram Deo, et acceptum est ⁵ ei quod fuerit fideliter acquisitum. Sunt enim nonnulli, qui diripientes aliena facere se simulant eleemosynam: et cum alios premant, aliis se misereri fingunt. Si autem ex proprio labore dederint, gratum et acceptum erit Deo.

VARIANTES LECTIONES.

¹ *In Ven. deest, quis.* ² *Ven. Dominus.* ³ *Ven. cupiditate; sed in marg. corrigit, iniq.* ⁴ *In Ven. deest est.*

NOTÆ.

^a *Eleemosyna cum iniquitate acquisita.* Chrysostomus tom. V. Ser. de pœnitentia, qui incipit *Provida mente*, sic ait: « Eleemosyna cum iniquitate acquisita abominatio est coram Deo. » Et hom. 36 ad popul. Antioch.: « Si propterea rapis ut miserearis, nihil hac pejus eleemosyna. Cum enim ex rapina nascatur, hoc eleemosyna non est: sævitia quedam est, et crudelitas. » Isychius lib. vii in *Levit.*, cap. 25: « Si quis eleemosynam operari vult, nec proximo nocens operetur, neque, si pauper est, ipse rapiat divitum pecunias, ut præbeat pauperibus. Deus enim eleemosynam ex justitia offerri vult. Tandem Isaac Antiochenus de mundi Contemptu 38 cap. 1: « Ex his aliis quæ laboribus propriis acquisivit, non ex acquisitis per machinationes et mendacia, perjuriam et falsitates. Si vis seminare in pauperibus, de propriis semina. Nam si de alienis seminaveris, erunt zizaniis amariora. » Quomodo autem de proprio dandum sit et quantum, docet Chrysostomus hom. 45 in I Cor., circa finem.

^b *Non erit gratum Deo quidquid homo facit cum superbia.* Quia Deus superbis resistit, ut dicit Jacobus iv, 6. Exemplum est in Pharisæo Luc. x, qui bona opera multa faciebat, quæ tamen Deo grata non fuerunt. Audi Gregorium lib. xix Moral., cap. 2 in fine de hoc Pharisæo disserentem: « O quot labores uno vitio percussi ceciderunt! Quanta bona unius culpæ gladio sunt perempta? Unde magnopere oportet et bona semper agere, et ab ipsis non bonis operibus caute in cogitatione custodire: ne si mentem elevent, bona non sint, quæ non auctori militant, sed elationi. » Et Augustinum ser. 115, edit. novis., alias 36, de verb. Domini: « Ecce video Publicanum justificatum magis de templo descendere, quam Pharisæum. Quæro quare? Quæris quare? Audi quare: Quia omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. Audisti sententiam, cave causam malam aliud dico. Audisti sententiam, cave superbiam. » Sic et paulo infra Paulinus noster: « Multorum temporum labores, inquit, et orationes, et eleemosynæ et jejunia, et vigilia, si cum superbia finem habuerunt, pro nihilo apud Deum computantur. »

^c *Humilitas, virtutum sublimitas est*, non quidem

CAPUT XXXII.

Commendat humilitatem; superbiam vituperat.

Et roga eos ut in omnibus operibus suis humiliter coram Deo agant quidquid eis agendum sit: quia non erit gratum ^b Deo quidquid homo facit cum superbia. Quod autem humiliter fit, hoc est ei acceptum. In omnibus operibus suis sint humiles, quia humilitas ^c virtutum sublimitas est: nec ad regnum cœlorum quislibet veniet, nisi per humilitatem. Multorum autem temporum labores et orationes et eleemosynæ, jejunia et vigiliæ si cum superbia finem habuerint, pro nihilo apud Deum computantur. Acceptus est Deo vir humilis, et in se Deum gestat. Jam paulatim disseruimus de superbiæ malo, sed propter tibi subjectos necessarium hunc locum inveni, ut contra sagittas diaboli discant clypeum humilitatis erigere. Superbus ^d autem Deo est odibilis, et diabolo ^e similis. Humilis licet habitu vilis sit, gloriosus tamen est virtutibus apud Deum. Superbus autem, etsi decorus et clarus videatur aspectu, tamen apud Deum operibus vilis est: et verbis, et gestis ^f, et vultu, et inessu semper ejus dignoscitur superbia

dignitate, sed merito, quia cæteræ ab hac fulciuntur et sustentantur, ut virtutes sint. Chrysostomus Hom. 30 in Act. apostol.: « Nihil conferendum humilitatis virtuti. Ipsa enim mater est ac radix, et alumna et fulcimentum et vinculum bonorum, » puta operum. Guanicus abbas Igniacensis ser. in sabbato Hebdom. 2. Quadrages. in fine. « Humilitas omnium virtutum est maxima, cum tamen virtutem se esse nesciat. Ipsa fere omnium radix, et seminarium, et fomes, et incentivum, et ipsa cumulus et fastigium, custodia et disciplina. Ab ipsa incipiunt, per ipsam proficiunt, in ipsa consummantur, per ipsam conservantur. Cumque omnibus ut virtutes sint tribuat, si qua earum defuerit, vel minus perfecta fuerit, ipsa alterius defectu proficiens, dispendium illius de se compensat.

^d *Superbus Deo est odibilis, juxta illud Eccl. x, 7. Odibilis coram Deo est et hominibus superbia.* Hinc Prudentius in *Psychomachia*, v. 335.

Desine grande loqui: fraagit Deus omne superbum; Magna cadunt, inilata crepant, tumelata premanant.

^e *Diabolo similis.* « Imo quisquis superbus est, dæmone plenus est, » ait Casarius Arelaten. Episc. Hom. 25. Et sanctus Basilius Seleuciæ episcopus orat. 35 vocat « superbiam arcem aegritudinum, quæ diaboli morbo jactatur. » Sanctus quoque Cyprianus epist. 55, hanc ait « de Antichristi spiritu nasci, id est de diabolo, cui exprobat per prophetam (*Isa.* xiv) Dominus, et dicit: Tu dixisti in animo tuo: In cœlum ascendam, super stellas Dei ponam sedem meam. »

^f *Et verbis et gestis, etc.*, descriptionem superbiæ vide apud Prudentium l. c. Cassianus De Institut. cap. lib. xii, cap. 29, graphice depingit superbum: « Inest primus in loquela ejus clamor, in taciturnitate amaritudo, excelsus et effusus in ketitia risus, irrationabilis in serietate tristitia, in responsione rancor, facilitas in sermone, verba passim sine ulla cordis gravitate erumpentia. Expers patientiæ est, etc. » De inessu autem superbi Cassiodorus Variar. lib. vi, formul. 9: « Superbus varicatis gressibus patet. » De oculis vero sanctus Gregorius 39

et levitas. Cupit se ^a semper laudari ab ¹ hominibus, et bonis quibus alienus est, prædicari se vult : non se ^b patitur cuiquam esse subjectum, sed semper inter suos pares primatum cupit tenere, et in majorem gradum ascendere : et quod meritis obtinere non potest, adulando ^c et detrahendo ^d vult invadere. Et sicut navis est sine gubernatore cum jacet fluctibus, ita et superbus levis circumfertur, instabilis per omnes actus suos. Humilis autem ultimum se judicat, et blando vultu ^a intuens, coram Deo eminens apparet; et cum omnia fecerit dicit : Servus inutilis sum, et nihil se fecisse testatur. Et Deus divulgat ^e opera ipsius, et profert in medium, mirificatque facta illius, et exaltat et clarum facit eum, et in tempore precum suarum, quod postulat impetrare apud Deum potest. Hæc et his similia sola humilitas obtinet apud Deum; quia ipse est sessio et delectabile cubile Domini nostri Jesu Christi, qui ait : *Super quem requiescam, nisi super humilem et quietum et parentem sermones meos* (Lsa. LXVI, 2). Et iterum : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. II, 29). Annuntia, quæso, tuis, et dicito eis : *Quia Deus superbis resistit* (Jac. IV, 6). Et : *Ira viri justitiam Dei non operatur* (Jac. I, 20). ⁴ Multi se

A blandos et patientes simulant, et si tempus inveniant amariore s fiant. Fornicatores et adulteros dijudicabit Deus (Hebr. XII, 4) in die judicii. De perjuriis scriptum ⁵ est : *Vir multum jurans non effugiet peccatum nec recedet plaga de domo ejus* (Eccli. XXIII, 12). Detractio fornicatio est animæ. Unde ⁶ Psalmista : *Detrahentem secreto proximo tuo hunc persequerbar* (Psal. c, 5). Discordiam ut Salomon cecinit, detestatur Dominus, dicens : *Septimum est quod detestatur anima mea* (Prov. VI, 16), id est qui seminat inter fratres discordiam (Ibid. 19). ⁷ Hos nulli rei similes judico nisi diabolo, qui seminavit discordiam inter Deum et hominem.

CAPUT XXXIII.

Eucharistiæ sumptio.

B Hæc ^a sunt cibi et pocula mortis animæ nostræ. Ab his ⁹ pietas Domini nostri Jesu Christi nos liberet, et se ipsum nobis edendum tribuat, qui dixit : *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi* (Joan. VI, 41). Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, habet vitam æternam in semetipso (Ibid., 57). Sed unusquisque antequam corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi accipiat, se ipsum probet, et secundum Apostoli præceptum, *Sic de pane illo edat et*

VARIANTES LECTIONES

¹ Ven. omnibus homi. ² Ven. addit et Bened. notant in marg. Ed. adulando prælati, detrahendo et invadendo æqualibus, humilesque contemnendo, vult invadere. ³ Ven., terram intuens. ⁴ Bened. hoc non habent, nec tamen notant quidquam in marg.; est in Veneta sic inter ansulas. ⁵ Bened. non habent, scriptum est. ⁶ Ven. et Psalmista. ⁷ Bened. hoc non habent, nec notant. Sic inter ansulas est in Veneta. ⁸ Ven. Hi sunt. ⁹ Ven. ab his venenis p.

NOTÆ.

Moral. lib. xxxiv, cap. 17 : « Superbia per oculos judicatur. Ipsi quippe, per fastum tumoris inflati, quasi ex sublimi respiciunt, et quo se deprimunt, alius extollunt. Nisi enim superbia se per oculos quasi per quasdam fenestras ostenderet, nequaquam Deo Psalmista dixisset (Psal. XVII) : « Populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis. Nisi se superbia per oculos funderet, Salomon quoque de Judææ elatione non diceret (Prov. xxx) : *Generatio cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in altum surrectæ.* »

^a Cupit se semper laudari, et cum non consequitur quod appetit, indignabundo silentio se ipsum commendat, ut ait Gregor. in I Reg. cap. 14, lib. v, cujus sunt verba : « Mos elatorum esse solet, ut cum ab eorum laudibus lingua aliena silet, æstinatio sua non sileat. Tacentibus quidem aliis clamant, quia æstinatiois suæ præconia in corde portant. »

^b Non se patitur cuiquam esse subjectum, sed semper inter suos pares primatum cupit tenere. Idem Gregor. Moral. xii, cap. 9 : « Arrogantes omnes cunctis quidem hominibus se æqualiter conditos meminerunt, sed per fastum scientiæ auditores suos æquales sibi vel esse vel credere dedignantur : eisque se per naturæ conditionem conferunt, sed per tumorem scientiæ superponunt. Æquales quidem se judicant existitise nascendo, sed non æquales remansisse vivendo. » Quam belle Bernardus ser. I de diversis : « Solitudo hæc superborum est, quia solos sese reputant, solos appetunt se putari. Litteratus est : odit socium. Astutus in negotiis sæcularibus : neminem vellet sibi similem inveniri. Pecuniosus est : si ditescere viderit alterum, cruciatur. Fortis est : aut formosus : da ei parem et contabescit. Solitarius est : sed erroneus. » Et alibi, nempe de gradibus humilitatis et superbiæ gr. 7 præsumptio, « primus in conventibus residet, in consiliis primus respondet, non vocatus

C accedit, non missus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta. Quidquid ipse non fecerit aut ordinaverit, nec recte factum nec pulchre existimat ordinatum. Judicat judicantes, præjudicat judicaturis. » Non absimili Paulini sententiæ est illud quod de duorum Romanorum æmulis ducibus Lucanus lib. I, v. 125, cecinit :

Nec quemquam jam ferre potest, Cæsare priorem.
Pompeiusve parem.

^c Adulando. Chrysostomus in illud Pauli I Thessal. II, 5 et 6. Neque aliquando fuimus in sermone adulationis,.... neque quærentes ab hominibus gloriam, sic explicat. « Non adulati sumus, quod quidem est eorum, qui... volunt dominatum obtinere. Non potest dici : Adulati sumus, ut dominatum obtineamus. » Vel ut ait Primasius in eundem Apostoli locum : « Omnis qui adulatur aut propter avaritiam, vel gloriam adulatur. »

^d Detrahendo. Gregorius Moral. lib. xxxiii, cap. 5 : « Cuncti vanæ gloriæ sectatores, dum se omnibus præferunt, alios quidem de fatuis sensibus, alios autem de indignis meritis reprehendunt, id est alios censent nihil scire, alios non bene vivere. » Detractio enim a superbia procedit; nam ut ait Petrus Damianus lib. vi, epist. 50 : « Plane nisi multum nobis vita nostra splenderet, non tantopere nostris oculis aliena conversatio displiceret. »

^e Deus divulgat opera ipsius. Innumerabilia sunt exempla. Duo meminisse sit satis. Mariæ Magdalene facinus, quæ prevenit ungere corpus Christi in sepulturam per universum mundum juxta ejusdem Christi prophetiam prædicatur (Matth. xxvi, 33). Martini cleemosyna ore Christi, qui acceperat, commendatur, his verbis : « Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit, » ut narrat Severus lib. Vitæ ejus n. 2. Vere Deus, ut ait Maria, exaltat humiles, et qui se humiliat exaltabitur.

de calice bibit, quia qui indigne manducat et bibit corpus et sanguinem Domini, iudicium sibi manducat, et bibit, non dijudicans corpus Domini (I Cor. xi, 28). Quando enim eum ¹ accipere debemus, ante ^a ad confessionem et poenitentiam recurrere debemus, et omnes actus nostros curiosius discutere : et peccata nostra, si in nobis senserimus, cito festinemus per confessionem et veram poenitentiam abluere, ne cum Juda proditore diabolus intra non celantes, pereamus, protraquentes et celantes peccatum nostrum de die in diem.

40 CAPUT XXXIV.

Peccata cordis cavenda, quia cor intuetur Deus.

Et si quid male ² aut nequam cogitaverimus, ³ de eo poenitentiam agamus, et velociter ^b illud de corde nostro eradere festinemus. Ne velimus dicere : ^c Non est hoc grande peccatum quod cogitavi. Heu insipientes ! quare non ^d intelligimus, quia in conspectu Domini ^d cogitationes nostræ, antequam in opus procedant, manifestæ et apertæ sunt ! Dicit enim

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. illud. ² Ven. mali. ³ Bened. et de eo. ⁴ Ven. non cogitamus. Vel intelligimus. ⁵ Ven. addit. quoniam vanæ sunt. ⁶ Bened. non habent, et.

NOTÆ.

^a Ante ad confessionem et poenitentiam, etc. est illud ipsum, quod aliis verbis Apostolus I Cor. xi, 28, præcipit juxta Tridentinum sess. 13, cap. 7 : « Communicare volenti revocandum est in memoriam ejus (Pauli) præceptum Probet seipsum homo. Ecclesiastica autem consuetudo declarat eam probationem necessariam esse, ut nullus sibi conscius mortalitatis peccati, quantumvis sibi contritus videatur, absque præmissa sacramentali confessione, ad sacram Eucharistiam accedere debeat. » Hæc sanctissima Ecclesiæ praxis elucet ex epistolis sancti Cypriani 9, 10, 11, et ex aliis locis non raro. Pauca ex his epistolis accipe. In 9 sic habet, dolens intempestive lapsis datam Eucharistiam : « Nam cum in minoribus peccatis agant peccatores poenitentiam justo tempore, et secundum disciplinæ ordinem ad exomologesim veniant, et per manus impositionem episcopi, et cleri jus communicationis accipiant ; nunc crudo tempore... nondum poenitentia acta, nondum exomologesim facta... Eucharistia illis datur. » De hoc et in decima conqueritur, quod ferme iisdem verbis repetit in undecima. Huc respiciebat Bernardus ser. 1, in Vigil. Nat. Do. cum inquit Bethleem domum panis, et Juda confessionem sonat ; et subdit : « Tu ergo... si suscipias panem illum qui de coelo descendit, et dat vitam mundo, Dominicum videlicet corpus Jesu... Bethleem factus es dignus plane susceptione dominica, si tamen confessio non defuerit. » Placet hic duorum patrum Eterii et Beati, Paulini nostri ferme συγχρονῶν, et in pugna quam cum Elipando inierunt, commilitonum, verba huc facientia producere ex lib. 1 contra Elipandum : « Dicunt aliqui : semper communicare debet Christianus, nisi aliquo intercedente peccato, corpus Domini quotidie accipiendum... Quod quidem bene dicunt, si hoc cum religione, et devotione, et humilitate suscipiant. Caterum si talia fuerint peccata, que quasi mortuum ab altari removeant, prius agenda poenitentia est, ac sic deinde hoc saluiferum medicamentum suscipiendum. »

^b Velociter eradere festinemus, de sollicitudine adhibenda in abigendis malis cogitationibus vide Cassianum lib. vi, cap. 13, de Institutis Cœnobiorum. Monebat et Antiochus hom. 81, « multivariæ ejusmodi cogitationes nulla mora, sed ipso statim aditu profligandæ sunt, ac declinandæ studio pie contra-

Psalmista : Scrutans corda et renes Deus (Psalm. vii, 10). Et iterum : Dominus scit cogitationes hominum ^a (Psalm. xciii, 41). Et alibi idem Psalmista : Intellexisti cogitationes meas de longe : semitam meam et funiculum meum investigasti (Psalm. cxxxviii, 5). Ne, quæso, permittamus in nobis cogitationes pravas, neque tanquam minima negligamus, quia qui spernit minima paulatim defluit (Eccli. xix, 1). Non spernamus morsum ^c serpentis, ne venenum ejus conspergatur in corda nostra : quia quamvis venenum vita sit serpentis, tamen mors est hominis. Abscindamus virgulta spinarum de agro cordis nostri, ne deligant in nobis altas radices. Scimus enim, quia cor nostrum ager est Domini nostri Jesu Christi : excolamus eum cœlestibus disciplinis, et non sinamus in agro tanti imperatoris seminari ^f zizania : sed cunctis floribus virtutum decoremus, quia in his delectatur omnipotens Deus sicut in Canticis Canticorum legitur : Ego flos campi, et lilium convallium (Cant. ii, 1), id est ego decus mundi, et ^g virginitas humilium.

dictionis atque orationis. »

^c Ne velimus dicere : Non est hoc grande peccatum. Chrysostomus tom. V de levium peccatorum periculis, fuse hoc argumentum prosequitur. Accipe pauca : « Forsitan cogitatus nostros ad Deum non putas pertinere ? Nullus actus non cogitatione præcurrente perficitur : nullum opus non corde meditante completur.... Etsi nonnunquam cogitemus, nec gerimus, disponimus, nec implemus : tamen cogitata pro factis tenentur, licet nondum opere compleantur. Facere enim cordis cogitare est : quia corporis est cogitata perficere.... Cor cogitando tenetur in crimine, licet corpus immune videatur ab opere. Reus est jam animus qui cogitavit : licet immune corpus sit ab opere quod non fecit. »

^d In conspectu Domini cogitationes nostræ. Nil opus est asserere Scripturas, quas jam profert Paulinus in re aliquin satis nota. Potius ethnicos audiamus, quæ hæc ipsa veritas affulsit. Seneca epist. 41 : « Prope est a te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator. » Et epist. 83 : « Sic certe vivendum est tanquam in conspectu vivamus, sic cogitandum tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit : et potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum ? Nihil Deo clausum est. Interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervenit. » Sed et Thales, teste Laertio de Vitis Philosoph. lib. 1 : « Interrogatus lateret ne Deos homo male agens : Ne cogitas quidem, » inquit : Unde nil mirum si Juvenens Christianus cecinit lib. 1 Hist. Evag., v. 617 :

Nil absente Deo loquimur, nil abdita clausum
Pectoris intra tegunt ; præsens Deus omnia cernit.

^e Non spernamus morsum serpentis. Theodoros Studita ser. 1 : « Neque enim nescis pravas cogitationes serpentium instar mordere, immisso in animum veneno : quod omni studio eximendum est simul atque exortum est, ne ulcus difficile mora reddat. »

^f Seminari zizania. Auctor operis imperfecti inter Chrysostomi opera tom. II, edit. Lugd. 1687, hom. 13 in cap. vi Matth. 2 : « Triticum est voluntas bona, quam seminat Deus in homine. Zizanium autem est, cogitatio mala, quam diabolus seminavit per carnem. »

CAPUT XXXV

Caro domanda.

Et semper atque ^a semper caro nostra subjecta sit animæ, et sicut ancilla famuletur dominæ suæ. Ne præbeamus vires illicitis corpori nostro, ne committat bellum adversus spiritum nostrum; sed semper subjecta sit caro, ut obtemperet jussis Spiritus sancti. Neque incrassari permittamus ancillam ^b ne contemnât dominam suam, sed omnibus jussis ejus et obsequiis mancipetur. Sicut enim ^c equis frena sunt imponenda, ita corpora nostra jejuniis et orationibus sunt infrenanda. Nam quemadmodum ^d

^a Semper atque semper. Hæc verbi ingeminatio vim orationis intendit, uti etiam atque etiam. Terentius Eunuch. v. 56, act. 1, sc. 1 :

Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita. Et magis atque magis, ut apud Virg. Georg. lib. III, 485.

Tum magis atque magis blandis gaudere magistri Laudibus, etc.

Quod et in nominibus geminatis hoc modo apparet, ut est illud Virgilii Æneid. lib. II, v. 668 :

Arma, viri, ferte arma.

Statius lib. VII Theb., v. 135 :

Arma, arma insani, sua quisque ignotaque nullo Mors rapit.

Et illud Jerem. XXII, 29 : Terra, terra, terra audi sermonem Domini. Semper igitur atque semper est Paulino incessanter, et sine ulla interruptione.

^b Ancillam, ne contemnât dominam suam. Alludit ad illud Sara et Agar Gen; XVI. De his enim moraliter Scripturam intelligit Nicolaus de Lira dum ait : « Per Abram potest intelligi vir quicumque bonus, habens in sua domo, **41** id est in se ipsa, Sarai, quæ interpretatur princeps mea, propter quod per ipsam significatur ratio recta, quæ debet dominari, et Agar ancillam, id est carnem, quæ debet subjici, et castigari. Per hoc autem quod dixit Sarai, *ingredere ad ancillam*, intelligitur condescensio facta carni ex causa rationali. Sed quia difficile est ibi tenere modum debitum, ideo frequenter ex hoc consurgit rebellio carnis ad spiritum, quod notatur, cum dicitur, *despexit dominam suam*. Sed cum ratio denuntiat homini talem rebellionem, debet rationi subjicere carnem quod notatur, cum subditur : *Cui respondens Abraham, Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est* : etc. ad castigandam eam : et si caro talem castigationem refugiat, debet nihilominus reduci ad rationis obedientiam. »

^c Sicut equis frena sunt imponenda. Sanctus Gregorius lib. Mor. XXXI, cap. 9 : « Equus est unicuique sanctæ animæ corpus suum, quod videlicet novit et ab illicitis continentia freno restringere, et rursum charitatis impulsu in exercitatione boni operis relaxare. Equitis ergo nomine anima sancti viri exprimitur, quæ jumentum corporis bene subditum regit. » Audiendus Augustinus late similitudinem exponens lib. De utilitate jejunii c. 3. « Tali dissuasori malo, servo ventris, responde per hanc similitudinem et dic : si jumento forte insideres, si equo uteris, qui te gestiendo posset præcipitare, nonne ut securus iter ageres, cibaria ferociter subtraheres, et fame domares quem freno non posses ? Caro mea jumentum meum est : iter ago in Jerusalem, plerumque me rapit, et de via conatur excutere : via autem mea Christus est. Ita exultantem non cohibeo jejuniu ? »

^d Quemadmodum aurigæ, juxta illud Virgilii in fine Georg. lib. I :

PATROL. XCIX.

A aurigæ, si frena laxaverint, per præcipitia ducuntur ; ita et anima cum ipso corpore, si ei frenum non imposuerimus, ad inferni præcipitia dilabitur. Simus ergo boni et edocti aurigæ corpori nostro, ut per viam rectam possimus incedere.

CAPUT XXXVI.

Luxus in cibis cavendus.

Escae enim nimia non solum animas, sed etiam corpora e nostra plurimum lædunt, et ad infirmitatem perducunt. Solet enim per nimiam ciborum aviditatem et poculi intemperantiam frangi stomachi ^f

NOTÆ.

Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ Addunt se in spatia, et frustra retinacula tendens Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

^e Escae corpora nostra plurimum lædunt, et ad infirmitatem perducunt. Hippocrates lib. II Aphor. 47 : *Ὅπου ἂν τροφή παρὰ φύσιν πλείων ἐσθλή, τὴν νοῦσον ποιεῖ*, id est ubi nutrimentum ultra naturam plenius ingeritur, morbum facit. Ecclesiasticus cap. LXXXVII, 32 ; *Noli avidus esse in omni epulatione et non te effundas super omnem escam : in multis enim escis erit infirmitas*. Apud Clementem Alexandrinum Pædag. II, cap. 1 : « Antiphanes Delius medicus vel unam hanc dixit esse morborum causam, ciborum varietatem. » Audi hac in re disserentem Chrysostomum. Hom. 21 in Joan : « Si medicos percentaberis, omnium pene morborum causas inde ortas invenies. Vilis, tenuis ac simplex mensa valetudinis mater est, ita eam medici appellarunt. . . sanitatis parentem ; contra satietatem morborum ipsa medica arte incurabilium dixerunt, quod perspicuum est. Siquidem pedum, capitis, oculorum, manuum ægritudines, paralysis, hydropisis, icteros, febres longæ et acutæ, et plures id genus morbi nimia crapula contrahuntur. Neque enim vacat in præsentia omnes enumerare, qui . . . ex voracitate et crapula ingenerantur. » Causam dat Philo lib. De mundi officio : « Est autem immoderata ciborum congestio lethitæ et venefica, utpote concoctionem præ multitudine non admittentibus quæ ingesta sunt, quando adduntur alia super alia, priusquam priora digesta sunt. » Optime auctor carminis ad Senatorem, Tertullianus aliquando putatus, vers. 56 :

Esca alitur corpus, corpus corrumpitur esca ;
Vinique suavi minuit, si quid protenditur ultra.

^f Frangi stomachi fortitudo, etc. Clemens Alexan. I. c. subversiones appellat stomachi. « Sunt itaque multiplices qualitates (ciborum) respuendæ, quæ varia detrimenta pariunt, malas corporum habitudines, stomachorum subversiones. » Suetonius in Caligula cap. 58, *Marcessere epulis stomachum*, dixit. « Cunctatus an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem . . . egressus est. » Seneca epist. 2 : « Fastidientis, ait, stomachi est multa degustare, quæ ubi varia sunt et diversa, coinquinant, non alunt. » Idem duo christiani poetæ senserunt Prudentius Cathemer. v. 451. Hym. ante cibum :

Neu piger immodicis dapibus
Viscera tensa gravet stomachus.

Et Theodulphus Aurelianen. episcop. car. lib. I, in Parænesi ad Judices, v. 415, de ciborum varietate et multiplicitate loquens.

Hæc ut parva foveat stomachum, si plura gravabunt.
Quod quomodo fiat audi Horatium Sat. lib. II, v. 161, Sat. 2

Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita.

fortitudo, nec non et abundantia ¹ sanguinis et cholera ^a, et plurimæ ægitudines escarum largitate contrahi. Sicut enim animæ et corpori sunt ista contraria; ita medela ^b est utriusque temperantia jejunii. Et si non per omne tempus, saltem sacratissimos dies ^c jejuniorum, quantum possumus cum Dei adjutorio, delicias mundi et ciborum opulentiam fugiamus: ne quando, quod avertat Deus, cruciati ² in flamma ^d quæramus guttam aquæ, et nullum refrigerium consequamur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. Sang. per coleram etc. contingunt. At Bened., sanguinis et colerum, et pl. æg. esc. larg. contrahi. Utraque lectio videtur vitiosa, et ut posuimus, emendanda. ² Ven. in cruciati flammæ. ³ Ven. præcipit dicens: Nolite inebriari, etc. ⁴ Ven. postulat: ne id quod ad medelam, etc.

NOTÆ.

^a Et cholera. « Cholera, id est, χολέρα, inquit medicina tertio Paulus Ægineta, immodica est ventris perturbatione, quum defectione, tum vomitu, ex ciborum perpeti cruditate, ob ingurgitationis nimietatem, aut humorum redundantem pravitatem, » apud Cælium Rhodig. Antiq. lect. lib. iv, cap. 5. Hinc Ecclesiasticus cap. xxxvii, v. 35: « In multis escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram. » Et cap. xxxi, v. 25: *Vigilia, cholera, et tortura viro infrunito*. Græce est ἀπλυστος, quod est insatiabilis, inexplebilis. Sic et Seneca epist. 24: « Epulæ cruditate afferunt, » inquit, nimis videlicet, de quibus Horatius sat. lib. ii, v. 977, Sat. 7.

Nempe inamarescunt epulæ sine fine petiæ.

^b Medela est utriusque temperantia jejunii. Ecclesia in orat. Sabbati post Cineres, dicit « jejunium animabus corporibusque curandis salubriter institutum. » Sanctus Athanasius lib. de Virginitate, laudes jejunii, et utilitates, quæ in animum et corpus redundant, late persequitur: inter alia hæc habet: ὁρᾷς τί ποιεῖ ἡ νηστεία, καὶ νόσους θεραπεύει, καὶ εὐματίᾳ σωματικῇ ἑκταίνει, καὶ δαιμόνας ἐκβάλλει, καὶ λογισμοὺς πονηροῦς, καὶ τὸν νοῦν λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ καρδίαν καθαράν, καὶ σῶμα ἡγιασμένον; id est: vide quid faciat jejunium: et morbis medetur, et distillationes corporis exsiccat, et dæmones expellit, et sensus pravos fugat, et mentem clariorem, cor expurgatum, corpus sanctificatum facit.

^c Sacratissimos dies jejuniorum. Augustinus epist. 36 edit. nov., alias 86: « Ego . . . testamentum novum revolvens video præceptum esse jejunium. Quibus autem diebus non oporteat jejunare, et quibus oporteat præcepto Domini vel apostolorum non invenio definitum. » Igitur Ecclesia statuit jejuniorum tempora et dies. Quæ autem essent Paulini ætate præter Quadragesimale et Quatuor Temporum jam in Ecclesia pia consuetudine invecata jejunia, colligere est ex capitularibus regum Francorum, nam in eis non infrequens mentio. An. 817, in Capitulari Aquisgranens. de vita et conversatione Monachorum c. 51, statuitur, « Ut non jejunetur nisi statuti fuerint dies jejunii. » Baluzius in notis hæc addit: « In editione Centuriatorum hæc adduntur: Quatuor temporum jejunetur, ut in vigilia Sanctæ Mariæ, Annuntiatione, Assumptione, Nativitate. Jejunetur similiter in Natali omnium apostolorum, seu sancti Joannis Baptiste de martyrio, seu 42 in natali ejuslibet sancti in cujus honorem dedicatus est locus ubi militant monachi. » Jejunia autem Quatuor temporum sic distribuebantur, ut ex homilia 10 incerti auctoris in vetustissimo codice Sancti Galli habet Baluzius in notis ad c. 186, lib. vi Capituli: « Jejunia, ait ille scriptor. debetis custodire quatuor tempora in anno, id est mense Martio in prima septimana, quando intrat Martius, debetis jejunare die Mercuris et die Veneris, et sabbati. In mense Junio in secunda septimana postquam Junius intrat, de-

CAPUT XXXVII.

De ebrietatem consequentibus malis.

Fugiamus ebrietatem, ne crimen luxuriæ incurramus, quia Apostolus præcipit ³ nobis non nos inebriare vino, in quo est luxuria (Ephes. v, 18). Vinum enim nobis Deus ad ^e lætitiā cordis, non ad ebrietatem donavit. Bibamus ergo non quantum gula exigit, sed quantum naturæ imbecillitas postulat. Ne ⁴ igitur quod ad medelam ^f corporis nostri tributum est, ad perniciem deputemus. Annuntia, quæso, tuis

betis jejunare die, etc. In mense Septembris in tertia septimana jejunate die Mercuris, et Veneris, et sabbati. » Quia tamen aliqua jejunia illi commemorata pro monachis tantum statuta videntur, placet hic describere 187 Capitular. lib. vi, quæ tria solemnia jejunia plebi universæ indicantur, quæ legitima vocantur. « Admonent sacerdotes ut jejunia tria legitima in anno agantur, id est, quadraginta dies ante Nativitatem Domini, et quadraginta dies ante Pascha, ubi decimas anni solvimus, et post Pentecosten quadraginta dies. Quamquam enim nonnulla ex his canonica præventur auctoritate, nobis tamen omnibus simul per consuetudinem plebis et parentum nostrorum morem hæc observare, ut superius ostensum est, convenit. Et licet omnibus diebus orare et abstinere conveniat, his tamen temporibus amplius jejunii et pœnitentiæ servire oportet. Præter hæc autem legitima tempora jejuniorum, omnis sexta feria propter passionem Domini jejunetur. Sed et sabbati dies a plerisque, propter quod in eo Christus jacuit in sepulcro, jejunio consecratus habetur. » Præter hæc observabantur etiam jejunia quæ dicebantur *indicta*. Indicebantur autem quandoque a rege pro causa publica, ut patet Capitular. an. 828, ex epist. ibid. posita Ludovici et Lotharii, quæ circa medium sic habet: « Et ut hæc omnia successum habeant, volumus, ut generale triduanum jejunium secunda feria post Octavas Pentecosten celebrandum indicetur, et generaliter ab omnibus summa devotione observetur. » Et ab episcopis, ut passim occurrit. Peccare autem refractarios patet ex concilio Gangrensi, quod eos præcipit anathematizari, relatum lib. v, Capitul. c. 152 *jejunio indicto*; et ex Rhabano lib. ii, De institutione cleric. cap. 25, allato in notis a Baluzio: « Nec non et illa (jejunia), ait Rhabanus, omnino custodire oportet unumquemque, quæ communiter omnibus facere sive pro tribulatione, sive pro gratiarum actione proprius ecclesiæ mandat episcopus. Quia qui constituta atque demandata jejunia servare neglexerit, peccat. » Hujusmodi erat disciplina Ecclesiæ circa ætatem Paulini.

^d *Cruciati in flamma quæramus guttam aquæ*, respicit ad pœnam divitis de quo in Evangelio Lucæ xvi, 24, qui cum esset in tormentis et cruciaretur in flamma, ab Lazaro aquæ guttam, sed incassum, postulabat.

^e *Vinum ad lætitiā*. Juxta illud Eccli. xxxi, 35, *Vinum in jucunditatem creatum est, et non ad ebrietatem*. Velut legit apud Cornelium Tigurina: « Vinum exhilarandis hominibus creatum est, non inebriandis. » Cui consona seri: it Chrysostomus tom. V, hom. de ingluvie et ebrietate: « Vinum datum est, ut exhalaremur, non ut turpiter nos demus; ut rideamus, non ut rideamur; ut sani simus, non ut ægrotemus; imbecillitatem corporis corrigamus, non ut animi vires dejiciamus. »

^f *Ad medelam corporis*. Eccli. uli supra v. 57

in domo tua subjectis, quod plerique a homicidia et b fornicationes perpetraverunt, nec ipsam mortem c recusaverunt: alii per vinum a daemonibus capti sunt. Nec est aliud ebrietas, quam manifestissimus

VARIANTES LECTIONES.

^a Ven. manifestus.

NOTÆ.

Sanitas est animæ et corporis sobrius potus. Chrysostomus hom. 1, ad pop. Antioch. « Vinum medicina optima est, quando commensurationem habet optimam. » Et infra: « Vinum datum est, ut corporis imbecillitatem corroboret, non ut animi sanitatem exterminet. » Plinius lib. xxiii, cap. 1, aliquas ejus medicas virtutes enumerat dicens: « Vino aluntur vires, sanguis colosque hominum, . . . nervi juvantur, . . . stomachus recreatur, appetentia ciborum invitatur, tristitiæ cura hebetatur, urina et alior expellitur, somnus conciliatur. Præterea vomitionem sistit, collectiones extra lanis humidis impositis mitigat. Asclepiades utilitatem vini æquari vix deorum potentia posse pronuntiavit. »

^a Per vinum homicidia. Eccli. l. c. v. 38 et seq. Vinum multum potatum irrationem, et iram, et ruinas multas facit. . . et faciens vulnera. Scite sanctus Petrus Chrysologus ser. 26 in illud Luc. xii, 45, de malo servo: *Et cæperit percutere servos et ancillas, et edere et bibere et inebriari*, sic ait: « Proprie dixit edere, et bibere, et inebriari, et percutere. Ebrietas cæcis mater, parens litium, furoris genitrix, etc. » Hinc Proverb. xxiii, 29 et seq. *Cui vae? cuius patri vae? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?* Seneca epist. 85 rem exemplis confirmat. « Refer, ait, Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum charissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, etc. » et infra: « Marcum Antonium magnum virum, et ingenii nobilis quæ alia res perdidit, et in externos mores et vitia non Romana trajecit, quam ebrietas? . . . Hæc illum crudelem . . . fecit, cum capita principum civitatis cœnanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas, luxusque regales, ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino gravis sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat. . . Fere violentiam crudelitas sequitur, etc. »

^b Et fornicationes, imo quæque turpia et nefanda. Quare monebat Apostolus Ephesios, dicens: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (Eph. v, 18). Et Chrysostomus hom. de ingluvie et ebrietate. « Illicito concubitus, excogitans, et exleges amores. . . os, oculos, nares, et omnia prorsus membra peccati cloacas efficit. » Et hom. 71, in cap. xxi Math. « Ebrietas multis capitibus, ut Hydra, armatur: hinc enim fornicatio, hinc ira, hinc molities, hinc turpes amores oriuntur. » Eadem sentit Hieronymus, exemplisque confirmat epist. 83 ad Oceanum. « Violentia, ait, scurrarum est et comessorum: venturque mero æstuans cito despumat in libidines. In vino luxuria, in luxuria voluptas, in voluptate impudicitia est. Qui luxuriatur, vivens mortuus est: ergo qui inebriatur et mortuus et sepultus est. Noe ad unius horæ ebrietatem nudat femora sua, quæ per sexcentos annos 43 sobrietate contexerat. Lot per temulentiam, nesciens libidini miscet incestum, et quem Sodoma non vicerat, vina vicerunt. » Similia habet Origenes, hom. 5 in Genes. « Ebrietas decipit, quem Sodoma non decipit. Uritur ille flammis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit. »

^c Nec ipsam mortem recusaverunt, puto pro effugerunt esse positum. Pauci enim admodum sunt, qui sibi mortem consciscant. Non infrequentes vero, quos ex nimia ingurgitatione mors fuerit secuta. Laertius lib. iv de Arcesilio: « Obiit, ut Lernipus ait, cum merum immodice hausisset. » Idem

^d demon. Ebriosus putat se aliquid optimum gerere, cum fuerit ad præcipitia devolutus. Per violentiam armatur e ad maledicta et convicia proximorum, et immutatur f mens ejus, et lingua

lib. eod. de Lacyde Cyrenæo: « Mortuus est ex paralyti, quam ex immōdia potatione contraxerat. » Athenæus lib. x Dipnosoph. cap. 12 non unum hujus rei affert exemplum. Sat sit afferre illud ebriosi cujusdam, qui ex ebrietate in furorem actus sibi manus violentas injeci: « Cleomenes Lacedæmonius is fuit, qui merum bibebat, . . . quod autem seipsum cultro cæcidit ob ebrietatem, scripsit Herodotus. » Unde Siracides Eccli. cap. xxxi, v. 30: *Multos exterminavit vinum.*

^B ^d Ebrietas manifestissimus demon. Sanctus Bernardus, seu quisquis alius est auctor libri De modo bene vivendi ad sororem cap. 23 ex hoc Paulini loco forte hausit quod scripsit: « Multi per vinum a demonibus capti sunt; nec est aliud ebrietas quam manifestissimus demon. » Non infrequens est apud Patres ut ebrietas hæc nota inuratur. Chrysostomus, hom. 49 in Genes.: « Vere enim ebrietas voluntarius est demon; et gravior quam demon mentem obtenebrat. » Petrus Chrysologus ser. 26: « Ebrietas est demon blandus, venenum dulce, rabies voluntaria, invitatus hostis. » Sic hic et alii Patres. Non tamen eo sensu quo Manichæi, qui dicebant vinum opus, imo fel diaboli, etsi uvas concederent. Contra quos arguit Augustinus lib. ii De moribus Manichæorum, n. 44, cap. 16: « Jam vero quæ tanta perversio est vinum putare fel principum tenebrarum, et uvis comedendis non parcere? Magis inierit illud fel cum in cuppa, quam cum in acinis fuerit? »

^C ^e Armatur ad maledicta. Disserte Philo lib. De vita contemplativa: « Vulgus ubi se mero explevit, ac si non vinum bibisset, sed insanie poculum . . . offensat, et canum ferocium more in rabiem vertitur: moxque coorti se invicem morsibus appetunt . . . sic conflictantur tanquam in arena vel pancratio. » Lucetius lib. iii v. 481:

Clamor, singultus, jurgia glesunt.

In Apophtheg. de Pyrrho hæc narrat Plutarchus: « Audierat, adolescentes quosdam multis inter pocula maledictis ipsum proscidisse. Eos postriedie universos ad se adduci jussit, primumque ex eis perunctatus est, an de ipso talia dixissent. Omnino, respondit hic, talia: pluraque dixissemus, si plus vini nobis fuisset. » Adeo verum est, quod ipse Sympos. lib. viii, q. 1, ex mente philosophorum, qui ebrietatem delirationem ex vino abortam appellant, subdit: « cum garrulitas incompressa et nugæ vino accedunt, finis inscitissimus ingratisimusque sequitur, contumelia et bacchatio. » Quam autem delirationem philosophi dicebant, mentis mutationem dixit noster Paulinus, cum sequitur.

^f Inmutatur mens ejus. Plato lib. i de legg. Atheniensem hospitem et Cliniam sic loquentes inducit: « Athen. Utrum sensus, memoriam, opinionem, intelligentiam vehementiora efficiat, vel prorsus extinguat, si quis ebrietate fuerit occupatus? Clin. Omnino certe extinguit. Athen. Ad eum igitur haustum redit, quem puer primis ab annis habebat. Clin. profecto. Athen. Quare minime tunc sui ipsius compos erit. Clin. Minime. Athen. Erit itaque pessimus. Clin. valde. Athen. Non solum igitur senex, ut videtur, his erit puer, sed ipse etiam tenulentes? Clin. optime id, hospes, est dictum. » Sanctus Petrus Chrysologus ser. 26 sup. allat.: « Hanc (ebrietatem) qui habet, se non habet; hanc qui habet, homo non est; hanc qui habet, non peccatum facit, sed est ipse peccatum. »

a balbutit. Huiusmodi enim vir cum se putat bibere vinum, bibitur a viao. Plurimi enim homines per vinum maximam debilitatem contraxerunt, nec poterunt consequi pristinam firmitatem¹, quia non temperaverunt gulæ ardorem. Sicut enim piscis cum avidis faucibus² properat, ut glutiat escam, repente hamum intra fauces reperit: ita ebriosus intra se vinum suscipit³ inimicum, quod⁴ intra eum mox impellit ad omne opus nefandissimum: et sic homo rationalis capitur ut^b irrationale animal.

CAPUT XXXVIII.

Præcepta Dei ad omnes Christianos pertinere.

Tu autem, frater mi, omnibus domesticis tuis et tibi subjectis præcipe, ut se sobrios exhibeant, et iterum propter^c abstinenciam in superbiam se non erigant; sed omnia temperate, juste, pie, et religiose secundum Dei adiutorium faciant: quia non

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. sanitatem. ² Ven. avidas fauces profert. mors pro mox. At Ger. per vinum suscipit inimicum, qui intra eum morans impellit. ³ Ven. qui eum ut introjerit, mox impellit. ⁴ Venet. clericos. ⁵ in Ven. deest, huius sæculi. ⁷ in Ven. deest. aliqua.

NOTÆ.

a Balbutit lingua. Lucretius l. c.: «Tardescit lingua.» Seneca epist. 83 de ebrio disserens: «Adjice, ait, illam ignorantiam sui, dubia et parum explanata verba, incertos oculos, etc.» Quam belle effectus hosce ebrietatis describit beatus Eugenius junior episcop. Toletanus cap. 5 contra ebrietatem:

Inde tremor membris, inde est oblivio mentis,
Et gressus poplite nutans, et visio fallax,
Surdescent aures, balbutit denique lingua,
Perdens eloquium profundit semilatratum.

Quos effectus tanquam necessaria consecraria ebrietatis agnoscit sanctus Ambrosius lib. De Elia et jejuni. cap. 12, n. 43: «Mens, inquit, necesse est, ut tiubet, lingua balbutiat.» Auctor libri de sobrietate et castitate cap. 1, inter Opera Augustini edit. noviss. tom. VI, pag. 227 Appendicis, *tempestatem lingue* hunc ebrietatis fructum appellat: «Ebrietas, ait, turbatio capitis, subversio sensus, tempestas lingue, procella corporis, etc.»

b Ut irrationale animal. Sanctus Basilius hom. 14 in ebrieta. et luxum: «De mentis lumine per ebrietatem privans inter bestias ratione carentes annumerari poterit, similisque illis videri.»

c Propter abstinenciam in superbiam se erigant. Ut ab huiusmodi laudis aucupatione caveamus, non uno loco monet Dominus in Evangelio. Ne honorum operum meritum coram Deo per hoc amittamus. Tale est illud quod habetur Matth. vi, 17 et 18, quo monemur mores hypocritarum, laudem plausumque ex macie captantium, non imitari: Cum jejunitis nolite fieri sicut hypocritæ tristes, exterminant enim (vel ut alii, iudicio Paschasii Rathberti melius legunt, demoluntur) facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Quem in locum sanctus Maximus Taurinensis episcopus hom. in die Cinerum, sic ait: «Non Deo jejunat, sed hominibus, quicumque ostentatione jejuni sui gloriam requirit humanam. Exterminant autem facies suas, qui morere simulato religiosum vultum populorum oculis mentiuntur: non vult enim disciplinæ celestis magister irreligiose agi quod fieri pro religione præcipitur; nec patitur invocantem se laborem quibus æternam parat mercedem, infructuose jactantiæ vitio deperire.»

d Pro omni genere humano, qui prædestinati sunt. Vide hic ne in quem errorem impingas: quasi, videlicet, Christus sanguinem fuderit pro iis tantum qui prædestinati sunt ad vitam æternam. Quod pri-

ma solum pro nobis clericis, sed etiam pro omni genere humano^d, qui prædestinati sunt ad vitam æternam, Christus sanguinem suum fudit: nec solum nobis, sed etiam omnibus laicis, ejus ex toto corde præcepta servantibus, regnum cælorum promissum est. Grandis namque confusio est animabus laicorum, qui dicunt: Quid pertinet ad me libros Scripturarum legendo audire vel discere, vel etiam frequenter a sacerdotibus et ecclesiis sanctorum recurrere? Dum clericus fiam, faciam ea quæ oportet clericis^e facere. Quare non intelligit, quia panem et vinum, et omnia hujus terræ bona, et regni felicitatem æqualiter vult participare, et æquali labore jugum Christi ferre non vult? Quid prodest talibus una parte in hoc sæculo esse sublimes, et alia prostratos: in una parte fulgere auro et pretiosis vestibus, et in alia miseriis hujus^f sæculi, et vitiorum caligine occupari? Non sit tibi aliqua^g sollicitudo^h de

³ Bened. in marg. Sic potiores mss. habent tamen qui intra eum morans impellit. ⁴ Ven. qui eum ut introjerit, mox impellit. ⁵ Venet. clericos. ⁶ in Ven. deest, huius sæculi. ⁷ in Ven. deest. aliqua.

ma fronte videntur præferre verba Paulini, quasi diceret, pro eo genere hominum qui prædestinati sunt. Nam accipienda sunt verba Paulini eo sensu, quo illa Apostoli I Tim. iv, 10: «Qui (Jesus) est salvator omnium hominum maxime fidelium. Se ipsum explicat Paulinus ipse cap. 46: «Christus non pro sanctis tantum passus est; sed pro peccatoribus, et impiis, et passione sua omnes revocavit ad vitam.»

e Qui dicunt: quid pertinet ad me libros, etc. In

C capite 112 lib. v Capitular. publica quidem lectio Scripturarum sanctorum in ecclesia laicis prohibebatur: «Laicus non debet in ecclesia lectionem recitare, nec alleluia dicere, sed psalmum tantum, aut responsoria sine alleluia.» Non autem privata lectio; multoque minus vetitum erat audire, quod hic potius commendatur a Paulino, dum refellit subtrahentes se non modo a lectione, sed etiam ab auditione lectionis sacrarum Scripturarum, dicentesque: Quid pertinet ad me libros Scripturarum audire vel discere, vel etiam frequenter ad sacerdotes et ecclesias recurrere? Habemus hac in re sancti Cæsarii Arelatensis episcopi homiliam 20 in qua inter cætera huiusmodi excusationibus obviam it: «Inanis est, ait, et inutilis excusatio ista, fratres charissimi; primum est quod lectionem divinam, etiam si aliquis nesciens litteras non potest legere, potest tamen legentem libenter audire. Qui vero litteras novit, nunquid potest fieri quod non inveniat libros, quibus possit Scripturam divinam legere? Et in fine docens populum quomodo fructum capiat ex sua prædicatione, retinendo scilicet aliquid in mente eorum, quæ audierit, ita sermonem concludit: «Qui totum non potest retinere, vel partem aliquam recordetur. Dicat unus alteri: Ego audiivi episcopum meum de castitate dicentem ... Alius referat: Ego retineo dixisse episcopum meum, ut qui novit litteras, Scripturam divinam studeat legere: qui vero non novit, querat sibi et roget qui illi debeat Dei præcepta relegere Dicat etiam alius: Ego audiivi episcopum meum dicentem, quod quomodo negotiatores qui non noverunt litteras, conducunt sibi mercenarios litteratos, ut acquirant pecuniam: sic Christiani debent sibi requirere et rogare, et, si necesse est, etiam mercedem dare, ut illis debeat aliquis Scripturam divinam relegere, etc.»

f Sollicitudo de laici habitus persona, id est, non te vexet scrupulus quod non sis clericus vel monachus,

laici habitus ¹ persona, quia non est personarum acceptio apud Deum. Similiter enim mandata Dei servantibus laicis cœleste palatium patet, veluti clericis et sanctimoniali habitu præditis : dum non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber (Gal. iii, 28), sed omnia et in omnibus Christus. Quicumque in corpore illius est, magnus est. Inserere te ipsum suo sancto corpori, ut sis membrum nobilissimi capitis. Ama ^a ex toto corde caput tuum et membra capitis illius. Quomodo potest manus manui inimici esse, vel pes pedem odisse, vel cætera membra ² suæ juncturae non congaudere? Crescere debent in virum perfectum, in ³ augmentum corporis Christi. Omnis enim clericus et laicus, qui pretioso sanguine Christi redemptus est, qui baptismo Christi tinctus est, debet humiliter ambulare et perseverare in Spiritu sancto : quia nihil prodest Christianum ^b se respondere verbis, et factis negare, dum corruptus est mente et spiritu. De talibus in 44 Evangelio ipsa Veritas dicit : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum* (Matth. vii, 21). Et ^c alio loco

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened. in marg. mss. potiores vel laici. Germ. quod habes in habitu laici personam habitus, vel clerici accepisse. ² Bened. in marg. mss. plerique, si cætera non congauderent. Nonnulli si cætera ... congaudent, crescere debent. ³ Ven. in marg. alias in mensuram ætatis plenitudinis Christi. ⁴ Bened., in alio. ⁵ Ven., deest humilitatem. ⁶ Ven. viget.

NOTÆ.

sed laicus et laicis vestibus induaris. Solebat enim circa ea tempora ejusque conditio vestitu ipso distingui. Carolus Calvus in præfat. ad Convent. in Villa Collonia capitul. tom. II, pag. 5 : « Fideles nostri tam in venerabili ordine clericali, quam et illustres viri in nobili laicali habitu constituti. » Quem differre a clericorum habitu patet ex cap. 3 Capitular. Suessionens. an. 744. sub Pipino, quo dicitur : « Et omnes clerici fornicationem non faciunt, nec habitum laicorum portant. » Sicut enim habitus non facit monachum, sed professio religiosa expressa vel tacita, ut habet sanctus Coelestinus papa opusc. viii, cap. 24 : ita habitus vestisque laica, dummodo conversatio sit morigerata et sancta, salutem nullum infert detrimentum.

^a Ama caput tuum et membra capitis. Hic insinuat charitatem Dei et proximi sub allegoria capitis nostri, quod est Deus et Christus Dominus, et membrorum quæ sunt proximi ; figura petita ab Apostolo I Cor. xii, qui late fuisseque eam persequitur ; in quem locum luculentem Chrysostomus orat. 50, 51 et 52, doctrinam Pauli de membris more suo exponit. Hoc idem argumentum, de obsequio scilicet mutuo, quod sibi invicem in commune adiutorium præstant membra nostra persequitur Petrus Blesensis tract. De charitate Dei et proximi cap. 57. Sic autem concludit : « Sit ergo in nobis lex illa communionis, quæ in membris nostris scripta est, ut unus spiritus nos omnes quasi unum corpus vivificet, ut per veram cordium unionem maneamus in Deo, et Deus in nobis quatenus omne corpus per nexus et juncturas membrorum, et compagine crescat in mensuram ætatis plenitudinis Christi. »

^b Christianum se respondere verbis, et factis negare. Cyprianus de sui temporis vere Christianis lib. De bono patientiæ. « Nos qui philosophi non verbis, sed factis sumus qui non loquimur magna, sed vivimus, etc. »

^c Ut peccata peccatis augeamus. Doctrina hujus capitis jam ab Ecclesiastico traditur cap. v, § : De

A propheta increpando dicit : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* (Isa. xxix, 13). Nam civitas si fuerit in una parte munita, et in alia destructa, aditum ad se hostibus præbet. Et navis si fuerit fortiter compaginibus solidata, et unam habuerit tabulam perforatam, aquæ fluctibus mergitur in profundum. Omnibus enim laicis, clericis, monachis æqualiter convenit fidem, spem, charitatem, humilitatem ^d habere, et Deo ex toto corde servire : veram confessionem facere, et dignam pœnitentiam agere : quia elementissimus Dominus confugientibus ad pœnitentiam ignoscit.

CAPUT XXXIX.

Pericula dilatae pœnitentiæ.

B Sed ne de misericordia Domini tantum securi existamus, ^e ut peccatis peccata augeamus ; neque dicamus : Donec vigeat ^f ætas ^d nostræ carnis, concupiscentias nostras exerceamus, et postremo in senectute ^g malorum nostrorum pœnitentiam agamus : pius est enim Dominus ^h et misericors, nec ultra facinorum nostrorum recordabitur. Ne quæso taliter cogitemus, quia summa stultitia ⁱ est hæc cogi-

C propitiatio peccato noli esse sine metu : neque adjicias peccatum super peccatum. Et ne dicas : miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur : misericordia enim et ira ab illo cito proximant, et in peccatores respicit ira illius. Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem. Subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te.

^d Donec vigeat ætas nostræ carnis. Juxta id quod dicebant insipientes impii Sap. ii, 6 : *Utamur creatura tanquam in juventute celeriter*. Sic et insipientes poete gentiles, quos inter Horatius car. lib. i, v. 245, od. 9 :

nec dulces amores
Sperne puer, neque tu choreas,
Donec virenti caules abest morosa.

Sed et Nutrix illa ad Hippolytum Senecæ in ejus Trag. v. 445 :

Ætate fructe : mobili cursu fugit ;
Nunc facile pectus, grata nunc juveni Venus.

D Naso quoque lib. iii Amor. v. 65 :

Utendum est ætate, cito pede labitur ætas.
Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.

^e In senectute malorum pœnitentiam agamus. Sanctus Cæsarius Arelaten. hom. 15 : « Sed dicit aliquis : cum ad senectatem venero, tunc ad pœnitentiæ medicamenta confugiam. Quare hoc de se fragilitas humana præsumit, cum unum diem vitæ suæ in potestate non habeat ? »

^f Pius est Dominus et misericors. Sanctus Chrysostomus hom. 22 in cap. xi epist. II ad Cor. « Non incertis, inquis, nitor eventibus, sed Dei benignitati. Benignus enim ac elemens est Deus. Id quidem ipse quoque compertum habeo. Sed tamen benignus hic illos etiam, quos dixi, de medio sustulit. »

^g Stultitia est hæc cogitare. Salvianus lib. i quem Timotheus inscripsit : « Non bonis spebus innititur, qui ad hoc tantum peccat in vita, ut peccatorum molem redimat in morte. » Et infra : « Spondere ab

tare : cum et impium ^a sit talem licentiam a Deo postulare quempiam velle, cuius initium est ¹, a Deo separare qui hæc cogitat. *Impie enim cogitationes separant nos a Deo* (Sap. 1, 3). Ideo, inquam, ne talia cogitemus, cum nesciamus qua die morituri sumus. Nemo ^b enim hominum novit diem exitus sui. Non ^c omnes in senectute moriuntur, sed in diversis ætatibus de hoc mundo ⁴⁵ migrant : et in quibus actibus unusquisque homo inventus fuerit, in eisdem iudicabitur, quando anima exierit de corpore. Dicit enim Psalmista : *Nemo in inferno confitebitur tibi* (Psal. vi, 6). Ideo festinemus ad pœnitentiam converti. Semper ante oculos nostros versetur ultimus dies : et cum diluculo surrexerimus, ne ad vesperam nos confidamus pervenire ; et cum in lectulo membra deposuerimus, de lucis ^d non confidamus adventu. Sic ^e et facillime poterimus corpus nostrum a vitiis et concupiscentiis malis ^f refrenare.

CAPUT XL.

Gaudia futuræ vitæ.

Semper cor nostrum promissa cœlestia meditetur : omnia terrena quæ possidemus, in futuras cœlestis regni mansiones transferamus, ut cum ibi provecti ^g fuerimus, fruamur bonis cœlestibus. Nam credimus, quia cum a carnis vinculo anima nostra fuerit absoluta, si bene et recte coram Deo vixerimus, mox in occursum nostrum angelorum chorus occurret, omniumque sanctorum agmina in nostros misceantur ^h amplexus, et ad adorandum verum iudicem perducent. Si dum in corpore vivimus, sicut dixi, quæ Deo sunt placita faciamus, tunc erit nobis pax in circuitu et summa securitas : nec timebimus ultra diaboli ignita jacula, nec ullum quemlibet inimicum, qui cupit animas nostras ⁱ jaculare, non ferrum, non

ignem, non faciem truculentam tortoris, non famem, non sitim, non ullam carnis ægritudinem. Non ultra adversabitur caro spiritui, nec ullum timebimus periculum : sed cum carnis abjecerimus sarcinam, tunc Spiritus sanctus tribuet nobis in cœlestibus mansionem, cui nos paulo ante intra corporis nostri hospitium feceramus mansionem : et leti gaudentesque futuri iudicii diem expectabimus, in quo singulorum animæ pro suis actibus recipient merita.

46 CAPUT XLI.

Dammandorum pœnæ.

Et e contra peccatores et impii pœnitebunt ^j, sed frustra. Rapaces et avari, superbi et adulteri, iracundi et cupidi, maledici et perjuri amarissime flebunt, sed malorum suorum veniam non consequentur. In luctu maximo detinebuntur omnes, qui carnis suæ voluptates secuti sunt ; in mœrore et gemitu sempiterno erunt, qui vitiis et passionibus servierunt. Et cum hi omnes pro criminibus suis et sceleribus gehennæ ignibus deputandi erunt, nos, si Deo, dum in hoc corpore sumus, placuerimus, cum sanctis sempiterna præmia accepturi sumus. Ideo contemnamus cuncta quæ vana et caduca sunt, ut tantam gloriam, Christo miserante, adipisci mereamur.

CAPUT XLII

Linguae custodia.

Declinemus semper a vitiis, et ad virtutes tendamus : nec ^k superflui sermones procedant ex ore nostro quia pro otiosis sermonibus reddituri sumus rationem in die iudicii. Nec ad maledicendum quemquam consuescamus linguam nostram, quæ ad benedicendum ^l et laudandum Deum creata est ^m. Nec consuescamus consuetudines pessimas in omni actu

VARIANTES LECTIONES.

¹ Veneta, cuius init. est nos separare a Deo ideo, inquam etc. quæ mediant, desunt. ² in Ven. deest, sic. ³ in Ven. deest, malis. ⁴ Ven., profecti. ⁵ Bened., miscebuntur. ⁶ Bened. in marg. ms. Colbert. a secunda manu, jugulare. Ven. autem ad periculum aculare. ⁷ Ven. sic habet, impii peribunt. Tunc frustra rapaces, etc. flebunt, quia malorum, etc. ⁸ Bened. tendamus. Ne superflui. ⁹ in Ven. sic : creata est : quia consuetudo. Quæ mediant, desunt.

NOTÆ.

quid in tam sera curatione, temerarium. » Quam stultitiam cognovit et Seneca lib. De brevitate vite cap. 4 : « Non te pudet, ait, ad reliquias vite tibi reservare, et id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit ? Quam serum est tunc vivere incipere, cum desinendum est ? Quæ tam stulta mortalitatis oblivio in quinquagesimum, et sexagesimum annum differre sana consilia, et inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt ? »

^a *Impium sit talem licentiam postulare.* Chrysostomus hom. 22 in II ad Cor. supra cit. « Cave ne dixeris, erit tempus, cum ad meliorem frugem revertendum erit. Hæc enim verba Deum majorem in modum ad iracundiam concitant. . . Deo gratias age, quod te inter media peccata haudquaquam abripuit : ne alterum quoque tibi tempus ad flagitiose vivendum præfiniri postules. »

^b *Nemo hominum novit diem exitus sui.* Quem hoc latet ? Eccles. ix, 12 : *Nescit homo finem suum.* Et Dominus in Evang. Matth. xxiv, 42 : *Nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Et Luc. xii, 40 : *Qua hora non putatis Filius hominis venire.* Quæ verba exponeas de morte Guarrius abbas ser. 5 de adven. sic ait : « Dies quoque noster ultimus, certissimus nobis quod veniat, incertissimus est quando,

vel ubi, vel unde nobis adveniat, nisi quod (ut ante nos dictum est) senibus est in januis, qui juvenibus est in insidiis. » Sic et philosophi poetæque. Juncus apud Stobæum ser. 116, de laud. senect. : « Communis exitus mortis, et nulla lex de ipsa, neque certum tempus a Diis præscriptum. » Statius, lib. II Sylvar. v. 224 :

Nos miseri, quibus unde dies suprema, quis ævi
Exitus incertum.

^c *Non omnes in senectute moriuntur, sed in diversis ætatibus de hoc mundo migrant.* Sanctus Basilus hom. in sanctam Juliam m. : « Deus uni cuilibet anime suum hic vivendi statum rationemque præstituit : et alios quidem aliis hinc emigrandi præscripsit terminos. Hunc enim constituit diutius in carne permanere : illum contra corporeis vinculis decrevit citius exsolvi. »

^d *De lucis non confidamus adventu.* Horatius Car. lib. IV, v. 200, od. 7 :

Quis scit an adjeant hodiernæ crastina summe
Tempora Diis superi ?

Et Seneca in Thyeste, v. 617 :

Nemo tam divos habuit faventes,
Crastinum ut possit sibi polliceri.

^e *Ad benedicendum Deum creata est.* Sic docet

nostro, sive etiam cogitatione, quia consuetudo ^a, a quoque longius fuerit retracta et confirmata, non cum parvo labore vitatur vel expellitur.

CAPUT XLIII.

Perfectio non annis, sed compunctione demonstratur.

Simus in malitia parvuli ^b, et viri perfecti in sensu (I Cor. xiv, 20). In quibusdam vero nos exhibeamus senes, in quibusdam juvenes: quia parvuli ^c est ludere, perfecti autem lugere: nam praesens luctus ^d laetitiam generat sempiternam. Omne autem quidquid immoderatum est, dissolutionem efficit animae, et negligentem erga Dei praecepta: nec delicta sua facile potest ad memoriam revocare, et obliviscens ea, non se instigat ad poenitentiam, et ita paulatim ab omnibus bonis cadit. Nullum habebit accessum cordis compunctio, ubi fuerint immoderata vitia et concupiscentiae male. Ubi autem fuerint lacrymae ^e, ibi spiritualis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat. Nullus nos saeculi amor ab amore Christi segreget, et tote nostrae cogitationes ad praemia futurae vite tendant, et de caelestibus meditentur.

Haec est gloria tua, haec est perfectio cursus certaminis tui. Perfectus enim dicitur non qui in aetate, sed qui in sensu perfectus est: nec ² ulli cuilibet obest puerilis aetas, si fuerit mente perfectus; nec senilis proderit aetas, si fuerit parvulus ³ sensu. Nam et David cum puer esset et perfectus, cor ⁴ et mentem habebat in Domino defixam, et ob hoc in regem electus ⁵ est, et Saul cum senili esset aetate, quia in se malignam nequitiam habuit, de culmine regali expulsus est. Dominus vero et Salvator noster a senioribus crucifigitur, et ingressus Hierosolimam a parvulis colaudatur. Nam et arbor si multorum annorum fuerit infructuosa, exciditur; si autem fuerit novella et fertilis, colitur, ut magis ampliorem proferat fructum. Ideo has similitudines pono, ut nec juvenis nec senex in domo tua de salute sua, vel etiam de operibus suis confidat, sed qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. i, 31).

CAPUT XLIV.

Consortium bonorum amare, malorum fugere.

Perfectorum ^f autem virorum consortio frui, et

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. parvulis... perfectis a viris. ² Ven. nulli nocet pu. ³ Ven., mente vel sensu. ⁴ Ven., cor suum. ⁵ Ven., elevatus.

NOTE.

Chrysostomus quoque ser. de fide et lege naturae et sancto Spiritu tom. III, dum ait: «Dedit ei linguam quae loqueretur, Deum laudaret, divina caneret, pulchritudinem naturae interpretaretur.» Idem (Orat. 17 in cap. v, ad Ephes.: «Habes linguam, non ut comicis dictis inessas; sed ut Deo gratias agas.»)

^a Consuetudo non parvo labore expellitur. Sanctus Basilius hom. in psal. i: «Amabimus, inquit, prava consuetudo solet habitum ingignere vix unquam destitutum, et aegermine mobilem, additque rationem quod in his, ut in plerisque aliis consuetudo mutetur, et abeat in naturam,» quod repetit in responsione ad interrogationem ⁷ in regulis fusiis disputatis. «Consuetudo, ait, vetustate firmata, naturae vim solet nancisci.» Hinc Gregorius lib. xi Moral., cap. 5, carcerem vocat pravam consuetudinem quo qui incensus tenetur, non valet exire: «Saepe, ait, nonnulli a pravis actibus exire cupiunt, sed quia eorumdem actuum pondere premuntur, in male consuetudinis carcere inclusi a semetipsis exire non possunt.» Augustinus vero experientia edoctus catenae eam comparat, quae se constrictum sentiebat, nec tamen ab ea se poterat expedire, quantumvis vellet; quod ita explicat lib. viii Confess., cap. 5. «Velle meum tenebat inimicus, et in te mihi catenam fecerat, et constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa facta est illi ⁸o: et dum servituri libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis sibi innoxis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. Voluntas autem nova, quae mihi esse coeperat, ut te gratis colerem, ... nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam.»

⁷ ^b Simus in malitia parvuli. Juxta illud Pauli I Cor. xiv, 20: Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote: sensibus autem perfecti estote. Quem in locum Chrysostomus: «Quid est esse parvulos seu infantes malitia seu vitio? Ne nosse quidem quid sit vitium ... Volebat enim ipsos esse et viros et pueros. Sed hoc quidem in vitio, illud vero in prudentia. Sic enim et vir fuerit, si fuerit parvus puer. Quamdiu autem non fuerit parvus vitio, nec vir

quidem erit.» Et hoc est quod sequitur in quibusdam esse pueros, in quibusdam esse senes. Senes prudentia, malitia pueros.

^c Parvuli est ludere, perfecti autem lugere. In f agmentis, quae Cornelii Galli nomine circumferuntur v. 115:

Exsultat levitate puer, gravitate senectus, Lætitia juvenem, fons decet tristis senem.

^d Luctus laetitiam generat sempiternam. Secundum illud Matth. v, 5: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. «Consolabuntur, ait Augustinus lib. i de ser. Domini in monte cap. 1, Spiritu sancto ... ut temporalia amittentes, aeterna laetitia perfruantur.» Et Chromatius noster: «Sancte lugentibus non immerito a Domino consolatio exultationis aeternae promittitur.» Et infra: «Hujusmodi luctum Dominus perpetui gaudii consolatione compensat.» Sic ille concione in cap. v Matth.

^e Ubi lacrymae, ibi spiritualis ignis accenditur. Hinc sanctus Macarius Senior hom. 25 de lacrymarum et ignis divini efficaciac Mariam flemem proponit, additque: «Ob id ignis ille divinus illuminat animas.»

^f Perfectorum consortio frui, etc. Hoc idem monerat Isaac presbyter Syrus lib. De contemptu mundi cap. 15: «Appropinqua justis, et Deo per ipsos appropinquaberis. Conversare cum habentibus humilitatem, et addices mores eorum: si enim aspectus eorum est utilis, quanto magis doctrina oris eorum?» Hoc ipsum est, quod filio Leoni tradidit Basilius imperator epist. ad filium: cap. 7: «Versare assidue cum melicis animorum, ut ipse animo valcas: ab eis enim discere poteris quas res expetere, et a quibus abstinere debeas: quibus hominibus consuescere, et a quorum consuetudine abhorre, et quo modo vitam totam dispensari oporteat, ut ne in frequentes morbos incidas.» Hinc Seneca epist. 11 ad Lucillum: «Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, et tanquam illo vidente faciamus.» Adeo bonorum consuetudo juvare potest.

a verbis eorum ne avertas aurem tuam, et in eorum consilio delectetur anima tua : verba enim vitæ sunt verba hominum Deum timentium, et incolumitas animæ iis qui ea libenter audiunt, et attendunt. Sicut enim ¹ sol oriens effugat caliginem, ita sanctorum doctrina a sensibus nostris expellit ² tenebras. Evita, quæso, viros ^a superbos, invidos, detractores, mendaces, perjuros, seipsos ³ et salutem suam negligentes, qui mortui sunt virtutibus, et lætantur in propriis voluptatibus, ut gaudiis careant divinis. Non dico ut vel unum talem in domo tua habeas, sed etiam ubicunque tales esse audieris, hos devita. Cum hujusmodi ⁴ hominibus nulla sit tibi connexio vel familiaritas, nec velis cum eis sermocinari, si non valeas, Domino miserante, eos ab errore suo revocare. Nam sæpe per unam ovem ^b morbidam polluitur totus grex : et modica ^c pars fellis magnum dulcorem vertit in amaritudinem. Nam talis si in habitu videatur tibi ⁵ clarus ac nobilis, et dulcia tibi ^d verba proferat, operibus tamen si agat tecum contrariis, magis nocet illius talis factura, quam placeat ex verbis figura : non enim ex verbis, sed ex virtutibus homo probatur.

CAPUT XLV.

Patientia, pœnitentia, intentio recta præcipue in oratione commendatur.

Sic et tu sis apud Deum probatus, et omnia pro Christi amore libenter sufferas, et pro tribulationibus ⁶

VARIANTES LECTIONES.

¹ Apud Bened. deest, enim. ² Ven. pellit ten. de vita. ³ Bened. non habent, seipsos. ⁴ Bened., ejusmodi ho. n. t. commixtio vel fam. sit. ⁵ in Ven. deest utrobique, tibi. ⁶ Bened. in marg. in mss. deest vox, tribulationibus. ⁷ Ven. sic hab. nec vigor p. tuæ. Res hujus sæc. cad. te non mol. ⁸ Bened. pœnitebit hic. ⁹ Bened. primum. ¹⁰ Ven. addit : et Domini. ¹¹ Bened. eleemosynas.

NOTÆ.

^a Evita viros superbos, etc. Quare? Quia, ait Sapiens Eccli. xiii, 1 : Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea : et qui communicaverit superbo induet superbiam ; et invidiam, et detractionem cæteraque vitia, si invidis, detractoribus, aut aliis quocunque vicio contaminatis communicaverit. Quod vel ab uno timebat Paulinus. Hoc Seneca quoque notavit epist. 7 : « Unum exemplum luxurie aut avaritiæ multum mali fecit. Convictor delicatus paulatim enervat et emollit ; vicinus dives cupiditatem irritat ; malignus comes, quamvis candido et simplici, rubiginem suam affricuit. »

^b Per unam ovem morbidam polluitur grex. Juvenalis lib. i, v. 219, Sat. 2 :

Dedit hanc contagio labem,
Et dabit in plures : sicut grex totus in agris
Unius scabie cadit, et porrigine porci.

^c Modica pars fellis magnum dulcorem vertit in amaritudinem. Non assimili exemplo utitur sanctus Gregorius Nazianzenus Orat. 21 : « Citius, inquit, exiguum vitium uberrime largissimeque cuipiam impertiri quis potest, quam vel copiosissimas virtutes parce communicare. Nam et exiguum absinthium amarorem suum melli celerrime impertierit : mel contra ne duplo quidem majus dulcedinem suam absinthio infuderit. »

^d Si nobilis et dulcia verba proferat... magis nocet. Hujusmodi sunt ii, de quibus aiebat sanctus Cyprianus lib. De spectac. non longe a princ. : « Non desunt vitiorum assertores blandi, et indulgentes patroni, qui præstant vitiis auctoritatem. » Quod suis civibus exprobrabat Seneca, qui humana vitia diis suis allungebant, ut peccandi licentiam

carnalibus, quando tibi eveniunt, non frangatur animus tuus, ne vigorem patientiæ tuæ ⁷ res hujus sæculi caducæ molliant : sed time potius Deum si a proposito tuo retardaveris ; et quando te peccatis obnoxium senseris, ad pœnitentiam converti non confundaris, quia qui hic pœnitet ⁸, in novissimo non pœnitebit. In omnibus actibus et cogitationibus tuis placeas Deo, nec studeas placere ⁴⁸ alteri, nisi ad ædificationem animæ. Et in omni opere quod cogitas facere, primo ⁹ cogita Deum ; et si secundum Deum est quod cogitas, diligenter examina ; et si est rectum coram Deo, perfice illud : si vero adversum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua. Et omnia per consilium sapientum facito, ut opera tua et gressus tui secundum Domini voluntatem dirigantur. In omni oratione et obsecratione ¹⁰ Domini voluntatem in te, non tuam deprecare fieri ; et secundum Apostoli præceptum, orare sine intermissione oportet (I Thes. v, 17), et sanctas manus sine ira et disceptatione ad Deum levare (I Tim. ii, 8).

CAPUT XLVI.

Beneficentia in omnes exemplo Dei et Christi Jesu proponitur.

Misericors est Dominus, et misericordiam in se sperantibus præstat. Non illi misericordia opus erat, qui nullum habuit peccatum, qui angelos fecit, et archangelos præposuit : sed ut nos ab illo misericordiam consequamur, eleemosynam ¹¹ dedit ^e. Non illi

^e inde sumerent. Ita enim De brev. vitæ cap. 16 : « Quid est aliud vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, et dare morbo, exemplo dignitatis, excusatam licentiam. » Talis est apud Paulinum nobilis dulcia verba proferens, operibus tamen agens contrariis.

^e Eleemosynam dedit. Sensus ambiguus. Explicatur tamen ex consequentibus, videlicet, ut nos ab illo misericordiam consequamur, dedit eleemosynam, id est jussit eleemosynam, ut nos eleemosynis nostris participes regni cælorum efficeret. Perinde ac si diceret : ut nos promereremur actibus misericordiæ ejus misericordiam, dedit præceptum faciendi eleemosynam, non sibi, qui non indigebat, sed nobis sua indigentibus misericordia consulens ; si autem attendis ad antecedentia, nempe, misericors est Dominus, et misericordiam præstat, idem videtur esse eleemosynam dedit ac misericordiam præstitit, sumpto vocabulo Græco, quo nos stipem pauperi dandam vel datam appellamus, pro suo æquivalente Latino misericordia. Quo sensu et ipsi Græci quandoque verbum hoc, eleemosyna, ad misericordiam innuendam usurpant, quæ ceteroquin vulgo ελεος, non ελεημοσύνη communiter apud ipsos dicitur. Sic Callimachus in hym. in Delum, v. 151.

... μὴ σὺν ἑμῷ πάθῃ κακὸν ἕνεκα, τῆς δὲ
Ἀντ' ελεημοσύνης.

... Nec patiaris adversi quid mei causa, isthac pro misericordia. Vel tandem τὸ eleemosynam dedit hunc sensum habere potest, nempe dedit id, quo eleemosyna posset fieri, scilicet pecuniam, panem, vestes, et rectius tunc legendum esset eleemosynas, ut faciunt Bened. Omnia enim quæ damus pauperi, Dei

eleemosyna necessaria fuit, *cujus sunt omnia regna cœlorum, qui constituit dominationes, principatus, virtutes, potestates; sed ut nos eleemosynis nostris participes regni cœlorum efficeret. Patiens et pacificus est Dominus, ut patientia et pace sua mundum totum, qui in maligno positus erat, reconciliaret Deo (I Joan. v, 19). Et nos patientes et pacifici sine ira et disceptatione sinus, si ad Deum volumus pervenire. Et ad omnes homines faciamus ^a bonum: ad omnes dico, non per partes, non ad unum, vel ad duos, aut ad tres, sed ad omnes homines. Christus enim non pro sanctis tantum passus est, sed pro peccatoribus et impiis et sceleratis ascendit crucem, et passione sua nos omnes revocavit ad vitam. Non sanctis tantum dedit Deus solem et lunam et pluviam, et omnia nascentia terræ, et omnes fructus qui oriuntur in terris, sed in commune ^b omnibus hominibus dedit illa, qui *solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (Matth. v, 96)*. Ideo omnibus hominibus dedit illa ^c in commune, ut bonum nostrum, et eleemosynæ nostræ, et charitas nostra, et patientia nostra, et humilitas nostra in com-*

mune omnibus hominibus distribuatur. Quando fuerimus in hoc mundo, faciamus bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei (Gal. vi, 10), et oremus pro inimicis nostris, et bonum pro malo restituamus.

49 CAPUT XLVII.

Justorum præmia et labores.

Pauperes honoremus, et suscipiamus Christum in ipsis qui dixit: *Quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40)*: et filii Dei erimus, et *hæredes Dei, cohæredes autem Christi (Rom. viii, 17)*, et participes regni ejus erimus, ubi ^a nunquam senescemus, nunquam moriemur; ubi non est ^c humanæ naturæ, nec dolor ullus, nec tristitia post gaudium, nec lux solis, nec lunæ, nec ^b stellarum splendor: sed Dominus noster Jesus Christus lux erit, et sanitas, et vita, et charitas, et pax, et gaudium, et omne bonum omnibus credentibus in se. Ibi est ^d terra viventium, quam Propheta decantaverat dicens: *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. xxvi, 13)*. Id est, præmium cœleste vi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. illud. ² Ita Ven.; at Bened., ubi n. mor., et non senescemus: ubi non est humana natura add. in marg. i. e. fragilis et misera. ³ Bened., et. ⁴ Apud Bened. deest, est.

NOTÆ.

sunt et ab eo nobis donata. Audi Augustinum in Psal. xcv circa finem: « Et de cujus das, nisi de illius? Si de tuo dares, largitio esset: cum de illius das, redditio est. Quid enim habes quod non accepisti? » Et alibi nempe in psal. cxlvii, n. 13: « Erogari sibi vult Deus ex illo quod dedit. Quid enim das, quod ille non dedit?... Aut vero non dico Deo, sed cuilibet de tuo das aliquid? De illius das, qui jubet ut des. » Ex his interpretationibus delige, lector, quæ tibi commodior videtur, quæcunque ea sit, quæ tibi magis ardeat. Quam enim amplexatus fueris, non nimium, puto, a mente Paulini aberrabis.

^a *Faciamus bonum ad omnes.... non ad unum vel duo.* Eo enim ipso quod homines sunt, proximi sunt. Proximi autem diligendi sunt. Augustinus epist. 155, edit. novis., n. 14, postquam amandis proximis dixerat: « proximis autem ^a non sanguinis propinquitate, sed rationis societate pensandos, qua societate omnes homines comprehenduntur, » addit profanum quidem, sed apprime ad rem faciens exemplum. Sic enim pergit: « Hinc et ille Comicus (Terent. in Heaut. a. i, sc. 4) cum ab uno sene alteri dictum componeret: *Tantumne ab re tua est otii tibi, aliena ut cures ea quæ nihil ad te attinent?* Responsum ab altero reddidit: *Homo sum: humani nihil a me alienum puto.* Cui sententiæ ferunt etiam theatra tota plena stultis indoctisque applausisse. Ita quippe omnium affectum naturaliter attingit societas humanorum amicorum, ut nullus ibi hominum, nisi cujuslibet hominis proximum se esse sentiret. » Non ab simile illud est Aristotelis teste Stobæo sermon. 37 qui quod « pecuniam poscenti homini nequam dedisset reprehensus a quodam: non homini dixit, sed humanitati se dedisse. » Et apud A. Gellium Noct. Artic. lib. ix, cap. 2. Herodes Atticus de quodam improbo petente: « Demus, inquit, huic aliquid æris, cujusmodi est, tanquam homines, non tanquam homini. » Noverunt hujusmodi philosophi etsi qui peterent per vitia minus essent quam homines, se tamen debere dare quia ejusdem essent naturæ: quia homines.

^b *In commune omnibus dedit illa.* Arnobius adver-

sus gentes lib. iii: « Non fervorem genitalem solis Deus, noctis et tempora, ventos, pluvias, fruges, cunctis subministrat æqualiter, bonis, malis, justis, injustis (ita ex lectione Fulvii Ursini) ingenuis, servis, pauperibus, divitibus? » Sanctus Eucherius in Paræn. ad Valerianum paulo ante finem: « Ecce divina, ut cernimus, munificentia cunctis promiscuum usum charissimæ lucis indulsit. Datur pio et impio communem spectare solem: omnibus creaturæ famulatum suum benignis servat officiis: honorum malorumque hujus mundi indiscreta possessio est. » Sanctus Ambrosius lib. v in c. vi Lucæ de væ improborum, etc., circa finem: « Late patet benignitas Dei: super ingratos pluit, malis fecunda non negat terra proventus. Idem mundi sol sacrilegos religiososque pariter illuminat. » Fuscæ prosequitur hoc argumentum Prudentius lib. ii contra Symmachum, quem videris. Notavit et Seneca lib. iv, de Benef. c. 26: « Si Deos imitaris, da et ingratum beneficia. Nam et sceleratis sol oritur, et piratis patient maria. »

^c *Ubi non est humanæ naturæ.* Prætulimus hanc lectionem Venetæ editionis et Frobenianæ Basileensis, utpote planiorem. Ea enim quam proferunt PP. Benedictini, vel ipsis obscura visa est, quam explicare conantur apponentes in margine *id est fragilis et misera.* Et quidem ibi *non esse humanam naturam* falsum est: *non esse humanæ naturæ* commodius intelligitur, videlicet non esse aliquid quod proprium est humanæ naturæ, puta pati, mori, quod videtur explicatum per verba sequentia, *nec dolor ullus, nec tristitia.* Quod adeo verum est, ut *pati aliquid* nihil sibi velit aliud, quam obire. Ita apud Paulum ff. Depositi l. Publica Mævra: *Si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo restitues, idem est ac si obiero.* Cicero ipse in I Philippica: « Si quid mihi humanitus accidisset (multa autem impendere videbantur præter naturam etiam præterque fatum) hujus diei vocem testem Reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis. » Quæ verba nihil aliud sonant quam hæc: *si contigisset ut morerer.*

surum ¹ se significabat, et cum Christo in perpetuum A vivere et regnare, ubi nec nox ulla inspirat, nec dies terminabitur, nec inopia videbitur, neque cupiditas apparebit, sed perenne gaudium et sempiterna lætitia. Hæc sunt promissa iustorum, et hæc sunt promissiones eorum, propter quæ laboraverunt, et festinauerunt, et non cessaverunt currere in bonis operibus quandiu fuerunt in hoc mundo, in jejuniis et eleemosynis, in castitate, in continentia, in longanimitate, in patientia, in suavitate, in benevolentia, in labore multo, in orationibus, in persecutionibus, in fame et ² siti, in frigore et nuditate, in vigiliis multis pro Christi amore, et per omnia inutiles vigilias devitaverunt. Vigiliæ autem inutiles sunt, cum quis vigilaverit circa cogitationes multas et turpes, vel ad gerendum contrarium aliquid, vel facinus perpetrandum. Tales vigilias iusti ³ devitaverunt, et sanctas ⁴ vigilias arripuerunt. Hi tales calcaverunt præsentem mundum, ut futurum regnum lucrarentur. Non acceperunt hic promissiones vel divitias hujus mundi miserabiles, quæ homines male eis ⁵ utentes ad inferna perducunt : et hanc præsentem patriam relinquentes, ad civitatem cœlestem, cujus artifex et conditor est Deus, intuitum animi sui præmiserunt. Vitaverunt peccatum in verbo, in facto, in cogitatione, in visu, in risu, in motu, in annuendo oculis, in manibus, in pedibus, in ira, in rixa, in furore, in dissensione, in vana gloria, in superbia, in elatione, in cupiditate, custodientes corpus suum et animas suas.

¹ Ita Ven.; at Bened. ex mss. visurum se significat videre. Notant tamen in marg., forte an vivorum.
² Ven. in fame, in siti. ³ Sic Ven.: apud Bened. deest iusti. ⁴ Bened. in marg. mss. eas. ⁵ Bened., et gravant. ⁶ Ven. permanet. ⁷ Bened. in marg. Hic addunt editi, et maxima semper mala de inimico, cuius alioquin si ad nos dura sunt verba; tamen forsitan Christianum se recordatur; et se reum coram Deo plorat. Sussurri autem verba semper mala de inimico; sed si tu bona loqueris, continuo illum confundis:

VARIANTES LECTIONES.

^a Sanctas vigilias arripuerunt. Fuisse in Ecclesia usum vigiliarum, quibus nocte congregabantur fideles ad divinas laudes concinnandas, nemo est qui ignoret. Ritus antiquæ sane originis videtur indicatus ex verbis eorum Christianorum, qui de religione a Plinio postulabantur, de quibus lib. x, epist. 400, Trajano scribit: « Affirmabant hanc fuisse summam vel culpe suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem. » Hic ritus in Ecclesiis invecutus fortasse est ad correctionem vigiliarum gentiliū, ut sit potius mos in melius conversus, quam noviter inventus. Patet enim ex Plauti Aulul. v. 60, in prolog. Cereris vigilias celebratas. Hæc vigilie nocte præcedente festum aliquod solemne agebantur, quæ processu temporis in jejunia præcedentis diei transierunt. Causam affert Jo. Baptista Mantuanus Past. lib. II, de mutatione vigiliar. in jejunia.

Id quoque, nam scitu locus est dignissimus, addam Quod nostri in templis atavi vigilare solebant, Excubiasque pati, solennia mane sequenti Festa recepturi, morem nova sustulit ætas. Nam quia nox scelerei solet esse occasio, et illud Observant qui facta volunt committere tempus. Jejunare diem visum est sapientius illam Quæ prærit, et clauso noctem dormire cubili.

Attamen probabile fit, Paulinum non ad has præcise vigilias respexisse hoc in loco, sed potius ad eas quas

50 CAPUT XLVIII.

Duplex, animæ scilicet et corporis, jejunium et cibus.

Pariter enim duo jejunia jejunaverunt, id est jejunium corporis et animæ, hoc est ab ira, et furore, et detractione, et blasphemia, et rixa abstinentes se: quia sicut superius intimavimus, isti sunt mortiferi cibi animæ, qui pascunt eam in malum, et occidunt eam morte sempiterna. Iterum cibi corporis simul et animæ, isti sunt voracitas, somnolentia, fornicatio, vinolentia, securitas, suavitas, homicidium. Isti sunt cibi corporis simul et animæ, qui pascunt corpus, et occidunt et ⁸ aggravant animam. Cibaria ista devitemus: escas autem cœlestes appetamus, quæ ad cœlum nos trahant et deducant, sapientiam scilicet divinam, fidem robustam in Christo, benignitatem, benevolentiam, patientiam, humilitatem, virtutem, divinam lætitiā.

CAPUT XLIX.

Proposito benefacientibus præmio, terret iniquorum expositis suppliciis.

Sermones boni ^b et optimi procedant ex ore nostro, sale divino conditi ad ædificationem audientium. Dilectionem Dei et proximi, in quo tota lex pendet et prophetæ (Math. xxii, 40), semper mente meditemur, et opere perficiamus. Hæc sunt mandata Christi, quæ nos jubet facere. Si fecerimus ea, erimus participes regni ejus, et regnabimus cum eo: si autem non fecerimus, et ipse non dabit nobis regnum suum. Si denegamus, et ipse denegabit nos. Si non credimus, ipse fidelis permanebit ^c: quia omnis incredulus infideliter agit: dum et vitium hominis est omnia credere, et vitium est nihil credere ^d. Summo

NOTÆ.

quilibet seclusus a cæteris, cubilique proprio clausus orationi lectionique vacando instituisset. Hujusmodi vigiles erant, de quibus Joannes Climacus in Scala Paradisi grad. 20 sic ait: « Sunt qui in vespertinis et nocturnis excubiis ab omnibus rerum aspectabiliū curis nudi et expediti puras ad Deum in precibus manus extendunt. Alii per psalmorum cantum in iisdem excubiis se Deo repræsentant. Alii in rerum sacrarum lectione pervigilant. Alii mente debiliores, opere tamen faciendo, generose cum somno colluctantur. Alii assidua mortis consideratione sibi compunctionem conciliare student. » Ne tamen de monachis tantummodo hæc dicta credas a Climaco, addit enim: solum « secundi monasticam precandi rationem sequuntur. » Ex quo vides etiam non monachis vigilias convenisse, quas commendans sanctus Petrus Chrysologus eam rationem adducit ser. 24 « quia revera plus vigilare plus vivere est. » Verum ait Scholiastes Climaci l. c. schol. 4: « Cave ne vigilias vanis fabulis aut improbis cogitationibus impendas. Præstat enim dormire quam vanis sermonibus et cogitationibus invigilare. » Hujusmodi autem vigilias iusti devitaverunt, ut ait Paulinus.

^b Sermones boni et optimi. Sic et Tobia vii, 7, dicitur Boni et optimi viri filius est. Sic Lucæ viii, 15: Qui in corde bono et optimo.

^c Et vitium est. Seneca epist. 5: « Utrumque vitium est et omnibus credere, et nulli. »

studio summaque vigilantia nobis est curandum, ut non ¹ audiamus a Christo iudice omnium in die iudicii quod audient peccatores : *Ite in ignem aeternum, qui praepratus est diabolo et angelis ejus* (Matth. xxv, 41). Vere enim diabolo est praeprata gehenna, et non ² omnibus hominibus, si non fecimus opera diaboli. Vae his quibus praepratus est dolor vernium, ardor flammæ, sitis sine ³ extinctu, fletus et stridor dentium, oculorum lacrymæ, tenebræ exteriores sine luce, pœna inextinguibilis ; ubi non est ullus honor, sive agnitio proximi, sed continuus dolor et gemitus ; ubi mors optatur et non dabitur ; ubi non est honor senioris et regis, nec dominus est super servum, nec mater diligit filium aut filiam, nec filius honorat patrem ; ubi omne malum, et omnis indignatio et fetor et amaritudo abundat. Hæc timuerunt **B** justī, et hæc fugerunt. Rogo, supplico, iterum ⁴ atque iterum deprecor, frater charissime, ut et nos Deum amemus, et timeamus, et hæc fugiamus, quia mors perpetua est animæ nostræ, si in his perseveraverimus.

CAPUT L

Tria hic pessima : totidem optima.

Tria enim sunt in hoc mundo deteriora omni malo : anima peccatoris cum peccato perseverans, quæ nigrior ⁵ corvo est ; et mali angeli, qui eam rapiunt ; et infernus, in quem ⁶ ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri iudicii expavescens, et putredinem suam inspiciens dicit : *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a*

A facie insipientiæ meæ (Psal. xxxvii, 6). Iterum ⁷ tria sunt quibus in hoc mundo non sunt meliora : anima sancti in bonis operibus perseverans, quæ speciosior ⁸ est sole ; et sancti angeli qui eam suscipiunt ; et paradisi, in quem ⁹ ducitur, expectatioque regni cœlestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animam spiritali cantico, sicut Psalmista ait : *Beatus quem elegisti et assumpsisti, Domine ; habitabit in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ : sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate* (Psal. lxxiv, 5 et 6). Hæc, frater charissime, meditemur.

CAPUT LI.

Cavere ab omni peccato, finem redemptionis Christi, et tempestive laborandum docet.

Hæc in animo firmiter teneamus, et caveamus nos ab omni peccato et iniquitate, in verbo, in facto, in cogitatione, in manibus, in pedibus, in visu, in auditu, custodiamusque corpus nostrum et animam. Christus enim Dominus noster, qui est Deus et Dei Filius, descendit de cœlo in terram, ut nos de terra ad cœlum secum portaret : pro nobis peccatoribus crucem ascendit, ut nos a ¹⁰ cruciati diaboli liberaret : ab inimicis pœnam ¹¹ suscepit, ut nos de pœna sempiterna liberaret ; mortem suscepit, ut nos de morte eriperet ; a morte resurrexit, ut nos resurgamus anima et corpore in die magno iudicii. Ideo dum tempus habemus, laboremur, et bona opera Deoque placita una cum Dei adiutorio semper facere studeamus, ne **C** subito ¹² praeoccupati die mortis queramus spatium

VARIANTES LECTIONES.

numquam enim concordiam faciunt, sed discordiam : ligna in ignem mittunt. *Hæc Ven. habet inter ansulas.* ¹ *Sicut et hæc* (linguam detrahentem audiamus). ² *Ven., et omnibus ho. facientib. opera diab.* ³ *Bened., supplico iterumque depre.* ⁴ *Bened., in quo.* ⁵ *Bened. in marg. mss. tres in hoc mundo non sunt meliores quam anima, etc. et mox his tribus non sunt meliores.* ⁶ *Bened., in quo.* ⁷ *Ven. in marg. notat mortem et in textu statim habet, ut nos de morte eriperet, ommissis quæ mediant.*

NOTÆ.

¹ *Sine extinctu*, pro extinctione. Plinius lib. vii, c. 7 : *Odor a lucernarum extinctu.*

² *Nigrior corvo est.* Ambrosius lib. De Noe et arca cap. 17 : « Culpa tenebrosa est, et mortuis pascitur sicut corvus. » Augustinus lib. Annotat. in Job. cap. xxxviii, v. 41 : « Significantur ergo nigri (corvi) hoc est peccatores nondum dealbati remissione peccatorum. » Bruno Astensis super Pentateuc. in Gen. cap. viii : « Quid enim corvus nisi peccatores designat? » Aliqui tamen ex Grecis Patribus ipsum diabolum per nigredinem corvi designari asserunt. Sic Chrysostomus ser. in Pentec. de Spiritu sancto : « Ex arca Ecclesiæ eliminatus est diabolus, qui vere niger et **51** tenebrosus corvus est, suffocatus in aquis baptismatis. » Et Anastasius Sinaita lib. i. Contempl. analog. in Hexamer. : « Cum suffocatus esset (intellige in aquis baptismatis de quibus loquitur) et periisset tenebrosus corvus Satan, etc. » Diabolus autem caput est peccatorum.

³ *Quæ speciosior est sole.* Non infrequens in Scripturis comparatio. Jud. v, 31 : *Qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent.* Eccli. xxvii, 42. *Homo sapiens in sapientia manet sicut sol.* Vide apud P. Cornelium a Lapide octo solis et ius analogias in hunc locum. Adde illud Domini in Evangelio Matth. xii, 43, de justis, qui in bonis operibus perseveraverunt, ut hic dicit Paulinus, et gloriam consequuntur : *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno*

Patris eorum.

⁴ *Ut nos a cruciati.* Cruciatu a cruce est, ut patet ex illo Terentii in Eunuch. v. 382, act. ii, sc. 3 :

Et illis crucibus

Et quæ nos semper omni bus cruciant modis.

Hinc optime stat Paulini antitheton.

⁵ *Ne subito praeoccupati*, etc. Est pars illius responsorii, quod post quartam lectionem nunc dicimus Dominica prima Quadragesimæ, et feriis tertia et sexta ejusdem hebdomadæ : *Emendemus in melius*, etc. An Paulinus mutuaverit verba a responsorio, an auctor responsorii a Paulino, incertum siquidem, quidquid dicat Agobardus lib. De correctione antiphonarii et lib. contra Amalarium, etiam ex Patribus probatisque viris laudabiliter usurpare sententias in precibus suis consuevit Ecclesia, teste Vvafredo Strabone. De reb. ecclesiast. cap. 25. De hoc autem responsorio scribit Amalarium lib. De ordine antiphonarii cap. 35 : « Responsorios de jejuniis sic mihi visum fuit scribendos, ut primus statueretur, Emendemus in melius quæ ignoranter peccavimus, etc. ; congruit enim apprimè temporis Quadragesimæ et penitentiae. Quandolequidem mos fuit Ecclesiæ preces suas mysteriis conformare. Alcuinus Poem. iii :

*Hymnos ac psalmos, et responsoria festis
Congrua promemus subter testudine tempus.*

Cum hæc scriberet Amalarium, jam sua scripserat

pœnitentiæ et invenire non possimus. Dum sumus in hoc tempore ¹ seminare nos oportet : tempore enim suo, id est post mortem, sive in die iudicii metemus, quod in vita æterna habere debeamus ². Hac enim laboremus, et invicem onera nostra portemus. Quo enim præcessit caput, et cætera membra secutura erunt ³.

CAPUT LII.

De fide, spe et præsertim mutua charitate.

Teneamus sicut jam superius insertum est, fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam, quia fides ^a tanquam sensus noster est, et charitas tanquam nostra sanitas. Fides credit, charitas operatur, spes roborat : et quamvis diversa membra diversa habeant officia, si charitatis tamen unitate teneantur omnia membra, tunc merebuntur ire post caput. Caput enim nostrum in cælo est : et ipsa Veritas Dominus noster Jesus Christus de suis fidelibus ait : *Si quis mihi ministrat me sequatur : et ubi ego sum, illic et minister meus erit* (Joan. xii, 26). Caveamus et per omnia caveamus, ne per invidiam, odium, detractionem, iram, ⁴ rixam a capite nostro Jesu Christo præcidamur ; et quidquid mali ⁵ pro

A amore Christi ⁶ nostri proximi pertulerint, charitatis affectu compatiatur ; et quidquid boni alius quislibet acceperit, quasi nos acceperimus, ita gaudeamus et pro illo qui acceperit gratias referamus. Ecce jam, ut ⁷ diximus, patitur aliquis tribulationem aut damnum hujus sæculi, aut pro culpis suis vapulat, ⁸ vel jubente imperiali ^b sublimitate in carcerem re-truditur ; tristatur parentum sive amicorum morte ; si dolemus pro illo ⁹, in corpore Ecclesiæ constituti sumus ; si non dolemus, jam a corpore præcisi sumus ¹⁰. Charitas quæ colligat ¹¹ et vivificat omnia membra Ecclesiæ, si nos videat de ruina alterius gaudere, statim nos præcidit a corpore. Forte igitur non dolemus de ruina proximorum nostrorum ¹², quia præcisi sumus a corpore. Si enim ibi essemus, sine dubio doluissemus. Consideremus, frater ¹³ charissime, et diligenter attendamus, quia tandiu dolet membrum, quandiu in corpore continetur : si autem abscisum fuerit, nec dolere poterit, nec sentire. Cum enim manus aut aliquod membrum fuerit abscisum a corpore, si totum corpus tunc in multis partibus dividatur, manus illa non sentit, quæ jam a reliquorum membrorum societate divisa est : talis **52** est omnis Christianus, qui de alterius aut damno, aut

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. corpore, notat in marg. tempore. ² Bened. debemus. ³ Ven. sunt. ⁴ Ven. et rixam. ⁵ Ven. justī p. am. ch. nostriq. prox. ⁶ Bened. add. nos nostriq. prox. *Utraque vitiosa lectio. 1. quia et non justī sunt proximi. 2. quia (nos) nihil habet ad (pertulerint) et in nos ipsos non videtur compassio inculcanda.* ⁷ Ven. ut jam diximus. ⁸ Bened. sic, pro culpis suis carcere jubente imp. sublim. retruditur. ⁹ Ven. inter ansulas addit : (et compatiatur quantum possumus.) ¹⁰ Editi et Ven. inter ans. ad. (sed pro dolor, nos aliquando rigorem simulates, materiam in flammam mittimus, et cum ignis incensus fuerit, fugimus.) ¹¹ Bened. colligit. ¹² Ven. ad. sed insidiamur. ¹³ in Ven. deest, Frater.

NOTÆ.

Paulinus. Non ausim tamen affirmare excerpta a loco Paulini, quem præ manibus habemus ; siquidem non noviter inventa, sed melius collocata ea, quæ tractat, ibi Amalaricus affirmat.

^a *Fides tanquam sensus noster est, et charitas tanquam nostra sanitas* : Hæc et ultima verba capitis superioris et nonnulla, quæ hoc ipso in capite infra leguntur, habentur in sermone, qui est 105 inter eos qui adjudicati sancto Augustino, in Appendice sunt repositi. Quem præsertim n. 4 et 5 perlege, et nonnulla cum hoc capite Paulini convenientia reperies. Non esse Augustini eos sermones in hoc comperto est : Sintne Cæsarii Arelatensis episcopi, cujus varii sermones aliquando Augustino tribuebantur, subdubitant editores operum Augustini PP. Benedictini. Hunc illi titulum ex mss. præfigunt. « Excerpta de libris Augustini, qualiter vera et perfecta dilectio reservanda est : et de dilectione membrorum, quomodo omnia membra serviant quando spina calcatur. » Addunt editores : « Excerpti autem sunt sensus non verba, et forte a Cæsario. » Non inficias eo multa ex Augustino sibi adoptasse Cæsarium. Verum quæ in hoc sermone Augustini sunt, ex enarrationibus in Psalmos desumpta ea esse adnotant. Quæ autem cum Paulino nostro conveniunt, ex nullo loco Augustini, aut alterius scriptoris desumpta esse docent. Igitur Cæsarii, vel alterius scriptoris sunt quæ circa finem n. 4, et 5, convenire reperiuntur cum Paulini dictis. Cum autem sermo hic 105 inter Cæsarii opera, nec inter ea quæ quidem prodidit Baluzius et tom. XXVII biblioth. PP. adduntur in supplementum sæculi vi, inseratur, quid suspicari prohibet a quopiam recentiori sermonem illum connatum ex sententiis quidem Augustini, sed et Paulinianis quoque ? Quandoquidem liber hic exhortationis longa ætate creditus

C fuit Augustini, imo ipso sæculo nono, cujus initio excesserat Paulinus e vivis, « ademptum Paulino videamus hoc opus, aiunt PP. Benedictini, ut supponeretur Augustino. Nam Theodoricense exstat annorum, ni fallimur, octingentorum exemplar, titulum hunc a prima manu scriptum in fronte libri habens : *Liber exhortationis sancti Augustini ad quemdam comitem charissimum sibi.* » Ita exactissimi PP. BB. in admonitione libro præfixa appendici tom. VI Operum sancti Augustini. Ipsi Patres in Præfatione tom. V, qui est sermonum Augustini, non diffidentur a posterioribus Patribus, et quidem Paulino coævus ut est Alcuinus, imo et adhuc recentioribus, ut est Ivo Carnutensis, desumptos nonnullos fuisse. Forte igitur locus iste, de quo quærimus, ab hoc Paulini loco depromptus est, potius quam a sermone supposito locus Paulini.

D ^b *Imperiali sublimitate*, titulus honorarius. Nicolaus I ad Carolum Calvum epist. 50 sub initium, et ante finem : « Præterea rogamus, ut vestra sublimitas, etc. » Quia enim « *sublime* dicitur a *limine superiore*, quia super nos est, » ut ait Festus in lit. S, hinc iis qui supra cæteros nobilitate elewantur, applicatur. Sic *dignitatem sublimem* pro *nobilitate* dixit Salvianus De guber. Dei lib. iv, et *sublime genus* dixit Statius Syl. lib. iii, v. 440 et Thebaid. lib. x, v. 219, uti et Claudianus de iv Consul. Honorii v. 217, nobilitatem innuentes. Sed et tribunalia sedesque iudicum, imo et iudices ipsos et eos qui litibus dirimendis præfiebantur, *sublimissimi* nomen indeptos fuisse docemur C. de Judiciis l. 16, ubi legitur : « Ex generalibus formis *sublimissimæ* tuæ sedis statutum, etc. », et C. de Appellat. l. « virum *sublimissimum* magistrum officiorum, » et « *Judices sublimissimos* » l. seq. legimus appellatos.

afflictione, aut etiam morte non solum non dolet, A sed, quod peius est, forte etiam ¹ gaudet. Et quia jam est alienus a corpore, ideo affectum charitatis non tenet in corde ², cum Apostolus præcipiat, *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, idipsum invicem sentientes* (Rom. xii. 15, 16). Et Salomon ne de ruina fratrum nostrorum gaudeamus, manifestissime admonet (Prov. xvii, 5). Nos vero ³, mi frater, si veram et perfectam charitatem volumus custodire, ⁴ omnes homines sicut nosmetipsos studeamus diligere: ut quia caput nostrum Christus est, membra illius nos esse mereamur; ut cum Christus apparuerit gloria nostra, et nos per concordiam charitatis, ⁵ dilectionem scilicet Dei et proximi, quasi vera et perfecta membra illius absque ullo dolo malitiæ vel invidiæ, omnes homines sicut nos ipsos amantes, cum ipso apparere mereamur in gloria. Ipse etenim ait in Evangelio ⁶, *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. xviii, 35). *Dilectio enim proximi malum non operatur* (Rom. xiii, 10). O mi frater charissime ⁷, si Dominus et Salvator noster, qui nullum peccatum habuit, tanto affectu et tanta dilectione nos peccatores amare dignatur, ut quod nos patimur, se ipsum pati testetur: quare nos, qui sine peccato non sumus, et qui peccata nostra ⁸ per charitatem redimere possumus, non tam perfecto amore eum diligimus, dum tanto ⁹ nos dilexit, ut etiam proprium Filium suum pro nobis peccatoribus morti traderet? Et dum tantam benignitatem et misericordiam erga nos exhibuit, vigilemus ne perdamus bonum, quod nobis dedit, et sacramentum baptismi nostri, in quo ¹⁰ juravimus abrenuntiare diabolo et pompis ejus et peccatis omnibus. Et si transgredimur in aliquo peccato post baptismum ¹¹, pius Deus dedit secundum baptismum, id est fontem lacrymarum, et ordinavit nobis poenitentiam propter fragilitatem nostram. Ideo debemus nostras confessiones veraciter confiteri, et fructus dignos poenitentiae facere: id est, ut præterita non ¹² reiteremus secundum jussionem ¹³ Domini, et consilium sacerdotis Deum timentis. Qui sacerdos,

ut sapiens et perfectus medicus, primum sciat curare peccata sua, et postea aliena vulnera detergere et sanare, et non publicare. Hos, si quimus, ¹⁴ perquiramus, et cum talibus consilium salutis nostræ ineamus: ut non perdamus hæreditatem celestem, quam nobis Dominus ab initio mundi præparavit, si serviamus ei in justitia, et sanctitate, et puritate cordis, et charitate non ficta, clamantes cum Apostolo: *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an persecutio, an angustia, ¹⁵ an fames, an gladius* (Rom., viii, 35), et cætera quæ sequuntur; sicut dictum est ¹⁶: *Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque aliqua creatura poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro* (Ibid., 38). Dictum est B enim ¹⁷ de Ecclesia primitiva, quod erat illis cor unum, et anima una (Act. iv, 32) in Domino, et erat illis unum velle et nolle, quia in unum eos Christi charitas copulaverat.

53 CAPUT LIII.

Pravorum hominum placita, et iterum de elemosyna de proprio faciendâ.

E contrario vero carnales et amatores hujus mundi contra se invicem separantur et disjunguntur: moventes in alterutrum scandala, contentiones, iras, rixas, dissensiones, homicidia, perjuria, furta, rapinas et omnia quæ mundus ¹⁸ iste amat; et delectatur dicens unusquisque in corde suo: *Faciam quod volo* ¹⁹ et possum; impleam ²⁰ cogitationes meas et delectationes corporis; suffragantur mihi consilia mea, sive amicorum meorum, vel parentum potentum ²¹; adest mihi aurum, superabundant argentum ²²; adsunt mihi servi et ancillæ, agri et multæ possessiones hujus mundi, pallia, vestes pretiosæ, unde me redimere possum; adimpleam ²³ voluntatem meam: Deus dabit mihi spatium vitæ et poenitentiae. Heu, quare non timemus quod Evangelium terribiliter insonat, dicens: *Stultie, hac nocte exposcent a te animam tuam: quæ præparasti cujus erunt* (Luc. xii, 20)? Homines ²⁴ nos esse cognoscamus, et ne sic ²⁵ superbiamus

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. subsannat et gaudet. ² Ven. sic habet: ideo affectum charitatis non habet in corde, quia jam alienus est a corpore. ³ Editi et Ven. sed inter ans., add. (miseri de inimicorum nostrorum ruina gaudemus, subsannamus; et si non cadit, cadere eum in ultionem nostri optamus: sed oremus Deum.) ⁴ Ven. sic ut ejus adjutorio omnes homines, etc. ⁵ Ven. et per dilectionem. ⁶ in Ven. deest, in Evang. ⁷ in Ven. deest, charissime. ⁸ Tam Bened. quam Ven. habent hæc verba et qui p. n. p. c. r. p. sed Ven. inter ans. ⁹ Bened. tantum Ven. tanto quod concordat cum amore præcedenti. ¹⁰ Bened. in marg. mss. quod. ¹¹ Ven. inter ans. (nos abluere poenitentiae lacrymis curamus quia) pius. ¹² Ven. i. e. præterita ne reiteremus. ¹³ Bened., secundum jussionem Deum timentis sacerdotis. ¹⁴ Ven. perquiramus et sequamur. ¹⁵ In Ven. desunt an persec., an fames. ¹⁶ Ven. dictum est enim. ¹⁷ Ven. etiam. ¹⁸ Bened. non habent, mundus. ¹⁹ Ven. inter ans. (Dominum meum amicum et defensorem habeo, nemo mihi obstat, interim faciam quod possum.) ²⁰ Ven. implebo. ²¹ In Ven. (opprimam quem volo, adstem cui volo.) ²² Ven. (eloquentia mea omnes præcellit: quem vereor?) ²³ Ven. adimplebo. ²⁴ Ven., nec sic,

NOTÆ.

^a Homines nos esse cognoscamus, ne sic superbiamus. Argumentum humilitatis cognitio humanitatis. *Quid superbit terra et cinis?* ait Sapiens Eccli. x, 9. Augustinus Trac. 25 in Joan. n. 15: « Quid de superbo dicitur mortali, accincto pannis carnis, prægravato corpore corruptibili, et tamen extollenti se, et obliviscenti qua pelle vestitus sit, quid ei dicit Scriptura? Quid superbit terra et cinis? Quid superbit?

D *Dicat quid superbit?* Et infra n. seq.: « Quid superbis, homo?... Deus factus est homo: tu homo cognosce quia es homo: tota humilitas tua, ut cognoscas te. » Ad comprimendam quoque mentis arrogantiam, memoriam humanitatis objectam discimus ex Tertuliani Apologetico cap. 33: « Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggestur enim ei a tergo: *Respice post te: homi-*

contra Deum et proximum, ut ¹ voluntates nostras malas perficiamus et Deum ² postponamus, ac deinceps Domini bonam voluntatem ad nostras malas reflectere cum muneribus posse nitamur, ³ nostramque pravam voluntatem ad Domini semper rectam voluntatem corrigere negligamus; sed ubicunque nos delectat, injurias nostras volumus vindicare, ⁴ dicentes: Faciam homicidium, perjurium, adulterium, fornicationem, et postea dabo Domino redemptionem meam. Quare non intelligimus, dum sic audacter peccamus, æstimantes Deum a posse muneribus placari, quod tum multo plus eum ad iram ^b, quam ad misericordiam provocamus, quia Deus non delectatur in auro ^c vel argento, nec aliud a nobis querit, quam animas nostras mundas in conspectu suo præsentari? Nec enim consiliis peccatorum se immiscet, sed ex salute nostra nos semper admonet, et salutem dat consilium, quia ipse est consiliarius salutis nostræ, sicut propheta ait: *Et vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius* (Isa. ix, 6). Et iterum dictum est de eo in Psalmo: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum* (Psal. i, 1). Et iterum, quia non est iniquitas in eo (Rom. ix, 14). Et forte ipsa, ⁵ quam putamus pro nobis facere eleemosynam vel de ^d prædiis ⁶ mortuorum, sive de rapinis pauperum, nomine non opere videtur esse eleemosyna, ut unus injuste vestiatur, et alius injuste ⁷ exspoliatur; et unus injuste pascatur, et alius injuste fame torqueatur. Non querit ista Deus a nobis: audeo dicere, odit ista omnipotens Deus. Ipsum audi per ⁸ pro-

phetam quid dicat: *Qui offert sacrificium ex rapina, sive ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui* (Eccli. xxxiv, 24). *Non accipiam, inquit ⁹, ista de manibus vestris: manus enim vestre sanguine plenæ sunt* (Isai. i, 15). Et alius propheta, *Panis egentium, vita pauperum est: qui defraudat illum, vir sanguinum est* (Eccli. xxxiv, 25). Contemnamus facere injustas eleemosynas, qui volumus facere justas ¹⁰ et spirituales eleemosynas, ut de justis laboribus faciamus, non de rapinis, sive de ¹¹ multiplicatione frugum, aut de ineptis negotiis, ne forte in hoc multa ¹² sacrilegia incurrantur, vel etiam, quod pejus est, ¹³ pro cupiditate vel ebrietate sanguis fundatur, clamentque eorum voces ad Deum contra nos, multo labore afflicti. Unde et Psalmista ¹⁴: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit* (Psal. xiv, 5), et cætera quæ superius in eodem psalmo audientem, ¹⁵ credentem et caventem beatum efficere possunt, sicut ¹⁶ idem psalmus concludit: *Qui facit hæc, non movebitur in æternum* (Ibid.).

54 CAPUT LIV.

Christiana felicitas non est hujus mundi, cui itaque non est hærendum, sed Deo.

Et quia talia et his similia creator omnium creaturæ suæ rationali annuntiando insinuat, credamus ¹⁷ quia diligit creator quod creavit; neminem persequitur, si ipse homo se non persequatur; a nullo ^c quolibet homine recedit ¹⁸, nisi prius ipse homo ab eo

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven., et. ² in Ven. deest, Deum. ³ Ven., cum nos nostramque. ⁴ Ven. sic (nec fratri parcimus) dicentes (faciam vindictam in fratrem vel patrem meum), faciam homicidium. ⁵ Bened. in marg. mss. quod. ⁶ Ven. sic habet: eleemosynam de prædis mort. sive de rapin. paup. non videtur esse eleemosyna. (Qualis est eleemosyna) ut. ⁷ Ven., spoliatur. ⁸ Ven., audi prophetam, qui dicit. ⁹ Ven., inquit Deus. ¹⁰ Ven., justas studeamus facere spirituales eleemosynas. ¹¹ in Ven. deest, de. ¹² Bened. in marg. mss. potiores, sacramenta incurrant. ¹³ Ven., est cupiditate vel inebrietate. ¹⁴ Ven. Psalmista ait. ¹⁵ Ven. et credentem et paventem. ¹⁶ Ven. et idem. ¹⁷ Ven. credimus quod qui diligit quod creavit Creator, neminem, etc. ¹⁸ Ven. addit, Deus.

NOTÆ.

nem memento te. Et utique hoc magis gaudet tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis suæ sit necessaria. »

« *Æstimantes Deum posse muneribus placari.* Eccli. vii, 11: *Ne dicas: in multitudine munerum meorum respiciet Deus, et offerente me Deo altissimo munera mea suscipiet.* Vide quoque cap. xxxiv et xxxv ejusdem libri, ubi multa ad rem Siracides congerit. Hinc argue quam inepte et falso dixerit Ovidius lib. iii De art. v. 635:

Munera, crede mihi, capiunt hominesque deosque.
Placatur donis Jupiter ipse tuis,

^b Plus ad iram, quam ad misericordiam provocamus; ut patet ex verbis Domini Isaia 1, 11 et seqq.; Jeremiae vi, 20; Amos v, 21 et 22 cujus sunt hæc per Isaia dicta: *Quo mihi multitudinem victimarumstrarum? Plenus sum... Incensum abominatio est mihi... facta sunt (hæc) mihi molesta.*

^c Non delectatur in auro vel argento, a peccatoribus oblato, quia auro et argento non indiget. Et enim Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum, Aggæi ii, 9; et Ezechiel. vii, 19: *Argumentum eorum foras projicietur, et aurum eorum in squalidum erit. Argentum eorum, et aurum*

eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini.

^d De prædiis mortuorum: dubia lectio, an de prædis legendum, ut habet Veneta, Frobeniana, aliæ. Sicque videretur loqui de prædonum eleemosynis, et li mortuorum idem esset ac necatorum, ut latrones in via faciunt. An prædiis, ut legunt PP. Benedictini: Et sic videretur intelligendum de prædiis mortuorum injuste acquisitis, nam de justo titulo adeptis fieri eleemosynas gratissimum esse Deo quis ambiget? Retinimus hanc lectionem, quia primus sensus habetur in verbis sequentibus, in rapinis pauperum. Ille videtur necessarius ad rem totam exhauriendam, ut nimirum quivis intelligat res injuste partas sive fraude, et dolo, seu vi, si in eleemosynas conferantur, nomine non opere eleemosynas videri.

^e A nullo recedit, nisi homo ab eo recedat. Il Paralip. xii, 5: *Vos reliquistis me, et ego reliqui vos;* et c. xv, 2: *Si dereliqueritis eum, derelinquet vos.* Augustinus lib. iv Confess. cap. 9: *«Te nemo amittit, nisi qui dimittit.»* Vide cap. 11 ejusd. libri, et cap. 2 sequentis. Hoc idem repetit lib. xiii de Civit. Dei cap. 15: *«Anima sua vita, quod illi Deus est, non deserta est, ut desereret; sed ut desereretur, deseruit.»*

recedat: nec naturam in ¹ nobis, sed vitium quod contraximus, odit. Et non prodest ^a nobis, imo etiam obest Christi sanguine esse redemptos, et voluntarie diabolo esse subjectos. Ideo cogitemus et recogitemus, quod non propter felicitatem terrenam Christiani effecti sumus, ² nec propter divitias hujus sæculi, vel propter i-tam vitam Christum colimus, sicut Apostolus ait: *Si in hac vita tantum speramus in Domino* ³, *miserabiliores sumus omnibus hominibus* (I Cor. xv, 19). Christus enim, ne aurum diligeremus, oblata munera contemnere docuit; ne famem timeremus, quadraginta diebus jejunavit; ne nuditate pertimesceremus, præter unam tunicam, aliam discipulis suis habere vetuit; ne tribulationes expavesceremus, omnia ipse sustinuit; ne mortem formidaremus, et hanc ipse suscepit. Et cum ista omnia nos docuerit, non tantum verbo, verum etiam exemplo ipse præcessit. Hoc enim flagret in cordibus nostris; hoc ignis Spiritus sancti in nobis fervere faciat, ut sequamur vestigia ejus, ne desideremus remanere in hoc mundo, et pereamus cum hoc mundo. Heu quam miseri sumus, si hoc credere nolumus, et ab amore hujus sæculi mentem nostram non revocemus, dum perpetualiter ista tenere non possumus, et illa per securitatem amittimus! Quid faciemus? quid agemus? lugendum nobis est si regnum ⁴ promissum perdamus, et subito dicatur nobis, o vos amatores mundi, exite obviam sponso, et ad illum venite, quem videre non vultis, quia præcepta ejus postposuistis. Videbitis enim plagas ipsas, quas in corpore suo pro vobis ⁵ pertulit. Quid tunc dolentes et gementes dicemus? Et quid meritis nostris in eum exigentibus responduri erimus ⁶, dum frequenter audivimus, et negleximus ^b quod Psalmista cecinit: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Psal. cxv, 12). Firmiter teneamus, quia spes bonorum in isto mundo non est posita, quamvis videatur spes

^a mundana esse, quæ in amaritudinem vertitur, et amaram potionem ipse mundus amatoribus suis propinat. Et ipsa Veritas eos alloquitur dicens: Ubi est quod amabatis? Ubi est quod pro magno tenebatis?

CAPUT LV.

Quam lugenda animarum perditio.

O mi frater, nunquid ferreæ sunt carnes nostræ, ut non contremiscant, vel etiam sensus noster adaman-tinus, ut non mollescat, aut etiam non ⁹ evigilet ad talia Dei verba? Quare non dicimus cum Propheta: *Quis dabit capiti nostro aquam, et oculis nostris fontem lacrymarum, et* ¹⁰ *ploremus die ac nocte vulneratos filios plebis nostræ* (Jerem. ix, 1)? Deficiunt flendo ^c oculi eorum qui considerant non solum mortes corporum, vel etiam animarum Christianorum. Quis luctus idoneior, quis planctus certior inveniri potest, ¹¹ quando unusquisque nostrum de anima perditâ luget et dolet cum Apostolo, qui dixit, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror* (II Cor. xi, 29)? Atque iterum in alio loco dilectionem proximorum compassus, dicit: *Optabam esse anathema pro fratribus meis a* ¹² *Christo* (Rom. ix, 3). Discamus in tanto Christi Apostolo tantam flagrare Christi charitatem, **55** dum sciebat quod unico filio suo non pepercis-et, sed pro nobis omnibus tradidisset eum (Rom. viii, 32). Pro omnibus nobis dicit: ideo nulli laici, nulli clericis, nullæ sacratæ virgines debent negligere salutem animarum suarum, dum tanti sanguinis pretium pro nobis fusus esse manifestum est.

CAPUT LVI.

Capitandum tempus misericordiæ tempestiva conversione.

Ileo omnes nos qui reliqui sumus super terram, peccata nostra agnoscamus, ne cum impiis pereamus, dum cito digna satisfactione Judicem ¹³ non placemus. Quam velociter placavit iram ejus ille qui dixit:

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven., nec nat. non nobis vel vitium. ² Editi hic addunt cum Ven. Non enim omnes qui in hoc sæculo felices sunt, felices erunt et in futuro, nec omnes infelices in hoc sæculo, infelices erunt in futuro.) ³ Ven. in Christo. ⁴ Ven. regnum Dei. ⁵ Ven. add. ipse. ⁶ Ven. sumus, audimus, et negligimus. ⁷ Ven. spes humana vel mundana. ⁸ Ven. male, amabitis. ⁹ Ven. minime evigilat. ¹⁰ Ven. et non ploremus. ¹¹ Bened. in marg. supple, quam. ¹² Ven. in. sed reponit in marg. ¹³ Bened. non habent judicem. Ven. placamus.

NOTÆ.

^a Non prodest, imo obest, etc. Consule loca Scripturæ Joan. xv, 22 et 24. Ileb. vi, 4 et seq. et x, 26 et seq. Salvianus De guber. Dei lib. iv christianos, qui redemptionem ex sanguine Christi in baptismo per-ceperunt, sic alloquitur: « Nos, qui Christiani et catholici esse dicimur, si simile aliquid barbarorum impuritatibus facimus, gravius erramus. Atrocius enim sub sancti nominis professione peccamus. Ubi sublimior est prerogativa, major est culpa; ipsa enim errores nostros religio, quam profitemur, accusat. » Et cætera multa hujusmodi habet eodem libro: non sic tamen ad rem nostram, quemadmodum hæc verba sancti Cesarii Arelatensis episcopi hom. 4: « Gravi damnatione iterantur crimina, postquam Christi sanguine sunt redempta. Inexcusabile malum est post mortem Redemptoris nostri Domini, servum maculari peccatis.

^b Negleximus quod Psalmista cecinit. Quid hæc

^d sibi volunt? Quæ connexio cum præcedentibus? Puto mentem Paulini hanc esse. Dixerat: Videbitis plagas quas Christus pro vobis pertulit, ejus amoris quia non respondimus, uti faciendum erat, nec Psalmistæ auscultavimus jubenti, ut retribucremus Domino pro omnibus, quæ retribuit nobis, calicem scilicet passionis alicujus pro eo accipiendo, ideo ait, quod audivimus, negleximus. Salvianus lib. iv De Guber. Dei quid simile suppeditat: « Quid ergo pro his omnibus nos retribuimus vel potius retribuere debemus? Primum scilicet illud quod beatissimus propheta et debere se et redditurum esse testatur, dicens: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo*. Prima ergo retributio est ut mortem morte reddamus... Secunda ut si debitum morte non solvimus, vel amore solvamus. »

Peccatum meum cognovi et injustitiam meam non operui. Dixi: pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino (Psal. xxxi, 5). Promittit se pronuntiaturum, et illi jam dimittitur. ¹ Attende, mi frater, magna res! Dixit pronuntiabo, non dixit pronuntiavi; et tu remisisti, quia ex eo ipso quod dixit pronuntiabo, ostendit quia nondum pronuntiaverat, sed corde pronuntiaverat. Hoc ipsum dicere, pronuntiabo, pronuntiare est, ideo et dimisisti impietatem cordis mei. Vox mea nondum in ore erat, confessio ergo mea nondum ad os venerat. Dixeram, pronuntiabo adversus me, verumtamen Deus audivit vocem cordis mei. Vox mea nondum in ore, sed auris Dei jam in corde erat. Et quid secutum est? Et remisisti impietatem cordis mei. Paratus est semper Deus peccata nostra indulgere, si non tardaverimus ad eum reverti. Si enim tardaverimus, timeamus ne inferat nobis ² iram suam, quia quosdam quidem ³ prædestinavit ad ⁴ supplicium, et quibusdam quidem magnum præstitit beneficium: nec tamen hoc injuste, sed in alto suo judicio. Nam Cain perfecit ⁵ homicidium, et Job vulneratus Dei amicus effectus est, et Abel innocens a fratre suo occisus: tamen nec Job diutius passus est cruciatum, nec Ananiæ locum donavit ad ignoscendum, nec Paulum deseruit colaphizatum, quem sua gratia fecit robustum, nec Judam suscepit poenitentem, nec Petrum deseruit flentem, nec Saul respexit poenitentem, nec David desepxit confitentem.

⁶ Et sic sic pius et misericors Dominus, alto suo judicio separat vasa iræ a vasis misericordiæ. O si attendamus miserum Judam, vas olim perfectum, ⁷ in perditionem perductum! Mustum sancti Spiritus portare ⁸ non potuit, quo ⁹ accepto continuo crepuit, totumque fractum ad nihilum utile est. Hæc pertimescentes convertamur: et convertamur ¹⁰ dum tempus est. Ait enim Psalmista: Inquirete Dominum, dum tempus est, et confirmamini, quærite faciem ejus semper (Psal. civ, 4). Tempus est enim, ut reparemur: et si in aliquod ¹¹ peccatum fracti sumus, omnipotentem Deum figulum et artificem habemus; credamus quia potens est reparare perditam, qui creavit hæc omnia integra. Ipse enim ait: Sicut lutum in manu ¹² figuli, ita vos estis in manu mea (Jer. xvi, 6). Ideo humiliemus nos sub manu omnipotentis Dei, ut nos exaltet in tempore visitationis (1 Petr., v, 6). Cogitemus nos in conspectu Dei stare; agnoscamus quid sumus; agnoscamus quia terra et cinis sumus, dum et propheta contra nos dicat, Quid superbit terra et cinis (Eccli. x, 9)? Quod si nos non agnoscimus, frustra exaltare volumus cervices nostras, dum Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. iv, 6). Consolamini humiles, dicit Deus vester, consolamini qui estis pusillanimes; confortamini, et jam nolite timere: ecce Deus vester retribuet judicium, ipse veniet et salvos nos faciet (Isa. xxxv, 4). Dominus in proximo est: nihil solliciti sitis (Philip. iv,

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened. in marg. sic: Glossema in manifestum, quo carent mss. nos, ut ipsi, inter ansulas ponim. quod non facit Ven. editio. ² Bened. in marg. mss. in nobis. ³ Ven. ad supplicium, nec tamen hoc injuste; cætera media desunt. ⁴ Ven. fratricidium. ⁵ Bened. monent in marg. hæc non exaltare in mss. ⁶ Ven. et in. ⁷ Ven. potare. ⁸ Bened. in marg. mss. quem acceptum, et mox totusque fractus. ⁹ Ven. non replet et convertamur, ¹⁰ Ven. in aliquo per pec. ¹¹ apud Bened. deest in manu.

NOTÆ.

¹ Quosdam prædestinavit ad supplicium. Theologi inpresentiarum magno scrupulo fortasse angerentur, si verbum prædestinationis de reprobis loquendo, sibi exideret. Quandoquidem usus scholarum invexit hoc discrimen, ut non nisi de electis ad gloriam prædestinatio diceretur, et ipsi prædestinati vocarentur: reprobi autem præsciti. Sanctus Thomas certe 2-2, q. 174 a. 1, c. dicit de prædestinatione: Quæ est bonorum tantum. Verum superiorum temporum Patres non utique hoc scrupulo vexabantur. Illud enim quod decretum vocant, quo, posito demerito, sive peccato et impoententia finali, qua homo inimicus Dei moritur, Deus ipsum damnat, prædestinationem ad supplicium appellant. Audi non uno loco Augustinum. Tract. 48 in Joan., n. 4: « Quomodo istis dixit: Non estis ex ovibus meis? Quia videbat eos ad sempiternum interitum prædestinatos, » et infra n. 6: « Quid potest lupus? quid potest fur et latro? Non perdunt nisi ad interitum prædestinatos. » Tract. autem 107, n. 7, de Juda: « Filius perditionis dictus est traditor Christi, perditioni prædestinatus. » Item tract. 3, n. 5, super illud: Mundus te non cognovit, sic ait: « Mundus quippe ille damnationi prædestinatus merito non cognovit. » Sanctus quoque Fulgentius lib. 1 ad Monimum, cap. 15, prædestinatos ad poenam iniquos appellat; cujus verba libens exscribo, quia rationem afferendo et explicationem hujusmodi prædestinationis, omnem scrupulum vel delicatissimæ menti remove potest. Sic enim ait: « Potui, sicut voluit, prædestinare quosdam ad gloriam, quosdam ad poenam. Sed quos prædestinavit ad gloriam, prædestinavit ad justitiam. Quos autem

² prædestinavit ad poenam, non prædestinavit ad culpam. » Hoc autem sensu Paulinum 56 nostrum esse intelligendum ex ipsius verbis liquet. Ait enim: Si tardaverimus, timeamus ne inferat iram, et rationem timendi addit, quia quosdam prædestinavit ad supplicium. Quorundam igitur est causa prædestinationis ad supplicium procrastinatio conversionis, et malitia indurata peccandi: timendum ergo est, si tardaverimus, hæc est vis τῷ quia, alioquin cur poneret illam causalem? Quia autem sicut prædestinatio ad supplicium a malis hominis operibus pendet, ita a gratia sola Dei, conversio et justitiæ opera; ideo subdit: et quibusdam magnum præstitit beneficium, quod exemplis sequentibus declarat. Quod aliis verbis Fulgentius ait l. c.: « In sanctis coronat Deus justitiam, quam eis gratis ipse tribuit, gratis servavit, gratisque perfect. Iniquos autem condemnabit, pro impietate vel injustitia, quam in eis ipse non fecit. In illis enim opera sua glorificat: in istis autem opera non sua condemnat. » Sæculo ix, Gotheschalculus monachus malam doctrinam effudit de prædestinatione, qua sub nomine prædestinationis ad poenam involvebat necessitatem, tanquam ex prædestinatione, ad culpam. Salebrosam mehercule et alex plenam controversiam excitavit, illiusque ævi Patres ire, ut dicitur, per extantum funem coegit. Si aves ortum progressumque erroris, historiamque oppugnantium et propugnantium scire, præter illius ætatis scriptores Rabanum, Hincmarum Rhemensem, Florum, Prudentium Triacsinum, consule inter recentiores Da Pin Bibl. eccl. sæc. vii, cap. 2, et G. Cave in Gotheschalco.

5, 6), nihil nos ¹ terreat mundi infelicitas ² : quia si A istam infelicitatem mundanam sancti ³ omnes timuissent, perpetuam felicitatem non haberent. Si felicitas hujus mundi transitoria diligitur, hic perpetua non invenitur. Si vero perpetua felicitas queritur, quoniam hic non invenitur, ad perpetuam felicitatem tendamus, ubi patriam et parentes nostros habemus : patientissime omnia hujus mundi pro Christi nomine toleremus. Quid, ⁴ rogo, est quod toleretur, contra illud, quod nobis promittitur? Apostolus inquit : *Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis (Rom. viii, 18).*

CAPUT LVII.

In pressuris ad Christum pastorem confugere.

Nulla ergo nos pressura terreat, nulla calamitas frangat. Dominus in proximo est ⁵ pastor noster circa nos est, quid metuemus? Et si metuimus, clamemus ad pastorem nostrum, ut nos audiat. Clamemus in compunctione cordis, dicentes : *Erravi sicut ovis quæ periiit ; require servum tuum, Domine (Psal. cxviii, 176).* Clamemus et dicamus, *Libera a framea Deus ⁶ animam meam, et de manu canis unicum meam : salva me ex ore leonis (Psal. xxi, 21).* Clamemus et dicamus, *Periiit fuga a me, et non est qui requirat animam meam (Psal. cxli, 5).* Considerabo ad sinistram? Ecce diabolus ⁷ ut lupus rugit, sicut leo frendet. Ecce lupus est? contra latrat canis. *Clamavi ad te, Domine; dixi : tu es spes mea, portio mea in terra viventium (Ibid., 6).* Libera me ⁸ de manibus inimicorum meorum, et eorum qui me persequuntur. Nunquid pastor noster bonus, qui animam suam posuit pro ovibus suis, ad quem si clamemus, dimittet nos diutius errare, aut a feris vel a bestiis dilaniari atque consumi? Quin imo relictis nonaginta novem in deserto ⁹, perrexit unam ovem querere perditam. Nec quia clamantem audivit ideo perrexit, sed antequam clamaret; ait enim Evangelista : *Relictis nonaginta novem in deserto, abiit querere unam ovem quæ perierat (Luc. xv, 4 seqq.)* : quam inventam et lassatam atque fatigatam, impositam humeris suis reportavit ad gregem. Pastor eam ad gregem suis humeris dignatus est reportare, et misericordia sua ab errore revocare. Quod vero ovem istam Dominus humeris propriis ¹⁰ impositam reportavit ad gregem quantæ misericordiæ ejus gratiæ agendæ sunt, qui tantum se ad nos humiliavit et inclinavit ¹¹? Portat et reficit, regit et custodit.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven., vos. Ven. hic addit : nihil dominorum injustorum impietas. ² Ven., sancti Dei. ³ Ven., Quid ergo rogo. ⁴ Ven., et pastor. ⁵ Apud Bened. deest Deus. ⁶ Bened. in marg. : mss., lupus ut diabolus. ⁷ Apud Bened. non est me. ⁸ Apud Bened. deest in deserto, sicut et mox. ⁹ Ven., suis. ¹⁰ Ven. sic : inclinavit, portat, etc. ¹¹ Bened. non habent te. ¹² In Ven. deest noster hic. ¹³ Ven., quare taces? Resp. quare tantum taces? ¹⁴ Bened. non habent Domine. ¹⁵ Ven., Deus noster.

NOTÆ.

¹⁶ Leonem qui rapuit ovem de grege tuo. Indicat hæresim Felicianam his et sequentibus verbis, et ca-

CAPUT LVIII.

Pastoris auxilium contra diabolum exposcitur.

Deprecamur te ¹², Domine bone, summe et optime pastor, ne pereat ovis : imple officium summi pastoris; persequere leonem ¹³, qui rapuit ovem de grege tuo; leo interficiatur, et ovis de faucibus suis eruatur; tu enim es pastor ovium. Rex noster potens, contere Satanam sub pedibus nostris. Et nunc, Domine. pastor noster ¹⁴, rex noster, tot de grege tuo quotidie rapiuntur oves, et quare ¹⁵ tantum taces? Responde : quare taces? Ecce per diversa præcipitia rapiuntur oves tuæ, et inimici tui, qui te oderunt, levant caput contra te, et tu taces? O Domine Deus, quare tandiu taces? Ad hæc Dominus per prophetam clamat et dicit : Tacui, tacui (*Isa. xlii, 14*), sed non semper B tacebo : aget judicium manus mea. Ergo, Domine Jesu, pastor noster, rex noster, accipe arma tua, et progredere, ut pugnes contra leonem adversarium nostrum, qui circuit quærens devorare nos (*I Pet. v, 8*). Esto nobis, Domine ¹⁶, *turris fortitudinis a facie inimici (Psal. lxx, 4).* Petimus et instantissime petimus, ut liberes nos. *Mundus enim in maligno positus est (I Joan. v, 19).* Ecce sæviunt mala, et pereunt mundi dilectores; blasphemant, insaniant, et adversus te murmurant; non solum tuam misericordiam non precantur, verum etiam tuum judicium reprehendunt. Quis in eis talia operatur, nisi auctor mali, angelus superbus, perditus, et omnes perdere cupiens? Libera nos, Domine Deus ¹⁷, ab omni malo, et pars nostra sit cum omni bono. Ab omni malo libera C nos, quia tunc ab omni malo liberamur, quando a diabolo et angelis ejus separamur. Angeli ejus sunt, qui faciunt voluntatem ejus. Non sit nobis pars cum talibus qui faciunt voluntatem diaboli, sed cum illo qui dixit : *Si quis fecerit voluntatem Patris mei, ipse meus pater, soror et mater est (Matth. xii, 50).* Nos enim illius pretio redempti sumus. Societatem malorum fugientes, bona quæramus, summo bono inhæreamus, illi serviamus, ejus voluntatem faciamus : ut simus et nos angeli Dei, de quibus dicit Propheta : *Benedicite Domino, omnes angeli ejus, ministri ejus, facientes voluntatem ejus (Psal. cii, 20, 21)* : quia voluntas Patris nostri est, sicut Evangelium ait, ut non pereat unus ex pusillis suis (*Matth. xviii, 14*), et ne pereamus et evellamus de via justa.

57 CAPUT LIX.

Opera tenebrarum, et arma lucis.

Deponamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis (*Rom. xiii, 12*), et expulsa noctis caligine, effu-

gatisque umbris ¹ tenebrarum, radius veri luminis fulgeat in cordibus nostris. In nocte non opera noctis, sed diei opera peragamus, quia filii Dei appellati sumus. Neque enim delectatione somni sensu noster torpescat, nec variis fantasmatibus animas nostras illudat, nec ipsa corpora nostra stramentorum calore depressa in alto torpore quies inclinet; sed vigilando, orando, jejunando, psallendo contra adversarium diabolum dimicemus, et magnam lucem infusam cordibus nostris sentiamus, et in nocte opera diei peragamus. Quid enim agendum est nobis in nocte hujus sæculi caliginosa, nisi diabolum effugare et Christum introducere? Quid agendum est nobis in hujus noctis cæcitate, nisi captivatore captivare, et liberatorem sequi? Quid agendum est nobis in nocte, nisi tenebras diabolicas de cordibus nostris excutere, et lumen verum haurire? Quid agendum est nobis in nocte, nisi superbiam extirpare, et humilitatem introducere? Quid agendum est nobis in nocte, nisi principem omnium vitiorum a nobis expellere, et fontem omnium bonorum suscipere? Suscipiamur eum, frater charissime, suscipiamus eum, ut et suscipiamur ab eo, et videamus quæ bona præparata ab eo habeamus, qui nos quotidie vocat. Suscipiamus jugum ejus leve, et sarcinam ejus suavem, qui sarcinam peccatorum nostrorum relevat ². *Deponamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis* (Rom. xiii, 12). Quid enim est deponere opera tenebrarum, nisi renuntiare diaboli pompis et angelis ejus? Et quid est nos arma lucis induere ³, nisi credere in

Deum Patrem omnipotentem, qui illuminavit omnem hominem venientem in hunc mundum, qui et ⁴ dixit: *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis* (Joan. xii, 35)? Prius tamen, dilectissime, si vis, imo quia vis, discutiamus quis sit, vel quid sit diabolus.

CAPUT LX.

Diabolus qualis in nos sit, qualisque fuerit.

Diabolus est enim angelus per superbiam superatus a Deo, qui in veritate non stetit; et doctor mendacii, et pater mendacii ^a, quia ab ipso primum inventum est mendacium, et ipse est mendacium, sicut veracissimus, ^b Veritas Dominus noster Jesus Christus in Evangelio Joannis loquitur (Joan. viii, 44), quia ipse est caput et finis mendacii; et a semetipso deceptus, nos decipere festinat; iste est adversarius ^b effectus generis humani, inventor ^c mortis, superbiam institutor ^d, rex ^e malitiæ, scelerum caput, princeps omnium vitiorum, persuasor etiam turpium voluptatum. Hic ergo, cum illum primum ^e hominem a Deo factum, Adam scilicet, patrem omnium nostrum intueretur, sicut superius crebro intelligere potes, videretque eum ^f ex limo terræ ad imaginem Dei factum, pudicitia ornatum, temperantia compositum, charitate circumdatum, immortalitate vestitum, æmulus atque invidus tantam beatitudinem hominem terrenum accepisse, quam ^g ipse dum esset angelus, per superbiam cognoscitur amisisse, invidit statim insatiabilis homicida primum pa-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened. in marg. mss., radicibus. ² Ven., revelat, male. ³ Ven., indui. ⁴ Ven., qui hoc dixit. ⁵ Ita Bened., at Ven., verissima Veritas, an, veracissima Veritas? ⁶ Bened. in marg.: sic ms. Colb., al., radix, et sic quidem Ven. ⁷ Bened., eum hominem. ⁸ Bened., quod.

NOTÆ.

^a Pater mendacii, quia, etc. Quia Dominus dixerat in Evangelio Joan. viii, 44: *Cum loquitur (diabolus) mendacium de propriis loquitur, quia mendax est et pater ejus*, Manichæi ex hoc loco inferebant patrem habere diabolum, qui esset, sicut ipse, mendax. Contra quos Augustinus tract. 42 in Joan., n. 12 et 13, fuse disserit. Accipe pauca. « In his verbis quidam patrem diabolum habere putaverunt, et quærebant quis esset diaboli pater. Hic vero detestabilis error Manichæorum. » Et paulo post: « Diabolum Dominus dixit patrem mendacii. . . . Non enim omnis qui mentitur pater mendacii sui est. Si enim ab alio mendacium accepisti et dixisti; tu quidem mentitus es proferendo mendacium, sed pater mendacii ipsius non es, quia ab altero accepisti mendacium. Diabolus autem a seipso mendax fuit, mendacium suum ipse genuit, a nemine audivit. Quomodo Deus Pater genuit Filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium. . . . Nunc recolere verba 58 Domini. . . . Cum loquitur mendacium de propriis loquitur, quia mendax est et pater ejus. Et mendax est et pater mendacii. » Adde quod sicut Deus dicitur Veritas, ita diabolus mendacium, ut hic ait Paulinus: *et ipse est mendacium*.

^b Iste est adversarius. Sanctus Dorotheus doctrina ii, De humilitate, distinguit hostem et adversarium: « Ut quid, inquit, diabolus non solum hostis, sed adversarius noster vocatur? Hostis scilicet, quia bonum omne, omnesque mortales odio habet, cunctisque insidias ponit: Adversarius autem, quia in omne opere bono, impedimento nobis esse quærit. »

^c Inventor mortis. Sanctus Leo papa ser. 1 de nativ.: « Inventor mortis diabolus. » Sanctus Theophilus lib. ii ad Autolyceum: « Diabolus principium et origo fuit mortis, quæ postmodum late usque ad nostra tempora in universum genus mortalium evagata est. » Sanctus Augustinus lib. vii Confess. cap. 21, et lib. iii De lib. Arbitrio, cap. 10, diabolum *præpositum mortis* appellat, et tandem sanctus Joan. Chrysostomus in psal. i, *lignum mortis*.

^d Superbiæ institutor, etc. Bernardus seu verius Ogerius serm. 2 in cæn. Domini: « O serve male. . . qui es per auctorem superbiæ deceptus. » Vides sanctum Gregorium in illud Job xli, 25: Ipse est rex super universos filios superbiæ lib. xxxiv, cap. 17, Moral. Chrysostomus hom. de orat. dom. tom. V: « Quid est perfectum malum nisi diabolus, princeps hujus mundi, et auctor operis mali? » Augustinus lib. De lib. Arbitrio supra cit., « principem omnium peccatorum » dicit.

^e Hic cum primum hominem, etc. His non absimilia sunt ea, quæ habet sanctus Leo ser. 4 de collectis et eleemosyna. Sic enim ait: « Incitor ille auctorque peccati, primum superbus ut caderet, deinde invidus ut noceret, quia in veritate non stetit, totam vim suam in mendacio collocavit, omniaque deceptionum genera de hoc venenatissimo artis suæ fonte produxit: ut ab illo bono, quod ipse propria elatione perdiderat, spem humanæ devotionis excluderet, eosque in consortium damnationis suæ traheret, ad quorum ipse reconciliationem pertinere non posset. »

renti nostro¹, nos nostrosque parentes² tantis ac talibus bonis expoliavit, insuper et peremit. Nam et multis bonis in prima^a fronte diabolus nos expoliavit, id est pudicitia, continentia, patientia, mansuetudine, charitate, immortalitate. Sic nos nudos ac miserabiles reddidit, suisque pannis derisit esse involutos, et suo dominio esse astrictos, atque ex ipso vinculo omnem prolem nostram sibi met obligavit. Exspoliavit nos pudicitia, et accinxit impudicitia; exspoliavit nos temperantia, et effecit intemperatos; exspoliavit nos charitate, et implevit malitia; exspoliavit nos immortalitate, et propinavit mortem. His etiam turpissimis ac fœdissimis pannis nos posterosque nostros involvit, et semivivos reliquit.

CAPUT LXI.

Quam libenter diabolo renuntiandum : et auxilii contra eum expostulatio.

Et quia sic^b sic³ miserabiliter atrocissimus hostis circa nos egit, imo quia sic egit⁴, eia, frater charissime, eia, renuntiemus huic damnosæ hæreditati. Pupilli effecti⁵ sumus : antequam exactor^c veniat tam

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened., patrem nostrum nos nostr. p. et tan. ac tal. b. exp. nos, insuper. ² Ven., a tantis. ³ Ven. unicum habet sic. ⁴ Ven. non habet imo q. sic egit. ⁵ Ven., facti. ^a Apud Bened. deest sæculi. ⁷ Sic Ven., at sensus petit. Bened. ut textus habet exies, et reddas. ⁸ Ven., huic pauperi et pupillo. ⁹ Ven., etiam pupil. in causa deficit sua. ¹⁰ Ven. in marg. : al. nosti.

NOTÆ.

^a *Prima fronte.* De prima acie aliquid dicimus in notis ad can. 5 concil. Foro Julien., lit. b., quæ huc facere etiam possunt, præsertim si allegorice ad acie bellique dispositiones credamus Paulinum hoc loco alluisse. « Frons enim in acie est quæ adversum hostem spectat, » ut ibi dicimus ex Vegetio lib. iii, cap. 14. Nisi mavis proverbialiter esse dictum censendum; quæ enim initio alicujus rei occurrunt, *prima fronte* visa esse dicuntur. Hujus adagii frequens est usus apud Latinos, ait Erasmus in adag. Chil. I. centur. ix, n. 88.

^b *Et quia sic sic miserabiliter.* Geminatio vim orationis intendit, ut diximus in not. ad cap. hujus libri 35. Tale est illud Virgilii lib. ii, v. 644 :

Sic, o sic positum affati discedite corpus.

Et libro iv, v. 660 :

Sed moriamur, ait : sic, sic juvat ire sub umbras.

Hæc figura familiaris videtur Paulino, qui statim habet : « Eia, frater charissime, eia; renuntiemus, etc. »

^c *Exactor pessimæ hæreditatis.* Sanctus Gregorius lib. iv Moral. cap. 35 : « Quis alius debet nomine exactoris intelligi, nisi importunus ille persuasor, qui humano generi semel deceptionis numinum contulit, et adhuc quotidie expetere mortis debitum non desistit? » Idem repetit lib. xxxix, cap. 13 : « Quis intelligi exactor alius debet nisi qui semel in paradiso homini malæ persuasionis numinum contulit, et quotidie ab eo exigere hujus debiti reatum quærit? » Quomodo autem facta sit *damnosa et pessima* hæc hæreditas, advertit sanctus Bernardus ser. 2 in vigil. Nativ. Domini, sic inquires : « Creatura enim subjecta est vanitati : et cadente homine, quem constituerat Dominus dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, tota simul hæreditas corrupta est. Inde distemperatur aer, terra in operibus Adæ maledicta, et omnia subdita vanitati. Nec sane reparabitur hæreditas, donec reparentur hæredes. »

^d *Panni diaboli pompæ scilicet sæculi,* qui sint panni isti, in fine capitis præcedentis dixerat. Hic sub nomine pompæ sæculi eos intelligi vult. Et quidem

A pessimæ hæreditatis, omnibus quæ ejus sunt, renuntiemus. Si quis itaque huic hæreditati, in qua sunt panni diaboli, ^d pompæ scilicet sæculi^e, et angelis ejus renuntiare neglexerit, cum judex venerit, sicut Evangelista loquitur, tradetur debitor exactori; exactor autem debitorem trudet in carcerem. Amen dico vobis, dicit Dominus, non exiet^f inde, donec reddat novissimum quadrantem (Matth. v, 26). Omne itaque genus humanum tanquam pauperem et pusillum divina Scriptura commendat Deo dicens : *Tibi derelictus est pauper, pupillo tu eris adjutor* (Psal. ix, secundum Hebræos, x, v. 14). Ejusque adversarium demonstrans, secutus adjunxit : *Contere brachium peccatoris et maligni* (Ibid., 15). Adsit Dominus noster Jesus Christus pius et misericors, qui aliquam misericordiam huic et pupillo^g et pauperi^h exhibeat, quia callidum atque ferocissimum adversarium patitur, et jam jamⁱ pupillus in sua causa deficit : quapropter suus adversarius pravis artibus decipere eum festinat. Adsis, Domine Jesu Christe, pupillo idoneus defensor; sta in causa^f illius qui jussisti¹⁰ recta judi-

sanctus Cæsarius hom. 12 inter editas a Baluzio in supplem. Biblioth. PP. tom. XXVII pompas diaboli eo ferme modo interpretatur quo supra Paulinus. Sic enim ait : « Quæ sint pompæ diaboli prope nullus ignorat : tamen ex parte aliqua dicere necesse est. Omnia spectacula vel furiosa, vel turpia, pompæ diaboli sunt. Gulæ vel ebrietati servire libidini vel luxuriæ infelicem animam subjugare, ad pompam diaboli certum est pertinere. . . . De adulteriis vero, vel homicidiis, rapinis, vel testimoniis falsis, quid opus est ut dicantur ad pompam vel ad opera diaboli pertinere, cum hoc nullus possit hominum ignorare? » Hujusmodi ergo pannis qui vestitur, diaboli pannis vestitus dicitur a Paulino, fortasse « quia, ut dixerat sanctus Gregorius Magnus hom. 32, in Evang., habet unde teneatur. Quid enim sunt terrena omnia nisi quædam corporis indumenta? Qui ergo contra diabolum ad certamen properat, vestimenta abiciat, ne succumbat. Nihil in hoc mundo amando possideat, nullas rerum labentium delectationes requirat, ne unde ad votum tegitur, ad casum inde teneatur. » Hanc autem renuntiationem Paulinus quoque hic commendat, et tempestive suadet faciendam.

^e *Pupillo et pauperi,* pro pupillo et paupere genus humanum intelligit Paulinus, ut patet. At sanctus 59 Augustinus in hunc Psalmi locum pupillum intelligit, « cui mortuus est mundus, per quem carnaliter genitus est, et jam potest dicere, mundus mihi crucifixus est et ego mundo. » At in alium Psalmum scribens nempe in psal. cxlv, n. 18, de omnibus pronuntiat : « Secundum quemdam modum omnes pupilli sumus, absente patre, non mortuo. Pupillus enim secundum homines mortuo patre fit. . . . Tamen nos quantum sumus in corpore, et peregrinationis locum incolimus, absens est pater noster, ad quem clamamus : *Pater noster, qui es in cælis.* »

^f *Sta in causa illius.* Stare hic significat, ab aliquo esse eique favere. Illo sensu et in Scripturis usurpatur. « Stare dicitur Deus, ait S. Eucherius lib. Formular., cap. 1, cum nos infirmos, id est suam creaturam ad penitentiam et conversionem patienter sustinet. » Et sanctus Gregorius hom. 29 in Evang., « stare, ait, pugnantis est vel adjuvantis. »

care filiis hominum. Eleva brachium tuum, et contere brachium peccatoris et maligni. Optime nosti hujus pauperis et pupilli, generis scilicet humani causam, quæ ex paterno a chirographo debetur. Inventus est reus, et obstrictus ab adversario detinetur: non est aliud quemadmodum nobis subveniatur, nisi ex tuo consilio et pernecessario ¹ adjutorio. Judica causam nostram: defende quia potens es.

CAPUT LXII.

Dæmon accusator in judicio.

O mi frater charissime, quam felix anima quæ tam potentem habet defensorem! Ideo nunc quæso vigilem utnismique nostrum, ne apud eum diabolus in die iudicii suos pannos agnoscat, et incipiat reus detineri, quem Christus sua gratia voluit liberari ². Nec sibi male blandiantur, qui post acceptam gratiam corrigi nolunt, atque rursus ad suas pristinas redeunt voluptates ³. Expectatur enim dies iudicii: aderit ille æquissimus iudex, qui nullius potentis personam accipiet, cujus palatium auro argentoque nullus episcopus, nec abbas, nec comes ^b corrumpere poterit. Astabunt omnes animæ, ut referat unaquæque secundum illud ⁴ quod in corpore gessit, sive bonum sive malum. Præsto enim erit adversarius diabolus, et recitabuntur ^c verba professionis nostræ et obiciet ^d nobis in faciem quidquid fecimus, et in qua die peccavimus, et in quo loco, et quid boni operis tunc temporis facere debuimus ⁵. Et si tales inventi

fuimus, exsultabit ille adversarius in conspectu piissimi iudicis, superiorem se esse nobis declamans, agens talem causam apud talem iudicem. Habet enim dicere tunc ipse diabolus: Æquissime iudex, judica istum meum esse ob culpam, qui tuus esse noluit per gratiam. Tuus est per naturam: meus est per miseriam. Tuus est ob passionem: meus est ob suasionem. Tibi inobediens: mihi obediens. A te accepit immortalitatis stolam: a me hanc pannosam, qua indutus est, tunicam ⁶. Tuam vestem amisit: cum mea veste huc advenit. Quid apud eum impudicitia faciebat, quid intemperantia, quid avaritia, quid ira, quid superbia, quid cætera mea membra? Dimisit te: confugium fecit ad me: meas sorores video comitari cum illo. Quid enim idcirco ⁷ faciebat? Quid cum superbia disputabat? Quid cum ira furiebat? Thesaurizavit sibi iram in die iræ. Æquissime iudex, judica, inquam ⁸, quia *justitia et iudicium præparatio sedis tuæ* (Psal. LXXXVIII, 14). Judica illum meum esse, et mecum damnandum esse. Hæc omnia quæ huc attulit, mea esse cognosco. Meus esse voluit, et mea concupivit: mecum puniri debet; quoniam quem tu dignatus es tanto pretio liberare, ipse se mihi voluit postmodum libenter obligare. Heu, heu! frater charissime, poteritne talis aperire os, qui talis ibi invenietur, ut juste ire cum diabolo deputetur?

60 CAPUT LXIII.

Relabi quam periculosum.

Videamus quid agamus; ab illo videamus quomodo

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven., sic habet: consilio: et per necessarium adjutorium jud. cau. n. defende, quia p. es Domine. ² Ven., liberare. ³ A Bened., voluntates. ⁴ Ven., secundum quod in corp. gesserit. ⁵ Bened., deberemus. ⁶ Ven., vestem. ⁷ Sic Bened.; at editi et Ven., Quid enim? idcirco omnia faciebat, quia loco quid. ⁸ Bened., inquit.

NOTÆ.

^a Causam, quæ ex paterno chirographo debetur. Magnificam formulam Paulinus a Paulo didicit, Paulo scribente ad Colos. II, 14, de Christo: *delens quod adversus nos erat chirographum*, quem in locum Chrysostomus hom. 6 inquit: « Nusquam locutus est tam magnifice. » Chirographum est cautio manu alicujus scripta vel subscripta; et proprie libellus, quo quis pecuniam se debere scripsit. Ita Hotomanus, Joan. Calv., cæterique jurisconsulti. Quibuscum facit Chrysostomus lib. c., cum ait: est « chirographum quando quispiam est reus debendi. » Quod innuit quoque Juvenalis lib. v, v. 795, sat. ult.:

Debitor aut sumptor pergit non reddere nummos,
Vana super vacui dicens chirographa ligni.

Exstinguebantur chirographa, quando solutio a debitore creditori facta fuisset; *solutione chirographo inani facto*, ait Ulpianus l. solutione ff. ad exhibendum. Quia vero debita ad filios hæredesve transeunt, hinc cum redderentur chirographa defunctorum, filiis hæredibusve reddenda erant, ut patet ex Juliano, ff. de legat. 1, l. hujusmodi § Si ita. Sed de his rebus vide si lubet jurisconsultos, et præsertim B. Brissonium formular. lib. vi. Noverat Paulinus optime vim hujus verbi, ideoque quasi ex jure explicans quæ dixerat, addit: *Inventus est reus, et obstrictus ab adversario detinetur*. Optime autem dixit Paulinus, genus humanum teneri paterno chirographo, id est quo Adam tenebatur, de quo Chrysostomus l. c.: « Tenebat diabolus chirographum quod Deus fecit Adamo dicens: *Quo die e ligno comederis, morieris*. Hoc ergo chirographum tenebat diabolus, nec id nobis dedit Christus, sed ipse scidit. Quod quidem est ejus, qui

ketus remittit. »

^b Nec comes. Quare comitem inter sæculares dignitates recensuit, cæteris silentio præteritis? Nimrum quia *Enrico comiti* scribebat. Comitibus enim ducisque nomina etsi varia, sæpe tamen confundeantur ut dicemus in dissertatione prima, § 6. Hoc idem adverterunt Patres Benedictini in admonitione hujus libro præposita. Poterat quidem cæteras laicales dignitates nominare: comitis vero non poterat omittere, cum ad comitem scriberet. Cum autem, cæteris omissis, hanc retineat, indubium est, comitem eum fuisse, cui scribebat.

^c Recitabuntur verba professionis nostræ. Professionem hujusmodi indicat Augustinus de Symbolo ad catechum. lib. iv, cap. 1, ipsos sic alloquens: « Huic (diabolo scilicet inimico) vos renuntiare professi estis, in qua professione, non hominibus, sed Deo et angelis ejus conscribentibus dixistis, Renuntio. Ex hac angelorum scriptura recitabuntur hæc verba professionis nostræ. » Unde Cyrillus Hierosolym., Catech. mystag. 1 de Baptismo: « Illud, inquit, non ignores, quod quæcumque dicis, illa præsertim formidabili hora (baptismi) scripta sunt in libris Dei absconditis, ut si quid deinceps adversus illa pronuntiata patraveris, tanquam prævaricator judiceris. »

^d Obiciet nobis in faciem, etc. Hujusmodi figurata locutione usus est etiam Chrysostomus hom. 20 in Genes.: « Si adversarium nostrum præverterimus, diabolum dico, qui in die illo ob faciem nostram stabit.... nostri ipsorum facti accusatores, in tantam misericordiam provocabimus Dominum, ut, etc. » Vide quid simile in Petro Cellensi lib. De panibus cap. 15.

liberemur; videamus et caveamus ne in vacuum gratiam Dei suscipiamus¹: sed integro corde, perfecta-
que fide renuntiemus atque spernamus tam damno-
sam diaboli² hæreditatem, ne pupilli et pauperes
romaneamus. Recitetur in medio nostrum sententia
beati³ Apostoli terribilis terribiliterque prolata, quæ
corda simul et corpora nostra contremiscere faciat.
Ait enim: *Voluntarie peccantibus nobis post acce-
ptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro pec-
calis hostia: terribilis⁴ autem quædam expectatio
judicii, et ignis æmulatio, quæ consumptura est ad-
versarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla
miseratione duobus vel tribus testibus moritur: qu-
anto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui
Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti
pollutum duxerit, in quo sanctificatus est⁵, et Spiritui
gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim qui
dixit, Mihi vindictam et ego retribuam⁶. Et iterum,
Quia judicabit Dominus populum suum. Horrendum
est enim incidere in manus Dei viventis (Hebr. x, 25
seq.). Et paulo post: Nolite itaque amittere confi-
dentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem.
Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei
facientes reportetis promissionem. Adhuc enim modicum⁷
aliquantulum qui venturus est veniet et non
tardabit reddere unicuique secundum opus suum
(Ibid., 35). Hæc enim verba non ex me, sed ex ipso
qui dixit, An experimentum ejus quæritis, qui in me
loquitur Christus (II Cor. xiii, 3), profluxerunt. Ex-
tendamus aciem oculi cordis⁸, et videamus: et
aurem cordis accomodemus ad terribilem Apostoli
sententiam perspicendam et investigandam. Munde-
mus oculum⁹ cordis, imo ipsa lux, quam desidera-
mus videre, mundet cor nostrum, et sit a peccatorum
tenebris ipso miserante mundatum. Beati enim, ait,
mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. v,
8). Non sit nobis hic labor inutilis ad perniciem, sed
utilis ad salutem. Curramus, dum lucem habemus,
ne tenebræ nos comprehendant (Joan. xii, 35). Et
iterum Apostolus hortatur nos intentissime dicens:
Remissas manus et soluta genua erigite, et gressus
rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis
erret; magis autem sanetur. Pacem sequimini cum
omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit*

A Deum: contemplantes ne quis desit gratiæ Dei, ne qua
radix amaritudinis sursum germinans impediatur, et per
illam inquinentur multi (Heb. xii, 12 seqq.). Et paulo
post: Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi qui
increduli fuerunt verbo Dei, non effugerunt, recusantes
eum qui super terram loquebatur: multo magis nos
qui de cælis loquentem nobis avertimur¹⁰, cujus vox
movit terram tunc, modo autem repromisit dicens. Ad-
huc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cæ-
lum (Ibid., 25 et seqq.). Quod autem adhuc semel,
dicit, declarat mobilium translationem tanquam fac-
torum, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque
regnum immobile suscipientes, habeamus gratiam,
per quam serviamus, placentes Deo cum metu et
reverentia: etenim Deus noster ignis consumens est,
qui consumpturus est adversarios. Accedamus ad
eum antequam consumamur ab illo: postulantes ab
eo urere¹¹ cor nostrum et renes nostros. Et iterum,
Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti,
sicut examinatur argentum (Psal. lxxv, 10). Aper-
tissime enim patet, quia si hic ab illo non urimur,
illic velut adversarii consumemur. Ait enim Aposto-
lus, Nemo se circumveniat, nemo se seducat inanibus
verbis, quia quæcumque seminaverit homo, hæc et
metet (Ephes. v, 6; Gal. vi, 8). Non aliud lingua
loquamur, et aliud corde: ne simus Judas et¹² He-
rodiani: alii in proditione¹³, alii in confessione,
alii in dissimulatione, sed alii¹⁴ in veritatis humili-
tate. Ideo cum vero corde in plenitudinem fidei pro-
peremus, aspersi¹⁵ corda a conscientia mala. Tenea-
mus spei nostræ confessionem indeclinabilem, et
bonorum operum inchoationem non deseramus, sicut
est consuetudinis quibusdam: sed consolantes, et¹⁶
tanto magis quanto viderimus appropinquantem diem
judicii.

61 CAPUT LXIV.

*Malorum carnis descriptio ex Scripturis: et in eam
declamatio.*

Teramus carnis nostræ superbiam, quia caro est
quæ animam perdit, et totam superbiam affert: et
qui in carne seminat, sicut Apostolus ait, de carne
et metet corruptionem (Gal. vi, 8). Caro est quæ re-
cipit diabolum: diabolus enim¹⁷ seminat in carne
nostra semina sua, id est, homicidium, fornicatio-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened., suscepissemus. ² Bened., diabolicam. ³ Ven., Pauli apost. ⁴ Ven., est autem, quod non est in
Apostolo. ⁵ Ita Ven. et locus Apostoli; at Bened., sanctificati estis, sicut et infra. ⁶ Ego reddam. ⁷ Ita Ven.
et locus Apost.; at. modicum deest apud Bened. ⁸ Ven. addit. nostri. ⁹ Ven., oculos. ¹⁰ Bened. in marg. sic:
Ita mss., vulg. autem avertimus, Græc. ἀποστρεφόμενος. At ed., advertimus. Ven. in corp., advertimus.: in
marg.: al. avertimus. ¹¹ Ven., uri. ¹² Bened. in marg.: mss. Colb., alii in perditionem, in confusionem, in
dissimulationem. Al. edit. (Ven.), in perditionem, in confusionem, indissimulationem. ¹³ Ven. deest alii hic.
¹⁴ Ven. non habet et.

NOTE.

¹ Judas et Herodiani. Redarguens Paulinus viros
duplices corde jure producit Judæ et Herodianorum
exempla. Ille enim Rabbi Dominum vocat, et oscu-
latur dicens, Ave Rabbi, quem actu prodebat, ut
est Matth. xxvi, 50. Hi autem ipsum verbis circum-
veniunt, ut capiant eum in sermone, ut est ibid. xxii,
16, dicentes: Magister, scimus, quia verax es, et
viam Dei in veritate doces, etc. Quod explicat
statim addens: alii in perditione, alii in confessione,

D ut Judas: alii in confessione, alii in dissimulatione,
ut Herodiani.

² Aspersi corda a conscientia mala: sic quidem
legunt PP. Benedictini, et Veneta editio. Suspi-
cor tamen legendum non aspersi, sed abstersi cor-
da. Aspergere proprie non est mundare, ut est abs-
tergere.

³ Diabolus seminat, etc. Aliis verbis hoc idem dixit
Petrus Chrysologus serm. 96: « Diabolus hæreses

nem, concupiscentiam, libidinem, iram, rixam, ebrietatem, superbiam, furtum, et omnem suggestionem malam, dicente Apostolo, *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus spiritus aeris¹ hujus^a, adversus spiritualia in cœlestibus* (Ephes. vi, 12). De diabolo dicit, qui spiritus malus^b est, et non videtur. Et ipse spiritus nequissimus projectus est de cœlo cum angelis suis, de quibus dicitur in Apocalypsi: *Ecce projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos die ac nocte, et ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni* (Apocal. xii, 10). De quo Apostolus dicit: *Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ qui me colaphizat: Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me; et dixit mihi, sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii, 7 seq.). Item² ipse repetens dicit: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis* (Rom. vii, 25). Iterum ipse, *Ego enim mente servio legi Dei, carne autem legi peccati* (Ibid. 25). Et iterum: *Nihil nunc damnationis est his qui sunt in Christo* (Rom. viii, 1). Caro est quæ recipit diabolus, et carnem habet diabolus in potestate, non animam, ideo dicit Apostolus, *Datus est mihi stimulus carnis meæ; non dicit, animæ meæ³, sed carnis meæ angelus Satanæ*. Denique Job in carne tentatus est a diabolo, dicente

Domino, *Et data est ei potestas a Domino in facultate et in carne⁴ ejus* (Job. i, 12). Et iterum, *Dabo tibi illum in potestatem, præter animam illius* (Job. ii, 6): *caro enim concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem*. Hæc autem sibi invicem adversantur ut non quæcunque vultis illa⁵ faciatis (Gal. v, 17). Caro est misera bestia^c quæ gravat animam, dicente Apostolo, *Qui in carne sunt placere Deo non possunt* (Rom. viii, 9): Iterum ipsa Veritas Dominus noster Jesus Christus de se ipso dicit: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* (Matth. xxvi, 41). Caro enim nostra in malitia semper vult potens^d esse; in abstinentia autem, id est in jejuniis et in vigiliis et orationibus ac bonis operibus infirmam se esse fingit. Caro nostra est quæ nos demergit in foveam, dicente Apostolo, *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, id est, fornicationem, immunditiam, iram, rixam, et cætera quæ sequuntur* (Col. iii, 6). Et iterum: *Curam carnis ne feceritis in concupiscentiis vestris* (Röm. xiii, 14). Itaque mortificemus carnem nostram per abstinentiam, et^e jejunium, et vigiliis, et orationes, ne vobis adducat diabolus cum concupiscentiis malis. Caro autem data est nobis quasi animæ bellum: quæ, si mortificetur, adducit vitam; si nutriatur, præparat se contra animam ad bellum. Laudo autem illum qui carnis suæ potest habere^e potestatem. Dum infirmitatem carnis

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened., carnis. Ven., aeris. *Hanc seligimus quia minus distat ab Apostoli textu.* ² Ven., idem. ³ In Ven. dicitur meæ. ⁴ Ven. non habet in carne. ⁵ Bened., ea. ⁶ Ven. : in jejuniis, et orationibus, et vigiliis.

NOTÆ.

inter fideles, inter sanctos peccatum, inter pacificos lites, inter simplices dolos, inter innocentes nequitiam gratis serere consuevit. »

^a *Adversus spiritus aeris hujus*. Non integra verba ex Apostolo profert, sed potius sensum, quam verba. Non me latet dæmones ex vitiiis ad quæ nos incitant, nomen sortiri, et peccati illius spiritus vocari, ad quod provocant hominem puta avaritiæ, invidiæ, etc., **62** et quidem a Jo. Clinaco in Scala Paradisi vocatur, *spiritus luxuriæ* dæmon promovens opera carnis, quem auctor Operis imperfecti, hom. 15, dixit *spiritum carnis*. Hic tamen locum habere non potest hujusmodi interpretatio, ut dicatur carnis spiritus, uti legunt PP. Benedictini. Etenim præterquam quod videtur antithesis se ipsam destruens et vitiosa compositio *carnis spiritus*, locus Apostoli non obscure indicat legendum esse in Paulino *aeris*, non *carnis*: dicit enim nobis esse *colluctationem adversus mundi rectores tenebrarum, contra spiritualia nequitie in cœlestibus*, innuens dæmones incolere aerem nobis circumfusum; quod scripsit inter cæteros, qui hoc dixerunt, etiam Honorius Augustodunensis, qui lib. i De imagine mundi, cap. 53, sic ait: « In hoc (aere) commorantur dæmones, cum tormento diem judicii præstolantes. Ex quo sibi corpora sumunt, dum hominibus apparent. » Hæc ratio suasit, ut retinendam præ aliis Venetam lectionem putarem, quæ habet *aeris* non *carnis*. Vide sanctum Augustinum ser. 222, edit. noviss.

^b *Spiritus malus est*. Pluries hoc nomine in scriptura dæmon compellatur. Nos quoque supra in notis ad cap. 60 libri hujus attulimus verba Chrysostomi, quibus eum *malum profectum* appellat. Nec tamen putes velim a natura talem fuisse. Bonum enim Deus creavit: malum se fecit. Sanctus Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi ii Illuminatorum sic ait: « Peccavit non ex necessitate naturæ vitium susci-

piens.... sed bonus creatus propria voluntate factus est diabolus. »

^c *Caro est misera bestia*. Efferos carnis sensus graphice depingit Philippus solitarius in Dioptra rei Christianæ lib. ii, cap. 1. Accipe pauca ex anima et carne ibidem colloquantibus. « *Anima*. Ut sus se in lutum abjicit et contaminat, et in eo se jucunde volutat: similiter tu stolidam mihi quæ exitiosa facis. Ut porcus quippe spurcissimus cupiditativis carnalibus inquinari, et me polluis penitus.... *Caro*. Cur ita loqueris, domina, cum tu imperium in me teneas? Tu ceu eques equum versas me quolibet.... *Anima*. Haud vera dicis, nec quod res est: similiter enim facis ut equus ferox, intractabilis, habenas respuens, calcitro, et percussor, cum lupatum mordens et per loca præcipitia currens equitem trahit, hinnit, humum ungula pulsat, sessoremque quamvis firmum et frena tenentem, si furere cœperit sella excutit, quod pessimum est, et præcipientem agit. Eodem modo nunc quidem inter nos se res habet. Os tibi ligneum et frenorum impatiens, ut equus contra binis, nec duci facile, nec converti potes, sed me potius ducere, rapere, et tyrannice tractare conaris. »

^d *Caro in malitia potens.... in abstinentia infirma*. Scite quidam apud Cornelium in cap. xxv, 4, Eccli. per divitem mendacem carnem intelligit. Sic enim ait: « Dives mendax est caro, quia hæc mentitur se non posse subire labores virtutis, cum eos, si velit, capessere possit; v. g. cum dicit se non posse jejunare ob defectum virium mentitur; nam habet vires ad fornicandum: cur ergo non habeat vires ad jejunandum? Habet vires ut serviat mundo, multos et magnos pro eo labores toleret: cur non habeat vires ut serviat Deo? »

^e *Qui carnis suæ potest habere potestatem*. Paulus ff. de verb. signif., l. potestatis, ait: « Potestatis verbo plura significantur. In persona magistratum, impe-

nostræ timemus, salutem animæ nostræ negligimus. O anima ¹ misera, quid dicis, quam caro sic fortiter gravat? dicente Salomone, *Caro quæ corrumpitur, aggravat animam* (Sap. ix, 15). Et iterum repetit, *Os quod mentitur, occidit animam* (Sap. i, 11). Væ, væ animæ miseræ, quam caro persequitur! Caro nostra quotidie contra animam pugnat: et nos contra carnem pugnare quotidie debemus, sicut Apostolus præcipit: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis* (Rom. viii, 13). Omnem suggestionem malam caro concupiscit et demonstrat; caro concupiscit omne malum; caro hortatur maleficia, caro provocat iram, caro provocat homicidium, caro provocat adulterium et rixam, caro inserit ebrietatem, caro portat omnem concupiscentiam malam hujus sæculi, et omnia mala caro desiderat. O caro, bestia crudelis, quid habes, quid gravas animam, quæ nihil desiderasset nisi Deo servire, si tibi inimicæ non se junxisset? Tu autem, caro misera, non solum te ipsam occidis, sed et animam occidis ². Non sufficit tibi perditio tua, sed adhuc animam vis in infernum demergere ³. Væ tibi anima, quæ carnem accepisti contrariam, quæ nec ipsa intrat, ⁴ nec te permittit introire ⁵ in regnum coelorum! O caro mala, quid quæris, quid desideras? Non vis laborem sustinere? non vis inquieta conquiescere? suffocas animam, ut versa vice tu sis domina, et illa ancilla. Rogo, quare gravas animam,

quæ molesta non est tibi? Nec tu effugies pœnam, dum ipsa patitur gehennam; nec enim sine te poterit judicari in die judicii. Quare non consentis spiritui et animæ nostræ, sicut Evangelium te hortatur, dicens: *Esto consentiens adversario tuo dum es cum ipso in via*, hoc est in hoc sæculo, *ne forte tradat te judici*, hoc est Christo, et ⁶ *judex tradat te ministris*, hoc est angelis malis, et *ministri mittant te in carcerem*, hoc est in gehennam: *non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem* (Matth. v, 25, 26), id est minimum peccatum.

CAPUT LXV.

Alia malorum carnis congestio.

B Quid es tu ^a et quid nobis præstas, nisi detrimentum animæ nostræ? Qui te ^b nutrit, ad malum faciendum te nutrit, quia non ^c peccat anima nisi per carnem, sicut scriptum est: *Anima quæ peccaverit ipsa morietur* (Ezech. xviii, 4). Verbi gratia dicit aliquis ⁷. Anima quomodo potest peccare, cum non videatur? Quid potest timere, ⁸ cum ipsa non teneatur? Ipsa caro peccat, quæ animam gravat: et anima a carne superata consentit carni in peccatis. Caro enim præceps est ad libidinem, improba ad petulantiam, frequens ad luxuriam, inverecunda ad fornicationem, crimen quotidie crimini superponens ⁹, peccatum peccatis; non cessat pessimis deteriora conjungere; voluntate crudelis, vana et insipiens, semper ad malum prona, ad bonum ^d excusabilis et pi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven., anima nostra misera. ² Ven., necas. ³ Bened., demergi. ⁴ Ven., intrare. ⁵ apud Bened. deest et. ⁶ Bened. in marg.: mss., quis. Ven. sic, Quid es tu? Quid nobis. ⁷ apud Bened. deest aliquis. ⁸ Bened. in marg.: Ita mss. potiores; at ducum edit., tenere. ⁹ Ven., supponens.

NOTÆ.

rium, in persona liberorum, patria potestas; in persona servi, dominium. » Caro servi rationem habet, anima domini. Laudandus igitur ille, qui scit exercere potestatem et imperium in carnem suam, neque illam patitur jugum servitutis excutere.

^a Nec ipsa intrat, nec te permittit introire, etc. Ipsa non intrat, non quia non resurget, sed quia, ut ait Apostolus I Cor. xv, 50: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio corruptionem possidebit*. Quid autem nomine carnis intelligit hic Apostolus, accipe a Chrysostomo hom. 42, in l. c., et hinc mentem Paulini assequeris. Dicit enim hoc, « Ut discas quod male actiones in regnum non introducant; et ideo subjunxit: neque corruptio incorruptelam possidebit. Hoc est vitium non possidet gloriam. » Dicere igitur, *Caro non intrat et intrare non permittit in regnum*, nihil aliud est, quam dicere opera carnis, id est peccata non intrant, nec intrare permittunt. Quis enim adeo desiperet, ut dicat carnem hanc materiale, corpus scilicet nostrum non intraturum regnum Dei, qui confitemur carnis resurrectionem, et vitam æternam? Sicut enim infra dicit carnem non effugere pœnam, cum anima gehennam patitur, scilicet propter opera carnis admissa: ita hic non est e regno excludenda beatificata anima.

^b Qui te nutrit, ad malum faciendum te nutrit. Hinc sanctus Leander in regula cap. 15 sorori Florentinæ scribebat: « Dura est conatio nutrire contra quem dimices, et carnem propriam sic alere, ut sentias contumacem... Quid poterit caro nutrita carnis, nisi erumpere ad libidinem, miseramque animam crudelitate luxurie debacchare?... Quod si abstinentia marcidum corpus vix a lege peccati, quæ habitat in membris nostris, prohibemus; quid faciet

C quæ sic obruit terram carnis suæ, ut ei possit spinas et tribulos germinare?

^c Non peccat anima nisi per carnem. Equidem actiones, quæ exterioribus potentiis egent ut fiant, per carnem fieri necesse est. Ille autem non inest difficultas. De actionibus, et per consequens de peccatis mere **63** internis ratio potior est dubitandi. Num scilicet possit anima peccare (idem dicto bene facere, eadem enim est ratio, puta de bona vel mala cogitatione) non mediis sensibus. Verum docente divo Thoma 1 p., q. 83, a. 7 et alibi sæpe, « quod impossibile est intellectum secundum præsentis vitæ statum, quo passibili corpori conjungitur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata; phantasmata autem cum a corporalibus sensibus et organis dependeant, ut manifestum est, necesse est, ut cognitio intellectus a sensibus dependeat. Voluntas autem, quia peccatum, ino quodcumque bonum vel malum fit, cum sequatur ductum intellectus, quia cæca est, consequens est, ut illuminato per phantasmata intellectu, ab organis et sensibus corporis et ipsa dependeat. Ex hac doctrina duo axiomata confecta sunt scholarum sermonibus trita: *Voluntas non fertur in incognitum*. Et *Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu*. Ergo bonum aut malum, quod fit ab anima, a carne dependet. Hoc idem sed planiori doctrina explicat Philippus Solitarius in Dioptra rei Christianæ lib. ii, cap. 1, quem vide.

^d Ad bonum excusabilis, id est excusationem prætendens. Hic enim active significat, non passive, quemadmodum ejusmodi verbalia hæc apud Latinos significare solent. Quod est sæculi vitio vertendum potius, quam Paulino.

gerrima, velox ad mortem, ad vitam difficilis; cui exosa sunt opera lucis, et tenebrarum ^a amantissima; quia cadere diligit, surgere negligit; amara est illi salus, et dulcis perditio; de malo semper corrueus in deterius, et de peiori in pessiora ^b defluens; inquieta et impatiens, flammis gehennæ animam circumdans; injiciens ^c se inter germina cupiditatis et avaritiæ, vanitatis et arrogantiae, iræ et impatientiae, cæterarumque nequitiarum, ^d ad superflua et inhonesta se deprimit, abstrahens se a cœlestibus, et delectans in terrenis; relinquit veritatem, festinat haurire vanitatem, et verba mendacii. Et quid plura? Sicut tineæ ^e lanam devorat, et sicut ignis ligna, fenum, et stipulam consumit: ita caro rebellis et delicata animam consumit et concremat. Quid tu ad hæc anima, quid tu ad hæc respondes? Dicam, inquit, Redemptori meo, antequam carne exuar, quid ad hæc respondeam, et ad quod bonum corpus, quod inhabito incitare voluissim.

CAPUT LXVI.

Oratio animæ ad Deum adversus mala carnis.

Non sit in me, obsecro, Domine, concupiscentia libidinis, sed amor pulcherrimæ castitatis. Sim ad malum audiendum tarda, ad verbum tuum festina, ad perficiendum ^a accelerans. Sim in tuo timore sollicita, in amore perfecta, in fide constans, in spe nullatenus dubitans. Dilectione proximi ferveam, odii ardore non urar, nec invidiæ livore tabescam. Sanctum semper opus in me spira ut cogitem, compelle ut faciam. Suade me ^b ut diligam te, confirma me ut teneam te, custodi me ne perdam te. Non ingrediatur nec requiescat in domicilio meo, ubi tua debet esse mansio, pes superbiæ, nec gula ^c concupiscentia, fornicatio nec avaritia, invidia nec ira, tristitia nec vana gloria. Sed profundam humilitatem posco a te, qui dixisti: *Super quem requiescam nisi super humilem et quietum*, et cætera ^d (Isa. LXVI, 2)? Da mihi profundam humilitatem, qua curvetur altitudo carnis, ^e superbia quæ me suffocat. Da men-

suratam abstinenciam, qua superflua ventris refrenetur edacitas, quæ me perimit. Da castitatem cordis, quæ me impollutam reddat. Da munditiam spiritus, quia immunda carnis luxuria me demergit. Da manus ^f largifluas ad erogandum eleemosynas, quo tenax avaritia respuatur. Da dilectionis amorem, quo zelus exstinguatur invidiæ. Concede tolerantiam patientiam, per quam ira crudelis bestia superata deficiat. Tribue æterni gaudii spem, qua tristitiæ amaritudo demulceatur. Fac intrinsecus mentem de bono opere gloriari in te, ut vana gloriæ foras ex me non procedat jactantia. Dona etiam mihi in omnibus tenere justitiam, magnanimitatem, temperantiam; et fac me ^g cum simplicitate esse prudentem, ut et beatam vitam sinceriter agam, et malum prudenter fugiam ^h; atque fraudulentam et deceptoriam astutiam diaboli intelligere valeam, ne me per speciem boni fallat ⁱ; et discernere rationabiliter valeam, et prævidere quid boni agam, vel quid mali refugiam. Fac me post hæc mitem, benevolam, pacificam, mansuetam, sine simulatione esse, omnibus bonis concordem, in vigiliis, in jejuniis, in orationibus constanter strenuam. Da etiam in mansuetudine moderatum sermonem ^j, adipisci silentium, ut loquar quod condecet, taceam quod loqui non oportet, vel quidquid ex virtutum fructu conferre dignaberis. Da sine aliquo errore immaculatam tibi servare fidem, et juxta fidem oigna ^k esse opera mea, ut fidem rectam opere pravo non polluam; et te quem credendo confiteor, male vivendo non denegem; et te quem strenua fide sequor actu, negligentia ^l operibus non offendam. Fac me in sancto conversantem ^m proposito, sequi justitiam, diligere misericordiam, amare veritatem, refutare mendacium, falsum nihil meditari vel loqui ⁿ; te indesinenter timere, te amare, te diligere, tua præcepta servare, pacem cum omnibus sine dolo retinere, ^o discordes sine simulatione ad concordiam provocare, charitatem cunctis insinulatam offerre, nullum scandalizare, nulli me

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bened. in marg., inter se. Bened. in marg.: ita mss. fort. legen., superflua et inhonesta, vel ut in mss. Theod. a secunda manu, ad superflua et inh.; nos hanc seligimus lect. quia minus abstrusa visa est. Ven. sic, nequitiarum superflua: inhonestis se dep. ² Bened. in marg.: ms. Colb., alacra. ³ In Ven. deest me. ⁴ Ven. sic: nec gula, nec concupiscentia, nec for., nec av., nec inv., nec iræ, nec trist., nec. ⁵ In Ven. deest et cætera. ⁶ Ven., carnis superbiæ. ⁷ Bened., da velle largifluas. ⁸ Ita Ven.; at Bened. sic: fac mecum simplicitatem esse prudentem. ⁹ Bened., refugiam. ¹⁰ Hic add. editi: et ne ab aliquo decipiar, nec aliquem decipiam. Ven. hæc inter unc. []. ¹¹ Ven. duas lect. hic habet in corp. sic: Da etiam mihi in mansuetudine moderati sermonis adipisci silentium. Altera in marg.: Da etiam in mans. non simulatum, sed moderatum sermonem, ut. ¹² Bened. in marg.: ms. Colb., dignam. ¹³ Ven. sic: sequor, actu, et negligentia. ¹⁴ Ven., conversari. ¹⁵ Ven. add., Fac me te indesinenter. ¹⁶ Editi et Ven. inter ans. (subditos non opprimere; me præ omnibus peccatorem inspicere).

NOTÆ.

^a Tenebrarum amantissima, hoc quoque vocabulum inusitatum habet significationem; est enim idem ac si diceret Paulinus charissima. Nisi forte subintelligas ipsam carnem esse tenebrarum amantissimam, sicut odit opera lucis.

^b In pessiora defluens, pro in pejora; verum quandoque et superlativa more comparativorum effertur. Dixit Seneca, epist. 108: « Ita tamen ut quorum abstinenciam interrumpi, modo servem; et quidem continentia proximiorum. » Propriorem erat dicendum, sed superlativum, quod est proximum,

D ad instar comparativi protulit.

^c Sicut tineæ... sicut ignis, etc. Job XIII, 28: Consumendus sum quasi vestimentum, quod comeditur a tineæ. In quem locum sanctus Gregorius, lib. Mor. XI, c. 25: « More tineæ carnem tentatio quasi vestem, de qua exiit, consumit. » De igne idem Job XXXI, 12: Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. Ubi sanctus Gregorius, lib. Moral. XXXI, c. 9: « Si animæ perverso ordine caro dominatur, igne luxuriæ omnia bene prolata concremantur. »

præferre, sed omnibus inferiorem judicare, reverentiam et timorem non propter timorem potentum, sed ob Altissimum exhibere; senioribus obedientiam, et charitatem ¹ æqualibus offerre ²; gratiam opportune dilectionis junioribus ostendere ³; fraterna onera sive pericula æquanimiter sustinere ⁴; cunctis simul prodesse, non obesse; nulli nocere, nulli adversari, nullum calumniari, nulli offendiculum ponere, nullum judicare, nulli detrahere, nulli injurias, esse, nullius carpere vitam, nullius explorare semitam, sed de me ipsa tantum esse sollicitam, malum pro malo nequaquam rependere; injuriarum mearum nec memorem esse ullatenus nec vindicem, sed in omni bonitate superare malitiam; maledicenti benedictionem parare; inimicum et amicum ⁶⁴ diligere; convicia et contumelias irascentium sustinere, non rependere ⁵, injurias cito oblivisci, offensori meo ignoscere, ad veniam concedendam semper paratam esse: aliena non concupiscere, nec occasione qualibet auferre: mea vero non habentibus misericorditer erogare. Advenam ⁶ et peregrinum propter te, qui redemisti me, retinere, esurientem reficere, sitientem potare, hospitem colligere, nudum operire, visitare languidum, requirere ⁷ carceratum, consolari tristem, afflicto et lugenti compati, non habenti præbere necessaria, victum et vestitum dividere cum egeno, amplecti indigenam, fovere domesticum, amare peregrinum, redimere captivum, suscipere ⁸ advenam, tueri pupillum et orphanum, suffragari viduæ, subvenire oppresso, præstare auxilium desolato, *disrumpere colligationes impietatis* (Isa. LVIII, 6); vel quæcunque præceptorum tuorum documenta declarant, diligenter credere et audire, ardentem investigare, prudenter scire, festinanter exercere, desideranter implere, et coram te humilem semper existere: ut surgam, non deiciar; erigar, non subruar; ascendam, non descendam: quia caro, cum qua inhabito, semper perducere me vult ad peccatum, mecum vult coronari, sed non mecum decertare. Nullum pessimiorum ⁹ patior hostem, quam corpus meum in quo inhabito ¹⁰. Est enim quasi leo subversor in domo mea (Eccli. IV, 35), undique me pestifero morsu dilacerando con-

sumens. Ideo longa trahens suspiria, clamitando dicam: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei.* Per quem? *Per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. VII, 24, 25). Hæc velim, o Jesu Salvator ¹¹ bone, redemptor optime, hæc velim, quæ hucusque nunc supplicando deprecata sum; hæc et hæc deprecor; quia pretiosissimo sanguine tuo redempta sum, ut propter carnis corruptionem non peream in æternum, non veniam in mortem secundam, neque in terram oblivionis. Hæc vox mea in auribus misericordiæ tuæ sonet, ut tuam, non carnis faciam voluntatem: et omnis mens mea te meditetur, in te ¹² delectetur, te sequatur, te confiteatur, quia redimendo ¹³ me in æternum misericordia tua est, et in tua misericordia ¹⁴ revixi perdita peccatis ¹⁵ adolescentiæ meæ, et egi poenitentiam coram te quia servasti mihi tempus conversionis, quæ considerans peccata mea compuncta sum, et te inspirante egi poenitentiam coram te. Læta jam inde tibi nunc et semper innumeras gratias refero, quia ut invenirem te, tu prius quæsisisti me; ut redirem ad te, tu compulisti; ut verberarer, ¹⁶ tu sicut ¹⁷ pius Pater respexisti; ut confiterer, tu es operatus; ut me recognoscens plangerem, tu dedisti mihi. Pone, Domine, lacrymas meas in conspectu tuo (Psal. LV, 9), et perveniat ad te in cælum deprecatio mea. Adesto, precor, et subveni, atque in manibus tuis commendatam tibi me ipsam suscipe, liberans me de ore sævissimi draconis, et de manu atrocissimi inferni. Cum acceperis me, et auferes de medio umbræ mortis, imo deduces in semitam lucis, in clarissimam regionem viventium. Colloca me in caulis tutissimis gregum tuorum, quia tu es pastor bonus, qui requiris et reducis perditam ¹⁷ ovem, tueris et salvas inventam: sanas et foves languidam. Et tu es misericors Dominus, qui sperantes in te non confundis, requirentes te non derelinquis; revertentes ad te non respuis, sed exultando et laudando suscipis, atque in æterna beatitudine una cum sanctis et electis tuis æternaliter regnare concedis: quia est tibi cum æterno Patre et Spiritu sancto una deitas, gloria, virtus, ¹⁸ imperium et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Ven. addit, sine despectione æqualib. ² Ed. et Ven. add., principibus et potentibus Christianis in nullo resistere, sed in omnib. obtemperare. ³ Ven. et Ed., paternum affectum monstrare. ⁴ Hic quoque add., amicum velut animam meam diligere, proximum sicut memetipsum amare. ⁵ Ven. sic: non rependere injurias, sed cito obl. offensionum mearum et ignoscere. ⁶ Sic Ven., at Bened., erogare: propter q. r. m. retinere esurientem, et deinde reficere. ⁷ Ven., incarceratum. ⁸ Ven., sustentare. ⁹ Ven., pejorem. ¹⁰ Ven., habito. ¹¹ Ven. sic: salvator, bone redemptor, h. v. q. hucusque supplic. d. sum hæc deprecor, quæ pretiosissimo, etc. ¹² Bened., et delectet. ¹³ Ven., quia redemisti me, in æter. misericordia tua. ¹⁴ Bened. notant in marg.: interponunt Editi et ms. Victo., et surrexi a mortuis, quoniam segregasti me a peccatis adol. ¹⁵ Bened. in marg. sic monent: ita mss.; at editi, ut vereretur; certe lectio edit. est consonantior cum sequentib. ¹⁶ Ven. ad. pastor et pa. ¹⁷ Sic Ven.; at Bened. sic: reducis perditam, t. et sal. inventa: s. et f. languentia; omittunt enim ovem. ¹⁸ Ven., et imperium.

65 CONCILIIUM^a FOROJULIENSE^b A SANCTO PAULINO^c

IN CAUSA SACROSANCTÆ^d TRINITATIS ET INCARNATIONIS VERBI DIVINI
CONGREGATUM

Sub LEONE papa III, anno Domini 796^e et CAROLI MAGNI 23, in Italia; PIPINI vero ejus filii 15.

I. Regnante Domino nostro Jesu Christo in perpetuum super omnes cœlos, et super omnem terram, Rege regum, et Domino dominantium, cujus regnum sempiternum est, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. De cujus largissimæ benignitatis manu invictissimi principes dominus Carolus ac Pipinus donativo pietatis ejus suscepto regalia sceptrâ, ipso opitulante prosperis gubernare rebus probantur.

II. Anno igitur felicissimo principatus eorum tertio et vicesimo, et quindecim (a) canonicis siquidem evocatum syllabis fratrum quorundam episcoporum contubernium Forumjulium municipium metropolim Aquileiensem veneranter coacervatum convenit. Igitur residentibus^a cunctis ex more in sedilibus præparatis, assistente vero circumquaque non modica fratrum consentanea turba, in ecclesia beatæ semperque virginis Dei genitricis Mariæ: immolato namque Deo primum in ara cordis sacrificio laudis, et orationis hostia in altari pectoris charitatis igne concremata: post apostolicam et evangelicam lectionem, hymnisque spiritualibus salubriter prælibatis, nec dum valvis publicis reseratis patefactis, persistente nimirum pro foribus vulgi glomerata caterva, per secretioris januæ aditum, vocante archidiacono, intromissus est ad breven^b sacerdotalis sub silentio venerabilis cœtus. Paulinus Christi et Domini servus his verbis post paululum loquendi principium dedit:

66 III. Nulli prorsus dubium, domini, sacerdotum, qui sacras venerandorum canonum regulas vigilantia non omiserit ingenio sagacius explorare, bis in anno concilium per unamquamque provinciam fieri debere (*Nican. conc. can. 5, distinct. 18*), in urbe scilicet, et metropoli, in quolibet opportuno loco, juxta metropolitani ejusdem regionis arbitrium, et ut temporis commodius dictaverit ordo, propter necessariam videlicet ecclesiasticæ dignitatis curam. Quinimo propter confluentia gerendarum rerum confusaque negotia, quæ crebrius litis de radice spinosis causarum emergere aculeis consuevit, ac per hoc pullulantia dominici ruris triticæ messis virentia sata adhuc, ut ita dixerim, infra stipulæ thecam spiritualium fructuum turgentibus specieis, nec dum in flaventes culmos aureas erumpentes aristâs, nec dum

(a) Coinkius in Annalibus ad an. 795, legit, et quintodecimo, et chronologiam propterea perturbat.

A steriliū zizaniorum manipulis in uno fascie ignitis funibus colligatis, ultricibus traditis in pabulum flammis, umbrosis nihilominus^a, suffugare [*Forte, suffocare*] falsitatum rhamnisculis moliantur.

IV. Qua de re talia et hujuscemodi pestifero de virgulto fruteta gliscentia, plurimorum nimirum venerabilium fratrum, qui agrum curiæ cœlestis patroni summa sollicitudinis cura excolere sunt deputati, radicitus necessarium fore prospectum est, ut linguarum falcibus detruncata marcescant, quatenus sæpius censuræ magisterio nequitiae recisis ramusculis, ipsa quandoque radicem materies veneni infusione vitiata funditus evellatur. Sed quam ob rem, juxta quod definitum est in hac veneranda sede, cui Deo auctore, non meis meritis, sed gratuito me præesse munere recognosco, per tot temporum curricula minime sit reverendi concilii sessio celebrata, vestram scire non ambigo sincerissimam charitatem. Nam propter improbos, qui solent irrumpere, mundanos tumultus, propterque imminetia præliorum bella, quæ circumquaque per gyrum finium nostrorum frementi ferocitate ingruere non cessabant, intermissum interim hoc magnificum opus procul dubio poterit approbari. Verumtamen non penitus intermissum veridicis valebit assertionibus æstimari. Nam quoties reverendis principalibus accersiti imperiis, in generali celeberrimæ synodi venerabilium Patrum conventionem humillimam parvitatæ meæ præsentiam, quia sæpius contigit adfuisse, vestris est animis, ut opinor, non celatum, vestrisque etiam obtutibus quoties clarius patuisse in promptu, non dubito. Nunc autem divina opitulante clementia, attritis utique ferocium barbarorum superbix^a a typho erectis cervicibus, auxilio per omnia adminiculante de cœlo, reddita jam quietissima pace terris, superna prorsus largiente gratia, paululumque respirantibus regalibus jussis, necessarium duximus summopere festinantes dilectissimam fraternitatem vestram, juxta priscorum canonum inviolabiles sanctiones, in uno collegio aggregari: quatenus insolubile charitatis vinculo colligati, suppliciter eum exorantes, qui suis dignanter sese fidelibus repromisit in medio adfuturum, ubi in unum duo vel tres in ejus fuerint nomine congregati. Sicque sub ejus præsentia, licet indigni, Quindecim litteras canonicas oportet intelligi, missas ad totidem provinciæ Aquileiensis episcopos. HARD.

ejus tamen famuli constituti, incipiamus jam jamque ipso auctore, et consummatore nostri certaminis, et perfectore operum nostrorum, quin potius suorum, magis dicam, quam nostrorum operum perfectorem, quia omnia ejus sunt, et de illius cuncta gratis suscipimus manu. Scriptum quippe est : *Omnia opera nostra operatus est in nobis (Isaia xxvi, 12)*. Diligenti profecto exigentes cura, si qua sunt irrita, et enormi ^b statione persistentia, quæ sacris oporteat valenter legibus coerceri, præterita corrigere, præsentia suffulciendo constituere, futura præcavendo vitare.

V. Sed quoniam ad hujus spiritualis ædificii fabricam constituendam fundamenta sunt primum fidei nihilominus profundius jacienda super illud videlicet inflexibile fundamentum modis omnibus inse-
renda, de quo per Paulum dicitur : *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus (I Cor. iii, 11)*. Cujus nimirum fundamenti constructionem debet inordinata manu jactata fulciri. Clamat profecto illa præconia voce in amoris Cantico, in cujus thalami constructione hæc jaciuntur altius fundamenta, *ordinata*, ait, *in me charitate (Cant. ii, 4)*. Cuique longe ante prophetico repromittebatur oraculo, *Sternam*, in-
quiens, *per ordinem lapides tuos, fundabo te in sapphiro (Isa. liv, 11)*. Per sapphirum quippe, qui aeream fingit simulando pulcritudinem, fidei simillimum non inconvenienter demonstrat mysterium.

VI. Primum ergo visum est mihi, omnium minimo Domini servorum in primi ordinis fronte ipsum textum symboli salubriter a sanctis editum Patribus quasi lineam in directum ^a normulatim æquo moderamine, in fundamenti hujus spiritualis ædificii mole, intrinsecus, ac forinsecus tendere, ut cœquata juxta illius rectitudinis normulam tota nostri operis fabrica, hinc inde catholicæ fidei libratim submissa perpendiculo, rectius ad altiora excrescens, convenienter in utroque pariete, æquis disputationum metita funiculis, in summa scientiæ arte perfectionis culmen veridicis assertionibus fulciatur. Persistente ^b autem hujus invisibilis ædificii æqualiter tricamerata structura, quatuor prorsus virtutum altrisecus positæ subnixæ fornicibus, jamjamque triplici purpureoque in funiculo, qui difficile rumpitur, aureum jucundius suspendatur decus ornamentorum.

67 VII. Post inviolabilem igitur, et meo sensu modis omnibus inserendam Symboli definitionem, a venerandis videlicet (sicut dictum est) olim præsulibus sancto revelante Spiritu mirabiliter prælibatam : a trecentis siquidem decem et octo, qui apud Nicæam Bithyniæ, et centum quinquaginta qui apud Constantinopolim. De mysterio namque sanctæ et mirabilis Trinitatis planiore me repromississe profiteor sermone dicturum : sophisticas per omnia verborum ^a phaleras devitantes, sed et isagogicas argumentorum relinquentes inextricabiles conclusiones, simpliciter propter simplicium mentes, liquidiusque, ut humanæ permittit possibilitas infirmitatis : vel certe, ut ipsa de se sancta dignatur Trinitas reve-

lare, cultiore potius sensu, quam stylo, cupio redolere, propter varios videlicet hæreticorum errores, diversasque quorundam simplicium suspiciones, non alteram componere vel docere fidem consentio, sed eam, quam a sanctis Patribus traditam omnia sinceriter sæcula susceperunt. Scio namque quibusdam in ^b synodalibus foliis esse sancitum, ad refellendas siquidem novas, et multiplices hæreses, præsertim propter fraudulentam fictamque Nestorii vel Eutychis falsidicorum pestilentiumque virorum, non fidem dicam, sed potius perfidiam, non licere cuiquam alterius fidei Symbolum docere vel componere. Sed absit a nobis proculque sit ab omni corde fideli alterum, vel aliter quam illi instituerunt, Symbolum vel fidem componere vel docere. Sed juxta eorum

^B sensum ea fortasse, quæ propter veritatis compendium, minus quam decet a simplicibus vel indoctis intelliguntur, exponendum decrevimus tradere, ac memoria mandavimus eam, ipsumque textum symboli retinere : quatenus juxta Apostolum idoneus sit homo Dei, ad omne opus bonum paratus, ad resistendum non sanæ fidei. Ait enim ipse, *sine fide impossibile est Deo placere (Hebr. xi, 6)*. Hinc alias scriptum est, *Nisi credideritis, non intelligetis (Isa. vii, 11, juxta LXX)*. Ipse enim admirabilis doctor prohibet variis nos et peregrinis abduci (*Hebr. xiii, 9*), sanam tamen doctrinam docet fidelibus modis omnibus prædicari. Enim vero non est in argumento fidei addere vel minuere ea quæ a sanctis Patribus bene salubriterque sunt promulgata, secundum eorum

^C sensum recte sentire, et exponendum eorum subtile supplere ingenium ; sed addere, vel minuere, est subdole contra sacrosanctum eorum sensum, aliter quam illi, callida tergiversatione diversa sentire, et confuso stylo perversum dogma componere, ac per hoc impio ore potius jactanter garrire, quam docere præsumere. Plurimorum ^c etenim catholicorum virorum, ecclesiarumque Dei cultorum, sacræ fidei compositum venerabile legitur opus, aliis quidem verbis dissimilique calamo resonante, sed eundem sensum, eundemque ingenii intellectum, concorditer inviolatæ fidei uno assertionis redolere probantur documento. Nam si recenseatur Nicæni Symboli series veneranda, nihil aliud de Spiritu

^D sancto in ea, nisi hoc modo reperiri poterit promulgatum : *et in sanctum*, inquit, *Spiritum*. Quid est ergo dicere, et in Spiritum sanctum ? Quomodo accipienda est tam brevissima eorum professio, nisi ut patenter detur intelligi mentium eorum integræ fidei religiosa devotio, et in sanctum Spiritum, sicut et in Patrem, et in Filium, probabiliter credidises, quemadmodum postea a sanctis Patribus centum quinquaginta, qui constestati sunt symboli fidem Nicæni concilii inviolatam perenniter permanere ? Suppleverunt tamen, quasi exponendo eorum sensum, et in Spiritum sanctum confitentur se credere, Dominum, et vivificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum, et glorificandum. Hæc enim et cætera quæ sequuntur in Nicæni Symboli sacro

dogmate non habentur, sed et postmodum, propter eos videlicet hæreticos, qui sussurrant Spiritum sanctum solius esse Patris, et a solo procedere Patre, additum est: *Qui ex Patre, Filioque procedit*. Et tamen non sunt hi sancti Patres culpandi, quasi addidissent aliquid, vel minuissent de fide trecentorum decem et octo Patrum, quia non contra eorum sensum diversa senserunt, sed immaculatum eorum intellectum sanis moribus supplere studuerunt. Diderant itaque centum quinquaginta, qui intulerunt a Patre procedentem, evangelista testante, repromisisse discipulis ipsum unigenitum de suo Spiritu: *Spiritus qui a Patre procedit, ipse me clarificabit* (Joan. xv).

VIII. Legerant nempe ii sequentes, qui addiderunt, *Qui ex Patre Filioque procedit* (Joan. xvi), ipsam eandemque veritatem in Evangelio redarguentem Philippum: *Philippe, inquit, qui videt me, videt et Patrem meum. An non credis quia ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 9, 10)? Si ergo, sicut ipse testatur, inseparabiliter et substantialiter est Pater in Filio, et Filius in Patre, quo pacto credi potest, ut consubstantiali Patri Filioque Spiritus sanctus, non a Patre Filioque essentialiter, et inseparabiliter semper procedat? Quis est iste, obsecro, qui dicit discipulis suis, cum insufflasset in eos, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22)? Quis est, inquam, qui repromisit eis? Nonne unigenitus Filius, qui in Patre est, et Pater in eo? *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet; cum assumptus fuero mittam eum vobis* (Joan. xvi, 7). Et illud, *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quaecunque dixerō vobis* (Joan. xiv, 26)? Sæpe enim a nobis a nostrisque majoribus indubitanter definitum est, inseparabilia semper esse opera sanctæ Trinitatis. In eo namque Spiritus sanctus a Filio procedere creditur, in quo a Patre procedere non dubitatur. Sed melius hoc approbare valemus, si rei gestæ actio, quæ per apostolos est executæ, in medio revolvatur. Per fidelissimam quippe historiæ argumenta, quæ Actus nuncupantur apostolorum, Luca evangelista testante cognovimus, prædicante Petro in Judæa, tria fere millia credentium compuncta corde, dixisse ad Petrum et reliquos apostolos: *Quid faciemus, viri fratres* (Act. ii, 37)? Respondisse Petrum pro se et pro cunctis ad illos didicimus: *Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum*. Et rursus, accersitus a Cornelio centurione, viro justo et timente Deum, cum aperuisset os suum, evangelizabat illis multa de regno Dei, et nomine Jesu Christi; *Et adhuc eo loquente Spiritus sanctus cecidit super eos qui audierant verbum* (Act. x, 44); et post pauca protinus subinfertur dixisse Petrum: *Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt sicut et nos? Et jussit eos in nomine Jesu Christi baptizari*. Sed et doctor et magister gentium in fide et veritate solertissimam cu-

ram gerens omnium Ecclesiarum, cum de Joannis baptismo disputaret, quia *Joannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ populum, in eum qui venturus est post ipsum, hoc est in Jesum* (Act. xix, 4). Porro multi Samaritanorum cum credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei et nomine Jesu, baptizabantur viri, et mulieres, haud dubie in nomine Jesu Christi (Act. viii, 12). Si ergo omnes isti, qui, evangelizantibus sanctis apostolis, credentes baptizati sunt in nomine Jesu Christi, et sancta Ecclesia inviolabiliter fundata super eam persistit petram, quam beatus Petrus, non carne et sanguine, sed Patre qui in coelis est revelante, sibi confessus est, et illius fide regitur et gubernatur omnis Ecclesia, cuique specialiter quasi primo pastori dictum est: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. xvi, 18); ubi est, inquam, illa regula Trinitatis, quam generaliter suis post resurrectionem Dominus apostolis commendavit, quorumque principatum idem beatus gerebat Petrus apostolus? *Ite, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Cur magister in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et discipuli in nomine tantum Jesu præcipiunt baptizari? Nunquid aliud Veritas per semetipsam docuit, et aliud discipuli Veritatis, vel aliam formam doctrinæ Ecclesiis tradiderunt? Absit hoc. Nullus sic desipit qui sani capitis est. Nullus tam insanæ furie manicatus, qui hæc vel mente tractare præsumat. Sed videamus qualiter utrumque verum et sanctum est, socialeque bonum, et individuum mysterium. Sacramentum igitur sanctæ Trinitatis, quam magister et Dominus tribus enumeratis personis, in uno tamen nomine voluit demonstrare, hoc ejusdem Veritatis discipuli, in una de Trinitate persona, id est Filii, totam sanctamque Trinitatem essentialiter, sancto sibi revelante Spiritu, intelligere meruerunt. Quoniam, sicut crebrius dictum est, inseparabilia sunt semper opera Trinitatis. Ubi enim Pater, ibi inseparabiliter Filius et Spiritus sanctus. Et ubi Filius, inenarrabiliter Pater, et Spiritus sanctus. Et ubi Spiritus sanctus, ibi incomprehensibiliter Pater et Filius. Nam etsi audierant discipuli, præcipiente Domino et magistro propter mysterium Trinitatis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19); audierunt profecto præsentem cum ostendentem sibi unitatem naturæ: *Ego, ait, et Pater unum sumus* (Joan. x, 30), et rursus: *Ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 10); et iterum: *Pater autem in me manens ipse facit opera* (Ibid.). Sed et Verbum illud consubstantialia Patri sanctoque Spiritui, internis intuitibus obtutibus, quod in principio erat, et apud Deum erat, et per quem omnia facta sunt (Joan. i), semper in Patre, semper cum Patre, semper apud Patrem inseparabiliter sciebat permanere. Unde non immerito Philippus redargui debuit, qui alicubi fortassis Patrem aut plus aliquid quærebat, cum diceret: *Do-*

mine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis (Joan. xiv, 8 seqq.); cuique protinus a Domino quasi per increpationem refertur: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me: Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. An non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?* De Spiritu autem sancto, ut ostenderet eum suum Patrisque, sic ait: *Spiritus, inquit, veritatis, quia a Patre procedit, ille me clarificabit* (Joan. xv, 26, et xvi, 14). Nam qui de Patre procedit, Patris profecto spiritus est: et qui Veritatis spiritus est, suus nihilominus spiritus est: ipse enim de se dicit: *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan. xiv, 6). Hinc per Isaiam Patris [*Fortē, Hunc per Isaiam spiritum Patris, etc.*] testatur esse, cum propter assumptum hominem loquitur: *Spiritus Domini super me* (Isa. lxi, 1): et illud: *Dominus misit me, et Spiritus ejus* (Isa. xlviii, 16), et quia suus est, idem ipse per Joelem promisit dicens: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem* (Joel. ii, 28, et Act. ii, 17). Quam bene ergo Dominus alta et ineffabili sapientia, ut ostenderet personaliter mysterium Trinitatis, in nomine, inquit, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et ut demonstraret inseparabilem essentialiter individuae Deitatis unitatem, præmisit, in nomine. Non enim ait in nominibus, quasi in multis, sed in nomine, quia trinus, et unus est Deus. Non enim naturam, sed personam discrevit. Quam feliciter quidem et apostoli in nomine Jesu, id est, Salvatoris, totam sanctam et ineffabilem docuerunt intelligere **69** Trinitatem! Quam catholici et sancti Patres in hac fidei stabilitate solidati, a Patre sanctum Spiritum procedere sunt professi! Quam gloriose et illi, qui eum ex Patre Filioque procedere confitentur! Hinc perspicue datur intelligi sempiterna Dei Patris et omnipotens sapientia, quæ mirabiliter intelligentiæ nostræ infantiam erudire non cessat, cum de se inclinatus loqui in sacro dignatur eloquio, ut se immetescat trium et unum Deum. Modo propter discretionem distincte loquitur, modo vero indiscrete propter consubstantialitatem individuae Deitatis unitatem. Nam si semper indiscrete, absconderet utique mysterium Trinitatis. Si vero semper distincte, excellentiam profecto celaret inseparabilem Deitatis. Docet nimirum per sacras Testamentorum paginas modo mirabili utrumque, ut intelligamus, et corde credamus ad justitiam, et ore confiteamur ad salutem trinum et unum Deum (Rom. x, 10). Unde et ipsa Divinitas trinus et unus Deus, licet sit inenarrabilis, non tamen est incognoscibilis. Cognosci nempe Creator a sua rationabili debet creatura. Hinc est quod in Evangelio *unigenitus qui est in sinu Patris* (Joan. i, 18) loquitur Genitori: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Hinc alias per prophetam prædicendo testatur, dicens: *Cognoscent me, inquit, omnes a minimo usque ad maximum* (Jerem. xxxi, 34). Hinc vas electionis de ignorantibus Deum per exprobrationem intonans ait: *Qui ignorat*

A ignorabitur (I Cor. xiv, 38). Inenarrabilis quippe est, quoniam quantus aut quid sit Deus inveniri non potest, et non solum humana, sed neque subtilis et incorporea angelicæ natura, summam illam et incomprehensibilem et incircumscriptam divinitatis essentiam, nulla plenius [penitus] investigare subtilitatis potest sagacitate. Nam etsi angeli fonti scientiæ perenniter assistentes, omnia sciunt; ipsum tamen scientiæ fontem, cujus sit magnitudinis, qui nec initium recipit, nec fine concluditur, metiri nequeunt. *Magnus tamen est Dominus noster, et magna virtus ejus, et sapientiæ ejus non est numerus* (Psal. cxlvi, 5). Tantum de illo absque dubio sciunt, quantum ille illis de se revelare dignatur. Verumtamen cognoscibilis est illis juxta quod illi secundum suam possunt naturam capacius sustinere, et nobis scilicet in speculo et in ænigmate (I Cor. xiii, 12) quandiu per fidem ambulamus, et non per speciem (II Cor. v, 7), juxta modum nostræ naturæ, in quantum nostra prævalet possibilitatis infirmitas summam sentire. In sacro autem eloquio vel in fidei instrumento addere vel minuere, est non recte, et aliter sentiendo intelligere, quam a sancto Spiritu per calamus linguæ sanctorum virorum ænigmata mirabiliter constant mysteriorum sacramenta digesta, qui eodem sancto afflati Spiritu per sacras ea librorum exarare paginas studuerunt. Sicuti est mos proprius hæreticorum, qui negligentes divini Scripturæ sensum vel modum genusque locutionis, corrupti ab antiquo serpente secundum sua desideria coacervant sibi inextricabiles quæstionum tumultus, et idcirco infuso ferrugineo stylo in tinctorio falsitatis, proprium, sed tamen perversum, se dogma componere gloriantur. Quin potius peregrinis et variis, quam ecclesiasticis ac spiritualibus abuti conantur doctrinis, parvipendentes, veritatis refragatores (u) legis præceptum (Lev. xxi), quo mystice cavetur sacerdotem semel in sua tribu et de sua tribu, vel stirpis suæ uxorem accipere et ipsam virginem ex eadem scilicet Christiana religionis doctrina, qua semel imbutus est, de qua Christianum nomen sortitum sese gratulatur, sumpsisse, et ex qua per undam regeneratum se recognoscit in immaculatæ fidei puritatem quasi virginem, et non hæretica pollutione corruptam in amplexu amoris accipere, ad propagandam catholicæ fidei posteritatis ex ea sobolem perdocetur. Sed his decepti, imitati prorsus Zambri (Num. xxv), in adulterino concubitu exarserunt. Qui sermo alterius linguæ vernaculus elucubratus de proprio interpretatus dicitur *fluxus vehemens, sive canticum meum*, qui deceptus in specie Ammonitidis scorti eam petiit, velut isti vehemente fluxu perversæ doctrinæ immoderatus despumantes, delectantur in pulchritudine splendentis eloquentiæ perversi dogmatis. Quem Phinees Domini sacerdos, qui proprio de stylo translatus, in Latino palato, *oris augurium* resonat, vel *requievit*, ultrici transfixum pugione in locis genitalibus simul cum sua adultera interfecit. Quia videli-

(a) Subduximus punctum qui antea erat et sensum obscurabat.

et censura ecclesiasticæ disciplinæ hæreticum hominem post unam vel alteram correptionem (Tit. III, 10), expulsum de Ecclesiæ gremio, æterno anathematis jaculo simul cum sua condemnata stuprata hæresi interimit. Quiescere namque fecerat, juxta nominis sui interpretationem, iram indignationis furorisque Domini, quæ jam egressa erat ad perdendum populum in ultionem^a et petulci. Nam quemadmodum lubricus ille serpens in paradiso deliciarum Evam corripuit astutia sua (Gen. III, 4), cujus mentem mendacii venenum inficiens, instigavit ne veritati crederet, sed potius acquiesceret falsitati, dum præceptum inobedientiæ male interpretando persuasit transgredi; ita nunc versipellis in hoc paradiso sanctæ Ecclesiæ, quæ spiritalibus deliciis affluit, per hæreticorum molitur semper pectora nequitiae virus infundere, quatenus falsitatis debriati poculo errabundo poplite per anfracta erroris evacuentes [Fortè, evagantes], veritatis invenire nequeant fontem. Unde et Paulus de quibusdam dubius præcavens ait: *Timeo enim ne sicut serpens decepit Evam astutia sua, ita corruptentur sensus vestri, ne credatis veritati* (II Cor. XI, 3). Quemadmodum infelix Arius hujus serpentis crapulatus veneno, addere vel demere in sancto Evangelio conatus est, ubi mediatoris **70** vocem intonantis prurienti aure cauteriata audierat conscientia, et perfunctorie legerat secundum hominem dixisse: *Vado ad Patrem, quia Pater major me est* (Joan. XIV, 28). Super hoc igitur quasi addidisse quidam convincitur, cum polluto sensu, et impio ore ex suo intulit: Non solum secundum humanam naturam, sed et secundum divinitatem minorem eum et posteriorem Patri mentiri non timuit. Quæ nunquam in sacrosanctis Evangeliiis, in nulla saltem qualibet divinorum testamentorum serie se legisse poterit approbare. Et quasi minuisse de sancti Evangelii lectione reus constringatur, ubi surda et obdurata, quasi aspis, aure (Psal. LVII, 5), eundem unigenitum Dei Filium audire despexerat: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. X, 30). Hinc quoque videtur minuisse, sed sibi (a) ibi imprudenter addidisse, sed ad suam perniciem, nihil præjudicans divinis oraculis. Sancta autem et veneranda Evangelii sacramenta cunctis inviolata sæculis permanebunt.

IX. Catholicus vero quilibet doctor, recte sentiens, juxta quod a Domino gloriosius est prælibatum, quomodo et secundum hominem minor, et secundum Deum æqualis sit Patri, hæc multiplicitate evidenter exponendo sermone explicuit non addidisse vel minuisse, sed irreprehensibiliter prædicandus est, fidentia sancti Evangelii mysteria suppluisse. Multa quidem hujusemodi et his similia objectionum spicula ex arcu linguæ intorta inveniri poterant quibus adversantium obtrectatorum confossa pectora saucioque infecta vulnere reticerent; sed propter brevitatæ compendium ab his jam jamque calamo subtrahendo decrevimus temperare. Nam in Apocalypsi Joannes apostolus sub unius libri appellatione de

(a) Hic deesse aliquid videtur. HARD.

A tota utriusque Testamenti serie contestatus est dicens: *Siquis, inquit, apposuerit ad hæc, apponet Deus omnes plagas scriptas in libro hoc. Et si quis diminuerit de verbis prophetiæ hujus, auferet Deus partem illius de libro vitæ, et de civitate sancta* (Apoc. cap. ult., 18, 19).

X. Verumtamen sanctos prædicatores Ecclesiæ hæc non percellit ultionis vindicta, quos ipsos nimirum Apocalypsis librum, et unumquodque capitulum Scripturarum, multiplicitate disputationum stylo per singula exponendo salubri explicuisse promulgatione laudamus, quosque pro his sempiternam credimus recepturos mercedem. Ipse quippe mediator Dei et hominum Dominus et Magister multa in parabolis quas ipse proposuerat, mellifluo divinitatis exponendo ore, verborum insignia multiplicavit, et *duos in via ambulantes aperuit sensum, et incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant* (Luc. XXIV, 27). Sed et beatus apostolus non est culpandus, qui legis ænigmata per multiplicia disputationum dissevit verba. Huc usque propter eos qui nequeunt ad purum subtiliter intelligere quid sit in sacro eloquio addere, vel minuere. Nunc autem his ita digestis proposita nostræ repromissionis debita tandem aliquando pleno reddere calamo jam non differamus.

XI. De causa nempe fidei polliciti sumus contra eos disputare qui variis erroribus implicati non recte sentiunt de mysterio Trinitatis. Contra eos videlicet C qui de personarum discretionem dubitant: qui ipsum putant esse Patrem, ipsumque Filium, qui inferiorem Filium, et posteriorem mentiuntur esse Patre, qui tria principia confitentur. Nos autem cum sanctis Patribus unum principium confitemur, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Scriptum est enim: *Tecum principium in die virtutis tuæ* (Psal. CIX, 3). Non principium quod incipit, vel quasi initiale, sed principium quod præcedit omnia. Quia nunquam non fuit Pater, hoc est paternum nunquam defuit nomen, quia semper Pater fuit, et est; et nunquam non fuit Filius, hoc est, quia Filii nomen nunquam defuit, quia semper, et sine initio, Filius fuit, et est. Contradicimus per omnia Patropassianis, qui divinitatem ejus ausi sunt^a elinguare. Similiter et illis non cedimus, qui in duos videntur filios unum Christum Dei Filium dividere, dum illum naturalem, et adoptivum affirmare moluntur, cum unus idemque sit Dei, hominisque Filius, cui per Prophetam dicitur. *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. CI, 28). Sed melius hæc intimamus, si ipsum, sicut præfati sumus, textum symboli, ac deinceps quæ sequuntur, hoc exsequimur ordine. Obsecramus vos, fratres, et germano^b obnixius imprecamur affectu, ut ab hoc loco ea quæ sequuntur usquequo pervenitur, ubi legitur de divina Unigeniti essentia hoc modo: *In qua regnat in unitate, et trinitate cum Patre et sancto Spiritu*, scribentes illa non in membranis et

morticinis pellibus, sed in tabulis cordis carnalibus, memoria retinere curetis.

71 SYMBOLUM FIDEI.

XII. Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum non factum, consubstantiali Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas. Ascendit in cœlos, sedet ad dextram Patris. Et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem. Qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre, et Filio simul adoratur, et conglorificatur. Qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam catholicam, et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum et vitam futuri sæculi. Amen.

XIII. Sanctam autem, perfectam, et inseparabilem, et ineffabilem veramque Trinitatem, id est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, individuum confiteor in unitate naturæ, quia trinus, et unus est Deus. Trinus nimirum per distinctionem personarum; unus vero per substantiam inseparabilem Deitatis. Has igitur tres personas Patris Filii-que ac Spiritus sancti, non putativas vel quasi suspicabiles tantum, sed veras, subsistentes, coæternas, coæquales credimus et consubstantiales. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Pater, et Filius, et Spiritus sanctus non tres dii, sed unus est Deus. Nam Pater verus Deus vere et proprie Pater est, qui genuit ex se, id est ex sua substantia, intemporaliter, et sine initio verum Filium, coæternum, consubstantiali, et coæqualem sibi. Et Filius verus Deus, vere et proprie est Filius, qui ante omnia sæcula genitus est de Patre intemporaliter, et absque ullo initio. Lumen de lumine, Deus verus de Deo vero. Et nunquam fuit Pater sine Filio, nec Filius sine Patre. Pater etenim semper Pater est, erat, et erit. Et Filius semper Filius est, erat, et erit. Et nunquam non fuit Pater, quia nunquam non fuit Filius. Semper enim Pater, qui genuit sibi æqualem Filium: semper quidem Filius, qui genitus est æqualis Patri. Spiritus namque sanctus verus Deus, vere, et proprie Spiritus sanctus est: non genitus, nec creatus, sed ex Patre Filioque intemporaliter et inseparabiliter procedens. Consubstantialis, coæternus et æqualis Patri Filioque semper est, erat, et erit. Et nunquam fuit Pater, aut Filius sine Spiritu sancto. Nec Spiritus sanctus sine Patre, et Filio. Et idcirco inseparabilia sunt semper opera Trinitatis, et nihil est in sancta

A Trinitate diversum aliquod aut dissimile, vel inæquale. Non divisum naturaliter, non confusum personaliter, nihil majus aut minus. Non anterior, non posterior, non inferior, non superior, sed una, et æqualis potestas, par gloria sempiterna, et coæterna consubstantialisque majestas. Unum namque sunt essentialiter Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et idcirco unus est Deus; sed non unus propter personarum discretionem Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Verus enim Pater proprie Pater est, et non est Filius, et verus Filius proprie Filius est, et non est Pater. Spiritus quoque sanctus proprie Spiritus sanctus est, et non est personaliter Pater, vel Filius, sed ex utroque procedit; et tamen non sunt tres dii, sed unus est Deus. Et in hac sancta Trinitate nihil (quod absit) aliquid putandum est visibile, corporale, palpabile, vel comprehensibile. Omnipotens namque sancta Trinitas, invisibilis, incorporealis, impalpabilis, incomprehensibilis, incircumscrip-
ta, infinita, immensa, et sempiterna, omnia nutu, et imperio suo gubernat. Nam etsi ^a legitur oculus Domini, vel brachium sive dextra et cetera, non membrorum positionem, vel molem corporis, sed effectum summæ, et inenarrabilis divinæ potentiae, integra rectæ fidei credulitate debemus intelligere. Nam quia omnia videt, et omnia penetrat, et cuncta nuda, et aperta sunt ante eum, oculos habere dicitur: quia vero nos sua virtute creavit, regit, protegit, et defendit, brachium vel dexteram habere perhibetur, et his similia. De hac autem ineffabili Trinitate sola Verbi Dei persona, id est, Filius, in ultimis diebus propter nos et propter nostram salutem, secundum propositum secretæ dispensationis arbitrium, descendit de cœlis, unde nunquam recesserat. Incarnatus est de Spiritu sancto, et ex semper virgine Maria verus homo factus est, verusque permanet Deus. Nec obfuit humana, et temporalis nativitas divinæ illi, et intemporalis nativitati, sed in una Christi Jesu persona verus Dei verusque hominis Filius. Non alter hominis filius, et alter Dei: sed unus idemque Dei hominisque Filius in utraque natura divina scilicet, et humana, Deus verus, et homo verus. Non putativus Dei Filius, sed verus: non adoptivus, sed proprius, quia nunquam **72** fuit, propter hominem quem assumpsit, a Patre alienus. Solus enim sine peccato natus est homo, quoniam solus est incarnatus de Spiritu sancto, et immaculata virgine novus homo. Consubstantialis Deo Patri in sua, id est, divina: consubstantialis etiam matri, sine sorde peccati in nostra, id est humana natura. Et ideo in utraque natura proprium eum, et non adoptivum Dei Filium confitemur, quia inconfusibiliter, et inseparabiliter, assumpto homine, unus idemque est Dei, et hominis Filius. Naturaliter Patri secundum divinitatem, naturaliter matri secundum humanitatem: proprius tamen Patri in utroque; quoniam sicut dictum est, non sunt duo filii, alter Dei, et alter hominis, sed unus Christus Jesus propter unam personam, Dei et hominis Filius,

Deus verus, et homo verus, in anima rationali et vera carne. Perfectus homo secundum humanitatem, perfectus Deus secundum divinitatem. Qui in eadem natura, id est humana quam sumpsit ex Virgine, humanas pertulit infirmitates, non fragilitatem peccandi: sed in eadem dignatus est crescere per incrementa temporis, esurire, sitire, fatigari, contumelias et opprobria sustinere. Dignatus est flagellari, crucis patibulum subire, lanceam in latere excipere, clavis transfigi, fel, et acetum gustare. In eadem dignatus est, mori, sepeliri, ad inferos descendere, tertia die resurgere, cum discipulis conversari: et post triumphum victricis gloriæ eandem humanam naturam, ascendendo super omnes cœlos, exaltatam super omnes angelos, in Patris dextera collocavit. In eadem iterum venturus est judicare vivos, et mortuos, et sæculum per ignem, redditurus unicuique secundum opera sua; impiis utique supplicium sempiternum, justis vero vitam æternam. Divina autem illa ineffabilis natura, in qua Deus est æqualis Patri sanctoque Spiritui, impassibilis, immutabilis, inconvertibilis, ubique præsens, semperque omnipotens, inviolata permanens in qua regnat in unitate, et trinitate cum Patre, et sancto Spiritu et nunc, et semper, et per cuncta sæcula sæculorum. Amen.

XIV. Hanc igitur catholicæ fidei sincerissimam puritatem volumus omnes Dei sacerdotes, omnesque gradus Ecclesiæ, summo cum studio, et absque ullo vitio, ita ut ne unus quidem apex intermittatur, vel augeatur, distincte, et sensatim discendo memoria retinere, et posteris suis discenda derelinquere. Si quis vigilantiori sensu ante potuerit, laudamus, et hortamur. Qui vero imbecilli ingenio torpens ante nequiverit; in anniversaria tamen proximioris hujus venerandi concilii volubili sessione cum vestris obtutibus, auxiliante Domino, pusillitatis nostræ præsentiam vita comite repræsentari meruerimus, Deo amabilis fraternitatis vestræ charitas, hanc, sicut dictum est, memoria retineat; ita sane, ut in nostræ humilitatis aspectu, eam studiose valeat recensere: alioquin difficile vos vitare ecclesiasticas a ferulas æstimate.

XV. Symbolum a vero, et orationem Dominicam omnis Christianus memoriter sciat, omnis ætas, omnis sexus, omnisque conditio: masculi, feminæ, juvenes, senes, servi, liberi, pueri, conjugati, in-nuptæ puellæ: quia sine hac benedictione nullus poterit in cœlorum regno percipere portionem. Qui autem observaverit hæc, et a malis operibus se custodierit; et in præsentī sæculo salvus erit, et in futuro cum angelis congaudebit.

XVI. Non novas, charissimi, regulas instituimus, nec super vacuas rerum adinventiones inbianter sectamur; sed sacris paternorum canonum recensitis foliis, ea quæ ab eis bene digesta salubrique promulgata in mucrone persistunt, summa devotionis veneratione amplectentes, recentiori stylo opere

pretium duximus renovare. Quatenus ad modum mundi ac ruminantis, ungulasque findentis animalis (Levit. ix, 3), devoratas escas ad faucem memoriæ revocantes, quasi ruminando per sacræ lectionis studium dudum depastum spiritale pabulum subtilius, liquidiusque sese in ventrem mentis refundat. Quo satiati deliciarum suaviter epulo, ad referendas superni largitoris gratias, de cujus benignitatis manu cuncta gratuito suscepimus munere, modis omnibus incitemur. Qui ut nos post culpam discordiæ ingratos funiculo charitatis trahendo ad Patris suamque gratiam revocaret, cum in forma Dei esset æqualis Patri, semetipsum pro nobis exinanivit formam servi accipiens (Philipp. ii, 6, 7), mediator inter Deum et nos fieri dignatus est: cujus livore ab eo quod diabolus infligerat, mortis vulnere, mirabiliter sumus sanati (I Petri ii, 24).

73 CAPITULA.

I.

Primum igitur, ut juxta priscas Patrum divinitus editas sanctiones, nullus Domini sacerdotum, vel quicumque sub a canone constituti canonicas, quinimo b apostolicas ignorantes aut parvipendentes definitiones, inordinate vel inhoneste in domo Dei, quæ est Ecclesia, conversentur; sed, in suo ordine cunctis persistentibus pulchritudo ecclesiastici decoris inviolata permaneat. Illud summopere, vigilantique studio præcaventes decernere curavimus, ut nullus canonicæ deditus ditioni, donum sancti Spiritus, pecuniæ pretio fraudulenter deceptus, vendere vel emere præsumat: ne cui in quemlibet sacrum ecclesiastici ordinis gradum, muneris exigente merito, liceat quempiam subvehendo promovere: patientique semper cordis aure pertimescens intellige (a) clarissimam illam Domini vocem dicentis: *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x, 8). Hanc quippe pestiferam simoniacam hæresim primus pastor Ecclesiæ in ipsa, ut ita dixerim, originali cupiditatis radice, anathematis ferro funditus resecare curavit (Act. viii, 18 seq.).

II.

Ut longe altius excellat vita pastoris comparata subditi gregis, quibus singulariter boni pastoris voce dicitur: *Vos estis lux mundi* (Matth. v, 14), et rursus: *Vos estis sal terræ* (Ibid., 13); et iterum: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* (Ibid., 16). Hinc etenim colligi potest, in quantum distare debet pastor a grege, dum istos homines, et illos plusquam homines, id est, lucem hominum, Dominus voluit appellari. Si ergo lux mundi sumus, lucere utique absque nebulosa hypocrisis admixtione debemus: et si sal terræ sumus, condire nihilominus terrenas mentes sapientiæ sapore per verbum prædicationis debemus.

III.

Item placuit, ut sobrie, pie casteque, juxta Apo-

(a) Consonantius esset intelligat.

stolum fugiamus turpis lucri gratiam, non in comestationibus, et ebrietatibus, et inebriemur vino, in quo est luxuria (Tit. II, 12; Rom. I, 15; Ephes. III, 18). Quemadmodum per semetipsam Veritas generaliter in Evangelio præcipiendo protestatur, dicens: *Cavete a crapula, et ebrietate, et curis hujus sæculi* (Luc. XXI, 34). Unde et in ecclesiastico canone sententia- liter constat decum, aut cessare ab hujusmodi a vitii ingurgitatione, aut certe perseverantes honoris jactura periclitari debere. Quorum ultricis sententia b dictatorum nos complices c ac fautores esse fatemur.

IV.

Ut juxta Nicæni venerandi definitionem concilii (Can. 5), nullus patiatur subintroductas a mulieres secum in domo propria habere, vel private cum eis cohabitantes conversari. Et quanquam de quibusdam inhonesta carentibus suspicione clementius aliquo modo inibi legatur indultum; nos tamen omnes omnino nunc necessarium vetare prospeximus, eo quod experimento didicerimus, illarum velamento alias licentius ad eos aditum veniendi, perditionis causam habuisse. Non autem vetamus quempiam, sed potius hortamur pauperibus personis jure sibi cognationis conjunctis benefacere, cum sit omnibus benefaciendum, sed ab eis segregatæ in suis degentes domiciliis perseverent.

V.

Ut sæcularia negotia ultra modum mensuræ nulli liceat exercere. Ait enim Apostolus: *Nemo militans Deo, implicet se negotiis sæcularibus, ut ei placeat, cui se probavit* (II Tim. II, 4). Intueri quapropter subtilius libet, cujus nos esse regis milites gratulamur. Et quia in castris a Dominicis militamus, sollicite pensare constringimur, quibus armis muniti cum tanto adversario certaminis bella aggressi pugnare valeamus, ut expediti ab omni præsentis sæculi impedimento, intrepidi in prima b acie persistentes, post palmam victoriæ triumphatricis gloriæ coronam ab eo rege qui nos de antiquo hoste triumphavit, suscipere mereamur.

74 VI.

Item placuit ut eas prorsus mundanas dignitates, quas sæculares viri vel principes terræ exercere solent, in venationibus a scilicet, vel in canticis b sæcularibus, aut in resoluta et immoderata lætitia, in lyris et tibiis, et his similibus lusibus, nullus sub ecclesiastico canone constitutus ob inanis lætitia fluxum, audeat fastu superbiae tumidus, quandoque præsumendo abuti: nisi forte si in hymnis et spiritualibus canticis delectatur, de sacris videlicet c Scripturarum voluminibus digne honesteque compositis utatur. Ab his igitur non solum non inhibemus abstinere, verum etiam conniventes licentiæ concedimus votum.

VII.

Item placuit ut nullus episcoporum presbyterum, vel diaconum, vel a archimandritam in dispendio b honoris condemnare præsumat absque hujus vene-

A randæ sedis consulta. Si quis post hæc prohibita temerarius usurpare tentaverit, non erit ambiguus de sui honoris periculo.

VIII.

De his autem qui propinqui sanguinis affinitatem sibi in matrimonium sociare tentaverint, quia valde gravis nimisque asperrima in prisco a canone ab antiquis Patribus de hoc negotio judicialis sententiæ eliminata sub pœnitentiæ flagello persistit vindicta; idcirco tanti præcavescentes flagitii periculum, ut melius cautiusque prospeximus dignum duximus definire. Ita duntaxat ut nemini liceat furtim raptimque nuptias contrahere, ne forte per erroris ignaviam, vel certe (quod pejus est) diabolico instigati amore, illicita connubia celebrentur. Sed interventis pactis sponsalibus, per aliquam dilationis moram, requisiti quin etiam diligenti cura vicini vel majores natu loci illius, qui possint scire lineam generationum utrorumque, sponsi scilicet vel sponsæ. In eo etiam, ut sine notitia sacerdotis plebis illius nullatenus fiat, quatenus nulla deinceps separationis tribulatio intercedat. Si vero hoc ordine cuncta peragantur, ac probatum sine fraude testium fuerit, et causa contigerit quod postea aut ipsi recordati fuerint, qui primum se nescire professi sunt, aut certe per aliorum veracium hominum testimonium, inventi fuerint in eo gradu consanguinitatis, qui segregari solent, segregentur quidem ab invicem et agant pœnitentiam, et si fieri potest perseverent utrique innupti. Quod si propter incontinentiam, vel certe, quod et honestius, amore filiorum in id permanere nequeunt, transeant quidem ad secundas nuptias. Hoc autem dicimus secundum indulgentiam, non secundum imperium (I Cor. VII, 6). Beatiores tamen erunt si sic permanserint, secundum nostrum consilium. Filii vero qui ex tali matrimonio procreati fuerint, legitimi b habeantur ad hæreditatem defuncti capiendam. Qui autem non observaverint omnia hæc, quæ pro salute animæ et frugalitate vitæ supra compendiose scripta leguntur, et furtivas vel interdictas nuptias contrahere præsumperint, et proximi cognationis fuerint inventi, separentur quoque et ipsi, et cunctis diebus vitæ suæ sub pœnitentiæ c lamento permaneant: atque ad secundas nuptias nunquam vel ille vel illa perveniant, alieni a communionis gratia judicentur: filiique d qui de hoc tam incesto conjugio nati fuerint, improbi habeantur, nullamque rerum adipisci valeant parentum facultatem.

IX.

Illud præterea per omnia præcavescentes prohibere decrevimus, ut nullus præsumat ante annos pubertatis, id est infra a ætatem, puerum vel puellam in matrimonium sociare, nec in dissimili ætate, sed cœtaneos sibi consentientes. Multas sæpius ex hujusmodi nuptiali contractu ruinas animarum factas audivimus, et tales fornicationes perpetratas, quales nec inter gentes (I Cor. V, 1). Ita plane, ut cum contigit puerum adultum esse, et puellam parvulam; et e contrario, si puella maturæ ætatis, et puer sit

teneræ; et per virum cognata, et socrus deprehenduntur adulteræ, et per puellam frater vel pater pueri tanti peccati flagitio pereant irretiti. Unde qui hæc prohibita de cætero usurpare præsumpsit, ab omni ecclesiastico consortio sit alienus, sed nec [et a] a publicis ^b sit immunis iudiciis.

75 X.

Item placuit ut, resoluta fornicationis causa jugali vinculo, non liceat viro, quandiu adultera vivit, alienam uxorem ducere, licet sit illa adultera; sed nec adulteræ, quæ poenas gravissimas vel poenitentiae ^a tormentum luere debet, alium accipere virum, nec vivente nec ^b mortuo, quem non erubuit defraudare, marito. Nam etsi legatur in sacris evangelicis paginis, sola fornicationis causa dixisse Dominum dimittere virum uxorem suam: non tamen legitur concessisse vivente illa, in conjugio sibi sociare; prohibuisse quidem modis omnibus non ambigitur. Ait enim: *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit mæchatur, et qui dimissam duxerit, mæchatur* (Matth. xix, 9). Qua de re ita diffinire prospeximus, ut juxta ejusdem Domini mellifluam vocem, nemo hæc interdicta violator inculcare præsumat. Sed quoniam in medio ambiguus ^c interponitur sermo, id est, *nisi ob fornicationem*, queri nimirum potest utrum ad solam licentiam dimittendi uxorem, qui dimiserit uxorem nisi ob fornicationem, an etiam ad utrumque dictum referatur, hoc est, ad aliam, vivente illa, accipiendam; quasi dixerit: Qui dimiserit uxorem suam, et aliam, nisi ob fornicationem, duxerit, mæchatur. Et idcirco ^c peritissimi viri beati Hieronymi libellum commentariorum recenseri nobis studiose mandavimus, anxie utique cognoscere festinantes, qualiter idem famosissimus doctor hæc sacra Dominica verba, juxta capacioris ingenii sui subtilitatem, sensisse monstraretur. Cujus nimirum sensum sagaciter explorantes, in promptu nihilominus patuit, ad solam dimittendi uxorem licentiam pertinere. Nam cum more suo vir sanctus hujus capituli summatim seriem exponendam transcurreret, inter cætera, et post pauca sic ait: « Et quia poterat, inquit, accidere ut aliquis calumniam faceret innocentis, et ob secundam copulam nuptiarum, veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere jubetur uxorem, ut secundam, prima vivente, non habeat. » (Hieron., *comment. in Matth.*, lib. iii.) Non enim debet imitari malum adulteræ uxoris, et si illa duo, imo unam carnem, per scissuras fornicationum divisit in tres, dividat in quatuor. Unde patenter datur intelligi: quandiu vivit adultera, non licet viro, nec potest impune secundas contrahere nuptias.

XI.

Item placuit de feminis cujuscunque ^a conditionis, puellis scilicet vel viduis, quæ virginitatis sive continentiae propositum spontanee ^b pollicentes, Deo ^c emancipatæ fuerint, et ob continentiae signum ^d nigram vestem, quasi religiosam, sicut antiquus mos fuit in his regionibus, indutæ fuerint, licet non sint

A a sacerdote sacratæ, in hoc tamen proposito eas perpetim perseverare mandamus. Si vero postea sese sive clanculo corruerint, seu publice nupserint, dignis quidem mundano ^e iudicio corporalibus coercitæ vindictis, segregentur ab invicem, et agant cunctis diebus vitæ suæ poenitentiam, et a communione corporis et sanguinis Christi priventur: nisi forte pontifex, rescita illorum poenitentia, si digna fuerit, humanius prævidens, poterit communiois gratiam indulgere. In extremo tamen vitæ suæ viatico humanius indulto non defraudentur. Et in his rebus præcipue illa modis omnibus custodiatur interdictio, ut nulli liceat prædictis personis, habitum, id est vestem ^f mutare absque sui ^g episcopi conscientia.

B

XII.

Hoc igitur inviolato stylo juste sancire prospeximus, ut monasteria puellarum, quæ sub disciplinae regula degunt, obstructius munitis claustris, nullo pateant, nisi forte summa compellente necessitate, aditu virorum. Sed neque presbyteri vel diacones, vel quilibet de clero, vel etiam archimandritis, quasi visitationis vel prædicationis causa, sine permissu episcopi civitatis, sibi licentiam tribuat ineundi. Quin etiam nec episcopus absque sacerdotibus vel clericis suis, ut decet et honeste convenit, adire illuc licentius se existimet. Sed sive ipse, sive qualibet religiosa persona, alienus ab illicita suspicione, quem morum gravitas ^a ornat, permittente, et admonente episcopo exhortationis vel ædificationis obtentu, quæ ad salutem animæ pertinet, dignum fuerit ut adeant hæc Deo dicata loca, non aliter; sed cum idoneis testibus peragant, ne propter incautam præsumptionem sanctæ Ecclesiæ infametur angelicus ^b ordo. Et nulla ullo unquam tempore licentia sit abbatissæ vel cuilibet monachæ, transfigurante se Satana in angelum lucis, quasi orationis causa suggerente eis, Romam ^c adire, vel alia loca venerabilia circuire. Quam sit namque irreligiosum et reprehensibile cum viris propter itineris necessitatem conversari, nullas tam excors est vel desipiens qui ignoret. Si quis post hæc definitionem hujus reverendi concilii, de his quæ consona voce, ^d 76 salubriterque statuta sunt, temerario ausu violare tentaverit, canonicis coerceatur vindictis; scilicet aut juxta modum et qualitatem culpæ excommunicatione multetur, aut anathematis vinculo punitus vinciatur, aut certe honoris proprii amissione nudatus, reus ab Ecclesiæ gremio evelatur. Ille enim sunt canonicæ ultrices vindictæ, a quibus nullus sacre legis prævaricator poterit immunis abire, nisi forte poenitentiae interveniente medela veniam meruerit adipisci.

D

XIII.

Diem autem Dominicum inchoante noctis initio, ^a id est vespere sabbati, quæ in prima ^b lucescit sabbati, quando signum ^c insonuerit, vel hora est ad vespertinum celebrandum officium, non propter honorem sabbati ultimi, sed propter sanctam illam noctem primi sabbati, hoc est Dominici diei, cum

omni reverentia et honorifica religione venerari omnibus mandamus Christianis. Abstinere ^a primum omnium ab omni peccato, et ab omni opere carnali, ^e etiam a propriis conjugibus, et ab omni opere ^f terreno, et [ad] nihil aliud vacare, nisi ad orationem, concurrere ad ecclesiam cum summa mentis devotione, cessante omni ^g causarum strepitu, cum charitate et dilectione benedicere Deum Patrem, et laudare totis medullis cordis unigenitum Dei Filium, qui istam diem per gloriosam suam sanctificavit resurrectionem, et hymnum dicere sancto Spiritui, qui eam benedixit per admirabilem suum adventum, quando in igneis linguis super beatos descendit apostolos (Act. ii, 3). Sed et omnium ^h pene dona charismatum in eadem sacratissima die creduntur in mundo collata. Nam in ipsa die Dominus post resurrectionem in discipulis suis Spiritum sanctum ad remittenda peccata insufflavit (Joan. xx, 22). In ipsa in deserto Dominus de quinque panibus quinque milia hominum pavit (Matth. xiv, 20). In ipsa die manna pluit de cœlis primum in eremo (Exod. xvi, 15), et multæ aliæ spiritualium munificentiarum rerum in ipsa die sunt manifestatæ, quas cunctas ⁱ longum est per ordinem recensere. Ipsum est enim *Sabbatum Domini delicatum* (Isa. lvm, 15), de quo Scriptura dicit: *Qui fecerit in eo opus servile, id est peccati, morte moriatur* (Exod. xxxv, 2). Porro si de illo sabbato diceret quod Judei celebrant, quod est ultimum in hebdomada, quod et nostri rustici observant, diceret tantum *sabbatum*, et nequaquam adderet *delicatum* et *meum*. Sed quia differentiam voluit facere inter illud, et istud, quod est Dominica dies, ideo addidit *meum*: ac si diceret, *meum*, non vestrum; *delicatum*, non in vestris observationibus maculatum. Et ideo cum omni reverentia est a nobis honorandum atque colendum. Cæteræ vero principales festivitates ^j et ipsæ sunt veneranter honorandæ vel custodiendæ. Et illa festa ^k quæ sacerdos in ecclesia prædicat, modis omnibus sunt custodienda. Nos autem, qui sacerdotes vocamur, debemus populum nobis subiectum, et prædicando verbis in omni bono, et faciendo quæ docemus, exemplis instruere, in charitate, in castitate, in humilitate, in continentia, in modestia, in vigiliis, in jejuniis et oratione, in religione, in elemosynis, in hospitalitate in quantum vires permittunt, in verbo sapientiæ sale condito, in temperantia manducandi vel bibendi, in conversatione sancta, in simplicitate cordis, in omni opere bono, *pie et juste vivendo expectantes beatam spem*

et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. ii, 12, 13), qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

XIV.

De decimis vero vel primitiis, salvis scilicet allegoricarum rerum mysticis ^a sacramentis, nihil melius puto docere, quam quod scriptum est in Malachia propheta, dicente Domino: *Inferte omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me in hoc, dicit Dominus: Si non aperuero vobis cataractas cœli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam, et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ vestræ, nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum, et beatos vos dicent omnes gentes* (Malach. iii, 10 Seq.) Sed quia indignatio et ira Dei manet super gentem vel populum, qui hoc Domini præceptum toto corde et bona voluntate non adimplet, supra præmiserat, dicens: *Si affiget, inquit, homo Deum, quia vos configitis me; et dixistis: In quo configimus te? In decimis et primitiis vestris. In penuria vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota* (Ibid., vers. 8, 9). Quæ de re quis non alacri et læto pectore offerat Deo, ut possit illam promereri benedictionem, de qua dicit: *Effundam super vos benedictionem meam usque ad abundantiam?* Vel quis non timeat, vel contremisceat illam maledictionem, quam minatur nolentibus offerre, *Vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota?* Et, si forte nobis non creditis, vel nos despiciatis, quia homines sumus, credite ergo ipsi Domino dicenti, qui mentiri non potest, qui utrumque promissit, et maledictionem in hoc sæculo et in futuro nolentibus obedire ejus mandatis: et benedictionem, et abundantiam et salutem animæ et corporum bona voluntate obtemperantibus ejus imperiis et in præsentem sæculo se daturum et in futuro. Non enim exigit Deus a te quæ non habes, nec pensat ⁷⁷ quantum tribuas. Sed in quantum habes simplici corde de suis, ^b non de tuis donis da Domino. Quia omne quod sumus ^c vivimus et habemus (Act. xvii, 28), ejus est, et de ipsius benignitatis suscepimus manu. Considerat namque qua mente ^d et non quantum in ejus sacrificium offeras, qui potens est et in præsentem sæculo centuplum, et in futuro vitam tribuere sempiternam. Qui vivit, et regnat cum Patre, et Spiritu sancto et nunc et semper per cuncta sæcula sæculorum. Amen.

OBSERVATIONES ET NOTÆ.

IN TITULUM CONCILII
SEVERINI BINII NOTÆ.

^a *Concilium*. Qua occasione hæc synodus in Italia auctoritate Paulini congregata fuerit, indicat ipse Paulinus sermone quem habuit ad Patres concilii his verbis: « Nunc autem divina opitulante clementia

atritis utique ferocium barbarorum superbix typho erectis cervicibus, auxilio per omnia adminiculante de cœlo, redlita jam quietissima pace terris, superna prorsus largiente gratia, paululumque respirantibus regalibus jussis, necessarium duximus summopere festinantes dilectissimam fraternitatem vestram, juxta priscorum canonum inviolabiles sanctiones, in

uno collegio aggregari. » Hæc ad synodum dicebat A Paulinus, cum in præcedentibus se de intermissis conciliorum celebrationibus per tumultus bellicos et frequentes peregrinationes excusaret.

^b *Forojuliense.* Sic dictum a Forojulio, quod, juxta acta hujus concilii, est municipium Aquileiense provincie, hodierno tempore Venetis subiectum. Olim insignis ibi urbs fuit Aquileia, ab Attila Hunnorum rege destructa, quemadmodum annis fere ducentis postea Forumjuli ab Avaro rege eversum fuit.

^c *A Paulino.* Wilfridus Strabo, qui sub Ludovico filio Caroli Magni claruit, de Rebus ecclesiasticis, cap. 25, hæc de Paulino: « Traditur si quidem Paulinum Forojuliensem patriarcham sapius, et maxime privatis missis, circa immolationem sacramentorum hymnos vel ab aliis vel a se compositos celebrasse. » Eundem sanctitatem et doctrinam insignem fuisse, plurimumque synodalibus sub Carolo Magno coactis, adeo ut sue ipsius provincie curam eam, quam optabat, habere non posset, interfuisse acta concilii ostendunt.

^d *In causa sacrosanctæ Trinitatis.* His temporibus duæ diversæ hereses Ecclesiam devastabant. Una de processione Spiritus sancti, altera de incarnatione Domini nostri Jesu Christi. De Spiritu sancto controvertatur, an is a solo duntaxat Patre, vel a Patre simul et Filio procederet. Antiquam controversiam adversus hæreses sæpius antehac damnatas Paulinus doctissime decedit, ostendens Patrem, et Filium unum esse principium processionis Spiritus sancti, adeoque impium et blasphemum videri, contra sententiam ab universa Ecclesia temporibus sancti Leonis Magni receptam, novos errores concitare. De incarnatione Verbi divini, Elipandus Toletanus episcopus in Hispania, et cum eo is a quo seductus fuerat, quem ipse seduxerat, Felix Urgellitanus episcopus asserebant, Dominum nostrum Jesum Christum secundum naturam divinam dicendum esse Dei Filium naturalem; secundum humanitatem vero eundem Filium Dei adoptivum esse nominandum. Quæ doctrina cum duos Dei filios assereret, adeoque Nestorianismum jam diu ante condemnatum resuscitaret, Paulinus recitatione symbolorum Nicæni et Constantinopolitani eandem solidissime refutavit, explosit et condemnavit. Denum vero in hac eadem synodo post tractationem dogmaticarum disputationum absolutam, sancti sunt quatuordecim canones ad disciplinam ecclesiasticam spectantes.

^e *Anno Domini 791.* Hic annus Domini cum 25 Caroli Magni, qui ponitur initio actorum synodaliū, concurrat.

Huc usque Binius: quæ omnia clarius patebunt ex dissertatione nostra de concilio Forojuliensi. Interim notulas nostras in reliquum concilii subjungimus.

NOTÆ COLLECTORIS.

§ II.

^a *Residentibus ex more.* Servatus est ordo in concilio Forojuliensi a Paulino qui a concilio Toletano iv præscriptus est. Quippe ea in synodo, can. 4, sic statuitur: « Hora itaque prima diei ante solis ortum ejiciantur omnes ab ecclesia, obseratisque foribus, cuncti ad unam januam, per quam sacerdotes ingredi oportet, ostiarii stent: et convenientes omnes episcopi pariter introeant, et secundum ordinationis suæ tempora resident. Post ingressum omnium episcoporum atque consensum, vocentur deinde presbyteri, quos causa probaverit introire, etc. » Ubi videtur post consensum episcoporum vocari reliquos sacerdotes. Quod factum esse etiam a Paulino consideranti manifestum est. Subdit enim post pauca.

^b *Per secretioris januæ aditum vocante archidiacono intromissus est ad brevem sacerdotalis cætus.* Quid est intromitti ad brevem? Puto significare ex scheda, seu juxta schedam: vocante enim archidiacono ut

hic dicitur ac ex scheda legente nomina admittendorum, intromissos eos fuisse existimo ad brevem, id est, ad normam indiculi, ex quo vocabantur. Breve enim vel *brevis* quandoque dicebatur regestum cujuscunque rei. Capitular. lib. iii, cap. 82: « Ut non solum beneficia episcoporum, sed etiam fisci nostri describantur in Breve; » quod vocabulum et sæcula minus barbara in usu habuere. Flavius Vopiscus in Aureliano, cap. 36: « Mnestheus... breve nominum conscripsit... ac breve legit singulis quorum nomina continebat. » Lampridius in Alexandro Severo, cap. 21: « Milites suos sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet breves et numerum et tempora militantium. » Dicit autem, vocante archidiacono, quia diaconorum id munus erat. Sanctus Athanasius, Apolog. ii: « Qua fronte talem conventum synodum appellare audent, ubi commentariensis pro diaconis ecclesiæ adventantes introducebat? »

§ III.

^a *Nihilominus suffugare.* Nihilominus sequioris Latinitatis scriptores pro et jam, ut hoc in loco Paulinus et alii scriptores alibi. Sedulius in epistola ad Macedonium de v lib. Operis Paschalis. « Cognoscant peritissimum divinæ legis Originem tribus nihilominus editionibus prope cuncta quæ disseruit, aptavisse, » id est, tribus etiam editionibus; ita nihilominus suffugare est etiam suffugare. Suffugare vero non est Latinum, de quo Ducange in Glossario hunc concilii locum asserens, « Videtur, ait, vox usurpata pro suffundere, vel certe pro offuscare: » suspicor tamen suffugare pro suffocare irrepsisse, allusione facta ad semen spinis suffocatum, de quo est illud Luc. viii, 7, Et aliud cecidit inter spinas, et simul exorta spinæ suffocaverunt illud. Vide etiam not. in lib. i contra Felicem, cap. 4, lit. a.

§ IV.

^a *Superbiæ typho.* Τύφος fumus est. Frequenter pro arrogantia usurpatur, et animi elatione. Augustinus, lib. xi, cap. 53, de Civitate Dei, sine additione *superbiæ* utitur verbo, sed tamen allegorice pro *superbia* fumo figurata. Et quidem hujus vocis hec peregrinæ significationem fuisse eo tempore omnibus cognitam, atque adeo communi in usu vel ex eo liquet, quod tam frequenter apud Augustinum occurrit, ut lib. iii Confess., cap. 3; lib. xiii pariter Confess., cap. 25; epist. 93, cap. 6, edit. noviss. Venetæ 1729, olim 48; 78 et epist. 187, cap. 21, alias epist. 57. Sed et ab Arnobio plures sine additamento usurpata videmus, præcipue lib. ii: « Si non mentis elatio et typhus qui appellatur a Grecis obstaret, etc.; et quater adhuc eodem libro. Ab Augustino igitur et Arnobio ponitur typhus pro superbia. Paulinus vero ad majorem significationem typhum *superbiæ* dicit, sicuti etiam lib. ii contra Felicem, cap. 6: « ejus te jactantiæ inflat *superbiæ typhus*? » Eodem modo loquitur et Gregorius Magnus epist. 25, lib. vi, Cyriaco Constantinopolitano episcopo scribens. « Tunc enim ostensa charitas vera est, si per typhum superbiæ inter nos schisma non fuerit. »

^b *Et enormi statione persistentia.* Id est extra normam et rectam rationem adhuc durantiā. Enormis enim est extra normam. Vide notam sequentem.

§ VI.

^a *Quasi lineam in directum normulatim.* Allegorice quidem, sed satis propria ex norma ducta allegoria: ut paulo post: *cœquata juxta illius rectitudinis normulam.* Norma enim (inventum, si Plinio fides lib. vii, cap. 56. Theodori Samii, sicut et libella) est instrumentum fabrilis architectonicæ, duabus regulis in rectum angulum concurrentibus constans, quæ utrum anguli convenientes sint, probamus; sicut altitudines perpendiculari, longitudines regula. Vitruvius, lib. viii, cap. 3: « Longitudines ad regulam et lineam, altitudines ad perpendicularium, anguli ad normam respondentes exigantur. Vulgo squadra nunc

dicatur. » Usus verbi frequentior in metaphoricis A quam in significatione propria, sicut et regulæ. Regula enim et norma dicitur passim quicunque ordo, formula, præceptum, vel directio agendi, studendi, orandi, scribendi, vivendi. Plinius Junior, lib. ix, epist. 26, Demosthenem *normam et regulam* oratoris appellavit quasi diceret verum et proprium oratoris exemplar. Hinc *abnormis* quod absque norma, et *enormis* quod sit extra normam, dicitur. Præcipue autem monachorum instituta dicta sunt *regulæ* et *normæ* mediæ infimæque Latinitatis scriptoribus. Charta Chrodegangi episcopi Metensis an. 770 : « Turbam monachorum sub sanctam *normam* vitam degentes coacervavit. » Carmen de Orig. gentis Francorum :

Hic decreta Patris Benedicti lege verenda
Sancti, et antiquæ renovat legalia normæ.

Y. Ducange. Usurpat autem diminutivum normæ *normulam* et *normulam* Paulinus hic ; sicut et lib. i, cap. 37, contra Felicem, religionis formulam regulamque intelligens, sed una explicans officium *normæ* metientis laterum rectitudinem, dum ait : « Cum simplex sinceræ fidei ratio aliter in directum *normulam* sue religionis in nullo prorsus curvante errore extendat utrique lateris rectitudinem mensam. »

^b *Persistens tricamerata structura aureum suspendatur decus ornamentorum.* Videtur respexisse ad veterum morem Paulinus a quibus camera (quæ a curvitate sic dicebantur : teste Nonnio de propriet. ser.) etiam inaurabantur. Quod tanquam nimiam luxuriam sapiens tollere Aurelianus cogitabat. Vopiscus, in Aurel., cap. 46 : « Habuit in animo, ut aurum neque in cameras, neque... mitteretur. »

§ VII.

^a *Verborum phaleras.* Phalæræ equorum primum ornamenta, ut innuit Plinius de geminis quibusdam, lib. xxxvii, cap. 12 : « tantæ magnitudinis, ut equis regum... pro *phaleris* pensilia facerent ; » ad ornatum dein hominum significandum translatæ. Livius, lib. ix, dec. i, cap. ult. : « tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos et *phaleras* deponerent. » Hinc ad orationis ornamenta significanda allegorice verbum translatum, qua de re vide notas in cap. 3, lib. i contra Felicem.

^b *In quibusdam synodalibus foliis.* Sanctus Athanasius, epist. ad Antioch. de statuto synodi Sardicensis anni 37, sic ait : « Quamvis certi homines nonnulla, quasi quæ deessent, Nicæno concilio ascribere vellent, idque acriter contenderent, sancta tamen synodus quæ Sardis convenit, indigne id tulit, decretoque sancivit ne quid ulterius de fide scriberetur, et sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt. » Patres quoque concilii Constantinopolitani anni 381, licet aliquid addidissent Nicæno symbolo ad novas Macedonii aliorumque hæreses refundendas, nihil tamen se immutasse, nec novam formulam constituisse profitentur canone 1 his verbis : « Trecentorum decem et octo Patrum, qui Nicææ conveniunt, fidem non abrogari, sed firmam ac stabilem manere oportere, et omnem hæresim anathematizari, » etc. Quod et concilium Ephesinum anni 431 statuit decreto, actione 6 inserto : « Sicut sancta synodus alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus qui in Nicæa cum Spiritu sancto congregati fuerunt. »

^c *Plurimorum virorum fidei compositum opus.* Præter symbolum enim apostolicum habemus Nicænum, item Constantinopolitanum, Aquileiense, et illud quod sancti Athanasii nomine vulgatum est : existat etiam symbolum episcopi sancti Amphilocheii Iconii, et Pelegrini episcopi Laureacensis in Germania, et si quæ sunt alia, aliis quidem verbis resonantia, ut hic ait Paulinus, sed eundem sensum concorditer retinentia.

§ VIII.

^a *Sæpe etenim a nobis nostrisque majoribus.* Hic innuit Paulinus se alias disseruisse de Trinitatis mysterio, et communione operationum in divinis, quorum operum nihil ad nos usque pervenire temporum injuria potuit ; sed solum desiderium superest, et dolor ex communi factura. Quod autem addit *nostrisque majoribus*, fortasse sanctum Chromatium in sede Aquileiensi quondam prædecessorem suum innuit, qui circa finem Tractatus in illud : *Ego a te debeo baptizari*, hæc habet : « Nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu sancto cognosci. » Cognoscitur autem Deus, ut ait Apostolus Rom. i, 20, *per ea, quæ facta sunt.* Ergo inseparabilia sunt. Quod præ omnibus Augustinus prosequitur argumentum, et luculenter exponit tract. xx in Joan., n. 3. « Catholica fides hoc habet firmata spiritu Dei in sanctis ejus, contra omnem hæreticam pravitatem, quia Patris et Filii opera inseparabilia sunt. » Et infra : « Non dicit catholica fides quia fecit Deus Pater aliquid, et fecit Filius aliquid : sed quod fecit Pater, hoc et Filius fecit, hoc et Spiritus sanctus fecit. » Ille repetit tract. xcvi, n. 1, tract. c, n. 3. Cyrillus Alexandrinus, in Apologet. ad anathemat. ix, Orientalibus reponebat : « Itaque quod sancta Trinitas ejusdem sit substantiæ, ejusdem roboris et operationis, non per vestrum didicimus sermonem, sed sumus edocui potius ex sacris Scripturis. »

^b *Intelligentiæ nostræ infantiam erudire non cessat.* Infantiam, id est tenuitatem ; vel potius albulid ad illud Petri I, ii, 2 : *sicut modo geniti infantes rationale sine dolo lac concipiscite.*

^c *Sed neque subtilis angelica natura.* Subtilitas est dos non spiritus, sed corporis gloriosi. Sed eo sensu hic posuit Paulinus quod Sapientiæ vi, 22, dicitur de spiritu intelligentie, quod sit *sanctus, unicus, multiplex, subtilis* : et (vers. 23) *qui capiat omnes spiritus : intelligibilis, mundus, subtilis* ; vel, ut hic advertit Emmanuel Sa, ex Græco *mundos, subtilissimos*, ut ad spiritus referatur angelicos. Quod multi Latincrum sic legunt, « quasi dicat, ait Cornelius hic, Spiritus sanctus capit, id est perficit spiritus intelligibiles, puta primæ hierarchiæ : mundos, secundæ ; subtilissimos, terciæ. » Hæc in summa a Lapide. Cui astipulatur sanctus Gregorius Nazianzenus orat. 37 : « Per omnes spiritus penetrans intellectuales puros, tenuissimos, hoc est per angelicas, ut opinor, copias. »

^d *Infuso ferrugineo stylo.* Duobus verbis plura tangit Paulinus : materiam quidem styli, quæ quondam et ab initio ferrea fuit. Job xix, 23, *Quis mihi det ut scriberetur sermones mei... ut exarentur in libro stylo ferreo ?* Althelmus Heptastic. i, de litteris :

Nascimur ex ferro, rursus ferro moribundæ ;

quia cum una parte acutus esset qua scribebatur in cera ; altera tamen obtusus erat, qua quod scriptum fuerat, arbitrio scribentis delebatur. Unde Symposius D anig. i, Graphium :

De summo planus, sed non ego planus in imo
Versor utrinque manu, diverso et munere longor,
Altera pars revocat quidquid pars altera fecit.

Sed *ferrugineus* non modo materiam, sed et allegorice obscuritatem, pravitatem, malitiam orationis designat. Ferrugineus enim color pro atro malique omnis sæpe accipitur. Virgilius Georg. lib. i, v. 467 :

Cum caput obscura nitidum ferrugine texit.

Et Æneid. lib. vi, v. 303, de Caronte :

Et ferruginea subvectat corpora cymba.

Id est, *nigra, tristi*, ait Servius hic. Stylum autem pro ipsa oratione, quæ stylo scribitur, usurpari nemo est qui ignoret. Igitur *ferrugineus stylus* est Paulino idem ac malus, et qui male, scriptoris vitio, scripserat ; ut illud Tullii, Orat. de Arusp. Respons. : « Cum cætera scelera *stylo impuro* Sex. Clodius

conscripsisset, » etc. Quod autem ait Paulinus *stylum infusum in tinctorio falsitatis*, est transitus ab una ratione scribendi ad aliam. Nam proprie stylus non tingebatur, qui cereis tabulis exarandis in usu erat. Calamus vero, ut nunc avium pennæ in tinctorio, id est atramentario tinguntur. Condonanda tamen usurpatio, quæ non destituitur exemplo. Nam de Augusto scripsit Suetonius, cap. 85: « Tragediam magno impetu exorsus non succedente stylo abolevit: quærentibus amicis, quidnam Ajax ageret, respondit Ajacem suum in spongiam incubuisse. » Ubi vides usurpatum quoque stylum ea ratione scribendi, quæ delet spongia scripturam, quæ alia non esse potest quam quæ atramento utitur, qualis est calamorum, aut arundinum, vel pennarum. Vide notas in lib. II, cap. 1, contra Felicem, et infra in § 16.

* In ultionem *petulci*. Id est rei *petulcæ* et fornicariæ, de qua ex Num. cap. xxv loquitur Paulinus. *Petulcus* enim adjectivum est: Virgil. Georg. lib. IV, v. 10:

... neque oves hædique *petulci*
Floribus insultent.

Ad quem locum Servius: « *Petulci*, lascivi, exultantes, et *petulci* dicti ab appetendo, unde et meretrices *petuleas* dicimus. »

§ XI.

* *Ausi sunt elinguare*. Elinguare proprie est linguam extrahere. Plautus, *Aulul.*, v. 269, act. I, sc. IV:

Si hercle ego te non elinguandam dederò ab radicibus.

At Paulinus nova significatione verbum usurpat pro obloqui et male dicere; quasi sicut a *loquela loquor*, et hinc obloquor, ita a *lingua*, *linguo* et *elinguo*.

b Et germano imprecamur affectu. Alloquebatur episcopos provinciales Paulinus, idcirco hoc verbo utitur quod maxime inter episcopos honoris causa in usu erat. Augustini epist. 186 edit. novis. hunc habet titulum: « Domino beatissimo et in Christi visceribus germanitatis amplectendo, plusquam dici potest desiderabili fratri et coepiscopo Paulino, Alypius et Augustinus. » Et epist. 45, sic habet: « Dominis germanissimis, dilectissimis et in Christo laudabilibus Paulino et Therasiæ, Alypius et Augustinus in Domino salutem. » Quandoque etiam in non episcopos usurpatum, ut ipse Augustinus Hieronymo, epist. 92, scribens in corpore epistole: « Quod non feci reprehendendo germanitatem tuam. »

§ XIII.

* Et si legitur oculus Domini, etc. Videmus frequenter in Scriptura membra et affectus humanos Deo tribui. Sed quomodo spiritaliter sint hæc accipienda, præter ea quæ habet hic Paulinus, consule Joannem Cassianum de Institut. cœnobior., lib. viii, cap. 3 et 4; Cassiodorum lib. de Anima, cap. 19; sanctum Gregorium Magnum, lib. Moral. xx, cap. 23; præ cæteris autem, quia singillatim membra cuncta et passiones humanas percurrit, et de Deo explicat, ad sanctum Eucherium Lugdunensem episcopum, lib. Formularum, cap. 1 et 2.

§ XIV.

* *Ecclesiasticas ferulas*. Ferula hic ponitur pro pœna, quæ ferulis infligebatur. *Ferula* frutex est, sive herba adeo assurgens et durescens, ut ligni naturam æmuletur. Plinius, lib. xiii, cap. 22: « Nulli fruticem levitas major: ob id gestata facilis baculorum usum senectuti præbet. » Ob eandem rationem et a puerorum magistris in schola adhibebatur ad continendos in officio discipulos. Martialis Apophoreta epig. lxxx, cujus epigraphæ *Ferula*.

Invisa nimium pueris, grateque magistris

Clara Promethæo munere ligna sumus,

Transiere deinde *ferula* in insignia dignitatum, et quidem non modo abbatum et episcoporum, sed et paparum et imperatorum. Carolus du Fresne, do-

A minus du Cange, in Dissert. de infer. ævi numismat., n. marg. 21: « Quod veteres e Latinis perinde ac Byzantinis scriptoribus Labarum vocabant, *βάβρα*, seu *ferulam* appellavere: siquidem imperatorum idem fuit gestamen, quod revera videtur, e si postmodum non eadem omnino forma ac figura, » et infra: « Scribit Codinus (de Of. c. 17, n. 57) moris esse, ut quando imperator gestat stemma, dextra crucem, sinistra *βάβρα* teneat. Syncon vero Thessalonicensis *ferulam* gestari ab imperatoribus tradit, in potestatis iis indulget populos subditos castigandi symbolum. » Hæc de *ferula* imperatorum apud du Cange. De papali autem *ferula* sufficit locus Liutprandi, lib. vi, cap. 11, Historiæ suæ, prope finem, post hæc (Benedictus antipapa) « pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali *ferula*, quam manu gestabat, domino papæ Leoni reddidit. Quam *ferulam* idem papa fregit et populo fractam ostendit. » *Ferula* vero in manu episcopi vel abbatis eadem est ac virga seu baculus pastoralis, ut docet Honorius Augustodunensis, lib. I Gemmæ animæ, cap. 217, cujus titulus: *De baculo episcopali*. Ait autem: « Baculus. . . qui et virga pastoralis, et capuita, et *ferula*, et pedum dicitur, etc. » De abbatibus vero testis est Desiderius abbas Cassinensis apud Leonem Ostiensem in Chronico Cassinensi, lib. III, cap. 63, qui oratus ut novum pontificem eligendum in suo Cassinensi monasterio reciperet, sicut quondam receperat Gregorium, « libentissime facere repromisit, et per *ferulam* quam manu gestabat eos in fide sua de hoc investivit. » In Ecclesia Mediolanensi Ambrosii tempore, ut refert Landulfus senior Histor. Mediol. lib. I, cap. 8, ministrorum ordinibus in classes decem distributis, totidem « qui præerant *ferulas* superius et inferius ornatas corio ad ostendendum officia aut dignitatem in manibus quotidie deportabant, ut unusquisque subditos suos in virga et baculo corrigeret et emendaret. » Nec inanis fuit, aut ad ostentationem inducta tantum consuetudo; ait enim idem Landulfus, lib. II, cap. 35; quod « si eorum unus inhoneste aut cantaret, aut legeret, aut staret, aut mussitandum in choro aliterum verbosaret; aut sese a vitio in quo peccabat, emendabat, aut extracta interula in secretario virgis ab archidiacono, vellet nollet, emendabatur. » Sed et delinquentes monachos castigari consuevisse Regula monachorum, n. 11, et auctor Vitæ sancti Wolani docet, ut notat du Cange in Glossario. Optime igitur ab Ecclesia inferendas pœnas Paulinus *ferulas ecclesiasticas* figurate appellavit.

§ XV.

* *Symbolum vero et orationem Dominicam* omnis memoriter sciat. Quod § superiori dixerat de regula fidei memoriter tenenda, et posteris, puta filiis, nepotibus inculcanda, hoc idem de symbolo et oratione Dominica reponit. Quod quidem si non causa, exemplum certe fuit cur non multo post, id est anno 815, ita statueret concilium Moguntinum, can. 45, relatum quoque inter Capitul. lib. v, cap. 161, videlicet: « Symbolum, quod est signaculum fidei, et orationem Dominicam discere semper admovent sacerdotes populum Christianum; volumusque, ut disciplinam condignam habeant, qui hæc discere negligunt (sic); sive in jejuniis, sive in alia castigatione emendentur. Propterea dignum est, ut filios suos donent ad scholam, sive ad monasteria, sive foras presbyteris, ut fidem catholicam recte discant et orationem dominicam, ut domi alios edocere valeant. Qui vero aliter non potuerit, vel in sua lingua hoc discat. » Theodulfus quoque in suo capitulari, cap. 22: « Commendandi, ait, sunt fideles ut generaliter omnes a minimo usque ad maximum orationem dominicam, et symbolum discant; et dicendum eis, quod in his duabus sententiis omnis fidei Christianæ fundamentum incumbit, et nisi quis has duas sententias et memoriter tenuerit, et ex toto corde crediderit, et in

oratione sæpissime frequentaverit, catholicus esse non potest.

§ XVI.

^a *Salubri promulgata mucrone.* Mucro in stylo scriptorio est pars acuta, qua scribebatur incidendo litteras in ceratis tabellis. Pignori, commentar. de servis, cap. 15: « Mucrone scribebant: planitie scriptum abradebant. » Quod indicat versus Prudentii *ἡριστεράων*, sive de Coronis, v. 2156, in passione sancti Casiani martyris:

Inde alii stimulos et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis sulcis scribitur.
Et qua secti apices abolentur et aquoris histri
Rursus nitescens innovatur area.

Hinc pro stylo ipso usurpata vox tanquam pars prototo: Columella, lib. x, de hort. Cult., post medium:

80. . . . Ceu littera proxima primæ
Pangitur in cera docti mucrone magistri.

Paulinus ipse lib. II, cap. 1, contra Felicem acuminem arundinum, seu calamorum usui scriptoris inventum, dixit *Arundinis mucronem*. Vide supra in § X, lit. d.

NOTÆ IN CANONES CONCILII. PRÆFATIO.

Duo sunt quæ a summo vero et a summo bono homines avellunt, error et malitia; quippe ab his leduntur intellectus et voluntas; unde fit ut verum non intelligamus, vel male intelligamus; et bonum non diligamus, vel male diligamus: ex quo in intellectu confusio, tenebræ, ignorantia, falsitas gignuntur; in voluntate depravatio, corruptio, et morum perversitas. His vulneribus animæ per culpam inflctis, duobus divina clementia remediis occurrit, fide scilicet et charitate: illam verbo suo scripto vel tradito per auditum communicans, hanc vel per legem æternam cuique homini digito Dei in corde impressam, vel per decalogum suum et præcepta. Hujusmodi cœlestem emulatur Ecclesia in suis conciliis œconomiam, dogmatibus scilicet et canonibus; illis obviam ita errori, his morum corruptelæ. Hinc anathemate hæreses propulsat veritati doctrinæ oppositas: hinc disciplina honestatem actionum commendat, pravas corrigit atque castigat, ut hac ratione quod a Christo accepit fidei ac præceptorum depositum fidei cura tueat. Itaque Paulinus noster, cæterorum insistens conciliorum exemplo, postquam fidem erroribus impetitam propugnavit proluxa et eleganti oratione, addito symbolo, fideique declaratione; quatuordecim in sua synodo canones statuit ad robur vigoremque discipline in provincia sua vel reparandum, vel conservandum, vel augendum. Quia vero ea quæ disciplinam respiciunt, variationi obnoxia sunt, quippe quæ pendunt a temporum locorumque circumstantiis, quæ variantur, cum fidei dogmata immutabilia sint; quod quisque canon præfert observatione dignum ad pleniorum notitiam veterum morum et discipline, id diligentius perpendere et subjectis observationibus statuimus illustrare.

OBSERVATIO IN CAN. I.

I. Exorditur Paulinus, ut par est, a divinis, arcendo scilicet simoniacam pestem ab Ecclesia. Hic enim est scopus hujus sanctionis, quæ videtur prorsus explicatio ejus regulæ, seu canonis, cui stabilendo ipse Paulinus interfuit in Aquisgranensi concilio septem annis ante quam hunc Forojuliensem haberet conventum, nempe anno 789. In ejus autem capitulari primo, n. 21, sic legitur: « In concilio Chalcedonensi (sup. habetur) ut non oporteat episcopum aut quemlibet ex clero per pecunias ordinari, quia utrique deponendi sunt, et qui ordinat et qui ordinatur, nec non qui mediator est inter eos. Item de eadem re in canonibus apostolorum legitur.

Quam hæresim jam ipse princeps apostolorum in Simone Mago terribiliter damnavit. » Quam necessarium esset ut huic malo occurrerent totis viribus Patres et concilia, patet ex eo quod longe lateque hæc pestis circa tempora Paulini grassaretur in Gallia, Germania et Italia quoque. Gregorius enim Magnus, lib. IV, epist. 51, mense Augusto, indict. 13, quæ incidit in annum 595, scribebat Virgilio episcopo Arelatensi: « Quibusdam narrantibus agnovi quod in Galliarum vel Germaniæ partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi datione perveniat. » Et postquam detestatus est etiam eum pravum morem, qui tunc inibi vigeat, ordinandi scilicet ex laicis actum sacerdotes et episcopos, subdit: « Qua de re necesse est ut vestra fraternitas præcellentissimum filium nostrum Childebertum regem admonere studeat, ut hujus peccati maculam a regno suo funditus repellat. »

II. Sæculo autem sequenti, imo ipsa ætate Paulini, Adrianus papa I scribebat Carolo Magno se non desistere præcepta Dominica prædicare contra Simoniacas clericorum ordinationes, quæ tunc Italiam, præcipue Tusciam, et Ravennatensem ditionem fœdebant. Exstat epistola tom. VIII Concil. edit. Venetæ 1729, pag. 534, et est ordine 7; in Codice autem Carolino est 85: « Nos omnium Ecclesiarum pastorem curam habentes divina prædicare præcepta non sinimus de consecrationis vitio, quod in partibus Italiæ et Tusciæ per hæresim simoniacam fit. Attamen multis locis non sinitur, imo et in Ravennatum ecclesia, civitatis sicut missi vestri, ut fertur, retulerunt, assolet fieri. Unde et multa pecuniæ per talem nefandam dationem alienata esse cernuntur. » Demortuo autem Adriano, et Leone III in ejus locum successore, idemmet Carolus Magnus dirigens ad Leonem Angelbertum abbatem in *Comitorio* rerum cum pontifice gerendarum, quod inter Capitularia anno 796 inseritur, inter cætera hoc quoque et inculcat: « Et de simoniaca subvertenda hæresi diligentissime suadens illi, quæ sanctum Ecclesiæ corpus multis male maculat in locis. » Et quidem cum synodus Vernensis, an. 755 habita sub Pipino, cap. 24, statuat « ut nullus per pecunias ad honorem vel gradum ecclesiasticum accedere debeat, quia hæresis simoniaca esse videtur (*) » manifeste evincit, hac peste ea tempora laborasse.

III. Sæculo item sequenti Paschasius Rathbertus abbas Corbeiensis, qui decessit vi Kal. Maias an. 831, de Gallia hoc morbo adhuc infecta scribebat lib. IX Exposit. in Matth., ad illud: *Ejiciebat omnes vendentes, et ementes in templo*: « Simoniaca hæresis multoties est propugnata in Galliis, sed nunquam expugnata, quia latrones facti sunt et qui emunt quæ propriæ ecclesiæ sunt, et qui vendunt. Quæ nimirum hæresis etsi damnari potuit, ideo non potuit hæcenus expugnari, quia latro sicut a latendo dictus est, ita et isti quam sæpe latenter faciunt, aut ita tamen audenter, quamvis impudice (**), ut nullus audeat contraire. Quod factum hodie, ut ita fatear, tota Gallia sentit et dolet. » Conjice ergo ex his quam rationi consentaneum fuerit, ut concilii sui primo canone intestino et latenter serpenti morbo se opponeret Paulinus.

NOTÆ IN CAN. I.

^a *Sub canone constituti.* Du Cange, V. Canon, id est, sub ecclesiastica regula. Concilium Nicænum I. c. 16: *Quicumque omnino in canone recensentur.* Græce ἐν τῷ κανόνι ἑξεταζόμενοι. Canonis enim nomen non uno semper modo accipitur; importat aliquando discrimen a legibus et statutis sæcularium principum,

(*) Videtur pro est, phrasi sæpius illis temporibus occurrente.

(**) Forte pro impudenter. Vide notam in cap. 7 libri contra Felicem, lit. b.

ut patet ex l. *Privilegia*, cap. de *Ecclesiis*, ubi sic habetur: *Omnes pragmaticas sanctiones, quæ contra canones ecclesiasticos, etc., ubi vides sanctiones distinguî a canonibus, et vice versa.* In concilio Aquisgranensi an. 789, c. 71: « Qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus *canonicam* vitam. volumus ut *canonice* vivant. »

^b *Quinimo et apostolicas.* Vel quia et in canonibus dictis apostolorum, simonia prohibetur, vel quia Petrus apostolorum caput in Simone ipso damnavit, ut ibi subdit Paulinus his verbis: « Hanc quippe pestiferam simoniacam hæresim primus pastor Ecclesie in ipsa, ut ita dicam, originali cupiditatis radice anathematis ferro fuuditus resecare curavit. »

OBSERVATIO IN CAN. II.

I. Ad imitationem eorum quæ de sale dixit sanctus Gregorius Magnus, hom. 7 et hom. 15 in Evang., de sale et de luce hæc dicit etiam Paulinus. Verba sunt Gregorii hom. 7: « Debemus namque pensare continuo quod sanctis apostolis dicitur, et per apostolos nobis, *Vos estis sal terræ* (Matth. v, 13). Si ergo sal sumus condire mentes fidelium debemus. . . sal etenim terræ non sumus, si corda audientium non condimus. Quod profecto condimentum veraciter proximo impendit, qui prædicationis verbum non subtrahit. » De luce autem altera hom. « Lucernas quippe ardentes in manibus tenemus, cum per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus, de quibus profecto operibus Dominus dicit: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Ibid., 16). » Quod et inculcat can. 70 concilii Aquisgran., anno 789. « Sed et hoc flagitamus vestram almitatem, ut ministri altaris. . . bonam et probabilem vitam et conversationem habeant, sicut ipse Dominus in Evangelio præcipit: *Sic luceat lux vestra*, etc., ut eorum bona conversatione multi pertrahantur ad servitium Dei. »

81 OBSERVATIO IN CAN. III.

I. Notabile omnino est id quod in fine hujus canonis seu capituli additur a Paulino. Siquidem sic ait: « Unde et in ecclesiastico canone sententialiter constat decisum aut cessare ab hujusmodi vitii ingurgitatione, aut certe perseverantes honoris jactura periclitari debere. Quorum hujus ultrius sententiæ dictatorum nos complices ac fautores esse fatemur. » Quis iste canon fuerit, ejus se complicem ac fautorem fatetur Paulinus, diu incertus dubitavi, donec longo studio mihi visus sum rem assecutus.

II. Est igitur ille, ut ego quidem existimo, qui inseritur lib. vii *Capitul.*, n. 218. In eo enim sic legitur: « Sancitum est ut a presbyteris vel diaconibus seu a reliquis clericis omni modo vitetur ebrietas, quæ omnium vitiorum fomes ac nutrix est. Itaque eum quem ebrium fuisse constiterit, ut ordo patitur, aut quadraginta dierum spatio a communione statuimus submovendum, aut corporali subdendum supplicio. » Idem repetitur n. 270. Sciendum est autem (quod et alibi monemus) ultimos tres libros Capitularium, nempe quintum, sextum et septimum, a Benedicto levita fuisse collectos, qui de tertio a se collecto, qui est ordine septimus, sic scribit in præfatione: « Tertio siquidem in libello quedam ex canonibus a Paulino episcopo, et Albino magistro reliquisque, jussione Caroli invictissimi principis sparsim collecta sunt inserta capitula. » Unum ex Paulinianis hunc canonem in clericis ebriosos putamus.

III. Quo autem anno latus fuerit hic canon, vel quo in conventu, ibi non indicatur. Nam etsi apponatur in margine illius: *Capitulare II, an. 803, c. 5*, nihil tamen hujusmodi in citato capitularis loco apparet, nec in quoquam capitularium illius anni. Est autem satis probabile hunc emanasse an. 789, in Aquisgranensi conventu. Eo enim tempore vitium hoc

A longe lateque serpebat, præsertim inter ecclesiarum ministros, ut colligitur ex capitulari *Admonitionis*, quinto inter ea quæ *incerti anni* vocat Baluzius: Qui tamen tomo II, pag. 1075, in notis de eo sic ait (*Capitulare Admonitionis*): « Edita pridem fuerunt hæc capitula a Joanne Cordesio tanquam essent Jesse episcopi Ambianensis. Non sunt autem Jesse, sed Caroli Magni, data, ut opinor, missis dominicis. » Missos autem suos ad reformationem morum ecclesiasticorum direxerat Carolus ex Aquisgranensi conventu an. 889, ut patet ex præfatione Caroli. Igitur ad id tempus hæc videntur referenda. Numero autem 2 ipsius capitularis *Admonitionis* sic habetur: « secundo, ut ipsi sacerdotes talem ostendant suam conversationem subjectis sibi populis, quæ imitabilis sit, videlicet sicut Apostolus dixit, in castitate, in sobrietate, ut non deserviant gulæ et cupiditati hujus sæculi, ut quod alios monent observare, in se ipsos ostendant. » Numero vero 4 fusius exponitur hoc malum sic: « Quarto, ut ipsi presbyteri a comestationibus, potationibus, ut Apostolus monet, se subtrahant, cum quidam illorum cum quibusdam vicinis suis utantur usque ad mediam noctem, et eo amplius cum ipsis bibendo morantur, et qui religiosi et sancti esse videntur. Nam quidam tunc ibi manent, sed tamen saturati vel ebrii revertuntur ad ecclesias suas, et neque in die, neque in nocte officium Deo in ecclesia sibi credita persolvunt [persolvitur vel persolvunt]. Nonnulli vero in eodem loco, ubi ad convivium pergunt dormiunt. » Hæc igitur omnia, cum ad concilium Aquisgranense an. 789 sint referenda (cui concilio, imo omnibus quotquot eo anno coacta sunt, interfuisse Paulinum, manumque validam reformatendis moribus adhibuisse ostendimus in dissert. II, n. 10, et in Vita Paulini, cap. 5, n. 5), satis ostendunt quare Paulinus hic dixerit, se horum fuisse complices et fautores.

NOTE IN CAN. III.

C. ^a Ab hujusmodi vitii ingurgitatione est hypallage, pro, ab hujusmodi vitio ingurgitationis, frequens in Scripturis, ut, odorem suavitatis, pro suavitatem odoris, et illud Ecclesiastici iv, vers. 1, *Eleemosynam pauperi ne pro Eleemosyna pauperem ne defraudes*.

^b Quorum sententiæ dictatorum. Dictatorum substantivum est a dictator. Dictore autem est aliquid docere quod alius excipiat, ut ex Britannico in satyr. vii Juvenalis docet Du Cange in Glossar. Adeoque dictator est qui sic tradit quod docet, vel dicit, ut alius excipiat. Sed et dictator quandoque idem est ac scriptor. Lucifer Calaritanus, lib. *Moriendum esse pro Filio Dei*, Constantem imperatorem alloquens, « Quandoque ipse, cum sis, ut tibi videtur, peritus, habeasque dictatorum signatum numerum, etc. » de quibus paulo infra: « Tu ac tui adiutores litterarum, » ut indubium sit dictatores pro scriptoribus positos. Ut et dictares pro scribere. Zeno l. *dictantibus*, c. de *Testamentis*, dictantes pro scribentes manifeste usurpat. « Dictantibus, ait, testamenta. . . quodcumque. . . testatorem posse relinquere, minime dubitandum est. Testibus etiam. . . relinquere non prohibetur. » Eorum ergo qui sententiam dictaverunt, aut qui scripserunt, se fuisse consortem ait Paulinus.

^c Nos complices. Complex verbum dubiæ significationis, nam sæpe in malam, sed et in bonam partem usurpat et accipitur. Isidorus, lib. x Orig.: « Complex qui in uno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad bonum vero nunquam dicitur. » Arnobius vero, lib. in adversus Gentes, Deos quorum nomina ait Varro non esse cognita, *Complices* ab Etruscis asserit appellari. « Varro, qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus, cæci deos esse censet quos loquimur, nec eorum numerum et nomina scribi. Hos consentes et complices Etrusci aiunt et nominant, quod una oriantur et occidunt una. » Quem ad locum Desiderius Heraldus, in *Animadversionibus*,

sic ait : « De iis *complicibus* diis nihil legi. Et existimavi aliquando glossama esse hoc loco : ut imperitus aliquis *consentes* interpretari voluerit *complices*, quasi scilicet ejusdem criminis conscios. . . Sed quod addit Arnobius, *quod una oriantur et occidant una*, lectionem confirmare videtur, ut sint scilicet *complices*, quasi simul conjuncti, et arctissimis nodis colligati. » Igitur *complex* societatem criminis aliquando non importare hinc desumitur, sed consortium et connexionem indifferenter. Hoc autem in sensu se dicit Paulinus *complicem*, id est unitum et conjunctum fuisse iis qui dictaverunt vel scripserunt in ebriosos sententiam.

OBSERVATIO IN CAN. IV.

I. Duo hic statuit Paulinus : alterum de tollenda clericorum cum mulieribus quibuscunque cohabitatione ; alterum de sublevandis cognatis mendicitate et egestate pressis, ita tamen ut nullo modo vel propinquæ feminæ domi recipiantur. Hoc autem secundum tantummodo ex occasione proponit, ne forte clerici, ex eo quod etiam cum cognatis feminis habitare velentur, omnino curam earum negligant, et charitatem sub velamento honestatis infringant, dicente Apostolo I Tim. v, 8, *Si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior*. Quem in locum videndus Chrysostomus, qui inter cætera ad hanc rem illud quoque Isaïæ LVIII, 7, tanquam Domini præceptum inculcat. Ubi enim Vulgata nostra habet. *Et carnem tuam ne despexeris*, legit : *Domesticos seminis tui ne despexeris*. Quomodo autem hic sit a clericis consulendum docet can. 3 concilium Nannetense : « Si quis de his habuerit talem necessitatem patientem, cui sit necessaria sustentatio presbyteri, habeat in vico aut villa domum longe a presbyteri conversatione, et ibi ei subministret quæ necessaria sunt. »

II. Præcipuus igitur hujus canonis scopus honestas est ecclesiastici ordinis ; ideoque a Philippo Brietio loquente de hoc concilio Foro-Julienſi ad an. 791 vocatur Paulinus *acerrimus d'sciplinæ et castimonie in clericis vindex*. Non enim satis ipsi, experientia edocto, visum fuit, quod Nicenum statuerat concilium, nimirum licere « nulli penitus eorum qui sunt in clero introductam habere mulierem præterquam utique matrem vel sororem vel amitam, vel eas solas personas quæ omnem suspicionem effugiant, » in quem canonem (tertium vel quartum prout varie canones recensentur) vide notas Severini Bini, et versionem ex Arabico cum notis Francisci Turriani soc. Jesu. Proposuerat forte sibi Paulinus sancti Augustini doctrinam et exemplum, de quo Possidius in ejus Vita, cap. 26, sic scribit : « Feminarum intra domum ejus nulla unquam conversata est, nulla mansit, nec quidem germana soror, quæ vidua Deo serviens multo tempore usque ad diem obitus sui præposita ancillarum Dei vixit. Sed neque patri sui filiæ, et fratris sui filiæ, quæ pariter Deo serviebant : quas personas sanctorum episcoporum concilia in exceptis posuerunt. Dicebat vero quia etsi de sorore et neptibus secum commorantibus nulla nasci ⁸² possit mala suspicio, tamen quoniam ille personæ sine aliis necessariis secumque manentibus feminis esse non possent, et quod ad eas etiam aliæ a foris intrarent, de iis posse offendiculum aut scandalum inferioribus nasci, et illas, quæ cum episcopo, vel quolibet clerico forte manerent, ex illis omnibus feminarum personis una commorantibus aut adventantibus, tentationibus humanis posse perire, aut certe malis hominum suspicionibus pessime diffamari. »

III. Hoc factum dictumque Augustini ob oculos habebat Joannes Sarisberienſis episcopus Carnotensis, cum scriberet, epist. 68, cuidam (cujus nomen non apponitur, sed videtur ex epistolæ contextu is fuisse Lincolnensis episcopus) consulenti se in casu ejusdam Renieri, *quem cum quadam quondam fornicaria sua sub paterni famulitii imagine habitare scri-*

pserat. Sic enim respondit Sarisberienſis : « Licet plerique canones matrem, sororem, aviam, materteram, neptes, domesticamque familiam et personas quas conciliant primi gradus affectionis, ex cohabitatione noluerint esse suspectas : beatus tamen Augustinus nec cum sorore clericum habitare consentit, eo quod cum sororibus interdum habitent non sorores, ubi sicut ait ethnicus :

Cognato poterit nomine culpa tegi. »

IV. Eodem rationabili scrupulo angebantur corda Patrem concilii Braccarenſis III, qui matris tantummodo contubernium clericis indulgent, semotis ipsis quoque sororibus. « Omnimoda, aiunt, sancimus auctoritate tenendum, ut nullus sacerdotum, sive quisquis ille de clero, absque honesto et competenti testimonio, excepta sola matre, cum quibuscunque feminis secrete se præsumat adungere, non solum cum extraneis mulieribus, sed nec cum ipsis etiam sororibus vel propinquis, ne licentia sororum vel propinquarum mulierum quisque ille solutus, familiarior habeatur ad perpetrandum scelus. »

V. Verum enim vero tandem eousque exerevit humanarum sordium pravitas, ut sacrosancta consanguinitatis vincula infestis fornicationibus infringuerentur, et sacrilega pollutione a clericis Dei et sanguinis jura foecarentur. Id quod in causa fuit cur concilia nonnulla, ut in suo hic facit Paulinus, consortia vel proximarum feminarum ecclesiæ altarique inservientibus omnino interdicere. Sic enim ait concilium Nannetense supra laudatum eodem can. 5 : « Sed neque illas (subintellige in domo sua habeat) quas canones concedunt (quia instigante diabolo, etiam in illis scelus frequenter perpetratum reperitur, aut etiam in pedi-equis illarum), scilicet matrem, amitam, sororem. » Quod et concilium Moguntinum querebatur, an. 813, can. 10. Sic enim habet : « Ut clericis interdicatur mulieres in domo sua habere, omnimodis decernimus. Quamvis enim sacri canones quasdam personas feminarum simul cum clericis in una domo habitare permittant ; tamen, quod multum dolendum est, sæpe audivimus per illam concessionem plurima scelera esse commissa, ita ut quidam sacerdotum cum propriis sororibus concumbentes, filios ex eis generassent. Et ideo constituit hæc sancta synodus, ut nullus presbyter ullam feminam secum in domo propria permittat, quatenus occasio malæ suspicionis vel facti iniqui penitus auferatur. »

VI. Ingeniosa quidem hæc in re, et ideoque non prætereunda, sagacitas sanctissimi patriarchæ nostri Philippi Neri, quem cum ex consilio Patris Angelii Velli juvenis quidam licentius quam par erat, non tamen ex vitio, cum sorore colludens, nec sibi hujus rei scrupulum creans, adiret, audit sanctum senem se interrogantem cui facultati studeret ; cum logica respondisset, Philippus, Cave, inquit, fili, ne dæmon peritus logista abstractionem malam te doceat, feminam tandem et non sororem in tuis lusionibus jocisque dicendo. Ita in Vita ejusdem ex P. Jacobo Bacci, lib. II, cap. 7, n. 12. Usque eo procedit quandoque hominum malitia : quare nihil mirum si Paulinus noster prohiberit cujuscunque mulieris clericis provincie suæ cohabitationem et consortium.

NOTÆ IN CAN. IV.

^a *Subintroductas mulieres*. Hac appellatione passim vocantur mulieres quarum conversationis communitas clericis a conciliis prohibetur. Concilium Nicænum I, can. 3, quod respexit Paulinus, statuit « licere nulli penitus eorum qui sunt in clero *introductam* habere mulierem. » In concilio Romano I, sub Zacharia papa, can. 2 : « Ut presbyteri vel diaconi *subintroductas* mulieres nullo modo secum audeant habere. » Item Romanum aliud tempore Nicolai II, an. 1059, can. 5 : « Ut nullus missam audiat presbyteri quem sit concubinam indubitanter habere, aut

subintroducunt mulierem. » Item Rothomagensis an. 1072, tempore Alexandri II, can. 15: « Archidiaconi non permittantur aliquam habere nec concubinam nec pellicem. » Has concilia Carthagin. I, c. 3; Herden., c. 15; Bracaren. III, c. 5, et I. *Eum qui probabilem, c. de episcopis et clericis*, vocant extraneas. Vide sis disquisitionem de Synisactis et Agapetis Lud. Antonii Muratorii inter Anecdota Græca, pag. 218.

OBSERVATIO IN CAN. V.

I. Clara et perspicua per se satis sunt ea quæ hic proponit Paulinus, et omnino consona iis quæ in capitulari Aquigranensis conventus an 789, cui ipse interfuit, ex concilio Chalcedonensi, et ex sancti Leonis papæ sanctionibus proposita fuerant cap. 22 sic: « Item in eodem concilio (scilicet Chalcedonensi de quo antea) infra duo capitula, nec non et in decretis Leonis papæ, ut nec monachi, nec clerici, nec presbyteri in sæcularia negotia transeant, » subintellige, *statutum est*. Quæ autem negotia sæcularia clericis interdicerentur, breviter exponit sanctus Cælestinus papa V, opusc. VIII, part. v, sect. 3, cap. 19, his verbis: « Negotia sæcularia, ut sunt emptio et venditio, locatio, conductio, tutela, cura, negotiatio, iudicium, exercitium omnium artium mechanicarum, ut et ars sutoria, textoria, et similes, omnibus clericis et religiosis prohibita sunt. Unde Hieronymus: *Negotiatorem clericum quasi quamdam pestem fuge, ex inope divitem, et ex ignobili gloriosum.* »

NOTÆ IN CAN. V.

^a *In castris Dominicis militamus. Militiæ* frequens occurrit translatio ad clericatus munia. Petrus Blesensis Bathoniensis archidiaconus epist. 6 hæc habet: « Causamini quod inaniter expendam dies meos, qui in castris scholaribus poteram fructificare quamplurimis. Magister bone! Castra Dei sunt hæc, in quibus habitamus, et sciatis quia non est hic aliud nisi domus Dei et porta cæli. » Paulus non semel mentionem facit militiæ, cum de clericali officio sermonem habet. Hinc ad Timoth. II, II, 3: *Labora sicut bonus miles Christi. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus*. Et in I ad eund., I, 18. *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee. . . ut milites in illis bonam militiam*. Et II Cor. III: *In carne ambulantes non secundum carnem militamus, nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt*, etc. Augustinus quoque epist. 60, alias 76: « Si desertores monasteriorum, ait, ad militiam clericatus eligantur. » In ecclesiis Gallicanis quidam ex præbendis erant titulo militis. Decem Ecclesiam Lugdunensem habuisse charta Philippi regis Franciæ mense Septembri an. 1507, apud Du Cange, V. *Milites ecclesiastici*, nos docet, in qua sic legitur: « Ad quas militias nos et successores nostri Francorum reges nominabimus clericos homines providos, literarum scientia insignitos. » Et infra: « quos tres milites fideles et familiares nostros esse volumus clericos. » Ne confundas hos cum advocatis Ecclesiarum, quos scimus aliquando vere milites fuisse, ut jura Ecclesiarum non modo verbis et scripto, sed et armis quoque contra invadentium potentiam tuerentur. Advocatum suam quandam habuit Aquileiensis Ecclesia, ut patet ex charta quam profert Ughellus in Voldarico patriarcha, et ex testamento Chacellini monasterium sancti Galli fundantis, ubi pro advocatia Aquileiensi commemoratur, Henricum ducent fortasse Carantanum arcem in Carinthia Ecclesie Aquileien. concessisse. Testamentum habebis in Append. II, n. 12. Inscriptionem quoque hac in re ibid. damus n. 46. Vide etiam Documentum Peregrini I patriarchæ, n. 14.

^b *Intrepidi in prima acie*. Vegetius de Re militari lib. III, c. 44. « Acies dicitur exercitus instructus. . . Instructionis lex est, ut in primo ordine exercitati et veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. » Hinc ducta metaphora in prima acie dicuntur stare, qui propter dignitatem loci aliis debent

A exemplo suo præire. Seneca, lib. de Constantia sapientis, cap. 19: « Quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor in prima acie altos ordines stare. »

83 OBSERVATIO IN CAN. VI.

I. Pergit hoc canone Paulinus vitam clericorum instituere: et primo quidem removel eos ab illicitis rebus et clericali statui haud consentaneis; deinde in licitis et statui convenientibus quemadmodum gerere se debeant, commonstrat. Hic autem videtur compendioso posuisse quæ fusi exposita sunt c. 452, lib. VII Capitular., cujus libri canones ex Paulini operibus confectos jam supra monuimus. Eo autem in canone sic habetur: « Clerici lege Patrum monentur, ut a vulgari vita seclusi, a mundi voluptatibus se abstineant, non spectaculis, non pompis intersint, convivia publica fugiant. . . non vanis oculis, non infrenata lingua, aut petulanti tumidoque gestu incedant, sed pudorem ac verecundiam mentis simplici habitu et incessu ostendant. Obscenitatem etiam verborum, sicut et operum penitus exsecrentur. . . postremo in doctrina, in lectionibus, psalmis, hymnis, canticis spiritualibus exercitio jugi incumbant. » Quanta restrictionis severitate hæc omnia prohibita fuerint clericis tempore Caroli Magni, quod est Paulini, videsis Thomasinum de vet. et nov. Eccles. disciplina, tom. III, lib. III, cap. 45; quæ autem speciatim hic a Paulino vetantur, ex capitularibus circa tempora Paulini habitis excerpta esse in notis mox sequentibus indicabimus.

NOTÆ IN CAN. VI.

^a *In venationibus*. In capitul. Carolomanni an. 742, c. 2: « Venationes et silvaticas vagationes cum canibus, omnibus servis Dei interdicimus. Similiter ut accipitres et falcones non habeant. » Item in capitul. Suessionen. sub Pippino an. 744, c. 3: « Omnes clerici. . . nec habeant canes ut venationes faciant, nec accipitres portent. » Item in capitul. I Caroli Magni an. 769, c. 3: « Omnibus servis Dei venationes et silvaticas vagationes cum canibus, et ut accipitres et falcones non habeant, interdicimus. » Quamvis autem huic venaticæ clericorum evagationi ita consultum fuerit, attamen nova censura eguit amputari, ut ii etiam qui, cum in dignitate constituti essent, majori cum subditorum scandalo id peragebant, coercerentur, ideoque in capitul. 3 an. 789, cui interfuit Paulinus, c. 15, sic statutum legimus: « Ut episcopi, abbates et abbatissæ, epulas canum non habeant, nec falcones nec accipitres nec joculariores. » Ita et feminas aliis præminentes hujusmodi studium invaserat, ut eas quoque compescere necesse fuerit. *Cupla* autem est per syncopen *copula*: de qua Ovid. Trist. lib. V, v. 508, eleg. IX:

Utque canem pavidæ natum vestigia cervæ
Luctantem frustra copula dura tenet.

D Et Metamorph. lib. VII, v. 767:

Copula detrahatur canibus. . .

^b *Vel in canticis secularibus*, etc. In capitul. an. 802, c. 25: « Presbyteri clericos quossecum habent, sollicite provideant, ut canonice vivant, non inanibus, vel conviviis secularibus, vel canticis vel luxuriosis usum habeant, sed caste et sobrie vivant. » Item additione IV Capitul. c. 66: « Clericos scurriles et verbis turpibus jocularis ab officio detrahendos. » et cap. 67 seq.: « Clerici inter epulas cantantes supradictæ sententiæ severitate coercerantur. »

^c *De sacris Scripturarum voluminibus*, etc. Probat hic Paulinus, ut laudes divine ex Scriptura hauriantur: non tamen negat alias etiam, licet ex Scriptura non excerptas, cantari posse. Ipse enim « hymnos vel a se compositos, vel ab aliis, sæpius et maxime in privatis missis celebravit, » ait Walafridus Strabo de Reb. eccles. cap. 25. Videtur tamen eo tempore non ab omnibus mos iste probatus: nam quasi in facti

excusationem statim addit: « Ego vero crediderim tantum tantæque scientiæ virum nec sine auctoritate, nec sine rationis ponderatione fecisse. » Vide quæ dicimus in præfatione ad hymnos Paulini, n. 1, et præcipue perpende faventem Paulino auctoritatem ibi allatam n. 1 concilii Toletani iv, can. 13. Cæterum Agobardus Lugdunensis episcopus in libello de divina Psalmodia, et in alio de correctione Antiphonarii, omnibus nervis conatur explodere ab Ecclesia quosunque hymnos vel cantica quæ ab Scripturarum fonte non petantur. In primo inter cætera hæc habet: « In templo Dei et coram divino altari divinorum tantummodo eloquiorum melodia celebratur. » Alterum autem sic concludit: « In divini laudis honore, non humanis, sed divinis et spiritualibus, juxta Apostolum, psalmis, et hymnis, et canticis personemus. Superfluo namque alia quaruntur, ubi ista sufficere et superabundare noscuntur. » Verum voluit in hoc esse multum justus, quod vetat Scriptura Eccl. vii, 17, et ut ait Brietius ad an. Christ. 851: « Agobardus Lugdunensis cum nihil admittere vellet præter Scripturæ verba, id egit scrupulosius quam accuratius. »

OBSERVATIO IN CAN. VII.

I. Coerces hoc canone Paulinus episcopos qui in gravioribus causis inferioris ordinis ministros sententia condemnationis percussit. Huic consentaneum est quod lib. vii Capitular., forte auctore ipso Paulino, ponitur c. 102: « Canones Africanæ provinciæ, vel etiam decreta Nicæna inferioris gradus clericos sive ipsos episcopos suis metropolitani apertissime commiserunt. » Quandoque etiam provincialis synodi deliberatio requirebatur. Ibid., c. 109: « Si quæ causæ vel contentiones inter laicos, vel inter clericos tam majoris ordinis quam etiam inferioris, fuerint exorte, placuit ut secundum synodum Nicenam congregatis omnibus ejusdem provinciæ episcopis iuramentum terminetur. » Imo nec in minoribus quidem causis, et ubi honoris dispendium non intercedebat, id est depositionis, licebat episcopo soli causam cognoscere dirimereque. Capitular. lib. vi, c. 358: « Placuit ut unus episcopus non vindicet sibi cognitionem. » Et concilium Carthagin. iv, c. 25, statuit, « Ut episcopus nullius causam audiat absque præsentia clericorum suorum: alioquin irrita erit sententia episcopi, nisi clericorum præsentia confirmetur. » Anastasius in vita Nicolai I papæ, n. 596, edit. Romæ an. 1718, inter causas quibus motus pontifex diaconum Peponem, a Pandolfo episcopo depositum, officio suo restitui jussit, primam recenset, « quia sine certo numero episcoporum iudicatus fuerat. »

NOTÆ IN CAN. VII.

a Vel archimandritam. Græcè Ἀρχιμωδριτης, quasi princeps mandræ. Titulus abbatum, ut archimandritissæ abbatissarum. (Capitul. lib. ii, c. 29, « monasterium tam monachorum quam sanctimonialium, archimandritam habens vel archimandritissam. ») Vide notas nostras in cap. 2, lib. i contra Felicem, ad illa verba: *procul a mandrilibus*. Aliquando episcopis attributum ostendit du Cange in Glossario, præcipue ex charta an. 990, in qua Dagobertus archiepiscopus Bituricensis « primæ sanctæ Bituricensis Ecclesiæ sedis archimandritam » se inscribit; et ex tabulario Ecclesiæ Gratianopolitane, ubi Amblardus Lugdunensis archimandrita dicitur. Et Macer in Hiérolex. quandoque archiepiscopum sic dictum probare intendit ex novella v Justiniani, his verbis: « Hoc prohibeant dilecti Dei episcopi et archimandritæ. » Verum locus novellæ Justiniani constitutio- nis de abbatibus non de archiepiscopis videtur intelligendus. Primo, quia si de archiepiscopis loqueretur, poneret archimandritas ante episcopos. Secundo, quia ibi loquitur de monachis a monasterio in monasterium sine causa discurrentibus. Sic enim habet: « Erronea namque est talis vita, et nullatenus mo-

nasticæ tolerantia proxima, neque constantis et persistentis animi, sed iudicium habet circumlatoris, et aliud de alio requirentis. Et propter etiam hoc prohibeant Deo amabiles episcopi et archimandritæ nuncupati, monasticam honestatem secundum regulas sacras conservantes. »

b In dispendio honoris, et infra, de sui honoris periculo. Honor. pro gradu seu ordine ecclesiastico hic accipiendus est. Nam Cyprianus, epist. 34, edit. Baluzii, de ordine sacerdotali sic ait: « Cæterum presbyterii honorem designasse nos illis jam sciatis. » Et epistola 65: « Oportet Diaconum de quo scribis, agere audaciæ suæ poenitentiam et honorem sacerdotis agnoscere. » Et infra: « Si ultra contumeliis suis te exacerbaverit et provocaverit, funderis circa eum potestate honoris tui. » In concilio Arelatensi iv, can. 1, habes clericatus honorem. Hinc Carolus Magnus in charta divisionis regni Francorum, quæ est Capitular. I, an. 806, ecclesiasticos homines honoratos vocat cap. 7: « Quilibet homo peccans . . . vel ad loca sancta vel ad honoratos homines confugiat. » Igitur dispendium vel periculum honoris est depositio, vel saltem, ut modo dicimus, suspensio ab officio vel beneficio, ad minimum comminata.

84 OBSERVATIO IN CAN. VIII.

I. Occurrit Paulinus hoc canone matrimonii clandestinis, et iis malis quæ ex matrimoniis ita contractis oriri consequens est. « Sancta Dei Ecclesia, ait Tridentina synodus, sess. 24, de Reform., cap. 1, ex iustissimis causis illa (clandestina matrimonia) semper detestata est atque prohibuit. » Causa prohibitionis Paulino ea est, quod cum occulte matrimonia celebrantur, deprehendi non possit facili manu gradus consanguinitatis vel affinitatis qui inter sponsores intercedere potest; quod fuisse Paulinus persequitur. Nota tamen ab eo non appellari hæc matrimonia invalida quia clandestina; sed tantum illicita, quia viam sternant ad ea quæ vere invalida etiam suo tempore erant, cum scilicet inter consanguineos vel affines contraherentur. Invalida vero tantum, quod clandestina, non nisi post Tridentinum habita sunt. Hæc in re videndus Lancelotus Instit. Jur. Can., tit. 15, de clandest. desponsat., et ibi Gloss.; præcipue autem Joannes Solerius, qui de suis Gallis loquens sic habet: « Apud nos triplex est clandestinitatis matrimonii species: prima est cum filii familias contrahant absque consensu parentum, aut minores absque consensu tutorum vel curatorum, deficientibus parentibus; secunda quando omittuntur publicationes; tertia ubi non celebratur coram parochia et testibus. »

II. Hæc quidem recens auctor docuit Solerius, in nixu veterum temporum consuetudinibus. Supponunt enim capitularia regum Francorum subjectionem parentibus debitam etiam ad matrimonii contractum se extendere, et ad ejus validitatem, arbitrium eorum auctoritatemque per præsentiam saltem exhibitam necessario requiri. Nam in tractatu seu libro regis Salicæ, jussu Caroli Magni anno 798 conscripto, tit. 70: « Si quis filiam alienam ad conjugium quæsierit præsentibus suis et puella parentibus. » etc. Ubi vide non nisi parentibus arbitris matrimonia contracta. Et quidem epistola 2, quæ in Decretalibus Evaristi nomine, etsi falsa circumfertur, hoc idem quod nunc dicimus, testatum facit. Sic enim habet: « Similiter custoditum et traditum habemus, ut uxor legitime viro jungatur. Aliter enim legitimum (ut a Patribus accepimus et a sanctis apostolis eorumque successoribus traditum invenimus) non sit conjugium nisi ab his qui super ipsam feminam dominationem videntur habere, et a quibus custoditur, uxor petatur, et a parentibus aut propinquiorebus sponsetur. » Collector Pseudo-Isidorus nono sæculo hæc concinabat, hoc est paulo post tempora Paulini. Igitur esto, non esse hæc epistolam Evaristi; probat tamen

consuetudinem tempore Paulini jam acceptam, et in A praxim deductam.

III. Quod attinet ad publicationes præmittendas conjugio, supplebat his tempore Paulini examen seniorum loci. Ipse enim aiebat: « Interventis pactis sponsalibus per aliquam dilationis moram, requisiti quin etiam diligenti cura vicini vel majores natu loci illius, qui possint scire lineam generationum utrorumque, sponsi scilicet vel sponsæ. » Quiddam non dissimile Nicolaus I papa, qui anno 867 decessit, respondit ad consulta Bulgarorum, cap. 3: « Nostrates siquidem, tam mares quam feminae, . . . post sponsalia quæ futurarum sunt nuptiarum promissa fœdera, quæque consensu eorum qui hæc contrahunt, et eorum in quorum potestate sunt, celebrantur; et postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei a se annulo insignitam desponderit, dotemque utrique placitam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit: aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege definitum tale quid fieri præsumatur, ambo ad nuptialia fœdera perducuntur. » Hinc in last. Jur. can. Lancelotus, tit. 14, de clandest. desponsat., sic habet: « Cum matrimonia contrahenda fuerint, per presbyterum proponantur publice competenti termino præfinito, intra quem qui voluerit et valuerit, legitimum impedimentum apponat, et ut ipse quoque presbyter per se investiget, utrum aliquod futuro matrimonio obsistat impedimentum. » Ethoc est fieri matrimonium publice, videlicet quod ita vulgata sint, ut possint in cujuscunque cognitionem venire et sic patere possint impedimenta si quæ intercedant. Id vero etiam ante tempus Paulini statutum fuit: nam in capitul. Pippini an. 755, c. 15, statuitur, « ut omnes homines laici publicas nuptias faciant, tam nobiles, quam ignobiles. »

IV. Præcipua autem ratio cur improbata semper fuerint clandestina matrimonia, est defectus præsentie sacerdotis, qui auctoritate Ecclesiæ ratum habet quod sponsi inter se contraxerunt. Num autem hæc sacerdotis præsentia ejusque benedictio sacramentum constituat, an pondus tantummodo auctoritate Ecclesiæ det contractui per mutuum sponsum consensum et mutuam corporum traditionem verbis expressam celebrato, digladiantur veteres recentioresque theologi. Et quamvis communior sententia sit ea quæ asserit præsentiam parochi non esse necessariam ad confectionem sacramenti, sed confici sacramentum hoc per sponsum assensum promiscuum; nobis tamen semper arrisit illorum placitum qui dicunt confectionem quorumcunque sacramentorum non laicis hominibus, sed sacerdotibus Dominum credidisse, baptismo tantummodo propter ejus necessitatem excepto. Sed videant ipsi: nos ad nostra. Paulinus quidem interventum sacerdotis exposcebat. Sic enim ait: *In eo autem, ut sine noitiis sacerdotis nullatenus fiat.* In epistola supra allata, Evaristi nomine quondam insignita, « suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur . . . ac solemniter accipiatur, ut bonæ soboles generentur. »

V. Quod hic dicitur, *ut bonæ soboles generentur*, fusius exponitur lib. vii Capitul., c. 179, quod placet diu exscribere, quia canonici huic oppido convenit: « Sanctum est ut publicæ nuptiæ ab his qui nubere cupiunt, fiant: quia sepe in nuptiis clam factis gravia peccata tam in sponsis aliorum quam in propinquis sive adulterinis conjugii, et quod pejus est dicere, consanguineis accrescunt vel accumuluntur. Ex his autem procreari solent cæci, claudi, gibbi et lippi, sive alii turpibus maculis aspersi. Et hoc ne deinceps fiat omnibus cavendum est. Sed prius conveniendus est sacerdos in cujus parochia nuptiæ fieri debent in ecclesia coram populo. Et ibi inquirere una cum populo ipse sacerdos debet, si ejus propinqua sit an non, aut alterius uxor, vel sponsa. vel adultera. Et si licita et honesta omnia pariter invenerit,

tunc per consilium, et benedictionem sacerdotis et consultu aliorum bonorum hominum eam sponsare et legitime dotare deberi. »

VI. Prospiciebant, ut vides, Patres et concilia his sanctionibus reverentiæ et decori consanguinitatis: dedecus enim semper visum fuit semine commisceri jam sanguine commistis. Idcirco Dominus per Moysen Levit. xviii, 6, inhibet, *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem ejus.* Et quidem aliquando ad septimum usque gradum inhibito extendebatur, ut patet ex 35, q. 1 et 2, c. nullum, c. progeniem de consanguinitate; et lib. Capitul. vi, c. 150, sic habetur: « Christiani ex propinquitatē sui sanguinis usque ad septimum gradum connulia non ducant. » Canone autem 52 concilii Wormaciensis an. 868 indeterminate consanguineorum conjugia vetantur quousque tempus memoriam cognationis aboleverit: « In copulatione fidelium generationis numerum non definimus, sed id statumini ut nulli Christiano liceat de propria consanguinitate sive cognatione accipere, usque dum generatio recordatur, cognoscitur, aut memoria retinetur. » Visum tandem est Ecclesiæ propter gravissimas causas opportunum, ad quartam tantummodo generationem prohibitionem restringere, uti decrevit in concilio Lateranensi iv Innocentius III, an. 1215, c. 50: « Non debet, aiebat pontifex, reprehensibile iudicari, si secundum varietatem temporum statuta quandoque varientur humana, præsertim cum urgens necessitas vel evidens utilitas id exposcit. » Et infra: « Prohibitio copulæ conjugalī quartum consanguinitatis et affinitatis gradum de cætero non excedat: quoniam in ulterioribus gradibus jam non potest absque gravi dispendio hujusmodi prohibitio generaliter observari; » et adhuc infra: « Cum ergo jam usque ad quartum gradum prohibitio conjugalī copulæ sit restricta, eam ita esse volumus perpetuam, non obstantibus constitutionibus super hoc dudum editis vel ab aliis vel a nobis. »

VII. Nec nisi gravissimis de causis episcopi dispensationes inter hos prohibitos gradus concedebant. Quin imo, ut de se scribit epist. 34 Hildebertus primum Cenomanensis, postea Turonensis episcopus, qui floruit circa an. 1125; ipse Gauterio de Mediana dispensationem petenti, ut sibi liceret filiam suam tradere in uxorem comiti de Mortorico, ut bellum quod inter ipsos exarserat extingueretur, denegandam existimavit: « Petenti assensum, ait, dissensum nuntiari nullius dispensationis intuitu permittens consanguineos aut affines inhibitorum fœdera contrahere nuptiarum. » Paschalis II pontifex, ut colligitur ex Ivonis epist. 69, apud Baronium, ad an. 1104, n. 3, 85 dispensationem indulsit Philippo I Franciæ regi, amoribus Bertradi implicito. « Convenimus . . . Balgenciæ . . . Convenit etiam rex et lateralis sua, et secundum præceptum vestrum, tactis sacrosanctis Evangelii, parati fuerunt abjurare absolute omnem carnalis copulæ consuetudinem . . . usque ad vestram dispensationem . . . Dispensationis autem modus nulli unquam sapientum displicuit. . . Et quia hoc suggerendo dicimus, non docendo: nostræ suggestionis summa est ut imbecillitati hominis amodo, quantum cum salute ejus potestis, condescendatis, » etc. Hæc scribebat Paschali Ivo una simul innuens quantum a dispensationibus abhorreat Ecclesia.

VIII. Egre autem admittendum videtur quod ait Thomasius Vet. et Nov. Eccles. Discipl. II, lib. iii, cap. 29, n. 10, de hac Paschalis cum Philippo dispensatione. « Prima id genus dispensatio, inquit, a Paschali II existimatur concessa fuisse Philippo I Franciæ regi, qui Bertradam duxerat. » Et paulo post: « Postquam autem Paschalis papa januam aperuit dispensandi in gradibus cognationis, mirum postea in modum id genus dispensationes increbuerunt. » Non primus dispensator Paschalis: non ipse januam dispensationibus aperuit. Nam Gregorius Magnus interrogatus ab Augustino Anglorum episcopo, interrog. vi, ex Regist. lib. xii, in fine, « usque

ad quodam generationem fideles debeant cum propinquis sibi conjugio copulari, » respondit, « Tertia vel quarta generatio fidelium licenter sibi jungi debeat. Nam secunda quam dicimus, a se omnimodo debet abstinere. » Viden jam in tertiam et quartam generationem dispensantem cum Anglis Gregorium? Quæ de re interpretatus a Felice Siculo episcopo, quasi purgare se volens rescripsit, eod. lib. xii, epist. 51: « Quod autem scripsi Augustino Anglorum gentis episcopo, alumno videlicet, ut recordatus es, tuo, de consanguinitatis conjunctione, ipsi et Anglorum genti, quæ nuper ad fidem venerat, ne a bono quod coeperat, metuendo austeriora recederet, specialiter, non generaliter cæteris me scripsisse cognoscas. Unde et mihi omnis Romana civitas existit testis; nec ea intentione hæc illis scriptis mandavi, ut postquam firma radice fuerint in fide solidati, si infra propriam fuerint consanguinitatem inventi, non separantur, aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem conjungantur. » Quod pro causa adducit, erat argumentum legitimæ dispensationis. Alter quoque Gregorius, epist. 13, ad Bonifacium episcopum, cum Germanis in quinto gradu dispensandum pariter censuit. Sic enim primo capite respondit: « Igitur in primis legebatur in quota progenie propinquorum matrimonium copulatur. Dicimus quod oportuerat quidem, quandiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad hujus copulæ non accedere societatem. Sed quia temperantia magis, et præsertim in tam barbara gente, plus placet quam districtio censure, concedendum est ut post quartam generationem jungantur. » Non ergo Paschalis II primum dispensavit, nec januam matrimoniorum dispensationibus aperuit, ut habet Thomasius, cui primus et secundus Gregorius exemplo prævit.

IX. Quanquam vero quoadque pro publico pacis bono, vel aliis gravibus de causis, Ecclesia his in gradibus cognationis remissorem indulgentioremque se dispensando præstiterit; attamen ut notum omnibus faceret se ab hujusmodi concessionibus summo perire abhorrrere, et scandalum, si quod esset pusillo animis forte creatum, quantum in se esset, omnino auferret, non sine alicujusmodi poenitentia gratiam conferre consuevit. Illustre hujus rei exemplum est matrimonium Ottonis Germaniæ regis, quod refert Otto a sancto Blasio in Chron. cap. 51. Annuerat Innocentius III ut pro reconciliandis subditorum animis propter partium studia niuium inter se dissidentibus, quod alii Philippo, Ottoni alii faverent. Otto ipse Philippi anno superiore occisi, filiam licet cognatione sibi conjunctam, sibi copularet uxorem. « Pater enim Ottonis avunculus fuerat Frederici imperatoris, patris Philippi, » ait laudatus chronista: poenitentiam tamen imposuit. Nam subdit idem auctor: « Rege ad hoc devoto animo consentiente, abbas Morimundensis, Cisterciensis ordinis, surrexit, omniumque abbatum aliorumque claustralium utriusque ordinis, Cluniacensis videlicet et Cisterciensis, personam assumens, delictum hoc connubio contra consuetudinem Ecclesiæ quamvis dispensatorie committendum, monastico ordini auctoritate apostolica imposuit: regi per hoc injungens poenitentiam, ut monasteriorum, ecclesiarum, pro posse defensor existeret, viduis et pupillis justo iudicio præset, monasteriumque Cisterciensis ordinis in fundo proprio edificaret, ac post hæc Ecclesiæ Hierosolymitanæ in propria persona subveniret. His omnibus rege obediens, etc. » Vetus enim Ecclesiæ praxis fuit etiam in ea quæ vera carent culpæ, sed quæ tamen præferunt oculis hominum culpæ speciem, canonica poenitentia animadvertere. Sic dist. 50, c. Clerico, Urbanus II semper in poenitentia permanere vult clericum, qui casu, non culpa, jaciens lapidem puerum interemerat. Sic, de Consecr., d. 2, c. Si per ebrietatem, septem diebus poenitere jubetur qui præ nausea non præ crapula eucharistiam vomuerit. Sic et Paulinus eos etiam quos bona fide contraxisse et sine

A culpa constiterit, si tamen consanguinitas detegatur, præter separationem, poenitentia facit obnoxios. « Segregentur quidem, ait, ab invicem, et agant poenitentiam. » Notandum insuper hic est, canonicarum poenitentiarum pensum solvendum menachis impositum, qui facile præstare poterant quod ægre vel omnino rex per se non posset: et redimere regem quod a se esset peragendum vicaria aliorum operum regis dignitati magis consentaneorum substitutione.

X. Hanc tamen, quam redemptionem poenitentiarum vocabant, cum coepit introduci, severiores Patres improbabant, ut videre est ex can. 27 concilii Cloveshoviensis in Anglia an. 747, ubi cujusdam divitis exsufflatur poenitentia, « qui per aliorum psalmodiam, et jejunium, et elemosynas » delicto suo satis esse factum obtendebat. De redemptione poenitentiarum vide Morinum de Poenit., lib. x, cap. 17, du Gange in Glossar., V. Poenitentiarum Redemptiones, ubi deargentatum vocari poenitentiam ex Guigone in Vita sancti Ilugonis. episc. Gratiopol., n. 20, eam quæ pecunia in pauperes erogata redimebatur, invenies.

NOTÆ IN CAN. VIII.

a In prisco canone. Vel decimo nono inter eos qui apostolorum vocantur; vel capite tertio sanctionum Patrum concilii Niceni, et præcipue cap. 5 in fine, ubi excommunicationis infligitur poena eis qui contra decreta superioribus capitibus alata matrimonium contraxissent: « Quicumque ita huic contradixerit legi in hoc sanctæ libro, sanctorum discipulorum cœtus, et hæc sancta synodus anathemate illum percellunt, et maledictionis feriunt mucrone. » Huc fortasse respiciebat synodus Agathensis an. 506, dum post poenas in hujusmodi matrimonium contrahentes statutas can. 61, subdit: « Quod ita præsentī tempore prohibemus, ut ea quæ sunt hactenus constituta non dissolvamus.

b Ex tali matrimonio filii legitimi habeantur. Hoc matrimonium apud jurisconsultos putativum dicitur, quando scilicet « consanguinei ignorantes, in gradu prohibito contrahunt matrimonia. Nam comperto impedimento, jam matrimonium diremptum est, » ex Zasio, Instit. de action., apud Joan. Calv., Lexic. Jur. De prole autem hujusmodi matrimonium genita eadem habet sanctus Cælestinus V papa opus. viii, cap. 24, quæ hic Paulinus. Vide etiam cap. cum inter vrum in Decretis Gregorii, lib. iv, tit. 17, qui filii sint legitimi. « Sancimus, ait Alexander III, ut filii eorum qui ante divortium habuerunt, et qui concepti fuerint ante latam sententiam, non minus habeantur legitimi, et quod in bona paterna hæreditario jure succedant. »

c Sub poenitentiæ lamento. Cap. Hi ergo, 27, q. 1, c. 15, « et in poenitentiæ lamentis se vehementer dum vivunt, afficiant. » Item Siricius papa, epist. 1, ad Himerium, c. 6, « tantum facinus continua lamentatione deflentes. »

d Filii qui, ... improbi habeantur. Id est illegitimi. Cælestinus I. c.: « Postquam vero ambo perceperunt (id est se esse consanguineos vel affines) filii, qui nascuntur, illegitimi sunt. » Liber legis Salicæ, tit. 14, de Ingenuis, c. 16, de hujusmodi conjugibus: « etiamsi filios habuerint, non habeantur legitimi hæredes, sed infamia sint notati. » Sed et Augustinus in Levit. q. 6, ad illud Levit. xx, 20, Quicumque dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suæ revelavit: sine filiis morientur; sic habet: « Sed quid est sine filiis morientur, cum filii ex hujusmodi conjunctionibus et ante nati sint hodieque nascantur? An hoc intelligendum est lege Dei constitutum ut quicumque ex eis nati fuerint, non deputentur filii, id est nullo parentibus jure succedant? »

OBSERVATIO IN CAN. IX.

I. Hic canon quasi ad verbum refertur inter Leges Longobard. Caroli Magni, n. 145, a collectoribus

palatinis, Rer. Italic. scriptor. tom. I, p. II, pag. 5, A fortas e Paulino 86 suggerente : qui plura hic improbat, quia plura incommoda ex talibus conjugii consequuntur. Improbatur primo matrimonia ante pubertatem; secundo etsi post pubertatem inita, attamen in dissimili aetate contracta. Exigit autem praeter convenientiam aetatis, libertatem consensus. Singula peculiari observatione prosequemur.

II. Quae ante pubertatem contracta matrimonia incommoda pariant, quibusve tentationibus periculisque incontinentia sint obnoxia, fusc prosequitur Paulinus in canone. Quo in ferendo cum non scrupulosius egisse, quam rei ratio satis lubrica postulat, prudenti viro et rerum humanarum non ignaro consideranti manifestum esse potest. Astruunt fidem rationabili timori quae narrat Innocentius III scribens archiepiscopo Magdelurgensi, in Decr. Greg. lib. IV, tit. XIII, c. *Veniens* 2 : « Veniens, ait, ad apostolicam sedem E. laicus nobis proposuit, quod cum tempore infantiae suae quamdam puellam se ducturum iuraverit quam cito ad legitimam pervenisset aetatem : pater puellae confederatione huiusmodi fideiussorum, obligatione hinc inde firmata, cum in propriam domum recepit et nutritiv insimul cum puella : deinde ex conversatione diuturna sorori puellae carnaliter se conjunxit : tandem amicorum suorum devictus instantia, quam iuraverat in uxorem accepit : et nuptiis celebratis, quando se illi opportunitas ingereret, cognoscebat utramque. » Etenim

consuetudo concinnat amorem,

inquit Lucretius lib. IV, v. 4276. Quae pericula cum in impuberum matrimonii magna sint, ideo eorum conjugia improbat non modo hic a Paulino nostro, et ab ecclesiasticis canonibus, ut videre est in Decr. Greg. de *Desponsat. impub.*, lib. IV, tit. 2, praesertim cap. *Puberes*, cap. *Attestationes*, et cap. *ex litteris*; sed et a civilibus legibus, quas vide apud Tiraquellum de LL. Connub., leg. VI, glos. 1, part. VI. Tertullianus, lib. de *Virgin. veland.*, c. 11, ait : « Tempus etiam ethnici observant, ut ex lege naturae iura sua aetatibus reddant. Nam feminas quidem a duodecim annis, masculum vero a duobus amplius ad negotia mittunt : pubertatem annis, non sponsalibus aut nuptiis decernentes. » Et hanc esse aetatem iudicande pubertatis Justinianus, C. *Quando tutor esse desin.*, l. *alt.*, decrevit, ut, « quemadmodum feminæ post impletos duodecim annos omnino puberes iudicantur, ita et mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimantur, indagatione corporis inhonesta cessante. »

III. Sed et aetatis disparitas etiam inter puberes non vacat incommodo, praecipue si vetula adolescens jungatur, vel longevae aetatis viro adolescentula. Scite Leonidas in *Ἀνθολ.* Graec. Epigr. lib. II, c. 9, epig. 4, de Phileno, qui juvenis animum, senex postea juvenilem duxerat, stylum sic acuit.

Γρῆν ἔγχευ Φιλῆνος, ὅτ' ἦν νέος, ἡνίκά πρέσβυς
Δωδεκῆν, Παρὶν δ' ὄριος οὐδέποτε.
καὶ γὰρ ἅπας διέμεινε τότε σπείρων ἐς ἅπαντα.
Νῦν δ' ἑτέρος γήμας, ἀμφοτέρων στέρεται.

Quod sic nobis visum est verti posse.

Duxit anum juvenis, juvenem duxitque Philenus
Duodennem vetulas, nullibi dextra Venus.
Tunc caruit natis, sterilem quia duxerat; at cum
Nunc aliis sponsam ducat, utrisque caret.

Quod et Theognides salsa quidem allegoria alio epigrammate prosequitur, quod est huiusmodi :

Οὐ τι σύμφορόν ἐστι γυνὴ νέα ἀνδρὶ γέροντι,
οὐ γὰρ πηδάλιον πείθεται, ὥς ἀνατοξ.
οὐ δ' ἀγκυραν ἔχουσιν, ἀπορρήξασα δὲ δεσμὰ
Πολλὰκις ἐκ νυκτῶν ἄλλον ἔχει λημένα.

Apud Stobaeum, ser. 71, Quod in nuptiis utriusque aetas consideranda sit, interpretationem invenies. Nos sic vertimus ad metri leges;

Non tibi conveniens vetulo si sponsa puella est ;
Nam haud temone reges navis ad instar eam,
Fenibus abruptis non morsibus anchora sistet,
Extera quin noctu littora saepe peiat.

IV. Postquam vero Paulinus ruptias damnavit impuberum et aetate disparum, vult sponsos esse *coetaneos et sibi consentientes*. Primum sic est intelligendum, ut non ejusdem aetatis et annorum uterque esse debeat, sed ejus quae propria et idonea sit oneri succundo respectu viri et puellae, et par iudicetur. De aetate utriusque sponsi matrimonio congrua vide placita philosophorum apud Tiraquellum laudatum, a n. 59 usque ad finem, qui n. 46 prudentissime sic ait : « Aequalitatem in aetate conjugum non ita accipi volumus, ut sint ejusdem per omnia aetatis; sed ut pariter atque eodem tempore desinant posse generare, quod is (Aristoteles) ita demum fieri autumat, si mas feminam viginti annis aut plus minusve precedat. »

V. Addidit Paulinus nuptias incuntes debere *sibi esse consentientes*. Non enim raro evenit ut parentes, qui filiorum matrimoniis familiam vel divitiis augeri volunt, vel nobilitate clarescere, liberos ad eas adiungunt nuptias, quae minus afflictiuntur; unde multa mala atque etiam scandala saepe exoriuntur. Litter igitur spontaneusque ex utraque parte consensus adesse debet, qui est forma et constitutiva ratio contractus. Cui libertati officunt, non modo vis aut gravis metus, qui consensum omnino perimit, sed etiam dolus, et fraudes, quibus non semel inops consilii facilisque falli juvenis circumvenitur. Matrimonium contractus est; et quidem aliquando sub quadam venditionis et emptionis forma institutus. Venditio autem et emptio, imo contractus quilibet, mutuo partium consensu perficitur. Et hinc de contractu matrimonii dicitur 30, q. 2, c. 2, « Ubi non est consensus utriusque, non est conjugium. » Consensus autem esse non potest ubi violentia aut fraus intercesserit. Et de violentia quidem seu coactione plures canones in Decr. Greg., lib. IV, tit. 1, de *sponsal. et matrim.*, praesertim c. 14, ubi legitur : « Cum locum non habeat consensus, ubi metus vel coactio intercedit, necesse est ubi assensus ejusque requiritur, coactionis materia repellatur. Matrimonium autem solo consensu contrahitur. »

NOTAE IN CAN. IX.

a *Infra aetatem*. Formula non infrequens apud legislatores. In LL. Longobard., lib. VI, Liutprandi (Tom. I, part. II, Rer. Ital. Scriptor., pag. 77) l. 76 : « Si puer post mortem patris aut avi *infra aetatem* remanserit, et ei si qualescunque femina, antequam ipse puer annum 14 compleat, copulare praesumpserit... irrita sit ipsa conjunctio. » Ubi codex Estensis habet *infra aetatem*, quod melius est; nec aliud significat nisi *infra aetatem* pubertatis : qui vero annos pubertatis compleverant, *infra aetatem* constituti dicuntur. Cod. Theod., lib. III, tit. de *sponsal.* : « Si futuris conjugibus tempore nuptiarum *infra aetatem* constituti res fuerint donate, » etc. Hanc Tertullianus, lib. D de veland. Virg., cap. 12, vocat *aetatis auctoritatem*.

b *Nec a publicis sit immunis iudiciis*. Publicum iudicium opponebatur ecclesiastico. Idem erat ac laici magistratus sententia. Capitul. lib. V, c. 16 : « Ut omnes justitias faciant tam *publici*, quam *ecclesiastici*. » lib. VI, c. 107 : « Ut episcopi iudices *publicos* commoneant. » lib. VII, c. 153 : « Ut episcopum apud iudices *publicos* nemo audeat accusare. » Bignonius in notis ad lib. I, cap. 3, Formularum Marculfi : « Putavi aliquandiu, ait, *publicos* ad *privatorum* distinctionem dici, ut *publici* fuerint, qui regii essent, regiamque iustitiam exercerent : privati autem, qui privatorum dominorum loco jus dicerent... Quae etsi non aliena viderentur, mutavi tamen sententiam, succurrente altera, veraque ni fallor, interpretatione. *Publicis* enim iudex ecclesiastico iudici opponitur in Capitularibus Caroli Magni. »

OBSERVATIO IN CAN. X.

I. Doctrinam huius canonis nemo catholicorum

vertit in dubium. Est enim evangelica, et suffragiis sanctorum Patrum satis superque roborata, ut videre est 52, q. 7, præcipue Augustini et Hieronymi. Pro omnibus sit canon primus, qui est Augustini, de *Bono conjugali*, c. 7: «*Interveniende divortio non aboletur illa confederatio nuptialis, ita ut etiam sibi conjuges sint, etiam separati: cum illis autem adulterium committant, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati.*» Quod et Tertullianus, lib. de *Monogamia*, cap. 9, asseruit, dicens: «*Nobis etiamsi repudiemus, ne quidem nubere licet.*»

II. Capitularia regum Francorum sunt omnino consona ecclesiasticis canonibus. In *Suessionensi* enim Pipini regis an. 744, c. 9: «*Similiter constituimus ut... marito vivente suam mulierem nullus accipiat, nec mulier vivente viro suo alium accipiat.*» Et lib. vi, c. 87: «*Quod si quisque propriam expulerit conjugem legitimo sibi matrimonio conjunctam, si Christianus esse recte voluerit, nulli alteri copuletur, sed aut ita permaneat, aut propriæ reconcilietur conjugi.*» Insuper lib. vii, c. 73: «*Qui interveniente repudio alio se matrimonio copulant, eos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam copulam festinaverit, nec possunt 87 adulteri non videri, in tantum ut etiam hæ personæ quibus conjuncti sunt, adulteri esse monstrentur.*» Vide etiam lib. eod., c. 582.

NOTÆ IN CAN. X.

a *Pœnitentiæ tormentum lueri debet.* Quæ pœnitentia temporibus Paulini hujusmodi feminae imponeretur, etsi hic non dicat Paulinus, conjicitur tamen ex *Capitular.* lib. vii, c. 582: «*septem annos pœniteat, tres in pane et aqua; cæteros quatuor erit in providentia sacerdotis qualiter eam viderit posse, et ita ei ciborum abstinentia imponatur.*» Illustre hujus pœnitentiæ exemplum affert Hieronymus epist. 50, ad Oceanum, commendans Fabiolam, quæ dimisso priore marito, vitioso quidem et scelesto, alii nupsset satis incaute: «*Fabiola, inquit, quia persuaserat sibi, et putabat a se virum jure dimissum, nec Evangelii vigorem noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, feminis amputatur; dum multa diaboli vitat vulnera, unum incauta vulnus accepit. Sed quid ego in abolitis et antiquis moror, quærens excusare culpam, ejus pœnitentiam ipsa confessa est? Quis hoc crederet, ut post mortem secundi viri in semetipsam reversa... errorem publice fateretur, et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani... staret in ordine pœnitentium, episcopo, presbyteris et omni populo collacrymantibus: sparsum erinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla subnecteret?... Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem in corpore cicatrice n flets Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata consedit, ut quam sacerdos eiecerat, ipse revocaret, etc.*»

b *Nec mortuo.* Non licet, nec valet quidem, consortio vivente, etsi fornicationis causa separatio accidat, alteri sociari conjugio. Qui autem causam separationis dederit, altero licet mortuo, in penam violati thori jugalisque fidei violatæ ab omni connubio deinceps abstinere cogebatur, quod hoc verbo *nec mortuo* indicat Paulinus. Pœnitentialium veterum ademptam facultatem matrimonii ineundi ob varia crimina reperies apud Morinum de Pœnit. lib. v, c. 21 et seq. Placet hic Pauliniani sæculi ad hujus rei comprobationem unum alterumve canonem exseribere. In *Compensandi* conventu, an. 757, c. 8: «*Si quis homo habet mulierem legitimam, et frater ejus adulteraverit cum ea, ille frater vel illa femina qui adulterium perpetraverunt; interim quo vivunt, nunquam habeant conjugium.*» Libro autem *Capitul.* vii, c. 584: «*Si duo fratres cum una femina*

A fornicati fuerint, nescientes alter alterius fornicationem, statim ut cognoverit adulterium, qui eam habet uxorem dimittat. Et ille quidem post actam pœnitentiam, si uxor defuncta fuerit, potest alteri sociari; illa vivente nequaquam. Illa vero nunquam alterius poterit in conjugium assumi, et jugi pœnitentiæ submissa, ad exitum vitæ communionis gratiam percipiat.»

c *Ambiguus interponitur sermo.* Olim quidem dubitatum fuit a nonnullis, etiam catholicis, num ob adulterium alterius conjugis matrimonii vinculum dissolveretur, ut constat ex Gratiano causa 52, quest. 7, c. 17; item ex nono canone Photii, tit. xiii, c. 4, *De iis qui divortium faciunt*, et ex Balsamonis affecto scholio. Omitto leges imperatorum Christianorum, quæ huic sententiæ suffragabantur, ut videre est in *Cod. Theod. De repudiis*. Concilium Aquisgranense tertium, anno 862 congregatum, permisit Lothario Francorum regi, ut abjecta Theutherga legitima uxore ob causam fornicationis, Waldradam duceret in uxorem; et multis rationibus et auctoritatibus hanc suam sententiam jure latam esse probare conatur illius conciliabuli episcopi, quos omnes Nicolaus pontifex postea excommunicavit. Græci vero et hodie tenent matrimonium etiam quodam vinculum dissolvi. Quæ de re divus Basilius episcopus 2, ad Amphilochium, c. 21: «*Τούτων δὲ ὁ λόγος ὁ ῥᾶδιος, ἡ δὲ συνήθεια οὕτω κεκράτηκε*, id est, *Atque istorum quidem ratio minime est facilis, consuetudo vero sic invaluit.* Hanc tamen consuetudinem, seu potius abusum, aperte improbat Eugenius IV et tota Occidentalis Ecclesia in concilio Florentino. *Vile Collect. Labbeanam Ven. edit., tom. XVIII, pag. 555* et seq. Contrarium tamen semper senserunt gravissimi quique Ecclesie Patres, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, etc. (V. Gratianum loco supra citato), quin imo Ecclesia ipsa. Novissime autem omnem dubitationis ansam abscondit concilium Tridentinum, sess. xxiv, c. 7, *De sacram. matrimonii*, in quo sic definitum est: «*Si quis dixerit Ecclesiam errare cum docuit (ergo hanc fuisse semper Ecclesie doctrinam dicendum est) cum docuit et docet juxta evangelicam et apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero conjuge vivente, aliud matrimonium contrahere, mœcharique eum, qui dimissa adultera aliam duxerit, et eam, quæ dimisso adultero alii nupsset; anathema sit.*»

OBSERVATIO IN CAN. XI.

I. Duo feminarum continentiam profitentium genera hic canon respicit: alterum earum quæ velum consecrationis accipientes ab episcopo, ejusque in manibus votis nuncupatis solemnibus, vitam in asceterio erant exacturæ; alterum earum quæ, nulla solemnitate votorum interposita, propriis in ædibus castitatem profitebantur, pulla tantummodo veste in continentie signum assumpta. Harum quidem vestustior est institutio quam illarum: nam sicut virorum monasteria Antonius Ægyptius communiter creditur instituisse, ita feminarum soror ejus, qui non nisi circa dimidium sæculi iv florere. Thomas vet. et nov. Eccl. Discip. p. 1, lib. iii, c. 44, nec ambigendi hæc in re vult esse locum ex verbis ipsius Athanasii. Verum ipsa verba expendantur in *Vita Antonii*, quæ sunt: «*Ἐρχομαι οὖν καὶ αὐτὸς, βλέπων τὴν τε... ἀδελφὴν γηράσσαν ἐν παρθενίᾳ, καὶ γεγενημένην τε καὶ αὐτὴν ἄλλων παρθένων.*» Quæ Thomas sic vertit: *Sororem quoque jam vetulam virginem videns, et aliarum puellarum magistram mira exultatione sustollitur Antonius. Nobis hic brevis et magis ad verbum verti posse videtur: Gaudebat igitur et ipse videns... sororem in virginitate consensuisse, aliarumque virginum magistram, seu mavis institutricem factam.* Ex quibus verbis nihil aliud colligere

licet quam divi Antonii sororem præpositam cæteris in educatione seu institutione puellarum; non autem fuisse institutricem inventricemque vite monasticæ feminarum. Nam, ut ex eodem Vitæ Antonii auctore constat, Antonius annos natus 18 vel 20 cum primum sæculo valedixit, cogitaverat de sorore admodum parva quid faceret; et monasterio virginum eam alendam et educandam tradidit. *Τὴν δ' ἀδελφὴν παραδίδόμενος γυναικίσι καὶ πισταῖς παρθέναις, δοῦς τε αὐτῇ εἰς παρθενίαν ἀνατρέψασθαι*, id est sororem servandam commendans cognitis fidesque virginibus alendam dat monasterio. Igitur monasterium quod recepit Antonii sororem, ab ipsa institutum fundatumque esse non potest.

II. Ex hoc tamen ipso evincitur veterem morem fuisse in Ecclesia Dei, et ferme ab ipsius incunabulis institutum, vovendæ virginitalis sive in monasterio, sive extra monasterium. Patet id ex Act. apost. c. xxi, v. 9, ubi dicitur de filiabus Philippi diaconi. *Huic autem erant quatuor filiae virgines prophetantes.* Idem quoque dicendum est de viduis continentiam profitentibus ex non uno loco Apostoli, ut illud 1 Tim. v: *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt*; et infra, vers. 9: *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum.* Hinc in ecclesiastica hierarchia gradum peculiarem consecutæ sunt, ut colligitur ex sancti Iguatii martyris epist. 7 ad Tarsenses: «Eas quæ in virginitate degunt in pretio habete velut Christi sacerdotes: viduas in pudicitia permanentes ut altare Dei.» Et epist. 10 ad Smyrnenses: «Saluto... eas quæ in perpetua degunt virginitate, et viduas.» Tertullianus etiam quædam gradatione status Ecclesiæ varios recensens, virgines viduasque comprehendit lib. de Præscript., cap. 5: *Quid ergo si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus e regula fuerit, ideo hæreses veritatem videbuntur obtinere?* Hæc autem domi debebant, asceteris nondum inductis.

III. Has vero sive virgines sive viduas, aliquando alebat suis eleemosynis Ecclesia; et quidem de viduis satis vetus est testimonium ex Act. apost. vi, 1, cum factum est murmur Græcorum adversus Hebræos eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Et hinc ansam ceperunt apostoli curam earum septem diaconis demandandi. Regestum autem earum, sive virginum sive viduarum, servabant Ecclesiæ, ut exacte opportuneque opem omnibus ferrent. Ingentem numerum pascebat illa cui præerat Chrysostomus, qui hom. 67 in Matth. scribebat: «Cogita tecum quot viduis, quot virginibus quotidie (ecclesiæ) succurrat. Jam enim numerus earum in catalogo ascriptus ad tria millia pervenit.» Quod aliquando ex lege 83 Constantini Magni præstitum ab ærario publico docet Sozomenus, lib. v, cap. 5, quam legem non modo abrogavit Julianus, verum «a virginibus et viduis, quæ in clerum erant propter egestatem ascriptæ, ea exigi mandavit quæ ante ab ærario publico acceperant.»

IV. Cum autem hujusmodi viduæ viderent e re sua esse, si publica continentie vidualis signa prætenderent, quod eleemosynis largioribus iis succurreretur, eveniebat quandoque ut statim a morte conjugis viduitatem præferrent, a qua, mutato deinde consilio, sæpe recedebant. Unde lege Longobardorum lata per Luitprandum (Lib. II, tit. VI, l. 1 legg. Longobard.) ne ante anni spatium a funere conjugis uxor velamen si i viduitatis imponeret, cautum fuit. Quoniam vero ferventiores hanc dilationem sibi durioriorem putabant, petierunt a Carolo Magno et obtinuerunt, ut quæ fervidiore spiritu impellerentur ad suscipiendum velamen vidualis continentie, libere possent viduitatis statum et impune amplecti (*Ibid.*, l. 2: «De feminis, quas defunctis viris lex Longobardorum prohibet ante anni spatium vestem religionis mutare, velumque suscipere, petierunt nostram licentiam, ut mox dum divina pietas inspiraverit, eas indemnes liceret suscipere. Nos autem

A considerantes quia præterito tempore pro ipsa dilatione multe raptæ intra idem spatium ad aliam partem distractæ fuerunt, ideo petitionem earum, quia consensum esse justam, suscepimus et eis fieri ita concedimus.» Sed motum hæc in re ponendum episcopis visum est, ne scilicet intra triginta dierum spatium, cum adhuc fervor doloris exastuans confusionem creat, consiliumque prudens subvertit, vota sua nuncuparent, nec sine episcopi arbitrio velum susceperent. Capitul. Aquig. an. 816, sub Ludovico Pio, cap. 21: «De feminis quæ viros amittunt, placeat, ne se sicut hactenus indiscrete velent, sed ut triginta dies post decessum viri sui expectent, et post tricesimum diem per consilium episcopi sui, vel si episcopus absens fuerit, consilio aliorum religionum sacerdotum suorumque parentum atque amicorum id quod eligere debent, eligant.»

V. Verum cum huic devotioni non semel aditum reseraret egestas, cujus levande gratia velum viduæ assumebant, ut sic ad ministerium templi, quo sibi proventum vel eleemosynarum copia daretur, admitterentur; et hinc non levia incommoda ecclesiastica pollicia pateretur, concilium Parisiense vi, c. 42, hujusmodi malis prudenter occurrit hoc canone: «Invenimus quod quedam feminæ, maxime hæ quæ valde censu tenues sunt, sine consensu sacerdotum idcirco sibi metipsis velum imponant, ut sub prætextu hujus velaminis, ecclesiarum excubatrices et administratrices fieri possint. Hæc autem incauta velatio, unusquisque episcopus, provideat, ne in parochia sua fiat. Et quia in plerisque locis hujuscemodi velatas laqueum sacerdotibus exstitisse cognovimus, prohibemus, ne quisquam presbyterorum hujusmodi personas in basilicis sibi commissis pro hujuscemodi obsequio admittere præsumat.»

VI. Si vero virgines et proximæ earum, id est viduæ (sic enim B. Bruno Herbipolens. episcopus interpretatur illud Psal. xlv, 16, *Aducentur regi virgines post eam; proximæ ejus afferentur tibi*), a proposito continentie virginis vel vidualis resiliissent, et vel nuptias tentassent, vel *clanculo*, ut ait Paulinus, se corrupissent, districtæ animadversionis pœnas pendebant, ut ex hoc canone quem exponimus constat. Cui consonum omnino est quod legitur in Capitul. lib. vii, c. 558, sic: «De viduis et puellis, quæ sibi in habitu religionis in domibus propriis tam a parentibus quam per se vestem mutaverint, et se postea contra instituta Patrum vel præcepta canonum conjugia crediderint copulanda, tandiu utrique habeantur a communione suspensi, quousque quod illicite perpetraverint, emendant. Quod si emendare neglexerint a communione vel omnium Christianorum convivio in perpetuo sint sequestrate.» Gratianus affert hunc canonem in secunda parte Decreti, c. 27, q. 1, cap. 7, sub nomine concilii Toletani iv. Sed nec nos reperimus, nec ante nos qui exposuit ad Gratiani locum hæc verba: *In conciliis Toletymis non est inventum. Est autem lib. vii Capitul., c. 558.*

NOTÆ IN CAN. XI.

■ *Cujuscunque conditionis*, omnes comprehendit Paulinus, sive nobiles sive ignobiles. Concilium vero Parisiense vi, c. 44, cum nobilibus feminis, *quæ amissis viris velantur*, humanius agit, adhortans, et non imperans, ut expletis a funere conjugis 30 diebus, «aut nubant, aut si potius Deo se sacrari exposulaverint, admoneantur, et instruantur, ut non in domibus propriis, sed in monasteriis, sub spiritualis matris regimine Deo se servituti subdant.»

■ *Spontaneæ pollicentes.* Verum Capitul. lib. v, c. 180, etiam eas quæ invitæ velum acceperunt, in eo statu perseverare jubet. «Qualicunque modo mulier, permittente canonice viro suo, aut eo defuncto, velum sanctum in caput acceperit aut sponte aut invitâ, in eo permaneat omnino, nec dimittat.» Quod durum nimium videtur. Æquius procedit synodus apud Vermeriam an. 762, sub Pipino, can. 4: «Ut quoli-

bet modo femina velum acceperit, in hoc permaneat, nisi se invitam aut reclamantem velaverit aliquis. Tamen prædicandum est, ut cum velo suo permaneat, si voluerit. Quod si presbyter eam invitam reclamantemque velaverit, gradum suum pro hac causa perdat. Quod si contigerit ut mulier sine convenientia viri sui se velare præsumat, in potestate viri ejus erit, ut in hoc permaneat, aut non. » Ubi inferre potes quandoque ipsas conjugio junctas feminas continentiam professas, maritorum accedente consensu. Si vero ad tempus velum se suscepisse vidua testaretur, ut eo exacto ad nuptias secundas transiret, ipsi non credebatur, cogeaturque propositum conservare. Concilium Tiburiniense an. 895, c. 25: « Judicamus quod si sponte velamen, quamvis non consecratum sibi imposuerit, et in ecclesia inter velatas oblationem Deo obtulerit, velit, nolit, sanctimonie habitum ulterius habere debet: licet sacramento confirmare velit eo tenore et ratione velamen sibi imponere, ut iterum possit deponere. »

« Deo emancipata fuerint. Festus, in lit. E: « Emancipati duobus modis intelliguntur: aut ii qui ex patris jure exierunt, aut ii qui aliorum fiunt domini. » Hinc ille Pistorius Plautinus, Bacchid. v. 69:

... Nunc ego mulier tibi me emancipo.
Tuus sum;

hoc sensu utitur Paulinus.

« *Nigrum vestem*, etc. Ex dictis has feminas propriam habuisse vestem satis liquet; quæ aliquando sanctæ Mariæ vestis dicebatur. Luitprandus in LL. Longobard., lib. III, tit. xxxvii, leg. 1: « De his feminis quæ . . . quamquam a sacerdote consecratæ non sint, sic nobis justum apparuit esse . . . ut quæ tale signum super se habent, idest velamen vel vestem sanctæ Dei genitricis Mariæ, quocunque ingenio in se suscipiunt, postea ad sæcularem vitam vel habitum transire nullatenus præsumant. » Idem habet leg. seq., quæ consona omnino sunt canonibus Pauliniano; ex quo probabile fit, ea verba: *sicut antiquus mos fuit in his regionibus*, de universa Longobardorum ditione esse intelligenda. Nisi dicere malis antiquum fuisse morem regionis, et ante Longobardorum irruptionem introductum, postremo transiisse in leges Longobardorum.

Colorem vestium nigrum fuisse, qui et pullus dicitur; hinc habes ejusmodi vestes ab antiquis adhiberi solebant in luctu. Item erant vestes pullæ infimæ sortis hominum. Lampridius in Commodo, c. 16: « Quod funeribus solebat ipse in pullis vestimentis præsidens, etc. » Suetonius de Augusto in eumd., c. 44, scernente plebem a nobilibus in theatro: « Sanxitque ne quis pullatorum media cavea seferet. » Calpurnius, vers. 702, eclog. vii, de spectaculis:

Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste
Inter femineas spectabat turba cathedras.

et v. 754:

O utinam nobis non rustica vestis incesset!
Vidissem propius numina: sed mihi sordes
Pullaque paupertas, et aduoco fibula morsu
Obluerant.

Jure ergo istiusmodi vestis luctus et humilitatis conveniens ab iis feminis sumebatur, quæ deliciis et mundi pompis nuntium remisissent, seu virgines essent, seu viduæ. Hinc scitissime Vincentius Lirinensis Commonitor. I, cap. 6, viduas quas heretici a proposito deturbaverant, *depullatas* appellat: « Tunc temerate conjuges, *depullatæ* viduæ, profanatæ virgines, etc. »

Apud Hispanos, apud quos sub Sisenando rege, æra 671, id est, an. 635, concilium Tolet. iv, c. 55, viduis et virginibus peculiarem habitum assignaverat, qui pœnitentiam colore præferret. Viduæ velum album gestant, teste Garsia in can. seq.: « Inde ex timo, ait, viduas sæculares Hispaniæ etiam nunc prolixum atque album velum pro capitis tegumento gestare, quasi professionis viduitatis antiquæ indicium. » Ve-

rum æra 694, id est an. 656, decimum concilium pariter Toletanum habitum sub Reccesvintho, c. 4, non album, sed nigrum **SS** aut purpureum et quidem unicolorem his feminis destinavit. « Vestis careat varietatibus colorum, et diversitatibus partium. . . . Ut autem deinceps nihil devocetur in dubium, pallio purpurei vel nigri coloris caput contegat. » Purpureum non eum arbitror accipiendum colorem, qui arte fit. Non enim viduis, *humilitatisque vel særcinam gestantibus*, ut ait Tertullianus de Cor. mil., c. 14, purpura magistratum insigne et pomparum sæculi altitudo convenit; sed color is qui prope accedit ad purpureum, id est subrutilus, qui in lanis Bæticis laudabatur, *natura colorante*, ut idem inquit Tertullianus lib. de pallio, c. 5. Plinius, lib. viii, cap. 48, sic uti Asiæ, ita et Bæticæ rutilas, imo erythreas, id est rubras lanas attribuit. « Hispania, inquit, nigri velleris præcipuas habet. Pollentia juxta Alpes cani. Asia rutili, quas erythreas vocat; item Bætica. » Igitur verosimile est Patres Toletani concilii per pallium purpurei coloris, intellexisse velum nativi coloris purpurei, seu rutili, ejusmodi color lanis Hispaniæ, et Bæticæ præsertim, a natura inditus erat, cæterum et extra provinciam nostram et sæculis Paulinum sequentibus viduitatis continentiam profitentibus *nigrum velum* impositum evincitur ex *visionibus Florentiæ*, quas du Chesne tom. II script. histor. Franc., pag. 625, inseruit: « Item vidit sese in quodam amœno loco, *velumque nigrum* super caput habere, de quo cum requisivisset, audivit quod fieri nonna deberet. » Nonnas autem viduas appellatas testis est sanctus Hieronymus, epist. 22 ad Eustochium: « Et quia maritorum expertæ dominatum, viduitatis præferunt libertatem, castæ vocantur et nonnæ. » De hujusmodi velis pluribus disserentes vide Baronium in notis ad Martyrol., 7 Maii, lit. C, et Paulum Aringhi in Roma subterrana, lib. iv, cap. 57, § 23: duo clara luminosa congregationis nostræ; nec omittas Fontaninum de sancta Columba disserentem.

« *Mundano judicio* Ad discrimen ecclesiastici. Vide quæ notavimus ad can. 9, lit. b, de iudiciis publicis. *Mundanum* enim idem erat quod sæculare sive profanum. In capitulari Aquisgranensi an. 816, c. 21, sub Ludovico Pio, *leges mundanæ* dicuntur quæ a principe feruntur, ut ecclesiasticæ, quæ ab episcopis fiunt. Sic Ansegisus abbas, in præfatiuncula lib. III Capitul., profitetur se *duobus libellis* prioribus *capitula ecclesiastica* Caroli Magni et Ludovici descripsisse; in tertio autem *illa ad mundanam legem pertinentia* adunasse. Sic et Prudentius *Περὶ στεράνων*, v. 81, profanam aulam *mundialem* dixit:

Ductor aulæ mundialis ire ad aram jusserat.

« *Vestem mutare*. Idem est ac relicta profana vestem sumere professionis alijus; puta continentiæ, vel pœnitentiæ. Lib. vii Capitul., c. 358, tit. *De feminis, quæ religionis vestem in domibus propriis mutaverunt, si postea concubitum elegerint, quid agendum sit*. Mutaverunt, ut patet ex contextu, idem est ac *assumpserunt*. De pœnitentibus, lib. v pariter Capitul., c. 116, *Si comam dimiserit, aut habitum mutaverit, manus ei imponat*.

« *Absque sui episcopi conscientia*. Hæc interdictio, ne velentur virgines vel viduæ inconsulto episcopo, est lib. vii Capitul., c. 172, cujus capitula saltem ex parte, opus sunt Paulini, unde forte concilium Parisiense vi desumpsit sua, nempe 40 et 41, huic sanctioni consonantia.

Conscientia autem hic ponitur pro notitia, seu cognitione, vel scientia. Innocentius I, epist. 2, ad Victorium, c. 1: « Ut extra *conscientiam* metropolitani episcopum nullus audeat ordinare. » Quo sensu utitur Phœbadius lib. contra Arianos, non longe a principio, cum *hæresim* in conscientia n publicam se posse proferre dixit. Quam locum in suis Adversariis, lib. xxix, cap. 1, perpendens Barlibius, confirmat exemplo Vegolæ, quem corrupto a barbaris nomine,

Vegetum dicit, *De limitibus*: « Si servi faciant dominio, mutabuntur in deterius; sed si conscientia dominica fiet, celerius domus extirpabitur. » Sed et Cicero, lib. 11 *De finibus*, eadem significatione hoc vocabulum usurpat: « Ut hominum conscientia remota nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus. »

OBSERVATIO IN CAN. XII.

I. Tria hoc canone statuuntur: 1. Ut claustra sanctimonialium custodiantur. 2. Ne liceat illis sub devotionis pretextu Romam adire vel alia loca. 3. Pœnæ statuuntur in transgressores.

II. Quod attinet ad primum: Bonifacius VIII, cap. *periculosus*, in vi *Decretal.*, lib. 11, *de stat. regular.*, tit. 16, districte prohibet accessum laicorum ad claustra monialium, et monialium a claustris recessus. « Sancimus, ait, universas et singulas moniales presentes atque futuras, cujuscunque religionis sint vel ordinis, in quibuslibet mundi partibus existentes sub perpetua in suis monasteriis debere de cætero manere clausura: ita quod nulli earum sit monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas: nullisque aliquatenus inhonestæ personæ, nec etiam honestæ ingressus vel accessus pateat ad easdem. » Hoc est primum statutum latum sub præcepto de perpetua monialium clausura, ut dicitur, si credimus Francisco Pellizzario *Tract. de monial.*, cap. 5, sect. 1, qu. 2, confirmatum a Tridentino, sess. xxv, cap. 5, *de regularibus et monialibus*, a sancto Pio V per constitutionem *Circa pastoralis*, et a Gregorio XIII per aliam *Deo sacris*. Exhinc apparet nonnisi xiv sæculo universim sub præcepto septa monialium ocella, communionemque locorum cum laicis Deo dicatis feminis interdictam fuisse.

III. Verum quod universali rescripto antea non fuerat sancitum a particularibus conciliis et Patribus, quandoque concilio, quandoque præcepto ad propriarum dioceseon disciplinam jam in pluribus provinciis fuerat inductum. Præter id, quod habemus ex hoc canone Paulini, sunt in capitularibus regum Francorum nonnullæ sanctiones circa ipsa Paulini tempora editæ, quarum aliquas placet exscribere, ut pateat statutum concilii Forojuliensis non fuisse sine præcedenti exemplo, nec sine subsequenti imitatione. Igitur sub Pipino, in synodo Vernensi an. 755, c. 6, sic statuitur: « Constituimus ut nulla abbatissa... extra monasterium licentiam habeat exire, nisi hostilitate cogente. Sed dominus rex quando aliquam de ipsis abbatissis ad se venire jusserit, semel in anno per consensum episcopi in cujus parochia est, ut tunc ad eum aliqua veniat ex sua jussione, si necessitas fuerit; et alibi omnino non debeat, nec per villas, nec per alia loca demorari, nisi tantum quam celerius poterit ambulare et reverti; et ante non moveat de suo monasterio, priusquam suum missum transmittat ad domum regem. Et si jusserit rex venire, veniat; sin autem, in monasterio permaneat interim quod in antea hoc plenius secundum canones emendaverit. Similiter nec illæ monachæ extra monasterium exire debeant, etc. » In capitulari 5, an. 789, cui adfuisse Paulinum in ejus Vita, cap. 5, n. 5, dicimus, cap. 3, sic habetur: « Ut nulla abbatissa foras monasterio exire præsumat sine nostra jussione, nec sibi subditas facere permittat, et earum claustra sint bene firmata. » In capitulari 4, an. 802, c. 20, statuitur: « Ut abbatissa una cum sanctimonialibus suis unanimiter ac diligenter infra claustra se custodiant, et nullatenus foris claustra ire præsumat. »

IV. Hæc quidem statuta fuerant ne feminae devote cœnobis suis egredierentur. Ne vero viri ad earum septa accederent, pari sollicitudine cautum fuit. In lib. vii *Capitul.*, c. 272, sic præcipitur: « In monasterium puellarum non nisi probate vite et ætatis provectæ ad quascunque earum necessitates vel ministraciones permittantur intrare. Ad faciendas vero

A missas clerici, qui ingressi fuerint, statim peracto ministerio regredi festinent. Aliter autem nec clericus nec monachus juvenis ullum ad puellarum congregationem habeat accessum, nisi hoc paterna aut germana necessitudo probetur admittere. » Hoc idem mandatur in capitulari ad Salz, an. 804, c. 5, cum hac tantummodo restrictione: « Salva necessitate monasterii secundum canonicam institutionem et juxta quod episcopus ipsius parochiæ ibidem ordinaverit. » Sed et cap. seqq. 6 et 7 interdicitur detentio puellarum in monasterio, nisi earum quæ ibidem admittendæ erunt ad vitam regularem suscipiendam. Puerorum autem admissio, quamvis sanguine junctorum, omnino vetatur. Concilium autem Parisiense vi, lib. 1, c. 46, non modo ingressus, sed accessus quoque ad monasteria et collocationem cum monialibus prohibet clericis monachisque, excepta prædicationis vel confessionis sacramentalis audiendæ causa, atque etiam expetita episcopi licentia, videlicet: « Quod si sermo prædicationis faciendus est, congruo in loco coram omnibus fiat. Si vero colloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio expositulat, id non alicubi, nisi in constituto loco, id est in auditorio, sub testimonio virorum religiosorum et religiosarum feminarum fiat. » Et infra: « Porro si sacerdotibus sanctimonialia peccata sua confiteri voluerint, id non nisi in ecclesia coram sancto altari, astantibus haud procul testibus, faciant. Si autem infirmis prædixerit, ut in ecclesia eadem confessio fieri nequeat, in quacunque libet domo facienda est, non nisi testibus similiter haud procul astantibus fiat. » Hæc fuit disciplina Ecclesiæ sæculo Paulini circa monasteria feminarum.

V. Verum qui egressum a cœnobio devotis feminis vetuerat Paulinus, nominatim et expresse Romanam peregrinationem prohibuit, et quamcunque aliam pietatis causa susceptam. Invaluerant adeo piæ devotionis ergo peregrinationes ea tempestate, ut opus fuerit episcopis modum imponere iis quos vel cura aliorum, ut parochos, vel ratio proprii status, ut monachos, et eo magis moniales detinere debebat. Hinc in eorum temporum conciliis crebra occurrunt statuta in monachos *gyrovagos*, uti vocantur in capitul. 11, an. 789, c. 1, et clericos, qui, asceteriis et ecclesiis suis posthabitis, peregrinationes suscipiunt. Peculiariter autem in synodo Vernensi sub Pipino, ann. 755, ab episcopis interdicitur monachis peregrinatio Romana, inconsultis abbatibus. Sic enim habetur cap. 10: « Ut monachi qui veraciter regulariter vivunt, ad Romanam sedem vel alicubi vagari non permittantur, nisi obedientiam abbatibus suis exerceant. » In concilio Cabillonensi 11, ann. 815, c. 44 et 45, decretum fuit de presbyteris ceterisque de clero viris: « Romam sive Turonum absque licentia episcopi sui adire penitus decrevimus inhibendum. Nam et a quibusdam, qui Romam Turonumve et alia quædam loca sub pretextu orationis inconsulte peragrare, plurimum erratur. » Ili ergo met Patres, qui de clericis sic statuerunt de sanctimonialibus quoque eodem concilio sic decreverunt, c. 57: « Abbatissa quæ in civitate monasterium habet, nequaquam de monasterio egrediatur, nisi per licentiam episcopi sui. » C. 62: « Sanctimonialia, nisi forte abbatissa sua pro aliqua necessitate incumbente illas mittente, nequaquam de monasterio egrediantur. Hæc vero quæ famulos aut famulas non habent ad exercenda negotia, ad mediam portam monasterii perveniant, et ibi coram testibus negotium suum exerceant. » C. 64: « Portaria non eligatur nisi quæ ætate matura sit, et testimonium habeat bonum, et vitæ probabilis sit. »

VI. Porro peregrinantium pericula, et animæ damna, quæ peregrinationes pariunt, late prosequitur sanctus Hieronymus epist. 43, ad Paulinum, improbens monachorum hujusmodi excursionis, etiam ad loca sancta Hierusalem, ubi ipse tunc degebat, præsensque cernebat ea quæ avertere tentabat malæ.

« Si crucis, aiebat, et resurrectionis loca non essent in urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurræ et omnia quæ solent esse in cæteris urbibus, vel si monachorum turbis solummodo frequentaretur; expectandum revera hujusmodi cunctis monachis esset habitaculum. Nunc vero summæ stultitiæ est renuntiare sæculo, dimittere patriam, urbes deserere, monachum profiteri, et inter majores populos periculosius vivere quam eras victurus in patria. De toto huc orbe concurrir: plena est civitas universi generis hominum: et tanta utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris. » Hæc, quæ movebant Hieronymum, rationum momenta, Paulino ut monachum ab Hierosolymitana peregrinatione deterreret, multo sunt validiora, ubi de sanctimonialibus agitur. Itaque et Gregorius Nysenus in epistola sua vel libello, ad loca sancta accessum monachis virginibusque interdicit, ut interpretantur prudentissime Baronius ad an. Christi 586, n. 59, et Bellarminus Controv. tom. II, lib. III, de cultu sanctor., cap. 8, contra Magdeburgenses Centuriatores, qui ex hac epistola ansam capiunt improbandi ac damnandi catholicorum pium studium loca sancta invendi. « In ea oratione, ait Bellarminus, non reprehendi absolute peregrinationem in Hierusalem, sed reprehendi in certis personis, id est monachis et sanctimonialibus; nam de talibus solum eo loco agitur. » Vel, ut volunt du Pinius in Gregor. Nyss. et G. Cave, qui certe a catholicis non stat, mali Hierosolymitanorum mores effecerunt, ut Gregorius eo tempore iter, alioquin sancte susceptum, suscipiendum improbare. « Hierosolymam invisit, ait Cave, et loca sancta pia mente contemplatus est: verum vitii ac dissidiis Hierosolymitanorum offensum, pedem subito retraxit: quin et epistolam adversus Hierosolymam pietatis ergo adeuntes paulo post exaravit. » Hoc testimonium ab adversario petiit malam Magdeburgensium Centuriatorum fidem obiter demonstrat.

VII. Tandem Paulinus ad pœnas in transgressores saluberrimæ sanctionis progreditur, videlicet « aut juxta modum et qualitatem culpæ excommunicatione multetur, aut anathematis vinculo punitus vinciatur, aut honoris proprii amissione nudatus reus ab Ecclesiæ gremio tollatur. » Tria hic notantur pœnarum genera, quæ, quamvis inter se differre non admodum videantur, attamen distincta fuisse ex variis locis discimus. Nam in concilio Turonensi II, an. 587, c. 24, dicitur de quodam prævaricatore, *ut non solum excommunicatus, sed etiam anathematizatus moriatur*. Igitur hic per excommunicationem, quæ videtur posse confundi cum anathemate, non nisi minorem quam dicunt, quæ vere ab anathemate differt; per anathema majorem excommunicationem et propriam; per honoris amissionem, suspensionem, vel depositionem ab officio censerem intelligendam. Equidem impræsentiarum nostri theologi unam tantummodo excommunicationis minoris speciem agnoscunt, quam incurrit qui communicat cum excommunicato majore excommunicatione. Verum olim, ut observat Morinus de sacramento Penit., lib. VI, cap. 25, n. 11, cum Sylvestro decem, cum Antonino novem, cum Innocentio et Henriquez octo in casibus ea incurreretur. Nunc quia unico casu incurritur, unici tantum gradus est, et unicum effectum habet, nempe ut privet participatione passiva, ut aiunt, sacramentorum. Antiquitas autem varios gradus admitterat, quos recenset Morinus l. c., n. 13, his verbis: « Compendio dicam minoris excommunicationis, species, sive gradus apud antiquos fuisse frequentissimos... Primus peccatorum a sola eucharistiæ participatione excommunicabatur sive interdicebatur; secundus priore gravior ab eucharistia et precibus ecclesiasticis sive fidelium; tertius duobus his gradibus addebatur expulsionem sive excommunicationem a precibus super catechumenos et pœni-

tentes substratos factis: Quartus ab omni ecclesiæ ingressu eos excommunicabat, sive submovebat: vel quod idem est, quatuor erant excommunicatorum minori excommunicatione gradus, consistentes, substrati, audientes, flentes. » Igitur aliquem ex his gradibus Paulinum ob oculos habuisse puto, cum prævaricatore sui canonis excommunicandum decernit. Quod satis aperte colligi videtur ex ipsius verbis. Cum enim remissior vel intensior possit esse hæc pœna, ut modo vidimus: ipse quoque dixit, « Juxta modum et qualitatem culpæ reum excommunicatione multandum. »

VIII. Anathema gravioris culpæ index est, majorque excommunicatione dicitur, fulmen omnium horrendissimum non levi de causa interquendum, ut in capitul. an. 846 Caroli Calvi, tit. VI, c. 56, statuitur his verbis, quibus etiam differre anathema ab excommunicatione supra explicata evincitur: « Ut nemo episcoporum quemlibet sine certa et manifesta peccati causa communione privet ecclesiastica. Anathema autem sine consensu archiepiscopi aut coepiscoporum, prælata etiam evang. lica admonitione, nulli imponatur, nisi unde canonica docet auctoritas: quia anathema æternæ mortis est damatio, et non nisi pro mortali debet imponi crimine, et illi qui aliter non poterit corrigi. » In synodo autem Vernensi an. 755, c. 9, explicatur latius quibus beneficiis privetur qui hac censura meruerit feriri ab Ecclesiâ: « Et ut sciatis qualis sit modus istius excommunicationis: in ecclesias non debet intrare, nec cum ullo Christiano cibum vel potum sumere: nec ejus munera quisquam accipere debet, vel osculum porrigere debet, nec in oratione se jungere, nec salutare, antequam ab episcopo fuerit reconciliatus. » Causas hujus excommunicationis, ritus ceremoniasque et absolutionis formam apud Hebræos si vis scire, vide Seldenum de Jure Nat. et Gent. juxta disciplin. Hebr., lib. IV, cap. 8 et seqq. Hoc autem vinculo eos tantum astringi volebat Paulinus, qui prævaricationi contumaciam addidissent. Extrema enim remedia tantummodo extremis malis adhibenda.

IX. Sensusio autem seu depositio, quæ hic honoris amissionis nomine venit, leviores pœnæ levioris quoque reatum culpæ præferunt. Quæ honoris amissio quomodo sit accipienda dictum est jam supra in not. ad can. 7, hujus concilii.

X. Hic in fine unum notandum superest, has sive excommunicationis, sive anathematis, sive honoris amissionis censuras non latas esse a Paulino et synodo Foro-Julienâ, ut ipso facto reum inmodarent, sed sub comminatione ferendæ condemnationis: id est non late (formula utar scholasticorum et canonistarum), sed ferendæ sententiæ, ut indicant termini illi *coerceatur, multetur, vinciatur, evellatur*. Verum concilium Parisiense VI, lib. I, c. 46, eos qui accedunt ad devotum asceteria feminarum, monachos clericosque late sententiæ, ut nobis videtur, excommunicatione **91** multavit. « Transgredientem vero, inquit, hæc definitionem nostram excommunicatum esse decrevimus. » Videat Van Espen, qui part. III Juris eccles., tit. XI, cap. 6, n. 19, per decem sæcula ignotam fuisse excommunicationem late sententiæ asseverat, num hæc sit hujusmodi.

NOTÆ IN CAN. XII.

a *Quem morum gravitas ornat*. Excludit hac phrasin, quæ quidem vere Latina est et optima, juvenes ephebosque et imberbes, quibus levitas vel inconstantia tribuitur. Cicero in Catone Majore: « Ego Q. Maximum, cum qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi ut æqualem; erat enim in illo viro comitate condita gravitas. » Et infra: « Cuique parti ætati tempestivitas est data. Ut enim infirmitas puerorum est, ferocitas juvenum, gravitas jam con-

stantis ætatis; sic senectutis maturitas naturale quiddam habet. »

» *Angelicus ordo.* Virgines. Ambrosius, lib. 1 de Virg.: « Nemo miretur si angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur. » Cyprianus de habitu virginum, circa finem: « Cum castæ perseveratis et virgines, angelis Dei estis æquales. » Chrysostomus de Virginit. c. 79: « Qua enim, quæso, re differant ab angelis Elias, Eliseus, Joannes, veri hi virginitatis amatores? nulla, nisi quod mortali natura constabant. » Vide eundem quoque, lib. III de Sacerdotio, ante finem, et cap. 12 ejusd. lib. de Virginit. Sanctus Petrus Chrysologus, serm. 143: Semper est angelis cognata virginitas. In carne præter carnem vivere non terrena vita est, sed cœlestis. « Et si vultis scire, angelicam gloriam acquirere majus est quam habere; esse angelum felicitatis est, virginem esse virtutis; virginitas enim hoc obtinet viribus, quod habet angelus ex natura. Angelus ergo et virgo divinum officium, non humanum. » Sanctus Amphilochius Iconii episcopus orat. 3: « Et sane est mirabilis (virginitas) velut angelis cognata, velut sodalis supernarum virtutum, velut comes incorporearum naturarum. » Et sic uno ore cæteri Patres. Accedit tamen præ reliquis Pauliniane phrasi Cyrillus Hierosolymitanus, qui gradum virginum in ecclesia; (Catech. IV, § de corpore, appellat « ordinem virginum vitam æqualem angelis ducendum. »)

» *Romam adire.* Nonnisi Romanam peregrinationem specialem nominat, ceteras generatim, quia illa excellat cæteris, ut aliquando sæculis posterioribus hoc nomine quælibet peregrinatio, et peregrinus quicumque designaretur. Joannes Sarisberiensis De Nugis curial. lib. VI, cap. 1: « Quis numerare potest... quot apud nos scientia istorum suis nudatos bonis sub imagine religionis aliove prætextu non tam Romipetas; et peregrinos quam exules fecerit? » Concil. Lateran. an. 1122, sub Calisto II, c. 16: « Si quis Romipetas et peregrinos et apostolorum limina, vel aliorum sanctorum oratoria visitantes capere.... tentaverit, communionem careat Christiana. » Ubi vides Romipetas non præcise qui Romam ad limina apostolorum pergunt, intelligi, a quibus potius distinguuntur, sed eos omnes qui quocunque religionis causa proficiscuntur. Dicti quoque et *Romei*. Sanctus Odo abbas Cluniacensis, in Vita sancti Gerald Aurelianensis comitis, lib. II, c. 17: « Tempore quo *Romei* transire solent. » Et cap. 23: « juxta burgum sancti Martini, quo *Romei* castrametari solent. » Hinc non raro apud Etruscos Scriptores *Romei* dicuntur peregrini, et *Romeggio* peregrinatio. Jacobus Passarauti, *Specchio della vera penitenza*, dist. 5, cap. 4, § 2: *L'altro caso è de' Romei e de' peregrini, e de' Mercatanti che vanno in diversi paesi e luoghi.* Ibi que non semel repetit. Joan. Villan., lib. VI, c. 92, *Arrivò in sua corte un Romeo che tornava da S. Jacopo.* Matthæus Villan., lib. I, c. 56: *Andò il pellegrino in romeaggio.* Et *Novell. Antiq.*: *Un Borghese di Bari andò in romeaggio.*

OBSERVATIO IN CAN. XLI.

I. Paulinus hoc canone exponit excellentiam diei Dominice, et modum quo et is et cæteri dies festi colendi. Sanctus Ignatius, ep. 7, ad Magnes., « reginam et principem omnium dierum; » sanctus Gaudentius, tract. III, ad neophylos, « natalem reparationis mundi, » et tract. X, « primum diem seculi; » Sophronius, orat. I de Natal. Dom., « diem dominam; » Theodorus Studita, serm. 11, « pacis diem; » sanctus Chrysostomus, hom. 5 de Resurrectione, « diem Dominicam, diem lucis, diem panis, diem regalem; » et hom. de Eleemosyna ex I. ad Corinth., « Natalitium totius humanæ naturæ » appellant, ex resurrectionis mysterio petitis nominibus; siquidem « omnes dies Dominici sunt octavae hujus festi, » ait Durandus Rational. I, VI, c. 86, n. 6,

A quod forte hauserat a sancto Leone serm. 40 de Quadrag., qui de resurrectione Dominica ait: « Per quam in Ecclesia Dei universarum solemnitatum dignitas consecratur. » Hæc dies sabbati Judaici loco substituta est ab Ecclesia, cujus rei rationem affert sanctus Athanasius, lib. de Sabb. et Circumcis., sic: « Finis prioris creationis sabbatum; secundæ autem creature initium Dominicus dies, in quo veterem hominem renovavit et instauravit. Sicuti igitur prioribus temporibus sabbati diem servari voluit in monumentum priorum; ita Dominicum diem veneramus ut monumentum exordii secundæ reparationis. »

B II. Hinc lætum semper transigere diem hunc solet Ecclesia, remoto quolibet poenitentiae opere diei festo importuno. Epiphanius, lib. de Exposit. fidei, n. 22: « Dominica omnes festas hilaresque catholica esse sanxit Ecclesia... nec ulla jejunia celebrat. » Contra errores autem Eustathii Sebastei episcopi, et assecrarum ejus hoc die jejunium inditendum, est can. 13 concilii Gangrensis: « Si quis... in Dominica jejunet, sit anathema. » Contra Manichæos vero lege sis epist. 56, edit. noviss., Augustini, præcipue, cap. 12; nec omittas epist. 5 sancti Ignatii ad Philippenses, ubi interfectoibus Christi jejunantes coequat. Tertullianus, lib. de Cor. milit., cap. 3: « Die Dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. » Quod « ob reverentiam resurrectionis Dominice majores fieri tradiderunt, » ait abbas Theonas apud Cassianum, collat. XXI, cap. 20, cui consonat quod scribebat sanctus Nilus Ursacio epist. 112: « Dominica die stantes oramus, erectum in felicitatem futuri seculi statum præfigurantes. Aliis vero diebus genua fleximus, lapsum humani generis per peccatum significantes. Surgentes autem a genuflexione resurrectionem Christi nobis communicatam innuimus, mox executioni mandandam Dominica die. »

C III. Multis privilegiis donatur hæc dies jure divino humanoque. Et quidem ab jure divino ea omnia collata sunt quæ quondam sabbato attributa, quæ ab Scriptura peti possunt. Longioris quoque, quam par esset, operis foret recensere quæ statuant Ecclesie jura in canonibus, videndis cuilibet de Consec. dist. 5, per totum, præcipue c. 1, 4, 9, 10, 12, 14 et 15. Nil mirum autem a Deo, qui præcipit, et ab Ecclesia ejus sponsa, quæ decus sponsi tueri debet, hanc diem maximi factam. Quid potius statuerint de ea legum latore secularium attende. Honorius et Theod. Cæciliano scribebant, ut in Cod. Theod., lib. IX, tit. 2, *De custod. reor.*, l. III: « Juvenes omnibus Dominicis diebus productos reos et custodia carcerali videant: interrogent ne iis humanitas clausis per corruptos carceris custodes negetur. Victualem substantiam non habentibus faciant ministrari... quos ad lavacrum sub fida custodia duci oportet. » Cui coheret Constantini decretum eod. Cod., lib. II, tit. 8, *De feriis*, l. 1: « Sicut indignissimum, ait, videbatur, ut diem solis (id est Dominicum) venerationis suæ celebrant altercantibus jurgiis in noxiis partium contentione occupati; ita gratum ac jucundum est eo die quæ sunt maxime vota compleri. Atque ideo emancipandi et manumittendi die festo cuncti licentiam habeant, et super his rebus actus non prohibeatur. » Quod hic ait indignissimum die Dominico litibus jurgiisque occupari, a pluribus quoque vetitum patet in notis.

D IV. Interim modum hujus diei cæterorumque festorum colendi proponit Paulinus, ut videlicet, præter cessationem ab operibus servitutis peccati et carnis, nec non a litibus actisque forensibus, detur opera divinis rebus, præsertim audiendo verbo Dei quod a pastoribus proponitur populis. Quod vel ab ipsis incunabulis Ecclesie actitatum patet ex Actibus apostolorum mutata scilicet predicatione Mosis, quæ per omne sabbatum in synagogis fiebat, ut habetur

Act. 13, 14, 15, in una sabbati, id est prima, quæ Dominica est, in Evangelii annuntiationem, ut evincitur ex cap. xx, 7: *Una sabbati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis.* Clariusque ritus apparet ex Apolog. ii, sancti Iustini martyris ad Antoninum Pium, paulo ante finem, dum ait: « Solis, qui dicitur, die, omnium qui vel in oppidis vel ruri degunt in eundem locum conventus sit: et commentaria apostolorum aut scripta prophetarum, quoad tempus fert, legantur. Deinde lectore quiescente, præsidens orationem, qua populum instruit et ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet. » Quod commendatur in Capitul. regum Francorum, lib. vi, c. 205: « Placuit ut fideles diem Dominicum... omnes venerabiliter colant... ne in illo sancto die vanis fabulis aut locutionibus sive cantationibus vel saltationibus, stando in bivitis et plateis, ut solet, **92** inserviant. Sed ad sacerdotem aut ad aliquem sapientem et bonum veniant, et eorum prædicationibus et bonis locutionibus quæ ad animam pertinent, utantur. »

NOTÆ IN CAN. XIII.

^a *Inchoante noctis initio, id est vespere sabbati.* Quod de sabbato dictum erat Levit. xxiii, 32: *A vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra*, transit in cultum Dominicæ diei. Capitulare I an. 789, c. 15, ex concil. Laodicensi, c. 29: « Ut a vespera usque ad vesperam dies Dominica servetur. » Item habet concil. Francoford. an. 794, c. 21. Legitimum fuisse ritum miracula comprobarunt, teste Gregorio Turonensi, lib. iii de Miracul. sancti Martini, c. 51; qui narrat mulierem andegavensem, pia consuetudine contempta, dextere contractione fuisse multatam: « Quia, ait, die sabbati post solis occasum, qui nocti Dominicæ adiacebat, panem voluit conformare. » Quid simile de alia sabbati vespere panem in clibano coquente addit cap. 56. Causam mysticam præcepti affert Anastasius Sinaita Anagogicar. contemplat. in Hexamer., lib. i, de prima die creationis. « Prior est vespera, deinde dies. Hinc lege constitutum est, ut inciperetur a vespera Domini ea, quoniam a morte obscura processimus ad lucem resurrectionis. »

^b *Quæ in prima lucescit sabbati.* Ex illo Matth. xxviii, 1: *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati.* Sanctus Augustinus, epist. 36, cap. 12: « Dies resurrectionis Domini prima sabbati a Matthæo, a cæteris autem tribus una sabbati dicitur, quem constat cum esse qui Dominicus postea appellatus est. » Vide quoque Seldenum, de Jur. natur. et gent. juxta discip. Hebræor., lib. iii, cap. 17.

^c *Quando signum insonuerit.* Puta ære campano, quod capitul. 789, iii, cap. 18, cloca verbo Gallico dicitur. Videtur idem fuisse cum signo vesperarum. Nam in plerisque veteribus statutis mss. pro artificibus Parisiensis civitatis id potissimum cavetur, ne operi scilicet intendant *au samedi depuis le dernier coup des Vespres soné en la paroisse, ou aucuns desdits mestiers demeurront.* Apud du Cange, V. *Dominica.* Verum oppositum suadet ritus adhuc nostris in regionibus perseverans. Nonnullis enim in ecclesiis, præcipue pagorum, pridie diei festi, etsi ibi Vespere haud persolvantur, neque sono campanarum adicentur, hora circiter altera ante solis occasum, solent pulsari campanæ ecclesie in imminenti crastinæ festivitatis argumentum: quod signum Latine *vigilæ* ex ritu vigiliarum veteri adhuc dicitur. Et quidem eo auditio ab opere quocunque non cessare adhuc rudibus quibusdam religio est. Quod autem toto vacarent sabbato improbat tanquam Judaicam sapiens superstitionem in suis quoque rusticis Paulinus ipse, ut patet ex verbis hujus canonis inferius positus: « Porro si de illo sabbato diceret quod Judæi celebrant, quod est ultimum in hebdomada, quod et nostri rustici observant, » etc.

^d *Abstinere primum omnium ab omni peccato.* Opus servile, quod prohibetur die festo, Num. xxviii, 18, etiam peccatum dici potest dicente Domino Joan. viii, 34, *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Et opus peccati servile esse interpretatur infra ipse Paulinus. Peccare autem die festo utrum novum peccatum ex circumstantia temporis sacri emergat, disputant morales theologi, quos vide apud de Lugo de Sacr. Pœnit., disp. 16, sect. 12, n. 55 et seq.; et Dianam, p. i, tract. vii, *De circumst. aggravantib.*, resol. 52, qui probabilius negat saltem mortale. Et hanc esse mentem Paulini patet ex nota sequenti.

^e *Etiam a propriis conjugibus.* Sanctus Augustinus serm. 244 de temp. (ed. vet.), seu potius sanctus Cæsarius, in Append. tom. V sancti Augustini serm. 292, edit. noviss., populum monet, ut quoties solemnitas aliqua celebratur in ecclesia, et Christi sacramenta percipere voluerit, cum uxore ne misceatur. Officientibus autem leve esse peccatum ita respondet: « Nec nos dicimus quia capitale peccatum est. » Sanctus Gregorius, ad decimam interrog. Augustini hæc dicens, addit: « Nec hæc dicentes deputamus culpam esse conjugium. » Et sic communiter doctores moralis theologiæ. Igitur si nullum, vel ad summum leve tantum peccatum est non abstinere a consortio maritali die festo, et tamen Paulinus sub eadem formula et peccare die festo, et miseris conjugibus vetat, dicendum restat, neutrum sub gravi culpa Paulinum prohibuisse.

^f *Et ab omni opere terreno.* Quæ sint opera quæ die festo vetantur, ex praxi fidelium satis notum; præcipue autem quæ ad terræ culturam pertinent iure hæc terrena dicuntur. Capitul. Aquisg. I, an. 789, c. 79, hujusmodi opera saltem partim recenset, « quod nec viri ruralia opera exerceant, id est nec in vinea colenda, nec in campis arando, nec in metendo, vel fœnum secando, vel sepe ponendo, nec in silvis stirpare, vel arbores cædere, vel in petris laborare, nec domos construere, nec in horto laborare, nec ad placita conveniant, nec venationes exerceant. Et tria carraria opera licet fieri in die Dominico, id est, hostilia carra, vel victualia, vel si forte necesse erit corpus cuiuslibet duci ad sepulcrum. Item feminae opera textrilia non faciant, nec capulent vestitus, nec consuant, vel acu pectile faciant: nec lanam carpere, nec lignum haurire, nec in publico vestimenta lavare, nec herbices tendere habeant licitum, ut omnimodis honor et requies diei Dominici servetur. » Similia passim in Capitularibus invenies. Quam vacationem aque ab opere carnali et terreno debitam diei festo indicabat ethnicis ipsis ipse ethnicus Tibullus lib. ii, v. 5, eleg. 1:

Luce sacra requiescat humus, requiescat arator;

Et grave suspensio vomere cesset opus;

Solvit vincla jugis, nunc ad præsepia debent

Plena coronato stare boves capite.

D Omnia sint operata Deo: non audeat ulli

Lanificum pensis imponisse manum.

Vos quoque abesse precor jubeo: discedite ab aris,

Quis tulit hesternæ gaudia nocte Venus.

^g *Cessante omni causarum strepitu.* Cod. Theod., de feriis, tit. viii, l. 2, inter feriatos dies solis inseritur; et lib. viii, tit. iii, de exsecutor. et exactionib.: « Solis die, quem Dominicum merito edixere majores, omnium omnino litium, negotiorum, conventionum quiescat intentio. Debitum publicum privatumque nullus efflagitet, vel sponte delecta ulla sit agnitio iurgiorum. Et non modo notabilis, verum etiam sacrilegus judicetur, qui a sanctæ religionis instituto vel ritu deflexerit. » Sic emendandum censeo quod male legitur *religionis instincto ritu vel deflexerit.* Adde illud Ulpiani ff. de fer. et dilationib., l. 6: « Si feriatos diebus fuerit iudicatum, lege cantum est ne his diebus iudicium sit, » id est pro non iudicato et irritum habendum. Vide

quoque in tomo I Capitular., pag. 9, præceptionem Guntrami regis an. 555, Capitul. lib. v, c. 155; lib. vi, c. 348; Leges quoque Longobard., lib. II, tit. 50, l. 2. Sed et Naso hoc idem advertit lib. I Fast., v. 73, de die festo.

Lite vacent aures, insanaque protinus absiut
Jurgia : differ opus livida turba tuum.

I. Omnium pene dona charismatum. His quæ recenset Paulinus, addi possunt quæ habet Augustinus serm. 251 *de temp.*, vel potius Alcuinus, lib. de divin. Offic., c. 7, in appendice Augustini, tom. V, serm. 280, edit. noviss. : « Ipse est primus dies sæculi : in ipso formata sunt elementa mundi, in ipso creati sunt angeli. » Sanctus Leo, epist. 81, ad Dioscorum, c. 1 : « In hac apostoli prædicandi omnibus gentibus tubam sumunt, et inferendum universo mundo sacramentum regenerationis accipiunt. » Can. 8, inter novem adjectos vi synodo, qui eisi ejusdem non sint, ut præmonet ibi Surius, attamen ut pii recipiuntur, additur : « In eo nasci dignatus est : in eo stella Magis refulsit : in eo de quinque panibus et duobus piscibus quinque millia hominum pavit : in eo baptismum in Jordane a Joanne susceptum. »

I. Quas cunctas longum est per ordinem recenseri. Sanctus Augustinus, vel qui alius serm. 456 *de temp.*, in edit. noviss. serm. 459, in append. tom. V : « Dies me deficit si voluero omne diei istius exponere sacramentum. » Sanctus Leo l. c. : « Quæ tantis divinarum dispensationum mysteriis est consecrata, ut quidquid est a Domino insignitum constitutum, in hujus diei dignitate sit gestum.... ut noverimus in illa die celebranda nobis esse mysteria sacerdotalium benedictionum, in quo collata sunt omnia dona gratiarum. »

I. Cæteræ vero principales festivitates. Quæ eo tempore fuerint festivitates agi solitæ libet excerpere ex Capitul. reg. Francor. lib. vi, cap. 189 : « Has quidem præcipuas festivitates annuntiant presbyteri ut diebus Dominicis sabbatizare, id est Natale Domini dies quatuor viii Kal. Januar. in Circumcisione Domini Kal. Januar. diem unum : in Epiphania viii Id. Januar. diem unum : in Purificatione sanctæ Mariæ ix Febr. diem unum : in Pascha Domini usque in octabas paschæ post Dominicam dies tres : in Ascensione Domini diem unum : in natali sancti Joannis Baptistæ viii Kal. Jul. diem unum : in passione sanctorum apostolorum Petri et Pauli iii Kal. Jul. diem unum : in assumptione sanctæ Mariæ xviii Kal. Septemb. diem unum : in transitu sancti Martini iii Id. Novemb. diem unam : **93** in passione sancti Andreæ apost. ii Kal. Decemb. diem unum. » In capitul. Aquisgranen. an. 717, c. 46, adduntur post Natale Domini nominatim sancti Stephani, sancti Joannis evang. et natalis infantium, et generaliter beatorum apostolorum festa et specialiter natalis sancti Laurentii, sicuti universim natalitia cujuslibet sancti, cujus honor in quacunque parochia specialiter celebratur, l. i. Capitul., cap. 158, additur *Letania major*, et lib. II, cap. 35, additur, *Pentecostes sicut in Pascha ; dedicatio sancti Michaelis, et natalis sancti Remigii*; et in fine : « Et illas festivitates martyrum vel confessorum observare decrevimus, quorum in unaquaque parochia sancta corpora quiescunt. »

Et illa festa quæ sacerdotes in ecclesia prædicant. Presbyteris festa annuntiare mandatur ex concil. Lugdun., dist. 5, de consecr., c. 1 : « Pronuntiandum est laicis, ut scient tempora feriandi per annum. » Tempus hujus annuntiationis et modus habetur ead. dist., c. 25, ex concil. Bracharen., c. 9, nimirum, « breviculo subnotantes unusquisque in sua ecclesia, adventiente natalis Domini die, astante populo post evangelicam lectionem annuntient. » Hoc nunc fit in Epiphania ex concil. Aurel. IV, c. 1, et Tolet. IV, c. 4, et habetur forma in pontificali Romano. Nostris diebus et regionibus ex

A synodis an. 1660, sub Joan. card. Delphino c. 2, § 4, et sub Dionysio patriarcha ejus nepote (uti circa dimidium xiii sæculi jam in Aquileien. Ecclesia fiebat, ut patet ex Evangelionario ejusdem ætatis), Dominica quæcunque indicuntur populo festa per hebdomadam occurrentia. Statuisse quandoque nova et solemnia sanctorum officia patriarchas Aquileienses patet ex charta in appendice II, n. 15, appendenda.

OBSERVATIO IN CAN. XIV.

I. Decima ea dicitur quæ ex decem partibus una segregatur. Primitiæ sunt quæ primo colliguntur ex quocunque proventu. Has quondam sacerdotibus et levitis indulsit Dominus *pro officio sacerdotali, et pro ministerio, quo serviebant in tabernaculo fœderis*, ut dicitur Num. xviii, 8 et 21 : forte ab Hebræis ritum hausere gentiles, quos inter Camillus prædixit decimam se Apollini vovisse dicebat, apud Livium, dec. 4, lib. v, cap. 25.

II. Qui in Ecclesia invecas decimas non nisi paulo ante Caroli Magni tempora asserunt, nugari prorsus videntur. Nam concilium Matisconense II an. 585, c. 5, de legibus decimarum inquit : « Quas leges Christianorum congeries longis temporibus custodivit intemeratas... Unde statuimus ac decernimus, ut mos antiquus a fidelibus reparetur, et decimas ecclesiasticis famulantibus cæremoniis populus omnis inferat ; » et patet etiam ex sancto Augustino serm. 219 *de temp.*, edit. vel., seu potius ex sancto Casario Arelatensi, scriptore tamen vi sæculi, in appendice sancti Augustini, tom. V, serm. 277, edit. noviss., de decimis fusius disserente.

III. Eo autem decimarum primitiarumque dandarum aliquando religio progressa fuit, ut non modo de fructibus terre eas tribuendas fideles putarent, sed etiam de omnibus aliis proventibus, qui ex quacunque industria sibi ovenissent. De militia, de negotio, de artificio redde decimas, dicebat Casarius l. c.; et Antiochus abbas, hom. 120, monachis quoque de elemosynis acceptis decimas imperabat : « Præcipue autem monachi offerre Deo debent primitias et decimas... ex iis quæ aliorum munere ipsis distribuuntur, aut ex opere manuum resiliunt commoda. »

IV. Verum quia qui sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt ; et qui altari deserviunt, de altari participant, ut ait Apostolus fusc hoc pertractans I Cor. ix, 15, jure in proprium commodum sacerdotes decimarum proventum vertere possunt, sed non omnem. Quomodo enim decimæ dividende sint statuitur in capitul. episcopor. an. 891, c. 7, « ut et ipsi sacerdotes suscipiant decimas populi, et nomina eorum quicunque dederint scripta habeant, et secundum auctoritatem canonicam coram testibus dividant. Et ad ornamentum ecclesiæ primam eligant partem, secundam autem ad usum pauperum vel peregrinorum... dispensent, tertiam vero partem semetipsis soli sacerdotes reservent. » Differt aliquantulum divisio quam de decimis profert Walafridus Strabo de Reb. eccles., c. 27 : « Quatuor partes juxta canones fieri de fidelium oblationibus debent : ut una sit episcopi, altera clericorum, tertia pauperum, quarta restorationi ecclesiarum. »

V. Promovet Paulinus pensitationem decimarum producto argumento ex munificentia divina in obsequentes, et poenæ comminatione in contumaces prolata verbis Domini per Malachiam, quo utitur quoque Casarius serm. laudato. Et quidem Patres concilii Francoford. an. 794, quos inter erat ipse Paulinus, c. 25, decimas imperantes addebant : « Experimento enim didicimus in anno quo illa valida famēs irrepsit, chullire vacuas annonas a demonibus devoratas, et voces exprobrationis auditas. » Annus is est 779, ut probat in notis ad concilium Sirmundus ex decretali præcum dato hoc anno 779 ;

ostendit autem decretale tunc fame ingenti populos laborasse.

VI. Nil autem mirum si principes, quibus cordi est felicitas populi, gravioribus poenis in prævaricatores animadverterent. Capituli. Metense, cap. 4: « Qui hoc non fecerit, res ipsas perdat. » Capituli. Wormat. an. 829, c. 5: « Beneficium, unde hæc nona et decima persolvi debuit, amissurum se sciat. » Nec ecclesiæ cuiusque libitum erat erogare decimas vel nonas fructuum partes, sed cui de jure. Ea propter, cap. 6 seq.: « Quicumque decimam abstrahit de ecclesia, ad quam per justitiam debet dari, et eam presumptiose vel propter munera, aut amicitiam, vel aliam quamlibet occasionem, ad alteram ecclesiam dederit, a comite vel a misso nostro distringatur, ut ejusdem decimæ quantitatem cum sua lege restituat, » id est cum multa a lege constituta.

VII. Episcopi tamen in exigendis decimis non rigore legum principum procedebant, qui mansuetudini suæ vocationis studebant. Inter capitula Herardi archiepiscopi Turonensis, n. 152, sic habetur: « Nullus sacerdotum decimas cum lite et jurgio suscipiat, sed prædicatione et admonitione; » et antea, nempe c. 42, « Ut qui decimas non dant, non stringantur per gladios vel sacramenta, sed ecclesiastice corrigan- »

VIII. Hinc ne, omissis Ecclesiæ censuris, et sæculari potestate in partes vocata, scandali inter pusillos oriretur occasio, vel quodcumque præjudicium rebus fidei imminens putaretur, abstinere potius ab exactione, quam hujusmodi periculis rem exponere religiosiores Patres malebant. Ideo Alcuinus Carolo suadebat, epist. 7, cum ipsi gratularetur de victoria Avarica, ut ab exigendis decimis supersederet, ne incremento fidei in animis adhuc imparatis neophytorum impedimentum aliquod crearetur; libentius obsecuturis, cum in fide adolevisent: « Vestra sanctissima pietas, aiebat, sapienti consilio prævideat, si melius sit populis in principio fidei jugum imponere decimarum . . . Scimus quia decimatio substantiæ nostræ valde bona est. Sed melius est illam amittere, quam fidem perdere. Nos vero in fide catholici nati, nutriti et edocti, vix consentimus substantiam nostram pleniter decimare. Quanto magis tenera fides, et infantilis animus, et avara mens illarum largitati non consentit? Roborata fide, et confirmata consuetudine Christianitatis, tunc quasi viris perfectis fortiora danda sunt præcepta, quæ solida mens religione Christiana non abhorreat. »

NOTÆ IN CAN. XIV.

^a *Salvis allegoriarum rerum mysticis sacramentis.* Allegoriam decimarum præcipuam, quæ est ex facto

Abrahæ, qui decimas Melchisedech dedit, Gen. xiv, 20, late prosequitur Chrysostomus orat. 15 in eap. vii Epist. ad Hebræos, ubi et Apostolus mystice de excellentia sacerdotii Christi disserit. Cæterum Radulphus Flaviacensis, lib. xx in Levit. c. 7, sic breviter habet: « Numeri sui plenitudinem denarius continet: et sicut numerus ab uno incipitur, sic in decimo consumatur. Cum igitur Dominus et primogenita et decimas suas esse testatur, mystice nos docet ab ipso esse quod ad bonum surgimus, et ab ipso si usque in finem perseveramus. Hoc est enim quod etiam Psalmista pronuntiat dicens: *Misericordia ejus præveniet me, et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vite meæ.* » Si tropologicam aliam intelligentiam cupis, vide Riberam in Malach. iii, n. 59 et seqq.; estque locus prophetæ idem, quem affert Paulinus.

^b *De suis non de tuis donis.* August. seu verius Cæsarius serm. 219 de temp. supra allato: « Audi indevota mortalitas. Nosti quia Dei sunt cuncta quæ percipis, et de suo non accommodas rerum omnium conditori? . . . non de tuo aliquid exigit quod refundas. » Concilium Trosleianum an. 909, c. 6, « eas (decimas) dando fideliter, nihil Deo . . . conferunt, sed sua reddunt. »

⁹⁴ ^c *Quia omne quod sumus, vivimus, et habemus,* etc. Sumit ex illo Pauli Act. xvii, 28: *In ipso enim vivimus, movemur et sumus;* quod confirmat Apostolus ex Arato in Phænomenis: *ipsius enim et genus sumus.* Hinc Arnobius, lib. i adversus Gentes. « Nonne huic (Deo) omnes debemus hoc ipsum primum quod sumus, quod esse homines dicimur? . . . Nonne quod incedimus, quod spiramus et vivimus ab eo ad nos venit, vique ipsa vivendi efficit nos esse, et animali agitatione motari? »

^d *Qua mente non quantum.* Tritum inter ascetas dictum: *Deus non respicit quantum, sed quale.* Eusebii, vel quis alius sub nomine Eusebii Emesæni circumferri solitus, non uno loco, nempe hom. in fer. iv Ciner, et hom. de Confessor., laudat ejusdani Christiani sophi sententiam: « Unde, inquit, et quidam sapiens ait: Non magnopere considerandum est quid aliquis agat, sed qua intentione hoc faciat. » Cui consensum est illud Chrysostomi, hom. 5, circa finem, in cap. i Epist. I ad Corinth.: « Non enim ex exitu eorum quæ recte fiunt, sed ex mente eorum qui recte faciunt, solet Deus coronas definire. » Hoc quidem pressius, sed tamen nervosius Hildebertus Cenomanensis episcopus, epist. 62: « Deus non quid, sed qualiter offeras attendit. »

Et hæc quidem observanda et notanda visa sunt in canones concilii Foro-Julienensis auctore sancto Paulino patriarcha Aquileiensi celebrati.

95 **SANCTI PAULINI**

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

CONTRA FELICEM URGELLITANUM EPISCOPUM

LIBRI TRES

*Ex bibliotheca W. ornatiss. Puteanorum Fratrum Claudii V. cl. senatoris Parisiensis filiorum
educti^b animadversionibus et notis illustrati, qui anno 796 videntur conscripti.*

EPISTOLA SANCTI PAULINI AD CAROLUM REGEM

DE LIBRIS SEQUENTIBUS.

In triumphalibus largiente Domino gloriosius insignito coronis domino Carolo orthodoxa strenuissimo fidei cultori, regique culminis altitudine sublato Paulinus licet indignus servorum Domini servus, ea-

^a *Contra Felicem*, etc. Opus hoc Paulini nervosum quidem, et ad rem factum nemo, qui legerit, ambiget. Hoc unum optandum foret ut sæculo litteris feliciori auctor florisset. Etenim non inficias quandoque incorrupta verborum farragine aliquid vim argumenti retundi, et sententiam implicari adeo, ut repetenda non raro sit lectio, ut mentem scriptoris penitus assequamur. Danda autem venia, ut alias dictum, nec exigendus aureæ ætatis ab ætate ferrea stylus. Duobus modis huic incommodo lector æquus discretusque occurrere poterit: vel fingendo se natum sæculo Paulini, vel fingendo phrasim styliumque Paulini hoc suo sæculo florere. Non enim hoc chimericum remedium, etsi fictum. Memoria nostra Etrusco in sermone allegorizæ metaphoræ cæteraque translationes adeo enormiter irrepserant, ut pro rostris dicentes flocci haberentur, nisi huiusmodi figuris monstris similibus, et sesquipedalibus verbis buccis crepantibus explosis, aule, fora, academice, templa quoque sacra non resonarent. Puriori nunc, boni genii ope, tanquam postliminio reducto stylo, omnes accinant, veteri expulso. Et tamen tunc ille solus sapiebat; purus displicebat. Sic de Latino cogita. Paulini ævo qui sapere videbantur, sic, ut plurimum, in concionibus loquebantur et scribebant, ut ex contemporaneis auctoribus videri potest. Insuper barbaries vocabulorum indita, et parum ad pure grammatices Latine regulas constructa oratio lectorem quandoque remoratur. Igitur operæ pretium nobis visum fuit huic malo nostris animadversionibus et notis occurrere, quibus intacta remanente Pauliniana phrasi (etenim religio est notulam vel minimam veterum Patrum scriptis apponere, aut demere) obscura verba explicare, sensum ex neglecta orthographia confusum dilucidare, insuper loca citata vel ex Scriptura, vel ex Patribus recognoscere, et fontes unde hausta sint, indicare, satagemus. Adde, nos illi quoque molestiæ, quæ ex prolensa et non interseissa lectione oriri solet, obviam ivisse, appositis titulis, et capitulis numero recensitis, quod in Paulini prima editione Andræ du Chesne desiderabatur. Nostro labore, lector benigne, utere si placet, sin minus, omitte. Adhuc integrum purumque habebis Paulinum.

^b *Educti*. Per Andreæ du Chesne, et Operibus Alcuini edit. Paris. 1617, Addit. col. 1761.

^c *Aquileiensis valvícula sedis*. Valvæ, quæ tantum pluraliter Latine dicuntur, portæ sunt geminas partes habentes et plicatiles: quæ astantes, *Valvasores*

A tholicæ sanctæque Aquileiensis valvícula sedis • rubicunda meracioris^d pretiosi in sanguinis aspersione salutem.

dicti apud feudalium rerum scriptores, quos et barones Balbus nominat. Vide Joan. Clav. Lex. jur. in hac voce. Forte sic se nominatum voluit Paulinus, vel quia ipse quasi ostium bene repagulis obseratum arcebat hæresim ab ingressu Ecclesiæ Aquileiensis; vel quia tanquam vigil janitor ad valvas excubabat. Siquidem aliquando officium ipsum portarii *porta* dicebatur, ut colligitur ex privilegio monasterio Atrebatensi in concilio Vermeriensi circa an. 866 concesso. Ad *portam* (destinavit) *Verneiam* etc., id est ad munus ipsum portarii monastici, ut habet du Cange in Gloss., ex hac, et aliis, quæ ibi citat, auctoritatibus. Valvículam autem diminutive humilitatis ergo forte se dixit. Nisi mavis se tanquam custodem ad valvas positum dixisse non *valvículam*, sed *valvicolam*, sicuti dicimus ruri degentem *ruvicolam*, *cælo cacicolam*, *terra terricolam*, et his similia. Quod autem addit in *rubicunda sanguinis aspersione*, vel alludit ad sanguinem agni, quo signatas Hebræorum valvas reveritus est, et prætergressus angelus vastator Ægypti, ut est Exod. xii, 7, vel ad sanguinem testamenti, quo aspersit Moyses populum, Exod. xxiv, 8, fœdere cum Domino pacto, quo et aspersit librum, ut Hebr. ix, 19, et sic indicare videtur aspersione sanguinis Agni Dei Christi Jesu tutatam Ecclesiam Aquileiensem vel librum suum, quo obviam ibat hæreticis eadem aspersione, hoc est gratia Christi munitum: vel tandem hac aspersione sanguinis precatur regi salutem, id est eam salutem quæ ex meritis sanguinis Christi nobis comparata est æterna.

^d *Meracioris sanguinis*. Id est purioris, sincerioris. Merum enim est quod est solum, sincerum, uno verbo, quod nihil habet admixtum. Terentius in Phor.: « Nihil habet nisi spem meram: » Cicero, de Orat., lib. ii: « Ecce tibi exortus est Socrates magister istorum omnium, cujus e ludo tanquam ex equo Trojano meri principes exierunt. » Hæc apud Nonnium in lit. M. Idem est *Meracus*, unde vinum non aqua dilutum *meracum* dicitur. Horatius, lib. ii epist., v. 407, epist. 2:

Expulit elleboro morbum, bilem, que meraco.

Cicero quoque de Nat. deor. lib. iii, vinum purius, *meracius* dixit: « Ut si medicus sciat eum ægrotum qui jussus est vinum sumere, *meracius* sumpturum, statimque periturum, magna sit in culpa. » Sanguinem igitur meraciorem appellavit Paulinus, sicuti hæc merum dixit Lucretius lib. i, v. 260:

Reverendorum siquidem apicum vestrorum sacris A veneranter inspectis syllabis, sæpiusque dulcedinis exigente recensitis sapore; factum est pabulum suavitatis ejus in ore meo quasi mel dulce^a, et tanquam ibiflui distillantis favi^b mellitæ suffusæ^c guttule faucibus meis, totum me procul dubio ex eo quod commodius contigit, dulcedinis sapor possedit. At ubi Felicis, quinimo infelicis, perversique fautoris dogmatis perfidiæ sectæ clangor horrissonus, auras raptus per vacuas, humilitatis meæ multare non distulit^d aures: versa est continuo in amaritudinem caro mea, et respirantium interiorum viscerum meorum vitalia, tanquam poculo obriguere propinata toxifluo. Ac per hoc continuo pallui, interioris hominis vitiato pulmone. Hujus nimirum rejecta pestis fellivomæ amaritudinis crapula, capabilia^e mei stomachi refrigerasse receptacula modo mirabili contemplatæ faciei suffusus venustatis rubor declarat. Purgato igitur jecore mentis hysopi asparso fasciculo^f, lanæque coccinæ cedrino impexæ ligno cataplasmato^g peniculo: offeram utique ei charitatis studio exhibito calicem aureum flavigero radiante fulgore. Non quidem illum Babylonicum (*Apoc.* xvii, 4, 5), quo proxinatae sunt omnes gentes, sed illum qui in manu

... Nova proles.

Ludit larte mero, mentes percussa novellas.

hoc autem erat dicere ex mero, id est solo sanguine Christi salutem partam, quia, ut dicit Petrus apostolus *Act.* iv, 12, *Non est in alio aliquo salus*. Et, in sua I Epist. 1, 18: *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti sumus, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi*.

^a Ori meo quasi mel dulce. *Ezechiel.* xxxiii: *Comedi illud* (volumen), *et factum est in ore meo sicut mel dulce*. Vide quoque *Apoc.* x, 10.

^b Ibiflui distillantis favi. An quasi ibi fluentis verbo composito ab ibi locali, et fluo, ut mellifluus, imbrifluus, etc., an potius legendum *hyblifluu*. Notum est hyblæum mel in pretio, atque adeo in proverbio fuisse.

^c Mellitæ suffusæ guttule. *Pro subfusca*. Mel enim, et gutta ejus non vere fusca sunt, sed aliquantulum fuscæ coloris, vel ad fuscum vergentis. Sic dicitur sapor subacidus, aliquantulum acidus, odor subgravis, color subniger, subflavus, pro utcumque gravis, niger, flavus, etc.

^d Multare non distulit aures. *Multare* hic est pro verberare, pulsare, et si vis, etiam ferire. Hoc postremo sensu usus quoque Terentius in *Adelphi*, v, 90, *act.* I, sc. II:

... ipsum Dominum, atque omnem familiam
Mulavit neque ad mortem.

Ferire autem aures phrasis usitata. Seneca in *Herc. Oetæo*, v. 1434:

... quis sonus nostras ferit cœlestis aures.
et v. 1441:

Unde sonus trepidas aures ferit.

^e Capabilia stomachi receptacula. *Pro capacia*. Est enim *capabile* quod potest capi; sicut *capax*, quod capere potest. Sed prapostero sensu aliquando usurpatum docet du Cange in *Glossar.*, allata inter alias hac quoque Paulini auctoritate.

^f Jecore asparso hysopi fasciculo. *Pro asperso*: alludit ad illud *Hebr.* ix, 19: *cum aqua, et lana coccinea, et hysopo populum aspersit*.

^g *Pro cataplasmato peniculo*. *Κατάπλασμα*, inquit *Goræus* apud N. Stephanum *Th. L. G. tom.* III, col.

Domini vini meri plenus est mixto. Qui inclinat^a hoc in hunc, cujus fex non est exinanita (*Psal.* lxxiv, 8, 9). Et licet bibant ex eo omnes^b peccatores terræ, sed aliis quidem est gustus vitæ ad vitam, aliis gustus mortis ad mortem (*II Cor.* ii, 16). Non est in eo mors, sed vita. Mors autem et vita est in ore bibentis ex eo, qua mente cujusve fidei religione quis biberit. Si igitur mente sancta quis catholicæ fidei sinceritate perspicuus vita, vivit [vivet], et non morietur^b (*Ezech.* xviii, 21). Sin autem mente lucubri, perfidæque manipatus errore epotaverit, morte morietur, et non vivet (*Ibid.* 13). Non enim bucella Domini manu largita, mors: neque Satanæ mortiferæ potestatis fuit infecta sævitia; sed in animo proditoris vigeat. Nam unde Judas sempiternæ mortis luit intolerabiles pœnas (*Joan.* xiii, 27), inde beati apostoli, qui fideli de manu Domini animo accipere particulam meruere panis, æternæ vitæ gaudium consecuti, cœlorum sine fine potiuntur præmium regni. Denique cum catholicis quicumque, manu Domini tribuente, de sacre Scripturæ calice recta fide, devota mente sanoque sensu libens satiatus fuerit: credideritque Dominum nostrum Jesum Christum verum Deum, verumque Filium Dei, de Deo genitum vero,

351, « medicamentum molle, et consistentia medio-cre, quod repellendo, concoquendo, digerendo, resolvendo, laxando, vacuando, detergendo, calefaciendo, siccando, dolorique sedando adhibetur. Quæ crassiora, siccioraque sunt, *ἐμπλάσματα*, et cerata; quæ liquidiora, *συγχρίσματα* et unguenta appellantur. » Medicamentum autem est quod illinendo adhibetur. Hinc cataplasmare illinire dicitur. Quo verbo usus fuit Interpres, *Isa.* lviii, 21: *Et jussit Isaias, ut tollerent massam de fœcis, et cataplasmaarent super ulcus, et sanaretur*. Quo usus quoque Joannes monachus, ut refert du Cange, lib. II *Vitæ sancti Odonis abbatis Cluniacensis*, et quidem allegoria non absimili Pauliniane nostræ: « His et simili^aus exemplis *cataplasma*bat vulnus meæ mentis et pravitatis. » Peniculum autem, vel penicillum, id est, « quo vulnera stipantur, vel ideo ne claudantur, vel ut aperiantur magis, ut sunt penicilli ex linteolis conceptis, ex medulla sambuci et ex spongia. *Plin.*: « Tum peniculo vulnus apertum. » *Celsus*: « Deinde exigua penicilla interponenda. » Sic in *Th. L. L.* Nos vulgo *taste* dicimus, et forte idem sunt ac quas *turundas* Cato de R. R., cap. 157, appellavit, cum dixit: « Et si fistula erit, turunda introducto; si turundam non recipiet, diluito. » Nisi forte sit *cataplasmato peniculo* idem ac intincto in cataplasmate peniculo, D quod a pene, id est cauda dicitur, *quia ex caudarum extremitate fiat*, ut docet Festus in V. *Penem*. Solent enim vulnera, ut mollius tractentur, hujusmodi vel penicillis, vel spongiis, oleo unguentoque liniri. Et hoc potius esse ad mentem Paulini videtur, qui lanæ impexæ ligno conjungit cataplasmatum peniculum.

^b *Vita vivit, et non morietur*. *Leus* *Ezechielis* habet *vita vivet*, quod consocians est cum sequenti *non morietur*. At Paulinus hic et infra semper *vita vivit*. An quia qui vita fidei vivit, qui recte credit, mortæ perpetua non morietur juxta illud evangelicum: *qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit*? quod tamen ita intelligendum est, si fidem operibus tenet. Hinc inferius de impio morte morietur, et non vivit, id est morte morietur in futuro, quia damnabitur: non vivit nunc, quia male credit, nec vivit Deo: qui vero non crediderit condemnabitur *Maro.* xvi, 16.

verumque hominem veraciter de Spiritu sancto, et Maria virgine natum, unum eundemque Deum, et hominem, unum, eundemque Dei hominisque Filium ex utraque, et in utraque natura unum, non duos Deos: nec duos, sed unum Filium Dei, vita vivit et non morietur. Si credideris, ait Apostolus, in corde tuo Dominum Jesum Christum, et ore tuo confessus fueris quod Deus suscitavit eum a mortuis, salvus eris (Rom. x, 9). Qui vero liberit ex hujus Scripturæ calice ore perfido, corde pessimo, mente perversa, et præsumpserit, quemadmodum hæreticus iste, perfida voce garrere Dominum nostrum Jesum Christum propter magnum pietatis sacramentum, nuncupativum Deum et adoptivum filium, hic morte morietur, et non vivit.

Igitur saluberrimis venerabilium incitantibus litterarum vestrarum imperiis, quatenus juxta parvitatæ meæ intelligentiam, licet pigrioris ingenii obsistat possibilitatis facultas, scribere tamen quæ me contingit pro causa fidei contra pestilentes pravi commenti objectiones qualicumque non renno stylo. Scio enim qui dixit: *Aperi os tuum, et ego adimplebo illud* (Psal. lxxx, 9). Susplicari denique probabilia rerum extorquent judicia, alio forte tempore, aut per semetipsum, si vita comes fuerit, aut per complices suos, si ipse ab hac luce justo Dei fuerit subtractus iudicio, hujus nimirum virulentæ stirpis fruticem redivivo conari ramnifero serere in virgulto (IV Reg. iv, 16). Unde et culpa morosæ dilationis in respondendum, quoniam ex causa contigit necessario intervenita: idcirco impetrandam veniæ fiduciam non titubabitur a

^a *Non titubabitur spes.* Est idem ac *titubabit*. Sed hujusmodi styli vitia ne te morentur, quia Paulino satis erat ad intellectum, non ad Latinam regulam dicere.

^b *Trium librorum munuscula ante præsepe Domini mei offerre.* Respicit ad tria Magorum munera Domino oblata. Matth. ii, 11.

^c *Sex ætatum distinctiones.* Non omnium una sententia. Censorinus de Die natali c. 14, ait, « Varonem quinque ætatis gradus æqualiter putare esse divisos; unumquemque scilicet præter extremum in annos 15. » Macrobius in Somn. Scipionis pro septenario stat. Ait enim lib. i, cap. 6: « Ille est numerus, id est septenarius, qui hominem concipi, formari, edi, vivere, ali, ac per omnes ætatum gradus tradi senectæ, atque omnino constare facit. » Vide hæc ibi fusius explanata. Apud Philonem Judeum, lib. de mundi Opificio, Hippocrates septem quoque gradus ætatis hominis facit. Solon autem decem, ejus ibidem Philo recitat elegiam hanc partitionem continentem. Sanctus Ambrosius, epist. 44, classis I, edit. noviss., ex Hippocratis sententia pro septempliei divisione ita concludit: « Est ergo infans, puer, adolescens, juvenis, vir, veteranus, senex. » Galenus apud Celium Rhodiginum. Antiq. Lect. lib. xix, cap. 21, ætates statuit omnino quatuor: « juvenum, vi-

roborata. Præter illa nimirum quæ aut nullius esse momenti, aut ad hanc rem convenientius pertinere non videntur, et idcirco nostro se refutabant facillime stylo suscipienda.

Denique etsi non pretiosis, quia non mundis a sorde peccati manibus, de sacris tamen pretiosa Scripturarum thesauris trium horum oblata librorum munuscula ^b ante præsepe Domini mei pleno supplicique offerre corde optime judicavi: juxta illud quod Domini lege cavetur: *Non apparebis ter in anno vacuus in conspectu Domini Dei tui* (Deut. xvi, 16). Ideoque indignum duxi ter in hoc anno, qui totum præsentis vite typice tempus designat, vacuus in conspectu Domini mei apparere. In hoc utique, ut planius dicam, conscientiæ meæ anno, qui per quatuor cardinales virtutes, id est prudentiam, temperantiam, fortitudinem et justitiam, quasi per quatuor redeuntia in sese revolvit tempora supputatur. Quippe per quinque exteriores corporis sensus, qui in se ducti denarii numeri summa [*Forte*, summam] concludunt; quibus additis duobus, hoc est animæ carnisque substantia, efficiuntur simul duodecimus, tanquam per duodecim mensium differentias lunares vicissim sæpius redivos explicat cursus. His etiam adjiciuntur tres naturalium morum principales effectus, cordis, animæ, mentis: ut est illud, *ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota mente tua* (Marc. xii, 30). Per quos centenarius ter ductus ter centenarii numeri figuram depingit. Quibus nimirum connectuntur sex morales ætatum distinctiones ^c, id est infantia, pueritia, et cætera: qui sexies per decem multiplicati sexagenarii numeri summa [*Forte et hic summam*] deformant. His namque inseruntur diversarum rationabilium cogitationum distinctæ morum per gradus singulos qualitates; veluti sunt spes, fides, charitas, et his similia. Quæ quasi multorum dierum calculatus quantitas numeri multiplicata, veluti in trecentorum sexaginta ^d et sex dierum anni nostri altitudo consurgit. Huic forsitan perfectionis anni

gentium, mediorum, senum. » Quæ est etiam mens Pythagoræ, apud Laetium lib. viii. Servius Tullius, ut ex Tuberone narrat Gellius, Noct. Attic. lib. x, cap. 28, tres tantummodo ætates faciebat, puerum usque ad annum decimum septimum; juniorum ab anno decimo septimo usque ad quadragesimum sextum, seniorum hos excedentium. Nec dissentit Aristoteles Rhet. lib. ii, cap. 15, tex. i, inquit: « Ætates autem sunt juvenus, vigor (sic vertit Senigius, at Majoragius *adolescencia, media ætas*), senectus. » Ex his vides non unam esse omnium sententiam de ætatum vite nostræ divisione. Pauliniana divisio omnium optima videtur. Etenim nec excedit, nec deficit; quo vitio quæ supra, et quæ infra hunc numerum sunt laborare videntur.

^d *In trecentorum sexaginta et sex dierum anni nostri altitudo consurgit.* Numerus dierum quibus annus constat, communiter non est nisi trecentorum et sexaginta quinque, additis horis quinque et minutis quadraginta novem. Quæ additio horarum originem fecit anno bissextili, qui habet dies 366. Hæc omnia satis nota omnibus in disciplina temporum vel leviter versatis. Hinc patet querenti, quot dies annus complectatur, ex communiter contingentibus respondendum esse, complecti dies 365, non vero 366, quia tot non habet nisi quarto quoque anno, cum est bis-

coronæ Psalmista Deo commemorat benedixisse, atque benedicere : *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ (Psal. lxi, 12)*. Corona quippe anni est perfectio consummate iustitiæ. Quæ quidem perfectionis corona non volentis, nec currentis, sed benignitatis, et miserantis est Dei (*Rom. ix, 16*). Unde et campi Dei, hoc est humilium electorum mentes, non a semetipsis, sed ex benignitate miserantis Dei implebantur ubertate. In hoc nempe anno divinæ benignitatis clementiæ 97 abundantiam largiente, ut ter non apparerem vacuus in conspectu Domini, tres in nomine sanctæ Trinitatis libros, licet inculto editos, non abnuo, stylo, in gazophylacio tamen sanctuarii fideli recondere manu festino. De hoc igitur

sextilis. Quæ cum ita sint, qui fieri potuit, ut Paulinus noster, quem hæc certe non latebant, non una vice de anni diebus mentionem faciens in hac epistola, commemoret semper dies 566 ? Fateor me huius rei novitate percussum paulisper hæsisse. Sed cum mihi persuasum esset, inscitia peccare non potuisse in re præsertim tam nota Paulinum, nihil aliud tandem conjiendum esse existimavi quam a Paulino scriptam esse epistolam hanc anno bissextili, et numerum dierum ab eo memoratum fuisse, habita ra-

anno hæc ita moraliter sentiendum existimo. Allegorice autem, qui a Redemptore nostro secius [*Fortè, sanctius*] sacratiusque datur intelligi : in quo duodecim apostoli quasi duodecim menses, omnesque electi ejus veluti multorum dierum summa per hoc [hunc] sacratum numerum, trecentorum videlicet sexaginta et sex, qui quasi in uno conglutinati corpore continentur : ipse insinuat qui per Isaiam prophetam de semetipso protestatur, dicens : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me : evangelizare pauperibus misit me, prædicare annum acceptabilem Domino, et diem redemptionis Dei nostri (Isa. lxi, 1, 2)*. Amen.

tionem anni, quo scriberet. Hac posita conjectura, quam a nemine improbatum iri confido, certo statui mihi posse videtur annus quo data est epistola. Is vero annus 796 fuit, qui apprime convenit cum aliis circumstantiis. Nam libri hi sine dubio scripti sunt post concilium Francoford. an. 794, et ante an. 799, ut in dissertat. de hæresi Felicianæ dicitur. Nullus autem alius annus inter hos terminos fuit bissextilis præterquam 796. Ergo eo anno scriptam esse epistolam tenendum est.

99 SANCTI PAULINI CONTRA FELICEM

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Lamenta dolentis Ecclesiæ proponit.

Unius ejusdemque præcinentis columbæ (*Cant. ii, 10*), electæque genitricis suæ letantis ac dolentis vox nostra famoso audita est in terra præconio : *Nunc autem exaltavit caput meum super inimicos meos (Psal. xxvi, 6)* ; et : *Nunc autem derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei (Job. xxx, 1)*. Quæ quidem alio in tempore variis undique ob tenerum pul-
lorum incommoda circumvallata angustiis, remitti scitur nimirum dierum adolescentiæ suæ (*Ezech. xvi, 22*) ; quando enixa super fratruclum suum, alacri securius pectore letabatur. Optantis quoque vocis officio, ab ipsis, ut ita dixerim, seaturientibus internorum viscerum secretalibus flabris, redundantia oris colloquia usque ad colli medium confluisse (*Isa. xxx, 28*), nullius dubii dicti adversa resistit objectio : Ac per hoc more torrentis mellis et butyri per verba precantia morosæ retractationis præ-tendit oraculum. *Quis inquit, mihi tribuat ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me ? Quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris ? Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo ? Quando erat Omnipotens mecum, et in circuitu meo pueri mei ? (Job. xxxix, 2 seq.)* His ita et hujusmodi pleno gratulantique corde prosperis recensitis favoribus, protinus ad querelosa sese vertit lamenta discrimi-

C num. *Nunc autem, ait, derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei : quorum virtus manuum erat mihi pro nihilo, et vita ipsa putabantur indigni : egestate, et fame steriles, qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate et miseria : et mandebant herbas terræ et arborum cortices : et radix juniperorum erat cibus illorum. Nunc autem in eorum canticum versa sum, et facta sum eis in proverbium, etc. (Job. xxx, 1 seq.)*

CAPUT II

Hæretici hostes Ecclesiæ, filii diaboli.

Qui sunt isti lascivientes centum annorum juvenes ? (*Isa. lxxv, 20*.) O pulcherrima mulierum qui sunt isti ? O unica genitricis tuæ ! (*Cant. vi, 8*.) Columba propter sancti spiritus septemplex donorum charismata : speciosa in sanguine, candidata in lava-cro, soror in funiculo charitatis, proxima in so-cietate assumptæ naturæ, suavis in deliciis Scriptur-arum. Qui sunt isti qui maledictum centenarii pueri nequeunt effugere ? Quos tam libere auctori-tatis fiducia indignos simplicium canum gregis tui socios judicasti ? Quoniam sancti gregis tui sint sa-cratissimi canes, euidam patrum tuorum [*Al., suo-rum*], pro quibus nati sunt tibi filii (*Psal. xlii, 17*), contigit nos vaticinio didicisse. Concrepat enim Davidici carminis hujusmodi decachordo Psalterium : *Lingua, inquit, canum tuorum ex inimicis tuis ab ipso. Visi sunt ingressus tui Deus (Psal. lxxvii, 24, 25)*,

Isti igitur famosissimi canes ^a, qui ingressus Dei sunt visi, pastoris officium erga caulas ovium non immerito certum est procul dubio modo fungi mirabili: qui crudelium belluarum rabiem sanctis, si dici liceat, procul a mandrilibus ^b gregum coercere latratibus non peritescunt. Qui autem illi sunt horum rebellium juvenum patres, quos te pudit cum venerandis canibus gregis tui adsciscere, adhuc quærimus; et quærentibus nobis jam sese pandit animus inveniendi. An non antiqui hæresiarchæ horum pestiferorum detrahentium tibi juvenum patres exstiterant furibundi? Arius scilicet, Macedonius, Sabellius, Eunomius, Nestorius, Eutyches, cum sequacibus suis, quos fixa rataque catholicæ fidei invecio a consortio venerabilium canum tuorum dignis animadversionibus censuit alienos? Ipsi haud dubio, et ex eorum maledicta progenie isti propagati sunt filii tenebrarum. Quin potius amici sponsi, qui stat, et audit eum, et gaudio gaudet propter vocem sponsi (Joan. III, 29), doceri possumus quantocius documentis de qua radice mortifere damnationis nefandissima ista proles genus ducat pestiferum. **100** Genimina, inquit, viperarum quis vobis monstravit fugere ab ira ventura? (Luc. III, 7.) Translato quippe vocabulo parentem et sobolem, alterum in vipera, in genimine alterum

^a Isti famosissimi canes. Hanc canum allegoriam videtur Paulinus accepisse a divo Gregorio, lib. xx Moral., cap. 9, exponente illud Job a se præcitatum: Quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.

^b Procul a mandrilibus. Sicut ab ove ovile, ita a mandra mandrile, verbum alias inusitatum, derivat Paulinus. Latini mandram pro copia jumentorum usurpant. Martialis, lib. v, v. 202, epig. xxiii:

Vixque datur longas mutorum vincere mandras.

Sed et pro stabulo quo jumenta includuntur, verbum quandoque acceptum: II. Steph. Th. L. G. tom. IV, col. 1415: « Μάνδρα stabulum seu claustrum est septum, quo noctu clauduntur pecora. Hesychio μάνδραις sunt σπηλιές καὶ ἱππων ἐκκλη, necnon φεράριοι: præterea θλάς, sylva. Exponitur non solum stabulum, caula, sed etiam spelunca: item locus, in quo torcularia sunt et uvæ exprimuntur. Quin et μάνδρα affertur pro caula. » Pro claustro a Latinis usurpatum. In ludis enim latrunculorum, septum quo tenebantur clausi, mandra dicebatur, ut innuit in poematio Lucani ad Calphurnium Pisonem de hoc ludo loquentis, præsertim v. 491:

Ut citus et fracta prorumpat in agmina mandra.

Ex quo intelliges illud Martialis lib. VII, v. 550, epig. 71:

Se vineas Noviumque Publumque
Mandris et vitreo latrone clausos.

Hinc a mandra mandrita monachi, et abbates eis præsertim archimandrita dicti sunt, quia ab initio monachi in speluncis vel septis locis clauderantur ceu in mandra. Et monasterium aliquando mandra dictum pluribus ostendit da Cange, et præsertim ex Alcuini lib. II, de Vita sancti Willibrordi:

Circuit ideoque vigil hoc tutamine mandras.
Nominibus meritis ut Christi augetur ovile.

Non nimium ab hac derivatione distat id quod apud eundem habet Budens, nempe monasteria mandras dicta, a grege monachorum, cui ceu mandra, id

voluit designare. Quatenus ex hujus similitudinis formula patenter daretur intelligi de venenosa ranni radice, spinosæ myricæ ^c virgulum prodisse veneficum. Talium fortassis progenitorum iniquitatem Scriptura Domini commemorat, usque ad tertiam et quartam generationem in filios retorquendam. Talium utique, nec ambigi ordo permittit verificæ rationis, qui per imitationem pestiferam perfidorum patrum, filii nuncupantur. Horum igitur convenientius, ut arbitror, quam carnalium crediderim filios patrum. Non portabit, inquit Scriptura, filius iniquitatem patris; nec portabit pater iniquitatem filii: anima quæ peccaverit ipsa morietur (Ezech. XVIII, 20). Hinc est enim quod ipsa Veritas Judæos in Evangelio, a principali parentis degeneratos nobilitate, diabolicos filios ore exprobrat mellifluo. Ait enim: Vos ex patre diabolo estis (Joan. VIII, 44). Et ob quam causam ita dixerit, manifestius declarat, cum protinus subinfert: et opera patris vestri vultis facere. Ille enim homicida erat ab initio (Ibid.). In quibus verbis luce clarius datur intelligi, non eos naturaliter ^d, aut tanquam ab eo ^e conditos, vel etiam per adoptionem ^f, sed ob imitandas ^g diabolicæ fraudis versutias, filios eos diaboli recte voluit ^h nuncupari.

est ovili præsent pastores abbates. » Archimandrita mentio fit can. 7 concilii Forojuliensis a Paulino coacti. Si quid ulterius hujusmodi aves, vide ibi in notis lit. a.

^c Myricæ virgulum prodisse veneficum. Optima quadrat allegoria. « Myricæ enim, ait Plinius, lib. XIII, cap. 21, infelicia ligna vocamus. . . qua in domum illata, difficiles partus fieri produnt, mortesque miseras. » Hinc de Magis Persarum Strabo, Geogr. lib. XV: « Imprecationes faciunt, inquit, fasciculum virgarum myricinarum tenuium tenentes. » Equidem Jeremiæ XVII, 5, 6, de peccatore maledictionibus divinis obnoxio dicitur: Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myricæ in deserto. Plantula quidem mali ominis, quippe πανάρπας, affatimque infructuosa vocatur Nicandro III in Theriacis, v. 612:

καὶ μύριξ λάζο νέον παναρπεία θύμνον.

Quibus enim aliis æquius convenire possunt ista, quam hujusmodi viris hic a Paulino perstrictis?

^d Non eos naturaliter. Ut somniabant Archontici, qui dicebant diabolum « ad Evam accessisse, et cum ea perinde ac vir cum muliere solet, consuetudinem habuisse, deque ea Cainum et Abelum suscepisse, » contra quos lege sanctum Epiphanium ad hæres. XL.

^e Aut tanquam ab eo conditos. Ut volebant Manichæi, quorum insaniam redarguit sæpe Augustinus, præsertim tract. XLII in Joan., n. 10.

^f Vel etiam per adoptionem. Cum enim amoris actus sit adoptio (unde Augustinus, lib. II de consensu evang., cap. 3: « Neque enim absurde quisque dicitur non carne, sed charitate genuisse, quem filium sibi adoptaverit »), et diabolus homines non amore, sed odio prosequatur, eos quos suos facit, mancipiorum, non filiorum loco habet.

^g Sed ob imitandas diabolicæ fraudis versutias. Augustinus, tract. XLII in Joan., n. 10: « Unde Judei filii diaboli? imitando, non nascendo. »

^h Voluit nuncupari. An legendum voluisse?

CAPUT III.

De hæreticis triumphat Ecclesia.

Nunquidnam infelicissimi Arii sociorumque ejus non exstitit pater diabolus, qui adulterino complexu virulentum semen perfidie in vulvam depravatæ mentis eorum coitu effudit pestifero? Ac per hoc de tam clandestino concubitu conceptus formatusque est filius perditionis: quasi de materno utero, procacissimæ linguæ obstetricante manu, processit proles æternæ gehennæ ignibus mancipanda. Eodem nempe modo genuit similes sibi filios, similique vindictæ ultione plectendos. Et quoniam eodem quo illos maledictionis anathemate percelli, si non poenitentiae obsistat remedium, cunctos qui eorum sunt erroribus irretiti, fides sancivit catholica, quasi in tertiam et quartam generationem paternæ iniquitatis præstigium hæreditario in filios transfunditur jure. Postest etiam de hoc tertiæ quartæque generationis capitulo, aliter acuti ingenii exigente **101** sophismate multiplicius phalerato a themate explicari. Sed quoniam propter imminens hostium bella, ad arma spiritalia quantocius festinamus: ne forte dum evangelum ad otiosa, hostium cunei derepente præcipientes Ecclesiæ valvas inopinato infringant incursu; idcirco armato instante milite, vigiliarum officia quaternæ duntaxat alternatione distingui solertissima decrevimus cura. Quatenus in vigilia matutina, Dei jubentis imperio elevata Moysi manu Domini virga, quæ triumphalis expresserat crucis vexilla, subvertat rotas currum, equites, et ascensores ejus divina potentia violento impetu involvat in mediis fluctibus Rubri maris (*Exod. xiv, 24 seq.*). Sumat quapropter Maria prophetissa tympanum, quæ quidem in obtreactione Moysi hominis Dei, invidentis Synagogæ, in hoc tamen loco sanctæ Ecclesiæ typum gerebat: erumpat protinus in vocem laudis: non quasi hortantis ad prælium concisis buccinam concrepet clangoribus, sed victoriæ canticum, concinentibus aliis mulieribus, incipiat ore gratisono: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem dejecit in mare. Adjutor et protector factus est mihi in salutem* (*Exod. xv, 20, 21*).

a Phalerato themate. Dorio ille Terentii in Phorm., v. 498, act. III, sc. II, dicebat:

Adeone te esse incogitantem atque impudentem,
[Phædria,

Ut phaleratis dictis ducas me. .

Donatus hic: « Phaleratis dictis, id est honestis, atque ornatis. » Adverte quæ diximus alibi, nempe in notis ad concilium Foro-Julienſe, § 7, litt. a.

In toto ferme hoc opere ea servatur scribendi ratio, ut in compositione verborum integræ serventur particulæ unde componuntur. Quod ad veterem orthographiam propius accedit. Nam si pauca excipias, ubi asper concursus mutari litterariæ euphoniæ gratia jubebat, id fere semper observant, ut constat præcipue ex numis, et inscriptionibus. Sed de his consule grammaticos, et semel monuisse sufficiat.

b Inveniantur ab eis qui offucentur. Sensus obscurior: crediderim tamen hoc significare: cavendum scilicet, ne qui fideles inveniantur ab eis per campeſtria evagantes, qui fideles ab iis offucentur.

A

CAPUT IV.

Serpentes sunt hæretici.

Submersis igitur Ægyptiis in mari Rubro, in quibus non solum peccatorum agmina sub unda baptismatis, verum etiam hæreticorum non inconvenienter intelligi datur [*Forte, dantur*] exstincta contubernia: ecce abeuntibus nobis, transmissa jam mari Rubro, per vastam mundi solitudinem, occurrit interim nobis serpentium venenosa caterva, quæ de pestiferis eorum ovis erumpent, quæ ab eis in nido sunt perfidie derelicta. De quibus ovis per Isaiam dicitur: *Ova aspidum ruperant, et telas arancæarum texunt. Qui comederit ex ovis ejus morietur, et quod confotum est, erupit* [Al., erumpet] *in regulum* (*Isa. lix, 5*). Sed ne timeantur istiusmodi venena serpentium, aspicientes ad æneum, quem Moyses exaltaverat, serpentem (*Num. xxi, 9*), consolatur nos etiam isdem propheta, qui per pueri singulariter nati infantiam, exstincta aspidum seu basilisci mortiferæ refusionis memorat flabra. *Delectabitur, inquit, infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernam reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet. Non occident, et non nocebunt in universo monte sancto meo* (*Isa. xi, 8*). Huic etiam puero per alium prophetam dicitur *super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem* (*Psal. xc, 13*). Hinc alias de eodem prophetice modulationis resonat tuba: *Spiritus ejus ornavit cælos: et obstetricante manu ejus educus est coluber tortuosus* (*Job xxvi, 13*). Qui vero sit iste admirabilis infans qui super foramen aspidis delectabitur, et in cavernam reguli manum suam misit, angelo pastoribus insignia nativitatæ ejus evangelizante didici: *Invenietis, ait, infantem pannis involutum, et positum in præsepio* (*Luc. ii, 12*); cuique multitudo militiæ cælestis exercitus consona concinunt voce, dicentes: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (*Ibid. 14*). Et quoniam certum est in universo Domini monte, quæ [*Forte, qui*] est Ecclesia Dei vivi, non posse horum pestilentis flabra nocere: cavendum summopere est, ne forte per campeſtria evagantes inveniantur ab eis qui offucentur b. Unde necessario existimo ad montana om-

Porro pro offucentur legendum fortasse offocentur.

D Offocare enim est Festo aquam in fauces ad sorbendum dare, quod non facit ad rem præsentem. At vero offocare, uti suffoco, a faucibus deducitur non absimili significatione. L. Florus lib. II, cap. 2, « Cum offocandas invicem fauces præbuisſent. » Quo verbo usus est etiam Augustinus lib. V Confess., cap. 2: « Sed me maxime captum, et offocatum quodam modo deprimebant corporalia cogitantem moles illæ, sub quibus anhelans in aurum tuæ veritatæ liquidam et simplicem respirare non poteram. » Quod non male de serpentibus dictum videtur, cum et Virgilius, *Æneid. lib. II, v. 218*, Laocoontem ab anguibz ita obstrictum describat, ut suffocaretur:

Bis medium amplexi, bis collo squamea circum

Terga dati: sperant capite, et cervicibus altis.

Offocare igitur Paulino esse videtur idem ac offocare, vel suffocare; quod et de serpentibus dici posse exemplo Virgiliano didicimus.

nes reducere, ne inter profunda vallium aberrantes prærupta, mali aliquid patiantur, insuspecto subito pro irruente latrone.

102 CAPUT V.

Conqueritur de Felice fœdifrago conciliis quibus et Carolus Magnus et ipse Paulinus interfuerunt.

His ita digestis, operæ pretium duximus de genere transeundo ad speciem, ac de generalis consortii communione ad proprii remeare juris privilegium. Aggrediamur ergo, divinis per omnia suffulti præsiidiis, hunc pudoris inscium virum, quem ^a palæstræ jamdudum devictum certamini, gerendarum rerum qualitas efficaciter certis approbat documentis. Nunc autem temerario ausu, nescitur cujus instinctu [*Al. intinctu*], rediviua reparare nititur bella. Oblitus præterea fœderis ^b jurisjurandi quod cum Deo pepigerat, candidis millium angelorum circumfusus catervis. Sed neque humanæ, ut puto militiæ huic expectaculo ^c defuit multitudo. Præsertim cum in conspectu venerandi principis ventilaretur hujusmodi controversia questionis. Nam tactis sacrosanctis Evangeliiis, jurejurando protestatus est, quemadmodum tunc temporis sincerissimæ fidei exigente censura, suppresso silentio obscuræ obmutuit garrulitas disceptionis: nullius unquam deinceps, nullo quolibet titulo quidam [*Forle, quidquam*] refragativo molimine revolvere questionis; sed in

^a *Inscium virum, quem palæstræ, etc.* Periodus satis vitiosa. Legebatur *inscio visum*, quod advertit primus editor, et reposuit in margine *inscium*. Sicuti pro *qui devictus*, reposuit *quem devictum*. Hic quoque *palestri certamini* emendandum videtur, et reponendum *palestræ certamini*, vel *palestrico certamini*. Cæterum scite vocat *palestræ certamen* disceptionem cum Felice habitam; nam palæstra significat non modo locum ubi athletæ pugilesque exercentur, sed et locum in quo philosophi disputant. Vitruvius testis est, lib. v, cap. 2: « Constituntur (loquitur de palæstra) in tribus porticibus hexodre spatiosæ habentes sedes, in quibus philosophi, rhetores reliquique qui studiis delectantur, sedentes disputare possint. » Sed et apud rhetores medium dicendi genus, inter scilicet nimis nervosum et nimis elumbe, *palestricum* metaphorice dicebatur. Hinc Cicero in Bruto, sive de claris oratoribus hoc genere orandi laudans Demetrium Phalereum sic aiebat: « Phalereus successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus quam palæstra. » Non armis, id est non vehemens acerque in dicendo, ut milites, qui serio pugnant, sed suavis planusque, ut palæstritæ, quorum certamina ludicra ferme sunt, et oleum non sanguinem sapiunt. Quapropter aiebat idem Cicero lib. i de Orat., 7: « Nitidum quoddam genus est verborum, et letum, sed palæstræ magis et olei, quam hujus civilis turbæ ac fori. » Optime igitur disceptionem in concilio verbis habitam oleo perfusus charitatis, non armis sanguine madentibus, palæstræ certamen Paulinus appellavit.

^b *Oblitus fœderis jurisjurandi, etc.* Duobus, imo tribus vicibus, cum hæc scriberet Paulinus, damnati erroris convictus fuerat Felix. Primo in Ratisponensi conventu an. 792, cui adfuisse Paulinum dicimus in dissert. de Felicis et Elipandi hæresi, num. 32, in quo sententiam suam a Patribus reprobata ipse quoque reprobavit; deinde Romæ, quo missus a conventu Ratisponensi per Angilbertum abbatem eodem anno Adriano pontifici fuerat: ibique damnatam hæresim damnavit. Tercio in Franco'rdiensi

ea, cui consenserat, fidei regula spondit se perpetua immutabilitate mansurum. In hoc quippe gymnasticæ disputationis conflictu contigit etiam humillimæ nostræ parvitatibus personaliter præsentiam adfuisse. Proh dolor! heu! quam terribile sonat quod dicitur! Fœdus cum Deo percussum, quod impune irritum non transcurrit, humanæ præsumptionis audacia usurpativa conqueritur fraude resolutum. Sed hæc divini sunt arbitrii reservanda judicio.

CAPUT VI.

Perstringit Felicem tanquam prælii desertorem, et ut tepidum, evomitum.

Rupto igitur hujus tam reverendæ ratæque stipulationis pacto, ad campum certaminis, Domini obistente ^a virtute, improbus redire bellator festinat. Miror qua fronte. Nam si de castris Dominicis militiæ stipendium assecutus, quasi probatus athleta exercitabatur ad arma, regis utique notatus insignibus, non debuit præliantibus adversus se terga præbere, ut nec fugæ potius ^d latibulo palpitans inter fruteta liber, nec fortis in bello persistens præconaretur famosus. Ex quo non immerito res claruit contigisse, ut præcinctus armis, destitutus forte fugæ præsidio, a persequentibus captus, proprio sese subdi judicio capabili ditione ^e triumphatoribus non vereretur. Obliviosus Regis Domini Sabaoth auditor

concilio an. 794, cui item interfuit Paulinus, et tertio damnata est hæresis, ut annalistæ Francorum uno ore fatentur. Jure igitur Paulinus de fœdifrago Felice conqueritur, cujus datæ fidei sacramenti ipse aliquando susceptor intererat, et ut ita dicam, sequester, ut hic testatur. Porro hinc evincitur primo interfuisse Paulinum conciliis præcedentibus in causa Felicis; secundo, adfuisse et ipsum Carolum; tertio, hos libros post annum 794 conscriptos fuisse, et publici juris factos a Paulino. Sed de his omnibus suo loco, nempe in dissert. de Felicis et Elipandi hæresi latius dicendum. Modo commemorasse sufficiat.

^c *Huic expectaculo.* Pro *spectaculo*, sicuti *expectabilis* pro *spectabilis*, et *expectare* pro *spectare* habes passim apud inferioris ævi, id est hujus temporis Paulini, plus minusve, scriptores laudatos a du Cange in glossar., V. *expectabilis* et *expectare*.

^d *Ut nec fugæ potius latibulo, etc.* Periodus mea sententia perquam obscura, nisi sit ut pro *quod*, vel pro *quippe qui*. Non debuit terga præbere, ut, id est, *quippe qui*, vel *quod*, nec fuga diceretur liber, nec persistens fortis diceretur. Verbo, nec esset famosus futurus pro libertate fuga consecuta, nec resistendo pro fortitudine. Non primum, quia captus fuit, non secundum, quia cessit. Videtur hæc mens Paulini hauriri posse ex sequenti periodo, etsi ferme æque implicata. Sed res, ait, ita contigit, ut nec fugere posset, nec ut fortis resisteret, sed captus ab adversariis proprio judicio et ditione spontanea se victum fateretur. Hanc mentem autumo Paulini. Si quis clariora et certiora proferet, libens sequar. Cæterum Davaus sum, non Oedipus.

^e *Capabili ditione.* An indicat actum quo se vincitum fassus est, et idem sit ac *ditione*? An illud *ditione capabili* refertur ad Patres, quorum legibus et arbitrio, imo et ditioni capabili, id est expertæ, scitæ, exercitæ se subdi non est veritus? Sic quoque dixit Cicero, de Lege Agrar., orat. 2: « Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decem virum *ditioni*, judicio potestatique permissa et condonata esse dico. »

præcepti dicentis : *Estate fortes in bello*. Debit præterea cujusdam fortium castrorum Domini militum celeberrimi ducis mirabilibus hortamentis instructi, quibus in **103** mediis præliis cristatas, nimium fidei galeis, exercituum phalangas consueverat incitare, *Quis, inquit nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames?* (Rom. viii, 35.) Et post paululum : *Certus sum enim quia neque vita, neque mors* (Ibid. 38). Et quibusdam interpositis, in summa concludens definit : *Neque creatura aliqua poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu, Domino nostro* (Ibid. 39). Si igitur tunc perfecta charitas serventior mentis urebat præcordia, non debuit omnino refrigerescere; si vero timor [*Forte, timore*] frigeat, non fuit utique perfecta charitas, quæ foras non misit timorem. *Perfecta*, inquit Joannes, *charitas foras mittit timorem* (Joan. iv, 18). Quæri denique potest, de qua trium generum hominum distinctione existimari vir iste imminutus cerebro ^a putabitur? De tertio plane genere, hoc est de tepido. Evomendus ergo erat, si hæc ita se habent, ex ore Domini. Scriptum est enim : *Utinam esses calidus aut frigidus! Sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo* (Apoc. iii, 15, 16). Rejectus igitur ob teporis nauseam de stomacho sanctæ et universalis Ecclesiæ, eat nimirum cum sequacibus suis in solitudinem. Corrodant squalentes calamitate et miseria herbas terræ et arborum cortices : et radix juniperorum sit cibus eorum. Quoniam quidem, si sancta catholicaque ecclesia patres eorum indignabatur olim cum canibus gregis sui ponere, quanto magis nec filios eorum consentit, quos ^b hæreditario jure parentum perfidiæ soboles non ignorat successores?

^a *Vir iste imminutus cerebro*. Imminuere caput vel cerebrum phrasis frequens apud comicos, Plautum Terentiumque; sed pro *comminuere* et *confringere* est. Vide primum in Mostellar., v. 275, alterum in Eunuch., v. 671, et Adelph., v. 573, qui hoc postremo loco sic habet.

Diminuetur tibi quidem jam cerebrum;

sed quia caput, et in capite cerebrum animæ creditur sedes, et, ut dicit Plinius lib. xi, cap. 37, « Hanc habent sensus arcem hic culmen altissimum, hic mentis est regimen », continens pro contento accipitur sæpe figurate, et cerebrum caputque pro mente ponimus. Ergo *cerebro imminutus*, est mentis minus habens, verbo, mente captus.

^b *Non consentit, quos, etc.* Videtur manca periodus, nisi subintelligas : non consentit ponere filios, ubi dedignabatur patres eorum ponere; ut sensus sit : Si Ecclesia indignabatur patres hæreticorum ponere cum canibus gregis sui, quanto magis non consentit ponere ipsos hæreticos, quo non ignorat, uti filios esse successores hæreditario jure perfidiæ parentum?

^c *Concisa duplici perfidiæ ruga*. Rugæ quidem in fronte, eminentes superciliis maxime indicant *fastum*. Sed quare *duplici*? An quia unitatem fidei scindere tentabat Felix, et duos filios, vel duos deos asserere, ut mox addit Paulinus? Sic enim perfidiæ ruga duplex esse videtur.

^d *Frons impudica*. Id est *terteraria*. Quandoque enim temerarius, et qui nullo pudore ducitur, impudicus dicitur. Plautus in Rudente, v. 597 :

CAPUT VII.

Felix ut Goliath lapide sternendus; ut hydra igne consumendus.

Eligamus quapropter quinque de torrente limpidissimos lapides, quorum quidem unum funda jacentes, Goliæ istius gigantea inflati jactantia (*I Reg. xl seq.*), fulminis ad instar acutissimo ictu concisa duplici ^e perfidiæ ruga frons impudica ^d fodiat. Quatenus unius lapidis percussus ulcus ^e intereat, qui unitatem fidei scindere nititur, et unum Dominum Jesum Christumque duos filios, vel duos deos schismatico capere molitur adnisi. Ac per hoc proprii truncatus ensis mucrone, Davidica modo mirabili se secante manu, jam ulterius nullo modo valeat ^f reminisci [*Forte, revivisci, pro reviviscere*].

B Quod si fabuloso hydrarum more, trisulcibus ^g [*Forte, trisulco*] ferro desectis capitibus, numerosius rursus sibilantia resumpsisse colla portentuosus monstro ludificat : ac per hoc ex damni quasi redivivo detrimento, commodius sese profecisse jactatur; divinus ei idcirco inextinguibili flamma ignis adhibeatur succensus. Quatenus rebellium ambustæ venule medullarum, nullam deinceps veneni inficientis suffusione parturiendi prodigiosa proles obtineat facultatem.

CAPUT VIII.

Felix a Patrum sensu discedens modo Arium sequitur, modo Nestorium.

Sed quoniam veritatis assertores omnimoda circumspectione mendacii vitare muscipulam nihilominus debent, testimonium idcirco illi perhibeo, quia plerumque satis bene sanoque sensu professionis videtur seriem non multum degeneri calamo promulgare. Illud pro certo videri non dubium est, quoniam quandiu præcedentium Patrum vestigia sequitur, ac tritam eorum rectæ fidei gressibus viam scan-

. . . . O facinus impudicum!

Quam liberam esse oportet servire postulare.

^e *Percussus ulcus*. Id est, *ulcere*, sed vere *vulnere* erat dicendum. Nam ait Nonius : « Ulcus et vulnus hoc distant, quod ulcus tecta et clausa malignitas. » Virgilius, iii Georg. :

Quam si quis ferro potuit rescindere summum.

104 Ulceris os : alitur vitium vivitque tegendo, Vulnus hians, patens.

Idem En. x :

Produxi pressive oculos, aut vulnera lavi
Veste tegens.

D Hæc Nonnius. Cum autem Paulinus lapidis factu interiturum Felicem dicat, manifestum est, *vulnere* non *ulcere* fuisse dicendum.

^f *Valeat reminisci*. Ex antecedentibus et ex consequentibus consideranti obviam fit hic mendam irrepsisse, et *revivisci* reponendum; sed tamen *reviviscere* dicendum, ut ex conjectura nostra adnotavimus in textu.

^g *Trisulcibus ferro desectis capitibus* : non *Trisulcibus*, sed esset, *trisulcis* legendum. Sed emendata grammatica quid tum? adhuc difficultas superest. Quare enim *trisulcis capitibus*? Ergo et alium errorem puto tollendum, legendo nempe *trisulco ferro*. Hydram quippe Nauerates septem, Zenodotus novem, Heraclides quinquaginta capita habuisse dicunt apud Natalem de Comitibus lib. vii, cap. 1, nemo tria tantum. Trifido autem ferro, forte quia jam ter Felicianæ hæresis proscripita.

dere non divertit, composito incedere dinoscitur gradu. At ubi ad suum audacter sensum recurrit, continuo devius per anfracta labentium rupium offusis concitæ densissimis ignorantie tenebris evagare prospicitur. Ac per hoc modo devitatis [Al., deitatis] falsitatum ^a impingit in scopulis; modo abruptis vesaniæ versari prospicitur præcipitiis. Modo Arium obviam amplectitur, modo prævium Nestorium gressu subsequitur errabundo. Statimque dare operam nititur, ut destruantur perverso conamine ea quæ paulo ante ædificasse præconabatur laborioso certamine. Qua de re in quantum ad præsens datur intelligi, super labentium glarearum ^b glumas, non super firmam petram fundamentum posuisse convincitur. Unde inundantibus pluviis, ventisque impellentibus, illis pendulum ædificium ruit. Enim vero putabat se vasa cantici habere, sicut David (Amos, vi, 5), et idcirco Salomonica auro radiantia mala in lectis se sparsisse gloriabatur argenteis (Prov. xxv, 14). Et licet fuerint de Dominico ærario furtim sublata, pessimo tamen cauponato [Forte, cauponatu] alterius generis metallo permixta ^c, obductaque furva ferrugine, pulchritudinis suæ contigit amisisse fulgorem. Nam et Saul legitur inter prophetas (I Reg. x,

^a Devitatis falsitatum... in scopulis. Sic legendum censeo. Sensus est: In eos, quos antea devitaverat, scopulos impingere. Huic conjecturæ ansam præbent tum præcedentia tum sequentia. Si quis aliter sentiat, non repugno.

^b Super labentium glarearum glumas. Festus: « Gluma hordei tunicula dictum, quod glubatur id granum; unde et pecus glubi dicitur, cuius pellis detrahitur. » Varro de R. R., lib. i, cap. 48: « Gluma est folliculus grani. Arista ut acus tenuis longa eminet e gluma. Proinde ut grani theca sit gluma, et apex arista. Arista et granum omnibus fere notum: gluma paucis... Videtur vocabulum etymon habere a glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. » Aldhelmus de Laud. virginis, cap. 9, non glumam, sed glumulum dixit: « Licet quidam centesimi fructus manipulos evangelicis novilibus ubertim pullulantes, et granigera spicarum glumula germinantes martyribus... deputare soleant. » Sed quid hæc ad glareas? Nihil prorsus. Hic, fateor, hærebat aqua, et imparem me videbam nodo solvendo: cum opportuna subiti cogitatio ne quis error vel amanuensium vel liberiorum oscitantia in textum irrepisset, et pro glumas legendum grumos. Affinitas vocabulorum occasio mendæ videtur. Perpendat lector et judicet. Equidem si, ut suspicor, grumos et non glumas scribendum, sensus est obviuus. Festus: « Grumus terræ collectio minor tumulo. » Nonnius: « Grumus dicitur ager, et a congerie dictus. » Columella quoque de R. R. lib. ii, cap. 18, docens quomodo terra olim sata ad pratorum stratum planamque superficiem sit æquanda, sic ait: « Tum glebas sarculis resolvemus, et inducta crate cœquabimus, grumosque quos ad versuram plerumque tractæ faciunt crates dissipabimus. » Quæis positus, labentium glarearum grumos optime dixit Paulinus, qui sic exprobrare imprudentem Felici volebat ex stultitia illius (Math. vii, 24): Qui ædificavit domum suam non supra petram, sed super arenam, et descendit pluvia, et ceciderunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna.

^c Pessimo cauponato alterius generis metallo permixta. Non me latet cauponem esse qui esculenta et potulenta vendit lucri gratia, et cauponari esse cauponia arte lucrum querere. In Fragmentis Ennianiis,

11, 12); sed non sicut David, Saul Scriptura denotat prophetam. Arræptitia quidem peste multatus Davidicæ citharæ trinis nervorum concinentibus lineis, levius amentie stuporem dulci potitus ferebat modulamine (I Reg. xvi, 25). Aliiter namque valdeque dissimiliter in ore Moysi et Aaron manna nectare dulcedinis suavissimum dulcubabat ^d saporem; aliter profecto Dathan et Abiron nihilominus in gutture nauseabat [Id est, nauseam creabat]. Ad quem nimirum hujus figuræ conjecta ^e problema desideret derivare prudens lector sensu intendat conspicuo.

CAPUT IX.

Felix non sibi constans, Jesum Christum modo verum Deum et Dei Filium, modo adoptivum, et Deum nuncupativum vocans.

^B Sed quia supra præmissum est, quædam bene ab eo pronuntiata, male tamen post paululum ab eodem depravata, ex ipsis prorsus ejusdem, quæ nuper phaleratis digesserat, poterit approbare [An approbari?] commentis. Justo namque Dei judicio permittente, ut qui resoluti sponte vinculo charitatis a sanctæ Ecclesiæ veritate contraria orthodoxæ fidei sentiendo recesserat, non immerito sibi metipsi existeret, exigente pœna peccati, diversus. Confitetur v. 256, ex bello quæstum captantes, cauponantes dicuntur:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
Ferro, non auro vitam cernamus utrique.

^C Puto tamen alio sensu acceptum verbum a Paulino, videlicet ex mixtione aque in vinum, quod in fraudem eumentium nimis sæpe cauponæ faciunt. Unde legendum autumo, pessimo cauponatu, non cauponato, ut sensus sit: aurea mala, id est doctrinas, quas de ærario Domini, id est de Scripturis sustulit Felix, pessima arte cauponatus, id est ea arte qua cauponæ vinum aqua miscendo augent adulterantque, aliis metallis, id est suis erroribus, permiscuisse et sic adulterasse. Est locus Tertulliani lib. de Anima, cap. 3, ubi non dissimili intentione verbum hoc usurpatur. Loquens enim de erroribus quos philosophia ethnicorum, hac in re hæresum parens, circa originem animæ invexerat, ab Apostolo jam ante prædictos, sic 105 ait: « Siquidem et ab Apostolo jam tunc philosophia concussio veritatis providebatur. Athenis enim expertus linguatam civitatem, cum omnes illic sapientiæ atque faciendiæ cauponæ degustasset, inde concepit præmonitorium illud edictum. Proinde enim et animæ ratio per philosophatas doctrinas hominum miscentes aquas vino alii immortalem negant, alii plusquam immortalem affirmant. » ^d Dulcubabat saporem. Forte legendum dulcorabat, id est dulcem reddebat saporem. Dulcorare enim apud inferioris latinitatis scriptores est dulce reddere, ut non una auctoritate docet Du Cange in Glossario.

^e Hujus figuræ conjecta. Sensus obscurus: nisi conjectum pro conjecta legere mavis, et sit conjectum quasi iactata, sive iactatum problema. Vel sit conjecta substantivum: Conjectus enim et conjecta pro symbolo usurpatum fuisse notat Du Cange: et idem sit ac hujus figuræ symbolo. Sed, ut verum fatear, symbolum eo sensu tunc accipiebatur ut esset contributio collecta plurium pecuniarum pensantium. Vel tandem nisi sit idem ac conjectura. Ad utrum autem horum, scilicet Moysis an Darhan, hujus figuræ conjectura, problema applicari possit, videat prudens lector.

caim se Dominum Jesum Christum verum Deum A verumque credere hominem : ab ipso scilicet conceptu virginis uteri a verbo Dei in singularitate personæ inseparabiliter absque ulla confusionis mutabilitate utriusque naturæ, unum eundemque Dei hominisque Filium; nec alterum Dei, alterum hominis, sed unum eundemque Dei et hominis Filium; non duos filios, nec duos deos, et his similia, juxta regulam catholicæ satis perspicue proluxæ disputationis effusus prætendit sermonem. Quo igitur pacto cujusque suasibilis inspirationis instinctu statim obliviscitur quis paulo ante fuerat, immemor subito, quasi in alienatione insani capitis, quid dixerit? Huic autem, cui auctor dudum existerit testimonii, causativo litis opposito, verborum adversis refragatius intorquendo speculis contradicit. Et quod B in promptu rectæ fidei proprium delegavisse putabatur oraculum, ac si alterius et non suæ conscientie opus, durius post modicum furibundus abjurat. Ait enim: Si autem, ut vos vultis, homo assumptus a Filio Dei, mox a conceptione virginis uteri conceptus est Deus et verus natus est Deus, quomodo ipse Filius prophetice de semetipso ait : *Et nunc hæc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi (Isa. XLIX, 5)?* Et rursus, qua, inquit, auctoritate homo Dominicus ex utero matris verus Deus conceptus, et verus Deus natus a vobis prædicatur, cum sit natura verus homo, et per omnia subditus Deo? Quid plura? in eo usque per sententias diversi generis disputationum figuram perducere festinat, quatenus et adoptivum Dei Filium et nuncupativum eum Deum perditio corde definat : quasi purum communemque hominem, cui fidei prærogativa gratis confertur, cuique per lavacrum regenerationis, ab eodem Dei Filio datur potestas, ut et adoptivus sit Dei Filius gratuito munere, et nuncupativus Deus divina utique præveniente gratia ex propectu religionis efficiatur? Ex quo igitur tam frivole [frivole] disputationis affatu luce clarius animadvertitur et singularis personæ mysterium in dualitate numeri decrevisse [An, decrevisse?], unionem divini nominis per dissidium pluralis numeri convincitur rescasse. Licet ille, et cum hæc ita severius habeant, sæpe tamen verbotenus ab his falsitatis scuto conatur defendere. Hoc est, personas, ait, non divido : naturas prorsus distinguo. Sed cum excusare se ab hac nititur noxa, et tamen frequentius id agere ex propriis nihilominus potest revinci commentis; duorum quapropter criminum, facti scilicet et mendacii reus, justi iudicii sanctione, cessante nimirum ambage dubietatis, decernitur. Unde, in quanto admodum intelligi datur, et instantia rerum produnt indicia, non studio veritatis objectis conatur querelis obsistere, sed timore

* *Audacter dissiganti.* Verbum hoc nec summa, nec media, nec infima Latinitas me docet. Forte error scribarum pro *litiganti*, vel *investiganti*, vel *dissidenti*, vel quid simile. Equidem malim *dissidenti*, quod magis vitiatum verbo accedat, et mentem Paulini, exprobrantis divisionem Christi in filium adoptivum et proprium Felici, propius contingat.

coactus, necessitatis excusare satagit voto : ne forte ex utero sacrosanctæ matris Ecclesiæ tanquam abortivus ante lucis projiciatur crepusculum.

CAPUT X.

Paulinus non intendit discutere cor et intentionem Felicis, sed verba.

Hoc autem, quod quasi mordaci transcurrisse me recognoscor sermone, non veritatis studio, sed necessitatis impulsu, quæ ab eo bene pronuntiata sunt, delegavisse prædixi. Non intendendo interim ingessi [Al., ingressi], veluti ita se certius habeant, sed ut conjecturarum [Al., conjecturalium] disputationis ejus ita mihi opinari qualitas persuasit. Cæterum Dei solius est intime cogitationis arcana rimari. Ipse enim est scrutator renum et cordium, cogitationumque discretor. B Nostrum est enim videre in facie : Dei autem utrumque, in facie et in corde. Verumtamen quia per oris ostium, linguæque clave reserante, latentia quæque interiorum viscerum secreta sæpe se produnt in publicum, non ab re 106 existimari potest, si ea, quæ extrinsecus late patent, humani ingenii capacitate reclus involuta ambiguis, subtili lance examinari cogantur. Omissis ergo occultis cogitationum medullarumque secretis, audiamus nunc quæ per aurium patentes januas ad secretarium sese nostræ mentis transfundunt.

CAPUT XI.

Docet Felicem male sentire de Deo, pejorque loqui, dividendo Filium in proprium et adoptivum.

In duobus igitur vocabulis, proprii scilicet et adoptivi, verique et nuncupativi Dei, unicum eundemque Dei Filium dividere fronte impudentissima non formidat : disputans audacter dissiganti a de Deo corde, nihil pendens quam sit periculosum quamque terribile de Deo indigne etiam sentire, quanto magis indecenter incauta disputare locutione? Scriptum est enim : *Altiora te ne quesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris; sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper (Eccl. III, 22).* Nunc etenim de moderatius temperato, et de effrenatius præcepti rursus scriptum est : *Qui fortiter premet ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum : et qui vehementer emungit, elicit sanguinem (Prov. xxx, 33).* Denique ipsa Dei Patris sapientia, quemadmodum evangelicis sacratius instruimur documentis, cum blasphemantium Judæorum intolerabilia patienter convicia pertulisset, veritatis tamen testimonium silentio suppressi [Al., supremi] Veritas minime judicavit. Ait enim : *Ego demonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me (Joan. VIII, 49).* Conviabantur rursus Judei Domino, sicuti illustribus verissime evangelicis declaratur præconis prurienti ex ejus ore aure mellifluo b suscipientes auditum : *Multa bona opera operatus sum vobis, propter quod opus me*

b *Ex ejus ore aure mellifluo.* Primus editor horum librorum in margine reposuit f. *melliflua*, vel *mellifluum*, nempe vel *aure melliflua*, vel *auditum mellifluum*. Nihil tamen necesse est mutare. Est enim transpositio quidem non facile probanda, sensus tamen integer, id est *prurienti aure suscipientes auditum ex ejus ore mellifluo*.

lapidatis? Nos, inquit, de bono opere non te lapidamus, sed de blasphemia, et quia tu cum sis homo facis temetipsum Deum (Joan. x, 32, 33). Unde et ab eodem evangelista continuo causa redditur, quamobrem Judæi vellent eum interficere, cum protinus subinfertur: Propterea, ait, a Judæi quærebant eum interficere, quoniam Filium Dei se dicebat, æqualem se faciens Deo (Joan. v, 18).

CAPUT XII.

Felix par Judæis et Ario infert divisionem in persona, et confusionem in naturis Filii Dei; quod reprobatur Paulinus.

Porro, cum iste vir anilis fabulæ juris de quo loquimur (si tamen vir dici debeat, qui non viriliter, sed enerviter agit) Dominum Jesum Christum ideo non verum Dei Filium verumque Deum ineptissimis non veretur assertionibus profanare, eo quod verus homo a Verbi Dei persona absumptus in plenitudine integræ humanæ naturæ ineffabiliter a nobis creditur et prædicatur: in nullo procul dubio ob hoc distare a Judaica perfidia denotatur. Nam etsi verbis aliis, non tamen alia utitur cordis noxii pravitate. Judæus namque dicit: Tu cum sis homo, facis temetipsum Deum. Hæreticus prorsus redargutus ait: Cum sit homo et subditus Deo, non potest verus Deus, verusque credi Filius Dei. Licet profiteatur aliquando, quasi per dissidium, Christum ex parte verum Deum verumque Dei Filium, et ex parte adoptivum filium et nuncupativum Deum: ferulæ^b quin potius, ut rerum qualitatis informet relatio, timore coactus quam veritatis judicatur amore devictus; permiscens utique inter trita [*Fors., triti*] veneni pocula modicum quid mellis, quatenus bibentis faucem simulato suaviter deludat pestifera dulcedo sapore; æmulator per omnia paternæ traditionis existens, falsissimique dogmatis cultor. Nam Arius, de cujus iste descendisse ramnifera [*Deest verbum, puta radice, origine, etc.*] patenter videtur, cum Dei filium adoptivum et creaturam esse firmaret^c ad decipiendum tamen simplicium mentes, fingeat aliquid quasi eximii decoris insigne: excellentiorem, **107**^d non creatorem, cunctis eum præferebat creaturis. Sed quoniam unus est Christus Dei hominisque Filius, et unitas in partes non rescinditur (nequaquam enim unus dividi potest, nullaue un-

^a Propterea, ait, Judæi. Ille Paulinus non verba, saltem exacte, sed sensum allegat, qui est Joan. cap. v, v. 18; verba autem sunt: « Propterea ergo quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. » Non igitur continuo causa redditur, id est eodem cap. decimo prius allato. Sed interfectionis meditæ causa est cap. quinto. Verum tamen intentio Judæorum utrobique eadem.

^b Vide not. in § 14, lit. a concil. Forojul.

^c Creaturam esse firmaret, pro affirmaret. Tacitus hoc verbum simili intentione usurpavit lib. i Annal. cap. 80: « De comitiis consularibus, quæ tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim. »

^d Excellentiorem, non creatorem. Alludit doctrinæ Arii, quam profert ipse in epist. ad Alexandrum apud Epiphanium hæresi 69, num. 7, in qua vocat Filium

quam rationis possibilitate, personalis unio recepit sectionem; quia sic est humanæ naturæ inenarrabili quodam modo divinæ inseparabiliter unita naturæ, sicque inestimabili consideratione, juxta quod pax Dei præcellet omnem intellectum, solæ cognita ineffabili Trinitati), temperata est humanæ naturæ, quatenus nec naturarum confusio, nec naturarum unquam ullo modo divisio suspicetur; sed salva proprietate utriusque irrefusæ et intransfusæ^e naturæ, in una Dei hominisque persona, nec Deus unquam credatur sine homine, quem suscipere ab ipso duntaxat conceptu dignatus est virginalis uteri; nec homo sine Deo, qui mox ab ipsa conceptione virginalis vulvæ, Spiritus sancti gratia fecundante, in Deum assumptus verissime prædicatur: Quatenus et **B** Deus propter susceptum hominem, et homo propter suscipientem Deum, ex utroque et in utroque verus Deus verusque homo, unus idemque Christus, unigenitus Dei hominisque Filius, verusque Deus, in cujus nomine coelestium, terrestrium et infernorum genu curvatur, ab omni lingua, juxta Apostolicam tubam, in gloria esse Dei Patris confiteatur (*Philip. ii, 10, 11*).

CAPUT XIII.

Etsi aliud per quod Deus, et aliud per quod homo, non tamen alius Christus, sed semper Deus homo.

Cum ergo dico, Deus verus, et homo verus, non duas Dei hominisque personas definio, sed in una Dei persona utrumque, Deum scilicet hominemque confiteor. Denique non est alius Christus Deus, et alius Christus homo. Est plane aliud per id quod **C** Deus est, et aliud per id quod homo; sed non est alius Christus, sicut dictum est, et alius homo. Illud ad naturarum discretionem pertinet quod præmissi: hoc ad unitatem personæ quod subintuli. Nam quemadmodum in mysterio sanctæ Trinitatis trium personarum discretio^f et unius ejusdemque essentialis gloriæ inseparabili majestate, non tres Dii, sed unus creditur Deus: ita e diverso in dispensatione pii et magni sacramenti mediatoris Dei et hominum, hominis Christi Jesu, duarum veraciter distinctio naturarum, et unius personæ professio veritatis, non duos filios, vel duos Deos, aut duos Christos, sed unum eundemque Christum Jesum ex utraque et in utraque natura, verum et unigenitum Dei Filium, verum et omnipotentem Deum, apostolicæ fidei re-

D « perfectam Dei creaturam, sed non tanquam rerum creaturarum aliquam: fetum itidem, sed non tanquam unum e cæteris. » Hinc venit in mentem suspicari, fortasse prima manu scriptum fuisse excellentiorem creaturam cunctis præferebat creaturis.

^e Irrefusæ et intransfusæ, id est, non refusæ, non transfusæ, scilicet nec Dei in hominem, nec hominis in Deum naturæ. Additio enim particule in sæpissime negat.

^f Non est alius Christus Deus, etc. Idem habet in Sacrosyllabo § 8: vide ibi notam lit. a, et quæ proferimus ex Vincentii Lirinensis commonitor. 4, cap. 19.

^g Trium personarum discretio. Videtur debuisse scribi in trium personarum discretionem, quia sequitur et unius ejusdemque... inseparabili majestate. Vel si tenendum discretio, reponendum inseparabilis majestas. Alterutrum necessario corrigendum, ut sensus constet

gula et corde credi sinceriter instigat ad iustitiam, A et ore profiteri salubriter incitat ad salutem (Rom. x, 10). Sciendum namque est, quia non fuit Christus primum communis purusque conceptus vel natus homo, et postmodum Deus in eo, quemadmodum in quolibet prophetarum, ex dono gratiæ habitaverit; sed in ipso sancti Spiritus conceptu, beata a videlicet viscera inviolatæ Virginis veram carnis materiam ministrantia, a Verbo Dei in ipso conceptionis exordio ineffabiliter nascendo susceptus; ex quo homo cœpit esse una persona cum Deo, semper unigenitus Dei Filius et verus Deus et fuit, et est, et erit. Quoniam cum a vero Dei Filio et vero Deo essentialiter in singularitate personæ, licet inconfusibiliter, sit assumptus homo verus Dei Filius, et verus Deus, absque ulla dubietatis palpatione b creditur et ad- oratur. Non enim assumpsit homo, qui nondum erat, Deum; sed Deus sempiternus dignatus est hominem suscipere temporaliter, quem suum proprium singulariter fecit.

CAPUT XIV.

Verbum non mutatum in carnem; non divisionem, non commistionem passum.

Verbum igitur Dei, quod caro factum est (Joan. i, 14), hoc est homo factus est, non est mutatus in carnem, sed caro, quæ a Verbo Dei ineffabiliter assumpta est, propria Verbi Dei caro in concipiendo facta est: in tanta nimirum societate divinx naturæ unita, ut nec divisa, nec permista, sine fine in unitate personalis credatur unionis. Scriptum est enim, *Quod Deus conjunxit, homo non separet* (Matth. xix, 26). Deus nimirum conjunxit sibimet inseparabiliter in thalamo virginalis uteri humanam naturam, de quo tanquam sponsus processit, et exultavit ut gigas ad currendam viam (Psal. xviii, 6): et hæreticus impietatis dissidio nititur eam a suæ avelli unitatis insertionem. Debuit ergo homo in Deum proficere, quia valde eguit, ut proficeret. Non decebat Deum in homine deficere, qui nec augmentum perfectionis recepit, nec detrimenti ullo modo patitur diminutionem; sed semper idem est quod est; cui per Pro-

a *Beata viscera... ministrantia.* Grammatici velent *beatis visceribus... ministrantibus*, in casu scilicet quem dicunt *ablativum absolutum*. Sed hoc familiare 108 Paulino. Sic et initio cap. 15 seq., et alibi.

b *Dubietatis palpatione. An palpatione?* Utrumvis bene. Nam qui dubitat, quia in diversa movetur, palpitare videtur. Seneca in Herc. Oetæo, v. 708 et 709, act. iii:

Et cor attonitum salit,
Pavidumque trepidus palpitat venis jecur.

Insuper qui dubitat quandoque palpat. Sic Isaac palpat Jacob, dubitans num ipse sit, an Esau, Gen. xxvii, 22. Sic Dominus Jesus ad omnem dubitationem de veritate suæ resurrectionis a discipulis eliminandum dixit, Luc. xxiv, 59: *Palpate et videte*. Hinc in proverbium abiit *ψηλασθῆναι ἐν τῷ σκότῳ*, id est, *manu tentare in tenebris*. Erasmus Chil. iii, cent. vii, n. 59: « Dicuntur qui rem obscuris vestigant conjecturis. » Exempla sunt Aristophanis in *Pace*, et Platonis in *Phædone*.

c *Senex iste exinanita furiosius delerare canitie.* Ergo Felix mature erat ætatis; neque enim cani-

phetam dicitur: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. ci, 28). Et illud: *Qui est misit me ad vos*; et rursus: *Ego sum qui sum* (Exod. iii, 14). Neque enim dispensatione pii et magni sacramenti persona Dei personam hominis suscepit, sed persona Verbi sempiterna, una videlicet de Trinitate, secundum quod semetipsam exinanivit, suscepit temporaliter formam servi, hoc est naturam hominis. Nec ex diversitate personarum facta est confusio unius personæ; sed permanente discreta veritate utrarumque naturarum, facta est indivisa et inconfusa societas essentialis in unionem personæ.

CAPUT XV.

Probat Paulinus ex Apostolo Christum Filium Dei et hominis: alioquin nuncupativa, non vera mater Maria dicenda, quæ tamen vere Deum altissimum genuit.

Hæc ita se habentia [Pro His ita se habentibus], apostolicis etiam hujusmodi collatio rationis præstabilius poterit argumentis fulciri. Hoc, inquit, sentite in vobis quod et in Christo Jesu. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo (Philip. ii, 5 seq.). In nomine igitur Christi Jesu persona unigeniti: in forma autem Dei formaque servi utrarumque proprietates describitur naturarum. Nam si non infra [Pro intra] virginea viscera, ut iste dissipit [Pro desipit] hæreticus, unigenitus Dei Filius, sempiternus ex Patre, temporalis ex matre, ædificavit sibi domum, hoc est, humana se verissime natura vestivit, permanens id quod erat incommutabilis Deus, ex utero intemeratæ Virginis matris tanquam sponsus processit de thalamo suo, et ipsa venerabilis Virgo non genuit verum Deum verumque hominem in singularitate unius personæ: ita ut non sit alter Christus Deus, et alter Christus homo, sed unus idemque, sicut sæpius repetitum est, Deus homo; et non est ipse templum, ipse et habitator templi, ut senex iste exinanita furiosius delerare c canitie non ambigitur; aut non est partus

tiem exprobrat tantum, quæ quandoque et vegetioribus evenit, sed et senectutem canam, cui solet objici mentis sensusque defectio, qua nihil in senibus frequentius. Hinc Paulinus non ab re dicit *exinanita canitie*: *exinanire* enim est *inane reddere, evacuare*, quod de vetulo insipienti, inanis vacuque cerebri optime dicitur. *Delerare* autem habet Paulinus, non *delirare*; eadem tamen significatione, nec Paulinus auctoritate destituitur. *Delerare* Nonius de propriet. serm. semper scribit, et exempla profert, quæ hoc idem confirmant. *Delerare*, ait, *est de recto decedere*. Lera autem est fossa recta quæ contra agros tuendos ducitur, et in quam uligo terræ decurrat. Confirmat auctoritatibus Pomponii, Lucilii, Plauti cujus est in Amphitrione hoc effatum: *Delerat uxor*. Et quidem si a Grecis radicibus rem investigamus, *λῆρος* *nugæ* sunt, *ineptiæ*, hinc et *deliramenta*: non est agriculturæ verbum, ut apud Latinos; et per *η* non i scribitur: unde si a Græco fonte derives *delerare* dicendum erit. Sed Latini *delirare* cum scribant, et et *liras* rusci vocent porcas cum sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis præbeat, ut habet Columella de R. R. lib.

Virginis divini nominis gloriosum, quod Apostolus magnum pietatis commemorat sacramentum (*I Tim.* iii, 16); quo ergo pacto catholica Ecclesia una in toto orbe terrarum diffusa, beatam Virginem Mariam, dulce mihi et venerabile nomen, Theotocon, hoc est Dei genitricem libera publicaeque voce confiteri non cessat? Si igitur nuncupativum et non verum Deum, ut insani capitis vir iste fauce despumat falsissima, ex utero vera mater genuit, illum videlicet eundemque, qui ante luciferum ex paterno utero, hoc est, ex Patris essentia sine initio genitus, permanens id semper quod erat: quomodo vera Dei genitrix beata Virgo omnium catholicorum verissimo confitebitur ore? Fateantur necesse est hæretici eam nuncupativam genitricem, si nuncupativæ ab eis putabitur genitrix prolis. Catholica vero atque apostolica fides verum Deum, verumque qui natus est, hominem, veramque, quæ genuit, Dei genitricem, Deum et hominem, non duos, sed unum verum propriumque Dei Filium: nec duos, sed unum verumque Deum Jesum Christum Dominum nostrum et confessa est, et confitetur, et æterna confitebitur perpetuitate. Beata quoque Elisabeth repleta Spiritu sancto exclamavit dicens: *Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me* (*Luc.* i, 43)? Veraciter namque venerabilis Virgo et ancilla et mater est Domini, quoniam

109 Deus omnis carnis qui creavit eam, ipse dignatus est nasci ex ea. Ait enim ipsa ad angelum: *Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundum verbum tuum* (*Ibid.*, 38). Angelus quippe eam Altissimi Filii genitricem prædixit: ipsa se Altissimi Filii ancillam humiliter confitetur. Huic etenim angelico oraculo Davidicum concordare non inconvenienter præconium demonstratur. Mater, inquit, *Sion dicit: Homo et homo natus, vel factus est in ea; et ipse fundavit eam Altissimus* (*Psal.* lxxxvi, 5, ex lxx). Ipse non alius, qui factus est in ea ex semine David secundum carnem, ipse fundavit eam Altissimus in æternum. Angelus denique Altissimi Filium, propheta nimirum altissimum ipsum commemorat. Quoniam quidem sicut Deus Pater, Deus Filius, ita Altissimus Pater, Altissimus Filius prædicatur. Concinnant quapropter sibimet Vetus ac Novum Testamentum, quia unus idemque Spiritus sanctus auctor est mirabilis utrorumque.

CAPUT XVI.

Collatis Joannis et Pauli testimoniis, Christi gloriam ait esse vere Filii Dei, non nuncupativi.

Requiratur igitur dilectus ille discipulus, qui de ipso sapientiæ fonte singulariter scientiæ hausit fluentia, cum in cœnæ convivio super pectus recu-

it, cap. 4, et « boves *lirare* dicantur, cum tabellis additis ad vomerem simul et satum frumentum operiunt in porcis, et sulcant fossas, quo pluvialis aqua delabatur, » ut ait M. Varro De R. R., lib. i, c. 29, ex Aldina edit. 1555, dupia fit Nonii lectio. Cæterum et qui *delerare*, et qui *delirare* scribunt Græci, Latinique translate usurpant pro insanire, et de senibus quibus præ vetate mens imminuta est, quasi proprium dicunt. Plutarchus De liberis educandis paulo ante finem verba adulatorum juvenes

buerit Salvatoris. Plenitudinem [*sic: an plenitudine?*] siquidem divini saporis refectione satiatum, totum orbem terrarum evangelicis institutis doctrinæ suæ flumina redundavit; misso denique fidei oculo ad divinitatis altitudinem contemplandam, dicat quid in principio erat, aut ubi erat, aut quid erat. *In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (*Joan.* i, 1 seq.). Subjungat etiam quid hoc Verbum, quod Deus erat et est, pro nobis dignatus est fieri, *Et Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis.* Hoc est, Deus homo factus est, permanens id sempiternus quod erat. Prosequatur adhuc cujus gloriæ Verbum caro factum permanserit: **B** *Et vidimus, ait, gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.* In qua nimirum gloria Christum Jesum intuens exaltatum doctor mirabilis ait: *Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* (*Philip.* ii, 11). Eamdem namque gloriam, quam a Patre, coæternus Patri, priusquam mundus fieret, unigenitus habuit Filius, Evangelista habere Verbum caro factum, plenum gratiæ et veritatis, sese vidisse testatur. Plenus utique gratiæ et veritatis Deus, plenusque perdocetur homo. Quo ergo pacto, o hæretice, Verbum caro factum, hoc est, Deum hominem factum, alterius gloriæ, id est, adoptivi et nuncupativi somnare somno mortifero præsumis, cum tantus apostolus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiæ et veritatis se utique vidisse gloriabatur? De qua profecto plenitudine Joannes etiam Baptista protestatur, dicens: *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus gratiam pro gratia, quia lex per Moysen non facta, sed data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est* (*Joan.* i, 16).

110 CAPUT XVII.

Arguit Felicem de corrupto loco Apostoli; docet Christum in propria carne passum, sepultum, etc.

Hanc igitur divinitatis plenitudinem Paulus egregius prædicator in mediatore Dei et hominum homine Christo cum inspiceret, non celavit. Ait enim: *In ipso condita sunt universa in cælis et in terra, visibilia et invisibilia: sive throni, sive dominationes, sive principes, sive potestates: omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant* (*Coloss.* i, 16). Et post paululum: *Quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare corporaliter, et per eum reconciliari omnia in ipso: pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cælis sunt, sive quæ in terris* (*Ibid.*, 19). Reminiscor,

corrumpentium proferens, sic inter cætera habet: « Quid Patris minus curare debetis? Senex delirus est. » Græce *προβόλητος* quod vulgo ad verbum diceretur uno sciocco *stempato*. Tullius in de Orat: « Ille Pomus non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes sæpe vidisse; sed magis quam Phormio deliraret vidisse neminem. » Sic cæteri. Jure ergo *delirum* Felicem Paulinum redarguit, veluti senem fatuum et insensatum.

ut puto, hoc legisse me tuis te in commentis a apostolicum inseruisse testimonium; sed moris tui calliditatem deprehenderis perspicue non abdicasse. In ipso namque proferis Apostolum omnem plenitudinem divinitatis habitare dixisse, sed *corporaliter* in eo habitare perfidiae incidere non es veritus scapello; quasi minus caute Apostolus *corporaliter* ex superfluo addidisset. Nunquid vas ille electionis, in quo Christus loquebatur, inscius erat cur addiderit *corporaliter*? Absit. Non quod quilibet catholicorum sanum sapiens tam vanissime dissipat, ut in illa invisibili, impalpabili et incomprehensibili divinitatis natura corporale aliquid vel palpabile suspicetur; sed quia ineffabilis divinitatis natura corporalem se vestire veraciter dignata est humanam naturam, ac per hoc humanum corpus, quod assumpsit, suum proprium fecit: ut qui secundum se, hoc est per id quod divinum est, nec videri, nec palpari, nec subdi, nec pati, nec mori, nec si quid aliud huiusmodi est, posse nullatenus creditur, quod nefandissimum hoc etiam suspicari quis ambigat, per corporale quippe indumenti velamen, hoc est incarnationis mysterium, quoniam suscepta caro a Verbo propria Verbi est caro, et videri invisibilis, et pati impassibilis, et mori immortalis, in propria carne posse apostolicis instrui documentis. Ait enim primus pastor Ecclesiae, *Christo autem in carne passo* (I Pet. iv, 1): in carne utique, non cum carne divinitatem compassam, quæ extra passionem modis omnibus constat. Sed quoniam propria Verbi caro erat quæ passa est, ille utique passus mortuusque dicitur, cujus propria caro passa et mortua esse perhibetur: a qua nunquam post assumptionis sacramentum impassibilis et indemutabilis separata divinitas prædicatur. Ac per hoc Christus Jesus et passus, et mortuus, et sepultus, et resurrexisse secundum Scripturas, Dei Filius veraciter declaratur. Juxta quod omnibus consequenter Ecclesiis apostolus tradidit Paulus, et veneranda Nicæni concilii inviolabilis symboli notissima omnium catholicorum regula protestatur. Nam et hominem verum unigenitum Dei Filium, factum natumque de Spiritu sancto et Maria virgine, quem ex Patre ante omnia sæcula non factum, sed genitum confitetur: ipsum eundemque propter nos, nostramque crucifixum sub Pontio Pilato salutem, passum et sepultum, ac tertia die resurrexisse vivum a mortuis, ascendisse in cælum, sedere etiam ad dexteram Dei proficitur Patris, venturumque cum gloria vivos et mortuos [*Forte deest ad*] iudicandos. Qui enim impassibilis et immortalis permanet ex divinitate, passus idem ipse, et mortuus, ac sepultus creditur ex humanitate.

* Apostolicum inseruisse testimonium. Etsi Apostolus in textu allegato Coloss. i, 19, dicat tantummodo: *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*; attamen cap. ii seq., v. 9, expresse ait: *Quoniam in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Quod autem sint hæc verba Apostoli, et non loci prioris, quæ mutilaverat Felix, et de quibus loquitur Paulinus, manifeste evincitur ex hoc Paulini

A *Nam etsi mortuus est, inquit apostolus, ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei* (II Cor. xiii, 45).

CAPUT XVIII.

Christum voluntate, non necessitate passum.

Hæc igitur omnia propria piæ dignationis voluntariaque potestate, non coactus sustinuit necessitate: sicuti longe ante per prophetam Patri proficitur dicens: *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. lxxiii, 8). Et illud: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui* (Psal. xxxix, 9). Quia voluisti, o Domine Jesu Christe, omnia hæc fecisti; quoniam cum sis Deus omnipotens, non est tibi difficile omne verbum. Hoc est enim sibi velle quod posse; de te namque scriptum legisse me profiteor: *Subest tibi*, ait quidam sapiens, *omnia posse quod velis* (Sap. xii, 18). ¶ De te namque cantiloquus David propheta cecinit, dicens: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo et in terra; in mari et in omnibus abyssis* (Psal. cxxxiv, 6). Sancto tuo ^b repleti omnes ab origine mundi patriarchæ, prophetae, evangelistæ, apostoli, cunctique catholici viri testimonium de te veritatis perhibuisse, fundamento inviolatæ innisi fidei firmiter retinemus: quorum quidem collatis præsidii nostra sunt nihilominus disputationum colloquia fulcienda. Nam ut multa de his et infinita præteream, quia nec totus eos, qui scribendi erant de te, mundus [*pro mundum*] capere posse, dilectus tuus protestatur discipulus, libros (Joan. xxi, 25): pauca ergo ex multis, juxta paupertatis meæ intelligentiam, te utique gratuito munere largiente, ea videlicet quæ ad hujus expectare [*pro spectare*] negotii advertitur qualitatem, huic operi quamvis pigro digere inseram stylo.

CAPUT XIX.

Testimonia ex psalmis et prophetis non divisum Christum in nuncupativum et proprium.

David igitur præcipuus prophetarum, paternæ vocis fungens officium, quia ab æterno Patre cœternus tu ante sæcula et sine initio ineffabiliter es genitus Filius, sic ait: *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te* (Psal. cix, 5). Et quoniam tu idem ipse secundum dispensationem assumptæ incarnationis sacerdos pro nobis, oblatio et hostia in odorem Deo suavitatis fieri dignatus es, continuo subjunxit: *Juravit Dominus, nec eum poenitebit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Ibid., 4). Sed et quia calicem mortis pro salute mundi in transitu bibere non renuisti, post modicum subinferur: *De torrente in via bibet; propterea exaltabit caput* (Ibid. 7). Hinc alias de hoc magno pietatis sacramento idem sic intonat Propheta: *Mater Sion dicit,*

effatu. In ipso namque proferis Apostolum omnem plenitudinem divinitatis habitare dixisse. Hæc verba plenitudo divinitatis non sunt prioris, sed posterioris loci, in quo ab Apostolo additur *corporaliter*, omissum fraudulenter a Felice, unde jure a Paulino redarguitur.

^b Forte deest Spiritu. Insuper repletos patriarchas prophetas, etc., erat dicendum.

Homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus in æternum (Psal. LXXXVI, 5, ex LXX). Et homo, inquam, et Altissimus: quoniam Deus verus, et homo verus, unus idemque ipse es tu; et non alius nuncupativus Deus, et adoptivus filius, quemadmodum hæretici impio profanare non metuunt ore. Audio etiam secundum incarnationis mysterium indignus ego mellissimum tuam vocem per os ejusdem Prophetæ quam feliciter resonantem, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu. Ego hodie genui te (Psal. II, 7). Et quia de illa quam de matre voluisti habere, nativitate dixeris, ex præcedentibus et subsequenter circumstantiis evidentissime approbatur. Sed et Paulus tuus Judæis secundum Scripturas de te rationem reddendo exposuit, cum hujus psalmi testimonium ad medium deducere festinaret. Ait enim: Et nos vobis annuntiamus eam [Al., ea] quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hunc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum sicut in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu; ego hodie genui te (Act. XIII, 32, 33). Per id enim resuscitatus crederis, [Forte deest per] quod de sancta Virgine nasci dignatus es. Denique Isaias propheta, qui non immerito evangelistæ dignus est vocabulo nuncupari, qui non quasi in prophetia umbrosis obvolutum allegoriarum mysterium foliis, sed tanquam in prompto perspicua claritate radiantia, evangelicis simillima dictis oraculo promulgavit. Ait enim: Ecce virgo concipiet et pariet filium (Isa. VII, 14). Et nomen ejus cum ^a interpretatione sui decõris curavit asserere, cum protinus addidit: Et vocabitur no-

men ejus Emmanuel, quod interpretatur: Nobiscum Deus (Matth. I, 22). Non sonat interpretatio istius nominis vi (Al., vim) suæ proprietatis expressa, Nuncupativus Deus, sed Nobiscum Deus. Et rursus idem ipse: Parvulus natus est nobis, filius datus est nobis, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis (Isa. IX, 7). Ecce et hic Deus fortis, non Deus nuncupativus, juxta hæreticorum nefandissima deliramenta. Et quasi isdem propheta cum incarnata jam Dei Patris sapientia loqueretur oculo ^b ad oculum, sic ait: Vere tu es Deus, et non est alius præter te: tu enim es Deus absconditus et nesciebamus (Isa. XLV, 14, 15). Absconditus namque Deus, quia invisibilis divinitas in carnis velamine celabatur. Hinc Jeremias ^c ait: Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius, qui ad-
 B invenit omnem viam scientiæ, et dedit illam Jacob puero suo, et Israel electo suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Baruch III, 36 seq. Vide notam). Tu ipse etiam protestatus es dicens: Ego Dominus, et non mutor (Malach. III, 6). Per memetipsum juravi, quia mihi flectetur omne genu, et confitebitur omnis lingua (Isa. XLV, 23, 24). Hæreticus iste non curvat humiliter fidei genu, quatenus te suppliciter orthodoxa lingua verum Deum verumque Dei Filium confiteatur. Quamvis quodam velamine disputationis opposito catholicorum mentes, quasi verisimile aliquid oblaturus, deludere molitur; cum te unum, verum et omnipotentem Deum in duos deos, verum scilicet et nuncupativum Deum, verum ^d nimirum et optativum filium propter ma-

112 ^a Et nomen ejus cum interpretatione curavit asserere. Non habet locus Isaie nisi Vocabitur nomen ejus Emmanuel. Interpretatio autem est Matthæi I, 23 locum Isaie afferentis, et interpretationem addentis; quo factum est ut Isaie ac Paulino ascribatur. Ne tamen hinc arguendi Paulini ansam arripas vetat Hieronymi sententia ad cap. VII Isaie ubi ait: « In multis testimoniis, quæ evangelistæ vel apostoli de libris veteribus assumpserunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem secutos esse, sed sensum. » Adde Hieronymo Joannis Cardinalis Bona sententiam, qui in præfat. de divina psalmodia hæc habet: « Verba scrupulose non sector, dum sensus integer maneat. Nam et apostoli in citando Veteri Testamento aliquando et media intersecant, et ex pluribus unum conflant, ut observant Adrianus I papa, epist. 3, Leo Castrensis in cap. VIII et IX Isaie, Franciscus Ribera in cap. XIII Osee, num. 53. Præterea veram et legitimam esse Isaie interpretationem docet, cum ipse Isaias cap. sequenti v. 40, tum D. Matthæus, qui loco cit. in margine habet eam interpretationem. Hinc nullo pacto infirmatur argumentum alias nervosum Paulini.

^b Loqueretur oculo ad oculum. Joan. epist. II, v. 42, os ad os loqui, sicuti et epist. III, v. 14, os ad os loquimur, nihil aliud hac phrasi significabat, quam presentiam mutam colloquium, uti notat P. Cornelius in hunc locum. Paulinus idem volens efferre, oculo ad oculum, dixit. Presentiam enim rerum oculi præ cæteris sensibus percipiunt. Hinc apud Plautum oculatæ manus, quæ munera presentia capiunt, dicuntur; quod et in proverbium abiit teste Erasmo Chil. I, conc. 8, n. 51, « oculatas manus dixit Plautus, quæ promissa velint exhiberi re, non oratione promitti. Nam oculos habere, quibus vi-

deant exhibita; aures non habere, quibus audiant pollicitationes. Ita Iena quædam in Asinaria, adolescenti montes aureos pollicenti, cum illa nihil commoveretur promissis: semper, inquit, oculatæ nostræ sunt manus; credunt quod vident. » Sic adagio sequenti explicans illud Plauti in Pseudolo: Eme die cæca hercle oleum: id vendito oculata die, sic ait: Hoc est, Eme non præsentem pecuniam, sed in diem pacta: revende pecunia præsentem. Intimam igitur præsentiam prophete cum Deo indicat Paulinus, cum ait oculo ad oculum locutam.

^c Jeremias ait: Hic est Deus noster, etc. Non est Jeremie locus hic, sed Baruch 3, 36 et seq. Sed quia Baruch erat illius scriba, illiusque nomine scribebat, non raro apud Patres fit, ut quod est Baruch, Jeremie tribuatur. Quod notavit Bellarminus lib. I de Verbo Dei cap. 8. Inter cæteros autem Chrysostomus tom. V, in demonstratione quod Christus sit Deus hunc ipsum locum Baruch allatum a Paulino nostro proferit sub auctoritate et nomine Jeremie: « Quod Deus, ait, existens, homo futurus erat, dicit Jeremias: Hic est Deus noster, etc. Allegat pariter hunc locum Augustinus lib. de Civit. Dei XVIII cap. 33, et subdit: « Hoc testimonium quidam non Jeremie, sed scribæ ejus attribuant, qui vocabatur Baruch: sed Jeremie celebratum habetur. » Sic et Paulinus vulgatum nomen et celebratius retinuit. Vide quæ hæc in re acta sint in concilio Tridentino ex historia cardinalis Pallavicini, lib. VI, cap. 11, n. 14.

^d Deum verum nimirum et optativum filium. Cum semper antea Deo vero nuncupativum Deum opponat, et filio vero filium adoptivum, videtur hic quoque pro Deum verum et optativum filium, legendum filium verum, et optativum, vel adoptivum filium.

gnum pietatis sacramentum dividere ^a conicetur. Surda aure [An legendum surda auris?] quod dictum est, *Ego Deus, et non mutor*, auditui præbet meatum. Non ^b intentat illas aures inenarrabilem sacramentorum audiendi mysteria, quas tu, sicut evangelista nos docuit, cum in parabolis eructares abscondita a constitutione mundi, requirebas dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat* (Matth. xiii, 35, 43)

CAPUT XX.

Christus aliter de Patre, aliter de matre, sed non alter.

Cur, o infelix, non audis quod tibi dicitur: *Ego Deus et non mutor*; neque enim est alius præter me? Cur te fefellit inanis gloriæ astutia, ut arbitreris ^c ex eo non te posse ultro judicialis inhibere vindictæ, quod verum Deum ex Patre unum eundemque Christum Jesum Dominum nostrum, et Deum autumas nuncupativum ex matre? quasi alius sit qui ex Patre, et alius qui ex matre: cum unus idem ipse verus Deus verusque Dei Filius, et ante sæcula sine initio de Patre, et in fine sæculorum non alius, sed ipse de virgine matre: sicut tu ipse, priusquam rapiatur honum de agro pectoris tui semen, fructificare sanæ fidei messem videris. Aliter tamen de Patre, aliter vero, sed non alter creditur natus de matre. De Patre namque simplicis naturæ, de uno unus, Deus verus de Deo vero. De matre utique ex utraque natura, divina scilicet et humana, Deus verus et homo verus. Non Deus et homo duo filij, vel duo Dii, sed deus et homo unus, verusque Deus homo. Non enim assumptio temporalis naturæ præjudicavit illi sempiternæ divinæque naturæ, ut aut duplicetur in duos filios proprium scilicet et adoptivum, ut tu coniceris [Forte conaris] astruere: aut rescindatur ab uno, hoc est ab unionem personæ; aut demutetur in alterum, hoc est, in nuncupativum Deum,

^a Dividere conicetur, forte conjicitur, vel convincitur; si non mavis conatur.

^b Non intentat illas aures. Intentare voces et manus pro minari et manus injicere, habeo apud Tacitum Annal. lib. iii, c. 36. Verbum quod auribus haud commode applices. Puto igitur positum pro intendi.

^c Ut arbitreris ex eo te non posse ultro judicialis inhibere vindictæ, quod, etc. Sensus obscurus, quia error videtur verbis inesse. An legendum, ultro judiciali inhiberi vindicta? Sic enim commode periculum aliquin implexam, et nimium abstrusam explicares, ut arbitreris te non posse ultro inhiberi, sive vetari quoniam doctrinam tuam effundas, a iudicio Ecclesiæ, ex eo, quod verum Deum, etc., vel ut arbitreris te non posse ultro judicialis inhibere vindicta, pro judicalem vindictam, id est iudicium Ecclesiæ te non vetare, sive tibi interdicare posse quin etc., ex eo quod, etc. Alter horum videtur sensus.

^d Ursina stertere non desines nare. Stertere est dormiendo ronchos emittere, quod nisi profunde dormientes non faciunt. Dum dormit, ronchissat, dixit Plautus. Cicero lib. ii Acad. quæst. qui Lucullus inscribitur: *Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas, id est nedum quiescas, sed dormias, et quidem quousque stertas, et ronchisses. Quod cum per nares fiat, et inde ronchus exeat, ut patet, et innuit Juvenalis sat. i, v. 57,*

Foetus et ad calicem vigilantis stertere naso: proprie dixit Paulinus stertere nare. Quare autem

A ut tuum veluti sepulcrum patens guttur intolerabilem non erubuit exhalare fetorem.

113 CAPUT XXI.

Exprobrat Felici veteranosam obstinationem.

Expergiscere tandem aliquando, si funditus non es defunctus, et a somno infidelitatis post tam tumultuoso evigila pulsatus clamore. Quousque crapulatus perfidiæ poculo ursina ^d stertere non desines nare? Jam enim hiems transiit, imber abiit, et recessit. Egredere nunc de tenebrosi caverna profundi: flores apparuerunt in terra: vox turturis audita est in terra nostra (Cant. ii, 11, 12). Abiit corvus, ut degat in ruinosis: reversa est jam columba pennis deargeata ferens ramum virentis olivæ ad arcam (Gen. viii, 11). Memento quia ad vesperum revertitur, ne forte dum tu somno gravis perfidiæ, et surgere pigritaris, ingreditur arcam columba, clausoque foris ostio, tu evagare incipias errabundus post corvum. Cur non sentis? an, si sentis, stupidus remanes nimio quatiante terrore? Quam terribiliter prophetarum tonitrua, ut expergiscaris; inter volantes rorantesque grassantis aeris nebulas, altissimis strepere tumultibus non requiescunt: cœlique scripturarum spiritali in cardine quo voluntur, cantiloquis strident concentibus, dulcia grandisono carmina modulamine cantant! An forte noxiali vitiatis oculis fumo, et ob id palpitantibus palpebris, ^e arcum in die pluviae non vales depictum in nube suspicere (Ezech. i, 28): nec discurrentia Evangeliorum fulmina coruscis aquarios transusos radiis nimbos nulla tibi datur cernendi facultas? Nil ergo distas a mortuo, si hæc omnia quæ dicuntur, insensibilia tibi videri ex tuis quantocius poterunt indicibus obijciendo probari. Doceri nempe facillime poteras, si aurem præbere non recusabas benignam.

ursina dicat, in causa est, quod cum hieme ursi secedant et in specubus se condant, ^e primis diebus bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulcribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt, ^e uti scribit Plinius lib. viii, cap. 36. Hinc Juvenalis exponens urbis incommoda provenientia ex clamoribus præsertim mulionum agasonumque, quibus jumenta vel recalcitrantia vel tarda ad gressum excitabant et sollicitabant, fugatum somnum ab oculis eorum quoque, qui profundissime ceu ursi inter terrestres, phocæque inter marinas feras dormire consuevissent, ita cecinit:

Et stantis convicia mandæ
Eripiunt somnos urso, vitulusque marinis.

Vide ad eum locum Jo. Britannicum.

^e Palpitantibus palpebris. An et hic palpitantibus? ut supra cap. 13 ^b. Quandoquidem cum fumo obfunduntur oculi, nictitant, subsaliunt, et vere palpebræ palpitant. Cæterum ipsas palpebras alii a palpitando, quod ferme semper tremulæ sint: alii a palpando, id est pretentando objecta, deducunt; nam datæ sunt ^e ceu quoddam vallum visus, et prominens munimentum contra occurrentia animalia, et alia fortuito incidentia, ^e ait Plinius lib. xi, cap. 5. ^e Palpebras per t Varroni placuit dicere. Favorinus vero per b dixit. Alii dicunt palpetras genas: palpebras autem pilos ipsos. ^e Ser. in ar. apud Julianum Majum, V. Palpetra. Sed hæc occasione data sint dicta.

CAPUT XXII.

Oscitantem Felicem redarguit supine ignorantem differentiam inter assumptum et adoptatum.

Non, ut tibi videtur, hoc est adoptivus quod et assumptus, seu applicatus, vel cætera huiusmodi, quæ tuo strematico ^a digesta stylo leguntur. Interrogo præterea si unum est assumptus et advocatus, quomodo accipi potest, quod evangelista diabolum Dominum assumpsisse in sanctam civitatem, vel in montem perhibet excelsum (*Matth. II, 5, 8*)? Si adhuc dormis, non sentis; si evigilares, forsitan animadverteres; quoniam non datur intelligi, nec ulla permittit possibilitatis ratio suspicari, quasi adoptivum eum filium callidus ille serpens, quem tentaturum ^b et, si fieri posset, decepturum adierat, in sanctam civitatem vel in montem assumpsisse dicatur excelsum. Similiter et quia applicatus non est hoc quod et adoptatus, Dominica voce ad beatum Job de eodem antiquo hoste disputante didicimus. Nam cum mystice Dominus caput illud omnium reproborum et reprobos omnes ejus diversa membra distingueret, ac cervicem superbiæ illius suæ frangere potestatis insinuasset virtute, protinus addidit: *Qui fecit eum applicavit gladium ejus* (*Job. XL, 14*), hoc est, nocendi malitiam suæ refrenavit imperio potestatis. Nunquid quod dicitur applicavit eum, intelligi debet adoptavit eum, cum ille nunquam sit ad veniam reversurus et quasi per adoptionis gratiam in sorte sit filiorum redintegraturus [*Pro reingressurus, vel redintegrandus*]? Quis hoc in tantam sit ignaviæ voragine mersus, ut dissipens taliter vel cogitare præsumat? Cur, quæso, diligenter non consideras quid loquaris, et subtiliter perpendere negligis de quo loquaris? An nescis **114** quia omne animal quod non ruminat, aut non findit ungulam, immundum Domini lege cavetur (*Levit. II, 26*)? In ruminando quippe, et in fissæ ungulæ distinctionem [*Fortè pro distinctione*] et subtilis truitinio mentis, et discretio intelligitur consideratæ qualitatibus. Neque enim inaniter Scripture oraculo admonetur: *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (*Eccles. III, 7*). Ille etenim postmodum prudenter loquitur, qui sapienter primum novit tacere. Multa profecto Scripturarum testimonia in libello qualicumque fidei tuæ concervata curioso inspiciuntur obtutu, quatenus per ea sapientiæ tuæ se proderet magnitudo. Sed ob hoc e contrario contigit nosse, quam longe a veræ sapientiæ altitudine in infimis tabefacta jaceret.

CAPUT XXIII.

Errorem Felicis circa differentiam advocati et mediatoris refellit.

Joannis igitur apostoli professionis testimonium

^a *Strematico digesta stylo.* Latini nec aureæ, nec ferreæ ætatis ulli verbum me docent. Græci tantum subinducant. *Στρέμμα* enim id, quod tortum seu intortum est, dicitur. Unde quæ nos dicimus membra luxata, *στρέμματα* Dioscoridi dicuntur, teste Budeo in comment. L. G. col. mihi 760, et apud H. Stephanum T. L. G. tom. III, col. mihi 1079: «*Marcell. in illud Dioscoridis locum adnotat luxata Latini*

A te ibidem posuisse hoc modo, res non obsistit ambigua: *Ut cognoscamus verum Deum, et simul in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna* (*I Joan. v. 20*). Ipse demum quia dixerit: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum* (*Ibid. II, 1*). *Advocatus*, ais, idem est quod et mediator; et ideo refellitur a te verus credi non posse Deus. *Recte enim mentitus es in caput tuum. Ecce Angelus Domini secut te medium* (*Daniel. XIII, 53, 59*). *Advocatus* igitur non est idem quod mediator. Mediator namque hoc est quod et reconciliator. Sermo autem mediatoris cum interpretatione sui denuntiatur effectus. Mediator igitur ab eo [*Supple dicitur*] quod medius sit inter utrasque dissidentium partes, ut reconciliet ambos in unum. Quod quidem Redemptor noster unigenitus Dei Patris Filius pro nobis inter Deum et nos fieri gratis dignatus est, ut qui discordes a consortio charitatis Dei peccando exstiteramus; per eum ad concordiam divini amoris reconciliati in sanguine ipsius redintegrari mereremur, sicut per Paulum docetur: *Cum essemus, ait, inimici, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, salvi facti per sanguinem ipsius* (*Rom. v, 10*): *delens quod adversum nos erat cyrographum* [*Sic pro chirographum*] *decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, expolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso* (*Coloss. II, 14*). Denique non Paulus mediator, sed legatus fidelis mediatoris, *legatione*, inquit, *fungimur pro Christo, reconciliamini Deo* (*II Cor. v, 20*). *Advocatus* namque est, qui jam pro reconciliatis interpellat, quemadmodum idem Redemptor noster facit, cum humanam Deo Patri in unitate Dei hominisque personæ naturam ostendit. Hoc est enim Deum Patrem pro nobis interpellare. Joannes non interpellare, sed ipsum etiam propitiationem pro peccatis nostris declarat (*I Joan. II, 2*). Quod si *advocatus* hoc est, ut tua fert opinio, quod et mediator, et ideo quia advocatus, verus non creditur Deus: quid tibi ergo videtur de Spiritu sancto, qui incarnatus non creditur, et tamen ab ipso paracletus, hoc est, advocatus appellatus est? Illud enim Græce, hoc Latine pronuntiatur. Sic enim habes in Evangelio: *Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis spiritum veritatis, qui a Patre procedit* (*Joan. XIV, 16*). Dicendo *alium* se utique, et Spiritum sanctum paracletum. hoc est advocatum denuntiat. Neque enim facultas respondendi tibi ullo modo conceditur, ut de Spiritu sancto, qui incarnatus non est, astruas advocatum secundum carnis assumptionem nuncupari.

nis esse quæ Græcis *σπρέμματα* sunt, facto illis a torquendo nomine, cum suo loco mota ossa legitimos naturæ in ea parte motus cum dolore remorantur. ¹ *Stremmaticus* igitur stylus videtur esse Paulino nostro, forte Græci sermonis non ignaro, idem ac contortus, et extra normam.

^b Sic; sed tentaturus et decepturus legendum, vel tentandum et decipiendum.

CAPUT XXIV.

Spiritus sanctus, etsi Paracletus, id est advocatus, tamen est Deus.

Si ergo ideo Christum Jesum verum denegas Deum verumque Dei Filium, quia advocatus noster est, et pro culpis delinquentium intercedit, quero quid de Spiritu sancto diffinire præsumas, qui et ipse advocatus noster est, et incarnatus non est, utrum sit verus Deus, an non? Nam et Paulus interpellare eum pro nobis gemitibus inenarrabilibus protestatur. Ait enim: *Ipse autem Spiritus sanctus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus* (Rom. viii, 26). Si vero qui postulat et advocatus est, Deus verus juxta tuam vesaniam **115** non adoratur. Sanctum namque Spiritum, a Macedonii sectam secutus, Deum abnuis verum. Sed si de Filio recte sentires, recte profecto et de Spiritu sancto intelligeres. Dei enim Filius omnia pro nobis, non pro se, voluntaria pietate suscepit. Et ideo susceptio humanæ naturæ, quam in veritate pertulit carnis, divinæ nil præjudicat majestati. Infirma quoque nostræ naturæ virtute suæ solidavit divinitatis. Nam quemadmodum Spiritui sancto, quia advocatus dicitur et pro nobis postulare perhibetur, nil obest ut Deus sit verus: ita et Salvatori nostro Deo Christo Jesu, qui advocatus et mediator pro nobis fieri dignatus est, nil contradicitur [*Fortē contradicit*] ut Deus non sit verus propriusque Filius Dei. Igitur cum Spiritus sanctus verus sit Deus, et divinitatis illa ineffabilis essentia, quæ omnimodo extra passionem et mutabilitatem permanet, nullum unquam gemitum perturbati affectus posse suscipere quis ambigat? Cur Paulus apostolus, sicut supra relatum est, postulare pro nobis gemitibus docuerit inenarrabilibus? Sed quoniam mentes, sicut et ante nos dictum est ^b, quasi gratiæ suæ illustratione perfuderit, gementes pariter efficit et postulantes: ^c postulare idcirco gemitibus inenarrabilibus perhibetur, quia postulare et gemere facit. Facit, quia ut efficiatur ex ejus dono gratiæ promeretur.

CAPUT XXV.

Christus Jesus Redemptor, non redemptus; Salvator, non salvatus; Liberatores, non liberatus.

Denique quia tam obstinatæ mentis infestus pervicacia adoptativum Dei filium quoquo modo affirmare non parcis, audi ergo qua ratione poteris ei incul-

^a Macedonii sectam secutus. Paucis refert refellique hæresim Macedonii Joannes Cassianus, lib. i de Incarnat. Domini, cap. 2: « Macedonius irremediabili in Spiritum sanctum impietate blasphemans, licet ejusdem substantiæ Patrem et Filium dixerit, sanctum tamen Spiritum creaturam vocans, reus totius divinitatis fuit: quia hædi in Trinitate aliquid non potest sine totius Trinitatis injuria. » Quem contra insurrexerunt Patres, præcipue sanctus Athanasius duobus dialogis, et duobus sive libris sive epistolis de Spiritu sancto ad Serapionem episcopum. Sanctus quoque Epiphanius, hæresi cxxiv, sub nomine *πνευματομάχων*, hoc est Spiritum impugnantium, Macedonianas præstringit: contra quos sunt quoque proseriptiones et anathemata concilii Constantinopolitani ii an. 381.

^b Sicut et ante nos dictum est. Præcipue ab Augustino, epist. 130 edit. noviss. PP. Benedict., alias

A pabiliter hoc adsciscere nomen. Jesus Christus etenim omnipotentis Dei Filius, omnipotens Dominus noster, quia pretio sanguinis sui nos redemit, jure Redemptor verus omnium redemptorum vocibus prædicatur. Non, inquam, ille redemptus, quia nunquam captivus. Nos vero redempti, quia fuimus captivi, venundati sub peccato (Rom. vii, 14). Obligati nimirum in eo cyrographo [chirographo] decreti, quod ipse tulit de medio, delens sanguine suo quod nullius alius redemptorum delere potuit sanguis: adfixit illud cruci (Coloss. ii, 14), palam triumphans in semetipso. Similiter Salvator ille, quia nos salvos fecit qui periti eramus: unde unus ex his qui perierant, confidenter postulat ut requiratur et salvetur ab eo. Erravi, inquit, sicut ovis quæ perierat: *requirere servum tuum, Domine* (Psal. cxviii, 176). Non salvatus ille, sed Salvator, quia nunquam perierat. Venit enim, ait ipse de se, *Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat* (Luc. xix, 10). Noli insultare illi cum Judeis conviciantibus, *Altos*, inquit, *salvos facit, se ipsum non potest salvum facere* (Matth. xxvii, 42). Qui alios utique salvos fecit, salvum procul dubio ab alio non eguit. Dextera, ait, *mea auxiliata est mihi* (Isa. lxxiii, 5). Liberatores etenim ille, non liberatus, quia nunquam fuit servus peccati. Omnis, refert, *qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. viii, 34). Nos namque liberati, qui sub peccati iugo depressi servi facti demoniace dominationis, jus in nobis tyrannicæ potestatis princeps hujus mundi, rectorque harum vindicabat tenebrarum. Quod quippe jugum peccati a facie olei computruit (Isa. x, 27), quando in discipulos Redemptor noster insufflavit dicens: *Accipite Spiritum sanctum. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis* (Joan. xx, 22, 23). Ipse se denique liberatorem asseruit, qui dicebat: *Si vos Filius liberaverit, vere liberi estis* (Joan. viii, 36).

116 CAPUT XXVI.

Jesus adoptator, non adoptatus; nos autem adoptati.

Hoc igitur modo, sicut præmisimus, honeste et absque ulla injuriæ calumnia potest non ille adoptatus, sed adoptator prædicari: quamvis non sit hoc nomen usitata tritum locutione, et ideo forte pretiosum quia rarum. Non ille, certum est, adoptatus, sed potius adoptator: quia nunquam fuit peccando

121, cap. 15, n. 28: « Dictum quippe est, ait, *interpellat pro sanctis*, quia interpellare sanctos facit. » Et epist. 104, alias 113, n. 16: « Quid est *interpellat*, nisi interpellare nos facit? » A sancto Gregorio quoque, lib. ii Moral., cap. 22, « *postulare* dicitur, quia nimirum quos repleverit, postulantes facit. » Vide, si lubet, Fulgentium in fragmento 5 ex lib. ii contra Fabianum; Remigium etiam et Primasium in expositione loci citati Epistolæ ad Romanos, qui omnes ætate Paulinum præcesserunt, ut merito ipse dixerit, *sicut antea nos dictum est*.

^c Postulantes. Sic emendo τὸ postulantes ei postolare, quod antea in editione Duchesniana, qua utimur, legebatur, non perinde quasi posita ætatis barbarie, lectio non fuisset retinenda; sed cum semper *postulare* hoc in capite legatur, nulla est ratio cur orthographia hoc uno in loco mutetur.

extraneus, nunquam prorsus fuit filius iræ, conceptus in iniquitatibus, nec in delictis parturiit eum mater sua (*Psal. l, 7*) : quem natum de Spiritu sancto Virgo mater unum in utraque natura Deum veraciter peperit et hominem. Nos ergo adoptati, qui peccati cautione exigente, jure diabolicæ fraudis detenti, extranei a nostri conditoris consortio dominioque longius distabamus. Corruptæ videlicet naturæ concubitu in iniquitatibus concepti, et in delictis de matris jactati utero, filii iræ eramus. Ille non adoptivus, sed proprius Dei Filius, in plenitudine temporum missus a Patre, natus ex muliere, factus sub lege (*Gal. iv, 4*), adoptionis nobis gratiam sua dignatus est benignitate per lavacrum regenerationis largiri. Quotquot autem, ait Evangelista, receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (*Joan. i, 12*). Adoptator quapropter ille, sicut salvator, liberator, et redemptor : non adoptatus, quia nec salvatus, nec liberatus, nec redemptus. Nos nimirum [*Videtur ex anteced. et conseq. addendum adoptati, quod deest*] salvati, liberati, et redempti : ille prorsus salvator, liberator, redemptor, et adoptator, qui nos salvavit, liberavit, redemit, et adoptavit in sortem filiorum Dei. Ut qui ex debito filii eramus iræ, hoc est diaboli, gratuito ejus munere filii Dei per ipsius gratiam effici mereremur.

CAPUT XXVII.

Christus etsi non adoptivus, tamen homo.

Tu causaris : Qui negat, inquis, eum adoptivum secundum hominem filium Dei, neget necesse est eum verum fuisse hominem. Cur, obsecro te, hoc sentire rugosa gerens non erubescis fronte [*Forte rugosam gerens ... frontem*] ? Cur tam stulte non te pudebit de uno Christo Deo et homine effari, cum adoptivus filius dici debeat, qui purus est homo ? Qui non merito, sed ex dono gratiæ, adoptionis nomine censetur. Qui non una persona ex utraque natura cum Deo constat, sicut Dominus noster Jesus Christus, qui semper ex quo conceptus de Spiritu sancto in utero Virginis secundum hominem cœpit esse, sempiternus permanet Deus et homo. Nunquidnam cum confiteor eum non redemptum, sed redemptorem, non salvatum, sed salvatorem, putasne hominem negem eum ? Hominem, inquam, illum verum confiteor ; sed Deum verum eum prædicans veneranter adoro.

CAPUT XXVIII.

Christus dum in Scripturis se salvari, redimi et liberari exorabat, non pro se, sed pro nobis, caput pro membris loquebatur.

Addis adhuc et aliud, quia finem non habent verba ventosa (*Job. xvi, 3*) ; non posse quidquam membra habere, nisi hoc quod præcesserit in capite. Quod quidem recte diceret, si subtili discretionem, cauta manu fidei discriminare quod loqueris religiosius didicisses : quid soli capiti deputatur : quæ ad sola membra referuntur : quid etiam commune in utroque conveniat. In capite igitur nostro præcessit circumcisio legalis, hostiarum oblatio, observatio pa-

schalis convivii, immolatio agni, cum typicum pascha in mysterio quinta feria celebraretur : quæ omnia hæc juxta litteram in membris ejus nullo modo, sed typice derivantur. Nec movere quempiam debet, quia testati sumus Dominum nostrum Dei Filium non salvatum, vel liberatum, vel redemptum, sed salvatorem, liberatorem, et omnium redemptorem, pro eo quod ipse per os omnium prophetarum et salvari, liberari et redimi se exoret. Sed ille, qui non sibi sed nobis est natus, angelo attestante, qui ait : *Natus est vobis hodie Salvator* (*Luc. ii, 11*) ; et illud propheticum : *Parvulus natus est nobis, filius datus est nobis* (*Isa. ix, 6*), et cætera istiusmodi : qui non sibi nec pro se, sed pro nobis est passus, mortuus et sepultus, et resurrexit juxta evangelicas et apostolicas voces, sicut Petrus dicit : *Christus pro nobis passus est* (*I Petr. ii, 21*) ; et Paulus sæpissime repetit, ait enim : *Charitas enim Christi urget nos, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt ei qui pro omnibus mortuus est : ut et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit* (*II Cor. v, 14, 15*) ; non sibi, nec pro se orabat, quia, sicut sæpius est intimatum, non est sibi natus, nec pro se passus vel mortuus ; sed pro illis, id est membris suis, orabat, pro quibus hæc omnia voluntaria dignatione altissimæ pertulit potestate. **117** Quid mirum si pro illis, hoc est pro consubstantialibus membris suis, humano affectu humanaque voce orare infinita voluit pietate [*Al., pietas*], qui pro illis dignatus est etiam cum moralibus incrementis nasci, pati, mori, et sepeliri ac resurgere ? Nec fuit hoc dedecus divinæ majestatis excellentiæ, quæ hæc omnia miro et ineffabili modo cum sui honoris altitudine impassibilis, immortalis suscepit, et immutabilis Deitas. Nam quia non pro se nec sibi (quoniam nulla hoc fieri necessitatis exigebat angustia), sed pro nobis solus ille orabat, quorum summa incumbere necessitatis miseria, evidentissime per Evangelium ejusdem nostri Redemptoris perspicuo testimonio approbatur.

CAPUT XXIX.

Christus se turbavit cum voluit. Vox clarificantis Patris ad eum, et oratio ejus ad Patrem, non in gratiam sui, sed circumstantium utraque facta.

Proximus igitur passioni, suscipiens in se humanæ infirmitatis affectum turbavit semetipsum, potestatis utique insignibus, non timoris, ut hæretici garriunt, dedecore. Nunc autem, ait, anima mea turbata est : et quid dicam ? Pater, salvifica me in hac hora ; sed propterea veni in horam hanc, Pater clarifica nomen tuum (*Joan. xii, 27 seq.*). Continuo namque paternæ intonantis vocis auditur responsum, et clarificavi, ait, et iterum clarificabo. Cumque consternatæ admirationis stupens turba data tanto beatificantis vocis auditui, dignitatisque insignibus sublimata, varia quidem diversis cogitationibus dum suscipio [*Forte suspicio*] verteretur in mente, utrum tonitruum an angelus ei de cælo locutus fuisset, sta-

tim veritas quid verius habebatur proprio publicare dignatus est ore. *Non propter me*, ait, *vox ista venit; sed propter vos* (Joan. xii, 30). Et rursum: *Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum* (Id. xiii, 31, 32). In semetipso utique, quia divinitatis potentia, quæ in propria eum sibi met persona inseparabiliter univit, in verum Deum verumque Dei Filium exaltavit: ut est illud Petri Apostoli, *Certissime*, inquit, *sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum Dei fecit hunc Jesum* (Act. ii, 36). Deus nimirum Dominum Christum Dei fecit. Hoc est, omnis plenitudo divinitatis, cui complacuit in eo corporaliter, juxta Pauli vocem, inhabitare (Coloss. ii, 9): quia Deus homo fieri dignatus est, secundum quod Verbum caro factum est. Sed hominem Christum Dei fecit, non conversione versibiliter, vel immutabilitate^a seu transfusione naturarum; sed unius personæ dignitate, quoniam Dei persona humanam dignata est in se suscipere naturam. Valet enim ad hæc roboranda et illud quod in oratione necdum resuscitatum Dominus innotuit^b Lazarum [*Pro resuscitato Lazaro*]; *Pater*, inquit, *gratias ago tibi, quia semper me audis; sed propter populum circumstantem dixi, ut sciat quia tu me misisti* (Joan. xi, 41, 42). Et hic non ob aliam causam, sed propter populum astantem sese orasse testatur. Orabat quasi verus homo pro hominibus, sed potestatis insigni, non necessitatis dehonestate. Omne enim quod incarnata Dei Patris sapientia virtusque mirabiliter in locutione, in actione, in situ, in motu, in sessione, et resurrectione, ac deambulatione egit, aut exemplum, aut doctrina, aut mysterium fuit, aut utrumque et hoc et hæc, et illud.

CAPUT XXX.

Depravatas Scripturas a Felice: Christus non pro se oravit, sed pro nobis, sicut non pro se, sed pro nobis natus, mortuus, sepultus.

Tu igitur non es confusus fellivomo gutture explicare idcirco eum non esse verum Deum verumque Dei Filium, quia non solum pro aliis, sed etiam pro semetipso necessario [*Pro necessario*] in oratione Dei pernoctans duxerit exorasse: apostolicum sumens testimonium satis clarum et perspicuum, sed secundum perfidiam tuæ sensum satis male et obscure¹¹⁸ depravatum. Nunquid non cum admiratione Petri apo-

^a *Vel immutabilitate.* Idem est Paulino ac mutabilitate. Equidem *inmutato* est idem ac *muto*; quamvis *inmutabilis* et *inmutabilitas* non sint idem quod *mutabilis* et *mutabilitas* apud probate Latinitatis scriptores. Paulinus tamen non modo vocem, sed etiam significationem ab *inmutato* deduxit, ut liquet ex contextu.

^b *Dominus innotuit.* Id est, *notum fecit*, significatione activa, licet natura sua significationem habeat neutro-passivam. Sed hoc in sensu non raro ab scriptoribus inferioris ætatis usurpatum invenio. Marcullus, Formul. lib. i cap. 36: « Ipse nobis *innotuit* eo quod a diversis hominibus.... comparassent, » id est *significavit*. Sanctus Agobardus, libel. de Insolentia Judæorum, Ludovicum Pium imperatorem alloquens: « Com-

stoli de te vox etiam Pauli sapientiam laudantis auditur hoc modo? *Quemadmodum*, inquit, *et dilectus nobis Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Ita ut in omnibus epistolis loquens de his in quibus sunt quedam difficultia ad intelligendum, quæ pravi homines secundum suum depravare sensum moluntur, sicut et alias Scripturas* (II Petr. iii, 15, 16; *sed partim ad verbum, partim ex sensu*). Quod te tam obsceni piaculi noxam in tuis nuper promulgatis litteris non inseruisse nulla valebis contradicere ratione, quemadmodum et hujus testimonii calumniari poteris veritatem. Porro si sibi vel pro se oravit, sibi et pro se est natus et passus et mortuus et sepultus; pro se etiam proprium sanguinem fudit. Nihil ergo habuit amplius quam purus homo, si pro se necessitate cogente oravit. Ita etiam, et tu causeris, secundum carnem non fuit profecto (sicut ipse per Prophetam [Psal. lxxxvii, 5] testatur) inter mortuos liber; nec ab illa massa perditionis et lege peccati immunis exstitit natus. Quod suspicari ab omni corde divina avertat clementia. Si pro se hæc omnia et non pro nobis, veluti se veritas habet, tantummodo Verbum caro factum, hoc est, Deus homo factus, operatus est; ubi sunt inviolabilia prophetarum, evangelicaque atque apostolica oracula clamantia et dicentia, Christum pro nobis natum, passum, mortuum, sepultum, et a mortuis resuscitatum, et cætera istiusmodi, quæ in carnem veniens Dei Filius dignatus est per incrementa etiam infantie ab ipsis, ut ita dixerim, rudimentorum incunabulis exercere? Qui totus in utero Virginis, totus in sinu sempiterni et coeterni Patris permanebat; totus idemque ipse inter augustias jacebat præsepium, totus in paterna sede regnabat. Ipse utique, et non alius, lacte nutrirī dignabatur in terra virgineo, qui sanctos mirabiliter pascēbat angelos in cœlo.

CAPUT XXXI.

Christus non necessitate oravit: locus Pauli male intellectus a Felice.

Solus igitur pro omnibus pernoctans in oratione Deum orabat (*Luc. vi, 12*), quia solus pro omnibus venerat mori. Non, non pro se necessarium habuit omnino orare, qui nullo unquam necessitatis vinculo, ut purus quilibet electorum hominum, fuerat implicatus. Qui essentialiter susceptus a Verbo caro factum, homo permanens verus, sic exaltari meruit in Deum, quatenus ex virtute divinitatis na-

mitto me bonitati et patientiæ vestræ, dando me periculis, et *innotescens* vobis quæ tacere perniciosum est; » *innotescens* id est *significans*. Et epistola seu consultatione ad proceres palatii de baptismo Judæorum mancipiorum, iterum idem verbum usurpat: « Aliqua, quæ silenda non puto,.... *innotesco* prudentiæ vestræ, » id est *significo, nota facio*.

¹¹⁹ *Non, non pro se.* Repetito negantis particula hic non affirmat, sed vehementer negat, ut apud Terentium in Phorm. v. 504, act. ii, sc. 1:

Non, non sic futurum est, non potest,

ubi Donatus *abnegatio*, ait, *frequenti repetitione firmata*.

turaliter ei comparabilis permaneret gloriæ altitudo **A** nunquam omnino posse peccare, qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (*I Petr. II, 22*). Sed nec pati vel mori, licet fuerit posse illi quia voluit, non tamen aliter vel aliquando posse habuit; sed qualiter et quando et ex potestate propria placuit, pati vel mori dignatus est. Tu autem falsas conjecturalium objectionum tuarum assertiones memorato Pauli fulcire testimonio coniceris [*Pro conaris*], quia in ea quæ inscribitur ad Hebræos Epistola, de Mediatore Dei et hominum scripserit, *quod in diebus carnis suæ preces supplicationesque cum lacrymis et clamore valido pro se fuderit ad illum, qui poterit eum a morte salvum facere* (*Hebr. v, 7; sed magis sensus quam verba*); ignorans alia ex aliis colligere, et vim dicti, quam ex uno non vales comprehendere, ex plurimis queas collatis simillimis capabiliter experiri. An si pro magno cœpisse te putas a turre Hananeel usque ad portam anguli (*Jerem. xxxi, 58*), qualicunque murum Hierusalem libratim edificare perpendiculo: æstimas forte parvipendendum fore ultra limen portæ excedere normam mensuræ? Non est plane alterius periculi finalis [*Forte, funalis*] mensuræ a transcendere terminos, ut est exordii non bene injecta saxorum machina fundamenti [*An, exordiri fundamentum?*]. Porro in eo angularis portæ introeundi te aditum tibimet clausisse, certis revinci potest indiciiis, quo normæ mensuram excedisse te immoderate locutionis verborum phalere protestantur. Memento quia qui per David lapis angularis (*Psal. cxvii, 22*), ipse per Jeremiam porta est anguli vaticinatus (*Jerem. xxxi, 58*). In præcedentibus quidem satis latius Apostolum de his disputasse legitur negotiis, imo ab ipso duntaxat ejus Epistolæ principio. Omisso interea in fronte moris sui [*Pro more suo*] salutationis titulo, taliter elementa sermonis incipit exordiri: *Multifarie, inquit, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime autem diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et secula. Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ: purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto melior angelis effectus, quanto præ illis differentius nomen hereditavit* (*Hebr. i, 1 seq.*).

^a *Finalis mensuræ transcendere terminos, ut est exordii.* Videtur hæc esse Paulini sententia, videlicet ejusdem esse periculi errare in termino ac errare in principio. Paulinus vero allegoria petita ab architectonica, ait, excedere terminos finalis, id est finalis mensuræ non esse alterius periculi, ut id est quam, seu ac exordii (videtur exordiri fundamentum legendum, quod adnotavimus in margine) fundamenti, cum saxorum moles machina jaciuntur extra mensuram. In edit. Duchesniana adnotatur in margine forte funalis. Quod alludere videtur funiculo, quo quondam metiebantur, et terminis concludebantur agri. Cujus rei non infrequens in Scripturis mentio: Amos vii, 17: *Et humus tua funiculo metietur*. Psal. lxxvii, 54: *Et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis*. Sic Psal. xv, 6: *Funes ceciderunt mihi in præcla-*

CAPUT XXXII.

Paulus non adoptivum, sed proprium Filium, non nuncupativum, sed verum Deum asserit Christum: qui in Scripturis pro vero Filio a Patre cognoscitur, et vicissim pro vero patre Pater a Filio: qui non nostrum, sed meum vocat Patrem.

Intueri igitur in his apostolicis verbis subtiliter libet, quomodo doctor mirabilis et utrarumque illustris naturarum proprietatem discreverit, et personam Unigeniti Dei que veri excellentius intuens, in utraque natura indifferenter ponens, nec per adoptionis ingeminat prærogativam, nec immutat per nuncupationis dedecus; sed unum eundemque Dominum Jesum Christum verum Dei Filium, verumque prædicat Deum, et ante sæcula sine initio ex Patre, et in fine sæculorum temporaliter genitum ex virgine matre. Porro cum multis modis olim asserat Deum locutum fuisse patribus in prophetis, et novissime in Filio, evidenter utrumque significat, et Verbi cœterni Patris sempiternæ divinitatis gloriam prædicat, et assumptæ carnis ineffabilis mysterii præmonet sacramentum. Nam et Pater olim per prophetas in Verbo suo, hoc est, in Unigenito locutus est, et nobis novissimis diebus in eodem Filio, hoc est, per incarnatam Dei sapientiam: sicuti idem Filius et ex eo quod multis modis olim, et per id quod in novissimis diebus in semetipso locutus est, per Isaiam testatur dicens: *Ecce ego ipse qui loquebar, adsum* (*Isai. lxi, 6*). Et per eundem rursus prophetam Spiritus sanctus de eo non siluit, *Oculo, ait, ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion* (*Ibid., 8*). Ipsa namque incarnata veritas aliena ab omni fallaciæ nævo, quæ mentiri nullo modo potest, veritatis de se testimonium perhibet dicens: *Ecce ego qui loquebar adsum*. Et, *Ego Dominus, et non mutor* (*Malach. iii, 6*). Mendax autem per hæreticorum ora spiritus conatur astruere, quia per incarnationis dispensationem et unigeniti proprietatem in dualitate nominis sit geminata, in proprii scilicet et adoptivi: et unio individuae Deitatis in plurali sit numero. ^b Et singulariter ac specialiter a Patre propria voce, et per os legitur sanctorum possessivo pronomine vocatus, et ipse Patrem tantummodo singulari proprietate eodem pronomine perspicue invenitur invocasse, quemadmodum propheticiis, evangelicis, atque apostolicis imbui sacramentalibus possumus instrumentis; ut est illud: *Hic est Filius meus dile-*

ris, quod significat psalter sibi contigisse terram finibus dimensam et lineis, ut habet Hieronymus, in præclaris, sive fertilibus campis. Vide in hunc locum P. Lorum. Verum cum in secundo similitudinis me mbro loquatur de fundamentis fabricandæ domus, videtur et primum intelligendum ex præceptis artis ejusdem, nempe de finibus lineæ et perpendiculi, quibus longitudines, et altitudines rectas ducunt architecti. *Longitudines ad lineam, altitudines ad perpendiculum* exigit Vitruvius lib. vii, c. 5. Periculosum autem est exorbitare a linea et perpendiculo, et excedere eorum terminos, ut scite dixit Paulinus.

^b Hic videtur deesse aliquid, puta, cum vel quando aut Attamen filius.

ctus (Matth. iii, 17); et rursus, *Filius meus es tu*, A *ego hodie genui te* (Psal. ii, 7). Et iterum per prophetam, *Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in filium* (Reg. xiii, 14); et alibi sic, *Ipse invocabit me : pater meus es tu* (Psal. lxxxviii, 27); et rursus, *Ex Aegypto vocavi filium meum* (Ose. xi, 3), et his similia. Filius autem quia Patrem suum distincte semper appellaverit, plurima Scripturarum testimonia poterunt approbare, sicut per Mariam Magdalenam discipulis declaratur, *Ascendo, ait, ad Patrem meum et Patrem vestrum* (Joan. xx, 17); et alibi, *Pater meus usque modo operatur et ego operor* (Joan v, 17); et illud, *Philippe qui videt me, videt et Patrem meum* (Joan. xiv, 9); et rursus: *Rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis* (Ibid., 16). Nusquam etenim legitur *Patrem nostrum* dixisse; sed aut *meum*, aut sine additamento *nostri* *Pater* tantummodo; sicut habet, *Vado ad Patrem* (Joan. xvi), et illud: *Pater autem in me manens ipse facit opera* (Joan. xiv, 20). Et *spiritus qui a Patre procedit*, (Joan. xv, 26), et reliqua. Electorum autem vocationem a Patre, sive invocationem ad Patrem semper Scriptura plurali numero studuit commendare. Quæ quidem quia ita se verius habeant, nullus ignorat, qui Scripturarum notitiam peculiari habere studio non recusat.

120 CAPUT XXXIII.

Quomodo intelligendus Israel primogenitus Dei : et quare docuerit nos Christus orando dicere, Pater noster, non meus.

Nec movere quempiam debet tanquam contrarium hujus nostræ videri posse assertioni, quia in sacra fidelique historia legitur præcepisse Deum per famulum suum Moysen Pharaoni dicens [*Pro dicentem*]: *Filius meus primogenitus Israel. Dimitte, ait, filium primogenitum meum, ut sacrificet mihi* (Exod. iv, 22, 23). Licet scribantur hujus præcepti jura sono quidem singularia, intellectu tamen indigent modis omnibus plurali. Non enim singillatim de uno quolibet electorum intelligi videtur, *Filius meus primogenitus Israel*; sed de universa certum est multitudine filiorum Israel, sicut populus, cætus, plebs, caterva, et his similia, quæ percurrere longissima disputatione in procinctu a hoc opere compendiosius temperantes calamus devitamus. Sed neque illud ad hæc obijci a quolibet pigrioris ingenii disputatore b recte putatur: quoniam Dominus Jesus exoratus a discipulis suis, quatenus eis dignaretur orationis regulam informare, eosque orare præmonuerit, quorum precibus aure inclinata benigna sic ait: Vos

a *In procinctu hoc opere. Quid est in procinctu?* Latinis in procinctu est, celeriter, expedite aliquid factum. Ovidius lib. i de Ponto v. 9, eleg. 8:

Quoque magis nostros venia dignere libellos,
Hæc in procinctu carmina facta leges.

Hoc est expedite facta, et cum destinatione. Sic Paulino devitare percurrere in procinctu erit vel celeriter et expedite percurrere nolle, ideoque temperare, id est, suspendere, sistere calammum. An legendum in procinctu? ut sit, nolle Paulinum, hæc agendo, immorari in expedito seu parato hoc opere. Qui enim iter festinanter ineunt, cinguntur. Vide Tobie v, 5,

A autem cum oratis, sic orate dicentes: *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum* (Matth. vi, 9; Luc. ii, 2): ne forte cum sonat dixisse Domino *Pater noster*, ex hoc nostris obniti definitionibus molliatur, quasi cum dicit *noster*, communi cum cæteris vocabulo astruat eum nomen insinuasse paternum, minus intelligens vim dicti seriemque locutionis. Non enim indifferenter ait: *Nos cum oramus*; sed distincte, *Vos cum oratis dicite, Pater noster*. Nos quidem docuit, ut non specialis privilegii dignitatem, quæ soli unicoque convenit Filio Dei, unusquisque audeat paterni nominis usurpare vocabulum, sed communi appellatione *Pater noster*, sicut adoptivi et non naturalis filii. Differentius autem solum illum decet æterni Patris nomen singulariter invocare, qui cum factus esset Filius hominis, Dei quidem Filius unus idemque ipse sempiternus, et inde immutabilis potuit permanere. De his igitur ita prælibasse sufficit.

CAPUT XXXIV.

Textus Dens erat cum illo male intellectus a Felice, explicatur a Paulino docente pluribus Scripturæ locis Christum verum Filium Dei.

Ad te jam nunc iterum iterumque styli nostri mureo se vertat, qui in tanto te jactantiae fastu conaris erigere, quatenus ipsius principis apostolorum primique pastoris Ecclesiæ, Petri scilicet apostoli fidei soliditatem avellere nitaris, quam super firmam petram, quæ Christus est, firmiter a fidelibus non ambigitur fundasse. Usurpato igitur testimonio ejus quod in libro legitur, qui dicitur *Actus apostolorum*, tuis insertum inspicere syllabis a contemplantibus propalatur, totumque ita positum legentis oculus præcurreret, *Jesum a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute, qui pertransivit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo* (Act. x, 38), hoc est in illo. Hæc Spiritus sanctus per os locutus est apostoli Petri. Tu autem incitatus a spiritu nequam, qui per organum tui lucubratius elicitur gutturis, de proprio addidisti errore, *Jesum a Nazareth* ideo non esse verum Deum, quia Petrus docuerit, *Deus erat cum illo*, et non dixerit, *Deus erat ipse. Deus erat cum illo*, hoc est in illo, Petrus confessus est: non sicut in quolibet electorum ex dono gratiæ, sed excellentius cum illo, quia essentialiter in una persona. Deus erat et homo, juxta quod omnis plenitudo divinitatis habitat in eo corporaliter. *Deus erat cum illo*, non quemadmodum cum nuncupativis diis, ad quos et Isaia v, 26 et 27. Verum quia *procinctus* apud mediæ ævi scriptores idem est ac *ambitus*, vulgo *re-cincto*, ut videre est apud Du Cange, in Glossar., haud scio num Paulino sit in *procinctu hoc opere* id quod clarius fuisset dicendum in *ambitu hujus operis*. Quicquid sit, manifestum est hic nihil aliud eum voluisse dicere, nisi se prolixius de his nolle loqui.

b *Pigrioris ingenii, disputatore. Quare pigrioris ingenii, cum disputator pigrioris ingenii minus sit pertimescendus? Forte quia qui pigrioris ingenii sunt, contentiosi, quia veritatem non assequuntur, esse soleant, morosi insuper, difficiles, pertinaces.*

sermo Dei fiebat, vel in quorum manibus verbum Domini factum fuerat; sed sic singulariter et inseparabiliter cum illo, quemadmodum ineffabili **121** modo non ad eum verbum Dei fiebat, sed Verbum caro factum est, hoc est Deus homo factus est. Cum autem dicit cum illo, naturarum inducit discretionem, non personarum distinguit dualitatem. Cur ergo non confunderis, tante inapetatis possessus recordia, Petrum negasse Jesum Christum Deum esse verum, cui ab ipso, ut excellentius dicam, Domino pro gloria sincerissime fidei professione, beatitudinis vicissitudo continuo impensa, commodiusque retribuitur? Nam cum de Filio hominis diversa hominum a discipulis opinio teneretur, eo quod alii cum Joannem Baptistam, alii Eliam, alii Jeremiam aut unum ex prophetis, hoc est, unum ex nuncupativis diis, vel adoptivis diis profiterentur, propter hujusmodi professionis humillima abjectaque præconia, Dominus unus idemque Dei hominisque Filius indigne tulit. Noluit namque Dominus, hujusmodi fidei favens, adminiculum præmiorum conferre, quæ se cum famulis non distulit exequare, expectante prorsus Petro, quando Dominicæ interrogationis ad discipulos præcurrens sermo se verterit. Et licet esset primus in ordine apostolorum, ideo tamen diu siluit, quia non solum Dominus quid illi, pro quibus solus Petrus responsurus erat, sed quid homines de Filio hominis æstimarent, explorare dignatus est. At ubi quid ipsi de se quorum ipse noverat corda decernerent, exquisisset, statim Petrus, unus pro cunctis, secundum unitum insolubileque vinculum charitatis, tenens per omnia ordinem principatus sui, sit ait: *Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi*. Qui mox à Domino, nulla prorsus interveniente tarditatis mora, gloriosam beatitudinis est lucratus mercedem. *Beatus es*, ait, *Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, et cætera istiusmodi quæ sequuntur (*Matth. xvi, 16, et seq.*). Nunquidnam adoptivum eum ex paterna didicisse credendus est revelatione? aut pro confessione nuncupativi Dei, vel adoptivi filii tantæ beatitudinis, tantæque admirandæ culmen adeptus est potestatis, ita ut arbiter ligandi atque solvendi, cælestisque specialiter janitor fieret aulae? Quis hæc procaci dixerit lingua, quisve sanum sapiens impene-
 trabilem cordium arcana labentibus non pertimescat cogitationibus recenseri? Hæreticus quippe falsidica fauce despumans quia non sit Christus Jesus verus Deus, æterno anathemate percussus conjectat. Petrus vero corde sacro, labiisque benedictis, mellisona voce omnium Dominum protestatur dicens, *Verbum*, ait, *misit filii Israel, annuntians pacem per Jesum Christum; hic est omnium Dominus* (*Act. x, 36*). Certe qui omnium Dominus est, ipse procul dubio et verus Deus est. Hæreticus sacrilego plenoque perfidiæ palato, adoptivum Christum Jesum, et non proprium

A Dei Filium maledictus deleat. b. Petrus namque dulcissimo ore Dei Filium benedictus confitetur. *Deus*, ait, *Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob glorificavit Filium suum Jesum* (*Act. iii, 13*). Et rursus: *Vobis primum suscitavit Deus Filium suum, misit eum benedicientem verbis* (*Ibid., 26*). Et Pauli testimonium Lucas sic in eodem canonico ponit libro: *Continuo, inquit, in synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei*. Et paulo post: *Saulus autem convalescebat, et confundebat Judæos, qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est Christus* (*Act. ix, 20, 22*).

CAPUT XXXV.

Alii Christi nuncupativi; Jesus Christus proprius: dicitur ab Apostolo in carne, et non cum carne passus

B Quæri ergo potest, qualiter intelligi conveniat, quia Lucas pro magno asserit Paulo affirmasse, *Hic est Christus*, cum multi alii unctionis oleo uncti christi plerumque dicti leguntur, nisi quia alii nuncupativi christi. Hic autem quem Paulus affirmat, naturaliter verus est Christus Filius Dei, alii puri homines in iniquitatibus et concepti et nati, Christi chrismate sunt uncti; hic autem, quem prædicat Paulus, de Spiritu sancto et Maria gloriosa virgine et conceptus et natus, Christus essentialiter in utero est formatus, nunquam non fuit Christus, quoniam unctus præ participibus suis de Spiritu sancto, in ipso procul dubio conceptu virginalis uteri Deus essentialiter factus est Christus. Verbum quippe caro factum est et habitavit in nobis, hoc est in Christo, cujus nos membra sumus. Et ideo in nobis, quia in Christo, qui formam dignatus est suscipere servi; quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter. In nullo profecto alio nuncupativo Christo omnem plenitudinem inhabitasse legitur divinitatis. Sed nec de nullo horum scriptum inspicitur: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Hunc verum Christum Deum Paulus disputans cum Judæis affirmans quoniam hic est Christus. Cui in epistola sua Petrus licet aliis verbis, non dispari tamen sensu concordat apostolus, *Christo autem, inquit, in carne passo* (*I Petr. iv, 1*), hoc est Christo Deo in carne, non cum carne passo, nec earni compasso. Deus enim Christus extra passionem est: nam crucifixus, mortuus, et sepultus legitur, juxta Pauli vocem *secundum Scripturas* (*I Cor. xv, 3, 4*), sed in carne tantummodo. Cum carne autem Christus Deus nec crucifixus, nec mortuus creditur, nec sepultus. Nam **122** impassibilis in suis, dignatus est pati in nostris: immortalis permanens, voluit mori, et in sepulcro placuit sepeliri. Hinc illud est, quod alias isdem doctor mirabilis, quia Christus Jesus in carne solummodo, et non cum carne et pati et mori dignatus est, sic docet: *Nam etsi mortuus est*, inquit, *ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei* (*II Cor. xiii, 4*).

^a Al. Cum, videturque deesse aliquid puta dicere asserere Petrum, etc.

^b In edit. Du Chesn., in marg., delirat. Neutrum putarem sed, declarat, uti sensus requirit.

CAPUT XXXVI.

Christum verum Deum esse ex Scripturis ostendit.

Ecce Petrus et Paulus, duo videlicet fulgentia mundi candelabra, eum, qui natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, et omnium Dominum, et Dei Filium, et Christum singulariter verum, et super omnia Deum confitentur in sæcula benedictum. Joannes, cui inter natos mulierum major exstitit nemo, Filium Dei verum confessus est dicens: *Ego vidi et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei* (Joan. 1, 34). Quin etiam digito hunc ostendit dicens: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Ibid., 29). Si autem ille, qui agnus dignatus est fieri, Deus verus non esset, nequaquam eum plusquam propheta peccatum mundi tollere perhibuisset (I Joan. v, 20). Joannes quoque accubitor Christi verum illum Dei Filium, verumque Deum, et vitam protestatur æternam (Joan. x, 27). Thomas in Christi corpore fixuras contingit clavorum, latusque lancea explorat apertum, et Dominum suum continuo et Deum suum exclamavit. Ipsius admirabilis paternæ vocis clamore proprius æterni Patris Filius, gemina, in monte scilicet sancto, et super crepidinem Jordanis alvei, demonstratur vocatione, *Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo bene complacui: vos audite* (Matth.

^a *Duo fulgentia mundi candelabra.* Ipse Paulinus in hym. in natali horum apostolorum, v. 7, eos vocat *candelabra luce radiantia*, sententia et verbis utrobique similibus.

^b *Joannes accubitor Christi.* Nomen hoc sortitus est Joannes Evangelista ex accubitu, quo eum Christus dignatus est in ultima cœna, cum supra pectus ejus recubuit, unde eum hausisse Patres dicunt fluentia Evangelii. Ambrosius non absimilem questionem cum Arianis agens sic et ipse de Joanne ait lib. de Incarnat. cap. 4, n. 29: « Petrus dicit: *Tu es Filius Dei*; non dicit, tu es creatura. Dixit hoc Joannes. Si adhuc non credidisti, quia non intellexisti mysterium supra sapientiam recumbentis, repetivit Petrus. Commendavit utrumque Christus alterum judicio, alterum mysterio; id enim addidit ut legeres, quod in Christi pectore recumbebat, et intelligeres quod ejus caput, in quo principale omnium sensuum est, arcano quodam sapientiæ replebatur. Chrysostomus hom. 4 de Incomprehensibilitate Dei: « Quis hæc dicit? . . . Joannes qui ad pectus recubuit Domini, atque ab illo divino fonte sacra sua flumina hausit. » Augustinus tract. 36 in Joan.: « De Domini divinitate quomodo nullus alius est locutus: hoc ructabat quod biberat. Non enim sine causa de illo in isto ipso Evangelio narratur, quia et in convivio super pectus Domini discumbebat. De illo ergo pectore in secreto bibeat: sed quod in secreto bibit, in manifesto eructavit. » Jure ergo Paulinus *accubitorem Christi* Joannem appellat, qui consensu Patrum ex tali accubitu veritatis hausit fontem.

^c *Thomas in Christi corpore.* Ad rem facit, quod ait Bernardus serm. 23 in Cant. « Non omnibus uno in loco frui datur grata et secreta sponsi præsentia, sed ut cuique paratum est a Patre ipsius . . . Porro Thomas in latere, Joannes in pectore, Petrus in sinu Patris, Paulus in tertio cœlo secreti hujus gratiam sustinuerunt. »

^d *Aliud est me credite, et aliud in me.* Eusebius Gallicanus hom. 2 de symbolo: « Aliud est credere Deum et aliud credere in Deum. Esse Deum credere et diabolus invenitur; in Deum vero credere, nisi qui pie in eum speraverit, non probatur. »

A III, 27; xvii, 5). Ipse se credere Deum discipulos docuit, dicens: *Creditis in Deum? et in me credite* (Joan. xiv, 1). Non dixit, *me credite*, sed, *in me*: aliud ^d est enim, *me credite*, et aliud, *in me credite*. Me credere communis est sermo, et pertinet ad quamlibet creaturam. In me autem credere, solius Dei veri confessionis est honor exhibendus, *Creditis, ait, in Deum*, quia non in alium, nisi in solum unumque credendum est Deum: *Et in me credite*, ^e utique quia et ego Deus. Non plures, sed unus idemque Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus. Hinc iterum ipse per eundem evangelistam, *Ut cognoscant, ait, te solum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Subauditur etenim et quem misisti Jesum Christum credant solum et verum Deum.

CAPUT XXXVII.

Exprobat Felici intentatam divisionem quatuor personarum in Christo. Quem inseparabilem tamen evincit.

Hæc igitur tantorum herilium ^f virorum præclara Deum illum verum protestantur oracula. Sed et omnipotens Pater dilectum suum signavit Filium. Tu autem illi, o infelix, n'hil amplius quam puro homini contulisti. Porro nuncupativum eum Deum, et optativum ^g filium dum impia nare ^h subsannas,

^e *Et in me credite utique, quia et ego sum Deus.* Augustinus tract. 67, n. 1, in Joan., sic exponit, et confirmat dictum Paulini: « Consequens est enim, ut si in Deum creditis, et in me credere debeatis. Quod non esset consequens, si Christus non esset Deus. »

^f *Herilium virorum.* Heriles viros vocat utrumque Joannem Baptistam, scilicet et Evangelistam, hoc est ex vi verbi, viros dominicos, qui Domino et cognatione et cognitione adeo juncti erant, ut filiorum fratrumve nomine præ cæteris viderentur donandi. Herilis enim est is qui ad dominum pertinet, sed præcipue heri filius hoc vocabulo notabatur, quasi minor herus. Terentius in Phorm., v. 40, act. 1, sc. 1:

Nam herilem filium ejus duxisse audio uxorem, et idem in Eunuch. v. 289, act. 11, sc. 2.

Sed video herilem filium minorem hoc advenire.

Prudentius Peristeph. v. 1939, Hym. de sancto Fructuoso, *herilem filiolam* præsidis filiam dixit. Hujus vocis usum revocarunt etiam scriptores mediæ ævi, ut ostendit Du Cange in Glossar. filiis et fratribus regum applicantes. Græci δεσποτύνης, quasi dominos inferiores, parvos dominos appellant. Qui autem hoc vocabulo digniores, quam qui virtutum meritis et cognitione, ne dum sanguine Christo juncti erant, uti, Joannes præcipue, cum doceat Eusebius Histor. Eccles. lib. 1, cap. 7, juxta carnem Christo cognatos δεσποτύνης dictos, vel δεσποτικούς, ut ex Africano auctore habet Nicephorus lib. 1, cap. 11, seu δεσποτικούς, hoc est dominicos, seu domicellos et heriles cognominatos, propter eam, quæ illis cum servatore intercessit, generis conjunctionem.

^g *Et optativum.* Vide notas ad § 4 Sacrosyllabi lit. c.

^h *Impia nare subsannas.* Non una sanæ ratio. Quandoquidem vel collectis in apicem digitis ceu rostrum ciconiæ pulsare simulabant tergum subsannati; vel appositis ad tempora manibus exertisque digitis asininas aures imitari, vel protracta lingua ceu astuantis siti canis, diductisque labiis os deformare in eum, quem deridere volebant, a tergo tamen, ne viderentur.

quid aliud quam uni cuilibet electorum hominum **A** communem honorem rependis, cui debueras singulariter de alis a potentie gloriam excellentius exhibere? Sed quia ob hoc Arium æterno nosti a sanctis Patribus anathemate damnatum, ideo fraudare catholicam fidem lucubri b satages [satagis] **123** objectione; et dum vipereos sibilos prurienti c singis auricula refutare, pestifero aspidis veneno regulique admodum infamari statu necari. Dividere nempe unum Christum eundemque Dei Filium in partes dissicanti (Vid. c. 11 n. a) corde conaris: nam dum modo verum Deum verumque Dei Filium insanie furia mancipatus elinguas (Vid. n. a in § 11 conc. Forojul.), quid aliud quam quatuor introducere personas festinas? Licet neges te hoc specie tenus non asserere, quod quidem astruisses te nihilominus exhibitis in rebus probaris. Porro quia Redemptor noster ex utraque natura, divina siquidem et humana, Dei hominisque Filius unus idemque veraciter prædicatur, ideo tibi videtur duo et duo, verus [An. leg. in acc., verum, proprium] scilicet et proprius, nuncupativus scilicet et adoptivus, recte confiteri; quasi alter sit Christus purus Deus, hoc est verus, et alter purus homo, uti quilibet unus electorum, hoc est nuncupativus Deus: ex hoc etenim proprius, ex illo vero adoptivus filius; cum simplex sinceræ fidei ratio aliter in directum normulam (Vide not. i in §

Hec omnia Persius sat. 1, v. 72, Janum a retro videntem alloquens:

O Jane, a tergo quem nulla ciconia pinsit,
Nec manus auriculis imitata est mobilis albas,
Nec linguae quantum sitiit canis Apola tantum.
Vos, o patricius sanguis, quos vivere fas est,
Occipiti cæco posticæ occurrite sannæ.

Vide Cornutum, vel potius pseudo Cornutum, Britannicum, cæteros ad hunc locum. Proprie tamen *subsannare* est deductione narium rictuque oris quasi mimico gestu insultare. Juvenalis sat. 6, v. 306:

I nunc, et dubita qua sorbeat aera sanna
Tullia, quid dicat notæ collactea Mauræ,
Maura pudicitiae veterem cum præterit aram.

Ubi Britannicus: « Est *sanna* irrisio, quæ fit oris et nasi distorsione. » Et Ascensius, « *qua sorbeat aera sanna*, id est, quali narium sonoritate avidè inspiret Tullia recipiatque per nares aerem. » Quis convenit quod Cælius Rhodig. lib. xv, cap. 22, in fine adnotavit: « Apud Cratinum *sannas*, fatuam indicat. Unde et *sanna* verbum Latinis frequens, puto, defluxit: etiam si a narium sonitu grammatici opinentur ductum. » Igitur stricte Paulinus locutus est cum exprobrat Felici subsannationem per nares effectam.

a Qui debueras singulariter de alis potentie gloriam excellentius exhibere. Quid sit de alis potentie gloriam exhibere, fateor me nescire. Alie in homine sunt loci concavus sub brachiis. Quæ etiam *axillæ* dicuntur, imo *axillæ* a quo *alæ*. Cicero in oratore: « Quin etiam verba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim noster *axilla* ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? Quam litteram etiam e maxillis, etc., consuetudo elegans Latini sermonis evellit. » Brachia ab *axillis*, seu *alis* pendunt, utraque nisi et conatu inservientia. An sit autem de alis potentie idem ac toto nisu et conamine brachiorum et alarum? an potius de alis potentie sit, totis ingenii et eloquentie viribus quasi *alis* ad

6 concil. Forojul.) suæ religionis in nullo prorsus curvante errore extendat utrinque [Al. utrique, an. legendum utriusque?] lateris rectitudinem mensem. Aliter quippe ex Patre, quia ante omnia sæcula et sine initio invisibilis et incorporealis de coæterno natus est genitore: aliter profecto ex matre, quia certo in tempore Verbum caro factum corporaliter natus est Deus homo. Et non alius qui ante sæcula, et alius qui in tempore, sed unus idemque ex utraque et in utraque natura, remote scilicet nuncupativo [Pro, nuncupativi... adoptivi] Dei, et adoptivo filii modis omnibus vocabulo, et ante partum et post partum virginis unus et verus Deus, verusque permanet Filius Dei. Non enim potest unus dividi; et ideo non tibi conceditur, ut ex parte verus, et ex parte non verus credatur; nec gemina naturarum discretio in una ineffabiliter coeunte separari valet persona, contestante autem Spiritu sancto, qui per Scripturam suam loquitur ita: *Quod Deus, ait, conjunxit, homo non separet* (Matth. xix, 6). Deus namque conjunxit sibi in thalamo suo, in unitate personæ, hoc est in inviolato utero beatæ virginis humanam inconfusibiliter, seu [Pro et] inseparabiliter naturam. Hanc utique unitæ divini humanique commercii inseparabilem societatem naturæ scindere satagis manu cruenta. Et licet frustatorie coneris, non tamen effectum consequeris efficiendi.

sidera usque gloriam ejus deferre, videat eruditus lector.

C b *Lucubri satages objectione. Satages pro satagis* positum contextus evincit. Sed e pro i sæpius usurpatum a Paulino ostendunt illa *intellegens, intelligentia, neglegens, neglegentia* et his similia, pro *intelligens, intelligentia, negligens, negligentia*, quæ passim occurrunt. Sed quid est *lucubri objectione*? an positum est pro *lugubri*, quia tendebat in fidei injuriam objectio? An *lucubri*, quod sit ad lumen lucernæ objectio concinnata? Nam *lucubrum* quandoque dicta *lucerna*. « Lucubrum, inquit Macer in Hierol. vocabulum in antiquissimo glossario ms. in operibus Alcuini repertum, quod apud Avenionense sancti Andreæ monasterium conservatur, lucernam significat: » Quod tamen Du Cange non *lucubrum* habet, sed *lucubrum, Gallis lumière ou chandelle à veiller de nuit*. Græcis *φωὸς* est. Isidorus: « Lucubrum vocatum, quod luceat in umbra. Est enim modicus ignis qui solet ex tenui stупpa ceraque formari. » Vide quoque Salmasium ad Solinum. **124** Igitur Paulino *lucubri objectione* erit idem ac *lucubrata objectione*, id est, ad lucubri tenue lumen constructa. Nisi mavis, quia hujusmodi laternæ ex lychni ardentis fumo tetræ atresque sunt, *lucubri objectione*, idem esse ac nigra, fuliginosa, obscura, etc. objectione.

c *Prurienti auricula refutare. Prurire* proprie est ardere desiderio scalpendi aures, dentes, caput, etc., sive est ardor impatiens molestiam creatam scalpendo arcendi. Hinc *prurio* quasi *peruror* est. Ad quem ardorem, qui aures vel dentes sollicitat, sedandum, dentiscalpium et auriscalpium inventum: de quibus Martialis in Apophor. 25:

Si tibi morosa prurigne verminat auris,
Arma damus tantis apta libidinibus.

Proprie ergo loquitur Paulinus, cum dicit Felicem videri *refutare aure pruriente*, scilicet non ferente et a se arcente sibila male doctrinæ.

CAPUT XXXVIII.

Martha, latro, centurio, Gabriel, Christum Dei Filium fatentur verum : Felix adoptivum.

De solo ergo tam obscenæ voluntatis ^a molimine reus, nisi te sceleris hujus pœniteat, ante conspectum æterni teneberis judicis. Nonne sanctæ mulieres Dei illum verum confessæ sunt Filium? Martha utique ab eo requisita utrum credat ipsum vitam et resurrectionem esse mortuorum, respondeat, *Ego, inquit, credidi, Domine, quia tu es Christus Filius Dei, qui in hunc mundum venisti* (Joan. xi, 27). Quo enim venit, qui ubique totus per divinitatis suæ potentiam erat? Sed in hunc mundum per uterum virginis venit. Et illum, qui per id, quod ex Patre est, non habuit quo veniret, per uterum virginis tamen venit, Martha Filium est Dei vivi confessa. Potioris forte fidei, ut latronem Christi taceam confessorem, centurio te fuerit, nec dum a sanguine manibus lotis, qui crucifixo Dei in carne Filio, percussis pectus suum dicebat : *Vere Dei filius erat iste* (Matth. xxviii, 54). Ille in cruce pendentem verum Christum confusus est Dei Filium : tu in dextera jam Patris sedentem asseris adoptivum. Gabriel quippe archangelus Christum in præsepio jacentem, Dominum et Salvatorem, gaudiumque omni prædixerat populo, dicens : *Ecce ego evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David* (Luc. ii, 40, 41). Et tu in solio nunc majestatis suæ cum Patre regnantem nuncupativum Deum perditio corde fateris.

CAPUT XXXIX.

Non nuncupativum Deum, nec adoptivum filium reperiri in Scripturis : sed ex opposito verum Deum et proprium Filium.

Interrogo ergo quis fuerit ille magister erroris, qui nunquam fuerat discipulus veritatis, a quo didiceras Christum nuncupativum Deum, et adoptivum filium. In sacris namque voluminibus nomen ejus aliter ex magisterio sancti Spiritus invenitur insertum : sicut in David dicit, *Ante solem permanebit nomen ejus, et ante lunam sedes ejus* (Psal. lxxi, 47, 45). Isaias quippe præcipuus prophetarum, eum qui de virgine nasci dignatus est, nomen ejus cum interpretatione sui prædixit : *Et vocabitur, ait, nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus* (Isa. vii, 14, viii, 10; Matth. i, 23; vide not. ^a in c. 49 hujusce lib. i). Nobiscum quoque Deus juxta illud, *et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i, 14), hoc est, *nobiscum Deus*. Et rursus, *Et vocabi-*

tur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus fortis (Isa. ix, 6). Et iterum, *Redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur* (Isa. liv, 5). David autem non cuilibet nuncupativo, sed vero Deo et regi magno, qui est super omnes deos, omnes gentes plaudere manibus, et in voce exultationis prophetico præmonet organo jubilare. *Quoniam Deus, inquit, summus, terribilis, et rex magnus super omnes deos* (Psal. xlii, 3). Et quia de verbo carne factio præceccinerit, liquidius declarat, cum post paululum subinfert : *Ascendit Deus in júbilo, et Dominus in voce tubæ* (Ibid. 6). Et illud, *Qui ascendit, ait, super occasum, Dominus nomen est illi*. (Psal. lxxvii, 6). Et infra : **125** *Dominus virtutum ipse est rex gloria* (Psal. xxiii, 40). Huic simile quid in carmine triumphali per Moysen decantatur : *Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus* (Exod. xv, 3). Zacharias ita : *Ecce vir, Oriens nomen ejus* (Zach. vi, 12). Angelus ad Joseph, *Et vocabis nomen ejus Jesum* (Matt. i, 21), hoc est, Salvatorem. Et rursus idem angelus beatæ virginis : *Quod autem nascetur, infit, ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. i, 35). Et iterum, *Vocabitur nomen ejus Altissimi Filius* (Ibid. 32). Evangelicus autem Zacharias et Dominum illum, et Altissimum prædixit, *Tu, inquit, puer Propheta Altissimi vocaberis : præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus* (Luc. i, 76). Nathanahel proficitur hoc modo, *Rabbi, ait, tu es Filius Dei vivi, tu es rex Israel* (Joan. i, 49). Lucas nempe posuit ita : *Et vocatum est nomen ejus Jesus, sicut dictum est ab angelo priusquam in utero conciperetur* (Luc. ii, 21). Petrus ait : *Hic est omnium Dominus* (Act. x, 36). Paulus super omnia Deum benedictum confitetur in sæcula (Rom. ix, 5).

CAPUT XL.

Emmanuel, Jesus, Redemptor, Christus, sunt nomina Filii Dei in Scripturis : non nuncupativus, nec adoptivus.

Nescio plane quis ei nuncupativum vel adoptivum nomen imposuerit. Nam si cunctæ utroque testamtorum paginæ revolvantur, nusquam inibi hæc duo vocabula ad ipsum pertinentia poterunt reperiri, quia nec merentur Filio Dei ascribi. Ea vero nomina, quæ per angelos vel prophetas, sanctosque apostolos nobis revelata sunt, satis apta [*An, apte?*] conveniunt Filio Dei. Nam *Emmanuel*, quia nobiscum Deus; *Jesus*, quia Salvator omnium; *Redemptor*, quia pretio captivos nos sui sanguinis redemit; *Christus*, quia arcanus in utero virginis unctus, hoc est de Spiritu sancto est natus. Ipsa nimirum con-

^a *Tam obscenæ voluntatis. Quare obscenæ? Varia verbi etymologia. Priscianus, lib. ix, non longe a fine ait : « obscenus ab obs et cavendo, vel cæno, vel ἀπό τοῦ κύνος, unde et inquino. Alii deducunt a κοινόν, quod Græcis commune dicitur, quod sit quasi ex communi tritoque usu inquinatum, ex phrasi Scripturæ Marci vii, 2, et Act. x, 14, qua immundum commune dicitur. Varro, lib. vi, alius iii, l. L. ait : « Quod turpe id obscenum quod nisi in scena palam dici non debet. » Nonius in dictionibus ab O incipientibus : « obscenum est immundum... item vitabile, »*

quod confirmat exemplis a Virgilio petitis. Addit : « Item obscenum signat et maledictum; » quod probat Actii et Lucilli auctoritatibus. Hoc sensu postremo putarem accepisse Paulinum verbum obscenæ voluntatis, quatenus ad maledicta in Filium Dei evomenda impulerit sua voluntas Felicem; hinc quidem maledicta et obscena, quia maledicta et obscena verba in Christum suggererat. Quamvis non negaverim voluntatem obscenam id est immundam ex blasphemis prolatis, intelligi posse.

ceptio, spiritalis invisibilis nihilominus unctio fuit, licet manifestius et in Jordanis crepidine a Spiritu sancto sit unctus, qui super eum in specie descendit columbæ. Hæc quippe manifestior: illa vero occultior unctio prædicatur. *Dominus*, quia omnis creatura in cælo et in terra serviunt ei. Et quia secretis in virginali utero sancti Spiraminis delibatur flatu, Christus, hoc est, unctus, est natus, angelico evidentius, oraculo erudimur. Ait enim: *Natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David (Luc. ii, 41).*

CAPUT XLI.

Quid sit nuncupativus Deus: et quod Christo non conveniat.

Age ergo, extincto penitus omnis invidiæ fomite, qui litium protinus flammantius prunas comburit, videamus nunc simplici oculo mentis utrumnam hæc duo vocabula in Christo unigenito Dei Filio convenientius sint attributa. Nuncupativus nempe Deus ille dicitur, qui cum sit homo purus, nec est una cum Deo vero persona, sicut Christus, ex accidenti tantummodo dono gratiæ dicitur quasi Deus. Promeretur nimirum hujus honoris vocabulum ex largitoris quandoque gratuito munere, sed non habuit essentialiter semper ut Deus esset. Nuncupare quippe affectatæ locutionis est appellare. Nam qui semper Deus non fuit, sed accessit illi ob imitationis quandoque privilegium ut Deus esset; profecto non verus, sed nuncupativus Deus dici absque ulla ambage dubietatis valebit. Christus igitur, qui nunquam non fuit Deus homo (ex quo enim assumptus est a vero Deo in unitate personæ semper permanet verus Deus et homo), licet sit aliud per quod Deus, et aliud per quod homo, sed in utroque unus Deus et homo: nec fuit aliquando purus conceptus vel natus homo, sed quia conceptus vel natus est de Spiritu sancto et virginea carne, ex ipsa conceptione, vel ineffabili nativitate Deus verus processit et homo: quomodo ergo non semper vel totus verus est Deus, qui nunquam fuit sine vero Deo nec conceptus nec natus? Nec accessit illi ut Deus esset nuncupativus aliquando, qui homo verus in unitate nasci personæ meruit Dei veri, nec fuit unquam Christus alterius personæ, nisi semper veraciter Dei veri.

CAPUT XLII.

Una persona duobus non convenire, adoptivo et proprio, exemplo et similitudine declarat.

Quo igitur pacto persona una Deos exhibeat duos, aut certe unius personæ proprietas disparili nuncupatione filiorum dualitatis recipiat diversitatem? Nam cum constet homo unus ex duabus diversisque naturis, propter quod Paulus interiorem **126** et exteriorem denuntiat hominem (*Rom. vii, 22*), non tamen Joannes Baptista hujusmodi interior unus idemque et exterior homo, unus Zachariæ patris proles secundum interiorem hominem, hoc est, spi-

ritum, proprius; et juxta exteriorem, id est, carneum corpus, adoptivus filius recte videbatur nuncupari. Unus namque Joannes proprius verusque unius Zachariæ filius prædicatur. Quod si Jacobum Alphaei, alterius scilicet patris filium, Zacharias per adoptionis prærogativam in sorte filii gratuito subrogasset, poterat uterque, Joannes siquidem et Jacobus propter personarum discretionem, alter horum proprius, et alter adoptivus veraciter filius vocitari. Nam si facultas humanæ possibilitatis exegisset, quatenus Joannes permanens id quod erat, posset cum Jacobo in unione personæ inseparabiliter effici unus, ita ut proprietas naturalis gemina permaneret, et unio personalis individualitatis vocabulo nulla posset ex causa rescindi: tunc unus Joannes Jacobusque personaliter effectus poterant fortasse uterque et adoptivus et verus filius dici; sed quoniam Joannes et Jacobus per consortium quidem charitatis possunt esse cor unum et anima una, nunquam tamen naturaliter per unitatem personæ effici posse creditur ambo unus, nunquam Joannes aliter, nisi Zachariæ filius permanet semper verus. Sed licet omne quod ex rebus humanis exempli colligitur causa, indignum divino cultui haud dubio ascribatur, licet tamen, in quantum similitudinis exeri [*An, exigit?*] ratio, ex visibilibus invisibilia et ex humillimis sublimia comparari. Nam cum Redemptor noster se vitem veram, discipulos palmites, Patrem autem suum agricolam paraboliæ declarasset, ex rebus profecto terrenis divini excellentis mysterii gloriam sublimavit (*Joan. xv*). Tante ergo tamque divinius auctoritatis firmati præconio, nil tanquam intemperatus conjecti premissæ exempli existimo obesse figure.

CAPUT XLIII.

Adoptio quia convenit nobis, non convenit Christo.

Christus igitur unigenitus sempiterni genitoris Filius, qui ab ipsa, ut verius referam, ineffabilique virginalis uteri conceptione in Dei Filii personam susceptus, unaque cum Deo inconfuse, sed et individue factus persona, unus idemque verus Dei hominisque Filius^a, indiscretus juxta carnis dispensationem persona, discretusque natura. Porro secundum divinam ineffabilis gloriæ majestatem, inseparabilis cum Patre sanctoque cum Spiritu essentia, sed discretus persona, semper unigenitus et verus Dei Filius^b, cessante prorsus omnino adoptivi vocabulo nominis. Non enim Christo Jesu consequenter rataque possibilitatis appellatio defertur adoptionis, cui nunquam dedecus contigit alienationis. Nam cum sit adoptio nomen mihi cunctorumque^c redemptorum bonum, idcirco tamen uni Deo hominique dignius ascribi posse ratio non permittit regularis catholicæ fidei; quoniam per eundem Dei hominisque Filium ille ut assequatur necesse est regenerationis^d, qui de massa perditionis per traducem propaginis veniens, in iniquitate conceptus, et in peccato geni-

mihi auteposuit.

^d Vide an supplend. bonum, de quo supra.

^a Videtur deesse est

^b Et hic desideratur est, vel permanet.

^c Videtur fuisse dicendum cuncti; redemptis. quia

ius extraneus constat a paternæ dignitatis privilegio A Filius ante tempus adoptionis existitur. Christus autem Jesus quo pacto adoptivus filius credi conveniat, nullius rectæ fidei considerationis conspicuus ordo demonstrat. Ipse quippe solus ac singulariter de Spiritu sancto conceptus et natus, ex virginea vulva sine peccato prodiit Dens et homo. Nunquam quidem fuit filius iræ, quatenus ex dono gratiæ per adoptionis processum fieret Filius Dei. Ex quo enim Verbum caro factum est, et cepit homo Christus esse una cum Deo persona, semper unus ex utroque verus et unigenitus permanet Filius Dei.

CAPUT XLIV.

Ex filiis iræ faciente Deo adoptivos filios per baptismum arguit, Felicem vel debuisse dicere Christum filium iræ, vel non debere dicere adoptivum per baptismum; quo non eguit, sed suscipiendo illum nobis sanctificavit.

Nonne ore tuo te juste condemnaveris, nisi [Al., si] tuis quantocius assertionibus contradicere non a verberis? Tux namque te producit litteræ retulisse: Ex filiis iræ sacramento nihilominus subveniente baptismatis, per adoptionis gratiam effici filios Dei. Aut ergo mendacii sceleris reus argueris, si obistere nitaris non esse originaliter omnes, ut locutus es, filios iræ, qui per adoptionis gratiam efficiuntur filii Dei; aut si Christum Jesum unum Deum hominemque non parcis adoptivum filium prædicare, astrue, necesse est^b, cum impio ore maledictisque præcordiis originaliter quasi purum hominem in iniquitatibus conceptum filium fuisse iræ, et tunc adoptivi ei nomen

^a Non verberis. Obscura et implexa periodus, ut nonnullæ aliæ hujus capituli, partim ex barbarie styli, partim ex librariorum incuria. Aliqua emendo, sic tamen ut notem lectionem inter uncas disidentem, quam lector adhuc possit, si mavult, amplecti. Subdo quandoque simplicem conjecturam ad placitum legentis sequendam. In hac periodo, quæ sic legebatur, *Nonne ore tuo te juste condemnaveris, si tuis quantocius assertionibus contradicere non verberis?* videtur legendum nisi, id est, *nisi tuis*, etc. Nam si non verberitur contradicere suis assertionibus, non erit amplius quo condemnetur a seipso. In tantum enim condemnabit se, quantum verberitur sibi contradicere, et laqueo oris sui capietur. Considera sequentia, et probabilis conjecturam.

^b Astrue necesse est. Pro Latinum, astruas necesse est, vel intra parenthesim scribendum sic: *astrue (necesse est)*, quia et infra imperativum ascribas ponit, nisi et hic ascribas legere malis.

^c Quatenus omnes hæresiarches hæreses, etc. Periodus obscura. Hoc membrum sic efferrandum existimarem: *quatenus omnibus hæresiarcharum hæresibus in unum reductis, nullus sufficiat arbiter, vel nullius sit arbitrii vel mediæ sceleris*, etc.: et sensus sit, quod hæresis Felicis cum omnium hæreseon principum contineat malitiam (ut supra cap. 8 sentire ipsum cum Ario et Nestorio, et cap. 24 cum Macedonio ostendit) a nullo arbitro iudiceque valeat æstimari, imo ne medietas quidem sceleris et malitiæ hujus, cujuscumque alterius hæresis facta comparatione. Lector dijudicet num mentem Paulini sim assecutus.

^d Insanabilis utique pestis mortifera canceris te devastat serpendo. Sensus æquivocus, ut nominativum regens *τὸ* devastat non cognoscas. Lege igitur vel *insanabilis pestis mortifera cancer*, vel *insanabi-*

liferæ hæreses^e in unum coacervatim reductæ, novello quidem sono, sed anili purulentoque prolata palato, nullius sufficiat arbitrii vel mediæ sceleris alterius sectæ collata æstimari comparatione. Insanabilis^d utique te **127** pestis mortifera canceris devastat serpendo, cum geminas reputas unigeniti Dei Filii post partum virginis nativitates hoc modo. Has, inquit [*An inquam, vel inquis?*], geminas generationes, primam videlicet, quæ secundum carnem est, secundam vero spiritalem quæ per adoptionem fit, idem Redemptor noster secundum hominem complexus in semetipso continet. Primam videlicet quam suscepit ex virgine nascendo; secundam vero quam initiavit^e in lavacro a mortuis resurgendo. Catholica B quippe fides alteram ex Patre ante omnia sæcula confitetur; ex matre alteram in finem sæculi protestatur. Tertiam vero, quam tu initiatam in baptismo affirmas, ecclesiasticæ regulæ modis omnibus refutat censura. Nam cum adstruas has geminas generationes, primam ex virgine, secundam in baptismo initiatam, oblitus præterea illius convinceris inenarrabilis gloriosæ ex paterno ante luciferum utero nativitatis. Duas quin etiam præter illam introducere generationes gestiens ore despumas toxifluo. Ex virginis quippe unam mirabili partu, alteram vero ex lavacri asseris sacramento. In eo ergo mendacii laqueo non te refugis strangulare; quoniam ideo tertiam moliris affirmare, ut eguisse eum fingas regenerari per baptismum, quasi origi-

C *lis pestis mortifera canceris*, vel *insanabilis pestis mortifera cancer*. Cancer enim in nominativo, non canceris dicitur, estque masculini generis, quamvis aliquibus neutrius visum fuerit, deceptis ex illo Ovidii Metam. lib. II, v. 826:

Utque malum late solet immedicabile cancer
Serpere.

τὸ enim immedicabile adjungitur verbo *malum*, quod per appositionem canceri additur. Cæterum Paulinus respexit hoc loco ad illud Apo-toli II Tim. II, 17, et sermo eorum ut cancer serpit. Sic et sanctus Julianus Toletanus lib. I contra Judæos circa initium, ait, cancerosis sermonibus disputare præsumunt.

^e Quam initiavit in lavacro. *Initiare* verbum non unius significationis. Aliquando est sacris imbueri, aliquando dedicare; proprie tamen est inchoare; et *initium*, principium. Quin et aliæ significationes in hac fundantur. Nam ideo eos, qui sacris imbuuntur *initiari* dicimus, quia qui *initiantur*, incipiunt admitti ad ea sacra, ad quæ prius non admittebantur. Cicero quoque lib. II de LL. sacrorum *initia* a principio deducit, cum ait: *videntur Athenæ nihil melius in vita hominis attulisse illis mysteriis, quibus ex agresti immanique vita exculiti ad humanitatem et mitigati sumus: initiaque ut appellantur, ita vera principia vite cognovimus.* Ergo pro inchoare *initiare* hic sumitur a Paulino, qui Felici asserenti aliam nativitatem fuisse **128** in Christo, *quam initiavit in lavacro*, reponit, catholicam fidem agnoscere duplicem tantum in Christo nativitatem, alteram quidem ex patre *sine initio*, alteram vero ex matre; non autem tertiam *initiatam* in baptismo. Nihil igitur mysterii, nedum profanitatis in verbo, etsi a Felice prolato, suspiceris, præcipue cum ab scriptoribus inferioribus latinitatis *initiare* pro inchoare usurpatum pluribus doceat Du Cange.

naliter filium iræ, qui non de Spiritu sancto sicut Christus et conceptus et natus est, sed in iniquitate de semine vitiatæ conceptus exstat nature. Ex eo quapropter patenter clanculæ perfidiæ tuæ flexuosis obviolata sinibus manifestis insidiæ propalantur, quoniam ideo hominem Christum Jesum adoptivum Filium sensu frustratus putas vaniflavo ^a, tanquam oportuerit eum denuo nasci, et ex materno et fontis utero, sicut cæteros homines qui in remissionem baptizantur peccatorum, qui etiamsi proprio non sint obnoxii scelere, sicut parvuli, propter originalia tamen crimina, quæ de massa traducuntur perditionis. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, juxta Dominicæ prædicationis sententiam, *non intrabit in regnum cælorum* (Joan. III, 5). Cum ille non dixerit Nicodemum, *Oportet nos nasci denuo*, sed exceptavit ^b semetipsum, cui non oportuerit denuo nasci, ita, *oportet*, inquit, *vos nasci denuo* (Ibid. 7). Nam quemadmodum non sibi, nec pro se, sed pro nobis natus, passus, mortuus veraciter creditur ac sepultus : ita nec sibi, vel pro se, sed pro nobis baptismi dedicare dignatus est sacramentum. Nisi enim illi placuisset Jordanica suo baptismo sanctificare fluentia, aquarum natura nullam unquam regenerandi habere potuisset virtutem. Unde et Joannes cum se peteret primum ab eo baptizari, dicens : *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Matth. III, 14) ? illico a Domino audivit : *Sine modo : sic enim decet nos adimplere omnem justitiam* (Ibid. 15). Joannes igitur ^c suo baptismo non potuit sanctificare aquarum naturam, nec conferre illi sui corporis lavacro, sicut sui Domini, regenerationis effectum in remissionem peccatorum. Et ideo non debuit prior Joannes baptizari necdum labentibus [*Forte, pro lavantibus*] pretiosa Domini Jordanicis undulis sui membra conditoris ; aquarum sanctificatio per effectum erat supplenda justitiæ. Baptizato namque Domino, Joannes [An, Jordanis ?]

^a *Sensus vaniflavo*. Putabam errorem irrepsisse, et pro *vaniflavo*, id est vano et fluxu, suppositum *vaniflavo*. Sed hæsi, cum apud Ambrosium Calepinum edit. Ven. an. 1555, invenirem etymon deduci posse a *flando*. Sic enim ait in *flaveo*, a quo *flavus* procedit : « *Flaveo*, fulgeo et auri colorem reddo, quod sit color non dissimilis flammæ, vel a *flando* quod *flata* metalla eum colorem habent. » Si derivationem admittis, non erit amplius impervia mens Paulini, qui *sensum vaniflavum* Felicis exprobrans, inanem vanum, cen pulverem, quem projecit ventus a facie terre, exsufflandum intelligit. Si autem *flavum* idem velis esse ac elegans et pulchrum, (cum enim homines flavi pulchri videantur, ex eo dicunt factum esse, ait Turnebus Adversar. lib. XXII, cap. 7, ut flavus pulchrum significet. . . ut apud Catullum epigrammate ad januam :

Flavus quam molli percurrit flumine mella .

sedet Illesychius doctissimus nomenclator *flavus* flavam et pulchrum etiam interpretatur), sensus esse poterit Paulini, quod luxuriat quidem quam venustate et elegantia stylus Felicis, sed prorsus vana, floccicque facienda.

Sed exceptavit semetipsum. Exceptare proprie est frequentativum verbi *capio*, ut illud Virgilianum de equabus vento concipientibus, Georg. libro III,

A ejusdem sui Domini sanctificatus baptismate. vim valet [Pro, habuit] exinde sublimium inferre cœlorum.

CAPUT XLV.

Apostoli baptizantes, et miracula facientes in nomine Jesu, evincunt ipsum esse Deum.

Si igitur Jesus a Nazareth juxta tuam perfidiam Deus verus ipse non esset, nequaquam Petrus et Paulus, qui videbantur Ecclesiæ columnæ, in nomine Jesu sacramentum baptismatis, quod nulli alio nisi solius Dei veri, competit nomini, in remissionem traderent peccatorum. Imbuta quippe juxta, promulgatis Domini præceptis, fidei regulam fidelium turba, præcepisse eos, qui instructi erant divinorum charismate, dictis non inhibetur adversis, B in nomine Jesu baptizari, Luca attestante qui evangelica Petri Paulique veridico ita scribit calamo verba. Nam effusa gratia Spiritus sancti super credentes, sic Petri ponit sermonem : *Tunc respondit Petrus : Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt ? Et jussit eos baptizari in nomine Jesu* (Act. x, 47 et 48). Paulus vero cum affirmaret per Scripturas ipsum esse Jesum Christum, et responsum accepisset ab his qui crediderant quoniam in Joannis baptismate baptizati essent : *Joannes*, inquit, *baptizavit baptismo penitentis populum dicens in eum qui venturus esset post ipsum ut crederent, hoc est in Jesum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu* (Act. XIX, 4, 5). Et rursus in eodem libro : C *Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres* (Act. VIII, 12). Miror, quia impudentis rugis fronte concisa Petrum Paulumque, duo præclara cœli luminaria ^d infamare non vereris, Jesum a Nazareth Deum verum esse ideo tacuisse eos coniectas, quasi nuncupativum eum Deum juxta tuam vesaniam putavissent. Quod si Deus ipse vos

v. 273 :

Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque leves auras.

Cæsar quoque hac significatione utitur de bell. Gall. n. 189, lib. VII : « L. Fabius . . . tres suos nactus manipulares, atque ab iis sublevatus, murum ascendit. Eos ipse rursus singulos *exceptans* in murum extulit. » Sed Paulinus hic *exceptavit* pro *exceptit* sumpsit. *Excipere* enim est quasi *extra capere*, et *exceptare* dixit forte verbum factum ab adverbio *excepto* quod inferiori latinitate usitatum frequenter docet Du Cange. Hinc ab « *excipere*, ait Festus l. i. E, *excipuum* quod *excipiatur* ; ut *præcipuum*, quod ante capitur. »

^c Joannes igitur suo baptismate. Quæ hic habentur ad finem usque capitis satis implexa sunt vitio quidem, ut reor, scriptoris, verba quandoque omittentis, quandoque alia pro aliis ponentis. Inter uncas conjecturas apposuius nostras. Sic autem mentem Paulini explicarem. Ideo Joannes non debuit prior baptizari, quia ex sui corporis lavacro, sanctificatio aqvis non proveniebat, sicut ex lavacro corporis Christi. Eo autem baptizato omnis justitia est impleta, id est aqvis data virtus abluendi peccata.

^d Vide notas in Hym. 2 de Nat. Apost., v. 8.

non esset, nequaquam Petrus et Joannes claudo ex utero matris suæ in nomine Jesu Nazareni dice-
rent, *Surge, et ambula* (Act. iii, 6). Et illud : *No-
tum sit omnibus vobis, quia in nomine Jesu Christi
Nazareni, quem vos crucifixistis, in hoc iste astat
coram vobis sanus. Et non est, inquit, in alio ali-
quo salus : nec nomen est aliud sub cælo datum ho-
minibus, in quo oporteat nos salvos fieri* (Act. iv, 10).
Et homini cuidam jacenti in grabato paralytico sic
ait : *Ænea, sanat te Jesus Christus, surge et sterne
tibi. Et continuo surrexit* (Act. ix, 34).

CAPUT XLVI.

Jesus auctor vitæ, vita et resurrectio : non ergo nuncupativus, sed verus Deus.

Si igitur Deus verus ipse non esset, quo pacto
idem apostolorum princeps alias auctorem eum vitæ
propria fuisset auctoritate confessus ? Sic enim per
exprobrationem Judæorum audacter retundit perfidi-
am, dicens, *Vos autem petistis*, ait, *virum homici-
dam donari vobis : auctorem vero vitæ interemistis,
quem Deus suscitavit a mortuis* (Act. iii, 14, 15).
Nonne tu dicis Christum Jesum, qui interemptus
est, semper vivens, et quem Deus suscitavit, non
esse Deum verum ? Petrus autem auctorem eum
prædicat vitæ. Auctor quippe vitæ nullus potest
alius dici vel credi nuncupativorum deorum, nisi
sit Deus verus, sicut Dominus noster Jesus Chri-
stus Filius Dei vivi, quemadmodum ipse de semet-
ipso testatur. *Ego sum*, ait, *resurrectio et vita*
(Joan. xi, 25). Et illud : *Ego sum via, veritas, et
vita*. Dic, queso te, dic ; non te pigeat veritatem
loqui ; ubi legisse te recolis de alio quolibet
nuncupativo Deo scriptum : *Ego sum via, veritas
et vita* ? Et vere scio, quia nunquam legisti, nun-
quam eris lecturus. Cur ergo non te corrigas ad
viam, quam diu devians errare fatigatus non cessas ?
Cur non amplecteris veritatem ? Quousque falso
frustratus errore mendacii sequeris patrem ? Cur
non concupiscens desideras apprehendere vitam ?
Usquequo sequipedam^a mortis esse non te pudebit

^a *Sequipedam mortis esse non te pudebit auctorem ?
Sequippeda pro pedisequo. Hoc Latinum et vetus ver-
bum Plautus in Milite glor. v. 1028, act. iv. sc. 2 :*

Pedisequus tibi sum.

Terentius in Andria v. 420, act. i. sc. 1 :

Acedo ad pedisequas.

Illud autem a mediæ latinitatis scriptoribus fre-
quenter usurpatum. Anastasius Bibl. in Zacharia P.
n. marg. 214. edit. Rom. 1718 : « Sed Christi fre-
tus auxilio, audacter egressus de Ravenennatium urbe,
in finibus Longobardorum ingressus, *sequipes* factus est
suis missis. » In Stephano III, n. 248 : « Pipinus Fran-
corum rex, *sequipes* etiam ejus, etc. » Et in Adriano I,
n. 305 : « Unde etiam *sequipedes* vestros dirigere
studebo meos missos. » Concilium Aurelianen.
v, can. 3 : « Quod etiam de propinquis feminais ho-
ris indecentibus similiter prohibemus, ne sub conces-
sa sibi licentia parentali ab earum sequipedis me-
moratorum vita vel opinio polluantur. » Joannes Sa-
risberienensis non *sequipes*, sed *sequippeda*, ut Paulinus
hic noster, et allatum concilium Aurelianen., lib.
i, De unguis curial. cap. 43 : « Canis *sequippeda* com-
modissimus est. » Et lib. iii, cap. 6 : « Qui sunt

A auctorem ? Nam inhærendo, et sempiternæ pabu-
lum eris gehennæ.

CAPUT XLVII.

*Scripturam pluries dicentem Dominum esse Deum
intelligit Paulinus ac si diceret quod Jesus Christus
sit Deus.*

Hæreticus itaque viperei veneri poculo impio hau-
sto debriatus^b gutture Jesum a Nazareth Deum de-
negat verum. Petrus autem Spiritus sancti satiatus
dulcedine omnium Dominum labiis profitetur sacra-
tis. Et quoniam Dominus omnium ipse sit Deus
insigni quantocius Psalmistæ veraciter vaticinio decla-
ratur. *Intret*, ait, *in conspectu ejus in exultatione :*
scitote quoniam Dominus ipse est Deus (Psal. xcix,
2, 3). Stultus quippe dixit in corde suo : *Non est
Deus* (Psal. xiii, 1). Sapientissimus namque Salo-
mon prophetico imbutus spiramine, prolixius ora-
tionis serie promulgata, protestatur dicens : *Ut
sciant universi terrarum populi, quod Dominus ipse sit
Deus* (III Reg. viii, 60). Et illud Jacob patriarchæ : *Si
reversus*, inquit, *fuero prospere in domum patris
mei, erit mihi Dominus in Deum : et lapis iste, quem
erexi, in titulum* (Gen. xxviii, 21, 22). Hinc alias
concinнат in præfato Regum volumine sub optio-
nis figura ab Elia problematice prophetis Belial
proposita clarius demonstratur. Cum invocantibus
illis deos suos nihil dignum actum sit, purificata pro-
tinus ab Elia propheta altaris struice^c, invocatoque
omnipotentis Domini Dei cæli sempiterno nomine,
sacrificium havis altari superimpositum, perfusum-
que ter salientibus aquarum undulis, mox ignis, va-
porantibus flammis, consumpsit divinus. Cujus vide-
licet tam insigne detecta perspicuo rumore miraculi
veritate, admirantes prostratique in terram populi,
repetite utique continuo unius ejusdemque vocis offi-
cio, professio rectæ fidei promulgatur, cum celerius
subinfertur : *Dominus*, inquit, *ipse est Deus* (III
Reg. xviii, 39). Hinc etenim prolatae fidei professioni
et illud non inconvenienter concordare certum haud
dubio æstimatur, veluti in sacra historia in verbis

enim. . . . qui *sequipedarum* stipantur comitatu. »
Pro imitatione aliquando usurpatum a concilio Turo-
nen. ii, can. 22 : « Cognovimus nonnullos inveniri
sequipedas erroris antiqui, qui Kal. Januarii colunt. »
Quo modo et hic utitur Paulinus noster. Hinc vitium
in lectione edita subolere mihi videor, cum lego :
D *Usquequo sequipedam mortis esse non te pudebit
auctorem ?* Si *sequippeda* est, auctor esse non potest.
Auctor enim est qui præit : *sequippeda* qui vestigia
sequitur et imitatur. Ideo conjicio non esse legen-
dum *auctorem*, sed *auctoris*, id est mortis, qui est
diabolus.

^b *Poculo hausto debriatus*, id est valde ebrius ef-
fectus : particula enim de adjecta intendit significa-
tionem verbi, uti diximus ex Borthio in notis ad § 11
litt. ^b Sacrosyllabi. Vide ibi.

^c *Altaris struice*, verbum antiquum usurpavit hic
Paulinus. Nam *struices*, ait Festus, dicebant antiqui
omnium rerum extructiones ; estque illud Plauti in
Menechmis. v. 112, act. i. sc. 1 :

Tantæ struices concinnat palinarias.

Igitur Paulino *purificata altaris struice* est *purifi-
cata* lignorumstruæ ex quibus scilicet altare construc-
tum fuerat.

Rubenitis et Gadditis, et dimidiæ tribus legitur A Manasse. Nam cum durius redarguerentur legatione insistente filiorum Israel, quorum princeps erat Phinees Domini sacerdos, conquesti nimirum de altaris miræ magnitudinis constructione, ne forte per industriam in cultu Deorum gentium ædificatum cernitur. Quæ cuncta allegoricæ expositionis indigent documentis, a quibus styli elevatus suspensio temperamus mucrone, ne forte legentis animus prolixæ disputationis recensita serie fatigetur. Objurgatis igitur vehementer duabus et dimidia tribu, respondisse eos talibus constanter Scriptura verbis depromit. *Fortissimus*, inquit, *Deus Dominus, fortissimus Deus Dominus, ipse novit si prævaricationis animo hoc altare construximus: et non ea magis cogitatione atque tractatu, ut in testimonium esset inter filios vestros et filios nostros; ne forte dicerent filii vestri cras filiis nostris: non vobis pars vel hæreditas in Domino Deo Israel (Jos. xxii, 22, seq.)*. Et hujusmodi connexus verborum sequentia extendentes, ad eum perductum est limitis terminum, quatenus finalis verbi clausulam violatæ [An involatæ?] cingi fidei inspecta monstraretur censura, cum protinus subinfertur: *Vocaveruntque filii Ruben et Gad altare, testimonium nostrum quod Dominus ipse sit Deus (Ibid. 34)*. Ecce principium responsionis eorum non quemlibet Deum, sed fortissimum Deum Dominum signanter insinuat. Ecce finis dicti, *Testimonium nostrum proferitur, quod Dominus ipse sit Deus*. Quod quidem testimonium non speciale harum tantummodo existimo **130** tribuum, sed ut moris est sacri eloqui, plerumque pro toto ponere, generali utrorumque testamentorum sentiri procul dubio testimonium debet. Omnes etenim Scripturarum paginae et fortissimum Deum Dominum Christum Jesum Dei Filium, et quia Dominus verus a sit Deus voce præconia confitentur. Hoc est unum illustrissimum omnium divinatorum dogmatum testimonium.

CAPUT XLVIII.

Locum Isaïæ exponit de Jesu, qui etsi homo de terra, unitate tamen personæ verus est Deus, non nuncupativus.

Isaïa præterea tam potissimum sincere fidei vaticinium debuerassaltem in tabula tui cordis divini liquoris exaratum undula jugiter lectitare: quod atramenti nigredine in pagina tuæ melius inseri disputationis putasti. *In quo*, inquit, *qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen. Et qui jurabit in terra, jurabit in Deo amen (Isa. lxxv, 16)*. Sed quid prodest labiis eum honorare, cum cor tuum subito recedat ab eo? Timoris est quippe voce confiteri, more [Forte corde, vel mente] contradicere. Tædii est ista professio potius quam dilectionis, quæ de radice non oritur veritatis. Legisti prorsus hujus expositionem capituli a majoribus nostris stylo deligatam catholico, sed ore, non corde. Nam illi Deum verum, et in sub-

stantia nostre carnis quam de virgine sumpsit, habitare confessi sunt, et ipsum eundemque ex utero unum nos Deum credere Dei Filium verum docuerunt. Tu vero sacrilego ore Deum verum habitatorem; Deum namque nuncupativum astrues quo habitatur. Et ex hoc merito infamaris duos introducere Deos, verum et nuncupativum, cum sit ex duabus naturis unus et verus Deus. Quod si non unus et verus Deus ex utraque et in utraque natura, divina scilicet et humana, hoc est terrena, discretus substantia, indiscretus maneret persona; nequaquam idem propheta addito jurejurando diceret, *Qui jurat in terra, jurat in Deo, amen. Amen* quippe sermo est jurisjurandi, et licet transferatur ex Hebræo in Latinum eloquium vere sive fideliter plus tamen mystice vim ineffabilis præmonet sacramenti, quam translatoris valeat efficaciter lingua proprietatem plenius exprimere vocis sonantis. Pulchre namque *qui jurat, ait, in terra, jurabit in Deo, amen*. Quoniam ille Deus verus, qui dignatus est terram nostræ carnis assumere, non se in duos per dispensationem magni et pii sacramenti duplicavit Deos, verum scilicet et nuncupativum, adoptivum vel [vel pro et, insuper videtur deesse filium] proprium; sed verus Deus, et proprius permanens Filius, unus idemque verus ex utroque creditur Deus. Et quanquam mendaci tergiversatione, excusatione excusare te specie tenus nitaris non duos astruere Deos, ex ipsis tamen tuorum revinceris prolatis verborum objectionibus, cum duo et duo relativa vocabula unius intorquere non parcis personæ. Nam verus et nuncupativus duo sunt: proprius et adoptivus similiter duo sonant, duarumque personarum, non perfunctorie tantummodo sono, sed rei substantialis efficit veritatem.

CAPUT XLIX.

Altare de terra, ad quod per gradus prohibetur ascensus, est Christus in incarnatione, non tamen multiplicata persona.

Unus igitur nullius rationis injectu potest utrumque esse, et verus et nuncupativus, proprius unius genitoris et adoptivus. Non enim valebis te in tantæ subtilitatis fantasia extenuare, quo possis impune utroque vacillante pede ab his, in quibus offenderis, cornibus elucubratus effugere. Quoniam qui jurat in terra, jurat in Deo, amen. Unde et divina voce alias Moysi dicitur, *Altare de terra facietis mihi (Exod. xx, 24)*. Ad quod nimirum altare Domini lego prohibetur per gradus ascendere. *Non ascendes*, inquit, *per gradus ad altare meum (Ibid. 26)*. Altare quippe de terra est Christi caro sumpta de virgine. Facere namque altare de terra est spem in mediatoris veraciter confidendum [An pro confidendo] ponere incarnatione. **131** Per gradus nempe ascendere ideo contradicatur, quia in gradibus et inæqualitas contemplatur, et numeri aucta quantitas multiplicatur. Hoc significante Sancto spiritu, quoniam in

^a Quia Dominus verus sit Deus. Toto hoc in capite ita argumentatur Paulinus, ut probet Christum Domini nomine intelligi, et Dominum antonomastice

dici, juxta illud psal. cix, 1: *Dixit Dominus Domino meo, Sede*, etc., quod ipse Jesus de se intelligit. Matth. xxii 41.

excellētia sanctæ et ineffabilis Trinitatis nulla est inæqualitas, nullaque diversitas suspicanda. Et in sacramento incarnati Verbi Dei Patris, per quod Filius Dei unus idemque dignatus est fieri hominis Filius, nulla est numeri quantitas in personarum diversitate suppleta. Illud præterea egregium solemnissimumque Dei hominisque Filii, Redemptoris scilicet nostri Jesu Christi, quod de semetipso melliflui oris thalcedine testimonium dignatus est divinitus errare, quemadmodum Joannis Evangelio veneranter legentis oculus contuetur, operæ pretium dignum, satisque perspicuum, et omni religione præclarum huic operi duximus inserendum. Quod quidem hujus hæreseos materialis perfidiæ evertere fundamentum solum, sufficere posse nullus prorsus ignorat, qui sinceræ fidei soliditatem, supra firmam, quæ Christus est, petram posuisse se fixius recognoscat. Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo (Joan. iii, 13). Et illud. Cum videritis Filium hominis ascendere ubi erat prius (Joan. vi, 63). In quibus Dominicis verbis, ut ita dixerim, orthodoxæ fidei inviolabilis per quamspicui [Pro, quam perspicui] illustra luce fulgoris pulchritudo resplendet.

CAPUT L.

Verbum caro factum est, non tamen alter filius; sed semper idem qui antea. Et nunquam Jesus terrenus homo purus, qui semper et cælestis.

In eo igitur unum eundemque se Dei hominisque Filium esse divinitatis voce professus perdocuit, cum Filium hominis descendisse de cælo, et ascendere ubi erat prius, venerandis innotuit documentis. Nam qui erat semper cœternus Filius Dei, dignatus est ipse certo in tempore Filius hominis [Addendum videtur fieri]. Factus quippe est quod non erat, hoc est, homo: *Verbum enim caro factum est*. Non est tamen factus alter Filius qui non erat. Ille utique, qui semper erat, est, et erit unigenitus semper Filius Dei, qui sic erat in terra, ut nunquam deesset in cælo. Sic venit ineffabili miroque modo in uterum virginis, quatenus a paterno nunquam recederet sinu. Porro sic sola potuit dignatione per id quod homo factus est, subdi parentibus, ut semper existeret idem ipse Dominus angelorum ubique totus, in cælo videlicet et in terra. Ex eo ergo convenientius recteque datur intellegi, Filium hominis descendisse de cælo, atque ascendere ubi erat prius, quoniam Filius Dei qui descendit de cælo et in cælo erat cum in terra loqueretur, ipse omnino est unus idemque Filius hominis. Voluit profecto nos altissima Dei Patris atque a sapientia benigno nihilominus præmonendo favore instruere, quatenus absque ulla prorsus ambage dubietatis, absque ulla scrupulosæ palpitacionis titubatione certius intellegamus, non semper [Pro

A nonnunquam] mysterium incarnationis in duos Deos, vel in duos filios demutasse, quemadmodum hæretici insanire videntur; nec ex parte verum Deum, et ex parte non verum; aut aliquando proprium Filium, et aliquando non proprium, sed semper verum Deum, propriumque Dei Filium, et ante partum et post partum virginis declarare dignatus est: veritatem tamen humanæ carnis insinuat per mysterium assumptionis. Et quoniam proprietates utriusque naturæ inconfusa in una Dei hominisque Filii persona, perpetua inseparabiliter inviolato jure permaneat societate, frequenter quia profiteri non distulit perspicui rationis ordo declarat. Cum igitur docet Filium hominis descendisse de cælo, et eundem ascendere asserit ubi erat prius, et verum se Deum, verumque hominem, et proprium Filium Dei Filiumque hominis patenter voluit demonstrare. Hinc regula informat ^b primum hominem de terra terrenum, secundum prædicat de cælo cœlestem (I Cor. xv, 17). Non quod homo [Pro hominem], priusquam in Deum assumptus in cælum ascenderet, de cælo credendum est descendisse; sed quia Deus ille, qui de cælo descendit, per sacramentum incarnationis Deus verus permanens, factus est etiam verus homo: et non sunt personaliter duo, Deus videlicet et homo, sed unus idemque est in unitate personæ Deus homo. Ideo Apostolus secundum hominem de cælo cœlestem veraciter edoet, quoniam suscepta a cœlesti Deo essentialiter humana natura, terrenus homo ex eo factus est cœlestis. De cælo ergo secundus homo, id est Christus Jesus, quia cœlestis et terrenus factus est unus Deus et homo. Non ergo jam terrenus qui per cœlestem in ipsa veraciter uteri conceptione factus est cœlestis. Et licet habeat terreni corporis veritatem, nunquam tamen sic fuit terrenus, ut non fuerit semper et cœlestis, quia nunquam fuit purus primum conditus homo, ut postmodum transiret in Deum; sed dum conciperetur de Spiritu sancto et virginis vulva, Deus pariter prodiit et homo: unus ex duabus naturis Deus homo, non alter Deus et alter homo, licet sit aliud per quod Deus, et aliud per quod homo: unus tamen idemque de cælo cœlestis Deus homo

132 CAPUT LI

Jesus qui descendit, ascendit ubi erat prius; quia Filius Dei, minor Patre secundum naturam humanam, non tamen minor Filius etsi homo; unde et homo nomen hæreditavit super omne nomen.

D Non discrepat ergo clamor præconis a sui sententia iudicis. Quod enim Dominus Filium hominis de cælo descendisse, et ubi erat, perhibuit, prius, ascendere, hoc Apostolus ejus secundum hominem de cælo confitetur cœlestem. Non enim abauo me hujus Dominicæ alloctionis capitulum in tuis insertum legisse pitaciis ^c, et juxta moris tui insolentiam, vio-

^a Vel superest atque, vel deest aliud epitheton: puta atque æterna, etc.

^b Hic deest aliquid: puta Apostolus, vel Paulus.

^c In tuis insertum legisse pitaciis. Πιτάκιον, pugilares et tabula ex fusili pie ad exarandum conficta. H. Steph. in T. L. G. col. 552, lit. G. tom. III, et

Du Cange in Glossar. Sed et ad alias significationes extenditur. Quandoque enim frustum panni, corii, alteriusque similis rei significat. Gabaonite, ut est Josue ix, 5, habebant calceamenta perantiqua, quæ ad indicium vetustatis pitaciis consuta erant, ad fallendum Josue et populum Dei. Et Joannes de Janua

lenter inflatæ scientiæ tuæ sensu recognovi digestum. Cur non sinceri luminis oculos, multoque a contemplationis intuitu inspicis ratam in rota, hoc est utrumque Testamentum sibiimet conglutinatum, juxta ut Vetus Novum, perfida calculatione divisus, hoc est in veri et nuncupativi Dei. Cui nimirum tam impiæ assertionis auditui catholica fides nulla unquam ratione patientium aurium præbere patitur rimas. Nam et ante incarnationis mysterium, et post assumptionis sacramentum semper unus idemque proprius verusque Dei Filius, et verus permanet Deus. In forma namque Dei æqualis Patri, in forma vero servi minor Patre. Non alius, sed unus idemque et æqualis et minor. Non Filius minor, sed humana inferior natura. Æqualis nimirum, quia unum cum Patre: minor autem, quia unum cum matre. Nonne qui dicit: *Ego et pater unum sumus* (Joan. x, 50), ipse et non alius ait: *Pater major me est* (Joan. xiv, 28)? Unus de Patre sine matre, unus idemque de matre sine patre. Porro quem hæredem universorum per id, quod de matre est, Apostolus constitutum commemorat, ipsum eundemque ex eo, quod de Patre est, splendorem gloriæ et figuram substantiæ confiteatur: ipsumque qui de virgine natus est, tantum meliorem angelis affirmat effectum, quantum differentius præ illis nomen hæreditavit. Hæreditatis autem, et effectiois sermo ad humanam, non ad divinam pertinet formam. Et quod sit illud excellentius differens nomen ab Apostolo exponitur, cum protinus subinfertur: *Cui enim*, ait, *aliquando dixit angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Et rursus: *Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium.* Et illud: *Ad quem autem angelorum dixit aliquando:*

apud Du Cange V. *Peciatus, et Repeciatus*, ait quod *«Pittacium* dicitur illa corii particula, quæ solæ repeciatae insuta est... unde *pictacius*, id est repeciatus.» Salmasius quoque (ibid.) vocem hanc a *pittacium* deducit, cui favet Will. Britto lib. ii Philipp., ubi de tunica militari,

Sic percussa patet, sic intercisâ minutis
Pictacii pendet.

Insuper *pittacia* dicebantur *schedæ*, quæ alias brevia, vel breves dicuntur, quibus inscribebantur nomina vel tituli rerum. Dein affigebantur pice vel maltha illitæ istæ tabellulæ doliis, amphoris, cæteris ad qualitatem, patriam, ætatem, etc., vini, olei, etc., indicandam. Petronius in satyrico pag. mihi 26: *«Stattim allatæ sunt amphoræ vitræ diligenter gipsatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: Falernum. Opimianum. Annorum. Centum.»* Item quæ vulgo dicuntur memorialia principi offerenda, quæ quidem brevia esse debent, *pittacia* appellata habes apud Lampridium in Alexandro Severo cap. 21: *«De promovendis etiam sibi adnotabat, et perlegebat cuncta pittacia.»* Vide Macros in Hiero-lex. Hinc quoque dictæ chartulæ seu pagellæ, quibus aliquid breviter indicatum scriptitamus memoriæ gratia, fusiis majori operi vel libro inserendum. Sic sanctus Eulogius Toletanus episcopus quæ collegerat acta martyrum, ut librum, cui titulum apposuit *Memoriale sanctorum* conficeret, in chartulis et pittaciis, disposita se habuisse narrat in epistola ultima, in qua scribit Alvaro his verbis: *«Quod opus jam pene expeditum, cum me furibunda optio præsidalis horribilibus carceribus applicaret, turbata familia mea ir-*

A Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Heb. i, 5, 15)? Hæc est enim illa differentia nominis, de qua præmisit: quia angeli servi, ille vero Filius summi et omnipotentis Dei est Patris. Angeli denique signanter vocabulum nominis ex officio ministerii sui sortiuntur. Unde et commune nomen [*Pro, communi nomine*] angeli appellati sunt: non autem angeli nomen super omne nomen accepisse sunt æstimandi, sicut Christus Jesus nomen hæreditavit super omne nomen. Nomen quippe super omne nomen Deus est, verusque Filius Dei. Sed hæc in suo loco tractanda relinquimus.

CAPUT LII.

David et Paulus Christum Deum sine additamento nuncupativi, et Filium Dei absque adjectione adoptivi confitentur.

Apostolus utique cum differentius nomen super omne nomen juxta quod Filius hominis temporaliter fieri dignatus est, hæreditasse denuntiat. Quia per id quod ex Patre est non hæreditavit Filii nomen in tempore, quod semper habuit naturaliter sine ullo initio genitus ex Patre. Tu autem, o heretice, cur non confunderis quolibet modo commune nomen illi adoptivum et nuncupativum ascribere, cum hoc nomen infra, et non super omne sit nomen? Nam si Deus verus non esset, qui de virgine primogenitus natus est, nequaquam David angelos eum adorans quasi incitativa exhortatione compulerit dicens: *Adorent eum omnes angeli ejus* (Psal. xlii, 8). Et quoniam propheta de verbo carnem facto prædixit, idem præcipuus doctor absolvit, cum ita hoc psalmi capitulum in subsequentiis ponit: *Et cum iterum*, inquit, *introducitur primogenitum in orbem terræ, di-*

ruptione satellitum, ut erat chartulis et pittaciis diversis dispositum, arbitratus sum quod per varia fuisset dispersum.» Sed et *pittaciorum* traditio in signum transitit collationis dignitatis, ut constat ex epist. Adriani II papæ ad Carolum Calvum, quam recitat Baronius an. Chr. 871, n. 79, in qua dicit pontifex: *«Præfatum vestrum denique legatum... constituimus cardinalem metropolitanum et archiepiscopum Turonicæ provinciæ per ferulam, pittacium, et annulum.»* Forte collatio per *pittacium* eadem est ac investitura quam dicebant investituram per *notulas*, vel per *librum*, de quibus fusius Du Cange V. *Investitura per*, etc. In summa ex cod. *«Papias, petacia, petaciola, modica pars chartæ; alibi: Pittacium, vel pitaciola, membranula epistola, Glossæ Isidori: Pittacium epistola brevis et modica. Pictaciuncula membrana.»* Hic obiter nota variam hujus verbi orthographiam, quæ in singulis fere exemplis allatis diversa est, aliis **133** sic *pittacium* scribentibus duplici *ti*; aliis unico, aliis *pictacium*, aliis *petacium*; et tandem collige quid Paulinus per Felicis *pittacia* intellexerit.

a Contemplationis intuitu inspicis, etc. Primus editor hic in margine notat: *videtur hic aliquid deesse*; quod est indubium. Addo ego mutila etiam et depravata esse ea ipsa, quæ supersunt. Autamen ego sic aliquantulum supplere posse existimo: *Cur non sinceri luminis oculo, multoque contemplationis intuitu inspicis rotam in rota, hoc est utrumque testamentum sibiimet conglutinatum*, quibus veris alludit Paulinus fortasse ad illud Ezech. cap. i, v. 16: *Quasi sit rota in medio rotæ.* Cætera autem, quæ in hac periodo sequuntur, Delio indigent natatore.

cit : Adorent eum omnes angeli Dei (Heb. 1, 6). Primogenitum quidem tu ipse etiam affirmas eum ex matre; et ideo non verum, sed nuncupativum prædicas Deum. Et revera angeli non quemlibet, sed verum adorare Deum creduntur. Sequitur, et in eadem epistola eximius prædicator ait : Ad angelos autem dicit : qui facit angelos suos Spiritus. Ad Filium autem, thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi. Et post pusillum, Unxit te Deus, Deus tuus oleo præ participibus tuis (Ibid. 7, 8, 9). Ecce quem primogenitum in orbem terrarum per dispensationem magni et pii sacramenti introductum asseruit, ipsum eumdemque angelos prophetico oraculo docuit adorasse. Ad ipsum sane propheta plenus Spiritu sancto locutum fuisse non ambigit, Thronus tuus Deus in sæculum sæculi; Et, unxit te Deus tuus. Propheta igitur et Apostolus et Deum sine additamento nuncupativi, et Filium absque adjectione adoptivi confitentur, quia persona unigeniti per assumptionem carnis nec augmentum, nec detrimentum, nec mutabilitatem, nec permixtionem recepit; sed permansit id quod erat, hoc est, verus Deus, et verus Dei Filius sine defectu sui suscepit id quod non erat. Ille profecto verus Deus, cuius thronus in sæculum sæculi permanet, unctus a vero Deo ab eodem perhibetur propheta : verus igitur Deus unctus a vero Deo, non sicut tu anili fatuæque consuesti obscurius fauce delerare, nuncupativus Deus a vero Deo unctus sit; sed verus Deus unctus a vero Deo in forma procul dubio creditur servi. Deus igitur verus Christus Jesus habuit alterius generis formam, in qua ungi possit a Deo vero; non tamen habuit alterius Filii personam, per quam se duplicari possit in alterum. Quoniam non persona unigeniti, sed naturarum diversitas tantummodo in hoc incarnationis sacramento recepit discretionem. Nam semper verus et unigenitus Filius, semperque verus et super omnia Deus benedictus in sæcula. Et secundum id, quod Verbum in principio apud Deum, et juxta illud, quod Verbum caro factum est et habitavit in nobis (Joan. 1, 1, 14), sub universa cœli latitudine sincerissima inviolabilis fidei regula et verissimo prædicat, et religioso adorat affectu. Hinc illud est, quod in amoris carmine, epithalamio sponsa modulamine cantat : Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex milibus (Cant. v, 10). Candidus nimirum per id quod in principio erat Verbum : rubicundus vero per id quod Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Propter a quadripertite crucis purpureo in roseto, aspersus pretioso sanguinis ostro, rubicundus nihilominus [Pro, etiam] sponsæ dilectus refulsit : cui per Isaiam dicitur : Quare rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari (Isa. LXIII, 2).

CAPUT LIII.

Christus ex patribus secundum carnem : secundum divinitatem ex Deo Patre, verus Deus, non nuncupativus, quem ignorat fides catholica. Unius Patris proprius et unigenitus.

Pauli igitur ad Romanos istiusmodi scribentis ca-

Alamo perdocetur, *Quorum patres, inquit, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. ix, 5). Et secundum carnem quidem ex patribus, et secundum divinitatem sine carne ex Deo Patre : unum tamen eundemque Christum Jesum super omnia Deum benedictum in sæcula confitetur. Quoniam non ex patribus purus homo, veluti quilibet prophetarum, qui adoptivi Filii et nuncupativi Dei vocabulo censerì possunt, sed ex beate virginis immaculatæ **134** utero, quæ de sancta præcedentium horum patrum stirpe descenderat, Deus et homo veraciter natus tanquam sponsus de thalamo suo processit. De quo Joannes apostolus in epistola sua testificans ita ponit : Scimus, inquit, quia Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, **B** ut cognoscamus verum Deum et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita æterna (I Joan. v, 20). Illum utique Jesum Christum verum Filium Dei et verum Deum et Joannes, et Paulus, et omnia Scripturarum oracula protestantur : qui natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, qui passus, crucifixus, mortuus et sepultus est pro nobis, quique tertia die resurrexit, ascendit in cælum, sedet ad dexteram Dei, venturusque est cum gloria vivos et mortuos judicandos **b**. Quisnam sit ille Christus, quem tu, hæretice, nuncupativum Deum et adoptivum filium affirmare conaris, catholica nihilominus fides ignorat; sed et tecum cum scire modis omnibus dedignatur. Habeto tu tibi alium cum sequacibus tuis, qui non est natus de Spiritu sancto et Maria virgine, nuncupativum **C** Deum; nos autem verum Deum, et unigenitum Filium Dei Christum Jesum Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine, et habemus et habebimus et in futuro sæculo habituri sumus; qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in Trinitate perfecta et nunc et semper per cuncta et infinita sæcula sæculorum, amen; qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate (Tit. ii, 14); cuique Pater, ut abundantius commendaret in nobis suam charitatem, non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quem Apostolus proprium, non adoptivum filium constituit. Proprio, inquit, suo Filio non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii, 32). Hinc alias Joannes evangelista testatur dicens : Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret pro mundi salute (Joan. iii, 16). Unigenitum dedit, non adoptivum. Nulla, inquam, tibi sophistica ratione, remigio si pennis etiam non columbæ, sed struthionum volare coneris, duo relativa nomina unius Filii ad personam unius Patris referre conceditur. Animadvertite quid dixerim : non poteris filium et filium, quod est relativum ad aliquid, hoc est, proprium et adoptivum, uni ascribere genitori. Nam cum sit Deus omnipotens Pater unus, unumque coæternum sibi genuerit omnipotentem Filium : quo igitur pacto unus natus unius genitoris et proprius et adoptivus*

^a Videatur deesse, quod fuit, ut sensus non claudicat.

^b Judicare, sic in edit. Du Chesn. notatur in mar-

gine : sed phrasis propria Paulini, ut est etiam hoc met lib., c. 17.

tilius intelligatur, nullius unquam possibilitatis ordo permittit. Præsertim cum hæc de Filio Dei agantur, qui sempiternus de sempiterno Patre genitus, sic quodam mirabili modo secundam prorsus propter nos sustinuit in tempore nativitate, quatenus et hominis Filius quia voluit fieri, et Dei Filius idem ipse incommutabilis permaneret. Et tamen non duo, Dei et hominis Filius, sed unus idemque Dei hominisque Filius adoratur.

CAPUT LIV.

Christum esse Filium Dei testatur Apostolus, et ipse Pater in Jordane.

In tanto igitur tibi viluit magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne (*I Tim. III, 16*), quatenus idcirco verus Deus verusque Filius Dei falsidicis tuis abnegetur objectionibus, quoniam pro nobis pontifex factus ad multorum exhaurienda peccata apostolicis præconiis declaratur: cum idem beatus Apostolus tertii cœli secreta rimatus, et pontificem eum vel sacerdotem, et Dei Filium confiteatur. Ait enim: *Habemus igitur pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum Filium Dei (Hebr. IV, 14)*. Et rursus: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Sic et Christus non semetipsum clarificavit, sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu: ego hodie genui te. Quemadmodum et in alio loco dicit; tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Hebr. V, 4)*. Si ergo Apostoli testimonium perhibentis parvipendis, vel paternæ, obsecro, in proprio Filio ineffabilis non tibi dulcedo abhorrescat. Nam et per prophetam, secundum id quod Verbum caro factum est, ait: *Filius meus es tu: ego hodie genui te (Psalm. II, 7)*. Et de cœlo intonans voce super Jordanis alveum, et in monte sancto testatur: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite (Matth. III, 17, et XVII, 5)*. Unde et Joannes Baptista tanti æterni Patris auditor testimonii, confessus bonam coram multis testibus confessionem, sic ait: *Qui misit me baptizare in aqua, ipse mihi dixit, super quem videris spiritum descendentem sicut columbam, et manentem in eum, ipse est. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia*

^a *Causidico astrues ore. Astrues ponit pro astruis, e pro i frequenti manu usurpans, ut alibi dictum. Sed quid ore causidico? hoc est vafro, versipelli. Du Cange in Glossar. Causidicatio, tergiversatio, excusatio... Julius I p. epist. ad Orientales: «Liquide apparet istam causidicationem eorum hominum esse qui sibi non satis confidunt.» Causantur enim frequenter causidici, quod ambagibus et verborum involucribus veritatem celant, quandoque et suffocant damno malaque sorte clientum, quos expilant. Hinc Apuleius Asin. Aur. lib. x: «Togatos vultuosos appellat.» Ut quibus prævaricari, reos prodere, vendere advocaciones, et sanguinaria rapacitate homines excarnificare frequentissimi sit moris, » ait Cælius Rhodig. lib. VIII, cap. 18. Audi nonnulla ex Petro Blesensi epist. 25, quæ tota in hanc rem est, lectuque dignissima, quibus perstringit hujusmodi viros, quos ipse *Officiales* vocat «Officium, ait, officium, quorum tu numero aggregasti, hodie est jura confundere, suscitare lites, transactiones rescindere, innectere dilationes; suppressere veritatem, fovere mendacium, questum sequi, equitatem vendere,*

hic est Filius Dei (Joan. I, 33, 34). Et Paulus testatur: *Qui transtulit, inquit, nos in regnum Filii charitatis suæ.*

CAPUT LV.

Respondet ad objecta Felicis: ostendens Deum et hominem Christum in singularitate personæ unigenitum.

Sed contra hæc omnia unum contradictionis locum scrupuloso invenisse te dignosceris corde. Secundum divinitatem, inquis, verus Deus, et verus Dei credendus est Filius. Bene quidem et nostri es per id consors sermonis, si tamen in hujus permansisses **135** sincera bonitatis professione. Nam cum post paululum propter ineffabilis mysterii incarnationis dispensationem, nuncupativum Deum et adoptivum Filium temerario non desines ore blasphemare, a nostra exstas fidei exsors communione. Cum hæc igitur caussidico^a astrues ore unionem individuæ nihilominus rescindere probaris personæ. Non certe dualitas in persona Unigeniti, sed naturarum constat distinctione. Unigeniti nempe nomen et ante sæcula ex Patre, et post virginis partum permanet sempiternum ex matre. Persona namque Unigeniti substantiam alterius generis assumpsit, non alterius filii nuncupationem: quoniam *Christus Jesus heri et hodie, ipse et in sæcula (Hebr. XIII, 8)*, hoc est, indemutabilis permanens qui erat, et qui est, et qui venturus est omnipotens. Qui cum in forma Dei esset, formam servi suscepit, id est hominis naturam. Non personæ, sed naturarum est discretio geminata: permansit idem quod erat, hoc est, unigenitus Filius Dei. Unigenitus eo quod unus sit. Quis putas, queso te. catholicorum hominum Christum Jesum verum Deum, verumque Dei Filium confiteretur, si homo tantummodo solitarius, et non in singularitate personæ inseparabiliter Deus et homo veraciter perseveraret? Non utique ademit, vel minuit, aut dematavit homo assumptus plenitudinem divinitatis, sed per divinitatis plenitudinem in Christo corporaliter inhabitantem exaltatus est homo Christus Jesus in Deum: ita ut unus idemque sit Deus homo, Dei hominisque Filius, salva tamen proprietate utriusque inconfusa naturæ. In-

inhiare exactionibus, versutias concinnare... verborum insidiatores, et aucupes syllabarum tendunt laqueos et pedicas in capturam pecuniæ. Jura interpretantur ad libitum, et ea pro voluntate sua nunc abdicant, nunc admittunt: bene dicta depravant, prudenter allegata pervertunt, etc. » Hinc merito Quintilianus, qui non nisi virum probum oratorem bonum futurum jam dixerat, oratorem a causidico distinguit, in quo vitia quedam inesse arguit, quæ in perfecto oratore haud tolerat. Ait enim lib. XII, cap. 1, Instit. Orat. «Proditorum, transfugam, prævaricatoreum donabimus oratoris illo sacro nemine?... Non enim forenses quendam instituiamus operam, nec mercenariam vocem, nec (ut asperioribus verbis parcamus) non inutilem sane litum ad vocatum, quem denique causidicum vulgo vocant; sed viram cum ingenii natura præstantem, etc. » In *causidico* igitur ore (*causidico* adjective hic positum, vel reponendum *causidici*) malitia, dolos, fraudes, insidias inesse arbitrat Paulinus; tal que os fuisset Felicis.

gravatumque est cor tuum etiam hac vice, quatenus exinanita in cunctis adinventionibus tuis qualicunque fidei tuæ fruge, impleatur in te propheticum illud lamentatricis editum vocis vaticinium, dicentis : *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit brucus, et residuum bruci comedit rubigo* (Joel 1, 4). Attende quid sequitur. *Expergiscimini, subinfert, ebrii, et flete.* Auxisti quin potius supra pondus peccati plumbi a talentum ita ut non te pudeat dicere infirmitatis obligatum necessitate Christum Jesum pro se quantocius exorasse, et idcirco Deum verum credi non posse causaris, qui necessarium habuit pro se etiam orare. De quibus latius supra juxta exilis intelligentiæ meæ mensuram, ut ipse, de quo loquimur, largire dignatus est, disputasse me non abjuro.

CAPUT LVI.

Locus Pauli explicatus : Christus secundum quod Deus est suscitavit se, secundum quod homo est : non tamen alius suscitans et alius suscitatus.

Hoc igitur Pauli testimonium tuis, ut ita dicam, usus in medium verbis deductum quia de Domino Jesu Christo propheticò assumptò oraculo docuerit : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, et adjecerit, Qui in diebus, inquit, carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui possit salvum illum a morte facere, cum clamore valido et lacrymis offerens et exauditus est pro sua reverentia.* Et quia non sibi neque pro se, sed sicut præfati sumus, nobis et pro nobis oravit, pro quibus nasci, et mori dignatus est, Scripturarum **136** superius assertionis nostræ conjecta documentorum præconia evidentissimis prolata leguntur testimoniis. *Qui possit autem illum a morte salvum facere, quo forte tum, dum te laqueo erroris suspendi quia non abnueras, arcetius nodum ansulæ constrinxisti, nondum nostri est styli mucrone absolute sermonis ratio promulgata, necessitatis potius quam avaritiæ exigente censura.* Nunc autem quid sit *salvum illum possit a morte facere* exsequamur. Nihil, inquam, aliud, ut mihi videtur, nec aliter intelligi docetur, nisi qui possit eum a mortuis suscitare. Tale est enim dicere *a morte salvum facere*, quale est profiteri a morte resuscitare. Et quia inseparabilia sunt semper opera Trinitatis, sicut in utero virginis tota Trinitas operata est hominem Christum, ita eum de sepulcro tota Trinitas a mortuis non abnuetur suscitasse. Nam quia Pater eum suscitaverit, Paulus scribit ad Galatas ita : *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis* (Gal. 1, 1). Et

A quoniam ipse de sepulcro corpus suum suscitaverit, ipsius divino prolato docetur testimonio, Judæis cum diceret : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud* (Joan. 2, 19). Et quod sit templum, de quo dixerat, Evangelista indicat, cum subjungit : *Hoc autem dicebat de templo corporis sui.* Et illud, *Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, et iterum sumo eam. Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x, 17, 18). Et notandum quod potestate, non necessitate posuerit, et iterum resumpsit animam suam. Et rursus : *Cum surrexero præcedam vos in Galilæam*, et his similia (Matth. xxvi, 52). Nam quia Deus suscitaverit eum innumerabilia utrorumque Testamentorum oracula protestantur. Ut est illud

B Apostoli, *si confessus fueris, inquit, in ore tuo Dominum Jesum Christum, et credideris in corde tuo, quod Deus illum suscitaverit a mortuis, salvus eris* (Rom. x, 9). Et alibi : *Cumque consummassent omnia, quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt in monumento. Deus vero suscitavit eum a mortuis* (Act. xiii, 29, 30). Et quia Spiritus sanctus Deus est, tota eum Trinitas, et Pater, et ipse Filius, et Spiritus sanctus de sepulcro resuscitavit. Sed non est alter Filius qui suscitavit, et alter suscitatus : quanquam sit aliud et aliud, hoc est, divinum et humanum ; unus tamen est Filius, suscitans et suscitatus, qui potestate et voluntate posuit pro nobis, non pro se animam suam : potestate vel voluntate, quia una est Patris ejusque voluntas, pro nobis oravit : pro nobis, non pro se, in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui possit illum a morte salvum facere, fudit. Qui semetipsum pro nobis hostiam obtulit Deo in odorem suavitatis, pro nobis semetipsum salvum a morte fecit, hoc est, a mortuis suscitavit. Unde bene Apostolus huic capitulo consentancam membratim sententiam subnectens quid dixerit explicavit, cum protinus subinfert. Ait enim : *Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex his quæ passus est obedientiam* (Hebr. v, 8). Filius utique Dei juxta Pauli vocem passus est, et ex his quæ passus est, didicit obedientiam, et a mortuis suscitatus est. Inpassibilis nempe passus est, et immortalis mortuus est, et semper vivens suscitatus est. Ipse est et non alius. *Qui descendit, ait Magister gentium, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut impleat omnia* (Ephes. iv, 10). Namque quia idem est ipse mortuus et semper vivens, manifestus in prospectu positum in Apocalypsin legentis oculum non effugit, cum servo suo Joanni, imposita super eum dextera, profiteri de seipso non abhorruit, dicens : *Nolite timere : ego sum primus et novissimus, hoc est A et Ω, vivens et fui*

^a Plumbi talentum. Talentum communiter usurpatur, pro auri, argenti, et id genus rerum determinata numerali quantitate. Sic Talentum Atticum, Babylonium, Eubæum, Hebraicum, Ægyptium, certum numerum minarum vel drachmarum continere dicebantur ; de quibus late Budeus in libris De asse, et Georgius Agricola in lib. De mensuris et ponderibus. Aliquando tamen pro quantitate ponderali sumebatur, ut habetur ex Vitruvio lib. x, cap. 21

in fine, ubi de testudine Agætoris Byzantiini, ait : « Gubernabant eam homines centum, habentem pondus talentum quatuor millium, quod fit quadringenta octoginta millia pondo. » Et quidem Græcum Τάλαντον aliquando ipse pondus est, unde Τάλαντος est pondus, sicut ἀντιστάλονος est æquiponderis et æquilibrium faciens. Plumbi ergo talentum est ingens plumbi pondus.

mortuus. *Et ecce sum vivens in sæcula sæculorum* (Apoc. 1, 17, et xxii, 13).

CAPUT LVII.

Christum sedere ad dexteram Patris evincit non esse nuncupativum Deum, sed verum : non adoptivum filium, sed proprium.

Accipe ergo et hoc beati Pauli clarissimum testimonium. *Lex constituit homines, inquit, sacerdotes infirmitatem habentes : sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum* (Hebr. vii, 28). Animadvertite qualiter Apostolus discreverit inter Deum hominemque, et inter puros homines. Et paulo post, *Talem, inquit, habemus pontificem, qui consedet in dexteram sedis magnitudinis in excelsis* (Hebr. viii, 1). Ecce Paulus hunc pontificem, quem tu nuncupativum Deum et adoptivum filium perfidiæ fingis somno consopitus, Filium in æternum perfectum consedere in dexteram sedis magnitudinis in excelsis testatur. Et non solum sedere, sed et signanter consedere, hoc est simul cum Patre sedere perhibetur. Cujus te, interrogo, vesaniæ infelix impio stupore denudas attonitum? ita in promptu patens utrumque latus syllogisticis præbes cornibus fodendum, quatenus nulla ex parte flexuosis elucubratum sinibus cliens virus evadere possis? Nam nuncupativum et verum Deum, adoptivum et verum Filium, falsissimum, unum Christum pronuntiare lingua caesaris : quatuor nihilominus introducere infamaris personas, cum trino Deus tantummodo numero in personarum gaudeat distinctione, et individuo in sacramento inseparabilis essentiae recipiat unionem. Nuncupativus etenim et verus, proprius et adoptivus, non naturalia, sed personalia nominasse quis ambiget? Nunquidnam catholicum bonumque tibi videtur, ut duo Dii, duoque Filii in dexteram Patris

^a *Quadrus vero numerus.* Ille ille est de quo mira jactant Pythagorici. Ad rem præsentem sit illud, quod lib. i in somn. Scipionis cap. 5, scribit Macrobius, nempe esse qui generatur et generat. Nam hic numerus quatuor : et nascitur de duobus, et octo generat... Pythagorici hunc numerum (octonarium) justitiam vocaverunt, quia primus omnium ita solvit in numeros pariter pares, hoc est bis quater-na, ut nihilominus in numeros æque pariter pares divisio quoque ipsa solvatur in bis bina bis. Et hoc est quod dicit Paulinus quod quadrus se permittit per medium secari.

^b *Quod basis sit tetragoni.* Plutarchus lib. De animæ procreatione ex Timæo : « Equidem tetractys illa seu quaternio a Pythagoricis tantopere prædicata, nempe numerus 36 id habet mirum, quod componitur ex primis quatuor paribus, et primis quatuor imparibus numeris. » Primi autem quatuor pares numeri sunt 2, 4, 6, 8. Primi vero impares 1, 3, 5, 7, quos si in summam colligas, 36 efficies ; sicque tetragonum habebis, cujus basis est quaternarius, ut dicit Paulinus.

^c *Habet in se sacramenti figuram.* Si ethnicorum audis theologos ; sicut ternarius superis, ita quaternarius Diis inferis et eorum mysteriis et sacris

A 137 sedeant in excelsis? An quod est perfidius omnis perfidiæ et nequius universæ nequitiae, scelestissimo ausus es ore garrere, quatenus trinum unumque Deum quadripartita distinguere sectione nitaris? Porro non est scriptum *sedete, sed sede*. Trinus namque numerus dividi nequaquam potest, et tamen tres unum sunt, eo quod sancta Trinitas inseparabilis perseveret. Quadrus vero ^a numerus secari se per medium absque ulla contradictione permittit : unde et a mysterio ineffabilis Trinitatis alienus existet. Habet interim in se, eo quod basis sit ^b tetragoni, sacratius sacramenti ^c figuram, sed a Trinitatis omnimodo societate exsortem. Unicus igitur est, qui sedet ad dexteram Patris, quique ex paterno utero ante Luciferum, et ex virginis vulva **B** in tempore genitus, Christus Jesus Dominus noster, verus Deus verusque Filius Dei : quemadmodum Marci evangelistæ lucidissimo declaratur oraculo. *Et Dominus, inquit, Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedet ad dexteram Dei* (Marc. xvi, 19). Ecce non confunderis Dominum Jesum Christum sedentem in dexteram Patris nuncupativum Deum et adoptivum Filium confiteri? cum nulli alio nuncupativo Deo Pater dixerit. *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. cix, 1), nisi unigenito Filio Dei Domino nostro Jesu Christo : qui cum eodem Deo Patre omnipotente, et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in Trinitate perfecta per omnia sæcula sæculorum. Amen.

C Sumpto igitur de extrema parte libri, Marci evangelistæ finalis sententiæ gratisono testimonio, terminali quapropter libellus iste jam jamque claudatur limitis fine.

ascribitur. Vide Lutatium in illud Statii lib. v, vers. 86 : *Quater axe sereno intonuit*, etc. Illudque quoque solemne jusjurandum Pythagoricorum, de quo Macrobius in somn. Scip. lib. i, cap. 6 : « Quaternarium Pythagorici quem τετρακτὴν vocant adeo quasi ad perfectionem animæ pertinentem inter arcana venerantur, ut ex eo jurisjurandi religionem sibi fecerint.

Οὐ μὰ τὸν ἡμετέρα ψυχῇ παραδόντα τετρακτὴν,

Id est, *Non, per qui nostræ animæ numerum dedit ipsa quaternum.* Sed his addo sacratiora, nempe nomen Dei τετραγράμματος id est quatuor litteris et quidem vocalibus apud Hebræos efferrî. Hic autem omittendus non est locus Ambrosii, lib. de Incarnat. cap. 7, ubi hoc ipsum quod Paulinus, argumentum, tractans excludit a Trinitate quaternitatem personarum. Ait autem sic : « Nec timeo ne tetrada videar inducere : nos vere solam, qui hoc asserimus, colimus Trinitatem. Non enim Christum divido, cum carnis ejus divinitatisque distinguo substantiam ; sed unum Christum cum Patre et Spiritu Dei prædico ; et illos magis, qui carnem Christi unius cum divinitate ejus dicunt esse substantiæ, tetrada inducere demonstrabo. »

138 LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Jesus prædestinatus Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ut ait Paulus, non per adoptionem, ut aiunt hæretici.

Initium igitur libri secundi de principio sane epistolarum beati Apostoli mundique doctoris egregii exordiri incipiam, quatenus verborum stamina disputationis a radio illius edoctus magisterii fultusque valeam discriminare præsidii: filaque admodum effluentia typico inserta liciatorio sinceræ suscepto fidei pectine, cœlestibusque inspectis texere indiciis non torpescam. *Paulus, inquit, servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelio Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei (Rom. 1, 1 seq.). Secundum id enim dicitur procul dubio prædestinatus, quod factus ex semine David secundum carnem præconatur. Dic, quæso te, o Magister Gentium, curam gerens non solum Romanæ, sed omnium Ecclesiarum, qui non ab hominibus, neque per hominem, sed per revelationem Jesu Christi (Gal. 1, 1, 11, 12), qui loquebatur in te, quidquid docueras, didicisti: per adoptionem putasne prædestinatus est Verbum caro factum Filius Dei, veluti quilibet electorum, de massa tamen pro-*

^a *Disputationis radio.* Inter textoriæ artis organa ab Ovidio radius recensitus, ejusque usus cum cæteris proditus Metam. lib. vi, v. 55:

Tela jugo juncta est: stamen secernit arundo:
Inseritur medium radiis subtegmen acutis,
Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum.
Percusso feriunt inserti pectine dentes.

Quo enim alio instrumento, quam navicula, id est radio, subtegmen inseritur? Alia hujus artis instrumenta, non omissis radiis, recenset Lucretius lib. v, v. 1566.

Insubula ac fusi, radii, scappique sonantes.

Itaque Paulinus radio, liciatorio, pectine, stamine, filo, discriminatione, textura utitur allegorice ad ordiendam texendamque telam disputationis alteram contra Felicem. Allegoria quidem non infrequens apud scriptores, cum de aliqua actione vel oratione sermo sit. *Isaias xxv, 7: Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Et iterum xxx, 1: Væ filii desertores, ut faceretis concilium et non ex me et ordiremini telam, et non per spiritum meum.* Plautus in Bæchid. v. 526, ac. ii, sc. 3:

Exo: sa hæc tela non male est omnino mihi,
pro hoc negotium. Sed et ab Etruscis poetis usurpata fuit non semel phrasid hujus elegantia. Torquatus quidem Tassus Cant. iv, str. 24:

Tessi la tela, che ti mostro ordita
Di canto vecchio esecutore ardit.

139 Et Franciscus Petrarcha in Ode quæ incipit: *Ivo pensando*, Str. ult., vite suæ periodum telæ comparat:

Che pur deliberando ho volto al subbio
Gran parte omai della mia tela breve.

Hucque facit Narsetis responsio, qui Sophixe se ab Ita-

A pagatus perditionis, ipsius quoque præveniente gratia per lavacrum regenerationis effici filius lucis: an potius quemadmodum excellentius singularis nativitatis ejus gloria prædicatur, ita filii dignitas singulariter modo mirabili perdocetur? Prædestinatus est, ais, Filius Dei. Per quod, expressius, oro, declara. Forte per adoptionem? Absit. Nequaquam per adoptionem. Hoc enim hæretici usurpatius non metuunt susurrare. Prædestinatus itaque Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri. Satis satisque consolatus es me, beate apostole Paule. Refloruit, profiteor, ex hoc caro mea, et hoc est meum refrigerium. In virtute namque secundum Spiritum sanctificationis, non in adoptione prædestinatus est filius Dei; quoniam virtus Altissimi beate obumbravit virginem, et Spiritus sanctus inviolabilia materna viscera fecundans sanctificavit: ideoque et quod natum est ex ea sanctum, vocatus est Filius Dei. Ideo quia Spiritus sanctus replevit uterum virginis, et virtus Altissimi obumbravit ei, Verbumque caro factum est, non communi adoptionis vocabulo, sed singulariter Altissimi proprietatis nomine vocatus est Filius. Non enim arundinis mucrone^b, nec frustratorie, sed veraciter scriptum legitur, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis,*

lia revocanti, et, quod eunuchus esset, inter puellas ad pensa lini lanæque amandanti, remisit: *Talem se eidem telam orditurum, qualem ipsa dum viveret, deponere non posset.* Quod et præstitit, eliciens **C** Longobardos in Italiam teste P. Diacono de gest. Longobard. lib. ii, cap. 5, cui tamen non astipulatur Baronius noster ad an. 567, n. 11 evincens ex Corippo tunc in Italia non immoratum Narsetem, sed antea jam Constantinopolim revocatam, magnoque in honore habitum. Tu elucidationem rei pete ex Critica P. Pagi, tres Narsetes in medium proferentis. Sed ne dimittamus *filum telæ nostræ*, nil frequentius pene occurrit quam telæ texereque allegoria ubi agitur de scribendi ratione, ita ut *texere et textus* et his similia non minus de loquendi, quam de texendi arte dicantur. Cicero Famil. lib. ix, epist. 21: «Epistolas vero quotidianis verbis *texere* solemus.» Sic quoque de placitis veterum quorundam philosophorum loquens Franciscus Petrarcha in eo, quod inscripsit *Trionfo della Fama* cap. 3, circa finem.

Poi con gran subbio, et con mirabil fuso
Vidi tela sottil tesser Chrisippo

et paulo post:

E per formar sua bella intenzione
La sua tela gentil tesser Cleante.

Ergo hac allegoria usus et Paulinus.

^b *Non enim arundinis mucrone.* Cur Paulinus excipit hic *arundinem* innocens omnino scriptioris organum, et indifferens veritatis mendacique instrumentum? An forte quia signum sit alienius profanæ rei? Equidem apud scriptores, frequenter usurpatur pro ea scriptione, quæ vanitatem fabulamque sapere solet: et si placet, adde ex Gnido, Veneri sacra, vel Ægypto moribus corrupta, luxuque defluente in pretio habitas arundines calamose etsi usu præstantior s, origine tamen infames. Audi Plinium lib. xvi,

hoc est, Deus homo factus est. Factus itaque ex semine David secundum carnem creditur, qui ex divina generatione, id est, ex substantia Patris, non factus nec prædestinatus, sed genitus Deus permanet sempiternus.

CAPUT II.

Christum Deum super omnia Pauli et Ezechielis comprobat testimonio.

Ecce duo veritatis mirabiliter sibi concordantes testes mirabiles, quorum alter princeps militiæ cœlestis exercitus, alter terribilium castrorum Domini dux galea fidei loricaque indutus iustitiæ, cœlestibus armis munitus adversantia hostium pectora spiritalibus ut perfodiat jaculis doctor procedit ad prælium. Horum igitur verissimorum herilium ^a, aliorumque innumerabilium sanctorum testium perhibentium testimonio approbatur, non per adoptionis prærogativam, sed in virtute secundum spiritum sanctificationis: quia de Spiritu sancto natus ex virgine Maria, et verus Deus et verus homo, unus idemque in utroque, verusque permanet Filius Dei. Tu denique, vas electionis, raptus es ad tertii culmina cœli, ut audires quæ te oportuerat scire. Gabriel archangelus missus est a summo, ^b si liceat, septimis cardine cœli, ut gaudium mundi angelica feliciter lingua pronuntiaret. Hæretici prorsus descenderunt ad millissimum ^c latebrosisque infernalis barathri præruptum: et tamen serpentino vibrata sibilo lingua venerandis vestris non verentur contradicere documentis. Et quanquam audisse te ibi arcana profiteris verba, quæ non liceret homini loqui, ibi tamen divinitus instructus didiceras Christum Jesum Dominum nostrum non per adoptionem, sed in vir-

c. 36. « Chartis servant calami: Ægyptii maxime, cognatione quadam papyri: probatior tamen Gnidii. » Apuleius initio suarum Metamorphoseon sermone milesio fabellas conserere, auresque demulcere testatur,

Modo si papyrus Ægyptiam tu argutia
Nilotici calami inscriptam non spreveris
Inspicere.

Ansonius litteras, quas ex inventore Cadmo filias Cadmi appellat, in papyro Ægyptia quidem prodiit, sed Gnidia arundine.

Cadmi nigellas filias
Mellonis albam paginam
Notasque luvæ sæpiæ
Gnidiosque nodos prodidit.

Et v. 279, epist. 7.

Nec jam fissipedis per calami vias
Grassetur Gnidia sub us arundinis,
Pingeris aridule subdita pagina
Cadmi filiis atricoloribus, etc.

Igitur quia profanum olebat et fabulas arundo, forte Paulinus excipit arundinis mucronem, opponitque ei veritatem, dicendo: « Non arundinis mucrone nec frustratorie, sed veraciter scriptum legitur Verbum caro factum, » id est, Non est hæc poetarum fabella arundine scripta. Nisi forte irreperit error, et legendum: *Non arundinis mucrone frustratorie, sed veraciter*: si hasce conjecturas rejicis, do manus, mentemque Paulini assecutum me non esse lubens fateor.

¹⁴⁰ ^a Verissimorum herilium. Vide notam lib. 1, c. 37.

^b Missus a summo, si liceat, septimis cardine cœli.

tute secundum spiritum sanctificationis prædestinatum esse Filium Dei. Neque nuncupativum Deum, sicut ipse dissipit hæreticus, sed verum et super omnia benedictum in magnitudine revelationis contemplatus es Deum. Hoc enim Romanis tradere satis evidenter curasti litteris venerandis. *Quorum patres, inquis, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. ix, 5). Qui vero unicus est Filius ex uno cœterno genitore, non secundum carnem genitus, idemque unus idemque ex patribus secundum carnem, super omnia Deus prædicatur in sæcula benedictus. Quem enim Paulus Deum super omnia benedictum commemorat, hunc Ezechiel propheta Deum sublimem denuntiat. Sic enim habet: Et audiui, ait, post me vocem quasi vocem aquarum multarum, quasi vocem sublimis Dei (Ezech. i, 24). Ecce Christum Jesum, quem idem electionis vas, raptus in altitudinem contemplationis supra omnem potestatem et virtutem, et omne nomen quod nominatur sive in hoc sæculo sive in futuro sublimitatem aspexerat, hunc idem ipse propheta in similitudinem filii hominis supra firmamentum crystalli, hoc est, super omnes angelicas fortitudines propheta ^d diligenti intuitu aspexerat oculo exaltatum, et super firmamentum, inquit, crystalli similitudo filii hominis (Ezech. i, 22, 26).*

CAPUT III.

Arguit Felicem malæ intelligentiæ illius Pauli: Deus erat in Christo: qui ipso Paulo teste, cum esset in forma Dei, Deus erat verus.

Cum esses igitur, doctor mirabilis, almisonum ejus qui loquebatur in te organum Christi, ejusque

Errorrem, forte scribentis, sic corrige, *missus a summo, scilicet septimi cardine cœli*, ut sit, a summo cardine cœli, scilicet septimi, quod est supremi. De septenario autem cœlorum numero, quo præcipue planetarum orbis comprehenduntur, vide Basilium in Hexam. hom. 5, Ambrosium pariter in Hexam. lib. ii, cap. 2, n. 6, præsertim vero Thomam Aquinatem, i p. q. 88, art. 4, qui ex Rabano in Genes. i aliud quidem systema amplectitur, non tamen alium cœlorum numerum agnoscit. Dicit autem a *summo cardine cœli septimi*, et non a cœlo septimo, ut ab empyreo et a regia beatorum sede, quæ est super omnes cœlos, de qua David psal. cxiii, 16: *Cælum cœli Domino*, et psal. cxviii, 4, *Laudate eum cœli cœlorum*, missum intelligeres.

^c *Ad millissimum*, hic quoque mendum cubat: forsitan *millissimum* pro *vilissimum*, vel potius, quamquam latino-barbarum sit, pro *humillissimum*, hoc est *profundissimum*, male repositum. Barathro enim profunditas convenit: nam auctore Festo, « Barathrum Græci appellant locum præcipientem, unde emergi non possit; dictum ab eo quod est βάθος profundus. » Hinc Virgilius Æneid. lib. iii, v. 421, de voraginibus Charybdis:

Atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus.

^d *Propheta diligenti intuitu aspexerat poculo*. Quid poculo? et hic mendum irrepsit, quod ita, meo iudicio, emendandum, nempe *oculo* pro poculo restituendum, ut sensus sit: *aspexerat oculo propheta diligenti intuitu*, id est non modo oculo illustrato cœlesti lumine, ut sunt oculi prophetarum, sed ipso actu visionis diligenti, id est diligenter ad videndum applicata ipsa videndi potentia.

sancto concinente Spiritu, per quem reconciliatus esset mundus Deo celebri docuisses, *Deus*, inquis, *erat in Christo mundum reconcilians sibi* (I Cor. v, 19), ex hoc hæreticus iste capitulo, impietatis munitus armis, idcirco contradicere Christum Deum verum falsissima non cessat assertione, quoniam dixisse te infamando conjectat, *Deus erat in Christo*, et non dixeris, *Deus erat Christus*. More suo et hoc testimonium sicut alias depravare non erubescit Scripturas : quasi alius sit Deus in Christo, et alius sit Christus homo, in quo erat Deus, cum unus sit Christus Jesus, Deus homo. Aliud videlicet, sicut sæpius repetitum est, per id quod Deus, et aliud per id quod homo, sed non alius Christus Deus, et alius Christus homo : unus idemque est Christus Deus homo. *Deus*, inquis, *erat in Christo*, quia Christus essentialiter erat Deus et homo ; quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter, hoc est ut expressius dixerim, dealiter. Quoniam propter suscipientem Deum, et susceptum hominem Christus Jesus et verus permansit Deus, et verus naturaliter factus est homo. Surda itaque hæreticus iste aure legerat charitatis charismata, quæ Philippensibus, ne quærerent unusquisque quæ sua essent, sed quæ alterius, commendare sollicitè studuisti. *Hoc sentite*, ais, *in vobis quod et in Christo Jesu : qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (Philipp. II, 3, 6). Quæro ergo a te, o hæretice veritatis refragator, si Christus Jesus [videtur deesse Deus] verus non esset, quomodo datur intellegi juxta Apostolum in forma Dei esse Christum? Cum nihil sit aliud in forma Dei esse, nisi in natura Dei : et rursum, formam servi suscipere, hoc est hominis naturam assumere. Si ergo Christus Jesus secundum apostolicam doctrinam in forma Dei erat, hoc est in natura Dei, cur non naturaliter sit verus Deus? et si cum in forma Dei esset, formam servi suscepit, hominis videlicet naturam, cur non naturaliter sit verus homo? ex utraque ergo natura, divina siquidem et humana, Christus Jesus et verus Deus et verus sine dubietatis (Vid. lib. I, c. 13, col. 365, n. b) palpatione creditur homo.

CAPUT IV.

Christum formam servi susipientem, non amisisse veri Filii nomen : nec duplicasse in adoptivum, nec immutasse in nuncupativum exemplo populari declarat.

Jam ex hoc non tibi permittitur ad latibulum perfidie tuæ refugere. Patefacta nimirum constat mendacii tui fovea, in qua palpitans habitare refuga consueveras. Apostolus itaque clamat veridica voce Christum Jesum, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratum se esse æqualem Deo. Non utique

rapinam, sed per naturam æqualis Christus Jesus unigenitus Deus Dei utique Filius permanet Deo. Si igitur Christus Jesus, quemadmodum apostolicis instruimur documentis non rapinam, etc, sed naturaliter æqualis est Deo : interrogo ergo, quis est ille Christus, in quo erat Deus, et ipse abnuitor objectionibus tuis non verus Deus? Nuncupativus quidem Deus non potest æqualis esse vero Deo. Christus igitur Jesus Dominus noster, in quo juxta Pauli vocem Deus erat, et ipse 141 Christus Deus erat. In forma nimirum Dei Apostolus Christum Jesum esse protestatur : quomodo non Deus naturaliter verus est, qui in forma Dei esse veraciter ab Apostolo prædicatur? Et cum in forma Dei æqualis Deo esset, semetipsum exinanivit formam servi suscipiens, cur non naturaliter verus sit homo? Quod si interrogem Apostolum, quis est qui semetipsum exinanivit formam servi suscipiens? Christus, ait, Jesus, qui non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo. Potestate ergo vel voluntate Christus Jesus, non necessitate coactus, in forma Dei permanens, semetipsum exinanivit, formam servi suscepit. Potestate etiam in forma servi dignatus est minor fieri Patre. Ipse etenim, et non alius Christus Jesus, verus Dei Filius, qui et in forma servi minor, et in forma Dei Patri permanet æqualis. Quidquid ergo potestate vel voluntate agitur, nihil proprii infert, potentis dedecus a, vel volentis honorem. Nam si quispiam cujusdam regis filius, ut humano usu loquar, servum suum, pietatis devictus clementia, potestate aut etiam propria voluntate in oscula ruens, amplexatus fuerit, aut vestem servi non dedignatur semetipsum induere, vel certe infirmum propriis ad domum misericordia motus reportare voluerit humeris, curamque illius, versa vice quasi famulus, cum sit dominus, habere non despexit : numquid pro his dominus indulgentiæ exhibitis rebus dominantis amisisse privilegium æstimatur, vel pristinæ potestatis perdidit, vel minuit, vel minutavit b dignitatem, aut propter illato servilis famulatus beneficio dominatui suo contulit deformitatis injuriam, aut propter vestem servi quam induerat, desiit ejus esse, cujus verus erat filius regis? Non utique ; sed permansit ipse qui fuerat, verus filius regis. His ita peractis, non amisit veri filii nomen, nec duplicavit in adoptivum, nec immutavit in nuncupativum. Si ergo hominem hoc posse absque sui dominatus detrimento perficere possibilitatis ratio non contradicit, cui non cuncta possibilia constant, quanto magis Deus, qui omnia quæcumque voluit fecit (Psal. cxxxiv, 6), cui nihil difficile, nihilque esse impossibile a nullo sanum sapiens corde suspicatur, cuique hoc esse posse quod velle est? Subest enim illi omnia posse quod vult (Sap. xii,

a Nihil proprii infert, potentis dedecus, vel volentis honorem. Verba non capio, et si sensum ex sequentibus mihi videar assequi. Quidquid potestate vel voluntate agitur, nihil propriæ dedecoris, vel honoris detrimenti infert potenti vel volenti. Considera præcedentia et sequentia, et hanc esse Paulini mentem, puto, fateberis. Verba autem videntur sic utcumque

emendanda : quidquid potestate vel voluntate agitur nihil propriæ infert potenti dedecoris, vel volenti inhonoris, id est, non infert dedecus nec inhonoris est potenti et volenti.

b Vel minutavit. Minutare, ait Du Cange, est minutim comminuerè. Uitur Thomas Walsinghamus pag. 267.

48); alioquin non esset omnipotens, si posse ei deesset quod velit. Nam qui semetipsum potestate, et, ut clarius [Al. carius] dicam, pietatis benignitate exinanivit, formam servi suscipiens, eademque quoque potestate vel pietatis voluntaria dignatione semetipsum humiliavit, non invitus vel coactus, sed ipse pro nobis misericorditer humiliavit, pius pro impiis, misericors pro miseris, clemens pro scelestibus [Pro scelestis], factusque obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. II, 8). Quod quidem hæc omnia Redemptorem nostrum regem Domini Sabaoth, verique regis Filium in semetipso factus homo, exercuisse a sinceræ professionis omnium redemptorum inviolabilis fides declarat. Per id enim quod indigno servo benignus porrigere oscula non dignatur, juxta illius prorsus desiderium, quæ clamabat, *Osculetur me osculo oris sui* (Cant. I, 1) : per id etiam quod vestem servi, hoc est, incarnationis velamen suscipere non recusavit, secundum anhelantis illius suspirium, qui plena exoptantis exorabat cordis dulcedine dicens, *Suscipe me secundum eloquium tuum, ut vivam, et ne confundas me ab inspectione mea* (Psal. CXVIII, 116), et illud, *Domine susceptor est animæ meæ* (Psal. LIII, 6); quinimo per id quod infirmo penique mortuo servo famulatus non abhorruit b obsequela remedia clementius impertire, infinitaque largiri beneficia inenarrabili non distulit pietate, in tantum ut ex omni parte vulneratum semique vivum relictum propriis humeris ad domum curationis non dexpexerit reportare : sanato nimirum in palatio solii sui regio sub culmine recipi cum gloria dignatus est triumphali. Hac quippe curationis salute indigebat ille, qui totis præcordiis anxius exorabat, *Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum : sana me Domine* (Psal. VI, 5); et ille similiter qui dicebat, *Sana me, Domine, et sanabor : salvum me fac et salvus ero, quoniam laus mea tu es* (Jerem. XVII, 14).

142 CAPUT V.

Nomen super omne nomen, et omnis genuflectio non convenit nuncupativo Deo, sed vero : Jesus ergo Deus, cui hæc conveniunt.

Quid itaque in subsequentibus sequatur apostolicis verbis nihilominus sunt explicanda. Propter quod, ait, et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur (Philipp. II, 9, 10). Nomen nempe super omne nomen solius Dei veri est, verique Filii Dei. Nuncupativum vero, vel adoptivum nomen non supra, sed infra. In utroque communia nomina continentur. Tu quidem illum astrues nuncupativum Deum et adoptivum filium, quemadmodum tuæ litteræ protestantur, qui factus obediens est usque ad mortem, mortem autem crucis. Apostolus quidem

^a Lege : Redemptor noster rex Dominus... exercuerit. Ita in marg. edit. Du Chesnij.

^b Famulatus non abhorruit obsequela remedia... impertire. Sensus est : non abhorruit impertire remedia, obsequela famulatus. Obsequela morigeratio est, et obsequela famulatus erit famulatus morigerus, ita

A propter mortem crucis exaltatum illum, et habere nomen quod est super omne nomen idem veridicus doctor exponit, cum protinus subinfert, *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, celestium, terrestrium, et infernorum*. Cui, inquam, nisi vero Deo omne flectitur genu? sicut ipse per Isaïam prophetam testatur, dicens : *Ante me non est formatus Deus, et post me non erit : quia mihi flectetur omne genu, et confitebitur omnis lingua* (Isa. XLIII, 10, et XLV, 24). Qui vero per Isaïam ante omnia et post omnia unum se sublimatumque super omne perhibuit Deum, sibique flectione confessus genu, ipsum profecto Paulus Christum scilicet et Jesum asserit nomen habere super omne nomen, ejusque in nomine omne genu flectendum insinuat. Et qui per eundem prophetam confi-

B teri se denuntiat omnem linguam, ipsum nimirum grandissono præco illius tonitruo, omnis lingua ut confiteatur, explicuit in gloria esse Dei Patris. Dic, quæso te, si tamen tanti es erroris nubilo involutus, tantæque vesaniæ deditus stupore, ut non te pudeat ea, de quibus palpatius exsequeris, labiis profanare spuiis, cui nuncupativorum deorum, vel adoptivorum filiorum flectitur omne genu, celestium, terrestrium, et infernorum? aut quem ex illis omnis lingua confitetur in gloria esse Dei Patris? Et cum invenire alium quærendum deficient minime potueris, nisi Christum Jesum verum Deum, verumque unigenitum Filium Dei, vel nunc [Pro, tunc] te obsecro, pœniteat præteriti mali, ut resipiscas tamen aliquando a diaboli laqueo, a quo captivus teneri in speculo c prospiceris sincero catholicæ fidei oculo. Christus igitur Jesus in gloria est Dei Patris. Alia quippe gloria nuncupativi Dei et adoptivi filii, et valde longe excellentius alia est gloria veri Dei, verique Filii Dei, quæ communis illi est cum Deo Patre, sanctoque cum Spiritu. Deus nimirum illum exaltavit, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, virtutis scilicet et divinitatis, quæ in Christo corporaliter in omni plenitudine habitabat, et est in illo. In nullo prorsus alio omnis plenitudo divinitatis corporaliter habitare perhibetur, nisi in Christo Jesu solummodo, qui est verus et unigenitus Dei Filius.

CAPUT VI.

Nemo in Scripturis appellatur Filius Dei, nisi Christus; explicat illud : Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis qui est in cælo.

Ad hæc igitur, de quibus operosius aguntur, facillime enixiusque fulcienda, nullius mihi rei ratio præstabilius patet, quam hoc, quod sanctus Spiritus in utrorumque testamentorum pagina magnæ cautelæ studio ob distinctionem inter hominem Deum et puros homines, interque verum et nuncupativum Deum, proprium et adoptivum Filium docuit observandum.

Plautus, Asin. v. 73, act. I, sc. 1.

Omnes parentes, Libane, liberis suis,
Qui mihi auscultabant, facient obsequiam jam.

^c An diminutivum a specu? Vide quæ ex Barthia diximus in not. ad Sacrosyllab. § 7, lit. s

Nam si cuncta horum instrumentorum series recensatur, nusquam inibi a quoquam facilius reperiri valebit singulari numero alius quilibet electorum Filius Dei appellari. Nec quisquam horum Patrem Deum singulari numero invenitur invocasse, nisi solummodo Christus Jesus unigenitus Dei omnipotentis Patris Filius. Hujus nimirum solitarii habitum privilegii dignitatem de sinu prodeat ^a allegoriarum, cum elevantur a spiritu vitæ, quæ in eis spirat a terra. Quarum circulum modiolis ^b per ordinem typicis infixis radiis, pinnata ^c animalia, exaggerante spiritu vitæ, celeris volubilitate, remigero flaventium ^d alarum impetu modo ad altiora raptare festinanti, modo submissis alis ad ima deponunt; nunc terram tangere, nunc aera verberare; aliquando etiam distillantibus astrorum ^e decussis igniculis explosi flammantes conspiciuntur glovelli. Cum elevatis igitur rotis scriptoris ut elevetur sensus, cavendum est modis omni-

^a De sinu prodeat allegoriarum. Deest procul dubio aliquid, ut advertit edn. Duchesn. et quidem mutila oratio est duabus periodis, nisi forte etiam pluribus: Deest enim id, quod compleat dignitatem solitarii privilegii, de qua nescitur quid agendum; deest item id quod indicet quid de sinu prodire debeat allegoriarum quod non minus duabus periodis poterat explicari. Hoc quidem indicat, ex Ezech. cap. i scriptorem prudentem, stylum modo attollere, modo deprimere debere juxta materiam quam tractat qualitatem; sicuti illa animalia loco cit. memorata celesti spiritu acta modo in sublime ferebantur, modo terram legebant.

^b Modiolis infixis radiis, id est infixis radiis in modiolis. Modiolum est in rota lignum, cui inseruntur radii, qui ex eo ad circulum rotæ tendunt. Plinius de quibusdam animalibus maritimis ad rotarum similitudinem se habentibus lib. ix, cap. 4: « Apparent et rotæ appellate a similitudine, quaternis distincte radiis, modiolos earum oculis duobus utrinque claudentibus. » Latet in rota ad hauriendam aquam modiolos quoque vocari a Vitruvio lib. x, cap. 9 et 10, ea vasa lignea, sive receptacula piceæ ceravæ oblita ad extremitatem pinnarum rotæ posita ad excipiendam, cum rota a flumine in gyrum agitur, aquam et alius tollendam. Sed his radii non infiguntur, sed potius ipsi radiis affiguntur. De primis ergo modiolis intelligendus est Paulinus.

^c Pinnata animalia. Proprie pinnata, nam pinnæ in avibus eæ pennæ sunt majores durioresque, quæ volatui inserviunt: plumæ autem sunt minores mollioresve pennæ. Apuleius Asin. Aur. lib. iii: « Præmicant molles plumulæ, crescent et fortes pinnulæ. » Ad quem locum Beroaldus: « Separavit distinctique pinnulas a plumis scite et significanter. Pinnæ enim sunt duriores, plumulæ vero molliores delicatioresque: præterea interiores sunt plumæ, exteriores pinnæ. » Quia autem his animalibus erant pennæ ad volandum tantummodo, non plumæ ad tegumentum, ideo proprie pinnata dixit animalia Paulinus.

^d Remigero flaventium alarum impetu. De vario verbi flaveo significato et etymologia vide quæ diximus in notis, lib. i, cap. 44. Sed alas remos avium, sicuti remos navium alas vocare translatio est non infrequens apud scriptores. Virgilius lib. i Æneid. v. 504.

Volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libiæ citus astutit oris.

El lib. vi, v. 18, de Dedalo:

Redditus his primum terris tibi, Phæbe, sacravit,
Remigium alarum, posuitque immania templa.

Lucretius lib. vi, v. 757:

PATROL. XCIX.

bus ne torpescat, et cum depositis considerandum est ut deponatur, ne aut excellentia vili, aut humilia immoderato sint calamo exaranda. Hoc ideo, quoniam tam gloriosius veneranda Dominicæ dulcedinis mirabilia verba, vili expositionis tuæ styli contemplantur deserti ^f mucrone. Aliquando, inquis, ea quæ ad solam Dei divinitatem, non ad humanitatem ejus pertinere certum est, referuntur ad eandem humanitatem, sicut est illud 143 in evangelio Joannis: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo*. Et addidisti: « Cum liquide pateat non Filium hominis descendisse de cælo, neque ibi fuisse priusquam nasceretur in terra: » cum refelli humano posse non sit invalidum stylo, cur ipsius voluntatis inviolabilia refragari verba conaris? Cujus te jactanter inflat superbiæ ^g typhos, quatenus Dei Filio verbis obsistere non pertimescas pestiferis? Ipse dixit: *Nemo ascendit in*

E regione ea quod loca cum venere volantes
Remigii oblitz pennarum vela remittunt.

Ovidio quoque lib. v Metam. v. 558:

Posse super fluctus alarum insistere remis
Optastis, facilesque deos habuistis: et artus
Vidistis vestros subitis flavescere pennis.

Sicuti autem hic dixerat poeta *flavescere pennis*; ita eodem sensu dixisse Paulinum *flaventium alarum impetu* crediderim.

^e Distillantibus astrorum decussis igniculis explosi flammantes conspiciuntur glovelli. Glovellus cum non invenerim in lexicis nec medicæ, nec infimæ latinitatis, nec in ullo alio sive hierolexico, sive nomolexico, credo vocabulum ætate Paulini confictum, et idem esse ac *globulus*. Affinitas enim permagna est inter B et V consonantem litteram, ut proinde facili manu altera in alteram transeat. Vascones B. per V. efferentes argumentum dicacitati Jul. Caesar. Scalligeri præbuerunt, qui in quodam epigrammate scripsit *eorum vivere bibere esse*. Glovellus igitur mea sententia idem est ac *globellus*, id est *globulus*. Globulos autem ignes e cælo decedentes, et per aera excurrentes vocari posse auctor est Cicero lib. i de Divinat. qui de quibusdam monstris omnibus loquens ait: *atque in cælo animadversi globi*. Nolim tamen putes Paulinum credidisse ab astrorum substantia et corpore ignes illos decidere, ut vulgo creditur et dicitur. Loquitur enim ex allegorica prophetia Ezechielis cap. i. Vulgi autem eam opinionem fuisse testantur poete qui ex vulgari opinione loquuntur. Virgilius Georg. i, v. 365:

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis
Præcipites cælo labi.

D Tassus can. ix, str. 62, v. 7:

Tal suol fendendo il li nido sereno
Stella cader della gran madre in seno.

Sed quæ poetis venia datur, non est tamen philosopho concedenda. Hinc Seneca natural. q. lib. cap. 4. « stultissimum est, inquit, existimare aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri et abradi: nam si 144 hoc fuisset, jam defuissent. » Et Ammianus Marcellinus lib. xxv, ubi loquitur de hujusmodi phenomenis Juliano in omne habitis: « Corpora qui credit cœlitus posse labi, profanus merito judicatur et demens: » prosequiturque causas naturales asserendo, quas vide, si placet; sed vereor, ut placeant cum videris.

^f Vel deest aliquid, puta *deturpata, male explanata*, aut quid simile; vel legendum *diserta*.

^g Superbiæ typhos. Vide Notas in § 4 Concil. Ferojulien. litt. a.

cælum, nisi qui descendit de cælo. Et quasi interrogantibus se quis descendisset, responderet, *Filius hominis qui est in cælo*: ipse et descendisse de cælo Filium hominis, et esse tunc in cælo cum loqueretur in terra, et ascendere ubi erat prius testis est. Tu vero his clarissimis dictis animo obsistens sacrilego, nec descendisse eum, nec esse tunc in cælo, nec ascendere mentitus es ubi erat prius, hoc est in cælo. Ac per hoc fingere videris tropica locutione hoc Dominicum venerandumque promulgatum fuisse oraculum sicuti est moris sacri eloquii congruis certisque in locis partem pro toto, vel certe totum pro parte significare. Sed quoniam huic generi locutionis, cui linguae debitum inofficioso jure servire coegisti, incapabilis nimirum sensus ignorantiae egestate laborantis, ejusdem te contigit modum rationabilius nescire locutionis: et ideo ibi hanc inhormiter a locutionis regulam introduxisse te nullus patet aditus defensionis, ubi ei introducendi locus conceditur nullus. Bipertita siquidem hujus tropice distinguitur, sicut supra docuimus, trito sermone qualitas locutionis, cum pro toto homine pars aliqua ponitur, hoc est, sola caro, sicut est illud: *Videbit omnis caro salutare Dei nostri* (Luc. III, 6); aut e contrario, cum solius animæ memoria tangitur, ut in Mosaico advertitur stylo: *Descendit, inquit, Jacob in Ægyptum in animabus septuaginta* (Gen. XLVI, 27, et Deut. X, 22), et illud *peribit anima illa de cætu filiorum Israel* (Exod. XII, 49). Ibi profecto hujus locutionis intellegi modus debet, ubi non signanter persona introducit, sed diversitas distinguitur naturarum: Hoc quippe in loco unus Dei hominisque Filius non de naturalium discretionum qualitate, sed de personæ unigeniti docuit unitate.

CAPUT VII.

Pergit adhuc explicare quid sit Filius hominis qui est in cælo.

Porro cum dicit: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo*, et addidit, *Filius hominis qui est in cælo*, evidentissima veritatis manifestatione innotuit Filium hominis ipsum esse qui descendit de cælo Filium Dei. Alterius certe generis formam, hoc est naturam suscepit ex virgine, non alterius filii personam. Non est enim alter per id quod Filius est hominis. Sed aliud est per id quod homo est; et tamen Deus et homo unus est Dei et hominis filius. Natura namque altera, hoc est hominis, erat in terra tan-

tummodo: altera ubique in cælo et in terra, hoc est divina. Potuit ergo quod duo erant, divinum scilicet et humanum, aliud in cælo et ubique esse, et aliud in terra solummodo. Non tamen potuit ille, qui unus erat Filius videlicet Dei et hominis, non totus ubique esse, in cælo pariter et in terra. Ubique sane totus, quia unus est et omnipotens Deus, unus idemque omnipotentis Dei et hominis Filius. Humana namque natura non descendit de cælo, nec fuit ibi priusquam in Deum assumpta ascenderet corporaliter in cælum. Filius autem hominis quia unus idemque ipse est Filius Dei, et de cælo descendit unde nunquam discesserat, et in cælo erat cum loqueretur in terra; et in terram venit ubi erat, et in cælum ascensurus erat per id quod homo est, et ibi ascendit ubi erat prius per id quod Deus est. Domini namque sunt verba dicentis: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo.* Tu vero contradicere temerario ausu satagis veritati, affirmans Filium hominis non descendisse de cælo, neque fuisse ibi priusquam nasceretur in terra, sed tantum Filium Dei de cælo asseris descendisse. Illud quippe veritas: hoc mendacium protulit.

CAPUT VIII.

Ex confessione Felicis arguit ipsum duos filios admittere.

Interrogari forte a nobis debueras quis iste sit Filius hominis, qui non descendit juxta tuam vesaniam de cælo, neque fuit ibi priusquam nasceretur in terra. Sed melius mendacio resistere, quam falso audire ab eo putavi. Scito ergo te ex eo quod protuleras, duarum hæreseum laqueis strangulatum. Nam cum asseris Filium hominis, id est, Christum, non descendisse de cælo, sed Filium tantummodo Dei; duos profecto hæc dicens filios introducere festinas, alterum videlicet Christum Dei, alterum Christum hominis Filium. Et ubi est illud, aut quis putas spiritus nequam rapuit tam subito de corde tuo, quod paulo ante professus labiis, non corde agebas? Non, inquis, duo dii, vel duo filii. Absit; sed unus Dei hominisque Filius. Age ergo quo pacto tunc unum, quomodo nunc duos filios confiteris? Dixisti enim Filium hominis non descendisse de cælo, sed Filium tantummodo Dei. Duos manifeste denuntias, alterum nimirum qui descendit de cælo, hoc est Dei; et alterum qui non descendit, hoc est hominis Filium. Dominus nempe Jesus Christus, ut se unum eundemque demonstraret, qui descendit et erat in cælo

* *Hanc inhormiter locutionis regulam.* Tota hæc periculis satis confusa videtur; nec ausim ullatenus manus apponere, ne exorbitem a mente Paulini, quæ in summa, et uno verbo mihi videtur talis fuisse: non esse hic locum figuratæ locutionis vel tropicæ, ut Felix volebat. Cæterum *inhormiter*, seu *inhormiter* non novum verbum ab *inhormis* quod est eidem ac *sine norma sicuti abnormis* a norma alienum, *enormis* extra normam. Vide adnotata ad § 6 Concil. Foro-Julien. litt. a. In versibus, qui epistolæ 69 sancti Bonifacii episcopi Moguntini subjiciuntur non una vice verbum invenies, quo intelligas circa ætatem Paulini illud tritum usu fuisse. Carmine primo sic occurrit:

Elementa *inhormia*
Quassantur sub æthera
Atque facta *inhormia*
Convexa cœli camera.

et infra altero carmine:

Ut peplorum per pallia
Pulchra pandunt ornamina,
Tam sanctorum reliquias
Nonnullorum extimas
Advehelant *inhormiter*.

et tertio carmine:

Quæque fari sublimiter
Surgeus nempe prolixitas
Odis hujus *inhormiter*
Refragat atque æsthas.

cum loqueretur in terra, *Nemo*, ait, *ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo*. Cum ergo Filium hominis se profiteretur, non certe se Filium Dei negavit

145 CAPUT IX.

Arguit Felicem erroris dicentem Filium hominis, qui est Filius Dei, Jesum non fuisse in caelo priusquam nasceretur in terris. Excusaret errorem, sed dubitat de penitentia.

Ecce pendis in sicco stipite, unius adhuc laquei ansula sugilatus. Parasti enim tibi et alium, cujus torquem propriis fortiter manibus astringendo innodaveras. Apposuisti namque iniquitatem super iniquitatem, ita ut diceres Filium hominis, cum sit ipse sempiternus Filius Dei, non fuisse in caelo priusquam nasceretur in terra. Haec dicens quid aliud quam initium ex partu virginis pessima ascribere festinas injectione? Ille quippe, cum nasceretur ex virgine unigenitus Dei et hominis Filius, totus in utero Matris, totum se in sinu coeterno reservavit Patris. Ante igitur quam nasceretur in terra, semper erat in caelo. Humana nempe natura non fuit in caelo antequam nasceretur in terra, id est homo. Filius autem quia unus et ipse est Dei et hominis Filius, semper erat in caelo et in terra. Ipsius quoque gloriosa vox semper auditur, dicentis : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi* (Matth. xxviii, 20). Heu, heu ! quam pericu-

^a *Sed quia certi necdum sumus de conversionis tuae lamentis.* Ex hoc colligere datur libros istos compositos esse a Paulino postquam concilio Francfortensi interfuit, in quo certum erat ad vomitum rediisse Felicem cujus causa celebratum erat, quia a synodis Ratisponensi et Romana discedens haeresim resumpserat; sed quia in ea perseverare perhibebatur, addit Paulinus se suspicari omnino, non de haeresi resumpta, quod patebat, sed de incorrigibilitate cordis per duritiam et pertinaciam. Ex quo fit, ut circa annum 796 confectos fuisse hos libros probabilis conjectura judicemus.

^b *Callidi cujusdam imitator animalis.* Quod sit hujusmodi animal innuit statim addendo : *Si fuga latibulum hericii; leporisque more in petrae foramine requirebas.* Duo haec animalia, quorum sagacitas in eo sita Paulino videtur, quod ad petrarum cavernas speleaeque confugiant, ab interpretibus promiscue accipiuntur in psal. ciii, 18, ubi quod vulgata habet : *Petra refugium herinacii*, Hieronymus epist. 8 vertit : *Petra refugium leporibus*, addique : *Pro quo multi herinaceos legunt.* Herinaceus animal parvum et fugax. ^c Arnobius junior quoque in psal. cit. conjungit herinaceos leporibus. *« Ibi est petra, ait, prestans refugium sive erinaciorum filiis... sive leporibus, quia et lepores canes fugiunt, et erinacii. »* A quibus in eund. psal. locum non dissentit Chrysostomus, qui legit, uti Hieronymus : *Petra refugium leporibus*; addique : *« Per petras autem speluncas significat et lustra, ad quae lepores et terrestres echini confugiunt. »* Et paulo post ait, *« Symmachum vertisse lepores et echinos. »* Vario enim nomine animal appellatur, ut diximus ex Plutarcho De solertia animal. ubi ait *« echinos et erinaceos, et ericios appellari. »* Quandoque cum aspiratione in principio, quandoque ommissa scriptum reperies, ut ex laudatis scriptoribus patet. Sed et *her*, vel *er* pro herinacio dicitur a Plauto, qui a lepore eum non sejungit in Captiv. v. 193, act. 1, sc. 2 :

I modo, venare leporem, nunc erem tenes.

losus duarum tibi grandi discissione voraginis hiatus patet fovearum ! Nam si permanes in ea perfidiae perinacia, qua duos filios videris asserere, mox ad ima profundi lapsus detraheris. Sin autem quia unus est Filius Dei et hominis, et eundem unum conquestus fueris non fuisse in caelo, priusquam nasceretur in terra; continuo usque ad praerupta infernalis barathri absque ulla deducaris tarditate. Unum profecto tibi indulgentiae remedium aestimo profuturum, si resipiscas ab hac stultitia, et poeniteat te mali praeteriti. Forsitan vecordiae magis quam insolentiae hoc reputare conveniat. Venialis est enim culpa, quam superbiae qualitas non accusat. Sed qui certi a nec dum sumus de conversionis tuae lamentis, suspecti per omnia de pertinacis tui duritia cordis; restat ergo quatenus sequentia styli tui fidei ferventis exsequamur calore.

CAPUT X.

Exprobrat inconstantiam Felicis modo Filium dicentis Deum, modo negantis, et asserentis in nuncupativo Deum verum habitare, et in adoptivo filium proprium. Evincit ex Evangelio Filium hominis esse Filium Dei.

Porro quia plerumque bene loqui videaris non abnuimus; sed quia in eadem bonitate non cerneris perseverare, dolemus. Nam aliquando eum Deum Deique Filium sincera putaris professione praedicare; sed extemplo ad eam, qua veniebas, callidi cujusdam imitator animalis ^b, erroris recurrere cavernam fe-

et Olympius Nemesianus in Cyneget. v. 57 :

^c *Implicitumque sinu spinosi corporis erem.*

Histrice quoque vel *hystrix* nonnullis idem est ac herinacius, vel certe, ut Plinius ait lib. viii, cap. 33, *« ex herinaciorum genere; sed hystrici longiores aculei, et cum intendit cutem, missiles. »* Unde Calphurnius Siculus v. 595, Eclog. 8 :

Venit et hirsuta spinosior hystrice barba.

qui v. 176, ecl. 2, tegmina castanearum, quia spinosa sunt echinos vocavit :

Castaneasque nuces totidem, cum sole Novembri
Maturis nucibus virides rumpuntur echini.

Et piscem quemdam ex orbiu genere ex Rondeletio profert Aldovrandus De piscibus lib. iv, cap. 17, qui *« ex aculeis plures cuspides habentibus echinati seu muricati nomen sortitus est. Sunt qui hystricem ab aculeis non inepte appellant. »* Sicut alii sunt, auctore Lorino in loc. psal. cit., *« qui echinadas insulas denominatas velint ab echinorum copia, vel quod earum solum sit asperum et spinosum, instar echinorum. »* Sed ut ad calliditatem ericii vel echini revertamur, ait Caelius Rodiginus lib. xii, cap. 18, Antiq. Lect., quod *« echinus animal est vafricia insigne, quo nomine Nauplium ex ingenio nimis callido echinuum appellavit Sycophum. Dicitur vero echinus et acanthochoetus, »* videlicet a spinis. Cujus quoque sagacitatem discimus ex Ambrosio in Hexam. lib. vi, cap. 4, qui ait : *« Echinus futuri praevidens geminas sibi respirandi vias munit, ut quando Boream flaturum collegerit, septentrionalem obstruat. Quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, et e regione nocituros. »* Haec de herinacio. De lepore omitimus, cum sit animal notum et innoxium. Veniam dabis, lector, si nimis proposito deflectere videatur oratio. Est enim aliquando reficiendus animus ne improbo labore victus succumbat; ac praeterea ubi multa opponuntur, semper est quod tollere possis.

stinas. Quam pervalde tibi melius, si fugæ latibulum hericii leporisque more in petræ foramine requirebas : petram autem Christum apostolicus stylus declinat (I Cor. x, 4). Continuo namque oblitus purissimæ fidei professionis Deum illum per nuncupationem, et filium per adoptionem exprobrare anxio decertas anhelito. Tam obscure caliginis densissimo palpare obvolutus fumo prospiceris, ut asseras Deum verum in Deo habitare nuncupativo; et proprium Filium in filio habitare adoptativo. Ex quo nimirum infamaris unionem individue personæ, et dualitatem discretalium naturarum per quatuor resecare distinctiones : cuique tam intolerabilia auditui catholica auris nullum unquam patentem conhibet præbere meatum. Si Filius hominis, ille utique qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine Christus Jesus, non esset verus Deus verusque Filius Dei, nequaquam Matthæus, Marcus, et Lucas consona voce prædixisse ipsum discipulis suis protestarentur, in potestate se magna et majestate venturum. *Cum autem venerit, ait Matthæus, Filius hominis in majestate sua et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes* (Matth. xxv, 51, 52). Super sedem quippe majestatis quis alius nisi verus sit, sedere creditur, **146** Deus? vel certe qui in majestate sua venire perhibetur, Deus verus procul dubio perdocetur. Si Filius hominis, cum idem ipse sit Filius Dei, Deus secundum hæreticam pravitatem non est verus, quo pacto angelos suos mittere a quatuor angulis terræ, et congregare suos prænuntiatur electos? suos angelos dixit; quia omnia quæ Pater habet, ejus sunt. Aut quomodo Filius hominis habet potestatem in terra, quemadmodum ipse testatus est, dimittendi peccata, si non est verus Filius Dei? Solius nempe Dei veri est in potestate relaxare peccata (Matth. ix, 6). Aut quo pacto, *sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem, ita erit adventus Filii hominis* (Matth. xxiv, 27), si nuncupativus [An adoptivus?] est filius? Nunquid decet alium quemlibet talem habere adventum, nisi Deum verum, cui dicitur, *Te decet hymnus, Deus, in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem* (Psal. lxxiv, 2)? Vel qua ratione, si adoptivus filius est, qui non manducat carnem Filii hominis, et non bibit ejus sanguinem, non habet vitam æternam? *Qui manducat, inquit, meam carnem et bibit meum sanguinem habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. vi, 55, 56). Resuscitandi in novissimo potestas nulli alio, nisi vero permanet Deo. Caro namque et sanguis ad humanam per quam Filius hominis est, non ad divinam referri potest naturam. Et tamen si ille Filius hominis, cui hæc caro et sanguis est, pro eo quod unus idemque sit Dei et hominis Filius, si Deus verus non esset, caro ejus et sanguis, manducantibus et bibentibus se, nullo modo vitam præstaret æternam. Unde et Joannes evangelista ait : *Et sanguis Filii ejus lavat nos ab omni peccato* (Joan. i, 7). Aut ejus caro et

A sanguis dat vitam manducantibus et bibentibus se, nisi Filii hominis, quem Deus signavit Pater, qui est verus et omnipotens Filius Dei? Nam et panis vivus pro nobis descendit de cælo, qui dat vitam mundo : Quique ex eo manducaverit, non morietur in æternum. Ipse enim dicit : *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi* (Joan. vi, 51). Sic quippe descendit panis vivus de cælo, qui semper manebat in cælo; sicuti Filius hominis descendit de cælo, qui quoniam unus idemque erat Filius Dei, nunquam deseruit cælum.

147 CAPUT XI.

Ex testimoniis Joannis Baptistæ et Apocalypseos ostendit Agnum Dei esse Filium Dei.

Quin etiam agnus pro nobis fieri dignatus est, quem Joannes Baptista ostendit digito dicens : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i, 29). De quo Joannes evangelista in Apocalypsim novum cantare canticum se audisse testatus est dicens : *Quatuor animalia, et viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas et phylas aureas. Et post pusillum : Dignus est, inquit, accipere librum, et aperire signacula ejus; quoniam occisus est, et redemisti nos Deo in sanguine tuo. Et infra : Et vidi, et audivi vocem angelorum multorum in circuitu throni, et animalium, et seniorum, et erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magna : Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, et super terram, et sub terra, et quæ sunt in mari, et quæ in eo, omnes audivi dicentes : Sedit in throno et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in sæcula sæculorum* (Apoc. v, 8 seqq.). Ecce omnes angeli, et animalia, et seniores, et omnis creatura constituentur Agnum, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et tibi in tantum viluit Filius hominis, ut non confundaris eum nuncupativum Deum et adoptivum filium profiteri?

CAPUT XII.

Accusat mendacii Felicem dicentem in Scripturis filium hominis asseri pro nobis traditum, non Filium Dei. Exprobrat malam intelligentiam nominis servi, quod idem est ac hominis Filii.

Tu igitur dixisti, non ego, ideo observatum esse in toto Evangelii corpore hominis semper filium traditum, non Dei. Ego autem dico, quia mentitus es et hoc ipsum in caput tuum. Surda forte aare legisti in Evangelio Joannis, ipsum Dei Filium Nicodemus dixisse : *Sic Deus, inquit, dilexit mundum, ut unigenitum Filium suum daret* (Joan. iii, 16). Unigenitum quippe dedit, non adoptivum, hoc est, tradidit. *Dare* quidem quid est aliud, nisi *tradere*? Nam quod Dominus datum, hoc apostolus ejus perhibuit traditum. *Qui Filio, ait, proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. viii, 52). Nam et Dominus modo Filium hominis, modo se prædixit tradendum. *Unus, inquit, ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino, hic me traditurus est in manus impiorum* (Marc. xiv, 20, 41). Et illud :

Vae illi per quem trador ego (Matth. xxvi, 24, et Marc. xiv, 21). Tu dicis, quoniam atrocioris injuriæ sit ei traditio et cætera mala, quæ pro nobis sustinuit : vel certe nomen servi ei quam adoptivi ascribere vel confiteri : cum omne quod pro nobis altissima pietas potestate vel dignatione non invitus contumeliose pertulit, gloriosius laudabilisque omne sanæ fidei rectumque amplectitur cor. Sed mirum valde, cur tam creberrime in qualibuscunque tuis litterulis servi vocabulum repetas, cum non sit aliunde servus appellatus, nisi quia homo. Quod autem Paulus de eo scribit. *Qui cum in forma Dei esset, formam servi accepit* (Philipp. ii, 6, 7), nihil aliunde intellegi datur, nisi formam hominis : quemadmodum filius ancillæ ex eo quia Filius hominis. Eadem injuria ei exstat de nomine servi, qualis est de vocabulo hominis. Sed quia omnem gloriam divinitatis ejus integram in se manentem homo, hoc est, servus glorificatus est in Deum, sicut ipse dicit : *Nunc clarifica-*

tus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo (Joan. xiii, 31) ; et Paulus magnum pietatis sacramentum, manifestatum in carne, justificatum in spiritu, visum angelis, prædicatum gentibus, creditum in mundo, assumptum narrat in gloria (I Tim. iii, 16) ; denique qui per Prophetam suum dixit, *Da potestatem puero tuo, et salvum fac filium ancillæ tuæ* (Psal. lxxxv, 15) ; ipsum per semetipsum non jam ancillæ filium, sed semper se Filium hominis confitetur. Quoniam non est aliter servus sicut tu videris mussitare nisi quia homo ; servus fieri dignatus est, hoc est, homo fieri dignatus est : qui sic factus est servus propter inutiles servos, ut sempiternus angelorum et omnis creature Dominus permaneret. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in Trinitate perfecta per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Et hunc autem secundum librum ita ista concludat clausula finalis.

148 LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Testimonia Joannis Baptistæ, et Joannis Evangelistæ de Christi Jesu divinitate.

Incipiant igitur hujus tertii libri seriem Joannes et Joannes, Baptista scilicet et Evangelista, evangelico texere stylo. Ostendat quapropter Agnum Dei, qui tollit peccatum mundi, Joannes Baptista digito, qui in testimonium venit, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum (Joan. i). Doceat nimirum evangelista Joannes ubi, aut quando, vel quomodo ; quatenus non humane adinventionis studio, sed sincerissimo divinæ inspirationis exigente majestero [Pro magisterio] orthodoxæ prorsus fidei regularis illustrius informetur censura. Joannes quidem testimonium perhibuit dicens : *Ego baptizo in aqua. Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est, cujus non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calciamenti.* Hæc, ait Evangelista, in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et dicit : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccata mundi.* Et iterum testimonium perhibuit Joannes dicens : *Quia vidi Spiritum descendantem quasi columbam de cælo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum ; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : super quem videbis Spiritum descendantem, et momentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto, et ego vidi et testimonium perhibui, quia hic est Filius*

Dei. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo, et respiciens Jesum ambulantes dixit : *Ecce Agnus Dei* (Joan. i, 26, seqq.) Et rursus : *Illum oportet, ait, crescere ; me autem minui. Qui desursum venit, supra omnes est. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur. Qui de cælo venit, super omnes est. Et quod vidit et audivit hoc testatur* (Joan. iii, 30, seqq.).

CAPUT II.

Solus Jesus est verus Filius, quod in eo sibi complacuit Pater : cæteri, quod utpote de massa perditionis in eis non sibi complacuit, non veri filii, sed adoptivi.

Ecce et ubi, et quando, et quomodo Joannes igitur et Agnum Dei articulatum ostendit, qui ex eo Agnus, quoniam Filius hominis est : et eundem Agnum, Filiumque hominis verum Dei confessus est Filium. Plus nimirum quam propheta confitetur se ab eo, hoc est, a sanctæ Trinitatis mysterio esse edoctum, qui misit illum in aqua baptizare, ipsum esse Filium Dei verum, qui baptizat in Spiritu sancto, super quem Spiritus sanctus descendit et permansit, id est Christum Jesum, quem Agnum Dei et ante baptismum, et post baptismum demonstrando prædicavit. Hæretici quoque de proprii mendacii falsitate consopiti, nuncupativum Deum et Filium delectant adoptativum. Spiritus namque sanctus singulariter Agnum illum, Christum videlicet, et in specie discrevit columbæ. Paterna autem vox non quælibet cecinit Paulus Diaconus, aliud Ecclesiæ nostræ aquileienseis lumen.

Tu quidem mundi scelus auferentem Indice prodixit : articuli autem, qui minores artus sunt, proprie in digitis sunt. Ostendere autem aliquem digito, est patenter notum facere et insignem, unde Horatius lib. iv, v. 122, od. 5 :

Monstror digito prætereuntium.

^a Agnum Dei articulatum ostendit. Articulatim dixit vel quia distincte, et patenter Jesum Joannes ostendit, cum cæteri prophætæ non nisi per figuras et enigmata indicaverint. Quod enim clare et perspicue dicitur, articulatum ostensum dicitur. Cicero lib. i De legib. « Quæ fuse olim disputabantur ac libere, ea nunc articulatum distincteque dicuntur. » Vel quia sic ostendit, ut velut digito indicaret. De Joanne enim

bet adoptivum filium, sed dilectum, in quo sibi complacuisse testatur, dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matth. iii, 17). Et in monte sancto additum est : *Ipsam audite* (Matth. xvii, 5), ut et inter Jordanicas undas Joanni, et in cacumine montis Moysi doceatur Dominus et Eliæ. Cernebat procul dubio paternæ visionis oculus in adoptivis filiis, licet electis, puris tamen hominibus, in quo sibi displiceret. Juxta quod humana, postquam in ipsa radice est vitata, natura, non potest a peccati sorde esse aliena. In solo autem Unigenito, quia Deus erat et homo, sibi complacuisse propria professus est voce. Neque enim testimonio beneplacitæ causæ divinitate indigebat majestas; sed humanæ reddendum erat naturæ. Quæ postquam in paradiso serpentis astutia, mulieris consensu, mariti vitata corruptaque exstitit prævaricatione, in nullo unquam deinceps adoptivorum sic venit filiorum, ut non haberet aliquid de massa tractum perditionis, unde sibi suus conditor displiceret. In solo autem, ut præmissum est, unigenito Dei Filio, qui non adoptivus, sed verus est Filius, **149** sic est assumpta humana substantia, quatenus et veritatem sui haberet generis et causam omnino nesciret peccati.

CAPUT III.

De Filio Dei Patris dilecto male intellectæ a Felice Scripturæ : in quibus Christus velut caput de membris, vel membra quandoque de capite Christo loquuntur.

Eleganter ergo omnipotens Pater, *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus*, qui sic singulariter factus est homo permanens Deus, ut in solo mihi complacuisse vocis meæ testimonio cognoscere vos voluerim. Delectionis autem et beneplaciti sermo omnem insinuat plenitudinem charitatis. Christum autem Jesum Dei Filium, in quo sibi Pater complacuit, in quo omnis dulcedo paternæ charitatis, in quo omnis plenitudo habitat divinitatis hæreticus iste cum sequacibus suis astruit eum diem nescire judicii, quia homo fieri dignatus est; affirmat non esse essentialiter bonum; derogat non eum venisse suam facere voluntatem; autumat non esse suum regnum præstare cœlorum, et his similia coacervatis in unum de sacrosanctis Evangeliorum paginis, bene quidem per Spiritum sanctum prolatis testimoniis, sed male ab eo per nequam spiritum depravatis; parvipendens magnopere considerare, quia cum sit Redemptor noster caput omnium electorum, omnesque membra ejus electi, plerumque sic pro membris consubstantialibus sibi quasi de se humana voce loqui caput videatur. Ut est illud: Vidistis me esurientem, et sitientem, et cætera. Respondentibus autem sibi cum admiratione, quando eum vidissent esurientem vel sitientem,

A protinus quid dixerit explanavit, cum adjecerit: *Quandiu*, ait: *uni ex minimis istis fecistis mihi fecistis* (Matth. xxv, 37, seqq.), secreta dixit esurisse et sitisse. Et quia veritas est, mentiri non potuit. Et tamen non proprie de sua persona, quæ Christus est, sed de membris suis innotuit sic, quasi de semetipso dixisset. Et quid mirum si caput pro membris suis quasi de se loquitur, cum membra ejus de eo sic nonnunquam quasi de se loqui videantur, quemadmodum prophetarum oracula protestantur? *Foderunt*, ait Psalmographus quoddam membrum ejus, *manus meas et pedes meos*. Et rursus: *Diviserunt sibi vestimenta mea* (Psal. xxi, 18, 19); et illud, *Dederunt in escam meam fel*; et *in siti mea potaverunt me aceto* (Psal. lxxviii, 22). Non quidem præmisit Propheta: **B** *Hæc dicit Dominus, Foderunt manus meas et pedes meos*; sed quasi de semetipso exorsus est dicens: *Foderunt manus meas et pedes meos*: attamen non ipsius manus et pedes sunt fossi; quatenus et secundum fidem historiæ de se ipso et figuraliter sentiendum est, dictum. Ideo Redemptor noster pro nobis, non pro se, alterius generis naturam suscepit, id est humanam, per quam possit humana vox humano loqui affectu, in qua possit etiam esurire, sitire, fatigari, pati, crucifigi, mori, ac sepeliri: quia omnia hæc a sua, hoc est a divina natura modis omnibus exstant aliena. Hinc est quod in cruce suspensus sic pro membris suis quasi pro se Patrem legitur interpellasse, *Deus, inquit, meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* (Marc. xv, 34)? eum se sciret a Patre nunquam esse derelictum, cui unum cum Patre consilium fuit, ut pro mundi crucifigeretur salute.

CAPUT IV.

Improbatur sententiam Felicis dicentis, quia Jesus erat nuncupativus Deus, non fuisse suæ voluntatis pati vel mori: et ideo Patrem orasse calicem a se transferri.

Hinc etiam ante passionem, in ipso, ut ita dicam, articulo traditionis tertio non pro se, sed pro membris suis, pro quibus pati venerat, orasse, tristasse^a usque ad mortem, mortem esse, Patris non suam voluntatem fieri evangelista innotuit^b imprecasse. Licet hæreticus iste detrahat ei, quia homo erat, timoris causa calicem passionis a se orasse transferri; **D** et secundum quod homo erat et nuncupativus Deus, non fuisse voluntatis ejus pati vel mori, sed Patris tantummodo. Quin etiam improbo sermone **150** eandem causam elinguavit^c timoris, cum sic ait: Juxta humanitatis vero substantiam non venit voluntatem suam facere, sed ejus qui misit illum; qui et in passione suam patrem efflagitans ait: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste* (Matth. xxxvi,

^a Tristasse usque ad mortem. Tristare pro tristem facere inferior ætas usurpavit Will. Brito lib. x, Philipp. apud Du Cange:

....Indigno tristavit funere campos;

et lib. ii:

... Et tristi tristasset funere mundum.

Paulinus autem tristasse pro se tristasse, seu verius pro tristem esse verbum adhibuit.

^b Evangelista innotuit, pro notum fecit. Vide not. in cap. 29 lib. i.

^c Elingavit. Vide not. in § 11 concil. Foro-Julien. litt. b.

34). *Efflagitare* a potuit, quasi novi aliquid videretur dixisse, cum *efflagitare* non pertineat ad simplicis orationis effectum, sed potius aut curiose ab alio extorquere quod petitur, aut quod nescitur flavo ^b interrogationis studio investigare. Si vero juxta hæreticam pravitatem voluntariam non pertulit passionem, ubi est quod longe ante per prophetam Patri voverat dicens: *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. LIII, 8)? et illud: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui* (Psal. XXXIX, 9). Nunquid quod ante pollicitus fuerat proximus jam passioni timoris evacuasse putandus est metu? Absit. Veritas ab omni exstat mendacii genere aliena. Isaïæ namque audiamus vaticinium profitentis: *Oblatus est, ait, quia ipse voluit* (Isa. LIII, 7). Paulus clamat se ipsum tradidisse pro nobis. *Ambulate, inquit, in dilectione sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis* (Eph. V, 2). Et rursus: *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me* (Gal. II, 20).

CAPUT V.

Christum voluntarie subiisse passionem; orasse et sudasse in horto pro suis et in exemplum ostendit.

Quo ergo facto calicem passionis a se transire ne biberetur oraret, quasi Patris et non suæ esset voluntatis bibendus, qui semetipsum ut biberet tradere non recusavit? Obsistenti namque Petro carnali devicto ne biberetur amore, ait: *Calicem, quem dedit mihi Pater non vis ut bibam illum* (Joan. XVIII, 11)? *Quomodo implebuntur Scripturæ prophetarum, quia sic oportet fieri* (Matth. XXVI, 54)? Nunquidnam quod opportunum, licet non sibi, nobis sciebat, ipse ideo factus homo ut exhiberet, nolens forte creditur exhibuisse? Quis hoc insanus, tamque furibundæ vesaniæ deditus vel cogitare præsumat? Porro discipulis suis ante dies non paucos prædixerat, quia oporteret Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum ad illudendum, et conspuendum, et flagellandum, et crucifigendum, et quia tertia die resurgeret. Cuique auditui Petrus non cedens, nimis dulcedinis satius amoris, tali protinus obstitit responso: *Absit, ait, a te Domine, propitius sis tibi, non erit tibi hoc*. Statimque ob id per increpationem audit a Domino: *Redi post me, Satanas, quia scandalum es mihi: non*

^a *Efflagitare potuit*. Jure Paulinus reprehendit Felicem eo quod dicere ausus esset Jesum *efflagitasse*, ut calix a se transiret. Nam *efflagitare* non obediens obsequentisque est verbum, sed potius alterius voluntatem ad propriam trahere volentis; et ut eleganter dicit Paulinus, *Efflagitare non pertinet ad simplicis orationis effectum; sed potius aut curiose ab alio extorquere quod petitur, aut quod nescitur flavo interrogationis studio investigare*: Hinc *flagito* nonnulli, nec male, a flamma deducunt, ut sit vehementer, et quadam animi inflammatione expetere. Cicero non uno in loco *flagitare* distinguit a *postulare*, et tanquam majus a minori secernit. Orat. i pro P. Quintio: « Veram his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare, tametsi causa postulet: tamen quia postulat, non flagitat, præteribo. » Et lib. IX, epist. 8. « Et si minus flagitare, quamvis quis ostenderit, ne populus

enim sapiens ea quæ Dei sunt, sed quæ hominum (Matth. XVI, 22, 23). Quo igitur pacto non voluntarie pertulit, quod dudum tam impensissime opportunius esse discipulis commendarat? Vel qua ratione hoc ipsum nolle convenientius exercuisse accipi potest, quod nolente discipulo animadversionis objurgatione redarguisse cognoscitur, ut eum etiam ob hoc Satanae vocabuli pleeti sententia demonstraret? Ipse namque de se refert? *Propterea me Pater diligit, quia ego animam meam pono pro ovibus meis. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Et nemo tollit eam a meipso* (Joan. X, 17 seq.). Uique qui potestate animam suam ponit et resumit, non est timoris vel nolentis, sed volentis ac potestatis est clementissimus dispensator. Naturam nempe, sicut sæpius intimatum est, humanam ideo suscipere Dei non abhorruit Filius, ut ex humano tamen benignus non dedignaretur affectu. Quod autem tristatur, moeret, pavet, et tædet, et humanæ apertius demonstratur veritas carnis, et nostræ per id præstatur infirmitatis quantocius fortitudo. Non enim infirmari coacte potuit inviolabilis virtus, nisi in quantum præstabilius voluntaria potestate illi pro nobis placuit infirmari. Non est profecto ab ejus alienus voluntate. 151 Consepiternus propriusque est Filius. Cuique unum commune cum Patre semper fuit consilium, ut pro mundi crucifigeretur salute. Sed in verbis et in exemplo, ac doctrina suis dignatus est consubstantialis fieri. Nam et orationis regulam tempore passionis ideo taliter informare voluit, ut membra sua, hoc est electi sui, quorum ipse principale est caput, inter angustias positi, et in oratione strenui, et in Dei voluntate per subjectionem concordēs, et fortes robore in agone certaminis permanerent: certi per omnia nequaquam se a divino derelictos inter adversa et prospera esse solatio, licet quasi destitui nonnunquam videantur, cum usque ad mortem etiam carnis persequentium exerceatur potestas; et ex eo sese quasi succubuisse arbitrantur, sed nequaquam divina ei subtrahuntur solatia, cum gloriosa eis purpureis corona tribuitur de triumphis. Hinc est quod idem Redemptor noster, qui nullo modo alieno indigebat auxilio, in ipso, ut ita loquar, traditionis momento factus in agonia dum

^D quidem solet, nisi concitatus, tamen ego expectatione promissi tui moveor, ut admoneam te, non ut *flagitem*. Misi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos... qui metuo ne forte *flagitent*: Ego autem mandavi, ut roarent. » *Efflagitare* vero adhuc vim augeat, et flagitationem intendit, ut illud de Turno Æneid. lib. XII, v. 759.

.... Notumque efflagitat eusem

Jure igitur Paulinus, verbum *efflagitare* uti improprie et impertinenter prolatum a Felice expungit et reprobat.

^b *Flavo interrogationis studio*. Sibi error non subest, pro flagranti flavo repositum puto, idemque esse Paulinus ac ardentis et flagrantis studio. Flavis enim est color ignis ardentis et flagrantis, id est flammæ. Vid. not. in cap. 44 lib. I.

prolixius oraret, angelos se pro nostra consolatione permisisse confortare, nulla prorsus exigente causa necessitatis, sed ut hoc exemplo omnia membra ejus sanctique sui informati martyres, in tribulatione quaecunque constituti, interque carnificum manus derelicti, omni prorsus humano destituti solatio, quasi in agonia facti tenacius devotiusque in Dei solius suspensi sperantes auxilio perdurarent. Unde et pro sudoris rore de corpore unici ejusdemque nostri consolatoris guttas sanguinis, quod certum est humanæ omnino non esse naturæ sudare, non frustratorie ab evangelista refertur in terram usque distillasse: quatenus per terram, in quam defluerat, terrena beatorum martyrum depromeret membra, et purpuræ guttulæ punicum distillantem rorem roseo Christi sanguine eadem sanctorum martyrum purpurata depingeret membra.

CAPUT VI.

Jesum alloquitur, ut intelligat quid sit cum descendisse de cælo non ut faceret voluntatem suam, sed ejus qui misit se, Patris.

Astruit etiam cum ex eo Evangelii loco non suæ voluntatis esse, ubi ipse de se loquitur, dicens: *Omne quod dat mihi Pater ad me veniet, et cum qui venit ad me non ejicio foras; quia descendit de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me Patris (Joan. vi, 37 seq.).* Si juxta hæretici hujus recordie impudentissimam opinionem non fuit tuæ voluntatis, Domine Jesu Christe, etiam secundum quod homo fieri dignatus es, omne quod tibi dedit Pater salvare, nec ejicere foras, sed tantummodo Patris: ubi est illud quod alibi tu ipse dignatus es præmonere, qui mentiri non potes: *Venit Filius hominis querere et salvum facere quod perierat (Luc. xix, 10).* Ubi est illud quod quidam propheta tuus, te utique largiente, divini cantici mellifluo modulamine alacri de te corde laudum præconia Patri intonans ait: *Desiderium animæ ejus tribuisti ei; in voluntate laborum ejus non fraudasti eum (Psal. xx, 5)?* Ecce non quolibet simplicis voluntatis effectum, sed desiderii ^a; quia imo plenæ jucunditatis suavitate ut salvum faceres, et non ejiceres foras omne quod paternæ dedisse tibi charitatis intimatur dulcedo, prophetæ vaticinii sermo declarat. Et quia de Verbo caro factum, per quod consummate passionis sacramentum triumphalis gloriæ decore coronari voluisti, sit hoc prædictum, sequens pro-

152 ^a *Sed desiderii, quia imo, etc.* Eam esse periodi hujus alias obscurioris, sententiam existimo, videlicet: sermo prophetæ vaticinii declarat non quolibet modo voluntatis affectum tribuisse tibi Patrem, sed etiam desiderii, quin imo desiderii suavitate referti, plenitudine jucunditatis, desiderii, inquam, ut salvum faceres, et non ejiceres foras omne quod intimatur dulcedo paternæ charitatis tibi dedisse. An scopum attigerim lector dijudicet.

^b *Humano tactus cordis affectu.* Tactum, non tactus ratio grammaticæ postulabat, quia tactus ad eum qui flevit refertur; te flevisse evangelista describit tactum humano cordis affectu, erat dicendum. Sed sanctus et theologus a grammaticis non vapulat.

^c *Aperi ostium.* Vulgata habet: *dilata os tuum.*

Apheticæ narrationis ordo demonstrat, cum protinus subiunferetur: *Quoniam prævenisti eum in benedictione dulcedinis, posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso (Ibid., 4).* Porro in tanta benignitatis clementia voluntatis tuæ excrevisse pietas perdocetur, quatenus flevisse te evangelista tuus ob introitum Jerusalem civitatis quam elegisti, humano ^b describat tactus cordis affectu; unde et miserantis inducit consultum: more gallinæ asserit te voluisse filios ejus illa renuente congregare sub alas clementiæ tuæ. Si voluntatis tuæ improprium passionis non fuit quantocius suscipere, cur obvis temetipsum persequentibus in nocte præbuisi traditionis, ita ut respondentibus tibi quia Jesum Nazarenum quærent, diceres: *Ego sum. Si ergo, inquis, me quæritis, sinite hos abire (Joan. xiii, 8).* Sed quoniam tuæ pietatis vox in evangelio tuo auditur dicentis, *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam; sed ejus qui misit me, Patris (Joan. vi, 38),* doce me, queso te, Domine Deus misericors, et singulariter lone magister, sinceræ imbutor fidei, quomodo intellegi te largiente detur et tuam te descendisse de cælo, et non tuam facere voluntatem. Tu scis quia valde pertimesco aliter de te quam ut dignum est et tibi placet, sentire. Tu mihi ergo dona gratuito munere, quod nullius exigit meriti venerandæ vitæ facultas, quo possim et recte sentire, et concepto sermone fideli convenientius valeam ore proferre. Tu vero dixisti: *Aperi os ^c tuum et ego adimplebo illud (Psal. lxxx, 41).*

C

CAPUT VII.

Pergit Jesum alloqui, docendo discretionem personarum Patris et Filii, non voluntatem, quia una voluntas est Patris et Filii.

Non possum ergo cum his etiam convenisse, qui dicunt te, juxta quod homo etiam fieri dignatus es, alienum a paternæ quocunque modo unitate existere voluntatis. Nunquam te, Domine, credo sic fuisse verum hominem, ut non esses semper et verus Deus. Cum una ergo persona sis Deus et homo, non inventio quo pacto non sis unus cum Patre et voluntatis, salva scilicet ^d proprietate utrarumque naturalium voluntatum. Sed quia non tibi nec pro te, sed nobis et pro nobis descendisti de cælo, et es de virgine natus per carnis dispensationem, et omne quod fecisti et docuisti, quidquid loqui dignatus humana es voce, non tibi nec pro te, sed nobis et pro nobis fecisti et

Error ergo, ut opinor, ex eo irrepsit, quod pro *os tuum* legeret aliquis in veteri Scriptura *ostium*, et *ostium* idcirco scripserit.

^d *Salva scilicet proprietate utrarumque naturalium voluntatum.* Nihil hac exceptione opportunius. Et cum unicam voluntatem in Christo statuere error Monothelitarum est damnatus in vi synodo generali, cum auctore hæresis Sergio, et sociis erroris Paulo, Cyro, aliis. Dum autem dicit Paulinus Christum unius esse cum Patre voluntatis, videri posset prima fronte unicam voluntatem in Christo ponere. Cum autem addit *salva proprietate utrarumque naturalium voluntatum*, manifestissime ostendit se duas voluntates secundum duas naturas in Christo admittere. Unam vero cum Patre, divinam intelligit.

docuisti et locutus fuisti, et quia tu es Dei omnipotentis Patris sapientia, in eo animam quod dixisti non tuam facere sed Patris voluntatem, utrumque insinuare nobis dignatus es, et doctrinae fuit injectum praeogativum, et documentum constat exempli. Cum autem dicis, *Descendi de caelo, non ut facerem voluntatem meam, sed ejus qui misit me, Patris*, apertius personarum declarasti discretionem, quia et Pater pater est, et tu Filius vere filius es. Et voluntas non est tua solius, nec alia, sed communis et una cum Patre. Tu enim ipse docuisti non a temetipso esse vel venisse, sed a Patre, et ex Patre : quia non duo vel tria, sed unum principium est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Sicut enim ex te non es, sed ex Patre, ita et voluntas tua non est alia, nec aliunde, sed una eademque et ex Patre. In eo igitur unum te cum Patre esse luce clarius demonstras, cum te non alterius, sed unius esse cum Patre edoces voluntatis.

CAPUT VIII.

Similitudine sermonis et doctrinae, quae Christi et Patris sunt, praecedentia confirmat.

Constat autem huic simile alibi te per eundem evangelistam dixisse. *Et sermonem, ais, quem audisti, non est meus, sed ejus, qui misit me, Patris* (Joan. xiv, 24); et illud : *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me, Patris* (Joan. vii, 16). Quemadmodum ergo intellegi datur sermo auditus non esse tuus, sed Patris, quoniam tu es unigenitum Verbum Dei Patris, et non est aliunde, sed ex Patre, et non tuum, sed Patris, quia tu Filius unigenitus es Dei Patris, et doctrina tua ^a non est tua separatim, sed Patris, quia non est alia tua et alia Patris, sed una eademque Patris et tua; ita et voluntas tua non alia tua et alia Patris, sed una eademque et tua et Patris.

153 CAPUT IX.

Docet Christum descendisse de caelo in exemplum humilitatis et obedientiae, non ut faceret voluntatem suam, sed Patris.

De his igitur ita se habentibus videamus nunc te docente, qualiter humilitatis et obedientiae exempli speculum, quo intendatur protuleris, non tuam sed Patris facere voluntatem. Reddis namque causam cur ita dixeris. Ais enim : *Omne quod dat mihi Pater, ad me venit, et eum qui venit ad me, non ejicio foras* (Joan. vi, 37 et seq.). Et quamobrem non ejicias quasi interrogatus exponis, *quia descendi, addidisti, de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus, qui misit me, Patris*. Ideo descendisti, hoc est excellentiam divinae altitudinis exinanitus formam servi suscipiendo inclinasti, ut membra tua, electos scilicet tuos, et exemplo et monitis non suam sed

^A Dei facere voluntatem informares. Sciebas utique Luciferum, qui mane oriebatur per superbiam, suamque voluntatem sequendo de caeli foras ejectum palatio. Sciebas nimirum protoplastos. serpente suadente ut suam facerent voluntatem et per superbiam, suique transgrediendo conditoris praeceptum de paradisi gaudiis foras fuisse ejectos. Ideo descendisti de caelo, non ut doceres homines per superbiam suam facere voluntatem, per quam foras ejecti sunt de paradiso; sed per humilitatem Dei semper facere voluntatem, per quam intus, in aeternam scilicet beatitudinem valeant sine fine manere. Non fecisse te tuam voluntatem docuisse te est neminem suam, sed Dei facere voluntatem. Ejicere foras fuit diabolum suam, non Dei protoplastos suadere facere voluntatem. Non ejicere fuit tui, Domine Jesu Christe, Patris, non suam electos tuos praecipere facere voluntatem. Hujus nimirum doctrinae regulam per alium etiam evangelistam tuum te docuisse didici. Nam ut non a diabolo inventore omnium malorum superbiae jactantiam pretioso redempti tuo adpeterent sanguine, sed a te retributore omnium honorum discerent humilitatis mansuetudinem in sinu mentis mitissima retinere devotione, sic praemonuisti dicens : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. xi, 29). Illam utique requiem, quam in paradiso callidi serpentis primus homo deceptus astutia, per superbiam, suamque amiserat sequendo voluntatem.

CAPUT X.

Voluntas salvandi homines, quae est in Patre, est et in Filio. Et quomodo intelligendum illud : Nemo bonus nisi solus Deus.

^C Audiamus nunc sequentia ex horum connexione verborum, dulcisono tuo ore dicente : *Haec est, inquis, voluntas Patris mei, qui misit me, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die* (Joan. vi, 39 seq.). Sequere, Domine, magister essentialiter bone, quae sit voluntas Patris de eo, qui vidit Filium et credit in eum. *Ut omnis, inquis, qui vidit Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam, et resuscitabo ego eum in novissimo die*. Quis ergo tam insani capitis amens existens, quatenus non credat, juxta id etiam quod homo es, quia rationalis animae et mentis benignae mitis es et humilis corde, ^D tuae procul dubio fuisse voluntatis, omne quod tibi dedit Pater, quin imo quod ad te traxerit, salvare et resuscitare illum in novissimo die? Dissipa, obsecro, Jesu Christe Domine Deus, potentissima tua dextera Babyloniae parietem civitatis super refluentium positam glumas ^b arenarum, in qua lamia ^c denudata

^a Vide similia apud sanctum Augustinum tract. 29 in Joan. sub initio.

¹⁵⁴ ^b Glumas arenarum. Vide dicta in not. lib. i, cap. 8.

^c In qua lamia nudata mamma. Respexit ad Jerem. Thr. iv, 3 : *Sed et lamiae nudaverunt mammas, lactaverunt catulos suos*. Lamiae aliquibus sunt veneficae feminae vel saeae et stryges, vel meretrices. Vide Rhoddiginum lib. xxix, cap. 5, aliis sunt pisces, et canes carcharias vocant; de his vide Aristotelem

Hist. animal. lib. v, c. 5; Plinium lib. ix, cap. 24; Petrum Gyllium de nominibus piscium cap. 99; sed praesertim Ulyssem Aldrovandum de Piscibus lib. iii, cap. 32 et 65. Neutrum tamen ex his Jeremiae sententiae congruere videtur. Neque enim recte expones de lamis mulieribus, quia non alunt catulos. Catuli enim bestiarum partus dicuntur. Non item de lamis piscibus, quia canis carcharia non est ex genere caetorum, ac proinde mammas non habet, ut pluribus ostendit Aldrovandus locis citatis. Textus hebraeus

mamma virulento ablactat a catulos lacte : et fac A benigne in bona voluntate tua Sion, ut ædificetur Jerusalem murus, firmam positus supra petram, in qua millia angelorum mellifluis ducent concentibus choros psallentes. Evelle spinas et tribulos, quos quasque maledicta protulit terra, et planta novellas oleas, pampineaque vineta, candifluis liliis, purpureisque circumsepta rosetis in terra, cui benedixisti, cum averteres captivitatem Jacob. Istius nimirum lamiae catulus exstat lacte nutritus pestifero, qui sacrilego ore te asserit ob pietatis sacramentum non essentialiter bonum, eo quod cuidam subdole interroganti legis perito, bonumque te magistrum, quasi purum hominem confitenti, cum rectæ fidei ratio exigerit Deum te verum et hominem profiteri, respondisse te neminem bonum legerat nisi solum Deum (Luc. xviii, 19) : in tantum te a Dei solius societate, quia homo fieri dignatus es, avellere conatur, quatenus per id quod homo es, non essentialiter, sed nuncupative sis bonus, tanquam quilibet homo purus, qui non est una persona cum Deo, sicut tu crederis solus, et non naturaliter bonus, quia de vitata est omnis homo natus substantiæ massa, sed ex dono gratiæ ut bonus sit te promeretur largiente. Tu autem qui de Spiritu sancto natus es verus homo, nunquam fuisti purus homo tantummodo, sed in ipso spiritali conceptu Deus crederis, Deus semper et homo.

CAPUT XI.

Ostendit non negare se Christum bonum, sed respondere non esse bonum neminem nisi Deum, ei qui se credebat hominem tantummodo bonum.

Constituteur ergo necesse est hæreticus iste labiis toxicatis Spiritum sanctum non essentialiter bonum, si te qui de Spiritu sancto et virgine veraciter natus es homo, non acquiescit singulariter esse ac essentialiter bonum. Non enim te negasti bonum, cum diceres, *Nemo bonus nisi solus Deus*, quia tu, qui Christus es, cum Patre et Spiritu sancto, salva proprietate trium personarum, solus et unus es Deus bonus. Non dixisti, non sum ego bonus, quoniam alias professus es : *Ego sum pastor bonus* (Joan. xi, 41). Et illud : *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum* (Matth. xx, 15)? Sed nec magistri nominis appellationem sprevisi, qui discipulis tuis in cœnæ convivio laudabiliter hujus vocabuli causam expres-

sisti dicens : *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis : sum enim* (Joan. xiii, 13). Non ergo secundum sonum vocis hypocritæ scribæ, sed secundum quod proprie solius est Dei cordis cogitationumque audiens [Pro audientis] respondisti clamori. Perfidiæ nempe redarguens in cordis tabula scriptam damnasti calliditatem : non simplicis magistri vocabuli refugisti favorem. Et quoniam non Deum et hominem, sed purum te sub magistri nomine hominem appellavit, qui debuerat Deum et hominem veraciter te confiteri : talem ergo dixisti non essentialiter bonum, qualem ille magistrum, hoc est, purum confessus est hominem bonum. *Quid me, ais, dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus*. Ac si diceret : *Quid me dicis hominem bonum, cum ego sim Deus homo?* Talem dico neminem essentialiter bonum, qualem me tu hominem scilicet suspicaris tantummodo bonum. Unde et eum si vellet vitam habere, ad legis recurrere docuisti præcepta, quatenus ea legendo disceret, quemadmodum te verum Deum in mysterio Trinitatis primæ legis latio demonstraret : et quia non ficto corde, sicut ab hoc hypocrita, qui se putabat legis peritum, esses diligendus, sed sicut ibi legitur, ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute.

CAPUT XII.

Quomodo Filius ignorare diem judicii dicatur, cum judicium ad ipsum spectet : Modestia Paulini super-sedentis a controversia dirimenda, quamvis in authenticis suæ ecclesiæ exemplaribus, et apud Hieronymum et Ambrosium non reperiatur τὸ Filius in allata sententia.

Eodem namque modo propter mysterium incarnationis autumnat te Filium Dei diem judicii ignorare, cum dies plane proprie judicii Filio hominis ascribatur. *Sicut fulgur, inquis, exit ab Oriente; et paret usque in Occidentem, ita erit et adventus Filii hominis* (Matth. xxiv, 27). Et illud : *Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa et majestate* (Ibid. 30). Et rursus : *Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ* (Matth. xxv, 37). Sed quoniam in antiquariis Evangeliorum authenticis, quæ penes nos, et in scrinio sanctæ nostræ refinerentur ecclesiæ, Filii vocabulum in eodem Evangelii loco insertum minime valuit reperiri, et viri illustrissimi, beatus scilicet Hieronymus b atque

l. c. Jeremiæ habet תנין *tannin* hoc est *dracones*, ita et Chalkæus et LXX, licet Syrus et Arabicus interpretentur canem sylvestrem. « Sententia ergo est, ait Menochius, etiam feris truculentis non defuisse in suos fetus materna viscera; defuisse autem matribus Jerosolymitanis. » Verum Paschasius Rathbertus ad mentem Paulini nostri locum Jeremiæ interpretatur lib. iv in Lamentationibus Jeremiæ. Sic enim ait : « Sed et Christi Ecclesia plangit per lamias hypocritarum atque hæreticorum calidam perversitatem : qui humanam quidem faciem gestantes belluina per impietatem corda gerunt. Qui tunc mammam nudant, quando errorem suum libere prædicant : tunc vero catulos lactant, quando male sequaces parvulorum animas perversa docent, et ad impietatem male nutriendo conformant, etc. »

a *Virulento ablactat catulos lacte*, pro lactat usurpavit Paulinus. Ablactare enim proprie est a lacte amovere, quod est contra mentem Paulini, ut patet ex iis, quæ habet infra : *Lamiae catulus exstat lacte nutritus pestifero*.

b *Hieronymus*. Locum Hieronymi hic est in c. xxiv. Matth. tom. XXVI Patrologiæ. col. 481 : « In quibusdam Latinis codicibus additum est, *Neque filius* : cum in Græcis, et maxime Adamantii et Pierii exemplaribus hoc non habeatur ascriptum; sed quia in nonnullis legitur, inserendum videtur. Gaudent Arrius et Eunomius, quasi ignorantia magistri gloria sit discipulorum. » Hæc Hieronymus. Si non alius Adamantius est ac Origenes, qui Adamantius est dictus, fateor non intelligo, quomodo Hieronymus asserat non esse scriptum in Adamantii ex-

Ambrosius ^a, satis in sacro peritissimi eloquio, affirmant ambo consona voce, lectis sane ab eis priscis Græcorum **155** codicibus, in eadem Evangelii folia *Filii* nomen non fuisse inspectum: unde et ex eo credibile potest videri longe a vero et ex superfluo alditum. Quoniam si ab Evangelista celebri fuisset calamo promulgatum, nequaquam post angelos *Filii* positum nomen specularetur, quemadmodum in quibusdam recentioribus inspicitur voluminibus exaratum: *De die autem illo et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius* (Marc. xiii, 32). Ordo præposterus, Filium post angelos, Dominum post servos, creatorem post creaturam. Idcirco non ab re existimo ab his disputationis suspendere filum, de quibus dubiæ veritatis mobilitas modis omnibus exigit titubare scriptorem.

CAPUT XIII.

Quæstionis de matre filiorum Zebedæi solutionem ad Hilarium et Ambrosium remittit.

De petitione autem femineæ pietatis, matris scilicet filiorum Zebedæi obsecrantis, quatenus duo filii ejus, unus ad dexteram, et unus in regno Christi ad sinistram ejus sedere promererentur (Matth. xx, 20 seq.); et quia non esset suum hujus dare sessionis audit a Domino tam altissimæ dignitatis privilegium, et de subjectione Filii, cum tradiderit regnum Deo et Patri; quia olim a priscis doctoribus, et in divi-

emplaribus Græcis additamentum illud *neque filius*, cum Origenes in cap. xxiv Matthæi, hom. 50, edit. Paris. an. 1520, disertis verbis habeat *neque filius*. En verba ejus: *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi Pater solus*. Do Latini versionem, cum Græca præ manibus non sint exemplaria, in quibus tamen ne suspiceris ea verba deesse: etenim fuse lateque hanc difficultatem pergit explicare, quomodo intelligendum sit id quod dicitur apud Matthæum, nempe Filium nescire diem judicii quod utique non faceret, nisi ipse ita scripsisset in Græcis exemplaribus, quæ vulgavit.

^a *Atque Ambrosius*. Loco vero Ambrosii est lib. v de fide cap. 16, n. 193, tom. XVI Patrologie, col. 688, edit. Migne: « Scriptum est, inquit (Ariani), *De die autem illo et hora nemo scit, neque Angeli cælorum, neque Filius, nisi solus Pater*. Primum veteres non habent codices Græci, quia nec Filius scit: sed non mirum si et hoc falsarunt, qui Scripturas interpolare divinas. Qua ratione autem videatur adjectum profluit, dum ad interpretationem tanti sacrilegii derivatur. » Hæc Ambrosius.

^b *Helario Pectaviensis, supple sedis episcopo*. Quod alibi admonuimus, hic quoque occurrit et pro i usurpatum a Paulino, et pro Hilarium Helarium et Pectavin. pro Pictavien. cum dixisse. Locus autem, qui fuse ab Hilario explicatur, est Apostoli I Cor. xv, 28, non tamen libro x, ut etiam dubitanter indicat Paulinus, sed xi de Trinitate. Ad quem librum provocat Amundum sanctus Hieronymus epist. 147, qui sibi in eum locum Apostoli consimilem quæstionem proposuerat: « Miror, ait, te hoc a me querere voluisse, cum sanctus Hilarius, Pictaviensis episcopus, undecimum librum contra Arianos hac quæstione et solutione compleverit: tamen pauca saltem dicamus. Omne in hoc scandalum est, quare Filius Patri subjectus dicatur ... Christus in iis, qui fideles sunt, subjectus est Patri, quia omnes credentes, imo omne hominum genus, corporis ipsius membra reputantur. In iis autem qui increduli sunt, id est Judeis, et ethnicis, et hæreticis, insubjectus esse di-

nis rebus valde strenuissimis viris, Helario videlicet ^b Pectaviensis famosæ recordationis viro, in decimo, ni fallor, operis sui pro causa digesto fidei libro, et beate memoriæ Ambrosio Mediolanensis ^c sedis antistite, in quinto ad Gratianum Augustum volumine, ad Arianae prorsus perfidiæ refellendam insaniam, stylo perspicuo exarato, latissimæ disputationis insculcata verborum serie legisse me recolo, viros egregios in explicando non incommode rationis glovello ^d operosius desudasse. Alter horum de petitione matris, alter vero de Filii subjectione non brevi explicuit stylo. Ideoque non inconvenienter utilius, ut arbitror, judicavi ab his etiam, etsi non penitus, compendiosius tamen definitionis calamo temperare. Et quoniam non prætereundo omnimoda ^B dissimulationis incuria qualitas extorquet necessitatis, præsertim cum vir iste semiplena cerebri ^e portione compositus, more suo volantes sacri eloquii ^f theoricæ incaute ad terras detrahendo disputationis infamare nititur manu: idcirco sumpta ejusdem Scripturæ loci serie narrationum, succincte summamque, ut instantis concedit temporis ordo, intacta transcurrere tangamus.

CAPUT XIV.

Non esse Christi dare regnum filiis Zebedæi, sed quibus a Patre paratum, duobus explicat modis.

Ex eo igitur quod postulante matre filiorum dex-

citur, quia pars membrorum ejus non est subjecta fidei. In fine autem mundi, cum omnia membra regnantem viderint Christum, id est corpus suum, etiam ipsa subiciantur Christo, id est corpori suo, ut omne Christi corpus subiciatur Deo, et Patri, ut sit Deus omnia in omnibus. » Hanc expositionem D. Pauli ex Hieronymo placuit hic proferre, quia omnino consona est illi, quam habet Paulinus cap. 16 et 17. Hilarium autem præc pue vide n. 8, 50, 55, usque ad 44, tom. X Patrol. edit. Migne, col. 404-428 in libro xi allegato.

^c *Ambrosio Mediolanensis sedis*. Locus Ambrosii a Paulino citatus est lib. v de fide cap. 5 a num. 55 usque ad 68, tom. XVI, Patrol. col. 660-665, quo disserit de postulatione matris filiorum Zebedæi. Sed adverte eodem libro cap. 15 et seq. a num. 154 usque ad 188 pergere Ambrosium exponere locum Apostoli de subjectione filii: Ille Paulinus vel in solo Ambrosio duplex habet testimonium.

156 ^d *Glovello*. Vide not. in lib. II, cap. 6.

^e *Semiplena cerebri portione compositus*, optimè circumscriptio. Plinius enim lib. xi, cap. 37, cerebrum viri quam femine majus esse ait, additque: « hic mentis est regimen. » Hinc defectus portonis debite cerebri insanæ, stupiditatisque argumentum habetur. Cælius Rhodig. lib. xv, cap. 25 « Principem animæ vius in cerebro: virilem atque irascibilem in corde » esse sitam ex Galeno ait, et addit, « Vulgo jactari sic propmodum novimus, cum fatum inaudimus cerebrum non habere: timido et pusillanimi cor deesse. »

^f *Volantes sacri eloquii theoricæ*. Theoricæ forte pro theoricæ positum est. Factum ne id fortasse vitio amanuensium? Theoriæ autem sunt hoc in loco meditationes, contemplationesque Scripturarum a θεωρητής quod est contemplator. Bn θεωρεῖν proprie esse ait rerum divinarum inspectionem et spectaculum. Apud Areopagitam vero significare, spiritualis sensus contemplationem. Ita H. Stephan. Thes. I. G. in voce θεωρεῖν. Volantes autem dixit forte allusione ad illud Zach. c. v, 1: *Volumen volans*.

trum levumque sessionis insigne, Dominum non matri, sed filiis respondisse nullius obstat contradictionis objectio, patenter innuitur filiorum instincta materno genitricem devictam affectu pro filiis ad Dominum accessisse, cum dicitur : *Nescitis*, ait, *quid petatis*, et protinus subiungit, *potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Cui cum responderent, *possumus* : statimque Dominus, *Calicem quidem meum bibetis : sedere autem ad dexteram vel ad sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo* (*Matth. xx, 22, seq.*). Et notandum, quia cum Dominus dixisset : *sedere autem ad dexteram vel ad sinistram non est meum dare vobis*, cur ita dixerit, causam impossibilitatis Dominicæ objectionis ratio manifestat præmissæ locutionis, hoc est nescisse eos quid peterent. Nihil igitur Deo difficile; sed qualitas petitionis difficultatem generalitèr postulanti, utrum recte an non recte petatur. Si recte : *omnia quidquid petieritis in nomine meo hoc faciam* (*Joan. xiv, 13*). Si autem non recte : *Non est meum dare vobis* : Et animadvertendo quoniam non Dominus generalis sententiæ protulit causam, *non est meum dare*, omnino cuilibet, sed singulier retulit, *vobis*. Ac si patenter diceret, *vobis* utique, qui nescitis quid petieritis. In hac quippe duorum fratrum petitione omnium fere non recte petentium summa consistit. Sed et cum diceret, *Non est meum dare vobis*, non conclusit isto fine sententiam locutionis suæ, cum illico subiungit, *sed quibus paratum est*, ait, *a Patre meo*. Nec intulit quibus Pater dat; sed illis est meum dare, quibus paratum est a Patre meo. Non est meum dare his qui recte non petunt, sed dare meum illis est, quibus Pater meus revelat : sicut Petro, ut confiteretur, Christum Filium Dei vivi, et fuit meum dare illi claves regni cœlorum. Veluti Isaïe revelavit auriculam, ut audiret quid loqueretur in eo Dominus Deus, quatenus vaticinio prophetali prædiceret virginem in utero non extrinsecus concipere et parere filium, cui nomen Emmanuel (*Isa. vii, 14*). Quibus Pater ergo preparat mentes, ut recte petant, illis est Filio dare regnum cœlorum. Ipse enim dixit : *Nemo venit ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* (*Joan. vi, 44*). Et : *Nemo venit ad Patrem nisi per me* (*Joan. xiv, 6*). An recte petisse videri potest, quæ unum in sinistra sedere filium postulât? In sinistra nimirum hædi, hoc est reprobi sunt ponendi. Recte quidem petitum fuisset, si utrosque aut ad dexteram sistere, aut super sedes duodecim sedere iudicandas duodecim tribus Israel petivisset. Potest etiam non inconvenienter et sic intelligi, *Non est meum dare vobis*, quoniam mater filiorum Zebedæi, æmula interim Mariæ Magdalene, nec dum illi ad Patrem Dominus ascenderat (*Joan.*

xx, 17), hoc est non per divinitatis altitudinem æqualem Patri, sed quasi hominem tantummodo eum credebat, cuique cordis intentionem Dominus responsionis temperaverit sermonem : Quia tu me hominem adhuc, et nondum Deum confiteris, non est meum, hoc est, humanæ potestatis, in qua solius humanæ naturæ est homo, non est dare. Meum autem, qui Deus et homo sum, his quibus paratum est a Patre meo, hoc est, recte petentibus summæ potestatis est dare.

CAPUT XV.

Proponit difficultatem ex Apostolo, quomodo Patri Christus subjectus, vel subiiciendus.

Ideo igitur vaniloquus iste Jesum Christum Dominum nostrum, non Deum verum, sed subditum astruet Deo vero perpetua subiectione, quia Paulus scribit ad Corinthios : *Cum tradiderit, inquit, regnum Deo et Patri, et subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui subiecit ei omnia, ut sit Deus omnia in omnibus* (*I Cor. xv, 24 seq.*). Interrogo ergo, si necdum subjecta sunt illi omnia, et ipse Filius tunc erit subjectus illi, cum ei omnia fuerint subjecta, si simpliciter secundum auditum iudiciumque aurium, et non excellentius sacratiusque hujus altitudinis intellegi profunditas præmonetur : quomodo nunc idem Filius in utraque forma, divina scilicet et humana unus idemque **157** ad dexteram Patris sedet, subjectus creditur? An non subjectus sedere? Apostolus clamat, *Cum subjecta fuerint ei omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei*. Tunc quidem futurum tempus designat. Quamobrem docere velim quomodo detur intellegi, *si tunc*, hoc est, in futuro subjectus, cum absorpta fuerit mors in victoria; nunc autem quomodo credi debeat subjectus an non subjectus? Si vero subjectus, quo pacto Paulus in futuro prædicat, *Tunc cum ei subjecta fuerint omnia subiiciendum?* Quod si modo non subjectus, quia Magister gentium *tunc* asserit eum subiiciendum cum tradiderit regnum Deo et Patri, et ei omnia fuerint subjecta, quæ ratio exigit modo non subjectum *tunc* subiiciendum? Nunquidnam forma servi in una cum Dei forma persona ad dexteram Patris, in mysterio Trinitatis cessante omne nihilominus quaternitatis suspicione modo non sedet, ut tunc doceatur resumere servi formam, per quam tunc possit subjici Patri? Absit. Unus idemque et in utraque natura, sempiternus *nunc* et *tunc* Dei indemutabilis, et æqualis permanet Filius.

CAPUT XVI.

Interpellat Apostolum de mente sua circa difficultatem propositam.

Porro quia hæreticus iste obmutuit, nullusque ei prorsus responsionis relictus est locus, stringam quantocius, fortiusque sugillans bumbosæ faucis a

Multi rancionis efflabant cornua bombis.

^a *Bumbosæ faucis*, puto pro *bombosæ*. Bombus autem est sonus rancus, puta tubarum, cornuum, cet. Perinus Sat. i, v. 114 :

Torva Mamilloneis implerunt cornua bombis.

Catullus v. 1502 Car. de nuptiis Pelei et Thet :

Adelmu quoque lib. De laudib. virginit., cap. 10, *bombosam* vocem pro mugientem dixit : « In cujus (Elisæi) exortu aurea quadrupes in Galgalis *bombosæ* vocis mugitum reboasse describitur : significans idololatricæ lapsum, et simulacrorum ceremonias explo-

ejus syllogistica manu gurgustionem ^a exprimam : A quatenus omne quod conatur in alios perfidiæ venenum noxali evomere ore, in sese liquatum refusum sauciata internorum viscerum ejus marcescant vitalia. Dic ergo, obsecro te, beate apostole Paule, a te volo quid dixeris curiosius discere. Quid est quod ais, *Cum subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui subiecit ei omnia*? Cur tempus subjectionis signanter de futuro innotescere voluisti, si specialiter hoc ad personam Filii, id est Jesu Christi, referre conveniat? Quasi tunc sit, et non modo subjectus. Non intellego quid dixeris, nisi nubilum obtusæ [Pro obtusæ] intellegentiæ meæ divini luminis radio perfundatur. An, ut religiosius intellegi obsistitur, nequaquam oblitus de cœlo divinæ vocis gemina invocantis appellatione audita, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. ix, 4), et ex eo didiceras, illum posse a te in terra posito persequi, qui jam in cœlesti regnabat palatio? sed pro corpore quin potius suo, hoc est, propter electos tuos, se conquestus est a te persequi, quos victos Jerosolymam epistolarum te ducere auctoritate putabas. Hujus ergo dicti consideratione forte firmatus, secundum hanc Dominicæ locutionis regulam rectius docuisti tunc et ipsum Filium, hoc est corpus ejus, electos videlicet ipsius, quorum ipse constat omnipotens caput, subjectum ei qui subiecit illi omnia ut sit Deus omnia in omnibus. Denique præmisisti, *nec dum videmus ei omnia subjecta. Cum autem subjecta fuerint ei omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi*. Et hoc interrogo quo pacto dixeris non ei esse omnia subjecta, cum alibi prophetico spiritus testimonio, *Omnia subiecisti sub pedibus ejus* exposueris? In eo autem, inquis, in quo subiecit ei omnia, nihil non subjectum relinquit. Nunc autem dicis, *Nec dum videmus ei omnia subjecta*, demonstrans in futuro esse ei omnia subjicienda. Quid est hoc? satis mirum : nihil non subjectum, et non omnia subjecta.

158 CAPUT XVII.

Solutio propositæ difficultatis : Subjecta omnia Christo per potentiam divinitatis : Subjicienda omnia per obedientiam servorum ejus. Et tunc Deus erit omnia in omnibus.

Adesto, queso, sancte Spiritus, revela auriculam mentis meæ, ut audiam te docente quid sibi vult quod hoc modo per Apostolum tuum loqui dignatus es : *et nihil non subjectum, et omnia subjecta*. Dicam jam nunc te largiente quid sentio. Illud potesta-

dendas. » Ad superbiam fastumque notandum vox accersita, ut patet ex Venantio Fortunato Vit. sancti Martini, lib. iv, his versibus :

Vitæ gesta suæ temerarius arbiter inflans,
Intolerabilem per iuvania bombica jactans.

^a *Gurgustionem exprimam. Gurgustionem* autem dixisse Paulinum pro *gurgulionem*. Ex contextu enim apparet, eam partem indigitare illum voluisse, qua intra collum a faucibus ad pulmonem via spiritus patet, quam trachea arteria, que et aspera dicitur, et guttur una componit. Vel si major cum Thoma Bartholino Caparis Filio Anatomi. refor. lib. iii, cap. 12, ipsa uvula est, quam alii *gargareonem*,

hoc esse obedientiæ considero. Nihil enim non subjectum per potentiam divinitatis, intellego. Non omnia subjecta ei per obedientiam servorum ejus adverto. Quia quamvis electi ejus sint ei subjecti in quantum humanæ possibilitatis permittit facultas, non tamen sic ei sunt subjecti per obedientiam quantum in hoc mortali corpore persistunt, ut sit eis omnia in omnibus Deus. *Corpus enim quod corrumpitur, adgravat animam et deprimit terrena inhabitatio* [Al. *cogitatio*] *sensum multa cogitantem* (Sap. ix, 15). Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, et absorpta fuerit mors in victoria (I Cor. xv, 15, 53, 54), et tradiderit regnum, electos scilicet suos, in quibus ex dono gratiæ gubernando regnaverit, Deo et Patri,

B hoc est, ad notitiam eos paternæ gloriæ perduxerit contemplandam, tum ei subjecta erunt omnia. Quia nihil perversum erit in membris ejus, in quo per corruptionem carnalis pugnæ resistendo non sint ei omnia subjecta. Tunc et ipse Filius, hoc est, corpus ejus, electi scilicet ipsius, subjecti erunt illi, qui subiecit ei omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Nihil jam aliud sit illis necessarium, exuti ab omni carnalis concupiscentiæ ærumnosa miseria; sed omnia illis solus tantummodo sit Deus in omnibus. Reddit nimirum Apostolus causam, cur ipse Filius subjiciatur ei, *Ut sit, inquit, Deus omnia in omnibus*. Hæc, inquam, causa subjectionis est, ut sit Deus omnia in omnibus. Omnia quippe Deus in omnibus est per Filii, hoc est, corporis ejus, qui sunt electi illius, subjectionem. Nunquam prorsus per fragilitatem carnis, sicut in præsentī sæculo nequam, a concordia sanctæ Trinitatis discordes, nunquam a charitatis ejus alieni dulcedine existunt. Sed omnia illis erit solus Deus in omnibus : solus scilicet Dei amor in desiderio animæ eorum ineffabilis semper perseverans. Hoc est esse Deum omnia in omnibus.

CAPUT XVIII.

Placita doctorum allegare instituit et primo Petri et Pauli apostolorum ostendens male intellecta a Felice.

His ita digestis, nunc ad prædicatores sanctæ catholicæ atque apostolicæ Ecclesiæ, cultoresque orthodoxæ fidei, rectis incedendo styli gressibus veniamus. Videamus utique cujus fidei prædicatores celestibus imbuti exstiterint sacramentis, duorum, an unius Christi; nuncupativi Christi Dei, an veri Christi Dei; adoptativi Christi Filii Dei, an proprii veri-

item *gurgulionem, columnamque* dixere. Cæterum pro gula communiter accipitur. Varro lib. ii De Re Rust., cap. 3 : « Hircus molliori pilo, et potissimum albo, ac cervice ac collo breve, gurgulione longiore. » Curculio quoque *c loco g* posito non raro effertur. Hinc belluones et parassiti, qui gula studiosius vacare consueverunt, *curculiones* dictos testis est Plautus, qui nomen comædiæ fecit *curculio*. Sed in viam redeamus. Blateranti Felici, et inania multa de adoptione Filii Dei Christi Jesu jactanti, non immerito Paulinus gurgulionem ei se dixit expressurum, id est guttur compressurum, ut nihil tale amplius valeat effutire.

que Christi Filii Dei. Hæreticus quippe iste aut duos A non fuerit semper Deus et homo. Semper ex quo Christos Deos, nuncupativum scilicet et verum, et ex eo adoptivum filium; aut duobus modis unum Christum Deum, ex parte quidem verum, et ex parte non verum asserit eos prædicasse. Apostolus magnopere studuit redarguere Corinthios, qui unum Christum dividere conabantur. Sed quid mirum, si discipulos temerario ausu infamare non veretur, cum ipsos utique magistros Ecclesiæ, Petrum scilicet et Paulum audacter incriminare concisa perfidiæ ruga non erubuit fronte? Nam quia primus pastor Ecclesiæ, sicut longe supra præfati sumus, professus sit Jesum a Nazareth sanasse omnes oppressos a diabolo, et addiderit, *Quoniam Deus erat cum illo*, hoc est in illo, dicit hæreticus iste, non dixit, Deus erat ipse, sed *Deus erat cum illo* (Act. x, 58). Si B Deus, ait, ipse fuisset, nequaquam tantus Apostolus diceret, *Deus erat cum illo*, sed Deus erat ipse. Et quia Paulus scribit Corinthiis, *Deus enim erat in Christo mundum reconcilians sibi* (II Cor. v, 19), et hic, inquit, non dixit, Deus erat Christus; sed, *Deus erat in Christo*. Hujus dicti qualitas cujus sit prestigiosæ vesaniæ obvoluta stupore, prudenti non celatur lectori, quasi alius sit Deus in Christo, et alius sit homo Christus; convincitur ex eo quod protulit intimasse, cum ipse unus idemque sit Christus Deus et homo: licet sit aliud et aliud, divinum scilicet et humanum, per quod Deus et homo: unus tamen Jesus Christus Deus homo. Hæreticus nempe iste, non secundum gratiam Spiritus sancti, per quam locuti sunt apostoli, sensu apostolico suum subdit, sed secundum propriam pravitatem suo perfido sensu sanctum molitus est corrumpere apostolicum sensum. Nam cum sit fides ex eo quod est fit, hoc est, ut efficiatur quod creditur, ne sit fides mortua sine capionis^a effectu: iste quidem verbo tenus tantummodo nudum putat fidei professionis efficere prærogativum. 159 Cum enim loquitur mendacium, de propriis loquitur, non attendens quantum differentius aliter sit Deum in electis suis per donum gratiæ habitare, a quibus et cum voluerit alta dispensatione aliquando recedit (licet non sit ei quandoque abesse, qui ubique per potentiam divinitatis semper adest) et aliter in Christo Jesu essentialiter habitare, ■ quo nunquam, quia unus est Deus et homo, recedit. In illis quasi impuris hominibus post gratiam adoptionis: in illo autem ab ipso mysterio conceptionis in una persona inseparabiliter unito sibi met habitat homine. In eo videlicet homine, qui nunquam non fuit Deus: nunquam cœpit sic esse homo, ut

non fuerit semper Deus et homo. Semper ex quo cœpit esse homo, permanet sempiternus Deus.

CAPUT XIX.

Arguit Felicem male usum sensu Hilarii, quem exponit.

Porro cum dicitur: *Deus erat cum ipso*, et, *Deus erat in Christo*, naturarum profecto per id diversitas distinguitur, non unius Dei indivisibile rescinditur nomen. Quid tibi videtur, o hæretice! Nunquid tam grande scelestissimi piaculi nefas parvi pendere inultum putas? Petrum accusas clavicularium regni cœlorum? Paulo detrahis magistro omnium Ecclesiarum. Evangelistæ autem atque prophetæ, quorum inviolabilia non es confusus oracula mutilare, ipsi se ulciscantur de te. Helarium namque beate memoriæ Pectaviensis sedis antistitem cur lacerare non parcis? Post illud quoque, quod per Arium pertulit, cur illi nunc alium minari exsilium? Nam in ea disputatione duodecim libri, in qua ille modis omnibus contradicit his qui Christum Filium Dei adoptivum conantur asserere, sumentes de sacra historia paternæ vocis testimonium, quia de Hebræorum electæ gentis prosapia, quasi de uno quolibet homine, qui per adoptionis gratiam vocatus est in sortem filiorum, loquitur dicens: *Filius primogenitus meus Israel* (Exod. iv, 22), ex eo ut illum infamare non desinis adoptivum Christum Dei Filium docuisse. Ais enim idem ipse in libro xii de eo quod dilectio et voluntas in filio sit adoptivo. Hoc tu dicis, non Helarius. Deinde autem ponis Helarii verba, sed non juxta ejusdem sensum doctoris. « Ubi enim, ait, nativitas est, ibi Filius meus dilectus. Ubi vero electio est ex gentibus, et adoptio [*Ad.*, adoptio] per voluntatem est, ibi Filius primogenitus meus » (Lib. xii de Trinit., n. 15). In quibus verbis videtur tibi Helarium divisisse unum Christum more tuo, quatenus sit ex parte Filius Patris dilectus, et ex parte primogenitus non dilectus, sed per adoptionem filius, cum ille generationem nati ex Deo Patre in dilecti nomine certatim distinguere ab ea, quæ dicitur adoptio, studuerit: et in primogeniti hoc in loco appellatione, vocationem illius populi præ cunctis gentibus factam per adoptionis gratiam, in Filii vocabulo voluerit demonstrare.

CAPUT XX.

Varias Hilarii sententiæ catholicæ suæ sententiæ astutulantis profert.

Prolixius igitur disceptationis super hoc negotio explicata serie, sic ait: « Nam licet ^b *primogenitus meus*, hoc est populus ille, de quo scriptum sit: longo

^a Ne sit fides mortua sine capionis effectu. Capio verbum est legale et jurisperitorum, quod etiam *usucapio* dicitur, modum scilicet *capionis* exprimendo, nempe *usu*. Est autem *usucapio* per Modestinum ff. de usurpat. et *usucapionib.* l. 5: « Adeptio domini; per continuationem possessionis temporis lege definiti. » Quod tempus pro immobilibus productius et longius a legibus statuitur, brevius et contractius pro mobilibus. Hinc etiam nonnullis *Capio* immobilium *præscriptio* dicitur, mobilium autem proprie *usucapio*; quæ etiam definitur *acquisitio rei per usum*.

Vide Joannem Calv. Lex. Jurid. tam in *Capio*, quam in *Usucapio*. Ad hunc *capionis* legalem effectum respicere videtur Paulinus, et hoc velle significare: sicut acquisitio nascitur ex usu, et usus diuturnus signum est rei acquisitæ, ita signum possessæ fidei est usus ipsius per obedientiam mandatorum ostensus. Cum autem hujus *capionis effectu* deest (deest autem cum deest usus fidei), fides est mortua.

^b Nam licet, etc. Sensum Hilarii videtur potius Paulinus attendisse, quam verba: vel dicendum in exemplaribus nostris deesse quæ adfert Paulinus:

tamen multumque differt *Filius meus dilectus*, et *Filius primogenitus meus*. Quoniam *Filius meus dilectus* naturaliter : Filius autem *primogenitus meus* Israeliticus quoque ille populus per electionem et voluntariam adoptionem. » Ecce ubi ille adoptionis vocabuli prerogativum, Israelitico videlicet gratis indultum populo a veri Dei nuncupatione satis idonee disputans evacuavit : ibi tu illum falsissima adstrues [Pro astruis] argumentatione insinuasse. Nam quia remoto nuncupativo veri Dei, et adoptativo proprii filii, Christum verum Deum verumque Dei Filium in libris pro causa fidei editis professus fuerit, nullus prorsus ignorat, qui eosdem libros diligenter lectitare studuerit cura. In septimo namque operis sui volumine inter cætera sic ait (Lib. vii de *Trinit.*, n. 9) : « Verbum enim, quod caro factum est, nihil aliquod quam Deus est. **160** Non est hic deputatæ, aut assumptæ nuncupationis relicta suspicio. » Et paulo post : « Quid hic adoptio, quid indulgentia nominis locum invenit? » Et lib. viii sic : « Non potest aliud quid diversius Christus esse quam Deus est. Deus igitur Christus est. » Et rursus : « Si per naturam Dei Christus tibi Dominus est, habes Spiritum sanctum. Si vero per adoptivum nomen hic Dominus est, Spiritu sancto carens, Spiritu erroris animaris. » Item ibi : « Christus ex Deo Deus, hoc totum est ipse quod Deus est. » Et lib. ix : « Natus igitur unigenitus Deus ex virgine homo. » Idem in eodem : « Neque post hominem in Deo non totus homo, totus Deus. » Idem ibi : « Quæro igitur quid sensum moveat, ne verus Deus Christus sit? » Et rursum (Lib. x), « Homo itaque Christus Jesus unigenitus Deus per carnem et verbum, ut hominis Filius, ita et Dei Filius. » Idem ipse in libro x : « Apostolica fides novit in Christo nativitatem, sed ignorat exordium : scit dispensationem, sed nescit divisionem. Non patitur Jesum Christum, ut Jesus non ipse sit Christus, nec Filium hominis discernit a Filio Dei. Nec Christum aliud credere quam Jesum, nec Jesum aliud prædicare quam Christum. » Et lib. xi : « Ignorat Deum Christum, qui ignorat Deum natum. » Idem ibi : « In se enim eum Deus glorificavit, id est in ea natura, qua Deus est [Al., qua Deus est quod est],

sed primum vero similis quam secundum. Qui enim fieri potest, ut nullus codex supersit qui hæc habeat, cum tamen codices mss. tantâ diligentia ætate ista, sint omnes excussi? Verba Hilarii ex editione Patrum BB. hæc sunt. *Nam licet, primogenitus meus de eo scriptum sit : longe tamen multumque differt; filius meus dilectus, et filius primogenitus meus. Ubi enim nativitas est, ibi filius meus dilectus : ubi vero electio ex gentibus et adoptio per voluntatem est, ibi filius primogenitus meus : Hic quod suus est, ad primogenitum est : illic quod suus est ad filium est. Et in nativitate filius primum suus et sic dilectus : et in electione filius primum primogenitus et sic postea suus, ut adoptato ex omnibus populis filio Israel proprium esset, quod primogenitus est : nato vero uni Deo manifestum sit proprium esse quod filius sit.* Exhinc conjice Paulinum ad mentem Hilarii respexisse potius, quam ad verba, ut et in sequentibus quandoque facit, quod in margine notavimus.

^a Lib. x, num. 52, sic lego : *Ecclesie fides apo-*

ut sit Deus omnia in omnibus. » De his igitur ista sufficiant.

CAPUT XXI.

Auctoritatem Ambrosii allegat et exponit : arguit Felicem Ambrosii lectionem corrupisse.

Beatus namque Ambrosius senioris perversique hæresiarchis debellator Ausentii, junioris nunc, quippe post mortem, licet alterius in persona, sed non alterius in perfidia, præliator, in commentaria profecto Evangelii Lucæ expositione illum, id est, Christum, proprium Dei Filium veraciter constituitur. Cui, hoc est sibi, ipse per Psalmistam Patrem dixisse commemorat, dicens : *Filius meus es tu : Ego hodie genui te* (Psal. ii, 7). Nec in eo quidem datur tibi facultas refellendi more tuo quasi secundum divinam tantummodo ante sæcula generationem hoc dictum fuisset, licet posset de illa non inconvenienter intimatum videri. Verumtamen ex præcedentibus et subsequentibus circumstantiis, de secunda, quam temporaliter pro nobis suscipere non abhorruit, nativitate prædictum hoc rectius intelligi non inhiibetur. Nam, *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, et postula a me, et dabo tibi gentes* (Ibid. 6, 8), et cætera, ad magnum pietatis sacramentum, quod per dispensationem carnis apparuit in mundo, perspicue advertitur procul dubio pertinere. « Quis est, inquit Ambrosius, ille proprius Dei Filius nisi cui dictum est : *Filius meus es tu : Ego hodie genui te?* » (Lib. iii epist. in Luc. n. 9.) Ecce sanctum Ambrosium verissimum heri et hodie, et deinceps Jesu Christi Domini testem, nostræque consentaneum fidei assertorem, quem tu perversis cavillationibus falsissimi putabas tui fautorem testimonii, illum unum eundemque audio proprium profiteri Filium Dei, cui ante omnia sæcula a Patre dicitur, *ex utero ante luciferum genui te* (Psal. cix, 5). Et in fine sæculorum Dominus dicit : *Filius meus es tu : ego hodie genui te.* Hodie enim tempus intra tempus significat : ante vero omnia tempora præcedit, licet sit soli Deo hodie omne tempus deputandum. In libro autem de Incarnatione Domini sexto (cap. 5, n. 35),^b quia Christus verus sit Filius, sic ait : « Adversus, inquit, omnes hæreses generalis

stolicis imbutæ doctrinis novit, etc. Sed et cætera summam collegit Paulinus.

^b In libro de Incarnatione Domini sexto. Quare Paulinus noster hunc librum sextum de Incarnatione appellaverit, cum unicus communiter habeatur, et ab aliis sejunctus reponatur, certo definire non amsim. Suspiciari tamen licet in causa fuisse, quod olim, et forte in exemplari Pauliniano, quasi sextus additus fuerit quinque libris, quos de fide inscripsit. Cum enim unum et idem sit argumentum cum librorum de fide, tum tractatus de Incarnatione, et utroque in loco agat de Dei incarnati divinitate, quam contra hostes eosdem defendere et vindicare satagit, nempe Arianos præcipue, probabile est ab aliquibus librariis factum fuisse quod suspicamur, et tanquam librum sextum annumerasse. libris de fide librum de Incarnatione. Adde Ambrosium ipsum consequentiam librorum et connexionem insinuasse his verbis quæ habet hoc ipso libro de Incarnat. cap. 7, num. 62 et seq. « Possem latius persequi, sed ve-

ista est fides, quia Christus est Dei Filius, et semipiternus ex Patre, et natus ex virgine. » Et paulo post : « Cum Deus semper esset æternus, incarnationis sacramenta suscepit non divinus, sed unus : quia utrumque unus et unus in utroque, hoc est, vel divinitate, vel corpore. » Idem ibi (C. 7, n. 71) ipsius quasi Domini verbis usus : « Deus igitur ante carnem, Deus in carne perfectionem naturæ assumpsit humanæ. » Idem in eodem : « Nunquid cum in eo imaginem Dei, crucemque veneramus, dividimus eum? » Illud autem ejusdem venerandi doctoris testimonium, quod in tuis insertum litteris non ignoratur, quod tibi quasi præstabilius videbatur tuæ consulere pertinaci objectioni, in eo quod Christum adoptivum Dei Filium usurpare non cessas, quia dixerit : « Nam ipso usu nostro est adoptivus filius et verus Filius. » Tu vero vitiose more tuo posuisti : « Nam ipse, ais, usu **161** nostro est adoptivus filius. » Ipse pro ipso exarasti, quasi de Christo virum istum dixisse anilibus frustratus ineptiis putasti. Cum in ea disputatione, in qua hoc capitulum studuit promulgare, nihil de optionis prærogativa linguæ flavello^a inspicitur ventilasse; sed contradicentibus sibi obsistens, qui naturæ vocabulum in Dei appellatione sacris insertum foliis minime posse reperiri conjectare conabantur : ac per hoc coacervatis plurimis divinarum rerum documentis, quibus luce clarius revicti satis abundeque sufficere non fuit invalidum, voluit etiam communi duntaxat usu locutionis refellentia perfidorum obstruere nihilominus ora. Ait enim : « Ipso usu nostro est adoptivus filius et verus Filius. Adoptivum filium non dicimus filium esse natura, sed eum dicimus natura esse filium, qui verus est filius. Ergo, ait, naturam et substantiam esse [Al., substantiam esse divinam] divina probavimus lectione. » (Lib. de Incarn. Dom. Sacram. cap. 8, n. 87, 88).

CAPUT XXII.

Adducit pro sua sententia Hieronymum.

Felicissimæ nempe recordationis, celeberrimæque vite mirabilis, beatus nimirum Hieronymus, variis linguarum perspicue insignitus loquelis, in sacris scilicet litterarum suarum apicibus, ubi quandoque de negotio orthodoxæ fidei disputationis stylum suscepisse dignoscitur, semper Jesum Christum Dominum nostrum et verum Deum et verum Dei docuisse Fi-

lium sincerissima acutæ mentis ejus ingenia protestantur. In libello quippe commentariorum primo, cujus titulus de Evangelio inspicitur evangelistæ Matthæi, textum succinctæ locutionis ipsius evangelistæ verba ponens retexit ita : *Liber, inquit, generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham* (Matth. 1, 1). Et paulo post : « A carnalibus autem cœpit, ut per hominem Deum discere incipiamus. » (Comment. in Matth. lib. 1, cap. 1). Quid est dicere, *Per hominem Deum discere*, nisi quia non purum tantummodo hominem Christum Jesum, sed sicut verum hominem, ita et verum Deum, unumque eundemque intellegamus? Idem ipse in eodem volumine : « Si autem Salvator eadem prædicat quæ Joannes Baptista ante prædixerat, ostendit se ejusdem Dei esse Filium, cujus ille propheta sit. » Idem ibi, « Scribæ, inquit, quia hominem putabant, arguunt eum blasphemæ. Sed Dominus videns cogitationes eorum, ostendit se Deum, qui potest cordis occulta cognoscere. » (Ibid. cap. 4.) Et quia juxta Pauli vocem, omnis plenitudo divinitatis in eo habitat corporaliter, intellexit vir iste famosæ subtilitatis discretor cum admirationis insignibus, pro eo quod flagelli verbere ejecta fuisset ab eo turba de domo Patris ejus, « igneum quid atque sidereum radiasse ex oculis ejus, et divinitatis majestatem ejus in facie refulxisse. » Idem ipse, « Et hoc, inquit, considerandum, quod centurio ante crucem in ipso scandalo passionis vere Dei Filium confiteatur : et Arius in Ecclesia prædicat creaturam (Lib. III, cap. 21) : tu, o infelix, nuncupativum et adoptivum, non verum Deum verumque confiteris Filium Dei.

162 CAPUT XXIII.

Testimonia profert ex Augustini libris.

Denique beatæ memoriæ Augustinus doctor mirabilis, in primo et secundo Prædestinationum Libro, quia Christus Jesus verus Deus, verusque sit Dei Filius, quemadmodum in cunctis opusculis suis docuisse studiosum non fefellit lectorem, ita finit, dicens : « Nonne faciente ac suscipiente Verbo ipse homo, ex quo esse cœpit, Filius Dei unicus esse cœpit? nonne de Spiritu sancto et virgine Maria Dei Filius unicus natus est? » (cap. 15, n. 30). Idem in libro^b secundo : « Fidelis, inquam, qui in eo veram naturam credit et constituitur humanam, id est no-

Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic facito ;

quod erat officium ancillarum, quas *flabelliferas* vocat Plautus in Trinum. v. 254, de quibus vide Laurentium Pignorium com. de servis cap. 20 quod matri Paulæ morienti præstitit filia Eustochium laudata a Hieronymo in epitaph. Paulæ :

Ipsa assidere lectulo, flabellum tenere
Omnium ancillarum prævenire officia.

Sed translate ut Paulinus, utitur quoque Tullius in Orat. pro Flacco. « Usque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Meandrius, cujus lingua quasi flabello seditionis illa tum est egentium concio ventilata. »

^b In libro secundo. Verba Augustini hic a Paulino allegata sunt in libro *De bono perseverantiæ*, ut fideliter apponimus in margine. Cur autem dicatur se-

^a *Linguæ flavello, pro flabello*, ^b in *v* consonantem mutato, ut passim videre est. Instrumentum, quo fit ventilatio. Terentius in Eun. v. 594 :

stram, quamvis singulariter suscipiente Deo Verbo, in unicum Dei Filium sublimatam, ita ut qui suscepit, et quod suscepit una esset in Trinitate persona. » (Lib. *De bono perseverantiæ*, n. 67.) In ea itaque, quæ inscribitur ad Petrum ^a epistola, in qua specialiter catholice fidei sincerissimam regulæ seriem delegavit, inter cætera sic ait : « Natus enim de Patre Deus Verbum, natus est de matre Verbum caro factum. Unus igitur atque idem Deus Dei Filius, natus ante sæcula, et natus in sæculo, et utraque nativitas unius est Filii Dei. Verum etiam de eodem matris utero idem Deus homo exivit, et in sepulcro idem Deus homo factus jacuit, et ab inferis idem Deus homo factus die tertio resurrexit. » (Fulgentius *de fide ad Petrum*, cap. 2, num. 10, 11.) Attende nunc quod dicitur, si aliqua tibi rationalis creaturæ portio remansit. Nonne tu dicis, quod homo ille Christus Jesus, susceptus a Verbo Dei non sit ab ipsa virginis uteri origine Deus et conceptus et natus, et ideo non verus, sed adoptivus credi filius a te perfidius deleratur [deliratur]? Beatus namque Augustinus veridicus asserit prædicator, *Ex quo esse cæpit*, haud dubio in utero virginis, *Filius Dei unicus esse cæpit*. *Esse cæpit* quod dicitur, non secundum quod Deus est intelligi datur, sed per id quod homo fieri temporaliter voluit. Et ille qui esse cæpit homo, qui semper erat Deus, unicus ab Augustino, non adoptivus Dei Filius prædicatur. Unicus namque vel unigenitus, proprietatis non adoptionis censeri vocabulum demonstratur. Idem in eadem præfata epistola (num. 16), « Quibus, inquit, verbis explicabitur carnis illius excellentia singularis, cujus divina est ex ipsa sui conceptione persona; quia sic Verbum caro factum est, ut una persona esset cum carne sua, unigenitus ac sempiternus Deus, ipsa suæ carnis conceptione conceptus. » Et paulo post (num. 17) : « Deus unigenitus, qui dum conciperetur, veritatem carnis concepit ex Virgine : ista causa est, quia Deus factus est filius virginis Mariæ, et Maria virgo mater facta est Unigeniti Dei. » Tu dicis filium hominis,

cundus de predestinatione, ut facit hic et Paulinus noster, vide admonitionem præfixam huic libro, tom. X Patrol., col. 995.

^a In ea quæ inscribitur ad Petrum epistola. Hæc ut et subsequentes sententiæ non sunt Augustini, sed Fulgentii, ut accurate notamus inter parentheses. Liber enim seu epistola *de fide ad Petrum* Fulgentio ascribitur. Verum apud veteres adeo opinio invaluit esse Augustini, ut inter ejus opera passim recenseatur et in mss. et in typis vulgæ editionibus : unde mirum haud sit Paulinum pro opere Augustini illam habuisse. Videnda est autem PP. Benedictinorum admonitio huic operi præposita in appendice, tom. VI Oper. August., Patrologiæ autem tom. XL. Vide quoque Joannem Molanum in Prefat. Oper. Fulgentii § 6, et observationem Bellarmini de Scriptor. Eccles. in Augustini tom. III. Cæterum quod affertur citari librum sub Fulgentii nomine a Ratramno, sive Bertramo monacho Corbeiensi in lib. De corp. et sang. Domini, non nimis urget, cum Ratramnus aliquot annis posterior sit Paulino, et floruerit, ut habet Trithemius, temporibus Lotharii circa an. 850. Ideoque si auctoritate veterum tantummodo res esset dirimenda, potius Paulino vetustiori scri-

A hoc est filium virginis, nuncupativum Deum et adoptivum filium; Augustinus vero Deum unigenitum appellat. Idem ibi (cap. 9, n. 52), « Patrem, ait, solum esse qui dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* : Filium solum esse super quem illa vox solius Patris sonuit, quando in Jordane secundum carnem baptizatus est unigenitus Deus. » Ecce Augustinus illum, qui in Jordane secundum carnem baptizatus est, super quem paterna intonuit vox, et Spiritus sanctus in specie columbæ descendit, unigenitum Deum confitetur. Tu affirmas Augustinum dixisse adoptivum filium in Jordane baptizatum, super quem paterna *Filius* insonuit vox. Hinc rursus in libello fidei suæ, ^b qui inscribitur contra omnes hæreses : « Pater est, inquit, cujus B vox hæc est audita de cælis, *Hic est Filius meus, in quo bene complacui, ipsum audite* : Filius est qui ait : *Ego a Deo exivi et a Deo veni* : Paracletus est ipse, de quo Filius ait : *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet*. » Quis autem ille sit Augustinus, qui super adoptivum dicat paternam intonasce vocem, nescio : sed et illum tecum scire Augustinum dignor. Hunc autem Augustinum recipit, qui per cunctam mundi latitudinem clarus in rebus divinis habetur. Idem ipse (Fulgent. *De fid. ad Petrum*, cap. 17, n. 60) : « Deus enim Verbum non accepit personam hominis : persona divinitatis accepit temporalem substantiam carnis. Unus est ergo Christus Verbum caro factum, qui est ex patribus secundum carnem super omnia Deus benedictus in sæcula. » Idem ibi C (num. 61) : « Firmissime tenes et nullatenus dubites non carnem Christi sine divinitate conceptam in utero virginis, priusquam susceperetur suæ carnis acceptione concepta. » Nihil fortius sacratiusque de Unigeniti incarnationis mysterio explicari potest. Quia Dominus Christus Jesus ipse sit Deus verus, ita in expositione psalmi tertii (num. 5) idem doctor egregius delegavit : « Gloriam, inquires, suam Deum dicit etiam ille, quem sic ille suscepit Dei verbum, ut simul cum illo Deus fieret. » In Tractatu videlicet

ptori, quam Ratramno fides esset habenda. Sed ob hoc non certamus. Sufficit nobis Paulinum opinionem communem secutum excusatione dignum haberi.

^b In libello fidei suæ, qui inscribitur contra omnes hæreses. Elenchum totum evolvi operum Augustini tam Lovaniensis, quam novissimæ PP. Benedictinorum Parisien. editionis, nec tamen reperi vel in genuinis, vel in supposititiis factibus sancti hujus Patris epistolam, tractatum aut librum aliquem, qui *Libellus fidei* inscriberetur, vel *contra omnes hæreses*. Sed neque Possidius in indiculo operum Augustini hujusmodi operis meminit. Cujus autem sit, usque modo me latet. Sapiit Fulgentium, sed hæc verba in Fulgentio non invenio. Forte sensum proferre, non verba voluit; et quidem alia non absimilia in eo reperies; ita ut, cum præcedentia et subsequencia sint Fulgentii in lib. De fide ad Petrum, probabiliter liceat suspicari ad mentem Fulgentii, seu putati Augustini scribere voluisse. Vocat autem *Libellum fidei suæ*, quia revera de fide inscribitur. Et quia fidei capita, quæ exponit, fere omnes hæreses percellunt, *contra omnes hæreses inscriptum* (pro scriptum dici.

psalmi vigesimi noni habes ita : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* « Quis nescit, inquit, quoniam Dominus ipse est Deus? Dominus ille non vobis vilescat. Crucifixistis, flagellastis, sputis illinistis, spinis coronastis, et cætera, ensodes ad sepulcrum deposuistis : ipse est Deus. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* » Sed et alibi Davitici carminis odola^a huiusmodi non abnuitur concrepasse. *Ploremus, cecinit, coram Domino, qui fecit nos, quia ipse est Dominus Deus noster* (Psal. xciv, 6, 7). Et illud : *Benedictus, qui venturus est in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis* (Psal. cxvii, 26, 27). In libro autem qui Enchiridion Græco nuncupatur seu inscribitur stylo, quia Christus Jesus unicus et verus Dei Filius, semper ex quo coepit esse fuerit, hoc modo inter plurima professus edocuit (Cap. 36). « Nempe ex quo esse homo coepit, non aliud coepit esse quam Dei Filius, et hoc unicus et propter Verbum, quod illo suscepto caro factum est, utique **163** Deus. » Cum vero dicit, *Et hoc unicus et utique Deus*, tuam prefecto stultiloquium catholico eo conteret pugno, qui factum Deum hominem nuncupativum Deum et adoptivum filium non desuis^b summare. Et paulo post (Cap. 38) : « Homo autem natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, utraque substantia, divina scilicet et humana, Filius est unicus Dei Patris omnipotentis. » Unicus in utraque substantia, non adoptivus, secundum Augustinum. Et quoniam non juxta tuam recordiam alterius egerit per baptismum natiuitatis exordio, humanum ait genus non posse a lege peccati absolvi, « nisi per unum mediatorem Dei et hominum, qui solus potuit ita nasci, ut ei non opus esset renasci (*Ibid.* cap. 48). Tu asseres [*Pro asseris*] duas sustinuisse temporaliter generationes, unam ex virgine, in baptismo alteram : Augustinus docuit ei non opus esse per baptismum renasci. Item alibi (*Id.*, tract. 78 in *Joan.*, n. 3) : « Sicut enim unus est homo anima rationalis et caro, sic unus est

Christus Deus et homo. Ac per hoc Christus est Deus anima rationalis et caro. » Iste dicit, Christus est Deus anima rationalis et caro : tu vituperas apostolum Paulum habitare Deum dixisse in Christum, non Christum fuisse Deum confessum. Idem ipse in sermone septimo, cum tractaretur Evangelium κατὰ Joannem, quia Christus unicus, et non adoptivus sit Dei filius, « Oportebat, ait, ut ille baptizaret, qui est Filius Dei unicus, et non adoptivus. Adoptati filii ministri sunt unici. Unicus habet potestatem : adoptati ministerium (*Id.*, tract. 7 in *Joan.*, n. 4).

CAPUT XXIV.

Docet hæresim Felicis jam perculsam anathemate Damasi papæ. Affert loca quædam Athanasii aliterata ab eodem Felice, et monet quomodo intelligenda.

Beatus igitur Damasus papa in ea videlicet epistola, quam ad Paulinum Antiochenæ sedis direxerat episcopum, ita præcedentibus subnectens sequentia intonat dicens : « Anathematizat catholica Ecclesia et eos, qui duos in Salvatore filios constituent, id est, alium ante incarnationem, et alium post assumptionem carnis ex virgine, et non eundem Dei Filium et ante et postea constituent. » Hujus nimirum anathematis fulmine tuum percutitur nihilominus caput, qui verum Filium ante incarnationem, adoptivum vero post incarnationem perfida confiteris lingua. Verus enim et adoptivus duo sunt, non unicus Filius. Virum egregiæ generositatis præcipuum, rectæque fidei cultorem, Athanasium videlicet Alexandrinæ sedis antistitem pro causa fidei prolixius in ea, quæ ad Epactetum episcopum inscribitur, epistola, luculento disputasse stylo, nostri non constat ingenioli celatum. Cujus in libello qualicumque, non tamen sanæ fidei tunc, mentionem insertam non me abnege inspexisse : ac per hoc ipsum quod inibi bene ab illo editum, sed non **164** bene a te ejusdem viri capitulum recensitum legisse me recolo, his subnecti non ab re syllabis æstimavi. « Non, inquit, per adoptionem hæc facta sunt, al sit, sicut quidam exis-

^a *Carminis odola*, forte pro *odula*, id est *parva oda*, quæ est canio, cantilæna, a Græco ὀδή. Sed, fateor, male conveniunt *odola* concrepasse. Ni mavis duplici *Il odolla* scribere quasi respicere voluerit ad speluncam illam sæpe in Scriptura memoratam, in quam se recipere David sæpe consecraverat, et in ea latitare ; e. allegorice dixerat concrare *odolla*, quatenus inibi quoque psalmos David cecinerit, et spelunca *odolla* eo cantu concraverit. Forte prius, ut planius, ita et verius.

^b *Non desinis summare*, puto pro *adhortari*. Du Gange in Glossar. *Summare*, submonere, adhortari, ex Gall. *sommer*. Grardus Machetus episcopus Castrensis epist. 332 : « Monui patrem ipsius summando et recomendando, ut filium suum hortaretur intrare collegium. » *Non desinis ergo summare* est Paulino non desinis adhortari, inculcare, ut credatur, et adeo moleste refricas tuo stultiloquio, ut merito os tuum pugno sit contundendum.

^c *Non, inquit, per adoptionem næc facta sunt.* Locus hic Athanasii difficultate non vacat. Etenim versio Petri Nannii in edit. Colonien. an. 1686, pag. 537, tom. I, sic habet : « Hæc autem fictione non agebantur, absit, quemadmodum nonnulli existimaverant, sed ut vero, et per verum Salvatorem hominem totius hominis salus conciliaretur. Nam si fic-

tione et simulacro tenus Verbum in corpore fuit secundum istorum opinionem, et si quod fictione agitur, imaginarium est, sequitur omnino et apprehensibile facile est, hominum salutem et resurrectionem esse rem opinariam apparentemque. » Ubi ne verbum quidem de adoptione habet. Contractor est versio, quam affert Paulinus noster : insuper *adoptionis* voca ulo utitur non semel. Expende Græca : οὐ θέσει δὲ τὰ πάντα ἐγένετο, μὴ γένετο, ὥς τινες παλιν ὑπέλαβον ἀλλ' ὅπως ἀληθεῖα ἀνθρώπων γεννημένου τοῦ σωτῆρος, ὅλον τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία ἐγένετο. ἢ γὰρ θέσει ἢ ἐν τῷ σώματι ὁ λόγος, καὶ ἐστίνους, τὸ δὲ θέσει λεγόμενον παντοῦ ἐστίν, εὐρίσκεται δοκῆσαι καὶ σωτηρία καὶ ἀνάσσει τῶν ἀνθρώπων λεγόμενα, etc. (qui textus at verbum translatus a nobis sic effertur : *Non adoptione hæc facta sunt, absit, ut quidam e contrario suspicanti erant, sed omnino ei revera homine facto Salvatore, totius hominis salus facta est. Etenim si adoptione erat Verbum in corpore secundum illos (quod vero adoptione dictum, phantasia est) invenietur apparentia et salus et resurrectio hominum dicta. Huic ferme verbali versioni magis accedit ea Paulini, quam Nannii, qui periphrasi utitur et circumlocutione. Ast, fateor, me scrupulus angit, qui ex contextu exoritur. Scio θέσει (quo in verbo cardo difficultatis vertitur) pro adoptione non raro accipi. H. Steph. in Th. L. G. tom. III.*

timaverunt; sed sicut est veritas, homine facto Salvatore, totius hominis salus facta est. Si enim adoptione erat in corpore Verbum secundum illos (quod autem adoptione dicitur phantasia est) reputetur et putative salus. Et tu adiecisti de tuo: «Et hic quid melius loqui potuit, cum adoptionem non a corpore, in quo erat Verbum, sed ab ipso verbo evacuavit?» Ego autem dico, etsi ille quid melius, quia non semper per adoptionem, sed in veritate homine facto Salvatore, totius hominis factam perdocuit salutem. Et tu quid pejus ac scelestius, quam quod verbum non in proprio, quod ex virgine assumendum essentialiter, proprium suumque fecit corpore, sed in adoptivo asseris habitasse? Nosse velim, sed non a te, quid est quod dicit, non per adoptionem hæc facta sunt, et exprobrat, absit. Tu dicis quod secundum divinitatem dictum sit, non per adoptionem facta sunt. Quid attinet, quæso te, ad divinitatem Verbi, hæc facta sunt? Non dixit, hoc factum est, ut de Verbo dictum posset videri. Hæc namque facta sunt pluraliter pronuntiantur. Verbum autem singulare est vocabulum. Cur non caute temperatiusque primum perpendis quid sit, rectiusque vera dixit verbi? Cur non secretius tecum invocato sancto loqueris Spiritu, et sic ex dono gratie ejus in publico, quasi soluto, ante quidem per silentium ligato velamine lingue salubri, conceptum offerens divini roris infusione sermonem? An nescis, quia omne vasculum, quod opertorio caret vel ligatura, immundum procul dubio Domini lege docetur (Num. xix, 15)? Non igitur per adoptionem hæc facta sunt, quoniam cessante omni necessitate adoptionis in Dei Filio, per sacramentum incarnati mediatoris facta sunt infirma nostra fortia, facta sunt terrena celestia, carnalia transierunt in spiritalia. Multa enim ab eo superius quodammodo præmissa sunt, quibus subiecit: *Hæc autem facta sunt.* Disputans denique qualiter ad se verbum referebat quidquid corpus proprium verbi humanum in veritate assumptum patebatur: qualiter et impassibilis pati, et immortalis mori, et infatigabilis fatigari, et insepultus potuit in corpore suo sepeliri, et in his similia. Et ideo subinfert: *Non per adoptionem hæc facta sunt, absit.* Licet aliter in nostris codicibus exarata valeant contemplari. Idem ipse in Libello fidei suæ (lib. ix), in quo alternatis vocibus quasi dialogice contra hæreticos disputans, inter cætera et post multa ita subinfert: «Incarnatus est, inquit, Unigenitus secreto illo mysterio, quod ipse novit. Nostrum namque est credere, illius nosse. Ac sic ipse Deus

verbum totum suscipiens quod est hominis, homo sit: et assumptus homo totum accipiendo quod Dei est, aliud quam Deus est esse non potuit. Si ergo Deus verbum totum suscipiendo quod hominis est, homo est: et assumptus homo totum accipiendo quod Dei est, Deus est ubi, quæso te, in hoc sacramento nuncupativi Dei, vel adoptivi filii vocabulum jus sibi valebit privilegii vindicare?

165 CAPUT XXV.

Doctrinam Cyrilli Alexandrini perpendit et laudat.

Cyrillus denique ejusdem sedis episcopus in epistola ad Nestorium missa inter cætera sic ait (*Epist. 8, vel concil. Ephes. par. 1, cap. 8*): «Neque enim natus est homo communis de sancta virgine, et tunc demum inhabitavit in eo Verbum; sed in ipsa vulva uteroque virginali se cum carne co-junxit, et sustinuit generationem carnalem, carni suæ nativitatem suam faciens:» et post pauca: «Non quia in corruptione ceciderat, quod absit; sed quia ejus surrexit corpus: ita Christum unum et Dominum confitemur, non tanquam hominem cum Verbo adorantes: quia non est alienigenum a Verbo corpus suum, cum quo ipsi etiam assedet Patri.» Tu vero cum antumas Christum non verum Deum, sed subjectum vero Deo, duos non unum Christum divisibiliter conjectare videris. Beatus Cyrillus tertii concilii auctor non hominem et Verbum duos Christos, alterum sublimem, alterum subditum; sed Deum et hominem unum eundemque confessus est Christum.

CAPUT XXVI.

Leonis papæ testimonia.

Leo igitur venerabilis papa, orthodoxæque fidei mirabilis suffragator, in tomo sane pleno sinceræ fidei veritate, quem ad Navianum Constantinopolitanæ urbis episcopum ob Eutychiæ perfidie destinavit, inter cætera et post multa quia Christus Jesus in vera hominis natura, non nuncupativus, sed verus sit Deus, exsecutus est ita (*Epist. 10 ad Navian. cap. 3*): «In integra, inquit, veri hominis perfectæque naturæ verus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris.» Licet tu illam falso in quadam astipulasse epistola asseras, adoptionem in capite, hoc est in Christo præcessisse. Quod quidem ita non esse perspicue ex ipsa verborum connexionione ultrocitraque eidem subjecta capitulo videri non ambigitur. Idem ipse in quibusdam synodalibus litteris Potri fidem exponens, sic ait (*Epist. 15 ad Ephes. synod. 11*): «Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi.

Christi Jesu non fuisse phantasticum, sed reale et verum. Igitur *θεός* hic non proprie adoptionem importat. Ceterum, cum Felix hoc loco Athanasii abuteretur, ut Paulinus ostendit, non male procedit ipse Paulinus lectionem adoptionis usurpando, et suis telis hostem impetendo. Insuper non in corpore adoptati, sed veri filii hæc facta fuisse, optime infert ex Athanasio in capituli progressu Paulinus. Viderat tamen ipse variantem et geminam lectionem Athanasii, cum ait: *Licet aliter in nostris codicibus exarata valeant contemplari.*

«Rectiusque, vera dixit verbi. Hic aliquid deesse videtur. Quod desit autem non est facile divinare.

col. 1474 et 1475 ait: «Sic *θεός* de re quæ natura sua non est, dicitur, cum ab Appiano (teste Budeo) accipitur pro *υιοθεσία*; nam *θεός υιός*, et *υιοθεσία* ejus est cui nullos natura delit liberos, sed qui alienos in suam familiam adsciscit et adoptat.» Et ipse Budeus in com. L. G. col. 240 *θεός υιός* pro adoptare habet. Verum textus Athanasii non precise de adoptione Filii Dei Christi Jesu loquitur, sed de veritate corporis ejus. Et pergit probare ex verbis ipsius Domini in passione prolatis, *Quid me cordis?* et ex iis quæ dixit post resurrectionem exhibendo discipulis vulnera, *palpate et videte*, quæ præcedunt et sequuntur verba allata a Paulino, corpus

Hoc est, ait, tu qui vere es Filius hominis, idem vere es Filius Dei vivi. Tu, inquam, verus in Deitate, verus in carne, et salva geminæ proprietate naturæ, utrinque unus. » Item in homilia, quæ nuncupatur de Domini natale (serm. 3, cap. 2) : « Proinde, ait, qui in forma Dei fecit hominem, in forma servi factus est homo. Sed utrumque Deus de potentia suscipientis, utrumque homo de humilitate suscepti. » Et quoniam non sit alter habitator et alter habitaculum, sicut tu, cum ex propriis loqueris, asseris mendacium, sanctumque mentitus es Cyrillum docuisse, in eadem homilia ita profatur, dicens (cap. 1) : « Nec sic creatura in societatem sui creatoris assumpta est, ut ille habitator, et illa esset habitaculum, sed ita ut naturæ alteri altera misceretur. Et quamvis alia sit quæ suscipitur, alia quæ suscipit; in tantam tamen unitatem convenit utriusque diversitas, ut unus idemque sit Filius. »

CAPUT XXVII.

Fuse prosequitur Gregorii papæ auctoritates.

Mellifluxe recordationis beatus papa Gregorius, ore dulcisonus, eloquentiæ venustate præcipuus, verborum frugalitate clarissimus, sanctitatis insigni gratissimus, fidei puritate præfulgidus, in latissima nimirum famosæ lectionis serie licet sparsim Dominum, tamen Jesum Christum et verum Deum, et verum eundemque Dei Filium, cassato omni ab eo nuncupationis atque adoptionis præconio, voce confessus est apostolica (*Moral. lib. iv, c. 11, n. 18; lib. xxxv, c. 14, n. 24; et in Expos. psalm. v, n. 1*). Sed et illius tu nixus es vomitu vesaniæ tuxæ pulchritudinis foelare decorem, referens eum Christum et Ecclesiam docuisse unam personam. Hoc enim est verum, quia suum est; sed non secundum tuum prælibatum est sensum. Tu tamen alibi adjecisti quod tuum est, *et unus homo unave caro*, Paulumque astruis Christum et Ecclesiam unum hominem prædicasse (*Epnes. v, 25-32*). Ex quo videris abruptere Christum addi essentialiter personam, si Christus et Ecclesia unus est homo, unave nimirum caro. Tolerabilius quippe ferendus eras, si significantius addidisses, *et quasi unus homo*, propter unius capitis nullorum diversitatem membrorum. Non ergo est Christus et Ecclesia unus homo, unave juxta te caro, sed quasi unus homo. Tu autem ideo fingens fateris *et unus homo unave caro*, ut Christum et Ecclesiam unum te hominem Christum perversis allegationibus separares. Aliud nempe est, sed et longe aliter intellegi datur Christum et Ecclesiam, juxta Pauli vocem, caput et corpus typice unam esse persona, et aliter Verbum caro factum, hoc est Deum homine facto, unam esse Christum personam cum Deo, ac per hoc Christum esse veraciter Deum. Sed et illud, quod ex apostolica doctrina tuis intexuisti commentis, quoniam **166** *membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et ex ossibus ejus* (*Ibid. 30*), non ad illud corpus illamve carnem, ut tu satagis, referre recte publicatur. Quod assumpsit Verbum caro factum suum proprium corpus suamque propriam carnem veraci-

ter fecit. Sed figuraliter de electis ejus accipi potest, vel propter utrumque sexum, vel certe juxta meritorum diversitatem, quatenus alii carnis ob infirmitatis molliem sexumque teneriorem, alii vero ossis propter fortitudinis roborem non inconvenienter nomine valeat nuncupari. De quibus utique Ecclesiæ voce per Psalmistam dicitur : *Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur* (*Psal. cxxxviii, 16*). Et rursum, *benedixit omnibus timentibus se Dominus, pusillis cum majoribus* (*Psal. cxiii, 13*). Denique idem mirabilis doctor in primo Moraliū librorum volumine quia Christus Jesus non per adoptionem collati prærogativi, sed in veritate Dei sit Filius, inter cætera fassus est ita (Cap. 18, n. 26) : « Omnes, inquit, qui in fide Deo nascuntur, superat; quia non ut cæteros adoptio, sed natura illum divinitatis exaltat. » En vir sanctus fide recta, Deoque plenus, hominem namque Christum de virgine Deum hominemque natum, non ut cæteros purosque homines ob indultæ adoptionis donativum, sed per naturam illum divinitatis in Dei Filium præmonet exaltatum. Tu quidem moliris dividere in duas unum Christum personas, ut qui natus est ex virgine, sit adoptivus : et qui ex Deo, proprius credatur Filius Dei, cum et ex Deo Patre, et ex homine matre unus sit Christus, non per adoptionem, sed proprius Dei Filius. Videtur tibi, ut tuxæ testantur litteræ, virum istum præcipuum de sola ea, quæ ex Patre est, generatione, hoc in loco disputasse. Interrogo ergo de quibus cæteris intimatur, *non ut cæteros illum adoptio*, si non de vero homine Christo disseruit? Cur ad homines quasi de homine comparationis formula cui inspicitur, materiali instruxit speculo dicens, *Non illum ut cæteros adoptio*? Non potest istiusmodi comparatio, nisi sit ejusdem generis, *cæteri*, cujus est ille cui comparatur, usitatus invehere. Inconveniens quippe, nullusque capax rationis ordo se palliat, si cum de homine actio ventilatur, alterius generis ista similitudo, hoc est, *cætera*, introducatur. Verbi gratia, si dicatur, primus homo non est genitus vel natus, sed factus ex limo est terræ : cæteri autem homines ex utroque sexu et geniti sunt et nati. Non enim convenientius salubri congruit æquitati, nec usitatæ locutionis modus concedit, aurium suaviter demulcendum auditum ita euphoniæ modulum temperare, quatenus post mentionem hominis factam non nati sed creati, cæteri equi vel boves nati vel geniti introducantur, sed homines *cæteri*. Similiter nec post angeli mentionem cæteri homines, nec post hominis cæteri angeli apte possunt ascribi, sed unumquodque subnecti suo generi rationalis ordo demonstrat. Sine autem hoc additamento, hoc est *cæteri*, et post mentionem angeli homines, et post homines angeli non absurde inseri litteris sacris, sine [*An legendum, et trito, vel, non sine trito?*] trito effari permittuntur sermone. Cum ergo dicit, *Non illum ut cæteros adoptio*, subauditur, non illum ut cæteros homines adoptio, quia et Christus homo, et non solitarius Christus homo, sed Deus semper Christus et

homo. Idcirco illum, non sicut ceteros homines adoptio, sed divinitatis illum natura in Dei Filium exaltavit: quia nunquam non fuit Dei Filius, qui sempiternus permanet unigenitoris unigenitus. Nunquam fuit, sicut ceteri homines, purus homo, ut ei ex adoptionis emolumento Filii prerogativum præstaretur. Sed Dei Verbum caro factum, quod cum non ut ceteros homines ex dono gratiæ, sed salva proprietate utriusque nature, essentialiter in suam assumpsit personam: per quod mirabile sacramentum et æternus ex Patre, et temporalis ex matre, unus idemque esset verus Dei hominisque Filius. Hinc illud est, quod in libro hujus operis octavo decimo (Cap. 52, n. 85) idem verissime explicavit prædicator. Ait enim: « Aliud est enim natos homines gratiam adoptionis accipere, aliud unum singulariter per divinitatis potentiam Deum ex ipso conceptu prodisse. » Et post pauca: « Ipse ante sæcula de patre sine matre: ipse in fine sæculorum de matre sine patre. Ipse conditoris templum: ipse conditor templi. » Hinc iterum in libro vigesimo septimo (Cap. 1, n. 3): « Redemptor autem noster homo sine peccato, Filius sine adoptione. » Ecce quem hominem præmisit sine peccato, Filium eum confessus est sine adoptione. Item alibi de quibusdam (Lib. xxiii, c. 2): « Nam quamvis juxta Domini præcepta non vivant, Deum tamen Dominum esse recognoscunt, quia in veritate carnis etiam formam deitatis intellegunt: sicut per Prophetam dicitur: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* » Tu quidem coniceris astruere, quia per Joannem et Paulum advocatus noster perdocetur, idcirco verus Dei non debeat Filius prædicari. Vir autem iste egregius doctor unigenitum illum inenutanter Dei Filium in eodem Moralium styli libro vigesimo secundo (Cap. 17) voce præconia est professus. Ipso videlicet Joannis Paulique in media deducto testimonio sic ait: « Unigenito enim Dei Filio pro homine interpellare est apud coæternum Patrem ipsum se hominem demonstrare; eique pro humana natura rogasse est eandem naturam in divinitatis suæ celsitudinem suscepisse. » Unigenitus quippe dici non, nisi verus sit Filius, potest. Aut me ergo cum beato Gregorio fautoribus tuis accusa, aut relicta illorum pravæ pollicitationis perfidia mecum pariter beato Gregorio crede. In expositione libri Ezechielis homilia octava sic est effatus. « Volens, inquit, Paulus nuncupativum Dei nomen ab essentiali discernere, de Redemptore nostro locutus est dicens: *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* » Et post paululum: « Non hunc Deum tantummodo, **167** sed Deum super omnia esse monstravit. » Item in homilia decima tertia (Lib. ii, hom. 1, n. 4): « Redemptor, ait, noster non solum homo ultra homines, sed homo etiam super angelos factus. » In homiliis namque evangelicis semper et ubique, ubicumque se ratio contulit fidei, et verum Dei Filium unum eundemque ex utraque et in utraque confessus est natura. Quemadmodum in decima (Lib. ii, hom.

A 30, n. 9), homilia luculento aratri insulcatum stylo legentis oculus non defraudatur. « Pensate, referens, fratres, post incarnationem unigeniti Filii qualis sit hodierna solemnitas de adventu sancti Spiritus. In illa quippe Deus in se creando suscepit hominem: in ista homines facti sunt per adoptionem Dei. » Idem ipse (Lib. ii, hom. 21, n. 4): « At vero multi tunc Jesu dici poterant, non tamen substantialiter, sed nuncupative. » Habes itaque, quoniam naturaliter factus est Deus homo: Habes etenim, quia et Jesus non est nuncupative, sed essentialiter Jesus prædicandus. Cum ergo Deus naturaliter factus sit homo, et Jesus essentialiter Jesus est credendus, cur tu in tantum dissipis, ut minus attendas in quo periclitatur tuæ assertionis objectio, quatenus non confundaris naturaliter Deo facto homini, et essentialiter Jesu nuncupativum vel adoptivum insultans inferre vocabulum? Væ, væ tibi! nisi per bonam confessionem ad cognitionem tui veraciter recurras auctoris.

CAPUT XXVIII.

Fulgentii auctoritatem exponit.

Vir vitæ venerabilis Fulgentius, eloquentiæ perspicuo radiante fulgore perfulgidus, in libro tertio (cap. 12), qui nuncupatur De Sacramento Dominicæ passionis, quia Redemptor noster auctor vitæ ideo a Petro apostolo perdocetur, quoniam Deus verus incunctanter, non autem nuncupativus credendus sit, inter cetera et post plurima, ista subinfert: « Ex quo igitur Deus vitæ auctor hominem suscepit in unitate personæ, ex eo ille homo nomen vitæ obtinuit. Sicut ex eo quod Dei Filius hominem suscepit in utero virginali ex eo simul Deus et homo unus esse corpit Dei Filius nominari, angelo dicente ad Mariam: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.* » Et illud, « *Erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur.* » Et post medicum: « Non solum Filium Dei, secundum id quod natus est de homine, dictus est Christus; verum etiam homo ille Deus dicitur pro eo, quod est a Deo susceptus. » De his ita satis intimasse sufficiat.

Jam nunc in bonæ sinceræque fidei confessione, quia Christus Jesus unigenitus Dei Patris verus Deus, verusque homo; unus idem proprius Dei, idem ipse propriusque Filius sit hominis, abolitis prorsus cunctis ab eo, nobis tamen concessis nuncupationis seu adoptionis insignibus, tertii libri series istiusmodi artius conclusa persistet titulo finali.

PAULINI PRO OPERE EXANTLATO AD DEUM CONFESSIO ET GRATIARUM ACTIO.

Da mihi, obsecro, Domine Jesu Christe, veniam peccatori de tua misericordia tota mentis præsumenti devotione, quia necessitate compulsus juxta vires intelligentiæ meæ, te utique largiente, in responsis pro causa catholicæ fidei desudasse me operosius recognosco; sed ultra vires etiam velle me non excuso conasse. Nihil tamen habui quod non a te acceperim, nihil prorsus accepi, quod non tuum sit. Tuum est, Domine, omne quod optimum est, et de

tua benignitatis suscepisse me confiteor manu. Omne quod bonum et optimum est, tuum procul dubio esse non ignoratur : totumque quod perversum indignumque inspicitur, meum nihilominus esse non ambigetur. Cur non tuum est omne quod habere videor, cum ego ipse non sim meus, meique juris possessor? Tuum enim figmentum sum, licet inutilis servulus, quia post captivitatis miseriam magno me pretio redimisti : quoniam dulcedinis tuæ clementiæ vi validi exigente vigoris pretium pro me tuum sanguinem fundere non horruisti. Porro si in hujus negotii qualitate utile quid a quoquam arbitrari suspicarique potest, non est attributa mihi ex eo gloriandi facultas, sed tibi Domino bonorum omnium largitori gratiarum modis omnibus exhibendæ sunt actiones. Quæ vero inutilia ineptave in his inspicuntur inserta, meæ constat stultitiæ absque dubio reputandum. Neque enim possunt hæc inculpanda non videri, si tui fuerint examinis subtilius lance librata. Sed queso, ut desimules iram propter penitentiam, et imperfecta hæc tuo parce judicio ventilare, cui etiam perfecta non valent irreprehensibilia a non videri. In eo igitur spei fiducia in sinu inviolate fidei meæ artius tenaciusque reposita custoditur, quia non me perfidiæ pervicacia recolo, si erratum est, aberrasse; sed ignorantiae forte interveniente nubilo in artis peritiâ, sive in sermonis

A inculti frugalitate frustratus non deliquisse me penitus non excuso. Ignosce ergo mihi bonitas infinita, fons pietatis immensæ 168, abyssus misericordiæ nullo termino præfinitæ, Jesu Christe Domine Deus, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas Deus in Trinitate perfecta per cuncta et ultra et infinita sæcula sæculorum. Amen

FRAGMENTUM

Epistolæ Paulini patriarchæ Aquileiensis ad Carolum Magnum de libris, quos adversus Felicem episcopum scripsit.

Hæc quippe specialia precum mearum libamina singulariter pectoris mei purissima incitante devotione in conspectu orthodoxi principis terræque domini prælibare festino : quatenus hoc nostrum licet non pretiosum, quodcumque tamen munusculum, ad manus reverentissimi viri, et in divinis rebus peritissimi et præclari, Albini scilicet summæ religionis præcipui oratoris vestri, mihiq; super omnia flamentum favorum dulcissimi mella, urgentibus vestris citius venerandis imperiis deferatur. Nescio plane, si possim quandoque in alio hæc congesta volumine, inviolabili charitati illius meis viribus impertire. Non quod his ille indigeat; sed ut ex his clarius detur intellegi ejus dilectionis et amicitie erga eum pleni amoris dulcedo meo semper in pectore quantocius suaviter saporata dulcescat.

* Vel reprehensibilia legendum, vel irreprehensibilia videri, ablato non.

169 SANCTI PAULINI CARMINA.

CARMEN DE REGULA FIDEI.

<p>Te, Pater omnipotens, mundum qui luce gu-
[bernas,</p> <p>Et te, Nate Dei, cæli qui sidera torques,</p> <p>Teque, sacer Flamen, rerum moderator et au-
[ctor,</p> <p>Æternum trinumque Deum veneranter et unum</p> <p>5 Confiteor labiis, pleno sed pectore credo.</p> <p>In te credo Patrem, cum quo Deus unica proles</p> <p>Regnat, et omnipotens cum quo Deus unica
[proles.</p> <p>Non tres ergo Deos, absit, sed sanctius unum</p> <p>Corde Deum credo, labiis non cesso fateri :</p> <p>10 Qui semper summus, perfectus semper et altus,</p> <p>Solus et ipse potens trinus persistit et unus.</p> <p>Personas numero distinguo denique trino,</p> <p>Naturam nullo patior dividere pacto.</p> <p>In deitate quidem simplex essentia constat ;</p> <p>15 In Trinitate manet sed subsistentia triplex.</p> <p>Non hunc esse Patrem, sobolem quam credo
[tonantem,</p> <p>Sed hoc esse Patrem, summum quod germen
[adoro.</p> | <p>Et non qui Genitor, Genitusque est, Spiritus
[hic est ;</p> <p>Sed hoc quod Genitor, Genitusque est, Spiritus
[hoc est</p> <p>20 Virgine de sacra, sancto de Flamine natum</p> <p>Credo Dei genitum : lingua decanto fidei,</p> <p>Tempore sub certo tempus qui condidit omne,</p> <p>Lucida rorigeri cæli qui temperat astra,</p> <p>Qui pontum, terramque, polum, qui maxima
[mundi</p> <p>25 Climata quadrifidi, montes collesque creavit ;</p> <p>Ætheris atque humi cludit qui limina pugno</p> <p>Articulis trinis vastis cum finibus orbem</p> <p>Prælibrat, et latum palmo metitur Olympum :</p> <p>Sæcula præcedit, fecit qui sæcula cuncta</p> <p>30 Hunc Pater omnipotens tinctum Jordanis in unda</p> <p>Protinus ex alto sanctus cum Spiritus albæ</p> <p>Cœlitus in specie descendit namque columbæ,</p> <p>Baptista sibimet magno famulante Joanne,</p> <p>Dilectum, propriumque, pium, dulcemque To-
[nantem</p> <p>35 Esse suum Genitum sancto discrevit ab ore.</p> |
|--|--|

Splendida florigeram nubes cum cingeret alpem, A
 Esset et in summa secreti montis in arce,
 Discipulis cum namque tribus famulisque duobus
 Unicus altithroni cœlorum gloria Jesus
 40 Ut solis radius facies plus pulchra refulget,
 Candor ut alba nivis vestis radiabat, et ecce
 Intonuit vox alta Dei de nube serena,
 Aera per vacuum, teneras transfusa per auras,
 Talia mellifluis deponit gaudia dictis:
 45 Ille meus est, inquit, dilectus Filius unus:
 Hunc audite. Datum hoc est mirabile signum,
 Quod Deus atque homo Christus sit verus et altus.
 Filius ille Dei sancta de virgine natus.
 Arguitur hinc: forte Petrus hac voce docetur
 50 Non homines æquare Deo, dominoque clientes.
 Hæc est vera fides, frangit quæ colla chelydri; B
 Hæc mundum vincit, peccati crimina tollit;
 Hæc Petrus in clavi cœlorum limina pandit
 Aurea ruricolæ reserans ad regna phalanges
 55 Mittit, et his nivæ deponit gaudia vitæ.
 Agniculos albo teneros cum vellere natos
 Lactea per centum suspensos ubera matrum,
 Ad campos, Jordane, tuos, cinctosque rosetis,
 Gramineas segetes propter myrteta virentes
 60 Lilia mixta rosis, florentia pascua fretus
 Carpere mille monet ruminanti fauce bidentes.
 Illic pieta rubent croceo de flore virecta;
 Candidulo rident pulchre de germine cincta,
 Frigore quæ nunquam, radice nec solis arcescunt;
 65 Marcescunt nunquam gelidis infecta pruinis,
 Nec pluviiis perfusa quidem madefacta tabe- C
 [seunt;
 Sed semper, Paradise, tuos redolentia fragrant
 Messis aromaticæ permixto chrismate odores.
 Virgultum foliis geminato robore produnt,
 70 Quod nunquam foliis viduaturn turpe vilescit,
 Punica mixta simul foliis sed poma retentat,
 Quæ semper liquidos sudant de cortice succos:
 Transfundunt dulces mandentis more saporos.
 Ad fontem salientis aquæ qui viva fluenta
 75 Influit, et rores uno de gurgite fusos
 Divisos spargit, pariles per quatuor amnes
 Albentes perducit oves, hinc pocula cogit
 Sumere, qui nunquam spumanti fauce balantes
 Altius fontis sitientes flumina poscant.
 80 Percelli pravi fautores dogmatis omnes
 Censeo falsiloquos geminato anathemate Pauli,
 Doctoris mundi, Galatas quo forte rebelles
 Terruit: aut etiam croceo succinctus amictu
 Angelus alivagas quisquis jaculatus in auras
 85 Grandisono referens aliter sermone profutur,
 Quam Gabriel Regis præfixit nuntius alii,
 Quam docuit Petrus, Pauli quam scribit arundo,
 Quattuor et procures parili quam voce fatentur
 Hujus erit biblici feriendus fulminis ictu.
 90 Principium caput omne mali, nefas omne Ce-
 [rinthus
 Ultricibus fomis flammis infertur obustus.
 Infelix Ebion huic non dispar in omni

Impietate jacet, sub vulnere pœnæ.
 Arrius in foveam, fodit quam perfidus ipse,
 95 Corruit, æterna damnatus nocte tabescit.
 Eunomius laqueo sese suspendit in alto,
 Per medium crepuit, piceæ petit ima profundum,
 Perfidia jaculo propria se percussit ulna.
 Nestorius demens Sygias descendit ad umbras,
 100 Canceris ut pestis Macellonia dogmata serpent,
 Pro quibus ambusta Macedonius ardet in olla.
 Eutyches infelix ex omni parte nefandus
 Trita venena bibit, sibimet quæ miscuit ipse.
 Pestifer ille manis, totum quem possidet error,
 105 Sulphureæ fumus conflatur sine fine gehennæ,
 Haud secus horrissona spurcoque Sabellius ore
 Blasphemus ignivomi Coccyi gemet ustus ab
 [unda.
 Hos etenim cunctosque simul qui nominis alti
 Obsistunt sacris confuso pectore jussis:
 110 Qui Regem Sabaoth fallaci fauce lacessunt,
 Et Dominum Christum natum de virgine sacra,
 Flamme de sancto, regemque, hominemque,
 [Deumque
 Corde negant pravo, labiis spumantibus acti,
 Impugnare student, casso sudore latrantes,
 115 De gremio avelli sancto, de corpore matris
 Ecclesiæ abscindi cultro decerno fidei,
 Quam Petrus Paulusque docent, quam concinit
 [orbis,
 Quamque satis præsci clare cecinere prophetæ.
 Catholicos sanctosque viros Patresque leatos
 120 Trecentos octoque decem, cunctosque perennis
 Judicis æquisonæ cultores nempe fidei
 Amplector, placidis strictim feliciter ulnis.
 170 Nullus ab his terror, nullus me perfidus
 [ulior
 Sanguivomo abscindi mucrone secante valebit:
 125 Quorum nulla meo poterit de pectore famam
 Auferre oblivio, pactoque abolerier ullo.
 Non jam sub tabulis dura de rupe recisis
 Scalpellis rimis sulcatis cuspidis sculptam,
 Nec pingam nigris calamo de rostribus hausto;
 130 Sed potius scribam cordis sub pixide lento
 Instillante poli rutilo de culmine fonte
 Infuso stylo, post me monumenta relinquo
 Venturis descripta, libens non parco referre
 Carmine succincto, lata sed mentis avena
 135 Precepto fundente duas dulcedinis undas,
 Amplectens Domino sancto quas protulit ore.
 Primam libo Deo, collegæ reddo secundam
 Pectore de puro charitatis victus amore,
 In júbilo vultuque alacri sub mente jocunda
 140 Semper et alarisonas sincero famine grates,
 Summe tibi Genitor, referam Deus alia potestas:
 Et tibi Nate Dei, lati spes unica mundi:
 Spiritus alme tibi, metuende, tremenda maje-
 [stas,
 Fons charitatis, amor dulcis super omnia mella,
 145 Lux et origo boni, casti spirator amoris:
 Qui quo vadis et unde venis nesciris, et orbem

Terrarum reples, et ubi vis perpete spiras.
 Auditur vox ecce tua, clamore silenti
 Cordis in aure sonat. nullo quatiens fragore.

A 150 Sit Patri, Genitoque Deo sit gloria summo,
 Spiritui per cuncta Deo sit sæcula sancto.

APOLOGIA S. PAULINI PRO CARMINE SUO.

Te vero, mi o charissime frater, obsecro devotionis affectu, quicumque hos dignatus fueris versiculos lectitare, cum aut per incuriam brevem pro longa, aut longam pro brevi, aut communem pro naturali, aut naturalem pro communi syllaba, aut pedem pro pede, aut schema pro schemate, aut tropum pro tropo, aut indiscretas membrorum cæsuras desideræ manu resectas, aut inconsideratum colæ defossum punctum, aut comatum inæquales incisiones, aut inconditos euphoniæ melos, aut si quis huiusmodi reperiri potest, in his inspexeris exaratum, et videris ob id forte meretriculam indignari Carmentem, manumque ad ferulam mittere: non te ejusdem modi formido perturbet; sed accinge sicut vir lumbos tuos et ad vices meæ parvitatibus in faciem ejus viriliter assiste. Impavido utique vulpeculi illi dicit ore, quoniam nihil ego pendens flammantes rapidosque indignationum ejus furores, tanquam in latum redactam superbiam ejus cervicem curvabo. Et ut veritus sum dicere, et licet pudebit me referre, non tamen celabo, quasi lyciæ multumque post carecta latrantis memoriam illius me tangit

animi modos. Tu autem in studio veritatis impulsus, extincto nihilominus usque ad cineres [Al., cinus] omni penitus invidiæ fomite, supple nimirum ea quæ desunt, calamo charitatis; superflua quidem dulcedinis resecta falce, tortuosa namque dilectionis rectius æquare norma stude. Cave præterea ne forte fluxim per incuriam extensa linea, violento directo obductu a suo rectitudinis statu incurvari deformata formula compellantur. Considerare summopere stude, ne quando cum sarmentis pampineas etiam amputasse te gemmulas pœnitearis. Non tibi, obsecro, vilescant vernales folliculi, nec dum erumpentes in flores, qui clusas celant botryonum gemmas suo in tempore producendas uvas. Sed neque triticeas summities spicarum indigne feras, quæ armatis acutis, quibus pungant lento conamine culmos, fluctuare videntur aristis. Memento ejus suavitatis sapor celatur in spica, cujusve edulia dulcedinis grana flava reservantur in theca. Non enim hæc ad humanas edentium trajiuntur fauces, nisi et uva prius calcibus, vel dentibus, et spicæ aut plaustris stricte rota, aut flagellis conterantur percussæ.

NOTÆ IN CARMEN DE REGULA FIDEI.

PRÆFATIUNCULA.

Amant, qui præcepta facultatis alicujus tradere in animo habeat, ut memoriæ facilius commendentur et retineantur, versibus ipsa quandoque proponere. Sic leges ipsas quandoque cantatas apud Agathyrso ne oblivioni mandarentur, docet Aristoteles, Probl. sect. 19, num. 28. Oblectatio enim, quam parit metri harmonia et concinnitas carminis, allicit suavi quadam violentia addiscere quæ tradita sunt. Ferme nulla facultas est, cujus summa saltem præcepta versibus aliquis non exornarit. Hinc Alcuinus profrenoscens quam utile cunctis, præcipue tamen rudioribus in rebus fidei, futurum esset, si quis regulam fidei diligenter versibus comprehenderet, et in vulgus emitteret: iterum ac sæpe egerat apud Carolum regem, ut ex doctioribus alieni provinciam hanc demanceret. Cum autem vidit sibi communicari a Carolo juxta desiderium ipsius Paulini (ut patet ex fragmento supra allato) nedum tres libros contra Felicem, sed insuper expetitam fidei regulam metri legibus digestam, haud diu continere se potuit, quin gratularetur ipsi Paulino, scribens epistolam, quæ in ordine editarum est 81, in qua inter cætera sic habet: « Quam plurimis vero profuturum, et pernecessarium fecistis opus in catholice fidei taxatione, quod diu optavi, et Domino regi suasi, ut symbolum catholicæ fidei planissimis sensibus, et sermonibus luculentissimis in unam congregaretur chartulam, et per singulas episcoporum regiminum parochias omnibus daretur presbyteris legenda, memoriæque commendanda, quatenus licet lingua diversa loqueretur, una tamen fides ubique resonaret. » Hæc Alcuinus. Nos autem in hanc Regulam fidei nonnulla animadvertimus et notamus.

V. 16. Non hunc esse Patrem, etc. Per demonstrationem hunc, et hoc versus sequentis, indicare vult Paulinus distinctionem personarum in Trinitate, et naturæ unitatem. Non hunc esse, ait, Patrem so-

blem, id est Filium; scilicet, Patrem non esse Filium, nec Filium Patrem; sed hoc esse Patrem quod Germen, 171 id est Filium; scilicet, Patrem non esse Filium, nec Filium Patrem; sed hoc esse Patrem quod Germen, id est nempe ejusdem esse naturæ Patrem ac Filium: quod clarius patet ex duobus sequentibus versibus de Spiritu sancto:

Et non qui Genitor, Genitusque est Spiritus hic est:
 Sed hoc, quod Genitor, Genitusque est Spiritus hoc est.

Quid simile habet lib. i contra Felicem cap. 43, et in Sacrosyllabo § 8. Vides ibi adnotata. Quibus consona sunt quæ addo ex Augustino, tract. xlv in Joan. n. 5: « Arius dicit, aliud est Pater, aliud est Filius. Recte diceret, si diceret alius, non aliud. » Ita ab opposito Paulinus, hoc est, ait, Pater, quod Filius: non hic est Pater qui Filius.

V. 26. Ætheris atque humi cludit qui limina pugno. ex illo Isaia xl, v. 12: Quis mensus est pugillo aquas, et celos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes, et colles in statera? Cludit autem dixit pro claudit; quod archaismus sapit, quanquam ab optimis scriptoribus sit usurpatum. Columella, lib. xii, cap. 44: « Deinde sparsis restibus arborum cludunt. » Plinius, lib. xxxiii, cap. 1: « Quasdam (gemmas)... auro cludit. » Et paulo inferius: « Alii sub gemmis venena cludunt. » Juvenalis, lib. iii, v. 26, sat. vii:

Aut clude, et positos tinea pertunde libellos.

Martialis, lib. xi, v. 702, epig. xxi:

Sed mors vocis iter properavit cludere blandi.

Alique passim. Paulinus, ut hic pro claudit cludit reposuit, ita et infra in Apologia pro suo carmine dicit clusas uvas pro clausas.

V. 36. Splendida florigeram nubes cum cingeret alpem. Ex Matth. xvii, 1 et seqq., ubi de Transfiguratione Domini historia. Quamvis autem propriæ Alpes sint, quæ Italiam inniunt, ut ait Petrarca:

Il bel paese,

Ch' Apennin parte, e 'l mar circonda e l' Alpe;

attamen pro quovis edito monte quandoque usurpantur. Servius ad illud Virgil. Georg. lib. III, v. 474: *Tunc sciat aerias alpes*, etc., ait: « Gallorum lingua alii montes *Alpes* vocantur. » Præsertim Pyrenæi montes alpes dicuntur Venantio Fortunato, lib. VI, poem. II, v. 89:

Per hiemes validas nivibus alpemque Pyrenem.

vide lib. eod. poem. VII, v. 210, et lib. X, poem. XXII, v. 13. Non male igitur montem Thabor in quo peractum est, ut creditur, sublimis transfigurationis miraculum, *alpem* vocavit Paulinus, et quidem *florigeram*; nam ait Adrichomius in Tribu Zabulon, n. 93: « Est cœli temperie saluberrimus: vineis, olivis variisque arbustis et fructiferis arboribus totus undique consitus: rore perpetuo vividus: arborum frondibus, versicoloribusque herbis semper viridis, atque suavi omnigenum florum odore fragrantissimus. Ut paucis dicam, totus hic mons pascendis oculis reficiendisque animis dicatur est: ideoque eum Christus Dominus merito delegit tum orationi, tum transfigurationi suæ. »

V. 49. *Forte Petrus hac voce docetur Non homines aquare Deo*, etc. Cornelius a Lapide in cap. XVII Matth., v. 4: « Petrus dulcedine hujus visionis ebrius, ut eam continuaret, quasi rationis impos dicebat incongrua, mente aberrabat et quasi delirabat. Idque primo, quia... Mosen et Eliam æquabat Christo. » Quod pluries in Jobi libro reprobat, et præsertim c. XXII, v. 2: *Nunquid Deo potest comparari homo, etiam cum perfecta fuerit scientiæ?*

V. 51. *Colla chelydri*. Speciem serpentis pro genere posuit, intelligens diabolum, qui serpentis et anguis nomine in Scripturis et Patribus appellatur. Chelydri autem proprie sunt testudines aquaticæ. II. Steph. in Thes. tom. IV, col. 464 B: « *Χελύδρος* idem est ac si diceret *Χέλυς ἐλάδρος*, » aquatica testudo, testudo in aquis degens. » Nicander in Theriacis, v. 411 et seqq., pro serpente accipit, quem *δρῶνιον* appellat. eo quod quandoque in cavitate quercuum degat. De hoc Virgilius Georg. lib. II, v. 214:

Et tophus scaber et nigris exesa chelydri
Creta.

Et lib. III, v. 414:

Disce et odoratum stabulis accendere cedrum
Gabaneoque agitare graves nidore chelydros.

quem in locum Servius: « Chelydri dicti sunt quasi Chersydri, quia in aquis et terris morantur; nam *χέρσος* dicimus terram, *ῥόδον* aquam. » Sed non eosdem esse chersydros et chelydros testes sunt Nican- der, qui de chersydri agit v. 559 et seqq., inferius autem de chelydri, tanquam omnino ab invicem distinctis: et Lucanus, qui lib. IX Pharsal., v. 712, patentissime ipsos distinguit, cum ait:

Natus et ambigue coleret qui syrtidos arva
Chersydros, tractique via fumante chelydri.

De serpente id est diabolo vide not. ad Hym. 3, v. 26.

V. 52. *Hæc mundum vincit*. I Joan. v, 4: *Hæc est victoria, qui vincit mundum fides nostra*.

V. 81. *Geminatum anathemate Pauli*. Paulus ad Gal. cap. I, v. 8 et 9: *Licet nos, aut angelus de celo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, et nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit*. En geminatum anathema Pauli. Similis est Paulini sententia: « Si vel angelus aliter doceat, quam quod Gabriel prædixerit, Petrus Paulusque docuerit, quatuor evangelistæ parili voce fassi fuerint, ferendus est fulmine geminati hujus anathematis. »

V. 87. *Pauli quam scribit arundo*. Stylo quondam incisos characteres in ceratis tabellis patet ex Luca I, 63, de Zaccharia: *Et postulans pugillarem scripsit. Pugillarem*, Græce est *πενανθίδιον*, quod sit ta-

A bella cerata, in qua olim scribebant stylo quandoque ferreo, quod graphium, ex Græco *γραφεῖον*, dicebatur, ut graphiarium theca, in qua, ne pungeret ferentem, condebatur, Martiali teste, Apophor. epig. 24, quandoque osseo, ut nos docet unicus qui superest ex Atta versus:

Vertamus vomerem in ceram, mucroneque aremus
Osseo...

Qui scribendi modus sæculis etiam posterioribus fuit in usu, ut patet ex martyrio sancti Cassiani, de quo Prudentius in Peristeph., v. 2136:

Inde alii stimulos, et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis sulcis scribitur.

Quia pueris, quos erudiebat, traditus confodiendus, quod ferreis stylis perfecterunt. Neque tamen Paulum calamo sive arundine scripsisse inficias jerim, cum et hoc genus scribendi fuerit notum antiquis, ut liquet ex Psal. XLIV, 2: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribemis*. Joannes, Pauli coævus, in 2 et 3 epist. atramenti et calami meminit. Sed et ipse Paulus II Cor. III, 5, id subindicat, cum inquit: *Epistola estis Christi, ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi*. Atramento autem non nisi qui calamo vel arundine scribebant, utebantur, nondum avium pennis invecitis, quibus a veteri scribendi instrumento nomen remansit, hodieque vas atramenti *calamarium* audit. Igitur non improprie dicere potuit Paulinus de Paulo scribente: « Pauli quam scribit arundo. »

V. 89. *Hujus erit bibici ferendus fulminis ictu*. Quid bibici? an violenti ex Græco *βία, vis, violentia*? Nam apud Du Cange *Bibix* Papie idem est ac *pugna*. An *bibici* legendum, quod ex Bibliis, nempe ex Scriptura, scilicet Epistola Pauli ad Galatas anathematis sententiam desumpserit? Vel potius reponendum *bifidi*, quia bis a Paulo anathema in perfidaces intorquetur, ut Paulinus supra dixerat, *geminato anathemate Pauli*. Lector expendat et seligat.

V. 90. *Principium, caput omne mali nefas omne Cerinthus*. Quare Cerinthus principium et caput mali, cum is non primus inter hæresiarchas, sed octavus recensatur ab Irenæo lib. I, cap. 25, ab Epiphano lib. I, hæresi 8, a Philastro De hæret. n. 8? Quia semina doctrinæ Felicianæ latebant in dogmate Cerinthiano. Tertullianus lib. De Præscriptionib. cap. 48 de Cerinth.: « Christum ex semine Joseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens. » Additque Irenæus l. c. docuisse distinctum Christum a Jesu: « Christum enim descendisse post baptismum in eum figura columbæ, et tunc annuntiassse incognitum Patrem, et virtutes perfecisse; in fine autem avolasse iterum Christum de Jesu, et Jesum passum esse et resurrexisse: Christum autem impassibilem perseverasse, existentem spiritalem. » Vides quomodo præluderet impium Cerinthi dogma doctrinæ Felicis-Christum divi in is, ut ostendit Paulinus non uno loco, præsertim a cap. 9

D lib. I contra ipsum, ut merito caput et principium omne mali a) ipso Paulino vocetur Cerinthus, et a Cyrillo Jerosolymitano Cath. Mystag. VI, *Lerna malorum*, *Λέρνη* quidem *κακῶν*, juxta prover. ium.

V. 91. *Ultricibus fomis flammis infertur obustus*. An legendum *foveis*, et intelligendum barathrum gehennæ, et inferni? an potius positum est *fomis* pro *fomes*, id est esca et pabulum flammarum ultricium? *Fomes* enim proprie est qualibet materia fovere ignem idonea. Virgilius I Æneid., v. 178:

Ac primum silci se nullam excedit Aclates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapitque in fomite flammam.

172 Ubi Servius: « Fomites sunt, inquit, assulae ex arboribus dum caduntur excussæ. » At Opilius apud Festum, « adustas jam vites vocari existimat fomites. » Notat Salmisius in Solin. pag. 481 a fungis nomen derivare, « quia fungi pro fomitis in usu erant, et escas vocabant. Unde apud recentiores

Græcos medicos *ἄγριον* hoc est, escæ proprie appellantur fungi arboribus innascentes, quod fomitem usum præberent. » Cerinthus ergo tanquam ignis gehennæ fomes inferitur ultricius flammis. »

V. 92. *Infelix Ebion huic non dispar in omni. Phylastrus : « Ebion discipulus Cérinthis, in multis ei similiter errans Salvatorem nostrum hominem de Joseph natum carnaliter existimabat, nihilque in eo divinitatis fuisse dicebat. » Sanctus Hieronymus in Catalog. script. ecclesiast. de sancto Joanne evangel. « Novissimus omnium scripsit Evangelium rogatus ab Aste episcopis adversus Cérinthum alioque hæreticos, et maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui si asserunt Christum ante Mariam non fuisse; Unde ei compulsus est divinam ejus nativitatem edicere. » Ergo Cérintho non disparem Ebionem esse optime dicit Paulinus.*

V. 94. *Arius in foveam fodit quam perfidus ipse corruii. Quam foveam fodit Arius in quam et corruii? Neumpe Scriptura ipsa convictus ac damnatus, quam corrumpebat et mutilabat. Audi Chrysostomum ser. contra haeretic: « Statim cum accesserit (Arius) a Scripturis dicendi facit initium... nam quid dicit? Dominus, inquit, in Evangelio dicit: Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me, Patris. Vides, inquit, quod est minister Patris? Vides quomo lo ei subditus sit?... O Ari, quid o tices? dic et sequentia... Quamvis autem tu taceas, ego clamabo cum Evangelio: Haec est autem voluntas Patris ut credant in eum, quem ille misit. » Haec Chrysostomus, lapsum evincens Arium in foveam, quam paraverat Scripturarum. Ceterum Sedulius videtur Paulino aliqui suppeditasse, cum ait Car. Pasch. lib. I ante finem:*

Arius in elix, qui curva per aia rectum
Flectere mus iter, foveam delapsus in atram
Corruit, et tetri mersus petit ima profundī
Jam vacuus sensu, iuste quam te mure pœnæ
Visceribus fusis vacuus quoque venire remansit

V. 96. *Eunomius laqueo sese suspendit in alto. Sanctus Isidorus Pelisiota lib. i, epist. 246, inter Arij et Eunomii hæresim hoc diseri non adnotavit, « quod ille Dei Filium factitium quiddam esse impudenter asserere ausus est : hic autem servum esse impie affirmavit. » Nam autem laqueo sibi mortem consciverit, dubium nam qui de morte ejus scripserunt, Sozomenus lib. vii, cap. 17; Nicephorus Callistus lib. xii, cap. 19; Nicetas Chon'ata Thes. orthol. i. fidei lib. v, cap. 55, nihil aliud habent, quam illam ab exsilio reducem mortuum, sepulturam in patria sortitum esse. Addit Callistus lib. xiii, cap. 1 : « Fama obtinet, Entropii præpositi opera scripta Eunomii omnia publice cremata. Ca laver autem ejus sepulcro extractam Daconis Thyænam projectum missumque esse. » Si laqueo vitam finisset, noster P. Thomas Bozuz in lib. De signis eccles. sig. 96, quod est *De obitu hæresiarcharum inglorio et infelici*, non omisiss. t. Ilne pato allegorice locutum Paulinum, quod ipse insinuat v. 98, u. i. de eodem ait : *Perfidia juculo propria se percu it una.**

V. 99. *Nestor us, etc.* De hoc et Ario fusus in dissertatione dogmatica de hæresi Felicianæ. Interim hæc hæ eas ex Evagrii lib. 1, cap. 7 « Circiter extremas cras Thebais, de uno loco in alium demigrans, atque ad terram collisus, finem vivendi dignum antea vita est consecutus, ipsoque vite exitu alter Arius declaratur: in quo perspicue elucet, et quasi pro certo demonstratur, quæ merces sit impiæ in Christum blasphemie proposita. Uterque enim et Arius et Nestorius: eum similiter jecit blasphemiam, alter appellandum creaturam, alter hominem esse existimando. » Et in fine capituli: « Ipse equidem accepi a scriptore quodam mumm, qui decessit e vita, talem fuisse: nimirum ejus linguam verbibus exesam esse, sicque eum ex hujus vite miseris ad graviora supplicia justo Dei judicio infligenda, eaque sempiterna migrasse. »

Δ V. 100. *Canceris ut pestis Macedonia dogmata ser-*
pent. De similitudine canceris vile dicta ad lib. 1
 contra Felic., c. 44, litt. d (col. 597). De Macedonia
 ibid., cap. 24, litt. a (col. 577). Quam scite au-
 tem dixerit pestem Macedonici erroris serpere, col-
 lige ex Sozomeno lib. vii, cap. 2: « Nonnulli episcopi,
 ait, ejus sectæ (Macedonianæ) invaserunt ecclesias,
 quibus sub Valente fuerant exclusi, atque apud An-
 tiochiam Caric congregati decreverunt Filium non
 θεοῦσιν, hoc est consubstantialē, sed ἁποθυσιν,
 id est substantia consubstanti Patri, sicut antea voca-
 rant, esse nuncupandum. » Sic nedom in Spiritum
 sanctum, cujus divinitatem negabant, eratque eorum
 princeps error, injuri; sed et in Filium quoque
 blasphemi, cujus consubstantialitatem cum Patre
 negabant, similitudinem substantiæ Patris tantum-
 mo to inducentes.

V. 101. *Pro quibus ambusta Macedonius ardet in olla,* Hæst in inferno. Origenes hom. 2 in Psal. xxxvii
 P. *pro olla sive cacabo intelligit vite future punctiones:*
 « Si hinc, ait, adhuc carnes fuerimus, mittemur in illos cacabos, qui succedentur lignis, vel fœno, vel stipula, id est operibus nostris, quæ superpositurimus fundamento Christi. » Sanctus Eucherius Formul. spirituali. cap. 8, « est in Scriptura, ait, olla tribulationis excoctio. » Sanctus Gregorius Magnus dialog. lib. iv, cap. 50, referens visionem damnati Theodorici a quodam servo Dei relatum, sic loquentem inducit: « Theodorici mortuus est: nam hesterno die hora nona inter Joannem papam et Symmachum patricium discinctus atque discalceatus, et vi etis manibus, in hanc vicinam Vulcani ollam jactatus est. »

V. 102. *Eutyches infelix*, etc. Errorem primum Eutychetis ex ejus ore habes apud Nicephorum Callistum lib. xiv, cap. 47, et Theodorem dialog. 2 Polimorph. Sed audi Demetrium metropolit. Cyziceum de hæresi Jacobitar. scribentem : « Eutyches ante quidem unionem, id est Christi incarnationem duas naturas, quæ unione coiverint, dicebat, nimirum deitatem et humanitatem; post autem unionem naturas amas in unam commixtas esse dicebat; ac si quis vinum cum aqua misceat, ut inde mixtio quedam ac confusio immutatioque ambarum naturarum effecta sit. » Hinc forte bibendi usus est similitudine Paulinus ejus explicans errorem, unde sequitur.

V. 105. *Trita venena bibit*, intellige mala Cajus J. C. De verb. signif. 236, « eo nomine ait omne contractur, quod a libitum naturam ejus, cui adhibitum est, mutat. » Quae verba optime conveniunt Eutychieae doctrinae, immutantis naturam Christi Filii Dei. *Trita* autem dixit, vel quia pluribus conciliis contrita et proscripta haec dogmata fuerant (vide Baronium ab an. 446 ad 452, et tom. V Concilior.), eaque *totus mundus damnaverat*, ut scribit Leo papa epist. 70, vel *trita*, quia Eutyches trites errores veterum haereticorum jam pluries damnatos in medium revocavit. Hinc Theodoretus H. eccl. Fabular. lib. iv in fine, miserum Eutychem appellat, quod quae « jam olim exaruerat, Valentinus haeresim rursus fecit repululare. » *Trita* autem dicimus, quae vulgo et in ore omnium sunt.

V. 104. *Postifer ille Manis, totum quem possidet error.* Manes sive Manichæus non a furore et barbarie nomen ducit, juxta Titum Bostrensem init. lib. 1 contra Manich., quamvis Græce hoc sonet; nam nomen Persicum est, quo l ipse sibi indidit, ut servilem conditionem, in qua natus erat, celaret. Id autem ita evenit, quia ad viduam cujusdam Therebinthi, discipuli Scythiani auctoris librorum Manichæe doctrinæ cum confisisset, non solum ab ea exceptus est, sed postea simul et pœnitæ heres et librorum constitutus est, cum antea *Curbickus* vocaretur. *Manes* autē in lingua Persica *homini* significat : quo l sibi nomen ideo imposuit ut bonus disputator apud Persas videretur et haberetur. « Sed divina administratione factum est, ait sanctus Cyrillus Hierosolym. cathec.

6, ut nolens ex eo seipsum argueret, ut in Perside se ipsum honorare existimans, apud Græcos insanie nomine sese appellaret. » Quædam ejus deliria recenset Socrates Histor. Eccles. lib. 1, cap. 17. Inter cætera, « Christum esse natum non vult; illum spectrum fuisse dixit: legem et prophetas abrogat, se ipsum nuncupat Paracletum. » Quam vere autem et proprie dixerit Paulinus de eo: *Totum quem possidet error*, accipe a sancto Leone ser. 5 de jejun. x mens. « Cum in cunctis perversitatibus multiformem tereat (diabolus) principatum, arcem tamen sibi in Manichæorum struxit insania, et latissimam in eis aulam, in qua se exsultantius jactaret, invenit, ubi non unus pravitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter possideret. Quod enim in Paganis prophanium, quod in Jædeis carnalibus cecum, quod in secretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæresibus sacrilegum atque blasphemum est, hoc in istos, quasi in sentinam quamdam cum omnium sordium concretionem conflavit. » Et infra: « Hos itaque homines, dilectissimi, per omnia execrabiles atque pestiferos... ab amicitia vestra penitus abdicatæ. » Leo pestiferus appellat Manichæos, ut et Paulinus pestiferum hic appellavit eorum patrem Manetem.

173 V. 105. *Sulphureæ fumum conflant sine fine gehennæ*. Conflare de liquefactione metallorum saepe dicitur. Suetonius in Augusto c. 52: « Argenteas statuas olim si i positas conflagavit omnes. » Et cap. 71: « Alexandria cepit... mox vasa aurea assiduissimi usus conflagavit omnia. » Sed et proflare in aliquam rem accipitur. Plinius lib. xxxv, cap. 11: « Philiscus (pinxit) officinam pictoris ignem conflante puero. » Quo sensu utitur hic Paulinus, dum conflare fumum gehennæ Manetem asserit: repone igitur fumum pro fumus et sulphureæ pro sulphoreæ.

V. 106. *Haud secus horriso spurcoque Sabellius ore*, etc. « Sabellius, ait Cassianus De Incar. Domini lib. 1, cap. 2, dum in Patre ac Filio, et Spiritu sancto distantiam nullam esse contendit, sacram et ineffabilem Trinitatem, quantum in ipso fuit, blasphemam confusione permiscuit. » E regione oppositus Ario vel ipsam naturam separanti, ut scite dixit Amphilo-chius Iconii episcopus in epist. ad Seleucum, Joachino Zechnero interprete v. 206:

Namque ille personarum miscet hypostases:
Ile rursus impiè dicitur substantiam.

Sanctus Fulgentius De fide Incarnat. Filii Dei ad Scaritam: « Solius unigeniti Dei, inquit, propria est utraque nativitas, una scilicet ex veritate in turbe divine, altera vero ex gratia humanitatis assumptæ. » Cum eam Sabellius non nisi unam personam in divinis admitteret, incarnationem, nativitatem, insuper et passionem et mortem toti Trinitati tribuebat. Hinc *Patripassiani*, die i hæretici, quod et Patrem ex Sabellio passum esse somniarent.

V. 107. *Cocyt gemet ustus ab unda. Op'ime gemet: nam lacrimas, quod est fleo, gemo, lamenteor*, Cocytus deducitur. Hinc ipsi lacrymarum fontem apponit, Claudianus De Bapt. v. 86, lib. 1:

Et presso lacrymarum fonte resedit Cocytus.

Utum ab unda dixit Paulinus, quia aquas fingebant habere sulphureas. Quod autem contrahat Paulinus medias syllabas in *blasphemus* et in *Cocyt*, quæso ne damnes, nisi legeris ejus pro hac re quam subjecit, apologiam.

A V. 108. *Hos etenim*, etc. Nota hic illos hæreticos nominatim præstringi a Paulino, qui ex professo male senserunt de incarnationis mysterio et divinitate Christi, ut singillatim eorum errores consideranti patebit. Quod non sine magna ratione fecit, cum eo tempore modis omnibus oppugnandum sibi esse intelligeret impium dogma Fidei, incarnationis sacramentum et divinitatem Christi Jesu blasphemantis, dividantisque Dominum nostrum in Filium Dei proprium et in adoptivum: non tamen servato temporis ordine, quippe dogmata impugnabat, non chronicon texebat, neque tempora ordinatim digerebat.

V. 119. *Catholicos sanctosque viros*, etc. Id est Patres 518 qui synodo Nicenæ interfuerunt, quorum fidei decreta mira animi demissione et obedientia amplecti se profitetur.

V. 127. *Non jam sub tabulis*, etc. Alludit ad ea quæ in Scriptura sunt, Proverb. vi, 3, insuper II Cor. iii, 5.

B V. 157. *Primam libo Deo, collegæ reddo secundam*. A fide transitum facit ad charitatem, ejus gemina præcepta sub duarum undarum allegoria recenset, quarum unam Deo, alteram reddit collegæ, id est proximo. Quamvis enim « collegarum appellatione hic contineantur, qui sunt ejusdem potestatis, » ut ait Vulpianus De verb. signif. 175, et hinc officium munusve arguat ad quod exercendum plures eliguntur: attamen quandoque pro quolibet socio accipitur, et collegium pro societate etiam naturali, sumitur. Hinc Plinius histor. lib. x, cap. 17: « Auxiliatur (noctui) accipiter collegio quodam naturæ, bellumque patitur. » Collegium autem summam animorum consensionem expetit, qualem ferme connubium ipsum requirit. Hinc Apuleius lib. ii, As. aur: « Hoc est tam stabile religiosumque collegium, ut pro connubio possis habere. » Et Cl. Rutilius Numatianus lib. i Itiner., v. 17, de Curia Romanorum ait:

Quale per atherios mundati verticis axes
Connubium summum credimus esse Dei.

C Vel ut Barthius in Animad. et lib. xxii Adversar. cap. 17, legit *summis Diis*; additque: « Notandum connubium dici conjunctionem arcissimam, concilium, aut collegium velut indissolubile. »

V. 146. *Qui quo vadis et unde venis nesciris*, etc. Ex Joan. iii, 8: *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; sed nescis unde veniat aut quo vadat*, etc.: qui locus quamvis de spiritu, id est vento commodius intelligatur, a quo similitudinem ad Spiritum sanctum traxit Christus, ut volunt multi apud Cornelium, Sa, Menochium: attamen de Spiritu sancto nonnulli totum capiunt, quos inter est Gregorius, Moral. lib. xxvii, cap. 43: « Vocem supervenientis spiritus, que se in aures cordis insinuat, nec ipsa mens, que per hanc illius rata fuerit, investigat. Pensare enim non valet, invisibilis virtus quibus sibi meatibus infuset, quibus ad se modis veniat, quibus recedat. Unde et bene per Joannem dicitur: *Spiritus ubi vult spirat*, etc. Vocem enim Spiritus audire est per vim compunctionis intimæ in amorem invisibilis conditoris assurgere. Sed nemo scit unde veniat, qui ignoratur per ora prædicantium quibus se ad nos occasionibus fundat. Et nemo scit quo vadat, quia cum unam prædicationem multi audiunt intelligi procul dubio non potest quem deserens alijciat, aut ejus ingrediens in corde requiescat. » Quod consonat hic additis a Paulino.

NOTÆ IN S. PAULINI APOLOGIAM PRO SUO CARMINE.

PREFATIUNCULA.

Ex hac pro suo carmine Apologia optime, lector prudens, perspicies Paulinum non ignorasse, quantum a Latine lingue puritate sua ætas distaret. Non

enim apposuisset hanc pro suis versibus defensionem, si cre fidisset recte omnia elocutum. Sed quia morem ætati suæ gerere volebat, nec ab usitatâ tunc temporis phrasibus declinare, consuetudinem et popula-

rem tunc modum loquendi sequi maluit, quam a communi usu cum singularitatis nota et damno legentium recedere. Charitas etenim et zelus aliorum saluti, præsertim ratiū, prospiciendi aliter ipsum loqui haud permisissent: etenim regulam fidei, normamque credendi exponere volent: operæ pretium erat loqui modo, quo ab omnibus facilius intelligeretur. Restat ut huic Apologia pauca addamus notas ad penitiorem ejus intelligentiam.

^a *Aut inconditos euphonia melos.* De euphonia Quintilianus lib. 1, cap. 5: *Melos autem declinabile fecit Paulinus cum tamen apud Latinos vere sit indeclinabile: non tamen sine prævio id fecit exemplo. Venantius enim Fortunatus (non Lactantius, ut quondam male putatum) lib. III car. De resurrect. v. 32 Melos declinavit, dum dixit:*

Hinc Philomela suis attentæ erat organa cannis;
Fitque repercusso dulcior aura melo.

[■] *Et videris meretriculam indignari Carmentem.* Sugillat regulas profanorum poetarum ob nimiam concinnitatem velut lascivientium. Carmentem enim a carmine dictam fuisse testis est Dionysius Halicarn. Antiq. Rom. lib. 1: *Profectam a Pallantio urbe Areadia coloniam deduxit Evander Mercurii filius et nympha ejusdem Areadiæ, quam Græci Themis dicunt, plenam nuntine: Romanarum antiquitatum scriptores Carmentem patria lingua nominant, quod nympha nomen fati licum significat, deductum a carmine juxta Romanum etymologiam.* [■] De hac vide Livium dec. 4, lib. 1, cap. 7, qui 174 delationem litterarum in Italiam Evandro Carmentis filio attribuit: igitur huic carminum credite præsidii aliud Paulinus.

^c *Manumque ad ferulam mittere.* De ferula vide not. in concil. ForoJul. § 14, tit. a.

^d *Quasi Lyciscæ multumque post carecta latrantis.* Videtur Paulinus respexisse ad Virgilianum illud in Bucol. ecl. III, v. 17:

Non ego te vidi, Dæmonis posime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lyciscæ?
Et cum clamarem: quo tunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu post carecta latebas.

^e *Nequando cum sacramentis pompineas etiam amputasse te gemmulas panitearis.* Locutio allegorica, nec tamen obscura. Quid sit gemma in vite discas a Plinio lib. XVII, cap. 21: *«Vocatur, ait, in vite gemma, cum ibi cespitem fecit: ante vero quam faciat, in concavo oculus.»* Augustinus ser. 10 de sanctis, seu potius Cæsarius vel qui alius serm. 220, in App. to n. V, allegoria qui tem, sed alia innocentes pueros ab Herode occisos jure dici ait: *«Martyrum flores, quos in medio frigore infidelitatis exortos, velut primas erumpentes Ecclesie gemmas quamdam persecutionis pruina decoxit.»* Sed et *sarmentitos* adultos martyres dictos discimus ex Tertulliano apo-

log. et cap. 50, quod sarmentis comburerentur. *«Licet, inquit, nunc sarmentitos et semiaxiarios [Alii semissios] appelles, quia ad stipitem dimidii axis [Alii assis] revincti sarmentorum ambitu exurimur.»*

^f *Vernales folliculi.* Folliculi apud scriptores rei rusticæ et naturalis historię proprie sunt in granis, quibus grana ipsa continentur et spicæ. Columella De Re rustica lib. II, cap. 8: *«Adorem... folliculum, quo continetur, firmum habet.»* Seneca epist. 124 sive ult. *«Folliculo se exerit spica mollis.»* In uvis est pellicula, qua uva tegitur hunc oremque suum continet. Varro de Re rustica lib. I, cap. 54: *«Quæ calcate uvæ erunt earum scopi cum folliculis subjiciendi sub prælum, ut si quid reliqui habeant musti, exprimatur in eundem lacum.»* Vide et Plinium lib. XII, cap. 45. Sed nihil horum ad mentem Paulini qui expresse loquitur de palmitibus nondum e vite erumpentibus. Igitur puto Paulino folliculos esse tuberculos, e quibus us gemma prodit, quos supra ex Plinio oculus dicit vidimus, Græcæ autem *ὀφθαλμοὶ*, quod patet ex sequentibus.

^g *Qui clusas celant botryonum, clusas pro clusas,* ut in carmine De regula fidei v. 26. *cludit pro clausit.* Vide ibi notata. *Botryon* autem est Græcum diminutivum a *botro*, qui est racemus. Palladius de Februario tit. 55: *«Ut botryones varii nascantur.»*

^h *Uva prius calcibus vel dentibus.* Omitit torcular, quo uva exprimitur, Græcis *τρυβός*, unde Brechus, id est torcularis, ait Probus in v. 7 lib. II Georg. Virgil., ubi poeta pressionis pedum ad uva exprimentia meminit:

Hic pater o Lentre veni, nudataque musto
Tinge novo mecum direptis erura cothurnis

et Ovidius Metam. lib. II, v. 29:

Stabat et autumnus e leatis sordidus uvis.

Quia vero forte frequentius pelibus, ut nunc fit, quam torcularibus tempore Paulini uvæ exprimebantur, ideo modum illum, non hunc memorat.

ⁱ *Aut plaustri, etc.* Quatuor cum sint modi terendi frumenta et excutiendi grana plastro, jumentorum pedibus, tribulo seu traha, et bacillis, primi et postremi tantum meminit. De primo est illud Isaie xxv, 10: *Triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plastro.* De postremo videtur illud Judic. VI, 11, de Gedeone, *cum excuteret et purgaret frumenta.* De tertio et secundo modo loquitur Cyrillus Alex. in illud Isaie IV, 15: *«Posui te quasi plastrum triturans novum, habens rostra serrantia. Aegyptiorum filii, ait, comportatis eis agris in aream manipulis, quos deinde bobus alligantes et circumagentes ita ungulis spicas comminunt, a paleis vero triticum discernunt atque separant. Alii plastris et rotis presteri similibus utentes (hæc tribula sunt, quæ ut plaustra trahuntur, ut hæc ex Varrone Rei rust. lib. I, cap. 55) hoc idem conantur efficere.»*

^a 175 SANCTI PAULINI HYMNI ET RHYTHMI.

HYMNUS PRIMUS

^b *De cathedra Romana sancti Petri.*

O Petre, petra Ecclesiæ

Isto beatus nomine,

^a *Hymni, ὕμνος* Græce, Latine *celebratio*, est quæcunque Dei laus cum cantu celebrata. Hinc amplectenda

^b *De cathedra Romana.* Quid cathedræ Romanæ nomine veniat, notum. Vide Baronium ad an. 45, n. 1, et in not. ad 18 Januarii in martyrolog. vetustissimæ institutionis festum ex antiquioribus Bre-

^D Quo Petrus a Christo petra:

4 Non petra Christus a Petro.

Tu es Petrus, qui fidei

Confessor es primus: Dei

viarii evincitur. Hinc male ab Offmanno in Lexic. universali V. *Cathedra sancti Petri Romæ* dicitur institutum a Gregorio XIII ad instantiam Antonii Caraffæ an. 1576, citatque testem Dominicum Marcum in Hierolex. in V. *Sella gestatoria apostolica*. Sed hallucinatur utrobique, satisque ostendit res Romanæ Ecclesiæ non nimium sibi cordi esse, quæ perfunctorie

Nunc primus in membris manens,
8 Ob quod Cephias vocatus es.
Adest dies, quo Romulea
In Urbe consecratus es;
In quo cathedra nobili

ctenda illa Remigii definitio in explanat. epist. ad Ephes. cap. v: « Hymnus Græce Latino eloquio sonat laus Dei. Hymnus autem si componitur et non cantatur, non est hymnus. Si componitur et cantatur, sed non in laudem Dei, non est hymnus. Si vero componitur et cantatur in laudem Dei, tunc est hymnus. » Sed et Ethnicos in deorum laudes hymnos cecinisse quis ignorat? De his vide J. Caesar. Scaligerum Poëtices lib. 1, c. 9 et 45, et lib. III, cap. 12 et 15. In Ecclesia Christi ab infantia ipsius cani hymni cœperunt, formam dante Salvatore nostro Jesu Christo, qui a cœna surgens ad hortum processit *hymno dicto* (Matth. xxvi, 30). Paulus quoque non semel admonet *psalmis et hymnis et canticis spiritualibus* neophytos vel Ephesios (Ephes. v, 19), vel Colossenses (Colos. III, 16), ut cantent Dei laudes et gratias agant Domino. Quod et inter ascetas Alexandrinos factum ipse judæus Philo adnotavit lib. De Vita contemplativa. Ignatius Antiochenæ ecclesie tertius a Petro episcopus ex eo quod angelos alternatim audisset laudare Trinitatem, hymnos psalmosque alterao choro cantari primus instituit, teste Socrate Hist. Eccles. lib. vi, cap. 8, « quæ traditio in omnibus, ait, ecclesiis recepta est. » In Occidente autem primus Hilarius Pictaviensis episcopus hunc morem inivit, ut scribit Isidorus lib. 1, De Offic. cap. 6 de hymnis. Et deinde in Mediolanensi ecclesia Ambrosius, a quo hymni alii communiter Ambrosianorum nomen sortiti sunt, ut colligitur ex can. 15 concil. Turonen. II: « Licet hymnos Ambrosianos habeamus in canone, tamen quia reliquorum sunt aliqui, qui digni sunt forma cantari, volumus libenter amplecti. » Sed quia nonnulli superstitiones quam par erat, hymnos respuebant vel Hilarii vel Ambrosii, quia ex sacris Scripturis excerpta solummodo in Ecclesia habere locum volebant; concilium Toletanum IV, æra 671, hoc est an. ære vulgaris 654, can. 13, reprobat istorum nimiam sive anxietatem, sive aulaciam, et Hilarii, Ambrosii, aliorumque prudentum virorum in honorem sanctorum hymnos compositos commendat, et admittit, quia « et illum hymnum ab hominibus compositum, *Gloria Patri*, etc. » non respuit, imo communi usu acceptat Ecclesia, et fideles cuncti amplectuntur. Vide quo dicimus in can. 6 concilii Forojulien. not. litt. e.

His in genere de hymnis præmissis, nunc propius ad Paulinum nostrum accedamus, de quo Walafridus Strabo De Reb. Eccles. cap. 15 hoc reddit testimonium: « Porro hymni metrici ac rhythmi in Ambrosianis officiis dicuntur, quos etiam aliqui in missarum solemnibus, propter compunctionis gratiam, quæ ex dulcedine concinna augetur, interdum assumere consueverunt. Traditur siquidem Paulinum Forojulensem patriarcham sapiens et maxime in privatis missis circa immolationem sacramentorum, hymnos vel ab aliis vel a se compositos, celebrasse: ego vero crediderim tantum tantæque scientiæ virum hoc nec sine auctoritate, nec sine rationis pondere fecisse. » In missali veteris ritus Aquileiensis *sequentia*, quas vocant, post epistolas canende versibus rhythmicis compositæ frequentissime occurrunt. Cujus rei exemplum erit missa, quam in appendice 1, n. 15 proferemus, de sancto Paulino, a quo forte ritus enatus diu perseveravit, ad an. scilicet 4519, quo missale unde missa proferetur, editum est. Utinam nacti fuissetus aliquod vetustius, quo desiderio beati Petri Lebrun presbyteri Oratorii Gallicani, qui tom. II, pag. 220, edit. Paris. *Explication de la messe*, etc., ritum, quem patriarchinum vocant, cog-

A 12 Scandens thronum sustolleris.

Collata ergo gloria

In te potestas affluens,

Ligata solvat crimina,

16 Portasque Averni obstruat.

noscere avebat, cujusque vestigia in ecclesia Comensi Aquileiensis suffraganea ex Ugello ad annum usque 1590 deprehendit, faceremus satis. Oppido tamen antiquius erit, quam quod Comensis ecclesia eo anno præseferbat, quo patriarchinum ritum sub Clemente VIII abolitum vi lit, et Romanum, eisi non nimium a priori discrepantem, sensim ipsamet Comensis 176 ecclesia amplexata est. Quod quomodo factum, pluribus idem Lebrun ibid. prosequitur. In Aquileien. ut reparari tentatum fuerit, et tandem exciderit, vide in Appen. 2, n. 44.

Hymnos, qui a nobis proferuntur, Paulini esse non dubitamus, quidquid contraicat P. Cave, his verbis: « Hymni sacri, quos Paulinus composuisse prodit Walafridus Strabo, interierunt. » Sed hoc falsum esse hymni ipsi, quos proferimus, manifeste evincunt: et coarguunt omissionis nedium P. Fabricium, sed et Albertum itidem Fabricium, qui paragraphum instituit de omissis a Georgio, in Bibliotheca Latina lib. IV, c. 2, recensens poetas sacros Latinos mediæ ævi. Omiserunt enim Paulinum, cum tamen Pauli Diaconi, Alcuini et aliorum ejusdem ætatis vel circiter meminissent. Omisit Paulinum etiam Polycarpus Leysers, ut in supplemento ejusdem Al. Fabricii edit. Ven. 1723 videre est, qui non erat omittendus paranti corpus poetarum sacror. Latinor. mediæ ævi, ut indicat prospectus ibidem positus pag. 262, tom. II, Bibl. Latine ejusdem Al. Fabricii. Hi enim satis j. juve rem pertractant, nec viderunt eam quam Georgius Cassander concinnavit hymnorum collectionem, in qua non unum Paulini nomine profert. Cujus autem ponderis auctoritas Gulielmi Cave sit, patebit infra, cum hym. 2 Paulino vindicabitur. Sed et ex eminentissimo Josepho Maria Thomasio unum alterumve eduximus, addito insuper altero de sancto Marco ex schedis illustrissimi Philippi a Turre episcopi Adriensis, quem esse Paulini materia, forma, stylus persuadent. Animadversionibus et notis illustrandos suscepimus, ut in cæteris facinus. Tu, prudens lector, labore nostro utere, et vigilata studia nostra æqui bonique facias, rogo.

perfunctorie transigit. Non enim in verbo allato *Sella*, etc. Macer hujus rei meminit, neque cum meminit quod facit in voce *cathedra*, de ejus prima institutione verba facit. Ait enim tantummodo o sic: « Festum Cathedra Petri Romæ sub die 18 Januarii de anno 1576 Gregorio XIII ad instantiam Antonii cardinalis Caraffæ statuit ut tanquam festum de præcepto observaretur. » Viden an Gregorius festum primo instituerit, an vero quod antiquius institutum erat, sub præcepto observandum mandaverit? Certe annis superioribus id est an. 1558 festum restitutum a Paulo IV docet Gavantus tom. II, sect. 7, cap. 3 de fest. Januar., n. 18. Ergo pridem erat, sed languore devotionis et injuria temporum desueverat celebrari. Equidem in missali Aquileiensi an 1519 non est de cathedra Romana, sed tantum de Antiochena die 22 Februarii missa cum Evangelio: *Si peccaverit in te frater tuus ex Matth. cap. xviii, a v. 15 usque ad 22 inclusive.*

V. 1. *O Petro, petra Ecclesia*. Ex illo Matt. xvi, 18: *Tu es Petrus*, etc. Unde Chrysostomus hom. 9 de pœnit. « Petrum cum dico, petram nomino inceleblem, non se: crepi linem immobilem, apostolam magnum, primum discipulorum, primum vocatum, primum obedientem. »

V. 5. *Quo Petrus a Christo petra*, etc. Augustinus tract. 124 in Joan., n. 5. Non enim a Petro petra,

Hinc pastor ut piissimus
Oves gubernat creditas
Intus forisque pervigil,
20 Ne subruamur, protege.
Et clave illa cœlica
Solvens catenas criminum,
Illic reos inducito,
24 Quo clarus exstat janitor.

sed Petrus a petra. Sicut non Christus a Christiano, sed Christianus a Christo vocatur. Ideo quippe ait Dominus : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, quia dixerat Petrus, *tu es Christus Filius Dei vivi*. Super hanc ergo, inquit, petram quam confessus es, ædificabo Ecclesiam meam. Petra enim erat Christus : super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. »

V. 7 et 8. *Nunc primus in membris manens ob quod Cephas vocatus es*. Cephas a Græco κεφαλή, quod est caput, non unus Paulinus deduxit, nec primus. Optatus quidem Milevitanus longe ante ipsum ita scripsit lib. II contra Parmenianum : « Igitur negare non potes scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam : in qua sederit omnium apostolorum caput Petrus, unde et Cephas appellatus est. » Quam interpretationem etsi non legitimam (quia *Cephas* a Syro verbo, non a Græco, Petrus et petra dicitur, quod syriace *Cepha* petra sit, ait a Lapide in cap. xvi, v. 18, Matth.), attamen tueri exemplo aliorum Patrum Baronius ad an. Christi 21, n. 27, qui voces Hebraicas vel Syriacas per Græcam etymologiam explicavit. Sed quia huiusmodi appellationes sunt ad tuendum Petri et successoris eius Romanorum pontificum primatum in Ecclesia Dei, quod mire torquet exagitatque hereticos novatores, præsertim ex allata Augustini de *petra* interpretatione contra Romanam Ecclesiam arma sumentes, vide ne omittas quæ discrete scripsit Bellarminus non uno loco in lib. Controv. de Romano pontifice, et præcipue lib. I, cap. 10, et Augustinum ipsum lib. I Retract. cap. 21, qui ex hymno Ambrosii : « Hoc ipsa petra Ecclesiæ canente culpam diluit. » Petrum *petram* et fundamentum Ecclesiæ a Christo positum agnoscit, quamvis non semel pro petra ipsum Christum intellexerit ; qui tamen priorem de ipso Petro sententiam non retractat, sed sic concludit : « Harum autem sententiarum quæ sit probabilior eligat lector. »

V. 9. *Adest dies*, etc. Id est 18 Januarii. Vide ad eam diem Baronium in notis, et ad an. Christi 44, n. 2^a, et an. 43, n. 1.

V. 10. *In urbe consecratus es pro consecutus es*. Non enim tunc tantummodo, sed antea et quidem a Christo Domino potestatem episcopalem ut ceteri apostoli, et primatum pontificum in tota Ecclesia præ ceteris apostolis Petrus acceperat. Sed quia consecrare aliquando ordinare est, et manus imponere, qui actus Græce χειροτονία dicitur, quod communiter fit cum alicui auctoritas sit sedes episcopalis, antecessors pro consequenti hic positum est. Adde quod χειροτονία pro ipsa electione, sive acceptione in episcopum quoque usurpatur, ut ex Zonara docet Macer in Hierolex. V. *Chirotonia* : « Aliquando pro ipsa electione sumitur, ut Zonara notavit, inquit : Olim ipsa etiam electio Chirotonia nominabatur ; quia clerus et populus, addit Macer, in episcopii electione manus extollere solebant, ut hoc pacto absque confusione concurrentium vota facilius calculari potuissent, ut refert idem auctor. » Quem morem manus extollendi in iudiciis ferendæ sententiæ gratia his regionibus viguisse usque ad tempora Marquardi patriarchæ patet ex charta, quam mendosam profert Ughellus in Marquardo, nos vero purgatam dabimus in Appendice 2, n. 31. *Consecratus* igitur est hic velut in episcopum receptus, et in throno positus, ut patet ex v. seq. quo dicitur.

A Ut cum polorum principi
Recisa membra junxeris,
Sit Trinitati gloria
Per cuncta semper sæcula. Amen.

^a HYMNUS II

^b In Natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli.
Felix per omnes festum mundi cardines
Apostolorum præpallet alacriter

V. 11 et 12. *In quo cathedra nobili scandens thronum sustolleris*. Nolle, ut plerique recentiores faciunt (an semper legitime et vere videant ipsi.) cum audis cathedræ nomen, statim factum damnes, et inter fabulas historiarum amandes, quasi ornamenta episcopalia puta cathedræ, pastorale, mitra cætera, a teo a temporibus apostolicis eliminanda sint, ut cum apud scriptorem aliquem reperiuntur, eum suspectum saltem, quandoque et apocryphum declarandum esse jubeant. Pluribus docet Baronius in notis ad Martyrol. 18 Januarius. sedum Petrum in vera cathedra sedisse, sed eandemmet veram ipsius ligneam cathedram qua primum ipse se in Romæ, asservari in basilica Vaticana. Et mihi rem confirmat exemplo sedis episcopalis Jacobi fratris Domini Jerosolymorum primi episcopi post clauem illius urbis ad tempora usque Constantini conservate, de qua scribit Eusebius lib. VII Hist. Eccles., cap. 14 : « Jacobi apostoli cathedram. . . ad istud tempus servatam, episcopi qui illic ordine successerunt, permagno æstimant. » De hac reali et non allegorica Petri cathedra in Vaticana basilica asservata scribit quoque Paulus Aringus noster in Roma subterranea tom. I, lib. II, cap. 7, n. 14 et seqq. Adrianus Baillet scriptor nuperus Gallus non omnino improbat (mirum !) veritatem cathedræ Petri Romanæ, sed rem remittit Baronio tanquam viciniore inspec. ori. Vide eum ad 18 Januarius. tom. I. In altari basilicæ Vaticane ab Alexandro VII repositam late fuisse scribit Franciscus Maria Felbei in libro *De identitate cathedræ Romanæ*.

V. 16. *Portasque Averni obstruat*. Portas Averni obstruere est a damnatione liberare. *Claudo tibi portas inferni*, dicit episcopus in absolutione quam dicunt papalem.

177 V. 21. *Et clave illa calice*. Id est auctoritate remittendi peccata. Sicut supra de portis Averni, ita nunc de clave cælorum disserens, alludit ad illud Matth. xvi, 18 : *Portæ inferi non prævalerunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum*. Quem in locum Paschasius Ratherus, lib. VIII in Matth.

^a *Hymnus II*, qui Paulino adjudicatus, a fratribus Vulpis Elpidi, uxori Boethii tribuitur, proprio parenti hic est vindicandus. Igitur Vulpis fratres in editione librorum de Consolatione Philosophiæ Severini Boethii, ab ipsis procurata Patavii an. 1721, duos hymnos, quos in fine ejus libri ediderunt, nolent Paulini esse, sed Elpidis. 1° Quia G. Cave dixit in Paulino : « Hymni sacri, quos Paulinus composuisse prodit Walafridus Strabo, interierunt. » 2° Quia Lilius Gregorius Giraldus de poet. Histor., d. al. v, scripsit : « Celebratur et Boethii uxor Elpis a nostris non prohibite modo, sed et litterarum disciplina, in primisque poetices. Exstant certe hymni in apostolo, non vulgari dicenti stylo : *Aurea luce*, et *Felix per omnes*, quos ejus esse a nostris constanter asseritur. » Vorum pace ipsorum, quos tamen propter singularem doctrinam et eruditionem magni facio, non solum laudo, sed etiam diligo, non nimium auctoritates allatæ nos urgent. Nam Gabrielis Cave assertio per se corrui, cum plures hymni Paulini proferantur a nobis

^b In Natali sanctorum apostolorum. Chrysologus serm. 129 : « Natalem sanctorum cum audis, charissimi, nolite putare illum dici quo nascuntur in terra

Petri beati, Pauli sacratissimi,
Quos Christus almo consecravit sanguine :
5 Ecclesiarum deputavit principes
Hi sunt olivæ duæ coram Domino,

A Et candelabra luce radiantia :
Præclara cæli duo luminaria,
Fortia solvunt peccatorum vincula :
10 Portas olympi reserant fidelibus.

nobis, quos omnes negare Paulini esse prorsus temerarium foret, cum Thomasius cardinalis nedum purpura sacra, sed et præstantia doctrine et probatis eminentissimus, nonnullos soppeditet, alios Georgius Cassander, quem Cave ignoraverit necesse est. Et Lilius sententia, qui antiquissimus omnium hujus rei testis affertur, non est tanti faciendus, ut discedendum sit a doctissimo et eruditissimo Thomasio, cujus memoria in benedictione est in Ecclesia Dei, qui asserit hymnum, *Felix per omnes*, de quo solo lis est cum Vulpis, esse Paulini. Cum enim auctoritas Gualdi non extendatur supra ætatem ipsius, qui natus est ann. 1479, nec anterior ipso testis proferatur, recens omnino adeoque satis leve habendum est ejus testimonium. Qui Giralduum secuti sunt scripti es, de Elpidæ vel tacuerunt, vel dubitanter locuti sunt, ejus dicentes *creduntur hymni*. Hinc tota hæc, quam Vulpis *communem originem* vocant, in unum et solum Giralduum resolvitur. Sed cum cardinalis Thomasius episcopus sit e vetustissimis mss. ea quæ proferri, neutiquam inscripsisset hymnum *Felix per omnes* nomine Paulini, nisi veterum monumentorum auctoritate fuisse suffultus. Quid? Giralduum non vidisse, et auctoritatem ejus non perpendisse Thomasium virum diligentissimum quis audeat asserere? Potuit igitur facile ad manus habere codicem, qui vinceret ætatem Gualdi et auctoritatem. Sic enim arguendum. Thomasius vir emuncte naris, et qui probe odoratur in antiquis monumentis veritatem, proferi hymnum Paulini nomine; sed Paulini Nolani non esse jam liquet ex edit. diligent. Operum ejus a Joan. Baptista le Brun, Paris. 1683 procurata, ergo alterius Paulini. Sed alius hymnorum scriptor hoc nomine præter Paulinum Aquileiensem non occurrit; ergo Paulino Aquileiensi dandus est.

Verum præter tanti viri auctoritatem, ex stylo, ex materia, ex forma, ex versuum divisione, ex consimilitudine sententiarum collatione, satis evincitur hymnum esse Paulini. Confer stylum hymni prioris *Aurea luce*, qui Elpidis dicitur, cum altero *Felix per omnes* quem nos dicimus cum Thomasio cardinali esse Paulini, manifeste invenies Elpidem longe Latinorem, ut ita dicam, Paulino, in quo barbariorem procul dubio stylum reperies. Confer materiam, formam, versuumque divisionem: Illa quaternis, hic quinternis versus procedit, ut plerumque assolet, cæcæ ambo iambicis trimetris. Insuper comparatio olivarum est in utroque. In primo enim dicitur: *Olivæ binæ pietatis unice*; in secundo: *Hi sunt olivæ duæ coram Domino*; quod rationabilem suspicionem facit duorum parentum esse fetus. Siquidem eandem crambem recoquere visa fuisset Elpis si in idem argumentum scribens, eadem versuum ratione, isdem similitudinibus usa fuisset: quod vitium prudens declinasset, alterum variando, vel materiam scilicet, vel similitudines, vel **173** saltem carminis speciem. Jure ergo dicendum hymnos duos non ab uno auctore, sed a duobus compositos, et alterum ad alterius fecisse imitationem.

Adde phrasas et sententias secundi hymni convenire ferme ad verbum Paulini phrasi et sententiis quas alius in locis usurpavit, nam lib. 1 contra Felicem, cap. 36 sic ait: « Ecce Petrus et Paulus, duo videlicet fulgentia mundi candelabra. » Et ejusdem lib. 14: « Petrum Paulumque duo præclara cæli luminaria infamare non vereris. » Adi nunc hymnum, et eadem ibi reperies. Sic enim scribit:

Hi sunt olivæ duæ coram Domino,
Et candelabra luce radiantia:
Præclara cæli duo luminaria.

Nec ovum ovo, nec lac lacti similis. Ex regulis criticis constat probationes fortiores esse pro germanitate cujusque operis, quæ ab intrinseco eruantur, ut sunt, inter cætera, conformitas verborum, conceptuum convenientia, phrasiarum similitudo, magis identitas. Ego ut verum fatear, quedam verba peculiari et frequentiori usu velut acceptata a Paulino sic observo, ut illa legenti statim civilem liceat auctorem. Non enim audio in breviario hominam vel sermonem, in quo verum um hoc *districtus, districtio, districtus*, et similia, auribus percipiam, quin statim Gregorius Magnus menti se sistat. Sunt etiam quedam verborum formule, quæ, nescio quo fato, adheremus vel volentes, quæ sunt veluti operum nostrorum characteres. Quæ cum videas hic in Paulino nostro, nihil te moretur quia hymnum *Felix per omnes*, de quo questio, adjudices Paulino.

Hunc ipsum hymnum præter Josephum Mariam Thomasium, Georgius Cassander multo ante retulit in opere suo edit. Paris. ann. 1616, pag. 265, tacito quidem nomine Paulini, non tamen posito Elpidis nomine, quod non omisisset, si constaret ipse esse. Miror autem (sit obliuiscit dictum) hujus poetæ et sacerdotum hymnorum confectricis nec verum fuisse G. Cave, nec du Pin, quorum primus, etsi ejus mentionem fecerit, attamen de hymnis ab ea compositis nec per somnium memorat; alter vero nec nominat quidem uti faciunt Sixtus Senensis, Bellarminus et Oudin, quod notatum sit, ut videas quanti ponderis sit apud eos qui recensent scriptores ecclesiasticos hæc mulier, quam nec nominant. Vixi quoque hujus hymni partem in ms. breviario Aquileiensis Ecclesiæ, non Paulini quidem nomine appposito, sed nec alterius auctoris, quod in cæteris quoque factum est. Strophe enim *Petrus beatus*, est in festo sancti Petri ad vincula. In festo autem cathedræ est *Quodcumque vincis*, cum strophe conclusionis *gloria Deo*. Cardinalis vero Thomasius has tres strophes in cathedra Romana unitas ponit. Quidquid sit vero de ordine quo strophæ reperiuntur, quin hujus hymni Paulinus sit auctor nullus dubito.

terra de carne, sed de terra in cælum, de labore ad requiem, etc. » Sed et dies anniversaria ejusque memorandæ rei apud sacros profanosque scriptores natalis dicitur. *Natalem calicis* appellavit feriam v in cœna Domini Pascenarius abbas h. de Corp. et Sang. Domini, cap. 2; *servitutis nostræ natalitium diem*, dixit sanctus Leo papa, ser. 3 in annivers. assumpt. sue diem qua supernam Ecclesiæ cathedram conscendit. *Telluris natalis et potestatum cæli* meminit Arnobius lib. vii. *Rome et Constantinopolis natalitios dies* habet Codex Theodos., lib. ii, l. omnes dies. Et quidem *Romæ natalem* xi Kal. Maias ponit Plinius lib. viii, cap. 26. Coloniarum natalem indicat Cicero, qui lib. iv, epist. 1, ad Atticum, *Brundisina Colonia natalis nonis sextilibus* memorat. Imperii quoque hæc Capitolinus in Perinæe cap. 13, et Spartianus in Adriano, cap. 4, qui ejusdem adoptionis natalem cum scilicet a Trajano adoptatus fuit, ibidem recenset. Sic et *reditus*, et *navigantis natalem* invenio, illum apud Ciceronem lib. iii, epist. 20 ad Atticum: hunc apud Vegetium, lib. iv de Re milit., cap. 39. Igitur festa dies anniversaria sanctorum Ecclesiæ quoque natalis est, ut hic apostolorum Petri et Pauli.

V. 1. *Felix per omnes festum mundi cardines*. De hoc festo, cujus celebritas apud Græcos paulatim tepnerat, sed postea in veterem solemnitatem restitutum est, vide notas ad mar. yro. 29 Junii. Chrysostomus, hom. 23, in epist. II ad Cor., de horum apostolorum festivitatibus ait: « Dies notæ atque perspo-

Habent supernas potestatem claudere

Sermone sedes : pandere splendentia

Limina poli super alta sidera :

Linguae eorum claves cœli factæ sunt.

15 Larvas repellunt ultra mundi limites.

Petrus beatus catenarum laqueos,

Christo jubente, rupit mirabiliter.

cti, ut qui festi a toto orbe agitentur. » Et sanctus Leo serm. 4 in natali eorum : « Hodierna festivitas, inquit, reverentiam toto terrarum orbe promeruit. » Cardines autem dixit circumscribens universum orbem per cardinales plagas, quæ sunt polus uterque et ortus occasusque. Sic Statius, lib. 1 Theb., v. 156 :

Ah miseri ! quid si peteretur crimine tanto
Limes uterque poli, quem sol emissus Eoo
Cardene, quem portu vergeus prospectat Ibero ?

V. 6. *Hi sunt olivæ duæ coram Domino.* Alludit ad Zachar. iv, 12 : *quid sunt duæ olivæ ad dexteram candelabri et ad sinistram ejus?* V. 15 : *et dixit : isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universæ terræ.* Quem locum de sanctis Petro et Paulo interpretatur Cornélius, et ante eum Guarrius abbas serm. in natali apost. Petri et Pauli : « Interpretentur alii, inquit, ut volunt, aut possunt... puto tamen sine præjudicio melioris intellectus Petrum et Paulum non absurde posse intelligi : imo absurdum videri, qui hodie aliud interpretari velint... nam etsi aliis possit aptari, puto quia istis specialius congruit, sunt illud quod tanquam duæ olivæ circa candelabrum a propheta videntur, seu quod duo filii esse olei splendoris ab angelo memorantur. » Probabilius tamen videtur hausisse ex Apocal. cap. xi, v. 4, hujus et sequentis strophes similitudines. Dicitur enim ibi : *Hi sunt duæ olivæ et duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.* Et v. 6 : *Hi habent potestatem claudendi cælum ne pluat.* Quæ licet de Enoch et Elia secundum litteram communiter intelligantur, attamen sanctis apostolis possunt non immerito applicari, ut facit hic Paulinus, et lib. 1, cap. 36 et 45, contra Felicem, ut ex hac consonantia similitudinum indubium habeas et hymni et libri parentem, ut dictum est in vindictis his notis præfixis.

V. 7. *Candelabra luce radiantia.* Ut dixerat lib. 1 contra Felicem, cap. 36 : « Duo fulgentia mundi candelabra. »

V. 8. *Præclara cœli duo luminaria.* Sicuti dixerat lib. 1 contra Felicem, cap. 45 : « Duo præclara cœli luminaria. »

V. 14. *Linguae eorum claves cœli factæ sunt.* De Petri lingua Guarrius abbas, serm. 2 in natali Petri et Pauli : « Cui autem magis pervium fuisse cælum credendum est, quam ipsi janitori, cujus lingua clavis cœli facta est? » Et sanctus Maximus hom. 1 de eisdem apostolis : « Claves enim cœli lingua sunt Petri. » Quomodo autem et lingua Pauli clavis sit cœli, idem hom. 5 in eodem festo sic explicat : « Nam Petro sicut bono dispensatori, clavem regni cœlestis dedit. Paulo tanquam idoneo doctore magisterium ecclesiasticæ institutionis injunxit, scilicet ut quos iste erudierit ad salutem, ille suscipiat ad quietem : et quorum corda Paulus patefecit doctrina verborum, eorum animabus Petrus aperiat regna cœlorum : clavem enim quodammodo a Christo scientiæ et Paulus accepit... Ambo igitur claves a Domino percipiunt : scientiæ iste, ille potentiæ. »

V. 15. *Larvas repellunt ultra mundi limites.* Ipsos demones intelligere potes. Cyrillus enim ait lib. vi in Julianum : « Postquam resplenduit mundo Christus, consumpta est omnis illa demoniorum tyrannis, et veluti scena puerilibus ludicrisque ineptiis referta, fraus soluta est. » Sic nos vertimus Græca verba *μικροῦν δὲ θορυβῶν*, quod quia de scena loquitur, magis ad propositum visum est quam quod in edit. Ezechielis Spanhemii legitur *puerilibus crepundis scænis*. Vertit et Oecolampadius *puerilibus ludis*. Da-

A Castos ovilis, et doctor Ecclesiæ,

Pastorque gregis conservator ovium

20 Arcet luporum truculentam rabiem.

Quodcumque vinculis super terram strinxerit,

Erit in astris religatum fortiter :

Et quod resolvit in terris arbitrio,

Erit solutum super cœli radium.

mones igitur quandoque ut terreant et labefactent quos aggrediuntur, fictitios vultus, sed tamen horrendos assumunt, ut sit in theatris ab actoribus personatis. Hæ scenicæ larvæ fictæque facies *maschæ* dicuntur Aldelmo in carmine de octo vitiis capitalibus, non longe a fine, unde postea Italum *maschera*.

Sic quoque mascharum facies cristata fessit,
Cum larvam et mascham miles non horreat audax.

Quin et a p'atonicis larvas fuisse dictos demones habes passim, præsertim apud Augustinum de Civitate Dei lib. ix, cap. 11. Larvas igitur, hoc est demones, Petrus et Paulus pellunt extra mundi limites, cum Evangelii veritate illuminato mundo tenebras discusserunt idololatricæ, demonumque cultus abstrulerunt. Insuper illas quas Scriptura vocat *immisiones per angelos malos*, quibus afficiuntur, præsertim qui *ἐνεργούντες, ἐργαστέωνται*, maniaci et *larvati* vocantur, 179 larvas intelligere potes. Noti quidem optime veteribus, qui passim *cerriti* ununtur. Nonnius lit. C : « *Cerriti* et *larvati* male sani : et aut Cereris ira, aut larvarum incursatione anima vexati. » Plautus in Menæchm. v. 885, act. V, sc. iv.

Quid esse morbi dixerat ? narra senex
Num larvatus est ille aut cerritus fac sciam.

Apostolos autem liberasse hujusmodi obsessos vel possessos a demonibus notius est, quam ut indigeat probatione. Lege Actuum apostolorum librum.

V. 16. *Petrus beatus catenarum laqueos.* In veteri Breviario ms., quod vidi, est hæc strophe in festo sancti Petri ad Vincula, adeoque de veris vinculis, quibus fuit astrictus Petrus, non de metaphoricis, a quibus auctoritate cœlitus data solvit peccatores, versus hic intelligendus. De ferreis hisce vinculis Petri late agit Baronius in notis ad Martyrol. Kal. Aug., cujus ea verba præcipue notanda sunt « ut ejus est in ligandis atque solvendis alienis vinculis potestas præcipua in Ecclesia, ejus etiam vincula a cunctis fidelibus in honore haberentur. » Hinc ad utraque vinculorum genera, ut hac et sequenti strophe respexit Paulinus, respicit Ecclesia cum canit :

Solve jubente Deo terrarum Petre catenas,
Qui facis ut pateant cœlestia regna beatis.

V. 26. *Non impar Paulus huic.* Non impar in catena, non impar in potestate absolventi a peccatis vel ligandi. Chrysostomus, hom. 8, in Epist. ad Ephesios, quæ tota ferme versatur in encomio vinculorum Pauli, sic affatur carceris custodem : « Quid dicis ? acceperunt potestatem cœlos aperiendi, et carcerem non erant aperti ? solvebant eos qui vincti erant a demonibus, et erat ferri vinculum eos superatum ? ... Qui vinctus ergo solvit animas, corpus suum non poterit solvere ? Qui demonum perfringit vincula, ferri non solverit ligamen ? »

V. 28. *In morte compar, in corona particeps.* Quam sibi paribus meritis comparavit. Guarrius abbas serm. 2 in natali apostolorum sic ait : « Hi duo apostoli, germani fide, consimiles devotione, pares merito et virtute, unanimes charitate, conjuncti etiam in ipsa passione et morte. Quomodo enim in vita sua dilexerunt se, ita et in morte non sunt separati. » Sanctus Leo Magnus serm. 4 in nat. eorundem cap. 7 : « De quorum meritis atque virtutibus... nihil diversum, nihil debemus sentire discretum, quia illos et electio pares, et labor similes, et finis fecit æquales. »

- 23 In fine mundi Iudex erit sæculi.
Non impar Paulus huic doctor gentium,
Electionis templum sacratissimum :
In morte compar, in corona particeps.
Ambo lucernæ et decus Ecclesiæ
- 30 In orbe claro coruscant vibramine.
O Roma felix, quæ tantorum principum
Es purpurata pretioso sanguine !
Excellis omnem mundi pulchritudinem
Non laude tua ; sed sanctorum meritis,
- 35 Quos cruentatis jugulasti gladiis.
Vos ergo modo, gloriosi martyres,
Petre beate, Paule, mundi lilium :
Cœlestis aulæ triumphales milites,
Precibus almis vestris nos ab omnibus
- 40 Munite malis : ferte super æthera.
Gloria Deo per immensa sæcula,
Sit tibi, Nate, decus, et imperium.
Honor, potestas, sanctoque Spiritui.
Sit Trinitati salus individua
- 45 Per infinita sæculorum sæcula. Amen.

V. 31. *O Roma felix*, etc. De felicitate Romæ ju-
go Christi per apostolos subdita serm. eod. sanctus
Leo fuse disserit. Tertullianus, de Præscriptionib.,
cap. 36 : « Ista (Romana) quam felix Ecclesia, cui
totam doctrinam apostoli cum proprio sanguine pro-
fuderunt. » Et lib. iv adversus Marcionem, cap. 5 :
« Romani de proximo sonent, quibus Evangelium et
Petrus et Paulus sanguine quoque suo signatum reli-
querunt. »

V. 33. *Excellis omnem mundi pulchritudinem*. Sanctus
Chrysostomus, hom. ult. in Epist. ad Roman. de
morte Pauli, quam Romæ subivit : « Unde et civitas
ista hinc facta est insignis plusquam a reliquis om-
nibus. » Jure ergo dixit et Paulinus Romanam non
laude et merito proprio, sed sanctorum apostolorum
virtute et morte eam excellere omnem mundi pulchri-
tudinem. Non autem eo sensu quo malignus Cassan-
der in scholio ad hunc hymnum allatis versibus Hilde-
berti garrit. Ex quo scholio odium ejus in Romanam
Ecclesiam satis patet.

V. 37. *Paule, mundi lilium*. Hoc circa tempus quo
Paulinus hymnos suos conficiebat, Adrianus I ponti-
fex Romanus scribens episcopis Hispaniæ epistolam
in causa Felicis et Elipandi hæreticorum, adducens-
que contra eos doctrinam Pauli : « Paulus namque,
ait, *mundi lilium*... Dominum eum, et non servum
appellat. » Cujus appellationis singularitatem vel a
Paulino Adrianum, vel ab Adriano Paulinum mutua-
tum esse nemo non videt, ut vel hinc liceat conjice-
re hymnum non esse Elpidis quæ ad tempora Adriani
non pertinebat, sed Paulini, qui synchronus erat
ipsi pontifici, et sub ejus, ut ita dicam, signis contra
hæreticos strenuissime militavit.

HYMN. III.—V. 2. *Perfusus æther*, etc. Alludit ad
manna angelicum illum cibum quo filios Israel pavit
Deus in deserto postquam eduxit eos de Ægypto ;
quæ egressio figura erat Dominicæ passionis et resur-
rectionis, umbræque nostri Paschatis. Exod. xvi,
13 et seq. *Rorare* autem dixit pro *demittere*. Latinum
est verbum, sed barbarum reddidit Paulinus, cum
ex neutro, ut cum grammaticis loquar, activum fecit.

V. 5. *Distillat aer*. Ex psal. lxxvii, 10 : *Cœli distil-*
laverunt a facie Dei Sinui.
V. 14. *Claustra gehennæ fregit*. Quid et qui locus
fuerit gehennæ pluribus docet Adrichonius in Des-
criptione Jerusalem, n. 186, et quæ ibi sacrificia
idolo Moloch, et unde dicta Tophet ibi late persequi-
tur. Per translationem significatum infernum non
uno loco habemus ex Evangelio. Idem autem, sed

A

HYMNUS III.

De Resurrectione Domini.

- Refulget omni luce mundus aurea,
Perfusus æther inrorat dulcedinem,
Astra jucundis cœlum luminariis
Cingit per omne decus radiantia,
- 5 Distillat aer balsamorum guttulas.
Occasus, Ortus, Aquilo, Septentrio,
Tellusque, Pontus, Oceani limites,
Late polorum jubilate cardines,
Fontes aquarum, flumina labentia,
- 10 Gaudete campi, montium cacumina.
Surrexit ecce Dominus ab inferis,
Devicta morte cum triumpho rediit
Victor, iniquum spoliavit tartarum,
- B Claustra gehennæ fregit, et chirographum
- 15 Mortis cruore diluit rosifluo.
Solluminare schema mundi candidum [Al., Sol
schema mundi decus cœli rutilum]
Deluxit [Al., delusit] omne sæculum meridiæ :
Texit globorum lampades nigredine.

aliis verbis, dicit Paulinus hic quod dicit Ecclesia in
17. lect. iv officii sabbati sancti : *Hodie portas mortis
et seras pariter Salvator noster dirupit, et destruxit
quidam claustra inferni, et subvertit potentias diaboli*.
Id. Et chirographum mortis cruore diluit rosifluo.
Ex Epist. ad Coloss. ii, 14. A colore autem rosas
imitante rosifluum dixit cruorem, non infrequenti il-
lorum temporum scriptoribus appellatione. Idem Pau-
linus in epistola de gestis in synodo Altinensi : *Roseo
in Christi Jesu cruore*. Adrianus papa I pariter in-
itio epistole ad episcopos Hispaniæ contra Elipand-
um : « Adrianus papa, etc., ecclesiis presidentibus
in roseo Christi sanguine salutem. »

V. 16. *Sol luminare schema mundi candidum*. Schema,
Græce σχῆμα, vox non unius significationis.
Aliquando pro veste et indumento (et hoc proprius)
accipitur. Herodianus, lib. i, cap. 9 : ἀνὴρ φιλοσόφου
φέρων σχῆμα, id est, vir philosophi vestem ferens.
vel, ut Politianus vertit, *Quidam philosophi habitu*.
Quo verbo eodem sensu usus est Plautus in Amphit.,
v. 152, in prologo.

Nunc ne hunc ornatum meum admiremini,
Quod ego luc processi sic cum servili schema.

feminino genere efferens verbum, ut facit Suetonius
in Caligula cap. 45 : « Ne cui in opera edenda exem-
plar imperatæ schemæ deesset » (alii habent, sed male,
impetratæ scene) ; significat autem hic non vestem,
sed habitum gestumque corporis ; quæ est alia vocis
notio ; ut illud Euripidis in Medea :

Ω φίλτάτη χεὶρ φίλτατον δέ μοι στόμα,
καὶ σχῆμα, καὶ πρόσωπον εὐγενὲς τέκνον,

id est,

O charissima manus, et quidem mihi charissimum os,
Et species, et vultus generosus filiorum.

Sicuti autem species multifarie Latine accipitur, et
aliquando pro venustate, ita Græce σχῆμα : et in
hac significatione forte Paulinus solem schema mun-
di appellavit, cujus luce mundus speciosus apparet.
Suadet hoc lectio alia inter uncas appositæ : *Sol sche-*
ma mundi, decus cœli rutilum.

V. 17. *Deluxit omne sæculum meridiæ*, etc. *Deluxit*
verbum retinendum, non *delusit*. Respicit enim ad
tenebras quæ factæ sunt per universam terram a sex-
ta usque in nonam horam in morte Christi Domini.
De quo portento eleganter, et non absimili phrasi,
Sedulius Operis paschalis lib. v, cap. 16 : « Interea
subito totus obscuratus mundus (Paulinus *sæculum*
pro *mundo* vel *orbe* posuit) tenebris repentine cœci-

Cælum tabescit, tetra nocte territum,
20 Languit omnis mundus [Al., orbis obsitus] sub
caligine,

Expavit arva [F., aura], tremuere maria :
Velum scissum est templi mox per medium :
Fissæ deinde patuere silices :
Multa piorum corpora surrexerant

25 De monumentis, dudum qui dormierant.

Ut vidit anguis immolatum vespere
Corporis almi sanctum sacrificium
Quod mane cælum replevit odoribus
Dolore multo saucius increpuit

30 Percussus agni mansueti vulnere.

Vidit in aram sacram crucis hostiam,
Sanguinis undam laticem de latere
Sancto fluentem, sæculi qui crimina
Abluit, alta paradisi gaudia

35 Data latroni, fractus colla sibilat.

Felix refulsit tristitia post sabbata
Dies sereno perlustrata lumine,
Quæ sola cunctis antefertur diebus,
In qua Redemptor surrexit a mortuis,

40 Mundi superbo superato principe :

Venit Maria Magdalene sabbato,
Maria venit altera diluculo
Ad monumentum, portantes aromata
Ut valde mane corpus sacratissimum

45 Christi lenirent redolenti chrismate.

tatis oppressus, ac mœsta nebularum mole perfusus
funereas dies celebravit exsequias. Sed sol radiis
remotos absconditis, tetra velatus palla delituit, or-
bemque luctibus alienæ noctis infecit. »

V. 21. *Expavit arva.* An melior lectio inter uncas
apposita *aura* ? nisi forte *arva* sit pro *terra*, et verbum
neutrum significatione activa usurpaverit ut sit *expa-
vit* pro *expavescebat* usurpatum. Hoc quidem postre-
mum libentius admitto. Pavorem enim tremoremque
terræ marisque pergit exponere. De hoc et cæteris
prodigiis quæ in Christi morte facta sunt, et hic a
Paulino memorantur, consona scribentem vide Sedu-
lium l. c. et cap. seq.

V. 26. *Ut vidit anguis immolatum vespere.* Alludit
vel ad immolationem agni paschalis, quæ in phase
Hebræorum vespere fiebat, Exod. xii, 6; Deut. xvi, 6,
vel ad ritum statutum a Domino Exod. xxix, 38 et 39,
immolandi quotidie agnum mane et vespere : utro-
bique præfigurato Servatoris sacrificio in ara crucis
peragendo, ut hæc et strophe sequenti indicat Pauli-
nus. Anguis autem, serpentis, aspidis, basilisci nomi-
nibus appellari dæmonem nil frequentius et noti-
us, ut supervacaneum sit in notissima rei ostensione
immorari. Ex quo enim serpentis specie, vel si navis
cum Augustino, de Gen. ad lit. lib. xi, c. 27 et 29,
vero serpente, tanquam organo et instrumento usus,
decepit Evam, hoc nomen a sæculo sortitus est.

V. 33. *Quæ sola cunctis antefertur diebus.* Ut me-
trum cum cæteris harmonice procedat contrahentia
est secunda in *diebus*. Cæterum verissima assertio.
« Quem, diem, ut ait Sedulius Operis paschalis lib.
v, c. 20, gloria Regis æterni tropæo quoque suæ re-
surrectionis illustrans, primatum cum religione con-
cessum dierum censuit retinere cunctorum. » Venan-
tius, lib. iii, carm. ix, de hac die :

Salve festa dies toto venerabilis ævo,
Qua Deus infernum vicit, et astra tenet.
Nobilitas anni, mensium decus, alma dierum,
Horarum splendor, etc.

A Angelus ecce Domini perfulgidus
Sedens in albis, revoluta lapide
Illas refovet talibus alloquiis :
Quid vos [mulieres] in astris viventem cum mortuis

50 Queritis ? ipse surrexit ut dixerat.

En ecce locus ubi fuit positus
Dominus : ite, dicite discipulis,
Quia surrexit, Galileam petit,
Destruit eum, qui mortis imperium

55 Habebat ante sicuti prædixerat.

180 Mors inimica periisse delect.
Mortua vita mortis regnum diripit,
Mors ultra jam non illi dominabitur,
Ovem reduxit ad ovile perditam,

60 In cruce totum renovavit sæculum.

B Sit tibi Deo Patri laus et gloria,
Sit Crucifixo decus et imperium,
Sanctoque simul potestas Spiritui :
Sit Trinitati virtus individua

65 Per cuncta semper sæculorum sæcula.

181 HYMNUS IV.

^a De sancto Simone.

Refulget almæ dies lucis candidus
Partum puellæ virginis post aureum,
Quando supernis Filius de sedibus
A Patre missus homo nasci voluit,
5 Permansit idem proles alti nominis.
Legis sacratæ sanctis cæremoniis

Auctor serm. 1 de resur., alias inter August. serm.
136, de temp., nunc in append. tom. V, n. 159 : « Vi-
detur mihi hæc dies cæteris diebus esse lucidior. . .
Quomodo Maria mater Domini inter omnes mulieres
principatum tenet, ita et inter cæteros dies hæc om-
nium dierum mater est. » Chrysostomus, hom. 5, de
resurrect. : « Totius anni diebus alacrior dies hodierna
refulsit. » Viden quomodo a Patribus hæc dies ante-
feratur cæteris, ut hic dicit Paulinus ? Vide quoque
quæ diximus in observ. et not. ad can. 15 concilii
Forojuliensis.

V. 49. *Quid vos in astris viventem cum mortuis.* Si
lectionem alteram præferas, legasque, *Quid vos mu-
lieres viventem cum mortuis*, conformius id erit Evan-
gelio Lucæ xxiv, 5; et revera Christus Deus et homo
nondum super astris ascenderat regnaturus.

V. 56. *Mors inimica*, etc. ex I Cor. xv, 26 : Ana-
stasius Sinaita orat. 5 de Resur. : « Mors Christi facta
est vita mortuis : contraria contrariis curat, qui
potest sapienter morbis etiam insanabilibus mederi :
sed etiam consummatum mysterio mortis, et morte,
quæ in corpore habebat imperium, interempta, etc. »
D Sanctus Petrus Chrysologus, serm. 74 : « Addidit
mors, quæ in reos tendens incurrit in iudicem, domi-
nata servis exarsit in Dominum, sapiens in homines
prosiluit in Deum : Merito ergo perivit lex tartari, re-
motæ sunt inferni iura, potestas mortis ablata est,
et in poenam temeritatis suscitavit mortuos, etc. »
Belle et ad rem Venantius Fortunatus lib. iii, car. 9,
Christum resurgentem alloquens :

Eripis innumerum populum de carcere mortis,
Et sequitur liber quo suus auctor adit.
Evomit absorptam trepide fera bellua plebem,
Et de fauce lupi subrahit agnus oves.

HYM. IV. — ^a De sancto Simone. Hymnus hic ex hist.
Luc. c. ii, v. 22-28, est pro festivitate quam nunc Pu-
rificationis B. M. V. dicimus, et die secunda Februa-
rii celebramus. De ejus institutione et origine con-
sule Baronium in notis ad Martyrol. Rom. eod. die.

Subjectus omni calamo Mosaico
Dignatur esse, qui regit perfulgidos
Ab arce Patris ordines angelicos,
40 Coelamque, terram, fundavitque maria.

Postquam puellæ dies quadragesimus
Est adimpletus juxta legem Domini,
Maria virgo Jesum sanctum puerum
Ulnis sacratis templi tunc in atriis
15 Tulit, tremendi Genitoris Unicum.

Mater beata carnis sub velamine
Deum ferebat humeris castissimis,
Dulcia strictim basia sub labiis,
Deique veri hominisque impresserat
20 Ori, jubente quo sunt cuncta condita.

Duos parentes tulerunt candidulos
Pullos columbæ lacteolis plumulis,
Dedere in templo par pro eo turturum,
Legis veluti promulgabat sanctio,

25 Quales perustas consecrarent hostias.
Dei sacerdos, humilis, mitissimus,
Erat in urbe justus, senex optimus,
Felix, beatus Simeon coelifluo

Non loco Lupercalium, vel Saturnalium, ut hic et in Annalibus dicit Baronius, sed loco Ambarvalium inductam fuisse in Ecclesia festivitatem hanc pluribus Macri fratres in Hierolexico verbo *Hypante*, contendunt. Verum et ipsi corrigendi, qui Ambarvale cum Amburbale vel Amburbio confundunt. « *Ambarvale* enim dicitur sacrificium, ait Servius in ecl. iii. Virg., v. 77, quod arva ambiat victima... sicut *Amburbale* vel *Amburbium* dicitur sacrificium quod urbem circum et ambit victima. » De illo Virg. i Georg., v. 544 :

Terque novas circum felix eat hostia fruges.
De hoc Lucanus, Pharsal. lib. I, v. 592 :

Mox jubet et totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, et festo purgantes mœnia lustrò
Longa per extremos pomerii cingere fines.

Quia autem hoc mense, qui a Febro id est Plutone, cui sacer erat, vel a Febua Dea, quæ purificationibus et sacrificiis expiationibusque ad Manes placandos institutus præerat, Februarii dictus est, urbs quinto quoque anno post census solutionem recensitumque populum cum facilius lustratur (unde lustrum et pro spatio quinque annorum usurpatur) et amburbale sacrificium immolabatur : sanctificans hunc, sicut et alios profanos ritus consuevit Ecclesia, festum Purificationis beatæ Mariæ, et circumtionem, seu processionem cum candelis hac die faciendam instituit. Ita sanctus Eligius Noviomensis episcopus, hom. 5 circa finem ; sanctus Hildefonsus serm. 44, ex duodecim de beatâ Mariâ. Ex quibus inferes Litaniam sive processionem hujus diei institutam alibi priusquam Romæ a Sergio papa institueretur, de quo Anastasius tomo I, n. marg. 464 : « Constituit ut diebus Annuntiationis Domini, Nativitatis et Dormitionis sanctæ Dei genetricis semperque virginis Mariæ, ac sancti Simeonis, quod *Hypantem* Græci appellant, Litaniam exeat a sancto Adriano, et ad sanctam Mariam populus occurrat. » Sergius decessit anno primo sæculi viii, id est an. 704 ; Hildefonsus an. 677 ; Eligius autem 665, quorum uterque litaniarum mentionem facit. Sicut autem ex Hildefonso et Eligio corrigendi sunt, qui Sergium auctorem solemnitatis putant ; ita ex facto Sergii corrigendus Baluzius, qui in notis ad Capitulum Francor., lib. II, c. 55, quo capite refertur can. 36 concilii Moguntiaci de festivitibus, anno 813 habiti, sic habet de hoc festo : « Hæc sola sanctæ Mariæ festivitas olim celebrabatur in Ecclesia. Ad-

A Sanctoque plenus adfuit Spiramine,
30 Sacra sub aula nutu Dei concitus.
Hic namque dudum responsum susceperat,
Sancto docente Spiritu, quod vinculo
Mortis resolvi non possit de corpore,
Donec videret Christum vivens Domini,

35 Quem misit altis Genitor de solis.
Suscepit ergo puerum in manibus :
Egit superno Genitori gratias :
Ulnis retentans benedixit Dominum
Amore plenus cordis cum dulcedine

40 Addens et alto sermone subintulit.
Dimitte tuum, Domine, nunc, obsecro,
In pace servum : quia meis merui
Videre tuum salutare visibus,

B Quod præparasti pietate unica
45 Ante tuorum populorum faciem.
Fulgente[fulgensque] lumen gentium in oculis,
Gloriam plebi Israelis germinis :
Positus hic est in ruinam scandali,
Et in salutem Jacob, stirpis aureæ
50 Donec secreta cordium se pallient.

dita deinde est Assumptio, tum Conceptio, Præsentatio, Annuntiatio ac Visitatio, etc. Si tamen olim indest, ut videtur et patet esse credere, tempus de quo sermo, nempe de festivitibus statutis in concilio Moguntino an. 813, fallitur, cum Sergius centum et decem annis et ultra ante concilium Moguntinum Nativitatis, Dormitionis, Annuntiationis quoque mentionem faciat, sicuti de hac sub nomine sancti Simeonis, uti facit Paulinus noster, et alii quoque fecerunt, quorum meminit Baronius in not. ad diem secundam Februarii, 182 ubi multimodis appellatam hanc festivitatem ostendit.

V. 5. *Permansit idem proles alti nominis.* Hoc est, etsi homo factus, adhuc permansit, et dictus est filius Altissimi, ut est Luc. 1, 32. etc.

V. 12. ... *Juxta legem Domini.* Exod. XIII, 2 ; Levit. XII, 2 ; Num. VIII, 16.

V. 21. *Duos parentes tulerunt candidulos pullos columbæ lacteolis plumulis,* ex Luc. II, 24 ; et Levit. XII, 8. Paulinus autem diminutivis vocabulis utitur cum ad carminis venustatem tum ad argumenti naturam accommodatis : solent enim diminutivis vocibus affectus nostri, præcipue amoris exprimi, et videre est præ cæteris in Plauto, qui pro *cor*, *corculum* non raro dicit, et alia hujusmodi. Quod vero ait Paulinus *candidulos lacteolis plumulis* ne ociosus improbes, quasi vitium synonymizæ. *Candidum* enim non est proprie idem cum *albo*, pro quo *lacteum* posuit. Optime Servius in vers. 82 lib. III Georg. notat discrimen : « Aliud, ait, est *candidum* esse, id est quadam nitenti luce perfusum : aliud *album* quod pallori constat esse vicinum. » Igitur pullos *candidulos* est *subsplendescentes* : *lacteolis* vero *plumulis* est *subpallescentibus*, et colorem lactis æmulantibus, qui apprimè delectat, quamdam, dicerem, amabilitatem præseferens, placidamque voluptatem spectatori concilians. Sic Catullus v. 801, in epig. ad Cæmærium :

Nunc te lacteolæ tenent puellæ.

V. 25. *Quales perustas consecrarent hostias.* Vide ritum Levit. cap. I.

V. 50. *Donec secreta cordium se pallient,* hoc est *latebunt*. Palliare autem dicit quod est tegere, abscondere : metaphorice translato verbo a pallio quo contegimur. Verum, ut eruditi notant, sumitur ut plurimum in deteriore partem. Joan. Calv. lex Juris. « Palliare metaphorice ductum verbum, si-

Ipsius ecce tuam, sancta genitrix,
Transibit ictus gladii per animam;
Servabat alta mystica sub pectore
Maria, verba conferens alacriter
55 Dictis supernis credula fideliter.
Gloria Patri Jesu magni nominis,
Et tibi, Nate Patris unigenite,
Deus, potestas, virtus super æthera;
Sancto per omne sæculum Paraclito,
60 Laus infinita, honor et imperium.
Amen.

HYMNUS V.

De sancto Marco evangelista.

Jam nunc per omne lux refulget sæculum,
Lux illa Patris, quæ lucet de solio.
Quæ fons, origo, splendor lucis aureæ
Habensque semper lumen indeficiens
5 Cælum serenat arcens mundi tenebras.
Hujus sacrato lucis de vibramine
Suscepit alium radium sub pectore
Marcus beatus doctor evangelicus,
Factus lucerna more tanti luminis,
10 Ardens fugavit sæculi caliginem.
Septem columnis una de candidulis:
Aureis septem unum de candelabris,
Cingitque totum mundum claro sidere:
Ecclesiarum nititur sub culmine,
15 Sustentat altæ fundamenta fabricæ.
Quantum quod olim viderat Ezechiel

gnificat tegere turpe factum: sic sumitur in cap. Nisi specialis, Extr. illo tit. *De usu pallii.* Quod et advertit etiam C. Barthius Adversar. lib. XLIV, cap. 21: « Palliare rem aliquam, velare, tegere notat: et plerumque in malam partem sumitur. Scriptor vetus Vitæ beati Frodoberti: *Sedulo explorare cepit utrum ea simplicitas ex fonte manaret intimæ puritatis; an sicut nonnullis familiare erat, subdolum mentem simulata innocentia palliaret.* Philippus presbyter Prolegomenis in Iohannem: *Isti ergo tres amici Job eos figurant, ut dixi, qui vitus sunt Christi hostes, et Christianitatis nomine palliantur.* Dixit autem donec se pallient cordium secreta, quia aliquando, nempe in morte Christi Jesu, futurum erat, ut revelarentur: ut est illud Luc. II, 53, *ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.*

HYM. V. — a Hymnum hunc inter schedas ill. episcopi Adriensis repertum nepos ejus Laurentius a Turre humanissime communicavit. Quem statim ac legi, Paulinum illico auctorem agnovi. Stylus enim, et forma versuum, stropharumque ordo id aperte evincunt. In calce hymni et schedæ sic Italice scriptum erat: *Questo è l'inno cavato da due antichissimi codici, uno de quali è in mio potere.* Quibus verbis indicat hymnum fuisse e duobus vetustissimis codicibus eritum.

V. 3. *Quæ fons, origo, splendor lucis aureæ,* legebat lux splendorem, mea sententia male. Verum etsi exlex, quia tamen duodecim syllabis semper procedit, hic autem tredecim, et sensus qui nisi locum emendetur, 183 satis obscurus est, suaserunt, ut splendor reponerem.

V. 11. *Septem columnis una de candidulis.* Allusisse videtur Prov. VII, 1, ubi *Sapientia excidit columnas septem,* et Cant. III, 10, ubi de Salomone, qui Christi Jesu figura erat, dicitur: *Columnas ejus fecit argenteas.* Columnas autem apostolos discipulosque Christi dictos passim quis ignorat? Vide in-

A Propheta sanctus, animal lætissimum
Vidit Joannes, sen Christi recubitor,
Leonis hoc et typice sub specie
20 Clamore multo per deserta frendere.
Sic a beato Petro missus adiit
Aquileiensem dudum famosissimam
Urbem, sacrati verbi pullulantia
Disseminavit, satoque centuplices
25 Fructus ad alta vexit felix horrea.
Christi dicavit mox ibi Ecclesiam,
Nam fundamentum fidei fortissimum
Fixerat unum petram super limpidam,
Quam flumen undans, nec ventorum fulmina
30 Quassare possunt, torrentes nec pluvix.
Deinde rursus cum corona remeans,
B Athleta Christi compta pulchris liliis,
Mistumque palmis, lauro atque rosulis,
Portabat gaudens diadema vertice,
35 Ingressus urbem Romam Christo comite.
His ita gestis pergit Alexandriam
Sancto repletus Spiritu, lætissimos
Fines per omnes jugiter Memphiticos
Patris tremendi prædicabat unicum
40 Venisse mundi pro salute Filium.
Turba crudelis Christi circa militem
Tumens parabat tormentorum spicula:
Vinxit catenis, transfixit aculeis
Dilaniando flagris sancta viscera:
45 Carceris umbras misit ad phantasticas.

C terpretes in illud Psal. LXXIV, 4: *Ego confirmavi columnas ejus.* Septem autem dicit columnas excisas a sapientia, id est multas, ait Menochius ad hunc locum. Igitur sanctus Marcus dicitur a Paulino una ex multis columnis, quibus domus sapientiæ Dei, quæ est Ecclesia Christi, instituitur. Unde paulo post de eodem: *Sustentat altæ fundamenta fabricæ.*

V. 12. *Aureis septem de candelabris.* Ex Apoc. I, 12 et 15.

V. 16. *Quantum quod olim viderat Ezechiel,* etc. Alludit ad visiones Ezechielis I, 10, et Joannis Apoc. IV, 7, quibus animalia quatuor utrinque proposita evangelistarum symbola constituunt. In leone autem sanctus Marcus communiter ab interpretibus accipitur. Res nota. Anastasius autem Sinaita Anagog. contemplat. in Hexam. lib. IV Marcum in bove agnoscit. Sed præterquam quod singularis ferre est, errat etiam in argumento, et ratione cur sic sentiat: « Marcum, ait, habet (ecclesia) qui tanquam bos apparuit in animali sex penarum, quoniam a sacrificiis inceptit Evangelium. » Fallitur autem, quia non Marcus sed Lucas a sacrificio Zachariæ orditur narrationem suam, et ideo ei bos assignatur. Marcus vero a prædicatione Joannis in deserto, uti tanquam leo in sylva rugiebat, *Parate viam Domini,* orsus est: et ideo leoni comparatur. Christi autem recubitorem dicit Joannem ob ea quæ dicimus in not. in c. 36, lib. I contra Felicem.

V. 21. *Sic a beato Petro missus adiit Aquileiensem dudum famosissimam urbem.* En satis perspicuum et vetus testimonium, quo adventus sancti Marci ad oras Aquileienses asseritur, quod nonnulli non veriti sunt inficiari.

V. 24.... *centuplices fructus,* etc. Ex parabola Matthæi XIII, 8, et Luc. VIII, 8.

V. 29. *Quam flumen undans,* etc. Ex Matth. VII, 24 et seq. Pro voce *fulmina* malim *flamina.*

V. 43. *Carceris umbras misit ad phantasticas.* Quare

Primus superni nominis notitiam
Dedit in urbem Marcus Alexandriam :
Christi dicavit mox ibi basilicam ,
Quam expiavit pretioso sanguine :
50 Vallavit almæ fidei munimine.

Gloria Patri decus et imperium,
Sit Nate semper tibi super sidera,
Honor potestas sanctoque Spiritui :
Sit Trinitati virtus individua

55 Per infinita sæculorum sæcula.

HYMNUS VI.

* *De Dedicatione Ecclesiæ.*

Clara refulgent hujus templi culmina
Perfusa luce septiformis Spiritus,
Christi rubescunt purpurata sanguine
Perlitatore pretiosi balsami
5 Odore fragrant mistis aromatibus.
Sint semper istam supra domum, Domine,
Tui aperti, deprecamur, oculi :
Auresque tuæ sint intentæ jugiter
Diem per omnem, noctis et in tempore :

10 Tuoque semper ore benedicto.

Sint angelorum hic alba frequentia,
Descendat omnis huc cœlestis gratia,
Diffusa sancto largiente Spiritu.

Vultu sereno sancta semper Trinitas

15 Pio favore dignetur inspicere.

Nubes sacrata, quæ pendens incubuit
Deo jubente supra tabernaculi
Tectum, beatus quod Moyses in eremo
Fixit, precamur hujus aulae mœnia

umbras carceris phantasticas vocat? An non veræ, et non fictitiæ sunt umbræ? Puto phantasticas dici, quia tenebris obsiti, ut sunt qui in carceribus detinentur, phantasis imaginationibusque laborare solent, *φαντασις* enim et *φαντασις* H. Steph. est *efficiens visiones aut concipiens*. Spectra autem, quæ hujusmodi visionariis occurrunt, si quæ immittuntur a dæmone, ut plurimum in locis tenebrosis apparent.

Hym. VI. — * *De Dedicatione Ecclesiæ.* De origine hujus ritus vide quæ desumpta a Felice papa habet Gratianus de Consecr. dist. 1, c. 2 et c. 17. Refert enim ritum ad constructionem tabernaculi per Moysen Domino imperante completam, et ad templi Salomonis dedicationem : quæ in hoc hymno non dissimulat, imo innuit Paulinus. Explanationem autem rituum dedicationis habes passim apud cæremoniæ ecclesiasticarum scriptores. Recurrente anno celebratur ipsius dedicationis memoria, quæ *encenia* vocatur in evangelio Joan. x, 22, ad quem locum vide Augustinum tract. 48 in Joan., n. 2. Hæc anniversariæ solemnitates quanta cum lætitia a Christianis haberentur, indicat Gregorius hom. 14 in evang. : « Certe sicubi populus nundinas celebraret, si ad aliqujus ecclesiæ dedicationem denuntiata solemnitate concurreret, festinarem omnes simul inveniri, et interesse 184 unusquisque satageret. Gravi se damno afflictum crederet, si solemnitatem communis lætitiæ non videret. » Quibus ex verbis arguere licet jam cœpisse a spirituali in mundanum gaudium degenerare celebritatem tempore ipsius Gregorii, quippe qui et nundinarum et dedicationis ecclesiæ frequentiam simul memorat : argumentum subrepentis profanitatis, quæ posterioribus deinde sæculis maxime excrevit, adeo ut conviviis institutis prope templa genio liberius indulgerent : quod ita Ecclesiæ displicuit, ut concilium Cabilonense circa an. 630 ista prohibue-

A 20 Afflata sancto perfundat Spiramine.

Famosa dum quæ replevit atria
Templi dicati nebula perlucida
Orante puro Salomone pectore,
Hanc Christe cœli missa de cacumine

25 Domum fecundes sempiterno munere.

Quicunque tuum sanctum nomen supplici
Plenoque corde deprecatus fuerit,
Hujus in ædis sancto domicilio
Te largiente sit liber a crimine ;

30 Exclue pestem, morbos omnes dilue.

Tuo sacrato hic depasti corpore,
Tuoque sancto satiati sanguine,
Ab hoste tuo defensi munimine,
Læti fideles sortiantur servuli

B 35 Vitæ perennis sine fine gaudia.

Rerum Creator Jesu Patris unice,
Mundum cruore salvus qui purpureo,
Peccata tollis solus qui pestifera,
Dignare tuos munere gratuito

40 Ad astra cœli mittere ruricolos.

Sit semper alta Deo Patri gloria,
Omnis potestas sit dilecto Filio,
Sanctoque semper gloria Paraclito,
Honorque, virtus, laus, decus, imperium

45 Et nunc et ultra sit per cuncta sæcula.

Amen.

b RHYTHMUS

De Nativitate Domini.

C Gloriam Deo in excelsis hodie
Cœlestis primum cecinit exercitus.

rit, monueritque can. 19 ut « sacerdotes loci talia a septis basilicarum, vel porticibus ipsarum, ac etiam ab ipsis atriis vetare debeant et arcere. » Sanctus Paulinus Nolanus in natal. 9 sancti Felicis, id est car. 24, morem non approbat ; excusat tamen ob simplicitatem delinquentium.

Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,
Nec sua li nimibus miscerent pocula sanctis !
... Ignoscenda tamen puto talia parvis
Gaudia quæ decunt epulis : quia mentibus error
Irrepat rudibus, nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
Perfusus balante mero gaudere sepulcris.

Hujusmodi lætitiæ argumenta adeo excreverunt in regione nostra, ut, ne inter pocula, ut solet, altercationes, jurgia et homicidia sequerentur, et questiones, si quæ exortæ fuissent, dirimerentur, magnati cuidam custodia commendaretur, quod postea in rationem investigaturæ, ut vocant, transit, et jus custodiendi festum dictum fuit, de quo sanctiones sub Marquardo patriarcha in castro sancti Viti an. 1384 late, quas mss. ejus temporis originali charactero apud me habeo, loquuntur pag. 58. Vide etiam documenta in Appendice 2, n. 29 et 40.

V. 6. Ex II Paral. vi, 19 et 2. V. 16, ex Exod. xi, 32. V. 24, ex II Paral. vii, 1 et 2. V. 26, I. c. vi, 28, et vii, 15. V. 38, ex Joan. i, 29.

V. 40. *Ruricolos*. An pro *terricolas* ? an quia templum ruri forte dedicabatur, et ruricolarum in gratiam hymnum composuerit ?

b Latius de Rhythmorum ratione dissererem, nisi V. Cl. Scipio Maffei materiam pene totam exhausisset peculiari dissertatione hist. diplom. edit. Mantue an. 1727 occasione cujusdam Rhythmici *De laudibus Veronæ*, ad quem lectorem nostrum lubens remitto. Quia vero forte aliquibus videri poterit Pau-

Pax angelorum et in terra vocibus

4 Vera descendit.

Hodie cœli facti sunt mellifui;
Et mare dulces undas blando gurgite
Æquavit lento respirante sibilo

8 Flatu sereno.

Astra polorum rutilante radio
Suffusa lætis inrorant dulcedinem.
Totus exsultat letabundo gaudio

12 Gavisus mundus.

In hora quando Jesus Christus Dominus
Nasci dignatus est sacra de virgine
Dulcis, suavis, ac desiderabilis

16 Bethlehem in orbe.

Angusti cunas pertulit præsepium,
Feno jacere non abhorret Dominus,
Summa qui Patris sedebat in dextera
Rex angelorum.

20 Rex angelorum.

Pannis velatus, vili strictus fascia,
Inclusus parvis lacrymabat cunulis,
Mater beata sancta premit ubera

linum leges metricas haud servasse, vel nimium populariter locutus, hoc tantummodo notatum tanquam observatione dignum velim, quod quidem a nemine hac in re scribente non notatum comperi, scilicet differre rhythmum a metro, neque hujus illum leges sequi. Quam differentiam Maurus Terrentianus lib. De Metris v. 54 paucis comprehendit.

Namque metrum certique pedes numerosque coercent:
Dimensa rhythmum continet lex temporum.

ejus generis dithyrambos Pindaricos fuisse innuit Horatius car. lib. iv., v. 50, od. 2, dum ait:

Sen per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit, numerisque fertur
Lege solutus.

in quem locum Acron Grammaticus sic scribit: « Hos dithyrambos ideo audaces dixit, quia cæteris rhythmis vehementiores sunt. . . . Numerisque fertur lege solutus. » Numeris quibus rhythmum ad sonum pertinens colligitur, non pertinens ad versuum legem: ut Virg. de pari carmine. *Numeros memini, si verba tenerem.* Ergo in hoc lex pedum non sequitur, sed syllabarum. . . . aut lege solutus dixit, quia in hoc metro licet variare, et non in eodem metro permanere. » Videndus quoque Quintilianus lib. ix, c. 4, ubi illud præcipue notandum. « Rhythmi, id est numeri spatio temporum constant: metra etiam ordine: ideoque alterum esse quantitatis videtur, alterum qualitatis. » — Insuper et illud advertendum duximus, quod cum rhythmum a lege carminum severiore soluti sint, faciliiori cestro usurpati fuere tanquam cantionibus popularibus accommodatiores; præsertim iis, quæ cum saltationibus corporisque gestu sociabantur, ut sunt illa, quæ *Ballisteæ* dicuntur Vopisco in Aureliano cap. 6 a Græco βαλλίστην, quod jacere, seu jactare est, a quo βαλλίζω, saltare, unde forte vulgo *ballare*, quod saltantes membra, præcipue manus jactarent. Proptertus, lib. iv, v. 678, eleg. de Cynthia et dracone:

Nanus et ipse suos breviter curvatus in artus
Jactabat truncas ad cava buxa manus.

Audi Vopiscum, l. c.: « Refert Theodolius Cesareorum temporum 186 scriptor, Aurelianum manu sua bello Sarmatico uno die quadraginta et octo interfecisse: plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta; adeo ut etiam *ballisteæ* pueri et saltationibus in Aurelianum tales componerent, quibus diebus festis militariter saltarent: *Mille, mille, mille, mille, mille, decollavimus: Unus homo mille, mille, mille, mille decollavimus: mille, mille vivat,*

A 24

De cœlo plena.

Sanctus sacratæ fecundavit Spiritus
Virginis vulvam. Verbum caro factum est,
Et habitavit in nobis omnipotens

28 Filius Dei.

Gabriel ante hoc prædixit angelus,
Quando felicem salutavit virginem,
Paries, inquit, filium: Emmanuel

32 Nomen habebit.

Pastores erant proximis in pascuis,
Bethleem ad urbem noctis sub silentio
Instabant suos supra gregem vigiles,

36 O quam beati!

Claritas Dei cinxit illos fulgida:
Angelus inquit, nolite pavescere:

B

En ego modo magnum namque gaudium
Nuntio vobis.

Erit quod omni sæculo mirabile,
Hodie quia vobis Christus Dominus
Natus est in Bethlehem Davidis in oppido

44 Salvator mundi.

qui mille, mille, occidit: *Tantum vini habet nemo quantum fudit sanguinis.* Hæc video esse perfrivola; sed quia superscriptus auctor ita eadem ut sunt Latine suis scriptis inseruit, tacenda esse non credidi. Ita Vopiscus, qui cap. 7 seq. addit Francis, qui Galliam vastabant, apud Moguntiam repressis novam de eo factam cantilenam:

Mille Francos, mille Sarmatas semel occidimus:
Mille, mille, mille, mille, mille Persas quærimus.

Simile velut *ballistam* in Scriptura reperies I Reg. xviii, 6 et 7. Cum reverteretur, percusso *Philistæo*, David, egressæ sunt mulieres de universis urbibus Israel cantantes chorosque ducentes, in occursum Saul Regis in tympanis lætitæ et in sistris, et præcinebant mulieres ludentes atque dicentes: *Percussit Saul mille, et David decem millia.* — Igitur Paulinus rhythmum non metrum composuit, et forte ut ab idiotis usurparetur, ad eorum captum planissimo et vulgari stylo concinnavit. In hunc rhythmum de Nativitate Domini, quem dat Georgius Cassander Oper. pag. 201, edit. Paris. 1616, apponit et scholion suum. Est autem hujusmodi.

« Paulini. Hujus generis hymnos aliquos et versus in quibusdam libellis descriptos reperi Paulini titulo. At non esse Paulini illius Nolensis, Hieronymi et Ambrosii ætate celebris, facile constat, qui in suis versibus metri legem constanter observavit. Verum alterius potius Paulini, ætate multo posterioris, qui Carolo Magno imperante, Aquilegiæ episcopus fuit, ac nomine civitatum inferioris Italie adversus Felicem Urgellitanum et Elephanthum Toletanum episcopos, epistolam scripsit, ejusque civitatis excidium eodem prorsus rhythmi genere, quo hic hymnus compositus est, deflevit. Ejus initium est:

Ad flendos tuos Aquileia cineres
Non mihi ulsæ sufficiunt lacrymæ:
Desunt sermones, dolor sensum abstulit
Cordis amari.

Omnino autem apparet utrumque hoc carmen ab eodem auctore profectum. Quanquam dubium mihi est Paulinone Aquilegiensi episcopo, an Paulo diacono ecclesiæ Aquilegiensis hi versus ascribi debeant. Nam in libello manuscripto quædam hujus generis carmina Paulini simpliciter, ut præsens hic hymnus, alia Pauli Diaconi, ut hæc excidii Aquilegiensis lamentatio, nomen inscriptum habebant: quanquam animas inclinat, ut Paulini episcopi potius, quam Pauli Diaconi hos et iis similes rhythmos esse putem, quod hymnus de sancto Joanne hoc initio: *Ut queant laix,*

- Hoc vobis signum erit : in præsepio
Infantem pannis involutum positum
Invenietis cum Maria pariter
43 Matre beata.
Subito facta fulgentis militiæ
Est multitudo cœlestis exercitus
Eodem simul angelo cum flammeo
52 Valde præclara.
Gloria Deo in excelsis, sidera
Plena sonabant : pax et in hominibus
Auditur hęc voluntatis, vocibus
56 In terra sanctis.
Pastores namque loquebantur invicem :
Eamus usque Bethleem celeriter,
Et videamus hoc de verbo qualiter
60 Angelus dixerat.
Venerunt ergo : invenerunt puerum,
Angelus sicut dixit, in præsepio
Positum, sanctam genitricem virginem,

- A 64 Joseph præsentem.
In cœlo stella novo clara radio
Refulsit, ante quæ nunquam resplenduit,
Clarius cunctis astris, mundo nuntians
68 Gaudium magnum.
Hanc stellam Magi fulgore perspicuo
In Oriente viderunt resplendere :
Hoc signum tam famosum, nolite
72 Regis est magni.
Eamus ergo, inquiremus ubi est,
Et afferamus illi saltem munera
Nostris oblata de thesauris optima,
76 Aurum, thus, myrrham.
Hęc tria magnum demonstrant mysterium.
Donaque Deo hominique dederant
Tres Magi sancto perducente Spiritu
80 More divino.
185 In auro regni signat excellentiam ;
In thure summum sacerdotem typicat ;

qui sine controversia ab omnibus Paulo Diacono tribuitur, cum horum hymnorum compositione minus congruat, aliumque auctorem præferat. — Hucusque Cassander, cuius probabilissima conjecturæ astipulatur Regestum Operum Pauli Diaconi, quod in viris illustribus Cassinensibus profert Petrus pariter diaconus cap. 8, in quo nulla de excidii Aquileiensis carmine mentio occurrit ; sicut etiam non apparet vestigium ejusdem in adnotatione ad idem caput Joannis Baptiste Mari, qui quæ omiserat Petrus, ipse diligentissime recenset, ut videre est in Rer. Italic. scriptor. tom. VI, pag. 17. Nihilominus tamen omnem ferme lapiem movimus, ut hunc rhythmum, quem Paulini putamus, integrum haberemus huic superiori adjiciendum : sed incassum. Celebriorum bibliothecarum vel prefectos, vel expertos viros Italiæ, Franciæ, Belgii, Austriæ per litteras nostras, vel amicorum adivimus, qui perhumaniter quidem rescripserunt ; verum se rhythmum Paulinianum latere professi sunt, imposterum majori diligentia scribina se perillustraturos pollicentes. Sed hucusque nihil nobis subministratum. — Huic jacturæ adde aliam. Inter Opera sancti Hilarii Pictaviensis episcopi edit. Paris. 1695, col. 1214, inseritur rhythmus quidam, qui, ut verum fatear, sapit styli phrasemque Paulini ; ibique dicitur ms. asservari in Bibliotheca cardinalis Ottoni. Nulla prætermissa est diligentia, ut ms. hic codex reperiretur, quippe res commissa est P. Nicolao Minuccio congregationis Oratorii Romani presbytero, qui æque litteris suoque ingenio favet ac pro humanitate sua me diligit, sed labor omnis irritus cessit. Putabam posse me haurire lumen aliquod a PP. Benedictinis congregationis sancti Mauri Parisiorum. Sed isthunc perfodisse me tandem deprehendi. Sic enim rescripsit requisitus P. Bernardus Montefalconius x Kal. Martias 1755. « De Rhythmo, qui Hilarii nomine circumfertur, et quem putas esse Paulini, notitiam dare tibi non possum. Ab annis plus quam duodecim mortuus est D. Petrus Coutant sodalis noster, qui edendo Hilario strenuè dederat operam. Quorsum autem abierint ejus scripta et scribina nescio, neque facile est ab aliis ediscere. » Miror summopere hujusmodi venerande antiquitatis reliquias adeo facili negotio vel abolitas vel perditas hac tempestate, qua auro contra æstimantur. Accipe tamen quod ibi reperio, principium et finem : imò et monitum quod præmittitur, quod indicatur compositum fuisse illum hymnum, ut vespere caneretur, quia ibi dicit Hilarius se, et matutinum, id est mane canendum, hymnum misisse Abre sue filie, in epistola ibi præmissa circa finem his verbis : « In-

terim tibi hymnum matutinum et serotinum misi, ut memor mei semper sis. » Ergo ibi sic legitur : « In ms. alias cardinalis Sirleti, tum Altempensis bibliothecæ, nunc cardinalis Ottoni, hunc hymnum (hic est matutinus, et incipit : *Lucis largitor splendide*) sequitur alter prolixior, qui serotinus æstimari possit in superiore ad Abram epistola memoratus. Certe in serotinum tempus apprimè convenit. Ab astris enim exordium ducit, estque generalis quædam confessio animi, qui lasciviæ, superbiæ, invidiæ, discordiæ, inanis gloriæ, gulæ, ac gestientiæ ketitiæ vitii se impetum ingemiscens, una Dei misericordia Christique meritis fretus veniam precatur. Præterea Arianae hæresis tempora, in hoc sapit, quod fidelem animum professus, Arium ac Sabellium nominatim detestatur, nec ullum his addit hæreticum nisi forte ad complendos versus, Simonem Magum. Tamen dictio non videtur Hilario digna. Ubique versuum mensura syllabarum potius quam pedum numero terminatur. Et cum sermo deberet esse feminini generis, si a filia canendus esset hic hymnus, ubique est masculini. Ex initio et fine judicet lector quid de hymno reliquo sentiendum sit.

Initium.

Ad cœli clara non sum dignus sidera
Levare meos infelices oculos
Gravi depressos peccatorum pondere,
Parce redemptis.
Bonum neglexi facere quod debui,
Probrosa gessi sine fine crimina,
Scelus patravi nullo clausum terminio,
Subveni Christe.

Finis.

Hymnum fidei modulando gutture,
Arium sperno, latrantem Sabellium :
Assensi nunquam grunnienti Simoni
Aure sussura.
Zeloque Christi sum zelatus nomine ;
Sancta nam mater lacte me catholico
Tempus per omne Ecclesia nutrit
Ubere sacro. »

Hęc ibi, Si cui forte horum rhythmorum reliquæ partes, quæ nos latuerant, occurrerint, vel integros aliqui esse compererint, aliquando dolens vicem nostram publici juris faciat ardentè et sincere exoptamus, et enixe etiam atque etiam precamur. Notas alias in rhythmum de Nativitate non damus. Satis per se clarus est. Hoc tamen lectorem monitum volumus quod in vers. 71, aliquid deesse videatur ; forte verbum dicunt. Insuper vers. 79, forte legendum est *perducente*, non autem *perducente*.

Par myrrham Christi sepulturam mystice
 84 Optime docet.
 Ecce venerunt Magi Hierosolymam,
 Dicentes : stellam vidimus perfulgidam
 In Oriente, ubi est qui natus est
 88 Rex Judæorum.
 Herodes magno timore perterritus
 Revolvit sacras prophetarum paginas.
 Præcepit scribis : legite si verum est
 92 Scriptura teste.
 Prophetam dudum dixisse commemorant :
 Et tu Bethleem terra Juda, minima
 Nequaquam eris : ex te dux egreditur
 96 Jacob qui regit.
 Herodes Magis clam vocatis, inquires :
 Ite, videte ubi est, recurrite,
 Referte mihi, ut et ego veniens
 100 Adorem eum.
 Vulpes Herodes, cur cauda dissimulas
 Prædam captare, quia belluino gutture
 Sanguinem sitis : agni carnes esuris
 104 Lupe crudelis.
 Non vales tuam satiare rabiem :
 Non agnus ille singularis moritur.
 Nam velis nolis, ipse rex est Israel,
 108 Rerum creator.
 Mori dignatur alio in tempore,
 Quando de cruce pretiosi fuderit
 Sanguinis undam, quæ mundi mortifera
 112 Crimina tollit.
 Quid fremis pestis? iste rex omnipotens
 Non quærit tuum regnum : tibi poterat
 Donare regnum, si non esses perfidus
 116 Valde superbus.
 Quos jugulasti teneros agniculos
 Sanguinolento, maledicte, gladio,
 Ablactat vivos in ovili proprio

A 120 Pastor benignus.
 Euntes Magi stella nova prævia
 Hos præcedebat donec venit, steterat
 Ubi nunc puer erat in cunabulis
 124 Redemptor orbis.
 O quam pervalde magno Magi gaudio
 Videntes stellam sunt gavisi ! protinus
 Intrantes domum invenerunt puerum
 128 Virginis prolem
 Qui procidentes flexis cum genibus
 Adoraverunt, apertis de thesauris
 Aurum, thus, myrrham obtulerunt Domino
 132 Regi Deoque.
 In somnis Persæ ne redirent cœlitus
 Sunt admoniti ad Herodem perfidum :
 136 Suam reversi sunt, viam per aliam,
 In regionem.
 Illusum demens se videns rex impius
 A Magis, Bethleem misit cunctos pueros
 Mox a bimatu et infra, per gladium
 140 Mandat exstingui.
 O quam crudelis sævæque sententia !
 Mactare jubes teneram infantiam
 Insciam mali : cur non parcis impie
 144 Lactææ proli ?
 Vox in excelsis eheu ! quam tristis resonat :
 Ploratus multus, ululatus maximus :
 Maternus luctus, frustra premit ubera
 148 Nullo sugente.
 Salvete flores martyrum candiduli,
 C Respersi tamen rore sed purpureo.
 Felices nati hæc in luce rosuli,
 152 Pulchri, tenelli.
 Gloria sanctæ Trinitati unicæ,
 Patri, Natoque, Flamini paraclæto.
 Et nunc et ultra [per] immensa sæcula
 156 Sit semper. Amen.

187 SANCTI PAULINI EPISTOLARUM FRAGMENTA.

* EPISTOLA PRIMA.

PAULINUS AD CAROLUM REGEM.

Monco te et deprecor obnixæ, piissime princeps,
 per eum qui discipulis et apostolis suis, quorum in-
 digni vicem gerimus, ait, *Vos estis sal terræ* (Matth.

* Fragmentum hoc Paulinianæ ejusdam epistolæ
 exhibet Stephanus Baluzius tomo I. Miscellaneor.,
 pag. 362, edit. Paris. 1678, ex veteri codice ms. cla-
 riss. viri Aymonis a Campo burgo antecessoris Aure-
 lianensis. Nonnulla in eo produntur quæ ad verbum
 conveniunt cum iis quæ adjecta in fine libelli Sacro-
 syllabi, in concilio Francofordiensi exhibiti. Hinc fit
 ut circa id tempus datam fuisse epistolam videatur
 probabile. Verum quia Baluzius in capitul. reg.
 Francor. prodit supplicationem populi ad imperato-
 rem, ut episcopi non vexentur hostibus, id est ne co-
 gantur ad profectionem in castra, *Quam formam et*
de sacerdotibus tenere optabant, et Carolus concedat,

D VI, 24); et : *Qui vos audit, me audit, et qui vos sper-
 nit, me spernit* (Luc. x); ut tu pro nobis contra visi-
 biles hostes pro Christi amore Domino opitulante
 dimices, et nos pro te contra invisibiles hostes Do-
 mini deprecantes potentiam spiritalibus armis pu-

his verbis utens : « Apostolica auctoritate, et mul-
 torum sanctorum episcoporum admonitione instru-
 cti... nosmet ipsos corrigentes... volumus ut nullus
 sacerdos in hostem pergat, » suspicamur, unum ex
 his monitoribus episcopis hac epistola fuisse Pauli-
 num; et Carolum se corrigentem respexisse ad prio-
 rem admonitionem in concilio Francofordiensi pro-
 positam a Paulino, cui forte non ita cito annuerat,
 adeoque circa hoc tempus esse scriptam epistolam.
 Tempus autem hujus supplicationis (in qua obiter
 nota ex observatione D. Borjon, ut habetur in Ephe-
 meride III, vulgo *Journal des sçavants*, an. 1685, art.
 157, tunc prima vice titulo *majestatis*, qui nulli prin-

gnemus: liceatque Domini sacerdotes juxta evangelicas et apostolicas canonicasque regulas simpliciter Domino servire et militare in solis castris Dominicis, quia juxta ejusdem Domini vocem, *Nemo potest duobus dominis servire* (Matth. vi, 24); et Paulus: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut placeat ei cui se probavit* (II Tim. ii, 4). Nemo sibi blandiatur quod utrumque possit et Deo et mundo servire, quia Veritas est et mentiri non potest qui hoc fieri non posse testatur.

• EPISTOLA II.

IDEM QUI SUPRA DE RECTORIBUS.

Primum est quod non verbis bene, sed exemplis

cipi antea delatus fuerat, Carolum Magnum decoratum putamus esse an. 800. Quamvis enim supplicatio populi ponatur a Baluzio sub capitulari viii an. 803, ex decretis Wormatiæ latis, hoc fit quia Carolus antea promiserat, se in pleniore synodo, quod jam pridem concesserat, firmaturum, quod an. 803 præstitit. Ceterum jam antea facta erat a populo hæc petitio, ut patet ex responsione prima Caroli, qua et interim concedit quod petitur, et ad synodum pleniorē remittit firmandum quod concedit. Ea autem synodus est ipsa Wormatiensis an. 803, sub cuius nomine ex concessione confirmata eo anno, reponitur a Baluzio. In Concil. Gall. tomo. II, citat. a Thomasino veteris et novæ Eccl. Discipl., p. III, lib. I, cap. 40 ad an. 800 refertur. Ergo forte hoc anno Paulini monito prodit, et quidem antequam Carolus diceretur imperator; nam ad regem inscribitur.

• Hanc epistolam suspicamus scriptam a Paulino paulo ante synodum Francofordiensem, et forte exhibitam concilio, vicemque habuisse cujusdam quærimoniæ apud eos ad quos dirigebatur, puta Carolum et episcopos concilii. Effectum autem optatum sortitam esse apparet, quia in canonibus concilii plura statuta fuerunt ad votum mentemque Paulini. Movet nos ut credamus eam præcessisse, vel saltem non successisse concilio, observatio Baluzii, qui in præfatione lib. I Miscellaneorum asserit, « Hæc fragmenta tanti visæ esse antiquis, ut descripta sint in synodis Gallicanis illorum temporum, et in capitulis regum Francorum. » Ibi vides non Paulinum ex synodiis Gallicis, sed synodos Gallicas a Paulino mutuatas esse sententias. Cum autem in concilio Francofordiensi, quod Gallicis est annumerandum, sententiæ, quandoque ex ipsis verbis Paulini inserantur, ut mox patebit, consequens est ut canones concilii, epistolæ, et scripta, quibus illa continentur, necessario præcesserint.

Duo præcipue sunt vitia quæ exagitat Paulinus et extirpare conatur, nempe abusus proventuum ecclesiasticorum, et defectus personalis residentię. De primo conqueritur his verbis: « Res ecclesiæ, quæ vocatæ sunt vota fidelium, pretia peccatorum, et patrimonium pauperum, quibus fideles fidei ardore succensi ob animum suarum remedium et cœlestis patriæ desiderium sanctam ditaverunt Ecclesiam, ut his ecclesia Dei exornaretur, et milites Christi alerentur, pauperes recrearentur, et captivi pro temporum opportunitate redimerentur, rapientes, non ut pastores, sed ut prædones, in militiam et vanitatem mundanam contra jus divinum expendere non detrectant. » Hæc, ut notat in margine Baluzius, habentur etiam lib. I Capitul., c. 77, et ferme ad verbum in lib. I concilii Aquisgranensis an. 816, cap. 116. Confer, quæso, locum allegatum concilii cum verbis Paulini, et videbis Patres ex ipsis canonem suum concinasse, adeo sibi complacuerunt in ejus sententia. Nam si demas hæc verba: « Res ecclesiæ sunt vota fidelium, pretia peccatorum et patrimonium

A male doceant. Secundo quod contra divinam voluntatem, et sacram institutionem atque apostolicam et canonicam auctoritatem non tribus saltem hebdomadibus, sed multo tempore ab Ecclesia sibi commissis, dimissis propriis sedibus et plebibus, postposito divino consilio et auctoritate, postposita etiam prædicatione, doctrina, correctione, Spiritus paracleti assignatione, et sacra sancti chrismatis consecratione, omnique sacra institutione, inretractabiliter abesse non erubescunt, et indifferenter, non utcunque, sed quasi rapaces et milites armorum, ad excitandos et provocandos eos qui sanguinem effundunt, et multa flagitia committunt discurrere non

pauperum, » quæ quidem Paulini non sunt, sed Prosperi, seu verius Juliani Pomerii, lib. II de Vita contemplat., cap. 9, quæ etiam inseruntur in supposititia decretali epistola Urbani I papæ, c. 2, cætera quæ sequuntur in canone concilii Aquisgranensis reperies usque ad τὸ redimerentur.

Usus autem, in quos expendenda bona Ecclesiæ asserebat Paulinus, et ex eo concilium Aquisgranense, nempe in ecclesiæ ornatum, alimoniam militum fidei, recreationem pauperum, redemptionem captivorum, vetustiorē institutionem agnoscebant, quippe ab antiquioribus Ecclesiæ Patribus memorantur. Tertullianus enim in Apologetico cap. 39 de sui temporis collectis et earum usu sic ait: « Modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, et si modo velit, et si modo possit, apponit: nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi deposita pietatis sunt; nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis dispensantur, sed egenis alendis humanandis, et pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, jamque domesticis senibus, item naufragis, et si qui in metallis, et si qui in insulis, vel in custodiis, duntaxat ex causa Dei sectæ, alumni confessionis suæ fiunt. » Sanctus quoque Ambrosius scribens Valentiniano Augusto, epist. 18, clas. 1, edit. noviss., insurgit in detractores Ecclesiæ, ostendens largitiones fidelium quos in usus fuissent expensæ. « Possessio ecclesiæ, ait, sumptus est egenorum. Numrent quos redemerint templa captivos, quæ contulerint alimenta pauperibus, quibus exsilibus vivendi subsidia ministraverint. »

Sed hæc in re audiendus sanctus Agobardus, qui et veteres sanctiones canonum, et suorum temporum praxim commemorat lib. de dispensatione ecclesiasticarum rerum, præcipue n. 19, ubi sic ait: « Statuerunt sacri canones modum res ecclesiasticas dispensandi, scilicet ut in alendis egenis, in sustentandis clericis, in reparandis fabricis, atque in rectorum supplendis necessitatibus expendenter, prout sanctorum exempla commendant, et usque ad proxima tempora custoditum esse non dubium est. » Hæc ultima verba videntur innuere respexisse Agobardum ad constitutiones vel in conciliis, vel in capitularibus latis tempore Caroli Magni et Paulini, quarum editionem hoc monitorio Paulinus forte sollicitavit ad custodiam veterum canonum. Etenim Agobardum « natum aurea Caroli Magni ætate, illustrium et doctissimorum Apollinurum alumna, floruisse ætate argentea Ludevici, extinctum vero inter ferrea filiorum Ludevici certamina apud Sanctonas » observavit Papirius Massonus in præambulis ad Agobard., memor ergo recentium constitutionum latarum a Carolo, vel Caroli auctoritate et auspiciis, et promotarum a Paulino, optime dicere poterat usque 189 ad proxima tempora curatum modum custodiendi veteres canones circa dispensationes rerum ecclesiasticarum. Concilium quidem Francofordiense hæc in re nonnulla statuit, præsertim can. 27, 42 et 49. Quod

metuunt, et qui orando, docendo et prædicando populum Dei et Ecclesiam sibi commissam regere, Deique clementiam circa **188** genus humanum placare debuerant, ipsi e contra male agendo, ut præfati sumus disciplinam, ultionem et iram divinæ animalversionis exaggerare non desinunt. Ut impleatur illud quod prophetia per Spiritum sanctum comminatur: *Erit sicut populus, sic et sacerdos* (Isa. xv). Res Ecclesiæ, quæ vocatæ sunt vota fidelium, pretia peccatorum, et patrimonium pauperum, quibus fideles fidei ardore et Christi amore succensi ob animarum suarum remedium et cœlestis patriæ desiderium sanctam ditaverunt Ecclesiam, ut his ecclesia Dei exornaretur, et milites Christi alerentur, pauperes recrearentur, et captivi pro temporum opportunitate redimerentur, rapientes, non ut pastores, sed ut prædones, in militiam et vanitatem mundanam contra jus divinum expendere non detrectant. Unde facillime conjici potest quod plus terrena quam cœlestia diligunt, plus mortales homines quam Dominum metuunt, cum scriptum sit: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* (Act. v). Et iterum apostoli inquit: *Non enim oportet nos relinquere verbum Dei et ministrare mensis* (Act. vi). Hinc est quod nec præcipuis festivitatis et solemnitatibus anni, nec saltim diebus quadragesimæ observationis, qui saluti et pœnitentiæ consecrati sunt, et magna devotione

Quod autem attinet ad aliud caput querelæ Paulini, in eos scilicet qui commorari in parœciis suis renebant, confer canones synodi Francofurtanæ cum querimonia Paulini, et statim cognosces unde illi emanarit. Dolebat Paulinus, « Quod non verbis bene, sed exemplis male doceant. » Cui malo occurrit concilium can. 30: « Ut unusquisque episcopus bene doceat et instruat: ita ut in domo Dei semper inveniantur digni, qui canonicè possint fieri electi. » Insuper ut bene doceant verbis vide can. 34 et 54 ut non male doceant exemplis vide can. 20, 53, 57. Conquerabatur etiam Paulinus, quod « contra divinam voluntatem et sacram institutionem atque apostolicam et canonicam auctoritatem non tribus saltem (pro solum) hebdomadibus, sed multo tempore ab Ecclesia sibi commissâ, dimissis propriis sedibus et plebibus . . . abesse non erubescerent. » Et concilium ad normam querelæ statuit can. 7: « ut episcopus non migret de civitate in civitatem, sed curam habeat Ecclesiæ suæ: Similiter presbyter et diaconus maneat in sua Ecclesia canonicè. » Et iterum specialiter can. 42: « ut nullus episcopus propriam sedem amittat, aliubi frequentando, aut in propriis rebus suis manere audeat amplius quam tres hebdomadas. » Conquerabatur ulterius de prædicatione neglecta; et concilium mandat can. 54, « ut fides catholica sanctæ Trinitatis et oratio Dominica atque symbolum fidei prædicetur et tradatur. » De destitutione divini cultus; et concilium statuit can. 22, « ut dies Dominica a vespera usque ad vesperam servetur. » In summa quæ statuta sunt a concilio, saltem potiori ex parte videntur excerpta ex Paulini monitorio.

Sed præ omnibus notandum est quod in calce hujus fragmenti dicit Paulinus ex conciliis Sardicensi et Africano, videlicet definitum esse ab illis quot hebdomades abesse possit episcopus ab Ecclesia sua, et quando et quibus de causis ad palatium regis accedere, et commorari. Cum autem ex can. 56 concilii Francofordiensis videas Carolum sollicitum, ut sibi synodus concedat apud se habere Hildeboldum

A transigi debent, in quibus specialiter circa animarum procuracionem propensius et attentius invigilare debemus, in propriis non meremur residere parœchiis ac civitatibus, pro quo et destitutio divini cultus et prædicatio in plebibus, et cura subjectorum negligitur: præsertim cum nec sacerdotali ministerio hujusmodi congruant discursus, nec canonicæ sit auctoritatis. Legitur enim in concilio Sardicensi, capitulo 15, non debere episcopum a sua Ecclesia plus tribus hebdomadibus abesse. Et capitulo 8 ejusdem concilii constitutum est quando et pro quibus causis episcopi ad palatium ire debeant. Legitur enim in Africano concilio capitulo 62 concilium universale non nisi necessitate faciendum. Item in eodem. Ne episcopi diutius in concilio teneantur. Legitur etiam in ecclesiastica historia, quod cum Julianus destitutionem religionis Christi vellet inferre, festinabat præsules Ecclesiarum a civitatibus distrahendo suspendere, ut eorum absentia solveretur Ecclesia, et dum qui docerent non essent, per hoc longo tempore paterentur populi propriæ religionis oblivionem.

« EPISTOLA III.

IDEM AD CAROLUM IMPERATOREM.

Expediit tibi, venerande princeps, ut exerceas præsules ad sanctarum Scripturarum indagationem et sanam sobriamque doctrinam, omnem clerum ad

C episcopum, sicuti petita venia a pontifice detinebat Angilramum archiepiscopum, satis clare patere potest Carolo scrupulum injectum a Paulini querela, ut inde se moverit ad talia dicenda et petenda a concilio. Adde quod docemur a Benedicto levita in præfatione trium posteriorum librorum Capitalarium, ipsum Paulinum una cum Alecino ex sententia Caroli collegisse plura capitula, inde in capitalariis inserta. Majori autem jure credendum est, ipsos canones Francofordienses opus esse Paulini, qui synodo interfuit, et quasi primas tenuit. Cum vero hi suo monitorio cor respondeant, signum est, auctoritate Patrum remedium apposuisse, ubi prius ulcus detexerat.

D Hæc epistola, sive fragmentum epistolæ, habet in fronte ad *Carolum imperatorem*, satis per hoc innuens scriptam fuisse post anni 800 diem 25 Decembris, quo Romæ a Leone III coronatus et a populo imperator salutus est Carolus. Si tamen attentius expendantur monita, imo et verba epistolæ, videtur non obscure indicari datam sub ipsa imperatoria inauguratione. Etenim cum Paulinus summo Carolo se charum esse probe cognosceret, quedam hic ex data familiaritate suggerere videntur, quæ neo-imperatorem decerent, ipsumque in novo regimine recte obeundo instruerent, ut *sanctæ Ecclesiæ fastigium*, quod in temporalibus est quoque imperialis dignitas et majestas, virtutibus imperatore dignis *accumulare non cessaret*. Quod etsi semper antea præstitisset, post collationem tamen augusti diadematis Carolum diligentius obvisse patet ex eo, quod scriptis postea Dungalus diaconus et monachus San-Dionysianus Parisiensis in epistola de eclipsi anni 810, quam profert Dacherius tom. X Spicilegii, pag. 156, et memorat Thomasini V. et N. Eccles. Discipl., par. II, lib. I, cap. 100, n. 7, quæ inter cetera sic habet. « Qui (Carolus) omnibus æqualiter omnium honorum operum, et virtutum, et honestarum disciplinarum doctor præcipuus, et perfectum habebat exemplar, rectoribus ad suos subjectos regendos, militibus ad suam exercendam

disciplinam, philosophos ad rerum divinarum humanarumque cognitionem, monachos ad religionem, omnes generaliter ad sanctitatem: primates ad consilium, iudices ad justitiam, milites ad armorum experientiam, praelatos ad humilitatem, subditos ad obedientiam, omnes generaliter ad prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam, pacem, atque concordiam. His et his similibus, virorum optime, Deo tibi propitio, sanctæ Ecclesiæ fastigium accumulare non cesses, ut admirabili in rerum ecclesiasticarum sive civilium administratione strenuus et sapientiæ fonte redundes, et virtutis exhibitione triumphes.

α EPISTOLA IV.

PAULINI, UT VIDETUR, AD LEONEM III PONTIFICEM.

Sciendum namque est, quoniam et ille qui ab Hierosolyma descendens, hoc est a pacifica contemplatione sanctæ Ecclesiæ recessit, et iste qui a paradisi mœnibus eliminatus dicitur, id est, ab ovili Ecclesiæ et consortio fratrum segregatus exiit, et omne membrum quod abscisso de corpore fuerit, hoc est ab unitate Ecclesiæ separatum, nisi per pœnitentiam et d'gnam satisfactionem donum gratiæ omnipotentis Dei ascendat Hierosolymam, videlicet ad contemplationem sese pacis suspendat, et ad eum quod reliquerat recurrat ovile, hoc est, charitatis vinculo religatus in gremio suspicatur Ecclesiæ, et in eo, a quo præcisus est, corpore inseratur, in unitatem scilicet, et reconciliatus consocietur fratrum,

legitime militiam, clericis ad universalis Christianæ religionis ritum recte observandum, philosophis et scholasticis ad honeste de humanis philosophandum et sapiendum, reverenterque atque orthodoxe de divinis sentiendum et credendum. » Quæ sunt profecto ferme omnia ea quæ in sua epistola desiderat in Carolo Paulinus.

α Offendimus in hanc epistolam, sive epistolæ fragmentum, cum percurreremus tomum IV Miscellaneorum Stephani Baluzii, hoc titulo propositam, pag. 412: *Ex epistola Paulini ad Leonem patriarcham*. Nomen Paulini statim impulit, ut epistolam ad examen revocarem; et collato stylo cum cæteris Paulini operibus, deprehendimus non mediocrem, imo pernam analogiam, ut conferenti patere potest. Et quia in processu epistolæ non unus error irrepsit, et in titulo putavimus irrepsisse, et scribendum fuisse *ex epistola Paulini patriarchæ ad Leonem*, quod ὑστερονπρότερον factum fuisse imperitia vel festinatione amanuensis putamus. Contulimus insuper quotquot Paulinos alicuius nominis inter scriptores ecclesiasticos reperire potuimus dignitate patriarchali insignitos inter Latinos (Latini quippe scriptoris opus esse hanc epistolam non dubitandum) iis temporibus, quibus Romæ sederunt pontifices, qui Leonis nomen haberent, nec ullum invenimus cui possit ad iudicari hoc scriptum, præter Paulinum nostrum, qui Leonis III papæ ætate floruit; ejus etiam dignitatem inuit Paulinus in corpore epistolæ, cum eum vocat *summum pontificem*. Et illi, ait, sicut decet

A salvus esse posse, quemadmodum et vos satis excelenter **130** sacratius capaciusque scitis, nullo falsitatis quodlibet modo sibi blandiatur fraude deceptus. Væ ergo illis, nisi altissima illis pietas benigno succurrat paradigmate, quo et semivivo relicto, et erranti perditæque oviculae, et abscisso de corpore membro pretioso subvenit misericorditer sanguinis ostro. Dignetur itaque et vestra serenitas super has plagas vulnusque peccati infundere vinum et oleum. Aspersa siquidem ac lenia documentorum instillare fomenta, necnon fasciis charitatis fracturus infarcire medicinali manu curate; quatenus subvecti patientiæ vestræ jumento, ad stabulum perducantur Ecclesiæ, curamque vestræ exhibitam beatitudinis, ac per hoc assimilatus hono singulariter pastori, B erraticam subvehens humeris ovem ad ovile proprium, quippini ad sinum scilicet matris Ecclesiæ, reportare gaudere, dissociata nempe de corpore membra; imitantes per omnia Paulum apostolum per unitatem fidei et charitatis concordiam summo ac singulari unire capiti festinare; quatenus reddita per vestram industriam omnibus pace, et illis sicut decet summo tantoque pontifici honoris debitum et obedientiæ offerant fructus, et ut Dominum timeant, et veluti patrem multa impensi amoris dulcedine diligant, et vestra eos benignitas tranquillitas quasi proprios refovens filios perpetua protectione gubernet, vobisque pro dignæ retributionis præmio cælestia regna æternus arbiter largiri dignetur.

C summo *tantoque pontifici honoris debitum . . . offerant*. Summus pontifex papa est, qui vocari etiam patriarcha potest, ut princeps Patrum totius Ecclesiæ; et de facto patriarcha Romanus sic vocatus passim occurrit. Quod forte nonnullis magis arridebit, et probabilius videbitur, quam transpositionis vitium, de quo supra meminimus, scripto inesse. Quidquid tamen sit, quamvis non alii quam Paulino nobis epistola videatur assignanda, modeste proponimus, et ut videtur apponimus, ne cum iis negotiis nobis sit, qui de facili nodum in scirpo querere affectant.

Hæc epistola, si vere scopum attingimus, scripta videtur in causa Felicis Urgellensis episcopi, contra quem scripserat pluries ipse Paulinus. Is enim erat, qui velat ovis errabunda a gremio Ecclesiæ, et velut sauciatus ille inter Hierosolymam et Hierico jacens, reduci et sanari indigebat. Ille membrum erat ab Ecclesiæ corpore recisum, quod denuo incorporari et cæteris membris uniri satagebat Paulinus per mansuetudinem et charitatem Leonis. Cum autem Leo an. 799 concilium in causa Felicis coegisset, D ejus trium actionum fragmenta adhuc supersunt, putamus ante hoc tempus scriptam hanc epistolam, et forte per eam motum pontificem ad synodum cogendam, et postremum lapidem movendum, ut infelix homo resipisceret.

Errores non paucos in transcriptione epistolæ irrepsisse, legenti manifestum erit. Eos satius duximus inemendatos relinquere exemplaribus destituti, quam aliquid producere ex arbitrio.

191 SANCTI PAULINI

EPISTOLA AD CAROLUM MAGNUM

DE GESTIS IN SYNODO QUÆ CELEBRATA EST APUD ALTINUM ANNO DCCCIII.

I. Catholico semperque in Christo inclyto triumphatori domno Carolo divina coronante clementia imperatori ¹ Paulinus minimus omnium servorum servus ² concordii parillique devotione cum fratribus et cum ³ consacerdotibus nostris roseo in Christi Jesu cruore æternas multipliciter supplici concinnamus stylisona voce salutes.

II. Et sacris paternorum ⁴ canonum valenter incitantibus documentis ^a, et vestris, ut verum resonat, mellitis salubribus irrorantibus syllabis ^b, in hac cui Deo auctore licet indignus indignoque famulatu deservio sede concilium habitum Altini fuisse, sub nomine regis tranquillissimis vestræ serenitatis auribus opere pretium duximus humillimis horum quamvis incultorum apicum suppliciter notulis intimare ^c. Nec enim juris fas est, nec potest qualibet docili digesta calamo rationalis formulæ sanctio perspicue rata putari, nisi fuerit judiciali calculo exploratius examinata, argentique more a sui rubiginis sieva septemplex probati expurgata combustione. Et tum plurimorum judicio jure fulcita poterit sacris inserta foliis veneranda videri. Alioqui non satis, ut reor, proprio tantumdem scribentis valebit arbitrio probabilis æstimari.

III. Cumque ex conducto in unum canonicis coactus syllabis sacerdotalis cœtus religiosa convenisset devotione, requisitum protinus concorditer constat, summa quantocius explorante subtilitatis sagacitate, quemadmodum ejusdem declarat religiosi concilii solemnissimus ordo ^c, de quacunque activi negotii qualitate, de causa siquidem orthodoxæ fidei, de statu quinetiam ac formosa ecclesiastici culminis dignitate, de rerum quarumcunque dispendiosa jactura, de quibuscunque necessariis susurrantium quanquam petitionem, de quibus juste recteque conqueri potest, quarumque querulæ disputationis exhibitio, nodosa litium allegatione contrita, sacerdotali nihilominus desiderabat enodatum dirimentione resolvi.

IV. Huic nostræ humillimæ parvitatæ exiguitas juxta tenuissimæ minus ut decuit incapabilem intelligentiæ nostræ capacitatem, non ut juxta consummatam perfectionem celebre dignumque fuerat, nec ut tanti exigebat censura regiminis, sed in quantum annuens immeritis nobis altissima dignata est gratuito munere largiri clementia, prout rei ratio præstabilius exposcebat, de singulis quibuscunque tentavimus inevitabilium negotiorum querimoniis explicare. Quæ cum juxta moris nostri non incognite ^d gloriæ vestræ voluntatis nostræ consuetudinem,

quemadmodum in fronte præfati sumus hujus epistolæ, in vestræ potestatis emancipata arbitrio, in vestro nihilominus decrevimus reservare judicio: quatenus subtili libraminis vestri moderatius lance librata, si sinistro plus justo relaxante moderaminis perpendiculari nullius esse deprehendantur momenti, vestre auctoritatis censura abolita sopiantur. Si vero alicujus fortasse utilitatis æquo pendente libraminis disco rata, si dici liceat, poterunt approbari, vestris fulcita fortius adjumentis vivaciter convalescant.

V. Quod si sola putationis, ventivagis palmitum fruticantem ^e foliis, indigeat falce, ita duntaxat ut resecatis vitiorum truncatum sarmentis, in camino vestræ, ut ita dixerim, combustis sapientiæ, in eo ut ad favillas folliæ ^f redigantur, ac per hoc explosa, cum purum semiputata paupertatis nostræ vineta mellifluo gemmato suspensa in pampino uvarum ubertim copiæ pinguedinis infusa rotiana jure ^g rubescant. Quocirca præcognitum gentibus..... triones folliculis in mentium quandoque torculari ingenii expressi pondere aureis novum sanæ flavescat doctrinæ falernum in pateris, quibus usque salubriter epotatis ad fundum, mœrentia siquidem corda sua virefacta ^h **192** saporis dulcedine, lætitiæ protinus repleta gaudio clarescat, de illa vide licet vini potatione, de qua Psalmista typice cecinit dicens: *Panis, inquit, cor hominis confirmat, vinum lætificat* (Psal. ciii, 15); et rursus: *Inebriabuntur ab uberitate domus tuæ, et torrente deliciarum* ⁱ *potabis eos* (Psal. xxxv, 9).

VI. Ecce enim balsigeri, ^j transmissio jam jamque Jordanis alveo, promissionis terram Jesum ducem sequentes ingressi, fructifera confestim arbusta legis studuimus plantare, cogente præcepto ^k, quod figurata legitur nihilominus promulgatione digestum. In primo ^l itaque, secundo, et tertio anno primordia fructuum eorum prohibiti contractare, gustare renuimus, sed nec summo voto putavimus horum quidquam, gulosa delusi fraude, apice linquente ^m lingue, moxque præputia eorum discretionis recidi honestius perspeximus cultro, obvolvataque tenuissimis verborum foliis intacta judicavimus permanere, ne forte valde lasciva mollietie resoluta, et elationis nimæ perfluida teneritudine, et nedum humilitatis succo perfusa, maturæ dulcedinis sapore ⁿ succiva ad vomitum superbie magis comedentes provocarent faucem quam refectionis gratia suaviter dulculata humili demulcerent edulio receptacula ventris. Nunc autem legèter in hoc anno ^o de fructibus eorum

edendi concessa licentia, mosaico per omnia calamo A
 cohibente, non ab re æstimo, si avidius vesci ex eis
 humili simplicique palato desidero. *Quis plantavit,*
inquit ^r *Apostolus, vineam, et de fructu ejus non co-*
medit (I Cor. ix, 7)? Et quis pascit gregem vel pre-
 mit ubera, et lactis dulcedine defraudatus, jejunio
 deficiens, stomacho inarescat?

VII. Sed hoc ipsum melius prorsus putavimus
 hæc omnia in uno coacervata fasce styli nostri fer-
 culo serenis vestris vultibus deferenda : quatenus
 vestræ discretionis arbitrio acerrima poma, nec dum
 maturo succo perlucida, ne carpantur manu sola,
 aut, ut ita dixerim, animadversionis virga aurisonis
 discutiantur syllabarum latentia de fruitetis ^q præter-
 euntium pedibus conculcanda. Ea vero, si tamen
 inveniri potuerint, quæ solis perfusa radio aurei fu-
 gant ^r decore in cortice rationalique decerpta pollice
 discoloribus depictis palmulis ^s vestro reponantur
 judicio redolentia in canistris, ad usus utique fru-
 tium, etsi non digna nobilium, pauperum forsitan
 necessario reservata. Scio enim pueros vestros pe-
 ritissimos viros hujusce artis gnaros strenuosque
 cultores, quorum sudore luculentoque verborum
 lepore, qui calamo linguæ astuto perfuncti ingenio
 in mentis tincto ^t non intingere non sunt ignari,
 vestris per omnia magnisonis observanda præceptis,
 et errata corrigi et triticea farra a vitiorum zizaniis
 discretius poterunt expurgari, qui prætor ^u illa aurea
 regiaque falce regalibus tenentur moderatius pal-
 mis.

VIII. Habent procul dubio et ipsi proprias denta-
 tis subtiliter nihilominus limis exacuatas, cinctoriis
 prorsus vectitant suspensas in strophis ^v, quamvis
 nec bellicis, his contenti, careant armis, muniti nimi-
 rum loriceis triformicis ^x et cristatis instructi galeis,
 pergunt ad bella doctissimi. Scio horum quemdam inter
 triginta nobiliores ^y et super triginta nominatissi-
 mum, et alium inter tres celeberrimos et super tres
 principem, sed et alios tres pueros fortissimos, quo-
 rum vibrantibus hastis allophylorem ^z, id est maligno-
 rum spirituum sive hæreticorum, sanguinolenta strage
 hinc inde rejectis Ecclesiæ hostibus, poterunt castra
 recidi. Illi namque fortissimi castrorum principes, sed
 et prudentissimi Dominicæ vineæ cultores, nolo me
 totis viribus insequantur, sed dissimulantes merito-
 rum culpas, indulgentiæ mihi venialiter porrigant ma-
 num. Non enim magni est præconii, nec judicabitur
 palmata tyronis de triumpho corona, si de inermis
 fuerit ranicula sanguine rubicunda.

IX. Porro si gigantes super meo impetu conantur
 irrumpere, obsecro, o venerabilis princeps, exemplo
^{aa} mei causa pietatis alas non vos pigeat late spar-
 simque diffusas extendere, ac pro hoc opposito beni-
 gnitatis scuto, præparatisque spiculis laborum, ne
 patiaris me ab iis violentis ultro calcibus inculcari.
 Quod si quispiam lorum Herculeum clavo ^{bb} robusto
 se jactans gestare sub humero, et pedetentim veni-
 ens, sive clanculo sive in propatulo, improbe ca-
 pitis mei vibranti immerso ictu illidere cerebrum

connitatur, quatenus inflammata cavillatione cum
 suis asseclis spumosos infuso salibo ^{cc} dentibus, ala-
 cer hujus facturæ collisione procaciter cœperit in-
 crispare cacinnum ^{dd}; mittatur, quæso, protinus ad
 eum summa pernicitate præcurrens Bannajas ^{ee}
 filius Joiadæ secretarius Davidis auriculæ in virga,
 qui viro extorqueat clavam de manu ejus, sed non
 ad supremam fatalem suam perniciem, quo circo ^{ff}
 amissa roboris fiducia siccetur, quinimo membratim
 tribus vel triginta fortissimis viris charitatis vin-
 culo et humilitatis ansula religatur.

X. Veruntamen, sicut supra exorabili styli voce
 prætulimus, Dei omnipotentis devicti amore, et san-
 ctæ matris vestræ Ecclesiæ profectu decoreque com-
 pulsus, quidquid vobis placuerit vel displicuerit, aut
 si nihil omnino dignum duxeritis, sacris nobis vestris
 jubete syllabis significantius propalate ^{gg}. Nec hoc
 prætereundo, sed magis necessarium per omnia
 scire vestræ malumini sinceritatis mansuetudinem,
 quoniam hujus statuta concilii, ^{hh} non quasi genera-
 lia, sed localia vel etiam specialia, cum provincia-
 libus **193** istius sedis consentaneisque episcopis
 æquum ratumque perspeximus delegare, si tamen
 vestra vestrorumque fidelium fuerint auctoritate
 probabiliter roborata, vel si curvatim inclusa infra
 circulum resecantis falcis vestræ nonnulla vel etiam
 quam plurima illæsa voluerit effugere ⁱⁱ, et ad no-
 stræ quandoque humilitatis manus prospera jucun-
 ditate celerique præcincta lætitiæ favore lata re-
 verti meruerit, indulgentiæ vestræ prænotata sig-
 no ^o venerando, non quidem.... cui libuerint, sed nec
 coarctatas, cui displicuerint, gratis tamen correctis
 oblata in arbitrio respuendi vel amplectendi relin-
 quimus unicuique. Non enim fastidientis in guttur
 ultro immergimus hujus sorbitiunculæ scyphos, sed
 nec avide humanitis ^{jj} patula raptim de fauce cya-
 thos subtrahimus plenos de rore Lyei, excussis his
 nimirum ^{kk}, quibus oris nostri officio opportune et
 importune ex debito sunt flaventia pocula modis om-
 nibus propinanda.

XI. De sacerdotibus autem plagis impositis semi-
 que vivis relictis, vel certe diabolice fervescente fu-
 rore per ejus satellites interemptis, non meum, sed
 vestræ definitionis erit judicium. In vestra itaque po-
 testatis altitudine, in quodam judiciali libello ^{ll} a
 sanctis olim Patribus salubriter prælibato legisse me
 recolo reservatum. Ob quam igitur causam hæc ^o fec-
 cerint, vestris certius scio omnino non latuisse neque
 latere sacris memoriis. Neminem namque alium ar-
 bitrati sunt sanctam Ecclesiam de illatis injuriis tam
 potentissime quam regali animadversione ulcisci, vi-
 cariam ^{mm} ab eo vicissitudinis ⁿ expetens curam, ut
 quemadmodum illa eum ^o et in præsentis sæculo ne-
 quam ^o sacris tueretur perpetua precibus, et inter
 bella spiritualibus non cessat coronare triumphis, et
 cœlesti regno divinam implorando clementiam parti-
 cipem fieri impreatur, ita et ille principalem adep-
 tus potentiam et ab inimicis ejus valenter eam de-
 fendere et de hostibus ejus ultrici invectionis senten-

tia non desinat vindicare. Non igitur dedignetur benignitatis vestræ excellentia sollicitudinis erga eam ¹⁰ pro hoc negotio vigilanter gerere curam, rememorantes per omnia sacri fontis utero, de quo multo longe felicius estis renati, fideique lactis dulcedine enutriti quam prius materna bene quamvis vulva generati, carnalibus estis uberibus ablactati ¹¹.

XII. Egrediatur quapropter, si placet, una de hac re per universam regni vestri late diffusam monarchiam decretalis sententiæ ultio, quam ¹² nulla unquam possit inimica veritatis et adversatrix justitiæ quolibet ¹³ urgente refragationis instinctu oblivio abolere. Valde enim hujus sceleris truculenta præstigia

A ob incuriam disciplinæ per cunctas mundi Ecclesias prævaluere ¹⁴ partes. Unde vestri est censura magisterii rescanda hæc noxialis morbi modis omnibus pestis, et potentissima docilique funditus manu extirpanda, quatenus sit sancta Ecclesia vestris adjuta præsiis libera et ab humano sanguine impolluta, quæ Christi est pretioso sanguine purpurata. Quocirca ejusdem retenti feliciter gremio, et in hac vita incolumes et gloriosi, et æterna beatitudine gaudebundi semper potiamini et felices per Jesum Christum Dominum nostrum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in Trinitate perfecta per omnia ¹⁵ sæcula sæculorum. Amen.

NOTÆ IN EPISTOLAM DE SYNODO ALTINENSI.

VARIANTES LECTIONES.

ADMONITIO.

Si quod opus indigere collatione cum aliquo veteri ms. videtur, hoc certe ita indiget quam quod maxime. Baronius ex Vaticano mendosissimo initium et finem epistolæ prodit. Baluzius ex schedis Sirmondi dat integram tom. VII. Miscell. pag. 6, sed æque erroribus scatentem. Nos quæ melior visa fuit selegimus lectionem in fronte et in calce epistolæ, quia hæc utcumque conferri cum editis saltem potuerant. Quæ circa medium ex sola editione Baluzii habemus, intacta quidem proponimus, conjecturis inter notas insertis tantummodo barbaras in voces et quandoque nihil significantes animadvertentes, veriti tamen semper, ne a veritatis scopo facili manu aberremus.

¹ Imperatori. Ita codex Vaticanus apud Baronium ad annum 802, n. 7. et concil. Labb. Baluzius habet, regi.

² Servorum servus concordii. Deest servus apud Baluzium.

³ Et cum consacerdotibus. Baluz., et consacerdotibus.

⁴ Paternorum Canonum. Baluz., paternarum.

⁵ Intimare. Baluz., infirmare.

⁶ Causam hæc fecerint, vestris, etc. In Baluzio desunt verba, hæc fecerint.

⁷ Vicissitudinis. Baluz., necessitudinis.

⁸ Eum. Baluz., cum.

⁹ Sæculo nequam sacris tuetur perpetim precibus, ita Baluzius; desunt autem in Vaticani codice.

¹⁰ Eam. Baluz., eum.

¹¹ Quam. Ita Baluz., Vatican., quæ.

¹² Quolibet urgente instinctu. Ita in collect. Labb. apud Baron. cod. Vatic. quolibet urgente instinctu. Baluz., quolibet urgente instinctu.

¹³ Prævaluere. Baluz., prævalere.

¹⁴ Omnia. Baluz., omnium.

NOTÆ.

^a Canonum documentis. Plures occurrunt canones, qui concilia cogenda mandant. Respexit tamen Paulinus ad Nicænum concilium I, cap. 5, et Antiochenum I, can. 20.

^b Et vestris ... syllabis. Reges Francorum in suis capitularibus sæpe cogendas synodos episcopis inculcant. Capitulum I, Carolomanni an. 742, c. 1, ut semel in anno; capitulum Vernense sub Pippino an. 755, c. 4, ut his in anno; sicuti Aquisgranen. sub Carolo Magno anno 789, c. 13, episcopi ad synodum conveniant jubent. Ad hæc respiciebat Paulinus.

^c Quemadmodum declarat concilii ordo. Concilium Avernense I, an. 535, can. 1, statuit, ut prius causæ generales actitentur, dein speciales. Ut facit hic Paulinus, prius communes fidei et Ecclesiæ res de-

B finiens, deinde necem Gradensis patriarchæ ulciscendam proponens. Illic canon inseritur lib. VII, capitulum c. 264.

^d Non incognitæ voluntatis nostræ. Non incognitæ modestius 194 dixit pro satis cognitæ. Cæteram idem est quancunque, ut illud Georg. II, v. 129:

Miscueruntque herbas, et non innoxia verba.

Et Æneid. XI, v. 27, de Pallante:

Quem non virtutis egentem

Abstulit atra dies, et funere mersit ærbo.

Item est ac noxia verba, et virute ditatum.

^e Palmitem fruticantem foliis. Hæc periodus inaccessibleis videtur ob vocum barbariem, et vocalum inconcinnam transpositionem. Fruticantem hic non assequor: an fruticas, vel fruticantium legendum?

^f Ad favillas folleginæ. Puto idem ac Fulinæ « Fulina autem est culina, a fuligine qua fulinæ inficiuntur, » Isidorus apud Da Cange.

C ^g Rotiana jure rubescat. Quid hæc sibi velint, divinare non licet, nisi forte mendum subsit, ut suspicor.

^h Virefacta, pro virilia facta, id est nova vi, virtute donata.

ⁱ Deliciarum, juxta Hebræum, ut apud Brunonem Herbiipolen. hic.

^j Balsigeri transmissio Jordanis alveo. Balsigeri ignotum verbum: an sit balsimigeri Jordanis, quod balsamum in Judæa, quam interfuit Jordanis fluvius, oriatur? Hinc Statio Sylv. I, lib. V, v. 215, dicit

Palestini simul Hebræique liquores.

Alludit autem ad eos, quibus explorandæ promissionis terræ provinciam Moyses demandavit, ut Num. XIII, qui in signum ubertatis terræ, fructus granatæ, et ficus, et lotrum uvæ cum palmitibus in vete tulerunt. Hinc suspicio oritur, num balsigeri vocabulo hic fructuum, forte et balsami in Judæa crescentis generuli intelligi possint. Judicet lector.

^k Cogente præcepto. Levit. XIX, 25.

^l In primo itaque, secundo, etc. Non est hic alicujus facti epocha attendenda, quasi Paulinus aliquod quinquennium memorabile indicet, quo exacto, concilium adunandi sit datum arbitrium. Quomodo enim convenire possunt quæ dicuntur de plantatione arborum, id est de legis alicujus sanctione lata, cum præcepto non modo non tangendi primo triennio fructus ejus, qui sunt legis observatio et obedientia, re, sed ne voto quidem appetendi, cum sit summopere exoptabile, ut quantocius fructus obedientiæ legislatori exhibeantur? Paulinus igitur nihil aliud intelligit, quam ex mandato Levitici assumere argumentum, ut mentem suam prodat qua de causa fructus ex cele-

bratione concilii serotinos carpat, quia scilicet commotior annus non ante sibi affluserat. Et cum dicit in primo, secundo, et tertio anno non sibi datam facultatem, est idem ac si diceret, ante hoc tempus colligendi arbitrium non fuisse. Nullum ergo apud Paulinum mysterium in numero annorum censeo, nisi collectionis dilationem.

^a *Apice lingue lingue. Forte lingente.*

^a *Maturæ dulcedinis sapore succiva. An succidua?* quia de pomis loquitur ubi maturitatem dilatam nondum succiduis, id est cadendo proximis.

^a *Nunc autem legaliter in hoc anno de fructibus eorum edendi concessa licentia, mosaico per omnia calamo cohobente, id est convivente, favente, assentiente.* Hoc sensu acceptum passim cohobere docet pluribus exemplis et auctoritatibus Du Cange in Glossar. Quia vero Paulinus legale Levitici præceptum de arborum fructibus non concedendis semel assumpserat ad dilationem celebrationis concilii explicandam; prosequitur allegoriam utendo verbis præcepti, et ideo dicit legaliter concessa licentia Moyse convivente, ac si simpliciter diceret: hoc anno nihil est quod remoretur concilii celebrationem.

^a *Quis plantavit, etc., ex I Cor. ix, 7. Baluzius habet plantavit. Sed error est, forte typographi.*

^a *De fructibus, pro fructibus, vel fructicetis.*

^a *Fugant decore in cortice.* An legendum sit clarius *fuant decora in cortice?* pro *sint decora, vel fuerint.* Equidem aliquando usurpavere Latini veteres *fuat* pro *sit, vel fuerit.* Æneid. x., v. 415.

Tros Rutulave fuit, nullo discrimine habeo.

In quem locum Servius: « *Fuat, id est fuerit: futuri temporis verbum defectivum.* »

^a *Discoloribus depictis palmulis.* Species pro genere: palmule enim caryotæ dicuntur sive dactyli. Varro lib. 1, de R. R. cap. 67: « *Nucem juglandem, et palmulam, et ficum Sabinam quanto citius promas, jucundior utare; quod vetustate ficus fit pallidior, palmula crassior, nux aridior.* »

^a *In mentis tincto non infringere non sunt ignari.* Re lundat negatio. Tinctum vero dixit pro vase atramenti, vel pro ipso atramento, quod tinctum, vel tincta dicebatur mediæ ævi scriptoribus. Lucifer Calabritanus lib. moriendum esse pro Dei Filio: « *Recordare... quantos pro abrupta una tincta subscriptionis tuæ deiecerit.* » Id est una subscriptio, quæ tinctura vel atramento fit. Hispanis tincta etiamnum est atramentum: Du Cange in Glossar. Rependit autem hic Paulinus voces viris, quos Carolus apud se in aula detinebat, et forte Alcinio, a quo sibi scriptum fuerat epistola 62: « *Verius Aristotelicum illud in te video impleri proverbium, qui acutissimas Perihemeriarum scripturas argumentationis dicitur in mente calamus tinxisse.* » Sic eos in mentis tincto tingere calamus lingue gnaros fatetur.

^a *Qui prætor illa aurea regique falce regalibus tenentur moderatius palmis.* Fateor, intelligentiam verborum non assequor; puto deesse aliquid. Conjecto forte voluisse innuere ipsum regem Carolum falcem habere, id est sapientiam, quæ per se sine ope alterius posset errata corrigere. Sed hæc dicimus divinando.

^a *Cinctoriis prorsus vectitant suspensas in strophiiis.* Supple *falces.* Cinctoriis hic adjective sumendum, et cum strophiiis jungendum videtur, ut distinguantur a strophio corona quæ capiti imponitur, ex Plinio lib. xxi, cap. 2, et quia cingulo suspensa arma feruntur, strophia cinctoria ea appellavit. Proprie est fascia pectoralis muliebris. Nonius de genere vestimentorum: « *Strophium fascia brevis, quæ virginealem errorem cohobet papillarum.* » Itaque proprie usurpavit Theodulfus Aurelianensis car. lib. iii, poem. 1, v. 406, de filiabus Caroli loquens:

Lacteolum strophium hæc vehit, illa rubrum.

De viris attamen quandoque usurpatur: Turpilinus apud Non. c. 14, n. 8: « *Me miserum quid agam?* »

A inter vias epistola exiit mihi, infelix inter tuniculam et strophium quam collocaram. Ita et Paulus Diaconus in hymno de sancto Joanne Baptista.

Præbuit durum tegumen camelus
Artubus sacris, strophium bidentes.

Subintelligendum autem hic verbum *falces*, quævis non sit expressum, quia paulo ante de falce regia loquebatur. Transit vero a falce agriculturæ ad falcem militiæ. Nam militibus quoque falces dantur. Claudianus de laud. Stilic. lib. 1, v. 410:

non falces Gelenus

Non arcu pepulere Getæ, non Sarmata conto.

Ubi G. Barthius: « *Falce Gelonus, falcato gladio, ei genti usitato.* »

^a *Loricis triformicis, pro triformibus vel pro trilicibus.* Trilix enim lorica nota ex Marone Æneid. iii, v. 467:

Loricam consortam hamis, auroque trilicem.

B Et lib. vii, v. 659:

auroque trilicem

Loricam indeitur.

Adrianus Turnebus Adversar. lib. xxix, cap. 55: « *Trilices lorice videntur ex eo appellatæ, quod cum essent hamis vel squamis ferreis consortatæ, præterea tribus erant liciis ornate per eas currentibus.* »

^a *Scio horum quædam inter triginta nobiliores, etc.* Hic alludit ad fortes David, ut est II Reg. xxiii, designans eruditos viros, qui cum rege Carolo versabantur. Non fit autem probalæ hæc allusio respexisse ad totidem viros doctos in aula degentes, qui cæteris præeminerent, sed, sicut superius ad notam ad lit. ^a diximus, scripturam de annorum quinquennio attendendo ante perceptionem fructuum ex ari oribus, non importasse aliquam temporariæ durationis epocham, ad quam respexisset Paulinus, sed solummodo celebrationem dilatam concilii: ita hic usurpata Scriptura de strenuis supra cæteros militibus Davidis non innuit aliquem similem numerum virorum doctiorum, quos inter isti præstarent, sed tantummodo indicare videtur hos reliquis etsi doctis eruditisque, ejusmodi numeri essent, antestetisse. Hos inter eminentiorem tenuisse locum Alcinium puto, cui adjungendi forte sunt Richodius, Theodulphus, episcopi, quibus una cum Paulino libros suos communicari volebat Alcinus, tanquam doctissimis inter regis familiares. Nec omittendi Angilramnus et Hiltebaldus episcopi, quorum ope se indigere testatus fuerat ipse Carolus in concilio Franco-ordienensi can. 55.

^a *Allophylorum, id est alienigenarum, ut erant Philistin.*

^{aa} *Exemplo. An extemplo, id est subito?*

^{bb} *Herculem clavo robusto se jactans gestare sub humero.* Legendum videtur *herculeam clavam robusto sub humero.*

195 ^{cc} *Spumosos infuso salibo dentibus.* Salibo est pro *saliva.* Du Cange in Glossar. « *Salibum pro saliva in lege Alemann. tit. 64, § 2, edit. Heroldi.* » Baluzius tamen in Capitular. 2 Dagoberti, sive lege Alemannorum tit. 63, § 2, *salivam* habet.

^{dd} *Incrispate cacinnum.* Cacinnum legendum est. Cacinnum autem dixit *incrispare*, innuens oris motum, qui fit in ridendo. Dicendum quidem fuisset *incrispare rictum.* Rictus enim dicitur dimovereturque cum quis in risum se effundit. Horatius, lib. i sat. x, v. 7.

Ergo non satis est risum diducere rictum

Risus autem effusus, quo rictus et ora distorquentur ut fiat, vel dum fit, cacinnum est. Ovidius lib. iii de Arte amandi, v. 287:

Est quæ perverso distorqueat ora cacinno.

^{ee} *Bannajus filius Joiadæ secretarius Davidis auriculæ in virga, qui viro extorqueat clavam.* II Reg. xxiii, v. 20, 21, 22 et 23, legitur: *Banaïas filius Joiadæ*

cum descendisset ad virum Egyptium in virga, vi extorsit hastam de manu Egyptii, et interfecit eum hasta sua. Hæc fecit Banaïas filius Joiadæ: et ipse nominatus inter tres robustos: fecitque eum sibi David auricularium a secreto. Si quis forte hæc Scriptura inter aulicos Caroli indicatur, crediderim hunc fuisse Angilbertum Centulensem abbatem, qui a secretis Caroli erat, ut constat ex epistola, seu communitorio ei directo cum anno 796 mitteretur Romam ad Leonem III pontificem. Inscrībatur enim: *Carolus gratia Dei rex et defensor sanctæ Ecclesiæ, Homero auriculario salutem*. En Davidis auricularium. Carolus enim Davidis nomine a suis compellabatur, sicut Angilbertus Homeri, Richulphus Damocæ.

^{ff} Quo circo. An quo circo, id est quamobrem fiducia siccetur, id est evacuetur, et sensus sit, quam ob rem non ad desperationem redigatur? Sed adhuc non ausim dicere sensum legitimum me assecutum.

^{gg} Propalate. Videtur hic fuisse dicendum propalari.

^{hh} Statuta concilii non quasi generalia, sed localia, etc. Quia ad disciplinam provincie suæ tantummodo pertinebant. Hinc provinciale fuisse concilium collige. Vide dissert. de synodo Altinensi n. 21: statuta hæc perierunt.

ⁱⁱ Voluerit effugere. Sensus obscurus. Videtur his et sequentibus verbis valde implicatis id velle dicere: Hæc statuta æquum duximus vobis dirigere: quæ si fuerint vestra et vestrorum auctoritate roborata et confirmata, vel saltem admissa et non rescata, ita ut velut fugerint correctionem, et auctoritate ista fulcita ad nos reverti meruerint, prenotata signo indulgentiæ vestræ; ea tamen adhuc relinquimus arbitrio respuendi cui displicuerint, vel amplectendi cui placuerint.

^{jj} Nec avide humanitis. Humare, sepelire est: suspicor ergo sensum esse: Non subtrahimus cyathos de fauce humanitis, id est velut sepelientis vina; sic exaggerat bibendi aviditatem iuxta illud Psal. v, 11: *Sepulcrum patens est guttur eorum*.

^{kk} Excussis his nimirum, quibus, etc. Excussis positum autumo pro exceptis, idemque quod exceptis importare, ut sensus sit: Neminem adigimus sive fastidientem sive avide capientem ad hæc admitte: nisi eos quibus crīs nostri officia debemus, id est eos, qui nobis subjecti sunt, in provincia scilicet nostra commorantes, quorum nos salutem importune opportune predicando curare ab Apostolo inonemur.

^{ll} In quodam judiciali libello a sanctis olim Patri-

A bus prælibato..... reservatum. Quinam hic liber fuerit quem judiciale dicit, non ausim asserere. Non unus enim ex Patribus, imo ex conciliis non unum invenitur a quo defensio Ecclesiæ et vindicta principibus regibusque commendetur. Vide Marcam De Concord. sacerdot. et imperii lib. II, cap. 10 et 12. Suspiciamus tamen libellum hunc ipsius Paulini esse Sacrosyllabum in concilio Francofordiensi exhibitum, et sanctorum Patrum in eo congregatorum calculo approbatum: quod clarius patebit ex nota sequenti. Dicit autem legisse me recolo reservatum, quia quod prius ipse paraverat, legit in concilio, ut diximus in dissert. 4, n. 42, et in Vita Paulini cap. 7, n. 3. Patres autem, quod lectum erat, ratum habuerunt.

^{mm} Vicariam ab eo vicissitudinis expetens curam, etc. Expetens pro expetentem si ad Ecclesiam, vel expetentes si ad Patres refertur. Paulinus in fine libelli Sacrosyllabi nomine Patrum Francofordiensium sic disseminat: *Unde supplicandus est tranquillissimus princeps noster, ut ille pro nobis contra visibiles hostes pro Christi amore Domino opitulante dimicet, et nos pro illo contra invisibiles hostes, Domini imprecantes potentiam spiritualibus armis pugnemus: quatenus vicariam ei tributionem in illa die pro Ecclesia sua Dei Filius rependat, ut quemadmodum ille nunc eam inter tot mundanos tumultus constitutam reddit securam, ita eum illa cælestis regni faciat esse participem. Indulgeat miseratus captivis, subveniat oppressis, etc. Hæc confer cum istis hic dictis: Ut quemadmodum illa (Ecclesia) eum et in præsentī sæculo nequam sacris tueretur perpetim precibus, et inter bella spiritualibus non cessat coronare triumphis, et cælesti regno divinum implorando clementiam participem fieri imprecatur: ita et ille principalem adeptus potentiam et ab inimicis ejus ultrici invectionis sententia non desinat vindicare. Ex hac collatione non improbabilius colliges Paulinum ad libellum suum Sacrosyllabum respexisse. Unde addit: ob quam causam hæc fecerint, id est Patres Francofordienses approbando petitionem nostram, scio vestris non latere memoriis, quia ad normam ejus petitionis nonnulla statuta sunt; ita ut dubium non sit, quin postulatio a Paulino Patrum nomine facta memoriis regis et publicis fuerit consignata. Cui consonans sit præsens de vindicanda injuriarum passa Ecclesia negotium, ideo recte memoriam libelli prioris reficit.*

ⁿⁿ Ueberibus ablactati, pro lactati, ut dictum est in lib. III contra Felicem cap. 10 in notis.

196 DISSERTATIO PRIMA

IN LIBRUM EXHORTATIONIS AD HENRICUM DUCEM FOROJULIENSEM.

I. Gratiarum actiones immensæ Deo nostro reddantur, qui bonis temporibus nos reservavit, quibus veritas, tot solertium virorum industria quesita, felicius quam unquam ante caput exerit, et de mendacio æque ac de ignorantia plenius triumphat. Ferme ab infantia sua sublatus parenti proprio hic liber fuit, et felicissima suppositione adjudicatus magnæ Ecclesiæ lumini D. Augustino: opus satis ex hoc commendatum quod non indignum videri potuerit auctore tanto. Non inficias eo, nec stylum, nec mentem, nec eloquentiam præferre Augustini: adde tempus ipsum minime congruere. Gliscente autem barbarie, et exultante Paulini ætate ferme ex omni parte latinis decore, satis erat non esse aliquid omnino vulgare ut pro miraculo haberetur. Sed de hujus sæculi prospectu et de Pauliniana eloquentia vide dicta cap. 15 a num. 2 in Vita Paulini. Illud modo sufficiat talem superiora tempora putasse hunc librum, ut non inepte operibus ipsiusmet Augustini

D sociari posse putarent. Quidquid enim oblateret Erasmus in censura vetustis editionibus ad librum præposita, « Auctorem fuisse absque litteris, et summæ impudentiæ esse opus tribuere Augustino: » nec absque litteris auctor, ut ex hoc et ex aliis ipsius operibus, et aliorum testimonio constabit; nec hanc summæ impudentiæ notam veriti sunt Gratianus, qui eum citat sub nomine Augustini De poenit. dist. 2, cap. Charitas, nec Magister sententiarum lib. III, dist. 51, A, nec eruditissimi et alioquin veterum monumentorum peritissimi Fratres Pitheci, imo potius astruunt fidem, cum prefato canoni, tanquam Augustini, addunt, forte c. an. 420 in Africa. Universam litterarum rempublicam sibi devinxerunt Patres Benedictini congregationis sancti Mauri, qui pervolentes priorum temporum monumenta, quod summo litterarum bono facere adhuc pergunt, quantum fieri potest emendatissimos emittunt sanctorum Patrum libros, et veros a supposititiis discernunt.

Hi ergo opus hoc adjudicant Paulino Aquileiens. patriarchæ, tanquam ipsius verum germanumque factum, « auctoritate ejusdam optime notæ, » ut ipsi dicunt in admonitione in edit. Augustini huic operi præfixa, « et antiquissimæ scripturæ codicis bibliothecæ Colbertinæ exarati, ut ipsis videtur, ævo ipso Paulini : qui in hunc modum inscribitur : Sermo *Beati Paulini Forojuliensis* episcopi, cuidam amico suo in sæculo militanti pacem et prosperitatem, salutem et gaudium sempiternum optat in Domino Jesu Christo Salvatore nostro. Nec qui post eorum Augustinianam editionem scripserunt de ecclesiasticis scriptoribus, hoc in dubium revocant, imo assertioni pondus ad iunt, ut Gulielmus Cave histor. litter. scriptor. eccles. in Paulino, Casimirus Oudin in supplemento ad Bellarminum de script. eccles., qui indicat non unum hujus operis exemplar se vidisse ms. his verbis : « Addo ex fide mss. codicum quos vidi, eundem Paulinum Forojulien. episcopum esse auctorem libri, seu opusculi De salutaribus documentis, qui exstat inter opera Divi Augustini. » Elies quoque Du Pin Nov. Biblioth. Eccles. tom. VI inter opera Paulini hoc ipsum recenset. Qui sane tom. III in recensendo opera Augustini, non Paulino Forojuliensi nostro, sed cuidam Paulo episcopo Forjuli Galliæ Narbonensis, vulgo de *Fréjus* ascripserat : ibique aiebat vixisse hunc Paulum sub fine ix sæculi. De quo tamen, etsi tanquam scriptoris ecclesiastici sibi cogniti meminisse dēuerat, nec verbum facit agens de scriptoribus sæculi noni. Mirarer sane virum aliqui diligentem, non sibi ipsi constare, nisi perspicue scirem hujusmodi lapsus multa scribentibus, sicut humaniter eveniunt, ita humaniter condonandos.

Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.

Fortè tamen re diligentius excussa per ea quæ habet tom. VI emendavit tom. III errorem. Stet igitur liber induitanti esse Paulini patriarchæ Aquileiensis. Quo posito, aliqua de scriptore, de eo ad quem scriptus est liber aliquanto fusius, de materia autem et forma scriptoris, de loco quoque et tempore brevius examinabimus. Res plane est obscura, et non nisi conjecturis illustranda probabilioribus.

II. Circa scriptorem libri nihil aliud hoc in loco querere operæ pretium est, nisi utrum a Paulino nondum in episcopum assumpto, an jam ad cathedram evecto scriptum hoc opus fuerit. G. Cave, qui insigniora Paulini opera iis, quibus parva sunt, anais affigere curat, de hoc libro ne hescit quidem. Aliquibus videri poterit scriptum ante assumptionem ad episcopatum, eo quia semper vel fere semper *fratrem* appellet eum cui scribit. Nomen namque fraternitatis videtur non decere episcopum respectu hominis laici, qualis erat is cui scribebat Paulinus. Fraternitas enim quamdam indicat æqualitatem inter eos, qui se, etsi secundum spiritum, fratres compellant. Insuper ratio ipsa molusque scribendi hoc idem suadent. Tanta enim comitate familiaritateque utitur, ut major inter fratres quidem sanguinis exigi haud possit. Si jam episcopus scripsisset, non *fratris*, sed *fili* potius nomine appellaret cui scribit, et graviori stylo procederet.

III. His tamen non obstantibus ab episcopo scriptum opus crediderim ob rationes sequentes. 1° Certum est enim non laicum scripsisse. Patet ex cap. 5 ubi dicit *Esto, quæso, quamvis laicus ad omne opus Dei promptus*. Quod non diceret, si et ipse laicus fuisset, et nullum status discrimen inter eum qui scribit, et cui scribit intercessisset. Erasmus ipse hoc notavit in censura dicendo : « Qui scribit hunc libellum, subindicat se fuisse clericum. » Atqui non est probabile simplicem clericum, sed nec presbyterum eo confidentiæ et familiaritatis processisse, ut virum in dignitate positum *fratrem* vocaret, et, ut dicitur, ore ad os alloqueretur. Et hoc eo magis, cum, ut aiunt, non illustri, sed humili

A ortus fuerit progenie Paulinus : adeoque sit incredibile hominem ob conditionis qualitatem imi subsele, palatinorum et comitum, ducumque amicitias coluisse. Restat ergo dicendum episcopum fuisse cum scriberet, et dignitatem cathedræ aliquam æqualitatem induxisse, ut proinde nihil monstri appareat ab episcopo *fratrem* et *amicissimum* comitem ducemque compellatum, amori mutuo fovendo nomine usurpato ; *fili* autem reverentialis observantiæ vocabulo posthabito. 2° Patres Benedictini in admonitione prævia corroborant titulum, qui est *ad quemdam comitem* ex eo quod scribat cap. 62 : *Cujus* (Judicis Christi) *palatium auro argentoque nullus episcopus, nec abbas, nec comes corrumpere poterit*, quasi inibi alludat scriptor ad comitis, cui scribebat, dignitatem. Ergo pari ratione exhinc desumitur dignitas episcopi qui scribebat. 3° Dicunt iidem Patres in admonitione superius allegata codicem Colbertinum scriptum ætate Paulini. Cur ergo inscribitur *episcopi Forojulien.*, nisi quia episcopum scripserat? Alcuinus scripsit epistolam ad *Æricum ducem*, quem ostendemus infra § 6 esse eum ipsum cui librum hunc direxerat Paulinus, qua ipsum ad Paulini instructionem mandat. Enricus autem, sive *Æricus* (nam idem est, et auctores etsi variant aliquid in nomine, conveniunt tamen in gestis et in persona) non videtur cognitus Paulino nisi post occisionem Rotgandi, vel Rothgandi olim ducis Forojuliensis, qui vita spoliatus est ob rebellionem commotam in Carolum Magnum, an. 776, ut uno ore fatentur annalistæ Francorum ; imo et serius notus, quando scilicet ipse Henricus suffectus a Carolo fuit in ducatum Forojuliensem : quæ suffectio non statim quidem ab occisione fuit, si credimus Paulo Æmilio, qui Carolo Magno de hac re scribens ait : « Rex Forojuliensem præfecturam primum comitibus Francis procurandam dedit : Henricum deinde Francum Forojuliensem ducem creavit. » Sed creavit ferme decennio post. Tunc autem jam ab an. 776, ut patebit in Vita Paulini cap. 4 cathedram Aquileiensem conscenderat ipse Paulinus ; ergo restat 197 ut a Paulino jam episcopo scriptum librum dicamus.

IV. Sed jam de eo cui scriptus liber disserendum. Liber cuidam *comiti* inscribitur fere in omnibus mss. et impressis exemplaribus. Quædam habent *ad Julianum comitem*, et hoc titulo citatur a Gratiano de penit. d. 2, c. *Si quis*, non hæsitantibus Fratribus Pitheüs in sua decretorum editione, uti et apud Trithemium, « Augustini ad Julianum comitem epistola nuncupatur : quo sub titulo etiam inter Augustini epistolas locum habuit in prima editione eorum Amerbachiana » testibus PP. Benedictinis in Admonitione citata : qui addunt, « Et quidem liber in cæteris ferme codicibus mss., quos Theodoricensi (quod est annorum, ni fallimur, octingentorum exemplar, titulum hunc a prima manu in fronte libri habens : *Liber exhortationis sancti Augustini ad quemdam comitem charissimum sibi*) posteriores omnes invenimus, ad *quemdam comitem sibi amicissimum* prænotatur. At Juliani comitis nomen vix unus et alter codex in libri fine ascriptum habet. » Non ergo *Juliani* nomen nos detinere debet, cum sicut in nomine scriptoris erratum est, ita et in ejus nomine, ad quem scriptus est liber errari poterit. Sed prius de dignitate comitis, postea dicendum de comitis persona.

V. Comes, si etymologiam spectat, est is *qui coir*, sive *una cum alio* ut. Unde in rebus publicis administrandis quia conveniunt et coeunt homines, conventiones et coitiones *conventus* et *comitia* dicuntur. Joannes Sarisbonien. epist. 263 : « Comites a societatis participatione dici quis ignorat, etc. » Quondam honestatis gratia ad custodiam impuberum dabantur. Hinc illud Virgilianum *Æneid.* v, v. 543, de *Ænea*.

Custodem ad sese comitemque impabis Juli
Epitulum vocat.

Eos etiam, qui socii magistratuum gerendorum a senatu Romano dabantur, comites dictos auctor est Cicero in iv. Verin. Comites illi tui dilecti manus erant tuæ, cum scilicet pecunias a populis extorqueret, et infra: « Si innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros comites prestare debemus. » Sub imperatoribus qui ex aula et sequela principis erant, ex ejus comitatu dicebantur. Lampridius in Severo cap. 15: « Purgavit et palatium suum comitatumque omnem, abjectis ex aulico ministerio cunctis obscenis et infamibus. » Ammianus Marcellinus lib. xxviii, cap. 10: « ad principis comitatum Maximinus accitus. » Constantinus Magnus varios comitum gradus ad varia subditorum merita remuneranda distinxit in aula, ut scribit Eusebius lib. iv De Vita Constantini cap. 4: « Jam comitum alios in primo ordine collocavit, alios in secundo, alios item in tertio. Atque ista ratione alii prope infiniti clarissimos honores adepti sunt. Nam ut plurimos honoribus afficeret, diversos dignitatum gradus imperator excogitaverat. » Hujus ad instar Constantinianæ divisionis honoris comitatus, alia processu temporis enate sunt sub regibus in provinciis Romano imperio subtraetis. Qui enim in aula ad communionem regiminis adscisciebantur a principe, comites palatini, qui provincie administrande preficiebantur, provinciales comites audiebant. « Qui hoc officium gerunt in palatio... palatini sunt, qui in provinciis provinciales, » in epist. laudata Joannes Sarisberiensi. Formulas varias institutionum in comitem alicujus muneris, vide apud Cassiodorum lib. vii variar. Comites singuli per singulas civitates ad civilia ordinario deligebantur. Sed Venantius lib. iv de Vit. sancti Martini Avitianum præsidem Turonis, quem vocat judicem:

Judicis inde fieri conjux ægra Avitiani;

post pauca Turonensium comitem representat:

Motibus ut tumidus comes Avitianus agebat,
Terribili officio Turones suffultus adivit.

Comites sub duce majoris dignitatis magistratus censebantur. Dux siquidem pluribus civitatibus præerat. Gregorius Turonensis lib. ix Hist. Francor. cap. 7, paucis hoc docet: « Ennodius cum ducatum urbium Turonicæ atque Pictavæ ministraret, adhuc et vici Juliensis atque Benaræ urbium principatum accipit. Sed cunctibus comitibus Turonicæ atque Pictavæ urbis ad regem Childebertum, obtinebant eum a se removeri. » Ipse Venantius lib. x, poem. 19, a comitata ad ducatum promotionem augurabatur Sigualdo, tanquam ab inferiori ad gradum dignitatis superiorem:

Rex Childebertus crescens te crescere cogat:

Qui modo dat comitis, dei tibi dona ducis.

Quomodo autem hæc dignitates, quæ temporaneæ erant, in feudum commigrarint, inquirere non vacat, nec ad rem præsentem facit. Nunc ad nostra sermonem contrahentes discimus ex Sigonio lib. iv De Regno Italiæ, Carolum Magnum devicto an. 774 Desiderio Longobard. rege, « ducatum Forojuliensem Rotgando permisisse, antiquo feudi jure erga se, quod erga reges Longobardorum fuerat, conservato. » Rebellante autem an. 775 Rotgando, ipsoque occiso, « ducatum Forojuliensem regno attribuisse, ac comitibus singulas civitates administrandas dedisse. » Marcarium autem, cui comites subessent, præposuisse tanquam ducem ex epist. 57 Cod. Carolin. asserunt Cointius et Pagius utrique sub an. 776, ille n. 6 hic n. 3. At non diu his ministris res Caroli Forojulio bene processit, et « ex provincia rursus ad formulam ducatus redactum est, et remotis comitibus Henricus dux constitutus. » Ille ex Sigonio, qui id evenisse putat, et quidem satis probabiliter, ad compe-scendos Avaros jam turbas cientes ab an. 787. Ab hoc igitur anno Henricus dux constituitur.

A VI Is ergo ille est comes Paulini amicus percharus, cui librum dirigit. Quod epistola superius § 3 hujus dissert. allegata satis patenter ostendit. Pauca ex ea hic liceat ad propositum præsens decerpere. « Plura tibi, ait Albinus Henrico, vir venerande, de Christianæ pietatis observatione forte scripsissem, si tibi doctor egregius et pius cælestis vitæ præceptor Paulinus meus præsto non esset: de cujus corde emanant fons viventis aque in vitam salientis æternam. Illum habeas tibi salutis æternæ conciliatorem, ne alicubi tuæ conversationis pes impingat, sed recto itinere currens, divina donante gratia, ad perpetuæ portus vitæ pervenire mereatur. » Ex his verbis quis non intelligit Paulinum præstitisse Henrico ad quod Alcinus optabat, per librum hunc exhortationis tam salutaribus documentis refertum? Insuper Henrico duci sive comiti Paulinus præsto erat ad danda monita de Christianæ pietatis observatione tanquam doctor egregius, et pius cælestis vitæ præceptor, salutisque æternæ conciliator. Hæc monita Christianæ pietatis, hæc salutis æternæ documenta habentur in opere Paulini ad comitem amicissimum directo. Ut quid ergo incerti ferimur inquirentes alium comitem præter Henricum, cum præcipue tempore episcopatus sui pro majori parte, hoc est ferme 12 annis, non potuerit præsto esse Paulinus ulli alii duci vel comiti? Non comiti, quia comites jam sublati erant ab an. 787, quo fuit positus ad regimen provincie Forojulien. ipse Henricus. Non duci, quia hoc temporis spatio ipse solus dux erat. Nec negotium facessit quod Henricus dux dictus et habitus sit: et liber Paulini ad comitem inscribatur, nam comes et dux sæpissime pro altero accipiuntur et confunduntur. Et, ut ex ipsa ducatus Forojuliensis dignitate exemplum adducam, Rotgandus, qui hoc in munere Henricum præcessit, vocatur dux simul et comes a poeta Saxone lib. v Annal. de gestis Caroli Magni:

C Quippe ducem comitemque Forojuliensibus ipsum
Constituit Carolus.

Exemplar habeo ms. depromptum ex veteri scriptura, quæ sapit sæculum xiii, ut conjicere licet ex caractere, cujus specimen dabimus in appendice 2 in quo Berengarius rex non ducatus, non marchie, ut aliquando, sed comitatus nomine provinciam Forojuliensem appellat. Henricus ergo dux Forojuliensis et comes est, et ille comes, cui tanquam amico librum exhortationis dirigit Paulinus.

VII. De persona autem Henrici dicere aliqua non pignat, qui de dignitate ipsius nonnulla protulimus. Plerique hunc Henricum, alii Ericum, alii Erichum, alii Æricum appellant, variationem ex accentu nationalis pronuntiationis nomine sortiente. Francus natione habitus est. Sed nolim intelligas Franciam his limitibus tunc temporis circumseptam, quibus hodie comprehensa paret Francorum regi Ludovico XV. Extendebatur enim Caroli Magni regnum longe lateque per eas, quæ nunc imperii et Germaniæ sive Alemanniæ provincie dicuntur. Imo pertingebat, comprehendebatque Illyricum ipsum, ut habet Otto Frisingensis in chron. lib. vi, cap. 17: « Tempore Caroli, ait, regni Francorum tota Gallia, id est Celtica, Belgica, Lugdunensis, omnisque Germania a Rheno scilicet usque ad Illyricum terminus fuit. Dehinc diviso inter filiorum filios regno, aliud orientale, aliud occidentale, utrumque tamen Francorum dicebatur regnum. » Quod si post divisionem, Francorum retinuit nomenclaturam, a fortiori ante divisionem, cum sub sceptro Caroli Magni tot regionibus 193 dominantis, Francorum regnum dicebatur. Igitur Henricus Francus dicitur, non præcise, quia ex Francia moderna, sed vel quia ex provincia aliqua Franco regno subjecta, vel potius et verosimilius, quia ex ipsa Franconia, quæ quondam ipsa non infima Orientalis regni Francici pars censebatur. Hanc eam Germanicæ partem putamus, quam

sanctus Hieronymus describit in Vita sancti Hilarii his verbis: « Candidatus Constantii imperatoris, rutilus coma et candore corporis indicans provinciam (inter Saxones quippe et Alemannos gens ejus non tam lata quam valida, apud Historicos Germania, nunc vero Francia vocatur)... petiit, etc. » Etenim Baudrand Franconie confinia a septentrione Saxoniam Thuringiamque ponit: a meridie autem partem Bavarie et Suevie quam Sueviam Alemannos incoluisse notum est. Hinc provinciarum vicinitas promiscuitatem appellationis etiam tunc temporis ididerat, ut æque dici dehinc potuerit Alemannus qui Francus, et Francus qui Alemannus.

VIII. Henricus itaque, sive Francum dicas sive Alemannum, rebus Foro-Juliensibus, sublati minoribus consiliis a defectione Rothgandi sub duce Marcario imperitantibus, dux solus præficitur. Causam hujusmodi mutationi motus Avarorum præbuerunt, qui a Tassilone Bavarie duce, sollicitante uxore Luitperta, Desiderii regis Longobardorum filia, patris vindictam, qui a Carolo regno pulsus et exactoratus fuerat meditante, circa an. 787 evocati ditionem Francorum exagitare cœperunt. Colligitur ex annal. Bertin. ad an. 787 et 788. Quo factum est, ut ad tuendas Foro-Juliensem res, comes aliquis pleno jure belli pacisque mitteretur, male imminuentibus cladis periculis provincia in tot comitatus minores discretæ obviæ itura: levi autem negotio sub uno tantummodo capite coacta resitura. Huic oneri vir bellica politicaque virtute clarus Henricus humerum supponere jubetur, qui utpote Christianis religiosisque moribus apprime imbuus, antequam disces um suum ab aula Caroli maturaret, invisisse Alcuinum, virum pietate doctrinaque conspicuum videtur, monita forte salutis æternæ ad susceptum opus sine Dei offensa exanthlandum expostulaturus, et se ipsius orationi ad cœlestem opem sibi conciliandam commendaturus. Non obscure hoc colligitur ex ipsius Albini epistola 94 Ærico ipsi directæ. « Satis, ait, mihi sacre lectionis intentio et pie humilitatis conversatio placet in vobis, et in qua meæ parvitatibus familiariter mansuetulam visitare non sprevis. Unde et gratias agimus vestre benignitati, Deumque diligentissime pro vestra deprecamur sospitate, quatenus tuæ fortitudinis dexteram contra adversarios sancti sui nominis victicem ubique faciat, et ab omni adversitate diabolice fraudis, seu a cunctis inimicorum insidiis, suæ magnæ pietatis potentia clementer custodiat ejus sanctissimam voluntatem in observatione mandatorum illius quantum humanæ possibile sit fragilitati intentissime efficiens, ut te in prosperis regere et in adversis protegere dignetur. Plura tibi, vir venerande, de Christianæ pietatis observatione forte scripsissem, si tibi doctor egregius et pius cœlestis vite præceptor Paulinus meus præsto non esset, » et cætera quæ superius allata sunt. Hæc epistola scripta videtur statim ab adventu ducis Henrici Foro-Julium, hoc est anno 787. Eo enim tempore Alcuinus Franciam, unde paulo ante discesserat Henricus, incolebat, a qua an. 790 rediit in Angliam, post annos circiter tres iterum Franciam reversurus, ut ex ipsius præfatione in lib. adversus Elipandum cum Cl. Fleury, Hist. Eccles., tom. IX, ad an. 792, pag. 590 et seq. desumitur. Vides autem quibus cum viris sanctitate sapientiaque illustribus necessitudinis vinculo teneatur Henricus, vir aliquin laicus, aulicus, miles, ut ex hinc facile conjicias pietatem ipsius, animique robur et virtutem.

IX. Provincia adita in amorem mutuum quantoque pietatis morumque conformitas viros istos contrarios accendit. Quantum autem sacre amicitie consuetudine Henricum sibi devinxerit Paulinus, et quantum in operibus Dei alacrem, et in ecclesiis nedum tuendis strenuum, sed in locupletandis hilarum datorem reddiderit, patet ex fundatione et dotatione ecclesie sancti Nicolai de Sacillo. Ipse enim,

cui provincia satis ampla commissæ erat, ecclesiam parochialem Sacillensem fundavit, prædiis ditavit, et quamvis inter fines Cenctensis et Concordiensis diocesium, tamen ut subjecta esset patriarchæ Paulino et successoribus Aquileiensibus a sede Romana impetravit, ut docet charta Bertholdi patriarchæ an. 1249 data Aquileie, quam Paganus patriarcha profert an. 1528. Utini, ad instantiam plebani Sacillensis, Sigibaldini nuncupati, quam ex archivio civitatis Utini eductam publici juris facimus in appendice 2, num. 23. Nunc pauca liceat exscribere. « Temporibus illis, quibus vir illustris hanc memorie dux Henricus, qui licet de genere fuisset Alemannorum nobili stirpe genitus, tunc temporis dominabatur partibus istis circa Liguente flumen, pro remedio animæ suæ in Sacillo ad honorem beati Nicholay (sic) gloriosi confessoris et episcopi dictam ecclesiam inter fines diocesis Concordiensis et Cenctensis fundavit, sperans ibi tunc et per subsequens tempus vita comite opidum seu munitionem construere laudabilem, quæ suo nomini gloriam et magnificentiam suæ redderet incrementum. » Et infra postenarratam exemptionem ab episcopatibus Concordien. et Cencten. a pontifice obtentam, et enumerata prædia, quibus dotis nomine ecclesiam ipsam cumulat, subdit: « Hys (sic) itaque sancti Nicholay prædictam ecclesiam de Sacillo prædiis, possessionibus et territoriiis servis, atque quateris dotatam prædictis, idem vir illustris dux memoratus Henricus cum omnibus ejusdem exemptionibus, honoribus, atque juribus, cunctisque possessionibus auctoritate summi pontificis ecclesie Aquilegen. suppositum cum quibusdam aliis ecclesiis, utpote ipsius et nostra ferunt privilegia prædicta libere penitus et precise. »

X. Henricus, qui hæc in charta memoratur, non alius esse potest quam noster, de quo nunc sermo. Duo alii (tres enim tantummodo hoc nomine inter duces Foro-Julienenses inveniuntur) quorum meminerunt Sigonius alique, vix provinciam salutarunt, et nomine tenus potius quam re ducatum habuerunt. Alter enim Ottonis frater Bavarie dux an. 952, ut habet Sigonius lib. vi, ducatum seu marchiam Foro-Juliensem a fratre accepit, qui Otto « receptis in fidem Berengario et Adelberto filio ejus regnum reliquit, marchia Veronensi et Foro-Julienſi excepta, quas Henrico fratri Bavarie duci attribuisse se dixit, » ait Sigonius, qui hanc ipsam Henricum an. 933 denatum facit. Medio autem tempore nullum ipsius facinus in provincia commemorat, imo neque stationem habuisse in ea bellis exteris occupatum distentumque demonstrat. De altero autem, qui ultimus in censu ducum Foro-Julienſium refertur, hæc tantum habet: « Otto Henrico fratre mortuo, Bavariam Henrico filio ejus indulsit. » Forte quia Foro-Julienſis ducatus patri jam duci Bavarie fuerat conceditus, ideo et filium patri, etiam in hoc Foro-Julienſi ducatu successisse existimavit. Ceterum hic inter nostrates scriptores nec nomine cognitus, nedum in catalogo Foro-Julienſium ducum recensitus. Cum igitur quæ in charta sua profert Bertholdus convenire haud possint posterioribus Henricis, de priore sunt intelligenda. Nec obstat quod in documento dicatur de stirpe Alemannorum, et ab aliis historiographis Francus dicatur, cum supra satis superque ostensum sit promiscue accipi posse vocabula Franci et Alemannici, jam tunc Alemannia nobiliores Germanie Francique provincias ut Franconia re et nomine comprehendente. Neque eum unum ex Carantanorum ducibus Henricis credas, quibus etsi advocata Aquileiensis ecclesie concedita fuerat, ut ex testamento Cacellini Mosacense monasterium fundantis, in appendice 2, num. 12, asserendo apparet; atamen non dominabantur in partibus istis circa Liguente flumen, ut de nostro Henrico dicit Bertholdus.

XI. Non minus autem bellica fortitudine et animi strenuitate quam religione et pietate eminebat Hen-

ricus. Jam audisti ex charta Bertholdi intentionem addendi fundationi ecclesie sancti Nicolai de Sacillo aliud opus præclarum, videlicet « oppidum seu munitionem construere laudabilem, quæ suo nomini gloriam et magnificentie suæ redderet incrementum. » Quod præstitisse non videtur, fortassis morte præventus. Si enim, quod cogitaverat, perfecisset, factum prodidisset, non meditatum assereret Bertholdus. Magnanimitas autem viri vel ex hac sola intentione elucet; sicuti eluxit in Raimundo patriarcha sæculis sequentibus, qui terram forumve, *Mediolanum Raimundi* appellandum designabat, ut ex charta in 2 appendice, n. 22 apparet, quod nec illam præstare potuit nec ad finem optatum perducere.

XII. Verum Henrici virtus in bellicis rebus obemdis enituit illustrius occasione Avarice pugnae. Jam supra tetigimus originem belli. Sollicitante enim Luitperta Desiderii quondam Longobardorum regis filia, Tassilo dux Bajoariæ maritus ejus contra Carolum Hunnos advocavit, quibuscum foedus inierat. Accipe a poeta Saxone sub an. 788 hujus belli profectum.

¶ 99 At vero Hunni studiis gens aspera belli
Præfato promissa duci (*Id est*, Tassiloni) complere
[studentes]

Instructis exercitiis cœpere duobus
Francorum regni fines invadere quodam.
Itane partes unum penetraverat agmen,
Quoque Foro nomen dederas, clarissime Juli
Urbis ad ejusdem confinia venerat hostis.
Intravit Bajoarios ex rebus aliter,
Sed frustra: totus quoniam conatus inanis
Is fuerat, victique loco ceduntur utroque.

Jure hoc anno 788 bellum coeptum asserit, nec disconvenit ab Eginardo in Vita Caroli asserente illud octavo anno completum esse. « Maximum, ait, omnium quæ ab illo gesta sunt bellorum præter Saxonicum huic bello successit, illud videlicet quod contra Avaros sive Hunnos susceptum est: quod ille et animosius, quam cætera, et longe majori apparatu administravit. Unam tamen per se in Pannoniam (nam hanc provinciam ea gens tunc incolebat) expeditionem fecit. Cæteras filio suo Pipino ac præfectis provinciarum, comitibus etiam atque legatis perficiendas commisit. Quod cum ab illis strenuissime fuisset administratum, octavo tandem anno completum est. » Sed dubia mens Eginardi in censu annorum apparet. Si ab anno 788 exordium octavi numeri ducis, in an. 796 recides: qui quidem, cum baptismus Avaris comet anno, annalis omnibus consentientibus, fuerit collatus, videtur terminus belli Avarici. Verum quia etiam post an. 796 bellatum in Avaros pejeratores est, usque ad an. 799 quo decessit Henricus noster, computum annorum Eginardus ab an. 791 ducere videtur, quo Carolus per se ipsum primum et unica vice bellum direxit.

XIII. Hoc anno, nempe 791, quamvis spes afflisset anno præcedenti conspiciendi belli, missione mutua legatorum tam Hunnorum ad Carolum quam Caroli ad Hunnos, ut ex annalista Laureshamensi notat Cointius ad an. 788, n. 16, et ann. 790, n. 1, recrudit bellum quæstione suborta de limitibus utriusque ditionis. Audi annalistam citatum: « Hoc anno (790) nulla expeditio a rege facta est, sed in Wormatia residens legatos Hunnorum et audivit, et suos vicissim ad eorum principes misit. Agebatur de confiniis inter eos regnorum suorum, quibus in locis esse deberent. Hæc contentio atque altercatio belli quod postea cum Hunnis gestum est, seminarium et origo fuit. » Erupit igitur, an. 791, denuo bellum Avaricum, quod Carolus per se administravit: ita annales Lambeciani, Bertiniani, Loiseliani, Hermannus contractus, cæteri. Poeta quoque Saxo huic anno idem bellum ascribit sic de Carolo loquens:

Qui post annorum centena volumina cursu
Septeno transacta, decent quoque circiter annis,
Emensis, novies postquam Deus est homo natus,
Hoc fuit aggressus Hunnos certamine primo.

A *Primo*, id est primum per se ipsum administrato: nam et antea idem poeta alia bella commemorat cum Avaris, ut vidimus, et alia quoque subsecuta sunt quamvis quibusdam annis interpositis.

XIV. Relationem hujus belli ex variis annalistis tibi, lector, concinnamus. Annal. Laureshamensis: « Transacto vere circa ætatis initium rex de Wormatia Bajoarium profectus est ea meditatione, ut Hunnis factorum suorum vicem redderet, et eis quam primum posset bellum inferret. » Annal. Loisel. « Inde itinere permoto partibus Bajoariæ perrexit ad Reganesburg. Ibi exercitum suum conjunxit. Ibi quoque consilio peracto Francorum, Saxonum, Fresonum, disposuerunt propter nimiam militiam, et intolerabilem, quam fecerunt Avari contra sanctam Ecclesiam et populum Christianum, unde iustitias permissos impetrare non valuerunt, iter fuit consilium peragendi cum Dei adiutorio partibus jam diu Avarorum, et perrexerunt ad Aisum fluvium properantes. Ibi constituerunt litanias faciendi per triduum, missarumque solemnitas celebrando, Dei solatium postulaverunt pro salute exercitus, et adiutorio Domini nostri Jesu Christi, et pro victoria super Avaros. » Annal. Bertiniani. addit, quod Carolus per Danubium manus suas deduxit, altera sinistram, altera dexteram fluminis oram legente. Quod conspicientes Avari, terrore insuper cœliis immissis, terga dederunt. « Sic iter peregerunt usque ad fluvium, cujus vocabulum est Raba, et exinde utrinque exercitus de ambabus ripis ad propria reversi sunt, magnificantes Dominum de tanta victoria. » Addit codex Canisianus (tom. III, lect. antiq.) a Cointio an. 791, n. 1, relatus: « Exercitus, quem Pipinus filius ejus de Italia transmisit, introivit in Illyricum et inde in Pannoniam, et fecerunt ibi similiter vastantes et incendentes terram illam sicut rex Carolus fecisset cum exercitu suo ubi ipse erat. Cum autem vidisset rex Carolus quod nullus ei de parte Avarorum resistere ausus esset, aut suis; tunc circumivit terram illam, per dies quinquaginta duos incendendo et vastando cum præda sine mensura et numero, et captivos et mulieres et parvulos innumerabiles inde multitudo ducebat. In ipso itinere obiit bonæ memoriæ Angilramnus archiepiscopus Mediomatricis Ecclesiæ, et Sympertus episcopus ibi defunctus est. » Concludit autem Annal. Laureshamen. « Facta est autem hæc expeditio sine omni rerum incommodo, præter quod in illo, quem rex ducebat, exercitu tanta equorum lues exorta est, ut vix decima pars de tot millibus equorum remansisse dicatur. Ipse autem cum, dimissis copiis, Reginum civitatem, quæ nunc Reganesburg vocatur, venisset et in ea hyematurus conedisset, ibi Natalem Domini celebravit. » In fine hic obiter nota mortem Angilramni ex codice sancti Symphoriani Metensis a Cointio relato ad an. 791, n. 6, quæ incidit: « vii Kaled. Nov. in loco qui dicitur Asnaghunc Cunisberg. » Tunc temporis igitur jam secesserant a terra hostili exercitus Caroli, et iter, de quo loquitur codex Canisianus, erat relictus.

XV. Verum tempus istius victoriae non clarius hauritur quam ab epistola quam misit Carolus Fastradae conjugi, Reginoburgi a se relictae, ibique eventum belli præstolantis. Alqua profero. « Missus dilecti filii nostri Pipini nomine ill. nobis nuntiavit de ejus sanitate ac domni apostolici.... et insuper retulit nobis qualiter ille scaræ, quas prius de Italia jussimus pergere partibus Avarie in ill. confinia residendum, perrexerunt infra fines ipsorum decimo Kal. Septembris, et inierunt pugnam cum eis, et dedit eis Deus omnipotens pro sua misericordia victoriam, et multitudinem de ipsis Avaris interfecerunt in tantum, ut dicunt, quod in multis diebus major strages de ipsis Avaris facta non fuit. Et expoliaverunt ipsum vallum, et sederunt ibidem ipsa nocte, vel in crastina, usque hora diei tertia. Et acceptis spoliis reversi sunt in pace. Et centum quinquaginta de ipsis Avaris vivos comprehenderunt, quos reservaverunt,

ut nostra fiat jussio qualiter exinde agere debeant. Fideles Dei ac nostri, qui hoc egerunt, fuerunt ille episcopus, ille dux, ille et ille comes. Ill. dux de Historia, ut dictum est nobis, ibidem bene fecit cum suis hominibus. Vassi vero nostri fuerunt illi. Nos autem Domino adjuvante tribus diebus litaniam fecimus, id est Nonis Septembris, quod fuit Lunis die incipientes, et Martis, et Mercuris, etc. »

XVI. Non est ambigendum hanc epistolam de hujus anni victoria Avarica esse intelligendam. Nam ab hoc anno 791 usque ad an. 794, quo Fastrada obiit, ut omnes annalistæ uno ore affirmant, nullam aliam expeditionem in Avaros reperies. Adde quod dies prima litaniarum, quæ feria secunda fuit, legitime cælit in diem 5 Septembris, ut advertunt hoc an. Pagius n. 2, et Cointius n. 5. Non unica tamen actione res completa. Nam jam a x Kal. Septembris, id est a die 23 Augusti acies, quas ab Italia revocaverat Carolus, et transmiserat Pipinum, fines Avarorum ingressæ pugnam inierunt, et dante Deo victoriam retulerunt, ut hac in epistola Carolus ipse testatur. Prosecutus autem ipse est belli negotium ab ipsis Nonis Septemb., et per quinquaginta duos dies hostes vexavit, ut vidimus ex codice Canisiano. Sic enim producta videtur Caroli commoratio in Avarum finibus usque circa finem Octobris, vel paulo contractius, nam Angilrammus decessit « vii Kal. Nov. id est 25 die Octobris in Cunisberg., in ipso itinere, » nempe dum redirent. Et forte hic cum Saxonibus et Frisonibus erat, qui « per Behemmannos, ut jussum erat, domum regressi sunt, » ut ait Annal. Laureshamen. Cum autem advenisset Cunisberg., quem suspicamus montem regium Prussie Ducalis, Poloniæ partis, illustrem civitatem (Baudrond) diem clausit extremum. Ergo ante diem 25 Octobris, si non omnis exercitus, pars saltem ejus, in qua erat Angilrammus, jam recesserat et domum repetebat.

XVII. Quoniam autem nullam mentionem vel Henrici vel Forojuliensis militie faciant veteres annalistæ, non temere dices adfuisse. Quæ enim aliæ *scaræ*, id est acies, quas jusserat pergere de Italia Carolus, propiores erant finibus Avarorum quam Forojulienses? Vel quæ aliæ introisse Illyricum et Pannoniam penetrare commodius poterant et citius? Et qui earum ductor alius quam Henricus, qui provinciæ præerat universæ? Imo illummet credimus esse, quem tacito **200** nomine laudat Carolus illis verbis. « Ille dux de Histria, ut dictum est nobis, ibidem bene fecit cum suis hominibus. » Histria Græcis ereptam an. 789 ex Eginardo docet Cointius ad hunc annum n. 161 per Pipinum, et duci Forojuliensi suffectam monet Schonleben ad an. 800, cum Dalmatia me literranea, Liburnia, Croatia, Sclavonia, Carnioliæ, Styria inferiori, et parte Carinthiæ usque ad Dravum. Dicitur autem *dux de Histria* vel quia Histria ipsæ Venetiæ universæ nominabantur quandoque, ut innuimus dissert. secunda n. 49, vel quia regio Histriensis propior Avaris respecta aliarum regionum, quas in Italia administrabat Henricus. Episcopum illum, cujus sicut et cæterorum nomen epistola non profert, si diceret Paulinum, non me infestum impugnatorem haberes; qui novem episcopos hoc tempore castra secutos, ut paulo ante vidimus Angilrammum, et Symptertum huic expeditioni adfuisse. Insuper religionis causa susceptum bellum, et vicinitas locorum conjecturam probabilem efficiunt. Nunc ad Henricum nostrum regrediamur.

XVIII. Ad annum usque 796 Avaricæ belli interstitium. Anno quippe proxime delapso 795, dum Carolus bello Saxonico detineretur, « in loco qui Lunis dicitur venerunt missi Tudun, qui in gente et regno Avarorum magnam potestatem habebat, qui dixerunt quod idem Tudun cum terra et populo suo se regi dedere vellet, et ejus ordinatione Christianam fidem suscipere. » Hæc annales Loiseliani cæteris quoque consentientibus. Si ex his non assequeris intestino bello laborantem Hunniam, clarus cognoscitur ex fa-

ctis anni 796 sequentis. Nam Henricus nactus dissensionum occasionem in ipsos movit, et « missis cum Wonomiro Selavo militibus Rhingum gentis Avarorum longis retro temporibus quietum, civili bello fatigatis inter se principibus (en tibi inter se Avaros dissidentes, quorum unus ex primoribus Tudun anno superiori ad Carolum defecerat, promissione facta baptismi cum suis suscipiendi) spoliavit: Chagan sive Viguro intestina clade addictis, et a suis occisis, thesaurum priscorum regum multa seculorum prolixitate collectum domino regi Carolo ad Aquis palatium misit. » Ita Annal. cit. Rhingum quidem principem et dynastam inter Avaros habent. Verum locum esse, non hominem poeta Saxo hoc an. 796 demonstrat, dum ait:

Nam spoliata fuit Hunnorum regia, Rhingum
Quam vocitant. Hanc dux Heiricus hoc ceperat anno.

XIX. Verum non misisse prædā Avaricam Henricum, sed detulisse ait in annalibus suis Eginardus: « Magnam partem thesauri Henricus dux Forojuliensis, spoliata Hunnorum regia, quæ Ringus dicebatur, eodem anno de Pannonia regi detulerat. » Et quidem detulisse, et non misisse probabile facit epistola 112 Aleuini ad Paulinum, quæ scripta est hoc ipso anno, quo debellatis Avaris per ipsam sollicitat Paulinum ad eorum conversionem suis predicationibus promovendam. In ejus fine hæc addit: « Binas vestræ paternitatis paulo ante direxi chartulas: unam per sanctum episcopum Histriensem, aliam per virum venerabilem Æricum ducem. » Redux ergo Forojulien. Henricus a delatione præcæ Avaricæ ad Aquis palatium, ubi Aleuinus forte tunc cum rege morabatur, epistolam, cujus hic meminit, retulit Paulino, et forte illa est in qua mentionem habet Angilberti Romam ituri. Ex ipsa colligere licet Henricum prius Paulini, forte in castris secum tunc degentis, epistolam portasse Aleuino: et vicissim Aleuinum per eundem Henricum redeuntem rescripsisse Paulino, latoremque commendasse ejus spirituali magisterio, et addidisse iturum Romam Angilbertum. En aliqua verba epistolæ: « Acceptis sapientiæ vestræ apicibus, et charitatis muneribus per hunc hujus præsentis chartulæ gerulum (vide eundem esse et qui fert et qui refert) valde gavisus sum . . . Præsens vero harum portitor litterarum vestro auxilio et patrocinio nostræ sit commendatus petitioni. Ipse vivo officio linguæ nostras vel suas vobis ostendat necessitates, majorem nostræ salutationis seriem Angilbertus filius communis noster Romam iturus volente Deo vobis diriget. » Sed de itinere Angilberti infra. De Paulino item et de concilio qui interfuit alibi.

XX. Non una actione hoc anno res Avaricæ confectæ. Tudonem forte hac prima clade emotum, et hinc ad regem Carolum proficiscentem, pollicitationem suam baptismi suscipiendi anno præterito per legatos exhibitam adimpleturum, non pauci Avari secuti sunt. Perhumaniter a Carolo excepti, et baptismismo expiati, regisque muneribus aucti ad propria remearunt. Interim filio Pipino rege Italiæ in Pannonias cum exercitu amandato ad continentes noviter subactos populos, ipse Carolus dum stativa ageret in Saxonia, duas ab Avaricis partibus legationes recepit. « Una quæ dixit occurrisse ei Cagan cum cæteris optimatibus, quem sibi Avaros post interfectionem priorum constituerunt. Altera quæ dixit Pipinum cum exercitu suo in Ringo sedere. » Ita Annal. Loiselian. qui addit: « Et dominus rex peragrata Saxonia cum integro exercitu in Gallias se recepit, et in Aquis palatio filium suum Pipinum ex Pannonia redeuntem, et partem thesauri quæ remanserat, adducentem, lætus aspexit, atque ibidem Natale Domini et Pascha celebravit. » De hoc ipso bello Eginardus in Vita Caroli: « Nullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati et opibus aucti sint. » Huic secundæ expeditioni Pipino a patre demandatæ non interfuit Henricus no-

ster, quem « decedere (scilicet ab Aquis palatio, quo primum advenerat manibus hostium deferens, ut dictum est) ac in Italiam redire jussit Carolus ne qui rei novæ absente Pipino exoriri ea parte posset, » ait P. Æmilii lib. II. Spoliorum tamen Avaribus a se ereptorum potiorem partem Romanis templis dicatam, Caroli nomine ad offerendum destinatur Angilbertus, qui notus erat pontifici, nam et an. 792 Felicem ex synodo Ratisponensi Adriano papæ deduxerat.

XXI. Dum autem Angilbertus parat peregrinationem suam maturare, pontificis Adriani demortui percrebuit fama. Qui vii Kal. Januarii, teste Anastasio, decessit sepultusque est anno superiore cadente 795. Ex quo collige bellum Avaricum, primo per Henricum peractum, cujus spolia nunc parantur Romam mittenda per Angilbertum, forte extremis annis 793 mensibus ceptum fuisse, communiter tamen hoc an. 796 reponi, sub cujus initio completur. Hinc rursus vices mutantur, et quæ prius directæ erant epistola et legatio ad Adrianum, ad Leonem III diriguntur. Hoc fatetur Carolus ipse in epistola, qua rescribat epistolæ Leonis de more certiorum Carolum de sua in cathedram Petri assumptione facientis. Ait inter cætera : « Angilbertum manualem nostre familiaritatis vestre direximus Sanctitati, quem prius, sicut promissimus per religiosos viros Campolum et Anastasium, beatissimo patri nostro, predecessori vestro dirigere curavimus, sed, ut prefati sumus, dum exenia omnia parata erant, lugubri paternæ mortis nuntio repente tardatum est iter illius, sed mo lo letiores de vestre sanctitatis successione facti, quod desideravimus in illo pio patre agere, in vobis perficere studemus. » Angilbertum Carolus privata ac familiaris schedula instruxit, docuitque quæ cum Leone agenda erant. Præ se fert hunc titulum : *Admonitio ad Leonem papam* : dirigitur autem Homero a viculario, quo nomine signat Angilbertum, quippe hujus eruditionis nominibus florens in litteris aula Caroli interpellabat viros aliqua virtutis specie eminentes. Sic Davidem Carolum Alcuinus vocabat, sic Richulfum Demotam.

XXII. Talibus instructus monitis Angilbertus, et manibus Avarorum Leoni donandis onustus iter Italicum suscepit. Paulinum in via adiit, ipsique Alcuini epistolam reddidit. Constat ex syntagmate Pauli Petavi de Nithardo Caroli Magni nepote, quod Duchesnius tom. II rer. Francie. inseruit. « Tunc vero detulit Angilbertus et Alcuini litteras ad Leonem III, et Paulinum Aquileien. patriarcham ; » in margine ibidem notatur : « He sunt in excussis 27 et 59, ut in optima note ms. 72 et 75. » Non inficior 72 epistolarum Alcuini Leonem directam, esse eam, quæ hic enuntiatur. In fine enim ipsius meminit Angilberti epistolæ geruli, sic : « Iste filius meus charissimus Angilbertus vobis patefacere valet nostræ parvitatæ erga apostolicam sedem devotionem. » Sed non hoc ausim proferre de 73 directâ quidem Paulino, non tamen, ut videtur, per Angilbertum, sed per alium, qui aliam Paulini detulerat, et, ut n. 19 supra putavimus, per Henricum. Apparet enim scriptam esse ante adventum Angilberti, de cujus itinere Romano non ut imminente, sed ut postea futuro in ea meminit. Potius illam, quam detulit Angilbertus, credimus esse 112, in qua meminit de subiectis Avaris, et de eorum legatione ad regem directâ. « In cujus (Dei) ait, potentia et gratia mirabiliter de Avarorum gente triumphatum est, quorum missi ad dominum regem directi subjectionem pacificam, et Christianitatis fidem promittentes. » 201 Quod hoc anno 796 evenisse post primam victoriam Avaricum per Henricum relatam concorditer annaliste testatur.

XXIII. Sed cum Avarorum fides mutaret, imo nonnulli ex ipsis ad sacra paterna redirent, Dei et hominum pejeratores et sceleratissimi, anno 799, Geroldus ex Bajoaria, Henricus ex Foro-Julio, dum copiis

A adductis ad obedientiam Dei et regis revocare volent rebelles, occiduntur proditione nefanda. Annal. Bertinian. « Eodem anno (799) gens Avarorum a fide, quam promiserat, defecit, et Henricus dux Foro-Julien. post tot prospere gestas res juxta Tarsaticam Liburnie civitatem insulis oppidanorum oppressus est, et Geroldus comes Bajoariæ præfectus commisso contra Avars prælio cecidit. » Eadem hanc evenisse Kal. Septemb. apparet ex epitaphio Geroldi, quod Henricus Canisius tom. II, p. 2 Antiq. Eccl. pag. 73, edit. Amstel. 1725, ex incerto poeta profert, in quo sic legitur :

Mole sub hac magni servantur membra Geroldi ;

Hujus jura loci curatque viribus avit.

Pannoniis vera ecclesia pro pace peremptus ;

Oppetit sævo Septembribus ense Kalendaris ;

Sideribusque animam dedit. Artus Saxo fidelis

Abstulit, huc reitit, dignoque hic clausit honore.

B Henricum a prælio revertentem vindictam de Liburnis, Histriensibus molestis, capturum, deceptum Tarsaticum dolo, promittentium se arcem daturus, si noctu paucis comitatus portas clam aperientes ingrederetur, scribit Palladius Junior lib. II. Qui cum delecta parva militum manu urbem subiret, a tergo postibus clausis, oppidani ad arma confugiant, et omnes mortali vulnere sauciant, saxorum quoque et tegularum jactata copia ingenti, mortuos sepultosque una actione relinquunt. Penes scriptorem sit fides : neque enim valem me constituerim talium, nullo veteri scriptore astipulante. Factum tamen certum, et proditio morsque indubia. Quam Carolus anno sequenti, « dum Venetiam obit vindicavit (scribit Æmilii init. lib. III) : auctores sceleris securi percussi : » Hunc exitum sortitus Henricus, haud certe dignus qui sic periret. Sed jam pauca adhuc de libro ipsi directo.

C XXIV. Si materiam spectes, ea quidem est quæ decet virum etsi laicum, perfectionis tamen vitæ studiosum. Ex veterum Patrum penâ præsertim Juliani nonnulla profert, sed præsentia ita ad rem accomodat, ut sua esse non faciat. Alia quoque ex suo promit, quæ Basilii Magni nomine non indigna visa sunt, ut ad cap. 20 adnotamus ; si vero formam : equidem non ordo servatus, et methodus neglecta. Sed ætati minus excusari facile condonandum. Nec tamen sine ratione factum, cum enim uniformitas ordinis pluries legenti tedium ingerat, contra ipsa varietas delectationem pariat, ea illectus in lectionem rapitur, quia ingenium non fatigat. Adde scriptum viro curis distento, cui non vacaret prolixæ lectioni se dedere, satis superque si unum alterumve caput in die esset lecturus. Illic igitur tumultuariam, ut ita dicam, materiarum dispositionem, si statum attendas viri cui scribitur, laudabis potius, et prudentiam dirigentis admiraberis ; et carentem ordine, ordinatam cognosces. Idem quoque de styli ratione dicito. Scie ai Paulinus abundare, et penuriam pati. Commendandus igitur si qui in conciliorum concionibus, orationem attollat ad dignitatem confessus, cum quo agebat, et rei quam agebat ; agens instructive privato cum homine pedes eat, et planum teneat, nec tamen sordide procedat.

D XXV. Locum et tempus, scriptionis indicare videntur verba cap. 7 : « Licet me mutationis locus longe tulisset a vobis corpore, etc. » quæ non abesse eum scribat, dicant, sed abfuisse et insuper rediisse, ut consideranti patet. Abfuit, cum an. 789 Aquasgrani, 792 Ratisponæ, et 794 Francofurti conciliis adfuit, ut in ejus Vita apparet. Potius tamen de postrema absentia hic locum credimus, amicitia jam per septennium culta, ut ex libro apparet, suâ lente. Adde quod cap. 58 et 59 hujus lib. alludere videtur heresi Felicis nuper in hac synodo damnatæ, dum ait ad dominum : « Persequere leonem, qui rapuit ovem de grege tuo, et expulsa noctis caligine, effugatisque umbris tenebrarum, etc. » Quæ omnia conveniunt heresi recens proscriptæ.

Igitur Paulinum jam episcopum Henrico duci, seu A congruum, si formam et stylum, prudentem regros-
comiti exhortationis librum, si materiam spectas, sum ad propria an. 795 circiter, scripsisse putamus

DISSERTATIO SECUNDA DE CONCILIO FOROJULIENSI.

I. Quamquam plurimis conciliis quæ tempore et jussu Caroli Magni coacta fuerunt, adhaerit Paulinus noster, et primas fere in omnibus habuerit, de iis tamen singillatim disserere superselemus et quia hinc inde, prout occasio tulit, actitatum est, et quia non minus soliusque erant Paulini opus, ut ad peculiarem dissertationem astringeremur producendam, quæ opera ejus nolum in publicam proferre lucem, sed labore studioque nostro, quantum datum est illustrare conamur. Verum cum non ita res se habeat de synodo Foro-Julienſi, in qua ipse non solum primatum, ut par erat, in sua metropolitica ecclesia tenuit, sed et auctoritate principis solis comprovinciales episcopos accessivit, proluxa et eleganti oratione disseruit, symbolum fidei proposuit, canones observandos exhibuit; in summa, ipse et non alius concilium coegit, habuit, perfecit: æquum est ut singulari dissertatione res hujus synodi prosequamur. Ne autem in supervacaneis tempus teratur, et abutatur lectoris patientia, tantummo loco de tempore et loco concilii, insuper de episcopis convenientibus, eorumque ecclesiis metropolitane Aquileiensi sedi subjectis sermonem instituiamus. Si qua in textu peculiarem animadversionem vel explanationem, videbantur postulare, notis et observationibus jam suo loco factum est satis.

II. Præmittitur orationi Pauliniane hæc in synodo habite quo idam velut exordium, quod scribæ recensentis acta Concilii dicerem, nisi stylus, omnino orationi ceteræ conformis, Paulinum indicaret auctorem. In eo autem hæc leguntur, quæ hujus dissertationis præcipuam partem, et fere unicam materiam complectuntur, quæ sic se habent: « Anno igitur felicissimo principatus eorum tertio et vicesimo, et decimo quinto, canonicis siquidem evocatum syllabis fratrum quorumdam episcoporum contubernium Foro-Julium municipium coarctatum convenit. » En tibi indicatum tempus, locus, episcopi. Sed vere indicatum: nam nec tempus nec locus, nec episcoporum numerus et eorum ecclesie sunt a controversia et questione immunes. Quapropter quo anno Christi vere concurrant annus 23 Caroli Magni et 15 Pipini: quis locus nomine Foro-Julii intelligendus sit et denique quot et quarum ecclesiarum fuerint episcopi, qui convenerant, diligentius est investigandum.

III. De tempore primo disserentibus non levis occurrit difficultas ex allatis verbis, videlicet, « anno principatus eorum tertio et vicesimo, et decimo quinto canonicis evocatum syllabis, etc. » Quæ verba mire torquent criticorum chronistarum ingenia. Baronius ad an. 791, n. 3, assignat annum 15 Pipini regno, qui convenire haud potest cum 791 Christi Jesu, quo synodus ab eo dicitur convocata. Etenim ipse Pipinus Italiæ rex renuntiatus fuerat ann. 781 cum in Paschate Romæ baptizatus fuit ab Adriano pontifice, a quo usque ad an. 791 non 15, sed tantum 10 anni excurrunt, incipiente annus 11 a die 15 Aprilis, qua die anno 781 incipit Pascha.

IV. Cointius Annal. Fra.c. Eccl. tom. VI, ad annum 793 n. 8, epocham sequitur annorum regni Caroli ab anno scilicet 768 quo, mortuo patre Pipino vii Kal. Octob., adiit Gallicum regnum vii Id. ejusdem mensis, et putat esse emendandum numerum annorum regni ejus, ut pro 25 dicatur annus 27, sicque recadat concilium in an. Christi 795, qui a 15 Aprilis die est annus regni Pipini 15. Ratio, qua movetur ad correctionem apponendam chronico, hujusmodi est: Quia in concilio Francofordiensi dicitur

tertio damnata hæresis Feliciana nempe primo « Reginoburgi, deinde Romæ, tertio Francofurti, et synodum Foro-Julienſem, in qua quoque damnatus est (Felix) rejiciunt post Francofordiensem, quam constat anno Christi septingentesimo nonagesimo quarto celebratam fuisse. » Verum nec emendatio arridet, nec ratio urget. Non primum, quia gratis hoc videtur dictum. Quare enim emendandus numerus 23 annorum Caroli, qui tam disertis 202 verbis expressus, ab omnibus accipitur et tenetur, et non potius annus Pipini, et pro 15 reponendus numerus 11? Nec ratio emendationis urget: nam proscriptio hæreseos Felicis tertio quidem Francofurti lata est sollemnis et legitima; quo tamen in censu non esset computandum quod obiter, non expresso heretici nomine, contra eam in concilio Foro-Julienſi actitatum est. Potuit enim in concilio Foro-Julienſi improbari dogma Felicis, et de facto improbatum fuit, quin per hoc numerum trium solemnium proscriptionum amoveas, et avellas ab anno 791 synodum nostram, quo creditur a Baronio et aliis celebrata. Non igitur Cointius scopum attingit.

V. Harduinius in notis appositis synodo Foro-Julienſi ab editoribus Venetis Labbeana collectionis tom. IX, pag. 34, non annum numerum comprehendit in numerari nota xv vel 15. (ubique enim sic inscribitur, et nullibi expressis litteris *quindecim*, vel *decimo quinto* sic) quem affligit præfati auctores regno Pipini, sed numerum episcoporum ad synodum convocatorum. Sic enim habet contra mox allatum Cointium ad illud, et 15 canonicis syllabis: « Cointius, ait Harduinius, in Annalibus ad an. 895 (corrigere typographorem oscitantia illapsum mendum, et repone 795) legit et *quindecimo*, et chronologiam propterea perturbat. » Hæc Harduinius. Quid de numero episcoporum opinandum sit, infra dicetur. Interim advertendum ad verba illa *anno principatus eorum*, qui us non unus, sed amborum anni in censu et chronologia proponuntur. Adeoque illud 15 ad annos Pipini referendum necessario est. Non ergo litteræ convocatoriæ possunt intelligi.

VI. His sententiis rejectis pro ea standum videtur, qui est P. Pagi, in annum 796 synodum refundentis. Hic in critica Baroniana ad an. 791, n. 6, observat convenire anno 796 annum decimum quintum Pipini regis Italiæ, et vigesimum tertium regni pariter Italici ipsius Caroli. Equidem Pipinus anno 781 in Paschate incidente in diem 15 Aprilis Romæ baptizatur ab Adriano pontifice, et rex Italiæ dicitur. Ejus ergo annus decimus quintus incipit die 15 Aprilis an. 793 et desinit in diem 15 Aprilis anni sequentis 796, ab anno autem 774, die 26 Maii, quo capta Papiæ, et rege Desiderio in Franciam deportato, rex Italiæ dictus est Carolus, regni ejus Italici annus vigesimus tertius incipit. Verum quidem est, quod sic res procedendo, non adhuc perfectam convenientiam annorum utriusque regum assequimur, desinente anno decimo quinto regni Pipini sub die decima quinta Aprilis, quo die nondum incipit annus vigesimus tertius regni Caroli, quem nonnisi vigesima sexta mensis Maii auspicabatur. Sed non una epocha attendenda est in recensendis annis regni Italici Carolini. Altera quidem a die vigesima sexta Maii, qua captum est Ticinum, et Desiderius throno deturbatus: altera a victoriis ante diem decimam quintam Aprilis de hostibus Longobardis reportatis. Quod ne gratis prolatum credatur, advertit Pagius ante captam Papiam regem Longobardorum dictum

ab Adriano in epist. in ordine Carolinarum 55, quam Gaudridum ad castra circa Papiam locata in obsidionem civitatis revertentem detulisse observat ad an. 774, n. 9, adeoque nondum urbe ipsa expugnata. Insuper ad eundem annum n. 10 ex præcepto de nonis et decimis et restauratione ecclesiarum diocæseos Cenomanensis, quod sic subscribitur: « Data in mense Aprili ix Kal. Maii anno n. Christo propitio gloriosi imperii nostri et 34 regni nostri in Francia, et 29 in Italia, » ostendit die 23 Aprilis an. 802 secundo imperii jam attigisse an. 29 regni Italici. Ergo ante 26 Maii auspicandum aliquando est Caroli regnum Italicum. Hæc ex Pagio.

VII. Sed adhuc subtilius ex aliis diplomatum datis est nobis hæc epocha investigata. Apud editorem novissimum Ughelli in Concordiensibus habemus diploma datum Petro Conradiensi episcopo Francofurti, prid. Non. Aprilis an. 802 quod notatur an. 34 in Francia, et 29 in Italia. Hinc inferes ad quartam diem Aprilis an. 774 jam cœpisse dici Carolum regem Italie. Hoc nunc tene. Apud eundem Ughellum in Cenetensibus aliud diploma proferitur datum pariter Francofurti Dulcissimo prid. Kal. Aprilis an. 26 et 20 regni, qui annus incidit in annum Christi 794, quo die posito signum est absolutum an. 20 regni Italici non fuisse; si enim absolutus, jam esset 21, si autem annus 20 regni Italici Caroli absolutus non est 31 Martii, et est jam inceptus 29, die 4 Aprilis, exordium inter 31 Martii, et 4 Aprilis statuere necesse est. Quo die autem præcise auspicandum sit non curiosius exquisivit Pagius; sed tantummodo ait, quod « cum teste Anastasio Carolus ante captam Papiam diversas civitates subegerit, a parte Longobardiæ devicta se regem Italie vocare cœpit. » Nobis autem probabile sit, Carolum non arbitraria usurpatione nomen regis Longobardorum sibi ascripisse, sed cum an. 774 Romani pergeret, relicta obsidione Papiensi, et jam captis nonnullis Longobardiæ ditionis civitatibus (etsi nondum capto Ticino et Verona, ut V. cl. Scipio Maffei in sua Verona illustrata part. 1, lib. xi, ex documento 9 quod in fine profert dato regni « Desiderii et Adelchi anno octavo decimo et quinto decimo per indict. xii de mense Aprile, » qui annus, ipso teste, correspondet anno Christi 774) Adrianum qui eum perhumane excepit titulo Longobardorum regis insignivisse. Ipsa enim epistola 55 numero superiori citata hoc suadet, in qua a papa rex Longobardorum dicitur, et adventus ejus Romam et regressus ad obsidionem Ticinensem memoratur his verbis: « Ab illo tempore, die quo ab hac urbe Romana in illas partes profecti estis, quotidie momentaneis etiam atque singulis horis nostri sacerdotes.... pro vobis Deo nostro ad clamandum non cessant. » Tempus autem adventus ejus Romam notatur ab Anastasio, quod fuit ipso sabbato sancto. Mora vero ejus ibidem saltem usque ad feriam quartam sequentem protracta est; nam dicit Bibliothecarius, quod hac die conventus a pontifice confirmavit donationem factam Stephano papæ, et alia donatis addidit. Adverte autem quod feria secunda Paschatis ad missarum solemniam in ecclesia beati Petri apostoli pontifex ei laudes reddere fecit. Laudes acclamationes erant publicæ principibus præsertim cum inaugurarentur factæ, precationesque vitæ, felicitatis, victoriæ, ut pluribus docet Du Cange in Gloss. verbo *Laus*. Omnia ergo rationi consentaneum est istis in laudibus datam a populo acclamante principi adeo de Romana Ecclesia bene merenti regis Longobardorum appellationem, quam ipse pontifex ipsi scribendo non veritus est confirmare. Anno autem 774 quo hæc Romæ acta sunt, pascha, incidit in diem 5 Aprilis. Ab hoc ergo tempore epocha annorum regni Italici Caroli quandoque est auspiciata. Quæ cum ita sint, jam annus 25 Carolini Italici regni incipiens, anno 796 convenit cum anno 15 regni Italici Pipini desinente: et spatium quod est inter diem tertiam vel quartam Aprilis et

A diem decimam quintam ejusdem mensis, est tempus sicuti convenientium annorum viginti tertii Caroli et decimi quinti Pipini, ita concilii Foro-Julienis Paulini. Paulinus enim signando tempus sui concilii, more Italorum procedit, apud quos, ut advertit Mabillonius De Re diplomat. lib. ii, cap. 26, § 2, n. 12, regnante Pipino Caroli Magni filio duplex epocha nonnunquam apposita est, unde apud Puricellum p. 21, de basilica Ambrosiana sic concluditur charta Petri archiepiscopi: « Anno dominorum nostrorum Caroli et Pipini regum in Italia 16 et 9. » Sic Paulinus noster anno principatus eorum 23 et 15 inscripsit suum concilium et celebravit.

VIII. His suffragium ferre potest Georgii Pilonis auctoritas, qui histor. Bellunen. lib. ii non alio anno hanc synodum Paulinianam reponit quam 796, et morem synodos convocandi ob varios casus intermissum addit tunc fuisse resumtum, quod consonat his quæ dixit Paulinus in concilio. Sed fallitur dum B Aquileiæ coactum affirmat, et omnes episcopos, suffraganeos, ita dictos quod eorum suffragiis patriarcha eligeretur, interfuisse. Nihil horum: nec Aquileiæ coactam synodum, sed Foro-Julii, nec omnes episcopos interfuisse, ut infra dicetur, nec suffraganeos dictos a suffragiis in electione patriarchæ ferendis, qui non ab episcopis provinciæ, sed vel a principe vel a clero ecclesiæ erat eligendus. Unde autem suffraganeis dicantur vide Du Cange in glossar. Etiam Palladius noster hoc anno synodum a Paulino, et quidem statim a victoria Avarica per Henricum delata coactam profert. Sed fallitur et ipse, dum *aliam* hanc dicit ab ea, quam dat anno 790. Hæc enim eam est, et non alia, non anno 790, quo nulla, sed anno 796 celebrata.

IX. His ex chronologia petitis argumentis, quibus sententia nostra innuitur, ex verbis Paulini non leve fulcimentum appones. Corpora enim quæ dixit in concilio cum factis ejus temporis, et invenies non alii anno ea melius convenire quam anno 796. Sic enim 203 C ait: « Propter imminuentia præliorum bella, quæ circumquaque per finium nostrorum gymrum frementi ferocitate ingruere non cessa ant, intermissum interim hoc magnificum opus (concilii) procul dubio poterit approbari. » Originem, progressum, renovationem belli Avarici, ad quod præcipue hic respicit Paulinus, pete ex dissert. 1 in librum ad Henricum a n. 12 et seqq. Sic alternantibus præliis et victoriis rex Foro-Julienis male pacata opportunitatem abstulerat Paulino concilium congregandi usque ad an. 796. Bellum autem Avaricum an. 795 renovatum, et initio sequentis 796 per Henricum victorem perfectum; occasionem dedit Paulino his verbis alloquendi Patrum conventum: « Nunc autem divina opulante clementia, attritis utique ferocium barbarorum superbie typho erectis cervicibus, reddita pace terris, paululumque respirantibus regalibus jussis, necessarium duximus summopere festinantes (aternitatem vestram in uno collegio aggregari. » Nota verba *nunc attritis cervicibus*, quæ indicant tempus non intercessisse nimium ab ipsa victoria ad convocationem concilii. Quod clarius indicant illa *summopere festinantes*. Summopere festinare est extremas veluti vires exerere ut fiat cito quod fieri volumus, et nulla temporis interposita mora, quantum scilicet negotii ratio prudenter patitur agendum. Prima igitur occasione sibi exhibita concilium collegit Paulinus. Nam statim a Paschate, quod incidit, uti an. 774, ita et hoc anno 796, in diem 3 Aprilis, synodum suam habuit; eo scilicet medio tempore, quod excurrit usque ad diem 15 ejusdem Aprilis, quo die annus 16 Pipini exordium ducit; et si divinare licet, die 10 ipsa Dominica in Albis forte fuit congregata et peracta.

X. Addebat insuper Paulinus in excusationem intermissorum conciliorum se aliquatiter supplēvisse, cum accersitis a Carolo synodis ab eo convocatis interfuerit. « Verumtamen, aiebat, non penitus intermissum veridicis valuit assertionibus estimari.

Nam quoties reverendis principalibus accersiti imperiis in generali celeberrimæ synodi venerabilium Patrum conventionem humillimam parvitas meæ præsentiam, quia sæpius contigit adfuisse, vestris est animis, ut opinor non celatum, vestrisque etiam obtutibus aliquoties latus potuisse in promptu non dubito. His verbis respiciebat ad varios coactos prius conventus, quos inter fuerat concilium Aquisgranense an. 789, quod plurimorum episcoporum cœtum fuisse liquet ex notis Balazii in ipsum tom. II Capitular. et ex ipsa præfatione Caroli regis, in qua alloquens episcopos sic aiebat: « Quapropter placuit nobis vestram rogare solertiam, o pastores ecclesiarum Dei, ut vigili cura, etc. » Sed verba infra posita perpende: « sed et aliqua capitula ex canonicis institutionibus, quæ magis necessaria videbantur subjunximus. » Hæc capitula ex canonicis institutionibus concinnata opus erant Paulini et Alcuini, ut diserte assertit Benedictus Levita in præfat. ad lib. v Capitul. reg. Francor. loquens de lib. vii in ordine, qui est iii ex collectis ab ipso. « Tertio siquidem in libello. . . quædam ex canonicis a Paulino episcopo et Albino magistro reliquisque jussione Caroli invictissimi principis magistris sparsim collecta sunt inserta capitula, et quibusdam interpositis sequuntur alia regule monasticæ congruentia. » Capitulare autem Aquisgranense anni 789 omnino confectum est veterum conciliorum et Patrum canonicis. Insuper capitula pro monachis inserta sunt, ut ambigendum non sit hæc eamets esse, saltem ex parte, quæ a Benedicto Levita opus Paulini dicuntur. Confer, si lubet, cum his Aquisgranensis concilii capitula septimi libri Capitularium, et non pauca invenies adamussim convenire. Quia vero sub eodem anno 789 plura capitularia recensentur, et sub variis diebus data plura edicta inveniuntur, his conficiendis Paulinum interfuisse prout est credere, qui verbis supra allatis dicebat: « humillimam parvitas meæ præsentiam sæpius contigit adfuisse. »

XL. Præ omnibus autem conciliis, ad quæ hisce verbis respiciebat, erat concilium celeberrimum Francofordiense, quod singulariter vocat « generalem celeberrimam synodum venerabilium Patrum, » in qua præsentiam suam non fuisse optimo jure asserere poterat, qui adeo emicuit sua oratione et actis, ut neminem latere potuisset. Hæc vero synodus Francofordiensis coacta anno 794 de qua loquitur Paulinus, manifeste evincit, posteriorem esse eo anno Foro-Juliensem, in qua de illa loquebatur, nimirum ad an. 796 pertinere. Et hæc quoad tempus.

XII. Locum autem si spectas, jam ex Paulini verbis liquido constat Forum-Julium: « Quorundam episcoporum contubernium Forum-Julium municipium metropolim Aquileiensem. . . convenit. » Quid vero et ubi fuerit hoc Forum-Julium diu sub iudice fuit. Inter nostrates Utinenses et Civitatenses originalis æmulatio in partes auctores diviserat, utraque urbe pro hujus nominis gloria certante, et utraque suis innixa argumentis sibi prærogativam veteris honoris vindicante. Mallem rem, ut lucensque stetit, indefinitam relinquere, quam vel patrie meæ, vel Civitatis, quorum aliquoquin et generositatem suspicio et benevolentiam colo, mihi indignationem conflare. Verum que vulgo nunc *Civiale* vel *Civitas Austriæ* dicitur, Forum-Julium esto. Si quidem sentium recentiores communiter, quorum nihil interest, num hæc vel illa civitas præstet, sed tantum veriora prodere, quos et commendamus, et imitari studemus. amicam veritatem præ omnibus facientes.

XIII. Nonnihil tamen nominis immutatio negotii fecisset. Etenim cur et quando Forum-Julium *Civitas*, et *Civitas Austriæ* dicta est? Candidus lib. iii paulo ante finem, originem nominis Civitatis Austriæ hinc haurit. quod « Rosimunda Luitprandi regis uxor, Austrii principibus oriunda, viro fato functo, hortatu Hirprandi in Foro-Julii sedem secessit, quæ generosos civium mores arduis in consiliis conspi-

cata reliquum vitæ sibi sine cura exigens administrationem omnem ipsis est elargita. Quamobrem senatus consulto ad posteritatis memoriam decretum est, oppidi nomine immutato, Civitatem Austriam nuncupari. » Sed hæc anilem fabellam sapiunt, quam emunctioris naris viriolorantes exsufflent. Propius accedit Fontaninus libello *delle Masnade*, dum ait Civitatem Austriæ ideo urbem dictam, quod orientalis plaga seu regio, Austria diceretur, uti revera respectu Ticinensis, Longobardorum regie, Forum-Julium erat. Aditque in exemplum, quod Austria seu Austrasia ea pars Galliæ, quæ ad orientem vergit, dicta quoque fuerit. Ergo occasione Longobardorum nomen est immutatum, quod avorum nostrorum memoria, ait Fontaninus ibid. pag. 25, perduravit. Verum transmissa hæc nominis origine, quid est, quod Paulinus, qui post exactos Foro-Julio Longobardos concilium adunavit, non *Civitatem Austriæ*, sed *Forum-Julium* appellavit? Etenim recentis nomenclaturæ a paulo ante pulsus sede gentibus inductæ oblivionem iniquum est Paulino ibidem commemorati appingere. Quidquid tamen sit de nominis mutatione, non est quod de hoc ulterior vexet sollicitudo. Habeant Civitatenses, per me licet, senium sapientem gloriam, et prosit. Tantummodo res æqua lance dirimatur, et iudicium paribus hinc inde passibus ita discrete procedat: ut dum ipsis antiquiora taciti transmittimus, presentia nostra potiora fateantur.

XIV. In ipso autem Foro-Julio ecclesia, beatæ Mariæ Virginis sacra, ad conventum fuit a Paulino delecta. Eam non esse, quæ hodierna die principem in urbe tenet locum, insigni canonicorum collegio decorata, quamvis titulo virginis Mariæ Assumptæ in cœlum illustretur, manifestum est. Quia non nimirum vetus structura id evincit, et charta erectionis Civitatis ecclesiæ, quam proferrem, nisi patruus meus Nicolaus Madrisius jam dedisset editori Ughelliano, qui in Gothofredo patriarcha eam inseruit, non ante an. 1191 constructam et sancto Donato sacram ostendit. Sed revera nec ea ipsa nunc illa est, quæ tunc fuit erecta ex elemosynis fidelium, et præcipue eorum, qui in citata charta recensentur, sed alia adhuc recentioris structuræ, quam ædificaverant canonici an. 1494, ut patet ex charta in append. 2, n. 42 equidem etiam an. 1285 per manum Nicolai notarii Civitatem. datur documentum sic: « Actum in Austriæ Civitate ante fores sancti Donati majoris ecclesiæ. » In urbe est templum *Sanctæ Mariæ in Curia* appellatum, quod non longe visitur a palatio quod Callisti dicebant, qui a Cormone sedem patriarchalem in Forum-Julium transferens, ædibus patriarchalibus a se excitatis nomen reliquit. Forte Paulinus, qui Sigualdo tantum interposito, Callisto successit, in proxima ecclesia concilium commodius habuit, vel si mavis in ecclesia sanctæ Mariæ in Valle puellarum monasterii, jam in saltu sub Sigualdo patriarcha constructi, et, si verum est, translati, forte tempore Paulini in Foro-Julium et a Ludovico et Lothario, Maxentio patriarchæ postea concessi, ut chartæ in 2 append. n. 1 et 8 docent, synodus est habita. A parte orientali urbis trans pontem Natisoni fluvio suppositum, olim sulcicum, nunc lapideum eximie structuræ erectum an. 1441, ut in charta 204 append. 2, n. 59, alia est ecclesia virginis Matri sacra. An hæc tunc existerit, et ad synodum delecta fuerit, non ausim asserere. Quæ concilium complexa fuit, eam puto, quæ principem in urbe locum tenuerit, et virginis Mariæ sacra; cujus forte porta aliqua ex proximo altari sancti Donati, sancti Donati porta fuit dicta.

XV. Jam ad tertium propositum dubium devenimus videlicet quot et quarum ecclesiarum episcopi ad Paulinianam synodum conveniant. Amphissima enim quondam fuit Aquileiensis provincia, quæ ab Abdua ad Pannonias usque, comprehenso Norico et æstuariis Adriatici maris, sive marina cum medi-

terranea Venetia, Istria et Liburnia, se extendebat. En catalogum 35 episcopatum, quos vario tempore Aquileiensi cathedra subiectos esse ex variis auctoribus comperimus. 1 est Juliensis, 2 Altiensis, 3 Opiaterginus, 4 Asylanus, 5 Sacillanus, 6 Maranensis, 7 Amonensis, 8 Scabarantiensis, 9 Cellianus, 10 Sabionensis, 11 Petaviensis, 12 Tiburniensis, 13 Beconensis, 14 Augustanus, 15 Aventiensis, 16 Vejetanus, 17 Cittanovanus, 18 Justinopolitanus, 19 Tergestianus, 20 Petinensis, 21 Polensis, 22 Parentinus, 23 Mantuanus, 24 Concordiensis, 25 Cenetensis, 26 Vicentinus, 27 Tridentinus, 28 Feltrensis, 29 Veronensis, 30 Patavinus, 31 Tarvisinus, 32 Bellanensis, et 33 Comensis. Brevem notitiam singulorum subiiciamus.

XVI. 1. Juliensis episcopatus mentio fit in synodo Gradensi sub Elia patriarcha Aquileiensi an. 579, et Maxentius tunc erat episcopus oppidi Julii Carnici, nunc vulgo *Zuglio* dicti, paucis reliquiis veteris urbis nomen adhuc retinentibus inter Carnorum montanorum pagos. Cave autem ne huius loci episcopos alteri ex nostris urbibus appingas, ut nostrates vel Utinenses vel Civitatenses errore mentis dulcissimo, nunc hinc nunc illi prout amor patriæ eos rapit, passim sed perperam ascribunt. Hinc quoque falluntur, qui credunt niti veritate quod Marinus Grimanus patriarcha ait in privilegio Civitatensibus die 18 Decembris anno salutis 1524 dato, cum primo ecclesiam eorum inviseret, et cappam pontificalem dono traderet: Conveniebat, ut sicut vestra respublica pro patriarchatus nostri ornamento sese olim spoliavit proprio episcopatu, sic nos quoque ad tante rei recordationem mutua adjecta compensatione exspoliaremur principaliori nostro indumento ob vestram gratiam. » Impositum enim fuit bono presuli, quod aliquando in gratiam patriarchatus sese Civitas Austriae exspoliasset honore episcopali, cum nunquam proprio episcopo fuisset decorata, ut ex ipso Paulo Diacono ostendit eminentissimus Norisius de synodo cap. 9, § 4, et ipse indigena urbis Chilippus a Turre episcopus Adriensis in dissert. *de Colonia Forojulien.* non se spoliasse episcopatu in gratiam sedis patriarchalis, sed a Callisto patriarcha expulsum fuisse scribat Amatorem, qui non episcopo proprius Forojulii, sed Julii Carnici erat, precario in Forojulio, annuatibus ducibus Longobardorum, commorans, post quem nullus episcopus Juliensis occurrit. Exspoliatio autem et cappe traditio aliam quam Civitatenses pretendunt originem habet, nam ad eundem neo-patriarcha ecclesiam ipsam metropolitanam Aquileiensem, ministri ecclesie cum cappa exspoliabant, ut patet ex charta, quam in appendice 2 proferimus, n. 25; transierunt enim ritus Aquileiensi ecclesie una cum patriarcha in Forojuliensem, ut ille recitanti in die purificationis nomina patriarcharum in ecclesia Civitatensi, qui in usu erat in Aquileiensi eadem die, ut rituale ms. ejusdem ecclesie prescribit post recitatum antiphonam: *Hodie beata virgo, etc. sic: Quo finito recitantur nomina patriarcharum.* Augustinus Gradonicus, ut patet in charta in appendice 2, n. 45 appendenda, tempore avorum nostrorum donat ecclesie Utinensis capitulo pedum suum pastorale, munus quidem præstans quàm cappa, que aliis quoque minoribus ecclesiasticis dignitatibus quandoque conceditur: quis tamen unquam Utinensium somniavit per tale donum designari dignitatem episcopalem Utinensem abolitam in gratiam sedis patriarchalis? Solebant patriarche nostri cum adirent scilicet suam Aquileiensem, in ecclesiam Utinensem translata, mulam cui veniendo insidebant cum phaleris, ephipio, calcearibusque auratis, Utinensibus concedere, ut ex charta in append. 2, n. 45, inserenda ipsum Marinum Grimanum fecisse cognoscere, non in alienius veteris dignitatis, sed tantum in honoris amorisque signum et testimonium. Mos vetus, quem apud Ughellum in Valtero invenies, cum de equo ipsius lris oritur inter

A Alardinum de Capite pontis, et canonicos Veronenses, quibus adventientis primo Veronam patriarcha Aquileien. equus adjudicatur an. 1207, 3 Martii. Ita de cappa cum Civitatensibus factum putat. Sed redeamus in viam, a qua nos amor veritatis, non contentionis prurigo aliquantulum abduxit.

XVII. 2. Altiensis episcopatus præsul erat Petrus sub eodem Elia, ejus Gradensi etiam synodo interfuit. Sed de eo et de Altino aliquid fusiùs in dissert. de synodo Altiensi, præcipue n. 18 habebis. 3. Opiaterginus male confunditur a nonnullis cum Cenetensi episcopatu, quasi hoc ex illius interitu exorto. Nam sub Elia Marcianus Opiaterginus, seu Opiatergiensis, et Vindemius Cenetensis habentur in eodem concilio Gradensi subscripti: et an. 680, Agathone Petri cathedram tenente, in concilio Romano subscribunt et Ursinus Cenetensis et Benenatus Opiaterginus. Non ergo ex occasu unius ortus alterius, cum utrumque eodem tempore floruisse manifestum sit. Sed consule adhuc quæ infra n. 25 in Cenetensi dicemus. 4. Acilensis episcopatus mentio occurrit in diplomate Othonis, quod profert Ughelli editor Venetus in episcopis Tarvisinis; quo diplomate an. 968 Otho donat Roza, alias Roccio, episcopo « castrum de Asilo cum ecclesia in honore beate Mariæ virginis constructa, quæ olim caput episcopatus ipsius loci et domus esse videbatur, » ut i. i. dicitur, pro erat, mutatione et usurpatione verbi in re diplomat. nota. Azolensis, seu Acilensis episcopatus tanquam Aquileiensi metropolitæ suffraganei occurrit mentio in synodo Mantuana, in qua penultimo loco habetur Arthemius Azolensis; et ante eam in conciliabulo Maranensi Agnellus de Azilio, ut constantior lectio habet; non de Sacillo, reperitur. 5. Sacillanum quidem cum Acilensi Ughellus in proœmio ad patriarchas Aquileien. confundit, ejusque Sacillani subscriptionem inveniri ait epistolæ synodice Agathonis papæ pro vi synodo. Ego tamen subscriptionem ejus ibidem non invenio, nec P. de Rubéis in not. ad concil. Mantuan., n. 10, invenit. Sicuti neque in codice fisci apostolici aut in provinciali Romano, in quibus obtendebatur mentionem fieri episcopi Sacillanensis, nec Carolus a sancto Paulo, nec Lucas Holstenius, qui hæc monumenta jam expendierant, invenerunt. 6. Maranensem episcopum autumat aliquando fuisse Palladius ex synodo Marani habita sub Severo patriarcha; quo teste, qua ratione, non profert. Qui Donatus nomine subscribit Lateranensi concilio sub Martino I, eum non Marranensem in Forojulio, sed Marianensem in Corsica fuisse episcopum observat laudatus pater de Rubéis in dissert. de schism. Aquileien. caput 12, 7. Amonensis idem est ac Labacensis episcopatus, ut vult Schönleben in annal. Carniolorum: ejus episcopus Patritius, al is Petrus, subscripsit concilio Gradensi. Præter hunc nullum invenio episcopum Amonensem vel Labacensem usque ad an. 1090, ad quem usque pro lucit opus summi Schönleben. Imo ex Ughello recensente suffraganeos metropoles Aquileienses, invenio tantummodo a Pio II institutum fuisse Labaci sedem episcopalem an. 1461, subditamque patriarchæ Aquileiensi. Verum sex tantum post annos petente Frederico imperatore, ab Aquileiensi exempta per Paulum II Romanæ sedis immediate subiecta. Hi omnes episcopatus vel nunquam fuerant, vel nondum erant, vel desierant esse tempore Paulini, vel carebant episcopo, vel in aliam sedem erant translati.

XVIII. In Norico, 8. Scabarantiensem episcopatum invenio, ejus præsul Vigilius subscribit Elie concilio. Scabarantia, quæ nunc *Sapringh* vel *Zaprinum* audit teste Ferrario ex Lazio, octo miliaria Germanica a Vindebona in eorum distat, diruta forte ab Avaris anno 789 vel seqq. nam sub anno 791 annalista Bertinianus sic ait: « Propter nimiam malitiam et intolerabilem, quam fecerant Avari contra sanctam Ecclesiam vel populum Christianum, »

Carolus in fines eorum perrexit, et ad Arrabonem fluvium vulgo *Rab*, ad quem Scarabantia sita erat teste Cellario, eos contrivit. Igitur quod passi sunt Avari a Carolo anno 791 in ultionem fuit eorum malorum, quæ superiori anno perpetraverant in Ecclesiam, quo in tumultu hæc sedes vel exstinguitur vel supprimitur. 9. Celianus episcopus Joannes eidem synodo Gradensi octavo loco subscribit. Celia, vel ut habet Æneas Sylvius Hist. Europ. c. 21, et vulgo effertur *Cilia*, urbs quondam non ignobilis, ut lapides inscripti passim occurrentes testantur, forte clades Avarorum et ipsa perpressa, modo Aquileiensi modo Laureacensi, ac tandem Salisburgensi metropoli te paruit. Nunc episcopo caret. 205 10. Sabionensem episcopatum decoravit sanctus Ingenius, cuius nomen in synodis Gradensi et Maranensi reperitur. Morocutus in addit. ad Ughellum in Fortunatiano, episcopo inter Aquileienses decimo, hunc auctorem sedis constituit an. 550; deinde suspicatur Aquileiensi subtraham occasione questionis orta inter patriarcham Aquileiensem et Salisburgensem archiepiscopum de limitibus confinia Carolo Magno inter utrasque provincias statuente, et pro Sabione excisa, Brixinam Salisburgensi sufficiente. Suffecio hæc fieri non potuit ante an. 798, quo ecclesie Juraviensis sive Salisburgensis in archiepiscopatum per Leonem III, Arnone archiepiscopo primo renuntiato, erigitur. Verum anno 807 adhuc superaret nomen Sabionensis; nam eo anno concilio Salisburgensi sub Arnone intervenit Enricus, sive Einricus Sabionensis episcopus. Forte igitur fortuna vicissitudinem aliam ecclesiarum experta Sabio, quæ quondam metropoli Aquileiensi subdebatur, a longa tempestate episcopo destituta, occasione nove se sitis archiepiscopalis, Salisburgensi supponitur creatione recentis episcopi Almi cui Enricus circa an. 807 successit. 11. Petavii episcopos fuisse Marcum et Valentem patet ex concilio Aquileiensi an. 581 sub Valeriano. interventa sancti Ambrosii et plurium virorum doctrina et sanctitate insignium celebri. Quis post hos et Virgillum seu Bergillum, qui syno. o. Eliæ interfuit, selem episcopatum Petavione (Petovium enim et Petavio dicitur) tenuerit, non ausim asserere. 12. Tiburniensis episcopus Leomanus Gradensi synodo affuit. Candidus inter cæteras nugas, quæ opellam suam infarcit, et hanc vendit lib. iv, Tiburniensem ecclesiam modo esse Tergestine ditionis. Quid longius a vero? Angustissimam Tergestinam diocesim quis ad Dravum usque protendit? An quia *Ternovo* in ambitu Tergestino inventi, nominis similitudine captus Ternum, seu Tiburniam credidit? Enormius erravit Joseph Nola in dissert. de Jure metropol., qui nec mentem Candidi assecutus est, dum ait ex ipso Candido *Tiburniensem episcopatum postea fuisse Tergestinum*: nec postea fuit Tergestinus, nec Candidus hoc dixit: sed tantum Tiburniensis diocesinos modo Tergestine, id est quod ecclesia seu episcopatus Tiburniensis modo sit ditionis Tergestine, seu diocesi Tergestina comprehendatur, non autem quod Tergestinus nunc sit loco Tiburniensis. Utraque enim ecclesia summi delit episcopum eodem tempore sub Eliæ, illa Leomanum. Tergeste Severum. Hæc Tiburniensis ecclesia una cum Beconensi, 13. et Augustana, 14. subtrahæ fuerant metropoli Aquileiensi jam ab an. 591. Unde eo queruntur schismatici Aquileiensem provincie episcopi in libello ad Mauritium imp. quod ecclesie Aquileiensi jus metropoliticum, ordinandi scilicet in subjectis sedibus episcopos convelli a ante annos jam coeperat, et in tribus ecclesiis nostri concilii, id est Beconensi, Tiburniensi, et Augustana Galliarum episcopi constituerant sacerdotes. Angustam hanc non aliam quam Vindehelicorum puto, quippe ferme terminam provincie Forojuliensi, habitam fuisse desumi potest ex cap. 21 et seqq. Vita sancti Magni a Theodoro Campedonensi scripta, inter Lect. Antiq. Canisii tom. I, pag. 666, edit. Amstel. 1728, ope

A Basnagii, qui fabulis eam refertam dicit, et revera et præsertim in chronologia. In geographia vero non reprobanda. Ibi sanctus Magnus in visis episcopum sanctæ Augustæ Vindehelicensis ecclesie Wichtpertum cui dicit se a domino directum ad locum, qui vocatur Fauces, ubi proprii sunt fontes Alpium Juliarum. 15. Aventiensis vel Averitensis episcopus Aaron sub Eliæ synodo Gradensi subscribit. An urbis, quæ Avendo in Japidibus Cellario, episcopus? 16. Sit Vejentanus, quo titulo Andreas Vejentanus episcopus provincie Istrie subscribit litteris Agathonis pape in synodo Romana an. 680, in Liburnia ad sinum Flanaticum, Vegium geographis. V. Cellarium. Elsi tempore Paulini Istrienses episcopi non Aquileiensem metropolim suspicerent, sed Gradensem, tamen et antea et postea et nunc Aquileiensi provincie accensentur. Unde qui sub Agathone patriarcha Aquileiensi, id est Gradensi, synodo Romana Agathonis pape tanquam provincie Istrie subscribunt, quondam veteris Aquileie sedi subsciebantur. Cittanova autem, 17. episcopatus recentior audit Emonensis, id est post an. 1000 teste Ughello. Sub nomine tamen Emonicensis a Cointio ad an. 774, n. 140, et Emonensis ad an. 795, n. 25, inter sedes Istrie recensetur. Palladius hæc translatum vult episcopatum Maranensem; Schonlehen Emonicensem, id est Labacensem. Neutrum puto; sed recentioris originis episcopatum et urbem ex nomine civitatem vere novam arguerem. 18. Justinopolis, alias Agida insula, Argonautarum impulsu, si fabulis credimus, celebris, a Justinii auspiciis, quibus reparata, nomen sortita et lapide inscripto hoc testante, a Reinesio, tamen nauci facto, dicitur. Sanctum Nazarium primum, si non in sede, in censu tamen reponendum vult contra Ughellum Schonlehen ad an. 524, anno autem 756 Joannes occurrit hoc anno, teste Ughello, a Vitelliano Gradensi patriarcha ordinatus. Sed hic humaniter peccavit Ughellus, qui ordinationem ipsius Vitelliani non nisi ab eo sequenti 757 in Gradensibus ponit. Post hunc ab ipso Vitelliano ordinatur senator ante an. 766, nam hoc anno ipse Gradensis patriarcha fato fungitur. Nam tempore Paulini supervixerit senator, nihil interest, quod Istriensis ad synodum non erat venturus. 19. Tergestinus Severus Eliæ concilio affuit, et Gaudentius Romano Agathonis pape tanquam Istrie (eo nomine tunc provinciam universam appellatam, notum) episcopus. 20. Episcopus Petinensis dicitur Ughello et Cointio etiam Pucinensis. Miror. Petina totius Istrie spatio a Pucino, sito inter Aquileiam et Tergestum, non episcopali sede, sed vinis etiam veteribus nobili, distat. Martianus Petinensis, non Pucinensis episcopus occurrit in concilio Gradensi sub Eliæ. 21. Polensis episcopus Adrianus eidem concilio subscribit, et Cyriacus litteris Agathonis pape in concilio Romano. 22. Parentinus episcopus Joannes Eliæ synodo interfuit. Is ante Euphrasium ponendus est, quod non fecit Ughellus. Euphrasius enim in vivis erat an. 796, an. 16 Constantini Irenes filii, ut patet ex documento prolato ab additore Ughelli in Parentinis. Joannes autem, qui an. 579 synodo Gradensi interfuit, ultra duo secula Euphrasium præcessit.

XX. Sed jam ab ora Istrie ad mediterranea Venetie accedamus. 23. Mantuanus episcopatus instituitur a Leone III anno mortuali Paulini nostri, nempe 804. Paucis rem expedit Ughellus in Mantuanis tom. I: « Cum Leo III, ex fama reperte spongie anno 804 sanguine Christi imbutæ, a Longino olim defossæ, Mantuam venisset, hausissetque oculis admirabilis reliquie veritatem, tum primum (nota primum) Mantue episcopalem dignitatem attribuit, ejusque præsulæ Aquileiensi patriarchæ voluit suffragari, decretoque Leonis summi robur mansit usque ad Nicolaum V pontificem, qui an. 1445 Mantuanam ecclesiam a jurisdictione Aquileiensi exemit, atque Romanæ sedi immediate subiecit. » 24. Con-

cordiensis episcopus clarissimus utrique synodo, Gradensi sub Elia, Maranensi sub Severo patriarchis adfuit. Cardinalis Norisius, qui legere poterat ex codice Barberino et ex Dandolo *Concordiensis* quia legit *Cælicianæ*, transfert in *Cævinanæ*, et multa congerit, meo iudicio parum firma, de protectione episcopi Concordiensis Cælinam, nunc Maniacum. Ex documento, quod suggerente Hieronymo David, V. Cl. cive Veneto, proferit additor Ughellianus, Carolus Magnus anno 54 Franciei regni, id est an. Dom. 802, Petrum episcopum cum sua Concordiensi ecclesia recipit sub imperiali protectione. Si sedem adierat an. 796, interesse synodo Paulini debuerat. 25. Cenetensem jam supra diximus distinctum esse ab Opitergino. P. Bern. de Rubéis inter cætera, quæ notat ad infirmandum concilium Gradense sub Elia in dissert. de schismate Aquileien. et hoc aggerit cap. 11 Vindemium legendum esse *Cessensem*, non *Cenetensem*, quod in Istria insula Cissa fuerit. Episcopum autem Istriensem Vindemium fuisse ex verbis Pauli Diaconi colligit, cum ait Severum a Smaragdo Ravennam deductum cum tribus ex Istria episcopis id est *Joanne Parentino, Severo, atque Vindemio*. Sed omnes provincie Aquileienses dictos Istrie episcopos patet ex concilio Romano sub Agathone, ubi Ursinus Cenetensis clare apparet sub Agathone patriarcha cum cæteris etiam mediterraneorum seculum, ut Patavinæ et Opitergensis episcopis, qui vocantur omnes Istrie episcopi. Videtur hic pater eo tendere impugnando synodum Gradensem hucusque non vocatam in dubium, ut acta Mantuanæ synodi, sua ope in lucem recenter tradita, in quibus Gradensis partes deprimuntur, et Aquileiensis ecclesiæ, procurante ejus patriarcha Maxentio, extolluntur, stabiliat et roborat. Utrum vero jure utrumque fecerit, videant alii. Dulcissimus, et non Valentinus, ut putavit Ughellus in Cenetensibus, privilegium a Carolo obtinuit sub data an. 26 et 20 regni, qui annus correspondet 206 an. Christi 794. In eo dicitur, et « ubi, id est Cenedensis castro præest vir venerabilis Dulcissimus episcopus. » Hunc puto ex his fuisse, qui concilio Paulini adesse debuissent. 26. Vicentinum episcopatum a sancto Prosdocimo constitutum ait Ughellus, et ipsum fuisse « primum episcopum Vicentinum postquam Aquilejam, Patavium, aliasque urbes illustrasset. » Sed non sibi constat : cum in Aquileiensibus sanctum Marcum et sanctum Hermagoram, non sanctum Prosdocimum; et in Patavinis sanctum Prosdocimum « a sancto Petro primum præsulem Patavinorum, » non Vicentinorum, constitutum fuisse conscripserit. Tempore Eliæ patriarchæ Henricum episcopum Vicentinum ponit ipse Ughellus, qui tamen concilio non adfuit Gradensi, « ne particeps ejus erroris (id est quo schisma Aquileien. conflatum est) videretur. » Sed in foveam quam cavit Henricus, successor ejus Horontius cecidit, qui in conciliabulo Maranensi pro Severo stetit, et conventui schismaticorum, a Gregorio papa ad Mauritium imp. provocantium accessit, libello appellationis subscripto. Ab anno 701 usque ad an. 813 Petrus, dein Reginaldus occurrunt. Is inter uti consecrationis ecclesiæ sancti Georgii Veronæ, petente Rotaldo Veronen. episcopo a Maxentio patriarcha Aquileiens. peractæ. Poterat hic ante annos 17 consedisse cathedram Vicentinam, et concilio Paulini adfuisse.

XXI. Tridentinum, 27. episcopatum a sancto Hermagora filiem hausisse testatur Ughellus; et vir cl. Jo. Benedictus Gentilottus in notis ad eund. monet ad hoc unum testandum positas ipsi et sancto Fortunato fidei et martyrii socii peculiares in choro cathedralis inscriptiones. Abundantius, decimus octavus episcopus Tridentinus, septimo loco subscribit in concilio Aquileien. an. 581 sub sancto Valeriano. Agnellus vigesimus quintus in concilio Gradensi sub Elia et Maranensi sub Severo patriarchis. Post hunc usque ad Hildegarium, qui quadragesimo quarto loco ponitur, episcopi ab Ughello recensentur sine ulla

A temporis nota. Huic tantummodo apponit an. 802; ante hunc est Amator, et supra ipsum Clementianus. Unum ex his tribus concilio Paulini interfuisse probabile est. 28. Feltria, ut inter confines populos facile evenire solet, æmula Bellunensis confirmare civitatis perpetua conspiciunt, ita ut necesse fuerit ad sedandas sub uno pastore utriusque gregis querelas an. 1204 transactionem admitti, qua Torrentinus Feltrensis et Anselmus Bellunensis episcopi conveniunt auctoritate Innocentii III, ut eorum primo facto functo alter utramque ecclesiam sub unico pastoralis regimine custodiendam haberet : quod usque ad an. 1462 sub Pio II perduravit. Verum nec sic pace parta, ad primam separationem sub duplici pastore redire ecclesiæ. Anselmo præmortuo, Torrentinus utriusque ecclesiæ titulo decoratus testis inscribitur donationi a Wolchero patriarchæ Aquileiensis factæ cenobio sancti Nicolai in littore, videlicet, « Tunilinus (sic ibi) Bellunensis et Feltrensis episcopus. » Fontejus Feltrensis primus qui occurrat episcopus, inter Graziensis synodi patres et Maranensis conciliabuli interfuit. Tempore Caroli Magni Endrighettus, cujus mentio exstat ab an. 769 usque ad an. 781 teste Pilo, sedem implevit. Num vero in vivis fuerit adhuc post annos quindecim, et an. 796 interfuerit concilio Foro-Julien. incertum. Post hunc usque ad annum 826, quo recensetur Amatus, et synodo Mantuanæ inseritur, alius medio tempore non occurrit.

XXII. Veronensis, 29. episcopatus ab Aquileiensis sede si qui alius pendet, cum, præterquamquod Solacius sub Elia concilio Gradensi, Junior Maranensi conveniunt, Rotaldus, qui successit post Æginum Aldoni (alter ex his tempore concilii Paulini cathedram Veronensem tenebat) Maxentio patriarcha ad consecrationem ecclesiæ sancti Georgii advocato, capitulum ab Veronensium futurorum præsulum potestate exemit, et immediate patriarchæ subiecit, si fides habenda est diplomati allato ab Ughello in Veronensibus; quod quidem in notis chronologicis non parum peccat, quia ponitur an. Caroli 41 et Bernardi an. 1, sub die xvi Kal. Octob. indict. 6; adnotator Ughelli vult esse an. 814 : sed an. 814 Carolus Septembris in vivis non erat, qui antequam inciperet annum 40 regni Italici decesserat Januarii die 28, nempe v Kal. Februarii. Si autem an. 813 datum est, ut vult Ughellus, nec Bernardi esse potest annus 1, qui rex dicitur post xvi Kal. Octob., nempe Novembri mense sequenti ejusdem anni 815, indictio autem 6 Romana seu pontificia correspondet anno 815, sed Casarea, seu Constantiniana jam transierat in 7. Quidquid tamen sit de veritate diplomatæ, nunc de facto subiectio est indubia.

XXIII. Patavinus, 30. episcopatus satis Aquileien. metropolitæ suffragari cognoscitur in Paulo, qui tanquam Istrie provincie (hoc enim nomine Aquileiensis tunc dicebatur, ut dictum est) episcopus subscribit litteris Agathonis papæ, et in Dominico, qui Mantuanæ synodo sub nomine *Patavensis Provincie Venetiæ* inseritur. Quam subjectionem ab Aquileiensis sede sæc. xiii habuerint Patavini episcopi apparet ex documento an. 1296 in append. 2, n. 21, apponendo. Sed nedum sæc. xiii, et solum Patavina ecclesia, verum sæculo xi, imo ipso Paulini tempore et omnes suffraganei episcopatus quomodo se gererent cum suo metropolitæ, cum suam cathedram primo inirent, patet ex aliis formulis subjectionis, quas profitebantur ea occasione neo-episcopi, quam in append. 2, n. 6 et n. 11, habebis. Rodoni an. 795 successit Luitardus, ut ex Ughello an. 780 Rodonem constituyente, et 15 annos sedis ei assignante, colligitur apud Ughellum. Hic ab an. 795 ad an. circiter 809 sedem implens concilio Foro-Julien. Paulini potuit et debuit interesse. 31. Tarvisina ecclesia Rusticum, seu Rusticum, concilio Maranensi exhibuit. Felix Rustico successit, qui libello Mauritio in causa Severi directo subscribit. Et hinc corrigi debent. *qui*

ex nostris consueverunt in ipsa synodo Maranensi libellum concinnatum, cui non interfuit Felix qui libellum subscripsit, sed Rusticus. Anno 799 Fortunatum episcopum Ughellus reponit, de quo etiam ait quod Leonem III e Gallia revertentem hospitio exceperit, et addit eo præsule an. 780 in diocesi Tarvisina fundatum esse monasterium a Gerardo comite, qui Nonantulanum monasterio res suas legavit. Et hic ergo Paulini concilio adesse potuit, et forte adfuit. Bellunensis, 52. conciliabulo Maranensi, et libello ad Mauritium directo subscribendo dedit Laurentium. Ayroldus ab Ughello sub an. 781 locatur: post quem Odelbertus an. 827 in concilio Mantuano apparet. Ergo Ayroldum tempus concilii Paulini optime comprehendere poterat, et in consequens ipse concilio adfuisse. 53. Comensis ecclesia ab Aquileiensi pendere se prodit vel canendo: nam ipse cantus, de quo aliquid inuimus in præf. ad. not. in hymnos Paulini, ab hac sede longo servatus tempore, quia a ritu ecclesie patriarchalis Aquileiensis profecerat, patriarchinus dicitur. Petrus Comensis datus est episcopus an. 776 Gallia ortus, admittente Carolo Magno, a quo ex Ratispona an. 805 pro sua ecclesia privilegium obtinuit, et an. 818, quo decessit, a Ludovico Pio aliud datum Comi ad sanctum Petrum. Hinc vides hunc episcopum optime potuisse Paulini concilio adesse.

XXIV. Ex his colligi potest, quanquam tam ampla provincia Aquileien. fuerit, paucos tamen episcopos habuisse quos ad concilium Forojulienae anni 796 transmitteret. Cointius ad an. 795, n. 25, de his episcopis hæc habet: « Patriarchæ Forojulienis suberant 16 sedes suffraganeæ, Concordiensis, Vicentina, Patavina, Tarvisina, Cenetensis, Feltrensis, Bellunensis, Comensis, Veronensis, Tridentina, Tergestina, Justiaopolitana, Oemonensis, Parentina, Pedinensis seu Pucinensis, et Polensis... Ex his quæ commemoravimus, liquet Patavii Bodonem (*pro Rodonem, sed is jam decesserat*) Tarvisii Fortunatum, Æginum Veronæ, Comi Petrum, Amatorem Tridentini, Pa-

rentii Dominicum sedisse cum patriarcha Paulinus Forojulien. synodum convocavit: ignorari vero nomina cæterorum episcoporum, qui dioceses Concordiensem, Vicentinam, Cenetensem, Feltrensem, Bellunensem, Tergestinam, Justinopolitanam, Oemonensem, Petinensem, et Polensem tunc administrabant. » Nos his non stamus. Nam si viginti tres episcopatus demas, qui vel nunquam fuerunt, ut Maranensis et Sacillanus; vel desiderant, ut Juliensis, Opiterginus, Scarabantiensis, Pelinnus, Petoviensis, Aveniensis, Vejentanus; vel in aliam provinciam transmigraverunt, ut Altinensis, Sabionensis, Tiburniensis, Augustanus, Bojensis; vel nondum erant, ut Mantuanus, et Pittanovanus: si demas Istriæ episcopatus, Tergestinum, Justinopolitanum, Parentinum, Petinensem, Polensem, qui Gradensi prestant a divisione sedis metropolitice in Aquileiensem 207 et Gradensem, quamvis Istria domita a Pipino et Grecis erepta an. 789, ut vult Cointius, quorum insuper sedes tunc fere omnes viduatæ pastoribus erant; si demas episcopatus, quorum episcoporum series interpolata a longo tempore, et præcipue ea tempestate cognoscitur, ut Aciliensis et Oemonensis, seu Labacensis: decem tantummodo supersunt, qui accedere potuerunt concilio probabiliter, dubie, indubie. Probabiliter Concordiensis Petrus, Cenetensis Dulcissimus, Vicentinus Reginaldus. Dubie, id est uter ex duobus accesserit, quia incertum quis an. 796 in cathedra consederit Tridentin. an Amator vel Hildegarius, Feltren. an Endrighettus vel Anatus, Veron. an Aldo vel Æginus. Indubie Patavinus Luitardus, Tarvisinus Fortunatus, Bellunensis Ayroldus, Comensis Petrus. Quam belle Paulinus hunc denarium numerum forte innuens, vocavit cœtum hunc « contubernium quorundam episcoporum: » nam teste Vegetio de Re militari lib. II, cap. 13: « Contubernium constabat decem militibus sub uno papilione degentibus, uno, quasi præesset, decano, qui caput contubernii nominabatur. »

DISSERTATIO TERTIA.

DE FELICIS ET ELIPANDI HÆRESI DISSERTATIO DOGMATICA.

I. Pater Mabillonius in tractatu De Studiis monasticis ferme ad calcem operis, elenchum ponit præcipuarum difficultatum, quæ majore adhuc explanatione egere videntur, in lectione conciliorum, Patrum, et ecclesiasticæ historiæ occurrentium juxta seriem sæculorum; quas inter sæculo viii in fine, hanc quoque recenset: « Felix et Elipandus, quorum hæresis in concilio Francofurtensi damnata fuit, erantne Nestoriani? » Quod dubium, cum pro virili illustrare agressi simus sancti Paulini Aquileiensis patriarchæ opera, qui in eisdem totis viribus insurrexit, intactum relinquendum nobis non est. Jure enim nos provinciam hujusmodi aggredientes suggillaremur, quasi difficultatem maximam declinantes, si hæresis Feliciana virus manifestum non faceremus. Igitur dogmata affinium hæresion in medium proferre statumus, ut cognata malitia Feliciana hæresis dilucidius appareat, et cui propior sit, legenti innotescat.

II. Ne proluxa autem hæresum recensione, quas inter et Felicianam hæresim cognatæ aliqua intercesserit seu convenientia, lectoris fatigetur animus, eas quæ sibi invicem dexteram dare magis visæ sunt, percurramus. Ipse Paulinus eas subinducat, dum lib. I, cap. 8, contra Felicem exprobat sententiam ipsius modo in Arianam, modo in Nestorianam propendentem. Non inficias eo aliquando ei etiam Macedonii deliria in faciem jactasse, cum in Spiritum sanctum blasphemum ostendit cap. 24 libri ejusdem sui verbis: « Sanctum namque spiritum Macedonii sectam secutus Deum abnuis verum. » Eo tamen cardine non

volvebatur Felicis præcipuus error. Sed cum ex eo quod Christus advocatus noster dicatur, et ex alio Paraclito, promisso in Evangelio, arguatur et ipse Jesus Paraclitus, id est advocatus, inferat Felix non ut Deum habendum, qui partes advocati susceperat, recte subinfert Paulinus et petit, quid sentiat de divinitate Spiritus, qui pariter est advocatus: num scilicet cum Macedonio divinitatem Spiritus impugnet, quia advocatus est, cum Christi divinitatem tollat, quia et ipse est advocatus? Cæterum vel nihil, vel minimum commune habet cum Macedoniana Felicis hæresis, quia hæc in Filium, illa insurgebat in Spiritum sanctum. Ad Nestorii igitur vel Arii insana dogmata Felicis accedebat sententia, se ad utraque magis propinquaret, videndum.

III. Arius docebat Filium esse creaturam, nec parem Patri Deum. Accedit Ario Felix cum dicit Christum filium Dei adoptivum, non proprium, et Deum nuncupativum non verum. Si enim nec Deus verus, nec Filius proprius, quid restat ut sit, nisi mera creatura? Nestorius, qui favit Anastasio presbytero docti Mariam virginem non appellandam Θεοτοκον, id est deiparam, sive Dei genitricem, exinde duas personas statuebat in Christo, non secus ac duas naturas, alteram personam quia Deus, alteram quia homo erat. Quem sequitur Felix, cum dicit secundum humanitatem non esse verum Filium Dei, nisi adoptivum; adeoque ab ejus humanitate personam Filii Dei eliminat, et filii hominis, qua adoptetur, personam supponit. Accedit ad alium Nestorii erro-

olim eadem hæresis vestra in Nestorio ab universali sancta Ecclesia refutata est etiam et damnata? » 4. Jonas Aurelianensis sub principio lib. 1 De Cultu Imaginum contra Claudium Taurianensem episcopum loquens de synodo Francofordiensi et de Felicis hæresi in ea damnata sic ait : « Ejusdem namque principis (Caroli Magni) jussu in unum coacti, adhibita etiam sancte Romanæ Ecclesiæ auctoritate, eundem Felicem damnaverunt, imo cum auctore sui erroris Nestorio, quem imitatus est, perpetuo anathemati mancipaverunt. » 5. Agobardus episcopus Lugdunensis lib. adversus Felicem non uno loco, præcipue tamen n. 7, Nestorianum asserit Felicem. Sic enim ait : « Timens permixtionem Eutychetis, corruit in divisionem Nestorii. Sed quia eum, de quo sermo est, corruisse diximus in Nestorii pessimam divisionem, opportunitum puto esse in hoc loco ponere sententias Nestorii, antequam ad hujus dicta discutientia veniamus, ut prudens lector cognoscere valeat, quam consona Felix Nestorio senserit. » Et hi quidem inter veteres.

XI. Inter recentiores autem sunt primus Papirius Massonus in synopsis I voluminis Agobardi sic habens : « Quidam episcopus Origellæ... Nestoriæ sectæ jam diu fulgore Evangelii extinctæ semina ab inferis excitavit. » 2. Joannes Mariana Soc. Jesu lib. vii, cap. 8 Annal. Hispan. de Felice et Elipando disserens : « Nestorii placita concilii pridem Ephesini diligentia sopita, quasi veteris incendii scintille, iis auctoribus suscitata sunt, Christum affirmantibus, qua parte certe homo est, Dei filium adoptione contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas, et humanas litteras, et religiones. » 3. Baronius noster ad an. 794, n. 1, de adoptione hujusmodi sic inquit : « Licet enim sancta Dei ecclesia catholica nihil quod de his vel leviter dubitaret haberet : utpote quod in concilio œcumenico Ephesino quid de his sentendum esset fuisset plenissime definitum cum Nestorium condemnasset, etc. » 4. Severinus Binius in not. ad Concil. Francoford. lit. c. de Elipando sic loquens : « Nestorianismum jam ante sopitum resuscitabat. » 5. Dionysius Petavius de Incarnat. lib. 1, cap. 22 cujus titulus : « De hæresi Feliciana quæ Nestorianæ propago fuit. » 6. Natalis Alexander, qui sæculo viii, dissert. 5, hanc statuit propositionem : « Felix et Elipandus Nestorii hæresim de duabus in Christo personis consequenter propugnare. » 7. Philippus Brichus ad an. 794, de concilio Francofordiensi loquens celebrato in causa Felicis Urgelitani et Elipandi Toletani, « quorum ille, ait, Nestorii sectam ejuratum resumserat. » 8. Geronimus in appendice disceptationis 2 de arte secernendi diplomata, cap. 2 : « Renovabat ille (Felix) Nestorianam hæresim. » 9. Christianus Lupus dissert. de vii synodo cap. 16 : « Purum putum Nestorianismum per Felicem et Elipandum suscitatum vocat. » Sed aliis omissis, uno verbo est hæc recentiorum et veterum sententia communis.

XII. Auctoritatibus autem rationes addendæ sunt. Quarum potissima, et ferme dicam unica ea est, quod scilicet Felix et Elipandus sua adoptione sicuti duos filios, ita duas personas in Christo statuere hauserint necessarium. Hoc autem hæresim Nestorianam sapere manifestum est. Duos filios vero ponere, vel unum dividere in adoptantem et in adoptatum, clare evincit ipse Paulinus in Sacrosyllabo n. 4 et 5 cum ait : « Dicant hæretici quis de tribus personis eum (Christum) adoptaverit, cum tota eum Trinitas in utero immaculatæ operata sit virginis. Porro adoptivus dici non potest, nisi is qui alienus est ab eo, a quo dicitur adoptatus. » Ex quibus inferre volebat Paulinus, quod cum Trinitas adoptaverit, et in Trinitate sit Filius Dei, adoptans et ipse fuerit. Cum vero non sint unum adoptans et adoptatus, duos filios in Christo unum adoptantem, adoptatum alterum constituebant. Quod clarius eis objicit ipse Paulinus n. 8 : « Non duo filii, alius Dei et alius hominis,

A ut sicut illi errando æstimant, adoptivus sit hominis filius, et sine adoptione Dei Filius. » Et lib. 1 contra Felicem cap. 11 : « In duobus vocabulis proprii scilicet et adoptivi, verique et nuncupativi Dei, unicum eundemque Dei Filium dividere non formidat. » Si autem duos filios a imitebant, duas quoque personas admittere necessum erat. Docet enim sanctus Thomas iii p., q. 25, a. 4, c., quod « filiatio proprie convenit hypostasi vel personæ, non autem naturæ, quia filiatio est proprietates personalis. » Quod et advertit Paulinus ipse, cum lib. 1, cap. 37 exprobrat Felici ex divisione in filium et filium, duplicationem quoque personarum : « Dividere, inquit, unum Christum coarctas. Nam dum modo verum Deum, verumque Dei Filium (supple ex sequentibus, modo nuncupativum Deum, et adoptivum filium) elinguas (pro asseris, vide notus) quid aliud quam introducere quatuor personas festinas? » scilicet in mysterio Trinitatis, quia duos filios, et per consequens duas personas in filio diviso vel duplicato ponere cogatur, sicque quaternitatem personarum constituere. Duas vero personas in Christo statuere Nestorii est dogma proscriptum. Ergo, ut verbis Joannis Baptistæ Conventati nostri oratio ii de secunda Filii Dei nativitate, c. 16, § 109, utar, « Nestorii extremus partus fuit Felix et Elipandus. » Cujus ratio ex eodem hæc est, « quia in duos filios secabatur, duasque personas Christus; cum filius personam sonet : nec unus, idemque Filius Dei esse possit et naturalis, et adoptivus. »

XIII. Hinc optime inferebat Paulinus si secundum humanitatem nuncupativus Deus et filius adoptivus est Christus, Mariam virginem matrem ejus Θεοτόκον, et Dei Genitricem non esse appellandam, quippe quæ Deum non genuit, sed hominem tantum : et ita in notissimum Nestorii errorem impingi. « Si ipsa venerabilis virgo, ait lib. 1 contra Felicem c. 15, non genuit verum Deum verumque hominem in singularitate personæ... quo pacto catholica Ecclesia una in toto orbe terrarum, beatam virginem Mariam dulce mihi ac venerabile nomen Theotocon, hoc est Dei genitricem, libera publicaque voce confiteri non cessat? Si igitur nuncupativum et non verum Deum, et insani capitis vir iste fauce dispumat falsissima, ex utero vera mater genuit... quomodo vera Dei genitrix beata virgo omnium catholicorum verissimo confitebitur ore? Fateantur necesse est hæretici eam nuncupativam genitricem, si nuncupativæ ab eis putabitur genitrix prolis. »

XIV. Quamvis autem auctoritate et ratione hæc sententia minuiatur, Gabriel Vasquez in iii part. S. Thomæ tomo 1, q. 25, disput. 89, cap. 8, eam non uno argumento convellere nititur, et ostendere Felicem et Elipandum Nestorianos non esse dicendos. 1º Quia Elipandus petit a Carolo Magno judicium concilii approbantis sententiam suam de adoptione Christi. Fatuus omnino et mente captus fuisset, si a rege catholico per 210 concilium orthodoxum Nestorianum dogma peteret confirmandum. 2º Nova vocatur a Patribus Francofordiensibus sententia Elipandi, quæ non sic vocaretur, si Nestoriana fuisset. 3º Si quid cum Nestorio Felix et Elipandus commune habuissent, convincendi fuerant Scripturis probantibus unitatem personæ in Christo, ut cum Nestorio actum est. Quæ enim in eos proferuntur, eo tantum tendunt, ut evincant ipsos necesse habuisse duas personas statuere, non quod revera statuissent. 4º Cum Elipandus asserat servitium in Christo sicut adoptionem; si servitutem intelligeret in persona Adrianus papa, qui in eum scripsit, respondisset sicut respondebatur Nestorio, non secundum personam, sed secundum naturam humanam servum dici posse, quia naturam servilis conditionis assumpsit. Non ita tamen respondet, sed allegorice rem prosequitur explicando. Quare? Quia videbat Elipandum illaturum tunc fuisse et in natura humana adoptionem sicuti servitutem admittendam. Si autem sicuti servitutem

In natura humana, et non in persona, ta et adoptionem statuisset, non erat Nestorianus. Hoc quantum omisit Natalis Alexander, qui alias cæteris respondet. Addit Vasquez et magnificat verba Elipandi de Christo loquentis, quem vocat in una, eademque persona agglomeratum; subditque tanquam mentem suam omni furo remoto explicasset Elipandus, ejusque explanationi oculis clausis esset standum: « Desinant ergo nostri theologi effugia comminisci, et errorem apertum Nestorii Elipando tribuere, cum disertis verbis unam Dei et hominis personam fateatur; cum Christum Filium Dei naturalem in natura divina prædicet, et duas in una persona naturas pronuntiet; quæ omnia Nestorius nunquam concessit. »

XV. His obiectis respondet Natalis Alexander in sæc. viii, dissert. 5. Ad primum non disertis verbis Nestorii dogma promovisse, sed ambagibus et fucatis commentis: adeoque « non mirum quod concilii judicium a Carolo postulaverint, quia vel non intelligebant modum, quo suum exponebant ac propugnabant errorem in hæresim Nestorii re ipsa incidere; vel sperabant (quod hæreticis non insolens est) se simulatione sua fucum facturos synodo, et alios in partes suas pertracturos. » Inscitia enim, ut in proverbio est, audaciam facit, et confert. Ad secundum Alexander « novum, ait, dici errorem quoad modum explicandi, non quoad rem ipsam. » Unde Paulinus in Sacrosyllabo paulo ante finem vocat eos « novos hostes, se l veterosa perfidia face pollutos. » Hinc Agobardus lib. i adversus Felicem in princip. vocat « novam, imo ex veteri redvivam hæresim. » Novum autem dicimus et relivivum, seu renovatum. Sic Maro, Georg. lib. i, v. 288, de sole renascente;

Aut cum sole novo terras irrorat Eous.

et Georg. lib. iii, v. 457, de angue renovato:

Cum positus novus exuvitis nitidusque juvena.

Non enim alius ac antea sol et anguis, sed idem ac prius. Ita et hæc hæresis. Ad tertium falsum esse ait N. Alexander non occurrere errori Felicis et Elipandi Scripturis probantibus unitatem in Christo personæ. « Epistola enim concilii ad episcopos Hispaniæ hujusmodi testimoniis est referta, ut legenti evidens est, ad quam si attendis Vasquezius, id tam confidenter non negasset. » Neque infertur Nestorianismum non esse, quia personas non se duplicare dicebant, cum stante eorum doctrina duplicandæ fuissent. Ad quod absurdum, quod et ipsi hæretici Nestorianorum nomen abhorrentes reŕgiebant, confutendum jure adgebantur a Patribus eos impugnantibus. Ad quartum objectum petitum ex modo respondendi Adriani pape non interpretantis Scripturas loquentes de servitute Christi secundum humanitatis servilem conditionem, ut fierat olim cum Nestorio, n. Elipandus inferret et adoptionem secundum humanitatem, sed mystice et allegorice eas intelligentis; dico hoc non veritum esse Adrianum, quia etsi Scripture allegorice Christo applicentur, attamen Adrianus ipsas allegorias non ad naturam, sed ad personam refert. « Que cuncta, ait in epist. ad episcopos Hispaniæ, et juxta litteram prophetice et mystice revelata, nostri mediatoris designant personam. » Persona enim Verbi, quæ in humana natura passa est et crucifixæ, servitutis quoque imaginem præferebat. Non veni, ait ipse de se loquens, Matth. xx, 23, ministrari, sed ministrare, et Luc. xxii, 27: Ego in medio vestrum sum sicut qui ministrat. Formam enim servi, quam in assumptione carnis acceperat, Philipp. ii, 7, per actiones et officia servitutis exhibuit et ostendit; quæ actiones quia suppositorum sunt, ut scholæ loquuntur, personæ quoque sunt tribuendæ. At per hoc non evinci potest, personam habuisse vere servilem respectu Patris, ut aiebat Elipandus, sed neque eodem passu procedere servitute et adoptionem. Servitus enim allegorice potest Christo competere ob actiones servitutis, quæ etsi proveniant a persona, non tamen personam immutant, nec inferiorem in

A suo esse constituunt. Fecit enim hoc dignatione, non conditione. Ad adoptionem cum esse non possit nisi in aliena persona a filio proprio, aliam quoque filiationem a filiatione propria supponere, adeoque duas, naturalis scilicet filii et adoptivi. Non poterat ergo Elipandus a ratione servitutis, quæ arbitraria erat, et figura tenuis, non reipsa, servum exhibebat Christum, inferre adoptionem, quæ non actiones personæ, sed ipsam personam, ejusdemque essentiali conditionem afficiebat. Poterat enim naturalis Dei Filius sine immutatione suæ conditionis exhibere s. servum et actiones servitutis præstare. Quas cum præstiterit, sub allegoria servitutis figuratus fuit. Non poterat autem se adoptivum exhibere cum naturalis esset, dicente Divo Thoma in p. i, q. 25, a. 4, c. quod « filiatione adoptionis est participata similitudo filiationis naturalis. Non autem recipitur aliquid dici participative quod per se dicitur. Et ideo Christus, qui est Filius Dei naturalis nullo modo potest dici filius adoptivus. » Hæc sanctus Thomas, qui eadem in p. i, q. 20, a. 6, per totum, et præcipue ad 2 in sensu explicato Christum ob servilem conditionem naturæ assumptæ servum et Patri subjectum non veretur asserere.

B XVI. Verum quia Vasquez non una vice provocat ad testimonium Elipandi, cujus verba profert, dicentis unam in Christo personam, non duas cum Nestorio, sanctus Paulinus noster advertit dolum, et fraudem prodit cum de socio malitiæ Felice ait lib. i, cap. 9: « Personas, ait, non divido, naturas prorsus distinguo; sed cum se excusare ab hac nititur nota, et tamen frequentius id agere, ex propriis nihilominus potest revinci commentis, duorum criminum, facti et mendacii reus, etc. » Ac si diceret; ea est subdola istorum mens, qui notam sibi inurendam hæreseos declinare volentes, verborum lenociniis cauteriatam palliantem conscientiam, ut incautos decipiant, horrere videntur quamcunque divisionem personarum in Christo, quam tamen in doctrina toto nisu inferre conantur. Quod Eterius et Beatus ostendunt ex verbis Elipandi in confessione sua statim ad hæc: « In una eademque Dei et hominis persona agglomeratus, atque carnis vestimento indutus, » subdantis: « Quia non per illum qui natus est de virgine, visibilia et invisibilia condidit, sed per illum qui non est adoptione, sed genere; neque gratia, sed natura, » dum explicantes illud I Joan. iv, 1: Omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est, sic dicunt: « Quid est solvere Jesum, nisi seorsum Deum et seorsum hominem prædicare? Ille sine dubio solvit Jesum, qui prædicat populo dicens: Nunquid per illum, qui natus est de virgine, per ipsum visibilia et invisibilia condidit; an per illum, qui non adoptione, sed genere, nec gratia, sed natura cuncta creavit? » et infra: « Unus nobis sufficit filius Virginis, qui nomen habet Jesus. Illos tuos qui dicis istum, et illum, necesse non habemus. » Ubi per illum, et istum designasse pluralitatem personarum Elipandum ostendunt. Quod et adnotavit Aleuius in responsione ad eundem Elipandum. « Quomodo, ait, in hisce tuis verbis duas non intelligis in Christo personas te affirmare, dum dicis ei, et illi? Quasi alius sit qui ex Deo Patre genitus est, et alius qui ex virgine matre factus est, dum Evangelista dicit: et Verbum caro factum est. » Igitur non prima fronte attendenda sunt verba hæreticorum, sed doctrina tota pensanda, sicuti factum est cum Nestorio, de quo auctor Chronici Alexandrini olymp. 355, a. 4, disserens de concillis Constantinopolitano et Ephesino Nestorium Theodorumque damnantibus, qui sub naturarum nomine personas subintelligi volebant sic ait: « Nec mirandum, si nomine naturarum imple epistolæ scriptor usus est. Solent enim hæretici ut imponant simplicioribus orthodoxorum pie usurpatis vocibus uti, et piam rectamque mentem illorum et explanationem ad suam perfidiam seu impietatem transferre... Itaque Nestorium duas quidem naturas, et

unam personam asserentem, sed unionem ipsarum per hypostasim negantem prima synodus Ephesina, cui Celestinus et Cyrillus sancte memorie prae fuerunt, non recepere, quinimo condemnare. » Sicut ergo nihil Nestorio profuit personam unam asserere, quin unionem hypostaticam negans, et re ipsa hypostasim duas introducens, a concilio et Patribus damnetur, ita **211** Felici et Elipando aliquando asserentibus unitatem personae in Christo, de facto autem per adoptionem aliam et aliam astruentibus credendum non erat.

XVII. Ex his oritur questio, quam expendit Suarez in III p. S. Thomae tom. I, q. 25, a. 4, disput. 49, sect. 2. An scilicet sit de fide Christum in quantum hominem non esse filium adoptivum. Et respondet primo absolute loquendo de fide esse non esse adoptivum, sed naturalem. Addit secundo quod si particula in quantum designat suppositum, de fide quoque est non esse adoptivum. Tertio autem subjungit: « Denique si in illa propositione particula in quantum sumatur proprie et specificative, licet omnino verum sit Christum in quantum hominem non esse filium adoptivum, non tamen censeo illud esse de fide, sed ita certum, ut contrarium non sit admodum verisimile et probabile. Ratio est, quia licet concilium (Francoford.) et cetera testimonia multum faveant huic veritati, non tamen in hoc sensu illam expresse definiunt: praesertim quia omnes historiae, quae de concilio Francofordiensi loquuntur, docent coactum esse contra Elipandi [errorem], quem dicunt esse eundem cum errore Nestorii. . . ergo directe non videtur damnatus ille error, nisi quatenus introducebat in Christo personam creatam: reliqua, quae ex scholastica disputatione pendunt, non videntur definita. » Si ergo concilium Francoford. damnat adoptionem non nisi in sensu Nestoriano, quatenus personam creatam in Christo inducebat, Felicem et Elipandum, qui talem adoptionem astruebant, Nestorianos fuisse manifestum est.

XVIII. Verum antequam supremam dissertationi manum imponamus, opere pretium ducimus quosdam sanctos Patres a calumnia horum haereticorum vindicare, qui eos pro se stare adeo perfrieta fronte contendebant, ut Patribus Francofordiensibus imponere niterentur adoptionis doctrinam ab horum Patrum ore processisse. Quorundam quidem sententias, id est Hilarii, Augustini, Hieronymi, Patres Francoford. in epist. ad episcopos Hispaniae, interpretantur, exponebant saeviore intelligentiam, quam pervicax haereticorum ignorantia his appingebat. Sed cum veniunt ad Hispanorum Patrum, ut sunt Eugenius, Ildelfonsus, Julianus, auctoritates eas non explicant, non interpretantur, sed censura potius acriori castigant. Sic enim aiunt epist. cit. n. 7: « Sequitur in eodem libello vestro: Item, praedecessores nostri Eugenius, Ildelfonsus, Julianus Toletanae sedis antistites, in suis dogmatibus ita dixerunt in missa de Cena Domini: Qui per adoptivi hominis passionem dum suo non indulsit corpori. Item in missa de Ascensione Domini: Hodie Salvator noster, post adoptionem carnis sedem repetivit deitatis. Et cetera quae ex parentum vestrorum dictis posuistis: ut manifestum sit quales habeatis parentes, et ut notum sit omnibus unde vos traditi sitis in manus infidelium. Vide ibidem adhuc acriora sequentia. »

XIX. Sed quis adeo novus est homo, ut malitiam haereticorum corruptentium Patrum scripturas ignoret? In hacem causa Aleuinus, lib. II contra Elipandum, corruptum locum Hilarii a Felice subindicat. Locus is erat lib. II de Trinit.: « Ita potestatis dignitas non admittitur, dum carnis humilitas adoratur. » Felix reposuit adoptatur. Unde Aleuinus: « In quo loco certissime de Magorum adoratione idem pater Hilarius disputat, non de paterna adoptione, quam tu pravissime huic loco asserere conaris. » Confirmatur ex relatione Hincmari in praefat. libri de Praedestinatione contra Gottschalcum: « Et sicut ipso-

rum, qui interfuerunt concilio relatione didicimus, quando divae memorie dominus Carolus Felicem infelicem Orgelitanæ civitatis episcopum synodali decreto haeretico comprobatum atque damnatum comperit, etiam revictum invenit: quia corrupto muneribus Juniore bibliothecario Aquensis palatii, librum beati Hilarii rasis, et ubi scriptum erat, *Quia in Dei filio carnis humilitas adoratur*, omisit: *Carnis humilitas adoptatur*. » Vide factum hoc fuisse prosequentem Germanicum in Appendice disceptationis 2, de arte discernendi diplomata cap. 2, pag. 396, et seq. edit. Paris. 1706.

XX. Quæ cum ita sint, summopere credibile sit, olim ab illis sanctis Patribus positum fuisse assumpti, assumptionem ubi haeretici lege aut adoptivi vel adoptionem; eosque malitiosa corruptela verum sibi favens substituisse. Fulcit acquisitionem conjecturam Patris Vasquez observatio, qui in III p. S. Th., disp. 89, q. 25, cap. 15 advertit: « Nunc in missis Gothicis (ex hujusmodi enim missis auctoritates petebantur, ut ex supra allatis apparet) tam excussis, quam manuscriptis, quæ hactenus sunt, et in ecclesia Toletana servantur, nihil tale reperitur. Unde vel falso allegabantur, vel similes orationes expunctæ sunt. Crediderim autem vel nunquam eas exstitisse, vel Ildelfonsum et Julianum illarum auctores non fuisse, sed ab aliquo falso suppositis; nam auctor Missarum Gothicarum fuit Isidorus, qui disertis verbis affirmat Christum non adoptivum, sed naturalem esse in utraque natura: idemque asserit Ildelfonsus. »

XXI. Sed quia hunc Ildelfonsum præ cæteris impetunt Patres Francofordienses, cum explicant illud: *Hic est filius meus dilectus*, sic aiunt: « Melius est testimonio Dei Patris credere de suo Filio quam Ildelfonsi vestri, qui tales vobis composuit preces in missarum solemnibus, quales universalis et sancta Dei non habet Ecclesia. Nec vos in illis exaudiri putamus. . . et Ildelfonsus vester in orationibus suis Christum adoptivum nominaverit; noster vero Gregorius pontifex Romanæ sedis, et clarissimus toto orbe doctor in suis orationibus semper eum unigenitum nominare non dubitavit: » opere pretium est nonnulla ex Ildelfonso afferre, ut ex verbis ejus pateat num vere adoptionem in Filio Dei Christo Jesu admiserit, ut haeretici imponebant. Libro igitur de Virginitate B. M. V. cap. 4 ita scribit: « Sicque in unione personæ idem sit Verbum qui caro, idem sit homo qui Deus: » Et paulo inferius: « ergo non illum ut ceteros adoptio filios, Dei fecit Filium, sed divinitatis natura illum in proprium Dei Filium exaltavit. . . Nunquam igitur ipse purus homo conceptus nec natus, sicut ceteri nascuntur infantes, ut ei ex adoptionis gratia, aut ex molimento virtutum prærogativa filii præstaretur; sed Dei Verbum quia caro factum est, assumpti hominem in se sine persona hominis, ut totus esset Christus proprius Dei Filius, non dono gratiæ renascendo ut ceteri, sed salva proprietate utriusque naturæ. » Quid ad exclusionem adoptionis in Christo haberi potest aut uberius aut clarius? Quam doctrinam ad verbum ferme hausit ex Gregorii magni lib. I Moral., cap. 7 in fine, ubi ait: « Omnes qui in fide Deo nascuntur, superat: quia non ut ceteros adoptio, sed natura illum divinitatis exaltat. » Verba hæc Gregorii ipse Paulinus pro se citat lib. III contra Felcem, cap. 27.

XXII. Sed quam inopportune et ferme dixerim præpostere Patres Francofordienses, relatione haereticorum decepti, insinulaverint præsulum Hispanorum Eugenii, Ildelfonsi Juliani fidem, evincitur ex concilio Toletano XI, æra 713, id est a Domini 675 celebrato, sæculo scilicet ipso, quo floruerunt prædicti episcopi, quorum primus circa an. 646, alter annum 657; tertius circa an. 680 Ecclesiam scriptis suis et exemplis sanctissimis illustrant. Sic enim in confessione fidei Patres Toletani dicebant: « Ille etiam Filius Dei natura est filius, non adoptione. » Et infra: « In quo Dei Filio duas credimus esse naturas,

unam divinitatis, alteram humanitatis; quas ita in se una Christi persona univit, ut nec divinitas ab humanitate, nec humanitas a divinitate possit aliquando sejungi. Unde perfectus Deus perfectus et homo, in unitate personæ unius, est Christus. Nec tamen quia duas diximus in Christo esse naturas, duas causabimus in eo esse personas, ne Trinitati (quod absit) accedere videatur quaternitas. Deus enim Verbum non accepit personam hominis sed naturam, et in æternam personam divinitatis temporalem accepit substantiam carnis. » Hæc erat fides Hispanæ Ecclesiæ

A sæculo Eugenii, Ildefonsi et Juliani, quorum doctrinam, ab impostoribus corruptam, ad trutinam non revocantes Patres Francofordienses, nil mirum si regulas censure exorbitasse visi fuerint in debio facti, non juris. « Qui error etiam in conciliis œcumenicis, et decretis Romanorum pontificum intervenire potest, et nonnunquam accidit, ut omnes theologi cum cardinale Bellarmino et Baronio fateantur, » ait cardinalis de Aguirre in epist. de ratione operis, præfixa tom. III suæ collectionis conciliorum Hispaniæ, n. 42, loquens de hocmet proposito casu.

212 DISSERTATIO QUARTA.

DE FELICIS ET ELIPANDI HÆRESI DISSERTATIO HISTORICO-CHRONOLOGICA.

I. Cum ex operibus sancti Patris nostri Paulini facile deprehendatur ipsum in eo maxime fuisse, ut hæresim Adoptivorum ab agro supremi Patrisfamilias funditus radicitusque evelleret et contra Elipandum et Felicem hujusmodi erroris satores perpeti labore desudasse, æquum visum est, nec ingratum lectoribus nostris futurum, si cum superiori dissertatione ogerimus de dogmate, quod Nestoriani erroris appendix dici potest, nunc de auctori us ejus historice tractemus, illorumque hæreseos originem, progressus, damnationem, et interitum, omnibus ad sua tempora revocatis, in medium proferamus. Sic enim hostium audacia et protervia exposita, virtus triumphatoris illustrius elucet. Etenim non hebetis ingenii viros impetebat Paulinus, ut nullius vel laboris vel laudis fuerit eos contudisse; sed qui cristas erigerent et cornua tollerent vel in ipsa clade audaciores. Hinc opus Paulino fuit sepe manus conserere, et coram et scriptis, eminus et confusus pugnam instaurare, ea tandem eventus felicitate, ut e vivis excedens, hæresim quoque vel penitus extinctam, vel supremos alicubi tantummodo anhelitus trahentem reliquerit. Sed jam ad propositum veniendum est.

II. Jam a initio sæculi vii, Mauri fretum Gaditanum transgressi, Hispanias bello subactas dira servitute premebant. Anno enim post Christum natum 711 a Juliano Tingitano præfecto, in ultionem stupri a Roderico filie suæ illati, contra ipsum Rodericum, Vitæzæ ab eo quoque excecatis successorum, sollicitantibus forte filiis ipsius Vitæzæ apud Julianum tunc exsulantibus, accessit fuerunt, et duce Tarik, Abila monte occupato (quem ex Arabica dictione *Gabal-Tarik*, id est Tarik montem, inde vulgo *Gibraltar*, seu *Gibilterra* neoterici dixerunt) anno sequenti, copias sufficientes in Tarik auxilium Mose Armeniæ præfecto Hispalim submiserunt; et tandem anno 713 Roderico postremo Visigothorum regum occiso, Hispaniarum imperio potiti sunt, Cordubæ sede imperii constituta. Verum annis proxime sequentibus Pelagius, quem alii cognatum Roderici volunt, in Asturiæ montibus quo se receperant, Maurorum servitutem declinantes, Christiani, ab eis in regem salutatus, in Mauros insurgens, prima Legionis et Oviæ regnorum fundamenta jecit, a quibus hostes Christiani nominis, statis temporibus exsurgere viderunt, qui progressus suos conatusque compescerent, donec pluries fusi victique, et intra Granatensis tantum regni limites redacti, tandem et hoc ipsum jam super octo secula detentum, anno 1492 Ferdinando et Isabelle cesserunt. Maurorum excursionibus et comitata sus deque omnia posita, et præcipue religionis dogmata et mysteria non est mirandum. Munia enim pastoralia negligentibus ut sibi prospicerent episcopis, et grassante ignorantie malitie contagio ex vicina Arabum colluvie, quid facilius, quam ut gregem Dominicum macies, dein lethalis pestilentia, subsequeretur? Hinc plerique autumant ex secta Maho-

B metica, adeo Christo injuria, semina hæreseos Adoptivorum jacta, enata, adulta.

III. Equidem hoc non improbabile videbitur consideranti Mahometanismi Alcoranique exordia, quæ Petrus Venerabilis abbas Cluniacensis nonus, lib. iv, epist. 17 recenset, dum ait. « Sergium monachum hæretici Nestorii sectatorem, expulsum ab Ecclesia, conjunctum Mahumet, quod ei deerat supplevisse, et Scripturas sacras tam Veteris Te tamenti quam Novi, secundum magistri sui intellectum, qui Salvatore nostrum Deum esse negat, partim, prout sibi visum est, exposuisse, et eum ab idololatria dum tentat avertere, Christianum Nestorianum effecisse. » Quid enim aliud quam Nestorianismi germen infandum Adoptivorum hæresis fuit, sicuti superiori dissertatione ostensum est? Hanc fuisse erroris originem in Hispania fateri videtur etiam Nicolaus Antonius in Bibliotheca Hispana Vet. tom. I, lib. vi, cap. 2, n. 23, his verbis: « Enatus vero, cum exiret hoc sæculum (loquitur de octavo) novus ob ignorantiam gentis sub jugo Saracenorum Hispaniæ gentis error de persona Christi Domini puriorem Christianitatis æra, quo illius ætatis fides virebat, infecit..... Felix Urgellensis atque Elipandus Toletanus antistites mali fundus occasioque. Deceptus enim uterque contagione forsitan insidentium cervicibus, aut e proximo blasphemantium Machometanorum, Jesum adoptivum Dei filium appellare ac docere non erubuerunt. »

IV. Quanquam vero infandi germinis radix eo solo tempore pullulasse videatur, ut verum tamen fatear, adoptionis vocabulum Christo Jesu male appositum, priora quoque secula audierunt. Etenim Bonosus, qui Nestoriani præcessit, hæresique ejus velut prælusit, circa finem sæculi iv, ut patet ex proscriptione dogmatis nefarii an. 589 in concilio Capuano facta (Baronius et concilia Labbe hoc anno adoptivi nomenclaturam aliquando effutit. Hic Nossitanie in Dacia episcopus, ut conjectat Sirmondus in notis ad epist. 3 Aviti Viennensis episcopi, et in can. 17 concilii Arelaten. vi partes Photini Christum Deum negantis, et hominem tantummodo prædicantis, secutus, docuit Christum adoptivum, non proprium Dei Filium, ut ex Isidoro lib. viii Etymolog. cap 5 habetur in 24, q. 3, c. 39, et ipse Isidorus testatur in libro De Viris Ecclesiæ illustribus, sic de Justiniano Valentini episcopo sub Theuda, Visigothorum rege, florente, hoc est circa dimidium sæculi iv, scribens: « Justinianus scripsit librum Responsionum.... quarum secunda est contra Bonosiacos, qui Christum adoptivum, et non proprium dicunt. » Verum Elipandus in epistola sua, quam Etherius et Beatus in lib. i contra ipsum inseruerunt, aliam ait a sua fuisse mentem Bonosi. « Bonosus, inquit, credidit de matre adoptivum, et non de Patre ante sæcula proprie genitum: » unde Christum Deum esse negabat omnino, qui generationem æternam ex Pa-

tre ante sæcula adimebat; quod ipse haudquaquam facere dicebat, ut infra patebit. Cæterum hos esse homines illos hæreticos, quos sub his temporibus, id est circa an. 420 impetebat Chromatius noster, Aquileiensis ecclesiæ aliud illustrissimum iubar, in frag. ad illud: *Ego a te habeo baptizari*, non ambigimus. Sic enim ait ad illa verba, *Hic est Filius meus*, a Patre de Christo dicta: « suus utique non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creature ut hæretici volunt, sed sui proprietate generis, et veritate nature. »

V. Vocabulum autem *adoptionis*, afflictum Christo Jesu ab Orientalibus, ad Occidentales credibile est Theodiscum transtulisse, qui sancto Isidoro in Hispanensem sedem successit, de quo Lucas Tudensis apud Baronium nostrum ad an. 636 n. 9 sic ait: « Successit beatissimo Isidoro Theodiscus natione Græcus. . . Hic . . . infidelis inventus et erroneus in articulis fidei comprobatus, per synodum ab archiepiscopati dignitate degradatus est. Asserebat enim Dominum nostrum Jesum Christum cum Patre et Spiritu sancto non esse unum Deum, sed potius adoptivum. Hic, ut dictum est, privatus honore sacerdotii ad Arabes transiit, et sectæ pseudoprophætæ Mahometi adhesit, et plura docuit detestanda sub imperatore Heraclio. » Exactorator autem Theodisco, erroris pestis tunc temporis ulterius grassata non est. Verum Mahometanorum cognata malitia confutum, quasi malignum semen terræ mandatum, post ferme sesqui sæculum iterum prodians, per Felicem et Elipandum vitam virescere resumpsit.

VI. Qui credunt non nisi anno 792 errorem renatum, duci forte ex eo quod legunt in annalistis Francorum hoc anno primum verbum de hac heresi habitum, falluntur. Hunc in scopulum incidisse videtur Natalis Alexander raptus auctoritate Eginardi. In synopsis quippe histor. eccles. sæc. viii, cap. 2, art. 3, § 1, sic ait: « Anno Christi septingentesimo nonagesimo secundo Felix natione Hispanus . . . adoptivum Dei Filium secundum quod homo est, non solum pronuntiavit, sed etiam scriptis ad Elipandum episcopum libris pravam opinionem pertinacissime defendit, ut refert Eginardus in annalibus ad annum Christi 792. » Et quidem non solum Eginardus, sed et ceteri annalistsæ non ante hunc annum de hæresi loquuntur. Verum certo certius est ante hoc tempus ortum habuisse. Nam Etherius et Beatus incipientes librum suum, sic Elipandum alloquuntur. « Legimus litteras prudentiæ tuæ anno 213 præsentæ, et non nobis, sed Fideli abbati mense Octobri in æra 825 clam sub sigillo directas: quas ex relatu advenisse audivimus, sed eas usque sexto Kalend. Decembris minime vidimus, cumque nos ad fratrem Fidelem non litterarum illarum compulsio, sed recens religionis domine Abosindæ perduceret devotio, audivimus ipsum libellum adversum nos et fidem nostram cuncta Asturia publice divulgatum. » Si enim æra 825, quæ recidit in annum Christi 785, jam Elipandus insurgit in impugnatores doctrinæ suæ, libello contra eos jam in universa Asturia divulgato, manifestum est ante Christi annum 792, hæresim enatam. Quod autem annalistæ Francorum non nisi hoc anno incipient de ea verba facere, nil mirum, cum non nisi hoc anno aliquid fuerit actum, auspice Carolo Magno, contra ipsam, coacto videlicet concilio Ratisponensi. Non enim præcise loquuntur de hæresi tunc incipiente, sed de hæresi tunc primum damnata. Quod non obscure colligitur ex annalibus Loiselianis. Sic enim habent ad hunc annum 792: « Hæresis Felicianæ primitus audita, et Reganesburg primo condemnata est. » Audin, hæresim primo condemnatam, quæ primitus, hoc est, antea erat audita? Primitus pro pridem.

VII. Anteriorem quoque hoc anno 792 ortum ejus vel ipse Natalis Alexander cogitur fateri ex verbis Paulini in concilio Forojuliensi prolatis, quibus anno 791, ut putat Alexander, damnat Felicianæ deliria.

A Si enim anno 791 Paulinus impugnet hæresim, quis desipiet dicendo ortam tantummodo anno sequenti 792? « Prima, ait Natalis, contra Felicianam hæresim synodus Forojulii, quod Aquileiensis provincie municipium est, a Paulino Aquileiensi congregata fuit anno salutis septingentesimo nonagesimo primo, Caroli Magni vicesimo tertio. » Hæc ille l. c. § 11, qui § præcedenti videtur docuisse tantum anno 792 eam a Felice suscitam. Statuentiam tamen non anno 791, sed 796 synodum Forojuliensem dissertatione nostra secunda uberius probatum est.

VIII. Conatur P. Antonius Pagi tempus Felicianæ hæreseos enascentis ostendere, nempe non ante annum 783, ex eo quod Adrianus papa anno superiori Ægilæ episcopo scripserat, ut a variis erroribus, qui in Hispanias irrepserant, ecclesias tueretur, nulla facta mentione hæresis Felicianæ, quam non ovisisset, si jam caput erexisset. Ejusdem sententiæ est Cointius, a quo suam hausit Pagius. « Anno superiore (id est 781, ait Cointius ad an. 782, n. 21) Carolus Adriani compater factus est, annoque proximo (nempe 785) agemus de morte Petri Papiensis episcopi. » His enim litteris memoratur Adrianus Caroli compater, et Petrus Ticiensis episcopus. Ergo, infert, hæc epistola Ægilam proferens, quæ est in Cod. Carol. 95, ad hunc an. 782 pertinet. Et infra: « In iisdem litteris multos carpit (Adrianus) errores, qui contra fidem catholicam in Hispaniæ partibus orti fuerant: nullam autem mentionem hæreseos Felicianæ facit, quam serius audiri cœptam vel ex hoc silentio collige. » Hæc Cointius.

IX. Verum hoc ipsum, meo judicio, innuere videtur non anno 783 enascentem, sed aliquanto prius enatam hæresim. Etenim Adrianus monet Ægilam episcopum de tuenda orthodoxa fide an. 772, ut voluit Pagius et Cointius, non manifestata hæresi Felicianæ, quam dicunt ab ipso Adriano anno sequenti 783 proprio nomine per alias litteras, de quibus nos quoque infra num. 14, impugnatum. Ex quo inferre videtur comet anno 783 hæresim pullulasse. Sed mirum sane cuique videbitur eodem anno, quo emerisit, a pontifice Romano, tanto intervallo ab Hispanis dissito cognitam re et nomine hæresim, et cognitam una simul et impignatam. Probabilius quidem videtur suboluisse pontifici potius anno præcedenti, alicujus non sani dogmatis putorem, et de eo invago, ut dicitur, scripsisse Ægilæ episcopo: eo autem clarius percepto, anno sequenti litteris disertis conceptisque illum reprobasse. Hinc etsi admitatur consequentia Pagiana, epistolam Adriani in Cod. Carol. 97, quæ hæresis ista rejicitur, reponendam esse ad an. 783; non tamen evincitur eodem anno 783 hæresim exortam, sed potius annis superioribus et conceptam et partam.

X. Hoc anno 785 mortuus est Silo. Abosindæ, sive Abdosindæ, vel Adosindæ (tot enim modis effertur) Alphonsi Catholici filix maritus, qui annis octo, juxta alios novem, in Asturia et Legione regnaverat; quam viduam summopere studuit in suas partes Elipandus traducere, putans sibi maxime profuturum ad veneni sui dilatationem, si illud feminæ auctoritate et religiosa virtute potenti et illustri propinaret. Ipsa namque post supremam pietatis officia conjugii persoluta, mundi pompis valeficens, in claustra se receperat, ut habet auctor Vitæ sancti Beati infra n. 22 citandus, et Baronius hoc anno 785, n. 5. Audi Joannem Mariana Annal. Hispan. lib. vii, cap. 8: « Ad Asturum et Galecorum episcopos Elipandus, pro ea auctoritate quam in alias ecclesias obtinebat, præcipuam et maximam, litteras dat, ac nominatim Adosindam Silonis regis viduam in fraudem impellere conatur. Illa, uti erat necesse, sui judicii esse negat de controversia pronuntiare: remque integram ad episcopos deferret et sacerdotes sanctissima et prudentissima femina, in quo numero erat Beatus presbyter, et Heterius Uxamensis episcopus. » Hoc ad Adosindam confugium circa in-

tium an. 786 tentatum videtur ab Elipando; quippe Etherius et Beatus hortatu ejusdem quondam reginæ, modo religiosæ feminæ, tunc adisse videntur Fidelem abbatem, cujus opera ex verbis Etherii mox laudandis suspicari licet usum fuisse Elipandum in subversione Adosindæ tentanda, ut de controversia, pro qua ab Elipando sollicitabatur, confinis et orentis agerent præsentēs. Colligitur hoc ex initio lib. I Etherii et Beati, quorum verba supra num. 4 protulimus. Ex quibus deducere licet, quod si hi viri litteris Elipandi scriptis et directis mense Octobris anno 785 abbati Fideli, a se autem acceptis vi Kal. Decemb. occurrunt hortatu Adosindæ, satis apparet nonnisi circa hæc tempora sollicitatam fuisse. Creditibile enim omnino fit, quod statim ac de hac re secum agi ceptum fuisset, negotium episcopis et sacerdotibus detulisset.

XI. Verum hic apponenda est Elipandi epistola Fideli abbati directæ, qualem lib. I proferunt Etherius et Beatus, ex qua nonnulla scitu digna colligi debent. Sic eam proponunt.

« Elipandus dicit: Qui non fuerit confessus Jesum Christum adoptivum humanitate et nequaquam adoptivum divinitate, et hæreticus est et exterminetur. Auferte malum de terra vestra. Non me interrogant, sed docere quærunt, quia sunt servi Antichristi. Hanc epistolam domini Ascarici episcopi ideo fraternitati tuæ direxi, charissime Fidelis, ut cognoscas quanta in Christi servis regnet humilitas, quanta in Antichristi servis regnet superbia.

XII. « Cum dominus Ascaricus mihi non docentis imperio, sed interrogantis voto ea scribere voluit, sicut illum vera humilitas docuit. Isti veri modo et contraria dicendo, modo et quasi ignorantem me quid rectum sit, noluerunt interrogare, sed docere. Unde Deus novit, quia licet proterve scripsissent (*In marg. notatur sic: locus mutilus*), nam si vera dixissent, gratus obedire debui reminiscendo quod scriptum est: *Si juniori revelatum fuerit senior taceat* (1 Cor. xiv, 50). Et iterum: *Proximus ille Deo est*, (*In marg. est Catonis, apponitur*) qui scit ratione tacere. Nam nunquam est auditum ut Libanenses Toletanos docuissent. Notum est plebi universæ hanc sedem sanctis doctrinis ab ipso exordio fidei claruisse, et nunquam schismaticum aliquid emanasse. Et nunc una ovis morbida doctor nobis appetit esse. Et tamen noluist ad aures cæterorum fratrum nostrorum perducere antequam illic, ubi exortum est hujusmodi malum, sit radicatus amputatum. Quia ignominia erit mihi, si in traditione Toletana (*In marg., intra ditionem Toletanam*) hoc malum fuerit auditum. Ut quod ego et cæteri fratres mei in Hispalitanis tanto tempore dijudicavimus, et Deo auxiliante tam in festis Paschalium, quam in cæteris erroribus Migentianorum hæresim condemnavimus: nunc illi e contrario inveniunt unde nos arguant. Et tamen si tepide fuerit actum, et non fuerit a vobis emendatum, tunc illud ad notionem reducam fratrum: et erit vobis ignominiosum, si ab illis in vobis reprehensum fuerit.

XIII. « Adolescentiam sane fratris nostri Etherii lacte adductam et nondum ad robur perfectæ intelligentiæ perductam, vestra fraternitas erudit: quia non cum magistris optimis, sed cum ignavis et schismaticis, videlicet Felice et Beato Antiphrasio (*In marg., quia dicebat Elipandus Beatum hoc nomine per antiphrasim appellari, ut liquet etiam ex epistola Caroli Magni ad Elipandum*) æquales in virtute et pares in errore habuit collationem. Bonosus et Beatus pari errore condemnati sunt. Ille credidit de matre adoptivum et non de Patre ante sæcula propriæ genitum, et non de matre temporaliter adoptivum. Cui similem existimabo illum, nisi Fausto Manichæo? Faustus condemnavit patriarchas et prophetas: 214 iste condemnat doctores præcos et modernos. Obsecro, ut calore fidei accensi tanta sitis intentione præcalidi, ut errorem

A prædictum de medio vestro auferatis, ut sicut per servos suos Dominus de finibus Bæticæ eradica vit hæresim Migentianam, ita per vos de finibus Asturiensium funditus evellat hæresim Beatianam. Sed quia audivi, quod præcursor Antichristi in medio vestri apparuit, qui illum jam natum annuntiat, quæso ut perquiras ab eo ubi, aut quomodo, aut quando natus est spiritus ille mendax prophetarum, qui in eo loquitur, et nos sollicitos rede. » Sic scribebat Elipandus Toletæ, ut videtur, Fideli abbati, aera 825.

XIV. Miror Baronium ad an. Christi 785, n. 7; Vasquez tom. I, in in part. S. Thom. disput. 89, c. 1; Natalem Alexandrum Hist. Eccles. sæculo viii, cap. 2, ar. 3, § 3, hanc epistolam asserere scriptam anno Christi 785, cum si demas ab aera Hispanica annos 58, ut fieri debet a querente in ipsa convenientiam annorum Christi aera 825, non in annum 785, sed in an. 785 recidat, quod advertit etiam Pagius ad annum 785, num. 9. In hac epistola meminit concilii Hispalensis a se convocati ad reprimendos errores Migentii, qui præter nonnulla alia quæ docebat absurda, circa festum Paschatis celebrandum aberrabat; putatque Pagius loco citato sollicitum Elipandum epistola Adriani papæ, quæ est in Cod. Carolin. 97 cum hoc titulo: « Exemplar epistolæ Adriani papæ, directæ omnibus episcopis per universam Spaniam commemorantibus, maxime tamen Elipando vel Ascarico cum eorum consentaneis, pro hæresi vel blasphemia quod filium Dei adoptivum nominant, cum multis capitulis sanctorum Patrum eos reprehendens. Nec non et de Paschali festivitate, etc. » Hæc illa est epistola, cujus supra num. 9 meminimus, quam Pagius et Cointius anno Christi 785 assignant. Quo anno etiam concilium Hispalense, cujus meminit Elipandus, locat ipse Pagius, cujus auctoritate ad eundem annum recensetur in collectione Labb. Veneta concilior, sub nomine *Hispani Concilii*. Quibus positus manifestum est epistolam ad Fidelem datam fuisse non an. 785, ut Baronius, Vasquez, Natalis volunt; sed tardius puta an. 785. Loquitur enim in ea de Migentianorum errore circa Pascha uti jam dededicato et extincto in ipsa videlicet anni 795 coacta synodo.

XV. « Inter eos, quos Elipandus ad partes suas pertraxit, fuere Ascaricus Bracarensis episcopus, et Fidelis abbas, cui primo sectæ suæ arcana revelavit, scripta ad eum epistola mense Octobri aera 825, seu anno Christi 785. » Hæc ad verbum Pagius. Quæ sapere errorem, ne dicam contradictionem, videntur. Quomodo enim verum est abbati Fideli primo sectæ suæ arcana revelasse Elipandum scripta ad eum epistola anno 785, cum ipse Pagius ibi dicat, epistolam Adriani, qua monebantur Hispani episcopi de errore adoptivorum, datam fuisse an. 785? In qua pariter epistola meminit Romanus pontifex Ascarici tanquam viri eadem pice inquinati. Potius igitur Ascaricus quam Fidelis hausit prima Elipandiana venena. Addit Pagius ibid.: « Convocato episcoporum provincialium cætu, Elipandus Migentianos circa diem Paschatis aberrantes, ut ipse in epistola ad Fidelem abbatem gloriatur, ineunctanter repressit: proprium tamen errorem, quem a Felice acceperat, publicare non destitit. » Si jam ab anno 775 a quo sollicitus fuit Elipandus cum in supprimendo errore Migentianorum tum in hæresi sua publicanda, ut aflatu verbis Pagius indicat, quomodo tantummodo anno 785 auribus primo insurrat ablati Fidelis errorem suum? Ex hujusmodi sollicitudine erroris disseminandi, pravi dogmatis auctor alieni videri poterit Elipandus, quem non puto, sed potius Felicem, a quo errorem acceperat, ut supra Pagius dicebat. Verum quomodo factum sit, pæcis de amborum conditione prius adnotatis, mox expediam.

XVI. Elipandus, quem alii Elifandum, alii Eliphandum, aliter alii pro nationum vario accentu vocant, si ordinem studiorum perpendimus, junior

Felix est dicendus. Etenim a doctrina Felicis tanquam ab ore magistri pendere videtur, quem de Adoptionis questione consuluit teste Eginardo in anal. ad an. 792, sed si retatem spectemus, non ausim minorem asserere. Nam ipse an. 792, quo Romæ debebat Felix a Carolo de Ratisponensi concilio ejus hæresim damnante, Adriano per Angilbertum missus ipsam ejuraturus, ut infra videbitur n. 54, agebat annum ætatis octagesimum secundum. Sic enim scribebat Felici Romæ commoranti : « Certifica me qui es positus in Roma. » Et infra : « Me autem cognoscite senectute jam decrepita octagesimo secundo anno a die octavo Kal. Aug. ingressum fuisse. » Quor fit, ut ipse natus habeatur anno 710, die 25 Julii. Qua ætate superiorem facere Felicem durum videtur. Siquidem ipse Felix in vivis adhuc erat an. 814, circa quem ex Agobardo n. 76 constabit defunctum vita et malitia : adeoque supra centesimum annum vixisse dicendus esset. Non sit autem credibile virum supra nonagenarium ad Aquense concilium vocatum adfuisse, ut fuit ipse Felix anno 799, ut dicitur n. 71 et seqq.

XVII. « Nonnulli suspicantur Felicem natione Gallum fuisse propter locorum vicinitatem, et quoniam in eam Hispania partem Gallorum arma annis superioribus penetraverant, » ait Joannes Mariana lib. vii, cap. 8 ; sed Eginardus Hispanum fuisse ad an. 792 manifeste pronuntiat. « Orgellis, inquit, civitas est in Pyrenæi montis jugo sita, cujus episcopus nomine Felix, natione Hispanus, etc. » De situ Urgellensis civitatis consule Ferrarium et Baudrand, qui in Catalaunia ad Pyrenæorum montium radices eam constituunt, mirantes Orthelium illam in Aragonia collocare. Quem Orthelii errorem secutus videtur Papirius Massonus in synopsis præfixa operibus Agobardi, dum ait : « Imperio Caroli Magni et Ludovici Caesarum e summis Pyrenæi apicibus emerit quidam episcopus Origella ab Aragonia. » Cui errori addit de suo peni alium Papirius. Non enim Origella est in apicibus, sed potius ad radices Pyrenæorum, ut habent supra relati geographi. Fallitur item dum ibi subdit de hoc episcopo : « Objurgatur primo et convincitur ab Elipando (sic ipse scribit) Toletano episcopo ; » cum omnes veteres recentioresque conveniant adeo ab Elipando non objurgatum Felicem, quin potius, cum is hæresim aliquando ejuravisset (si vere tamen unquam ejuravit) ipsius sensu ad vomitum rediisse, ut infra dicetur. Elipandum autem ex antiqua Gothorum gente prognatum scribit Mariana l. e. : sic igitur inter hos episcopos res se habuit.

XVIII. Ante annum 785, ut nos patamur ratione supra allata, Elipandus Toleti episcopus consuluit Felicem pariter episcopum « per litteras quid de humanitate Salvatoris Dei et Domini nostri Jesu Christi sentire deberet, utrum secundum id quod homo est, proprius an a adoptivus Dei Filius credendus esset ac dicendus. Valde incaute atque inconsiderate, et contra antiquam catholicæ Ecclesiæ doctrinam, adoptivum non solum pronuntiavit, sed etiam scriptis ad memoratum episcopum libris pertinacissime pravitatem erroris sui defendere curavit. » Sunt verba Eginardi ad an. 792 in annalibus hanc hæresis primam originem recensentis. Verum poeta Saxo Annal. lib. iii, sub an. 792, innuit Felicem antequam per epistolas eum consulisset Elipandus, jam venena sua populis propinasse, et erroneam doctrinam in vulgus sparsisse. Sic enim canit :

Celsa Pyrenæi supra juga condita montis
Urbis est Orgellis, præsul cui nomen est Felix
Præfuit. Hic hæresim molitus condere pravam,
Dignata tradebat fidei contraria sanctæ ;
Affirmans, Christus Dominus, quia corpore sumpto
Est homo dignatus fieri, non proprius ex hoc,
Sed quod adoptivus sit filius omnipotens.

Videmus hæresim consulto docentem ? Et postea inserit Elipandi consultationem, sic :

Responsumque Toletano dedit hoc Elipando
Pontifici de re tanta consultus ab ipso :
Atque suum scriptis defendere dogma libello
Omni quo potuit studio curavit et arte.

Idem non obscure asserit etiam Jonas Aurelianensis initio lib. i De Cultu Imaginum, dum conjunctum non Felicem Elipando, sed Elipandum Felici tanquam erroris auctori demonstrat. « Emergit, ait, ex Hispania tempore sanctæ memoriæ Caroli piissimi atque invictissimi Augusti qui tam Felix nomine, actu infelix Urgellitanensis civitatis episcopus, qui juncto suo sceleratissimo errori Eliphanto (sic iste scribit) Toletanæ urbis episcopo, secundum humanitatem non esse proprium Filium Dei, sed adoptivum predicare ausus est. » Jure igitur optimo, etsi velit Pagius a lan. 785, n. 9, Elipandum ea doctrina antea imbutum, asserimus verum parentem Felicem pestilentie, quæ etiam a scriptoribus sub Felicianæ, non Elipandianæ hæresis nomine communiter recognoscitur. Et ipse Felix hoc innuit in confessione fidei suæ his verbis de se prolatis. « Per quem usque nunc in Ecclesiæ Dei contentio versa est. »

215 XIX. Verum quæ ab uno primum processerat, utrumque tamen habuit exinde propagatores. Aut ab Jona Aurelianensi studium sollicitudinemque amborum disseminandi zizaniam male doctrinæ. « Hæc virulenta doctrina uterque Hispaniam magna ex parte infecit. Deinde apostolorum Christi actus imitari videri volentes... unusquisque separatim diversas provincias eadem sua doctrina imbuendas appetere. Eliphantus scilicet Asturias et Galliciam, cujus discipulos apud Astures me aliquando vidisse meminimus... Felix, cum multis apud Septimaniam eundem haustum pestiferum propinaverit, cum tamen Gallie Germanique, quantum in illo fuit, propinare voluit. Sed divini gratia adminiculante nullum apud Galliam Germanique ejus error locum invenire quivit. »

XX. Inter eos, quos hac sollicitudine sibi comparavit Elipandus discipulos, jam supra recensiti sunt Ascarius Bracarenensis episcopus, et Fidelis abbas, per quem forte tentatus fuit Adosindæ quondam reginæ, tunc religiose sanctimonialis, catholicus animus, sed frustra, ut supra dictum. His accessere nonnulli Cordubenses, ut colligitur ex epistola Elipandi ad Felicem directa, in qua sic inquit : « Ego vero direxi epistolam tuam ad Cordoba fratribus qui de Deo recta sentiunt, et mihi multa scripserunt quæ in tuo auxilio debueram dirigere. Sed hæc eadem Albi magistro Antiphrasio Beato direxi relegenda. »

XXI. Quoniam vero non par fuerit successus ex parte Felicis in propagatione erroris, Gallis Germanique sollicitudine episcoporum et Caroli Magni vigilantia satis superque munitis, solent tamen infelicem aliquando protulit, Claudium scilicet Taurinensem, natione quidem Hispanum, sed qui extra Hispaniam malam postea detulerit. De eodem contra eundem scribens Jonas hæc habet : « Quo imperante, nempe Ludovico Caroli Magni filio, idem Felix in quodam discipulo suo nomine Claudio, ut pote, ut verbis beati Hieronymi utar, Ephorus in Pythagora renascitur. » Et infra : « Is itaque de quo agitur, exortus ex eadem Hispania, ejusdemque Felicis discipulatus ab incaute ætate inherens, per aliquod tempus in palatio memorati gloriosissimi ac serenissimi Deoque amabilis Augusti in officio presbyteratus militavit, sed ut aliorum utilitati, doctrina prædicationis evangelicæ, quæ illi admodum inesse videbatur, consuleret, ipsius piissimi principis elementia præsul Taurinensis subrogatus est ecclesiæ. » Et adhuc inferius : « Non frustra, sed quodam, ut creditur, vaticinio, Claudii sortitus est nomen. Quoniam quancumque magistris suis... non videatur aperte sequi errorem, in eo tamen quod ecclesiasticæ auctoritati claudicando contraire nititur, non immerito nomen Claudii sortitur, eorumque numero jure asciscitur, de quibus Psalmista : *Filii, inquit, alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati*

sunt, et claudicaverunt a semitis suis. » Verum nedum claudicavit, sed et lapsus est Claudius, qui imagines sanctorum omnino tollendas atque eliminandas assereret. Qua in re claudicavit quoque ipse Jonas, qui etsi ad ædificationem et exemplum fidei servandas imagines contenderet contra Claudium, omnem tamen cultum ipsarum et venerationem tollere nitebatur. Sed de Claudio Felicis discipulo et de Jona ejus impugnatore hæc sint satis. Jam ad propositum nostrum revertamur.

XXII. Quos maxime perculit insanum dogma fuisse Beatus presbyter et abbas, et Etherius discipulus ejus postea Oxomensis episcopus, uti habetur ex Aleuino lib. 1. contra Felicem : « Quod vero, ait, quemdam Beatum abbatem, et discipulum ejus Etherium dicitis huic vestrae sectæ primum contraire, laudamus eos in eo, quod veritatem defendere conati sunt. » Verum quia familiare est hæreticis suorum errorum impugnatoribus maculas in doctrina appingere, Felix et Elipandus calumniabantur Beatum et Etherium quasi in Christo duas naturas cum Eutychete confunderent; non secus ac gutta liquoris in Oceanum sparsa cum aqua maris confunditur, miscetur, unitur; ejus similitudinis meminit Theodoretus in Dialog. 2 qui inscribitur *Inconfusus*. Et ideo addebat Aleuinus : « Sed si verum est quod dixistis eos duas naturas Christi in unum confundere sicut vinum et aquam, hoc nullatenus consentimus, sed in eo, si verum est, valde eos reprehensibiles judicamus. » Hic obiter nota prudentiam Aleuini veritatis adhuc non conscii, adeoque cunctantis assensum præbere impacte calumnie, et his expressa conditione, si verum est, sartam et clamque doctrinam eorum habentis. De Beato hæc habet ex Vita ipsius ab Hispano quodam, recentioris tamen ætatis conscripta, relata a Mabillonio in appendice sæculi iv Benedict., quem laudat Pagius ad an. 785, n. 41, addens apud Astures ut sanctum colli sub vulgari nomine *san Bieco* : « Sædato, inquit auctor Vitæ, Felicianæ pravitatis jurgio, sanctus vir Beatus Adosinde regis Silonis uxori, quæ propter Mauregati tyrannidem sacram erat vestem induta, continuus pro animæ suæ remedio exstitit pedagogus : donec apud Vallem Cavam (Hispaniis *Valcabado* laud procul a Sardana, oppido diocesis Legionensis) secederet orationibus, jejuniis et sacre Scripturæ studio insistens, super Apocalypsis mysteria librum miro ordine scriptavit. Demum miracula celebris, Domino, qui servierat, spiritum placida dormitione commendavit xi Kal. Martii anno Domini 788.

XXIII. Beatum igitur et Etherium in sententiam suam insurgentes moleste audiit Elipandus, conquestusque est de his cum abbate Fideli per epistolam datam æra 825, hoc est an. Dom. 785, ut supra dictum est. In qua confidentiam viri demirari licet, Ascarium Bracarensem episcopum summopere commendantis, quod se eo in negotio consulisset; et Beatum et Etherium ofjurgantis quod secus fecissent, et indignantis quod ii qui a sede Toletana, cæterarum veluti magistra, instrui postulat debuissent, in suam veluti matrem temerario ausu insurgerent. Fatetur autem oppositionem sibi factam, quam hæresim Beatianam compellare non veretur, cæteris fratribus se non communicaturum, ne ignominiam et dedecus (aiebat) sibi crearet, si a Libanensibus, e quibus in Asturiis erat Beatus, Toletani doceri viderentur. Revera tamen fucam malitiae prætendebat, et verius dixisset, ne ex oppositione Beati, perfidia dogmatis sui detegeretur, et detecta ab omnibus exsecraretur.

XXIV. Verum pestis diu non latuit, et ab his Elipandi querelis tantum triennio exacto concilium Narbonense in Felicianam hæresim congregatum est. Guillelmus Catellus lib. v In Daniele archiepiscopo Narbonensi teste Cointio l. infra n. seq. citando, concilium hoc primus publicavit; deinde Stephanus Baluzius in Addit. ad cap. 25 lib. vi de Concord. sa-

cerd. et imper. Petri de Marca. Initium hic ponimus tantummodo, quia ad rem magis facit quam cætera. « Concilium Narbonense habitum anno 788. Anno Incarnationis Dominicæ 788, indictione 12, gloriosissimo quoque Domino imperatore Carolo regnante anno 25, v Kal. Jul. dum pro multis et variis ecclesiasticis negotiis præsertim pro Felicis Urgellitanæ sedis episcopi pestifero dogmate, monente per suæ auctoritatis litteras domno apostolico Adriano, ac domno imperatore per missum suum nomine Desiderium, convenissemus urbem Narbonam, etc. » Præter hoc, lector, nihil prorsus in cæteris invenies de hæresi Felicis, ejus tantummodo nomen tertio decimo loco positum in subscriptionibus apparet, sic : « Felix episcopus Urgellitanæ sedis subscripsi. »

XXV. Non desunt, qui vitia plura in positione hujus concilii suboleant, quos inter est Pagius ad an. 788, n. 41. Etenim dicunt 1° peccatum esse in tempore consignando, quia annus 25 Caroli non incidit in an. Christi 788; 2° indictionem non convenire, cum non 12, sed tantum 11, tunc excurreret; 3° nomen imperatoris dari Carolo, qui imperium non est consecutus nisi an. 800; 4° ex annalibus Francorum constare primo Ratisponæ anno Christi 792 damnatam hæresim Felicianam, quod verum non esset, si an. 788 Narbonæ primum fuisset proscripta; 5° Ipsius Felicis subscriptionem, quæ in causa damnationis proprie videtur improbabilis; 6° aliquos episcopos, ut Barcinonensem, huic concilio subscribere, cui non fit credibile Barcinonenses suorum jurium tenacissimos, et regio Francorum nomini in nullo deferentes, interfuisse.

XXVI. Verum non hæc tanti facienda videntur, ut omne robur concilio dematur, et falsitatis suppositionisque illegitimæ omnino damnetur. Nam Baluzius omnium eruditorum calculo, et ipsius Pagii confessione « in vetustissimis membranæ exercitissimus, asserit se illud descripsisse ex ms., quod aut ætate Caroli suppar erat, aut non multo remotum. » Vidit ipse quoque hæc, quæ opponi potuissent, objecta, eisque opportune occurrit, ut in notis ad concilium ipsum videre est. Ad primum autem dicendum, antequam Pipinus pater Caroli Magni decederet, Wartæ an. 765 vel 764 regnum ipsius inter filios divisum, et Aquitaniam, Septimaniam, eamque regionem Hispaniæ, tunc Franciæ ditionis, Carolo assignatam, ex 216 eaque regem tunc appellatum fuisse, sique non nisi unius anni discrepantia intercederet in combinatione annorum Christi 788 et anni 25 Caroli regis. Cointius in annal. ad an. 791, n. 41, concilium non improbat, sed vitia advertit aliqua, uti quod nec annum incarnationis, nec indictionem tunc temporis apponere solerent. « Ambo igitur hi characteres, ait, inter supposititios amandandi. » Et quia tardius Carolus imperatoris nomine donatus fuit, subdit : « Sed quisquis annum incarnationis Dominicæ et indictionem supposuit, is imperatorem facile dixit, quem debebat regem vocare. » Ipse autem, qui nonnisi a patre mortuo regnum Gallicum Carolum adisse hic advertit, non ad an. 788, sed ad an. 791 in quem incidit annus 25 Gallici regni Caroli concilium reponit. Verum pro prima difficultatis explanatione standum videtur, cum indictio 12 (indictio enim, vel annus incarnationis positus negotium non facesset Baluzio) assignata minus abiret ab 11, quæ vere est anni 788, quam 14, quæ assignanda erit anno 791. Si quis enim error est in indictione, potuit scriptoris incuria facile interseri, ut addita lineola pro 11 scriberet 12. Et sic etiam patet responsio ad secundum objectum.

XXVII. Ad tertium vero pluribus occurrit Baluzius, clarissime ostendendo nomen imperatoris sæpe datum Francorum regibus, quoniam imperiale diadema nacti non essent, ut Pipino in charta Maurengi : « Actum Flavinia cænobio an. 17. Pipini imperato-

ris. » Ad quantum dicendum est hæresim quidem Felicianam in concilio Ratisponensi damnatam primo, nempe nominatim et solemniter; sed quid vetat asserere de ea quoque actum esse in concilio Narbonensi, præcipue cum in hoc nihil dicatur de ejus damnatione? De ea forte tantum disputatum tunc fuit, definitum vero nihil. Quod ex iis quæ ex eo concilio supersunt, apparet: nam præter allata superius verba, nihil ulterius de hæresi Felicianâ additur, sed quantocius transitus sit ad questionem de limitibus diocesium Narbonensis et Heltnensis. Unde nihil mirum, si inveniatur ipsius Felicis subscriptio, qui in causa limitum optime poterat ferre suffragium, et proferre sententiam. Et ex hoc habes quomodo ad quintum objectum satisfacias. Ad sextum vero dicendum, quod etsi Barcinonenses in civilibus negotiis nullam Francorum subjectionem tolerassent, in causis tamen fidei et ecclesiarum non inverisimile est convenisse; præcipue cum in fronte actum dicatur synodum fuisse convocatam « monente per litteras domino apostolico Adriano. » Adde quod Cointius adnotavit ad an. 791, n. 15. Tunc « Urgella Narbonensi metropoli subijciebatur. » Episcopi autem provinciales, etsi in temporalibus alii dominio subijciebantur, quid mirum si metropoli convocante, summo pontifice admonente, concilio adfuerint Narbonensi?

XXVIII. A concilio ergo Narbonensi non melior quam venerat Felix recedens, et forte ex actitata, non proscripta adhuc vesania sua, insolentior factus, pestiferum dogma in vulgus dispergere non cessavit: adeo ut morbo grassante et vires in dies obtinente, in Germaniæ quoque partibus, adeo ab Hispania dissitis, malus odor nares purgationes perculerit. Grassante igitur tractu temporis non parum contagio, necesse habuit Ecclesia valida manu, auctori atque etiam principis roborata, nedum salubri adurere cauterio, sed et publico anathematis mucrone a radice ulcus secare. Anno igitur 792 Ratisponæ convocata synodo a Carolo Magno primo ecclesiastica sententia percellitur. *Primo* inquam, quia proprio sub nomine ipsius proscriptio egreditur. Quod quomodo se habuerit, accipe.

XXIX. Domitis primum mense Augusto per Henricum ducem Forojuliensem, et inde per Carolum fatigatis Avaribus, hiemavit Carolus Ratisponæ, ibique sub finem anni 791 Natale Domini celebravit, et Pascha anno sequenti 792. Ita Annales Loiseliani et cæteri. Hoc medio tempore vel sub ipsum (nam appropinquante æstiva tempestate Saxones Deo et regi fœdifiagi rebellantes, ut habet Chronicon Moissiacense, Francos ad belli, non ad pacis opera, uti concilium est, provocabant) Carolus synodum in eadem civitate coegit. In ea actum de conjuratione in Carolum conflata a filio Pippino, ex Hilmintrude, juxta Cointium ad an. 792, n. 5, uxore, sed juxta Eginardum in Vita Caroli « ex conculina edito: facie quidem pulchro, sed gibbo deformi, » de qua Annales Loiseliani hoc anno: « Conjuratione contra regem a filio ejus Pippino detecta et compressa est. » Pippinus hic Hilmintrudis alius est a Pippino Hildegardis conjugis filio rege Italiæ. Unde non audiendus Riccobaldus Ferrariensis, qui in histor. Imperatorum tom. IX Err. Italic. scriptor. pag. 109, in principio confundit hos Pippinos, et Pippinum in patrem perduellum regem facit Italiæ, quod æsum est. Procerum et episcoporum consilio non alias de rebeli filio pœnas sumpsit, quam in monasterio detrusum pro aris totondit, ut habet chronici Moissiacensis auctor. Felicem autem vocatum, imo deductum ad concilium, ut rationem doctrinæ redderet, consentiunt analistæ Francorum. Jure autem optimo fidei rationem exigebat a Felice synodus, quæ auctoritate Romani pontificis auditum reum erat damnatura. Monachus cenobii Engolismensis, « celebrat, ait, Natale et Pascha in Ragenesburg. Ibi tenet synodum, et primo damnatur hæresis Fel-

ciana cum auctoritate Adriani papæ. » Non tamen ad anathematis fulmen intorquendum tumultuarie et re indiscussa processerunt Patres; sed data quantum ad rem opus fuerat facultate rationes suas proponendi, tuendi, confirmandi ipsi Felici, dogma proscriptum. Colligitur ex Eginardo in annal. an. 792: « Ductus Felix ad palatium regis, qui tunc apud Regnum Bajoariæ civitatem, in qua hiemaverat, residebat, ubi congregato episcoporum concilio auditus est, et errasse convictus, » etc., cui concinit poeta Saxo sic habens:

Hinc ad catholici deductus principis aulam
(Idem Regius nam tum hiemavit in urbe)
A multis ibi præsulibus, synodoque frequenti
Est auditus et errore decuisse nefandum
Convictus, etc.

XXX. Severinus Binius in not. ad concilium Ratisponense. litt. a, putat de hac synodo locutum fuisse Jonam Aurelianen. episcopum in principio libri De Cultu Imaginum, ubi habet: « Ejusdem principis (Caroli) jussu in unum coacti (episcopi), adhibita etiam sanctæ Romanæ Ecclesiæ auctoritate eundem Felicem damnaverunt, imo cum auctore sui erroris Nestorio, quem imitatus est, perpetuo anathemati mancipaverunt. » Verum hæc verba autumo esse intelligenda de synodo Francofordiensi; nam idem Jonas paulo superius de hujusmodi hæreticis sic dicit: « Et quia jam secundum apostolicum præceptum ter, ut ab eadem sua prædicatione desisterent, admoniti fuerant, tamen in eodem errore permabant, ut hæreticos devitari. » Trina autem admonitio ecclesiastica completa tantummodo erat in synodo Francofordiensi, in qua tertio damnatam fuisse hæresim analistæ Francorum uno ore affirmant. Insuper Jonas loqui videtur de peremptoria animadversione et ultima per Carolum facta in Felicem; nam verbis allatis immediate subdit: « Memorato autem ortholoxo principe Carolo rebus humanis exempto, gloriosus filius ejus Ludovicus, etc. » His verbis innuere videtur eam damnationem fuisse, inter quam et obitum Caroli alia media non fuerit. Ultima autem censura si non fuit Francofordiensi, multo minus Ratisponensis fuit.

XXXI. Verum enim vero clarius quam Jonas de hoc conventu Ratisponensi locutus est Aleuinus lib. 1 adversus Elipandum: « Antequam, inquit, ego eodem sapientissimo rege Carolo jubente venissem in Franciam » (venit autem, seu verius reversus est ex Anglia, quo discesserat an. 790, ut dictum est in disert. 1, § 8, sub finem hujus anni vel initium sequentis, ut mavult Cointius ad an. 795, n. 17), hæc eadem vestri erroris secta eodem glorioso principe presidente, Felice, quem multum laudare soles, vestre partis tunc temporis defensore, ventilata est in celeberrimo loco, qui dicitur Raiginisbug, et synodali auctoritate sacerdotum Christi, qui ex diversis Christiani imperii partibus conveniant, æterno anathemate damnata. » Hoc in concilio Felix hæresim suam detestatus est, ut habent annales Fuldenses, his verbis: « Hæresis Felicianâ ipso auctore eam abnegante apud Reganesburg primum damnata est. »

XXXII. Verum quia ut canis ad vomitum rediit, et quod ejuraverat iterum amplexus est, exprobat ipsi Paulinus noster lib. 1, in eund. cap. 5 fidei inconstantiam, et sacramenti quod solemniter tactis Evangelii et conceptis verbis ediderat hoc in conventu violationem. Audi Paulinum, qui concilio, ut hinc inferimus, adfuit, rem describentem: « Aggrediamur... hunc pudoris inscium virum, qui palestræ jam dudum succubuisse certamini, gerendarum rerum qualitas efficaciter certis approbat documentis. Nunc 217 autem temerario ausu, nescitur cujus instinctu, redviva reparare nititur bella. Obliis præterea fœderis jurisjurandi quod cum Deo pepigerat, candidis milium angelorum undique circumfusus catervis. Sed neque humane, ut puto, militiæ

huic spectaculo defuit multitudo, praesertim cum in conspectu venerandi principis ventilaretur huiusmodi controversia questionis. Nam tactis sacrosanctis Evangelis iure jurando protestatus est, quemadmodum tunc temporis sincerissimae fidei exigente censura, suppresso silentio obscurae obmutuit garrulitas disputationis: nullius unquam deinceps nullo quolibet titulo quiddam refragativo molimine revolvare questionis; sed in ea, qui consenserat, fidei regula spopondit sese perpetua immutabilitate mansurum. In hoc quippe gymnasticæ disputationis conflictu contigit etiam humillimæ nostræ parvitatibus personaliter praesentiam adfuisse. »

XXXIII. Hæc ultima verba manifestissime ostendunt, nec dubio locum relinquunt, Paulinum huic concilio interfuisse, quia de alio intelligi haud possunt. Non de Francofordiensi, quia etsi interfuisse Paulinus et Carolus, non tamen Felix interfuit, ut videbis infra n. 47 cum de concilio Francofordiensi et sacro syllabo Paulini sermo recurret, adeoque neque Francofordiæ perfidiam suam reprobat, ut hic dicitur. Non de concilio Romano, quia ut mox n. 55 videbitur, etsi in eo errorem suum coram Adriano pontifice detestatus est Felix, non ibi interfuit Paulinus, qui dicit hic se interfuisse cum ventilaretur controversia in conspectu venerandi principis, id est Caroli, qui et ipse tunc Romano concilio non adfuit. Non tandem de Aquisgranensi anni 799, quia constat Paulinum hæc scripsisse, et in faciem Felici factasse ante annum Aquisgranensis concilii 799, nempe anno 796, ut ex epistola dedicationis ad Carolum libris tribus (quorum primus hæc, quæ præ manibus mox habemus continet) contra Felicem præfixa, in notis ejus advertimus. Iusuper privilegium hoc anno a Carolo obtinuit Paulinus ex Reginisburg, de quo in Vita ejus cap. 6 fusius. Luce igitur meridiana fit clarius huic Ratisponensi synodo Paulinum adfuisse.

XXXIV. Ejurata itaque perfidia in synodo illa Bavarica, Felix jussu Caroli ducitur Romam per Angilbertum, ut coram Petri cathedra, quæ est columna et fundamentum veritatis, publica facta erroris confessione, poenitentiae pignus ipse Adrianus susciperet. Annales Fuldenses: « Quin etiam per Angilbertum abbatem in præsentia Adriani apostolici adductus, denuo eam (hæresim suam) confessione facta damnavit. » Idem habent annales Loiseliani et cæteri hoc anno 792. Quem Fuldensis annalista hic abbatem Angilbertum vocat, Cointius ad eundem annum 792, num. 22, et ad an. 796, n. 159 et sequens abbatem, nec presbyterum ante an. 796 conatur ostendere, quod tantummodo anno cucullatum in Centulensi monasterio contendit. Non vacat cuncta percurrere, ut lis dirimatur, cum rei nostræ sit personam novisse. Conditionem autem personæ si cui libet exquirere, videat præter Cointium l. c., Acta SS. Benedictinor. sæcul. iv, an. 814, nec omittat vitam ipsius Angilberti ad diem 18 Februarii apud Adrianum Baillet.

XXXV. Ratispona igitur profectus, ductore Angilberto Felix cum Romam advenisset, humaniter ab optimo pastore ovis errabunda suscipitur. Verum ut erroris enormitas exercebat, vincula carceris non effugit. In quo libellum concinnavit in sui ejurationem erroris, quem Adriano et Patribus concilii Romani, ad hoc in basilica sancti Petri a papa coactis, exhibuit. Hæc nos docent Leonis III verba habita in alio Romano concilio an. 799, actione 2: « Sub sanctæ recordationis, ait, prædecessore nostro domno Adriano papa, directus a domno Carolo præfulgido magno rege ipse miserrimus hæreticus infelix episcopus, doctus ab eodem almo præsepe fecit illum orthodoxum in vinculis libellum, anathematizans et confirmans inter cætera nequaquam Filium Dei adoptivum esse, sicut dixerat, sed proprium et verum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei confiteor. Unde et ipsum orthodoxum suum libellum super sacro-

A sancta Dei mysteria in nostro patriarchio ponens, juravit sic tenere et confiteri. Et iterum in confessione super corpus beati Petri apostoli ipsum ponens orthodoxum suum libellum, similiter et illic juravit nequaquam se dicere audere adoptivum, sed proprium et dilectum Filium Dei teneo et confiteor. Et postmodum transgressus legem Dei excelsi, fugiens apud paganos consentaneos pejuratus effectus est. » Hæc omnia Leo papa III. Hæc peracta erroris publica retractatione absolutus ad propria remittitur. Eginardus in annal.: « Quo facto ad civitatem suam reversus est. » Exacte æque ac eleganter pro ratione temporis poeta Saxonius sub anno 792:

..... post hæc Adriano mittitur almo,
Sedis apostolicæ fuit hoc qui tempore præsul.
Quo præsentem, Petri correctus in sede beati
Pontificum coram sancto celebrique senatu,
Damnavit Felix, prius infelicitate a se
Ortam perdidit sectam, meruitque reverti
Ad propriæ rursus retinendum sedis honorem.

B Quæ in hoc Romano concilio definita fuere, et quæ data occasione pluries de hoc negotio Carolo Magno interroganti responderit Adrianus in unam epistolam seu libellam collegit, et ad Hispaniæ episcopos contra Elipandum direxit; hujus meminit Carolus in sua ad eundem Elipandum ex synodo Francofordiensi una cum synodica concilii et Sacrosyllabo Paulini nostri epistola directa: quæ omnia habentur in actis huius Francoford. concilii. « Primo quid Dominus apostolicus (scribebat Carolus) cum sancta Romana Ecclesia et episcopis illis in partibus quaquaversum commorantibus, et catholicis doctoribus sentiret sub unius libelli tenore statuit. »

XXXVI. Opportune redux ab Anglia post ferme triennium Franciam repetiit sub hoc tempore Alcuinus, quo Felix ad ecclesiam suam remissus simulate conversionis et fucate erroris ejurationis Ratisponæ et Romæ factæ indicia præbuit. Illius enim Deo et Ecclesiæ infelix homo: nam vere nunquam deposuit ab animo doctrinam pravam, ut ipse fatetur in confessione fidei suæ ex concilio Aquisgranensi, cum tunc conversus apparuit. Dixit enim: « Ex toto corde reversi sumus, non quolibet simulatione aut velamine falsitatis, sicut dudum: » innuens per hoc *dudum* se hac vice simulate conversum fuisse. Et revera adhuc Romæ degens litteram Elipando misit, ex ejus responsione non obscure arguitur ejus perfidia. Sic enim respondens Felici scribebat Elipandus epistola, quam jam pluries per partes alligavimus: « Domino Felice sciente vos reado, quia exeunte Julio vestro scripto accepi, et exeunte Augusto vobis item scripsi. » Et paulo post: « Certifica me qui es positus in Roma. Epistolam vestram cælitus quodammodo mihi inlapsam exeunte Julio accepi, et Deo meo ulnis extensis immensas gratias egi, qui me fecit tuis colloquiis colletari. » Et infra: « Ego vero direxi epistolam tuam ad Cordoba fratribus, qui de Deo recta sentiunt, et mihi multa scripserunt, quæ in tuo adjutorio debueram dirigere. Sed ad ipso hæresiarcham Albini magistro Antiphrasio Beato direxi relegenda. Tu vero dirige scriptum illud pro tuo fideli glorioso principali antequam veniat ad ipso filio mortis Albino, qui non credit carnis adoptionem in Filio Dei, etc. »

XXXVII. Hæc epistola manifeste scribitur post illam mense Augusto scriptam, ejus hic meminit, videlicet sub finem anni 792 vel initio sequentis 793. Ex qua liquido apparet quam fiete doctrinam suam sive Ratisponæ sive Romæ ejuraverit Felix, qui talem scriptionis communionem cum Elipando conservabat, a quo et tales suppetias expectabat. Ex qua insuper vides Albini eruditionem utrumque reformidare, cuius in manus ne devenirent scripta sua, tanta sollicitudine cavebant. Quamvis vero Alcuinus circa hoc tempus, ut diximus, in Gallias redisset, tamen non ignorabat seriem Hispanici erroris; quippe ante ejus a Gallia discessum anno circiter 790 jam mali de-

matris rumor percerebuerat. Hoc ipsum hauritur ex eius epistola 8 ad Carolum Magnum, in qua agens de quodam Felicis libello sic ait: « Nuper venit mihi libellus a Felice infelice directus, ejus propter curiositatem, cum paucas paginolas legendo percurri, inveni peiores hereses, vel magis blasphemias, quam ante in ejus legerem. » Nota igitur erat Alcuino, qui antea ejus scripta legerat, jam a superioribus annis Felicis doctrina.

XXXVIII. Hujus libelli edendi occasionem nactus fuerat Felix ex quadam epistola ipsius Alcuini, qui mox a suo in Gallias reditu comperit Felicem a conversione, quam simulate Romæ fecerat, statim ac Urgellam devenit, descivisse; adeoque in spiritu charitatis et pacis ad viam salutis illum ea epistola revocare curavit. Audi ipsum Alcuinum lib. 1 contra Felicem, qui sic incipit: « Scripsi epistolam pridem (en epistolam, quæ ansam dedit libellum edendi) Felici episcopo charitatis calamo, non contentionis stimulo; fraternæ salutis desiderio, non mordacis reprehensionis stylo; cupiens eum corrigere in Christi dilectione, quem in ejusdam nominis novitate et catholicæ pacis unione rececere notum habetur. Sed, ut agnosco, non eo charitatis officio vel humilitatis obsequio meæ litterulas diligentiae recepit, quo me scribere, qui meam pietatis intuitu legerit epistolam, agnoscere poterit. Nam idem præfatus Felix mox libellum (en Libellum ex occasione epistolæ scriptum) non epistolari brevitate succinctum, sed sermonum serie prolixum nobis dirigere voluit. »

XXXIX. Admiraris, et quidem merito, lector, molestiam Alcuini: a mirare et humilitatem, qui non suis fidens viribus postulat adiutores sibi dari a Carolo. Sic enim ait epistola 8: « hujus libri vel magis erroris responsio multa diligentia et plurimis adiutoribus est consideranda. Ego solus non sufficio ad responsionem. Provideat vero tua sancta pietas operi tam arduo et necessario a fultores idoneos, quatenus hæc impia hæresis omnimodis exstinguatur. » In alia autem epistola nominatim præter Adrianum pontificem, consultum voluit Paulinum nostrum, ut is quoque scribendi contra Felicem provinciam susciperet. « De Libello, ait, infelicis, non magistri, sed subversoris, placet mihi valde, quod vestra (id est Caroli) sanctissima voluntas et devotio habet curam respondendi ad defensionem fidei catholicæ. Sed obsecro, si vestræ placeat pietati, ut exemplarium illius libelli domno dirigatur apostolico, aliud quoque Paulino patriarchæ, similiter Richbulo et Theodulfo episcopis doctoribus et magistris, ut singuli pro se respondeant. Flaccus vero tuus tecum laborat in reddenda ratione catholicæ fidei. Tantum detur ei spatium, ut quiete ac diligenter liceat illi cum pueris suis considerare Patrum sensus, quid unusquisque diceret de sententiis, quas posuit præfatus subversor in suo libello. »

XL. Interea libellus Alcuino directus ne dum ad manus Caroli pervenerat, sed, ut ipse Alcuinus exposulaverat, Paulino insuper, et Adriano missus fuerat, quibus forte occasionem præbuerat luculenter copioseque respondendi. His autem in contentionibus laboranti Felici opportune occurrit, tanquam *ἱερέως λόγος*, suppetias laturus commilitio nefarius Elipandus, a quo non perversus, ut quidam volunt, fuerat Felix, qui nunquam vere fuerat conversus, ut dictum est, sed potius in perfidia confirmatus. Hic datis litteris, a Carolo postulavit, ut quæ ipse et socius scripserant ex sanctorum Patrum sententia de adoptione Filii Dei, jubere dignaretur sibi legi et pacate audire; et non unius vel alterius, sed plurimum sententiam exposceret, antequam doctrinam reprobareret. Rogabant insuper, ut ipse Carolus arbiter sederet in doctorum conventu. Addebant, ut sibi caveret a Beato, quem Antiphrasium dicebant, partium catholicarum defensorem, ne sibi eveniret, quod Constantino olim evenisse dixerat Isidorus. Patent

hæc omnia ex responsione Caroli Magni, quam ex synodo Francofordiensi ipsis direxerat. Nec satis eis fuit per litteras Carolum adire, sed et aliorum episcoporum aures talibus epistolis pulsarunt, quibus non doceri, ut par erat, postulabant, sed docendi præseferbant arrogantiam. Patet id ex epistola Caroli, in qua hæc habentur: « His paribus fidei vestrae litteras dirigere curastis utrumque, et generales ad sacerdotales sanctissimas aures, ad nos quoque speciales. In quarum utique serie litterarum non satis elucebat, an quasi ex auctoritate magisterii nos vestra docere disposuistis, an ex humilitatis disciplinula nostra discere desideratis. » Et infra: « Fecimus sicut petistis, collectis undique ecclesiasticis doctoribus, et populi Christiani rectoribus: nobisque omnibus pacifico unanimi choro consedentibus eundem libellum a capite calce tenus per distinctiones uniuscujusque sententiæ, et per interrogationes vel responsiones, prout cuique libuit, perlegere iussimus. » Et adhuc infra: « Scriptam itaque in epistola vestra hujusmodi obsecrationem invenimus: *Poscentes vos per eum, qui pro te in cruce manus innoxias extendit...., ut per te ipsum arbiter sedeas. Ecce ego vestris petitionibus satisfaciens congregationi sacerdotum auditor et arbiter sedi.* » Et paulo post: « Exemplum mihi Constantini imperatoris proposuistis, ejus initium beatum Isidorum laudasse dicitis et finem doluisse: quod ne mihi accidat per quemdam Beatum, quem Antiphrasium cognominastis, benigne suadetis. Hoc etiam divina miserante gratia præcavere satago, etc. » Ex his responsionis Carolinæ verbis qui petierint Elipandus et Felix liquido constat. Satis autem superque eis morem gessit Caroli mansuetudo celebratione concilii Francofordiensi æstate ineunte anni 794 congregati.

XLI. Francofordia tempore Caroli Magni non in eam adhuc amplitudinem excreverat, quæ hodie conspiciatur, quæ ipsius tantum ætate nomen ab ejus militie trajectu in Saxones procedentis, sortita est. Guntherus Ligurinus de gestis Friderici lib. 1:

.... nam Teutonius incolæ dixit
Franconfurt: nobis liceat sermone Latino
Franconum dixisse vadum, quia Carolus illic
Saxones indomita iniunxit teratit rebelles
Oppugnans, rapidi latissima flumina Mogi
Ignoto fregisse vado, mediumque per annem
Transmisisse suas neglecto ponte cohortes
Credidit, inde locis mansuetum nomen inhæsit.

Locus hodie et nudinis et imperii conventibus præcipue imperatoris inauguratione celeberrimus. Hoc loco, ubi Pascha jam celebraverat Carolus, et comitia regni agenda erant, episcoporum quoque concilium in causa fidei congregare decrevit. Datæ igitur per Galliarum, Britannicæ et Italianæ provincias litteris, ut ipse in epistola supra allata ad Elipandum testatur, episcopos convocat. Re autem communicata præcipue Adriano papæ, legati ab ipso mittuntur Theophilactus et Stephanus, qui in synodo vicariam sedis apostolicæ presentiam et auctoritatem præseferant.

XLII. Quas partes tenuerit hoc in concilio Paulinus noster colligi potest ex ejus Sacrosyllabo, quem bifariam in lucem missum ab initio fuisse advertit Cointius ad an. 794, n. 7: « Editus est duplici modo: primum ut a Paulino scriptus est adversus epistolam Elipandi, deinde ut ab episcopis Italianæ ex Francofordiensi concilii decreto missus est ad provincias Hispaniæ. Prior editio post Alcuini Opera quæ publicata sunt ab Andrea Duchesno, et in bibliothecis Patrum reperitur; posterior in collectionibus conciliorum. Inter utrumque parum discriminis occurrit: in tua Paulinus singularem aliquando numerum sic usurpat, *decerno, censeo*; pluralem semper in altera, sic, *decernimus, censemus*. Præcipuus differentię locus est sub initium operis, ubi, ut summam dicam, Paulinus in prima non includit Petrum Me-

diolanensem episcopum, in secunda includit. Cæterum libellus concilio iudice dignus fuit, ut nomine episcoporum Italiae Hispaniarum ecclesiis auctoritate synodali dirigeretur. Continuatur historiae Pauli Diaconi a Marquardo Frehero editus, apud Du Chesne tom. II, qui ob dignitatem et numerum trecentorum circiter, ut ait Baronius ad an. 794, n. 1, episcoporum, hanc synodum *magnam* (Paulinus *plenariam*) vocat, in scenam præ cæteris producit Paulinum, Petrum Mediolanensem, et Alcuinum. « Quam hæresim, ait, viri sanctissimi Paulinus Aquilegiensis patriarcha, et Petrus Mediolanensis archiepiscopus, seu Alcuinus insule Britanniae archidiaconus cum cæteris episcopis divinarum Scripturarum assertionibus destruentes, proprium eum et non adoptivum dei sanxerunt. » Sed et Carolus Magnus eundem ordinem in sua epistola servat, ut post Adriani papæ, Libellum Paulini statim recenseat, tertio loco episcoporum Germaniæ, Galliarum, Aquitanie et Britanniæ librum.

XLIII. Acta hujus concilii et canones in collectione conciliorum Labbeana reperies. Sed seriem actuum et ordinem, quo gesta, maxime in principio, fuere, Paulino nostro debemus, qui omnino ex initio sui Sacrosyllabi est audiendus. « Sancto incitante Spiritu, ac zelo fidei catholice scintillam sub pectore fervescere clementissimi et tranquillissimi gloriosique Caroli regis domini terre, imperii ejus decreto per diversas provincias regni ejus ditioni subjectas summa celeritate percurrente, multitudo antistitum sacris obtemperando præceptis in uno collegio aggregata convenit. Quadam die residentibus cunctis in aula sacri palatii assistentibus in modum coronæ presbyteris, diaconibus, cunctoque clero sub præsentia predicti principis allata est epistola missa ab Elipando auctore noxii sceleris, Toletanæ sedis pseudoepiscopo Hispaniensis termino circumscriptæ. Cumque jubente rege publica voce recitata fuisset, statim surgens venerabilis princeps de sella regia, stetit supra gradum suum, ac locutus est de causa fidei prolixo sermone, et adjecit: *Quid vobis videtur? Ab anno prorsus præterito, et ex quo cepit hujus pestis insania tumescere perfidia ulcus diffusius ebullire, non parvus in his regionibus, licet in extremis finibus regni nostri, error inolevit, quem censura fidei necesse est modis omnibus rescare.* Cumque imprecata et concessa esset morosa dilatio per dies aliquot, placuit ejus mansuetudini unusquisque quidquid ingenii capto rectius sentire potuisset, per sacras syllabas die statuto ejus clementiæ oblatum sui cor pectoris, fidei munus styli fereulo mentis vivaciter deferret....
219 Quapropter ego Paulinus.... una cum reverendissimo et omni honore digno Petro Mediolanensis sedis archiepiscopo, cunctisque collegis fratribus et consacerdotibus nostris Liguriæ, Austriæ, Hesperici (Alii legunt Istriæ, Venetiæ cum Cointio, qui tamen notat in margine, Austriæ, Hesperici), Emilie catholicarum ecclesiarum venerandis præsulibus.... respondere non formido. »

XLIV. Inter Paulini commilitones velut antesignanus Petrus, Mediolanensis præsul, recensetur, ut vides. Hic Oldradus cognominatus (quo jure vide Vitam Paulini cap. 6. n. 9) inter nobiliores Mediolanensium, ab epistola Adriano papæ fuit, ut ab Ughello in Mediolanensibus discimus. Anno 772 teste Cointio eod. an. n. 35 mittitur in Gallias significaturus pontificis querelas de Desiderio Romæ insultante, cujus insidias fugiendi gratia iter maritimum tenens, perveniensque Massiam, regem dein adit Theodonis villa degentem an. 775, qui promissum pontifici se opem laturum. Ita Cointius ex annalib. Laureshamen. Anno 785 Mediolanensis archiepiscopus renuntiatur, qui an. 784 ad ordinem canonicorum monachorum adjecit qui ecclesiæ deservirent, constructis ædibus, et Benedicto designato monasterii Ambrosiani abbate, ut ex Tristano Calcho idem asserit. Interfuit concilio Francofordiensi, ut vidimus,

A nonnullaque scripsit, quorum meminit Ughellus. Adeo autem strenue se gessit contra male doctrinæ evulgatores, ut *mallei hæreticorum* glorioso titulo a Carolo donaretur, teste Ripamontio Dec. 1. lib. ix citato a Cointio ad an. 804, quo decessit 9 Maii ex Ughello. Habes elogium Ripamontii de Petro, quod est hujusmodi: « Petrus constituto Mediolanensis ecclesiæ patrimonio, fundatoque monasterio, quod tantis opibus et ipsius Ambrosii nomine dignum esset, non minori sollicitudine contendit, ut populi quoque constitueret mores, et si quid in religionem irreperat vitii, tolleretur ac sanaret. Atque tantum fuit ejus odium erga prava dogmata, ut a Carolo Magno malleus hæreticorum appellaretur. » Sed hæc de Petro Mediolanensi sint satis.

XLV. Libellum igitur, Sacrosyllabum dictum, latum a Paulino in concilio, et coram omnibus perfectum, ratum Patres habuere, ad cujus normam canonem primum statuere, qui talis est: « Primordio capitulorum exortum est de impia ac nefanda hærese Elipandi Toletanæ sedis episcopi, et Felicis Orgellitanæ eorumque sequacibus, qui male sentientes in Dei Filio asserebant adoptionem. Quam omnes qui supra sanctissimi Patres et respuentes una voce contradixerunt, atque hanc hæresim funditus a sancta Ecclesia eradicandam statuerunt. » Eginardus hæc de re loquens in Annalib. sic habet: « In quo concilio et hæresis memorata condemnata est, et liber contra eam communi episcoporum auctoritate compositus, in quo omnes subscripserunt. » Qui liber iste fuerit præter hunc Paulini non video. Distinguit enim Annalista diligentissimum damnationem hæreseos a libro contra eam scripto. *Hæresis, ait, condemnata est, et liber contra eam compositus; in quo omnes subscripserunt, ne forte suspicaveris subscriptionem episcoporum supra anathema tantummodo cadere.* Igitur præter commune suffragium latum pro sententia anathematis, ex verbis Eginardi et aliorum Annalistarum hoc idem habentium, subscriptio communis fuit facta libello Paulini, qui omnium voto et nomine dignus habitus fuit, ut ad episcopos Hispaniæ concilii auctoritate dirigeretur. Colligitur liquido ex titulo libri, qui sic effertur: « Libellus episcoporum Italiae contra Elipandum concilii decreto missus ad provincias Hispaniæ. Incipit libellus Sacrosyllabus catholico salubriter editus stylo, in concilio divino nutu habito in suburbanis Moguntie civitatibus, regione Germaniæ, in loco celebri, qui dicitur Francoford, sub præsentia clementissimi principis domini Caroli, gloriosique regis, anno felicissimo regni ejus 26. Placuit igitur sancto venerandoque concilio, quatenus hic libellus pro causa fidei ad provincias Gallicie ac Spaniarum mitti deberet ad noxios rescandos errores, specialiter autem ad Elipandum Toletanæ sedis episcopum, in quo omnis hujus negotii constat materia quæstionum. »

XLVI. Non me latet aliam synodicam episcoporum Galliarum, Germaniæ, Aquitanie, epistolam episcopis Hispaniæ directam fuisse, quæ post libellum Paulini in actis concilii Francofordiensiis reponitur. Me latet autem communi concilii nomine et decreto missam fuisse, cum hoc in ejus titulo non legatur, qui talis est: « Synodica concilii ab episcopis Galliæ et Germaniæ ad præsules Hispaniæ missa. Sancta synodus et venerabiles in Christo Patres cum omnibus episcopis Germaniæ, Galliæ et Aquitanie, et toto catholice pacis clero, præsulibus Hispaniæ et cæteris ibidem Christianitatis nomen habentibus in Domino Deo, Dei Filio vero et proprio, Jesu Christo, æternæ beatitudinis salutem. » Vides titulorum differentiam? Hæc mittitur, quod non negamus: illa decernitur communi suffragio mittenda, quod est honorificentius. Quis enim non videt magis quam huic epistolæ etsi synodice, libro Paulini convenire quæ dicit Eginardus, eadem scilicet *libro*, non epistolæ, subscripsisse omnes Patres? Hoc igitur honore condignus

faît Paulinus, quem concilium Francofordiense honorare voluit. Paucis hæc omnia accipe a poeta Saxone sub hoc anno 794 :

Dira venenifera conatus semina sectæ,
Quæ Felix infelici male sparserat ausu,
Vellere de sacro Domini radicibus agro,
Catholicus princeps, synodum celebrare vocatos
Undique pontifices jam dictam fecit ad aulam.
Nec non affuerat Stephanus cum Theophylacto.
Nam fuit antistes sedis legatus uterque
Romanae, quos papa sacer mitis Adrianus
Rite suam servare vicem mandaverat illic.
Tunc igitur cuncti cum decreto generali
Hanc condemnarunt heresim, scriptisque libellus
Est illam contra, quem confirmaverat ille
Pontificum cætus, simul et subscripserat omnis.

XLVII. Hæc est tertia proscriptio solemnisi juridica, canonica, legitima hæresis Felicianæ; Felicianæ, inquam; quamvis enim in concilio Francofordiensi distincte petatur Elipandus, hoc fit, quia litteris suis ad questionem dirimendam ipse provocaverat, qui mordicus doctrinæ Felicis adhærebat. Verum etsi tertio fulmine ictam, non tamen adhuc extinctam, conatus viresque, quas exeruit impostorum, testatum faciunt. Hinc miror Aventinum scripsisse lib. iv. Annal. Bojor.: « Tertio ibidem (Francofurti) condemnata est hæresis Felicianæ Elipandianæque de adoptione Filii Dei. Omnes subscribere sacerdotes. Elipando cognoscenti errorem suum venia, itidem Felici data. Dignitas ambobus servata: » cum de dignitate ibi nihil actum fuerit, et neuter eorum resipuerit ex eo, nec ad sanam mentem redierit, sicut actus sequentes comprobant. Adde neque ipsos ibi tunc adfuisse veniam obtenturos et dignitatis reservationem, ut ex epistolis ab hoc concilio latis patet, quæ absentes eos, quibus mittuntur, ostendunt.

XLVIII. Igitur Carolus rex, qui concilium coegerat, morem gerens Elipando, accuratius doctrinæ suæ examen poscenti, quod in eo definitum fuerat, remisit. Addidit quoque epistolam Adriani papæ, quam Cointius ad an. 795, n. 15 et seq. putat ex epistola Elipandi a Carolo papæ transmissa, velut responsivam malæ doctrinæ ex concilio Romano emanatam, Adrianum direxisse Carolo, mittendam Elipando. Insuper libellum Paulini, nomine episcoporum Italiae, auctoritate tamen universi concilii, et synodice epistolam Germaniæ, Galliæ, Aquitanicæ et Britannicæ, episcoporum. Nec designatus fuit suo nomine aliam dirigere, qua utrumque charitate vere paterna alloquens ad viam veritatis reducere conatur. « Dein quarto loco, inquit, meæ propriæ unanimiatis cum his sanctissimis predicatorum Patrum decretis et catholicis statutis consensum subnexi, sicut vosmetipsi in vestra epistola, quam meo specialiter assignastis nomini, rogare curastis. » Quam sic claudit: « Redite ad pium matris Ecclesiæ gremium. Illa vos foveat et nutriat, donec occurratis in virum perfectum et in plenitudinem corporis Christi. Habetote nos cooperatores salutis vestræ, catholice pacis auxiliares, et societas nostra sit in Christo Jesu Domino nostro. » Hinc etiam vides hos episcopos non adfuisse concilio.

XLIX. Acta concilii innotuisse Adriano papæ dubitandum non est, cum per legatos suos Theophylactum et Stephanum ille præfuerit. Sub hoc tempore misit Carolus Romam denuo Angilbertum pro causa imaginum, ut colligitur ex responsione Adriani ad Carolum, quam per partes recitat Baronius noster ad an. 795, n. 52 et seqq. « Directum, ait, a vestra clementissima præcella regali potentia suscepimus fidelem familiarem vestrum, videlicet Engelbertum abbatem et ministrum cappellæ.... E idit nobis capitulare adversus synodum, quæ pro sacrarum imaginum erectione in Nicæa acta est. » Cointius, qui Caroli litteras de imaginibus et Adriani responsionem, et Hincmari hac de re auctoritatem, illas ut supposititias, hanc ut infirmam reprobat,

A vitium quoque arguit ex titulo 220 abbatis dato Angilberto, quem monachum indutum anno tantummodo 796 contendit. Vide, si lubet, eundem ad an. 794, n. 26 et seqq.; qui tamen n. 108 non dubitat de protectione Angilberti Romam, quia epistola 63 Alcuini, Adriano directæ, commendatitia ipsius Angilberti, non ad alium annum revocari potest, ut et ipse demonstrat. In ea inter cætera sic habetur: « Excellentissimus domini mei regis missus, filius equidem meus Angilbertus ad beatissimam summæ auctoritatis vestræ dirigitur paternitatem..... quem omnibus amicis valde fidelem esse probavimus, et maxime vobis, ut vere dignum est, sanctissimæ patris, qui vestram laudabili voce bonitatem sæpissime domno regi sub præsentia multorum testium narrare solebat. » Ex quibus verbis perspicue apparet pontificem, et Angilbertum inter se novisse, ex priori scilicet anni 792 itinere, quo Romam Felicem adduxerat. Porro vera ne sint ac legitima, quæ super caput secundum hujus concilii Francofordiensis de imaginibus proferuntur hinc inde ab scriptoribus, nostrum non est definire. De hæresi Felicianæ mentio in his litteris Caroli et Adriani nulla habetur. Quid? silentium istud de dogmate æque et fortasse diligentius acutitum quam dogma de cultu imaginum, nonne suspicioni pondus addit eorum, qui inter supposititias amandandas hæc litteras putant? Vide quæ dicimus in Vita Paulini, cap. 7, num. 6.

L. Carolus autem epistola sua, omni comitate referta, cantabat, ut dicitur, surdis, et Patres monitis suis et præceptis nihil proficiebant. Hoc docemur a Leone III, qui in concilio Romano an. 799, actione 2, sic habet: « Sed nec illud metu it alium et orthodoxum concilium (id est Francoford.) quod in conspectu domini Caroli præfulgidi et orthofoxi Magni regis pro hujusmodi re gestum est, satis rectæ fidei continere et anathematis vinculis jaculantes eundem Felicem, si in errore persisteret, cum sequacibus suis condemnaverunt. Et ut audivit vestrum concilium, in suum vomitum, ut canis, reversus est in volutabro luti, ut audistis per suum blasphemum libellum, quem ad venerabilem Albinum abbatem monasterii sancti Martini emisit, in pejorem latrationem devenit quam antea. » Libellus hic Felicis ad Albinum, de quo loquitur Leo, scriptus est, ut ex ejus verbis apparet, post synodum Francofordiensem; adeoque alius est ab eo, quem supra n. 58 memoravimus, scripto post suam ab Roma protectionem, quando arma, quæ fide deposuerat, resumpsit, seu verius, quæ nunquam deposuerat, denuo contra fidem datam impugnavit. Sed de hoc libello inferius.

LI. Ante hunc enim, imo statim a Francofordiensi concilio, in quo primas, vel quasi primas tenuerat Alcuinus, videtur scripsisse Elipando, quia ipse provocaverat Carolum per litteras ad congregationem concilii, epistolam amoris plenam, ut tam ipse quam socius perfidie Felix redirent ad saniozem mentem. D Hujus epistolæ partem juvat recitare. Est enim insigne charitatis argumentum et specimen vere fraternæ correctionis. « Venerabili et in Christi charitate amabili Patri Elipando episcopo, ecclesiasticæ pacis filius Albinus levita salutem. Perfectio fraternæ charitatis in gremium pacificæ unitatis multos colligere amicos congruet, et quoddam arbitratur esse dispendium sibi ipsi, si non se ipsum latius commendare studeat, ad viros famosi nominis et laudatæ pietatis, ut sit unanimitas spiritualis veræ dilectionis, licet quedam separatio corporalis visionis. » Et post aliqua: « Nec mihi est, pater optime, tecum in hac parvitiæ meæ chartula disceptatio subtilis, sed supplicatio humilis, obnixè deprecans, ut apostolicam doctrinam in catholica unitate et pace, tota mentis intentione consequi studeas, et populo tibi commisso sis signifer ad sempiternæ beatitudinis prosperitatem; nec nova quælibet nomina permittas paternis inseri traditionibus, etc. » Et in fine epi-

stolæ: « Vos vero communiter obsecro in calce hujus epistolæ, sacratissima lumina Hispaniæ, ut memoriam nostri in sacrosanctis vestris orationibus habere dignemini. »

LII. Hanc epistolam, uti diximus numero præcedenti, scriptam censensus statim a concilio, quod æstate ineunte celebratum est, teste Eginardo; quam accepit mense Julio exeunte Elipandus; ut constat ex ejus responsione, quæ quidem satis superque amarulenta ostendit quo spiritu scriptor ejus ageretur. Sic enim ait: « Reverentissimo patri Albino diacono, non Christi ministro, sed Antiphrasi Beato fetidissimi discipulo, tempore gloriosi principis in finibus Austriæ exorito, novo Ario, sanctorum venerabilium Patrum Ambrosii, Augustini, Isidori, Hieronymi doctrinis contrario: si converterit ab errore viæ suæ, a Domino æternam salutem; et si noluerit, æternam damnationem. Epistolam tuam a rectæ fidei tramite deviam, nitore sulphureo horrificam, superstitioso sermone scriptam, exeunte Julio accepimus relegentem. » Et cætera ibi eodem stylo dictata, quæ proferre supersedemus, ne bilem stomachumque lectori commoveamus. Oblateranti autem deliro seni Elpando Christiana mansuetudine, sed nervosa virtute repositi duobus libris Alcuinus, additis et aliis duobus de *Incarnatione Christi*, qui quatuor sunt contra Elipandum. Sed hi serius prodierunt, ut dicetur infra n. 66.

LIII. Contra Felicem vero, qui libellum supra n. 50 memoratum conscripserat, septem libros composuit, qui aliquando nomine Paulini circumferantur; verum ipsius Alcuini partus esse idem ipse testatur lib. i contra Elipandum: « Libello Felicis, ait, septem devotionis nostre libellis respondi, omnesque ejus pravitate evacuavi doctrinas. Qui lecti et probati sunt in præsentia Caroli regis et sacerdotum Christi. » Optaverat enim, imo et postulaverat librorum suorum censuram antequam in publicum prodirent; et sicut quondam humilitatis speciem præbuerat petendo sibi dari commilitones ad pugnam cum Felice ineundam, ita et nunc ejusdem demissi animi exemplum præferendo, petit lucubrationes suas ab ipso Carolo recognosci: cum autem recognite fuerint et probate, promittit se eas missurum ad fratres Gothiam (id est eam Galliarum partem ad Hispanias vergentem, quæ a Gothis olim occupata nomen inde traxit, puta Na bonensem, Tolosanam, et quas comprehendit Occitania, vulgo nunc Languedocia, quasi *Landet Got*, terra Gothorum) incolentes, ut ait in epistola citanda cum de Benedicto abbate, socio Laidradi infra n. 64 dicemus. Est hæc in re ejus epistola publici juris facta a Baluzio tom. IV Miscellana; in qua inter cætera hæc leguntur: « Istum libellum in disputatione, quæ in vestra veneranda præsentia cum Felice ventilata est, præsentem habui. Sed quia nec adhuc ante vestram perleclus est sapientiam, nec a vobis, cui maxime sudavit, comprobatus, ratum duxi publicis non efferrî auribus. Nunc vero vestra videat auctoritas quid de eo fieri veliit. Tantum deprecor, ut nullatenus prius abjiciatur, vel in publicum proferatur, quam totus inter familiares personas vestre auctoritatis examini perlegatur. » Quod cum Carolus præstisset gratias ei habet epist. 13: « Gratias agimus venerandæ pietati vestræ, quod libellum, secundum vestræ jussionis præceptum vobis directum, auribus sapientiæ vestræ recitari fecistis, et quod notari fecistis errata illius, et remisistis ad corrigendum, quamvis a vobis melius emendari potuisset, etc. »

LIV. Hæc autem non euenient nisi anno 799 quando scilicet egit cum Felice coram rege Carolo Alcuinus ad Aquas. Colligitur ex verbis prioris epistolæ: « Istum libellum in disputatione, quæ in vestra veneranda præsentia cum Felice ventilata est, præsentem habui. » Nam Alcuinus non disputavit coram rege et cum Felice nisi Aquis. A conciliis enim præcedentibus altero præsentem alter abfuit.

A Sic an. 792 Ratisponæ adfuit Felix, abfuit Alcuinus, qui tunc erat in Anglia. Sic an. 794 Francofurti interfuit Alcuinus, non interfuit Felix, ut supra n. 47 visum est. Ergo de concilio Aquensi an. 799 sunt hæc intelligenda. Libros autem Alcuini, sicut ille expostulaverat, examini peritorum virorum propositos auctori remisit Carolus, a nævis quibusdam purgandos, quos purgatos ad manus Caroli denuo direxit Alcuinus præmissa præfatione, quam habet Baluzius tom. IV Miscellana. cit., cujus titulus talis est: « Præfatio Alcuini in libros septem adversus Felicem ad Carolum Magnum. » Incipit autem sic: « Hos quinque panes et duos pisciculos simul septenario numero consecratos de apostolice fidei pera prolatis vestræ sanctissimæ auctoritati direxi Domine mi david, etc. » Hinc non male arguit G. Cave, qui asserit anno 718 hos septem libros contra Felicem ab Alcuino compositos. Cum enim auctor dicat se eos in promptu habuisse anno 799, quo anno coram rege cum Felice disputavit, necessario dicendum videtur eos anno saltem superiore fuisse confectos.

B LV. Satis autem non fuit Felici uno libello perfidiam effutiisse, sed et *dialogum cum Saraceno* composuit, quem Carolus videre cupiens Alcuinum de ipso percontatus est. Qui respondit epist. 15: « Disputationem Felicis cum Saraceno nec vidi, nec apud nos inventa est. Imo nec audivi nomen illius antea. Tamen dum diligenter quæsi, si quis ex nostris famam illius audiret, 221 dictum est mihi quod apud Laidradum episcopum Lugdunensem inveniri potuisset. Quapropter sub festinatione direxi missum nostrum ad prælatum episcopum, si forte ibi invenire potuisset, ut quam citissime vestræ præsentiae dirigeretur. » Hujus disputationis, seu dialogi argumentum indicare videtur Leo III papa in synodo Romana act. 2 sic de Felice loquens: « Et postmodum transgressus legem Dei excelsi fugiens apud paganos consentaneos perjuratus effectus est. » Qui autem paganos seu Saracenos habebat consentaneos, et quibuscum dialogos instituebat, haud quidquam boni in dialogis scriptissas credendus est.

C LVI. Interim parantem se Alcuinum ab libros Felicis retundendos, prævenit in oppugnatione hæreseos Paulinus, cui gratulatur epist. 81, quæ inscribitur: « Ad Paulinum patriarcham. De quibusdam hæresibus Hispanicis. » In ea summopere laudat Paulinum, qui quod ipse optaverat, jam præstitisset, scribendo scilicet circa an. 796 « tres libros contra Felicem, » addendo et « Regulam fidei » metro exaratam, quod erat jam a longo tempore in votis Alcuino; quare etiam regem adhortatus fuerat, ut in gratiam præsertim rudiorum et idiotarum id fieri juberet. Hos tres libros cum Regula fidei, quatuor operis capita intelligere videtur, cum opus quadripartitum Paulini quatuor fluminibus terrestris paradisi comparat. Lege epistolam, cujus pauca referre circa finem non gravabor. « Quapropter, venerande Pater et doctissime athleta, et dulcissime doctor, simus semper in castris Christi commanipulares, et in una acie sub vexillo sanctæ crucis concordii auxilio et virute præliantes, ut suos adversarios per nos vincat, qui vinci non potest. Nunc iterum antiquus serpens de dunis Hispanici ruris, et de speluncis venenatæ perfidiae contritum, non Herculeæ sed Evangelicæ clava (id est anathemate concilii Francofordiensis) caput relevare conatur, et prioribus nequitie poculis nova male fictionis toxica immiscere, etc. »

D LVII. Ut obviam iret redivivæ pesti, regis epistolæ sollicitatus jam fuerat Paulinus, ut ipse testatur in dedicatoria ad Carolum tribus suis libris præfixa. « Igitur, ait, saluberrimis venerabilium incitantibus litterarum vestrarum imperiis, quatenus juxta parvitatæ meæ intelligentiam, licet pigrioris ingenii obstat possibilitatis facultas, scribere tamen quæ ne contingit pro causa fidei contra pestilentes pravæ commenti objectiones quæcunque non renoo stylo. » Verum hi Patres, Paulinus, inquam, et Alcuinus

doctrina æque ac sanctitate præstantes, sicut alter alterum ad certamen contra hostes Ecclesiæ suscipiendum incitabat, sic alter cum altero de humilitate certabat. Nam sicuti Alcuinus volebat scripta sua ad Paulini examen deduci, ita Paulinus hortatus est Carolum epistola quadam, cujus adhuc fragmentum superest, ut exploratam, priusquam publica libri sui frueretur luce, Alcuini haberet sententiam. Orabat autem: «Quatenus (sunt ejus verba) hoc nostrum, licet non pretiosum, quodcumque tamen munusculum ad manus reverentissimi viri, et in divinis rebus peritissimi et præclari Albini scilicet summæ religionis perspicui oratoris vestri, mihiq[ue] super omnia flaventium favorum dulcissima mella, urgentibus vestris venerandis imperiis deferatur.»

LVIII. Libros hosce anno 796 Paulinus vulgavit, ut non obscure colligimus ex anno bissextili, cujus mysticam interpretationem prosequitur in ipsa dedicationis epistola, quia talis revera erat annus septingentesimus nonagesimus sextus. Sed non hisce tantummodo scriptis in Felicianam hæresim hoc anno insurrexit, verum etiam proscriptione synodica hæreseos, in suo concilio Foro-Julienensi prolata, quod hoc anno celebratum post Paschatis festum in dissertatione nostra secunda satis superque demonstravimus. Hic sistere aliquantulum nos cogit. P. Pagius, qui ad an. 791, n. 5 et seqq. affert, etsi alia intentione argumentum, quod honorem damnationis hæreseos Felicianæ Paulino ejusque concilio eripere posset, nisi diluatur. Ait enim adversus impugnatores mysterii Incarnationis in genere tantummodo definitum in concilio, non vero adversus Felicem in particulari. Si hoc admittis, in damnatione Felicis ejusque male sanæ doctrine Paulinus cum suo concilio nullas partes habuisset, si, quod ait Pagius, generationi tantummodo fuisset «actum in eo concilio, adversus eos qui variis erroribus implicati de mysterio Trinitatis, præsertimque de processione Spiritus sancti non recte sentiebant, ac præterea adversus eos qui in duos videntur filios unum Christum Dei Filium dividere, dum illum naturalem et adoptivum affirmare moluntur, inquit Paulinus in sua Oratione. Quibus verbis ostendit concilium istud adversus Felicem Urgellitanum congregatum non fuisse, sed generationi adversus Ebionitas, Nestorianos, aliosque hæreticos in sacrum Incarnationis mysterium peccantes.»

LIX. Verum ex textu Paulini a Pagio relato evincitur, et quidem ut ego sentio apertissime non modo in genere, sed speciatim damnatum dogma Felicis, quod ex factis illorum temporum comprobatur. Duæ præcipue hæreses tunc temporis lacescebant Ecclesiam: altera in Oriente de processione Spiritus sancti apud Græcos; altera in Occidente de adoptione Christi Filii Dei apud Hispanos. In utramque insurgit Paulinus, utramque proscribit et damnat. Sicut enim dici haud potest damnatos tantum in genere impugnatores mysterii Trinitatis, cum præsertim de processione Spiritus sancti non recte sentientes damnantur, ita non est dicendum tantum in genere damnatos impugnatores mysterii Incarnationis, cum conceptis verbis Paulinus eos damnet, qui in duos filios, naturalem et adoptivum, dividere Christum Filium Dei moluntur. Nos quidem non dicimus concilium præcise congregatum adversus Felicem, sicuti neque adversus πνευματομάχους Græcos, sed dicimus in eo damnatam utramque hæresim, et satis circumscriptam illam Felicis, etsi ipsius nominis mentio non fiat. Non enim est necesse, ut concilium ad hoc unum, et non ad aliud propositum congregetur, ut dicatur vere et proprie errorem aliquem proscripsisse. Alioquin nec ab ipsa synodo Francofurtana, vel Ratisponensi emanasse hæreseos Felicianæ censuram et damnationem dicendum esset, quod nemo adhuc dixit. Quandoquidem non ad negotium solius damnationis adunatæ fuerunt, sed in hac de conjuratione Pipini in patrem, in illa de quamplurimis aliis rebus est per-

tractatum: ita Concilium Foro-Julienense, etsi ad condemnationem Felicis congregatum haud dicatur, attamen proprie et vere hæresim Felicianam sub nomine adoptionem in Filio Dei incarnatum astruentium proscripsit. Sed cœptam viam prosequamur.

LX. Opera, quæ hucusque regesta sunt, et in quæ desudarunt Paulinus et Alcuinus, quatuor annorum spatium comprehendunt, nempe ab anno 796 inclusive quo prodierunt Paulini libri cum Regula fidei, ad an. 799 quo medio tempore Alcuinus suos concinnaverat. Verum incassum cuncta jactat, et oleum et operam Patres hi perdidisse videbantur. Animos tamen non despondit Carolus revocandi ad salutis viam errabundos, novumque lapidem movit, indicendo scilicet concilium Urgellitanum, ratus anguem facilius encandam, si in sua specu peteretur, et insuper sollicitando Leonem III ad aliud concilium Romæ cogendum.

LXI. Romanum hoc concilium non anno 52 regni Caroli, ut putavit Labbaeus, sed 51 celebratum advertit jare Cointinus ad an. 799, n. 16: «Hoc anno, ait annalista laudatus, Carolus annum regni sui tricesimum primum absolvit, initique tricesimum secundum octavo Kalendas Octobris.» Leo enim exeunte Aprilis mense, ob tumultus in se concitatos et injurias a Paschasio et Campulo Adriani decessoris sui gentilibus, sibi illatas vii Kal. Maias in litanis majoribus, Roma discessit in Gallias ad Carolum profecturus, absque Urbe usque ad divi Andreae apostoli festum, nempe usque ad prid. Kal. Decemb. Qua de re consule Anastasium in eund. Cum autem an. 53 Carolini regni, teste Alcuino infra citando n. 74 in ea synodo Felix ejurando perfidiam suam, mentionem quoque fecerit synodi Romane jam sub Leone habite ad quam nec citatus est Felix, nec interfuit, quidquid contra Berninum Histor. hæres. sæc. ix, c. 1 scribat; nam confessio fidei Felicis non, ut ipse putat, habita est Romæ, sed Aquisgranii, ut infra patebit; consequens est hanc cogi non potuisse nisi ante adventum Leonis in Gallias, adeoque ante diem vigesimam quintam Aprilis. Igitur ineunte anno 799, trigesimo primo regni Caroli Leo pontifex in basilica sancti Petri episcopos numero quinquaginta septem convocavit, qui denuo hæresim Felicianam proscriperunt. Conventus occasio libellus, de quo supra diximus, fuit, ut habet Leo in act. 2 concilii, et Felix lassus est in professione fidei Aquis factæ. «Per auctoritatem synodi, ait, quæ nuper in Roma hac intentione, præcipiente gloriosissimo ac piissimo Domino nostro Carolo, adversus epistolam meam, quam dudum (non autem nuper, ut habet Pagius) venerabili viro Aluino abbati Turonensi Ecclesiæ scripseram, congregata est. In qua 222 synodo præserte Leone apostolico et cum eo ceteri episcopi numero 57 residentes, et plerique presbyteri et diaconi cum eis in domo beatissimi Petri apostoli. . . dictas sententias. . . nostras excluderunt.» Verum nedum excluderunt, sed nisi respiceret, cum anathematis vinculo perstrinxerunt. Ait enim Leo act. 3. «Felix Urgellitanæ ecclesiæ episcopo, si non fuerit declinare ab hæretico dogmate suo in quo ausus est Filium Dei adoptivum asserere, anathema sit.» De hac synodo continuator Pauli Diaconi sic habet: «Contra quam hæresim Leo tertius papa congregata Romæ synodo, multis eam Evangeliorum et sanctorum Patrum testimoniis in perpetuum damnavit.»

LXII. Haud ita multo post actum, Romæ concilio Leo III male habitus, ut dictum est, Carolum Paderburne degentem ob tumultus Saxonicos adit. Ex hinc, re cum Leone communicata, ut par est credere, manum episcoporum et abbatum rex misit Urgellam, ut ibidem celebrato concilio Felicem ad cor revocarent. Provincia commissa est Laidrado Lugdunensi episcopo, qui accitis sibi sociis Nefridio episcopo Narbonensi, et Beredicto abbate, aliisque eandem dignitatum viris hoc ipso anno perrexit Urgellam.

Hoc totum colligitur ex Alcuino, qui his sanctissimis viris libros suos contra Elipandum inscripsit, quorum forte breviculum et summam, ut dicitur infra n. 66 habere prae manibus voluit, in *solutium itineris*, ut ait in praefatione, ut doctrinis in iis contentis contra adversarios munirentur, et praecipue contra epistolam jam diu ante vulgatam ab Elipando et sibi directam. Pagius ad annum 799, n. 15. Et ad an. 800, n. 18, et Cointius ad an. 799, n. 50, duo itinera in Hispaniam horum episcoporum distinguentes libros contra Elipandum datos nonnisi an. 800 asserunt, et pro secunda protectione reservant. Verum Hispaniam duplici itinere eos repetitisse esto. Post conversionem tamen Felicis hoc anno 799 in concilio Aquisgranensi secutam, neutrum iter suscepit putamus. Quomodo autem res se habuerit, mox n. 65 patebit, cum pauca de Laidrado Nefridio et Benedicto prius disseruerimus.

LXIII. Laidradus, qui primas inter socios tenebat, et ductor videbatur verbi, vir erat pietate aequae clarus ac doctrina. Supersunt nonnulla ejus opera, de quibus consule scriptores Biblioth. ecclesiast. Noricum fuisse genere auctor est Theodolphus in Paren. ad Judices v. 119, loquens de eo priusquam ad cathedram Lugdunensem a Carolo promoveretur :

Norius hunc genuit ; hunc in Lugdune futurum Pontificem speras reil gionis ope.

Ibidem docemur missum dominicum una cum eodem Theodolpho per Narbonensem provinciam egisse. Ejus vero electionem in archiepiscopum an. 798 et anno sequenti ordinationem Cointius ponit ad an. 798, n. 10 et 11. Cum Laidrado adiunguntur Nefridius, qui Danieli archiepiscopo Narbonensi de quo nos supra n. 24 in cathedram ejusdem ecclesiae haud multo ante hunc annum successerat, et Benedictus abbas Anianensis. Hic ex voto, quo se obstrinxerat cum periclitanti in fluvio Ticio fratri, arma victricia Caroli Magni Longobardis Italia pellentis an. 774 secuto, manum praebens in vitae discrimen adductus et ipse fuit, factus est monachus aetatis suae anno 25 in conobio sancti Segnani. Verum cum anno 780 in abbatem eligeretur, ne honorem cogeretur suscipere, in patriam id est Gothiam, seu Septimaniam se recepit ibique in paternis praediis monasterium construxit ad fluvium Anianum, parva primum cella opus auspiciens, quod postea in ingentem molem excrevit. In quo tenuit largitas ejus erga fame pressos anno 793, cum praeter annonam prudenter fratribus usque ad novas messes reservatam, innumera pauperum multitudinem undique eo anno inopia laborantem pavit et aluit. Percharus Alenuo evasit ex studio patriam tuendi ab erroribus Felicis, qui Septimaniam invaserant, a quibus nedium e plebe homines, sed et presules ecclesiae eripuit, adversus eosdem disputationibus saepe congressus. Haec nos contracte : Cointius annis supra attactis fusius ex Smaragdo scriptore Vitae Benedicti, septuagenarii demortui an. 821.

LXIV. Is igitur est, per quem Alcuinus respondens « omnibus abbatibus, filiis et fratribus qui sunt in Gothiae partibus, » dicit se jam misisse libellum, in ejus temporis questionibus solatium futurum. « Quem (libellum), ait, direximus per Beatum Benedictum vobis ad solatium et confirmationem fidei catholicae. » Et addit : « sed in manibus majus modo habemus opus propter alias causas, quae (sic) in libello venerant Feliceis legimus ; et illum volente Deo vobis dirigimus (pro dirigemus) postquam lectus et probatus fuerit ab episcopis nostris et domo rege. » Et infra : « Quae omnia plenius. . . lecturi estis in eodem libello, quem modo in manibus habemus. » Ex his verbis illud duplex iter, quod supra n. 62 Pagius et Cointius statuerunt, sic conciliandum videtur, ut primum fuerit antequam evulgaret contra Felicem libros, de quibus hic agit, et ea prima vice per Benedictum abbatem direxerit libellum, qui eis foret

A *solutium*. Secundum autem hoc anno 799 cum Urgellam iterum Benedictus cum Laidrado profectus est.

LXV. De hac gemina protectione in praefatione ad libros contra Elipandum, alloquens ipsos missos et proficiscentes viros Alcuinus verba facit. « Per divina suffragia pietatis hanc nebulosam impietatis sectam clara virtutis luce pridem discutere studuistis, etiam et Christo donante ceptum praedicationis opus multa ex parte perfectistis. » Haec verba priori applicanda videntur protectioni, qua per Benedictum abbatem unum ex apostolicis viris libellum superius memoratum misit circa tempus, quo scribebat libros contra Felicem, puta an. 797 vel 798, sequentia autem de secunda hujus anni 799 missione verisimiliter sunt accipienda : « Ad cujus pmissimae praedicationis venerabile opus mandante glorioso principe et devotissimo in omni bonitate Carolo rege vos iterum ituros esse audivimus. » Duplex ergo protectio est manifestata. Sequitur autem de secunda : « Quapropter paucorum arripui laborem dicrum in solatium sanctissimi itineris vestri, quatenus haberetis in manibus ejusdem epistolae meo nomini directae ab Elipando Tolitano episcopo pias ac pernecessarias responsiones, ne forte aliorum ex ejusdem epistolae lectione mentes macularentur, quia eadem audivimus litteras in aliorum prius pervenire manus, quam nobis, cui misse sunt redditae. » Haec, cujus hic meminit, epistolam illam esse arbitramur, quam superiori tempore post exactam concilium Francofordiense in Alcuinum scriptam supra num. 52 recensimus.

LXVI. Huic igitur et similibus aequae forte livore scatentibus Elipandi epistolis responsionem Alcuinus instituit quatuor libris conclusam, quos volent Pagius et Cointius, nec nos abnuimus, anno 800, quia in eorum primo meminit Felicis jam conversi, et ad bonam frugem restituti, adeoque post concilium Aquisgranense an. 799. Putant Pagius et Cointius hos libros esse eos, quos hic vocat *pias et necessarias responsiones*, datas peregrinibus Urgellam ; in quibus si memoria inseritur Felicis jam conversi an. 799, inferunt iter anno sequenti 800 affligendum. Verum quia supervacaneum iter Urgellense post conversionem Felicis, cujus gratia suscipiendum erat, videri potest, *has pias et necessarias responsiones*, quas vocat *paucorum dierum laborem*, alium esse opus putamus a quatuor libris in quibus mentio Felicis conversi occurrit, contra Elipandum scriptis, in hoc a Pagio et Cointio, qui eorum nomine libros illos comprehendunt, dissidentes. Suspiciamus enim aliquod breve scriptum fuisse, *paucorum dierum labore* concinnatum, puta compendium summamque argumentorum et responsionum, quarum ope occurrentibus objectionibus, ut ita dicam extemporaneis fieret satis. Non enim quatuor ex professo conscripti libri *paucorum dierum* opus dicendi forent, qui *paucorum dierum labore* haud fuerant absolvendi. Commotiori autem studio et tempore quatuor illos confecisse credimus libros, in quibus, utpote absolutis post conversionem Felicis, de ea mentionem habere potuerit. Quanvis enim iisdem praesulis inscribantur et offerantur, non tamen est necesse dicere illud idem scriptum esse, quo, cum Urgellam proficiscerentur, ipsos donavit.

LXVII. Quod si adhuc pergis contendere libros hos contra Elipandum comprehendi sub nomine *responsionum* Laidrado et sociis missarum, quod ego quidem non concedo, adhuc tamen non evincitur protectionem secundam Laidradi et sociorum an. 800 quo libri ex memorata conversione Felicis evulgati dicuntur, evenisse. Expende verba haec praefationis : « Quorum (librorum de quibus superius egerat) lectione pietatem vestram congaudere arbitror, quia totum illud opus vestro gaudebam dicare nomini, vobisque primo omnium direxi probandum atque corrigendum, iudicio vestre auctoritatis atque sanctitatis tantummodo contentus, nec in publicis

223 aures easdem meas devotionis litterulas procedere velia, nisi prius estre auctoritatis censura examinarentur et fraternae congregationis lectione confirmarentur; satis mihi aestimans illorum iudicio examinari, quorum dilectione singulariter me laborare elegi. » Ex his verbis liquet prius direxisse libros examinandos, et lectione congregationis confirmandos, Laidrado scilicet et sociorum, quam in publicam lucem prodirent. Potuit igitur tantummodo primis veluti lineis designatum et adumbratum opus, Laidrado et sociis proficiscentibus dirigere, evulgaturus, dein examinatum approbatumque commodiori tempore, quod et praestitit an. 800 inserens, cum novissimam operi manum inponeret, conversionem Felicis jam secutam, et dedicans praedictis viris, recenti praefatione apposita, opus consummato labore perfectam.

LXVIII. Verum dubium aliud insurgit ex his Alcuini contra Elipandum libris. In fine enim illorum duarum epistolarum meminit, Elipandi scilicet ad Felicem, et Felicis ad suos de sua conversione, cum ait se libris illis addidisse « epistolam Elipandi ad Felicem quondam illius sectae defensorem, nunc vero Deo donante, Christianae fidei praedcatorem. » Et de alia epistola scribit : « Ejus (Felicis) conversionis ad fidem catholicam epistolam imponere curavimus. » Pagius subdit certum esse utramque epistolam sub hujus anni 799 finem datam esse. Verum etsi alteram de Felicis poenitentia ad suos scribentis non inficiar, de prima tamen, id est Elipandi ad Felicem non ita sentio. In ea dicitur : « Certifica me qui es positus in Roma. » Donec ostensum fuerit hoc anno, de quo questio, nempe 799, Romae fuisse Felicem, cui haec verba poterint veraciter seri, i. a liquissimis Elipandi verbis non est recedendum. Neque enim aliam interpretationem patiuntur praeter quam primo intuitu ipsa verba praefereunt. Hinc fit ut cum anno 792 habeamus Felicem per Angilbertum abbatem Romam ductum, ab eo anno epistolam avellere nequeamus. Neque enim constat Felicem Romae alio anno fuisse.

LXIX. Sed ex ipso Alcuino difficultates quaedam hauriuntur, quibus faciendum est satis. In fine librorum in Elipandum ait se addidisse « epistolam illius Elipandi ad Felicem quondam illius deensorem sectae, nunc vero Christianae fidei praedcatorem. » Insuper inscribitur epistola « Ad Felicem nuper conversum. » Addes et haec verba Alcuini in fine pariter posita : « Maxime origo hujus perfidiae de Cordova civitate processit, sicut in epistola illius Elipandi ad Felicem praefatum intelligi potest, dum eundem Felicem adhuc sui erroris catenis constrictum arbitratur. » Ex quibus omnibus inferri videtur epistolam datam post conversionem Felicis, adeoque non an. 792 ut nos, sed ut vult Pagius an. 799. Verum in promptu responsio est. Alcuinus non aliter poterat tunc dicere, si quidem conversus de facto fuerat Felix, cum libros suos Alcuinus solveret. Nihil ergo mirum, si dicat quondam *haeresis defensorem, nunc praedcatorem fidei*. Sensus enim est : Elipandus scripsit ad Felicem cum quondam erat suae sectae defensor, qui nunc, quo tempore haec scribo, est fidei praedicator. Quid planius? Ad Felicem quidem nuper conversum inscribitur epistola, sed inscriptio ab Elipando facta non fuit. Patet ex contextu, in quo arguit Felicem tanquam adhuc erroribus irretitum, nam cum eo loquitur de haeresi communi non abdicata, sed potius adhuc confovenda. Inscriptionem igitur forte Alcuinus apposuit, qui proferens, etsi rancidam epistolam Elipandi, occasione conversionis Felicis, ipsam inscripsit ex facto tunc recens secuto, et ideo nuper conversum inscripsit, quia innuere volebat conversionem anni superioris 799, transcribens ipse et proferens epistolam anno 800. Illud insuper adhuc inter posteriora verba Alcuini, refertur ad tempus scriptiois epistolae Elipandianae, quo vere constrictus erat erroribus Felix, et sensus est : Scripsit Elipandus ad Felicem eo tempore, quo cum

A arbitratur adhuc constrictum, uti erat revera, qui postea solutus fuit.

LXX. Nec officere putes posuisse Alcuinum epistolas in calce librorum contra Elipandum scriptorum, vel saltem publicatorum nonnisi anno 800. Non enim sunt factae ejusdem auctoris ac libri. Potuit autem epistolam ante aliquod tempus latam libris suis posterioris aetatis addere, quin inferendum sit ejusdem esse epistolam temporis ac libros. Insuper ordo epistolarum in Alcuino praesertim, in quo secundum dignitatem personarum non secundum tempus digeruntur, non est attendendus. Nam ut observavit Brietius ad an. Christi 159, « ordo, qui plerumque in sanctorum Patrum scriptis legitur, librorum est, a quibus frustra plerumque aliquid praeter litteras expectes. » Tandem fortasse appones ab Alcuino vocari quandoque Aquensem Civitatem alteram *Romam, secundam Romam*. Esto; quid inde? Ergo, ais, cum dicit Elipandus : *Certifica me qui es positus in Roma*, de civitate Aquensi, et de Felice ibi anno 799 posito intelligendum. Nimis acuta profecto, et exquisita interpretatio isthaec est. Neminem puto nisi ex praconcepta opinione inductum, dum Roma in epistola haec Elipandi memoratur, absolute posse suspicari aliam urbem praeter veram Romam orbis et Italiae principem urbem designari. Sed de his satis. Nunc ad Felicem in Urgellensi conventu laborantem accedamus.

LXXI. Laidradus igitur cum Nefridio et Benedicto utrisque sociis peregrinationis suae, ut Urgellam pervenit, synodum cogit, haeresim proseribit, haereticam autem Felicem ad spem conversionis reservat. Et quidem Patres humaniter agunt cum protervo sene, mollior ulcus tractant, spondentque fore, ut si Carolus adeat, et benigne ab ipso excipiat et patienter audiat : tantummodo accederet et coram quo profundera, proferret. Haec omnia habemus nedum ex Marca mox citando, sed etiam ex ore ipsius Felicis in principio confessionis suae exhibite in concilio Aquisgranensi. Hujus synodi memoriam debemus Petro de Marca, cujus verba ex lib. III. Marc. Hispaniae describit Baluzius in notis ad Agobardi librum contra Felicem cap. 18, citaturque a Cointio ad annum 799 num. 50 « synodum quoque Orgelli, ait Marca, ea de re haberi a Laidrado episcopo Lugdunensi, Nefridio Narbonensi, Benedicto abbate, et episcopis atque a batibus provinciae Gothiae, Carolus jussit, ut contumaciam Felicis illius colloctionibus molirent. » Haec Marca, qui tunc male, ut adnotat Pagius ad an. 799, n. 15, synodum Urgellensem an. 794 assignat, non removendam ab hoc an. 799, ut vult etiam Cointius l. c. Laidrado igitur spondenti campum disputationis cessit Felix, et sub finem hujus anni 799 trigesimo secundo anno regni Gallici Caroli ad concilium venit, ibique rata omnia reperit, quae sibi promissa fuerant, ut ipse fatetur in principio confessionis fidei suae his verbis : « Postquam ad praesentiam domini nostri ac piissimi gloriosique Caroli regis perductus sum, et ejus conspectui praesentatus licentiam habeo eo secundum quod et venerabilis dominus Laidradus (Pro Laidrado) episcopus nobis in Orgello pollicitus est, accepimus, qualiter in ejus praesentiam in conspectu episcoporum, quos ad se ordinatio gloriosi principis nostri convenire fecerat, sententias nostras, quas ex libris sanctorum habere nos de adoptione carnis in Filio Dei, seu nuncupatione in humanitate ejus credebamur, praesentavimus. »

LXXII. Aquisgranum locus conventus fuit, urbs ab aquis, medica virtute donatis, nomen assumens, inde etiam urbs Aquensis dicta. Hymnus divo Carolo Magno sacer.

Urbs Aquensis, urbs regalis,
Sedes regni principalis
Prima regum curia.

In ea enim ex sanctione Caroli Magni auspicabatur

imperium prima collatione diadematis. Ob templum Virginii matri sacrum *Aix-la-Chapelle* dicta Gallis. A quodam Grano Neronis fratre adificatum nonnulli somniant. Incole, teste Guicciardino in *descript. Flandriae part. II*, Carolum, si non condidit, at reparatorem urbis ab Attila quondam demolitæ agnoscent. Carolus quidem aeris temperie, loci amœnitate, et præcipue aquarum tepidarum salubritate illectus, selem sibi stabiliorem in ea elegit, quam privilegiis donavit, ædificiis auxit, nihilque omisit quo testatam faceret suam erga urbem voluntatem.

LXXXIII. In hac igitur sibi perchata civitate episcopos Carolus adunavit: in quorum et sui præsentia adductus Felix disputationem cum Alcuino jubente rege volens nolens instituit. Ipse enim antagonista eruditionem pertimescens, congressum declinasset. Scriptor anonymus *Vite Alcuini*: «Advocans (Carolus) Albium institutorem suum Taronis et miserum Felicem hæresis hujus astructorem de Hispania partibus, congregavit synodum magnam episcoporum in Aquisgranensi imperiali palatio: in quorum ipse sedens melio, Felicem licet valde repugnantem de natura Filii Dei secundum carnem cum Albino doctissimo disputando rationabiliter confingere jussit. Tum quantum episcoporum tunc exstitit silentium? O quam clara et inexpugnabilis Caroli cum auctoritate magistri sui fidei confessio atque defensio? Per 224 plura autem Felix fugiens latibula plurioribus ab Alcuino confossus est spiculis in tantum, ut pene omnes civitates Israel consummaret, quousque Filius hominis veniret. Nam a secunda usque ad septimam sabbati parum aliud gestum est. Omnibus denique ejus patrefacta socordia, atque ab universis apostolica auctoritate hæresi confutata, soli sibi latuit deformiter, usque dum dicta Cyrilli martyris ab Albino sibi directa legit lamentabiliter: *Ea natura quæ per diabolum vitata est, super angelos exaltata est propter triumphum Christi, atque ad dexteram Patris collecta*. Hanc ergo legens sententiam tandem se recognovisse et imple gessisse voce et nimio fletu testatus est. » Idem quoque fatetur ipse Felix in confessione fidei suæ hac occasione prodita.

LXXXIV. Alcuinus lib. I contra Elipandum paucis verbis hoc idem refert: additque eum cum discipulorum conitatu ad concilium accessisse, qui et ipsi conversi sunt: «Felix anno præfati gloriosi principis trigesimo secundo advocatus voluntarie veniens ad Aquis palatium, ibique in præsentia domni regis et optimatum illius, sive sacerdotum Dei rationabiliter auditus, et veraciter convictus, atque Deo dans gloriam, veramque confessus fidem, in pacem catholicæ unanimiæ reversus est cum discipulis suis, qui sibi tunc temporis erant præsentēs. » His autem, qui præsentēs haud erant, epistolam direxit, in qua professionem fidei suæ inseruit. In ea licet legas in titulo episcopi nomen, scias non esse manu sua positum, sed alterius; quippe sede pulsus est, ut ipse innuit in corpore epistole. «In Dei nomine Felix olim indignus episcopus. » Et Ado in *chron.* ætatis 6 ait insuper in exilium missum, ad mortem usque Lugduni fuisse.

LXXXV. Ad cor reverso, ut putabatur, Felice non cessabat Alcuinus consortem nequitie Elipandum ad meliorem frugem revocare, propositum in libris ipsi directis etiam Felicis exemplo, «cujus, ait lib. I, cum tuis discipulis, venerande pater, humilitatem sectari suadeo. » Putavit enim saltem tunc vere conversum, unde addebat eodem libro: «Ego..... Felicem olim vestri erroris complice, Deo miserae catholicum effeci. » Verum simulata fuit, aut saltem non constans ejus conversio ita ut communiter creditus sit in odore æternæ mortis excessisse. Ado l. c.: «Quem fuerunt in eodem ipso suo errore mortuum. » Acceperet rei historiam ab Agobardo, qui initio imperii Ludovici Pii, Caroli Magni filii, Laidrado, episcopatu Lugdunensi valedicente, et optimam partem in monasterio Saessionensi, ut habet chronicon Hugonis

A Flaviniacensis, eligente, eandem adiit ecclesiam. Sic enim ait lib. adversus dogma Felicis n. 1: «Post obitum Felicis illius, qui fuerat quondam episcopus in sede Orgellitana, inventa est a nobis quedam schedula ab eo edita sub specie interrogationis et responsionis: quam cum legentes considerarem, inspectum hominem diligenter et fraudulenter instaurasse, quantum in se fuit, omnem pravitatem dogmatis sui in qua dudum fuerat detectus et convictus, et propter quam ab honore episcopatus depositus. Qui licet aliqua verba, quæ prius imprudenter efferebat, postea suppresserit, aliqua tamen nunc addidit quæ tunc retinuit. Quam schedulam ego, ut potui, juxta veritatem fidei cum reprehendissem, vel reprehendam publicassem, quidam ex fratribus, ut comperi, indigne tulerunt, et non perversitate animi, ut puto, sed simplicitate ingenii arbitrati sunt me non id fecisse zelo fidei, sed zelo inviditiæ. » Quo I indigne aliqui hoc tulerint in causa fuit opinio sanctitatis, quam sibi hypocrita conciliaverat, ut Agobardus innuit n. 2: «Qui incaute admirant's vitam prædicti Felicis probanda putant cuncta quæ dixit, nescientes quia non ex vita hominis metienda est fides, sed ex fide probanda est vita. »

LXXXVI. Verum nedum ex ipsa schedula sub extremo forte vitæ concinnata, ad insaniam eum rediisse compertum est, sed etiam antea, in exilio licet positus, errores suos non fuit veritus in vulgus dispergere. Agobardus n. 5: «Quibusdam adhuc virens aliqua improbanda persuadere conatus est. Cœpit aliquando, ut dixi, quosdam docere, ut crederent Dominum nostrum Jesum Christum secundum carnem veraciter nescisse sepulcrum Lazari, diem judicii, etc. Hoc ut cognovi, accessi ad eum coram ipsis, quibus ita suadebat, et interrogavi eum, utrum ita prorsus sentiret. Quod cum confirmare tentaret, objurgavi eum, et detestatus sum pravos sermones ejus, ostendique ut potui ceteris quæ custodia ista repudiarent, et quo sensu loca illa Scripturarum intelligere deberent; ipsique Felici sumptas sanctorum Patrum sententias, quæ blasphemias ejus contrairant legendas direxi. Quibus Ictis promisit se omnis emendationis diligentiam sibi meti adhibiturum. Propter quam rem silenter cum dimittens, non putavi necessariam esse easdem blasphemias ejus in extoribus publicandas, quia nec ad me pertinebat. » Et n. 6: «Post mortem vero ejus cognovi per quosdam fideles fratres, qui ab illo audierant, quod dixerit Deum Dei Patris Filium nullatenus dici debere passum, aut crucifixum, sed ab eo hominem assumptum..... Hæc autem faciebat saepe dictus Felix, quia nullatenus acquiescebat sentire, nec suadere sibi meti ita valebat, ut crederet in uno Domino Jesu Christo duarum naturarum unionem substantialis factam, et Deum verbum secundum subsistentiam carni unitum. »

LXXXVII. Ex his Agobardi verbis licet deducere Felicem inter vivos exstitisse ferme circa an. 815, quo abdicato episcopatu Lugdunensi a Laidrado, ejus locum occupavit Agobardus, qui ab an. 815, si G. Cave est fides, chorepiscopi munia in subsidium Laidradi suscepit. Cum enim dicat errores non publicasse quia ad se non pertinebat, innuit se episcopum aut chorepiscopum tunc non fuisse, cujus aliquin erat detectum a se malum ad aliorum preservationem prodere, imo et proscribere. Dicendo autem schedulam a morte ejus a se inventam, nulla mentio facta Laidradi, cujus partes fuissent malum compelescere, et lato anathemate explodere, quique res Felicis optime callebat, cujus evocatio ab Orgellitana sede commissa fuerat, ut dictum est supra, liquido apparet regimen Lugdunensis ecclesie ipsum Agobardum habuisse, cum Felix decessit. Circa hoc ergo tempus, Felix tandem nigram efflavit animam.

LXXXVIII. Quem exitum nactus fuerit Elipandus in comperto non est. Non desunt qui concedit asserere, et vellent credi ipsum non malitia sua, sed tantum

molto dolo Felicis aliquando hæresim Adoptionum complexum fuisse : cæterum nec pervicacia errorem propugnasse, nec diu in eodem perdurasse; sed epistolis Adriani et Caroli regis in se reversum, concilio Toleti convocato, mentem prius errabundam deposuisse, et penitentiae lacrymis in synodo malam doctrinam detestatum fuisse; insuper in vita commendabilis consuetudine perseverasse, et in osculo Domini an. 810 diem supremum clausisse. Vide Joannem Tamajum Salazar in Martyrol. Hispano. Proferunt ad rei fidem astruendam epistolam Ascarici Bracarenensis episcopi ad Elipandum, hujus synodi et penitentiae mentionem facientem. Innituntur insuper testimoniis Juliani et Luitprandi in suis chronicis, quorum hic ita de Elipando loquitur sub æra 820, sive anno Domini 782 : « Elipandus archidiaconus Cixilani pontificis Toletani succedit in sede patriarchali Toletana pro domino Cixilane magistro suo. Ad an. 810 præest. Mala persuasione Felicis Urgelitanus pontificis magistri sui labitur in fœdum de adoptione Christi errorem; sed epistolis Adriani papæ et Caroli Magni, Pippini Francorum regis filii ad mentem et verum sensum Ecclesie rediit. » Sub æra autem 848, sive an. Dom. 810 de ejus morte sic : « Hoc anno Elipando archiepiscopo Toletano, viro prudenti, humili, ac in zelo fidei catholice ferventi sancte mortuo sufficitur archidiaconus ejus Gumesindus. Ipse vero cum pauperum et viduarum lacrymis sepelitur in ecclesie sancte Juste secretario. Gumesindus successor ac discipulus illi posuit more Gothico carmen sepul. rale. »

LXXXIX. Verum ineptiis scatere horum opera scriptorum quis ignorat? Ita ut vel inter pseudo-historicos recensentur, vel inter aniliū fabularum commentatores a cordioribus amandentur. Audi quæ in hanc rem scripsit Nicolaus Antonius Hispalensis I. C. in opere posthumo *Bibliothecæ Hispanæ*, evulgato jussu D. Joseph Sanæ de Aguirre cardinalis, viri æque dignitate ac eruditione præstantissimi, et in odorandis inter lucubrations scriptorum dispersis erroribus emunctæ naris. Hic igitur bibliothecographus Hispanus tom. I, lib. vi, cap. 2, n. 42 et seqq., sic habet : « Diximus multos esse in ea curando Toletano antistite Elipando, aut amplificanda ejus penitentia rebusque ejus enarrandis Toletanæ creationis pseudo-historicos, Julianum scilicet et Luitprandum, ex quibus aliqua hic dahlimus ut vanitatem eorum auctorum ostendamus. *Archidiaconus Julianus ait* (In chron. n. 595) *fuisse Toletanum sub Cixilane archiepiscopo Elipandum, quo tempore Carolus Magnus Toleti fuit, desponsavitque Galianam Galasri ejus urbis regis filiam, ex qua, ut quidam auctores aiunt, Ludovicus Pius imperator natus fuit.* Hæc magni Juliani eruditio est, quam 225 stupent nostri homines, unum veteres omnes contra niti et credi velle. Nihil certius est quam Ludovicum Carolo regi ex Hillegarde Sueva uxore procreatum, prope ejus sepulchrum Metis apud sanctum Arnulphum jacere dicitur : nihilque a veritate magis absonum quam Toleti Carolum aliquando fuisse, Galianamque in uxorem dixisse. Hæc enim posterior una est ex anilibus fabulis, quæ temere in aliquot ex nostris historiis, proutpere, jureque prudentiores abjudicant. Texti deinde gesta Elipandi, atque eum Toletanum fuisse civem sed ex genere Gothorum (Grachorum corrupte ut crederetur editum fuit) *deceptumque a Felice Vincentioque scripsisse de adoptione Christi ad Carolum Magnum sibi amicissimum.* Vellem quidem in epistola Caroli ad eum directa vestigium hujus amicitiae extare aliquod. *Sub Elipando refert Mazarabes sub Saracenorum iugo vehementissime passos fuisse, et tamen paulo post* (quod in altissima quiete ac rebus prosperis Christianorum obtinere arduum fuisset) *Elipandus in eadem Toletana urbe concilium plurimum episcoporum habuisse dicitur, atque eo quidem tempore quo ait idem Julianus alibi* (n. 402) *Mazarabes vehementissime passi sunt injuriis Saracenorum provo-*

cati, propter quod multi ad Asturias, alii ad Gallias fugere coacti sunt. Ut ejus telo Julianum petam, quocum Luitprandus ejus ævi homo, ut fingit, conspirat omnino, de his iisdem annis concilio ascriptis loquens : *Postea idem Julianus missos ait ad Carolum Magnum cum Elipandi legatione et litteris Gumesindum ejus archidiaconum, et Lupum Andree Ficulnei, etc.* »

LXXX. Pergit autem numeris seqq. ostendere fabulosa et inania multa in Juliano, et supposititia quæ de Ascarico dixit et protulit, uti quæ de concilio Toletano ejusdem Elipandi. Sequitur autem : « Quod ergo penituit Elipandum in concilio isto, sic solemniter videntibus et consentientibus Mauris congregato, hic nobis hæret aqua. Scio in actis seu Vita sancti Beati, quam ex legendario Asturicensis ecclesie, ut ait, deductam, Joanne Tamaius 19 Februarii, atque ex eo actis sanctorum inseruere viri clarissimi, operis magni compilatores, hujus concilii Toletani mentionem haberi. Sed Joannis Tamasi hic mos fuit preposterius quidem iudicii et abominandæ audaciæ, actis genuinis legendariorum et breviariorum inventa pseudo-chronicorum, quibus adhærebat, inserere; tanquam ex ejusdem texture et auctoritatis essent cum ecclesiasticis illis, quæ traditiones nostræ gentis antiquas conservabant, veteribus monumentis. Int r ea quæ sunt Tamaiæ manus omnia hæc haberi debere censeo : quæ de præsentia Heterii et Bati in Francofordiensi concilio, ut diximus, et de Toletano altero (ex Luitprando scilicet et Juliano) hic dicuntur : atque itidem quod Felicem audimus Gallum prosapia, qui vero Eginharti testimonio, cui debemus potius quam Tamaii credere, Hispanus fuit. Mabillonius acutum huc deveniens, ut solet, vidit, Eginhartum opponens Gallicæ hujus Felicis patriæ, notansque Joannem Marianam asserere id non asum. Non jure tamen in eos invecum, quasi omnes Hispani has adremus fabulas, hisce verbis : *Festivi vero sunt Hispani, qui quos habent nebulones, Francis aut Gallis ascribunt; quos autem insigniores habemus, sibi vindicant, ut multis exemplis patet in martyrol. Hispano.* Meretur hocce scriptum, ut hæc et acriora audiat, sed non omnes Hispani cum eo consentimus : imo et pudet nos quotiescunque id in manus sumimus, enixeque cupimus martyrologium Hispaniæ verum huic Tamaiæ, innumeris fictionibus lædo, in quo vera falsis interpolata leguntur, a viro aliquo veritatis et boni gentis nostræ amante subrogatum. Obiisse autem Elipandum in pontificatu fere jam 50 annorum, id est quod tandem Julianus sui admiratores docuit, in quo non discedit a Luitprandi calculo. » Hæc ille, satis superque edocens quæ fide accipienda sint, quæ pro Elipando ab his auctoribus proferuntur.

LXXXI. Verum de ætatis et mortis ejus tempore adhuc res est obscura. Garsias Lonisa præmittens siue Collectioni conciliorum Hispanorum *chronologiam de præsulis Toletanis*, Elipandum collocat in an. 784. Gumesindum autem ejus successorem in an. 820, adeoque episcopatu prioris annos 36 assignat. Hinc eveniret, ut Elipandi, anno 792 habentis ætatis annos 82 ut nostra fert opinio ianua epistolæ date cum Romæ anno 792 degeret Felix, vita producenda esset usque ad annum 118 ætatis ejus : quæ nimium annosa videtur. Pato autem Lonisam loqui de tempore, circa quod hi præsules floruerunt, non præcise de anno, quo adierunt episcopatum. Nam constat ex supra dictis n. 14 Elipandum an. 785 in cathedra Toletana jam subiectum : quippe eo anno et litteras Adriani papæ se momentis de novitate doctrinæ et erroris circa festum Paschatis ut episcopus accepit; et ut episcopus metropolita eo anno ac de causa concilium Hispalense coegit. Verosimiliter ergo videtur episcopum renuntiatum anno 780, quod si annos fere 50 episcopatu ejus ascribas, uti faciunt Julianus et Luitprandus, vel qui sint sub eorum nomine latentes auctores, non improbante calcula

Nicolao Antonio Hispalensi J. C. supra laudato, ad an 809 decessum ejus repones; sicque terminum vite ejus, quam supra n. 16 exordium habuisse an. 710 diximus, anno ætatis ejus 99 plus minusve accidisce invenies.

LXXXII. Garsiam autem Lonisam non præcise in sua chronologia assignasse annum, quo locati fuere præsules Toletani in sede episcopali ex eo probabile fit, quod de Elipando loquens, sic habeat: « Anno Domini 784 Elipandus hæresi infectus in concilio Francofordiensi condemnatur. » Fieri potuit, ut pro an. 794, quo anno vere damnatus in concilio Francofordiensi fuit, numerus 784 fuerit inconsiderato suppositus; quod evenire facilius potuit in notis Arabicis, quibus utitur, et pro 794 scribere 784. Quod si admittis, jam patet non præcise annum creationis in episcopum, sed tempus, circa quod floruerunt antistes, designasse. Adde nullibi eum satis exactum fuisse in recensione Toletanorum præsulum. Nam in *Decretum Gundemari* disserens de primatu ecclesiæ Toletanæ ex ejus annalibus, ita eos recenset: « Quibus (Saracenis) imperantibus hac ordine secuti sunt, Cixilla, Petrus Pulcher, Suncredus, Concordius, Elipandus, Westremirus, sanctus Eulogius electus, Gumesindus, Bonius, etc. », qui in chronologia Gumesindum immediate post Elipandum locat, et § 4 ejusdem dissertationis iterum Westremirum Elipando adjungit. Placet hic aliqua ejus verba referre, ex quibus, etsi auctor Hispanus pro suis scribat, Tamaio tamen aliisque ejusmodi gloriosis viris fide dignior qualitas vite et doctrinæ Elipandi innotescit: « Petrus Pulcher Elipandum ha-

A buit post alios quosdam successorem, qui tantum munus sibi demandatum non solum negligenter, verum et inique admodum explevit. Usus enim frequenti Maurorum commercio, cum longe abesset ab illorum temporum felicitate, in quibus ecclesiastica sinceraque doctrina vigeat, parumque accurate in sacris litteris versatus esset, in hæresim de adoptione Christi Servatoris nostri arroganter et ignoranter iniegit. Quæ postea fuit Francofordiensi concilio damnata. Cum vero quibusdam episcopis et Hispaniæ urbibus per litteras impietatem suam persuadere conaretur, rejectus est elegantibus scriptis Heterii episcopi Oxamensis et Beati presbyteri, qui litteris sacris apprime eruditi adversus Elipandum præclara edidere monumenta. Sublato Elipando, Toletana sedes Wiestremviro præsuli egregio atque optimo commissa est. »

LXXXIII. Hæc sunt, lector optime, quæ de Felice et Elipandi hæresi producere habui; ex quibus erroris originem, progressum, interitum, insuper erroris parentum vitam, mores, exitum intelligeres. Quoad potui ad leges chronices et critices cuncta digessi. Ex his porro conjicere potes quanta fuerit scriptorum, qui adversus tales homines decertarunt, et præcipue Paulini nostri sanctitas et doctrina, qui etsi præ cæteris ab Hispanis dissitus, attamen non tam eminus scriptis quam cominus disputationibus hostes, ut ait ipse, non formidans, sed hostibus formidandus, eos impetierit et represserit, impugnaverit et expugnaverit, prostraverit, contriverit, extinxerit, verbo, triumphaverit.

226 CHRONICA EXCERPTA

EX DISSERTATIONE HISTORICA DE FELICIS ET ELIPANDI HÆRESI.

An. 589. Bonosus adoptionem Christi docens damnatur in concilio Capuano, n. 4.

420. Sanctus Chromatius Aquileiensis in Adoptianos scribit, num. 4.

656. Theodiscus adoptionis nomen et errorem ex Grecia in Hispaniam defert, num. 5.

710. Nascitur Elipandus die 25 Julii, num. 16.

711. Mauri mare transgressi Abilam occupant, num. 2.

712. Mauri Hispalim occupant, num. 2.

715. Mauri Roderico occiso, Granatæ regni sedem constituunt, num. 2.

765. Pippinus Wormatiæ degens regnum in filios dividit, num. 26.

772. Petrus Oldradus Mediolanensis mittitur in Gallias ad Carolum ab Adriano, num. 44.

775. Petrus regem adit Theodonis Villa degentem, num. 44.

774. Benedictus militat sub Carolo ad Ticinum. Deinde fit monachus sancti Sequani, num. 65.

780. Benedictus ne crearetur abbas fugit, n. 65. — Elipandus creatur episcopus Toletanus, num. 80.

781. Carolus Magnus fit Adriani compater, n. 8.

782. Adrianus Egilam episc. Hispanum monet, ut fidem teneat, num. 8. — Circa hunc annum oritur hæresis Felicianæ, n. 9.

785. Petrus Papiensis obit, n. 9. — Petrus Oldradus creatur episc. Mediolan., num. 44. — Silo Adosindæ maritus rex Asturiæ obit, n. 10. — Adrianus episcopis Hispanis scribit, num. 14.

784. Petrus Mediolanensis monachos canonicis adjungit; Benedictum abbatem monasterii Ambrosiani creat, num. 45.

785. Etherius et Beatus insurgunt in Elipandum, n. 25. — Elipandus scribit abbati Fideli mense Octobri, num. 10.

C 786. Elipandus ut subvertat Adosindam sollicitus, n. 10.

788. Concilium Narbonense v Kal. Julii, num. 24.

790. Alcuinus Angliam repetit, num. 51.

791. Avari per Henricum ducem Foro-Juliensem Carolo subjugantur, num. 29.

792. Concilium Ratisponense in Felicem præsentem Paulino, num. 29. — Felix deducitur Romam per Angilbertum, num. 34. — Elipandus scribit Felici Romæ degenti, num. 36.

795. Alcuinus circa initium hujus anni redit in Galliam, num. 51. — Benedictus ad Anianum fluvium monasterio constructo pauperes fame pressos alit, num. 63.

794. Concilium Francofordiense celebratur restatis initio, num. 61. — Alcuinus scribit Elipando statim a concilio, num. 51. — Respondet Elipandus litteris Alcuini acceptis circa finem Julii, num. 52. — Angilbertus Romam iterum pergit.

796. Paulinus libros tres contra Felicem evulgat, num. 55 et 58. — Concilium Foro-Julienense celebrat, num. 58.

797. Vel seq. Alcuinus scribit lib. vii contra Felicem, num. 54.

793. Sanctus Beatus martyr xi Kal. Maii, num. 22. — Laidradus eligitur episcopus Lugdun., num. 65.

799. Ejusdem ordinatio, num. 65. — Concilium Romanum sub Leone III, ante diem 25 Aprilis. — Eo die male habetur a seditiosis in Litanis majoribus. Et postea pergit in Galliam ad Carolum. — Redit Romam prid. Kal. Decemb., n. 61 et seq. — Urgelensis synodus cogitur per Laidradum et socios in Felicem, num. 71. — Aquisgranense concilium sub finem anni, num. 75.

800. Alcuinus explicit et evulgat lib. iv contra Elipandum, num. 66.

894. Petrus Mediolanensis obiit 9 Maii, n. 44.

809. Elipandus moritur, num. 81.

815. Agobardus chorepiscopus Laidradi, num. 76.

A 815. Idem fit episcopus Lugdunensis, sub quo circa hoc tempus Felix obiit, num. 76 et seq.

821. Benedictus abbas Anianensis moritur, num. 65.

ANIMADVERSIO

IN JACOBI BASNAGII HISTORICAS CIRCA FELICIANAM HÆRESIM ET ETHERII ATQUE BEATI LIBROS OBSERVATIONES.

Jam supremam manum dissertationi nostræ historicæ de Felicis et Elipandi hæresi imposueramus, cum Henrici Canisii antiquarum Lectionum tomum secundum edit. Amstel. 1725 percurrentes incidimus pag. 284 in observationes Jacobi Basnagii in Felicianam hæresim, quam impugnamdam susceperant libris suis Etherius et Beatus. Avide singulas excurrimus, neque tamen quidquam invenimus, cur nos laboris nostri pœniteret. Quædam potius animadversione digna occurrerunt, et quæ ungum limamque expostulent; quippe veritatem ledunt, et sanctissimorum scriptorum existimationem traducunt. Resumptis viribus ejus observationes expendere placuit, et quæ contra veritatem ab eo dicuntur expungere. Quod dum paucis exsequimur, non contradicendi pruritu sed amore veritatis æquus lector laborem nostrum benigne excipiat.

I. Basnagius § 1, anno 785, ex litteris Adriani pape Agike Hispano pontifici datis arguit cum Pagio enatam hæresim Felicianam, et epistolas datas an. 752. Hic error est forte typographi, et reponendum anno 782. Nos aliquanto anteriorem ortum hæresis putamus in dissert. nostra numero 9 ob eam rationem, quam ibi attulimus, quia scilicet non sit credibile eo anno, quo enata hæresis fuit, eam innovasse Romano pontifici adeo ab umbilico Hispaniarum dissito, et ad trutinam vocatam, insuper et dogma impugnatum. Basnagius hoc argumentum utitur, ut ostendat contra cardinalem de Aguirre (non est Carl. de Aguirre; est Nicolai Antonii Biblioth. Hispana, a qua hæc hausta sunt) Elipandum non potuisse hoc anno conqueri cum Fideli abbate de Etherio et Beato, et quia ipsi nihil adhuc scripserant, et quia recentissime natus error *vix nosci potuit*. Si error in Hispaniis enatus eo anno, quo nascitur, vix in Hispaniis nosci potest, quomodo Romæ potuit eo anno et refellitur? Non ergo annus 785 est **227** natalis hæresis Felicianæ, sed quidam ex anterioribus.

II. Basnagius § 2 plura scribit animadversione digna. Quia Mabillonius refutarat Hispanos quosdam asserentes Felicem Gallum natione esse his verbis: « Festivi sunt Hispani, qui si quos habent nebulones Gallis ascribunt, quos autem sanctos insigniores habemus, sibi vindicant: » subdit: « Parcat verbis vir celeberrimus! Primo enim Felix non fuit *nebulo*, quippe qui distinguebatur puritate morum et zelo fidei: de moribus sic Alcuinus, quamquam ipsi infensissimus: *Legimus in epistolis beati Felicis viro scilicet religioso vite precipuo et sanctitate spectabili in catholicam fidem et unitatem Ecclesiæ, sine qua nullus Deo placere potest, amare et prædicare velit*. Erroris culpam indicit Alcuinus, sed religiosam vitam et sanctitatem ejus spectabilem laudat, ipsumque non *nebulonem*, sed *beatum* appellat. De zelo erga fidem constat, ut pote qui veritatem adversus Saracenos tunc temporis grassantes in Hispania et tum Ecclesiæ tum episcoporum persecutores propugnaverit scripta, quod Carolus Magnus diligentissime perquisivit et ab Alcuino ipso enixissime postulavit. Denique Felix dici potuit Gallus propter locorum vicinitatem, et quoniam in eam Hispanie partem arma Gallorum superioribus annis penetrarunt. » Hæc Basnagius.

III. Ne mireris, lector optime, hæretici toties pro-

scripti sic aperte patronum agere Basnagium, quippe,

Τέττις μὲν τέττιγι φίλος, μύρμακι δὲ μύρμαξ.

Sed quam illegitime insurgat in Mabillonium, adverte. Gallum fuisse Felicem non patitur Mabillonius, et iure: quamquam enim Urgella ad ditionem Francorum tunc pertinisset, non hinc infertur Gallum fuisse Felicem; quandoquidem origine et natali Urgellensem fuisse non constat. Hispanum pronuntiat Eginardus sic: « Orgellis civitas est in Pyrenæi montis iugo sita, cujus episcopus nomine Felix, natione Hispanus, etc. » Sic ille in Annal. ad an. 792. Cujus et non Tamay testimonio standum esse ipse Hispanæ Bibliothecæ auctor Nicolaus Antonius Hispanus Hispalensis in dissert. nostra n. 79 relatus, asserit affirmatque. Potuit ergo Urgella ditioni Francicæ accenseri, quin ideo Felix Gallus dici debeat, cum disertis verbis Hispanum eum fuisse auctor contemporaneus scribat. Zelum laudat Felicis Basnagius ex scripto, quo, ut ipse ait, propugnavit veritatem adversus Saracenos. Quis hoc revelavit Basnagio? Dialogum cum Saraceno composuit Felix. Hunc videre optaverat Carolus Magnus. De eo percontatur Alcuinus, et is Laidradum. Sed quid in eo disputatum fuerit, ubique altum silentium. Scimus Leonem III in synodo Romana, act. 2 vocare Felicem transflugam *apud paganos consentaneos*. Qui paganos seu Saracenos habebat *consentaneos*, non videtur adversus eos propugnasse totis viribus, ut debuisset, Ecclesiæ veritatem. Dolet insuper Basnagius, quod Mabillonius *nebulonem* appellat Felicem, quem Alcuinus dicit *beatum* et *virum religiosum vite precipuum et sanctitatem præstabilem*. Sed quid? annon *nebulonem* dicere poterat Mabillonius Felicem, quem ipse Basnagius eodem paragrapho *sapius damnatum erroris causa falsam egressæ penitentiam* affirmat? Mendacem perjurium, fœ iuragam virum *nebulonem* vocare quis prohibet? Scriptores equidem eorum temporum hic scrupulis non angebat. Jonas Aurelianensis lib. 1 de Cultu imaginum vocat nomine *Felicem, actu infelicem*, et Claudium Taurinensem episcopum, Felicis discipulum impetens, *Euphorbium in Pythagoram renatum*, verbis Hieronymi usurpatis, tanquam pessimum patrem in filio pessimo redivivum proscindit. Paulinus noster lib. 1 contra Felicem, cap. 5, *pudoris inscium virum* appellat, ibique jurisjurandi profanatorem, religiosique sacramenti effractorem fuisse in faciem ei jactat et perjurium objurgat. Isuper *impudentissima fronte virum*, cap. 11, *parem Judæis et Ariis, anilis febulæ* hominem vocat, cap. 12 et cap. 21, sic eum alloquitur: *Quousque crapulatus perfidiæ poculo ursina stertere non desines nare?* et alia hujusmodi innumera, quæ sparsim in tribus contra eum libris invenies. Quid peccavit igitur Mabillonius, si hominem hujus furoris a sanctissimis synchronis viris ita justissime traductum *nebulonem* affirmet? Quod si *beatum*, eum dixit Alcuinus, quid tum? Miror Basnagium aliquo valde eruditum ignorasse *beati* titulum esse honorarium, ut pluribus docet Du Cange in Glossario V. *Beatitude*, ubi non solum in presentia esse titulum soli pontifici Romano reservatum ostendit, sed etiam superiori ætate cæteris episcopis, quandoque etiam laicis communem. Audendas hic Brisonias de Formulis lib. III, pag. 523,

edit. Francofurt. 1592, postquam varias hujusmodi formulas congererat, sic concludens : « In quibus exemplis solennia hæc in archiepiscopis appellandis verba *ἡ σὺ μακαρίτης*, seu *beatitudo tua*, observanda cursim moneo. » Cæterum quod ipsum vocet religiose vite præcipuum et sanctitate spectabilem, hoc honoris causa dictum, et urbanitatis officium fuit, quo uti ad emulcendos hæresiarcharum elatos spiritus satius esse putavit. Adde, quod cum nondum Felix in hæresi edocenda pervicax et obstinatus appareret, molli manu eum pertractare delinuerat, ne si verbis superioribus non percerisset, induratum iret cor Felicis. Sed quorsum hæc? Patet viri indeoles. Nollet hæreticos hæretico trahuci; hinc partes ejus tuler; dignum patella operculum.

IV. Sed, bone Deus, quis genium viri assequetur? Audisti, lector optime, Basnagium extolentem Alcuinum quia Felicem beatum dixerit, et virum sanctitate spectabilem. Pauca lineas ejusdem paragraphi percurrere, et laudem tribuentem Elipando Alcuinum invenies a Basnagio impetum et pessime habitum, « Elipandus, scribit Basnagius, eruditione præstabat, » in cujus commendationem subdit verba Alcuini Elipando scribentis : « Tu enim es sanctissimus præsul, civitas supra montem posita, quæ nullatenus abscondi potest, cujus murus nequaquam debet insidiosis cuniculis ejuslibet perfidiæ alicubi perforari, etc. » Subdit Basnagius : « Mirare, lector, indolem theologi Elipando adulantis, quanquam ipsum errare crederet, qui pro ano saltem stylo ipsi accomodat verba Christi, quibus firmitas Ecclesie totius fundatur : Elipandus igitur, si credatur Alcuino, erat civitas supra montem posita, quæ nullatenus abscondi poterat. Elcias nunc ex ipsius Christi verbis firmitatem Ecclesie splendide, et ad extrema usque sæcula in eadem sententia permansuram, cum Elipandus errans sit illa civitas supra montem posita, quæ nulla tenus abscondi nec perforari poterat. »

V. Quis bilem hæc audiens contineret? Non tot periculosas leges, quot mendacia offenses. 1° Quem laudat Alcuinus, non ex eo quod ipsum errare credat, laudat; sed ab eminentia dignitatis et sanctitate præsulatus, quæ in se laude digna est quia sanctissima et optima : non ergo miranda indeoles theologi Elipando adulantis. 2° Cum dicit Alcuinus Elipandum esse civitatem supra montem positam, quæ abscondi non potest, nihil aliud dicit quam quod sæpiissime dicit Ecclesia, cum verba Evangelii Matth. v, 14, applicat sanctis doctoribus : *Vos estis lux mundi : non potest civitas abscondi supra montem posita : neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Quæ verba, quæ dixerat Dominus de suis apostolis, et aptat Ecclesia apostolorum successoribus, nihil aliud innuunt nisi hoc, quod viri apostolici doctrinæ et virtutis exemplo cæteris præluere debeant; et sicuti civitas supra montem posita non potest abscondi, ita hi qui in Ecclesia ratione ministerii vel dignitatis aliis prælati sunt, non possunt abscondi, quoniam eorum vita et doctrina cæteris non pateat ad exemplum, quoniam qui accendunt lucernam, id est qui hujusmodi homines eminere faciunt, non ponunt sub modio, id est non eos tales constituunt, ut absconditam vitam agant, sed quæ cæteris, qui in domo sunt, præluceat tanquam super candelabrum elevata. Hic est sensus obvius genuinusque loci Matthæi, et non de Ecclesia et congregatione fidelium est accipien-
 tus, ut facit Basnagius, ut insurgat mordaci sarcasmo in catholicos firmitatem Ecclesie tuentes. Non hæc sunt verba, o Basnagi, quibus Ecclesie totius firmitas fundatur, sed ex aliis Christi verbis firmitatem Ecclesie splendide, et ad extrema usque sæcula in eadem sententia permansuram elicimus. *Super hanc petram, aiebat Christus, ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam* (Matth. xvi, 18). Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummatio-

nem sæculi (Matth. xxviii, 20). Et pleraque alia testimonia sunt, quibus fœlicitur firmitas Ecclesie, quæ, quia et controversiarum hic locus non est, et ferme omnibus nota sunt, afferre supersedemus. 3° Basnagius referens verba Alcuini sic ea contorquet : « Cum Elipandus errans sit illa civitas supra montem posita, quæ nullatenus abscondi nec perforari poterat. » Hoc non dixit Alcuinus. Sed incidimus in mendacem immemorem. Ipse Basnagius recitaverat verba Alcuini, quæ ex ejus ore talia sunt : « Cujus murus nequaquam debet insidiosis cuniculis ejuslibet perfidiæ alicubi perforari. » Et paulo infra repetens, et ea commentans ait esse ex Alcuino Elipandum civitatem « quæ nec abscondi nec perforari potest. » Dixit Alcuinus, 228 *non debet, o Basnagi, non dixit, non potest; Ecclesia catholica non potest sicut nec abscondi sic nec perforari.* Elipandus episcopus ut præsul Ecclesie abscondi quidem non potest; sed quia perforari potest, ideo monens eum officii sui, ait : « cujus murus nequaquam debet cuniculis perfidiæ perforari. »

VI. Basnagius eodem paragrapho relatis erroribus, quibus inficiebantur Hispaniæ, et memorata Adriani papæ epistola, qua impetebantur, subdit : « Unum sapemus : in tanta malorum et errorum colluvie minima theologorum sphalmata circa paschatis celebrationem et vocem adoptivi filii censuras tot talesque attraxisse, dum majoribus peccatis circa prædestinationem liberumque arbitrium, et morum impuritatem parceretur. » Quomodo minima sphalmata theologorum habenda sunt illa, quibus hæresis fovelet Quartaecimanorum, et divinitas Christi Jesu impugnatur? Non habuit vetus Ecclesia pro minimis sphalmatibus errores circa festum Paschæ, quæ tam acriter eos quondam fuit insectata. Ipse Basnagius ibidem dolet, quod « proceres et populus (Hispaniarum) pro se quisque, ut collibitum erat, ita vitam instituebant, atque de rebus divinis, nullo prohibente, pro voluntate atque arbitratu singuli sentiebant, quæ magna perniciēs est. » Magnam perniciem fatetur de rebus divinis pro voluntate atque arbitratu sentire, et minima sphalmata theologorum vocat, quæ hæc magnam creabant, perniciem? Hominem non capio.

VII. Basnagius paragrapho 3 Marianam et cardinalem de Aguirre, qui errores Felicis et Elipandi forsitan deceptorum a contagione et proximo blasphemantium Mahometanorum originem traxisse putant, sic impeit : « Sed quid consuetudinis cum Saracenis ferocissimis? aut fidei concretionis apud episcopos fidei defensione in cæteris illustrissimos? et quæ ratione potuit a Mahometanis hauriri sententia de filio adoptivo, his temporibus sæpius damnata tanquam hæretica, nequaquam vero tanquam Saracénica, non enim olim, parcebant verbis ipsissima concilia. Denique Felicem contra Saracenos scripsisse jam notavimus. » Ferme quot verba tot mendacia.

1° Non est cardinalis de Aguirre ista sententia, sed Nicolai Antonii Hispanensis qui in Bibliotheca Hispana (quam tamen ope cardinalis de Aguirre in lucem editam fuisse non diffitemur), ista scribit, cujus verba, quæ recitat Basnagius, recitata a nobis quoque sunt in Dissert. historica de Felicis et Elipandi hæresi, n. 3. 2° Cum verbo forsitan Nicolaus opinionem suam prodat : Basnagius nodum in scirpo querens tanquam absolutam sententiam impugnât. 3° Miratur quæ fuerit consuetudo Hispanis cum Saracenis? Per octo et amplius sæcula Mauri Saracénique Hispanis domini sunt ab anno 711 quo Hispanias ingressi sunt ad annum 1492 quo Ferdinando rege sunt expulsi ab Hispaniis et querit quæ potuerit esse per septingentos et amplius annos Hispanos inter et Saracenos consuetudo. 4° Elipandus et Felix, ut hæretici proscripti, suntne, Basnagi, episcopi fidei defensione illustrissimi? 5° Quæ ratione potuit a Mahometanis hauriri sententia de filio adoptivo? Novus homo videtur Basnagius in doctrina.

Mahometanorum. Petrus Venerabilis abbas Cluniacensis nonus ipsum docere potuisset, qui lib. iv, epist. 17, ait Sergium monachum Nestorii sectatorem conjunctum Mahometo, secundum magistrum suum intellectum, qui salvatorem nostrum Deum esse negabat, Mahometum Christianum Nestorianum effecisse. Haeresim autem Felicianam germen Nestoriani erroris fuisse communior fert opinio, ut in nostra dissertatione dogmatica de Felicis haeresi ostendimus. 6^a Sententiam ait de filio adoptivo his temporibus saepius damnatam tanquam haeticam. Vellem ostenderet quae fuerint illa tempora, quibus saepius tunc fuerat damnata tanquam haeretica. Non me latet ante Nestorium docuisse Bonosum Christum de matre adoptivum, et veluti praelusisse Nestorio. Damnata haeresis fuit in concilio Capuano anno 589, quam haeresim Chromatius noster anno 420 aliquando disertis verbis, tametsi breviter, refellit. Sed haec proprie non erat haeresis Felicianae, ut Elipandus ipse fatetur, quia tantummodo de matre adoptivum, et non de Patre ante saecula genitum astruebat. Quomodo ergo dicere potuit Basnagius his temporibus saepius damnatam, cum inquirat quibus temporibus sit enata? Ad examen vocatur origo sub his temporibus: non ergo sub his temporibus erat saepius damnata. Damnata quidem saepius fuit, sed non sub his, sed posterioribus temporibus. 7^a Contra Saracenos scripsisse Felicem Basnagius supra jam notavit. Et nos supra jam diximus: unde hoc revelatum Basnagio? cum Leo III vocans Felicem Saracenis *consentaneum*, arguendi det ansam si non pro Saracenis, certe neque omnino pro Ecclesiae veritate scripsisse.

VIII. Basnagius ibid.: *Qui praepudiciis etiam inveteratis abripi se non patitur in dogmate Felicis Nestorianismum, quem plerique nequidem excepto Marca comprehensum volunt, ut nos in dissertatione supra allegata ostendimus, inesse negat. Quare? quia ipsi haeretici hoc negant. Elipandus non duas cum Nestosio, sed unam personam fatetur, et licet secundum humanitatem adoptivum dicat filium, personarum numerus in Trinitate non auctus est, et unius personae fuerunt totius temporis actiones. Qua genuina, ut ipse ait, sententia Elipandi prolata, subdit: «Qualis igitur fuerit error, ad cuius damnationem Carolus Magnus, Adrianus pontifex et caeteri doctores non modo tot tumultus excitaverint, sed convocata sint concilia plurima, dum aliis parceretur erroribus, nos ingenuè fatemur mere fuisse logomachicam, quae saepius occurrit apud theologos. Subtiliter nimis ratiocinabatur Toletanus praesul, et, ni fallor, levissimum agitabat argumentum circa vocem adoptivi vitiligans. Quippe unio hypostatica divinitatis cum humanitate, quae unam conficiebat personam, tantam conciliabat eminentiam, ut adoptione non egeret.... Levissima fuit igitur controversia circa vocem adoptivi filii, ubi de ejus humanitate tantum agebatur. » Haec paucis omissis Basnagius. Quo merito et quo jure plerique Nestorianismum in dogmate Felicis comprehensum asserant non est quod hic prolixius exponam. Vide dissertationem nostram dogmaticam de Felicis et Elipandi haeresi a. n. 10 et seqq. Quod vero a Basnagio hic dicitur imminuendum pondus controversiae, id vero futile est et nugatorium. Felix et ejus sectatores negabant quidem se dividere personas, sed doctrinam statuebant, quae necessario divisionem personarum astruebat. Vide eand. dissert. a num. 14 et seqq. Audi adhuc Paulinum contra Felicem lib. i, cap. 9: «Personas, ait (Felix), non divido, naturas prorsus distinguo; sed cum se excusare ab hac nititur noxa, et tamen frequentius id agere, ex propriis nihilominus potest revinci commentis, duorum criminum facti et mendacii reus, etc. » et Alcuinum in responsione ad Elipandum: «Quomodo in hisce tuis verbis duas non intelligis in Christo personas te affirmare, cum dicis *ei* et *illi*? Quasi alius sit qui ex Deo*

A Patre genitus est, et alius qui ex virgine matre, dum Evangelista dicit, *Verbum caro factum est*. » Etiam Nestorius dicebat se non duas naturas unamque personam negare, cum negaret tamen unionem hypostaticam, et subinde duas personas necessario deberet supponere, damnatus fuit a Coelestino et Cyrillo, conciliisque per eos coactis, ut ibidem ostendimus. Non ergo fidendum haereticis, et minus caeteris Basnagio, qui dogma, quod Salvatori nostro filietatem Dei adimebat, et unum uti caeteros adoptione egen-tes constituabat, Nestorianismumque reviviscere faciebat, logomachicam levissimamque fuisse controversiam circa vocem adoptivi confidentissimus homo pronuntiat.

IX. Basnagius § 4 de Beato, socio Etherii in oppugnatione Felicianae haeseos, scribens asserit, religiosum fuisse, qui saeculo fratrique renuntians monachum induit, ut in claustro alios fratres reperiret. Abbatem appellatum ab Aleuino probat non commendatarium (nam apud Visigothos hujusmodi usus receptus non erat), sed vere monachum fuisse. Commendat ipsum, quod promptiori ad scribendum quam ad dicendum donatus ingenio, scripserit non modo adversus Elipandum, sed et Commentarium in Apocalypsim, qui nondum est editus. Ab Asturicensibus sub corrupto nomine *San Bieco* uti unum ex coelitis coli ultro citroque fatetur. Cum autem tot laudes prodatur de Beato, et paulo post ex Elipandi in eum jactatis injuriis ansam arripit de ipso detrahendi nonne mirari jure possumus censoris nostri critice et inconstantiam? Elipandus Aleuino scribens diras in ipsum et Beatum injurias evomuit. De Beato enim loquens sic ait: «Antiphrasius Beatus, Antichristi discipulus, carnis immunditiae foetidus et ab altario Christi extraneus pseudochristus et pseudopropheta. » His ab ore Elipandi exceptis quid facit Basnagius? Omnem lapidem movet ut credibilia faciat objecta crimina. Audi ipsum: «Sed praecipua, ait, nobis incumbit observatio circa Beatum, carnis immunditiae foetidum, imo foetidissimum; denique ob morum impuritatem ab altario Dei extraneum. An verisimile sit praesulem Toletanum, testem oculatum, scriptorem coevum, contritulem 229 talia scripsisse Aleuino, Beati Zelotae, qui facillime calumniae notam poterat inurere, si ea falsa fuissent? Illam ne repellit Marca celeberrimus, notans per transennam haec verba esse irarum et calumniae plena? Non modo foetidos mores exprobrat Elipandus Beato ubique, sed cum ab altario Dei extraneum dicit, quod fieri non potuit nisi sententia publica, qua sacerdotis munere privabatur. Huic foetido opponebat Elipandus Felicem, quem novimus ab ineunte aetate charitate summum, pudicum et moribus ornatum, quem tu persequeris in montibus, speluncis et in cavernis terrae latitantem. » Quid opus erat, quaeso, ut Marca haec repelleret acriori vi quam cum dixit esse haec verba irarum et calumniae plena? Haec est omnium aptissima responsio. Fiuntne credibilia quae dicit de Felice Elipandus, cum eum praedicat *charitate summum, pudicum, moribus ornatum*, quem scimus ut haereticum pertinacissimum, pejeatorem toties a sanctissimis Patribus pluribus in conciliis damnatum? Nequaquam sane. Ergo nec credibilia sunt quae de Beato ore impudentissimum effluit. Non repulit Alcuinus. Quid tum? Et in se jactata maledicta non repulit. Hoc silentium virtutis erat, non vices habebat confessionis, ut maligne Basnagius intendit inferre.

X. Haec erant, quibusdam minutioribus omissis, quae in Basnagii observationes animadvertenda habueramus. Absit ut exagitare manes cujusquam nobis insit libido. Sed cum vidimus veritatem innocentiamque sanctissimorum doctorum adeo indigne traduci, et haereticorum ab Ecclesia proscriptorum errores tam aperte impudenterque defendi; zelus, charitas, adegerunt *patroque insurre et hasta*, insontiumque cause patrocinari, et mendacia ad cate-

rorum cautelam refellere. Si cui acrior, quam nostra A fert consuetudo, stylus videatur, meminerit illius Terentiani in prologo Phormionis, v, 20 :

Hic respondere voluit, non laessere.
Benedictis si certasset, a disset bene.

DISSERTATIO QUINTA.

DE SYMBOLO FIDEI.

I. Græca vox *σύμβολοι* latissimæ est significationis; accipiturque pro indicio seu signo cuiuscunque rei; unde et tesserae militares, hospitales, theatrales, convivales *symbola* dicta. Apud Christianos vero Patres ejus significatio contrahitur ad innuendam regulam illam qua summa fidei continetur. Sic Paulinus noster in concilio Foro-Julienis, vocabulum vetus secutus, symbolum fidei memoriter tenendum proponit: « Symbolum, ait, et orationem Dominicam omnis Christianus memoriter sciat. » Et paulo ante commendaverat symbolum Nicænum seu Politanum, quod in synodo cum quibusdam dilucidationibus proposuerat, ab ecclesiasticis pariter memorie mandari, integri anni spatio iis concesso, qui hebetiori ingenio forent: itaque imperatum, ut in anniversaria concilii sessione valerent nec apice prætermisso quod didicerant recitare. Cum autem quedam in historia symboli occurrant, quæ res Aquileiensis ecclesie propius tangunt, non ab re duximus, si ab ovo, ut dicitur, rem petentes, prius de symbolo fidei in Ecclesia universali historiam, succincte quidem texuerimus; deinde ad symbolum ecclesie nostræ descendimus, et si quid ad Paulinum nostrum cognoverimus pertinere, opportune interseramus.

II. Ut cum scriptoribus synchronis sancti Paulini nostri exordiamur, accipe a lib. i Etherii et Beati, quem contra Elipandum scripserunt, quare regula fidei symbolum dicatur: « *Symbolum* Græce, quod Latine dicitur *indicium* et *collatio*. Indicium est, quia indicat cui credere debeamus, id est uni Deo Patri et Filio et Spiritui sancto. . . . Collatio dicitur symbolum, hoc est quod plures in unum conferunt. . . . Nam dicunt majores nostri quod apostoli post Ascensionem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi hoc symbolum, breve sibi prædicationis indicium, conferendo in unum quod sentiebant, componunt, ne locatiter ab invicem discedentes diversum aliquid vel dissonum predicaretur his, qui ad fidem Christi invitabantur. » Idem ferme Rufinus in Exposit. Symboli num. 2 ante eum scripserat. Advertendum atamen est, quod *collatio*, qua unusquisque aliquid de suo ponti, præta ad cœnam instituendam, potius *symbola* dicatur quam *symbolum*.

III. Sic ab apostolis processisse symbolum fidei quæta traditione susceptum est, ut mirati plerique fuerint rem in dubium vocatam nostris temporibus. Elias Du Pin in Biblioth. Eccles. tom. I, pag. 9, novitatem opinionis acriter tuetur, sed non impune; nam monachus illustris D. Matthæus Petiti didier insurgit in Dupinianam sententiam toto nisu, feliciterque evincit non discedendum ab ecclesiastica traditione, opus apostolorum symbolum agnoscente. Quod confirmat sanctorum Patrum altius sententiis, qui etsi de modo quo dicitur conflatum symbolum, expresse non loquantur, sic tamen loquuntur ut ab apostolis fuisse conflatum non sit dubitandum. Ex quibus infert se summopere mirari qua ratione Dupinius dicere poterit primum scriptorem et unicam quinti sæculi Rufinum fuisse, qui symboli apostolos credat auctores. Replicat Du Pin: reponit tom. II P. Petiti didier. Si vacet et si lubet, legito. Satis tibi sit indicatam questionem fuisse, ne cæcis oculis recentis auctoris opinionem sequeris, quia scires a recentiore auctore confutatum, et antiquam sententiam, doctæ ab apostolis symbolum profectum, sartam tectamque servatam. Ne omittas etiam Natalem

Alexandrum sæc. i, dissert. 12 de symbolo pluribus tuentem veritatem traditionis, quæ ab apostolis symbolum confectum affirmat.

IV. Hoc igitur apostolorum opus, symbolum, inquam, semper amplexata et venerata est catholica Ecclesia, quæ prioribus sæculis, quibus undique impetebatur a persecutoribus, ne sancta sua canibus prodere cogeretur, oretenus illud tradere, non scripto in more habuit: et exhinc nil mirum, si inter veteres Patres haud quaquam invenitur, cum summopere caverent, ne Scriptura hujusmodi in profanorum manus deveniret. Rufinus in Exposit. Symboli num. 2: « Idcirco hæc non scribi chartulis atque membranis, sed retineri cordibus tradiderunt, ut certum esset neminem hæc ex lectione, quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex apostolorum traditione didicisse sufficeret. » Ad hæc respiciebat Hieronymus epist. 61, disserens adversus errores Joannis Hierosolymitani, inquit: « In symbolo fidei et spei nostræ, quod ab apostolis traditum non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus post confessionem Trinitatis, et unitatem Ecclesie, omne Christiani dogmatis sacramentum carnis resurrectione concluditur. » Hinc non extensorem symboli propositionem in sanctis primorum sæculorum Patribus hac Hieronymi invenies, si demas Tertullianum qui lib. De Virginit. velandis quosdam, non omnes, articulos innuit, et hos satis contracte. « Regula fidei, ait, una omnino est, sola immobilis, et irreformabilis, credendi scilicet in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem et Filium ejus Jesum Christum, natum ex virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in cœlis, sedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos et mortuos per carnis etiam resurrectionem. Cæterum ipse divus Augustinus idem cavet, unde monebat Catechumenos de symb. ad Catech. lib. i, cap. 1: « Symbolum nemo scribit ut legi possit; sed ad recensendum, ne forte deleat oblivio quod tradidit diligentia, sit vobis codex vestra memoria. » Idem suis dicebat sanctus Petrus Chrysologus ser. 58, qui est 2 de symb.: « Accipitur ergo symbolum pectora parate, non chartam; sensum acute, non calamus; et audita non atramentum, sed spiritu ministrante describite. » Et rationem rei subinfert: « ne profanus arbiter, ne improbus, quod dilaceret, discussor inveniat, et fiat ad contemnendis et ignorantis ruinam, quod confitentis et credentis donatum est ad salutem. » Eadem ratione Sozomenus testatur lib. i, cap. 19, a piis et amicis viris almonitum se fuisse, ne in suis commentariis Nicænum symbolum, ut destinaverat, insereret, quod sacramenta hujusmodi « a sacerdotibus solum et episcopis deberent tum dici, tum audiri. Eorum sane, se approbare consilium; ram verisimile esse nonnullos, qui non sunt initiati mysteriis, hunc librum perfecturos. »

V. Ad usque tempus igitur Nicæne synodi, ex qua symbolum nova forma prodiit, illud apostolicum Ecclesia est amplexata, paucissimis vel additis vel omissis. 230 vel immutatis in quibusdam ecclesiis ad dogma forte ab hæreticis impugnatum altius inculcandum, quod tamen non obliit quominus apostolicum Symbolum et diceretur et haberetur. Rufinus hoc advertit, cum ait l. c. n. 3: « Illud non importune commendandum puto, quod in diversis ecclesiis ali-

qua in his verbis inveniuntur adjecta. In ecclesia tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum, quod ego pro eo esse arbitror, quod neque hæresis illa illic sumpsit exordium . . . In cæteris autem locis, quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi.

VI. Cum autem Arius evomisset virulentas blasphemias in consubstantialitatem Filii Dei, visum est Nicænæ synodo novum symbolum disertis verbis conficere, quod obviam iret hæresi nefandæ. Putabit fortasse non nemo auctorem ejus Hermogenem fuisse ex epist. 82 sancti Basilii ad Patrophilum, quia ibi ait: «Hermogenes hostis Arii improbatæ opinionis, quem a modum manifestum est ex fide, quæ primum ab illo viro Nicænæ pronuntiata est, etc.» Quem etiam epist. 74 episcopum Cæsariæ appellat. Verum cum ex sancti Athanasii ep. ad solitarios ipsi Ariani dicerent non de Hermogene, sed de Hosio: «Hic formulam fidei in Nicænâ synodo concepit:» et insuper non Hermogenes, sed Leontius episcopus esset Cæsariæ, qui synodo Nicænæ interfuit et subscripsit; «Putatur, ait Baronius ad an. 325, num. 55, sanctus Basilius (quod humanum est) memoria lapsus esse, cum Leontii successorem Hermogenem sedisse ait cum Patribus in Nicæno concilio.» Hosius igitur auctor Nicæni symboli creditur: quod quamquam Hermias Sozomenus caveret in sua historia referre, ne ad profanos deveniret, ut supra dictum est, in ecclesia tamen passim a Patribus et piis viris non amplius veritis ipsius profanationem, fide satis stabilita et vulgata, ore et scripto cepit sic promulgari, ut in synaxis quoque mysterio statuerent decantandum, et innox videtur. Sed nova hæreses peste grassante, Nicæno aliquid additum fuit in concilio Constantinopolitano, quo recentibus occurrebatur erroribus, ita tamen ut aliquando vetus nomen servaverit, et symbolum Constantinopolitanum dictum quoque Nicænum a pluribus, præcipue a Magistro sententiarum lib. 1, dist. 11 manifeste reperies. Additamentum autem teste Nicephoro Callisto lib. xii, cap. 15, opus fuit Gregorii Nysseni, qui quæ de Spiritu sancto habentur, inseruit. «Etiam, ait, Spiritus sancti gloriam, ut pote similem atque æqualem Patri et Filio, sancto Nicænæ fidei symbolo adjecerunt, Gregorio Nysseno id, quod illi deesset, supplente.» Appropius vero Damasus pontifex acta concilii a Patribus sibi oblata, ut videre est in epistolis, quas idem Callixtus l. c. cap. 16 et 17 refert, in causa esse potuit quare aliquando ipse creditus fuerit auctor symboli in missa cantandi. Hoc sane habet Durandus Rational. lib. iv, cap. 25: «Nicænum, scilicet Credo in unum Deum, Damasus papa ex conducto universalis synodi apud Constantinopolim celebratæ instituit in missa cantare patenter.» Verum hujus cantationis originem aliam fuisse patebit infra.

VII. Tantam interim apud orbis ecclesias, et præcipue apud Romanam, quæ cæterarum caput est et mater, Constantinopolitan. symbolum, et talem sibi venerationem indeptum est, ut religio haberetur vel apicem addere ulterius aut minuere. Nam cum processu temporis additum fuisset *Filioque* ad innuendum contra novas Græcorum aliorumque hæreses sancti Spiritus a Filio æque ac a Patre processionem, additamentum Romana non admisit Ecclesia, non dampnans vocis novitatem, sed venerans prioris formulæ vetustatem. Ocasio autem additionis in Occidente error Priscillianistarum fuit, contra quem Hispaniarum concilia insurgentia formulam fidei statuerunt, quam post concilium Toletanum i in edit. Garisæ Loaise reperies; non tamen ab eo conflata credas, cum illud æra Hispan. 458, id est anno Christi 400 celebratum sit, et in regulâ illius titulo mentio habeatur Leonis I papæ, qui ab anno 440 ad annum 461 Petri cathedram occupavit. Pertinet igitur ad aliud concilium quod periit, ait Loaisa, et alio loco celebratum tempore Leonis papæ assertit

Pagius, anno nempe 447, ut suspicatus fuerat Baronius. Vide Pagium ad annum 405, num. 16. Sic autem habet Hispana confessio: «Credimus, etc. . . . Spiritum quoque Paracletum esse, qui nec Pater sit ipse, nec Filius, sed a Patre Filioque procedens.» Sanctus vero Leo scribebat ad Turibium Asturiensem episcopum epist. 95, cap. 1, de Priscillianistarum erroribus: «Primo itaque capitulo demonstratur quam impie sentiant de Trinitate divina, qui et Patris et Filii et Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquam idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus sanctus nominetur, nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque processit.» Videntur usurpata a Patribus Hispanis verba ipsa Leonis, ut merito credas, quod in confessione fidei adeo dilucide assertam processionem Spiritus sancti etiam a Filio quod eam Hispani ab ipso Leone hausissent.

VIII. Ex Hispania ad Gallias symbolum sic quatuor syllabis auctum pertransiit: «Quo anno, incertum; ait Natalis Alexander in sæc. iv, dissert. 37, art. 3, Forsan in concilio Gentiliacensi, quod an. 727 præsentem Pippino rege celebratum est: in quo Latinos inter et Græcos de Spiritu sancti processione fuit disputatum.» Sed hoc concilium non anno 727, sed anno 767 celebratum fuit teste Adone, qui ait disertis verbis: «Synodus anno Incarnationis Domini 767 et questio ventilata inter Græcos et Romanos de Trinitate, et utrum Spiritus sanctus sicut procedit a Patre, sic procedat a Filio.» Insuper Pippinus, sub cujus regno dicitur concilium Gentiliacense celebratum, non dicitur rex nisi anno 752, ut vult Pagius ex annalistis: non ergo anno 727, sed anno 767 synodus est acta. Verum ante hoc quoque tempus Gallie additionem videntur admisisse; nam Gregorius Turonensis, qui decessit anno 594, in exordio lib. i Hister. Francor. sic habet: «Credo sanctum Spiritum a Patre et Filio processisse.» Ita ille reddens rationem fidei suæ antequam historiam suam exordiat, ne minus catholicus haberetur. Quod ergo Gallicana Ecclesia jam receperat, cæteræ quoque Francico regi subdita recipere provincie; et jam uno ore Gallia, Germania confitentibus Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere, additamentum et Italia amplexa est. Primus qui occurrit inter Italos, qui hac usus est formula, est Paulinus noster, qui in symbolo, quod anno 798 in concilio Foro-Julienensi protulit, conceptis verbis habet, *qui a Patre Filioque procedit*. Et quidem e renata hoc erat faciendum. Etenim ea in synodo de erroribus Incarnationem Filii Dei, ac processionem Spiritus sancti impetentibus æque actum fuit. Ideoque in ea, quam post symbolum addidit, declaratione, velut prænam in os inserens sic habet: «Spiritus sanctus verus Deus, vere et proprie Spiritus sanctus est, et non est personaliter Pater vel Filius, sed ex utroque procedit.»

IX. Græci, qui hunc fovebant errorem, quot turbas pro hac re excitaverint, non est in ecclesiastica historia quispiam adeo peregrinus, qui ignoret. Illud vero valde mirandum quod Græci ipsi fuerint deprehensi ab Occidentalibus sæpe scripta Patrum, fide vere Græca corrupisse. Jam advertit Binus in Notis ad concilium Romanum sub Agathone papa an. 680 congregatum, quod in epistola synodica a Patribus Romanis ad concilium Constantinopolitanum missa ablata fuerint quatuor syllabæ *Filioque* professioni fidei insertæ. «Græci impostores, ait, eam (epistolam synodicam) corruperunt, eoque loco quo legebatur olim: *Credimus in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, ex Patre Filioque procedentem*: illi nomen *Filioque* expunxerunt.» Quam corruptionem ipsis obiectam in concilio Florentino a Juliano cardinali post Emmanuelem Calcam ibidem advertit. Ex ea factum, ut falsarii scripturarum dicerentur, et, ut verbis utar chronologistæ Brietii ad annum 780: «In professione fidei cum scriptum esset Spiritum san-

cum ex Patre Filioque procedere, Græci nomen *Filii* turpiter expungere: facile crediti librorum corruptores. » Nec illa vice tantummodo falsitatis et adulterinae corruptionis Græci postulati sunt. Quandoquidem cum Zacharias pontifex in Græcum sermonem transulisset Dialogos Gregorii Magni pontificis, eos vitiasse textum et abrasisse nomen *Filii*, Joannes Diaconus scriptor Vitæ Grægorii ait his verbis cap. 75: « Quos libros Zacharias sanctæ Ecclesiæ Romanæ episcopus, Græco Latinoque sermone doctissimus temporibus Constantini imperatoris post annos ferme centum septuaginta quinque in Græcam linguam convertens Orientalibus ecclesiis divulgavit; quamvis astuta Græcorum perversitas in commemoratione Spiritus sancti a Patre procedentis, nomen *Filii* suaptim radens, abstulerit. » Locum ex corruptis in Gregorio est lib. II Dialogorum cap. 58 seu ultimo, ubi verba Gregorii Latina sunt hujusmodi: « Cum enim constat quia Paracletus Spiritus a Patre semper procedat et Filio, etc. » In Græco sic legitur: *Φανερόν οὖν ὑπάρχει, ὅτι τὸ Παράκλητον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ διαμένει.* Quod sic vertitur: *Aperite igitur patet quod Paracletus spiritus a Patre procedit, et in Filio permanet.* Quis non videt textus corruptionem? quis non cognoscit Græcam spongiam delentem, **231** et Græcam manum novum sensum substituentem et verba? Basnagius ipse non hoc inficiatur, sed ut homo qui omnem ansam insurgendi arripit in Romanam Ecclesiam, capiat hinc occasionem criminandi Zachariam pontificem, in observatione circa Dialogos Gregorii Magni et eorum fragmenta inserta in Henrici Canisii Antiq. Lect. tom. II, part. I, pag. 88, edit. Amstel. an. 1723, sic blaterans: « Est observatio dignum Zachariam pontificem in eadem sede Romana collocatum et Latina Gregorii primi Græco idiomate reddentem, penitus immutasse sententiam decessoris sui: quippe cum Gregorius scriperit hæc verba (Dialog. lib. II, cap. 58): *Cum enim constat quia Paracletus Spiritus a Patre semper procedat et Filio;* in Græco Zacharie legitur: *Aperite igitur patet, quod Paracletus a Patre procedit et in Filio permanet.* Itaque Zacharias amplectebatur sententiam Græcorum circa processionem Spiritus sancti a Patre solo, et quod mirandum magis, contribulium suorum sententiam Gregorii nomine decorabat, et ipsi contra mentem adjudicabat. Quæ fides hominibus etiam caelestibus, ut vocant, est habenda, si supinis lectoribus ita possint imponere? » Bellus homo Basnagius, qui ex sinibria textum dijudicat. Novimus hominem, cui convenit illud: *Ὁστος ἐν θεῶν ἀγορᾷ δυσφημῆσαι*, id est *Hic vel in deorum conventu maledicet.* Quis deorum descendit, ut diceret Basnagio Græcum illum, qui textum Gregorii corruptit, ipsum fuisse translatorum Zachariam? Joannes Diaconus, qui sæculo altero a Zacharia floruit, asserit a Græcis translationem Zachariæ, non a Zacharia textum Gregorii vitiatum. Insuper Anastasius in Zacharia edit. Roman. 1748, n. marg. 219, hoc de sanctissimo pontifice testimonium reddit: « Hic beatissimus **D** vir juxta ritum ecclesiasticum, et fidei suæ sponsonem orthodoxam, synodicam ecclesiæ misit Constantinopolitane, simulque et aliam suggestionem dirigens serenissimo Constantinopoli principi. » Qui fieri potest, ut credatur Zacharias adulterator textus Gregorii in articulo fidei cum primis ponendo in gratiam Græcorum suorum contribulium, qui ipsis Græcis Constantinopolitanis, et eorum principi juxta orthodoxam fidei suæ sponsonem, synodicam misit? sed sinamus virum citra vinum quandoque temulentum.

X. Anno 809 quidem Joannes monachus Hierosolymis refrenuit questionem de processione Spiritus sancti, quæ controversia in Occidentem delata in causa fuit, cur imperator Carolus Magnus ab Arduenna Aquisgranum adiens mensis Novembri synodum cogeret de qua Ado et ceteri annaliste Francorum uno ore conveniunt. Sit pro omnibus Bertinia-

A nus sub an. 809: « Imperator de Arduenna Aquas reversus mense Novembrio concilium habuit de processione Spiritus sancti. Quam questionem Joannes quidam monachus Hierosolymis primo commovit. Cujus definiendæ causa Berenbarius episcopus Wormatiensis et Adalardus abbas monasterii Corbeie Romanam ad Leonem papam missi sunt. » Baronius ad an. 809, n. 53, ait hic actum non de Spiritus sancti processione, sed ab bene legitimeque additum ab Hispanis, Gallis, Germanis in symbolo *Filioque*. Et revera quæ a Berenbario et Adalardo cum Leone III acta et dicta sunt, quæ recensuit Zmaraglus abbas, et quæ per extensum habet Baronius, in eo versantur num ab ipsis esset erratum in eo, quod annuente ac probante Leone symbolum cantarent cum additione *Filioque*. Verum actum vere fuisse de processione Spiritus sancti, emotæ questio ab Hierosolymitano monacho, qui nihil rei erat cum additis ab Occidentalibus symbolo syllabis, et consensus omnium scriptorum satis evincit. Hoc innuit ipse Theodulphus episcopus Aurelianensis, qui in præfatione ad Collectionem sententiarum veterum Patrum de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, imperatori Carolo directam sic illum affatur v. 26:

Tuque manum injicies, vegetat quem Spiritus ille,
Causa tuo ejus tempore cepit agi.

Causa igitur erat non præcise de additione, sed de ipsa processione, quæ etiam antea, ut visum est, in Oriente, et in Hispaniis esset acclitata. Leo autem papa legatione Caroli accepta ex concilio Aquisgranensi (quod celebratum Novembri, legatorum adventum Roman in an. 810 sequentem transfudit) pluribus egit, ut suaderet legatis, quanquam verissimum esset Spiritum a Patre et Filio procedere, et fide catholica omnino tenendum; attamen non esse in symbolo aliquid addendum, quod multa alia mysteria, quæ indubitanter de fide sunt, in symbolo non essent inserta. Videsis acta hujusmodi apud Baronium. Concludebat itaque Leo curandum, ne symbolum cum additamento cantaretur. Exemplum ab regis palatio procedere debere omitto additamentum *Filioque*, uti usus intermissus in eo foret, cæteras ecclesias facilius exemplum regum secuturas. Interim Leo tenacissimus veterum rituum dno veluti ancilia seu scuta argentea erexit, in quorum altero Latine, altero Græce symbolum sine additamento inscripsit. Anastasius in Leone III, n. 410: « Hic (Leo) pro amore et cautela orthodoxæ fidei fecit uti supra (id est in basilica beati Petri apostoli) scuta argentea duo scripta utraque symbolo, unum quidem litteris Græcis et alium Latinis sedentia dextra lavaque super ingressum corporis pensan. inibi libras nonaginta quatuor et uncias sex. » In basilica vero beati Pauli aliud erexit, de quo idem Bibliothecarius n. 411: « Fecit et supra in ingressu corporis scutum ex argento purissimo, in quo orthodoxæ fidei symbolum scribi fecit, quod pensan. libras triginta et duas. » Hæc Anastasius de Leone.

XI. Verum quod in venerationem antiquioris Ecclesiæ praxis fecerat Leo, id ipsum eodem sæculo Photius schismaticorum antesignanus in sui erroris probationem proferebat. Res sic se habuit. Ante an. 885 cum Photio Constantinopolitano patriarcha Aquileiensis per litteras communicavit, quem sine nomine profert historiam narrans sub hoc anno Baronius. Verosimile autem est Walpertum fuisse, qui saltem usque ad annum 884 sedem tenuit, succedente si i Friderico. Verosimilius videtur Palladio juniori histor. Forejul. part. I, lib. III, fuisse Gradensem dictum quandoque Aquileiensem, quia Gradenenses patriarche majorem facilitateque communionem et consuetudinem cum Græcis habebant, quam Aquileienses, olim Longobardis, tunc imperio, Occidentali devoti. Sic prout sumus de sinu sordes excutere, et in socium vicinumque versare. Si quid

hic occurreret, quod decus nostris afferret, vereor ut Palladius meus partem fecisset Gradensibus. In istis nullum invenio qui his temporibus non laudabili vita probitateque floruerit: et ex Ughello in *Gradensib.* ab anno 854 usque ad annum 897 nullus apparet, qui communionem Romanæ sedis non habuerit, ut ex obitu pallii, vel convocatione ad concilia liquido constat. Walpertum autem ex nostris hujus erroris dammare grave durumque videtur, quia communionem cum Romano pontifice habuisse evincitur ex epistola Joannis PP. 8, in ordine 48, indict. 10, quæ recitat annum 877, ut ex precedentibus et sequentibus epistolis apparet, directa Joanni Ravennati, Ansberto Mediolanensi, et Vaiperto (pro Walperto) Aquileiensi archiepiscopis, quam videre est in Concilior. tom. XI, edit. Ven. 1750. Lupus Walpertum præcessit, et Lupum Hindelmarius, qui anno 857 sedem tenebat, ut patet ex Ludovici II diplomate, quod V. cl. Apostolo Zeno saggerente profert auctor Ughellianus, dat. indict. 5 in hunc annum 857 incidente, anno imperii Ludovici X, quæ tamen inter se non conveniunt. Annus enim 858 signatur indict. v, sed est Ludovici annus secundus. Annus autem decimus Ludovici est annus 866 notatus indict. xiv; forte in nota indictionis omittuntur duo primi characteres x et i. Hindelmario sedem protrahunt ad annum vigesimum primum: adeoque decessio ejus cadet in annum 877, qui est annus, quo Walpertus accipit a Joanne PP. litteras; et inter Hindelmarium et Walpertum Lupum collocat, cujus cathedræ tempus, si hæc omnia admittantur, invenire non datur. Si refugis credere epistolam ad Photium esse vel Hindelmarii, quia nimis tempore procedit, vel Walperti, quia communicaverat cum Romana Ecclesia, vel Friderici, quia tempore posterior, adeoque quemquam istorum schismaticum fuisse, ut ait Baronius, vide nunc Lupus, qui non magni temporis et nominis episcopus fuit, ferre possit hanc notam, et sicut nomine ita et re in ovili Christi lupus exstiterit. Quisquis igitur is fuerit, scripsit Photio Constantinopolitano patriarchæ *schismaticus schismatico, et perfidus perfido*, ait Baronius. Scripsit autem, ut, cum inter Latinos solus hujus sententiæ videretur, suppetias imploraret a Græcis. Non defuit oratis Photius, prolixamque epistolam, callidam tamen æque ac eloquentem remisit, et qua laudando mittentem et missum allatorem, qua exaltando propriam et deprinendo oppositam sententiam, qua Patres traducendo in obliquum, synodos male interpretando, in summa ferre semper mentiendo, conatur funditus evellere orthodoxam doctrinam, et patriarcham Aquileiensem in errore confirmare. Accipe pauca verba. Sic autem habet titulus: « Photii patriarchæ Constantinopolitani ad archiepiscopum **232** Aquileiensem, videlicet Venetiarum, de his qui blasphemore Spiritum sanctum a Filio etiam procedere affirmant. Beatitudinis tuæ littere nobis allate significabant primo mentem tuam, quod sit secundum Deum, spiritus etiam dilectionem, quod magna sit et excelsa, et vulgarium hominum conditionem superet. Admirati deinde sumus illum, qui nobis eas attulit. . . . Pervenit ad nostras aures, quod nonnulli Occidentalium divinum et sanctissimum Spiritum non solum ex Deo Patre, verum etiam a Filio procedere novo dogmate introducunt. Quod nullo pacto est ferendum. » Postquam vero pro se stare buccis crepantibus effugerat sedes patriarchales, Leonem etiam magnum, qui dābando Eutychem et Nestorium Spiritum sanctum a Patre procedere dixit, non autem a Filio pro se stare malitiose inferebat addendo: « Similiter et junior Leo, qui non solum nomen, verum etiam fidem illius est amulatus. . . ut nullo pacto barbara lingua corrumpatur immaculata nostræ fidei doctrina, Græca lingua Occidentalibus sanctam Trinitatem glorificandam et celebrandam tradidit. Et non solum sermone et mandato id faciendum curavit, verum etiam quibusdam aeneis, quasi clypeis constructis et columnis

erectis illam inscripsit, et in conspectu omnium sustiens ad Ecclesiam valvas collocavit. » Si quod tunc prudens Leo III fecerat, in causæ suæ patrocinium tradidit.

XII. Epocham additionis *Filioque* quæ processu temporis symbolo inserta ab Ecclesia Romana recepta tandem fuit, statuere arduum est, nec adhuc in comperto, quis primus fuerit auctor. Manuel Cadeas lib. iv contra Græcos Damasum ait aliquos fecisse auctorem: « Aium quoniam post primam synodum hæresis quedam, quæ filio Patris nomen applicaret, Græce *διότις* dicta pullulavit, dicens Filium Patrem esse Spiritus sancti, ipsum vero Spiritum nepotem Patris. Quapropter Damasus, qui tunc erat Romanus episcopus, coacto concilio symbolo adjecit ex Filio procedere Spiritum sanctum, illis scilicet obstitens, qui dicerent eum ex Filio nasci. Qui enim ex Patre per Filium procedit, et ex Patre et Filio procedere dicitur, ex Filio profecto genitus esse non potest. » Verum Alexio Aristeno, Damasum pariter facientem auctorem additionis, respondet Natalis Alexander Hist. Eccl. sæc. iv, dissert. 57, art. 5, videlicet, quod Theodoretus, qui synodicam Damasi refert, hujus rei non meminerit, quod profecto non omisisset, si Damasus additionem primus recepisset. Quod autem in symbolo, quod Damasi nomine inter Hieronymi Opera circumfertur, hæc verba *Filioque* legantur, flocci est faciendum, doctioribus cunctis convenientibus symbolum illud Damasi non esse. Qui enim fieri potuit, ut si Damasus statuisset addendum symbolo *Filioque*, aliquot post sæculis Leo III additionem ab Hispanis, Francisque factam adeo dure improbaret, et mordicus symbolum sine illa additione tueretur? Bellarminus contr. tom. I, lib. II, cap. 21 et 29, de Christo, tempus additionis refudit in VI sæculum: sic enim ait: « Non ignorabant (Græci) additionem factam, et tamen per annos circiter 300 siluerunt, nec schisma fecerunt, ut patet, quia additio facta est circa annum 600; » et præmiserat: « Nam Hormisda in epistola ad Justinum imperatorem discrete scripsit ex Patre *Filioque* Spiritum procedere. » At contra hoc Bellarmini assertum militat eadem responsio, videlicet, quod Leo III non ægre tulisset additionem, si a quopiam suis antecessoribus statuta fuisset. Hormisda autem ea in epistola, quæ est 79, tom. V Concil. edit. Ven., non loquitur præcise de symbolo, sed de mysterio Trinitatis, et verba faciens de Spiritu sancto subdit: « Notum est, quia proprium Spiritus sancti ut de Patre et Filio procederet sub una substantia Deitatis. » Non enim quia invenitur passim in Patribus hæc veritas inculcata, inferri potest admissam etiam in symbolo additionem.

XIII. Si licet hac in re conjectari, probabile quidem admodum fit, non statuto alicujus generalis concilii, vel Romani pontificis, circa tempora Nicolai I cum particulares Ecclesie jamdiu recepissent additionem, quia novum et petulantius schisma Græcorum id exigebat, invectam fuisse etiam in Romanæ Ecclesie symbolum eam additionem, et receptione magis quam decreto aliquo comprobata: vel, si mavis, concilium aliquod minus, puta Forojulienese, quod primum in Italia anno 796 eam symbolo apposuit; vel nationale, puta Aquisgranense anni 809, ad quod se non vocatos fuisse dolebant Græci, adeoque plenarium non erat, particulam *Filioque* addidit. Approbante autem usu ipso novitatem et pontifice ratam habente, creditum fuit forte ab aliquibus, sed perperam a pontifice et synodo generali decreto aliquo confirmatam. Sic enim tenere videtur divus Thomas I p., q. 56, a 2, a 12: « Insurgente, ait, errore quorundam, in quodam concilio in Occidentalibus partibus congregato expressum fuit auctoritate Romani pontificis, cujus auctoritate etiam antiqua concilia congregabantur et confirmabantur. » His verbi in quodam concilio, generale concilium non videtur indicatum. Concilium enim generale non

adeo levis momenti est ut sub nomine *cujusdam concilii* soleat indicari. Quod addit Angelicus *expressum auctoritate Romani pontificis* nihil aliud innuit nisi auctoritatem Romani pontificis accessisse ad roborandum id quod a concilio factum fuerat. Adducendo enim divus Thomas in exemplum vetera concilia confirmata a pontifice, indicat non præcise de suo mandato insertam particulam *Filioque*, sed a Patribus insertam, confirmando concilium ratam habitam a pontifice. Hanc conjecturam confirmat querela ipsa Græcorum, cujus meminit tractatus ille Constantinopolitanus scriptus a fratribus prædicatoribus in ipsa Constantinopoli anno 1252, quem inter observationes et notas in libros Caleceæ ex variis monumentis Græcis collectas profert Petrus Stevartius ad calcem Operum ejusdem Manuelis Caleceæ. In eo enim sic legitur: « Secunda causa divisionis (Græcorum a Latinis) fuit, quia non fuerunt vocati ad concilium Ultramontanum, quando illa dictio, *Filioque* fuit appositæ. » Non ergo concilium generale erat. Forte autem Ultramontanum hoc concilium fuit Aquisgranense anni 809, uti dictum est.

XIV. Dionysius Petavius Theol. dogm. tom. II, de Trinit. lib. vii, cap. 2, n. 4, ex encyclica Photii mox citanda vel Nicolao I, vel circa ejus tempora syllabas illas *Filioque* additas autumat symbolo. Idem quoque opinari videtur Natalis Alexander Hist. Eccl. sæc. iv, dissert. 37, art. 3, et quidem si de tempore agitur, nihil ferme est quod opponi possit. Quandoquidem res ejus temporis id suadent, et ipsa verba Photii subindicant, quemox proferunt. Ipsum autem Nicolaum I fuisse additionis in Romana Ecclesia auctorem, Baronius noster satis probabiliter negat ad annum 883, n. 35: « Si id fuisset, ait, Photius altius in ipsum Nicolaum pontificem declamasset, qui eam in symbolum intulisset: sed cum duabus epistolis acerbissime in Romanam Ecclesiam invehatur, nunquam cum eo nomine sigillat, quod ea in Nicænum symbolum intulisset. » Inter verba autem Photii, quæ habet in encyclica epistola ad Alexandrinam et cæteras patriarchales Orientis sedes directæ, calumnias imposturasque enormes continente, citata a Petavio et Natali Alexandro, hæc ad nostrum propositum facientia sunt: « O mali dæmonis machinamenta? Spiritum sanctum non ex Patre solum, sed etiam ex Filio procedere vanissime prædicantes. » Baronius integram epistolam profert ad annum 865, n. 54, ex versione Federici Metii, qui, « collatis codicibus Vallicellano et collegii Græcorum summa diligentia in Latinum vertit, et in his perquirendis plurimum laboravit: » sunt Baronii verba. Vertit autem ipse sic: « O mali dæmonis artes? Spiritum sanctum non ex Patre solum, sed etiam a Filio procedere noviter docentes. » Duo autem verba difficultatem enodant, si versionem Metianam admittis. Si enim Photius insurgit in errores, ut impostor dicebat, Latinorum noviter ab ipsis introductos, loquendo de additione *Filioque* symbolo facta, manifestissimum fit sub his temporibus additum verbum fuisse. Græca autem se se habent apud Petavium l. c. ὡς τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων τῷ Πνεύματι τὸ ὄντος οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πορεύεσθαι κενολογήσαντες. Equidem κενολογήσαντες per e scriptum, *vaniloquens* importat; si vero diphthongo *αι* scribatur, videlicet *καυολογήσαντες*, nova loquentes interpretandum est. *Vanum* enim *κενόν*: *vanum* autem *novum* significat. Quid scripsit Photius incertum. Affinitas dictionis facile inducere potuit amanuenses, ut unum pro alio acciperent. Verosimilius autem videtur secundum positum, et nova loquentes interpretandum, quia novitatem doctrinarum et rituum Photius Latinis objiciebat. Quidquid tamen sit circa scriptionem verbi, Photius novitatem additionis accusare volebat, ex ejus accusatione colligitur Romanam Ecclesiam circa hoc tempus adiecisse symbolo verbum *Filioque*.

XV. Sed quando nam symbolum in synaxi cantari

A cœpit? Caranza in sum. concilior. ad calcem canon. concilii i Cartag. Marcum papam, Sylvestri successorem, rei profert auctorem: quod Durandus lib. iv, cap. 23, confirmat, cum prius dicat « a Damaso institutum 233 cantari patenter; » subdat etiam: « Quanquam et Marcus papa primus statuisset illud alta voce cantare. » Hujus mentis inter recentiores est Dominicus Macer in Hierolexico V. *Symbolum*. Verum nullo modo, meo judicio, probabile fit Romanos pontifices auctores fuisse ritus, quem ipsi in sua Ecclesia non admittebant, et sero tandem consuetudinem receptione alibi jam usurpatam receperunt et approbarunt. In Liturgiis Orientalium ecclesiarum a prisca temporibus symbolum invenitur. In libris Dionysii Areopagitæ nomine circumferri solitis, et præcise ecclesiast. Hierarch. cap. 3, part. II, nomine *laudis* et *confessionis*, quæ præcedunt impositionem panis sancti, et calicis benedictionis in altari, juxta Scholiastem Staplutensem symbolum fidei intelligitur, quod si verum est, de symbolo Apostolico est intelligendum quod cætera omnia antiquitate præcedit. In Liturgia sancti Basilii Magni in litania 3 hæc Rubrica apponitur: *Diac. Intendamus et canamus symbolum. Et cantant omnes symbolum incipiente arcidiacono. Symbolum Basilii*, si non est Apostolicum, non aliud esse potest quam simplex Nicænum. Etenim Constantinopolitanum non nisi ex concilio Constantinopolitano an. 381, prodit. Basilus autem fato functus est an. 379, Kal. Januar. Aliud tamen dicendum est de symbolo, quod in Liturgia sancti Joannis Chrysostomi nomine vulgata habetur. Nam cum Chrysostomus sedem Constantinopolitanam adierit an. 398, id est post actum concilium Constantinopolitanum, aliud symbolum non usurpasse par est credere, quam quod nuper ab ipso concilio emanarat. Quod etiam manifestius fit ex collatione symbolorum, nam *factorem cæli et terræ* invenies in symbolo Chrysostomi, quæ verba addita a Constantinopolitano, desunt in Nicæno. Quod si contendis symbolum in hisce liturgiis posterioribus auctorum suorum sæculis additum fuisse, adhuc Orientales nostras præcisesse hæc in re ecclesias evincitur. Etenim Theodorus Lector Collectaneor. lib. II, et quem ipse sequitur, Nicephorus Callistus Histor. Eccl. lib. xvi, cap. 33, aiunt auctorem symboli in synaxi cantandi Timotheum fuisse: « Timotheus ab amicis rogatus, sunt verba lectoris, symbolum fidei trecentorum decem et octo Patrum per singulas synaxes dici curavit ad reprehensionem videlicet Macedonii, quasi ille symbolum hoc non receperit, cum antea semel tantum in anno, in Parasceve scilicet Dominicæ passionis tempore, quo episcopus catechizabat, recitatum esset. » Timotheus hic decessit anno 511. Alii tamen apud laudatum Nicephorum lib. xv, cap. 28, inter inventa Petri Cnaphei hoc quoque reponunt: « Ut symbolum sanctum, quod semel tantum antea magno et sancto Parasceves die dici solitum fuerat, in synaxi et conventu ecclesiæ quovis decantaretur. » Cardinalis Bona Rerum liturg. lib. II, cap. 8, n. 2, conciliare conatur has opiniones sic: « Sed hic (Cnapheus, qui tempore Zenonis floruit, id est sub finem sæculi iv et ante Timotheum e vivis excessit) fortassis in Antiochena: ille (Timotheus) in Constantinopolitana ecclesia hunc morem induxerunt, quem postea Hispani primi inter Latinos receperunt. »

XVI. Ritus hujus in Occidente propagationem pluribus exponit P. le Brun tom. II, dissert. 5, de Liturg. Hisp. seu Mozarab., art. I, altiorumque sagacitatem indagatur, quam hic sit operæ pretium procedendo immorari. Sufficiat nosse in concilio Tolitano III sub Pelagio II pontifice jussu Reccardi regis congregato, VII Id. Maii æra Hispan. 627 sibi proposuisse Patres concilii ecclesias Orientales hæc in re imitandas. Capitulum autem secundum est hujusmodi: « Pro reverentia sanctissime fidei, et propter corroborandas hominum invalidas mentes, consulto piissimi et gloriosissimi domini nostri Rec-

care di regis sancta constituit synodus, ut per omnes ecclesias Hispaniae vel Gallie secundum formam Orientalium Ecclesiarum concilii Constantinopolitani, hoc est centum quinquaginta episcoporum symbolum fidei recitetur, ut priusquam Dominica dicatur oratio, voce clara a populo decantetur. » P. le Brun non a populo, sed populo decantetur habet : quam quidem puriorem genuinamque lectionem credimus. Juxta hujus capituli sanctionem in liturgia Mozarabica cardinalis Ximenes symbolum apponitur recitandum ante communionem. Sic ibi precipitur : *Eleget sacerdos corpus Christi, ut videatur a populo, et dicat chorus symbolum, bini ac bini, videlicet, Credimus in unum Deum, etc. Post hæc frangit presbyter Eucharistiam.* Idem habetur in liturgia a sancto Leandro in usu habita, nisi quod in hac non postea, sed dum cantatur symbolum, sacerdos frangit Eucharistiam per medium.

XVII. Sicuti autem ab Hispanis ad Gallos, deinde ad Germanos et ad nostrates Carnos seu Forojulenses, Germanis finitimos, symbolum cum additione *Filioque* pertransiit, ita ritus cantandi symboli ad missam ab Hispania in hæc provincias commigravit. Tempus, quo hoc fieri cepit, assignare difficile est. Walafridus Strabo, qui paulo post Carolum Magnum floruit de Reb. Eccles. cap. 22, ait : « Apud Gallos et Germanos post defectionem Felicis hæretici sub gloriosissimo Carolo Francorum rectore damnati, idem symbolum latius et crebrius in missarum capitis officiis recitari. » Si latius et crebrius postea factum dicitur, patet antea quidem factum, quamvis restrictius et rarius. Hoc tamen Galli inconsulto Romano pontifice non fecerunt, ut apparet ex dialogo missorum Caroli Magni ex concilio Aquisgranensi anno 839 cum Leone III, quem affert Baronius eod. an. n. 54 et seqq. qui n. 60 sic ait dixisse missos Caroli ad Leonem : « Nunquid non a te ipsum symbolum non est data in Ecclesia cantandi licentia? Nunquid a nobis hæc usus ille cantandi processit?... Papa : Ego licentiam dedi cantandi, non autem cantando quidpiam addendi, etc. » Franci igitur non ipsi primi ritum invexerunt, sed aliunde, puta ex Hispaniis, acceperunt, et non nisi facultate a Romano pontifice impetrata usurparunt, quam cum Leo fateatur se dedisse, ante annum 795 quo dictus est pontifex, dare non potuit, adeoque post concilium Francfortanum anni 794, in quo hæresis Felicianæ proscripta fuit. Que proscriptio cum in causa fuerit symbolum frequentius cantandi, ut cum Strabone dictum modo est, videtur inferendum sub initium pontificatus Leonis symbolum crebrius cepisse in missis cantari. Quamvis autem Leo anno 809 cum legatis Caroli omnibus nervis ageret, ut ritus tolleretur ab ecclesia Gallicana eo quo ipse nimium abhorreret a novitate additionis *Filioque*, et suaderet ut in regia capella ab hoc ritu abstinerent, ut ceteræ ecclesiæ tantocius desisterent quod ab exemplo regie capelle forte didicissent, inanis tamen cessit conatus. Nam eodem secundo ritus ubique propagatus ab omnibus ecclesiis Gallicanis est receptus, ita ut episcopi statuta conferrent ad ritus hujus observationem. Hujusmodi est illud Herardi episcopi Turonensis, datum n. 16 in capitulis anni 858, indict. 6, anno episcopatus ejus 3, xvi Kal. Junii in synodo traditis, quod sic est : « De oratione Dominica et symbolo, ut memoriter omnes teneant ; et Gloria Patri, ac Sanctus, atque *Credulus*, et *Kyrie eleison*, a cunctis reverenter canatur. Psalmi similiter distincte a clericis. Et ut *Secre* a presbyteri non inchoent antequam Sanctus finiat, et cum populo Sanctus cantent. » Si excipias prima verba, cetera ad missam inlubie videntur pertinere. Symbolum quod appellat, quia memoriæ precipit mandandum, Apostolorum est. *Credulitatem* vero, ipsum Nicenum seu Constantinopolitanum in missa, de qua ibi sermo, cantandum intelligit. *Credulitatem* autem ipsum symbolum esse, colligitur etiam ex epistola generali Caroli Magni ad archiepiscopos

A regni Francorum tom. I Capitul., pag. 485, ab illo Apostolorum distinctum, nempe Nicenum. Ait enim se velle scire quomodo sacerdotes doceant plebem « de symbolo, quæ sit ejus interpretatio secundum Latinos ; de *credulitate* quomodo credendum sit in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus, et in Spiritum . . . sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, et cetera quæ sequuntur in eodem symbolo. » Duo habet symbola : prius est Apostolorum, aliud, quod *Credulitatem* appellat, est ipsum Nicenum, sive Constantinopolitanum.

XVIII. Tandem Romana Ecclesia ritum cantandi symbolum in missa amplexata est anno 1014, sub Beneficio VIII, instante sanctissimo imperatore Henrico. Rem narrat ipse, qui gestis interfuit, Berno abbas Angiæ Majoris sive Divitis. Is in libello de quibusdam ad Missam spectantibus, cap. 2, loquens de hymno angelico *Gloria in excelsis*, qui a quibusdam non canebatur, quia Romani hunc perraro cantarent, subdit : « Nam si illum angelicum hymnum prohibebimur in festivis diebus canere, eo quod Romanorum presbyteri non solent eum canere, proximus simili modo post Evangelium symbolum recitare, quod Romani usque adhuc tempora divæ memoriæ Henrici imperatoris nullo modo ceciderunt. Sed ab eodem interrogati, cur ita agerent, me coram assistente, audivi eos, hujusmodi responsum reddere, videlicet quod Romana Ecclesia non fuisset aliquando ulla hæresos fecer infecta, etc.... At dominus imperator non ante desiit, quam omnium consensu a domino Beneficio apostolico persuasit, ut a publicam missam illud decantarent. Sed utrum hæc consuetudinem servent adhuc affirmare non possumus, quia certum non tenemus. » Hæc scribebat Berno post annum 1024 quo decessit sanctus Henricus, et ante annum 1043 quo ipse fato functus est, quæ tamen antea acciderunt, nempe anno 1014 quo Roare digebat imperator, coronam imperii suscepturus a pontifice. Ab hoc igitur anno cepit cantari in ritu Romano symbolum, quod antea non fiebat, a leoque hujus non meminerunt Aleuinus, Amalarius, Rabanus, Remigius, et quotquot ante hoc tempus de ordine missæ Romanæ scripserunt, nec apparet in veteribus sacramentorum codicibus vestigium, si credis eminentissimo cardinali Joanni Bonæ, qui hoc avertit Rer. liturg. lib. II, cap. 8, n. 2.

XIX. Verum jam contrahamus vela, sermonemque ad Aquileiense symbolum convertamus :

Atque equidem extremo iam jam sub line laboris Vela traho, et terris festino advertere proram.

Symbolum hoc non aliud est ab Apostolico, si paucula verba demas vel variata, vel addita, vel omissa. Accipe illud parum putum a presbytero ipsius Aquileien. ecclesiæ Rufino, et confer cum vulgari, videbisque quanta additio, vel detractio, vel mutatio sit inserta. Est igitur hujusmodi :

D « Credo in Deo Patre omnipotente invisibili et impassibili ; et in Christo Jesu unico Filio ejus Domino nostro ; Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine : Crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus descendit ad inferna : Tertia die resurrexit a mortuis : Ascendit in caelos : sedet ad dexteram Patris : Inde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritu sancto. Sanctam Ecclesiam : Remissionem peccatorum : Hujus carnis resurrectionem. »

Hoc est symbolum Aquileiense apud Rufinum prout edidit post opera Cypriani Stephanus Baluzius. sive absolutor operis a Balazio cepti monachus quidam Benedictinus et congreg. S. Mauri. Da-Pin in recensione symboli Aquileien., in aliquibus ab hoc variat et credit errore amanuensium dictum *Credo in Deo*, etc., et reponit in *Deum*, etc. Adnotator Rufini tribus mss. codicibus suam lectionem tuetur. Et exemplo aliorum symbolorum apud Hieronymum et Augustinum Pameli reponenti in *Deum*, sic respondet : « Pameli rationes probant illud quidem in præ-

risque symbolis dici solere, *Credo in Deum*; at minime probant sic etiam existisse in symbolo ecclesie Aquileiensis. Quin etiam quo usitator erat accusativum in symbolis, eo minus probabile est librarios vel incuria, vel de industria ablativum in hoc symbolo posuisse. At minime mirum, si cum reperirent ablativum, novitate offensi accusativum insererint. Quamobrem codices, in quibus legitur: *Credo in Deo, etc., et in Christo, et in Spiritu sancto*, videntur mihi accuratius consuetudinem ecclesie Aquileiensis retinere, quam qui accusativum usurpant. Hec autem symboli pronuntiandi ratio non videtur ab hac ecclesia ascita sine concilio fuisse; sed ut trium personarum divinarum clarior esset distinctio ab articulis sequentibus, sanctam Ecclesiam, etc. » Et quidem apud Rufinum nostrum non repetitur *Credo ad sanctam Ecclesiam*, ut repetitur apud Du Pin: et hinc collige rationem ablativi positi in personis Trinitatis, in quibus credimus ad discrimen accusativi, quo ceteris fides, qua credimus esse Ecclesiam, ut innuit Rufinus l. c. n. 36, et Venantius Fortunatus initio lib. xi.

XX. Tria notata digna adduntur hoc symbolo, in primo scilicet, in quarto, et in ultimo articulo. In primo sic habetur, *Credo in Deo Patre omnipotente invisibili et impassibili*. Hoc omittitur apud Du Pin, et tamen Rufinus rationem additionis profert in Exposit. Symb. Apost. § 4 et 5 his verbis: « Sciendum quod duo isti sermones in Ecclesia Romanæ symbolo non habentur: constat autem apud nos additis herere eos causa Sabellii, illius prolecto, quæ a nostris Patropassiana appellatur, id est quæ Patrem ipsum vel ex Virgine natum dicit, et visibilem factum, vel passum affirmat in carne. Ut ergo excluderetur talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores et invisibilem Patrem atque impassibilem dixisse. » Cum tamen additionem hanc in symbolo Orientalium reperies, ob eandem rationem crebrius insertam.

XXI. *Descendit ad inferna* articulus videtur peculiaris symboli Aquileien., quippe qui in aliis symbolis nullibi invenitur, præter quam in vulgari, *Descendit ad inferos*. « Sciendum est, ait Rufinus § 18, quod in Ecclesia Romanæ symbolo non habetur additum, *Descendit ad inferna*, sed neque in Orientis ecclesiis habetur hic sermo: vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod *sepultus* dicitur. » Illic quia deest in cæteris, a plerisque expositoribus symboli expositio ejus omittitur. Qui autem exponere susceperunt, Richardus Eremita et Bruno Heripolensis episcopus non a vulgari, *Descendit ad inferos*, sed ab Aquileien., *Descendit ad inferna*, verba exponenda haurerunt. Venantius Fortunatus l. c., qui symbolum Aquileiense, scriptor natali et origine conterminus, optime noverat, habet, *Descendit ad infernum*, quod sic exponit: « Descendens ad infernum injuriam non pertulit, quod fecit causa clementiæ, velut ut rex intrans carcerem, non ut ipse teneretur, sed ut noxii solverentur. » Cur desit in cæteris in causa est, si credis Macris in Hierolex. V. *Symbolum*, quod nulli dubium de veritate adhuc enatus est, nec hæreticus ullus dogma hoc impetivit. Equidem Bellarminus tom. I, lib. iv, cap. 6, de Christi anima fatetur, quod « hæc particula, *Descendit ad inferos*, hoc tempore habetur ubique. Et ita etiam legitur Catechismus Lutheri major et minor, item Calvini, Brentii, et aliorum. Ita quoque legunt Centuriatores Cent. I, lib. II, cap. 4, et Petrus Martyr in libello De symbolo. Imo Calvinus lib. II Instit. cap. 16, § 8, dicit hunc articulum in præcipiis habendum esse. » Sed in hoc suspectum habeas Calvinum, nam loco pro-verbii est senarius ille :

Δόγον παρ' ἐχθροῦ μή ποτ' ἡγάγη φίλου,

id est, *Verba inimici nunquam amica putes*. Calvinus magnificat articulum descensionis ad inferos Christi, ut astruat illud nefarium et impium dogma suum de cruciatibus Christi in inferno et penis damnatorum.

A Quamvis autem articulus hic oppugnatores hæreticos haud habeat, oppositore tamen, vero ne an apparente, non caruit, teste Petavio de Incar. lib. xiii, cap. 15, Erasmus intellige, qui de hoc articulo disserens, ait Petavium, « nuper sententiam tulit parum æquam catholice professioni, et in eam propensum se esse monstravit. » Postquam autem capitib. 16 et 17 innumera, fere dixerim, Patrum tum Græcorum tum Latinorum protulisset testimonia astruentia hujus articuli veritatem, insurgit et perstringit cap. 18 Erasmus, qui et si dogma non impugnet aperte, minus reverenter tamen loquitur, quam de articulo fidei par est sentire. Placet Petavii aliqua selecta præferre, a quo condigne vapulat Erasmus: « Nec audiendus Erasmus, qui in Catechismo cap. 4 ad illud symboli, *Descendit ad inferna*, eo rem deducit, ut etsi non improbandam penitus particulam istam putet, nec temere damnandam propter auctoritatem Ecclesie: non tamen a seo certe constare velit, quam etiam ad symbolum adjunctam fuisse suspicatur. Et ad hunc locum multa congerit absurda sane, et non levi castigatione digna. Horum primum est quod

B Cyprianum ait dicere illum articulum in symbolo Romano non haberi, ac ne apud Orientis quidem ecclesias addi. Quem Cyprianum ibi nominat, Cyprianus non est, sed Rufinus, quod hodie nemo paululum eruditus ignorat. Atque hic lapsus in alio dissimulari poterat, quem existimare possemus cursim tantummodo peragrante opusculum illud inter Cypriani opera ex eo decessisse periodum istam, nec cætera legisse. At in Erasmo locum non habet hæc excusatio, qui Cyprianum edidit, accurateque recognovit. Quis igitur ἀποσεβίων, et incogitantiam hominis, re quid dicam asperius, non miretur, qui non animadvertit, quam in illo tractatu multa sint, que non prorsus hebetem admonere possent non cum Cypriani esse, sed alterius ætate longe posterioris? . . . Item Aquileiensem ecclesiam nominat, in qua baptismo se initium asserit. Hæc sane quemlibet stupidum hominem docere poterant non illud opus esse Cypriani. » Pergit Petavius cætera vitiligatoris neccitas refutare, quem videsis, neque enim vacat omnia recensere.

XXII. Extremus symboli Aquileiensis articulus sic habet, *Hujus carnis resurrectionem*, qui cum diceretur, signo crucis manu frontem tangendo, ut moris fuit et est apud pios, caro contingebatur, in qua, et non in alia carne, quisque se profitebatur surrecturum. Rufinus postquam varia ex Scripturis testimonia ad carnis resurrectionis veritatem firmandam et præcipue ex libro Job collegit n. 45, sic pergit: « Quod adjunctum est hujus, vide quam consonum sit omnibus his, quæ de exemplis divinarum voluminum memorabamus. Quid enim aliud indicatur in dictis Job, quæ superius exposuimus cum dicit: *Qui resuscitabit pellem meam, quæ hæc nunc haurit*, id est quæ ista tormenta perpetitur, nonne aperte *hujus carnis* dicit resurrectionem futuram, *hujus*, inquam, quæ tribulationum et tentationum

D 235 cruciamenta nunc sustinet. » Simile habet lib. I Invectivar., non longe a principio, ubi postquam dixerat se ante annos triginta in monasterio positum, baptismo regeneratum, signaculum fidei consecutum per sanctos viros Chromatium tunc presbyterum, Jovinum archidiaconum, et Eusebium diaconum sancti Valeriani, subdit: « Ad majorem rei fidem . . . præcipuum Ecclesie nostre mysterium pando . . . sancta Aquileiensis ecclesia, Dei spiritu futuras adversum nos calumnias providente, ubi tradit *Carnis resurrectionem*, addit unius pronominis syllabam, et pro eo quod ceteri dicunt, *Carnis resurrectionem*, nos dicimus, *Hujus carnis resurrectionem*, quo scilicet frontem, ut mos est in fine symboli, signaculo contingentes, et ore carnis hujus, videlicet quam contingimus, resurrectionem fatentes, omnem veneratæ adversus nos lingue calumniantis adiutorem perstruamus. » Occurrebat Rufinus, qui pro Origene sexuum differentiam

in resuscitandis amovente, stabat, objectioni, quæ sibi poterat inferri. Sed casso labore. Nam sanctus Hieronymus Apologia II adversus Rufinum artem detexit. « Non quero, ait, quod scribis eandem carnem resurgere, in qua vivimus, nullo membro amputato, nec aliqua parte corporis desecta: hæc enim tua verba sunt. Sed quero quod Origenes negat, utrum in eodem sexu, quo mortua sunt corpora suscitentur. . . . Hæc aut dicere debueras aut negare. » Huc facit quod Gregorius lib. XIV, cap. 29, Moral. in illud Job. : *Et rursum circumdabor pelle mea*, refert: videlicet Euticius Constantinopolitanum negantem veram corporum resurrectionem, adeo a se convictum, ut moriens *pellem manus suæ teneret dicens: Confiteor quia omnes in hac carne resurgemus*.

XXIII. Hæc sunt addita in symbolo Aquileien. Quæ

A vero desunt præcipua sancti *communione sanctorum*, et *vitam æternam*. Primum, etsi non inseratur, intelligitur in verbo *ecclesiæ*; adeoque ejus articuli potius est expositio, quam singulare fidei aliquod caput, uti docemur per Catechismum Romanum sect. 24. *Vitam* autem *æternam* deest non solum in Aquileiensi, sed et in Orientali, et in Romano, quod vere Apostolicum est, et non nisi in vulgari reperitur. Sanctus Hieronymus epist. 61, adversus errores Joannis Hierosolymitani: « Post confessionem Trinitatis, et unitatem Ecclesiæ, omne Christiani dogmatis sacramentum carnis resurrectione concluditur. » Sed hic in resurrectione carnis comprehenditur, ut innuit Rufinus loc. cit. num. 45, « Erit ergo corpus quod resurget a mortuis, incorruptibile et immortale non solum justorum, sed etiam peccatorum. » Et si corpus, ergo et anima, per quam vitam vivet æternam.

DISSERTATIO SEXTA.

DE SYMBOLO ALTINENSIS.

I. Pater Antonius Pagi in Critica Baroniana, ad an. Christi 802, num. 5, habet hæc verba: « Baluzius in Prefatione lib. I Miscellaneor. pollicetur se integram sancti Paulini epistolam ad Carolum Magnum scriptam de rebus gestis in concilio Altinensi in lucem emissurum » quibus manifeste indicat se eam non vidisse. Et quidem videre ipse integram non potuit, cum e vivis an. 1699, Non. Jun., Aquis Sextiis decederet, epistolas autem non nisi an. 1715 inter Miscellanea Baluzii tom. VII Parisiis prodierit; in quo epistolam tom. I promissam, ex schedis V. C. Jacobi Sirmondi, pag. 6, integram profert ipse Baluzius, quo ex fonte et nos eam hausimus, et suo loco inter opera Paulini retulimus. Principium et finem epistolæ afferunt et Baronius an. 802, num. 7 et seq., et Collectores Conciliorum. Nos quidem ex codice Vaticano, quo usus est Baronius, licet, ut ipse fatetur satis mendoso, et ex Conciliis Labbeanæ editionis correximus menda quibus scatet editio Baluziana. Cum vero ex Vaticano codice ut pote maneo, non licuerit emendare nisi principium et finem dictæ epistolæ, nos ad reliquas partes ejus, notas, et observationes nostras conjectando producimus, ut lux non nimium claræ orationi affulgeat. Paulini siquidem stylus, si quando alias, hic certa verborum copia, ne dicam farragine implexus est, et phrasim adhuc turgidiorem præsefert, quam quæ in ceteris ejus scriptis conspicitur. Corruptus sæculi gustus id ferebat, et ipse exquisitis dicendi formulas conlectatus est, ut epistola digna principe, et regis aule digna appareret. Circa eam tria occurrunt quæ subtilius examen et accuratius expostulant: videlicet quæ fuerit concilii, de quo loquitur epistola, potissima, seu proxima præter communes, causa: quo anno et anni tempore concilium coactum sit, et tandem quo jure Altini fuerit coactum.

II. Intimam concilii Altinensis cogendi causam examinare aggredienti statim in limine occurrit Patris Bernardi Marie de Rubéis viri doctissimi sententia ut nobis videtur, a qua cum dissentire manifestis argumentis ducti, ut infra patebit, cogamur, eam non modo referre, sed et ubi opus erit infirmare necesse habemus: quod virum veritatis amantissimum æqui bonique facturum non dubitamus. Is igitur in dissert. de schismate Aquileiensi cap. 21 facinus Mauriti ducis Venetorum filii, in Joannem Gradensem patriarcham perpetratum, quod communiter, si non unica, præcipua tamen concilii causa censetur, uti diximus in Vita sancti Paulini, cap. 12, num. 4, non admittit, sed verba epistolæ, quæ scelus produnt, ad injurias illatas Leoni III pontifici Romæ a Paschali, et Cam-pulo in letaniis die 25 Aprilis an. 799 ait referenda,

B pauloque post eodem anno celebratum concilium. « Immane vero facinus, inquit, quod memorat Paulinus, ad Venetos pertinere, qui Gradensi antistiti vitam eripuerunt, sine causa dicitur. Illud potius intelligi debet, quod Romæ in sanctissimum pontificem Leonem III intentatum fuit. » Et § seq.: « Id anno contigit 799, ut communi calculo docent scriptores: unde eodem anno synodum Altini habuisse Paulinum colligitur. Diem designat Anastasius, qua ingens commissum est sacrilegium, *Cum Leo more solito in letaniis, quæ ab omnibus majores appellantur, procederet, diem scilicet 25 Aprilis*. His diebus paschali tempore suam pro more synodum Altini celebravit Paulinus: vulgatumque sceleratum facinus Carolo regi denuntiat, ad ultionem. »

III. Verum rationes ipsæ, quibus in hanc opinionem adductus est, expendendæ sunt. 1. Est, quia nunquam in epistola Carolus vocatur imperator, sed rex tantummodo. Imperator dictus est an. 800 quo nondum acciderat nex Gradensis præsulis. Si ergo interitus patriarchæ Gradensis nondum acciderat, in causa esse non poterat, ut concilium convocaretur. 2. Quia sicut Anastasius Leonem dicit a suis offensibus *semivivum* relictum, ita et Paulinus ait sacerdotes *semivivos relictos*. 3. Epochæ, quam habuit in mente Paulinus, cum alludit ad legem Lev. t. XIX, 25, latam de non gustando de fructu pomiferorum lignorum a primo plantationis anno ad quintum usque, intermissionem synodorum insinuat, scilicet a synodo Francofordiensi an. 794 ad synodum Altinensem an. 799. Anno autem 799 non facinus in Grandensem patriarcham, sed facinus in Romanum pontificem accidit. Ergo de hoc, et non de illo agit Paulinus in sua epistola et synodo. Hæc sunt potiora argumenta, sive conjecturæ P. de Rubéis.

IV. Ad quorum primum responderi potest, primo, quod in codice Vaticano habetur *imperator*: quam lectionem probat Pagius ad an. 802, n. 4. Insuper nihil evincit, ut necessario concludit argumentum ex appellatione vel regis, vel imperatoris. Sicut enim antequam imperator acclamaretur, pluries *imperator* est dictus, ut docet Baluzius ipse in notis ad concilium Narbonense; quod et nos avertimus in dissert. 4, n. 27, et videre est apud Du Cange V. *Imperator*: ita post susceptum diadema imperii *regem* dici posse non est ambigendum. Sic et in diplomate ad Fortunatum Gradensem datum an. 3 imperii, ipse Carolus dicit: « Maximum *regni* (non imperii) nostri munimentum, etc., » et circa finem: « pro stabilitate *regni* nostri jugiter, Domini misericordiam exorare. » Neque hic imperii habet, sed *regni* observatione dignum est, quod habet Cointius ad an. 803, num. 53.

« In eodem præcepto, ait agens de hoc diplomate Fortunato concesso, Carolus annum imperii sui tertium apponit pro caractere chronologico, et in ipso diplomatæ contextu misericordiam Domini non pro imperii sui, sed pro regni sui stabilitate cupit exorari. **236** Cur autem non utrobique mentionem imperii faciat hæc ratio reddi potest. Imperii nomen perhonorificum, ditio nulla, ne vicus quidem. Idcirco Carolus, ut tempus consignet, quo præceptum emittit, annum notat imperii sui; sed ubi de suis agit ditionibus, eas non imperii, sed regni vocabulo representat. » Igitur Paulinus, qui in ditione Caroli regis concilium cogit, regem appellat, eadem forte ratione et ipse permotus.

V. Ad secundum de conformitate verborum, quæ in Anastasio et in Paulino reperiuntur, nempe *semivivus*, Pater de Rubéis casu ne, an quia sententiæ suæ nequaquam faverent, aliqua verba omisit, quamvis proxima tetigerit. Textus sic se habet : « De sacerdotibus autem plagis impositis, semique vivis relictis, vel certe diabolico fervescente furore per ejus satellites interemptis non meum, sed vestræ definitionis erit judicium. » Omisit *interemptis* : quamquam « verosimillimum dicat non unum pontificem, sed alios quoque sacerdotes, qui sese nefariis hominibus opposuerunt fustibus percussos, plagas exceperis, aliosque necatos esse. » In factum autem Leonis nullus interimitur; et an *verosimillimum* sit sacerdotes se opposuisse, et ideo necatos, audi Anastasium in Leone III, n. marg. 369 : « Clam armati ad ipsum (Leonem) trucidandum absque ulla reverentia confluerunt Paschale ad caput stante, et Campulo ad pedes secundum iniquum eorum consilium. Quo facto omnis (nota hæc verba), omnis, qui circa eum erat populus, videlicet inermis, et in Dei officio præparatus timore armorum perterritus in fugam conversus est. » Lego sequentia neminem a pontificis persecutoribus lesum verberare, minusque neci datum in Anastasio invenies. Factum ergo Leonis ab Anastasio relatum non convenit cum expositione Paulini asserentis *Sacerdotes plagis impositis semivivos relictos, vel* (idem esse *vel*, ac et cuique ejus ævi consuetudinis non ignaro satis notum) *certe diabolico furore per ejus satellites interemptos*. Frustra igitur ex conformitate verborum querit P. de Rubéis sententiam suam fulcire cum potius verborum discrepantia, nostram quam infra proferemus opinionem tucatur.

VI. Tertium sive argumentum sive conjectura ex mysteriis legalibus petium parum urget. Quid enim ad numerum annorum, quibus Paulini erat concilia cogere in sua provincia facit concilium Francofordiense, cui etsi interfuit, non tamen ab eo coactum est, ut tanquam de vinea a se plantata fructus comedere sibi liceret? quidquid ibi egit Paulinus non sibi, quia *planta cedit solo*, poterat imputare, ac proinde non poterat inter sua concilia Francofordiense accensere, ut a celebratione ejus numerum intermissorum annorum ad exemplum mosaicæ legis computaret; quod si ad hunc mysticum numerum Paulinus alludit, et ad intermissa concilia respexit, probabilis videtur eum pingui Minerva, ut dicitur, compotando tempus et annos, concilium Foro-Julienne designare. Ab anno 796 ad an. usque 803, quo nos credimus concilium Altinense celebratum, vere septennium excurrit, quod numerum mysticum annorum de quibus in lege sæpius memorata dictum est, non modo adequat verum etiam superat. Sed res non est ad ultimam differentiam in comparationibus deducenda. Satis enim erat, mysticum quinquennii numerum comprehendere utunque, ut in septennio comprehenditur. Si hæc non arident, et dices quinquennium nimis late accipi a nobis, et nos dicimus concilium Francofordiense coarscere non esse Paulini, ut ab eo de suis conciliis agens, sistendo in allegoria arborum a se plantatarum, epocham quinquennii statueret. Quid autem de hoc mystico numero sentiendum credamus

A in notis dictum. Interim nonnulla adhuc opponenda.

VII. P. De Rubéis de die, quo male habitus est Leo Romæ sic habet : « Diem designat Anastasius. . . . scilicet 25 Aprilis. His diebus (nota hæc verba), his diebus paschali tempore suam pro more synodum Altini celebravit Paulinus : vulgatumque sceleratum facinus Carolo regi denuntiat ad ultionem. » Non negamus *pro more* imo et tempore a canonibus præscripto synodum coactam. Hoc enim est, quod ait Paulinus : « Canonum incitantibus documentis concilium Altini habitum. » Quippe non præcise ob facinus quoddam ad ulciscendum, sed ob consuetam negotia in synodis agenda, videlicet de fide, de disciplina, et hujusmodi rebus eam Paulinus collegit, ut infra patebit. Erat ergo synodus ordinaria, ut videtur innuere ipse P. de Rubéis illis verbis : *Paschali tempore pro more*. Canones enim binas in anno collectiones synodorum statuantes alteram ad Idus Octobris, alteram in hebdomada Dominice tertiæ post Pascha mandant celebrari. Ita concilium Nicenum i cap. 5, et Antiochanum i can. 20. Ad mensem Octobrem synodum Altinensem remittere nec P. de Rubéis consentit, qui *tempore Paschali* celebratam ait. Anno autem 799, quo Pascha in prid. Kal. Aprilis, seu 31 Martii incidit, Dominica tertia post Pascha ad 21 Aprilis diem est locanda. In hujus hebdomadæ feria quinta, quæ est 25 Aprilis, casus Leonis evenit. Non ergo innoscere potuit Paulino celebranti juxta præscriptum canonum de more ea hebdomada suum Altini concilium, ut ex eo comprovincialium episcoporum nomine scriberet ad Carolum et ad ultionem sceleris eum incitaret. Si dices concilium per hebdomadas sequentes celebratum, quæro an ordinario, an extra ordinem factum dicas. Si ordinario : non est amplius *de more*. Mos enim erat juxta canones hebdomada tertia post Pascha concilia haberi. Si extra ordinem : cum nulla præter communes in quocunque concilio acritas causa appareat cur extraordinario cogenda fuit nisi ob sacerdotes male habitos? Sane non erit dicenda hæc coadunata antequam casus Leo. is innosceret. Innoscere autem non potuit, nisi mense Maii jam inchoato, puta die circiter 7 vel 8. Ab hac ergo die ad summum synodus cogi potuit. Pentecostes autem festum in diem 19 Maii, quo probabilissimum est dimissos comprovinciales pro ea solemnitate ad suas Ecclesias, incidit. Intra spatium ergo 11 circiter dierum causa innoscescit, synodus convocatur, adunatur, peragitur? Id vero conquire quis possit. Si adhuc tempus protrahis, jam extra tempus paschale procedimus, et tamen dicitur : *His diebus paschali tempore concilium celebratum*.

VIII. Sed jam componenda lis est cum P. de Rubéis, quicum etsi inquirendæ veritatis gratia opinionis dissensio esse potest, similtas tamen, vel contentio intercedere nequaquam poterit. Nam, ut aiebat quidem :

D Diversum sentire duos de rebus eisdem Incedum licuit semper amicitia.

Igitur Paulinus cum scribit Carolo de sacerdotibus plagis impositis, semivivis relictis, et per satellites interemptis utrumque facinus respicere potuit Romanum scilicet et Gradense. Videns enim feritatem, quam perversi homines exercuerunt in Leonem III an. 799, renovari in Joannem Gradensem patriarcham an. 802 vel 803 inennte, quærimonia ex concilio Altinensi imperatori Carolo dixerit, ut manus auxiliares laboranti Ecclesiæ præteret, illic sacerdotibus semivivis relictis innuens Leonem vulneratum a nefariis Romanorum hic sacerdotibus peremptis, innuens Joannem Gradensem e turri præcipitem datum, et e vivis crudeliter sulatum. Hoc desumi posse videtur ex verbis epistolæ, dum hortatur Carolum ad sententiam ferendam, quæ hujusmodi temerarios, impiosque effrenos homines imposterum coerreat et ut amplissima regnorum suorum ditione prohibeat.

« Egre diatur, aut, si placet una de hac re per universam regni vestri late diffusam monarchiam decretalis sententia ultio, quam nulla unquam possit inimica veritatis, et adversatrix iustitiæ . . . oblivio abolere. Valde enim hujus sceleris truncata pestigia ob incuriam discipline per cunctas mundi Ecclesias prevaluere partes. » Hæc loquendi formula, si bene perspicitur, innuit Paulinum non ex una actione scelestâ tantummodo ansam arripuisse provocandi Carolum ad ultionem. Sed considerans quod Romæ sacerdotes vulneribus sauciantur, Gradi necantur, et sic malum, quod *pestem* vocat, serpit et grassatur, et in pejus vergit in dies, sollicitat imperatorem, ut lege lata a regnis suis malorum hominum in Christi ministros furentium ulterius insaniendi libertatem submoveat. Ita igitur inter utrumque nostrum conveniat. Demus illi Paulinum ad facinus in Leonem papam intentatum in sua epistola respexisse: det nobis ille, Joannis quoque Gradensis eadem a Paulino designatam illum semivivum relictum, hunc peremptum suis verbis significare voluisse.

IX. Igitur cum non resperxit Paulinus verbis suis unice et præcise ad casum Leonis pape, ut manifeste probatum est, nec aliud hujusmodi facinus circa hæc tempora, quod Paulinum pertinere possit præterquam Joannis Gradensis in historiis occurrat, cum iis stamus, qui necem Gradensis patriarchæ credunt argumentum dedisse Paulino de sacerdotibus vulneratis, et pereemptis conquerendi, et ex concilio Altinensi scribendi ad Carolum eumque ad ultionem ejusdem sollicitandi. Hinc ab anno 799 necessario removenda hæc synodus est, quo factum Gradense non adhuc acciderat. Communiter assignatur Altinense concilium an. 802, sed hoc anno non potuisse cogi, ut cognoscas, recolle, quæ in Vita sancti Paulini, cap. 12, num. 1 et 2, de electione Christophori in Olivolensem episcopum in gratiam 237 Nicephori imperatoris Constantinopolitani a Joanne Gradensi ad consecrationem non admissi, quamquam instarent tribuni Venetorum, et ex hinc causam enatam ipsum patriarcham Gradensem interimendi, jam diximus. Nicephori ad imperium assumptio, seu verius intrusio post depositionem Irenes, matris Constantini facta est indict. 11, Octobris die 31, anno 802, feria secunda, ut vult Petavius Ration. Tempor. p. 1, lib. viii, c. 6. Brientias lib. ix, cap. 1, decad. 1; Baronius ad an. 802, n. 1; Pagijs eod. an. 2, qui annus octingentesimus secundus, ut ibi notat Pagijs, et 795 secundum Alex. a Kal. Septembris inceptus; quem computum secutus fuisse videtur Paulus Diaconus Histor. lib. xxii: « Sequenti, ait, anno (is est quintus imperantis iterum Irenes, quæ reassumpsit imperium, ut ipse ibi scribit, anno ab Incarnatione Domini 791), qui est primus annus Nicephori, pridie Kalendas Novembris, indictione undecima, quarta noctis hora, quæ feria secunda lucescit, idem Nicephorus cum esset patritius et logotheta generalis, tyrannidem adversus Irenem piissimam concitavit. » Ergo Nicephorus a Kal. Novembris an. 802 imperat. Quomodo autem fieri potest, ut duorum tantummodo mensium spatio qui reliqui anno erant, hæc omnia gesta sint, videlicet notitia Venetias perlata imperantis Nicephori; significatio vel cognitio ejus desiderii de electione Christophori; electio Christophori in episcopum Olivolensem in gratiam ejusdem imperatoris: additio tribunorum Venetorum ad Joannem Gradensem patriarcham, ut electionem admitteret; repulsio electi; classis Venetæ instructio; patriarchæ casus et mors; synodi Altinensis congregatio et descriptio synodice epistolæ. Hæc omnia ut perficiantur, annus propemodum teritur, imo vix fortasse sufficiat.

X. Hanc Nicephori assumptionem, in cujus gratiam eligitur Olivolensis episcopus a Venetis, non adverterunt ii, qui an. 802 denatum Paulinum faciunt. Qui enim anachronismus, die 11 Januarii an. 802 mortuum statuere Paulinum, et eodem anno post

A Kal. Novemb. cogentem concilium Altinense eundem describere! Nos sub finem hujus anni legatum ad Aquense concilium ivisse docemus in ejus Vita cap. 11. Ex his vide quam jure ab anno 802 mortem Paulini abduxerimus, sicuti ab anno 803 cogimur abducere, ut suum tempus concilium Altinense inveniat. Hanc rationem ex tempore petitam vidit et scripsit ante nos Cointius: nos autem meditati sumus et scripsimus antequam Cointium videremus, quem cum hæc nostra transcriberemus, tantummodo nacti sumus. Ille ergo ad an. 805 Altinensis synodi celebrationem locat: Nec, judicio nostro, fallitur. Cum autem ille designare neglexerit anni tempus, quo synodus acta, id nos aggredimur modo demonstrare.

XI. Admisimus supra, n. 8, quod dixerat Pater de Rubéis de more tempore paschali coadunatum episcoporum Altinensem conventum: adeoque infra hebdomadam tertiam post Pascha celebratum jamus, et ultro concedimus quamvis de anno dissentiamus. B Callebat enim Paulinus canonum Patrumque sanctiones, quas eod. n. ex concilio Nicæno 1, can. 5, et Antiocheno 1, can. 20 allegavimus, ex præcipue quod sanctus Leo papa scripserat epistola 84, cap. 7. Anastasio Thessalonicensi episcopo. « De conciliis autem episcopalis non aliud indicimus, quam quod sancti Patres salubriter ordinarunt, ut scilicet bini conventus per annos singulos habeantur, in quibus de omnibus querelis, quæ inter diversos ecclesiæ ordines nasci assolent, judicetur. At si forte inter ipsos, qui præsent, de majoribus (quod absit) peccatis causa nascatur, quæ provinciali nequeat examine definiri: fraternitatem tuam de totius negotii qualitate metropolitani curabit instruere, et si coram positis partibus nec tuo fuerit rescripta iudicio, ad nostram cognitionem quicquid illud est, transferatur. » Id præterquam quod sponte concedendum videtur, patet etiam ex verbis ipsius Paulini in concilio Foro-Julienensi ubi dixit: « Bis in anno concilium per unamquamque provinciam fieri debere, in urbe scilicet et metropoli in quolibet opportuno loco juxta metropolitani ejusdem regionis arbitrium. » Insuper in concilio Francofordiensi, cui Paulinus interfuit, quodque ipsum non poterat latere, statutum erat can. 6 « quod si quid aliquid est, quod episcopus metropolitani non possit corrigere, vel pacificare. tum tandem veniant accusatores cum accusato cum litteris metropolitani, ut sciamus veritatem rei. » Quod ferme idem sapit ac id quod Leo præscripserat Thessalonicensi episcopo.

XII. Ex his quæ bene noverat Paulinus, inferimus anni tempestatem, qua concilium actum est, nempe intra diem 9 et 16 mensis Maii. Anno enim 805 Pascha in diem 16 Aprilis incidit. Tertia autem hebdomada post pascha diebus 9 et 16 Maii comprehenditur. Cum enim duo velut cardinalia tempora assignantur ad conciliorum celebrationem, illud scilicet Octobris, et hebdomada tertia post Pascha, alterum ex his observatum fuisse a Paulino pro certo habendum. Etenim quamvis querela de nece illata præsulî Gradensi exponatur, cætera tamen, quæ in concilio agitantur, ostendunt coitionem episcoporum ex ordinariis fuisse, et ad canonum præscriptum unitam. Audi Paulinum disserentem: « Cumque ex conducto in unum canonicis coactus syllabis sacerdotalis exactus religiosa convenisset devotione, requisitum protinus concorditer constat.... quemadmodum ejusdem declarat religiosi concilii solemnissimus ordo, de quacunque activi negotii qualitate, de causa orthodoxæ fidei, de statu ecclesiastici culminis, et dignitate, de rerum dispendiosa jactura, de quibuscunque conqueri potest, quæ desiderabant resolvi. » Non ergo ex iis erat synodus, quæ, uti extra ordinem temporis statuti aguntur, ita cum tantummodo materiam proponunt, in cujus gratiam coadunantur. Sed ex iis erat, quæ altero ex his temporibus cogi solent. Porro concilium illud coactum non fuisse

mense Octobri, præter quod supra dictum est *tempore Paschali* convocatum fuisse, quæ mox subditum patenter ostendunt.

XIII. Sub finem anni 802, vel initium anni 803 casus Joannis Gradensis patriarchæ accidit. Nam ante Kal. Novemb. an. 802 quo tempore imperitare cœpit Nicephorus, in cuius gratiam Christophorus Olivolensis episcopus dicitur, quem Gradensis metropoli non admittit, et ex hoc in præcepis agit, synodum coactam dicere non debemus. Sed neque post xii Kal. Aprilis an. 803, quo privilegium et pallium a Leone III Fortunatus accipit, suffectus in locum Joannis gentilis sui in cathedra Gradensi evenisse manifestum est. Hoc tempore, nempe a mense Octobri an. 802 ad ingressum usque anni 803 Aquisgranensis synodus, cui interfuit Paulinus, tanquam sedis apostolicæ legatus, ut dicimus in Vita ejus cap. 11, celebratur. Paulino igitur absente, Joannes occiditur. Intempestiva autem querela Paulini et Patrum Altinensium visa Carolo fuisset, si usque ad dimidium Octobris sequentis dilata esset, cum opportune e synodo Paschali tempore coacta proponi potuisset.

XIV. Pagius ad an. 802, n. 5, ex eo quia pallium datur Fortunato Gradensi xii Kal. Aprilis, arguit concilium Altinense antea celebratum. Sic ait: « Concilium Altinense... ab hoc anno (802) removeri non potest, cum Paulinus, ut statim ostensurus sum (num valde suo loco visum) hoc anno ad Deum migraverit, et Leo III Joannis patriarchæ Gradensis successori paulum miserit mense Martio sequentis Christi anni. » Vides Pagium ex pallio dato xii Kal. Aprilis arguere concilium antea, nempe, ut ipse putat, an. 802, celebratum. Sed annus jam supra exclusus est. Anteponeudi autem concilium pallii collationi necessitatem non video. Vigesima prima Martii anni 803 datum pallium Fortunato Joannis successoris, libens volensque do. Quid tum? Non potuit ergo eo ipso anno 803 celebrari postea synodus Altinensis? Id vero non consequitur. Non enim suffectio Fortunati in cathedram Gradensem, et collatio pallii jus adimebat Paulino concilium congregandi, et pro vindicta Carolum exorandi. Imo verosimillimum videtur, quod an. 803 accepto pallio pergens Fortunatus in Gallias ad Carolum, « ut eum adversus duces (Venetorum) incenderet, res Nicephori majore, quam par erat, studio complectentes, » ut ait Sigonius, et forte ultionem de nece patri, et ecclesiæ Gradensis injuriis postulaturus, secum litteras concilii attulisset post cujus celebrationem, et non antea eum discessisse indicat spatium temporis, quod excurrit a Maii dimidio ad dimidium Augusti, cujus Iulius obtinet privilegium a Carolo. Tempus enim trium mensium ad iter, et ad negotium perficiendum justam servat proportionem. Supra autem visum est statuere Leonem in sua epistola, et Carolum in synodo Francofordiensi, si quod ex majoribus criminibus perpetraretur, cui concilium remedium afferre non posset ad se deferri. Crimen autem in episcopum admissum ex majoribus fuisse quis ambiget? Sicut ergo nemo æquius querelas ad Carolum dirigere debuerat, quam Paulinus et synodus ab eo congregata, cujus ecclesiæ contermina erat, Gradensi ino olim una cum Gradensi in cuius præselem adeo immaniter **238** sævitum fuerat, ita nemo alius justius querelas, epistolamque concilii deferre ad Carolum debuerat, quam Fortunatus, qui enecat episcopi una erat et junctus sanguine, et sedis legitime electus successor. Accipe ergo hanc inductionem, si placet: Paulinus congregat concilium in obedientiam canonum, et præcipue syllabarum Caroli in concilio Francofordiensi expressarum; canon Francofordiensi statuit ut quæ non possunt a concilio corrigi, deferantur ab accusatore ad regem cum litteris metropolitani; factum ducis Venetorum corrigi aut vindicari non poterat a concilio; metropoli Paulinus dat litteras accusationis, nomine concilii; Fortunatus Gradensis pergit ad Carolum tu-

telam ecclesiæ suæ impetraturus, ut hæc omnia in superioribus ostensa sunt. Quid ergo obstat quominus dicamus ipsum Fortunatum detulisse epistolam Paulini et synodi Altinensis Carolo imperatori. Non obstat annus, quia concilium celebratum esse anno 803 quo Fortunatus pergit in Galliam, supra demonstratum est. Non mensis, quia concilium celebratur antequam in Gallias pergat, circa mensis Maii dimidium, et hoc quoque est ostensum. Nec ergo tempus, nec seri s rerum gestarum obstat.

XV. Hic tanquam sede media inter tempus et locum perpendenda est censura, quam huic epistolæ Paulini supponit Baluzius, qua et tempus, et locum una simul impetere videtur. Sic ait: « Hanc epistolam Baronius, et alii post eum retulerunt ad annum 802 non satis firmis conjecturis. Ego vero puto conjungendam esse cum concilio Altinensi, sive Foro-Julienensi, quod Paulinus patriarcha celebravit aliquot annis antequam Carolus Magnus fieret imperator: idque mi fallor astruunt initium et finis epistolæ, ubi patriarcha petit a principe confirmationem rerum in ea synodo constitutarum. Adde scriptum esse in calce hujus epistolæ in Codice Vaticano, *Synodus Foro-Julienensis*. Recte autem synodus habita apud Altinum, vocatur Foro-Julienensis, quia habita in diocesi Foro-Julienensi. Itaque ponenda est epistola in initio gestorum, uti factum esse in prima synodo Aurelianensi, et in aliis quibusdam adnotavimus in præfatione ad Concilium v, § 17. » Hæc Baluzius, cujus verba per partes expendo: *Hanc epistolam Baronius, et alii post eum retulerunt ad an. 802, non satis firmis conjecturis*. Bene vide quæ diximus n. 9 et 10, ubi anno 802 nullis fundamentis locari posse concilium et per consequens epistolam ostendimus. *Ego vero puto conjungendam esse cum concilio Altinensi*. Optime omnes quos vidi scriptores, a nobis laudati in Vita sancti Paulini cap. 12, n. 4, hoc verum agnoscunt et fatentur. *Sive Foro-Julienensi, quod Paulinus patriarcha celebravit aliquot annis antequam Carolus Magnus fieret imperator*. Perperam, imo falso. Non enim, mi Baluzi, idem est concilium Altinense, ac Foro-Julienense. *Adde scriptum esse in calce hujus epistolæ in codice Vaticano, synodus Foro-Julienensis*. Recte autem synodus habita apud Altinum vocatur Foro-Julienensis, quia habita est in diocesi Foro-Julienensi. Esto: quid inde? Adhuc enim distinguenda est synodus Altinensis a Foro-Julienensi. Quia aliud est Forum-Julium civitas, oppidum (Paulinus vocat *municipium*), aliud Forum-Julium provincia. In Foro-Julio municipio celebratur concilium, quod dicitur Foro-Julienense: Altini, quod est in provincia Foro-Julienensi, Altinense. Non ergo idem est conventus Altinensis, et Foro-Julienensis. Insuper distinctio manifeste apparet ex materia, quæ varia utrobique agit. In Altinensi agitur de sacerdotibus Gradensi clade enecatis: in Foro-Julienensi ne verum quidem ejus rei, quia clades nondum erat perpetrata. Aliud itaque est concilium Foro-Julienense, et aliud Altinense, quamvis dicatur quandoque et hoc Foro-Julienense, quia in provincia Foro-Julienensi celebratum.

XVI. Locus tandem concilii non est sine examine prætermittendus, quippe, qui juris et facti dubitandi præferat argumentum. Quo enim jure Paulinus Altini concilium coegit, cum Altinensis cathedra jam Torcellum esset translata et diocesis Gradensis metropolitæ sedes effecta? Hæc autem juris erit controversia. Quomodo cum Altinum eandem eversionem ab Attike copiis passum fuerit, quam Aquileia, Concordia cæteraque in continentis positæ civitates, potuit Paulinus in urbe desolata, et in solitudinem a multis jam sæculis redacta concilium habere? Et hæc erit facti. Antequam utramque dirimamus, pauca accipe de Altino.

XVII. Altinum illustris civitas quondam fuit, cujus meminit Plinius lib. iii, cap. 16 et 18; et Strabo lib. v, ubi ait: « Altinum in palude est, similem Ravennæ situm habens. *Ferax et inclyta ovium velleri-*

bus, cui duas tantummodo regiones Italiae lanarum A (novæ enim Aquileie nomine Gradus appellabatur) veteri Longobardis, novæ Exarcho, pontificeque patrocinantibus. Sereno patriarchæ Aquileiensi invadenti jura Gradensis scripsit increpatorium epistolam Gregorius II pontifex Romanus, quam recitat Baronius hoc an. n. 40, aliam Gradensi, ejusque suffraganeis, et Marcello Venetiarum duci, significans se tueri ipsius ecclesiæ jura. Aditque Baronius ex epistola Leonis IX, quam ibi habet, quid ambo Gregorii, secundus et tertius olim egerint pro compescendis præsulibus Aquileiensibus ægre decoquentibus quidquid fieret in gratiam 239 Gradensis. Insuper et aliam recitat epistolam Gregorii III successoris immediati secundi, qua increpat Callistum, qui Severo suspectus est, ipsamque adigit ad restitutionem eorum, quæ usurpaverat, monasterio sanctæ Mariæ insule Barbicanæ, ad ecclesiam Gradensem pertinenti. Et quidem Callistus, ait Dandulus in Chron., lib. vii, cap. 3, p. 40, receptis admonitionibus papibus ad cor rediens invasas insulas ecclesiæ Gradensi resignavit. Annis autem posterioribus novæ questionis emote, et procurante Maxentio in concilio Mantuano (ni de veritate ejus dubites), an. 826 res Aquileiensis Ecclesiæ sarcitur. Quæ deinde hac in re sequentibus sæculis evenerunt, omitimus, ne longius a Paulino, qui scopus noster est, recedamus.

Velleribus primis Apulia : Parma secundis
Nobilis; Altinum tertia laudat ovis.

Delicias affluens, et amœnitate loci adeo præstans
eodem teste, ut ibi quietem suæ senectutis exoptaret.
Ita enim lib. iv, epig. 23 :

Æmula Baiæis Altini littora villis,
Et Phærontei cœcisia sylva Rogi :
Quæque Antenoreo Dryadum pulcherrima Fauno
Nupsit ad Euganeos sola puella locus.
Et tu Ledaæ Felix Aquileia Timavo,
Hic ubi septenas Cyllarus hausit aquas :
Vos eritis nostræ portus requiesque senectutis.
Si juris fuerint otia nostra sui.

Sedem olim habuit episcopalem, cum Heliodorus tempore sancti Hieronymi præfuit, ad quem consolatorium scribens epistolam 3 in morte Nepotiani, ejus ex sorore nepotis ita regionem ipsam describit quodammodo Nepotiani mores describens : « Cultus ipse provincie morem sequens, nec munitis, nec sordibus notabilis erat. Cumque arderet quotiæ aut ad Egypti monasteria pergere, aut Mesopotamiæ invisere choros, vel certe insularum Dalmatiæ, quæ Altino tantum freto distant, solitudine occupare, avunculum pontificem deserere non audebat. » Quem successorem communi calculo futurum avunculo ibidem pergit describere. « Tu Nepotem quærebās, ecclesia sacerdotem. Præcessit te successor tuus. Quod tu eras, ille post te judicio omnium merebatur. Atque ita ex una domo duplex pontificatus egressa est dignitas, dum in altero gratulatio est, quod tenerit : in altero mœror quod raptus sit, ne teneret. » Illustrem hunc foetum dederat Aquileiensis ecclesia, parens secunda tunc temporis virorum pietate et doctrina clarorum sub sancto Valeriano, de cujus clericis, quos inter secundus a Valeriano Heliodorus censetur, aiebat sanctus Hieronymus in chronico : « Aquileienses clerici, quasi chorus beatorum habentur. » Sed redeamus ad propositum.

XVIII. Paruisse quondam metropolitæ Aquileiensi Altini sedem episcopalem Heliodorus ipsam testem proferre, qui sub Valeriano præside, concilio Aquileiæ coacto, tempore Damasi papæ anno 384, coss. Syagrio et Eucherio interfuit, et decimo sexto loco reponitur, nisi suspicarer obijci posse non provincialem hanc synodum fuisse, cui Ambrosius Mediolanensis, multique Gallorum et canonicorum quoque episcoporum adfuerant. Verum subsequendum temporum concilia scrupulum aditum tollunt. Etenim anno 579 sub Helia Aquileiensi metropolitâ in causa translationis Aquileiensi cathedræ, jam toties per Hunnos, Gothos, Longobardos exturbatæ, in insulam Gradum, invenitur subscriptus quinto loco *Petrus episcopus sanctæ ecclesiæ Altinensis*. Is quoque subscribit Conciliabulo Miranensi inter eos, qui Severum recipiunt. Miror Thomasinum vet. et novæ eccl. discipl. p. 1, lib. i, cap. 21, adeo allucinatum, ut pro *Altinensis* reponeret *Utinensis*, cum in Paulo Diacono, quem citat lib. iii, cap. 12 (est autem cap. 27), distinctis verbis legatur : *Petrus de Altino*. Sed cum sedes Altinensis, Paulini tempore, Torcelum jam translata fuisset, quo jure ea in ecclesia concilium advocare potuit Paulinus, cujus cathedra non provincia Aquileiensi, sed a non uno sæculo Gradensi adnumerabatur? Et hoc est primum juris dubium propositum.

XIX. Quod ut levi manu dirimatur, sciendum est quod statim ac cathedra Aquileiensis, quæ aliquando veterem sedis locum deserere coacta in insulam Gradum se recepit, in duas distracta sedes fuit, Longobardis, Joannem in Aquileiensi ecclesiâ per electionem cleri populique statuentibus, Gradensibus sibi Candidianum sufficientibus. Hinc nata discordia, et his exorta quæ tractu temporis valde afflixit hæc ecclesiâ, patriarchas inter Aquileiæ veteris et novæ

XX. Medio hoc tempore, inter Callistum scilicet, et Maxentium, Sigualdus, Paulinus, Ursus, seu Urbanus occurrunt, sub quorum postremo lis, quam Mazentius extinxerat, denno enascitur inter Aquileiensem et Juvaviensem seu Salisurgensem sedis antistes, ut dicimus in Vita Paulini cap. 8, n. 6, et sub eorum primo, nempe sub Sigualdo, spiritus contentionis cognoscitur, cujus chorepiscopus Joannes, ut dicimus non levi probabilitate in Vita cap. 4, n. 2 et 3, molestias infert Ecclesiæ Gradensi. Ergo, ut vides, cæteris dissensionis libidine correptis, melius intercedit Paulinus, sub quo nullas hujusmodi turbas emotas credimus, quia vir Dei et pacis amator ab hujusmodi questionibus ad scandalum ut plurimum magis, quam ad adificationem fidelium suscitatis, ad nauseam usque abhorreret. Ex ipsa epistola, quæ dissertationis hujus argumentum suppeditat, viri pacifici character inspicitur, animusque charitatis vinculo cum cæteris episcopis obligatus. Sic enim præfatur : « Carolo, etc. ... Paulinus minimus omnium servorum servus concordie parilique devotione cum fratribus et cum consacerdotibus nostris, etc. » et infra : « cum provincialibus istius sedis, consentaneisque episcopis. » Sed hoc ipsum, quod Altini agitur, nempe synodus convocata et epistola Carolo directæ ob vindicandam patriarchæ Gradensis necem, probabilissimum, ne dicam evidens indicium suppeditant, nullas tunc temporis inter utrasque sedes contentiones intercessisse.

XXI. Paulinus igitur veteritus sanctionibus stabat, quæ jam ab ipsa in duos patriarchatus scissura tales erant, ut « Aquileiensi omnes episcopi parent, qui in presenti Venetiâ, quæ Longobardorum ditionis erat, sedes habebant : Gradensi vero ii qui asturaria et Istriam Orientis Augusto subjectam tenebant. » Ita Sigonius, de Regno Ital., lib. ii ; Ughellus in proœmio ad patriarchas Gradenses. Cum autem Altinum non in asturariis, sed in continenti situm fuerit, nimirum ad fauces sinistras Sillis fluminis, ut fidem faciunt pergentibus Venetiæ reliquiæ inter ruderæ et senticetæ adhuc occurrentia, et testantur Leander Alberti in Descriptione Italiae in marcha Tarvisina, Cellarius in Geograph. antiq. lib. ii, cap. 9, manifeste evincitur Paulino tunc jus fuisse in eadem Ecclesiâ, sibi, ut pote in continenti posita, subjecta, concilium convocare, quod et ex ejus verbis elici videtur. Sic enim in epistola ad Carolum dicebat : « In hac sede, cui Deo auctore deservio, concilium habitum Altini fuisse vestræ serenitatis auribus operæ pretium duximus intrinquare. » Viden quomodo Altini

num comprehendit in sede, hoc est in provincia, cui tanquam metropolita præerat, et cui Deo auctore deserviebat. Et infra asserit facta « statuta concilii non quasi generalia, sed localia, vel etiam specialia cum provincialibus istius sedis, consentaneisque episcopis. » Non enim extra provinciam cum provincialibus episcopis concilium provinciale somniandum. Quod autem ait cl. Fleury tom. X *Histor. eccles.*, lib. xlv, n. 24, Altinum quondam episcopalem, tunc ab alia sede dependisse, sic intellige, ut ab alio episcopo, puta Tarvisino, vel Concordiensi, utroque Aquileiensi provincie, regeatur : non tamen ab alia sede, id est ab alio metropolita penderet. Recte Cointius ad an. 805, n. 40 : « Ex eo vero quod Paulinus Altini concilium celebravit, liquet illud oppidum non ad episcopatum Torcellanum, qui patriarche Gradensi subiacebat, sed ad Concordiensem tunc pertinuisse, qui patriarche suberat Aquileiensi. » Quod de verbo ad verbum, ut pluries facit, transtulit Pagius ad annum 802, n. 4.

XXII. Sed adhuc facti quæstio solvenda : revera ne scilicet Paulinus Altini concilium coegerit, quod antenonnulla sæcula fuerat eversum. Sedente enim in cathedra Aquileiensi sancto Nicæa, qui anno 454 juxta Dandulum, in *Chron.*, lib. v, cap. 5, p. 1, ea infusa fuerat insignitis, Attila Aquileiam captam vastavit. Inde Concordiam Altinumque profectus pariterit eas solo æquavit, et regionem populatus est. Tempestive Concordienses et Altinenses in æstuarium se receperunt, nam illi Caprulas, hi Torcellum finitimasque insulas incolendas concessere. Attamen non illi eo episcopalis cathedra Torcellum transfertur, sed anno tantummodo 608, quo Rotharis Longobardorum rex duas provincias, quæ reliquæ erant ditionis Romani imperii, nimirum Alpes Cottias et Opitergium cum appendicibus suis usque Tarvisium, unire cætero regno gestiens, commisso cum Romanis ad Scultennam prælio, victor existens, ad deditionem coacto Opitergio, bello inter exarchos et suos, ad usque Luitprandi tempora interstitium imposuit. Opitergini exemplo veterum Venetorum, sancti Magni sui præsulis hortatu Eracliam, ex nomine imperantis tunc Heraclii, ad mare recepti condiderunt, qui cum sibi agrestes homines cum suis pecoribus sese adjunxissent, et nova civitas omnibus sufficere non posset, Equilium non longe addiderunt. Hæc ex Sigonio, qui addit : « Quæ re animadversa Paulus episcopus Altinas Torcellum et Paulus Patavinas Metanæcum sedes suas catholice traduxerunt, atque ea omnia Severini pontificis auctoritate comprobata

A sunt. » Verum ex Dandulo, in *Chron.*, lib. vi, cap. 7, p. 11, non a Paulo, qui nonnisi per mensem Torcelli superstes fuit, sed a Mauritio ejus « successore de firmatione ecclesie sue in Torcello a Severino papa cum consensu Patriarchæ, et collaudatione populi privilegium fuit obtentum. » En tibi Altinensis cathedræ Torcellum translatio, et per consequens a ditione Longobardica, et provincia Aquileiensi ad locum Venetæ ditionis, et Gradensis dioceseos transmigrationis ; sedis tamen nomine adhuc reservato, nam in concilio Romano sub Agathone PP. an. 680, nagesimus quintus subseribit : *Paulus minimus episcopus sanctæ Ecclesiæ Altinensis provincie Istrie*, quo nomine Marina, et mediterranea Venetia signabantur. Sicut in patriarchatu Aquileiensi factum videmus, qui primo Gradensis, postea Forojuliensis, et Utinensis dictus una, et Aquileiensis ex varia sedis translatione invenitur : hoc tamen discrimine quod patriarcha titulum Forojuliensis vel Utinensis sic usurpaverit, ut nunquam Aquileiensis nomen amiserit. Altinensis vero tractu temporis sic Torcellanus dictus est, ut Altinensis titulum perdidit tandem, et sedis nomen abolitum fuerit.

XXIII. Cæterum Paulini tempore forte ex reliquiis præteritarum cladum aliquid reflectam stetit quædam prioris civitatis umbram liquido inferitur ex eo quod Dandulus lib. viii, cap. 5, p. 19 et 20, memorat *monasterium Altinense* pro ejus abbate constituendo lis oritur inter ducem et patriarcham Venetorum tempore Caroli Calvi, qui imperium addit an. 876, hoc est an. 73 post concilium Paulini ibi habitum. Insuper in *Chronico Rapphayni Caresini cancellarii Veneti* quod habetur in *Rer. Italicar. Scriptor.* tom. XII, col. 499, recitatur diploma Federici imperatoris datum apud Venetias indict. 10, iii Non. Augusti an. Dominicæ incarnationis 1177, testibus inter cæteros Henrico patriarcha Venetorum, et alio patriarcha Aquileiense, quem ex diplomate alio huic supposito ejusdem anni et indictionis cognoscere Utricum fuisse, in quo Altinum sæpius adhuc memoratur ; præsertim *monasterium sancti Stephani : quod est Altini, et Altinensis parochia* in ipso occurrunt. Si ergo temporibus adeo a Paulino disitis, adhuc ecclesiam et monasterium Altini conspicias, frustra opponi intelligis eversionem Altini, ut negetur ibi concilium a Paulino celebratum. Quod dictum sit contra eos qui non in Altinensi aliqua ecclesia, sed in Torcellana, Altinensi substituta, synodum factam somniant.

AD OPERA BEATI PAULINI APPENDICES.

PRÆMONITUM.

Cum non raro in illustrandis Paulini operibus qua notis, qua observationibus, qua dissertationibus, necesse fuerit quedam proferre quæ inservirent astruendæ fidei iis quæ dicebantur, non abs re futurum visum est, si quæ tantummodo velut libando, summissæ, ut dicitur, labiis degustando, tacta sunt, fusiori methodo producerentur, ut ea quæ inferuntur, ex contextu clariora et veriora apparerent. Et quidem eo libentius a nobis hoc factum est, quo lectori gratius futurum putamus. Quippe ea solum produntur, quæ inventu difficiliora sunt, ut sunt nonnulla adhuc inedita, et pleraque alia edita quidem, sed quæ libris non ita passim occurrentibus continentur ; quæ æquius fuit hic proponere, quam lecto-

rem alio amandare, casso plerumque inutilique labore. Duplex igitur erit hæc Appendix : editorum quidem altera, sed rariorum, et quæ Paulini res proprius tangunt : ineditorum altera, ut plurimum ad res Aquileienses pertinentium. In iis aliqua diplomata, etsi constet alias edita fuisse, inter inedita tamen reponuntur, non modo ut series diplomatum non interrupta habeatur, sed ea etiam ratione, quia cum ad mss. exemplaria denno sint recognita et emendata, jure ineditis videantur accensenda. Cum nihil ferme hodie sapiat, nisi quod documento aliquo penitioris antiquitatis conditatur, morem sæculi genio gerendum judicavimus. Tu, lector, conatus nostros æqui bonique ut consulas, etiam atque etiam precamur.

APPENDIX PRIMA.

ACTORUM VETERUM EDITORUM

Sub hoc titulo in primo ordine doctissimus Madrisius plurimas recudit beati Alcuini epistolas, quarum decem ad sanctum Paulinum, totidem ad Carolum Magnum directæ. Has sequuntur Elipandi episcopi Toletani Epistola et Felicis Urgellitani Confessio fidei. In eadem appendice recensentur postea aliæ octo beati Alcuini ad diversos epistolæ; Caroli Magni epistola ad Fastradam reginam, præceptumque pro Cannensi monasterio. At hæc omnia jam dedimus inter Caroli Magni et Elipandi Opera, tomis hujus Patrologiæ XCVI vel XCVIII, aut mox dabimus in editione nostra beati Alcuini Operum; supervacaneum ergo harum epistolarum repetitionem existimavimus et de suppressis lectores monitos volumus. Edit.

I.

VETERES LITANIÆ

Descriptæ e libro precum Caroli Calvi regis Francorum, qui nunc exstat in bibliotheca Colbertina.

(Ex appendice Actor. Veter. Baluzii, tom. II Capitular. regum Francor., num. 95.)

INCIPIT LÆTANIA.

Kyrie eleyson	Ter.	Sancte Georgi	ora.
Christe eleyson	Ter.	Sancte Bonifaci	ora.
Christe audi nos	Ter.	Sancti Maurici cum sociis	
Sancta Maria	ora.	tuis	
Sancte Michael	ora.	Sancte Gereon cum sociis	
Sancte Gabriel	ora.	tuis	
Sancte Raphael	ora.	Sancte Cosme	ora.
Sancte Petre	ora.	Sancte Damiane	ora.
Sancte Paule	ora.	Sancte Theodore	ora.
Sancte Andrea	ora.	Sancte Benigne	ora.
Sancte Jacobe	ora.	Sancte Eustachi	ora.
Sancte Joannes	ora.	Sancte Menne	ora.
Sancte Thoma	ora.	Sancte Albine	ora.
Sancte Jacobe	ora.	Sancte Cucuphas	ora.
Sancte Phylippe	ora.	Sancte Peregrine	ora.
Sancte Bartholomee	ora.	Sancte Quintine	ora.
Sancte Mathee	ora.	Sancte Marcelle	ora.
Sancte Symon	ora.	Sancte Lantherte	ora.
Sancte Judee	ora.	Sancte Crispine	ora.
Sancte Mathia	ora.	Sancte Crispiniane	ora.
Sancte Marce	ora.	Sancte Christophore	ora.
Sancte Luca	ora.	Sancte Simphosiane	ora.
Sancte Barnaba	ora.	Sancte Luciane	ora.
Sancte Timothee	ora.	Sancte Urbane	ora.
Omnes sancti apostoli	ora.	Sancte Projecte	ora.
Sancte Stephane	ora.	Sancte Vite	ora.
Sancte Line	ora.	Sancte Agapite	ora.
Sancte Clete	ora.	Omnes SS. martyres	orat.
Sancte Clemens	ora.	Sancte Hilari	ora.
Sancte Dionisi	ora.	Sancte Martine	ora.
Sancte Rustice	ora.	Sancte Benedicte	ora.
Sancte Eleutheri	ora.	Sancte Gregori	ora.
Sancte Sixte	ora.	Sancte Ambrosi	ora.
Sancte Laurenti	ora.	Sancte Augustine	ora.
Sancte Ypolite	ora.	Sancte Hieronymo	ora.
Sancte Tiburti	ora.	Sancte Leo	ora.
Sancte Valeriane	ora.	Sancte Medarde	ora.
Sancte Fabiane	ora.	Sancte Germane	ora.
Sancte Sebastianæ	ora.	Sancte Remigi	ora.
Sancte Corneli	ora.	Sancte Fortunæ	ora.
253 Sancte Cipriane	ora.	Sancte Aniane	ora.
Sancte Vitalis	ora.	Sancte Florenti	ora.
Sancte Gervasi	ora.	Sancte Columbane	ora.
Sancte Protasi	ora.	Sancte Chlodoalde	ora.
Sancte Marcelline	ora.	Sancte Amande	ora.
Sancte Petre	ora.	Sancte Vedaste	ora.
Sancte Prote	ora.	Sancte Arnulphe	ora.
Sancte Jacinte	ora.	Sancte Landeberte	ora.
Sancte Hermes	ora.	Sancte Andoene	ora.
Sancte Saturnine	ora.	Sancte Eligi	ora.
Sancte Firmine	ora.	Sancte Sulpici	ora.

Sancte Paule	ora.	Ut mihi Carolo a te regi
Sancte Antoni	ora.	coronato vitam et pro-
Sancte Machari	ora.	speritatem atque victo-
Sancte Pauline	ora.	riam dones. Te rogo
Sancte Severine	ora.	audi me.
Omnes Sancti Confesso-		Ut Hirindrudim conju-
res orate.		gem nostram conserva-
Sancta Felicitas	ora.	re digneris. Te roga-
Sancta Perpetua	ora.	mus audi nos.
Sancta Petronilla	ora.	Ut nos ad gaudia æterna
Sancta Tecla	ora.	perducere digneris. Te
Sancta Agata	ora.	rogamus audi nos.
Sancta Agnes	ora.	Ut liberos nostros conser-
Sancta Cecilia	ora.	vare digneris. Te roga-
Sancta Lucia	ora.	mus.
Sancta Anastasia	ora.	Ut sanitatem nobis dones.
Sancta Scolastica	ora.	Te rogamus.
Sancta Euphemia	ora.	Ut compunctionem cor is
Sancta Genovefa	ora.	nobis dones. Te roga-
Sancta Radegundis	ora.	mus.
Sancta Eulalia	ora.	Ut fontem lacrymarum
Sancta Leuchadia	ora.	nobis dones. Te roga-
Sancta Brigida	ora.	mus.
Sancta Aldegundis	ora.	Ut spatium pœnitentiæ
Sancta Medrisma	ora.	nobis dones. Te roga-
Sancta Eugenia	ora.	mus.
Sancta Columba	ora.	Ut remissionem omnium
Sancta Juliana	ora.	peccatorum nostrorum
Sancta Julitta	ora.	nobis dones. Te roga-
Sancta Baltildis	ora.	mus.
Sancta Praxedis	ora.	Ut cunctum populum
Sancta Savina	ora.	Christianum conserva-
Omnes sanctæ Virgines		re digneris. Te roga-
Dei orate pro nobis.		mus.
James Sancti : orate pro		Fili Dei. Te rogamus audi
nobis.		nos. Ter.
Propitius esto. Parce no-		Agne Dei qui tollis pecca-
bis Domine		ta mundi. Parce nobis
Propitius esto. Libera nos		Domine.
Domine		Agne Dei qui tollis pecca-
A b omni malo. Libera nos		ta mundi. Dona nobis
Domine		pacem.
Per crucem tuam. Libera		Agne Dei qui tollis pecca-
nos Domine.		ta mundi. Miserere no-
Peccatores. Te rogamus		bis.
audi nos.		Christe audi nos.
Ut pacem nobis dones. Te		Christe audi nos.
rogamus audi nos.		Christe audi nos.
Ut apostolicum nostrum		Kyrie eleison. Christe
in sancta religione con-		eleison.
servare digneris. Te		Kyrie eleison.
rogamus.		
Pater noster. Et ne nos i ducas.		
Ego dixi, Domine miserere mei. Sana animam		
meam, quia peccavi tibi.		
Domine exaudi orationem meam, et clamor meus		
ad te veniat.		
Miserere mei Deus.		

Oremus.

Deus qui in sanctis habitas, et pia corda non de-

seris, per intercessionem omnium sanctorum tuorum libera nos a terrenis desideriis et cupiditate carnali, et nullo in nobis regnante peccato, tibi soli Domino servire mereamur. Per Dominum nostrum Jesum Christum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti per omnia secula seculorum. Amen.

Benedicamus Domino. Deo gratias.

¶ Sanctum Paulinum, quem hæc Litaniæ proferunt, probabiliter putamus esse nostrum Aquileiensem ob rationes seu conjecturas, quas in Vita capite xvii, num. 3, attulimus. Quas inter ordo est collocationis S. Paulini post ceteros, quos antea fuisset locandus, si de alio Paulino, præcipue Nolano, esset invocatio illa intelligenda, ut tibi dicimus.

II.

a MISSA DE SANCTO PAULINO

PATRIARCHA AQUILEIENSI

Extracta ex Missali ecclesiæ Aquileiensi, impresso anno 1519, in exemplum ritus ejusdem ecclesiæ.

INTROITUS.

Sacerdotes tui, Domine, induant justitiam, et sancti tui exsultent : propter David servum tuum, non avertas faciem Christi tui.

Psal. Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus.

Gloria in excelsis Deo, etc., *ut in Romano.* Domine Fili unigenite Jesu Christe altissime, *vel* et sancte Spiritus. Domine Deus, etc., *ut in Romano. De beata Maria vero sic.* Domine Fili unigenite Jesu Christe : spiritus et alme orphanorum paraclite. Domine Deus agnus Dei Filius Patris : primogenitus Mariæ Virginis maris. Qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram ad Mariæ gloriam. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis. Quoniam tu solus sanctus Mariam sanctificans. Tu solus Dominus Mariam gubernans. Tu solus Altissimus Mariam coronans, Jesu Christe, cum sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

ORATIO.

Praesta, quesumus, omnipotens Deus, ut beati Paulini confessoris tui atque pontificis meritis adjuvemur, ejus vota sollemnia celebramus. Per Dominum nostrum, etc.

In Ecclesia autem civitatis Austriæ in lib. ms. signato n. 12, cui titulus : Liber Sacramentorum, anno Dom. 1504, pag. 299 tergo, est sequens oratio de sancto Paulino :

Deus, qui populo tuo æternæ salutis beatum Paulinum ministrum constituisti : præsta, quesumus, ut quem doctorem vitæ habuimus in terris, intercessorem semper habere mereamur in cælis. Per Dominum, etc.

Hanc reperimus et in aliis Missalibus et Breviariis mss. ejusdem ecclesiæ. In alio autem quod inscribitur : Ordo Missalis secundum consuetudinem Romanæ curiæ an. 1254 (uti post menses habetur), character quidem non omnino reliquo Missali correspondente, sed recentiori manu, non tamen presentium temporum, est sequens de sancto Paulino oratio.

Deus, qui clerum et populum tuum beati Paulini confessoris tui voluisti pontificio gubernari : præsta, ut ejus assidua intercessione nulla formidemus adversa, victoriamque consequamur, et vitam obtineamus æternam. Per Dominum, etc.

Nota autem quod ecclesia civitatis Austriæ Missale peculiare habet, juxta suas consuetudines, quarum nonnullas in dies conservat, ab Aquileiensi distinctum.

LECTIO LIBRI SAPIENTIÆ.

Ecce sacerdos magnus, qui in vita suæ suffulsi domum : et in diebus suis corroboravit templum. Templi etiam altitudo ab ipso fundata est : duplex

ædificatio, **254** et excelsi parietes templi. In diebus ipsius emanaverunt putei aquarum, et quasi mare adimpleti sunt supra modum. Qui curavit gentem suam, et liberavit eam a pernicië. Qui prævaluit amplificare civitatem : qui adeptus est gloriam in conversatione gentis, et ingressum domus et atrii amplificavit. Quasi stella matutina in medio nebulae, et quasi luna plena in diebus suis lucet. Et quasi sol refulgens sic ille refudit in templo Dei. Quasi areus refulgens inter nebulas gloriæ, et quasi rosarum flos in diebus vernis. Quasi lilia, quæ sunt in transitu aquæ, et quasi thus redolens in odorem suavitatis.

Grad. Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo. ¶ Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi. Alleluia, ¶ Inveni David, etc. *vel,* Elegit te Dominus sibi in sacerdotem in populo suo. Alleluia.

SEQUENTIA.

B Ad laudes Salvatoris ut mens incitetur humilis Sentiat hunc diem justa de causa celebrem : Gaudeat ut sese sic pia vota solvere. Hodie celorum secreta petiit lux pontificum Jugiter sanctorum in choro splendens ut sidus aureum.

Et gaudium angelis factum est ex adventu comparis,

Fuisse quem angelum Domini constat exercituum Quicumque suam tritici dat mensuram.

Ad fidei caulas congregans oviculas lupi prævidit insidias.

Fidelis et prudens creditor distribuens.

Hic dedit ad mensam Domini pecuniam, ut dignam faceret usuram.

Beatus hic servus, quem cum venerit Dominus ita invenerit.

Probatum in terra super omnia statuet illum in patria.

C Ad tantam Patris gloriam celebrandam chorus jubilat laude digna et populus lætis respondet vocibus.

Dicamus omnes cernui tanto Petri, jungat se suo grex Pastori, et precibus fuscisque lacrymis clamemus :

Pastor Lone, miserere Ecclesiæ, tuis precibus refove.

Confer opem plebi tuæ, preces attende, et pro juvenine maculas dilue.

In via nos adjuva : colloca in patria : redde quæ speramus dona.

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

In illo tempore dixit Dominus Jesus discipulis suis parabolam hanc : Homo quidam peregre profisciscens, etc., *ut in Romano. In Civitatensi autem est Evangelium, Vigilate. Offert. Inveni David, ut in Romano.*

SECRETA.

D Sancti Paulini confessoris tui atque pontificis, quesumus, Domine, annua solemnitas pietati tuæ nos reddat acceptos : ut per hæc piæ placationis officia, nobis gratiæ tuæ dona conciliet. Per Dominum nostrum.

Præfatio et Canon ut in Romano. Additur tamen in Canone post illa verba : et antistite nostro N. et pro rege nostro N.

Communio. Beatus servus, *ut in Romano.*

Complenda, quæ a nobis dicitur Postcommunio. Deus fidelium remunerator animarum, præsta, ut beati Paulini confessoris tui atque pontificis, ejus venerandam celebramus festivitatem, precibus indulgentiam consequamur. Per Dominum nostrum.

Cætera ut in Romano. Dimissio autem populi præter, Ite Missa est, vel Benedicamus Domino, quæ sunt usus quoque Romani, bifariam fiebat in Ecclesia Aquileiensi. In festo enim majori duplici sic.

* Onittuntur vel tantum indicantur ea quæ cum Missali Romano communia sunt.

Ite benedicti et electi in viam pacis : pro vobis Deo Patri hostia missa est.

In majoribus autem solemnitatibus beatae Mariæ virginis, sic :

Ite benedicti et electi in viam pacis : pro vobis Mariæ Filius hostia missa est.

III.

• PROOEMIUM PAULINI

AD AMOENA POENITENTIAE NOS INVITANTIS.

Justissimus ordo poenitentiae et rectissima forma nae est, ut inchoent a lacrymis et desinant in laetitia, quatenus tali exemplo possit agnoscere verum esse quod legitur : *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent.* Quod tunc fit, cum devotissima ad poenitendum poenitentis intentio suspirat, quia hoc continuis gemitibus ex affectu divinae miserationis ingemiscens, in vulnere suo cordis resoluta duritia excitatur omnes sensus praecordiorum ejus, ut clament ad Dominum internae vocis fortitudine. Conveniuntque suspiria pectoris, et suspirium a suspirio excipitur, consonantque gemituum murmura in auribus Domini, si forte quandoquidem audire dignetur. Nec hoc solum agit poenitens, sed insuper relaxatis oculorum habentis, largas emanans aquas, palpebrae ejus flumina lacrymarum profluent, curruntque sine defectu tramite venarum capillis ejus, donec et piacula cunctorum criminum abluantur, et omnis immunditia iniquitatis abstergatur; deinde repletur os ejus verissimae confessionis sermonibus, quibus delectatur Dominus, et parere clementer studet, et praestare veniam non moratur quodammodo dicens : *Homo, remittuntur tibi peccata tua.* Cui misericordissimae consolationi, et tam benignissimo piissimoque peccaminum relaxatori, imo emundatori cor poenitentis ineloquibili gaudio perfusus, talia ut ita dicam, ait : Deliqui, Domine, et miserabiliter peccavi, ultra modum scelera mea frequentavi, ob hanc causam sicut cedrus tribulationes meae dilatatae sunt, tota die torquentes conscientiam meam. Non enim, Domine, minime sunt culpae meae, nec peccatorum parva congeries, ideo silere nequeo : idcirco multi gemitus mei, et mens mea magnae perturbationis eversione moestissima est. Sed consideratione magnarum et innumerabilium miserationum tuarum, Domine, recreatus munere tuo, a labe tanti discriminis, me miserum paulatim surgere perspicio. Fateor, o Domine, quia erigit me ad spem indulgentiae pietas tua, ut in file nihil haesitans, petam veniam et non moriar, sed vivam. Idcirco reversus ad habentem potestatem super plagas meas, te scilicet Dominum meum, curvo tibi genibus mea, et sedula oratione cum confessione penitudinis deprecor te, dans gloriam nomini tuo in

A laude et benedictione frequentissima. Domine Deus meus in omnibus glorifico te, qui persistens erudisti insipientiam meam, et emollisti cor meum, donec vel invitatus audirem voces tuas diutius clamitantes, et conversus sequeretur te. Et ego, Domine, cognovi, et ego intellexi sonum clamoris tui, et reprehendens me conversus sum, et egi poenitentiam coram te, sicut haec dies probat. Idcirco in laudem tuam et consolationem meam prophetica verba tibi decantarem. Castigasti me, Domine; etenim eruditus sum quasi vermiculus indomitus : postquam enim convertisti me et egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum, conversus sum et erubui. Recordatus sum te Dominum meum, quoniam in tua misericordia revixit anima mea, et resurrexit a mortuis. Ideo bonae spei factus sum vir, quia expectasti me, et sustinui in praerito lascivientem, quod considerans compunctus sum, et egi poenitentiam. Laetus jam deinceps nunc tibi et semper innumeras gratias referam, te totis visceribus implorans, tibi me tota devotione commendans, quia ut invenirem te quaesivi me, ut redirem tu compulisti me, ut confiterer tu es operatus, et ut me recognoscens plangerem tu dedisti mihi, quoniam tu es Deus quem nemo amittit nisi deceptus; quem nemo quaerit nisi admonitus, quem nemo invenit nisi purgatus, quoniam bonus es tu, quoniam in saeculum misericordia tua, quoniam tantum tu es Deus, et praeter te non est Deus. Tu es Deus Israel, salvator Deus omnium saeculorum. Amen.

Iste est conveniens ordo poenitentium, et hoc modo fit poenitudo fructuosa, gaudium ex luctu parturiens, ex negligentia indulgentiam afferens, et ex labore requiem adducens, a lacrymis, ut ostensum est, inchoans, in gaudiis terminans unde supra. Anteposita itaque diligentiori ratione, omnis qui ad confitenda peccata vel ad suscipiendam poenitentiam proprat, fortasse non inconvenienter ita ab eo a quo docendus est vel instruendus est, interrogando seu examinando adgredi potest. Vis confiteri peccata tua? si respondet, volo, tunc addendum ita : Primum hac in re sciendum est, quia necesse erit tibi hoc simpliciter et puriter agere, nec in eo in quo ipsa peccata forsitan turpia aut pudenda ante humanos oculos vel aures, videntur aliquam simulationem praetendere, et ea peccata quasi fabricando honestare velis; magis autem oportet ut illa quae accusatione vel detestatione propter enormitatem vel turpitudinem suam digna sunt, dolendo et erubescendo confiteantur, quam ut propter humanam verecundiam sileantur.

Incipiunt b salutifera monita Paulini de tractatibus D sanctorum excerpta.

a Ex ms. Hiemerodensi, ante annos 500 exarato, apud Martenium in Collectione amplissima.

b Totus hic Paulini liber constat ex variis sanctorum Patrum excerptis de poenitentia, maxime sanctorum Augustini, Ambrosii, Hieronymi, Gregorii,

Chrysostomi, Efreim, etc., nullumque juniores citat sancto Isidoro. Hinc colliges auctorem neque esse Nolanum neque Petracordiensem Paulinum, qui dicuntur scripsisse de poenitentia, ut pote qui ante plebsque quos citat auctores vixerint.

255 APPENDIX SECUNDA.

ACTORUM VETERUM INEDITORUM.

PRÆMONITUM.

Ineditorum Actorum vocamus hanc appendicem, non quod omnia quae produntur non hactenus lucem publicam viderint, sed quod pleraque non edita et nonnulla etsi aliquando edita, ad mss. exemplaria denuo emendata producuntur. Sequentis autem chartae, quam primam locamus, duo exemplaria nacti sumus : alterum ex scripturis monasterii sanctae Mariae in Valle civitatis Austriae, dicti monasterii Majoris : alterum communicatum a generosis viris Petro Antonio patre, et Nicolao et Fabio filiis, comitibus de Maniaco, qui selectam et uberem, quantum provinciae nostrae privato homini datum est, chartarum veterum seriem teneant, et in gratiam litteratorum nedum sine invidia, sed et libenter alacriter communicant. Quorum humanitati

cum et præsens et nonnulla ex sequentibus documentis et diplomatis debeamus, in grati animi argumentum id publice testatum esse volumus. Verum cum utrumque exemplar nedum pluribus mendis scateat, sed in nonnullis ab altero enormiter differat, suberat animo nullum prodere, quia genuinum et legitimum agnoscere ex defectu primitivorum exemplarium non dabatur. Quia tamen utrumque convenit in recensione Sigualdi patriarchæ, a quo epocham ducere rebus nostris apprime conducit, neutrum omittimus. Seligat lector quod sibi magis arridet. Sufficit nobis, ut ætas Sigualdi, tempusque ab hoc tempore non convellatur. Erant igitur ambo exemplaria e regione posita prout nobis communicata fuerunt: quorum alterum Civitatense, alterum Maniacense ad distinctionem dicemus.

I.

CIVITATENSE.

An. 762, ex chartis monasterii Majoris Civitatis.

Exemplum cujusdam privilegii de fundatione aliquorum monasteriorum in patria Forijulii, transcriptum per me Bernardinum Ameliensem, coadjutorem in cancellaria abbatiæ Sextensis prout inveni, nihil addendo, vel mutando, vel corrigendo.

Privilegium hoc concessum fuit currente anno Domini sexcentesimo [pro septingentesimo] sexagesimo secundo.

Jam dudum animis nostris inserit monasterium singulare præpositorum declarare, illa omnia meritorum præconia recensere, quo et ipsi miore studio in Domino crescamus, et aliis formam esse possimus ad exemplum, ex quibus generatim fundamentum omne atque profectum Domini Christum esse Apostolus contestatur dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus.* Sicut itaque instrumentis humana arcana fundatis statim universa vitia cedunt, et omnes corruptelle carnis velut cera sumpta igni liquescunt, item tentationes, atque omnes versutias diaboli protinus extinguuntur, nec ultra potest resistere, ubi virtus quæ possedit non invenit locum, quia tandiu in homine dominatur satanas, quandiu ins rumenta possessionis sue cognoscit; depulsis autem perturbationibus inimici ab homine Christiano templum incipiat esse Dei, et tanquam pulcherrimum habitaculum Spiritus sanctus exultans ingreditur. Quapropter Erfo, Zaneto, seu Marco germani, in laico tamen constituti, divina inspirante gratia, edificavimus monasteria duo in finibus forojulianensis, unum in loco qui vocatur Sexto ad honorem semperque virginis Dei genitricis Mariæ, et beatorum Joannis Baptiste, et Petri apostoli Christi, et statueramus ut ibi tum fratres sub jugo regulari in Dei servitio viverent. Et aliud monasterium edificavimus in ripa quæ vocatur Salto super Heterum semperque virginis Dei genitricis Mariæ, et Joannis Baptiste et Petri apostoli Christi sanctorum honore, ubi Piltruda domina et genitrix nostra cum aggregatis feminis monachorum habitu habitare deberent, sed quia divinam illam audientes profeticam vocem in quadagesimo quarto psalmo Deus loquitur ad animam humanam: *Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui*; hanc nos secuti vocem exivimus de terra et cognatione nostra, et disposuimus habitare in Tuscie partibus; sed quia de has nominatas monasterias nos homines nostri ac fratres, quos in monasterio relinquimus, inquietare non dissimulare, quod in nostra potestate eos habuimus, ideoque providimus nos Erfo et Marco, quamvis indigni abbates per hanc presentem paginam omnes res nostras judicare, seu in supradicta monasteria dispensare, et dona nostra decernere primum omnium in monasterio in Ripa Salto, ubi domina et genitrix nostra cum reliquis monachis esse dignoscitur, donamus atque concedimus curtem nostram, ubi ipse monasterium a nobis fundatum est cum omni laborat one sua terras aratorias, vineis, pratis, pascuis, silvis, astalaris, et medietatibus de Casteneto in Ausemano, unde relique medietates in monasterio sexto donavimus, nec non Molino in Palatiolo medietate, et medietatem in monasterio predicto virorum, ita tamen dum domina et

A

I.

MANIACENSE.

In chartis comitum de Maniaco ex archivo abbatiæ Sextencis. p. xix et 203.

Fundatio et dotatio monasterii abbatiæ sanctæ Mariæ de Sexto in Foro Julii anno Domini 770.

Jam dudum animis nostris inserit monachorum singularem præpositum velare, aliis omnium meritorum præconia recensere, quoniam ipsi majori studio in Domino crescamus, et aliis formam esse possimus ad exemplum, et quibus generatim fundamentum omne atque profectum Domini Christum esse, Apostolo contestante dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus.* His itaque intra mentis humane arcana fundatis, statim universa vitia cedunt, et omnes corruptelle carnis, velut cera supposita igni liquescunt. Hinc tentationes hominum, atque omnes versutias diaboli protinus extinguuntur, nec ultra potest resistere, ubi victos possidere non invenit locum, quia tandiu in lumine dominatur satanas quandiu possessionis sue instrumenta cognoscit. Depulsis autem partibus inimici ab homine Christiano, templum incipit esse Dei, et tanquam pulcherrimum habitaculo Spiritus sanctus exultans ingreditur. Quapropter nos fratres germani Herto, Anto, et Marcus in laico ante constituti, divina inspirante gratia, edificavimus duo monasteria in finibus forojulianensibus, unum in loco qui vocatur Sexto ad honorem semper virginis Dei genitricis Mariæ, et beatorum Joannis Baptiste, et Petri apostoli Christi et statueramus, ut ibi cum fratribus sub jugo regule in Dei servitio viveremus. Et aliud monasterium edificavimus in Ripa, quæ vocatur Salto sup.^m semper virginis Dei genitricis Mariæ, Joannis Baptiste, et Petri apostoli Christi sanctorum honore, ubi Geltruda domina et genitrix nostra cum aggregatis feminis in monachorum habitu habitare deberent, sed quia divinam illam audivimus profeticam vocem in quadagesimo quarto psalmo, ubi Deus loquitur ad animam humanam: *Audi, filia, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Hanc nos secuti vocem exivimus de terra et de cognatione nostra, et disposuimus habitare in Tuscie partibus, sed quia de his nominatis monasteriis nos homines ac fratres nostros, quos in monasterio relinquimus, ne quis inquietare dissimulet, quod in nostra potestate ea habuimus; Ideoque providimus nos Herto et Marco, quamvis indigni abbates, per hanc presentem paginam omnes res nostras judicare seu in supradictis monasteriis dispensare, et dono nostro decernere. Primum omnium in monasterio in Ripa Salto, ubi domina genitrix nostra cum reliquis monachis esse dignoscitur, donamus atque concedimus curtem nostram, ubi ipsum monasterium nobis fundatum est cum omni laboratione sua, Terris aratoriis, vineis, pratis, pascuis, silvis, astalaris, et medietatem de castro Ausmano, unde reliquam medietatem monasterio Sexti donavimus. Nec non de Molino in Palaciolo medietatem, et medietatem in monasterio predicto virorum concessimus; Ita tamen dum domina et genitrix nostra

CIVITATENSE.

A

MANIACENSE.

genitrix nostra advixerit ipsum frumentum in integrum de ejus pertineat potestate; grano vero rustico equaliter amodo dividant: post vero ejus decessum omnia communiter de ipso Molino habitare in monte in Carnea quod nos pertinuit medietatem supradictum monasterium monacharum habeant, et medietatem monasterium in Sexto: volunt simul pascere, volunt dividere eorum sit potestatis. De casis quidem massaritis nominative determinamus, quæ ad ipsum monasterium puellarum pertinere debeant: item casas in Sogiaco, casas in Magretas, casas in campo Majora, casas in Maras, casas in Fara juxta Turriam, casas in Ardeliaco, casas in Mattiarlo, casas in duas Basilicas, casas in Aureliano, casas in Avenianico, casas in Gratiæleo, casas in Carnea in vico Ampetio, casas Joannis Mattiarlo. Itaque concedimus in redito ipso, quod annuatim debent dare, casas in Ramaciato, et terras et vineas vel prata quod habemus in Daunino, et quidquid habere visi sumus in Coloniola, et vinea in Grobagnas, quem tenent filius, et nepotes Antonii. Item addemus in curte nostra in Medegia con omni pertinentia sua, similiter casas in Cisiario secundum qualiter cartas earum continetur centum anforas vino ad ipso monasterio puellarum regant; quod superfluit annue concedimus nostro monasterio Sexto: feno faciant in Mariano, et ad Molino laborent in Palatiolo sicut consueti sunt, simulque habeant Sylvas in vento et Comariola puellarum monasteriis Porti de senodochio prope est positus sine omni sentiro cum potestate de predicto monasterio pabulent. In monasterio quidem virorum in Sexto volumus, ut dona nostra habeant inter fluvio Taliamento et fluvio Lipientiæ quidquid inter ipsos ad nostram potestatem pertinere dignoscitur, sive curte in sexto, ubi ipsum monasterium edificavimus, sive curte in Laurentia cum oratorio Domi Salvatoris, qui ibi situs est, seu in curte in sancto Focato cum casis, curtis, campis, pratis, vineis, silvis, astalaris, montibus, vivis, pascuis, atque paludibus, nec non molinas, seu mobilia et immobilia quidquid ad ipsas cartes supernarratas de nostro jure inter ipsa flumina pertinere dignoscitur. Similiter et casas Massaritis in vico macerano teritorio Veronense; item casas in Belluno, judiciaria Conetense transfluvio Taliamento, casa in Ramussello cum omni pertinentia sua, seu in Saletto, vel quid quid inibi ex vita conjugis mee habere videntur. Unde ego Erfo exinde vegaria feci, etsi super ipsa vegaria inibi fuerit juxta considerationem suam ipse Abba, qui pro tempore fuerit exinde in elemosina, vel missas aut Psalmodia annue persolvant, et prescripto, quam jam ante in ipso pertinuit monasterio, et casas in Carnos in Vinearetum seu et casa nostra in Mariano, cum omni pertinentia sua, et medietatem de Castenetto in Ausemano, et medietate de Molino in Palatiolo, sicut superius definivimus, et monte in Carnea qui ad nos pertinet, medietatem in omnibus ipsa monasteria equaliter possideant. De servis no tris vel ancillas, Aldiones vel Aldionas utriusque sexus omnes liberas dimisimus, et cartas eorum de libertate fecimus similiter et de casaria ipsorum seu et ad eos dicti jam antea liberi fuerunt, fecimus et volumus atque definimus, ut nullus eorum super impositionem faciat, sed sicut eorum continent carte, ita facere debeant. Abbas vero vel successores ejus, qui pro tempore in ipso monasterio in Sexto ordinatus fuerit, regulariter cum ipsis vivat monachis, et ordinando atque disponendo de monasterio feminarum in Salto, 257 seu in S. nodochio regente atque disponente ipso abbate. Abbas vero cum monachis sibi commissis regulariter debent, et sub nulla deinceps nostra, vel hereditum nostrorum redigatur potestate, sed supersit suis ipse monasterio virorum, excepto defuncto abbate jussu olim fieri solent monachi. Unum consensum in unam concordare personam, aut quod absit, malum sibi elegerit caput; tunc sedis Aqueleensis pontifex eos ad una redeat concordia, ac meliorem de

advixerit ipsum frumentum in integrum in ejus pertineat potestatem. Granum vero rus icorum æqualiter amodo dividatur: post vero ejus decessum ab eisdem omnia communiter de ipso Molino habeatur, et Montis in Carnea, qui ad nos pertinuit medietatem supradictum monasterium monacharum habeat, et medietatem monasterium in Sexto, velint insimul pascere, velint dividere, eorum sit potestas. De casis quidem massaritis nominare decernimus quæ ad ipsum monasterium puellarum pertinere debeant. Item casas de Logiaco, casas in Macretas, casas in campo Majora, casas in Avora, casas in tara juxta tunionem, casas in Adeliaco, casas in Maitiuculo, casas in duas basilicas, casas in Aureliano, casas in Aviniaco, casas in Gratiolaco, casas in Carnia anvico ampitio, et casas Joannis, et Martiolo. Itaque concedimus tibi reddito tempore quod annue debent dare casæ in Remacetto, et trans, et vineas vel prata quæ habemus in Dauvino, et quidquid habere visi sumus in Coloniola, et vineam in Brombagis, quam tenent filii seu nepotes Budoni, et addemus tibi curtem nostram in Medega cum omnibus pertinentibus suis, similiter casas in Cisiario secundum et qualiter carta eorum continet. Centum amphoras vini ad ipsum monasterium puellarum vehatur, quod superfluit annue concedimus in monasterio Sextensi; Fenum faciant in Marciano, et ad Molinum in Palatiolo sicut consueti sunt. Simulque habent silvas in Vetreto et Carnariola puellarum monasterium Porci de Senodochio, qui prope est positus sine omne scarico cum porcis de predicto monasterio pabulent. In monasterio tandem virorum in Sexto volumus, ut dominium habeat inter fluvium Taliamenti et fluvium Lipientiæ, et quidquid inter ipsa ad nostram potestatem pervenire dignoscitur; sive curtem in Sexto, ubi ipsum monasterium edificavimus, sive curtem in Laurentiaca cum oratorio Domini et Salvatoris, qui ibi situs est, seu curtem in sancto Focato cum casis, curtis, campis, pratis, vineis, silvis, astalaris, montibus, rivis, pascuis, atque paludibus, nec non et molendinis, seu mobilia vel immobilia quidquid ad ipsas curtes supernominatas, vel nostro jure inter ipsa flumina pertinere dignoscitur. Similiter et casas et massaritis in vico Mariano, in teritorio Veronense, et casas in Belluno, Vicaria Cenetense, et trans fluvium Taliamenti curtem in Ramussello cum omni pertinentia sua, seu et Saletto, et Paludes, vel quid quid inibi est, quæ omnia fecerunt conjugis mee. Curtes in Rippa fiacta, curtes in Bivero, curtes in Azano, curtes in Pissettana cum omnibus pertinentiis suis, curtes in Silo cum Oratorio, curtes in Blessaga cum Cella. Curtem de Villa, curtem aquæ, quæ dicitur Hedago: decurrit ex una parte Lemida, et ex alia usque ad fossam Savonarum, atque Coibulam. Curtem de Anone, curtem in Sacco, curtem in Crispinaga cum Castello. Curtem de Vero et de Mulinego, et de Lutrano: Curtem de Salto cum Cella, Curtem de Ribaria: Curtem de Porpicio. Curtem de vico Leonum cum Cella sancti Floriani: Curtem de Medega, et quid quid habere videtur nostri juris inter aquas defluentes, hoc est inter Taliamentum et Lipientiam, et sicut via Ungarorum cernitur, et paludes maris, et quid quid ad regiam potestatem pertinet, et cum omni dominio quid quid dici vel nominari potest. Insuper et curtem nostram de Mariano cum omnibus pertinentiis suis. De servis nostris vel ancillis Aldiones vel Aldionas utriusque sexus omnes liberos dimisimus, et chartas eorum de libertate fecimus: similiter et de salariis ipsorum, seu ad eos qui jam antea liberi fuerunt, fecimus chartas, et volumus, atque definivimus, ut nullus eorum super impositionem faciat, vel sicut eorum continent carte ita facere debeant, Abbas vero vel successores sui, qui tempore in ipso monasterio in Sexto ordinatus fuerit, regulariter cum ipsis vivat monachis, ordinando atque disponendo de monasterio feminarum in Salto, seu in Senodochio regente

CIVITATENSE.

ipsis monachis constituat abbatem. Humiliter ipse abbas cum consensu pontificis sedis Aquileiensis ordinare debeat abbatissam, quod est quam una concors elegerit, aut pars que melior fuerit, ut exinde eorum magna merces adveniat, et ipsas sine morsu diabolico in Dei persistant servitio. Nam nulla alia eorum vel earum habeant licentiam super impositione facere neque sibi receptu, neque missum suum aut aliqua imperatione neque in monasterio neque in rebus monasteriorum, nisi invitatus fuerit pontifex ab ipso abbate vel abbatissa, et si, quod absit, ipsa congregatio regulariter vivere neglexerit; ipse Pontifex eos comoneat, quantum sic decere juvant. Quod si contempserint, correpti iterum atque iterum sub allegationes ejus distringi debeant, et si, quod non optans in deterius iruerint, qui de eodem monasterio, tunc mutetur ipse monasterium in senodochio regente atque disponente ipso abbate una cum consensu sedis Aquileiensis pontificis, sicut superius diximus de monasterio puellarum. Nam alia in ipsis rebus vel monachis seu monachas nullam faciat lesionem. Te vero qui presens pontifex, et Deo dignus esse dignosceris domino Siguald patriarcha per Patrem et Filium et sanctum adjuramus Spiritum, et per beatum Petrum principem apostolorum ut nulla eis, vel earum permitti patiaris violentias, nec ipse facias; sed hanc cartam perpetualiter firma sit sub anathemate scripta, ut tui successores majorem habeant curam, et tibi magna merces accrescat. Quod si facere contempseris, Dominum cum angelis suis formida. Hanc cartam ad nos facta Ansperto monacho scribere rogavimus. Hoc autem ad monasterium sanctorum omnium apostolorum sito Nonantulas territorio in Morineuse anno dominorum nostrorum Desiderii et Adelchis regibus sexto, tertio Madio indictione quinta decima ^a. † Ego ergo indignus monachus in hanc cartam a me factam manu mea scripsi et subscribere rogavi. † Ego Marcus indignus abba in hanc consentiens manu mea scripsi. † Ego Anto indignus monachus manu mea scripsi. † Ego Victorianus peccator in hanc cartam manu mea scripsi. † Ego Silvester indignus abba vocatus, rogatus ab Erfone in hanc cartam manu mea scripsi. † Ego Guidulfus indignus monachus sanctorum apostolorum rogatus ab Erfone pro jussione domini Silvestri abbatis in hanc cartam manu mea scripsi. † Ego Ursus licet indignus presbyter et monachus aut Christi et archangeli Michaelis rogatus ab Erfone in hanc cartam manu mea scripsi. † Ego Beatus indignus diaconus sanctorum et apostolorum rogatus ab Erfone manu mea scripsi. † Ego Theophilus indignus monachus sanctorum rogatus ab Erfone pro jussu Domini Silvestri abbatis in hanc cartam nostram manu propria scripsi. † Ego Anselmus licet indignus monachus sanctorum omnium apostolorum rogatus ab Erfone modo abbate, et jussione domini Silvestri abbatis hanc cartulam donationis atque definitionis istam ad Monachorum in Sexto conscripsi, similique alia carta pari tenore et sensu quem debent habere monasterium monachorum in Salto, unde et reliquas cartas una pro Ursone presbitero et alia pro Beato diacono scripta, quod in simul sunt quatuor. Ista data est ad monasterium in Sexto, et alia data est ad monasterium feminarum in Salto. Tertia in monasterio domino Victoriano abbati in monasterio sancti archangeli Michaelis. Quarta quidem in monasterio domini Erfonis in Tussia, ut absque alia fraude peremerit ipsi venerandi loci persistant. Explicit. Deo gratias. Amen. Orate pro nobis omnes sanctos.

quam debent habere in monasterio monachorum in Salto, unde et reliquas duas cartas una pro Urtone presbitero et alia pro Beato diacono scripte sunt, quae in Sexto, et alia data est ad monasterium Feminarum in Salto. Tertia in monasterio D. Victoriani abbatis

A

MANIACENSE.

atque disponente ipso abbate. Abbas vero cum monachis sibi commissis regulariter vivere debeant, et sub nulla deinceps nostra vel heredum nostrorum redigatur potestate; sed semper praesit ipse in monasterio virorum excepto defuncto abbate, ut jussu Dei fieri solet, et tunc si monachi in unum contentum unanime non concordarent personam, aut, quod absit, malum sibi eligerent caput, tunc sedis Aquileiensis pontifex ad unam eos reddat concordiam, ac meliorem de ipsis monachis constituat abbatem, humiliter ipse abbas cum consensu pontificis sedis Aquileiensis ordinare debeat abbatissam, et hoc quando omnes non concorditer eligerent, aut major pars, quae melior fuerit, ut exinde earum magna merces adveniat, et ipsas sine morsu diabolico in Dei persistant servitio. Nullam tamen aliam eorum vel earum habeat licentiam super impositionem facere, neque sibi receptum, neque missum suum, aut aliquam imperationem neque in monasterio neque in monasterium, nisi invitatus fuerit pontifex ab ipso abbate, vel abbatissa, et si, quod absit, ipsa congregatio regulariter vivere neglexerit, ipse pontifex eos comoneat, quatenus sicut concedet, vivant, quod si contempserint, correpti iterum atque iterum sub allegatione constringi debeant. At si, quod non optamus, ulterius creverint, qui in eodem monasterio nullam monasticam habuerint observantiam, tunc mutatum ipsum monasterium in senodochio regente ipso abbate una cum consensu sedis Aquileiensis pontificis, sicut superius diximus de monasterio puellarum, nec amplius rebus vel monachis, seu monachae nullam faciat lesionem. Te vero qui praesens pontifex, et Deo dignus esse dignosceris D. Sigualde patriarcha per Patrem, et Filium et sanctum adjuramus Spiritum, et per beatum Petrum principem apostolorum, ut nullam eis vel earum permitti patiaris violentiam, nec ipse facies, et haec carta perpetualiter firma sit sub anathemate scripta, ut tui successores majorem habeant curam, et sibi magna merces accrescat. Quod si facere contempseris, D. cum angelis suis formida. Hanc cartam a nobis factam Anspertum notarium scribere rogavimus. Hoc actum ad monasterium sanctorum omnium apostolorum situm Nonantula territorio Mutinense. Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi 760. Indictione 14. Tempore dominorum nostrorum Desiderii et Adelchis regum. Tertio die intrante mense Maio ^a.

Ego Herto indignus abbas manu mea scripsi in hac carta a me facta, et hos subscribere rogavi.

Ego Marcus indignus abbas in hac consentiens manu mea scripsi.

Ego Anto indignus abbas manu mea scripsi.

Ego Victorianus peccator abbas manu mea scripsi.

Ego Silvester indignus abbas vocatus, et rogatus ab Erfone in hac carta manu mea scripsi.

Ego Gandulfus abbas rogatus Hertone manu mea scripsi.

D

Ego Ursus licet indignus abbas Archangeli Michaelis rogatus ab Hertone in hac carta manu mea scripsi.

Ego Beatus indignus abbas sanctorum apostolorum rogatus ab Hertone manu mea scripsi.

Ego Theophilus peccator abbas rogatus manu mea scripsi.

Ego Anshertus aulae regie notarius rogatus ab Hertone illustre abbate ex jussione Illmo Dnm. Anti et Marci hanc cartam donationis atque definitionis factam ad monasterium monachorum in Sexto conscripsi, simulque aliam cartam pari tenore et consensu,

fieri quatuor in simul. Ista data est ad monasterium venit sic cum anno 762 et cum indiet 15. Vide dicta in Vita sancti Paulini, cap. 4, n. 2.

^a In utroque exemplari error est in notis chronologicis. In Maniacensi, quia non apponitur; in Civitatensi, quia non bene. Lege in hoc: Anno 6 et 3. Con-

in monasterio sancti archangeli Michaelis : Quarta quidem in monasterio D. Hertoni in Tuxia, ut abaque aliqua fraude perenniter ipsi verendi loci persistant. Explicit. Deo gratias. Amen. Omnes sancti orate pro nobis

II.

DIPLOMA CAROLI MAGNI

PAULINO GRAMMATICO.

Carolus, etc. *Reliqua vide inter Opera Caroli Magni, Patrologiæ tomo XCVII, col. 957.*

III.

DIPLOMA CAROLI MAGNI

PAULINO PATRIARCHÆ,

Pro libertate clero aquileiensi servanda in electione patriarcharum.

Carolus gratia Dei, etc. *Cætera vide inter Opera Caroli Magni, Patrologiæ tomo XCVIII, col. 1447.*

IV.

Hic reponendum esset diploma Caroli Magni Paulino ann. 801, Regenoburgi datum, quo ei subdit domum hospitalem a Feroce abbate Veronæ constructam, de quo Fontaninus agit libello *delle Masnade*, pag. 21, dicitque ibi, apud se exemplar habere ex originali extractum an. 1193 Aquileie; sed quia incassum hucusque desudavimus, ut nobis copia fieret, producere haud possumus. Non magni autem faciendum esse carere tali diplomate collectionem nostram duximus, ex quo a marchione Scipione Maffeo circa finem lib. xi Veronæ illustratæ decemur non a Feroce abbate, sed a Lupone duce, et Ermilenda ejus conjugis fuisse constructam domum illam hospitalem : *Monasterio seu sinodochio S. Mariæ que edificavit b. m. Lupo dux cum conjugis sua Ermilenda*, sunt verba ejusdem judicati an. 845, eruta ab eodem Maffeo ab archivo ipsius monasterii. Ideoque quia ut suppositum a Veronensibus rejicitur, nos quoque eo carere haud dolemus.

V.

DIPLOMA CAROLI MAGNI

PAULINO PATRIARCHÆ.

Carolus gratia Dei, etc. *Reliqua vide tomo, ut supra, col. 1448.*

VI.

SPONSIO EPISCOPORUM

AD SANCTAM AQUILEJENSEM SEDEM b.

Doctoris legis mundi præcepta testantur oportere episcopum irreprehensibilem esse, et bonam eum famam habere ab his etiam qui foris sunt, atque ad omne esse opus bonum paratum; sed valde reprehensibilem, et nimis infamiae turpe famosum et indignæ opinionis esse obscurum videtur, si perjurii crimine reus ab intus et foris quis accusetur; quatenus lingua, quæ veritatem quæ Christus Dominus est, sive in venerandis missarum solemnitatibus, sive in utroqueque testamentorum paginis, sive in psalmis, ymnis et canticis spiritualibus, vel etiam in cotidiana locatione lymphidissimo studio prædicare, mendacii sit ante iniquissimam fœditate polluta. Unde summopere considerandum est, ac tota mentis intentione studiosè a pontificibus primæ sedis cavendam, ne forte inconsiderate elationis zelo succensi eos, quos

A sacri ordinis gradus sublevare festinant, in foveam mendacii, a qua eos, ne cadant, debent modis omnibus retinere, in jurisjurandi laqueos inevitabiliter implicatos impellant quantocius præcipites ut incedant. Quamobrem omissis his peccatorum vinculis, in quibus quilibet, si mentis gressus implicare non perituerit, nullo ab his procul dubio puto absque animæ avelli poterit detrimento. Ego ergo ille præsentis temporis ordinandus episcopus idcirco non juxta aliam, sed secundum illam, quam magistrum gentium didici formulam Paulum religiose jurasse apostolum, testor nunc tactis sacrosanctis evangelis coram Domino et Christo Jesu, qui judicaturus est vivos et mortuos et adventum ejus, catholice fidei regulam juxta definitionem Nicæni Concilii, et ut tomus beati declarat papæ Leonis, secundum vires nimiram intelligentie mee, et in quantum auxiliante Domino potero, et in corde inviolabiliter retinere, et in ore, si quando necessitas exegerit, juxta caput ingenii mei audientibus sinceriter prædicare. Repromitto etiam statuta canonum ab ortho loxis salubriter digesta præsalibus, quæ sanctæ fidei non adversantur, et per desuetudinem non sunt in Ecclesiæ gremio abolita, secundum possibilitatem, mensuram, et ut virum concesserit qualitas mearum, et qualiter temporis dictaverit ordo, et intelligentiæ mee subministraverit facultas, pleno inviolatque pectore conservare spondeo, et hoc igitur solo sub hujus jurisjurandi præconio, quia sine examine secundum canonicæ documenta promoveri ad sacerdotale culmen non [*Exemplar D. a Turre non habet non*] debeo. Idcirco præter illa quæ non latentia, sed manifesta sunt peccata, ut est homicidium, factum, falsum testimonium, et his similia, quæ quia probari possunt, ideo de his jurare omitto. Ab his ergo capitulis, in quibus occulta latent peccata, quæ nominatim expressa leguntur, alienum me esse profiteor, id est ab impia videlicet peste symoniaca a primo nihilominus Ecclesiæ anathematizata pastore, quæ nulli est inco-gnita canonico viro, et a nefandissimi criminis lepra, quod peccatum non dubie dicitur Sodomitarum, et a spurcissimo quadrupedum scelere nec non a maledicto alterius uxoris concubitu vel certe a corruptione virginis Domino dicat. De his hæc sint satis. De reliquis vero diversarum rerum negotiis hoc non jure jurando repromitto, sed sola litterarum colligatione sub hujus chirographi titulo ecclesiasticis me correctionibus subdo, et, quod est potius, proprii me honoris censeo periclitari dispendio : ea videlicet ratione si in aliis rebus, de quibus accusari videar, verius me temere deliquisse adprobatum fuerit et non me juxta excusationem necessitatis scilicet intentione compulso offendisse defendi potero. Si vocatus quocumque ad synodum cessante prorsus juxta excusatione, jactantia quidem inflatus venire contempsero; si secundum virum qualitatem, et intelligentiæ quantitatem primæ sedis episcopo, hoc est metropolitano meo inobediens exstitero, et non, ut dignum est, saluberrima ejus præcepta, quæ recte fidei et canonice non sunt contraria institutis, et a veritatis tramite non divertunt, sive per verba edita, sive per sacras litteras explicata, sincera non obtemperavero affectio-

a In cod. 1522 ms. bibliothecæ Vaticanæ, ubi sunt canones concilii Chalcedonensis, ad calcem exstat hæc formula, pag. 280 et seq.

b Chartam hæc pro sua humanitate requisitus communicavit V. cl. D. Laurentius a Turri decanus capituli civitatis Austrie, inter schedas, ut puto, illustrissimi patris sui Philippi a Turri episcopi quondam Adriensis, viri de litteraria re optime meriti, repertam, quæ forte fuerat Romæ ab eo exscripta, et Romæ in patriam delata. Adverte tamen notas chronologicas haud convenire cum indicatione nona. Ea

est anni 801, qui est 28, non 29 Caroli, et 21, vel ad minus 20 Pippini regni Italici. Insuper non interjacet decennium inter epochas Caroli et Pippini, sed septennium semper, ab anno scilicet 764, quo incipit Caroli regnum Italicum, ad an. 781, quo incipit Italicum regnum Pippini, utriusque quidem mense Aprilis. Aliud exemplar transmisit humanissimus noster P. Nicolaus Minnecius, ope abbatis Polidori V. cl. e Vaticana extractum, quibus publice gratias rependimus, qui nobis conferendi modum præbuerunt, et seligende lectionis quam accuratorem judicavimus.

ne, missos etiam ejus honorifice suscipere, et obsequia humanitatis eis corde non reauero exhibere perfecto. In officiis quippe ecclesiasticis, vel in sedula missarum celebratione, in psalmis, ymnis et canticis modulatis, in luminariis candelaborum, et in fumigandis tymian tibus diversorum temporum horis exhibendis sollicitum me officiosissime repromitto. In rebus quidem ecclesiasticis mobilibus sive immobilibus, seseque moventibus studiose me agere juxta ut vires mihi intelligentiae effectum efficiendi praebeant, repromitto. Ac per hoc si vis mihi temporalium potestatum inlata non fuerit, quatenus necessitate injecta a recto exorbitare itinere compellat invitus, secundum canonicas regulas gubernare vel disponere me non abjuro. Quod si de praefatis his negotiis per incuriam reprehensibilem me per veritatis approbationem exhibuero, superius comprehensa me iudicio percelli vindicta. Quam vero promissionem manu mea subter subscribens vel qui subscriberent de praesenti admonui et rogavi, et vobis ter beato Paulino patriarchae optuli de praesenti. Anno dominorum nostrorum Caroli et Pipini filii ejus viris excellentissimis regibus 29 et 19, sub indicione nona feliciter.

VII.

DIPLOMA CAROLI MAGNI

MAXENTIO PATRIARCHAE

Pro Aquileiensi ecclesia reparanda.

Carolus serenissimus, etc. *Reliqua vide inter Opera B. Caroli Magni Patrologiae tomo XCVIII, col. 1449.*

VIII.

a DIPLOMA LUDOVICI, ET LOTHARII IMPP.

Pro monasterio sanctae Mariae in Valle Civitatis Austriacae Maxentio patriarchae.

In nomine Domini et Redemptoris nostri Jesu Christi, Ludovicus et Lotarius divina ordinante providentia imperatores Augusti.

Si liberalitatis nostrae munere aliquid locis Deo dicatis auxilii conferimus, id nobis pro ul dubio ad stabilitatem imperii nostri et animae emolumentum profuturum liquido credimus. Proinde noverit experientia omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae tam praesentium quam et futurorum, quia veniens in praesentiam culminis [*deest f. nostri*] Maxentius ecclesiae Aquileensis patriarcha precibus quibus valuit, nostram imploravit clementiam, ut monasterium puellarum, quod dicitur sanctae Mariae, quod est situm juxta basilicam sancti Joannis, constructum infra muros civitatis Forojuliensis, in loco qui dicitur Vallis, praedictae matri ecclesiae sancti Marci evangelistae, et sancti Hermacore martyris atque pontificis, ubi auctore Deo ipse patriarcha praestitit, traderemus : quod ita et nos fecisse omnium vestrum cognoscat industria. Et ideo ob firmitatis studium hos nostros imperiales apices praedictae matri ecclesiae fieri jussimus, per quos praecipimus atque jubemus, ut praedictum monasterium puellarum cum rebus et hominibus ad eum juste et legaliter praesenti tempore aspicientibus, abhinc in futurum in jure et potestate praefatae ecclesiae et rectorum ejus consistat. Ita videlicet, ut quidquid exinde rectores et ministri memoratae ecclesiae ob utilitatem et profectum ejus canonice ordinare atque disponere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi quid-

A quid elegerint. Et ut haec auctoritas largitionis nostrae firmitior habeatur, et per futura tempora melius conservetur, manibus propriis subterfirmavimus, et annuli nostri impressione adsignari jussimus.

Signum Ludovici serenissimi imperatoris.

Signum Lotarii gloriosissimi Augusti.

Durandus diaconus ad vicem Federici rogatus.

^b Data in Idus Novembris, anno Christo propitio 17, domini Ludovici serenissimi imperatoris, et Lotarii Augusti 9.

Actum Neumega palatio regio in Dei nomine feliciter.

261 IX.

c DIPLOMA BERENGARII IMPER.

PRO CASTRO PUZIOLO

In favorem Friderici patriarchae Aquileiensis.

In nomine Dei aeterni, Berengarius divina favente clementia imperator Augustus.

B Noverit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque presentium scilicet ac futurorum industria Grimaldum gloriosum marchionem dilectumque fidelem nostrum humiliter nostram exorasse clementiam quatenus eisdem Friderico fidelissimo nostro patriarchae concedere dignaremur quoddam castellum juris imperii nostri, quod dicitur Puziolum pertinens et adiacens in comitatu Forojuliano cum omnibus suis appendiciis et pertinentiis simul cum judiciariis et districtionibus atque proprietatibus ad ipsum castellum pertinentibus in circuitu ipsius castelli ex omni parte quantum extenditur ad spatium unius miliarii legitimi, sicut antiquitus et modo legaliter et rationabiliter a ipsum comitatum pertinuit : confirmantes illi omnia suarum instrumenta cartarum, quae igne aut aliqua negligentia seu paganorum incursione perita sunt, vel quidquid ipse Fridericus patriarcha juste et legaliter acquisivit, vel ei ex paterna vel materna parte succedit, aut hereditario jure a suis parentibus recte devolutum est, et investitus juste et legaliter cernitur sive per cartulas, sive absque cartulis usque in perpetuum : cujus precitus acclumati eidem Friderico patriarchae prenominatam castellum juris imperii nostri quod dicitur Puziolum pertinens et adiacens in comitatu Forojuliano cum omnibus suis appendiciis simul cum judiciariis et districtionibus atque proprietatibus ad ipsum castellum pertinentibus in circuitu ipsius castelli ex omni parte quantum extenditur ad spatium unius miliarii legitimi sicut antiquitus et modo legaliter et rationabiliter a ipsum comitatum pertinuit, concedimus et largimur, ac de nostro jure et dominio in ejus jus et dominium omnino transferendum delegamus : confirmantes illi omnia suarum instrumenta cartarum, quae igne aut aliqua negligentia sive paganorum incursione perita sunt, vel quidquid ipse Fridericus patriarcha juste et legaliter acquisivit, vel ei ex paterna vel materna parte succedit, aut hereditario jure a suis parentibus recte devolutum est, et investitus juste et legaliter cernitur sive per cartulas sive absque cartulis usque in perpetuum, cum casis, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, saecetis, sationibus, aquis aquarumque decursibus, piscationibus, servis et ancillis, aldionibus et aldianis, montibus, vallibus, paludibus, planiciebus, omnibusque ad se juste et legaliter pertinentibus. Ad habendum, tenendum, firmiterque

^a Ann. 829, ex chartis monasterii Majoris Civitatis. cit. p. 205.

^b In notis chronologicis hujus diplomatis, quod habuimus ex chartulario monasterii sanctae Mariae in Valle, dicti nunc vulgo monasterii Majoris Civitatis Austriae, advertendum est, epochas horum principum sic deducendas, Ludovici nimirum ab anno 813, quo, vivente et procurante patre Carolo Magno, imperator salutatus est Aquisgrani in conventu procerum et episcoporum ibi habito, et Lotharii non ab

anno 817, quo a patre Ludovico in consortium imperii est adlectus, sed ab anno 821, quo id quod anno praedicto 817 fecerat, confirmavit et optimatissimum regni proposuit. Vide ex veteribus annalistis Baronium et Pagium ad annos hosce disserentes. Recedit igitur in annum 829 data hujus diplomatis. Hinc inferes Maxentium patriarcham ad hunc annum sedem vitamque protendisse.

^c Ann. 921. Est charta apud Cominum Franciscum de Masottis, cit. p. 197.

possidendum tam ipse Fridericus sancte Aquilensis ecclesie preclarus patriarcha, quam cuncti sui successores absque totius potestatis contradictione. Si quis igitur hoc nostre auctoritatis et concessionis preceptum infringere vel violare temptaverit, sciat se compositurum auri optimi libras centum med. camere nostre, et med. predicto Friderico preclaro patriarche. Quod ut verius credatur et diligenter observetur, manu propria roborantes de anulo nostro subscriptum insigniri iussimus.

Signum Domini Berengarii piissimi imperatoris Augusti.

Joannes episcopus et cancellarius ad vicem Ardengi episcopi et archicancellarii recognovit.

^a Dat. v Non. Octobr., anno Domini incarnationis 821, domini vero Berengarii piissimi regis 28, imperii autem sui ind. 10.

Actum Papie in Christi nomine feliciter. Amen.

X.

b DIPLOMA BERENGarii IMPER.

PRO CASTRO SAVORNIANO

In favorem Petri presbyteri Aquileiensis.

In nomine Domini Dei aeterni, Berengarius divina favente clementia imperator Augustus.

Noverit omnium fidelium sancte Dei Ecclesie nostrorumque presentium scilicet ac futurorum industria Grimaldum gloriosum marchionem, dilectumque fidem nostram humiliter nostram exorasse clementiam, quatenus eidam presbytero sancte Aquileiensis ecclesie nomine Petro presenti auctoritate concedere dignaremur licentiam suum castellum proprium Saburniano dictum in sua videlicet proprietate constructum confirmare et muniri merulis et propugnaculis, hortistis atque fossatis. Cujus precibus inclinatus prenominato Petro presbytero hoc nostre concessionis precepto licentiam et largitatem

^a Error est in nota chronologica regni. Nam Berengarius electus est rex an. 888, mense Martio, ut ex data constitutionis 45 Bullarii Cassinen. hoc anno num. 2, arguit Pagius. Annus ergo 821, mense Octobri est annus regni 54. Amaniensis vero in notis Romanis male legit et scripsit V pro X, et I omisit. (Nisi forte epocha auspicanda sit ab anno 894, quo Vidone fugato ope Arnulphi Papiam regnumque repetiit. Vide Sigonium de Regno Italie, lib. vi.) Imperii autem, qui a transcriptore omissus est, est annus 7. Nam anno 915 imperator dicitur, ut ex data constitutionis Bullarii Cassinen. pro monasterio sancte Julie Brixiensis advertit Pagius ad hunc annum num. 3, et ex diplomate sequenti clarius apparet. Indictio vero 10 convenit cum anno 921, si in dictio-nem Constantinopolitanam a Kal. Septemb. vel Constantinianam seu Cesaream ab viii Kal. Octob. attendas. Si autem Romanam velis, deest I ante X, nam revera anno 921 indictio Romana 9 excurrerat. Fridericus patriarcha, qui hic opponitur, ille esse potest quem num. 44 in Aquileiensibus Ughellus habet, qui an. 885 vel 884 ascendit thronum patriarchalem Aquileiensem, et teste Candido, et veteri chronico Aquileensi, relato a Muratori in Anecdotis Latinis, tomo IV, annos 53 sedit. Astruit huic diplomati fidem aliud diploma quod legimus apud Ughellum in Valtero, datum ab eodem patriarcha anno Domini 1210, indict. 14, vi Id. Novemb. apud Flumisellum, quo plebem de Puzol, redditusque ex ea provenientes ecclesie Aquileiensi tradit, presertim ut fiant expense ad ornamenta templi et decorem domus Dei. Si ergo patriarcha tradit Puzolium ecclesie Aquileiensi, ipsi patriarche jam antea traditum concessumque erat, puta a Berengario.

^b An. 921. Ex chartis comitis Hectoris de Brazzano, hic supra citati.

^c Ejusdem anni est tum hoc, tum precedens diploma, id est anni 921, ubi adverte ad exprimendos

A dedimus castellum suum Saburniano confirmare et muniri merulis et propugnaculis, hortistis atque fossatis: precipientes et omnino jubentes, ut nullus dux, marchio, comes, vicecomes, sculdasio, gastaldio, decanus, aut aliqua magna parvaque persona in ipsum castellum ingrediens aliquam inferat controversiam vel molestationem. Nemo inibi publicis ministerialibus placitum aut mansionaticum faciat potestativum, sed liceat eidem presbytero prenomi-natum castellum suum jure quieto possidere usque in perpetuum absque omni publica inquietudine vel contradictione. Et hoc ante omnia decernimus atque jubemus, ut homines ipsius presbyteri, qui in suis proprietatibus resident ante nullum publicum ministeriale placitum custodiant, nisi in presentia marchionis, qui pro tempore fuerit tribus vicibus in anno. Si quis vero hoc nostre concessionis preceptum infringere tentaverit, sciat se compositurum auri optimi libras quinquaginta medietatem camere nostre, et medietatem predicto presbytero suisque haeredibus, aut cui ipse dederit, vel habere concesserit. Quod ut verius credatur, et diligentius observetur manu propria roborantes de anulo nostro subter jussimus insigniri.

Signum Berengarii serenissimi imperatoris Augusti. 262 Joannes episcopus et cancellarius ad vicem Ardengi episcopi archicancellarii recognovit.

^c Anno Domini incarnationis 921, domini vero Berengarii regis 28, imperii autem 7, indict. 10.

Actum Veronae in Dei nomine feliciter. Amen.

XI.

a FORMULAE PROMISSIONIS FIDELITATIS

Præstatiæ patriarchis Aquileiensibus a futuris episcopis suffraganeis.

1. (Circa an. 1015.) Polliceor atque promitto ego Marcianus sancte Mantunæ [pro Mantuana] ecclesie

C annos quingentos usurpatam notam numeralem V pro D, perinde ac si scriptor vellet legi quinque centenaria cum quatuor aliis annorum centenariis expressis nota C, qua summa conficiuntur nongenti anni. Vigessimus octavus annus regni et hic ponitur, cujus epocham exordiri oportet non ab anno 888, quo primo rex dictus, sed ab anno 894, quo in regnum ope Arnulphi restituitur, ut ad diploma præmissum notavimus. Imperii annus 7 optime convenit cum anno 921. Mensis non apponitur, sed indict. 10 quæ inseritur, indicat post Kalendas Septembris, vel post diem viii Kal. Octob. datum fuisse diploma. Nam Constantinopolitana vel Cesaream ab his diebus decima inceperat; Romana vero usque ad anni finem nona erat. Quod vero a quibusdam assertum Petrum presbyterum, qui hic ponitur, fuisse Aquileiensem patriarcham, perperam dicitur; nam nullus sub eo tempore Petrus patriarcha occurrit in censu patriarcharum Aquileiensium.

^d Has formulas vidimus in calce ejusdam Evangelii Ecclesie Aquileiensis optime in membrana manuscripti, et aureis in primis paginis characteribus exarati. Putamus librum eum esse qui jurantibus episcopis exhibebatur, et eorum proponebatur. Conclusio si me Deus adjuvet, ubique similis est, et usitata. Juramentum Hincmari archiepiscopi in synodo Pontigonensis inter Capitularia Caroli Calvi, tom. II Capitul. reg. Francor., titul. 1, § 4, sic clauditur: Si me Deus adjuvet, et ista sancta patrocinia. Quia vero quælibet formula scripta est caractere ab aliis vario, credimus quamlibet esse manu ejus qui jurabat episcopi. Forte autem, quia tergum chartæ ultimæ per tria juramenta Popponi facta completum erat, Eberardo jurans Mantuanus episcopus in vacuum, quod in fine Evangeliorum terminantium in fronte ultimæ chartæ remanserat, scripsit suam formulam, quæ vere post ceteras esset locanda. Hec pertinet ad annum 1015, quo, ut est apud Ughellum,

futurus episcopus me fidelem et obedientem esse sanctæ Aquilegensis ecclesiæ, et tibi domno Heverardo patriarchæ tuisque successoribus secundum ordinem meum, salva fidelitate Heinrici regis, sic me Deus adjuvet, et hæc sancta quatuor Evangelia.

2. (Circa an. 1024.) Polliceor atque promitto ego Artulfus Vicentinæ Ecclesiæ futurus episcopus me fidelem et obedientem esse sanctæ Aquilegensis Ecclesiæ, et tibi domno Popponi patriarchæ tuisque successoribus secundum ordinem meum, salva fidelitate Cuhonradi imperatoris, filiique ejus Einrici, si me Deus adjuvet, et hæc sancta quatuor Evangelia.

3. (Circa an. 1027.) Polliceor atque promitto ego Joannes sanctæ Pollensis Ecclesiæ futurus episcopus me fidelem et obedientem esse sanctæ Aquilegensis Ecclesiæ, et tibi domno Popponi patriarchæ, tuisque successoribus secundum meum ordinem, salva fidelitate Cuhonradi imperatoris, filiique ejus Henyrici, si me Deus adjuvet, et hæc sancta quatuor Evangelia.

4. (Circa an. 1027.) Polliceor atque promitto ego Rudbertus sanctæ Concordiensis Ecclesiæ futurus episcopus me fidelem atque obedientem esse sanctæ Aquilegensis Ecclesiæ, et tibi domno Popponi patriarchæ tuisque successoribus secundum meum ordinem, salva fidelitate Cuhonradi imperatoris, filiique ejus Heinrici, si me Deus adjuvet, et hæc sancta quatuor Evangelia.

XXII

a DOCUMENTUM DONATIONIS

COMITIS CANCELLINI,

Pro fundatione abbatiæ ac monasterii Mosnicensis sive Mosacensis.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: quapropter notum sit omnibus Christi fidelibus tam futuris quam presentibus qualiter comes Cancellinus alodium suum patenter et absque omni contradictione Friderico patriarchæ tradidit, summo rogans quod in eodem predio divinum famulatum ordinaret. Quod quia Fridericus patriarcha morte præventus solvere non potuit, successor ejus Udalricus patriarcha feliciter adimplevit. Quoniam

tom. I, in Mantuanis, Marciianus ad eam sedem assumitur. Astulfus Vicentinus episcopus interfuit anno 1046, viii Kal. Novembris concilio Papiensi, ut patet ex charta, quam profert Ughellus in Veronensibus, ubi agitur de immediata post patriarcham Aquileiensem sessione episcopi Veronensis, occasione synodi Papiensis, in qua Eberardus patriarcha cum hoc Astulfo inter ceteros interfuit. Sed quia in pollicitatione nominatur Conradus imp., qui decessit anno 1039, ante hunc annum datam esse evidens est. Insuper quia scribitur ante Polensis et Concordiensis formulas, quæ datæ sunt, ut mox dicetur, circa annum 1027, ante has factam credimus, et errorem in Ughello subesse putamus, qui anno 1037 Theobaldum episcopum Vicentinum ponit ante Astulfum, et ante Theobaldum anno 1046 Lambertum, et ante hunc alium Theobaldum. Vel unicus Theobaldus fuit, qui successit Astulfo circa annum 1024, vel Astulfus ante Lambertum et alium Theobaldum est locandus. Hoc posterius admitti non potest, quia episcopum habemus Astulfum anno 1046. Unicus ergo est Theobaldus, cui successit Astulfus. Ughellus ipse verbis *aiunt, narrat* indicat se censui suo non nimium fidere. Joannes Polensis subscribit anno 1031 Documento consecrationis ecclesiæ Aquileiensis sub Poppone, in quo dicitur is annus esse quintus Conradi, nempe a coronatione ejus Romæ facta anno 1027. Ab anno ergo 1027 atque ad annum 1031 datur hæc promissio, in qua imperatoris Conradi fit mentio. Rodbertus Concordiensis is est qui anno 1031 in donatione Popponis patriarchæ insistentis numerum sacerdotum, quos fratres appellat,

A hunc locum ad honorem sancte et individue Trinitatis, et sancte crucis, sancteque Dei genitricis Mariæ et sancti Joannis Baptiste, sancti Joannis evangeliste, et sanctorum apostolorum Andree, Bartholomei et Matthei, sanctorum etiam martirum Blasii, Cancii, Canciani, Grisogoni, Tatiani, Germani, Gervasii et Protasii, atque beatorum confessorum Martini, et nomine sancti Galli magni, Othmarii, necnon sanctarum virginum Ceciliæ, Margaritæ, Columbe construxit, atque antedicti comitis alodio dotavit.

Hæc autem sunt loca, quæ comes Cancellinus in odorem suavitatis Domino libavit, quæ etiam Udalricus patriarcha, tamquam fidelis et prudens servus supra familiam Domini constitutus perenniter huic ecclesiæ copulavit.

In primis quidquid in hoc loco predictus comes habuit cum omnibus pertinentiis apud Valach superius et inferius viginti tres mansos et Sartum montem ad montem habilem, et cum omnibus ad ista pertinentibus huic monasterio dicitur ac tribuit. Ad hoc etiam quidquid Mariani et montem unum lachachs et apud Iustrech quidquid in proprium possedit et habuit.

Ad Adelarium 11 mansos, in loco qui Fortis appellatur. Lacum etiam qui dicitur Ingan, sicut ipse possederat, omni jure omnique possessione et habitu huic loco semper fixum et immobile stabilivit. Apud Bellunum octo mansos contradidit.

Præterea idem patriarcha perpendens, quod qui seminat in benedictionibus de benedictionibus metet vitam eternam; hunc locum etiam et sui parte decenter ampliando magnificavit. In villa quæ dicitur Plaguths 263 quinquaginta mansos: apud Walchen 14 mansos, apud Colles 16 mansos, apud Salecanum 10, Utini unum, apud Basilianum 11 mansos, in villa quæ Impons vocatur 11 in Versegna unum in nemore Schint: in villa Caum unum ad nutriendos porcos, et pro utilitate communionis villarum Plaguths et Ingan. In Castellano 16 mansos, Bagnarie tres mansos: in Aventure unum, et in Istria locum qui Portus vocatur cum omnibus sibi pertinentibus isti ecclesiæ datum confirmavit. Duas etiam molas in Lecina sitas dedit: decimas quoque de Furnich, et de quibusdam aliis villis in plebe sancte Mariæ de

in servitium ecclesiæ Aquileiensis, inseritur, ejus et cæterorum ibi nominatorum consilio eam donationem Poppo perficit. In Concordiensibus apud Ughellum dicitur quod Rudbertus huic donationi subscribit. In Aquileiensibus in Poppone inter subscribentes non apparet; sed in corpore Documenti uti consultus invenitur. Et hic, ut Joannes Polensis, post annum 1026, et ante annum 1031, eo eadem rationem promissionem suam facere debuisset.

a Ex duobus mss. exemplaribus, altero nobis exhibito a D. Agricola, altero a D. Josepho Binio, utroque tamen ex archivio abbatiæ Mosacensis extracto, ejus ecclesiæ titulus sancti Galli dicitur, hoc per Bernardinum q.^m Joannis Andreussium, illo per Albertum q.^m Bernardinum Andreussium Mosacensis abbatiæ cancellarios, istud instrumentum produci-mus, quod quamvis actum dicatur an. 1072, quo tempore Singefredus erat patriarcha, non completur tamen intentio dotatoris nec ab Henrico, qui patriarcha dicitur an. 1077, nec a Friderico, qui decessit an. 1084, vel 1085, sed tantum sub Udalrico, vel Voldarico, qui an. 1086 patriarcha renuntiatus est, et ad an. usque 1119, sedem tenuit; sub quo an. 1118 dedicatur ecclesiæ Mosacensis, ejus dedicationis documentum habes ex eodem Josepho Binio apud Ughellum in Voldarico. Ubi notabile habes quod ferme iidem sancti ibi apponuntur, qui in hoc instrumento nominantur: et Andreas episcopus Civitatis novæ, qui in hoc est testis, in eo documento est consecrator ecclesiæ: adeoque supra annos quadraginta sex in episcopatu Civitatis novæ resedit.

Villach, et in plebe sancti Joannis de Gilsitis, quas ipse in proprios usus habuit cum decimis juxta locum de Vinchirese, et duobus mansis piscatoriis huic loco dedit et stabilivit.

Tres etiam plebes his supradictis rebus conjunxit: unam videlicet de Clausach, et alteram de Ingan cum omni jure plebis et placiti Christianitatis: tertiam de Corto absque jure placiti Christianitatis.

Similiter hospitale quod est ad Clansam, et hospitale quod est Aquilegie utrobique ab eodem patriarcha ordinatum et constructum cum omnibus que sibi attinent ad hoc monasterium dedit, ordinavit, subjecit sic scilicet ut ab ipsius loci abbate regatur, quodque super duas prebendas ibidem quotidie pauperibus ordinatas exercuerat, totum ad utilitatem ipsorum confratrum componatur.

Si quis autem, quod absit, ex omnibus his que sic ecclesie collata sunt, aliquid auferre, aut imminuere presumpserit, de libro viventium deleatur, et ab eterno Judice et omnibus sanctis ejus condemnetur, cum Juda traditore in perenni supplicio comburatur.

Super hoc aream unam in Carinthia, que Erro vocatur, quam dux Henricus pro advocatia Aquilegiensi patriarche dederat cum piscationibus atque omnibus ad eandem curiam pertinentibus, et transitum apud Pontenvelch, quod specialiter ad fratrum vestimenta ordinavit.

Hujus rei testes sunt Andreas Novae-Civitatis episcopus, abbas Gaudientius de Sirriacho, abbas Robono de sancto Udalrico, de capellanis octo Aquilegen. archidiaconus, Sefridus et Walpertus, Cuono Austrie prepositus, et Wolfredus, Hilprandus et Benedictus archipresbiter. De laicis vero Joannes filius Hechonis, Lupoldus filius Poboais, Joannes Aquilegien. vicedominus, Hiltepolus dapifer, Gottfredus, Germanus, Cuono villicus Rocchi, Hermannus, Bedinus, Riccarius, Sigiboldus, Udalricus, Cheanordus, Udalricus Stolic, Hilpoldus, Joannes Bertaldus Pericchio, Bertaldus de Glemona et fratres ejus, Pericho Daringus, et Articus, et alii quamplures clerici atque laici.

Actum est hoc anno incarnationis Dominice 1072, quarto Idus Novembris, 12 indictione.

Ego Udalricus Aquilegen. patriarcha manu propria subscripsi atque ut postmodum ratum et permaneat, hanc cartam sigillo nostro jussimus insigniri.

XIII.

• DONATIO AZONIS ET MACTILDÆ CONJUGUM

CANONICIS AQUILEJENSIS ECCLESIE.

Breve recordationis. Qualiter ego Azo de Azmurgem cum Mactilda uxore mea pro remedio anime nostre, et parentum nostrorum delictum Curtem nostram in perpetuo... sita cum omnibus pertinentiis suis, et duas massaritas, una in villa que dicitur Bicinis, altera in Clavenzano super altare sancte Dei genitricis Mariæ ad usus fratrum..... donatione hoc modo fecimus; quod ego et uxor mea usque ad obitum meum sine censu habeamus et possideamus. Si autem uxor mea supervixerit, usufructum a fratribus pro parvo censu in vita sua habeat: post obitum vero suum sine omni contradictione in pace et quiete omnia que dedimus fratribus ipsis, expedita remaneant. Actum est hoc Aquilegiæ anno millesimo

^a An. 1129. Ex archivo Aquileiensis ecclesie cit., pag. xxvi.

^b Quamvis hac charta non nominentur canonici Aquileienses, non dubies tamen ad eos pertinere, qui inter scripturas jurium suorum eam reponere, e quibus ipsam eruiimus. Data est, ut inseritur, nulla patriarcha Aquileg. existente; quia ex Baronio, Signorio, Dandolo Ughellus anno 1128 ait depositum per Honorium II Gerardum de Premariaco, vel ut alii legunt Richardum de Primerio, patriarcham, una cum Joanne Gradensi patriarcha, eo quod auctores schis-

^a centesimo vigesimo nono incarnationis Domini nostri Jesu Christi... Idus Martii, indictione 7, nullo patriarcha Aquileg. existente. Hujus autem rei testes sunt comes Poppo de Celsa, Meginardus de Snarceburg, Pellegrius, Franciscus, Carolus, Fridericus, et Hermenardus de Sancto Stefano, Rodulphus, Vener. et Dranosa, Marinus, Vernerus, Arpo, Baron. et Henricus, Bertoldus b.

XIV.

DOCUMENTUM COMMUTATIONIS

JURIUM ADVOCATIE AQUILEJENSIS,

Firmatæ auctoritate Peregrini I patriarchæ Aquilejensis.

Antiquorum Patrum exempla nos instituunt, ut in Ecclesia Dei famulantium justis petitionibus annuamus. Annuentes paterna gratia pietatis, et fraternæ studio.... in novitatibus eorum consilium eis et auxilium sollicitè impendere studeamus. Hinc ego Peregrinus Dei gratia sanctæ Aquilejensis Ecclesie patriarcha omnibus Christi fidelibus tam futuris, quam presentibus volo esse notissimum, qualiter dilectus frater noster Hatturicus sancti Stephani prepositus ad nos sape accedens lacrymabiliter conquesus est, quod exactores advocati Minghinaldi rusticos Ecclesie suæ malitia et pravitate sua injustis et immoderatis exactionibus incessanter et intolerabiliter vexarent, ac tanta acerbitatis suæ varietate gravarent, quod multi facultatibus suis expoliati recedentes domos vacuas reliquissent, et nisi eis nostra citius auctoritate subvenissemus, idem facere cogentur residui, qui remansissent. Quorum afflictionibus et necessitatibus paterna pietate condolentes, et fraterna affectione compatientes pro tempore eis consulere et subvenire non distulimus, et ut necessitas perurgebat, a tanta nos oppressione liberare decrevimus.

Itaque Menghinardum advocatum, filiumque ejus Henricum etiam advocatie consortem vocantes, querimoniam nobis factam eis exposuimus, ut exactores suos talia facere prohibeant sub obestatione gratiæ et auctoritatis nostræ rogavimus atque præcepimus, ut quoquomodo monitis et jussionibus acquiescere et precibus nostris obedire, et iniquos placitatores suos de malignitate, quam exercebant in pauperes rusticos, 264 corripere coercereque voluerint. Hatturicus sancti Stephani prepositus rusticorum suorum afflictionem et bonorum Ecclesie suæ destructionem ferre non prævalens communicato consilio cum fratribus et ceteris fidelibus suis, cum bonis Ecclesie beati Stephani, nostra licentia et auctoritate a prædictis M. advocato, filiaque ejus H. in duabus villis, videlicet Prædemano, et Terenzano, nec non et in Carnia.... in reliquis vero bonis Ecclesie stabilis.... et perpetuo jure transferre proposuit. Et ut hoc Deo auxiliante ad effectum perduceret, omni studio per se et per omnes quoscumque potuit, indefesse laborare non cessavit. Tandem ex Dei nutu, qui fidelium suorum semper votis annuit, talis inter eos conventio facta est.... Ut prædictus H. de prædiis Ecclesie suæ viginti quatuor massaritiis, quæ ab antecessoribus suis in beneficium tradita fuerunt, quarum quatuor in Prædemano, duas in Terenzano, quatuor in subcollibus, sex in Carnia, octo in Sancto Daniele simul et telonium in Mercato sancti Danielis, et ad

matris et studentes nimirum partibus Conradi fuerunt inventi. Medio autem tempore a depositione Gerardi, et assumptione Peregrini an. 1130, quo intercurrente electum Engelbertum decanum ecclesie Bambergensis in patriarcham, Aquileienses non receperunt, Azo cum Mactilda conjuge fratribus, id est canonicis Aquileiensibus hanc donationis chartam faciunt. Vide in Aquileiensibus Ughellum.

^c An. 1159. Ex archivo novo civit. Utinen. in fine libri instrumentorum anni 1543 Antonii Belloni, cit. pag. 50 et 82.

hæc viginti Marcas argenti eidem Menghinaro advocato, et filio ejus Henrico daret, sub ea scilicet conditione, ut M. advocatus pater, et filius ejus H. placitum et omne advocatiæ jus, quod in prænominatis bonis, hoc est in Prædemano, in Tereziano, et in Carnia (in ceteris utique prædiis Ecclesiæ non habuerunt) possidere videbantur, in manus nostras refutarent et una nobiscum in jus et possessionem ipsius Ecclesiæ transferrent et confermarint. Hæc denique facta conventionē ad præsentiam nostram venientes, et universa nobis supradicta per ordinem intimantes, nostrumque super his assensum implorantes idem M. advocatus, et filius ejus H. placitum et omnem utilitatem advocatiæ, quod in prædicta Ecclesiæ sancti Stephani villa habebant, in manus nostras refutaverunt, atque ut superius continetur, eidem Ecclesiæ donari rogaverunt: ipsique videlicet pater et filius viginti quatuor mansus, qui fundati sunt in præscriptis locis Ecclesiæ, et telonium in sancto Daniele, a nobis per has conventiones suscepunt.

Nos ergo, ut in principio præsignavimus pauperum afflictionem considerantes, et eos a tanta violentia eripere cupientes, Ecclesiæ quoque et fratrum in ea famulationum utilitatem per omnia diligentes, placitum advocatiæ cum omni plenitudine et justitia, quæ fieri debet in præfatis bonis, quæ Ecclesiæ beati Stephani habere vel possidere cernitur, vel deinceps quolibet tempore acquirere vel liberare poterit, in jus et proprietatem ipsius Ecclesiæ transfundimus et concedimus, perpetuoque jure possidendum largimur et confirmamus sub anathemate omnipotentis Dei et nostro: statuentes, ut nullus posthac advocatus, nullaque parva vel magna persona in prædictæ Ecclesiæ bonis placitare, aut violentiam, seu aliquam molestiam inferre presumat; sed præpositus, qui pro tempore in eadem Ecclesiæ præerit, prout melius po erit, fratribus exinde fideliter ministrare studeat. Quod ut verius credatur, et ab omnibus inviolabiliter custodiatur hæc donationis nostræ chartulam conscripsi decrevimus, et manu propria subscribentes, et ceteros, qui interfuerunt, clericos et laicos similiter subscribere invitavimus, sique sigilli nostri impressione insignire jussimus.

Actum in Civitate Australi Forijulii in cappella sancti Paulini patriarchæ anno incarnat. Domini 1154.

Signum Peregrini patriarchæ.

Signum Berturici episcopi.

Signum Vudaltici archidiaconi.

XV.

a STATUTUM VOLDARICI

PATRIARCHÆ AQUILEJENSIS b,

Pro officio solenni sanctæ Mariæ Magdalene in ecclesia Aquilejensi celebrando.

Voldaricus Dei gratia sanctæ Aquilejensis Ecclesiæ patriarcha, apostolicæ sedis legatus, dilectis in Christo fratribus Liuprando decano, ceterisque ejusdem Ecclesiæ canonicis tam futuris, quam præsentibus in perpetuum.

Si justas et honestas eorum petitiones prompta benignitate admittimus, quorum fides et constantia circa sanctam Aquilejensem Ecclesiam et personam nostram multiplici rerum claruit experientia, et ipsos ad devotionem nostram ferventiores reddimus, et aliorum hoc considerantium animos ad servitium Aquilejens. Ecclesiæ spe condignæ retributionis ac-

a An. 1180. Ex Archivo Ecclesiæ Aquilejensis per comitem Franciscum Florio ejusdem ecclesiæ canonicum, cit. pag. XLIX, 95 et 205.

b Hæc charta, cujus meminimus in ultima nota can. 15 concilii Forojuliensis, profert Voldaricum patriarcham, quem alium esse scias velim a Voldarico exsecutore testamenti Cancellini, numero 41 relati. Vide Ughellum.

c An. 1196. Ex Archivo Aquilejensis ecclesiæ, in

cingimus. Ea propter karissimi fratris et capellani nostri, et concanonici vestri magistri Romuli, cujus circa nos et Ecclesiam nostram fides copiosa et grata admodum existunt merita, precibus annuente, quas humiliter et devote nobis porrexerat, statuimus, et præsentis scripti privilegio sancimus, ut festum beati Mariæ Magdalene, quam idem frater noster magister Romulus in specialem, ut moris esse solet, patronam elegit, quod hactenus in Ecclesia nostra solepniter celebrari non consuevit deinceps novem lectionum officio diligenter et solepniter celebretur. Quod licet in antiqua consuetudine Ecclesiæ nostræ non fuerit, digne tamen et debita devotione statuenda sunt et admittenda quoad venerationem sanctorum Dei, et præsertim beati singule Mariæ Magdalene spectant obsequia, quam etsi ceteris supernis civibus excellentiorem non dixerimus; prima tamen omninice resurrectionis exhibuit prænuentia, et per suæ conversionis et pœnitentiæ exempla nobis, qui peccatorum mole tenemur oppressi, potissima divinæ clementiæ præmonstrat iudicia. Ad petitionem quoque prætaxati magistri Romuli stationem quam in foro Aquilejensi a nobis tenebat et possidebat, quam in præsentiarum Bertolotto Venetus per ipsum tenet, cujus fictum est una marca ex XVI den. frisac. volis habendam et possidendam jure proprietario conferimus, donamus, et præsentis privilegio communimus, ita videlicet ut in præfato festo sanctæ Mariæ Magdalene de prædicto ficto servitium integrum habeatis, et quod superfuerit in die anniversario obitus sui ad communem commodum expendatis. Quod ut verum credatis, et perpetuis temporibus firmum et indivisum permaneat, nec alicui successorum nostrorum immulare aut perturbare liceat, præsentem in paginam conscribi et sigilli nostri impressione insigniri jussimus. Testes sunt Girardus Paduanus....

Jonathas Concordiensis, Joannes Emoniensis episcopi, Herremanus... electus, Magister Dominicus, Reginhardus capellani, Herremanus Aquileg. thesaurarius, Bertholdus de Alzo et alii multi.

Actum Paduæ anno Dominicæ incarnationis 1180, indictione 15, tertio die intrante Aprili.

Ego Chunradus domini patriarchæ capellanus ex mandato ipsius hæc cartam scripsi et dedi.

XVI.

c INSCRIPTIO PLACITI ADVOCATIÆ

In porticu ecclesiæ Aquilejensis

Notum sit omnibus fidelibus Christi qualiter ego Henricus dux totum placitum advocatiæ canonicæ huic ecclesiæ pro mea anima et Luicardæ uxoris meæ sanctæ Mariæ et fratribus his coram clericis et laicis, collaudante et confirmante domino Vodolrico patriarcha dederim, videlicet eo tenore ut semper in festivitate omnium sanctorum optimum servitium canonicis his in vita mea a preposito eorum fideliter amministretur, 265 et Christi pauperes pascantur; post mortem vero meam in meo anniversario totum istud supradictum aimpleatur.

Anno Domini 1196, indict. 14, 8 die mense ineunte Octobri. Ego Vilhelmus sacri palatii notarius in civitate Aquilejæ ante fores majoris Ecclesiæ prout in autentico iaventi nichil addens nichil diminuens rogatus istud scripsi privilegium d.

quo servatur exemplar lapidariæ inscriptionis, quæ haud commode nunc quia detrita est, legi potest. Cit. pag. 82.

d Hæc quidem a notario transcripta sunt an. 1196, sed facta videntur ante ann. 1072. Siquidem hujus cessionis Henrici ducis, et Vodolrici, patriarchæ, mentio est in testamento Cancellini cemitis supra n. XII.

XVII.

a EXEMPTIO CAPELLÆ S. QUIRINI,

Ubi feminae conversæ detinebantur, a subjectione Plebani Utinensis per Bertholdum patriarcham Aquilejensem.

In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Amen. Anno Domini 1242, ind. 15, octava die exeunte Julio.

Sicut sacra testatur pagina promeretur a summo Iudice sua sibi laxari debita, qui relaxat ancillas a debito servitutis : et etiam institutum est a viris prudentibus, ut quod vellet aliquis permanere statilius, litterarum suarum indicio prænarretur. Sciant ergo præsentibus et posteris, quod nos Pertoldus Dei gratia sanctæ sedis Aquilegiensis patriarcha notum fieri volumus omnibus, ad quos præsens pagina devenierit, quod de nostro consensu et voluntate est, quod de cetero capella sancti Quirini de Utino, ubi conversæ commorantur, plebi de Utino non debeat pertinere vel ei subiacere nisi quod ei annuatim unam libram cere solvere teneatur, et quod de cetero nullus plebanus de Utino, vel vicarius, vel sacerdos nullum dominium habeant super prædictam capellam, nisi persona illa, quam nos et nostri successores loco et nomine nostri i. i ordinabimus Deo deservire : et si aliquo tempore aliquis existens plebanus, vel vicarius, vel sacerdos in Utino, vel alia persona temporalis, vel spiritualis, quæ contra supradicta venire tentaverit, indignationem Dei et omnium sanctorum, et nostram et nostrorum successorum se sentiat incurrisse. Unde ne qua possit imposterum oriri calumnia, quæ attemptet donum, quod fecimus, infringere, præsentem paginam subscriptione testium, et sigilli auctoritate nostri volumus confirmare. Hujus rei testes fuerunt Veilhelmus decanus Aquilegiensis, Jacobus archiepiscopus, Volricus de Cucanea, Joannes de Roncas, Naus de Mels, Bonacontus et alii.

Actum Utini in eccl. s. sanctæ Mariæ.

Ego Martinus sacri palatii notarius ex mandato dicti domini Pertoldi patriarchæ Aquilegiensis scripsi et corroboraui.

XVIII.

b JURA ARCHIDIACONATUS AQUILEIENSIS

A Gregorio de Monte Longo patriarcha reformata.

In nomine Christi, amen. Anno a nativitate ejusdem 1263, indict. 7, apud civitatem Austriam in anticamera patriarchali, die 15 Decembris : præsentibus dominis Arnardo Petenensi episcopo, Transimundo de Anagia domini papæ capellano, fratre Leonardo lectore fratrum Prædicatorum, Jacobo filio magistri Cettonelli de Civitate, Sclavo de Campo Domini Gregorii Dei gratia patriarchæ Aquilejensis capellano, Joanne de Cucanea, magistro Ascancio Phisico, qui fuit de Perusio, domino Rufino de Ponto de Placentia testibus ad hoc vocatis et rogatis, et aliis quampluribus.

Reverendus Pater et dominus Gregorius Dei gratia sanctæ Aquilejensis sedis patriarcha infrascriptam ordinationem seu statutum prætulit in hunc modum, videlicet : Dilectus filius Joannes archidiaconus Aquilejensis quædam jura et consuetudines, quæ, vel quas super constituendis seu habendis juratis in archidiaconatu suo ad denunciationem excessum faciendam dignoscitur habuisse : necnon quoddam jus aliud, quod super certa quantitate annonæ, et quam sibi ab habitatoribus in burgis et mercato de Utino sibi deberi de jure dicebat, nota super hoc ipsis habitan-

tibus per eundem archidiaconum in judicio questione, sponte ac libere ad requisitionem nostram in nostris manibus resignavit in præsentia mei subscripti notarii et testium prædictorum, ut de illis disponeremus secundum de jure et utilem statum terræ pro nostræ arbitrio voluntatis.

Ad majorem ergo rei evidentiam, eodem archidiacono præsentem et consentiente sic duximus iudicandum, statuendum et ordinandum : ut idem archidiaconus et successores sui nullum juratum de cetero in aliquo loco constituere debeant vel habere. Volumus etiam et ordinamus, ut illa quantitas annonæ, quam sibi archidiaconus ab habitantibus in burgis et mercato de Utino debere dicebat, ab ipsis per eundem archidiaconum vel successores suos nullatenus exigatur : nec ipsi habitantes ipsi solvere de cetero teneantur, cum prædicta omnia nobis et ecclesiæ nostræ duximus retinenda.

Statuimus insuper et præcipimus, ut archidiaconus Aquilejensis qui pro tempore fuerit, per se procuratorem vel vicarium, si voluerit, visitatorem nullam denunciationem deinceps recipiet, vel inquisitionem faciat de auditu. De manifestis tamen excessibus ad ecclesiasticum forum spectantibus, qui ad eum, procuratorem vel vicarium suum per accusationem, vel querimoniam pervenerint, cognoscere possint, et debeant judicare, et per eam infligere consuetam ad hæc cetera jura c archidiaconatus et consuetudines tam in visitationibus quam procreationibus eidem archidiacono vel vicario suo ratione visitationis præstandis petitionem et receptionem cujusdam quantitatis annonæ a certis hominibus sui archidiaconatus sibi debite.

Insuper petitionem et receptionem denariorum a plebibus, qui denarii dicuntur denarii Pasce, seu archidiaconatus ac aliorum denariorum in omnibus locis et penis, in quibus et a quibus archidiaconus recipere consuevit, suo habere debet de consuetudine vel de jure, et generaliter omnia jura, quæ archidiaconus vel sui prædecessores habuerunt de consuetudine vel de jure, in quibus eis detractum non est privilegio speciali, sibi [pro ipsi] integrum reservamus.

Ad prædictam autem nostram ordinationem faciendam multiplex ratio nos induxit : præcipue tamen fuit multorum remotio scandalorum, et ipsorum evidens malitia juratorum : sicut enim pro certo dicimus, idem jurati non quærentes quæ Dei sunt, sed quæ suæ, ex concepta malitia denunciabant innoxios, culpabiles relinquentes gratia vel amore, et quoque propter illicitas pactiones, unde sequebatur (quod) ad denunciationem eorum d. manebant innoxii ; vel saltem etsi non juris, facti tamen infamiam incurrebant : quod quidem inter subjectos nostros gravia scandala suscitabat. Ad hæc cum petitiones et supplicationes instantium dilectorum nostrorum communis de Utino [deest aliquid, puta accederent], Ecclesiæ nostræ nihilominus ac ipsius loci utilitate non modica suadente certos canonicos in prædicto loco de Utino decernimus ordinandos.

Volumus, ordinamus et statuimus, ut medietatem reddituum quondam plebis vacantis, et ecclesiæ, quæ nunc dicitur sancti Vorlici de Utino canonici instituendi, cum a nobis instituti fuerint, quod percipere debeant et habere.

Attendentes autem, quod ex prædicta ordinatione nostra archidiaconus Aquilejensis in annuis redditibus non modicum damnum incurrit : considerantes etiam alios ipsius archidiaconatus redditus fuisse et esse tenues et exiles, aliam medietatem reddituum

^a Ann. 1242. Charta extracta ex lib. 1, fol. 203. In Archivo Capituli Utinen. est apud comitem Laurentium Asquinum canonicum. Cit. p. 18.

^b Anno 1263. Charta apud comitem Laur. Asquinum. Citat. p. xxvi.

^c Videtur deesse aliquid.

^d Distractio reddituum ecclesiæ sancti Udalrici, quam Gregorius hic instituit in gratiam archidiaconatus Aquilejensis, rescissa fuit a B. Bertrando patriarcha. Vide documentum inferius num. 25 positum de unione præposituræ sancti Udalrici ad mensam capitularem Utinensem.

quondam prædictæ plebis vacantis, et prædictæ ecclesiæ sancti Vorlici in compensationem redditum subtractorum eidem archidiacono pro se et successoribus suis duximus assignandam: investientes ex nunc manu propria eundem archidiaconum de medietate redditum prædictorum.

Præterea institutionem et restitutionem in capellis et inferiorum sacerdotum, et clericorum in prædicta ecclesia, quæ dicitur sancti Vorlici ad archidiaconum Aquileiensem, qui pro tempore fuerit, de cætero volumus et statuimus pertinere: statuentes atque præcipientes, ut nullus apud ecclesiam, quæ est in castro de Utino, quæ quondam plebs erat, debeat de cætero sepeliri, seu etiam baptizari, aut alia recipere sacramenta, **266** nec ibi populus conveniat solemniter ad divina: sed apud ecclesiam inferiorem, quæ nunc dicitur sancti Vorlici omnes sepeliantur, baptizentur, et convenient ad divina ibidem recepturi ecclesiastica sacramenta: quam eandem ecclesiam, quæ quondam plebs erat, eidem ecclesiæ quæ dicitur sancti Vorlici de Utino, tanquam capellam suæ matrici volumus et ordinamus in omnibus esse subjectam.

In cuius rei evidentiam, et publicam et stabilem firmitatem memoratus dominus Gregorius patriarcha Aquileiensis instrumentum præsens fecit sui pendentis sigilli munimine roboratum.

XIX.

* STATUTUM

Editum per Dominum Raimundum patriarcham Aquileiensem pro emendis domibus ad vitam communem canonicorum Utinensium.

In nomine Christi, amen. Anno a nativitate ejusdem 1278, indict. 6, apud Utinum in casaturi domini patriarchæ die tertio intrante Februario. Præsentibus fratre Humili ordinis Fratrum Minorum, et magistro Martino de Crema plebano plebis de Flambrio domini rev. Dei gratia patriarchæ Aquileien. capellani, domino Lippon Capon mercatore Florentin. Rolando de sancto Angelo ostiario, et Burla de Mediolan. familiaribus dicti domini Patriarchæ testibus ad hoc vocatis et rogatis, et aliis.

Reverendus pater et dominus Raimundus Dei gratia sanctæ Aquileien. sedis patriarcha diligenter intendens ad statum, augmentum, et decus ecclesiæ sancti Vorlici de Utino, volensque quod canonici ejusdem ecclesiæ domos habeant, in quibus valeant habitare sicut in aliis ecclesiis habentibus capitula fieri ordinavit præsentibus et consentientibus dominis Naticlerio custode, Leone presbytero, Henxutto de Attens, Mattheo de Carate, et Fraino de Mediolano per se ipsorum nomine et nomine aliorum canonicorum dictæ ecclesiæ absentium, statuit ac ordinavit et præcepit inviolabiliter observari, quod medietas reddituum omnium prædictæ ecclesiæ sancti Vorlici quocunque nomine censeantur, sive spectent ad dominum archidiaconum Aquilegen. sive ad prædictos canonicos poni debeant in sequestro conservanda per duos ex canonicis memoratæ ecclesiæ, de quibus præfati canonici inter se contenti fuerint et concordet, et convertenda per eosdem duos canonicos in comparanda terra juxta illam terram, quam habent ipsi canonici prope dictam ecclesiam sancti Vorlici ac construi faciendos domos juxta consilium prædictorum domini patriarchæ et canonicorum, in quibus iidem canonici commode valeant habitare. Ita tamen quod prædicti duo canonici de ipsis redditibus coram dictis domino patriarcha et canonicis quocunque requisiti fuerint, debeant integre ponere rationem, statuto hujusmodi usque ad consummationem dictarum domorum nihilominus firmo et inviolabiliter

perdurante. Item idem dominus patriarcha præsentibus et consentientibus supradictis canonicis pro se et aliis canonicis absentibus statuit et præcepit perpetuo in prædicta ecclesia sancti Vorlici inviolabiliter observari, quod quotidianæ oblationes ejusdem ecclesiæ inter canonicos ipsius ecclesiæ, qui die oblationum in eadem ecclesia præsentibus fuerint æquanimiter compartiri debeant atque dari. Ita tamen quod custos qui nunc est, et qui pro tempore fuerit in eadem ecclesia tanquam major et potior inter dictos canonicos semper cum præsens fuerit de hujusmodi oblationibus, quantum duo ex canonicis, qui præsentibus fuerint, percipere debeat et habere et quod prædicti omnes et singuli canonici præfate ecclesiæ sancti Vorlici dicto custodi qui nunc est et qui pro tempore fuerit in eadem ecclesia, obedire debeant in licitis et honestis. Quodque idem custos ad tractatus ejusdem ecclesiæ utiles prædictorum canonicorum, qui ejusdem tractatibus commode potuerint interesse consilium et assensum requirere debeat et habere. Et si forsitan dictus custos, vel aliquis ex prædictis canonicis infirmus existens in terra Utini præsens fuerit, suam de prædictis oblationibus nihilominus sicut unus ex aliis canonicis præsentibus suam habere debeat portionem, prout superius est expressum. Etsi extra terram prædictam Utini fuerit, nihil omnino percipiat ex eisdem. In cuius rei testimonium præfatus dominus Raimundus patriarcha instrumentum præsens fecit sui sigilli pendentis munimine roborari.

Ego Joannes de Lupico sacri imperii publicus notarius hiis præsens interfui, et rogatus scripsi in formam publicam reducendo ^b.

XX.

* JUS UTINENSIS ECCLESIE

Assertum contra archidiaconum Aquileiensem.

In nomine Christi, amen. Anno Nativitatis ejusdem 1289, indict. 2, die nona intrante Julio. Præsentibus dominis Augustino decano sancti Felicis Aquilejensis, Lazaro archipresbytero, seu vicario venerabilis viri domini archidiaconi Aquileiæ, Christophorus de Utino, plebanus de Luzinico testibus, et aliis.

Dominus Jacobus custos majoris ecclesiæ Utini in præsentia venerabilis viri domini Servillionis de Villalta Aquileiæ archidiaconi constitutus proposuit dicens: Domine archidiacone, vos vocatis clerum vestri archidiaconatus hodie ad synodum celebrandum in majori ecclesia Utinensi, neque me, neque capitulo requisito, ubi nihil habetis facere, quia ego, ecclesia, et capitulum Utinense immediate spectamus ad dominum patriarcham Aquileiensem; neque hujusmodi unquam jus spectavit ad præcessorem vestrum. Quare nomine meo, ecclesiæ, et capituli Utinensis, quatenus placeat vobis in hoc taliter vos habere, quod non sit ecclesiæ nostræ, neque nobis possit propterea convocationem hujusmodi præjudicium imposterum generare.

Quibus sic propositis dictus dominus archidiaconus respondit, quod bene sciebat, et recognoscebat quoque in ecclesia majori Utinensi nihil facere habebat, neque in clerum ipsius ecclesiæ; sed rogabat hoc de gratia speciali, quia commodius in ecclesia Utinensi poterat synodum vocari, propter opportunitatem loci, et terræ medietatem. Eidem petitioni ob hoc annuit dictus custos nolens per hoc sibi, et ecclesiæ Utinensi, et capitulo præjudicium imposterum generari.

Actum Utini in domo domini Nicolai dominæ Palmæ.

manifestet pateat ante Raimundum exstitisse.

^c An. 1289. Apud comitem Laurent. Asquinum, cit. p. xxvi, c. 2.

^a An. 1278, ex archivio capituli Utinensis.

^b Ex hac charta vides quam male conficiant, qui asserunt non nisi per beatum Bertrandum patriarcham institutum capitulum Utinense, cum ex ea

ut dicta ecclesia sancti Nycolay de Sacillo exemptionibus et honoribus, jurisdictionibus et possessionibus supradictis, necnon cunctis iuribus suis tam gratia predictorum privilegiorum sancte Aquilejensis ecclesie, quam jure prescriptionis antiquæ gaudere debeat, et uti libere nunc et semper salvis tamen honoribus circa predicta Aquilejensis ecclesie, cui ut dictum est vir idem magnificus eandem supposuit ecclesiam de Sacillo.

Ad hæc autem devotionis tue tam per nos, quam per successores nostros per presentes committimus et mandamus, quatenus dictas exemptiones cum honoribus suis et omnia jura cum jurisdictionibus dicte ecclesie sancti Nycolay de Sacillo manutenere debeas ac successores tui hoc modo viriliter et tueri: detemptores iurum et possessionum ejusdem auctoritate nostra, debita monitione premissa per censuram ecclesiasticam, necnon et violatores dictorum iurum ac possessionum plebis predictæ, seu contradictores et rebelles intrepide compescendo.

In cujus rei evidentiam, et stabilem firmitatem presentes litteras nostras tibi et successoribus tuis concedimus sigilli nostri pendentes munimine roboratas.

Data Aquileje millesimo ducentesimo quadragesimo nono die secundo intrante Novembri indict. 7.

Datum et actum Utini in patriarchali palatio nostro anno Dominice Nativitatis millesimo trecentesimo vigesimo octavo indict. 11 die tertio decimo mensis Maii. Presentibus ven. viris dominis fratre Joanne abbate monasterii Rosacensis, et Petro Mora rectore ecclesie de... Mediolanensis diocesis... Berosino canonico Aquilejensis, Eusebio de Romagnano, fratre Bernardo monacho Catevah Mediolani capellani domini patriarche predicti, Odorico et Francisco Nasutti notariis de Utino, presbytero Tadeo plebano plebis de Circhinis, Francisco de Manzano, et Guilhelmo magistri Gualdi de civitate testibus, et aliis ad hoc specialiter vocatis et rogatis.

Ego Gubertinus quondam Ressonandi de Novate Mediolanensis diocesis publicus imperiali auctoritate notarius et scriba dicti domini patriarche privilegium predictum, ut premittitur in nulla sui parte suspectum, una cum eodem domino patriarcha et testibus suprascriptis vidi, et diligenter inspexi, ac de mandato ipsius domini patriarche exemplavi, innovavi, et in hanc publicam formam redegi, meque cum signi mei impositione in ejus fine subscripsi rogatus.

XXIV.

* TRANSLATIO PRÆPOSITURÆ

SANCTI ODORLICI

In ecclesiam sanctæ Mariæ M. Utinensis.

Bertrandus Dei et apostolicæ sedis gratia sanctæ sedis Aquilejensis patriarcha. Ad perpetuam rei memoriam.

Inter alias sollicitudines nostras illa potissimum mentem nostram perurget, ut in ecclesiis nostris nostre ordinationi commissis, et in locis insignibus constitutis, cultus divinus, sicut exerevit populus, augeatur. Dudum siquidem piæ memoriæ Innocentias papa quartus patriarchæ Aquilejen. prædecessori nostro, proprio nomine non expresso, apostolicas concessit litteras in hac forma:

Innocentius episcopus servus servorum Dei, venerabili fratri... patriarchæ Aquilejen. salutem et apostolicam benedictionem. Cum, sicut in nostra proposuisti presentia constitutus, dilecti filii... præpositus et capitulum ecclesie sancti Odorlici ecclesiam ipsam, pro eo quod sita est in loco non tuto ad securum locum videlicet castrum Utinen. in spiritualibus et temporalibus tibi pleno jure subiectum transferre

A desiderent, tuque præposituram ipsam cupias augmentare: nos devotionis tuæ precibus inclinati, annectendi eidem præposituræ plebem ipsius castri plenam tibi concedimus auctoritate presentium facultatem. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumperit, indignationem omnipotentis Dei, et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Lugduni xii Kalendas Augusti pontificatus nostri anno tertio b.

Quia igitur inundantibus supradictum prædecessorem nostrum et alios successores ejus, qui fuerunt usque ad nos, negotiis, nullus eorum negotium hujusmodi ad effectum deduxit: Nos quamvis in promotionis nostre addictam **269** ecclesiam Aquilejen. primordio redderet eorundem negotiorum inundatio non minus attonitos, excitati frequentibus cleri et populi exhortationibus intendere cepimus unioni seu annexioni jam dictæ; et habito super hoc cum dilectis filiis canonicis nostris et capitulo ecclesie nostre Aquilejen. predictæ diligenti tractatu, de ipsorum consilio et assensu plebem seu matricem ecclesiam sancti Odorlici dicte terræ Utini nostræ diocesis, quæ nunc sub beate Mariæ vocabulo nuncupatur vulgariter, et eam de cætero sic nuncupari decernimus, ubi divina gratia favente multitudo exerevit fidelium, collegiatam ordinaria auctoritate erigimus et perpetuo collegiatam esse decernimus: eique præposituram ecclesie sancti Odorlici juxta Tulmentum ejusdem nostre diocesis seu ecclesiam ipsam cum omnibus iuribus et pertinentiis suis tam eadem auctoritate ordinaria, quam etiam apostolica supradicta qua fungimur in hac parte, incorporamus, annectimus, et unimus, atque de loco ubi sita est, pro eo quod ibi non est tuta, transferimus, et de cætero translatam censuimus manere: statuentes et ordinantes, quod eadem ecclesia sanctæ Mariæ Utinensis collegiata per nos, ut præmittitur, cum adjectione dictæ præposituræ, et iis quæ inferius eidem adjicimus, de novo erecta, deinceps extincto nomine custodis, qui prius erat major in ea, per decanum, qui caput sit capituli, et de obventionibus duplicem portionem recipiens, animarum curam habeat, de cætero gubernetur, eodem custode, Francisco scilicet, quoad vixerit canonico remanente: ita quod suo tempore præbandam, et alia quæ solebat recipere, cum duplicitate recipiat. Is autem qui nunc præfatam præposituram sancti Odorlici juxta Tulmentum obtinet, Franciscus videlicet della Torre, mutato nomine præpositi sit præfate ecclesie sanctæ Mariæ Utinensis decanus, omnesque præfate præposituræ canonici sint de cætero præfate ecclesie sanctæ Mariæ canonici: et tam ipse Franciscus decanus, quam ipsi dicte præposituræ canonici canonicatum et præbendarum suarum (fructus) quos obtinent in præpositura præfata quandiu ipsi vixerint cum ea integritate percipiant, cum qua hactenus perceperunt cum honoribus et jurisdictionibus solitis. Eis autem cedentibus vel decedentibus tam dicti Francisci præpositi, quam eorundem canonicorum cedentium vel decedentium præbendæ in dictam ecclesiam Utinensem collegiatam perveniant, et eorum successoribus assignentur, prius tamen eisdem præbendis adæquatis cum præbendis, quæ erant antea in dicta ecclesia Utinensi. Ad hæc, quia deficient in eadem ecclesia Utinensi officia necessaria, sine quibus nec honorifice nec congrue stare potest, sacristia videlicet, et etiam cantoria: nos pensatis omnibus quæ attendenda sunt in talibus, et exquisitione diligenti præhabita, plebem sive ecclesiam sancti Joannis evangelistæ de Variano ejusdem nostre diocesis ad ordinationem nostram similiter spectantem, in qua

o An. 1334. Ex archivo capitul. civit. Utini, cit. p. xlix, c. 2.

b Non est, ut vides, hæc prima capituli Utinensis

institutio, ut nonnulli male feriati arbitrati sunt, sed translatio præposituræ in capitulum, quod antea exstabat.

sunt plebanus et clericus, auctoritate ordinaria de dictorum capituli et canonicorum nostrorum consilio et assensu ipsi ecclesie Utinensi annectimus et unimus, ac eosdem plebanum mutato nomine sacram, clericum vero cantorem ejusdem ecclesie Utinen. de novo creamus : ita quod ipsi sacrista et cantor habeant et percipiant fructus et redditus ipsius plebis sicut hactenus perceperunt. Ne autem curam populi, seu alia spiritualia tam in ipsa plebe, quam in jam dicta ecclesia sancti Odorlici juxta Tulentum negligere videamur, decernimus et ordinamus, quod in utraque earumdem unus perpetuus existat vicarius, presbyter videlicet qui per nos et successores nostros instituitur, et destituatur ibidem quoties fuerit opportunum. Alii vero presbyteri titularii sive filiarum ecclesiarum dictarum plebis et ecclesie in suis prioribus remaneant juribus, quorum etiam institutionem et destitutionem nobis et eisdem successoribus reservamus. Insuper cum sicut ad nostram pervenit notitiam bonae mem. Gregorius predecessor noster ex certis causis non justis nec rationabilibus medietatem reddituum ecclesie supradictae sanctae Marie Utinensis, quae plebs sancti Odorlici tunc temporis vocabatur, eidem ecclesie suisque ministris nulla servata juris solemnitate subtraxit, ipsamque medietatem archidiacono Aquilegen. qui tunc erat et suis successoribus assignavit; volentes Ecclesie praedictae indemnitatibus providere, ipsamque velut matricem insignis et populosi loci honoribus et proventibus augmentare, dictam assignationem, quae de facto, non de jure processerat, annullamus de nostri capituli praedicti consilio et assensu, dictamque medietatem reddituum, quam vigore praedictae consignationis Aquilegen. archidiaconus sibi hactenus indebite vindicavit, in quibuscunque rebus vel juribus consistere dignoscatur, auctoritate ordinaria de consilio tamen et assensu nostri capituli memorati ad jus et proprietatem ejusdem ecclesie Utinen. revocamus; decernentes quod de fructibus et obventionibus ipsius medietatis fiant duae portiones aequales, quarum una inter decanum et canonicos residentes, qui tamen divinis officiis interfuerint, pro quotidianis distributionibus dividatur : de altera vero quatuor constituantur praebendae pro quatuor canonicis, videlicet Tristano nato Fedrici de Savorgnano, Nicolao Gabrielis quondam Henrigini de Pistoriis de Cremona, Francisco Misotti de Meduno et Raymundino Jacobini de Paona clericis Utinen. quos ex nunc ad praedictas praebendas ultra numerum consuetum ibidem canonicos de novo constituimus et creamus. Insuper statuendo decernimus, quod quotiescunque dignitas decanus in ecclesia praedicta Utinen. vacabit, electio decani ad capitulum ipsius ecclesie spectet, confirmatione tamen ipsius nobis in omnibus reservata. Porro quando continget decanum vel aliquem canonicum ecclesie praedictae Utinen. decedere, fructus et obventiones primi anni post ipsum decessum integraliter sicut si viverent, et divinis officiis interessent, pro anniversario in ipsa duntaxat ecclesia celebrando per capitulum debeant reservari, et de ipsis aliqua possessiones emanant, quarum redditus et proventus singulis annis inter decanum et canonicos anniversario interessentes fideliter dividantur. In quorum omnium testimonium praesentes litteras seu publicum instrumentum per Petrum Joannem de Baono notarium infrascriptum scribi et publicari mandavimus, et nostro sigillo pendenti muniri.

Datum et actum in praedicta ecclesia Utinensi sub anno Nativitatis Dominicae 1534, indict. 2. Praesentibus venerabilibus et discretis viris domino fratre Joanne abbate monasterii Rosacensis, et domino fratre Gilberto abbate monasterii Mosacensis dioce-

sis praefatae Aquilegen. domino Guilermo decano Aquilegen. domino Guidone de Manzano decano ecclesie sanctae Mariae Civitaten. dioecesis praedictae, ac domino fratre Albertino custode conventus ordinis Fratrum Minorum Utinen., fratre Paulo de Mantua ejusdem conventus, et fratribus Artrudio de Brazzaelo priore et Gregorio lectore conventus ordinis Fratrum Praedicatorum Utinen. ac dominis Guilelmo Majorani decretorum doctore, Geraldo Regis priore de Saumana Cavalcen. dioecesis. Guilelmo de Salvagnaco rectore ecclesie de Able Tolosan. et Guilelmo Bertrandi rectore ecclesie sancti Martini de Monte equino capellanis ipsius domini patriarchae, domino Morando de Porcillis canonico Aquilegen. ac dominis Odorlico de Cuchanea, Hectore de Savorgnano, et Guilelmo de Grusimpach militibus, necnon Gerardo nato dicti domini Odorlici de Cuchanea, Frederico Savorgnano, et Hermanno et Endrico fratribus de Carne, Philippusio et Thoma fratribus de civitate habitatoribus Utini s. Odorlico notario de Utino, magistro Francisco de Utino grammaticae professore, magistris Bonaventura, et Manino Phisicis de Utino, et aliis quampluribus tam clericis quam laicis in multitudine copiosa ad praemissa vocatis specialiter et rogatis. Die vigesimo tertio mensis Decembris, anno Nativitatis Domini et indictione supradictis.

Et ego Petrus Joannis de Roano clericus Tervisus publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius praedictis omnibus et singulis una cum supradictis testibus et aliis pluris us praesens interfui, eaque de mandato dicti reverendi patris domini patriarchae ac rogatus scripsi, et in hanc publicam formam redegi, signoque meo consueto signavi in testimonium praemissorum.

S. N.

270 XXV.

• CHARTA DE ACCESSU

NICOLAI PATRIARCHAE

Prima vice ad sedem Aquilejensem.

In Christi nomine, amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo trecentesimo quinquagesimo primo die sabbati vigesimo primo mensis Maii, indictione quarta.

Congregato canonicorum, mansionariorum, capellanorum, et clericorum omnium ecclesie Aquilejensis in unum capitulo, et processione facta cum cruce, vexillis usque ad portam omnium Sanctorum ad quam obviam ivimus domino patriarchae infrascripto, in qua processione fuerunt reverendi Patres domini episcopus Joannes Amon, Albertus, abbas sancti Prosperi de Regio, et Guido abbas Mosacen. Ex canonicis interfuerunt domini Guilelmus decanus, Odoinus de Pergamo, Gambinus de Roddan, Conradus Ambrosius, Franciscus, et Beltramolus de Lature, Guill., Mattheus, Maffeus, Jacobus, Joannes de Car. canonici. Ex mansionariis fuerunt Simoninus, Henricus, Bassanus, Jacobus, Mazoeus, Liberalis, Dondinus, Johanninus Lanzelotus, Zanetus et Jacobus de Civitate, etc.

Cum perventum fuit ad ecclesiam, dominus patriarcha descendit de equo super lapidem consignatum : intrato in ecclesiam et genuflexo in medio Ecclesie dominus decanus fecit benedictionem. Facta benedictione monachi exspoliaverunt eum capa qua indutus erat. Tunc domini decanus una cum canonicis duxerunt eum ad sedem, et ibidem eundem reverendum in Christo patrem et dominum dominum N. sanctae sedis Aquilegen. patriarcham installarunt in sede, qui dominus patriarcha omnes canonicos ibidem ad pacis osculum recepit, et ibidem resedit cantato *Te Deum laudamus*, et tunc patriarchatum accessit.

S. N. b.

a An. 1551. Est charta apud D. Agricolam Agricolam, cit. p. 204. c. 1.

b Haec authentica subscriptio est in fine protocolli pro omnibus actibus ibi insertis. Initialis autem no-

minis littera N. et annorum chronica nota dant sine controversia patriarcham Nicolaum beati Bertrandi successorem.

Ego Jacobus quondam Ture civitatis Austrie clericus Aquilegen. supradictas notas et abbreviaturas in anno Nativitatis Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo primo, indict. 4, mea propria manu et signo et nomine apposito consuetis scripsi, signavi, et a brevavi rogatus et interfui cum testibus ubilibet nominatis.

XXVI.

MANUMISSIO SERVI CUJUSDAM

Per testamentum commissa.

In Christi nomine, amen. Anno Nativitatis ejusdem 1351, ind. 4, die 14 mensis Aprilis. In ecclesia Aquilegen. Presentibus presbytero Nicolussio plebano Aquilegen. Lancelotto de Cucanea mansionario Aquilegen. Johanne quondam Lamfranchini de Utino et aliis.

Ven. vir dominus Gambinus de Rodan, canonicus Aquilegen. nomine et vice Aquilegen. ecclesie prædictæ obtulit Leonardum quondam Lazarini de Villalta super altare sancte Marie Aquilegen. Qui Leonardus ibidem produxit quoddam publicum instrumentum faciens fidem de manumissione de eo facta tenoris infrascripti.

In Christi nomine, amen. Anno ejusdem Domini 1348, ind. prima, die primo mensis Octobris, Utini in domo que fuit olim Gallenerii de Burgo superiori Utini. Presentibus domino presbytero Francisco de Mugla capellano in Colloredo, nobb. viris dominis Vicardo de Colloredo, Nicolussio quondam domini Federici de Villalta, Johanne filio domini Francisci de Villalta, Clizogo filio domini Bernardi de Colloredo, Johannino dicto testera de Faganea, Bruno de civitate in Villalta commorante, Machoro de Castro novo quondam Lempse, et Arnsto de Colloredo testibus, et aliis pluribus ad hoc specialiter per infrascriptum testatorem vocatis et rogatis.

Nobilis vir dominus Nicolussius de Villalta quondam domini Odorici de dicto loco sanus per Dei gratiam mente, sensu, et intellectu, licet corpore languens, nolens ab intestato decedere, suarum rerum, et bonorum omnium mobilium et immobilium, presentium et futurorum dispositionem suam per presens suum nuncupativum testamentum sine scriptis in hunc modum facere procuravit. In primis quidem sepulturam sui corporis elegit apud ecclesiam sancte Marie Madalene de Villalta, cui ecclesie legavit pro anima sua pro anno presenti denarios XI Aquilegen. Item inter cetera, que legavit in suo ultimo testamento, legavit, voluit, et ordinavit, et reliquit ecclesie sancte Marie Aquilegen. pro anima sua Leonardum quondam Lazarini de Villalta animo manumittendi, et eum totaliter manumittens, et heredes suos nascituros de cetero ex ipso tam masculos quam feminas, cum toto ejus peculio, et eum absolvens et liberans et descendentes ab eo, ut dictum est, ab omni vinculo servitutis: ita quod de cetero ipse possit et valeat quemadmodum liber homo facere potest, testari, vendere, obligare, donare, emere, recipere, contrahere, et alia omnia et singula facere, et liberaliter exercere tam in iudicio quam extra que quilibet legitima persona et libera facere potest. Item legavit predicto Leonardo tempore, quos sibi dictus testator acceperat ipsi Leonardo dandos, et assignandos per heredem infrascriptum sitos in pertinentiis de Villalta ad faciendum de ipsis campis omnimodam suam voluntatem. In omnibus autem aliis suis bonis mobilibus et immobilibus, juribus, et actionibus, et excessis sibi heredem universalem instituit et esse voluit nob. virum dominum Maynardum de Villalta filium quondam domini Henrici de dicto loco. Et hanc voluit esse suam ultimam voluntatem, et suam ultimum testamentum, quam et quod valere voluit jure testamenti et ultime voluntatis, et si va-

lere non posset jure testamenti, valeat saltem jure codicilorum, et cujuscumque alterius ultime voluntatis, et jure quo et quibus melius valere et tenere potest. Et ego Guirgelminus de Faganea notarius imperiali auctoritate hiis omnibus interfui et rogatus scripsi.

Quibus sic factis dictus dominus Gambinus duxit eundem Leonardum ter per manum circum circa dictum altare, delato etiam sibi per me notarium sacramento de observando fidelitatem et legalitatem domino patriarche et ecclesie Aquilegen. ut moris est cetera faciendo in signum libertatis et manumissionis.

XXVII.

MANUMISSIO ALIA

Homini de Masnata.

In Christi nomine, amen. Anno Nativitatis ejusdem 1351, indict. 4, die 17 Novembr. In ecclesia Aquilegen. prope altare sancte Marie Aquileg. Presentibus Leonardo filio Missii clerico, presbytero Johanne de Pergamo prebendato in dicta ecclesia, Francisco quondam Saraceni notarii de Aquilegia et aliis.

Constantinus filius s. Federici de Castilirio habitans Budrii, nomine dicti ejus patris et heredum, et fratrum ipsius omnium, tanquam nuntius specialiter ad hoc deputatus per ipsum s. Federicum ejus patrem, obtulit Martinum quondam Vincentii de Ronches juxta Palmatam, olim ipsorum hominem de Masnata, quem manumisit idem s. Federicus, et libere eum donavit ecclesie sancte Marie Majoris Aquilegen. super altare sancte Marie Majoris Aquilegen. et habere eum donavit eidem ecclesie cum omnibus hereditibus suis presentibus et futuris, et cum toto ejus peculio castrensi, vel quasi castrensi, et cum omnibus bonis suis presentibus et futuris, mobilibus et immobilibus, ita quod amodo possit facere, emere, vendere, testari, codicillari, contrahere, et pacisci et omnia alia et singula facere quemadmodum liber homo ecclesie Aquilegen. et quod amodo nec dominus patriarcha nec capitulum vel aliquis alius vel alii, qui pro tempore essent rectores ecclesie Aquilegen. possint vel debeant eundem in dicto servitutis honore subjugare. Qui Martinus percepto debite fidelitatis sacramento in signum libertatis super dicto altare obtulit atque dimisit unum denarium novum monete Aquilegen. atque alia faciens prout in talibus est fieri consuetum.

Cum omni melioratione, etc.

271 XXVIII.

DENUNCIATIO LIBERTATIS

Et declaratio sollemnis manumissorum, quorum manumissio impugnabatur.

In Christi nomine, amen. Anno Nativitatis ejusdem 1352, indict. 5, die 12 mensis Julii. Presentibus presbytero Jacobo Florentino, et Anzelotto de Cucanea mansionariis Aquileg. et presbytero Gabrielo supradictis et aliis.

Joseph nuncius juratus patriarchalis curie domini Nicolai patriarche Aquilegen. ex commissione et mandato domini Jacobi Maroeli de Luca vicarii dicti domini patriarche, optulit super altare sancte Marie Aquilegen. Margaretam dictam Muyans, et Indrynam, et Catherinam sorores filias dicte Margarete, et Johannem eorum fratrem, ut moris est (ut supra). Qui ibidem exhibuit enam litteram infrascripti tenoris.

Jacobus Maroelus de Luca domini nostri patriarche vicarius generalis Istrie marchio, etc., salutem. Cum Margareta dicta Muyans de sancta Margareta

^a Anno 1351. Ex archivo vet. civit. Utinen. cit. p. XVII, c. 1.

^b An. 1351. Ibid. cit. p. XVII, c. 1.

^c An. 1352. Ib. cit. p. XVII, c. 1.

cum tribus filiis et totidem filiabus coram nobis, ut commissario in hac parte domini nostri domini patriarche Aquilegen. per laudum et sententiam fuerint absoluti ab omni nebula servitutis et libertate, ad quam Fradonus de Brazaco eosdem intendebat provocare; honestatem vestram requirimus quatenus predictos Margaretam filios, atque filias in ecclesiis vestris, cum ibi aderit populi multitudo liberos, ut ceteros Aquilegen. ecclesie denunciatis, et propaletis.

Datum Utini die 10 Junii, indict. 5, honestis viris presbiteris Henrico, et Francisco capellanis plebis sancte Margarete, et ipsorum cuilibet. S. N. Et ego Jacobus quondam Ture notarius a scripsi et notas superscriptas abbreviavi, et presentibus signo et nomine consuetis communivi.

XXIX.

b STATUTUM

In perturbantem jus custodiendi Festum.

In Christi nomine, amen. Anno Nativitatis ejusdem 1358, indict. 11, die 27 mensis Decembris. Presentibus reverendo in Christo Patre Domino fratre Bartolomeo Dei gratia episcopo Capitulano, ven. et sapiente viro domino Benevenuto de Utino decano civitatis decretorum doctore, ac nob. milite Domino Francisco de Savorgnano Istrie marchione testibus et aliis.

Reverentissimus in Christo pater et dominus dominus Nicolaus Dei gratia sancte sedis Aquilegen. patriarcha dixit, et protestatus fuit, quod Rizardus de Castello reincidenter penas et sententias prodictionis et confiscationis omnium honorum suorum secundum pacta cum eo habita per ipsum dominum patriarcham, quando eum reduxit ad gratiam suam. Et hoc quia contumaciter et violenter ac etiam pertinaciter contra mandata et inhibitiones ipsius domini patriarche, festum et forum sancti Pelegrini manu armata noviter custodivit, et custodiebat, et expulit vice marescalcum ejusdem domini patriarche ac ejus socios de hospitio in quod descenderant in Gonaro, missos ad custodiendum festum et forum hujusmodi nomine ipsius domini patriarche sine prejudicio predicti Rizardi et capituli Aquilegensis, quorum uterque asserit ad se dicti festi et fori custodiam pertinere.

Actum Aquilegie in palatio patriarchali.

XXX.

c OBLATIONES AD PRIMAM MISSAM

Marquardi patriarchæ.

Vocati ad primordiale missam parte reverendissimi in Christo patris et D. D. Marquardi Dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarchæ dignissimi die Dominico 19 Aprilis in Aquilegensis ecclesia celebrata cum clenodiis, et aliis, etc.

Suffragia exhibita per infrascriptos, ut quilibet in calce apparet.

Episcopus Tridentinus dedit...

Capitulum...

Episcopus Paduanus unum urceum coopertum, et unam cuppam sine pede planam coopertam.

Capitulum.

Episcopus Veronen. cereum unum cum duc. 22.

Capitulum.

Episcopus Tergestinus cereum unum cum denariis.

Capitulum.

Episcopus Cumanus.

Capitulum.

Episcopus Vicentinus cereum unum cum duc. 22.

a Tria hæc documenta, quia ab eodem Jacobo notario dantur, hac unica subscriptione transcripsimus.

b An. 1358. Ex Chartis Gubertini notarii in Archivo Vct. Civit. Utinen. cit. p. 184. c. 2.

A Capitulum.

Episcopus Justinopolitanus.

Capitulum.

Episcopus Concordiensis unam cuppam cum pede et smaltis.

Capitulum.

Episcopus Emonensis.

Capitulum.

Episcopus Polensis florenos 12.

Capitulum.

Episcopus Parentinus.

Capitulum.

Episcopus Trevisinus unam cuppam cum pede.

Capitulum duas taccias

Episcopus Petenensis.

Capitulum.

Episcopus Cenetensis unum cyphum cum pede.

Capitulum.

Episcopus Mantuanus.

B Capitulum.

Episcopus Segniensis 4.

Episcopus Hasiensis.

Magnates cum certis Communitatibus.

Domini Mediolanen.

D. dux et commune Venetiarum duo bacilia, duas platinas, tres cyphos coopertos cum pedibus, et taccias et crateras 12.

D. Paduanus unam credentiam, et duas cuppas cum pedibus.

D. Veronen.

D. Marchio Estensis.

Commune Florentiæ.

Commune Pisarum [Al., Pisauri] unam burram cum centum florenis.

Comes Croatiae.

Comes Goritiæ.

Comes de Pisino.

Domini de Collalto.

C D. Guicellonus de Camino unam platenam magnam planam.

D. Gerardus de la Motha.

Communitas Tergesti tres cuppas cum pedibus.

D. comitissa Goritiæ.

Praelati Alemanniæ.

Archidiaconus Carinthiæ.

Archidiaconus Carniole et Marchiæ.

Archidiaconus Seunice [Al., Svenicæ.]

Abbas Ottemburgensis.

Abbas Victoniensis.

Abbas in Arnolstain.

Abbas Siticensis.

Præpositus Junensis.

Prior in Urenevit.

Abbas Milistatonensis.

Praelati cum clero intrinseco.

D Decanus Aquilegen. cereum unum cum denariis.

Capitulum.

272 D. Paganus de la Turre unam cuppam planam cum parvo pede.

D. Romagninus cereum unum cum denariis.

Decanus Civitatis cereos duos cum denariis.

Capitulum.

Decanus Utinensis Marchiæ sol. septem.

Capitulum.

Abbas Bilinien. unam cuppam cum pede.

Abbas Sextensis.

Abbas Rosacensis.

Abbas Mosyacensis e unam cuppam cum parvo pede.

c Anno 1366. Ex charta apud comm. Asquinos et com. Valvasonum, cit. in Epist. Dedic.

d Alia Scriptura habet: *Bellunensis, Feltrensis.*

e Illic in charta Valvasona deest.

Præpositus sancti Stephani Aquilejen.
Capitulum.
Præpositus sancti Felicis in Aquileja.
Capitulum.
Præpositus sancti Petri de Carnea.
Capitulum.
Abbas Sumagnensis unam cuppam cum pede.
Abbatissa monasterii Aquilejensis cuppam unam cum pede.
Abbatissa Civitatis Austriæ unum cyphum cum pede.

Communitates Forijulii.

Aquileja sex taccias.
Uinum duas cuppas unam magnam, et unam parvam cum pedibus.
Civitas Austriæ duas taccias magnas sine pede.
Glemona quinque torcia cum Marchis denariorum
xii.
Maranum duos cereos cum denariis.
Monsfalso duos cereos cum denariis.
Sanctus Vitus unum cereum cum denariis.
Sacillum unum cereum cum denariis.
Meduna.
Tumetium cum Carnea cereum unum cum denariis.
viii.
Contrata Cadubrii ducatos 60 in una bursa.
Venzonum unum Cyphum de Cristallo cum pede, et florenos 26.
Portus Gruarius unam cuppam cum pede.

Illi de marchionatu Istriæ.

Mugla cereos duos cum denariis.
Buglis.
Portulis.
Pinventum.
Roceum.
Colinum.
Duo Castra.
Albona.
Flavona.

Nobiles de Patria Forijulii.

Prata. D. Manfredus unam tacciam. Alii domini unam magnam cuppam cum pede.
Porcileæ torcium unum cum denariis.
Pulcenicum torcios quatuor [Al., tres] cum denariis.
Villalta D. Mainardus de Villalta torcium unum cum denariis.
Castellum unam cuppam magnam sine pede.
Strasoldum, hæredes D. Henrici torcium unum cum denariis. Gabriel et Bernardus cereos tres cum denariis.
Spegimbergum unam cuppam cum pede.
Avianum cereum unum cum denariis.
Maniacum.
La Frattina torcium [Al., cereum] unum cum denariis.
Salvarolum.
Laurenzaga [Al., Laurenzonia].
Sbrojavacca.
Valvasonum, D. Simon unam cuppam sine pede.
Azzanum.
Varmum.
Toppum.
Fricanum.
Colloretum, D. Simon de Colloredo cereum unum cum denariis.
D. Joannes cereum unum cum denariis
Mels.

^a Hunc et præcedentem non habet charta Valvasona.

^b An. 1367. Charta est apud D. Agricola Agri-
colam. cit. p. 176.

^c Urbanus pontifex, qui dat rescriptum Quintus
hujus est nominis, qui 28 Octobris anni 1362 in pa-

A Pers.
Cavoriacum.
Morutium.
Cerneum.
Zeacum.
Brazaccum superius et inferius.
Fontana bona cereum unum cum denariis.
Faganea cereum unum cum denariis.
Sanctus Daniel cereum unum cum denariis.
Tricesimum.
Prampergum cereum unum cum denariis.
Partistagnum.
Attemps.
Cucanea, D. Odoricus unam cuppam sine pede.
Budrium.
Manzanum, Guarnerius et Pantaleo cereum unum cum denariis.
Vendojum.
Ragonea.
B Zoppola.
Canipa, Communitas cereos duos cum denariis.

Alii domini et personæ.

D. Franciscus de Savorgnano unam cuppam cum pede coopertam.
D. Paganus de Savorgnano unam credentiam cum linguis serpentinis,
D. Federicus de Savorgnano unam cuppam sine pede coopertam.
Plebanus sancti Danielis cereum unum cum denariis.
Prior sancti Antonii de Venetiis unam platinam planam.
D. Nicolaus de la Turre unum magnum equum.
D. Nicolusius [Al., Nicolaus] Orbiti.
Filii D. Joanoli de Lisono duas taccias.
D. Joannes de Monticulis unam cuppam de nuce cum argento deaurato.
D. Phebusinus de la Turre unam cuppam cum pede.

C Antonius de Turræ Caniparius unum calicem.
Fili Castroni de Burlis [Al., de Bathis] unam confiteriam cum pede.

Plebanus Tricesimi unum cereum cum denariis.
Nota quod ultra præmissa dati sunt tres anuli omnes auri, quorum unus est fulcitus margarita [Al., Margaritis fulcitus], et ignoratur quis dederit.

Item sunt duæ cuppæ planæ cum pede plano, et aliæ sine pede, et ignoratur similiter quis eas dederit.

Item est unam cappa de Masevo [Al. de Muxeco] ornata argento cooperta.

Potestas Aquileje cereum unum cum marca una.
Uxor D. Potestatis cereum unum cum marca dimidia [Al., marca 1/2].

Potestas Marani ^a cereum unum cum denariis.
Plebanus Versiæ cereum unum cum denariis.

D. Castellinus de la Turre cereum unum cum denariis.

Suprascripta omnia constant manu s. Joannis de Susannis quondam s. Odorici Notarii quondam s. Andree de Utino 1366; omnia tamen in filzia quadam extraordinaria Bellonis senioris.

273 XXXI

^b URBANI V ^c PONTIF. MAX. RESCRIPTUM

MARQUARDO PATRIARCHÆ AQUILEJENSIS

De abusu in judiciis ferendis corrigendo ^d.

Urbanus episcopus servus servorum Dei. Ven. fra-

pam assumptus, anno Christi 1367 annum quintum pontificatus sui ducebat. Avenione discessit Romam invisurus

^d Sic inscriptum reperimus: *Copia rescripti quod habet dominus patriarcha bullatum*

tri patriarchæ Aquilegen. salutem et apostolicam benedictionem.

Nuper ad nostrum pervenit auditum, quod in civit. Aquilegen., Utinen., Civitatis Austrie, Glemonæ, Venzoni, Marani, Montisfalconis, Sacilli, Sancti Viti, Medurnæ locis, et nonnullis aliis locis ac terris, et castris, gastaldis [Ughel. Castelleni], et oppidis patriæ Forjuli Aquilegen. diocesis tuæ temporali jurisdictioni subjectis in criminali et civili temporali foro [fere] quædam abusiva consuetudo, quæ potius corruptela dici debet, incolevit, rectorum judiciorum quamplurimum perversiva, ex eo quia in judiciis antedictis tam in præceptis, monitionibus, interlocutoriis et definitivis sententiis, quam aliis quibuscunque actibus [alia quibuscunque aliis actibus] judicialibus, patriarcha qui pro tempore est, et ipsius officiales examinare, cognoscere, definire, terminare, et alios actus judiciales facere ex ponderata et matura deliberatione non possunt [non possit], sed solum in quantum in instanti per astantes, seu majorem partem astantium indifferenter et passim sive nobiles, ignobiles, literati et illiterati, artifices, seu cujusvis alterius conditionis, dignitatis, et status homines existant, etiam per patriarcham seu ipsius officiales in judicio præsidentes non vocati, sed eorum motu proprio, vel ex casu, temporibus [ex causa temporibus], quibus idem patriarcha et ipsius officiales pro jure reddendo sedere contigerit [contineat] in loco iudicii convenientes, et facto [et facta] per partes, seu ipsarum [ipsorum] advocatos vel procuratores, atque omnibus quæ ipsæ partes dicere seu allegare in ipso instanti voluerint respectu articuli causæ, de quo in termino ipsis partibus [pluribus] statuto litigare contigerit, enarratis ^a, tunc ad vocationem patriarchæ seu officialium ejusdem, quasi more præconis eosdem astantes requirunt, quid in præmissis actibus seu articulis judicialibus de jure videtur [de jure vestro servatum], sententiatum et dictum fuerit, ipso instanti nulla alia deliberatione præmissa, qualis et quantacunque fuerit causa seu negotium in judicio deducta [deducto], non attentis iidem patriarcha et ipsius officiales, ita et totaliter, sicut per prædictos astantes seu majorem partem dictum sententiatum [summatum] exstiterit, ipso instanti promulgare et sententiare tenentur [et summarie tenent], et quæ prædictorum [dictorum] astantium, sicut præmittitur, sententiantium [summatum] major pars existat per elevationem et numerationem [indicationem] digitorum eorumdem, divisim et successive factas demonstratur, ex quibus incaute et absque congrua deliberatione, et sæpe cum fraude partium et dictorum astantium vel convenientium [astantium convenientes] in loco et tempore iudicii ante dicti, ad amicorum, parentum [præsentiam], seu aliquorum potentium litigantium actus judiciarii, interlocutorie sententiæ et definitivæ [interlocutionem sententiæ et definitionem] ac præcepta indebite promulgantur. Nos igitur attendentes quod consuetudo, quæ canonicis obviat institutis, nullius debet esse momenti, quodque sententia a non suo iudice nullam obtinet firmitatem, ut tam tu, quam officiales tui prædicti in causis subsectorum tuorum postquam tibi et ipsis de meritis earum constiterit, sententias proferre

invisurus ultima Aprilis hujus anni, et Massiliam veniens ab ea solvit 20 die Maii. Quarta Junii Cornetum, et nona Viterbium adiit, ibique mansit usque ad 26 Octobris. Hujus itineris stationes vide apud scriptorem vite Urbani in annalibus ab Odorico Raynaldo nostro relatum ad hunc annum 1567. Ergo dum Viterbii detineatur xiii Kal. Augusti dat rescriptum. Fallitur autem Ughellus, qui anno 1564 datum perhibet. Non fallitur vero cum Marquardo datum dicit, quia re vera non alius quam Marquardus tunc temporis patriarcha Aquilegen. dicebatur, et a x Kal. Septembris anni 1564 ad annum 1581 post diem 25 Septembris, quo die signantur ejus constitutiones,

A valeatis, sicut ordo postulat rationis, præmissa consuetudine non obstante, fraternitati tuæ auctoritate præsentium concedimus facultatem.

Datum Viterbii xiii Kal. Augusti. Pontificatus nostri anno quinto.

XXXII.

b CHARTA OBLATIONIS

Litterarum apostolicarum Urbani VI papæ capitulo Aquilejensi, in gratiam Philippi de Alenconio patriarchæ Aquilejen. commendatarii designati.

In Christi nomine, amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo trecentesimo octuagesimo primo, indictione 4, die tertio mensis Augusti.

Actum in terra Sacilli Aquilejen. diocesis in sacristia ecclesie seu plebis sancti Nicolai, presentibus nobilibus et potentibus viris dominis Andrea milite marchione de Cavalcabobis de Cremona, legum doctore, ac Jacomutio ac Johanne Furlano comitibus de Purcilliis et Zifridino de la Ture testibus et aliis pluribus ad infrascripta vocatis specialiter et rogatis. Ibiq[ue] convocato et congregato capitulo Ecclesie Aquilejensis die et loco suprascriptis de mane post missam per ven. viros dominos Federicum comitem de Purcilliis, Johannem juniorem de la Ture, et Ottobonum de Ceneta dicte Aquilejensis Ecclesie canonicos, habentes facultatem, commissionem, et potestatem ipsum capitulum convocandi et congregandi pro infrascriptis agendis et expediendis a ven. viro domino Johanne de Spiritellis de civitate Bellunensi vice-decano, canonicis, et capitulo Aquilejen., prout de prædicta facultatis, commissionis, et potestatis concessione constat publico instrumento scripto manu Johannis Lancelloti de Chuchanea, notarii clerici Aquilejen. diocesis, sub instantibus millesimo et indictione, die vero penultimo mensis Julii a me Alexandro notario infrascripto viso et lecto. In quo quidem capitulo interfuerunt ven. viri domini Federicus, Johannes, et Ottobonus supradicti, ac Johannes senior condam Phebusini de la Turre, Thomasinus de Pontrollis de Forlivio, Odoricus de Ragone, Antonius de Ronchonis et Johannes ambo de Uino, Bartholomeus de Bobio et Honofrius de Regio Ecclesie Aquilejen. canonici prebendati, et ad capitulum, ut premittitur, vocati et congregati, prout ibidem omnes et singuli supradicti se ad capitulum vocatos ad diem, locum, et horam presentes publice dixerunt et confessi fuerunt. Coram prædictis dominis canonicis et capitulo, ut premittitur, capitaliter congregatis comparuit ven. vir magister Hugo de Hernorst in artibus magister, et baccalaureus in theologia, decanus ecclesie sanctorum apostolorum Coloniensis, procurator, et procuratorio nomine. Reverendissimi in Christo patris et serenissimi principis domini Philippi de Alenconio, miseratione divina sancte Romane Ecclesie Sabinensis episcopi cardinalis, Ecclesie patriarchalis Aquilejen. tam in spiritualibus quam in temporalibus administratoris per sanctissimum in Christo patrem et dominum nostrum dominum Urbanum divina providentia papam Sextum deputati, et commissionem plene administrationis habentis: habens idem dominus Hugo ad infrascripta et nonnulla alia plenum, legitimum, et

patriarchatum tenuit. Sed anachronismus enormis irrepsit in Ughello, dum non ante x Kal. Septembris Aquilejen. patriarcham dicit Marquardum, cui xiii Kal. Augusti asserit datum rescriptum. Hoc rescriptum quamvis vulgatum ab Ughello hic ex ms. ponimus, quia in nonnullis variat ab Ughelliano, ut conferenti patebit.

^a Deest comma alias necessarium, ut sensus sit, et facto, id est re ut acta est, et omnibus enarratis, tam, etc.

^b An. 1581. Est charta in membrana apud D. A. Agricolam, cit. pag. xii.

sufficiens mandatum, prout de dicto mandato sive procuratorio constat publico instrumento superinde confecto, scripto manu Egidii de Doullie de Rotomago publici apostolica et imperiali auctoritate notarii in 1581, indictione 4, die secundo mensis Maii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani divina providentia pape VI, anno quarto, a me notario infrascripto viso et lecto: eisdem dominis canonicis et capitulo exhibuit et presentavit litteras apostolicas supradicti domini nostri pape integras et illesas, non 274 abrasas vel cancellatas, neque corruptas, vel in aliqua earum parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, ipsius domini nostri pape vera bulla plumbea ad cordulam canapis pendente more Romane curie bullatas, super commissionem administrationis prefate patriarchalis Ecclesie Aquilej. confectas, quarum litterarum tenor de verbo ad verbum sequitur, et est talis.

Urbanus episcopus servus servorum Dei . . . ven. fratri Philippo episcopo Sabinensi administratori in spiritualibus et temporalibus ecclesie Aquilegen. per sedem apostolicam deputato salutem et apostolicam benedictionem.

Regimini universali Ecclesie quanquam insufficientibus meritis disponente Domino presidentes de universis orbis ecclesiis ac ipsorum pastoribus pro eorum statu salubriter dirigendo sollicite, quantum nobis ex alto conceditur, cogitamus: sed illa propensio sollicitudo non urget, ut ecclesiis illis, que suis sunt destitute pastoribus, ne ecclesie ipse in spiritualibus et temporalibus detrimenta sustineant, de salubri remedio, prout ipsarum ecclesiarum necessitas et temporis qualitas exigunt, consulamus. Dudum siquidem bone memorie Marquardo patriarche Aquilegen. regimini Aquilegen. ecclesie presidente, nos cupientes eidem ecclesie cum eandem vacare contingeret per apostolicę sedis providentiam utilem et ydoneam preesse personam, provisionem ejusdem ecclesie ordinationi et dispositioni nostre ea vice duximus specialiter reservandam, decernendo ex tunc irritum et inane si secus super hiis per quoscumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Postmodum vero eadem ecclesia per ipsius Marquardi patriarche obitum, qui extra Romanam curiam debitum nature persolvit, vacante, nos ex certis rationabilibus causis ad id nostrum moventibus animum ecclesiam ipsam ad manus nostras duximus retinendam, donec de ipsa duceremus aliter ordinandum. Volentes igitur dicte ecclesie de gubernatore secundum cor nostrum utili et ydoneo, per quem ecclesia ipsa utiliter regi et salubriter gubernari valeat, providere, ac sperantes quod tu eidem ecclesie esse poteris admodum utilis et multipliciter fructuosus, ipsamque ecclesiam scies et poteris a perversorum conatibus viriliter defensare, te administratorem ejusdem ecclesie sic vacantis ac omnium jurium et pertinentium ipsius usque ad nostrum beneplacitum tam in spiritualibus, quam in temporalibus de fratribus nostrorum consilio auctoritate apostolica constituimus et deputamus, curam, regimen, gubernationem, et administrationem plenam et liberam ejusdem Aquilegen. ecclesie tibi in eisdem spiritualibus et temporalibus plenarie committentes, alienationem tamen bonorum immobilium et pretiosorum mobilium ipsius ecclesie tibi penitus interdictam. Volumus autem quod debitis consuetisque ipsius ecclesie oneribus supportatis de residuis fructibus, redditibus, et proventibus ad mensam patriarchalem Aquilegen. spectantibus hujusmodi beneplacito durante, libere

A disponere valeas sicuti de illis patriarche Aquilegen. qui fuerunt pro tempore disponere potuerunt seu etiam debuerunt. Quocirca fraternitati tuę per apostolica scripta mandamus quatenus curam, regimen, gubernationem, et administrationem predictam durante hujusmodi beneplacito per te, vel alium, seu alios sic geras sollicite, fideliter, et prudenter quod Aquilegen. ecclesia utili et fructuoso gubernatori gaudeat se commissam, tuque preter retributionis eterne premium et humane laudis preconium, que perinde mereberis, nostram et dicte sedis benedictionem et gratiam uberius exinde consequi merearis.

Datum Rome apud sanctum Petrum in Id. Februarii pontificatus nostri anno tertio.

Quas quidem litteras apostolicas prefati domini canonici et capitulum reverenter et humiliter receperunt, offerentes se mandatis apostolicis in omnibus, in quibus poterunt, reverenter et humiliter paraturos a.

B S. N. Et ego Alexander notarius s. Bartholomei notarii de Ceneta publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius superscriptis litterarum apostolicarum presentationi et receptioni aliisque omnibus et singulis superscriptis, dum, ut premititur, agerentur, et fierent, una cum prenominatis testibus presentis fui, eaque rogatus et requisitus propria manu scripsi, et in hanc publicam formam redegei, meumque signum consuetum et nomen apposui in fidem et testimonium omnium premissorum.

XXXIII.

b CHARTA REVOCATIONIS

A Civitate Austrię duorum Utinentium civium, ne sequantur partes patriarchę Aquilegen. commendatarii.

In Consilio magnificę civitatis Utini. Die octava Octobris 1581.

C Omnes deputati super guerra et per arrangum ad faciendam justitiam contra quoscumque excedentes arva. s. Fantus Arcoloniani et Odoricus notarius q. Andreę de Utino permanent in Civitate Austria, et sequuntur tacite dominum cardinalem, qui habet patriarchatum Aquilegen. in commendam. Commune Utini volens obtinere statum et libertatem ecclesie Aquilegen. et patrię Forjulli, quoniam Aquilegen. ecclesia nunquam fuit data in commendam alicui personę nisi modo; et quia etiam hæc mansio per eosdem s. Fantum et Odoricum videtur fieri contra honorem et statum specialiter terrę Utini et Consilii, facta fuit eidem s. Fanto et Odorico quedam monitio, videlicet quod in quindecim dies venire debeant Utinum ad statum et habitandum sicuti stabant antequam dominus cardinalis veniret civitatem Austriam: et si non venirent, noscerent, quod fieret condemnatio contra eos secundum deliberationem Consilii terrę Utini, condemnando eosdem s. Fantum et Odoricum non comparentes, non venientes, et non volentes attendere mandatis Consilii, spernentes Consilium.

Ex annalibus magnificę civitatis Utini Ferandus Ormanus cancell. Die 28 Januarii 1734.

XXXIV.

c CHARTA CONSULTATIONIS

Datę per communitatem Civitatis Austrię, de Philippo de Alenconio patriarchę Aquilegen. commendatario contra Utinenses.

1588. Die Veneris septimo Februarii in Civitate

rant, faverent. Insuper inter utramque civitatem semina belli acrioris jacta. Patent omnia ex duabus sequentibus chartis, altera ex annalibus civitatis Utinensis, altera ex Civitatis archiviis de promptis.

b An. 1581. Ex Archiv. Civit. Utin. cit. pag. xii.

c An. 1582. Est Charta apud Co. Laurentium Alquinum. cit. p. xii.

a Quem exitum habuerit collatio patriarchatus in commendam, ut vocant, patet ex historiis rerum nostrarum. Equidem Utinenses qui stabant pro patriarchalis sedis honore, summopere detrectarunt parere, ita ut insurgerent omni severitate in suos, qui aliquando in Civitate Austrię diverterant, verentes, ne cardinali, qui apud Civitatenses se recepe-

Austriæ in stupa Consilii in pleno Consilio juxta morem, etc.

Super eo quod dominus noster dominus Philippus de Alenconio episcopus Sabinensis cardinalis et patriarcha Aquilejensis petiit sibi consilium dari per commune Civitatense de modo tenendo et via per quam contra Utinenses et collegatos sibi recusantes obedire tanquam eorum proprio domino ut debent et tenentur: item quomodo debeat ambulare postquam mansuetudines et humanitates in reducendo illos ad debitam obedientiam nullatenus profuerunt: deliberatum et definitum fuit quod eidem domino nostro ex parte communis consulatur, quod ipse supplicet domino nostro pape, ut contra ipsos Utinenses et alios recusantes obedire prefato domino nostro patriarchæ et cardinali mittat processus suos gravatos sicuti curia Romana sciverit gravare, et quod per se dominus noster patriarcha petat et inducat praelatos, nobiles, et communitates, qui sunt sibi obedientes in presenti, ut ad ipsum dominum nostrum papam super hoc mittant nuntios suos: et quod communitas facere intendit et vult libenter ex latere suo quod potest: et quod idem dominus noster utatur processibus papalibus, et etiam guerra utrinque, si fuerit opportunum. Verum antequam ad guerram procedat, posse suum et quantum potest inquirat diligenter tam a suis fidelibus, quam ab amicis: Quo suo posse tunc pensato, tunc novum factum, novum consilium. Præterea dicatur etiam ipsi domino patriarchæ, ut factum suum ostendat aliis suis fidelibus, et consilium petat ab eis, sicut 275 petiit a communi de via et modo tenendi contra ipsos Utinenses. Præterea deliberatum fuit, quod si dominus noster prædictus peteret cum qua o sibi velit in guerra servire: super hoc fiat generalis responsio, et non specialis: et quod interim illi deputati inquirant cum quanto commune potest servire, et tunc relationem dent in Consilio: quo facto novum Consilium, etc.

Ego Marcus Antonius Nicolettus civis et vice-cancellarius civitatis Forojulii præsentis definitiones ex magno volumine definitionum magnifice communitatis civitatis penes me existente fideliter exemplavi, et in fidem me subscripsi, etc.

XXXV.

* EPISTOLA REGIS JERUSALEM ET SICILIÆ

In gratiam cardinalis de Alenconio Utinensibus directa b.

Viri nobiles devoti charissimi,

Reverendissimum in Christo patrem dominum patriarcham Dei gratia episcopum Sabinensem sancte Romane Ecclesie cardinalem, dictum de Langonio, consanguineum nostrum carissimum ex dignis considerationibus prosequentes sincere dilectionis affectu adeo quod ipsius procurarem honores et commoda, et evitaremus libenter quolibet noxia detrimenta: propterea devotionem vestram requirimus et hortamur, quatenus considerantes, quod obedientie virtus maximum donum conditionis humane

A describitur, sicuti inobedientia ab omnibus detestatur, velitis a quibuslibet inobedientie et contradictionis actibus erga dictum Dominum cardinalem desistere, et sibi ac officialibus suis tanquam domino civitatis ipsius, ut ponitur, in his in quibus rationabiliter tenemini et debetis, intendere et obedire velitis, cum vobis id erit ad profectum et commodum, nobisque ad speciale obsequium ascribemus.

Datum Neapoli sub anulo nostro secreto die 14 Maii, 5 Indictionis c.

Post datum addicimus quod quidquid favoris vel assistentie, seu forsitan in contrarium per vos eidem Domino cardinali impensum fuerit, nobis proprie reputabimus factum.

Carolus rex Hierusalem et Siciliæ.

XXXVI.

d EPISTOLA ELISABETH HUNGARIÆ REGINA

Civibus Utinensibus e.

Nos Elisabeth Dei gratia regina Hungariæ, Poloniæ, Dalmatiæ, etc.

Vos sapientes et nobiles viros regiminis, consules civitatis Utini, amicos nostros, amicebiter hortamur et affectuose, quatenus illustrem principem dominum Leopoldum ducem Austriæ fratrem nostrum charissimum cum sua gente armigera versus partes Italiæ proficiscentem per tenutas dominiorum vestrorum pacifice gressus suos facere permittatis, et sibi ac suæ genti prædictæ pro eorum pecunia victualia necessaria dare faciatis nostræ petitionis ob respectum, gratam nobis complacentiam exhibendo in premissis.

Datum in Kemphe 7 die mensis Octobris, anno Domini 1383.

XXXVII.

c QUERELA COMMUNIS FLORENTIÆ

In Utinenses g.

Amici charissimi,

Jam dudum audivimus vos malis, ut putamus, suggestionibus informatos propter discordiam, quam cum reverendissimo patre nostro de Alenconio patriarcha Aquilegen. multa bona mobilia et immobilia Joannis olim Gastronis de Bardi dilectissimi civis nostri et fratrum, auctoritate publica distraxisse ex eo quod prædicti domini patriarchæ fautoribus adheret: quo quidem audito sumus multis respectibus admirati. Nam quod ipse vestrum patrem et verum antistitem sequeretur, sibi non debuit ad culpam vel aliquod facinus imputari. Placeat igitur hujusmodi bona tam ei quam fratribus, quæ sine justa causa, sicut videmus, ablata sunt, quæ reperiuntur facere restitui, et quæ consumpta forent, restitutione debita resarciri. Nam cum dictus Joannes et fratres cives nostri sint, non possumus eis in tam manifesta injuria justitiæ delictum denegare b.

Datum Florentiæ die 18 Febr. indict. 7, 1384.

D Priores artium et vexillifer justitiæ populi et communis Florentiæ.

guitur. Vide inter nostrates historiographos Candidum..... Hæc est illa Elisabeth, quæ Utinensibus eo tempore honoris plenam epistolam direxit, quam prodere, et si ad aliam rem faciat, non gravabor.

d An. 1383. Ex archivio civit. Utinen.

e A tergo: *Nobilibus et sapientibus viris regimini consulibus civitatis Utini amicis nostris charissimis.*

f An. 1384. Ex archivio civit. Utinen. cit. pag. XII.

g A tergo: *Nobilibus viris capitaneo, consilio, et communi Utinensis civitatis, nostris charissimis.*

h Ex his desumere licet quanta contentione pro jure patriarchalis residentie, quam alio memoratus patriarcha commendatarius transtulerat, civitas nostra pugnaverit.

a An. 1382. Ex Archivo Civitatis Utin., cit. pag. XII.

b A tergo: *Nobilibus et prudentibus viris et communi civitatis Utinen. devotis nostris charissimis.*

c In hac charta annus non apponitur; sed indictio 5 prodit annum 1382. Non enim alia indictio hujus numeri sub administratione Philippi de Alenconio occurrit. Quippe constantissime Utinensibus cum sociis detractantibus parere commendatario sui patriarchatus, quem semper ceu pupillam oculi tuiti sunt, et nunc usque quantum licet pro virili tuerentur, re infecta Romam regressus est postquam suo adventu pertinax et acre bellum excitaverat in provincia Forojulensi, quod præpiniis procurante per oratores suos Elisabeth regina Hungariæ, et adiutibus Venetis post sextum tandem annum extin-

XXXVIII.

* CUJUSDAM PRIORIS CAMALDULENSIS

Institutio in regimine monasterii sancti Gottardi prope Utinum.

In Christi nomine, amen. Anno suæ Nativitatis millesimo quadringentesimo vigesimo tertio, indictione vero prima, die octava mensis Septembris. Actum in ecclesia sacre Camaldulensis heremi presentibus venerabilibus religiosis dompnis Jacobo sancti de Seravalle Aretine dyocesis, camerario dicti Camaldul. dompno Benedicto Baldi de dicta civitate Aretii, et Bernardo condam Damiani de Arimino monachis dicti ordinis testibus ad hec vocatis, habitis, et rogatis.

Hoc publicum instrumentum inspecturis cunctis pateat evidenter, quod vacante monasterio sancti Gottardi de prope Utinum Aquilegensis dyocesis per promotionem dompni Luce de Alemania immediate prioris dicti loci ad monasterium sancte Marie de Orbivio Paduane dyocesis : et gubernatore solito et debito destituto ad presens, etc. : congregato capitulo heremitarum sacre predictæ heremi in ecclesia jam dicta ad sonum tabule, ut moris est, ubi interfuerunt dompni et venerabiles fratres Gaspar Major de Alemania, Jerolimus sacrista, Johannes reclusus de Bononia et Placidus de Sotera monachi heremite dicti loci, qui faciunt majorem partem dicti capituli : reverendissimus in Christo pater et dominus dominus Benedictus sacre sepe dicte heremi Camaldulensis prior et totius ejusdem ordinis generalis habito maturo consilio et matura deliberatione super reformatione dicti loci sancti Gottardi, et nolens quod dictum monasterium sancti Gottardi ex rectoris carentia patiatur in spiritualibus vel temporalibus detrimentum : ad honorem Dei, et beate Marie Christi genitricis gloriose, beatique Gottardi, in cujus vocabulo dictum monasterium est fundatum, et aliorum sanctorum, et totius celestis curie, et ad reverentiam **276** sancte Matris Ecclesie, et sanctissimi in Christo patris et domini domini Martini pape V ejusdem generalis et universalis pastoris, et ad honorem sancte Camaldulensis heremi, et ejusdem ordinis universi, nec non ad predicti monasterii statum pacificum et perfectum, in dompnum Angelum Ciera de Venetiis commonacum sancti Michaelis de Murano prefati ordinis expresse professum verum utique legitime etatis et ex legitimis patribus procreatum, in sacerdotio constitutum, scientia et moribus decoratum direxerit aciem mentis sue, et eundem dompnum Angelum in ipsorum dicti prioris et heremitarum presentia constitutum, in priorem, rectorem, et administratorem prefati monasterii sancti Gottardi de Utino omni modo, jure, et forma, quibus magis et melius potuit, instituit et prefecit, curam et administrationem spiritualem et temporalem predicti monasterii, vice et nomine capituli heremi, eidem dompno Angelo priori plenarie committendo usque ad sue et capituli predictæ heremi duntaxat beneplacitum voluntatis. Qui dompnus Angelus genuflexus coram predicto dompno priore Camaldulensi predictam institutionem de se factam humiliter accepit, et eidem dompno priori Camaldulensi intuitu administrationis predicti monasterii promisit obedientiam et reverentiam manuaalem, et fidelitatis juramentum, tacta manu dicti dompni generalis ; juravit eidem dompno priori Camald. recipienti vice et nomine successorum suorum canonice intrantium, quod ab hac ora in antea semper erit fidelis, obediens, et subjectus in omnibus, que secundum Deum et possibilitatem suam, salva conscientia, poterit, ipsum dompnum priorem et heremitas, et predictæ heremi familiam, et nuptios suos et heremitarum, et domus Camald. et alios homines predicti ordinis reverenter, benigne, et caritative tam in cundo quam

A in redeundo et stando recipiet, et tractabit secundum scientiam suam et sibi commissi monasterii facultatem. Consilium, quod fuerit ab eo per dompnum priorem, seu per suos nuntios vel litteras suas seu alterius, locum et vices suas tenentes in heremo vel ordine Camald. petiitum, sanum et fidele eis et cuilibet eorum juxta discretionem sibi a Deo traditam in omnibus et per omnia exhibebit. Secretum, quod sibi per eundem dompnum priorem et nuntios ejusdem vel litteras suas seu cujuscunque sive in heremo seu alibi in ordine Camaldulen. aut per locum suum tenentem commissum fuerit, nulli in ejus persone vel ejus officii, status, vel honoris seu heremi vel domus Camalduli, aut ordinis predicti dampnum vel injuriam, periculum vel detrimentum aliquando pandet. Non erit in consilio vel tractatu, in quo, vel per quod ipse dompnus prior Camalduli aut aliquis heremitarum monachus vel conversus sive familiaris aut nuptius ejusdem heremi vel domus Camald. injuxta perdat vitam vel membrum : sive dictus dompnus prior Camald. seu aliqua dictarum personarum aliquam realem vel personalem recipiat injustitiam, injuriam, vel jacturam. Et si contrarium per aliquos vel aliquem machinari vel attemptari sciverit, illud in quantum poterit et licitum fuerit, impediet et turbabit. Inmunitates, libertates, jura, et honores heremi et domus Camaldulen. Monasterii sancti Gottardi sibi commissi secundum vires defendet, manutenebit, et preservabit contra omnes homines in quantum sibi Deus ministraverit, et ejus possibilitas poterit, et sui monasterii facultates valuerint salvo continuo sui ordinis honore. Collectas et datia, quas ordo predictus sibi et aliis prelatiis duxerit imponendas, solvet omni exceptione remota in terminis constitutis : et censum quod libere sive quod de jure heremo ac ordini predicto solvere haberet. Vocatus ad synodum seu ad generale vel particulare capitulum per eundem dompnum priorem vel ejus locum tenentem in heremo aut ordine, veniet, nisi fuerit aliqua canonica prepeditione impeditus. Preterea bona immobilia dicti monasterii sancti Gottardi non infeudabit denuo, nec alienabit vel contractum in deteriore partem faciet de ejusdem terrarum ecclesie. Instrumenta privilegia et quecunque alia pretiosa non alienabit, distrahet vel subpignoraht vel obligabit, seu debitum aliquod contrahet nisi permagna et inevitabili necessitate, vel evidenti ipsius monasterii utilitate, vel summam in constitutionibus prefati ordinis pretaxatam absque dicti dompni prioris Camald. licentia speciali : dicens, sic Deus me adjuvet ad sancta Dei Evangelia. Preterea subsequenter et immediate dictus dompnus prior Camald. prefatum dompnum Angelum priorem prelibati monasterii ad osculum pacis recepit, et per suum anulum de prioratu predicto presentialiter investivit. Committentes vero fratribus nostris videlicet dompnis prioribus sancti Matie [*Fortæ*, Michaelis] de Murano vel sancti Joannis de Judeca ejusdem ordinis cuilibet in solidum, quatenus eundem in dompnum Angelum priorem prefatum, sive ejus legitimum procuratorem ejus nomine vel quovis alium ab illis vel ab illo substitutum inducant sive inducant in corporalem possessionem monasterii prelibati, eumque defendant vel defendat inductum. Contradiectores et rebelles per censuram ecclesiasticam vice nostra compescendo, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio et brachio seculari. In quorum testimonium omnium sigillum nostrum consuetum nostri officii appensione apponi jussimus ad cautelam, necnon registrare fecimus.

S. N. Ego Johannes dictus dompnus olim Jacobi de Burgo sancti sepulcri apostolica auctoritate et imperiali notarius et iudex ordinarius nec non scriba prefati dompni prioris generalis predicta dum agerentur interfui, et rogatus scribere scripsi et publicavi :

ideoque subscripsi, signumque meum apposui consuetum.

XXXIX.

• CHARTA CONVENTIONIS

Pro structura pontis lapidei super Nationem Civitatis Austriæ, pacta inter magnificam communis Civitatis Austriæ ex una, et magistrum Jacobum q.^m Martini Dagaro de Bissono Cumensis diocesis super lacu Lugani, de ponte sublicio destruyente et lapideo construente.

JESUS CHRISTUS.

In Christi nomine, amen. Anno a Nativitate ejusdem Domini nostri Jesu Christi millesimo quadragesimo quadragesimo primo, indictione quarta, die undecimo mensis Decembris. Actum in stupa communis Civitatis Austriæ Aquileiensis diocesis, presentibus ibidem venerabili viro domino Marco de Crivellis canonico Civitatis, ven. presbytero Nicolao qu. Mathei Tresoldi de Justins habitante in burgo pontis, nobili viro Joanne Daniele qu. Joannis Pizul de Meduno, prudenti viro domino Nontin de dicta Civitate Austriæ, providis viris Jacobo qu. s. Nedoni de Formentinis, et Hermacora Cerdone qu. Bortulii de burgo portæ Broxanæ testibus ad hæc vocatis specialiter et rogatis.

Ibique nobiles et circumspecti viri s. Franciscus de Claricinis, s. Georgius Cont qu. s. Bernardi de burgo ponte, et s. Tanus qu. s. Philippi de Cotis civis Civitatis Austriæ pro infrascriptis peragendis in pleno consilio et arengo deputati, habentes ad hæc specialem et plenam commissionem a magnifica communione Civitatis Austriæ prædictæ, ac vice et nomine ipsius magnificæ communis, ac pro ipsa agentes ex una parte : considerantes opus et ædificium infrascriptum peragendum non solum ad ornamentum et decorem ipsius Civitatis Austriæ, sed etiam ad laudem communem et utilitatem reipublicæ suæ accrescendæ, considerantes crebris sumptibus et expensis, quibus præfacta magnifica communis per sepe onerari, et gravari solebat in reparatione infrascripti pontis lignei Majoris appellati, volentesque tandem sublevare hujusmodi crebris et fere quotidianis sumptibus, pluriesque habita superinde matura et diligenti deliberatione, et cognito quod multo melius et utilius erat semel ipsum Pontem Majorem appellatum ita fortiter valideque construi, ædificari, fundari, fieri, et fabricari facere, ut perpetuis temporibus verisimiliter duraturus sit potius quam ipsum pontem ligneum putrescibilem tenere et habere, agentes et paciscentes vice et nomine præfactæ magnificæ communis, et pro ipsa communione ex una parte : et providus vir magister Jacobus qu. Martini Degaro de Bissono Cumensis diocesis super lacu Lugani pro se et vice et nomine... sociorum suorum et magistrorum, quos secum habere et conducere vollet pro infrascripto ponte seu ædificio et laborario perficiendo, et pro quibus sociis, magistris, et coadjutoribus suis promissis de rato sub obligatione omnium suorum bonorum ex altera, ad tales quidem compositiones, pacta, promissiones, 277 conventiones, et obligationes invicem hinc inde dictis nominibus per solemnem stipulationem et pactum unanimiter et concorditer venerunt. Et primo quidem actum, pactum, promissum, conventum, et solemni stipulatione interveniente firmatum est dictis nominibus et inter dictas partes, quod præfactus magister Jacobus debeat, et teneatur, et obligatus sit prout ibidem solemni ter promissit, convenit, et se obligavit præfactis deputatis requirentibus et stipulantibus vice et nomine communis facere construere, fundare, fabricare, et ædificare, et integraliter perficere, et complere pontem majorem ipsius Civitatis Austriæ super aqua Natissæ existentem de lapidibus, largum sive latum tantum quantum fieri poterit cum

A uno arcu duplicato transeunte de uno latere ad aliud latus cum fundamentis, et armaturis necessariis et opportunis quibuscunque et cujuscunque generis verbi gratia, tam de lignamine sive lignis, quam de ferro, et cum lapidibus quadratis et picatis a lateribus. Item quod dictus pons debeat esse relevatus a lateribus cum merlis honorabiliter factis de lapidibus etiam quadratis et picatis. Et si placuerit magnificæ communitati Civitatis Austriæ, ad quam spectat electio, præfactus magister Jacobus et socii sui magistri et coadjutores, quos secum accipiet, debeat, et teneatur, debeantque et teneantur ædificare, facere, et construere dictum pontem cum duobus arcibus firmatis super pila de medio, quam ad præsens exstat, et cum uno alio arcu super istos duos arcus transeunte de uno latere ad aliud verbi gratia de parte versus burgum pontis usque ad partem versus civitatem cum armaturis et merlis, ut supra. Ita quod sit in libertate communis eligendi si velit fieri ipsum pontem vel cum duobus arcibus vel cum tribus, ut supra dictum est.

B Item quod super dicto ponte debeat fieri unus pons levatorius apud turrim ex latere civitatis seu versus civitatem cum uno barbacano sive rivelino sufficienti.

Item quod dictus magister Jacobus debeat et teneatur invenire, fodere, et laborare omnes et singulos et quoscunque lapides necessarios, sufficientes, et opportunos cujuscunque generis et conditionis existant pro constructione et complemento tam ipsius pontis quam fundamentorum, et cum effectu totum pontem suis sumptibus et expensis perficere, et integre complere, et laborare sufficienter, fideliter, bona fide, et sine fraude, ita quod iudicio omnium bonorum magistrorum dictus pons bonus, et sufficienter sit et esse debeat, et videatur esse constructus, factus, et laboratus, et verisimiliter perpetuo duraturus, prout et sicut tale opus et ædificium exigit et requirit tam in fundamentis et ligaturis et armaturis, quam in arcibus, prout supra dictum est.

C Et e converso præfacti domini deputati agentes vice et nomine communis et pro ipsa communione, pro qua promiserunt de rato, et se solemni ter obligaverunt præfacto magistro Jacobo pro omnibus et singulis suprascriptis perficiendis et integre complendis solvere, dare, et numerare ducatos auri mille quingentos vigintiquinque, quos præfacta communis debeat et teneatur eidem magistro Jacobo dare et exbursare de tempore in tempus prout ipse magister Jacobus laboraverit, et prout necessitate cogitur. Super quibus mille quingentis viginti quinque ducatis dictus magister Jacobus debeat et teneatur accipere in solutum tantum vinum et bladum, quantum sufficiet pro expensis suarum operationum pro eo pretio, quo vendetur in foro, et pro quo habere poterit ipsum vinum et bladum ab aliis personis.

D Item actum, pactum, promissum, conventum, et solemni stipulatione interveniente firmatum existit inter dictas partes, quod præfactus magister Jacobus habere debeat totum pontem ligneum ad præsens existentem, et omnia ferramenta ipsius, seu omnibus aliis ad ipsum pontem spectantibus et pertinentibus, possitque de dicto ponte disponere prout et sicut ei libuerit, et hoc quoniam dictus pons ligneus inde amoveri debet.

Item actum, pactum, promissum, et solemni stipulatione interveniente firmatum existit inter dictas partes, quod præfacta communis debeat et teneatur dare et conduci facere sumptibus et expensis ipsius communis calcem et arenam necessariam pro dicto ponte construendo.

Item quod præfacta communis debeat et teneatur facere conduci sumptibus et expensis dictæ communis omnes lapides paratos sive per ipsum ma-

gistrum Jacobum effossos et alios quoscumque per A ipsum magistrum Jacobum repertos pro dicto ponte construendo.

Item actum, pactum, et promissum est inter dictas partes: quod præfacta communitas debeat impetrare, seu obtinere licentiam.... damno vel proprio ipsius magistri Jacobi, a quibuscumque habentibus fossaria seu loca in quibus habeat et effodi possint lapides sub gastallia et dominio ipsius communitalis, ut dictus magister Jacobus impetrare possit effodere lapides quoscumque necesarios non dampnificando tamen alias personas.

Item actum, pactum existit inter dictas partes quod præfactus magister Jacobus habeat et habere debeat omnem armaturam, quam ponet et faciet pro construendo et faciundo dictum pontem, ipsamque armaturam de dicto ponte amovere suis debitis loco et tempore et sine damno ipsius pontis.

Item quod præfacta communitas debeat bona fide dare operam et exhibere debitam diligentiam in reperiendo duas sarthias, sive duas funes grossas sumptibus tamen et expensis ipsius magistri Jacobi, et impetrare licentiam a serenissimo dominio Venetiarum exportandi eas ex civitate Venetiarum, si obtineri poterit.

Item actum, pactum, et promissum est quod præfacta communitas debeat et teneatur invenire eidem magistro Jacobo unam domum sine pretio per eum solvendo cum quatuor lectis fuleitis, in qua domo dictus magister Jacobus cum sociis suis possit se reducere.

Item actum existit inter dictas partes, quod si magister Jacobus reperiret lignamina necessaria pro armaturis et aliis necessariis pro ipso opere construendo, quod præfacta magnifica communitas teneatur facere ea conducere per suos subditos sumptibus et expensis honestis ipsius magistri Jacobi, et pro pretio competenti et honesto per eum solvendo.

Postremo et ultimo ne tarditate et difficultate conducendi ligna et alias res necessarias pro dicto ponte construendo opus tantum retardaretur, actum, pactum, et promissum est inter dictas partes, quod præfacta communitas suis sumptibus et expensis habere debeat et tenere ad minus duos magnos cursus præparatos, qui appellatur cursus matti.

Quæ omnia et singula pacta, promissiones, et obligationes superscriptas præfacti domini deputati vice et nomine præfactæ magnificæ communitalis, et pro ipsa communitate cum obligatione omnium bonorum ipsius communitalis mobilium et immobilium, presentium et futurorum ex una, et præfactus magister Jacobus pro se et sociis suis magistris, quos secum accipiet, et pro quibus promisit de rato ex altera cum obligatione omnium bonorum suorum mobilium et immobilium presentium et futurorum, refectionemque damnorum omnium, interesse et expensarum litis, et extra sibi vicissim hinc inde verbi gratia una pars alteri, et altera alteri solemniter stipulatione et pacto interveniente solemniter promiserunt firma, rata, et grata habere, tenere, attendere bona fide, et sine fraude, et plenius observare, adimplere nunquam contradicere, vel contrafacere sub poena dupli eorum, de quo lis vel quæstio moveretur, quæ poena soluta vel non, rata nihilominus maneat pacta superscripta, et rogaverunt me dictæ partes, ut de prædictis omnibus et singulis publicum conficerem instrumentum cum omni me....et consilio sapientis.

Publicatur et datur magistro Jacobo.

XL.

• QUORUNDAM JURIORUM,

Inter cætera festum custodiendi cessio et donatio.

In Christi nomine, amen. Anno a Nativitate ejusdem

• An. 1461. Ex charta apud Co: Raymundum de Arcano. cit. p. 181.

Dominici 1461, indict. 9, die vero 19 mensis Februarii. Actum in terra sancti Danielis, Aquilegen. diocesis, sub logia magna communis: presentibus providis viris s. Colla stipendiario quondam Augustini de Neapoli armigero magnifici domini Christophori Folentini, s. Leonardo naso qu. Gabrielis de Pithianis de sancto Daniele, et s. Thomas quondam nob. viri s. Federici de Varmo inferiori testibus ad hoc habitis, specialiterque vocatis, et rogatis.

Ibique nobiles consortes arcani superioris videlicet s. Joannes Antonius quondam nobilis viri s. Rizzardi 278 de Arcano per se et procuratorio nomine nob. s. Joannini ejus patris, ut de procuratorio constare dixit manu mei notarii infrascripti, nec non s. Antonius quondam nob. viri Gabrielis de eodem loco ex causa donationis pure, mere, libere, simpliciter et irrevocabiliter inter vivos dederunt, cesserunt, transulerunt, et mandaverunt præstanti juveni s. Simoni Buccinato nob. viri s. Christophoro de Strasoldo i. idem præsentem pro se suisque heredibus recipienti omnia et singula ipsorum consortium jura et actiones reales, personales, utiles, et directas, tacitas et expressas, quæ vel quas habent, habebant, seu habere poterunt in villa et pertinentiis villæ Campilongi de Strata occasione jurisdictionis, seu garritus ad ipsos consortes spectantis et pertinentis in eadem villa ejusque pertinentiis, videl. festa in ea custodiendi et consendi, gaudia, multas et condemnationes exigendi, et omnia et singula alia faciendi et exercendi quæ ad ipsos consortes spectare et pertinere pleno jure dignoscuntur seu dignosci possent, tam de jure quam de consuetudine facientes et constituentes eundem s. Simonem cessionarium procuratorem tanquam in rem suam propriam, et ponentes in locum eorum ita et taliter quodammodo præfatus s. Simon cessionarius suo nomine, actionibus, utilibus et directis, tacitis et expressis agere, experiri, excipere, replicare, consequi, et se tueri possit et valeat a quibuscumque, et contra quoscumque occasionibus antedictis, et omnia et singula alia dicere, facere, et exercere quemadmodum ipsi præfati consortes facere et exercere poterant et potuissent ante hujusmodi cessionem et translationem, promittentes quoque præfati consortes cessores nominibus quibus supra per se eorumque hæredes et successores, et cum obligatione omnium suorum bonorum mobilium, stabilium, presentium et futurorum refectionemque damnorum omnium et expensarum litis, et extra ac inter, se solemniter obligare antedicto s. Simoni cessionario stipulanti pro se suisque heredibus, aut cui jus suum dari voluerit prædictam cessionem, donationem, translationem, et omnia et singula in hoc instrumento contenta perpetuo firma, rata, grata habere, tenere, observare, et adimplere, et non contrafacere, dicere, vel venire per se vel alium sive alios aliqua ratione vel causa de jure vel de facto, et ipsam donationem nulla ratione vel ingratitudine revocare sub poena dupli ejus, de quo lis vel quæstio mota erit, paucioribus solidis quinque in singulis capitulis hujus contractus stipulata ac promissa, quæ poena soluta vel non, præsens tamen instrumentum ac omnia et singula in eo contenta, plenum obtineant robur atque perpetuam firmitatem, etc.

Ex notis olim Eg. domini Jacobi Pithiani civis ac notarius sancti Danielis prout inveni manu propria fideliter extraxi. Ego Jacobus Justa publicus imperiali auctoritate notarius ejusdem loci, me subscripsi ac signavi in fidem, etc.

XLI.

• DECRETUM CAPITULI AQUILEJENSIS

Faciendi capita argentea quorundam sanctorum præsertim sancti Paulini.

Die Dominico 13 Julii 1494.

Post prandium congregato capitulo in domibus habitationis reverendi domni Doymi decani, in quo capitulo interfuerunt ipse dominus decanus, Philippus, Franciscus, Ottus, Thomeus, Ja. de Monteguaco, Petrus, Bod. Daniel, et Richardus omnes canonici, etc. Ibidem per præfatos dominos decanum, canonicos, et capitulum determinatum et deliberatum fuit construi et fieri debere capita argentea sanctorum Paulini, et Laurentii, ac Sigismundi, et ad minus caput sancti Paulini fiat anno præsentis, hoc est usque ad Pascha prox. futurum, et deinde proseguantur alia quam citius fieri poterunt. Et quemadmodum alias determinatum fuit construi debere capellam sancti Canciani sub choro clauso in præfata ecclesia deliberatum fuit hodie, quod in præsentis anno incipiat construi: et commissum fuit reverendo domino Doymo decano tanquam camerario, et domino Richardo ejus collegæ præmissa exsequendi, etc.

XLII.

b DOCUMENTUM CONSTRUCTIONIS

Ecclesiæ majoris civitatis Austriæ.

Concordium inter reverendum dom. Hieronymum de Nordys decanum collegiatæ ecclesiæ beate Mariæ Civitatis Austriæ, D. Bernardum Cont, D. Danielem de Puppis, et D. Laurentium canonicos intervenientes nomine reverendi capituli, et sp. s. Federicum de Formentinis Gastaldionem, et s. Guarnerium de Manzano provisores terræ Civitatis Austriæ pro communitate ex una, et magistrum Albertum de monte et magistrum Franciscum ejus nepotem ex alia.

In Christi nomine, amen. Anno Nativitatis ejusdem Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto, indict. 12, die quinto mensis Aprilis, actum in Civitate Austriæ Aquilejensis diocesis in platea, præsentibus.

Ibique reverendus dominus Hieronymus de Nordys decanus collegiatæ ecclesiæ beate Mariæ Civitatis Austriæ, D. Daniel de Puppis, D. Laurentius deputati pro reverendo capitulo Civitatis Austriæ, nec non D. Bernardus Cont intervenientes tanquam canonici, et pro utilitate capituli, ac sp. dominus Federicus de Formentinis gastaldio, et Guarnerius de Manzano provisor terræ Civitatis Austriæ, dominus Philippus de Portis fabricarius, et Nicolaus Zani tanquam deputati ad hoc: ac clarissimi doctores D. Ermanus de Claricinis, et D. Bartolomeus de Nordys intervenientes tanquam consilarii, et interpellati a superscriptis omnibus dominis deputatis ex una, et providus vir magister Albertus a Monte de Padua ex alia, causa et occasione fabricæ ecclesiæ majoris Civitatis Austriæ in unum convenientes, quod dictus magister Albertus promisit et se obligavit construere et edificare omnes et singulos muros ad altitudinem necessariam suis vultibus, qui vadunt super colonis positus a parte curiæ patriarchalis omnibus suis sumptibus et expensis... dantibus prædictis dominis deputatis ipsi magistro Alberto omnia præparamenta necessaria, quæ ad dictam fabricam et constitutionem opportuna fuerint. Item promisit et se obligavit dictus magister Albertus facere et elevare omnes armaturas, quæ ad dictam constitutionem fuerint necessariae; dantibus similiter præfatis dominis

A deputatis omnia necessaria ad dictas armaturas. Item quod dictus magister Albertus non teneatur ponere nisi operas manuales. Præfacti vero domini deputati quo supra nomine promiserunt et se obligaverunt dare et exbursare ipsi magistro Alberto pro ejus mercede in ratione librarum septem cum dimidio pro singulo passu ad mensuram Venetam: ita tamen quod dictus magister Albertus teneatur laborare muros secundum latitudinem inceptam, quam apparet supra primis colonis in introitu ipsius ecclesiæ, et quæ etiam apparet supra aliis muris, super quibus fuerit necesse fabricare: et teneatur etiam ipsi domini deputati solvere et satisfacere ipsi magistro Alberto pro vacuo vultuum secundum consuetudinem omnium fabricantium. Item convenerunt quod dictus magister Albertus teneatur accipere pro ejus mercede vina et blada pro occurrenti pretio, quæ fuerint necessaria pro se et operariis suis. Item convenerunt, quod dictus magister Albertus habere debeat pro tempore, quod statuit ad fabricam ecclesiæ unam domum cum duobus lectis et pluribus secundum indigentiam dicti magistri Alberti. Item promiserunt dicti domini deputati dare omnes fenes necessarios, nec non et rotas ac cidellas necessarias constructas: ita tamen quod dictus magister Albertus tenatur eas adaptare ad laborandum. Item dictus magister Albertus fuit contentus acceptare manuales necessarios ab intra super ejus mercede: illi vero qui decessunt servire a parte superiori, stent ac sint in ejus dispositionem.

279 XLIII.

• DESCRIPTIO PRIMI ADVENTUS

DOMINI MARINI GRIMANI

Ad patriarchalem sedem Utinen. civitatis.

In Dei nomine, amen. Anno Domini 1524, indict. 12, die vero Lunæ, ultimo Octobris, hora 17.

C Reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Marinus Grimanus divina providentia sacrosanctæ Aquilejensis ecclesiæ patriarcha, Civitatis peditatu equitative confertissimo, nec non excellentissimo viro domino Andrea Foscolo totius patriæ præside, cum prætoria cohorte illi obviam facto ad editam planitiem in Torrentis Cormorii ripa, præmisso equitatu domini Tadei Vulpiani equitis aurati et levium equitum illustrissimi Venetorum senatus ducis, totoque urbis clero cum Aquilejensi, supplicantium more, prodeunte usque ad portam Pascolli, ibive ab adolescentulo nimphali habitu stante concinna recitata ode, ejus præeunte crucigero, Utineam hanc urbem perinsigni muke insidens feliciter ingressus est. Cui quidem muke insidenti sub umbraculo, seu, ut vulgo dicunt, baldachino, statim ad portam ex equis desilientes astitere publico Civitatis nomine magnifici et præclari cives domini Bartholomæus Brugnus, et Joannes Candidus ad utramque habendam; Hieronymus Sanctonius et Franciscus Maninus a tergo, hi jureconsulti aureis torquibus insignes a collo pendentibus; Sebastianus Monteniacus, Antonius Maninus, Joannes Luchatellus, et Laurentius Sacchia umbraculum gerentes omnes præstantissimi Civitatis Utinensis oratores ad ipsum reverendissimum antistitem ad Portum... Gruarium usque destinati, stricti vestibus, et ut vulgo dicunt, veluteis ornati, subsequentibus binis magnifico præside reverendissimis episcopis dominis Joanne Argentino Concardiensi, Joanne Grimano Cenetensi, Daniele Rubeo Caprolano, Paulo Burgascio Nimoscensi, et Jacobo Nordio Urbinatæ. Quippe qui per Pascolli vicum, et utramque forum novum et vetus progressus ad portam cimiterii majoris urbis templi, e regione scilicet angiporti Candidiani, e mula desiliit templum ipsum

• An. 1494. Ex Archivo Aquileien. cit. p. 11.

b An. 1494. Charta apud D. Laurentium a Turre decanum capituli Civitat. cit. p. 203.

c An. 1524. Ex Archivo civitatis Utinensis cit. p. 204.

ingressurus. Quam quidem purpureis auratisque phaleris ornata estimatione ducentorum aureorum ipso patriarcha annuente, eisdem reverendissimis episcopis cum pluribusve equitibus et peditibus presentibus prenominati magnifici urbis oratores acceperunt, et pelites inde digressi quo ordine venerant, Sanctonino et Manino aurata antistitis calcaria manibus tentis gerentibus vacuo ephippio per vetus et novum forum peditum caterva comitante et ovante, ad lapideas reipublice palatii scalas deduxere. Quas cum ipsi dominus Bartholomæus Brugnus, Hieronymus Sanctoninus, et Antonius Maninus oratores, et ex septem virorum ordine ascendissent, ubi aderant et dominus Joannes Baptista Tursius, Gabriel Pavonius, et Daniel Baldanus collegæ, ipse dominus Joannes Candidus jure consultus eosdem affatus hæc ita locutus est :

« Magnifici et prestantissimi signori deputati, questa è la cavalcatura con li ornamenti del reverendissimo monsignor patriarcha, la quale per privilegio di questa magnifica città nel solenne suo primo ingresso hoggi ha donata a noi vostri oratori et come veri metropolitani della nuova aquileia città Udinese, secundo la consuetudine della città nell'ingresso primo de' suoi antistiti, la quale noi in detta ragione accettando avemo al cospetto delle vostre magnificenze condotta, a quelle consignandola, acciocchè dispongano di ella quanto li piaccia. »

Cui idem dominus Bartholomæus Brugnus, unus ex septem viris omnium nomine respondit his verbis :

« Magnifici oratori, ringraziamo infinite volte le magnificenze vostre delle opere dignissime per voi in questa vostra magnifica legatione fatte, delle quali questa magnifica città è per tener buon conto. La mula a noi presentata, accettemo per nome di questa magnifica repubblica, della quale si disporrà quanto s' habbia a fare. »

His peractis mula ipsa eisdem phaleris ornata ad stabulum eorum in adibus domini Sebastiani Monteniaci proximis a septem virorum sic jubentium præconibus ducta fuit.

Quæ omnia rogatus ab ipsis septem viris, ego Franciscus Stayner Utinensis Tabellio matriculatus notavi ad perpetuam rei memoriam : presentibus ad hunc septem viris traditæ mulæ actum magnifico domino Alexandro Raubero, domini Andreæ equitis, et vice decano Carinthiæ filio, nob. quondam Gabriele de Zucco, domino Nisidoro Sanctorio Spilimbergensi grammaticæ professore, s. Martino quondam s. Donadini de Salardis Bergamensi, s. Antonio Tonino Vencionensi, et s. Antonio Tridentino Utini in Vico Aquileiense commorante, magnaue popularis peditatus multitudo testibus a me notario antescritto alta voce rogatis et vocatis, etc.

Ego idem Franciscus Stayner quondam s. Jacobi Stayneri de Utino pub. imp. auct. notarius prædictis, affui et in notatu scripsi rogatus, publicavique manu propria, etc.

XLIV.

a EXCERPTA EX ACTIS

CAPITULI AQUILEIENSIS,

Quibus quomodo ritum ecclesiasticum, patriarchinum dictum, revivit tentatum est, ostenditur.

Interrogationes illustrissimi et reverendissimi domini (Cæsaris de Nores episcopi Parentini) visitoris apostolici pro reverendo capitulo Aquileiensi sub die Veneris, 8 mensis Februarii 1585 : ex lib. ms. rerum gestarum reverendi capituli ab anno 1580 ad annum 1586, pag. 184 et seqq.

Interrogationes 7. Num distributiones quotidianæ statutæ sint, et an singulis horis distincte assignatæ sint.

R. Solent singuli canonici residentes ex antiquis-

simâ consuetudine lucrari singulo die quousque durat cursus caupæ panes quatuor, et zasias quatuor vini, scilicet duos ad missam, et alios duos ad vespervas, et similiter de vino. Item gallinas duas et casei libras tres in singulas hebdomadas, et similiter avenæ et milei simul a die sancti Hermagoræ usque ad diem sancti Paulini, cujus festum celebratur die 11 Januarii circa staria sexdecim, et demum siliginis et fabæ starium unum ad cursum ut supra, etc.

Inter. 9. An in celebratione missarum ea serventur, quæ in cap. de observandis et evitandis in celebratione missarum sess. 22 a sancto concilio statuta sunt.

R. Quam diligentissime possunt observant præfatum decretum. Verum est tamen, quod secundum usum Aquileien. aliquibus diebus utuntur ad altare vestibus diversis et diverso modo quam Romana utitur ecclesia.

Inter. II. An psallant in choro; quale officium recitent; et an juxta ritum Ecclesiæ vel more Romano celebrent.

R. Sex pingues præbendæ canonicales auctoritate summi pontificis Innocentii IV fuerunt divisæ in duodecim mansionarios, quibus annexum fuit onus psallendi et recitandi in choro divinum officium. Psallunt autem et recitant officium secundum usum Aquileiæ. Canonici vero Romanum dicunt officium. Missæ autem in ecclesia celebrantur ab aliquibus secundum usum Aquileiæ : ab aliquibus vero secundum Romanum. *Omissis, etc.*

Die Sabbati 9 Februarii 1585 post prandium.

Congregati omnes præfati DD. canonici, etc.

Quia facta fuit admonitio et conscientia ab illustrissimo et reverendissimo domino visitatore apostolico de dicendo unico officio divino in choro et extra chorum tam per omnes reverendos canonicos quam mansionarios, proposita fuit pars quod continetur ab omnibus psallere officium in choro secundum ritum sanctæ ecclesiæ Aquileiensi modo quo hucusque fuit servatum. Extra tamen chorum cum dispensatione dicatur secundum ritum Romanum donec et quousque reformatur, et typis novis excudentur novi libri et breviaria secundum ritum patriarchalem, id quod debeat fieri infra tempus biennii, et ex nunc prout ex tunc suppliciter illustrissimo domino patriarchæ, ut mandare velit dicta nova breviaria patriarchina corrigi et excudi. Capta omnibus votis.

Pag. 189. Die Lunæ 18 præfati mensis et anni.

Congregatum fuit capitulum post vespervas loco solito capitulari, in quo interfuerunt RR. DD. Theopolus decanus, Carlevarius, Canussius, Ronchonus, Franciscus, Frumentinus, Sbroyavacca, Tritossius, et Andreutius omnes canonici præbendati et residentes, et capitulum integrum facientes : ubi ex communi omnium prælatorum DD. lectæ fuere constitutiones præfati 280 domini visitoris per excellentem D. Othelium syndicum, et alternatim diligenter consideratæ, quæ sunt tenoris sequentis.

D. Ordinationes et seu decreta facta ab illustrissimo et reverendissimo in Christo P. D. D. Cæsare de Nores episcopo Parentino visitatore apostolico in visitatione sanctæ patriarchalis ecclesiæ Aquileiensi.

Visitatio sanctæ ecclesiæ sanctorum Hermagoræ et Fortunati patriarchalis Aquileiensi.

I. Habet sancta hæc patriarchalis ecclesia divinarum officiorum ritus a sancta Romana ecclesia diversos, propriumque Breviarium ac Missale, et nihilominus in visitatione compertum est non eundem in divinis celebrandis modum formulæ teneri; sed mansionarios aliosque perpauca clericos juxta formulam Breviarii Aquileiensi horas canonicas in choro utrumque psallere seu recitare. Canonicos vero et reliquos ejusdem ecclesiæ clericos officium ritu et Breviario Romano privatim etiam ipso in choro dicere, missasque conventuales duntaxat patriarchali

* An. 1585. Ex Archivo capituli Aquilegen. cit. p. 176.

ritu, reliquas vero more ac ritu Romano etiam super Massali Romano a sacerdotibus celebrari: atque ita in eadem ecclesia, atque adeo in uno eodemque choro disparem cultum Deo ab eisdem ecclesie ministris quasi in bove et asino arantibus adhiberi. Quod cum sanctissimis canonum decretis, et sanctorum Patrum auctoritatibus, atque etiam hujus ipsius ecclesie statutis hac de ipsa re non semel perspicue disponentibus repugnare, et non modicam in ipsa ecclesia in qua tanquam in domo Dei omnia ordine fieri debent perturbationem, summamque in ipso choro caeremoniarum ac rituum ipsius ecclesie ignorantiam, piorumque etiam animis offensionem et scandalum afferre dignoscatur: reverendissimus domnus visitator decrevit et declaravit, ut omnes tam canonici quam mansionarii, aliique ipsius ecclesie ministri officii chori astricti unum eundemque in choro et ecclesia psallendi ordinem ritumve Aquileien. teneant. Qui secus fecerint, præter fructuum et quotidianarum distributionum amissionem aliasque poenas per sacros canones, apostolicasque sanctiones, nec non ipsius ecclesie statuta, graviter etiam illustrissimi domni patriarche arbitrato puniantur, nisi duorum mensium spatio a publicatione præsentis decreti dispensationem aliudve remedium a sanctissimo domino nostro, sanctaque apostolica ejus sede obtineant. *Omissis, etc.*

Utini die Veneris 4 Octobris 1585 (pag. 250).

Congregatum fuit capitulum in domo propriæ habitationis R. D. P. Theopoli decani post vespas, etc. Præterea præfati domni omnes unanimiter dedita opera convenerunt reverendissimum domnum episcopum Catharenum vicarium patriarchalem in ædibus patriarchalibus propriæ in præsentiarum suæ habitationis, qui in ejus manibus reddiderunt et assignarunt litteras illustrissimi et reverendissimi domni cardinalis de Sans Rômæ datas, etc. præsentibus s. Francisco de Brixia æcono præfati domni decani, et s. Joanne Busina de sancto Daniele familiare supradicti domni vicarii patriarchalis testibus, etc. Quæ deinde litteræ ex mandato ejusdem domni vicarii per Egr. Botana vice-cancellarium curiæ patriarchalis ibidem alta voce fuerunt lectæ præsentibus et auscultantibus præfatis domnis decano et canonicis, et eisdem fuerunt intimæ prout in Actu ejusdem Egr. Botanæ, etc.

Sequitur tenor litterarum, de quibus supra.

« Al molto reverendo sig. come fratello il vescovo di Catharo vicario d'Aquileia.

« Molto reverendo sig. come fratello,

« Il capitolo d'Aquileia per dui canonici procuratori mandati a li mesi passati quà a posta ha fatto sporgere a questa sacra congregazione alcuni capi contro alcuni decreti di monsig. vescovo di Parenzo visitatore apostolico in cotesco patriarchato, e se bene li decreti sono stati fatti santamente e con buono e santo fondamento da quel prelado, la cui prudenza e bontà congiunta col zelo del servizio di Dio benedetto è assai nota; nondimeno questi miei signori illustrissimi dopo d'aver sentito più volte li detti procuratori, et benissimo visto detti decreti, havendo sopra essi fatto matura considerazione e con diligente discorso pesato bene le qualitati de tempi e del paese, e per altri buoni e giusti rispetti hanno fatto sopra essi la moderazione, e risoluzione, che qui mando a V. S. annotata sotto li stessi capi dati da esso capitolo. 1. Nel primo decreto obbliga li chierici a dire l'officio secondo il rito Aquileiese, il che è impossibile hora il poter eseguire non essendo in quella patria più di breviadiacini Aquileiesi, ne ritrovandosene in alcun luogo da vendere: e quelli pochi sono appresso li mansionarii vecchi senza registro e numero di carte o rubriche, non essendone stampati da cento anni in

« Hæc non nacta sunt effectum. Nam ritus nunc est abolitus.

« An. 1629. Ex Archivo Capituli Utinen. est Charta

A qua. Però si supplica VV. SS. illustrissime che ci concedano grazia, che extra chorum si possano legittimamente recitare i Romani, e questo sin tanto che si provvederà di Breviarii sufficientemente.

« R. E' cosa santa e conveniente, che si serva il rito di quella chiesa tanto antica et approvato, et tutti si confrontino nell' officio stesso. Però il capitolo si provvederà di Breviarii di quel rito. Il che potrà fare comodamente, sendo poco fu stampato in Como. Et quando non si possa far altrimenti, monsignor patriarcha procuri che a sue spese tra dui anni sia stampato, et intanto sia lecito extra chorum solamente dir l'officio Romano. *Omissis, etc.*

« Piaccia dunque a V. S. di publicar queste risoluzioni al detto capitolo oprando colli rimedii opportuni, che si mettano ad esecuzione nel modo, che sono moderate. Dovrà parimente V. S. mettere ogni pensiero che gli altri decreti fatti dal detto monsignore visitatore apostolico siano eseguiti onninamente conforme a la santa intenzione sua, che così vogliono questi miei signori illustrissimi, poiche le fatiche e sudori spesi in detta visita sarebbono stati fatti in darno, quando non si eseguissero come si deve. Che mentre voglio credere V. S. così farà per la sua pietà, sendo questo tutto per servizio di Dio benedetto, e di coteste anime, resto con offerirnele di cuore pregandolo dal Signore la sua santa grazia».

« Di Roma alli 10 Settembre 1585.

« Di V. S. molto reverenda

« Come fratello

« Il Cardinale di Sans. »

XLV.

b DOMNI AUGUSTINI GRADONICI

PATRIARCHÆ AQUILEIEN.

Pastoralis pedi donatio capitulo Utinensi.

Die Lunæ 25 Decembris, in qua celebratur festum Nativitatis Domini nostri Jesu Christi 1629.

C Illustrissimus et reverendissimus in Christo pater et dominus Augustinus Gradonicus patriarcha Aquileien. existens in collegiata ecclesia beate Mariæ Majoris civitatis Utini, quæ plena populo existebat, dum vespere solemnii ritu canerentur, finito primo Psalmo jussit mihi cancellario ad hoc ad sedem patriarchalem, in qua dominatio sua illustrissima pontificalibus ornata indumentis consistebat, consedentibus hinc inde admodum reverendis domnis decano et canonicis ejusdem ecclesie sacris vestibus de more indutis, vocato, ut adnotare deberem, qualiter ejus illustrissima dominatio hac solemnii festivitate, qua Christus Dominus ex beata Maria virgine nasci dignatus est, volens amoris, quo admodum reverendum capitulum ejusdem ecclesie prosequitur, signum aliquod dare, et prædilectionis affectum evulenter ostendere, ipsi admodum reverendo capitulo donavit baculum suum pastorale argenteum ibidem existens, quo in majoribus solemnitatibus utitur, ut perpetuo in hujusmodi prædilectionis signo inter pretiosa capituli conservetur ad usum tamen semper et ejus dominationis illustrissimæ, et futurorum patriarcharum. De et super quibus rogatus fui ego notarius publicus et cancellarius hoc præsens publicum conficere instrumentum.

Actum ubi supra præsentibus multis, et inter hos admodum reverendo Mario Zerbo canonico Feltrensi, NN. DD. Thoma Colloredo, et Mario Tursio familiaribus dominationis suæ illustrissimæ et aliis, etc.

Ex notis quondam sp. D. Bernardini Amutii notarii collegiatis hujus civitatis, nec non cancellarii patriarchalis Aquileiensis præmissum donationis instrumentum Gaspar Gazoldius A. V. cancellariusque patriarchalis Aquileien. notarius manu propria extraxit, seque rogatus in fidem subscripsit.

Utini die 9 Aprilis 1661.

apud Co: Laurentium Asquinum Canonicum Utinen. cit. pag. 204.

XLVI.

" VERSUS PAULINI DE HERICO
DUCE

b Mecum Timavi
Saxa novem flumina
Flete per novem
Fontes redundantia.
Quæ saxa glutit
Unda ponti Ionici
Histris Sausque
Tissa c. Culpa Maruvio d?
Natissa e Coreæ
Gurgites Isoncii f.
Herico mihi
Dulce nomen plangite,
Syrnium Solla,
Tello Aquilegiæ,
Julii Forus,
Carmonis g ruralia,
Rupes Osopi h
Juga Cetenensium,
Nastensis humus,
Ploret, et Albenganus i.
Nec tu cessare
De cuius confinio
Est oriundus
Urbs dives argentea
Lugere multo
Gravique cum gemitu;
Civem famosum
Perdidisti nobili
Germinæ natum,
Claroque de sanguine.
Barbara lingua
Stratiburgus diceris:
Olim quod nomen
Amisisti celebre,
Hoc ego tibi
Reddidi mellisonum
Amici dulcis
Ob amorem qui fuit
Lacte nutritus
Juxta flumen Quirnea.
Ecclesiarum
Largus in donariis,
Pauperum pater,
Miseris subsidium;

Hic viduarum
Summa consolatio,
Præter quam multis
Carus sacerdotibus,
Potens in armis,
Subtilis ingenio.
Barbaras gentes
Domuit sævissimas,
Cingit quas Drauva,
Recludit Danubius,
Gelat quas Iunco
Paludes Meotides,
Ponti coarctat
Quas unda salsiflui,
Balmatiarum
Quibus obstat terminus.
Turres Stratonis j
Limitis principium
Scit Hiemetis,
Straciæ qui cardinem
A se sequestrat
Utraque confinia
Hæc Austro reddit,
Hæc refundit Boreæ,
Tendit ad portas
Quæ dicuntur Caspie.
Libycum litus
Quo redundant maria,
Mons inimici
Laurentus k, qui diceris,
Vos super unquam
Imber, ros, nec pluvia
Descendant, flores
Nec tellus purpureas,
Germinet humus
Nec fructus triticeos.
Ulmus nec vitem
Gemmato cum pampino
Sustentet, uvas
Nec in ramis pendeat,
Frondeat ficus
Sicco semper stipite,
Ferat nec rubus
Mala granis punica,
Pro matre sutus
Nec globus castaneas.
Ubi cecidit
Vir frontis in prælio,

Clypeo fracto,
Cruentata romphea,
Lanceæ summo
Retussona jaculo,
Sagittis fossum
Fundis saxa fortia
Corpus ingesta
Contrivisse dicitur.
Hæc quam durum
Quamque triste nuntium
Illa sub die
Deflenda percipuit,
Nam clamor inde
Horrendus per plateas
Lacrymis dignus,
Genuitque tristitia
Ejus per verba
Mors.... exposita.
Matres, mariti,
Pueri, juvenculæ,
Domini, servi,
Sexus omnis, tenera
Ætas, pervalde
Sacerdotum inclyta
Caterva, pugnis
Sauciata pectora
Crinibus vulsis
Ululabunt pariter.
Deus æterne,
Limini qui de pulvere
Plasmasti tuam
Primos ad imaginem
Parentes nostros
Per quos omnes morimur,
Misisti tuum
Sed dilectum Filium,
Vivimus omnes
Per quem mirabiliter.
Sanguine ejus
Redempti purpureo
Sumus, sœratam
Cujus carnem sumimus,
Herico tuo
Servulo melliflua
Concede, queso,
Paradisi gaudia,
Et nunc et ultra
Per immensa sæcula.

a Apud Pezium, Thesaurus Anecdotorum, ex codice sancti Martialis Lemovicensis 76, nunc Regio.

b Sic dividuntur carmina in manuscripto.

c Tissa, arx inter Cephaletum et Amestratum. Silii lib. iv, v. 268.

d Marruvium nunc Morée, castrum Aprutii interioris prope Lirim fluvium, quinque millibus a lacu Fucino. De ea Virgilius, lib. vii Æneid.

e Natiso Venetiæ fluvius; rigat Forum Julii. Ejus fons Aquileiam perducta Natisa dicitur.

f Isoncius fluvius Carnorum: oritur in Carniola,

D auctusque aliquot annibus et Natisonæ fluvio in Tergestinum labitur.

g Carmon locus in Messenia, et templum Apollinis in Laconia, in Achaia vero flumen, et mons in Peloponneso.

h Osopium, urbs Carnorum.

i Albergaunus vulgo Albenga in Liguria.

j Turris Stratonis videtur esse Cæsarea Palestinæ.

k Laurentus civitas Latii, non procul a Lavinio.

POETÆ SAXONIS

ANNALIUM DE GESTIS B. CAROLI MAGNI

LIBRI QUINQUE.

[Pertz, Monumenta Germaniæ historica.]

Unicum, qui modo superest, poetæ nostri codicem, olim, inscriptione sæculi xii in prima pagina

liber sancti adriani in lamespringe testante, ex monasterio ditionis Hildesheimensis bibliothecæ Julii il-

latum, primus Helmstadii an. 1596 in-4° typis dedit A Reinerus Reineccius. Præstitit id editione sua, ut textum nonnullis locis vitiatum emendaret, annorum numeros aliquoties omissos restitueret, librorum divisionem clarius efferret, quæque in codice anno 781 perperam inserta essent, loco redderet suo. Reineccii auctoritatem Chesnius T. II p. 136; et Kulpis, T. IV, p. 5, secuti sunt, nec ante Leibnitium fuit, qui cum nonnunquam a vera codicis lectione aberrasse sentiret, quod quidem vir magnus, tomo I Scriptorum Brunsvicensium poetam denuo editurus, adhibito ipso codice expertus est. Veram igitur haud raro lectionem textui Reinecciano subjiciens, notas perpaucas addidit, quarum quæ ad rem facere videbantur, auctoris nomine indicato retinui. Quinta Bouqueti editio eo cæteris præstat, quod in ea prolata a Leibnitio codicis lectiones textui, ut par erat, insertæ, versuumque numeri signati sunt. Nobis adiam quæ Monumentis insereretur editionem meditatæ, Ebertus noster solita sua humanitate codicem ipsum transmisit, ejus igitur ad normam textum restituere visum est. Est membranaceus in quarto, et foliis quinquaginta quinque prioribus nostrum, reliquis passionem sancti Adalberti, et Juvenci presbyteri de Vita Christi libros, omnia eadem sæculi xi manu exarata, continet. Versus per paginam viginti quinque. Locis aliquot a scriptore ipso (*corr.* 1), aliis secunda (2) quadam manu cetera correctis, duplicem lectionem notavi, præter, quod quando secunda manu melior ut sæpius vocum divisio instituta esset, priorem lectionem sensu carentem minime adducendam existimaui. Glossas vel Latinas vel dialecto Saxonice nostræ inferioris scriptas, quamvis paucas et ab editoribus neglectas, rerum harum studiosis non minus quam litteram antiquam quater in vocibus *adernam* an. 778; *ferdi* an. 782; *padarbrunnon* an. 799; *hludowicus* lib. v, occurrentem acceptas fore judicavi. Et illæ quidem secunda manu adperse, hanc non errore aliquo inductam, sed veteris reliquias autographi quisquis esse consentiat, cum vel in Ottonis II, Saxonici imperatoris, diplomatis anno 986 editis, eandem litteram nomini loci *nordana* scribendo adhibitam reperire liceat. In textu igitur constituendo in consiliis secutus sum, ut codicis vestigia religiose legens, locis tamen paucis, eisque sine dubio scriptoris vitio corruptis, aut Reineccii Leibnitii conjecturas amplecterer, aut propriis, si quæ non absone occurrerent, aliquid tribuendum censerem. Qua in re cum ut plurimum Einhardi Annales, quos noster fere ad amussim sequitur, una cum metrica ratione errorem præcluderent, eo tamen poetæ sæculo indulgendum erat, ut non quæcunque antiquis regulis adversarentur, ea indistincte tollerem, sed aliorum e. g. Nigelli exemplo ductus, elisionem in littera *h* aliquoties non admittendam esse concederem. Notis non nisi paucis opus erat,

cum Einhardi Annales et Vita Caroli amplissimi commentarii molem gravitate sua longe superent. Cæterum magna illa libri secundi lacuna sine alterius ope codicis expleri vix poterit; quot tamen versus deessent, facili negotio indicavi. Jam enim Leibnitius, triginta versus, quos in editionibus anno 785 jure adscriptos legimus, in codice inter versum duodecimum anni 781 et versum primum anni 782, nulla annorum distinctione indicata, collocari animadverterat. Qui gravissimus error cum nonnisi folii, quo versus inscripti essent, permutatione committi potuerit, in codice autem modo superstitæ, ejus singula folia quinquaginta versibus constant, ligando non commissus sit, unumquodque autographi folium triginta versus exhibuisse necessario efficitur. Unde subito quidem profuit, e medio anni 782, qui nunc, superscriptione (ut codicis hujus lex vult) pro versu computata, nonnisi 89 versibus constat, jam versum unum excidisse; quoniam vero in loco, cum, reliquis omnibus optime connexis, post versum trigesimum quartum Woradi, tertii e ducibus Francorum de quibus poetæ sermo est, nomen desideretur, non diu dubitaveris. Lacunas alias duas Leibnitius indicavit, nec est, qui, Einhardi Annalium ratione habita, post duodecimum anni 781 et ante primum anni 785 versum multos deesse negaverit, et illic quidem aut unum aut duo folia, hic vero unum excidisse conjicere liceat. Anno igitur 781 præter duodecim qui exstant, triginta aut sexaginta versus alios tribui, anno autem 785 non triginta sed viginti septem cum, superscriptione pro vicesimo octavo computata, duo reliqui adhuc ad annum præcedentem pertineant, in quo poeta Annalium verba *in hiberna concessit, ibique natalem Domini, ibi et Pascha more solito celebravit* nondum expresserat. Hanc igitur quartam lacunam mihi deprehendisse videor.

De cæteris vix est quod moneam. Adverbia in fine sæpius e caudato scribi, non magis inusitatum, quam litteras *e, oe, ae, e*, invicem permutari.

C Poetam Arnulfo imperante vixisse, versus libri v: *Quæsumus, Arnulfus*, etc., et *Nunc tomen Arnulfo*, etc., evincunt, Saxonem et clericum monachumve totum opus arguit; Padrabrunni vixisse, versibus anni 777, *Quem Pathalbrunnon vocitant*; etc: minime efficitur: multo minus iis adversarer, qui propter locum, ubi codex seculo xii servatus sit, Lamspringensibus eum annumerare velint; monasterium enim Lamspringa jam anno 872 fundatum, annoque sequenti a Ludovico rege confirmatum erat. Fides auctoris, paucissimis locis exceptis, quibus ipse, probus quidem et sincerus spectator, quæ viderat audieratque refert, tota ex Einhardi Annalibus et Vita Caroli pendet; usus igitur ejus in historia imperatoris fere nullus, sed ut præclarum nascentis apud Saxones rei litteraricæ monumentum, a nostratibus magni semper habebitur.

VITA CAROLI.

Salvator mundi, postquam de Virgine nasci
Dignatus, nostri se corporis induit artus,
Evolvit septingentos rota temporis annos,
Et decies septem, sed et unus pene peractus
Insuper annus erat, cum iure monarchia regni
Francorum Carolo divinitus est data magno.
Nam Carolomannus frater decesserat eius
Presentis iam supremis prope partibus anni.
Et Carolus villam, quæ Carbonata vocatur,
Adveniens, summos proceres omnesque potentes
Fraternæ quondam partis susceperat illic,

D Haud retractantes domino se subdere tali;
Exceptis tantum paucis, quos forte prioris
Magnus amor domini cum coniuge fecerat eius
Et natis remanere, quibus comitata petivit
Italiam, sperans se degere posse quietam
Sub regis Desiderii munimine vitam.
Rex autem Carolus celebravit in Attinaco
Natalem Domini, nec non paschalia festa.
Anno 772. Indict. 9.
Paulo Romane defuncto praesule sedis,
Su cepit post hunc Adrianus pontificatum.

Et rex Wormatiam Carolus collegit in urbem
 Francorum proceres ad concilium generale,
 Cum quibus ut bello Saxones aggrediretur
 Decrevit; ^a quoniam Saxonum proxima Francis
 Adiacet ad Boream tellus, vix limite certo
 Divisi gentis fines utriusque cohaerent.
 Que tum vicinæ quo plus regione fuere,
 Tanto seiunctas animis discordia fecit.
 Finitimos sed enim per agros utrimque solebant
 Assidue fieri cedes, incendia, praede.
 Saxonum natura ferox et pectora dura,
 Ferre iugum Christi nec dum dignata suave,
 Demonico nimium fuerant errore subacta.
 Christicolæ vero iam longo tempore Franci
 Catholicam tenere fidem, multisque per orbem
 iam dominabantur populis, quibus undique fulti,
 Precipue virtute Dei, quem rite colebant,
 Hanc unam poterant nimirum vincere gentem.
 Que nec rege fuit saltem sociata sub uno,
 Ut se militiae pariter defenderet usu,
 Sed variis divisa modis plebs omnis, habebat
 Quot pagos tot paene duces, velut unius artus
 Corporis in diversa forent hinc inde revulsi.
 Sed generalis habet populos divisio ternos,
 Insignita quibus Saxonia floruit olim.
 Nomina nunc remanent, virtus antiqua recessit.
 Denique Westfalos vocitant in parte manentes
 Occidua, quorum non longe terminus amne
 A Rheno distat; regionem solis ad ortum
^b inhabitabant Osterliudi, quos nomine quidam
 Ostvalos alio vocitant, confinia quorum
 Infestant coniuncta suis gens perfida Sclavi.
 Inter praedictos media regione morantur
 Angarii, populus Saxonum tertius; horum
 Patria Francorum terris solitur ab austro,
 Oceanoque cadem coniungitur ex aquilone.
 Hanc igitur Carolus statuit sibi subdere gentem.
 Nec mora, cum totis Francorum viribus ipsam
 Aggressus, late ferro vastavit et igni.
 Castellum naturali munimine forte
 Valde, manu quoque firmatum, quod barbara lingua
 Nominat Eresburg, valido cum robore cepit.
 Gens eadem coluit simulacrum, quod vocitabant
 Irminsul, cuius similis factura ^c columnæ
 Non operis parvi fuerat pariterque decoris.
 Hoc rex evertens, mansit tribus ipse diebus
 In castris iuxta positus, tum continuato
 Aestatis fervore diu, caeloque sereno
 Ardebant agri, nec in ipsis fontibus humor
 Ullus erat, multo squaliebant ^d pulvere rivi.
 Iamque fatigabat graviter regalia castra
 Aucta calore sitis, sed vis dedit omnipotentis,
 Cui placuit ^e fani subversio iusta profani,
 Ut mediante die subito per concava sicci

A Cuiusdam torrentis, erat qui proximus illis,
 Sufficiens exercitui prorumperet unda.
 His gestis cum rex Wisuram venisset ad amnem,
 Obsidibus bis sex ipsa de gente receptis,
 Ad patriam radii magna cum prosperitate.

Anno 773. Indict. 10.

Missis legatis, Adrianus papa sacratus
 Auxilium Caroli studuit deposcere magni
 Adversus Langobardos, quorum fuit illo
 Tempore rex Desiderius; nam valde premebat
 Improba Romanos huius violentia gentis.
 Et quia tunc illi pars maxima subdita regni
 Italiae totius erat, terrasque per illas,
 Scilicet hostiles, non quenquam mittere ^f tute
 Romanus praesul potuit, qui tramite recto

B Francorum terras peteret, conscendere navem
 Fecit apud Romam legatum nomine Petrum,
 Ut mare circuitu longo fluctusque pererrans
 Susspectum vitaret itaer: sic sepe videtur
 Tucior oceanis fervor pelagique procella,
 Quam mentes hominum, quas turbida commovet ira.

Hic igitur Petrus Roma directus ab urbe,
 Per mare Massiliam petiit, longumque deinde
 Preteriens iter, in villa Theodose vocata
 Insignis Caroli pietatem regis adivit,
 Orans devote satis, ut defendere vellet
 Ecclesiam Petri, summus qui claviger aulae
 Illi celestis dare praemia maxima posset.
 Nec non pontificis succurreret anxietati,
 Romanique simul populi mala plurima passi,

C Cui libertatis iam spes, vitaeque tenendae
 Unica post Dominum, tantum restaret in illo.
 Talibus auditis, causam rex protinus omnem
 Sollicito volvens animo, satis affore iustum
 Perpendit, gratumque Deo, defensor ut ipse
 Sedis apostolicae totis pro viribus esset.
 Atque suo statim regno collegit ab omni
 Roboris immensi variis ex gentibus agmen.
 Quod secum ducens, Genuam pervenit in urbem,
 Quam rapido cursu Rhodanus praeterfluit annis;
 Tum gemino Langobardos invadere bello
 Decrevit, populumque suum divisit, et unam
 Cum duce Bernhardo partem praeceperat ire
 Per montem Iovis — id nomen vetus indidit error —

D At reliquam per Cinisium rex duxerat ipse.
 Transcensis igitur horrendis Alpibus, instar
 Turbinis Ausoniae duplex exercitus arva
 Irruerat, late regnum vastans opulentum.
 Iamque metus cunctos Francorum perculit ingens.
 Nam Desiderium, primo qui bella parabat,
 Se frustra Carolo sperans obsistere posse,
 Congressu necdum facto, terrore fugavit,
 Et clausum Ticino, cui nunc est Pavia nomen,
 Regius admotis exercitus undique castris

^a Ex Einhardi Vita Caroli, cap. 7.

^b Reineccius et Leibnitz., inhabitant Osterlingi.

^c Factura similis cod. Reineccii conjectura, factura simulque columna, rejecta, Leibnitius sola vocabulorum transpositione locum sanavit.

^d Manus qualebant 1.

^e Cui placuit 2. Antiquam lectionem divinare non amplius licet.

^f R., tute.

Obsedit, variisque modis per plurima temptans
 Temporis hiberni spatio molimina toto,
 Non urbis poterat muros irrumpere ferro.

Anno 774. Indict. 11.

Tales Italicis dum res agerentur in horis^a,
 Saxones sibi contiguos invadere fines
 Ausi Francorum, pagum qui dicitur Hassi
 Praedantur, flammisque simul populantur et armis.
 Quos animavit ad hoc longinqua profectio regis,
 Credentes ulciscendi sibi tunc fore tempus
 Damna, prius per eum que maxima sustinere.
 Qui tamen usque locum qui Frideshlar vocitatur
 Progressi, quandam cupierunt tradere flammis
 Ecclesiam, quam sacrauit Bonifacius illic
 Martir et antistes Christo dilectus in aevum.
 Hoc frustra nisos facinus complere nefandum,
 Invasit subito terror divinitus ingens,
 Atque fuga turpi trepidos repedare coëgit
 Ad patriam, quos non hostes, non arma fugarunt.
 At rex, dispositis legionibus ad Ticinensum^b
 Obsidione ingi populum belloque premeundum,
 Orandi causa Rome loca sancta petivit.
 Illic supplicibus votis ex corde peractis,
 Ad Ticinum rediit, que iam certamine longo
 Fessa repugnandi vires amiserat omnes.

Dedita tum Francis haec urbs clarissima, cunctis
 Exemplo fuerat reliquis; nam protinus omnes
 Tradiderant Carolo sese concorditer urbes
 Eiusdem regni, quod iam sibi iure subactum
 Disposuit, quantum potuit pro tempore tali.
 Ad sedes etenim cupiens remeare paternas,
 Accelerabat iter, secum ducens memoratum
 Italiae regem, noviter quem coeperat armis.
 Ille humanarum videas ludibria rerum,
 Quam vario cursu vitae rota volvitur huius:
 Hesterno Desiderius diademate regni
 Floruit, en hodie est pauper, captivus et exul.
 Filius illius, cognomine dictus Adalgis,
 Cum Langobardis in eo spes ampla maneret,
 Diffidens rebus patriae, se contulit inde
 Ad Constantinum, Greorum sceptrum regentem;
 A quo patricius praeclaro munere factus,
 Hoc in honore suae permansit ad ultima vitae.
 Rex autem Carolus veniens, dum cognitus eius
 Velox adventus nec dum Saxonibus esset,
 Fecerat, ut triplex exercitus in regiones
 Illorum missus, multis affligeret ipsos
 Cedibus ac praedis, loca denique plurima vastans
 Hinc est cum spoliis victor regressus opimis

Anno 775. Indict. 12.

Rex hiemis tempus ducens in Carisiaco,
 Nomine quo quaedam regalis villa vocatur,
 Illuc Francorum proceres totumque senatum
 Convocat, ac multum tractans de rebus agendis,
 Et variis, quibus indignit res publica, curis,
 Inprimis hoc consilium perhibetur inisse,
 Ut ingiter bellum Saxonibus ingereretur,

A Quos expertus erat fidei vel foederis omnis
 Immemores, nunquam sub pace quiescere vele.
 Hinc statuit, requies illis ut nulla daretur,
 Donec gentili ritu cultuque relicto,
 Christicole fierent, aut delerentur in aevum
 O pietas benedicta Dei, quae vult genus omne
 Humanum fieri salvum, quia noverat huius
 Non aliter gentis molliri pectora posse,
 Disceret ut cervix reflectere dura rigorem
 Ingenitum, mitique iugo se subdere Christi.
 Ob hoc doctorem talem fideique magistrum,
 Scilicet insignem Carolum donavit eisdem,
 Qui bello premeret, quos non ratione domaret,
 Sicque vel invitos salvari cogeret ipsos.
 Ille inspiratum cordi divinitus eius

B Utile consilium comitantur strenua facta.
 Quippe duces omnisque simul delecta inventus
 Ad Duriam vicum properant: nam rege iubente
 Illic conventus populi generalis habetur.
 Atque dehinc grandi transmisso flumine Rheno,
 Saxonum Carolus fines hostiliter intrat
 Ac primo Sigiburg castellum coepit, et inde
 Eresburg petiit, quam captam diximus urbem.
 Sed ne praesidio Francis fore posset, eandem
 Indigene destruxerunt: hanc denique rursus
 Munivit, posuitque suas illic legiones;
 Inde gradu celeri Wisuram pervenit ad amnem.
 Cui iuxta montem qui Brunen-berg vocitatur,
 Obvia magna fuit cupiens obsistere turba,
 Ne fluvium transiret, et hoc conamine cassa.

C Fugit enim primo statim certamine pulsa,
 Innumerosque die ferrum prostraverat illo.
 Inde movens Carolus regiones venit ad illas,
 Quas Osterliudi^c retinent, seditque locatis
 Ad fluvium castris, qui nunc Ovacera vocatur.
 Tunc illi quidam, qui de primoribus eius
 Gentis erat, supplex occurrit nomine Hessi,
 Partis et illius pariter plebs obvia tota
 Venerat, obsidibusque datis quos iusserat ipse,
 Se servare fidem regi per maxima spondent
 Iuramenta. Quibus cunctis hoc ordine gestis,
 In pagum rediit, quem dicunt nomine Bukki.
 Illic occurrere duces simul Angariorum
 Cum populo, similique modo regalibus omnes
 Dum parent iussis, iuramentisque fideles

D Se fore confirmant, reditum parat ilico victor.
 Interea iuxta Wisuram dimissa manebat
 Pars exercituum regis, locus ipse vocatur
 Hlibeki, quo castris idem sedere locatis.
 Sed male securos res prospera fecerat illos,
 Qua rex usus erat, cum cunctis hostibus esset
 Terrori, iam tunc audente resistere nullo.
 Hinc erat in castris cautela remissior illis,
 Ut possent nimia Saxonum fraude noceri.
 Sol summo coeli pronus vergebat ab axe,
 Et vespertinas iam tendere coepit ad horas;
 Tunc ut equis quidam deferrent pabula longe,

^a Il est oris.

^b Ticinensum genit. plur.; Reinec. Ticinensem.

^c R., Osterlingi.

De castris prius egressi pariter redierunt.
 His se Saxonum quoddam permiscuit agmen,
 Fingentem semet socios animoque fideles.
 Tum se quisque novo blande sociabat amico,
 Hostis quo saevus latuit sub nomine tectus.
 Adhibitumque fidem verbis fallacibus auget
 Obsequium; cuncti simul in commune laborant,
 Pars subvectat onus viridis simul utraque foeni.
 Sic introgressi Francorum castra dolosi,
 Quod vi non poterant, egerunt arte; sed olim
 Est dictum « Dolus an virtus, quis in hoste requirat? »
 Depressos somno Francos instanter adorti
 Saxones, caedem nimiam fecere feroces,
 Donec discusso tandem torpore soporis,
 Quidam correptis ob stare viriliter armis
 Coeperunt, pugnaque de hinc utcunque remota,
 Scilicet ex pacto, quod tunc angustia talis
 Dictabat, hostes celeri redire recursu.
 Illis rex auditis illuc properare satagit,
 Atque satis velox fugientum terga secutus,
 Prostravit multos auctores criminis huius.
 Hinc ad Westfalios venit, statimque receptis
 Obsidibus, quos tradiderant, abscesserat inde:
 Ac suscepit ovans redeuntem Francia regem.

Anno 776. *Indict.* 15.

Cumque domum rediens princeps iter acceleraret,
 Comperit Ansoniis in partibus esse tyrannum,
 No nine Hroldgandum, nova qui molimina temptans,
 Nec, quem rex illi dederat, contentus honore,
 Italiae latum voluit sibi subdere regnum.
 Quippe ducem comitemque Foroiulensibus ipsum
 Constituit Carolus, primo cum clara triumpho
 De Langobardis victor vexilla revexit.
 Huic nimis ingratus dono male sollicitabat
 Urbibus ex multis populos, ac fecit ut ad se
 Desicerent, iusto Caroli spreto dominatu.
 Hos ut comprimere motus, nil ipse moratus,
 Strenua quam celeri raptim vocat agmina iussu,
 Cum quibus Italiam properans, meritoque tyrannum
 Interitu plectens, urbes servare receptas
 Francorum comites, quos ipse locabat in illis,
 Iussit, et ut venit, velox sic inde recessit.

Vix Alpinarum nivium iuga proxima caelo
 Illi transgresso tristis fuit obvia fama,
 Eresburg referens urbem, quam coeperat olim
 Militibusque suis mandaverat ipse tuendam,
 Saxones expugnatam coepisse, suumque
 Expulsum fore praesidium violenter ab illis.
 Tum Sigiburg ^a aliud multo conamine castrum
 Oppugnare quidem studuit, nec vincere quivit
 Gens eadem, cupiens ab ea regis legiones
 Pellere; sed pugnae populus Saxonicus instans,
 A tergo circumventus fuit atque fugatus,
 Interius ^b positis simul erumpentibus, atque
 Incautos plaga facile sterneribus ampla.

^a *Siburg* cod., *Sigeburg* Rein. Emendavi *Sigiburg* ex *Annalibus Einh. et versu anni 775, Ac primo Sigi-*
burg, etc.

^b *R., internis.*

A Hic rumor Caroli cum primum venit ad aures,
 Conventum procerum fieri praecoepit in urbe
 Wormacia, statuitque moras innectere nullas,
 Quin lueret tanti sceleris gens perfida poenas.
 Ergo suis exercitibus rex undique lectis,
 Conatus celer hostiles praeventitur omnes,
 Temptavere quibus primo defendere sese.
 Nam fontes adiens, ubi Lyppia nascitur amnis,
 Repperit ex ipsa numerosas gente catervas
 Illic collectas, humiles veniamque precantes,
 Quod non servassent anno promissa priori.
 Cum vero Carolus clemens ignosceret illis,
 Complures, domino se Christo credere velle
 Spondentes simulacrorumque relinquere cultus,
 Purgari iussit sacri baptismatis unda,
 ■ Servandeque iterum fidei promissa recepit
 Obsidibus firmata datis, quibus ipse volebat.
 Eresburg iterum firmat munimine forti,
 Et iuxta fluvium quem Lyppia diximus ante
 Castellum condens aliud, complexit utrumque
 Militibus lectis; tum Gallica rursus ad arva
 Regrediens, hiemis tempus transegit in aula,
 Nomen Heristalli dederat cui barbara lingua.

Anno 777. *Indict.* 14.

Aspirante novi placido cum tempore veris
 Horrida iam transisset hiems, rex Noviomagum ^c
 Adveniens, celebravit ibi sollempnia paschae.
 Tum quia Saxones suspectos ^d semper habebat,
 Haud dubitans, illos pro libertate tenenda
 Artibus acturos variis quodcumque valerent,
 C Et nisi continui premerentur pondere belli,
 Foedera rupturos, secum condicta frequenter,
 Rursus in illorum patriam fortissima ducit
 Agmina: conventum placiti generalis habere
 Cum ducibus se velle suis denunciat illic.
 Tanto concilio locus est electus agendo,
 Quem Pathalbrunnon vocitant, quo non habet ipsa
 Gens alium naturali plus nobilitate
 Insignem, qui praecipuae redimitus abundat
 Fontibus et nitidis et pluribus, et trahit inde
 Barbaricae nomen linguae sermone vetustum.
 Tunc ibi villa fuit tantum, nunc pontificalis
 Ecclesiae constructa nitet clarissima sedes.
 Quo Carolus veniens, collectos repperit omnes
 Paene duces, populumque simul, totumque senatum
 D Saxonum, nisi quod quidam Widokindus ^a inde
 Aufugit, regem veritus; nam conscius idem
 Audacis sibimet facti multique reatus,
 Sifridum petiit Danorum sceptrum regentem.
 Porro duces illic alii cum plebe gregati ^e
 Supplices cuncti veniam pacemque petentes,
 Paruerant regi sub tali conditione,
 Ut cuncta scelerum dimissa mole priorum,
 Si post auderent eius violare statuta,
 Libertate simul prisca patriaque carerent.

^c Glossa, *Niomagan.*

^d Glossa, *dubios.*

^e *R., gregata.*

Quorum tum Christo se credere velle professa
 Magna saluiferum suscepit turba lavacrum.
 Sed simulata fides versuto prodiit ore,
 Quod notum multis fecere sequentia gesta.
 Tunc Sarracenus quidam pervenerat illuc,
 Nomine qui patrio dictus fuit Ibinalarbi.
 Hic cum non paucis sociis ac civibus, ipsum
 Qui comitabantur, fines regionis Hiberæ
 Linquentem, Carolo se dedit, ac simul urbes,
 Rex Sarracenus quibus hunc praefererat olim.
 Ob hoc Saxonum tandem regione relicta,
 Gallica regna petit; post hæc Aquitania regem
 Lusignem Carolum tenet ad paschalia festa.

Anno 778. Indict. 15.

Hortatu Sarraceni cum se memorati
 Hispanas urbes quasdam sibi subdere posse
 Haud frustra speraret, eo sua maxima coepit
 Agmina per celso Wasconum ducere montes.
 Qui cum prima Pyrenæi iuga iam superasset,
 Ad Pompelonem, quod fertur nobile castrum
 Esse Navarrorum, veniens id cooperat armis;
 Traiciensque vado famosum flumen Hiberum,
 Cesaris Augusti quandam de nomine dictam
 Urbem præcipuam terris penetravit in illis.
 Acceptis tamen obsidibus, quos Ibinalarbi
 iam dictus pariterque sua de gente fideles
 Illustresque viri dederant, sic inde recessit.
 Ac Pompelonem rediens, deiecerat eius
 Ad terram muros, fieret ne forte rebellis.
 Cumque Pyrenæi regressus ad intima saltus,
 Milite cum lasso calles transcenderet artos
 Insidias eius summo sub vertice montis
 Tendere Wascones ausi, nova praelia temptant.
 Denique postremos populi regalis adorti,
 Missilibus primo sternunt ex collibus altis,
 Et Francos, quamvis armis animisque priores,
 Impar fecit et angustus locus inferiores.
 Rex iam præces it, tardumque remanserat agmen.
 Cura vehendarum quod rerum præpediebat.
 Fit pavor hinc exercitibus, subitoque tumultu
 Turbantur, victrix latronum turba nefanda
 Ingentem rapuit prædam, pluresque necavit.
 Namque palatini quidam cecidere ministri,
 Commendata quibus regalis copia gazæ,
 Predones illos spoliis ditavit opimis.
 His gestis, hostes vasti per devia saltus
 Fugerunt, celerant^a, fuerant quibus ardua montis
 Abdita silvarum vallis loca nota profunde
 Quos fuga dilapsos investigabilis et nox
 Instans eripuit, sequeretur ut ultio nulla.
 Ac facinus tantum quoniam permansit inultum,
 Tristia regi subduxit nubila menti,
 Prospera quam fecere prius complura serenam.
 Aptum præterea se tempus habere putantes
 Saxones ulciscendi quam plurima dampna
 A Francis illata sibi, quia rex erat absens,

A Infesto Rheni petierunt agmine litus.

Quem transire tamen nulla ratione valentes,
 Francorum terras in eadem parte iacentes
 Qua venere nimis vastare ferociter ausi,
 A muris urbis, quæ dicta Diutia nunc est,
 Donec pervenias ubi Rhenus confluit idem,
 Litoribusque ferens fontes Musella Lici^b,
 Cunctas quas poterant villas invadere, flammis
 Tradiderant, ipsis etiam non ira pepercit
 Ecclesiis, nec erat hominum caedis modus ullus.
 Non aliquid sexus, ætatis, conditionis
 Ullius furor immitis discrimen agebat,
 Omnia sed ferrum vel edax consumserat ignis.
 Hinc non prædandi studio, sed ut ultio quædam
 In Francos fieret, hoc eos gessisse probatur.

B Hoc rex Hispanis didicit regressus ab horis.

Tunc orientales Francos nec non Alamannos
 Obvia ferre iubet statim Saxonibus arma.
 Quos cum iam patriam redeuntes insequerentur,
 In Baddanfeldun — sic est locus ille vocatus —
 Adernam iuxta fluvium constanter in ipsos
 Irruerant, nutuque Dei quem crimina tanta
 In populo commissa suo dampnare decebat,
 Saxones tanta ceciderunt strage perempti,
 Ut de prægrandi superessent agmine pauci.

Anno 779. Indict. 1.

Vere novo Carolus causa poscente peragrans
 Gallorum quondam terras, ad Wirciniacum^c
 Accessit vicum, quo tunc occurrit eidem

C Dux Spoletanus, Hildibrandus vocitatus.

Qui preciosa ferens insigni munera regi,
 Ad sua cum magno satis dimissus honore.
 At rex intente meditans invadere terras
 Saxonum, citius Rhenum traiecerat amnem.
 Cui se spe vana gens ipsa resistere posse
 Confidens, pariter sumptis occurrerat armis,
 In quodam collecta loco Bochoit vocitato.
 Sed cum coepissent acie configere, statim
 Terga dedit, numero Francorum territa grandi.
 Accepit tunc Westfalos in deditionem.
 Progressusque dehinc, Wisram pervenit ad amnem,
 Atque dies aliquot mansit statione locata.
 Angarios sed et Ostfalhos ad se venientes
 Promissam firmare fidem, qua semet eidem

D Subiectos fore spondebant, animoque fideles,
 Obsidibusque datis sacramentisque coegit.

^a His gestis rex Wormaciam remeavit ad urbem.

Anno 780. Indict. 2.

Inde movens opportuno sua tempore castra,
 Saxonum rursus properaverat in regionem.
 Fresburg primo petiit, post hæc ubi fontes
 Lyppia flumen habet, perplurima dispositurus
 In castris aliquot fertur mansisse diebus.
 Hinc orientis iter sumens, ad flumen Ovaccrum
 Venit, et eiusdem gentis quam maxima turba

^a Rein. emendavit *Accelerant fugam*.

^b Lici sive Lycei, id est, Bacchi, vini. Rein., *Mosella Liaci*.

^c R., *Wirciniacum*.

^d Hunc versum R. primum sequentis anni legit.

Illic praecepto parens occurrerat, atque
 Credere se Christo simulans baptismum recepit.
 Indeque festinus pergens, ibi castra locavit,
 Albia qua grandis fluvius m' scetur et Ora ^a.
 Nam res ^b Saxonum voluit componere, nec non
 Sclavorum, medius quos Albia dividit amnis.
 Citra Saxones degunt, in litore vero
 Sclavorum pagana manet gens ulteriori.
 Dispositis sane rebus pro tempore cunctis,
 Ad sedes tandem studuit remeare paternas.
 Tum quia praecipuo semper flagrabat amore

^a 1, ora; 2, horas; R., Hora.

A Petri, qui summe praeclarus apostolus extat,
 Ipsius Romae decrevit limina sancta
 Querere, vota precesque Deo persolvere curans.
 Atque citus properans, assumpta coniuge secum
 Et natis, urbem pervenerat ad Ticinensem,
 In qua natalis Domini festum celebravit.

Hic igitur statui primae cum fine decadis
 Annorum Caroli, postquam rex coeperat esse
 Francorum solus, primum finire libellum,
 Viribus ut parvis requies solatia praestet.

^b Cod., rex. R. emendavit res.

ANNALIUM DE GESTIS CAROLI MAGNI

LIBER PRIMUS EXPLICIT. INCIPIT SECUNDUS.

Octonis decies septingentisque peractis
 Annis, est genitus postquam de virgine Christus,
 Hic primus sequitur, Carolus quo rex pius arces
 Romanas adiit, Domino ducente secundo.
 Tunc Adrianus eum, iamdudum commemoratus
 Presul apostolicus, cum magno laetus honore
 Suscepit, populusque simul Romanus ad ipsum,
 Ut defensorem libertatisque datorem,
 Unanimis concurrat ovans, gratesque rependens.
 Illic cum praesens foret ad sollempnia paschae,
 Fonte salutifero Pippinum nomine natum
 Abluit ipsius praesul venerabilis idem ^a.

(Desunt hic versus triginta aut sexaginta.)

Anno 782. Indict. 4.

Exoriens aestas ubi primum gramine pulcro
 Vestierat terras, poteratque exercitus apte
 Educi, quoniam molles animalibus herbae
 Dulcia praebuerant florentis pabula fœni,
 Innumeris fultus populis et milite claro,
 Saxonum rursus rex inclitus in regionem
 Venit, et ad fontes fluvii cui Lyppia nomen,
 Convenit fieri procerum iussit generalem.
 Illic disponens complura negocia regni,
 Danorum regis Sigifridi nomine missos,
 Et quos Iugurgus pariterque Caganus ad ipsum,
 Hunorum misere duces, pro pace petenda,
 Audiit ^b, absolvitque datis prudenter eisdem
 Responsis. Posthaec Rhenum traiecerat annem,
 Gallica seque dehinc rex magnus in arva recepit.
 Interea patriae quondam Widukindus ab oris
 Qui fuerat profugus Normanorumque petivit
 Auxilium, rediens vana spe sollicitabat
 Saxones, initum cum Francis rumpere foedus

^a Hic in codice immediate sequuntur quae habentur infra sub anno 783 : *Gloria certabat*, etc., usque ad illa : *Salvavit mundum, voto celebraverat almo*. Post hæc sequuntur ista : *Exoriens aestas ubi primum*, etc. Sed descriptoris vitio hæc transpositio facta, cui Reineccius medica manu adfuit, et res gestas ad normam annalium suo ordini restituit, uti hic impressæ sunt. Poetæ tamen nostro hoc loco quæ-

B Ut conarentur, multosque vocavit in arma
 E populo, fecitque novum consurgere bellum.
 Gens quoque Sclavorum Sorabi cognomine dicta
 Audacter sumtis subito praecepit armis
 Vicinas sibi Saxonum terras populando
 Atque Thuringorum fecundos frugibus agros,
 Qui medias Sorabi terras camposque iacentes
 Inhabitabant inter fluvios : hinc volvitur amnis,
 Qui Sala nomen habet, fluit Albia latior inde.
 Ast ubi Sclavorum Carolo sunt cognita gesta,
 Protinus illorum reprimendos censuit ausus
 Arcendosque sui regni de finibus hostes.
 Unde palatinis ad se tribus ipse vocatis
 Principibus, quorum fuerat camerarius unus
 Regis Adalgisus, Geilo ^c stabuli comes alter

C ^d
 Ductores exercituum fore iussit eosdem,
 Quos orientali Francorum de regione
 Collectos contra Sclavos praeceperat ire,
 Nec non Saxones, sibi quos parere iubebat,
 Auxilio fieri ducibus mandaverat ipsis.
 Sed cum legati per eorum ducere terras
 Agmina coepissent — nam sic invadere Sclavos
 Tramite debuerant recto — fit protinus ipsis
 Cognita iam dictae grandis defectio gentis.
 Ob hoc iter coeptum flectunt, primo cupientes
 Saxones, numero freti, prosternere bello.
 Quod nimis incaute coeptum pariterque superbe,
 Francorum misera fuerat cum clade peractum.
 Namque duces ubi compererant, quod se Widukindus
 D Ad pugnam multa stipatus plebe parasset,
 Et iuxta montem Suntal sua castra locasset,
 Illic infestis properarunt ilico signis,
 Ad praedam potius quam pugnam semet ituros

dam deesse videntur. LEIBN.

^b Leibn., adiit.

^c Cod., Gilo. Auctoritate Annal. Einhardi jam R. Geilo legit.

^d Hic versus, qui Woradi, comitis palatini, nomen exhiberet, deesse, ex tribus proxime antecedentibus et Einhardi Annalibus patet; in codice lacuna nulla.

Sperantes, ipsam patriam rex ipse quotannis
 Cum prius inpu gnans vires exhauserit ^a eius.
 Immemores morum gentis simul ingenique,
 Quod tanto varia plus nititur arte doloque,
 Quo premitur bellis, et victa quiescere nescit,
 Vindictae rediviva parans conamina semper.
 Ergo palatinis ducibus properantibus ad se,
 Saxones, atie longo satis ordine structa,
 Pro castris occurrerunt; ibi protinus atrox
 Conseritur fundens ingentem pugna cruorem,
 Francorumque truci proceres sunt cede necati,
 Interfectus Adalgisus pariter quoque Geillo,
 Regis legati, praeclari quattuor illic
 Extincti comites, cum viginti venerandis
 Nobilibusque viris aliis ac clade peremptis.
 At reliquus bello populus consumptus in illo,
 Censeri numero nequid, altum denique montem
 Qui vicinus erat fugiens paucissima turba
 Expetiit, silvisque latens evaserat hostem.
 Nuncius haec tristis narraverat omnia regi;
 Ille suis exercitibus festinus in unum
 Collectis, statim Saxonica venit harena.
 Quem cum primores eiusdem gentis adissent,
 Illud se certo non commisisse probantes,
 Et rex auctores facti perquireret, una
 Esse reum clamant Widukindum criminis huius,
 Et quos hortatu proprio sibi consotia vit.
 Nec potuit tradi, quia rursus contulerat se
 Ad Northmannorum patriam post praelia gesta.
 Tradita sunt sane reliquorum bis duo leto
 Milia quingentique viri, qui tam grave bellum
 Illius contra Francos gessere suasus.
 Hosque die cunctos rex decollaverat una
 Iuxta Alaram fluvium, locus idem Ferdi vocatur.
 Hac ibi vindicta regum clarissimus acta,
 Ad propriam rediit villam Theodone vocatam ^b.

Anno 783. Indict. 5.

(Desunt hic versus viginti sex aut septem.)

Gloria, certabat, sibi ne consueta periret.
 Alter iam nullam statuens sperare salutem,
 In ferrum prisca pro libertate ruebat;
 Sed tandem Carolus divino munere victor,
 Caesis innumeris reliquos exinde fugavit.
 Transierantque dies pauci, cum rursus eodem
 Comperit in populo repetitum surgere bellum.
 Scilicet in Westfalhorum regione gregatis
 Pluribus in ripa fluvii, Hasa nomine, rursus
 Audebant animi plus quam virtutis habentes,
 Qui victi totiens, atie configere aperta ^c.
 Pergere rex ad quos meditans sociosque recensens,
 Repperit in pugna plures cecidisse priori,

^a R. et L., exhauserat.

^b Post hunc versum desunt duo tresve alii, quibus ultima Annalium Einhardi sententia exprimeretur.

^c Configere habentes 1 (2, habentis) ex versu antecelenti repetitum; Leibnitii conjecturam vellent constructionis causa non admitti posse credo, quae ita

A Aegros vulneribus multos ibi forte receptos.

Sed subito novus ex Francis exercitus illi
 Advenit, cunctisque suis legionibus auctis,
 Ad debellandos studuit properare rebelles.
 Qua dux egregie prudens dum cuncta parasset,
 Virtutem, sicut solet, est fortuna secuta.
 Saxones iterum caesi longeque fugati,
 Abductus captivorum numerus fuit ingens.
 Inde plagas orientales rex victor adivit,
 Omnia quam late ferro populatus et igni,
 Donec ad fluvium qui dicitur Albia venit.
 Post haec ad patriam rediit; tunc est sociata
 Regali thalamo coniunx Fastrada vocata,
 Filia Radolphi comitis, sata germine claro.
 Hibernas in Eristalli tum duxerat horas,

II Atque dies, quibus hunc nascens moriensque re-
 [demptor

Salvavit mundum, voto celebraverat almo.

Anno 784. Indict. 6.

Reliquias belli tandem fortissimus heros
 Consummare volens, tanto quod tempore gestum
 Saxonum cum gente fuit, numerosa virorum
 Milia lectorum terris induxit eorum.
 Ac primum Rheni transgressus ^d fluminis undam,
 Vastabat pagos Westvalorum regionis,
 Venit et ad Wisuram, locus est ubi dictus Uculbi.
 Inde Thuringorum per agros iter aegerat atque
 Saxonum campos, quos Allia vel Sala tangunt
 Amnes vicini, lustrans villas ibi plures
 Tradiderat flammis, donec pervenit ad illum,

C Qui veteri locus est Scannigi nomine dictus.
 Hinc in Wormatiam rediens se contulit urbem.
 Filius interea regis, qui par genitori
 Indole mentis erat, tum nomine dictus eodem,
 Cum patriis exercitibus quos ipse regebat
 In Westvalorum pago cognomine Dreini,
 Eiusdem populi turbas ad bella paratas
 Offendens, statim certamine vicit equestri,
 Victor et ad patrem iam dicta venit in urbe.
 Qui valida comitante manu Saxonica statim
 Arva petens, iuxta fluvium conseraderat ^e Ambram,
 Est ubi castellum quod Skideronburg vocitatur.
 In castris ibidem votis sollempnibus actis
 Natalis Domini, processit ad hostia Warnae,
 Qua fluit in Wisuram. Nec iam fuit ulla facultas
 D Longius ad boream sicut cupiebat eundi.
 Temporis obstabat simul asperitas hiemalis,
 Atque iugis pluviae cursus vehementer inundans;
 Ob hoc in Eresburg residens se contulit urbem.

Anno 785. Indict. 7.

Cumque dies reliquos brumalis frigoris illic
 Ipse manere suum decrevisset comitatum,
 Accersivit eo propriam cum coniuge prolem.
 Cum quibus, ut deceuit, fido firmoque relicto

se habet: scilicet pluribus... gregatis... rursus acie
 configere audebant, qui totiens victi (erant) atie:
 aperta igitur supplevi; aliud alii iudicent.

^d Trans cod., transcendens Reineccii, transgressus
 conjectura mea.

^e 1, considerat.

Fraesidio, iuvenes animis ac viribus acres
 Assumpsit secum, lataque vagatus in omnes
 Illius regionis agros, sed et oppida quaeque,
 Cuncta simul flammis, spoliis ac cede feroci
 Miscuerat, cupiens animos quos sepe rebelles
 Expertus fuerat, tali prosternere clade.
 Haec lugubris hiems illi funestaque genti
 Cum tandem finita foret, vernalis et aura
 Iocundum spirans ornaret floribus arva,
 Publicus in Padarbrunnon conventus habetur.
 Quo rex insignis sollempni more peracto,
 In pagum quandam, vocat^a quem barbara lingua
 Berdango, celeri studuit se tramite ferre.
 Tunc ibi compererat Widokindum iam memoratum
 Abbonemque simul, qui de maioribus eius
 Gentis erant, memores scelerum latitare suorum
 Finibus in patuiis, quos seperat ad borealem
 Albia lata plagam iuxta confinia terrae
 Danorum, primo mittens de civibus ipsis
 Legatos, ortatur eos, quo flectere tandem
 Colla sibi, fideique suae se credere vellent,
 Commissi veniam, neque et praemia spondens.
 Conscia sed magni dubitarunt corda reatus
 His de promissis, donec firmata salutis
 Spes est obsidibus missis quos expetierunt.
 Quos ut Amulwinus quidam vernaculus aulae
 Ipsius adduxit, properarunt protinus ambo
 Ad regem, iam tunc fuerat qui forte reversus
 Ad villam propriam que dicitur Attiniacus.
 Illic idem proceres sacri laptismatis unda
 Perfusi, tandem regi mansere fideles,
 Ipsaque gens aliquot requieverat inde per annos.
 Interea quidam confuravere maligni,
 Ut dirum facinus scelerato corde patrarent,
 Vel ferro regem, vel qualibet arte necando.
 Criminis incentor Hardradus tunc comes huius
 Extiterat, sed ut indicio delata fidei
 Factio seva fuit, statim sedata quievit,
 Ingens valde foret licet et nimis acriter orta.
 Auctores eius privari lumine quosdam,
 Exilio reliquos dampnari iusserat ipse
 Rex summe prudens, cuius clementia nulli
 Reddiderat dignam tanto pro crimine poenam.

Anno 786. Indict. 8.

Magni decreto Caroli sacrique senatus
 Missus in occiduas exercitus exiit horas,
 Subdere Brettones, gentem tunc forte rebellem.
 Insula cuius erat fecunda Britannia dudum
 Patria; namque illic habitabat tempore multo,
 Cumque novas Angli sedes sibi quaerere vellent,
 Saxonesque simul hanc invasere feroces,
 Expulsi statim veteres cessere coloni:
 Maxima pars quorum fugiens mare transiit, atque
 Gallia qua fines habet extremos, ibi tandem
 Fluctibus oceani que proxima viderat arva

A Detinuit, quibus in terris huc usque moratur,
 Indicium patriae solo dans nomine priscae.
 Haec a principibus Francorum gens superata,
 Solvere vectigal quamvis invita solebat.
 Cum temptaret eo dominorum tempore iussa
 Spernere, directus multis cum milibus illuc
 Dux Audulfus eam celeri virtute repressit,
 Et satis edomuit populi fera corda rebellis
 Tum regis regum Christi pietate iuvante,
 Disposito Carolus regno, placidaque per orbem
 Undique pace data, statuit Romam proficisci,
 Nec non Italiae reliquam sibi subdere partem,
 Cuius erat victum caput et pars maxima, capto
 Iam Desiderio, Langobardisque subactis.
 Ducatus Beneventanae tantum regionis

B Non illi subiectus erat, cui praefuit illo
 Tempore dux Aragisus. Eum tunc aggrediendi
 Accensus studio, partesque profectus in illas,
 Accelerabat iter, quem non tardare valebat
 Vel glacialis hiems solitis iam mensibus instans,
 Vel via terribiles visu scandenda per Alpes
 Montibus in summis, ubi tectae nubibus atris.
 Ac nive perpetua rupes ad sidera surgunt,
 Transcensis quibus Italicas intraverat urbes.
 Ex quibus est quedam Florentia nomine dicta,
 In qua virginei partus florem veneratus,
 Christi sanctificum supplex celebraverat hortum.
 Inde cito Romam cursu penetrare saggit.
 Quo cum suscepti tractans molimina belli
 Parvum transigeret tempus, cupiens Aragisus

C Hunc auro quem non potuit depellere ferro,
 Per natum misit proprium quam maxima dona,
 Suppliciter pacem rogans. Sed rex sibi longe
 De rebus ceptis aliter ratus esse gerendum,
 Qua prebet latos Campania fertilis agros,
 Illuc progressus, Capua consedit in urbe,
 Gesturus statim bellum, nisi dux memoratus
 Prudenti sibimet facto bene consulisset.
 Nam primo firma se clausit in urbe Salerno
 Tum natos utrosque suos, quorum vocitatus
 Rumoldus maior fuerat, Grimoldus et alter,
 Missis legatis regi contradidit, ac se
 Ipsius imperiis subiectum mente fidei
 Mansurum populumque suum promiserat omnem.
 Talibus oblati, Caroli requieverat ardor,

D Precipuaeque Deum metuens, ne christicolarum
 Sanguinis effusi posthac reus ipse maneret,
 Abstinit bello, non iam curans latitantem
 Expugnare ducem, nec non et filius ipsi
 Concessus maior, minor est detentus, ut obses
 Esset apud regem; Beneventanus quoque cunctus
 Dedere se populus non distulit, obsidibusque
 Undenis pro pace datis, hoc deditiois
 Confirmans foedus, per sacramenta spondit,
 Ut Francis, rerum dominis^b, serviret in aevum.
 Tunc Romam regressus ovans, ibi pectore lacto
 Maxima pascalis celebravit gaudia festi.

^a Vox omissa, secunda manu in fine versus ad-
 dita.

^b Ex Virgilio .En. 1, 282.

Anno 787. *Indict.* 9.

Adhuc Romulea dum rex mansisset in urbe,
Tassilo legatos Adrianum misit ad alium
Pontificem, quorum fuit Arnus episcopus unus,
Abbas alter erat Hunricus nomine dictus,
Obnixè rogitans, idem mediator ut esset
Inter se et Carolum pacis fideique sequester ^a.
Hoc antistes apostolicus ratus esse decorum,
Ut Petri de sede sacra concordia pacis
Restaurata daret ducibus populisque quietem,
Instantè regem petiit deponere cunctas
Corde simulates. Ad quæ cum mente benigna
Annueret, ducis ab missis inquirere coepit,
Pactio quo præsens esset firmanda tenore.
Legati nihil iniunctum de re sibi tali,
Sed domino responsa suo, quæ rex daret et quæ
Praesul apostolicus, tantum referenda fatentur.
Quapropter tamquam fallacia, fraudeque plena
Papa sacratus eos spreuit mandata ferentes,
Damnandos etiam statuens anathemate diro,
Promissæ dudum fidei si rumpere foedus
Temptarent, quod cum Carolo pigriore volentes.
Sicque relinquentes infecta negotia pacis,
Ad patriam redire suam. Rex, his quoque gestis,
Francorum lætus remeaverat in regionem,
Conciliumque dehinc procerum generale suorum
Intra Wormaciae muros collegit, et illi
Decrevit, certo quo disceret experimento,
Utrumnam sibimet memoratus Tassilo vellet
Iuratam servare fidem subiectus et esse.
Unde suo populus regno perduxit ad omnes
Fortia castra nimis, ternis in partibus ipsa
Disponens, Baioarii quo tanta paverent
Agmina; nam terrore magis, quam sanguine fuso
Christicolæ voluit plebis superare tumorem.
Pippinus, regis natus, cum milite multo
Italicis illuc fultus legionibus ibat,
Perque Tredentinam sua duxerat agmina vallem.
Ast orientalis quos hæc in proelia misit
Francia, Saxones etiam tum signa sequentes
Regia, sic iussi, quandam Pheringa vocatum
Armati petiere locum, prope litora magni
Danubii, prisco qui nomine dicitur Ifister.
Ipse super Lecchum, certus qui terminus annis
Est inter Baioarios nec non Alamannos,
Urbis ad Augustae confinia castra locavit.
Stipatusque manu valida, cum Norica regna,
Tassilo quæ tenuit, ferro prosternere vellet,
Undique dux idem circumsessum ^b fore sese
Conspiciens, supplicis adiit vestigia regis,
Devotis vitam precibus veniamque precatus.
Qui quia natura fuerat mitissimus, illi,
Quem penitus victum vidit humilemque, pepercit.
Foedera prisca tamen rursus Baioariorum
Firmantur, populo per sacramenta coacto

A Perpetuam spondere fidem seu subdionem.

Præterea regi duodenus traditur obses ^c.

Regressusque dehinc, hiberno tempore toto
Mansit in Ingulenheim, sedes ubi regia fulget.

Anno 788. *Indict.* 10.

Cum rex in villa fieri iussisset eadem
Conventum procerum sollempni more suorum,
Cum reliquis etiam fuit illic Tassilo præsens.
Quem proprius quondam populus, cui præfuit ipse,
Criminibus magnis maiestatisque reatu
Accusans, regis merito commoverat iram,
Obiciens primo, quod foedere editionis
Neglecto, quo subiectum seu pectore fidum
Se fore iuravit, donis crebroque rogatu
Instigans Hunos, Francis ita fecerat hostes,

B Ut vellent sumptis vastare ferociter armis
Illorum fines Carolumque lacessere bello.
Eius ut hoc faceret Leutberga suaserat uxor,
Quæ Desiderii fuerat quia filia regis,
Post patris exilium Francis inimica manebat,
Foemineique gerens odii sub pectore flammam,
Mittere iam populos in summa pericula pravo
Consilio studuit, non curans, sanguine quanto
Humani generis fuso, quot utrimque perirent
Milia, dum tantum Francis inferre labores
Bellorum satagens nec non dispendia rerum,
Ulcisci patrem tali ratione valeret.

Praeterea dictis seu factis pluribus illi
Obiectis, quibus indicio clarebat aperto,
Quod violata fides esset, quod foedere spreto
Tassilo molitus fuerit contraria regi,
Ipse nihil horum vel coeperat inficiari
Vel poterat, sed convictus noxae, capitali
Dampnatur poena. Merito sic evenit illi,
Consilium quisquis fuerit muliebri secutus.
At regis pietas dampnatum protinus illum
Absolvit, retrahens ipso de limine mortis,
Et factum monachum servare monasteriale
Propositum iussit. Iuvenis quoque natus ab illo,
Nomen habens Theodo, genitoris facta ^d secutus,
Contemplativæ suscepit otia vitæ.
At vero Huni, studiis gens aspera belli,
Præfato promissa duci complere stuentes.
Instructis exercitibus coepere duobus

D Francorum regni fines invadere quosdam.
Italiae partes unum penetraverat agmen,
Quaque Foro nomen dederas clarissime Iuli,
Urbis ad eiusdem confinia venerat hostis.
Invasit Baioarios exercitus alter,
Sed frustra: totus quoniam conatus inanis
Is fuerat, victique loco ceduntur utroque.
His quoque temporibus Greecorum nobile rexit
Imperium Constantinus, qui splendidus ortu
Debitus augustis patribus successerat heres.
Qui iam præterito missis oraverat anno

^a *Sequester.* Glossa, *griednuard*.

^b *Circumsessum.* Glossa, *bisetenne*.

^c *Obses.* Glossa, *gisl*.

^d *An fata?* Certe nusquam Theodonem quoque

proditionis insinuatam fuisse reperias: si facta retinere velis, eo vitæ clericalis electionem intelligi oportet.

Legatis, ut se generum dignantis habere
 Susciperet natam Caroli sibi consociandam
 Foedere coniugii : sed spes frustrata petentum
 More leves solito Grecos commovit in iram.
 Hinc dedit angusto pariter sua curia tale
 Consilium, penitus quo non pateretur inultum,
 Quod rex contempsit Carolus præstare petitos
 Virginis amplexus illi, cui summa potestas
 Mortalem vix esse parem permetteret ullum.
 Ob hoc præfecto, cui procurare Sicanas
 Officium fuerat regiones, nomine dicto
 Theodoro, iunctis ducibus quoque pluribus illi,
 Hoc opus edicto mandaverat imperiali,
 Ut sibi contiguas vastaret protinus oras
 Regni Francorum, sic incentiva moveri
 Disponens belli generalis suscipiendi.
 Sed cum primores Grai sibi iussa secuti,
 Hesperium litus forti cum classe petissent
 Ut Beneventane villas regionis et urbes
 Depopularentur ferro flammaque voraci,
 Occurrere duces Caroli, quibus illa tueri
 Cura fuit loca, præcipue Grimoldus, in ipso
 Dux anno factus patre pro defuncto Aragiso,
 Nec non Spoleti rector cum milite multo
 Hildibrandus ad hoc bellum properabat agendum.
 Cumque novos hostes opibus numeroque potentes
 Ignotos lingua celebris iam fama referret
 Adventasse, maris traiecto gurgite vasto,
 Urbibus Italicis ex pluribus arma suasit
 Obvia ferre viros coniunctis viribus omnes
 Ut sibi consulerent prædonibus inde repulsis.
 Quo motu prorsus concussa Calabria tota
 Vix umquam fertur similes spectata tumultus ^a,
 In qua conseritur pugne certamen utrimque.
 Ingenti studio sumit pars iusta tropheum.
 Cedit Achiva cohors, Danaum dant terga phalanges,
 Grecorum quoniam semper gens strenua lingua,
 Pigra manu, tantum facilis solet esse movendis,
 Sed bene tractandis haud extat idonea bellis.
 Victores igitur Caroli rediere fideles,
 Hostibus innumeris caesis; præda quoque multa
 Et captivorum turba sua castra replentes,
 Absque gravi dampno magnum cepere triumphum.
 Tum Baioariam se contulit in regionem
 Rex Carolus, cunctisque suis cum finibus ipsam
 Disponens commendavit rectoribus aptis.
 Et rediens in Aquisgrani, quam condidit ipse
 Aulam magnificam, sibi met gratissima festa
 Natalis Domini, sanctum quoque pascha peregit.

Anno 789. *Indict.* 11.

Gens est Slavorum Wilti cognomine dicta,
 Proxima litoribus que possidet arva suprenis,
 Iungit ubi oceano proprios Germania fines.
 Haec Francis inimica nimis cum tempore multo
 Esset, eis vel subiectos vel foedere iunctos
 Slavorum populos sibi met regione propinquos
 Insectans odiis, bello quoque sepe premebat.

^a 1. *Similes spectatu multus.* 2. *similes suspecta tumultus.* Ego nonnisi ultima vocis *specta* syllaba re-

A Nec potuit tolerare diu hoc inclitus archos,
 Sed populis secum variis legioneque multa
 Assumpta, gentem studuit penetrare procacem.
 Cui per Saxonum terras iter istud agenti
 Albia traiciendus erat latissimus amnis.
 Illic immensum, positus in littore castris,
 Est opus aggressus, celeri quod fine peregit.
 Nam gemino stravit quam maxima ponte fluentia,
 Et caput ipsius vallo munivit utrumque,
 Imponens et praesidium, ne forte regresso
 Quis prohibere viam super alto flumine stratum,
 Lignorum rupta fragili compage, valeret.
 Exin Wiltorum ^b terras invaserat amne
 Transmisso, quas cum ferro vastaret et igni,
 Barbaricum subito domuit terrore temorem.

B Denique Francorum multis ubi castra referta
 Conspiciunt populis Wilti, fortissima quamvis
 Gens foret et numero pollens, certamina belli
 Omnimodis fugiens se dedit ilico regi,
 Inprimis rex Dragawiti, quem nobile clarum
 Prae reliquis fecit genus et maturior aetas.
 Namque propinquaret cum rex illius ad urbem,
 Obvius ipse suo pariter processerat omni
 Cum populo, Caroli sese tradens dicioni.
 Sic quoque cum ducibus gens et primoribus illa
 Cuncta suis servituras se mente fideli
 Francorum dominis dans iuramenta spondidit.
 Tum rex obsidibus quos iusserat ipse receptis,
 Et simul hoc populo tali ratione subacto,
 Tramite quo venit memoratum rursus ad annem
 C Felici cursu rediit, cuncti que reductis
 Per pontem propriis legionibus, ipse reversus
 Wormatia tempus hiemis transegit in urbe.

Anno 790. *Indict.* 12.

Iñe modo Musa novam Caroli deprome quietem.
 Est hic primus enim postquam regnaverat annus,
 Quo non cum propriis foret in longinqua profectus
 Militibus, seu diversos ut sterneret hostes,
 Aut aliis quoque pro causis ac rebus agendis.
 Cui cum Wormatiae tandem residere liceret,
 Illic Hunorum missos audit, ad illos
 Ipse suos etiam misit : nam maxima causa
 Hos inter populos litem commovit atrocem,
 Dum quo regnorum confinia certa suorum
 Esse loco veteri deberent iure statuta,

D Ingenti studio disceptaretur utrimque.
 Haec et origo fuit belli, quod posteri-ri
 Tempore cum Hunis Franci gessisse probantur.
 Sed rex nec spatium torpere per otia parvum
 Dignatus, semper sed strenuus indole mentis,
 Est aggressus iter Moinum navale per annem,
 Ascenditque per hunc, donec prope moenia venit
 Magna palatinae sedis, Salt nomine dicta,
 Nascenti vicina Salae; nam fluminis huius
 Rivus adhuc modicus haec ipsa palatia cingit.
 Vix raucum per saxa ciens resonantia murmur.
 Dispositis ibi rebus, aqua redeundo secunda

petita, veram lectionem restituisse mihi videor.

^b R., *multorum.*

Wormatiam petiit, qua cum per tempora brumae
 Mansisset, subito regales funditus aedes
 Illic constructas noctu consumpserat ignis.
 Ipse redemptoris nati passigera sacra
 Festa gerens ibidem veris transegerat ortum,
 Expectans vestita foret dum gramine tellus,

A Fronderent silvae, possent et sole sereno,
 Et coelo, de diversis regionibus apte
 Ad bellum gentes variae populique vocari.
 Namque novum rursus voluit certamen inire,
 Atque labore gravi modicam mutare quietem.

ANNALIUM DE GESTIS CAROLI MAGNI

LIBER SECUNDUS EXPLICIT. INCIPIT TERTIUS.

Aurea siderei transcendere cornua Tauri
 Fulgentesque polo iam sol intrare Laconas
 Cooperat, et gelidis breviatae noctibus umbrae,
 Auraque productae spatio iucunda diei,
 Florenti semper studiis animoque vigenti
 Dant gratum Carolo tempus, quo viribus uti
 Posset et ad bellum proprias educere turmas.
 Qui post annorum centena volumina cursu
 Septeno transacta, decem quoque circiter annis
 Emensis novies, postquam Deus est homo natus,
 Hoc fuit aggressus Hunos certamine primo.
 Nec sibi cunctandum ratus est, quin redderet illis
 Quam meruere vicem, veteris hoc denique causae
 Poscebant odii. ^a Nam gens dum floruit illa,
 Innumeris dominans aliis, quas subdidit armis,
 Tum Francis inferre malum persepe solebant.
 Sic veteres memorare solent, quod funditus olim
 Illorum terras immani caede furentes
 Vastarint, dederintque voracibus omnia flammis
 Oppida, rura, domos, urbes, coenobia, villas
 Nam furor hostilis voluit nec parcere sacris
 Aedibus, et regno vix una remansit in illo
 Mettenses intra muros constructa decenter
 Ecclesia Stephani, martyr qui primus habetur
 Denique continuis Francos compluribus annis
 Sic impugnabant Huni, rex donec eorum
 Attila, multorum totiens victor populorum,
 Feminea, ^b periit dextra sub tartara trusus.
 Namque ferunt, quod eum vino somnoque gravatum,
 Cum nox omnigenis animantibus alta quietem
 Sugereret ^c, coeptis crudelibus effera coniunx,
 Ducens insomnes odiis stimulantibus umbras,
 Horrendo regem regina peremerit ausu.
 Ulta necem proprii tamen est hoc crimine patris.
 Hoc res Hunorum tristi velut omine lapsa,
 Post rediit retro, nec prosperitate priori
 Sunt posthaec usi. Prius oppressere profani
 Christicolae ^d Francos antiqui temporis aevo,
 Castigante Deo caros sibi more benigno.
 Ergo patrum cladis nota mansit inusta nepotum
 Pectoribus, servans irae monimenta vetuste.
 Tum nova praeterea de causis orta simulas
 Iam dictis, animum Caroli commovit, ut illos
 Francorum totis cum viribus aggrederetur.

Protinus edicto producit imperiali
 Ex cunctis ingens populis exercitus illi
 Subiectis, et cunctarum validissima rerum
 B Copia, quas tanti belli instrumenta gerendi
 Poscebant, vigili cura studioque paratur.
 Sed numerosa nimis quoniam produxerat ex hoc
 Agmina, per partes eadem seiunxerat, ac sic
 Pannoniam, gens Hunorum quam seva tenebat,
 Tramite distantem longo penetrare satagit.
 Tunc unam populi partem comiti Theodrico
 Atque Magenfrido, ducibus hoc tempore primis,
 Committens, aquilonales per fluminis horas
 Danubii praecepit eos iter accelerare.
 Ipse per australis tendebat litoris agros,
 Milibus innumeris stipatus et agmine forti.
 In medio fluvius cunctis alimenta vehebat
 Agminibus, regis speciosa classe repletus,

C Quam Baioariis fuit ingens cura tueri.
 Ipsos in ratibus descendere quippe secunda
 Iussit aqua. Sic ad fluvium rex venit Anesum,
 Qui medius Baioarios se iungit et Hunos.
 Hunc iuxta positus per prata virentia castris,
 Communi voto ternis statuere diebus
 Suppliciter celebrare preces, ac pectore toto
 Auxilium regis regem deposcere Christi,
 Ut coeptis pius annueret, quo cuncta darentur
 Prospera, tot populis in tam longinqua profectis,
 Munitis signo fidei, contraque nefandos
 Gentiles felix fieret certamen agendum.
 Atque dehinc motis memoratae proelia castris
 Intulerat genti, cuius munimina statim
 Pulsis praesidiis destruxerat, ex quibus unum

D Non operis parvi Cambus praeterfuit amnis,
 Atque super dictum Cumberg munitio montem
 Altera pregrandi fuerat circumdata vallo.
 Destructis utrisque tamen cum robore forti,
 Aequatisque solo, ferro vastata et igni
 Hostiles late terras, ad ostia donec
 Perveniens Arrabonis, qua fertur in undas
 Danubii, lassis ibidem statione locata
 Militibus parvum dederat requiescere tempus.
 Sic ubi Pannoniae fuerat pars maxima latae
 Divitiis spoliata suis ac tradita flammis,
 Iaculum victor populum rex inde reduxit,

^a Ex Gregorii Turon. Hist. Eccl. II, 6.

^b Poeta Alboini et Attilae necem confundit. Cf. Jordanis Hist. Goth., c. 49.

^c Sugereret. Glossa, scunde.

^d Francos Attilae tempore paganos, et Hunos ab Avaribus diversos fuisse, inter omnes constat.

Cui fuit hostilis hæc tota profectio plane
 Prospera, res in ea nec contigit ulla moleste,
 Excepto quod tanta lues eius legionis,
 Quam rex duxit, æquos morbo consumpsit atroci,
 Ut decimam partem vix de tot milibus huius
 Expertem cladis tradant potuisse reduci.

Rex autem veniens Reginum, quam Reganesburg
 Nunc vocitant, ibidem natalis gaudia Christi
 Cordeque sacratum celebravit pascha fidei.

Anno 792. Indict. 14.

Celsa Pyrenæi supra inga condita montis
 Urbs est Orgellis, praesul cui nomine Felix
 Prefuit. Hic hæresim molitus condere pravam,
 Dogmata tradebat fidei contraria sanctæ,
 Affirmans, Christus dominus quia corpore sumpto
 Est homo dignatus fieri, non proprius ex hoc,
 Sed quod adoptivus sit Filius omnipotentis.
 Responsumque Toletano dedit hoc Helipando
 Pontifice, de re tanta consultus ab ipso,
 Atque suum scriptis defendere dogma libellis,
 Omni quo potuit studio curavit et arte.

Hinc ad catholici deductus principis aulam —
 Idem Regino ^a nam tum hiemabat in urbe —
 A multis ibi presulibus synodoque frequenti
 Est auditus, et errorem docuisse nefandum
 Convictus, posthæc Adriano mittitur almo,
 Sedis apostolicæ fuit hoc qui tempore praesul.
 Quo praesente, Petri correctus in aede beati,
 Pontificum coram sancto celebrique senatu,
 Dampnavit Felix prius infelicitè a se
 Ortam perfidiae sectam, meruitque reverti
 Ad propriae rursus retinendum sedis honorem.
 At Baiaricis aestivum tempus in horis
 Dum rex duxisset, suprema pericula poene
 Incurrit, nisi quod pietas divina resistens
 Ausibus humanis, saevas everterat iras.
 Horror inest animis tales recolentibus ausus,
 Quod fuerit rutilum Francorum tam prope lumen
 Extinctum, facinus vel concepisse malignos
 Tantum mente viros. Carolum nam tradere morti
 Omnimodis satagunt: hinc coniuratio fertur
 Inter Francorum proceres crudeliter acta.
 Precipue regis materno ^b sanguine cretus,
 Sed plus nequitia morum, quam degener ortu,
 Auctorem scelèris demens se prebuit huius.
 Non tamen hoc odium regem meruisse, vel ipse
 Hostis iure queri poterat, regina sed atrox,
 Ac saevum gestans animi Fastrada tumorem.
 Insidiatores partim suspenderat illos
 Informis leti laqueus, natoque pepercit
 Rex tantum proprio, tonsumque monasteriali
 Proposito purgare scelus iussit meditatum.
 In Baiarica vero regione moratus,
 Instabat princeps navalem condere pontem,
 Qui per Danubium bello prodesset agendo,

A Quod contra saevos olim susceperat Hunos.
 Hinc et natalem Domini celebraverat illic,
 Ipsius et merito clarissima festa triumpho,
 Quo pariter vicit mortem mortisque ministrum

Anno 793. Indict. 15.

Cum rex ad coeptum statuisset conficiendum
 Belli certamen Hunos invadere rursus,
 Comperit extinctas, Theodricus dux legiones
 Quas per Fresonum pagum Hriustri vocitatum
 Ducebat: nam Saxonum periire dolosis
 Insidiis, captæ Wisurae propellitora pulchrae.
 Dissimulans igitur tanti infortunia dampni.
 Intermisit iter, quo disponebat adire
 Pannonias, et cum Hunis committere pugnam.

B Interea suasere sibi, qui nota ferebant
 Talia, quod fluvios in er, Radantia quorum
 Unus habet nomen, sed et Alemona dicitur alter,
 Si fieret tantus fossa tellure paratus
 Alveus, inductis ambos dum tangeret amnes
 Gurgitibus, posset puppes ut ferre natantes,
 In Rhenum de Danubio celer efficeretur,
 Et facilis cursus ratibus. Radantia namque
 Se Moino, Moinus ^c Rheno miscere probatur;
 Alemona Danubii rabidis illabitur undis.
 Consilium credens igitur sibi dantibus istud,
 Ipse locum princeps operi quem credidit aptum
 Expetiit tanto, multis quoque milibus illic
 Conductis operatorum, simul omnia poene
 Autumni studio consumpsit tempora casso.

C At tamen in longum passus duo milia ducta
 Fossa fuit, pedibus trecentum lata patebat,
 Sed non perfectum poterat consistere prorsus
 Hoc opus, assiduus quoniam nimis offuit imber,
 Et naturalis terram dissoluerat humor,
 Egessumque fuit quantum sudore diurno,
 Rursus humi tantum rediit sub nocte relapsa.
 Cumquelutum semper madidis increaseret arvis,
 Alveus et firmo constaret litore nusquam,
 Ima petens immensa palus per lubrica fluxit,
 Ac densum scrobibus caenum subsedit in altis.
 Cum tamen in coepto persisteret ipse labore,
 Hunc tristi tandem fama reuocante reliquit,
 Est totius enim subito defectio gentis

D Saxonum rursus bellum narrata moventis.
 Preterea Sarraceni permaxima damna
 Intulerant, quedam regni confinia ferro
 Vastantes, ducibus Francorum denique caesis,
 Cum spoliis laetique nimis redire trophæo.
 Tum rex adversis commotus talibus, inde
 Ad Francos rediit, natalis gaudia Christi
 Deute caelebrans Moini prope clara fluentia,
 Qua locus insignis Kiliani martyris almi
 Nomine seu meritis fulget: sanctum quoque pascha
 Est in Franconoford magno veneratus honore.

^a Regino. Glossa, id est Reinesburg.

^b Cod. materno. Leibnitiis: « an legendum ne-
 tivo? intelligit enim Pippinum, Caroli filium natura-
 lem. » — Sed vox bene se habet, constructione ita cur-

rente: præcipue regis cretus, degener materno san-
 guine, sed plus nequitia morum quam ortu.

^c Rein., Illic se Moeno hic.

Anno 794. Indict. 1.

Dira venenifere conatus semina sectae,
Quae Felix infelici male sparserat ausu,
Vellere de sacro Domini radicitus agro,
Catholicus princeps, synodum celebrare vocatos
Undique pontifices iam dictam fecit ad aulam.
Nec non affuerat Stephanus cum Theophilacto:
Nam fuit antistes sedis legatus uterque
Romane, quos papa sacer mittens Adrianus,
Rite suam servare vicem mandaverat illic.
Tunc igitur cuncti cum decreto generali
Hanc condemnarunt haeresim, scriptusque libellus
Est illam contra, quem confirmaverat ille
Pontificum coctus, simul et subscripserat omnis.
Annis praeterea synodum non pluribus ante
Constantinopoli celebrari fecit in urbe
Graecorum princeps, qui Constantinus habebat
Nomen, et eiusdem genetrix Herena vocata,
Et condixerunt, ut septima seu generalis
Appellaretur; sed eam non nomine tali
Dignam concilium pariter cognoverat istud,
Utque supervacuum spernendam censuit iste.
Tunc ibi regalis Fastrada migraverat uxor
Hac ex luce, diem tandem sortita supremum.
Cuius in Albani speciosa martyris aede,
Iuncta Mogontiaca fulget quae moenibus urbis,
Cum magno fecit sepeliri corpus honore.
Atque dehinc Carolus cunctis hoc ordine gestis,
Foedifragis rursum Saxonibus intulit arma.
Ac geminis exercitiis decreverat ipsos.
Instructis terrore simul ferroque domare,
Ut cito gens bellis succumberet una duobus,
Ex quibus haud unum paenitus sufferre valeret.
Regis ab australi properabant agmina parte,
Saxonum miseris late vastantia terras;
Filius ipsius Carolus traiecerat undas
Rheni, quem comitabatur delecta iuventus,
Invadens ex occidua regione rebelles.
Quos statim terror merito pervaserat ingens:
Et magni quamvis campi per plana Sinthfeld
Collecti, pugnaque forent certare parati,
Hoc animi cecidere metu, nec spes erat illis
Ulla resistendi Francis, quos tot populorum
Agminibus fultos vinci non posse videbant.
Protinus omisso sese certamine belli
Subiciunt regi, iuramentis quoque firmant
Obsidibusque datis haec foedera ditionis.
Ipse regressus Aquisgrani — sic regia sedes
Inclita nomen habet, nec non vocitatur Aquensis —
Illic more suo celebravit tempora sancta,
In quibus est unita Deo substantia nostra,
Morsque redemptoris mundam reparaverat omnem.

Anno 795. Indict. 2.

Cum nimium suspecta foret gens facta rebellis
Saxonum totiens, crebro quoque foedere repto
Sub iusta regis ditione quiescere nolens,
Haud ullum respirandi dare censuit illi

A Atque rebellandi spacium fortissimus archos,
Sed rursus terram populans hostiliter ipsam,
Eius in extremo tandem prope limite castris
Consedit positus, vicus qua nobilis extat,
Nomine Bardonwich dictus, quo iusserat ad se
Pergere Scavorum proceres sibi foedere iunctos.
Illic adventum quorum dum forte maneret
Operiens, ex his extinctum comperit unum.
Rex Abodritorum fuit is, cognomine Witzun,
Iussus et ut fuerat, regem dum vellet adire,
Incidit insidias, illi quas ante pararunt
Saxones, quoniam Francis novere fidelem.
Iñc irae stimulis animo commotus amaris,
Eiusdem regionis agros villasque feroci
Quam late ferro populari iussit et igni.
B Tunc ex Hunorum quidam primoribus illuc,
Tudun habens nomen, venit per longa viarum,
Velle fatebatur regi qui subdere sese,
Et Christo domino devota credere mente.
Hinc in Aquisgrani Carolus remeaverat aulam,
Ac memorata prius supplex ibi festa peregit.

Anno 796. Indict. 3.

Sedis apostolicae sublimis culmine praesul
Hoc Adrianus ab hac vita decesserat anno.
Post quem sortitus summum Leo pontificatum,
Confestim claves, quibus est confessio sancti.
Conservata Petri, vexillaque miserat urbis
Romulae Carolo pariterque decentia dona.
Admonuitque piis precibus, quo mittere vellet
C Ex propriis aliquos primoribus, ac sibi plebem
Subdere Romanam, servandae foedera cogens
Hanc fidei sacramentis promittere magnis.
Missus ad hoc Angilbertus, qui corpore sancti
Richarii clare decoratam rexerat abbas
Ecclesiam, pariter regalia detulit illuc,
Devote sancto misit quae munera Petro.
Nam spoliata fuit Hunorum regia, Hringum
Quam vocitant. Hanc dux Erichus hoc coeperat anno,
Multimodos etiam regi devexerat inde
Thesaurus, aeo quos collegere vetusto
Innumeris crebro spoliatis gentibus Huni.
Ex quibus est Romam tunc maxima copia missa,
De reliquo summos proceres aulaeque ministros
Multum larga manus ditavit principis omnes.
D His gestis iterum rex Saxonum regiones
Invadens late vastaverat, atque reversus
Victor Aquisgrani brumali tempore mansit.
At dux Italiae Pippinus, regia proles,
Adiunctis Baioaricis legionibus illi,
Hunis intulerat bellum, sic patre iubente.
Cum quibus eventu certamina prospera laeto
Trans fluvium Tizan gessit, cunctisque fugatis
Hostibus, a Francis Hunorum regia tota
Est aequata solo, quam Hringum diximus ante.
Cuius poene gazae gentis tunc funditis omnes,
Magnus erat quarum numerus, cunctaeque prioru
Diripiuntur opes regum, quas depopulantes
Plures in variis sacras regionibus aedes,

Temporibus multis male conguessisse feruntur.
 Tunc quibus ablatis, tam clari iure triumphii
 Ad patrem victor memorata venit in aula
 Pippinus, regni cui thesauros spoliati
 Attulit, exuviasque ducum, vexillaque capta.
 Cum quo iam dictus Tudun quoque venerat illuc,
 Promissisque fidem propriis adhibere satagit,
 Cum toto comitum numero baptismum suorum
 Percipiens etiam per sacramenta spondit,
 Se fore subiectum Francis fidumque per aevum.
 Sed postquam rediit, mutans promissa fidemque,
 Perfidiae fuerat parvo post tempore poenas.
 At rex sollempni voto celebraverat illic
 Tempora, quae Christus nascens moriensque sa-
 [cravit.

Anno 797. Indict. 4.

Cum pulchro renitens ortu claresceret aestas.
 Ad regem Sarracenus cognomine Zatus
 Adveniens, a se pervasam reddidit urbem,
 Barzinona cui nomen : nam limite structa
 Constat in Hispano, vario cogenteque casu
 Nunc Sarracenis fuerat, nunc subdita Francis,
 Perque ducem tandem memoratum reddita, qui se
 Sponte sua pariter Carolo permisit et urbem,
 Francorum subiecta fuit posthaec ditioni.
 Inde suum gnatum, Illudowicum nomine, regem
 Tunc Aquitanorum, direxit ad obsidionem
 Os ae nomen habet sic urbs Hispanica quedam.
 Ipseque more suo rursum Saxonibus arma
 Intulit, auderent duras ne forte levare
 Cervices iterum, quorum vastaverat omnes
 Extremos etiam fines, quos Albia claudit,
 Et qua diffuso miscent se gurgite salsis
 Fluctibus oceani Wisurae praecelara fluentia.
 Cumque rediret Aquisgrani, devotus adivit
 Regis Abinmage Maurorum filius illum,
 Abdelle cui nomen erat, quem rex ibi clemens
 Cum suscepisset, collegerat inde senatum,
 Et quo conficeret tandem Saxonica bella
 Consilium prudens inivit, quo tempore toto
 Instantis brumae regione maneret in ipsa.
 Ergo suo secum comitatu protinus omni
 Assumpto, Wisurae positus in litore castris
 Sedit, Heristellique locum iussit vocitari,
 Hactenus hoc et habet nomen, terramque per ipsam
 Adductos secum populos diviserat, atque
 Indigenas licet invitos dare compulit ipsis
 Hibernas sedes simul et stipendia cunctis.
 Huc ex Italia venit Pippinus ad ipsum;
 Hispanis etiam rediens Illudowicus ab horis.
 Hunorum quoque legati, nec non Hadeonsi,
 Asturiae regis, quam maxima dona ferentes,
 Ex tam longinquis Carolum terris adierunt.
 Hinc est in regnum proprium dimissus uterque
 Regalis natus : misit quoque cum Illudowico
 Abd Ham, qui post patriam deductus, et illis
 Est commissus, ad hoc quos tunc elegerat ipse,
 Et quorum fidei se credere non dubitavit.
 Rex autem residens in Saxonum regione,

A Prefatoque loco sanctissima festa peregit,
 In quibus indutus processit corpore Christus,
 Et posuit carnem moriens, sumpsitque resurgens.

Anno 798. Indict. 5.

Veris in initio facinus commiserat atrox
 Saxonum populus quidam, quos claudit ab austro
 Albia seunctim positos aquilonis ad axem.
 Nos Northalbingos patrio sermone vocamus.
 Nam pro iustitia legali more gerenda
 Cum rex legatos illuc transmitteret, ipsos
 Impia foedifrage iugulavit factio gentis.
 Cumque Godescalcus, regis legatus et ipse,
 Ante dies missus paucos ad regna tenentem
 Danorum, Sigifridus erat cui nomen, in ipso
 Tempore regrediens foret interceptus ab Hunis,
 Auctores huius fuerant qui seditionis,
 Pertulerat mortem pariter pro crimine nullo.
 His rex commotus Wisuram properavit ad amnem,
 Inque loco quem Munda vocant sua castra locavit,
 Atque necis legatorum iustissimus ultor,
 In desertores irae laxavit habenas,
 Vastari late sparsis legionibus illam
 Precipiens terram. Tum saevus ubique furebat
 Miles, ubique cruor rivis madefecerat arva,
 Omnibus atque locis increverat horrida clades,
 Vulnere, mors, luctus, clamor, fuga, flamma, ra-
 [pinae,

Omnia complebant, donec compescuit altis
 Albia gurgitibus procedere longius arma.

At Northalbingi missos impune peremptos

C A se cernentes Caroli — nam regia castra
 Haud traiecerunt fluvium — superaddere magnos
 Disponunt ausus, Abodritos denique, Francis
 Qui tunc subiecti fuerant ac foedere iuncti,
 Nisibus ex totis coepere lacescere bello.
 Ast illis Abodritorum dux nomine Thasco,
 Comperto tali motu, tulit obvia signa,
 Consortaque loco pugna, quem Suentana dicunt,
 Quattuor hostilis prostravit milia coetus,
 Ac victos fecit nimia cum clade reverti.
 Cumque regressus Aquisgrani rex esset in aula,
 Constantinopoli missos suscepit ab urbe
 Legatos, Augusta suis pro rebus ad ipsum
 Quos misit Herena, preces ac dona ferentes
 Nam Constantinus fuerat qui natus ab illa,

D Cum foret immensa morum gravis improbitate,
 A Grecis regni deiectus culmine, magnas
 Nequitiae dederat privatus lumine poenas.
 Unus erat missus Michael, et presbiter alter
 Theophilus, quibus est tandem poscentibus actum,
 Ut magna regis pietate Sisinnius, olim
 In bello captus, patriam dimissus abiret.
 Is germanus erat praefate praesulis urbis,
 Que caput imperii Grecorum nobile fulget.
 His quoque dimissis, Hadeonsi regis ab horis
 Hispanis venere viri, qui munera magno
 Attulerant Carolo, renovantes foedus avitum,
 Semper amicitia reges quod iunxerat ipsos;
 Magna quibus dederat susceptis dona benigne,

Ac patriam tali laetos dimisit honore.
 Insule invase Baleares esse feruntur
 Hoc anno, quarum Maiorica dicitur una,
 Altera nomen habet sermone Minorica prisco.
 Has etenim Mauri devastavere pyrate.
 At rex praefata tempus celebravit in aula,
 Quo nasci voluit coeli terraeque creator,
 Et quo mors mortis fuit infernumque momordit,
 Reddidit et nobis vitam de morte resurgens.

Anno 799. Indict. 6.

O quam triste nefas mortalia pectora crebro
 Concipiunt, quam praecipiti summersa profundo
 Nequitiae, dum non leges, non iura verentur,
 Horrificos nimium caeci labuntur in actus.
 Testis hic est annus, quo res indigna relatu
 Crimine Romuleam saevo maculaverat urbem.
 Nam sacer antistes, mundo venerabilis omni,
 Civibus a propriis poenas Leo sumpsit atroces.
 Credidimus tormenta quidem cessasse piorum,
 Iamdudum saevis tortoribus igne gehenne
 Damnatis, quos imperii dum sceptrata tenentes
 Fecerat elatos immensa potentia secli.
 Martyribus cesis implerunt sanguine Romam
 Nunc in pace novi scelcratis ausibus orti^a
 Carnifices ibidem, longe licet inferiores
 Iure potestatis, simili sed mente feroces.
 Temporibus tantum scelus admiserunt modernis,
 Indicto cum iustitia, se publica vota
 Cum precibus solvens plebs castigare fidelis
 Deberet, pariterque suos purgare reatus.
 Tum celebrare volens Christi mysteria cunctis
 Pro sibi commissis, sollempni more sacerdos
 Vectus equo, Lateranensi processit ab aula,
 Ad tua Laurenti pergens sacra limina martyr,
 Qua decus ecclesiae lectus modo ferreus augeat,
 Virtutis monimenta tuae clarissima praebens,
 Quod superimpositus prunis contempseris ignes,
 Corporis ardescens Christi magis intus amore.
 Sed neque tale tuum meritum sedare furores
 Hostiles potuit, quin ad tua dum properaret
 Antistes summus suffragia sancta petenda,
 Insidias illi simul et tormenta pararent.
 Cum celeraret iter, turba vallatus iniqua,
 Crudelesque manus tolerans, amiserat ipsum
 Effossis oculis lumen, linguam quoque tortor
 Praecidit, nudumque dehinc liquere iacentem
 Seminecemque foris, foedatum sanguine multo,
 Inque monasterium posthaec deductus Herasmi
 Martyris — auctores facti sic nempe iuebant —
 Curandi specie fuerat servatus in ipso.
 Donec cognoscens Wingisus^b res ita gestas,
 Dux Spoletanus, Romam festinus adivit,
 Nocteqne sublato per murum praesule sacro,
 In sua cum iustis deduxit honoribus ipsum.
 Qui miserante Deo transacto tempore pauco,

A Amissum recipit visum pariterque loquelam :
 Seu quia festinans tortor trepidansque nefandis,
 Dum concurrentes metuit non talia turbas
 Passuras, sed velle suum defendere papam,
 Non quantum voluit crudelia facta peregit :
 Seu, quod credendum magis est, antiqua redem-

[ptor

Per meritum magni renovans miracula Petri,
 Sanari successorem donaverat eius.
 Haec Winigisus ut ad Caroli dux detulit aures,
 Admonitus probitate viri summeque colendo
 Ordine sedis apostolicae, rex iussit, ut ad se
 Glorifico presul deductus honore veniret.
 Egit iter tamen ipse suum, decrevit ut ante,
 Saxonum terras adiens, ibidemque locatis
 B Ad Paderbrunnon^c multo cum milite castris,
 Opperiebatur non parvo tempore summi
 Praesulis adventum. Carolus quoque, regia proles,
 A patre missus ad eiusdem confinia gentis,
 Perrexerat lato qua profluit Albia cursu,
 Disponenda forent dum forte negotia quaedam
 Cum Wiltis et Abodritis, ac suscipiendi
 Saxones aliqui, qui se de partibus illis
 Iam delegerunt fidei committere regis.
 Haec satis egregie peragens dum cuncta, moratus
 Iunior esset in his Carolus, spectatque reversum
 Dum videat natum patrio rex magnus amore,
 Venit apostolicus, terrarum poene supremas
 Iam penetrans horas. Illi via tanta peracta
 Visa brevis fuerat, quia compensaverat omnes
 C Intuitu Caroli quos pertulit ante labores,
 A quo cunctorum solamina digna malorum
 Danda sibi merito spe certa credidit olim.
 Namque propinquantem cum primum noverat, illi
 Obvius ipse loco de castrorum memorato
 Stipatus multis populorum milibus ibat.
 Pontificemque vicem Petri, cui claudere coelos
 Et reserare licet verbo, sedemque tenentem
 Suscepit cum magnifico reverenter honore.
 Cumque dies aliquot laetos ibi duceret, idem
 Insinuans praesul sua quaeque negotia regi,
 Illius facilem cognovit ad omnia mentem
 Concedenda, pie voluit quaecumque praecari
 Inde reducendum digne primoribus illum
 Francorum commendavit, qui iussa replentes
 D Ingressi pariter Romam sua restituerunt
 Omnia pontifici rursus, quo iura regendae
 Sedis apostolicae iustosque teneret honores.
 Et post discessum papae rex duxit eodem
 Tempora pauca loco, subito cum tristis ad illum
 Nuncius interitum procerum mortemque duorum
 Detulit, insignes fecit quos maxima virtus.
 Unus erat Baioariae comes, isque vocatus
 Geroldus, qui cum populum defendere Christi
 Conatus, bello saevius obsisteret Hunis,
 Finivit vitam fragilem, sumpsitque perennem.

^a R. *Orci*. Interpunctionem Reinccianam hoc loco vitiosam, puncto post *Romam* sublato, altero post *feroces* posito, correxī.

^b R., *Winigisus*.

^c R., *Paderbrunnon*.

Italici vero fuerat dux limitis alter,
Nomen habens Erichus, qui post bene plurima gesta
Praelia, post crebro sumptos ex hoste triumphos,
Oppugnare Liburnorum contenderat urbem
Tharsaticam, civesque loci quem robore semper
Invictum novere, dolis ac fraude necarunt.

At Carolus, quantum tempus permiserat illud,
Saxonum rebus certo moderamine cunctis
Dispositis, in Aquisgrani se contulit aulam.
Ad quem Wido comes, cui Brettonum regiones
Commissae fuerant, gentis quam sepe rebellis
Detulit arma ducum, proprio quae nomine quisque
Inscripto dederat : signum fore deditiois
Hoc statuere suae, Francis servire coacti.
Nam sociis comes ille suis cum pluribus ipsam
Hoc anno penitus terram lustraverat omnem,
Corda domans belli terrore ferocia grandi.
Et iam perpetuo Brettones iure subacti
Parerent Francis, si non promissa fidemque
Perfida fallacis mutassent pectora plebis.

Tunc quoque Sarracenus, Azan cognomine dictus,
Direxit Carolo claves cui praefuit urbis
Oscæ — sic illam vocitavit barbara lingua —
Magnaue dona simul mittens, hanc tradere sese
Promisit, si tempus ad hoc contingeret aptum.

Tunc Hierosolima monachus directus ab urbe,
Imenso nimium spacio terraeque marisque
Transcurso, regi munus preciosius omni
Auro detulerat, mittente pio patriarcha
Pignera sancta loci, Christus quo carne sepultus
Morte resurrexit victa, quo gaudia mundo
Angelus haec caeli missus narravit ab arce.
Rex quoque natalem Domini celebravit in aula
Iam dicta, monachumque dehinc remeare volentem
Absolvit, comitemque simul coniunxerat illi
Zachariam, regalis erat qui presbyter aulae.
Per quem magna locis misit donaria sanctis,
^a Atque viris inopem vitam ducentibus illic,
Et mala perpeisis mundi sub nomine Christi.

Anno 800. *Indict. 7.*

Martia cum medios explessent tempora cursus,
Phebus et initium mundi totius et anni
Arietis aetherii gradiens in signa tonaret,
Florigerum rediit hiemis ver aspera pellens,
Frondebis exornans silvas, et prata virenti
Gramine, dans avibus voces, augmenta diebus,
Tum decus egregium mundi, lux clara moderni
Temporis, ex aula Carolus progressus Aquensi,
Oceanus litus, nomen cui Gallicus extat,
Lustrabat, classemque mari perfecit in ipso,
Infestum quod Northmanni fecere pyrate ^b.

^a Ex Einh. Vita, c. 27.

^b Pyrate. Glossa, *ashmen*; Adamo Bremensi, c. 212, *ascomanni*.

A Iam tunc Francorum nimium gens noxia regno.

Inque monasterio, sancti quo membra quiescunt
Richarii, celebravit ovans sollempnia paschae.
Tramite tum cepto properans pervenit ad urbem
Turonicam, Martine tuam sanctissime tumbam,
Qui confessor apostolica virtute choruscus
Effulges, adiit quaerens suffragia supplex.
Coniugis hic illum tristis valitudo morari
Compulsi : extremas ibi vitae clauserat horas,
Moribus et vitae merito laudabilis omni,
Cui nomen Liudgardis erat. Tum funere digne
Illic curato, tumulique decore peracto,
Ipse Mogontiacum rediit, primisque suorum
Undique collectis, ibi conventum generalem
Fecerat Augusti circa primordia mensis.

B Tunc et in Italiam multis iter aggrediendum
Condidit populis, illuc quos pergere secum
Decrevit, quod distulerat non tempore longo;
Agmine delecto sed eò comitante profectus,
Moenia famosae petiit praeclara Ravennae.
Cumque dies esset septem non amplius illic,
Pippinum regem gentis cum milite multo
In Beneventanae diuixerat oppida terrae,
Ipseque Romanas ibat devotus ad arces.
Obvius huic ad Nomentum Leo papa sacratus
Venerat, et gaudens multum veneransque recepit,
Quem defensorem solum sibi senserat olim.
Dulcibus alloquiis ibi tunc epulisque peractis,
Antistes summus regem praecessit ad urbem.

C Postera cumque dies celebris, festivaque praebens
Gaudia Romanis, qua suscipiendus ab illis
Rex tantus fuerat, solis fulgesceret ortu,
Pontifices clerumque suum collegerat omnem
Papa. Quibus secum sumptis, ad limina magnae
Basilice Petri qui summus apostolus extat
Venit, et in gradibus templi stipante sacro
Constituit ipse choro : Carolum sic advenientem
Suscepit, laudum modulamina dulcia cantans,
Atque Deo grates ex toto corde rependens,
Quod moderatorem defensoremque dedisset
Ecclesiae talem, cui non ea noverat aetas
Mortalem similem, vel sic virtute valentem,
Omne bonum vel devota sic mente volentem.
Tantus honor, talis Francorum gloria regem
Magnaue Romanae comitantur gaudia plebis,

D Aecelesiam Petri puro cum pectore magni
Iatraret, fuis lacrimis humilique precatu
Implorans tanti suffragia sancta patroni.
Iam quoque solstitii glacialis tempore crescens
Asperitas brumae tandem cogebat, ut illic
Militibus hiberna quies optata daretur.

INCIPIIT LIBELLUS IIII ANNALIIUM DE GESTIS CAROLI MAGNI IMPERATORIS.

Festa dies caelis, eadem celeberrima terris,
Virginei partus Christique refulserat ortus,

Post octingentos ex quo processerat annos.
Tectus servilis Dominus velamine formae.

Et iam natalis tanti cumulaverat omnem
 Laeticiam Roma Caroli praesentia regis.
 Hic, cum missarum sacro sollempnia ritu
 Incipienda forent, magnam processit in aulam,
 Quae corpus mundo venerandum continet omni
 Petri, cui claves Christus dedit ipse polorum;
 Eius et ante sacros artus cum mente fideli,
 Effusis precibus, sese rex inde levaret,
 Ipsius imposuit capiti Leo papa coronam.
 Conclamat pariter populus, sacra personat aedes
 Ingenti iubilo, vox fertur ad aethera plebis
 Romanae sic concordii simul ore canentis:
 Augusto Carolo magno, pacemque ferenti,
 Imperii merito Romani sceptrum tenenti,
 Gloria, prosperitas, regnum, pax, vita, triumphus!
 Post laudes igitur dictas, et summus eundem
 Praesul adoravit, sicut mos debitus olim
 Principibus fuit antiquis, ac nomine dempto
 Patricii, quo dictus erat prius, inde vocari
 Augustus meruit pius, imperii quoque princeps.
 Tempore paucorum post haec abeunte dierum,
 Ipse suum Carolus praeceperat ante tribunal
 Duci, iudiciumque viros legale subire,
 Per quos praeterito fuerat tot cladibus anno
 Affectus sacer antistes, legemque secundum
 Romanam maiestatis cogente reatu,
 Dampnavit poena merito cunctos capitali.
 Sed licet indignis, interveniente benigno
 Praesule, concessit vitam, tamen esset inultum
 Ne tantum scelus, exilio relegaverat omnes.
 Festaque transegit postquam paschalia Rome,
 Egressus Spoletanam perrexit in urbem.

Augustus vero quo tempore manserat illic,
 Aprilis horam cum nox extrema secundam
 Obscuram nimium tenebris involveret atris,
 Ingenti subito tellus exterrita motu
 Contremuit, sonitusque graves nimis et metuendos
 Ediderat, stabilem cui sustulit ira quietem
 Caelestis, grandi sub mole latentia mundi
 Intima concutiens impulsu viscera diro.
 Cumque procellosus penetrasset a turbo cavernas
 Occultas, ac venarum loca tecta sub alto
 Terrarum gremio, nec, qua prorumperet inde
 Vis venti, patulos usquam reperiret hiatus,
 Quassatis fluctus quosdam generavit in arvis.
 Iamque domi maior quam gurgite terror in ullo
 Naufragii fuerat, tremulo sua culmine quisque
 Dum fugeret subitam minitancia tecta ruinam.
 Moenia cuncta simul tetro sonuere tumultu,
 Pendula crispanti stridunt ut lintea flatu,

^a Cod., *penetranset*; facile emendatu; R. contra: *turbo penetransque*.

^b Ex Einhardi Vita Caroli, cap. 29, sed et ex alio fonte, exempli gratia, Annalibus Laureshamensibus ad 802, fluxerint.

^c Ex Einh. Vita Caroli, cap. 16.

^d Tota rerum anno 805 gestarum narratio, poeta teste, fluxit ex Einhardi Vita Caroli c. 7, qui tamen de pace nonnisi post translationem Saxonum convenisse auctor est, quae cum anno 804 contigerit, Saxonie pacationem ad hunc demum annum referri, nec eo quo noster tradit loco perfectam esse, patet;

A Aut dum quae tenui squalebant pulvere vela,
 Exagitant famuli certatim discutientes.
 Haud aliter muros omnes tremuisse videres.
 Hic tamen Italiam terror specialiter omnem
 Perculerat, cuius plures subverterat urbes,
 Avulsosque ruit montes radicibus imis.
 Tum Romae cecidere trabes venerabilis aedis,
 Pigneribus propriis quam Paulus apostolus ornat.
 Gallia nec tantae fuit aut Germania cladis
 Immunis, circa Rhenum loca denique motu
 Plurima terribifico nimium concussa fuerunt.
 Audiri quoque mugitus e montibus altis,
 Et tetri sonitus reddi variique boatus,
 Morborumque lues fieri permaxima coepit.

At Spoletanis Carolus regressus ab oris,
 Ad Ticinum rediit, cui nunc est Papija nomen
 B Italia linquens fines Augustus, Aquensem
 Expetiit sedem, mansitque quietus hoc anno,
 Perque sui partes regni direxerat omnes
 Legatos, aequo legum moderamine mandans
 Iusticias facere et varias componere lites,
 Reddere ius civile bonis, terrere malignos:
 Divinas mundique pias ex ordine leges
 Tunc exerceri mandaverat et renovari.

Anno 802. *Indict.* 9.

Hoc de longinquis elephans regionibus anno
 Primitus adductus, mira spectacula regno
 Francorum; dederat Persarum denique princeps
 Hunc Aaron: idem, fuerat cui subditus Indis
 Exceptis oriens totus, curaverat ultro
 C Eius amicitiae se foedere iungere firmo,
 Ac dignum duxit pre cunctis regibus ipsum
 Temporis illius solum, cui munera larga
 Praecipui causa transmittere vellet honoris.
 Nam gemmas, aurum, vestes et aromata crebro,
 Ac reliquas orientis opes direxerat illi,
 Ascribique locum sanctum Hierosolimorum
 Concessit propriae Caroli semper dicioni.

^d Anno 805. *Indict.* 10.

Nobilis hic annus longi certamina belli
 Tandem Saxones inter Francosque peracti
 Firmo perpetuae conclusit foedere pacis.
 Augustus pius ad sedem Salz nomine dictam
 Venerat: huc omni Saxonum nobilitate
 Collecta, simul has pacis leges inierunt,
 D Ut toto penitus cultu ritumque relicto
 Gentili, quem daemonica prius arte colebant
 Decepti, post haec fidei se subdere vellent
 Catholicae, Christoque Deo servire per aevum.
 At vero censum Francorum regibus ullum

Carolus enim an. 804 e Saxonia Coloniam et Aquas-grani rediens, Salz palatium itinere suo non attigit. Nec quod unum hic afferri posset, codicis Mettensis inscriptio capitularis ad Salz (Baluz. *Capitularia*, ed. Chindac, t. I, p. 415, II, 1063.) In quarto anno ad Salz contrarium evincere sufficit, cum Einhardi Analium auctoritatem hoc ævo maximam et inter scriptores quasi unicam esse, nemo nesciat. Errori ansam praeberit, quod poeta aliam pacem, cum imperatore scilicet Constantinopolitano, anno 805 Salz conclusam esse, in Annalibus Einhardi legit.

Solvere nec penitus deberent atque tributum,
 Cunctorum pariter statuit sententia concors,
 Sed tantum decimas divina lege statutas
 Offerrent, ac presulibus parere studerent,
 Ipsorumque simul clero, qui dogmata sacra,
 Quique fidem Domino placitam vitamque doceret.
 Tum sub iudiciis ^a, quos rex inponerat ipsis,
 Legatisque ^b suis, permissi legibus uti
 Saxones patriis et libertatis honore.
 Hoc sunt postremo sociati foedere Francis,
 Ut gens et populus fieret concorditer unus,
 Ac semper regi parens aequaliter uni.
 Si tamen hoc dubium cuiquam fortasse videtur,
 De vita scriptum Caroli legat ipse libellum,
 Quem Francos inter clarus veraxque relator
 Ac summe prudens, Einhardus nomine, scripsit.
 Hac igitur pacis sub conditione fideles
 Se Carolo, natisque suis, stirpique nepotum
 Ipsius, iuraverunt per saecula futuros.
 Quos per ter denos et tres tam duriter annos
 Linquere protracti penitus conamina belli
 Plus regis pietas et munificentia fecit,
 Quam terror. Nam se quisquis commiserat eius
 Egregiae fidei, ritus spernendo profanos,
 Hunc opibus ditans ornat honoribus amplis.
 Copia pauperibus Saxonibus agnita primum
 Tunc fuerat rerum, quas Gallia fert opulenta,
 Praedia praestiterat cum rex cum pluribus illic,
 Ex quibus acciperent preciosae tegmina vestis,
 Argenti cumulos, dulcisque fluentia Liei.
 His ubi primores donis illexerat, omnes
 Subiectos sibimet reliquos obtriverat armis,
 Et multis experta modis innotuit eius
 Tam dulcis pietas quam formidabilis ira,
 Praefatum statuere fide servare perenni
 Foedus, et ulterius non id mutasse probantur.

Anno 804. *Indict.* 11.

Praesul apostolicus Roma perrexit ab urbe,
 Augusti Leo flagranti deductus amore,
 Aecclesiae quoque pro causis, quibus imperiali
 Esse videbat opus munimine, rursus adire
 Francorum terras satagens per longa viarum.
 Illic ubi terribiles primum transcenderat Alpes,
 Adventasse virum tantum rumore volucris
 Indice compererat statim prope Gallia tota,
 Protinus hoc etiam laetus cognovit, et illi
 Obvius Augustus Remensem venit ad urbem,
 Susceptumque satis digno veneratus honore
 Duxerat ad sedem, cui nomen Carisiacus.
 Natalis Domini festis ibi rite peractis,
 Sedis Aquensis abhinc petierunt moenia pulchrae,
 Glorificeque simul celebrato tempore sancto,
 Quo stella monstrante Magi cognoscere veri
 In terris nati meruerunt luminis ortum,
 Colloquioque dehinc, pro quo praesul venerandus
 Venerat, expleto, rex inclitus obtulit illi

^a *Judicibus.* Id est comitibus.

^b *Legatis.* Missis dominicis.

A Munera, digna simul danti seu suscipienti,
 Hic cum pontificum clarissimus, illeque regum
 Temporis illius, nullo dubitante fuissent.
 His gestis, propriam praesul remeavit ad urbem,
 Seque viri seiuixerunt ibi corpore solo,
 Mentis amore pio iuncti sine fine manentes.

Anno 805. *Indict.* 12.

Natio Sclavorum studio satis aspera belli,
 Quos Behemos vocitant, in se levitate procaci
 Irritans Francos, Caroli commoverat iram.
 Quos contra missus multis cum milibus eius
 Natus et aequivocus, bellum virtute sagaci
 Commisit, celeri victor quod fine peregit.

Anno 806. *Indict.* 13.

B Cum pius Augustus Domini munimine fultus,
 Legitimo cunctos tanti moderamine fines
 Imperii servans, placidam daret undique pacem,
 Sollerti meditabatur depellere causas
 Mente simultatum, populo quas posse fideli
 Tempore discidium vidit generare futuro.
 Unde suos inter natos ne gignere posset
 Post aliquam litem patrii divisio regni,
 Certas ipse dedit partes ut cuique volebat.
 C Italico regi Baioariam simul omnem
 Pippino addiderat; nec non Burgundia, quantum
 Parte sub extrema celsas interiacet Alpes,
 Cum paucis Alamannorum quoque finibus illi
 Traditur. At Carolo reliquos donans Alamannos,
 Saxones ac Fresones subiecit eidem,

C Cui simul ex magna fertur data Gallia parte,
 Oceani donec vastis concluditur undis.
 Hunc in Francorum sibimet succedere regnum
 Disposuit, si non aliter Domino placuisset.
 Subicitur vero sceptris Burgundia paene
 Tota pii regis Hludowici, iure tenentis
 Post haec imperium, nec non Aquitania cuncta,
 Quae commissa prius fuerat, nunc traditur illi
 In regnum proprium, stabili dicione regendum.
 Hinc omnes obtestatus, multumque precatus,
 Admonuit servare fidem, nec spernere pacem,
 Ne proprio quisquam transgresso limite, causas
 Rixarum bellicue daret, fusique cruoris
 Christicolae plebis merito reus esset in aevum,
 Sed facerent inter sese, quo firma maneret

D Debita fraternas socians concordia mentes.
 Ipse dehinc princeps in sede manebat Aquensi,
 Nec post militiae solitos exercuit usus,
 Aut aliquos ivit bellum gesturus in hostes.
 Nam nec opus fuerat, nec eum permiserat aetas,
 Iam quibus exsaciatum erat, renovare labores,
 Cui gravis inrepens, et per momenta senectus
 Singula succrescens, faceret decrescere vires.

Anno 807. *Indict.* 14.

Rex Sarracenae gentis nimium truculentae,
 Atque gravis late mundo terraeque marique,

* Ex Charta divisionis imperii.

Muneribus tamen Augustum veneratur opimis,
Transmittens etiam quoddam mirabile donum
Denique tunc, inter tentoria qualibet arte
Facta dedit maius cunctis et pulcherrimum.
Fama solet veterum quicquam si dicere verum,
Mirandum, collecta forent ubi carbasa tanta,
Aut quibus orta seges lini tam fertilis agris,
Materies operi quae posset idonea tanto
Affore: non hominum tantam nisi milia molem
Erigerent. Spacium campi concluderat amplum
Textilis excelsis paries herendo columnis,
Nec summi culmen tecti superare volatu
Viribus impulsae magnis potuere sagittae.
Intus erant multi generis habitacula pulchra,
Quilibet egrediens ut non haec esse putaret
Vela movenda loco, sed moenia nobilis aulae.
Interea Northmannorum dux, Alfdeni dictus,
Augusto magna sese comitante caterva
Subdidit, atque fidem studuit firmare perennem.

Anno 808. *Indict.* 15.

Sunt Sclavi quidam Lini cognomine dicti;
Hos contra, genitore suo mittente, profectus
Iunior est Carolus, cuius non Albia lata
Praepediebat iter, sed Francorum legiones,
Fluminis eiusdem trajecto gurgite, laetis
Auspiciis usus, memoratos duxit in hostes,
Signaque gaudenti retulit victricia patri.

Anno 809. *Indict.* 1.

Undique praesentis pax lactificaverat anni
Cunctos imperii fines, sed tristitia quaedam
Multis contigerant terris: nam seior omni
Hoste nefanda lues pecudum genus omne peremit.
Nam cum pastores agerent armenta gregesque
Mane foras laetos in prata virentia, sero
Aegra domum rediit vix pars paucissima, dirae
Signa gerens pestis macie mortisque propinquae.
At maior numerus campi per plana iacebat,
Qua dulces animas virides efflavit ad herbas.
Iamque cadaveribus foetebant pascua stratis,
Extractis etiam, praesepia quaeque labore
Purgari multo poterant, tum qui moriturum
Cernentes animal magis id prosternere ferro
Eligerent, statim stillans e vulnere tabo
Prodiderat toto concretum corpore virus.
Noricus ista sinus fertur specialiter esse
Perpressus cum vicinis regionibus illi.
Praeterea steriles hoc factae tempore vites,
Impenso sibimet nulla mercede labori
Respondent, spes est avidi frustrata coloni,
Dum vineta carere suo pubentia foetu
Conspicit, et vane silvescit inutilis arbor,
Palmitum diffuso nullas dum pampinus uvas
Contegit, et fructu vacua stat vinea lata.
Partibus in multis regni sic omine tristi
Bacchica non solito perierunt pocula damno.
Tempore nimirum solito licet ante, per orbem,
Augusto, luctum, terris abente, futurum
Iam ostendebat casus tristissimus iste.

A

Anno 810. *Indict.* 2.

Pippinus rex Italiae, lux inclita quondam
Francorum, nitido laetum cum duceret aevum,
Flora vigens simul aetatis mentisque decore,
Cui praeclara fuit virtus, cui gloria summa,
Omnia fallacis pariter cui prospera mundi
Tunc aderant, morbo vitam finivit acerbo.
Immaturus huic obitus iocundaque vita
Exstitit, unde suo nimium de funere patri
Omnibus et Francis gemitum luctumque reliquit.

Anno 811. *Indict.* 5.

Rursus ut omnipotens caros sibi sepe flagellis
Erudit, aeternae det ut illis gaudia vitae,
Augusto vis iudicii veneranda superni
Omniem praeteriti luctum geminaverat anni,
Ipsius assumens alium de corpore natum,
Mortalisque iubens vitae finire tumultus.
Illic patris equivocus fuerat, nec nomine solo,
Indole sed mentis clara probitateque morum,
Omnimodaque patrem virtutum dote referret,
Si rectore frui meruisset Francia tali.
Hoc quoque Bernhardo regnum concesserat anno
Italicum pius Augustus; nam filius idem
Pippini merito patri successerat heres.

Anno 812. *Indict.* 4.

Maxima longinquis terrarum venit ab horis
Grecorum de principibus legatio missa.
A quibus Augustus pacem donare rogatus,
Lure piis precibus, multum quas novit utrique
Proficuas regno, consenserat ilico clemens,
Foedus et inter se fidei pacisque tenendae
Iurando partes firmarunt protinus ambae.

Anno 813. *Indict.* 5.

Iam gravis Augusto morbus simul atque senectus
Corpore sustulerant solitum marcente vigorem;
Curarumque, quibus res publica tanta regenda
Ac servanda fuit, non se sufferre valere
Immodicum pondus, placidae sed sola quietis
Otia, supremo labentis tempore vitae
Vidit amanda sibi, quo procurare migranti
Hinc animae requiem propriae veniamque studeret.
Unde duces ac primores sollempniter omnes
Atque magistratus ad concilium generale
Undique collegit, natoque suo Hludowico
Cunctorum cum consilio ius omne regendi
Tradidit imperii, successoremque paterni
Imposito designavit diademate regni,
Consortemque sui factum totius honoris
Augustum pariter vocitari iusserat ipsum.
Quod cum magnifico satis acceperet favore
Consilium cuncti, cum prorsus id utile regno
Multimodis intellexerent. Hinc aucta refulsit
Maiestas Caroli, concordia facta futuris
Hinc est temporibus, cum tot caput exstitit unum,
Unanimi populis monstratum mente sequendum.
Hinc metus externis incussus gentibus ingens.
Nil sperare dedit Caroli de morte propinqua.
Quo minui posset status et rectissimus ordo
Regni Francorum, cuius non ante reliquid

D

Tam clarus princeps regimen, quam sumpsit id A

[alter,

Quem merito patri similem virtute putarent,
A quo non dubium, quin armis regna subacta
Cuncta simul miti regeret moderante sophia.
Ut quondam magnus pariter rex atque propheta,
Qui lyrico modulante melo caelestia doctus
Carmina divino completus pangere flatu,
Nunc cytharis David digitos fidibusque canoris,
Nunc capulis aptare manus armisque solebat,
Innumeras postquam gentes hostesque triumphis
Subdiderat propriis, meritis maturus et annis,
Se vivente, suos iussit quo filius omni
Haebrei Salomon regni frueretur honore.
Sic Carolus noster solitus tractare vicissim
Proelia, daemonicos etiam subvertere cultus,
Catholicam firmare fidem, damnareque sectas
Perversas, ut doctrinae coelestis ubique
Cordae concordis in Christi laude sonarent,
Magnifice bellis regnum nimis amplificatum
Prudenti nato pacemque reliquit amanti,
Quique labore patris bona conquisita quietus
Sumeret, exercens divini dogmata cultus.
Haec ita dum fierent, passim permixta videres
Gaudia tristitiae. Nam res ex ordine gesta
Et ratione pia, multis cum iure placeret,
Amplius angebant cunctos tamen intus amari
Mestitiae stimuli, quod carni debitus omni
Ex oculis carum Carolum rapturus adesset
Terminus. Id valetudo simul cogebat et aetas.
Utque solet fieri, quotiens ammittitur ulla
Res bona, tunc melius cogit dolor ipse videri,
Ipsius utilitas qualis preciumque fuisset :

^a Hiatus tollendum esse non liquet.

Sic morum probitas, animi sic maxima virtus,
Sic pietas Caroli cunctorum mentibus herens,
Tunc perspecta magis fuerat, cum principe tali
Sese cernebant carituros esse per aevum.
Multorumque graves sapientum pectora curae
Mordebant, in deterius iam iamque timentum
Lapsuras res Francorum, multas quoque clades
Post obitum tanti venturas principis esse.
Ut sub fine cadit cum longior umbra diei,
Et sol oceani properans se tingere fluctu
Pergit in cubitum, tegit et ferrugine vultum
Lucigenum, mixto maculis pallore nigellis,
Signa procellose dat noctis abinde sequentis,
Quamvis succedens, dum tramite fertur eodem,
Orbe valet pleno sublustrem reddere luna.

B Haud aliter tum prudentes sensere futuras
Bellorum tempestates, meritoque gemendas
Regni Francorum Carolo moriente ruinas.
Solvitur iterea populi conventus, et inde
Qui fuerant proceres redituri tramite longo
Ad sedes proprias, sibi met iam concientes,
Cari conspectum domini a hunc esse supremum,
Interni gemitus dederant animique dolentis
Pallenti signum facie meroreque pressa.
Composito plures vultu, dum fingere laetos
Se cupiunt, quo suspectum reperiret in illis
Nil novus augustus, tamen et ridere volentum
Ora madent lacrimis falsa inter gaudia veris.
Non aulam tunc more suo complebat Aquensem
Lacticae sonus, auditur vox musica nusquam,
C Alloquitur socium vix saltem murmure tristi
Quisque suum, prodens tacitus quid pectore gestet,
Cum dolor imponit gemebunda silentia multis.

ANNALIUM DE GESTIS CAROLI MAGNI

LIBER QUARTUS EXPLICIT ; INCIPIT QUINTUS DE VITA ET OBITU EJUSDEM.

Pangite iam lacerae carmen lugubre Camene,
Dignus enim multis annus hic est lacrimis.
Ecce quater denis ternisque prioribus annis,
Quid nisi prosperitas dicta fuit Caroli ?
Annua cum variis ipsius gesta triumphis
Tum placuit laeto connumerare stilo.
At modo lugentes obitum nos admonet ordo
Et tempus tanti commemorare viri.
Hic veri plangunt elegi, nil fingere mestum
Est opus, affectus res habet ipsa suos.
Quis recolens, qualis fuerit, modo defore terris
Tale decus nimium non gemat et doleat ?
Sed quia res consolatur haec sola fideles,
Caros ^a forte suos mors quibus abstulerit,
Pro iustis ut eos feliciter actibus esse
Confidant regni participes superi :
Idcirco meritum, pro quo modo credimus illum

Vivere cum Christo, iure libet canere.
Materiem tantam nimis audax barbara lingua
Ingenii tenuis viribus aggreditur ;
D Sed me magnus amor, praesentis carminis auctor,
Ignarum fandi non reticere sinit.
Denique sum Carolo semper flagrantis amoris,
Sum quoque perpetui debitor obsequii ;
Is gentem nostram fidei cognoscere lucem
Fecerat, abiectis perfidiae tenebris.
Quam bellando diu, quam multa pericula passus,
Quam sudore gravi, quam studio vigili ?
Poene recordantur populi hoc hactenus omnes
Europae, tanti participes operis.
Nempe sui vires regni collegerat omnes,
Ut nos demoniacis cultibus abstraheret.
Denique barbariem quisnam mollire ferocem
Posset adhortantis dogmatis alloquio ?

^a Rein. et Leibn., carus.

Ob hoc per Carolum clemens Deus est operatus,
 Il quod tunc aliter non potuit fieri.
 Usus enim gemina, Saxonum saxea corda,
 Arte, suadebat subdere se Domino,
 Nunc terrens bello, nunc donis alliciendo,
 Illic magnanimus, hic quoque munificus.
 Nec prius absiterat, Saxonia quam simul omnis
 Idola proiciens facta fidelis erat.

Quas igitur grates illi modo possumus omnes,
 Vel quas quisque suo solvere pro modulo ?
 Si qua meam scripturarum scintillula mentem
 Artis, et illustrat si qua scientiola,
 Nonne dabit iuste Carolo praeconia laudum
 Per quem nancisci tale bonum merui ?
 Nostri non solum fidei documenta parentes,
 Sed penitus cunctos nescierant apices ;
 Per Carolum nuper nobis est huius honestas,
 Ac pariter vitae spes data perpetuae.

Ergo tibi primum dignas nos dicere laudes
 Da Deus, omnimodi fons et origo boni ;
 Muneris inde tui quaecumque retexere partem
 Nos in eo, nostri dux animi, tribue,
 Quem pie Christe tuo multorum more salutis
 Prospiciens, talem praestiteras fieri.
 Nam nostrae miserans naturae conditionem,
 Serpentis postquam fraus vitiauit eam,
 Contuleras hominum generi solacia crebra
 Per claros homines atque tibi placitos,
 Efficiens fortes, per quos fragiles regerentur
 Doctos, qui reliquos instruerent stolidos.
 Ut lux illorum tenebras depelleret horum,
 Errantes revocans, restituensque viae,
 Stantes ut erigerent lapsos, miserisque piorum
 Virtus exemplo esset et auxilio.
 Et tales semper dederas ab origine mundi,
 Apti salvandis qui fuerant aliis.
 Inprimis patriarcharum sacer ordo, deinde
 Legifer, et vatum missus ad hoc chorus est.
 Nec non in variis imitabile gentibus olim
 Exemplar iusti, te quoque teste, dabant.
 Sed quis per servos servis te consuluisse
 Miretur ; donum sit licet eximium ?
 Cum per te mundi dominus plus egeris, immo
 Sis passus minimis maxima pro famulis.
 Pro quibus iniustus iustus, pro sontibus insons,
 In mortem propriam tradideras animam.
 Tanta redemptor erat nostrae tibi cura salutis.
 Perdita ne fieret prorsus imago tui.
 Unde tibi laudes modulentur cuncta creata,
 Atque genu flectant inferus, arva, poli.
 Nam neque dum complevit opus, tua gratia, tan-

[tum,

Cessavit, sine qua deperit omnis homo ;
 Sed post haec eadem lucrandis omnibus extat
 Cura per electos gentibus exhibita.
 Oris apostolici terram sonus ivit in omnem,
 Verba per extremas intonare plagas,

^a Ex Einhardi Vita Caroli, cap. 2.

A Cui dedit, aetherea caeli demissus ab arce,
 Flammantes linguas Spiritus omnipotens.
 O quam multorum purgatas sorde reatus
 Mentes ardentes fecit amore tuo !
 Ordinis ejusdem nec non virtutis honore
 Et studio plures post fuerant similes,
 Qui simul exemplis animas et dogmate sacro
 Multas caelesti reddiderant patriae.
 Quid memorem, quanti pro te tormenta necemque
 Passi, lucrati hinc alios fuerint ?
 Hos animus constans, illos miracula visa
 Credere haec danti commonuere tibi.
 Mille modis tua magna, Deus, clementia gentes
 Salvat per sanctos egregiosque viros.
 Nec reges facis expertes fore muneris huius,
 B Dum per eos animas corrigis atque doces ;
 Temporibus Carolus rex, te donante, modernis
 Quam multis summae causa salutis erat ?
 Credendi pulchre moderandis moribus aptus,
 Et mutare pie perfida corda potens.

^a Cuius nunc insigne genus si pandere coner,
 Compellor regum scribere catalogum.
 Sed non est opus : excelsum quia non genus illi,
 Sed summo generi addidit ipse decus.
 De claris genitus fulsit praeclarior, atque
 Patribus invictis fortior enituit.
 Est quoque iam notum, vulgaria carmina magnis
 Laudibus eius avos et proavos celebrant
 Pippinos, Carolos, Hludowicos et Theodricos,
 C Et Carlomannos Hlothariosque canunt.
 At Tamen hic quanto plus fecerit omnibus illis,
 Dicit praesentis sermo sequens operis.
 Unum commemorem, tanto de germine parem
 Quem sanctum Christi praedicat aeclesia,
 Scilicet Arnulfum, Francorum qui fuit olim
 Princeps, ac presul post satis egregius.
 Ductus amore Dei qui spreverat omnia mundi,
 Quae mulcent oculos, queque trahunt animos,
 Malens divinas mundi quam tradere leges,
 Esse Dei famulus quam populi dominus.
 Nunc ovat in caelis, praebens miracula terris,
 Sublimis meriti signa decora sui,
 Indeque nostrorum totam seriem minorum,
 Stirpem nempe suam, protegit atque fovet.
 D Prae cunctis igitur tibi cura nepotibus una,
 Quaesumus, Arnulfus sit tuus omonimus.
 Fac ut regnanti Christus sit previus auctor,
 Quo nimis ipsius indiget aeclesia ;
 Qui modo iustificus rex est, defensor et unus
 Inter tot clades, nunc quibus atteritur.
 Ex illo nobis igitur tam principe sancto
 Hactenus est dominans inclita progenies,
 In quam descendit sancti benedictio Iacob,
 Quam Iudae pandens ipse futura dedit,
 Ut non deficeret de germine sceptriger eius,
 Sed foret inde manens longa ducum series
 Sic electa Deo mansit iam tempore longo

Haec stirps in regno, atque diu maneat,
De qua non quisquam fortem pietateque plenum
Miretur regem progenitum Carolum.
Cuius ut exterior virtus roburque parentes,
Sic satis ornabat religionis amor,
Et quo maior eis provenit gloria mundi,
Mens humilis tanto plus fuit ante Deum.
Sed huic naturae quicquid bene praestitit ortus ^a,
Hoc exercitio auxerat assiduo,
Intentus semper rebus constanter agendis,
Et disponendis consilio stabili.
Unde nec in bellis quisquam felicior illo,
Tempore nec pacis plus moderatus erat;
Et quod suscepit florens et nobile regnum,
Reddiderat duplo latius et melius.
Sicque suos, licet invictos, vicisse parentes
Noscitur, hac multo re magis egregius.
Nam plures unus terras populosque subegit,
Quam totus regum vicerit ordo prior.
Regnabant inter Rhenum Ligeremque priores,
Ad boream fuerat terminus oceanus,
Australemque dabant Balearica litora finem,
Alpes et tectae perpetuis nivibus,
Et Francos orientales, nec non Alamannos,
Ac Baioarios iam tenuere prius;
Fresones etiam, simul et rexere Thoringos:
Et regnum Caroli hoc habuere patres.
Pippino patre defuncto, cum fratre regebat ^b
Id Carolomanno, sorte fruente sua.
Atque simultates illum rixasque moventem
Hic semper multum pertulerat paciens,
Ut mirum multis fuerit, quod viderit ira
Commotum causis nemo licet gravibus.
Annis sic geminis decesserat ille peractis,
Et regnum soli iure datur Carolo.
Quod primo victis Aquitanis gentibus auxit ^c,
Wasconumque simul subiciens populum.
Et iuga cuncta Pyrenaei superavit, Iberum
Donec ad fluvium tenderet imperium.
Italicasque dehinc regiones subdidit omnes,
Dicere quas certo quis valeat numero?
In longum decies centenis milibus atque
Amplius, ut fertur, tenditur Italia.
Tum, quibus est ex non modica Germania parte
Subdita, Saxones addidit imperio.
Ex hac in latum duplo plus denique Francis,
In longum partem pene parem renitent.
Pannonias etiam victor subiecit utrasque
His cum vicinis urbibus innumeris.
Arva Liburnorum, vel que vocitantur ab Histro,
Nec non Dalmatiam subdidit et Daciam.
Sclavorum populos censum sibi solvere fecit
Plures, quam quisquam dinumerare queat.
Gesserit ista quibus bellis, signando priores
Quattuor annales iam retulere libri.
Nunc studium, mores, ususque domesticus, eius

^a Cf. Einhardi Vitam Caroli, cap. 15.

^b Cf. ibid., cap. 18.

^c Cf. ibid., c. 15.

A Corporis et habitus, que fuerint referam.
Que quicumque sciet iam non mirabitur, illi
Cur sic contigerint omnia laeta foris.
Nam quod scire decet hominis meminisseque cun-
ctos,

Hic quoque lectorem commoneam breviter.
Audiat hoc omnis rector, vel praemia gestis
Pro laudabilibus quisquis habere cupit:
Interior radix operum latet exteriorum,
Mens moresque viri facta palam generant.
Qui solet esse domi constans prudensque decenter,
Perficit is crebro facta decora foris.
Intra se vitiis dominans, rationeque pollens
Exteriora sibi nulla nocere sinit,
Fortiter in cunctis facienti seu pacienti

B Pro meritis animi gloria proveniet;
At cui mens torpet, mores neque corrigit in se,
Illum iure manet dedecus exterius
Sic regnum terret cunctos extrinsecus hostes,
In se quod pacem iusticiamque tenet;
At contra si quod scelus et discordia foedat,
Raptore avidos clade sua faciat.
Ergo domi Carolum rationis iura secutum
Est comitata foris gloria magna satis.
Assuescens potuit virtutibus exuperare,
Ferreque consilio cuncta pericla sua.
Et quia iusticia pacatum reddidit intus,
Externis regnum cladibus eripuit.
Artibus ipse quidem cunctis instructus honestis ^d,
Harum doctores magnifice coluit.

C A sene levita quodam cognomine Petro
Curavit primo discere grammaticam.
Artis rethoricae, seu cui dialectica nomen,
Sumpsit ab Alquini dogmate noticiam.
Hic etiam levita gradu multumque peritus,
Ex Anglis veniens Saxo fuit genere.
A quo precipue studuit totam rationem
Et legem cursus noscere siderci ^e.
In causis iudex iustissimus, audiit ipsas
Sepius, et finem litibus imposuit.
In sermone satis dulcis, facundus, abundans,
Nec patrio tantum claruit eloquio,
Sed solitus lingua sepe est orare latina,
Nec graece prorsus nescius extiterat;
Intellexit eam melius, quam proprietates
Illius posset voce sonare sua.

D Legerat assiduae Scripturae dicta sacrate,
Quosque libros sancti composuere Patres;
Quos Augustinus caeli de civibus almis
Scripsit, amanter eos crebrius audierat.
Scribere temptabat: nam circumferre solebat
Secum cum parvis codicibus tabulas,
Ac ponens ipsas ad cervicalia lecti
Regalis, numquam fecit abesse sibi:
Inter tot curas, tantique negotia regni,
Rex exercuerat his animum studii.

^d Cf. Einhard. ibid., c. 25, et in sequentibus usque ad finem libri passim.

^e Cod., *Sidereos*; Rein. emendatio retinenda.

Cuius ut ingenium multum resplenduit acre
 Sic omnis motus optima temperies.
 Non unquam nimium laetus, non valde remissus,
 Non multum tristis atque severus erat;
 Non lenis hominum vitiis, non turbidus ira.
 Plectebat iusta cum ratione reos.
 Quod terrore magis fieri quam morte volebat,
 Ni cum dira rei cogeret impietas.
 O qualis probitas, quam constantissimus ordo
 In cunctis eius moribus enituit!
 Fortis in adversis rebus, cautusque secundis,
 Perpetuae tenuit sobrietatis iter.
 Tantum cum natos sibi Pippinum Carolumque
 Mors auferret, ob hoc ipse nimis doluit.
 Nec non Rhuottrudis, reliquis quae filia natu
 Maior erat, flevit valde gemens obitum.
 Hanc et Grecorum luxerunt ditia regna,
 Quod non hac tali digna forent domina.
 Sponsa fuit Constantini nam, sceptris regentis
 Illius semper nobilis imperii.
 Inclita Constantinopolis de germine nostri
 Optabat Caroli nobilior fieri.
 Tantum contigerant haec infortunia regi,
 In his quae genuit pignora clara satis.
 Tum concertabat constantia cum pietate,
 In Carolo virtus utraque non modica.
 Haec casus omnes iussit tolerare decenter,
 Illaque dilectae commonuit sobolis;
 Ista magnanimus fulsit virtute, sed illa
 Non minus ardebat plenus amore pio.
 Quocirca vicit pietas in morte suorum,
 Et regem largas compulsi ad lacrimas.
 Nec non Romani mortem sibi flevit amici
 Pontificis, nomen huic Adrianus erat.
 Nam velut in reliquis rebus, sic optimus eius
 Laudatur merito mos in amicitii;
 Admittebat eas caute, sed firmiter immo
 Ex se servavit foedere perpetuo.
 Unde decus regni factis et nomen amicis
 Auxerat externis regibus et populis.
 Ex quibus unus erat Hadefonsus nomine dictus,
 Qui rex Asturiae Galliciaeque fuit,
 Qui dum legatos et munera mitteret illi,
 Mandabat dici se proprium Caroli.
 Scottorum reges ipsum dominum vocitabant,
 Ac se subiectos ipsius et famulos
 Hoc apices ab eis missi testantur ad illum,
 Quorum claret amor maximus alloquio.
 Persarum princeps illi devinctus amore
 Precipuo fuerat, nomen habens Aaron.
 Gratia cui Caroli prae cunctis regibus atque
 Illo principibus tempore cara fuit:
 Augustis cum Grecorum poscentibus ultro
 Dignatus pactum pacis inire fuit.
 Unde suos ad eum legatos mittere crebro
 Curavere Leo, Niciforus, Michael.
 Transgredimur moetas, dum designamus amicos,
 Monstrandus magis est ipse stilo Carolus.
 Hic se venatu nec non equitando frequenter

A Fecerat ignarum desidia poenitus;
 Vix illi glatialis hiemps auferre valebat
 Usus castrenses gestaque militiae.
 Praeterea solitus fuit exercere venatum,
 Qua tunc arte magis nemo peritus erat;
 Et naturali fontes fervore calentes
 Illi praestabant grata lavaera nimis.
 Unde locum sedis sibi met delegit Aquensis,
 Plurima quo manat copia talis aquae,
 Balnea qua multo condens iucunda decore,
 Annis extremis mansit ibi iugiter.
 Ac secum fecit natos proceresque lavari,
 Quodque sui custos corporis agmen erat.
 Eiusdem nam commoditas spetiosa lavacri
 Centenos homines plusque valet capere.
B Corpore robusto fuit ipse decenter et amplo,
 Incessu firmus, vividus atque agilis,
 Egregie procerus, et hoc moderamine iusto,
 Septem namque suis longus erat pedibus.
 Ipse rotundus apex capitis, cervix et obesa,
 Naris plus paulo quam mediocris erat:
 Late fulgentes oculi, facies quoque laeta,
 Et vox clara satis, pulcrasque canities.
 Usus vestitu patrio, semper peregrinum
 Respuerat, quamvis pulcher et ipse foret.
 Bis tantum Romae, summis rogitantibus ipsum
 Praesulibus, longa usus erat tunica;
 Tunc etiam clamidis speciosae sumpsit amictum,
 Moreque Romano tegmina facta pedum;
 Regalis habitus tantum gestabat honorem,
C Cum celebraretur valde sacra dies,
 Aut quotiens aderant missi mandata ferentes
 Ex longe positis gentibus et ducibus.
 Tunc auro textam nectebat fibula vestem
 Aurea, comebat gemma pedes varia,
 Distinctum viridi gessit diadema smaragdo,
 Stellatus radiis iaspidis ensis erat.
 Distabatque parum reliquis in veste diebus
 A solito procerum vel populi habitu.
 Felici semper valitudine laetus ad annos
 Supraeamos vitae poene suae fuerat,
 Nam servavit eam victu sumens moderato,
 Solum quod sensit esse salubre sibi.
 Si tamen adversum leviter quicquam pateretur,
 Quod iam crescenti contigerat senio,
D Non admittebat medicos, sibi nempe perosos,
 Plus arbitrato cuncta suo faciens.
 Cum reliquis vitiis specialiter oderat illud,
 Quo vertunt mentis pocula multa statum;
 Hinc vinum parce potum quoque sumpserat omnem,
 Atque cibis paulo aegrius abstinuit.
 Nam vix ferre suum poterat ieiunia corpus,
 Quae sibi nonnumquam noxia questus erat.
 Cum numero solitus hominum convivia grandi,
 Sed tantum festis praecipuis, agere.
 Porro quaterna iugem praebabant fercula caenam,
 Praeter venantum quae labor attulerat,
 Assam qui veribus longis inferre solebant,
 Illi gratus erat plus aliis cibis hic.

Caenanti lector recitans non defuit unquam,
 Perque vices aliquod audiit acroama :
 Res antiquorum gestas regumque piorum
 Ipse legi sibimet fecerat assidue.
 Indulgere parum somno permiserat illum
 Mens semper magnis dedita consiliis,
 Et res magnificas iugiter meditatio volvens
 Reddiderat curis multimodis vigilem.
 Ob hoc nocte quater fertur vel sepius, omni
 Somno depulso, membra levasse toro.
 O quantum curis respublica creverat illis,
 Quam conservatum floruit imperium !
 Nam bene previdit, nec quæ ratione pateret
 In regnum variis hostibus introitus.
 Gallica praestruxit nec non Germanica classe
 Litora, qua fluvios suscipit oceanus,
 Atque quod Europam pelagus seiungit ab austris,
 Et dirimit terras gurgitibus media,
 Qua rapidos ex Gallorum regionibus amnes
 Aut capit ex magnæ partibus Italiae,
 Hostia seu portus, positis stationibus, omnes
 Fecit inaccessos hostibus omnimodis.
 Hinc nec eo Mauri quicquam vivente nocebant,
 Nec Northmannorum tunc metus ullus erat,
 Ni Centumcellæ — sic urbs Hetrusca vocatur —
 Quod tunc a Mauris depopulata fuit,
 Et quod Northmannis vastantibus, insula quaedam
 Parvula Fresonum dampna tulit gravia.
 Ve tibi, vae tali modo defensore carenti
 Frantia, quam variis cladibus opprimeris ?
 Gentibus ecce pates populantibus undique saevis,
 Et quondam felix nunc nimis es misera ;
 Quippe tuis hilares exultant flatibus hostes,
 Ditanturque tuis assidue spoliis,
 Milia cesorum captivaque turba tuorum
 Amplior est numero, quam sit harena maris.
 Nam Carolo moriente, tuum decus et honor omnis
 Ex illo sensim fugit et interiit.
 Nunc tamen Arnulfo merito sub principe gaudes,
 Qui similis tanto moribus est abavo,
 Denique magnanimus, clemens, promptusque labore
 Pervigili lapsum corrigit imperium,
 Francorumque movet veteri virtute lacertos,
 Atque vocat residues rursus in arma viros.
 Sed moles immensa, diu quæ corruit ante,
 Non restaurari se subito patitur.
 Illi det vitam, qui virtutem dedit amplam,
 Et magne nobis causa salutis erit.
 Vos que de Carolo restant dicenda, Camenæ,
 Strictum veloci carmine concinite.
 Cum fuerit regno tam clarus in amplificando,
 Intentus bellis continuus animo,
 Ornatus operum varios tamen, et decus ingens
 Fecerat, et visu moenia pulchra nimis ;
 Ex quibus inprimis merito laudatur Aquensis
 Sedis mirifice condita basilica,
 Quam pie Christe tibi sanctæque tuæ genetrici
 Ad laudem studuit perpetuam facere.
 Inngylemhem dictus locus est, ubi condidit aulam,

A Aetas cui vidit nostra parem minime.
 Quorum multiplicem si quis describere laudem
 Curabit, longum texet opus nimium.
 Ad quæ marmoreas praestabat Roma columnas,
 Quasdam praecepuas pulchra Ravenna dedit.
 De tam longinqua potuit regione potestas
 Illius ornatum Francia ferre tibi.
 Preterea Rheni constravit ponte fluentia,
 Commoda dans urbi tanta Mogontiacæ.
 Est ibidem latus quingentis passibus annis,
 Ut pondus tanti scire queas operis.
 Quodque magis stupeas, firmaverat ordine recto
 Colles ingentes fluctibus in mediis ;
 Supposuit basibus hæc fundamenta locandis,
 Et supra celsam struxerat inde viam.
 B Hoc opus extremis illius poene sub annis
 Consumpsit subito flamma vorax poenitus.
 Quod reparare volens, fieret quo saxens illic
 Pons, ubi constructus ligneus ante fuit,
 Prò dolor est obitu praeventus, opusque remansit
 Hoc imperfectum, sic quoque semper erit.
 Virtutis monimenta manent tamen eius in aevum,
 In vastis stantes gurgitibus tumuli.
 Congestæ saxis etenim tellureque moles
 Parent elatis flumine verticibus,
 Aggeribusque pari spacio distantibus ordo
 Metitur lati terga decens pelagi.
 Condidit et Domino perplurima templa dicanda,
 Exornans eadem sumptibus ex propriis.
 Neglectu dilapsa prius vel tempore longo
 C In regno reparans cuncta suo noviter.
 Religionis enim sanctæ studiosus amator,
 Sectatorque fuit catholicae fidei.
 Tempore namque suo hereses extinxerat ortas,
 Quod iam praemissis diximus ante libris.
 Aecclesiam certis intraverat impiger horis,
 Fundens devotas nocte dieque preces,
 Eius et omne ministerium cum vestibis atque
 Vasis ornatu composuit nimio.
 Verus quippe Dei cultor praeponere sancto
 Eius nil umquam servitio voluit.
 Nam regnum terrestre tenens, caelestis amore
 Plus multo flagrans extitit et cupidus.
 Quod sibi, prae cunctis clemens, et largus egenis,
 Curavit donis assiduus emere.
 D Nemo peregrinos illo plus fertur amasse,
 Nemo pari cura suscipiebat eos :
 In quo paene modum pietas excesserat eius,
 Si quid in hoc nimium quisque potest facere,
 Cum non regali solum foret advena turba
 Aulae, sed toto iam gravi imperio,
 Ipse pius compensabat dispendia rerum,
 Mercedis laeto perpetis intuitu.
 Hac invitati fama cum partibus orbis
 De cunctis ad eum confluerent inopes,
 Non tamen in proprio satis exercere putabat
 Regno gratuite largitionis opus,
 Sed per legatos mittebat ad extera regna
 Christicolis crebro munera pauperibus ;

Quos Aegyptus Alexandrique ex nomine dicta
 Urbs inopes habuit, iuvit eos opibus.
 Africa munificum Cartagoque senserat illum,
 Est experta satis largifluum Syria.
 Ad Hierosolimam seu cetera quae loca Christi
 Gestis corporeis sanctificata manent,
 Saepius indiguis donanda fidelibus auri
 Misit et argenti pondera non modica.
 Trans mare gentiles positos solum sibi reges
 Ad hoc firmata iunxit amicitia,
 Quatinus illorum, qui sub ditione fideles
 Essent, perciperent inde refrigerium.
 Praeque locis sanctis aliis, specialiter eius
 Menti Romanae sedis inhaesit amor;
 Nam sanctum venerans Petrum, qui claviger extat
 Caeli, quique chori primus apostolici,
 Eius ad aecclesiam donaria maxima sepe
 Mittens, thesauros contulit innumeros,
 Atque sui magis in toto nil tempore regni
 Curavit, maius non habuit studium,
 Quam sedes Romana suo munimine fulta,
 Ut veteri pollens nobilitate foret.
 Et tamen ipse quater tantum pervenerat illo,
 Vota precesque pia solverementem volens,
 Ultimus adventus hac causa contigit eius,
 Quod turbatus erat tunc status ecclesiae,
 Scilicet electo simul et tormenta Leone
 Praesule perpresso civibus a propriis.
 Hoc quasi naufragio suprema pericula passum
 Vexatumque loci sedicione statum,
 Ad portum placidae statuit revocare quietis,
 Illic per totam poene manens hiemem.
 Tunc ibidem culmen suscepit imperiale,
 Ordine quo quarto diximus ante libro.
 Quod tamen invitus papa cogente recepit,
 Et multis populi Romulci precibus.
 Qui si consilium praescisset praesulis ante,
 Tunc se subtraheret prorsus ab aecclesia,
 Denique sic multis coram iuraverat ipse,
 Quamvis illa dies valde foret celebris.
 Videris hoc illi tantum cur displicuisset,
 Quod mos est aliis regibus appetere.
 Ipse decem posthaec et ternos circiter annos
 Augusto laetus vixit in imperio.
 In quibus antiquas leges correxit, in ipsis
 Uniri mandans dissona quae fuerant.
 Addidit his etiam noviter quae congrua duxit,
 Pauca quidem numero valde sed utilia,
 Conectorumque sui regni leges populorum
 Collegit, plures inde libros faciens.
 Nec non quae veterum deprimunt proelia regum,
 Barbara mandavit carmina litterulis.
 Coepit et ingenii totis cum viribus acris
 In linguam propriam vertere grammaticam.
 Ardua phylosophis etiam res haec foret, artem
 Ad hanc sermonem cogere barbaricum.
 Talibus a studiis non regni maxima cura,
 Non aetas gravior tum revocavit eum.
 Compotus annalis fuerat notissimus illi,

A Quem rimabatur mente satis vigili.
 Sidereo ortus, cursus, obitusque notabat,
 Nullus eum punctus zodiaci latuit.
 Et ventis bis sex totidem quoque mensibus ipse
 Francorum lingua nomina composuit.
 Illi namque prius menses dixere latinis
 Et partim linguae nominibus propriae;
 Ventorum vero proferre vocabula tantum
 Norant eloquio quattuor ante suo.
 Nonne videns quantum sudarit in artibus istis,
 Proelia vix ab eo quaelibet acta putes?
 Rursus si numeres eiusdem bella, triumphos,
 Armis tot regna subdita, tot populos,
 Otia mireris, quando vel parva legendi,
 Vel quid discendi contigerit spacium?
 B Cum operis differs huius finire laborem,
 Dum Caroli trepidas dicere mens obitum,
 Sit licet hoc nobis mestum, sit triste, sed ordo
 Exigit, idque nihil nos reticere iuvat.
 Quin potius dulces lacrimae lugentibus esse,
 Atque sui gemitus ipsa querela solet.
 Ipsius ut regni Hludovicus filius heres
 Et consors factus, patre iubente, fuit —
 Namque hunc Augustum sumpto diademate dici,
 Ut regeret secum iusserat imperium —
 Ipse dehinc morbo pariter defessus et aevo,
 Alterius vitae tendit ad introitum.
 Venatum tamen ex aula perrexit Aquensi,
 Autumni lapso tempore iam medio.
 C Disponens in eo tunc hiemare loco,
 At mensis veniens Iani de nomine dictus
 Acribus hunc subito febribus implicuit.
 Abstinitque cibis, statim sic pellere morbos
 Vel saltim levius ferre suos solitus.
 Sed dolor accedens lateris, iam tempus adesse
 Eius decessus fecerat haud dubium:
 Cumque dies senos decumberet, inde secutus
 Septimus huic vitae ultimus extiterat.
 In quo percepto venerando corpore Christi,
 Adiungi meruit civibus aethereis.
 In templo situs est, ibidem quod condidit ipse,
 Quali cum luctu nemo referre valet.
 Post octingentos Christi nascentis ab ortu
 Hic annus quartus extitit et decimus;
 D Ipse die quinta decesserat ante Kalendas
 Mensis, quo Numa rex Februa constituit.
 Multa propinquantis fuerant praesagia finis,
 Atque rei tantae congrua prodigia.
 Denique defectus solis luneque frequenter
 Annis continuus contigit ante tribus.
 Septenis ater color est in sole diebus
 Visus lucigenam commaculans faciem;
 Porticus immensae molis collapsa, repente
 Aulae iam dictae omne decus minuit;
 Quemque decem Rheni pontem construxerat annis,
 Horis consumpsit flamma tribus poenitus:
 Nam nisi quae labens fluvius subtraxerat igni,
 Astula nec saltem parva superfuisset.

Ipseque Danorum contra regem Godefridum
 Ultima disponens bella senex agere
 Ibat per patriam cum milite nostram,
 Exiit et castris exoriente die.
 Nam tum pallenti spargebat luce serenum
 Aëra sol superis partibus appropians.
 Cernitur a cunctis subito delapsa ruisse
 De coelo species sideris ignivomi,
 Vibratamque facem longo traxisse volatu,
 Donec in laevam decidit ipsa plagam.
 Hoc admirantem sonipes, quo vectus abibat,
 Elisit casu praecipiti graviter;
 Denique regalis clamidis hinc fibula rupta,
 Disruptusque simul balteus est gladii,
 Excussumque manu telum, quod forte gerebat,
 Invitus longum iecerat in spacium.
 Preterea tremor hoc aulae praedixit Aquensis,
 Terrificans cunctos motibus insolitis,
 Idque domus regis crepitu laquearia crebro
 Tactaque signabat fulmine basilica,
 In qua per gyrum lucens epygramma canebat,
 Aedem quis tantam condiderit Domino,
 Idcirco Carolus princeps ibi commemoratus
 Extremi versus in serie fuerat;
 Sed quibus est scriptum, PRINCEPS, mirabile dictu,
 Sponte sua poenitus dispereunt apices,
 Deletique sui vestigia nulla relinquunt,
 Mensibus haud multis ipsius ante obitum.
 Quod quia vis quaedam cunctis incognita fecit,
 Tristiciam multis omen hoc intulerat.
 Iare more doluit signis exterritus orbis
 Hunc, cui post similem non habiturus erat.
 Sed nec in antiquis ducibus seu regibus illo
 Omnimodis quisquam clarior enituit:
 Romani multis ducibus multisque sub annis
 Italiae populos vix sibi subdiderant,
 Unus hic in spacio perpauci temporis omnem
 Subiecit victor, disposuit dominus;
 Adde tot Europae populos, quos ipse subegit,
 Quorum Romani nomina nescierant:
 Ob hoc mirificos Caroli qui legeris actus,

* Cod., *totius*; *que* metri causa adjecti; Leibnitius *liceat* fortasse legendum esse existimaverat.

A Desine mirari historias veterum.
 Non Decii, non Scipiadae, non ipse Camillus,
 Non Cato, non Caesar maior eo fuerat;
 Non Pompeius huic merito, vel gens Fabiorum
 Praefertur, pariter mortua pro patria,
 Terrea forsan iis fuerit par gloria, sed nunc
 Caelestis Carolus culmen honoris habet.
 Illic Daviticae pollet virtutis honore
 Cum Constantino atque Theodosio;
 Illic antiquum gaudet quod vicerit hostem
 Eripiens multos ipsius a laqueis,
 Illic congaudent illi salvata per ipsum
 Munere Christe tuo milia spirituum.
 Quis numeret, quantas animas, dum credere fecit
 Saxonum populos, reddiderit Domino?
B Quot nunc aecclisiae fulgent, ubi fana colebant
 Antiqui, quot sunt structa monasteria?
 Quot laudes in eis, vel quot tibi vota fideles
 Reddunt, tot Carolo praemia, Christe, dabis;
 Iudiciiue dies cum venerit ultima magni,
 Qua reddes omni quod meruit homini,
 O quam laetus erit, sibimet commissa talenta
 Praesentans grandi multiplicata lucro?
 Nullus apostolicis tunc iure propinquior illo,
 Ut res ipsa docet, caetibus esse valet.
 Nam cum Iudaico processerit agmine Petrus
 Stipatus, cuius dogmate crediderat,
 Paulus totiusque *, licet si dicere, mundi
 Gentes salvatas duxerit ore suo:
 Andreas populos post se producet Achivos,
C Iohannes Asiae proferet aeccllesias:
 Matheus Aethiopes niveos baptismate factos,
 Indorum Thomas ducet ad astra greges:
 Tum Carolum gaudens Saxonum turba sequetur,
 Illi perpetuae gloria laetitia.
 O utinam vel cunctorum sequar ultimus horum,
 Qui nostri salvi de populo fuerint!
 O si Christe velis hoedum transferre sinistram,
 Me pius ut dextris consocies ovibus,
 Quo non mortalis psallam tibi carminis odas,
 Sed laudem valeam dicere perpetuam! Amen.

ANNO DOMINI DCCCIX.

SANCTUS SIMPERTUS

ABBAS MURBACENSIS.

NOTITIA HISTORICA IN SANCTUM SIMPERTUM.

(Ex Fabricio, Biblioth. med. et inf. Latinitatis.)

Simpertus vel Simpertus, abbas Murbacensis et episcopus. Expungunt eum ex serie abbatum Murbacensium Gabr. Bucelinus et Car. le Cointe Annal. Francorum; restituit autem illum Mabillonius.

De episcopatu ejus non omnia huc usque fuerunt clara. Mabillonius sedem ipsi ignotam dicit. Auctores Historiæ litterariæ Galliæ, tom. IV, p. 362, eum episcopum Augustanum an. 809 mortuum dicunt. Melius Eccardus Rerum Francicarum xxv, 46, 47, ex variis documentis ipsum Ratisbonensem, et an. 791 defunctum esse, asserit.

Ejus Epistolam Encyclicam admodum brevem edidit Mabillonius, Annal. p. 418, cui accedit alia salutatoria. Regularia statuta monasterii Murbacensis edidit Bern. Pez. tomo II Thesauri Anecdotorum novissimi, p. 72.

SANCTI SIMPERTI REGULARIA STATUTA MONASTERII MURBACENSIS.

(Apud Pezium, Thesaurus Anecd. nov., t. II.)

In nomine Domini amen. Noverint universi præ- A destinarunt venerabilem et egregium virum fratrem Joannem Naburg sacre theologiæ professorem et decretorum doctorem, monachum prædicti monasterii et præpositum ecclesiæ beatæ Virginis in Murbaco, qui ob sancti Simperti et abbatis honorificentiam adiit monasterium sancti Udalrici in Augusta ordinis ejusdem, et, ut idem asserebat, quod læta inibi humilitatis fronte fuerit susceptus. Inter colloquendum abbas sancti Udalrici et nonnulli alii Patres regulari pollentes institutione sancti Simperti (ut decet) debitum honorificentiae cultum ampliare cupientes, prælibato doctori ac monacho humiliter supplicarunt, quatenus regularia instituta tempore sancti Simperti custodita, et ab eodem promulgata transumi et transferri faceret, et ab abbate Murbacensi fieri impetraret.

Unde prædicti reverendi, honorabiles ac religiosi viri domini abbas, decanus et conventus antedicti monasterii Murbacensis piis annuere votis et veritati non deesse, et magnificum vitæ ac famæ decus sancti Simperti Dei intuitu, qui gloriosus est in sanctis suis, propagare cupientes, statuta, ceremonias sancti Simperti, illibatam vitam piarum aurium ædificationem docentes, in una vetusta rotula seu charta pergamena exarata, certa, sana, integra, illæsa, in nullis characteribus rasa aut caduca, tunc mihi notario subscripto ostenderunt, præsentarunt atque dederunt, meque in præsentia testium subscriptorum

In nomine Domini amen. Noverint universi præ- A destinarunt venerabilem et egregium virum fratrem Joannem Naburg sacre theologiæ professorem et decretorum doctorem, monachum prædicti monasterii et præpositum ecclesiæ beatæ Virginis in Murbaco, qui ob sancti Simperti et abbatis honorificentiam adiit monasterium sancti Udalrici in Augusta ordinis ejusdem, et, ut idem asserebat, quod læta inibi humilitatis fronte fuerit susceptus. Inter colloquendum abbas sancti Udalrici et nonnulli alii Patres regulari pollentes institutione sancti Simperti (ut decet) debitum honorificentiae cultum ampliare cupientes, prælibato doctori ac monacho humiliter supplicarunt, quatenus regularia instituta tempore sancti Simperti custodita, et ab eodem promulgata transumi et transferri faceret, et ab abbate Murbacensi fieri impetraret.

Unde prædicti reverendi, honorabiles ac religiosi viri domini abbas, decanus et conventus antedicti monasterii Murbacensis piis annuere votis et veritati non deesse, et magnificum vitæ ac famæ decus sancti Simperti Dei intuitu, qui gloriosus est in sanctis suis, propagare cupientes, statuta, ceremonias sancti Simperti, illibatam vitam piarum aurium ædificationem docentes, in una vetusta rotula seu charta pergamena exarata, certa, sana, integra, illæsa, in nullis characteribus rasa aut caduca, tunc mihi notario subscripto ostenderunt, præsentarunt atque dederunt, meque in præsentia testium subscriptorum

debita cum instantia requisierunt, quatenus abbati et conventui sancti Udalrici in Augusta, ubi sanctus Simpertus tumultatus esse dignoscitur, eandem rotulam regularium statutorum et cæremoniarum transcribere et in publicam formam redigere vellem, in finem, ut eisdem copiis authenticis tanquam rotulæ originali coram quibuscunque personis ejuscunque status sive [Cod., status sui] præeminentiæ existerint, stetur et credatur.

Quam quidem rotulam sive chartam pergamenam vetusta littera exaratam recepimus, vidi ac de verbo ad verbum transumpsi, transcripsi, et copiar, debita cum collatione per me cum eisdem facta, feci, nihil addito vel mutato quod facti mutet substantiam aut variet intellectum, ipsamque chartam sive rotulam regularia statuta sancti Simperti continentem de verbo ad verbum satis alta, clara et intelligibili voce testibus astantibus perlegi, tenorem, qui sequitur continentem.

Regularia decreta a sancta synodo in Francia jussu Caroli Magni patricii et regis Romanorum celebrata, ad memorium verbo et scripto presentibus fratribus monasterii Murbacensis patefacta per Simpertum abbatem ejusdem loci et episcopi Augustensis, cui synodo interfuit personaliter.

Ad memoriam vestram, fratres charissimi, revocare scripto decrevimus ea quæ verbis et capitulis, quæ ibi digesta sunt, quasi recapitulationem facientes possibilitatis et necessitatis in eis commoda requisivimus, quia quædam ibi secundum auctoritatem regulæ, quædam vero usu et consuetudine prolata sunt, quæ consuetudo, si aliquo vitio corrupta non fuerit, pro lege regulari inculcate retineri poterit.

Primo enim capitulo denuntiatur est, ut, cum abbates ad propria loca remeassent, regulam per singula discutientes relegerent et adimplerent, quod a nobis in discussione verborum juxta modulum intelligentiæ nostræ actum est. Illa vero adimpletio non in spatio temporis sicut illa interpretatio, sed in cursu totius vitæ nostræ ponenda est duobus modis, aut adimplendo, Domino adjuvante, sponsonem nostram; aut si peccatis surripientibus prævaricatores sanctæ regulæ existimus, emendando regularibus disciplinis.

Secundo, ut, qui possunt, regulam memoriter discerent. Ubi jungendum putavimus, ut, cum ex corde recitanda dicitur, a dictatoribus ordinatis distantibus interpretetur. Quosdam vero totam per ordinem memoriæ commendare jussimus, qui descripti in nostro catalogo continentur, quorum numerus usque ad triginta sex excrevit. Quibusdam vero capitula decem ex eadem regula denominata discenda injunximus, qui simili modo descripti noscuntur, nisi forte ætatis aut visus impedimentum ad discendum obstiterit: saltim hæc clauso codice ex corde possunt proferre. Qui vero nec ex integro nec ex parte ista percurrere nequierint, audiendæ sententiæ singulorum penetrent et menti reponant, in quo se participes cæteris, si opere audita probaverint, esse non dubitent. Ubi etiam addendum est, ut nullus fratrum

A prætermittatur, qui in aliqua meditatione lectionis divinæ tempore ordinato occupatus non sit, verbi gratia, ut scholastici, postquam psalmi, cantica, et hymni memoriæ commendata fuerint, regula post regulæ textum committi, interim vero historiam divinæ auctoritatis et expositores ejus, nec non et collationes Patrum et vitas eorum legendo, magistris eorum audientibus percurrant. Postquam vero in istis probabiliter educati fuerint, ad artem litteraturæ et spiritales se transferant flores. Qui vero de habitu sæculari conversi notitia litterarum indigent, post earum cognitionem orationem Dominicam et symbolum, et sic deinceps pœnitentium psalmos, post hæc reliquos, usque dum vita et virtus suppetit, discere non desinant.

B Tercio, ut omnes officium sancti Benedicti faciant. Quod capitulum illis observandum convenit, qui hactenus Romanæ Ecclesiæ officio sub monachico habitu degentes usi sunt. Nos vero, qui ab ipsis pene cunabulis a majoribus nostris eruditi in eadem dispositione viximus, quidquid menti occurrit, quod negligentia prætermisit, emendatio supplere debet, id est, omnes horæ canonicæ tam ad nocturnas vigiliis, quam ad diurnas horas excepto completoric antiphonis terminentur. Hebdomadarii legentes in refectorio lectiones per singulas horas canonicas unicuique tempori congruentes, in ecclesia recitant, quas per ordinem memoriæ commendent. Similiter et eas, quæ tempore æstivo ex prophetis ad nocturnas decantandæ sunt, pronuntiationes in choro per tres horas canonicas, id est, ad nocturnos, matutinis et vespertinis conventibus sine intermissione fiant. Psalmi ordinate absque ulla festinatione divisionibus in versibus custoditis psallantur, orationes quæ a sacerdote recitantur, usque ad divisionem versuum ab eodem sacerdote dicantur, ac deinde subsequenti congregatio respondeat. Quinquagesimus sine confusione alicujus præcipationis choris alternantibus dicatur: *Kyrie eleyson* in ordine suo simul stando ordinate decantent. Ea vero quæ in regulari distributione psalmorum de usu Romanæ Ecclesiæ addita sunt, et in quibusdam cœnobiis in usu non habentur, adhuc nobis retinenda censuimus, donec consultu meliorum aut dimittantur, aut tenendum certiora reddantur.

D Quarto, ut abbates communes esse debeant ejus monachis in manducando, in bibendo, in dormiendo, seu in cæteris quibuscunque causis. In hoc quippe negotio uti regulari potestate volo, cui non præjudicat alicujus novæ constitutionis censura. Sive enim communi victu, seu in abstinentia singulari, quilibet rumore vulgi respergi poterit, quod et exemplo Salvatoris et ejus præcursoris factum dignoscitur. Nos vero sicut in conventu fratrum infirmitates corporis nostri exposuimus, non in tantum obtemperando gulæ illicebis, quantum consulendo necessitatibus corporis, sic victum nostrum Domino moderante disponere cupimus, ut et sustineat ad utilia, et non noceat ad adversa.

Quinto, ut fratres in coquina, in pistrino, et cæteris officiis artium propriis manibus laborent, et vestimenta sua lavent: in lavatione vestium antiqua consuetudo teneatur, ut, qui per se possunt, faciant; qui vero senio aut infirmitate deficiunt, cura præpositi ab aliis adjuti eorum necessitas expleatur. In calceamentis vero et vestimentis consuendis adhuc ordinatio nostra teneatur, ita ut qui per se hoc facere potuerint, faciant: quibus vero causa impossibilitatis supra descripta obstiterit, cura præpositi et camerarii eorum necessitas sustentetur, ne ab aliis intus forisve solatio eis ad hoc quaerendi necessitas incumbat. Interim vero, quo hæc taliter geruntur, instruendi sunt fullones, sartores, sutores non forinsecus sicut hactenus, sed intrinsecus, qui ista fratribus necessitatem habentibus faciant, quæ induciæ usque Kalendas Septembres proximas dandæ sunt. In coquinandi vero et pistrinandi arte in commune ab omnibus adjuvetur, tam a septimanariis quam a reliquis omnibus, quibus solatio sint novitii et pulsanter nostri ad hoc deputati, donec in supradicto spatio temporis fratres ad hoc eligantur, qui hoc annuis temporibus excursis vicissim expleant, cæterorum omnium solatio, sicut hactenus, adjuti.

Sexto, de modo vigiliarum observando, sicut in illo capitulare continetur, sufficit nobis, id est, ut opus vigiliarum semper cum die finiatur, nisi forte maturius contingat surgere, ubi necesse est ut imbecillitas corporum somno refocilletur.

Septimo, ut a volatilibus omni tempore ab omnibus absterneatur, excepta causa infirmitatis, licet hoc regulæ auctoritas non interdicit, sed quasi in arbitrio edendi aut abstinendi derelinquat. Decreverunt in præfata synodo sancti Patres quia optioni nostræ relictum est, religiosioris vitæ sumere disciplinam, suoque præcepto firmaverunt, ut a tali edulio monachi abstinentiæ freno omni tempore cohiberentur, excepta causa necessitatis suprascripta.

Octavo et nono capitulis, in quibus lavatio pedum in Quadragesima et Cæna Domini describitur, facili ordine poterit observari, si abbas præsens fuerit: si non, præpositus, qui in vice ejus est, sicut locum, ita officium compleat.

Decimo: ut abbates frequenter villas non circumstant nisi causa necessitatis, nec fratribus illas custodiendas committant: ubi nostræ visitationis raritas utinam noceat. Nam frequentationis circumitio inter villas ideo nunquam fit a nobis, quia aliud impedimentum nostræ occupationis nos fatigat, dum inter curas episcopatus et palatinas ordinationes nulla ad providendas possessiones nostras nobis licentia suppetit. Sed *Deus est testis*, qui conscius est cordis, quod in terrenis occupationibus non sponte, sed invitus inhæreo, qui quandoque a tributis Cæsaris nos absolvat, quibus obnoxii sumus, ut securus, quæ Dei sunt, quandoque nobis agere liceat. Fratres vero, qui in diversis ministeriis foris occupati fuerant, medio Augusto, cum mutatio facienda erit, sive de cellis seu de villis ad cœnobium redeant, quod ante

A nullatenus fieri potest propter notitiam locorum, in quibus præsumt. Interim vero actores boni providendi sunt, qui prædicta loca in posterum provideant.

Undecimo: ut poma et lactuæ, nisi cum aliis cibis sumitur, non comedantur, quod statim adimpletum est.

Duodecimo vero capitulo: ut tempus phlebotomiæ certum non terminetur: nisi quando necessitas exposcit, concedatur. Ubi jungendum est, ut, qui tantummodo phlebotomantur, quadragesimali cibo recreentur: qui vero potionem pro certis aut denominatis passionibus biberint, esu volatilium reparentur. Et ideo volatilia, quæ de curtis nostris venire annuo tempore soliti fuerant, ad hoc reserventur: quæ vero ex acto [*Cod.*, exacte] censu ab hominibus nostris venerant, pensandum qualiter in fratrum necessaria utilius vertantur.

Tertio decimo: ut mandatum post cœnam fiat, quod et antea similiter fecimus.

Quarto decimo: Quod de numero vestimentorum seu calceamentorum dictum est, et de datione uncti et saponis, sicut hactenus a nobis observatum est, adhuc inantea teneatur: ut indigentibus vestimenta præbeantur, veteribus in præsentii redditis: quæ vero superabundant priori reddantur propter pauperes consolandos. Corium vero confectum fratribus detur ad annum sicut ante, usque dum sutores nutriantur. Tunc calceamenta præbeantur, sicut in synodo definitum est. Radendi vero usus, qui media quadragesima solebat fieri, in sabbatum sancti Paschæ differatur.

C Sexto decimo vero et decimo septimo capitulo nihil addendum est, quia sicut ante a nobis observatum est, sic inantea observabitur.

Decimo octavo capitulo in quo carcer talis fieri jubetur, ut focus in eo fieri possit; iste quem hactenus habuimus sufficiat, usque dum plus necessaria ædificia, quæ igne consumpta sunt, restaurentur.

Decimo nono capitulo de Alleluia decantatione sicut in eadem synodo definitum est, Romanæ Ecclesiæ concorditer ut in Septuagesima dimittatur.

Vicesimo capitulo de susceptione novitiorum, sicut regula docet, ita agatur. Tonsura vero eorum et mutatio vestimentorum postquam promissionem suam firmaverint agatur. De sacerdotibus vero vel scholasticis suscipiendis præceptum synodi non habemus, et ideo susceptio eorum regularis, quantum possibilitas sinit, habeatur, usque dum decretum manifestius inde audiatur.

Vicesimo primo capitulo usus balnei interdictus omnino est, excepto quibus necessitas infirmitatis insistit. Unde nos considerantes infirmorum imbecillitates usque ad initium Quadragesimæ scaphas balneum concedimus. Interim vero fiant copæ balneariæ abundanter præpositi et cellerarii ordinatione factæ, in quibus fratres singillatim, et non communiter, cum necessitas exposcit, benedictione ante percepta, lavare possint, invicem sibi solatia præbentibus sine accessu extraneorum. In hac dilatione

non prævaricatores synodi, quod absit, simus, sed induciis factis, usque dum necessitas procuretur, ut illicitum cautius afferatur.

Vicesimo secundo capitulo, in quo præcipitur ut abbas ad portam cum hospitibus non convivet, quod nos in usu nunquam habuimus. In auditorio vero, ubi abbas legere solet et cum fratribus et cum hospitibus vicissim seu communiter colloquium habere solitus est, comedere cum hospitibus valde raro usi sumus. Quem usum, nisi certius interdicatur, habere volumus. Qui locus in conlinio claustrum et januæ monasterii situs est, ita ut fratres sine impedimento hospitum, et hospites sine fratribus ad colloquium recipere possit.

Vicesimo tertio capitulo: ut hospitibus, quibus licentia intrandi est in refectory, digne administretur: abba vero contentus sit cibo fratrum, quod facile observabitur, ut et abbati digne administretur et hospitibus. Fratres etiam in adventu fratrum aliquatenus congaudeant et abstinentiæ frena relaxent.

Vicesimo quarto et quinto capitulis, quæ de lectoris cibo et ministrorum refectory descripta sunt, statim observata sunt.

Ultima vero duo capitula, quæ de prohibitione osculi feminarum et ut monachi nudi non verberentur, istius modi usus apud nos nunquam fuit, nec Domino adjuvante inantea erit. De compatriatione et commatratione omnino caveatur, ne ab ullo monachorum aliqua occasione præsumatur, quia in veritate non expedit animabus eorum, et omnino alienum est a proposito eorum. Hactenus explicitis capitulis, quæ proxime in sua synodo gesta sunt, et a nobis recapitulatis, supersunt aliqua, quæ illa schola monachorum in usu habet juxta quorum exempla nos informandi sumus.

Duas etenim silentii regulas custodiunt, unam nocturnam, alteram diurnam. Illa cum nocturna a collatione vespertinali usque ad versum capituli protrahitur: illa vero diurna a versu capituli usque ad supradictam vespertinam collationem. In illo enim nocturnali silentio penitus loquendi licentia interdicta est: in diurnali vero cum aliter alterum appellaverit, sive junior a seniore aliquid requisierit, silenter absque ullo strepitu vocis et humilis sit confabulatio, paucis valde et rationabilibus verbis, nullaque eis aut simul standi aut consedendi aut coambulandi sinitur mora, excepto discendi aut cooperandi gratia, sed semper aut in lectione aut in opere manuum omnes horas diurnas consumant.

Intervallum, quod inter opus Dei et horam refectory contigerit, aut orando aut legendo transigunt, excepto si ad necessitatem naturæ quis ire debeat. Ubique gloria sanctæ Trinitatis sive in oratorio sive in quolibet loco insonuerit, si stantes sunt, prope usque ad humum prosternuntur usque dum sancta Trinitas perdicatur. Si vero sederint, ab humo surgentes gloriam resurgendo et inclinando deferunt sanctæ Trinitati.

Obviantes sibi juniores a prioribus usque ad genus deflexionem corpora humiliando petunt benedictionem. Cum in domum quamlibet intraverint, ubi conventus fratrum esse debet, genuflexo et supplicio dextera petunt benedictionem postulando. In salutatione hospitum similiter et genuflectunt, et dexteram terrenis dimittunt.

Cum tempus legendi est, nunquam sine lectorivo suo residere audent, sed singuli singulos habentes lectionem suam in eis memores [Cod., suam meis memoris] commendant, qui quoquomodo a nobis etiam facti fiant, a nobis ordinandum est. Jurandi usus apud eos penitus non habetur, quod evangelicum mandatum eum omnibus Christianis interdicat: quanto magis his qui eum nomine Christiano etiam sæculo abrenuntiaverunt.

Usus Latinitatis potius quam rusticitatis, qui inter eos scholastici sunt, sequuntur. In tali etiam confabulatione notitia Scripturarum aliquotiens magis quam lectione penetratur, et dictandi usus discitur, et ad discendum sensus acuitur.

Hæc et alia similia his, quæ menti non occurrunt, in supradictorum cœnobarum conversationibus comperta habemus, ad quorum exempla informandos per universa regni sui cœnobia monachos decrevit imperiali censura, ut uno modo ea, quæ ex auctoritate regulæ, seu illa, quæ ex consuetudinum adinvitatione aguntur, in usu habeantur. Unde necessarium reor, si vestræ placet dilectioni, ut in his ante præmoniti certamen habeatis, in his omnibus instrui, ut bonis et honestis moribus exculsi non tantum coram Deo laudabiles, sed etiam coram hominibus... possit ad humilitatem et gratiarum actionem cæteros revocare. Interim providendi sunt unus aut duo, qui in unumquodlibet ex his cœnobiis mittantur ad speculandam vitam et habitum illorum, qui nos in omnibus, in quibus fortasse titubamus, certiores reddant, qui et illis boni exempli forma sint ad quos intraverint, et nobis sine zizaniis mixtum triticum reponendum in horrea reportant.

Super quibus omnibus et singulis dum reverendi, honorabiles ac religiosi viri domini Waltherus de Wiltspurg abbas, Leonardus de Reichenstain decanus, capitulum seu conventus imperialis monasterii Murbacensis sibi a me ut publico notario subscripto unum vel plura publicum seu publica fieri petierunt tot, quot fuerint necessaria, instrumentum vel instrumenta.

Acta sunt hæc anno, indictione, die, mense dicti Maximiliani Romanorum regis tempore, loco et hora quibus supra, præsentibus ibidem honorabili domino, et discretis viris Joanne Ort presbytero capellano Murbacensi, et Richardo Muling atque Joanne de Wertheim ejusdem loci incolis laicis literatis Basiliensis diocesis, testibus ad præmissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Wilhelmus de Hohenhem, etc., laicus conjugatus, Constantiensis doctor publicus sacra imperiali auctoritate notarius, quia dictæ rotule perga-

minæ vetustæ seu chartæ Statutorum ac cæremoniarum regularium tempore sancti Simperti usitatorum, præsentationi, receptioni, requisitioni, transumptioni ac auscultationi omnibusque aliis et singulis præmissis, dum, sicut præmittitur, fierent et agerentur, una cum prænominatis testibus præsens interfui, eaque omnia et singula sic fieri vidi et audiui. Idcirco præsens publicum transumpti instrumentum per me fideliter scriptum exinde confeci,

A subscripsi, publicavi, et in hanc publicam formam redegei, signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi rogatus pariter et requisitus in fidem et testimonium omnium et singulorum. Attamen ut veritas magis elucescat, et fides plena adhibeatur, reverendus semper ac colendus dominus Waltherus sæpe dictus abbas Murbacensis præsens publicum transumpti instrumentum sigilli ipsius appensione communi fecit ac jussit.

S. SIMPERTI EPISTOLA ENCYCLICA.

(Apud Mabillonium, Analect., p. 418.)

Reverentissimæ matrifamiliæ ill. Sindbertus, dono Dei vocatus episcopus atque abba de monasterio Morbac, in Domino æternam salutem.

De cætero comperiat melliflua charitas vestra eo quod frater vester nomine ille vel ille, de hac luce

B migravit (ut credimus) ad Christum, qua ex re obnixè obsecramus almitatem vestram, ut pro ipsius anima sic jubemini (*sic*) agere de psalmis seu missis atque vigiliis, ceu ingens bonitas vestra consuevit. Optamus vos bene valere.

EJUSDEM INDICULUS AD EPISCOPUM.

(Mabill., *ibid.*)

Domino reverentissimo episcopo ill. Sindbertus, gratia Dei vocatus episcopus atque abba de monaste-

rio Morbac, una cum fratribus, æternam in Christo C Jesu Domino nostro salutem, etc., *ut supra*.

ANNO DOMINI DCCCIX.

SANCTUS LUDGERUS

MIMIGARDEFORDENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN SANCTUM LUDGERUM.

(A. ud Mabill., Act. Ord. S. Bened., sæc. iv.)

1. Ludgerus seu Ludgerus, aliis Luidgerus, Luidigerusve, primus Mimigardefordensis, nunc Monasteriensis, Ecclesiæ episcopus apud Westphalos seu occidentales Saxones, qui Frisiis et Francis Ripuariis finitimi sunt, a multis scriptoribus celebratus est. Primus (ut puto) Alfridus, Liudgeri post Gerfridum successor, is qui anno 849 vivere desiit, de Vita sancti Patris Liudgeri aliquid agressus est scribere, « quatenus tam veneranda illius exempla multis ad ædificationem proficerent », nefas putans « tanti viri latere virtutes ». Quæ prologi ejus verba satis indicant, neminem ante eum id præstitisse. Alfridi lucubratio duobus libris contenta, in Martio Bollandiano edita primum est cum eruditis commentariis. Idem argumentum duobus itidem libris retractavit anonymus monachus Werthinensis, quædam subinde admiscens nonnihil ab Alfridi narratione discrepantia : cujus auctoris scriptionem ex Fuldensibus membranis eruit Christophorus Browerus, qui Othelgrimum Liudgeri socium ejus conditorem esse existimavit. Verum auctor ejus Vitæ scribebat post annum 864, ut patet ex lib. II, cap. 26. Tertiam Vitam binis etiam libellis constantem, quæ ex duobus prio-

ribus conflata est, typis vulgavit Surius in prima sui operis editione (nam Browerianam loco ejus substituerunt tertii editores collectionis Surianæ). Quarta rhythmica est, a monachis Werthinensibus in modum litaniæ jussu Bernardi abbatis condita sub annum 1140, partim in Martio Bollandiano edita. Browerus addit aliam ab Uffingo monacho compositam sub initium sæculi x, quæ forsitan non alia est quam metricum Liudgeri elogium a Bollandianis itidem vulgatum, qui etiam aliam recentioris auctoris se legisse testantur. Primam ex his et secundam hic exhibere visum est, tum quia utraque auctoris est fere æqualis, tum quia Broweriana nonnulla continet quæ in Alfridianâ non leguntur. Primos Vitæ Liudgerianæ scriptores Werthinensis litaniæ conditor ait fuisse « Othelgrimum discipulum ejus, Alfridum Monasteriensem episcopum, et Uffingum cœnobitam Werthinensem. » Othelgrimo tanquam primario auctori tribuisse videtur secundam Vitam, quæ tamen paulo serius edita est quam Othelgrimi ætas ferat.

2. Præter hos auctores alii non pauci de eo agunt, Dithmarus Merseburgensis episcopus in Chronico, Joannes a Leidis in Chronico Belgico, Joannes Beka

in episcopis Ultrajectinis, Cincinnius in libello singulari et alii recentiores, præter Joannem Trithemium, Wionem, et alios e nostris.

3. Liudgeri sanctitatem statim ab ipsius obitu miracula varia declararunt. Super ejus tumulum extra Werthinensem basilicam positum Hildegimus ipsius frater, H Iherstadensis episcopus, oratorium erexit, quod Hildebaldus Coloniensis archiepiscopus dedicavit in honorem sancti Stephani, teste Valafrido Strabo, cujus hi versus in ecclesia monasterii quod Rura vocatur :

Hoc templum Stephani celebratur honore dicatum,

Cum Jacobo nostri fratre simul Domini :

Quorum sub precibus Christi pietate receptis

Summi adipiscamur munera larga boni.

Hildegim straxit, Hadabaldus episcopus archi

Sanctificavit : honor certus utrumque manet.

Festum ejus diem feriari cœperunt Werthinenses sub medium sæculum nonum, tum circumpositi accolæ, ut constat ex Vitæ secundæ lib. II, cap. 8 et 9. Deum tempore Adalwigi Werthinensis abbatis circiter annum Domini 1075 sancti Liudgeri corpus ex crypta oratorii sancti Stephani in majorem Werthinensis monasterii basilicam translatum est, ubi pone summam chori aram in pretioso loculo requiescit, elatum super duas insignes marmoreas columnas, ut mihi literis testatus est R. P. Gregorius prior Werthinensis, qui et addit, illustrissimum Christophorum Bernardum Monasteriensem episcopum nuper a Werthinensis viæ ægre impetrasse duas particulas ex corpore sacro, nempe ossa duo de spina dorsi et de digito. Liudgerum celebrant Martyrologia, Romanum, Benedictinum, et alia fere omnia recentiora. De eo ita legitur in Saxonico Chronico ms. « Anno 809 sanctus Liudgerus ad superna migravit, qui effere genti Saxonum cum fratre suo Hildegimo Halberstadensi episcopo jugum Christi imposuit. » Ergo Saxonum vere dicendus apostolus, uti et sancti Willchadus et Ansharius. In quodam brevi chronico monasterii Uicensis Liudgerus « Caroli Magni capellanus » appellatur.

4. An Liudgerus fuerit monachus, questionem movet post Albertum Crantzium Browerus, dein socii Bollandiani. Crantzius monachum fuisse non probat, tum quod carniū esu non abstinuerit Liudgerus, tum quod habitum monasticum deposuerit. Browerus huc inclinat ut monachus fuerit. Bollandiani aiunt merito a Benedictinis coli virum sanctum, etiam si habitum monasticum non gestasset, ut certe gestavit, « cum ita ordinem ipsorum dilexerit exornari, que, et in primario eorum cœnobio duos annos et dimidium inter monachos monachus habitavit. » Ante hos omnes « quidam (ait Paulus Langius Joannis Trithemii discipulus in Chronico Citiçensi) qui epitomen ex gestis episcoporum Monasteriensis Ecclesiæ nuper congressit, divum Liudgerum, primum dicte præsulæ Ecclesiæ, sui in exordio libelli futilibus ostendere nititur argutis, nostri non fuisse ordinis monachum. Sed incassum, inquit, inficiari desiderat, quod irrefragabiliter gestum constat. » Sed tamen ratio quam affert Paulus, nempe quod « eo ævo passim Ecclesiarum antistites e cœnobiis eligebantur, » rem non satis probat. Controversiam dirimit Altfrius in vitæ sequentis lib. I, num. 27, ita scribens : « Cucullum, eo quod promissionem observationis monachorum regulæ non fecerat, portare desivit : cilicii tamen indumentum, quod magis abscondi potuit, usque ad finem vitæ suæ ad carnem gestavit. Carniū esus certis temporibus non renuit. » Idem fere tradunt Werthinenses in rhythmica sua Litanía :

Sancto consilio cum filiis habito,

Permiserunt eum conversari secum,

Cucullam sumere, non tamen promittere

Observationem ejus regularem.

Rem sic habere existimo. Liudgerus « in Trajecto monasterio tonsuram » accepit, uti monachos tum

A fuisse ordinis nostri, aut saltem canonicos regulæ nostræ servantes demonstravi ad Vitam sancti Gregorii abbatis Trajectensis in sæculi tertii parte II, tum Eboraci sub Alenino præceptore eruditus, postea « Patri Gregorio et cæteris tanto tunc dignior et acceptior, quanto fuit et monasticis eruditionibus illustrior. » Denique Casinum profectus, ibi sesquiduos annis mansit sub Theodemaro abbate consanguineo suo. Istæ monasticæ vestes cum accepisse puto : sed postea episcopus factus cucullam deposuit, et nonnumquam esu carniū vescabatur (quia regulæ solemnem professionem non fecerat), retento tamen cilicio, quod monachis nostris fere in perpetuo usu tuerat.

5. Quo in facto tria observanda sunt : unum, monachos qui ad episcopatum promovebantur, monasticas vestes, adeoque cucullam retinuisse ; quæ de re exstat canon ultimus concilii Romani sub Adriano papa secundo, seu octavæ synodi prohibentis, « ne monachi ad episcopatum assumpti monasticum habitum deponant. » Et Eugenium papam tertium semper « cum cuculla » decubuisse legitur in Vita sancti Bernardi abbatis Clarevallensis. Alterum observatu dignum est, eosdem monachos episcopos etiam a carniū abstinuisse, uti in monasterio. Iluc spectat illi quod scribit Pardulus Laudunensis episcopus ad Hincmarum Rhemorum pontificem ex monacho Dionysiano : cui ex morbo convalescenti vetat « a lardo sive quadrupediū abstinere, donec sanitas confirmetur : et sic ad siccos et miseros tardioresque monasticos cibos redeatur. » Postremum observa nonnullos per ea tempora vestes monasticas suscepisse, ac diu eas intra et extra monasterium retinuisse, nulla facta sollemnisi voti professione. Exemplum ejus rei posteriori ævo nobis exhibet Wadislaus, Casimiri ducis Evinacensis filius, qui in Divionensi sancti Benigai monasterio « per aliquot annos ut conversus mansit, nulla regulari promissione emissâ, » testante Clemente papa V in epistola ad ipsum scripta, quæ exstat in Spicilegii tomo VII : quanquā in synodo Aquisgranensi anni 817 statutum est, cap. 34, ut novitius « nec tondetur, nec vestimenta pristina immutet, priusquam obedientiam promittat. » Nam susceptione habitus voti reum fieri persuasio fuit veterum, etiam ante Liudgeri ætatem. Quo fit ut Liudgerum votis se obstrinxisse certo crederem, nisi me revocaret Altfrius scriptoris gravis auctoritas.

6. Liudgerus tria construxit monasteria : unum clericorum « sub regula canonica Christo famulantium, » ex Altfriidi lib. I, num. 20, situm Mimigardeforde, quæ urbs ab ipso monasterio dicta est *Monasterium*, sæculo XI, unde et *Monasteriensis* episcopus dictus ; alterum Werthinæ ad Ruram fluvium apud Wesphalos ; tertium prope Helmenstadium in ducatu Brunswicensi : utrumque monachorum ordinis sancti Benedicti.

7. Primum ex his conditum videtur Werthinense seu Werdinense, a præterlabente fluvio Rura nomen etiam sortitum ; situm in saltu Wideburg, adjacens diocesi Coloniensi. Locum sibi divinitus indicatum repurgavit Liudgerus, et monachis nostris concessum ipse sibi elegit in viventis secessum et mortui sepulturam. Ecclesiam in honorem Salvatoris et beate Mariæ, quorum reliquias, de sanguine scilicet Christi Domini et de lacte Deiparæ, ab Adriano papa obtinuerat, dedicavit. Quo anno facta sint monasterii fundamenta colligimus tum ex Vita Surianæ lib. I, cap. 48, ubi Liudgerus locum a Deo sibi ad hoc destinatum didicisse memoratur, et adisse « annis ferme novem ante datum sibi episcopatum, » ac proinde anno Christi 795 ; tum ex litteris et instrumentis monasterii, quæ socii Bollandiani accurate investigarunt. Prima donatio quæ « Liudgero presbytero ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ » facta legitur, est Amulrici ejusdam, « acta anno 47 regni domni religiosissimi regis Caroli, XVII Kal. Apri-

lis, » id est anno Christi 795. Anno vero insequenti alia invenitur Theganaldi Liudgero abbati, uti et plures aliae, inscripta : quod argumento est jam tum monachos quosdam eo in loco exstitisse, et Liudgerum ipsis præfuisse. Monasterium postea dictum est sancti Salvatoris et sancti Liudgeri ob celebritatem viri sancti ibidem sepulti. Hinc Werthinenses Vitæ Surianæ auctores in prologo, etiam Altfridi, dicuntur. « Fratres in cœnobio sancti Salvatoris et sancti Liudgeri degentes ; » quæ verba perperam de Trajectensi sancti Salvatoris monasterio Jacobus Gerardus Vossius interpretatus est in lib. de Historicis Latinis. Hactenus subsistit istud cœnobium sub Bursfeldensi congregatione.

8. Subsistit etiam Helmenstadiense in ducatu Brunsvicensi, a conditore suo sancti Liudgeri dictum, vulgo *Sant-Ludigaris clooster*, quod Liudgerus « in paterna hereditate » construxit, veluti receptum quemdam, in quo identidem ex prædicationis labore fatigatus sese recreabat. Hujus monasterii meminit Dithmarus Mersburgensis episcopus in Chronici libro iv. Exstat apud Henricum Meihomium post Witichindi Annales diploma quoddam Ottonis Magni imperatoris, quo nonnullas decimas monachis ejus loci concedit rogatu Bernardi episcopi Halverstadensis, in cujus diocesi abbatia consistit, medio Brunswigam inter et Magdeburgum itinere, in suburbio Helmenstadii.

9. Locus ubi nunc Monasterium (M nster) urbs episcopalis sita est, olim dictus est Mimigerneford, Mimigarnesford, et Mimigarnesvord. Istic erecta per Carolum Magnum episcopalis sedes, cui primus præfectus est Liudgerus. Id factum anno 802, uti socii Bollandiani deducunt ex variis monumentis, in quibus Liudgerus abbas nominatur usque ad annum 55 Caroli Magni, qui in annum Christi 801 incidit. Ecclesiam eo in loco condidit vir sanctus, et « monasterium sub regula canonica Christo famulantium, » ut scribit Altfridus in lib. i num. 20. Ab eo monasterio nomen sæculo x et celebritas loco accessit. Mistam fuisse istic ex canonicis et monachis congregationem principio exstitisse existimo : et clericos quidem « habitu canonico » usos, « regula vixisse monastica, » uti factum Bremæ Adamus refert, verisimillimum est. Porro monachos etiam aut solos, aut certe canonicis permistos ab initio fuisse colligo non tantum ex propensa Liudgeri in nostros voluntate, sed etiam ex testimonio Altfridi, qui Hiltradam monachum et diaconum nostrum, id est Mimigarnesfordensis Ecclesie diaconum vocat in lib. ii, cap. 12. Idem in

^a Frustra hanc epistolam apud Surium, in Actis Sanctorum, tom. I Martii, pag. 81, exquisivimus, et ubi ubi exstantem illam indicat Fabricius, Bibliotheca

A prologo suo Thiatbaldum Liudgeri « presbyterum » laudat, quem auctor Browerianus Werthinensis cœnobii monachum fuisse satis innuit in lib. ii, cap. 27. De trium horum monasteriorum conditione ita canunt in rhythmica Litania Werthinenses :

Fundavit insuper tria loca pariter,
Numero locorum, quo et populorum.
Werthinam, Helmenstad monachis fundaverat
De proprietate vel hereditate :
Et episcopium dictum Monasterium.

Et infra alia etiam condidisse fertur.

Condidit antiqua etiam claustricula
Istic conversorum, illic conversarum.

10. Ex his quæ hactenus dicta sunt, Liudgeri vitæ series sic ordinari potest. Is sub annum Christi 758 Gregorio abbati Trajectensi commissus ab eoque tonsus ; postea in Angliam trajecit ad scholam Alcuini post mortem Egberti Eboracensis archiepiscopi, quæ anno 766 contigit. Tum diaconus factus, Trajectum revertit. Dehinc in Angliam iterum reversus circiter annum 772, post biennium rediit ad Gregorium abbatem, qui anno fere 776 decessit. Eodem anno Albricus in locum Gregorii successit ordinatur episcopus ; Liudgerus sacerdos, qui Frisiis verbum Dei prædicavit per annos fere septem. Anno 784, sæviente Witichindi in Christianos procella, Liudgerus adit Romam, et impetratis ab Adriano papa reliquiis Casinum secedit, ibi moratus annos duos et dimidium. Anno 787 ad Frisiorum conversionem destinatus a Carolo Magno, locum opportunum quærit condendo monasterio, cujus fundamenta Werthinæ jecit sub annum 795. Episcopus factus anno 802, decessit vii Kal. Aprilis anni 809, secundum calculum recentiorum, id est sub finem anni præcedentis secundum veterem.

11. Ad scripta ejus quod attinet, composuit librum de Vita venerabilium ejus doctorum, Gregorii scilicet et Albrici : quo in libro « primordia sancti Bonifacii adventus atque ordinationis, quæ fuerant in alio opusculo de Vita Bonifacii prætermissa, pulchro sermone conscripsit, » inquit Altfridus in lib. ii, num. 6. Præter cum libellam, an aliquid scriptum reliquerit, incertum ; nam ^a epistola de canonizatione (quam vocant) sancti Suidberti, et alia id genus, Liudgero attributa, spuria esse probatum est in Elogio sancti Suidberti in sæculi iii parte 1. Ceterum Liudgerus, « etsi omnes linguas non nosset ; Theoticam tamen et Latinam (ne plures dicamus), id est barbaram et Romanam, non ignoravit, » ut legitur in Vita Suriana.

cæ med. et inf. Lat. tom. IV, pag. 277. Incomperta ergo et ignota nobis remansit. Edit.

VITA SANCTI GREGORII

ABBATIS ET RECTORIS ECCLESIE TRAJECTENSIS AD RHENUM,

AUCTORE S. LUDGERO

MIMIGARDEFORDENSI EPISCOPO, IPSIUS GREGORII DISCIPULO.

(Ex Mabill., ibid.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

1. Vitam sancti Gregorii abbatis, administratoris Ecclesie Trajectensis [Utrecht] ad Rhenum, a sancto Ludgero episcopo Mimigardefordensi ipsius discipulo scriptam fuisse, docet in primis Altfridus episcopus in sancti Ludgeri Actis : « Erat sanctus Ludgerus, inquit, in Scripturis sacris non mediocriter eruditus, sicut in libro ab eo composito de Vita venerabilium

D ejus doctorum, Gregorii scilicet et Albrici, aperte probatur. Sed et primordia sancti Bonifacii adventus atque ordinationis quæ fuerant in alio opusculo (scilicet sancti Willibaldi) prætermissa, pulchro sermone ipse conscripsit. » Quæ omnia sanctus Ludgerus exsequitur in subjecto libro, quem Christophorus Browerus anno 1619 vulgavit notationibusque illustravit : ejus libri aliquot fragmenta jam ediderat Nicolaus Serarius in Historiæ Moguntinæ lib. vii

S. Gregorii gesta perstringunt Joannes de Beka et Willemus Heda in Historia Trajectensi, et Joannes Gerbrandus in Chronici Belgici lib. vi.

2. Gregorium monachum ac monachorum Patrem seu abbatem fuisse argumenta non pauca persuadent, tametsi in subjectis ipsis Actis nulla monastica professione mentio fiat. Quippe is adolescens rudis et litterarum expertus sancto Bonifacio adhesit, institutusque videtur in monasticis rebus, sive in comitatu Bonifacii et sociorum monachorum, sive in cœnobio Ordorfensi, quod primum sanctus Bonifacius ædificasse dicitur; sive in Fritislariensi. Nam in monasteriis ab ipso conditis pueros fuisse educatos, patet ex epistola 17, in qua jubet ut post mortem Wigberti abbatis Fritislariensis « Wigbertus presbyter et Megingordus diaconus magistri sint infantium. » Certe Gregorius in Ecclesia Trajectensi abbas et Pater fuit monachorum, quos ipse instituebat informabatque. Sic enim auctor libri de Vita sancti Ludgeri apud Browerum cap. 6. Gregorius Ludgerum « paternam in monachorum monasterio sollicitudinem erudiisse » fertur. Quo spectat etiam illud Altfriidi in eadem Vita : « Illi (parentes scilicet Ludgeri) commendaverunt eum viro venerabili Gregorio, discipulo et successori sancti Bonifacii martyris Domino nutriendum : qui libenter eum suscepit, et comperta sagacitate pueri studiose illum erudit. Crevit itaque Ludgerus proficiens in timore Domini : et deposito seculari habitu (*notanda hæc verba*) in Trajecto monasterio totum se contulit ad studium artis spiritualis. Unde Patri Gregorio et cæteris tanto dignior et acceptior, quanto fuit et monasticis eruditionibus illustrior, » quas tamen Casini necdum vivente Gregorio didicerat, sed in cœnobio Trajectensi. Et quidem monachos in Trajectensi Ecclesia a sancto Willibrordo instituta primum exstitisse, dubitare nos non sinunt antiqua principum Francorum instrumenta in gratiam ejusdem Ecclesie, a Joanne de Beka et Willelmo Heda relata : quæ licet in nonnullis interpolata, suspecta sane iis in locis esse non debent, in quibus monachorum Ecclesie Trajectensis fit mentio; siquidem jam a multis sæculis monachi cesserunt canonicis, a quibus ea in gratiam Monachorum subornata fuisse suspicari non licet. Dubitat nihilominus Browerus, « num simile quid fuerit in Ecclesia Trajectensi, quale de sancto Anshario Bremensi episcopo legitur, qui Bremæ congregationem sanctorum virorum instituit : qui, ut Adamus memorie prodidit, habitu quidem usi canonico, regula vivebant monastica, genere quodam miscellaneo medioque. » Verum Adamus Bremensis canonicus clericos Bremenses nusquam monachos (quod de Trajectensibus dicitur), sed « canonicos » appellat. Certe Joannes a Leidis in Chronici Belgici lib. iv, cap. 4, referens diploma Caroli Magni pro Ecclesia Trajectensi, exprimit utrumque nomen monachorum et canonicorum.

5. Ceterum Gregorius nunquam episcopus aut archiepiscopus fuit, contra quam scriptores Trajectenses Joannes de Beka et Willemus Heda sentiunt; sed presbyter duntaxat et abbas. Quippe sanctus Ludgerus in Vita sequenti, num. 20, Gregorium morbo extremo correptum, « abbatem et præceptorem » suum vocat. Consentunt Altfriidus aliique scriptores in Actis sancti Ludgeri. « Non enim fuerat, » inquit Altfriidus, idem Gregorius ad gradum episcopalem ordinatus, sed presbyterii perseveravit in gradu. » Et Anonymus apud Browerum : « Commendaverunt Ludgerum cuidam Gregorio grandium memorum viro, qui discipulus simulque successor sancti martyris Bonifacii, Trajectensi sedi presbyter episcopi vice præfuit. » Huc spectat Lulli Mogontiæ episcopi epistola ^a, inscripta Gregorio, duplici presbyteratus abbatisque honore decorato, « qua Lullus, tametsi « ætate junior, » egegia dat

monita Gregorio, quem « charum collegam et præceptorem pium » vocat : in his, « ut in hac temporalis potestate et terrestri ditione, qua auctore Deo, inquit, jam nunc uteris, Dominicæ sententiæ semper memor sis, sonantis : *Regnum meum non est de hoc mundo*, » etc.

PROLOGUS AUCTORIS.

1. Sacrarum Scripturarum præceptis monemur, ut diligamus Dominum ex toto corde, diligamus et proximum tanquam nos ipsos : et ut illos proximos nostros veraciter arbitremur, qui spiritualibus magis intenti sunt quam carnalibus, atque ad eorum se promissa usque in diem novissimum piis operibus præparare non cessant : quos non carnalis generatio extollit inaniter, sed spiritualis regeneratio fructificare facit et proficere. Charitas ista quamvis omnibus domesticis catholicæ fidei quæ per dilectionem operatur, maxime tamen sanctis Patribus et præpositis nostris exhibenda est, sicut sanctus Apostolus adhortatur dicens : *Rogo vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos, et præsent vobis in Domino et movent vos, ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum, pacem habete cum eis (I Thess. v).* Quæ est ista notitia qua præpositos nostros plus cæteris nosse præcipimur, nisi ut eis et viventibus debitum honorem et obsequium sincera intentione impendamus; et eorum pia et profutura exempla post obitum illorum non solum a memoria nostra nunquam recedant, sed ea etiam ad aliorum ædificationem indesinenter sermonibus repetere et dilatare non cessemus? quatenus id veraciter fieri valeat quod idem Apostolus alio loco de ipsis spiritualibus Patribus nostris hortatur et dicit : *Quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem (Hebr. xiii)*; ut qui in præsentī mortalitate vestigia illorum et exempla et mente retinemus et actu, in futura immortalitate, secundum Evangelii dictum (*Matth. xxv*), gaudium Domini nostri simul cum eis mereamur intrare. Ad illud pervenientes, dum largiente gratuita gratia Christi intraverimus felicitatem perennem, nemo tollet a nobis in sempiternum : quoniam ad illud in initio, pio Conditoris proposito conditi sumus, et post lapsum primi hominis in mortem, Redemptoris nostri misericordi visitatione ad idem revocati, ad quod perventuri in die novissimæ necessitatis, si certissima spe in diebus mortalitatis hujus, et hortamenta sequimur spiritualium Patrum, et semper nobis maxima gaudendi causa sit ipse Deus. Igitur quoniam ut dixi clare testimoniis sanctæ Scripturæ, spiritualibus Patribus honorem merito impendendum, et post præcepta Dominica eorum jussis nihil præferendum; paucis jam aperire curabo, ob ejus reverentiam et dignam memoriam, hanc præfationeulam præmiserim, pauca de innumeris benefactis ejus donante gratia Christi et meritis ipsius suffragantibus scribere incipiens.

INCIPIT VITA.

2. Est enim mihi sermo iste de domno Gregorio

^a Hanc epistolam videsis inter opera Lulli Moguntiæ episcopi, Patrologiæ tom. XCVI, col. 821.

abbate et præceptore meo ab infantia : qui de nobili stirpe Francorum ^a progenitus, nobilitate morum et sapientie documentis nobilitatem sæculi ornavit ac superavit. Quam utique spiritualem nobilitatem et prudentiam assecutus est a sancto martyre Bonifacio archiepiscopo et magistro suo : qui in diebus nobilissimi principis Francorum regis Carli de Britannia et gente Anglorum clarissimum quoddam sidus Franciam veniens, sub regibus Carlmanno et Pippino ejusdem regis Carli gloriosissimis filiis, quasi sol rutilans in sanctitate, expandit radios virtutis suæ et prædicationis, omniaque prope regna vivens in corpore largissimis dapibus doctrinæ suæ reficiens, et fide melioravit et vita. Atque post transitum suum de hoc mundo per sanctum martyrium, eadem Francorum regna per electa grana discipulorum suorum, in exemplum Dominici seminis fructificare fecit, et proficere usque in hodiernum diem. Inter quos beatus Gregorius columna Ecclesiæ Dei inventus est : qui in diebus religiosissimi regis Pippini succedens magistro, genti Fresonum missus est prædicator : cui magistro et Bonifacio martyri leatus Gregorius hoc modo adherere cœpit et discipulatum ejus subire.

3. Cum ipse electus Dei Bonifacius martyr post tredecim ^b annos peractæ in Fresonia prædicationis, quibus in australi parte laci Almari ^c pauper evangelicus et propemodum solitarius sanctam sessionem suam tribus in locis peregisset, quorum vocabula locorum sunt hæc : Primus vocatur Wyrda ^d, in ripa fluvii Rheni, ubi septem annis habitavit. Secundus vocatur Attingohem juxta amnem Fehta ^e, ubi habitavit annis tribus : quo in loco primum cœpit habere discipulum nomine Gembertum. Tertius locus appellatur Felisa, qui propior erat gentibus et paganis, ubi tribus similiter annis mansit. Post hos, inquam, tredecim annos dum admonitus a Deo ad Hassos et Turingeos orientales regiones Francorum iter agere cœpisset lucratorum Deo populorum causa, pervenit ad Palatiolum ^f monasterium virginum prope Treveris civitatem, in ripa fluminis Mosellæ, cui tunc præerat abbatissa nomine Addula, religiosa valde et timens Deum. Quæ cum vidisset

A athletam Dei peregrinum et egentem, gratulabunda suscepit eum in hospitium suum, implens Dominicam adhortationem : *Hospes eram, et collegistis me* (Matth. xxv). Cumque ille sacer sanctus viator Bonifacius secundum solitum morem suum missarum mysteria peregisset, ut propemodum omni die agere consuevit, sederunt ad mensam, ipse scilicet et ancilla Dei Addula abbatissa cum familia sua. Cœperunt autem ad ipsum sanctum convivium plus quam epulas, solatium sanctæ Scripturæ expetere, quo fieret fides audientium accensa, spesque et charitas renovata in Deum, qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Tunc quæsitus est lector, et juxta Dei voluntatem inventus est electus puer Gregorius, qui per idem tempus nuper a schola et palatio reversus, sub laico adhuc habitu quasi quartum decimum aut decimum quintum agens ætatis annum, Dei instinctu venit ad aviam suam, id est ad matrem patris sui Albrici supradictam abbatissam Deum timentem Addulam : datusque est ei liber. Qui, accepta benedictione, cœpit legere, et juxta modum ætatis suæ bene perlegere. Intelligens vero magister sagacem mentem pueri Lonamque indolem, cœpit eum consummata lectione his verbis moderate laudare et dicere : Bene legis, fili, si intelligis quæ legis. Ipse autem adhuc temporis sapiens ut parvulus, et loquens ut parvulus, se scire professus est quæ legebat. Dic mihi, inquit, quomodo intelligis quæ legis? Ipse vero repetebat ab exordio lectionem suam, volens legere sicut prius. C Preceptor autem sanctus distulit eum paululum, et dixit : Non ita, fili, quæro ut dicas mihi lectionem tuam, sed secundum proprietatem linguæ tuæ, et secundum naturalem parentum tuorum loquelam edissere mihi quæ legis. Hac ille ratione convictus, confessus est quia non posset facere. Sanctus vero ait Bonifacius : Vis, fili, ut ego tibi dicam? Volo, inquit. Tunc beatus Bonifacius : Repete, ait, ab exordio lectionem tuam, et discrete lege. Quod dum faceret, excursus est sanctus magister, et clara voce cœpit prædicare et matri et omni familiæ.

4. Quæ prædicatione ex quo fonte processerit, claret in conversione Gregorii ingeniosi pueri et sagacis,

^a Trevirum fuisse aiunt. Patrem habuit Albericum, infra num. 3 memoratum, qui in testamento Adele abbatissæ Palatioli superius ad annum 754 relato (*Patrologiæ* tom. LXXXVII), ipsius Adele filius dicitur; Adela vero filia Dagoberti regis, Austrasiarum scilicet, uti Honschenius interpretatur. Certe Addula hic num. 5 Albrici mater, Gregorii avia appellatur. Porro apud Willelmum Hedam in Historia Trajectensi Gregorius matrem habuisse fertur sanctam Wastradem, in ecclesia Susterensi diocesis Leodicensis humatam, cujus festum celebratur xii Kalend. Augusti. De Gregorii fratribus infra num. 13.

^b Nisi hos annos computes a prima sancti Bonifacii professione in Frisiam, hic numerus constare non poterit; siquidem in secunda professione per tres annos duntaxat moratus est in Frisia Bonifacius, antequam in Turingiam se conferret, ut constat ex ipsis Actis.

^c Hoc est, sinus maris Germanici inter Batavos et

Frisios hodiernos, in quem Rheni alveus orientalis cum Isala apud Campenam urbem influit, quem lacum accolæ mare Australe appellant.

^d Werda oppidum, nunc Cesaris insula, ad Rhenum, medio itinere inter Coloniam et Wasaliam, reliquiis sancti Suidberti episcopi decoratum, distinguendum a Vorda oppido Batavorum ad Rhenum itidem situm.

^e Fehta annis non procul Vollenhovio oppido influit in Elevum lacum, qui Frisios a Batavis dirimit.

^f In prælaudato testamento Adela dicitur accepisse locum Palatiolum a Pippino majore domus permutatione facta, ibique condidisse monasterium in honorem sanctæ Mariæ virginis et apostolorum Petri et Pauli, in quo « monacharum cœtum disciplina et regula sancti Benedicti viventium aggregavit. » Iste locus ab urbe distans passuum circiter tria millia in septentrionem, nunc mœnibus auctus, canoniorum collegio cessit.

quia non ab humana facundia, quæ frequenter ad tempus deludit, sed ex Spiritus sancti gratia, secundum promissum Evangelii, in modum fluminis aquæ vivæ de ventre fluxit doctoris (*Joan. vii*): et eor prudens ac docile pueri Gregorii tanta virtute et velocitate penetravit, ut ad unam incogniti eatenus magistri exhortationem et prædicationem oblivisceretur et parentum et patrie: ipsaque hora, dum complexset magister sanctus prædicationem suam, volens ab eo ultra disjungi, ivit ad aviam suam prædictam abbatissam venerabilem Addulam, dicens, se velle cum homine pergere, et ad discendos divinos libros discipulatum ejus subire. At ipsa, carnali affectu constricta, illico repulit eum, et omnimodis hoc fieri posse renuit, quia utique non nosset hominem, neque quo iret. Sed sicut scriptum est: *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem* (*Cant. viii*); puer Gregorius in proposito suo permansit, et dixit ad Addulam aviam suam: Si non vis mihi dare equum ut equitare possim cum eo, pedibus ambulando absque dubio vadam cum illo. Sic ergo altercando de ignoto itinere diutius disceptabant ad invicem: sed tandem prævaluit charitas electi pueri Gregorii, et, ut dignum erat, carnalem amorem vicit dilectio spiritualis. Videns ergo famula Dei Addula, quia prudens erat femina, animum inflexibilem pueri, dedit illi pueros et equos, et dimisit eum ire cum sancto magistro in opus quod compleverunt simul usque ad sanctum martyrium ejus. Intelligis, lector pius et prudens, quem secutus sit electus puer Gregorius in hoc facto, ut inconsultis parentibus omnibusque propinquis, et ipsa quæ præsens erat resistente avia, tam subito mutaretur. Idem enim spiritus videtur mihi in hoc tunc operari puero, qui apostolos Christi et dispensatores mysteriorum Dei ad illud inflammavit ut ad unam vocem Domini, relictis rebus et patre, sequerentur Redemptorem. Contemptis igitur parentibus et patria, omnibusque retro relictis quæ carnaliter blandiri poterant menti adolescentis, secundum Psalmistæ (*Psal. xvi*) dictum beatus puer Gregorius propter verba laboriorum Dei secutus est vias duras. Durum namque erat et valde asperum, ut qui in patris domo multum divitis in jocis et deliciis erat nutritus, unum peregrinum et pauperem hominem sequeretur, nesciens quo iret; et in tantum ei obediret, ut omnes alios homines et potentes seculi et proprios parentes tanquam surdus non audiret, dummodo illius præceptis obsecundaretur in omnibus. Quanta enim auctoritas lucebat jam tunc in futuro martyre Bonifacio, æstimare quis poterit, quæ cor pueri tam subita immutatione incitavit? aut quis ardor charitatis ad obediendum ignoto magistro mentem juvenis inflammavit, ut subito oblitus sui, secutus sit Christi pauperem, omnis mundanæ substantiæ inopem? Non hoc fecit amor auri et argenti, non cupido prædiorum et superba jactantia, quorum

nihil erat in causa: sed hoc fecit artifex summus, unus atque idem spiritus Dei, qui omnia operatur in omnibus, dividens singulis prout vult.

5. Tunc electi Dei iter desideratum peragentes venerunt Thuringiam. Porro ad augmentum boni sui, et ad comprobendam mentis eorum constantiam et longanimitatem, in tanta paupertate invenerunt populum illum, ut vix ibi ullus haberet unde viveret, nisi de longinquo parum quid colligeret, ut ad modicum tempus sustentaret penuriam suam. Nam tota illa regio, in confinio paganorum rebellium posita, illo tempore incensa erat et hostili manu vastata. Quæ tamen penuria nequaquam terrere poterat ministros Christi, ut ob id subterfugerent, quo minus annuntiarent eis omne consilium Dei: sed juxta exemplum apostolicum (*I Cor. iv*) ceperunt laborare manibus suis quæ opus erant sibi et eis qui cum illis erant, atque cum illo populo in temptationibus suis firmiter permanere, et circumquaque prædicando invitare ad cælestia regna. In his ergo studiis perseverantes, secundum formam primitivæ Ecclesiæ erat eis cor unum et anima una (*Act. iv*); et augebat Deus quotidie multiplici numero, qui salvificarent in idipsum.

6. Tunc fama sancti magistri et futuri martyris Bonifacii cœpit dilatari per omnia orientalia regna Francorum. Cœpit quoque et electus adolescens Gregorius in discipulatu ejus proficere ætate et sapientia, et in tantum amabilis fieri magistro, ut quasi unicum filium eum diligeret, jam adiutorem fidelem illum habens in omni opere bono. Hic autem tantus profectus electorum Dei non est initiatus per opulentiam et mundanas delicias, neque per securitatem et prosperitatem vitæ mortalis, sed in fame, et nuditate, et laboribus multis. In quibus omnibus et opere manuum vivere cogebantur, et nonnunquam vicinam paganorum persecutionem ob metum mortis cum populo simul in civitatem fugere, ibique in arto pane et angustiis per dies plures habitare, donec collecta multitudo suas cives manu validiore eos iterum effligerent. Hoc ergo certamen quoniam per innumeros vicos inter paganos et Christianos gerebatur, idcirco hinc et inde magna pars regionum illarum reducta erat in solitudinem. In tam forti autem et periculosa in diebus illis decertatione, in tanta pugna et perturbatione dimicantium populorum, electus pastor Bonifacius nunquam cessare potuit a custodia et instructione gregis sui: verum tanto fuit constantior et paratior pro ovibus suis animam suam ponere, quanto rabiem luporum frequentius vidit et atrocius imminere. Similiter et fidelis discipulus ejus Gregorius adiutor infatigabilis in opere Dei cum magistro permansit in custodia et educatione gregis Christi, factus secundus pastor.

7. Eo usque autem hæc ita gerebantur, donec per gratiam Christi triumpharet Christiana manus, et

^a Id contigit anno Christi 722, cum Bonifacius, dimisso in Frisia Willibrordo, ad Hassos et Thuringos se convertit, Gregorio jam annum quantum de-

cimum prætervecto, qui proinde anno Christi 708 natus est.

pax plena Dei Ecclesiis redderetur. Et erant magis ac magis crescentes ac proficientes in opere Domini, sicut inpraesentiarum cernitur, considerantibus regiones illas. Sed quid nos miseri, pigri et inertes, in pace Ecclesiae Dei dicturi sumus, qui non gregis lucra, sed commoda nostra semper quærentes, vix unquam in custodia ovium contra rabiem luporum vel unum latratum minimi sermonis emitimus? qui, sicut dixi, in pace Ecclesiae pigri sumus et somnolenti in custodia gregis, in lucris vero carnalibus nimium strenui et pervigiles. Isti autem de quibus loquimur, in tanta perturbatione et bellorum certamine, non solum in sui intima et casta custodia mundis cordibus permanserunt, sed etiam in lucro gregis et discipulorum documentis tanta benedictione Dei dilatati sunt, et propria vigilantia per Dei adiutorium multiplicati.

8. Tunc priores et prudentiores Francorum, qui electum Dei martyrem Bonifacium ejusque discipulos venerabilem Gregorium et socios ejus in tanta virtute operum et fortitudine constantiae nosse et intelligere potuerunt, cœperunt eis et sua offerre diligentius de die in diem, et laudem tantæ beatitudinis et unitatis apud regem Francorum seniore[m] Carlum non celare. Cœpitque et ipse rex virum Dei Bonifacium velle videre, jussitque eum venire ad se. Qui cum venisset, non statim in initio honore sibi condigno receptus est a rege, sed sic competenter dilatus: quia fuerant quidam pseudo-doctores et adulatores, qui famam sancti viri et discipulorum ejus obfuscare et impedire conati sunt apud regem^a. Verumtamen ex illo die crevit amor et honor hominis Dei et discipulorum ejus apud omnes, qui fidem illorum et vitam scire et investigare interius desiderabant: et juxta dictum Evangelii, justificata est sapientia a filiis suis (*Luc. vii*). Redierunt electi Dei iterum ad sua, et in cœpto opere sine ulla hæsitatione permanentes in Thuringis et in Hassis, ubi tunc temporis maxime opus erat doctrina illorum ob vicinatem paganorum et indoctam plebem. Ibi que cœperunt ab offerentibus propter amorem Dei et salutem animarum suarum modica loca territoriaque suscipere, et in eis ecclesias construere, et in hoc quoque opere, sicut et in prædicatione sua, cum benedictione Dei multum proficere: de quibus locis est unus in Thuringia, nunciere Epesford, et alius in Hassis, Frideshlar, cum cæteris nonnullis, quos initiaverunt electi Dei, et excoluere cultu divino. Tunc creverunt loca divitiis, crevitque numerus discipulorum; ac virtute operum proficiebat. Crevit etiam beatus adolescens Gregorius cum suo

A magistro in omni operum virtute et decore sapientiæ divinæ, secundum formam magistri, a quo didicerat. Et sic in his omnibus, secundum Psalmistæ dictum (*Psalm. lxxxiii*), qui electis Dei legem dedit in virtute operum, dedit et benedictionem in multiplicatione et profectu discipulorum: et sic ibant de virtute in virtutem, quotidie in melius proficientes et crescentes in omni opere bono.

9. Interea, dum hæc ita geruntur ab electis Dei Bonifacio et discipulis ejus, successerunt in regno patri Carolo religiosi filii Carlmannus et Pippinus, patre debitum universæ carnis persolvente et transiente de hoc mundo. Tunc pii filii patri succedentes in regnum, quia eis undique per gratiam Christi major quies erat largita bellorum quam fuisset patri, cœperunt in regno suo, inspirante Deo, religionis officia intentius quærere et meliorare. Cœpit et hoc audire beatus Bonifacius futurus martyr et discipuli ejus, cœperuntque frequentius approximare palatio quam fecissent, et loqui cum regibus, et prædicare secundum datam sibi a Deo gratiam populum Dei in ipso palatio. Et in tantam gratiam venerunt apud reges supradictos et omnem populum Francorum, ut omnes una voce dicerent et concordarent, beatum Bonifacium dignissimum esse episcopatu et omni honore, exceptis illis pseudo-doctoribus^b et adulatoribus, quos superius dixi: qui et eum interficere aliquando moliti sunt; sed non dimisit eum Dominus protector ejus venire in malevolas manus eorum, donec annuntiaret, secundum dictum Psalmistæ (*Psalm. lxx*), brachium et potentiam Dei generationi quæ ventura erat. Igitur ipsi soli cœperunt contradicere et eum blasphemare quantum potuerunt, atque affirmare, non esse eum dignum episcopatu, quod peregrinus erat. In tantum erant tunc sanioris consilii laici quam clerici, videntes sapientiam Dei et gratiam esse in homine illo, ut quo amplius perversissimi illi, non alico episcopi, quibus nomen illud datum est immerito, eum vituperare conati sunt, tanto amplius diligeretur ab omnibus, et laudibus efferretur, quoadusque in certamen venirent coram regibus et coram universo senatu populi Francorum. Sed quid opus est dicere de illa disceptatione quam habuerunt tunc ad invicem, illi scilicet perversissimi, quos nominare nolo, ex una parte; et sanctus Bonifacius ex altera cum discipulis suis Gregorio et sociis ejus; dum confusi, et refutati ab omni senatu et ab ipsis regibus, inde discederent adversarii, et sanctus Bonifacius futurus martyr ad hoc perveniret, ut absque ullius contradictione, una omnium voce eligeretur in episcopatus sublimissim-

litteris tribuendum est.

^b Fortean Clemente et Aldeberto, pessimis hæreticis, de quibus in Actis sancti Bonifacii, nisi quod auctor etiam episcopos notat infra; an Virgilium? quem Bonifacius apud Zachariam accusavit invasum episcopatus, ex lib. ii Othloni, cap. 9, et Clemens se episcopum venditabat, ibid. cap. 4. Huc spectat concilium Romanum ibidem; et Suessionense in quo Aldebertus et Clemens damnati anno 744.

^a Et tamen Carolum Tuditem favisse Bonifacio, et eum in conspectum admisisse, constat ex epistola ipsius Caroli, quæ est inter Bonifacianas 52, episcopis, ducibus, comitibus, vicariis, domesticis, aliisque regni Francorum optimatibus directa cum hoc exordio: «Cognoscatis qualiter apostolicus vir in Christo Pater Bonifacius episcopus ad nos venit, et nobis suggestit quod sub nostro mundeburgio vel defensione eum recipere deberemus,» etc., quod tamen etiam commendatitius Gregorii papæ ad Carolum

mun gradum, et Maguntia metropolitana Ecclesia ei daretur a regibus providenda et regenda ^a. Ex eo die quantum claruerit sapientia ipsius omni regno Francorum, quantasque synodos cum religiosis regibus ad correctionem populi postea instituisset, non in isto opusculo modo dicendum est, dum in modum solis effulserit in templo Dei, ac prædicatione sua et exemplis omnes nebulas effugarit infidelitatis et hæreticæ pravitatis: quoniam et ista omnia in libello de passione ipsius scripto plene et lucide manifestantur.

10. Ad hæc autem universa non modice adjutus est ab electis discipulis suis, post magistrum clarissimis prædicatoribus et columnis Ecclesiæ Dei: quorum unusquisque civitatem et regionem suam, sicut Lucifer mane oriens, illuminavit exemplis. Et doctrina sua beatus Gregorius Trajectum [*Utrecht*], antiquam civitatem, et vicum famosum Dorstad^b cum illa irradiavit parte Fresoniæ, quæ tunc temporis Christianitatis nomine censebatur. Idem usque in ripam occidentalem fluminis quod dicitur Lagbeki, ubi confinium erat Christianorum Fresonum ac paganorum, cunctis diebus Pippini regis. Lullus Maguntiam metropolitanam civitatem cum maxima parte Christianorum Fresonum, qui in parochia urbis illius constiterunt, incoluit. Megingodus, venerabilis pater et pastor gregis sibi commissi, civitatem Virzeburg cum suis adjacentis in sua sorte sale sapientiæ et doctrinæ suæ condivit et custodivit. Willibaldus, electus Dei antistes, episcopatum quod nuncupatur in Helstedi ^c, in parte proxima nobis Baguariorum; idem in Nordgoe simili modo, ut pius Pater a fundamentis illud erigens melioravit et custodivit. Neenon et germanus prædicti Willibaldi, nomine Winnibaldus, presbyter, magistro meo beato Gregorio valde charus, et ipse locum et regionem suam sancte et feliciter illustravit: qui post obitum suum quid vivens fecerit, magis miraculis ostendit. Sturmio vero venerabilis abbas, unus ex numero illo electorum Dei, quantum profecerit in eremo sua post martyrium sancti magistri, Bocauna silva in testimonio est: quæ prius omnimodis inculta erat ac desertum, nunc autem ab oriente usque ad occidentem, septentrione usque ad meridiem, ecclesiis Dei et electis palmitibus monachorum repleta est. Qui etiam Sturmii abbas hoc meruit privilegium a Deo et sancto magistro præ condiscipulis suis, ut ipsum locum quem magister sanctus elegit ad sepulturam corpori suo, possidere mereretur et initiare,

et sanctum corpus ejus martyrizatum in eodem suscipere: et in tantum provehere et glorificare eundem locum, ut ante obitum suum de hoc mundo, quadringentorum circiter monachorum, excerptis pulsantibus ^d et aliis minoribus personis, quorum numerus multiplex erat valde in ipso monasterio, posito juxta fluvium Fulda, Pater existerit et præceptor. Duo autem ex illis electis Dei, Wighertus et Burghardus, ante magistrum migrarunt a sæculo. Sed non sunt illi absque palma electionis suæ, dum ad regna cœlestia magistrum præcedere meruerunt, et in regionibus suis pro sanctis Dei habentur et coluntur ab omnibus qui vitam illorum et virtutem cum Deo nosse potuerunt. Cernis, o lector intelligens et diligens, quanta charismata in uno homine fuerint; et quid pauper ille, qui solitarius dudum in Fresoniæ partibus fuerat, per tempus ostensionis suæ fecerit ad fructum Ecclesiæ Dei. Non autem ipse hæc per se potuit, sed secundum Apostolum, *gratia Dei cum eo fecit hæc universa et stabilivit* (I Cor. xv). Igitur quia paululum propter communem laudem discipulorum sancti magistri Bonifacii a proposito itinere narrationis elapsus sum, nunc iterum ad id redeam unde digressus sum.

11. Tunc beatus Bonifacius martyr futurus, lumbentibus religiosis regibus, cum consensu omnis senatus populi Francorum, missus est Romam ordinandus in episcopatus gradum ad Gregorium papam tertium ^e a primo: ibique ei nomen suum modo omnibus notum et divulgatum, simul cum benedictione et gradu episcopatus, ob facundiam linguæ et gratiam labiorum a Deo sibi donatam, inditum est ab apostolico pontifice Bonifacius, qui antea Winfridi vocabulo censebatur. Sicque sanctus vir, et gradu decoratus et nomine, coram omni clero et familia beati Petri principis apostolorum et coram ipso Gregorio papa prostravit se, et oravit, ut propter Deum et amorem sancti Petri ibidem illico in ipsa ecclesia cum supplici devotione pro se flecteret genua omnis clerus qui præsens aderat, et unanimiter omnes orarent Dominum, beatumque Petrum intercessorem invitaret et auxiliatorem orationis suæ, ut bono fine et Deo placabili terminare mereretur et concludere dies suos. Qui etiam omnes, inspirante Deo, unanimiter cum summa devotione inclinantibus se coram reliquiis beati Petri principis apostolorum, compleverunt petitionem ejus, sacra oratione et pastoris et gregis fusa ad Deum. Quæ oratio cum sanctis meritis ipsius conveniens quantum valuerit apud Deum

^a Id factum esse anno 745 aut insequenti, probavimus in Vita sancti Bonifacii, ad lib. II Othloni, cap. 7.

^b Nunc oppidum situm ad Rheni ripam, eo in loco ubi e veteri Rheno profluit Lecca, hic Lagbeki dictus. Beech enim vel Bach, Teutonice flumen, prænomine Leccam vel Leggam admittit, ut recte Browerus monet.

^c Alii Eicestat appellant. Lege Acta sancti Willibaldi et aliorum hic nominatorum suis locis.

^d Id est novitiis. Lege Hæftenum in lib. IV, tract. 2, disquisit. 1, in Regulam sancti Bene-

dicti. Quanquam Adelardus abbas Corbeiensis clericos canonicos monasterii pulsantes vocat in Statutorum lib. I, cap. 3.

^e Hic duplex menda. Neque enim Bonifacius a Gregorio tertio, sed ab ejus decessore cognomine ordinatus est episcopus; neque primum in episcopali ordinatione nomen accepit Bonifacius: quod utrumque ex sancti Bonifacii Actis constat. Certo alia quædam facta præpostere narrat auctor, ut refutatio pseudo-sacerdotum, supra num. 9, quæ longe post Bonifacii ordinationem facta est.

omnipotentem, testatur sanctum martirium ejus A peractum in diebus senectutis, etiam tunc nimie imbecillitatis corporis sui, dum in decrepita ætate positus, vivere in hoc mundo non valeret diutius. Ecce quomodo sapiens architectus et electus Dei pontifex Bonifacius, non super fluidam arenam humani consilii et superbæ contumaciæ, sed super tutissimam petram divini consilii et apostolicæ humilitatis ædificavit domum suam. Et ideo, dum venirent flumina humanæ adversitatis ac perturbationis, flarentque venti diabolicæ tentationis et callidiatis, et impingerent in domum ejus, non potuerunt eam movere: quia secundum Domini dictum, fundata erat super firmam petram, quæ petra erat Christus. Noster modo intercessor et certissimus patronus apud Deum consideravit perpendens, in quanto periculo et miseria, humana constituta sit infirmitas. Non in semetipso posuit fiduciam suam, juxta morem superborum partis adversæ: sed ad humilitatem apostolicam et filiorum Dei recurrit, in largitatem divinæ misericordiæ et devotam supplicationem Ecclesiæ Dei solidavit spem suam. Sic enim et apostoli Christi, eorumque successores et coheredes in regno Dei, in omni labore et tribulatione sua, oratione Ecclesiæ Dei sine intermissione adjuti, omnia potuerunt implere quæ eis præcepta erant a Domino. Eia præsules et prædicatores populi Dei, eodem honore et pari gradu in hoc sæculo decorati, aspiciet et intelligite, et assumite exemplum justii hominis: ut cum vocati a Deo et electi ab Ecclesia Dei, non muneribus obsecrati, ad gradum episcopatus et ad regimen sanctum accesseritis, juxta formam ejus vos instituere, fructumque afferre valeatis permansurum in vitam æternam.

12. Et in illo quoque itinere, dum sanctus martyr Bonifacius Romæ, sicut superius dictum est, sacro gradu sublimatus est, beatus Gregorius præceptor meus, electo magistro infatigabilis comes permansit; intrans, et egrediens, et pergens ad imperium ejus, sicut semper solebat in omni opere bono. Et non solum in hoc eodem itinere, meritum humilitatis et obedientiæ suæ peregit, ut dignum est juniores subdi senioribus et majoribus suis in omnibus; sed etiam plura volumina sanctorum Scripturarum, largiente Domino, illic acquisivit, et secum inde ad profectum proprium discipulorumque suorum non modico labore advexit domum. Sed et pueros duos cum consensu magistri in discipulatum suum, Marchelnum a videlicet et Marcuinum de gente Anglorum, secum inde adduxit. De quorum seniore Marchelmo religiosissimo et sancto viro, ut dignum est, donante Deo, suo loco aliquid plenius dicam. Tunc felix comitatus, magister videlicet sanctus et discipuli ejus electi, et propriis meritis et intercessione omnis cleri ac familiæ sancti Petri commendati Deo et sanctis ejus, reversi sunt domum, crescentes et proficientes ex illo die in omni

opere bono; docentes et instruentes in via Dei, quæ ipsi ibant, non solum populum et proceres Francorum: sed etiam ipsos reges religiosos sale sapientiæ divinæ non mediocriter condierunt. Et sic in consensu et unanimitate regum, et cuncti populi per omne regnum Francorum cœperunt quotidie magis magisque detrimenta fieri diabolo, et incrementa Ecclesiæ Dei; hæreticæ pravitates non apparere, et catholica fides in omnibus rutilare, ac religio munda et immaculata longe lateque clarescere.

13. Sed quia adhuc usque communiter et mixtim, nunc de sancto magistro et martyre Bonifacio, nunc de beato Gregorio electo discipulo ejus, modica quæ potui ex magnis, de sancta eorum conversatione ob utilitatem audientium et exemplum futurorum litteris commendare curavi; deinceps specialiter beati Gregorii facta et virtutes, et salutiferæ prædicationis documenta, quibus erudiri licet indignus, et interesse merui ab infantia, paucis aperire non negligam. Et primo, dignum et memorabile opus ab eo evangelice peractum, intimandum existimo, quod de remissione et indulgentia inimicorum mirabili charitate et posteris profuturo exemplo implevit. Fuerunt ei fratres nobiles et eximii de patre generati, et de matre ejus nati alii fratres, et tempore et viribus secundum sæculi dignitatem minores: quibus necesse erat in obsequio esse majorum. Factum est autem, ut aliqui ex majoribus fratribus honorati a rege, mitterentur in longinquiora regna Galliarum; illuc et subsequi, et inherere necesse erat junioribus. Dum vero post spatium temporis peracti, et parentes visitare placeret et patriam; accepta licentia a senioribus suis, duo uterini fratres præceptoris mei Gregorii cœperunt ire, et propositam carpere viam, ut ad Franciam, id est naturale solum, pervenire potuissent. Qui dum irent in via, juvenili audacia amplius securi quam oporteret, in quadam silva latronum crudeli manu circumdati et occisi sunt. Quod statim tam lugubre nuntium dominos eorum celari non potuit, qui in illis diebus principatum non modicum ipsis in locis habuerunt. Quod ut audierunt, miserunt circumquaque satellites suos, qui eosdem latrones et carnifices exquirerent et comprehenderent. Qui et inventi et comprehensi, et ligati statim adducti sunt. Et licet digni haberentur omni pœna, et crudelissima morte interfici; tamen ob reverentiam et amorem fratris eorum domni Gregorii, cogitabant, ut eum aliquid in hoc consolarentur post mortem charorum, si ipsos homicidas et interfectores eorum ad ejus dominium et præsentiam pervenire facerent, ut ad satisfactionem et mitigationem doloris sui, quali vellet morte ipse eos interfici juberet. Quod et fecerunt; duos ex illis præsentari jubentes, carnaliter duntaxat cogitantes secundum stultam sapientiam sæculi hujus, quæ inimicis pie parcere non novit. Ipse vero, ut erat vir spiritalis, doctus a Domino Jesu Christo et sancto Evange-

* Ille est Marchelmus sancti Suidberti episcopi comes ac discipulus, cui spuria de sancto Suidberto commenta tribuuntur sub nomine Marcellini.

lio ejus, in quo didicerat scriptum : *Diligite inimicos vestros; benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri qui in caelis est* (*Matth. v.*), spiritualiter eos et gratanter suscepit; cogitans utriusque, et de sua salute sempiterna, et de fratrum interfectionum absolute: exemploque posteris profuturo, et jussit eos absolvi, et balneari, vestibus indui mundis, atque cibis refici. Tunc ad se ductis præcepit dicens: *Ite in pace; et cavete, ut non ulterius tale malum perpetretis, ne deterius vobis aliquid contingat.* Et jussit in pace deduci, admonens paterna charitate, ut a cæteris propinquis suis caute se custodirent. Quid nos modici et infirmi ad hæc dicturi sumus, qui nec minimi verbi læsionem absque ultione, ubi facultas suppetit, ferre valeamus? Dum de perfectis talia cognoscimus, pensemus, ubi nostra infirmitas prostrata jaceat, quæ nunquam tale aliquid vel mente concepit: ut flere magis libeat, quam aliquid dicere. Forsitan obtinebunt nobis veniam lacrymæ apud pium judicem Deum, qui in meritis fiduciam habere non possumus.

14. Sed et hoc silentio minime tegendum est, quod Marchelmo venerabili viro narrante didici, ejus superius memoriam feci: quia post martyrium sancti magistri, a quo per gratiam Christi et meritum sanctitatis ejus omnes confines nationes illuminatæ sunt, ipse quoque B. Gregorius a Stephano apostolicæ sedis præsule et ab illustri et religioso rege Pippino suscepit auctoritatem seminandi verbum Dei in Fresonia: in qua primus sanctus Willibrordus, cognomento archiepiscopus, in conversione gentis illius initiavit rudimenta Christianæ fidei cum discipulis suis. Deinde senescente eo in opere Dei, et stabilito episcopatu in loco qui nuncupatur Trajectum et alio nomine Wiltaburg, et migrante ad Dominum de hac luce, successit sanctus Bonifacius idem archiepiscopus et martyr, quem oculis meis ipse vidi candidum canitie et decrepitem senectute, plenum virtutibus et vitæ meritis. Quo tempore in ejus discipulatu, sicut superius memoravi, B. Gregorius præceptor meus ab ineunte ætate fuerat enutritus, cui et successit a pius hæres ejusdem gentis Fresonum pastor et prædicator ordinatus a Domino et a principibus supradictis Ecclesiæ Dei. Eademque charitate, sicut et fidei firmitate, qua prædecessores sui, sanctus videlicet Willibrordus archiepiscopus et confessor et Bonifacius martyr atque archiepiscopus, larga et melliflua eruditione populum irradiavit simul cum chorepiscopo et adjutore suo Aluberto^b, qui de Britannia et gente Anglorum veniebat, magnis vitæ meritis pollens: et eadem benevolentia juxta vires Domino studuit animarum lucra acquirere.

15. Quod etiam et in discipulorum multiplici benedictione ditatus est B. Gregorius, nemo dubitat a

A Deo ei datum fuisse, qui ejusdem electi viri et vitæ meritum pensare voluerit, et pretiosissimum sapientie ejus thesaurum investigare. Propterea et hoc dignum esse memoria videtur, qualiter discipulos suos simul cum eis comuni vitæ conversando, ut pater filios educarit et dilexerit, singulisque tanto charitatis glutino jungeretur, ut apostolicum illud sanctum et præclarum testimonium non tantum ex ore proferret ad adificationem audientium, sed opere et veritate ad imitandum cunctis ostenderet, quod de vocatione et electione omnium gentium a B. Petro apostolo dictum constat: *Quomodo in omni gente, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (*Act. x.*). Non enim ex una qualibet gente ejus erant discipuli congregati, sed ex omnium vicinarum nationum floribus adunati; et tanta familiaritate et mansuetudine letitiaque spiritali illuminati sunt, ut luce clarius daretur agnosci, quia de uno patre spiritali et de matre omnium charitate generati sunt et coadunati. Quidam enim eorum erant de nobili stirpe Francorum, quidam et de religiosa gente Anglorum; quidam vero et de novella Dei plantatione diebus nostris inchoata Fresonum et Saxonum; quidam autem et de Baguariis, et Suevis, vel de quacunque natione et gente misisset eos Deus: quorum minimus ego sum, modicus et infirmus alumnus. Quibus omnibus undecunque, quasi ad unum ovile collectis, pius Pater et pastor Gregorius et spiritalia nutrimenta doctrinarum et eloquiorum Dei, et corporalia alimenta eadem devotione procuravit et donavit: et ita inspiratus a Deo exarsit in amore et institutione discipulorum, ut nullus pene præteriret dies, quo non primo mane paterna sollicitudine consedens, singulis quibusque venientibus, prout quisque quæsit, poculum vitæ propinaret, et irrigaret eloquio Dei.

16. Ipsorum quoque discipulorum ejus plurimi tam nobiles erant, tantoque præditi ingenio et doctrina Dei, ut ad arcem episcopatus^c et merito vocarentur, et venirent; plurimi vero eorum, æqualiter edocti et disciplinati, etsi non tanto gradu sublimati sunt, meritis tamen non erant exigui, sed scientia et charitate Dei eximii. Operæ pretium et dignum esse videtur, ut quoquo modo valeam, singulorum testimonia, suis in locis, et signa charitatis non abscondam. Interim tamen de B. Gregorio, quæ cæperam, pauca de multis, ad profectum audientium proferre conabor: quoniam peccati reus esse pertimesco, si de cognitis, et tam profuturis bonis, vel extrema quædam narrare non incipiam.

17. Erat enim vir ille venerabilis, secundum Sapientie dictum, qui post aurum non abiit, nec speravit in thesauris pecuniæ: ideo stabilita sunt bona illius in Deo, et eleemosynas ejus divulgat Ecclesia sanctorum. Noverat utique scriptum; et opere noverat et veritate, non sermone casso: *quia radiæ est*

^a Non tamen ordinatus episcopus, ut patet tum ex Actis S. Bonificii, tum ex Observationibus præviis ad hanc Vitam.

^b De Aluberto Gregorii chorepiscopo in commissa

Trajectensium cura, plura leges in Actis sancti Ludgeri, infra.

^c Idem testatur Alfridus in Vita sancti Ludgeri, num. 8, quos inter numerandos ipse Ludgerus.

omnium malorum cupiditas (I Tim. vi); et ideo eam quasi inmane præcipitium et inferni foveam exhorruit, et præcavebat in omnibus. Sicut enim cupidi pecuniarum, et avari qui animam suam venalem habent, timent ne prodant et perdant lucra terrena; sic metuit vir illè sanctus, ne forte abscondendo ea et custodiendo perderet cœlestia. Et ideo quotiescunque auri et argenti in potestatem ejus aliquid devenerat, statim expendere curavit et pauperibus distribuere, ut vir evangelicus secundum Evangelii mandatum faceret et thesaurizaret sibi thesauros in cœlo, ubi nec ærugo nec tinea demolitur, et fures non effodiunt nec furantur (*Matth. vi*). Et quoniam totam spem suam tam firmiter et expeditè collocavit in cœlestibus, nihil eum nocere potuit nec irretire, quod de terrenis et caducis delectabile esse videbatur in mundo. O virum venerabilem et electum, mansuetum et pium, cœlestibus semper intentum, et de caducis et terrenis minus curantem: quod et habitu monstrabat et actu! Nullum in eo locum invenit superstitio vestium et ciborum, non jactantia, et detractio: sed uno eodemque æquali cum cæteris vestimento et victu semper contentus erat: et ex hac linguæ et vitæ munditia foris innuit, quantæ puritatis dilectione cor ejus interius plenum erat. Ex simplici vero vestimentorum usu atque ciborum, monstravit exemplo auditoribus suis, quod sermone docuit ex præceptis Dei et sanctorum ejus. Nam legerat scriptum beato Petro apostolo admonente: *Non in veste pretiosa (I Petr. iii)*: et coapostolo ejus Paulo adhortante didicerat, quoniam *esca et potus non est regnum Dei; sed justitia, pax, gaudiumque in Spiritu sancto (Rom. xiv)*. De potu vero ejus quid dicam? in quo ei tantum erat temperamentum, ut vix unquam, secundum Apostoli dictum, modico vino utetur (*I Tim. v*), quod non esset aqua mixtum. Et non tantum in semetipso hoc adimplevit apostolicum dictum; sed et omnes sibi subjectos vehementer semper admonuit, ut nunquam ebrietatis malum incurrerent, sed velut inferni foveam præcaverent atque vitarent. Et de vitiorum omnium destructione virtutumque ædificatione in sua prædicatione propheticum illud frequenter proferre solebat: *Posui te ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, et adifices et plantes (Jerem. i)*; volens auditores suos omnes dictum hoc intelligere, quia nunquam virtutum decor et honorum operum ædificium surgit, nisi vitiorum labes et immunditia destruat. Sed et apostolicum illud gloriosum et omni laude dignum testimonium, propter incitamentum charitatis Dei et proximi atque desiderium regni cœlestis, frequentissime in conclusione prædicationis suæ solebat aptare: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. ii)*. Sciens igitur prædicator pius his duobus testimoniis, prophetico scilicet et apostolico, intentis auditoribus multum conferri per charisma absconditum Spiritus sancti, quod et prophetam implevit et apostolum; et ideo tam

A sedulo in cœlesti prædicatione sua hoc usus est oraculo et hortamento virtutum.

18. Et quoniam superius uno operis testimonio, quod tam religiose vir Dei Gregorius secundum Dominicam orationem de remissione implevit, multa honorum operum insignia demonstrantur; libet et illud referre, qualiter fecit in quotidiana conversatione sua de omnibus obrectatoribus suis, qui ei aliquando derogabant propriis vitiis instigati: qualiter eos non quasi pro detractoribus exhorruit et odivit, sed quasi amicos et adjutores semper amavit et adiit; et secundum Psalmistæ dictum (*Psal. xxxvii*), tanquam surdus eos non audiens, et quasi mutus non aperiens os suum, benigne cum eisdem conversatus est, nihilque eis negavit, quæ amicis impendere debuit. Unde hoc ei, nisi gratia superna largiente, præ munditia mentis egregiæ venire potuit, quod tanquam parvulus tam obliviosus injuriarum, tam tenax virtutum fieri valuit? Sagitta enim sermonis Domini non tantum ejus corporis aures tetigit, sed etiam cordis aures veraciter penetravit, et illuminavit: ubi in Evangelio, parvulo ad se vocato, adhuc rudes apostolos suos, et cum ipsis simul omne hominum genus viam regni cœlorum qualiter intrare debeant admonuit, dicens: *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum (Matth. xviii)*. Hoc ergo et cum familiaribus et cum extraneis non semel exercuit, sed assidue, nisi ubi districtio disciplinæ et correctionis inter subjectos aliud exigebat. Sed dum vir iste tam humilis et patiens, pro amore divino tam contemptibilia et suæ personæ indigna et ferre voluit æquanimiter, et potuit; evenit hoc, quod in diebus ejus pene omnibus qui eum noverant incognitum non erat: quia pene omnes hi qui tanto viro honorem debitum impendere noluerunt, ultione divina percussi sunt, et ad cognitionem sui, licet coacti et inviti, reducti ut palam daretur intelligi scire volentibus, quia sub divina custodia fortiter intus protegatur, quamvis interdum ante oculos hominum superborum ferre videretur indigna opprobria. Sed qui hoc attendere voluerit et imitari, non mediocriter ei proficiet ad introitum regni cœlestis: dum omnes, qui eandem viam præcesserunt, talia paterentur, secundum dictum et formam apostolorum, qui ibant flagellati a conspectu consilii gaudentes et dicentes, quia per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum (*Act. v*).

19. Verum quia inter virtutes maximas opus eleemosynarum ab ipso Domino et Redemptore nostro est ordinatum, et omnes Scripture sanctæ Novi Testamenti et Veteris hoc opus saluiferum laudant et glorificant; de largiflua eleemosynarum datione B. Gregorii ad memoriam posteritatis et imitationis exemplum pauca sunt proferenda. Floruit enim vir ille virtutibus aliis multis, sed maxime in eleemosynarum sacra purificatione fuit semper intentus, in tantum ut nihil sibi auri, nihil argenti præter Ecclesie necessaria ministeria unquam reservare vo-

luisset. Sed et de alia substantia sua, eadem benignitate largus habebatur et dilatatus, pauperibusque Christo semper proficiuus et pius: nihilque sibi ex ea, excepto victu quotidiano et vestitu simplici, voluit reservare, ponens spem suam totam magis in tremendi examinatione iudicii, quam in presenti locupletatione thesaurorum et divitiarum mundi. Ideoque tam facile pro amore Christi omnia largiri potuit quæ habebat, ex cuius ore et exemplo eadem didicerat quæ faciebat: *Quod superest vobis date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis* (Luc. xi). Consideravit eadem fide et charitate sanctos Patres in Veteri Testamento a Deo donatos, eadem spe remunerationis sempiternæ de eleemosynarum operibus fructuosus semper fuisse sollicitus. Unde et in psalmo sanctus Propheta pro beatitudinis testimonio hujus operis devotionem posuit dicens: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem: in die mala liberabit eum Dominus* (Psal. xi). Sed et alias propheta de eodem opere sancto laudaliter canit et dicit: *Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum* (Eccle. iii). Dominus quoque ipso pro hoc opere in die tremendo sanctos suos gratia sua et benedictione sempiterna effert et extollit dicens: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi: quia esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; nudus fui, et operuistis me, etc.* (Matth. xxv). Talia B. Gregorius de utroque Testamento, in quibus doctissimus erat, intelligendo et penetrando præcepta et divinam Scripturam, legem vertit in opera: et non auditor obliviosus factus, sed factor operis, in lege Dei semper erat. Eia milites Christi, audite et intelligite, et assumite exempla Patris hujus rectissima et præclara, ut vobis etiam adhuc in corpore viventibus, et intuentibus ac diligentibus ea, inde crescat gratia Dei, largiens vulnerum nostrorum remedia, unde illi creverunt tantarum virtutum ornamenta.

20. Talibus successibus et vitæ meritis beatus abbas meus et præceptor Gregorius, dum semper in melius crescendo proficeret, et prope jam ad septuaginta annorum ætatem tam charus Deo quam cunctis hominibus perveniret; adfuit dies, in qua militem suum Dominus adhuc meliorando subvehere vellet ad sublimiora, et remunerationis ei præmia largiri, quæ meritis ejus debebantur et operibus fructuosus. Tactus itaque est ea molestia corporali in sinistro latere, quam paralyzin medici vocant: et crescente eadem molestia et ingravescente per dies singulos, secundum Scripturæ testimonium, flagellavit Deus filium suum in hac peregrinatione (*Hebr. xii*), quem et vicino erat recepturus ad patriam celestium mansionum; tribus enim annis ante obitum suum, arreptus est illa infirmitate. Sed erat languor talis, ut in primis vix ambulare posset, vel manu deduci ad pro-

A fectum proprium et subditorum suorum, et loqui quæ ad ædificationem pertinebant. Quod utique agere non est oblitus; sed sicut semper solebat, tradere non destitit auditoribus suis libros divinæ legis et monita salutis æternæ. Nam et condiscipulis melioribusque meis in eadem molestia plures tradidit libros; et mihi modico Ludgero librum sancti Augustini tradidit, quem Enchiridion, id est Manuale, ipse nuncupavit.

21. Hæc ita agendo beatus homo Gregorius, a profectu spiritualium successuum in ipsa ægritudine sua nunquam desinendo, auxit per singulos dies sanæ mentis sapientia, licet imbecilli corpore, quod sibi suisque ad ingressum regni cœlestis et gaudium proficeret sempiternum. Tertio tandem anno inchoatæ ægritudinis, quasi auri more quod per ignem transit, corporis fatigatione purgatus ad id pervenit, ut ubicunque opus erat, inter discipulorum manus portare necesse esset. Et nec tunc quidem vir venerabilis ab opere Dei unquam cessavit: sed aut divinos libros legere coram se, aut pro eadem mentis suæ exercitatione ad cœlestia psalmos cantare assidue fecit: sicque ad extrema perducto imbecilla membra corporis, quæ jam tunc lecto semper sustentare necesse erat, candida facta sunt ac nitida ad instar lactis vel lanæ albæ, ut innotesceret videntibus in quanta munditia spiritus intus haberetur coram oculis Dei. Tunc cœperunt conqueri et contristari qui ibidem adfuerunt utriusque sexus necessarii amici, tam de ejus transitu citius imminente, quam de tardatione electi filii ejus Albrici, in quo totius domus a spes magna incubuit: qui tunc temporis in Italia erat regali servitio occupatus; et nemini notum quando esset venturus. Hæc audiens Pater Deo dilectus Gregorius, cœpit condolere mœrentibus, de seipso securus, et de filio sollicitus: et consolatus eos cœpit, sicut frequenter sanus corpore ante secebat inter communia colloquia, propheticum illud proferre ac dicere: Nolite timere, non transibo, inquit, antequam ipse veniat. Quod quam veraciter spiritu prænosceret, rei probavit eventus. Nam triduo vel quatrinduo ante transitum ejus, venit diu optatus et electus filius ejus Albricus inopinate, cunctis nescientibus, excepto Patre spiritali, qui ejus adventum longe ante prædixit.

22. Tunc continuos illos tres dies aut quatuor in communi utilitate et totius familiæ salubri negotio dum ducerent, sano sensu quæcunque desiderabant invicem conferentes; venit ei dies extremus mortalitatis hujus, ad ingressum regni et perpetuæ saluti prædestinatus. Circumsteterant eum discipuli ejus, desiderantes adhuc quamvis infirmum Patrem diutius secum habere, et de eo optando dicere ad invicem: Non moritur hodie, non moritur hodie. Ipse vero, viribus assumptis, quibus valuit: Hodie, inquit, volo licentiam habere. Et his dictis, jussit se ante

^a Nempe stirpis ac generis sui, ex quo prodit Albricus in commissa Trajectensium cura post Gregorium successor, at episcopus, ut ex Actis sancti

Ludgeri constat, ubi Albricus Gregorii nepos dicitur.

oratorium sancti Salvatoris a discipulis portari, et ostium aperiri: ibique oratione facta et communionem sacri corporis et sanguinis Domini accepta, aspiciens ad altare, mente cœlestibus intentus, ad

^a Anno scilicet ætatis 75 (nam septuagenarius paralyti correptus, tribus annis superstes vixit ex num. 20), Christi vero 781. Siquidem annum quintum decimum agens, Bonifacio adherere cepit anno 722 ex notatis num. 4. Diem signat Molanus in Additionibus ad Usuardum viii Kalend. Septemb. In Annalibus Leodicensibus a Willelmo Heda citatis sepultus dicitur Gregorius cum matre sancta Wastrade in Susterensi B

A Dominum perrexit ^a, cui tanto tempore sincera mente servivit, præstante eo sem Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

cœnobio nobilium virginum Benedictinarum diœcesis Leodicensis. Repugnat Joannes de Beka in Alberico, quem in æde sacra S. Salvatoris (quæ tum primaria erat Trajecti ecclesia ex dictis in Observationibus ad Vitam S. Willibrordi) Gregorio consepultum fuisse affirmat. Sane in oratorio S. Salvatoris extremum spiritum reddidisse prohibetur supra.

APPENDIX.

ACTA SEU VITA SANCTI LUDGERI

AUCTORE ALTRIDO EPISCOPO MONASTERIENSI.

(Apud Leibnitz, Script. rerum Brunswic.)

INDEX CAPITUM.

De persecutione Vursingi.
De expulsionem ejus.
Quomodo Radbod tentavit revocare illum.
De obitu Pippii.
De obitu Vursingi.
De nativitate Liafurge.
Quomodo Liafurge de periculo mortis erepta sit.
De nativitate S. Ludgeri.
De industria ejus.
De adventu Aluberti, et qualiter una cum Ludgero trans mare rediit.
Quomodo iterum S. Ludgerus transmarina petiit.
Quomodo S. Ludgerus ad patriam rediit.
De adventu S. Liafuvini.
De obitu S. Liafuvini.
Quomodo S. Ludgerus in Fresia idola destruxit.
De ordinatione Albrici et S. Ludgeri.
Qualiter S. Ludgero gubernacula plebium revelata sint.
Qualiter S. Ludgerus in Effresia docuisset.
Versus Joseph ad S. Lud... (*Cætera hujus indicis desunt.*)

PROLOGUS AUCTORIS.

1. Alfridus Dei gratia episcopus dilectis fratribus et monachis in cœnobio S. Salvatoris et S. Patris Ludgeri Domino servantibus in Christo.

Petitioni vestræ idcirco consensum præbui, quia charitati vestræ nihil denegare potui. Postulastis igitur crebris precibus, ut de Vita S. Patris Ludgeri aliquid scribere studerem, quatenus tam veneranda illius exempla multis ad ædificationem proficerent. Ad quod studiosum opus peragendum, quamvis imparem me esse, et scientia et doctrina debilem scirem, tamen charitate cogente ad illud scribendum animum appuli, quia nefas putabam tanti viri latere virtutes. Cum beati Gregorii ad indagatorem sacri verbi sonus dicat: Sunt nonnulli, quos ad amorem cœlestis patriæ plus exempla quam prædicamenta incendunt. Fit vero plerumque animo duplex adju-

torium in exemplis Patrum. Exempla etiam et actus sancti Ludgeri ideo plene comprehendere nequeo, quia non ea visu, sed auditu didici, illis attestantibus, qui ab infantia illum noverant. Hildigrimo scilicet episcopo fratre ejus, et Gerfrido episcopo nepote ejus, sed et sanctimoniali femina Herburga germana ejus, nec non et venerabilibus ejus presbyteris Aluberto, Atingo et Thiatbaldo. Virtutibus igitur multis atque signis, quæ per illum Dominus operatus est. per negligentiam prætermisissis, ea sola huic libello inscribi feci, quæ una vobiscum aut visu deprehendi, aut facta certe cognovi.

INCIPIT VITA.

2. Vitam sancti Ludgeri scripturus, ratum duxi altius repetendam, ut quibus in hoc sæculo sit parentibus editus, evolam. Fuit in diebus Radbodi regis Fredsonum vir quidam nobilis in ea gente Vursingus nomine, cognomento Ado; qui quamvis fidem sanctæ Trinitatis nondum sciret, erat tamen adjutor pauperum, defensor oppressorum, in judicio quoque justus. Et quia gens illa eo tempore in errore infidelitatis erat excæcata, multi multa injusta a rege et ab ejus ministris sunt perpassi. Alios enim rex idem insidiando necaverat, et hæreditates eorum possidebat, et nihilominus sibi hæreditates eorum vindicabat. Sed vir præfatus se minime subtrahens, quominus veritatem coram rege et ejus principibus defenderet, nullius personam in judicando juste, et amplectendo veritatem respiciebat. Qua de re contigit, ut magnas a rege crudeli insidias pateretur, ita ut juberet illum callide interfici, et facultates suas tolli. Quod lethale consilium illi continuo unus ex consiliariis regis nuntiare curavit, eo quod a pluribus diligeretur.

3. Tunc Vursingus una cum conjugē suā Adalgarda et filio uno, quem habebat, Nothgrimo nomine, et cum paucis domesticis suis occulte fugiens ad ducem Francorum, nomine Grimoldum^a pervenit. Qui benigne ab eodem duce susceptus, habitavit in regione Francorum et imbutus fide catholica baptismi consecutus est gratiam, una cum conjugē suā et filio ac domo reliqua. Post præfati vero ducis obitum singuli duces Francorum venerabilem Vursingum honoratum beneficiis retinuerunt secum; uxor vero ejus in peregrinatione ejus alterum sibi genuit filium nomine Thiatgrimum, et filias novem, et defuncta obiit in pace, nec non et sex filiæ ejus in virginitate subtractæ sunt. Pater igitur filios duos cum filiabus tribus, quæ remanserant, cum timore Domini nutriens; servavit castitatem suam reliquum tempus vite suæ.

4. His ita gestis, rex Radbodus infirmari cœpit infirmitate, quæ et mortuus est, et sex annis continuis ante diem mortis suæ paulatim traxit dolorem, cœpitque regnum ejus deficere, regnum quoque Francorum augmentando proficere. Infirmatus autem misit ad virum memoratum Vursingum, postulans ut ad se rediret recepturus hæreditatem suam, insuper et alia multa se daturum ei spopondit, si pacem secum tenere voluisset. Sed vir catholicus precibus ejus non acquievit. Iterum autem Radbodus misit ad eum postulans, ut si ipse venire noluisset, saltem filium suum ad se mitteret, et juravit se ei daturum quicquid sibi promiserat. Igitur Vursingus precibus victus misit ad eum filium suum juniorem, quem ille benigne suscipiens fecit honorifice habitare secum, et restituit ei hæreditatem patris. Ipse tamen pater cum seniore filio et filiabus habitavit in regione Francorum usque ad obitum regis^b...

Contigit autem Pippinum ducem Francorum de hac luce migrasse, et filium ejus Carolum regno potiri patris, qui multas gentes sceptris adjecit Francorum, inter quas etiam cum triumphi gloria Fresiam, extincto Radbodo, paterno addit imperio, in qua tunc gente sanctus Willibrordus positus est prædicator, sedesque episcopalis in Trajecto castello delegata est, sicut in libello de Vita ipsius Willibrordi scriptum legitur. Dedit igitur Carolus memorato Vursingo beneficium in confinio Fresonum, et direxit eum ad patriam suam causa fidei roborandæ. Qui veniens, accepta hæreditate propria, habitavit in loco qui dicitur Suabsna^c juxta Trajectum, et cœpit esse adjutor sancti Willibrordi cum filiis et propinquis suis, in quibuscunque potuerat. Diligebat eum sanctus Willibrordus valde, eo quod esset vir bonus et plenus fide et acceptabilis universæ plebi et castitatem servans.

5. Nothgrimus igitur filius ejus senior duxit uxorem fidelem similiter, et filix tres cum timore Do-

mini conjugio copulatæ sunt, vivente patre, habuitque progenies illa magnam familiaritatem cum sancto Willibrordo, nec non et cum sancto Bonifacio, qui post eum partibus illis doctor serenus illuxit, quoadusque pro fide Christi martyrio coronatus, spiritum reddidit in pago, cui nomen Astrache, in loco qui Doecinga vocatur, sicut et de illo scripta testantur.

Post obitum vero patris Thiatgrimus filius junior memorati Vursingi duxit uxorem, nomine Liafburch (Hafburch), filiam cujusdam Nothradi et Adelfurgæ; quæ videlicet Adelfburch pridem duos suos germanos fratres sancto commendaverat Willibrordo, de quo superius diximus, Domino nutriendos; quorum major Wullibrat, minor autem Thyatbrat vocabatur: qui etiam primi omnium gentis Fresonum clericatus officium acceperunt. Horum prior in levitarum obitu gradu, junior non pervenit ad gradum, sed ita in juventute de hac luce migrabat.

6. Memorata Liafburch, cum nata esset, habebat aviam gentilem, matrem videlicet patris sui abrenuntiantem omnino fidei catholicæ: quæ non nominanda cum furore^d conversa, eo quod prænominata conjux filias tantum genuisset, et filium viventem non haberet, misit lictores, qui reparent eandem filiam tunc natam de sinu matris, et necarent priusquam lac sugeret matris, quia sic mos erat paganorum, ut si filium aut filiam necare voluissent, absque cibo terreno necarentur. Lictores autem, sicut illis fuerat imperatum, rapuerunt eam et deduxerunt eam et portavit illam unum mancipium ad situlam aqua plenam, cupiens eam in ipsam aquam mergere, ut finiret vitam. Sed miro Omnipotentis dono actum est, ut puella, quæ necdum suxerat ubera matris, extensis brachiis suis utraque manu apprehenderet marginem situlæ, renitens ne mergeretur. Hanc ergo fortitudinem teneriæ puellæ ex divina credimus actam prædestinatione, eo quod ex ea duo episcopi fuissent oriundi, sanctus videlicet Ludgerus et Hildigrimus. In hac ergo collectatione mirabili juxta misericordis Dei dispositionem supervenit vicina mulier, et misericordia mota eripuit puellam de manu præfati mancipii, cucurritque cum ea ad domum suam, et claudens post se ostium, pervenit ad cubiculum in quo erat mel, et misit ex melle illo in os juvenulæ, quæ statim sorbuit illud. Venerunt interea prædicti carnifices jussa dominæ suæ expleaturi: dominabatur enim illa furibunda in tota domo filii sui. Mulier autem quæ infantem rapuit, occurrens lictoribus dixit, mel comedisse puellam, et simul ostendit illis eam adhuc labia sua lingentem, et propter hoc illicitum erat juxta morem gentilium necare illam. Tunc lictores dimiserunt illam, et mulier quæ eam rapuerat, occulte nutritivam eam mittendo lac per cornu in os ejus. Mater quoque occulte misit

^a Hic Grimoldus dux erat Pippini, majorisdomus filius, et obiit anno 714.

^b Qui contigit anno 719.

^c In rhythmica Vita Sualisna dicitur; in ms. Budic.

Suabsna, adnotantibus hoc Antwerpiensibus Patribus.

^d Antwerp. et Benedict., in furorem.

ad eam nutricem puelle afferentem quæ necessaria fuerant, quoadusque præfata illa ferox mulier vitam finiret : et tunc demum accepit mater filiam suam nutriendam. Sed de his ista sufficiant.

7. Nunc etiam quia de sancto Ludgero loqui inchoavimus, libuit de eo verum ^a replicare sermonem. Cum venisset autem Thiatgrimus, pater ejus, de quodam itinere, et mater ejus prægnans esset, vicinaque partui gestans in utero eundem futurum episcopum, audito quod vir ejus veniret, immoderate gaudens properavit ad eum, et offenso pede corruit, intravitque palus per latus ejus, et ablata est mortua, ita ut nullus putaret eam vel vitæ præsentī restituendam, vel filium quem gestavit in utero; sed miserante divina clementia revixit spiritus ejus, et bene fuerat curata; in puero quoque post paucos dies edito nulla lesionis macula apparuit. Baptizatus autem accepit vocabulum Ludgerus. Qui statim ut ambulare et loqui poterat, cœpit colligere pelliculas et cortices arborum ^b, quibus ad luminaria uti soleamus, et quidquid tale invenire poterat, ludentibusque pueris aliis, ipse consuit sibi de ipsis collectionibus quasi libellos. Cumque invenisset sibi liquorem imitabatur scriptores, et afferebat nutrici suæ quasi utiles libros custodiendos : Et cum ei quis diceret, Quid fecisti hodie? dixit se per totum diem aut componere libros aut scribere, aut etiam legere. Cumque iterum interrogaretur, Quis te docuit? Respondit : Deus me docuit. Meditabatur autem in tenera ætate quod postea devotus implevit.

8. Post hæc etiam auctus majori gratia, rogavit parentes suos ut se alicui viro Dei committerent erudiendum. At illi, cum essent benigni, glorificaverunt Deum, videntes intentionem juvenis, commendaveruntque eum viro venerabili Gregorio discipulo et successori sancti Bonifacii martyris, Domino nutriendum, qui libenter eum suscepit, et comperta sagacitate pueri, studiose illum erudiebat. Crevit itaque Ludgerus proficiens in timore Dei, et deposito sæculari habitu in Triecto (Trajecto) monasterio se contulit ad studium artis spiritualis. Erant autem in illa schola Gregorii et alii condiscipuli nobiles et prudentes, e quibus alii episcopi postea exsisterunt, alii in minoribus gradibus doctores ecclesiarum; apud quos idem Ludgerus in magno habebatur affectu, eo quod esset vir miræ mansuetudinis, vultu hilari, non tamen facilis in risu, et in omnibus actibus prudentiam cum temperantia amplectens. Erat enim assiduus meditator divinæ Scripturæ, et ejus præcipue quæ ad laudem Dei, et ad doctrinam pertinebat catholicam, pro quibus a venerabili magistro, velut unicus filius, diligebatur.

^a Antwerp. et Bened., iterum

^b Papyrus appellabant veteres. MABILL.

^c Bened., *Alubertus*. Ms. Badic., quod Antwerp. laudabant, *Adelbertus*.

^d Antwerp. et Bened., *Caroli junioris in Turonibus*. Per juniorem autem Carolum hic intelligitur Carolus Magnus, habita ratione Caroli Martelli avi illius.

9. Venit interea vir quidam de terra Anglorum Alubret ^e nomine ad abbatem Gregorium, cupiens Domino cooperante plebi partis illius in doctrina prodesse (erant enim rudes in fide), quem abbas Gregorius libenter suscepit, et comperto quod esset vir bonus et doctus, suavit ut sibi episcopus fieret : non enim fuerat idem Gregorius ad gradum episcopalem ordinatus, sed presbyterii perseveravit in gradu. Vir igitur prudens, ad hæc : Ut scias, inquit, me cum licentia et consilio episcopi mei huc transmeare, mitte mecum fratres fideles ad terram de qua egressus sum, ad episcopum meum, ut ab eo ordiner ego et illi, tali modo consensum præbeo. Quod abbas Gregorius libenter audiens, direxit eum et cum eo Ludgerum aliumque fratrem fortiorem ætate, Sigibodum nomine, ad episcopum, de quo Alubertus dixerat : qui eundem Alubertum ordinavit episcopum, Sigibodum presbyterum, Ludgerum diaconum, et manserunt illic anno uno. Alcuinus etiam illo in loco tunc magister erat, qui postea temporibus Caroli Turonis ^d et in Francia magisterium exercuit. Qui statim Ludgerus hauriens spiritalia dogmata ^e... post anni vero circulum revertentes, qui missi erant, Domino gubernante, venerunt ad abbatem Gregorium, qui benigne suscipiens eos, gavisus est valde in adventu eorum, et mansit cum eo Alubertus, collaborans in opere Domini.

10. S. Ludgerus igitur cupiens se saturare prælibati dulcedine favi ^f, petiit ab abbate Gregorio licentiam redeundi ad magistrum Alcuinum, quod ille moleste ferens, fieri retinuit; noluit tamen contristari petentem, sed blandis sermonibus cœpit compescere eum. Cumque cerneret se nullis objectionibus illum a sua intentione revocare posse, accersito patre illius postulavit, ut conaretur revocare eum a cœpto itinere, sed studioso levita instanter in suo voto permansit. Tunc parentes ejusdem Ludgeri et Gregorius, quondam precibus evicti, direxerunt eum ad præfatum magistrum Eboracæ civitatis Anglorum, præbentes quæ illi opus erant in via : quem magister illustris Alcuinus cum magno suscepit gaudio. Susceptus itaque Ludgerus, erat consueto more omnibus charus, eo quod esset ornatus moribus bonis, et studiis sanctis, et mansit ibi annis tribus et mensibus sex, proficiens in doctrinæ studio. Cupiebat enim ibidem diutius in sancto manere studio; sed non fuit concessa facultas : nam ingredientibus civibus illis ad bellum contra inimicos suos, contigit ut per rixam interficeretur filius cujusdam comitis ipsius provincie a Fresone quodam negotiatore, et ideo Fresones festinaverunt egredi de regione Anglorum, timentes iram propinquorum interfecti

^e Supple ex Antwerp. et Bened., *sedulo jungebatur*.

^f In Suriana Ludgeri Vita alia ratio affertur, nempe quod Ludgerus, tunc diaconus, cum coram Gregorio Evangelium legens in quodam verbo offendisset, emendatus a Gregorio, statuit reverti ad scholam Alcuini, indignum se putans diaconi gradu, qui non posset emendate legere.

juvenis. Tunc Alcuinus necessitate compulsus direxit Ludgerum, et cum eo diaconem suum nomine Putul, cum præfatis negotiatoribus ^a, timens ne amore discendi aliam regionis illius civitatem adiret, et pro ultione prædicti juvenis aliquas pateretur insidias. Dicebat enim se potius velle mori quam ut filius suus dilectus quidquam pateretur lethalis mali. Directus itaque Ludgerus, prospero cursu pervenit ad patriam suam bene instructus, habens copiam librorum, eratque patri Gregorio, et cæteris tanto tunc dignior et acceptior, quanto fuit et in monasticis eruditionibus illustrior. Diaconus vero, qui venerat cum eo, juxta dispositionem Alcuini perrexit Romam, iterum reversurus, qui etiam postea cum Alcuino venit in Galliam in ordine presbyterii.

11. Cum talia gerebantur, venit quidam presbyter sanctus et doctus, de genere Anglorum, nomine Liafuvinus, ad abbatem Gregorium, dicens sibi a Domino terribiliter trina admonitione fuisse præceptum, ut in confinio Francorum atque Saxonum secus fluvium Isla plebi in doctrina prodesse deberet, rogavitque ut ad locum illum se perducere juberet et ad fluvium sibi a Domino prænominatum. Tunc Gregorius, eo quod locus idem ad parochiam suam pertineret, benigne eum illic dirigere statuit, agens gratias pastori summo, eo quod visitaret plebem suam. Misit etiam cum eo et Marcheluum servum Dei de genere Anglorum, et a sancto Willibrordo episcopo a pueritia sanctis instructum moribus, ut eum præponeret populo. Susceptus ergo presbyter Liafuvinus a matrona quadam nomine Averhilda, cæterisque fidelibus seminabat documenta salutis, et rigabat prata mentium. Fecerunt autem ei oratorium in Occidentali parte præfati fluminis, in loco qui Hulpa vocatur.

12. Post hæc etiam ædificaverunt ei ecclesiam in littore orientali ejusdem fluminis, in loco cujus vocabulum est Daventre, cumque ad eam populus ob viri sancti doctrinam conflueret, Saxones qui eo tempore pagani fuscabantur ritibus, in furorem conversi collecto exercitu effugaverunt Christianos ab illis locis, et ecclesiam combusserunt igni. Tunc vir Dei Liafuvinus reversus ad abbatem Gregorium præstolabatur consolationem a Domino. Sedato igitur tumultu reversisque prædonibus in sua, vir Dei reedificavit ecclesiam quæ fuerat combusta; et more solito non cessabat documenta salutis impendere gregi, quoadusque pastori summo dilectam redderet animam, et defunctus in eadem ecclesia est sepultus.

13. Post S. Liafuvinum obitum iterum impii Saxones vastaverunt locum illum, et succenderunt ecclesiam, corpusque ejus per tres dies quæsiverunt, nec invenire potuerunt. Sed et abbas Gregorius migravit ad Dominum ^b, et suscepit curam pastorem Albricus nepos ejus, qui venerabilem Ludgerum cum magno diligebat affectu, atque cum ita allocutus est,

^a Antwerp. et Bened.: « direxit Ludgerum cum præfatis negotiatoribus, misit etiam cum eo et diaconem suum, nomine Putul, timens, » etc.

A dicens: Nunc quia frater meus dilectissimus es, peto ut desiderium meum impleas; locus enim in quo sanctus Domini, Liafuvinus presbyter, quem nosti, in opere Domini usque ad mortem persistendo laboravit, ubi sacrum ejus corpus sepultura tegitur, in solitudinem est redactus; quamobrem peto ut eum restaurare studeas, et super corpus sancti ecclesiam reedifices.

14. Dei igitur famulus Ludgerus magistri jussis obtemperans quæsivit in loco prænominato corpus sancti et non invenit, sed tamen intra spatium loci ubi illud esse putabat, cepit construere ecclesiam. Cumque posuisset bases, et parietes conaretur erigere, apparuit ei sacerdos Domini Liafuvinus in somniis, dicens: Frater dilectissime Ludgere, bene fecisti restaurando Dei templum jamdudum deletum a gentilibus, sed et corpus meum quod quæsisti invenies sub australi, quem erexisti, pariete humatum. Ludgerus igitur mane Domini laudibus expletis invenit corpus sancti in loco sibi in visione prædicto, et collecta multitudo fecit transvehere bases ejusdem ædificii in partem australem, et ita infra ecclesiam collegit sepulchrum viri Dei. Perfecta itaque est ipsa ecclesia et consecrata, quæ nunquam deinceps a gentilibus fuerat contaminata. Sed in loco illo per servum suum Liafuvinum Dominus multas virtutes operatur usque in hodiernum diem, ubi est etiam nunc cœnobium canonicorum Domino famulantium.

C 15. Post hæc misit Albricus Ludgerum et cum eo alios servos Dei ut destruerent fana deorum, et varias culturas idolorum in gente Fresonum. At illi jussa complentes attulerunt magnum thesaurum eum quem in delubris invenerant, ex quo Carolus imperator duas partes accepit, tertiam vero partem ad usus suos Albricum recipere præcepit.

Albricus autem cum in Colonia gradum accepisset episcopalem, fecit et Ludgerum secum presbyterii percipere gradum, et constituit eum doctorem ecclesiæ in pago, cui nomen Ostrache (*id est*, Ostergau), in loco ubi sanctus Bonifacius martyrio est coronatus. Divisitque idem Albricus annum in distributiones quatuor, ita ut in Trajecto monasterio præ cæteris præpositis ipse in tempore vernali in doctrinæ studio et sanctæ conversationis præesset fratribus menses tres, deinde post eum in æstate Adalger presbyter in vice sua menses tres, post hunc Ludgerus presbyter menses tres, deinde in hieme Thiatbrat presbyter menses tres.

16. Ludgerus igitur in ordine vicis suæ nocturnis temporibus post psalmodiam et orationes, quas semper amaverat, in solario ecclesiæ sancti Salvatoris, quam sanctus Willibrordus confluerat, membra quieti dare consueverat, ubi ei nocte quadam venerabilis abbas Gregorius per visionem apparuit dicens: Frater Ludgere, sequere me; quem dum ipse seque-

^b Gregorium abbatem anno 776 decessisse demonstrant Patres Antwerpenses.

^c Antwerp. et Bened. ei.

retur, ascendit in eminentiorem locum, iactavitque A coram eo particulatim quasi membranas et vestimentorum partes, et dixit: Collige ex eis acervos. Cumque congregasset ex eis tres tumulos, dixit ei: Distribue ista bene in opere Domini et ego tibi satis dabo; et signavit eum signaculo crucis et abscessit. Cumque mane facto retulisset somnium præposito monasterii Haldoni nomine et custodi ecclesie sanctitate prædico Marchelmo, ejus superius memoriam feci: confestim Marchelmus ad hæc ea quæ probavit rei eventus, exorsus est, dicens: Tres tumuli, quos congregasti, trium sunt gubernacula plebium, quibus adhuc pastoralis regimine te oportet præesse. At ille dixit: Utinam in loco mihi credito aliquem Domino fructum perficiam. Hic etiam Ludgerus, qualiter in gente Fresonum optatum evangelizandi exercuisset B officium, et semina vitæ supernæ gratiæ rore irrigante, in agris multorum cordium ad ejus prædicationem uberime pullulassent, testes sunt usque hodie populi regionis illius, quod ad veritatis agnitionem a prisco revocavit errore; testes quoque ecclesiæ, quas per loca singula construxit; testes et famulantium Deo congregationes, quas aliquibus coadunavit in locis.

17. Cui etiam testimonium perhibuit quidam Alcuini discipulus ^a versibus heroicis talia mandans:

Frater amore Dei cognato dulcior omni
Et consanguineis merito pretiosior ipsis.
Ludger amate mihi, Christi te gratia salvet:
Vive tuæ gentis Fresonum clara columna,
Presbyter occiduis laudabilis orbis in oris,
Doctus, in eloquio prudens, et mente profundus;
Ipse gradum meritis ornas, et moribus almis.
Et puer, en, senibus humili de corde ministras:
Et gerianus agis cunctis æqualibus ævo:
Atque parens pueris vitæ documenta rependis.
In melius crescendo, mei memor esto, sacerdos,
In precibusque tuis commendes quæso Tonanti
His brevibus vatem, qui te laudavit in odis;
Cui teretis baculi pro tali carmine donum
Munificus tribuas. Fors hæc mercedula vati
Concordat modico. Felix sine fine valeto.
Hic ^b Pater egregius meritis Bonifacius almis
Cum sociis pariter fundebat sanguinis undam,
Incluta martyrii sumentes stemmata sacri.
Terra beata nimis sanctorum sanguine dives,
Transvolat hinc victor miles ad præmia cœli,

^a Ex indice capitum patet Josephum quemdam esse auctorem horum versuum. Et Surius quoque notat in ms. codice legi: *Versus Joseph.* Certe Joseph inter Alcuini discipulos computatur, ut patet ex iis quæ sæc. iv Benedictino, parte 1, in Elogio Alcuini, pag. 180, in medium afferuntur.

^b In editionibus Vitæ S. Ludgeri, quas Antwerpienses et Benedictini procurarunt, versus sequentes a prioribus distinguuntur, et ante versum: *Hic pater egregius, etc.*, talem titulum positum invenere: *Versus Alcuini de ecclesia Luitgeri.* Qui etiam titulus præponi debere videtur. Nam prius carmen Josephi finitur in verbis: *Felix sine fine valeto.* Et novum incipit in verbis: *Hic pater egregius, etc.*

Ultima cespitibus istis vestigia linquens.

Suadeo quæ propter curvato poplite supplex,

Tu quicumque legis, terris his oscula fige.

Spes tibi magna fiat [*Fortè, fiet*] lacrymas ascen-
[dere cœlum

Hinc potuisse tuas fultas patronibus ^c istis.

Sic manet ^d ille cruor cuncto pretiosior auro,

Membraque cœlesti rore hic perfusa quiescunt.

Adjuvat hinc Paulus doctor, Bonifacius inde,

Hæc illis quando constat simul aula dicata.

18. Cumque vir Dei Ludgerus in eadem regione annis fere septem in doctrinæ studio persisteret, consurrexit radix sceleris Wutukint dux Saxonum eatenus gentilium, evertit Fresones a via Dei combustique ecclesias et expulit Dei famulos et usque ad Fleo fluvium fecit Fresones Christi fidem relinquere, et immolare idolis juxta morem erroris pristini. Sed et Albricus episcopus in ipsa perversa commotione migravit ad Dominum. Tunc Ludgerus necessitate compulsus deseruit partes illas, et disposita turba discipulorum, duos ex eis secum assumens, Hildigrimum scilicet germanum ejus, et Gerbertum, qui cognominabatur Castus, perrexit Romam ^e, et inde progrediens pervenit ad monasterium S. Benedicti in regno Beneventino, et illic in sancta conversatione consistens didicit regulam ejusdem sancti Patris Benedicti. Erat enim cupiens hæreditate sua cœnobium construere monachorum, quod ita postea Domino opitulante concessum est in loco qui vocatur Vuerthina.

C 19. Post duos igitur annos et menses sex reversus est ad patriam suam, et pervenit ejus fama ad aures gloriosi principis Caroli, qui constituit eum doctorem in gente Fresonum ab orientali parte fluminis Labeki ^f super pagos quinque quorum hæc sunt vocabula ^g: Hugmerchi, Hunusga, Fuulga, Emisga, Fedirga et unam insulam, quæ dicitur Bant. Ipse vero cura solerti, doctrinæ Domini gregi sibi tradito fluentia ministrare studuit, fana destruere, et omnes erroris pristini ablueret sordes. Curavit quoque ulterius doctrinæ derivare flumina, et consilio ab imperatore accepto transfretavit in confinio Fresonum atque Danorum ad quandam insulam quæ a nomine Dei sui falsi Fosete, Foseteslant ^h est appellata. Cui D cum navigando appropinquassent, tenens in manu sua crucem, et ad Dominum præces cum laudibus fundens, viderunt, qui in ea navi erant, caliginem te

^c Inclinate Latinitate etiam sæpe *diaconibus* dicunt, pro *diaconis*.

^d Al. hic pro manet forte manet.

^e Factum hoc est circa annum 783.

^f Vulgo, ut Corn. Kempius in descript. Frisiæ l. 1, c. 6, dictus de *Lauwers*, aliis *Lavica*.

^g In edd. Antwerp. et Bened. vocantur hi pagi *Hugmerthi, Humulga, Fivilga, Emilga, Fedirilga*.

^h Antwerpiensibus hæc insula videtur illa fuisse quam Tacitus *Castum Nemus* vocavit, licet ibi non *Foseti* dei, sed *Herte* dæ meminerit, et credibilis sit Rugiam ab eo intelligi. Adamus Bremensis, l. iv Hist. Foseteslant eandem esse dicit cum *Farrja insula*, quæ in ostio fluminis Albæ longo recessu latet, alias *Hetligelant* appellata, id est, terra sancta.

nebrosam de eadem navi egredientem, qua recedente, magna in ea serenitas perstitit. Tunc vir Dei ait : Videtis, qualiter per misericordiam Dei effugatus est inimicus, qui prius caligine occupaverat insulam hanc. Pervenientes autem ad eandem insulam, dextruxerunt omnia ejusdem Fosctis fana, quæ illic fuere constructa, et pro eis Christi fabricaverunt ecclesias. Cumque habitatores terræ illius fide Christi imbueret, baptizavit eos cum invocatione sanctæ Trinitatis, in fonte, qui ibi ebulliebat, in quo S. Willibrordus prius homines baptizaverat, a quo etiam fonte nemo prius haurire aquam nisi tacens præsumebat. Cujusdam etiam eorum principis filium Landricum nomine accepit a fonte, quem sacris litteris imbutum ordinavit presbyterum, qui multis annis genti Fresonum in doctrinæ præfuit studio. Tunc iterum operante maligno ab orientalibus Fresonibus nox infidelitatis magnæ fuerat exorta, cujus Maluinno (Malumno) et Eilrat^a fuere principes, et combustæ sunt ecclesiæ servique Dei repulsi; sed radiante sole justitiæ effugatæ sunt tenebræ radiantis erroris, ita ut post anni circulum S. Ludgerus cum suis prisca consuetudine fiducialiter plebi illi pabula fidei ministrare non desisteret, et Domino opitulante in ea, quam tunc receperant, perseverabant fide.

20. Interea per dispositionem misericordis Dei Saxones conversi sunt ad Dominum, et rex Carolus eundem virum Dei Ludgerum pastorem in orientali parte Saxonum constituit, cujus parochiæ sedes est principalis^b in loco Mimigernefor (*Infra*: Minigernesford), ubi Domino ipse honestum construxit monasterium sub regula canonica Domino famulantium. Itaque more solito cum omni aviditate et sollicitudine rudibus Saxonum populis studebat in doctrina pro-

^a Antwerpiens. et Benedictini : *cujus mali Huno et Citrac.*, etc.

^b Antwerpiens. et Benedictini : « Sedes est principalis in pago Sudergoe, in loco cujus vocabu-

desse, erutisque idololatriæ spinis verbum Dei diligenter per loca singula serere, ecclesias construere, et per eas singulos ordinare presbyteros, quos verbi Dei cooperatores sibi ipsi nutriverat. Cupiebat igitur in cepto evangelizandi opere multis subvenire gentibus; sed tamen pontificalem gradum humiliter declinare : idcirco suos frequenter petiit alumnos, ut aliquis ex eis pro eo episcopalem susciperet ordinem. Cui cum Hildibaldus episcopus persuaderet, ut episcopus ordinari debuisset; illud apostolicum ei respondit, dicens : *Oportet episcopum irreprehensibilem esse.* At ille, ut erat humilis, et viro Dei amicissimus, cum gemitu dixit : Hoc in se minime fuisse completum. Tandem consensu omnium superatus, et magis Dei dispositione coactus, acquievit, ne plurimorum consilio, imo Dei voluntati contrarius esse videretur.

21. Accepto itaque sacro ordine pontificali cum omni sagacitate et modestia gregi Saxonico sibi credito documenta salutis uberrime ministravit, quoadusque Domino largiente ad perfectam illos perduceret fidem. Illis etiam quinque pagellis, quos in Fresia ad agnitionem veræ et individuae Trinitatis de gentilitate perduxerat (eo quod prius non haberent episcopum) simili modo pontificali præerat regimine. Sed et successores ejus utraque loca pro una habuerunt parochia, deditque ei rex Karolus ut in regno Francorum in pago Brachante (Brachante), in loco qui Locus^c vocatur monasterium sancti Petri gubernandum cum omnibus adjacentibus suis, ecclesiis et villulis. Tunc adimpletum est somnium quod ei vir Dei Marchelm prius fuerat interpretatus de collectione trium tumultorum, significantium trium gubernacula populorum.

lum est Mimigernesford, » etc. Id hodie est Münster.

^c Alii codd. *Lotus, Lotusa.* Vulgo *Leuse*, Hannoniæ oppidum inter Athum et Tornacum.

LIBER SECUNDUS.

1. Quamvis præponendum sit ministerium evangelicæ prædicationis, et multorum illuminatio cordium operationibus miraculorum, ostensionibusque signorum, ad honorem tamen largientis Domini stylo alligari fecimus, quæ ab eodem sancto viro facta recolimus.

Cum evangelizandi gratia in Fresia ad quamdam villam nomine Helewirt pervenisset, matrona quædam Mensuit nomine excepit illum in domum suam, et ecce illo discumbente cum discipulis suis oblatus est cæcus, vocabulo Bernlef, qui a vicinis suis valde diligebatur, eo quod esset affabilis, et antiquorum actus et regum certamina bene noverat psallendo promere; sed per triennium continua cæcitate percussus est, ita ut nullum sibi lumen vel extremæ visionis remaneret. Quem dum vultu hilari esset intuitus, interrogavit si poenitentiam a se vellet acci-

pere, acceptaque ab eo hujus rei sponsione, jussit ut die crastina veniret ad se. Crastina vero equitanti viro Dei obviis factus est idem cæcus : accepto ergo Dei famulus per frenum ejus caballo, et duxit eum a turba seorsum et confitenti peccata sua poenitentiam indixit. Deinde signum sanctæ crucis oculis ejus imposuit, et tenens manum suam coram eo, interrogavit si aliquid videret? Ipse vero cum magno gaudio dixit, se manum illius videre posse; at ille, Age, inquit, omnipotenti Deo gratias. Sermocinantibus quoque eis de fide catholica pervenerunt ad villam nomine Vuerthen [*Al.*, Werfhem, Wersheim, Imerfhem], et interrogavit : si ipsam videre potuisset? Ille vero statim ipso vocabulo nominavit eam et arbores et quæque ejus ædificia se bene posse conspiciere professus est. Ait autem ille : Omnipotenti Deo age gratias, qui te illuminavit. Cumque

venissent ad villam Wiscuirt [*Al.*, Usquard, Vuscuardis, Vosgurd, Wuscardus] nomine, ubi oratorium erat constructum, fecit cum secum orare et Deo gratias agere, constrinxitque eum sacramento, ut ante diem obitus sui nulli, qualiter illuminatus fuerit, indicaret. Complevit ille viri Dei præceptum, et per dies aliquos cæcitatem simulando ducatu alieno utebatur; sed post obitum ejus, qualiter illuminatus fuerit, asseruit.

2. In secunda igitur expulsiōe servorum Dei a Fresia, de qua superius jam diximus, jussit sanctus vir Ludgerus eundem Bernlevum (eo quod diligere-
tur a multis) per singulorum domos discurrere, et persuasis matronis, morituros illorum infantulos baptizare, benedicta simpliciter aqua in nomine Domini intinctos vel superfusos cum invocatione sanctæ Trinitatis. At ille jussis ejus libenter obediens baptizavit in ipsa perturbatione infantes decem et octo, qui omnes nuper, ut baptizati fuerant, defuncti sunt, exceptis duobus quos beatus Ludgerus, redeunte pace, cum sancta chrismatis unctione confirmavit. Ipse vero Bernlef ubicunque virum Dei reperisset, didicit ab eo Psalmos, et in ea, quam receperat illuminatione permansit, quoadusque senex, et plenus dierum obiret in pace. Quem dum morientem uxor sua flendo interrogaret, qualiter post eum vivere potuisset, respondit dicens: Si ego a Domino aliquid impetrare potero, post meum obitum non longo tempore in hoc sæculo eris victura. Dumque sana et incolumis hanc ejus respōsionem audisset, die quinto decimo moriendo subsecuta est.

3. Alio quoque tempore dum esset beatus Ludgerus secus mare, in loco qui vocatur Werdina, ubi ipse sibi in hæreditate paterna construxit ecclesiam, terribile vidit somnium, quod narrans Herburgæ sorori suæ dixit: Vidi per somnium quasi solem fugientem supra mare a partibus Aquilonis, et nubes teterrimas sequentes, qui fugiens ac deficiens pertransivit nos, ita ut elongatus a nobis videri non posset, et caligines quæ erant secutæ, obtinuerunt omnia loca hæc maritima. Post multum vero temporis, reversus est sol minor et pallidior, quam fuisset prius, effugavitque caligines trans mare. Et hæc dicens, ubertim faciem suam irrigavit lacrymis. Quem dum flentem soror sua conspiceret, flevit et ipsa, dicens: Quid sibi vult hoc sompnium? Cui ille respondit: Venturæ sunt a Northmannis persecutio-
nes magnæ, et instantia bella, vastationesque im-
mense, ita ut hæc delectabilia loca maritima peccatis exigentibus pene inhabitabilia remaneant. Deinde posthæc, favente Deo, reddita erit pax ecclesiæ, et severissima plaga quæ regionibus his incubuerat, infra ipsos Northmannos retorquebitur. At illa cum gemitu dixit: O utinam dignetur me Dominus auferre de hoc sæculo, priusquam superveniant. Cui ille: Non ita erit, inquit, sed in diebus tuis hæc erunt; ego vero pestem illam in hoc corpore non

A videbo. Hujus ergo vaticinii veritas ejusdem sororis suæ nostrisque est probata temporibus.

Nam omnibus diebus quibus idem Dei famulus in hoc sæculo vixerat, pax fuit undique læta, ut nullus putaret his regionibus aliquam perturbationem a Northmannis evenire posse; sed post obitum ejus a gente severissima [*Anwerp. et Bened.*, sævissima] Northmannorum innumerabilia pene annis singulis perpassi sumus mala. Nam concrematae sunt ecclesiæ; monasteria destructa; deserta ab habitatoribus prædia, in tantum, ut peccatis exigentibus regiones maritimæ, quas prius multitudo tenebat hominum, pene sint in solitudinem redactæ. Sed solem justitiæ, qui pro nostris peccatis elongatus abscessit, reversurum speramus, et juxta præsagium viri Dei pacem ecclesiæ redituram.

4. Venit quoque idem vir Dei in loco, qui vocatur Bilurbike [*Ant. et Bened.*, Billurbeki] ad ecclesiam, et ecce mulier quædam, quæ illicito erat connubio suo copulata viro, ejus volens mitigare terrorem, misit illi mel quasi pro benedictione; at ille tale munus accipere despiciendo renuit. Quidam tamen juvenes ex discipulis ejus illud mel concupiscentes acceperunt, et in ecclesia retro altare occulte posuerunt, cumque vir Dei ad idem altare missam celebraturus, accederet, et os ad preces aperuisset, confestim vas testium, in quo illud inobedientiæ mel habebatur, minutatim crepuit, et dispersum est mel quod colligentes projecerunt foras. Non cessavit autem miles Christi quominus illud illicitum destrueret conjugium, sed et virum ipsum, qui illud perpetrare ausus est, exterminavit a patria.

5. Cum igitur in Fresia docendi gratia ad ecclesiam suam venisset, juxta fluvium Lade petiit illius loci piscatores, qui ei pisces afferre solebant, ut aliquem sturionem comprehensum afferrent. At illi dixerunt longe esse præteritum tempus, quo tales pisces comprehendi poterant (erat enim in proximo tempus hiemis). Quibus ille læto vultu ait: Ite, filii, facite quæ dixi; potens est Deus omni tempore servis suis desiderata præstare. Ipsi vero precibus viri Dei coacti cœperunt more solito rete per aquas trahere, et, ecce, subito elevatis oculis, viderunt avem magnam descendantem de cœlo coram se, et dum intente in illam oculorum figerent aciem, dixit unus ad alterum: Vere similitudinem habet piscis. Mirantibus itaque eis ac pavore perterritis cecidit ipsa piscis effigies sive avis coram ipsis in aquam, cumque ad ipsum locum pervenissent, intravit in illorum rete piscis miræ magnitudinis, quem sturionem a vocant, quem vir Dei desiderabat. At illi comprehensum illum attulerunt viro Dei, narrantes miracula, quæ fuerunt gesta. Quibus ille: Agamus, inquit, omnipotenti Deo gratias, qui dat escam omni carni. Commonuit etiam eos, ne hoc idem pro cuiusquam sanctitate vel meritis actum narrare præsumerent.

^a Vulgo *Sior*. Antiquis Saxonibus, ut hodie Septentrionalibus, *stor* magnum significat, et Anglis *store* est abundantia.

6. Erat S. Ludgerus in Scripturis sacris non me-
dioeriter eruditus, sicut in libro ab eo composito de
Vita venerabilium ejus doctorum Gregorii scilicet et
Albriici aperte probatur; sed et primordia S. Boni-
facii adventus atque ordinationis, quæ fuerant in
alio opusculo prætermissa, pulchro sermone ipse
conscripsit. Discipulis etiam suis mane diebus singu-
lis tradere per se lectiones non neglexit, et quicquid
in sacris Codicibus faciendum invenit, illud instan-
tissime studuit observare et docere. Caverat ergo, ne
sibi aliquando nomen faceret inane, et ideo secun-
dum Apostolum omnia mensurate facere concupivit.
Cucullam, eo quod promissionem observationis mo-
nachorum non fecerat, portare desivit, cilicii tamen
indumentum, quod magis abscondi potuit, ad carnem
usque ad finem vite suæ habuit. Carnis esum certis
temporibus non renuit; satiatum tamen illum cibo
vel potu, discipulorum ejus nemo unquam vidit; sed
cum ad se more solito pauperes ac divites pransuros
invitasset, dulcia æternæ vite illorum cordibus in-
fundere documenta non cessavit, ita ut plus spiritua-
libus, quam carnalibus deliciis satiati remearent.
Erat itaque pater egenorum et despecti sui: et secun-
dum Apostolum, sic se omnibus coaptare cura-
vit, ut omnibus prodesse potuisset. Fuit autem cu-
piens anxie, gratia docendi, Northmannos adire, sed
rex Carolus nullatenus assensum præbuit.

7. Cumque omnipotens Deus perennem mercedem
reddere suis piis studiis decrevisset, ante obitum
suum aliquanto tempore corporis molestia depressus
est. In infirmitate tamen positus consueti more sanctis
semper actibus intentissime mentem occupavit,
aut in lectionibus sacris audiendo, aut in Psalmis ca-
nendo, vel etiam in aliis quibuslibet rebus spiritua-
libus agendo; ne unquam a superna contemplatione
dissoluta mens tepesceret, et pene diebus singulis
missarum sacramenta quamvis ægrotus corpore, in-
fatigatus tamen animo celebravit. Ipso vero die Do-
minico, cum in subsequenti nocte de hoc mundo esset
iturus ad Dominum, quasi valesciens creditis sibi
omnibus in duabus suis ecclesiis publice prædicavit,
mane scilicet in loco, qui dicitur Coasfelt, canente
presbytero missam, et circa horam tertiam in loco

nuncupato Billurbike, ubi infirmatus ipse corpore,
ut supra retulimus, sed fervore charitatis validus de-
vote missarum ultima celebravit solemnia; ubi etiam
ipsa subsequenti nocte assistentibus discipulis dile-
ctam Domino reddidit animam. In ipsa igitur exitus
sui hora clementiæ suæ Dominus dignatus est osten-
dere signum. Nam Gerfridus presbyter nepos ejus et
successor cum nocte eadem una cum fratribus, gra-
tia visitandi, ad illum festinus properasset, et paulu-
lum adhuc itineris remaneret, viderunt ante se lumen
magnum, quasi ignem in sublime ascendere, ac cun-
ctas tetra noctis illius effugasse tenebras. Et per hoc
statim indicium intelligentes sancti ac venerabilis
viri obitum, quod reliquum erat vite, cum magna
velocitate peregrerunt, jamque eum defunctum inve-
nerunt, et subtiliter requirentes, agnoverunt quod
eodem momento veri luminis assiduus speculator et
amator migravit ad Dominum, quo eis fuit per lumen
ostensum.

8. Igitur discipuli non immemores, qualiter idem
sacerdos Domini disposuerat adhuc vivens, ut in loco
nuncupato Werthina, ubi in hæreditate propria ob
habituaculum monachorum in honore S. Salvatoris,
sanctæ Dei genitricis, sanctique apostolorum princi-
pis Petri ipse construxit ecclesiam, ejus sepeliretur
corpus. Sed cum ad hoc agendum, populus illius
sancta recolens merita, vehementer resisteret, inito
consilio ad monasterium ab eo constructum vocabulo
Mimigerneford, de quo jam superius diximus, per-
duxerunt illud; atque in ecclesia sanctæ Mariæ in-
humatum reliquerunt, donec venerabilis episcopus
ecclesiæ Cadolonensis, Hildigrimus nomine, germa-
nus ejusdem viri Dei atque eruditus ab eo, ageret
cum glorioso rege Carolo, ut ejus imperio, imo Dei
consilio, in loco, ubi ipse vivus decreverat, sanctum
illius conderetur corpus, extra ecclesiam in parte
orientis, ut jusserat ipse: non enim erat unquam
consentiens, ut in ecclesia sua consecrata sepeliretur
corpus humanum. Defunctus est itaque anno domi-
nicæ incarnationis octingentesimo nono, septima
Kalendas Aprilis, et tricesimo secundo die sui sancti
obitus, hoc est, sexto Kalendas Maii mirificè fragrans
in eodem loco sepultus est.

LIBER TERTIUS.

1. Divina igitur donante clementia, ut vivus ante
desideravit profuisse multis, sic etiam post ejus obi-
tum sancta illius merita suffragari non cessant, qui-
busdam longe manentibus, quibusdam etiam ad illius
sepulcrum meantibus, aliis vero illic manentibus,
vel inde domum redeuntibus; ex quibus ea, quæ ad
memoriam veniunt, intimamus.

Fuit quidam in pago Nortgo Irmingerus nomine,
qui eidem sancto Ludgero in juventute serviebat, cui
contigit, ut lumen oculorum amitteret, et tredecim
annis continuis in cæcitate permansit. Cui nocte qua-
dam sanctus vir per visionem apparuit, et cum nomine

D proprio vocavit, dicens: Irmenger, vigilas? Qui cum
se vigilare diceret, tetigit faciem ejus dicens: Sicuti
reliquæ hoc in loco color dissimilis apparuerit, dic
Dindoni domino tuo, ut te faciat venire ad ecclesiam
meam in Werthina, quam ibidem Domino fabricavi,
ubi etiam corpus meum sepultura tegitur, et ibi Do-
mino largiente lumen oculorum recipies. Qui cum
taliter fuisset admonitus, narravit domino suo quale
a sancto viro mandatum acceperat, et simul, quod
faciei ejus imposuerat signum, ostendit, quod erat
juxta verbum Dei viri dissimile cuti reliquæ omnibus
diebus vite suæ. Tunc dominus suus una cum con-

Juge sua ad eundem locum gratulabundus pergens, secum ipsum Irmingerus duxit. Contigit etiam, ut Gerfridum episcopum S. Ludgeri nepotem et successorem una cum fratribus et monachis invenirent ibi, quibus cum gesta narrarent, fecerunt eundem Irmingerus in præfata ecclesia ea nocte jacere, in qua cum orasset et vigilasset, continuo per Dei gratiam lumen oculorum recepit secundum verba viri Dei. In eadem nocte circa gallorum cantum, ante sepulcrum viri Dei mulier quædam paralytica repente sanitati corporis restituta est, et abiit incolumis, magnificans Deum, qui per servum suum tam subito eam curare dignatus est.

2. In pago Suderge [*Al.*, *Sudergoe*] matrona quædam nomine Sigiburch colonum habuit Reinoldum nomine, cujus uxor longa ægitudine depressa jacebat, ac pene corporalem desperata salutem. Cum igitur nocte quadam inter ægra suspiria paululum membra defessa laberentur in somnum, vidit per somnium quemdam assistentem et dicentem sibi: Loquere cum Ludgero episcopo. At illa, ut postea narrare solebat, nec graviter dormiens, nec perfecte vigilans, vidit illum stantem ad orientem conversum: cumque eum alloqui non præsumeret, ille verso vultu ad eam inquit: Probavi patientiam tuam, patientiam habeto et Dominus curabit te. Completa ergo visione tantum vigorem accepit corpus ejus, ut pene ab ea tolleretur memoria prioris molestiæ; et facto mane læta surrexit, narrans ordinem suæ restorationis. Vir autem ejus et filii cum familia congaudentes benedixerunt Deum. At illa deinceps S. Ludgeri consueverat cum gratiarum actione visitare sepulcrum, cui etiam posthæc revelatum est quod sacro non esset abluta baptismate, et ejusdem revelationis veritate comperta baptismi suscepit gratiam.

3. Alius quidam Berthricus nomine in eodem pago colonus Igonis nostri presbyteri, et alumni S. Ludgeri, filiam habuit adolescentulam paralyti doloribusque destitutam. Qui cum famam sancti audisset, spe puellæ sanitatis accensus arrepto itinere ad sacrum illius sepulcrum perducere eam festinavit. Quibus illic pergentibus, dixit illa fratri suo, qui eam ante se equitando in sago ferebat, nullum se in corpore sensisse dolorem. Ac deinde subjunxit: Deponite me et sinite abire; quod cum fecissent, stetit illa sano corpore et ambulabat; et exiliens cucurrit, gaudebatque vehementer in ambulando. Illi vero hæc videntes glorificaverunt Deum, pervenientesque ad locum præfatum, narraverunt miracula quæ gesta erant in via, simul ostendentes illam nullam læsionis habentem maculam. Completaque oratione ac gratiarum actione cum gaudio redierunt ad propria.

4. Cuidam nostro diacono monacho accidit Hildirado nomine, dum adhuc in eo'lem monasterio viri Dei scholasticus esset, ut in longa ægitudine contractis nervis popliteque curvato, ejus tibia jangeretur femori, et post longam fatigationem sanato corpore reliquo ipsa tibia, ut fuerat, curvata remansit. Utebatur enim pro ea in ambulando sustentatione

bauci per dies plurimos. Cumque pater illius Sigibertus nomine, jam tunc monachus tractare cœpisset, si aliqua medicorum curatione contractio nervorum ejus relaxari potuisset; ecce sacerdos Domini Ludgerus eidem scholastico in veste sacerdotali cidarim in capite gestans, per visionem apparuit, dicens: Vide, ne pro eo, quod pateris, carnalem alicubi medicinam querere præsumas; quia si hoc feceris, nullam ipsius medicaminis curationem recipies, et similiter pro levitate ac puerili mobilitate increpavit eum et abscessit. Mane autem facto, narravit quæ viderat: et cum die eodem peractis vespertinis laudibus domum infirmorum, in qua ei priore nocte vir sanctus per visionem apparuit, intrasset, cernentibus fratribus, qui illic aderant ex templo ad terram corruit, et erecta est ejus tibia sine dolore, audiebaturque sonitus nervorum in poplite, ac si illic sarmenta sicca frangerentur, et surrexit continuo sanus, nihil sentiens debilitatis pristinæ, sed exultans una cum fratribus referebat Deo laudes. Ipse vero deinceps juxta verbum viri Dei vitam suam cautius corrigere studuit.

5. Puella quædam nomine Modswith lumen amisserat oculorum, et sine lumine duodenos menses permansit, ut nec extremæ frui valeret visionis. Pater vero et mater audientes famam sancti Ludgeri, quanta per eum faceret Dominus ad consolationem infirmantium, peracto itinere perduxerunt eam ad supradictam ecclesiam, in qua accepta licentia una cum cæca filia ante sepulcrum egregii confessoris in oratione transigere noctem: mane autem facto dixit se puella jam proprias videre posse manus: et sic largiente Domino lumen paulatim crescere cœpit, ut antequam domum rediisset, clare videre potuisset, atque in eadonum, quod caret figmento, tota permansit ætate.

6. Alia quoque puella a daemonio muto vexata perducta est ad memoratam ecclesiam, quam mox ut ingressa fuit, statim ab ea spiritus immundus abscessit, et locuta est, quæ fuerat muta; interrogavitque matrem suam; quomodo illuc adveniret? Et dixit se famem pati. Cui cum mater miserabilem passionem suam ex ordine retulisset, prostravit se ante sepulcrum athletæ Dei, gratias agens Domino Salvatori, qui per servum suum de tam crudeli eam contaminatione liberare dignatus est; et accepta poenitentia pro actis suis abiit incolumis.

7. Contigit igitur juvenem quemdam, Heliduvini nomine, paralysin incurrere, et diebus multis, destituto omnium membrorum officio, lecto incumbere, cujus tibia sinistra contracta adhesit femori, et brachium dextrum similiter contractum abriguit. Cætera vero membra, ut prædiximus, sibi inutilia remanebant, sed et cum emissionem miserabilis soni, indicis doloris, foras efferri solebat. Cumque diu hæc pateretur, die quadam sororem suam, quæ præ cæteris ejus compatiebatur doloribus, affatus est dicens: Audi de sancto Ludgero, qualiter per illum Deus infirmantibus sanitates præstare dignatus est, in loco, ubi sancta ejus membra tumulata quiescant:

fac etiam me foras ferri, et contra viam quæ ducit A illuc, poni, ut me voveam illi servitutum, si ejus meritis sanitatem mihi Dominus donare dignatus fuerit. Quod cum factum fuisset, statim in ipsa nocte præstante divina gratia, quievit dolor ejus, restituta sunt ei omnia corporis officia, præter unam tibiam, quæ ita permansit, ut erat contracta. Peracta igitur gratiarum actione rogavit dominum suum, ut ad memoratum se locum perducere juberet. Dissimulante autem illo, is quem necessitas regebat, baculo regente debile latus corporis, pervenit ad sepulcrum prænomina- tum. Peractis ergo ibi noctibus quique super- venit solemnitas ejusdem S. Ludgeri. Cumque in ea porticu, quæ est ante basilicæ januam, infra quam sancti sacerdotis sepulcrum susceptum est, ipsa nocte membra sopori dedisset, ei per visum idem vir Dei comitatus magno lumine atque clericorum obsequio, apparuit, tetigitque membra illius, et abscessit, eo in sopore relicto. Qui, dum signa ad nocturnas vigilias expergefactus audisset, surrexit sanus, et oblitus baculi, priorisque debilitatis, intravit cum aliis in templum lætus et incolumis. Oratione autem facta ad eor rediens narravit omnia quæ circa se fuerant gesta, et peracta celebratione operis Domini egressus est, baculumque suum in ingressu ejusdem basilicæ in loco, ubi fuerat sanatus, infixit pro signo curatio- nis, nec immemor voti prioris redemit se a temporali domino suo, et votum servitutis implevit.

8. Quædam autem femina ad eundem locum de Saxonia cæca perducta est. Cumque coram sepulcro Dei famuli, missarum solemnitas ageretur, in hora evangelicæ lectionis repente lumen accepit, et peracta gratiarum actione incolumis ad propria rediit.

9. Quidam juvenis in Fresia nomine Osbrat, a dæmonio muto vexatus, per singulas ecclesias a patre suo deductus est, ut curari potuisset. Sed cum in nulla earum curari potuisset, tandem pater ejus coelitus inspiratus peracto longo itinere perduxit eum ad memoratam ecclesiam, et accepta licentia a custodibus ante sepulcrum sacerdotis Christi Ludgeri nocturno tempore in oratione persistens, habebat secum eundem filium sensu et voce carentem. Cui per misericordiam Dei dæmone expulso integra sanitas fuerat concessa loquelæ et sensus. Sed et vicina ejusdem Osberti, quæ erat paralytica, ad eandem ecclesiam perducta est, et accepta continuo plena restauratione propriis gressibus remeavit ad patriam, gratias agens salvanti Domino, qui per servum suum ejus corpus cunctorum membrorum officio destitutum tam velociter restaurare dignatus est.

10. Igitur in pago Borathra colonus quidam Folli- (Ant. et Ben., Folcbad) nomine, filium habuit cæcum nomine Gerbaldum, qui dum per multa sacra loca deductus, nullam medelam susciperet, pio domino instigante demum S. Ludgeri fama ad memoriam venit; continuo parentes illius pueri spe gaudentes, duxerunt eum foras, et statue-

runt contra viam quæ ducit ad ecclesiam, in qua idem Domini sacerdos corpore pausat, devoveruntque se illum ad illud sacrum sepulcrum cum oblationibus adducturos. Ilac itaque sponsione facta ingressi sunt domum, et ecce subito puer ille ter- sit oculum dextrum, et aperto eo statim videre potuit; tersit alterum, et similiter eo reserato accepit visum, exclamansque cum gaudio dixit se clare posse videre. Quo agnito parentes ejus cum familia immenso repleti sunt gaudio, et benedixerunt Deum, qui per servum suum tam subito sanitatem puero præstare dignatus est. Sed et promissa complentes ad memoratam ecclesiam perduxerunt eum, et cum voto gratulationis designaverunt illum nulla signa læsionis in oculis habentem.

B 11. Offerrebat autem puella quædam, quam longa ægritudo continuusque dolor paralyticam fecerant, quæ etiam brachiis continue caput constringere consueverat, cui maximus incubuerat dolor, ita ut de cerebro sonus quasi sibilus potuisset audiri. Cumque in crypta nova necdum peracta ad sepulcrum Ludgeri Deum rogatura deponeretur, mira omnipotentis Dei gratia, surrexit continuo curata ab omni debilitate corporis, et benedicens Deum abiit incolumis.

12. Contigit euidam viro de Saxonia in loco qui dicitur Vuerthina [Ant. et Ben., Werina], ut per tentationem fieret surdus, ita ut nullum omnino sonum auribus caperet. Qui cum diu funditus officio careret aurium, tandem spe recuperationis ductus, pervenit ad sepulcrum Dei famuli Ludgeri; cumque signa ad nocturnas vigilias sonarent, subito apertæ sunt aures ejus, et dixit se aperte sonum cloccarum audire posse, monachosque psallentes. Et ita continuo percepta restauratione auditus, rediit domum magnificans Deum.

13. Aliquando etiam ipsam ecclesiam, infra quam sepulcrum ejusdem Dei famuli receptum est, nocturno tempore columna lucis obtinendo protexit, et ad cælum usque porrecta foris exuberantibus conspicua stabat; sed et cloccarum illic sonitus frequenter audiebatur, humana non tangente manu, sed agente potius cognitione Deitatis arceana.

14. Cæcus quidam a sepulcrum Dei famuli Ludgeri perductus est, ubi dum prostratus orasset, repente a Domino lumen recepit.

D 15. Alius quidam cæcus nomine Richbertus, ad idem sanctum sepulcrum adductus est, sed illic ce- leriter Domino miserante illuminatus, et Deo gratias agens, sanus ad propria rediit.

16. Monachus noster nomine Adalvardus affirmare solet rem, quæ eo tempore gesta est, quo custodia ejusdem ecclesie S. Ludgeri sibi credita fuerat. Narrat quod quodam tempore, die advesperascente, cum ad eandem ecclesiam lumen, quod illic semper ardere solebat, restauraturus accederet, juxta ipsius ecclesie angulum, ubi interius lectulus ejus positus fuerat, antiquum hostem stantem aspexit, cujus visio

* Antwerp. et Bend., Cæcus quidam nomine Eilwold de loco qui vocatur Amaloh. Browerus autem in margine notat hunc locum vulgo Almeloxy dici.

nigerrima ac teterrima fuit. Quo viso præfatus monachus signum sanctæ crucis sibi imposuit, et, ut asserit, interritus contra eundem dæmonem aspiens diu stetit. Cum autem tantam fiduciam ejusdem monachi diabolus cerneret, talem ac tantum sonum excitavit, ut paries ecclesiæ et lectulus ejus, qui interius locatus fuerat, minutatim confringi videretur. Quo facto idem monachus clamavit dicens: Sancte Ludgere, adjuva. Cumque nomen viri Dei invocando nominasset, annuente Domino idem diabolus repente constrictus, et in partem occidentalem abstractus est, atque cum qua violentia traheretur, garriendo, et miserabiles voces emittendo monstravit. Monachus vero ille lumen, quod illic paulo ante reliquit, invenit, et lectum suum et omne illud ædificium sanum consistere vidit, et adhuc vocem dæmonis in parte occidentali garrientis audivit.

17. Mulier quædam cum multo tempore membrorum officio destituta, miserabiliumque vocum suspiria emittens lecto incumberet, quandoque ad memoratum sepulcrum viri Dei Ludgeri cum magno gaudio et labore allata est. Ubi dum Deo favente celeriter pristinam membrorum sanitatem reciperet, gratulabunda et exultans Deumque laudans, propriis gressibus ad sua reversa est.

18. Igitur instigante maligno, juvenis quidam, nomine Adam, Henricum fratrem suum per rixam interfecit, et pro hac causa, judicante Jona episcopo, flagellatus atque in carcerem trusus est, in quo etiam uno anno jacuit, deinde circumdatis brachiis ferro et corpore medio, indicto fortissimo jejuniis discalceatus, et sine lineo indumento in exilium missus est.

Quarto vero exsilii sui anno ante sepulcrum Gerthrudis ferrum de sinistro ejus brachio cecidit; deinde post anni circulum in Roma in ipsa crypta S. Petri ferrum, quo præcinctus erat, nihilominus cecidit. Cum autem iterum Romam peteret, contigit, ut infirmi ate valida illic deprimeretur, cumque in ipsa ægritudine vita ejus desperata fuisset, quidam in specie sacerdotali per visum apparuit ei, dicens: Surge, vade et sepulcrum S. Ludgeri quondam episcopi Saxonum Fresonumque perquire, et illic domino miserante pro meritis suis sanitatem recipies. Qua visione expleta confestim de infirmitate, qua deprimebatur, absolutus est, adhuc tamen ferrum brachium ejus dextrum ut prius fortiter strinxit, et ita consumpta carne nervisque ipsum etiam os eodem ferro tam valide præcinctum est, ut omnes ejusdem dexteræ digiti præter pollicem et indicem debiles ac rigidi permanerent. Erat enim memoratus miser juvenis, et ideo ad augmentum doloris sui carnes ejus et ossa in tempore vinculorum suorum creverunt. Cumque mane somnium retulisset, ibidem statim multi,

A qui eundem sanctum Ludgerum in corpore viderant, et sancta ejus studia bene noverant, Romæ inventi sunt; qui cum viam illuc eundi, et locum venerandi sepulcri ipsi juveni intimassent; peracto itinere ad memoratum sepulcrum S. Ludgeri eo tempore, quo illic monachi matutinas laudes Domino celebrabant, ferrum quod dextrum brachium cinxerat, repente dissiliens, longius Domini virtute projectum est.

19. ^a Mulier quædam debilis erat, cujus brachium dextrum infirmitate agente inflexibile fuit; manu vero curvata persistente unguis palmarum illius fortiter imprimebantur. Quæ dum diu hæc pateretur, memorati viri Dei fama ad mentem ejus pervenit, cumque spe sanitatis ducta ad sepulcrum ejus properasset, priusquam eo pervenisset, in ipso itinere plenam corporis sanitatem ei Dominus pro sancti viri meritis repente tribuit. Quæ tamen peracto itinere ad idem sepulcrum cum oblationibus sana exultans, et salvatorem laudans pervenit, et ita incolumis ad propria rediit.

20. Cobbonis venerabilis comitis colonus quidam adolescentem filium Warmundum nomine habuit, quem malignus spiritus invasit, et tam vehementer vexare coepit, ut ad desperationem vita ejus perducta esset. Cujus mater hæc dominæ suæ videlicet uxori Cobbonis sollicitè per nuntium indicare studuit. Illa vero confestim mandavit ei dicens: Si adhuc filius vivit, fac eum celeriter efferri, et statue illum contra viam quæ ducit ad sepulcrum S. Ludgeri, et credo quod pro ejusdem famuli Dei meritis sanandus sit. Cum ergo mater pro eodem semivivo puero juxta præceptum dominæ suæ vota perageret; continuo in eodem loco, et in eodem momento, dæmone expulso, plenam sanitatem accepit. Deinde secundum sponsionis votum, ad memoratum viri Dei sepulcrum sanus a matre perductus est, sanusque rediit ^b.

21. Verum Ludgerus quamvis cuncta hujusmodi opera occultare vellet, non tamen hæc Deo revelante usquequaque effecit. Villa est in Saxonia in pago Suderge, Alna ^c nuncupata. Ad hanc dum parochias suas circueiens veniret, die quadam sedente eo ad mensam, audiebatur foris clamare pauper, anxie obsecrans, ut episcopus cæcum hominem respicere dignaretur. Festinavit diaconus, cujus id erat officii, putans unum esse de pauperibus, qui stipem petierit, sumensque panem et cibum porrexit illi. Renuit ille accipere, aliud sibi dicens esse necessarium. Deferrebat potus. Ille, nec hoc se velle respondit, nec propter stipem petendam se venisse, sed ut ante episcopum intromitteretur, ut cæco homini subveniret.

At diaconus, non intellecto quod postulaverit, dimisso illo in domum regressus est. Porro ille foris re-

Ludgeri, quam edidere Antwerpienses et Benedictini. Quæ autem in nostro exemplari sequuntur, aut continuatoris, aut ipsius Alfridi, ea habentur etiam iisdem ferme verbis in anonymi coetanei Frisonis Actis a Browero editis ex ms. Fuldensi.

^c Cincinnius in Tit., c. 24, Alen vocat.

^a Antwerpiens. et Benedictini: *In Ripuariis juxta ingressum silvæ Hamarithi, villa nomine Budica constituta est, in qua mulier quædam, etc.*

^b Antwerpiens. et Benedict.: *sanusque rediit, atque in ea, quam acceperat, sanitate, Domino largiente, permansit.* Atque in his verbis desinit Vita sancti

lictus cum iterato diu vociferaretur, tandem circumspiciens Ludgerus : Quare, inquit ad diaconum, tam diu dissimulare vis, quod audis? Et respondit : Detuli illi cibum potumque; sed ille nihil horum curat. Nummum, ait, da ei; quod cum fecisset, et nihilominus sperneretur, jussit eum episcopus ad se introduci. Dum introductus esset, ait illi : Quid est, frater, quod habes; quid est quod expetis? Ille respondit : Fac ut videam, rogo, propter amorem Dei. Videas, inquit Ludgerus, propter amorem Dei. Et mirum in modum, cum hoc non imperando dixerit, sed tantum miratus petitionem, similia verba responderit; statim ille vidit, jussusque accedere ad mensam lætior comedit et bibit abiitque in viam suam.

22. Ferebant autem veracissimi viri de discipulis ejus, quod quodam tempore, dum ad comitatum pergens, per provinciales, qui Hassi dicuntur, iter ageret, per orationes ejus homo mortuus revixerit. Qui scilicet propter furtum caballorum Widekindi ducis Saxonum huic morti adjudicatus fuit, ut in campo ad stipitem ligatus, jactatis in eum sudibus acutis et lapidibus necaretur. Quod dum factum fuisset, corpus exanime in campo relictum est. Venit autem Ludgerus secus locum, et comperto quod Christianus fuerit, mittens ad Witikindum, penetravit ad humandum corpus. Dehinc discerpta totius corporis membra pallio colligi jussit, et inferri in tentorium suum, donec humando corpori sepulcrum pararetur. Dum ad hoc ventum esset, ut elatum de tentorio, in fossam ponerent, astante episcopo, Efferte, inquit, eum ex tumulo, nam illi spiritus inest. Qui dum elevatus esset, respirare cœpit, et iterum illatus in tentorium oblato potu refocillabatur, et ligari jussit antistes vulnera ejus, et in brevi tempore convaluit. Stat adhuc in eo loco lapidea crux in monumentum miraculi hujus ab incolis erecta : et ex nomine ejus dein viri, quia Buddo vocabatur, campus ille Buddonueli usque hodie nominatur.

23. Oppidum est in Saxonia notum plurimis Mepæa nominatum, in cujus vicinia, dum antistes sanctus Fresiam pergens veniret, aspexit non longe a via, vulgi concilium die dominica congregatum. Divertit illuc volens cognoscere quæ causa hujusmodi conventiculi existeret tali die, viditque in colle, quem circumvallaverant rei cuidam suspendium præparari; accedensque propius affatus est eos blande, postulans sibi concedi hominem, aut si necesse esset eum interfici, hoc eo die nequaquam facerent, magis ipsi ad ecclesiam missas audire convenirent. Cumque nihil horum a rusticis impetrare posset, contumeliosis insuper verbis clerico insultantes, quia ad ejus parochiam locus ille non pertinebat, vix obtinere potuit, ut parumper cum homine de poenitentia se loqui

A permitterent. Factum est hoc. Discessit antistes, et homo in patibulo est suspensus. At vero vespere illius diei, cum episcopus itineris sex ab eo loco miliaria peregisset, manens in villa quæ vocatur Aschendorp, en veniens homo ille, quem paulo ante suspenderant, ad pedes episcopi corruit. Mirantibus ac seiscitantibus cunctis, quomodo de eo gereretur, rem taliter pandit : Cum ego, inquires, episcopo inde digresso, sursum in patibulum traherer, videbam duos viros a latere episcopi equitantes aliquandiu cum eo per iter loqui, dehinc post paululum alter festine regrediens, nescio quid mihi pendenti suppedit, super quod firmiter stans non sentiebam cruciatum; donec dispersis hiis qui me suspenderant, et ad occasum vergente sole, me idem ipsi depone-

B ret. Depositum jussit iter vestrum quantocius sequi et pro concessa vita sancto Antistiti gratias agere, quam mihi ipse dum a fatuis contemneretur, a Domino impetravit, addiditque se nullo pacto scire; qualiter ipse post virum Dei tantum viæ spatium in momento percurrerit. Ferunt et alia multa miranda venerabiles viri de discipulis ejus a beato Ludgero gesta vel dicta, quæ cuncta ponere immoderationis fortasse prolixitatis videretur.

24. Præterea monasterium quod in honore sanctorum reliquiarum, quas ab apostolico acceperat, olim construere decrevit, ubi posset construi, agnita maritimarum regionum desolatione, sollicitè requirebat. Duo autem loca construendis monasteriis apta videbantur, unus in Witmundi^b juxta fluvium Isla, alter qui Ad Cruces dicitur secus fluvium Arnapa^c; sed divinæ præscientiæ voluntatem super hiis demonstrari sibi devotis jejuniis et orationibus deprecabatur. Unde cum ad locum, quem juxta amnem Arnapa eum elegisse diximus, hiemis tempore veniret, crucem ligneam in eo loco jussit erigi, et ipse solus coram cruce in nive maxima duri frigoris et longæ noctis prolixas usque ad lucem in oratione protraxit vigiliis. Proinde divina revelatione monasterium ibi esse non posse, cognovit; sed locum in quodam saltu juxta fluvium rura fundando monasterio a Deo fore præscitum. Quapropter dum suæ viæ comitibus quæ divinitus cognoverat, referret, ad promissum a Deo locum properavit, et cum possessore ejus locutus locum illum data terra alia comparavit. Post hæc autem, cum occupationibus variis liberior factus tempus huic vacationi aptum invenire potuit, assumptis secum, quos huic operi necessarios scivit, ad ipsum denuo locum profectus est.

25. Erat ibi sarcolum^d quoddam arborum opacitate, et silvarum densitate undique conclusum, ibi fixis tentoriis mane primo arbores diruere et locum monendis ædificiis expurgare, si qua facultas daretur,

^a Ergo in finibus Hassorum in loco quodam Budenfeld Widekindus possessiones habuit.

^b Locus hodieque notus in tabulis, intervallo unius leucæ ab urbe Sutphaniensi.

^c Vulgo hic fluvius *Erfft* et *Erpe* dicitur, variaque Julicæ oppida alluit et Rheno immergitur Coloniam inter et Doesburgum.

^d Sarius vertit : *nemus*. Antwerpienses suspicantur *sartulum* esse scribendum, ut sit diminutivum a *sart* Teutonica voce, Germanis superioribus *hart* pronuntiata; qua significetur non simpliciter silva, sed silva præ fruticem densitate pene impervia; qualis hic locus describitur.

disponerant. Quod tamen illis fieri omnino impossibile videbatur : unde et beatum virum a sua intentione penitus revocare studentes, dixerunt incredibile prorsus videri illum locum unquam habitabilem fieri posse, quoniam arborum densitate et ramorum obductione cœlum quoque ipsum absconderetur. At ille spem suam in Domino ponens ; quæ hominibus, inquit, impossibilia sunt, Deo possibilia sunt. Itaque nocte ingruente cum temperius ad vigilias nocturnales surrexissent, post peractum officium se cubitum denuo receperunt ; cumque jam omnes dormire putaret, tacite surrexit et tentorium egressus paululum orationis gratia secessit : sed quia quidam ex ejus contubernio clericus nomine Thiatbat eadem hora vigilavit, ipsum confestim foras exeuntem secutus est, quod mox vir Dei cognovit, et paulisper quasi pro horæ inspectione substitit, deinde tabernaculum ingressus rursus exiit. Sed eundem clericus, quem diximus, secutus est. Ita secunda quoque vice oratione ejus intercepta clericum stratum suum repetere, nec ante lucem surgere præcepit. Ipse quoque, ut ejus curiositatem eluderet, se cubitum recepit. Cumque aliquandiu expectaret, et neminem vigilare suspicaretur, tertio surrexit, et egressus sub quadam arbore se in orationem dedit ; verum cum memoratus clericus contra auctoritatis præceptum, sequi non auderet et omnino, quid agere vellet, explorare intenderet, papillone juxta lectum suum levata, in oratione positum vidit : erat enim nox luna et stellis admodum clara. Et cum diutissime orasset, et se per spiritum a Deo auditum cognovisset, tentorium, cunctis, ut putabat, ignorantibus, repetivit. Mutata illico quæ tunc erat cœli serenitas, obscurata astra, et ventis hinc inde surgentibus tempestas nimia subsecuta est. Cadebant annosa circumquaque arbusta, et cum magno licet omnium timore ipsa elementa famulo Dei militabant. Nam cum diluculo exsurrexissent, videbant silvam hinc inde erutam fundando monasterio locum satis amplum dedisse ; et arbores passim jacentes sufficientem lignorum ad ædificationem copiam præbuisse. Unde S. Ludgerus cum die jam clara suos reliquo operi instare hortaretur, eos percunctari gratulabundus coepit : anne adhuc cœlum se ex illo loco crederent conspecturos ?

26. Mane ex arboribus, quas illic corruiſſe diximus, una solum non diruta remansit, sub qua eadem nocte vir Dei oravit, sub hac sellula, jam luce clara, posita, suos ad operandum hortabatur. Ibi quidam ad eum ex ejus clericis nomine Odilgrimus ex itinere, quo directus fuerat, venit ; quem inter mutua quæ habuerunt colloquia, ipse interrogavit quid sibi de illo loco videretur ? utrumnam eum monachorum collegio congruum arbitraretur ? At ille vultum ejus clariorem solito videns : In vestra, inquit, facie video, hoc opus sine Dei voluntate inchoatum non esse, locum jam olim electum a Deo opportunissimum divino servitio futurum. Qua responsione ipse delectatus : Gratias, inquit, habeo, quoniam se-

A cundum voluntatem meam locutus benevolentiam, quam solum homo potest, tuam ostendis ; cæterum effectus in Dei potestate est constitutus. Illud sane te nosse volo, quod tamen vivo me aliis te publicare nolo, in hoc loco me diem judicii expectaturum, et me hic, ubi nunc edeo, monumentum habiturum. Ita clericus arborem quandiu ibi stetit diligenter observavit ; sed cum postea in usum ecclesie quo ad occidentalem ejus partem construebatur, præcisa esset, lapidem in eo loco nullo alio sciente pro signo infodit, qui ibidem cum postea sepulcrum sancto foderetur, effossus est.

27. In angustiis positus vel sollicitus in majoribus rebus tractandis hoc statim exordium sumere moris habuit, sacerdos missas celebrare monuit, religiosos **B** viris vel feminis jejunia mandavit, invitavit pauperes et egenos, et sic in omnibus gressibus ejus se Domino commendavit. Omnem censum, qui in hæreditate propria vel in episcopio colligebatur, mox distribuere studuit, nihil omnino præter solum necessarium usum super angustioribus [F., angustioribus] ædificiis vel ambiosis ministeriis curans. Quapropter cum a quibusdam regis principibus quasi stirpator episcopii crimineretur, et qui nullas ædificiorum honestates nec ipsis ecclesiis congruos metallorum ornatus prævidere scierit, gloriosissimus imperator ad ejus audientiam invitavit. Unde dum veniens mansionem apud palatium accepiſſet, mane primo ad eum imperator cubiculario misso, ad suum jussit venire colloquium. Forte tunc antistes, dum consuetudinariis **C** ex more psalmis et orationibus instaret, dixit cubiculario, ut præcederet, se mox divino peracto officio secuturum. Dum secundo et tertio nuntiis venientibus ille ab incepto non moveretur opere, occasionem se accusatoris ejus invenisse letati ex hoc ipsius facto criminationem cumulant. Verum dum completis psalmodiis ante imperatorem venisset, dixit imperator : Quare nostrum mandatum sic difficile accepiſti, episcopo, ut tot accersitis nuntiis statim venire despiceres ? Quia, inquit Ludgerus, et tibi, o rex, et cunctis hominibus Deum præponendum arbitrabar : hoc enim mihi præcepisti, curam episcopalem committens ; idcirco a tuis licet vocatus nuntiis omnipotentis servitium intermittere inconveniens judicavi : at mox divino peracto **D** servitio paratior ad regis imperium veni. Quod responsum ejus imperator optimus veneratus : Gratias, ait, habeto, episcopo, quia talem te modo invenio, qualem antea æstimabam. Fuerunt autem aliqui qui facta bonitatis tuæ malivole apud me interpretati sunt, sed hos deinceps minus gratos habeo, et nullius verba super tua criminatione me ulterius spondeo accepturum.

28. Porro quia sanctorum officiorum incidit mentio, narrant quod, dum ad opus diurnum (divinum) staret vir Dei, ineffabiliter timorata intentione fixaque mente manserit. Aliquando dum in itinere esset, lectu illi ad vicinum focum struebatur, unde dum noctu stans juxta lectum matutinas laudes cum ele-

ricis cantaret, et tectis cinere prunis fumus evapora-
rans illi in faciem exhalavit; ille quasi nihil sentiens
inmotus mente et corpore stabat: at unus ex clericis
auferre hæc volens incommodum curvato genu car-
bones detegit et insufflans sopitos suscitavit ignes.
Mane autem vocans clericum distincte (*Forte*, distri-
cte) sciscitatus est; quare huius mentis fuerit, ut
sacris hymnis dimissis se magis incurvaverit ad con-
struendum focum? Et poenitentiam aliquot dierum
sibi indicens, docuit clericos, dum ad opus divinum
assisterent, omnes occurrentes cogitatus amovendos,
et quantum humani cordis fugacitas patitur, nihil
aliud cogitandum.

29. ^a Igitur de sancto transitu beatissimi viri
non tam nobis dolendum quam gaudendum esse vi-
demus. Gratias enim agere debemus, quod talem
nostris temporibus virum concessit, qui et prioribus
sanctis æquandus, et huius ætatis hominibus incom-
parabilis, et posteris imitandus exstitit. Gratias
enim agere debemus, quod nos eum ex pastore patro-
num habere fecit. Nam quamvis omnes sanctos nos
patronos habere confidamus, ipsum tamen speciali
licet nos (*Forte*, nos licet) indignos patrocinio tueri
non absurde speramus. Quantum autem apud Deum
ejus patrocinia valeant; testantur sanitates morbi-

dorum, quibus in variis necessitatibus succurrit.
Proinde non ut mortuum plangimus, sed ut viven-
tem subsidio suarum precum nobis subvenire oramus.
O vere beatum et omni laude dignissimum, angelis,
prophetis, apostolis, martyribus, confessoribus, vir-
ginibus non immerito comparandum: angeli mun-
ditiæ et cœlestium contemplatione; prophetis futu-
rorum notitia; apostolis pastoralis curæ successione
et prædicationis imitatione; martyribus carnis casti-
gatione et martyrii desiderio; confessoribus divini
nominis coram regibus et principibus confessione;
virginibus corporis simul et mentis castitate. Quis
ejus sanctitatem non veneretur? Quis miraculorum
operationem non obstupescat? Quis ejus humilita-
tem in signis occultandis non miretur? Majora sunt
illa, quam ut digne ea nostræ linguæ ariditas valeat
explicare. Nec eget ille nostri sermonis præconio,
qui tantis apud mortales prodigiis clarus; qui tan-
tum inter angelos et omnium sanctorum choros in
cœlo est glorificatus: ubi nunc Christo conjunctus
pro nobis ejus servis, suisque servitoribus apud
ipsum intercedat, qui cum Patre et Spiritu sancto
vivit et regnat Deus per omnia sæculorum sæcula.
Amen.

^a Quæ hoc in capite ad finem usque exstant, in nullo exemplari impresso de vita aut miraculis S.
Ludgeri hactenus habentur.

EXCERPTUM EX LITANIIS RHYTHMICIS

VITAM SANCTI LUDGERI CONTINENTIBUS, WERTHINÆ SCRIPTIS,

De monasterii in Helmstæt foundatione a sancto Ludgero facta.

(Apud Leibnitz, *ibid.*)

EX LITANIA I.

Fundavit insuper tria loca pariter
Numero locorum, quo et populorum
Werthinum, *Helmenstad* monachis fundaverat,
De proprietate vel hereditate,
Et episcopium dictum monasterium, etc.

EX LITANIA II.

Ita ut plurimis studeret discipulis
Omni semper mane lectionem dare.
Quos et erudiens ipse et instituens,
Per honestos mores duxit ad honores.
De quibus plurimi facti sunt episcopi;
Saus sicut primus frater Hildegimus;
Qui in Ecclesia dudum fuit aliqua,
Catalaunensi præsul, sub Rhemensi

C Ubi dum degeret, et commissa regeret;
Et prosperitatem habuisse fratrem
Ludgerum cerneret, ut gentes converteret,
Quos de paganismo acquisivit Christo;
Et ipse monitus nimirum divinitus,
Ad Northuringensem se committit gentem,
Usus auxilio fratris et hospitio,
Manentis in loco Helmenstad vocato:
Ubi sanctissima ordinantes semina
Evangeliorum, in Northuringorum
Jecerunt pectora, donec Dei gratia,
Fecit ibi fructum cœlos usque ductam.
Est episcopium adhuc testimonium,
Quo incepit sedem Hildegimus idem,
Qui quamvis Werthinæ sit conditus corpore,
Haluerstadis tamen sit patronus. Amen.

CHARTULARIUM WERTHINENSE.

(Apud Leibnitz, *ibid.*)

IN NOMINE SANCTÆ TRINITATIS INCIPIT LIBER CHARTARUM CANTILE CONTRA FOLCBERTUM IN WIDUBERGE.

1. Notum fieri cupio omnibus tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Ludgerus presbyter aliquantulum particulam hereditatis dato pretio a Theganbaldo ingenuo et nobili homine comparavi in villa

D quæ nuncupatur Fislacu (Fislack), id est Novam illam quæ dicitur Alfgedine-Hova, cum omni integritate, sive in silva, seu in pascuis et perviis et in aquarum usu et decursibus: hæc omnia a supradicto nobili Franco Theganbaldo ego Ludgerus presbyter comparavi, et aliquantos annos possedi, et in ea elaboravi, quod potui. Nunc autem eandem Novam

in terra aratoria, quicquid in ea unquam aratum fuit, dedi Folcberto contra illum Rothum, quod dicitur Widuberg inter duos rivulos, id est inter Diapanbeci, et alium ab occidente usque in flumen Ruram: excepto, quod ego Ludgerus dominationem, quæ ad illam Hovam respexit, mihi retinui, seu in silva, sive in aquis et pastu, vel in comprehensione cum omni integritate juri meo reservavi, et in ea ratione accepi Rhotum illum a Folcberto vicino in Cambia contra terram aratoriam. Hovæ supradictæ, ut eum jure hereditario in perpetuum possidere debeam, et ad æternos usus Ecclesiæ Dei et servientium ejus redigere: aut quicquid exinde utile esse decrevero, liberam et firmissimam habeam potestatem ab omnibus, sive vivens facere, sive post obitum meum, tantum ad usum fructiferum pertinentem et proficientem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus vel pro heredibus meis, seu qualibet opposita persona, quæ contra hanc chartam Cambiæ injusto conamine venire tentaverit aut eam infringere voluerit, imprimitus iram Dei cœlestis incurrat, et a sanctorum angelorum societate separetur, et ab ingressu omnium ecclesiarum alienus existat, quoadusque se correxerit a nefaria præsumptione. Et insuper a fisco mulctatus auri libras duas, argenti pondus decem coactus exsolvat; et sic quidem quod repetit, evindicare non valeat, sed firma et immutabilis hæc Cambia in sempiternum permaneat, stipulatione subnixæ. Acta est autem publice anno 21 gloriosi atque religiosi secundi regis Caroli, xvi Kalendas Martii in loco qui dicitur Diapanbeci in Ripa-Rura coram testibus ac manum mittentibus, quorum nomina subscripta adnotantur. Notavi tempus, diem, locum, quo hæc acta sunt. Ego Thiathaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Folcberti, qui hanc chartam fieri rogavit et propria manu firmavit. Signum Regenberthi. Signum Alfdagi. Signum Bonno. Sig. Fridubaldi. Sig. Hluduwini. Sig. Giffudi. Sig. Boringeri. Sig. Hildiradi. Sig. Borbini. Sig. Luidrici. Sig. Walafridi.

Traditio Hluduwini ad Werethinas.

2. Notum fieri cupio omnibus tam præsentibus quam futuris, quomodo ego in Dei nomine Hludwinus, filius quondam Thiatheri, pro remedio animæ meæ et pro æterna retributione tradidi omnem partem hæreditatis meæ in loco nuncupato Werethinum, ad reliquias S. Salvatoris, et venerabili viro Ludgero abbati, qui ipsas reliquias semper secum gestare solet, id est, inter duos rivulos, qui surgunt in monte, in flumen Ruram vadunt: unus vocatur Diapanbeci; alter vero in Orientali parte, id est, absque nominis appellatione, de terra aratoria usque in flumen Ruram, traditumque in perpetuum esse volo, et nullis temporibus immutatum. Sed ipse venerabilis abbas Ludgerus hanc traditionem, quæ dudum comprehensio mea esse dignoscitur, simul cum illa terra, quæ ibidem jam culta esse videtur, totum et ad integrum perennibus temporibus teneat, possideat, ad usus Ecclesiæ Dei, liberamque et firmissimam potestatem habeat a me et ab omnibus heredibus meis, quicquid exinde facere voluerit, et in cujuscunque manus mittere decreverit, dum adhuc ille advixerit, qui post obitum suum illud excolat, et ad utilitatem ecclesiæ Dei redigat. Si quis vero, quod futurum esse non credo; ego ipse, quod absit, vel aliquis de heredibus meis, aut ulla adposita persona, quæ contra hanc traditionem venire conaverit, imprimitus iram Dei cœlestis incurrat, et a consortio omnium ecclesiarum anathematizetur; et insuper in Dominicum auri libras v, argenti pondus x, coactus exsolvat. Et sic quidem, quod repetit, evindicare non valeat; sed firma et immutabilis traditio hæc in sempiternum permaneat, stipulatione subnixæ. Acta est autem publice anno 21 regni religiosissimi regis Caroli, xv Kal. Feb. coram manum missoribus in loco nun-

cupato Diapanbeci, sive Werethina, quorum nomina infra tenentur. Notavi diem, locum, tempus, quo scripsi. Ego Thiathaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Hluduwini, qui hanc traditionem dominante manu peregit, propriaque subitis firmavit.

Signum Reginberti. Sig. Thiathaldi. Sig. Thiathori. Sig. Frithuradi. Sig. Frithubaldi. Sig. Frithubrandi. Sig. Reginbaldi. Sig. Theganradi.

Traditio Oodhelmi ad Withmundum.

3. Dum unusquisque in præsentis sæculo conversatur, cogitare debet et perpendere, qualiter sibi vitam acquirat et remunerationem sempiternam post mortem. Idcirco ego Oodhelmus, filius quondam Oodwercki, pro remedio animæ meæ, et pro æterna retributione tradidi partem hæreditatis meæ, quæ mihi jure hereditario legibus contigit, id est tres Hovas in tribus locis, quorum nomina locorum hæc sunt: Hova una Okinni in pago Isloi, altera in Manheri, illa Selihova in pago Northuvanti, tertia in Hasungun in eodem pago. Hoc quod modo denominavi, tradidi in reliquiis sancti Salvatoris, quæ in Withmundis constitutæ sunt, et in manus Ludgeri presbyteri, traditumque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus ulterius immutari, sed ad perpetuos usus ejusdem ecclesiæ custodes hæc omnia possideant cum integritate illibata: tantum ut diebus vitæ nostræ ego et conjux mea dilecta Theodinda res istas in beneficio ejusdem ecclesiæ sub usu fructifero habere valeamus, id est ut per singulos annos solidum unum ad luminaria ecclesiæ in Natali Domini donare debeamus. Post nostrum vero discessum de hac vita in dominationem supradictæ ecclesiæ res ipsæ meliorate perveniant cum omni integritate: ejusdem ecclesiæ legitimi procuratores ad utilitatem ejus quicquid exinde facere voluerint, liberam et firmissimam ab omnibus habeant potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus vel pro heredibus meis contra hanc traditionem venire tentaverit, aut eam infringere voluerit, instigatus a diabolo, imprimitus iram Dei cœlestis incurrat, et a sanctorum angelorum societate separetur, et ab ingressu omnium ecclesiarum alienus existat, donec se emendet a præsumptione nefanda. Et insuper in Dominicum auri libras duas, argenti pondus x, coactus exsolvat, et sic quidem quod repetit, evindicare non valeat; sed firma et immutabilis hæc traditio in sempiternum permaneat stipulatione subnixæ. Acta est autem publice in loco ipso, qui dicitur Witmundi anno 21 regni religiosissimi regis Caroli sub die v Idus Junii. Notavi diem, tempus, locum, quo hæc scripta sunt. Ego Thiathaldus, humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Oodhelmi, qui hanc traditionis chartam fieri rogavit et propria manu firmavit. Signum Hildigni. Sig. Meginulfi. Sig. Ludgeri. Sig. Meginungi. Sig. Gerwini. Sig. Marcerici. Sig. Thathumeri. Sig. Gerhardi.

Traditio Immae.

4. Notum fieri cupio omnibus tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Imma tradidi partem hæreditatis meæ ad ecclesias sancti Salvatoris, quæ constructa est in pago Ripariorum, in loco qui dicitur Werthina, super fluvio Rura, hoc est, quod tradidi in pago Sutrachi, in villa, quæ dicitur Aldgropshem, terram xx animalium et dimidiam unius, et in alia villa terram xv animalium, quæ vocatur Kompingwerva in ipso supradicto pago: et in tertia villa xii animalium terram, quæ vocatur Inwostarburon in pago Westrachi, traditumque in perpetuum esse volo, et promptissima voluntate confirmo, et transuli de mea potestate in illorum potestatem, ut post hunc diem habeant licentiam habendi, possidendi, commutandi, et quicquid exinde facere voluerint, li-

beram et firmissimam habeant ab omnibus potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si fuerit in postmodum ego ipse aut aliquis de hæredibus meis seu ulla opposita persona, qui contra hanc traditionem a me factam venire voluerit, aut eam infringere et immutare tentaverit, imprimitus iram Dei omnipotentis incurrat, et a liminibus sanctorum efficiatur extraneus, præsensque traditio firma permaneat stipulatione subnixæ. Acta est in Werthina monasterio xiv Kal. Septembr. anno 6 regni domini Ludovici regis, indictione 8. Ego Thiathardus humilis diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Immae, qui hoc tradidit, et propria manu firmavit. Isti sunt visores et auditores:

Signum Remberti. Signum Erpolfi. Sig. Althardi. Sig. Wichardi. Sig. Snclgeri. Sig. Erbalidi. Sig. Ili. Sig. Sigiwardi. Sig. Heio.

Traditio Henrici juxta Ruram.

5. Dum unusquisque in præsentī sæculo conversatur, cogitare debet et providere quomodo animam suam salvare possit, et æternum sibi refrigerium invenire post temporalem et mortalem vitam mundi hujus. Hoc ergo Henricus perpendens in animo meo, et frequenti meditatione revolvens tradidi pro remedio animæ meæ et pro æterna retributione ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ semper virginis, et in manus Ludgeri presbyteri, qui easdem reliquias procuravit, particulam hæreditatis et proprii laboris mei, id est totam comprehensionem in silva, quæ dicitur Hoissi in aquilonali ripa fluvii Ruræ, quam ibi dudum comprehendī inter montem et ipsum fluvium, communionemque in eandem silvam. Simili modo tradidi et piscationem in Rura cum pascuis, perviis, aquarumque decursibus, quæ illuc attinent, et in ipso loco excoli possunt et perfici. Hæc omnia tradidi ad reliquias superius nominatas, et in manus ejus jam dicti presbyteri, traditaque in perpetuum esse volo, et per nulla temporum curricula ulterius immutari, sed ad perpetuos usus Ecclesiæ Dei in eleemosynam meam ista omnia superius nominatus presbyter Ludgerus jure hæreditario possideat, habeat, colat et fructificet, et cuicumque disposuerit, et utile esse perspexerit, post obitum suum commendare et tradere, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem. Si quis vero instigatus a diabolo, quod tamen futurum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de hæredibus vel pro hæredibus meis, seu qualibet extranea persona contra hanc traditionem venire tentaverit, aut eam infringere proposuerit fixa et deliberata intentione, imprimitus iram Dei cœlestis incurrat, et a sanctorum angelorum societate separetur, et ab ingressu omnium ecclesiarum alienus existat, donec se emendet a presumptione nefanda. Et insuper in Dominicum auri libras duas, argenti pondus x, coactus solvat. Et sic quidem, quod repetit, evindicare non valeat, sed firma et immutabilis hæc traditio in sempiternum permaneat cum stipulatione subnixæ. Acta est autem publice anno regni domini nostri religiosissimi regis Caroli, vi Kal. Martias, in villa quæ dicitur Hlepanheldi, coram testibus et manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc traditionis testamentum firmiter perseveret in æternum, notavi tempus, diem, locum, in quo factum est. Ego Thiathaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Henrici, qui hanc traditionem perfecit et propria manu firmavit. Signum Hriathrudæ conjugis ejus consentientis et confirmantis. Sig. Aerici, filii ipsius eadem facientis. Sig. Bergeri subius firmantis. Sig. Aluberti, clerici. Sig. Hludawindi. Sig. Thegembaldi. Sig. Guntridi. Sig. Oodfinni. Sig. Hildiheri. Sig. Wimberti. Sig. Cassi diaconi. Sig. Raafri. Sig. Landberti.

Traditio Ludgeri.

6. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus

A quam futuris, qualiter ego Ludgerus, filius quondam Hrodgeri, pro remedio animæ meæ, et pro æterna retributione tradidi ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ semper virginis et in manus Ludgeri presbyteri, qui easdem reliquias procurabat, portionem hæreditatis meæ, id est, omne quod jure hæreditario legibus obvenit in villa, quæ dicitur Bidnigahemi, et in alia, quæ nuncupatur Thornspye, in terra aratoria, seu in pratis, et in pascuis, et in omnem communionem mecum in silvam, quæ dicitur Huistarlant, excepta una particula, in illa prata, quæ dicitur Blidgeringmad, quam mihi reservavi pro necessitatibus meis. Cætera autem omnia tradidi ad reliquias superius denominatas et in manus jam dicti presbyteri cum omni integritate in villulis, quibus ante dixi, sive in terra aratoria, seu in pratis et pascuis, vel piscationibus, et aquarum decursibus, perviis communis, quæ ad illas villas attinent. Et hæc omnia tradita in perpetuum esse volo, nullisque unquam temporibus ulterius immutari, sed ad perpetuos usus Ecclesiæ Dei ista omnia jure hæreditario jam memoratus presbyter Ludgerus possideat. Si quis vero instigatus a diabolo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de hæredibus vel pro hæredibus meis, seu qualibet extranea persona contra hanc traditionem venire tentaverit, aut eam fixa et proposita intentione infringere decreverit, imprimitus iram Dei cœlestis incurrat, et a sanctorum angelorum societate separetur, atque a liminibus omnium ecclesiarum alienus existat, donec se emendet a nefaria presumptione. Et sic quidem, quod repetit, evindicare non valeat, sed firma et immutabilis hæc traditio in sempiternum permaneat cum stipulatione subnixæ. Acta est autem publice in loco, qui dicitur Adosumnis (*Rocroort*) anno 28 regni domini nostri religiosissimi regis Caroli, sub die Kalendarum, viii Idus Junias coram testibus et manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc testamentum traditionis firmiter habeatur in perpetuum, notavi diem, tempus, locum, in quo hæc facta sunt. Ego Thiathaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

C Signum Ludgeri, qui hanc traditionem in eleemosynam suam peregit, et propria manu subius firmavit.

Signum Bernsuidæ consentientis. Sig. Gerwali. Sig. Wlfri. Sig. Bago. Sig. Hrodberfi. Sig. Wigbaldi. Sig. Borhtici. Sig. Fefingeri. Sig. Wilbaldi. Sig. Hehnrici. Sig. Luidberthi. Sig. Meginbaldi. Sig. Bernhardi. Sig. Hiddoni. Sig. Hrafaugrimi. Sig. Weringeri. Sig. Folcradi. Sig. Raadgeri.

Traditio Folchardi et Reginaldi et Gerhardi, etc., in Withmudi.

7. Notum fieri desideramus omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter hos hæredes et participes et consanguinei, his nominibus Reginaldus, Folchardus, Gerhardus, Wifel et Hehmerthi traditionis agrum hæreditarii juris nostri in Withmudi

D Ludgero presbytero et abbati ad construendam in eo ecclesiam in aquilonali latere agri illius, quem a Wrachario comite tradente ipse Ludgerus suscepit: traditumque in perpetuum esse volumus et nullis unquam temporibus immutari, sed ad perpetuos usus et ad utilitatem Ecclesiæ Dei supra dictus presbyter liberam et firmissimam a nobis et ab omnibus habeat potestatem, quicquid exinde vivens agere voluerit, aut cuicumque post obitum suum tradere decreverit ad colendum et fructificandum in Ecclesia Dei. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, nos ipsi, quod absit, aut aliquis de hæredibus, vel pro hæredibus nostris contra hanc traditionem venire tentaverit, aut eam infringere voluerit instigatus a diabolo, imprimitus iram Dei cœlestis incurrat, et a sanctorum angelorum societate separetur, et ab ingressu omnium ecclesiarum alienus existat, donec se emendet a presumptione nefanda. Et insuper in Dominicum auri libras duas, argenti pondus decem,

coactus exsolvat, et sic quidem, quod repetit, evincere non valeat; sed firma et immutabilis hæc traditio in sempiternum permaneat, stipulatione subnixa. Acta est autem publice in loco ipso, qui dicitur Withmundi, anno tricesimo secundo regni religiosissimi regis Caroli sub die xii Octobr. Notavi diem, locum, tempus, quo hæc scripta sunt. Ego Thiatbaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Isti sunt virores et auditores :

Signum Folchardi, Gerhardi, Wifel et Helmberti, qui hanc traditionem perfecerunt et propriis manibus firmaverunt. Sig. Hildigeri. Sig. Oodhelmi. Sig. Meginungi. Sig. Walfridi. Sig. Werinberti. Sig. Hrodberii. Sig. Ludgeri. Sig. Werinhardi. Sig. Engilberti.

Traditio Hrodulfi in Angliā.

8. Notum fieri desidero omnibus, et presentibus et futuris, qualiter ego Hrodulfus, filius quondam Wibaldi, tradidi ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ semper virginis, et in manus Ludgeri abbatis, particulam hereditatis meæ in pago Folum (*Velow*) in villa, quæ dicitur Angliā, id est curtile unum et duodecimam partem in silvam quæ dicitur Braclog, cum pascuis et plena dominatione, quæ iure legali ad illud curtile pertinere compertum est. Hæc omnia tradidi in eleemosynam meas ad reliquias superius memoratas, et in manus jam dicti abbatis, traditæque in perpetuum esse volo, et per nulla temporum curricula, ulterius immutari, sed ad perpetuos usus Ecclesiæ Dei ipse abbas Ludgerus quicquid exinde facere voluerit, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem, stipulatione subnixa. Acta est autem publice in loco, qui dicitur Wigtmundi, ad ecclesiam sancti Salvatoris anno 55 regni domini nostri religiosissimi regis Caroli, vii Kal. Septemb. Coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc traditionis testamentum firmiter perseveraret in æternum, notavi tempus, diem, locum, quo scriptum est. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Hrodulfi, qui hanc traditionem dominante manu perfecit et subius firmavit.

Signum Hildigeri. Sig. Ludgeri. Sig. Eurwini. Sig. Ludgeri. Sig. Meginberti. Sig. Engilberti. Sig. Oodhelmi. Sig. Germundi.

Traditio Hirpingi.

9. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus, quam futuris, quomodo ego Hirpingus filius quondam N... accepto pretio a Ludgero abbate, vendidi ei vineam unam in villa, quæ nuncupatur Bacheim, quæ etiam villa in ripa consistit fluviali, quæ dicitur Melenbach (*Melem* prope Bonnam) et eandem ipsi firmiter contradidi, traditamque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus immutari; sed ad perpetuos usus suos et Ecclesiæ Dei post obitum suum liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem, quicquid exinde facere voluerit, stipulatione subnixa. Acta est autem publice in Saxonia, ubi tunc temporis fuimus in hoste, in loco, qui nuncupatur Minnithum (*Minden*) anno 50 regni domini religiosissimi regis Carli, xiiii Kal. Augusti coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc testamentum firmiter habeatur, notavi diem, tempus, locum, quo scriptum est. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Hirpingi, qui hanc traditionem fecit, et propria manu firmavit. Signum Hildibrandi. Sig. Berngeri. Sig. Hugbaldi. Sig. Gundholdi. Sig. Berngeri. Sig. Wanberti. Sig. Hathubaldi.

Traditio Ludgeri et Hildoni.

10. Notum fieri desideramus omnibus, tam presentibus quam futuris, quomodo ego Ludgerus, filius

A quondam Hrodgeri, et ego Hildo, filius quondam Herewini, tradidimus partem propriæ hereditatis nostræ Ludgero episcopo, pro remedio animæ nostræ et pro æterna retributione in villa, quæ dicitur Thornspic (*Dornspick*) in his duobus locis, id est in Quarsingseli et in Borugtanseotan, quicquid ibi habuimus, aut per jus hereditatis, aut per comprehensionem, aut per aliam quamcunque acquisitionem, omnia hæc ad integram ipsi Ludgero episcopo in eleemosynam nostram tradidimus, traditamque in perpetuum esse volumus, et nullis unquam temporibus immutari, sed ad perpetuos usus suos et utilitatem Ecclesiæ Dei, quicquid exinde facere voluerit, liberam et firmissimam a nobis et ab omnibus habeat potestatem. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa in villa, quæ dicitur Bidingahem anno 57 regni gloriosissimi imperatoris Carli, ix Kalendas Maias coram testibus ac manumittentibus, quorum nomina subius notantur. Et ut firmiter hæc traditio in sempiternum perseveret, notavi diem, locum, in quo hæc scripta sunt. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Ludgeri, qui hanc traditionem dominante manu perfecit et subius notavit.

Signum Hildoni similiter tradentis et subius firmantis. Sig. Marchardi. Sig. Baiori. Sig. Holmerici. Sig. Hengibaldi. Sig. Luiberti. Sig. Wilbaldi. Sig. Folcradi. Sig. Regingeri. Sig. Lodoci. Sig. Gerberti. Sig. Thiatbaldi.

Traditio Eforwini et parentum ejus.

11. Dum unusquisque in presenti sæculo conversatur, et hanc mortalem vitam habere videtur in corpore, cogitare debet et prævidere, qualiter sibi in futura essentia, et in perpetua mansione remedium aliquod et salutem animæ suæ acquirere possit in cœlestibus. Idcirco placuit nobis coheredibus et participibus in uno patrimonio his nominibus, Eforwino, Hildrado et Irminevino, Ludgero presbytero postulante tradere ad reliquias sancti Salvatoris, quas ipse Ludgerus semper secum gestat, et in manus ejusdem presbyteri aliquam particulam hereditatis nostræ in eleemosynam nostram, quod et fecimus hoc modo : Tradidimus in propria hereditate et dominatione nostra in silva, quæ dicitur Hoissi, comprehensionem illam, quam ipse Ludgerus ibi desideravit, et Hildradus in nostro nomine comprehendit simul cum eo, et consignavit ad reliquias supradictas sancti Salvatoris, et in manus ejusdem presbyteri simili modo tradidimus, et dominationem aliquam in eandem silvam superius adjacentem. Hæc comprehensio, quam tradidimus juxta illas comprehensiones, contigua est et coherens a summo usque ad finem, quas Henricus et Hluduwinus ad easdem reliquias et ipsi Ludgero ante annos aliquos tradiderunt. Ista est traditio, quam in eleemosynam nostram tradidimus, traditamque in perpetuum esse volumus et nunquam ulterius immutari; sed ad perpetuos usus ecclesiæ Dei ipse presbyter, qui eam suscepit, liberam et firmissimam a nobis et ab omnibus habeat potestatem, quicquid exinde facere voluerit ad fructum Ecclesiæ Dei. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa in loco ipso, qui dicitur Diapanbeci, anno tricesimo secundo regni gloriosissimi regis Carli, sub die xv Kal. Octobr. Notavi diem, locum, tempus, quo hæc scripta sunt. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Isti sunt virores et auditores :

Signum Eforwini, qui hanc traditionem fieri rogavit, et propria manu firmavit.

Signum Irminwini. Sig. Heribaldi. Sig. Hildiradi. Sig. Anoloni. Sig. Eforhardi. Sig. Thiattridi.

Traditio Amulrici Ad-Crucem juxta Arnapa.

12. Dum unusquisque in presenti sæculo conversatur, cogitare debet et prævidere quomodo animam suam salvare possit et æternum sibi refrigerium it-

venire post temporalem et mortalem vitam mundi hujus. Hoc ego Amulricus perpendens in animo meo et frequenti meditatione revolvens tradidi pro remedio animæ meæ et pro æterna retributione ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ semper virginis, et in manus Ludgeri presbyteri, qui easdem reliquias procurabat, particulam hæreditatis meæ, id est, ipsum locum, qui dicitur Ad-Crucem, cum pratis, qui ibi jacent in ripa fluvii Arnapi, ubi quondam avus meus Irminfridus casam habebat cum duobus agris, qui separati sunt non longe ab eodem loco, dominationemque in silvam, quæ dicitur Sitrath, cum pascuis, perviis, aquis, piscationibus, quæ in ipso loco excoli possunt et perfici. Hæc omnia tradidi ad reliquias superius nominatas, et in manus jam dicti presbyteri, traditæque in perpetuum esse volo, et per nula temporum curricula ulterius immutari; sed ad perpetuos usus Ecclesiæ Dei in elemosynam meam ista omnia superius nominatus presbyter Ludgerus possideat, habeat, colat et fructificet: et cuicunque disposuerit et utili esse perspexerit, post obitum suum commendare et tradere, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem jure hæreditario. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa anno 27 regni domini nostri religiosissimi regis Caroli, xvi Kal. Aprilis, in villa quæ dicitur Hrodberhtinga-Hova coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subtus notantur. Et ut hoc traditionis testamentum firmiter perseveret in æternum, notavi tempus, diem, locum, quo scriptum est. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Amulrici, qui hanc traditionem perfecit et propria manu firmavit. Signum Helmberti. Sig. Goduberthi. Sig. Folcberti. Sig. Hrundulfi. Sig. Eorici. Sig. Hildfridi. Sig. Duodoni. Sig. Fridurici. Sig. Algeri. Sig. Guntherti.

Traditio Theganbaldi.

15. Notum fieri desidero omnibus tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Theganbaldus, filius quondam Hrodhaldi tradidi partem hæreditatis meæ Ludgero abbati in villa, quæ dicitur Fislacu juxta ripam fluvii Ruræ, id est, illam Hovam integram Alfating-Hova cum pascuis et perviis et aquarum decursibus, et Scara in silva juxta formam Hovæ plenæ. Hæc omnia tradidi, sicut superius dixi, in elemosynam meam et conjugis meæ Regintrudæ Ludgero abbati, traditamque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus immutari, sed ad perpetuos usus suos et fructum Ecclesiæ Dei ipse Ludgerus abba eandem Hovam superius nominatam cum omni integritate possideat jure hæreditario, et quicquid exinde facere voluerit, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa anno 28 regni domini nostri religiosissimi regis Caroli, ii Kal. April., in loco qui dicitur Ad-Crucem, in pago Nivansheim, in ripa fluvii Arnapi. Et confirmata est per manum Berengeri nepotis mei, cui ego ipse potestatem dedi ad hoc, in villa ipsa superius denominata, id est, in Fislacu, ubi eadem Hova jacet, coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subtus notantur. Et ut hoc traditionis testamentum firmiter perseveret in sempiternum, notavi tempus, diem, locum, quo scriptum est. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Berengeri, qui hoc testamentum accepta potestate a Theganbaldo et perfecit et propria manu firmavit.

Signum Hrodrici. Sig. Hildiradi. Sig. Reginberti. Sig. Bernhardi. Sig. Berwini. Sig. Hlotwini. Sig. Waldmari. Sig. Eforvuni. Sig. Bennoni. Sig. Alfrandi. Sig. Herebaldi.

Traditio Hiddoni, et conjugis ejus Madalgarde.

14. Notum sit omnibus, tam præsentibus quam fu-

turis, qualiter ego Hiddo, filius quondam Heriwini, pro remedio animæ meæ et pro remedio conjugis meæ Madalgarde partem hæreditatis nostræ tradidimus Ludgero episcopo in his locis: primo in Quarsingsoli et in Bertanscotam et in Bochursi et in Tolgud: in Quarsingsoli totum quod ibi habuimus in comprehensione nostra et in Bertanscotam totum: et in Bochursi dimidium, quod ibi habuimus, et in Tolgud tertiam partem de nostro. Hæc omnia tradidimus traditæque in perpetuum esse volumus, et nullis unquam temporibus immutari; sed ad perpetuos usus Ecclesiæ Dei et suæ utilitatis ipse Ludgerus episcopus potestatem habeat, quicquid exinde facere voluerit, liberam et firmissimam a nobis et ab omnibus habeat potestatem in perpetuum. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa hæc traditio anno 39 regni domini imperatoris religiosissimi Caroli, vi Idus Octobris, in villa quæ dicitur Bidningahem, coram testibus ac manumittentibus, quorum nomina subtus adnotantur. Et ut firmiter habeatur hæc traditio in perpetuum, notavi diem, locum, tempus, quo peracta est et scripta. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Hiddoni, qui hanc traditionem dominante manu peregit et subtus firmavit.

Signum Ludgeri. Sig. Beratheri. Sig. Marchardi. Sig. Ludderti. Sig. Wilbaldi. Sig. Folcberti. Sig. Folcradi. Sig. Gerberti. Sig. Holmrici. Sig. Hildwardi.

Traditio Wolfi.

15. Notum cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Wolf et frater meus Reinbrat, nec non et sorores meæ Osbirin et Meinbirin tradidimus partem hæreditatis nostræ, hoc est, quod tradidimus, ad saginandum porcos xx et octo jornales interculat terra et inculta cum omnibus adjacentiis. Tradidimus enim hæc pro remedio animarum nostrarum et matris nostræ ad ecclesiam Salvatoris, quæ constructa est in loco, qui dicitur Werthina, in pago Riporum, super fluvio Rura. Et propria manu firmamus, et præsens traditio firma permaneat. Acta in Werthina monasterio anno 20 regni domini Hluduwici imperatoris, indictionis 1.

Signum Wolfi, qui hoc tradidit. Signum Meinbirin sororis ejus. Sig. Osbirin sororis ejus. Sig. Reginberti, fratris ejus, qui hoc similiter tradidit. Sig. Gundhardi. Sig. Heribaldi. Sig. Bonnoni. Sig. Irminothi. Sig. Berharrii. Sig. Hildibaldi. Ego Hrodhaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Fridrici et Hildiberti, et Altpere in Ripa.

16. Notum fieri cupimus omnibus, tam præsentibus quam futuris, quomodo nos Frithuric et Hildiberti et Altpere tradidimus pro remedio animarum nostrarum ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ et Petri, quæ sunt collocatæ in pago Riporiorum in loco nuncupante Werthina super fluvio Rura, traditumque in perpetuum esse volumus et promptissima voluntate confirmavimus. Hoc... res nostras in pago supra memorato in uno loco, ubi Frithuric et Hildiberti fratres communi consilio tradiderunt in fine, quæ pertinet ad Hrothercinga-Hova, terra aratoria, jornales iii. Habet exterminatione de ambos lados terra fiscalis, de uno fronte terra Hildigrim, de alio vero fronte terra S. Petri. In alio loco tradiderunt ipsi supra memorati fratres in fine, quæ pertinet ad Weldi terra aratoria, jornales iii. Habent exterminatione de ambos lados et uno fronte terra Friduric: de alio fronte terra Dodun infra ista exterminatione. Quod nos cum communi consilio tradidimus, post hunc diem ad ipsas reliquias proficiat in augmentum.

Si quis vero, quod fieri non credimus, si fuerit in postmodum, nos ipsi aut aliquis de hæredibus nostris, qui contra hanc donam venire conaverit aut eam infringere tentaverit, inferat volis una cum socio fisco auri lib. i, argenti pond. v, cunctis exsolvat, et

quod repetit, evindicare non valeat, sed præsens donatio ista firma permaneat stipulatione subnixâ. Actum Ad-Crucem, ubi conscripta est sub die viii Kal. Julii anno v imperante domino Hludowico imperatore.

Isti sunt visores et auditores :

Signum Altbret, et Frideric, et Hildibert, qui hanc traditionem fieri et firmare rogaverunt. Signum Erchanfrid. Sig. Alfger. Sig. Gerwini. Sig. Widrad. Sig. Hildimar. Sig. Hludubret. Sig. Heriulf. Sig. Ausger. Sig. Hildgrim episcopi. Sig. Hirminger. Sig. Ausger. Ego Adalgerus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Venditio Fridurici.

17. In Christo fratri Hildgrim episcopo emptori ego Friduric venditor. Constat me tibi vendidisse, et ita vendidi res meas proprias, quæ sunt in pago Nivenhem in villa Hrodberinga-Hova super fluvio Gilibechi, id est duos jornales de terra, et habent de uno latus terra S. Andreae : de alio latus terra ipsius emptoris. De uno fronte terra Friduric : de alio vero fronte aqua. Tradidi tibi perpetualiter ad possidendum, et accepi a te pretio, sicut inter nos placuit atque convenit, hoc est, solidos vi, ita ut post hunc diem habendi, tenendi, vendendi, vel quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem. Acta est autem publice cum stipulatione subnixâ in loco, qui dicitur Ad-Crucem, ubi conscripta est sub die viii Kal. Maii anno 4 regni domini Hludowici imperatoris.

Isti sunt visores et auditores :

Signum Friduric, qui hanc traditionem fieri rogavit. Sig. Hildibert, qui revestivit. Sig. Grimald vicarii. Sig. Dado. Sig. Heriulf. Sig. Widrad. Sig. Benno. Sig. Heridac. Sig. Higor. Sig. Adolric. Sic Brun. Sig. Hothard. Ego Adalgerus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Hrotstein comitis.

18. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Hrotsten tradidi partem hæreditatis meæ ad ecclesiam sancti Salvatoris quæ constructa est in pago Ripariorum, in loco qui dicitur Werthina, super fluvio Rura, hoc est, quod tradidi unum mancipium juris mei, nomine Hildisuit, traditumque esse in perpetuum volo, et ut præsens traditio ista omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixâ. Acta in Werthina monasterio, scripta xi Kal. Febr. anno 4 regni domini Hludowici imperatoris, indictione 5. Ego Hildwardus cancellarius scripsi et subscripsi.

Hæc sunt nomina testium, qui hæc viderant et audierant : Signum Hrotsteni, qui hoc tradidit. Sig. Meginhardi. Sig. Wolfi. Sig. Gunthardi. Sig. Helmbrati. Sig. Woldrici. Sig. Werinmari.

Traditio Abboni in Lopanheldi.

19. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Abbo, filius quondam Gerardi tradidi hæreditatem meam ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ est constructa in pago Riporum, in loco, qui dicitur Werthina super fluvio Rura, hoc est, duos mansos in præfato pago, in villa nuncupante in Lopanheldi, super ripam præfati fluminis tam in terris, quam in silvis, seu in pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, et cum omnibus adjacentiis, et mancipia, his nominibus : Wiva, Sigifrid, Radgis, Ratruut, Frithuric, traditumque in perpetuum esse volo, et promptissima voluntate confirmo. Et accepi ad custodes ipsius præfate ecclesiæ pretium sicut inter nos placuit atque convenit, hoc est libras xxiv et translati de mea potestate in illorum, ut post eundem diem habeant licentiam habendi, tenendi, possidendi, commutandi, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem, stipulatione subnixâ. Actum in Werthina monasterio ubi conscripta est sub die Non. Kal. Novembr. anno 21 imperante domino Hludowico imperatore.

A Hæc sunt nomina testium, qui hoc viderant et audierant :

Signum Abboni, qui hanc traditionem fieri rogavit, et propria manu firmavit. Sig. Adelhardi comitis Sig. Reginbaldi comitis. Sig. Odwaccar comitis. Sig. Hrodsten. Sig. Alfger. Sig. Huchereti. Sig. Fredward. Sig. Meginhardi. Sig. Briotgeri. Sig. Gorrici.

Ego Reginharius ac si indignus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Folcrade.

20. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Folcrada, germana soror quondam Hemmingi exactoris, tradidi agrum unum jure hæreditario Ludgero abbati, accepto pretio æstimationis competentis, juxta Arnapa, prope mansionem, quod dicitur Ad-Crucem : traditumque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus ulterius immutari, sed ad perpetuos usus Ecclesiæ

B Dei prædictus abbas jure hæreditario possideat eundem agrum, et fructificare faciat diebus vitæ suæ : et quicumque commendare voluerit et tradere ad possidendum post obitum suum, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habet potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de hæredibus meis contra hanc traditionem venire tentaverit et eam infringere decreverit, ab ingressu omnium ecclesiarum alienus existat, et in Dominicum quinque libras exsolvat argenti, et ita quiescat absque operis effectu. Traditione hac firmiter permansura cum stipulatione subnixâ. Acta est publice in loco ipso, qui dicitur Ad Crucem, coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina sub-
tus notantur.

Signum Folcradæ, quæ hoc testamentum fieri rogavit et propria manu firmavit.

Signum Heinrici. Sig. Oodwald. Sig. Winibroht. Sig. Wilheri. Sig. Godobrot. Sig. Folcbret. Sig. Alfger. Sig. Luidbret.

Traditio Ewrvini in Witt.

21. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris qualiter ego Ewrvinus tradidi partem hæreditatis meæ ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ est constructa in pago Rurigoa, in loco, qui dicitur Wirithina, super fluvio Rura, hoc est, quod tradidi duas jornales de terra in Witt pro remedio anime meæ, et pro æterna retributione ita tradita, traditumque in perpetuum esse volo, et promptissima voluntate confirmo, stipulatione subnixâ. Acta in Werthina monasterio xv Kal. Julii anno 4 regni domini Hlotharii regis, indictione 7.

Hæc sunt nomina testium, qui hoc viderant et audierant.

Signum Ewrvini, qui hoc tradidit in Witt jornales duas. Sig. Helmbratti. Sig. Frithubaldi. Sig. Thiatbaldi. Sig. Hrodbratti. Sig. Wefhardi. Sig. Lothradi. Sig. Athulini. Sig. Landrardi. Ego Thiatthardus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Erponi in Meinthinne.

22. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Erpo tradidi partem hæreditatis meæ ad ecclesiam S. Stephani, quæ est constructa in pago Rurigoa in loco Wirithina super fluvio Rura. Hoc est, quod tradidi jornales duas de terra in Meinthinne (Meinterde) pro remedio anime meæ, traditumque in perpetuum esse volo, et propria manu firmavi : præsensque traditio firma permaneat stipulatione subnixâ. Acta in Wirithina monasterio n Id. Novembr. anno 4 regni domini Hlotharii regis, indictione 6.

Signum Erponi, qui hoc tradidit. Sig. Meinhardi. Sig. Wolfi. Sig. Thiatradi. Sig. Gerbaldi. Sig. Helmbratti. Sig. Thiatbaldi. Sig. Frithubaldi. Ego Thiatthardus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Hildiradi in Wenaswalda.

23. Notum fieri omnibus, tam præsentibus, quam futuris, qualiter ego Hildiradus filius quondam... pro remedio animæ meæ et pro hæreditate comprehendere, a rivulo, qui dicitur Burgheki (*Bornebeck*) usque ad illum rivulum, qui in occidentali parte Widubergi (*Wynberg*) decurrit, ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ semper virginis, et cum omni integritate usque in ripam Ruræ, excepta illa particula, quam Fæbertus in proximo angulo inter Ruram et Widubergam olim stirpare inchoavit. Hanc ergo denominatam comprehensionem cum tota integritate tradidi in elemosynam meam ad reliquias superius dictas, et in potestatem Liudgeri abbatis, traditamque in perpetuum esse volo, et per nulla temporum curricula ulterius immutari, sed ad perpetuos usus Ecclesiæ Dei prædictis abba Ludgerus quicquid exinde facere voluerit, jure hæreditario liberam et firmissimam a me et ab omnibus habere potestatem. Si quis vero instigatus a diabolo, quod tamen futurum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de hæredibus vel pro hæredibus meis seu quolibet ex persona contra hanc venire tentaverit aut eam infringere voluerit fixa et deliberata intentione, imprimis iram Dei cœlestis incurrat, et a sanctorum angelorum societate separetur, si se cito non correxerit a sua pessima præsumptione: et insuper in Dominicum auri libras duas, argenti pondus x coactus exsolvat, et sic quidem quod repetit, evindicare non valeat, sed firma et immutabilis hæc traditio in sempiternum permaneat cum stipulatione subnixâ. Acta est autem publice in loco, qui dicitur Diapanbeci in ripa Ruræ, ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ, anno 53 regni domini nostri religiosissimi regis Carli, Kal. Maias, coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc testamentum firmissimum perseveret in æternum, notavit tempus, diem, locum, quo scriptum est.

Signum Hildiradi, qui hanc traditionem dominante manu, perfecit, subiusque firmavit.

Signum Heribaldi. Sig. Frithurici. Sig. Hildibratti. Sig. Brunhardi. Sig. Aro. Sig. Sewardi. Ego Thiatbaldus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Sigihard.

24. Notum fieri desidero omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Sigihard tradidi particulam hæreditatis meæ, quod conjacet in villa Fislaco, in pago Ruricgao, hoc est, de terra plenum jornal [*vel jornal*] tradidi ad reliquias sancti Salvatoris, quæ collocatæ sunt in loco qui dicitur Werthina, in pago Ruricgao, in ducatu Ripoariorum, ubi Hildigrimus et Gerfridus episcopi rectores præesse videntur. Hoc tradidi pro remedio animæ meæ et pro æterna bona retributione, in ea vero, ut a die præsentis rectores ipsius ecclesiæ habeant, teneant atque possideant; et quicquid exinde facere voluerint, liberam in omnibus habere potestatem, ad faciendi, quicquid elegerint, stipulatione subnixâ. Acta est autem die iii Id. Septemb. anno 6, regnante domino nostro Hludowico gloriosissimo rege ac imperatore.

Signum Sigihard, qui hanc traditionem fieri, et firmare rogavit. Sig. Reginbrat. Sig. Hrodhard. Sig. Ohtric. Sig. Bonno. Sig. Erkinger. Sig. Erimbrot. Sig. Alfric. Sig. Odbold. Sig. Alvold.

Ego Liudberthus diaconus scripsi et subscripsi.

Charta de concambia Gerfridi episcopi et Frithuardi in Hesangi et Castorp, seu in Werina.

25. Nihil sibi quispiam cernitur innuendo, quicquid de contra recipitur in augmentis, ideoque placuit atque convenit inter Gorfredo episcopo et Frithuardo, ut terras eorum, ubi loci eveniant, inter se commutare deberent, quod ita et fecerunt. Ergo donat memoratus Frithuardus supra scripto Gerfrido

A episcopo in concambio terræ suæ in villa, quæ dicitur Hesingi, in pago Riporum super fluvio Rura, id est dimidium mansum cum pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, præsiidiis, pecuniis. E contra dedit Gerfridus episcopus supra scripto Frithuardo dimidium mansum, id est terram tantum in pago Bortergo, in villa, quæ dicitur Castorp. Et contra pascua et silvas, quas dedit Frithuardus, dedit Gerfridus episcopus xx furlangas in pago Dreginni, in villa quæ dicitur Werina. Unde inter se epistolæ uno tenore conscriptas fieri et adfirmare rogaverunt, ut unusquisque quod a pare suo accepit, hoc habeat, teneat atque possideat, et quicquid exinde facere voluerit, liberam ac firmissimam in omnibus habere potestatem ad faciendi. Et si aliquis de hæredibus nostris hanc concambiam infringere voluerit, inde ante conspectum Dei in die iudicii reddat rationem, et in hoc sæculo componat C libras de auro cocto, et ducenti de argento. Actum in loco, qui nuncupatur Billarheci, sub die viii Kal. Decembr., regnante Hludowico imperatore, anno 21.

Signum Frithuardi, qui hanc traditionem fieri rogavit et propria manu firmavit.

Signum Reginhardi. Sig. Walgeri. Sig. Bruni. Sig. Bovoni. Sig. Berningi. Sig. Reginfridi. Sig. Hildibaldi. Sig. Hericoni. Sig. Egoni. Ego Regibarius indignus presbyter scripsi et subscripsi.

Traditio Helmbratti.

26. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Helmbrahtus, filius quondam Reginberti, pro remedio animæ filii mei nomine Eedbrati, tradidi partem hæreditatis meæ ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ constructa est in pago Riporum, in loco qui dicitur Werithina super fluvio Rura, hoc est, quod tradidi jornalem unum in pago præfato, in villa, quæ dicitur Hernatscet (*Hernscheide*) super ripam præfati fluminis, tam in terris quam in silvis. Traditum esse in perpetuum volo, et promptissima voluntate confirmo, in ea vero ratione, ut post hunc diem habeatis licentiam habendi, tenendi, possidendi, commutandi, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam ac firmissimam in omnibus habeatis potestatem, stipulatione subnixâ. Actum in Werithina monasterio, ubi conscripta est, sub die x Kal. Novembr., regnante domino Hludowico imperatore, indictione 1.

Ego Thanebaldus subdiaconus scripsi et subscripsi.

Signum Helmbrahti, qui hanc chartulam fieri rogavit et propria manu firmavit.

Sig. Bonnoni. Sig. Berngeri. Sig. Nunni. Sig. Gerbaldi. Sig. Thiatbaldi. Sig. Reinbaldi.

Traditio Wolf in Hestratescethe.

D 27. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris qualiter ego Wolf tradidi partem hæreditatis meæ pro remedio animæ meæ ad ecclesiam sancti Salvatoris et S. Patris Ludgeri, quæ constructa est in pago Riporum, in loco, qui dicitur Werthina, super fluvio Ruræ, hoc est, quod tradidi quicquid habui in villa quæ dicitur in Hestratescethe (*Hetterschede*) cum appenditiis suis, id est, terris, silvis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, et traditum esse in perpetuum volo, et ut præsens traditio ista omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixâ. Acta est in Werithina monasterio, scriptaque xv Kal. Septembris, anno Dominicæ incarnationis 848, indictione 4, anno 5 Hludowici imperatoris.

Ego Liudbaldus cancellarius rogatus scripsi et subscripsi. Isti sunt visores et auditores:

Signum Wolf, qui hoc tradidit, et propria manu firmavit.

Sig. Megenhardi, advocati nostri. Sig. Raduni. Sig.

Salaholdi. Sig. Bornuni. Sig. Frithubaldi. Sig. Hrotberti. Sig. Nanni. Sig. Heribaldi. Sig. Athulini.

Translatio Oddag.

28. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter ego Oddag, filius quondam Othilrici, tradidi partem hereditatis meae ad ecclesiam sancti Salvatoris, quae est constructa in pago Riporum, in loco qui dicitur Werithina, super fluvio Rura, hoc est, jornales 10 in praefato pago, in villa nuncupante Menithinu (*Mynters*) super ripam praefati fluminis, tam in terris, quam in silvis, seu in pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus et cum omnibus adjacentiis: traditumque in perpetuum esse volo, et promptissima voluntate confirmo. Et accepi a custodibus ipsius praefatae ecclesiae pretium, sicut inter nos placuit atque convenit, hoc est, solidos 22. Et transuli de mea potestate in illorum, ut post hanc diem habeant licentiam tenendi, possidendi, commutandi, vel quidquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam in omnibus habeant potestatem, stipulatione subnixam. Actum in Werithina mo. asterio, ubi conscripta est sub die pridie Kal. Novembr. anno 25 imperante domino Hludowico imperatore, indictione 15.

Isti sunt visores et auditores:

Signum Oddag, qui hanc traditionem fieri rogavit et propria manu firmavit.

Signum Adaluni. Sig. Erpo. Sig. Gunthard. Sig. Hrodbrat. Sig. Theatbaldi. Sig. Reginbald. Sig. Heribald. Sig. Gerbald. Sig. Lantrat.

Ego Thanebaldus monachus scripsi et subscripsi.

Translatio Meginhardi et Wolf, in silva Witi.

29. Notum fieri cupimus tam presentibus quam futuris, qualiter ego Meginhard et Wolf tradidimus partem hereditatis nostrae ad ecclesiam sancti Salvatoris quae est constructa in pago Riporum, in loco qui dicitur Werithina, hoc est quod tradidimus 10 porcorum pascuam in silva Witi, pro remedio animae nostrae, traditumque in perpetuum esse volumus, et propriis manibus nostris firmavimus, praesensque translatio firma permaneat, stipulatione subnixam. Acta in Werithina monasterio in N. Kal. Decembr. anno 2 regni domni Hlotharii regis, indictione 5.

Sig. Meginhardi et Wolff, qui hoc tradiderunt, in Witi. Sig. Raduni. Sig. Frithubaldi. Sig. Ego Thiantharus subdiaconus scripsi et subscripsi.

De Holtseara in Witi.

30. Brevis commemoratio de illa pastione, quod nos habemus de ambas parces Rura in Hosi, et in Wagnoswald. Imprimis in Hosi Heinricus donavit ad 9 porcos. De Hrotinga (*Ratingen*) Willibald et neptis illius vendiderunt ad 60 porcos. Aluric vendidit nobis hereditatem suam in Lapanheldi (*Lopenheit*), ibi pertinet ad 80 porcos. Gerfrid habet in ipsa villa ad 50 porcos. Alfrant tradidit nobis ad 20 porcos. De Menedinna Gerala vendidit nobis ad 15 porcos. De Witi Eyurwini tradidit pro salute animae suae ad 20 porcos. De ipsa villa Eyuco et Hildirad et illorum coheredes tradiderunt ad 50 porcos. Othilulf in Hratuga (*Ratingen*) tradidit nobis pastum 10 porcorum. Ad illam terram pertinet, quam in Witi comparavimus a Meinhardo, qui sororem Huntionis in conjugio habuit, pastum ad 25 porcos. Ab Eribaldo comparavimus ad pastum 30 porcorum in Wagnoswaldi habemus in Fiselacu de uno manso quicquid ibi pertinet, et de alio manso tertiam partem. Et in ipsa villa tradidit Hrodhardus ad 5 porcos. Hladowinus ad 5 porcos. In ipsa villa Huntio donavit ad 5 porcos. Thianthold et Thruthger tradiderunt in Witi ad 20 porcos pastiones.

Translatio Gundvini et Adelboldi.

31. In Christo fratri Hildigrim episcopo emptori Gundvini et Adelboldus venditores. Constat nos tibi vendidisse, quod ita et fecimus, cortile uno in pago

Bunnengdo (*Bonna*) in villa Melenchen (*Melheim*). Et ipse cortilus habet in longitudine pedes 120 et in latitudine pedes 56, et hic habet exterminationes de uno fronte via Caballaria, et de alio fronte Rigo; et de uno latus ipsius haeredes. Et accepimus a te pretium, sicut inter nos placuit atque convenit, hoc sunt soli. 20, ita ut post hunc diem ipsas res habeas jure habendi, tenendi, dandi, et quidquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem, stipulatione subnixam. Actum ad Rura, ante basilicam sancti Salvatoris, ubi conscripta fuit sub die xv Kal. Novembr., anno 42 imperii domni Caroli, gloriosissimi imperatoris.

Signum Gundvini et Adelbold., qui hanc venditionem fieri et firmare rogaverunt. Sig. Ashret. Sig. Reginald. Sig. Reginbald. Sig. Radbald. Sig. Eurnoin. Sig. Hraunger. Sig. Thiatfrid. Sig. Ludgis. Sig. Rodald.

Ego Amalbertus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Translatio Heinrici in Witi.

32. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter ego Heinric, filius quondam Berngeri, tradidi partem hereditatis meae pro remedio animae meae ad reliquias sancti Salvatoris, quae est constructa in pago Riporum, in loco qui dicitur Werithina super fluvio Rura, in supra memorato pago, in villa quae dicitur Witi (*Ovete*) ad 15 porcos pastionem: traditumque in perpetuum esse volo, et promptissima voluntate confirmo, stipulatione subnixam. Actum in Werithina monasterio, ubi conscripta est sub die v Kal. Novembr. anno 21 domno Hludowico imper.

Signum Heinrici, qui hanc traditionem fieri rogavit et propria manu firmavit.

Sig. Heribaldi. Sig. Ulfridi. Sig. Lotradi. Sig. Theatbaldi. Sig. Herponi. Sig. Wolfoni. Sig. Reginbaldi. Sig. Gerbaldi.

Ego Reginharius presbyter scripsi et subscripsi.

Venditio Erpae et Helmfridi.

33. Haec sunt testimonia, quae hoc viderunt, quod Erpa tradidit Hildigrim episcopo in duo loca jornales 4, in finibus Menethinno, de uno latus terra Adalric infantes: de alio latus vallis, de tertio vero latus ipsa vallis, et in ipso loco revestivit per manus Alfrant, Flodoi, Reginbert, Fridulold, Brunhard, Hocca, Foeco, Ecco, Wido, Alfgod, et in alio loco super fluvio Rura dimidio jornale: et ipse Alfrant fecit ista vestitura, et ipsa terra jacet in illo loco, ubi ille porcus anteriore anno. Haec sunt testimonia, quae hoc viderunt, quod Helmfrid tradidit Hildigrim episcopo unum campum in finibus Menithinno, tenet ipse campus plus minus inter terram arabilem et silvam, jornales 6 aut 7 adjunget de uno latus Hocca terra; de alio latus ipsius haeredes: de uno fronte Gerrig terra, et de alio fronte rivulus. Et in ipso loco revestivit per manus Econ, Alfrant, Flodoi, Reginbrat, Frithubold, Brunhard, Erpa, Hocca, Foeco, Ecco, Wido, Alfgod.

Translatio Theodoldi et Thrudgeri.

34. Notum fieri cupimus omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter ego Theodold et frater meus Thrudger, filii quondam Wigeri, tradidimus partem hereditatis nostrae pro remedio animae matris nostrae, nomine Ricburg, ad reliquias sancti Salvatoris, quae sunt constructa in pago Rurigo, in loco qui dicitur Werithina, super fluvio Rura, in supra memorato pago, in villa, quae dicitur Witi ad 20 porcos pastionem: traditumque in perpetuum esse volumus, et promptissima voluntate confirmamus, stipulatione subnixam. Actum in Werithina monasterio, ubi conscripta est sub die xv Kal. Novembr. anno 25 domni Hludowici imperatoris, indictione 15.

Signum Theodoldi et Thruthgeri, qui hanc tra-

ditionem fieri rogaverunt et propria manu firmaverunt.

Sig. Meginhardi. Sig. Wolf. Sig. Theatradi. Sig. Hrodberti. Sig. Helmberti. Sig. Hildibaldi. Sig. Heribaldi.

Ego Thiatgerus indignus subdiaconus scripsi rogatus et subscripsi.

Traditio Meginhard in Ovili pastione ad 20 porcos.

35. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter nos Meginhard et Gunthard pro remedio animarum nostrarum ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ est constructa in pago Riporum, in loco, qui dicitur Werithina super fluvio Rure tradidimus, hoc est partem hereditatis nostræ in super memorato pago, in villa nuncupante. . . tuiti ad 20 porcorum pastionem traditumque in perpetuum esse volumus et promptissima voluntate confirmamus, stipulatione subnixa.

Actum in Werithina monasterio, ubi conscripta est sub die in Kal. Septembr., indictione 14. Traditio, quam tradiderunt Meginhard et Gunthard.

Signum Meginhard. Sig. Gunthard. Sig. Humbald. Sig. Hindolf. Sig. Grimward. Sig. Reginbald. Sig. Salubald. Sig. Hrodger. Sig. Erconger. Sig. Reginmar. Sig. Wernimar. Sig. Thiatbald. Sig. Frithubald.

Ego Reginharius diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Meginhardi et Gunthardi de Witi.

36. Notum fieri cupimus omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter nos Meginhard et Gunthard tradidimus ad ecclesiam sancti Salvatoris pro remedio animarum nostrarum, quæ est constructa in pago Ruruegao, in loco qui dicitur Werithina, super fluvio Rura, hoc est partem hereditatis nostræ in supra memorato pago in villa nuncupante Wita ad 20 porcorum pastionem, traditamque in perpetuum esse volumus, et promptissima voluntate confirmamus, ut omni tempore firma permaneat cum stipulatione subnixa.

Actum in Werithina monasterio, ubi conscripta est sub die v Id. Novemb., indictione 14.

Sig. Meginhard. Sig. Gunthard. Sig. Hunbald. Sig. Reginbrat. Sig. Hindolf. Sig. Grimward. Sig. Halabald. Sig. Herodiger. Sig. Erconger. Sig. Reginmar. Sig. Wernimar. Sig. Theatbald. Sig. Frithubald. Sig. Reginbald.

Ego Reginbarus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Amulrici Ad Crucem in ripa Arnapa.

37. Dum unusquisque in presenti sæculo conversatur, cogitare debet et prævidere quomodo animam suam salvare possit, et æternum sibi refrigerium invenire post temporalem et mortalem vitam mundi huius. Hoc ego et Amulricus perpendens in animo meo et frequenti meditatione revolvens tradidi pro remedio animæ meæ, et pro æterna retributione ad reliquias sancti Salvatoris et sanctæ Mariæ semper Virginis, et in manus Ludgeri presbyteri, qui easdem reliquias procurabat, particulam hereditatis meæ, id est, ipsum locum, qui dicitur Ad Crucem, cum pratis, qui ibi adjacent in rupa fluvii Arnapa, ubi quondam avus meus Irminfridus casam habebat, cum duobus agris, qui separati sunt non longe ab eodem loco. Hoc tradidi ad reliquias superius nominatas jam dicti presbyteri : traditumque in perpetuum esse volo, et per nulla temporum curricula ulterius immutari; sed ad perpetuos usus ecclesiæ Dei in eleemosynam meam omnia ista superius nominatus presbyter Ludgerus possidebat, habeat, colat et fructificet : et cuiusque disposuerit, et utile esse perspexerit, post obitum suum commendare et tradere liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem jure hereditario.

Si quis vero instigatus a diabolo, quod tamen fu-

aturum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de hæredibus meis, seu qualibet extranea persona contra hanc traditionem venire temptaverit, aut eam infringere voluerit fixa et deliberata intentione, imprimis iram Dei coelestis incurrat, et a sanctorum Angelorum societate separetur, si se cito non correxerit a sua pessima præsumptione. Et insuper in Dominicum auri libras duas, argenti pondus 10, coactus exsolvat, et sic quidem, quod repetit, evindicare non valeat; sed firma et immutabilis hæc traditio in sempiternum permaneat cum stipulatione subnixa.

Acta est autem publice anno 27 regni domni nostri religiosissimi regis Carli xiiii Kal. Aprilis, in villa quæ dicitur Hrodbertinga Hova coram testibus ac manunissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc traditionis testamentum firmius perseveret in æternum, notavi tempus, diem, locum, quo scriptum est.

Signum Amulrici, qui hanc traditionem perfecit, et propria manu firmavit. Signum Godoberti. Sig. Æorici. Sig. Frithurici. Sig. Folcberti. Sig. Hildifridi. Sig. Algeri. Sig. Helmberti. Sig. Hruodulfi. Sig. Doodeni. Sig. Gundberti.

Ego Thiatbaldus humilis presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Eric et Ermenfrid de Arnapa.

38. Notum fieri cupimus tam presentibus quam futuris, quomodo nos Eric et Ermenfrid tradidimus Hildigrim episcopo duas partes de illa foreste, quæ est super fluvio Arnapa, in loco qui vocatur Ad Crucem, quicquid ad illas duas partes adspicit, totum et ad integrum donamus et tradidimus perpetualiter ad possidendum. Si quis vero, quod fieri non credimus; si fuerint in postmodum nos ipsi, aut aliquis de hæredibus nostris, qui contra hanc traditionem venire voluerit aut eam infringere temptaverit; inferat volis una cum socio fisco auri libras 2, argenti pondus 5 coactus exsolvat; et presens traditio ista omni tempore firma permaneat stipulatione subnixa.

Actum est autem ad Ruram ante basilicam sancti Salvatoris, ubi scripta fuit anno in imperii domni nostri Hludowici imperatoris. Hæc sunt testimonia, qui hoc viderunt, quod Eric et Ermenfrid tradiderunt pro 30 solidis duas partes de illa foreste ad Arnepam, qui Amulric fuit, et Theadradan; cum ipsa Theadrada antea tertiam partem et quintam traditam habuit.

Signum Gundoino. Sig. Hildibert. Sig. Erchenger. Sig. Eilbold. Sig. Odwin. Sig. Reginher. Sig. Euvrwin.

Et isti sunt, qui viderunt, quod Hildibert revestivit in vico illorum de ipsa silva : Grimold vicarius, Hrodger, Frideric, Herulf, Widrad, Landbert.

Ego Amulbertus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Helmbat.

39. Isti sunt testes qui viderunt et audiverunt traditionem, quam tradidit Helmbat pro remedio animæ patris sui et pro sepultura ejus in Kal. Julias, regnante Hludowico imperatore, 13 annis, hoc est, de terra jornallem unum.

Signum Helmbat, qui hanc traditionem fieri rogavit et propria manu firmavit.

Signum Hrodbrat. Sig. Theobald. Sig. Heribera. Sig. Hildibald. Sig. Herico. Sig. Col.

Ego Liudbaldus cancellarius rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Erpi, filii Aldrici.

40. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter ego Erp filius quondam Aldrici, tradidi partem hereditatis meæ ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ constructa est in pago Ripariorum, in loco qui dicitur Werithina super fluvio Rura; hoc est, quod tradidi unum bivang in saltu Wanewalde inter duo flumina, id est, Podrbecci et Farnthrapa cum omnibus appendiciis suis, id est, terris, silvis,

pascais, aquis aquarumve decursibus : et traditum esse in perpetuum volo ; et ut præsens traditio ista omni tempore firma permaneat stipulatione subnixa. Acta in Werthina monasterio, scriptaque xvi Kal. Novembr. anno 24 regni domni Hludowici imperatoris, indictione 15.

Ego Hrodaldus cancellarius scripsi et subscripsi.

Signum Erpi, qui tradidit istud.

Hæc sunt nomina testium, qui hoc viderunt et audiverunt et manibus propriis firmaverunt.

Signum Hramningi. Sig. Wrachardi. Sig. Osleni. Sig. Herodardi. Sig. Heriscaldi. Sig. Heddiloni. Sig. Luthugis. Sig. Waticoni. Sig. Evardagi.

Venditio Gunthardi et Athilwini.

41. In Christo Patri Alfrido gratia Dei episcopo, emptori ; ego Gunthard et Athilwin venditores. Constat nos tibi vendidisse, et ita vendidimus, id est, comprehensionem nostram in silva, quæ vocatur Witerowald ; quam comprehensionem homines tui una nobiscum circueverunt, et novis signis obfirmaverunt ; et accepimus a te pretium pro ea, sicut inter nos convenit, hoc est, libras 5 in ea ratione, ut post hunc diem ipsa comprehensio ad proprium vestrum monasterium pertineat, quod vocatur Werthina ; et quidquid ex ea facere volueris, ab hac die liberam et firmissimam habeas potestatem. Si quis vero, quod fieri non credimus, hanc venditionis cartulam infringere temp averit, iram Dei incurrat, et a liminibus sanctorum alienus existat, et hæc venditio firma permaneat stipulatione subnixa. Acta in Werthina monasterio, tertio decimo Kal. Augusti anno incarnationis Domini 848, regnante Hludowico juniore anno 9, indictione 11, feria sexta.

Isti sunt testes, qui hoc audierunt et viderunt.

Ego Liudbaldus, humilis levita rogatus scripsi et subscripsi. Signum Gunthardi, et Athilwini, qui hanc traditionem fieri rogaverunt. Sig. Bernharli. Sig. Meinhardi. Sig. Heribratti. Sig. Reinhardi. Sig. Bernwini. Sig. Hrodger. Sig. Nunnoni. Sig. Irmunifridi. Sig. Erkingeri. Sig. Helmfridi.

Traditio Huntionis.

42. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Huntio, filius quondam Egilberni, tradidi res meas ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ est constructa in pago Ruriggo, in loco qui dicitur Werthina, super fluvio Rura. Hoc jornale uno de terra in villa nuncupante Wisi, et cum comedietatem de silva, quidquid mihi in ipsa villa jure paterno advenit : traditumque in perpetuum esse volo et promptissima voluntate confirmo, ut post hunc diem custodes ipsius ecclesiæ habeant licentiam tenendi, habendi, possidendi, commutandi, vel quidquid exinde facere voluerint, liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem stipulatione subnixa. Actum in Werthina monasterio, ubi conscripta est sub die iv Kal. Junii, anno 7, imperante domno Hludowico imperatore.

Ego Adalgerus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Huntio, qui hanc traditionem fieri et firmare rogavit. Signum Aluric. Sig. Alfrand. Sig. Reginbald. Sig. Uulf. Sig. Reginbrat. Sig. Theobald. Sig. Reginmar. Sig. Benno. Sig. Helmbrat.

Traditio Flodoini et Reginbrat.

43. Hæc sunt testimonia, qui hoc viderunt, quod Reginbrat tradidit in Mulenega de silva et de terra quidquid ibidem habuit, Hildgrimo episcopo.

Signum Berengar. vicar. Sig. Asold. Sig. Albrand. Sig. Benno. Sig. Frithubold. Sig. Frithubert. Sig. Grimward. Sig. Odfini. Sig. Flodoini. Sig. Wigfrid. Sig. Engilbert. Sig. Occo.

Per Frithubold manus istam investituram.

Hæc sunt testimonia, qui viderunt de eo quod Flodoinus restituit. Signum Herhold. Regembrat. Autfini. Hunebold. Riegrim. Radbert. Fridubold,

A Nunni, Wilfrid : istam investituram per Flodoini manus.

Hæc sunt testimonia, qui hoc viderunt, quod Flodoinus donavit illam comprehensionem super Liesepe rivulo Hildgrimo episcopo. De uno latius terra Grimward : de alio vero latius comprehensio Bennonis. De uno fronte mons : et de alio fronte comprehensio ipsius episcopi.

Signum Berenger. vicarii. Sig. Asold, Albrand, Benno, Reginbrat, Frithubold, Frithubert, Grimward, Odfin, Wigfrid, Engilbert, Erp, Occo.

Traditio Sneburgæ in Fislaca.

44. Notum fieri cupio omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Sneoburg, filia quondam Bernhaldi, tradidi partem hereditatis meæ ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ constructa est in pago Riporum, in loco qui dicitur Werthina, super fluvio Rura, hoc est, quod tradidi jornales quinquæ in loco qui dicitur Tottonthorra, in villa quæ dicitur Fislaca, in pago Riporum : traditamque in perpetuum esse volo, et promptissima voluntate confirmo, ut post hunc diem custodes ipsius ecclesiæ licentiam habeant tenendi, possidendi, commutandi, vel quidquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam in omnibus habeant potestatem cum stipulatione subnixa. Actum in Werthina monasterio, ubi conscripta est ii Kal. Aprilis anno 25 regnante domno Hludowico imperatore.

Ego Reginharius indignus presbyter scripsi et subscripsi. Signum Thiatradi, Frithubaldi, Hrodberti, Helinberti, Gunthardi, Theobaldi, Reginbaldi, Heribaldi.

Traditio Widrad.

45. In Christo fratri Hildgrim episcopo, emptori, ego Widrad venditor. Constat me tibi vendidisse, et ita vendidi res meas proprias, quæ sunt in pago Nivensem, in finem Welde jornales 4 et habent de ambo latius terra Frithurie. De uno fronte terra Lantbert : de alio fronte vero terra ipsius emptore, tradidi tibi perpetualliter ad possidendum : et accepi a te pretium, sicut inter nos placuit atque conveni, hoc est, solidos 6 ita ut post hunc diem habendi, tenendi, vendendi, et quidquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem stipulatione subnixa. Actum in loco qui dicitur Ad Crucem, ubi conscripta est, sub die ix Kal. Maii, anno 4 regni domni Hludowici imperatoris.

Signum Widrad, qui hanc traditionem fieri rogavit. Signum Grimald vicarii. Sig. Dodo. Sig. Frithurie. Sig. Hildbert. Sig. Odilhard. Sig. Teriulf. Sig. Benno. Ego Adalgerus rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Ludgeri in Suifstarbant, seu in Seuwald et in Berelsi.

46. Notum fieri omnibus desidero, tam præsentibus quam futuris, quomodo ego Ludgerus, filius quondam Hrodgeri, tradidi amico meo Ludgero presbytero, pro remedio animæ meæ, et pro æterna retributione dimidietatem hereditatis meæ, quæ mihi jure paterno, et lege hereditaria in Berelsi, et infra terminos qui illuc attinent, id est, ab Emese adusque in locum supradictum contigit. Sed et dimidietatem ei tradidi hereditatis meæ : eadem ratione in silva quæ dicitur Seuwald, sive Suifstarbant, exceptis agris, qui inibi ante extirpati sunt a patribus, aut ab hominibus nostris. Cæteram autem dimidietatem ipsi Ludgero presbytero tradidi in territorio jam dicto, et in silva superius nominata cum omni integritate, traditamque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus immutari ; sed ipse Ludgerus presbyter hæc omnia possideat jure hereditario, et cuicumque voluerit post obitum suum ad utilitatem animarumstrarum jure hereditario commendat stipulatione subnixa. Acta est autem publice hæc traditio anno regni religiosissimi regis Caroli 25, xi Kal. Aprilis in villa quæ dicitur Bidmingehusum co-

ram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius notantur.

Signum Ludgeri, qui hanc traditionem perfecit, et propria manu firmavit. Signum Bernsuide. Sig. Wilfrici presbyteri. Sig. Fledradi, Folclebi. Sig. Thiadulfi. Sig. Wendilbaldi. Sig. Wigbaldi. Sig. Wilbaldi. Sig. Isinbaldi. Sig. Racddegi. Sig. Reginhardi. Sig. Hildigrim diaconi.

Traditio Oodhelmi.

47. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, quomodo ego Oodhelmus, filius quondam... tradidi pro remedio anime mee et pro æterna retributione tertiam partem hereditatis mee ad reliquias sancti Salvatoris, cæterorumque sanctorum, quæ a Ludgero abbate in Withmundi constitutæ sunt, traditamque in perpetuum esse volo, et nunquam ulterius immutari: in ea vero ratione tamen, ut quandiu vixero in præsentis mortalitæ, ad me pertineat pars illa justo servitio ad augendum, non ad minuendum, post obitum vero meum de hac vita cum omni integritate in jus transeat supradictarum reliquiarum et servorum Dei, qui eas legitime custodire reperientur. Hæc autem pars tertia hereditatis mee tribus in locis consistit: in pago Hilslo, in villa quæ nuncupatur Ocanii hova una, quam proserviunt liti mei: in pago vero Northlufanti, in villa quæ dicitur Huleri Hova altera. Et in eodem pago hova tertia, in villa quæ nuncupatur Manheri. Et sexta pars hovæ quartæ in villa quæ appellatur Hrenheri; quæ etiam sexta particula hovæ illius me vivente in usus vergit jam dictarum reliquiarum, cum illis comprehensionibus in silva, quæ note sunt, juxta Hilsam. Hæc omnia trado, atque transfundo ad memoratas reliquias, et ad usus servorum Dei, qui easdem reliquias sanctas procurare justo videntur, ut cum omnibus ad se pertinentibus illuc respiciant et deserviant in sempiternum, sicut dictum est superius, et decretum cum omni integritate. Acta est autem publice cum stipulatione subnixæ in loco qui nuncupatur Withmundi, anno 29 regni domini religiosi regis Caroli, in Kal. Julii, coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc testamentum firmitus, notavi diem, tempus, locum, quo scriptum est.

Signum Oodhelmi, qui hanc traditionem perfecit, et subius firmavit.

Signum Hildigari. Sig. Bernhardi. Sig. Hildiberti. Sig. Judoni. Sig. Butoni. Sig. Meginlevi. Sig. Bernheri. Sig. Meginberti. Sig. Germundi.

Ego Hildigrimus indignus diaconus subscripsi.

Ego abba presbyter subscripsi.

Traditio Wracharii in Suistarbant, seu in Seuwald.

48. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, quomodo ego Wracharius, filius quondam Brunhari, tradidi Ludgero presbytero pro remedio anime mee terram proprii juris mei in pago Hilslo, in villa quæ dicitur Withmundi, id est, totam terram illam quam Landulfus litus meus incolabat, et proserviat: et unum agrum, quem Hildigerus ingenuus homo in meo beneficio ante habuit, cum omnibus quæ ad ipsam terram respiciunt, id est, silvis, pratis, pascuis, perviis, aquis, aquarumve decursibus, piscationibus, excepto uno curtilli in eadem villa, in cuius compensationem: grum illum tradidi, quem superius dixi. Hæc omnia tradidi pro æterna retributione superius nominato presbytero Ludgero cum omni integritate, traditaque in perpetuum esse volo, et nullis temporibus ulterius immutari; sed ad perpetuos usus ecclesiæ Dei supradictus presbyter eandem terram proprio jure possideat, colat et fructificare faciat in elemosynam nostram; et cuicumque eam commendare voluerit, et utile nobis fieri propexerit post obitum suum, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem. Acta est

A autem publice cum stipulatione subnixæ anno 27 regni domini nostri relig. osissimi regis Caroli, vi Id. Octobris, in villa quæ dicitur Brunnun, coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius notantur. Et ut hoc traditionis testimonium firmitus perseveret in æternum, notavi tempus, diem, locum, quo scriptum est.

Signum Wracharii, qui hanc traditionem propria manu perfecit subiusque firmavit.

Signum Meginhardi filii ejus consentientis. Sig. Bernhardi. Sig. Gerwaldi. Sig. Ludgeri. Sig. Frodgeri. Sig. Heligberti. Sig. Ludge. Sig. Immldevi. Sig. Gelo. Sig. Efurgeri. Sig. Ledovi. Sig. Hildiballi.

Traditio Gisluni in Welloe.

49. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, quod ego Gislunus tradidi partem hereditatis mee ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ constructa est in pago Riporum, in loco Werihina super fluvio Ruræ, hoc est, quod tradidi unum jornalem pro remedio anime mee, et pro remedio anime Athalvini in Welloe (*Veluwe*), præsensque traditio firma permaneat, traditumque in perpetuum esse volo stipulatione subnixæ. Acta est autem in Werihina monasterio xii Kal. Februar., anno 8, indictione 9.

Signum Gisluni, qui hoc tradidit. Sig. Wilfi. Sig. Meginhardi. Sig. Widradi. Sig. Thiat alai. Sig. Hehnbratti. Sig. Landradi. Sig. Erponi. Sig. Athalodo.

Ego Thiathardus diaconus scripsi et subscripsi.

Charta de illa Foreste de Arnapa.

50. Notum fieri cupio omnibus, tam presentibus quam futuris, quomodo nos Eric et Erminfrid cogitamus pro Dei timoris intuitum, vel pro anime nostre remedium, seu retributionem æternam, per hanc donationem donamus ad reliquias sancti Salvatoris seu Hildigrim episcopo, duas partes de illa foreste, quæ est super fluvio Arnapa in pago Nivenen, quicquid pater noster Amalricus nobis dimisit in hereditatem: et in aliis duobus locis terra aratoria: unum ante illam portam orientalem: alterum prope de ipsa foreste; et inter illa duo loca habent jornales 10 totum, et ad integrum donamus et tradidimus perpetualiter ad possidendum. Et ut presens donatio ista omni tempore firma permaneat. Acta est autem publice cum stipulatione subnixæ anno 3 imperii domini nostri Illudowici gloriosissimi imperatoris.

Signum Eric, qui hanc traditionem fieri rogavit et propria manu firmavit.

Signum Erminfrid eadem facientis. Sig. Oodric, filii Eric. Sig. Frederic. Sig. Egimbert. Sig. Aldebert. Sig. Landbert. Sig. Hildibert. Sig. Winibert. Sig. Oodoni. Sig. Dozum. Sig. Adbold. Sig. Albrad. Sig. Albdag. Sig. Wilrat. Sig. Fidubert.

Ego Amalbert presbyter scripsi et subscripsi.

Traditio B. doni.

51. Notum fieri desilero omnibus, tam presentibus quam futuris, qualiter ego Bado, filius quondam Widuc, tradidi unam hovam pro remedio anime fratris mei, nomine Oji, et pro æterna retributione ad monasterium, quod constructum est in honore sancti Salvatoris in loco, qui dicitur Wyrhina, in pago Riporum juxta flumen Ruræ. Tradidi eam supradictam in villa quæ dicitur Porricheci (*Pyrebeke*) in pago Borotra cum omni integritate, id est, terris, silvis, pratis et cum omnibus adjacentibus, quæ ad eandem hovam pertinent. Ita eam tradidi, traditamque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus immutari, sed ad perpetuos usus ejusdem ecclesiæ superius nominatæ custodes quicquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam a me et ab omnibus habeant potestatem. Acta est autem publice cum stipulatione subnixæ. Anno 7 gloriosi atque re-

ligatissimi imperatoris et regis Illudowici, Idus Aprilis, coram testibus ac manumittentibus, quorum nomina subius notantur. Notavi diem, tempus, locum, quo hæc scripta sunt.

Signum Badoni, qui hæc traditionem fieri rogavit, et propria manu firmavit. Signum Hrodin. Sig. Oecing. Sig. Holca. Sig. Wracheri. Sig. Osbern. Sig. Rhadori. Sig. Heribaldi. Sig. Bavoni. Sig. Wedral. Sig. Wlf-Hravan. Sig. Egbrat. Sig. Sutoris comitis.

Ego Werinhardus indignus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Commutatio de terra Sancti Salvatoris et Duadungi.

52. Nihil sibi quispiam cernitur minuando, quiddam e contra recipitur in augmentis. Ideoque placuit atque convenit inter Meinhardum advocatum sancti Salvatoris de Werthina monasterio, nec non et hominem nomine Thiadungum, ut terras eorum ubi locus opportunus eveniebat, inter se commutare deberent, quod ita et fecerunt. Ergo donavit memoratus Meinhardus supra scripto Thiadungo in concambio, in terra sancti Salvatoris in *Gifriding Hovum*, jornales 8 et libram unam cum 5 solidis. Similiter ei contra dedit memoratus Thiadungus supra scripto Meinhardo in concambio terram suam, quiddam ibidem habuit juxta stirpem sancti Salvatoris super fluvium Hosapa. Unde inter se duas epistolas uno tenore conscriptas fieri et affirmare rogaverunt, ut unusquisque, quod a patre suo accepit, hoc habeat, teneat atque possideat, vel quiddam ex eo facere voluerit, liberam ac firmissimam in omnibus habeat potestatem ad faciendum. Actum in loco qui dicitur Werthina, sub die 8 Idus Maii, regnante domino Illuthario, anno 1, indictione 4.

Ego Thiathardus indignus subdiaconus rogatus scripsi et subscripsi.

Signum Thiadungi et Wracardi, qui hoc tradiderunt juxta Hosapa. Sig. Meinhardi advocati nostri. Sig. Benno. Sig. Gunthardi. Sig. Genie. Sig. Bernheri. Sig. Wleni. Sig. Helmbrat. Sig. Irminfrid. Sig. Lotrad. Sig. Wolfri. Sig. Nithardi.

Præstaria Helmbaldi.

53. Dum omnibus vicinis suis non habetur incognitum, qualiter Helmbaldus filius Heribaldi tradidit ad reliquias sancti Salvatoris, et in manus Ludgeri abbatis in elemosynam suam comprehensionem illam, quam ipse Helmbaldus in propria hæreditate et in communione proximorum suorum, proprio labore et a tutorio amicorum suorum libgus comprehendit et stirpavit, id est, in loco, qui dicitur Widapa, in villa Salchem. Et postea postulavit, ut dimidium ipsam comprehensionem in beneficium accipere deberet diebus vite sue et filii sui sub usu fructifero, id est, de medio solido per singulos annos ad Pesga Domini ad supra dictas reliquias, quæ in eodem loco ponendæ sunt ad lumina comparanda. Ita et feci ego modicus abbas Ludgerus: prestiti ei dimidium comprehensionem illam in ea ratione, ut diebus vite sue et filii sui meliorati fiant: res ipsæ, quæ ad eandem comprehensionem respiciunt, absque ulla distractione et contradictione post obitum ipsorum ad supra dictas reliquias meliorate revertantur, et in usum servorum Dei, qui easdem reliquias procurare, Deo largiente, et custodire merentur in posterum. Acta est autem hæc præstaria publice in loco ipso, qui dicitur Widapa, sub die 8 Idus Maii anno tricesimo tertio gloriosi regis Carli. Ego Ludgerus abbas subscripsi.

Signum Gerusalem presbyteri. Sig. Hardgeri clerici. Sig. Wlgeri clerici. Sig. Guntherti clerici. Sig. Bocco clerici. Sig. Gerfrid clerici.

Ego Wambertus clericus subscripsi.

Traditio Sigwini in Hrotbertinga-Hova.

54. Notum fieri desidero tam presentibus quam etiam futuris, qualiter ego Sigwinus, filius quondam

A Gislberti, tradidi Ludgero presbytero contra pretium ejus particulam hæreditatis meæ, id est in Hrotbertinga hova unum modicum curtile cum agris 3, in eadem villa, et cum Waterscapiis, perviis, communis pascuis, et dedi ei potestatem habere in silvam quæ dicitur Sitroth, et in aliam silvam, quæ dicitur Hlivil. Hæc omnia ego Sigwinus tradidi superius nominato presbytero Ludgero secundum legem: traditaque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus immutari, sed a me et omnibus habeat potestatem jure hæreditario, quicquid exinde facere voluerit, et cuicumque voluerit post obitum suum donare. Acta est autem publice cum stipulatione subnixâ, in villa quæ dicitur Widugises Hova, anno tricesimo quinto regni domni nostri gloriosi regis Carli, in Kal. Julii coram testibus ac manumissoribus, quorum nomina subius adnotantur.

Notavi diem, tempus, locum, quo hæc scripta sunt. Signum Sigwini, qui hoc testamentum fieri rogavit, et propria manu firmavit. Sig. Hildifridi. Sig. Therdberti. Sig. Raadheri. Sig. Meginhardi. Sig. Folcheri. Sig. Wigberti. Sig. Boldheri. Sig. Notrici.

Ego Werinhardus presbyter rogatus scripsi et subscripsi.

Traditio Radaldi.

55. Tradidi ego Raadald in elemosynam meam ad ecclesiam, quam Ludgerus abbas in Withmundi collocavit, omnem partem modicæ hæreditatis meæ, id est, et in Holmissi, et in Withmundi, quiddam ibi habere visus sum tam in terra, quam in silva, cum omni integritate tradidi ad supra dictam ecclesiam; traditumque in perpetuum esse volo, et nunquam ulterius immutari.

Signum Meginungi. Sig. Walda. Sig. Gerbaldi. Sig. Bosuc. Sig. Werbert. Sig. Atalgot. Sig. Alfgrim. Sig. Frithuwardi presbyteri.

Traditio Folcberti.

56. Notum fieri cupio omnibus tam presentibus quam futuris, qualiter ego Folcbert aliquantulum particulam hæreditatis data terra juris mei in villa quæ dicitur Bilici, a Theganbaldo ingenuo et nobili homine comparavi in villa, quæ nuncupatur Fise æu, id est Rothum illum, quod dicitur Widuberg. Hoc Rothum a supra dicto Nobili Franco Theganbaldo ego Folcbert comparavi, et aliquantos annos possedi, et in eo laboravi quod potui. Nunc autem eundem Rothum in terra aratoria, quiddam in eo unquam aratum fuit dedi Ludgero presbytero, cum omni integritate contra terram aratoriam illius hovæ, quæ dicitur Alfedging-Hovæ. In ea ratione accepi hovam illam a Ludgero presbytero vicino meo in cambio contra terram aratoriam Rothi supra dicti, ut eam jure hæreditario in perpetuum possidere debeam, et ad proprios usus hæreditatis redigere, aut quiddam exinde utile esse decrevero, liberam et firmissimam habeam potestatem ab omnibus, sive vivens facere, sive post obitum meum tantum ad usum fructiferum pertinentem et proficientem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, ego ipse, quod absit, aut aliquis de hæreditibus et pro hæreditibus meis seu qualibet opposita persona, qui contra hanc cartam Cambiæ injusto conamine venire tentaverit, aut eam infringere voluerit, imprimitus iram Dei celestis incurrat, et ab ingressu omnium ecclesiarum alienus existat, quoadusque se correxerit a nefaria presumptione, et insuper a fisco mulctatus auri libras duas, argenti pondus decem coactus exsolvat, et sic quidem, quod repetit, evindicare non valeat, sed firma et inmutabilis hæc cambia in sempiternum permaneat, stipulatione subnixâ.

Acta est autem publice, an. 51 gloriosi atque religiosi secundi regis Carli, xvi. Kal. Martii, in loco qui dicitur Diapanbeci, in ripa Bure, coram testibus ac manumittentibus, quorum nomina subius adnotantur.

Notavi tempus, diem, locum, quo hæc acta sunt. **A** Signum Ludgeri presbyteri : is eam chartam fieri rogavit et propria manu firmavit.

Signum Berengeri. Sig. Alfalagi. Sig. Hildiradi. Sig. Berwini. Sig. Gisfridi. Sig. Benno. Sig. Liudnei. Sig. Walafridi.

Traditio Theodgrimi diaconi.

57. Notum fieri desidero omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Theodgrim, filius quondam Aldgrini, tradidi omnem hereditatem meam, quam Riefridus mihi tradidit, pro remedio animæ meæ, et pro æterna retributione ad monasterium quod constructum est in honorem sancti Salvatoris, in loco qui dicitur Werthina, in pago Riporum juxta fluvium Rura, ubi Hildigrinus episcopus præesse videtur. Traditi eam supra dictam in villa quæ dicitur Arlo, in pago Threant, cum omni integritate, hoc est una ecclesia, in terris, in mancipiis, in domibus, in redditibus, silvis, aquis, aquarumve decursibus, totum et integrum trado atque transfirmo : ita eam tradidi, traditamque in perpetuum esse volo, et nullis unquam temporibus immutari, sed ad perpetuos usus ejusdem ecclesiæ superius nominatæ custodes quicquid exinde facere voluerint, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeant potestatem.

Acta est autem publice cum stipulatione subnixa, anno 7 gloriosi atque religiosi regis et imperatoris Hludowici, xiv Kal. Julii. Facta est autem hæc traditio in loco, qui dicitur Mimigernaford, coram testibus ac manumittentibus quorum nomina subius adnotantur.

Notavi diem, tempus, locum, quo hæc scripta sunt.

Signum Theodgrimi, qui hanc traditionem fieri rogavit, et propria manu firmavit.

Signum Liudolfi. Sig. Aldgeri. Sig. Aldheriti. Sig. Adoni. Sig. Adalung. Sig. Ebungeri. Sig. Folcbrat. Sig. Erpulf. Sig. Thancheri. Sig. Theadi. **C** Sig. Osgeri. Sig. Bavoni. Sig. Hildold. Sig. Egilthard. Sig. Waldric. Sig. Mareward. Sig. Marcrad. Sig. Vab. Sig. Herimod.

Ego Werinhard presbyter scripsi et subscripsi.

Traditio Bettoni in Holtheim.

58. Notum fieri desidero omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Betto, filius quondam N... tradidi particulam hereditatis meæ Ludgero abbati accepto pretio juxta consensum amborum, in pago Nivaneheim in villa, quæ dicitur Holtheim, id est, curtile, cum adjacentiis, uno rodo et modico prato, ex uno jorali in terra arabili cum cæteris omnibus, quæ ad ipsum curtile, legaliter respiciunt, hoc est, pascuis, perviis, usibus aquarum, dominationemque in silvas ad supra dictam villam pertinentes cum pastu plenissimo juxta modulum curtilis ipsius. Hæc omnia superius denominata ego Betto cum omni integritate tradidi Ludgero abbati traditamque in perpetuum esse volo et nullis unquam temporibus ulterius immutari, sed ad perpetuos usus ecclesiæ Dei quicquid exinde facere voluerit, liberam et firmissimam a me et ab omnibus habeat potestatem. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa in loco qui dicitur Werthina, ad locum..... super fluvio Rura, ubi levata fuit, et ante testes seu manumissores sub die 6... imperante domino nostro Carolo imper.

A mam a me et ab omnibus habeat potestatem. Acta est autem publice cum stipulatione subnixa in loco qui dicitur Ad Crucem, anno tricesimo tertio regni religiosissimi regis Carl, sub die vi Nonas Maii. Notavi diem, tempus, locum, quo hæc scripta sunt.

Signum Bettoni, qui hanc traditionem perfecit, et propria manu firmavit.

Signum Landheriti. Sig. Horulfi. Sig. Erlulfi. Sig. Folcheri, Sig... Sig. Hrotulfi. Sig. Folcberti. Sig. Miloni.

Et ego Thiatbald presbyter scripsi et subscripsi.

Traditio Andgeri in Volm.

59. Notum cupio fieri omnibus, tam præsentibus quam futuris, qualiter ego Andger per manus Wolframusi tertiam partem hereditatis meæ vendidi et pauperibus erogavi, reliquas duas partes tradidi ad ecclesiam sancti Salvatoris, quæ est constructa in pago Riporum, in loco qui dicitur Werthina super fluvio Rura, in ea ratione, ut uxor mea medietatem habeat omnibus diebus vite suæ illius hereditatis, quod ad prænominatam ecclesiam tradidi in precaria, hoc est tertiam partem hereditatis meæ, et post obitum suum ad prædictam ecclesiam pro remedio animæ meæ, traditumque in perpetuum esse volo, præsensque traditio firma permaneat in æternum. Acta in Werthina monasterio vii Idus Januarii, anno 5 regni domni Hlotharii regis, indictione 7.

Ego Thiatbald diaconus rogatus scripsi et subscripsi. Signum Andgeri, qui hoc tradidit. Sig. Wolframmi. Sig. Folcberti. Sig. Meginhardi. Sig. Aldeberti. Sig. Wolf. Sig. Theatradi. Sig. Sigibaldi. Sig. Gerbaldi. Sig. Frithubaldi. Sig. Reginzaldi. Sig. Bomheri. Sig. Waldheri. Sig. Meinradi.

Traditio Willeburg.

60. In Christo fratri Hildigrim episcopo emptori ego Willeburg venditrix. Constat me tibi vendidisse, et ita vendidi proprietatis meæ in pago Ruragawa, in villa quæ vocatur Menithima, id est in terra arabili, terra et silva, jorales 6, et accepi a te pretio, sicut inter nos placuit atque convenit, tantum ita ut post hunc diem jam dictas res jure habendi, tenendi, dandi, vendendi, vel quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem. Actum est autem publice cum stipulatione subnixa, in villa quæ dicitur Werthina, ad locum..... super fluvio Rura, ubi levata fuit, et ante testes seu manumissores sub die 6... imperante domino nostro Carolo imper.

Sigillum Willeburg, quæ hanc traditionem fieri rogavit.

61. Traditio Bringeri. — 62. Irpingi prope Rheum. — 63. Werdilburg. — 64. Afferi presbyteri. — 65. Fridubergæ de Mellingi. — 66. Venditio Gerum et Lebwar de Arnapa. — 67. Vend. Fridric de Arnapa. — 68. Trad. Sigibaldi et ejus uxoris in Hoangi. — 69. Tr. Rumsfrid. de pago Riguario. — 70. Trad. Heribrathi. — 71. Ewruini et Ricwini in Vuiti. — 72. Trad. Radberti. — 73. Trad. Hravanger de Bunnagao.

JOSEPHUS

ALCUINI DISCIPULUS.

NOTITIA HISTORICA IN JOSEPHUM.

(Ex Mabillonio, Act. SS. Ord. S. Ben.)

De Joseppo seu Josepho quædam in libris editis et ms. observari, quæ huc adducere non otiosum puto. Josephum sanum esse dicit Alcuinus in epistola ad Colcum (*epist.* 3); at in epistola 175, *dilecto filio Joseppo* inscripta, de adversa ipsius valetudine condolet; et in epistola 180 Remigium episcopum obsecrat ut ore pro anima Joseppi discipuli sui: qui proinde ante præceptorem obiit. Dubitavi aliquando

^a Attamen Mabillonius in Actis sanctorum ordinis S. Benedicti, num. 12 Elogii beati Alcuini, quosdam

num esset ipse *Joseb*, quem Carolus Magnus alicui monasterio præficere volebat, ut legimus in epistola Theodemari abbatis ad Carolum regem: an vero Josues abbas monasterii sancti Vincentii ad Vulturum, at nullatenus dubito quin ipse sit *Josephus* qui, jubente Alcuino, compendio redegit Commentaria sancti Hieronymi in Isaiam prophetam. At hæc Josephi lucubratio hactenus ignota ^a.

versus descripsit præmissos subunctosque compendio Commentariorum S. Hieronymi in Isaiam. Edit.

CARMEN JOSEPHI AD SANCTUM LUDGERUM.

(Carmen hoc videsis in Actis seu Vita sancti Ludgeri, hujusce voluminis col. 777.)

VERSUS JOSEPHI

EPITOMÆ SUÆ COMMENTARIORUM BEATI HIERONYMI IN ISAIAM PRÆMISSI SUBJUNCTIQUE.

(Apud Mabill., *ibid.*)*Initio Epitomes.*

Isaiæ brevibus, lector mysteria verbis
Pandere quis poterit tractans et cuncta volutans?
Sanctus Hieronymus longis tractatibus usus,
Exposuit sapiens magnis ambagibus illum.
Cujus ab immensis tentabo excerpere libris,
Quæ breviter valeant sensum nudare prophetæ.
Sic placet Albino talem nos ferre laborem.

In fine ejusdem Epitomes.

Hieronymus monuit postremi in fronte libelli,
Ut cuicumque foret verborum longior ipse
Textus in Isaiam, libros exciperet omnes,
Et brevibus vastos verbis constringere sensus.
Sic ideo tuis parens, charissime, jussis,
Hæc, Albine, tibi strictim collecta dicavi.
Hæc utinam nostri memorem te sæpe rependant.
Hæc, Pater alme, legens, pro nobis sedulus ores,
Sæpius ac dicas: Dominus conservet Ioseph.
Hæc quoque verba tibi toto de corde rependam.
Chare magister, ave; Dominus te salvet ubique.

(Deinde sic pergit Josephus prosaico sermone):

Hæc brevi, prout potui, sermone in Isaiam de lacinioso Hieronymi tractatu, sicut, dilectissime magister

B Albine, jussisti, devotus excerpsti. Ita enim mihi præcipiebas, ut in cunctis pernecessarium tantum sensum et Hebraicæ veritatis tramitem sequens, tanquam aliorum interpretum et tractatum incerta et confusa declinarem vestigia. Duabus autem causis, ut reor, hæc ita fieri voluisti, ut vel fastidiosis tepidisque lectoribus longos libros legendi labor levaretur; vel ingeniosis et ardentis animi hominibus promptior breviorque querendæ veritatis via redderetur. Si quis autem quasi breviora, et ob id obscuriora, despiciat (sæpius enim brevitatem comitatur obscuritas), ad fontem unde hæc hausimus erecta cervice currat; et cui rivulus iste non sufficit, desuper ripis suis inundante flumine [satiari] potest. Tu autem, dilecte magister, in nostri laboris vicem tuæ nobis benedictionis et orationis gratiam communitas: ut nostri Redemptoris clementiam pulsantes, pro ejus multa in multos misericordia in nobis quoque opus manuum suarum respiciens non despiciat; sed superatis sæculi hujus tentationum fluctibus ruptisque nostrorum [peccatorum] retiaculis, nos ad imperturbatæ vitæ portum perducatur clemens Dominus Jesus.

FARDULFUS

SANDIONYSIANUS ABBAS.

NOTITIA HISTORICA IN FARDULFUM

(Ex Gallia Christiana, tom. VII.)

Fardulfus genere Longobardus, capta Papia in Franciam abductus a Carolo Magno, eidem charus effectus est, ob detectam Pippini ejus filii ex Ilmiltrude concubina conjurationem: quare monasterium sancti Dionysii, Maginario abbate mortuo, ei Carolus regendum commisit; cui Fardulfus ut se vicissim gratum exhiberet, ædem monasterio adhaerentem, instar veterum regni palatiorum ædificari curavit, in qua princeps, dum eo veniret, cum suis hospitaretur. Id ipse testatur Fardulfus versibus, quos Chesnius refert tomo II Hist. Script. Franc., pag. 645, ubi et legere est B. Joanni Bapt. oratorium ab ipso exstructum solvendi voti causa, quod initio exsilii sui se vovisse idem Fardulfus ait sequentibus versibus. Eundem laudat Alcuinus (*carm.* 117) ob ciborium ab eo factum in æde Dionysiana. Fardulfum ascitum a Carolo comitem in expeditionibus bellicis Saxonum adnotavit manuscriptum vetus Sandionysianum his verbis: « Carolus Magnus, cum bellum adversus Saxones mirabili industria administraret sui præsentia, Fardulfum B. Dionysii abbatem inter alios, qui ad ferendum pondus prælii, et gentis au-

daciam comprimendam evocati undique confluerant, contigit accidisse. Hic sacra beatorum martyrum pignora secum ferri jussus fuerat, et custodes clericos, qui secum proficiscebantur, uti eis vicissim succedentibus debita exhiberetur religio, delegaverat. » Fuit etiam Fardulfus e numero missorum dominicorum, quibus Carolus Magnus varias regni provincias assignavit perlustrandas, ut leges tam ecclesiasticas, quam civiles neglectas observari curarent, jusque dicerent ac de singulis ad ipsum referrent. Idem anno 797, tricesimo Caroli, xiii Kal. Januarii Theudaldum comitem, Gisela sororem Caroli Magni 799, et Nevelongum nobilem Hasbanium 805, beneficos expertus est (*Prob. Hist. S. Dion.*, n. 64, 65 et 66). Mortuus creditur Fardulfus anno sequenti 806, die 22 decembris. Ipsius epitaphium, quale sequitur, e manuscripto codice bibliothecæ eminentissimi cardinalis Ottoboni eruit noster Felibianus, et Historiæ Sandionysianæ attexit.

Ecclesiæ cultor, largus miserator egenum
Fardulfus fuerat, hoc jacet in tumulo:
In hac æde Dei tolli qui nomine claro
Æternis meruit laudibus ac precibus.

FARDULFI CARMINA.

(Apud D. Bouquet., *Recueil des Hist.*, tom. V.)

I.

Versus S. Dionysii adibus inscripti.

Culmina cernenti lectori littera prome;
Fardulfus Carolo condidit ista suo.
Quem quondam, propriæ fuerat dum sceptræ secutus
Gentis, in adversas fata tulere vias.
Attamen hic fidei dominis servavit honorem,
His regni quamvis ultima meta foret.
Tandem rectoris Caroli felicibus armis
Cessit, et in melius fors sibi cessit iter.
Huic quoque dum a fidei salvaret munera regi,
Rex sibi præcelsus plurima dona dedit.
Inter quæ sancti Dionysi rector ut aulæ
Fieret indulsit pacificus Carolus.

a Quod de sua in Carolum fide commemorat, ad Pippini nostri conjurationem conferendum est, quam a Fardulfo detectum, et Dionysiani Annales indicant,

Hanc benefactori construxit providus ædem,
In qua cum famulis gaudeat ipse suis.
Ipse suis servis, fidei quos vincula nectunt,
Lætitiâ princeps præbeat armipotens.
More tamen veterum consurgere jussit avorum
Culmina, præfulgent regis honore domus:
Ut quoties regni præclara palatia lustrat,
Fardulfi famuli sit memor ille sui.

II.

Alii Fardulfi versus.

Hanc tibi, præcursor Domini, Fardulfus opimam
Condidit ornatam divinis cultibus aulam,
Vota tibi reddens, supplex quæ voverat olim,
Exsilii primum cœpit dum nosse laborem.

et disertis verbis in Chronico testator Einhardus anno 792. SIRMONDUS. — Obiit Fardulfus anno 806 aut insequente.

Annuit his Carolus dictis pulcherrimus heros,
Quem placidum voluit vestris sibi reddere Christus
Promeritis famulam, magnis et honoribus auxit.
Nunc sibi solvendi voti est concessa potestas.

III.

Alii ejusdem versus.

Nunc igitur nobis dum cessa est copia fandi,

A Nomen amicitiae crescat ubique suae,
Crescat et audaci assiduum sub pectore votum,
Quod sibi longævum addet in orbe diem.
Adlit et aeternam per præmia plurima palmam,
Quam sibi perpetuus servet in arce Deus.

ANNO DOMINI DCCCIX.

DAGULFUS.

NOTITIA HISTORICA IN DAGULFUM.

(Ex Fabricio, Biblioth. med. et inf. Lat.)

Dagulfus manu sua scripsit Psalterium aureis exaratum litteris, quod Carolus Magnus Adriano I pontifici munus obtulit; Dagulfus autem Carolo Magno dicavit hoc octodecasticho, quod in codice illo, bibliothecæ Cesareæ illato obvium vulgavit Lambecius tom. II, p. 266.

* Codex ille, quem Lambecio indicante Fabricius hic profert, mihi olim dum bibliothecam Vindobonensem, inviserem inspectus ac perlustratus, non Psalterium tantummodo exhibet, sed et cantica biblica. In principio vero quædam habet generalia de psalmis, ut de eorum origine et prophetia. An ista auctorem habeant Dagulfum plane ignoro. Insuper legitur ibidem sub nomine S. Hieronymi expositio illa fidei catholicæ, quam inter apocrypha S. Hieronymi dedit clar. Vallarsius in editione sua operum Hieronymianorum, tom. I.

DAGULFI OCTODECASTICHON.

Carolo Magno Psalterium suum aureis litteris exaratum nuncupat.

Aurea Davidicos en pingit littera cantus,
Ornare docuit tam bene tale melos.
Aurea verba sonant, promittunt aurea regna,
Mansurumque canunt et sine fine bonum.
Hæc merito tabulis cultum decorantur eburnis,
Quas mire exculsit ingeniosa manus.
Illic Psalterii prima ostentatur origo,
Et rex doctiloquax ipse canere choro.
Utque decus rediit, sublati sentibus, olim

Quod fuerat studio pervigilante viri.
Aurea progenies fulvo lucidior auro,
Carle, jubar nostrum, plebis et altus amor.
Rex pie, dux sapiens, virtute insignis et armis.
Quem decet omne decens, quidquid in orbe placet.
Exigui famuli Dagulfi sume laborem
Dignanter docto mitis et ore lege.
Sic tua per multos decorentur scepra triumphos,
Davidico et demum consociare choro.

ANNO DOMINI DCCCXIV.

S. ANGILBERTUS

CENTULENSIS ABBAS.

NOTITIA HISTORICA IN SANCTUM ANGILBERTUM.

(Apud Mabill., Act. ord. S. Ben.)

1. Elogii hujus ratio, scriptores Vitæ sancti Angilberti.

1. Etsi beati Angilberti res gestas e tenebris oblivionis eruere conati sint auctores duo veteres, neutertamen id plene et absolute assecutus est. Et quia multa sunt apud eos vel omissa, vel obscura, vel dubia, visum est operæ pretium hic in antecessum præmittere antiquarum de Angilberto testimonia,

Deaque simul comparare, ut ejus veritas historię clarius elucescat. Quæ cum brevi observationum adnotationumve spatio comprehendi commode non possint, satius putavi ea redigere in Elogium historicum, quod instar commentarii hic appono.

2. Auctores duo sunt precipui qui de sancti Angilberti Vita scripsere: unus Hariulfus, monachus primus Centulensis, dein abbas Aldenhorgensis ter-

tius, ut lego in ipsius epitaphio ms. Is Chronicon Centulensis abbatis libris quatuor edidit sub finem seculi xi, egregium sane bonæ antiquitatis monumentum. Exstat in Spicilegii tomo IV. Totus ejus liber secundus est de Angilberto abbate, cujus translationes duas describit in libris tertio et quarto. Alter Vitæ scriptor est (ut puto) Anscherus abbas Centulensis : cujus auctoris lucubrationem Joannes Bollandus mutilam vulgavit in suo Februario cum præclaris commentariis, eam identidem laudans sub nomine Hariulfii, non tam sua quam Pauli Petavii et Guillelmi Peirati conjectura. Ego vero potius Anscherum tribuendam censeo. En conjecturæ meæ. Veri simile non est, Hariulfum bis scripsisse Vitam sancti Angilberti. Anscherus eo tempore de miraculis viri sancti edidit libros tres, qui posteriori Vitæ in coëficientibus mss. subjunguntur. Libri de miraculis Radulphi Rhemorum archiepiscopo dicati sunt, liber de vita alteri cuiquam, quem *majestatis* nomine compellat : quod de pontifice Romano interpretor. Auctor siquidem ipsum interrogat, qualiter Angilbertus « debeat tractari : utrum, velut hactenus gestum est, inter mortuos fideles memoria illius teneatur, an juxta Scripturam dicentem : Memoria iustorum cum laudibus, anniversaria dies ejus in numero sanctorum solemniter celebretur. Et ut vestra, inquit, prudentia non ignoret, qualiter isdem vir in hac vita positus Domini præceptis se manipaverit, de gestis Francorum et diversis opusculis chronicarum colligentes actus ejus, vestræ majestati offerimus : ut per hæc noveritis, quoniam non inaniter, quin potius pro merito miraculis a Domino declaratur. » Hæc ergo scripta sunt tum, cum Angilbertus miracula patrabat. Id vero fieri cepit anno 1110, auctore Anscherio in libro de ipsis miraculis, quem huius auctoris setum esse constat. Angilberti canonizationem (quam vocant) ostendere voluit Anscherus : ob id librum de miraculis obtulit Rhe mensi archiepiscopo, librum de vita summo pontifici, quem *majestatis* nomine compellat : ad quem ejusmodi negotia de canonizatione sanctorum jam referri cœperant, consultu et permissu metropolitani et episcopi perficienda, uti apparet ex historia de relevatione corporis sancti Bertini abbatis in seculi tertii parte 1. Denique si Anscherus abbas librum de miraculis Rhe mensi archiepiscopo per se obtulit, non alium sine dubio auctorem adhibuit ad librum de vita componendum, qui papæ offensus erat. Adde quod Hariulfus majori cum delectu et judicio scribit, quam is qui alterius Vitæ confitor est, quem Anscherum in consequentibus appellabo. Præ Hariulfio et Anscherio mentio erat de gestis Angilberti in vetusto libro de abbatibus Centulensis monasterii nunc perditio, quem Gervinus abbas Gorziæ invenit, teste Hariulfio.

3. Præter hos auctores, Joannes de Capella Centulensis monachus in Chronico Centulensi, quod « Eustachii abbatis permissione anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo » composuit, agit etiam de sancto Angilberto ; uti et Paulus Petavius in *Synagmate de Nithardo*, Guillelmus Peiratus, de Capella regum Franciæ, cap. 30 ; Menardus noster, in *Observationum ad Martyrologium* lib. II ; Jacobus Malbrancus, in lib. II de Morinis, et Ignatius Josephus, in lib. II historiæ Abbavillanæ.

II. Angilberti nomen duplex, parentes et patria, educatio.

4. Angilbertus seu Angilbertus, Engilbertusve, adscititio nomine *Homerus*, claro apud Francos palatinorum genere exortus est. Ipsius genus illustre probant tum singularis familiaritas cum Carolo Magno, tum copula cum Berta ipsius Caroli filia, tum denique præclara reipublicæ munera quæ gessit. Ignota utriusque parentis nomina : idque solum nobis de aliis ejus propinquis superest, quod Nithardus ejus filius scriptum reliquit in Historiæ lib. IV, ubi de

A Angilberto : « Fuit hic vir ortus eo in tempore haud ignote familie. Madhelgaudus autem, Richardus, et hic, ex una progenie fuere, et apud Magnum Carolum merito magni habebantur. » Is mihi videtur esse Madelgaudus, qui una cum Maguardo episcopo missus anno secundo Caroli Magni designatus est « in Cenomanico, Hoxonensi [L. Hoxoniensi], » aliisque adjacentibus Neustrie pagis. Richardus vero comes, qui una cum Willeberto Rothomagensi ann. 795, in libro de Vita Ludovici Augusti. Ex quibus conjectura est Angilbertum origine Neustrasium fuisse. Huic nomen, ut dixi, adscititium fuit *Homerus*, quo nomine eum passim laudat Alcuinus, Theodulfus, et si qui alii. Eodem vocabulo Grimcaldum Ludovici Augusti capellanium affectu Walafridus Strabus in carmine quod apud Henricum Canisium exstat in tomi VI pag. 622.

5. Eundem in aula Caroli educatum fuisse legimus in quadam Adriani papæ epistola ad Carolam pro synodo Nicæna secunda, seu pro imaginibus, in qua laudat pontifex « Engilbertum, qui pene, inquit, ab ipsis infantie rudimentis in palatio vestro enutritus est. » Anscherus scribit Angilbertum in aula Pippini regis « palatinis atque regalibus negotiis implicatum » degisse. Malim in aula Caroli, ut satis Adriani verba innunt. Neque enim Pippino regnante Angilbertus ejus erat ætatis, qui palatina tractare negotia posset. Certe Alcuinus eum solet *filium* appellare, non aliam ob causam quam quod longe senior ipse erat ; quod secus foret, si Pippini principatu jam vir et tractandis reipublicæ negotiis idoneus fuisset Angilbertus.

III. Connubium cum Berta, an post susceptum sacerdotium, qui liberi.

6. Bertam Caroli Magni filiam, Angilberti amore captam persuasisse patri, ut sibi cum eo nubere liceret, idque obtinuisse legitur in Angilberti posteriori Vita. Joannis Bollandi animum mire distraxit hic locus. Videbat apud veteres fieri mentionem eum Hariulfii ætatem, qui vixit post annos ab Angilberto trecentos. Bertam Caroli filiam tertio loco, id est post Pippinum et Rotrudem, genitam ex Hildegarde, quæ non nisi anno 772 desponsata Carolo est, vix fuisse nobilem ante annum 792, quod Angilbertus jam Centule monachus erat. Videbat, inquam, Angilbertum passim laudari ab Alcuino, nonnunquam etiam ab Adriano papa et Eginhardo, imo et a Carolo rege : nec usquam tamen Caroli generum appellari. At hæc, Carolam, teste Eginhardo in ipsius Vita, adeo filias suas adamasse, « ut nullam earum cuiquam, aut suorum, aut exterorum, nuptum dare voluerit : sed omnes secum usque ad obitum suum in domo sua retinuerit, dicens se earum contubernio carere non posse ; ac propter hoc, licet alias felix, adversæ fortune malignitatem expertus sit : quod tamen ita dissimulavit, ac si de iis nunquam alienius probri suspicio vel fama exorta fuisset. » Atqui ex adverso Nithardum, cui fidem negare nefas, testari de Angilberto, quod « ex ejusdem magni regis filia Bercha se fratremque suum Harinidum genuerit. » Hæc, inquam, advertentibus Bollandis, eaque moleste urget, professus se nolle traditionem Centulensium convellere, aut sancti Angilberti Vitam refutare, neque verum quod factum de regia virgine, deque illustri palatino ac sacerdote suspicari : sed tantum ea quæ animo scrupulum movebant exponere. Sane hæc magnam habent difficultatem. Nam ut cætera dissimulæ quæ facile solvi possunt ; Eginhardi testimonium, viri gravis ac testis rerum oculati, vix commode explicari potest, nisi dicas Carolam, si quam alicui suorum filiam suam nuptum locavit, non passum esse ut in domum sponsi migraret, sed eam secum retinuisse, aut Angilbertum non solum, sed secreto cum Berta matrimonio fuisse conjunctum. Omnem enim illicitæ copulæ suspicionem diluere videtur Angilberti per-

D

petua et constans cum Carolo necessitudo et familiaritas, incorrupta ejus fama et existimatio apud omnes, insignes legationes Romam, aliaeque praeclaræ dignitates ipsi concessæ. Siquidem vix in animum iacducere quis potest Carolum, virum prudentem ac sapientem, ut filie probrum dissimulare potuerit, tantum honoris et amicitie contulisse homini, qui familie suæ istam labem intulisset. Denique si ipsius Eginhardi uxor Imma fuit Caroli filia, Carolo probante ducta, uti multa certe persuadent, quis miretur nullam de Angilberti cum Berta connubio fieri mentionem ab Eginhardo, qui ne uxorem quidem suam inter filias Caroli recensuit? Fabula, inquis, chronographi Laureshamensis. Et tamen Lotharium, Ludovici Augusti filium, nepotem suum non obscure vocat Eginhardus, cum ait in epistola 34, ad Lotharium: « Quapropter admonendum censui neptitatem tuam, ut per prudentiam volis a Deo concessam caveatis periculum vestrum. » Si Lotharius Eginhardi nepos, ergo propter uxorem, quæ proinde Caroli filia fuerit. Et tamen, ut dixi, Eginhardus uxorem suam Immam (sic eam ipse vocat in litteris suis) nusquam inter Caroli filias recenset. Quid mirum si Angilberti cum Berta connubium, qui ipse suum, prætermisit? Neque vero huc officiant reliqua dulia a Bollandoproposita. Rotrudis Caroli filia natu major Constantino Græcorum imperatori desponsata est anno 781, ut in veterrimis Francorum Annalibus legitur. Quidni Berta ipsam proxime sequens Angilberto desponsari potuit aliquot post annis? Certe illud egardis utriusque mater Carolo nupsit ante annum 770. At quo anno, inquis, Berta nupsit Angilberto? Existimo id factum vix ante annum 787, quo fere anno cum Carolus junior, Caroli Magni filius, Offiæ Merciorum regis filiam in conjugium postulare, non acquievit Offiæ, « nisi Berta filia Caroli Magni suo filio nupti traderetur, » ut in Chronici Fontanellensis cap. 13 in editis legimus. Etsi vero Bertam Offiæ negavit Carolus, hinc tamen argumentum capio, eam necdum Angilberto copulatam fuisse, aut saltem Offiæ id ignorasse. Postremo in epistola Adriani ad Carolum Magnum, non deicit forsân Angilbertum regis generum dici, propterea quod inequalis erat conditionis. Et Alcuini epistolæ ad Angilbertum, aut nondum uxorato, aut jam monacho et abbati directæ sunt. Hæc ut in librico loco.

7. Aliud nobis negotium facessit posterioris Vite scriptor, cum ait Angilbertum jam sacerdotem Bertam duxisse in matrimonium. Verum hujus auctoris sententia tanti non est, ut in ea exequenda longum finem trahamus. Cum enim inaudita sit hæc res, sacris canonibus repugnans, et a nemine nonnisi post annos trecentos scripta, imo ab Hariulfo prioris Vite conditore graviore tum prætermissa; æquum est ab ea nota vindicare Carolum, qui canonem studiosissimus erat, ut patet tum ex ipsius ad Leonem papam litteris, quibus eum ad servandos canones hortatur; tum ex epistola ad Offiæ Anglorum regem, cui presbyterum Scottum, propterea quod violatæ quadragesimalis abstinence reus dicebatur, judicandum remittit, « ut ibi, inquit, judicetur, unde existit. Nam illi quoque sanctæ Dei Ecclesiæ puritas in moribus, et firmitas in fide, et honestas in conversatione secundum canonicam sanctionem observari debet, ut sit una, perfecta et immaculata columba. » Quanto minus tulisset sacerdotem ad nuptias convolare? quod ne quidem Græcis unquam post susceptum gradum licuit. Atqui videre mihi videor causam ob quam prædictus auctor in errorem iniegit. Legebat Angilbertum Caroli capellanium fuisse. Non putavit hanc dignitatem ipsi concessam post monachatum, qui status removel homines a sæculi negotiis, et præcipue Angilbertum, qui regiæ copulæ ceterisve palatii honoribus nuntium remisit. Judicavit ergo Angilbertum fuisse capellanium, ac proinde sacerdotem, ante contractum matrimonium. Siquidem pro-

A bante ac sequente Berta uxore Centulam sese receperat conjugatus. At quid hac de re sentiendum sit, in sequenti capite explicabo.

8. Quid liberorum tulerit ex conjugis Angilbertus, tradit Nithardus utriusque filius in Historiæ lib. iv agens de Angilberto, « qui ex ejusdem, inquit, magni regis filia, nomine Bertha, Nithardum fratrem suum et me Nithardum genuit; » quæ aliaque Nithardi verba referuntur ab Anschero abbate, posterioris Angilberti Vite scriptore. Sunt qui per ædictis duobus Angilberti filijs tertium adjungant Harduinum, qui aliis non immerito item fuisse videtur cum Nithardo, qui dictus sit Harduinus vitio lii rariorem.

IV. *Dignitates ante monachatum, recessus in monasterium, dubium de Bertæ vita religiosa.*

9. Quas dignitates in aula gesserit Angilbertus secularis opportunitum fuerit hoc loco explicare. « Primicerium palatii » Pippini regis fuisse constat ex Alcuini epistola 144, et (si Hariulfo et Anschero credimus) etiam « maritime Francie ducem. » Non assensior Petavio et Bollando, qui Alcuini epistolam, non de Pippino Italia rege Caroli Magni filio, sed de Pippino rege ipsius Caroli patre interpretantem putant: tum quia regnante Pippino Alcuinus nonnumquam ferule subductus erat, qui nonnisi Egberto Eboracensi pontifice mortuo (mortuus autem est anno 766, xiv Kal. Decembris, id est non integro biennio ante Pippinum) scholis Eboracensibus præfectus est; tum quia si tempore Pippini regis Angilbertus ad primam palatii dignitatem maturus exisset, senior aut certe non inferior ætate fuisset Alcuino, qui tamen eum *filium* in ea epistola et in alijs vocat; tum denique quia hæc epistola directa videtur Angilberto in Italia existenti, ut pote cui portitorem litterarum (scilicet Frodradum presbyterum, de quo etiam epistola sequens) Romam proficiscentem commendat, per quem sanctorum reliquias sibi transmitti rogat. Epistolæ hujus inscriptio et exordium tale est: « Florenti amico et venerabili Angilberto humilis levita Albinus salutem. Memor condicte inter nos amicitie has litteras vobis dirigere præsumpsi, deprecans ut benigne harum portitorem litterarum suscipere dignemini, et perrogationis illius viis dominum Pippinum regem subvenire deprecemini. » Et infra: « Insuper, charissime frater, devotissime deflagito ut dona dulcissima et mihi multum necessaria, id est sanctorum reliquias, mihi vel aliquas transmittere cures. » Tum in fine: « Floreas, fili, virtutum coronis » etc. Denique in titulo epistolæ: *Ad Angilbertum Primicerium palatii Pippini regis.* Amicitia hæc inter Alcuinum et Angilbertum, non nisi post Alcuini in Galliam adventum « condita » fuisse videtur. Alcuinum bis minimum in Gallia mansisse dicemus inferius in ipsius Vita: nimirum ab anno 780 in aliquot annos, quibus Carolo adnæsit; et ab anno 793 in reliquum ætatis. Prima vice in aula familiaritatem et amicitiam contraxit cum Angilberto, quem Carolus Pippini filii sui anno 781 regis in Italia coronati Primicerium palatii, hoc est primum consiliarium, constituit. Hoc officium gessit per annos aliquot: successor datus Adalhardus, postea Corbeiciensis abbas. Angilbertum in Italia fuisse, Alcuinum vero in Gallia, eo tempore quo Carolus in expeditione Saxonica occupatus erat, patet ex Alcuini epistola ad Damocetam, in qua hæc verba: « Ego pene quasi orbatus filijs remaneo domi. Damoceta Saxoniam, Homerus Italiam, Candidus Britanniam recessit. » Cujus rei gratia in Saxoniam profectus esset Damoceta, indicant superiora verba: « Valde sollicitus sum de itinere protectionis tuæ in hostem, quia plurima solent in talibus evenire pericula rebus. » Et in fine Deum precatur ut David « dilectum suum et vos omnes victores cum gaudio reducat in patriam. » David Carolus Magnus, Homerus Angilbertus, Damoceta Ricolfus intelligendus est. Ricolfus porro adhuc tum diaconus erat, necdum archiepiscopus Mogontinus, quo in numere Lullo successit sub

finem anni 787. Expeditio hæc contigit anno 792, aut alterutro duorum sequentium, quibus Carolus in Saxoniam cum exercitu contendit. Ergo eo tempore Angilbertus, non in Gallia, sed in Italia morabatur, in aula videlicet Pippini regis.

10. Præterea « maritimæ Franciæ dux » appellatur Angilbertus ab Hariulfio et Anscherio, qui nomine « Franciæ maritimæ » pagum Bononiensem aliosque Oceano Britannico adjacentes intellunt. Interpolator Vitæ sancti Richarii « ducatum maritimæ Franciæ a fluvio Scalda usque ad Sequanam » protendit. Anscherus addit, Danos per id tempus effusus in illam oram divinitus subactos ac internecione deletos ab Angilberto fuisse, voto ab eo facto, « se statim post victoriam vestem monasticam induturum. » De hac Danorum impressione silent veteres Francorum Annales : et si quidem vera est hæc Angilberti victoria, contigit post ipsius ex Italia reditum circiter annum 787, quo Berta jam copulatus erat.

11. Deinde circiter annum 790 secessit in monasterium Centulense, ubi post solitam probationem monachus factus est sub Symphoriano abbate. Duplicem huius secessus causam affert Anscherus, morbum et victoriam de Danis. Huius secessus hortatores duos habuit Angilbertus, Alcuinum scilicet et Adalhardum abbatem Corbeicensem, uti fidem facit Alcuinus ipse in epistola ad Antonium, quod alterum Adalhardi nomen erat. Videbat Alcuinus Homerum seu Angilbertum spectaculis theatricis delectari, doluitque illi ab discipulo suo committi contra severitatem Christianæ pietatis. Angilbertum hac de re corripuit : cunctabundum rursus ab Adalhardo commoneri postulat. Alcuini verba hæc sunt in epistola 107 : « Vereor ne Homerus irascatur contra chartam prohibentem spectacula et diabolica figmenta, quæ omnes sanctæ Scripturæ prohibent, in tantum, ut legem sanctum dicere Augustinum : Nescit homo qui histriones, et mimos, et salutatores introducit in domum suam, quam magna eos immundorum sequitur turba spirituum. Sed absit ut in domo Christiana diabolus hæc eat potestatem. Olim tibi de his scripsi, optans salutem charissimi filii toto cordis affectu, volens per te fieri, quod per me non posse fieri agnovi. Tuus vero affectus, fili charissime, congaudeat in servitio Dei et in salute fraterna : ut tibi ex profectu aliorum merces accrescat meritum. » Hinc intelligimus, quæ piorum hominum eo tempore mens fuerit de theatricis illis spectaculis, quæ ne quidem in homine curiali ferre poterant. Homerus vero Alcuini et Adalhardi piis monitionibus cessit, et tantum his pompis ac sæculo remisit. Confer num. 29 infra.

12. An Berta cum marito Centulam se receperit, sicuti tradit Anscherus, inquirendum hæc loco est. Audiendus Anscherus in Vitæ cap. 4 : « Sic nempe Angilbertus a rege digrediens Centulam revertitur : et contempto pomposæ dignitatis fastigio, primo omnium sponsam suam nobilissimam Bertam, sacro velamine consecratam, loco congruenti intra idem cœnobium Centulense composuit, sacris vigiliis et devotis jejuniis divinisque canticis cum multo fervore insistentem ; quo peracto, in castu monachorum Angilbertus solo prosternitur, et perfusus lacrymis exorat humiliter ut sacræ conversationis habitum accipere mereretur, etc. » Brevius Joannes de Capella in Chronico Centulensi : « Sanctus Angilbertus ex consensu uxoris suæ et Caroli Magni factus est religiosus in cœnobio Centulensi : et Berta ejus uxor monialis et reclusa in eodem monasterio. » Hariulfus de Berta secessu silet. Sane sanctimoniales feminas suscepto velo in adjunctis monasterio ædibus (quod in aliis monasteriis passim ævo illo frequentatum) ut certe in privatis vixisse constat ex libro primo de miraculis sancti Richarii abbatis, cap. 16, ubi agitur de qua iam femina conjugata oculorum lumine privata, « quæ deprecata est virum suum ut eam relinquere, licentiamque daret velum suo capiti imponere, affirmans se per visionem monitam, ut in

monasterio sancti Richarii apud sanctam Mariam acciperet velum capitis more monialium : et ut ab ipso deinceps aleretur victu elemosinario humiliter postulavit : quod ut ille audivit, consensit. Ipsa a suis adducta ad basilicam sanctæ Mariæ, ut ipsa petierat jam dictum habitum suscepit. Cum vero in ipsa die reverteretur, etc. Et in lib. II, cap. 4, de contracta quæ, recepta sanitate, « usque hodie, » inquit auctor sæculi noni, « visitat orationes [Fortæ, oratorium] frequenter illius, ferens velum capitis instar monialium. » Quibus in locis tria observanda : nempe mulieres illas castitatem vovisse, velum suscepisse instar sanctimonialium ; et plerasque vixisse in ædibus suis privatis, ut feminas devotas quibus Herardus Turonensis episcopus in capitul. 37 vetat ne velum rejiciant, « licet in domibus propriis vestes mutarint. » Ejusmodi femine aliquando etiam degabant in palatiis regum, qualis erat Hundrudis Angicana matrona, ad quam Alcuinus epistolam 89 inscribit in hunc modum : *Deo devotæ femine Hundrudis* ; quam monuit, « ut in palatio regis regularis vitæ devotio in ipsius videatur conversatione. » Hinc fit ut mirum non sit quod etiamsi Berta eam vitæ formam Centule professâ sit, in palatium tamen patris aliquando redierit. At mirum, si cum religioso velo sæculares pompas retinere potuerit. Et tamen in poemate quodam de Caroli Magni adventu ad Leonem papam, quod Alcuino tribuitur, de toto regis comitatu agens auctor, ita de Berta canit post Rhodrudem :

Proxima Berta inter, multis sociata puellis,
Vox virile, animo, habitu, vultuque corusco
Os, mores, oculos, imitantia pectora parvis
Fert ; ca, ut aurato diademate emigret alnum :
Aurea se niveis commiscet filia capillis
Lactea quippe ferunt pretiosam col a murinam :
Ornatur vestis variis pretiosa lapillis,
Ordine gemmarum numero a luce coruscant.
Bractea chrysolitis ornatur tegmina gemmis.

Hæc longe absunt a religiosæ femine habitu ; cum pro velo diadema, pro modestis devotæ vestibus totus mundus muliebris, qualis regiam prolem decebat, Bertæ tribuatur. Intererat etiam huic pompæ Gisla seu Gisala, tertia Caroli filia, tametsi jam erat sanctimonialis ; at ipsius ornatum longe alium describit idem poeta his aliisque versibus :

Gisala post istas sequitur, candore cornuans,
Virgineo comitata choro : micat aurea proles.
Tecta melocineo fulgescit femina anneta :
Mollia purpureis rutilant velamina filis.

En sanctimonialis insignia, virgineus comitatus, velamina seu velum, « purpureis filis » rutilans, tametsi « flammæum » quondam sponсарum erat. Nulla istic mentio diadematis aurei, lapillorum, gemmarumve, aut bracteorum indumentorum : quibus Berta ornata fuisse perhibetur. Porro id accidit sub finem anni octingentesimi, cum fere ante decennium Angilbertus Centulam se recepisset. Huc etiam trahi possent versus Theodulfi Aurelianensis episcopi ad Carolum in lib. III, carmine 1, ubi simili fere modo Bertam describit anno 796. An vero hæc devotæ ac reclusæ femina competere possint, aliis æstimandum relinquo. Eginhardus in Vita Caroli auctor est, quatuor tantum ejus liberos, Carolum scilicet, Pippinum et Rotrudem, ante patrem decessisse : supervixit proinde Berta, cujus obitus in Necrologio Dionysiano et Argentogilensi ascribitur his verbis : « v Idus Martii Berta filia Caroli imperatoris, quæ dedit superiorem curtem. » Forsan post patris obitum Centulam secessit, cum Caroli filia ob sinistram famam et palatio exire jussæ sunt a Ludovico Augusto, qui eas « incessanter, » teste Nithardo, « ad sua monasteria abire præcepit. »

V. Sacerdotium, abbatiale munus, legationes.

13. An sacerdos fuerit Angilbertus dubium esse potest. Esi enim « ministri capellæ » regiæ ipsum vocat Adrianus papa, non tamen continuo sacerdotum gradu insignitus dicendus est, sive Adriani epistolam

Angilbertus, cui in aurem secreta præcipue committebantur, unde forsitan dictus *Auricularius*.

18. Quia vero, uti Hincmarus eo loco tradit, inter ejusmodi consiliarios hæc erat lex, « ut quicquid inter se locuti fuissent, nullus sine consensu ipsorum cuilibet domestico suo, vel cuicunque alteri prodere debuisset; » hinc *Silentarii* potuerunt dici, quod nomen ab Anshero tribuitur Angilberto est. Quanquam veri simile est, Anscherum prius, nulla forsitan auctoritate, id tribuisse Angilberto ex imitatione Græcorum, apud quos *silentarii* dignitas magno in pretio est. Qua de re legenda est viri multigena eruditione præfati Caroli Fresnii adnotatio in historiam Joannis Cinnami, ubi observat *silentium* et *silentarium*, Græcis *σιλῆριον*, pro dissertatione seu collatione, imo et pro collationis loco sumi apud plebsque scriptoribus (quale est illud vulgati Anastasii in Stephano papa III. « in *silentio* beati Petri apostoli, » ut habetur in variis lectionibus editionis regie, ubi *silentium* videtur esse quod alias secretarium ecclesiæ dicitur), et silentiariorum dignitatem adeo illustrem fuisse, ut in concilio Chalcedonensi, actione 1, *ὑποσημασμένον* epitheton iis tribuatur; et Damasus papa in epistola ad Acholum testetur, nihil addi posse « ad meritum rusticæ, cum hæc eat prærogativa officii sui, quod silentarius esset Gratiani Augusti. » Verum, ut dixi, hæc dignitatis appellatio maxime usitata apud Græcos, ex quorum imitatione Ansherus eam tribuisse Angilberto videtur: quo nomine ipsam auricularii sui supremi consilarii dignitatem hic significari puto.

19. « Manuensis f. mihariatis » Leonis cum Carolo rege dicitur in epistola Caroli ad Leonem. Secretarius scilicet seu ab epistolis, quas Romanis pontificibus aliisque summatis Carolus scribebat. Huc pertinet Alcuini ad Carolum epigramma 184:

Ad nos quippe tuus famulus veniebat Homerus,
Nuntia læta ferens, David, ab ore tuo.

Et in fine:

Hunc iterum puerum vestra pietate remis,
Serviat ut vobis carmine, corde, manu.

Cave tamen putes eum summum cancellarium fuisse, nulla enim diploma ejus nomine subsignata et recognita leguntur. Ansherus in Vita posterioris cap. 7 notat Centulæ ab Angilberto reposita fuisse « instrumenta regii notarii aurea, » quibus Angilbertus proculdubio quondam usus fuerat.

20. Denique tunc ad Adriano papa, « minister capellæ » regie erat, id est primas capellanorum seu archicapellanus, ut Ansherus interpretatur, et post eum Guillelmus Peiratus, Paulus Petavius, et Sancta Marthani. Archicapellanus fuisse negant Bollandiani, rati eum fuisse unum de capellis regis, non primum: tum quia nusquam hoc nomine appellatur ab Alcuino et aliis, tum quia in archicapellani dignitate Fulrado Dionysiano abbati successit Angilrammus Metensis episcopus, Angilramno Hildeboldus Coloniensis antistes, ut constat ex Hincmari opusculo 14, qui Hildeboldus eam dignitatem retinuit post mortem Angilberti. Ex testimonio Hincmari nihil certum confici potest. Non enim Hincmari consilium fuit ut accuratum archicapellanos indicem exhiberet, sed tantum ut exempla quedam proponeret eorum qui tempore Pippini, Caroli et Ludovici, hoc munere defuncti erant. Hunc vero indicem non esse absolutum et accuratum ex eo intelligitur quod Hincmarus scribit in cap. 14, hanc dignitatem aliquando per diaconos regnantibus Pippino et Carolo administratam fuisse: nec tamen in exemplis capite sequenti allatis ullum diaconum profert. Et certe si minister capellæ regie fuit Angilbertus, ut constat ex Adriani epistola, non unum de inferiori ordine, sed summum fuisse admodum probabile est; tum quia apud Carolum regem maximo in honore fuit, tum quia ad eam dignitatem pertinebant legationes,

quas Angilbertus frequentes habuit. Denique, ut quod hac de re sentio tandem exponam, existimo archicapellani dignitatem per id tempus divisam in duas fuisse, in honorariam scilicet ad legationes obeundam, et in ordinariam ad regendum clerum palatii et negotia ecclesiastica tractandam; et priorem quidem concessam Angilberto, Hildeboldo archiepiscopo Coloniensi posteriorem: ut scilicet semper præsens esset qui causas ageret, qui palatinos clericos regeret, qui benediceret cibos regie mensæ, nam id officii archicapellano tribuit Theodulfus Aurelianensis episcopus in lib. III, carmine 1, his versibus:

Adsit presul ovans animo vultuque benigno,
Ora beata terens, et pia corda gerens.
Quem sincera fides, quem tantus calumnias ordo,
Pectus et amicum rex tibi, Christe, dirat.
Stet benedicturus regis potumque cibumque.
Sumere quin etiam rex velit, ille vult.

Sane et Angilramnum et Hildeboldum in palatio assidue remorari volebat Carolus, ut constat ex concilii Francofurtensis canone 56: « Dixit etiam dominus rex in eadem synodo, se a sede apostolica, Adriano pontifice, licentiam habuisse, ut Angilramnum archiepiscopum in suo palatio assidue haberet propter utilitates ecclesiasticas. Deprecatus est eandem synodum, ut eo modo sicut Angilramnum habuerat, ita etiam Hildeboldum habere debuisset. » Sic ergo res ecclesiasticas in palatio curabat post Angilramnum Hildeboldus, legationes Angilbertus, uterque archicapellanus; ille ordinarius, hic honorarius. Hæc meæ conjecturæ, quas eruditorum hominum æstimationi subjicio.

VII. Monasterii Centulensis instauratio, diplomata, census.

21. An monasterium Centulense plus debeat Richardo conditori, quam Angilberto instauratori et amplificatori suo, vix statui potest. Quantum decoris et ornamentum hic loco addiderit, argumento sunt instrumentum et carmina ab ipso hac de re condita, quæ ex Hariulfo et Anshero infra exhibebo. Nam tres eo in loco erectæ basilicæ, ad quas per triangulare claustrum seu dormitorium iter continuum erat: in quibus Acanetharum more perpetua jugisque psalmodia (Laudum perennem vocant) celebrabatur. In his aræ multæ, reliquiarum sacrarum et ornamentorum immensa supellex: quæ omnia vel contulit Angilbertus, vel Carolo donante promeruit. Monasterii novam fabricam aggressus videtur ab anno 793, quo creatus est abbas. Ecclesiæ majoris dedicatio post tertiam legationem ex Italia anno (ut conector) octingentesimo primo est facta per episcopos duodecim; translata sanctorum Richarii, Caidoci, et Efricorii, alio nomine Adriani, corpora in pretiosas thecas, quas versibus exornavit. Denique ne quid sua in Richarium devotioni deesset, ejus Vitam per Alcuinum elegantiori stylo expoliri curavit, præcipiente Carolo Augusto, qui « Pascha anni 800 apud sanctum Richarium celebravit, » teste Eginhardo in Annalibus. Hæc omnia tum propensa in Deum pietate, tum eximio adversus sanctum Richarium studio aggressus exsecutusque est.

22, 23. Post hæc vir sanctus obtinuit a Carolo Magno ut monasterium Forestense [Forestmonstier], constructum eo in loco, ubi sanctus Richarius supremos vite dies absolverat, a Centulensi avulsam, denno ipsi perpetuo subderetur, uti discimus ex ms. fragmento, quod Hariulfi chronographi exemplari cum Carolo diplomate subiectum est in hunc modum: « Postquam igitur memorabilis Angilbertus cum summa cordis diligentia locum restruxit, et non solum interiora, sed ejus etiam exteriora magno decore ornavit, et cum jam rite peractis omnibus in loci reedificatione laborare desiisset, accessit ad domum Carolum Magnum regem, et petit ut cellam Forestensem, quam sanctus Richarius primus inhabitarat et edificaverat, quamque multis et magnis

miraculorum signis ob ejusdem sancti merita Dominus illustrabat, sua regia auctoritate ad abbatera Centulae perpetim pertinere firmaret. Et ille qui multo majora dilectissimo viro et pro sua sanctitate jam venerando prestare promptissimus existeret, hoc quoque ejus postulatam libentissime indulsit. Nec sola concessione simplici contentus, regium scriptum inde fieri jussit ad posterorum notitiam servandum, quod nostris archivis adhuc integrum servatur. » (Hanc chartam vide *Patrologiae* tom. XCVII, col. 986.)

24. Anno Christi octingentesimo Carolus, teste Egi hardo cum aliis, « sanctum Pascha apud sanctum Richarium celebravit. Inde iterum per litus maris agens, Rothomagum civitatem venit: ibique, Sequana amne transmissa, Turonos ad sanctum Martinum orationis causa profectus est. Moratus ibi dies aliquot propter adversam Liutgarthæ conjugis valetudinem, quæ ibidem et defuncta et humata est, inde per Aurelianos ac Parisios Aquisgrani reversus est. Et mense Augusto inchoante Moguntiacum veniens, generalem conventum ibidem habuit, et iter in Italiam indixit, sub finem anni profectus Romam. » Eodem Angilbertus Romam comitatus est, ut scribit Petavius, et a Leo e papa III privilegium obtinuit, ut totius Centulae ville (Petavii verba refero) curam ecclesiasticam solus haberet abbas: nec quicquam episcopus Ambianicæ sedis de ecclesiis aut clericis ejusdem loci constituere posset. Idque « suggestione » (Privilegii verba ista sunt, teste Petavio) « fratris et compiscopei nostri Ambianensium antistitis Jesse, simulque Angilberti abbatis: quam quidem in presentia gloriosi atque excellentissimi filii nostri Caroli (quem auctore Deo in defensionem et profectionem sanctæ universalis Ecclesiæ in Augustum hodie sacravimus) nobis intimarunt, » etc. » sique ibidem mentio Centulensis monasterii, « nuper, inquit, restaurati » et in nobilem statum reducti. Ille Petavius, qui in margine hæc addit: Quod privilegium Zacharias diaconus regionalis, et sanctæ atque apostolicæ Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius, viii Kal. Januarii, indicli. 9 scripsit, recognovit et subserpsit. Quæ Petavii verbis hæc refero, quod ejusmodi privilegium mihi videre non licuerit. Error est Joannis de Capella, existimantis eo die et anno « privilegium mitti, sandaliorum, annuli et aliorum pontificalium » etiam Angilberto ejusque successoribus concessum fuisse. Notandum enim illo ævo ejusmodi privilegia abbatibus concedebantur, quæ de re alias Deo dante fusius agam. Certe si usus sandaliorum et aliorum pontificalium ornamentorum penes Centulensem abbatem fuisset seculo XI, frustra Leo papa nonus Gervino abbati Romam accito « sandalia obtulisset, jubens ut his Gervinus uteretur; » neque « venerabilis abbas ea ornamenta ex humilitate recusasse » diceretur apud Hariulfum in Chronici lib. IV, cap. 27.

25. Quantus fuerit eo tempore census monasterii Centulensis, declarat Merici post Angilbertum abbas « descriptio de thesauro et rebus seu vassallis sancti Richarii. » Hæc magna ex parte habetur apud Hariulfum in lib. III, cap. 3. Sed tamen duo prætermisit Hariulfus, nempe enumeratione « villarum a monasterio pendentium, quas Joannes de Capella recenset; et proventum ex oppido Centula, ejus proventus summam ex ms. codice et Joanne Bollandio hæc refero.

« In ipsa Centula habentur mansiones hominum secularium duo nulla quingenta. Unaquæque persolvit denarios duodecim, pullos quatuor, ova triginta. Servitium domini abbatis et fratrum semper debent, ubicunque necesse fuerit. Molendina quatuor: unde redditur annona permixta sexcenti modii [Joan. de Capella, cxx modia bladi], porcos octo, aucas [Boll., vaccas] duodecim. De mercato per hebdomadam xl solidos, de comitatu per hebdomadam viginti solidos. Sunt ibi clibana tredecim, quæ reddunt unaquodque per annum decem solidos et panes

A trecentos, flatones [Cap., flannos seu tartas] in Litanis unumquodque triginta. Cura animarum in porticu sancti Michaelis deservit elemosynis fratrum, valens per annum quingentos solidos. Sepultura pauperum et advenarum in Novavilla in sancto Albino reddit per annum centum solidos ad portam nobilium, ad faciendam inde elemosynam. Elemosyna abbatis per unumquemque diem quinque solidos: pauperes quotidiani trecenti, viduæ centum quingenta, clerici sexaginta. Mansorum unusquisque per annum solvit sextarium unum frumenti, similiter avenæ unum, et fabæ unum. De matrimoniis per annum viginti libras. Judicium forensium sexaginta octo libras per annum. Item ibidem vicus negotiantium omni anno pallium unum valens centum solidos. Vicus fabro unum cuncta persolvit ferramenta: valet per annum libras tres. Vicus scutiariorum omnia voluminum indumenta tribuit, conficit, consuit: valet triginta solidos. Vicus sellariorum cunctas abbati et fratribus ibi degentibus obsoniat sellas. Vicus pistorum centum panes per hebdomadam. Vicus servientium per omnia liber est. Vicus sutorum cuncta famulorum et eorum calceamenta tribuit. Vicus lanistarum omni anno quindecim sextarios saginibus persolvit. Vicus fullonum cuncta fratribus filia administrat. Vicus pellificum cunctas fratribus pelles conficit et consuit. Vicus vinitorum sexdecim sextarios, uni, unumque olei persolvit per hebdomadam. Vicus caponum unaquaque die triginta sextarios cervisia. Vicus militum centum et decem, unusquisque semper equum, scutum, gladium, lanceam, cæteraque arma exhibet. Capella nobilium solvit omni anno libras duodecim thuris et thymiamatis. Capellæ populi vulgaris quatuor, unaquæque solvit centum libras cere, incensi tres. Olatio ad seculum sancti Richarii valet omni hebdomada marcas ducentas, aut trecentas libras, præter alia donaria. »

26. Hactenus egregium antiquitatis monumentum, quod hic recitare visum est in gratiam nostrorum. Præter ea Joannes de Capella recenset centum et duas villas « per modum advocacionis » ad idem monasterium pertinentes in redditibus et proventibus, præter centum et septendecim villas seu oppida non declarata, per totidem milites possessa per modum fodi a dicta ecclesia: ex quibus unusquisque tenebatur servire domino abbati et conventui in armis et solemniter, et maxime facere stagnum suis sumptibus in festis Nativitatis Domini, Paschæ, Pentecostes, et solemnitate beati Richarii, cum suis familiaribus, et toties quoties erant requisiti. « Hodie quoque subsistit non sine aliquo pristinae dignitatis splendore monasterium sub congregatione nostra, subsistit et oppidum Centula: sed utrumque multum ab antiquo statu defecit.

VIII. Angilberti reliqua facta, scripta per ipsum et ad ipsum.

27. De reliquis Angilberti gestis id solum novimus, quod Caroli Magni testamento anno 811 condito subscripsit post episcopos et abbates Fridogisum et Adalungum Angilbertus.

28. Ad ipsius scripta quod attinet, etsi eum multa scripsisse veri simile sit, nihil tamen de eo nobis relictum est præter instrumentum ab ipso confectum de instauratione monasterii sui, et præter versus quosdam tum superius relatos, tum inferius referendos, tum eos quos exhibet Andreas Chesnius in Historiæ Francorum tomo II, pag. 646.

29. Ad eum scriptæ exstant Alenini quædam epistole, cum Alenini, um Caroli Magni nomine, nempe 27, 42, 83 et 92. Laudatur in epistolis 15, 60, 63, 65, 72, 73, 84, et 95; item in poematis 184, 201, 221, 222 et 270, et in præfatione ad sancti Richarii Vitam. Theodulfus item Aurelianensis episcopus carmen edidit ad Angilbertum, quod est libri tertii tertium, de quo Jacobi Sirmondi judicium tale est: « Refertur est totum hoc Theodulfi carmen nominum

mutationibus, quæ ab iis fortasse qui audiebant, intelligi poterant; nunc inextricabiles videntur. » Invenit eo in loco Theodulfus in poetam quandam, quem Angilbertus mense suæ participem faciebat, hominem qui in bonas musas importune se inferens, eas commaculabat, et periculis quibusque silentium imponebat. Carmen incipit ab his versibus.

Quid cygni faciunt, resonant dum talia corvi,
Et tectis st epitant carmina multa meis?
Nunc fallax simulat hominis rea pica loquelam:
Despicens volucres, fercula sacra sedit.
Psittacus et varias imitatur voce canenas,
Commaculans musas, vatis Homere, tuas.
Merulus atque Niger Ligeri piscator in undis,
Brigenses silvas nunc habitare solet.

Poetam hunc passim *Corvum* et *Corvinianum* a nigro colore vocat, contra quem Scottum quendam infensum ita inducit:

Scottus accinctus gladio te spectat acuto,
Perforet ut pectus, Corvine, tuum.
Non timeo hic corvos, volucri nec parceret ulli,
Si modo Damotam speret abesse procul.
Non pius est Scottus nos er, Damota poeta.
Vertitur in luctum ludus ab ore proci.

Damota iste non alius est quam Ricolfus seu Riculfus, Theodulfus iterum laudatus in lib. iii carmine, alio nomine Macarius dictus, tum palatinus diaconus, dein archiepiscopus Moguntinus post Lullum, is ad quem exstat Alcuini epigramma 258, cujus hi versus:

Hæc tibi, Macari, de ovi munera, pastor:
Cum Christo et sanctis tu sine fine vale.
Sis memor Albi, memo et te gratia Christi:
Et tu, Nigre meus, candidus esto Dei.

Et infra:

Ut tibi mandavi, Bergenses instrue nostros,
Et tecum discat qui tibi perplaceat.

Ex his veri simile sit Nigrum hunc esse ipsummet Corvum seu Corvinianum, quem Theodulfus insectatur: qui apud Brigenses seu Bergenses tum degerebat, in aula identidem irrepens et in mensam Angilberti, qui forsitan adhuc sæcularis erat, et ludicris rebus nimium addictus, ex dictis supra num. 44. An forte Niger et Corvinianus iste Scottus erat Clemens Scottus? quem Carolus docendi gratia in Francia retinuisse dicitur in lib. i Monachi Sancti Gallensis. Cæterum malim hoc loco legere *Bergenses*, uti apud Alcuinum, quam *Brigenses* apud Theodulfum: quo nomine, si non fallor, intelliguntur Bergenses monachi cenobii sancti Petri in pago Mosao ad Roram fluvium, Mosæ aquis se miscerent ad Ruremondam; quod cenobium Berg appellatur apud Browerum in Annali in Trevirensium lib. viii, ubi Lotharius rex hunc locum Hungero Trajecti inferioris episcopo donasse perhibetur anno regni tertio. Conjecturarum satis, et fortasse plusquam satis.

IX. *Ejus obitus et sepultura, translationes, canonizatio, festa et reliquie, successores.*

30. Obiit vir sanctus anno 814, xii Kal. Martii, diebus 22 post Carolum Magnum. Morti proximus, « multa usus humilitate, » inquit Hariulfus, « ejus perseverans fuerat conservator, præcepit ut ante fores templi tumularetur. Locus autem ipsius sepulture ita aditus ecclesie proximus est, ut a nemine basilica ingredi possit, qui non sanctam corporis ejus tumbam calcaret. »

31. Varia ejus epitaphia referuntur: unum refert Hariulfus quatuor versibus constans, qui « in gyro sepulture ejus » legebantur; aliud Anscherus, quod « æreum epitaphium » vocat, hoc est in lamina ærea inscriptum; tertium lego apud Alcuinum, quod est poema 116:

Omnia quæ cernis summo renovata decore,
Intus templum exterioris sacrum,

Angilbertus ovans jam fecit amore paterno
Sanctorum, pariter perpetuæque Dei,
Non parcens opibus propriis: nam quidquid habebat,
Ecclesie largi jam pietate dedit.
Et tu, serve Dei, veniens inde viator
Hæc loca percurrere per lehra monasterii,
Ecclesiasque Dei devoto pectore Christi,
Terne decus varium per pietatis opus.
Semper in ore tuo Christi dic maxime laudes,
Talia qui voluit posse simul famulum
Dicque: Tu servo requiem da, Christe supernum
Nomen quicquid sit hæc speciosa tuo.
Vosque Dei famuli pro illo intercedite semper,
Ut famulum servet Christus ubique sumum.
Det veniam scelerum, æternam tribuatque salutem.

Istud epitaphium si ab Alcuino post mortem (ut videtur) Angilberti conlatum est, Angilberto supervixit Alcuinus.

32. Duplicem Angilberti corporis translationem commemorat Hariulfus et Anscherus: unam a Ribbhone abbate anno ab ipsius obitu octavo et vicesimo factam; aliam per Gervinum itidem abbatem sæculo xi.

33. Quo tempore Angilbertus inter sanctos relatus sit, quove primum ejus memoria in divinis officiis celebrari coeperit, inquirendum. Utrumque contigisse puto anno 1140, quando Anscherus abbas ejus rei gratia Paschali summo pontifici librum de Angilberti Vita, Radulfo Rhemorum archiepiscopo alterum de ejus miraculis obtulit, ut eum in sanctorum canonem referrent, et festivo cultu honorari præciperent. Sane hanc fuisse Anscheri mentem describendis Angilberti gestis, patet ex fragmento prefationis in librum ab se compositum de ejus Vita: ubi ait hoc ideo se fecisse, ut sciret, « qualiter hic justitie cultor debeat tractari: utrum, velut hactenus gestum est, inter mortuos fideles memoria illius teneatur, an juxta Scripturam dicentem, Memoria justorum cum laudibus, anniversaria dies ejus in numero sanctorum solemniter celebretur. » Ergo hactenus, id est usque ad tempus Anscheri, Angilberti memoria inter mortuos fideles fuis pro ipso suffragiis habita est, uti præceperat Gervinus post inventum ejus corpus: nam antea diem obitum ejus non colebant Centulenses, qui ipsum ignorabant, ex Hariulfo.

34. Post illud tempus, consensu et decreto (ut puto) Paschalis pape II, celebrati sunt sancti Angilberti obitus, itidemque ejus translationis festi dies. In vetusto indice solemnitatum, quæ ad Centulam proprie pertinent, « scripto ante annos quadringentos, has de sancto Angilberto invenio: « xii Kal. Martii depositio sancti Angilberti abbatis et funditoris; » nam instaurator, fundator alter. « No- nis Novembris translatio prima sancti Angilberti abbatis: » ea nimirum quæ per Ribbodonem abbatem facta est, cujus meminit Nithardus in Historiæ lib. iv. De alia, cujus auctor Gervinus, nulla mentio in prædicto indice solemnitatum.

35. Quis Angilberti abbatis successor fuerit, hic est inter auctores. Hariulfus ei substituit Nithardum filium, « quem de regis filia Bertra suscepit. » Id falsum esse Paulus Petavius in Syntagmate Nithardi demonstrat hoc argumento, quod Nithardus anno a patris obitu trigesimo, id est, anno 844, quo Historiam suam composuit, non jam sæculo nuntium remiserat. Hoc etiam argumento Petavius refellit scriptorem secundæ Vite Anscheri, qui Nithardum sufficit Ribbodoni abbati anno prædictæ et vivis erepto: cui Ludovicum sufficit, Ludovico Nithardum, uti eum docuit hæc notatiuncula margini codicis Hariulli ab antiquo descripta: « Post communem Ludovicum præfectus dicitur domus Nithardus. Et quoniam tum persecutio gravis insistebat paganorum, etiam martimæ [Franciæ] comitatum suscepit. » Denique Petavius Nithardum conjicit bello peremptum fuisse anno 853, cum Dani Suevique, quos Theodisci *Norman*, id est Aquilonares, appellant, sue habitationis finibus egressi, jam per

viginti annos omnem oram maritimam incendiis, rapinis omnique crudelitatis genere affligerent. Erit forsitan qui dubitet an Nithardus Centulensis monasterii abbas fuerit, eo quod in quodam rhythmo, quem Angelramnus abbas Centulensis de abbatibus antecessoribus suis annis centum ante Hariulfum condidit, omissus sit Nithardus. Audi Hariulfum in lib. iv, cap. 17, agentem de Angelramno: « Is ipse

Quæ occurrunt memoriæ
Centulensis cœnobii
Præ omnibus egregius
In hac villa progenitus,
Ocioaldus sequitur.
Guitmarus vir sanctissimus.
Quibus Hericus additur
Herbertus, Symphorianus
Cum Gueffone et Hedenoldo,
Post Ingelardum igitur
Sancti imitator ordinis

A honorabilis vir posteritati consulens, catalogum rhythmicum de Patribus sancti hujus loci, non quidem omnes designans, sed tantummodo illos memorans quorum nomina vel chartæ, vel qualibet pittaciola insinuare videbantur, vel etiam Vita sancti Richarii specialiter notificabat. (*Quæ sequuntur in editis desunt.*) Scripsit autem in hunc modum.

— Licet non sint in ordine,
— Abbatum scribo nomina.
— Pastor noster Richarius,
— Primus in albo ponitur.
— Angelbertus magnificus.
— Helisachar et Aldricus.
— Iludognicus et regius,
— Ruodulfus, Karlomannus.
— Gerbertus et Fulchericus
— Angelramnus adscribitur
— Et studiosus litteris.

Hæc quidem honorabilis Angelramnus. » Hic catalogus etsi accuratus non sit, dubitandi tamen fundamentum præbet de Nithardi abbatali dignitate. Verum huic dubitationi occurrit Hariulfus in lib. iv, cap. 17, ubi post plura ita concludit: « Hæc igitur abbatum nomina, quæ in domni Angelramni scripto minus, in nostro vero plenius habentur, id est dom-

nus Nithardus, domnusque Ribbodo, Helgaudus quoque et Coschinus; duo prima in codice a Gorzia delato, tertium autem in membranæ nostri gymnasii reperta sunt. Nam de domno Coschino plura apud Gemeticum cœnobium scripta tenentur, ex quibus comprobatur isdem vir tam nostri, quam illius abbas fuisse loci. »

DE RESTAURATIONE MONASTERII CENTULENSIS.

(Apud Mabill., *ibid.*)

Ego Angilbertus considerans ac diligentissima investigatione et mentis affectu pertractans, qualiter una cum consensu fratrum meorum et omnium fidelium sanctæ Ecclesiæ cæterorumque honorum hominum, hunc sanctum locum, mihi licet indigno ab omnipotente Deo, et excellentissimo domino meo Carolo serenissimo Augusto^a ad gubernandum commissum, auxiliante Domino in melius reædificare voluissem; ut monachi et cæteri famuli ibidem consistentes, vel etiam successores nostri, qui per diversa temporum spatia successuri erunt, Deo militare pro me et pro prædicto domino meo ejusdem Dei elementiam attentius valeant implorare, quatenus illis facta nostra ad perpetuam consolationem, nobisque, qui pro Dei amore laboravimus, illis orantibus ad mercedem proficiant sempiternam; secundum quod ratio permisit, et possibilitas nostra administravit, non tamen quantum volumus, sed quantum occurrimus, sicut in sequentibus declaratur, laborare curavimus.

Quia igitur omnis plebs fidelium sanctissimam atque inseparabilem Trinitatem confiteri, venerari et mente colere, firmiterque credere debet, secundum

^a Hinc patet instrumentum istud confectum ab Angilberto fuisse post annum octingentesimum, quo exeunte Carolus Augustus dictus coronatusque est Romæ in Natali Domini.

^b Ex his episcopis, præter Megimhardum, mihi tantum certo noti sunt Pleon Noviomagensis, Theodoinus Taruennensis, Hildignardus seu Hildoardus Atrebatensis et Camaracensis. Ex aliis nescio an Georgius fuerit Ambianensis, et Benedictus Ande-

hujus fidei rationem in omnipotentis Dei nomine tres ecclesias principales, cum membris ad se pertinentibus, in hoc sancto loco, Domino cooperante, et prædicto domino Augusto juvante, fundare studuimus: quarum major et prima est in honore sancti Salvatoris et sancti Richarii; alia in honore sanctæ genitricis semperque virginis Mariæ et sanctorum apostolorum; tertia vero in claustrum fratrum in honore sancti Benedicti abbatis et reliquorum sanctorum regularium abbatum; quæ etiam mirifico ordine dedicate sunt a venerabilibus duodecim sanctis episcopis, quorum nomina ob venerationem et memoriam illorum huic opusculo adnectenda esse judicavimus. Hi sunt Megimhardus Rodomensis Ecclesiæ sedis venerabilis archiepiscopus, Georgius^b, Absalon, Gerfridus, Pleon, Hildignardus, Theodoinus, Ydelmarus [*Leg. Hidelmarus*], Benedictus, et Kellanus præclarissimi episcopi: Joannes vero et Passivus sanctæ Dei Romanæ Ecclesiæ legati, præsules nobilissimi. Nam altare sancti Salvatoris, in quo positæ sunt reliquæ ejus et sanctorum Innocentium, qui pro eo passi sunt; et altare sancti Richarii, in quo sunt reliquæ sanctæ genitricis Mariæ et

gavensis Gerfridus is mihi videtur, quem laudat Alcuinus in carmine 50, ubi episcopus in ecclesia quadam beatæ Mariæ sacra fuisse memoratur, forsitan in Laudunensi: ejus sedis episcoporum series ac tempus regiminis, eorum scilicet qui octavo ac nono sæculo vixerunt, corrigi debet ex duabus Hincmari Rhemensis epistolis, quæ in Labbeana editionis Conciliorum tomo VIII recens vulgate sunt.

ejusdem sancti Richarii; altare sancti Petri, in quo reliquiae ejus et sancti Pauli sanctique Clementis; altare sancti Joannis Baptistae, in quo reliquiae ejus, et Zachariae patris ipsius; altare sancti Stephani, in quo reliquiae ejus et Simeonis, qui Dominum in ulnas suscepit; altare sancti Quintini, in quo reliquiae ejus et sanctorum Crispini et Crispiniani; altare sanctae Crucis, in quo reliquiae ligni ipsius, altare sancti Dionysii, in quo reliquiae ejus, Rustici et Eleutherii; altare sancti Mauricii, in quo reliquiae ejus, Exsuperii et Candidi; altare sancti Laurentii, in quo reliquiae ejus, Sebastiani et Valeriani; et altare sancti Martini, in quo reliquiae ejus, et Remedii, Vedasti, Medardi, Gualarici, Lupi, Servatii, Germani atque Eligii. In ecclesia vero sancti Benedicti altare ipsius, in quo sunt reliquiae ejus, et Antonii et Columbani; altare sancti Hieronymi, in quo sunt reliquiae ejus, Ephrem et Aequitii^a; et altare sancti Gregorii, in quo reliquiae ejus, Eusebii et Isidori; ab eisdem jam dictis electissimis viris condigne ac diligentissime cum ingenti gaudio sub die Kalendarum Januarii fuerunt Domino consecrata. In ecclesia etenim beatæ Mariæ virginis altare ipsius, in quo reconditæ sunt reliquiae ejus et sanctæ Felicitatis, Perpetuæ, Agathæ, Agnetis, Luciae, Cæciliæ, Anastasiæ, Geretrudis, et Petronillæ; altare sancti Pauli, in quo reliquiae ejus, Barnabæ et Timothei; altare sancti Thomæ, in quo reliquiae ejus, Ambrosii et Sulpicii; altare sancti Philippi, in quo reliquiae ejus, Silvestri et Leonis; altare sancti Andree, in quo reliquiae ejus, Georgii et Alexandri; altare sancti Jacobi, in quo reliquiae ejus, Xysti et Apollinaris; altare beati Joannis Evangelistæ, in quo reliquiae ejus, Lini et Cleti; altare sancti Bartholomæi, in quo reliquiae ejus, Ignatii et Polycarpi; altare sancti Simonis, in quo reliquiae ejus, Cosmæ et Damiani; altare sancti Matthæi, in quo reliquiae ejus, Marci et Lucae; altare sancti Thaddæi, in quo reliquiae ejus, Nazarii et Vitalis; altare sancti Jacobi fratris Domini, in quo reliquiae ejus, Gervasii et Protasii; altare sancti Matthæi, in quo reliquiae ejus, Hilarii et Augustini; sexto Idus Septembris in ejus sacratissima Nativitate a venerabilibus episcopis, Georgio videlicet, Absalone, Pleone, et Gerfrido honore dignissimo sunt dedicata. Sed et altare beati archangelii Gabrielis, quod est situm in porta meridiana, octavo Kalendas Aprilis in Annuntiatione sanctæ Mariæ; Michaelis vero quod est in porta occidentali, octavo Kalendas Octobris ab Hildegualdo venerabili episcopo; Raphaelis autem, quod est in porta septentrionali, secundo Nonas Septembris in honore ipsorum archangelorum, omnium Virtutum cælorum, a Jesse^b religioso episcopo optime sunt consecrata.

Reliqua vero mœnia ipsius monasterii eodem Do-

mino cooperante quæ haecenus conspiciuntur constructa, sicuti cernuntur, omnia a fundamentis studuimus reedificare, et ut habitatores illius in eo missarum solemniam frequentare, et omnipotenti Domino delectentur deservire, ipso adjuvante, muro curavimus firmiter ambire.

Dum enim præscriptas ecclesias prudenti consilio in honore Domini nostri Jesu Christi, suæque gloriosæ genitricis, et omnium sanctorum ejus, sicut supra scriptum est, fundatas perspiceremus, magno desiderio nimioque amoris ardore sumus accessi, ut secundum possibilitatem nostram, eodem Domino miserante, partem reliquiarum illorum sanctorum ad ornandas easdem sanctas Dei ecclesias adipisci mereremur. Quapropter totis viribus totaque mentis intentione laborare contendimus, qualiter per auxilium omnipotentis Dei et adjutorium gloriosi domini mei magni imperatoris de diversis partibus totius Christianitatis, quantas et quales vel unde allatas recondere in hoc sancto loco valuissimus prout in consequentibus patet: id est in primis de sancta Romana Ecclesia, largiente bonæ memoriæ Adriano summo pontifice, et post eum venerabili Leone papa Romano; de Constantinopoli, vel Hierosolymis per legatos illuc a domino meo directos, ad nos usque delatas; deinde de Italia, Germania, Burgundia atque Gallia a sanctissimis Patribus, patriarchis videlicet, archiepiscopis, necnon episcopis atque abbatibus nobis directas, seu etiam de sacro palatio, quæ per tempora ab anterioribus regibus, et postea a jam dicto domino nostro maxime sunt congregatæ, per ejus eleemosynam de omnibus partem habere, atque in hoc sancto loco condigne recondere meruimus. Sed de his de quibus certi fuimus, et a prædictis sanctissimis viris breves recepimus, omnium illarum nomina in hoc opusculo inserere non negleximus: quatenus a nobis et a cunctis successoribus nostris, qui per tempora in hunc sanctum locum successuri sunt, et hoc nosse voluerint, magis nomen Domini nostri Jesu Christi per quem nobis hæc, licet indignis, et cætera bona largita sunt, per omnia et in omnibus semper glorificaretur, qui est benedictus in sæcula. De cæteris vero reliquiis, de quibus incerta sunt nobis nomina, ab eisdem sanctis Patribus receptis, minime scripsimus: cæterarum autem, sicut decrevimus, nomina isto ordine notari curavimus. Primum reliquias Domini et Salvatoris nostri, et ejus gloriosæ genitricis, et sanctorum apostolorum, et cæterorum martyrum; postea confessorum, necnon autem sanctarum virginum atque continentium subsequuti sumus.

De ligno Domini, de veste ejus, de sandalis ejus, de præsepe ejus, de spongia ejus, de Jordane ubi baptizatus est: de petra ubi sedit, quando quinque

^a Joannes de Capella habet, ossa sancti Hieronymi et de sancto Vulfrano.

^b Is erat Ambianensis episcopus, qui Caroli Magni coronationi Romæ factæ interfuit in Natali Domini anno 800, ac proinde incertum an Georgius,

qui vi Idus Septembris ejusdem (ut videtur) anni ecclesiæ beatæ Mariæ dedicationi præsens fuerat, sit idem cum Gregorio episcopo Ambianensi, Jessei decessore.

millia hominum pavit; de pane unde distribuit discipulis suis; de templo Domini; de candela quæ in nativitate ejus accensa est; de monte Oliveti ubi oravit; de mensa ejus; de monte ubi transfiguratus est; de columna ubi flagellatus est, de ligamentibus unde ligatus est; de petra unde crucem adscendit; de clavis unde crucifixus est; de loco Calvarie; de buccella ubi fel et acetum mistum fuit; de petra super quam sanguis de latere ejus stillavit; de sepulcro Domini; de lapide revoluti ab ostio monumenti; necnon et de sepulcro Innocentium, qui pro eo passi sunt; de monte Horeb, de lignis trium tabernaculorum.

De lacte sanctæ Mariæ, de capillis ejus, de veste ejus, de pallio ejus. De barba sancti Petri, de sandaliis ejus, de casula ejus, et de mensa ejus. De mensa sancti Pauli, de orario ejus, de cippo in quo missus fuit. De cruce sancti Andreæ. De manna sancti Joannis evangelistæ. De reliquiis apostolorum Jacobi, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, Thaddæi, Matthiæ, Barnabæ et Timothei. De ossibus Zachariæ patris sancti Joannis Baptistæ. Reliquiæ beati Simeonis, qui Dominum in ulnas suscepit. De capillis beati Joannis Baptistæ, de sanguine ejus, de veste ejus.

De costis sancti Stephani, de lapide unde lapidatus est; de craticula sancti Laurentii. Digitus sancti Apollinaris; de spongia sancti Symphoriani, et de veste matris ejus. Reliquiæ sancti Pancratii, Vigilli, Sisinnii, Martyrii, Pamphili, sanctorum Genziorum, Fabiani, Valerii, Pergentini, Cosmæ, Damiani, Anastasii, Georgii, Alexandri, Cassiani, Magni, Vitalis, Nazarii, Naboris, Celsi, Gervasii, Protasii, Innocentis, Laurentii, Tiburtii, Valeriani, Hippolyti, Christophori, Felicis, Mauricii, Candidi, Exsuperii, Victoris, Innocentii, Benigni, Dionysii, Rustici, Eleutherii, Cornelii, Leodegarii, Sixti, Firmi, Saturnini, Quintini, Valentini, Marcelli, Luciani, Crispini, Crispiniani, et de ossibus quadraginta martyrum, et de sanguine aliorum multorum.

Sancti Hilarii, Martini, Germani, Medardi, Audoeni, Eligii, Amandi, Lupi, Aventini, Sulpicii, Remedii, Maurilonis, Albini, Servatii, Hieronymi, Æquitii, Ephrem, Gregorii, Augustini, Leonis, Silvestri, Felicis, Isidori, Donati, Benedicti, Columbanii, Isaac, Vincentii, Antonii, Paulini, Fortunati, Simpliciani, Gualarici, Vedasti. Reliquiæ ex corporibus sanctorum, quæ condidit Paulinus papa [*id est*, episcopus seu patriarcha Aquileiensis]. Reliquiæ sancti Megimboldi, Prasci, Eugenii, Fronti, Fidelis

A Asterii, Simpliciani, Faxidi, Astogii, Gislarii, Sperati, Roberti, Galemeri, Osqualli [*Forte*, Oswaldi].

Felicitatis, Perpetuæ, Agathæ, Eugenæ, Theclæ, Cæcilie, Petronillæ, Euphemie, Faustæ, Eufrasie, Aldegundis, Columbæ, Felicuke, atque Scholasticæ. Huc usque de certis sanctorum reliquiis, de quibus a sanctis Patribus, qui eas nobis largiti sunt, nomina certa recepimus, separatim martyres vel confessores descripsimus. Deinceps autem distincte aliorum sanctorum nomina, sive martyrum vel confessorum, quia non invenimus, minime scripsimus.

His ita, sicut paulo superius scriptum est, honorifice decenterque reconditis, in nomine sanctæ Trinitatis cum multa diligentia paravimus capsam majorem auro et gemmis ornata, in qua posuimus partem supra scriptarum reliquiarum, quam cum ipsis ob venerationem illorum sanctorum, quorum reliquiæ in ea recondi videntur, subtus cryptam sancti Salvatoris ponere studuimus, nam cæterorum sanctorum reliquias, quæ supra leguntur ascriptæ, per alias tredecim capsas minores auro argentoque vel gemmis pretiosis honestissime paratas, quas a sæpe dictis venerabilibus Patribus cum eisdem reliquiis, donante Domino, adipisci meruimus dividere, atque super trabem quam in arcu coram altare beati Richarii statuimus, ponere curavimus: qualiter in omnibus sicut dignum est, laus Dei et veneratio omnium sanctorum ejus, in hoc sancto loco semper adoretur, colatur, atque veneretur.

Cumque præscriptorum sanctorum venerationi altaria ordinata atque de eorum reliquiis venerabiliter, ut supra legitur, a nostra parvitate essent ornata; diligenti cura tractare cœpimus, qualiter ea ad laudem et gloriam Domini nostri Jesu Christi, ob venerationem sanctorum omnium, in quorum honore sunt consecrata, de donis Dei et largitate magni domini mei ejusque nobilissimæ proles, vel reliquorum honorum hominum liberorum, mihi ab illis collatis, opere fabrilis in auro, argento et gemmis ornare etiam, et ubi loca convenientia existerent, desuper ciboria ponere potuissemus, sicut, prout eodem Domino cooperante valuimus, facere studuimus, id sunt, in ecclesia sancti Salvatoris, sanctique Richarii, altaria fabricata undecim, ciboria duo, lectoria auro, argento et marmoribus parata duo. In ecclesia sanctæ Dei genitricis Mariæ et sanctorum apostolorum altaria fabricata tredecim; ciborium unum, et lectorium optime paratum unum. In ecclesia sancti Benedicti altaria

aureas et argenteas, quas Angilbertus super unum altare argenteum dedicatum in honore beatæ Mariæ posuerit.

Quid sit ciborium, fuse exposui in præfatione sæculi secundi, num. 47, turrita scilicet ædicula quatuor octove columnis innixa, alteribus et sanctorum tumulis imponi solita. Carolus Magnus in capitulari anni 789 præcipit ut super altaria tequaria fiant aut laquearia. Nunc ciborium dicitur *νεβρός* seu pyxis in qua Christi Domini corpus asservatur

^a Vocabatur hæc capsula sanctæ Primæ teste Joanne de capella, qui agens de Hugone de Chevincourt abbate trigesimo tertio: *Iste Hugo de Chevincourt, inquit, visitavit feretrum, quod dicimus sanctæ Primæ, id est primitivæ fundationis Ecclesiæ militantis, quia in eodem requiescunt quam plurima corpora sanctorum, Petri, Pauli, Joannis Baptistæ, et aliorum confessorum et sanctarum virginum.* Sic etiam dicta est Prima Corbeiensis monasterii in Vita sancti Adolhardi.

^b Joannes de Capella numerat tredecim capsas

parata tria. In ecclesiis vero sanctorum angelorum Gabrielis, Michaelis, et Raphaelis altaria tria, quæ simul sunt altaria triginta; et ciboria tria, et lectoria tria. Nam de aliis vasis et suppellectilibus habentur in eisdem ecclesiis auro argenteoque paratæ septemdecim; coronæ aureæ duæ; lampades argenteæ sex; cuprinæ auro argenteoque decoratæ duodecim; poma aurea tria; calices aurei cum patenis duo; calix unus aureus magnus cum imaginibus simul et patena; alii calices argentei cum suis patenis duodecim; offertoria argentea decem. Ad caput sancti Richarii tabula auro et argento parata una; ostia majora auro et argento parata duo, alia minora duo; alia ostiola similiter parata duo; balteum aureum unum; atramentarium optimum argenteum auro paratum unum; cultellus auro et margaritis paratus unus; codex eburneus auro argento et margaritis optime paratus unus. Punga^a auro parata una; incensaria argentea auro parata quatuor. Hannappi argentei superaurati tredecim; concha argentea major cum imaginibus argenteis una; bocularis [*Vulgo* bocar, *lagenæ genus*] argenteus unus; urcei argentei cum aquamanilibus suis duo; canna argentea una, eburnea una; situlæ argenteæ duæ; clavis aurea una; scilla argentea una; coronæ cum luminibus tredecim; columnæ ante altare sancti Richarii auro et argento paratæ sex; trabes minores cum arcubus suis argento paratæ tres; cloccaria [*id est*, campanilia] auro parata tria; cloccæ [campanulæ seu tintinnabula] optimæ quindecim cum earum circulis^b quindecim; skille tres imagines æneæ sex, eburnea una; candelabra auro parata duo; ostia auro parata septem. Insuper donavimus ibi pallia optima septuaginta octo; cappas ducentas; dalmaticas viginti quatuor sericas; albas Romanas cum amictis suis auro paratas sex; albas lineas ducentas sexaginta; casulas de pallio triginta, de purpura decem, de storace sex, de pisce unam, de platia quindecim, de cendato quinque. Stolas auro paratas quinque, fanones [manipulos] de pallio auro paratos decem; cussinos de pallio quinque, saga de pallio quinque.

De libris, Evangelium auro scriptum cum tabulis argenteis auro et lapidibus pretiosis mirifice paratum unum; aliud Evangelium plenarium unum. De aliis libris volumina ducenta.

Insuper etiam plurima ornamenta in fabricaturis, et diversis utilitatibus, in plumbo, vitro, marmore, seu cætera instrumenta quæ longum fuit enumerare, prolixiusque scribere: quæ tamen tunc temporis appetiata sunt a fidelibus Dei et sancti Richarii, qui vobiscum in Dei servitio laborantes exstiterant, hæc omnia valere potuisse libras quindecim millia vel eo amplius.

His et aliis, prout donante Domino valuimus, ele-

^a Id est pera, sacculus. Audoenus in libro i de Vita sancti Eligii cap. 10: « Quotiens brachile aureum, pungam quoque auro gemmisque cemptam sibi subripuit, tantum ut miseris succurreret. »

^b Armillas campanarum funibus pendentes vocat

anter dispositis, atque ex diversis præscriptis reliquis supradictorum sanctorum ornatis ecclesiis, diligenti mentis affectu tractare cœpinus, qualiter Domino donante ad hoc pervenire valuissemus, ut sicut in ædificiis marmoreis et in cæteris ornamentis oculis honeste clarescunt humanis, ita etiam in Dei laudibus, in doctrinis diversis et canticis spiritualibus Christo omnipotenti placere valcamus. Quapropter trecentos monachos in hoc sancto loco regulariter victuros auxiliante Deo constituimus: op-
tantes et ordinantes, ut si non plus, istius numeri congregatio in perpetuum habeatur. Centum etiam pueros scholis erudiendis sub eodem habitu et victu^c statuimus, qui fratribus per tres choros divisus in auxilium psallendi et canendi intersint: ita ut

chorus sancti Salvatoris centenos monachos cum quatuor et triginta pueris habeat; chorus sancti Richarii centenos monachos, tresque et triginta pueros jugiter habeat; chorus psallens ante sanctam passionem centenos monachos, triginta tribus adjunctis pueris similiter habeat. Ea autem ratione ipsi chori tres in divinis laudibus personabunt, ut omnes horas canonicas in commune simul omnes decantent. Quibus decenter expletis, uniuscujusque chori pars tertia ecclesiam exeat, et corporeis necessitatibus vel aliis utilitatibus ad tempus inserviat, certo temporis spatio interveniente ad divinæ laudis munia celebranda denuo redeunt. In unoquoque etiam choro id jugiter observetur, ut sacerdotum ac levitarum reliquorumque sacrorum ordinum æqualis numerus teneatur. Cantorum nihilominus et lectorum æquali mensura divisio ordinetur, qualiter chorus a choro invicem non gravetur. Quin imo omnes unanimes sacrificium laudis Domino omnipotenti pro salute gloriosi Domini mei Augusti Caroli, proque regni ejus stabilitate, continua devotione jugiter exhibeant. Matutinali etenim seu vespertinali officio consummato, mox omnes chori ordinabiliter se ante sanctam passionem congregent, decem tantum psalmistis unicuique choro remanentibus: et sic per portam sancti Gabrielis, ac per salam [*Vulgo* salle, *aulam*] domni abbatis am-

bulando, per occidentalem claustrum regionem cantando veniant ad sanctam Mariam: ubi oratione pro temporis ratione deposita, remeando veniant ad sanctum Benedictum in orientali parte claustrum situm; inde per gradus arcuum intrent ad sanctum Mauricium; sicque intrantes sancti Richarii basilicam, restituantur suis choris.

Illud etiam observari præcipua devotione mandamus, ut nulla dies prætereat absque sacrarum missarum decantatione, videlicet ut si non plus, vel triginta a fratribus diversorum chororum per diversa altaria missæ quotidie agantur, exceptis illis duabus de conventu, quæ mane et meridie solemniss-

Adrevaldus in libro De miraculis sancti Benedicti, cap. 26.

^c Pueros oblatos eodem habitu iisdemque cibis usos fuisse constat tum ex hoc loco, tum ex aliis.

sime celebrantur, in quibus quotidie memoria sanctissimi papæ Adriani, et gloriosi domini mei Augusti Caroli, conjugis et prolis ejus teneatur : qualiter juxta verbum Apostoli pro regibus et omnibus A qui in sublimitate sunt constituti, Salvatori Deo nostro obsecrationum vel orationum gratias jugiter persolvamus.

STATUTA QUÆDAM RUBRICA.

(Apud Mabill., ibid.)

... Qua vero majestate ac reverentia divina ibidem officia celebrarentur, nos docet unum et alterum specimen, quod hoc loco exhibere juvat ex veteri codice, olim Petavianæ, tum serenissimæ reginæ Sueciæ, nunc bibliothecæ Ottobonianæ. In eo codice Angilbertus abbas ordinasse dicitur, ut in die sanctissimo Paschæ et in Nativitate Domini fratres et cæteri omnes qui in ecclesia Salvatoris ad missam conveniebant, in eadem ecclesia communionem perciperent. Dum vero fratres et reliqui clerici ab illo sacerdote, qui ipsa die missam cantasset, communicabantur, ut alii duo sacerdotes cum duobus diaconis totidemque subdiaconis, unus viros, alter mulieres ibidem communicaret, ut clerus et populus simul communicati benedictionem, ac completionem missæ simul possent audire : quo facto, duo illi sacerdotes, unus ad unum ostium, alter ad alterum, pueros ex ambulatoriis seu porticibus superioribus descendentes communicabant; ac deinde uterque cum suis ministris ad extremum stantes, forte altaris, gradum, communicabant eos, qui ad prædicta loca communicaturi non occurrissent, quod ut rite fieret, idem abbas ordinaverat, ut in duobus illis festis quatuor sacerdotes, totidemque diaconi ac subdiaconi sacerdoti solemnem missam celebranti adessent. Hæc de primo ritu.

Alter est de majoribus litiis, ad quas solemnius faciendas cruces et processiones vicinarum septem ecclesiarum ad sanctum Richarium convenire debebant. Cum eo venissent, omnes simul consistebant ad paradisum sive atrium ecclesiæ coram sancta nativitate, atque oratione facta, ibidem ordinate persistebant, divisim hinc inde viris a septentrione, feminis a meridie, præstolantes, dum fratres cum schola, id est pueris, de ecclesia sancti Richarii

egrederentur. Et primo quidem per portam sancti Michaelis procedebat is qui vas aquæ benedictæ ferebat, deinde tres alii totidem thuribula gestantes : tum cruces septem, quas sequebatur capsula major basilicæ sancti Salvatoris, media inter tres hinc inde B sacerdotes, qui minores capsas gestabant. Postea subsequebantur septeno quique numero diaconi, subdiaconi, acolythi, exorcistæ, lectores et ostiarii; ac deinde reliqui monachi septeni et septeni, ne, si bini vel terni incessissent, miliarii spatium implevissent. Hos omnes dein subsequebantur pueri septem cum totidem flammulis seu tædis, et post eos viri nobiles septeni et septeni, a præposito vel decano electi : quibus nobiliores feminae eodem ordine succedebant. Post hos omnes procedebant septem cruces forensium ecclesiarum, quas sequebantur pueri et puellæ cantandi peritæ, quæ orationem Dominicam, symbolum, aliaque similia concinebant, deinde honorabiliores viri ac feminae ex illis ecclesiis; extremo loco promiscua turba infirmorum ac senum C septeno ritu itidem pedibus incedentium : qui autem præ infirmitate non poterant, equitando subsequebantur. His ita ordinatis, procedebatur per medium monasterii, dein per publicam viam, et per portam meridiam, murum gyrando, revertebantur per portam septentrionalem. In his vero majoribus litiis, post antiphonas, psalmos, aliaque id genus, cantabantur tria symbola, apostolorum, Constantinopolitanum, et sancti Athanasii; deinde oratio Dominica; et post litaniam generalem, fratres cum schola puerorum litanias concinebant, primo Gallicam, secundo Italianam, tertio Romanam : quibus postremo succedebat canticum *Te Deum laudamus*, et postea missa solemnis ad sanctum Salvatorem.

SANCTI ANGILBERTI CARMINA.

I.

Angilbertus abbas ad SS. Richarium et Elegium a.

(Apud Froben. opp. B. Alcuini.)

Servulus ecce tuus, Richarius inclyte pastor,

Hæc tibi construxit parvula tecta, Pater.

a In editione Quercetani CLXXVII; exstat quoque editum a Mabillonio Act. SS. sæc. iv, part. 1, in Vita S. Angilberti, p. 101. Angilbertus in arte poetica haud hospes fuit, ut fortassis propterea ab Alcuio

D Semper honoris [F., honorus] ero magno pietatis [amore,

Devotus vere cultor ubique tui [At., tuus].

Tu prior in gremium mundi de fluctibus alnum

Dante tuum Christo me miserum tuleras.

nomen Homeri meruerit : igitur nulla ratio suppetit ob quam hoc carmen eidem non ascribatur qui in illo loquitur.

Nutristi et tenerum a sacro de lacte salutis
 Os fragile instituens cantibus egregiis.
 Te quapropter amo totis, Pater optime, votis.
 Exoptans ut me tu quoque semper ames.
 Perfice quod de me cœpisti mente benigna,
 Atque tuum famulum redde tuo Domino.
 Tu quoque virtutum meritis mihi, sancte sacerdos
 Elegius, precibus auxiliare tuis.
 Tu modo magna potes cœlesti in sede per illum,
 Te bona qui in terris plurima posse dedit.
 O Patres sancti, o clarissima lumina mundi,
 Spes vitæ et veniæ, vos mihi certa salus,
 Ante pedes vestros lacrymis perfusus amaris
 Hic jacens [jaceo], vitæ crimina plango meæ.
 Sæpius et feriens nimium rea pectora pugnis,
 Et peccata pio confiteor Domino.
 Vos mihi nunc misero mites estote Patroni :
 Criminibus veniam poscite, quæso, meis,
 Magna reor vobis restat laus, gloria, merces :
 Servulus ut vester in nece non pereat,
 Quisque legat titulum, dicat, precor, Angilberto ;
 Pauperis ac miseri, Christe, memento tui,
 Sit benedicta domus hæc per te, Christe, precamur,
 Ut veniant servis hic tua dona tuis.

II.

*Carmen inscriptum deintus turris sancti Richardi in
 Centulensi monasterio.*

Omnipotens Dominus, qui celsa vel ima gubernas,
 Majestate potens, semper, ubique Deus.
 Respice de solio, sanctorum gloria, summo,
 Auxiliumque tuis, Rex bone, da famulis.
 Principibus pacem, subjectis adde salutem.
 Hostis pelle minas, et fera bella preme
 Hæc quoque quæ statui fulgentia culmina templi
 Angilbertus ego, sint tibi grata Deo.
 Augusto et Carolo, ejus virtute peregi,
 Concede imperii gaudia magna tui.
 Quisquis et hic summas precibus pulsaverit aures,
 Effectum tribuas semper habere Deus.

III.

*Carmen in pavimento ecclesiæ sancti Richardi
 depictum.*

Hoc pavementum humilis abbas componere feci
 Angilbertus ego, ductus amore Dei :
 Ut mihi post obitum sanctam donare quietem
 Dignetur Christus, vita salusque mea.

IV.

Carmen ad Pippinum.

(Ex Duchesnio, Script. rerum Francic.)

Jamque ades Hisperiis Pippinus rector ab oris,
 Ut cumules Caroli gaudia magna patris.
 Nam velut Eois consurgit Phœbus ab astris,
 Gentibus Occiduis sic decus ipse nites.
 Expectate diu saltem nunc adfore gaudent
 Alpibus e gelidis te pater atque genus.
 Principe cum tanto plebs, clerus, ara, sacerdos,
 Adventus vestri gaudia magna metunt.

^a *Tenerum.* Quod non intelligendum est habita
 ratio ætatis, sed vitæ spiritualis, quæ sacro lacte

A Nam quantum tardas stultisti fingere moras,
 Sollicitus patrio corde nitebat amor.
 Longius et quantum dilidunt gaudia mentem,
 Fortius absentis prolis imago places.
 Hoc germanus agit Carolus, præsentia patris
 Carpitur egregii fratris amore sui.
 Moratur, causasque morandi se perimatur
 Callibus ambignas difficilesque vias.
 Suspirie surgunt, missosque incassat cuntes,
 Segnitiam putans quidquid abesse potest.
 Quem Chlodowih, quamvis eodem teneatur amore,
 Solatur, fratris mitius acta ferens.
 Parce, inquit, germane, tuis desiste quereri.
 Adveniet noster, credo, sodalis amor.
 Namque ego præsentis caperem dum præmia noctis,
 B Adstetit egregii fratris imago mei.
 Meque per amplexus et plurima gaudia lusit.
 Dixit abscedens : Prospera cuncta gero.
 Et cito præcharis obtutibus adfore vestris
 Me scito, et Carolo hæc refer acta meo.
 Nam non complentur crescentis cornua lunæ
 Quam sibi te socio oscula fida dabat.
 Jam donante Deo non somnia cernimus ultro,
 Somni sed fructus Angilbertus ego.
 Nam te Lingonicis amplector victor in arvis
 Vix passus verbis miscere verba piis.
 Te patrius vexabat amor, me torret uterque,
 Ipsius assiduus, nunc tuus altus amor.
 Expectate diu, spatium da quæso precanti,
 Ut paucis verbis plurima verba feres.
 C Sis felix, solitus nostrum renovare dolorem.
 Nam cito discodens vulnera nostra novas.
 Sit tecum qui cuncta regit præcelsa vel ima,
 Ducat incolumem per vada, perque viam.
 Ut te suscipiat gremius venerande parentis,
 Christi defensio tegmine sanus cas.
 Si vos conjunctos defensio diva per annos
 Protegat a cunctis munere macte malis.
 O cur non merui regis tunc cernere vultus,
 Cum te complectens oscula pura daret.
 Cum Carolus sitiens et Chlodwih anxius heros
 Ancipitem risum vix sibi corda tegunt.
 Quid Chrodthrudis agat, quid Berta et regia fari
 Expectans poterit, gaudia tanta ferens?
 D Quid Gis [F., Gisle] et Teodrada simul cum prole
 [retractant,
 Cætera regali quas tuus agit amor.
 Quid Gisle egregii sponsa præpulchra Tonantis
 Quid Luitgardis ovans Regis amore luat.
 Quid Hildibaldus præcellens ordine vatis,
 Quidve duces, comites, quid puer, atque senes.
 Cunctos altus amor sacratissimis legibus urit,
 Vultibus et vestris lumina fixa tenent.
 Hæc maneant patri et germanis gaudia pacis,
 Hæc maneant Francis festa beata bonis.
 Hoc firmet Christus regnum dominator ab astris,
 Ut vigeat prolis polleat ipse pater.

doctrinæ cœlestis principio fovenda est, uti Paulus
 Corinthiis loquitur. Max.

Te Carolus germanus amet, tu dilige amantem :
 Vos Chludwih gemino neclite amore pio.
 Ipse repensabit vobis dilectus amorem,
 Sic pariter proprium discite amare patrem.

V.

Epitaphium sancti Chaidoci confessoris.
 (Apud Mabill., Act. SS. ord. S. Bened.)

Mole sub hac tegitur Chaidocus jure sacerdos :
 Scotia quem genuit, Gallica terra tegit.
 Hic Domini Christi gaudens præcepta secutus,
 Contempsit patrias mente beatus opes.
 Hinc sibi conerevit centeni copia fructus,
 Et metit ætherei præmia larga soli.

A Huic Angilbertus fretus pietate magistra,
 Et tumulo carmen condidit et tumulum.

VI.

Epitaphium Fricori seu Adriani.
 (Apud Mabill., ibid.)

Corpore terreno qui cernitur esse sepultus
 Gaudia pro meritis cœlica lætus habet.
 Iste fuit Fricorus Chaidoco consociatus,
 Quem sibi concessum Centula gaudet ovans.
 Hic virtute valens despexit prospera mundi,
 Et modo viventi gloria magna patet.
 Quando Deo placuit cœlorum regna petivit,
 Nunc Angilberti carmine fulget. Amen.

ANNO DOMINI DCCCXVI.

LEIDRADUS

LUGDUNENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN LEIDRADUM.

(Ex Galland., Biblioth. vet. Patrol., tom. XIII.)

Leidrads natione Noricus (a), Caroli Magni per-
 cessarius, ut quidam sibi velle videntur, etiam biblio-
 thecarius. Sedem Lugdunensem post Hilduinum Ado-
 nis nepotem (b) obtinuit ab anno 799 ad 813. Intra
 hoc tempus delata sunt Lugdunum, et in majori ec-
 clesia collocata ossa beati Cypriani, et capita sancto-
 rum martyrum Pantaleonis, et Sperati Scillitani (c).
 Multas ædificavit ecclesias, monasteria erexit, can-
 tum in Lugdunensi ecclesia restauravit, aliaque præ-
 stitit boni ac diligentis pastoris officia, quamvis
 adversa corporis valetudine. (d) Jussu Caroli Hispan-
 nam repetiit, ut adversus Felicis doctrinam populos

B muniret. Initio imperii Ludovici in Suessionense mo-
 nasterium se recepit, in cujus locum Agobardus
 suffectus est (e). Hæc invenire licet in Agobardo
 Baluzianæ editionis. Superant ex operibus ejus, liber
 de Sacramento baptismi cum epistola de eadem re
 ad imperatorem, quæ in Analectis suis publicavit
 Mabillonius, a quo et nos accepimus. Præterea epi-
 stolæ duæ, quæ leguntur ad calcem Agobardi Balu-
 ziani. Utramque ex illo nos recudendam curavimus.
 Vix in monasterio Suessionensi annum explevit Lei-
 drads, ibique vita est functus.

(a) Theod. Aurelian., Parenese. ad judices.

(b) Ugo in Chron.

(c) Ado, Martyr., xviii Kal. Octobr.

(d) Confer ejus epist. I, infra.

(e) Ado et Ugo, loc. cit.

LEIDRADI

LIBER DE SACRAMENTO BAPTISMI

AD CAROLUM MAGNUM IMPERATOREM.

Domino Christianissimo et gloriosissimo Carolo C
 imperatori, felicissimo, angusto.

Præcipere a nobis dignati estis, ut aut per nostra
 scripta aut per nos ipsos cognoscatis, qualiter nos et
 suffraganei nostri doceamus et instruamus sacerdo-
 tes Dei, et plebem nobis commissam de baptismi sa-
 cramento, et cæteris quæ circa baptismum celebra-
 ntur. Deinde si in hoc quod prædicamus, nos ipsos
 custodiamus. Quæ omnia sicut difficilia sunt et ardua
 ad cognoscendum, ita quoque perplexa et laciniosa
 ad innotescendum : præcipue nobis, quos et tenuitas

ingenii angustat, et magnitudo rei ita opprimit, ut
 ante ruendum sit quam levandum. Sed quia ille jus-
 sit qui nec falli potest tergiversatione, nec contemni
 silentio, aggrediendum est opus, et juxta facultatem
 virium exponendum quod in regenerationis sacra-
 mento percipimus tenendum. Quidquid autem secus
 quam decet a nobis profertur, non est causa temeri-
 tatis, sed timiditatis : quia ei respondemus ad ejus
 interrogationem tacere non audemus. Illi scientiam
 nostram offerimus qui magis solet docere quam re-
 prehendere, ejus reprehensio vita est saluberrima,

* Imo et cæteris præsulibus, ut patet ex epistola ad Otilbertum, apud Mabill. Annal. tom. I, pag. 21.

ut magis quisque ex ea erudiat quam confundatur; A cuius eruditio ad sermonis sui consortium cunctos clementer invitat, injuste nullum deterret. Vestra ergo constantissimæ modestiæ freti favore, in quantum attingere de his rebus possumus; licet parum digne possimus dicere; exponimus quo nobis jussum fuisse a vobis advertimus, maxime verbis sanctorum Patrum ex diversis opusculis sumptis. Et priusquam ad cætera veniamus, libet pauca de his quæ ab exordio mundi ad potentiam baptismi pertinentia præfigurata sunt, ponere, et nativitatæ secundæ, imo in Christo primæ, digerere sacramenta, ac deinceps de cæteris rebus tractare: maxime quia dicitis vos velle cognoscere qualiter doceamus et instruamus plebem et sacerdotes.

CAPUT PRIMUM.

De significationibus sacri baptismatis.

Igitur rudis mundus, necdum sole rutilante, nec pallente luna, nec astris micantibus, incompositam et invisibilem materiam abyssorum magnitudine, et deformibus tenebris opprimebat. Solus Spiritus Dei in aurigæ modum super aquas ferebatur, et nascentem mundum in figura baptismi parturiebat. Inter cælum et terram medium extruitur firmamentum, et juxta Hebraici sermonis etymologiam, cælum, id est *Samaïm*, ex aquis sortitur vocabulum, et aquæ quæ super cælos sunt in laudes Domini separantur. Unde et in Ezechiel crystallum super cherubim videtur extensum, id est compactæ et densiores aquæ. Primum de aquis quod vivat egreditur, et pennatos fideles de terra ad cælum levat. Fabricatur homo, et inter manus Dei aquarum sacramenta versantur. Plantatur paradysus in Eden, et unus fons in quatuor principia dividitur, qui postea secundum visionem Ezechielis prophetæ egrediens de templo, et contra solis ortum vadens, amaras aquas mortuasque vivificat. Peccat mundus, et sine aquarum diluvio non purgatur: statimque columba Spiritus sancti expulso alite terribili, ita ad Noe, quasi ad Christum in Jordanem devolat, et ramo refectionis ac luminis pacem orbis annuntiat. Pharaon cum exercitu suo nolens populum Domini exire de Ægypto, in typo baptismatis suffocatur; et in psalmis de interfectione illius scribitur: *Tu confirmasti in virtute tua mare, contrivisti capita draconum in aquis (Psal. LXXIII, 15)*. Unde et reguli et scorpiones arentia quæque sectantur: in ara mutatur sacramentum crucis, et LXX palmarum apostolorum dulcoratis legis gurgitibus irrigantur. Abraham et Isaac puteos fodiunt; repugnant allophyli, et Bersabæa civitas juramenti, regnumque Salomonis nomen sumit a fontibus. Rebecca invenitur ad puteum, Rachel propter aquas supplantatoris osculo salatur, Moyses filias sacerdotis Madian aperto puteo ab injuria vindicat. *Vox Domini super aquas. Dominus super aquas multas. Dominus diluvium inhabitare facit. Dentes ejus sicut grex detonsarum ovium, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellos*

^a Hinc patet quid sit collata exorcistis potestas in eorum ordinatione imponendi manus super energu-

mentes, et sterilis non est in eis. Micheas de gratia baptismi vaticinatur: *Miserebitur nostri, demerget iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra (Mich. VII, 19)*. Ezechiel ait: *Tollam vos quippe de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris (Ezech. XXXVI, 24, 25)*. Ipse Salvator post baptismum et sanctificationem suo lavacro aquas Jordanis, primum signum ex aquis facit; et qui ab aquis cœperat finivit in aquis. Latus percutitur lancea, et baptismi pariter atque martyrii sacramenta funduntur. Post resurrectionem suam mittit discipulos in mundum universum, et dicit eis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Et iterum: Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.*

Ex illo ergo tempore cœperunt apostoli docere et baptizare; gentes autem credere et baptizari. Ergo qui baptizandus est, prius docetur ut credat, id est instruitur fide: hoc est enim catechumenum esse, id est instructum. Catechizare est instruere. Sic filii Israel antequam ad mare Rubrum venirent, instructi sunt a Moysse de agni immolatione et ejus sanguine. Unde est ut is, cui per sacerdotem, quasi per Moysen, Deus primum loquitur, catechumenus, id est audiens, nominetur. Nam catechumenum, et instructum et audientem dicunt interpretari. Exorcizantur primum, deinde salem accipiunt et unguuntur. Exorcizare Græce dicitur, Latine autem adjurare vel increpare. Per peccatum enim in primo homine lapsi sumus, et in mortis hæreditatem omnes devenimus. Impleti sumus timoribus et erroribus merito peccati, cum quo nascimur. Ideo et parvuli exsufflantur et exorcizantur, ut pellatur ab eis diaboli potestas inimica, quæ decepti hominem, ut possideret homines. Non ergo Dei creatura in infantibus exorcizatur, vel exsufflatur: sed ille, sub quo omnes cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum. Exorcismus autem est sermo increpationis et adjurationis contra immundum spiritum pro a energumenis sive catechumenis factus, per quem ab illis diaboli nequissima vis et inveterata malitia, vel violata incursio expulsa fugatur. Hoc enim significavit lunaticus ille, quem increpavit Dominus Jesus, et exiit ab illo dæmonium. Potestas ergo diaboli exorcizatur et insufflatur in eis, ut ei renuntiant; atque erepti a potestate tenebrarum, in regnum Domini sui per sacramentum baptismatis transferantur.

Sal autem in ministerio catechumenis dandus a Patribus ideo est institutus, ut ejus gustu condimentum sapientiæ percipiant, neque desipiant a sapore Christi; ne sint fatui, et retro respiciant, sicut uxor Lot, quæ versa est in statuum salis; ut ejus signo condirentur hi qui per fidem mundo et actibus desiderisque ejus renuntiant; ut affectiones pristinae non recordentur, neque ad sæculi illecebras revertantur.

menos. Confer Berardum in Cann. 11, 13, 20, dist. 23, part. 1, c. 15, § 4.

Unde legis mandatum est, ut omne sacrificium salis adjectione condiretur, dicente legislatore : *Nec auferes sal fœderis de sacrificio Domini*. Propter quod et Dominus in Evangelio ait : *Omnis victima sale salietur*. Et in alio loco : *Habete in vobis salem, et pacem habete inter vos*. Æstimant namque quidam, quod etiam apud quosdam gentilium antiqua erat consuetudo, ut qui fidelitatem regibus promittebant, salem adjuratum vel consecratum in præsentiam eorumdem regum quibus fidem promittebant, comederent. Unde in libro Esdræ scriptum est quod principes Samaritanorum regi Persarum, cum de accusatione Judæorum scriberent, dixerint : *Memores sumus salis quod in palatio comedimus* (I Esdr. iv, 14).

Differt sane inter catechumenos et competentes. Catechumeni itaque sunt, qui primum de gentilitate veniunt, et habentes voluntatem credendi in Christo audiunt verbum fidei, sed nondum appellantur fideles. Competentes autem sunt, qui jam post doctrinam fidei, post continentiam vitæ, gratiam Christi percipere festinant. Ideoque appellantur competentes, id est gratiam Christi petentes. Illi petunt et accipiunt, catechizantur et instruuntur instructione sacramentorum : istis salutare symbolum traditur, quasi comonitorium fidei, et sanctæ confessionis indicium, quo instructi agnoscant, quales jam ad gratiam Christi exhibere se debeant. Hæc tota actio, quæ super catechumenis et competentibus celebratur, a quibusdam scrutinium nominatur, non ob aliud, ut putamus, nisi a scrutando, juxta illud Psalmistæ : *Scrutans corda et renes Deus*. Eo quod ibi scrutarentur corda credentium et dubitantium a sacerdotibus, ut intelligerent quis ad baptismum jam rite admitteretur, qui adhuc differretur. Juxta hoc et Dominus in Evangelio ait : *Scrutamini Scripturas*.

CAPUT II.

De tactu narium et aurium : ob quam causam secundum traditionem ecclesiasticam ab omnibus catholicis Christi sacerdotibus fiat.

Introitus fidei et totius sanctæ doctrinæ ad animum per aures admittitur, et de auditu intellectus exoritur. Neque enim potest aliquis fidei sacramenta cognoscere, nisi audiat prædicantem, affirmante beato Apostolo qui dicit : *Fides ex auditu ; auditus autem per verbum Dei*. Recte ergo ejus sensus organa sanctificantur, sine quo fides ad animum non potest pervenire. Sciendum tamen quod de hac re in diversis regionibus diversus teneatur usus. Alii namque oleo sancto tangunt catechumenorum aures et nares ; alii vero sputo ; alii absque sputo et oleo ; alii etiam os tangunt oleo, ad exemplum Domini cum. Unde scriptum est in Evangelio de surdo et muto : *Misit digitos suos in aurículas ejus*. Sed sive tactu olei, sive aliter, ideo sanctificantur aures, ut venturi ad baptismum ab omni malo et turpi verbo aures suas impollutas custodiant, sicut scriptum est : *Sepi aures suas spinis, et noli audire linguam nequam* (Eccli. xxviii, 23). Et rursus : *Da in disciplinam cor tuum,*

A et para aurem tuam verbis prudentiæ (Eccli. ii, 2).

Ergo sanctificatio aurium significat, ut omnes extra disciplinam sermones, quasi doctrinæ Christi obloquentes, aversentur fideles ac fugiant, seque ad sola Dei verba audienda convertant : quia auditum suum Christi eloquiis consecrarunt. Nares quoque similis tactu sanctificantur, ut hi qui ad baptismum veniunt, admoneantur tanti mysterii sacramentum usque ad mortem inviolatum atque integrum custodire : ut quandiu spiritum vitæ hujus naribus suis attrahunt, a Christi Domini nostri cultura et servitio non recedant. Unde et Job vir sanctus loquitur : *Donec superest halitus in me, et spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea loquetur mendacium*. Sed adhuc subtilior intellectus in hac narium sanctificatione signatur. Ille enim tactus ad odoratum fideles provocat spiritalem, ut non corporis sed mentis sensibus Christum inæstimabili suavitate sentire possint, et dicere ei : *Post te in odorem unguentorum tuorum curremus* (Cant. i, 3). Hunc odorem commendat Apostolus Christianis, cum dicit : *Deo autem gratias, qui triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo*. Debent ergo fideles ita vivere, ut suavissimus ad Deum odor ex eorum vitæ sanctitate conscendat.

Unguntur etiam nunc catechumeni in pectore et inter scapulas oleo exorcizato, cum abrenuntiant Satanæ et operibus ac pompis ejus. Quod ideo fieri arbitramur, ut habitaculum cordis ante et retro signetur, quo signo diabolus auctor perfidiæ pellatur, et Christus largitor fidei et charitatis ingrediatur. Nam cor hominis est sedes erroris et vitiorum cum a diabolo possidetur : et ipsum efficitur habitaculum fidei, spei et charitatis cum a Christo defenditur et illustratur. Sicut enim scriptum est : *De corde exeunt cogitationes malæ, adulteria, fornicationes, homicidia*. Et : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde*. Bene ergo in abrenuntiatione diaboli unguuntur corda catechumenorum, ut recedat ab eis cum omnibus operibus et pompis ejus.

CAPUT III.

De abrenuntiatione Satanæ : vel quæ sint opera ejus et pompæ.

Abrenuntiatio est abdicatio et repudiatio. Et cum dicimus : *Abrenuntias Satanæ* ? quid aliud dicimus, nisi, Resistis diabolo ? sicut Apostolus ait : *Resistite diabolo et fugiet a vobis, ut sequatur ; Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis*. Resistendum est autem diabolo, spernenda sunt opera ejus, abdicandæ pompæ, ut non inveniat unde dominetur nobis, sed excludatur de cordibus catechumenorum, ut mundeatur domus conscientiæ ; mundeatur autem domus, ut Christus introiens eam, mundam inveniat. In hac professione abrenuntiationis, non hominibus sed Deo et angelis ejus conscribentibus dicitur : *Abrenuntio*. Abrenuntiandum est non solum vocibus, sed etiam moribus, non tantum sono linguæ, sed et actu vitæ.

^a Confer Jesse Ambian. epistolam.

Postquam autem homo renuntiando diabolo exclusit A pessimum invasorem, introducat optimum possessorem.

Differt autem inter opera et pompas. Opera enim diaboli sunt ritus profanus qui idolis exhibebatur; deinde homicidium, furtum, rapina, fraus, perjurium, adulterium, inimicitiae, discordiae, irae, rixae, dissensiones, et caetera huiusmodi. Ad pompam vero diaboli pertinent spectacula, insana gaudia, invecundus lepor, variaeque pestes lividorum sensuum. Sic enim antiquos Patres novimus praedicasse fidelibus de pompis diaboli fugiendis: « Diabolus spectaculorum insaniam, studiorum ac turpium voluptatum muscipulam quare proponit? nisi ut his delectationibus capiat, quos amiserat. Fugite, dilectissimi, spectacula, fugite caveas turpissimas diaboli, ne vos vincula teneant maligni. Amator est quispiam circi? Quid delectat circo aurigas videre certantes? populos insana furia anhelantes? quemlibet praecedentem adversarii sui equum frangentem? Ista est omnis delectatio, clamare. Quia vicit in theatris. Labes morum est discere turpia, audire inhonesta. Chorus ille et cantio pantomimi illicit auditum, sed expugnat sanum affectum. » Pompae diaboli sunt quaeque illicita desideria quae turpant, non quae exornant animam; ut sunt desideria carnis, desideria oculorum, ambitiones saeculi. Ad concupiscentiam carnis pertinent, illecebrae, voluptates; ad concupiscentiam oculorum, nugacitas spectaculorum; ad ambitionem saeculi insana superbia: ubi est fumus inflatus, ut homo positus in aliqua potestate, hominem se esse non agnoscat, cum de homine iudicat. Qui vult ergo vincere tria ista, vincat quae sunt in mundo: et per haec illum vincit etiam, qui suadendo per superbiam decepit mundum.

CAPUT IV.

De Symbolo.

Symbolum Graece, Latine vero interpretatur indicium, vel collatio; hoc est, Quod plures in unum conferunt. Id enim fecerunt apostoli in his sermonibus, in unum conferendo unusquisque quod sensit. Indicium autem vel signum idcirco dicitur, quia in illo tempore multi simulabant se esse apostolos Christi, nominantes quidem Christum, sed non eum vera fide nuntiantes. Idcirco posuerunt symbolum, indicium per quod agnosceretur is qui Christum vere secundum apostolicas regulas praedicaret. Discessuri enim apostoli ad evangelizandum in gentibus, hoc sibi praedicationis signum vel indicium posuerunt. Continet autem confessionem Trinitatis et unitatem Ecclesiae, et omnem Christiani dogmatis confessionem. Quod symbolum fidei nostrae non reliquerunt apostoli scriptum atrimento in charta, sed in tabulis cordis carnalibus.

CAPUT V.

De credulitate.

Post apostolicum symbolum certissima fides, quam magistri Ecclesiarum tradiderunt, haec est scilicet, ut profiteatur Patrem et Filium et Spiritum sanctum

unum Deum invisibilem, unius essentiae et potestatis ac sempiternitatis: ita ut, singulis personarum proprietate servata, nec substantialiter Trinitas dividi, nec personaliter debeat omnino confundi. Patrem quoque confiteri ingenitum, Filium genitum, Spiritum autem sanctum nec genitum nec ingenitum, sed ex Patre et Filio procedentem. Filium a Patre nascendo procedere, Spiritum vero sanctum procedendo non nasci. Ipsum quoque Filium ex virgine sine peccato hominem suscepisse, ut quem sola bonitate creaverat, sponte lapsam misericorditer repararet. Quem veraciter crucifixum, et tertia die resurrexisse, et cum eadem ipsa carne glorificata ascendisse ad coelum credimus. In qua carne ad iudicium vivorum et mortuorum exspectatur venturus. Et quod B in divina humanaque substantia unam Christi gestaverit personam: quam non geminavit utriusque substantiae integritate, sicut non confundit geminam substantiam personae unitate.

Post incarnationem et passionem atque resurrectionem Christi, sequitur, in Symbolo commendatio sanctae Ecclesiae catholicae. Quia demonstratus est Deus, demonstretur et templum ipsius, quod est Ecclesia, sancta, una, vera, catholica, contra omnes haereses pugnans, nunquam expugnata. Haereses omnes de illa exierunt, tanquam sarmenta inutilia de vite praecisa: ipsa autem manet in radice sua, in vite sua, in charitate sua, et portae inferi non vincunt eam.

Credimus remissionem peccatorum. Sine ista fide C si quis ad baptismum accedit, ipse contra se ianuam indulgentiae claudit. Omnia prorsus delicta delet sanctum baptisma et originalia et propria, facta, cogitata, cognita, incognita, omnia dimittuntur. Innovat hominem qui fecit omnia; donat delicta, qui non quaerit merita; praevinit gratia etiam ipsam infantiam, ut sint liberi per Christum, qui in Adam a diabolo tenebantur ante captivi. Propter omnia peccata baptismus inventus est. Propter levia, sine quibus esse non possumus, Oratio dominica inventa est. Semel abluimur baptismate, quotidie abluimur oratione. Propter scelera autem, aut aliqua facta immunia, id est peccata criminalia, agenda est poenitentia ab his qui ea commiserunt, pro quibus necesse est, ut a Christi corpore separentur. Ergo tribus modis D dimittuntur peccata in ecclesia: in baptismate, in oratione, in humilitate maiore poenitentiae. Tamen Deus non dimittit peccata, nisi baptizatis.

Credimus etiam resurrectionem carnis; quae praecessit in Christo, ut hoc etiam speret corpus, quod praecessit in capite. Omnis spes fidei nostrae haec est, quoniam resuscitabimur. Resurgent boni, resurgent mali: sed boni ut sempiterna beatitudine fruantur; mali, ut perpetuo igne puniantur.

Credimus vitam aeternam, in qua incorrupti aequales erunt angelis Dei, ut vivant cum ipsis in aeterna vita, in unam immortalitatem ac sempiternam patriam, in qua patria vita nostra aeterna ipse Christus erit. Quid sit autem illud bonum quod promisit Deus

sanctis suis, quis explicet verbis? Facilius tamen A possumus dicere, in illa vita aeterna quid ibi non sit, quam quid ibi sit. Non est ibi mors, non luctus, non lassitudo, non infirmitas, non fames; nulla sitis, nulli æstus, nulla corruptio, nulla indigentia, nulla mœstitia, nulla tristitia. De his igitur quibus catechumenos interrogamus quando baptizantur, sic credimus, et sic eis post baptismum prædicamus.

CAPUT VI.

De baptismo.

Baptismus Græce, Latine tinctio interpretatur. Quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiæ in melius immutatur, et longe aliud quam erat efficitur. Prius enim fœdi eramus deformitate peccatorum: in ipsa tinctione reddimur pulchri de alabatione virtutum. Per baptismum restauratur corpus [*Fortè spiritus*] hominis ad priorem statum primi illius hominis ante peccatum; sed non ita, ut securus post baptismum vivat. Nam ad agones producit contra diabolum vitiorum principem dimicaturus in arena hujus mundi; ubi *spectaculum facti sumus huic mundo et angelis et hominibus* (I Cor. iv, 9). Utramque enim partem, Christi scilicet et diaboli, infinita populi multitudo spectat luctantem. Duæ sunt namque pactiones credentium. Prima pactio est, in qua renuntiavit diabolo et pompis ejus, et universæ conversationi illius; secunda pactio est, in qua se proficitur credere in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus, et in Spiritum sanctum. Sed non est ibi finis victoriæ. Has pactiones fideles in curiam proferunt angelicam nomina profitentium: in libro excipiunt vitæ, non a quolibet homine, sed a superiore cœlitus potestate. Jam deinde tirones Dei et milites Christi arma sacramentorum suscipiunt, ut pugnam gerant adversus diabolum. Sed fortissimum munimentum eorum ipse est Christus, quem in baptismo induerunt, sicut ait Apostolus: *Qui in Christo baptizati estis, Christum induistis*. Qui vult vincere manu, fortis inveniat in bono opere: figat pedes, non nutent vestigia, ut possit implere victoriam.

Unde et duo sunt genera baptismi. Primum baptismum, quo sordes peccatorum per regenerationis lavaerum abluuntur: secundum, quo quis sanguine suo per martyrium baptizatur. Quo baptismo Christus baptizatus est; ut et in hoc, sicut et in cæteris, formam credentibus daret, sicut ait Apostolus. *Christus passus est pro nobis relinquens vobis exemplum*. De hoc igitur baptismo ipse Dominus ait: *Baptismo habeo baptizari. Et quomodo coarctor, usquedum perficiatur* (Luc. xii, 50)! Filiis Zebedæi: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, et baptismo quo ego baptizor, baptizari* (Marc. x, 38)? Baptismus autem aquæ est, quæ tempore passionis de latere Christi profluxit: nullumque aliud elementum est, quod in hoc mundo purget cuncta, quod vivificet universa. Ideoque cum baptizamur in Chri-

sto, per ipsum renascimur, ut purificati vivificemur. Fons iste origo est omnium gloriarum: fons iste similitudo est fontis æterni. Aqua illa non solum sordes lavat, sed et animam a peccatis liberat.

Sanctificatur hæc per consecrationem verbi. Tolle autem verbum, et quid est aqua, nisi aqua? « Accede verbum ad elementum, et fit sacramentum. » Virtus verbi per aquam mundat nos. Ait enim Apostolus: *Accedamus ad Deum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corde a conscientia mala, et abluti corpus aqua munda*.

Sciendum autem quod ordo et usus baptizandi diversis temporibus aliter atque aliter fuit; tamen *una semper fides, unum baptisma*. Aliter baptizavit Joannes, aliter ipse Dominus, aliter apostoli ante passionem Salvatoris, et antequam ex latere ejus sanguis et aqua fluerent, aliter postquam dictum est illis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Apostolus quoque baptizatos dicit patres, qui ab Ægypto profecti sunt: *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari*. Et re vera egressi de Ægypto ducuntur in manu forti et brachio excelso, et venientes ad mare Rubrum antecedit Moyses famulus Dei portans virgam quam a Domino acceperat: percutit aquas, et statim cogitur fluctus in cumulum, et unda in semetipsa repressa curvatur: soliditatem recipit liquor, et solum maris areseit in pulvere. Ingressi sunt alii salvandi, alii puniendi. Unum elementum aquarum, auctore totius creaturæ jubente, judicavit utrosque, separavit pios ab impiis. Moyses figuram habuit Domini Christi: in virga agnoscimus crucem; mare Rubrum accipimus baptismum Christi sanguine purpuratum; regem Ægyptiorum populosque ejus, auctorem peccatorum diabolum cum omnibus ministris ejus. Sed baptismus imago mortis Christi est et sepulturæ, sicut Apostolus testatur: *An ignoratis, fratres, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte, ut quomodo resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus*. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus: hoc scientes, quia vetus noster homo simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo credimus quia simul etiam vivemus cum Christo.

Quidam enim senserunt, trinam fieri mersionem propter Trinitatis venerationem: quidam autem propter triduanæ sepulturæ sacramentum. Sed beatus Gregorius papa ^b cuidam se interroganti de trina et simpla mersione, sic respondit: « De trina vero mersione baptismatis nihil responderi verius potest,

^a Sententia S. Augustini Tract. lxxx in Joan.

^b Erat is Leander Hispalensis, ad quem est epist. 4, lib. I.

quam ipsi sensistis; quia in una fide nihil officio sanctæ Ecclesiæ consuetudo diversa. Nos autem quod tertio mergimus, triduanæ sepulturæ sacramenta signamus: ut dum tertio ab aquis infans educitur, resurrectio tridui temporis exprimatur. Quod si quis forte etiam pro summæ Trinitatis veneratione aestimet; neque ad hoc aliquid obsistit baptizando semel in aquis mergere: quia dum in tribus subsistentis una substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest, infantem in baptismo vel ter vel semel mergere; quando et in tribus mersionibus personarum trinitas, et in una potest divinitatis singularitas designari. Sed quamvis in morte Christi secundum Apostolum baptizamur, si præmissa qualibet Trinitatis persona baptismus detur in regenerationis solemnitate, nihil agitur; nisi tota Trinitas invocetur. Quia nonnisi in uno nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptismi sanctificatur officium

Baptismus autem non est hominis, sed Christi. Neque nihil interest hæreticus an fidelis baptizet; quia sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida ministrante polluat. Habet quidem baptismum Christi hæreticus; sed quia extra unitatem fidei est, nihil illi prodest. At ubi ingressus fuit, statim baptismum quod haberet foris ad perniciem, incipit illi jam prodesse ad salutem. Quia sic habent baptismum hæretici, quomodo desertor habet characterem: et tamen si desertor ipse correctus incipiat militare, non ei audet quisquam characterem mutare.

CAPUT VII.

De sacra unctione.

Post lavaerum unguimur, ut Christi nomine censeamur. Chrisma enim unctio interpretatur, sicut et Christus, unctus; qua unctione efficimur genus regium. In Veteri namque Testamento non solum reges et sacerdotes ungebantur, sed etiam tabernaculum testimonii, quod Domino præcipiente institutum est, sacra unctione sanctificatum est, dicente Domino ad Moysem: *Circumdabis atrium tentorii et ingressum ejus, et assumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vasis suis ut sanctificentur; altare holocausti, et omnia vasa ejus, labrum cum basi sua, omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint sancta sanctorum.* Non solum altare, verum etiam omnia vasa oleo consecrantur, quia omnia membra ecclesiæ per chrisma Christiani efficiuntur. Sacerdotes quoque, id est Aaron et filii ejus, in typo baptismi antea aqua lavantur, et postea unguuntur, sicut Dominus ad Moysem ait: *Applicabis Aaron et filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, et lotos aqua indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, et unctio eorum in sacerdotium proficiat sempiternum* (Exod. xl, 13). In quibus verbis notandum valde est quod unctio illa typica in sacerdotium proficiat sempiternum, quod est Christi et Ecclesiæ. Nam sacerdotium illud Levi-

ticum nullatenus potest dici sempiternum, quia veniente veritate figura cessavit. De hoc unguento quod in sacerdotium proficiat sempiternum, et Psalmista ait: *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam Aaron.* Ilujus ergo unctionis quæ in Christo veraciter completa est, et in membris ejus quotidie impletur, figura exstitit unctio illa, de qua in Veteri Testamento legimus ita: *Tulit autem Samuel lenticulam olei, et effudit super caput ejus, id est Saulis, et deosculatus ait: Ecce! unxit te Dominus super hereditatem suam in principem.* Et iterum: *Tulit igitur Samuel cornu olei, et unxit eum, id est, David, in medio fratrum ejus, et directus est spiritus Domini in David a die illa et in reliquum* (I Reg. xvi, 13). In quibus quoque verbis notandum

B est quod post unctionem, imo per unctionem, dirigatur spiritus Domini in David, sicut in Ecclesia credimus per chrismatis unctionem et manus impositionem dari Spiritum sanctum. Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur, ita per unctionem sanctificatio Spiritus adhibetur. Et hoc quod dictum est de pristina disciplina, quæ ungi in sacerdotium et in regnum solebant, quæ dum carnaliter fit, spiritualiter proficiat: quomodo et in ipsa baptismi gratia, visibilis quidem actus quod in aquam mergimur, sed spiritalis effectus quod delictis mundamur. Propter quod et sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorumdem sacramentorum operetur. Quod autem presbyteris licet capita baptizatorum chrismate ungere, quod tamen ab episcopo fuerit consecratum; non tamen frontem signare, quod solis debetur episcopis cum tradunt Spiritum paraclitum, hæc causa est: nam licet sint et presbyteri sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem solis pontificibus deberi, non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum etiam Actuum apostolorum lectio, quæ asserit, Petrum et Joannem apostolos Samaritanos fuisse directos, qui jam baptizatis traderent Spiritum sanctum. De quibus etiam dicitur: *Oraverunt pro illis ut acciperent Spiritum sanctum.* Ex quo ostenditur quia Spiritum sanctum accipere possumus, dare non possumus; sed ut detur Dominum invocamus. Et propterea fit manus impositio, ut per orationem et benedictionem advocatus invitetur Spiritus sanctus: et tunc ille Paraclitus, post munda, benedicta et uncta corpora, libens a Patre descendit.

D Quæri autem a quibusdam solet, cum fons baptismatis sine Spiritu sancto nullatenus sanctificetur, neque sine eo peccatorum remissio donetur, cur necesse est postea fieri manuum impositionem? Sed sciendum multis modis dari Spiritum sanctum, non solum in baptismo, sed etiam post baptismum. Nam etiam ipsi apostolis credimus in baptismo donatum Spiritum sanctum, ut remitterentur eorum peccata, sive per originem tracta, sive voluntate perpetrata.

* Non erant cum peccato originali apostoli quando baptizati sunt. Sensus ergo est, talem fuisse eis

datum Spiritum, qui omnes genus peccatorum remittere posset.

Iterum post resurrectionem Domini, adhuc ipso Domino in terra consistente, acceperunt Spiritum sanctum, ut haberent potestatem vel dimittere vel detinere aliorum peccata. Sicut scriptum est : *Accipite Spiritum sanctum. Quorum dimiseritis peccata, dimittentur; et quorum detinueritis, detenta erunt.* Tercio acceperunt Spiritum sanctum jam Domino in cœlo sedente, ut haberent dona diversa in eodem Spiritu; id est, *gratiam sanitatum, operationem virtutum, prophetiam, discretionem spirituum, genera linguarum, interpretationem sermonum.* Non solum autem ad hæc sublimia dona percipienda, sed etiam ad omne opus bonum credimus dari Spiritum sanctum. *Quicunque enim, ait Apostolus, Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei.* Ergo in baptismo fit remissio peccatorum, in impositione manuum conferuntur dona virtutum, sicut Petrus apostolus ait : *Baptizetur quisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi in remissionem peccatorum ut accipiat donum Spiritus sancti (Act. ii, 58).* Nam quæ sit differentia baptismi et chrismatis, beatus Augustinus exponit, dicens : « Quando exorcizantur infantes, velut frumentum moluntur; quando baptizantur, consperguntur; quando chrismantur, coquuntur. » Pulchra comparatio ! Dum moluntur per exorcismum, a potestate diaboli eruantur; dum consperguntur per baptismum, a peccatorum sordibus emundentur; dum per chrisma coquuntur, sancti Spiritus gratia illustrentur et confirmentur.

CAPUT VIII.

De vestimentis albis.

Baptizati albis induuntur vestibus, ut ipso etiam habitu exterioris hominis demonstrent innovationem et emundationem interioris. Qui enim de potestate tenebrarum transfertur in regnum lucis et claritatis, consequenter utitur vestimentis albis ad exemplum Jesu non solum filii Josedech, sed et Jesu Filii Dei. Nam in Jesu filio Josedech præfiguratum est quod in Jesu Filio Dei erat implendum. Ait ergo propheta Zacharias : *Et Jesus erat indutus vestibus sordidis, et stabat ante faciem angeli.* Qui respondit et ait ad eos qui stabant coram se, dicens : *Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniquitatem tuam; et indui te mutatoriis, et dixi : Ponite cidarim mundam super caput ejus. Et induerunt eum vestibus (Zach. iii, 4, 5).* Quæ licet in Domino Jesu Christo ex parte impleta sunt, magis tamen in membris ejus quotidie implentur. Erat quidem aliquo modo et Dominus indutus vestibus sordidis, quia cum *non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est, et ipse infirmitates nostras portavit, et pro nobis doluit.* Tamen quia in illo nulla fuit iniquitas quæ auferretur, sed *vulneratus est propter iniquitates nostras; sordida vestimenta auferuntur a nobis, cum nostra peccata delentur, ut resurgentes in eo, audiamus post baptismum : Ecce indui te mutatoriis.* Et illud quod in Cantico dicitur canticorum. *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata?* Et postquam in capite unguimur, quasi

A impletur in nobis quod dicitur : *Ponite cidarim mundam super caput ejus, et induerunt eum vestibus.* Ut audiamus : *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Qui per baptismum tenebras Ægyptiorum evadit, et corpus Christi efficitur, merito vestimentis albis induitur; quia et caro Christi mundo linteo involuta sepulta est. Qui cum Christo surgit a morte per transitum sacri fontis, merito albis induitur : quia et testes resurrectionis illius sancti angeli in albis apparuerunt vestibus.

Albæ autem vestes baptizatorum tres significaciones gestant. Unam de præterito, quæ facta est per innovationem baptismatis. Aliam de præsenti, quæ fit per candorem virtutum, sicut scriptum est : *Omni tempore sint vestimenta tua candida.* De quibus iterum dicitur : *Beatus qui vigilat et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet.* Terciam de futuro, quæ speratur in æterna vita per claritatem immortalitatis. Unde Joannes apostolus vidisse se dicit innumerabiles stantes ante thronum in conspectu Agni amictos stolis albis, et interrogari ab uno de senioribus : *Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt et unde venerunt?* et ab eo audisse : *Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna et laverunt stolas suas in sanguine agni.* Propter has igitur dealbationes renatorum, dicuntur per Prophetam filii Sion *candidiores lacte, rubicundiores ebore pretioso (Thren., iv, 7).* Et Dominus angelo Laodiciæ scribi jubet per Joannem : *Suadeo tibi emere a me aurum ignitum, probatum, ut locuples fias, et vestimentis albis induaris (Apoc. iii, 18).* Viginti quatuor quoque seniores sedere dicuntur super thronos viginti quatuor circumamicti vestimentis albis, et in capitibus eorum coronæ aureæ. Et omnibus in commune victoribus promittitur : *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis.*

CAPUT IX.

De corpore Dominico ac sanguine.

Oportet renovatos per baptismum mensæ Dominiæ applicari, ut sumentes panem qui *cor hominis confirmat, et vinum quod lætificat,* dicere possint cum Psalmista : *Super aquam refectionis eduxit me, animam meam ibi convertit.* Et post paululum : *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.* Qui enim dixit : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum celorum;* dixit : *Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis.* Omnis ista sententia tenet, ut sine corpore et sanguine filii hominis vitam habere non possint. Dicit iterum Dominus : *Panis quem ego dederò, caro mea est pro sæculi vita. Sæculi vita nomine homines significantur, qui nascendo in hoc sæculum veniunt; ac per hoc pro hominum vita caro Christi data est, quam nisi manducaverint, non habebunt vitam æternam.* Beatus namque Augustinus in quodam loco * ait : « Optime Punici christiani baptismum ipsum nihil aliud quam salutem; et sacramentum corporis Christi nihil aliud quam vitam vocant. Unde? nisi ex antiqua, ut æsti-

* Expos. inchoat. Epist. ad Rom., num. 15.

mo, et apostolica traditione, qua Ecclesiae Christum **A** insitum tenent, per baptismum et participationem mensæ dominicæ, non solum ad regnum Dei, sed nec ad salutem et vitam æternam posse pervenire. Hoc enim et Scriptura testatur. Nam quid aliud tenent qui baptismum nomine salutis appellant, nisi quod dictum est: Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis? Quid aliud etiam qui sacramentum mensæ Dominicæ vitam vocant, nisi quod dictum est: Panis quem ego dederò, caro mea est pro sæculi vita? Idem Dominus in Evangelio: *Caro enim mea, inquit, vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* **a** Cum enim cibo et potu id appetant homines, ut non esuriant neque sitiant; hoc veraciter non præstat, nisi iste cibus et potus, qui eos a quibus sumitur immortales et incorruptibiles facit; ita tamen, si ante omnia hi qui sumunt impleant illud quod sequitur: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo.* Nam hoc est veraciter manducare illam escam, et illum bibere potum, in Christo scilicet manere, et illum manentem in se habere. Ac per hoc qui non manet in Christo, et in quo non manet Christus, procul dubio nec manducat ejus carnem, nec bibit ejus sanguinem, **b** etiamsi tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducet et bibat. Aliud est enim sacramentum, aliud virtus sacramenti. Salus autem et vita æterna non est exterius in sacramento; nam hoc etiam infideles sumere possunt; sed interius sumi non potest in virtute sacramenti, quæ non sumitur nisi ab his qui veraciter sunt pii et fideles, et imitatores Dei **C** *sicut filii charissimi, et ambulant in dilectione, sicut et Christus dilexit nos.*

Hunc panem qui vitam tribuit mundo, significavit illud manna quo aliti sunt filii Israel in deserto, et de quo Dominus ait Judæis: *Patres vestri manducaverunt in deserto manna, et mortui sunt* (Joan. vi, 59). Cum ergo perspicuum sit quod Dominus non de morte corporis loqueretur, qua et nos morimur, qui panem de cælo descendentem manducavimus, sed de morte animæ, cur dicitur quod qui manducaverunt manna mortui sunt? Nunquid et Moyses et ceteri sancti qui ibi fuerunt, mortui sunt? Sed illos dicit mortuos qui sacramentum sine virtute sacramenti perceperunt. Quod autem interius sit virtus sacramenti, quæ invisibiliter præstat ablu- **D** tionem, sanctificationem et vitam, sicut aqua baptismatis, unctio chrismatis, et corpus ac sanguis Domini, nullus utique ignorat fidelium. Unde intelligitur quod et illis antiquis Patribus qui baptizati dicuntur *in nube et in mari*, sic datum est salvari, mundari et sanctificari in virtute sacramentorum. Propter quod nullus esse securus debet de perceptione sacramentorum, nisi virtutem invisibiliter teneat et custodiat. Hæc igitur omnia ideo tali modo dicimus, quia nisi sumus exponere, quomodo plebem doceamus nobis commissam.

^a August., tract. xxvi in Joann.

CAPUT X.

De infantibus vel his qui pro se respondere non possunt.

Consuetudo Ecclesie habet, et doctores tradunt, ut omnino eisdem sacramenti verbis in infantibus quibus et in majoribus baptismi mysteria celebremus. Hinc est enim quod sacerdos eadem sacramenta agens, non unum pro altero interrogat, id est majorem pro parvo, utrum abrenuntiet diabolo, aut credat in Deum: sed ipsum quem baptizaturus est interrogat, dicendo: *Abrenuntias?* aut, *Credis?* Is vero qui eum suscipit, non quasi unus pro altero respondet ac dicit, *Abrenuntiat*, aut *Credit*: sed *Abrenuntio*, aut, *Credo*. Et hæc causa est, ut parvuli et pœnitentes possint dici et fideles. Unde quibusdam hæc negantibus, ita a Patribus invenitur responsum: Si propterea pœnitentes dicendi non sunt, quia sensum pœnitendi non habent; nec fideles dicendi sunt, quia similiter sensum credendi non habent. Si autem propterea recte fideles vocantur quoniam fidem per verba gestantium quodammodo profitentur, cur non prius etiam pœnitentes habentur, cum per eorundem verba gestantium, diabolo et huic sæculo renuntiare monstrantur? Totum hoc in spe fit vi sacramenti et divine gratiæ, quam Dominus donavit Ecclesie, cum baptizantur, propter virtutem celebrationemque tanti sacramenti, quamvis suo corde atque ore non agant, quod ad credendum confitendumque pertineat. Tamen in numero credentium computantur. Plerisque accidit, ut catholico animo et corde ab unitate pacis non alienato, aliqua necessitate mortis urgente, in aliquem hæreticum irruerent, et ab eo Christi baptismum sine illius perversitate perciperent, et sive defuncti sive liberati, nequaquam apud eos manerent, ad quos nunquam corde transierant. Unde hoc fieri potest, ut quod unus perniciose tradit, alter salubriter accipiat? nisi quia secundum fidem accipientium sacramentum acceptum iudicatur, non secundum fidem dantis. Et propter hanc causam fit ut hi qui surdi aut muti nati sunt, aut catholicorum aut in hæreticorum numero reperiantur. Et cum Apostolus dicat: *Quomodo credent nisi audierint?* Et iterum: *Ergo fides ex auditu*; miro tamen modo, sive sint surdi, sive muti, sive infantes, per corda et ora offerentium et suscipientium numero aggregantur fidelium.

CAPUT XI.

De disciplina vivendi et docendi.

De hoc autem quod quaeritur a nobis, ut similiter dicamus, si in hoc quod prædicamus nos ipsos custodiamus; nos hactenus nescivimus et adhuc nescimus, utrum possit homo suam profiteri custodiam, quam habet erga divina mandata. Nam cum quotidie vitæ continentiam consequi conemur, et quotidie aut obli-
vione, aut subreptione, aut infirmitate, aut quod pejus est, voluntate peccemus; quomodo possumus profiteri ea, quæ volentes, quando neque ea, quæ nolentes agimus, intelligimus? sicut scriptum est: *Delicta quis intelligit?* Nam etsi dictum est: *Deus,*

vitam meam enuntiavi tibi, nos putamus quod de criminibus id possumus facere, non de aliis actibus nostris, sicut scriptum est: *Dixi, confitebor adversum me iniquitatem meam Domino*, qualiter nos in his quæ prædicamus custodiamus, qui quotidie peccamus: et sic peccatum iniquitas est, confirmante Apostolo qui ait: *Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit, et peccatum est iniquitas*. Ergo iniquitatem operamur; et si iniquitatem operamur, in viis Domini non ambulamus, dicente Psalmista: *Non enim qui iniquitatem operantur, in viis ejus ambulaverunt*. Cum hæc ergo ita sint, quid de custodia mandatorum, id est qualiter nos in his quæ prædicamus, custodiamus, dicere melius possumus, nisi illud quod idem Psalmista ait: *Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas!* Quis enim implere potest quod nobis præcipitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: et iterum, *Diligite inimicos vestros?* nisi cujus Dominus dilataverit per infusionem sancti Spiritus cor in charitate, ut ei possit dicere: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum*. Terriliter valde Dominus in Evangelio proponit modum humilitatis et simplicitatis, dicendo: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum*. Juxta quem modum et Apostolus præcipit: *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote*. Sed quis ad tantam innocentiae perfectionem pervenire potest, nisi is quem tanta Dei gratuita benignitas prævenierit, ut ex intimis visceribus dicere possit: *Dilexi quoniam exaudivit Dominus vocem orationis meæ, quia inclinavit aurem suam mihi*. Et post pauca: *Custodiens parvulos Dominus; humiliatus sum et liberavit me*. Ac deinde securus: *Convertere, inquit, anima mea, in requiem tuam*. Dicunt ecclesiastici doctores, speculum animæ esse mandata divina, ut unaquæque fidelissima in eo se intuens, deprehendat in semetipsa vel fœditatem vitiorum, vel pulchritudinem virtutum. Et ideo Psalmista ait: *Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis*. Subauditur, si direxeris vias meas ad custodiendas justificationes tuas. Sed quis nostrum absque hac confusione cantare potest: *Domine Dominus noster si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis?*

De hac igitur confusione nos Dominus ad gaudium vult levare cum dicit: *Beati estis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me: gaudete et exsultate*. Et in alio loco: *Orate pro persecutibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est*. Quicumque hoc ex medullis cordis implere potuerit, ille non confundetur, cum perspexerit in omnibus mandatis Dei tanquam in speculo. Joannes namque apostolus ait: *Qui dicit se nosse Deum, et mandata ejus non custodit, mendax est*. Et iterum: *Qui dicit se in ipso manere, debet sicut ille ambulavit, sic et ipse ambulare*. Sed ad hæc quid aliud nobis agendum est, nisi ut ingemiscentes

A dicamus: *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum. Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua: secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me*. Igitur sicut supradictus Apostolus docet: *Qui non diligit fratres, manet in morte*. Quæ est autem dilectio, qua fratres debemus diligere, ipse post pauca ostendit dicens: *In hoc cognovimus charitatem Dei; quoniam ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere*. Et iterum: *Non diligamus verbo nec lingua, sed opere et veritate*. Sed quia hanc tam summam dilectionem implere non possumus, et non ita diligendo fratres manemus in morte; timore perterriti clamamus ad omnipotentem: *Adhæsit pavimento anima mea; vivifica me secundum verbum tuum*. Et, *Domine si vis, potes me salvare*.

B Sunt etenim in divinis præceptis adhuc sublimiora et difficiliora ad implendum mandata: sed si propterea quia nos ea implere non possumus, aliis non prædicaverimus, duplex ut putamus malum erit. Neque enim nos ambigere oportet esse in plebe cui prælati sumus, aliquos vasa divinæ misericordiæ effectos, in quibus ostendat Deus divitiarum bonitatis suæ; qui solet etiam de sterquilinio proferre præclaras margaritas ornamento supernæ civitatis aptandas, pro quibus taceri non debent Scripture. Sciunt enim doctores nullam esse in hominibus conditionem, nullum ordinem, nullam ætatem, nullum ingenium, unde non pereant, et unde non salventur in vitam. Et hoc ex judicio justitiæ, et gratuita misericordiæ Dei hunc humiliantis et hunc exaltantis, quia calix in manu ejus vini meri plenus misto, et inclinatur ex hoc in illud. Et propterea debent prædicari Scripture, debet sonare Evangelium, debent annuntiari et terrores comminationum, et blandimenta consolationum. Quia in plebe ecclesiastica existunt et duricordes, quibus utilia sunt tonitrua et grando sermonum Dei, quæ primum percutiant et postea irrigent. Existunt et mites, quibus tantummodo lenis et placidus sermo verbi divini expediat. Sic enim in hoc mundo vivimus, ut semper solliciti Deo dicere non cessemus: *Sitit in te anima mea; quam multipliciter tibi caro mea! in terra deserta, et in via et in aquosa*. Vascula enim sunt animæ nostræ. Ergo levanda sunt ad Deum a nobis petentibus et querentibus, et dicendum: *Anima mea sicut terra sine aqua tibi*.

Ecce hæc juxta exiguitatem sensus nostri ad interrogata respondimus breviter, significantes quomodo plebem nostram doceamus, et ea quæ docemus, qualiter nos ipsi custodiamus. Nunc autem maximas vobis referimus gratias, constantissime et gloriosissime imperator, semper felix, optime, auguste, qui nos pia vestra sollicitudine tanquam dormientes excitatis, et torpore mentis nostræ excutitis, et ad sanctum exercitium provocatis, quasi cum propheta sanctæ dicentes Ecclesiæ, pro cujus defensione vos Dominus Jesus Christus conservare

dignatur : *Excutere de pulvere, consurge, sede Jerusalem*, ad cujus fastigium in sempiterna gloria participandum, vos, ut pote charissimum membrum ejus,

A perducere dignetur, transferendo de regno ad regnum, *Rex regum et Dominus dominantium*.

LEIDRADI EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

^a AD CAROLUM MAGNUM IMPERATOREM.

Summo Carolo imperatori Leidradus episcopus Lugdunensis salutem.

Domine noster, constans et sacer imperator, supplico clementiæ celsitudinis vestræ, ut hanc brevem suggestionunculam meam vultu serenissimo audiat : quatenus quæ hic inserta sunt, piissimæ prudentiæ vestræ nota fieri queant, et intentio meæ postulationis ab ingenua clementia vestra reminiscatur. Olim me exiguiusculum famulorum vestrorum ad regimen Ecclesiæ Lugdunensis destinare voluistis, cum ego huic officio impar existerem et indignus. Sed vos, qui non attenditis hominum merita, sed vestram solitam clementiam, egistis de me sicut ineffabili pietati vestræ placuit, nullo existente merito meo ; neque admonere dignati estis, ut ego sollicitudinis curam gererem, et ut negligentiam quæ in prædicta Ecclesia perpetrata noscebatur, emendarentur et perpetranda vitarentur. Erat enim dicta Ecclesia multis in rebus destituta interius exteriusque, tam in officiis quam in ædificiis et cæteris ecclesiasticis ministeriis. Ego humillimus servulus vester, postquam ibidem perveni, quæ cum Dei adjutorio et vestro peregi audite. Quoniam, ut inspector conscientiarum Dominus omnipotens mihi testis est, non tali intentione ea vobis patefacio quæ dicturus sum, ut propterea in rebus augeri merear ; neque aliud tale in cogitatione mea composui, ut acquisitionis mihi occasio sit, nec suggerere, quoniam quotidie exitum a rebus humanis suspicor, propter infirmitatem meam, et incessanter de morte suspectus sum. Et ideo hæc suggero, ut cum benignissimis auribus vestris præsentata fuerint, et clementer inspecta, si qua bene et secundum voluntatem vestram gessi, post meum discessum non deficiant, aut pereant.

Denique postquam, secundum jussionem vestram, sæpèdictam Ecclesiam suscepi, juxta vires parvitatæ meæ omni industria egi, ut clericos officiales potuissem sicut jam Deo favente ex magna parte mihi habere videor. Et ideo officio vestræ pietatis placuit ut ad petitionem meam mihi concederetis redditus qui ab antiquo fuerant de Lugdunensi Ecclesia : per quam, Deo juvante, et mercede vestra annuente, in Lugdunensi Ecclesia est ordo psallendi instauratus, ut juxta vires nostras secundum ritum sacri Palatii omni ex parte agi videatur quicquid ad divinum persolvendum officium ordo exposcit. Nam habeo scholas cantorum, ex quibus plerique ita sunt eruditi, ut alios etiam erudire possint. Præter hæc vero habeo

^a Ex Baluzio prima.

scholas lectorum, non solum qui officiorum lectionibus exercentur, sed etiam in divinorum librorum meditatione spiritalis intelligentiæ fructus consequuntur ; ex quibus nonnulli de libro Evangeliorum sensum spiritalem etiam ex parte adipisci possunt. Plerique vero librum prophetarum secundum spiritalem intelligentiam adepti sunt. Similiter libros Salomonis, vel libros Psalmorum, atque etiam Job. In libris quoque conscribendis, in eadem Ecclesia, in quantum potui, elaboravi. Similiter vestimenta sacerdotum vel ministeria procuravi.

De restauratione etiam ecclesiarum, in quantum valui, non cessavi ; ita ut ejusdem civitatis maximam ecclesiam, quæ est in honorem sancti Joannis Baptistæ, a novo operuerim, et macerías ex parte erexerim. Similiter ecclesiæ sancti Stephani tegumentum de novo instauravi. Ecclesiam quoque sancti Nicetii de novo etiam ædificavi. Similiter ecclesiam sanctæ Mariæ. Præter monasteriorum restaurationes, domus quoque episcopales, inter quas unam restauravi, quæ jam pene destructa erat, quam operui. Aliam quoque domum cum solarío ædificavi, et duplicavi ; et hanc propter vos paravi ; ut si in illis partibus vester esset adventus, in ea suscipi possetis. Claustrum quoque clericorum construxi, in quo omnes nunc sub uno conclavi manere noscuntur. In eadem civitate alias restauravi ecclesias : unam quidem in honorem sanctæ Eulaliæ, ubi fuit monasterium puellarum, in honorem sancti Georgii, quam de novo operui, et ex parte macerías ejus a fundamentis erexi. Alia quoque domus in honorem sancti Pauli de novo operata est.

Monasterium quoque puellarum in honorem sancti Petri dedicatum, ubi corpus sancti Annemundi martyris humatum est, quod ipse sanctus martyr et episcopus instituit, ego a fundamentis tam ecclesiam quam domum restauravi, ubi nunc sanctimonialia numero triginta duæ, secundum institutionem regularem viventes, habitare videntur. Et monasterium regale insulæ Barbaræ (situm in medio Araris fluvii, quod antiquitus est dedicatum in honorem sancti Andreæ apostoli et omnium apostolorum, nunc autem in honorem sancti Martini recens videtur esse fundatum jussu domni Caroli imperatoris, qui ibidem præfecit dominum Benedictum abbatem, cum quo simul direxit ibi suos codices) ita restauravi, ut tecta de novo fuerint, et aliqua de macerías a fundamentis erecta ; ubi nunc monachi secundum regularem disciplinam numero nonaginta habitare videntur. Cui etiam abbati tradidimus potestatem ligandi et solvendi uti habuerunt prædecessores sui,

scilicet Ambrosius, Maximinus, Licinius, clarissimi A viri, qui ipsum locum rexerunt : quos Eucherius, Lupus, atque Genesius, cæterique episcopi Lugdunenses, ubi ipsi deerant, aut non poterant adesse, mittebant cognituros utrum catholica fides recte crederetur, ne fraus hæretica pullularet. Quibus illis in tantum erat commissa cura, ut si Ecclesia Lugdunensis viduaretur proprio patrono, ipsi in cunctis adessent rectores, et consolatores, quousque Ecclesia a Domino dignissimo illustraretur pastore. Nos similiter posteris illorum hanc potestatem tradidimus. Insuper jussimus fieri decreta priscorum regum Franciæ, ut quemadmodum ipsi statuerunt monumenta emendi et augendi locum in omnibus rebus, quas ad præsens habere videntur, vel in futuro, Deo auxiliante, acquirere poterunt, sine ulla querimonia B per sæcula possideant.

A EPISTOLA II.

b ITEM AD CAROLUM IMPERATOREM.

Domino gloriosissimo et vere piissimo imperatori, et in Christo victori, ac triumphatori invictissimo, semper augusto, Leidradus, licet indignus, divina tamen dispensatione et vestra miseratione Lugdunensis Ecclesiæ episcopus.

I. Christianissima et admirabilis religio vestra, atque in Deum ardentissima fides divina inspiratione attacta, et piissima sollicitudine permota, jussit nuper aliquid nos de sacramentis nostræ renovationis ad vestras sagacissimas inquisitiones respondere. Ad quas nos nihil condignum intelleximus, nisi quod nec respondere facilitatis, nec dissimulare facultatis C nostræ esse perspeximus. Tandem licet ad neutrum idonei, juxta exiguitatem tamen ingenioli, fidei nostræ rationem confidenter vobis, juxta quod sentimus, patefecimus, prudentissimo utique, justissimo ac piissimo dictorum judici. Vos autem consueta bonitate, auditis responsionibus nostris, quas nos absque reprehensione utique dicere non potuimus, juxta benignitatem vestram, qua cunctos mortales anteitis, tanquam vobis placitas laudare dignati estis. Nec tamen inter hæc negastis nobis affluentissimam eruditionem vestram, quominus judicaretis, quod in his, ad quæ vos avidius audienda parabatis, nostra imperitia minime satisfecerit. Tunc demum non tam imperiali quam paterna admonitione innotescere nobis dignati estis, minus nos dixisse de abrenuntiatione diaboli, et earum quæ ejus sunt rerum, quam vestra pietas optabat. Intelleximus itaque post vestram benignissimam admonitionem, quia de operibus et pompis diaboli multiplicitus respondendum erat, quam de cæteris rebus : quoniam per eas cupiditates, et per cupiditates scandala mundi crebrescunt quotidie, et quod pejus est, inter Ecclesiæ rectores, et reipublicæ administratores discordiæ oriuntur ; et quod adhuc horum est pessimum, inter doctores et auditores odia se interserunt, inimicitiae concitantur, detractones agitantur.

a Hæc censi debet quasi altera pars superioris libelli de Baptismo.

II. Vestram itaque sapientissimam admonitionem omni amore amplexati, valde admirati sumus profunditatem vestræ sanctæ considerationis. Inter hæc igitur, cum ingenioli nostri præpediente tarditate non satis advertere potuissemus, utrum ista vestra laudabilis admonitio responsionem a nobis vellet, an tantummodo nostram nobis imperitiam cognoscendam commendare : hac ambiguitate suspensum nullum probabilius consilium, ut nobis tamen visum est, reperire potuimus, quam ut ea quæ per vos cognovimus non legitime a nobis fuisse responsa prius, juxta pusillitatem sensus nostri, in quantum videbatur explicaremus ; ac deinceps his litteris serenissimæ clementiæ vestræ indicaremus, quæ dubitatio, vel potius quæ necessitas nos arctaverat ad scribendum ea quæ in prioribus responsionibus nostris minus fuisse per vos cognovimus. Deinde gloriosissimo conspectui vestro destinatis, si secundum jussionem vestram fecimus aut non, ecce adsunt in conspectu gloriæ vestræ, et ea quæ in prioribus minus fuerunt, et quare nunc ea scribere et transmittere ausi, imo coacti sumus. Quod si ea aliquatenus vestræ voluntati convenientia judicatis, secundum indeficientem thesaurum bonitatis vestræ id facitis. Sin autem vana et minus utilia, sicut forsitan sant, nos novimus et confitemur multitudinem id promereri imperitiæ nostræ, qui vestram voluntatem et tenorem servitutis nostræ minus advertere possumus. Quanquam etsi advertamus, nequaquam simul idonei ad respondendum vestræ tam sublimissimæ et inimitabili investigationi, tamen oramus, ut vos non lateat, quæ nos causa compulerit ad scribendum de his quæ, vestra nos clementia et paterna sollicitudine admonente, cognovimus minus fuisse in prioribus illis responsionibus.

III. Dominus noster Jesus Christus, cujus egressio a summo cæli, postquam processit tanquam sponsus de thalamo suo, insignitus humilitate et infirmitate substantiæ nostræ, bellum gesturus adversum principem hujus mundi, ac mundum debellaturus Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio futuris militibus suis, fugientibus mundi ac principis ejus dominatum, initia pactionis et expeditionis exponens, imo proponens ait : Qui non renuntiaverit D omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Quod quidam audiens, ait illi : Sequar te, Domine ; sed primum permitte mihi renuntiare his quæ domi sunt. Sancta vero mater universalis Ecclesia non aliter suscipit in gremium ad se convertentes, nisi prius abrenuntient diabolo et omnibus angelis ejus, operibus quoque atque universis pompis ejus.

IV. Discernenda sunt igitur hæc duo ; quid inter se differant renuntiare, et abrenuntiare. Quorum differentia in eo vel maxime apparet, quod renuntiamus rebus licitis, abrenuntiamus autem illicitis : renuntiamus affectionibus, abrenuntiamus autem illecebris : renuntiamus parentibus, abrenuntiamus autem

b Ex Analectis Mabil.

diabolo. Renuntiat ergo omnibus quæ possidet, qui sic tenet ea quæ mundi sunt, ut tamen per ea non teneatur a mundo : habet rem temporalem in usum, æternam in desiderio ; et exclusa cupiditate mundi, divina in eo charitas augetur atque perficitur. Ergo qui Deum vult possidere, renuntiat mundo ; non autem renuntiat mundo, qui terrenis facultatibus ex delectatione succumbit. Quicumque ergo volunt esse discipuli Christi, præ amore illius omnia quæ in mundo sunt, etiamsi habeant, fastidiunt, ut sint *habentes tanquam non habentes* : et discunt non superbe sapere, neque sapere in incerto divitarum, sed in Deo vivo qui præstat nobis omnia : sicque facultates terrenas ad sustentationem possident, ut tamen etiam ex eis Deo serviant, cujus æterna bona desiderant. Et quia in divinis litteris cupiditas reprehenditur, non facultas ; sollicita mente perpendunt, ut ea quæ habent non habeant amore possidendi, sed necessitate vivendi. Ea autem quibus abrenuntiandum est, nullo nobis pacto haberi conceduntur, quia nullo modo haberi possunt cum Deo : sed ex toto corde abrenuntiandum diabolo, operibus ac pompis ejus, ut nulla nobis cum illis communio relinquatur, ne eorum actione rursus cogamur in ejus regnum dilabi, *cujus invidia mors intravit in mundum*, qui erat homicida ab initio, incentor mali, colator peccati.

V. Contulit namque primo homini fenus peccati, quotidianas ab illo exacturas usuras. Creditor malus fecit sibi usuris obnoxium genus humanum, cui miser debitor solvit peccando non solum ea quæ illo instigante didicit, verum etiam adinventiones proprias, quas ad cumulum scelerum addidit. Et ideo cum per gratiam illius, qui ex usuris et iniquitate redemit animas nostras, eruimur de potestate mali creditoris, ac per hoc improbi exactoris ; abrenuntiandum est illi, ac denuntiandum nihil nos ei deinceps debere.

VI. Quæ sit autem origo et initium operum atque pomparum diaboli, Scriptura manifestissime docet, quæ ait : *Initium omnis peccati superbia* (Eccli. x, 15). Quid apertius, quid probabilius dici potest ? *Initium*, inquit, non alicujus, sed *omnis peccati superbia* : ut evidenter ostenderet quod ipsa sit omnium peccatorum causa. Quoniam non solum peccatum est ipsa, sed etiam nullum peccatum fieri potuit, potest aut poterit sine ipsa : et ideo *initium dicitur omnis peccati*, quia ipsa præcessit in diabolo, et per ipsam subversus est homo. Non enim ederet de ligno prohibito, nisi concupisceret ; nec concupisset nisi tentatus ; nec tentaretur, nisi desertus ; nec desereretur a Deo, nisi prius ipse desereret ; nec desereret Deum, nisi superbiret, et similitudinem Dei damnabiliter appetisset. Fecit itaque Deus, sicut scriptum est, *hominem rectum* (Eccli. vii, 30), ac per hoc voluntatis bonæ. Non enim rectus esset, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus est Dei, cum ea quippe ab illo factus est homo. Mala vero voluntas, quoniam omnia opera mala præcessit

in homine, defectus potius fuit quidam ab opere Dei ad sua opera, quam opus illius. Et ideo mala opera, quia secundum se, non secundum Deum : ut eorum operum tanquam fructuum malorum voluntas ipsa esset velut arbor mala.

VII. Apostolus quoque ait : *Radix omnium malorum est cupiditas* (I Tim. vi, 10). Sollicite itaque considerare debemus quare *initium peccati* dicatur *superbia* : *radix omnium malorum est cupiditas*. An forte sermonem propheticum Paulus apostolus, ut solet, exposuit ; quandoquidem sive *initium omnis peccati*, sive *radix omnium malorum* dicatur, unum idemque significat ? Porro cupiditas atque superbia in tantum unum est malum, ut nec superbia sine cupiditate, nec sine superbia possit inveniri cupiditas. Quandoquidem et diabolus in quo tenet superbia principatum, propriæ potestatis ac perditionis humanæ cupidus fuit : et ipse homo per appetitum arboris interdictæ, ac divinæ similitudinis affectione morbose cupiditatis ostendit affectum. Et de diabolo quidem, quod malo superbiæ ceciderit, nullus qui ambigat. De primis tamen hominibus diligenti consideratione invenitur, quia in occulto prius mali esse cœperunt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perveniretur, nisi præcessisset voluntas mala. Porro malæ voluntatis initium, quod potuit esse, nisi superbia ? Quid est autem superbia, nisi perversæ celsitudinis appetitus ? Perversa enim est celsitudo, deserto eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodammodo fieri atque esse principium. Hoc fit cum sibi animus placet : sibi vero placet, cum ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit, quam ipse sibi. Spontaneus autem est ille defectus : quoniam si voluntas in amore superioris immutabilis boni, a quo illustrabatur ut videret, et accendebatur ut amaret, stabilis permaneret ; non inde ad sibi placendum averteretur, et ex hoc tenebresceret, aut frigeret, ut vel illa crederet verum dixisse serpentem, vel ille Dei mandato uxoris præponent voluntatem, putaretque se venialiter transgressorem esse præcepti, si vitæ suæ sociam non desereret etiam in societate peccati. Non ergo malum opus factum est, id est illa transgressio, ut cibo prohibito vescerentur, nisi ab eis qui jam mali erant. Patet ergo manifestissime non solum in diabolo, verum etiam in primis hominibus, malum superbiæ præcessisse in abdito, ut sequeretur hoc malum quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est : *Ante ruinam exaltatur cor* (Prov. xvi, 18), et ante gloriam humiliatur (Luc. xiv, 11). Provisus ruina quæ fit in occulto, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum jam ibi sit defectus, quo est relictus excelsus ? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio ?

VIII. Quam primorum hominum transgressionem, si in sua quasi membra singula dividamus, non

absurde creduntur etiam cætera ibi admissa peccata. Primo superbia est illic, quia homo in sua potius esse quam in Dei potestate dilexit. Deinde avaritia, quia plus quam illi sufficere debuit, appetivit; et sacrilegium, quia non credidit; et homicidium, quia se præcipitavit in mortem; et fornicatio spiritalis, quia integritas mentis humanæ serpentina suasionem corrupta est; et furtum, quia cibus prohibitus usurpatus est; et si quid aliud in hoc uno admissio diligenti consideratione inveniri potest. Hoc igitur primum creaturæ rationalis malum secuta sunt, ignorantia rerum agendarum et concupiscentia noxiarum, quibus comites subinferuntur error et dolor: quæ duo mala quando imminetia sentiuntur, fugitantis ea animi motus vocatur metus. Porro animus cum adipiscitur concupita, quamvis pernicioiosa vel inania, quoniam id errore non sentit; vel delectatione morbida vincitur, vel etiam vana lætitia ventilatur. Ex his morborum non ubertatis sed indigentia, tanquam fontibus omnis miseria naturæ rationalis emanat in a quibus jacet, vel etiam volvitur, et de malis in mala præcipitatur.

IX. Ecce arbor mæke voluntatis, quæ superbiæ oritur semine, et in cupiditatis convalescit radice, quales multiplicat fructus! Ideoque si volumus consummare nostri certaminis cursum, caveamus in primis cupiditatem atque superbiam, non duo mala, sed unum, a quo trahitur omnis mali actus initium. Nam sine superbia, quæ possunt saltim inchoari peccata, cum dicatur *initium omnis peccati superbia*? Aut sine cupiditate omnium malorum radice, quæ possunt fieri mala, cum sine radice aut nulla deputentur aut mortua? Deinde si quodlibet peccatum perpetrare nullus potest, nisi propriæ delectationi consentiat, quod cupiditatis est proprium, et Dei præcepta contemnat, quod est superbiæ malum: quomodo non ex cupiditate, quæ *radix malorum omnium*; et ex superbia, quæ *initium omnis peccati* dicitur, procedit omne peccatum? Omnia igitur mala, quæ per seminarium superbiæ de radice oriuntur cupiditatis, in his duobus complectuntur, id est operibus et pompis. Neque inveniri potest ullum peccatum, quod non in aliquo horum adnumeretur. Et ideo fide libus ad emundationem baptismi accedentibus in his pronuntiantur abrenuntianda.

X. Et quia de operibus diaboli facilis intelligentia est, dicendum prius quæ mala ad pompas diaboli pertinere noscantur: omnia videlicet quæ de lascivia atque luxuria oriuntur, aliqua vero quæ de libidine. Nam sunt multæ varæque libidines, quarum nonnullæ habent etiam vocabula propria, quædam vero non habent. Quis enim facile dixerit quid vocetur libido dominandi? Est igitur libido ulciscendi, quæ ira dicitur; est libido habendi pecuniam, quæ avaritia est; est libido quomodocunque vincendi, quæ pervicacia; est libido gloriandi, quæ jactantia nuncupatur. Libido est nocendi, sive per contumeliam, sive per injuriam; et utrumque vel ulciscendi

^a S. August. in Enchir.

A causa inimico inimicus, vel adipiscendi alicujus extra commodi, sicut latro viatori; vel evitandi mali, sicut ei qui timetur; vel invidendo, sicut felicior miserior, aut in aliquo prosperatu ejus quem sibi æquari timet, aut æqualem dolet; vel sola voluntate alieni mali, sicut spectatores gladiatorum, aut irrisores, aut illusores quorumlibet, *qui lætantur cum male fecerint*, et exsultant in rebus pessimis, disruptis limitibus humanæ societatis. Nihil enim est infelicius felicitate peccantium, quæ pœnalis nutritur impunitas et mala voluntas, vel ut hostis interior roboretur.

XI. Omnia quoque quæ demulcent sensus corporis, et per eos irrumpunt ad vastandam mentem, ut ei liceat per latam et spatiosam viam quæ ducit ad mortem, ingredi, corporales quærens carpere voluptates. Velut cum theatrorum moles exstruuntur, et effodiuntur fundamenta virtutum: cum gloriosa est effusionis insania, et opera misericordiæ deridentur; cum ex his quæ divitiis abundant, luxuriantur histriones, et necessaria vix habent pauperes. Per quinque sensus corporis metropolis et arx mentis capitur, aspectu scilicet, auditu, gustu, odoratu et tactu. Si circensibus quispiam delectetur; si athletarum certamine, si mobilitate histrionum, si formis mulierum, si splendore gemmarum, vestium, metallorum, et cæteris hujusmodi, per oculorum fenestras animæ est capta libertas.

XII. Rursum auditu, si vario organorum cantu et vocum flexionibus delinitur, et carmine poetarum et comædiarum, mimorumque urbanitatibus et strophis, et quidquid per aures introiens virilitatem mentis effeminat. Odoris autem suavitate, et diversa thymiamatum, et amomum, et peregrini muris pellicula, quod dissolutis et amoribus convenit. Tactus autem alienorum corporum, et feminarum ardentior appetitus vitinus in fama est [*Forte, vitium infame est*].

XIII. Igitur cum per has portas quasi quidam perturbationum cunei ad arcem nostræ mentis intraverint, ubi erit libertas? ubi fortitudo ejus? ubi de Deo cogitatio? Maxime cum tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, et recordatione vitiorum cogat animam pati, et quodammodo exercere quod non agit. Peccata namque, quæ ad lasciviam pertinentur noscuntur, commemorat Isaias propheta ex voce Domini comminantis, dicendo: *Pro eo quod elevatae sunt filia Sion, et ambulaverunt extenso collo, et nutibus oculorum ibant et plaudebant, ambulabant in pedibus suis, composito gradu incedebant; decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et Dominus crinem earum nudabit. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum et lunulas, et torques, et monilia, et armillas, et mitras, discriminalia, et periscelides, et muræculas, et olfactoriola, et innaures, et annulos, et gemmas in fronte pendentes (Isa. iii, 16). Quæ omnia propter superbum supercilium et impudicos ac luxuriosos actus hominum dicuntur, qui diffusi per omnia desideria, corpus ducunt impurum. Item*

Isaias pompis lascivorum comminatur dicens : *Ingemuerunt omnes qui lætabantur corde, cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ cum cantico, non bibent vinum : amara erit potio bibentibus illam, atria est civitas vanitatis* (Isa. xxiv, 7-10).

XIV. Nomen autem pompæ invenitur etiam in divinis litteris, sicut est illud in psalmo xxxix, juxta hebraicam tamen translationem : *Beatus vir qui posuit Dominum confidentiam suam, et non est aversus ad superbias pompasque mendacii*. Quod alia translatio de Græco ita expressit : *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias falsas*. Ubi utique et ipsa vana oblectamenta corporalium sensuum significat. In Amos quoque propheta, ubi ait : *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ optimates, capita populorum, ingredientiæ pompaticæ domum Israel ; qui separati estis in die malo, et appropinquatis solio iniquitatis ; qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris ; qui comeditis agnum de grege, et vitulum de armentis ; qui cantatis ad vocem psalterii sicut David. Putaverunt se habere vasa cantici bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti, et nihil patiebantur super contritionem Joseph* (Amos vi, 1-6).

XV. Pompæ diaboli faciunt hominem lascivum et vanum, per quæ efficitur a bono mutabilis, mali tenax, in verbogavis, in animo turpis, ubique fallax, lætus ad prospera, fragilis ad adversa, inflatus ad obsequia, anxius ad opprobria, immoderatus ad gaudia, facilis ad humana, difficilis ad honesta. Desiderio comparandæ opinionis incensus, eis operibus quibus emitur favor humanus inservit, et morum bona contemnit, tantumque eum ardor humanæ laudis inflammatur, ut laboriosa opera quæ populus admiratur, et quibus fama diffunditur, sine labore suscipiat, ut foris ubi potest magnus splendeat, cum intus ubi solus Deus videt, squalcat.

XVI. Sunt etiam quorum vitam lingua turpis inflammatur, qui inverecundos sermones aut proferunt libenter, aut audiunt. Hoc loquuntur quod diligunt, et delectabiliter audiunt quod assiduis cogitationibus volunt, et turpem conscientiam manifestant. Tales enim Scriptura introducit, quæ ait : *Dixerunt enim apud se cogitantes non recte*. Et post aliqua : *Venite ergo et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter, vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereant nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant : nulum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo vestrum sit exors luxuriæ nostræ : ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra et hæc sors* (Sap. ii, 1 seq.). Horum illecebram sub specie mulieris adultere et Salomon ostendit, de qua dicit quod vecordi juveni occurrat ornatu meretricio, preparata ad capiendas animas, garrula et vaga, quietis impatiens : quæ dicit se habere in-textum funibus lectum, stratum tapetibus pietis ex

A Ægypto, adsperso cubili myrrha, et aloe, et cinnamomo. Hæc et alia hujusmodi de pompis scripta reperiuntur.

XVII. De cæteris vero vitiis, sive sint spiritualia, ut hæreses, schismata, jactantia, invidia, animositas, elatio, odium ; sive sint corporalia, id est quæ non solo animo sed corpore perpetrantur ; ut est aviditas, ebrietas, intemperantia fornicatio, adulterium : ecclesiastici doctores dicunt, quod de septem principalibus vitiis procedant, id est de inani gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvie, atque luxuria. Quæ vitia habent matrem et reginam superbiam, cui quasi duces cum suis exercitibus obsequuntur. Hæc septem vitia significata per illas gentes, quas voluit Dominus deleri per filios Israel, B Ethæos videlicet et Gergessæos, et Amorrhæos, et Chanæos, et Pheresæos, et Evæos, et Gebusæos. Et revera multas et varias per alios atque alios reges et populos Dominus aut transtulit aut vastavit atque delevit. Has autem gentes idcirco per filios Israel voluit exstingui, ut significaret in septenario numero hæc vitia ab electis suis vincenda atque calcanda. Hinc et Samson septem funes quibus ligatus putabatur dirupit, ut in septenario numero significarentur hæc vitia, et per hæc vitia omnia peccata generis humani, quæ Dominus noster Jesus Christus pertulit in corpore suo super lignum, ut illius vulnere sanarentur atque dirumperentur in nobis, et consequenter illi dicamus : *Dirupisti vincula mea ; tibi sacrificabo hostiam laudis*. Nam quia his septem superbiæ vitiiis nos captos doluit, idcirco Redemptor noster ad spiritale liberationis prælium Spiritu septiformis gratiæ plenus venit.

XVIII. Sed habent contra nos hæc singula exercitum suum. De cenodoxia, id est inani gloria, inobedientia, jactantia, hypocrisis, contentiones, pertina-cia, discordie, et novitatum præsumptiones oriuntur. De invidia, odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis nascitur. De ira, rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, blasphemix proferuntur. De tristitia, malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis erga illicita nascitur. De avaritia, proditio, fraus, fallacia, perjurium, inquietudo, violentia, et contra misericordiam obduratio cordis oriuntur. De ventris ingluvie, inepta lætitia, scurrilitas, immunditia, muliloquium, hebetudo sensus circa intelligentiam propagatur. De luxuria, cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis sæculi, horror autem vel desperatio futuri generantur. Ex quibus videlicet septem, duo sunt carnalia, id est ventris ingluviæ et luxuria : quinque autem spiritualia. Sed unumquodque eorum tanta sibi cognatione jungitur, ut nonnisi unum de altero proferatur. Prima namque inanis gloria gignit invidiam : quia dum vani nominis potentiam appetit, ne quis hanc alius adipisci valeat, tabescit. Sic quoque de invidia generatur ira, tristitia au-

tem ab avaritia derivatur. De duobus vero quæ carnalia sunt, cunctis liquet, de ventris ingluvie luxuriam nasci. Quia dum unum inordinate reficitur, alterum procul dubio ad contumelias excitatur.

XIX. Alii autem, maxime sancti Patres Ægyptii, octo dixerunt esse principalia vitia, et prima posuerunt ea quæ hic carnalia dicta sunt, id est gastrimargiam, quod sonat ventris ingluviem, et fornicationem, quod hic generali nomine luxuria nominatur. Tertium philargyriam, id est amorem pecuniæ, quod nos avaritiam nominamus. Quartum iram, quintum tristitiam, sextum acediam, id est anxietatem seu tædium cordis, quod nostri inconstantiam vel vagatitatem nominare solent. Septimum cenodoxiam, quod nos inanem gloriam dicimus. Octavum superbiam. Prætermiserunt vero invidiam, maximum superbie prolem ac comitem; addiderunt autem acediam, quod doctores Ecclesiæ inter principalia vitia non posuerunt, sed magis illud de tristitia, sive luxuria nasci dixerunt: quia et revera quasi proprium videtur esse monachorum. Nam generaliter in cunctis fidelibus multo minus malum videtur esse, quam invidia: quia et in divinis litteris majori detestatione notatum invenitur invidia, quam vagatio mentis. Ultimum posuerunt superbiam, quod ali causam et originem omnium vitiorum esse dixerunt. Et revera perspicuum est non de inani gloria superbiam, sed de superbiam inanem gloriam generari. Pari autem contentu utrique duplici ea divisione distinxerunt, id est carnalia et spiritalia, cum tamen Apostolus simul omnia opera carnis manifesta esse dixerit. Omnium quoque vitiorum efficientiam quadripartitam esse dicunt. Nam quædam non nisi actu corporis consummari possunt, ut ventris ingluviem et fornicatio: quædam vero sine ulla corporis actione complentur, ut superbiam et cenodoxia: quædam autem commotionis suæ causas extrinsecus excipiunt, ut avaritia et ira: alia vero intestinis motibus excitantur, ut acedia atque tristitia.

XX. Hæc et multa hujusmodi vitia, quæ dividuntur in operibus et pompis diaboli, qui est auctor et princeps peccatorum quibus in baptismo abrenuntiavimus, et quod pejus est, ad ea iterum revertentes, earum inquinamenti sordidamur et oneribus deprimimur, ut merito dicamus: *Sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Miseriis affligit sum usque in finem.* Quorum corruptione dilaniamur, et sicut sani gaudemus. Propter ista comminatur nobis *Deus iudex justus, fortis et patiens, nisi convertamur*, poenas æternas, ubi *vermis noster non moritur, et ignis non exstinguitur.* Propter ista atterimur et affligimur flagellis temporalibus in rebus humanis, bellis, captivitatibus, pestilentis, fame, ægritudine. Propter ista incommoditas aerum, siccitas, exundantia pluviarum, inclementia frigoris, vehementia ardoris, defectio adjumentorum. Propter quæ non solum cœlitus corripimur et castigamur,

A verum etiam præponuntur nobis a Deo potestates, quibus *subditi esse debemus, non solum propter iram, sed et propter conscientiam.* Qui propter ista emendanda promulgant leges, decernunt justa, proponunt supplicia, vincula, torturas, flagella, exsilia, amputationes membrorum, amissiones rerum, diversi generis mortes; et auferri non possunt de mundo. Propter ista ecclesiasticus vigor, correptio, excommunicatio, de Ecclesia exclusio, leges poenitentiae, anathematizatio; et auferri non possunt de ecclesia. Constituuntur iudices, insistent officia, mittuntur ultores, ut hæc corrigantur: et ad cumulum miserationum, quibus mortalis vita exstat plenissima, ubi statuta justitia, nequitia condemnari et innocentia absolvi putatur, ignorantia fallente plerumque contrario agitur, ut malitia victrix redeat, et innocentia puniatur.

XXI. Hæc prohibitio et eruditio contra eas cum quibus nascimur tenebras vigilant, et contra hos impetus opponuntur; plenæ tamen etiam ipsæ laborum et dolorum. Nam quid sibi volunt multimodæ formidines, quæ cohibendis etiam parvulorum vanitatibus adhibentur? quid pædagogi? quid magistri? quid ferulæ? quid hora [*Forte, lora*]? quid virgæ? quid disciplina illa, qua Scriptura sancta dicit dilecti filii latera esse tundenda, ne erescat indomitus, domarique jam durus aut vix possit, aut fortasse nec possit? Quid agitur his poenis omnibus, nisi ut debelletur imperitia, et prava cupiditas infrenetur, cum quibus malis in hoc sæculum venimus?

XXII. Quot et quantis poenis aliis genus agitetur humanum, quæ non ad malitiam et nequitiam iniquorum, sed ad conditionem pertinent miseriamque communem, quis ullo sermone digerit, quis ulla cogitatione comprehendit? Quantus est metus a deceptionibus et mendaciis hominum, a suspicionibus falsis? Quanta putamus esse, quam misera, quam dolenda? Quandoquidem hi judicant, qui conscientias eorum de quibus judicant cernere nequeunt, et cum quis quaeritur utrum sit nocens cruciatur, et innocens luit pro incerto scelere certissimas poenas; non quod illud commisisse detegitur, sed quod non commisisse nescitur. Ac per hoc ignorantia iudicis plerumque est calamitas innocentis; et quod est intolerabilis magisque plangendum, rigandumque si fieri potest fontibus lacrymarum; cum propterea iudex torqueat accusatum, ne occidat nesciens innocentem, sit per ignorantiae miseriam, ut et tortum et innocentem occidat, quem ne innocentem occideret torserat. Quia plerumque hi qui arguuntur, vi doloris superati, de se falsa confessi etiam puniuntur innocentes, et utrum innocentem an nocentem iudex occiderit, nescit. Verum est quod ait Scriptura: *Tentatio est vita hominis super terram. Et: Propter iniquitatem corripuisti hominem, et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus.* Oriuntur inter Ecclesiæ rectores et reipublice administratores innumerae contentiones, et instigante superbiam, cupiditate at-

que invidia et clausis oculis zelamur et belligeramus ad invicem proximi quibus *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Et tot actanta mala nobis imminencia consentimus, quibus esse non debebat *adversus carnem et sanguinem colluctatio, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiæ in celestibus.* Indicta sunt nobis innumera bella principis et potestatis aeris hujus, qui operatur in filios diffidentiae, sævit adversum nos totis viribus.

XXIII. Terrores etiam divinae comminationis intonant super nos. Severitas legum et districtio regum vigilant ad coercendos nos, et nihil horum attendimus, nisi ut *invicem mordeamus et comedamus, ut ab invicem consumamur.* Heu, proh dolor! Tam securi pergitur ad tenebras exteriores, quasi ibi nobis cubacula exstruantur, cubilia sternantur, delicæ præparentur, ministri procurentur, thesauri congerantur, ornamenta multiplicentur, cum Scriptura dicat: *Quodcunque potest manus tua facere, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.* Unde nobis tam impudens superbia, importuna cupiditas, infrenata lascivia? nisi quia ad ea quibus in baptismo abrenuntiavimus, imprudenter revertimur; et contingit nobis res veri proverbii: *Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro luti.* Unde bella et lites, ait Apostolus, *in vobis? Nonne hinc: ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?*

XXIV. Manifestum est ergo, omnem contentionem inter nos ex cupiditate oriri: quoniam non est tale bonum quod hic amamus, ut nullas angustias faciat amatoribus suis. Ideo plerumque dividimur litigando, mortiferas aut certe mortales victorias requirendo, et cum quis vicerit superbus extollitur. Si vero conditionem cogitans casusque communes, magis quæ accidere possunt adversis angitur, quam eis quæ provenierint secundis rebus inflatur. Res enim qualibet terrena simul a multis possideri non potest; quia si unus possidet, ab ejus possessione alter excluditur. Res autem divinae, quas Deus jubet ut amemus, sic a multis possidentur, ut nulli crescente numero possidentium, aliquid minuatur. Nullo enim modo sit minor, accedente seu permanente consorte possessio bonitatis; imo possessio bonitas, quam tanto latius, quanto concordius individua sociorum possidet charitas. Non habebit istam possessionem, qui eam noluerit habere communem: et tanto eam reperiet ampliorem, quanto ibi amplius poterit amare consortium. Quia ergo ista quæ amare debemus inordinate amamus, ideo bella et lites ex concupiscentiis nostris oriuntur in nobis.

XXV. Sed sciendum nobis est, omnibus modis non posse nos ad regnum pacis æternæ transire, nisi hic eam pacem teneamus, quam belli hujus, in quo caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, multis et variis certaminibus

Ex Baluzio secunda.

A quærit. Hoc autem bellum nunquam ullum esset, si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine, in qua facta est, perstitisset. Nunc vero quæ pacem felix cum Deo habere noluit, secum pugnat infelix, et cum sit hoc. melius est tamen quam priora vitæ hujus. Melius configitur quippe cum vitiis, quam cum sine ulla conflictione dominantur. Melius est, inquam, bellum cum spe pacis æternæ, quam sine ulla liberationis cogitatione captivitas. Cupimus quidem etiam bello carere, et ad capessendam ordinatissimam pacem, ubi firmissima stabilitate potioribus inferiora subdantur, igne divini amoris succendimur: sed si, quod absit, illius tantæ boni spes nulla esset, malle debuimus in hujus conflictionis molestia remanere, quam vitiis in nos dominationem, non eis resistendo, permittere.

B XXVI. Suscipiendum est igitur bellum contra vitia, et gerendum acriter, ne ad damnabilia peccata perducant. Et siquidem nondum victoriarum consuetudine roborata sunt, facilius vincuntur et cedunt: si autem vincere atque imperare consueverunt, laboriosa difficultate superantur. Hæc est autem in fide Christi. Nam si lex jubens adsit, et spiritus juvans desit; per ipsam prohibitionem desiderio crescente peccati atque vincente, etiam reatus prævaricationis accedat. Nonnunquam sane apertissima vitia aliis vitiis vincuntur occultis, quæ putantur esse virtutes, in quibus regnat superbia et quædam sibi placendi altitudo ruinosa. Sed tunc victa vitia deputanda sunt, cum Dei amore vincuntur; quem nisi Deus ipse non donat, nec aliter donat, nisi *per mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum*, qui factus est particeps mortalitatis nostræ, ut nos participes faceret divinitatis suæ.

EPISTOLA III.

AD SOROREM.

Charissimæ ac suspicientissimæ in Christo sanctæ sorori Leidradus licet indignus Lugdunensis Ecclesiæ episcopus in Domino Jesu Christo sempiternam salutem.

Cognoscere dignetur prudentia almitatis tuæ nos juxta donum donantis Dei viribus corporis aliquantisper prævalere; et secundum quod, si incerta salus propter suspectos casus vitæ hujus habet, de salute nostra gratias Deo debere. Deinde secundum vires animi memores nos esse in orationibus nostris pro salute vestra temporali et æterna. Vos quoque, si bene valetis, et in orationibus vestris, juxta quod de vobis confidimus, memores nostri estis, immensas Deo referimus gratias, eo quod secundum quod desideramus esse vos constat. Novi autem animum vestrum nuper vehementi dolore percussum, post mortem filii, postea fratris. Et utique tanti solatii privatio nullo modo nos potest sine gravi dolore affici; quoniam de quorum vita gaudemus, consequenter de eorum morte dolemus; et tanto majore tristitia cor nostrum premit cujuscunque mors,

quanto majore lætitia sublevabat vita. Neque enim A iura naturæ penitus extinguere possumus, ne doleamus; sed forsitan consilio meliore lenire, ut tole-remus; ne forte contingat ut dum amoris sequax animus pro proximo dolet ut blandus, judiciis divinis efficiatur infensus. Multa enim discretionem opus est, ut in hujusmodi damnis inter Deum judicantem et proximum morientem æquitatis tenorem non relinquamus; quatenus et justissimo judici ingrati non existamus, et mortuo proximo compassionis dolorem juxta mensuram exhibeamus. Audiendum omnino est consilium beati Pauli apostoli dicentis: *Nolo autem vos fratres contristari de dormientibus*, id est, morientibus, *sicut et cæteri qui spem non habent resurrectionis*. Aliud est enim infidelem infideliter flere mortuum, quasi ex toto perditum, quem non speret esse victurum; aliud est fidelem fideliter mortuum interim condolere, quem non dubitat esse resurrecturum. Et quanquam, ut superius dictum est, fieri non possit ut ejus nobis non sit mors amara, cujus dulcis est vita, et hinc sit luctus humani et affectuosi cordis, quasi vulnus, aut ulcus; recte tamen huic sanando adhibentur officiosæ consolationes: est enim quod sanetur: et quanto est animorum melior, tanto in eo citius faciliusque sanetur. Cum igitur de charissimorum mortibus, maxime quorum sunt humanæ societati officia necessaria, nunc mitius, nunc asperius affligatur vita mortalium; tamen eis quos diligimus justius congratulamur, cum moriuntur, quam toleramus, cum a fide vel bonis moribus labuntur. Quia *tentatio est vita humana super terram*. Et: *Vae mundo ab scandalis*. Et cum mors eorum nos contristat, ipsa iterum consoletur; quia caruerunt malis, quibus in hac vita boni homines vel conteruntur, vel depravantur, vel in utroque periclitantur. Crede quia, ut mihi videtur, ex altera parte omni morienti congratulandum est; ne forte si vixisset, pejor obisset. Sed quia id hominibus suaderi non potest, illud subtiliter considerandum est, quod cum omnes mortales et morituri nascamur, alii moriuntur in uteris matrum,

alii mox in hanc lucem effusi; et deinceps non invenitur qui numeretur dies aut annus, in quo non mors occurrens intercipiat vitam ejus qui adhuc vivere vellet, seque vivere putaret. Cum hæc igitur ita sint, diligenti consideratione mutatur, quotidianas Deo debemus grates exsolvere, quia dedit quod vivimus, quandiu vivimus, non dolere de hoc quod morimur, ultra quod nunquam accepimus ut viveremus. Quis, rogo, non moritur? Si Salvator, dator salutis et vitæ, mortuus est, quis tam stultus est ut semper velit vivere, dum novit pro nobis mortem gustasse? Vita nascimur æquales, cœqualiter morimur omnes. Diversa est merces post mortem, mors tamen omnibus una. Ploramus et gemimus, sed prodesse ad invicem non valemus. Luctus adest oculis, et nullus fructus operis: quia non revelatur, cum plangimus. Surda et dura est mors: nec audit, nec condolet. Nulla potestas auxiliari sibi potest. Figulus ille qui omnes de una terra plasmavit, novit quale et quando vas frangat. Nullum tamen illi perit; quia qui fecit de pulvere, de pulvere reficiet. Ad jussionem Omnipotentis nemo potest esse rebellis. Qui adhuc vivit, consideret unde possit prodesse mortuo. Quia et qui mortuus est, non eget infructuoso luctu, sed fructuoso suffragio. Jam sufficiat præterita damna plorasse. Demus operam, futuram nobis mortem levigare. Quod vitari non potest, non valde timendum est. Ea vero timenda sunt mala quæ et viventes vitare possumus et post mortem sunt mala. Nam mors, quæ in se mala est, malis propterea mala est, quia per eam ad pejora transeunt: bonis vero bona est, quia per eam ad meliora transeunt. Nemo sibi vivit, et nemo sibi moritur. Si vivimus, Domino vivimus: si morimur, Domino morimur. Christus mortuus est, et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur. Ergo cogitatione, locutione, operatione ea studeamus, per quæ illi placeamus, cujus potestas est male viventes damnare, et bene morientes glorificare; quique tribuit male viventibus per emendationem bene mori, nunquam tribuit bene morientibus male vivere.

ANNO DOMINI DCCCXV.

AMALARIUS

TREVIRENSIS ARCHIEPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN AMALARII.

(Ex Fabricio, Biblioth. med. et inf. Lat.)

Amalarius Fortunatus, monachus Benedictinus, et ab anno Christi 810 archiepiscopus Trevirensis, qui missus a Carolo Magno in Saxoniam anno 811 ecclesiam Hamburgensem in honorem beatæ Virginis consecravit, triennio post extinctus. Vitam ejus scripsit Constantinus Caetanus editam Romæ 1612, 4to, qui librum de divinis Officiis non Metensi, sed huic Amalario tribuendum contendit, quod præter

D Anonymum Mellicensem, cap. 71 de Scriptoribus ecclesiasticis, discrete etiam facit Albericus monachus Trium Fontium in Chronico ad annum 810, page 155: « Wasco abbas Mediolaci fuit archiepiscopus Treverensis, et post eum Amalarius Fortunatus cardinalis, qui librum Officiorum ecclesiasticorum composuit. Sed libri de Officiis ad Ludovicum Pium gloriosissimum, ut eum compellat, imperatorem,

scripti sunt post annum 819 (a), cum Amalario Trevirensi jam defuncto successisset Hettius. Confer quæ Sirmondus ad Caetanum, apud Labbeum de S. E. tom. I, pag. 692 seq., et tom. IV Operum Sirmondi, p. 643 seq. Epistolæ quoque sex, quas vulgavit Dacherius tom. VII Spicilegii, p. 164, et tom. III editionis novæ, pag. 550, quarumque ultima est de Observatione Quadragesimæ, non Trevirensis, sed eundem, qui de officiis scripsit, Amalarium habent auctorem. Et priores quidem, quæ de nomine Jesu tractant, sunt ultimum caput libri tertii de Offi-

ciis ecclesiasticis, quod in editionibus desideratur, sed notatur in indice capitum. Vide B. Ittigium de Bibliothecis Patrum, p. 215. Amalario autem Trevirensi Epistolam de Cæremoniis baptismi ad Carolum Magnum sub Alcuini nomine a Canisio tom. VI Antiquar. Lect., pag. 566, et tom. II editionis novæ, pag. 545, atque inter Alcuini Opera, p. 1151, vulgatam vindicat codex Petavianus, teste Sirmondo notis ad Theodulfii Aurelianensis librum de Ordine baptismi, tom. II Operum, pag. 945.

(a) Neque Metensem, neque Trevirensis episcopum, sed tertium quendam Amalarium fuisse, qui circa annum 827 de Officiis ecclesiasticis scripserit, con-

tendit Blondellus, quem videsis libro de Episcopis, pag. 80. Eclogæ Amalarii abbatis editæ sunt a Maillonio tom. II Musei Italici, pag. 549, 550.

AMALARIUS

EPISTOLA AD CAROLUM MAGNUM IMPERATOREM.

DE CÆREMONIIS BAPTISMI.

(Apud Froben., Opp. B. Alcuini.)

MONITUM PRÆVIUM.

Celeberrimus scriptor Henricus Canisius, tom. VI Antiq. Lect., typis primo vulgavit ex cod. ms. bibliothecæ Weingartensis Epistolam de Cæremoniis baptismi ad Carolum imp. Aug. nomine auctoris destitutam, quam tamen is Alcuini nostri esse suspicabatur, tum propter dicendi genus Alcuini non absumile; tum propter illum, ad quem hæc Epistola missa est, qui sibi videbatur fuisse Carolus Magnus, Alcuinum hujusmodi questionibus exercere solitus. Judicium hoc seu conjecturam Canisii secutus est Quercetanus, ab eodem hanc epistolam mutuavit, et inter Opera Alcuini pag. 1151 et seqq. edi curavit. Verum utriusque Scriptoris errorem detexit celeberrimus rerum antiquarum scrutator Jac. Sirmondus, postquam is ex cod. Petaviano didicit, auctorem illius epistolæ nominari Amalarium episcopum, quem non alium esse recte judicabat quam Amalarium Trevirensis archiepiscopum, qui eo tempore quo questiones illæ de baptismi cæremoniis, quibus in hac epistola respondetur, a Carolo imp. ad omnes regni sui archiepiscopos per epistolam encyclicam, missæ fuere, hoc est, anno circiter 812, illam cathedram tenebat. Quam suam sententiam Sirmondus ex ipso illius responsoriæ epistolæ contextu roboravit, in cuius fine scriptor se episcopum profitetur his verbis: «Dixisti, serenissime imperator, velle vos scire qualiter nos et suffraganei nostri doceremus populum de sacramento baptismi.» Cum igitur Alcuinus non fuerit episcopus vel archiepiscopus, habens sub se episcopos suffraganeos; et septem saltem annis ante scriptam Caroli imp. encyclicam in vivis esse desiderit, nemo non eruditorum calculo Sirmondi de auctore hujus epistolæ subscripsit.

Verum hisce rationibus deinceps non indigebimus; postquam hæc de Cæremoniis Baptismi epistola, una cum encyclicæ Caroli Magni ad Amalarium Trevirensis episcopum nominatim directæ; simul et altera, ejusdem imperatoris ad illam Amalarii responsoria ac laudatoria, detecta fuit in cod. ms. Tigurino octingentorum annorum, et mecum communicata ab eruditissimo D. Martino Gerbert, celeberrimi monasterii S. Blasii in Silva Hercinia tunc asceta multis laboribus litterariis claro, nunc ejusdem ob præclaras suas dotes insignis illius abbatiæ præsule et S. R. I. principe. In illa enim Caroli epistola responsoria di-

serte Amalarius appellatur *Treforum* seu Trevirorum episcopus.

Igitur jam hic absque ulla de vero auctore hæsitazione illam de Cæremoniis baptismi epistolam, quæ apud Quercetanus a Alcuino fuit supposita, sub nomine Amalarii laudati Trevirorum archiepiscopi vulgamus. Operæ vero pretium duximus, ut simul illi adjungantur, quæ in præfato codice Tigurino per modum unius fasciculi, ab Amalario ad Petrum Nonantule abbatem, suum quondam in legatione Constantinopolitana socium directi, connexa habentur. Ex quibus animadvertent viri eruditi, Amalarium episcopum Trevirensis alia quedam scripsisse, et allegorice exposuisse, quæ ad divinum officium seu liturgiam ecclesiasticam pertinent, nimirum «de consentientia» seu convenientia, ut interpretatur, «in toto nostro,» ut scribit in epistola ad Petrum abbatem, «officio, quod agitur in missa sive in psallendo, sive in situ, sive in qualitate, sive in quantitate, cum nostris authenticis, quos omnis Ecclesia colit.» Et: «de nocturnalibus officiis et de aliis quæ in die aguntur;» et «de Cœna Domini et Parasceve et Sabbato sancto.» Quæ causa esse potuit confusionis utriusque Amalarii, Trevirensis nimirum episcopi, et Metensis diaconi, in unum, ob utriusque idem nomen, idemque studium. Nolim vero hic illam de uno vel duobus Amalariis resuscitare controversiam, quam optime confecisse videtur V. C. Jac. Sirmondus in erudita epistola opinioni D. Caetani opposita, quæ exstat tom. IV Operum ejusdem Sirmondi, edit. Venet. 1728, pag. 461. Suspicio nihilominus Amalarium alterum Metensem plura e scriptis prioribus cognominis sui episcopi mutasse et in sua transtulisse: multa etiam, quæ ad Amalarium Trevirensis pertinent in capitulis libri de divinis Officiis, pariter Alcuino suppositi, contineri. Suspicionem movet quod utrobique Cæremoniæ divini Officii, ut plurimum per rationes mysticas exponantur, qua methodo se usum fuisse Amalarium Trevirensis proficitur in sua ad Petrum abbatem epistola. Verum ista eousque relinquere oportet, donec ex aliis codicibus adhucdum forte alicubi delitescens major his tenebris lux effulgeat.

Ceterum multa de Amalario hoc nostro, inquit Pagius ad annum 814, n. 51, commentitia circumferuntur; saltem multa adhucdum de ejus dignitate

seu auctoritate metropolitica, de anno adepti episcopatus, de die et anno obitus in obscuro latent. Illud ex Actis illius temporis certum est, quod anno 813, incipiente verna temperie cum Petro Nonantulanus abbat in Orientem a Carolo Aug. pro pace cum Michaelē imp. confirmanda directus fuerit, prout ex concordī narratione Annalistarum contemporaneorum, et maxime ex epistola Caroli ad Michaelē imp. nuper detecta constat. Certo insuper asseri posse pronuntiāt Pagius loc. cit. et anno 811, n. 10, quod idem Amalarius Trevirensis Transalbanam Saxoniam erudierit, illuc in hunc finem anno 811 missus a Carolo Magno.

Initium episcopatus Amalarii Browerus in annum 810 reponit; illustrissimus D. ab Honthelm, tom. I Hist. Trevir., pag. 165, not., existimat, ex præcepto Ludovici Pii de anno 834, apud Lindenborgium Script. Septentrional. pag. 123, edit. recent., apparere, illum jam anno 809 archiepiscopum fuisse. De anno obitus Amalarii similiter nihil certi habemus. Masenius quidem in adnotat. 16 ad Annales Trevirenses Broweri mortem ejus consignat anno 814, laudatque probatissimos « Annales Trevirorum, quos ante annos trecentos Balduinus archiepiscopus ex archivo principali magna cura colligi jussit. » Cui sententiæ accedit Mabillonius libro xvii Annal. Bened., num. 26, nec contradicit Pagius ad hunc annum n. 31. Sunt tamen qui credunt, illum Amalarium, qui anno 825 cum Hattigario episcopo Cameracensi acta concilii Parisiensis in causa imaginum ad Ludovicum imp. detulit, fuisse episcopum Trevirensē; atque adeo hunc vitam usque ad illum annum 825 produxisse. (D. Bouquet, tom. VI Script. Rer. Gallic., pag. 341, not.) Verum huic opinioni obstat quod jam ante illum annum, nimirum anno saltem 816 vel 817 sedem Trevirensē tenuerit Amalarii successor Hetti, prout patet ex hujus epistola ad Frotharium Tullensem episcopum, quam ipse D. Bouquet ibidem pag. 395 exhibet, scriptamque censet anno 817, quo Bernardus rex Italiae contra Ludovicum Pium turbas cere molitus est. Vide etiam aliam epistolam ejusdem ad eundem ibidem pag. 397, ad annum 819 ab ipso D. Bouquetio consignatam. Nos Masenii calculo adhaeremus, donec meliora prodeant in lucem.

Quod metropolitica auctoritatem Amalarii Trevirensis concernit, ipse in fine epistolæ de Cæremoniis baptismi imperatori modeste insinuat, nullam sibi hucusque datam fuisse potestatem in suffraganeos episcopos; ad quod imperator respondet, ut sicut hactenus Cæsaream ordinationem et dispositionem de ea re expectavit, ita ulterius eandem expectet, donec ad illius veniat colloquium. Ex quibus colligo metropolitica auctoritatem Trevirensis episcopi eo tempore ex quibus causis, nescio, fuisse turbatam. Certe episcopi aliquot Metenses, Chrodogangus, Angilramus et Drogo, archiepiscopali honore et ipsi gavisi sunt. Fortassis tunc agebatur de transferenda metropolitica dignitate Treveris Metas? Verum de hoc alii eurent. Nobis sufficit, nonnulla suggestisse, quæ eruditorum Trevirensium majore inquisitione digna censuimus.

Igitur quæ hic cum eruditis communicamus, sequenti ordine exhibemus. Primo loco collocamus Epistolam Petri abbatis monasterii Nonantulae ad Amalarium hactenus ineditam, qua flagitat ad se mitti Expositionis codicem in itinere maris, nimirum tempore legationis Constantinopolitanæ, compositum; et Expositionem de Fide et Scrutinio seu Baptismo. Hanc sequitur epistola Amalarii ad priorem responsoria, designans chartas ad Petrum mittendas. Ex his præcipua est, quam subjungimus, interrogatio Caroli imp. scire volentis qualiter ipse Amalarius et suffraganei sui doceant et instruant sacerdotes et

A plebem sibi commissam de baptismi sacramento. Hanc epistolam excipiet responsoria Amalarii ad singula interrogata de variis baptismi Cæremoniis, quæ illa ipsa epistola est quam Canisius Alcuino falsa, ut diximus, conjectura attribuit. Huic adjungimus Responsoriam Caroli Magni post lectam priorem ad Amalarium missam, pariter hucusque incognitam, in qua imperator promptam in austriam sanamque doctrinam Amalarii laudat, et illum ad majora hortatur.

I.

* EPISTOLA VENERABILIS ABBATIS PETRI.

Domino et venerabili et mihi cum summo amore nominando Amalario presuli almo, Petrus indignus abba, in Domino salutem.

Notum sit venerabili almitati tuæ quia propitiante Deo sani sumus; et sedulo in precibus existentibus [Forte, existimus] pro tua tuorumque sospitate: et humili prece tuam beatitudinem deposcimus ut pro nobis apud Deum intercessor existas. Et obsecramus tuam amabilem et inviolabilem charitatem, ut illum Expositionis codicem, quem dictante Spiritu sancto corde tuo in itinere maris exposuisti, nobis dirigere digneris, ad augmentum et statum sanctæ Ecclesiæ nostræ; ut qui legerint, et ædificati fuerint, pro te, beatissime pastor, Domino preces fundant. Iterum obsecro de illa Expositione, quam ipse de Fide et Scrutinio seu Baptisma, imperante piæ memoriæ domno Carolo, exposuisti, ut pariter dirigas. Hæc nostra postulatio [Forte, hac... postulatione] impleta magnam te apud Deum mercedem inveniri credas, et pro te plures oratores, et me indignos fratresque nostros in omnibus servientes, quidquid nobis tua veneranda almitas jusserit; et nobis de sanitate tua qui [Forte, quid] nuntiare digneris.

II.

RESPONSORIA AMALARII.

AD PRÆCEDENTEM EPISTOLAM PETRI ABBATIS.

Desiderantissimo et reverentissimo ac sanctissimo, igitur et merito laudando Patri et fratri Petro grandævo, venerabili abbati [in] monasterio Nonantulae, Amalarius exiguus in Domino perennem salutem.

Nuperrime suscepi a vestra sanctitate directam epistolam, plenam charitate et humilitate, in qua inter alia continebatur, ut meum, non tantum meum, sed et vestrum, quamvis parvum opusculum, quod inter æquoreas comminationes cudimus, vestræ celsitudini scriberem: in quo si quid dignum, si quid honestum, si quid rationale reperitur, non meæ nempe doctrinæ, sed vestris merito sanctis precibus deputantur. Unde oro, sanctissime Pater, quidquid in eo, temeritate mea faciente ac stulta præsumptione, irrationaliter scriptum est, per vestram prudentiam correptionem habere mereatur, et nos indulgentiam apud omnes doctores. Scripsi enim quidquid mihi videbatur justum et honestum, non eo animo ceu valuerim omnem rectitudinem

* Scripta est hæc epistola post reditum Amalarii et Petri e Constantinopolitana legatione, anno 814, post obitum Caroli imp. Petrus in abbatia successit

Anselmo, qui obiit v Non. Martii 803. (Mabill., lib. xxvii Annal. Benedict., num. 22.) Petrus vero diem ultimum clausit anno 821. (Mabil., lib. 29, num 15.)

præsumpti operis indagare, sed ut tangerem meo incepto utros [*Forte*, viros] industrios, qui facillime possent rei veritatem dilucidare ejus, quam vehementer desiderabam.

Scripti, ut nostis, quod illos arbitrabar imitari qui in choro stant et cantant intrante episcopo in ecclesiam, ut postea sequenti opere demonstrabitur, *quæ conscientia* [*Forte, consentientia*] *esset* [*in*] *toto nostro officio, quod agitur in missa, sive in psallendo, sive in situ, sive in qualitate, sive in quantitate cum nostris authenticis, quos omnis Ecclesia colit*; reputans apud me nihil statutum esse in Ecclesia, neque ante antiquos [antiquos] Patres, neque apud recentiores, quod ratione careat. Si enim gentiles argumentantur [*Forte, argutantur*] ludos aliquos suos allegorice promere (sicut aleatores, qui perhibent tribus tesseris suis tria tempora significari, præsens, præteritum et futurum; et vias eorum senario numero distinguunt propter sex ætates hominum, quanto magis Christianam industriam ac rationem [*Ms.*, orationem] sibi a Deo concessam nullo modo excederet frustra aliquid statuere? Non ideo exemplum de gentilibus posui, ut eos imitemur; sed si illi hoc vel illud argumentantur [*Forte, argutantur*] rationis, quanto magis totum, quod rationis est, Christianus sequi debet, qui summæ rationi Deo se sponsorem facit. Non ideo Dominus villicum iniquitatis laudatum esse dicit, ut illum imitemur, sed si ille ex villicatu iniquitatis prudenter sibi in futurum providit, quanto magis oportet Christianum ex justis censibus acquirere, qui eum recipient in æterna tabernacula? Rogo, Pater, ut non ad publicas aures libellus noster mittatur, ne intret in dentes obrectatorum, neque cachinnis superbiorum per auras resultans de humillima doctrina paupertatis nostræ. Quoniam non me præfero magistrum de hac scriptione, sed discipulum inquirentem quod diligo scire.

Addit etiam sanctitas vestra in epistola commemorata scedas, quas legisti missas ad domnum Carolum imperatorem a nostra parvitate, de Scrutinio et Baptisterio, prædicto operi innectere, quod non distuli, præponens illud, quoniam antea quisquis catechizatur et baptizatur quam perveniet ad sacros ordines. Addidi etiam et ipsas epistolas, quas gloriosissimus imperator memoratus misit nobis; in prima nos excitans ad id faciendum, in secunda præbens auctoritatem operi facto. Similiterque vos precor, ut non pigeat dilectionem vestram perlegere ea quæ modo addimus, et ille non legit, ut sicut ea quæ ipse legit, sic et hæc quæ vobis leguntur, ex vestra sancta auctoritate corrigantur, quæ corrigenda sunt, et firmentur, quæ firmanda sunt. Mihi quæ libuit vestram epistolam operi vobis specialiter directo præponere cum versibus quibusdam marinis. Vos enim meum nullum latere volo. Pertractavi, postquam corpore

A sequestrati sumus, aliqua inquirere de *Nocturnalibus officiis et de aliis quæ in die aguntur*; et de *Cæna Domini et Parasceve et Sabbato sancto*. Ad quod si vestræ orationes meme perduxerint, credo meis motibus adesse et adfuturam fore misericordiam Domini. Valet in Christo!

III.

a INTERROGATIO CAROLI IMPERATORIS.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Carolus serenissimus Augustus a Deo coronatus, Magnus, pacificus imperator, Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Longobardorum, Amalario venerabili episcopo, æternam in Domino salutem.

B Sæpius tecum, imo et cum cæteris collegis [*Pez. addit tuis*] familiare colloquium, de utilitate sanctæ Dei Ecclesiæ habere voluissemus, si absque molestia corporali id effici potuisset. Sed quamvis sanctitatem tuam in divinis rebus tota intentione vigilare non ignoremus, omittere tamen non possumus, quin tuam devotionem, sancto incitante Spiritu, nostris apicibus compellemus atque commoneamus, ut magis ac magis in sancta Dei Ecclesia studiose ac vigilantia cura laborare studeas in prædicatione sancta et doctrina salutari; quatenus per tuam devotissimam solertiam Verbum vitæ æternæ crescat et currat, et multiplicetur numerus populi Christiani in laudem et gloriam Salvatoris nostri Dei.

Nosse namque [*Al.*, itaque] per tua scripta, aut per te ipsum volumus, qualiter tu et suffraganei tui doceatis et instruatis sacerdotes Dei [et] plebem vobis commissam de baptismi sacramento, id est, cur primo infans catechuminus efficitur; vel quid sit catechuminus? Deinde per ordinem omnia quæ aguntur. De scrutinio, quid sit scrutinium? Et de symbolo, quid [*Al.*, quæ] sit ejus interpretatio, secundum Latinos? De credulitate, quomodo credendum sit in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus natum et passum; et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, et cætera quæ sequuntur in eodem symbolo? De abrenuntiatione Satanae et de omnibus operibus ejus atque pompis, quid sit abrenuntiatio, vel quæ opera diaboli et pompæ? Cur exsufflatur [*Al.*, insufflatur], et cur exorcizatur? Cur catechuminus accipit salem? Quare tangantur nares, pectus ungatur oleo? Cur scapulæ [*Ms.*, spadulæ] signentur [*Al.*, scapulæ lavantur]? Quare pectus et scapulæ liniantur? Cur albis induitur vestimentis? Cur sacro chrismate caput perungitur, et mystico tegitur velamine, vel corpore et sanguine Dominico confirmatur?

Hæc omnia subtili indagine perscripta nobis, sicut diximus, nuntiare satage: vel si ita teneas et prædices, aut si in hoc quod prædicas, teipsum custodias. Bene valet [*Al.*, vale] et ora pro nobis.

^a Hæc est epistola sub eodem tenore ad alios quoque regni archiepiscopos anno circiter 812 missa; restant quoque aliquorum responsiones apud Bal-

zium, Mabillonium, Martene, Pezium. Ex quibus lectiones variantes hausimus. Vide vero Pagium ad annum 812, num. 12 et 15.

IV.

RESPONSIO AMALARII EPISCOPI.

Gloriosissimo et excellentissimo Augusto, a Deo coronato, Carolo serenissimo, vita salusque perpetua.

Domine mi Christianissime imperator. Misistis ad servulum vestrum inquisitiones, secundum vestram misericordiam, de sacro baptismo, per ordinem interrogantes cur unaquæque res agatur in baptisterio ut in scrutinio: sicut in omnibus Christi exemplum sequimini, sic et in isto; qui ad hoc interrogavit Philippum, ut doceret, dicens: *Unde ememus panes, ut manducent hi* (Joan. vi, 5)? Tamen, ut Evangelista ait: *Ipse enim sciebat quid esset facturus*. Quanquam idoneus non sim vestræ interrogationi respondere, tamen inobedientem me non oportet esse, quin omnibus sensibus et intellectu meo vestris sanctis jussionibus obtemperem. Ideoque quod conjicere possumus [At., potuimus], scripsimus de his rebus quæ vestra dominatio interrogavit, et quod in promptu invenimus in dictis sanctorum Patrum, illuc magis aciem mentis direximus ex his quæ admonitioni vestræ congrua videbamus. Nos vero quanquam ignari simus, non cessamus pro vobis et vestra misericordia, quam exercetis in omnes Dei cultores, gratias Deo agere, et stabilitatem atque sapientiam imprecari vestro regimini; quarum interrogationum prima hæc consistit: Cur infans catechumenus fiat ante baptismum?

De catechumenis

Scimus enim, excellentissime imperator, omnes homines sub peccati iugo teneri ab ipso articulo natiuitatis ejus, usque ad secundam natiuitatem; et veridicam esse sententiam Psalmistæ, qui inquit, *Ece enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea* (Psal. l, 7). Et hoc est propter inobedientiam primi hominis et ejus transgressionem, a quo ducimus originem carnalem: et non posse nos reformari ad imaginem ejus qui nos creavit, nisi per salutare baptismum, quod nondum accepimus; neque patet aditus regni cælorum, nisi renascamur *ex aqua et Spiritu sancto* (Joan. iii, 5). Sumus enim ante baptismum in tenebris ignorantie; in desideriis carnis ambulantes, facimus ea quæ non conveniunt: vivimus secundum veterem hominem, qui corruptur secundum desideria erroris. Ideoque qui desiderat secundum novum hominem reformari, necesse est ut instruatur a doctoribus Ecclesiæ, qualis ante baptismum sit; qualis post baptismum futurus per Dei gratiam, ut de tenebris peccatorum in lucem veritatis convertatur; relicto nomine falsorum deorum colat unum Deum vivum et verum. Et postquam hæc percepit a catholico doctore, catechumenus dicitur, [id est] *instructus sive auditor*.

Non possumus cognoscere veritatem, antequam sciamus quid sit falsum. Igitur oportet nos docere illum, a quo recesserit peccando, et in quo errore permaneat: et postea in quem oporteat credere, et

A fidem tenere per opera charitatis. Et sicut Augustinus ait in libro de Fide et Operibus (Cap. 27, num. 49): « Sic catechizandos eos qui baptismum petunt, ut non solum audiant atque suscipiant quid credere, verum etiam qualiter debeant vivere: sic promitti fidelibus vitam æternam, ut non etiam per fidem mortuam, quæ sine operibus salvare non potest, ad eam se quisque posse pervenire arbitretur, sed per illam fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur. » De qua instructione, si quis vult, satis reperiri potest in Augustino de catechizandis rudibus. Super parvulos orationem faciant [Ms., facimus], ut cæcitas cordis in eis depellatur, dirumpantur laquei Satanae, quibus fuerant colligati, et idonei efficiantur per incrementa et ministrationem membrorum B ea cognoscere quæ dimittenda sunt, et quæ tenenda.

De scrutinio.

In scrutinio quippe facimus signum crucis super pueros, sicut invenimus scriptum in Romano Ordine, et genuflexionem et adjurationem [Edit., admirationem]; et docemus orationem Dominicam paternos et maternas, ut et ipsi similiter faciant, quos suscepturi sunt a sacro baptismo. Similiter docemus symbolum, quod *signum* in nostra lingua vertitur, vel *cognitio*. Quando dividebantur apostoli per totum orbem prædicationis causa, dederunt illud [signum] prædicationis, ut si quis talia confiteretur qualia ibi dicuntur, cognitionem daret se a Christi apostolis sive a successoribus eorum didicisse.

C

Cur in fronte faciamus signum.

Sedes verecundiæ in fronte solet esse. Siquidem Judæi in fronte erubescunt credere in illum quem norunt crucifixum, ut Paulus apostolus ait: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam* (I Cor. i, 23). Sed nos credimus per Crucifixum salvari, de cujus nomine Judæi erubescunt, cujus nos nomine credimus muniri; atque ideo in fronte signum crucis facimus, ubi sedes verecundiæ est, sicut jam diximus.

Quali signo signemus nos.

Et non alio signo signamus nos, nisi signo crucis; quia Dominus in carne natus vexillum crucis, quo suorum frontes a signaret, afferens, ut destrueret mortis imperium; et per tale signum recognoscat contraria potestas, principatum se perdere in istis, quos Deus vocavit ad gratiam baptismi. Illud signum faciunt in frontibus eorum presbyteri, acolythi, patrini et matrinæ. Scribitur in ædificatione templi, quam vidit Ezechiel specialiter esse *fenestras obliquas in thalamis et in frontibus eorum, qui erant intra portam undique per circuitum* (Ezech. xl, 16). Quod sic exponit beatus Gregorius (Lib. ii in Ezech., homil. 5, num. 19): « Notandum vero, inquit, quod intra portam undique per circuitum fenestræ obliquæ esse memorantur. Non enim contemplationis gratia summis datur, et minimis non datur, sed

sæpe [hanc] summi, sæpe minimi, sæpius remoti, A aliquando etiam conjugati percipiunt. »

Cur septies scrutinium agatur.

Scrutinium fit ante Pascha septies; septenario enim numero sæpe universitas designatur; sicut Joannes scribit *septem Ecclesiis* (Apoc. I, 4) quæ sunt in Asia. Per has enim septem Ecclesias omni Ecclesiæ scribit. Septies perscrutantur [id est, perfecte perscrutantur], si ea fixa mente teneant, quæ audierunt a magistro; et quodammodo quasi tenebræ fugantur a catechumeno, ut in profectu scrutinii illuminentur ipsi catechumeni; unde et in scrutinio acolythis plurimum ministerium impenditur, qui accensores sunt luminum. Et ideo autumavimus nos in priore oratione dicere: *Omnem cæcitatem cordis ab eo expelle*; et in ista, quæ posita [Ms., quæ postea] dicitur in scrutinio, *æternam ac justissimam pietatem tuam*, dicimus: *Ut digneris eos illuminare lumine intelligentiæ tuæ*.

De genuflexione.

Genuflexionem pro his facimus, sicut Stephanus fecit, qui nondum baptizati erant, inquit: *Domine mi, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. VII, 59), quia nesciunt quid faciunt. Similiter pro istis oramus, ut Deus illis non imputet quod tandiu erraverunt et jacuerunt in peccatis, sed secundum magnam misericordiam suam eos ad baptismi gratiam perducatur.

De oratione Dominica.

Orationem Dominicam sic docemus: Dominus docuit discipulos hanc orationem, ne superflua peterent, et ea quæ ad eorum salutem non pertinent. Septem petitiones sunt in hac oratione Dominica. Tres pertinent ad æternitatem, quatuor ad necessaria nostra hujus temporis, quæ in isto mundo [Ms., modo] continentur. *Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum*. Te Patrem Deum invocamus, qui voluisti nos facere tibi filios adoptivos, et in animabus justis sedem vis habere, ut sanctitas nominis tui, quæ apud te est, maneat in nostro peccatore. *Adveniat regnum tuum*. Deficiat quotidie regnum diaboli, crescatque tuum. Vel illo modo, sicut clamant in Apocalypsi: *Usquequo, Domine, sanctus et verus non judicas et vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra* (Apoc. VI, 10)? Quod ita expositum videmus in libro domni Bedæ (Beda in cap. VI Apoc.); « Non hoc odio inimicorum, pro quibus in hoc sæculo rogaverunt, orant; sed amore æquitatis, quo ipsi Judici, ut prope positi, concordant, diem judicii, quo peccati regnum destruat, et resurrectionem extinctorum corporum advenire precantur. Nam et nos in præsentem, cum pro inimicis orare jubemur, dicimus tamen Domino orantes: *Adveniat regnum tuum*. » *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra*. Per cælum spiritualemente creaturam intelligimus; per terram, corporalem. Ita fiat, Deus Pater, voluntas tua, ut ea quæ animo cogitamus bona, perficere valeamus opere per corpus. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Semper quando nos sumus in hoc sæculo, dignare ministrare

nobis omnia necessaria. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Quotidie peccamus, et ideo necesse est nobis dicere quotidie: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Te donante, Deus, molle sit cor nostrum, ut cito ignoscamus, et tu ignosceas. *Et ne nos inducas in tentationem*. Ne permittas nos a diabolo ita tentari, ut superemur. *Sed libera nos a malo*, id est, a peccatis quæ gessimus.

De symbolo.

Symbolum autem sic: *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. In Dominum vivum et verum, Patrem æternum æterni geniti. *Omnipotentem*, qui et peccatoribus reddit supplicia secundum sua merita, et justis præmia. *Creatorem cæli et terræ*, id est, spiritualis creaturæ et corporalis. *Et in Jesum Christum Filium ejus*. In Salvatorem, Unctum. *Filium ejus* [Unicum Dominum nostrum]. Quia solus nos redemit pretioso sanguine suo, qui per Isaiam dixit: *Torcular calcavi solus et de gentibus non est vir mecum* (Isa. LXIII, 3). *Natum in tempore novissimo, ex Maria virgine*. *Passum pro nostra salute sub Pontio Pilato*; id est, sub præside Pilato, qui de Ponti insula fuit. *Crucifixus*, in cruce suspensus. *Mortuus*, corporali morte; *et sepultus* corpore triduo. *Descendit ad inferna*, anima tantum. *Tertia die resurrexit a mortuis*; corpore resurrexit morte destructa. *Ascendit ad cælos*, apostolis videntibus, in forma qua venturus est ad judicium. *Ascendit ad cælos*, qui nunquam defuit cælestibus sedibus. *Sedet ad dextram Dei omnipotentis*, id est, regnat in regno Patris sui, in quo nihil sinistrum manet et manebit. *Inde venturus judicare vivos et mortuos*. Eam formam quam Judæi crucifixerunt, impiis et justis demonstraturus; justis vero eam formam tantum quam Judæi increduli non cognoverunt. *Judicare vivos et mortuos*, justos et peccatores, unumquemque secundum facta ejus. *Credo in Spiritum sanctum*, qui aliquo modo [Ms., aliquando] *donum Dei* dicitur, et amor Patris et Filii, sive communicatio; in quo dono sit remissio omnium peccatorum. Ideoque *qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro* (Matth. XII, 32; Marc. III, 29). *Sanctam Ecclesiam catholicam*, universalem congregationem justorum, et unitatem fidei credimus esse. *Sanctorum communionem*, in vinculo pacis unitatem Spiritus servare credo. *Remissionem peccatorum*, quæ, sicut diximus, fit in dono Spiritus sancti. *Carnis resurrectionem*; septimam sabbati credo justos recipere absolutos a corpore terreno, et erunt in magno gaudio secundum uniuscujusque mansionem; atque expectare octavam diem, in quo corpora sua recipiant integra atque perfecta: *impii ad supplicium, justi ad vitam æternam* [Vere et absque dubitatione ita credimus].

De exorcizatione.

Exorcizatur, id est, adjuratur, sive increpatur diabolus, sub quo sunt omnes qui cum peccato nascuntur, ut recedat a Dei creatura [Edit., a Dei natura].

De exsufflatione.

Exsufflatur itaque, quia tali dignus est ignominia desertor antiquus.

De sale.

In ipso scrutinio benedictum salem ori imponimus post primam orationem, qua dicitur : *Omnipotens æternæ Deus, respicere dignare super hunc famulum tuum, quem ad rudimenta fidei vocare dignatus es*, et reliqua. Ut postquam instructus fuerit a magistro ecclesiastico, recognoscat verba sua condita debere esse sale sapientiæ, sicut Paulus apostolus scribit ad Colossenses : *Sermo vester in gratia sale sit conditus, ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere* (Col. iv, 6).

Quomodo fiat novissimum scrutinium.

Et illud scrutinium finitur sabbato ante Pascha. Ipso die facimus septimum scrutinium, sicut in Romano Ordine invenimus scriptum, et legimus super illos : *Nec te latet Satanæ*.

De tactu narium et aurium.

Post hanc lectionem tangimus eorum aures et nares, et dicimus eis : *Epheta, in odorem suavitatis*. Nares tangimus, ut admoneantur, quandiu spiritum hujus vitæ trahunt, semper in his perseverent, quæ jam didicerunt et adhuc discunt ab ore catholicorum virorum; et ideo sputo presbyteri tanguntur. Similiter dicimus de auribus, quasi dicat presbyter : fidem, quam ab isto ore didicisti, et quæ per aures intravit ad animam, quandiu spiritum vitæ hujus naribus trahis, semper tenere memento, ut dicere possis cum Paulo apostolo : *Christi bonus odor sumus* (II Cor. ii, 15). Et iterum dicat auribus : Aures istæ, Deo miserante, semper apertæ sint ad intelligenda verba disciplinæ Dei; ut dicere possit : *In obauditu auris obedivi tibi* (Psal. xvii, 45).

De unctione scapulæ et pectoris.

Postea tangimus de oleo sancto scapulas et pectus, et dicimus eis : *Abrenuntias Satanæ?* et cætera quæ sequuntur. Per oleum namque misericordiam Dei novimus signari. [Quos autem per oleam, nisi misericordes accipimus, quia Græce *eleos* [ἐλεος], Latine *misericordia* interpretatur. In scapulis, sive in humeris fortitudinem brachii terreni hominis ponimus. Brachia operantur et manus, quæ in brachiis positæ sunt; et ideo autumamus per scapulas designari fortia opera hominum; et per pectus, ubi quodammodo consistit cubiculum cogitationum, volumus designari bonas cogitationes. *Oleo sancto*, id est misericordia Dei, unguntur, ut sciant semper deprecari misericordiam Dei, ut dirigat corda et opera eorum in charitate Dei et patientia Christi, ut recognoscant se non aliter bonum operari posse, neque velle, nisi per misericordiam Dei.

De abrenuntiatione.

Interrogamus illos quos ante instruximus in fide, et quos postea scrutati sumus, si adhuc permanserint in his quæ primitus didicerunt; et si se cæcos cognovissent, et modo prosperasse ad lumen; eo quod perfecte, id est septies, illos scrutati sumus : si ab-

A renuntient, id est, contradicant Satanæ contrariæ potestati, et omnibus operibus ejus et omnibus pompis ejus. Dicimus illi : *Contradic Satanæ*, cum propheta David : *Obliviscere populum tuum et domum patris tui* (Psal. xlv, 11). Postea et omnibus operibus ejus, quæ sunt fornicatio, idolorum servitus, veneficia, homicidia, ebrietates, comessationes et his similia. Quæ quamvis ad carnis voluptates pertineant, tamen opera sunt Satanæ, quorum suaser et investigator est occultus. Hæc sunt quæ regnant in diabolo sine carne : superbia, invidia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ et reliqua. Quamvis ea Apostolus (Galat. v, 19 seq.) *opera carnis* dicat, tamen sine carne regnant in diabolo; et sunt quodam modo opera carnis, quia sunt opera hominis : et homo vivendo secundum semetipsum, hoc est secundum hominem, factus est similis diabolo, quia et ille secundum seipsum vivere voluit. Hæc opera Satanæ dicimus, quorum aliquorum suaser et instigator est, aliquorum caput et origo. Novissimæ : *et omnibus pompis ejus*, quæ sunt inanis jactantia, homines terreni, canora musica, in quibus sæpe solvitur et mollitur Christianus vigor; spectacula turpia vel superflua, et reliqua. Deinde perscrutamur paternos et maternos, si possunt cantare Dominicam orationem et symbolum, sicut præmonuimus : ac postea per ordinem, sicut in Romano Ordine scriptum est, sacrum officium peragimus, usque ad sacratissimum opus baptismatis.

Recapitulatio.

Is qui baptizandus est jam catechumenus, id est, instructus [*F. deest* esse debet], ut recognoscat errorem pristinum et intelligat lucem veritatis. Accipit salem sapientiæ, ut turpiloquia declinaret. Adjuratus est diabolus, qui fuit in illo, cum signo crucis, ut recedat a Dei famulo : et inde fit genuflexio ad Deum, ut Deus illum expellat a suo vocato. Orare pro semetipso jam doctus est in oratione Dominica. Quomodo credere oporteat, jam audivit in symbolo. Admonitus est per sputum presbyteri, ut quandiu spiritum vitæ hujus naribus trahit, fidem, quam audivit per aures, teneat. Post auditam fidem ungitur inter scapulas et pectus, ut Dei misericordia cogitationes bonæ et opera corroborentur in eo, et recedat ab omni malo, quod ad membra Satanæ pertinet; et faciat bonum; et confiteatur se credere in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus, natum ex Patre ante omnia sæcula; factum ex muliere in tempore novissimo : et in Spiritum sanctum, et reliqua. Sicque conjungitur [*F. deest* Ecclesiæ] sacro fonte baptismatis.

De unctione capitis.

Post hoc salutare lavacrum linitur caput ejus sacro chrismate, unde sacerdotes et reges unctos esse novimus in Veteri Testamento. Ut intelligat baptizatus regale ac sacerdotale ministerium se accepisse, quia illius corpori adunatus est, qui Rex summus et Sacerdos est verus : et regnum sperare

debet perpetuum, et hostias immaculatæ conversæ A Potest fieri ut qui alieno peccato sunt ligati, aliena professione solvantur.

De tegumento capitis.

Tegitur postea linteo. Et hoc de Veteri Testamento assumptum est; sic enim scriptum est in Exodo: *Filios quoque illius, scilicet Aaron, applicabis et indues tunicis lineis, cingesque balteo, Aaron scilicet et liberos ejus, et impones eis mitram* (Exod. xxxix, 8, 9). Jam percepta gratia sacri baptismatis non reconferat viribus suis, sed semper deprecetur ut protectus sit cœlesti auxilio. Protectionem Domini præclaram volumus intelligere per linteum quo caput tegitur.

De indumento.

Albis induitur vestimentis, ut sciat se inviolatum corpus possidere, et charitate Spiritu sancti illustratum cor se habere: sive recognoscat se justitiam et nuptialem vestem habere. Per vestimenta enim opera justitiæ intelliguntur, unde dicitur eis: *Sacerdotes induantur justitia* (Psal. cxxxix, 9).

De confirmatione corporis et sanguinis.

Confirmatur postea corpore et sanguine Domini, ut sciat per talia mysteria diabolus expulsum ab ejus corde, ac Christum inhabitare ita ut confidenter dicamus: *Omnes, qui in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. iii, 27).

De parvulis non loquentibus a.

Quamvis parvuli per ætatem non possint intelligere ipsam conversionem ad Deum atque credulitatem, credimus tamen eos ad Dominum converti propter conversionis sacramentum, et fidem habere propter fidei sacramentum, sicut legimus in Augustini epistola ad Bonifacium episcopum, de parvulis requirentem, ubi dicit: « Ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti, sicut de ipso [baptismo] Apostolus: *Consepulti*, inquit, *sumus cum Christo per baptismum in mortem* (Rom. vi, 4). Non autem ait, sepulturam significavimus, sed prorsus ait: *consepulti sumus*. Sacramentum ergo tantæ rei non nisi ejusdem rei vocabulo nuncupavit. Itaque parvulum etsi nondum fides illa, quæ in credentium voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur; non rem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem se homo sapere cœperit, non illud sacramentum repetet, sed intelliget, ejusque voluntati consona ejus voluntate coaptabitur. Hoc quandiu non potest, valebit sacramentum ad ejus tutelam adversus contrarias potestates; et tantum valebit, ut si ante majoris usum [Al., ante majoris usum ætatis, vel a rationis usu] ex hac vita emigraverit, per ipsum sacramentum, commendante Ecclesiæ charitate, ab illa condemnatione quæ per unum hominem intravit in mundum, Christiano adjutorio liberetur. » Hucusque Augustinus de parvulis non loquentibus.

a In cod. S. Galli Titulus: *De parvulis non intelligentibus et tunc fidem habentibus.*

Hæc, piissime imperator, causa obedientiæ posuimus, quia dignum est vestræ voluntati omnibus viribus obedire. Tamen in omnibus his quæ diximus parati sumus auribus inclinatissimis a doctoribus [Ms., a doctoribus inclutis] corrigi et emendari. De nostra credulitate hæc dicimus et recepimus, quod Isaias dixit: *Verbum abbreviatum faciet Dominus super terram* (Rom. ix, 28). Credimus unum Deum vivum et verum semper esse immutabilem, tamen mutabilia operantem, nunquam esse sine sua sapientia, hoc est, sine Filio suo; neque sine ejus voluntate, hoc est, sine Spiritu sancto. Deus Pater in bona voluntate sua omnia creavit per sapientiam. Credimus tres personas Patris et Filii et Spiritus sancti, et recepimus versus Sedulii:

Non quia, qui summus Pater est, et Filius hic est.
Sed quia, quod summus Pater est, et Filius hoc est.

Filium solum assumpsisse carnem humanam, ut visibilis foret hominibus; hunc baptizatum, quia oportebat nos baptizari; hunc mortuum corpore mundo, ut nos moremur peccatis; hunc resurrexisse a mortuis, ut nos sperare resurrectionem; hunc venturum in novissimo judicio, quando segregabit oves ab hædis, et postea solos malos in inferno, hoc est, in penis victuros; justos solos in regno Dei beate regnatos. Hæc est, justissime imperator, nostra credulitas, hæc est spes firma, hunc Deum amamus, quem ardentius amare desideramus.

C b Dixistis, serenissime imperator, velle vos scire qualiter nos et suffraganei nostri doceremus populum Dei de baptismi sacramento. Hæc prout potuimus, prælibavimus. Suffraganeus est nomen mediæ significationis; ideo nescimus quale fixum ei apponere debeamus, ut, presbyterorum, aut abbatum, aut diaconorum, et cæterorum graduum inferiorum. Si forte episcoporum nomen, qui aliquando vestræ civitati subjecti erant, addere debemus, oro ut hoc non imputet dominus servo suo, quia usque in præsens tempus non sum ausus ea attingere, quæ nobis injuncta non sunt; sed paratus sum omnium Christi servorum vestigia sequi. Et si forte presbyterorum; supradictum ordinem docuimus illos et admonuimus, ut sæpe doceant populum Dei, vana hujus mundi relinquere et vera cœlestia petere. Ex hoc, unde me cogit vestra jussio respondere: *si in hoc, quod prædico, me ipsum custodiam*, ita respondeo: *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos* (Psal. xxiv, 15). Sciat, domine mi, sanctissima gubernatio vestra, nulli me prædicare, ut peccet. Et tamen recolo sententiam beati Jacobi, ubi ait: *In multis enim offendimus omnes* (Jac. iii, 2). Cum summus Christi loqueretur apostolus, præmisit, *in multis*, et subjunxit, *omnes*; ut tanto cautius se imperfecti quoque in loquendo, vel agendo circumspeciant, quanto certius cognoverint, quia nec per-

b Vide quæ diximus in Monito prævio.

fecti quidem boni, et qui Spiritus sancti gratia duce incedunt, hujus vitæ viam sine offensione peccati alicujus transilire ullatenus possent, atque ideo docemus sic : *Si confiteamur peccata nostra, fidelis et justus est, ut remittat nobis peccata nostra* (I Joan. 1, 9); quia sine peccato in hac vita esse non possumus. Prima salutis spes est confessio, nec quisque se justum putet et ante oculos Dei erigat cervicem; deinde, dilectio, quia *charitas Dei operit multitudinem peccatorum* (I Petr. iv, 8).

V.

RESPONSORIA CAROLI MAGNI.

AD PRÆCEDENTEM EPISTOLAM.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Carolus serenissimus Augustus, a Deo coronatus, magnus pacificus imperator, Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Longobardorum, Amalario venerabili episcopo, in Domino salutem.

Scripta nobis tua sanctitate directa, grata suscepimus dextera; pro quo tibi laudes et gratias

^a Hinc jam patet clausulam illam epistolæ superioris, quæ incipit : *Dixistis, serenissime imperator, vere ad illam pertinere, de quo dubitabat Canisius.*

A referimus, maxime quia cum ipsa perlegere in præsentia nostra fecissemus, catholica et omni laude digna invenimus. Et hoc, quod nobis obediens fuisti, et nostris jussionibus accelerare curasti, gratiam agimus. Quamvis enim tuam sanctitatem in spiritualibus et Christianis doctrinis sollicitam esse non ignoramus, adhuc te monemus et exhortamur, ut magis ac magis in Christiana doctrina et prædicatione sancta omnes qui sub tuo regimine consistunt et ad tuam dioccesim pertinent, imbuiere non grave-
ris. ^a De episcopis suffraganeis ad Ecclesiam Treforum [*Ita ms. loco Trevirorum*], in qua Domino annuente te præsulem esse volumus, sicut antenus [*F.*, hactenus] nostram ordinationem et dispositionem atque jussionem expectasti, volumus, ut interim, quod ad nostrum veniens [veneris] colloquium, ita expectes. Cæteris vero gradibus, id est, presbyteris, diaconibus, et omni clero, vel plebi tuæ tibi commissæ inter [intra] tuam parochiam commorantibus cum omni devotione prædicare et docere viam veritatis studeas. Bene vale et ora pro nobis.

THEODORUS

ARCHIEPISC. CANTUARIENSIS ^a.

THEODORI PŒNITENTIALE

Omnibus quæ reperiri potuerunt ejusdem capitulis adauctum, per canones selectos ex antiquissima canonum Collectione ms. nec non per plura ex variis Pœnitentialibus hactenus ineditis excerpta expositum; præclaris ecclesiasticæ disciplinæ Monumentis, quæ ex optimis codicibus mss. selecta sunt, confirmatum.

JACOBUS PETIT *primus in lucem edidit; cum pluribus conciliorum canonibus contulit; disertationibus et notis illustravit*

Epistola Dedicatoria.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO,

OMNIUM BENEFICENTISSIMO,

VETERUM CODICUM MANUSCRIPTORUM INDAGATORI CURIOSISSIMO ET FELICISSIMO,
ECCLESIAE GALLICANÆ JURIS SEU LIBERTATIS STUDIOSSIMO,

ANTONIO VYON DOMINO D'HEROUVAL.

Tantum tibi debeo, vir clarissime, quantum persolvere nunquam possim. Sed ea sunt beneficia tua, quæ olim laudabat Romanus orator, ut ingenui sit animi, cui multum debetur, eidem plurimum velle debere. Certum quoque illud est quod ait poeta :

Neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.

Itaque cum abhinc aliquot annis animadverterem, vir clarissime, plerosque libros nostrorum temporum præstantissimos publica tua beneficentia adornari, cumque sicut lectionis, ita et liberalitatis essem particeps, mea quodammodo solvere nomina cupiebam. Verum quid de meo referre possem? sequine debuissim illud poetæ comici consilium?

Quoniam id fieri quod vis non potest, velis id quod possis.

^a Theodorus sæculo vii ad finem vergente floruit : non igitur, secundum ordinem chronologicum, hic illi locus suus. Sed ignoscat indulgens lector; serius

enim, licet a nobis undequaque jam diu requisitus, in manus nostras venit liber sancti archiepiscopi. EDIT.

Imo anxio debitori similis, cui si facultas, voluntas tamen non deest, undique munus conquisivi non indignum quod tibi offerretur. Secunda tandem ardori meo favens fortuna Pœnitentiale Theodori archiepiscopi Cantuariensis a Patribus et conciliis tantopere laudatum in manus meas adduxit. Quam diligenter conquisitum sit a viris doctissimis hoc insigne ecclesiasticæ disciplinæ monumentum, ipsi aperte declarant. Antonius Augustinus illustrissimus doctissimusque archiepiscopus Tarraconensis testatur in præfatione ad Pœnitentiale Romanum se nunquam legisse Theodori Pœnitentiale, sed in Burchardi Wormaciensis et Ivonis Carnotensis collectionibus fragmenta quædam invenisse. Joannes Morinus, vir summæ eruditionis, declarat in appendice librorum de Pœnitentia, neminem legisse qui se illud vidisse profiteretur præter Henricum Spelmannum conciliorum Anglicanorum collectorem, qui testatur manuscriptum conservari in bibliotheca S. Benedicti Cantabrigiensi, e quo solos exscripsit titulos capitulorum. Postremo Lucas Ache-rius, vir maximæ doctrinæ, pietatis et auctoritatis, quem propter suorum amicorum diligentiam vix quidquam latere potest, etiam apud Anglos non amplius reperiri, ex litteris quas accepit, affirmat. Nunc vero quod tandiu expetitum est, in duobus codicibus mss. bibliothecæ Thuaneæ feliciter repertum cui offerrem, vir clarissime, nisi tibi veterum codicum mss. indagatori curiosissimo, felicissimo atque beneficentissimo? Præterea tanta est apud omnes doctrinæ tuæ fama, ac solertie in dijudicandis veris a falsis codicibus mss. ut vel tuum nomen magnum adiciat pondus tot præclaris ecclesiasticæ disciplinæ monumentis Theodori Pœnitentiali adjunctis, quæ ex innumeris schedis tuis et quamplurimis celeberrimarum, Galliæ ecclesiarum chartulis mecum a te large munificeque communicatis selecta sub tuis auspiciis in lucem prodire debent. Mihi denique conducit dissertationes meas, notas atque observationes, a te benigne suscipi. Etenim maxima qua quolibet veritatis amatores complecteris benevolentia primis conatibus meis multum ignosceat. Si igitur in omnibus veritatem non attigerim, saltem veritatis amorem, quo me nosti flagrare, non spernes: si forsitan ingrati infaustique tibi videantur conatus mei, spero nihilominus non fore tibi injucundum grati animi testimonium, cum scias velim, vir clarissime, quandiu in me vivet veterum ecclesiasticæ disciplinæ monumentorum, et Ecclesie Gallicanæ juris seu libertatis memoria, nulla unquam oblivione posse deleri tuorum beneficiorum magnificentiam.

PRÆFATIO.

Ex tot ac tantis ecclesiasticæ disciplinæ monumentis quæ nostris temporibus in lucem prodeunt, vix ullum est conquisitum studiosius, magisque a viris doctissimis expetitum, quam Pœnitentiale Theodori archiepiscopi Cantuariensis. Omnium quippe quæ in Occidente existerent Pœnitentialium antiquissimum est et celeberrimum; ad ejus instar venerabilis Bedæ Pœnitentiale, Romanum, Egberti Eboracensis, cætera denique composita sunt. Absit igitur ut inter vulgares libellos pœnitentiales rejiciatur, quos synodi examinandos esse decreverunt: ut potè, sicut loquuntur Patres conc. Cabilon. II, cap. 38: *Quorum sunt certi errores, incerti auctores*. Etenim auctor est notissimus Theodorus ille natus Tharso Ciliciæ, monachus sanctissimus, qui ob eximie virtutis et eruditionis famam a Vitaliano papa antistes Ecclesie Cantuariensis ordinatus est, ut testatur Bedæ, lib. IV ecclesiast. histor. gentis Anglorum, c. 1 et 2. Ille primus archiepiscopus fuit, cui tota Anglorum Ecclesia manus dare consensit. Ille pluribus conciliis ad ecclesiarum institutionem præfuit, ritum celebrandi Paschatis canonicum stabilivit, rectumque vivendi ordinem non solum in Ecclesia, sed etiam in pluribus aliis constituit, apud Bedam lib. IV, cap. 2 et 5. Unde apud omnes habebatur, teste eodem lib. V, cap. 8:

Princeps pontificum, felix summusque sacerdos.

Nihil vero ampliore laudem majoremque Theodoro conciliavit auctoritatem, quam ipsius Pœnitentiale omnibus Ecclesiis propositum velut exemplar totius doctrinæ ac disciplinæ ecclesiasticæ præstantissimum; cum juxta synodorum decreta id præsertim mandatum esset episcopis, ut inquirerent a sacerdotibus suis, an Pœnitentiale Theodori studiose legerent atque intelligerent, sicut refert Regino, lib. II de Eccles. Discipl., inquisit. 105. Quamobrem vix ullum ex Patribus, ullumve concilium reperias, ab ipsis Patribus et conciliis frequentius commendatum. Quod planum fiet si ipsum Pœnitentiale contuleris cum auctororum ecclesiasticorum testimoniis et pluribus conciliorum canonibus; quos ex Pœnitentiali depromptos, postea sub titulo *Patrum, sanctorum, et synodorum*, nec non *veterum pontificum Romanorum*, a recentioribus auctoribus post Isido-

A rum Mercatorem, seu peccatorem laudatos esse ostendimus. Ex quo licet colligere hunc Isidorum non esse Hispanensem, qui obiit anno 656. Etenim Theodorus post hunc annum, scilicet anno 680, floruit.

Sed cum Pœnitentiale Theodori quamplurimos sive Græcorum sive Romanorum ritus complectatur: non mirum si nonnulli quarundam Ecclesiarum usus in eo insoliti reperiantur, aut alii, quos Patres ob plurimorum infirmitatem ex maxima indulgentia tolerabiliores esse voluerunt. Ne quis autem iis abutatur, saltem patetis in præfatione animadvertemus, quid de illis sentiendum sit.

Nunc ergo monitus sit lector, morem de iterum baptizandis iis, quos presbyter fornicans, si hoc compertum fuerit, baptizavit, omnino insolitum videri debere post damnatum Donatistarum schisma; ad quod defendendum cum tali consuetudine abuterentur, sapientissime censuit Ecclesia eam esse abrogandam.

B Deinde observet nubendi licentiam post divortium fornicationis causa, absentie diuturnioris, captivatis, aut ejuslibet rei, ex magna quorundam Ecclesie rectorum indulgentia ortam esse, de qua ita loquitur Origenes tom. XIV Comm. in Math., edit. Huet. t. I, p. 363: *ἡδὴ δὲ παρὰ γεγραμμένα καὶ τινὲς τῶν ἡγουμένων τῆς Ἐκκλησίας ἐπέτρεψαν τινα, ὥστε ζῶντος τοῦ ἀνδρός, γαμεῖσθαι γυναῖκα, παρὰ τὸ γεγραμμένον μὲν ποιοῦντες ἐν ᾧ ἑλεκεται. κ. τ. λ. οὐ μὴν πάντα ἀλόγως, εἰκὸς γὰρ τὴν συμπεριφορὰν ταύτην συγκρίσει χειρὶν ἐπιτρέψθαι παρὰ τὰ ἐκ' ἀρχῆς νενομοθετημένα καὶ γεγραμμένα*, id est, jam vero contra Scripturæ legem mulieri vivente viro nubere quidam Ecclesie rectores permisierant, agentes contra id quod scriptum est, in quo sic habetur, etc.; non omnino tamen sine ratione, hæc enim contra legem initio latam et scriptam, ad vitanda pejora, alieno arbitrio morem gerentes eos permisisse verisimile est.

C Porro neminem moveat quod Theodorus dixerit de muliere post votum nupta, in potestate esse viri, ut vota sua impleat, an non. Hoc enim intelligi potest secundum antiquam distinctionem puellæ velatæ et nondum velatæ ab Innocentio I inductam in ep. ad Victricium cap. 12 et 13, et in canonibus Romanorum ad Gallos episcopos sic relatum cap. 1: *Quæ-*

ritur de virginibus velatis, et mutato proposito, quid exinde iudicatum sit. Si virgo velata jam Christo, quæ integritatem publico testimonio professæ a sacerdote, prece effusa, benedictionis velamen accepit, sive incestum commisit, seu volens crimen protegere adultero mariti nomen imposuit, tollens membra Christi, faciens membra meretricis, ut quæ sponsa Christi fuerat conjux hominis diceretur. Et capite 2: « Puella quæ nondum velata est, sed proposuerat sic manere, licet non sit in Christo velata, tamen quia proposuit et in conjugio velata non est, furtivæ nuptiæ appellantur. »

Postremo usum de non comedendis avibus et animalibus, si in retibus strangulentur, vel si oppresserit accipiter, in melius esse commutatum sanctus Augustinus testatur his verbis, lib. xxxii contra Faustum Manicheum, cap. 15: « At ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam aut turdos vel minores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est? » Quandoquidem igitur Ecclesia Anglorum ad fidem Christi nuper conversa nondum sic instituta erat, ut in ea nullus Israelita carnalis apparet: infirmitatis ratio hunc adhuc exigebat morem, quem etiam post sanctum Augustinum Patres concilii Aurelianensis in anathematis poenâ observandum præceperunt can. 20: « Ab Ecclesiæ cœtibus arceantur. Similiter et qui bestiarum morsibus extincta vel qualibet morbo aut casu suffocata vescuntur. »

En consuetudines dispensationis gratia olim permissæ, quas non amplius tolerat Ecclesia. Si quis posthac Ecclesiæ catholicæ definitionibus Theodori auctoritatem velit opponere, ad tanti archiepiscopi defensionem audiat quod olim sanctus Augustinus in laudem beati Cypriani in causa non absimili dicebat lib. 1 de Baptismo contra Donatistas cap. 50: « Sed ne videar devitandæ probationis causa ista in laudem beatissimi martyris dicere, etc. Hujus auctoritatem imperitis obijciunt, ut se quasi recte facere ostendant, nimirum miseri, et nisi se corrigant a semetipsis omnino damnati, qui hoc in tanto viro exigant imitari. »

Priusquam ad capitula Theodori veniam, quorum plura forsân ad Pœnitentiale pertinent, fatendum est id quod ex duobus antiquis codicibus mss. bibliothecæ Thuane proferimus (in quorum uno conjunctum est cum codice canonum et constitutorum sedis apostolicæ, et in altero cum aliis canonum collectionibus) a nobis vocari ipsimet Pœnitentiale, non quasi integrum referat librum Pœnitentialem, sed quia nihil eorum quæ præcipua sunt, omittere videtur. Sic Pœnitentiale ab Halitgaro et scrinio Ecclesiæ Romanæ descriptum potitur titulo Pœnitentialis Romani, etsi quamplurima in eo desiderentur capitula, quæ ab antiquis auctoribus sub titulo Pœnitentialis Romani laudata sunt. Simili quoque ratione nominatur Pœnitentiale Egberti Eboracensis, licet non aliud sit quam compendium et quidem brevissimum ingentis operis quod in bibliotheca Oxoniensi servatur in quatuor libris distinctum, in quibus innumera de singulis peccatis iudicia continentur, sicut post Bakeum, Henricum Spelmanum testatur J. Morinus in appendice libr. de Pœnitentia.

Itaque ut meam de his exemplaribus sententiam paucis aperiam, cum viris doctissimis existimo ipsimet in iis exhiberi Pœnitentiale, sed quod multis rebus vulgaribus omissis ad disciplinam sive Græcorum sive Romanorum proponendam præclaro ordine dispositum est: adeo ut nullum exstet antiquius monumentum, in quo ritus potissimum Græcorum perdifficiles dilucidius declarentur, cujus monumenti antiquitatem tria præsertim probant. Primum est, duorum codicum mss. accurata lectio, quæ licet paululum varia sit, sicut notavimus, cum pluribus tamen testimoniis ab antiquis auctoribus prolatis ubique fere consentiens, multa a posterioribus, nempe a canonum collectoribus, nimium depravata,

A plane emendat. Alterum, quod nihil externum alienumve immisceatur. Nec obijciendum in his exemplaribus Theodori citari, cum se ipse citare soleat Theodorus. Ita in capitulis a rev. ac doctissimo D. Luca Acherio editis tom. IX Spicileg., cap. 12, Theodorus dicit: nos vero per misericordiam, etc. Similiter in concilio Herudfordiensi apud Bedam lib. Hist. iv, cap. 3, et apud Burchardum lib. xvi, cap. 59; præterea eo loci res postulabat, ut quæ a se decreta erant, ab aliorum decretis distingueret. Denique uterque codex ms. Pœnitentialis Theodori nitide exaratus est. Quod viri in codicibus mss. dijudicandis exercitissimi antiquitatis argumentum esse pronuntiant.

Quoniam capitula Theodori aut ad ipsius Pœnitentiale pertinent, aut illud multum illustrant, nec nisi in variis libris sparsa inveniuntur; studui ea colligere, quoad fieri potuit, sive quæ jam sunt edita, sive quæ nondum edita sunt. Porro nondum in lucem proditi amplissima capitulorum Theodori collectio, quam a se optime descriptam benevole mecum communicavit ex Flandria rediens Nicolaus Favier utriusque juris et ecclesiastici et civilis peritissimus in senatu Parisiensi advocatus, rerum potissimum antiquarum studiosus, qui celeberrimarum Flandriæ ecclesiarum et monasteriorum bibliothecas diligenter perscrutatus, lectissimos velut apes uberissimi prati flores decepsit.

Quicumque observaturus est quedam esse capitula modo sub Theodori nomine, modo sub aliorum Patrum aut conciliorum titulo, non speciali, sed generali laudata, his adhibeat censuram quam B. Petrus Damianus protulit in cap. 12 opusculi quod inscribitur Gomorrhianus. Alia sunt Theodori capitula verbi gratia, de numero testium adversus clericos, quæ vulgo sub nomine Sylvestri papæ ab Isidoro Mercatore conficta esse dicuntur: sed ea ab auctoribus ecclesiasticis ante Isidori tempora et paulo post Theodorum descripta fuisse animadvertimus. In iisdem capitulis plura leguntur de redemptionibus pœnitentiarum, quæ etsi a Reginone et cæteris canonum collectoribus sub nomine Theodori vituperabiles J. Morino videntur. Verum, etsi non nequeamus quædam fuisse addita, viro doctissimo non omnino assentimur.

His capitulis alia subjicimus collecta ex variis locis. Primum locum tenent decem capitula Patribus concilii Herudfordiæ oblata a Theodoro presidente. Unum ex his pessime est corruptum adversus episcoporum dignitatem, cujus genuinum sensum auctoritate Egberti Eboracensis, atque optimorum codicum mss. restituimus, una cum notis quæ indicant fontes ex quibus ista capitula desumi poterant.

Alia edidit rev. et doctissimus D. Lucas Acherius tom. IX Spicileg., uti codicibus mss. procul dubio obliiteratis usus, multa nonnisi imperfecta et manca exhibere potuit, quantalibet a viro exercitissimo adhibita fuerit diligentia. Plura in Pœnitentiali plene perfecteque relata sunt, quibus ideo omissis, fragmenta quæ in eo desunt sola exhibemus.

Cætera sunt fragmenta ex canonibus, ex Pœnitentialibus, ex canonum collectoribus, et ex quibusdam codicibus mss., quibus omnibus, ne quidquam Pœnitentiali Theodori deesse videatur, addimus titulos capitum lib. Pœnitentialis, quos solos ex cod. ms. bibliothecæ S. Benedicti Cantabrigiensi Henricus Spelman exscripsit tom. I Conc. Anglie.

Porro hæc fragmenta nullus legat, nisi qui B. Pauli fuerit munitus sententia: *Omnia autem probate, quod bonum est tenete.* Etenim plura referunt Theodoro falso ascripta, ea nimirum quæ Petrus Damiani ut apocryphos canones, ut ænias sacris canonibus admistas, seu ut spuria canonum vitulamina alunde refellit in capitibus 10, 11, 12, etc., opusculi quod inscribitur Gomorrhianus. Ubi discrete probat neque

Theodori esse, neque ad canones conciliorum ullo modo pertinere his scilicet verbis: « Hæc autem de quibus loquimur, spuria canonum vitulina et a sacris conciliis noscuntur exclusa, et a decretis Patrum omnino probantur extranea. Sequitur ergo ut nequam inter canones habeantur, quæ nec decretalibus Patrum edictis, nec a sacris videntur prodire conciliis. Quidquid enim inter species non annumeratur, a genere procul dubio alienum esse decernitur. Quod si nomen auctoris inquiritur, certum non valet dici, quia non poterat in variis codicibus uniformiter inveniri. Alibi enim scribitur, *Theodorus dicit*; alibi, *Pœnitentialis Romanus dicit*, alibi *Canones apostolo-*

rum; aliter, hic; aliter titulatur illic. Et dum unum habere non merentur auctorem, omnem perdunt sine dubio auctoritatem. Quæ enim sub tot incertis auctoribus nutant, nullum certa auctoritate confirmant. » Quæ omnia, et alia hujusmodi Patrum edictis decretalibus et sacris canonibus opposita, longe abesse a duobus nostris exemplaribus Pœnitentialis Theodori, in notis nostris satis superque probavimus.

Ad exponendam ecclesiasticam disciplinam quæ in superioribus monumentis proposita est, exhibemus præclara alia monumenta ex multis codicibus mss. selecta, de quibus suo præfamur loco.

DE PŒNITENTIALI THEODORI

VETERUM ET RECENTIORUM SCRIPTORUM TESTIMONIA.

Ex venerabilis Bedæ presbyteri canonibus de Remediis peccatorum, cap. 1.

Deinde sancti Patres et sanctus Paphnutius: deinde canones sanctorum Patrum, deinde alii atque alii, ut Hieronymus, et Augustinus, et Gregorius, et Theodorus. Ex quorum omnium ista descripsimus dictis et sententiis veraciter, ut salvi sint omnes, etc.

Excerptum a beato Gregorio papa III editum ex Patrum dictis canonumque sententiis. In præfatione.

Quapropter ex multis allegoriarum floribus, et de magnorum tractatibus prolatisque sermonibus, Patrum dictis canonumque sententiis, id est, Isidori, Augustini, Gregorii, Bedæ, Gelasii, Innocentii, Theodori, Cassiani, Egberti, vel cæterorum, ad opus consacerdotum nostrorum ex corpore, atque insimul colligere hunc libellum Pœnitentialem studimus. Et merito Pœnitentialis dicitur, eo quod sit pœnitentiæ conveniens.

Ex epistola Rabani ad Humbertum episcopum, tom. VI Operum Rabani, p. 165.

Similiter et in Theodori archiepiscopi gentis Anglorum capitulis, quæ de necessariis conscripsit rebus, invenimus quod in tertia propinquitate carnis secundum Græcos liceat nubere, in quinta secundum Romanos. Qui tamen conjugia in tertia propinquitate facta non solverent, si antea ab inscientibus compacta fuissent, æqualiterque conjungeretur vir in matrimonio his qui sibi consanguine sunt, et uxoris sue consanguineis post mortem uxoris. Hunc autem Theodorum Tharso Ciliciæ natum Vitellianus papa Romæ episcopum ordinans, ad Britanniam misit. Unde tam Orientalium quam etiam Occidentalium Ecclesiarum consuetudinibus pleniter instructus fuerat. Nec cum aliqua latere poterunt, quæ in observationibus legitimis Græci vel Romani eo tempore habuerunt, maxime cum in utraque lingua perfecte instructus esset, etc. Igitur quia a mea parvitate voluisti, quid sentirem de hac re, tibi rescribi, propter fragilitatem præsentis temporis reor hoc quod Theodorus episcopus inter Gregorium et Isidorum medius incedens in suis capitulis definivit magis sequendum, ut quinta generatione jam licitum connubium fiat: quia non lex divina huic contradicit, nec etiam sanctorum Patrum dicta hoc prohibent.

* Hic recensere possem quam plurima ex Theodori Pœnitentiali testimonia deprompta; et a plerisque conciliis, Pœnitentialibus, atque ab omnibus canonum collectoribus laudata. Sed ea cum ipsomet Pœ-

Ex Reginonis libro 1 de ecclesiasticis Disciplinis. Interrog. 95.

Si habeat Pœnitentiale Romanum, vel a Theodoro episcopo, aut a venerabili presbytero Beda editum.

Nota viri doctissimi Joan. Morini, lib. IV Pœnit., cap. 18.

Jubebantur enim ubique presbyteri antiquas pœnitentiæ formulas diligenter observare. Ideo intra collectionem suam inseruit Pœnitentiale ex Theodori et Bedæ Pœnitentialibus compositum.

Ex Burchardo, lib. XIX, cap. 8.

Nunc ergo, o fratres, qui voluerit sacerdotis nomen habere in primis propter Deum cogitet, ut discat ea quæ ei necessaria sint, antequam manus episcopi caput ejus tangat: id est, Psalterium, etc.; ad hæc autem suum Pœnitentialem, qui et secundum canonum auctoritatem, et juxta sententias trium Pœnitentialium, Theodori episcopi, et Romanorum pontificum, et Bedæ, ordinetur.

Rhenanus in argumento libri de Pœnitentia, apud Tertullianum.

Pœnitentiarium Theodori imitati sunt Betanus presbyter, Rabanus, et alii veteres, quorum lucubrationes in simili argumento passim exstant in antiquis bibliothecis, non penitus indignæ quæ legantur, ab iis præsertim qui sunt curiosi Christianæ vetustatis indagatores.

Antonius Augustinus illustrissimus archiepiscopus Tarraconensis. In præfatione ad Pœnitentiale Romanum.

Pœnitentiales libri tres commemorantur, Theodori Cantuariensis archiepiscopi, et Bedæ presbyteri, et quod Pœnitentiale Romanum vocatur. Fuit autem Theodorus natione Græcus a Vitaliano papa missus in Britanniam insulam, in qua tum alia multa, tum has pœnitentiæ regulas constituit. Hunc non longo intervallo Beda secutus est, qui etiam Romanum librum vidisse dicitur, et ex eo Theodori librum auxisse, aliis etiam aliunde acceptis. Hos libros fateor me nunquam legisse, sed tantum in Burchardi Wormaciensis, et Ivo Carnotensis collectionibus fragmenta quædam eorum invenisse.

Joannes Morinus in lib. VII de Pœnitent., cap. 1. num. 15.

Theodorus Græcus erat monachus Tharsi Ciliciæ natus, quem episcopum ordinavit Vitalianus papa

nitentia collata infra recensebo. Veniam igitur ad judicia aliquot scriptorum recentiorum, sed doctissimorum.

anno Christi 668. Et in Britanniam misit, ad quam pervenit anno ordinationis suæ secundo. Cantuariæ sedit annos 21, menses 3, dies 26, ut scribit Beda Historiæ Anglorum lib. iv, c. 1 et 11. Obiit autem anno 690. Itaque intra illud tempus, Theodorus suum Pœnitentiale composuit, in quo sigillatim unicuique peccato pœnitentias imposuit, confessionisque et absolutionis ritus descripsit. Omnium librorum pœnitentialium apud Latinos primus ille laudatur, cuius postea imitatione multi compositi sunt, quos inter laudatissimi fuerunt Romanus et qui Bedæ nomen tulit, etc.

Ibid., num. 16.

Itaque innovationis quæ in Ecclesia Latina facta est, quamque describere hoc loco propositum est, origo et occasio prima fuit Theodori Pœnitentialis ille liber Græcorum imitatione compositus, et annis viginti quinque aut paulo minus ante septingentesimum in Anglia editus, et paulo post per universam Ecclesiam Latinam divulgatus et celebratus. Divulgationem tam promptam et festinam nemo, opinor, mirabitur, qui differentiam Pœnitentialis a canonum Collectione, et quasdam alias tum Pœnitentialibus, tum datæ hypothese connexas circumstantias diligenter considerabit, etc.

Ibid., num. 17.

Hinc facile judicabit lector quam opportuna et commoda fuerit singulis sacerdotibus nova illa pœnitentialium libellorum conscriptio. Sic enim unicuique presbytero erat in promptu indiculus velut in tabella effigiatus, secundum quem singulis peccatis erant pœnitentiæ assignandæ; quomodo juxta varias personarum conditiones, ætates, incommoditates, morbos, erant temperandæ, commutandæ, redimendæ. Quapropter nihil mirum est si Theodori archiepiscopi, viri suo sæculo doctissimi, atque propter auctoritatem summi pontificis, a quo consecratus, et in Angliam missus fuerat omnibus acceptissimi liber Pœnitentialis brevi tempore universum fere Occidentem pervasit, illumque imitati sint multi alii episcopi, non tantum ipsius Pœni-

tientialem probantes, sed etiam alios instar illius commodiores et ampliores componentes: nihil quoque mirum, si concilia synodalesque conventus singulis annis post sæculum septimum celebrati, severe semper constituerunt ut singuli presbyteri Theodori Pœnitentialem præ manibus haberent, ut ex illius præscripto peccantibus pœnitentias imponerent.

In appendice lib. de Pœnitentia.

Istorum libellorum Pœnitentialium in Occidente tres fuerunt celeberrimi. Omnium primus est Theodori Cantuariensis archiepiscopi. Hunc proxime sequitur Bedæ Pœnitentialis qui inscribitur de Remediis peccatorum. Citari tamen solet ab antiquis sub titulo Pœnitentialis. Revera enim est liber pœnitentialis: nam libri pœnitentiales remedia peccatorum potissimum complectuntur. Tertius est Pœnitentialis Romanus. Hi sunt Pœnitentiales antiquissimi ab omnibus canonum collectoribus et plerisque conciliis celebrati et laudati; ab iisque sæpius jussum est ut pœnitentiæ peccatis secundum istorum Pœnitentialium definitiones imponerentur. Pœnitentialis ille Theodori tantopere celebratus nondum est editus, plurima ex eo referuntur a Burchardo, Ivone, Gratiano et Reginonis collectione manuscripta. Neminem mihi legere contigit hactenus qui Theodori Pœnitentialem se vidisse profiteretur, præter Henricum Spelman, Conciliorum Anglicanorum collectorem, qui testatur manuscriptum conservari in celebri bibliotheca S. Benedicti Cantabrigiensi, e quo tantum excerpit titulos capitulorum. Plurimi sane sunt tituli qui præ se ferunt materiam proposito nostro convenientissimam et utilissimam, et dignissimi, tam propter materiam quam propter antiquitatem qui ab aliquo publici juris fiant. Operæ pretium tamen esset scripturæ characterem considerare, an antiquus, an recentior, deinde quæ ex eo ab antiquis referuntur, comparare. Nam, ut sæpe monuimus, addi plerumque solent ejusmodi libris nonnulla usui temporis quo describuntur accommodata.

INDEX

VETERUM ECCLESIASTICÆ DISCIPLINÆ

MONUMENTORUM

Quæ in duobus voluminibus a editionis D. PETIT continentur.

IN PRIMO VOLUMINE.

Pœnitentiale Theodori sanctissimi et doctissimi archiepiscopi Cantuariensis, quod ex duobus vetustissimis codicibus mss. bibliothecæ Thuanæ describi permisit Josephus Quesnel, hujus bibliothecæ celeberrimæ custos vigilantissimus atque eruditissimus.

Capitula Theodori. Ex antiquo ms. optime descripta mecum communicavit Nicolaus Favier utriusque juris ecclesiastici et civilis peritissimus in senatu Parisiensi advocatus.

Capitula Patribus concilii Herudfordiæ oblata a Theodoro presidente. Collata cum tribus codicibus mss., quorum duo sunt bibliothecæ Thuanæ, tertium mihi suppeditavit vir doctissimus Chiffletius, societas Jesu presbyter.

a Non integram nunc D. Petit editionem recedemus; multa enim in ea ordini chronologico derogant quæ inter ecclesiastica decimi vel etiam unde-

Alia capitula collecta ex Fragmentis.

Fragmenta ex Capitulis a rev. ac doctissimo D. Luca Acherio editis in tom. IX Spicileg.

Fragmenta ex canonibus.

1. Fragmenta ex canonibus a Garsia Loaisa collectis sub titulo Conciliorum Toletanorum.

2. Ex Excerptiōibus Egberti Eboracensis archiepiscopi.

3. Ex venerab. Bedæ canonibus ad remedia peccatorum.

4. Ex capitulis selectis canonum Hibernensium, quæ vir doctissimus R. Lucas Acherius edidit in Spicileg. tom. IX.

Fragmenta ex libris Pœnitentialibus.

1. Ex Pœnitentiali Romano.

cini sæculi monumenta melius locum habebunt, Satis est, si cuique ætati quod proprium est exhibemus. EDIT.

2. Ex Pœnitentiali Rabani Mauri archiepiscopi **A** *Excerpta ex Summis antiquioribus mss. Codd. mss. Moguntinensis.* *bibl. Victorinæ.*

Fragmenta ex collectoribus canonum.

1. Ex duobus libris Reginonis de ecclesiasticis Disciplinis, quos vir eruditissimus Stephanus Baluzius ad fidem vetustissimi codicis accurate emendavit.

2. Ex Burchardo.

3. Ex Ivone.

4. Ex Gratiano.

5. Ex aliquot codicibus mss.

Tituli capitulum libri Pœnitentialis, quos solos ex codice ms. bibliothecæ S. Benedicti Cantabrigiensis Henricus Spelman descripsit in Conc. Angl.

Excerpta ex pluribus codicibus mss. in quibus disciplina in superioribus monumentis proposita exponitur.

Excerpta de universali ecclesiastica disciplina, quæ in Pœnitentiali Theodori ipsiusque capitulis proponitur. Ex vetustissima canonum Collectione ms. codicis Herovalliani.

Excerpta de rebus præcipuis quæ in Pœnitentiali Theodori ipsiusque capitulis tractantur.

1. De benedictionibus et consecrationibus ad usum Ecclesiæ Anglicanæ. Ex antiquissimo codice ms. bibliothecæ metropolitane Rothomagensis a viro erudito Philastrio mecum communicato.

2. De sacris vestibus. Ex duobus codicibus mss. Pœnitentialis magistri Roberti de Flamesbure canonici S. Victoris et Pœnitentiarii, quos mihi suppeditarunt bibliothecæ S. Victoris et Choletæorum.

3. Plura excerpta de peccatis et pœnitentia.

Excerpt. 1. Ex optimo ms. congregationis oratorii Parisiensis, quod mecum communicavit vir doctissimus Paschasius Quesnel ejusdem congregationis presbyter.

Excerpt. 2. Ex antiquo codice ms. bibliothecæ monachorum S. Augustini magni conventus Parisiensis.

Excerpt. 3. Ex veteri breviario ms. ad usum chori monasterii montis Cassini accuratissime descriptum, et liberalissime mecum communicatum a viro doctissimo Paschasio Quesnel congregationis Oratorii D. N. J. C. presbytero, ejus eruditissimæ ad hoc insigne ecclesiasticæ disciplinæ monumentum observationes subjiciuntur.

Excerpta ex Pœnitentialibus mss. de peccatorum confessione et pœnitentia.

1. Ex Pœnitentiali magistri Bartholomæi Oxoniensis episcopi, quod mecum communicavit vir diligentissimus, humanissimus, clarissimusque bibliothecæ Victorinæ præfectus, Carolus Tonelerius.

2. Ex Pœnitentiali Petri Pictaviensis canonici sancti Victoris.

3. Ex tractatu anonymo desacramento pœnitentiæ, **D** qui est quoque bibliothecæ Victorinæ.

4. Ex Pœnitentiali magistri Roberti de Flamesbure, canonici sancti Victoris, et Pœnitentiarii, quod mihi suppeditarunt codices mss. bibliothecarum S. Victoris et Choletæorum.

5. Ex codice ms. bibliothecæ regie Navarræ sub titulo formularii Pœnitentialis, quem mecum communicavit eruditissimus Ludovicus de Vyon d'Hérouval Antonii filius, vir eruditissimus, et licentiatu theologus.

6. Ex libro ms. bibl. Victorinæ ejus titulus sic inscribitur: *Incipit lib. qui Corrector vocatur, et medicus, qui correctiones corporum et animarum medicinas continet.*

7. Ex libro Pœnitentiali bibl. Victorinæ a diversis libris pœnitentialibus desumpto.

* Hoc caput refertur ad cap. 1 Pœnitentialis Theodori.

1. Ex tractatu de Pœnitentia quem continet summa Petri Cantoris Parisiensis.

2. Ex summa magistri Præpositivi, cancellarii Parisiensis, viri suo tempore inter scholasticos summi.

3. Ex summa magistri Roberti de Chorçon illustrissimi cardinalis et legati apostolici.

APPENDIX.

Excerpta ex Pœnitentiali magistri Joannis de Deo.

IN SECUNDO VOLUMINE.

PRÆCLARA

ECCLESIASTICÆ DISCIPLINÆ

MONUMENTA,

B *Quibus superior disciplina confirmatur et illustratur.*

Selecta ex innumeris schedis viri clarissimi Antonii Vyon domini d'Hérouval, et ex quamplurimis Galliarum ecclesiarum ac monasteriorum chartulariis; quæ, duobus aut tribus exceptis, omnia ipse liberalissime mecum communicavit. De quo sufficiat semel lectorem monuisse, ne hujus viri beneficentissimi nomen sæpius repetatur.

CAPUT PRIMUM a.

DE CONSTRUCTIONE ET CONSECRATIONE ECCLESiarUM.—
DE INSTITUTIONE CAPELLARUM, ET DONATIONE PRÆBENDARUM.

1. Charta concessionis oratorii construendi cuiusdam fidei nomine Frodar factæ ab Alexandro ecclesiæ Viennensis episcopo, in qua exponitur prima institutio consecrationis ecclesiarum: et quibus rationibus moti sunt episcopi ut concederent bonis laicis ecclesias construere. (Ex chartulario ecclesiæ Viennensis.)

2. Charta sancti Stephani Lugdunensis Ecclesiæ, quæ fuit scripta tempore sancti Bernardi archiepiscopi Viennensis, qui fuit ante sanctum Adonem, et fuit contemporaneus Agobardi archiepiscopi Ecclesiæ Lugdunensis. Quod non liceat ecclesiam ædificare sine permisso archiepiscopi. (Ex chartulario ecclesiæ Lugdunensis.)

3. Charta de monasterio sancti Petri de Clara-Valle, in qua declaratur, ad donationes rite faciendas pro ædificandis et consecrandis ecclesiis, consensum episcopi atque auctoritatem necessario requiri. (Ex chartulario monasterii Conchensis.)

4. Judicium latum de ecclesia inconsulto loci episcopo a monachis sancti Præjecti constructa, quam idcirco episcopus ut propriam vindicavit, et ecclesiæ Cluniacensi ad usus monachorum contradidit. (Ex chartulario monasterii sancti Præjecti.)

5. Charta concessionis basilicæ construendæ in villa quæ vocatur Blaneda, et ejusdem ecclesiæ dedicandæ; ex qua licet colligere quæcunque ad constructionem et dedicationem ecclesiarum pertinent, permisso episcopi, dos collata, sollemnis dedicatio, et jus episcopi in ecclesiam consecratam. (Ex chartulario de honoribus S. Juliano collatis in comitatu Brivatensi.)

6. Authenticum abbatis et conventus S. Dionysii de ecclesia Novæ Villæ, in quo declarant episcopum Parisiensem ipsis benigne concessisse ut ecclesiam ædificarent: et de jure episcopi in ecclesiam ædificatam. (Ex chartulario ecclesiæ Parisiensis referunt schedæ V. cl. Antonii Vyon domini d'Hérouval.)

7. Expositio moralis dedicationis ecclesiæ, ex antiquo codice de *Benedictionibus et consecrationibus*

ad usum Ecclesiæ Anglicanæ a viro erudito Philastro bibliothecæ ecclesiæ metropolitanæ Rothomagensis bibliothecario.

8. Charta donationis episcopi Lemovicensis facta in synodo plena; in qua declaratur quæ sint necessaria ad capellam juxta canones consecrandam et constituendam. (Ex Chartulario monasterii Bellilicensis.)

9. Patronatus capellanæ de Lemignatio ad episcopum pertinet: et de juramento quod capellanus per episcopum institutus præstare tenetur ad jus parochialis in omnibus conservandum. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

10. De capella comitis apud Tretiacum, quam episcopus construi concedit, salvo jure matris ecclesiæ. (Ex eodem chartulario.)

11. Donatio capellanæ de Troiaco, ex assensu episcopi fundatæ ad ipsum pertinet. (Ex eodem chartulario.)

12. Donatio duarum præbendarum in ecclesia de Oisseries de voluntate Meldensis episcopi fundatæ ad ipsum pertinet. (Ex eodem chartulario.)

13. De quodam oratorio cum licentia episcopi erecto in domo dominæ de Plesseto Placiti, salvo in omnibus jure parochiali. (Ex eodem chartulario.)

14. Quod patronatus capellanæ fundatæ ad altare beatæ Mariæ Magdalænæ in perpetuum est episcopi. (Ex eodem chartulario.)

15. Tenor litteræ per quam fuit institutus dominus Simon magister domus sancti Lazari: ubi declaratur provisionem et ordinationem pleno jure ad episcopum pertinere. (Ex chartulario ecclesiæ Parisiensis.)

16. Litteræ episcopi Parisiensis, per quas Sanson de Cristolio presbyter institutus fuit magister leprosororum S. Lazari. (Ex eodem chartulario.)

17. Institutio capellæ beatæ Bachinæ in ecclesia de Chora et capellani pertinet ad dominum episcopum. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

18. Institutio duarum capellarum ab episcopo facta, salvis in omnibus juribus ecclesiæ parochialis. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

19. Capella de petra sicca est de institutione domini episcopi: et pro presentatione debetur homagium domino episcopo. (Ex eodem chartulario.)

20. Littera de altaribus fundatis, in ecclesia S. Petri Tornodorensis per capitulum conferendis, ex collatione et concessione domini episcopi. (Ex eodem chartulario.)

21. Littera Innocentii II super presentatione rectoris ecclesiæ Grandis Castri. (Ex chartulario ecclesiæ Tolosanæ.)

22. Indulgentia Clementis III super libera donatione præbendarum ecclesiæ Parisiensis, quæ ab antiquo ad episcopum pertinet, nullo obstante privilegio impetrato. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

CAPUT SECUNDUM.

DE STATUTIS ECCLESIARUM.

ARTICULUS PRIMUS.

Statuta ecclesiarum præstantissima exhibentur.

I.

Statuta selecta ex statutis ecclesiæ Maurinensis, quæ mecum communicata sunt a Nicolao Favier in senatu Parisiensi advocato.

II.

Statuta summorum pontificum et aliorum, etc.

1. Statutum Paschalis II de non alienandis Ecclesiæ possessionibus: et ne quisquam bona decedentis episcopi subtrahat. (Ex ejusdem epistolâ ad Hugonem Gratianopolitanum, quæ legitur in chartulario ecclesiæ Gratianopolitane.)

* Hoc caput refertur ad singula fere capita Pœnitentialis et ad plura ipsius capitula.

2. Statutum Paschalis II pro exstirpandis pravis consuetudinibus et observandis canonibus. (Ex eodem ms. privilegiorum ecclesiæ Carnotensis.)

3. Statutum Gaufridi episcopi Carnotensis, contra simoniacam pravitatem, a Calixto II confirmatum, qui addit alterum statutum de obedientia et reverentia canonicorum erga episcopum Carnotensem. (Ex codice ms. privileg. ecclesiæ Carnotensis.)

4. Statutum Honorii II de fructibus præbendarum a canonicis percipiendis qui absentes dici non debent, sed præsentibus; quandiu cum episcopo pro ecclesiæ servitio commorantur. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

5. Statutum Innocentii II, ut decedentibus episcopis nulli liceat episcopalem domum invadere: et ut servi ecclesiæ tanquam liberi ad testimonia admittantur. (Ex codice ms. privilegiorum ecclesiæ Carnotensis.)

6. Statutum episcopi Meldensis et capituli pro residentia, a Lucio II confirmatum. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

7. Statutum Alexandri III. Quod nullus teneat parochiam nisi resideat. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

8. Statutum Alexandri III de redditibus matutinarum; quod nulli duo concedantur honores, nec personis alibi commorantibus. (Ex codice ms. privilegiorum ecclesiæ Carnotensis. De eodem statuto, ex Necrologio ecclesiæ Carnotensis.)

9. Statutum Alexandri III. Ne quis absque auctoritate et assensu episcopi et capituli, ecclesiam, capellam, oratorium vel cœmeterium construere audeat, nec alicui liceat parochianos excommunicatos vel interdictos quolibet modo recipere. (Ex eodem ms. privilegiorum ecclesiæ Carnotensis.)

10. Statutum Alexandri III de beneficiis: ut qui altario non deservit, ejus non debet beneficiis participare. (Ex cod. ms. privileg. ecclesiæ Carnotensis.)

11. Statutum Alexandri III de bona dispensatione præbendalium proventuum: de forinsecis et de immunitate theloni. (Ex cod. ms. privileg. ecclesiæ Carnotensis.)

12. Guillelmi Senonensis archiepiscopi constitutio, cujus mentio fit in statuto præcedenti. (Ex eodem codice.)

13. Statutum Alexandri III et Lucii III, ut nulli concedantur honores, nisi his qui residentiam promiserint: et ne quis de aliena diocesi in canonicum ecclesiæ aut plebanum presbyterum admittatur, nisi a proprio fuerit episcopo absolutus. (Ex eodem codice.)

14. Statutum Lucii III pro juramento personarum super residentia. (Ex eodem cod.)

15. Statutum Urbani III pro confirmatione antiquarum et rationabilium consuetudinum. (Ex eodem cod.)

16. Statutum Urbani III, ne domus de claustro laicis locentur. (Ex eodem codice.)

17. Statutum de præbendis, quod continetur in privilegio abbatis, et conventus S. Victoris. (Ex chartulis eccles. Parisiensis.)

18. Statutum quod continetur, ut dicitur, in privilegio S. Genovefæ: privilegium est Clementis papæ III. (Ex chartulis Eccles. Parisiensis.)

19. Statutum Cœlestini III, ut nullus canonicus trahatur ad iudicium sæculare, nisi ratione feodi. (Ex cod. ms. privileg. ecclesiæ Carnotensis.)

20. Statutum ex privilegiis Lucii II, Eugenii III, Clementis III, et Cœlestini III desumptum, de libertate suppellectilium decedentis episcopi a Christianissimo rege Ludovico concessa. (Ex chartulis eccles. Parisiensis.)

21. Statutum Innocentii III de præbenda hospitali S. Mariæ in Saxia ad opus infirmorum et pauperum ab episcopo Carnotensi pia liberalitate concessa. (Ex cod. ms. privileg. ecclesiæ Carnotensis.)

22. Statutum Reginaldi Carnotensis episcopi, de recipiendis fructibus præbendarum facta legitima residentia : et ut quod quesitum pro meritis et labore fatalitas non auferat. (Ex eod. in cod.)

23. Statuta de jure presbyteri curati in sua parochia, sine cujus consensu et mandato abbas et prior conventus de Nongento nihil præstare possunt. (Ex charta pacis inter Galterum et conventum abbatem de Nongento, et Gobertum curatum parochiæ de Nongento et de Castro Cociaci, quam mecum communicavit vir antiquitatis et juris publici studiosissimus D. de Trechi procuratoris generalis substitutus.)

24. Statuta de resistentia canonicorum ecclesiæ sancti Marcelli Parisiensis. (Ex chartulario ecclesiæ Parisiensis.)

25. Statuta Petri Meldensis episcopi de residentia, ab Innocentio IV confirmata, non obstantibus quibuslibet privilegiis et consuetudinibus. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

26. Statutum archiepiscopi Viennensis, ut corpus defuncti, qui extra suam parochiam eligit sepulcrum, ad suam parochialem ecclesiam primitus portetur, excepta cathedrali ecclesia. (Ex chartulario ecclesiæ Viennensis.)

27. Statuta ecclesiastica de Judæis. (Ex schellis viri clarissimi Antonii Vyon domini d'Hérouval.)

28. Statuta de casibus episcopo reservatis. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

III.

Statuta principum et regum pro bono ecclesiarum.

1. Statutum comitum Henrici cognomento Stephani, Villelmi, Theobaldi, Odonis, et Stephani de libertate domorum et rerum episcopalium in morte episcopi. (Ex codice ms. privilegiorum Ecclesiæ Carnotensis.)

2. Statutum Philippi I, quo præcedens confirmatur. (Ex eodem codice.)

3. Statutum Ludovici VI, cognomento Crassi, ut ejus diplomata testantur, seu ut vulgo dicitur, Grossi, de servis ecclesiæ Carnotensis contra omnes ad testimonium admittendis. (Ex eodem codice.)

4. Statutum Ludovici VII, cognomine Junioris, de immunitate domorum episcopalium post decessum episcoporum Catalaunensium. (Ex cod. ms. viri clarissimi Antonii Vyon domini d'Hérouval, qui complectitur varias et egregias chartas episcoporum atque abbatum.)

5. Statuta Philippi regis Francorum qui Audax dictus est, pro bono regimine ecclesiæ Carnotensis, selecta ex compositione facta inter dominos comitem Carnotensem, et decanum et capitulum ecclesiæ Carnotensis. (Ex codice ms. *De Juramentis Ecclesiæ Carnotensis*.)

6. Statuta Philippi Pulchri regis Francorum, pro bono ecclesiarum provincie Narbonensis. (Ex regesto Cameræ Computorum ab anno 1502 ad annum 1505.)

7. Joannis regis statuta et ordinationes de Judæis. (Ex regesto Cameræ Computorum sic inscripto : *De tempore regis Joannis in Viaggio Avenionensi anno 1362 et anno 1365*.)

8. Statutum Caroli V, cognomento Sapientis, in gratiam et favorem capituli Rhemensis, quolibet statuto contrario non obstante. (Ex regesto Cameræ Computorum ab anno 1562 usque ad annum 1563.)

9. Supplicationes factæ, seu Henrici regis, etc., statuta, summo pontifici per ambassiatore domini regis proposita pro bono ecclesiarum, ut a sede apostolica probentur et confirmantur, una cum responsionibus summi pontificis. (Ex memoriali Cameræ Computorum signato 1. folio 15.)

ARTICULUS SECUNDUS.

De statutis Ecclesiæ servandis juramenta episcoporum, clericorum, abbatum et monachorum.

1. Forma juramenti episcopi Lingonensis in primo adventu. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

2. Juramentum episcopi Parisiensis. (Ex chartulario ecclesiæ Parisiensis.)

3. Forma juramenti prælatorum. (Ex cod. ms. magistri Caroli de la Roque *De caeremoniis Romanis*.)

4. Juramentum quod episcopus Carnotensis in suo jucundo adventu facit apud sanctum Martinum in Valle Carnotensi, in capitulo monasterii dicti loci, antequam ad matricem ecclesiam deferatur, ad petitionem decani et capituli Carnotensis seu eorum canonicorum Carnotensium dictum juramentum nomine dictorum decani et capituli fieri petentium. (Ex cod. ms. ecclesiæ Carnotensis *De juramentis*.)

5. Copia duorum instrumentorum super dicto juramento confectorum.

6. Sequitur copia alterius instrumenti præcedenti similis.

7. Confirmatio dicti juramenti per sedem apostolicam facta et etiam approbata. (Ex cod. ms. *De juramentis*, et altero *De privilegiis Ecclesiæ Carnotensis*.)

8. Litteræ episcopi Andegavensis, de juramento seu sacramento fidelitatis, quod regi præstare tenetur : et de privilegiis quæ propter ipsum juramentum conferuntur. (Ex regesto de comitatu Andegavensi.)

9. Confirmatio privilegiorum, quæ episcopis a regibus propter ipsorum juramentum collata sunt. (Ex eodem cod. ms.)

10. Juramentum quod decanus Carnotensis debet facere ratione decanatus Carnotensis. (Ex cod. ms. *De juramentis*.)

11. Juramentum quod cantor, subdecanus, succentor, et camerarius ecclesiæ Carnotensis, tenetur facere ratione cantoriæ, subdecanatus, succentoriæ, et camerariæ suæ. (Ex eodem codice.)

12. De juramento cantoris pro residentia. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

13. De juramento succentoris pro residentia. (Ex charta institutionis succentoriæ in eodem chartulario.)

14. Juramentum archidiaconi in ecclesia Carnotensi ratione archidiaconatus. (Ex codice ms. *De juramentis*.)

15. Juramentum archidiaconi de non exigenda pecunia pro procuracione. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

16. Juramentum archidiaconi de demanda non amplius facienda. (Ex eodem chartulario.)

17. De Juramento officialis, quod statuta et jura episcopi fideliter observabit. (Ex eodem chartulario.)

18. Juramentum præpositorum in ecclesia Carnotensi ratione præposituræ. (Ex cod. ms. *De Juramentis*.)

19. De juramento quod rectores ecclesiarum capituli præstant, quando admittuntur ad curam. (Ex cod. ms. *De Juramentis*.)

20. Juramentum canonicorum, de juramento primo. (Ex codice ms. *De præbendis et dignitatibus ecclesiæ Carnotensis*.)

21. Forma juramenti primi, quod faciunt canonici Carnotenses in prima creatione sua ad caput beate Annæ. (Ex cod. ms. ecclesiæ Carnotensis *De Juramentis*.)

22. Forma juramenti secundi facti in capitulo. (Ex eodem cod. et ex necrologio ecclesiæ Carnotensis, et ex altero codice ms. *De dignitatibus ecclesiæ Carnotensis*.)

23. Juramentum quod facit canonicus comitis Carnotensis. (Ex eodem codice *De dignatibus*, etc.)

* Capit. 71 in titul. cap. Pœnit. Theod. Cod. Bibl. S. Benedicti Cantabrig., etc.

24. Juramentum quod præstare tenetur quilibet A canonicus Boloniensis in sua prima receptione. (Ex chartulario eccles. Boloniensis a D. Favier mecum communicato.)

25. Forma juramenti quod præstare tenetur canonicus qui de novo recipitur per procuracionem.

26. Juramentum quod capellanus in propria persona comparens in sua prima receptione præstare tenetur.

27. Juramentum quod præstare tenetur capellanus per procuratorem. (Ex eodem chartulario.)

28. De juramento quod debent facere manumittendi ad tonsuram clericalem. (Ex codice ms. ecclesiæ Carnotensis *De Juramentis*.)

29. Juramentum quod debet reddere quilibet abbas diocesis Morinensis matriæ ecclesiæ. (Ex chartulario ecclesiæ Morinensis a D. Favier mecum communicato.)

30. Juramentum abbatis ordinis Cisterciensis, de obedientia et reverentia a sanctis patribus constituta, quam episcopo reddere tenetur. (Ex chartulis eccles. Parisiensis.)

31. Juramentum abbatis et conventus beatæ Mariæ de Cagia Meld. de obedientia et reverentia quam episcopo promiserunt super correctione seu reformatione dicti monasterii. (Ex chartulario Eccles. Meldensis.)

32. Charta de juramento, quod vicarius abbatis Bellilocensis ipsi abbati debet præstare de statutis servandis. (Ex chartulario monasterii Bellilocensis.)

33. Juramentum quod facere tenentur in capitulo fratres condonati domus Dei et elemosynæ Carnotensis in eorum receptione. (Ex codice ms. ecclesiæ Carnotensis *De Juramentis*.)

34. Excerptum de juramento ad sancta Evangelia præstito a procuratore Eremitarum S. Augustini conventus Parisiensis: quod donatio domus dicta la Motte sita prope pontem de Latigniac ipsi facta, flet nulla, irrita, et cassa, si ab officio pietatis, propter quod instituta est, defecerint. (Ex ipsa charta donationis ejusdem domus, quam mecum communicavit D. de Trechi procuratoris generalis substitutus integerrimus.)

35. Chartæ antiquæ de oblatione filiorum a parentibus facta monasteriis: ubi mentio fit de juramento quod olim præstabant parentes, ut filii sui in monasteriis Deo consecrati sancta instituta servarent. (Ex chartulario monasterii Bellilocensis.)

ARTICULUS TERTIUS.

Quod non licet episcopis neque aliis constitutiones rectas et privilegia ecclesiis rite concessa contemnere. — Quot mala oriantur, ex eo quod statuta non servantur, juxta quæ tantum obedientia exigi potest.

1. Epistola Paschalis II ad L. Vivariensem episcopum, ut constitutiones rectas de donatione ecclesiæ beati Andeoli fratribus S. Ruffi ab ipso factas non infringat. (Ex chartulario eccles. S. Ruffi.)

2. Mandatum R. Albanensis episcopi, apostolicæ sedis legati ad L. Vivariensem episcopum directum, ut ipsius constitutio de donatione inconvulsa permaneat. (Ex eodem chartulario.)

3. Epistola Cælestini III ad decanum et capitulum Carnotense, in qua significat nulli licere privilegia ecclesiis rationabiliter concessa, id est, rite et juxta canones, statuta ac libertates Ecclesiæ Gallicanæ, infringere. (Ex cod. ms. de privilegiis ecclesiæ Carnotensis.)

4. Charta de ecclesia de Rignhago; in qua declaratur mandato Petri Ruthenensis episcopi, rectam constitutionem de donatione ecclesiæ de Rignhago monachis Conchensis facta infringi non posse. (Ex chartulario monasterii Conchacensis.)

5. Epistola domini Lexoviensis ad Ludovi-

cum regem Francorum, in qua declarat quot mala oriantur, ex eo quod canones non servantur, formamque præscribit, qua rex uti potest juxta statuta et jura Ecclesiæ Gallicanæ ad scribendum Paulo II. (Ex schedis viri cl. Antonii Vyon domini d'Hérouval.)

6. Henrici II diplomata, in quibus ostenditur litteras apostolicas, bullas, seu provisiones non probari neque recipi, nisi quæ cum canonibus et decretis sanctæ sedis conveniant, nec non cum privilegiis, juribus et libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ. (Ex apographo variorum diplomatum Henrici II, etc., cujus mihi copiam fecit vir rerum pulchrarum et antiquarum inquisitor curiosissimus Carolus Cæsar Baudelot in senatu Parisiensi advocatus.)

ARTICULUS QUARTUS.

Epistolæ summorum pontificum, in quibus declarant sua statuta, suas auctoritatis litteras, privilegiaque ab ipsis concessa, contra canonum decreta et jura ecclesiarum nunquam opponi posse; concilia in quibus hæc constitutiones, hæcque privilegia abrogantur.

1. Epistola Urbani II, una cum conciliis in quibus ipsius privilegia per subreptionem contra jura ecclesiastica extorta rescinduntur, ipso quidem jubente, hoc ordine dispositæ ab Hugone Gratianopolitano episcopo. (Ex chartulario ecclesiæ Gratianopolitanæ.)

2. Paschalis II mandatum, quo questio de pago Salmoracensi inter Guidonem Viennensem et Hugonem Grannopolitanum episcopos per multos annos et in multis conciliis ventilata dirimitur, non obstantibus supradictis privilegiis. (Ex chartulario ecclesiæ Viennensis.)

3. Epistola Callisti papæ III ad archiepiscopum Turonensem, in qua ei significat statuta sua de citatione procuratoris generalis Caroli Francorum regis, ut pote juribus et privilegiis Ecclesiæ Gallicanæ contraria, nullius momenti et roboris esse debere. (Ex authentico viri cl. Antonii Vyon domini d'Hérouval.)

4. Epistola Joannis archiepiscopi Turonensis ad Guillelmum episcopum Nannetensem, de executione supradictæ sententiæ, qua summus pontifex suas constitutiones et ordinationes, ut pote privilegiis Ecclesiæ Gallicanæ contrarias, revocavit. (Ex schedis viri cl. Antonii Vyon domini d'Hérouval.)

ARTICULUS QUINTUS.

Sententiæ a summis pontificibus, episcopis et regibus, et a curia parlamenti Parisiensis, latæ adversus quoslibet statutorum ecclesiasticorum violatores.

I.

D Sententiæ ab episcopis et summis pontificibus prolatae.

1. Sententia ab episcopis in synodo Parisiensi lata, de ecclesia de Oregi, quæ monachis de Longo Ponte adjudicatur, contra usurpationem monachorum de Gyvisi. (Ex chartulario monasterii S. Mariæ de Longo Ponte diocesis Parisiensis.)

2. Paschalis II sententia, in rerum episcopi defuncti, seu juris ecclesiastici sacrilegos pervasores. (Ex cod. ms. privileg. ecclesiæ Carnotensis.)

3. Ivonis Carnotensis sententia, in præpositos exactores. (Ex eodem codice.)

4. Sententia Ivonis Carnotensis episcopi, de ecclesia Hienvilla de parochia Puteacensi, et ejus ecclesiæ juribus, contra monachos majoris monasterii, pro monachis sancti Martini de Campis. (Ex chartulario sancti Martini de Campis.)

5. Excommunicatio, in qua fuit sanctus Theudbaldus Viennensis archiepiscopus, et Isarnus Grati-

nopolitanus episcopus, facta ob injustam possessionem honorum ecclesie. (Ex chartulario ecclesie Gratianopolitane.)

6. Excommunicatio a Mainardo archiepiscopo Senonensi et Imberto Parisiorum episcopo propter contemptum auctoritatis ecclesiasticæ facta, quæ non minus terribilis videri debet, quam absolutio insolita. (Ex chartulario eccles. Parisiensis.)

7. De causâ inter Resbacenses et sanctæ Fidis Conchensis ecclesiæ monachos, pro ecclesia Columbariensi, in pluribus conciliis et apud Lugdunensem archiepiscopum Romanæ sedis legatum diu ventilata; tandemque in synodo definita adversus monachos Resbacenses, qui ecclesiam Columbariensem contra canones et statuta ecclesiastica invaserant. (Ex chartulario eccles. Conchensis.)

8. Indulgentia Lucii III contra presbyteros concubinas habentes, qui remedio appellationis abutebantur contra canonum decreta et statuta ecclesiastica. (Ex chartulis eccles. Parisiensis.)

9. Lucii III sententia, in sacrilegos juris ecclesiastici pervasores, quibus omne aufertur appellationis remedium. (Ex cod. ms. privileg. ecclesie Carnotensis.)

10. Lucii III et Urbani III judicia in raptos, qui remedio appellationis abutebantur contra statuta ecclesiastica. (Ex codice ms. privileg. ecclesie Carnotensis.)

11. Indulgentia Clementis III contra Senonensem archiepiscopum, qui statuta ecclesiastica violaverat. (Ex chartulis ecclesie Parisiensis.)

12. Sententia excommunicationis a Cælestino III lata adversus privilegiorum et libertatum ecclesie Carnotensis violatores: ejus executionem mandat archiepiscopo.... et archidiacono Senonensi. (Ex cod. ms. privileg. eccles. Carnotensis.)

13. Sententia archiepiscopi Senonensis contra commitissam Blesensem, a Cælestino III confirmata, pro tuendis juribus et libertatibus ecclesie Carnotensis. (Ex cod. ms. privileg. ecclesie Carnotensis.)

II.

Regum diplomata, præcepta, seu sententiæ pro optima ecclesiarum disciplina, adversus quoslibet statutorum ecclesiasticorum violatores.

1. Præceptum Ludovici Pii, de reformatione monachorum ecclesie S. Dionysii in synodo facta. (Ex chartulario S. Dionysii emendatum proferunt schedæ viri cl. Antonii Vyon domini d'Hérouval, tom. VII, conc. ult. edit. p. 1674.)

2. De præcepto seu sententia Ludovici Bosonis filii, pro confirmatione legitimæ et in synodo factæ S. Apollinari restitutionis Villæ-Novæ, quæ contemptis omnibus ecclesiarum statutis ac juribus, ablata fuerat. Hæc est chartula, in qua fuit laudator Alexander Viennensis archiepiscopus, et Isaac Gratianopolitanus episcopus. (Ex chartulario ecclesie Gratianopolitane.)

3. Præceptum Ludovici VI, cognomento Crassi, de auctoritate sententiæ excommunicationis proferendæ in eos qui servorum ecclesiasticorum testimonium adversus homines liberos auctoritate regia concessum nolunt admittere. (Ex Pastoralis minore eccles. B. Mar. Parisiensis.)

4. Præceptum Ludovici VI, cognomento Crassi, ut transgressor regalis decreti de testimonio servorum ecclesiasticorum recipiendo excommunicationi subjaceat. (Ex chartulario S. Martini de Campis.)

5. Præceptum Ludovici VII, cognomine Junioris, quo confirmatur sententia ab episcopo Parisiensi prolata, contra eos qui libertatem domus episcopi defuncti infringunt. (Ex Pastoralis B. Mar. Paris.)

6. Constitutiones Caroli VI, ex jussu Caroli VII publicatæ adversus quosdam clericos, qui litteris apostolicis abutentes jura Ecclesie Gallicanæ violabant. (Ex Authentico viri cl. Antonii Vyon domini d'Hérouval.)

7. Plura judicia insignia curiæ parlamenti in episcopum Constantiensem cardinalem, qui temere quosdam excommunicando, lataque judicia contemnendo, statuta, jura et libertates Ecclesie Gallicanæ violaverat, a Ludovico XI confirmata contra quaslibet appellationes. (Ex autographo quod pertinet ad virum clarissim. Antonium Vyon dominum d'Hérouval.)

CAPUT TERTIUM.

DE AUCTORITATE EPISCOPORUM ET DE OBEDIENTIA SIVE CLERICORUM SIVE MONACHORUM.

ARTICULUS PRIMUS.

Publica monumenta de obedientia et reverentia, quam sive clerici et regulares, sive monachi et abbates debent reddere episcopis, et quam solemnem in synodis ipsi promiserunt.

1. Charta S. Martini de obedientia quam canonici regulares suo episcopo promiserunt. (Ex chartulario ecclesie Gratianopolitane.)

2. Charta de obedientia et subiectione, quam Ivoni episcopo Carnotensi, et ejus successoribus debent reddere monachi de Bello-Locho, quibus sub hac tantum conditione Ivo permisit monasterium construere et consecrare. (Ex cod. ms. privileg. ecclesie Carnotensis.)

3. Charta, qua Radbodus Noviomensis episcopus, altare de Capi ecclesie S. Petri Cluniacensis concedit, in qua declaratur episcopi auctoritas in monachos ecclesiarum prepositos et in abbates. (Ex chartulario S. Martini de Campis.)

4. Charta sancti Donati de obedientia quam canonici regulares S. Donati tenentur promittere Nantelomo Uticensi ecclesie preposito, salvo privilegio apostolicæ sedis, et salva semper obedientia et reverentia, subiectione et potestate Gratianopolitani episcopi tam in spiritualibus quam in temporalibus. (Ex chartulario ecclesie Gratianopolitane.)

5. Charta de Chignino de obedientia quam qui sæculo abrenuntiantur, debent reddere episcopis, tanquam canonici proprio episcopo. (Ex chartulario ecclesie Gratianopolitane.)

6. Charta de obedientia et fidelitate quam Theobaldus canonicus S. Genovefæ præsentibus sacrosanctis Evangelii, et in verbo sacerdotis promisit episcopo Parisiensi, cui præsentatus est ad curam animarum parochiæ de Monte suscipiendam. (Ex chartulis ecclesie Parisiensis.)

7. De obedientia canonica et debita quam abbatissa Farenensis monasterii promittit episcopo Meldensi, a quo benedicitur juxta statutum conventus Suessionensis. (Ex veteri charta Farenensis monasterii, quam a viro erudito describi fecit, et ad me misit Joanna de Plas hujus florentissimi monasterii abbatissa illustrissima, ejus singularis est pietas, miraque charitas erga omnes circumjacentis regionis pauperes, adeo ut pauperum mater appellari soleat.)

8. De obedientia canonica et subiectione quam fratres Sanctæ Trinitatis, qui sunt in Domo Dei, Meld. episcopo et successoribus tenentur repromittere. (Ex chartulario ecclesie Meldensis.)

9. Charta maxime notanda de auctoritate et diligentia archiepiscopi Viennensis ecclesie ad restaurandam ecclesiarum et monasteriorum disciplinam; de privilegio a Patribus concilii Viennensis dato; de electione canonica prepositi; de quibusdam monitis adversus simoniam; et de statutis Patrum servandis. (Ex chartulario de honoribus S. Juliano collatis in comitatu Brivatensi.)

10. Charta qua Dalmatius abbas commendat monasteria Stephano episcopo, ut pote provisorio et domino ipsorum, ut regulæ firmitas integra permaneat. (Ex eodem chartulario.)

11. Mandatum Alexandri papæ III, quod si conventus non concordat in electione abbatis, ad episcopum pertineat in abbatem confirmare illum, in quem major et sanior pars consenserit. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

12. Quod si capitulum inter se discordat, episcopus potest cognoscere de causa. (Ex eodem chartulario.)

ARTICULUS SECUNDUS.

Privilegia monasteriis a summis pontificibus concessa, salva semper, quæ episcopo debetur, canonica reverentia.

1. Privilegium ab Urbano II monasterio S. Nicolai concessum, salva episcopi Andegavensis canonica reverentia. (Ex regesto de comitatu Andegavensi.)

2. Privilegium ab Urbano II ecclesiæ S. Ruffi concessum, salva in omnibus Avenionensis episcopi canonica reverentia. (Ex chartulario ecclesiæ S. Ruffi.)

3. Privilegium Calixti papæ II de obedientia et reverentia quam omnes clerici et abbates episcopo tanquam membra capiti adherentia exhibere tenentur. (Ex chartulis eccles. Paris. et ex Pastoralis minore.)

4. Privilegium ab Innocentio III abbati S. Ruffi concessum, salva sedis apostolicæ auctoritate, et diocesanorum episcoporum servata canonica ratione. (Ex chartulario eccles. S. Ruffi.)

ARTICULUS TERTIUS.

Donationes ecclesiis et monasteriis factæ, cum consilio et assensu episcopi, et salva semper reverentia, quæ episcopali sedi debetur.

1. Altare villæ, quæ dicitur Orceacus, ecclesiæ B. Mariæ Longi-Pontis donatum a Gaufrido Parisiorum episcopo, salva in omnibus ecclesiasticæ subjectionis ipsi debita reverentia, et salvis in omnibus ejus juri-
B

2. Altare situm in villa, quæ dicitur Bonduflum, eccles. B. Mariæ de Longo-Ponte donatum, salvis in omnibus juri-
B

3. Ecclesia de Bains cum consilio et auctoritate Pontii episcopi donata Sancto Salvatori. (Ex chartulario monasterii Conchensis.)

4. Ecclesiæ sanctæ Fidei de Castelleto et sancti Victoris ab Hugone Lugdunensi archiepiscopo donatæ ecclesiæ sanctæ Fidis de Conchis, salva semper obedientia quæ episcopo et archipresbyteris exhibenda est. (Ex eodem chartulario.)

5. Ecclesia beatæ Mariæ Virginis intra muros Bisuljuni fundata ecclesiæ S. Ruffi donatur cum consilio et assensu domini Berengarii præsulis Gerundensis. (Ex chartulario ecclesiæ S. Ruffi.)

6. Eadem ecclesia redditur et donatur præfatæ ecclesiæ S. Ruffi cum favore pontificali et canonicali Gerundensis sedis. (Ex eodem chartulario.)

7. Eadem donatio a Raymundo episcopo Gerundensi confirmatur, salva reverentia et obedientia, quæ episcopali sedi debetur. (Ex chartulario S. Ruffi.)

8. Ecclesia S. Andeoli ecclesiæ S. Ruffi in plenaria synodo donata, hac scilicet conditione, ut prior non mutetur, nisi cum consilio episcopi Vivariensis: et si quæ orta fuerit controversia, ipsius episcopi communis capituli canonica terminetur sententia. (Ex eodem chartulario.)

9. Confirmatio donationis ecclesiarum S. Martini Viennensis, S. Nicetii, etc., ecclesiæ S. Ruffi cum quolibet jure ab archiepiscopo Viennensi facta, salva obedientia et reverentia, quæ debetur sacrosanctæ matri ecclesiæ episcopali. (Ex chartulario eccles. Viennensis.)

10. Confirmatio ecclesiæ de Tauliniaco ecclesiæ S. Ruffi donatæ, salva reverentia et obedientia, quæ

A ecclesiæ episcopali debetur. (Ex chartulario ecclesiæ S. Ruffi.)

11. Confirmatio ejusdem donationis, salvo jure episcopali et censu. (Ex eodem chartulario.)

12. Ecclesia Ordinatensis cum permisso et concessionem episcopi Bellicensis donata ecclesiæ S. Ruffi; ita tamen ut prior episcopo canonicam spondeat reverentiam et obedientiam. (Ex eodem chartulario.)

13. Authenticum super transactione facta cum priore S. Martini de Terra, quæ dicitur Alnetum, in quo declaratur donum nulla stare ratione nisi Parisiensis episcopi auctoritate firmetur. (Ex chartulis ecclesiæ Paris.)

14. Indulgentia Lucii III ne feoda Parisiensis episcopi sine consensu ipsius obligari possint, vel vendi. (Ex iisdem chartulis.)

15. Authenticum Willelmi Senonensis archiepiscopi super redditibus decanatus Parisiensis dum vacat. Ex quo patet episcopum præcipuum esse bonorum ecclesiæ dispensatorem. (Ex iisdem chartulis.)

16. Confirmatio Clementis III super jure episcopi in redditibus decanatus. (Ex iisdem chartulis.)

17. Littera, quæ significat magistrum et fratres Mormenti non posse de manu sua amovere aliquam domum, nisi de voluntate episcopi, qui est secundum canones primus bonorum ecclesiarum dispensator. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

ARTICULUS QUARTUS.

Litteræ de non eligendo abbate absque licentia episcopi, cujus est quoque electum confirmare et benedicere.

1. Littera abbatiæ resignatæ ab abbate Molismensi in manu domini episcopi, sicut moris est: et quod ab eodem episcopo postulanda sit licentia eligendi alterum abbatem. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

2. Supplicatio episcopo facta de eligendo abbate in monasterio S. Petri Melugdunensis. (Ex eodem chartulario.)

3. Supplicatio episcopo facta, ut electus in abbatem S. Michaelis Tornodorensis ab ipso confirmetur. (Ex eodem chartulario.)

4. Supplicatio episcopo facta de abbate monasterii Molismensis. (Ex eodem chartulario.)

5. Supplicatio episcopo facta de abbate S. Stephani Divionensis. (Ex eodem chartulario.)

6. Supplicatio Cagiensium, pro confirmando et benedicendo electo. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

7. Qualiter commiserint se Cagienses voluntati episcopi, super provisione abbatis in eorum monasterio faciendâ. (Ex eodem chartulario.)

8. Supplicatio monachorum de benedictione abbatis de Cagia per episcopum Meldensem, cui debitam obedientiam et subjectionem declarant (Ex eodem chartulario.)

9. De benedictione abbatis S. Faronis per episcopum Meldensem. (Ex eodem chartulario.)

10. De abbate S. Faronis post alterius resignationem. (Ex eodem chartulario.)

11. Supplicatio episcopo facta de eligendo abbate monasterii Reomensis. (Ex chartulario eccles. Lingonensis.)

12. Supplicatio episcopo facta, ut electio prioris Vallis Caulum ab ipso confirmetur. (Ex eodem chartulario.)

13. Supplicatio episcopo facta de abbate monasterii S. Petri Melugdunensis. (Ex eodem chartulario.)

14. Supplicatio capituli S. Machuti de Barro episcopo facta, ut ipsi parcat, quod decanum elegerit absque illius licentia. (Ex eodem chartulario.)

15. Qualiter conventus de Nealpa veteri nuntiaverit capitulo mortem sui abbatis, et licentiam petiit eligendi alium. (Ex chartulario eccles. Carnotensis.)

16. Procuratio de Nealpa veteri ad præsentandum capitulo electum dicti loci, ut confirmetur et accipiat munus benedictionis ab episcopo. (Ex eodem chartulario.)

17. Electio abbatis de Nealpa veteri, prius petita eligendi licentia, ut moris est : et quod confirmetur per capitulum Carnotense, et accipiat munus benedictionis ab episcopo. (Ex eodem chartulario.)

18. Concessio a Guillelmo episcopo Lingonensi facta magno priori claustrali et omnibus ac singulis prioribus et cæteris monachis monasterii Mol'smiensis, eligendi abbatem secundum canonicas sanctiones. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

ARTICULUS QUINTUS.

De jure institutionis, destitutionis, correctionis, reformationis, visitationis et procurationis, quod episcopi habent in monasteria, non obstante quolibet privilegio, sive impetrato sive impetrando.

1. Unio hospitalis de Brochone facta ecclesiæ sive monasterio S. Stephani Divionensis : et jus institutionis, destitutionis, correctionis, reformationis, visitationis, et procurationis, quod episcopus habet super eadem domo, quæ renuntiare debet sub voto religionis cuilibet privilegio sive impetrato, sive impetrando. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

2. Charta de jure institutionis, destitutionis, procurationis, correctionis, etc., quod episcopus Abrincarum plene retinuit in monasterium S. Michaelis, abbatem et 12 Canonicos. (Ex libro Pontificali ecclesiæ Abrincarum, qui servatur in bibliotheca S. Victoris.)

3. Charta compositionis inter episcopum Eduensem sive Augustodunensem, et monachos Cluniacenses, in qua declaratur jurisdictio episcopi Augustodunensis in presbyteros ecclesiarum Cluniacensium. (Ex tabulario prioratus S. Petri de Paredo.)

4. Charta qua Galo Parisiorum episcopus monasterium S. Eligii, monachis propter vitæ infamiam turpitudinem ejectis, ecclesiæ beati Petri Fossatensis concedit. Unde patet jus destitutionis, correctionis, reformationis, etc., quod episcopus habet in monasteria. (Ex Pastoralis minore ecclesiæ B. Mariæ Parisiensis.)

5. Stephanus episcopus Parisiensis idem monasterium, ex petitione Innocentii papæ, etc., ecclesiæ S. Petri Fossatensis concedit, salvo in omnibus jure suo, etc. (Ex eodem Pastoralis.)

6. Compositio ab Hugone Antissiodorensi episcopo et Gaufrido Catalaunensi facta ex præcepto Innocentii II inter ecclesiam Meldensem et Farensis monasterium; in qua observantur jura episcopi in sacerdotem Farensis monasterii, et aliquot abbatissæ privilegia. (Ex chartis authenticis Farensis monasterii describit fecit Joanna de Plas illustrissima abbatissa.)

7. Compositio supradicta a Manasse Meldensi episcopo comprobatur. (Ex iisdem chartis authenticis.)

8. Eadem compositio ab Innocentio II et Lucio II confirmatur. (Ex iisdem chartis authenticis.)

9. Prima institutio succentoris, in qua fit mentio de jure institutionis et destitutionis, quod episcopus habet in succentorem perinde ac in cantorem. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

10. Autenticum super transactione facta inter episcopum Mauritium et abbatem Columbensensem super ecclesiæ S. Germani in Leia : in quo plura notantur de jure episcopi in abbatem et monasterium. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

11. De jure procurationis quod episcopus habet in domum sanctæ Celinæ, juxta tamen illud Evangelicum : *Qui non laborat non manducet.* (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

12. De procuratione episcopi in ecclesiæ S. Exuperii de Corboilo. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

13. Autenticum capituli Parisiensis super eadem procuratione.

14. Privilegium de procuratione archidiaconi et jurisdictione episcopi in Scalensem ecclesiam. (Ex iisdem chartulis.)

15. Epistola Innocentii III de jure procurationis episcopi, quod præscribi non potest. (Ex iisdem chartulis.)

16. Littera capituli Tornodorensis, quod tenetur jurare episcopi Lingon. canonice intransibilibus subjectionem et obedientiam; et nulla posse privilegia impetrare, nec uti impetratis. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

17. Confirmatio statuti totius capituli, quod prior Fratrum Prædicatorum tenetur facere juramentum capitulo Carnotensi, quod nec per se nec per alium possit privilegium vel indulgentias contra jura et libertates ecclesiæ impetrare, neque impetratis vel impetrandis uti. (Ex chartulario ecclesiæ Carnotensis.)

18. Quod quicumque est prior Fratrum Prædicatorum debet jurare in capitulo, se servaturum interdicta ecclesiæ, neque uti posse contra dictam ecclesiam privilegiis.

19. Littera prioris Fratrum Prædicatorum in Francia, quod prior et fratres conventus Prædicatorum Carnot. tenentur servare interdictum : et quod factum erat per eos, confirmatur per eundem. (Ex eodem chartulario.)

20. Littera jurisdictionis quam habet dominus episcopus Lingonensis in hospitali de Mormento, in capite, membris et in personis ibidem commorantibus; et quod non possit hospitalis domus aliquas indulgentias vel privilegia impetrare, vel uti aliquatenus impetratis. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

21. Littera jurisdictionis et correctionis quam habet dominus episcopus in monasterium de Pelungero. (Ex eodem chartulario.)

22. Littera subjectionis et reverentiæ hospitalis de Norges erga episcopum Lingonensem; et quod non liceat ullam impetrare exemptionem, neque impetrata uti. (Ex eodem chartulario.)

23. Quod prior domus sancti Lazari Meldensis ipsi episcopo et successoribus tenetur canonicam obedientiam reprimere; et de jure correctionis, visitationis, etc., quod episcopus habet in eandem domum. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

24. Unio hospitalis Chilicæ facta ecclesiæ seu monasterio S. Stephani Divionensis; et jus institutionis, destitutionis et correctionis, quod habet in eodem episcopus, propter curam animarum, pro quibus redditus est Deo rationem. Unde domus hospitalis, sicut monasterium, tenetur renuntiare sub voto religionis cuilibet privilegio sive impetrato sive impetrando. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

25. Littera jurisdictionis episcopi Lingonensis, ad quem pertinet institutio, destitutio et correctio prioris monasterii de Mormento; ita ut monasterium supradictum renuntiare debeat quibuslibet privilegiis sive indultis, sive indulgentis. (Ex eodem chartulario.)

ARTICULUS SEXTUS.

Litteræ quibus declaratur, pro negotiis correctionis expensas ab episcopis de bonis monasterii fieri debere; et nemini licere monachos contra auctoritatem episcoporum defendere.

1. Littera, quod episcopus pro negotiis correctionis monasterii Besuensis promovendis, expensas de bonis ipsius monasterii faciat et administret. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

2. Littera regia, qua mandatur duci Burgundiæ, ne abbatem et conventum Besuensem manu teneat, vel defendat contra episcopum. (Ex eodem chartulario.)

3. Charta de Nojareto, qua monachi tenentur a ordinationes ecclesiarum impellentes, et pro auctoritate episcopi. (Ex iisdem chartulis.)

ARTICULUS SEPTIMUS.

Litteræ, quæ docent, quomodo irrita sit abbatis appellatio ad sedem apostolicam contra auctoritatem episcopi.

1. Littera regia directa summo pontifici de iustitia et jurisdictione temporali monasterii et Villæ Besuensis, quæ pertinet immediate ad episcopum Lingonensem: unde prorsus irrita fit abbatis appellatio ad sedem apostolicam. (Ex chartulario ecclesiæ Lingonensis.)

2. Littera abbatis et conventus, in qua inter cætera declarant se ad aliam non posse appellare quam ad episcopum curiam. (Ex eodem chartulario.)

3. Littera regia super prædictis. (Ex eodem chartulario.)

ARTICULUS OCTAVUS.

Judicia lata pro auctoritate episcopi: et epistolæ, quæ executionem declarant.

1. Sententia ab Innocentio II lata pro episcopo Meldensi in clericos et laicos villæ Resbacensis, sublato appellationis diffugio. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

2. Epistola Hugonis Senonensis archiepiscopi de obedientia et subiectione, quam abbas monasterii Resbacensis episcopo Meldensi promisit, post sententiam ab Alexandro III latam. (Ex eodem chartulario.)

3. Epistola Baldovini Noviomensis episcopi. (De eodem.)

4. Epistola Petri episcopi, et Hugonis decani Parisiensis, de executione sententiæ Innocentii III pro auctoritate episcopi in abbatem et monasterium Resbacense.

5. Sententia ab Innocentio II lata contra presbyterum de Jotro, qui audito episcopi mandato in vocem appellationis proruperat. (Ex chartulis ecclesiæ Meldensis.)

6. Sententia ab Innocentio II lata pro auctoritate episcopi adversus abbatissam, clerum et populum Jotroem, sublato appellationis diffugio. (Ex eodem chartulario.)

7. Epistola Willelmi Rhemorum archiepiscopi de honore et reverentia, et de omni jure, quod Eustachia abbatissa ecclesiæ Jotrensis promisit semper se exhibituram episcopo Meldensi. (Ex eodem chartulario.)

8. Privilegium Eugenii III contra archidiaconos Parisienses, pro auctoritate episcopi. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

9. Privilegium Adriani IV contra archidiaconos nihil aliud continens, quam quod in præcedenti privilegio Eugenii continetur.

10. Privilegium Alexandri III in eundem modum contra archidiaconos; et ne archidiaconi presbyteros sibi subditos nimia frequentia hospitiorum gravent. (Ex iisdem chartulis.)

11. Privilegium Clementis III contra archidiaconos, idem continens quod privilegium Alexandri. (Ex iisdem chartulis.)

12. Privilegium Clementis III contra archidiaconos

a Sic legitur in chartulario.

13. Sententia a Cælestino III lata pro auctoritate episcopi in ecclesiam Celsenensem, et quidem contra privilegium ab ipso antea concessum. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

14. Diffinitiva sententia data contra ecclesiam de Cala ab Ambianensi et Tornacensi episcopis et aliis iudicibus, pro auctoritate episcopi. (Ex iisdem chartulis.)

15. Sententia a Willelmo canonico Meldensi et Petro canonico Jotrensi lata pro auctoritate episcopi contra abbatissam et conventum de Jotro. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

16. Sententia a Petro Morinensi episcopo S. Audomari decano lata de observandis sententiis episcopi a capitulo. (Ex eodem chartulario.)

17. Epistola Rainaudi sancti Faronis, Alberti Beate Mariæ in Cagia, et Joannis Cameræ Fontis abbatum. (De eodem.)

18. Epistola Willelmi Senonensis archiepiscopi. (De eodem.)

19. Sententia a Petro Meldensi episcopo lata adversus capitulum de sua jurisdictione in presbyterum de Gievres. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

20. Sententia a Gregorio IX lata adversus magistratum et fratres domus Leprosorum S. Lazari Meldens., qui obedientiam et reverentiam suo episcopo exhibere denegabant. (Ex eodem chartulario.)

21. De eodem.

22. Sententia pro iuribus episcopalibus lata adversus abbatissam et conventum monasterii Fare-Monasterii ordinis sancti Benedicti, ac clerum et populum loci ejusdem Meldensis diocesis. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

23. Epistolæ Innocentii IV pro eadem sententia confirmanda. (Ex eodem chartulario.)

24. Sententia lata de electione magistri domus S. Lazari prope Parisius, quæ ad episcopum pertinet sicut et confirmatio. (Ex chartulis ecclesiæ Parisiensis.)

25. Sententia excommunicationis ab episcopo Meldensi lata in ministrum magnæ Domus-Dei Meldensis, et sorores quæ visitationem episcopi recusabant, quam demum juramento prius præstituto receperunt. (Ex chartulario ecclesiæ Meldensis.)

26. Jurisdictio episcopi Meldensis in archidiaconos Philippi Senonensis archiepiscopi auctoritate metropolitana comprobata, literisque Philippi et Joannis regum Francorum confirmata. (Ex regesto Cameræ Computorum, in quo continentur litteræ Joannis regis Francorum per annos 1351, 1352, 1353.)

27. Sentence de Requête contre l'abbé de S. Michel de Tonnerre et les prieurs dépendans d'icelle touchant la Visitation a. (Ex chartulario eccles. Lingonensis.)

28. Conclusio adversus privilegia, quæ monachos non tantum ab episcoporum vigilantia, sed etiam a regia potestate eximunt.

ARTICULUS NONUS.

Conclusio adversus privilegia, quæ monachos non tantum ab episcoporum vigilantia, sed etiam a regia potestate eximunt.

THEODORI

SANCTISSIMI AC DOCTISSIMI ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

POENITENTIALE ^a.

CAPUT PRIMUM.

De ecclesia, vel de iis quæ intus geruntur.

^b In ecclesia ubi mortuorum cadavera infidelium sepeliuntur, sacrificare [*Al.*, sanctificare] non licet: sed si apta videtur ad consecrandum, inde evulsa, et rasis vel lotis lignis ejus reedificetur. Si hæc consecrata prius fuit, missas in ea celebrare licet, si religiosi ibi sepulti sunt. ^c Si vero paganus, sic mundare, et jactare foras melius est. Gradus non debemus facere ante altare, ubi ^d reliquiæ sanctorum venerandæ sunt. Si potest [*Al. add. fieri*], candela ardeat ibi per singulas noctes; si autem paupertas loci non sinit, non nocet eis. ^e Incensum Domini incendatur in natali sanctorum pro reverentia diei, quia ipsi sicut lilia dederunt odorem suavitatis, et asperserunt Ecclesiam Domini, sicut incenso aspergitur primitiis juxta altare [*Al.*, incensum aspergit ecclesiam]. ^f Laicus non debet in ecclesiis lectionem recitare, nec Alleluia dicere: sed psalmos tantum, aut responsoria sine Alleluia. Aquam benedictam aspergant, quoties voluerint, qui habitant in eis. ^g Et quando quis consecrat aquam, primum orationem faciat.

CAPUT II.

De tribus gradibus Ecclesie principalibus.

Episcopo ^h licet in campo confirmare, si necesse sit; similiter et presbytero agere, si diaconus vel presbyter ipse [*Al. add. vel*] calicem et oblationem manibus tenuerit. ⁱ Episcopus non debet abbatem cogere ad synodum ire, nisi etiam aliqua rationalis causa sit. Episcopus dispenset causas pauperum usque ad quinquaginta solidos: rex vero, si plus est.

^j Episcopus et abbas hominem scelerati [*Al. sceleratum*] servum possunt habere, si pretium redimendi non habet. Episcopo licet votum solvere, si

^a Vide observationes et notas fusiores ad calcem voluminis.

^b Theod. cap. 68, ex tom. IX Spicileg. R. et cl. D. Lucæ Acherii; Caroli Magni Capit. lib. v, c. 49; Burch. l. iii, c. 58; Ivo p. iii, c. 45; Grat. de Consecratione, dist. 1, c. Ecclesiam, ex concilio Agripinensi.

^c Burch. lib. iii, cap. 15; Ivo p. iii, c. 15, de Consecrat., dist. 1, c. 27, ex concilio Aurelianiensi, c. 3.

^d Hic incipit capit. 25 in capp. Theodori editis tom. IX Spicileg.

^e *Al.* in cap. Theod. 27.

^f C. M. Capit. l. v, c. 49; cap. 136 Heraldi Turonensis; Burch. lib. viii, c. 87; Ivo p. vii, c. 109, ex concilio Moguntino, c. 9 et 18.

^g Conc. Nannet. c. 4; Regin. lib. i de Eccl. Discipl., cap. 105; Burch. lib. xviii in argumento.

^h Burch. l. iv, c. 68, ex conc. Rhemensis, c. 10.

^k Presbytero soli liceat missas facere, et populum benedicere in parasceve, et crucem sanctificare.

^l Presbyter decimas dare non cogitur. ^m Presbytero non licet peccatum episcopi prodere, quia super eum est. ⁿ Sacrificium non est accipiendum de manu sacerdotis, qui oblationes vel lectiones secundum ritum implere non potest. Presbyter si responsoria cantat in missa, vel quæcunque ^o cappam suam non tollat, sed evangelium legens super humeros ponat. Presbyter fornicans, si postquam compertum fuerit, baptizaverit, iterum baptizetur illi quos baptizavit. ^p Si quis presbyter ordinatus deprehendit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum, et omnes quos prius baptizavit. ^q Diacones cum Græcis non frangant panem sanctum, nec collectionem dicant, vel Dominus vobiscum, vel completam. ^r Non licet diacono, laico poenitentiam dare; sed episcopi aut presbyteri dare debent. Diaconi possunt baptizare, et cibum et potum benedicere, non panem dare. Similiter monachi et clerici possunt benedicere cibum.

CAPUT III.

De ordinatione diversorum.

^s In ordinatione episcopi debet missa cantari ab ipso episcopo ordinante. In ordinatione presbyteri sive diaconi oportet episcopum missas celebrare, sicut Græci solent in electione abbatis agere vel abbatissæ. In monachi vero ordinatione abbas debet missas agere, et tres orationes super caput ejus complere: et septem dies velet caput suum cuculla sua, ^t et septima die abbas tollat velamen suum. Sicut in baptismo presbyter solet infantibus auferre, ita et abbas debet monacho, quia secundum baptismum est juxta judicium Patrum, in quo omnia peccata dimittuntur. Presbyter potest abbatissam consecrare cum missæ celebratione. ^u In abbatis vero ordinatione

ⁱ Burch. l. viii, c. 75, ex conc. Turonensi, c. 2.

^j Conc. Aurel. iii, c. 15; Aurel. iv, c. 30.

^k Theodor. cap. 49, t. IX Spicil.

^l Cap. 24.

^m Cap. 120. C. M. Capit. l. v, c. 51.

ⁿ Ivo p. ii, cap. 44, ex decretis Fabiani papæ, c. 10.

^o *Al.* cap. Theod. 110.

^p C. M. Capit. l. vi, c. 93; Burch. l. iv, c. 100, ex dictis S. Isidori episcopi; Ivo p. i, c. 268, ex conc. apud Compendium, cap. 5.

^q Theod. cap. 5, t. IX Spicileg.

^r Theod. cap. 43; Regino l. i de Eccles. Discipl., c. 295, ex Poenit. Romano; Burch. lib. xix, c. 110.

^s Theod. cap. 1, tom. IX Spicileg.; Burchard. l. i, c. 225; Ivo p. v, c. 538, ex dictis Theodori arch.

^t Theod. cap. 5, t. IX Spicileg.; Odo Roman. ex Theodoro, tit. Ordinatio abbatis.

episcopus debet missam agere, et eum benedicere inclinato capite, cum duobus vel tribus testibus de fratribus suis, et donet ei baculum et pedules. Sanctæ moniales vero basilicas sibi commissas semper debent consecrare. Græci simul benedicunt viduam, et virginem, et utramque semper habent consecrare. Abbatem eligunt. Romani non velant viduam. ^a Secundum Græcos presbytero licet virginem sacro velamine consecrare, et reconciliare pœnitentem, et facere oleum exorcizatum, et infirmis chrisma, si necesse est. Secundum Romanos non licet, nisi episcopo soli.

CAPUT IV.

De baptismatis confirmatione.

In baptismate dimittuntur non conjunctiones mulierum, quia filii qui ante baptismum, sic et posteriorum fiunt. Si vero non putatur esse uxor [*Al. add. ergo*], nec filii ante generati pro filiis habentur, nec inter se fratres vocare, vel hæreditatis cōsortes fieri possunt. Si quis gentilis eleemosynam fecerit, [*Al. add. et abstinentiam haberet, etc.*] et alia bona, quæ enumerare non possumus, nunquid ea in baptismo perdidit? Non bonum aliquod perdit, sed malum abluit. Hoc ^b Innocentius papa de catechumeno gesta pro exemplo ponens affirmavit. ^c Gregorius Nazianzenus dicit secundum baptismum esse lacrymarum. Nullum perfectum credimus in baptismo. Confirmationem episcopi non disputamus; ^d tamen in Nicæna synodo fuit chrisma constitutum. ^e Pannos chrismatos iterum super alium baptizatum imponi non est absurdum. ^f In catechumenæ et baptismate et confirmatione unus potest esse pater, si necesse sit: non est tamen consuetudo. Per singula singuli suscipiunt. ^g Non licet alium suscipere, qui non est baptizatus. Viro autem licet feminam suscipere in baptismo, similiter et feminæ virum suscipere. ^h Non licet baptizatis cum catechumenis manducare [*Al. add., neque osculum eis dare*], quanto magis gentilibus.

CAPUT V.

De missa defunctorum et mortuorum.

ⁱ Secundum Romanam Ecclesiam mos est monachos vel religiosos defunctos in ecclesiam portare, et cum chrismate ungere pectora, ibique pro eis missas celebrare; deinde cum cantatione portare ad sepul-

^A turas: et cum positi fuerint in sepulcris, funditur pro eis oratio. Denique humo vel petra operiuntur. Prima et tertia et nona, nec non trigesima die pro eis missa agatur. Exinde post annum, si voluerint, servetur. ^j Missæ vero sæcularium mortuorum tres in anno, tertia die, et nona, et trigesima; quia surrexit Dominus tertia die, et nona hora spiritum emisit, et triginta diebus Moysem planxerunt filii Israel. In missa quoque monachorum per singulas septimanas nomina recitare mos est. Pro defuncto monacho missa agatur die sepulturæ ejus, et tertia die: postea, quantum voluerit abbas: pro laico bono tertia die vel septima; [*Al. add., post jejunium: pro pœnitente trigesima die*] et propinquos ejus oportet jejunare septem diebus, et oblationem offerre ad altare, sicut in Jesu filii Sirach legitur: *et pro Saul filii Israel jejunaverunt*, postea, quandiu voluerint presbyteri. ^k Multi dicunt non licere pro infantibus missas facere ante septem annos. Sed licet ^l Dionysius Areopagita dicat blasphemiam Deo facere, qui missas offert pro malo homine: ^m Augustinus tamen dicit pro omnibus Christianis hoc esse faciendum, quia hoc vel eis proficit aut offerentibus, aut petentibus. Et non est licitum missas celebrare presbytero, vel diacono, cui non licet, vel qui non vult communionem accipere.

CAPUT VI.

De abbatibus, et monachis, vel monasteriis.

ⁿ Abbas potest pro humilitate cum permissione episcopi locum suum derelinquere; tamen fratres eligant sibi abbatem de ipsis, si habent; sin autem, de extraneis. ^o Nec episcopus debet violenter retinere abbatem in loco suo. Congregatio debet sibi eligere abbatem post ejus mortem, aut eo vivente, si discesserit vel peccaverit. Ipse non potest aliquem ordinare de suis propinquis, neque alienis, nec alium abbatem dare sine voluntate fratrum. ^p Si vero peccaverit abbas, episcopo non licet tollere possessionem monasterii, quamvis peccaverit abbas: sed mittat eum in aliud monasterium in potestate alterius abbatis. Non licet abbati, neque episcopo terram ecclesiæ convertere ad aliam, quamvis ambæ in potestate ejus sint. ^q Si mutare vult terram ecclesiæ, faciat cum consilio episcopi, et fratrum suorum

^a Theod. capit. 20, t. IX Spicileg.

^b Innocent. papa I in epist. 2, cap. 6; epist. 4, cap. 2; epist. 22, cap. 2; ep. 23, cap. 6.

^c Greg. Naz. in orat. 39.

^d Theod. cap. 4.

^e Burch. l. iv, cap. 94, ex concil. Beluac., c. 8.

^f Burch. l. iv, c. 26, ex concil. Mogunt., c. 2; Ivo p. i, c. 218, ex decretis Hygini papæ, cap. 10, de consecrat., dist. 4, in catechismo.

^g Burch. l. iv, c. 26, ex conc. Mogunt., c. 2; Ivo p. i, c. 220, de Consecrat., dist. 4, c. in baptismo.

^h Theod. cap. 86, t. IX Spicileg.; C. M. Capital. l. vi, c. 92; Burch. l. iv, c. 93.

ⁱ Theod. cap. 90, t. IX Spicileg.

^j Cap. 19 Theod., t. IX Spicileg.

^k Theod. cap. 69, t. IX Spicileg.

^l Hierarch. Eccles. cap. 7; Theod. cap. 56, t. IX Spicileg.; resp. 3 Greg. III, ep. 1, ad Bonifacium; Burch. l. iii, c. 65; Ivo p. iii, c. 67, ex dictis Dionysii Areopagite.

^m S. Aug. Enchirid. cap. 10, et lib. de cura pro mortuis gerenda, cap. 4; Amalarius lib. iv, c. 42; de consecratione dist. 1, *visum*, ex conc. Cabilon. ii, c. 39.

ⁿ Burch. l. viii, c. 86, ex conc. Mogunt., cap. 18.

^o Theod. cap. 46, t. IX Spicileg. V. Pœnit. cum cap. collatum.

^p V. epist. Agathonis pp. ad Ethelredum regem Merciorum et Theodorum arch. Cap. Theod. 47, t. IX Spicileg; Burch. l. viii, c. 87, ex conc. Mogunt., c. 10.

^q Theod. cap. 48. V. Pœnit. cum capp. Theod. in Spicil. ed. collatum. Burch. l. iii, c. 28.

[*Al.*, cum consensu amborum], [*Al. add.*, si quis vult] **A** monasterium suum in alium locum ponere] et dimittat in priorem locum presbyterum ad ministeria ecclesiae. Non licet viris feminas habere monachas, neque feminis viros, tamen non destruamus illud, quod consuetudo est in hac terra. ^a Monacho non licet votum vovere sine consensu abbatis: Sin minus, frangendum est. Abbas si habuerit monachum, quem elegit [*Al. add.*, dignum debet dare, si necesse est. Puero non licet etiam nubere, prolato ante monachi voto. Si quis monachus, quem elegerit, etc.] congregatio, ut ordinet eum in gradu presbyterii, non debet dimittere priorem conversationem suam. Si autem postea inventus fuerit ut superbus, vel otiosus [*Al.*, vitiosus], et in meliori gradu priorem vitam quærat; deponatur: et in ultimum locum constitutus satisfactione emendet. In potestate et libertate monasterii est susceptio infirmorum in monasterio. In libertate quoque monasterii est ^b lavandi pedes laicorum; nisi in cena Domini non coguntur. ^c Nec libertas monasterii est poenitentiam sæcularibus ^d iudicare, quia proprie clericorum est.

CAPUT VII.

De rī u mulierum in ecclesia, vel monasterio.

• Mulieres non velent altare de corporali: nec oblationes super altare, neque calicem ponant: neque stent inter ordinatos in ecclesia: neque in convivio sedeant inter sacerdotes. Mulieri non est licitum alicui poenitentiam dare, quia in canone nulli licitum est, nisi solis sacerdotibus. Mulieres possunt sub nigro velamine [*Al. add.* ut Basilius iudicavit] sacrificium accipere.

† Mulier potest oblationes facere secundum Græcos, non secundum Romanos.

CAPUT VIII.

De moribus Græcorum et Romanorum.

In Dominica Græci et Romani non navigant, nec equitant: non panem faciunt, neque in curru pergunt, nisi ad ecclesiam tantum: nec balneant se. Græci non scribunt publice; tamen pro necessitate seorsum in domo scribunt. Græci et Romani dant servis suis vestimenta, ^e et laborant sive Dominico die. Græcorum monachi servos non habent: Monachi Romanorum habent. In illa die ante natale Domini hora nona expleta missa, id est vigilia Domini manducant Romani: Græci vero dicta vespere missa ^b cœnant. De peste mortalitatis Græci et Romani di-

^a Burch. l. viii, c. 42; Ivo p. vii, c. 32, causa 20, q. 4, ex dictis Basili, *Monacho*.

^b Theod. cap. 38, t. IX Spicileg.

^c Conc. Tolet. xvii, c. 3; Conventus Aquisgranensis sub Ludovico IV, c. 23.

^d V. Theod. cap. 45, t. IX Spicileg.

^e Burch. l. viii, c. 84, ex conc. Rhemensi, præsentate Ludovico imper., cap. 5.

^f Theod. cap. 28, t. IX Spicileg.

^g Cap. 8, t. IX Spicileg.; lib. i Capitul., c. 81; Regin. l. i de Eccl. Disciplin., c. 572, ex Capp. Caroli Magni; Burch. lib. ii, cap. 82.

^h Theod. cap. 25, t. IX Spicileg.

ⁱ *Al.* in cap. Theod. 29.

^j V. Bed. in notis et capitula selecta canonum

cunt, ipsos infirmos visitari debere [*Al. add.* et cæteros infirmos], sicut Dominus præcipit (*Matth.* xxv, 45). Græci carnes morticinorum non dant porcis; pelles tamen ad calceamenta, et lanam, et cornua accipere licet non ad aliquod sanctum [*Al.*, vel coria et calceamenta licent, et lana et cornua accipi, non in aliquo sancto]. Lavacrum capitis [*Al. add.* Potest esse] in Dominica, et in ⁱ lixivia pedes lavare licet: sed consuetudo Romanorum non est hæc lavatio pedum.

CAPUT IX.

De communicatione Scotorum et Britonum, qui in Pascha et tonsura catholicæ non sunt [*Al.*, catholici non sunt] *adunati Ecclesiæ.*

B Qui ordinati sunt Scotorum vel Britonum episcopi qui in Pascha vel tonsura catholicæ non sunt adunati Ecclesiæ, iterum a catholico episcopo manus impositione confirmentur. [*Al. add.* Similiter et ecclesiæ quæ ab ipsis episcopis ordinantur, aqua exorcizata aspergantur, et aliqua collectione confirmentur.] Licentiam quoque non habemus eis poscentibus chrisma vel eucharistiam dare, nisi ante confessi fuerint velle nobiscum esse in unitate Ecclesiæ. Et qui ex eorum similiter gente, vel quicumque de baptismo suo dubitaverit, baptizetur.

CAPUT X.

De vexatis a diabolo, et de iis qui se occidunt.

C Si homo vexatus est a diabolo, et nescit aliquid nisi ubique discurrere, et occidit semetipsum quacunque causa, ^k prodest ut ore tur pro eo, si ante religiosus erat: si pro desperatione, aut pro timore aliquo, aut pro causis ignotis, Deo relinquamus hoc iudicium, et non ausi sumus orare pro illo. Qui se occiderit propria voluntate, ^l missas pro eo facere non licet, sed tantum orare et eleemosynas largiri. ^m Si quis subita tentatione mente sua exciderit, vel per insaniam seipsum occiderit, quidam pro eo missas faciunt.

CAPUT XI.

De quæstionibus conjugiorum.

• Qui in matrimonio sunt, tres noctes abstineant se a communione, antequam communicent. Vir abstineat se ab uxore sua quadraginta dies ante pascha, et usque in octavas Paschæ: inde ait Apostolus, *ut vacetis orationi* (*I Cor.* vii, 5).

D • Mulier tribus mensibus abstineat se a viro suo quæ concepit, ante partum et post tempus purgationis, hoc est quadraginta diebus et noctibus, ^p sive Hibernensium ex lib. i collect., cap. 6, a R. et cl. D. Luca Acherio edit. in Spicileg. tom. IX.

^k Halitgar. l. iv, c. 6; Raban. Poenitent. l. iii, cap. 6; Regino l. ii de Eccl. Discipl., c. 92, ex conc. Brach., c. 15; v. c. Brach. i, c. 16; Burch. lib. xix, c. 150; l. vii, c. 384.

^l Rab. Poenit. l. iii, cap. 6.

^m Theod. cap. 64, t. IX Spicileg.

ⁿ Beda de Remediis peccatorum cap. 10; Regino l. i. c. 528, 529; Burch. l. v, c. 22, ex conc. Eliber., c. 5.

^o Poenitent. Egberti Eborac. arch.

^p Burch. l. xix c. 141, ex Theodoro; Ivo p. xv, c. 150, 151.

masculum et feminam genuerit. Mulieri quoque licet per omnia ante communicare, quando debet parere. ^a Si cujus uxor fornicata fuerit, licet dimittere eam et aliam accipere; hoc est, si vir dimiserit uxorem suam propter fornicationem, si prima fuerit uxor, licitum est ut aliam accipiat uxorem: illa vero si voluerit poenitere sua peccata post duos annos, alium accipiat virum. ^b Mulieri non licet virum dimittere, licet sit fornicator [*Al. add. nisi forte pro monasterio*]. Basilius hoc judicavit. Legitimum conjugium non licet separare sine consensu amborum, ^c potest tamen alter alteri licentiam dare accedere ad servitutem Dei in monasterio, ^d et sibi nubere, si in primo conjugio erat secundum Græcos; et tamen non est canonicum: sin tamen in secundo erat, non licet tertio ^e vivente viro vel uxore. Maritus si ipse se ipsum in furto aut fornicatione servum facit, vel quocunque peccato, mulier si prius non habuit conjugium, habet potestatem post annum alterum accipere virum. Diaconi autem relicte non licet [*Al., Bigamo autem non licet*]. Muliere mortua, licet viro ^f post mensem alteram accipere: mortuo viro post annum licet mulieri alterum tollere virum. Mulier si adultera est, et vir ejus non vult habitare cum ea, si vult illa monasterium intrare, quartam partem sue hereditatis obtineat: si non vult, nihil habeat. Quæcunque mulier adulterium perpetraverit, in potestate viri est, si velit reconciliari mulieri adulteræ. Si reconciliata in clero, non proficit vindicta illius, ad proprium virum pertinet. Vir et mulier in matrimonio si ille voluerit et illa noluerit, vel ille infirmatus ^g seu illa infirmata; tamen omnino cum consensu amborum separentur. Mulier ^h quæ vovit post mortem viri ejus, non accipiat alterum: et mortuo illo, prævaricatrix si accipiat alium, ⁱ iterumque nupta cum eo poenitentia mota si implere vult vota sua, in potestate viri ejus utrum impleat, an non. Ergo unam licentiam dedit ^j Theodorus, quæ confessa est votum post undecim annos nubere cum illo viro. Et si quis in seculari habitu votum voverit sine consensu episcopi, ^k ipse episcopus habet potestatem mutare sententiam ejus si vult. Legitimum conjugium æqualiter licet in die et nocte, sicut scriptum est: *Tuus est dies, et tua est nox* (*Psal. LXXIII.*

^l 16). ¹ Si quis dimiserit gentilem uxorem post baptismum, in potestate ejus erit eam habere vel non habere: simili modo si quis eorum baptizatus erit, alter gentilis, sicut Apostolus dicit: *Infidelis autem si discedit, discedat* (*I Cor. vii, 15*). Ergo cujus uxor infidelis et gentilis, et non potest converti, demutetur [*Al., dimittatur*]. Si mulier discesserit a viro suo despiciens eum, et nolens reverti, et reconciliari viro, post quinque annos ⁿ cum consensu episcopi aliam accipere liceat uxorem: si in captivitate per vim ducta redimi non potest, post annum alteram accipere. Item si in captivitate ductus fuerit vir ejus, quinque annos expectet: similiter autem et mulier, si talia contigerint. Si igitur alteram duxerit uxorem, ^o priorem de captivitate reversam accipiat, posteriorem dimittat: similiter autem illa, sicut superius diximus, si talia contigerint, faciat. Si cujus uxorem hostis abstulerit, et ipse eam adipisci non potest, licet aliam tollere; melius est sic facere, quam fornicari. Si iterum post hæc uxor illa venerit ad eum, non debet recipi [*Al., add. ab eo*], si aliam habet: sed illa tollat alium virum, si unum ante habuerit. Eadem sententia [*Al. add., stat*] de servis transmarinis. ^p In tertia propinquitate carnis licet nubere secundum Græcos, sicut in lege scriptum est: in quinta secundum Romanos, tamen in tertia non solvunt, si post [*Al., postquam*] factum fuerit. Ergo in quinta generatione jungantur. In quarta si inventi fuerint, non separantur. In tertia tamen propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. ^q Æqualiter vir conjungitur in matrimonio his qui sibi consanguinei sunt, et uxoris sue consanguineis post mortem uxoris. Duo quoque fratres duas sorores possunt habere: ^r et pater filiosque, matrem et filiam. Maritus qui cum uxore sua dormierit, lavet se antequam intret in ecclesiam. ^s Maritus non debet uxorem suam nudam videre. Si quis nuptias habet vel matrimonia non licita, tamen licitum est escam, quam habent, manducare, quia Propheta dixit: *Domini est terra et plenitudo ejus*. ^t Si vir et mulier conjunxerint se in matrimonio, et postea dixerit mulier de viro suo non posse [*Al. add., nubere cum eo*]; si quis poterit probare quod verum sit, accipiat alium virum. ^u Puellam desponsatam non licet pa-

^a Theod. cap. 116, t. IX Spicileg.; concil. Compend. c. 8; C. M. Capitul. l. v, c. 19; concil. Triburiense tempore Formosi papæ, c. 41.

^b Basilius in epist. ad Amphilochoium, c. 9; concil. Comp., c. 16.

^c Capitul. C. M. l. vi, c. 206.

^d Theod. cap. 15, t. IX Spicil.; Excerpt. Ergberti Eborac., c. 118, ex can. African.; conc. Comp. c. 13; Regino l. ii de Eccl. Discipl., c. 107, ex dictis Hieron.

^e Capitul. C. M. l. vi, c. 316.

^f Excerpt. Egb. Ebor., c. 116, *Synodus dixit*.

^g Theod. cap. 76, t. IX Spicileg.; Capitul. l. vi, c. 206.

^h Poenit. Rom., tit. 8.

ⁱ Distinct. 24, c. Si vir.

^j Theod. cap. 12, t. IX Spicileg. Vide notas.

^k C. M. Capitul. l. v, c. 50.

^l Theod. cap. 15, t. IX Spicileg.; Burch. l. ix, c. 59, ex decreto Eutych. pp.

^m Theod. cap. 45, t. IX Spicileg.; Burchard. l. ix, c. 60.

ⁿ Excerpt. Egb. Ebor. c. 122, canon *Dicit*; Regino l. ii de Eccl. Discipl., c. 124; Burch. l. ix, c. 54.

^o Excerpt. Egb. Ebor., c. 125, canon *Dicit*.

^p Theod. cap. 84, t. IX Spicileg.; Rabanus in epist. ad Humbertum episc.; Regino l. ii de Eccl. Discipl., cap. 200, ex epistola Rabani.

^q Rabanus in epist. ad Humbertum episcopum; Regino l. ii de Eccles. Discipl., cap. 200, ex ep. Rabani, causa 53, q. 3, ex Fabiano.

^r Theod. cap. 75. V. Poenit. cum cap. et canon. collatum.

^s Theod. cap. t. IX Spicileg.

^t Conc. Vermer. c. 17; Raban. ep. ad Heribald., c. 29; Regino l. ii, c. 52, 242, ex ep. Rabani lib. vi, cap. 55; Burch. l. ix, c. 40, 41; Ivo p. viii, c. 76.

^u Theod. cap. 102; l. vi, cap. 91, C. M.; Burch. l. ix, c. 40; Ivo p. vii, c. 40.

rentibus dare alii viro, nisi illa omnino resistat; tamen ad monasterium licet ire, si voluerit. Illa autem desponsata, ^a reddatur ei pecunia quam dedit, et tertia pars addatur; sin autem illa noluerit, perdat pecuniam quam pro illa dedit. Puella autem tredecim annorum sui corporis potestatem habet. ^b Puer usque ad quindecim annos sit in potestate patris sui. Tunc seipsum potest monachum facere. Puella vero sexdecim vel septemdecim annorum, in potestate parentum. Post autem hanc ætatem patri non licet filiam suam contra ejus voluntatem in matrimonium dare.

CAPUT XII.

De servis et ancillis.

Pater filium necessitate coactus potestatem habet tradere in servitium septem annos; deinde sine voluntate filii licentiam tradendi non habet. Homo tredecim annorum seipsum potest facere servum. Non licet homini servo tollere pecuniam, quam ipse acquisivit. ^c Si servum et ancillam dominus amborum in matrimonium conjunxit, postea liberato servo vel ancilla, si non potest redimi quæ in servitio est, libero licet ingenuam conjungere. ^d Si quis liber ancillam in matrimonio acceperit, non habeat licentiam dimittere, si ante cum consensu amborum conjuncti sunt. Si prægnantem quis liberam comparat, ^e liber est ex ea generatus. Qui ancillam prægnantem mulierem liberat, quem generat est servus.

CAPUT XIII.

De diversis questionibus.

^f Jejunia legitima tria sunt in anno [*Al.*, pro po-

^a Capitul. C. M. l. vi, c. 25.

^b Theod. capit. 86, 116, 118, t. IX Spicileg.; conc. Tolet. x, c. 6; Excerpt. Egh. Eborac., c. 90, 91; l. i Capit., c. 46 et c. 115; Regin. l. ii, c. 177; Burch. l. 8, c. 18.

^c Theod. cap. 71, t. IX Spicileg.; Excerpt. Egh. Ebor. c. 124, canon *Dicit*. Burch. l. ix, c. 19.

^d Ex conc. Matiscensi, Capitul. l. vi, c. 94.

^e *Al.* cap. Theod. 74, t. IX Spicil.

^f Theod. cap. 1. 9, t. IX Spicileg.; l. vi Capitul., c. 184.

pulo]; præterea quadraginta ante Natale Domini, et post Pentecosten quadraginta dies [*Add.*, noctes]. De promissione sua laici non debent facere moram, quia mors non tardat. ^g Servo Dei nullatenus licet pugnare, multorum licet sit consilio servorum Dei. ^h Infans pro infante potest dari ad monasterium Deo, quamvis alium vovisset: tamen melius est votum implere; similiter pecora ⁱ æquali pretio possunt mutari, si necesse sit. Rex si alterius regis terram habet, potest donare pro anima sua. Inventio in via tollenda est, ^j si inventus fuerit possessor, reddatur ei. Tributum ecclesiæ sit sicut est consuetudo provinciarum, id est, ne tantum pauperes in decimis aut in aliquibus rebus vim patiantur. Decimas non est legitimum dare nisi pauperibus et peregrinis. Pro reverentia regenerationis in albis Pentecostes orandum est, in quinquagesima oratur. Oratio potest sub velamine esse, cum necessitas cogit. Qui pro homine mortuo jejunit, seipsum adjuvat. De mortuo autem Dei solius est notitia. ^k Infirmis licet omni hora cibum et potum sumere, quando desiderant vel possunt, si opportune possunt.

CAPUT XIV.

De reconciliatione.

Romani reconciliant hominem intra absidem. Græci nolunt. Reconciliatio pœnitentium in cœna Domini tantum est ab episcopo, et consummata pœnitentia. ^l Si vero episcopo difficile sit, presbytero potest necessitatis causa præbere potestatem, ut impleat. Reconciliatio in hac provincia non est, quia et publica pœnitentia non est.

^g Theod. cap. 39; t. IX Spicileg.

^h Cap. 42. Vide notas.

ⁱ Theod. cap. 22, t. IX Spicileg.; Burch. l. viii, c. 6.

^j V. Aug. serm. de verbis Apost. c. 6.

^k Burch. l. xviii, c. 20; Ivo p. 15, c. 42; ex cong. Mog. c. 20.

^l Halitg. in præfat. Pœnit. Rom.; Regino l. i de Eccl. Discipl., cap. 296, constitutiones Edmundi arch. Cantuariensis, c. 12.

CAPITULA THEODORI

CAPITULUM PRIMUM.

Pœnitentia illius anni unius, qui in pane et aqua jejunandus est, isto ordine observari debet.

^a Pœnitentia illius anni unius, qui in pane et aqua jejunandus est, talis esse debet in unaquaque hebdomada. Tres dies, id est feriam quintam et sabbatum, ^a vino, medone, mellita et cervisia, a carne et sagimine, a caseo et ovis, et ab omni pingui pisce se absteineat. Manducet autem minutos pisciculos, si habere potest. Si habere non potest, tantum unius

^a Antiquus liber Pœnitent. Andegavensis, cap. *De remedio pœnitentis*.

^b generis piscem, et legumina, et olera, et poma, si vult, comedat, et cervisiam bibat; et in diebus Dominicis, et in Natali Domini illos quatuor dies; et in Epiphania unum diem; et in pascha, usque ad octavum diem; et in Ascensione Domini, et Pentecostes, quatuor dies; ^b et in festo sancti Joannis Baptistæ, et sanctæ Mariæ, et sanctorum duodecim Apostolorum, et sancti Michaelis, et sancti Remigii, et Omnium Sanctorum, et sancti Martini, et in illius sancti festivitate, qui in illo episcopatu celebris habetur.

^b Concilium Triburiense sub Formoso papa, cap. 56-58.

In his supradictis diebus faciat charitatem cum cæteris Christianis, id est, utatur eodem cibo et potu quo illi, sed tamen ebrietatem et ventris ingluviem semper in omnibus caveat.

Iste annus secundus est ab illo anno, qui pane et aqua jejunandus est. Et post illum jejunandus est, qui etiam dandus est illis qui viros ecclesiasticos occidunt, et in consuetudine habent sodomiticum scelus, et qui in consuetudine habent contra naturam peccare, et in ecclesiis homicidia sponte committunt, et ecclesias incendunt, et in ecclesiis adulteria committunt, et qui alia hujusmodi perpetrarunt.

Pœnitentia istius anni talis esse debet: ut duos dies, id est, secundam feriam et quartam in unaquaque hebdomada jejundet ad vespeream; et tunc reficiatur sicco cibo, id est, de pane et leguminibus siccis sed coctis, aut pomis, aut oleribus crudis; unum eligat ex his tribus, et utatur, et cervisiam bibat sed sobrie. Et tertium diem, id est, sextam feriam in pane et aqua observet, et tres quadragesimas jejundet ante Natale Domini unam, secundam ante Pascha, tertiam ante missam sancti Joannis. Et in his tribus quadragesimis jejundet duos dies ad nonam in hebdomada, et de sicco cibo comedat, ut supra notatum est; et sextam feriam jejundet et in pane et aqua, et in Dominicis diebus, et in Natali Domini, et in Pentecoste quatuor illos dies; et in Epiphania unum diem, et in Pascha usque ad septimum diem, et in Ascensione Domini, et in missa sancti Joannis Baptistæ, et sanctæ Mariæ, et duodecim apostolorum, et sancti Michaelis, et sancti Remigii, et Omnium Sanctorum, et sancti Martini, et in illius sancti festiuitate, qui in illo episcopatu celebris habetur. Et in his supradictis diebus faciat charitatem cum cæteris Christianis, sed tamen ebrietatem et ventris distentionem semper in omnibus caveat.

CAPITULUM II.

De illis qui jejungere non possunt, et adimplere quod in Pœnitentiali scriptum est.

^a Qui jejungere potest, et implere quod in Pœnitentiali scriptum est, bonum est, et Deo gratias referat. Qui autem non potest, ei per misericordiam Dei consilium damus tale, ut nec sibi, nec alicui necesse sit desperare vel perire.

CAPITULUM III.

De redemptione illius anni, quem in pane et aqua jejungere debet.

Primo die quem in pane et aqua jejungere debet, quinquaginta psalmos in ecclesia, si fieri potest, decantet flexis genibus; sin autem, in loco convenienti eadem faciat, et unum pauperem pascet, et eo die excepto vino, carne et sagimine, sumat quidquid velit. Si autem talis est, qui tandiu in genibus jacere non possit, faciat autem sic in ecclesia, si fieri possit. Sic autem in uno loco stando intente se-

^a Bedæ canones ad remedia peccatorum, cap. 14, *De diversis causis*; Regino, l. II, c. 444.

^b Regino, l. II, c. 440; Burch., l. IX, c. 48.

^c Regino, l. II, c. 439; Burch., l. XIX, c. 49.

ptuaginta psalmos per ordinem decantet, et pauperem pascet, et eo die excepto vino carne et sagimine, sumat quidquid velit. Qui in ecclesia genua centies flexerit, id est, si centies veniam petierit, si fieri potest, in ecclesia fiat: hoc justissimum est. Si autem fieri non potest, secreta in loco convenienti hoc faciat. Si sic fecerit, eo die excepto vino et carne et sagimine, sumat quod placeat. Qui psalmos non novit, unum diem, quem in pane et aqua pœnitere debet, dives denariis tribus, pauper uno denario redimat. Et eo die excepto vino, carne et sagimine sumat quod placeat. Alio modo, quidam dicunt viginti palmatas valere pro uno die.

CAPITULUM IV.

De redemptione unius hebdomadæ, quam in pane et aqua jejungere debet.

^b Pro una hebdomada, quam in pane et aqua jejungere debet, trecentos psalmos genibus flexis in ecclesia decantet. Si autem hoc facere non potest, tria psalteria in ecclesia vel in loco convenienti intente decantet; et postquam psallerit, excepto vino, carne et sagimine, sumat quidquid velit.

^c Pro uno mense, quem in pane et aqua pœnitere debet, psalmos mille ducentos flexis genibus decantet; et omni die si velit, et si abstinere non vult, reficiat se ad sextam horam, nisi [feria] quarta, sexta jejundet ad nonam; et a carne et sagimine et vino totum mensem se absteineat. Alium autem cibum, postquam psalmos supradictos decantaverit, sumat. Isto ordine totus ille annus redimendus est.

CAPITULUM V.

De illis qui jejungere non possunt, et nesciunt, quomodo pœnitentiam unius anni, quem jejungere debent, in pane et aqua redimere possint.

^d Qui vero psalmos non novit, et jejungere non potest, pro uno anno quem in pane et aqua jejungere debet, det pauperibus in eleemosynam viginti duos [viginti sex] solidos, et omnes sextas ferias jejundet in pane et aqua, et tres quadragesimas, id est, quadraginta dies ante Pascha, quadraginta dies ante festiuitatem sancti Joannis Baptistæ: et si ante festiuitatem aliquid remanserit, postea adimpleat. Et quadraginta dies ante Natale Domini. In istis tribus quadragesimis quidquid ori suo præparatur in cibo, vel in potu, vel cujuscumque generis sit, illud æstimet quanti pretii sit, vel esse possit; et medietatem illius pretii distribuat in eleemosynam pauperibus, et assidue oret et roget Dominum, ut oratio ejus et eleemosynæ ejus apud Deum acceptabiles sint.

CAPITULUM VI.

De redemptione unius anni, quem pœnitere debet in pane et aqua.

^e Item qui jejungere non potest, et observare quod in Pœnitentiali scriptum est, faciat hoc quod sanctus Bonifacius papa constituit pro uno die, quem in pane et aqua pœnitere debet. Roget presbyterum ut mis-

^d Regino, l. II, c. 441; Burch., l. XIX, c. 20.

^e Pœnitent. Rom., tit. 9, cap. 28; Burchard. lib. XIX, c. 21; Ivo, p. xv, c. 201; ex Theodoro.

sam cantet pro eo, nisi sint crimina capitalia, quæ A
confessa prius lavari cum lacrymis debent. Et tunc
ipse adsit, et audiat. Et devote ipse offerat propriis
manibus panem et vinum manibus sacerdotis; et
intente respondeat, quantum sapit, ad salutationes
et exhortationes sacerdotis: et humiliter Dominum
deprecetur, ut oblatio quam ipse et presbyter pro
se et pro peccatis suis Deo obtulerat, Deus omnipoten-
s misericorditer per angelum suum suscipere
dignetur; et eo die excepto vino, carne et sagimine,
comedat quidquid vult, et sic redimat reliquos dies
anni.

CAPITULUM VII.

De iis qui jejunare non possunt, et habent unde redimere possint.

^a Si quis forte non potest jejunare, et habuerit B
unde redimere possit, si dives fuerit, pro septem
hebdomadibus det solidos viginti. Si non habuerit
unde tantum dare possit, det decem solidos. Si au-
tem multum pauper fuerit, det solidos tres. Nemi-
nem conturbet, quod iussimus dare solidos viginti,
aut minus, quia facilius est illi, si dives fuerit, dare
solidos viginti, quam pauperi tres. Sed attendat
unusquisque cui dare debeat, sive pro redemptione
captivorum, sive super sanctum altare, seu Dei ser-
vis, aut pauperibus in eleemosynam.

CAPITULUM VIII.

De iis qui non possunt adimplere quod in Pœnitentiali scriptum est.

^b Qui non possunt sic agere pœnitentiam, ut su- C
perius diximus, faciat sic. Si tres annos continuos
jejunare debet, et jejunare non potest, sic redimere
potest. Primo anno eroget solidos viginti [sex] in ele-
mosynam. Secundo anno eroget solidos viginti, et ter-
tio anno octodecim solidos, hoc est, solidos sexa-
ginta quatuor. Potentes autem homines plus dare
debent, quia cui plus committitur, plus ab eo exige-
tur; qui illicita committunt, etiam a licitis abstinere
debent, et corpus debent affligere jejuniis, vigi-
liis, et crebris orationibus. Caro enim læta trahit
ad culpam, afflicta autem reducit ad veniam.

CAPITULUM IX.

De iis qui jejunare non possunt, nec habent unde redimere possint.

Qui jejunare non potest, et non habet unde redi-
mat, et psalmos novit, pro uno die, quem in pane et
aqua jejunare debet, tribus vicibus *Beati immaculati*
usque ad *Dominum contribularer* decantet; et sex-
ties *Miserere mei Deus*, et septuagies prosternat se in
terram, et per singulas genuflexiones *Pater noster*
decantet. Qui autem psalmos nescit, pro uno die
quem in pane et aqua jejunare debet, centies pro-
sternat se in terram, et per singulas genuflexiones
Pater noster decantet.

^a Pœnit. Rom., tit. 9, c. 29; Haliagar.; Regino, l. II, c. 438; Burch., l. XIX, c. 22; Ivo, p. XV, c. 202.

^b Pœnit. Rom., tit. 9, cap. 50; Regino, l. II, cap. 445; Burch., l. XIX, c. 25; Ivo, p. XV, c. 205.

^c Ista a nullo antiquo auctore ecclesiastico citantur ex Theodoro.

CAPITULUM X.

De redemptione septem annorum.

Item alio modo duodecim triduanæ singulæ
cum psalteriis tribus impletis, et cum palmatis tre-
centis per singula psalteria excusant unius anni
pœnitentiam. Et viginti quatuor biduanæ similiter
cum psalteriis impletis, et cum palmatis trecentis
per singula psalteria excusant duos annos. ^e Septua-
ginta quinque psalmi cum palmatis trecentis excu-
sant biduanam. Centum psalmi cum palmatis trecentis
excusant triduanam. Centum viginti missæ specia-
les singulæ cum tribus psalteriis, et cum trecentis
palmatis excusant annum. Centum solidi dati in
eleemosynam annum excusant.

CAPITULUM XI.

De pœnitentibus.

^d Ut in capite jejunii omnes publicæ pœnitentes in
civitate veniant ante fores ecclesiæ nudis pedibus, et
cilicio induti episcopo suo se representent. In ca-
pite Quadragesimæ omnes pœnitentes, qui publicam
suscipiunt aut susceperunt pœnitentiam, ante fores
ecclesiæ se representent episcopo sacco induti, vul-
tibus in terram prostratis, reos se esse ipso habitu
et vultu proclamantes. Ibi adesse debent archipre-
sbyteri parochiarum, id est, presbyteri pœnitentium
qui eorum conversationem diligenter inspicere de-
bent, et secundum modum culpæ pœnitentiam per
præfixos gradus injungant. Post hæc in ecclesiis
eos introducat, et cum omni clero septem pœni-
tentiales psalmos in terram prostratus cum lacry-
mis pro eorum absolutione decantet. Tunc resur-
gens ab oratione, juxta quod canones jubent, manus
eis imponat, aquam benedictam super eos spargat,
cinerem prius mittat. Deinde cilicio capita eorum
cooperiat, et cum gemitu et crebris suspiriis eis de-
nuntiet, quod sicut Adam projectus est de paradiso,
ita et ipsi pro peccatis ab ecclesia abjiciantur. Post
hæc jubeat ministris, ut eos extra januam ecclesiæ
expellant. Clerus vero prosequitur eos cum respon-
sorio: *In sudore vultus tui*, etc. Ut videntes san-
ctam Ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam
atque commotam, non parvipendant pœnitentiam.
In sacra autem Domini cœna rursus ab eorum pre-
sbyteris ecclesiæ luminibus represententur.

CAPITULUM XII.

De admonitione principium vitiorum, et eorum speciebus.

^e Nunc tibi octo principalia peccata explicabo. Si
in illis te percussum, tactum, vulneratum sentis,
vide ne mihi celes, id est, superbiam, vanam gloriam,
invidiam, iram, tristitiam, avaritiam, ventris inglu-
viam, luxuriam. Ex quibus si te culpabilem reco-
gnosceis, pœnitentiam suscipe. Nam ex his omnia vitia
oriuntur. ^f De superbia, quæ initium omnis peccati

^d Regino, l. I, c. 291; ex conc. Agathensi; Burch. lib. XIX, c. 36.

^e Regino, lib. I de Eccles. Discip., cap. 360; capitulare Theodulfi c. 51; Burch. lib. XIX, c. 6.

^f Vide S. Greg., l. XXXI Moral., cap. 17.

est et regina omnium malorum, nascitur inobedientia, A præsumptio, et pertinacia, contentiones, hæreses, arrogantia. De invidia nascitur odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio in prosperis. De vana gloria, jactantia, arrogantia, indignatio, discordia, inanis gloriæ cupido et hypocrisis. De ira oriuntur rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, præsumptio, blasphemie, sanguinis effusio, homicidia, ulciscendi cupiditas, injuriarum memoria. De tristitia nascitur malitia, rancor animi, pusillanimitas, amaritudo, desperatio, torpor, vagatio mentis, sæpe etiam et præsens vitæ maxima delectatio. De avaritia oriuntur invidiæ, furta, latrocinia, homicidia, mendacia, perjuria, rapinæ, inquietudo, violentiæ, injusta iudicia, contemptus veritatis, futuræ beatitudinis oblitio, obduratio cordis. De ventris ingluvie propagatur inepta lætitia, scurrilitas, levitas, vaniloquium, immunditia corporis, instabilitas mentis, ebrietas, libido, hebetudo sensus. De luxuria generatur cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, oculorum vel totius corporis præcipitatio, amor immoderatus sui, odium mandatorum Dei, affectus præsentis sæculi, horror et desperatio futuri.

CAPITULUM XIII.

De virtutibus, quibus eadem vitia superari possunt; et de conclusione penitentiæ.

Ergo si superbus fuisti usque modo, humilia te ipsum in conspectu Dei. Si vanam gloriam dilexisti, cogita ne propter transitoriam laudem æternam perdas mercedem. Si invidiæ rubigo te huc usque consumpsit, quod est peccatum maximum et super omnia detestabile, quia diabolo comparatur invidus, qui primo homini invidit datum quod ipse per suam culpam perdiderat, age pœnitentiam, et profectum aliorum, tuum deputa. Si tristitia te superat, patientiam et longanimitatem meditare. Si avaritiæ morbus te gravat, cogita quod radix est omnium malorum, et idololatriæ comparatur: et ideo largum te esse oportet. Si ira te vexat, quæ in stultorum sinu requiescit dominari debes animo tuo, et hanc a te mentis tranquillitate fuga. Si ventris ingluviem te ad devorandum protrahit, sobrietatem sectare. Si luxuria, castitatem vove.

Postquam de his factis confessus fuit, tunc dicat sacerdos: Recognoscis te esse culpabilem de omnibus peccatis tuis, quæ post baptismum sciendo vel nesciendo recordaris, in verbo aut in opere, aut cogitatione contra mandatum Dei egisse? — *Resp.* Facio.

Interr. Promittis te de præteritis culpis emendare, et omnes adinventiones diaboli abrenuntiare? — *Resp.* Promitto.

Interr. Habes fidem confessam et peccata confessa Deo et sacerdoti suo, ut remittantur tibi peccata tua? Credis hoc? — *Resp.* Credo.

Interr. Habes in voluntate tua, quod egisti contra mandata Dei hoc emendare? — *Resp.* Habeo.

* Vide Regin. ibidem; Burch., l. xix, c. 7.

Interr. Unde confessus fuisti, vis pœnitentiam suscipere, et illam bene custodire, et omnes adinventiones diaboli abrenuntiare, et sanctam Trinitatem credere. — *Resp.* Volo.

Tunc prosternat se pœnitens in terram, et cum lacrymis dicat: Et in his et in aliis vitiis quibuscunque humana fragilitas contra Dominum et creatorem suum aut cogitando, aut loquendo, aut operando, aut delectando, aut concupiscendo peccare potest, in omnibus me peccasse et reum in conspectu Dei super omnes homines esse cognosco et confiteor. Humiliter etiam te, sacerdos Dei, exposco ut intercedas pro me et peccatis meis ad Dominum et creatorem nostrum, quatenus de his et de omnibus sceleribus meis veniam et indulgentiam consequi merear.

ORATIO.

Tunc sacerdos dicat: Misereatur tibi Christus Filius Dei; donet tibi Deus veram pœnitentiam facere, fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam, veram humilitatem et sapientiam, sobrietatem et tolerantiam, bonum finem et perseverantiam bonam. Indulgeat tibi Deus omnia peccata tua præterita, præsentia, et futura. Illuminet te Spiritus sanctus, sensum tuum dirigat, animam tuam salvet, cogitationes sanctas tibi inspiret, ad vitam æternam te perducatur.

Deinde sacerdos cum pœnitente se prosternat in terra, et decantet hos psalmos: *Miserere mei Deus, usque ad omnes iniquitates meas dele. Benedic anima mea Dominum usque ad renovabitur. Salvum fac servum tuum, Domine. Mittat auxilium tibi de sancto. Custodiat Dominus te ab omni malo, etc.*

ORATIO.

Christus Filius Dei vivi perseverare te in bonis operibus faciat cunctis diebus vitæ tuæ, et perducatur in vitam æternam. Amen.

ORATIO.

Deus cujus indulgentia nemo non indiget, memento famuli tui, qui lubrica terreni corporis fragilitate nudatus est, quæsumus, da veniam confitenti, parce supplici, ut qui suis peccatis accusatur, tua miseratione salvetur.

ORATIO.

Domine sancte Pater omnipotens, æterne Deus, qui per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum vulnera nostra curare dignatus es, te supplices rogamus et petimus, ut precibus nostris aurem tuæ pietatis inclinare digneris, qui etiam remittis omnia crimina, et peccata universa condonas; desque huic famulo tuo, Domine, pro peccatis veniam, pro mœrore lætitiæ, pro morte vitam, et de tua misericordia confidens pervenire mereatur ad vitam æternam.

ORATIO.

Omnipotens et misericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confessione sceleris posuisti, succurre lapso, miserere confessi, ut quem delictorum

catena constringit, magnitudo tuæ pietatis absolvat. **A**

ORATIO.

Omnipotens sempiterne Deus, confitenti huic famulo tuo N. pro tua pietate peccata relaxa, ut non plus ei noceat conscientia reatus ad poenam, quam indulgentia tuæ pietatis ad veniam.

ORATIO.

Precor, Domine, clementia et misericordia tuæ majestatem, ut famulo tuo N. peccata et facinora sua confitenti debitam relaxationem et veniam præstare digneris, et præteritorum criminum culpas indulgeas. Qui humeris tuis ovem perditam reduxisti, qui publicani precibus et confessione placatus es, tu etiam, Domine, huic famulo tuo placatus esse digneris. Tu hujus precibus benignus aspira, ut in confessione placabilis permaneat. Fletus ejus et petitio perpetuam clementiam tuam celeriter exorent, sanctisque altaribus restitutus spei rursus æternæ ac cœlesti gloriæ mancipetur. Qui vivis et regnas, etc.

ORATIO.

Deus omnipotens sit adjutor et protector tuus, et præstet indulgentiam de peccatis tuis præteritis, præsentibus, et ^a futuris.

CAPITULUM XIV.

Ut nullus episcopus, vel presbyter alterius poenitentem sine litteris sui episcopi suscipiat.

Curandum est vero maxime, et omni cautela providendum, ne quis fratrum, coepiscoporumque nostrorum, aut etiam presbyterorum in alterius civitate vel diœcesi poenitentem, vel sub manu positum sacerdotis, aut eum qui reconciliatum se dixerit esse, sine episcopi vel presbyteri testimonio et litteris, ad enjus pertinet parochia, suscipiat.

CAPITULUM XV.

De illis qui animalia a bestiis dilacerata, et laqueis strangulata comedunt.

^b Animalia, quæ a lupis seu a canibus lacerantur, non sunt comedenda: nec corvus, nec capreus, si mortui inventi fuerint; nisi forte ab homine adhuc viva occidantur prius, sed porcis et canibus dentur. Aves vero et animalia cætera, si in retibus strangulentur, non sunt comedenda; nec si oppresserit accipiter, et si sic mortua inveniuntur: quia in Actibus apostolorum præcipitur abstinere a fornicatione, a sanguine, et suffocato, et idololatRIA.

CAPITULUM XVI.

De apibus, si homines occiderint.

^c Apes, si hominem occidunt, ipsæ quoque festinentur occidi, mel tamen manducetur.

CAPITULUM XVII.

De porcis et gallinis, si sanguinem hominum comedunt.

^d Si porci vel gallinæ sanguinem hominis come-

^a Regino, l. i de Eccl. Disc., cap. 300; Burch., l. xix, c. 17.

^b Greg. III Judicia c. 29; Bedæ can. *De diversis causis*, cap. 14. Antiquum Poenitent. Rom. ab Halitgario exscriptum, c. 10; Burch., l. xix, c. 85; Ivo, p. xv, c. 97, ex Poenitent. Theod.

^c Burch., l. xix, c. 86; Ivo, p. xiv, c. 98, ex Poenitent. Theod.

^d Burch., l. xix, c. 88; Ivo, p. xv, c. 99.

dunt, mox occidantur et projiciantur, et cætera caro manducetur. Si autem tardatur occisio, non comedantur. Si autem cadavera laceraverint mortuorum, macerentur, et post anni circulum comedantur. Si autem porci occiderint hominem, statim interficiantur et sepeliantur.

CAPITULUM XVIII.

De illis qui carnem morticinam, vel immundam comederint.

^e Qui manducat carnem immundam, aut morticinam, aut dilaceratam a bestiis, quadraginta dies poeniteat. Si autem necessitate famis contingat, multo levius est.

CAPITULUM XIX.

De illis qui sanguine, vel alio immundo polluantur.

B ^f Qui sanguine, vel quocunque immundo polluitur, si nescit qui manducat, leve est. Si autem scit, poeniteat juxta modum pollutionis.

CAPITULUM XX.

De illis qui comedunt, aut bibunt immundis animalibus tactum vel intinctum.

^g Qui comedit, vel bibit intinctum a familiari bestia, id est, cane, etc., et scit, centum psalmos cantet. Si nescit, duos dies jejundet, vel si redimere voluerit, quinquaginta psalmos cantet. Qui dederit liquorem in quo mus vel mustela mortui inventi sunt, si laicus est, septem dies poeniteat. Si in cœnobii contigit, trecentos psalmos cantet. Qui postea noverit, quod talem potum biberit, centum quinquaginta cantet. Si quis comederit semicoctum inscius, tres dies poeniteat, vel psalterium cantet; sciens autem, septem dies poeniteat. Pro furto modico viginti dies poeniteat. Puer qui est annorum decem aliquod furtum faciens, septem dies poeniteat. Si quis tinxerit manum in aliquo cibo liquido et non idonea manu, centum palmatis emundetur. Si in farina, aut in aliquo sicco cibo, aut in pulte, aut in lacte coagulato mus vel mustela invenitur mortui, quod in circuitu ejus est, totum projicietur foras; quod relictum est, manducetur.

CAPITULUM XXI.

De illis qui diu reticent peccata sua.

^h Sciendum vero est, quantum quis opere moratur in peccatis, tanto magis agenda est poenitentia.

CAPITULUM XXII.

De illis qui aliquem in ira percusserunt.

D ⁱ Si quis aliquem per iram percusserit, et sanguinem effuderit, si laicus est, viginti dies poeniteat, clericus, triginta. Illi autem, qui gradum habent, amplius pati debent: diaconus sex menses, presbyter unum annum, episcopus duos annos et sex menses.

^e Theod., cap. 83; Bedæ can. *De diversis causis*, cap. 14; Reg. l. ii, c. 399; Burch., l. xix, c. 88; Ivo, p. xv, c. 100, ex Poenitent. Theod.

^f Burch., l. xix, c. 90; Ivo, p. xv, c. 102.

^g Bedæ canones ad remedia peccat., c. 14, *De diversis causis*.

^h Regino, l. ii, c. 136; Burch., l. ix, c. 68.

ⁱ Regino, l. ii, c. 435.

CAPITULUM XXIII.

De illis qui truncationes membrorum fecerunt.

^a Qui per rixam ictu debilem vel deformem hominem fecerit, reddat impensas medico, ^b et medium annum pœniteat. Si non habuerit unde reddat, annum unum pœniteat. Si laicus per dolum sanguinem effuderit, reddat illi tantum quantum nocuit. Et si non habet unde reddat, solvat in opere proximi sui, quandiu ille infirmus. Et postea quadraginta dies in pane et aqua pœniteat.

CAPITULUM XXIV.

De eodem.

Qui ictum proximo dederit, et non nocuerit, tres dies in pane et aqua pœniteat. Si clericus, annum, vel dimidium. Si quis alicui quodlibet membrum voluntate sua truncaverit, tres annos pœniteat in pane et aqua. Parvuli se invicem percutientes, tres dies. Si vero adolescentes, viginti dies pœniteant.

CAPITULUM XXV.

De illis qui ad feriendum hominem surrexerint, volentes eum occidere, et non potuerunt.

Qui ad feriendum hominem surrexerit, volens eum occidere, tres septimanas pœniteat. Si clericus fuerit, sex menses. Quod si vulneraverit, quadraginta dies. Si clericus clericum, annum totum: sed et pecuniam pro modo vulneris, cui inflixit, tribuat.

CAPITULUM XXVI.

De illis qui sibi ipsis mortem inferunt.

Placuit, ut qui sibi ipsis voluntariam per ferrum, aut venenum, aut per præcipitium, aut per spondium, vel quolibet modo inferunt mortem, nulla in oblatione pro illis commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam deducantur eorum cadavera. Multi enim hoc sibi jus usurpant per ignorantiam; similiter et de his placuit fieri, qui pro suis sceleribus puniuntur. Quicumque se propria voluntate, aut in aqua iactaverit, aut collum ligaverit, aut de arbore præcipitaverit, aut ferro percusserit, aut cuilibet voluntariæ se morti tradiderit, istius oblationis non recipiatur.

CAPITULUM XXVII.

Ut feminae menstruatæ non offerant.

^d Mulieres menstruo tempore non offerant, nec sanctæmoniales, nec laicæ; si præsumperint, tres hebdomadas pœniteant.

CAPITULUM XXVIII.

De illis feminis, quæ ante mundum sanguinem ecclesiæ intrant, et quæ nupserint his diebus.

^e Mulier quæ intrat ecclesiam ante mundum sanguinem post partum: si masculum genuerit, triginta tres dies; si feminam, quinquaginta sex. Si quæ

^a Regino, l. II, c. 54, ex Pœnitentiali.

^b Impensas in medicos tribuat, et maculæ premium et opus ejus, donec sanetur, restituat, et dimidium annum, etc.

^c Conc. Bracharense II, c. 46; Halitgarius, l. IV, c. 6; Regino, ex concilio Brachar., cap. 15; Burch., l. XIX, c. 150.

^d Vide Pœnitent. Th., cap. De quæst. conjugiorum.

^e Vide ad hoc caput notas.

^f Regino, l. II, c. 251; Burch., l. XVII, c. 42.

A autem præsumperit ante tempus præfinitum ecclesiam intrare, tot dies in pane et aqua pœniteat, quot ecclesia carere debuerat. Qui autem concubuerit cum ea ex his diebus, decem dies in pane et aqua pœniteat.

CAPITULUM XXIX.

De illis qui libidinose obrectaverint puellam, aut mulierem.

^f Si quis obrectaverit puellæ, aut mulieris pectus, vel turpitudinem earum, si clericus est, quinque dies; si laicus, tres dies pœniteat. Monachus, vel sacerdos a ministerio divino suspensi, si quid tale fecerint, viginti dies pœniteant. Scriptum est enim, *neque tetigeris, neque obrectaveris turpitudinem feminarum.*

CAPITULUM XXX.

De illis qui cum mulieribus in balneo se laverint.

^g Si quis in balneo se lavare præsumperit cum mulieribus, tres dies pœniteat, et ulterius non præsumat.

CAPITULUM XXXI.

Ut nullus alius præsumat penitentiam dare, vel confessionem audire, quam episcopus vel presbyter.

^h Sicut enim sacrificium offerre non debent, nisi episcopi, vel presbyteri, quibus claves regni cœlestis traditæ sunt, sic nec penitentium judicia alii usurpare debent. Si autem necessitas evenerit, ut presbyter non fuerit præsens, diaconus suscipiat penitentem ad communionem sanctam.

CAPITULUM XXXII.

De temporibus quibus se continere debent conjugati.

ⁱ In tribus quadragesimis anni, et in die Dominico, et quarta feria et sexta conjugati se continere debent; nec illis diebus copulari, quandiu gravato fuerit uxor, id est, a quo die filius in utero motum fecerit usque ad partum, a partu post triginta tres dies, si filius; si autem filia, post quinquaginta sex.

CAPITULUM XXXIII.

De femina quæ sponte filium suum occiderit.

^j Si mater filium sponte occiderit, quindecim [decem] annos pœniteat, et nunquam mutet, nisi Dominica die. Mulier autem paupercula, si fecerit, pro difficultate nutriendi, sex annos pœniteat.

CAPITULUM XXXIV.

De illis qui parentum honorem non servant.

^k Si quis inhonoraverit patrem aut matrem, tres annos pœniteat. Quod si manum levaverit, aut ei percussione intulerit, septem annos pœniteat.

CAPITULUM XXXV.

De illis qui die Dominico nupserint.

^l Si quis die Dominico nupserit, petat a Domino

^g Pœnit. Rom., tit. 5, c. 28; Burch., lib. XVI, c. 138; Ivo, p. XV, c. 148.

^h Halitgarius in præfat. Pœnit; Regino, l. I, c. 296; Burch. l. XIX, c. 153, 154.

ⁱ Regino, l. I, c. 528, ex concilio Hibernensi; Burch., c. 49, c. 155. Vide cap. Pœnit. Th. De amissionibus conjugiorum, et notas.

^j Regino, l. I, c. 500; lib. II, c. 66, 67.

^k Pœnit. Rom. tit. 4, c. 11, 12.

^l Concilium, apud Theodonis villam can. 4.

indulgentiam, et quatuor dies pœniteat. Si principibus placuerit, aliisque suis fidelibus, rogemus ut collaudetur et subscribatur. Et collaudatum est, et subscriptum est tam a principe, quam a cæteris omnibus.

CAPITULUM XXXVI.

De illo qui presbyterum occiderit.

^a Qui presbyterum occiderit, duodecim annorum ei pœnitentia secundum canones imponatur, etiamsi negaverit. Si liber est, septuaginta dies jejundet. Si autem servus, super duodecim vomeres ferventes se expurget. Convictus noxa ad ultimum vitæ tempus careat cingulo militiæ, et absque spe conjugii.

CAPITULUM XXXVII.

De eodem.

^b Qui sacerdotem voluntarie occiderit, carnem non comedat, et vinum non bibat, cunctis diebus vitæ suæ jejundet usque ad vesperam exceptis diebus festis; atque arma non sumat, equum non ascendat; ecclesiam per quinque annos ingrediatur, nondum vero communicet, sed inter audientes. Cum autem duodecimi anni cursus finitus erit, communicandi ei licentia concedatur, et equitandi tribuatur remissio. Maneat autem in reliquis observationibus tres dies per hebdomadam, ut perfectius purgari mereatur.

CAPITULUM XXXVIII.

Ne presbyteri sine consensu episcoporum, per ecclesias constituentur, vel ab eis recipiantur.

^c Quicumque presbyter ecclesiam per pretium adeptus fuerit, omnino deponatur: cum eam contra ecclesiasticæ regulæ disciplinam habere dignoscitur. Qui alium presbyterum legitime ad ecclesiam ordinatum per pecuniam expulerit, eamque sibi totaliter vendicaverit; quod vitium late diffusum summo studio emendandum est. Itemque interdicendum est clericis sive laicis, ne quis quamlibet ecclesiam presbytero dare præsumat sine licentia et consensu sui episcopi.

CAPITULUM XXXIX.

Quot testibus clerici devinci debeant.

^d Presbyter non adversus episcopum, non diaconus adversus presbyterum, non subdiaconus adversus diaconum, non acolytus adversus subdiaconum, non exorcista adversus acolytum, non lector adversus exorcistam, non ostiarius adversus lectorem det accusationem aliquam. Et non condemnabitur præsul, nisi in triginta duo; neque summus judicabitur a quoquam, quoniam scriptum est, *non est discipulus super magistrum*. Presbyter autem in cardine constitutus, nisi in quadraginta et quatuor testibus damna-

bitur. Subdiaconus, acolytus, exorcista, lector, ostiarius, nisi sicut scriptum est, in septem testibus non condemnabitur. Testes autem sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes, et omnino Christum prædicantes.

CAPITULUM XL.

De fugitivis clericis.

^e Ut unusquisque episcopus in sua parochia diligenter presbyteros, vel clericos inquirat quinam sint. Et si aliquem fugitivum invenerit, ad suum episcopum redire faciat.

CAPITULUM XLI.

De his qui suspenduntur in patibulo

^f Quæsitum est ab aliquibus fratribus, de his qui in patibulo suspenduntur pro suis sceleribus, post confessionem Deo peractam, utrum cadavera illorum ad ecclesiam deferenda sint, et oblationes pro eis offerendæ, et missæ celebrandæ, an non? Quibus respondemus: Si omnibus de peccatis suis puram confessionem agentibus, et digne pœnitentibus communio in fine secundum canonicum jussum danda est, cur non eis qui pro peccatis suis poenam extremam persolvunt, et confitentur, vel confiteri desiderant? Scriptum est enim: *Non judicabit Dominus bis in idipsum*. Nam ipse Dominus ait: *In quacunque die conversus fuerit peccator, peccata ejus non reputabuntur ei*. Et iterum: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat*. ^g Salutem ergo homini adimit, quisquis mortis tempore ei pœnitentiam denegavit.

CAPITULUM XLII.

De furibus et raptoribus.

^h De furibus et raptoribus placet ut, si in ipsa præda occiduntur, pro eis minime orandum sit. Si vulnerati in desperationem prolapsi fuerint, et de pravitatibus suis se pœnituerint, et si supervixerint, Deo et sacerdoti se emendaturos repromiserint, communionem eis impendere non negamus.

CAPITULUM XLIII.

De homicidiis non sponte commissis.

ⁱ De homicidiis non sponte commissis, quali pœnitentiæ submittantur ii qui fecerunt, in episcopi sententia maneat. Postquam viderit illorum dignam pœnitentiam, clementius erga illos agat. Si quis filium suum non sponte occidit, juxta homicidia non sponte commissis pœniteat.

CAPITULUM XLIV.

De continentia sacerdotis.

Episcopus, aut presbyter, aut diaconus qui in fornicatione, aut perjurio, aut furto lapsus est, deponatur, non tamen communione privetur. Dicit

Citant Egb. Eb. cap. 142, l. v, Capitul. c. 159 C. M.

^a Conc. Mogunt. sub Rab. c. 24; Regino, lib. xx, c. 43; Burch. l. vi, c. 7.

^b Conc. Wormac., c. 26; Concil. Triburiense, c. 5; Regino, l. ii, c. 42; Burch., l. vi, c. 8.

^c Conc. Turon. iii, c. 45; Conc. Mogunt. sub Rab., c. 42; Rab. ep. ad Herib., c. 49; Regino, l. i, c. 358.

^d Vide concil. Rom. vulgo dictum ii, sub Silvestro, cap. 111. Supposita videntur Hincmaro, etc., istius concilii capita quæ Isidorus suæ collectioni inseruit

^e Ex decreti Leonis I c. 59; Regino, l. i, c. 421.

^f Conc. Mogunt. sub Rab., c. 27; Regino, l. ii, c. 93; Burch. l. xi, c. 76.

^g Coelestinus, in epist. 2 ad episcopos provinciæ Viennensis et Narbonensis, cap. 2.

^h Concil. Triburiens., c. 51; Regino, l. i, c. 94; Burch., lib. xi, c. 59.

ⁱ Th., c. 111; Pœnit. Rom. tit. 1, c. 1, ex Pœnit. Th.; Conc. Triburiense, cap. 53.

eum Scriptura : ^a *Non vindicabit Dominus bis in idipsum.*

CAPITULUM XLV

De episcopis vel clericis.

^b Lex continentiae eadem est altaris ministris, quæ episcopis, aut presbyteris, qui cum essent laici, sive lectores, licite et uxores ducere, et filios procreare potuerunt. Sed cum ad prædictos pervenerint gradus, cœpit eis non licere quod licuit. Unde et de carnali fit spiritale connubium. Oportet eos nec dimittere uxores, et quasi non habeant, sic habere, quo salva sit charitas connubiorum, et cesset operatio nuptiarum.

CAPITULUM XLVI.

De crimine perpetrato in atrio ecclesiæ.

Si in atrio ecclesiæ quislibet injuriaverit aliquem presbyterum, vel ibidem aliquod sacrilegium perpetraverit, altari et Domino ^c componatur.

CAPITULUM XLVII.

De ingenio fidei accusato.

Scelere si quis ingenuus fidelis notatur, liceat ei cum juramento se expurgare. Quod si quilibet ingenuus gravi infamia publicetur, ut eum populus superjuravit criminosum haberi, si se excusare voluerit, ^d ferro se examinet.

CAPITULUM XLVIII.

De conjugatis qui nubere non possunt.

^e Quod autem interrogasti de his qui matrimonio juncti sunt, et nubere non possunt, si ille aliam, vel illa alium ducere possit, quibus scriptum est : *Vir et mulier si se conjunxerint, et postea mulier de viro dixerit, ^f quod non possit coire cum eo, si potest probare per justum judicium, quod verum est, accipiat alium.* Item : *Si quis acceperit uxorem, et habeat ipsam aliquo tempore, et ipsa femina dicit quod non coisset cum eo, et ille vir dicit quod fecit invita; de viro constat, quia vir est caput mulieris.*

CAPITULUM XLIX.

De ordinatis, si ante, vel post ordinationem in criminalibus peccatis deprehensi fuerint.

^g De his ergo visum est nobis conscribi qui sacros ordines habent, et ante, vel post ordinationem contaminatos capitalibus criminibus se profitentur. In quibus, ut mihi videtur, hæc distantia esse debet, ut si deprehensi vel capti fuerint publice in perjurio, furto, aut fornicatione, et cæteris hujusmodi criminibus, secundum canonum sacrorum instituta a gradu proprio deponantur, quod scandalum sit populo Dei personas tales super se positas habere, quas ultra

^a Can. sub nomine apost., c. 34; Basil., c. 5, epist. canon. ad Amphilochoium; Burch., l. xvii, c. 59.

^b Ex decretis Leonis I, cap. 17; Rabanus, in epist. ad Heribaldum, cap. 11; Regino, l. i, c. 96.

^c Concil. Triburiense, c. 4 et 6; Regino, l. ii, c. 37; Burch., l. iii, c. 195.

^d Rab. Pœnit., l. iii, cap. 6, ex Pœnit. Theod. De hac probatione vide egregium exemplum apud Aimcinum, l. v De gestis Francorum, cap. 34; Regino, lib. xi, c. 43; ex concilio Mogunciacensi cap. 24; Burch., lib. vi, c. 7.

^e Vide epist. Rabani ad Herib., c. 29; Reg., lib. ii, c. 242, citat ex ep. Rabani.

modum vitiosas constat esse. Nempe inde detrahuntur homines a sacrificio, sicut quondam filius Heli peccantibus rebelles hinc inde contrarii existentes exemplis pravis quotidie peiores facti sunt. Qui autem de prædictis viris per occultam confessionem peccata a se absconse commissa coram oculis Dei, præsentem etiam sacerdote qui eis indicturus est poenitentiam, confitentur et semetipsos graviter deliquisse accusant, si veraciter poenituerint, et se per jejunia et eleemosynas, vigiliisque, atque sacras orationes cum lacrymis purgare certaverint, his etiam ^h gradu servato, spes veniæ de misericordia Dei promittenda est, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis pervenire, neque vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.

CAPITULUM L.

De illo qui per ebrietatem vel voracitatem Eucharistiam evomuerit.

ⁱ Si quis per ebrietatem vel voracitatem Eucharistiam evomuerit, quadraginta dies poeniteat, si sit clericus, vel monachus seu diaconus; presbyter, septuaginta dies; episcopus nonaginta. Si pro infirmitatis causa evomuerit, septem dies poeniteat.

CAPITULUM LI.

Si aliquid de calice sacri sanguinis stillaverit.

Si vero per negligentiam de calice aliquid stillaverit in terram, tabula radetur. Si non fuerit tabula ut non conculcet, locus conradetur, et in igne consumetur, et cinis intra altare recondetur, et sacerdos quadraginta dies poeniteat. Si super altare ^j stillaverit calix, sorbeat minister stillam, et tres dies poeniteat; si usque ad tertiam, novem dies; si usque ad quartam, quindecim dies. Et lintamina quæ tetigerunt stillam tribus minister abluat vicibus calice subtus posito, et aqua ablutionis sumatur, et juxta altare recondatur.

CAPITULUM LII.

De illo qui evomit sacrificium, et a canibus consumitur.

^k Qui evomuerit sacrificium, et a canibus consumitur, annum unum poeniteat. Sin autem, quadraginta dies poeniteat. Si in die quando communicaverit, sacrificium evomuerit, si ante mediam noctem, tres superpositiones faciat; si post mediam noctem, duas; si post matutinas, unam.

CAPITULUM LIII.

De eodem.

^l Si vero sacrificium evomuerit, quadraginta dies poeniteat. Si infirmitatis causa, septem dies. Si in

^f Vide supra cap. 11 veteris cod. Pœnit. De questionibus conjugiorum. Conc. Compend. c. 47.

^g Pœnit. Rabani c. 4; Burch., lib. xix, c. 150; ex concilio Ilerdensi, in quo tamen non legitur hic canon. Ivo, p. vi, c. 400.

^h Vide ep. Isidori Hispalensis ad Massonem episcopum.

ⁱ Regino, lib. i de Eccl. Disc., cap. 149; Burch., lib. v, c. 46.

^j Vide Judicia Gregorii III, c. 28.

^k Ivo, p. ii, c. 37.

^l Pœnit. Rom., tit. 5, c. 8; Burch., lib. v, c. 49; Ivo, p. ii, c. 58.

ignem project, centum psalmos cantet. Si vero canes A
lambuerint talem vomitum, centum dies qui evomit
pœniteat, viginti dies pœniteat.

CAPITULUM LIV.

De Eucharistia inveterata per quinquaginta dies.

^a Omne sacrificium sordida vetustate perditum,
igne comburendum est, et cinis juxta altare sepe-
liendus.

CAPITULUM LV

*De illis qui non bene custodierint corpus et sanguinem
Domini.*

^b Qui non bene custodierit sacrificium, et mus vel
aliquid animal aliud comederit illud, quadraginta
dies pœniteat. Qui autem perdidit illud in ecclesia,
aut pars ejus ceciderit, et non inventa fuerit, viginti
dies pœniteat. Profundens aliquid super altare de
calice, quando offertur, sex dies pœniteat; aut si
abundantius, septem dies pœniteat. Qui autem per-
fundit calicem, dum solemnitas missæ celebratur,
quadraginta dies pœniteat. Et qui acceperit sacrifi-
cium pollutus nocturno tempore, septem pœniteat.
Diaconus obliviscens oblationem offerre, donec offerat-
ur linteamen, quando recitantur nomina pauperum,
similiter pœniteat. Qui negligentiam erga sacrificium
fecerit, ut vermibus consumptum ad nihilum deve-
nerit, ^c tres quadragesimas in pane et aqua pœni-
teat. Si integrum inventum fuerit, in eo vermis com-
buratur, et cinis sub altari condatur.

CAPITULUM LVI.

De eadem re.

^d Si ceciderit sacrificium de manibus offerentis
terra tenus, et non inveniatur, omne quodcumque in-
ventum fuerit in loco in quo ceciderit; comburatur;
et cinis, ut supra, abscondatur; et cui acciderat, ille
medium annum pœniteat. Si vero sacrificium inven-
tum fuerit, locus scopis mundetur, ut supra, com-

^a Ivo, p. II, c. 59; ex concilio Arelatensi III,
c. 5.

^b Ivo p. II, c. 60; de Consecrat. dist. 2, c. *Qui
bene non.*

^c Gregorii III Judicia, c. 28.

^d Ivo, p. II, c. 60.

^e Gregorii III Judicia, c. 28.

CAPITULUM LVII.

De eadem re.

Si quis Eucharistiam negligentia causa perdiderit,
unum annum pœniteat, vel tres quadragesimas, seu
quadraginta dies. Si sacrificium in terra perdiderit,
negligentia causa, quadraginta psalmos cantet. Qui
neglexerit sacrificium, ut vermes in eo sint, et ^e co-
lorem non habeat saporemque, viginti vel triginta vel
quadraginta dies pœniteat.

CAPITULUM LVIII.

*Ut nullus injustas mensuras, et pondera injusta, lucri
causa dare præsumat.*

^f Ut mensuræ et pondera justa fiant, sicut in di-
vinis legibus sancitum est; ergo statuimus ab omni-
bus hoc observandum. Et si quis justas mensuras et
justa pondera lucri causa mutare præsumpserit, in
pane et aqua viginti dies pœniteat.

CAPITULUM LIX.

*De matre quæ infantem suum juxta ignem posuerit, et
sua negligentia mortuus est.*

■ Mater, si juxta focum infantem suum posuerit.
homo aquam in caldarium miserit, et ebullita aqua
infans superfusus mortuus fuerit, pro negligentia
mater pœniteat: et ille homo securus sit.

CAPITULUM LX.

De viris ordinatis, quorum peccata occulta sunt.

^g De viris ordinatis, quorum peccata occulta nec
manifeste ab aliquo argui possunt, si salubriter
C compuncti pro peccatis confessionem episcopo sive
presbytero occulte faciunt, bonum mihi videtur ut
secundum id quod decretum fuerit ab episcopo vel
presbytero, pœnitentiam agant non tepide, nec tarde,
sed ferventer et sollicitè; ac sic se veniam peccatorum
a Domino percepturos, et gradum se retenturos con-
fidant.

^f Capitulare Aquisgranense, c. 74; conc. Arelat.
VI, c. 14; conc. Turon. III, c. 45.

^g Conc. Triburiense tempore Formosi papæ,
c. 37.

^h Pœnit. Rab., c. 1. Vid. Isidor. Hispal., ep. ad
Massonem episc.

CAPITULA PATRIBUS CONCILII HERUDFORDIÆ OBLATA A THEODORO PRÆSIDENTE,

Collata cum tribus codicibus mss. Historiæ Anglorum Ven. Bedæ.

Quibus, inquit Theodorus, statim protuli eundem D
librum canonum, et ex eodem libro decem capitula,
quæ per loca notaveram: quia maxime nobis ne-
cessaria sciebam, illis coram ostendi, et ut hæc di-
ligentius ab omnibus susciperentur, rogavi.

I. De Pascha.

^a Ut sanctum diem Paschæ in commune omnes

^a Conc. Arel. I, c. 1; decretum conc. Nicæni. Apud
Euseb., lib. III de Vita Constantini, cap. 18; Athanas.,

servemus Dominica post decimam quartam lunam
primi mensis.

II. De episcopis.

^b Ut nullus episcoporum parochiam alterius inva-
dat, sed contentus sit gubernatione creditæ sibi
plebis.

de Synodis; Theodoret., I. I Hist., c. 8; Vid. can. sub
nomine apost. 7.

^b Conc. Antioch., c. 3

III. De monasteriis.

^a Ut quæque monasteria Deo consecrata nulli episcoporum liceat ea in aliquo inquietare, nec quidquam de eorum rebus violenter abstrahere.

IV. De monachis.

^b Ut monachi ^c non migrent de loco ad locum, hoc est, de monasterio ad monasterium, nisi per dimissionem proprii abbatis, sed in ea permaneant obedientia, quam tempore suæ conversionis promiserunt.

V. De clericis.

^d Ut nullus clericorum relinquens proprium episcopum, passim quolibet discurrat: neque alicubi veniens absque commendatitiis litteris sui præsulis suscipiatur. Quod si semel susceptus est, et noluit invitatus redire, et susceptor, et is qui susceptus est excommunicationi subjacebit.

VI. De episcopis et clericis peregrinis.

^e Ut episcopi atque clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere oblato, nullique eorum liceat ullum officium sacerdotale absque permissu episcopi in cujus parochia esse cognoscitur, agere.

VII. De synodis.

^f Ut his in anno synodus congregetur: sed quia diversæ causæ impediunt, placuit omnibus in commune, ut Kalendis Augusti in loco qui appellatur Clofeshooth semel in anno congregetur.

VIII. De episcoporum primatu.

^g Ut nullus episcoporum se præferat alteri per am-

^a Conc. Ilerd., c. 5.

^b Concil. Chalced., c. 4; conc. Andegavense, c. 8; conc. Veneticum, c. 6; conc. Agathense, c. 27, 38; conc. Aurel. I, c. 19; conc. Turon. II, c. 15.

^c Hic vulgo legitur in editis *Ut episcopi monachi*. Quod rectius abest a duobus codicibus optimis bibliothecæ Thuanæ, et ab altero antiquissimo quem vir doctissimus Chiffletius S. J. mecum communicavit, atque etiam ab excerptis Egherti Elbor. arch. cap. 66, ubi sic: *Theodorus dicit: Monachi non migrent de loco*, etc. Etenim alioquin, hoc capitulum cum nullo canone cujusquam synodi præcedentis consentiret.

^d Conc. Arelat. I, c. 21; conc. Nicænum, c. 15, 16; conc. Antiochenum, c. 3; conc. Laodic., c. 44, 42; can. sub nomine apost. 14; conc. Carth. IV, D

A bitionem: omnes agnoscant tempus et ordinem consecrationis suæ.

IX. De episcoporum numero.

^h In commune tractatum est ut plures episcopi crescente numero fidelium augerentur; sed de hac re ad præsens silemus.

X. De conjugio.

ⁱ Pro conjugii, ut nulli liceat nisi legitimum habere connubium. Nullus incestum faciat. Nullus conjugem propriam, nisi, ut sanctum Evangelium docet, fornicationis causa relinquat. Quod si quisquam propriam expulerit conjugem legitimo sibi matrimonio conjunctam, si Christianus esse recte voluerit, nulli alteri copuletur; sed ita permaneat, aut propriæ reconcilietur uxori.

^B His itaque capitulis, ut persequitur Theodorus, in commune tractatis ac diffinitis, ut nullum deinceps ab aliquo nostrum oriatur contentions scandalum, aut alia præ aliis divulgarentur, placuit ut quæque diffinita sunt, unusquisque nostrum manus propriæ subscriptione confirmaret. Quam sententiam diffinitionis Titillo notario scribendam dictavi. Actum in mense et indictione suprascriptis. Quisquis igitur contra hanc sententiam juxta decreta canonum, nostra etiam consensione ac subscriptione manus nostræ confirmatam quoquo modo venire eamque infringere tentaverit, noverit se ab omni officio sacerdotali et nostra societate separandum. Divina vos gratia in unitate sanctæ Ecclesiæ suæ viventes custodiat incolumes.

c. 5; cod. Eccles. Afric., c. 71; conc. Toletanum I, c. 12; conc. Andegavense, c. 1; conc. Epaonense, c. 6; conc. Valent., c. 5; conc. Tolet. II, c. 2.

^e Synodus S. Patricii, c. 30. Citat. Capitul. I, vi, c. 86.

^f Conc. Nicænum, c. 5, et plures alii canones ex conc. Nicæno.

^g Concil. Milevit. II, c. 13, 14; in integro codice Ecclesiæ Africanæ, c. 86; ex conc. Afric., c. 53; conc. Carth., n. 19, sub Aurelio episcopo; conc. Agathense, c. 23.

^h Conc. Carth. II, c. 5.

ⁱ Conc. Milevit., c. 17; Innocent. I ep. ad Exuperium episcopum, c. 6. — Citat. lib. VI Capitul., c. 87.

ALIA CAPITULA COLLECTA EX FRAGMENTIS.

Fragmenta ex capitulis a rev. D. Luca Acherio editis in Spicilegii tomo IX.

Hic prætermittuntur quæ supra notata sunt ad Pœnitentiale Theodori.

CAP. VI.

^a Qui bis baptizati sunt ignorantes, non indigent pœnitentia, nisi quod secundum canones non possunt ordinari, nisi pro magna necessitate. Qui vero non ignorant, quasi iterum Christum crucifixerunt, pœniteant septem annis, quarta feria, et sexta feria, et tribus quadragesimis.

^a Burch., I. IV, c. 51; Ivo, p. I, c. 145; Gr. de Cons., dist. 4, c. Quibus.

EX CAP. VII.

^b Qui operantur in die Dominico, Græci prima vice arguunt, secunda tollunt aliquid, tertia vice tertiam partem de rebus, et vapulant, vel septem diebus pœniteant.

EX CAP. IX.

Ecclesiam licet ponere in alio loco si necesse sit,

^b Vid. notas ad Pœnit. Th., de opere quod interdicatur.

et tunc debet iterum sacrificari, nec tantum sancta **A**
aqua aspergi.

CAP. XII.

Græci omni Dominica die communicant, sive clerici sive laici, et qui tribus Dominicis non communicaverint, excommunicantur. Romani similiter communicant qui volunt, qui autem noluerint, non excommunicantur. ^a Pœnitentes vero secundum canones non debent communicare ante consummationem pœnitentiæ. Theodorus dicit: Nos vero per misericordiam post annum vel sex menses licentiam damus. Una pœnitentia est viduæ et puellæ; majorem meruit, quæ virum habet, si fornicationis crimen commiserit.

CAP. XIV

^b Bigamus pœniteat primo anno, quarta feria et **B**
sexta feria; et in quadragesimis tribus abstineat se a carnibus, et separetur.

CAP. XVI.

In primo conjugio debet presbyter missam agere, et benedicere ambos: et postea abstineant se ab ecclesia triginta diebus; quibus peractis pœniteant 15 diebus, et vacent orationi, et postea communicent cum oblatione.

CAP. XVII.

Ingenuus cum ingenua conjungi debet.

CAP. XVIII

^c Si quis maritus votum Domino habet virginis-
adjungitur uxori, postea non dimittat uxorem, sed
pœniteat tribus annis. Vota stulta frangenda sunt et
importabilia. Mulier non debet vovere sine licentia
viri sui; sed si voverit, dimitti potest. **C**

CAP. XXXI.

^d Animalia coitu hominibus commixta occidantur,
et carnes canibus projiciantur; et ubi dubium est,
non comedenda.

CAP. XXXII.

^e In uno altari duas facere missas conceditur:
et ille qui prius manducare probatur, ad osculum
non permittitur.

CAP. XXXIV.

Infantes monasterii quatuordecim annis carnem
manducant.

CAP. XXXV.

^f Confessio Deo soli, si necesse est, agi licet.

CAP. XL.

^g Qui cum sorore fornicatur, quatuordecim annis
pœniteat.

^a Vid. Excerpt. Egberti Ebor., c. 39.

^b Vid. conc. Neocaesar., c. 7; conc. Laod., c. 1; S. Basil. ep. ad Amphib., c. 4.

^c Pœnit. Rom., tit. 8, cap. 11; Grat. dist. 27, c., Si vir.

^d Capitul. lib. vi, c. 206.

^e Prior pars ex Pœnit. Theod., cod. S. Germ.

^f Ivo, p. xiii, c. 155; Burch., lib. xix, c. 146.

^g Pœnit. Rom., tit. 3, c. 30.

^h Cap. 22 et 27.

ⁱ Ivo, p. ii, c. 45, ex Eutychemo.

CAP. XLI.

^h Sacerdos tangendo mulierem coinquinatus, 40
diebus pœniteat.

EX CAP. XLIV.

Maritus non debet uxorem suam nudam videre.

CAP. L.

ⁱ Qui acceperit sacrificium post cibum, septem
diebus in judicio episcoporum.

CAP. LI.

ⁱ Qui occiderit monachum vel clericum arma re-
linquat, et Domino serviat, vel septem annis pœ-
niteat.

CAP. LII.

^k Qui episcopum vel presbyterum occiderit, regi
dimittendus est ad judicium.

CAP. LIII.

^l Si laicus alterum odii meditatione occiderit, si
non vult arma relinquere, pœniteat septem annis
sine carne; si per iram subitam, tribus annis: si
autem casu vel eventu, uno anno.

CAP. LIV.

^m Pecunia ecclesiæ furata, sive rapta, reddatur
quadruplum; populari, dupliciter

CAP. LV.

Si quis fornicaverit cum virgine, uno anno pœ-
niteat: Si cum maritata, tribus annis; unum inte-
grum, duos alios 40 dies pœniteat.

CAP. LVII.

ⁿ Mulier quæ se fornicationis amore ad alteram
conjunxerit, septem annis pœniteat. Sic et alia quæ
^o semen viri sui miscens cibo, ut inde plus ejus
amorem suscipiat. **C**

CAP. LVIII.

Sacrata virgo fornicans, septem annis pœniteat.

CAP. LIX.

^p Qui homicidium vel furtum commiserit, et non
composuit illis quibus nocuit, quando confessus
fuerit episcopis vel presbytero peccata sua, debet
illis aut propria reddere, vel componere; si vero
non habuerit substantiam unde componere potest,
vel nescierit quibus nocuit, pœnitentia plus augetur.

CAP. LX.

^q Qui cibum immolatum comederit, deinde con-
fessus fuerit, sacerdos consideret personam, in qua
ætate contigit; et ita auctoritas sacerdotalis circa
D infirmum moderetur.

CAP. LXI.

^r Mulier quæ sobolem necaverit, septem annis
pœniteat.

CAP. LXII.

Laicus si de monasterio monachorum furtim dis-

ⁱ Beda, de Remed. peccat., c. 15; C. M. Capitul. lib. vi, c. 9; Grat. 17, q. 4, c. Qui.

^k Vid. Greg. III Judicia, c. 1.

^l Bed., de Remed. peccat., c. 15.

^m Beda, de Rem. pecc., c. 2.

ⁿ Pœnit. Rom. tit. 3, c. 15; Bed. de Remed. pecc.; Burch. lib. xvii, c. 27; Ivo, p. 9, c. 85.

^o Burch. lib. xix, c. 91.

^p C. M. Capitul. lib. iii, c. 20.

^q Capitul. 68, lib. v.

^r Pœnit. Rom., tit. 1, c. 26.

cesserit, aut intret monasterium Domino servire, **A** aut humanum subeat ^a.

CAP. LXV.

^b Qui per jussionem domini sui occiderit hominem, dies 40 jejundet.

CAP. LXVI.

Ante natalem Domini nostri Jesu Christi, Græci sera et Latini nona hora missas celebrant.

CAP. LXX.

Qui pecuniam in prædam duxerit, tertiam partem eroget, et 40 dies jejundet.

CAP. LXXIII.

^c Qui dimiserit uxorem suam alteri conjungens, septem annis pœniteat.

CAP. LXXV.

Patri et filio matrem et filiam licet in matrimonio habere.

CAP. LXXVII.

^d Mulier sponte perdens partum suum, si ante 40 dies conceptionis, annum unum pœniteat, si vero post, tres annos pœniteat.

EX CAP. LXXX.

Similiter quæ ab ipsis supradictis consecratur, aqua exorcizata aspergantur, et aliqua collectione confirmentur.

CAP. LXXXVIII.

Presbyter si viam ambulaverit, et occurrens mulier rogans eum filium suum infirmum baptizari, ipse pro itineris sui festinatione neglexerit; quicumque etiam præsumperit in provincia sua propria, aut aliena, vel ubicunque inventa fuerit qui commendatum sibi infirmum non vult baptizare, et sic sine baptismo morietur, deponatur. Similiter autem si hominem occiderit, aut fornicationem fecerit, deponatur.

CAP. XCI.

^e Qui duxerit viduam in uxorem sibi vel post baptismum, sive ante baptismum, non potest esse presbyter.

CAP. XCII.

^f Non communicet vir cum uxore sua adultera, similiter et uxor cum adultero viro non ineat pacem communicationis.

^a Deest hic aliquid; suppleri potest ex Capitul. 61, lib. IV.

^b Pœnit. Rom., tit. 1, c. 17.

^c Pœnitent. Rom., tit. 3, c. 20.

^d Beda, de Remed. pecc., c. 3.

^e Egb. Excerpt. 31.

^f Summa esto, si quis 32, q. 1, ex Theod. Pœnit.

^g Can. sub nomine ap. 9.

^h Can. sub nom. apost., c. 14; concil. Antioch., c. 2; concil. Bracharense II, c. 83.

CAP. XCIV.

^g Si quis episcopus vel presbyter fracta oblatione non communicaverit, dicat rationabilem causam, sin aliud, deponatur.

CAP. XCV.

^h Omnes fideles qui ingrediuntur ecclesiam ac sanctam oblationem non præsumunt, nec percipiunt sacrificium, cum convenit privari communione.

CAP. XCVI.

Episcopus non exeat ad aliam parochiam, et suam relinquat; nisi episcopus multorum judicio et maxime supplicatione perficiat ⁱ.

CAP. XCVII.

^j Eunuchus si per insidias hominum factus est, vel si in persecutione ejus amputata sunt virilia, vel si ita factus est natus, et est dignus, efficiatur episcopus. Si quis amputaverit sibi metipsis virilia, omnino non potest esse clericus. Si quis post gradum amputaverit virilia, omnino damnetur. Si quis semetipsum abscederit, tribus annis communione privetur.

CAP. XCIX.

^k Nullus per pecuniam obtineat gradum: sin vero, et ipse, et ordinator ejus omnibus modis a communione projiciuntur.

CAP. CI.

Qui carnes immundas manducaverint, et olera quæ cum carne coquantur, cessare oportet a ministerio.

CAP. CVI.

^l Episcopus, presbyter, diaconus confiteri debet peccatum suum. Confessio Deo soli, si necesse est agi licet.

CAP. CVII.

^m Dæmonium sustinenti licet petras et olera habere sine incantatione.

CAP. CVIII.

ⁿ Perjures tribus annis pœniteant. Sodomitæ septem annis; molles uno anno.

CAP. CXIV.

^o Stando orandum pro reverentia Dei.

EX CAP. ULTIMO.

^p Basilius judicavit pueris licentiam nubere ante sexdecim annos, si abstinere non potuerint, quamvis monachi fuissent.

¹ Proficiat. Vid. concil. Antioch., c. 3.

^j Canon. sub nomine ap., c. 21, 22, 23, 24; conc. Nic., c. 1.

^k Can. sub nomine ap. 30.

^l Gregorii III Judicia, c. 30.

^m Ivo, p. XI, c. 75, ex dictis Hieronymi.

ⁿ Pœnit. Rom., tit. 2, c. 4.

^o Vid. Tert., de Corona mil., c. 9, et lib. de Orat.

^p Vid. Reg., interrog. 7, et ad inter. 15, in regulis fusius disputatis.

FRAGMENTS EX CANONIBUS.

I.

Ex canonibus a Garsia Louisa collectis sub titulo Conciliorum Toletanorum.

CAP. XVII. — ^a De his etiam super quibus interro-

^a Regino, l. II, c. 362; Burch., lib. XIX, c. 152.

gasti, hoc est, de illa femina, quæ menstruum sanguinem suum immiscuit cibo vel potui, et dedit viro suo ut comederet, et de illa quæ semen viri sui in potu bibit, et de ea quæ testam hominis combus-

sit igni, et viro suo dedit pro infirmitate vitanda, A quali pœnitentia sint plectendæ: ut nobis videtur, tali sententia sunt feriendæ, sicut magi et arioli, quia magicam artem exercuisse noscuntur. Nam de his qui magicam artem exercuisse noscuntur, et auguria attendunt, et divinationes observant, Theodori archiepiscopi gentis Anglorum constitutiones habemus, in quibus scriptum est. ^a Qui immolat dæmoniis in minimis, unum annum pœniteat. Qui vero in magnis, decem annis pœniteat. *Rabanus eadem citat ex constitutionibus Theodori, sed quæ integra sic representat in epistola ad Heribaldum.*

Theodori archiepiscopi gentis Anglorum constitutiones habemus, in quibus scriptum est: Qui immolat dæmoniis in minimis unum annum pœniteat. Qui vero in magnis, decem annos pœniteat. ^b Mulier si qua ponit filiam suam supra tectum vel in fornacem pro sanitate febris, septem annos pœniteat. ^c Qui ardere fecit grana ubi mortuus est homo pro sanitate viventium et domus, quinque annos pœniteat. Si mulier incantationes vel divinationes fecerit, unum annum vel tres quadragesimas vel quadraginta dies juxta qualitatem culpæ pœniteat. *Vide quoque Rab. lib. III de pœnitentium satisfactione, cap. 48.*

II.

Ex excerptiōibus Egberti Eboracensis archiepiscopi.

CAP. LVI. — Theodorus dicit: Statutum ut sine auctoritate vel consensu episcoporum presbyteri in quibuslibet ecclesiis non constituentur, nec inde expellantur, et si quis hoc facere tentaverit, synodali sententia feriat. ^C

CAP. LXVI. Theodorus dicit. Monachi non mi-

^a Regino, lib. II, c. 360, 361; Burch., lib. X, c. 13.

^b Bedæ can. ad remedia peccatorum, c. 11.

^c Regino, lib. II, cap. 357; Burch., lib. X, cap. 24.

agrent de loco ad locum; sed in ea permaneant obedientia, quam tempore suæ conversionis promiserunt.

III.

Ex Ven. Bedæ canonibus ad remedia peccatorum.

EX CAP. VIII. Theodorus dicit. Monachus faciens ^d fornicationem, et non inveniens, annum unum pœniteat et dimidium. Item monachus faciens cum puella, sex annos pœniteat.

IV.

Ex capitulis selectis canonum Hibernensium, quæ R. D. Lucas Acherius edidit in Spicileg. tom. IX.

LIB. LII, CAP. 14. — De morticinis suis, et de animalibus sanguinem humanum sumentibus, et de carnibus comestis a lupis; de piscibus et strangulatis animalibus; de comestis ab accipitre, et de equo. — Theodorus episcopus dicit: Græci carnem morticinam non dant porcis suis. ^e Pelles vero morticinorum ad calceamenta et lanam et cornua licent accipi; sed non in sanctum aliquid. Tamen si casu porci comedant carnem morticinorum, aut sanguinem hominis, non abjiciendis credimus; nec gallinas æquali modo. Animalia quæ a lupis, sive canibus consumuntur, non comedenda, nisi porcis projiciantur et canibus; nec cervus, nec aper, si mortui inventi fuerint; pisces autem licent, qui alterius naturæ sunt. Aves et animalia cætera, si in retibus strangulentur, non sunt comedenda. Paulus enim ait: *Abstinate vos a suffocato sanguine, et ab idololatria* (Act. XXI, 25). Similiter ab accipitre mortua. Equum non prohibent: tamen consuetudo non est comedere.

^d Quærens, in Pœnit. antiquo Andeg., et in cod. ms. viri cl. Ant. domini d'Hérouval.

^e Ivo, p. XIV, c. 97, ex Pœnit. Th.

FRAGMENTA EX LIBRIS POENITENTIALIBUS.

I.

EX POENITENTIALI ROMANO.

TIT. I, CAP. X. De illis qui pro vindicta parentum homicidium committunt.

(Ex Pœnitent. Theodori.)

▪ Qui pro vindicta fratris, aut aliorum parentum hominem occiderit, ita pœniteat ut homicidia sponte commissa: cum ipsa Veritas dicat: *Mihi vindictam, et ego retribuam.*

TIT. II, CAP. IV. De illis qui se scienter perjuraverint.

(Ex Pœnitentia Theodori.)

^b Si quis suspicatur quod ad perjurium ducatur, et tamen ex consensu jurat, quadraginta dies pœniteat, et septem sequentes annos, et nunquam sit sine gravi pœnitentia.

^a Regino, l. II, c. 23; Burch., lib. VI, c. 32, Ivo, l. X, c. 16.

^b Rab., in ep. ad Heribald., c. 13; Regino, lib. II,

TIT. III CAP. XXIV. De his qui fornicati sunt sicut Sodomitæ.

(Ex Pœnitentia Theodori.)

▪ Si quis fornicatus fuerit, sicut Sodomitæ fecerunt, si episcopus, viginti quinque annos pœniteat:

^D quinque ex his in pane et aqua, ex omni officio deponatur, peregrinando finiat dies vitæ suæ. Presbyter quindecim annos pœniteat, quinque ex his in pane et aqua, superiori sententia deponatur. Diaconus et monachus duodecim annos, tres in pane et aqua, et deponatur. *Addit. Ansel.:* Si autem senex, aut æger fuerit, carceribus tenebrosis reclusus pœniteat omnibus diebus vitæ suæ.

TIT. III, CAP. XXV. De eo qui fornicari vult, et non potest.

^d Si quis concupiscens fornicari, et non potuerit, aut mulier non susceperit eum, si episcopus, septem

c. 326; Burch., l. XII, c. 11; Ivo, p. LXII, c. 68.

^e Ansel., lib. XI, c. 97.

^d Ansel., l. XI, c. 129.

annos pœniteat; presbyter, quinque; diaconus vel A monachus, tres: ex his unum in pane et aqua; clerici vel laici, duos annos pœniteant.

CAP. XXIX. *Qualiter pœnitere debeat quæ lenocinium operatur.*

THEODORUS.

^a Exercuisti lenocinium, aut in teipsa, aut in aliis, ita dico, ut tuo meretricio more tuis amatoribus corpus tuum ad tractandum, et ad sordidandum, pro pretio tradidisti: seu, quod crudelius aut periculosius, alienum corpus, filix dico vel neptis, et alicujus Christianæ amatoribus vendidisti, vel concessisti, vel internuntia fuisti vel consiliata es, ut stuprum aliquod tali modo perpetraretur, duos annos pœniteas per legitimas ferias. Tamen in concilio Elibertano ^b præcipitur, ut illa quæ hæc perpetraverit, nisi in fine, accipiat communionem.

TIT. IV, CAP. IV. *De furto per necessitatem perpetrato.*

THEODORUS.

^c Si quis per necessitatem furatus fuerit cibaria, vel vestem, aut pecus per famem, aut per nuditatem, pœniteat hebdomadas tres. Si reddiderit, non cogatur jejunare.

CAP. V. *De furto capitali.*

^d Si quis furtum capitale commiserit, id est, quadrupedia tulerit vel casas effregerit, septem annos pœniteat, et quod furatum est, reddat. Si quis autem de minoribus semel, aut bis furtum fecerit, reddat quod tulit, et anno uno pœniteat. Addunt Regino et Burch.: vel si quis sepulcrum violaverit, septem annos pœniteat, tres ex his in pane et aqua.

CAP. XI. *Quod ut sacrilegus judicandus est qui patrem vel matrem expulerit.*

THEODORUS.

^e Si quis patrem vel matrem expulerit, impius et sacrilegus judicandus est. Pœniteat autem æquali tempore, quando in impietate illa exstiterit.

CAP. XII. *De eadem re.*

THEODORUS.

^f Maledixisti patri vel matri tuæ; vel flagellasti eos, vel in aliquo dehonestasti, quadraginta dies in pane et aqua cum septem sequentibus annis pœniteas, quia Dominus dixit: *Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur.*

TIT. V, CAP. III. *De crapula et ebrietate.*

THEODORUS.

^g Sacerdos quislibet, si inebrietur per ignorantiam, septem dies pœniteat in pane et aqua. Si per negligentiam, quindecim dies; si per contemptum, quadraginta dies. Diaconus vel monachus secundum ordinem, ut scriptum est, seu et reliqui clerici ut mi-

nistri juxta ordinem judicio sacerdotis pœniteant. Laici velut vota non habentes, si inebriantur, arguantur a sacerdote, quod ebriosi regnum Dei non possidebunt, et interitus sit ebrietas, et compellat eos pœnitere. Qui cogit hominem ut inebrietur, humanitatis gratia acerrime corpiatur, et septem dies pœniteat. Si per contemptum, triginta dies. Nullus Christianus alium plus bibere cogat, quam naturæ sufficiat. Quod si fecerit, juxta id quod in Pœnitentiali habetur, pœniteat.

TIT. VII, CAP. XXX. *De illis qui Christiana mancipia captivaverint.*

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

^h Si quis quemcunque hominem quolibet ingenio captivaverit, aut transmiserit, tres annos pœniteat.

CAP. XXXI. *De administratione xenodochii.*

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

ⁱ Si quis xenodochia pauperum administrat, vel decimas populi susceperit, et exinde vel suis sæcularibus lucris sectandum aliquid subtraxerit, quasi rerum invasor reus damnum restituat, et sub canonico judicio reformetur, et agat pœnitentiam tres annos. Scriptum est enim: Talem Dominus dispensatorem querit, qui sibi de suis nihil usurpet.

TIT. VIII, CAP. XI. *Nubentes post votum non sunt ab invicem separandi.*

THEODORUS.

Si vir votum ^j virginitatis habens adjungitur uxori, postea non dimittat uxorem, sed tribus annis C pœniteat.

II.

EX POENITENTIALI RABANI MAURI.

ARCHIEPISCOPI MOGUNTINENSIS.

LIB. III, CAP. VI. *De pœnitentiis laicorum.*

Item in pœnitentia, quam Theodorus archiepiscopus Britannix cum cæteris episcopis constituit, ita continetur: Si homo vexatus est a diabolo, et nescit aliquid nisi ubique discurrere, et occidit semetipsum quacunque causa, prodest ut ore pro eo, si ante religiosus erat; si pro desperatione, aut pro timore aliquo, aut pro causis incognitis, Deo relinquimus hoc judicium, et non ausi sumus pro eo orare, qui semetipsum occiderit propria sua voluntate. Missas pro eo facere non licet, sed tantum orare, et elemosynas largiri, si quis Christianus subita tentatione mente sua exciderit, vel per insaniam semetipsum occiderit, quidam pro eo missas faciunt. Item in eodem libro: Si quis pro ultione propinqui hominem occiderit, pœniteat sicut homicida septem vel decem annos; si tamen reddere vult propinquis pecuniam æstimationis levior erit pœnitentia ejus, id est, dimidio spatio. Qui occiderit hominem pro

^a Burch., l. xix, c. 278.

^b Conc. Eliberit., c. 12.

^c Burch., l. xi, c. 58; Ivo, p. xiii, c. 4; Ansel., lib. xi, c. 109.

^d Pœnit. Rom. ab Halitg. exscriptum e scrinio ecclesie Rom.; Regino, l. ii, cap. 268; Burch., lib. xi, c. 59.

Ansel., lib. xi, c. 112.

^f Burch., l. xix, c. 270.

^g Burch., l. xiv, cap. 8; Ivo, p. xiii, c. 76.

^h Burch., l. v, c. 49; Ivo, p. xv, c. 149.

ⁱ Burch., l. v, c. 139; Ivo, p. xv, c. 149.

^j Apud Grat. (*Decr.* p. i, dist. 27, c. 3) additur, simplex, sed abest vox ista ab omnibus cod. mss., et infra 27, q. 1, c. Si quis votum, etiam ab impressis, ut animadvertunt correct. Grat.

vindicta fratris, tribus annis pœniteat. In alio loco decem annos dicitur pœniteat; homicida autem decem vel septem annos. Si laicus alterum occiderit odii meditatione, si non vult arma relinquere, pœnitentiam septem annorum, sine carne et vino tres annos. Si quis occiderit monachum vel clericum, artem relinquat, et Deo serviat, et septem annos pœniteat, quod in iudicio episcopi est. Qui presbyterum occiderit, duodecim annorum ei pœnitentia secundum canones imponatur; aut si negaverit, si liber est, cum duodecim juret. Si autem servus per duodecim vomeres ferventes se purget, convictus noxa usque ad ultimum vitæ tempus militiæ cingulum deponat, et uxorem amittat. Qui per jussionem Domini sui occiderit hominem, quadraginta dies pœniteat, et qui occiderit hominem, quadraginta die-

bus se abstineat ab Ecclesia, et qui occiderit hominem in publico bello, quadraginta diebus pœniteat; si per iram, tres annos; si causa, uno anno; si per populum vel per artem aliquam, septem annos, aut plus; si per rixam, decem annos pœniteat. Si quis maleficio suo aliquem perdiderit, quinque annos pœniteat, duos ex his in pane et aqua. Si quis per amorem veneficus sit, et neminem perdiderit, si clericus est, unum annum pœniteat in pane et aqua; si sacerdos quinque, duo ex his in pane et aqua. Si diaconus tres annos, unum ex his in pane et aqua, et laicus dimidium annum pœniteat: maxime si per hoc mulieris partum quisque deceperit, tres annos unusquisque superaugeat in pane et aqua, ne homicidii reus sit.

FRAGMENTA

EX COLLECTORIBUS CANONUM.

I.

EX LIBRIS II REGINONIS DE ECCLESIASTICIS DISCIPLINIS ^a.

DE SUSCIPienda CONFessione.

(Ex Theodori archiepiscopi vel Bedæ presbyteri Pœnitentiali.)

LIB. I, CAP. CCXCVI. ^b Episcopi vel presbyteri, quando fidelium recipiunt confessiones, humiliare se debent, et cum tristitiæ gemitu lacrymisque orare, non solum pro suis delictis, sed etiam pro fratris casu. Ait enim Apostolus: *Quis infirmatur, et ego non infirmor* (II Cor. x)?

Unde supra.

CAP. CCXCVIII. ^c Cum ergo venerit aliquis ad sacerdotem confiteri peccata sua, mandet ei sacerdos ut expectet modicum, donec intret ecclesiam, aut cubiculum suum ad orationem. Si autem non est locus aptus ad hoc, dicat hanc orationem in corde suo.

ORATIO.

CAP. CCXCIX. ^d Domine Deus omnipotens, propitius esto mihi peccatori, ut condigne tibi possim gratias agere, qui me indignum propter tuam misericordiam ministrum fecisti officii sacerdotalis, et me exiguum humilemque mediatorem constituisti ad orandum et intercedendum ad Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum pro peccantibus et ad pœnitentiam revertentibus. Ideoque dominator Domine, qui omnes homines vis salvos fieri et ad agni-

tionem veritatis venire, qui non vis mortem peccatorum, sed ut convertantur et vivant, suscipe orationem meam, quam fundo ante conspectum clementiæ tuæ pro famulis et famulabus tuis qui ad pœnitentiam venerunt, ut des illis spiritum compunctionis, ut resipiscant a diaboli laqueis, a quo astricti tenentur, et ad te per condignam satisfactionem revertantur per eundem Dominum.

Videns autem ille qui ad pœnitentiam venit sacerdotem tristem et lacrymantem pro suis facinoribus, magis ipse timore Dei percussus amplius tristetur et exhorrescat peccata sua ^e.

ORDO AD DAMANDAM PœNITENTIAM.

Unde supra.

CAP. CCC. ^f Post hæc interroga eum blande leniterque. Credis in Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum? *Resp.* Credo. — Credis quod istæ tres personæ unus Deus sit? *Resp.* Credo. — Credis quod in ipsa ista carne, in qua nunc es, in ipsa resurgere habes in die iudicii et recipere sive bonum sive malum quod gessisti? Credo. — Vis dimittere illis peccata qui in te peccaverunt, Domino dicente: *Si non remiseritis hominibus peccata eorum, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra* (Matth. vi). *Resp.* Volo. — Et require ab eo diligenter si est incestuosus, aut suo seniori infidelis. Et si non vult incestum dimittere, non potes ei dare pœnitentiam. Si autem vult, potes. His præmissis, pœnitentem alloqui affectuose debet sacerdos his verbis:

tem, magis peccata sua exhorrescit, magis scelera sua pertimescit. Post hæc charitative sacerdos eum suscipiat, humiliter eum sedere faciat secum, blande eum hujusmodi sermonibus attrahat: *Frater, non erubescas confiteri peccata tua.*

^g Burch., *ibid.* Vide librum antiquum Pœnitentialem Andegavensem editum a J. Morino, in appendice lib. de Pœnit.

^a Hos vir eruditissimus Baluzius ad fidem vetustissimi codicis accurate emendavit.

^b Haligt., in præf. l. vi.; Burch., l. xix, c. 2.

^c Haligt., *ibid.*; Burch., l. xix, c. 2.

^d Haligar., *ibid.*; Burch., *ibid.* c. 3.

^e Hic locus sic se habet in veteri codice ms. monasterii Rivipullensis: « Videns autem ille frater, qui ad pœnitentiam venit, hanc sacerdotis humilita-

Frater, noli erubescere peccata tua confiteri. Nam et ego peccator sum, et fortassis pejora quam tu feceris habeo facta. Hæc ideo admonéo, quia usitatum generis humani vitium est, ut beatus Gregorius dicit (Lib. xxii *Moral.*, c. 9), et labendo peccatum committere, et commissum confitendo non prodere, sed negando defendere, atque convictum defendendo multiplicare. Et qui diabolo instigante nefanda crimina perpetrare non metuimus, hæc eadem quæ opere absque illa verecundia perfecimus, eodem suadente saltem verbis confiteri erubescimus, et coram homine, qui similis nostri est, eisdem fortasse passionibus subiacet, confunditur dicere, quod coram Domino qui omnia inspicit, absque ullo mentis rubore committere formidavimus detestanda actione. Sponte ergo fateamur quod nullo cogente commisimus. Si vero nos nostra scelera celaverimus, ab illo manifestabuntur qui et accusator a est peccati et inceptor. Ipse enim hic nos ut peccemus instigat: ipse cum peccaverimus, accusat. Si ergo in hac vita præveniamus eum et ipsi sceleris nostri accusatores simus, nequitias diaboli inimici nostri et accusatoris effugiemus, Paulo teste, qui ait: *Si nosmetipsos iudicaremus, non utique dijudicemur* (I Cor. ii).

Videns autem eum sacerdos verecundantem, rursus prosequatur: Fortasse, charissime, non omnia quæ gessisti ad memoriam modo veniunt. Ego te interrogabo. Tu cave ne diabolo suadente aliquid celare præsumas. — Et tunc eum per ordinem interroget.

Fecisti homicidium aut casu, aut volens, aut pro vindicta parentum, aut iubente Domino tuo, aut in publico bello. Si voluntarie fecisti, septem annos pœnitere debes, si nolens aut casu, quinque annos. Si pro vindicta parentis, unum annum, et sequentibus duobus annis tres quadragesimas et legitimas ferias. Si in bello, quadraginta dies. Si liber es, et iubente domino servum occidisti, annum unum, in duobus aliis annis tres quadragesimas et legitimas ferias. Si servus dignus est morte, quadraginta dies pœniteat.

Fecisti truncationes manuum aut pedum, aut oculos hominis eruisti, aut vulnerasti hominem. Pro truncatione annum unum pœnitere debes; pro vulnere, quadraginta dies pœniteas.

Fecisti perjurium aut pro cupiditate sæculi, aut coactus et pro necessitate, aut pervicacia, aut parentum, aut nesciens, aut alios in perjurium induxisti scienter. Si sciens pejerasti, et alios in perjurium induxisti, septem annos pœnitere debes. Si nesciens, annum et tres quadragesimas.

Fecisti furtum, aut sacrilegium, aut infracturas, vel rapinam, tollens quod tuum non erat. Si domos per noctem infregisti et quadrupedia tulisti vel fortiorum causam valentem solidis quadraginta, annum unum pœnitere debes et pretium reddere. Si non reddis, annos duos pœniteas. Si maiorem [majus] fecisti furtum, tres annos pœnitere debes. Et si sæpe

A fecisti, annos septem. Pro modico furto viginti dies, pueri decem dies.

Fecisti adulterium cum uxore aliena vel desponsata, vel virginem corrupisti, sive cum sanctimoniali vel Deo dicata, vel cum absoluta femina, id est, sine marito, vel cum ancilla propria. Si mœchatus es cum alterius uxore aut cum sanctimoniali, septem annos pœniteas. Si cum virgine, duos annos. Si cum vidua, annum unum. Si tuam uxorem dimisisti, et alterius junxisti, septem annos pœniteas. Si cum vacante femina, tres quadragesimas et legitimas ferias. Si cum propria ancilla, quadraginta dies pœnitere debes.

Nupsisti cum uxore tua vel ancilla retro. Si fecisti, quadraginta dies debes pœnitere.

B Nupsisti cum uxore tua quadraginta dies antepartum, quadraginta dies debes pœnitere.

Nupsisti in die Dominico, tres dies pœnitere debes.

Fecisti raptum de virgine vel vidua, tres annos pœnitere debes.

Fecisti fornicationem, sicut Sodomitæ fecerunt, cum pecoribus, aut cum matre, vel sorore, quindecim annos vel duodecim pœnitere debes.

Coinquinatus es cum uxore tua in quadragesima. Si hoc fecisti, annum unum pœnitere debes, aut viginti sex solidos in elemosynam dare. Si per ebrietatem evenit, quadraginta dies pœniteas.

Hoc etiam caveri debet, ut viginti dies ante Natale Domini, et Pentecostem et omni die Dominica et post conceptionem manifestatam vir contineat se ab uxore.

Dixisti falsum testimonium pro cupiditate aut nesciens, annum unum pœniteas.

Truncasti ullum membrum, tres annos pœniteas.

Odisti fratrem tuum. Quandiu in ipso odio fuisti, tandiu pœniteas in pane et aqua.

Detraxisti ullum hominem ad senioresem vel ad pares propter invidiam, quadraginta dies pœniteas.

Violasti in furto sepulcrum, annos duos pœniteas.

Contigit tibi ulla negligentia de sacrificio Domini, centum quadraginta dies pœniteas.

Consuluisti magos, aut aruspices, aut incantores, aut sortilegos, vel vota quæ ab arbores vel ad fontes fiunt vovisti, annos tres pœniteas.

Tulisti aliquid pecuniæ de ecclesia. Aut in quadruplum restitue, aut tres annos pœniteas.

Perdidisti aliquem per injustam delaturam, tres annos pœniteas.

Duxisti aut transmisisti aliquem in captivitatem, tres annos pœniteas.

Editio Helmstadiensis ita habet: Duxisti aut transmisisti ullum hominem Christianum in captivitatem, tres annos. Burchardus in libro xix paulo fusius, et cum aliquo discrimine. Duxisti, aut transmisisti, vel vendidisti aliquem hominem in captivitatem, nisi pro pace communi. Si fecisti, reduc eum,

^a Codex Rivipull., auctor. Vide Ruric., lib. ii, ep. 12.

si poteris. Sin autem, duos annos per legitimas fe- **A** *De temporibus quibus se continere debent conjugati ab uxoribus.*

Cremasti domum aut aream alterius, tres annos pœniteas.

Fecisti vomitum per ebrietatem, quindecim dies pœniteas. Si per contentionem, quadraginta. Si nesciens, sex dies pœniteas.

Editio Helmæstadiensis : Fecisti vomitum per ebrietatem, 15 dies pœniteas. Si per contentionem, 40. Si nesciens, 7 dies pœniteas. Similiter si sanguinem comederis.

Manducasti morticina aut dilacerata a bestiis, quadraginta dies pœniteas. Similiter si sanguinem comederis.

Bibisti de liquore in quo mus vel mustela mortua inventa fuerit, quadraginta dies pœniteas.

Contempsisti indictum jejunium in Ecclesia vel decreta seniorum, quadraginta dies pœniteas. Si in quadragesima unum annum.

Oppressisti infantem tuum, quinque annos aut tres pœnitere debes.

Bibisti ullum maleficium, id est herbas, vel alias causas, ut non potuisses infantes habere, aut alio donasti, aut hominem per mortiferam potionem occidere voluisti, aut alium hoc facere docuisti, aut de semine viri gustasti ut in amorem tuum exardesceret, aut chrisma bibisti aut ad subvertendum Dei iudicium alteri dedisti, etc. Si quid hujusmodi operatus es, septem annos pœniteas.

Necasti voluntarie partus tuos, decem annos pœniteas. Et si filium vel filiam occidisti, duodecim. **C** Et si utero ante conceptum, unum annum. Si post conceptum, tres annos. Si tuus infans per tuam negligentiam sine baptismo mortuus est, annum unum pœniteas, et nusquam sis sine aliqua pœnitentia.

Fecisti aliquid vel dixisti in quocunque opere quod inchoas per sortilegam vel magicam artem, annum unum pœniteas.

Misisti filium tuum super tectum aut super fornacem pro aliqua sanitate, vel incendisti grana ubi mortuus homo fuerat, quinque annos pœniteas.

Cantasti carmina diabolica super mortuos, viginti dies pœniteas.

Junxisti te mulieri tempore menstruo, quadraginta dies pœniteas.

Nupsisti cum uxore tua, postquam peperit, antequam quadraginta dies adimplerentur, triginta dies pœniteas.

Communicasti de sacrificio Domini, et non prius abstinuisti ab uxoris amplexu, quinque aut septem diebus, dies viginti pœniteas.

Operatus es aliquid in Dominica die, septem dies pœniteas.

Detraxisti vel maledixisti aliquem causa invidiæ, septem dies pœniteas. *Vide supra quæ sequuntur.*

^a Burch., l. xix, c. 76.

^b Burch., l. i, c. 22.

^c Burch., l. vi, c. 32.

^d Ita pœniteat, ut homicidia sponte commissa, cum ipsa Veritas dicat: *Mihi vindictam, et ego retri-*

(Ex Pœnitentiali eodem.)

CAP. cccxxix. Uxoratus contineat se quadraginta dies ante Pascha et Pentecosten, seu ante Natale Domini, et omnem Dominicam noctem, et quartam et sextam feriam, et a conceptione manifestata usque post natam sobolem. Uxor post natam sobolem abstineat se ab Ecclesia, si filius est, dies triginta; si filia, dies quadraginta. Mulier se abstineat a viro tres menses ante partum, et post partum quadraginta dies. Qui autem nupserit his diebus, viginti dies pœniteat.

De eadem re.

CAP. cccxxx. ^a Qui in quadragesima ante Pascha cognoverit uxorem suam et noluerit abstinere ab ea, uno anno pœniteat [*Edit. Helmæst. annos 15 pœniteat*], aut pretium suum, videlicet viginti sex solidos ad ecclesiam tribuat, aut pauperibus dividat. Si per ebrietatem et sine consuetudine acciderit, quadraginta dies pœniteat.

Quod ante communionem abstinere debet a conjuge.

CAP. cccxxxi. ^b Omnis homo ante sacram communionem a propria uxore abstinere debet 7, aut 5, aut 3 dies.

EX LIB. II REGINONIS DE ECCLESIASTICIS DISCIPLINIS.

Qui per suam hominem occiderit.

(Ex Pœnitentiali quo supra.)

CAP. xxiii. ^c Qui pro vindicta fratris aut aliorum parentum occiderit hominem, annum unum pœniteat ^d et sequentibus duobus tres quadragesimas observet et legitimas ferias, id est, secundam, quartam et sextam feriam.

De eadem re.

(Ex eodem.)

CAP. xxiv. Qui per iram et rixam et ebrietatem subito hominem occiderit, quatuor annos pœniteat.

De eadem re.

(Ex eodem.)

CAP. xxv. Si quis liber, jubente domino suo, servum occiderit, quadraginta dies pœniteat. Et si quis liber, jubente domino suo, hominem innocentem occiderit, annum unum pœniteat, et in duobus aliis annis tres quadragesimas observet et legitimas ferias.

Si aliquis ordinatus homicidium fecerit.

(Ex Pœnitentiali quo supra.)

CAP. xlvi. ^e Si quis episcopus aut aliquis ordinatus homicidium fecerit, decem annos pœniteat, tres ex his in pane et aqua.

Si quis consenserit vel consiliatus fuerit ut homo interficiatur.

(Ex eodem.)

CAP. xlvii. ^f Si quis ad homicidium faciendum consenserit et consilium dederit, et factum fuerit, *tuam.* Idem habet Pœnitentiale Romanum ex Theodoro. *Vide supra.*

^e Halitgar., lib. vi, c. 4.

^f Halitg., *ibid.*

septem annos pœniteat. Si vero non fuerit factum, A
tres annos pœniteat

Si quis consanguineum suum occiderit aut seniore.
(Ex eodem.)

CAP. XLVII. Si quis proximum et consanguineum
suum occiderit, decem annos pœniteat. Similiter
si quis seniore et dominum suum dolo trucidav-
erit.

*De his qui pro nihilo ducunt homicidium in bello
perpetratum.*

(Ex Pœnitentialem quo supra.)

CAP. LI. Si quis hominem in bello publico occi-
derit, quadraginta dies pœniteat.

De clericis qui proximum suum occidit.
(Ex eodem.)

CAP. LII. Si clericus homicidium fecerit et proxi- B
mum suum occiderit odii meditatione, exsul septem
annis pœniteat.

De parricidis.

(Ex eodem.)

CAP. LIII. Si quis hoc crimen perpetraverit, qui-
dam judicaverunt ut septem annis pœniteat, vel
quatuordecim pœnitentiam egisset; quidam usque
ad finem vitæ, sicut Cain, qui similia perpetra-
verit.

*De femina cujus filius per negligentiam obierit non
baptizatus.*

(Ex Pœnitentialem quo supra, cap. 17.)

CAP. LXII. Pariens femina, cujus filius per negli-
gentiam non baptizatus obierit, annum unum pœni-
teat, et nunquam sit sine aliqua pœnitentia. Si au-
tem per negligentiam sacerdotis, require in primo
libello cap. 129.

Si qua mulier partum suum excusserit.

(Ex Pœnitentialem eodem.)

CAP. LXVI. Si qua mulier partum suum ante qua-
draginta dies in utero sponte perdiderit, annum
unum pœniteat. Si vero post quadraginta dies eum
occiderit, tres annos pœniteat. Si vero postquam
animatus fuerit, eum perdiderit, quasi homicida
pœniteat. Sed distat multum utrum paupercula pro
difficultate nutriendi, aut fornicaria causa sit, et pro
sui sceleris celandi faciat causa.

De femina quæ virum per maleficium interfecit.

(Ex eodem Pœnitentialem, cap. 15.)

CAP. LXXXII. Mulier, si aliquos interimit arte ma-
lefica, id est per poculum aut per aliquam artem,
septem annis pœniteat. Si paupercula fuerit, quatuor
annis pœniteat.

*Quid si unus absolutus et alter copulatus adulterat
fuerint.*

(Ex Pœnitentialem unde supra.)

CAP. CXXXIV. Si quis, vacans uxore, polluit se cum
alterius uxore, annis duobus pœniteat. Similiter de
feminis observandum.

Si uxoratus ancillam propriam tenuerit.

CAP. CXXXV. Si uxoratus ancillam propriam te-
nuerit, annum unum pœniteat, vel in alio anno tres
quadragesimas et legitimas ferias, et tribus mensi-
bus prius se a sua contineat conjuge. Ancilla vero,
si vim passa est, quadraginta dies; si consentiens
fuerit, tres in anno quadragesimas et legitimas ferias
pœniteat.

Si laicus cum laica femina fornicatus fuerit.

(Ex eodem.)

CAP. CXXXVI. ^a Si laicus cum laica femina, id est,
uterque absolutus a lege conjugii, tres annos pœni-
teat; et quanto sæpius et negligentius ea peccata
commiserunt, tanto magis et tempus addatur et mo-
dus pœnitentiæ.

De fornicatione diversarum personarum.

(Ex Pœnitentialem Romano ^b, Theodori episcopi, et
Bedæ presbyteri.)

CAP. CCXLVI. Adolescens si cum virgine peccave-
rit, annum pœniteat. Si semel et fortuito casu, le-
vigetur ei pœnitentia, et tantum usque ad annum
plenum pœniteat. Si infra triginta annos adolescens
fornicationem faciat, tres quadragesimas et legiti-
mas ferias. Si propter hoc peccatum servitio hu-
mano addicti sunt, quadraginta dies pœniteant. Si
uxoratus cum virgine fornicatus fuerit, duos annos
pœniteat, ita primum omnium, ut a sua se conti-
neat. Si ei consenserit, uxori etiam addatur modus
pœnitentiæ. Si laicus cum laica fornicatus fuerit, tres
annos pœniteat; et quanto sæpius, tanto magis tem-
pus addatur. Laicus maculans se cum ancilla Dei,
duos annos pœniteat. Si genuerit ex ea filium, an-
nos tres pœniteat. Si sine conjugio est, tres qua-
dragesimas et legitimas ferias. Si canonici sunt et
fornicantur, annum unum; si frequenter duos. Qui
in gradu est, annos tres pœniteat. Monachus sine
gradu, vel canonicus gradum habens, si cum puella
laica fornicati sunt, annos tres pœniteant. Si cum
sanctimoniali, annos septem pœniteant. Monachi
cum gradu fornicationem facientes, septem annos
pœniteant. Si monachus laicam duxerit, tres annos
pœniteat, illa duos et legitimas ferias. Si usque ad
generationem filii, quatuor annos pœniteat. Si occi-
derit, septem annos pœniteat. Si episcopus fornicatus
fuerit, octo annos pœniteat. Alii judicaverunt
duodecim annorum pœnitentiam. Post annum ter-
tium levius pœniteat. Presbyter cum puella forni-
cans, annos quatuor et tres quadragesimas in anno,
et ferias quartam et sextam in pane et aqua. ^c Si
cum ancilla Dei fornicatus fuerit, septem annos pœ-
niteat. Episcopus, presbyter, et diaconus, si in for-
nicatione, perjurio, etc. ^d

Item de incestis.

CAP. CCXLVII. Si adolescens sororem suam duxe-
rit, quinque annos pœniteat. Si matrem, septem

^a Burch., l. ix, c. 68.

^b Idem est quod supra habet inquisitio 65, his
verbis: « Pœnitentialem Romanum vel a Theodoro
episcopo, aut a ven. presbytero Beda editum. »

^c Burch., l. xvii, c. 59.

^d Ut supra in prima collectione capitulorum Theo-
dori.

annos. Et quandiu vixerit, nunquam sit sine continentia [pœnitentia].

Item alii.

Qui cum matre fornicatus fuerit, quindecim-annos pœniteat. Qui cum filia vel sorore fornicatus fuerit, ab omni carne se absteineat, et quindecim annos pœniteat. Si mater cum filio suo parvulo fornicata fuerit, tres annos absteineat se a carne, et diem unum in unaquaque hebdomada jejuset usque ad vesperam.

Item.

Qui habet matrem et filiam, duas sorores, uxorem patris et fratris, patruelis aut avunculi, neptem aut consobrinam, aut qui in prima, secunda, vel tertia generatione juncti sunt, istis volumus indicare ut separentur. Et propter novellam plantationem Ecclesiæ, ut septem annos agant pœnitentiam, tres primos annos, tres dies in hebdomada, id est, feria secunda, et quarta, et sexta, quadraginta dies ante Pascha, viginti ante missam sancti Joannis, viginti ante Natale Domini. Quatuor vero reliquos annos, feria quarta et sexta, et quatuordecim noctes ante missam sancti Joannis et alias ante Natale Domini. Si se redimere vult, donet unum denarium aut pretium unius denarii pro uno die. Si pauper est, donet dimidium denarium.

De sordidatione puerorum.

CAP. CCXLVIII. Pueri se manibus invicem coinquinantes, quadraginta dies pœniteant, majores vero centum dies. Pueri se inter femora sordidantes, centum dies pœniteant, majores tres quadragesimas et legitimas ferias. Parvulus a majore oppressus, septem dies pœniteat. Si consenserit, viginti dies. Puer voluntarie se polluens, triginta dies, juvenis vero quadraginta dies pœniteat.

De menstruis abstinendis, etc.

CAP. CCXLIX. Qui cum muliere menstruata nupserit, quadraginta dies pœniteat. Si quis cum uxore sua retro nupserit, quadraginta dies pœniteat. Si in terga nupserit, tres annos, quia sodomiticum scelus est. Viri inter femora fornicantes, annum unum pœniteant. Si in terga, tres annos. Si pueri sunt, duos annos pœniteant.

De mulierum fornicatione.

CAP. CCL. ^a Mulier quocunque molimine aut in seipsa aut cum altera fornicans, tres annos pœniteat.

Unde supra.

^b Si sanctimonialis cum alia sanctimoniali per aliquod machinamentum fornicatur, septem annos pœniteat.

De illecebroso amplexu.

CAP. CCLI. ^c Qui per illecebrosos amplexus feminæ vel per osculum polluitur, triginta dies pœniteat. Qui tetigerit inverecunde carnem ejusdem feminæ,

^a Burch., l. xvii, c. 27, ex Pœnitentiali Theodori tantum.

^b Burch., lib. xvii, c. 28, ex Pœnit. Theod.

^c Burch., l. vii, c. 42.

A tres menses pœniteat. Qui per turpiloquium polluitur, septem dies pœniteat. Presbyter si osculatus fuerit feminam per immundum desiderium, viginti dies pœniteat. Si inquinatus fuerit, quadraginta dies pœniteat. Qui in ecclesia per somnum polluitur, tres dies pœniteat. Qui in somnis voluntate pollutus est, surgat, et cantet septem psalmos pœnitentiales, et dies triginta. Qui peccare voluerit in somnis, et non fuerit pollutus, triginta quatuor psalmos cantet.

De fundendo semen.

CAP. CCLII. ^d Clericus si semen fuderit non tangendo, septem dies pœniteat. Si tangit cum manu, viginti dies. Si diaconus, triginta dies. Si presbyter, hebdomadas quatuor. Presbyter, si semen fuderit per cogitationem, septem dies pœniteat. Monachus similiter. Qui voluntarie semen fudit in ecclesia, si clericus est, quatuordecim; si monachus aut diaconus, triginta dies; si presbyter, quadraginta; si episcopus, quinquaginta dies pœniteat.

De quadrupedum fornicatione.

CAP. CCLIII. ^e Qui cum pecude peccat, annum unum. Quidam judicant annos decem, quidam septem, quidam quatuor, quidam centum dies. Si quis clericus cum quadrupede fornicatus fuerit, annos duos, subdiaconus tres, diaconus et monachus quinque, presbyter septem, episcopus decem pœniteat.

De Sodomitis.

CAP. CCLIV. ^f Qui fornicaverit, sicut Sodomitæ, quidam judicaverunt decem annos, quidam septem, alii unum. Pueri centum dies. Alii judicaverunt, si in consuetudine est, laicus annos quinque, clericus septem, subdiaconus et monachus octo, diaconus decem, presbyter duodecim, episcopus tredecim pœniteat.

ABHINC DE FURTO ET RAPINA.

(Ex Pœnitentiali unde supra.)

CAP. CCLXV. Qui cupiditate captus furtum fecerit, quod abstulerit reddat, et annos quinque pœniteat.

De eadem re.

(Ex eodem.)

CAP. CCLXVII. Qui sæpe furtum fecerit, septem annos pœniteat.

Unde supra.

CAP. CCLXVIII. Si quis sepulcrum violaverit, septem annos pœniteat, tres ex his in pane et aqua.

De eadem re.

(Ex eodem Pœnitentiali.)

CAP. CCLXXV. Si aliquis de ministerio ecclesiæ quolibet modo aliquid furatus fuerit, septem annos pœniteat.

De perjurio.

(Ex eodem Pœnitentiali.)

CAP. CCCXIV. ^g Quicunque sciens perjuraverit

^d Burch., l. xvii, c. 43.

^e Burch., l. xvii, c. 32.

^f Burch., l. xvii, c. 34.

^g Burch., l. xii, c. 8.

septem annos pœniteat, et post hæc communionem accipiat. **A** tum a bestia domestica, id est, a cane vel cato, duos dies pœniteat.

Ex Pœnitentiali ut supra.

CAP. CCCXXV. Si quis perjuraverit, ultra ad sacramentum non admittatur.

De eadem re.

(Ex eodem.)

CAP. CCCXXVI. ^a Si quis suspicatur quod ad perjurium inducitur, et tamen ex consensu jurat, duos annos pœniteat ^b.

Unde supra.

CAP. CCCXXVII. ^c Si quis perjuraverit per cupiditatem, omnes res suas vendat, et pauperibus distribuat, et monasterium ingressus jugi pœnitentiæ se subdat.

Unde supra.

CAP. CCCXXVIII. Si quis perjurium fecerit, laici annos tres, clerici quinque, subdiaconi sex, diaconi octo, presbyteri decem, episcopi duodecim annos pœniteant.

De incantatoribus, maleficis, et sortilegis.

(Ex Pœnitentiali quo supra.)

CAP. CCCLV. ^d Qui nocturna sacrificia dæmonum celebraverint, vel incantationibus dæmones invocaverint, capite puniantur.

CAP. CCCLVI. Qui auguriis vel divinationibus inserviunt, quinque annos pœniteant. Immissores tempestatum septem annos pœniteant.

CAP. CCCLVII. Mulier si divinationes vel incantationes diabolicas fecerit, annum unum pœniteat, vel tres quadragesimas, vel quadraginta dies secundum qualitatem delicti.

CAP. CCCLVIII. ^e Auguria, vel sortes quæ dicuntur false sanctorum, vel divinationes, qui eas observaverit, vel quarumcunque Scripturarum, vel vota voverit vel persolverit ad arborem, vel ad lapidem, vel ad quamlibet rem excepto ad ecclesiam omnes excommunicentur. Si ad pœnitentiam venerint, clerici annos tres laici unum et dimidium pœniteant.

De morticinis.

(Ex Pœnitentiali quo supra.)

CAP. CCCLXIX. ^f Qui manducat carnem immundam, aut morticinum, aut dilaceratum a bestia, quadraginta dies pœniteat. Si quis necessitate famis cogente manducavit, multo levius pœniteat.

CAP. CCCLXX. Qui fraudatum, raptum, vel furatum sciens manducat, si pauper est, septem dies; si potius, quadraginta dies pœniteat. Infirmi vero, si sciunt, quindecim dies pœniteant.

CAP. CCCLXXI. ^g Qui comedit et bibit contaminata

^a Burch., l. XII, c. 1.

^b 60 dies pœniteat, et sequentes annos, et nunquam sit sine gravi pœnitentia.

^c Burch., l. XII, c. 3.

^d Burch., l. X, c. 31.

^e Burch., l. X, c. 9.

^f Burch., l. XIX, c. 88.

^g Burch., l. XIX, c. 106.

De liquore.

(Ex eodem.)

CAP. CCCLXXII. ^h Si quis dederit alicui liquorem aliquem in quo mus vel mustela mortui sunt, si laicus est, septem dies pœniteat. Si autem in cœnobio sunt, ducentos psalmos cantent. Qui postea noverit quod talem potum bibit, unum psalterium cantet.

De sanguine.

(Ex eodem.)

CAP. CCCLXXIII. Si quis sanguinem alicujus animalis manducaverit, quadraginta dies pœniteat.

Item ut nullus sanguinem comedat.

B CAP. CCCLXXIV. Admonendi sunt fideles, ut nullus præsumat sanguinem manducare. Nam in principio, quando homini licentia data est a Deo carnem manducandi, sanguinem interdictum legimus. Ait enim Dominus ad Noe et filios ejus: *Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum, excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum et de manu hominis.* (Gen. ix, 3-5). Quod non solum in lege veteri sæpissime inhibetur, verum etiam in novo testamento apostoli primitivæ Ecclesiæ ex gentibus sub magna deliberatione scribunt ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum et fornicatione, et suffocatis, et sanguine. Quod exponens Hieronymus dicit: *« Juxta litteram i, inquit, hæc præcepta conveniunt omni Christiano, ut morticinum non comedat, tam de avibus quam de pecoribus, quorum nequaquam sanguis effusus est. Quæ necessario observanda apostolorum de Jerusalem missa epistola monet. Et captum a bestia, quia et ipsum similiter suffocatum est. i Et sanguine, id est, non manducando cum sanguine. Si ergo de gentili vita venientibus pro ipsis fidei rudimentis et inveterata consuetudine gentilitatis hæc, quasi sibi ad salutem sufficerent, scripta sunt, quis transgressor hæc parvipendat? Simul et hoc considerandum, quod idololatricæ et fornicationi suffocatum et sanguis æquiparantur. Unde omnibus annuntiatur quantum piaculum sit sanguinem comedere, quod idolis et fornicationi comparatur. Si quis hæc Dominica et apostolica præcepta violaverit, a communione ecclesiastica suspendatur, usque digne pœniteat.*

De liquore in quo mus ceciderit.

(Ex Pœnitentiali quo supra.)

CAP. CCCXXXIV. Mus si ceciderit in liquorem, tollatur inde, et aspergatur aqua benedicta, et sumatur. Si vero mortua fuerit inventa, abjiciatur totus

^h Burch., l. XIX, c. 106.

ⁱ *« Et juxta litteram, omni generi electo, regali et sacerdotali, quod proprie ad Christianos refertur, qui uncti sunt oleo spiritali, de quo scriptum est: Unxit te Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis: hæc præcepta, etc.*

^j S. Hieronymus in Ezechielem, cap. 45.

ille liquor. Quod si multum est de liquore, purgetur ille liquor, et aspergatur aqua sancta, et sumatur, si necesse est. Si in farina, aut in lacte coagulato, aut in melle mus mortua invenitur, quod in circuitu ejus est foras projiciatur, reliquum sumatur.

Si quis sepulcrum violaverit, et cætera.

(Unde supra.)

CAP. CCCXXXV. Si quis sepulcrum violaverit, septem annos pœniteat, tres in pane et aqua. Si quis ligaturas fecerit, quod detestabile est, tres annos pœniteat, unum ex his in pane et aqua. Si quis manducaverit morticinum aut idolis immolatum, jejundet hebdomadas duodecim. Si quis quodlibet membrum sibi voluntarie truncaverit, tres annos pœniteat, unum ex his in pane et aqua. Si quis usuras undecunque exegerit, similiter pœniteat. Si quis perviolentiam aut quolibet ingenio malo ordine res alienas invaserit aut tulerit, similiter pœniteat. Si quis aliquem hominem malo ordine vendiderit, similiter pœniteat. Si quis aream aut domum alterius voluntarie igne cremaverit, similiter pœniteat. Si quis per iram aliquem percusserit, et sanguinem fuderit, aut debilem fecerit, quadraginta dies pœniteat in pane et aqua.

Si aliquis excommunicatus mortuus fuerit.

(Unde supra.)

CAP. CCCXXXVI. Si aliquis excommunicatus fuerit mortuus, qui jam sit confessus, et non occurrit venire ad sacerdotem, sed præoccupavit eum mors in domo aut in via, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad altare, et dent redemptionem pro captivis ^a.

II.

EX BURCHARDO,

Capitulis omissis quæ supra relata sunt.

De illis qui in codicibus futura requirunt.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

LIB. X, CAP. XXVI. ^b In tabulis vel codicibus sorte futura non sunt requirenda; et ut nullus in Psalterio, vel in Evangelio, vel in aliis rebus sortiri præsumat, nec divinationes aliquas in aliquibus rebus observare. Quod si fecerit, quadraginta dies pœniteat.

De illis qui in lingua lascivi fuerint.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

CAP. LVI. Si quis lascivus in lingua fuerit, tridua-na pœnitentia expiatur.

De illis qui pejerant se in manu episcopi, aut in cruce consecrata, aut non consecrata.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

LIB. XII, CAP. V. Qui pejerat se in manu episcopi, aut in cruce consecrata, tres annos pœniteat. Si vero in cruce non consecrata, annum unum pœniteat. Qui autem seductus fuerit et ignorans se pejeraverit, et postea cognoscit, tres quadragesimas pœniteat.

^a Cætera quæ sequuntur de eo qui juratus fuerit per necessitatem, et de redemptionis pretio (Burch. l. xi, c. 51), supra relata sunt in prima collectione capitulo-

De episcopo qui secundum naturam fornicatus fuerit et de aliis.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

LIB. XVII, CAP. XXXIX. Si quis pontifex fornicationem fecerit naturalem, synodus judicavit ut decem annos pœniteat, et multis lacrymis et eleemosynis veniam a Domino petat. Presbyter non prælato monachi voto cum puella vel meretrice peccans, annos tres et in tribus quadragesimis secundam, et quartam et sextam feriam, et sabbato semper de siccio cibo pœniteat. Si cum ancilla Dei aut masculo, plus addatur jejunium, id est septem annos, si in consuetudine est. Similiter diaconi, si monachi non sunt, duos annos, sicut etiam monachi qui sine gradu sunt. Si diaconi monachi sunt, septem annos; monachi cum gradu, septem annos pœniteant. Item episcopus, si sine voto monachi cum puella vel meretrice peccaverit decem annos pœniteat. Clericus cum tali puella sine voto monachi, si fornicatus fuerit, unum annum pœniteat; si frequenter, duos annos. Si cum canonica, duos annos; si frequenter, tres annos. Si genuerit ex ea filium, quatuor annos: alii dicunt, septem. Theodorus dixit: Monachus fornicationem faciens, septem annos pœniteat.

Ut quotiescunque aliquis ad pœnitentiam accesserit, jejniis, et orationibus cum eo communicare debeat.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

LIB. XIX, CAP. XXXIII. ^c Quotiescunque Christiani ad pœnitentiam accedunt, jejunia injungimus; et nos communicare cum eis debemus in jejunio, unam aut duas septimanas, aut quantum possumus; ut non dicatur nobis, quod sacerdotibus Judæorum dictum est a Domino: *Væ vobis legisperitis, qui aggravatis homines, et imponitis super humeros eorum onera gravia et importabilia; ipsi autem uno digito vestro non tangitis sarcinas ipsas.* Nemo enim potest sublevare cadentem sub pondere, nisi inclinaverit ut porrigat ei manum; neque ullus medicorum vulnera infirmantium potest curare, nisi foetoribus particeps fuerit; ita quoque nullus sacerdotum vel pontifex peccatorum vulnera curare potest, aut animabus peccata auferre, nisi præstante sollicitudine, et oratione lacrymarum. Necesse est ergo, fratres charissimi, vos sollicitos esse pro peccantibus, qui sumus alterutrum membra. Ideoque et nos si viderimus aliquem in peccatis jacentem, festinemus eum ad pœnitentiam per nostram doctrinam vocare. Et quoties dederis consilium peccanti, simul quoque da illi pœnitentiam statim, quantum debeat jejunare aut eleemosynis redimere peccata: ne forte obliviscaris quæ tibi jam dixit, et iterum necesse sit tibi interrogare; et forsitan erubescet iterum peccata sua confiteri, et invenietur jam amplius judicari.

rum Theodori.

^b Ivo, p. xi, c. 52.

^c Ivo, p. xv, c. 36.

De illis qui cibum immunda manu tactum comederint, vel si canis aut aliquod animal immundum cibum tetigerit.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

CAP. LXXXIX. Quod si casu quis immunda manu cibum tangit, vel si canis, musve, aut animal immundum sanguinem hominis edit, non nocet; et qui pro necessitate famis manducat animal quod immundum videtur, vel avem vel bestiam, misericorditer pœniteat.

De illis qui reticuerint peccatum fratris quod est ad mortem.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

Qui reticuerit delictum fratris quod est usque ad mortem, neque eum corripuerit iuxta regulam evangelicam, primo inter se et ipsum solum, deinde inter alios, deinde ad ecclesiam culpam referens, si necesse fuerit, et quanto tempore fuit tanto pœniteat.

De illis qui ad confessionem veniunt, necesse est ut primum de livore invidiæ et avaritiæ interrogentur.

CAP. CXLIV. Sane quia de livore invidiæ, et de ira, nec non et de avaritia ut superius digestum est, oriuntur homicidia, recte ut arbitror censuimus de ipso vitio primum qualiter sacerdotali iudicio canonice penitus sit corrigendum ostendere: ac deinde secundum ordinem vitiorum ita remedium subsequatur, quo facilius undecunque pœnitens purgari voluerit, sine dilatione in singulis capitulis inveniat.

III.

EX IVONE.

De illis qui per amorem venefici fiunt.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

P. xv, cap. cxvi. Si quis per amorem veneficus fit, et neminem perdiderit: si clericus est, unum annum pœniteat in pane et aqua; si subdiaconus, duo; si diaconus tres, unum ex his in pane et aqua; si laicus et dimidium annum pœniteat, maxime si per hoc mulieris partum deceperit quisque tres annos unusquisque superaugeat in pane et aqua, ne homicidii reus sit ^a.

^a Cætera supra notata sunt.

^b In plerisque vetustis est, et quandiu illa pœnitet, ut notant corr. Grat.

^c Burch. etiam, et Ivo caput hoc citant ex Theodoro. *Ut Græci*, hæc verba itemque illa: *Ut tota fere sancta Ecclesia*; et illa: *Et hoc persectorum est*, et illa: *Quoa est iustorum*, absunt, quemadmodum a capitularibus adjectis can. 58 ita etiam a concilio

IV.

EX GRATIANO.

Qua pœna sit feriendus qui necessitate coactus perjurat.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

Causa xxii, q. 5, c. 3. Si quis coactus pro vita redimenda, vel pro qualibet causa, vel necessitate perjurat: quia plus corpus quam animam dilexit, tres quadragesimas pœniteat. Alii vero judicant tres annos, unum ex his in pane et aqua.

Qui adulteræ debitum reddit, tribus annis pœniteat.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

Causa xxxii, q. 1, c. 7. Si quis uxorem suam scit adulteram, et non vult dimittere eam, sed in matrimonio habere, tribus annis pœniteat, et quandiu pœnitet ^b, abstineat se ab illa.

Sufficit illa confessio quæ primum Deo, deinde sacerdoti offertur.

Unde Theodorus Cantuariensis ait in Pœnitentiali suo: Quidam Deo solummodo confiteri debere peccata dicunt, ut Græci. Quidam vero sacerdotibus confitenda esse percensent, ut tota fere sancta Ecclesia. Quod utrumque non sine magno fructu fit intra sanctam Ecclesiam: ita duntaxat, ut Deo qui remissor est peccatorum, peccata nostra confiteamur, et hoc perfectorum est, ut cum David dicamus: *Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi: Confiteor adversum me injustitiam meam, et tu remisisti impietatem peccati mei.* Sed tamen Apostoli institutio nobis sequenda est, ut confiteamur alterutrum peccata nostra, et oremus pro invicem, ut salvemur. Confessio itaque quæ soli Deo fit, quod est iustorum purgat peccata ^c. Ea vero quæ sacerdoti fit, docet qualiter ipsa purgantur peccata. Deus namque salutis et sanctitatis auctor et largitor plerumque hanc præbet suæ pœnitentiæ medicinam invisibili administratione, plerumque medicorum operatione ^d.

Cablonensi ii, can. 53. Quænam vero fuerit disciplina in ecclesia Theodori satis superque declarant hæc ultima verba veteris codicis de Pœnitentiali: *Reconciliatio ideo in hac provincia non est, quia et publica pœnitentia non est.* Unde licet judicare quid sentiendum sit de pluribus capitulis quæ Theodoro tribuantur. CORRECT. GRAT.

^d Cætera supra relata sunt.

FRAGMENTA EX QUIBUSDAM CODICIBUS MANUSCRIPTIS.

I.

Ex Pœnitentiali magistri Bartholomei Oxoniensis episcopi, cujus apographum mecum communicavit D. Tonelerius bibliothecæ S. Victoris moderator vigilantissimus.

De infirmis in periculo mortis constitutis.

(Ex Pœnitentiali Theodori.)

CAP. XLVIII. Ab infirmis in periculo mortis positus per presbyteros pura inquirenda est peccatorum con-

fessio, non tamen imponenda est illis pœnitentiæ quantitas, sed innotescenda, et cum amicorum orationibus et eleemosynarum studiis pondus sublevandum, si forte migraverint, ne obligati a communione alieni vel consortio veniæ fiant. A quo periculo si divinitus erepti convalescerint, pœnitentiæ modum a suo confessore impositum diligenter observent. Et ideo secundum canonicam auctoritatem, ne illis ja-

nua pietatis clausa videatur, orationibus et consolationibus ecclesiasticis sacra cum unctione olei animati, secundum statuta sanctorum Patrum communione viatici reficiantur. ^a Si autem peccatum mortale fuerit sed occultum, innotescenda eis poenitentia quæ imponeretur, si peccatum publicum esset; sed nulla sunt imponenda quæ observari absque peccati publicatione non possunt, quale est extra ecclesiam poenitere, et similia quæ nonnisi laicis et publice peccantibus sunt injungenda. Ex hoc vero intelligantur quid teneantur ex merito, vel quantum eis parcat, eo quod per secretam confessionem facti sunt ipsorum primi accusatores; et ut pro erubescencia quam sustinerent in publica poenitentia, abundantiorum cordis contritionem et devotionem, cum charitatis operibus recompensent.

II.

Ex interrogationibus ad confessionem dandam, quæ subjiçuntur antiquissimæ canonum Collectioni codicis viri clarissimi Antonii Vionis domini Hero-vallii.

Theodorus dixit : Monachus ^b fornicationem faciens

^a Hucusque Burch. lib. xviii, c. 14.

^b Vide canones Bedæ ad remedia peccatorum. Lib.

A cum puella, tribus annis poeniteat Si cum sanctimoniali, septem annis poeniteat. Laicus maculans se cum ancilla Dei, duobus. Si genuerit ex ea filium, tribus annis. Si sine concubitu, tribus quadragesimis. Quidam quadraginta dies judicant.

III.

EX COLLECTIONE CANONUM, QUÆ SERVATUR IN BIBLIOTHECA S. VICTORIS.

CAP. CONTRA SIMONIAM.

(Ex Theodoro.)

Ut nullus ordinatus de ministeriis Ecclesiæ aliquid vendere præsumat.

B Si quis presbyter, aut diaconus inventus fuerit de ministeriis Ecclesiæ aliquid venundasse, quia sacrilegium commisit, placuit eum in ordinatione Ecclesiæ non haberi. Judicio tamen episcopi dimittendum est, sive sit dignus, sive indignus, in suo recipi gradu.

poenit. i, Andeg. edit J. Morino in appendice l. de Poenit.

TITULI CAPITUM

LIBRI I PŒNITENTIALIS THEODORI

Quos Henricus Spelman edidit in Concil. Anglican. tom. I.

Habetur, inquit, in celebri bibliotheca sancti Benedicti Cantabrigiensis, liber iste Pœnitentialis Theodori archiepiscopi Doroberniæ; sed cum prolixior sit quam ut commode hic inseratur, nec facile concedatur venia transcribendi totum codicem, nos capitula solummodo vel potius capitulorum fastigia adnectemus.

- I. De initio creature.
- II. Præcepta legalia.
- III. Dogmata evangelica secundum Matthæum.
- IV. Secundum Marcum.
- V. Secundum Lucam.
- VI. Secundum Joannem.
- VII. Qualiter apud orientales provincias Germaniæ atque Saxonie pro diversis criminibus poenitentia observatur modus.
- VIII. De temperantia poenitentium.
- IX. De diversis homicidiis.
- X. Item de poenitentia.
- XI. De poenitentibus ut a presbyteris non reconciliantur, nisi præcipiente episcopo ex concilio Africano.
- XII. Item ex concilio Carthaginensi de eadem re.
- XIII. De capitalibus criminibus.
- XIV. Incipiunt capitula de vitiis.
- XV. De inani gloria.
- XVI. De invidia.
- XVII. De ira.
- XVIII. De tristitia sæculi.
- XIX. De avaritia.
- XX. De ventris ingluvie.
- XXI. De luxuria.
- XXII. De fornicatione laicorum.
- XXIII. De observatione conjugatorum.
- XXIV. De fornicatione clericorum sive sanctimonialium.

- XXV. De adulterio.
- XXVI. De incestuosis.
- XXVII. De homicidiis.
- XXVIII. De falso testimonio et mendacio.
- XXIX. De furto et incendio et sepulcrorum violationibus.
- XXX. De perjurio.
- XXXI. De rapina et de usura; et qui hospites non recipit et mandata evangelica non implet.
- XXXII. De ebrietate et vomitu.
- XXXIII. De idololatria et sacrilegio; et qui angelos colunt, et maleficos, ariolos, veneficos, sortilegos, divinos et vota reddentes, nisi ad ecclesiam Dei; et in Kalendas Januarias, in cervulo et in vetula vadit, et mathematicos et emissores tempestatum.
- XXXIV. De sodomitis, et mollibus, et immundis pollutionibus.
- D XXXV. De maledictione et detractone.
- XXXVI. De communione hæreticorum.
- XXXVII. De discretione ciborum mundis et immundis.
- XXXVIII. De his qui ecclesiastica jejunia absque necessitate dissolvunt; et de his qui venationes exercent.
- XXXIX. De otiositate, et verbositate, et somnolentia.
- XL. De inobedientia et blasphemia.
- XLI. De cogitationibus malis.
- XLII. De verbo otioso.
- XLIII. De curiositate.
- XLIV. De baptismo reiterato, et de opere die Dominico, et qui die Dominico jejunant.
- XLV. De negligentia Eucharistiæ.
- XLVI. De negligentia novi ac sanctificati panis, sive de aliis creaturis.
- XLVII. De reconciliatione poenitentium.

- XLVIII. De communione Judæorum vel gentilium.
 XLIX. De presbyteris qui morientibus poenitentiam denegant, et qui infirmos non baptizant.
 L. Quod Græci singulis Dominicis communicent.
 LI. De commemoratione defunctorum, vel de missa pro eis. Et cur tertius, septimus, vel trigessimus anniversarius dies celebretur.
 LII. De ritu mulierum in ecclesia.
 LIII. De ecclesia in qua mortuorum cadavera fidelium sive infidelium sepeliuntur.
 LIV. De reliquiis sanctorum, vel ritu sacerdotum, et diaconorum, laicorumque in ecclesia.
 LV. Quod nulli sit ultima poenitentia deneganda.
 LVI. De his qui morientibus poenitentiam denegant.
 LVII. De poenitentiarum diversitate.
 LVIII. De reconciliatione. Item de eadem re.
 LIX. De clericis sive de ecclesiasticis ordinibus.
 LX. De diversitate ordinum.
 LXI. De electione sacerdotalium ordinum.
 LXII. Item de electione. Gregorius dicit.
 LXIII. Item canones sanctorum de electione episcoporum.
 LXIV. Si episcopus a metropolitano admonitus pro synodo, vel ordinatione episcopali venire distulerit. Ex concilio Agathensi.
 LXV. De ordinatione archiepiscopi.
 LXVI. De electione indignorum canon sanctorum.
 LXVII. Item ex concilio Chalcedonensi titulo secundo, quod non debeant officia ecclesiastica per pecunias ordinari.
 LXVIII. Item de elapsis graduum.
 LXIX. De accusationibus et excusationibus.
 LXX. Gregorius Joanni defensori qualiter de episcopo Januario observandum sit, sive de aliis episcopis injuste condemnatis.
 LXXI. De juramentis episcoporum.
 LXXII. De vexatione episcoporum.
 LXXIII. De pastore et predicatore.
 LXXIV. Verba Ezechielis prophetæ.
 LXXV. Item de pastore.
 LXXVI. De episcopis et presbyteris.
 LXXVII. De quotidianis operibus episcoporum.
 LXXVIII. Augustinus Aurelianensis episcopus dicit.

CAPITULA QUÆDAM

A. R. ac doctissimo D. Luca Dacherio edita *Spicil. tomo IX, cum Pœnitentiali Theodori collata et emendata.*

In capitulis Theodori legitur cap. viii. Laborant excepto Dominico die. In Pœnitentia: Et laborant sive Dominico die. Vide notas.

In cap. xiii. In tertia provicinitate provincie carnis, secundum Græcos licet nubere. In Pœnit. In tertia propinquitate carnis.

In eodem capitulo: In tertia provincia non licet uxorem alterius post obitum ejus habere. In Pœnit. In tertia tamen propinquitate non licet.

In cap. xix. Et propinquus ejus oportet jejunare quinta die. In Pœnit. Et propinquos ejus oportet jejunare septem diebus.

In cap. xxiii. Similiter et pecora, si necesse est, pro eo æquali. In Pœnit. Similiter pecora æquali pretio possunt mutari, si necesse sit.

In cap. xxv. In Cœna vero Domini incenditur in Natale sanctorum pro reverentia diei. In Pœnit. Incensum Domini incendatur in Natali sanctorum pro reverentia diei.

In cap. xxix. In illa die ante Natale Domini, etc., manducant Romani; Græci dicto vespere missam cantant. In Pœnit. Manducant Romani; Græci vero dicta vespere missa coenant.

In cap. xlii. Clericis nullatenus pugnare licet, nisi in multitudine aut consilio servorum Dei. In Pœnit. Multorum licet sit consilio servorum Dei. Vide notas.

In cap. xlvi. Nec episcopus debet violenter in loco. In Pœnit. Nec episcopus debet violenter retinere abbatem in loco suo.

In cap. xlviii. Et dimittat in priore loco presbyterum. In Pœnit. Et dimittat in priorem locum.

In cap. lxxiv. Si prægnantem mulierem comparat aliquis prius liberam, liber est; qui generatus est, servus. In Pœnit. Si prægnantem mulierem quis comparat, liber est ex ea generatus. Vide notas.

In cap. lxxvi. Ille infirmatus, si illa infirmata, omnino consensu amborum separentur. In Pœnit. Vel ille infirmatus, seu illa infirmata, tamen nisi cum consensu amborum non separentur.

In cap. lxxxix. Episcopus et abbas hominem scleratum servum possunt habere. In Pœnit. Hominem sclerati servum possunt habere.

In cap. xc. Ibique missas pro eis celebrare; deinde cum cantatione ad sepulturas. In Pœnit. Deinde cum cantatione portare ad sepulturas.

In cap. cii. Desponsatam puellam non licet parentibus tradere alicui, nisi illa omnino resistat; tamen ad monasterium licet. In Pœnit. Puellam desponsatam non licet parentibus dare alii viro, nisi illa omnino resistat: tamen ad monasterium licet ire, si voluerit.

In cap. cx. Qui Evangelium tantum legit, culpam super humerum ponit, non sic in cæteris lectionibus. In Pœnit. Presbyter si responsoria cantat in missa, cappam suam non tollat, sed evangelium legens super humeros ponat.

Sic capitula quæ vix intelligi poterant, ope veterum codicum Pœnit. ita emendantur, ut ex eis verus ac certus sensus nunc facile deprehendatur.

PŒNITENTIALE NOSTRUM

Cum quibusdam capitulis et canonibus ex ipso Pœnitentiali Theodori excerptis collatum, unde colliguntur non solum variæ lectiones, sed etiam auctoritates maximi momenti, quibus ipsius Pœnitentialis veritas et auctoritas comprobantur.

CAPUT I PŒNITENTIALIS.

In ecclesia ubi mortuorum cadavera infidelium sepeliuntur, sacrificare non licet. *Aliter ex capitulis* ■ *R. D. Luca Acherio editis, habet cap. LXVIII* : In ecclesia sanctificata nulli mortui sepeliuntur. Si autem ibi mortui, antequam fuerit sanctificata, sepulti sunt, non sanctificetur.

Sed si apta videtur ad consecrandum, inde evulsa et rasis vel lotis lignis ejus reedificetur. Si hæc consecrata prius fuit, missas in ea celebrare licet, si religiosi ibi sepulti sunt. *Alias ex eodem capitulo supra notato* : Si inde mutata fuerit in altero loco, vel laventur tabulæ, quæcunque etiam ecclesia mutata fuerit in alio loco, iterum sanctificetur ; si vero in ipso loco, et ei mutata fuerit, aqua aspergetur sancta. *Sed ex concilio Agrippinensi Burchardus, Ivo et Gratianus, ut legitur in Pœnitentiali, referunt his paucis mutatis* : *Burch., lib. III, c. 58, ex concilio Agrippinensi, c. 23* : inde evulsis corporibus et rasis parietibus, etc. *Grat. Decret. III p., dist. 50, c. 28* : et rasis parietibus vel tignis ejus loci.

Si vero paganus, sic mundare et jactare foras melius est. *Al. cap. xxxvi* : Gentiles mortui de locis sanctorum ejiciendi sunt. *Burch., lib. III, c. 15* ; *Ivo, p. III, c. 15* ; *Grat., Decret. III p., d. 1, c. 27, ex concilio Aurelianensi c. 3* : Ecclesiam, in qua paganus sepultus est, non liceat consecrare, neque missas in ea celebrare, sed jactari foras, et mundari oportet.

Laicus non debet in ecclesiis lectionem, nec alleluia dicere, sed psalmos tantum aut responsoria sine alleluia. *In cap. xxvii transponuntur verba. Apud Burch. vero l. VIII, c. 87* ; *Ivo, p. III, c. 105, eodem ordine quo jacent in Pœnit. leguntur, ac citantur ex concil. Mogunt. c. 18.*

CAP. II PŒNIT.

Episcopo licet in campo confirmare, si necesse sit. *Burch., lib. IV, c. 68, ex concilio Rhemensi, c. 10* : Episcopo liceat in campo, si necesse sit, confirmare.

Episcopus non debet abbatem cogere ad synodum ire, nisi etiam aliqua rationabilis causa sit. *Burch., l. VIII, c. 73, ex concilio Turonensi, c. 2* : Episcopus non debet abbatem cogere ad synodum ire nisi aliqua rationabilis causa consistat.

Si quis presbyter ordinatus deprehendit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum, et omnes quos prius baptizavit. *Cap. LXVII* : Quicunque dubitat de baptismo, iterum baptizetur. *Burch., lib. IV, c. 74* ; *Ivo, p. I, c. 268* ; *Gr. decret. II p., c. 1, q. 1, c. 9* : Si presbyter ordinatus deprehenderit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum. *Ivo*

A ex concil. apud Compend. c. 5, addit quod habet vet. cod. Pœnit. : Et omnes quos prius baptizavit.

Non licet diacono, laico pœnitentiam dare. Sed episcopi aut presbyteri dare debent. *Cap. XLIII*. Non licet diacono alicui judicare pœnitentiam, sed episcopis aut presbyteris. *Ad marg. ponitur emendandi causa* : indicare. *Hoc tamen vocabulo*. Judicare pœnitentiam, *alibi utitur Theodorus in cap. de Abbat.* Neclibertas monasterii est pœnitentiam sæcularibus judicare. *Et post Theod. conc. Germanicum I, c. 2* : Et unusquisque præfectus unum presbyterum qui hominibus peccata confitentibus judicare et indicare pœnitentiam possit. *Concil. Vermeriense, c. 1* : Sed pœnitentiam ejus judicamus. *Regino, l. I, de Eccl. discip., c. 95*. Sic nec pœnitentium judicia alii usurpare debent. *Quod repetitur* ■ *Burch. lib. XIX, c. 155. Atque hoc idem habet antiquissimus codex ordinis Romani in bibliotheca abbatis Constantini Gœtani, ex quo V. C. I. Morinus hæc verba citata retulit lib. IV Pœnit., cap. 18.*

CAP. III PŒNIT.

In ordinatione episcopi debet missa cantari ab ipso episcopo ordinante. *Cap. Theod. I* : In ordinatione episcopi, vel presbyteri, sive diaconi vel subdiaconi oportet episcopum missam agere. *Burch., l. I, c. 225* ; *Ivo, p. IV, c. 538, ex dictis Theod. Arch.* : In ordinatione episcopi, ipse qui ordinat missam celebrare debet, et qui ordinatur similiter.

CAP. IV PŒNIT.

Nullum perfectum credimus in baptismo, confirmationem episcopi non disputamus; tamen in Nicæna synodo fuit chrisma constitutum. *Cap. IV* : Nullum perfectum credimus in baptismo sine confirmatione episcopi : tamen non desperamus.

Pannos chrismatos iterum super alium baptizatum imponi non est absurdum. *Burch., l. IV, c. 94, ex concil. apud Bellovacum, c. 8* : Si quis voluerit chrismatis pannum iterum linire, et super alium baptizatum mittere, non est absurdum. *Gr. decret., II p., d. 4, c. 121* : Chrismate pannum.

In catechumenæ et baptisate et confirmatione unus potest esse pater, si necesse sit. Non est tamen consuetudo. Per singula singuli suscipiunt. *Burch., l. IV, c. 24, ex conc. Mogunt.* : In catechumenæ et in baptismo et in confirmatione unus pater potest fieri, si necessitas cogit. Non est tamen consuetudo Romana. Sed per singula singuli suscipiunt.

Non licet alium suscipere qui non est baptizatus. *Burch., l. IV, c. 26, ex concil. Mogunt., c. 2* : In baptismo vel in chrismate non potest alium suscipere

in filium, qui non est baptizatus vel confirmatus. **A** accipere novum conjugium, sed puerum vel puellam. *Vide excerpt. Egberti Eborac. arch., c. 118. Item canon Africanensis.* Legitimum igitur conjugium non licet separari sine consensu amborum : potest tamen alter alteri cum consilio episcopi licentiam dare ad servitutem Dei accedere. Quidam etiam dicunt : Sive vir sive mulier ex consensu religionem ceperit, licet alterum accipere novum conjugium, sed puellam vel puerum, si continens esse non poterit quod non laudo. *Idem addit Theodorus aliis verbis : Et tamen non est canonicum. Quicumque attente perlegerit Hieronymum, et canones conc. Afric., non diffitebitur hæc citata ex Hieronymo et canone conc. Afric. ad Theodorum potius pertinere.*

Non licet baptizatis cum catechumenis manducare : quanto magis gentilibus. *Burch., l. iv, c. 95 : Catechumeni manducare non debent cum baptizatis, neque osculum eis dare, quanto minus gentilis.*

CAP. V POENIT.

Sed licet Dionysius Areopagita dicat blasphemiam Deo facere, qui missas offert pro malo homine, Augustinus tamen dicit pro omnibus Christianis hoc esse faciendum, quia hoc vel eis proficit aut offerentibus aut petentibus. *Cap. lvi : Blasphemias Domino agit, qui missas Domino offert pro malo homine. Augustinus dicit omnibus Christianis esse faciendum quod vel ei proficit, aut offerenti, aut viventes consoletur. Burch. et Ivo legerunt quod est in vet. cod. Pœn., his tantum mutatis : quia vel eis proficit aut offerentibus, aut petentibus proderit. Apud Burch. l. iii, c. 65, et apud Ivo., l. iii, c. 67 : quia vel eis proficit, aut offerentibus proderit.*

CAP. VI POENIT.

Monacho non licet votum vovere sine consensu abbatis, sin minus, frangendum est. *Burch., l. viii, c. 9 ; Ivo, p. vii, c. 32 ; et Grat. Decret., ii p., caus. 20, q. 4, c. 2, ex dictis Basilii : Monacho, etc. Si autem voverit, frangendum erit.*

CAP. VII POENIT.

Mulieres non valent altare de corporali, nec oblationes super altare, neque calicem ponant ; neque stent inter ordinatos in ecclesia ; neque in convivio sedeant inter sacerdotes. *Burch., l. viii, c. 84, ex concilio Rhemensi præsentis Ludovico imper., c. 5 : Femina non det poenitentiam, nec corporale cum oblatione, nec calicem super altare ponat, nec inter ordinatos stet in ecclesia, nec sedeat inter sacerdotes in convivio.*

CAP. VIII POENIT.

Græci carnes morticinorum non dant porcis. Pelles tamen ad calceamenta et lanam et cornua accipere licet, non ad aliquid sanctum. *Capit. x : Græci autem morticinam non dant porcis suis. Pelles vero morticinorum ad calceamenta, etc., licent accipi : sed non, etc.*

CAP. XI POENIT.

Mulier tribus mensibus abstineat se a viro suo quæ concepit ante partum, et post tempus purgationis, hoc est, quadraginta diebus et noctibus sive masculum et feminam genuerit. *Cap. xxi : Mulieres menstruuo tempore non intrent ecclesiam, neque communicent nec sanctæmoniales necliaex. Si præsumant, tribus hebdomadibus poeniteant quæ intrant ecclesiam ante mundum sanguinem post partum, id est, 40 diebus.*

Legitimum conjugium non licet separare sine consensu amborum : potest tamen alter alteri licentiam dare accedere ad servitutem Dei in monasterio, et sibi nubere, si in primo conjugio erat secundum Græcos. *Regino, lib. ii de Eccl. disc., c. 107, ex dictis Hieronymi. Additur quantum, quando sive vir, sive mulier ex consensu religionem ceperit, licet alteri*

accipere novum conjugium, sed puerum vel puellam. *Vide excerpt. Egberti Eborac. arch., c. 118. Item canon Africanensis.* Legitimum igitur conjugium non licet separari sine consensu amborum : potest tamen alter alteri cum consilio episcopi licentiam dare ad servitutem Dei accedere. Quidam etiam dicunt : Sive vir sive mulier ex consensu religionem ceperit, licet alterum accipere novum conjugium, sed puellam vel puerum, si continens esse non poterit quod non laudo. *Idem addit Theodorus aliis verbis : Et tamen non est canonicum. Quicumque attente perlegerit Hieronymum, et canones conc. Afric., non diffitebitur hæc citata ex Hieronymo et canone conc. Afric. ad Theodorum potius pertinere.*

Muliere mortua licet viro post mensem alterum accipere. Mortuo viro post annum licet mulieri alterum tollere virum. *Excerpt. Egb. Ebor., c. 116. Synodus dixit : Muliere mortua licet viro post mensem accipere alteram ; post annum vero licet mulieri accipere alterum virum.*

Si mulier discesserit a viro suo despiciens eum, et nolens reverti et reconciliari viro, post quinque annos cum consensu episcopi aliam accipere liceat uxorem. *Excerpt. Eborac. archiep., c. 122. Canon dicit : Si mulier discesserit a viro suo, etc., post quinque vel septem annos, cum consensu episcopi ipse aliam accipiat uxorem, si continens esse non poterit, et poeniteat tres annos, vel etiam quandiu vixerit ; quia juxta sententiam Domini, mœchus comprobatur.*

Si in captivitate per vim ducta redimi non potest, post annum alterum accipere. Item si in captivitate ductus fuerit vir ejus, quinque annos expectet. Similiter autem et mulier, si talia contigerint. *Excerpt. Egb. Eborac. arch., c. 122. Canon dicit : Si cujus uxor in captivitatem ducta fuerit, et ea redimi non poterit, post annum septimum alteram accipiat. Et si postea propria, id est prior mulier de captivitate reversa fuerit, accipiat eam, posterioremque dimittat. Similiter autem et illa, sicut superius diximus, si viro talia contigerint, faciat.*

Duo quoque fratres duas sorores in conjugio possunt habere ; et pater filiusque, matrem et filiam. *Cap. lxxv : Patri et filio matrem et filiam licet in matrimonio habere.*

Si vir et mulier conjunxerint se in matrimonio, et postea dixerit mulier de viro suo non posse ; si quis poterit probare quod verum sit, accipiat alium virum. *Rhaban., in ep. ad Heribaldum, cap. 29 : Non cum auctoritate, sed de quorundam statulis respondemus, in quibus scriptum est : Vir et mulier si se conjunxerint matrimonio, et postea dixerit mulier de viro quod non possit ei nubere, si potest probare per justum judicium quod verum sit, accipiat alium. Regino, lib. xi, c. 242 : quod non possit coire cum ea. Addit Burch., l. ix, c. 40 : Si autem ille aliam acceperit separentur. Ivo, p. viii, c. 79 : Accipiat alium : eo quod juxta Apostolum non potuit illi reddere vir suus debitum.*

Puellam desponsatam non licet parentibus dare

atili viro, nisi illa omnino resistat; tamen ad monasterium licet ire si voluerit. Illa autem desponsata, si non vult habitare cum eo viro cui est desponsata, ei pecunia quam dedit, et tertia pars addatur. *Cap. LXXXI*: Desponsata mulier viro; deinde non vult habitare cum ea, reddat pecuniam quæ ipsi datur; et tertiam partem substantiæ addat. *Priora verba ut in vet. cod. Pœnit. leguntur apud Burch., lib. VIII, exceptis his verbis quæ desunt*: nisi illa omnino resistat.

CAP. XII POENIT.

Si servum et ancillam dominus amborum in matrimonium conjunxit, postea liberato servo vel ancilla, si non potest redimi quæ in servitio est, libero licet ingenuam conjungere. *Cap. LXXI*: Si servus sit, et ancilla domini servum illum liberum non vult cum illa nubere, dimitte accipere, si illa non potuerit ad eum. *Quæ verba nimium depravata ad genuinum et apertum sensum restituuntur præcedenti le-*

ctione vet. cod. Pœnit. quam rectam esse confirmant excerptiones Egberti Eborac., cap. 124, Canon dicit: Si servum et ancillam dominus amborum in matrimonio conjunxerit, postea liberato servo vel ancilla, si non potest redimi qui in servitio est, libero licet, sicut quibusdam placet, ingenuam conjungere; sed tamen juxta sententiam Domini mœchus probatur.

CAP. XIII DE POENIT.

Jejunio legitima tria sunt in anno: quadraginta ante Natale Domini, et post Pentecosten quadraginta dies. *Cap. 109*: Jejunia legitima sunt tria in quadragessimis.

Infirmis licet omni hora cibum et potum sumere, quando desiderant vel possunt, si opportune possunt. *Burch., l. XVIII, c. 20, ex concil. Mogunt. c. 26*: Infirmis licet omni hora cibum potumque sumere, quotiescunque desiderant.

POENITENTIALE THEODORI

Collatum cum quibusdam testimoniis, quæ ex eo deprompta laudantur sub nominibus suppositis Hygini papæ, Fabiani, etc. Atque hæc testimonia certo ac vero auctori Theodoro restituuntur.

Cum apud omnes viros doctos constet quæ vulgo laudantur ab auctoribus recentioribus sub nominibus Hygini papæ, Fabiani, Eutychiani, etc., esse supposita, et variis hinc inde excerptis testimoniis contexta; sufficit ea quæ pertinent ad Theodorum, ipsi ut vero ac certo auctori restituere, sicut jam plura aliis patribus a viris doctissimis restituta sunt.

Grat. Decret., II p., caus. 27, q. 2, c. 27. Desponsatæ puellæ non prohibentur monasterium eligere. Probatur itidem auctoritate Eusebii papæ dicentis: Desponsatam puellam non licet parentibus alii viro tradere: licet tamen illi monasterium eligere. *Illud est desumptum ex Pœnit. Theod., in questionibus conjugiorum, ubi sic*: Puellam desponsatam non licet parentibus, etc.

Decret., II p., caus. 28, q. 1, c. 2: * In fidelis potestate sit, post baptismum uxorem recipere, quam ante dimiserat. Ex decreto Eutychiani papæ: Si quis gentilis gentilem uxorem dimiserit ante baptismum, post baptismum in potestate ejus erit eam habere, vel non habere. *Hoc pertinet ad Theodorum qui ita in questionibus conjug.*: Si quis dimiserit gentilem uxorem, etc.

Apud Grat. sequitur c. 3: Fidelis infidelem discedentem sequi non cogitur. Idem Eutychianus papa: Simili modo, si unus ex conjugatis baptizatus est,

et alter gentilis, et sequi non vult, sicut dicit Apostolus: Infidelis si discedit, discedat. *Istud quoque est Theodori qui hæc subjungit*: Simili modo, si quis eorum baptizatus est, alter gentilis, etc.

Decret., II p., caus. 35, q. 2, c. 3: Affines in quinta generatione copulari possunt: in quarta si fuerint inventi, non separentur. Item Fabianus papa: De propinquis qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, et quinta generatione conjungantur: in quarta, si inventi fuerint, non separentur. In tertia vero propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. *Æqualiter vir conjungatur in matrimonio eis quæ sibi consanguineæ sunt, et uxoris suæ consanguineis post mortem suæ uxoris. Eadem paulo post citat sub nomine Julii papæ in eadem caus. et quæst., c. 13. Sed ista pertinent ad Theodorum qui sic in quæst. conjug.*: In tertia propinquitate carnis licet nubere secundum Græcos, sicut in lege scriptum est; in quinta secundum Romanos, tamen in tertia non solvunt, si post factum fuerit. Ergo in quinta generatione conjungantur. *Et sic de cæteris.*

Ex quibus omnibus patet maximè auctoritatis esse Pœnitentiale Theodori, atque optimum codicem ms. quo usi sumus.

* Burch., l. IX, c. 59, 60.

CANONES SELECTI

EX ANTIQUISSIMA CODICIS HEROVALLIANI CANONUM COLLECTIONE.

DE

DOCTRINA ET DISCIPLINA ECCLESIASTICA,

QUÆ IN SUPERIORIBUS MONUMENTIS PROPOSITA EST.

PRÆFATIO.

Ad exponendam ecclesiasticam disciplinam quæ in superioribus monumentis proponitur, aptissima est canonum collectio, quam una cum pluribus antiquis codicibus mss. de thesauro suo liberaliter mihi suppeditavit vir clarissimus Antonius Vion dominus d'Hérival. Quæcunque enim ex ea selegimus aperte declarant varios ritus qui in Pœnitentiali Theodori ac ipsius capitulis leguntur, etiam qui videntur maxime singulares, cum Patrum testimoniis et antiquis utriusque Ecclesiæ, tum Orientalis tum Occidentalis, canonibus omnino consentire.

Hujus vero collectionis, quæ divisa est in 92 titulos et quam subsequitur liber Pœnitentialis, apographum tantum se vidisse testatur Joannes Morinus in appendice lib. de Pœnitentia his verbis : « Tres codices Andegavensis citamus, qui Pœnitentiales libelli non abs re dici possunt, etc. Primus Pœnitentialis ex illis tribus quos exhibemus reperitur in fine antiquæ Collectionis canonum, cujus apographum tantum vidimus et habemus ; divisa est in 92 titulos. Conciliorum canones, pontificum decreta et Patrum sententiæ ex quibus compilata est, omnia sunt antiqua. » Cum vir doctissimus illud solummodo generatim ac obiter dixerit, nos quæcunque in hac collectione præcipua sunt colligentes, ipsius antiquitatem atque excellentiam quibusdam argumentis validissimis demonstrabimus.

I. Collectio canonum codicis Herovalliani nullis fœdata est Pseudo-Isidori epistolis. Unde cuique erudito facile est intelligere non solum Gratiani, Ivonis, Burchardi collectionibus, sed etiam Reginonis, imo et Isidoriana collectione antiquiorem esse ; cum falsis istius collectionis mercibus cæteræ collectiones subsequentes eo turpius deformatæ sint, quo ad posteriora tempora deveniunt. Sed quod ad Pœnitentiale Theodori notavimus, nempe Isidorianæ collectionis auctorem non esse Isidorum Hispalensem, illud idem confirmat antiqua collectio canonum codicis Herovalliani ; quod licet epistolas quasdam Isidori Hispalensis integras referat, nusquam tamen Isidorianæ collectionis epistolarum meminerit. Perperam igitur Hincmarus, et qui hujus auctoritatem sequuntur, hanc collectionem Isidoro Hispalensi episcopo tribuunt ; quæ tribuenda est Pseudo-Isidoro, quam ab Hispania in Gallias allatam Riculfus Moguntinus episcopus primum evulgavit, ut ipsius Hincmari auctoritate in epistola adversus Hincmarum Laudunensem episcopum diserte probat Christophorus Justellus in præfatione de veteri codice canonum Ecclesiæ universæ, ejusque auctoritate.

II. Non solum nullis fœdata est epistolis a Pseudo-Isidoro confictis collectio canonum codicis Herovalliani, verum etiam genuinas, quæ postmodum innumeris mendis et interpolationibus corruptæ sunt, integras atque illesas exhibet. Cujus rei hæc una ratio esse potest summa antiquitas. Ne autem hoc gratis proferri videatur, observandum est ad emendandas D. Gregorii epistolas etsi Petrus Gussanvillæus quam plurimis codicibus mss. usus fuerit, quia tamen admodum rari sunt vetustissimi, multa superfuisse quæ absque ullius codicis ms. auctoritate, sed sola ingenii perspicacitate Gregorii non esse recte pronuntiavi : atque hæc eadem, duobus tantum exceptis quorum rationem reddimus, abesse ab epistolis Gregorii in collectione codicis Herovalliani relatis, a qua absunt quæcunque et a Gregorio I et a cæteris pontificibus Romanis sunt aliena. Unde quasdam loquendi formulas posterioribus temporibus usitatas ista collectio vetustissima non admittit. Verbi gratia, cum sic Ecclesia describitur : ECCLESIA CATHOLICA, APOSTOLICA ET ROMANA ; ubicunque hoc vocabulum, ROMANA, legitur in epistolis pontificum Romanorum quarti et quinti sæculi, illud abest ab iisdem epistolis in collectione codicis Herovalliani citatis : verum non quædam verba aut quasdam lineas, sed multa absorta per paginas integras epistolis pontificum Romanorum addita fuisse ex eadem collectione clare ostendimus. Præterea collectio codicis Herovalliani quasdam libros sub nominibus suppositis ab auctoribus posteriorum temporum licet antiquorum laudatos, certis ac genuinis auctoribus vindicat. Verbi gratia, libri de Vita contemplativa ab auctoribus noni sæculi vulgo Prospero tributi, in hac collectione Juliano Pomerio certo ac vero juxta Isidorum Hispalensem auctori recte ascribuntur. Quæ omnia manifestissime probant collectionem codicis Herovalliani antiquissimam esse atque præstantissimam.

III. Collectio codicis Herovalliani utitur canonum Græcorum interpretatione antiquissima, videlicet canonum Nicænorum interpretatione Rufiniana, quæ potius sensum quam ipsa verba breviter sententioseque profert, eodem fere modo quo citantur in antiquis canonibus synodorum Ecclesiæ Gallicanæ. Sic canon 1 Nicænus summatus refertur a Patribus synodi Arelatensis II, can. 7. Ita canon 2 Nicænus in eadem synodo Arelatensi, can. 1. Canon 3 Nicænus in eadem synodo Arel., can. 3. Canon 4 Nicænus in eadem synodo Arel., can. 5. Canon Nicænus 9 in eadem synodo Arelat., can. 10, ubi cum interpretatione Rufini adeo convenit, ut licet Græcum, Isidorus et Dionysius dicant *tres annos*, synodus Arelatensis legat, *quinque annos*, ex iisdem prorsus verbis interpretationis Rufinianæ. Quocirca mirari subit quod vir doctus Christophorus Justellus ut probet, in præfatione de veteri codice Ecclesiæ universæ, canones Nicænos et alios in synodis antiquis Ecclesiæ Gallicanæ citari solere ex interpretatione quæ reperitur apud Isidorum Mercatorem, lectorem remittat ad synodum Arelatensem II, quæ interpretationem Rufinianam ubique adeo amplectitur, ut nec ipsius errata omittat. Quod vir eruditissimus Jacobus Sirmondus animadvertit in notis ad canonem 15 ejusdem synodi his verbis : « Ille vero canon totus est ex canone 18 Nicæno : non ut synodus ipsa legitur, sed ut a Rufino interpretatus est canon 20, etc. At synodus Nicæna, ut Græca sunt exemplaria, non prohibet diaconis ne præsentibus presbyteris eucharistiam dividant, sed ne presbyteris ipsis porrigant. » Et in notis ad can. 16 : « Et hoc rursum editio-

nis est Rufinianæ can. 21 : *Et Paulianistæ, qui sunt Photiniani, rebaptizentur*. Nicæna enim synodus de Photinianis, qui exorti nondum erant, statuere non potuit : solos vero Paulianistas commemorat canone 19, unde hic excerptus est. » Canonum aliorum conciliorum eandem sæpius adhibet interpretationem canonum concilii Nicæni interpretationi Rufinianæ similem, quæ passim legitur in conciliis Valentino, Rhemensi, Andegavensi, Turonico I, Agathensi, Epaonensi et aliis, atque apud Gregorium Turonensem, scilicet de canonibus qui tunc temporis quasi apostolici haberentur. Non diffidendum est veterem interpretationem, quæ habetur in collectione Isidori ab antiquis synodis Ecclesiæ Gallicanæ adhibitam fuisse, necnon Dionysianam : quibus in locis observamus ab huiusmodi interpretatione vetustissimam collectionem codicis Herovalliani cum antiquis Ecclesiæ Gallicanæ canonibus consentientem parum differre. Ex quibus duo colligere licet, primum hanc vetustissimam collectionem ad usum Ecclesiæ Gallicanæ compositam fuisse : deinde quoquomodo accipiat promiscuus ille variarum interpretationum usus quem usurpat collectio canonum codicis Herovalliani, eam saltem temporibus Caroli Magni anteriorem esse, cui cum exemplar Dionysianum delatum esset ab Adriano papa I, deinceps Dionysiana illa Græcorum canonum perpetuo usa est Ecclesia Gallicana : sicque factum ut in Ecclesia Latina canonum ecclesiasticorum non modo sensus idem, sed eadem etiam pene ubique vox fuerit ; quemadmodum id perspicue demonstrarunt viri clarissimi Christophorus Justellus in præfatione de veteri codice canonum Ecclesiæ universæ, Jacobus Sirmondus in præfatione ad Concilia antiqua Galliæ, et nuper vir doctissimus Paschasius Quesnel in egregia hac de re dissertatione, quæ exstat tom. II Operum sancti Leonis.

IV. De titulo canonum Africanorum et de numero sive æra sæpius consentit collectio codicis Herovalliani cum canonum codice ms. Barberino, qui in Conciliis ultimæ editionis et a pluribus viris doctissimis ut antiquissimus laudatur.

V. Postremo omnia esse antiqua in hac collectione declarat index canonum et alter episcoporum qui canones subterfirmaverunt : qui omnes temporibus Caroli Magni superiores sunt.

Ne vero quippiam extraneum aut inutile proferre videamur, pluribus omissis, ut declarat index capitulum collectionis codicis Herovalliani, ea tantum ex hac collectione selegimus quæ et ad disciplinam Pœnitentialis Theodori exponendam pertinent, et quæ quidem maxime observanda sunt, tum propter varios numeros, quorum quidam indicant, multos canones in editis desiderari, tum quidem ob ipsos canones qui in editis desiderantur, tum denique propter varias lectiones quibus nova Conciliorum editio illustratur. In quibus colligendis sicut et in cæteris rebus notandis, tibi certum sit, lector, si non potuerim primas habere sapientiæ, secundas saltem me habiturum modestiæ partes ; ut cum viro sapientissimo modestissimoque Augustino loquar, qui ita de suis operibus in prologo Retractationum : « Neque enim quisquam, nisi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo me reprehendere audebit. Sed si dicit non ea debuisse a me dici quæ postea mihi etiam displicerent, verum dicit et mecum facit : eorum quippe reprehensor est quorum et ego. Neque enim ea reprehendere deberem, si dicere debuisssem. Sed qui primas non potuit habere sapientiæ, secundas habeat partes modestiæ. »

CAPUT PRIMUM.

DE FIDE CATHOLICA ET SYMBOLO.

Canon Augustodunensis, æra 1.

Si ^a quis presbyter, diaconus, [*Vulg. add., subdiaconus*] vel clericus Symbolum ^b apostolorum et eundem sancti Athanasii non recensuerit, ab episcopo condemnatur.

Canon Toletanus, c æra 2.

Pro reverentia sanctissimæ fidei, et ad corroborandas hominum invalidas mentes ^d, sancta constituit synodus, ut per omnes ecclesias Hispaniæ, Galliæ, ^e vel Gallitiæ, secundum formam Orientalium ecclesiarum, Symbolum ^f editum in Constantinopoli a 150 episcopis sanctis omnibus diebus Dominicis recitetur [*prædicetur*], priusquam oratio Dominica dica-

atur, ab omni populo voce clara decantetur ; quo et fides verum testimonium [*manifestum*] habeat, et ad Christi corpus et sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata assumantur [*accedant*].

CAPUT III.

Sententia papæ Leonis ^g de apocrypha scriptura.

Curandum ergo est, et sacerdotali diligentia maxime providendum, ut falsi [*Vulg., falsati*] codices et a sincera veritate discordes in nullo usu lectionis habeantur, quia habent semina falsitatum. Non solum autem hæc ^h interdicens sunt, sed etiam penitus auferenda atque ignibus concremanda ; quia quamvis sint in illis quædam quæ videantur habere speciem pietatis, nunquam tamen vacua sunt venenis : et per fabularum illecebras hoc latenter operantur, ut

^a Hic canon in ultima Conciliorum editione aliis canonibus concilii Augustodunensis vel appendice subiicitur. Vetustissima tamen collectio codicis Herovalliani confirmat id quod refertur ex altera collectione canonum e bibliotheca S. Benigni Divionensis, atque ex aliis in quibus citatur, appellaturque primus canon Augustodunensis.

^b In ult. Conc. ed. al. sic legitur : *Symbolum, quod inspirante sancto Spiritu apostoli tradiderunt*. Quod additum esse videtur expositionis causa juxta Rufini opinionem, quæ majorum auctoritate probari non potest ; maxime si illi majores, de quibus loquitur in præfatione ad hoc symbolum, intelligantur patres qui concilium Nicænum præcesserunt. Nullus enim hac eadem formula usus est, licet sæpius patres Justinus, Irenæus, Tertullianus, Origenes, etc., eundem sensum protulerint, sed ubique aliis verbis, in Conc. Toletan. III, cap. 2.

^d *Vulg. add. : Consultu piissimi et gloriosissimi domini nostri Reccaredis regis.*

^e *Gallie*, vocabulum hoc deest in ed. At utrumque requiritur vocabulum et Galliæ et Galliciæ : Galliæ quidem scilicet Narbonensis ex pater duntaxat ; Galliciæ vero propter Suevos ad fidem conversos V. N. ad m. Conc. ult. ed.

^f *Al. : Concilii Constantinopolitani, hoc est, centum quinquaginta episcoporum symbolum fidei, recitetur, ubi ista verba, omnibus diebus Dominicis, de sunt in ed.*

^g *Epistola Leonis papæ ad Turibium Asturicensem episcopum, cap. 15.*

^h In ed. hæc ita explicantur : « Apocryphæ autem scripturæ, quæ sub nominibus apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicens, etc. »

mirabilium * narrationum seducti quique admiratione, laqueis ejuscunque erroris implicentur. Unde si quis episcoporum apocrypha haberi [per domos] non prohibuerit, vel eos libros qui ab hæreticis ^b viati sunt in ecclesia permiserit legi, hæreticum se noverit judicandum; quoniam qui alios ab errore non revocat, seipsum errare demonstrat. ^c Tractatus autem sancti Hieronymi, Ambrosii, et Augustini, et cæterorum sanctorum Patrum, expositionesque Novi ac Veteris Testamenti quæ a nominatissimis doctorum orthodoxorum Patribus factæ sunt, prout ordo poscit, in ecclesia legantur.

CAPUT IV.

^d DECRETALIS DE RECIPIENDIS ET NON RECIPIENDIS LIBRIS.

Hæc scripta sunt a ^e Gelasio papa cum LXX episcopis eruditiss.

Post propheticas, et evangelicas, atque apostolicas Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, ^f has suscipi eadem ecclesia non prohibet. ¹ sanctam synodum Nicænam, ² et Constantinopolitanam, et Ephesinam primam, et Chalcedonensem quæ est quarta synodus.

^a Edit., *Mirabilium narratione seductos, etc., involvant.*

^b Edit., « Vel sub canonicorum nomine eos codices in ecclesia permiserit legi, qui Priscilliani adulterina sunt emendatione corrupti. » Rectius habet coll. cod. Her. cum S. Leo generaliter loquatur de libris ab hæreticis quibuscumque depravatis.

^c Quæ sequuntur in edit. desunt.

^d In altera collectione cod. Her. hic est titulus: « In Christi nomine incipiunt decreta de recipiendis et non recipiendis libris, quæ scripta sunt a Gelasio papa cum septuaginta eruditissimis viris episcopis. »

^e Quidam codices mss. tribunt Hirsmodæ. Verum cum vetustissimis et optimis codicibus mss. utraque collectio cod. Herovall. ascribit Gelasio, sub ejus quoque nomine eadem decreta laudat Nicolaus I in epistola 42 ad omnes Galliarum episcopos.

^f Hic in ed. plura fere per paginam integram interjecta sunt, quæ ad rem nullomodo pertinent. Quorsum enim tot ac tanta de primatu Ecclesiæ, et quidem contra hæreticos, cum agatur quæstio de recipiendis et non recipiendis libris? Præterea nonne illæ sunt a re prorsus aliena, quæ interponuntur his verbis: « Illud etiam intimandum putamus, quod quamvis universæ per orbem catholicæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit, sancta tamen Romana, Catholica et Apostolica Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris ecclesiis prælata est, sed Evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit. » Eadem verba Silvestro papæ in præfatione Nicæni concilii falso quoque ascribuntur a quibusdam auctoribus, ut ab Aenea Parisiensi episcopo libr. adversus Græcos, quæst. 6. Vid. tom. VII Spicileg. L. Ach. Et sic de cæteris usque ad ista verba: *has suscipi*. Quod quidem indicat in suis notis Binius: « Hoc decretum, inquit, exstat distinct. 15, can. 15. Lectio ejus ab originali tantopere discrepat, ut satis certo statui non possit quæ sit vera et pura Gelasii, nec magnopere mirandum sit, si nonnulla sint quæ difficultatem faciunt.

^g In ed. Notatur quænam fuerit harumce synodorum convocandarum causa; quo tempore, et adversus quos hæreticos habitæ sint, et quis fuerit episcoporum numerus. Quæ omnia cum absint a vetustissima canonum collectione cod. Her. verisimile est ex publicationis gratia posthac adjuncta fuisse.

CONTINUATIO DECRETALIS.

Item opuscula ^h sancti Cypriani martyris Carthaginensis. Opuscula beati Gregorii Nazianzeni. Opuscula sancti Basilii Cappadoceni. Opuscula sancti Joannis Constantinopolitani. Opuscula beati Theophili Alexandrini. Opuscula sancti Athanasii Alexandrini. Opuscula sancti Hilarii Pictaviensis. Opuscula sancti Augustini Hipponensis. Opuscula Prosperi. Opuscula beati Leonis papæ. ⁱ Opuscula atque tractatus omnium Patrum orthodoxorum, qui in nullo a sancta Ecclesia Romana deviarunt ^j. Item decretales epistolæ, quas beatissimi papæ diversis temporibus de urbe Roma pro diversorum consultatione ^k dederunt, venerabiliter suscipiendas decernimus. Gesta sanctorum martyrum, quæ ^l mirabilibus cruciatibus et triumphis irradiant, et a catholicis viris conscriptæ sunt, omnimodis veneramur. ^m Ea vero quæ ab hæreticis vel idiotis compositæ vel adulteratæ sunt, nullatenus recipiantur, quæ in ipsis eorum dictis ab ecclesiasticis viris sine mora deprehendi possunt. ⁿ Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium eremitarum quas vir beatissimus Hieronymus descripsit, vel alii orthodoxi Patres, cum omni honore suscipimus.

^b In altera coll. cod. Her. alio ordine recensentur hoc modo: « Opuscula B. Athanasii, S. Basilii, etc. Joannis Const., etc. Cecillii Cypriani, etc. Gregorii Nazanensis, etc. Theophili Alex., etc. Hilarii Pictaviensis, etc. Ambrosii Mediolan., etc. Augustini Hipponensis, etc. Jeronymi presbyteri. Prosperi viri religiosissimi, etc. Item epist. B. Leonis papæ, etc. »

ⁱ Add. altera collectio cod. Her. eadem fere quæ leguntur in ed.: « Item epistolam beati Leonis papæ ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinatam: cujus textum quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit. »

^j In Ed., *qui in nullo a sanctæ Romanæ Ecclesiæ consortio deviarunt*. Post hæc verba ista redundant: « Nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt, sed ipsius communionis per gratiam Dei usque in ultimum diem vite suæ fuere participes. »

^k Altera coll. cod. Her. leg., *consolatione*.

^l Altera coll. cod. Her.: *multiplicibus tormentorum cruciatibus et mirabilibus confessionum triumphis irradiant*. Post hæc in ed. sequuntur verba quæ nullo modo inter se coherent: « Quis ita esse catholicorum dubitet, et majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed gratia Dei et adjutorio universa tolerasse? Sed ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur. » Mirum quanta in his verbis appareat contradictio. Gelasius censet primum legenda esse gesta sanctorum martyrum: deinde illud idem confirmat ipsorum elogis. Ex quibus concluditur, ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non legi. Hæc igitur inepta verborum constructio prorsus repugnat genuino sensui, quem plane perfecteque, ac paucissimis verbis exhibet optima collectio cod. Her.

^m Ab his alia sequuntur in ed. quæ cum ad eadem quæ supra dicta sunt exponenda, adjecta fuerint, idcirco absunt a coll. accuratissima.

ⁿ In ed., *Et omnium eremitarum, quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus*; male omittuntur ista verba prorsus necessaria: *vel alii orthodoxi Patres*. Paucorum enim eremitarum Vitas descripsit Hieronymus.

CONTINUATIO DECRETALIS.

Actus beati Silvestri papæ ^a pro antiquo usu multæ imitantur et venerantur Ecclesiæ. Scripturas ^b de inventione sanctæ crucis, et de inventione capitis Joannis Baptistæ ^c Nonnulli eas catholici legunt. Sed cum hæc ad catholicorum manus advenerint, beati Pauli præcedat sententia, *Omnia autem probate, quod bonum est tenete*. De Rufino qui plurima (In ed. add. expositio) edidit, S. Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit; illa sentimus, quæ prædictum Hieronymum sentire cognovimus: et non solum de Rufino, sed etiam de omnibus quos ipse (Hic quoque ut supra) zelo Dei et fidei religione reprehendit.

Canon Carthaginensis, ^a æra 24.

^e Liceat etiam legere passionem martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur.

CAPUT V.

UT PER SINGULOS ANNOS SYNODUS BIS FIAT: ET QUALITER DENUNTIETUR.

^f *Canon Nicæni concilii.*

^g Per singulos annos, in singulis provinciis, [Add. secundo] ab omnibus episcopis his concilia agi debere: et a comprovincialibus de hujusmodi negotiis judicari; ut si forte ab uno inique gestum est, a cæteris emendetur: si recte, ab omnibus confirmetur.

Canon Chalcedonensis, ^h æra 20.

ⁱ Ut per singulas provincias, episcoporum concilia

^a In ed. add. expositio quæ forsan in marg. tantum erat scripta.

^b In ed. istæ scripturæ vocantur *novellæ relationes*. In altera collect. cod. Her., *religiones novellæ de inventione crucis Dominicæ*, quarum scilicet nullo modo meminit Eusebius: licet ex relationibus dubiis paulo post emersis auctores rem diversimode retulerint.

^c Porro de inventione capitis Joannis Baptistæ legitur in operibus S. Cypriani tractatus, quem quicumque legerit non esse Cypriani statim ultro fatebitur. Vide in hanc rem Prosperum in Chronico, auctorem Chronici Alexandrini, Marcellinum comitem in Chronico. Sed inter cæteros Sozomenum lib. vii, cap. 21, una cum notis viri cl. H. Valesii, et miraberis, ut ipse admonet, tantam scriptorum discrepantiam. De cæteris quæ supersunt in decretali tria tantum animadvertam: 1° Ubicumque in editis dicitur *Ecclesia Catholica, Apostolica et Romana*, hoc vocabulum *Romana* abesse ab antiquissima canonum collectione. 2° Librum qui in ed. vocatur apocryph. sub titulo *Canonum apostolorum* in utraque collectione inter apocryphas scripturas non recenseri, sicut in cod. viri cl. Justelli. Nec suo tempore recensitum fuisse ita testatur Hincmarus Opusc. c. 24: « Sed et beatus Gelasius in catalogo, qui libri ab Ecclesia recipiantur, de his apostolorum Canonibus tacuit, sed nec inter apocrypha eos misit. » 3° Neque opuscula Tertulliani inter apocrypha rejici: rectius sane quam in editis, cum Hieronymus, cujus judicia mire laudantur a Gelasio, de ipsis ita scripserit in catalogo scriptorum ecclesiasticorum. « Vidi ego quemdam Paulum Concordiæ, quod oppidum Italiæ est, senem qui se beati Cypriani jam grandis ætatis notarium, cum ipse admodum esset adolescens Romæ vidisse diceret, referreque sibi solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione unam diem præterisse: ac sibi crebro dicere: *Damagistrum*, Tertullianum videlicet significans. »

^d Conc. Carth. iii, c. 47.

^A semel per tertiam hebdomadam festi paschalis: secundo xv die mensis Octobris per singulos annos celebrantur.

Canon Aurelianensis, ¹ æra 1.

Quod si intra biennium, divinitus [Ad., temporum] tranquillitate concessa, admonitis comprovincialibus a metropolitano synodus indicta non fuerit metropolitani ipse pro evocationis tarditate ann integro missas facere non præsumat. Quod si evocati nulla corporali infirmitate detenti adesse neglexerint [sua abusione despexerint], simili sententiæ subjacebunt. ^k In synodali conventu primum definiri quæ Dei sunt, postmodum humana.

Canon Aurasiorum, ¹ æra 28.

^B Ut nullus conventus synodalis [Deest synodalis in editis] sine alterius conventus denuntiatione solvatur.

Canon Arvernensis 1.

Quoties sancta synodus congregatur, nullus episcopus alia ⁿ gerere audeat, quam ea quæ ad emendationem vitæ, et severitatem regulæ vel animæ remedium pertinent, finiantur ^o.

EX CAPITE VI.

QUALES AD SACROS ORDINES VENIRE NON POSSUNT.

Canon Nicænus, æra 1.

^p Ne quis ex his, qui semetipsos impatientia libidinis absciderunt, veniat ad clerum.

^C ^e Hic canon vulgo subjungitur in ed. velut appendix ad can. 44, conc. Carth. iii; sed collectio antiqua cod. Her. confirmat id quod jam a viris doctis notatum est, in certis conciliorum libris dici Carthag. concilii capitulum vigesimum quartum.

^f Canon 5 conc. Nic. ex interpretatione Rufini.

^g Isie canon interpretationis est Rufini lib. ii eccles. Historiæ cap. 6; cujus canonis eandem interpretationem adhibet concilium Regense can. 8. Unde colligi debet collectionis cod. Her. antiquitas, sicut in præfatione ostendimus.

^h Can. 19 in aliis interp. conc. Chalcedon. nec Dionys. nec Isid.

ⁱ Singularis est illa interpretatio, si spectentur vulg. et Dionysii Exigui et Isidori interpret. a quibus multum differt. Similis vero est interpretationi canonum conc. Nic. quam Rufinus dedit, id est, quæ sensum potiusquam ipsa verba representat. Porro his et similibus interpretationibus utebantur concilia Gallicana, ante tempora Caroli Magni, quibus interpretatio Dionysiana apud Gallos recepta est.

^j Conc. Aurel. iii, c. 7.

^k In synodali. Et cætera desiderantur in editis. Verum pro his substituantur alia quæ ita habentur: « Qui tamen et hanc excusationem sibi noverit esse sublatam, si absentiam suam divisione sortis crediderint excusandam. » Sed cum vir cl. J. Sirmondus qui in alios canones minimam verborum discrepantiam diligentissime notavit, nihil ad hunc animadverterit, liquet istam collectionem antiquissimam ab ipso non fuisse examinatam.

^l Conc. Arausiacani i can. 29.

^m Concil. celeb. anno Christi 803 titulus docet.

ⁿ In ed., aliquam prius causam suggerere audeat.

^o Fiant. Leg. Ivo, p. viii, cap. 168.

^p Ea est Rufini interpretatio, quæ a cæteris sua brevitate discrepat: qua eadem uti solebant synodi Gallicanæ. Unde synodus Arelatensis ii, can. 7, hunc canonem similiter refert ex magna synodo Nicæna.

Æra 2.

Ut neque nuper assumptus ex gentilitate ^a, accepto baptismo, antequam cautius examinetur, clericus fiat ^b.

Canon Cæsariensis, ^c æra 8.

Si cujus uxor adulterium commisit, iste ad ministerium ecclesiasticum penitus admitti non debet.

Canon Epauensis ^d, æra 26 ^e.

Ne laicus, nisi religione præmissa, clericus ordinetur.

Canon Aurelianensis ^f, æra 6.

^g Omnimodis observetur, ne ullus ex laicis ante annualem conversionem, vel ætatem legitimam, id est, 25 annorum diaconus, et 30 presbyter ordinetur: ita ut ^h ipsi qui ordinandi sunt clerici, regulare custodiant studium, ne aut duarum uxorum vir, aut renupte maritus, aut poenitentiam professus, aut semi [semus in ed.; alius, senius] corpore, vel qui publice aliquando arreptus est, ad supradictos gradus promoveatur. Quod si sciens episcopus contra hæc statuta agendum esse crediderit, is qui ordinatus est ⁱ privetur officio: et ille episcopus pro ordinationis temeritate sex mensibus a celebrandis officiis sequestretur. Quod si missas intra statutum tempus facere præsumperit, per annum integrum ab omnium fratrum charitate privetur. De quorum promotionibus si quis clericus aut civis testis exstiterit ^j anno uno [Ed., anno integro] communione pel-

latur. Qui tamen si periculosam infirmitatem ^k incurrerint, viaticum [Ed., viatica communio] illis non negetur.

Scriptum in epistola Zozimi papæ, æra 7.

Qui aliam quam virginem, sive post baptismum sive ante baptismum, duxit uxorem, non admittatur ad clerum. In baptismo ^l enim crimina dimittuntur, non acceptæ uxoris consortium relaxatur.

Æra 8.

Satis enim absurdum est uxorem ante baptismum acceptam, post baptismum non imputari: cum nec tamen in secundis nuptiis etiam post baptismum factis a sacerdote benedictio tribuatur ^m.

Canon ⁿ Arelatensis 3°.

B De his quos clericatu alligare [Al., clericatui alligari] ipsa vitæ gratia suggerit, si forte interrupta et duplicata matrimonia inciderint, non ultra subdiaconatum ecclesiasticas capiant dignitates. Quod si facti forsitan sunt, ab ecclesiastico removeantur officio.

^p Canon apostolorum.

Si quis ancillæ se miscuerit, non potest accedere ad eos ordines qui cognominantur in clero.

Neocæsariensis, cap. 12.

^q Si quis in agritudine fuerit baptizatus, presbyter ordinari non debet. Non enim fides illius est voluntaria, sed ex necessitate: nisi forte raritas hominum cogat, aut pro ejus bono studio et fide.

C rem, licet laicus, duxit uxorem, sive ante baptismum, sive post baptismum, non admittatur ad clerum, quia eodem vitio videtur exclusus. In baptismo enim, ^r cætera ut supra. Et ex cap. 6, post alia: « Satis enim absurdum est, aliquem credere uxorem ante baptismum acceptam, post baptismum non computari: cum benedictio quæ per sacerdotem super nubentes imponitur, non materiam delinquendi dedisse, sed formam tenuisse legis a Deo antiquitus institutæ doceatur. »

^s Hic canon desumptus est ex concilio Arausicano, can. 25, sicut plures alii.

^t V. cl. J. Sirmondus in hunc locum observat, in vetusta collectione cod. Pithœani dici canonem 43 concilii Arelatensis 11.

^u Huic canoni non inscribitur numerus, et deest in ed., nisi quis maluerit eum referre ad can. 18, qui ita ex interpretatione Dionysii: « Si quis viduam aut ejectam acceperit, aut meretricem, aut ancillam, vel aliquam de iis quæ publicis spectaculis mancipantur, non potest esse episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut ex eorum numero qui ministerio sacro deserviunt. » Sed si is ipse est canon, manifestum est sicut ex cæteris aliis, Dionysianam interpretationem collectori vix fuisse notam; ac proinde Caroli Magni tempora præcedere, cui cum ejus exemplar oblatum fuisset ab Adriano papa I, deinceps Dionysiana illa Græcorum interpretatione perpetuo usi sunt Galli: sicut de conciliis Gallicanis, sub Ludovico Pio imperatore, cæterisque subsequentibus observat vir doctissimus Christophorus Justellus in præfatione de vetere codice Canonum Ecclesiæ universæ, ejusque auctoritate.

^v Præsea interp. nec Dionys. nec Isidori.

^a De vita vel conversatione gentili.

^b Eadem cum brevitate exhibet hunc canonem synodus 11 Arelat. can. 1. Quare licet minus accurate videantur hujusmodi interpretationes non tamen sunt contemnendæ, imo magna cum veneratione suscipiendæ sunt: quippe cum propter suam vetustatem ab antiquis conciliis Gallicanis auctoritatem accipiant.

^c Neocæsariensis. Præsea interp. nec Dionys. nec Isidori.

^d Epauensis concilii c. 37.

^e Hic numerus ab ed. tam diversus indicat diversum quoque esse aliorum canonum ordinem. Quod vir cl. J. Sirmondus in aliis conciliis sæpius observat, et maxime observandum esse docet, ut alia majoris momenti detegantur.

^f Concil. Aurel. III, c. 7.

^g In ed. expositionis causa quædam adduntur.

^h In ed.: De ipsis quoque qui ordinandi sunt clericis, regulari custodiatur studio.

ⁱ Suscepto juxta anteriores canones privetur, etc.

^j Hic in ed. aliqua inserta sunt.

^k V. cl. J. Sirmondus: Qui tamen si periculosam. Ita Lugdunensis et collectiones antiquæ; at Pithœanus et Rhemensis ut vulgati: Qui si in infirmitatem deciderint.

^l Ex epistola Innocentii I ad Victricium episcopum Rothomag., cap. 5 et 6.

^m Quæ citantur ex epistola Zozimi, non amplius leguntur. Quocirca licet conjicere hanc epistolam, cujus fragmentum refert collectio cod. H., desiderari: nisi quis forsitan dixerit ista pertinere ad epistolam Innocentii I, ac præsertim epist. ad Victricium episcopum Rothomagensis, ubi sic cap. 5: « Ut si quis mulie-

Canon a Romanorum, æra 5 b.

^c Hos præterea qui sæcularem adepti potestatem, hujus [Ed., jus] sæculi exercuerunt negotia, immunes a peccato esse non posse perspicuum est. Dum enim gladius exeritur, aut iudicium [Ed. add., confertur] injustum, aut tormenta exercentur [Ed. add., pro necessitate causarum], aut sæcularibus se [Edd., curam] exhibent voluptatibus. [Edd. add., Propter hæc omnia] Hi tales multum sibi præstant, si episcopatum non affectent, sed ^d agentes poenitentiam mereantur certo tempore [Edd. add., impleto] altaribus sociari.

Canon Aurasicorum, æra 24 e.

De idoneis et probatoribus viris ^f si forte incidere duplicata matrimonia, non ultra subdiaconatum ecclesiasticas capiant dignitates.

Canon Taurinensis.

Neque qui post baptismum causas egerunt aut administraverunt, neque ex curialibus, neque qui post baptismum coronati fuerunt, vel sacerdotium quod dicitur substinuerunt, nec qui editiones publicas celebrarunt, modis omnibus caveatur ne ex his ad ordinem ecclesiasticum aliquis provehatur.

In b epistola Leonis papæ.

Nec eos passim ad ordinem sacrum quis admittat [Edd., admittuntur passim], quibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur: et qui a dominis

^a Vir cl. J. Sirmondus: «In codice Fossatensi dicitur: *Synodus Romanorum ad Gallos episcopos et epistola Synodi*, quia epistole in morem scripta est. In antiquissima vero collectione codicis Pithœani *Canones Romanorum* simpliciter appellantur. Sic in quibusdam codex Pithœanus consentit cum codice Herovalliano, in quibusdam vero aliis dissentire, ex iis quæ jam supra citata sunt, dignosci potest.»

^b Qui vulgo inscribitur canon 10 vocatur 5 in coll. cod. II. ac similiter in codice Fossatensi, ut testatur vir cl. J. Sirmondus. In ed. c. 40 Can. Rom. qui subiunguntur epistolis Innocentii in ult. Conc. ed.

^c Constat antiquissimos esse hos canones. Sed quo tempore et a quo conditi sint, non exploratum esse indicat caput 70 coll. cod. II., ubi catalogus episcoporum qui supradictos canones confecerunt aut confirmarunt, nullum istorum auctorem recenset. Vir cl. J. Sirmondus putat non inanem fortasse opinionem esse, si quis Innocentium I horum auctorem fuisse coniciat. Verum si non Innocentii, saltem ejusdam est synodi Romanæ, quæ decreta Innocentii attenderit. Etenim canon supracitatus convenit cum cap. 40 ep. Innocentii ad Victricium. Canon I. C. R. cum cap. 12; ejusdem epistolæ canon 2 cum cap. 15. Quod idem de quibusdam aliis dici potest.

^d Quædam alia inserta sunt in ed.

^e Conc. Arausicani, c. 15.

^f Edd. add.: «Quos clericatui alligari ipsa vite gratia suggerit.» Vide supra canonem 45 conc. Arelat. II.

^g Hic canon in edd. desideratur.

^h Epist. Leonis I ad episcopos per Campaniam et Picenum.

ⁱ Add. in ed.: *tanquam servilis vilitas hunc honorem jure capiat*. Illud superfluum est quod antiquissima collectio cod. Her. admittere nequit. Præterea, *jure*, deest in epistolis S. Leonis novæ edit., in secunda coll. can. cod. Her. et aliis cod. mss., quo tamen sublato vocabulo, ex his verbis vix ullus sensus elici potest.

^A suis libertatem consequi minime potuerunt, ad fastigium sacerdotii ⁱ provehi non audeant [Edd., provehuntur]. Et quomodo se probare posse Deo creduntur, qui dominis suis necdum probari [Edd., se probare] potuerunt? Duplex itaque in hac parte reatus est, quod et sacrum ministerium consortii vilitate polluitur, et dominorum ⁱ jura solvuntur. Ab his itaque, fratres, omnes vestræ provinciæ abstineant sacerdotes; ^k sed et ab aliis, qui originali aut aliqua conditione obligati sunt ^l, nisi forte eorum petitio [Al. add. aut voluntas] accesserit, qui aliquid sibi in eos vindicant potestatis. Debet enim esse ab aliis immunis, qui divinæ militiæ fuerit aggregandus. ^m Et ⁿ cum unicuique constiterit natalis honestas et morum, esse debet sacri altaris ministerio sociandus.

In o epistola Innocentii papæ, cap. 2.

Catechumenus qui ante baptismum uxorem duxit, et post baptismum aliam, ad gradum venire non potest. Quod si quis objiciat quod in baptismo cum criminibus omnibus et hoc sit absolutum: interrogetur si hoc in baptismo abluitur quod peccatum non est, dum ducere uxorem Dominus permisit, etiam Salomone testante qui ait: *A Deo paratur viro uxor, et maritus uxori*. Et si tres habuerit in veteri homine, erit ei quæ in baptismo est quarta. Quis, oro, istud non dicat contra Apostoli sententiam, qui ait: *Unius uxoris virum* ^p?

ⁱ Add. in ed. *quantum ad illicitæ usurpationis temeritatem pertinet*.

^k Edd.: *Et non tantum ab his, sed ab illis etiam*. Apud Grat., dist. 54, c. 51: *Sed etiam ab aliis originariis vel qui alicui conditioni*.

^l Add. in ed.: *Volumus temperari*.

^m Add. in ed.: *Ut a castris dominicis, quibus ejus nomen ascribitur, nullis necessitatis vinculis abstrahatur*.

ⁿ *Et cum unicuique et cætera* id ed. desiderantur, quamvis omnino requirantur ad sensum complendum, cum initio dixerit ad ordinem sacrum eos non esse admittendos, quibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur. Sic optima collect. Cod. H. quæ superflua sunt non admittit, nec quæ necessaria sunt omittit.

^o Epist. Innocent. I ad episcopos Macedoniæ, cap. 11.

^p Tot add. in editis, tamque diversus ordo verborum, ut nisi omnia exhibeantur, quanta sit discrepantia, perspicui non possit. Sic igitur ista in ed. leguntur: ^c Deinde ponitur, non dici oportere bigamum, eum qui catechumenus habuerit atque amiserit uxorem, si post baptismum fuerit aliam sortitus, eamque primam videri, quæ novo homini copulata sit: quia illud conjugium, per baptismi sacramentum, cum cæteris criminibus sit ablutum. Quod cum de una utique dicitur, certe si tres habuerit, in veterem positus homine, uxores, erit ei, quæ post baptismum quarta est, sic interpretantibus prima: virginis æque nomen accipiet, quæ quarto ducta est loco. Quis (oro) istud non videat contra Apostoli esse præceptum, qui ait: *unius uxoris virum oportere fieri sacerdotem*? Sed objicitur quod in baptismo totum, quidquid in veterem homine gestum est, sit solum. Dicite mihi, cum pace vestra loquor, crimina tantum dimituntur in baptismo, an et illa quæ secundum legis præcepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere, crimen est, an non est crimen? Si crimen est

CAPUT IV ^a.

Interrogo. Qui filios, cum esset catechumenus, suscepit, non essent illius filii, sicut et illi quos post baptismum generavit ^b? Aut ipsi priores filii et sequentes erunt fratres? An et hæc baptismus delet, et regeneratio spiritalis filiorum et patrum nomina abstulisse credatur ^c? Quod cum ita sentire absurdum sit; quæ, malum, hæc ratio est absque ulla auctoritate inter peccata matrimonia deputari, quæ lex præcipit, et Deus jungit ^d.

CAPUT V ^e.

Quod si quis catechumenus virtutibus studuerit; ^f auferetur ei per baptismum, quod ante baptismum fideliter gessit? Cornelii orationes et eleemosynæ per baptismum ablatae sunt? Nam quia quod peccatum non est, solvi inter peccata non debet. erit integrum ^B æstimare aboleri non posse prioris nomen uxoris, cum non dimissum sit pro peccato.

CAPUT VI [EDD. III].

DE EO QUI AB HÆRETICIS FUERIT ORDINATUS.

Ab hæreticis ordinatum, vulneratum per illam manus impositionem dicimus habere caput: et post medicinae sanitatem, (Edd. var.) sine cicatrice esse non posse: et ubi poenitentia necessaria, illic ordinationis locum habere non posse; quia quod non habuit hæreticus, habere non potuit; (Edd. alia add.) sed damnationem quam habuit, per pravæ manus impositionem dedit. Et cum particeps factus sit (Edd. var.) damnationis, quomodo honorem debeat ecclesiasticum accipere, invenire non possum. Sed ^g dicitur vera ac justa legitimi sacerdotis benedictio, quod ^C (Edd. var.) auferat omne vitium quod a vitioso fuerat inustum.

CAPUT VII [EDD. IV].

Ergo si ita est, applicentur ad (Edd. var.) ordinem sacrilegi, adulteri, atque omnium criminum rei. (Edd. alia add.) Et nullus sit poenitentia locus, quia potest præstare ordinatio quod longa satisfactio præstare consuevit.

ergo præfata venia dixerim, erit auctor in culpa, qui ut crimina committerent, in paradiso, cum ipse eos jungeret, benedixit. Si vero non est crimen, quia quod Deus junxit, nefas sit crimen appellari, et Salomon addidit: *Etenim a Deo præparatur viro uxor: quomodo creletur inter crimina esse dimissum, quod auctore Deo legitur consummatum?* Quoquo modo accipiat istud discernim, hoc tamen expedit notasse, ut compertum sit qua ratione ante collectionem Isidorianam receptam epistolæ pontif. Roman. legentur in vetustissimis Gallicanæ Ecclesiæ collectionibus.

^a In ed. non distinguitur a præcedenti.

^b Al. in ed.: «Quæro et sollicitus quæro, si una eademque sit uxor ejus, qui ante catechumenus, postea sit fidelis, filiosque ex ea, cum esset catechumenus, suscepit, ac postea alios, cum fidelis.»

^c Al.: «Utrum sint appellandi fratres, an non habeant postea, defuncto patre, exciscundæ hereditatis consortium, quibus filiorum nomen regeneratio spiritalis creditur abstulisse?»

^d Al.: «Quod cum ita sentire atque judicare absurdum est, quæ, malum, ratio est, hoc defendi, et vacua magis opinione jactari, quam aliqua auctoritate roborari; cum non possit inter peccata deputari, quod

A

CAPUT VIII ^b.

Nostra vero lex est, qui (Edd. var.) ab hæreticis baptizati sunt, per manus impositionem licentiam tantum tribuere communicandi, nec (Edd. var.) tamen in clericatus honorem vel exiguum subrogari: ⁱ at vero qui a catholica ad hæresim transierunt, (Edd. alia add.) nonnisi per publicam poenitentiam suscipi.

CAPUT XI ⁱ.

Qui (Edd. alia add.) de catholica ad hæresim transierunt, nunquam ^k poterunt ad clerum admitti, quorum commissum nonnisi longa poenitentia poterit aboleri.

Canon Africanorum ¹, æra 42 ^m.

Clericus invidens fratrum profectibus, donec in vitio est, non promoveatur.

Æra 45 ⁿ.

Seditionarios, (Edd. var.) usurarios, injuriarum suarum ultores, nunquam ordinandos clericos.

Æra 84 ^o.

Ex poenitentibus, quamvis bonus, nunquam ordinetur clericus. Si per ignorantiam episcopi factum fuerit, deponatur ^p.

CAPUT VII.

QVALES VEL QUALITER AD SACROS ORDINES ACCEDANT, ET UBI ORDINENTUR.

In epistola ^q Symmachi papæ ad Cæsarium episcopum.

^r In electione episcopi, decretum sive (Edd. var. *hic et infra*) visitatoris præsentiam nemo confiteatur, cujus testimonium clericorum et civium potest unanimitas declarare. Hortamur itaque, ut pro catholice religionis intuitu, et Ecclesiarum pace, hæc universi fideliter ac devota mente custodiant: quia non est dubium prævaricatores interdictorum talium iuxta venerandos canones propriæ communionis subire jacturam. Hæc tamen ad omnium episcoporum volumus venire notitiam.

^s Canon Nicænus, æra 11.

^t Sane si communi omnium consensu rationabiliter

lex præcepit, et Deus junxit. Hucusque verba collectionis sufficiat cum editis comparasse. Etenim tanta apparet varietas, ut de cæteris quæ sequuntur, singula fere verba necesse esset describere. Si igitur loca in quibus exstat varietas indicentur, ea cum ed studiosus lector ipsemet facile comparabit.

^e In ed. non distinguitur a præcedenti.

^f Hic et infra plura add.

^g Hic incipit cap. 4 in edd.

^h In edd. non distinguitur a præcedenti.

ⁱ Hic incipit cap. 5 in edd.

^j In edd. non distinguitur a præcedenti.

^k In edd. varia per modum interrogationis dicuntur.

¹ Concil. iv Carth. in vulg.; sed in Gemblac. cœnob. codice, et S. Bavonis in Gandavo, *Statuta Ecclesiæ antiqua*. Cod. Barb. add. *Orientis*.

^m In vulg. c. 54, ut in cod. Barb. et Palat. 42.

ⁿ In vulg. 67, in cod. Barb. et Pal. 55.

^o In vulg. 67, in cod. Barb. et Pal. 84.

^p Ratio subjicitur in edd.

^q Epist. 5, cap. 6.

^r In edd. desiderantur hæc priora verba.

^s Ex interp. Ruf. c. 7; Dionys. et Isid. c. 6.

^t Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.

habito, et secundam Ecclesiasticam regulam factum **A** decretum duo aliqui aut tres contradixerint : illa obtineat sententia, in qua plures numero fuerint sacerdotes.

Canon Carthaginensis, æra 4 a.

Et illud statuendum est, ut quando ad eligendum episcopum convenerimus, si qua contradictio fuerit oborta, (*Nonnulla add. in edd.*) non præsumant ad purgandum eum qui ordinandus est tres : sed postulentur super [*Edd. add. super*] tres, unus vel duo : et in eadem Ecclesia [*Edd., plebe*] cui ordinandus est, discutiantur primo personæ contradicentium : postremo etiam illa quæ obijciuntur, pertractentur ; et cum purgatus fuerit sub conspectu plebis, ordinetur.

Canon Arelatensis, æra 21 b.

In ordinatione (*Var. edd.*) episcopi hic ordo servetur, ut primo loco venalitate vel ambitione submota, tres episcopi [ab episcopis] nominentur, de quibus clerici vel cives erga unum eligendi habeant potestatem.

Canon Aurelianensis 2 c, æra 5.

Episcopus in civitate, in qua per decretum eligitur, ordinetur : (*Var. edd.*) et in ecclesia cui præfutura est consecratur. Si vero necessitas hoc implere non patitur, (*Nonnulla add. in edd.*) aut in præsentia metropolitani, aut cum ejus auctoritate intra provinciam omnino a comprovincialibus ordinetur.

Canon apostolorum, æra 21.

d Eunuchus per invidiam, vel in persecutione factus, vel si sic natus est, si dignus est, efficiatur episcopus.

Canon Nicænus, æra 4.

e Ut episcopus, si fieri potest, a totius provincie episcopis ordinetur. Si vero hoc difficile est, non minus [quam] a tribus : ita tamen ut metropolitani episcopi vel præsentia, auctoritas [vel præsentia vel auctoritas] habeatur. Absque eo ordinationem irritam volumus [esse voluerunt].

Æra 7.

f Si forte in ordinando episcopo duo vel tres dissentiant [pro aliqua contentione], reliquorum auctoritas, et præcipue metropolitani cum cæteris firmior habeatur.

Canon ^g Laodicensis, æra 12.

h Ut episcopi metropolitanorum judicio, et eorum episcoporum qui circa sunt, provehantur ad ecclesiasticam potestatem ; hi videlicet qui plurimo tempore, tam in verbo fidei quam rectæ conversationis exemplo, probati fuerint.

^a Conc. Carthag., c. 40.

^b Conc. Arelat. II, c. 54.

^c Conc. Aurel. IV ; in edd. c. 5.

^d Non est Dionys. interpret.

^e Interp. Rufini. Vid. synodum Arelat. II, c. 5.

^f Interp. Ruf. *l. c.*

^g Laodicensi, c. 12.

^h Non multum differt ab interpr. Dionys.

ⁱ Statut. Eccl. antiq. Vide supra.

^j In cod. Barb. primum hoc caput fungitur vice præfationis sequentium cap.

Canon ⁱ Africanus, æra 11.

Qui episcopus ordinandus est, ante examinetur, si natura prudens est, si docibilis, si moribus temperatus, si vita castus, si sobrius, si semper sui negotii vacans [suis negotiis cavens], si hominibus affabilis [si humilis, si affabilis], si litteratus, si in lege Domini instructus, si in Scripturarum sensibus cautus, si in dogmatibus ecclesiasticis exercitatus. Et ante omnia, si fidei documenta verbis simplicibus asserat, id est Patrem, Filium et Spiritum sanctum unum Deum esse confirmans, totamque in Trinitate [Trinitatis] deitatem coessentialem, et consubstantialem, et coeternalem, et coomnipotentem prædicans : si singulas unamquamque [singularem quamque] personam in Trinitate plenum Deum, et totas tres personas unum Deum ^k : si incarnationem divinam non in Patre neque in Spiritu sancto factam, sed in Filio tantum [*In edd. add. credat*] ; ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse fieret in humanitate [*Edd., homine, rectius Coll.*] hominis matris filius, Deus verus ex Patre, et homo verus ex matre, carnem ex matris visceribus habens et animam rationabilem ; simul in eo ambæ naturæ, id est homo et Deus, unus Filius, unus Christus, unus Dominus, omnium quæ sunt et auctor et Dominus et creator cum Patre et Spiritu sancto : qui passus sit vera passione carnis et mortuus [vera corporis sui morte], resurrexitque vera carnis suæ resurrectione, et vera animæ resumptione, in qua veniet judicare vivos et mortuos. Quærendum est etiam ab eo, si Novi et Veteris Testamenti, id est legis et prophetarum et apostolorum, unum eundemque credat auctorem et Deum. Si diabolus non per conditionem, sed per arbitrium factus sit malus. Quærendum etiam ab eo si credat hujus quam gestamus, et non alterius carnis resurrectionem : si credat judicium futurum, et recepturos singulos pro his quæ in carne gesserunt, vel pœnam vel gloriam : si nuptias non prohibet [improbet]. Et cætera, cum quibus omnino conveniunt ed. ^l.

Canon Aurelianensis, æra 4 m.

ⁿ Metropolitanus omnibus, si fieri potest, præsentibus comprovincialibus episcopis ordinetur ; ita ut ipsi metropolitanæ ^o privilegium ordinandi maneat de ipso, quem ordinationis consuetudo requirit. Ipse tamen metropolitanus a comprovincialibus episcopis, sicut decreta sedis apostolicæ continent, cum consensu clericorum et civium eligatur : quia æquum

^k In edd. desiderantur verba *totas . . . Deum.*

^l Ex his sicut ex aliis perspicuum fit, Patrum Africanorum decreta, seu statuta Ecclesiæ antiquæ, non fuisse interpolata ; sed exceptis tantum quibusdam variis lectionibus, quæ quidem sensum nullo modo mutant, integra permansisse.

^m Concilii in Aurelian., c. 5.

ⁿ Quæd. in ed. præcedunt expositionis causa add. ^o *Metropolitani a metropolitanis.* Pith. et Lugd. ut vulgati, *a metropolitanis.* Vid. notas v. cl. J. Sirmondi.

est, sicut ipsa sedes apostolica dixit, ut qui omnibus præponendus est, ab omnibus eligatur.

Canon^a Aurelianensis 4, æra 9.

Ut vivente episcopo alter non ordinetur episcopus.— Nullus vivente episcopo alius supponatur [Nulli viventi ep. superponatur], aut superordinetur episcopus, nisi forte in ejus loco quem capitalis culpa dejecerit.

In epistola^b Zozimi papæ.

Hæc in singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis (*Deest*) mysteriis vel ministeriis nomen dederit, inter lectores usque in xx ætatis suæ annum continuata observatione perduret. Si majore ætate jam [major jam et grandævus] accesserit, ita ut post baptismum statim se divini militiæ desideret inancipari, sic [si] inter lectores vel exorcistas quinquennio teneatur: et exinde acolythus vel subdiaconus quatuor annos stet [*Ed. om. stet*]: et sic ad diaconatus benedictionem, si mereatur, accedat. In quo ordine quinque annos si inculpate se gesserit; (*Quadam add. in edd.*) suffragantibus meritis [stipendiis] per tot gradus propriæ fidei documentis, presbyterii sacerdotium poterit [*Edd. om. poterit*] promereri. De quo loco, si illam exactior vita ad bonos mores perduxerit, summum pontificatum sperare debet: hæc tamen lege servata, ut neque bigamus, neque poenitens [*Al. add., neque viduæ maritus*] ad hos gradus possit admitti. Sane, ut etiam defensores Ecclesiæ, qui ex laicis fuerint, supradicta observatione teneantur, si meruerint esse in ordine clericatus.

^c CAPUT ORDINATIONIS MINISTERIORUM OFFICIALIUM ECCLESIE.

De ordinatione episcopi, presbyteri et reliquorum graduum.

^d Episcopus cum ordinatur, duo episcopi teneant Evangeliorum librum super cervicem ejus, et unus fundat super eum [uno super eum fundente] benedictionem: reliqui omnes qui adsunt, manibus suis caput ejus tangant. ^e Presbyter cum ordinatur, episcopo cum benedicente, et manum super caput ejus tenente, [etiam] omnes presbyteri qui præsentibus sunt, manus suas juxta manum episcopi super caput

^a Conc. Aurel. v, c. 12.

^b Ep. Zozimi papæ ad Hesychium Salonitanum **D** episcopum, cap. 3.

^c In cod. Barb. ante Statuta Eccl. antiq. c. 90, tanquam sequentium canonum titulus præfigitur: *Recapitulatio ordinationis officialium Ecclesiæ.*

^d Est can. 90 in cod. Barb., et conc. iv Carth., c. 1.

^e Can. 91 in c. Barb. et conc. iv Carthag., c. 2, et sic cæteri can. distinguantur.

^f Statut. Eccl. antiq., sive conc. iv Carth., c. 22. Sed in cod. Barb. c. 10.

^g Add. in nova ed. Conc. hoc loco quæ desunt in codice Teleriano sicut in coll. cod. II.

^h Hic canon in Stat. Eccl. antiq. sive in conc. iv Carth. desideratur. Vide conc. iii Carth., c. 4.

ⁱ Desideratur in conc. Aurel. Sed vide conc. Aurel. n, c. 54, et supra citatum. æra 31.

^j Sæc olim Gallie. Ecclesia canones Græcorum summam interpretabatur. Quod licet observare in

A ejus teneant. *Cætera prætermittimus, a quibus non discrepant edita præter distinctionem numerorum, quam nullam hic habet coll. cod. Her.*

^f Canon Africanorum æra. 10.

Ut episcopus absque consilio presbyterorum [clericorum] suorum, clericos non ordinet, ita ut civium conniventiam et testimonia acquirat [quærat] ^g.

Æra. 13.

^h Ut in sacerdotibus ordinandis etiam ætas requiratur.

Canon Aurelianensis, æra 33.

ⁱ Placuit in ordinatione episcopi hunc ordinem custodiri, ut in primo loco venalitate vel ambitione submota, tres ab episcopis nominentur, de quibus clerici vel cives erga unum eligendi habeant potestatem. **B**

Canon Chalcedonensis, æra 12.

^j Ut nequaquam in duos metropolitanos provincia dividatur.

CAPUT VIII.

NE IN UNA CIVITATE DUO SINT EPISCOPI, ET DE VICARIIS EPISCOPORUM.

Canon Nicænus, æra 10.

^k Ne in una civitate duo sint episcopi.

Canon Aurelianensis, æra 18.

^l Vicarii episcoporum, quos Græci chorepiscopos dicunt, constituti sunt ad exemplum lxx seniorum. Sed tanquam sacerdotes propter sollicitudinem et studium in pauperes offerant, et honorabiles fiant ^m.

CAPUT IX.

DE ORDINANDO EPISCOPO INTRA MENSES TRES.

Canon Chalcedonensis, æra 23.

ⁿ Placuit sanctæ synodo, intra tres menses ordinationes episcoporum celebrari.

CAPUT X.

DE ORDINATIS EPISCOPIB, NEC RECEPTIS.

^o Si quis episcopus non susceperit officium, et curam populi sibi commissi, communionem privetur, usquequo consentiat obedire. Similiter presbyter, vel diaconus. Si vero pro malitia populi receptus non fuerit, ipse quidem maneat episcopus. Clerici vero civitatis communionem priventur, eo quod eruditores inobedientis populi non fuerunt.

synod. Gall. et Rufini interp.

^k Ex interp. Rufini, qua simili de aliis concil. Ecclesia Gall. utebatur.

^l Desideratur in edd.

^m Iste canon in conciliis Aurelian. desideratur, desumptusque esse videtur ex concilio Neocæsariensi, can. 13, cujus interpretatio, quæ legitur apud Isidorum Mercatorem, verbis præcedentibus multo similior est quam Dionysiana. Sic igitur ex interpretatione Isidori: « Vicarii autem episcoporum, quos Græci chorepiscopos vocant, constituti sunt quidem ad exemplum septuaginta seniorum; sed tanquam sacerdotes propter sollicitudinem et studium quod in pauperes agunt, offerant et honorabiles habeantur. »

ⁿ Interpr. Dionys.

^o Nec auctor nec numerus inscribitur. Vide concilium Antioch., c. 17, 18; can. sub nomine apostol., c. 33. Prisca interpret.

CAPUT XI.

DE EPISCOPO INVITO ORDINATO.

Canon Aurasicorum, æra 20^a.

(*Quædam add. in edd.*) Sicubi contigerit, ut duo episcopi unum episcopum invitum faciant, actoribus damnatis : ^b unus eorum ecclesiæ ipsius qui vim passus est, substituitur; si tamen vita respondet, et alter in alterius dejecti loco [*Edd. add. nihilominus*] ordinetur.

CAPUT XII.

QUOD NON OPORTEAT ABSOLUTE ORDINARE QUEMQUAM.

Canon Chalcedonensis, æra 6.

^c Ne quis ordinetur in gradu ecclesiastico, nisi specialiter titulus ecclesiæ, ubi servitarius est, promittitur. Qui vero absolute ordinatus fuerit, decrevit sancta synodus irritam habere hujusmodi manus impositionem, et non posse ministrare ad ordinantis injuriam.

CAPUT XIII.

DE SERVO AUT LIBERTO ORDINATO.

Canon Aurelianensis 1, æra 5^a.

Si episcopus (*Var. in edd.*) servum [*Edd. add. absente aut*] nesciente domino et episcopo sciente quod servus esset, diaconum (*Var. edd.*) aut presbyterum ordinaverit, ipso in clericatus officio permanente, episcopus eum duplici satisfactione ^e compenset. Si vero episcopus eum servum nescierit, illi qui testimonium perhibent, et eum supplicaverint ordinari, [simili] redhibitione teneantur [obnoxii].

Canon Aurelianensis, 4, æra 5.

Si vero (*Add. aliqua in edd.*) libertum ordinaverit absque ejus voluntate, cujus libertus factus est, ille qui ordinatus est a domino revocetur : ordinator vero ejus [et ille qui collator est ordinis], si sciens fecisse probatur, sex mensibus missam [*Edd., tantum*] facere non præsumat. Si vero sæcularium servus (*Add. in edd.*) est, benedictione ei conservata, honesto ordine (*Var. edd.*) domino suo impendat obsequium. Quod si dominus [sæcularis] ejus ita voluerit eum inclinare, ut sacro ordini inferat [inferre videatur] injuriam, duos servos, secundum (*Var. edd.*) antiquos canones, episcopus qui eum ordinavit, [domino sæculari restituat] pro eo exsolvat et eum ad ecclesiam suam revocandi habeat potestatem.

^a Conc. Araisicani 1, c. 21.

^b Contrarium legitur in edd. his verbis : « Unius eorum Ecclesiæ ipse qui vim passus est substituitur. » At lectioni coll. cod. Her. favet Ivo, p. v, c. 181, qui hunc canonem sic legit. « De abjectione ejus, quem duo præsumpserint ordinare episcopi, in nostris provinciis placuit de præsumptoribus, ut sicubi contigerit duos episcopos, etc. » Idem apud Gratian., dist. 64. « De abjectione, » etc.

^c Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.^d Conc. Aurel. 1, c. 8.

A

EX CAPITE XIV.

DE PRESBYTERIS QUI DIVERSIS ECCLESIIS MINISTRANT : ET QUOD NON OPORTET CLERICUM QUEMQUAM IN DUAS CIVITATES MINISTRARE : NEC ABBATEM, PLURA MONASTERIA HABERE.

Canon Chalcedonensis, æra 10.

^a Non liceat clericum conscribi simul duabus ecclesiis, et in qua in initio ordinatus est, et ad quam profugit quasi ad potiore, inanis gloriæ cupiditate : hoc autem facientes revocari debere ad Ecclesiam, in qua prius ordinati sunt, et ibi tantummodo ministrare. Si vero tanquam translatus est ex alia in aliam ecclesiam, prioris ecclesiæ, vel martyrum qui sub ea sunt, aut ptochiorum, aut synodochiorum rebus in nullo communicet. Eos vero qui ausi fuerint, ex his quæ prohibita sunt, perpetrare, a proprio gradu procidendos.

Canon Agathensis, æra 36 [can. 38]

Abbatibus quoque divisas [singulis diversas] cellas, aut plura monasteria habere non licet, nisi tamen [tantum] propter incursum hostilem [hostilitatis] intra muros receptacula collocare.

CAPUT XV.

UT DE UNO LOCO AD ALIUM NON TRANSEAT EPISCOPUS, VEL CLERICUS SINE JUSSIONE EPISCOPI.

^b *Canon Africanus, æra 11.*

Ut nequaquam episcopus de loco ignobili ad nobilem per ambitionem transeat, et ne quisquam inferioris ordinis clericus. Sane si id utilitas Ecclesiæ fiendum poposcit, (*Quædam add. in edd.*) per sententiam synodi fiat [*Edd. in præsentia synodi transferatur*], et in loco ejus alius episcopus (*Var. edd.*) subrogetur. Inferiores (*Add. aliqua in edd.*) gradus, concessione sui episcopi possunt ad has [alias] ecclesias transmigrare.

Canon Arelatensis, æra 135.

Si quis sæcularium, amore religionis, se ad quemcunque sacerdotum crediderit conferendum, ipse sibi eum, quem erudiendi gratia susceperit, vindicabit.

Canon Nicænus, æra 16.

^k Ut ne de civitate inferiore ad majorem ecclesiam quis ambiat, sive episcopus, sive alius [*Edd., etiam*] clericus.

Æra 17.

Ut ne quis clericus, qui derelicta ecclesia sua, nulla existente causa probabili vagatur [et oberrat] per alias ecclesias, suscipiatur in communionem.

Æra 18.

^l Ut nemo eum, qui ad alium pertinet, subripiens, in sua ecclesia ordinet clericum absque consensu illius ad quem pertinet.

^e *Dupli satisfactione* Corbeiensis, Tilianus et collectio S. Benigni. Vide notas v. cl. J. Sirmondi.^f Conc. Aurel. v, c. 6.^g Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.^h Concil. iv Carth., c. 27, seu potius Statuta Ecclesiæ antiqua. In cod. Barb. c. 11.ⁱ Conc. Aurel. ii, c. 54.^j De hoc concilio iste numerus maxime observandus est. Vide notas v. cl. J. Sirmondi.^k Ex interp. Ruf.^l Ex ead. interp.

Canon Epauensis, æra 55^a.

Ut episcopus ille qui plures habet clericos, alteri episcopo unum, si necesse est, largiatur ordinandum.

Canon Antiochenus, æra 21.

^b Episcopus ab alia parochia nequaquam migret ad aliam, nec sponte sua prorsus insiliens, nec vi coactus a populis, nec ab episcopis necessitate compulsus. Maneat in Ecclesia, quam primitus a Deo sortitus est.

Canon Chalcedonensis, æra 8.

^c Clerici qui præficiuntur ptochiis, vel qui ordinantur monasteriis et basilicis, sub episcopi secundum traditiones Patrum potestate permaneant: nec per contumaciam ab episcopo suo dissiliant. Qui vero audire renuerint huiusmodi formam, si clerici sunt, canonum correptionibus subiacebunt; si autem laici vel monachi fuerint, communione priventur.

Æra 20.

^d Clericos in ecclesia ministrantes, si in alterius civitatis ecclesia statuti fuerint, oportet contentos esse, in quibus ab initio ministrare debuerunt; exceptis illis qui, proprias amittentes provincias, ex necessitate ad aliam ecclesiam transierunt. Si quis autem episcopus post hanc definitionem suscepit clericum ad alium episcopum pertinentem, placuit, et susceptum et suscipientem communione privari, donec is qui migraverat, revertatur.

Canon Aurelianensis; æra 2.

^e Ministri in quibuscunque locis ordinati fuerint, in ipsis perseverent ^f.

Æra 20.

^g Quod si ad alium locum se transferre voluerint, deponantur.

Canon Nicænus, æra 21^h.

Si episcopus de civitate sua ambitionis causa ad aliam migraverit, nec laica ei communicatio concedatur.

Æra 22.

ⁱ Ut episcopus ad aliam provinciam, in qua sunt episcopi, non transeat, nisi forte a fratribus invitetur.

^a In ed. numerus non prætergreditur can. 40; unde iste canon et alii desiderantur.

^b Parum differt ab interp. Dionys.

^c Interp. nec Dionys. nec Isid.

^d Parum differt ab interp. Dionys.

^e Iste canon in conc. Aurel. ed. desideratur.

^f Eadem verba citantur ex Arelatensi concilio, in libris decretorum ex Gandavo habitis, et vetustis cod. monasterii S. Bavonis.

^g Ex conc. Arelat. I, c. 21.

^h Canon est in conc. Sardicensi; cur ita citetur vide præfationem v. cl. Justelli de veteri codice canonum Ecclesiæ universæ.

ⁱ Canon est in conc. Sardicensi. Prisca interpret. nec Dionys., nec Isidori.

^j Tribus locis hic canon legitur: in conc. Carth. V, c. 8; conc. vulgo dicto Africano, c. 41, et in codice Eccl. Afric. c. 74.

^k Vir cl. J. Sirmondus in suis notis ad hoc concilium: *Regense*, inquit, in veteribus libris, non *Regiense*. In quibusdam, synodus habita in civitate. Sic et Faustus, qui episcopus Regiensis dici vulgo solet, ab antiquis scriptoribus Regensis nuncupatur, et territorium Regense a Gregorio Turonensi lib. IV, cap.

A *Canon Hipponiensis, æra 74ⁱ.*

Ne interventor [*Edd.*, intercessor] episcopus in cathedra, (*Var. edd.*) ubi interventor est, sedeat: (*Add. aliq. in edd.*) sed dare operam oportet, ut intra annum episcopus populo detur. Quod si neglectum fuerit, anno exempto interventor ille discedat, (*multum var. edd.*) et alius interventor populo tribuatur, qui ei episcopum provideat.

Canon Regensis, æra . . .^l.

(*In edd. can. 7.*) ^m Si episcopus alium episcopum venerit sepelire, usque ad septimanam defuncti liceat ejus exsequias celebrare; aliter, nisi per mandatum metropolitani. Ne quis episcoporum ad ecclesiam, quæ suum amiserit sacerdotem, accedat, ne a plebe decipiat.

B *Canon Arelatensisⁿ, æra 20.*

Presbyteri vel diaconi [de presbyteris vel diaconis], qui loca sua, in quibus ordinati sunt, [solent dimittere et ad alia loca se transferunt] absque jussione (*Desid. in edd.*) episcopi sui dimiserint, deponantur.

CAPUT XVI.

DE PEREGRINIS EPISCOPIS, VEL CLERICIS, SEU AD COMITATUM PERGENTIBUS.

^o *Canon Aurelianensis, æra 19.*

Peregrinis episcopis, cum in urbe veniunt, placuit locum dare, ut offerant.

^p *Canon Nicænus, æra 10.*

^q Episcopus qui in canali constitutus est, cum progredientem episcopum viderit, inquirat transitum ejus, causasque videat, quo tendat agnoscat. Et si per ambitionem pergit, neque in litteris ejus subscribat, neque in communione eum recipiat.

Æra 19^r.

^s Liceat episcopum accedere ad possessiones suas, ut disponat fructum laboris sui. Et si per tres hebdomadas morari necesse est, in suis potius ecclesiis moretur: aut si qua proxima est civitas, tamen ne sine ecclesia videatur diem facere Dominicam [*Supp. illuc accedat*]. Ita tamen ad possessionem episcopus accedat, ut neque res domesticæ per absentiam ejus

34. Itaque veterem lectionem confirmat antiquissima canonum collectio cod. Her., quæ ubique cum veteribus cod. consentit.

¹ Æra sive numerus legi non potuit.

D ^m Varie idem canon legitur in ed., his scilicet verbis: « hæc autem omnia exsequiarum tempore, usque ad septimam defuncti diem aget. Exiit se ecclesiæ referens, mandatum metropolitani simul cum omnibus sanctis episcopis opperietur. Nec quisquam ad ecclesiam, quæ summum amiserat sacerdotem, nisi metropolitani litteris invitatus, accedat; ne a plebe decipiat et vim pati voluisse videatur. » Si nostra collectio a J. Sirmondo fuisset examinata, tantam in eodem canone discrepantiam profecto non omisisset vir diligentissimus, qui in alios canones minimas varietates observavit.

ⁿ Conc. Arel. I, c. 21.

^o Ex concilio Arelat. I, c. 19.

^p Conc. Sard., c. 41, in interp. Dionys. et Isid.; sed in Gr. c. 20.

^q Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.

^r Conc. Sardic., c. 12 in Græc.; c. 15 in interp. Dionys. et Isid.

^s Prisca interpret. nec Dionys. nec Isid.

detrimentum sustineant; et ne frequenter veniendo ad civitatem alterius, suspicionem jactantiae vel ambitionis incurrat.

CAPUT XVII.

DE FORMATIS PEREGRINORUM, ET CLERICIS SINE LITTERIS AMBULANTIBUS.

Canon Antiochenus, æra 8.

^a Nullum peregrinorum absque formata suscipi oportet.

Æra 9 [can. 8].

Neque presbyteros ad regiones longinquas canonicas epistolas dare, nisi ad episcopos finitimos simpliciter epistolas mittere.

^b *Æra 10.*

Vicariis vero episcoporum formatas facere liceat.

Canon Chalcedonensis, æra 11.

^c Omnes inopes vel indigentes subsidium cum probatione petant apostolicum, vel cum pacificis ecclesiasticis tantummodo proficiantur, et non commendatitiis, quia commendatitiis honestioribus personis.

Canon Laodicensis, æra 28 [can. 41].

^d Non oportet ministros altaris, vel etiam laicum sine canonicis litteris, id est formata, aliquo proficiisci.

Canon Chalcedonensis, æra 15.

^e Peregrinos clericos in aliam civitatem præter commendatitias litteras sui episcopi, nusquam penitus ministrare debere.

Canon Agathensis, æra 26 [can. 38].

Clerici vel etiam monachi, [Edd. om. monachi] sine commendatitiis litteris sui episcopi licentiam (Var. edd.) non patiantur evagandi. ^f Quod si eos verborum correctio non emendaverit, etiam verberibus coerceantur [statuimus coerceri].

Canon Epauensis, æra 5^g.

Presbytero vel diacono, sine antistitis sui ^h litteris ambulanti, communionem nullus impendat.

Canon Aurelianensis, æra 18.

Clericos in aliorum civitatibus vel territoriis commorantes, ad nullum clericatus honorem absque sui consensu episcopi debent promoveri ⁱ.

CAPUT XVIII.

QUALITER VEL PRO QUIBUSLIBET CULPIS QUIQUE DEGRADATUR.

Canon Nycænus, æra 11.

^j Et si forte indiscrete ad sacerdotium provecti,

^a Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.

^b Non distinguitur a præced. in edd.

^c Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.

^d Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.

^e Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.

^f Vide conc. Veneticum I, c. 5, 6.

^g Conc. Epau, c. 6.

^h Var. edd. Sed vide concil. Aurel. III, c. 15, ubi iste canon perinde citatur ut legitur in coll.

ⁱ Iste canon pertinet ad concilium Aurelianense III, c. 15, aut ad V conc., c. 5, ubi idem sensus refertur paucis verbis mutatis. Sic vero in concilio Aurel., c. 15, habetur: « De his vero clericis qui sub qualibet occasione aut conditione in aliorum civitatibus vel territoriis crediderint immorandum, ne ad ullum clericatus honorem absque sui episcopi

postmodum vel ipsi de se aliquid criminis confessi sunt, vel ab aliis revicti [id] abjiciantur.

Canon Epauensis, æra 19.

Abbas si in culpa reperiat [aut fraude], et innocentem se asserens ab episcopo suo accipere noluerit successorem, ad metropolitani iudicium deducatur.

Æra 22.

^k Si diaconus aut (Var. edd.) presbyter crimen capitale commiserit, depositus [ab officii honore], in monasterio retrudatur, ibi tantummodo, quandiu vixerit communione sumenda.

Canon Aurelianensis, æra 6^l.

Si diaconus aut presbyter crimen capitale commiserit, simul et officio et communione privetur.

Æra 8^m.

(Add. in edd.) Si quis clericus adulterasse aut confessus vel revictus fuerit, depositus ab officio et communione concessa, [in monasterio] toto tempore vitæ suæ retrudatur.

Æra 9ⁿ.

Si quis clericus furtum aut falsitatem commiserit, quia capitalia sunt [ipsa crimina], communione concessa, ab ordine degradetur.

Æra 2°.

Nullus clericorum a subdiacono, et supra, (In edd. add. quædam) cum uxore quam ante (Var. edd.) habuit misceatur. Quod si fecerit, laica communione concessa [contentus], (Add. quædam in edd.) ab officio deponatur. Quod si sciens (Var. edd.) episcopus suus taliter egisse, et eum postea ad officium admiserit, tribus mensibus cum poenitentia [ad agendam poenitentiam] sit a suo officio sequestratus.

Æra 7^p.

Clerici [Edd. add. qui cum uxores non habent] benedictione suscepta si conjugia crediderint eligenda, qui volentes absque ulla reclamazione in ætate legitima fuerunt ordinati, cum ipsis mulieribus [quas acceperint] communione pellantur. Quod si invitatus aut reclamans fuerit ordinatus, deponatur ab officio, sed non communione pellatur. Episcopus qui invitum aut reclamantem ordinaverit [præsumperit ordinare], annuali poenitentiae subditus missas facere non præsumat.

Æra 17^q.

De his qui in aliena diœcesi clericos ordinant. --

scripto atque consensu debeant promoveri. ^r Ita quoque in conc. Aurel. V, c. 5: « Ut nullus clericum seu lectorem alienum, sine sui cessione pontificis vel promovere, vel sibi quibuslibet conditionibus audeat vindicare. »

^j Interp. Rufini. Vid. epist. 6 Joannis papæ II.

^k Vid. titulos canonum Gallicanorum post epist. Joannis papæ II.

^l Conc. Aurel. I, c. 9. Vid. titulos canonum Gallicanorum, dist. 81, ex conc. Arelat. I, c. 11.

^m Conc. Aurel. III, c. 8. Vid. cosd. titulos.

ⁿ Ejusdem conc. III, c. 8.

^o Ejusd. conc., c. 2.

^p Ejusd. conc. III, c. 7.

^q Ejusd. conc. Aurel. III, c. 15.

Episcopus ^a si in alterius diocesi alienos clericos **A** ordinaverit, vel altaria consecraverit, remotis his quos ordinavit, altaris tamen consecratione manente, transgressor canonum annui a missarum celebratione cessabit.

Canon Cæsariensis, æra 1.

De presbyteris fornicantibus. — ^b Presbyter qui uxorem duxerit, deponatur. Si fornicatus fuerit, aut adulterium commiserit, ab ecclesia abjiciatur inter laicos ad poenitentiam agendam.

Canon Ancyranus, æra 20.

^c Si quis adulterium commiserit, vii annis poenitentia completis, presbyteri vel diaconi in laicorum communione reddantur.

Canon Valentinensis, æra 3 d.

(*Quædam add. in edd.* Diaconus (*Var. edd.*) presbyter, vel episcopus si mortali crimine dixerint se esse pollutos, deponantur [a supradictis ordinationibus submoveantur], (*Var. edd.*) sive veræ confessionis, vel mendacii. Neque enim absolvi in his potest, (*Deest in edd.*) si in seipsos dixerint, quod dictum in alios puniretur, cum omnis qui sibi fuerit mortis causa, major homicida sit.

Canon Africanus, æra 44 e.

Clericus maledicus, maximeque in sacerdotibus, cogatur ad postulandam veniam. Si noluerit, degradetur, nec unquam ad officium absque satisfactione revocetur.

Æra 45 f.

Clericus qui adulationibus et proditiōibus vagari deprehenditur, ab officio deponatur [degradetur].

Æra 84 g.

Si poenitentem sciens episcopus ordinaverit, ambo degradentur et ordinator et ordinatus [*At.*, etiam ab episcopatus sui ordinandi duntaxat potestate privetur].

Æra 85 h.

Similiter [Simili sententiæ subjacebit] si episcopus sciens ordinaverit [clericum] eum qui viduam, aut repudiatam, aut secundam habuit uxorem.

Canon Arelatensis, æra 7 i.

Si episcopus alterius clericum sine consensu [epistola] sui episcopi (*Quæd. add. in edd.*) ordinaverit, ordinatus deponatur, et ordinator tribus mensibus **D** communione privetur.

^a *Edd.* : « in dioceses alienas ad alienos clericos ordinandos, vel consecranda altaria irruere non debet : quod si fecerit. » Cetera ut in coll.

^b *Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.*

^c *Prisca interp. nec Dionys. nec Isid.*

^d *Conc. Valentini c. 4. Vid. titulos Canonum Gallianorum ep. Joannis II subjectos.*

^e *Conc. Carth. nomine IV, c. 57, seu potius Statut. Eccl. antiq.; in cod. Barb. c. 44.*

^f *Idem est num. in cod. Barb.; conc. Carth. IV, c. 56.*

^g *Id. num. in cod. Barb.; conc. Carth. IV, c. 68.*

^h *Id. n. in cod. B.; conc. IV Carth. c. 69.*

ⁱ *Conc. Arel. v, c. 7.*

^j *C. 49 in Gr., c. 51 apud Dionys.*

^k *Interp. non Dionys.*

Canon Apostolorum, æra 50 l.

^l Si quis episcopus sæculi potestate usus, et per hanc, ecclesiam obtineat, deponatur : et segregentur omnes illi qui communicant.

Æra 48.

Clericus ebrietate serviens, aut desinat, aut deponatur.

Canon Maticensis 1.

Si [Item decernimus ut nullus, etc.] presbyter confertus cibo, aut crapulatus vino, sacrificia conrectare, aut missas facere [privatis festisque diebus concelebrare] præsumpserit, (*Var. et alia add. in ed.*) juxta canones Africanos dignitatem amittit honoris.

Canon apostolorum, æra 40 m.

B Episcopus, presbyter, diaconus, alex, hoc est tabulis, aut ebrietati serviens, aut desinat, aut certe damnetur.

Canon Nicænus, æra 18 n.

ⁿ Clerici fenerantes, et qui centesimas exigunt vel usuras ex quolibet negotio, dejiciantur de clero.

Canon Apostolorum, æra... p.

Episcopus, presbyter, diaconus ne unquam sæculares curas assumant. Sin aliter, deponantur.

Canon Cæsariensis, æra 8 [can. 9].

^q Si quis presbyter confessus fuerit, quod ante ordinationem suam corporali peccato lapsus est, non quidem offerat, maneat tamen in aliis officiis propter utilitatem ejus.

Epistola Hormisdæ pape per universas provincias r.

C Si ^s quis diaconus, vel presbyter, post acceptam benedictionem leviticam cum uxore sua incontinens invenitur, ab officio abjiciatur. Ecce manifestissime constat quod secundum ^t titulos antiquorum Patrum [sancto Spiritu suggerente conscriptos] a sancto Joanne papa transmissos, et cccxviii episcoporum sententias canones Gallicani continere videntur, quod clerici in adulterium deprehensi, et aut ipsi confessi, aut ab aliis reiecti ad honorem redire non possunt. Et quia fortasse non desunt, quibus pro nimia pietate supra scripta, sanctorum Patrum severitas minime placeat, sciant se et cccxviii episcoporum ^u, et qui reliquos canones constituerunt, vel statuerunt, sententias reprehendere vel damnare. Sed fortasse major est in illis pietas quam in supradictis cccxviii episcopis, major in illis misericordia quam in sancto

¹ *Concil. Matisconensis II, c. 5.*

^m *41 in Gr., c. 42 apud Dionys. Paululum differt ab interp. Dionys.*

ⁿ *C. 49 interp. Rufini.*

^o *Sing. interp.*

^p *Can. 6 in Græco, can. 7 interp. Dionys.*

^q *Interp. nec Dionys. nec Isid.*

^r *Hic titulus posterius videtur scriptus in cod. ms. Quidquid sit, ut ipsamet demonstrat epistola, perperam tribuitur Hormisdæ.*

^s *Conc. Araus. I, c. 25; conc. Aurelianense v, c. 4.*

^t *Var. in edd. et ap. Grat. dist. 50.*

^u *Add. in ed. : « Præcepta et sancti pape auctoritatem, et illorum pontificum qui, etc. »*

[apostolico] Joanne papā, major charitas quam in reliquis sanctis sacerdotibus qui hæc exempla vel remedia [hoc pro exemplo vel remedio] ecclesiarum suis definitionibus deliberaverunt? Et ideo aut prona [plena] voluntate præceptis illorum consentiant, (Var. edd.) aut omnibus illis contrarios se et inimicos esse cognoscant. Quæ est justitiæ inimica benignitas, palpare criminosos, et vulnera eorum usque in diem iudicii incurata servare? Quod si eos durissimam poenitentiam per plures annos agere videmus, sic ^a et idipsum et salutem eorum consulere, ut et canonum deberemus statuta servare. Cum vero in aliquibus nec compunctio humilitatis, nec instantia orandi vel plangendi appareat, nec beatum David imitatur, qui dixit : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Et illud : *Cinerem sicut panem manducabam, et potum meum cum fletu nucebam,* nec eos jejuniis vel lectionibus vacare videamus; possumus agnoscere, si ad honorem pristinum redirent, cum quanta negligentia, et cum quanto tepore [torpore], et inimica animæ securitate permanerent, credentes quod sic eis non acta digne poenitentia dimiserit Deus, quomodo et sacerdotes indulsisse videntur. Vere dico, quia illi ipsi quibus cum periculosa et falsa misericordia indulgere videmur, cum ante tribunal Christi pro tantis peccatis damandi advenerint, contra nos ipsos causas dicturi sunt, dicentes : quod dum asperitatem linguæ eorum expavimus, aut falsa blandimenta et periculosas adulationes libenter accepimus, nos eos, (Var. ap. Grat.) dum illis inutiliter indulgeremus in peccatis permanere, aut ipsa peccata etiam augere permiserimus, non recordantes illud quod in Veteri Testamento scriptum est, quia *uno peccante contra omnes ira Dei deserviet* ^b. O pietas! o misericordia! uni parcere, et omnes (Var.) exemplo malo in discrimen adducere. Non ita suadet S. (Var.) Cyprianus (*Lib. de Lapsis*) dicens : « Qui peccantem verbis adulantibus palpat, peccandi fomittem subministrat, nec premit [reprimat] delicta, sed fovet. » Et iterum? « Imperitus est medicus qui ante defectam putredinem superducit vulneri cicatricem (*Multum var. in edd.*). » Et ideo diligenter perpendite, si aut potest, aut debet fieri, ut tantorum ac talium, quos supra memoravimus, sacerdotum canones contemnentes, aliter quam illi statuerunt, observare vel agere præsumamus; præcipue cum si illorum cccxviii episcoporum, qui per omnes Ecclesias concilia fieri (Var.) statuerunt, tam sancta decreta neglexerimus, non solum illos despiciamus (*Add. quæd. in edd.*) sed et Africanos [pontifices], et omnes reliquos, qui ipsis ordinantibus per totum mundum pro ecclesiastica disciplina aliquid statuerunt, cum peccato animæ nostræ contemnemus. Ego me

A in hoc periculo mittere omnino non audeo : quia nec talia sunt merita mea, ut aliorum peccata in me excipere præsumam : nec tantam eloquentiam habeo, ut ante tribunal Christi contra tantos ac tales sanctos sacerdotes, qui canones statuerunt, causas dicere possim. Videat unusquisque, qui aliter sentire vel observare disponit, qualiter possit in die iudicii reddere rationem. Ego in quantum vires dignatur dare Deus, volo eorum præceptionibus obedire [studere]; quia cum illis non rixas, sed pacem, et qualemcunque partem habere desidero. Et hoc diligenter attendendum est, ut illi [Quod si secundum quod scriptum est, illi, etc.] clerici qui ad uxores proprias redeunt, ad integrum ab officio suspendantur. Et sic etiam digami et internuptarum mariti, B qui utique rem licitam faciunt, clerici tamen ordinari non possunt, et si ordinati fuerint, deiciantur, de quibus etiam sanctus Faustus in epistola sua dixit : « Perdit gratiam consecrati, qui adhuc officium vult ^c excitare [exercere] mariti. » Cum hæc a tantis ac talibus viris statuta sint, qua conscientia quisquam dicere poterit, quod ille qui adulterium commiserit, iterum ad honorem redire possit? Quod si aliquis dicat : Ergo negas misericordiam Dei, qui dixit : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.* Et illud : *Nunquid qui cadit, non adjiciet ut resurgat? Et peccator in quacunque die conversus fuerit, omnes iniquitates ejus oblivioni tradentur.* (Var.) Ad hanc objectionem libera voce respondere et possumus et debemus. Absit a nobis, ut de istis sententiis videamur vel leviter dubitare. Definitissime enim credimus quod is qui usque ad finem vitæ suæ poenitentiam digne egerit, non solum indulgentiam accipiet, sed etiam ad vitam æternam [præmia æterna] perveniet. Propter regulam tamen ecclesiasticam, et propter antiquorum Patrum statuta, quæ absit a nobis ut aut reprehendere aut discutere audeamus, cum credamus [eum quem credimus] ad vitam æternam post peractam poenitentiam venire, ad honorem clericatus secundum tantorum Patrum præcepta novimus non debere reverti; in tantum ut in canonibus scriptum sit : ^d « Ne ullus unquam clericus poenitens ordinetur. » Et si ille qui ultro potit poenitentiam, quamvis eam perfecte agat, non potest D episcopus aut presbyter ordinari, ita ut etiam si per ignorantiam ordinatus fuerit, deiciatur : ille qui invitatus ad poenitentiam agendam in monasterium mittitur (^e et utique quid aliud, quam poenitens, dicendus est?), qua conscientia ad sacerdotium redire permittitur? Nemo mihi alia quælibet contra auctoritatem sedis apostolicæ, vel contra cccxviii episcoporum præcepta, vel reliquorum canonum statuta objiciat : quia quicquid contra illorum definitionem, in quibus Spiritum sanctum esse locutum credi-

^a Hic locus varie et in ed. apud. Grat. legitur.

^b Huc usque Grat.

^c Hieronymus lib. i adversus Jovinianum : « Quando impleo mariti officium, non impleo Christiani. » Et in apologia pro libris adversus Jovin. : « Quando

impleo mariti officium, non impleo continentis. » Vid. not. ad Poen. Theod.

^d Conc. Rom. sub Hilario pp., can. 3; conc. Agathens., can. 43.

^e Locus in ed. corruptus.

mus, dictum fuerit, recipere non solum temerarium, sed etiam periculosum esse non dubito. Valde enim metuo et contremisco illam damnationem, quam Heli sacerdos propter stultam indulgentiam accipere meruit, qui pro eo quod filios suos negligenter castigavit, et eos nec cedere nec excommunicare voluit, ipsi filii uno die occisi sunt, et xxx millia de populo interfecta sunt. Et arca testamenti capta est, et ipse retro cadens fractis cervicibus mortuus est, et nomen ipsius de libro vitæ deletum est et e contra Phinees, qui pro eo quod zelo Dei commotus duos adulteros [pariter] interfecit, totum populum de Dei (Var.) ira liberavit. Nec hoc ideo dico, ut sicut ille fecit, etiam nunc per mortem corporis sacerdotes Domini debeant vindicare; sed quia melius est, ut unusquisque parvo tempore in hoc mundo [donec vivit verecundiam et] confusionem sustineat, quam postea ad supplicia æterna perveniat: et multum ei utilius est propter aliorum exemplum, quandiu vivit, remotus ab honore pœnitentiam agat, et remedium sibi in die necessitatis acquirat. Quicunque parvitati meæ in hac causa voluerit esse onerosus, aliud responsum ei non dare delibero, nisi quod supradicti canones continere videntur ^a.

In epistola ^b Siricii papæ ad Genesium episcopum, æra 15.

^c Presbyter qui dicit se nescire, si episcopus fuit qui eum ordinavit, et aliquanto tempore missas fecit, et postea dimisso officio uxorem duxit, hunc pseudopresbyterum quis ambigat esse detestabilem? Pro quo omnino abjiciendus est, et in monasterio ad pœnitentiam omni tempore vitæ suæ retrudendus. ^a

CAPUT XIX.

DE EXPULSO AB ECCLESIA, ET DE EXCOMMUNICATO VEL DAMNATO AB OFFICIO.

Canon Antiochensis, æra 2.

^d Quicunque ex clero deprehensus fuerit excommunicatis communicare, iste privetur communione.

Canon Aurelianensis, æra 3 e.

Si quis [ab] episcopo, vel de Ecclesiæ vel de proprio jure crediderit aliquid repetendum, si nihil convicii aut criminationis objecerit, eum pro sola conventionem a communione [Ecclesiæ] non liceat submovere.

Æra 9 f.

Si diaconus aut presbyter, pro reatu suo se ab altaris communione sub pœnitentis professione submoverit; si [sic quoque] alii defuerint, et causa

^a Nihil amplius habere cod. Corbeiensem et Pith., cætera vero ex unico Rhemensi descripta esse animadvertit v. cl. J. Sirmondus.

^b Hæc epistola desideratur.

^c Vide epistolam ad Himerium, n qua sensus, non ipsa verba deprehenduntur. Sed Stephanus pap. II, in resp. ad varia consulta Brit. monachorum, cap. 10 ex epist. Siricii refert, ut legitur in hac coll.

^d Interpret. nec Dionys. nec Isid.

^e Conc. Aurel. 1, c. 6.

A certæ necessitatis exoritur, [poscentem baptismum] liceat baptizare.

Æra 22 g.

Si clericus [Quis clericorum circa se] districtiorem [aut tractationem] sui episcopi putat injustam, (Add. quædam. in edd.) recurat ad synodum.

Canon Epauensis, æra 28.

Si episcopus ante damnati absolutionem obierit [obitu rapiatur], correctum aut pœnitentem successori licebit absolvere.

Canon Arelatensis, æra 4 b.

Ut presbyter, presbyterum [Edd. om. presbyterum], diaconum, aut subdiaconum de ordine deponere nescio suo episcopo non præsumat. Quod si fecerit, ille in officio vel communione recipiatur, et ille anno integro communione (Var. et quæd. add.) et officio privetur.

Æra 29 i.

(Quædam var. et add. in edd.) A communione suspensos, non solum a clericorum, sed etiam a totius populi colloquio et convictu placuit excludi.

Canon apostolorum, æra 9 i.

Episcopus, presbyter, aut diaconus si pro criminibus damnati fuerint, minime communione priventur.

Canon Nicænus, æra 26 k.

¹ Degradatus episcopus si appellare voluerit, et confugerit ad episcopum Romanæ Ecclesiæ, et ipse pro eo rescripserit episcopis qui in finitima provincia sunt, ipsi diligenter omnia inquirent, et juxta fidem veritatis definiant. Quod si episcopus Romanus pro accusato presbyterum de latere suo miserit, habeat ejus auctoritatem a quo missus est.

DE INTERDICTIS.

Canon Apostolorum, æra 28 m.

Si quis depositus pro certis criminibus ausus fuerit atrectare ministerium sibi interdictum, ab ecclesia abjiciatur

Canon Antiochensis, æra....

ⁿ Si quis depositus de clero præsumpserit gradum sibi interdictum, tam ipsum, quam ei communicantes, qui ejus cognoverunt sententiam, ab Ecclesia abjici oportet.

Canon Arelatensis, æra 16.

Qui pro delicto suo a communione separantur, [placuit ut] in quibus locis fuerint exclusi, in eisdem [eodem loco] communionem consequantur.

CAPUT XX.

DE ORDINE ECCLESIASTICO ET OFFICIO MISSÆ.

Canon Epauensis, æra 27.

Ad celebranda divina officia ordinem quem metro-

^f Ejusdem conc., c. 12.

^g Conc. Aurel. III, c. 20.

^h Conc. Arel. V, c. 4.

ⁱ Conc. Arelat. II, c. 49.

^j C. 25 interp. Dionys., a qua discrepat hæc interp.

^k Concil. Sardicensis c. 5 juxta Gr.

^l Interp. nec Dionys. nec Isid.

^m C. 29 interp. Dionys., a qua differt ista interp.

ⁿ Interp. nec Dionys. nec Isid.

politani tenent, ^a provinciales eorum observare debent.

Epistola Innocentii papæ ad Decentium episcopum Capuanum ^b.

Si instituta ecclesiastica, ut sunt a beatis apostolis tradita, integra vellent servare sacerdotes Domini, nulla diversitas, nulla varietas in ipsis ordinibus ac consecrationibus haberetur. Sed quod [dum] unusquisque, non quod traditum est, sed quod sibi visum fuerit, hoc æstimat esse tenendum; inde diversa in diversis locis [vel ecclesiis] teneri [aut celebrari] videantur: (*Var. edd.*) hinc fit scandalum populis, qui dum nesciunt traditiones antiquas humana præsumptione corruptas, putant sibi aut ecclesias non convenire, aut apostolos vel apostolicos viros contraria sensisse [aut ab apostolis vel apostolicis viris contrarietatem inductam]. Quis ergo [enim] nesciat [aut non advertat] id quod a principe apostolorum Petro traditum est, et hoc nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari, nec superduci aut introduci aliquid quod (*Var.*) ejus auctoritatem non habeat, ^c præsertim cum sit manifestum, per omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam et insulas interjacentes, nullum instituisse ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerunt sacerdotes? Aut legant, si in his provinciis alius ^d episcopus invenitur docuisse? Et (*Var.*) cum nunquam invenient, oportet eos hoc sequi quod Ecclesia Romana custodit, ex qua eos principium accepisse non dubium est: ne dum peregrinis assertionibus student, caput institutionum videantur amittere [omittere]. Sæpe dilectionem tuam ad urbem venisse, ac nobiscum (*Var.*) ad ecclesiam convenisse non dubium est, et quem morem vel in consecrandis mysteriis, vel in cæteris agendis [arcanis] teneat, cognovisse. ^e Quod sufficere arbitraretur ad informationem ecclesiæ tuæ vel reformationem, nisi prædecessores tui minus aliquid aut aliter tenuerint sacerdotes. Vel certe sunt aliqui, qui aliter quam Romana Ecclesia observat, hæc observanda dicant. Quorum nos notitiam non haberemus, nisi de aliquibus nos consulendos esse dixisses. Quibus idcirco respondemus, non quod te aliquid ignorare credamus; sed ut majori auctoritate vel tuos instituas, vel si qui a Romanis [Romanæ Ecclesiæ] institutionibus errant, aut commoneas, aut indicare non differas; ut scire valeamus qui sint qui aut novitates inducunt, aut alterius Ecclesiæ quam Romanæ existimant consuetudines (*Var.*) esse servandas. ^f Pacem igitur asseris ante confecta mysteria quosdam populis imperare, vel sibi inter se [*Deest* se] sacerdotes tradere: cum post omnia, quæ aperire

non debeo, pax sit necessaria iudicanda [indicenda], per quam constet populum ad omnia quæ in mysteriis aguntur atque in Ecclesia celebrantur, præbuisse consensum, ac finita esse pacis concludentis signaculo demonstrantur. (*Cap. 2.*) De nominibus vero recitandis, antequam pacem [preces] sacerdos atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, ipse per tuam prudentiam recognoscis: ut, ejus hostiam necdum Deo offeras, ejus nomen ante insinues, (*Var.*) cum illi incognitum nihil sit. Prius (*Var.*) enim oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina quorum sunt, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quæ ante præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus. (*Cap. 3.*) De consignandis vero infantibus manifestum est, non ab alio quam ab episcopo fieri licere. Nam presbyteri, licet sint secundi [*Deest secundi*] sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem pontificium solis debetur episcopis [Hæc autem pontificibus solis debetur], ut consignent, vel paracletum Spiritum tradant. (*Var.*) Non solum consuetudo ecclesiastica hoc demonstrat, verum etiam illa lectio apostolorum quæ asserit Petrum et Joannem esse directos, qui tantum [jam] baptizatis tradant Spiritum sanctum. Nam presbyteris, seu extra episcopum, seu præsentem episcopum, cum baptizant [*Edd. om. cum baptizant*], chrismate ungere (*Var.*) licet baptizatos, sed quod ab episcopo fuerit consecratum: non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum. Verba vero dicere non possum, ne magis prodere providear, quam consolationi [ad consultationem] respondere.

Canon Nicænus, æra 49 ^g.

^h Hi qui offerendi sacrificium potestatem habent, corpus Christi porrigant. Maneant diaconi in sua mensura, et accipiant eucharistiam secundum ordinem post presbyteros. Quod si quis non vult esse subjectus, cesset esse diaconus. Quod si non fuerit præsens episcopus aut presbyter, tunc diaconi dent eucharistiam in populum.

Canon Carthaginensis, æra 59 ⁱ.

^j Ut diaconus, præsentem episcopum [presbytero], eucharistiam [corporis Christi] populo, (*Var.*) si necesse sit, jussus eroget.

Æra 6 ^k.

Chrismatis consecratio [confectio] et reconciliatio poenitentium absque periculo mortis [*Edd. om. abs. per. m.*], (*Var.*) vel consecratio virginum a presbyteris non fiat.

iste ita depravatus legitur in ed. ut nullo modo intelligi possit.

^l Hic incipit in ed. cap. 1.

^m In G. 18 et interpret. Dionys.; Ruf. 20; Isid. 14.

ⁿ Singularis interpret.

^o Statuta Eccl. antiqua in cod. Barb. 18; conc. Carth. iv, c. 38.

^p Conc. Carth. ii, c. 3; in cod. Eccles. African. c. 6.

Fere omnes cod. sic legunt: quidam vero *comprovinciales*. Vid. not. v. cl. J. Sirmondi.

^a Al., Innocentius Decentio episcopo... Eugubino.

^b Quædam in edd. add. superflua.

^c Male in ed., *alius apostolorum*, cum non loquatur de apostolis, sed de iis quos successores apostolorum constituerunt sacerdotes.

^d Ab his usque ad illa verba: *Quibus idcirco*, locus

^a De reconciliat[i]one p[œ]nitentium non fienda a presbyteris. — Presbyteri et diaconi præter episcopum nihil prætentent. Nam Domini populus ipsi commissus est, et pro animabus eorum ipse redditurus est rationem.

Canon Carthaginensis, æra 2^b.

Nemo in precibus vel Patrem pro Filio, vel Filium pro Patre nominet. Et cum altari assistant [assistitur], semper ad Patrem dirigatur oratio.

Æra 3^c.

Quicumque preces sibi aliunde (Var.) scribit, non eis utatur, nisi prius eas cum structioribus [instructioribus] fratribus contulerit.

^d *Canon Maticensis de oblatione populi offerenda, æra 6*

(Quædam add. in edd.) Decernimus, ut omnibus diebus Dominicis, [altaris] sacra oblatio ab omnibus viris et mulieribus offeratur tam panis quam vini: ut per has oblationes [immolationes], (Quædam add. in edd.) peccatorum fascibus careant, et cum Abel vel cæteris iustis [offerentibus] mereantur esse consortes. Omnes autem qui (Var.) definitionem nostram per inobedientiam evacuare contendunt, anathemate percillantur.

Æra 8^e.

(In edd. quædam præcedunt.) Reliquiæ sacrificiorum, quæ post missas [post peractam missam] in sacrario supersederint; quarta et sexta feria innocentibus [innocentes ab illo cujus interest ad ecclesiam adducantur] indicatur jejuniū [et indicto eis jejuniō], et conspersas vino easdem reliquias omnes accipiant.

Canon Aurelianensis 2, æra 14^f.

(In edd. quædam præced.) Missarum celebritas [celebratio] (Multum var. edd.) in præcipuis festiuitatibus, hora tertia inchoetur: quo facilius ipso officio expedito, ^g horis competentibus alia officia persolvantur.

Canon apostolorum, æra 51^h.

Qui non perseverant in oratione, nec sanctam communionem percipiant, velut inquietudines Ecclesiæ commoventes communionem priventur.

Canon Agathensis, æra 44.

Benedictionem super plebem in ecclesia dare, [fundere], aut p[œ]nitentem in ecclesia benedicere presbytero non licet [penitus non licebit].

CAPUT XXI.

DE RELIQUIIS SANCTORUM ET ORATORIIS.

Canon Epauensis, æra 26 [can. 25].

Sanctorum reliquiæ in oratoriis villaribus non

ponantur, nisi clericis cujuscunque parœchiæ vicinos esse contingat, qui sacris pignoribus [cineribus] psallendi frequentia famulentur. ⁱ Quod si illi defuerint, non ante proprie [propri]i clerici [In edd. deest clerici] ordinentur, quam eis competens victus et vestitus substantia deponatur.

CAPUT XXII.

ALTARIA NON SACRANDA NISI LAPIDEA.

Canon Epauensis, æra 25 [can. 26].

Altaria nisi lapidea chrismat[i]s i[n] unctione non sacrentur.

CAPUT XXIII.

DE BAPTISMO.

Canon Maticensis, æra 5^k.

Relatione quorundam comperimus quosdam [Edd. om. quosdam] Christianos non observare legitimum baptisma, qui pene per singulos dies ac (Var.) natalitia martyrum filios suos baptizant, ita ut vix duo vel tres reperiantur in sancto Pascha, qui per aquam et Spiritum sanctum regenerentur. Idcirco censuimus ut ex hoc tempore nullus permittatur talia perpetrare, præter illos quos infirmitas nimia, aut dies extremus compellit [Add., filiis suis baptismum percipere]. Ideoque presentibus admonitionibus a suis erroribus vel ignorantia revocati, omnes omnino a die quadragesima cum infantibus suis ad ecclesiam observare præcipimus, ut impositionem manuum certis diebus adepti, et sacri olei liquore peruncti, legitimi diei festiuitate fruantur, et sacro baptismate regenerentur; quo possint, si vita comes fuerit, et honoribus sacerdotalibus fungi, et singularis celebratione festiuitatis [celebrationis solemnitate] frui.

Canon Laodicensis, æra 45.

^l Quod non oportet quemquam ad baptisma post duas quadragesimæ hebdomadas admitti.

Æra 46.

^m Quod oporteat eos qui ad baptisma veniunt, fidem discere, et quinta feria hebdomadæ majoris episcopo aut presbytero memoriter reddere.

Æra 47.

ⁿ Oportet eos qui in ægritudine percipiunt baptismum, fidem perdiscere, et scire cujus muneris participes facti sunt.

Canon Africanus, æra 25°.

Baptizandi nomen suum dent, et diu sub [Ed. om. sub] abstinencia vini et carniū, ac manus impositione crebro examinati percipiant baptismum.

Æra 24^p.

Neophyti aliquandiu et [Edd. om. et] a lautioribus epulis et spectaculis et conjugibus abstineant.

^a Superioris canonis ratio, quæ in ed. desideratur.

^b Conc. Carthaginensis III, c. 23.

^c In ed. distinguitur a præcedenti.

^d Conc. Maticensis II, c. 4.

^e Ejusd. conc. c. 6.

^f Aurel. III, c. 14.

^g Fusius expon. in edd.

^h Can. 9 in Græco, c. 10 interp. Dionys., a qua paululum differt ista interp.

ⁱ De appendice ista, quæ non exstat apud Burch. et Ivonem, Vid. not. v. cl. J. Sirm.

^j Lugdunensis, *unguine*, quomodo et apud Ivonem, p. III, cap. 30. Vide not. v. cl. J. Sirm.

^k Conc. Maticensis II, c. 3.

^l Paululum differt ab interp. Dionys.

^m Interpret. nec Dionys. nec Isid.

ⁿ Interp. nec Dionys. nec Isid.

^o Statuta Eccl. antiqua; in cod. Barb. c. 23; conc. Carthag. IV, c. 84.

^p Stat. Eccl. ant.; in cod. Barb. c. 24; c. Carth. IV, c. 86.

Æra 41 a.

Mulier baptizare non præsumat.

Canon Aurasicorum, æra 2 b.

Nullum ministrorum, qui baptizandi recepit officium, sine chrismate usquam debere progredi, quia inter nos placuit ^c semel chrismari. De eo autem qui in baptismo necessitate faciente (*Var.*) sine chrismate fuerit, in confirmatione sacerdos eum commoneat ^d.

Canon Neocæsariensis, æra 6.

^e Prægnantes, si necesse sit, oportet baptizari. Nichil autem in hoc sacramento commune est illi, qui editur: quia voluntas et liberum arbitrium in confessione declaratur.

Canon apostolorum, æra 48 f.

^g Si quis juxta præceptum Domini non baptizaverit in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sed in tribus sine initio principii, aut in tribus filiis, aut in tribus paracletis, deponatur.

Æra 49 h.

ⁱ Si quis non trinam mersionem unius mysterii celebrat, deponatur.

Canon Aurasicorum, æra 11 i.

Subito obtumescens [prout status ejus est] baptizari aut poenitentiam accipere potest; si voluntatis præteritæ testimonia (*Var. et add. in edd.*) justa fuerint.

Æra 12 [can. 13].

Amentibus quæcunque pietatis sunt, conferantur [conferenda].

In epistola sancti Siricii papæ, æra 14.

^k Presbyter qui in vino baptizat proxima necessitate, ut æger non periclitetur, pro tali re nulla ei culpa ascribitur. Si vero aqua aderat, et necessitas talis non urgebat, hic communione privetur, et poenitentia submittatur. Infans vero ille, si in sancta Trinitate baptizatus est, in eo baptismo permaneat ^l.

Æra 15.

^m Si infantem in periculo constitutum proxima

^a Stat. Eccl. ant.; in cod. Barb. c. 41; conc. Carth. iv, c. 100.

^b V. cl. Fronto Ducæus: « In codice Tiliano hic canon secundus est: primus autem qui sequitur. »

^c V. cl. J. Sirm.: « *semel chrismari*; vulgati codices, et Gratianus, alique collectores, *semel in baptismo chrismari*. Et vero certum est de baptismo agi. Sed cum hæc verba in antiquis exemplaribus non sint, et glossema sapiant, religio fuit ea retinere. » Ex quo patet ubique cum antiquis exemplaribus consentire collectionem cod. Herovall.

^d Apud Burch. et Ivon.: *in confirmatione sacerdotis perficietur.*

^e Interp. nec Dionys. nec Isid.

^f In Gr. 48.

^g Can. 49 in interp. Dionys., a qua discrepat.

^h In Gr. 49.

ⁱ Interpret. Dionys., a quo discrepat.

^j C. 12 conc. Arausicani.

^k Desiderat in ed. ep. Siricii.

^l Eadem paucis verbis mutatis citantur ex epistola Siricii ad episcopum Himerium Tarraconensem a Stephano papa II in suis ad varia consulta Brit. monachorum responsis cap. 11, hoc modo: « Si in vino quis, propterea quod aquam non inveniebat, omnino peri-

clitantes cum vase aut cum manibus aqua in nomine sanctæ Trinitatis baptizaverit, firmiter permanebit, præsertim cum necessitas hoc exposcat ⁿ.

Æra 16.

De presbytero qui ignorat orationem Dominicam.

— ^o Presbyter qui orationem Dominicam non tenet, nec symbolum, neque psalmos, si episcopus fuit qui eum benedixit, hic primum omnium dignitatem, quam illicite præsumpsit, amittat: et sub districta poenitentia omni tempore vitæ suæ in monasterio degat. Infantes vero, quos in sancta Trinitate baptizavit, baptizati permaneant.

Æra 17.

^p Qui vero ita baptizant, ut dicant: In nomine Patris mergo, in nomine Filii mergo, et Spiritus sancti mergo. Hi qui ita sunt baptizati, etsi rustice, tamen in nomine sanctæ Trinitatis baptizati sunt.

DE ITERATO BAPTISMO.

Æra 24.

(*Desideratur in edd.*) Qui ad iteratum baptismum suscipiendum, vel metu coacti, vel errore decepti sunt, et non se extra catholicæ fidei sacramentum egisse cognoscunt, non societatis nostræ, nisi per manus impositionem episcopi, communionem recipiant, tempora vero episcopi constituente judicio, prout conversorum animos viderit vel perspexerit esse devotos, habentes etiam seniles ætates, intuitus et periculorum ægritudines. In quibus si quis ita graviter urgetur, ut de salute ejus desperetur, communionis gratia subveniat.

Canon apostolorum, æra 46.

^r Si quis eum qui recte baptizatus est, sciens rebaptizaverit, deponatur.

CAPUT XXV.

DE CONFIRMATIONE: ET PRANDIA IN ECCLESIA NON FIANTE: ET QUOD DIE DOMINICO GENU NON FLECTATUR.

In epistola I Innocentii papæ.

^s Liber [Verum et illa lectio] Actuum apostolorum asserit Petrum et Joannem esse directos, qui tan-

clitantes infantem baptizavit, nulla ei exinde ascribitur culpa. Infantes sic permaneant in ipso baptismo. Nam si aqua adfuit præsens, ille presbyter excommunicetur, et poenitentia submittatur, quia contra canonum sententiam agere præsumpsit. » Recte ad marginem Conc. novæ edit. notatur ista verba: *Infantes sic permaneant in ipso baptismo*, esse glossema aut e margine in textum a librario temere intrusum, aut ex proximis canonibus per incuriam translatum. Quare hic locus emendari debet lectione accuratissima cod. Herovalliani.

^m Desid. in ed. ep. Siric.

ⁿ Eadem sic leguntur in eisdem responsis Stephani II, cap. 12: « Si licet per necessitatem cum concha, aut cum manibus, infanti in infirmitate posito aquam super caput fundere, et sic baptizare. Hoc baptisma, si in nomine sanctæ Trinitatis peractum fuerit, firmiter permanebit: præsertim cum necessitas hoc exposcat. »

^o Desid. in ed. ep. Sir. Vid. Resp. Steph. papæ II, cap. 13.

^p Desider. in ed. ep. Siric. Resp. Steph. papæ II, cap. 14.

^q Interp. non Dionys.

^r Cap. 3. Vide supra.

tam [jam] baptizatis Spiritum darent. Nam presbyteris, seu extra episcopum, sive presente episcopo cum [Edd. om. cum] baptizant, chrismate ungere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum, non tamen frontem ex eodem [oleo] signare, quod solis debetur episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum.

Canon Aurasicorum, æra 2^a.

Cum chrismatis ipsius nonnisi una benedictio est, non prejudicans quidquam, sed ut ^b non necessaria habeatur repetita chrismatio.

Canon Arelatensis, æra 26^a.

Hæreticum [Hæreticos] in mortis discrimine constitutum, si catholicus esse desiderat, et [si] episcopus desit, a presbytero cum chrismatis benedictione consignari placuit.

Canon Epauensis, æra 16.

[Add. in edd. : presbyteros propter salutem animarum quam in cunctis optamus.] Desperatis et decumbentibus hæreticis, si conversionem subitam petant, a presbytero [Var. edd.] chrismate permittitur subveniri. Quod omnes conversi, si sani sunt, ab episcopo noverint expetendum.

^d Pœnitentibus autem chrismatis unctio infundi non potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo hoc genus [unum] putatur posse et credi [concedi]?

Canon Laodicensis, æra 28.

De prandiis ecclesiarum. — ^e In ecclesia prandia fieri non debere.

Canon Nicænus, æra 20.

^g In die Dominico, et in diebus Pentecostes, ut omnia in universis locis consonanter observentur, placuit sancto concilio stantes Domino vota persolvere.

CAPUT XXVI.

DE PASCHA, ET DIE DOMINICO, ET RELIQUIS FESTIVITATIBUS.

Canon Arelatensis, æra 1.

[Var. edd.] Censuimus igitur Pascha Domini, per totum orbem uno die observari.

Canon Aurelianensis, æra 22^b.

Ut nulli civium [Var.] Pascha, Natale Domini, vel Quinquagesimæ solemnitates in villa liceat celebrare, nisi quem infirmitas probabitur tenuisse.

^a In vulgatis 1, sed in codice Tiliano et omnibus antiquis, 2.

^b Ista lectio hujus canonis, de qua acris admodum agitata fuit inter eruditos viros contentio, confirmat veriorem esse sententiam v. cl. ac doctissimi J. Sirmondi, cujus vide notas posthumas.

^c Conc. Arausic. 1, c. 1; conc. Arelat. 11, c. 26.

^d Innocentii I ep. ad Recentium, cap. 8.

^e Interpr. nec Dionys. nec Isid.

^f Hic canon omittitur a Rufino, et desideratur in cod. Eccl. Rom. Vide not. v. cl. Sirm. ad hunc codicem.

^g Interpr. nec Dionys. nec Isid.

^h Conc. Aurel. 1, c. 25.

ⁱ Conc. Matisconensis 11, c. 2.

^j Concil. Matisconensis. 11, c. 1.

^k Multa precedunt in can.

Canon Maticensis, æra 2ⁱ.

Pascha itaque nostrum, in quo summus Sacerdos ac Pontifex pro nostris delictis immolatus est [Al. add. nullam habens obnoxietatem peccati], debemus omnes festive [festivissime] colere, et sedulæ observationis sinceritate in omnibus venerari : ut in illis sanctissimis septem diebus, nullus servile opus audeat facere; sed omnes [simul] coadunati, hymnis paschalibus indulgentes [Var.] perseveranter nostræ præsentiae devotionem quotidianis sacrificiis ostentemus, laudantes creatorem ac regeneratorem nostrum vespere, mane et meridie.

Canon Maticensis, æra 1ⁱ.

^k Custodite diem Dominicum, qui nos denuo peperit, et a peccatis omnibus liberavit. Nullus nostrum [vestrum] litium fomitibus vacet, nullus causarum actiones exerceat, nemo sibi talem necessitatem exhibeat, quæ jugum cervicibus juvencorum imponere cogat. Estote omnes in hymnis et laudibus Dei, animo, corporeque intenti

Canon Aurelianensis, æra 21¹.

Quia persuasum est [populis] die Dominico cum caballis, et bubus, aut vehiculis itinera agi non debere : neque ullam rem ad victum præparare, vel ad nitorem domus vel hominis pertinentem ullatenus exercere, (quæ res magis ad Judaicam quam ad Christianam observantiam pertinet [pertinere probatur]) id statuimus ut die Dominico, quod ante fieri licuit, liceat. De opere tamen rurali, id est arata ^m vinea, sectione, excussione, exarto, vel sepe censuimus abstinendum; quo facilius ad ecclesias venientes, orationis gratiæ vacent. Quod si inventus fuerit quis in operibus supra scriptis, quæ interdicta sunt, [se] exercere; qualiter emendari debeat non in Laici distractione, sed in sacerdotis castigatione consistat.

Canon Aurelianensis de missæ exsurrectione, æra 24ⁿ.

Cum ad celebrandas missas [in Dei nomine] convenit populus, non ante discedat quam missæ compleantur [missæ solemnitas compleatur]. Et ubi episcopus ^o fuerit, benedictionem accipiant sacerdotis.

Æra 28^p

^D Episcopus si infirmitate non fuerit impeditus, ec-

¹ Concil. Aurel. 111, c. 28.

^m Mult. var. Vid. not. v. cl. J. Sirmondi.

ⁿ Conc. Aurel. 1, c. 26.

^o Vir cl. J. Sirmondus : « Librorum omnium consensu expuncta est negatio, quæ in vulgatis erat, manetque nunc etiam apud Gratianum, Si episcopus non fuerit, pro quo Burchardus lib. 111, cap. 29, et Ivo part. 111, cap. 34, legunt, Si episcopus defuerit. Error inde natus, quia sacerdotem hoc loco diversum esse putarunt ab episcopo, cum idem sit. » Quod vir doctissimus animadvertit, id quoque manifestissime declaratur canone prorsus simili concilii Aurelianensis 111, can. 29 : « De missis nullus laicorum ante discedat, quam Dominica dicatur oratio; et si episcopus præsens fuerit, ejus benedictio expectetur. »

^p Conc. Aurel. 1, c. 31.

clesiæ cui proximus fuerit, die Dominico deesse non **A** (Var.) licebit.

Canon Africanus, æra 77 a.

Qui Dominico die studiose jejunat, non credatur catholicus.

Æra 78 b.

Paschæ solemnitas uno die et tempore celebranda.

CAPUT XXVII.

DE JEJUNIO QUADRAGESIMÆ VEL LETANIA.

Canon Aurelianensis, æra 21 c.

[Edd. add. : Id a sacerdotibus omnibus decretum est.] Ante Paschæ solemnitatem non quinquagesima, sed quadragesima teneatur.

Canon Agathensis, æra 12.

Placuit ut omnes ecclesiæ filii, exceptis diebus Dominicis, in Quadragesima, [etiam die sabbato] sacerdotali ordinatione et districtiois comminatione jejurent.

Canon Maticensis, æra 9.

De canone legendo a missa sancti Martini, usque ad Natale Domini ^d. Et a missa sancti Martini, usque ad Natale Domini feria ii et iv et vi sabbati (Var. edd. hic et infra) jejunt : et sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari. In quibus diebus canones legendos [speciali definitione] sanximus pro ignorantia populi corrigenda.

Canon Aurelianensis, æra 24 e.

[Rogationes, id est] Letanias ante Ascensionem Domini, ab omnibus ecclesiis placuit celebrari, ita ut præmissum triduanum jejunium in Dominicæ ascensionis die [festivitate] solvatur. Per quod triduum servi vel ancillæ ab omni servitio laxentur, quo magis plebs universa conveniat, et quadragesimalibus cibis utantur [quo triduo omnes abstineant].

Æra 25 f.

Clerici vero qui ad hoc opus sanctum venire contempserint, vel adesse : ecclesiasticam (Add. et var.) suscipiant disciplinam.

^g *Canon Lugdunensis, æra 6.*

In prima hebdomada novi mensis, hoc est ante diem Dominicum, qui primus in ipso mense illuxerit, litanæ, sicut ante Ascensionem Domini, [sancti Patres fieri decreverunt, deinceps] ab omnibus Ecclesiis [seu parochiis] celebrentur.

^h *Canon Gangensis, æra 19.*

ⁱ Si quis eorum, qui continentie studere possunt, absque necessitate corporea tradita in commune jejunia, et ab omni Ecclesia custodita superbiendo dissolvit, anathema sit.

^a Conc. Carthag. iv, c. 64; sed potius juxta Statuta Eccl. antiqua in cod. Barb. c. 77.

^b Conc. Carthag. iv, c. 64; sed potius juxta Statuta Eccl. antiqua in cod. Barb. c. 78.

^c Concil. Aurel. i, c. 24.

^d Edd. om. De canone.... Domini.

^e Conc. Aurel. i, c. 27.

^f Conc. Aurel. i, c. 28.

^g Conc. Lugd. anno Christi 567 celebratum.

^h Conc. Gangrens.

DE JEJUNIO FERIE SEPTUAG.

In decretali Innocentii papæ, æra 3 i.

Sabbato jejunandum esse, ratio evidentissima demonstrat. Nam (Add. et var. inedd.) si resurrectionem Domini nostri Jesu Christi, per singulos circulos hebdomadarum, ipsius diei imagine frequentamus, et sexta feria jejunatur [jejunamus] propter passionem Domini, sabbatum prætermittere non debemus, quod inter tristitiam et lætitiā illius temporis videtur inclusum. Nam utique constat, biduo isto vel apostolos, (Deestⁱ) vel majores in mœrore fuisse : (Var.) et in tantum eos jejunasse, ut nec sacramenta penitus celebrarent.

CAPUT XXIX.

DE HOC QUOD OFFERTUR AD ALTARE, VEL QUOD OFFERTUR AD DOMUM SACERDOTIS : VEL DE OBLATIONE.

^k *Canon Maticensis, æra 4.*

(Multa præced. in edd.) Omnibus Dominicis diebus oblatio (Var.) tam panis quam vini ab omnibus viris ac mulieribus in Ecclesia offeratur. Qui vero per inobedientiam hoc contempsit anathema sit [evacuare contendunt... sint].

Canon Gangensis de oblationibus diebus Dominicis, æra 8 l.

^m Si quis oblationes, fructus vel primitias ecclesiæ debitas voluerit extra ecclesiam accipere vel dare sine conscientia episcopi, anathema sit.

Canon Hipponiensis, æra 38 n.

Nec amplius de primitivis in altare [sacrificiis] offeratur, quam de uvis et frumentis. (Mult. var. in edd.) Alia omnia ad domum sacerdotis deferantur ad benedicendum.

CAPUT XXX.

DE COMMUNIONE, ET UT POPULUS MISSAS PERSPECTET.

Canon Antiochensis, æra 2.

^o Omnes qui ingrediuntur ecclesiam, nec communicant in oratione cum populo, sed pro quadam intemperantia sese a perceptione sanctæ communionis avertunt : tandiu de ecclesia removeantur quandiu per confessionem ac poenitentiam indulgentiam consequantur.

Canon Agathensis, æra 14 [can. 18].

De communione secularium.—Sæculares vero, qui Natale Domini, Pascha, Pentecostem non communicaverint, inter catholicos non habeantur [catholici non credantur].

Canon Maticensis, æra 6 p.

Nullus presbyter confectus cibo, aut crapulatus vino, sacrificia contrectare, aut missas facere [privatis festisque diebus concelebrare] præsumat. (Var. et add. in edd.) Quod si præsumpserit, amittat honorem.

ⁱ Interp. nec Dionys. nec Isid.

^j Ep. Inn. I, ad Decentium, cap. 4.

^k Conc. Matisconensis i, c. 4.

^l Conc. Gangrens. c. 7.

^m Interp. nec Dionys. nec Isid.

ⁿ Conc. iii Carth. c. 24, in integro cod. Eccl. Afr. c. 37.

^o Interp. nec Dionys. nec Isid.

^p Concil. Matisconen. ii.

Canon Laodicensis, æra 13 a.

^b Solis autem ministerio deditis, ad altare ingredi, et ibidem communicare licebit.

Æra 44.

^c Mulieres ad altare ingredi non oportet.

Æra 57 d.

Non oportet in domibus oblationes a sacerdotibus consecrari.

Canon Nicænus, æra 14 e.

Generaliter autem cuilibet in exitu poscenti communionem tribui ab episcopo probabiliter ex oblatione decebit.

CAPUT XXXI.

DE PREDICATIONE.

Canon Arelatensis, æra 2 f.

Hoc etiam pro ædificatione omnium ecclesiarum, et pro utilitate totius populi placuit, ut non solum in civitatibus, sed etiam in omnibus parœchiis verbum faciendi daremus presbyteris potestatem: ita ut si presbyter pro infirmitate non potuerit prædicare, sanctorum Patrum homiliæ a diacono recitentur. Si enim digni sunt diaconi, quod Christus in Evangelio locutus est, legere; quare indigni videantur sanctorum expositiones publice recitare?

Canon Africanus, æra 30 g.

Sacerdote in ecclesia verbum faciente, qui egressus de auditorio fuerit, excommunicetur.

Æra 53 h.

Qui die solemnī prætermisso ecclesiæ conventu ad spectacula vadit, excommunicetur.

Æra 54 i.

Mulier, quamvis docta et sancta, viros in conventu docere non præsumat.

Æra 58 j.

Laicus, præsentibus clericis, nisi ipsis iubentibus, docere non præsumat.

CAPUT XXXII.

DE HOSPITALITATE.

Canon Africanus, æra 56 k.

Episcopi vel presbyteri, si causa visitandæ ecclesiæ alterius episcopi (*Var.*) veniant, in gradu suo suscipiantur: et tam ad verbum faciendum quam ad oblationem consecrandam invitentur.

Canon Nicænus, æra 20 l.

Si aliquis vim perpeccus est, et inique expulsus, et venerit ad aliam civitatem, non prohibeatur immo-

A rari; quandiu aut redire possit, aut injuria ejus remedium acceperit, etiam larga benevolentia et humanitas exhibenda est ei.

Canon Maticensis, æra 41 m.

(*Multa præced. in edd.*) Hospitalitate (*Var.*) reconciliari si quis nostrum non admonuerit, aut exemplo [exemplum] exhortationis suæ, aut ipse se prius operari non [opere non] comprobaverit, indignationem procul dubio incurrit Domini majestatis. Prædicetur hoc juxta (*Var.*) possibilitatem nostræ mediocritatis in auribus omnium Christianorum.

CAPUT XXXIII.

Canon Maticensis, æra 42 n.

(*Multa præced. in edd.*) Decernimus ut mos antiquus a fidelibus reparetur, et decimas ecclesiasticis famulantibus cæremoniis populus omnis inferat. Quas sacerdotes, aut in pauperum usum, aut in captivorum redemptionem prorogantes, suis orationibus populo pacem ac salutem impentur. Si quis autem contumax nostris statutis saluberrimis fuerit, a membris Ecclesiæ [*Edd. add. omni tempore*] separetur.

CAPUT XXXIV.

DE VIDUIS, PUPILLIS ET PAUPERIBUS, INFIRMIS ET CARCERARIIS, ET DE LEPROSIS.

Pauperes et senes ecclesiæ plus cæteris honorandos. ^p Viduæ quæ corpore debiles sunt, sumptu ecclesiæ, cujus viduæ sunt, sustententur.

Æra 58 q.

Ad reatum episcopi vel presbyteri pertinet, qui parœchiæ præest, si sustentandæ vitæ causa adolescentiores viduæ vel sanctimoniales clericorum familiaritatibus subijciantur.

Æra 19 r.

Eorum qui pauperes opprimunt, dona a sacerdotibus refutanda.

Canon Maticensis, æra 7 s.

Decernimus ut judices non prius viduas et pupillos conveniant, nisi [quam] episcopo nuntiaverint cujus sub velamine degunt. Quod si episcopus præsens non fuerit, archidiacono vel presbytero cuidam [*Edd. om. cuidam*] denuntiatur, ut pariter [sedentes] causas eorum communi deliberatione terminent [causis eorum terminos figant] ita juste ac recte, ut deinceps de talibus antedictæ personæ non quassentur ^t. Quod si is qui iudex est, aut impetitor eis injuriam gesserit, aut definitionem tanti concilii transgressus fuerit, a communione suspendatur.

^a Conc. Laodicensi c. 19.

^b Paululum differt ab interp. Dionys.

^c Interpret. nec Dionys. nec Isid.

^d C. 58. Interpret. nec Dionys. nec Isid.

^e Idem num. in interpret. Ruf., a qua discrepat hoc loco sicut et a Dionys. et Isid.

^f Vide aliquid hujus canonis antiqui in concilio Arelatensi vi, c. 10.

^g In cod. Barb. Statut. Eccles. antiq., c. 51; concil. Carthag. iv, c. 24.

^h Stat. Eccl. antiq., c. 53; conc. Carthag. iv, c. 88.

ⁱ Stat. Eccl. antiq., c. 57; conc. Carthag. iv, c. 99.

^j Stat. Eccl. antiq., c. 58; conc. iv Carth., c. 93.

^k Stat. Eccl. antiq.; in cod. Barb. 56; conc. Carth. iv, c. 55.

^l Conc. Sard. c. 47; in Gr., c. 21 in interp. Dionys. et Isid., a quibus differt hæc interp.

^m Conc. Maticon. ii, c. 41.

ⁿ Ejusdem conc. c. 5.

^o Statuta Eccl. antiqua; in cod. Barb. c. 32; conc. Carth. iv, c. 85.

^p In cod. Barb. c. 56; conc. Carth. iv, c. 101.

^q Stat. Eccl. antiq. c. 68; conc. iv Carth., 102.

^r In cod. Barb. 69; conc. iv Carth., c. 94.

^s Conc. Maticon. ii, c. 42.

^t V. cl. J. Sirmondus: « Divion., non quassentur; Andegav., non cauentur. » Ex quo liquet collectionem Andegavensem quam vidit J. Sirmondus, aliam esse a nostra, de qua J. Morinus locutus est. Vid. nostram præfationem.

Canon Aurelianensis, æra 12 a.

Episcopi (*Var.*) pauperibus vel infirmis, qui debilitate faciente non possunt suis manibus laborare, victum et vestitum, inquantum possibilitas est [habuerit], largiantur.

Canon Lugdunensis, æra 6 b.

Placuit [etiam universo concilio] ut uniuscujusque civitatis leprosis, qui intra territorium civitatis ipsius sunt [nascuntur aut videntur consistere], ab episcopo Ecclesiæ ipsius alimenta et vestitus (*Var.*) sufficienter administrentur; ut illis per alias civitates vagandi licentia denegetur. (*Seq. desid. in edd.*) Ut episcopus gubernet nationem viduarum, et pupillorum, ac peregrinorum non per seipsum, sed per archidiaconem vel per archipresbyterum agat.

Canon Aurelianensis, æra 17 c.

Hi qui [pro quibuscunque culpis] in carceribus deputantur, ab archidiacono seu præposito ecclesiæ singulis diebus Dominicis requirantur, ut necessitas victorum secundum præceptum divinum misericorditer sublevetur; atque a pontifice ^d instituta fidei et diligenti persona, quæ necessaria sunt provideat: ut competens victus de domo ecclesiæ tribuatur.

Æra 20 c.

Hoc (*Add. et var. in edd.*) per omnia provideatur, ut non his desit misericordia [misericordiæ cura], quos per duram infirmitatem intolerabilis constringit inopia.

CAPUT XXXV.

QUALITER RES ECCLESIAE EPISCOPUS DISPENSET VEL REGAT: ET DE HIS QUÆ IN ALTARI DANTUR: ET DE BASILICIS PER PAROECIAS

Canon Aurelianensis, æra 10 f.

De his quæ in altario [oblatione fidelium] conferuntur medietatem sibi episcopus vindicet, et medietatem (*Var.*) clerus accipiat secundum gradum uniuscujusque dispensandam, prædiis de omni commoditate in episcoporum potestate durantibus.

Æra 11 g.

De his quæ in parochiis, in terris, vineis, mancipiis, atque pecuniis (*Var.*) quæcunque fideles obtulerint, antiquorum canonum statuta serventur, ut omnia in episcopi potestate consistent. De his tamen quæ in altario accesserint, tertia fideliter [episcopis] deferatur.

Æra 14.

Omnes basilicæ quæ per diversa constructæ sunt loca [vel quotidie construuntur, placuit, secundum priorum canonum regulam] in ejus episcopi, in cujus territorio sitæ sunt, potestate consistent.

Canon Africanus, æra 4 h.

Ut episcopus vilem suppellectilem, et mensam, ac victum pauperem habeat, et dignitatem suam aucto-

A ritate [dignitatis suæ auctoritatem] fidei et vitæ meritis quærat.

Æra 15 i.

Ut episcopus rebus Ecclesiæ, tanquam commendatis, non tanquam propriis utatur.

CAPUT XXXVI.

DE REBUS QUAS SACERDOS SUIS CLERICIS DEDIT.

Canon Lugdunensis, æra 5 i.

(*Quæd. in edd. præced.*) Res vel quascunque munificentias, quas clericis aut servientibus suæ Ecclesiæ [sive de rebus Ecclesiæ in usum, aut de propriis in proprietatem] (*Var.*) sacerdos dederit, subsequentes pontifices non auferant [nullatenus auferre præsumant]. Si quid tamen culpæ exstiterit, pro qualitate personarum, vel regula canonum præcedentium, in **B** persona habeatur, non in facultate districtio.

CAPUT XXXVII.

DE REBUS QUÆ ECCLESIA DANTUR.

^k *Canon Aurelianensis, æra 5.*

Si quæ oblationes in quibuslibet rebus atque corporibus collatæ fuerint, basilicis in civitatibus constitutis, ad potestatem episcopi redigantur: et in ejus sit arbitrio quod ad reparationem ecclesiæ aut observantium ibi substantiam deputatur. De facultatibus vero parochiarum vel basilicarum in pagis [civitatum] constitutis, (*Deest*) per omnia singulorum locorum consuetudo servetur.

Canon Agathensis, æra 6.

Pontifices vero [quibus in summo sacerdotio constitutis], cum ab extraneis duntaxat aliquid, aut cum ecclesia, aut sequestratim, aut dimittitur, aut donatur (quia hoc ille qui donat, pro redemptione animæ non pro commodo sacerdotis offert [probatur offerre]), non quasi suum proprium, sed quasi dimissum ecclesiæ inter facultates ecclesiæ computabunt. Quia justum est ut sicut sacerdotes habent quod ecclesiæ donatum [dimissum] est, ita et ecclesia habeat quod relinquitur sacerdoti.

Canon Epauensis, æra 14.

Quisquis Clericus aliquid de munificentia ecclesiæ cui servierat adeptus, et ad summum sacerdotium alterius civitatis [est aut] fuerit ordinatus, quod dono accepit, reddat: quod usu vel proprietate secundum instrumenti seriem probatur habuisse [emisse] possideat.

D

CAPUT XXXVIII.

DE REBUS ECCLESIAE ABSTRACTIS ET CONTRADICTIS.

Canon Africanus, æra 50 l.

Irrita erit episcopi vel donatio, vel venditio, vel commutatio ecclesiasticæ rei absque conventu [coniventia] et subscriptione clericorum.

Æra 86 m.

Qui oblationes defunctorum negant ecclesiis, aut

^a Conc. Aurel. i, c. 16.

^b Conc. Lugdun. iii.

^c Conc. Aurel. v, c. 20.

^d Var. in cod. Lugdunensi. Vid. not. v. cl. J. Sirm.

^e Ejusd. conc. c. 21.

^f Conc. Aurel. i, c. 14.

^g Ejusd. conc., c. 15.

ⁿ In cod. Barb., c. 4; concil. Carthag., iv, c. 15.

ⁱ In cod. Barb., 15; conc. Carthag. iv, c. 31.

^j Concil. Lugdunensis ii.

^k Conc. Aurel. iii.

^l In cod. Barb., c. 50; conc. Carthag., c. 32.

^m In cod. Barb., c. 86; conc. iv Carthag., c. 95.

cum difficultate reddunt, tanquam egentium necato-
res excommunicantur

Canon Aurelianensis, æra 26^a.

Abbatibus, presbyteris ceterisque ministris, de rebus ecclesiasticis vel sacro ministerio ^b deputatis, vel alienare vel obligare absque subscriptione episcopi sui non liceat. Quod quicumque præsumpserit, degradetur communione concessa, et quod temere alienatum [præsumptum] est, ordinatione episcopi revocetur.

Æra 13^c.

Rebus ecclesiæ quibuscunque modis alienatis dispendio ecclesiæ [instrumentis inutiliter in dispendium ecclesiæ obligata noscuntur], si intra tricennaria tempora repetito suppetit [quæ acta sunt], suffragante justitia per publicum [aut electorum] iudicium **B** revocentur. Quod si is, qui res (Var.) Ecclesiæ tenet, admonitus iudicium declinaverit, quousque ad discussionem veniat, aut res ecclesiæ restituat, communione privetur.

Æra 25^d.

Si quis res ecclesiæ debitas, vel proprias [sacerdotis horrendæ cupiditatis instinctu] occupaverit, vel retinuerit (Multa add. et var. in edd. passim) aut per hoc in iudicium electorum venire distulerit, usque ad restitutas ipsas res communione privetur. Similiter ille [similis etiam his... retinuerint... præsumpserint] qui oblationes defunctorum iuste [legaliter] dimissas retinuerit vel assignare præsumpserit. Simili etiam sententiæ subiacebit ille qui hoc quod [pro devotione sua] ecclesiæ dedit, revocare præsumpserit.

Canon Lugdunensis, æra 2.

Id convenit inviolabiliter observari, ut testamenta quæ clerici [episcopi, presbyteri, seu inferioris ordinis clerici] propria voluntate confecerint, vel donationes, aut quæcunque instrumenta, omni [propria voluntate confecerint, et alia quæ add.] possibilitate [stabilitate] subsistant. Id præcipue statuentes, ut si quoruncunque [religiosorum] voluntas, aut necessitate, aut simplicitate, a legum sæcularium ordine discrepaverit [visa fuit discrepare], voluntas tamen defunctorum debeat inconcussa manere. (Quæd. add. in edd.) De quibus rebus si quis aliquid alienare præsumpserit, usque ad restitutionem [usque ad emendationis suæ, vel restitutionis tempus] rei oblatæ a consortio ecclesiastico et omnium Christianorum [convivio] habeatur extraneus [alienus].

Canon Aurelianensis, æra 19.

Qui pro devotione sua [oblationis studio] in campis, vel vineis aliquid, etiam sine scripto [absque scriptura] probatur dedisse [contulisse]; si ipsemet (Add. et var.) vel quilibet ea alienaverit, quoadusque talia pervasa [Edit. ult. male, perversa] restituerit, communione privetur.

Canon Epauensis, æra 7 [Can. 8].

Presbyter dum diœcesim tenet, de his quæ emerit, aut ecclesiæ nomine scripturam faciat, aut ab ejus quam tenet [tenuit] ecclesiæ ordinatione discedat.

Æra 17.

Si episcopus per testamentum de rebus ecclesiæ [condito testamento aliquid de ecclesiastici juris proprietate] delegaverit, aliter non valebit, nisi tantum [vel] de juris proprii facultate suppleverit.

Æra 18.

Clerici qui etiam sine precatoriis quibuslibet, diuturnitate [qualibet diuturnitate temporis] res de ecclesiæ remuneratione possederint [cum auctoritate domini gloriosissimi principis nostri], in jus proprietarium præscriptione temporis non vocentur, dummodo pateat res ecclesiæ fuisse.

Canon Agathensis, æra 4.

Nullus [clerici etiam, vel sæculares qui] oblationes parentum, aut donatas, aut testamentis relictas, aut quod ipse donavit [retinere perstiterint], auferat [ecclesiis vel monasteriis crediderint auferendum]. Qui fecerint (Add. et var.) quoadusque ea reddant, ab ecclesia excludantur.

Æra c. 32. [Can. 33].

Episcopus qui filios aut nepotes non habet (Var.), non alium quam ecclesiam relinquat hæredem. Quod de ecclesia absque ipsius causa distraxit [si quid de ecclesia non in ecclesiæ causa aut necessitate præsumpsit], irritum habeatur. Qui vero filios habet, et de bonis quæ reliquit, ab hæredibus ejus indemnitates ecclesiæ consolentur [indemnitatibus ecclesiæ consulatur]. **C**

Canon apostolorum, æra 38.

Omnium negotiorum ecclesiasticorum jura episcopus habeat, et ea velut Deo contemplante dispenset: nec liceat aliquid ex his præsumere, aut parentibus propriis condonare. Quod si pauperes sunt, tanquam pauperibus subministret, ne parentum occasione ecclesiæ deprædentur.

In epistola^b Symmachi papæ.

Possessiones ecclesiæ [quas unusquisque ecclesiæ proprio dedit aut reliquit arbitrio] episcopi (Var.) alienare quibuslibet titulis aut contractibus non præsumant [vel sub quocunque argumento non patimur]: nisi forsitan clericis (Var.), quorum meritis aut monasterii, religionis intuitu, aut in peregrinos necessitas largiri suaserit. Sic tamen hæc ipsa non perpetuo, sed donec vixerint, teneant.

Canon Ancyritanus, æra 16.

ⁱ Si res ecclesiæ presbyter vendiderit, rescisso contractu ad jus ecclesiasticum revocentur. In iudicio autem episcopi erit, si pretium debeat recipere em-

^a Conc. Aurel. III, c. 25.

^b Deest. Vid. not. v. cl. J. Sirm.

^c Ejusd. conc. c. 12.

^d Ejusd. conc. c. 22.

^e Conc. Lugd. II, c. 11.

^f Conc. Aurel. IV.

^g Can. 39 interp. Dionys. a qua paululum differt.

^h Ad Cæsarium episc. Arelatensem cap. 1.

ⁱ Interp. nec. Dionys. nec. Isid.

ptor; quia sæpe contingit distractarum redditus ampliore summa pro accepto pretio reddidisse.

Canon Agathensis, æra 6.

Quidquid per fidei commissum dimittitur ecclesiæ [aut sacerdotis nomine aut ecclesiæ] aut custodi, inter facultates ecclesiæ non computabitur [ecclesiæ computare aut retinere non poterit].

Æra 7.

Casellas vero, vel mancipia [mancipiola ecclesiæ], (Mult. add. et Var. et in cæteris quæ sequuntur) aut vasa ministerii ecclesiæ nullo modo possunt alienare. Quod si necessitas compellit certa pro utilitate ecclesiæ, ut aliquid distrahatur, apud duos vel tres provinciales episcopos causa necessitatis comprobetur, ut ab ipsis venditio roboretur; aliter, non valebit.

Canon Aurelianensis, æra 15 a.

Si clericus aut laicus sub potentum patrocinio [nomine] res ecclesiæ [ad jus ecclesiæ pertinentes] contempto pontifice petierit vel possederit [petere seu possidere præsumperit], [primum] admoneatur quæ abstulit civiliter reformare. (*Quædam. add.*) Si contempserit (*Var.*) a liminibus ecclesiæ coerceatur, donec ea cum satisfactione restituat.

In epistola Siricii papæ, æra 2.

^b Si per simplicem episcopum res ecclesiæ amissæ fuerint, successori ejus suggerendi aditus non negetur; et juxta sententiam canonum ecclesiæ præjudicium nullo tempore fiat, quia una est toto orbe diffusa.

Canon Milituensis, æra 13.

■ Si quis munuscula cujuscunque qualibet scriptura collata ecclesiæ fraudaverit, invaserit, retinuerit, subreperit, et a sacerdote communis statim collata non reddiderit, communione pellatur.

Canon Agathensis, æra 26.

Si clericus [quis de clericis] documenta, quibus ecclesiam possederit [ecclesiæ possessio firmatur], (*Var.*) suppresserit, negaverit, aut adversariis traderit, quidquid per abstinentiam [absentiam] documentorum damnum ecclesiæ illatum fuerit, de propriis facultatibus reddat, et communione privetur. Is etiam, qui in damno ecclesiæ instrumenta sollicitaverit [impie sollicitatis traditoribus], vel susceperit, pari sententia feriat.

Canon Aurelianensis, æra 33 d.

Quisquis agellum ecclesiæ a sacerdote ceperit possidendum [in die vitæ suæ pro quacunque misericordia a sacerdote, cui potestas est], quodcunque ibidem profecerit, alienandi nullam habeat potestatem: nec [sibi] parentes ipsius aliquid exinde ex ea re æstiment vindicandum.

^a Conc. Aurel. iv, c. 25.

^b Desideratur in ed.

^c Vide concilium Arvernense, c. 14.

^d Conc. Aurel. iv, c. 24.

^e Conc. III Carthag. c. 49.

^f Stat. Eccl. antiq. in cod. Barb. c. 14; conc. iv Carth. c. 22.

Canon Carthaginensis, æra 32 e.

Clerici qui aliquid comparant nomine suo, tanquam rerum Dominicarum invasores teneantur [invasionis crimine teneantur obnoxii], nisi in ecclesia sua eadem intulerint [Admoniti ecclesiæ eadem ipsa contulerint]. Si autem [ipsis proprie aliquid liberalitate alienjus, vel successione cognationis] ex propria successione eis aliquid obvenerit, faciant exinde quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito [retrosum] exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni, tanquam reprobi judicentur.

CAPUT XXXIX.

DE CAUSANTIBUS ET JUDICIBUS.

Canon Africanus, æra 3 f.

■ Ut episcopus nullius causam audiat absque præsentia clericorum suorum, quia irrita erit sententia episcopi, nisi clericorum præsentia confirmetur.

Æra 10 g.

Ut episcopus accusatores fratrum excommunicet. Et si emendaverint vitium, recipiantur ad communionem, et non ad clerum.

Æra 30 h.

Catholicus qui causam suam [sive justam sive injustam] ad judicium alterius fidei judicis provocat, excommunicetur.

Æra 42 i.

Quærendum in judicio, cujusnam sit sationis, cujus fidei is qui accusat, et qui accusatur. Falsus accusator extra Ecclesiam fiat, donec pœnitendo se emendet.

Æra 52 j.

Caveant judices ecclesiæ, ne absente eo cujus causa ventilatur, sententiam proferant; quia irrita erit, imo et causam in synodo profecto dabunt.

Æra 53 k.

Episcopus (*Var.*) dissidentes homines, ad pacem magis quam ad judicium cohortetur.

Canon Chalcedonensis, æra 4 [Can. 9].

¹ Non oportet clericos habentes invicem adversum se negotia relinquere proprium episcopum, et ad sæcularia judicia convolare: sed magis apud synodum judicentur.

DE CLERICIS QUI AD SÆCULARE JUDICIUM CONVOLANT.

Canon Agathensis, æra 31 [Can. 32].

■ Clericus ne quemquam præsumat apud sæcularem judicem, episcopo non permittente, pulsare: si pulsatus fuerit, respondeat, non proponat: nec audeat criminale negotium ad sæculare judicium perferre [in judicio sæculari proponere]. Si quis sæcularium per calumniam ecclesiam aut clericum fatigaverit [fatigare tentaverit, et victus fuerit], ab ecclesiæ liminibus, et a communione [catholicorum] arceatur

■ In cod. Barb. c. 17; conc. iv Carth. c. 55.

^h In cod. Barb. c. 30; conc. iv Carth. c. 87.

ⁱ In cod. Barb. c. 53; conc. iv Carth. c. 96.

^j In cod. Barb. c. 53; conc. iv Carth. c. 31.

^k In cod. Barb. c. 54; Conc. iv Carth. c. 26.

¹ Interp. nec Dionys. nec Isid.

usque ad dignam poenitentiam [nisi digne poeni- A ipsi dirimant quæstiones, et firmum probetur judi-
cuerit].

Canon Aurelianensis, æra 35^a.

Clericus [cujuslibet gradus] sine pontificis sui per-
missu, nullum ad sæculare judicium præsumat at-
trahere : neque laico [inconsulto sacerdote] liceat
clericum in sæculare judicium exhibere.

Canon Maticensis, æra 10^b.

Et ne clericus inscio episcopo de ecclesia abstra-
hatur, aut injuriam aliquam patiatur : sed si quis
adversus clericos aliquid habuerit, in notitiam epi-
scopi producat, et ipse justitia præeunte discutat
causas.

Æra 22^c.

Neque (Var.) iudex clericum absque causa crimi-
nali, hoc est, homicidio, furto aut maleficio, ad judi-
cium pertrahat. Quod si fecerit, quandiu episcopo
[loci illius] visum fuerit : ab ecclesia [ecclesiæ limi-
nibus] arceatur, et communione privetur.

Æra 18^d.

Qui innocentes^e ad principes vel ad iudices accu-
sant, si clericus [honoratio] est, degradetur [ab of-
ficii sui ordine regradetur] : si vero laicus, commu-
nitione privetur.

Canon Carthaginensis, æra 12.

^f Si inter episcopos de rebus terrenis contentio
orta fuerit, inter anni spatium per epistolas fratrum
commoniti aut inter se aut in præsentia electorum
negotium sanare festinent. Quod qui distulerit, do-
nec ipsa causatio abrogetur, a charitate fratrum ha-
beatur extraneus.]

In epistola Siricii papæ, æra 52.

De rebus ecclesiæ orta contentio ad metropolita-
num deducatur. Nihil liceat ante principem ulla ra-
tione suspendi, sed episcoporum iudicio terminetur.

CAPUT XL.

DE EPISCOPO, VEL CLERICIS ACCUSATIS ET ACCUSATO-
RIBUS EORUM.

Canon Nicænus, æra 14^g.

^h Si episcopus iudicatus fuerit in alia causa, et
ipse voluerit, renovetur concilium : et scribatur ab
episcopis qui causam examinauerunt Romano epi-
scopo, et ut in se iudicaverit impleatur.

Æra 3ⁱ.

ⁱ Alius vero episcopus in loco ejus, qui Romanum D
episcopum appellavit, non ordinetur ante examina-
tionis causam.

Canon Antiochenus, æra 16 [Can. 14].

^k Si contigerit ut episcopus de criminali causa ac-
cusetur, et diversæ sententiæ contra eum apud epi-
scopos proferantur; placuit metropolitanum alterius
provinciæ revocari, et aliquot cum eo episcopos; ut

^a Conc. Aurel. III, c. 32.

^b Conc. Maticen. I, c. 7, et II c. 10.

^c Conc. Maticen. I, c. 7.

^d Ejusd. conc. c. 18.

^e Var. Vide not. viri cl. J. Sirmondi.

^f Vid. conc. IV Carth. c. 59.

^g Conc. Sardicens. c. 3.

^h Var. apud Dionys. et Isid.

Æra 14 [Can. 15].

ⁱ Qui ab omnibus episcopis compvincialibus
consonam recepit sententiam, ab aliis ulterius judi-
cari non poterit, nisi episcopum Romanæ Ecclesiæ
appellaverit, ut renovetur examen.

Canon Carthaginensis, æra 2^m.

Quisquis episcoporum accusatur, ad primatem
provinciæ ipsius causam deferat accusator, nec a
communione suspendatur, cui crimen intenditur, nisi
ad causam dicendam [electorum iudicium die sta-
tuta] primatis litteris convocatus minime occurrerit,
hoc est inter [infra] spatium mensis ex die qua eum
litteras accepisse constiterit. Quod si [aliquas] veras
B causas necessitatis probaverit (Add. et var.), pro-
quibus non occurrerit, intra alium mensem causæ
sue dicendæ [integram] habeat facultatem; verum
post mensem secundum tandiu non communicet, do-
nec purgetur. Si autem nec ad concilium anniver-
sarium (Var.) occurrerit, ut vel ibi causæ sue ter-
minentur, ipse in se damnationis sententiam dixisse
judicetur. Tempore sane quo non communicat, nec
in sua plebe [ecclesia vel parœcia] communicet. Ac-
cusator autem ejus, si nunquam diebus dicendæ
causæ defuerit, a communione non removeatur. Si
vero aliquando defuerit, [subtrahens se] restituta
(Var.) communione episcopo, ipse removeatur [a
communione accusator]; ita tamen, ut ipsi donec
[ipsi non adimatur] facultas causæ peragendæ, si se
C ad diem occurrere (Var.) voluisse, sed non potuisse
probaverit. (Mult. var. et quædam add.) Ad accusan-
dum tamen vel arguendum ne quis admittatur, nisi
qui proprias causas, non tamen ecclesiasticas dicere
voluerit. ⁿ Si presbyter aut diaconus fuerint accusati,
adjuncto sibi ex vicinis locis [cum proprio episcopo]
legitimo numero collegarum [quos ab eodem ac-
cusati petierint,] in presbyteri nomine sex, in diaconi
tres episcopi ipsorum causas discutiant, eadem die-
rum vel dilationum, et a communione remotionum,
et discussione personarum, inter accusatores et eos
qui accusantur, forma servata. Reliquorum [clerico-
rum] autem causas solus etiam episcopus loci co-
gnoscat et finiat.

Æra 79.

Si episcopus clerico vel laico crimen injunxerit,
deducatur ad probationem.

Canon Hipponiensis, æra 67°.

Clerici (Quædam add.) accusati pro crimine, si
innocentiam suam voluerint asserere, intra annum
excommunicationis hoc faciant. Si vero intra annum
causam suam non purgaverint [purgare contempse-

ⁱ Conc. Sard. c. 4.

^j Var. apud Dionys. et Isid.

^k Interp. nec Dionys. nec Isid.

^l Interp. nec Dionys. nec Isid.

^m Conc. III Carthag. c. 7; cod. can. Eccl. Afric.
c. 19.

ⁿ Conc. III Carth. c. 8; cod. can. c. 20.

^o Conc. Carth. V, c. 12; conc. Africanum, c. 46.

rint], nulla eorum vox (*Deest*) de hac causa postea A [penitus] audiatur.

Canon Carthaginensis, æra 1^a.

Si quis episcoporum vel clericorum (*Quædam add. et var.*), relicto ecclesiastico iudicio, publicis se purgare voluerit iudiciis, etiamsi pro illo fuerit prolata sententia, locum suum amittat; hoc in criminali causa. In titulis vero perdat quod evicit, ut [cui enim ad eligendos iudices] undique Ecclesiæ (*Var.*) pateat auctoritas. Ipse se indignum fraterno consortio iudicat, qui de universali Ecclesia male sentiendo, de seculari iudicio poscit auxilium; cum Apostolus privatorum Christianorum causas ad Ecclesiam deferri [atque ibi determinari] præcipiat. (*Can. 10.*) Si a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis, ubi est major causa, fuerit provocatum, non eis obsit, quorum fuerit soluta sententia; si convinci non potuerint, vel inimico animo iudicasse, vel aliqua cupiditatis gratia [vel aliqua cupiditate vel gratia] depravati. Sane si ex consensu partium iudices electi fuerint, etiamsi hic minus habeatur [etiam a pauciore numero, quam constitutum est, non liceat provocari], recte ad accusationem non admittitur qui excommunicatus est.

Æra 2^b.

Liberti non admittantur, ut dominos suos accusent, nec omnes quos ad accusanda crimina publicæ leges non admittunt, et omnes etiam quos infamis macula aspersit, id est [histriones] turpitudinibus subjecti [subjectæ personæ]; nec hæretici, sive pagani, aut Iudei. Sed tamen (*Var.*) in causis propriis omnibus permittitur accusare, etiam illis quibus aliunde denegatur accusandi facultas. (*Can. 3.*) Quotiescunque clericis [ab accusatoribus] multa obijciuntur crimina, et unum [et unum ex his de quo prius egerit], quod primum accusatores proposuerint, probare non potuerint, ad cætera nullatenus [jam non] admittantur. Testes autem illi non recipiantur, qui ad accusationem admitti prohibentur [nec ad accusationem præcepti sunt]; nec ii quos accusator de domo sua ad testimonium adduxerit, neque (*Var.*) illi qui infra annos quatuordecim sunt.

Æra 3^c.

Accusatus vel accusator, si in eo loco (*Var.*) ubi causa agitur, metuit aliquam vim [temerariæ multitudinis], locum sibi eligat proximum, quo non sit difficile testes producere; et ibi causa finiatur.

Æra 30^d.

Catholicus qui causam suam [*Add.*, sive justam sive injustam] ad iudicium iudicis [alterius fidei] non catholici provocat, excommunicetur.

^a Conc. Carth. III, c. 2; cod. can. c. 15.
^b Conc. Carth. VII, c. 2; conc. Afric. c. 96; cod. Eccl. Afric. c. 119.

^c Cod. can. Eccles. African. c. 50.

^d Id. in cod. Barb. Conc. IV Carthag. c. 87.

^e Id. in cod. Barb. Conc. IV Carth. c. 58.

^f Vid. Cap. Adriani I Ingelramno data cap. 17 paululum var.

^g Hic locus citatur quoque ab Egberto Eboracensi

Æra 46^e.

Qui frequenter litigat, et ad accusandum [causandum] facilis est, ejus testimonium nemo absque grandi examinatione [examine] recipiat.

Æra 8.

^f Qui majoribus sceleribus irretitus est, vocem adversum majorem natu non habeat accusandi.

In epistola^g Silvestri papæ.

Silvester papa in gremio synodi constitutus dixit: Presbyter adversus episcopum, diaconus adversus presbyterum, vel alii inferiores ordines adversus superiores non dent accusationem. (*Paululum var.*) Et non damnetur summus præsul nisi a 72 testibus; non damnetur presbyter nisi a 45 testibus; diaconus cardine constitutus urbis Romæ non damnetur nisi in 36 testibus; subdiaconus vel alii minores ordines non damnentur, nisi in 7 testimonia.

Canon Chalcedonensis, æra 32.

^h Clericos aut laicos accusantes episcopos vel clericos, passim et sine probatione ad accusationem recipi non debere, nisi prius discutatur existimationis opinio. ⁱ Placuit, ut semper in accusatione clericorum fides et vita blasphemantium perscrutetur. Nam fideles omnes actus hominis debet præcedere, quia dubius in fide infidelis. Nec eis omnino est credendum qui aut veritatis fidem ignorant, aut non recte conversationis ducunt, quoniam tales facile et indifferenter lacerant et criminantur recte pieque viuentes.

Æra 33.

^j Ut nullus iudex neque presbyterum, neque diaconum vel clericum, ac juniores ecclesiæ sine conscientia pontificis per se distringat, aut damnare præsumat. Quod si fecerit, ab ecclesia cui irrogare injuriam dignoscitur, tandiu sit sequestratus, quandiu reatus sui temeritatem corrigat et emendet.

CAPUT XLI.

DE CLERICIS USURARIIS, ET EBRIOSIS, ET FIDEJUSSORIBUS: CONTRA CONVIVIA, VEL CANTICA TURPIA, ET ALIA PLURA HIS SIMILIA.

Canon Nicænus, æra 19.

^k Et ne quis clericus usuras accipiat, aut frumenti vel vini ampliationem, [quod solet] in novo datum sexcuplum vel duplum recipi. Quod si fecerit, tantam turpis lucri reum abijciendum.

Canon Arelatensis, æra 19^l.

Ministros [De ministris] qui fenerant, placuit juxta formam divinitus datam a communione abstineri.

arch. in excerpt. 142, et in cod. ms. capitulorum Theodori. Vid. supra. Capit. I. V, c. 159, et in c. 1 Adriani I, Ingelramno datis, cap. 72. Vid. Hincmarum.

^h Paululum differt ab interpret. Dignys.

ⁱ Cætera desunt.

^j Vide conc. Arel. V, c. 14.

^k Interpret. Ruf.

^l Conc. Arel. I, c. 12.

^a *Canon Cæsariensis, æra 9.*

^b Nullus clericorum amplius recipiat, quam quod commendaverit, sive pecuniam sive quamlibet speciem.

Canon Sardicensis, æra 18.

^c Clerici fenerantes et qui centesimas exigunt vel usuras ex quolibet negotio, dejiciantur ex clero.

Canon Arelatensis, æra 14 ^d.

Si quis clericus pecuniam dederit ad usuram, aut conductor alienæ rei fuerit [voluerit esse], aut turpis lucri gratia genus aliquod negotiationis exercuerit, et officio et communione privetur [depositus a communione alienus fiat].

Canon Agathensis, æra 39 ^e.

Clericum quem ebriosum fuisse constiterit, ut ordo pandit [patitur], aut xxx dies a communione (*Var. edd.*) suspendatur, aut corporali subdatur supplicio.

Canon Laodicensis, æra 24.

^f Presbyteros, monachos, vel continentes non oportet ingredi tabernas.

Æra 52 ^f.

Non oportet sacerdotes vel clericos, ex collatis vel comensationibus convivia celebrare: hoc autem nec laicis potest congruere.

Canon Agathensis, æra 59.

Presbyteri vel [diacones vel subdiacones, vel deinceps] cæteri ministri, quibus licentia non est uxores habere, aliorum [alienorum] convivia nuptiarum evitent (*Quæd. add. in edd.*), ne auditus aut visus sacris mysteriis deputatus polluat turpium spectaculorum, atque verborum amlagibus [contagione].

Canon Cæsariensis, æra 7.

^h Presbyteros sæcularium nuptiarum conviviis interesse non debere: maxime cum competat secundis nuptiis pœnitentiam tribuere.

Canon Africanorum æra 73 ⁱ.

Clericum scurrilem, et verbis turpibus jocularem, ab officio retrahendum.

Æra 74 ^j.

Clericum per creaturas jurantem acerrime jurandum; si perseveraverit in iudicio, excommunicandum.

Æra 75 ^k.

Clericum inter epulas cantantem, supradicta sententia [supradictæ sententiæ severitate] coercendum.

^a Desideratur in ed.

^b Vid. conc. Carth. iii, can. 16.

^c Vid. conc. Nicæn., c. 18, ex prisca interpretatione quæ legitur apud Isidorum Mercat.

^d Conc. Arelat. ii.

^e C. 41. Quædam præcedunt in edd.

^f Interp. nec Dionys. nec Isid.

^g Can. 55 interp. Dionys., a qua differt, sicut ab Isid.

^h Interp. nec Dionys. nec Isid.

ⁱ Stat. Eccl. antiq., c. 73; conc. iv Carth. c. 60.

^j Statut. Eccles. antiq. In cod. Barb. c. 74; concil. iv Carthag. c. 61.

^k Id in cod. Barb., conc. iv Carth. c. 62.

A

Æra 79 ^l.

Clericus, quamvis verbo Dei eruditus (*Var. edd.*) artificio suo victum quærat.

Æra 70 ^m.

Clericus hæreticorum et schismaticorum convivia et sodalitates devitet.

CAPUT XLII.

UT CLERICI NON NEGLIGANT OFFICIUM SUUM, ET NON SINT CONDUCTORES, ET CONTUMACES, ET A SÆCULARIBUS ABSTINEANT.

n

Nulli liceat episcopo, vel clericorum, neque monachorum possessiones conducere, aut negotiis sæcularibus se miscere. Propter pupillorum, si forte leges imponant, inexcusabilem curam, aut civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum sollicitudinem habere præcipiat, aut orphanorum et viduarum, quæ sine ullo provisorum sunt: et propter timorem Domini causa deponat.

Canon Aurelianensis, æra 13 ^o.

^p Episcopus, presbyter, vel diaconus ad tutelæ curam non implicentur.

Canon Africanus, æra 27 ^q.

Nullus clericorum, vel alia quæcunque persona alterius cujusque ecclesiæ res aut petat, aut præsumat accipere. Quod si fecerit, tandiu habeatur communione suspensus quousque res restituantur suæ ecclesiæ.

Æra 11 ^r.

C

Clericus per plateas et andronas (*Var. edd.*), sine certa necessitate sui officii non ambulet.

Æra 9 ^s.

Clericus victum et vestitum sibi artificio vel agricultura, absque officii sui duntaxat detrimento præparet.

t

Clericus qui non pro emendo aliquid in mundinis vel in foro deambulat, ab officio degradetur.

Æra 25 ^u.

Clericus qui absque corpusculi inæqualitate vigiliis deest, stipendio privetur.

Æra 21 ^v.

Clericum in tentationibus ab officio suo declinantem, vel negligentius agentem ab officio removendum.

D

Canon Carthaginensis, æra 71 ^x.

Clericum inter tentationes officio suo incubantem, gradibus sublimandum.

^l In cod. Barb. id., conc. iv Carth. c. 51.

^m In cod. Barb. 80; conc. iv Carth. c. 70.

ⁿ Conc. Chalced. c. 3. Interp. paululum differt ab interp. Dionys.

^o Conc. Aurel. iv, c. 15.

^p Fusius in ed.

^q V. conc. v Aurelianens. c. 14.

^r In cod. Barb. c. 28; conc. iv Carth. c. 48.

^s In cod. Barb. c. 52; conc. iv Carth. c. 29.

^t In cod. Barb. c. 29; concil. iv Carthag. c. 48.

^u In cod. Barb. c. 55; conc. iv Carth. c. 49.

^v Conc. iv Carthag. can. 50.

^x Id. in cod. Barb. conc. iv Carth. c. 42.

Canon Aguthensis, æra 8.

[Item placuit ut] Clericus, si relicto officio suo propter distractionem, ad sæcularem [judicem] confugerit, et [is ad quem confugerit] ille solatium ei defensionis impenderit, cum eodem a communione Ecclesiæ pellatur.

a Canon Maticensis, æra 10.

Ut ordines ecclesiastici [presbyteri, diaconi, vel quolibet ordine clerici] ^b ita episcopo suo devotione obedientiæ subiaceant, ut non alibi dies feriatos, nisi in ejus obsequio, liceat tenere. Et qui hoc facere distulerit degradetur.

Æra 11.

Omnes clerici [Episcopi presbyteri, vel universi honoratiores clerici] qui sublimi sapientiæ dignitate sublimantur, actibus omnino renuntient sæculi, et ^c sacro electi ministerio repudient carnale consortium.

CAPUT XLIII.

UT NON HABITET CLERICUS CUM EXTRANEIS MULIERIBUS :
ET DE RELICTA SACERDOTIS.

Canon Nicænus, æra 3

^d Ne quis episcoporum, vel cæterorum clericorum, cum mulieribus habitet (*Edd. var. et add.*) præter matrem. vel si quæ sunt hujuscemodi personæ.

Canon Africanorum, æra 27 e.

Clericus cum extraneis mulieribus non habitet.

Canon Arelatensis, æra 4.

Nullus episcopus, vel presbyter, aut diaconus, ad cellarii secretum intromittat feminam [puellam, vel ingenuam vel ancillam].

Canon Agathensis, æra 11.

Feminas [ancillas vel libertas] a cellario, vel secreto ministerio, vel ab ea mansione in qua clericus manet, placuit removeri.

Canon Maticensis, æra 4 f.

Ut nulla mulier in cubiculum episcopi absque duobus presbyteris, aut certe diaconibus [diaconis], ingredi permittatur.

Canon Aurelianensis, æra 4 g.

Statuimus ut ne quis antistitum clericorumque omnium licentiam habeat intra domum suam ullam mulierem habere, præter eas quas superiores canones eloquuntur. Si quis clericorum suspicionem [suspicionem] adversam, obtrectationem de muliere quacunque [fortassis] incurrerit : statim (*Quæd. in edd. add.*) eam abiciat [si certe extranea et sui juris est] : et ita eam omnibus conditionibus studeat evitare, ut infamia quæ excitata est abrogetur. Qui vero hæc non vitaverit, pro inobedientia sua triennii excommunicatione mulctetur.

^a Conc. Matisconens. 1, c. 10.

^b Var. edd. Vide notas viri cl. J. Sirmondi.

^c Var. edd. Vide notas ejusdem.

^d Interp. Rufini.

^e Id. in cod. Barb.; conc. iv Carth. c. 46.

^f Concil. Matiscon. 1, c. 3.

^g Conc. Aurel. iii, c. 4.

^h Var. edd. Vide not. cl. Sirmondi.

ⁱ Conc. Aurel. 1, c. 13.

^j Quædam Var. et add. in edd.

A ^h In quibus commotionibus metropolitano a comprovincialibus, comprovinciales a metropolitano cum reliquis comprovincialibus distringantur.

Canon Epaunensis, æra 32.

Relictam presbyteri sive diaconi quicumque [Relicta, etc., si quicumque] renupserit, [eatenus] cum eadem ab Ecclesia pellatur : donec a conjunctione illicita separentur.

Canon Aurelianensis, æra 9 i.

^j Presbyteri vel diaconi relictæ, si se quicumque junxerit, pari excommunicatione plectatur.

Canon Apostolorum, æra 6.

Ut episcopus, presbyter, vel diaconus, uxorem propriam nequaquam sub obtentu religionis abiciat : et si rejecerit, excommunicetur; si perseveraverit, deiciatur.

CAPUT XLIV.

DE EPISCOPIS, VEL REGULIS CLERICORUM, ET VESTIBUS EORUM, ETC.

Canon Africanus, æra 1

Ut episcopus non longe ab ecclesia hospitium habeat.

Æra 2 m.

Ut episcopus in ecclesia, in consessu presbyterorum sublimior sedeat : intra domum vero, collegam se presbyterorum esse cognosca

Æra 3 n.

C Ut episcopus nullam rei familiaris curam ad se revocet : sed ut lectioni et orationi, verbo Dei (*Var. edd.*) et prædicationi tantummodo vacet.

Æra 4 o.

Ut episcopus vilem suppellectilem et mensam (*Var. edd.*) habeat, et victum pauperem : et dignitatis suæ auctoritatem fidei [fide] et vitæ meritis acquirat [quærat].

Æra 5 p.

Ut episcopus gentilium libros non legat, hæreticorum autem pro necessitate et tempore [*Al.*, temporis om. et].

Æra 6 q.

Ut episcopus tuitionem testamentorum non suscipiat.

Æra 7

D Ut episcopus gubernationem viduarum, et pupillorum, ac peregrinorum, non per se, sed per archipresbyterum vel archidiaconum agat.

Æra 8 s.

Ut episcopus (*Var. edd.*) nec provocatus pro rebus transitoriis litiget.

^k Paululum differt ab interp. Dionys.

^l Idem in cod. Barb.; conc. iv Carth. c. 14.

^m Id. in cod. Barb., conc. iv Carth. c. 34.

ⁿ Id. in cod. Barb.; conc. iv Carth. c. 20.

^o Id. in c. B.; conc. iv Carth. c. 15.

^p Id. in c. B.; conc. iv Carth. c. 16.

^q Id. in cod. Barb.; conc. iv Carth. c. 18.

^r Id. in cod. Barb.; conc. iv Carth. c. 17.

^s Id. in cod. B.; conc. iv Carth. c. 19.

Æra 12 a.

Ut episcopus quolibet loco sedens, stare presbyteros non patiatur.

Canon Nicænus, æra 36 b.

Si episcopus, quod esse non debet, fuerit iracundus, et commotus adversus clericum suum, cito aut aspere eum de Ecclesia exterminare voluerit; habeat potestatem ille clericus, ut finitimos episcopos interpellat: ut causa ejus diligenter tractetur et negotium discutiatur: ut aut probetur, aut emendetur ejus sententia.

Canon Vasensis d.

Si episcopus tantum alicujus scelera novit [alieni sceleris conscius], (*Add. et var. in edd.*) secretis correptionibus eum corrigat. Quod si castigatus pertinacior fuerit, et se communioni [publicæ] ingesserit; etiamsi episcopus in redarguendo illum quem reum judicat, probationibus deficiat: indemnatus licet, ab his qui nihil sciunt secedere ad tempus pro persona majoris auctoritatis jubeatur, illo, quandiu probare episcopus nihil potest, in communione omnium, præterquam ejus qui eum reum judicat, permanente.

Canon Aurelianensis e 2, æra 36.

Si episcopus ad clerum alterius Ecclesiæ de facultatibus suæ Ecclesiæ donaverit, non valebit.

Canon Chalcedonensis, æra 23 [Can. 26].

Placuit, omnem Ecclesiam habentem episcopum, et oconomum habere de suo clero dispensantem Ecclesiæ res secundum ordinationem sui episcopi, ut ne sine testimonio sit dispensatio Ecclesiæ: Si episcopus hæc neglexerit habere, subjacere eum divinis institutis.

Canon Romanorum, æra 3 g.

Paschæ temporibus presbyteri et diaconi, per parochias dare remissionem (*Edd., male, repromissionem*) peccatorum, et ministerium implere consueverunt. Etiam præsentem episcopo in fontem descendere. Sed episcopi (*Edd. var., non recte*) nomini facti summa conceditur. Reliquis vero temporibus (*Add. et var. in edd.*), in necessitate ægritudinis licet presbytero per salutaris aquæ gratiam dare indulgentiam peccatorum: cum et munus ipsi licet causa emundationis offerre. Diaconibus vero nulla licentia invenitur concessa. Sed quod semel forte contigit usurpari, pro necessitate [per necessitatem] dicitur excusatum (*Var. edd.*), ne postea securitate sit commissum.

^a Id in c. B.; conc. iv Carth. c. 34.

^b Conc. Sard. c. 17.

^c Lectio nec Dionys. nec Isid.

^d Conc. i Valens. c. 8.

^e Vide conc. iv Aurel. c. 36, in quo iste canon referri videtur.

^f Interp. nec Dionys. nec Isid.

^g Can. 7. Vide supra.

^h Epist. Cœl. I ad episcopos Apuliæ et Calabriæ, cap. 1.

ⁱ Conc. Aurel. iv c. 23.

^j Conc. Laodic. c. 13.

A

In epistola Cælestini papæ, h æra 1.

Nulli sacerdotum suos liceat canones ignorare, nec quidquam facere quod Patrum possit regulis obviare. (*Add. in edd.*)

Canon Agathensis, cap. 10.

Nullus clericorum, extraneorum mulierum [extraneæ mulieri] familiaritate jungatur pro [qualibet consolatione et] quacunque causa.

Canon Aurelianensis, cap. 13 i.

Servis ecclesiæ et sacerdotum prædas et captivitates exercere non liceat. (*Add. et var. in edd.*) Sed iustum est, ut eorum domini redemptionis præbeant suffragium.

Canon Laodicensis, æra 10 j.

Non est populis concedendum electionem facere eorum qui altaris ministerio sunt applicandi. (*Can. 15.*) Non liceat præter canonicos psaltes, qui in pulpitu ascendunt et de codice legunt, alium quemlibet psallere. (*Can. 25.*) Non oportet ministros panem dare, nec calicem benedicere.

Æra 21 [Can. 54].

Non oportet clericos spectaculis interesse: sed antequam themelici ingrediantur, surgere eos et abire.

Canon apostolorum, æra 24 m.

Clericus semetipsum abscidens omnino damnetur.

Æra 26 o.

Laicus semetipsum abscidens, annos in communione privetur.

Clericis tantum, et lectoribus, atque cantoribus liceat habere uxores.

Canon 42.

Subdiaconi, lectores, vel cantores ebrietati servientes, aut desinant, aut communione priventur; similiter et laici.

Canon Carthaginensis, æra 2.

Lectores usque ad annos pubertatis legant. Deinceps autem, nisi aut custodita pudicitia, aut uxores duxerint, legere non sinantur. Clericorum autem nomen etiam lectores retinebunt.

Canon Laodicensis, æra 12 a.

Solis ministris altaris liceat ingredi ad altare, et ibidem communicare.

D

Canon Arelatensis, æra 13 u.

Si clericum de quacunque ope [de quolibet corpore] venientem (*Quædam add. in edd.*) aliquis publicis actionibus applicare præsumpserit, et a sacer-

^k Interp. nec Dionys. nec Isid.

^l Interp. nec Dionys. nec Isid.

^m In gr. c. 22; Dionys. c. 23.

ⁿ Interp. non Dionys.

^o C. 23 in Gr.; 24 interp. Dionys.

^p In Græco can. 25, interpr. Dionys. can. 27, a qua differt.

^q Interp. non Dionys.

^r Vid. Similem canonem paulo infra.

^s Conc. Laod. c. 19.

^t Interpr. nec Dionys. nec Isid.

^u Concil. Aurelian. iv.

dote commonitus (*Var. edd.*) non emendaverit, **A**ria, nisi quæ ad religionem deceant, induere præsumat. Quod si post hanc definitionem clericus, aut cum indecenti veste, aut cum armis inventus fuerit [a seniore ita coerceatur, ut], 50 dierum inclusione detentus, aqua tantum et o modici panis edulio diebus singulis sustentetur.

Canon Carthaginensis, æra 16^a.

[Piacuit ut] Lectores, cum ad annos pubertatis pervenerint, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri.

Canon Hipponensis, æra 9^b

Ut clerici de iudicii sui cognitione (*Var. edd.*) non cogantur in publico dicere testimonium, nec ad testimonium dicendum ecclesiastici cujuslibet persona pusetur.

Canon Lugdunensis, æra 19^c

Ad locum examinationis reorum nullus clerico-rum accedat neque intersit. Quod si adfuerit defraudatus honestiori stola, illis gregibus examinatum societur quos divinis prætulit mysteriis.

Canon Agathensis, æra 55^d.

Omnes clerici qui ad operandum validi sunt [validiores sunt], artificiola et litteras discant.

Æra 58^e.

Ut diaconus, præsentē presbytero, eucharistiam corporis Christi populo, si necessitas cogit, jussus eroget. ^f Ut diaconus quolibet loco jubente presbytero sedeat.

Æra 60^g

Ut diaconus tempore tantum oblationis et lectionis alba utatur.

Æra 61^h.

Ut diaconus in conventu presbyterorum interrogatus loquatur.

Canon Laodicensis, æra 25.

ⁱ Quod non oporteat subdiaconos panem dare, vel calicem benedicere

Æra 26.

^j Quod hi qui non sunt ab episcopo ordinati, exorcizare non possunt.

Canon Africanus, æra 25^k.

Clericus nec comam nutriat, nec ^l barbam.

Æra 26^m.

Clericus professionem suam etiam habitu et incessu probet: et ideo nec (*Var. edd.*) vestium, nec calceamentorum decorem quærat.

Canon Agathensis, æra 20.

Clerici qui comam nutriunt, inviti tondantur [ab archidiacono, etiamsi noluerint, inviti detondeantur]. **D** Vestimenta, vel calceamenta, nisi quæ ad (*Edd. om.* ad) religionem deceant, eis habere non liceat.

Canon Maticensis, æra 5ⁿ.

Ut nullus clericus sagum aut vestimenta sæcula-

Conc. Carth. III, c. 19; cod. can. c. 16. Vide supra.

^b Conc. Carth. V, c. 1.

^v Conc. Matiscon. II, c. 19.

^d Id. in cod. Barb. Stat. Eccles.; concil. IV Carthag. c. 53.

^e Id. cod. B.; concil. Carthag. c. 38.

^f C. B. c. 50; concil. IV Carthag. c. 39.

^g Id. cod. Barb.; conc. IV Carthag. c. 41.

^h Id. cod. Barb.; conc. IV Carthag. c. 1.

ⁱ Eadem interp. Dionys.

^j Interp. nec Dionys. nec Isid.

ria, nisi quæ ad religionem deceant, induere præsumat. Quod si post hanc definitionem clericus, aut cum indecenti veste, aut cum armis inventus fuerit [a seniore ita coerceatur, ut], 50 dierum inclusione detentus, aqua tantum et o modici panis edulio diebus singulis sustentetur.

Canon Laodicensis, æra 20.

^p Ut diaconus jussus a presbytero sedeat: similiter autem et diaconibus honor exhibeatur, et subsequentibus gradibus.

Æra 21.

^q Quod non oporteat subdiaconos, et reliquos infra ordines, Dominica vasa contingere.

Æra 22.

^r Quod non oporteat, nisi subdiaconos uti orario, **B** et ostium derelinquere.

Æra 23.

Quod non oporteat lectores, et cantores, orarii uti.

Canon Cæsariensis, æra 14

^s Diaconi 7 esse debent, quamvis magna sit civitas, secundum regulam Actuum apostolorum.

Canon Nicænus, æra 20.

^t Et ne diaconi presbyteris præferantur, neque sedeant in consessu presbyterorum, aut illis præsentibus Eucharistiam dividant, sed [illis agentibus] solummodo ministrent. Si vero presbyter nullus sit in præsentī, tunc demum etiam ipsi licere. Aliter [dividere] vero agentes, abjici debent [jubent].

CAPUT XLV.

DE VENATIONIBUS ET HOSPITALITATE.

Canon^u Maticensis, æra 13.

C Volumus igitur episcopalem domum, quæ ob hoc instituta est, ut sine personarum acceptione omnes in hospitalitate recipiat, canes non habeat; ne forte qui in eis miseriarum suarum levamen habere confidunt, infestorum canum morsibus lanientur (*Add. et var.*). Custodienda est igitur episcopalis habitatio hymnis, non latratibus; operibus bonis, non moribus venenosis. Ubi igitur Dei est assiduitas cantilenæ, monstrum est et dedecoris nota, canes ibi et accipitres habitare.

Canon Epauensis, æra 7^v.

Episcopis, presbyteris, diaconibus, canes ad venandum et accipitres habere non liceat. Si [Quod si quis talium personarum in hac fuerit voluntate detectus, si episcopus est] episcopus hæc præsumpserit, tribus mensibus communione se suspendat; presbyter, duobus abstineat; uno, diaconus ab omni officio et communione cessabit.

^k Conc. IV Carth. c. 44.

^l Var. edd. Vid. not. in ult. ed. Conc.

^m Id. cod. Barb.; conc. IV Carth. c. 45.

ⁿ Conc. Matiscon. I.

^o Var. Vid. not. viri cl. J. Sirmondi.

^p Interp. nec Dionys. nec Isid.

^q Nec Dionys. nec Isid.

^r Nec Dionys. nec Isid.

^s Interp. nec Dionys. nec Isid.

^t Interp. Rufini.

^u Conc. Matiscon. II.

^v Conc. Epauensis. c. 4

CAPUT XLVI.

UT PECCANTES FIDELES NON LICEAT PASSIM VERBERARI.

Canon apostolorum, æra 28 a.

Episcopum, presbyterum, diaconem, percutientes passim fideles aut infideles, et per hujusmodi.... volentes timeri, deijci ab officio præcipimus, quia nusquam hoc nobis Dominus docuit

CAPUT XLVII.

DE PAROCHIIS ET ORATORIIS CONSTRUENDIS

Canon Toletanus, æra 29 b.

Qui ecclesiam ædificaverit contra canonum statuta, et non eam ab episcopo legitime petierit consecrari, (*Mult. var.*) aut destruat, aut dotem, quam eidem ecclesiæ fecerat, censeat ad episcopi ordinationem pertinere. Quod tale factum [et in præteritum] et in præsentī displicet, et in futuro prohibeatur; sed omnia (*Add.*) ad episcopi ordinationem [et potestatem] pertineant.

Æra 7 [Can. 20]

Ne episcopi vero parochias affligant. (*Mult. var.*) Audiant scriptum: *Forma estote gregi, neque dominantes in clero.* Ideoque, excepto quod veterum institutiones a parochiis jubent habere episcopos, alia [quæ huc usque præsumpta sunt] omnia denegentur; hoc est, neque in angariis (*Var.*) presbyter aut diaconus fatigetur [fatigant indictionibus], ne videantur in Ecclesia Dei episcopi exactores potiusquam pontifices nominari. Hi vero clerici tam locales quam diocæsani, qui se ab episcopo gravari cognoverint, querelas suas ad metropolitanum deferant [deferre non differant]. Qui metropolitanus (*Add. et var.*) hujusmodi præsumptionem coerceat.

Canon Toletanus, æra 4.

Si episcopus unam de parochiis [de parochianis ecclesiis] monasterium dedicare voluerit (*Add. et var.*), habeat licentiam: et res (*Mult. var.*) quas de Ecclesia ibidem pro stipendio monachorum monacharumve dederit, perpetuo ibi maneant: hoc est rationabiliter dare.

Canon Aurasicorum, æra 8 c.

Si episcopus [in alienæ civitatis territorio] in fundo ecclesiæ suæ, et in alterius episcopi parochia ecclesiam ædificare voluerit [disponit], non prohibeatur: (*Add. et var.*) dedicatione vero illi omnimodis reservata episcopo, in cujus territorio ecclesia assurgit. Episcopus vero (*Var.*) qui ædificavit ipse, ibidem clericos suos ordinet; vel si ordinati jam sunt, ipse eos habeat. Omnis tamen ecclesiæ ipsius gubernatio ad illum episcopum pertinebit, in cujus territorio sita est [ecclesia surrexit].

Canon Aurelianensis, æra 26 d.

Si quæ parochiæ in potentum domibus constitutæ sunt (*Mult. var.*), clerici qui ibidem sunt, secundum

A qualitatem ordinis sui, (*Add.*) ab archidiacono civitatis coerceantur secundum ecclesiasticam disciplinam. Si vero de agendo officio ecclesiæ a quibuslibet [ab agentibus potentum, vel ab ipsis rei dominis] in aliquo (*Add. et var.*) prohibeantur, auctores nequitie usque ad emendationem communione priventur.

Canon Toletanus, æra 15 e.

Si servus fisci [Qui ex servis fiscalibus] (*Var. et add.*) ecclesiam ædificaverit, eamque [de sua paupertate] dotaverit, hoc procuret episcopus prece sua, auctoritate [regia] principis confirmari.

CAPUT XLVIII.

DE NATALITIIS MARTYRUM.

Canon f Laodicensis, æra 22

B Non oportet in quadragesima martyrum natalitia celebrare: sed eorum in Sabbato et in Dominico tantum memoriam fieri.

CAPUT XLIX.

DE FICTIS MARTYRIBUS ET LOCIS QUÆ INANITER VENERANTUR.

Non concedendum cœmeteria, vel quæ martyria dicuntur hæreticorum, nec orationis gratia intrare. Si qui fecerit, incommunicabilem factum in poenitentiam usque ad aliquod tempus redigi: et si se errasse confessus fuerit, suscipi eum oportere.

Æra 16 [Can. 35].

C Qui relinquit ecclesiam Dei, et vadit ad angulos orare vel congregationes facere, quæ omnia interdita sunt, qui huic idololatriæ vacat, anathema sit.

Æra 21 [Can. 34].

i Non oportet Christianum, relictis martyribus abire ad falsos martyres: hi enim alieni a Deo sunt, et anathemate percussantur.

Æra 22 j.

Illi qui apostatant, et nunquam ad ecclesiam veniunt [repræsentant], nec poenitentiam quærunt, et postea in infirmitate (*Var.*) petunt communionem, eis non dandam ante dignam poenitentiam.

Canon Epauensis, æra 32.

D Basilicas hæreticorum (*Add.*) sanctis usibus applicari despiciamus; [sane] tamen quas illi per violentiam nostris tulerunt, possumus revocare.

Canon Hipponiensis, æra 82 k.

Altaria, quæ per agros et vineas [vias] tanquam memorie martyrum conduntur [constituuntur], (*Add.*) ab episcopis, qui locis eisdem præsent, [si fieri potes] evertantur. Si autem hoc propter motus populares non sinitur, plebs tamen admoneatur, ne illa frequent loca. (*Add.*) Et omnino nulla memoria martyrum

^a In Gr. c. 26, c. 28. Interp. Dionys.^b Conc. Toletan. III, c. 19.^c Conc. Aurasic. I, c. 10.^d Conc. Aurel. IVe Conc. Tolet. III.^f Conc. Laodic. c. 51. Non differt ab. Isid. interp.^g Conc. Laod. c. 9. Interp. nec Dionys. nec Isid.^h Interp. nec Dionys. nec Isid.ⁱ Interp. nec Dionys. nec Isid.^j Conc. Arelat. I, c. 22.^k Conc. Carth. V, c. 14; conc. Afric. L.

[probabiliter] acceptetur; nisi ubi corpus aut aliquæ reliquæ sunt, (*Var.*) ibi auctore hoc alicujus habitationis vel passionis fidelissima origine tradatur. Nam quæ per somnia et per inanes quasi revelationes hominum constituuntur altaria, hæc omni modo prohibentur [reprobentur].

CAPUT L.

DE SORTIBUS ET AUGURIIS.

Canon Arelatensis, æra 24 a.

Qui faculas accendunt, aut arbores aut saxa vel fontes venerantur, si hoc (*Var.*) episcopus loci illius cruere neglexerit, sacrilegii reum se esse cognoscat. Dominus autem ordinator rei ipsius, si admonitus emendare noluerit, communione privetur.

Canon Africanorum, æra 74 b.

Auguriis, vel incantationibus servientem, a conventu ecclesiæ separandum.

Canon Agathensis, æra 40 [Can. 42].

Si quis sortes, quas sanctorum vocant, (*Var.*) habuerit, vel divinationis scientiam profiteatur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittat: quicumque [clericus vel laicus detectus fuerit] hæc consulere vel docere præsumperit, ab ecclesiâ habeatur extraneus.

Canon Aurelianensis, æra 26 c.

Si quis divinationes vel auguria crediderit observanda, vel sortes, quas mentiuntur fuisse sanctorum, (*Add.*) cum his qui eis crediderint ab Ecclesiæ communione pellatur.

Canon Ancyritanus, æra 24 d.

Qui auguria vel auspicia, aut divinationes quaslibet observant, aut domos suas lustrant, confessi quinquennio pœnitentiam agant.

CAPUT LI.

DE CLERICIS, MONACHIS VEL ABBATIBUS.

* Qui semel in clero deputati sunt, aut monachorum vitam expetierunt, statuimus ut neque ad militiam neque ad aliquam dignitatem venire præsumant mundanam: aut hæc tentantes et non agentes pœnitentiam, quominus redeant ad hoc quod propter Dominum primitus elegerunt, anathematizentur.

Canon Aurelianensis, æra 9 t.

Illi qui suscepta pœnitentia religione suæ professionis obliti ad secularia relabuntur, a communione et omnium catholicorum convivio separentur [placuit, etc., suspendi]. (*Var.*) Si vero post interdictum cum eo quis præsumperit manducare, et ipse communione privetur.

Æra 15 s.

Abbatess pro humilitate religionis in episcoporum

^a Conc. Arel. II, c. 23.^b Stat. Eccl. in cod. Barb. c. 83; Conc. IV Carth. c. 89.^c Conc. Aurel. I, c. 30.^d Id. in Gr. c. 23, in interp. Dionys. et Isid. a quibus ista discrepat.

A potestate consistant. Et si quid contra [extra] regulam fecerint, ab episcopis corripiantur, qui semel in anno, in locum ubi episcopus elegerit, accepta vocatione conveniant. Monachi autem abbatibus omni se obedientia^b et devotione subiciant. Quod si quis per contumaciam exstiterit non devotus, aut per aliqua loca evagari, aut peculiare habere præsumperit, omnia quæ acquisierit abbatibus auferantur, secundum regulam monasterio profutura. Ipsi autem qui fuerint pervagati, ubicunque inventi fuerint, cum auxilio episcopi tanquam fugaces sub custodia revocentur. Et reum se ille abbas futurum esse cognoscat, qui [in] hujusmodi personas non regulari animadversione distrinxerit, vel qui monachum susceperit alienum.

B *Canon Chalcedonensis, æra 4.*

ⁱ Monachos vero per unamquamque provinciam aut civitatem subjectos esse episcopo: et quietem diligere; et intentos esse tantummodo jejuniis et orationi; permanentes in locis, in quibus renuntiaverunt sæculo; nec ecclesiasticis neque sæcularibus negotiis communicare, vel in aliquo esse molestos, propria monasteria deserentes: nisi forte eis præcipiatur propter opus necessarium ab episcopo civitatis. Nullum vero monasterio servum obtentu monachi propter sui domini conscientiam recipi. Transgredientem vero hanc definitionem nostram excommunicatum esse decrevimus, ne nomen Doini blasphemetur. Verumtamen episcopum convenit competenter monasteriorum providentiam gerere.

C *Canon Agathensis, æra 19 [Can. 27].*

Monasterium vero novum, nisi episcopo permittente [aut probante] incipere aut fundare nemo præsumat. Monachi autem vagantes ad officium clericatus, nisi eis testimonium abbas suus dederit, neque in civitatibus, neque in parochiis ordinentur. Monachum vero, nisi abbatis sui permissu [aut voluntate], ad alterum monasterium migrantem nullus abbas suscipere aut retinere præsumat: sed ubicunque fuerit, abbati suo auctoritate canonum revocetur. Si necesse fuerit ad officium clericatus [clericum de monachis ordinari], cum consensu et voluntate abbatis monachum præsumat episcopus. (*Can. 28.*) Monasteria puellarum, longius a monasteriis monachorum collocentur propter insidias diaboli, vel obtruncationes [oblocutiones] hominum.

D*Æra 58.*

Servandum quoque de monachis, ne eis per [ad] solitarias cellulas liceat a congregatione discedere; nisi forte probatis post emeritos labores, aut infirmitatis necessitate, asperior ab abbatibus regula remittatur. (*Add. et var.*) Tamen intra eadem septa monasterii, sub abbatis potestate separatas habere cellulas permittantur.

^e Conc. Chalced. c. 7. Interp. nec Dionys. nec Isid. Vide conc. Andegav. c. 7.^f Conc. Aurel. I, c. 11.^g Ejusd. conc. c. 19.^h Var. Vide not. cl. J. Sirmondi.ⁱ Paululum differt ab interpret. Dionys.

Canon Aurelianensis, æra 18^a.

Monacho uti orario, [in monasterio] vel ^b ciangas habere non liceat.

Canon Arelatensis, æra 2^c.

Ut monasteria et monachorum disciplina ad eum pertineant episcopum in cujus sunt territorio constituta.

Canon Chalcedonensis, æra 24.

^a Quæ semel dedicata sunt monasteria consilio episcoporum, maneant perpetuo monasteria : et res quæ ad ea pertinent loca monasteriis reservare oportet, nec posse ultra fieri sæcularia habitacula. Qui vero hoc fieri permiserint, canonum sententiis subiacebunt.

Canon Augustodunensis, æra 1.

^c Abbatibus, vel monachis peculiares res habere non liceat ; et monachi ab abbate victum et vestitum consuetum accipiant.

Æra 8.

Ut monachi abbati suo, vel proposito sint obediētes.

Æra 6.

Ut in civitatibus errari non inveniantur, (Var.) nisi casu pro humilitate mittantur : et tunc cum litteris abbatibus sui ad archidiaconum dirigantur.

Æra 5 [Can. 10].

Ut compadres nullus monachorum audeat habere ; nec familiaritatem extraneorum mulierum. Et qui inventus fuerit, severius corrigatur.

Æra 10.

Ut mulieribus in monasterium virorum nullatenus liceat ingredi. Statuimus, ut nullus monachum alterius absque permisso abbatis sui præsumat retinere ; sed cum inventus fuerit vagans, ad cellam propriam revocetur, ibi juxta culpam meriti coercendus.

Æra 15.

De abbatibus vero, vel monachis, ita observare convenit ut quidquid canonicus ordo, et regula sancti Benedicti edocet, custodire [et implere et] in omnibus debeant. Si enim hæc omnia legitime fuerint (Var.) custodita ab abbatibus vel monachis in monasteriis omnibus, et numerus monachorum Deo propitio augebitur, et mundus omnis per eorum orationes assiduas omnibus malis carebit contagiis. ^f Si quis autem hæc, quæ a nobis propitio Deo instituta sunt, tentaverit aliqua transgressione cassare, ^d si abbas est, annis tribus communio ei suspendatur ; si præpositus, annis duobus ; si monachus, aut verberetur, aut communione, et mensæ participatione tribus annis privetur.

Canon Agathensis, æra 36 [Can. 38].

Monachis [clericis], sine commendatitiis litteris episcopi, vel abbatis sui licentia non pateat evagandi.

^a Conc. Aurel. I, c. 20.

^b Var. Vide not. cl. J. Sirin.

^c Concil. Arel. v, c. 2.

^d Interpret. nec Dionys. nec Isid.

^e Add. et var.

^f Mult. add. et var. De his canonibus vide not. viri cl. J. Sirmondi.

^A (Add. et var.) Quod si verborum increpationibus non emendaverint, verberibus coerceantur.

In epistola Siricii papæ^g.

Monachos quoque, quos morum gravitas et vita sancta [et vitæ ac fidei institutio sancta] commendat, clericorum officiis aggregari et optamus et volumus ; ita ut (Var.) si qui intra tricesimum ætatis annum sunt, per gradus singulos crescenti tempore promoveantur ordinibus singulis : et sic ad diaconatus vel presbyteri ordines [insignia] maturi [maturæ ætatis consecratione] perveniant, ne saltu ad episcopatus culmen ascendant, nisi (Var.) singulis gradibus et ordo et tempora fuerint custodita.

In epistola Innocentii papæ^h, æra 11.

^B Monachi (Add. et var.) ad clericatus ordinem pervenientes, non debent a priori proposito deviare : et quod diu servaverunt, in meliori gradu positi amittere non debent. Qui ante baptismum corruptus fuit, si post baptismum nubat, [Add. et var.] nullo modo potest ad clericatum admitti.

In synodo Nicænaⁱ.

Si quis in monasterio nutritus usque ad summum studium, et postmodum discesserit, nisi revertatur, desertoris discrimine damnetur. Si quis suscepit monachum alienum, ambo excommunicandi sunt. ^j Puer usque ad 12 annos sit in potestate patris. Tunc et deinceps potest semetipsum monachum facere. (Cap. 15.) Infans pro infante potest dari in monasterio, quamvis alium novisset : tamen melius est votum implere, ne reus in voto inveniaris. Et quod semel egressum est de labiis tuis observa, sicut promisisti Domino Deo tuo.

CAPUT LII.

DE DEO SACRATIS PUELLIS, ET MONASTERIIS EARUM.

Canon Africanus, æra 38^k.

Vir qui religiosis feminis præponendus est, ab episcopo loci probetur.

Canon Aurelianensis, æra 6^l.

Ut episcopus curam gerat de puellarum monasteriis [quæ in sua civitate constituta sunt] : nec abbatissæ aliquid liceat contra regulam facere.

Canon Agathensis, æra 9 [Can. 19].

Sanctimoniales quamvis vita probatæ [quamlibet vita eorum et mores probati sint] ante annum ætatis suæ XL non velentur.

Canon Epauensis, æra 20.

[Episcopo, presbytero, et diacono vel cæteris clericis.] Viris ad feminas, horis præteritis, id est, meridianis vel vespertinis, prohibemus accessum. Quæ tamen, si causa fuerit, ut ab episcopo videantur, cum testimonio presbyterorum et clericorum videantur.

^g Ad Himerium Tarracon. cap. 15.

^h Ad Victricium episcopum Rothomagensen, cap. 10.

ⁱ Vide conc. Nicæn. II, c. 21.

^j Vide Vet. cod. penitent. Theod. cap. 11.

^k Id. in cod. Barb. 39. Conc. IV Carth. c. 97.

^l Conc. Arelat. v, c. 5.

Æra 35. [Can 38]

Monasteria puellarum nonnisi probatæ vitæ, ^a ætatisque provectæ ad quascunque earum necessitates [vel ministraciones] permittantur intrare. Ad faciendas vero missas, qui ingressi fuerint, exacto ministerio statim exeant festinanter. Alias autem, nec clericus nec monachus juvenis, [ullum] ad puellarum congregationes habeat accessum, nisi aut [paterna] materna, aut germana necessitudo probetur admittere.

Canon Maticensis, æra 2^b

Ut nullus (*Quædam add.*) clericus neque laicus, in monasteriis puellarum, nisi probatæ vitæ et ætatis provectæ, (*Var.*) pro quacunque utilitate vel reparatione, habitare aut secretas collocações habere præsumat: nec ^c intra saluatorium aut in oratorio intrare permittantur.

Æra 11 [Can. 12].

Decrevimus, ut si quæ puella voluntarie autrogantibus [parentibus] suis religionem professæ, vel benedictionem fuerit consecuta, et postea ad conjugium vel illecebras sæculi (*Add.*) transierit, usque in exitu cum eo (*Var.*) cui se miscuit communione privetur. Quod si pœnitentia ducti se sequestraverint, quandiu episcopo visum fuerit, communione [a communionis gratia] suspendantur; et si ægritudinis periculum (*Add. et var.*) incurrerint, viaticum eis non negetur.

Canon Chalcedonensis, æra 16.

^d Virgo quæ se Deo consecravit; si nuptialia jura contraxerit, excommunicetur.

Canon Aurelianensis, æra 18.

^e Tam puellæ, quam viduæ, quæ in domibus propriis commutatis vestibus convertuntur, cum his qui conjugio copulantur usque ad sequestrationem et pœnitentiam ecclesiæ communione priventur.

Æra 19^f

Si quis virgini consecratæ, [vel devotæ, id est religionem professæ] seu in proposito sub devotione viventium inferre præsumperit, usque ad extremum [exitum] communione pellatur. Si rapta cum raptore [habitare] consenserit, (*Var.*) similiter excommunicetur. Quæ forma et de pœnitentibus ac viduis in proposito manentibus [sub districtione ecclesiastica] servetur. Quod si quis sacerdos [sciens] hujusmodi personis communicaverit, annum integrum pacem Ecclesiæ non habeat.

Canon Ancyranus, æra 19.

^g Quod quidem virginitatem pollicitam prævaricantes inter digamos qui secundas nuptias transierunt habitare debent. Virgines autem puellas, quæ tanquam sorores cum viris habitare volunt, ab eorum consortio prohibemus.

^a Var. Vide not. viri cl. J. Sirm.

^b Conc. Matic. i, c. 2.

^c Var. *extra*. Vide not. viri cl. J. Sirmondi.

^d Interp. nec Dionys. nec Isid.

^e Vid. Conc. Aurel. ii, c. 17.

^f Conc. Aurel. iii, c. 46.

^g Interp. nec Dionys. nec Isid.

^h Id. in cod. Barb. Conc. Carth. iv, c. 102.

ⁱ Conc. Auras. i, c. 27.

A

Canon Carthaginensis, æra 68^b.

Ad reatum episcopi vel presbyteri pertinebit qui parœchiæ præest, si sustentandi [sustentandæ vitæ præsentis] victus causa, adolescentiores viduæ vel sanctimoniales clericorum familiaritati subiciantur.

Canon Aurasicorum, æra 26ⁱ.

Viduitatis servandæ professione (*Add. et var.*) coram episcopo in secretario habita, ab episcopo veste viduali induta, velut professionis desertricem merito damnandam.

Canon Aurelianensis i iv, æra 16 [Can. 19].

Puellæ quæ sua propria voluntate monasterium expetunt, seu a parentibus ibidem offeruntur, anno uno in ipsa qua intraverunt veste permaneant. In his vero monasteriis, ubi non perpetuo tenentur inclusæ, ^B triennio (*Add.*) permaneant.

Canon Carthaginensis, æra 3^k.

Virgines sacræ cum parentum custodia privantur, episcopi vel presbyteri [ubi episcopus absens est] providentiæ gravioribus feminis commendentur, ut simul habitantes invicem se custodiant.

Canon Romanorum, æra 1

Puella nec dum velata, (*Var.*) sed tamen si proposuerit sic manere, si nupserit, hæ furtivæ nuptiæ appellantur (*Add.*) His pœnitentiæ agendæ tempus constituendum est.

Canon Arclatensis, æra 26^m.

Puella quæ se vovit Deo, (*Add.*) si post xv [viginti et quinque] annos ætatis ad nuptias transierit, cum ipso cui se alligaverit, communione privetur.

C

In epistola Symmachii papæ n.

Viduas, (*Var.*) quæ religioso proposito diuturna observatione permanserint, ad nuptias transire non patimur. Similiter virgines nubere prohibemus, quamvis annis plurimis in monasteriis [ætatem] pergissee constiterit.

Canon Lugdunensis, æra 12°.

Puellæ quæ convenientia [conniventia] parentum se voluntarie in monasterio dedicaverint, (*Quædam add.*) et se postea ex ipso monasterio (*Add. et var.*) subtraxerint, quousque ibidem se restituant, communione priventur; viaticum tamen illis non negetur.

Canon Epaunensis, æra 16 [Can. 21]

^D Viduarum consecrationem, quas diaconas vocant, ^F penitus abrogamus. Solam eis pœnitentiæ benedictionem, si converti cupiunt, imponendam.

CAPUT LIII.

DE RAPTIS.

Canon Chalcedonensis, æra 27.

^a Decrevit sancta synodus, ut qui rapiunt mulie-

ⁱ Conc. Aurel. v.

^k Conc. Afric. c. 2. Cod. can. Eccl. Afric. c. 44.

^l C. 2. Vid. Innocent. I ep. ad Victricium, c. 15.

^m Conc. Aurel. ii, c. 52.

ⁿ Ad Cæsarium episc. Aurel. cap. 5.

^o Conc. Lugd. iii, c. 3.

^p Ab omni regione nostra. At. religionem. Vid. not. viri cl. J. Sirm.

^q Inter. nec Dionys. nec Isid.

res, si clerici sunt, decedant gradu proprio; si vero **A** laici, anathematizentur.

Canon Ancyritanus, æra 12.

Desponsatas puellas et ab aliis raptas, placuit erui, et his reddi a quibus fuerant desponsatæ: etiamsi eas contigerit a raptoribus florem pudoris amisisse.

In epistola Sirici papæ a, æra 4.

Desponsatam ne alius accipiat, (*Add. et var.*) modis omnibus inhiibemus, quia nec benedici possunt, et instar sacrilegii est conjunctio sine benedictione sacerdotali.

Canon Aurelianensis, æra 11.

Si ad ecclesiam raptor cum rapta confugerit, etiamsi feminam ipsam violentiam pertulisse contigerit, statim liberetur de potestate raptoris: et raptor, mortis vel pœnarum impunitate concessa, ad serviendi conditionem subjectus, aut redimendi se [liberam] habeat potestatem. Si vero (*Var.*) rapta patrem habet, ei [potestati patris] excusata reddatur.

Æra 23 b.

Mancia quæ sub specie conjugii ad ecclesiam [ecclesiæ septa] confugerint, a dominis accepta fide excusationis, sub reparationis [separationis] promissione reddantur (*Mult. add. et var.*) libertate dominorum, si eos postea voluerint sociare.

CAPUT LIV.

DE INCESTIS. ADULTERIS, VEL QUI UXORES SUAS DIMITTUNT.

Canon Aurelianensis, æra 11 c.

Qui conjuges suas in adulterio deprehendunt, et **C** non prohibentur nubere, quantum potest consilium eis detur, ne alias uxores viventibus illis accipiant licet adulteris.

In epistola Innocentii papæ e, æra 6.

Qui, uxore vivente (*Var.*) quamvis dissociata aliam duxerit, mœchatur, et adulter est, ^f iste communione privetur cum ea quam accepit: similiter parentes eorum, qui talibus consenserunt.

Canon Agathensis g, æra 17.

Si mulier viro derelicto discedere voluerit nuptias condemnando, anathema sit.

^a Ad Himerium Tarraconensem.

^b Conc. iv Carth. c. 24.

^c Conc. Arel. i, c. 10.

^d Hanc negativam particulam, quæ desideratur in editis, recte quidem supplet codex Herovallianus. Nam si prohibetur nubere, cur postea consilium datur non nubendi? ^e Ubi consilium datur, inquit, Hieronymus lib. i adversus Jovinianum, offerentis arbitrium est; ubi præceptum, necessitas est serviensis. Præceptum, inquit, Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino. ^f Et Augustinus: ^g Aliud est consilium, aliud præceptum. Consilium datur ut virginitas conservetur, etc. Præceptum vero datur ut justitia custodiatur, etc. Consilium qui libenter audierit et fecerit, majorem habebit gloriam. Præceptum qui non impleverit, nisi pœnitentia subvenerit, evadere pœnam non poterit. ^h Atqui Patres hujus concilii celeberrimi nullam pœnam infligunt, consilium tantum dant. Ergo dicunt Patres rem non prohibitam esse, quam deinceps cum pluribus aliis Patribus permisit

Canon Neocæsariensis, æra 2.

ⁱ Mulier si duobus fratribus nupserit, abjiciatur usque ad mortem. Verumtamen ad exitum si promiserit, quod facta incolumis hujus conjunctionis vinculum solvat, fructum pœnitentiæ consequatur. Quod si defecerit mulier in talibus nuptiis, difficilis erit pœnitentia in vita permanenti.

Canon Agathensis, æra 19 [Can. 25]

Qui conjugale consortium, (*Quæd. add.*) nullas causas discidii probabiliter proponentes, dimiserunt, ut illicita vel aliena appetant; si antequam apud episcopos provincie discidii causas dixerint, et uxores antequam in judicio damnentur abjecerint, a communione sanctæ Ecclesiæ et a sancto populo ^j excludantur.

Canon Aurelianensis k, æra 12.

^l Si quis relictam fratris sororem, uxoris privignam, id est, filiastram, consobrinam, sobrinamve relictam, id est patruum atque avunculi carnali contagione maculaverit, apostolicæ institutionis sententia feriat: et quoad in tanto versatur scelere, Christiano cœtu et communione sanctæ privetur Ecclesiæ.

Canon Epaunensis, æra 16 m.

Incestis conjunctionibus nihil prorsus veniæ reservari, nisi eas (*Var.*) adulterii separatione sanaverint. (*Quæd. add.*) Si quis relictam fratris quæ pene prius soror exstiterat, carnaliter [carnali conjunctione] violaverit: si quis fratris (*Var.*) germanam, si quis germanam uxoris, si quis novecam, si quis consobrinam, si quis relictam avunculi aut patruum, vel privignam, vel concubitu polluerit. (*Add.*) Sane quibus conjunctio illicita interdicitur, habebunt [ineundi] melioris conjugii libertatem. ⁿ Si quis de propria cognatione, vel, quam cognatus habuit, duxerit uxorem, ^o anathema sit.

Item Gregorius in libro Pastorum p.

^q Incestum committit, qui se consanguineæ suæ, vel quam consanguineus habuit, infra affinitatis lineam jungit. Nullus enim fidelium usque ad affinitatis lineam, id est, usque in septimam progeniem consanguineam suam ducat uxorem, vel eam quæ aliquo modo incesti macula polluitur. Nam incesti

Theodorus in suo Pœnitentiali.

^r Ep. Innoc. I ad Exuperium episcopum Tolosanum.

D ^f Mult. var. et add. Vid. R. V. Steph. II ad inter. monach. Brit.

^g Desideratur in concil. Agathensi.

^h Sed vide conc. Gangrense c. 14, paucis mutatis

ⁱ Paululum differt ab interp. Dionys.

^j Add., pro eo quod fidem et conjugia maculant.

^k Vid. Conc. Aurel. ii, c. 10; conc. Aurel. iii, c. 10.

^l Mult. Var. nam. sensus tantum, non verba deprehenduntur.

^m Conc. Epaun. c. 30.

ⁿ Vide conc. Agath. c. 61.

^o Vide Greg. Magi epist. 32 ad Felicem episcopum lib. xii; Excerpt. Egbert. Eborac. c. 157, et Isaac. Lingon. episcopi canones titul. iv, de incestis cap. 19.

^p Plura ad. in ep. Greg. ad Fel. ep. quæ desunt in citatis testimoniis ab auctoribus, sicut in collect. cod. Her.

quandiu in scelere manent, non fidelium Christianorum, sed tantum aut gentilium, aut catechumenorum, vel energumenorum locum teneant. Et si a nefandissimo scelere se segregare, atque ad publicam poenitentiam redire noluerint, inter eos habeantur qui spiritu periclitantur immundo; vel etiam inter eos, de quibus ipsa veritas dicit: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.*

Canon Ancyritanus, æra 6.

^a Qui cum pecudibus coitu misti sunt, aut more pecudum incesta cum consanguineis commiserunt, aut cum masculis concubuerunt qui ante 20 annos ætatis suæ tale crimen admiserint, 15 annis in poenitentia exactis, orationi tantum incipiant participare. Post hæc quinquennio in communione simplici perdurantes, post 20 annos cum oblatione ad communionem suscipiantur. Discutiatur et vita eorum, qualis fuit in poenitentia, et ita hanc humanitatem consequantur. Qui vero perseverantius hoc crimine abusi sunt, 20 annis poenitentiam solam suscipiant. Qui vero post 20 annorum ætatem, vel etiam uxores habentes in hoc crimen inciderint, 31 annis poenitentia acta ad communionem tantum admittantur: in qua communione quinquennio perdurantes, plenam communionem cum oblatione recipiant. Quod si et uxores habentes, et post 50 annos ætatis in hoc prolapsi sunt crimen, ad exitum tantum communicent. Hos, qui sicut muta vixerunt animalia, qui et se et alios huiusmodi peccato contaminaverunt, inter eos orare debent, qui tempestate jactantur, qui a nobis energumeni intelliguntur.

Æra 19.

^b Qui adulterium commiserint, 7 annos oportet perfectionem consequi secundum pristinos gradus.

Æra 20.

^c Mulieres quæ fornicantur, et partus suos necant, vel conceptos excutunt, usque ad exitum ab Ecclesia removeantur secundum pristinos gradus. Humanius autem nunc definimus, ut 10 annis poenitentia eis tribuatur.

Æra 24.

^d Si quis sponsam habens, sorori ejus intulerit vitium, et postea uxorem duxerit eam quam desponsaverat, et illa quæ vitium pertulerit laqueo se pernerit: omnes qui facti hujus consilii sunt 10 annis in poenitentia redigantur.

Canon Aurelianensis e, æra 2.

Si quæ mulieres fuerint in adulterio cum clericis deprehensæ, clericis districtione adhibita ^f etiam et mulieribus, et a civitatibus ipsæ mulieres expellantur.

^a Interp. nec Dionys. nec Isid.

^b Nec Dionys. nec Isid

^c Nec Dionys. nec Isid

^d Paululum differt ab Isid. interp.

^e Concil. Aurel. iv, c. 29.

^f Hæc desunt, sed alia add. et var.

^g Ista et quæ sequuntur in ed. desiderantur. Vide tamen Responsa Stephani papæ II ad consulta Britannicenses monachorum, cap. 4 ex eadem epistola

A *In epistola Leonis papæ ad Rusticum, æra 10 [c. 6].*

Ancillam oportet a toro abicere, et uxorem ingenuam [certæ ingenuitatis] accipere. Hoc non duplicatio conjugii est, sed profectus honestatis.

Ibid. cap. 2.

^e Si pater aut mater proprium a filium sacro baptismo susceperit, hi omnino a conjugio separentur.

Ibid. cap. 3.

^h Si quis vir aut mulier filiastrum aut filiastram a sacro fonte exceperit, aut ad confirmationem tenuerit: tales omnimodo a conjugio disjungi.

Ibid. cap. 4.

ⁱ Si quis in captivitatem ductus ancillam ibidem acceperit uxorem, et postmodum ad proprium reversus ingenuam ducat: et iterum in prædicto loco ubi ancillam habuit ducatur, et invenerit ipsam ancillam alium virum habentem: huic licebit alii se conjugere mulieri, defuncta tamen illa ingenua, quam postea acceperat.

Ibid. cap. 6.

^j Si ex conjugio unusquilibet graviter infirmetur, ut non possit ab illo debitum persolvere, ob hoc nunquam licebit eos dividi.

In epistola Innocentii papæ ad Exuperium episcopum Tolosanum, cap. 6.

^k Qui interveniente repudio etiam pro adulterio dimissa alii se copulaverit, eos in utraque parte adulteros esse manifestum est secundum illud: *Qui dimiserit uxorem suam, et duxerit aliam, mœchatur. Similiter, qui dimissam duxerit, mœchatur: et ideo tales omnes communione privandos.*

Ibid. cap. 10.

^l Si unus ex conjugio filium aut filiam alterius de sacro fonte susceperit, aut ad chrisma tenuerit, vel ad Christianitatis mysterium: ambo et uxor et vir compadres existunt parentibus infantis, quia vir et mulier caro una effecti sunt.

In epistola Siricii papæ ad Genesium episcopum cap. 12.

^m Si sanus vir leprosam duxerit uxorem, aut postmodum ei supervenerit lepra, separentur, ne concepti filii lepra maculentur. Fas namque est, ut mundus ad mundam jungatur.

In epistola Leonis papæ ad Nicetum episcopum n, cap. 1.

D Cum per bellicam cladem dividantur conjugia, (*Mult. var.*) et mulieres quæ remanserint viris suis destitutæ, aut interemptos putent, aut nunquam reversuros: et [sollicitudine] solitudine cogente ad aliquod conjugium transierunt: et illi qui putabantur perisse, revertantur; (*Add.*) tunc remotis malis quæ hostilitas intulit, unicuique quod legitime habuit

Leonis I.

^h Capitul. I. v, c. 5.

ⁱ Vid. R. Steph. II, cap. 3.

^j Vid. R. Steph. II, cap. 2.

^k Mult. var. in ed. Vid. potius. R. Steph. II, cap. 5.

^l Desideratur.

^m Vid. R. Steph. II, cap. 9, ex epist. Siricii papæ ad Timonium episcopum.

ⁿ Ad Nicetam episcopum Aquileiensem.

reformatur (Cap. 2.) Nec tamen culpabilis judicetur ille, [et tanquam alieni juris pervasor] qui personam ejus mariti, qui jam non esse aestimabitur, assumpsit. ^a Si vero aliquæ mulieres malunt cum viris hic coherere, quam ad legitimum redire conjugium, merito sunt damnandæ; ita ut communione priventur, quia ipsæ ostenduntur, non pro necessitate, sed pro incontinentia sua hoc fecisse, et non eis placuisse, quod hæc remissio potuit expiare. Redeant ergo ad suum rectum voluntaria redintegratione conjugium absque ullo opprobrio: quia sicut hæ mulieres quæ reverti ad viros suos nolunt, impiæ sunt habendæ, ita illæ quæ in affectum ex Deo initum redeunt, merito laudabiles judicandæ.

In epistola Innocentii papæ.

^b Sicut mulieres, si convictæ fuerint adulterasse, judicio sacerdotali communione privantur: similiter et viri, si detecti fuerint adulterium commisisse, omnimodis a communione submovendos esse decernimus.

CAPUT LV.

DE REVERTENTIBUS AD SÆCULA POST DEPOSITUM MILITIÆ CINGULUM: ET DE HIS QUI POST BAPTISMUM ADMINISTRAYERUNT.

Canon Nicænus, æra 48^c.

^d Si qui, post depositum militiæ cingulum, ad proprium vomitum revertuntur, ut pecunias ad usuram darent et abirent rursus ad militiam, 10 annis sint inter pœnitentes, post primum triennium quo fuerunt inter audientes. Hoc præcipue observetur, ut animus eorum et fructus pœnitentiæ observetur. Et quicumque in lacrymis et operibus bonis perseverantes, et bonum opus cum veritate demonstrant; cum post tempus statutum orationi cœperint communicare, licet episcopum humanius aliquid circa eos agere. Si qui vero indifferenter habuerint lapsum suum, et sufficere sibi quod ecclesiam intraverunt arbitrantur, isti omnia tempora statuta complebunt.

Epistola Innocentii papæ ad Exuperium episcopum [Cap. 3].

^e Qui post baptismum administraverunt, et tormenta exercuerunt, aut etiam capitalem sententiam protulerunt; de his nihil legimus a majoribus definitum. Meminerunt enim a Deo potestates has fuisse concessas, et propter vindictam noxiorum gladium fuisse permissum et Dei ministrum vindicem in hujusmodi natum. De his ita ut hactenus servatum est sic habemus, ne aut disciplinam evterere, aut contra auctoritatem Domini venire videamur. Ipsi autem in ratione reddenda gesta sua omnia servabuntur. (Cap. 5.) Hoc etiam seiscitare voluisti, (Add.) ut si liceat a prin-

cipibus post baptismum poscere mortem [vel sanguinem] alicujus de reatu. Quam rem principes nunquam sine cogitatione [cognitione] concedunt, sed ad iudices crimina ipsa semper remittunt, ut causa cognita (Var.) judicetur. Quæ cum [quæsitore] secure fuerit delegata, aut absolutio aut damnatio pro negotii qualitate proferatur: et dum legum in improbos exercetur auctoritas, erit distortor [dictator] immunis.

CAPUT LVI.

DE FALSARIIS, ET PERJURIS, ET HOMICIDIS: ET DE CAPTIVITATE ET DISCORDIA.

Canon Aurelianensis, æra 15^f.

Qui falso accusant fratres suos, [placuit, etc.] usque ad exitum non communicent.

Canon Maticensis^g æra 17.

^B Si quis alios ad falsum testimonium vel perjurium (Var.) attraxerit, vel [quacunque corruptione] sollicitaverit, ipse quidem neque ad exitum communicet: et illi (Add et var.) qui eum secuti sunt, ab omni sunt testimonio prohibendi, et infamia notabuntur.

Canon Agathensis, æra 36. [Can. 37].

Homicidas et falsos testes^h communione privandos usque ad pœnitentiam et satisfactionem.

Canon Lugdunensisⁱ, æra 3.

^j Si quis hominem in captivitatem duxerit, aut transmiserit, usquequo eum in loco suo revocaverit, communione privetur.

Canon Ancyritanus, æra 21.

^k Si quis voluntarie homicidium fecerit, submittat se ad pœnitentiam, et ad exitum tantum communicet.

Æra 22^l.

^m Qui vero casu homicidium fecerit, post 7 annorum pœnitentiam communicet secundum gradus constitutos. Hæc vero humanior definitio, quinquennii temporis spatio continetur.

Canon Epauensis, æra 24 [Can. 24]

Si quis servum proprium sine conscientia judicis occiderit, biennii temporis excommunicatione plectatur [effusionem sanguinis expiabit].

Canon Arelatensisⁿ æra 53.

Si quis famulorum, [cujuslibet conditionis aut generis] quasi ad exacerbendam domini distractionem, se [diabolico repletus furore] percusserit, (Add. et var.) nequidquam ad dominum sceleris alieni pertinebit injuria.

In epistola papæ Leonis^o.

Captivi, qui immolatiis cibis fuerint polluti, (var. et add.) pœnitentiæ satisfactione purgentur; quæ non tam temporis longitudine, quam cordis contritione

^a Plura add. et hic incipit cap. 4. Cætera quæ sequuntur mult. var. Vid. Resp. Stephan. II, cap. 19.

^b Vid. ep. Inn. I ad Exuperium. cap. 4, ubi mult. add. et var.

^c C. 12 in Gr. c. 11 in interp. Dionys. et Isid.

^d Paululum differt interp. Isid.

^e Quædam add.

^f Conc. Arelat. 1, c. 14.

^g Conc. Matiscon. 1.

^h Var. Vide conc. Venet. c. 1.

ⁱ Conc. Lugdun. II, c. 5.

^j Mult. var. et add.

^k Interpret. nec Dionys. nec Isid. Vid. conc. Epauensis. c. 31.

^l Interp. Isid. non distinguunt. a præcedenti. Sed Gr. et Dionys.

^m Interp. nec Dionys. nec Isid.

ⁿ Conc. Arel. II.

^o Ad Nicetam episcop. Aquileiensem.

pensanda est, sive hoc fames extorserit, sive terror A (Add.).

Canon Africanorum, æra 47 ^a.

Dissidentes episcopos, si non timor Dei, synodus reconciliet.

Æra 48 ^b

Discordantes clericos, episcopus vel ratione, vel potestate ad concordiam trahat inobedientes: synodus per audaciam [audientiam] damnet.

Æra 49 ^c.

Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacratio neque in gazophilacio recipiantur.

Canon Arelatensis, æra 80 ^d.

Illi qui publicis inter se odiis exardescunt, ab ecclesia removeantur [ab ecclesiasticis conventibus removendi], donec ad pacem redeant [recurrant].

Canon Agathensis, æra 50.

Quicumque odio, aut longinqua inter se lite dissenserint (Add.), a sacerdotibus arguantur. (Add. et var.) Et si emendare noluerint, communione pellantur.

Canon Carthaginensis, æra 79 ^e.

Eorum dona, qui pauperes opprimunt, a sacerdotibus refutanda.

CAPUT LVII.

DE EXPOSITIS.

Canon Aurelianensis, æra 31 ^f.

Si expositus ante ecclesiam cujuscunque fuerit miseratione collectus, contestationis ponat epistolam. Et si is qui collectus est, intra decem dies quæsitus agnitusque non fuerit, securus habeat qui collegit. ^g Si vero post prædictum tempus aliquis calumniator exstiterit, ut homicida judicetur.

CAPUT LVIII.

DE LIBERTIS.

Canon Toletanus, æra 7 ^h.

Liberti, qui ex mancipiis ecclesiæ ab episcopo facti sunt, (Add. et var.) in libertate permaneant; et tamen a patrocinio Ecclesiæ [tam ipsi, quam ab eis progeniti] non recedant. Ab aliis quoque liberti traditi ecclesiis, vel commendati, patrocinio episcopali regantur (Add.).

Canon Agathenensis, æra 27 [Can. 29].

Libertos legitime factos [Si necessitas exegerit] Ecclesia tueatur. Quod [Quos] si quis ante audientiam eos [aut] pervadere, aut exspoliare præsumperit, ab ecclesia repellatur.

Canon Aurasiorum, æra 6 ⁱ.

In ecclesia manumissos, vel per testamentum ecclesiæ commendatos, si quis in servitutem vel obsequium, vel ad colonariam conditionem imprimere tentaverit, animadversione ecclesiastica coerceatur.

Canon Epauensis, æra 8.

Mancipia monachis data ab abbate non liceat manumitti. Injustum putamus, ut monachis ruralia opera [quotidianum rurale opus] facientibus, servi eorum libertatis otio potiantur.

Canon Agathensis, æra 6 [Can. 7].

Quos de servis ecclesiæ (Var. et add.) episcopus libertati dederit, a successoribus placuit custodiri cum hoc quod eis manumissos in libertate contulerit. Quod tamen jubemus 20 solidorum [numerus et] modum in terris, vel vineis, vel hospitio tenere, non amplius; (Add. et var.) quia minusculas res aut ecclesiæ minus utiles, peregrinis vel clericis, salvo jure ecclesiæ, in usum præstari permittimus.

Canon Aurelianensis II, i æra 52.

B Cineres (Var. et add.) vero servi, seu et posteritas eorum in loco, in quo auctor eorum ^k depositus, in ea quæ constituta est a defunctis studio sacerdotis conditione permaneant. Ille [Cui præcepto si quis sæcularium humanæ cupiditatis impulsu] vero qui hoc crediderit obviandum, (Var.) usque ad veram emendationem ab ecclesia suspendatur.

Canon Aurelianensis IV, æra 6 ^l.

Quicumque liberti facti sunt, (Var. et add.) si a quocunque pulsati fuerint, ab ecclesia defendantur præter eas culpas, quibus leges collatam servis revocare jusserunt libertatem.

Canon Arelatensis III, æra 34.

C Si quis in ecclesia manumissum crediderit ingraticulum [ingrati titulo] revocandum, non aliter liceat, nisi eum gestis apud acta municipum reum esse.

Canon Lugdunensis, æra 7.

Quicumque contra libertos Ecclesiæ commendatos actionem habet, non audeat magistratui eos tradere, sed in episcopi judicio, quæ sunt veritatis audiantur: quia justum est, ut contra calumniatorum versutus defendantur, qui immortalis ecclesiæ patrocinium concupiscunt: et qui hoc, quod a nobis decretum est, prævaricare tentaverit, irreparabili damnationis suæ sententia feriat.

DE HIS QUI AD ECCLESIAM CONFUGIUNT.

Canon Aurelianensis II, æra 1.

D Homicidæ, adulteri, fures, si ad ecclesiam confugerint, (Var.) juxta priores canones et quod lex Romana constituit observetur, ut ab ecclesiæ atriis vel domo episcopi non trahantur; sed in evangelia [nec aliter consignari, nisi ad evangelia] datis sacramentis, de morte, de debilitate et de omni poenarum genere sint securi: ita ut cui reus fuerit criminosus, de satisfactione conveniat. Quod si sacramenta sua quis violaverit [quis convictus fuerit violasse, reus perjurii], (Add. et var.) ab omni Chri-

^a Id. in cod. Barb. Conc. IV Carth. c. 25.

^b Id. in cod. Barb. Conc. Carthag. c. 59.

^c Id. in cod. Barb. 69. Concil. Carthag. c. 99.

^d Conc. Arel. II, c. 50.

^e In cod. Bard. id. Conc. IV. Carth. c. 94.

^f Conc. Arel. II, c. 51.

^g Vid. conc. Vasense I, c. 10.

^h Conc. Tolet. III, c. 6.

ⁱ Conc. Arausic. I, c. 7.

^j Conc. Aurel. IV.

^k Var. Vid. not. vir. cl. J. Sirm.

^l Conc. Aurel. V, c. 7.

^m Conc. Arel. II.

ⁿ Conc. Aurel. I.

stianorum convivio et communione separetur. Quod A cum ea quæ Apostolo permittente nos sumimus, ab si reus de ecclesia fugerit, ab ecclesiæ clericis non illis judicentur indigna [immunda].

Æra 3^a.

Si vero pro servo sacramento (*Mult. var.*) a Domino dato de impunitate, exire noluerit, liceat eum a Domino occupari.

Canon Epauensis, æra 39.

Si servus reatu atrocitatis [atrocioris] culpabilis ad ecclesiam confugerit, a corporalibus tantum suppliciis excusatur. De capillis ^b vero, vel quocunque opere a domino placuit iuramentum non exigi.

Canon Aurelianensis, æra 39^c.

Eos qui ad ecclesiam confugerint, tradi non oportere: sed loci (*Var.*) reverentia et intercessione defendi. ^d Si quis autem mancipia clericorum pro suis mancipiis ad ecclesiam confugientibus crediderit occupanda, [per omnes ecclesias] districtissima damnatione feriat.

CAPUT LIX.

DE JUDÆIS.

Canon Laodicensis, æra 39^e.

^f Hi qui Christiani facti sunt ex Judæis, si postmodum inventi sunt judaizare, vel sabbatizare, anathema sint a Christo.

Canon Maticensis, æra 16^g.

Ne Judæi Christianis [populis] iudices deputentur, aut telonarii; (*Add. et var.*) ne Christiani, quod absit, eis videantur esse subjecti.

Æra 15.

Nullus Christianus Judæorum convivii participet [participare præsumat]. Quod (*Var. et add.*) si fecerit, ab omni Christianorum consortio separetur [se noverit compescendum], quisquis eorum impietatibus fuerit inquinatus.

Æra 16.

Nullus Christianus Judæo (*Quædam præced.*) deserviat, sed datis pro quolibet bono mancipio 12 solidis, quicumque voluerit Christianus (*Var.*) ipsum licentiam habeat redimendi, sive ad ingenuitatem, seu ad servitium: quia nefas est, ut quos Christus suo sanguine [sanguinis sui effusione] redemit, persecutorum vinculis teneantur [maneant] irretiti. Quod si huic acquiescere Judæus noluerit, liceat mancipium ipsum ad Christianos reverti, et ubicunque voluerit habitare ^h.

Canon Agathensis, æra 40.

Omnes deinceps Christiani [clerici sive laici] Judæorum convivia evitent, quia cum (*Var.*) illi Christianis cibis [communibus] non utantur, indignum est atque sacrilegum eorum cibos a Christianis sumi;

^a Conc. Aurel. 1.

^b Vide not. v. cl. Jacobi Sirmondi.

^c Vid. conc. Arausic. 1, c. 5: conc. Arelat. 11, c. 50.

^d Hic incipit. c. 6 in c. Araus. et c. 52 in c. Arel.

^e Conc. Laodic., c. 29.

^f Interp. nec Dionys. nec Isid.

^g Conc. Maticensis. 1, c. 15.

Judæi [quorum perfidia frequenter ad vomitum redit] si ad legem catholicam venire voluerint, septem [octo] mensibus inter catechumenos (*Var.*) sint. Et si puram fidem confiteri noscuntur, baptismatis gratiam mercantur. Quod si periculosam infirmitatem intra præscriptum tempus incurrerint, baptizentur.

Canon Aurelianensis, æra 50.

Judæi a Cæna [a die Cænae] Domini usque ad secundam sabbati in Pascha [hoc est ipso quadriduo], procedere inter Christianos non audeant, (*Var. et add.*) nec qualicunque occasione faciente.

Canon Maticensis, æra 14ⁱ.

Judæi a Cæna Domini usque ad secundam sabbati in Pascha [primum Pascha], (*Add.*) per plateas, et foros deambulandi licentia denegetur: et ut reverentiam cunctis [sacerdotibus Domini, vel] clericis impendant. (*Add. et var.*) Sin aliud, a iudicibus locorum, prout persona fuerit, distringatur.

CAPUT LX.

DE CLERICIS QUI CARNE ABSTINENT

Canon Ancyritanus, æra 15.

^j Hi qui in clero sunt, si a carnibus abstinent, placuit eas quidem contingere: et ita, si voluerint, continere. Quod si tantum eas abominantur, ut nec olera, quæ cum eis coquuntur, existiment comedenda, tanquam non consentientes regulæ, ab ordine cessare debebunt.

CAPUT LXI.

DE HÆRETICIS ET GENTILIBUS

Canon Nicænus, æra 21.

^k Ut Paulianistæ, et qui sunt Photiniani, rebaptizentur.

Æra 22.

^l Sed diaconissas, quoniam quidem manus impositionem non accipiunt, etiam ipsas inter laicas esse debere.

Canon Arelatensis, æra 9^m.

Si ad ecclesiam aliquis de hæresibus venerit, interrogent eum symbolum; et si perviderint eum in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum baptizatum, manus ei tantum imponatur, et accipiat Spiritum sanctum. Quod si [interrogatus] non responderit hanc Trinitatem, baptizetur.

Canon Africanorum, æra 16ⁿ.

Ut episcopus nullum prohibeat ingredi (*Edd. om. in*) in ecclesiam, et audire verbum Dei, sive gentilem, sive hæreticum, sive Judæum, usque ad missas catechumenorum.

^h Add. sed vid. not. cl. J. Sirmondi.

ⁱ Conc. Maticensis. 1.

^j Parum differt ab interp. Dionys.

^k Interpret. Rufini. Vid. conc. Arel. 11 c. 16 et not. v. cl. J. Sirmondi ad hunc canonem.

^l Interpret. Rufin.

^m Conc. Arelat. 1, c. 8.

ⁿ Id. in eod. conc. 14 Carth., c. 84.

Æra 82 ^a.

(cum hæreticis neque orandum, neque psallendum est.

Canon Arelatensis, æra 11 ^b.

Puellæ (Var.) fideles quæ se gentilibus jungunt, placuit ut aliquanto tempore a communione separentur.

Canon Militianus, æra 5.

Si quis mulieri, si quis Judaicæ pravitati conjugali societate conjungitur, a Christiano cœtu et communione separetur.

Canon Gangensis, æra 14 ^c.

^d Si qua mulier ad hoc virili veste utitur, ut virilem habitum immutet, anathema sit.

Æra 15.

^e Si quis dereliquerit proprios filios, ut virilem habitum immutet, anathema sit.

Æra 16.

^f Si qui filii parentes, maxime fideles despexerint, aut occasione religionis non eis debitum honorem reddiderint, anathema sit.

Æra 17.

^g Mulier, quæ quasi religionem cogitans, comam sibi amputaverit, anathema sit.

Canon Laodicensis, æra 17 ^h.

ⁱ Nullum Christianum lavacra cum mulieribus habere communia, quia est et apud gentiles reprehensio.

Æra 51 ⁱ.

Non oportet mulieres ingredi ad altare.

CAPUT LXII.

DE CATECHUMENIS.

Æra 18 ^k.

Ad baptisterium catechumeni nunquam frequentent.

Canon Aurasiorum, æra 19 [can. 20].

A fidelium benedictione, etiam inter domesticas orationes, in quantum cavere est [caveri potest], segregandi informandique sunt, ut se revocent: et (Desunt ista) si grandes sunt liberi, benedicendi sunt, (Var.) semoti offerantur.

Canon Chalcidensis, æra 24 ^l.

Baptismus percipiant neophyti, et aliquandiu a lautioribus epulis et spectaculis liberi [Edd. om. liberi], et a conjugibus abstineant.

CAPUT LXIII.

DE CONJURATIONIBUS.

Canon Chalcedonensis, æra 18.

^m Si clerici vel monachi reperti fuerint conjurantes aut conspirantes aut insidias ponentes episcopis, aut clericis, de gradu proprio abjiciantur.

^a Id. in cod. Barb. conc. iv Carthag., c. 72.

^b Conc. Arelat. i.

^c Conc. Gangrens.

^d Interp. nec Dionys. nec Isid.

^e Nec Dionys. nec Isid.

^f Nec Dionys. nec Isid.

^g Nec Dionys. nec Isid.

^h Conc. Laodiceni c. 50.

ⁱ Interpret. nec. Dionys. nec Isid.

^j C. 44 Interp. Isid.

^k Conc. Araisic. i, c. 19

^l In cod. Barb. id.; conc. iv Carth., c. 86.

A

Canon Aurelianensis ⁿ, æra 21.

Si qui clericorum (Add. et var. in edd.) rebelles inter se sacramenta dederint, aut chartulam conscripserint; cum hoc ad synodum ventum fuerit, juxta ordinem et personarum qualitatem vindicetur [a pontificibus qui tunc in unum collecti fuerint].

CAPUT LXIV.

DE ENERGUMENIS.

Canon Africanorum, æra 62 ^o.

Omni die exorcistæ energumenis manus imponant.

Æra 63 ^p.

Pavimenta domorum Dei energumeni scopis mudent [verrant].

Æra 64 ^q.

B

Energumenis in domo Dei assistentibus [assidentibus], victus quotidianus per exorcistas opportuno tempore ministretur.

Canon Aurasiorum, æra 13 ^r.

Energumeni baptizati, si [de purgatione sua curant et] sollicitudini clericorum se tradunt, monitisque obtemperant, omnimodis communicent, (Add. et var. in edd.) vel muniendi ab incursu dæmonum vel purgandi.

Æra 14 ^s.

Energumenis et catechumenis, in quantum opportunitas permiserit [vel necessitas exegerit], de baptismo consulendum.

Æra 19 [can. 18].

Placuit, (Var. et add.) ut Evangelia catechumenis legantur.

C

CAPUT LXV.

DE CHRISMATE.

Canon Africanorum, æra 87 ^t.

Presbyteri qui per dioceses sunt [ecclesias regunt], non a quiblibet episcopis, sed a suis; nec per viciniorem [junioem] clericum, sed aut per seipsum, aut per illum qui sacrarium tenet, ante Paschæ solemnitatem chrisma petant.

CAPUT LXVI.

DE EXSEQUIIS MORTUORUM ET SEPULCRIS: ET NE PALLÆ SUPER CORPORA PONANTUR.

Canon Toletanus, æra 21 ^u.

Religiosorum corpora (Add. et var. in edd.) cum psalmis tantummodo, et psallentium vocibus ad sepulcra deferri. Nam funebre carmen [quod vulgo defunctis cantari solet], vel pectora (Var.) cædere omnino prohibemus.

D

Canon Arvernensis, æra 4 ^v.

Observandum de palliis [ne pallis], vel ministeriis divinis, ne defunctorum corpora obvolvantur.

^m Parum differt ab interp. Dionys.

ⁿ Concil. Aurel. iii.

^o Id. in cod. Barb.; conc. iv Carthag., c. 90.

^p Id. in cod. Barb.; conc. iv Carthag., c. 91.

^q Id. in cod. Barb.; conc. Carthag., c. 92.

^r Concil. Araisic. i, c. 14.

^s Conc. Araisic. i, c. 15.

^t Id. in cod. Barb.; conc. iv Carth., c. 36.

^u Concil. Tolet. iii, c. 22.

^v Conc. Arvernens. celeb. anno 855, c. 3

^x Var. edd. Vid. not. cl. J. Sirm.

Æra 8.

Ne ad nuptiarum ornatum ministeria divina prestantur (*Add. in edd.*).

Canon Maticensis, æra 18^a.

Comperimus, necdum (*Var. edd.*) marcidis mortuorum corporibus, sepulera reserari, vel (*Add. et var.*) alia corpora superponi. Ideoque statuimus ut nullus deinceps hoc agere præsumat.

CAPUT LXVII.

DE LECTIONE AD MENSAM.

Canon Toletanus^b, æra 7.

Quia solent crebro in mensis otiosæ fabulæ interponi, (*Var. et add. in edd.*) ideo statuimus ut in omni sacerdotali vel religiosorum convivio hoc lectio sancta [Scripturarum divinarum] prohibeat.

CAPUT LXVIII.

DE LAPSIDIS ET PŒNITENTIBUS.

^c Ut sacerdos pœnitentiam implorantibus, absque personarum acceptione pœnitentiam [pœnitentiæ leges] injungat : ^d et ut negligentiores pœnitentes tardius recipiantur.

Cap. 19^e.

Ei qui pœnitentiam in infirmitate petit, dum [si casu] ad eum sacerdos invitatus venit, si [oppressus infirmitate] obmutuerit, aut in phrenesim versus fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, et accipiat pœnitentiam. Et si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, et infundatur in os [ori] ejus eucharistia. Si supervixerit, admoneatur a supradictis testibus, petitioni suæ satisfactum; et subdatur statuto pœnitentiæ tempori [legibus], quandiu sacerdos qui pœnitentiam dederit, probaverit.

Cap. 20^f.

Pœnitentes qui in infirmitate eucharistiæ viaticum acceperunt, non se credant absolutos, si supervixerint, sine manus impositione.

Æra 21^g.

Pœnitentes, qui ante legitimam pœnitentiam excedunt [attente leges pœnitentiæ exsequuntur], si casu [in itinere vel in mari] ibi moriantur ubi eis sacerdos (*Var. edd.*) subvenire non potuit, memoria eorum orationibus et oblationibus commendatur.

Canon Hipponiensis, æra 42^h.

Secundum differentiam peccatorum, episcopi arbitrio pœnitentiæ tempora decernantur. ⁱ Et ut presbyter sine consultu episcopi [inconsulto episcopo] non reconciliet pœnitentem, nisi absentia [absente episcopo, et] pro necessitate cogente. Cujuscunque crimen vulgatissimum est, ad publicam pœni-

A tentiam agendam ante apsidam [absidem] manus ei imponatur, ne Ecclesia commoveatur (*Var. edd.*).

In decretali Innocentii papæ^j, æra 6.

Pœnitentibus, sive ex gravibus, sive ex levioribus peccatis, si nulla intervenit ægritudo, quinta feria ante pascha eis remittendum Romanæ Ecclesiæ consuetudo demonstrat. Cæterum de pondere [æstimando] delictorum, sacerdotis est judicare, ut attendat ad confessionem pœnitentis, et ad fletum [atque lacrymas] corrigentis; et tunc dimittat, cum viderit congruam satisfactionem. Si vero in ægritudine (*Var. et add. in edd.*) incurrerit, [ante tempus Paschæ] erit relaxandum, ne [de sæculo] absque communione discedat. ^k Chrismatis (*Var.*) unctio pœnitentibus infundi non potest, quia genus est sacramentorum. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur posse concedi?

Canon Nicænus, cap. 13^l.

Morituris et desiderantibus non negetur eucharistia, ea tamen conditione ut, si supervixerint, non communicent ante statutum tempus pœnitentiæ, vel probationem episcopi.

Canon Aurasicorum, æra 3.

Qui recedunt de corpore, (*Var.*) post pœnitentiam acceptam, placuit sine reconciliatoria manus impositione communicari : quod morientis sufficit consolationi. ^m Si vero supervixerint, stent in ordine (*Var. et add. in edd.*) pœnitentiæ, ut legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione percipiant.

Æra 4.

Pœnitentiam desiderantibus etiam [*Edd. om. etiam*] clericis non negandam.

Canon Arelatensis, æra 12ⁿ.

Si hi, qui in pœnitentia positi, vita excesserint, placuit nullum absque communione dimitti [communione vacuum debere dimitti]; sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, oblatio illius suscipiatur.

In epistola Innocentii papæ, cap. 15°.

Pœnitentes, tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum et cilicium super caput a sacerdote [sicut ubique constitutum est] consequantur. Et si aut comas non deposuerint, aut vestem non mutaverint, [abjiciantur : et nisi digne pœniterint] non recipiantur. Juvenibus autem pœnitentia non facile committatur propter ætatis fragilitatem. Viaticum tamen in morte [positis] omnibus tribuatur.

Canon Epauensis, æra 23.

(*Add. et var. in edd.*) Qui post acceptam pœnitentiam rursus ad sæcularia relabuntur, communicare

^a Conc. Matiscon. II, c. 17.

^b Conc. Tolet. III.

^c Statut. Eccl. antiq.; in cod. Barb. c. 48; conc. IV Carth., c. 85.

^d Hic incipit in c. Barb. c. 49; conc. IV Carthag., c. 75.

^e In cod. B. c. 20; conc. IV Carth., c. 76.

^f In cod. B. c. 21; conc. IV Carth., c. 78.

^g Id. in cod. Barb.; conc. IV Carth., c. 79.

^h Conc. Afric. c. 40; ex cod. can. Eccl. Afric. c.

45; conc. III Carth., c. 31.

ⁱ Can. 32.

^j Ad Decentium, c. 7.

^k Cap. 8.

^l Idem in Gr. et Dionys. interp. Ruf., c. 14, et interp. Isid. c. 12., quibus omnibus ista discrepat.

^m Quod add. glossema sapit.

ⁿ Conc. Arel. II.

^o Vid. conc. Agathens., c. 15.

non poterunt, nisi professione firmata [nisi professione quam illicite prætermiserat, reformetur].

Æra 35 [can. 36].

Nullus sine remedio ac spe vitæ ab Ecclesia repellatur; (Var.) quia nulli si pœnituerit, aut correxerit, ad veniam redeundi aditus obstruitur. Quod si (Add. et var.) periculo mortis constituto, tempora pœnitentiæ relaxentur, et accepto viatico convalescat, statuta tempora pœnitentiæ observentur.

Statuta Ecclesiæ antiqua, cap. 65 a.

Omni tempore jejunii, manus pœnitentibus a sacerdotibus imponatur.

Ibid., cap. 68 b.

Pœnitentes etiam dies remissionis genua flectant.

Canon Carthaginensis, æra 28 c.

Si presbyter vel diaconus (Add. et var. in edd.) degradatur, non eis manus tanquam pœnitentibus [vel tanquam fidelibus laicis] imponatur.

Canon Arelatensis, æra 22 d.

Pœnitens [quæcunque] mulier, (Var.) sive defuncto viro alii nupserit, vel [suspecta, vel] interdicta familiaritate cum extraneo vixerit, ab ecclesiæ liminibus arceatur: similiter (Add. et var.) de viris observetur.

Cap. 25 e.

Pœnitentiam conjugatis non nisi ex consensu dandam.

Canon Aurelianensis, æra 23 f.

Ut ne quis benedictionem pœnitentiæ juvenibus [personis] vel conjugatis; nisi ex consensu [partium], et ætate jam plena dare audeat.

Canon Aurasicorum, æra 11 g.

Subito obmutescens [prout status ejus est] baptizari aut pœnitentiam accipere potest, (Add. et var. in edd.) si voluntatis præterite testimonia adfuerint.

Æra 12 h.

Amentibus quæcunque pietatis sunt conferenda.

Decreta pœnitentiæ in epistola Leonis papæ i.

(Add. et var. in edd.) Pœnitentia quæ a fidelibus postulatur, ne de singulorum peccatorum genere in libello scripta professio publice recitetur, cum reatus conscientiarum sufficiat solis sacerdotibus indicari confessione secreta. Quamvis enim plenitudo fidei videatur esse laudabilis, quæ propter Domini timorem apud homines erubescere non veretur, tamen quia non omnium hujusmodi sunt peccata, ut ea, qui pœnitentiam poscunt, non timeant publicare, removeatur [tam] improbabilis consuetudo: ne multi a pœnitentiæ remediis arceantur, dum aut erubescunt aut metuunt inimicis suis sua facta reserari, quibus possunt legum constitutionibus percelli. Sufficit enim illa confessio quæ primum Deo offertur, et [Al., tunc; al., tum] etiam

sacerdoti, qui pro delictis confitentium et [Ead. om. confitentium et] pœnitentium precator accedat. Tunc enim demum ad pœnitentiam plures poterunt provocari, si populi auribus non publicetur conscientia confitentis.

In epistola Innocentii papæ i.

Qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptati dediti, exremo [fine] vitæ suæ pœnitentiam simul et reconciliationem [communione] exposcunt. (Add. et var. in edd.) Consuetudo prior tenuit, ut concederetur [eis] pœnitentia, sed communio negaretur. Nam cum illius temporis [illis temporibus] creberrimæ persecutiones essent, (Var.) nec communionis facultas homines de reconciliatione securos revocaverit a lapsu, merito negata communione, est concessa pœnitentia, ne totum penitus negaretur: et durior remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis reddidit, [jam terrore depulso] communionem dari abeuntibus placuit, et [et propter Domini misericordiam] quasi viaticum profecturis. (Add.) Tribuetur ergo cum pœnitentia extrema communio, ut homines hujusmodi in supremis suis, permittente [pœnitentes, miserante] Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur.

Canon Toletanus, cap. 8 k.

Sacerdos cuicumque pœnitentiam tribuit, id observet (Mult. add. et var. in edd.) ut prius eum tondeat: aut si mulier est, vestem mutet, ne ad lamentanda rursus post pœnitentiam relabatur.

In epistola Leonis papæ i, cap. 8.

(Var. et add. in edd.) Qui jam deficientes pœnitentiam accipiunt, et ante communionem moriuntur, horum causa Dei judicio reservanda est. Nos autem, quibus non communicamus vivos, communicare mortuis non possumus.

Ibid., cap. 10.

(Mult. add. et var. in edd.) Pœnitentiam professis non licet in foro litigare. Si tamen habent quod negligere non debent, ecclesiasticum judicium, non forense, debent expetere.

Ibid., cap. 11.

(Var.) Pœnitens, sive post pœnitentiam negotiator. — Qualitas lucri aut excusat negotiantem, aut arguit, quia est honestus quæstus, et turpis: verumtamen pœnitenti utilius est dispendia pati quam periculis negotiationis obstringi, quia difficile est inter vendentes et ementes [ementis vendentisque commercium] non intervenire peccatum.

Ibid., cap. 13.

Qui (Add. et var. in edd.) ob pœnitentiam timens lapsum incontinentiæ juvenilis, copulam uxoris præelegerit, [ne crimen fornicationis incurreret] videtur rem fecisse venialem, si præter conjugem nullam

^a Id. in cod. Barb.; conc. iv. Carth., c. 80.

^b C. 66 in c. Barb.; conc. iv. Carth., c. 82.

^c Conc. v. Carth., c. 11; cod. can. cap. 27.

^d Conc. Arel. n. c. 21.

^e Ejsd. conc. c. 22.

^f Conc. Aurel. iii. c. 24.

^g Conc. Araisic. i, c. 12.

^h Ejsd. conc. c. 13.

ⁱ Al., Leon I ad universos episcopos per Campaniam, Samnium et Picenum constitutos.

^j Ad Exuperium episc., cap. 2.

^k Conc. Tolet. iii, c. 12.

^l Ad inquisitiones Rustici Narbon.

[aliam] omnino cognoverit. In quo tamen non regu- A lam constituimus, sed quod sit tolerabilius aestima-
mus, quia nihil ei aliud congruit, qui pœnitentiam
gessit, quam castitatis perseverantia [castitas per-
severans et mentis et corporis]

Ibid., cap. 19.

Hi qui a gentibus capti sunt, si convivio solo gen-
tilium escis immolatiis usi sunt, possunt jejuniis et
manus impositione purgari (*Add. et var.*) et commu-
nicare. Si autem idola adoraverunt, aut homicidiis
vel fornicationibus contaminati sunt, ad communio-
nem eos, nisi per pœnitentiam [publicani] non ad-
mitti.

In libro^a sancti Pomerii.

De his qui occulte peccant et pœnitentiam occulte agunt.

— Hi vero qui in aliquo gradu constituti sunt, et oc-
culte crimen admittunt, (*Mult. add. et var.*) facilius
sibi Dominum placabunt, qui non humano iudicio con-
victi crimen agnoscunt : qui aut propriis illud con-
fessionibus produnt, aut nescientibus aliis quales
ipsi in oculis suis sint, in se voluntariæ excommu-
nicationis sententiam ferunt : et ab altari cui mini-
strabant, non animo, sed officio separati, vitam suam
quasi mortuam plangunt; certi quod, reconciliato
sibi Deo, efficacis pœnitentiæ fructibus, non solum
amissa recipient, sed etiam cives supernæ civitatis
effecti, ad gaudia sempiterna pervenient.

In concilio Cœlestini pape^b, cap.....

Agnovimus (*Var. in edd.*) quosdam pœnitentiam C
morientibus denegare, nec illorum desideriis annui,
qui obitus sui tempore hoc animæ suæ cupiunt re-
medio subvenire. (*Var.*) Horrendum, fateor, nec de-
dere tantæ impietatis aliquem reperiri, ut de Dei
pietate, quod absit [*Edd. om. quod absit*], desperet :
quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti suc-
currere, et periclitantem sub onere peccatorum homi-
nem pondere, quo se ille expediri desiderat, liberare.
Quid hoc, rogo, aliud est quam morienti mortem
addere, ejusque animam sua crudelitate, ne abso-
luta esse possit, occidere? cum Deus ad subvenien-
dum paratissimus (*Var.*) invitat ad pœnitentiam, et
sic promittit peccatori : *In quacunque die peccator
conversus fuerit, [peccata ejus] non imputabuntur ei.*
Et, *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et
vivat.* Salutem ergo homini adimit quisquis mortis
tempore [speratam] pœnitentiam denegavit : et de-
speravit de clementia Dei, qui eum ad subveniendum
morienti sufficere, vel [in momento] posse non cre-
didit. Perdidisset latro præmium in cruce ad Christi
dexteram pendens, si illum unius horæ pœnitentia

non juvisset. Cum esset in pœna, pœnituit : et per
unius sermonis promissionem, habitaculum paradisi,
Deo promittente, promeruit. Vera ergo ad Dominum
conversio in ultimis positorum, mente potius est æsti-
manda, quam tempore, Propheta hoc attestante [tali-
ter asserente] : *Cum conversus fueris, et ingemueris,*
[*tunc*] *salvus eris.* Cum ergo Dominus sit cordis in-
spector, quovis tempore non est deneganda pœniten-
tia pœnitenti [postulanti], cum illi se obliget [ille
se obliquet] Judici, cui occulta omnia noverit reve-
lari.

CAPUT LXIX.

DE HIS QUI CONTRA CANONES FACIUNT.

Canon Chalcedonensis, æra 1.

Regulas sanctorum Patrum per singula nunc
usque concilia constitutas, proprium robur obtinera
decrevimus.

Æra 10.

^d Qui ausi fuerint post definitionem magnæ et uni-
versalis hujus synodi, quidquam ex his quæ sunt
prohibita perpetrare, a proprio gradu recedant.

Canon Epaunensis, æra 40.

Quocirca hæc quæ superna inspiratione communi
sensu [consensu] placuerunt, si quis sanctorum au-
tistitum qui statuta præsencia subscriptionibus pro-
priis firmaverunt, nec non et quos eorum Deus esse
voluerit successores, relicta integritate observationis
excesserit, reum se divinitatis pariter et fraternitatis
judicio futurum esse cognoscat

Canon Aurelianensis, æra 26^e.

Qui circa hæc quæ Deo inspirante statuta sunt,
relicta observationis integritate, custodire [et im-
plere] neglexerit, (*Var.*) reum se divino iudicio
esse cognoscat : quia canones suos nec ignorare
cuiquam [quemquam] nec dissimulare permittitur.

Canon Maticensis^f, æra 4.

Omnes [autem] qui definitiones nostras per inobe-
dientiam evacuare contendunt, anathemate percel-
lantur.

Æra 5^g.

Si quis autem contumax nostris statutis sahuber-
rimis fuerit, a membris Ecclesiæ omni tempore sepa-
retur.

Canon Lugdunensis, æra 50.^h

Hæc vero quæ a nobis inspiratione divina definita
sunt [tractata vel finita sunt], quisquis excesserit.
(*Add. et var.*) reum se divinitatis examini quasi
divinorum transgressor mandatorum, reum se con-
cilio fraternitatis futurum esse cognoscat.

doctissimus et socius Sorbonicus.

^b Ep. Cœlest. I ad episcopos provinciæ Viennensis
et Narbonensis, cap. 2.

^c Interp. Dionys.

^d Parum differt ab interp. Dionys.

^e Conc. Aurel. III, c. 33.

^f Conc. Maticensis. II.

^g Ejusd. conc. id. c.

^h Conc. Lugdunensis I, c. 5.

^a Lib. II de Vita contemplativa, cap. 7. — Libri
tres de Vita contemplativa in Decreto Gratiani et in
Operibus D. Prosperi vulgo sed falso ipsi tribuuntur.
Testatur enim Isidorus Hispalensis cap. 12 libri de
Scriptoribus ecclesiasticis, horum librorum auctorem
esse Julianum Pomerium, quem quoque præseferunt
codices mss. antiquissimi, inter quos recensemus
optimum codicem capituli Bellovacensis, sicut ad me
scripsit Ludovicus Hasle facultatis Parisiensis doctor

CAPUT LXX

DE EPISCOPIS QUI CANONES ^a SUPRADICTOS SUBTERFIRMaverunt ^b.

i. Ecclesiasticæ regulæ sanctorum apostolorum : prolata per Clementem papam, quæ in Græcis exemplaribus in ordine primæ ponuntur.

ii. Canones Nicæni episcoporum cccxviii.

iii. Canones Chalcedonenses episcoporum cccxxx.

iv. Canones Ancyritani ^c, quibus consenserunt Osius episcopus, et alii xii cum cæteris episcopis.

v. Canones Sardienses episcoporum xx : Osius, Gaudentius, Januarius, Ethius, etc.

vi. Canones Antiocheni episcoporum xxii : Eusebius Palæstinus, Theodotus, etc.

vii. Canones Laodicenses episcoporum xxii : Theodosius, Nicetas, Anatólius, etc.

viii. Canones Neocæsarienses episcoporum xvii : Basilius, Gregorius, Lupus, Justus, etc.

ix. Canones Aurasicorum episcoporum xvi : Hilarius, Eucherius, etc.

x. Canones Arelatenses episcoporum cc : Silvester papa, Marinus Arelatensis, Reticius Æduorum vocatus Lugdunensis, temporibus Constantini, Volusiano et Aniano consulibus. — Item canones Arelatenses episcoporum xix : Cæsarius Arelatensis, Cyprianus. — Item canones Arelatenses in Vasensi vico episcoporum xi : Cæsarius, Cyprianus, Prosper, Eucherius.

xi. Canones Epaunenses episcoporum xxiv : Avitus, Viventiolus, etc.

xii. Canones Africanorum episcoporum xxiv.

^a Horum conc. varias lectiones et numeros, quales leguntur in conc. ultimæ Edit. sæpius supra notavimus.

^b Hic est titulus Dionys., licet ipse fateatur in epistola ad Stephanum episcopum, sive in præfatione ad codicem canonum ecclesiasticorum, plurimos ipsis consensum non præbuisse facilem, his scilicet verbis : « In principio itaque canones qui dicuntur apostolorum, de Græco transtulimus : quibus quia plurimi consensum non præbuere facilem, hoc ipsum vestram nolimus ignorare sanctitatem : quamvis postea quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur. » Hoc idem indicat synodorum index qui legitur initio collect. Et cum illud caput aut illustret aut exponat, apte hic referri posse videtur.

In nomine Domini incipiunt capitula canonum Græcorum.

Canones Nicæni episcoporum cccxviii.

Canones Ancilitani episcoporum xii. Hos canones Nicænos fuisse tradunt.

Canones Ephesiani primæ synodi episcoporum cc.

Canones Neocæsarienses episcoporum xviii.

Canones Gangenses episcoporum xv.

Canones Antiocheni episcoporum xxxii.

Canones Laodicenses episcoporum xxii.

Canones Constantinopolitani episcoporum cl.

Canones Chalcedonenses episcoporum dcxxx.

Canones apostolorum, quos Dionysius episcopus de Græco in Latinum transtulit, rogante Stephano episcopo.

Canones Nicæni episcoporum xx. Hic canon apud Græcos non habetur, et a quibusdam Sardicensis vocatur.

Canones Hipponienses episcoporum xii.

A xiii. Canones Arelatenses episcoporum xix : Sa-
baudus Arelatensis, etc.

xiv. Canones Agathenses episcoporum xxxiv :
Cæsarius, Sophronius, etc.

xv. Canones Aurelianenses episcoporum xxi : Au-
relianus, Agrestarum, etc. — Item Aurelianenses
episcoporum xxi : Melanius, Lupus, etc. — Item Au-
relianenses episcoporum xxv : Albinus Andegaven-
sis, Lupus Lugdunensis.

xvi. Canones Arvernenses episcoporum xx : Ho-
noratus, Gallus, etc.

xvii. Canones Maticenses episcoporum lxiii :
Priscus Lugdunensis, Siagrius Æduorum, Sulpitius
Bituricensis, Eusebius Maticensis, etc.

xviii. Canones Lugdunenses episcoporum xiii :
B Nicetius Lugdunensis, Siagrius Æduorum. — Item
canones Lugdunenses episcoporum xx : Priscus Lug-
dunensis, Siagrius Æduorum.

xix. Consensio et confirmatio Leodegarii episcopi
Augustodunensis.

CAPUT LXXI.

^d CANONES SANCTI GREGORII PAPÆ, CAP. XII

1. Qualiter episcopus cum suis clericis debet con-
versari.

2. De clericorum stipendiis, qui uxores ducunt.

3. De communi vita vel eleemosynis.

4. De missa celebranda.

5. De furtis ecclesiæ.

6. De conjugio cum propinquis mixto.

7. De ordinationibus faciendis.

C 8. De episcopis Galliarum ac Britannorum.

Canones Militani episcoporum xviii.

Item canones Latinorum.

Canones Carthaginenses episcoporum cccxviii.

Canones item Carthaginenses secundæ synodi.

Canones Tholonenses episcoporum xxxiii.

Canones Romanorum. Item canones Romanorum
sub sancto Sylvestro papa. Canones item Romano-
rum sub beato Gregorio primo, secundo, et tertio.

Canones Angenses episcoporum xxxiii.

Canones Aurelianenses episcoporum xxi. Canones
item Aurelianenses episcoporum xxxv. Canones item
Aurelianenses tertiæ et quartæ synodi.

Canones Arelatenses episcoporum dc.

Canones Arausiacani episcoporum xviii.

Canones Valentiniani episcoporum xix.

Canones Ragenses episcoporum xii.

Canones Vasenses episcoporum cviii.

Canones Arelatenses episcoporum xv. Presbytero-
rum v, diaconorum xvi.

Canones Arvernenses episcoporum xv.

Canones Maticenses episcoporum xxi.

Canones Lugdunenses episcoporum viii.

Canones Epaunenses episcoporum xxvii.

Canones Arausiacani episcoporum xxxv.

Canones Cæsarienses episcoporum xxxvi.

Canones Lumnatiani episcoporum xxxvii.

Canones Agathenses episcoporum xxii.

Canones Viennenses episcoporum xxviii.

Canones Urbicanenses episcoporum xv.

Canones Toletani episcoporum x.

Canones Augustodunensis sancti Leodegarii epi-
scopi.

^c De hac synodo vid. Epiphanium hæc. lxxxiii.

^d Ista desiderantur in ed.

9. De baptismo, et periclitantibus, et partu earum.

10. De enixa muliere, aut menstruata.

11. De coitu cum propria uxore.

12. De illusionē quæ in somnis accidit.

^a RESCRIPTA BEATI GREGORII PAPÆ AD AUGUSTINUM, QUEM PRO SE IN SAXONIAM AD PRÆDICANDUM MISIT.

^b Beati Pauli ad Timotheum testantur Epistolæ, in quibus eum erudire studuit, qualiter eum in domo Dei conversari oportuisset [debuisset]. Mos est autem sedis apostolicæ, ordinatis episcopis præcepta debeant fieri portiones : una videlicet episcopo et familiæ, propter hospitalitatem [et susceptionem]; alia clero; tertia pauperibus; quarta ecclesiis reparandis. Sed tua fraternitas monasterii regulis erudita seorsum vivere non debet a clericis suis in Ecclesia Anglorum, quæ auctore Deo nuper ad fidem perducta est: hanc debet conversationem instituere, quæ in initio nascentis Ecclesiæ fuit patribus nostris, in quibus nullus, (*Var. in edd.*) quæ possidebat eorum aliquid suum esse dicebat, sederant eis omnia communia ^c.

2. De clericorum stipendiis, qui uxores ducunt.

Si qui vero sunt, qui intra [extra] sacros ordines constituti se continere non possunt, sortiri uxores debent, et stipendia sua exterius accipere, quia scriptum est: *Dividebatur singulis, prout cuique opus erat.* De eorum quoque stipendio [cogitandum atque] providendum est, et sub Ecclesiæ regula sunt tenendi, ut bonis moribus vivant et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus illicitis cor et linguam et corpus Deo auctore conservent. (*Add. in edd.*)

3. De communi vita, vel eleemosynis ^d.

^e Jam deficientibus portionibus [de faciendis portionibus], de exhibenda hospitalitate et adimplenda misericordia, nobis quid erit loquendum? Omne quod superest, in causis [necessitatibus] piis ac religiosis erogandum est, Domino et magistro omnium dicente: Quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt.

4. (*Var. in edd.*) De missa celebranda.

(*Add. interr.*) Noverit fraternitas tua Romanæ Ecclesiæ consuetudinem, in qua (*Var.*) nutritus es. Sed mihi placet, ut sive in Romana, sive in Galliarum, sive in qualibet Ecclesia aliquid invenisti quod plus

^a Var. edd. Vid. epistol. 31 lib. xii Regist. epist. ult. ed.

^b Quædam add. in edd. scilicet interrogat. August. et alia, etc., in Resp.

^c Petrus Gussanvillæus recte animadvertit in illa epistola aliqua esse quæ a genio S. Gregorii aliena videntur. Quare ea præsertim notanda sunt quæ non recipit collectio antiquissima et accuratissima cod. Hier., cum ex ipsis pateat quenam in ed. redundant.

^d In ult. ed. non disting. a sup. cap.

^e De his ita sentit vir eruditus in suis notis: « In prima resp., inquit, jam de quatuor portionibus actum, et vita communis indicta: nec erat quod super his non rogatus responderet. » Recte quidem notatur, illud idem jam supra esse dictum; si legatur ut in ed. Sed aliam prorsus esse questionem et

A omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas, et in Anglorum Ecclesia, quæ adhuc in fide nova est, institutione præcipua, quæ de multis ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim pro locis res, sed pro bonis [*Edd. om. bonis*] rebus loca [nobis] amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque ecclesiis (*Var.*) tua fraternitas quæ pia, quæ religiosa, quæ recta sunt eligat. Et hæc quasi in fasciculo collecta, apud Anglorum mentes in consuetudinem ponat.

5. (*Var. et ald. in edd. passim.*) De furtis ecclesiæ.

Ex persona furis pensare oportet qualiter valent corrigi. Sunt enim quidam qui, habentes subsidia, furtum perpetrant; et sunt alii qui ex inopia perpetrant [delinquant]. Unde necesse est quosdam damnis, quosdam vero verbis, et alios levius, alios vero districtius corrigi. Et cum paululum districtius agitur, ex charitate, non ex furore agendum est: quia ipsi hoc præstatur qui corrigitur, ne gehenna ignibus tradatur. Sic enim nos fidelibus disciplinam tenere debemus, sicut boni patres carnalibus filiis solent, quos et pro culpis verberibus feriunt; et tamen ipsos quos doloribus affligunt habere hæredes quærunt: et quæ possident illis servant quos insequi videntur. Hæc ergo charitas in mente tenenda est, ita ut mens extra rationis regulam omnino nihil faciat. Quomodo autem furtum reddi debeat? absit ut Ecclesia cum auctomento recipiat quod de terrenis rebus videtur amisisse et lucra de vanis [damnis] quærere.

6. (*Var.*) De conjugio cum propinquis mixto.

C Et quidem quedam lex Romanorum [In Romana republica] permittit, ut sive fratris, et sororis, seu duorum germanorum, vel duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali conjugio sobolem non posse succrescere. ^f Unde necesse est, etiam tertia vel ^g quarta generatione fideles licenter conjungere. Nam secunda quam prædiximus hæc se [a se] omnimodo debet abstinere. Cum noverca autem misceri, grave est facinus, quia [et in lege] scriptum est: *Turpitudinem patris tui non revelabis* (*Var. et add.*) Et qui turpitudinem novercæ revelat, turpitudinem patris revelat, cum qua una carodudum fuit. (*Add. et Var.*) Cognata vero per conjunctionem fratris tui soror tua facta est. ^h Si vero in Anglorum gente, (*Var.*) dum esset in infidelitate, aliqui huic nefando conjugio fuerunt admixti, admonendi sunt, ut se abstineant et pœniteant: (*Add.*) non tamen

maximi momenti, probat lectio varia cod. Herovall.

^f In ed. quædam. male interponuntur.

^g Vid. not. Petri Gussanv.

^h Hic incipit vii Resp., sed rectius in coll. cum agatur de eadem questione. Vid. not. Petri Gussanv. Alia in ed. add. scilicet ab his verbis *soror tua facta est*, usque ad *si vero*, de quibus sic vir eruditus in suis notis: « pro qua re Joannes Baptista, etc., hæc disparilia, inquit, non miscuisset sanctus Gregorius: aliud quippe est misceri uxori fratris viventis, aliud mortui, ut ex veteri lege constat, etc. Existimo totam hanc appendicem a quodam concionatore ad marginem positam fuisse, de qua postmodum in textum irrepsit. Non solet sanctus Gregorius extra chorum saltare, et res a proposito alienas admiscere tam frigide. » Quod absque ulius cod. auctoritate.

pro hac re, quam ignoranter ante baptismum commiserunt, communione priventur ^a.

7. De ordinationibus faciendis.

(Quæd. præcedunt.) Episcopi non longo intervallo inter se disjungantur, ut ad ordinandum episcopum tres aut quatuor convenire possint: (Mult. add. et var.) quia aliter fieri non oportet. Nam in ipsis rebus spiritalibus, ut sapienter et mature disponantur, exemplum trahere a rebus etiam carnalibus possumus. Certe enim dum conjugia [in mundo] celebrantur, conjugati quique vocantur ut qui in via jam conjugii præcesserunt in subsequentibus quoque gaudio misceantur. Cur non ergo nobiscum in hac spiritali ordinatione, qua per sacrum mysterium homo Deo conjungitur, tales conveniant, qui in profectum episcopi [in profectu ordinati] gaudeant, vel pro ejus custodia omnipotenti Deo preces pariter Deo fundant?

^b 9. De baptismo, et periclitantibus, et partu eorum.

^c Mulier prægnans (Var.) potest baptizari, cum non sit ante omnipotentis Dei oculos culpa aliqua fecunditas [carnis]. Nam cum primo parentes nostri deliquissent in paradiso, immortalitatem quam acceperant, recto Dei judicio perdiderunt. Quia itaque idem omnipotens Deus humanum genus in culpa sua funditus extinguere noluit, et immortalitatem homini per peccatum [pro peccato] suum abstulit, et (Var.) benignitatem suæ pietatis fecunditate sobolis eis reservavit. Quod ergo (Mult. var.) non naturæ humanæ, sed omnipotentis Dei dono reservatum est, qua ratione poterit sacri baptismatis gratia prohiberi? In illo quippe mysterio, in quo omnis culpa funditus exstinguitur, valde stultum est, si donum gratiæ contradici posse videatur. Cum vero enixa fuerit, post quot debeat dies mulier ecclesiam intrare, Veteris Testamenti præceptum est [præceptione didicisti], ut pro masculo 33 diebus, pro femina autem 66 diebus debeat abstinere. (Var.) Sed hæc in mysterio accipiuntur. Nam si hora eadem qua genu-

sed sola perspicacitate sui ingenii hic profert vir eruditus, illud idem confirmatur collect. cod. Herovall. exquisitissima, a qua longe absunt, quæcunque sunt a Gregorio aliena. Unde licet colligere non esse quoque Gregorii quam plurima alia, quæ indicant notæ ad marg.

^a Plura add. quæ glossema sapiunt.

^b Hoc caput notatur in ed. 10, quia de reliquiis sancti Sixti præcedit aliud, quod repugnat genuinæ ac certæ epistolæ 30 lib. iv, unde istud abest a collect. cod. Her. sicut a mss. Tell. et Carn., etc., sicut observavit Gussanvilleus in suis notis.

^c Ab his verbis hoc non ambigo, usque ad mulier prægnans, vir doctus innuit non esse sancti Gregorii; quia non satis sapiunt, inquit, genium Gregorii magni. Quod dicit nullius cod. auctoritate fretus, hoc confirmamus collectione cod. Her. in qua nihil ejusmodi legitur.

^d In ed. non disting. a præcedenti.

^e Petro Gussanvilleo hæc propositio videtur suspecta ^a propter, inquit, verba sequentia, donec ablactetur. Quis enim virorum ista se lege teneri credat? Quis prælatorum tale audeat jugum imponere. Vide Joann. Gers. de præparatione ad missam post pollutionem nocturnam considerat. 7 et 8. ^b Hæc est una

rit, gratias actura intret ecclesiam, nullo peccati pondere gravatur. Voluptas enim carnis, non dolor in culpa est. (Add.) Si enim enixam mulierem prohibemus ecclesiam intrare, ipsam ei pœnam suam in culpa deputamus. Baptizari autem vel enixam mulierem, vel hoc quod genuerit, si mortis [sine mora] periculo urgetur, vel ipsa hora eadem qua gignit, vel hoc quod gignitur, eadem hora qua natum est, nullo modo prohibetur: quia sancti mysterii gratia sicut viventibus atque discernentibus cum magna discretionem providenda est, ita his quibus mors imminet, sine ulla dilatione proferenda, ne dum adhuc tempus ad præbendum mysterium redemptionis quæritur, interveniente paululum mora [morte male] inveniri non valeat qui redimatur.

^d 10. (Var.) De enixa muliere, aut menstruata.

^e Ad mulierem enixam [ad ejus vero concubitum] vir suus accedere non debet, quoadusque proles quæ gignitur, ablactetur. Prava autem in conjugatorum moribus consuetudo surrexit, ut mulieres infantes suos aliis mulieribus (Var. et add.) ad nutriendum tradant. Quod ex sola causa incontinentiæ videtur inventum, quia dum se continere nolunt, despiciunt lactare quos gignunt. Hæc itaque quæ filios suos ex prava consuetudine aliis ad nutriendum tradunt, nisi purgationis tempus transierit, viris suis non debent admisceri: quia et sine partus causa, cum insuetis [consuetis] menstruis detinentur, viris suis misceri prohibetur; ita ut morte lex sacra feriat, si quis vir ad menstruatam [mulierem] accedat. Quæ tamen mulier, dum (Var.) consuetudinem menstruam patitur, prohiberi ecclesiam intrare non debet: quia ei naturæ superfluitas in culpam non valet reputari. Et per hoc quod invita patitur, justum non est ut ingressu ecclesiæ privetur. Novimus namque quod mulier quæ sanguinis fluxum patietur, post tergum Domini humiliter veniens vestimenti ejus simbriam tetigit, atque ab ea statim sua infirmitas recessit. Si ergo in fluxu sanguinis posita, laudabiliter potuit

ratio viri docti, quæ quin mihi videatur vera, tria impediunt. 1° Quia nullo cujuscunque codicis testimonio utitur. 2° Quia codex Herovallianus qui veras ipsius conjecturas sæpius confirmat, hanc ut falsam revincit. 3° Quia ex hac ratione sequeretur quædam Patrum testimonia certissima expungi debere; verbi gratia cum sanctus Clemens Alexandrinus ita loquitur lib. iii Stromatum: « Unde nullum ex veteribus ex Scriptura ostenderis qui cum prægnante rem habuerit; sed postquam gestavit uterum, et postquam editum fetum a lacte depulit, rursus a viris cognitas fuisse uxores. Jam hunc scopum et institutum invenies servantem Moysis patrem, cum triennium post Aaronem editum intermisisset, genuisse Moysen. Et rursus levitica tribus servans hanc naturæ legem a Deo traditam, aliis numero minor ingressa est in terram promissam. Non enim facile multiplicator genus, cum viri quidem seminant qui legitimum ineunt matrimonium, expectant autem non solum uteri gestationem, sed etiam a lacte depulsionem * ». Eadem commendant et præcipiunt quidam alii Patres, sanctus Ambrosius, Gregorius papa III, et quotquot

* Αναμεινόντων δὲ οὐ τὴν κυσσορίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γαλακτοσύνην.

Domini vestimentum tangere, cur quæ menstruam sanguinis patitur, ei non liceat Domini ecclesiam intrare? ^a Sanctæ autem communionis mysterium in eisdem diebus percipere prohiberi non debet. Si vero illa ex magna veneratione percipere non præsumit, laudanda est: si vero percepit, non iudicanda. Bonarum mentium est, et ibi aliquo modo culpas suas agnoscere, ubi culpa non est: quia sæpe sine culpa agitur, quod venit ex culpa. Unde etiam cum esurimus, sine culpa comedimus, quibus ex culpa primi hominis factum est, ut esuriamus. Menstrua enim consuetudo mulieribus non aliqua culpa est, videlicet qui naturaliter accidit. Sed tamen quod natura ipsa ita vitata est, ut etiam sine voluptatis studio videatur esse polluta, ex culpa venit vitium [ex culpæ venit vitio], in quo seipsam qualis per iudicium facta sit humana natura cognoscat: et homo qui culpam sponte perpetravit, reatum culpæ portet invitus. ^b Sicut in Testamento Veteri exteriora opera observantur, ita in Testamento Novo non tam quod exterius agitur, quam id quod exterius cogitatur, sollicita intentione attenditur, ut subtili sententia perpendatur [puniantur].

EX CAPITE LXXV.

c IN EPISTOLA HIERONYMI.

De eo quod ait Apostolus: Unius uxoris virum.

Nunquam, fili Oceane, fore putabam, indulgentiam principis calumniam sustinere reorum. ^d Consurgit mihi Cainiana [Caina] hæresis, et emortua vipera contritum caput levat ^e dicendo esse aliqua quæ Christus purgare non possit. ^f Cartarius, Hispaniæ episcopus, unam antequam baptizaretur, alteram post baptismum priore mortua duxit uxorem: et arbitraris eum contra Apostolum fecisse? ^g Sustinui Romæ a viro eloquentissimo cornutum, ut dicitur, syllogismum, qui interrogavit me: Uxorem ducere est peccatum? Ego simpliciter respondi: Non est peccatum. Et ille dixit: In baptismo mala opera dimittuntur, non bona. Ergo quæ non dimittuntur, reservantur. Et ego inquit: Baptismus ex toto novum hominem facit? Resp. ex toto interrogavi: Nihil ergo veteris hominis in baptismo reservatur: non potest novo imputari, quod in veteri quondam fuit? Obmutuit. Sed cum loqui nesciret, tacere non potuit: cœpit sudare, pallescere, tremere labia; erupit aliquando, et ait: Non legisti unius uxoris virum debere fieri sacerdotem, et rem non tempora definiri? ^h Dixi ego: Baptizatus episcopus eligitur in episcopatum. Quæritur enim quid sit, non quid fuit. Quia igitur non

sunt fere Pœnitentialem auctores. Sed vide notas ad caput Pœnit. Theod. de questionibus conjugiorum.

^a Hic plurima interponuntur quæ glossema sapiunt.

^b Add. eadem quæ supra satis superque dicta sunt.

^c Hieronymus Oceano, nun repetens matrimonium a baptismo possit fieri sacerdos.

^d Mult. redundat in ed.

^e Multa in edit. passim add. et var.

^f Multa redundant.

fuit quod dimitteretur, ideo non est dimissum in baptismo; et quia peccatum non fuit, in peccatum reputabitur? Omnia scorta, parricidium, et incestum fonte purgantur: uxoris inhærebant maculæ, et lupanaria thalamis præferentur. Audiant hoc ethnici, catechumeni et non honesta jungant matrimonia: sed Scottorum, et Atticorum ritu promiscuas uxores, et communes liberos habeant: imo caveant quaecunque vocabulum conjugis, ne postquam in Christum crediderint, noceat eis quod uxores et non concubinas et meretrices habuerint. Imputabitur infelicitas conjugis mortuæ, et libido meretricia coronabitur; et si matrimonio copulasset, non posses aliquando clericus ordinari. Illi benedictioni Domini servientes, *Crescite, et multiplicamini*, et quod licebat, verecundo pudore celarunt: tu quod non licebat, impudenter gessisti. Illis scriptum est, *Honorabiles nuptiæ: tibi legitur, Fornicatores et adulteros perdet Dominus*. Omnia hæc in baptismo condonata sunt crimina, dicente Apostolo: *Hæc quidem fuistis, sed abluti estis*. Sed quæro quomodo tuæ sordes lotæ sunt, et meæ munditiæ sordidatæ. Si sordes fuissent, lotæ utique essent. Si vero sordes non sunt, quomodo pro sordibus imputantur? Quæ est ista tergiversatio, et acumen omni pistillo retusius? Quia quod non est peccatum, peccatum est quod non dimittat Dominus; quia non habuit quod dimitteret: et idcirco manet quod dimissum non fuit. Sed de hoc quod dicit, *unius uxoris virum*; prima Christi Ecclesia quæ ab Apostolo docebatur, ex Israel fuit, cui consuetudo erat ex lege et exemplo patriarcharum ipsi quoque sacerdotibus in multis uxoribus liberos spargere. Præcepit ergo, ne eamdem licentiam Ecclesiæ sibi vindicent sacerdotes, sed ut singulis uno tempore habeant. Quæram et aliud: Si quis ante baptismum habuerit concubinam, et illa mortua baptizatus uxorem duxerit, utrum clericus fieri debeat? Respondebis posse fieri, quia concubinam habuit, non uxorem. Ergo [conjugales tabulæ et] dotalia jura ab Apostolo, non coitus condemnatur. ⁱ Unde cum unius uxoris virum dicit, unius mulieris possit intelligi coitus. Non ad tabulas dotales oportet ferre Scripturas sanctas, sed ita ut sunt intelligere: nec evacuare baptismum Salvatoris, i in quo omnia peccata merguntur. Et si omnia peccata merguntur, quomodo una uxor supernatat? *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*. Arbitror quod possimus et nos huic aliquid canticoungere: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum*. ^k Mirari satis nequeo, quæ hominum tanta sit cecitas, de uxoris ante baptismum disputare, et rem in baptismo mortuam, imo cum Christo vivificatam

^g Interponitur nimis gestiens oratio et falsa. Vid. ep. Innoc. et aliorum testim. in not. ad Pœn.

^h Plura per paginam integram effluta, quæ ad rem non pertinent.

ⁱ Hic plura interjecta sunt de concubinis.

^j Hic discurrit per paginas integras sermo de aquis frigidus atque ad rem nequidquam pertinens.

^k Multa per plures paginas inseruntur, quæ a proposito prorsus sunt aliena.

ad calumniā trahere : cum omnia alia tam evidentissima Apostoli præcepta, quæ de vita sacerdotum narrat, nemo custodiat. Qui dixit, *unius uxoris virum*, ipse mandavit eum esse irreprehensibilem, et cætera quæ sequuntur : et ad omnia claudimus oculos, et

a Tot parergis ubique turget hæc epistola in ed. ut necesse sit dicere : *Quorsum ista ?* Et post longum sermonem : *Dies me deficiet, si cuncta*, etc. Et infra : *Antequam dictandi finem faciam, jam enim intelligo*

A solas videmus uxores. Itaque cum quis nobis opposuerit uxorem ante baptismum, nos ab eo requiramus omnia quæ post baptismum præcepta sunt. Prætereunt quod non licet, et obijciunt quod concessum est a.

mensuram me excedere epistolæ. Quæ omnia longe absunt a coll. cod. Her. antiquissima ; cum a proposito hæc sint prorsus aliena, etsi ab ipsius stylo non omnino abhorreant.

INDEX OMNIUM CAPITUM COLLECTIONIS CODICIS HEROVALLIANI,

Ex quo licet perspicere quænam a nobis prætermissa sunt.

1. De fide catholica et symbolo.
2. De Scriptura canonica.
3. Sententia papæ Leonis de apocrypha scriptura.
4. Decretalis de recipiendis et non recipiendis libris.
5. Ut per singulos annos synodus bis fiat : et qualiter denuntiatur.
6. Quales ad sacros ordines venire non possunt.
7. Quales vel qualiter ad sacros ordines accedant et ubi ordinentur.
8. Ne in una civitate duo sint episcopi, et de vicariis episcoporum.
9. De ordinando episcopo intra tres menses.
10. De ordinatis episcopis, nec receptis.
11. De episcopo invito ordinato.
12. Quod non oporteat absolute ordinare quemquam.
13. De servo aut liberto ordinato.
14. De presbyteris, qui diversis ecclesiis ministrant : et quod non licet clericum quemquam in duas civitates ministrare : nec abbati plura monasteria habere.
15. Ut de uno loco ad alium non transeat episcopus, vel clericus sine jussione episcopi.
16. De peregrinis episcopis et clericis seu ad comitatum pergentibus.
17. De formatis peregrinorum, et clericis sine litteris ambulantiibus.
18. Qualiter vel pro quibus culpis quisque degradetur.
19. De expulso ab ecclesia, et de excommunicato vel damnato ab officio.
20. De ordine ecclesiastico et officio missæ.
21. De reliquiis sanctorum et oratoriiis.
22. Altaria non sacrandā nisi lapidea.
23. De baptismo.
24. De iterato baptismo.
25. De confirmatione : et prandia in ecclesia non fieri : et quod die Dominico genu non flectatur.
26. De Pascha et die Dominico, et reliquis festivitati-bus.
27. De jejuniis quadragesimæ, vel Letania.
28. Ut festi dies in civitatibus aut in vicis publicis celebrentur.
29. De hoc quod offertur ad altare, vel quod offertur ad domum sacerdotis : et de oblatione.
30. De communione : et ut populus missas perspectet.
31. De prædicatione.
32. De hospitalitate.
33. De decimis.
34. De viduis, pupillis, et pauperibus, infirmis, et carcerariis, et de leprosis.
35. Qualiter res ecclesiæ episcopus dispenset vel regat : et de his quæ in altari dantur : et de basilicis per parochias.
36. De rebus quas sacerdos suis clericis dedit.
37. De rebus quæ ecclesiis dantur.
38. De rebus ecclesiæ abstractis et contradictis.
39. De causantibus, et iudiciis.
40. De episcopo vel clericis accusatis et accusatoribus eorum.
41. De clericis usurariis, et ebriosis, et fidejussoribus : carmina vel cantica turpia, et alia plura his similia sectantibus.
42. Ut clerici non negligant officium suum : et non sint contumaces et conductores : et a secularibus abstineant.
43. Ut non habet clericus cum extraneis mulieribus : et de relicta sacerdotis.
44. De episcopis, et ordinibus, vel regulis clericorum, et vestibus eorum : et cætera quamplura.

- B 45. De venationibus et hospitalitate.
46. Ut peccantes fideles non liceat passim verberari.
47. De parochiis et oratoriiis construendis.
48. De natalitiis martyrum.
49. De licitis martyribus, et locis quæ inaniter venerantur.
50. De sortibus et auguriis.
51. De clericis, monachis, vel abbatibus.
52. De Deo sacratis pueris, et monasteriis earum.
53. De raptis.
54. De incestis et adulteris, et qui uxores suas dimittunt.
55. De revertentibus ad sæculum post depositum militiæ cingulum : et de his qui post baptismum administraverunt.
56. De falsariis, et perjuris, et homicidis : et de captivitate et discordia.
57. De expositis.
58. De libertis qui ad ecclesiam confugiunt.
59. De judæis.
60. De clericis qui carne abstinere.
61. De hæreticis et gentilibus.
62. De catechumenis.
63. De conjunctionibus.
64. De energumenis.
65. De Chrisinate.
66. De exsequiis mortuorum, et sepulcris : et ne pallæ super corpora ponantur.
67. De lectione ad mensam.
68. De lapsis et pœnitentibus.
69. De his qui contra canones faciunt.
70. De episcopis, qui hos supradictos canones subfirmaverunt.
71. Canones sancti Gregorii papæ, capitula xii.
72. Item ejusdem sancti Gregorii papæ capitula vi.
73. Item ejusdem capitula xiv.
74. Epistola ejusdem sancti Gregorii papæ ad Ætherium episcopum.
75. Item ejusdem epistola ad Brunichildem reginam pro hæresi Simoniacâ destruenda.
76. De mulieribus quæ lænificia exercent.
77. De his qui sibi mortem inferunt quacunque negligentia.
78. De his qui sacramento se obligant, ne ad pacem redeant.
- D 79. Ut oblationes dissidentium fratrum non recipiantur.
80. De his qui intrantes ecclesiam per nimiam luxuriam suam sacramento se abstinere.
81. De non permitiendo imperare laicos religiosis.
82. De pœnitentibus transgressoribus.
83. Ut pœnitentes ab aliis episcopis vel presbyteris non recipiantur : nec alibi communicent, nisi in ipsis locis ubi fuerint exclusi.
84. Ut nullus episcopus vel infra positus die Dominico causas audire præsumat.
85. Ut episcopus nullius causam audiat absque præsentia clericorum suorum.
8. Ut episcopus nullum ad episcopatum per se constituat promovendum.
87. Si quis potentum quolibet expoliaverit et admo-nente episcopo non reddiderit, excommunicetur.
88. De tricenali præscriptione, ut post triginta annos nulli liceat pro eo appellare, quod legum tempus exclusit.
89. Ut episcopus ambulet per diocesium suam.

80. Ut episcopus duos solidos tantum accipiat : neque tertiam partem de oblationibus quaerat : et ut clerici non exactentur more servili.

91. Ut vallematia et turpia cantica prohibeantur.

92. Presbyterorum et diaconorum ordinationes certis celebrari debere temporibus.

MONITUM DE EXCERPTIS SUBSEQUENTIBUS.

Cum pleraque ecclesiasticæ disciplinæ monumenta jam excusa essent, a viro doctissimo D. Feronio canonico Carnotensi et socio Sorbonico accepi Pœnitentiale Joannis de Deo. Quare quæ ex eo decerpimus extra locum suum velut appendicæ hic reponere necesse fuit. Licet hic auctor doctor decretorum nunquam supra decretum sapiat, tamen ea quæ in corpore Decretalium et Decretorum sparsa sunt ita apte ad suum Pœnitentiale absolvendum disponit, ut multis videri debeat utile. Singulares aliquot complectitur opiniones : exempli gratia, cum sic loquitur in capite de pœnitentia et confessione papæ : « Queritur cui debeat confiteri, et videtur quod nulli nisi Deo, ut faciunt Græci : ut probatur de Pœnitentia dist. 1, c. ult. » Similes accommodationes in isto Pœnitentiali leguntur. Ad usum studii Bononiensis, ad utilitatem totius Ecclesiæ, et ad honorem Dei Ecclesiæque Romanæ atque ejus venerabilis præsulis Innocentii IV compositum est, quemadmodum initio libri his verbis declaratur : « Ad honorem summæ Trinitatis, et individue unitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et beatæ Virginis, et omnium ange-

lorum, et omnium sanctorum, et præcipue beati Vincentii, et ad honorem et nomen venerabilium Patrum episcopi et capituli urbis Bononiensis, et ad utilitatem universi studii, et ad honorem Romanæ Ecclesiæ, et ejus venerabilis præsulis Innocentii IV. » Privatim vero suum opus Joannes de Deo episcopo et capitulo Bononiensi dedicat. Sic enim incipit præfatio : « Venerabili Patri ac domino a divina Providentia urbis Bononiensis episcopo, et venerabilibus viris decano, archidiacono, cantori, thesaurario, et magistro scholarum, et universo capitulo ejusdem, magister Joannes de Deo doctor decretorum canonicus eorundem et servus ipsorum providentiæ, salutem in eo qui est omnium vera salus cum reverentia tam debita, quam devota, etc. » Primum disserit generatim de vitiis cujuscunque status et confessione : deinde speciatim et maxime de pœnitentia et confessione prælatorum, ut summi pontificis, cardinalium, etc. Pluribus omissis, ea quæ in hoc Pœnitentiali præcipua sunt, selegimus, et quibus capitula Theodori de pœnitentia exponuntur.

EXCERPTA

EX

PŒNITENTIALI MAGISTRI JOANNIS DE DEO, DOCTORIS DECRETORUM.

De confessione infirmorum et eorum pœnitentia.

(Ex lib. 1, cap. 1.)

Sic tene quod subtiliter et astute debes ab infirmis inquirere qualiter se habuerunt in sua sanitate, dicendo eis sic : Fili, confitere quod homines sumus, et sine peccato esse non possumus : nam si confessus fueris et contritus, et proposueris non peccare, Deus sine dubio tibi remittet culpam et ego te absolvam a pœna, si te totum commiseris in iudicio meo vel alterius sacerdotis. Quod autem verum sit, probatur his verbis, etc. : *In quacunque hora peccator ingemuerit et conversus fuerit, peccatorum suorum non recordabor amplius.* Si autem nolueris confiteri in hac vita, confiteberis in alia invitus in conspectu omnium angelorum, amicorum et inimicorum, et condemnaberis in perpetuum, etc. Quod vero sacerdotes possint relaxare pœnam a vere contritis, probatur ; quia dicitur quod vicarii sunt sacerdotes Jesu Christi, et habent claves regni cælorum, et absolvunt ante diem iudicii. Si autem aliquis non vere contritus est, sacerdotes cum non possunt absolvere, quia cum culpa remissa non est, pœna demi non potest, etc.

Quid facit sacerdos, postquam audiverit pœnitentiam infirmi.

(Ex cap. 2.)

Postquam autem sciveris confessionem infirmi,

C non debes ei pœnitentiam injungere, sed tantum innotescere, dicendo sic : Si tu esses sanus, tot annis deberes pœnitere ; sed quia tu es infirmus, non impono tibi pœnitentiam ; injungo tibi, quod si mortuus fueris, facias dari pro hac pœnitentia tantum : et ego absolve te auctoritate Domini Dei nostri Jesu Christi, et beati Petri apostoli, et officii nostri. Item injungo tibi quod quamprimo fueris sanus, antequam divertas ad alia servitia, venias ad me vel ad alium sacerdotem, et confitearis iterum similiter, et devote recipias pœnitentiam quæ injuncta tibi fuerat, etc.

De confessione sani et de pœnitentia sibi imponenda.

(Ex cap. 3.)

Si autem fuerit sanus qui tibi confitetur, prevideas utrum sit liber vel servus. Si est servus, inquiras utrum peccavit timore domini vel spontanea voluntate. Si autem peccaverit timore domini, licet vi ei obedire non licuisset contra Deum, tamen mitius erit servus puniendus, etc. Si autem servus peccaverit spontanea voluntate sine culpa domini sui, in eo casu servus acrius est puniendus in corpore, etc. ; habito tamen respectu de itinere peregrinationis, ne imponatur servo, in quo dominus damificetur propter absentiam servi, etc. Si autem erit liber, fortius debet puniri, si spontanea voluntate peccavit. Nam totam pœnitentiam impositam a canone sustinere debet, si possit fieri, etc.

De poenitentia divitum.

(Ex cap. 5.)

Si fuerit dives qui tibi confitetur, requires subtiliter et astute quæ fuit causa quare incidit in peccatum illud, et promittas semper veniam si tibi confitetur, etc. Impone ei poenitentiam in istis tribus, scilicet in jejuniis, et oratione, et elemosyna : provideas tamen, si homo delicatus sit, non des ei asperum jejunium, etc.

De confessione puerorum.

(Ex cap. 6.)

Circa confessionem puerorum doli capacium sic procedas : Primo interroga in genere, si aliquod peccatum commisit, mulcendo eum præmiis cœlestibus, si vere fuerit confessus ; et terrendo eum poenis æternis, si non fuerit vere confessus. Interroga de circumstantiis, scilicet de causa, de loco et tempore, sicut dicemus in titulo de circumstantiis : et impones ei poenitentiam minorem aliquantulum quod si esset adultus : si autem non fuerit doli capax, mitius debet puniri, quia tales nesciunt quid faciant, etc.

De poenitentia senum.

(Ex cap. 7.)

Si autem fuerit senex qui tibi confitetur, considera si est in ætate decrepita, quæ est senum, et post 80 annos, et tunc eum grava orationibus, et releva in jejuniis, etc. Si autem fuerit senex, id est in senectute constitutus et non in senio, id est a 60 annis usque ad 80, tunc fortius punias quam si esset in ætate decrepita, quia tales senes cum peccant trahunt juvenes ad interitum.

De poenitentia prælatorum in genere.

(Ex cap. 8.)

Si autem fuerint prælati qui tibi confitentur, si peccatum est manifestum, acrius eos punias propter malum exemplum quod dederunt, quia quod agitur a prælatis facile subditur a subditis in exemplum, etc. ; nam tunc peccatum magis extenditur, et in subditis propagatur, quando prælatus peccator pro reverentia ordinis a subditis sustinetur, etc. Si autem fuerit occultum peccatum, mitius eum punias, quia ubi malum oritur, ibi debet mori, etc.

De poenitentia minorum clericorum in genere.

(Ex cap. 9.)

Circa poenitentiam aliorum clericorum sic procedas : Considera si est sacerdos, et gravius punias eum quam diaconum, et gravius diaconum quam subdiaconum, et quam alios in minoribus ordinibus constitutos, quia homo Christianus duobus modis fortiter cadit in peccatis, aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis.

De poenitentia monachorum et aliorum religiosorum in genere.

(Ex cap. 10.)

Circa religiosos qui tibi aliquatenus confitentur sic procedas : injungas eis loco poenitentiae, quod servant de cætero regulam cui se obligarunt, quia hec erit summa poenitentia, etc.

A

De poenitentia mulierum in genere.

(Ex cap. 11.)

Circa poenitentiam mulierum sic procedas. Primo si est puella, præsertim virgo sub potestate parentum, et affligas eam in poenitentia secundum canones, in jejuniis præcipue ut domet carnem suam ne lasciviat in luxuria : nam luxuria mulierum fetida est et acrior quam in viro, et ideo acrius debet domari in abstinence ciborum, etc. Item prævideas si est conjugata, et in eo casu imponas ei poenitentiam sine scandalo viri : ita quod si vir fuerit absens, jejUNET et affligat se quantum Deo poterit secundum arbitrium tibi a Deo datum ; præsertim si per adulterium maculaverit thorum viri, ad quod nulla conditione debuisset induci, etc.

B

De poenitentia viduarum in genere.

(Ex cap. 12.)

Si autem erit vidua, inquiras diligenter de circumstantiis, et punias eam in jejuniis fortius quam alias mulieres ; nam orationibus suis et meritis debent ecclesias adjuvare. Tamen considerando, si est anus quæ non possit jejungere : et tunc releva eam in jejuniis, et aggravata in oratione, cum sit suum semper orare usque ad exitum vitæ suæ, etc.

De poenitentia pyrocararum.

(Ex cap. 13.)

Si autem fuerint pyrocaræ quæ de pulvere nuperime surrexerunt, gravabis eas jejuniis et orationibus, injungens eis ut non de cætero sub specie pietatis religionis impietatem pallient, sed viros accipiant, si votum solemniter non fecerint, vel castitatem servant quam Domino promiserunt. Nam, ut dicit sanctus Hieronymus, melius fuisset conjugium subisse, et ambulasse per plana, quam ad altiora tendere, et in inferni profunda cadere, etc.

De circumstantiis quæ aggravant peccata.

(Ex lib. iii, cap. 6.)

Hæc debet considerare peccator in confessione faciendâ : dolorem, quia peccavit in Dominum, aetatem, sapientiam, considerationem non peccantium, purgationem lacrymarum, dolorem amissæ virtutis ; dolorem quia operatur bonum, dolorem quia in tam brevi vita non determinavit bene, qui offendit in unum est factus omnium reus : dolorem, quia Dominum non timuit qui fuit plenus sapientia ; ille culpabilior qui Deo acceptior : Adam plus peccavit, quia omni bono abundavit : omnis virtus patitur detrimentum ab uno vitio : amor pecuniæ minorat castitatem : omnis virtus in quocunque crimine deficiens est. Et hæc omnia probantur auctoritatibus Augustini, Alexandri papæ et Gregorii.

D

Hæc sunt sacerdoti in confitente consideranda.

(Ex cap. 7.)

Dolor de malis exemplis datis proximis, dolor de tristitia bonis illata, dolor de lætitia quam bonis non intulit, dolor major de Dei offensione. Nemo potest dominis duobus servire, sed amor perseverantiæ peccati unius est amissio omnium bonorum. Poenitens se ponat totum in iudicio sacerdotis, fa-

etiam pro salute animæ quidquid faceret pro temporali vita, cujus gaudium certum est: propter veniam abstineat a licitis, qui ultro peccavit: ad cor respicit Deus, non ad manus tantum. Non est dividenda confessio diversis sacerdotibus; corruptus et corrupta timeat iterum corrumpi exemplo Dinæ filię Jacob. Hæc quoque sunt consideranda, ætas, locus, ordo, sapientia, tempus; hæc peccator debet considerare in sua confessione. Sacerdos autem debet habere respectum ad lacrymas pœnitentis, ad gemitus, et ad circumstantias quæ dictæ sunt, et debet ei dicere: Fili mi, considera quod ex sunt circumstantiæ quæ detinent hominem in peccato, scilicet consuetudo mala quæ sit altera natura; nam per pravam consuetudinem non potest amplius homo resistere. Item alia causa est, quia homo qui non confitetur peccatum de facili cadit in aliud peccatum, ut dicit sanctus Gregorius, peccatum quod per pœnitentiam non purgatur suo pondere trahit ad aliud peccatum. Est et alia causa, quia peccatum tanquam mors latenter occurrit, et subito. Est alia causa quæ non permittit infirmum venire ad pœnitentiam, scilicet anxietas morbi. Est etiam alia causa quæ impedit pœnitentem scilicet pudor confitendi, et fuga pœnæ, etc. Debes, tu sacerdos, confortare pœnitentem ne desperet, etiamsi confiteatur tarde, quia Deus est potens in uno momento hominem convertere et salvare in pœnitentiam potius quam damnare ex justitia, etc.

Qualiter debet fieri confessio.

(Ex cap. 8.)

Debet autem fieri confessio, secundum auctoritatem sanctorum Patrum, simpliciter, ut accuset se et non alium, juxta illud: *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandam excusationem in peccatis.* Humilis cum pura intentione sine hypoerisi. Unde Salomon: *A timore tuo, Domine, concepimus et peperimus.* Fidelis, sub spe veniæ, non ut Judas qui ait: *Peccavi tradens sanguinem justum*, et postea abiit et laqueo se suspendit. Frequens; unde Gregorius: *Quanto citius confiteris sub spe veniæ, tanto facilius consequeris veniam culpæ.* Nuda; unde Jeremias, *non est qui agat pœnitentiam super peccata sua et dicat quid fecit.* Discreta, sic enim Augustinus: *Sacerdotem quære qui te sciat solvere et ligare.* Voluntaria, non ut confessio Achor, sed ut confessio latronis in cruce. Verecunda; ita Gregorius: *Verecundia maxima pars est satisfactionis.* Secreta; unde Joannes Chrysostomus: *Non dico tibi ut prodas te in publicum.* Accelerata; unde Ecclesiasticus: *Non tardes converti ad Dominum.* Obediens; unde Augustinus: *Fac omnia pro accipienda vita animæ, quæ faceres pro vita corporis, etc.*

De pœnitentia domni papæ, et cui debeat confiteri.

(Ex lib. v, cap. 1.)

Dicendum de pœnitentia domni papæ: et forsân videtur quibusdam quod non peccaret papa, ut dicit

Alex Julia, quod apud Romanam non committitur simonia; unde videtur ei licere quidquid facere vellet. Ego autem Joannes de Deo cum aliis doctoribus contrarium sentio: et dico quod si papa peccat, magis offendit quam alius homo; quia quanto gradus altior, tanto casus gravior, ut probat Gregorius de Pœnitentia dist. 2, c. *Principium, inquit, viarum.* Illud idem probat Joannes Chrysostomus 40 dist., *Homo Chrisianus*, et Hilarius papa 25, q. 1, *Nulli fas*, ubi dicitur quod majori reatu deliquit qui potiori honore fruitur: et graviora delicta facit sublimitas peccantium. Si forsân diceret aliquis quod prædicti canones de aliis loquuntur, non de papa, nos probamus quod de papa intelliguntur, ut probat S. Bonifacius papa et martyr 40 dist., *Si papa*, ubi dicitur quod si papa malus fuerit, licet multos populos secum trahat, tamen ipse cum diabolo apud inferos perpetuo cruciabitur. Illud idem probat Symmachus papa 9, q. 3, c. *Aliorum hominum*, ubi dicitur quod non habebit apud Deum de allegationis nitore subsidium; cum ipsorum factorum utetur teste, quo et judice: ubi subinfertur quod cui plus committitur plus exigitur. Et est ratio quia, ut dicit glossa Psalterii super illo psalmo, *esurientes*, etc. Est ergo vitiosa vita papæ imago futuræ mortis, ut probatur 19, 1, c. *Anastasius*. Probato quod papa peccare possit, quæritur cui debeat confiteri, et videtur quod nulli nisi Deo, ut faciunt Græci, ut probatur de Pœnitentia, dist. 1, c. ult. Aliis videtur quod deberet confiteri Ostiensi episcopo qui consecrat; in eo enim videtur major, ut probatur 33 dist., c. *Dominus noster*, ubi dicitur quod major est qui ordinat quam qui ordinatur. Aliis videtur quod deberet confiteri cardinalibus, a quibus eligitur, et maxime episcopis, qui in electione domni papæ utuntur jure metropolitani, ut probatur 23 dist. *In nomine Domini*, ubi dicitur: *Episcopi cardinales procul dubio jure metropolitani funguntur, qui electum ad apicem dignitatum provehunt.* Alii dicunt quod deberet confiteri monacho, eo quod papa Silverius renuntiavit papatum, et fuit monachus. Sed firmissime tene, et nullatenus dubites, quod possit confiteri cuicunque voluerit; cum enim ipse dat indulgentiam omnibus exemptis ut sibi eligant provisos confessores, dabit sibi, cum non sit superior a quo petat. Probatur 30 dist. *Si Romanorum*, ubi dicitur quod si papa dat auctoritatem aliis, multo fortius sibi. Quod talis jurisdictio voluntaria est, scilicet quod se papa supponat jurisdictioni minoris, probatur 2, q. 3, *mandatis*, et c. *auditum est*, et 2, q. 7, c. *cum Balaam*, quibus dicitur quod Sixtus et Leo et Damasus et Symmachus supposuerunt se iudicio minorum in lite contentiosa, multo fortius, etc. Ergo potest se supponere in foro pœnitentiali, quia quantum ad hoc unusquisque sacerdos tenet locum Dei viventis, et potest absolvere pœnitentem loco Dei, quia quantum ad hæc major est, ut probatur 2, q. 3, c., etc. Explicit de papa.

De pœnitentia cardinalium, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 2.)

Quæritur de pœnitentia cardinalium : et dicas quod quanto sunt majores, tanto debent acrius puniri, si peccant, exemplo Adæ, qui quanto erat Deo proximior, tanto magis peccavit, ut probat sanctus Augustinus. Ideo Adam magis peccavit, quia magis virtutibus abundavit. Cum enim proximiores sunt papæ, tanto casum plus debent timere ut probat S. Gregorius super Ezechielem de causa Luciferi : Principium, inquit, viarum Dei Behemot : debent enim esse puri sicut vitrum, et candidi in moribus, et rubei per memoriam passionis Christi tanquam nix et ebur antiquum ; debent esse nubes cœli, ut inducant aquas spirituales, ut probat Isaias dicens : *Qui sunt isti qui ut nubes volant et quasi columbæ ad fenestras suas ?* Columbæ dicuntur propter simplicitatem, quia esse debent candidiores nive, rubicundiores ebore antiquo, puriores vitro ; hoc dictum est de eis propter diversas virtutes. Sunt enim cardinales ostia sanctæ Ecclesiæ, sicut ostium regitur cardinibus : si igitur cardo rumpitur, id est, si cardinalis deponitur, ut probat Leo papa, nunquam in perpetuum legitur reparatus, sicut loquitur de angelo qui cecidit, qui nunquam advocatur ad statum primum, ut probatur de Pœnitentia dist. 2, *Principium*. Ergo tanto cautius se debent custodire a peccatis, ne sint Dagones stantes juxta arcam Domini, sicut legitur in libro Regum de filiis Heli. 28 dist. *Legant episcopi*, et ne sint nebulæ et nubes sine aqua turbinibus demonum agitatæ, ut probat beatus Petrus in Epistola sua, et Hieronymus in canone suo de Pœnitentia, dist. *Si enim, inquit*, etc., et Beda probat idem 2, q. 7, *Secuti sunt viam Balaam*. Quare non solum episcopi perduntur, sed multos populos et cleros secum ducunt ad inferos catervatim, ut 40, dist. *Si papa*, et 49 dist. *Nulli fas* ; hoc est, non capiantur superbia, quia mater est omnium vitiorum ; non capiantur vana gloria, quia omnem virtutem evacuat ; non capiantur pecunia, quia tanquam venenum est fugienda : non capiantur amore parentum, qui eos in vita corrodunt tanquam muscæ morientes, et eos post mortem despiciunt, dicentes : Bene mihi fecit, sed melius facere potuit, ut de aliis vitiis carnalibus taceamus, sed die noctuque non cessent virtutibus studere. Et omnia ista probantur auctoritate Isa. 23 dist. *His*, et auctoritate Ambrosii 12, q. 1, c. *Cui portio Deus est*. 86 dist. Non satis est. Bene viso de pœnitentia cardinalium, videndum est cui debeant confiteri, et debent quidem specialiter summo pontifici, sine cujus licentia non possunt facere immutationem, nec condere testamentum, quod non probatur jure scripto sed consuetudine roboratur. Alii dicunt quod diaconus cardinalis debet confiteri presbytero cardinali, et presbyter cardinalis debet confiteri episcopo cardinali, episcopi cardinales debent confiteri summo pontifici, etc. Tertii dicunt quod debent confiteri pœnitentiario generali domni papæ, quia gerit papæ vices, ut probatur 25

A dist., c. ult. et 23 dist., c. 1. Sed firmissime tene quod si est absens in aliqua legatia possit confiteri cui vult, per illam decretalem ex. de Pœn., c. ult. Si autem est præsens, et peccatum est notorium vel manifestum, debet confiteri papæ, et debet acrius puniri quam alius peccator, propter exempla pernicioiosa, ut probant Nicolaus et Gregorius II, q. 3, *præcipue*. Si autem est occultum, sufficit generali pœnitentiario confiteri

De pœnitentia capellanorum domini papæ, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 3.)

Capellani autem et alii curiales papæ debent generali pœnitentiario confiteri, quia ab alio nisi a solo papa et mandato non possunt absolvi nec ligari, cum apud ecclesiam demorentur : et secus qui sentit peccus est, ut probatur de Pœnitentia dist. 6, *Placuit*. et 6, q. 3, c. 1.

De pœnitentia patriarcharum, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 4.)

Dicturus de pœnitentia patriarchæ, et cui debeat confiteri, primo distinguendum est utrum crimen patriarchæ sit publicum vel occultum. Si autem est publicum, vel notorium, vel manifestum, acrius debet puniri quam alii delinquentes propter exempla pernicioiosa quæ transmittunt ad posteros, quia prælati tot mortalibus digni sunt, quot exempla pernicioiosa ad posteros transmittunt, ut probant sancti Patres 2, q. 3, quia illud quod agitur a prælatis facile trahitur a subditis in exemplum : et in eo casu debent a solo papa puniri, sicut dicit beatus Gregorius de Clementio primate 2, q. 7, c. *Sicut, inquit*. Et ita Innocentius III punivit Antiochensem patriarcham, eo quod quemdam archiepiscopum dearchiepiscopavit, et fecit episcopum. Similiter Gelasius et Felix damnaverunt Acacium patriarcham Constantinopolitanum 23, q. 1, *Acacius*, et c. *Minores*. Similiter Nicolaus papa correxit Bituricensem patriarcham pro eo quod clericos Narbonenses episcopi contra canones judicabat. Probatur 2, q. 3, c. *Conquestus*. Similiter Leo Magnus sæpe sæpius reprehendit Dioscorum Alexandrinum patriarcham pro eo quod canones non servabat in temporibus ordinandorum clericorum 75 dist., c. Similiter Alexander tertius increpavit patriarcham Hierosolymitanum de falsitate quam committebat ponendo nomina absentium fratrum in privilegiis. Similiter Gregorius XI reprehendit patriarcham Gradensem, eo quod contra canones exegerat juramentum ab episcopo Castellano. De talibus ergo et consimilibus peccatis confessio et punitio ad domnum papam pertinet. Si autem peccata sunt occulta et non enormia, ita quod peracta pœnitentia possit in suo ordine remanere, potest sibi eligere confessorem, et cuicumque vult confiteri, etc.

De confessione archiepiscoporum, et cui debeant confiteri.

(Ex cap. 5.)

Dicturus de confessione archiepiscoporum, et cui

debeant confiteri, primo occurrit multiplex distinctio, scilicet utrum sit archiepiscopus sub patriarcha constitutus, vel utrum immediate spectat ad dominum papam. Item si spectat ad patriarcham, et est propinquus, quod ipsi debeat confiteri, cum posset sine periculo. Nam qui sanus est non debet stare in peccato una hora diei, ut probatur de Pœn. dist. c. *Et veniet, inquit, Moyses.* Et illud idem probatur de Pœn. dist. 3, c. *Ille.* Rex David, talis et tam potens, nec exiguo momento penes se passus est ut maneret delicti conscientia, sed prompta confessione atque intimo dolore reddidit Domino peccatum suum. Et illud idem probatur ita de Pœn., dist. 3, c. *Septies in die cadit justus et resurgit.* Sed si justus cum cadit, quomodo justus? Justus vocabulum non admittit qui semper per poenitentiam resurgit. Praelatus nullo modo alios judicare debet, dum habet in se ipso quod condemnet, ut probatur 3, q. 7, c. *Judicet ille,* et c. *In gravibus,* et c. *Postulatus Dominus.* Illud idem probat Gregorius... q. 3, c. *Plerumque;* et illud idem probat Augustinus, de Pœn., dist. 6, *Qui vult confiteri.* Hoc non solum de archiepiscopo debet intelligi, sed de quocunque alio praelato, sive superiori sive inferiori. Nam sicut dicit Ambrosius, cum iis displicet qui ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur, ut probatur 3, q. 7, c. *In gravibus.* Illud idem probat Gregorius Magnus in Pastoralis suo, 49 dist., c. 1. Si autem est infirmus metropolitanus, tunc poterit cuicumque voluerit confiteri sacerdoti, dum tamen catholico. Probatur 26, q. 6, c. *Si presbyter,* et de Pœn., dist. 6, *Qui vult confiteri.* Si autem est remotus metropolitanus a primatate, in eo casu distingue, utrum crimen sit notorium vel occultum: si notorium est, patriarchæ debet confiteri, et ab illo castigari, ut probatur 3, q. 5; si autem crimen est occultum, adhuc distingue utrum sit enorme vel non. Si autem est enorme, quia indiget dispensatione, debet confiteri patriarchæ vel summo pontifici, cum non possit alius dispensare, ut probatur 21, *Inferior sedes.* Si autem non indiget dispensatione, potest confiteri cuicumque voluerit; dum tamen sit catholicus sacerdos. Juxta illam decret. de Pœn. et remiss. c. et c. Item si spectat immediate ad dominum papam et est vicinus, vel intra Italiam, in sanitate, illi debuisset confiteri, cum oportet eum ex necessitate semel in anno Romanam Ecclesiam visitare, ut probatur 23 dist., c. et c. Si autem est infirmus, potest confiteri cuicumque voluerit, dum tamen sit catholicus sacerdos: ne interveniente paululum mora inveniri non possit qui redimatur. Probatur 5 dist., c. *Baptizari.* Illud idem probat Leo papa de Pœn., dist., c. 1, *Multiplex;* 26, q. 6, c. *Qui recedunt,* et c. *Is qui in tempore.* Si autem est remotus ultra Italiam vel enorme, domino papæ debet confiteri, et ab illo castigari, ut probat Innocentius papa 9, q. 2, c. *Si autem aliquis.* Et illud idem probat Gregorius, 74 dist. c. *Honoratur,* et 2, q. 5, *Quanto et se, qua de causa;* 43 dist., c. *Salomitanæ.* Illud idem probat

A papa Simplicius 74 dist., c. et c. Si autem peccatum est occultum et non indiget dispensatione, potest confiteri cui voluerit, per decretalem Gregorii; ex de Pœn., c. *Ne pro dilatione,* et Innocentii tertii in concilio generali, ex. de *Elect.*

De confessione episcoporum, et cui debeant confiteri.
(Ex cap. 6.)

De confessione episcopi firmissime teneas, et nullatenus dubites, quod exemptus ejusdem juris est, sicut de confessione metropolitani qui non subest patriarchæ: si autem non est exemptus, debet confiteri metropolitano, saltem eo tempore quo venerit ad concilium provinciale quod debet fieri, ut 18 dist. probatur, c. et c. Si autem fuerit infirmus vel remotus valde, potest confiteri necessitate cogento cuicumque voluerit; nisi esset notorium crimen, cujus correptio et castigatio spectat ad superiorem. Et licet multa sint delicta quæ episcopos, archiepiscopos et patriarchas majores, et primates minores ducunt ad ignominiam et confusionem, tamen ex illis pauca secundum auctoritatem sanctorum Patrum sub brevi stylo ad memoriam restringamus, ut præsentibus corrigantur qui in subsequentibus deliquerunt: et futuri jam cauti et instructi timeant similiter perpetrare.

Primum est, quod conferunt beneficia indiscrete consanguineis, carnali amore ducti ad talia beneficia præbenda, ut probat Innocentius in ex. *Ut ecclesiastica beneficia,* c. *Ut vestrum.*

C Secundum est, quod indiscrete ordinant indoctum in loco docti qui unum pedem in mundanis tenet, et alium in ecclesiasticis, contra legem divinam, ut probat le. 48 dist., c. ult.

Tertium est, quando rogant pro indignis scienter, etc.

Quartum est, quando ordinant bigamos et illiteratos et corpore vitiatos contra sententiam Gelasii papæ, 50 dist., c. *Non confidat.*

Quintum est, quod ordinant curiæ obligatos et joculariores et advocatos in causa sanguinis, contra sententiam S. Innocentii, 51 dist., c. *Aliquantes.*

Sextum est, quod ordinant servos et originarios non manumissos, contra sententiam Gelasii papæ, 54 dist. *Frequens* et c. *Ex antiquis,* et c. *General.* Et illud idem probat concilium Arelatense, ubi de bigamis et de poenitentibus solemniter, et de aliis ordinatis qui non debent promoveri. Probatur 51 dist., c. 4.

Septimum est, quod promoveant demoniacos et epilepticos, contra sententiam Gelasii papæ, 23 dist. *Usque adeo,* et contra sententiam Gregorii, dist., c. *Maritum.*

Octavum est, quod promoveant filios presbyterorum, et alios non legitime natos, contra sententiam Urbani papæ, 56 dist., c. 1

Nonum est, quod trahunt religiosos de monasteriis contra voluntatem abbatum suorum, ut probatur 58 dist., c. 1, et 2, et 18, q. 2, *Quam sit,* et c. *Luminoso.*

Decimum est, quod promovent multos clericos, ubi est sollicitudo laicorum : et cum non possunt eis dare beneficia, dant eis ordines contra sententiam Urbani 58 dist., *Si officia secularia*, ubi dicitur quod latio ordinum semper debet esse discreti iudicii, quia rarum est omne quod magnum est.

Undecimum est, quod ipsi episcopi promoventur indiscrete ex laicis, quia hoc esse non debet, ut probant sancti Patres 58 dist., *c. Hoc ad nos*, et *c. Ordinatos* ; ubi dicit papa Cælestinus quod debent ante esse discipuli quam magistri, omnis enim vite institutio ad id quod intendit se informat.

Duodecimum est, quod promovent clericos sine titulo, contra concilium Chalcedonense, ut probatur 70 dist., *c. Neminem*, et *c. Sanctorum*. Et illud idem probatur ex. de Præbendis, *c. Episc.*

Decimum tertium est, quod recipiunt clericos alienos sine litteris demissoribus suorum episcoporum, ut probatur 71 dist., *c. Illud*, et *c. Si quis*, et *c. De aliena*, et *c. Clericos*. Illud idem probatur ex. de Clericis peregrinis, et 7, q. 1, *c. Non oportet*, et *c. Placuit*. Illud idem 28 dist., *c. 1.*

Decimum quartum est, quod negligunt proprios clericos, et dimittunt eos quasi oves errantes, contra sententiam Leonis papæ, ut probatur 77 dist., *c. Episcopus*.

Decimum quintum est, quod promovent quosdam invitos sine aliqua necessitate, sed sola causa ingratitudinis, contra auctoritates sanctorum Patrum, ut probatur 74 dist., *c. Episcopus*, et *c. Gesta*, ubi dicitur quod nullus compellitur crescere invitus.

Decimum sextum est, quod promovent aliquos in sacris extra tempora ad hoc deputata, contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur 75 dist., *c. Ordinationes*, et *c. Quia patribus*, et eadem dist., *c. ult.*, et ex. de Tempore, etc.

Decimum septimum est, quod conferunt ordines sacros minoribus in ætate legitima, ad hoc indigni, non servatis interstitiis temporum, contra auctoritatem sanctorum, ut probatur 77 dist. per totum, et 78 dist. per totum.

Decimum octavum est, quod sustinent clericos in sua malitia, quorum obsequio delibati, ut probatur 73 dist., *Si quis episcopus*, et *c. Error*, et *c. Consentire*.

Decimum nonum est, quod sunt desides et negligentes et plus adherent consiliis laicorum quam clericorum, ut probatur 83 dist., *c. Nihil pastore miserius*, qui luporum gloriatur laudibus.

Vigesimum est, quod nolunt dare pauperibus : et propter hoc in vacuum important nomen episcopi, ut 26 dist. *Fratrem*, et *c. Non satis est bene velle*.

Vigesimum primum est, quod negligenter defendunt personas miserabiles spectantes ad Ecclesiæ forum, scilicet pupillos, viduas et orphanos, libertos et expositos, contra auctoritatem Gelasii et aliorum sanctorum, ut probatur 87 dist. per totum.

Vigesimum secundum est, quod immiscent se negotiis secularibus, quæ ad eos non pertinent, ut pro-

batur 80 dist., *c. Perlatum est*, et *c. Episcopus tuitionem*, et *c. Episcopi nullam rei familiaris curam ad se provocent ; sed lectioni, et orationi, et verbo prædicationis tantummodo vacent*.

Vigesimum tertium est, quod conferunt plura ecclesiastica beneficia uni, contra auctoritatem Apostoli et Gregorii, 88 dist., *c. Singula*. Ubi dicitur : Si totum corpus oculus, ubi pes, nam sacra varietas membrorum robur corporis servat.

Vigesimum quartum est, quod nolunt habere œconomos, sub quorum testimonio res Ecclesiæ gubernentur, contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur 89 dist., *c. Volumus*, et si habent œconomos volunt habere consanguineos, contra concilium Toletanum.

D Vigesimum quintum est, quod episcopi laborant odio ad invicem, et certant ut unusquisque cadat, et discrepant in sacramentis, ut 93 dist., *c. penult.* et ult.

Vigesimum sextum est, quod ipsi appropriant sibi omnia bona ecclesiastica, ut probat sanctus Hieronymus, 23 dist., *c. Diaconi* ; ubi dicitur quod singuli per potentiam episcopalis nominis, quam sibi ipsi illicite absque Ecclesia vindicarunt, totum quod levitarum est suis applicant usibus, dicentes : Mendicat infelix in plateis clericus, et servili operi mancipatus a quocunque poscit elemosynam. Solus episcopus incumbit bonis, solus sibi vindicat universa, solus partes invadit alienas, solus occidit universes : hoc est principium litis et distractionis, et origo criminis et ideo accusantur a clericis et damnantur a Domino Jesu Christo, quia clamor eorum intrat in aures Domini Sabaoth.

C Vigesimum septimum est, quia episcopi contemnant presbyteros : et ubi ipsi sunt præsentés, non permittunt eos officium facere, quasi eis inviderent, contra auctoritatem sancti Hieronymi, ut probatur 95 dist. *c. Olim*, ubi dicitur quod episcopi propter hoc fuerunt facti, ut schismata tollerentur. Dices sicut et presbyteri sciunt se esse consuetudine sub episcopis, ita episcopi noverint magis se de consuetudine quam de veritate Dominicæ dispensationis presbyteris esse majores, et in communi dehere regere Ecclesiam Dei, et illud probatur ex 95 dist. *c. Ecce ergo*.

D Vigesimum octavum est, quia ordinantur per pecuniam, et tales accipiunt lepram, et dant lepram, ut probatur 1, q. 1, *c. Cum ordinatur episcopus*, ubi dicitur : Accipere est, quodcumque accipere, et dare quodcumque. Et eadem q., *c. Fertur*, ubi dicitur quod de radice infecta bonus fructus exire non poterit. Si ergo vult salvari qui talis est, renuntiet, agat asperam poenitentiam ; aliter salvari non poterit, ut probat sanctus Gregorius I, q. 1, *c. Si quis neque*.

Vigesimum nonum est, quod petunt pecuniam pro balsamo contra auctoritatem sanctorum Patrum, 1, q. 1, *Placuit ut nullus*, et *c. Dictum est*, et *c. Statuimus*.

Trigesimum est quod damnant clericos indiscussos, ut probatur 2, q. 1, *Nos*, etc.

Trigesimum primum est, quod non deferunt ap-
pellationibus legitimis, quare debuissent puniri. 2,
q. 7, c. etc.

Trigesimum secundum est, quod pastores laici sunt
et non presbyteri, quales sunt intrinsecus, ut 2, q. 7,
Pervenit.

Trigesimum tertium est, quod permittunt se pro-
moveri minus sufficientes, contra concilium Cartha-
ginense, ut probatur 25 dist., c. *Quod episcopi*: illud
idem probatur 58 dist., c. *Omnes psallentes*, ubi dici-
tur quod de substantia episcopi est ut sit bene litte-
ratus. Et ideo dicit Propheta: *Tu scientiam repulisti,*
et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris. Et propter
hoc depositus fuit quidam episcopus ab Honorio papa.

Trigesimum quartum est, quod postquam est pro-
motus, negligit addiscere, contra sententiam Grego-
rii, 22 dist., ubi dicitur quod stultus est qui in eo se
majorem existimat ut bona quæ audierit discere con-
temnat.

Trigesimum quintum est, quod nolunt vel nesciunt
canonibus obedire. Quare debuissent ab administra-
tione usque ad condignam poenitentiam amoveri, ut
probat Damasius papa, 25, q. 1.

Trigesimum sextum est, quia sunt nimis creduli
in præjudicium aliorum, contra auctoritatem sancto-
rum Patrum, ut probat Gregorius 11, q. 3, c. Grave
nimis est et indecens, ut in re dubia certa feratur
sententia. Et illud idem testatur idem Pater Grego-
rius, 52 dist., c. *Habuisse te concubinam*, ubi dicitur
quod in re dubia non est absolutum ferendum judi-
cium. Et illud idem probat Augustinus 11, q. 3, c. ubi
dicitur quod quamvis vera sint quædam, tamen
judicio non sunt credenda, nisi certis judiciis de-
monstrentur. Et illud idem probat Sixtus papa et
Victor papa 50, q. 5, c.

Trigesimum septimum est, quod nolunt in Ecclesia
columnas erigere quos noverint meliores, sed quos
magis ipsi diligunt, vel quorum obsequia præferunt,
contra sacros canones 8, q. 1, c. *Moses*; et 12, q.
2, *Gloria episcopi*, ubi dicitur quod multi ædificant
parietes, et columnas Ecclesiæ subtrahunt. Inde sæpe
edia consurgunt.

Trigesimum octavum est, quod bona ecclesiastica,
maxime ecclesiarum parochiarum, contra sacros cano-
nes usurpant quocunque anno, amplius aliquid sibi
appropriando quod non de parochialibus ecclesiis
sibi præsumere debent, nisi quod eis a canone est
permisum, ut probat concilium Toletanum 10, q. 3,
c. *Quod cognovimus*, et inter cætera illud ideo pro-
batur 16, q. 1, c. *Constitutum est nulli*.

Trigesimum nonum est, quia indiscrete ulciscun-
tur proprias injurias contra auctoritatem sanctorum
Patrum, ut probatur 5, q. 7, c. *Si quis communem tra-*
ditionem, et 46 dist., c. *Seditionarios*, etc. Et pro eis
indiscrete injuriantur et excommunicant, ut probatur
25, q. 4, *Inter querelas*. Et ideo isti tales nihil habent
spirituale.

Quadragesimum est, quia stomachati de facili ex-
communicant innocentes et culpabiles in causis mini-

mis paratos corrigi contra auctoritatem sanctorum
Patrum 2, q. 3, *Episcopi*, ubi dicitur quod nemo de-
bet excommunicari nisi pro magnis peccatis et cum
aliter corrigi non possit.

Quadragesimum primum est, quod ipsi in causis
propriis volunt esse judices et actores, contra aucto-
ritatem sanctorum Patrum, ut 2, q. 1, ubi dicitur
quod de persona actoris assumitur, judiciaria pote-
stas admittitur. Illud idem probatur 3, q. 4, c. 1 et 2.

Quadragesimum secundum est, quod expellunt eos
qui fideliter cum prædecessoribus senuerunt, ut 6,
q. 2, c. *Hujus placiti*. Et quod deterius est, eos ex-
spoliant remuneratione servitii quam eis dederunt
prædecessores episcopi, contra auctoritatem papæ
Gelasii, 16, q. 6, c. *Illud*.

Quadragesimum tertium est, quia volunt servare
promissum in remunerationibus sapientium, vel ser-
vientium, contra auctoritatem sanctorum, 22, c.
Quicunque.

Quadragesimum quartum, quia volunt sibi credi
in præjudicium aliorum: quod esse non debet, ut
probatur 6, q. 2, *Episcopus si clerico*, et c. *Si tamen*
episcopus, et c. *Placuit* 25, q. 5, 2 c.

Quadragesimum quintum est, quia volunt soli cle-
ricos deponere contra sacros canones. Nam in depo-
sitione presbyteri debent venire sex episcopi, et pro-
prius septimus, et in diacono et subdiacono tres cum
proprio episcopo, ut probatur per hæc jura 1 dist.,
c. *Studeat*, et 15, q. 1, c. *De crimine*, et 15, q. 7, c.
Felix, etc.

Quadragesimum sextum est, quia impugnant exem-
ptos, ut probant sancti Patres 16, q. 1, etc.

Quadragesimum septimum est, quod alligant et
dissolvunt indifferenter: quod esse non debet. Pro-
pter hoc suspenduntur usque ad triginta dies, ut
probant sancti Patres, 25, q. 3, c. *De illicita*, et ex
de Sententia excommunicationis. Quia sicut quosdam
gratia favoris sublimant, ita quosdam odio invidia-
que humiliant. Probatur 15, q. 7, c. 1, etc.

Quadragesimum octavum est, quod in conviviis
non faciunt legi sacram lectionem: et in hoc peccant
contra concilium Toletanum, 44 dist., c. *Pro reve-*
rentia. Et est ratio quod dum corpus diversis fercu-
lis reficitur, lingua in detractionibus relaxatur, ut
probat Gregorius in Moralibus libro primo.

Quadragesimum nonum est, quod non curant de
divinis officiis propter convivia sua contra auctori-
tatem Gregorii, 44 dist., et quia faciunt cantare missam
juxta lectum in domo, ubi spurcitie multæ sunt, et
ideo divinam patientiam ad iracundiam provocant.
Nam nunquam missa in domo celebrari debet. Pro-
batur de Consecratione dist. 1, c. *Sicut non alibi*, ubi
dicitur: Sanctius est missam non cantare, quam in
his locis ubi fieri non oportet. Et subiungit in fine
capituli quod in domibus nullatenus missa celebrari
debet.

Quinquagesimum est, quod res Ecclesiæ non custo-
diunt contra auctoritatem canonis 16, q. 1 c. et
easdem res ecclesiasticas per se suosque dilapidant

contra auctoritatem Patrum, 28 dist., c. Etsi se non corrigunt, debent deponi, ut 12 q., c. *Apostolicas*. Et quia res alienas usurpant, probatur 16, q. 6, c. *Placuit*.

Quinquagesimum primum et ultimum est, quia gloriantur in cathedris, et non noscunt se ipsos. Nam si cognovissent, minores subditos non contempnissent. Probatur 12, q. 2, c. *Gloria episcopi*, etc. Si hoc episcopi attendissent, sacerdotes minores sedere juxta scabellum eorum pedum passi non essent, ut probat concilium Carthaginense. Et est ratio quia, ut testatur beatus Gregorius: Cum culpa non subest, omnes secundum rationem humilitatis æquales sumus, ut probatur 22 dist., c.

Talia ergo et consimilia, si sunt notoria, ita quod sine magno scandalo perpetrari non potuerint, metropolitano sunt confitenda, et ab eo indulgentia petenda, ad hoc ut medicina poenitentiae utiliter esse possit, ut probatur dist. 1, c. et c. Si autem notum non sit crimen, et super hoc scandalum non est, et in aliis peccatis corporalibus, excepta simonia et homicidio, possunt sibi discretum sacerdotem eligere confessorem. Probatur ex. de Poenitent., etc. Et hæc dicta sunt ad honorem episcoporum, non reprehendendo, sed monendo. Quidam sancti sunt, sed unusquisque propriam conscientiam conveniat. Explicit de episcopis.

De confessione abbatum, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 7.)

De confessione abbatum sic distingue: aut abbas est exemptus, et non habet alium abbatem majorem exemptum super se. Si est in Romana curia, debet confiteri domino papæ, vel ejus poenitentiario generali, ut dictum est de archiepiscopo. Si autem est remotus ab Ecclesia Romana, potest confiteri cuicumque voluerit, dum tamen fideli et discreto sacerdoti, ut probatur ex. de Poen. ult. Si autem habet alium majorem super se, sive sit exemptus, sive non, debet ei confiteri. Si autem non habet alium abbatem super se, et ipse non est exemptus, debet proprio episcopo confiteri, quia ipse est prælatus ejus, ut probatur 41 dist., c. *Obitum*, et 12 dist., c. ult., vel de licentia episcopi sibi eligat confessorem, ut probatur ex. de Poen. et remiss. et de Poen. dist. 16, c. *Placuit*. Cum aliter non possit ligari, nec solvi, ut in prædictis juribus, nisi forsitan esset regula contraria et a summo pontifice approbata; sicut habent fratres Cistercienses qui secundum regulam sibi faciunt confessorem. Licet enim multa sint abbatum vitia, quæ possunt sub numero computari, tamen pauca ex eis breviter perstringamus, ad hoc quod futuris cautela tutior præparetur.

Primum est vitium principale, quod ut abbates fiant, regulam assumunt, contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur 16, q. 7, c. *Per laicos*, ubi dicitur quod nullus habitum suscipiat, spem aut promissionem habens, ut abbas fiat. Nam tales non intendunt sæculum fugare, sed mutare, ut probatur 53.

Est etiam secundum vitium principale, quod quinque habent abbatias per simoniam: et isti tales non possunt remanere in administratione, ut probatur ex. de Simonia, c. *Pervenit*. Et tales, si accusantur, recte debent deponi, ext. de Simonia, *Dilectus filius*. Alias autem, puniuntur ad arbitrium judicis, ut ex de Simonia.

Est autem quartum vitium mortale, licet non ita magnum, sicut unum præmissorum, quod negligunt monachos suos fugitivos, ut probatur 18, q. 2, *Abbatibus*, et ex. de Regula, c. *Ne religiosi*.

Est autem quintum vitium, quod recipiunt monachos extraneos sine litteris commendatitiis, ut probatur 28, q. 2.

Est autem sextum vitium, quod ejiciunt monachos suos indiscrete, ut ex. de Regul., ult. c.

Est autem septimum vitium, quod dant litteras dimissorias indiscrete, et credunt quod monachi vel regulares sint per tales litteras absoluti a prima obedientia, nisi primo ab illo abbate per litteras dimissorias sint recepti, ut probatur 71 dist., *Illud quoque*, et c. *De aliena*, et c. *Clericos*. Illud idem probatur 7, q. 1, c. *Non oportet*, et c. *Pervenit*, 21, q. 2, c. et 2; dicit enim Leo papa quod non debent dari litteræ dimissoriæ, nisi prius constet quare, ne ovis perdita inveniatur sine pastore, ut 72 dist., c. *Episcopus*.

Octavum vitium est, quod postquam aliquis monachus resistit vitiis eorum, eum puniunt.

Est etiam nonum vitium, quod si aliquis propter hoc appellatur ad iudicium, statim eum verberant, vel excommunicant, vel capiunt, in eo quod abbates deberent puniri.

Decimum vitium est, quod abbates quosdam monachos exaltant ex carnali amore, et alios deprimunt ex odio et invidia, ut probatur 15, q. 7, c. 1.

Est autem undecimum vitium, quod ipsi sub specie pietatis palliant impietatem, scilicet occasione hospitii manducant extra refectorium carnes insufficienter, et non veniunt ad matutinas, nec ad officium, et monachi moriuntur fame, qui portant pondus officii diei et æstus.

Est autem duodecimum, quod permittunt quibusdam monachis habere pecuniam, contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur ex. de Statu monachi.

Est autem decimum tertium vitium, quod jura episcopalia non metuunt usurpare, ut probatur 16, q. 1, c. *Pervenit*.

Hæc si notoria sunt, episcopo debent confiteri; alia autem, ut de lapsa carnis taceantur, possunt confiteri, si sunt secreta, proprio confessori, secundum distinctionem superius prænotatam.

De confessione monachorum, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 8.)

Dictum est superius de monachis et de confessio-nibus eorumdem, nunc dicendum est plenius cui debeant confiteri. Et est tenendum quod abbati proprio debeant confiteri, qui debet scire oppositiones eorum,

et quales intrinsicus sunt, ut ex. et c., cum eorum abbas habeat eorum velle et nolle, quem sibi super capita sua posuerunt loco Dei, ut probatur 12, 1, c. *Nolo*, et c. *Non dicatis*, et 15 dist., c. *Nervi testiculorum*. Apparet quod abbati debeant confiteri loco Dei. Licet autem multa sint vitia monachorum, tamen sunt quedam principalia, a quibus cessare debent, quæ sancti Patres quamplurimum detestantur.

Primum est, quod conspirant contra abbatem, si nitatur corrigere, et eum volunt deponere, et alium facere, qui suas ineptias valeat confovere, ut probatur 18, q. 2, c. ubi dicitur quod nulla potestas remaneret abbati, si monachis cœperit subjacere.

Secundum vitium est, quod conspirant quoque in mortem, sicut illi qui conspirabant in mortem S. Benedicti: et tales sunt infames, ut probatur 11, q. 1, c. *Conspirationum*.

Tertium vitium est, quod habent incautam familiaritatem cum mulieribus, quas sibi faciunt commatres contra auctoritatem sanctorum Patrum, etc.

Quartum vitium est, quod incaute conversantur cum monialibus, contra auctoritatem sanctorum Patrum. 18, q. 2, c. *Monasteria*.

Quintum vitium est, quod non erubescunt matrimonium contrahere contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut patet 27, q. 1, c. *Ut lex continet*, et c. *Impudicus*.

Sextum vitium est, quod volunt vagari extra monasterium sine abbatis licentia, contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur 16, q. 1, c. *Cum quidam monachi*.

Septimum vitium est, quod volunt esse otiosi contra auctoritatem sanctorum Patrum; quia otiositas et voluptas arma sunt hostis antiqui, ut probatur ex de Renunc., etc.

Octavum vitium est, quod volunt comedere carnes, cum sint sani sine aliqua necessitate contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur de Consecrat. dist., 5, c. *Carnem*, ubi imponitur eis poenitentia sex mensium.

Nonum vitium est, quod volunt suis sociis dominari, dicendo se nobiles et litteratos, quod valde remotum est a regula monachali, ut probatur ex de Statu regul. c.

Decimum vitium est, quod volunt habere cellulas separatas, et volunt facere abstinenciam contra communem regulam, ut probatur 20, q. 4, c. *Monachis*.

Undecimum vitium est, quod volunt habere peculium, quod nullo modo eis licet. Debent in morte in sterquilinio sepeliri, ut probatur ex de Statu regul., c. *Monachi*.

Duodecimum vitium est, quod est gravius, quod monachi detrahunt se ad invicem, ut possint cadere: et sic sunt spirituales homicidæ.

Ille ergo et similia debent monachi evitare: et si in eis ceciderint vel in aliquo præmissorum, abbati debent confiteri, vel alicui loco ejus, et acius de-

bent puniri. Quod si essent occulta, de his recolligas vitam monachorum per istos versus:

Ingressus claustrum meditari sacra memento:
Nil mortale geras, sed semper sobrius esto:
Nil reputes factum, si voti tempore factum
Morticinum fuerit, qui voti præmia tollit:
Nil fortasse juvat satagere, si recidivas.

De poenitentia decani.

(Ex cap. 9.)

De poenitentia decani ita teneas, quod licet archidiaconus major sit de lege communi post episcopum, ut probatur ex. de Appellat., c. *Constitutis*, tamen episcopo debeat confiteri, vel de ejus licentia alium sibi eligere confessorem, etiam si archidiaconus fuisset presbyter. Peccant autem decani in his tribus graviter.

Primo, quia sunt infensi suis episcopis, etc.

Secundo, quia volunt ad sacerdotium promoveri, cum ipsi presbyteri deberent esse, etc.

Tertio, quia valde superbi, et conculcant alios simplices et litteratos. Unde hodie sæpe surgunt odia, et homicidia perpetrantur, quæ juris probatione non indigent: quia de facto sæpe sæpius est compertum. Si ergo in talibus peceaverint, vel in aliis consimilibus, ut de carnali lapsu taceatur, si notorium est, per episcopum debent corrigi, et agere poenitentiam competenter: si autem occulte, debent poenitere, et confiteri episcopo, vel alteri loco ejus, ut probatur de Poen. dist. 1, c.

De poenitentia archidiaconi, et cui debeat confiteri.

(Ex cap. 10.)

De poenitentia archidiaconi sic teneas, et de jure communi suo debet episcopo confiteri, cum ipse sit major. Peccant archidiaconi specialiter in istis sex.

Primo, quia volunt facere collectas in presbyteros contra auctoritatem sanctorum, ut probatur 24 dist., c. ult.

Secundo, quia volunt habere pecuniam vel vaccam albam pro investituris ecclesiarum, vel beneficiorum, vel pro abbatibus vel abbatissis ponendis in sede, contra auctoritatem sanctorum Patrum, etc.

Tertio, quod cum excommunicant aliquos propter aliquem excessum, nolunt eum absolvere sine pecunia: et hoc simoniacum est, ut probatur 1, q. 1, c. *Quilibet ergo*, et c. *Nullus episcopus*.

Quarto, quia vendunt jurisdictionem suam aliis, qui extorquent pecuniam a sacerdotibus per injuriam et Simoniacam pravitatem, ut probatur ex. *Ne praelati vices suas*, c. *Preterea*, et c. *Cum*.

Quinto, quia nolunt ad diaconalem ordinem promoveri, contra concilium Lateran. ex. *de Elect.*, etc.

Sexto, et illud deformat eorum honestatem, scilicet quod cum mulierculis conversantur contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur 81 dist., c. *Archidiaconatum*, et c. *Clericus solus*, ubi dicitur quod sub prætextu humilitatis non debet archidiaconus frequentare domicilia matronarum.

A talibus ergo et consimilibus abstinere debent;

et si peccaverint, per poenitentiam humilem et discretam debent satisfacere Creatori.

De confessione archipresbyterorum.

(Ex cap. 11.)

Archipresbyterorum officium duplex, quod sunt archipresbyteri cathedralium ecclesiarum : et isti debent episcopo confiteri, praesertim si non habent alium majorem super se, cum de jure communi fungantur episcopi absentis vice in missis canendis et in collectis dicendis, ut probatur 25 dist., c. et ex. de Officio archipresbyteri. Peccant autem specialiter in hoc quod sint negligentes circa curam presbyterorum cardinalium, ut circa poenitentias imponendas tam clericis quam laicis : et ut de aliis taceamus, quia denegant justitiam, et quia dant sententias pecunia mediante, quibus si spes nummi subtrahitur, statim recedunt a via justitiae, ut testatur sanctus Gregorius, et probatur 11, q. 3. Tales ergo excessus et consimiles, si publica laborant infamia, debent episcopo confiteri, et per eum a talibus castigari ; alias de licentia episcopi possunt sibi discretum eligere confessorem, et probatur de Poen. dist. 6, c. ult. Alii sunt archipresbyteri rurales, qui decani a quibusdam vocantur, et quandoque plebani, et quandoque abbates, licet improprie. Quod vocentur decani, habet ex. de off. Ord. Quod vocentur abbates, habet ex. de Renunciat. Quod vocentur plebani, habet ex. de off. Ord., et c. Isti tales debent episcopo confiteri, et alteri de licentia episcopi. Peccant tamen in hoc praecipue, quod sunt negligentes circa correptionem presbyterorum, qui in suo plebato per minores titulos commorantur, quorum vitam et statum debuissent episcopo vel archidiacono intimare, ut probatur ex. de Off. arch.

De confessione thesaurarii, et camerarii vel sacristae.

(Ex cap. 12.)

Thesaurarius vel sacrista, quod idem est in officio, licet nomina sint diversa, debet proprio episcopo confiteri, vel de licentia ipsius sibi alium eligere pro provido confessore. Peccant circa hoc principaliter, quod negligenter exercent officium suum circa custodiam sacrorum vasorum vel vestimentorum ecclesiasticorum, quia vasa vel vestimenta faciunt tractari, et inhoneste per viros laicos vel minores clericos contra auctoritatem sanctorum Patrum ut probatur 25 dist., c. *Non liceat*, et c. *Non oportet*. Peccant etiam circa luminaria ecclesiae, aut circa ordinationem ostiarii, et circa praeparationem incensi, et circa curam baptisterii, ut probatur 25 dist. c. etc. Talia ergo et consimilia, si laborent infamia, debent episcopo confiteri : alias autem possunt de ejus licentia sibi discretum eligere confes-

De poenitentia praepositi, et cui debet confiteri.

(Ex cap. 13.)

Praepositus autem recto vocabulo vocatur, qui super alios curam gerit. Iste autem, si est religiosus,

A debet suo superiori confiteri, et ab illo castigari, ut probatur ex. de Appel. et ex. de Jure. Si autem non est religiosus, debet suo superiori confiteri vel alteri de ejus licentia.

De poenitentia magistri scholarum et cui debet confiteri.

(Ex cap. 14.)

Magister scholarum debet episcopo confiteri, cui immediate subest. Peccant autem specialiter in diversis. Primo quia vendunt licentias docendi, ut probatur ex. de Magistris. Secundo quia denegant licentiam dignis. Tales, si directe fuissent accusati, deberent a suo officio perpetuo removeri, ut probatur 1, q. 7, etc. Peccant autem, et in eo graviter, quod rudes et ignari permittunt se ad tale officium sublimari, qui possent alios examinare. Item quando sunt conspiratores contra episcopos suos, ut probatur ex. de Calum. Peccant autem in ea scientia, in qua petunt licentias sibi dari. Tales enim, qui ita ambitiose promoventur, crudeliter a diabolo puniuntur. *Potentes enim potenter tormenta patientur* : nam debet homo se metiri cum illo officio quod desiderat adipisci, et si est inferior, cesset : si autem est aequalis, cum timore accedat. Talia ergo et consimilia, si super his laborat infamia, debet episcopo confiteri, si vult salvari ; aliter, de licentia sui episcopi, potest sibi eligere providum confessorem.

De poenitentia cantoris, et cui debet confiteri.

(Ex cap. 15.)

Cantor autem debet episcopo confiteri cui immediate noscitur subjacere, vel de ejus licentia sibi eligere discretum confessorem. Peccat autem cantor specialiter in hoc, ut de aliis taceamus, quia recipit in choro indignos, qui legere nesciunt, nec cantare, et refutant quandoque dignos : quod magis consuetudine quam jure poterit comprobari. Peccant et propter aliud quod quibusdam concedant de gratia quotidianos cibos, qui negligenter officium obeunt ecclesiasticum, et aliis subtrahunt ; quia ad officium non potuerunt commode interesse.

De poenitentia canonicorum, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 16.)

D De poenitentia canonicorum firmissime tene, et nullatenus dubites, quod de jure communi debuissent decano confiteri, vel episcopo, vel alicui praeposito ecclesiae, si sacerdos esset, vel saltem debuissent petere ab episcopo licentiam quod possint aliis confiteri, vel sibi constituere generalem poenitentiam. Praedicti canonici in istis quatuor, ut de aliis taceamus, graviter offendunt.

Primo, quia tempore necessitatis volunt ad sacros ordines promoveri, ut probatur 74 dist., c. *Si quis clericus*, et c. *Placuit*.

Secundo, quidam eorum per ambitionem succedant in locum viventis ; et ideo perpetuo sunt infames. Ex. de Praebend., etc.

Tertio, quia sunt valde delicati, et volunt officia

frequentare. Quare debuissent a præbendis suis suspendi usque ad correptionem, monitione tamen præmissa, ut probatur ex. de Cler.

Quarto, quia cumulant pecuniam de præbendis, et nolunt pauperibus elargiri contra sacros canones, ut probatur 7, q. 1, c. ult.; ubi enim canonici cathedralis ecclesiæ male vivunt, tota civitas capite deorsum pendet : et totus status civitatis conturbatur, præsertim quia nolunt superiori obedire.

Si ergo in prædictis vel in aliquo prædictorum, vel in minoribus vel in majoribus, offenderint, per veram pœnitentiam, si salvari volunt, suo satisfaciunt creditori qui semper eorum redditum expectat, ut probatur 93 dist., c. *Diaconi*.

De pœnitentia doctorum et magistrorum, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 17.)

Doctores vero, si sunt inquilini, debent pœnitentiam agere coram sacerdote, in cujus parochia habitant, vel de sua licentia eligant sibi confessorem : si autem sunt castrenses, debent confiteri suo prælato, in cujus parochia habitant, vel alicui loco ejus ; cum alius eum non possit solvere, nec ligare, ut probatur 8, 2, c. 1, 2 et 3. Hoc autem subintelligas, quia superior semper potest absolvere, cujus auctoritas excepta intelligitur. Doctores autem et præcipue decretorum in multis Dominum graviter offendunt.

Primo, quia non sunt digni magisterio, et faciunt se per pecuniam vel per preces sordidas, vel per fraudulentam munuscula, vel aliter inconcinne ad magisterium promoveri.

Secundo, quia despiciunt subditos qui sunt in cathedris. Tales injuriam faciunt cathedrae, eo quod male sedent super cathedram tanquam Dagones super arcam Domini. Unde multi sacerdotes, et pauci sacerdotes.

Tertio, quia contemnunt idiotas bene morigenatos, qui magis abjurare voluerunt vitia morum, quam verborum, ut 39 dist. c. sedulo immiscent se quibusdam quæstionibus et subtilitatibus ut videantur multa scire, et ita suos confundunt auditores ad suam ostentationem, non ad discipulorum utilitatem.

Quarto, quia docent in cathedris ea quæ placere possunt : et isti sunt doctores de quibus dicit concilium Constantinopolitanum : Malorum doctorum mala doctrina est. 1, q. 7, c. *Convenientibus*.

Quinto, quia cum ipsi male vivunt, talia reprehendere audent contra auctoritatem sanctorum Patrum, etc.

De confessione advocatorum, et cui debent confiteri.

(Ex cap. 18.)

Advocati debent confiteri proprio sacerdoti, vel alteri discretiori de licentia sacerdotis proprii : aliter absolvi non poterit ab alio vel ligari. Hoc esset difficillimum narrare omnes excessus advocatorum ; tamen ego Joannes de Deo, antiquus doctor De-

cretorum, faciam pauca, et narrabo posteris præcavenda.

Primo et principaliter peccant advocati, quia adjuvant subdole adversarium, et perdendo proprium clientulum : et tales prævaricatores sunt et infames, ut probatur 2, q. 3, c., etc.

Secundo, quia defendunt malas causas scienter contra auctoritatem sanctorum Patrum, ut probatur 11, q. 3.

Tertio, quia sub specie pietatis palliant impietatem, protrahentes causas clientuli sui.

Quarto peccant, quia ubi non sunt alii advocati, recipiunt magnum salarium cum gravi damno litigatoris : propter quod debuissent ab advocacy removeri.

Quinto peccant, quia cum nesciunt iura, vituperant advocatos adversæ partis, ut probatur 3, q. 7.

Sexto peccant, et tanquam homicidæ sunt, cum faciunt clientulos suos et testes flagitia dicere contra adversam partem.

Ista sunt principalia quæ confessor ab eis inquirere debet. Si ergo advocati salvari volunt, satisfaciant illis quos læserunt, et per pœnitentiam veram suo satisfaciunt Creatori.

De pœnitentia jurisconsulti, et cui debet confiteri.

(Ex cap. 19.)

Jurisconsultus est ille qui solvit quæstiones propositas de jurisconsultis. Ita tene, quod idem juris est, sicut de advocatis, scilicet reddere aliena quæ perperam adepti sunt, et confiteri proprio sacerdoti, et per ejus consilium suo satisfacere Creatori. *De pœnitentia presbyterorum et cui debeant confiteri.*

(Ex cap. 20.)

Licet superius de pœnitentia presbyterorum dictum sit, tamen quedam remanserunt quæ sub breviloquio intimabo. Presbyter suo debet confiteri superiori, et sacerdotes minores sub prælato, vel sibi invicem de licentia prælati confitentur episcopo, si volunt. Et licet tanta sit malitia clericorum, præsertim presbyterorum, quæ vix posset sub numero comprehendi, pauca tamen vitia sub breviloquio ad eorum correptionem et cautelam ad memoriam perstringamus.

Primo in hoc peccant, quia permittunt se indignos ad ecclesiastica officia promoveri contra ecclesiasticos canones.

Secundo, quia promoventur quandoque per simoniacam pravitatem.

Tertio, quia valde incontinententer vivunt.

Quarto, quia immiscent se spectaculis et pompis mulierum, et recipiunt munera et incumbunt usuris, et plus diligunt comas laicorum quam coronas clericorum, et immiscent se mererationibus, et frequentant domicilia mulierum viduarum, et habent quoque apud se mulieres a canonibus interdictas, et frequentant tabernas, et ludos taxillorum et alearum, et nolunt divina officia frequentare, et diligunt venationes silvaticas et saltuosas, et dant liberius venatoribus, meretricibus, vel joculatoribus quam paupe-

ribus de patrimonio Crucifixi in periculo animarum suarum, et in scandalo plurimorum, contra ecclesiasticas sanctiones.

Quinto, quia prælati invident subditis, et subditi prælato, cum debuissent se invicem diligere, ut inter prælatos et subditos fieret comprehensio charitatis.

Sexto, quia multa vitia palliant sub specie virtutis. Nam cum sint avari, volunt videri temperati; et cum sint crudeles, volunt videri compatiētes.

Septimo, quia ipsi subditi invicem se consumunt: et ideo homicidæ sunt, et deteriores latronibus.

Octavo, quia valde sunt inconstantes, proferentes verba inhonesta et inutilia.

Nono, quia peccant in sacrificiis, cum offerunt hostiam fractam vel vinum sine aqua, vel aquam sine vino, celebrantes bis in die, vel non custodiunt chrisma vel eucharistiam sicut debent, vel non mundant vasa et altaria et vestimenta decenter secundum canones.

Decimo, quia alios subvertunt et in omni loco, ut testatur Hieronymus, ponentes scandalum, vertuntur in laqueum tortuosum.

Hæc ergo et consimilia, ut de aliis taceamus, debent clerici confiteri, et a talibus de cætero cavere, nisi voluerint in perpetuum cum diabolo cruciari. Explicit de presbyteris.

Solutio ad objectiones.

(Ex cap. 21.)

Forsan diceret aliquis: Quid velit hoc quod magister Joannes de Deo computavit vitia quedam quæ committunt tam subditi quam prælati. Ad hoc ego Joannes de Deo respondeo, quod tu sacerdos qui audis confessiones loco Dei deberes diversis experimentis uti ad peccati morbum expellendum, et deberes in genere quærere de quocunque, a quolibet pœnitente, secundum modum, et ordinem, et statum superius prænotatum.

Item si quæris utrum illi salventur qui hactenus non servarunt istas regulas in confessionibus faciendis, respondeo secundum regulam apostolicam: *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem*

A Christi; et secundum regulam Jacobi apostoli dicens: Confitemini alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini.

Utrum possit presbyter recipere pecuniam, vel alia dona, pro missis cantandis, et pro aliis orationibus.

(Ex cap. 22.)

Videtur quod sacerdos non possit recipere pecuniam pro missis cantandis, quas pœnitenti imposuit. Ille enim bene sciebat quod laicus non poterat cantare missam: et ideo præsumeretur quod sacerdos in fraude canonis tale onus imposuisset, ut postea recepta pecunia cum ab illo onere relevaret. Hoc ergo cum sit species mali, ideo secundum Apostolum vitandum est. Debet ergo sacerdos ei aliam indicare pœnitentiam, etc.

B Utrum episcopus vel alius prælatus possit exigere aut expendere pœnas pecuniarias peccantium, vel debeat pauperibus elargiri.

(Ex cap. 24.)

Sed super hoc sic firmissime tene, et nullatenus dubites, quod licet talis pecunia de morte a quibusdam episcopis et prælatis aliis exigatur, tamen ipsi prælati non illas pecunias in proprios usus consumere debent, sed pauperibus erogare; nam tales judices non provocantur amore justitiæ, sed amore pecuniæ, ut probatur 11, q. 3, c. *Qui recte judicat*. Et ideo fiunt lupi custodes, ut 4, q. 4, c. *Contrarium*. Unum ego Joannes de Deo testor tales prælatos sub periculo animarum suarum et tremore tremendi judicii, quod tales pecunias non exigant; et si exigunt, non consumant, sed leprosis et aliis pauperibus largiantur: cum eis a jure non sint concessæ, sed penitus a canonibus interdictæ, ut probat Alexander papa ex. de Pœnis c.

Et post multa alia in fine hoc legitur.

Explicit liber Pœnitentiarius a magistro Joanne Hispana doctore Decretorum canonico urbis Bononiensis compositus ad honorem summæ Trinitatis, et individue unitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sancti Vincentii martyris, et ad honorem et nomen venerabilis episcopi et capituli urbis Bononiensis et universalis studii Bonon., et ubicunque Ecclesia se extendit, in qua succumbit falsitas et veritas elucescit, sub anno Domini m. cc. XLVII, indict. v Octobris, et v Kalendas Novembris.

AD PŒNITENTIALE THEODORI

OBSERVATIONES ET NOTÆ ^a.

CAPUT PRIMUM.

De ecclesia vel de iis quæ intus geruntur.

In ecclesia... sacrificare non licet. Ne infidelibus aut passivis corporibus honos martyrum deferatur. Quod vetant Patres concilii Carthaginensis nomine primi sub Julio celebrati c. 2, his verbis: « Martyrum dignitatem nemo profanus infamet, neque ad passiva corpora, quæ sepulture tantum propter mi-

D sericordiam ecclesiasticam, commendari mandatum est, redigat, ut aut insaniam præcipitatos, aut aliquo tali pacto, aut alia ratione peccati disjunctos, non ratione vel tempore competenti, quo martyria celebrentur, martyrum nomine appellet, etc. » Hoc idem prohibent Patres concilii Bracharensis II, c. 18; Martini Bracharensis capitula, cap. 68; synodus incerti loci, quam v. cl. J. Sirmondus concilio Pari-

^a Vide hujusce voluminis col. 927.

siensi subjectam reperit; can. 2 concilii Nannetensis, c. 6; synodus sancti Patricii, c. 23; sanctus Gregorius in epistola de expositione diversarum ad Augustinum in responsione ad interrogationem 9; Excerptiones Egberti Eboracensis archiepiscopi c. 9-52, quem citat ex canone Epaonensi 56. Vide lib. 1 Capitul., c. 159; lib. II, c. 47; concil. Arelatense VI, c. 21; Theodulphi episcopi Aurelianensis capit. 11 concil. Moguntiac. c. 52, in quibus illud idem ob eandem rationem prohibetur.

Inde evulsa. Quare hæc altaria vulgo evertentur; sicut patet ex concilio Carthaginensi nomine quinto, c. 14: « Ab episcopis qui eisdem locis præsumunt, si fieri potest, evertantur; si autem hoc propter tumultus populares non sinitur, plebes tamen admoneantur, ne illa loca frequentent; ut qui recte sapiunt, nulla ibi superstitione devincti teneantur. » Iste canon refertur in integro codice canonum Ecclesiæ Africanæ, c. 83, atque in capitulari Aquisgranensi 42. Et satis repeti non potest, ut qui recte sapiunt, nullo superstitionis errore devincti teneantur. De eversione horum altarium egregium Martini exemplum nobis suppeditat Sulpitius Severus in libro ejus Historiæ cap. 8: « Atque ita inquit in fine capitis, populum superstitionis illius absolvit errore. »

Sed si apta videtur ad consecrandum, etc., reedificetur. Etiam templa decorum, postquam demolita fuerant, Christiani in ecclesiam Dei commutabant. Quod testatur Sozomenus, lib. VI Histor., cap. 20. Aliquando tanta execratione exosa habebant, ut pollutionem eorum purgabilem non putarent, et sanctis utilis applicare despicerent, sicut loquantur Patres concilii Epaonensis, can. 33; quandoque vero non diruebant, sed Deo in honorem cujusdam martyris consecrabant. « Cum vero, inquit sanctus Augustinus in epistola 154, in usus communes, non proprios ac privatos, vel in honore Dei veri convertuntur, hoc de illis sit quod de ipsis hominibus, cum ex sacrilegis et improbis in veram religionem mutantur. » Cujus rei insigne exemplum exstat apud Evagrium, lib. 1 Hist., c. 16, qui refert de Theodosio, ut Ignatium divinum martyrem majoribus afficeret honoribus, templum jam olim dæmonibus dicatum, quod indigenæ templum Fortunæ nuncupabant, in ipsius honorem consecrasse. Hinc discimus multum tempori consulendum, atque hoc unum spectandum quod omne scandalum removet et ædificationi plurimum inservit.

Si hæc consecrata prius fuit. Athanasio quasi capitale crimen objiciebatur quod in ecclesia quæ nondum dedicata fuerat, synaxim habuisset. Sed exemplis suorum patrum ac testimoniis Scripturæ, illud crimen facile diluit in sua ad imperatorem Constantium Apologia. « Cæterum, inquit, quia de magna ecclesia crimen concinnant, quod ibi synaxis habita sit priusquam dedicaretur, age, etiam ea de re tuæ pietati responsum demus: eo enim nos trahunt illi qui in nos oïia congerunt. Factum est, agnosco. »

Deinde exempla Patrum proponit. « Præsertim cum non ignorarem istius modi exempla apud Patres superesse: beatæ siquidem memoriæ Alexander, cum alia loca angusta essent, in ecclesia majoris Iheone, quam ædificabat, synaxes celebrari voluit. Id enim habebat hominum frequentia, nec in cogendo populo respexit, eam nondum exedificatam esse. Quinimo frater tuus beatæ memoriæ in hujusmodi templo, cum Aquileiæ synaxis haberetur, ipse quoque eo se contulit: ita nimirum et ego quoque feci. » Denique ipsismet Christi verbis hoc a se recte factum sic probat. « Superest igitur ut anticipem in quod ille dentem figere posset. Objicit in suis calumniis, opus nondum dedicatum fuisse, ac proinde illegitime ibi preces conceptas. Dominus tamen in contrarium præcipit, cum dicit. Tu autem cum orabis, ingredieris in penetralia tua, et occludes fores tuas. Quid mihi ergo loquitur calumniator, vel quid potius prudenter et vere Christiani dicant attendendum est; hos tibi consulendos, interrogandos puta, non autem obtrectatores; cum de iis scriptum sit, Stultus tibi stulta loquetur; de istis autem præcipiatur, Ab omni sapiente accipe consilium. » Sublata tamen necessitate, rationem loci in quo synaxis habetur non esse negligendam docet sanctus Basilius, de Baptismo, cap. 8: « Nobis quoque periculum male obiti mandati, si loci rationem neglexerimus; maxime si sacerdotii mysteria in locis profanis celebraverimus: propterea quod ea res judicium haberet contemptus in celebrante, offendiculum quoque generaret pro varietate affectionum, et propter variam multorum in rerum divinarum scientia infirmitatem, διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἐν τῇ γνώσει διάφορον ἀσθένειαν. Etenim cum essent Christiani pleni gratia et fortitudine, ut ait Joannes Chrysostomus in homilia 34 in Matthæum, domus ipsæ his priscis temporibus ecclesiæ erant. Sed frigescente charitate, et spectata plurimorum infirmitate a Patribus sancitum est in ecclesia non offerri antequam consecraretur. » Vide Synodum sancti Patricii, c. 23; Excerptiones Egberti Eboracensis, c. 9; Capitul. I. VI, c. 507; concil. Triburiense, c. 4, cujus verba habentur in concilio Moguntino sub Arnulpho, c. 9. Plura jam de consecratione ecclesiæ supra retulimus ex variis codicibus mss. quibus istud primum caput Pœnitentialis exponitur. Hic quoque non erit alienum addere quæstiones quas Petrus Cantor movet de eadem materia in libro de Sacramentis.

Selecta ex cap. 33 codicis ms. de Sacramentis Petri Cantaris Parisiensis.

Quæritur quid sit quod dicit episcopus, Ungo te, ad basilicam ex insensatis lapidibus constructam. R. Quod hic est sensus verborum, Per te significo fidelium Ecclesiam unctam in sacramento fidei, et in futuro plenius inungendam. — Quæritur etiam quid sit quod dicitur, Sit hæc domus firmiter ædificata, cum forte structura ipsa muralis sit in brevi ruitura. R. Quod hoc refertur ad illam spiritalem Ecclesiam quæ per illam intelligitur. — Quæritur etiam utrum

ex unctione sacramentali et multiplici benedictione, quæ sit in dedicando, veluti cum oratur, ut quicumque locum illum aliquid petiturus ingreditur, cuncta se impetrare letetur; locus ille aliquam sortiamur efficaciam, et aliquem gratiæ cumulum, ut conferat aliquid orantibus in eo, scilicet vel maiorem devotionem et promptiorem precum exauditionem, Nonne in alio loco poterit quis ex pari charitate, et devotione orare? Quare ergo non habebit æqualem affectum ejus oratio ^a.

Ex cap. 34. De causis iterandæ consecrationis altaris.

Solent autem diversæ causæ distingui; quare fiat iteratio consecrationis in altari, et inter illas una causa ponitur, motio mensæ altaris. Sed antequam de hoc dicamus, queramus si forte consecratur altare, cujus vehiculum sit magna strues lapidum, non tamen terræ infixæ, sed tota mobilis, et tota sic, ut materia illa inde ad locum aliquem profanum afferatur, an possit ibi in eo celebrari. Et potest dici nihil impedire, dummodo in altari nulla fiat motio per translationem. Unde patet magis in ecclesia non dedicata posse super altari illato celebrari. Ut ad aliud procedamus, ponamus quod in mensa quadam sive lapidea, sive lignea lapis aliquis collocetur, sicut fieri solet in altari portatili, illa autem mensa magno e strue lapidum cæmento uniatur. Si ergo lapis ille mensæ immissus sit consecratus, queritur an mensa mota a strue, sit altare denuo consecrandum, quasi mota a vehiculo suo, cum illa strues intelligatur ejus esse vehiculum. Volunt quidam distinguere, utrum in mensa consecratum altare, antequam uniretur strui lapidis per cæmentum, an post. Si ante, sola mensa intelligatur fuisse vehiculum; ideoque si postea separaretur mensa a strue, non intelligitur motum altare, nec est denuo consecrandum. Si autem strui unita mensa fuerit facta consecratio, videtur etiam ipsa strues pro vehiculo fuisse; et tunc iudicatur altaris motio facta in mensæ separatione. Hic tamen credam investigandum, etiamsi sic fieret, quid intenderet episcopus consecrare mensam, an altare mensæ infixum. Ubi vero mensa superponitur sine cæmento, vel quocunque glutino interposito, nullam questionem reputo.

Ex cap. 35. Utrum destructa fabrica ecclesiæ possit in communes usus assumi.

Queritur deinde de lapidibus, sive de lignis, quæ fuerunt in structura fabricæ ecclesiasticæ: utrum disrupta fabrica, illa possit ad usus communes assumi. Videntur super hoc jura prodere Clemens papa, et Eugenius, et quasi contrahendum, quod non possit. Sed dubitatur utrum ad officinas fratribus necessarias, puta capitulum, dormitorium, sive refectarium possit assumi. Quod primo non videtur verum, quia lapides illi et ligna sacra sunt, loca vero talia vel non profana, vel omnino ita sacra.

Gradus non debemus facere ante altare, ubi reliquiæ. Nam reliquiæ non in altum evehebantur, sed terra abscondebantur. Hoc declarat sanctus Atha-

nasius in Vita sancti Antonii, qui præter hanc consuetudinem, cæteras non probat. « Mos etenim, inquit, Ægyptiis est, nobilium et præcipue beatorum martyrum corpora linteamine quidem obvolvere, et studiam funeri solitum non negare: terra vero non abscondere, sed super lectulos domi posita reservare. Hunc honorem quiescentibus reddi, inveterate consuetudinis vanitas tradidit. De hoc Antonius sæpe et episcopos deprecatus est, ut populos ecclesiastica consuetudine corrigerent, et laicos viros ac mulieres rigidius ipse convenit, dicens: nec licitum hoc esse, nec Deo placitum, quippe cum patriarcharum et prophetarum sepulcra quæ ad nos usque perdurant hæc facta convincerent. Dominici quippe corporis exemplum intueri jubebat, quod in sepulcro positum, lapide usque ad resurrectionis diem tertium clausum fuerit. Atque his modis vitium circa defunctos Ægypti, etiamsi sancta essent corpora, coarguebat dicens: Quid majus, aut sanctius corpore potest esse Dominico, quod juxta consuetudinem gentium cæterarum humo conditum esse scimus? Hæc justa persuasio multorum insitum evellit errorem, et repositis in terra cadaveribus Domino gratias pro bono magisterio retulerunt. » Quod sanctus Antonius ut errorem et vanam superstitionem rejiciebat, inveteratam esse apud infirmiores fideles consuetudinem testatur auctor libri de Resurrectione, quem v. cl. J. Sirmondus sub nomine Eusebii Cæsariensis edidit: « Non enim, ut ait, projecit linguam, quam incidit medicus, sed accipiens eam ut medicamen ad sanitatem illius delicti quod admiserat abnegando, accipiens domi recondit, ut consuerunt infirmiores, fideles tamen honorare, si quid a martyribus sumpserint. » Utrum vero liceat reliquias sanctas exponere ad colligendas oblationes pro fabrica ecclesiæ, sic exponit Magister Robertus de Chorçon in sua summa.

Selecta ex quest. 2 cap. 12 codicis ms. Summæ magistri Roberti de Chorçon illustrissimi cardinalis.

Queritur si prælatus debeat permittere prædicantes propter quæstum et tot abominationes intersecentes deferre capsulas et reliquias sanctorum cum prædictis cedulis, ad colligendas oblationes passim pro fabrica ecclesiæ. Videtur quod nullo modo hoc pati debeat, quia nihil aliud est talia conferre prædictis quam committere gladios furiosis. Propterea hoc indecorum est, et contra auctoritatem et honestatem sanctorum, ut episcopus faciat illos mendicare mortuos, et post mortem ea querere quæ in vita sua tanquam stercora contempserunt, sicut patet per sanctum cujus corpus collocatum Parisiis in argentea capsula, eam statim rupit, similiter et auream. Tandem in lignea requievit, ut sic doceret mortuus argentum contemnendum, quod ipse contempsit vivus. Hoc etiam testatus est beatus Firminus Ambianensis, quia cum quæstiores vellent ejus corpus a loco martyrii ad sic mendicandum deferre, non potuit ab aliquibus a loco illo asportari. Sic

^a Sæpius hic auctor suas propositiones non definit.

ergo patet quod reliquæ sanctæ non sunt exponendæ **A** fidem suam habere mercedem, et in sensu suo abundare; id est, ut, optime exponit Augustinus in ep. 120, c. 18, unam in his s. luberrimam regulam retinendam esse, ut quæ non sunt contra fidem, neque contra bonos mores, et habent aliquid ad exhortationem vite melioris, ubicunque institui videmus, vel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando et imitando sectemur, si aliquorum infirmitas non ita impedit, ut amplius detrimentum sit. Ita igitur sentiendum est de lucernis quæ accenduntur sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum. Verum quibus potissimum luminibus splendescere debeat ecclesia, admodum præclare declarant sanctus Gregorius Nazianzenus et sanctus

Candela ardeat ibi. Primis Ecclesiæ sæculis nondum illud in usu fuisse probant testimonia Patrum. Tertullianus in Apologetico: « Cur die læto non laureis postes obumbramus? nec lucernis diem infringimus? etc. Quis enim philosophum sacrificare, aut lucernas meridie vanas prostituere compellit? » Et lib. de Idololatria: « Accendunt igitur quotidie lucernas, quibus lux nulla est. » Lactantius, lib. vi de vero cultu: « Accendunt lumina velut in tenebris agentis, etc. Vel si cœleste lumen, quod dicimus solem, contemplari velint, jam sentiant quod non indigeat lucernis eorum Deus, qui ipse in usum hominis tam claram, tam candidam lucem defuit, etc. Num igitur mentis suæ compos putandus est qui auctori et datori luminis, candelarum ac cereorum lumen offeri pro munere? » Circa hoc tempus inter Tertullianum et Lactantium Patres concilii Eliberitani cereorum per diem usum, aut potius abusum interdixerunt can. 34: « Cereos per diem placuit in cœmeterio non incendi, etc. » et can. 37: « Prohibendum etiam ne lucernas hi publice accendant, » etc. Postea tamen usus cœpit esse; quem cum acerrime quasi idololatriam damnaret Vigilantius, sic refellitur ab Hieronymo, in epistola quam adversus eum scripsit: « Cereos autem non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris; sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, et vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui propter imperitiam et simplicitatem sæcularium hominum, vel certe religiosarum feminarum, de quibus vere possumus dicere: Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam, hoc pro honore martyrum faciunt, quid inde perdis? Causabantur quondam et apostoli, quod periret unguentum, sed Domini voce correpti sunt. Neque enim Christus indigebat unguento, nec martyres lumine cereorum: et tamen illa mulier in honore Christi hoc fecit, devotioque mentis ejus recipitur. Et quicumque accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo: *Unusquisque in suo sensu abundet.* Idololatrias appellas hujusmodi homines? Non diffiteor, omnes nos qui in Christo credimus de idololatria venisse. Non enim nascimur, sed renascimur Christiani. Et quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Hoc fiebat idolis. et ideo detestandum est; hoc sit martyribus, et ideo recipiendum est.

« Nam et absque martyrum reliquiis per totas Orientis ecclesias, quando legendum est Evangelium, accenduntur luminaria jam sole rutilante: non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum. Unde et virgines illæ evangelicæ semper habent accensas lampades suas. Et ad apostolos dicitur: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucerne ardentes in manibus vestris,* etc. » Omnino notandum est quod Hieronymus dicit unumquemque secundum

B J. Chrysostomus, quorum prior sic in oratione 4 adversus Julianum. « Nec visibili lumine splendescent domus, nec tibicinium cantu plausibusque personent; hoc enim more gentiles novæ luncæ festum celebrant. At nos ne committamus ut ad hunc modum Deum honoremus, ac præsens tempus iis rebus quæ minime decent, extollamus; sed animi puritate et mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiæ corpus illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et cogitationibus, quæ super sanctum candelabrum excitantur, atque universum terrarum orbem luce perfundunt. » Vide Joan. Chrysostomum in homilia 20, ad populum Antiochenum.

Incenso aspergitur ecclesia. Judicandum de thure et incenso perinde ac de lucernis. Patres antiqui, præsertim Latini, ritus quibus pagani utebantur in sacrificiis, adeo refugiebant, ut quidam ab iis rebus abstinerint quas posterius Iona Christianorum intentio inexit. Tertullianus in Apologetico, cap. 30: « Qui ei offero epimam et majorem hostiam, quam ipse mandavit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profectam: non grana thuris unius assis: non Arabicæ arboris lacrymas, » etc. Et cap. 41: « Thera plane non enimus. » Arnobius lib. vii adversus Gentes: « Sin autem temporibus priscis, neque homines, neque dii hujus thuris expetivere materiam, comprobatur et hodie frustra illud inaniterque præstari; quod neque antiquitas necessarium credidit, et sine ullis novitas rationibus appetivit, etc. Honoramus, inquit aliquis fortasse, his deos, etc. Et pietas! quantus iste est honor, aut, qualis, qui ex ignis odore conficitur et resina arboris comparatur. Nam ne forte ignoretis quid aut unde sit thus istud: viscum est corticibus profluens, » etc. Antiquum tamen apud Græcos thuris incensi usum colligere licet ex canonibus vetustis sub nomine apostolorum. Hoc autem habet canon 3: « Ne liceat aliquid aliud ad altare offerre, quam oleum ad luminare, et incensum tempore sanctæ oblationis, καὶ θυμίαμα τῷ κυρῷ τῆς ἁγίας προσηφίας. Et sane laudabilis usus, qui significat orationem nostram delectare esse incensum in conspectu Dei. Quod Joannes Chrysostomus et alii Patres Græci sæpius repetunt. Quamobrem si majora studiorum lucra speranda

sint, quam calumniatorum detrimenta metuenda, sine dubitatione faciendum est, sicut loquitur sanctus Augustinus in epistola ad Januarium. Sed nimiam istius modi rituum copiam paulo post sanctus Augustinus vituperat cap. 19 ejusdem epistolæ, his verbis : « Sed hoc nimis doleo quia multa quæ in divinis libris saluberrime præcepta sunt, minus curantur, etc. Quamvis enim neque hoc invenire possit, quomodo contra fidem sint; ipsam tamen religionem, quam paucissimis et manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei esse liberam voluit, servilibus oneribus premunt, ut tolerabilior sit conditio Judæorum, qui etiamsi tempus libertatis non agnoverint, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumptionibus subjiciuntur. » Vide quoque epistolam Leonis I ad universos episcopos per Siciliam constitutos, cap. 2.

Laicus non debet in ecclesiis lectionem recitare. Hunc ordinem jam suo tempore stabilitum esse aperte declarat antiquissimus apud Latinos Patres Tertullianus, qui contrarium usum damnat in Ecclesia hæreticorum cap. 41 : « Itaque alius hodie episcopus, cras alius : hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus. Nam et laicis sacerdotalia munera injungunt. » Antiquior apud Græcos Justinus hunc quoque ordinem mihi videtur indicare in apologia prima juxta Eusebium, quæ proinde male inscribitur ut secunda in editis; cum dicit : « Deinde lectore quiescente præsident... et populus fauste acclamat... absentibus autem per diaconos mittitur, etc. » Sic videtur distinguere lectorem a præsidente, diaconis, et populo. Num vero esset aliquis diaconus qui lectoris munere fungeretur, hoc nollem penitus negare. Nam cum prius describit synaxim, loquitur tantum de presidente, diaconis, et populo. Et sanctus Clemens Alexandrinus ecclesiasticam hierarchiam proponens libro vi Stromatum meminit tantum episcoporum, presbyterorum, diaconorum. Quidquid sit : satis superque constat, hunc lectorem non fuisse laicum. Quod sufficit ad probandum etiam laicos priscis ecclesiæ sæculis in synaxi lectionem non recitasse.

Nec alleluia dicere. Sanctus Augustinus in epistola ad Januarium : « Varie, inquit, cantatur alibi, atque alibi. Hic hymnus tanti aestimabatur Romæ, ut quotannis semel caneretur : si credamus Sozomeno lib. vi, cap. 19. Præterea Romæ quotannis semel canitur Alleluia, primo die paschalis festivitatis : adeo ut, multi Romanorum hoc jurejurando uti soleant, ut hunc hymnum audire et canere ipsis contingat. » Idem testatur Cassiodorus in Historia tripartita, qui vix poterat hunc morem ignorare. Attamen Hieronymus adversus Vigilantium inter ipsius hallucinationes recenset, « quod putaret, nunquam nisi in Pascha Alleluia cantandum. » Et in epitaphio Fabiolæ refert in illius exsequiis Alleluia fuisse cantatum etiam Romæ. Quantum, inquit, haberet viventis Fabiolæ Roma miraculum, in mortua demonstravit. Necdum spiritum exhalaverat, nec-

dum debitam Christo reddiderat animam : etiam fama volans, tanti prænuntia luctus, totius urbis populum ad exsequias congregabat. Sonabant psalmi, et aurata templorum roboans in sublime quatiebat Alleluia.

Et quando quis consecrat aquam, primum orationem faciat. Absque enim oratione, juxta Tertullianum, viduæ sunt aquæ, scilicet Spiritu sancto qui, invocatus super aquas, eas cœlesti fonte maritat, ut ait sanctus Paulinus in epist. 12, ad Severum :

Sanctus in hunc cœlo descendit Spiritus amnem,
Cœlestique sacras fonte maritat aquas.

CAPUT II.

De tribus gradibus Ecclesiæ principalibus.

Episcopo licet confirmare, etc., similiter et presbytero. Vide infra caput 4 Poenitentialis de Baptismo et Confirmatione.

Si diaconus vel presbyter ipse calicem et oblationem manibus tenuerit. Quod idem præstitisse de seipso testatur Theodoretus in Historia religiosa, cap. 20. « Ego vero, inquit, libenter obtemperavi, et sacra vasa afferri jussi (nec enim procul aberat locus) diaconorumque manibus utens pro altari, mysticum et divinum ac salutare sacrificium obtuli. »

Episcopus non debet abbatem cogere ad synodum ire. Nisi, ut addit, etiam aliqua rationabilis causa sit. Quæ causa maxime rationabilis est, cum vocantur ab episcopo, ex eo quod extra regulam fecerint. Conc. Aurelianense I, c. 19 : « Abbates pro humilitate religionis in episcoporum potestate consistent et si quid extra fecerint, ab episcopo corrigantur, qui semel in anno, in loco ubi episcopus elegerit, accepta vocatione conveniant. » Concil. Antisiodorense sub Pelagio II, c. 7 : « Ut medio Maio omnes presbyteri ad synodum veniant, et Kalendis Novembris omnes abbates ad concilium conveniant. »

Rex vero, si plus est. Quia rex a Deo constitutus est episcopus rerum externarum : qualem se juré vocat Constantinus imperator alloquens episcopos. « Vos quidem, inquit, in iis quæ intra Ecclesiam sunt, episcopi estis : ego vero in iis quæ extra geruntur, episcopus a Deo sum constitutus. » Hæc apud Eusebium, lib. IV de Vita Constantini cap. 24. Leo I, in epistola ad Theodosium Augustum : « Quantum præsidii Dominus Ecclesiæ suæ in fide vestræ clementiæ preparavit, his etiam litteris quas ad me misistis, ostenditur, ut vobis non solum regium, sed etiam sacerdotalem animum inesse gaudeamus. » Agapitus episcopus Rhodi ad Leonem imperatorem : « Omnes oramus innumeros vos conservari temporibus. Vere namque sacerdos et natura imperator existis. » Unde Gregorius II non diffidetur omnes bonos imperatores posse vocari sacerdotes. Sic enim respondet Leoni Isauro imperatori in epistola II quam ad ipsum scribit : « Scripsisti : imperator sum, et sacerdos. Enimvero qui ante te fuerunt imperatores hoc opere ac sermone demonstrarunt, qui confiderant, et curam gesserunt ecclesiarum una cum pon-

tificibus cupiditate zeloque incensi, etc. » Et infra : A
« Hi sunt sacerdotes et imperatores qui id opere demonstrarunt. »

Si pretium redimendi non habet. Vide conc. Aurelianense III, c. 15; Aurelianense IV, c. 25; S. Gregor. lib. III, epist. 9.

Episcopo licet votum solvere. Nec hoc vituperandum esse clare ostendit sanctus Ambrosius exemplis Scripturarum auctoritate firmatis lib. III Officiorum, cap. 12 : Denique in Isaac habemus exemplum, pro quo arietem Deus statuit immolari sibi. Non semper igitur promissa solvenda omnia sunt. Denique ipse Dominus frequenter suam mutat sententiam, sicut Scriptura indicat. Quando Theodorus addit, Si vult, declarat quæ sit auctoritas episcopi, adeo ut qui sine illius consensu vocet quasi ex alieno vocat et quasi alienum usurpet. Nam, ut ait sanctus Cyprianus in epistola 27 : « Ecclesiæ ratio decurrit ut Ecclesia super episcopos constituitur; et omnis actus Ecclesiæ per eosdem præpositos gubernetur. » Unde infra Theodorus in cap. Quæstionum conjug. : « Et si quis in sæculari habitu votum voverit sine consensu episcopi, ipse episcopus habet potestatem mutare sententiam, si vult. » Illud idem docet magister Robertus de Flamesbure in suo Pœnitentiali.

Selecta ex cap. 4 libri II Pœnitentialis ms. magistri Roberti de Flamesbure, canonici S. Victoris, et pœnitentiarii.

Item etsi de licentia uxoris intrans religionem monachis et sacerdote præsentibus, vir in manus se dedit abbatis, sed episcopo ignorante; si mulier nec perpetuam vovit continentiam, nec cum viro religionem intravit, potest eum revocare episcopus, ut in decretali *Propterea*, in titulo *de conversione conjugatorum*. Quod sic intelligo : quod episcopus potest et debet virum ad mulieris petitionem revocare, si illa in ingressum viri protestata est se nolle continere. Quod enim dicitur quod votum solemnizatur, quando aliquis se in manus dat abbatis, de solutis intelligitur personis, non de subditis, sive conjugatis : quia nec vir, nec mulier sine episcopi auctoritate religionem intrare potest. Unde iste conjugatus qui sine auctoritate episcopi in manus se dedit abbatis, nihil fecit.

Presbytero soli liceat missas facere. Diaconis igitur non licet. Concilium Arelatense I, c. 15 : « De diaconibus quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere. » Conc. Ancyranum, c. 2 : « Diaconos similiter qui sacrificarunt, postea autem relictati sunt, alium quidem honorem habere, ipsos autem ab omni sacerdotali ministerio, et juxta codicem Ecclesiæ universæ, ab omni sacro ministerio cessare, et panem vel calicem offerendi vel prædicandi. » His etenim aliquando commissæ est Domini sanguinis consecratio, ut sanctus Ambrosius testatur de sancto Laurentio diacono, lib. I Officiorum, cap. 41 : « Experire certe, utrum idoneum ministrum elegeris, cui commisisti Domini sanguinis

consecrationem. » Unde olim diaconi ecclesias quasdam rexerunt. Conc. Eliberitan., can. 77 : « Si quis diaconus regens plebem, etc. » Gregorius Turonensis, de Gloria confessorum, cap. 50 : « Post longinqua vero annorum curricula, Cautinus, qui ipsius Arvernæ urbis episcopus datus est, in diaconatu suo Ecclesiam vice illius rexit. »

Et populum benedicere. Patres concilii Regensis presbyteris permittunt ut privatim benedicant, non publice in ecclesia : « Et inter minutas has discussiones et indefinitas visum est omni presbytero per familias, per agros, per privatas domos, pro desiderio fidelium, facultatem benedictionis aperire, quod nonnullas jam provincias habere succurrit. » Nec privatim ergo, ut recte animadvertit v. cl. J. Sirmundus in suis ad hunc canonem notis, ante hoc tempus presbyteri benedictionem dabant in his provinciis Galliæ. In synodo Agathensi publicam tantum dare prohibentur, non privatam. C. 44 : « Benedictionem super plebem in ecclesia fundere presbytero penitus non licebit. » Et nequidem chorepiscopis licet ex Caroli Magni Capitulis ecclesiasticis, tit. IV, cap. 2 : Placuit, sicut Leonis papæ et omnium episcoporum nostrorum atque reliquorum fidelium generali et synodali consultu decrevimus, ut nullus chorepiscopus, etc., benedictionem in publica missa populis tribuere præsumat. Quæ omnia summis pontificibus, id est cathedralibus episcopis debentur, et non chorepiscopis vel presbyteris, quorum formam juxta sanctorum canonum decreta chorepiscopi gerunt : si autem ii aliquid ex his agere tentaverint, irrita erunt quæ ab iis geruntur, et ipsi omni ecclesiastico honore funditus priventur. » In Oriente vero utramque presbyteris concessam esse elicitur ex verbis sancti Basilii ad Amphilochoium c. 27 : De presbytero nefariis nuptiis per ignorantiam implicito. « Nec publice, inquit, nec privatim benedicat. » Idem ex homilia 34 Joannis Chrysostomi in cap. IX Matthæi ; quod aperte declarat atque confirmat infra Theodorus in fine cap. 3 Pœnitent.

Presbyter decimas dare non cogitur. Indignum est enim, inquit Gregorius, ut a clericis exigantur, qui propter eum, ejus sunt decimæ, pauperes efficiuntur. Vide Append. conc. Lateran. III, cap. 9. Quare infra dicitur, cap. 15 : « Decimas non est legitimum dare, nisi pauperibus et peregrinis. » Vide librum Joannis Launoi, doctoris celeberrimi, de Definitione honorum Ecclesiæ, in quo innumeris Patrum testimoniis probat bona Ecclesiæ esse bona pauperum ; quibus adjungam sententiam magistri Roberti de Chorçon in sua Summa, ubi quæst. 15, de decimis, cap. 3, hanc tractat quæstionem, Utrum clerici tenentur decimas solvere.

Selecta ex Summa ms. magistri Roberti de Chorçon, quæst. 15 de decimis, cap. 3.

Dicimus quod secus est de laico qui habet proprium, et secus est de clerico qui non est possessor

eorum quæ habet, sed tantum dispensator, juxta A Apostolum, qui ait : *Dispensatio nobis credita est.* Et juxta Hieronymum, qui ait xvi, quæst. 1, cap. ultimo : « Quidquid habent clerici, pauperum est, et ideo domus eorum debent esse communes. » Unde clericus potest recipere de bonis ecclesiasticis, ut dispensator et servus, quæ sufficiunt ei et arcte familie, et honeste ad esculentum, et poculentum, et indumentum. *Et his, ut dicit Apostolus, contenti simus,* et totum residuum de jure districto pauperum est. Unde clerici loco decimarum, quas dant laici, residuum a sufficientibus sibi et suæ familie in pias curas pauperum et Ecclesie tenentur impartiri : quia, si ultra necessaria retinent, teste Hieronymo, raptores sunt. Unde ait, « Aliena rapere convincitur, quisquis ultra necessaria retinere conatur. » Et dicit Gregorius : « Cum pauperibus bona tribuimus, non nostra illis damus, sed sua ipsis reddimus. Unde non dicitur misericordia tantum, quoniam bona pauperibus distribuimus, sed justitia. » Unde in psalmo : *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus,* etc. Quia de jure districto tenemur nos clerici dare pauperibus omnia ea quæ supersunt nobis, nobis et arcte familie necessariis sumptis. Unde in Evangelio : *Quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia manda sunt vobis.* Et idem dicitur xvi, quæst. 1.

Presbytero non licet peccatum episcopi prodere, quia super eum est. Eodem modo judicabat Ambrosius episcopus in concilio Romano sub Sixto III : « Respondit et dixit : Non licet quemquam accusare pontificem suum, quoniam judex non judicabitur. Nisi tamen a recta fide exorbitaverit. » Sicut ad universale concilium Ephesinum scribit Charisius presbyter, œconomus Philadelphie, his verbis : « Oratio quidem est omnium qui bene sapiunt, honorem semper et decentem reverentiam spiritualibus maxime Patribus et doctoribus exhibere. Si vero alicubi contigerit, eos qui docere debent talia subiectos, de fide insonare quæ omnium aures et corda ledunt, necessarium est ordinem commutari, et eos qui male docere conantur, a minoribus redargui. » Quod in synodo Romana v Symmachus a multis antecessoribus suis decretum atque firmatum dicit : « Non ergo necesse est super his nova cudere, sed vetera reconciliare atque firmare. Est enim a multis antecessoribus nostris synodaliter decretum atque firmatum, ut oves quæ pastori suo commissæ fuerint, eam nec reprehendere, nisi a recta fide exorbitaverint, præsumant. » Licet quoque pro sua injustitia, sicut synodus prosequitur his verbis : « Nec ullatenus pro quacunque re alia, nisi pro sua injustitia, accusare audeant, etc. » Patres concilii Epaonensis ampliorum etiam laicis concedunt potestatem, can. 24 : « Laicis contra cujuslibet gradus clericum, si quid criminale parant objicere, dummodo vera suggerant, proponendi permittimus potestatem. » Verum quantum delicta episcoporum tegi debeant, sapientissime docet Constantinus imperator, cujus verba Theodoretus refert lib. 1 Hist. eccles., cap. 10.

Sacrificium non est accipiendum de manu sacerdotis. Qui scilicet oblationes vel lectiones secundum ritum implere non potest. Concil. Romanum sub Hilario papa celebratum, can. 5 : « Inscii quoque litterarum... ad sacros ordines aspirare non audeant. Quisquis talium consecrator exstiterit, factum suum dissolvat. » Conc. Aurelian. II, can. 16 : « Presbyter vel diaconus sine litteris, vel si baptizandi ordinem nesciat, nullatenus ordinetur. » Vide Reginonem lib. de eccles. Disciplinis, inquisit. 83, et notas Stephani Baluzii viri eruditissimi, qui de eadem recitat Carolus Calvus in epistola ad Nicolaum papam, concilium Valentium, et Hinemarum in cap. 56 posterioris operis adversus Gothescalcum.

Sacerdotis quæ lectiones. In quibusdam ecclesiis sacerdotes sanctas Scripturas legebant. De quo Sozomenus, lib. vii eccles. Histor., cap. 19, refert variam disciplinam, nempe apud Alexandrinos solum archidiaconum sacrum codicem legere, alibi vero diaconos : in multis autem ecclesiis solos duntaxat presbyteros : alicubi in præcipuis festivitatibus episcopos legere, ut Constantinopoli primo die Paschæ Evangelium præcipue legebant. De presbyteris postea dicitur : « Presbyter si responsoria cantat in missa vel quæcunque, cappam suam non tollat, sed Evangelium legens super humeros ponat. »

Cappam suam. Clericos uti cappa diversa a cæteris monachorum et aliorum declarat conventus Aquisgranensis, cap. 12-61; concil. Varense cap. 46, in quo prohibetur ne cappæ ecclesiæ per laicos in festis confraternitatum deferantur. Tempore Theodori, et longe prius peculiare erant clericorum vestes in plerisque ecclesiis, sicut probant testimonia Gregorii Turonensis, lib. v Hist. cap. 14; conc. III Carthaginensis, can. 41, aut potius 60, juxta ordinem codicis antiquorum Ecclesiæ statutorum; Hieronym. in Commentarii lib. xiii in Ezechiel cap. xlii, et conc. Laodic., can. 22. Sed ante hoc tempus id nullibi apparere indicat Henricus Valesius vir doctissimus in suis notis ad cap. 19 lib. vi Hist. eccles. Eusebii : « Apparet, inquit, nullum etiam tum peculiarem fuisse vestitum clericorum. » Quandoquidem Heraclas Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, et qui postea ejusdem loci episcopus fuit, semper retinuit. Sanctus Clemens Alexandrinus commendat vestes candidas, sed quibus, ut pote simplicibus, omnes Christianos; et ut ipse ait lib. ii præd., cap. 10, eos quidem, qui sunt candidi, et non intus adulterini, candidis et minime curiosis ac operosis vestibus uti convenientissimum est. Hegesippus loquitur de linea veste Jacobi apud Eusebium cap. 23. Polycrates de Joannis Lamina apud Eusebium lib. v Hist., cap. 23. Idem refert sanctus Epiphanius de Jacobo hæres. xxviii, et hæres. lxxviii. At quibus ornamentis peculiaribus non solum a laicis, sed a cæteris omnibus Ecclesiæ sacerdotibus distinguebantur. Unde forsitan his motus rerum ecclesiasticarum peritissimus Joannes Beleth ista dicit in cap. de Sacrificio missæ : « Et nota quod apostolis et ab apostolicis viris in primitiva Ecclesia sacrificium fiebat

in vasis ligneis et vestibus communibus. Tunc enim lignei calices, et aurei sacerdotes. » Olim fuerunt qui quemdam peculiarem vestium sacerdotalium usum velut antiquissimum ex ipsismet verbis Evangelii vellent comprobare, quos egregie refellit Coelestinus papa in epist. ad episcopos provincie Viennensis et Narbonensis, cap. 1 : « Dicimus enim, inquit, quosdam Domini sacerdotes superstitioso potius cultui inservire, quam mentis vel fidei puritati. Sed non mirum, si contra ecclesiasticum morem faciunt, qui in ecclesia non creverunt, sed alio venientes itinere, secum hæc in Ecclesiam, quæ in alia conversatione habuerant, intulerunt. Amicti pallio, et lumbos præcincti, credunt se Scripturæ non per spiritum, sed per litteram completuros. Nam si ad hoc ista præcepta sunt, ut taliter servarentur; cur non fiunt pariter quæ sequuntur, ut lucernæ ardentes in manibus una cum baculo teneantur? Habent suum ista mysterium, et intelligentibus ita clara sunt, ut ea magis quæ decet significatione serventur: nam in lumborum præcinctione castitas, in baculo regimen pastorale, in lucernis ardentibus boni fulgor operis, de quo dicitur: Opera vestra luceant, indicantur. Habeant tamen istum forsitan cultum, morem potius quam rationem sequentes, qui in remotioribus habitant locis, et procul a cæteris degunt. Unde hic habitus in Ecclesiis Gallicanis, ut tot annorum tantorumque pontificum, in alterum habitum consuetudo vertatur? Discernendi a plebe vel cæteris sumus doctrina, non veste; conversatione, non habitu; mentis puritate, non cultu. Nam si studere incipiamus novitati, traditum nobis a Patribus ordinem calcabimus, ut locum supervacuis superstitionibus faciamus. Rudes ergo fidelium mentes ad talia non debemus inducere. Docendi enim potius sunt quam illudendi. Nec imponendum est eorum oculis, sed mentibus infundenda præcepta sunt. En quomodo clerici præsertim discernendi sunt a plebe. Et illud est quod Apostolum præcepisse ait sanctus Basilius in libro Regularum fusius disputatarum, resp. ad interrogat. 22. » Et infra: « Ille canon perpetuo tenore servetur. » Vide Gregorium Nazianzenum in oratione 49; Isidorum Pelusiotam lib. 1, ep. 43; librum Sacramentorum sancti Gregorii, in oratione de Consecratione episcopi; Fortunatam, lib. II, epigram. x, de sancto Germano Parisiorum episcopo.

Ille tamen sensim incellit, velut alter Aaron,

Non de veste nitens, sed pietate placens.
Non lapides, coccyus, clarum aurum, porpura, byssus
Exornant humeros, sed micat alia fides.

Quare auctor Vitæ sancti Fulgentii hæc de ipso testatur: « In qua tunica dormiebat, in ipsa sacrificabat; et tempore sacrificii, mutanda esse corda potius quam vestimenta dicebat. »

Iterum baptizentur illi quos baptizavit. Presbyter fornicans, si postquam compertum fuerit crimen, baptizaverit. Mirum quod quid tale legatur post questionem a Patribus adversus Donatistas tantopere discussam. Antea quidam Patres liberius loquebantur, sanctus Clemens Alexandrinus lib. VII Stromat-

tum, ἐμφανῶς, παρούσης τῆς γραφῆς, ... οὐκ οἶα ἶον καὶ γνήσιον ὕδωρ λογιζομένη. Tertullianus lib. de Pudicitia, cap. 21. Origenes, in Commentariis in Matthæum. Ei δὲ σειραῖς τῶν ἡμαρτημάτων αὐτοῦ ἐσφίκτα, μάτην καὶ δεσμεῖ καὶ λύει. De quo v. cl. Petrus Daniel Huetius hæc animadvertit in libr. II Origenianorum, p. 176. In hunc locum, inquit, adnotat Sixtus Senensis alludere Origenem ad errorem ab Hussitis postmodum propugnatum, qui papæ et episcoporum potestatem ex morum sanctitate pendere volebant, etc. Et paulo post: « Assentior Sixto, et peccare aio Origenem, atque hanc videri amplecti hæresim, in qua deinde versati sunt Donatistæ, cum a sacerdotum sanctitate Ecclesiæ potestatem suspenderunt. » Tertulliani ac Origenis eandem sententiam amplexi sunt ii de quibus testatur Dionysius Alexandrinus in epistola ad Philemonem Ecclesiæ Romanæ scripta, cujus fragmenta præclarissima Eusebius refert lib. VII eccles. Historiæ, cap. 7; sed præcipui exstiterunt inter alios defensores sanctus Cyprianus in epist. ad Magnum de baptizandis Novatianis, in epist. 74, 76, 78, et sanctus Firmilianus in epist. ad sanctum Cyprianum; de quibus sic loquitur sanctus Basilius in epist. canonica ad Amphilochoium, can. 1: « Verum enim vero antiquis visum est, Cypriano dico, et nostro Firmiliano, eos omnes uni calculo subijcere, etc., ut qui non possint amplius Spiritus sancti gratiam aliis quoque præbere, a qua ipsi exciderunt. » Atque horum dogmatum rationem explicat doctissimus Rigaltius in suis notis ad Cypriani epistolam 64, his verbis: « Sententiæ Cypriani Pamelius opponit sententiam Augustini statuentis, sacramenta ab impiis et sceleratis episcopis sive presbyteris ministrata valere. Quæ res indiget distinctione facti in controversiam deducti. » Et paulo post: « Talia dogmata, ævo potestatem secularium vexationibus et ministrorum Ecclesiæ factionibus afflictissimo, stabilire ac sancire visum Cypriano, cæterisque per Africam, Numidiam i. e. Mauritaniam, quo sibi populum facerent fidei Christianæ tenacem, ministrosque habere pacis et unitatis ecclesiasticæ magis amantes. » Sic doctissimi viri sentiunt de hac opinione quorundam Patrum, quam Theodorus secutus est cum auctore lib. de iis qui mysteriis initiantur, apud sanctum Ambrosium, cap. 4: « Non sanat, inquit, baptismus perfidorum, non mundat, sed polluit. » Notandum quod dicitur, postquam compertum fuerit crimen: longo post tempore pariter distinxit Magister Robertus de Chorgon in sua Summa, quoad potestatem solvendi peccata.

Selecta ex Summa ms. Roberti de Chorgon, quæst. 3, cap. 5.

Quæritur utrum sacerdos qui est in mortali peccato habeat prædictas claves, quibus aut liget, aut solvat. Videtur quod non, etc. Gregorius dicit: « Qui suis premitur, aliena non diluit. » Ergo immundus aliena non diluit. Item Gregorius alibi dicit: « Illi soli in hac carne positi potestatem habent ligandi et solvendi, qui doctrinam apostolorum tenent et vitam. Ergo cum immundus sacerdos hæc non

habeat, neque ligat, neque solvit, etc. » Quid ergo super his dicendum? Nobis videtur in his esse distinguendum; aut enim notorius est sacerdos, aut occultus. Si notorius est, neque de vitæ merito, neque de officio ligare debet vel solvere, imo arceri debet omnino ab executione clavium, similiter dicimus, quod talis arcendus est ab officio publicæ legationis, et prædicationis, et celebrationis missarum. Et in tali casu loquuntur prædictæ auctoritates. Si vero occultus est, tolerari potest, et si ligat vel solvit, tenet ejus ligatio vel absolutio. Sicut si malus conficit, confectum est. Si baptizat, baptizatum est. Sed absolutio et ligatio talis fit in ejus perniciem, qui ligat vel solvit. Non enim ligat de vitæ merito, sed de officio tamen sibi commissio.

Deprehendit se non esse baptizatum. De eadem fere questione interrogatus Dionysius Alexandrinus sic respondit in ep. ad Xistum Romanæ urbis episcopum, quam Eusebius refert lib. vii Hist., cap. 9: « Nam qui gratiarum actionem frequenter audierit, et qui cæteris responderit Amen; qui ad sacram mensam astiterit, et manus ad suscipiendum sacrum cibum porrexerit, qui illum exceperit, et corporis ac sanguinis Domini nostri Jesu Christi particeps fuerit diutissime, cum ego de integro renovare non ausim. Porro ut bono animo esset, et cum firma fide bonæ spei plenus ad Dominici corporis participationem accederet, jussi. » Sed postea aliter definitum est a Patribus concilii Carthaginensis v, nempe si.e illa cunctatione debere baptizari. Vide can. 6 qui refertur in integro codice canonum Ecclesiæ Africanæ, c. 72. Statuta concil. Hipponensis breviate cap. 40. Non aliter sanctus Leo in epist. ad Leonem Ravennatem episcopum, et in suis responsionibus ad inquisitiones Rustici Narbonensis, resp. 16. « Si nulla, inquit, exstant indicia inter propinquos aut familiares, nulla inter clericos aut vicinos, quibus hi, de quibus quæritur, baptizati fuisse doceantur, agendum est ut renascantur: ne manifeste pereant, in quibus quod non ostenditur gestum, sicut ratio non sinit ut videatur iteratum. » Eadem respondens Trojanus episcopus ad Eumerium episcopum profitetur se quod a majoribus statutum est, indubitanter judicare, quare ita concludit: « Statutum noveris ut quicumque se baptizatum fuisse probatur, baptismum absque ulla dilatione percipiat, ne a nobis illius anima si a baptizatis separata fuerit, requiratur. » Vide Gregorium II, epist. 15, c. 9; Excerptiones Egberti Eboracensis, c. 41; Gregorium III, epist. 1, c. 5. Tunc igitur temporis nulla interponebatur conditio. Actus enim legitimi, ut loquuntur jurisperiti, non recipiunt conditionem. Si tamen nunquam tacite recipiant: quæ aperte comprehensa vitium adfert. Attamen statuta sancti Bonifacii Moguntini sub conditione baptizandum sanciant, cap. 28. His tamen verbis premissis: Non te rebaptizo, sed si nondum es baptizatus, baptizo te in nomine Patris, et Filii,

et Spiritus sancti. Ex Spicilegio Romano domni Lucæ Acherii, tom. IX. Magister Robertus de Flamesbure in suo Pœnitentiali putat Dionysii Alexandrini sententiam non esse damnandam, etsi communis aliorum judicium tutius existimet.

Selecta ex Pœnitentiali ms. Roberti Flamesbure, lib. iii.

Baptismus est etiam de substantia ordinis: quia baptismus est janua et fundamentum, non solum ordinum, sed etiam omnium sacramentorum. Unde baptismo non habito, nullus ordo, nullum sacramentum suscipitur. Dicit tamen dominus Innocentius: quod si quis habet fidem, licet nec aqua baptizatus fuerit, nec sanguine proprio, ut fit in martyrio, ordinem suscipit. Baptizatur enim quis in spiritu: et ex quo habet fidem, habet et Christum: et ita in Christo baptizatus est, qui est fundamentum omnium bonorum. Sacerdotem tamen non baptizatum fecit baptizari et reordinari, quia sic senserunt prædecessores ejus: et hoc tutius est.

Et omnes quos prius baptizavit. Presbyter qui deprehendit se non esse baptizatum. Et quidem fuerunt qui rebantur eos qui laici effecti sunt, nec baptizandi habere potestatem, ut sanctus Basilius testatur in epist. canonica ad Amphilochoium, c. 1: « Qui autem abrupti sunt, laici effecti nec baptizandi nec ordinandi habent potestatem, etc. » Quare eos qui ab ipsis baptizati erant, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt ad ecclesiam venientes vero Ecclesiæ baptismis expurgari. Porro quæstio tanta est, utrum et ab iis qui nunquam fuerunt Christiani, possit baptismus dari, ut sanctus Augustinus de eo nihil audeat affirmare libro ii contra epistolam Parmeniani, cap. 12. « Et hæc quidem, inquit, alia quæstio est, utrum et ab iis qui nunquam fuerunt Christiani, possit baptismus dari: nec aliquid temere inde affirmandum est sine auctoritate tanti concilii, quantum tantæ rei sufficit. » Non multo post Patres concilii Compendiensis quæstionem definiunt, can. 9: « Si quis baptizatus est a presbytero non baptizato, et sancta Trinitas in ipso baptismo invocata fuerit, baptizatus est, sicut Sergius papa dixit. » Unde magister Robertus de Chorgon non dubitat asserere baptismum ab infideli vere datum esse: si intendat immergere, eo modo quo docet Ecclesia, quamvis non ferat animum ad fructum baptismi, et illum pro ridiculo habeat.

Selecta ex Summis. Roberti magistri de Chorgon in quæst. 38, cap. 10.

Ille qui immergit, si intendit id quod facit Ecclesia facere, et eo fine quo facit Ecclesia, non est dubium quin baptizet. Sed qui intendit immergere eo modo quo Ecclesia docet, sed tamen non intendit, conferre fructum baptismi, alicui potest esse dubium, quin baptizet: puta aliquis fidelis commisit parvulum suum infideli cum peregre profectus est, tali adjecta conditione, quod si viderit parvulum in extremis laborantem, eum trina baptizet immersione, sub prædicta forma verborum, quam ille adiecit. In tali casu dicimus quod ille, ex quo serio in-

tendit baptizare, eo modo quo baptizat Ecclesia, A ipse sine dubio baptizat: quamvis non ferat animum ad fructum baptismi, imo pro ridiculo habeat omnem fructum.

Non licet diacono laico pœnitentiam dare. Non nisi cogente necessitate licere dicit concilium Eliberitanum, can. 52: « Apud presbyterum si quis gravi lapsu in ruinam mortis inciderit, placuit agere pœnitentiam non debere, sed potius ad episcopum: cogente tamen infirmitate, necesse est presbyterum communionem præstare debere, et diaconum, si ei jusserit sacerdos. » Sanctus Cyprianus in ep. 12: « Si incommodo aliquo et infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata præsentia nostra apud presbyterum quemque præsentem, vel si presbyter repertus non fuerit, et urgere exitus cœperit, apud diaconum quoque exomologesim facere delicti sui possint, ut manu eis in pœnitentia imposita veniant ad Dominum cum pace. » Et quidem secundum Optatum et Hieronymum diaconi sunt in tertio gradu sacerdotii. Vide Hælitgarium in præfatione Pœnitentialis Romani; Reginonem, lib. 1 de ecclesiasticis Disciplinis, 295, ex Pœnitentia Romano; sicut enim sacrificium offerre non debent nisi episcopi et presbyteri, quibus claves regni cœlestis traditæ sunt, sic nec pœnitentium judicia alii usurpare debent. 296: « Si autem necessitas evenierit, et presbyter non fuerit præsens, diaconus suscipiat pœnitentem ad sanctam communionem. » Theodorus subjungit: « Sed episcopi aut presbyteri dare debent; si presbyteri habeant potestatem, non tamen sine jussu episcopi, sicut declarant prædictæ Patrum auctoritates. » Quod confirmat magister Robertus de Chorghon in sua Summa.

Selecta ex Summa ms. magistri Roberti de Chorghon, in Quæst. de Pœnitentia, cap. 46.

Dicimus quod duo præmissa, scilicet dare consilium, et pœnitentiam indicere, conveniunt cuilibet alieno sacerdoti: si tamen habeat illud per speciale mandatum superioris, ut episcopi loci vel legati domini papæ. Unde claustrales S. Victoris non haberent hoc nisi de mandato episcopi Parisiensis. Unde nec ipsi nec aliqui alii sine mandato domini episcopi possunt se ad hoc intrudere.

Diaconi possunt baptizare. Jus datur, quod non habet nisi episcopi auctoritate propter Ecclesiæ honorem. Tertull. de Baptismo, cap. 17: « Dandi quidem habet jus summus sacerdos, qui est episcopus; dehinc presbyteri et diaconi; non tamen sine episcopi auctoritate propter Ecclesiæ honorem: quo salvo salva pax est. » Sanctus Hieronymus adversus Luciferianos: « Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet: cui si non exsors quædam et ab omnibus eminens detur potestas, tot in Ecclesiis efficiuntur schismata quot sacerdotes. Inde venit ut sine chrismate et episcopi jussione, neque presbyter, neque diaconus, jus habeant baptizandi. » Gelasius I ad episcopos Lucanie, epist. 9, cap. 7: « Diaconos quoque propriam constituimus servare mensuram,

nec ultra tenorem paternis canonibus deputatum quidpiam tentare permittimus: nihil eorum penitus suo ministerio applicare quæ primis ordinibus propriè decrevit antiquitas. Absque episcopo vel presbytero baptizare non audeant, nisi, prædictis fortasse officiis longius constitutis, necessitas extrema cogit, quod et laicis Christianis facere plerumque conceditur. »

Non panem dare. Conc. Laodic., can. 25: « Quo l non oporteat ministros panem dare, vel calicem benedicere. Diaconos priscis Ecclesiæ seculis dedisse panem in quo gratiarum actiones sunt actæ, et calicem propinasse, satis superque demonstrant horum temporum Patres. » Sanctus Justinus in Apologia juxta Eusebium prima: « Diaconi distribuunt unicuique præsentium, cum, in quo gratiæ actæ sunt, panem, etc. Porro alimentum hoc apud nos appellatur Eucharistia. » Sanctus Cyprianus de Lapsis: « Ubi vero solemnibus adimpletis calicem diaconus offerre præsentibus cœpit, etc. » Tamen Tertullianus Cypriani magister Eucharistiæ sacramentum nec de aliorum manu quam præsentium sumi testatur lib. de Corona, cap. 2. Postea Sanctus Athanasius de propinando sanguine Christi affirmat nemini hoc licere, nisi sacerdotibus: « Vestrum, inquit in Apologia secunda, solummodo est propinare populo sanguinem Christi, et præterea nullius. » Cum Athanasio Joannes Chrysostomus sic loquitur in homilia 46 in caput xiii Matthæi: « Nonne vides quia soli sacerdoti fas est sanguinis calicem tibi tradere? » Porro de istius modi ritibus oportet semper attendere non solum tempora, sed et loca. Nam circa tempora Joannis Chrysostomi, in cujus Ecclesia soli sacerdotes calicem propinabant, in Ecclesia Mediolanensi testatur Ambrosius etiam viuas corpus et sanguinem Christi ministrasse, libro de Viuis: « Simul qualis esse debeat quæ Christo ministrat, ostenditur. Oportet eam primo carere variarum illecebris voluptatum, vitare internum corporis animique languorem, ut corpus et sanguinem Christi ministret, etc. » Dionysius Alexandrinus in epistola ad Fabium, apud Eusebium lib. vi Hist., cap. 44, scribit puero Eucharistiam datam esse a sacerdote, ut ministraret Serapioni. « Sed quoniam, inquit, in mandatis dederam ut morituri, si peterent, et maxime si antea suppliciter postulassent, venia indulgeretur, quo bonæ spei pleni ex hac vita migrarent; exiguam Eucharistiæ partem puero tradidit, jubens ut in aqua intinctam seni in os instillaret. » Quæ omnia postea omnino interdixit synodus Rhemensis, can. 2: « Pervenit ad notitiam nostram quod quidam presbyteri in tantum parvi pendant divina mysteria, ut laico vel femine sacrum corpus Domini tradant ad deferendum infirmis: et quibus prohibetur, ne sacrarium ingrediantur, ne ad altare appropinquent, illis sancta sanctorum committantur. Quod quam sit horribile omnium religiosorum animadvertit prudentia. Igitur interdicat per omnia synodus ne talis temeraria præsumptio ulterius fiat: sed in

omnimodis presbyter per semetipsum infirmum communicet. Quod si aliter fecerit, gradus sui periculo subiacebit. »

Monachi et clerici possunt benedicere cibum. Etiam virgines benedicebant teste auctore libri de Virginitate, qui legitur inter Opera sancti Athanasii : « quod si, inquit, adfuerint tibi tres virgines, dicant benedictionem super panem, una tecum orent, etc. Tu enim sancta es Domino, et cibus tuus et potus tuus sanctificatus est. Per preces enim et sacratiora verba sanctificatur. » Sanctus Joannes Chrysostomus in homilia 52 in cap. xix Matth., ostendit a nullo Christiano escas sumi debere, nisi benedictas et sanctificatas oratione ac gratiarum actionibus. Si enim, ait, qui escas suas per orationem non offert Deo, coinquinatus eas manducat, secundum quod de illis ait Apostolus : quoniam omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei et orationem, ostendit quia maculata est, nisi per orationem fuerit omnis esca mundata et sanctificata. Ad benedicendum panem a Christianis consignari indicat incertus auctor Commentarii in Evangelium Matthæi, inter Opera Joannis Chrysostomi homil. 18 : « Ut puta signas panem tuum, quem manducas, sicut ait Paulus : Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. » Vide Gregorium Nazianzenum in oratione 19, qui ibi refert panibus benedictis atque cruce consignatis suam matrem ægrotam aluisse, sicque convaluisse ac vires collegisse.

CAPUT III.

De ordinatione diversorum.

Septem dies velet caput suum cuculla sua. Convenus Aquisgranensis, cap. 35 : « Ut monachus professione facta tribus diebus cuculla coopertum habeat caput. »

Secundum baptismum et juxta judicium Patrum, nimirum propter pœnitentiam, quam sæpissime Patres vocant baptismum asperiores et laboriosiores. Sanctus Gregorius Nazianz. in oratione 59 : « Quintum locum lacrymarum baptismus tenet. Verum asperior et laboriosior ; quo quidem ille tingitur, ut qui per singulas noctes lectum suum ac stratum lacrymis lavat, cui ipsæ quoque vitii cicatrices fetent, qui lugens et contristatus ingreditur, qui Manassis respicientiam, ac Ninivitarum humilitatem, cui misericordia impertita est, imitatur, etc. » Et Joannes Climacus hunc baptismum tanti facit, ut eum quidem videatur præferre baptismum aquæ : « Post baptismum, inquit, in gradu viii, potentior baptisinate, si ita fas loqui, fons est lacrymarum. Baptisma quippe tantum præteritas peccatorum sordes repurgat, laetus autem noxas post baptismum contractas diluit. Baptisma quo infantes tincti sumus, omnes postea inquinavimus ; per fontem autem lacrymarum etiam baptismum suo nitori restituiimus ; quem si benignissimus Deus homini largitus non esset, rari admodum aut perpauci salutem consequerentur.

A Presbyter potest abbatissam consecrare. Sed non inconsulto episcopo præscribunt Patres concilii Carthaginensis III, c. 36 : « Ut presbyter inconsulto episcopo virgines non consecret, chrisma vero nunquam conficiat. »

Sanctæ moniales vero vasilicas semper debent consecrare continuis precum et gratiarum actionum sacrificiis. Unde sæpius a Patribus vocantur aræ Dei mundæ, et altaria. Tertull. libr. 1 ad uxorem, cap. 7 : « Aram enim Dei mundam preponi oportet ; tota illa Ecclesiæ candida de sanctitate conscribitur sacerdotium viduitatis, et coelibatium. » Concil. IV Carthagin., c. 105. Vetus auctor Constitutionum apostolicarum libr. II, cap. 26 : « Habete etiam honorem virginibus, ut thuribulum et thymiama representantibus. » Vide lib. III, cap. 6 ; lib. IV, cap. 2.

Græci simul benedicunt viduam et virginem. Vide concil. IV Carthag., c. 12 et 13, aut potius Statuta Ecclesiæ antiqua, c. 99 : « Sanctimonialis virgo cum ad consecrationem, etc. ; » et can. 100 : « Viduæ vel sanctimoniales quæ ad ministerium, etc. »

Romani non velant viduam. Quod idem confirmant Patres concilii Turonensis, can. 20, his verbis : « Illud vero quod aliqui dicunt, vidua quæ benedicta non fuit, quare non debet maritum accipere ? cum omnes sciant quod nunquam in canonicis libris legitur benedictio vidualis : quia solum propositum illi sufficere debet, sicut in Epæonensibus canonibus a papa Avito vel omnibus episcopis conscriptum est : « Viduarum consecrationem, quas diaconas vocant, ab omni regione nostra penitus abrogamus, etc. ; » et conc. Triburens. c. 22 : « Viduas autem velare pontificum nullus attentet, prout constitutum est in decretis papæ Gelasii cap. 13 ; quod nec auctoritas divina, nec canonum forma præstituit. » Vide infra caput 7.

Secundum Græcos presbytero licet virginem sacro velamine consecrare, reconciliare pœnitentem in publica missa, facere oleum exorcizatum, denique facere absente episcopo quicquid præsens fecisset. Qui mos multum servabatur in Alexandria et per totam Ægyptum, sicut plures affirmant. Auctor Commentarii in Epistolam Pauli ad Ephesios, cap. III, apud Ambrosium. « Denique apud Ægyptum presbyteri consignant, si præsens non sit episcopus. » Auctor Quæstionum Veteris et Novi Testamenti, apud sanctum Augustinum : « Nam in Alexandria, et per totam Ægyptum, si desit episcopus, consecrat presbyter. » Vide Hieronymum in epist. ad Evagrium ; Rabanum in epist. ad Regimbaldum. Hujusce rei ratio quam iidem proponunt, ea est, quam paucis refert Hilarius diaconus, apud Ambrosium in I ep. ad Timotheum : « Quia, inquit, episcopi et presbyteri una ordinatio est. Uterque enim sacerdos est, sed episcopus primus est. » Vide eundem in Quæstionibus Veteris et Novi Testamenti, apud Aug., quæst. 101 ; Hieronymum in epistola ad Oceanum, in epist. ad Evagrium, Commentar. in cap. 1

Epist. ad Titum, ubi loquitur sicut Tertullianus de Exhortatione castitatis, cap. 7; sanctum Augustinum, in epistola ad Hieronymum. Sed ne omittam Græcos Patres, consule Joannem Chrysost. in cap. i epist. Pauli ad Philippenses; Theodoretum in cap. iii Epist. I Pauli ad Timotheum, et in cap. i Ep. ad Titum

Infirmis chrisma sincesse est. Secundum Græcos et Patres concilii Toletani, can. 20, et conc. Arausiacani, can. 1: « Hæreticos in mortis discrimine positos, si catholici esse desiderant, si desit episcopus, a presbyteris cum chrismate et benedictione consignari placuit. » Eadem reperies in conc. Arelatensi II, c. 26; conc. Epaonens., c. 16.

Secundum Romanos autem non licet, nisi episcopo soli. Scilicet virginem sacro velamine consecrare, reconciliare pœnitentem in publica missa, facere oleum exorcizatum. Sic statuunt Patres concilii Carthaginensis II, can. 3, qui refertur in integro codice canonum Ecclesiæ Africanæ, c. 36; Gelasius papa in epist. ad episcopos Lucaniæ, cap. 6; Patres concilii Agathensis, can. 44; Patres concilii Hispalensis II, can. 7, his verbis: « Nam quamvis cum episcopis plurima illis mysteriorum communis sit dispensatio, quædam novellis et ecclesiasticis regulis sibi prohibita noverint. Sicut presbyterorum, et diaconorum ac virginum consecratio; sicut constitutio altaris, benedictio, vel unctio: siquidem nec licere eis ecclesias vel altaria consecrare, nec per impositionem manus fidelibus baptizatis, vel conversis ex hæresi Paraclitum Spiritum tradere, nec chrisma conficere, nec chrismate baptizatorum frontem signare, sed nec publice quidem in missa quemquam pœnitentem reconciliare, nec formatas cuilibet epistolas mittere. » Ista praxis Romanorum diversa a Græcorum ritibus suas quoque habet rationes, quas varias Patres ita exponunt. Alii existimant illud fieri, quia in episcopo omnes ordines sunt, et ne vulgaris et vilissima res videretur si omnes eadem possent. Hilarius diaconus in Comment. in Epist. ad Ephesios cap. IV: « Nam in episcopo omnes ordines sunt, quia primus sacerdos est, hoc est, princeps est sacerdotum, et propheta, et evangelista, et cetera adimplenda officia Ecclesiæ in ministerio fidelium, etc. » Et infra: « Ut cresceret plebs et multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est, etc. » At ubi autem omnia loca circumplexa est Ecclesia, conventicula constituta sunt, et rectores, et cetera officia in Ecclesiis sunt ordinata, etc. Cœpit alio ordine et providentia gubernari Ecclesia: quia si omnes eadem possent, irrationabile esset, et vulgaris res et vilissima videretur. Hinc ergo est unde nunc neque, etc. Alii hoc decretum esse dicunt, ut schismata tollerentur. Sanctus Hieronymus in Commentar. in Epist. ad Titum cap. I: « Idem est ergo presbyter quod episcopus: et antequam diaboli instinctu, studia in religione fierent, et dicerent in populis: *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cepha*, communi pres-

byterorum consilio Ecclesiæ gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos quos baptizaverat, suos putabat esse, non Christi, in toto orbe decretum est ut unus de presbyteris electus superponeretur, ad quem omnis Ecclesiæ cura pertineret, et schismatum semina tollerentur, etc. Hæc propterea, ut ostenderemus apud veteres eosdem fuisse presbyteros quos et episcopos: paulatim vero ut dissensionum plantaria evellerentur, ad unum omnem sollicitudinem esse delatam. » Denique propter Ecclesiæ honorem, quæ salvo salva pax est, inquit Tertullianus, libro de Baptismo, cap. 17, et quem sanctus Cyprianus sæpius commendat in suis epistolis, constituerunt illa omnia prædicta ad jus solius episcopi pertinere, atque hæc omnia illicita esse presbyteris, quia, ut aiunt Patres concilii Hispalensis II, can. 7: « Pontificatus apicem non habent, quem solis debere episcopis auctoritate canonum præcipitur: ut per hoc et discretio graduum et dignitatis fastigium summi pontificis demonstretur. »

CAPUT IV.

De baptismatis confirmatione.

In baptismate dimittuntur non conjunctiones. Quia, ut subjicit, baptisma non bonum, sed malum diluit. Sanctus Gregorius Nazianzenus in oratione 80: « Non enim, quemadmodum lavaçum hanc vim habet, ut peccata deleat, ita etiam recte facta extinguit. »

Hoc Innocentius papa. Hoc argumento Innocentius usus est in suis epistolis, nimirum in epistola ad Victricium episcopum Rothomagensen, cap. 6; ep. ad episcopos Macedoniæ, cap. 2; ep. ad synodum in Toletana civitate constitutam, c. 6; ep. 25 ad episcopos synodi Toletanæ. Argumentum quod Innocentius toties repetit, quo probet bigamos esse etiam eos qui alteram post lavaçum, priore mortua, duxerunt uxorem, ita Hieronymo objectum est a viro eloquentissimo, sicut ipsemet testatur in epist. ad Oceanum, ut inter alia dicat unius uxoris esse virum, qui singulas uno tempore habuerit uxores. « Hoc quod dicit *unius uxoris virum*, potest et aliter disseri. Ex Judæis erat apostolus. Prima Christi Ecclesia de Israel reliquiis congregabatur. Sciebat lege concessum, et exemplo patriarcharum ac Moysi familiari populo noverat in multis uxoribus liberos spargere: ipsis quoque sacerdotibus huius licentiæ patebat arbitrium. Præcepit ergo ne eandem licentiam Ecclesiæ sibi vindicent sacerdotes: ne bina pariter et trina conjugia habeant, sed ut singulas uno tempore uxores habeant. » Ab illa interpretatione procul dubio non abhorrebant episcopi, quos asperius vituperat Tertullianus libro de Monogamia, cap. 12, his verbis: « Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam: Omnia licent episcopis; sicut ille vester Utinensis nec scantiniam timuit. Quod enim et digami præident apud vos, insultantes utique Apostolo, certo non erubescences, cum hæc sub illis leguntur. » Nihilominus supra di-

xerat libro I ad Uxorem, cap. 7 : « Quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina Ecclesiæ et præscriptio Apostoli declarat, cum digamos non sint præsidere. » Et in libro de Exhortatione castitatis, in quo dehortatur a secundis nuptiis, meminit quosdam digamos a loco dejectos. Sed illud refert ut quid omnino insolitum : « Utque adeo, inquit cap. 7, quosdam memini digamos loco dejectos. Et verisimile est plures in Ecclesia præsedisse; cum sanctus Hieronymus asseveret totum mundum plenum esse his ordinationibus, atque ut ait in ep. ad Oceanium, « Non dico de presbyteris, non de inferiori gradu, ad episcopos venio, quos si sigillatim voluero nominare, tantus numerus congregabitur, ut Ariminensis synodi multitudo superetur. Sed indecens est sic unum tueri, ut plures accusare videaris; et quem ratione non possis, societate peccantium defendas. » Quis credat Hieronymo, si legatur quod sanctus Epiphanius post Origenem dicit hæres. LIX non suscipere sanctam Dei prædicationem post Christi adventum eos qui, mortua ipsorum uxore, secundis nuptiis conjuncti sunt, propter excellentem sacerdotii honorem ac dignitatem : nisi observet Hieronymi sententiæ favere testimonia aliorum Patrum Græcorum : sancti J. Chrysost., homil. 10 in Epist. Pauli ad Timoth. I, cap. III, et Theodoret. Hic enim refert in cap. III epist. I ad Timotheum sententiam eorum qui sentirent eum qui cum una sola uxore pudice cohabitaret, dignum esse qui ordinetur episcopus : nec secundas Apostolum rejecisse nuptias. Deinde eam auctoritate divi Pauli confirmare contendit, ac denique illam cæteris antepone se proficitur his verbis : ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα σκοπούμενος, ἀποδίχουαι τῶν οὕτως νενοηκότων τὴν ἐρμηνείαν. Quod verò Patres Latini qui Hieronymum præcesserunt ipsi testantur multos hujusmodi digamos fuisse ordi-

ganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt. De sacramento enim agitur, non de peccato. Nam in baptismo peccata omnia dimittuntur. » Vide Leonem papam I in ep. ad Anastasium episcopum Thessalonicensem, cap. 3; in ep. ad episcopos provinciæ Viennensis, cap. 1; conc. Arausican., c. 25; concil. Andegavense, can. 11; concilium Romanum sub Hilario papa, can. 2; concilium Agathense, can. 1, et concilium Arrelatense IV, can. 3.

Nullum perfectum credimus in baptismo. Nemo qui non completur cæteris sacramentis. Hic præsertim cum Patribus Latinis Theodorus loquitur. Tertullianus, libro de Baptismo, cap. 6 : « Non quod in aquis Spiritum sanctum consequamur, sed in aqua mundati, sub angelo Spiritui sancto præparamur. » Cornelius in ep. ad Fabium de Novato, apud Eusebium lib. VI, cap. 65 : « In ipso in quo jacebat lectulo perfusus, baptismum suscepit; si tamen hujusmodi baptismum suscepisse dicendus est. Sed neque postquam liberatus est morbo, reliqua percepit quæ juxta ecclesiasticam regulam percipi debent : neque ab episcopo consignatus est. Hoc autem signaculo minime percepto, quo tandem modo Spiritum sanctum potuit accipere. » Sanctus Cyprianus in ep. 74 ad Pompeium. Vetus auctor quem una cum Cypriano edidit vir cl. N. Rigaltius post epistolam citatam. Non negant tamen Cyprianus et Hieronymus, cogente necessitate, totum conferre divina compendia. Hoc dicit sanctus Cyprianus etiam de clinicis in epist. ad Magnum de baptizandis Novatianis; et de iis qui in lecto gratiam consequuntur. « In sacramentis, inquit, salutaribus, necessitate cogente et Deo indulgentiam suam largiente, totum credentibus conferunt divina compendia. » Quod Cyprianus dicit de clinicis, id affirmat Hieronymus de iis qui ob remotiora loca a presbyteris vel diaconis baptizati mortui erant, priusquam ab episcopo confirmarentur. Sic egregie sanctus Hieronymus adversus Luciferianos. « Quod si hoc loco quæris : quare in Ecclesia baptizatus, nisi per manus episcopi, non accipiat Spiritum sanctum, quem nos asserimus in vero baptismo tribui : discere hanc observationem ex ea auctoritate descendere, quod post ascensum Domini Spiritus sanctus ad apostolos descendit : et multis in locis idem factitatum reperimus ad honorem potius sacerdotii, quam ad legis necessitatem. Alioqui si ad episcopos tantum imprecationem Spiritus sanctus defluit, lugendi sunt qui in vinculis, aut in castellis, aut in remotioribus locis per presbyteros et diaconos baptizati ante dormierunt, quam ab episcopis inviserentur. Quare Theodorus dicit capitulo 4 : « Nullum perfectum credimus sine confirmatione episcopi : tamen non desperamus. »

Confirmationem episcopi non disputamus. Nunc Theodorus natione Græcus videtur indicare Patrum Græcorum sententiam, qui dicunt baptismum tria significare : tinctionem, hominem fide imbutum; mersionem, ablutum sordibus et maculis; emersio-

nem, resurgentem; ac proinde ab illis vocari illuminationem, lavacrum, perfectum, et perfectum cui nihil deest. Post sanctum Justinum in fine Apologiæ II, in editis, sed quæ prima est juxta Eusebium; sanctum Theophilum Antiochenum ad Autolicum lib. II, contra Christianæ religionis calumniatores; sanctum Irenæum lib. II adversus hæreses cap. 19, ista manifestissime declarat sanctus Clemens Alexandrinus lib. I Pædag., cap. 6, his verbis: « Hoc ipsum nobis quoque evenit, quorum exemplar fuit Dominus. Tincti, illuminamur; illuminati, in filios adoptamur; adoptati, perficimur; perfecti, immortales reddimur. Multis autem modis vocatur hoc opus, gratia, illuminatio, perfectum, et lavacrum. Lavacrum quidem, per quod peccata abstergimus; gratia autem, qua remittuntur poenæ quæ peccatis debentur; illuminatio autem, per quam sanctam illam et salutarem lucem intuemur, hoc est, per quam id quod est divinum perspicimus; perfectum autem dicimus, cui nihil deest. » Quibus plures alii Patres Græci assentiuntur. Origenes Commentar. in Joannem, tom. II edit. Huet., pag. 124; sanctus Athanasius, in oratione contra Arianos in hæc verba: *Deus est Verbum*; sanctus Basilus in homilia de Baptismate, et sermone 2, cap. 1; sanctus Gregorius Nazianzenus, in orat. in sanctum baptismum, etc. Fatendum tamen est Patres concilii Laodiceni videri aliter loqui can. 48.

Tamen in Nicæna synodo fuit chrisma constitutum. Istud non reperitur inter decreta Nicænæ synodi. Porro quædam sunt quæ inter 20 canones non leguntur, ut decretum de festo Paschæ, apud Eusebium, et Athanasium, etc.; decretum de actis prioris synodi in altera synodo examinandis: cujus meminit Julius papa in epistola quam sanctus Athanasius retulit in apologia II. Hæc decreta quæ a Patribus commendantur qui synodo interfuerunt, aut qui fere ejusdem temporis, maximæ sunt auctoritatis: minoris vero, aut prope nullius, quæ posteriorum testimonio fulciuntur; qualia sint decreta quæ leguntur apud Gregorium Turonensem, et alia, verbi gratia de notis litterarum formatorum a recentioribus relata. A quibus enim illa acceperint, valde incertum est. Sed ad cujusnam generis decreta referendum sit hoc constitutum, difficile est affirmare. Quomodo enim in Nicæna synodo chrisma constitutum, de quo locutus est Tertullianus antiquissimus in libro de Baptismo, cap. 7 et aliis locis. Non video igitur quid hoc loco sentiat Theodorus, nisi forsân intelligat id quod a Sylvestro papa circa tempora Nicænæ synodi statutum sic dicitur in Gestis pontificum: « Hic et hoc constituit ut baptizatum liniat presbyter chrismate levatum de aqua propter periculum mortis. » Quare ille foret sensus: Confirmationem episcopi non disputamus, tamen a Sylvestro papa constitutum est, nec a Nicæna synodo reprobatur, ut presbyteri baptizatos linirent chrismatis unctione, quam placuit Patribus concilii

A Arausicani non repeti. Unde fortasse quidam et auctoritate sancti Gregorii impulsu dixerunt in casu necessitatis, et in quibusdam locis presbyteris concessam fuisse confirmandi potestatem

Selecta ex libro ms. de Sacramentis magistri Petri Cantoris Parisiensis de confirmatione, cap. 30.

Post baptismum, qui porta est sacramentorum, sequitur confirmatio. De hac quæritur primo, cum ad discipulos solos pertinerit, et post ad eorum successores specialiter; unde et inter sacramenta dignitatis numeratur; quomodo Gregorius^a illud celebrare permisit simplicibus sacerdotibus propter necessitatem urgentem ex penuria episcoporum. Neque enim in aliis sacramentis audivimus aut credimus, quod potestas ea celebrandi secundum statum B et conditionem personarum conferentium possit dilatari vel coerceri: quomodo ergo in hoc sacramento singulariter potuit extra predictos limites positos fieri dilatio, et postea in primum statum revocatio? Rursum hoc attendendum quod cum una mutatio facta est, ex causa evidenti et certa facta est. Sed posito quod hodie presbyteri alicujus regionis vel provinciæ non habentes copiam episcopi, tale quid exigant a summo pontifice et obtineant: alii parem necessitatem et paulo majorem allegent et non obtineant. Quæro ergo an prævalere debeat vel attendi in hoc dispensantis auctoritas, an causa dispensationis, an illa duo pariter:

Selecta ex Pœnitentia ms. magistri Roberti de Flamburge, lib. III, cap. 1.

C Instituuntur autem ministri Ecclesiæ non a quolibet, sed ab episcopo suo, vel sacerdote; ut ordō psalmistæ, sive ille qui dicitur corona apud nos, a Lombardis clerico. Olim a simplici conferebatur sacerdote, et adhuc hodie in Alemannia conferunt. Confirmabant etiam olim simplices sacerdotes.

Singuli suscipiunt. Qui suscipiunt in baptismum sponsores vocat Tertullianus lib. de Baptismo, cap. 17: « Quid enim necesse est sponsores etiam periculo ingeri? » Qua auctoritate demonstratur in baptismum sponsores adhibere, hoc esse in Ecclesia antiquissimum. Quodnam vero sponsorum sit officium, docetur a Patribus concilii Calchutensis, can. 2, et concilii Parisiensis VI, can. 7: « Qualiter autem hi qui de sacro fonte alios suscipiunt instruere debeant, D beatus Augustinus in sermone habito ad populum demonstrat, dicens: Quicumque igitur viri, quæcunque mulieres de sacro fonte filios spiritualiter susceperunt, cognoscant se pro eis fidejussores extitisse apud Deum. Et in eo necesse est ut semper illis sollicitudinem veræ charitatis impendant, admo-neant, et castigent, atque corripiant; ut castitatem custodiant, virginitatem usque ad nuptias servent, et cæteris bonis operibus dediti sint. In hoc quippe facto, de quo agitur, quantum a religione Christiana discessum sit, ignorari fas non est. »

^a Gregorius I, lib. III, epist. 26, ad Januarium episcopum Caralitimum: « Sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi episcopi desunt, ut presby-

teri etiam in frontibus baptizatos chrismate tangere debeant concedimus. »

CAPUT V.

De missa defunctorum.

Secundum Romanam Ecclesiam. Ne sim prolixior in recensendis ritibus Ecclesiæ Romanæ circa sepulturas, et Africanæ, quæ Ecclesiam Romanam in plerisque secuta est, vide Tertullianum in Apologet., cap. 40; libro de Idololatria, c. 11; epistolam cleri Romani ad clerum Carthaginensem de secessu Cypriani, quæ est inter ipsius epistolas 2; epistolam Cypriani 37, edit. Rigalt.; actus passionis Cypriani, cujus Pontius meminit; sanctum Ambrosium in fine libri de Viduis, epistolam 85, ad sororem suam, et libri de Tobia, cap. 1; sanctum Hieronymum in fine epitaphii Paulæ matris ad Eustochium virginem; in fine epitaph. Fabiolæ ad Oceanum; et in fine Vitæ Pauli Eremitæ; concilium Valentinum c. 4, et concilium Aurelianense II, c. 6.

Licet Dionysius Areopagita dicat. Sensus verborum colligitur ex cap. 7 Eccles. Hierarchiæ. Quod licet Theodorus citet sub nomine Dionysii Areopagitæ, utrum ipsius esse censuerit, merito quis dubitaret; quippe cum istius auctoris opinioni præferat sententiam sancti Augustini. Quicquid sit, hi libri statim atque prodierunt, catholicis a Severianis objecti sunt, et a catholicis ut toti antiquitati prorsus ignoti pariter sunt rejecti: sicut patet ex collatione catholicorum cum Severianis habita Constantinopoli tempore Justiniani imperatoris: « Illa testimonia, inquit, quæ vos Dionysii Areopagitæ dicitis, unde potestis ostendere vera esse, sicut suspicamini: si enim ejus erant, non potuissent latere beatum Cyrillum. Quid autem de beato Cyrillo dico? quando et beatus Athanasius si pro certo scisset ejus fuisse, ante omnia in Nicæno concilio de consubstantiali Trinitate eadem testimonia protulisset adversus Arii diversæ substantiæ blasphemias. Si autem nullus ex antiquis recordatus est ea, unde nunc potestis ostendere quia illius sint, nescio. » Vide librum Joannis Launoii, doctoris Parisiensis doctissimi, de duobus Dionysiis.

Augustinus tamen dicit pro omnibus Christianis. Libro de Cura pro mortuis gerenda, cap. 4: « Verum etsi aliqua necessitas vel humari corpora, vel in talibus locis humari, nulla data facultate, permittat, non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum: quas faciendas pro omnibus in Christiana et catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus, quorumcumque sub generali commemoratione suscepit Ecclesia. Cujus rei ratio erui potest ex eo quod alibi dicit sanctus Augustinus in libro de Civitate Dei ad Marcellinum XXI, cap. 27: « Quis, inquit, iste sit modus, et quæ sint ipsa peccata quæ ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen sanctorum amicorum meritis impetrent indulgentiam, difficillimum est invenire, periculosissimum definire. Ego certe usque ad hoc tempus cum inde satagerem, ad eorum indaginem pervenire non potui. »

Et non est licitum missas celebrare presbytero, vel

A diacono, cui non licet, vel qui non vult communionem accipere. Can. 8 Canonum sub nomine apostolorum: « Si quis episcopus, presbyter, vel diaconus, vel ex sacerdotali catalogo, facta oblatione non communicaverit, causam dicat, etc. » Tunc temporis non solum presbytero non licebat missas celebrare, sed nec etiam cæteris fidelibus adesse divinis mysteriis, nisi vellent communionem accipere. Vide sanctum Cyprianum de Oratione Dominica; can. 9 Canonum sub nomine apostolorum; concil. Antiochenum, can. 2; concil. Toletan., can. 13: « De his qui intrant in ecclesiam et deprehendantur nunquam communicare, admoncantur, ut si non communicant, ad pœnitentiam accedant; si communicant, non superabstineantur; si non fecerint, abstineantur. » Quidam hos canones interpretantur de iis qui certa de causa, nimirum ob aliquam superstitionem aut pravam opinionem, sacramentorum communionem avversabantur. Sed omnis et quidem distinctionis umbra dispellitur a Joanne Chrysostomo, qui ita loquitur in homilia 3 Epistolæ Pauli ad Ephesios cap. II: « Non es dignus sacrificio, neque participatione? Ergo nec prece. Audis præconem stantem et dicentem: Quicumque estis in pœnitentia, abite. Omnes qui non participant, sunt in pœnitentia. Nam qui non participat, est in pœnitentia. »

CAPUT VI.

De abbatibus, monachis vel monasteriis.

Congregatio debet sibi eligere abbatem. Gregorius I, libro IV, epist. 43: « Abbatem vero eidem monasterio, non alium, sed quem dignum moribus atque actibus monasticæ disciplinæ communi consensu congregatio tota poposcerit, te volumus ordinare. » Et lib. VII, epist. 18: « Defuncto vero abbate cujuscunque congregationis, non extraneus, nisi de eadem conversatione, quem sibi propria voluntate concors fratrum societas elegerit, et qui electus fuerit, sine dolo vel venalitate aliqua ordinetur; quod si aptam inter se personam invenire nequiverint, solerter de aliis monasteriis sibi similiter eligant ordinandum. » Vide convent. Aquisgran. c. 32. Quod idem præcepisse Ludovicum Pium referunt chartæ monasterii Piscariensis, sive abbatiæ S. Clementis, quæ nunc servantur in bibliotheca Regia: « Imperator fecit præceptum super abbatis electione, ut non eligatur de extranea congregatione: sed quotiescunque qui præest abbas obierit, habeant fratres licentiam ex sua propria congregatione eligendi abbatem. Quod qui transgressus fuerit, sciat se non pastorem, sed lupum ponere, et in extremo judicio pœnam præparatam habere. »

Non licet abbati neque episcopo terram ecclesiæ convertere. Nisi cum consilio fratrum, ut infra addit. Quod idem de bonis Ecclesiæ præseribitur in concilio Carthaginensi IV, aut potius statutis Ecclesiæ antiquis. Hic enim est titulus quem præferunt codices Gemblacensis cœnobii, S. Bavonis in Gandavo, et plura manuscripta optimæ notæ. Sic autem habet

can. 52: « Irrita donatio episcoporum, vel venditio, vel commutatio rei ecclesiasticæ absque conniventia et subscriptione clericorum. » Vide epistolam 8 Hilari papæ ad episcopos diversarum provinciarum Galliæ, cap. 5; conc. Agathense, can. 45, et concil. Herulfordienſe in quo præsidebat Theodorus, can. 5, apud Bedam lib. iv, cap. 3. Quæ definiunt statuta Ecclesiæ antiqua de bonis Ecclesiæ, eadem de cæteris. Nam sicut clerus nihil quidquam debet agere sine episcopo, ita episcopus nihil agebat sine clero, adeo ut irrita esset sententia episcopi, nisi clericorum præsentia confirmaretur, juxta eadem statuta Ecclesiæ antiqua, can. 44.

Non licet viris feminas habere monachas. Quod frequentissime prohibuerunt Patres sive in suis scriptis, sive in decretis conciliorum. Quare dicunt Patres concilii Hispalensis ii, can. 11: « Absit ut monachos, quod etiam dicta nefas est, Christi virginibus familiares esse velimus: sed juxta quod jussa regularum vel canonum admonent, longe discretos atque sejunctos, eorum tantum easdem gubernaculis deputamus; constituentes ut unus monachorum probatissimus eligatur, ejus curæ sit, etc. » Et Egbertus Eboracensis archiepiscopus: « Hoc, inquit, sancti Patres Augustinus, Hieronymus, Basilus, Gregorius, et cæteri quam multi edictis suis prohibuerunt. »

Tamen non destruamus illud quod consuetudo est in hac terra. Quomodo ea tractanda sunt quæ nec recipi possunt ob Ecclesiæ sanctitatem, nec tamen usurpatæ consuetudinis causa damnari, pluribus exemplis declarat concilium Valentinum. « Quocirca, ut aiunt Patres in epistola synodica ad universos episcopos Galliarum, librato diu moderatoque consilio, ea cautelæ ratio servata est quæ et scandala submoveret, et sanctitatem Ecclesiæ custodiret. »

Monacho non licet votum vovere sine consensu abbatis; sin minus frangendum est. Sanctus Basilus rationem profert in Constitutionibus monasticis, cap. 27, his verbis: « Potestatem vero sui ipsius ne ad punctum quidem temporis habere monachus debet, per quam in privatis ipse negotiis suis versetur. Queniam admodum enim absente artifice instrumentum sua sponte ipsum non moveretur, neque membrum vel ad brevissimum ab aliquo corpore separari, moveri posset sine ejus qui intus est opificis, ac totius corporis moderatoris voluntate: similiter quoque neque religionis observanti aliquid agere, exsquivere sine antistitis sui sententia licet. » Nulla sunt igitur ista vota monachi, quæ non sunt ipsius juris, et ex potestate abbatis pendent. Eodem modo judicabat magister Robertus de Flamesbure in suo Pœnitentiali.

Selecta ex Pœnitentiali ms. Magistri Roberti de Flamesbure, lib. ii, cap. 4.

Vovere potest quælibet persona quæ sui juris est: et statim, ut puto, quando doli capax est. Persona quæ alii subjecta est, sine ejus consensu non potest vovere, ut monachus vovere non potest sine consensu sui abbatis, nec mulier sine consensu sui viri, nec filia quandiu est in potestate sui patris, sine ejus

A consensu; et fortasse servus sine consensu sui domini, nec potest aliquid vovere in præjudicium domini sui. Tamen quælibet talis persona aliquod membrum habet proprium, quod sine aliorum consensu potest vovere: ut mulier potest vovere quod non exiget a viro suo debitum; si autem quælibet dictarum personarum vel similium de consensu sui superioris aliquid voverit, ille superior ratione inspecta illud votum potest revocare; ut si de consensu viri vovit aliquid mulier, vir potest ratione inspecta illud votum revocare, et illa tenetur obedire. Idem est in monacho et abbate suo, de aliis non ita constat.

In libertate quoque monasterii est lavandi pedes laicorum; nisi in Cæna Domini non coguntur. Et infra: *Consuetudo Romanorum non est hæc lavatio pedum.*

B Sanctus Augustinus exponit cur alii hanc consuetudinem non receperint, et alii abstulerint. Sic vero in epistola 119, cap. 18: « De lavandis vero pedibus, cum Dominus hoc propter formam humilitatis, propter quam docendam venerat, commendaverit, sicut ipse consequenter exposuit: quæsitum est quonam tempore potissimum res tanta etiam facto doceretur, et illud tempus occurreret, quo ipsa commendatio religiosius inhæreret. Sed ne ad ipsum sacramentum baptismi videretur pertinere, multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiam de consuetudine auferre non dubitaverunt. » Et in Expositione in Evangelium Joannis, tractatu LVIII: « Apud sanctos ubicunque hæc consuetudo non est, quod manu non faciunt, corde faciunt. » Vetus auctor libri Sacramentorum, apud Ambrosium libro iii, cap. 1, hunc lavandi morem quæ plurimum laudat, et obijcit Ecclesiæ Romanæ, quod illam consuetudinem non habeat. « Non ignoramus, inquit, quod Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat, ejus typum in omnibus sequimur et formam. Hanc tamen consuetudinem non habet, ut pedes lavet. Vide ergo ne forte propter multitudinem declinavit. » Et paulo post: « Ad hoc Ecclesia Romana quid respondet? » Sed prompta est Ecclesiæ Romanæ responsio. Nam quisquis sit iste auctor, recenseri debet inter simplices et rusticiores qui litteræ nimis inhærent, de quibus ita loquitur Origenes in Comment. in Joannem, t. II edit. Huet., p. 331: « Adeo ut hanc ob causam Dominus quoque veniat ad lavandos servi credentis pedes, etc. Qui mos nunc non fit, nisi apud admodum simplices rusticioresque. » Et in homilia 6 in Isaiam: « Nemo quibuscunque venientibus assumens linteum, diaconus, vel presbyter, sive episcopus, lavat pedes. » Postea tamen Patres concilii Toletani xvii exemplum Christi velut mandatum Evangelii præcipuum adeo observandum decernunt, ut « si, inquit can. 3, quisquam sacerdotum hoc nostrum distulerit adimplere decretum, duorum mensium spatio sese noverit a sanctæ communionis perceptione frustratum. » Et supra in eodem canone: « Denique eoruscante sanctæ operationis exemplo, partim desidia, partim consuetudine, in quibusdam ecclesiis in Cæna Domini ablutione pedes fratrum a

sacerdotibus non lavantur. Nihil aliud obtendentes, A nisi solam traditionis consuetudinem, cum Veritas objurgans dicat: Quare vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram. » Vide conventum Aquisgranensem, can. 25.

Nec libertas monasterii est poenitentiam sæcularibus judicare, quia proprie clericorum est. Patres concilii Chalcedonensis vetant monachos ecclesiasticis vel sæcularibus negotiis se ingerere. Canon. 4: « Monachos autem qui sunt in unaquaque regione et civitate episcopo subjectos esse, et quietem amplecti, et soli jejuniis et orationi vacare, in quibus ordinati sunt locis fortiter perseverantes, nec ecclesiasticis, nec sæcularibus negotiis se ingerere, etc. Conc. Tarracon.; can. 11: « Monachi a monasterio foras egredientes, ne aliquod ministerium ecclesiasticum præsumant agere, prohibemus, nisi forte cum abbatibus imperio. »

CAPUT VII.

De ritu mulierum in ecclesia vel ministerio.

Mulieres non velent altare, etc. Sanctus Epiphanius contra Collyridianos, hæres. LXXIX: « Si mulieribus præceptum esset sacrificare Deo, aut regulare quidquam operari in Ecclesia, oportebat magis ipsam Mariam sacrificium perficere in Novo Testamento, quæ digna facta est suscipere in propriis visceribus universorum regem Deum, cœlestem Filium Dei: cujus uterus templum factum est ac domicilium ad Domini in carne dispensationem per Dei benignitatem, et admirandum mysterium preparatus est. At non complacuit: sed neque baptismum dare conceditum est. Alioqui potuisset Christus ab ipsa baptizari potius quam a Joanne. » Simili argumento usus est vetus auctor Constitutionum, lib. III, cap. 4.

Mulieres possunt sub nigro velamine sacrificium accipere. Ergo non eis licebat nuda manu Eucharistiam accipere, ne quidem ad pallam Dominicam manum mittere. Conc. Antisiodorense, can. 36: « Non licet mulieri nuda manu Eucharistiam accipere. » Et can. 37: « Non licet mulieri manum suam ad pallam Dominicam mittere. » Etiam antea Patres concilii Laodicensi statuerant, can. 19, solis licere sacratis ad altare accedere et communicare. Attamen plerisque in locis vulgo nuda manu Eucharistiam fuisse receptam probant testimonia Patrum quibus fideles sæpius admonent, ut animadvertant dextram, quæ corpori Christi admoveatur, consecratam esse, sicut et linguam et cor. Vide Clementem Alexandrinum, lib. I Stromatum; Tertullianum, lib. de Idololatria, cap. 7; sanctum Cyprianum in epist. 56, ad Thibaritanos, de exhortatione martyrii, et lib. de Bono patientiæ. Fragmentum præclarum epistolæ 5 Dionysii Alexandrini ad Xistum Romanæ urbis episcopum scriptæ, apud Eusebium lib. VII Eccles. Hist., cap. 9; sanctum Cyrillum Hierosolymitanum in Catech.; sanctum Gregorium Nazianzenum in oratione 11 in laudem Gorgoniæ; sanctum Joannem Chrysostomum in homilia 21, ad populum Antiochenum, et Ambrosium

in oratione qua imperatorem Theodosium objurgat, relata a Theodoro lib. V Hist. Eccles., cap. 17. Vide quoque supra notas ad caput 5.

Mulier potest oblationes facere secundum Græcos, non secundum Romanos. Hoc non intelligendum est de oblationibus omnium fidelium, id est, elemosynis, inter quas erant panes per Eucharistiam sacrandi, ut animadvertit vir. cl. N. Rigalt in lib. sancti Cypriani de Opere et Elemosynis: quod idem constat ex ep. sancti Augustini 122, sed sicut declarat titulus de quodam ministerio ecclesiæ, ad quod Græci mulieres admittebant, et a quo tunc temporis Romani excludabant. Concil. Aurasian., can. 26: « Diaconæ omnimodis non ordinandæ: si quæ jam sunt, benedictioni quæ populo impenditur, capita submittant. »

B Conc. Epaonense, can. 21: « Viduarum consecrationem, quas diaconas vocitant, ab omni regione nostra penitus abrogamus. » Quidam codices legant: *ab omni religione.* Concil. Aurelianense II, can. 18: « Placuit etiam ut nulli postmodum feminae, diaconalis benedictio pro conditionis hujus fragilitate cre datur. » Idem probat concil. Turonense, can. 20, auctoritate Patrum Epaonensium jam relata. Primis tamen sæculis disciplina totius Ecclesiæ in ordinem eas eligebat, teste Tertulliano lib. I ad Uxorem, cap. 7: « Disciplina Ecclesiæ et præscriptio Apostoli declarat, cum digamos non sinit præsidere, cum viduam adlegi in ordinem, nisi univiram, non concedit. » Vide quoque conc. Carthag. IV, can. 12, aut potius statuta Ecclesiæ antiqua, can. 100. Porro quinam esset ordo et honor ecclesiasticus ad quem mulieres eligerentur, Patres exponunt: Clemens Alexandrinus, lib. III Stromatum; Origenes in Joannem, t. II, p. 90, edit. Huët; Conc. Nicænum, can. 19, ubi Gabriel Albaspinæus, illustrissimus episcopus Aurelianensis, probat contra Baronium rite et ordine consecratas fuisse. « Nam cum, inquit, synodus quasdam, quæ minus recte et extra ordinem institutæ essent, inter laicas deputandas esse censet: subintelligendum profecto relinquit quasdam fuisse quæ rite et ordine consecratæ essent. » Sanctus Basilius in epistola canonica ad Amphilochoium, can. 44; sanctus Gregorius Nyssenus de Vita sanctæ Macrinæ. Quorum sententiæ non refragatur sanctus Epiphanius antea citatus, imo in eodem loco eam aperte asserit cum dicit: « et diaconissarum ordo est in Ecclesia, etc. » Idem sentit vetus auctor Constitutionum apostolicarum, lib. VIII, cap. 19, in quo declarat impositione manuum episcopi ordinari presbyteros, diaconos et diaconissas. Vide concil. Chalcedonense, can. 15, *δεξαμένη τὴν χειροθεσίαν*; concilium Trullanum sive quinisextum, can. 40; et Sedulius in cap. XVI Epist. ad Romanos, auctor circa nonum sæculum, testatur in Orientalibus locis tantum diaconissas ministrasse. Ex quo dignoscuntur varii ritus, quos recte ubique refert Theodorus.

CAPUT VIII.

De moribus Græcorum et Romanorum.

Et laborant sive Dominico die. Die Dominico labo-

rabant, et quidem moniales, teste Hieronymo ad Eustochium virginem de epitaphio Paulæ matris: « Die tantum Dominico ad ecclesiam procedebant, ex cujus habitabant latere, et unumquodque agmen matrem propriam sequebatur; atque inde pariter revertentes, instabant operi distributo; et vel sibi, vel cæteris indumenta faciebant. » Labor, qui a precibus et a cultu Dei avocabat, interdictus fuit a Constantino, qui primus præcepit feriari, ut refert Eusebius lib. iv de Vita Constantini, cap. 18, quod postea pluribus synodorum decretis firmatum fuit, ita tamen ut Christiani non judaizarent, sicut admonent Patres concilii Aurelianensis III, can. 28; « quia persuasum est populis die Dominico agi cum caballis, aut bubus, aut vehiculis itinera non debere, neque ullam rem ad victum præparare, vel ad nitorem domus vel hominis pertinentem ullatenus exercere (quæ res ad Judaicam magis quam ad Christianam observantiam pertinere probatur), id statumus ut die Dominico quod ante fieri licuit, liceat, etc. » Eadem leguntur in concilio Vernensi, can. 14. Qui vero hanc observantiam Judaicam tuebantur, adeo refelluntur a sancto Gregorio Magno ut eos quasi Antichristi prædicatores oppugnet lib. xi, ep. 3: « Pervenit ad me, inquit, quosdam perversi spiritus homines, prava inter vos aliqua et sanctæ fidei adversa seminare, ita ut die sabbati aliquod operari prohiberent. Quos quid aliud, nisi Antichristi prædicatores dixerim? qui veniens diem sabbatum atque Dominicum ab omni faciet opere custodiri. » Vide lib. i Capitulum, c. 71, et Reginonem, lib. i de Ecclesiasticis Disciplinis, cap. 372, ex Cap. Caroli: « Tria carraria opera licet fieri Dominica die, id est, hostilia carra, victualia, vel angaria, et si forte necesse sit, corpus cujuslibet duci ad sepulcrum. » Unde liquet rectius legi, *sive Dominico die, quam, excepto Dominico die.*

Græcorum monachi servos non habent, monachi Romanorum habent. De mancipiis Romanorum monachorum vide concil. Agathense, c. 56; conc. Epao-nense, can. 8.

Manducant Romani: Græci vero dicta vespere missa cœnant. De tali varia consuetudine omnino insignis est regula quam sanctus Augustinus interrogatus exhibet in ep. 118, cap. 5, hoc modo: « Ad hæc itaque ita respondeo, ut quid horum sit faciendum, si divinæ Scripturæ præscribit auctoritas, non sit dubitandum quin ita facere debeamus ut legimus; ut jam non quomodo faciendum, sed quomodo sacramentum intelligendum sit, dispute-mus. Similiter etiam si quid horum tota per orbem frequentat Ecclesia Nam hoc quin ita faciendum sit, disputare insolentissimæ insanix est. Sed neque hoc neque illud inest in eo quod tu quæris. Restat igitur ut de illo tertio genere sit quod per loca regionesque variatur. Faciat ergo quisque quod in ea Ecclesia in quam venit, invenerit. Non enim quidquam eorum contra fidem sit, aut contra mores hinc vel inde meliores. His enim causis, id est, aut propter fidem, aut propter mores, vel emendari

A oportet quod perperam fiebat, vel institui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat. Quapropter quæ utilis non est, perturbatione infructuosa consequenter noxia est. »

CAPUT IX.

De communicatione Scotorum et Britonum, qui in Pascha et tonsura catholici non sunt.

Qui in Pascha vel tonsura catholicæ non sunt ad-nati Ecclesiæ. Beda hujus schismatis originem et causam late describit lib. II Hist., cap. 25, ex quibus multis hæc pauca: « Finitoque conflictu, ac soluta concione, Agilbertus domum rediit. Colmannus videns spretam suam doctrinam, sectamque esse despectam, assumptis his qui se sequi voluerunt, id est qui Pascha catholicum et tonsuram coronæ (nam et de hoc quæstio non minima erat) recipere volebant, Scotiam regressus est, tractaturus cum suis quid de his facere deberet, etc. » Facta est autem hæc quæstio anno Dominicæ incarnationis sexcentesimo sexagesimo quarto, qui fuit annus Osvini regis vicesimus secundus: episcopatus autem Scotorum, quem gesserunt in provincia Anglorum, annus tricesimus. Consule quoque Capitula selecta ex antiqua Collectione canonum Hibernensium, edita a R. D. Luca Acherio in tomo IX Spicilegii, in quibus ista depromuntur ex lib. I, cap. 6: « De tonsura Britonum Gildas ait: Britones toto mundo contrarii, moribus Romanis inimici, non solum in missa, sed etiam in tonsura cum Judæis umbræ futurorum servientes potius quam veritati, ut Romani dicunt, quorum tonsura aure ad aurem tantum contingebat, pro excellentia ipsa magorum tonsura, qua sola frons anterior tegi solebat, priorum. Auctorem vero hujus tonsuræ in Hibernia Subulcum regis Loigairi filii, illis exstitisse Patricii sermo testatur, ex quo Hibernenses pene omnes hanc tonsuram sumpserunt. Sed Beda, lib. v, cap. 21, refert epistolam Ceolfridi abbatis ad Naitanum qui sic judicat de quæstione tonsuræ: « Verum si profiteri nobis liberum est, quia tonsuræ discrimen non noceat, quibus pura in Deum fides et charitas in proximum sincera est, maxime cum nunquam Patribus catholicis sicut de Paschæ vel fidei diversitate conflictus, ita etiam de tonsuræ differentia legatur aliqua fuisse controversia. » Idem fuit olim de Paschatis quæstione antiquorum multorum Patrum judicium, quod satis superque declarant eorum litteræ, ac præsertim Irenæi, quæ exstant apud Eusebium lib. v, cap. 24, atque epistola Firmiliani ad sanctum Cyprianum inter epistolas sancti Cypriani edita. Sed definita est illa quæstio decreto concilii Nicæni, quod deinceps omnes catholici unanimi consensu amplexi sunt. Vide Eusebium, lib. III de Vita Constantini, cap. 19; sanctum Athanasium de Synodis, et ad African.; sanctum Epiphani., hæres. LXX; sanctum J. Chrysostom., orat. 52, tom. V; Theodoret., lib. I, cap. 8.

CAPUT X.

De vexatis a diabolo.

Et non ausi sumus orare pro illo. Conc. Aurelianense II, can. 15 : « Oblationes defunctorum, qui in aliquo crimine fuerint interempti recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse. » Concil. Bracharense II, can. 16 : « Item placuit ut his qui sibi ipsis aut per ferrum, aut per venenum, aut per precipitium, aut suspendium, vel quolibet modo violentam inferunt mortem, nulla pro illis in oblatione commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur. Multi enim sibi hoc per ignorantiam usurpaverunt. » Concil. Antisiodorensis, can. 17 : « Quicumque se propria voluntate in aqua iactaverit, aut collum ligaverit, aut de arbore precipitaverit, aut ferro percusserit, aut qualibet occasione voluntariæ se morti tradiderit, istorum oblatio non recipiatur. » Eadem sententia legitur in Iudiciis Gregorii III, c. 32; in Capitular. lib. VII, c. 534. Vide Halitgar., lib. IV, c. 6; Regin., lib. II de Ecclesiasticis Disciplinis, c. 92. Paulo post addit Theodorus : « Qui se occiderit propria voluntate, missas pro eo facere non licet, sed tantum orare et eleemosynas largiri. » Quam sententiam sequitur magister Robertus de Flamesburæ in suo Pœnitentiali.

Selecta ex Pœnitentiali ms. magistri Roberti de Flamesburæ, lib. IV.

De eo qui semetipsum occidit, aut laqueo se suspendit. Considerandum est, ut si quis parens velit eleemosynam dare, tribuat : et orationes in psalmodiis faciat : oblationibus tamen et missis careat. « Quicumque se propria voluntate aut in aqua iactaverit, aut collum ligaverit, aut de arbore precipitaverit, aut furiose percusserit, aut qualibet occasione sponte sua se morti tradiderit, istorum oblata non recipiantur. Tu dixisti, Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit, hoc ad nos omnino non pertinet : non enim veneramur nomine martyrum eos qui sibi collam ligaverint. Placuit ut iis, etc. » Ex canone 16 concilii Bracharensis II.

Si quis subita tentatione mente sua exciderit, vel per insaniam seipsum occiderit, quidam pro eo missas faciunt. Theophilus Alexandrinus in suis responsionibus canonicis ad interrogationem XIV : « Si quis, cum sui compos non esset, sibi manum attulerit, vel etiam se precipitaverit, sine oblatio, an non? *Responsio.* Hoc debet clericus discernere, an revera hoc fecerit, cum esset emotæ mentis. Sape enim ii qui ad eum cui hoc accidit attinent, volentes consequi oblationem et orationem pro ipso, mentiuntur, et dicunt eum non fuisse apud se : nonnunquam autem propter insultationem hominum, vel aliquo alio modo per negligentiam hoc fecisse. Tunc autem non est super eum facienda oblatio, est enim sui homicida. Oportet ergo clericum accurate seiscitari, ne in iudicium incidat. » Concil. Arausicanum, can. 13 : « Amentibus quæcunque

A pietatis sunt conferenda. » Vir cl. J. Sirmondus animadvertit oblationem pro eo qui sibi per amentiam mortem consciverit, fieri posse, et confirmat responsione Timothei Alexandrini can. 13. Cum hoc in loco quæstio sit de peccato furiosi, non erit alienum proponere sententiam magistri Præpositivi viri suo tempore inter scholasticos summi, qui in sua Summa omnem solvit difficultatem auctoritate Gregorii I.

Selecta ex Summa ms. Præpositivi de peccato furiosi.

« Sicut quæritur de delictis, ita de his quæ fiunt mente alienata, vel per nocturnum somnium, utrum sint imputanda. Et videtur quod non, quia Augustinus dicit : Aliquos scimus subito dementes factos, ferro, fuste, et lapidibus multos obruisse, quosdam occidisse : captos vero et iudici oblatos minime reos factos, quia non voluntate, sed nescio qua vi impellente hoc fecerunt. Item Augustinus : Quis peccat in eo quod cavere non potest? quasi dicat, nullus. Item : « Si concupiscentia quæ ad hoc in membris moribundis habitat, absque culpa est in mente sive in corpore dormientis : quanto magis absque culpa est in corpore non consentientis. Ergo sive fuerit mente alienata, sive per somnium, non imputatur. Sed ad hoc respondetur et dicitur quod hæc intelligenda sunt, cum quis culpa sua in hanc necessitatem non venit. » Et infra : « Communis sententia magistrorum est, quod illa imputantur, in quibus quis venit culpa sua, et hoc probatur auctoritate beati Gregorii qui illusionem nocturnam distinguit, quod si ex naturæ superfluitate vel infirmitate tibi venerit, timenda non est : si ex culpa, a consecratione sacramenti arcetur sacerdos, etsi non a perceptione, nisi ubi necessitas exegerit ut divina celebrentur ab eo. »

CAPUT XI.

De quæstionibus conjugiorum.

Qui in matrimonio sunt, tres noctes abstineant. Sanctus Augustinus, libro II contra Julianum Pelagianum ex libro de Philosophia sancti Ambrosii : « Mater autem vitiorum omnium incontinentia, quæ etiam licita vertat in vitium. Ideoque Apostolus non solum a fornicatione nos retrahit, verum in ipsis conjugii modum quemdam docet, et tempora præscribit orandi. Intemperans enim in conjugio, quid aliud nisi quidam adulter uxoris est. » Exceptiones Egberti Eboracensis archiepiscopi, can. 110 : « Qui in matrimonio sunt, abstineant se tres noctes antequam communicent, et unam postquam communicaverint. Inde ait Apostolus : *Nolite fraudare invicem, nisi ex consensu, ut vacetis orationi ad tempus.* » Beda de Remediis peccatorum, cap. 40 : « Qui in matrimonio sunt abstineant se tres quadragesimas, et in Dominica nocte, et in Sabbato, et feria quarta, et tertia qui legitime sunt, et tres noctes abstineant se antequam communicent. » Vide Reginonem, lib. I de Ecclesiasticis Disciplinis, cap. 351, ex Pœnitentiali. Vide quoque antiquos Pœnitentiales libros, ac præcipue Andegavensem II et III, in appendice lib. de Pœnitentia viri doctissimi J. Morini. Quibus ad-

jungam quæ selegi ex veteri codice ms. viri clarissimi Wionis domini Herouvallii, de pœnis pro peccatis injungendis, et ex Pœnitentiali ms. magistri Roberti de Flamesbure.

Selecta ex veteri codice ms. viri clarissimi Wionis domini Herouvallii, de pœnis pro peccatis injungendis.

« Qui uxores habent, contineant se ab eis 40 dies ante Pascha, et Natale Domini, et omni Dominica, et tertia et sexta feria. Qui Dominica non se continet, septem dies pœniteat. »

Selecta ex Pœnitentiali ms. magistri Roberti de Flamesbure, lib. iv, cap. 6.

« Si causa creandorum filiorum ducitur uxor, non multum temporis videtur concessum ad ipsum usum : quia dies festi et dies processionis et ipsa ratio partus et conceptus juxta legem cessare temporibus iis debere demonstrant. » Et infra : « Maritus ne vim faciat uxori, putans omni tempore conjugii voluntatem licere. Quicunque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi, nec de carnibus Agni comedere. Item si panes propositionis ab his qui uxores suas tetigerant, comedi non poterant, quanto magis panis ille qui de cœlo descendit, non potest ab his qui conjugaliibus paulo ante hæserè amplexibus, violari atque contingi. Non quod nuptias condemnemus, sed quod eo tempore, quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare a carnibus debeamus. *Quadragesima dies ante Pascha.* Joannes Jejunator Constantinopolitanus episcopus in libello Pœnitentiali apud Grecos celeberrimo, quem J. Morinus vir doctissimus edidit in appendice lib. de Pœnitentia : « Cum vero, inquit, nonnulli sunt qui præ habitudinis violentia se ipsos a peccatis ne in ipsa quidem magna quadragesima continere possunt, cujusmodi sunt sæpe etiam ii qui uxores habent, oportet et ipsos pœnitentiis completis, si transeant anni multi, nec habeant qua ratione communicent, eo quod semper in peccata incidant, continere se a peccato, saltem totam sanctam quadragesimam, et cum timore et tremore tribus Paschatis diebus communicare. Hoc autem hæsitanter dicimus, eo quod a spurcitiis carnalibus abstinere non possunt, non quod hoc fiat secundum aliam communionis differentiam. Si vero in magna quadragesima qui tales sunt in molliem inciderint, neque sic communicent. Si enim a sanctis Patribus decretum sit eos qui in miserandum illum animi morbum et perturbationem omnibus dominantem, quam omnino derelinquere difficillimum, quadragesima tantum diebus a communione arcendos esse, nun multo magis erit in Quadragesima observandum, cum id de cæteris et communibus anni diebus definierint? » Beda de Remediis peccatorum, cap. 2 : « Uxoratus contineat se quadragesima dies anni ante Pascha et Natale Domini, et omni die Dominico, etc. » Et cap. 10 : « Qui in quadragesima ante Pascha cognovit uxorem suam et noluit abstinere, unum annum pœniteat, vel suum pretium reddat ad ecclesiam, vel pauperibus dividat, vel viginti

A sex solidos reddat. » Theodulfus Aurelianensis capitulare 143 : « Abstinendum est enim in his sacratissimis diebus a conjugibus, et caste et pie vivendum, ut sanctificato corde et corpore isti sancti dies transigantur, et sic perveniatur ad diem sanctum Paschæ : quia pene nihil valet jejunium quod conjugali opere polluitur, et quod orationes, vigiliæ et eleemosynæ non commendant. » Unde magister Robertus de Flamesbure dicit in suo Pœnitentiali, non licere in Adventu et in Quadragesima matrimonium contrahere.

Selecta ex Pœnitentiali ms. magistri Roberti de Flamesbure, lib. ii, cap. 4 et 13.

Tempus seriarum et interdictum ecclesiæ impediant matrimonium ; quia in Adventu, in Quadragesima, et interdicto ecclesiæ non contrahunt, id est, non debent contrahi. Quæcunque tamen contracta fuerint, stabunt. » Et cap. 13 : « Qui in Quadragesima cognoverit uxorem suam, et noluerit abstinere ab ea, unum annum pœniteat, aut pretium videlicet viginti quinque solidorum ad ecclesiam tribuat, aut pauperibus distribuât. Si per ebrietatem et sine consuetudine acciderit, quadragesima dies pœniteat. »

Inde ait Apostolus ut vacetis orationi. Hoc Pauli testimonio multi Patres probarunt, conjugatos per quoddam tempus abstinere debere a conjunctione, antequam communicent orationibus Ecclesiæ, et Eucharistiæ, aut aliis sacramentis. Tertullianus lib. de Oratione cap. 14 ; Origenes in Matthæum tractatu vi ; Petrus Alexandrinus in epistola canonica, C. Gregorius Nyssenus in oratione 1 de Oratione Dominica ; Hilarius diaconus, in Commentario Epist. I ad Corinth. , cap. vii, inter Opera D. Ambrosii ; D. Joannes Chrysostomus in cap. Matthæi vi, homil. 19, et in cap. xv homil. 42 et 57. Theophilus Alexandrinus in Responsionibus canonicis, interrogat. 5 : « Si uxor cum suo marito necti cohabitavit, vel maritus cum uxore, simulque coierint : debentne communicare, an non? — *Resp.* Non debent, cum clamet Apostolus : *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* » Quare paulo post sic respondet interrogationi 13, quæ ita proponitur. *Interrog. 13* : « Iis qui matrimonii societate junguntur, in quibusnam septimanæ diebus proponere oporteat a mutuo congressu abstinere? Et quibusdam potestatem habeant? *Respons.* Quod ante dixi, nunc quoque dico. Dicit Apostolus : *Nolite fraudare, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, et iterum revertimini in idipsum, ne vos tentet Satanas propter incontinentiam vestram.* Necessario autem, sabbato et die Dominico abstinere oportet, quod spiritale sacrificium in eis Domino offeratur. » Eadem reperies apud sanctum Ambrosium in Apologia David, cap. 11 ; Siricium pp. in epist. ad fratres et coepiscopos per Africam ; sanctum Hieronymum in epist. ad Pammachium de Apologia pro libris adversus Jovinianum, et sanctum Augustinum lib. de Fide et Operibus, cap. 6. Eadem est sententia Verani episcopi Cabellæ in quadam

synodo circa ann. 183. Tamen Gregorius Magnus A existimat ei licere sacramenta accipere, qui in igne positus nescit ardere. Oportet, inquit in responsione ad interrogationem 10 Augustini, legitima carnis copula ut causa prolis sit, non voluptatis; et carnis commistio, creandorum liberorum sit gratia, non satisfactio vitiorum. Si quis ergo sua conjuge non cupidine voluptatis captus, sed solummodo liberorum creandorum gratia utitur, iste profecto sive de ingressu ecclesiæ, seu de sumendo corporis Dominici sanguinisque mysterio, suo est relinquendus iudicio; quia a nobis prohiberi non debet, qui in igne positus nescit ardere. Et inter Græcos Patres sanctus Clemens Alexandrinus lib. vii Stromatum : *Διο καὶ ἐσθίων, καὶ πίνων, καὶ γαρῶν, ἐὰν ὁ λόγος ἔρῃ, ἀλλὰ καὶ ὄνείρους βλέπων, τὰ ἅγια ποιεῖ, καὶ νοεῖ. Ταύτην καταρὰς εἰς εὐχὴν πάντοτε.* Non aliter sentit magister Robertus de Flamesbure in suo Pœnitentiali propter auctoritatem sancti Gregorii.

Selecta ex Pœnitentiali ms. magistri Roberti de Flamesbure, lib. iv, cap. 6.

Oportet legitimam carnis copulam, ut causa prolis sit, etc., ut supra. Et paulo post : Item tunc ubi qui post commistionem conjugis lotus aqua fuerit, etiam sacre communionis mysterium valet accipere, cum ei juxta præfinitam sententiam etiam ecclesiam licuerit intrare.

Ante partum et post tempus purgationis. Sanctus Clemens Alexandrinus, lib. ii Stromatum : « Frumenti et hordei, ut arbitror, seminibus, quæ convenientibus deiciuntur temporibus, præstantior est ac pretiosior homo, qui seminatur, cui omnia a natura producantur. Atque illa quidem semina agricolæ sobrii deiciunt. Si quod fit ergo sordidum et spurcum studium, id est, a matrimonio expurgandum; ne nobis probro dari possit, quod brutorum animantium congressus magis naturæ conveniat quam humana conjunctio in ipso calore Veneris. » Et lib. iii Stromatum : « Unde nullum ex veteribus ex Scriptura ostenderis, qui cum prægnante rem habuerit. Sed postquam gestavit uterum, et postquam editum fetum a lacte depulit, rursus a viris cognitae fuisse uxores. Jam hunc scopum et institutum invenies servante Moysi patrem, cum triennium post Aaronem editum intermisisset, genuisse Moysem, et rursus Levitica tribus servans hanc naturæ legem a Deo traditam, aliis numero minor ingressa est in terram promissionis. » Sanctus Ambrosius lib. i Comm. in Luc., cap. i : « Et quid mirum de hominibus, si pecudes quoque muto quodam opere loquuntur generandi sibi studium, non desiderium esse coeundi? Siquidem ubi semel gravem alvum sibi senserint, et genitali alvo semen receptum, jam nec concubitu indulgent, nec lasciviam amant, sed curam parentis assumunt. At vero homines nec concupiscent, nec Deo parcent : illos contaminant, hunc exasperant. « *Priusquam te, inquit, formarem in utero, novi te : et in vulva matris sanctificavi te.* Ad cohibendam petulantiam tuam, manus quasdam tui auctoris in utero hominem

formantis adverte. Ille operator, et tu sacri uteri secretum incestas libidine. Vel pecudes imitare, vel Deum verere. Et quid de pecudibus loquar? Terra ipsa a generandi opere sæpe requiescit : et si impatienti hominum studio jactis frequenter seminibus occupatur, impudentiam multat agricolæ, et fecunditatem sterilitate commutat. Ita quidem in ipsis elementis ac pecudibus ab usu non cessare generandi, naturæ pudor est. » Sanctus Gregorius Magnus lib. xii, epistola 30, in respons. ad decimam interrogationem Augustini : « Ad ejus vero concubitum vir ejus accedere non debet, quousque qui gignitur ablaetetur. Prava autem consuetudo in conjugatorum moribus surrexit, ut mulieres filios quos gignunt nutrire contemnunt, eosque aliis mulieribus ad nutriendum tradant. Quod videlicet ex sola causa incontinentiæ videtur inventum; quia dum se continere nolunt, despiciunt lactare quos gignunt. Hæ itaque quæ filios suos ex prava consuetudine aliis ad nutriendum tradunt, nisi purgationis tempus transierit, viris suis non debent admisceri. » Ergo juxta traditionem Patrum Theodorus censuit abstinendum esse ab amplexibus ante partum et post tempus purgationis. Unde postea Gregorius III definit in suis Judiciis, c. 25 : « Quod si quis fecerit, quadraginta dies pœnitere. » Vide libros Pœnitentiales antiquos in appendice libri Pœnitentiæ viri doctissimi J. Morini, ac præcipue Librum Pœnitentialem Joannis Jejunatoris episcopi Constantinopolitani, et alterum Egberti Eboracensis archiepiscopi. Quibus addam quæ selegi ex veteri codice de pœnis pro peccatis injungendis, et ex Pœnitentiali magistri Roberti de Flamesbure.

Selecta ex veteri codice ms. viri clarissimi Wionis domini Herouvalli, de pœnis pro peccatis injungendis.

A conceptione manifestata usque post natam sobolem vir contineat se ab uxore, id est tres menses. Uxor post natam sobolem abstineat se ab ecclesia, si filius est, dies 30, si filia, 40. Nam in tempore menstrui sanguinis, qui tunc nupserit, 30 dies pœniteat.

Selecta ex Pœnitentiali ms. magistri Roberti de Flamesbure, lib. iv, cap. 6 et 14.

Per singulos menses gravia atque torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione relevantur. Quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur corrupti secum trahere vitium seminis, ita ut leprosi et elephantici ex hac conceptione nascantur; et fœda in utroque corpore pravitate vel enormitate membrorum sanitas corrupta degeneret. Præcipitur ergo ut non solum in alienis mulieribus, sed in suis quoque, quibus videntur conjungi, certa concubitus norint tempora, quando coeundum sit, quando ab uxoribus sit abstinendum. » Et cap. 14 : « Si qui coierit cum muliere in puerperio, decem dies pœniteat in pane et aqua. »

Si cujus uxor fornicata fuerit, licet dimittere eam et aliam accipere.

Omnino standum est disciplinæ a Patribus concilii Tridentini præscriptæ, quam optime expositam esse ab eminentissimo cardinali Pallavicino ostendit vir clarissimus Joannes Launoius in egregio libro de regia in matrimonium potestate. Quam porro disciplinam Patres antiquissimi, ii præsertim qui ne nubere quidem post mortem permittebant, procul dubio post divortium stricte observandum censuerunt, ut iisdem locis aperte declarant. Athenagoras in legatione pro Christianis : « Quare vel ut natus est unusquisque nostrum maneat, vel nuptiis copuletur unicis : secunde enim decorum quoddam adulterium sunt. Qui enim uxorem dimiserit, et alteram duxerit, adulteratur, inquit Dominus noster : neque illam dimittere concedens, cujus delibata est pudicitia, neque alteram ducere. Nam qui prima uxore licet defuncta seipsum privat, adulter est, quamquam dissimulante, et manum Dei transgreditur : quoniam a principio Deus virum unum et mulierem unam creavit, et carnem a carne, et unionem miscendi utriusque sexus separat. » Clemens Alexandrinus, lib. iii Stromatum : « Qui potest capere, capiat. Nesciunt quid postquam de divortio esset locutus, cum quidam rogassent si sic sit causa uxoris, Non expedit homini uxorem ducere : tunc dixit Dominus, Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est. Hoc autem qui rogabant, volebant scire an uxore damnata et ejecta propter fornicationem, concedat aliam ducere. » Sancto Clementi Alexandrino adjungam B. Herman, cujus liber Pastoris ab ipso tantopere laudatus est, ut quodammodo suum fecisse merito dici possit. Sic vero huic quæstioni : Quid ergo, si permanserit in vitio suo mulier? Angelum respondentem exhibet libro ii, mand. 4, et dixit : « Dimittat illam vir, et vir per se maneat. Quod si dimiserit mulierem suam, et aliam duxerit, et ipse mœchatur. » Tertullianus, lib. de Monogamia, cap. 9 : « Nobis et si repudiemus, ne nubere quidem licebit. Video jam hinc ad Apostolum nos provocari, ad cujus sensum facilius perspicendam, tanto instantius præculeandum est mulierem magis defuncto merito teneri quominus alium virum admittat. » Unde N. Rigaltius vir cl. in hunc locum ista animadvertit : « Nobis, inquit, paracleticis. Nam apud psychicos alias nuptias post divortium fuisse permissas innuit principio libri ii ad Uxorem, his scilicet verbis : « Nunc ad secunda consilia convertemur, respectu humanæ infirmitatis, quarumdam exemplis admonentibus, quæ divortio, vel mariti excessu, oblata continentiae occasione, non modo abjecerunt opportunitatem tanti boni, sed ne in nubendo quidem disciplinæ meminisse voluerunt, ut in Domino potissimum nuberent. » At quosdam rectores Ecclesiæ contra legem Scripturæ, illud permisisse asserit Origenes in Comment. Matth., p. 363, edit. Huet. : « Jam vero, inquit, Scripturæ legem mulieri vivente viro nubere quidam Ecclesiæ rectores permisierunt, agentes con-

tra id quod scriptum est, in quo sic habetur : Mulier alligata est quanto tempore vir ejus vivit ; et contra illud : Igitur vivente viro mulier vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro ; non omaino tamen sine ratione : hæc enim contra legem initio latam et scriptam, ad vitanda pejora alieno arbitrio morem gerentes, eos permisisse verisimile est. » Sic olim quidam episcopi permiserunt ob pejora vitanda post divortium nubere. Vide concil. Eliberitanum, can. 9 ; concilium Arelatense i, can. 10, prout legitur in collectione antiquissima codicis Hierovalliani ; concil. Laodic., c. 1, Lactantium, lib. vi de vero Cultu, cap. 23 ; sanctum Hilarium episcopum Pictaviensem, Comment. Matth., cap. vi ; sanctum Basilium in epist. canonica ad Amphilochem, can. 9 ; sanctum Epiphanium, hæres. lxx : « Sed suffert propter debilitatem : οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς ἀπομυρύνεται, ἀλλὰ διαβαστάζει διὰ τὸ ἀσθενεῖς ; Innocentium i in epist. 9, ad Probum ; synodum sancti Patricii, can. 26 ; concilium Veneticum, can. 2. Quare eodem modo intelligi debent cætera quæ sequuntur apud Theodorum de quæstionibus conjugiorum, cum paulo post dicat, melius est sic facere quam fornicari. »

Si vir dimiserit uxorem suam propter fornicationem. Et infra : Maritus si ipse se ipsum in furto, aut fornicatione servum facit, vel quocunque peccato, mulier si prius non habuit conjugium, habet potestatem post annum alterum accipere virum. Quidam Patres late vocabulum fornicationis acceperunt, ita ut existimarent gravissima crimina esse causam divortii legitimam.

C Quapropter B. Hermas in libro Pastoris ii, mandato 4, judicat propter idololatriam uxorem esse dimittendam : « Non solum, inquit, mœchatio est illis qui carnem suam coinquant, sed et is qui simulatorum facit, mœchatur. Quod si in his factis perseverat, et pœnitentiam non agit, recede ab illa, et noli convivere cum illa ; alioquin, et tu particeps eris peccati ejus. » In eodem sensu sanctus Clemens Alexandrinus videtur dixisse libro iii Stromatum, fornicationem tribus modis sumi apud Apostolum. De eadem quæstione tanquam de maxima difficultate fusius disputat Origenes in Comment. Matth., t. I, p. 363, editionis Huet. Sanctus tamen Epiphanius nihil de hac dubitat, hæres. lxx. « Aut propter aliam, inquit, causam. » Sed sanctus Augustinus, omnibus utrobique consideratis, fatetur l. i Retractationum, cap. 19, hanc quæstionem esse latebrosissimam.

D « Sed, quam velit, inquit, Dominus intelligi fornicationem propter quam liceat dimittere uxorem, utrum eam quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur : Perdidisti omnem qui fornicatur abs te. » Et paulo post : « Sed quatenus intelligenda atque eliminanda sit hæc fornicatio, et utrum etiam propter hanc liceat dimittere uxorem, latebrosissima quæstio est. » Tamen Patres concilii Vermeriensis, c. 5, dant viro licentiam penitus dimittendi uxorem propter consilium homicidii, quod dedit. « Si qua mulier mortem viri sui cum aliis hominibus consiliavit, et ipse vir ipsius hominem se defen-

dendo occiderit, et hoc probare potest, ille vir potest ipsam uxorem dimittere; et si voluerit, aliam accipiat.

Illa vero, si voluerit pœnitere, alium accipiat virum. Concilium Triburiense, can. 41 : « Si quis legitimam duxerit uxorem, et impediēte quacunque domestica infirmitate, uxorium opus non valens implere cum illa : frater vero ejus, suadente diabolo, adamatus ab ipsa, clanculum eam humiliaverit, et violatam reddiderit : omnimodo separentur, et a neutro ulterius eadem mulier contingatur. Igitur conjugium, quod erat legitimum, fraterna commaculatione est pollutum : et quod erat licitum, illicitum est factum : et ut Hieronymus ait : « Mulier duorum « fratrum non ascendat torum : si autem ascendit, « adulterium perpetrabit. Quia vero humana fragilitas proclivis est ad labendum, aliquo modo « maniat ad standum. Ideo episcopus, considerata mentis eorum imbecillitate, post pœnitentiam sua institutione peractam, si se continere non possint, legitimo consolentur matrimonio : ne, dum sperantur ad alta sublevari, corrumpantur in cœnum. » Sic vero Burchardus ex concilio Triburiensi, libro ix, can. 45 : « Vir si duxerit uxorem concubere cum ea non valens, et frater ejus clanculo eam vitaverit, et gravidam reddiderit, separentur. Considerata autem imbecillitate, misericordia eis impartitur ad conjugium tantum in Domino. » Et ex Pœnitentiali Romano Burchardus, lib. xix, cap. 4 : « Si autem uxor tua hoc probare poterit, quod tua culpa et tuo jussu, se renuente et reluctante, adulterata sit; si se continere non potest, nubat qui voluerit, tantum in Domino. » Quod omnes fere alii negant, et quidem Patres concilii Compendienseis can. 8 : « Si quis homo habet mulierem legitimam, et frater ejus adulteravit cum ea, ille frater, vel illa femina, qui adulterium perpetraverunt, interim quo vivunt nunquam habeant conjugium. Ille cujus uxor fuit, si vult, potestatem habet accipere aliam. »

Mulieri non licet virum dimittere, licet sit fornicator. Basilii hoc judicavit. In epistola ad Amphilocheum, can. 9 : « Sin autem quod ipse vivat in fornicatione, non habemus hanc consuetudinem in ecclesiastica constitutione, sed etiam infidelis viri jussa est mulier non separari, sed remanere propter incertitudinem eventus. Quid enim scis, mulier, an virum non sis servatura? Quare quæ relinquit est adultera, si ad alium virum accesserit. Qui autem relinquitur, est dignus venia, et quæ ei cohabitata, non ideo condemnatur. » Idem censet auctor apud Ambrosium Commentarii in Epist. ad Corinth. cap. vii. Quam inequalitatem damnarunt alii Patres, ut Gregorius Nazianzenus in orat. 31 : « Quid causæ fuit, cur mulierem coaceret, marito autem indulgeret, eumque liberum relinqueret, etc. Hanc legem haudquaquam probo, hanc consuetudinem minime laudo : viri erant qui hanc legem sanxerunt. » Unde sanctus Epiphanius nullam admittit discrepantiam in hæresi LIX : Συμβαλέντα δευ-

τέρω γυναικί, ἢ γυνὴ δευτέρῳ ἀνδρὶ οὐκ αἰτιάται ὁ θεὸς λόγος. Sanctus Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ : « Quidquid viris jubetur, hoc consequenter redundat in feminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, et vir mœchus tenendus. . . Aliæ sunt leges Cæsarium, aliæ Christi; aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitie frena laxantur. . . Apud nos, quod non licet feminis, æque non licet viris, et eadem servitus pari conditione censetur. » Et sanctus Augustinus postquam hanc quæstionem late fuseque tractavit, sic concludit in libro ii de adulterinis Conjugiis, cap. 20 : « Hæc autem me de utroque sexu meminere dicere, sed maxime propter viros : qui propterea se feminis superiores esse arbitrantur, ne pudicitia pares esse dignentur, in qua etiam præire deſuerunt, ut eos ille tanquam sua capita sequerentur. »

Legitimum conjugium non licet separare sine consensu amborum. Sanctus Basilius libro Regularum fusius disput. aliter respondet interrogationi quæ sic proponitur : Quomodo recipi debeant qui matrimonio juncti sunt? *Responsio* : Atque si etiam qui matrimonio conjuncti, ad hujusmodi vitæ genus accedunt percontandi sunt num consentiente altera parte hoc faciant, ex præcepto Apostoli. Vir enim, inquit ille, sui corporis potestatem non habet. Etsi hoc ita ab ipsis fieri compertum sit; tum multis adhibitis testibus admitti debet, qui accedit. Siquidem nihil est quod Dei jussis potius haberi debeat. Si vero dissidens altera pars, et assidue usque ex adverso cum altera contendat, quod videlicet minus sollicita sit quomodo placeat Deo; hic ea convenit meminisse quæ dicta sunt ab Apostolo : *In pace autem vocavit nos Deus.* Et sic parendum præcepto Domini qui dixit : *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios et fratres, non potest esse meus discipulus.* Neque enim est quod haberi antiquius debeat quam ut Dei jussis pareatur. » Sed dissentiunt alii Patres, et cum eis Theodorus sentit legitimum conjugium separari non posse sine consensu amborum. Sanctus Augustinus in epist. 46 : « Vovenda talia non sunt a conjugatis, nisi ex consensu et voluntate communi. Etsi præpropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas, quam persolvenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum. Sanctus Gregorius Magnus lib. ix, ep. 59 : « Si enim dicunt religionis causa conjugia debere dissolvi, sciendum est quia etsi lex humana hoc concessit, lex divina tamen prohibuit. Vide Egbertum Eboracensem in Excerpt., c. 119; concilium Vermeriense, can. 4; Concil. Compendiense, can. 3 : « Mulier si sine comæatu viri sui velum in caput miserit, si viro placuerit, recipiat eam iterum ad conjugium. » Quæ conveniunt cum eo quod Theodorus dicit cap. 18 : « Vota quæ maritus facit Deo sine consensu uxoris, stulta esse et importabilia, quæ frangenda sunt. »

Potest tamen alter alteri licentiam dare accedere ad

servitutem Dei in monasterio et sibi nubere. Vide varias lectiones, in quibus hic locus refertur citatus et expositus ab Egberto et Reginone. Subjungit Theodorus, et tamen non est canonicum. Quod tamen non longo post tempore comprobavit concilium Compendiense, can. 15: « Si quis vir mulierem suam dimiserit, et dederit comneatium pro religionis causa intra monasterium deservire, aut foras monasterium dederit licentiam velare, sicut diximus, propter Deum, vir illius accipiat mulierem legitimam: similiter et mulier faciat: Georgius consensit. »

Diaconi autem relicte non licet. Concil. Toletanum I, cap. 18: « Si qua vidua episcopi, sive presbyteri, aut diaconi, maritum acceperit, nullus clericus, nulla religiosa cum ea convivium sumat, nunquam communicet, morienti tantum ei sacramentum subveniat. » Concil. Aurelianense I, cap. 15: « Si se cuiunque mulier duplici conjugio presbyteri vel diaconi relicta conjunxerit, aut castigati separentur, aut certe, si in criminum intentione perstiterint, pari excommunicatione plectantur. » Concil. Epaonense, can. 52: Relicta presbyteri, sive diaconi, si cuiunque renupserit, eatenus ab Ecclesia depellatur, donec a conjunctione illicita separetur: marito quoque ejus simili usque ad correctionem severitatem plectendo. » Idem habet concilium Antisiodorense, c. 22; concil. Matisconense II, can. 14.

Sed ille infirmatus, seu illa infirmata. Si coassensu amorum separentur, qui non potest se continere, quid ei agendum? Sic respondet Gregorius II, epist. 15, ad Bonifacium episcopum, can. 2: « Nam quod proposuisti, quod si mulier infirmitate correpta non valuerit debitum viro reddere, quid ejus faciat conjugalit? Bonum esset si sic permaneret, ut abstinentiæ vacaret. Sed quia hoc magnorum est, ille qui se non poterit continere, nubat magis: non tamen omnem subsidii opem subtrahat ab illa, quam infirmitas præpedit, et non detestabilis culpa excludit. » Egbertus Eboracensis in responsione ad interrogationem 15: « Nemo contra Evangelium, nemo contra Apostolum sine vindicta facit: idcirco consensum minime præbemus adulteris. Onera tamen quæ sine periculo portari non possunt, nemini imponimus; ea vero quæ Dei sunt mandata confidenter indicimus. Quem autem infirmitas implendi præpedit, uno profecto multum reservamus iudicio Dei. Igitur ne forte videamur silentio fovere adulteros, aut diabolus qui decipit adulteros de adulteris exsultet, ultoribus audi: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, et item: *Qui potest capere capiat*. Saepe namque temporum permutatione necessitas legem frangit. Quid enim fecit David quando esuriit? Et tamen sine peccato est. Ergo in ambiguis non est ferenda sententia, sed consilia necesse est periclitari pro salute aliorum; hac conditione interposita, ut ei qui se continentiae devovit, nullo modo concedatur secundas inire nuptias, vivente priore. » Concil. Compendiense, can. 16: « Si vir leprosus mulierem habeat sanam, si vult ei donare comneatium et acci-

piat virum, ipsa femina, si vult, accipiat: similiter et vir. » Sed cum Augustino pluribus in locis, et maxime lib. de Bono conjugali cap. 15 et lib. II de adulterinis Conjugiis, cap. 11. Patres concilii Aurelianensis II minime indulgent. Sic enim can. 11: « Contracta matrimonia accedente infirmitate nulla voluntatis contrarietate solvantur. Quod si qui ex conjugibus fecerint, noverint communionem privandos. »

Mulier quæ vovit post mortem viri, iterumque nupta. Sanctus Basilius testatur in epistola ad Amphilochem, can. 18, Patres erga lapsas virgines, quæ vitam in honestate Domino professæ erant, clementer se gessisse. « De lapsis, inquit, virginibus, quæ vitam in honestate Domino professæ sunt, sua pacta conventa infirmarunt, Patres quidem clementer et leniter in eorum qui labuntur infirmitatem, se gerentes, esse admittendas censuerunt post annum, ad similitudinem digamorum decernentes. » Inter illos Patres, de quibus sanctus Basilius loquitur, annumerandus est sanctus Cyprianus, qui ita in epistola 62, ad Pomponium: « Quod si ex fide se Christo dicaverunt, pudice et caste sine ulla fabula perseverent, ita fortes et stabiles præmium virginittatis expectent. Si autem perseverare nolunt, vel non possunt, melius est ut nubant quam in ignem delictis suis cadant. » Sed in hunc numerum recenseri præcipue debent Patres concilii Ancyran, ad quorum verba sanctus Basilius videtur spectasse. Sic vero can. 19: « Quicunque virginittatem profitentes, professionem suam irritam reddunt, ii bigamorum definitionem impleant. » At sanctus Basilius dicit, cum numerus virginum Deo dicatarum augetur, et votum jam solemne esset et publicum, hanc priorem disciplinam esse immutandam. Quamobrem aliud se primum statuisse ita declarat can. 18: « Mihi, inquit, videtur quod quoniam Dei gratia procedens Ecclesia fit fortior, et ordo virginum augetur, est adhibendus animus rei quæ per intelligentiam cernitur, et sententiæ Scripturæ, quæ potest ex consequentia inveniri.... Virgo adulteræ iudicio subijcitur, si cum qui cum aliena muliere cohabitavit, adulterum nominamus, eum non prius ad communionem admittentes, quam a peccato cessaverit: ita videlicet et in eo qui virginem habet, afficiemur. » Et jam sanxerat can. 6 huiusmodi conjunctiones esse fornicationes quæ, ut ait, pro matrimonio reputari non possunt, atque eas omnino esse divellendas. Cui sententiæ suffragantur Patres concilii Valentini I, can. 2; Statuta Ecclesiæ antiqua, can. 105: « Nam si adulteræ conjuges reatu sunt viris suis obnoxie, quanto magis viduæ quæ religiosittatem mutaverunt, crimine adulterii notabuntur, si devotionem, quam Deo sponte non coacte obtulerunt, libidiosa corruperint voluptate, atque ad secundas nuptias transitum fecerint! » Concilium Toletanum I, can. 19; Siricius in epistola ad Himerium Tarraconensem, can. 6; sanctus Joannes Chrysostomus in lib. II ad Theodorum lapsam cum dicit: « Sed tibi jam non est in-

tegrum jura connubii servare, cœlesti enim sponso semel junctum, illum relinquere, et uxoris laqueis implicari, adulterii crimen incurrere est: quamvis millies hoc ipsum nuptias vocet, ego tamen et adulterio illud tanto pejus affirmit, quanto major ac melior mortalibus Deus. » Innocentius I, in epistola ad Victricium episcopum Rothomagensis, cap. 12, vocat quidem adulteras eas quæ a sacerdote fuerant velatæ. Sed cap. 13 statuit tantum ut quæ in proposito virginali semper manere promise-runt, et quæ necdum sacro velamine tectæ sunt, si nupserint, pœnitentiam aliquanto tempore debeant peragere. Idem statuunt antiqui canones Romanorum quos vir cl. J. Sirmondus subjecit epistolis Innocentii I. Vide can. 1 et 2. Sed hanc quæstionem mirifice tractat sanctus Augustinus lib. de Bono viduitatis, cui videtur non satis acute ac diligenter considerare quid dicant, qui hoc objicerent argumentum: « Si viro suo vivo, quæ alteri nubit, adultera est, sicut ipse Dominus in Evangelio definit: Vivo ergo Christo, cui mors ultra non dominatur, quæ conjugium ejus elegerat, si homini nubit, adultera est. Qui hoc dicunt, inquit sanctus Augustinus, acute quidem moventur, sed parum attendunt hanc argumentationem, quanta rerum sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter etiam vivente viro ex ejus consensu continentiam femina Christo voveat, jam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsum Christum, quod sentire nefas est, adulterum faciat, cui vivente viro nubit, etc. » Vide post sanctum Augustinum sanctum Leonem in responsionibus ad inquisitionem Rustici Narbonensis; concilium Arausicanum I, can. 24-28; synodum sancti Patricii, can. 17; concilium Chalcedonense, can. 16; concilium Arelatense II, can. 51; concilium Andegavense, can. 5; concilium Turonicum I, can. 6, ex c. 7; concilii Arelatensis IV apud Ivonem libro III, et Grat. XXVII, q. 1; Symmachum papam in epistola 7, ad Cæsarium episcopum Arelatensem, can. 4 et 5; concilium Parisiense III, can. 5; concilium Turonense II, can. 13 et 20, ubi plures canones supra citati referuntur.

Ergo unam licentiam dedit Theodorus. Sic Theodorus se ipsum citat cap. 12: « Theodorus dicit: Nos vero per misericordiam, etc. » Et in concilio Herutfordiensi, apud Bedam lib. Hist. IV, cap. 3, et apud Burchardum, lib. XVII, c. 39.

Ipse episcopus habet potestatem mutare. Maxime si votum est aut ineptum, aut noxium. Sanctus Basilius de votis ineptis, in ep. ad Amphilo-chium can. 28: « Illud quidem mihi visum est ridiculum, vovere aliquem a carnibus suillis abstinere. Quamobrem dignare eos docere ut ab ineptis votis et promissis abstineant, usum quidem esse indifferentem permittite. Nulla enim Dei creatura est rejicienda, quæ cum gratiarum actione accipitur. Quare votum est ridiculum, abstinencia non est necessaria. » Sic sanctus Basilius hortatur Amphilo-chium episcopum ut mutet et solvat vota ista inepta et ridicula. De

votis vero noxiis ita sanctus Ambrosius lib. I Officiorum, cap. 50: « Est etiam contra officium nonnunquam solvere promissum, sacramentum custodire ut Herodes. » Vide supra.

Ergo cujus uxor infidelis et gentilis et non potest converti, demutetur. Sanctus Ambrosius, lib. VIII in Luc., cap. 16: « Cæteris, inquit, ego dico, non Dominus; si quis frater infidelem habet uxorem, etc. Itaque ubi est impar conjugium, lex Dei non est. » Et addidit: « Quod si infidelis discedit, discedat, etc. » Sanctus Augustinus, lib. I de adulterinis Conjugiis, cap. 15: « Quia enim conjux fidelis relinquere conjugem licite potuit infidelem, ideo fieri hoc non Dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet, fieri omnino non licet, etc. Tili autem videtur infideles quoque dimitti a fidelibus non licere, quia hoc vetat Apostolus: cum ego dicam licere, quia hoc non vetat Dominus; non tamen expedire, quia hoc ut non fiat monet Apostolus: qui reddit etiam rationem cur fieri non expediat, quamvis liceat. » Auctor Commentar. ep. I ad Cor., cap. VII, apud Ambrosium: « Propositum religionis custodit præcipiendo ne Christiani relinquunt conjugia: sed si infidelis odio Dei discedit, fidelis non erit reus dissoluti matrimonii, etc. Non enim ratum est matrimonium quod sine Dei devotione est, ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se junxerit. Contumelia enim Creatoris solvit jus matrimonii circa eum qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. »

Si mulier discesserit a viro suo despiciens eum, et nolens revertere . . . aliam accipere liceat uxorem. Quod idem habent Excerptiones Egberti Eborac. archiepiscopi, c. 122; concilium Vermeriense, can. 11: « Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit, aut seniore suum, cui fidem mentiri non poterat, secutus fuerit, et uxor ejus, cum valet et potest, amore parentum aut rerum suarum, eum sequi noluerit, ipsa omni tempore, quandiu vir ejus, quem secuta non fuit, vivit, semper innupta permaneat. Nam ille vir ejus qui necessitate cogente in alium locum fugit, si se abstinere non potest, aliam uxorem cum pœnitentia potest accipere. » Ratio quam affert Egbertus Eboracensis can. supracitato, illa est: « Cum consensu episcopi, inquit, ipse aliam accipiat uxorem, si continens esse non poterit, et pœniteat tres annos, vel etiam quandiu vixerit, quia juxta sententiam Domini mœchus comprobatur. »

Si in captivitate per vim ducta redimi non potest, post annum alteram accipere. Quod confirmant Excerptiones Egberti Eboracensis, can. 122; sed ab hoc dissentiunt plures Patres. Sanctus Basilius in epistola canonica ad Amphilo-chium, c. 31; Theophilus Alexandrinus in Responson, ad interrogat. 15; sanctus Augustinus, lib. II de adulterinis Conjugiis; concilium Aurelianense II, can. 11.

Posteriorem dimittat. Innocentius I in epist. ad Probum: « Cum enim, inquit, in captivitate præ-

dicta Ur̃sa mulier teneretur, aliud conjugium cum A restituta Fortunius memoratus inisse cognoscitur. Sed favore Domini, reversa Ur̃sa nos adiit, et nullo diffidente, uxorem se memorati esse perdocuit. Quade re, domine fili, merito illustris, statuimus, fide catholica suffragante, illud esse conjugium quod primitus erat gratia divina fundatum: conventumque secundæ mulieris, priore superstite, nec divortio ejecta, nullo pacto posse esse legitimum. » Cui responsioni favet Leo I in epist. ad Nicetam episcopum Aquileiensem, cap. 1-4.

In tertia propinquitate carnis. Hunc locum Raba-
nus in epistola ad Humbertum episcopum præclare
exponit his verbis: « Similiter et in Theodori archie-
piscopi gestis Anglorum capitulis, quæ de neces-
sariis conscripsit rebus, invenimus quod in tertia
propinquitate carnis secundum Græcos liceat nubere,
in quinta secundum Romanos. Qui tamen conjugia
in tertia propinquitate facta non solverent, si antea
ab inscientibus comparata fuissent, æqualiterque con-
jungeretur vir in matrimonio his qui sibi consanguine-
i sunt, et uxoris suæ consanguineis post mortem uxoris, etc. Igitur quia a mea parvitate voluisti
quid sentirem de hac re, tibi rescribi, propter fragi-
litate præsentis temporis reor hoc quod Theodorus
episcopus, inter Gregorium et Isidorum medius in-
cedens, in suis capitulis definivit magis sequendum,
ut quinta generatione jam licitum connubium fiat:
quia non lex divina huic contradicit, nec etiam sanctorum
Patrum dicta hoc prohibent. Si autem et in
quinta ab insciis fuerit copula peracta, melius mihi
videtur, ut cum poenitentiae humilitatione, si se ux-
oratus continere non vult, Deo satisfaciat. » Vide
Reginonem lib. II de ecclesiasticis Disciplinis, cap.
200. Sed præsertim consule Hugonem de Sancto Vi-
ctore in lib. II Sacramentorum parte XI, ubi eandem
questionem probat plurimis Patrum, pontificum Ro-
manorum et aliorum testimoniis, quibus addi potest
quod docet in suo Poenitentiali magister Robertus
de Flamesbure.

*Excerpta ex Poenitentiali magistri Roberti de Flames-
bure, lib. II.*

Cognatio impedit et dirimit matrimonium, non in
linea ascendente vel descendente, quæ eadem est in
infinitum, quia si hodie viveret Adam, cum nulla
posset contrahere. In linea vero transversa, etiam in
septimo gradu dirimitur matrimonium. Dispensari
tamen potest, sed a solo papa: et tantum ultra ter-
tium gradum, quia in lege inhibetur contractus in
primo, secundo et tertio gradu. Papa autem contra
legem et Evangelium, ut superius dictum est, dispen-
sare non potest.

Lavet se antequam intret in ecclesiam. Gregorius I
in responsione 10 ad interrogationem Augusti: « Vir
autem cum propria conjuge dormiens, nisi lotus aqua
intrare ecclesiam non debet, sed neque lotus intrare
statim debet, etc. » Et paulo post declarat Romano-
rum esse usum ab antiquioribus acceptum. « Roma-
norum tamen semper ab antiquioribus usus fuit, post

admisionem propriæ conjugis, et lavaeri purificatio-
nem quærere, et ab ingressu ecclesie paululum
reverenter abstinere: nec hæc dicentes deputa-
mus culpam esse conjugium: sed quia ipsa licita
commistio conjugum sine voluptate carnis fieri
non potest, a sacri loci ingressu abstinendum est,
quia voluptas ipsa esse sine culpa nullatenus po-
test. »

Et postea dixerit mulier de viro suo non posse.
Vide concilium Vermeriense, can. 17; concilium Com-
pendiense, can. 17; epistolam Rabani ad Heribaldum,
c. 29: « Quod autem interrogasti de his qui
matrimonio juncti sunt et coire non possunt, an
ille aliam vel illa alium ducere possit. Quibus scri-
ptum est: Vir et mulier si se conjunxerint, et postea
dixerit mulier de viro quod non possit coire
cum eo, si potest probare per justum iudicium
quod verum sit, accipiat alium. » Vide Reginon.,
lib. II de ecclesiasticis Disciplinis, cap. 242; lib. VI
Capitular., c. 55.

Puellam desponsatam non licet parentibus dare alii
viro. Concil. Eliberitanum, c. 54: « Si qui parentes
fidem fregerint sponsaliorum, triennii tempore ab-
stineantur. Si tamen iidem sponsus vel sponsa in
gravi crimine fuerint deprehensi, excusati erunt
parentes: si in eisdem fuerit vitium, et polluerint se,
superior sententia servetur. » Siricius papa hujusce
rei istam rationem profert in ep. ad Himerium Tara-
conensem, can. 4: « De conjugali autem viola-
tione requisisti, si desponsatam alii puellam aliter
in matrimonium possit accipere. Hoc ne fiat omni-
bus modis inhibemus: quia illa benedictio quam nu-
pturæ sacerdos imponit, apud fideles cujusdam sacri-
legii instar est, si ulla transgressione violetur. »

Illa autem si non vult habitare cum eo viro cui est
desponsata, reddatur ei pecunia quam dedit, et tertia
pars addatur. Tamen sanctus Gregorius Magnus docet
lib. VI, ep. 20, desponsatam in monasterio con-
versam nullo damno multandam. « Quia, inquit,
decreta legalia desponsatam, si converti voluerit,
nullo omnino censuerunt damno multari in codice
de episcopis et clericis, lege 56, quid nostræ man-
suetudini religionis contrarium esse visum est. »

Puer usque ad quindecim annos sit... tunc se
ipsum potest monachum facere: puella vero sexdecim,
vel septemdecim. Sanctus Basilius in epist. ad Am-
philochium, can. 18: « Professiones autem ab eo
tempore judicamus, quo ætas rationis complemen-
tum habuerit. Non enim pueriles voces omnino in
his esse ratas existimare oportet: sed eam quæ su-
pra sexdecim vel septemdecim annos nata fuerit,
rationisque compos et diu examinata probataque per-
severaverit, et ut admittatur precibus contendit, tum
oportet in sacrarum virginum catalogum referri,
ejusque confessionem comprobare, et illius infirma-
tionem inexorabiliter punire. Multas enim paren-
tes et fratres offerunt, et quidam eorum qui cas co-
gnatione attingunt, ante ætatem non ex se ipsis ad
cœlibatum incitatas, sed aliquid quod ad victim

suum pertinet procurantes, quas non facile admittere oportet, donec aperte propriam suam sententiam perscrutati fuerimus. » Qui canon citatur a concilio Quinisexto, can. 40. Sanctus Ambrosius, lib. III de Virginibus : « Aiunt etiam plerique maturioris ætatis virgines esse velandas. Neque ego ab uno, sacerdotalis esse cautionis debere, ut non temere puella veletur. Spectet plane, spectet ætatem sacerdos, sed fidei vel pudoris; spectet et maturitatem verecundiæ; examinet gravitatis canitiem, morum senectam, pudicitie annos, animos castitatis. Tamen deinde si matris tuta custodia, comitum sobria sedulitas; si hæc præsto sunt, non deest virgini longæva canities; si hæc desunt, differatur puella potius moribus quam annis. Non ergo ætas rejicitur florentior, sed animus examinatur. » Concilium Cæsaraugustanum, c. 8 : « Item lectum est, non velandas esse virgines quæ se Deo voverint, nisi quadraginta annorum probata ætate, quam sacerdos comprobaverit. Ab universis episcopis dictum est, Placeat. » Concilium in Carthaginense, can. 3 : « Item placuit ut ante viginti quinque annos nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur. » Concil. Milavianum II, c. 26 : « Item placuit ut quicumque episcoporum, necessitate periclitantis pudicitie virginalis (cum vel petitur potens, vel raptor aliquis formidatur, vel si etiam aliquo mortis scrupulo periculoso compuncta fuerit, ne non velata moriatur, aut exigentibus parentibus, aut his ad quorum curam pertinet), velaverit virginem, seu velavit intra viginti quinque annos ætatis, non ei obsit concilium, quod de isto annorum numero constitutum est. » Qui canon refertur in integro codice Ecclesiæ Africanæ, can. 126. Concilium Agathense, can. 19 : « Sanctimoniales, quamlibet vita earum et mores probati sint, ante annum ætatis suæ quadragesimum non velentur. » Sanctus Gregorius in lib. III, ep. 11 : « Nullam igitur fraternitas tua, nisi sexagenariam virginem, cujus ætas hoc atque mores exegerint, velari permittat. » Ex quibus omnibus manifeste colligi potest de hujusmodi rebus pro variis circumstantiis religiose esse judicandum; at maxime cavendum ne infantile ætatis puellulæ velentur, antequam illæ eligere sciant quid velint, ut præcipiunt Caroli Magni ecclesiastica Capitula, cap. 14, et Ludovici Pii imperatoris Capitulare I, cap. 26, ubi quidam canones supra citati referuntur.

Post autem hanc ætatem patri non licet filiam suam contra ejus voluntatem in matrimonium dare. Ergo ante hanc ætatem licebat. Quam disciplinam videtur indicare Theodoretus, qui sic exponit illa verba epistolæ I ad Corinth. : « Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, et ita oportet fieri, quod vult faciat : non peccat, si nubat. Qui vero, inquit, coelibatum dedecori ducit, et ea de causa vult filiam marito jungere, faciat quod videtur. » Sed aliter exponunt alii. Hilarius diaconus in Epistolam ad Corinth. I, cap. VII : « Si ergo aliqua in desiderio

nuptiarum est, jam matura ad usum, melius esse ut secundum concessam legem publice nubat, quam occulte turpiter agat istud, et erubescatur illa, etc. » Et paulo post : « Hoc dicit, ut qui virginem habet cui animus ad nuptias non est, servet illam : nec illi ingerat fomitem nuptiarum, quam videt nubendi voluntatem non habere. Beneficia enim si præstanda sunt, quanto magis minime auferenda. » Sanctus Hieronymus in eadem verba : « Hoc loco non parentes dicit virginum filiarum : neque enim potestatis illorum potest esse propositum alienæ continentie : sed unumquemque habere propriæ carnis arbitrium eam incorruptam servare, etc., ille firmus statuit, cujus puellæ consensus patris firmaverit voluntatem. » Synodus sancti Patricii, can. B 27 : Quod vult pater, faciat virgo, quia caput mulieris vir. Sed requirenda est a patre voluntas virginis, dum Deus reliquit hominem in manu consilii sui. »

CAPUT XII.

De servis et ancillis,

Si non potest redimi quæ in servitio est, libero licet ingenuam conjungere. Concil. Vermeriense, can. 6 : « Si quis ingenuus homo ancillam uxorem acceperit pro ingenua, si ipsa femina postea fuerit inservita, si redimi non potest, si ita voluerit, liceat ei aliam accipere. Similiter et mulier ingenua si servam accipiat pro ingenuo, et postea pro qualicumque causa inservitus fuerit; nisi pro inopia, fame cogente, se vendiderit, et ipsa hoc consenserit, et de pretio viri sui a fame liberata fuerit; C si voluerit, potest eum dimittere, et si se continere non potest, alium ducere. Similiter et de muliere si se vendiderit, et vir ejus ita consenserit, taliter potest stare, si se separaverint. Pœnitentia tamen amborum necessaria est. Nam qui de pretio paris sui de tali necessitate liberatus fuerit, in tali conjugio debet permanere, et non separari. Concil. Compendiense, can. 5 : « Si Francus homo accepit mulierem, et sperat quod ingenua sit, et postea invenit quod non est ingenua, dimittat eam si vult, et accipiat aliam.

Liber est ex ea generatus. Etenim juxta Justiniani Instit. lib. I, tit. 4 : « Sufficit liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit. » Leges, quantum fieri potest, juri naturali favent, quia ut dicitur titulo 2, « jure naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. » Et titulo 3 ita definitur servitus : « Est constitutio juris gentium, qua quis domino contra naturam subicitur. » Unde contrarium non recte legitur in cap. 74 quod sic a R. D. Luca Acherio editum est : « qui generatus est, servus. »

CAPUT XIII.

De diversis Quæstionibus.

Jejunia legitima... ante Natale Domini. Vide Egberti Eboracensis archiepiscopi Dialogum, qui in responsione ad interrogationem 16 testatur a temporibus Vitaliani papæ et Theodori inolevisse in Ecclesia Anglorum hanc consuetudinem. « Nam hæc, inquit

(Deo gratias) a temporibus Vitaliani papæ et Theodori Dorobernensis archiepiscopi inolevit in Ecclesia Anglorum consuetudo, et quasi legitima tenebatur, ut non solum clerici in monasteriis, sed etiam laici cum conjugibus et familiis suis ad confessores suos pervenirent, et se fletibus a carnalis concupiscentiæ consortio his duodecim diebus cum elemosynarum largitione mundarent; quatenus puriores Dominicæ communionis perceptionem in Natale Domini perciperent; præter hæc namque constituta jejunia, quarta et sexta feria propter passionem Christi, et sabbato, propter quod ipso die jacuit in sepulero plerique jejunaverunt.

Servo Dei nullatenus licet pugnare, multorum licet sit consilio servorum Dei. Rectius sane quam quod habet capit. 42, a R. D. Luca Acherio sic editum: « Clericis nullatenus pugnare licet, nisi in multitudine, aut consilio servorum Dei. » Quæ lectio omnino pugnat canonibus conciliorum, tam quæ præcedunt, quam quæ subsequuntur. Concil. Chalcedonense, c. 7: « Eos qui in clero semel ordinati sunt, et itidem monachos, statuimus nec ad militarem expeditionem, nec ad secularem dignitatem posse venire. Qui autem hoc audent, et non pœnitentia ducti ad id revertuntur, quod propter Deum prius elegerant, anathematizari. » Concil. Andegavense, can. 7: « Clerici quoque, qui relicto clero se ad secularem militiam et ad laicos contulerint, non iuste ab Ecclesia, quam reliquerunt, amoveantur. » Concil. Toletanum IV, c. 4: « Clerici in quacunque seditione arma volentes sumpserint, vel sumpserunt, reperti, amisso ordinis sui gradu in monasterium pœnitentiæ contradantur. » Concil. Germanicum I, c. 2: « Servis Dei per omnia armaturam portare, vel pugnare, aut in exercitum et in hostem pergere omnino prohibuimus. » Synodus Metensis, can. 16: « Ut arma clerici non portent. » Caroli Magni capitula ecclesiastica, cap. 4: « Secunda vice propter ampliorem observantiam apostolica auctoritate, et multorum episcoporum admonitione instructi, sanctorumque canonum regulis edocti, consultu videlicet omnium nobilium nostrorum, nosmetipsos corrigentes, posterisque nostris exemplum dantes, volumus ut nullus sacerdos in hostem pergat, etc. » Et paulo post: « Illi vero nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum, vel agitatores fiant: sed tantum sanctorum pignora et sacra ministeria ferant, et orationibus pro viribus insistant, ut populus qui pugnare debet, auxiliante Domino, victor existat, et non sit sacerdos sicut et populus. » Si Carolus Magnus dicat se canonum regulis edoctum seipsum corrigere quod jussisset contra ipsos, ut sacerdotes pugnarent, quomodo Theodorus, canonum regulis addictissimus, potuisset statuere licere clericis pugnare cum consilio multorum servorum Dei. Denique ex capitulis Heraldi Turonensis manifestum est, ita deponi, ut nec laicam communionem habeant, c. 50: « Ut presbyteri et diaconi, si in

bella cum armis processerint, ita deponantur, ut nec laicam communionem habeant. » Ergo legi debet sicut habent duo codices Pœnitentialis Theodori: « Servo Dei nullatenus licet pugnare, multorum licet sit consilio servorum Dei. »

Infantem pro infante potest dari ad monasterium Deo. Infantes perpetuæ virginitati dicare hoc satis esse antiquum in Ecclesia declarat exemplum, quod Sulpitius Severus refert in Historia sancti Martini, cap. 20: « Quæ res, inquit, apud Arborium in tantum valuit, ut statim puellam Deo voverit, et perpetuæ virginitati dicarit, etc. » Sanctus Augustinus, lib. de Quantitate animæ, cap. 36: « Jam vero etiam puerorum infantium consecrationes quantum prosint, obscurissima quæstio est, nonnihil tamen prodesse credendum est. Inveniet hoc ratio, cum quæri oportuerit: quanquam et alia multa jam diu quaerenda tibi potius quam cognoscenda protulerim. Quod fiet utilissime, si duce pietate requirantur. » Post sanctum Basilium Theodorus judicabat hujusmodi consecrationes facile solvi. Sic enim cap. 120 Basilius judicavit pueris licentiam nubere ante sexdecim annos, si abstinere non potuerint, quamvis monachi fuissent. Vide quoque quod retulimus supra.

De mortuo autem Dei solius est notitia. Anastasius II, in epist. 1, ad Anastasium Augustum, cap. 2: « Itaque monente nos beatissimo Paulo apostolo, ne quod sit in hoc offendiculum in Ecclesia, dum, quod facere non possumus, de his qui jam transierunt, judicare conemur, observandum esse tranquillitas tua cognoscat. Ait enim de his qui de rebus ad Deum solum pertinentibus judicare præsumunt: *Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur*, etc. » Alia Patrum testimonia de hac re legere est in constituto Vigilii papæ de tribus Capitulis. Sed de eadem quæstione plurimum a Patribus synodi Constantinopolitaneæ II discussa. Vide epistolam imperatoris Justiniani ad synodum II Constantinopolitanam; Cyrilli epist. ad sanctum Proclum; Procli epist. ad Joannem Antiochenum; Collationem VIII concilii Constantinopolitani II; Pelagii II epistolam ad Eliam Aquileiensem et alios Istriae episcopos, et Justiniani imperatoris edictum adversus tria Capitula.

CAPUT XIV.

De reconciliacione.

Romani reconciliant hominem intra absidem. Concilium Carthag. II, can. 52: « Cujuscunque autem pœnitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universa Ecclesia noverit, ante absidem manus ei imponatur. » Cum Theodorus dicat, *intra absidem*, necesse est absidem non solum interpretari de sede et throno episcopi, sed potius de spatio illo quod propinquum est aræ majori, et cancellis separatum est a reliqua ecclesia: sicut erudite animadvertit Stephanus Baluzius in suis notis ad Reginonem, et probat testimonio Anastasii in Vita Leonis III.

THEODORI

SANCTISSIMI AC DOCTISSIMI ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

DOCTRINA DE PŒNITENTIA

Ab omni novitatis suspitione vindicata.

Joannes Morinus, vir doctissimus, lib. x Pœnitentiae, cap. 17, Theodorum tanquam novatorem ecclesiasticæ disciplinæ de pœnitentia sic exhibet : « Hoc concessio, inquit, prima istius moris fundamenta jacta sunt in Anglia versus annum 680, illoque Theodorus, homo Græcus, qui primus aperte morem sustulit publice de criminibus occultis pœnitendi, etc. » Quem morem quam plurimis conciliorum canonibus sancitum esse proficitur lib. v, cap. 9, his verbis : « Tot sunt hujus antiquæ praxis argumenta, quot fere canones ante mille annos in criminum reos conditi. » Idem affirmat ipse Morinus quibusdam aliis argumentis, quæ suo loco examinanda sunt. Sed ad probandum nequidem a Theodoro potuisse hac in re aliquid novi contra canones introduci, tria prius ostendam : 1. Patres plane negare, hunc morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum, publice de peccatis occultis pœnitendi ; 2. eosdem affirmare de peccatis occultis morem Ecclesiæ fuisse secreto pœnitendi ; 3. pœnitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam.

CAPUT PRIMUM.

Patres negant morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum de peccatis occultis publice pœnitendi.

Origenes in Levitic. cap. iii, homil. 3 : « Vis autem scire quia consentiant hæc etiam evangelicis præceptis ? Ipse Dominus dicit : « Si videris fratrem tuum peccare, argue eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Quod si te non audierit, adhibe tecum alios duos, vel tres. Quod si nec ipsos audierit, dic Ecclesiæ. Si vero nec Ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. » Sed evangelicum præceptum in eo perfectius datum est, quod indicandi peccatum modum disciplinamque constituit. Non vult enim te, si forte peccatum videris fratris tui, continuo evolare ad publicum, et proclamare passim, ac divulgare aliena peccata : quod esset utique non corrigentis, sed potius infamantis. Solus, inquit, inter te et ipsum solum corripe eum. Ubi enim servare sibi mysterium viderit ille qui peccaverit, servabit et ipse emendationis pudorem. Si vero diffamari se videat, illico ad denegandi impudentiam convertetur : et non solum non emendaveris peccatum, sed et duplicaveris. Disce ergo ex Evangeliiis ordinem. Primo, inquit, solus inter te et ipsum ; secundo adhibe tecum alios duos,

A vel tres. Quare duos, vel tres ? In ore enim, inquit, duorum, vel trium testium stabit omne verbum. Quoniam quidem tertio correptionem mandat ad Ecclesiam deferendam, secundo vult duos, vel tres testes adhiberi : quibus præsentibus correptus, si emendare se non vult, cum ad Ecclesiam delatum fuerit ejus peccatum, possit duobus adhibitis testibus confutari. » Quot dogmata, tot argumenta, quibus Origenes aperte negat morem fuisse Ecclesiæ publice de peccatis occultis pœnitendi. 1. Evangelicum præceptum dicit in eo perfectius datum esse, quod indicandi peccatum modum disciplinamque constituit. Atqui liquet, hunc modum indicandi peccata disciplinamque prorsus evertere pœnitentiam publicam pro peccatis occultis ; 2. affirmat Christum evangelico præcepto prohibere ne divulgentur peccata occulta : Quid vero magis evulgat peccata occulta, quam pœnitentia publica, quæ idcirco a Patribus exomologesis vocatur ? Quamvis enim a confessione publica distinguant pœnitentiam publicam : illa tamen in publicum adeo proferebat reum ; ut tunc temporis cuique liceret judicare aut homicidii aut adulterii aut idololatriæ labe pollutum esse ; 3. asserit hoc esse utique non corrigentis, sed potius infamantis ; sed quis crederet temporibus Origenis morem fuisse Ecclesiæ, non corrigendi peccatores, sed potius infamandi : aut saltem illud credidisse Origenem ? 4. « Ubi, inquit Origenes, servare sibi mysterium viderit ille qui peccaverit, servabit et ipse emendationis pudorem : porro ubinam illud mysterium peccatorum ? Quisnam emendationis pudor, quem servat pœnitentia publica ? » 5. Origenes proficitur, non servato mysterio peccatorum, neque emendationis pudore, ad impudentiam converti peccatorem : Hoc igitur modo « non solum, inquit, non emendaveris peccatum, sed et duplicaveris. » 6. Denique proponit ordinem charitatis a Christo in Evangeliiis præscriptum, ut qui de peccato occulto ab uno correptus se emendat, a duobus non debeat corripi : si a duobus, et quidem a tribus correptus sese emendet, non debet apud Ecclesiam accusari, neque ab ecclesia ejici, nec proinde pœnitentia publica plecti. Unde constat Origenem pluribus argumentis negare morem fuisse Ecclesiæ publice de peccatis occultis pœnitendi.

Origenes, in Comment. Matth., edit. Huet., tom. I, p. 335. « Postquam verba hæc : *Lucratus eris fratrem*, ad eum solummodo qui obtemperavit pertinere

declaravit, verbum non idem pro eo amplius repetit qui bis terve objurgatus fuerit, etc. « *Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum.* » Quid ergo bis objurgato continget, postquam in ore duorum, vel trium testium steterit omne verbum, nobis cogitandum relinquit: et rursus: *Quod si non audierit eos, testes videlicet ante adhibitos, dic,* inquit, *Ecclesiae:* nec adjecit quid fiet si Ecclesiam non audierit, sed docuit pro ethnico hunc deinceps et publicano ab eo habendum esse qui ter illum arguerit, nec fuerit auditus, si Ecclesiae morem non gesserit. » Si hæc verba, *lucratus eris fratrem*, ad eum pertineant qui obtemperavit; nec ille debeat apud Ecclesiam accusari, neque ab Ecclesia ejici: manifestum est Origenem hac expositione penitus negare morem fuisse Ecclesiae publice de peccatis occultis poenitendi.

Vetus auctor Constitutionum apostolicarum, quarum Eusebius meminit lib. III Hist. eccles., cap. 25, disciplinam Ecclesiae a Christo institutam sic refert lib. II, cap. 37: « Tu igitur considera eum qui accusatus est, sapienter animadvertens quæ ejus vita sit, et qualis, et si repereris accusatorem dicere verum, fac ut Dominus faciendum esse docuit, conveni accusatum seorsum, et argue eum nemine præsentem, ut eum poeniteat: si autem non paruerit, adhibito uno aut altero, indica ei erratum, monens eum adhibitis mansuetudine et disciplina, quoniam in corde bono requiescit sapientia, in corde autem insipientium dignoscitur. » Et cap. 38: « Si igitur vobis tribus crediderit, bene habet; sin aliquis durus obstinatusque erit, dic Ecclesiae: hanc si contempserit, neque audire voluerit, sit tibi ut ethnicus et publicanus, et ne eum ad Ecclesiam tanquam Christianum admittas, imo tanquam publicanum devita. » Peccator ab uno seorsum corripiendus est, nemine alio præsentem: et si non paruerit, adhibentur duo aut tres, quibus si crediderit, res bene se habet; non necesse est illum apud Ecclesiam accusare, neque ab Ecclesia ejicere, nisi postea durus et obstinatus effectus crimen publicum reddat. Illa est Ecclesiae disciplina, quam quis non potest ita proponere, quin aperte neget morem fuisse Ecclesiae publice de peccatis occultis poenitendi.

Hilarius Pictavorum episcopus in Comment. Matth., canone 18: « *Quod si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum*, etc. Eum ordinem continendæ charitatis nobis Dominus imposuit, quem ipse in conservando Israel tenuerat: Jabet enim peccantem fratrem ab eo solo in quem peccaverit, corripi atque objurgari. Ipse enim sacrificantem diis alienis populum Judaicum, majestatis suæ adventu, et toto præsentis potestatis terrore corripuit: tum cum idem populus Dei propinquantis adventum, extra montem licet positus, ferre non potuit in obedientiam, unum atque duos jussit adhiberi, ut in ore duum testium fides verbi ac veritas maneat. Quia insolenti Israel lex et prophetae et Joannes est missus, testibusque

istis ut peccare desineret, conventus est. Tertio ipso Domini adventu, tanquam cœtu Ecclesiae inspicantibus admonitus est: frustra que habitis his objurgationibus, publicani aut ethnici vilitate negligitur. Ad terrorem autem metus maximi, quo in præsens omnes continerentur, immobile severitatis apostolicæ judicium præmisit: ut quos in terris ligaverint, id est, peccatorum nodis innexos reliquerint, et quos solverint, confessione videlicet veniæ, receperint in salutem. » Sanctus Hilarius affirmat eum esse ordinem charitatis continendæ, quem Deus erga populum Israel tenuit, et Christus in Evangelio præcepit, ut peccatores seorsum corripiantur; deinde sub duobus aut tribus testibus: nec debeant publice objurgari, nisi pertinaces in cœtu Ecclesiae accusati condemnentur. Quare plane negat Hilarius morem fuisse Ecclesiae decreto sancitum publice de peccatis occultis poenitendi.

Joannes Chrysostomus in homilia 61, in cap. XVIII Matthæi: « *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* » Quoniam acriter oratione adversus scandalizantes usus, multis eos argumentis terruit, ne supini atque desides hac ratione fiant hi quibus scandala inferuntur; et ne putantes totam in alios culpam esse rejectam, ad mollitiæ vitium delabantur, et quasi omni favore digni in arrogantiam incidant: perspicere quomodo ipsos etiam comprimit atque coercet, et inter duos solummodo redargutionem fieri jubet, ne scilicet testimonio multitudinis graviore accusatione visa, dedignatus ille duriores se ad corrigendum præbeat: ideo dicit, *inter te et ipsum solum, et si quidem te audierit, lucratus es fratrem tuum.* Quid est, si te audierit? Si persuasus videlicet abs te, peccati se condemnabit, *lucratus es fratrem tuum*, etc. Quid igitur, inquires, faciam si durus ac pertinax fuerit? Assume tecum, inquit, *unum aut duos: ut in ore duorum aut trium testium stet omne verbum.* Nam quanto ille impudentior, atque pertinacior fuerit, tanto magis ad emendationem ejus absque ira et molestia nobis studendum est. Nam et medicus cum graviorem viderit morbum, non desistit, nec molestia oppressus deficit, sed ad ferenda remedia diligentius se accingit, quod nos quoque facere jubet, etc. Et si pertinacius obduratus est, etiam Ecclesiam ad hunc ægrotum adducat: *Dic enim Ecclesie*, etc. Vides non supplicii, sed emendationis gratia id fieri; propterea nullos sibi initio præbet, sed cum ipse per se nihil effecerit, neque tunc multitudini committendam rem præcipit, sed unum aut ad summum alterum addidit: quos si propter suam proterviam despexerit, tunc tandem ad Ecclesiam offerendam rem censuit. Ita magnum sibi est studium, ne proximorum delicta, nisi post primam et alteram admonitionem efferantur. Quid autem sibi vult, in *ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*? Habes jam testes, inquit, opus abs te tuum ita esse confectum, ut nihil quod ad te pertineat, reliquum esse videatur. Si

autem eos non audierit, dic Ecclesiæ, præsulibus scilicet ac præsidentibus, etc. *Quæcunque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis*, etc. Nam cum hæc sciat, quamvis primo ingressu minus fecerit, multitudinem tamen judiciorum convictus, iram fortasse deponet. Hæc enim de causa non confestim abscindit, sed ad tertium usque iudicium progressus est: ut si primo non paruerit, obtemperet alteri. » Sic sanctus J. Chrysostomus negat morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum, publice de peccatis occultis pœnitendi; quem repudiat veluti charitati omnino contrarium. « Neque tunc, inquit, multitudini committendam rem præcipit. Hac de causa non confestim abscindit, sed ad tertium usque iudicium progressus est, ne scilicet testimonio multitudinis graviore accusatione visa dignatus ille duriores se ad corrigendum præbeat. » J. Chrysostomus in homilia 29, in Epist. ad Corinth. II. « *Ecce tertio hoc venio ad vos: In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum*. Cum aliunde etiam multis ex rebus, tum vel hinc maxime Pauli sapientiam, paternumque affectum perspicere licet: nimirum quam in denuntiandis quidem suppliciis multus ac vehemens, in inferendis autem seguis ac tardus sit. Neque enim de iis qui peccabant, pœnas statim sumpsit: sed semel atque iterum admonuit. Ac ne sic quidem in contumaces animadvertit: sed rursus admonet ac denuntiat dicens, *Tertio hoc venio ad vos: ac priusquam adsim, rursus scribo*. Postea ne cunctatio segnitatem illis pariat, vide quo pacto hic quoque eos corrigit, assidue nempe interminans, ac plagas intentans, atque hisce verbis utens, *Si venero iterum, non parcam*. Et ne, cum venero, lugeam multos. Hæc porro idcirco facit ac loquitur, ut hac quoque parte omnium Dominum imitetur. Nam et Deus assidue quidem comminatur, ac sæpe pœnas denuntiat: sed non sæpe punit et cruciatum infert. Hoc itaque ipse quoque facit. Ob idque etiam ante dicebat, *parcens vobis, non ultra veni Corinthum*: Quid est, *parcens vobis*? hoc est, ne vos sceleribus devinctos inveniens, ac sine ulla emendatione in his persistentes, pœna et cruciatu vos afficiam, etc. Quod autem ait, hanc sententiam habet: semel dixi, atque iterum, cum ad vos accessi: et nunc item per litteras dico. Ac si quidem me audieritis, quod cupiebam contigit. Sin autem verba mea contemperitis, deinceps necesse erit, ut præstem quæ dixi ac supplicium irrogem, etc. Vides paternam curam ac sollicitudinem? Vides magistro congruentem providentiam? Nec tacuit, nec rursus pœnam intulit. Verum sæpius quoque prædicit, atque in interminatione constanter permanet, ac supplicium differt. Quod si in peccatis obstinati mancant, tum demum reipsa pœnam se inflicturum minatur. Quid autem prædixisti, ac nunc etiam præsens scribis? Quod *si venero iterum, non parcam*. Posteaquam superius se hoc, nisi necessitate coactum, facere non posse ostendit, ac loctum et humiliationem eam rem appellavit, ne cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et lugeam eos qui ante

A peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam, ac sese ipse excusans, semel et iterum ac tertio prædixisse asseruit, quodque nihil non agat ac molietur quo supplicium atque animadversionem propulset, eosque verborum terrore meliores efficiat, tum vero grave illud et horrendum collocat, dicens: *Si venero iterum, non parcam*. Non dixit: Puniam ac vindicabo, pœnasque expetam: verum paternis verbis supplicium ponit, hinc nimirum viscera sua, animumque ipsis condolentem ostendens, quod pro sua erga eos indulgentia, semper supplicium infligere differret. Postea autem ne nunc quoque ita existimarent, eum rursus dilatione uti, ac verborum tantum minas adhibere, ob eam causam prius quoque dixit, *in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*. Et, *si venero iterum,*

B non parcam. Quod autem ait, est ejusmodi: Non jam diutius cunctabor, si vos, quod Deus avertat, emendationis expertes invenero, sed pœnas haud dubie inferam, ac quod dixi, præstabo. » Cum divus Paulus, Dominum imitans, pœnas non statim sumpsit de immunditia, et fornicatione et impudicitia quam multi gesserant: sed semel atque iterum eos admonuerit; cumque tot minas intenderit, ut vitia sua corrigerent, atque ipsorum contumacia non cogeretur illos ab Ecclesia expellere, neque supplicio afficere: nonne omnibus Ecclesiæ prælatis egregium patientiæ præbuit exemplum? Quod a Joanne Chrysostomo adeo luculenter expositum, satis declarat morem non fuisse Ecclesiæ decreto sancitum de criminibus occultis et iis quæ peccantium contumaciæ

C non reddit publica, publicæ pœnitendi.

Hieronymus in eadem verba Matth. *Corripe eum*, etc.: « Corripendus est autem frater seorsum: ne si semel pudorem ac verecundiam amiserit, remaneat in peccato. Et siquidem audierit, lucrifacinus animam ejus, et per alterius salutem, nobis quoque acquiritur salus. Sin autem audire noluerit, adhibeatur frater. Quod si nec illum audierit, adhibeatur et tertius, vel corrigendi studio vel conveniendi sub testibus. Porro si nec illos audire voluerit, tunc multis dicendum est, ut detestationi cum habeant; et qui non potuit pudore salvari, salvetur opprobriis. Quando autem dicitur: *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus*, ostenditur majoris esse detestationis qui sub nomine fidelis agit opera infidelium, quam hi qui aperte gentiles sunt, etc. Amen dico vobis: quæcunque alligaveritis, etc., potestatem tribuit apostolis, ut sciant qui a talibus condemnantur, humanam sententiam divina sententia roborari: et quodcunque ligatum fuerit in terra, ligari pariter et in cælo. » Si igitur juxta Hieronymi sententiam, cum ille trium testimonium audire noluerit, tunc multis dicendum sit, ut qui non potuerit pudore salvari salvetur opprobriis: procul dubio si sub trium testimonio fuisset emendatus, tunc non multis dicendum fuisset; et qui potuisset pudore sanari, non sanaretur opprobriis publicæ pœnitentiæ. Itaque Hieronymus negat morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum, publice de peccatis occultis pœnitendi.

D qui aperte gentiles sunt, etc. Amen dico vobis: quæcunque alligaveritis, etc., potestatem tribuit apostolis, ut sciant qui a talibus condemnantur, humanam sententiam divina sententia roborari: et quodcunque ligatum fuerit in terra, ligari pariter et in cælo. » Si igitur juxta Hieronymi sententiam, cum ille trium testimonium audire noluerit, tunc multis dicendum sit, ut qui non potuerit pudore salvari salvetur opprobriis: procul dubio si sub trium testimonio fuisset emendatus, tunc non multis dicendum fuisset; et qui potuisset pudore sanari, non sanaretur opprobriis publicæ pœnitentiæ. Itaque Hieronymus negat morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum, publice de peccatis occultis pœnitendi.

Bacchiarus in epist. ad Januarium de recipiendis A lapsis : « Ecce prohibetur ne in terminis Geth, neque in finibus Ascalonis, hoc est, in notitiam secularium sive hominum mundanorum, casus fratris vel ruina seminetur : et nos passi sumus, non solum ipsam quam incolit civitatem, sed etiam totum orbem, famæ ipsius desperatione compleri ? Nonne huic præcepto coheret etiam ille evangelicus sermo, qui dicit : *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum solus* ; quod si te non audierit, adhibe tecum duos vel tres testes, et reliqua quæ continent sermo præcepti, etc. » Cum Bacchiarus increpet quorundam temeritatem, qui peccata occulta publicaverant, liquido negat morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum publice de criminibus occultis poenitendi.

Augustinus serm. 16 de verbis Domini. « Ergo B *corripe inter te et ipsum solum*, intuens correctioni, parcens pudori. Forte enim præ verecundia incipit defendere peccatum suum, et quem vis correctiorem, facis pejorem. *Corripe ergo inter te, et ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum*, quia perierat nisi i faceres. *Si autem non te audierit*, id est, peccatum suum quasi justitiam defenderit, *adhibe illi duos vel tres, quia in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Si nec ipsos audierit*, refer ad Ecclesiam : *si nec Ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*. Noli illum deputare jam in numero fratrum tuorum, nec ideo tamen salus ejus negligenda est, etc. » Et infra : « *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum*. Quare ? quia peccavit in te. Quid est, in te peccavit ? Tu scis, quia peccavit. Quia enim secretum fuit, quando in te peccavit, secretum quære, cum corrigis quod in te peccavit. Nam si solus nosti quia peccavit in te, et eum vis coram omnibus arguere, non es correptor sed proditor, etc. Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus. Ipsa vero corripienda sunt secretius, quæ peccantur secretius. » Profecto his verbis negat sanctus Augustinus morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum publice de peccatis occultis poenitendi.

Julianus Pomerius, lib. II de Vita contemplativa, cap. 5. « Cæterum si Ecclesie communione priventur infirmi, qui curari adhibita increpatione non possunt, aut intolerabilis mole tristitiæ supra modum gravati succumbunt, et sanctorum omnium vultus, per quos possent restitui Deo refugiant : aut certe ad omnem peccandi impudentiam, si fuerint exacerbati, prosiliunt : et quidquid mali occulte faciebant, publice perpetrabant : in tantam vesaniam reparandæ salutis desperatione prolapsi ut seria verba corripientium in jocos exitiabiles impudenti urbanitate convertant, ac maledicaces in se ex ipsa jactatione turpitudinis suæ turpiter viventium malevolas letitias pascant. Propter hoc ergo, blanda pietate portandi sunt qui increpari pro sua infirmitate non possunt. Et revera, si peccanti salubrem pudorem, dum pro eo erubescis, incutias, ac verecundiam, quam pro peccatis ejus assumis, in eum pia animi compassione trans-

fundas, facile in illo reprimis omnem peccandi licentiam : atque ei totam impudentiam demis licentiosæ turpitudinis hortatricem. Tunc mores ejus verecundia custos integritatis ornabit, ut ei placeat quod ante sordebat, quando in sordibus erat : ut sordeat, quod ante placebat, quando ipse bonis omnibus displicebat. Sanctos viros amando sectabitur, et sectando in eorum similitudinem paulatim vitæ prioris emendatione formabitur, ut ei quam laboriosum fuit in sublimitatem virtutis evadere, tam deforme sit in vitia rursus, quibus se gaudet caruisse, descendere : quia sicut virtus onerosa est vitioso, ita virtutis amico vitiosa voluptas amara est. Ecce quomodo peccantes omnes blande tractat aut increpat, qui nihil aliud, nisi eorum salutem, quibus vult prodesse, considerat. » Julianus Pomerius ostendit primo quam perniciosa sit infirmis increpatio publica, adeo ut timendum sit ne quidquid mali occulte faciebant, publice perpetrent : deinde declarat quam utilis sit ac prorsus necessaria poenitentia secreta pro peccatis occultis. Ergo plane negat cum cæteris Patribus morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum publice de peccatis occultis poenitendi.

CAPUT II.

Patres affirmant pro peccatis occultis poenitentiam secreto factam sufficere ; atque de illis morem Ecclesiæ fuisse secreto poenitendi.

Argumenta quibus Patres negant morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum, publice de peccatis occultis poenitendi, eadem probant pro peccatis occultis poenitentiam secreto factam sufficere. Etenim si qui ab uno correptus sese emendaverit, ille non debeat a duobus aut tribus corripri : et qui primo non obtemperans, sed duobus aut tribus paruerit, ille non debeat ab Ecclesia ejici, id est poenitentia publica plecti ; cum omnino necessaria sit poenitentia, necesse est quoque ipsi poenitentiam secreto factam sufficere. Unde patet morem Ecclesiæ fuisse de peccatis occultis secreto poenitendi. Eandem tamen questionem aliis argumentis manifestis demonstrabimus, ut omnis tollatur dubitatio.

Origenes in psalmum xxxviii, homil. 2 : « Si autem ipse sui accusator fiat, dum accusat semetipsum, et confitetur, simul evomit et delictum, atque omnem morbi digerit causam. Tantummodo circumspice diligentius cui debeas confiteri peccatum tuum. Proba prius medicum cui debeas causam languoris exponere, qui sciat infirmari cum infirmante, flere cum flente, qui condolendi et compatiendi novit disciplinam : ut ita demum si quid ille dixerit, qui se prius et eruditum medicum ostenderit, et misericordem, si quid consilii dederit, facias, et sequaris : si intellexerit, et præviderit talem esse languorem tuum, qui in conventu totius Ecclesiæ exponi debeat, et curari, ex quo fortassis et cæteri ædificari poterunt, et tu ipse facile sanari, multa hoc deliberatione, et satis perito medici illius consilio procurandum est. » En tria argumenta quibus Origenes affirmat morem Ecclesiæ fuisse de peccatis

occulis secreto pœnitendi. » 1. Non probat Origenes A coram omnibus se reum confiteri, sed tantum coram medico perito et probato. Nunquid vero probandus esset medicus? Nunquid circumspectum esset peccatori, cui confiteretur peccatum, nisi mos Ecclesiæ fuisset secreto pœnitendi? Frustra respondetur, confessionem publicam a publica pœnitentia distingui: non minus enim pudori parceret pœnitentia publica, ex qua tunc temporis cuique licuisset, judicare, aut homicidii crimen, aut adulterii, aut idololatriæ commissum esse. 2. Iste medicus probatus dat consilium publice pœnitendi, et non præceptum: ergo nondum Ecclesiæ decreto sancita erat pro criminibus occulitis publica pœnitentia; sed potius mos erat secreto pœnitendi: quia, ut ait Hieronymus lib. I adversus Jovinianum: « Ubi consilium datur, offerentis arbitrium est; ubi præceptum, necessitas est servientis. » 3. Publice pœnitendi consilium datur solummodo in casu singulari: atqui, sicut exceptio firmat regulam, ita morem Ecclesiæ secreto pœnitendi pro criminibus occulitis demonstrat casus singularis. Patres concilii Neocesariensis, can. 4: « Si quis proposuerit concupiscere mulierem ad dormiendum cum ipsa, ejus autem desiderium ad opus non venerit, videtur esse a gratia liberatus. » Grave crimen est adulterium in corde commissum, et tamen Patres declarant pœnitentiam secreto factam sufficere, ac proinde morem fuisse Ecclesiæ de criminibus occulitis secreto pœnitendi.

Hilarius Pictavorum episcopus in psalm. LI enarratione. « Non enim confessio peccatorum nisi in hujus sæculi tempore est: dum voluntati sue unusquisque permissus est, et per vitæ licentiam habet confessionis arbitrium, etc. » Confessionis autem causam addidit dicens: *quia fecisti*: auctorem scilicet universitatis hujus Dominum esse confessus, nulli alii docens confitendum quam qui fecit olivam fructiferam spei misericordia in sæculum sæculi.

Basilii Magnus in homilia in psalmum xxxvii: « Proprium est hominum prudentiam, ob ea quæ peccando admisrint præsumpta quæpiam cogitatione aut subreptione inimici non se efferre, sed pudore aspergi potius et erubescere, et veluti stimulis conscientiam pertundere seque gerere submissius atque humiliari. David igitur post hæc ait: *Rugiebam a gemitu cordis mei*, vel, secundum Aquilam, *Fremiebam a fremitu cordis mei*. Non ut multis manifestus fiam, ore fatear, sed corde ipso clausis oculis tibi soli respicienti arcana mecum ipse rugiens, ostendo meos gemitus; non enim multis verbis mihi opus ad confessionem, ad quam et cordis mei suspiria, et ex animæ penetralibus imis ad te Deum meum transmissi questus satis existunt. »

Basilii in Regulis brevioribus, resp. ad interrogat. 229: « Omnino in peccatorum confessione eadem ratio est, quæ etiam in apertione vitiorum corporis. Ut igitur vitia corporis nequaquam quibusvis temere homines aperiunt, sed iis tantummodo lo-

delicet qui ea possint curare; consentaneum in modum illi quod scriptum est, vos qui firmiores estis, imbecillitates infirmiorum portate, hoc est tollite diligentia et cura vestra. Sic sanctus Hilarius et Basilii adeo secretam esse volunt confessionem et pœnitentiam, ut coram Deo solo, et coram iis tantum qui curare possint, eam agendam esse dicant. Quare aperte affirmant morem Ecclesiæ fuisse de peccatis occulitis secreto pœnitendi.

Gregorius Nyssenus in epistola canonica ad Letoium episcopum Melitinensem: « Qui autem latenti ablatione sibi alienum usurpat, si deinde per enumerationem peccatum suum sacerdoti aperuerit, vitii studio in contrarium mutato aegritudinem curabit: dico autem: largiendo quæ habet, ut dum quæ habet profundit, se ab avaritiæ morbo liberum aperte ostendat. Sin autem nihil aliud, præterquam solum corpus habeat, jubet Apostolus per laborem corporalem ei morbo mederi. Dictionis autem ita habet contextus: *Qui furabatur non amplius furetur*: sed potius laborem bonum operans, ut possit ei largiri qui indiget. » Sanctus Gregorius Nyssenus in hac epistola canonica non suam, sed suorum patrum sententiam, atque canonicam referre testatur. Cur igitur qui latenti ablatione sibi alienum usurpavit, secundum canones non plectitur pœnitentia publica, sed ei sufficit pœnitentia secreto facta, nisi quia mos erat Ecclesiæ de peccatis occulitis secreto pœnitendi?

Hilarius diaconus auctor sub Damaso papa in Questionibus ex Veteri et Novo Testamento utroque mixtim, quæst. 52: « Et adhuc est aliquid quod deprehendit Novatianus: Cur, inquit, corpus Domini tradunt eis quos noverunt peccatores? Quasi possint ipsi accusatores esse, qui sunt iudices. Si autem accusati fuerint et manifestati, potuerunt alijci. Nam quis iudex accusantis sumat personam? Nam si ipse Dominus Judam passus est quem sciebat furem esse, et ea quæ mittebantur exportare, nec eum qui accusatus non est, abiecit: hoc exemplo uti oportet, ut eum abjiceret non liceat, qui publice detectus non fuerit. Nam nec justo viro competi aliquem accusare. Unde Matthæus, *Joseph cum esset*, inquit, *homo justus, et nollet eam traducere, voluit eam occulte dimittere*. Judas ergo cum esset inter discipulos, contagione sua non eos maculavit, dissidentes utique a furtis ejus, et Eucharistiam inter eos accipiens non polluit innocentes. Nec Dominus ei quem latronem sciebat, corpus suum denegabat, quia secundum Apostolum, *Qui indigne sumit, gladium sibi sumit*. » Hilarius diaconus contra Novatianos morem Ecclesiæ catholicæ confirmat exemplo Christi, ut eum abjicere non liceat, qui publice detectus non fuerit: ergo mos erat Ecclesiæ de peccatis occulitis secreto pœnitendi.

Ambrosius in psalmum xxxvii enarrat: « Accusabatur et tacebat. Ducebatur ad mortem, et silentio se tegebatur, ne nudaret pudorem. Intra se tamen loquebatur Deo, qui eam magis audivit tacentem. Quæ si voluisset loqui, forsitan non esset audita. Et tu ergo

qui proposuisti satisfacere pro delictis Domino Deo tuo, illi soli interiore corde te purga, illum contuere qui potest peccata diluere. » Ilac exhortatione uti non potest sanctus Ambrosius, quin affirmet et morem Ecclesiæ fuisse de peccatis occultis secreto pœnitendi. Unde auctor ipsius vitæ testatur hunc morem tam diligenter servasse, ut cæteris sacerdotibus bonum reliquerit exemplum. Quotiescunque, inquit, illi aliquis ad percipiendam pœnitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut et illum flere compelleret. Videbatur etiam sibi cum jacente jacere. Causas autem criminum quas illi confitebantur, nulli nisi Domino soli apud quem intercedebat loquebatur : bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Deum sint, magis quam accusatores apud homines. Nam et secundum Apostolum circa hujusmodi hominem confirmandâ charitas est : quia ipse sui accusator est, nec exspectat accusatorem, sed prævenit, ut confitendo suum allevet ipse delictum, nec habeat quod adversarius criminetur. Ideoque Scriptura dicit : Justus in principio sermonis accusator est sui. Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ peccatorum suorum confessione confringit, dans honorem Deo, cui nuda sunt omnia, et qui vult vitam magis peccatoris quam mortem.

Joannes Chrysostomus in homilia 20 in cap. v Genes. : « Scortator enim, vel adulter, vel qui aliud tale quiddam admisit, etiamsi omnes latere queat, nunquam tamen sic in tranquillitate vivit, etc. Attamen qui hæc fecit, si voluerit ut decet uti conscientie adjumento, et ad confessionem facinorum festinare, et medico ostendere ulcus, qui curet et non exprobet, atque ab illo remedia accipere, et soli ei loqui, nullo alio conscio, et omnia dicere cum diligentia, facile peccata sua emendabit. Confessio enim peccatorum abolitio etiam est delictorum. » Quid his verbis clarius, quibus sanctus Joannes Chrysostomus affirmat pœnitentia secreto facta, quælibet crimina, ut scorta, adulteria, et alia ejusdem generis qui alios latent, aboleri? Quidam putant, ita loqui Joannem Chrysostomum, ex eo quod a prædecessore suo Nectario episcopo Constantinopolitano sublatam fuisse pœnitentiam publicam arbitrentur. Sed primo refelluntur ipsismet J. Chrysostomi testimoniis qui publicam pœnitentiam in suis homiliis apud Constantinopolim dictis prædicavit, sicut optime demonstratur in ipsius Vita Gallicana lingua scripta a Godefrido Hermantio theologo eruditissimo et sociò sorbonico. 2. Nullus momenti potest esse ista obiectio, cum non dubium sit quin homilias in Genesim apud Antiochiam recitaverit, sicut homilias in Epist. ad Corinth. ubi pœnitentiam publicam pro peccatis publicis viguisse sic declarat in homilia 28 in Ep. II ad Corinth. : « Iterum cum arcemus eos qui non possunt sacræ mensæ participes esse, aliam fieri oportet preceam, omnesque similiter humi jacere, etc. »

Sanctus Chrysostomus, in homilia 21, ad populum Antiochenum : « Contrarium Agonotheta noster fa-

cit, non ipsum assumens circumducit, et dicit : Num quis hunc accusat? Sed clamat, licet daemones cum diabolo constituti ipsum accusent de turpissimis et occultis criminibus, non rejicio nec abominor, sed ab accusatoribus ipsum liberans, et ab iniquitate absolvens, sic ad certamina duco : nec immerito, etc. Nec hoc tantum est admirabile quod nobis peccata dimittit, verum et quod ipsa non revelat, nec manifesta facit, nec accedentes cogit in medio patrata edicere, sed soli sibi rationem reddere jubet, et sibi confiteri : Etenim ex sæcularibus iudicibus, si quis alicui captorum latronum, vel eorum qui sepulcra effodiunt diceret, ut peccata confiteretur, et a pœna dimitteretur, omni certe promptitudine hoc suscepissent, salutis cupiditate pudorem contemnentes ; hic vero non hoc est, verum et peccata dimittit, nec cogit præsentibus quibusdam ipsa enuntiari : sed unum solum exigit ut ipse remissione fruens doni magnitudinem discat.

J. Chrysostomus in homilia 8 de Pœnitentia : « Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo comedat, et de calice bibat. Non revelavit ulcus, non in commune theatrum accusationem produxit. Non delictorum testes statuit : intus in conscientia astante nemine, præter eum, qui cuncta videt, Deum, qui et scrutatur et de peccatis judicat, et omnium vitam quasi lance quadam librat, iudicium peccatorum statuens, et vitam omnem recogitans in mentis iudicium peccata deducito, reforma quod deliquisti, atque sic pura conscientia sacram attinge mensam, particepsque sancti sacrificii fias. Hæc mente retinentes, et omnium quæ de luxuria diximus recordati, quantaque his pœna posita sit, qui incontinenter et minus pudice respiciunt in mulieris faciem, et præ gehenna Dei timorem et charitatem habentes ante oculos, nosmetipsos hinc inde purgantes sic sacris mysteriis propinquemus, ne in iudicium damnationemque nobis fiant, sed in salutem et animæ sanitatem fiduciamque continuam salutis hujus suscipiamus. »

In homilia 14 de Pœnitentia, quæ non recte inscribitur 9 in editis : « Quamvis in extrema canitie peccaveris, ingredi, pœnitentiam age : medicinæ locus est hic, non iudicii ; non pœnas exigens, sed peccatorum remissionem tribuens. Deo solum dic peccatum tuum : Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, et dimittitur peccatum tuum. »

In sermone de Phariseo et publicano : « Itaque admoneo ut confitearis peccata tua. Neque enim te ad theatrum conservorum tuorum, nec te cogo ea hominibus enuntiare : conscientiam tuam Deo exponere, ei ostende facta et vulnera et ab eo medicinam pete : ostende te non exprobranti, sed curanti. »

In homilia 51 in Ep. ad Hebræos : « Ne nos tantum dicamus peccatores, sed etiam peccata reconseamus, unumquodque enumerantes. Non tibi dico ut ea in publicum proferas, neque apud alios accuses, sed ut parcas Prophete dicenti : Revela Domino viam tuam, apud Deum confitere peccata tua. »

In homilia 56, in Actus apostolorum : « Quidigitur

si graviter offenderim? Cessa offendere, et lacrymas funde, et ita accede, et statim inprimis invenies illum propitium. Dic solum, offendi, dic ex animo, et pure mente: et soluta sunt omnia. Non adeo cupis dimitti peccata tua, sicut illa cupit peccata tua dimitti. » Vide eadem in homilia 5, de incomprehensibili Dei Natura; conc. 4, de Lazaro; homil. 2 in psal. 1, et in homilia, *Quod non peccata evulganda sunt*. Vide quoque Cassianum J. Chrys. discipulum in collat. xx, cap. 8. Quæ omnia demonstrant morem fuisse Ecclesiæ, de peccatis occultis secreto pœnitendi.

Innocentius I, in epistola ad Exuperium episcopum Tolosanum, cap. 4: « Et illud desideratum est sciri, cur communicantes viri cum adulteris uxoribus non convenient, cum contra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur. Super hoc Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat. Sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, et non habent latentia peccata vindictam: viri autem liberius uxores adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt, et ideo mulieribus prodito earum crimine denegatur: virorum autem latente commisso, non facile quisquam ex suspicionibus abstinetur. Qui utique submovebitur, si ejus flagitium detegatur. Cum ergo par sit causa, interdum, probatione cessante, vindictæ ratio conquiescit. » Quare plures viri adulterantes pœnitentia publica non plectuntur? Quia non habent, inquit, latentia peccata vindictam, virorum latente commisso. Ergo mos erat Ecclesiæ de peccatis occultis secreto pœnitendi.

Bacchiarius in epistola ad Januarium. « Sed prætermisiss his plangatur defunctus, sepeliatur mortuus: id est, partim nostro labore; partim verecundie suæ confusione peccatum ejus celetur, et auferatur e medio: nos autem consolationis linteamina, et cœlestis spei pigmenta tribuamus. Ipse autem intra sepulcrum secreti sui confusus peccati pudore, contineat se: ibi conscientie suæ verme laceretur, qui totus in eo putredines obligat peccatorum. » Nonne illa est pœnitentia secreto facta? Quam tamen pro adulterio nefando sufficere existimat Bacchiarius, cujus opuscula laudat Gennadius in Catalogo illustrium virorum.

Augustinus in psalmum xxxi: « Pronuntiabo adversum me injustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei. Dixi. Quid dixisti? Non jam pronuntiat, sed promittit se pronuntiaturum, et ille jam dimittit. Attendite, fratres: magna res, dixi, Pronuntiabo. Non dixi, Pronuntiavi, et tu dimisisti: quia eo ipso quod dixit, Pronuntiabo, ostendit quia nondum pronuntiaverat, sed corde pronuntiaverat. Hoc ipsum dicere, Pronuntiabo, pronuntiare est: ideo et tu remisisti impietatem cordis mei. Confessio vero mea ad os nondum venerat. Dixeram enim, Pronuntiabo adversum me, verumtamen Deus audivit vocem cordis mei. Vox mea in ore nondum erat, sed auris Dei jam in corde erat. » Nulla secretior pœnitentia cogitari potest, quam

tamen sufficere arbitratur sanctus Augustinus, cum peccatum a Deo dimissum esse agnoscat.

In serm. 44 in Evangelium Joannis: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est in corde suo*. Nondum accessit corpore, consensit in corde; mortuum intus habet, nondum extulit. Et fit, ut novimus, ut quotidie homines se experiantur aliquando audito verbo Dei, tanquam Domino dicente, Surge, condemnatur consensus ad iniquitatem, respiratur in salutem et justitiam. Surgit mortuus in demo, reviviscit in cogitationis secreto, facta est ista resurrectio animæ mortuæ intus: intra latebras conscientie, tanquam intra domesticos parietes. » Pluribus aliis in locis eodem modo loquitur. Verbi gratia: In sermone 44 de Verbis Domini: « Si vero adhuc peccatum conceptum est, et non processit in factum, pœniteat, corrigatur cogitatio, surgat mortuus intra domum conscientie. » Quomodo fit ista resurrectio animæ mortuæ intus, in cogitationis secreto, intra domum conscientie, intra latebras conscientie, tanquam intra domesticos parietes, nisi pœnitentia secreto facta? et cur non adhibetur publica? Quia, inquit Augustinus, mortuum intus habet et nondum extulit, id est, crimen nondum est publicum. In sermone 15 de Verbis Domini: « Peccantes coram omnibus corripe, ut cæteri timore habeant. Certe si quis, quod solum est verum, distinguit tempora, et solvit quæstionem, verum est. Si peccatum in secreto est, secreto corripe. Si peccatum publicum est et apertum, publice corripe, ut ille emendetur, et cæteri timeant. Et in sermone sequenti quænam sit Ecclesiæ disciplina manifeste declarat his verbis: « Ergo corripienda sunt secretius, quæ peccantur secretius. Distribuite tempora, et concordat Scriptura. Sic agamus, et sic agendum est, non solum quando in nos peccatur, sed quando peccatur ab aliquo, ut ab altero nesciatur, in secreto arguere, ne volentes publice arguere, prodamus hominem. Nos volumus corripere, et corrigere, quid si inimicus quærit audire quid puniat? Novit enim nescio quem homicidam episcopas, et alius illum nemo novit. Ego volo illum publice corripere, et tu quæris inscribere. Prorsus nec prodo, nec negligo. Corripio in secreto, pono ante oculos Dei judicium, terreo eruentam conscientiam, persuadeo pœnitentiam. Hac charitate præditi esse debemus. Unde aliquando homines reprehendant nos, quod quasi non corripiamus, aut putant nos scire quod nescimus, aut putant nos tacere quod scimus. Sed forte quod scis et ego scio, sed non coram te corripio, quia curare volo, non accusare. Sunt homines adulteri in domibus suis, in secreto peccant, aliquando nobis produntur ab uxoribus suis plerumque zelantibus, aliquando maritorum salutem querentibus. Nos non prodinus palam, sed in secreto arguimus. Ubi contigit malum, ibi moriatur vulnus. » Itaque sanctus Augustinus frequenter docet morem Ecclesiæ fuisse de criminibus occultis secreto pœnitendi.

Cassianus in collat. xx, de fine pœnit., cap. 5: *Quamobrem verissimus examinatore pœnitentiæ et indulgentiæ iudex in conscientia residet nostra, qui absolutionem reatus nostri ante cognitionis et iudicii diem adhuc nobis in hac carne commorantibus detegit, et satisfactionis ac remissionis gratiam pandit.*

Petrus Chrysologus in sermone 24: *Petrus et Paulus principes fidei Christianæ notitiam nominis Christi toto orbe diffuderunt: Mulier accedendi ad Christum prima tradidit disciplinam: mulier prima dedit formam quomodo peccator tacita confessione deleat sine confusione peccatum: quomodo delinquens soli Deo cognitus de reatu nudare apud homines verecunda conscientia non cogatur: quomodo homo possit veniam iudicium prævenire.* Hæc est Ecclesiæ disciplina, de peccatis occultis secreto pœnitendi, cuius mulier prima dedit formam, et quam deinceps Patres unanimi consensu prædicarunt.

Patres concilii Vasensis II, can. 8: *Quod si se tantum episcopus alieni sceleris conscium novit, quandiu probare non potest, nihil proferat; sed cum ipso ad compunctionem ejus secretis correptionibus elaboret.*

Leo I, in epistola ad universos episcopos per Campaniam, Samniam et Picenum constitutos: *Illam etiã contra apostolicam regulam presumptionem, quam nuper agnovi a quibusdam illicita usurpatione committi, modis omnibus constituo submoveri; de pœnitentia videlicet, quæ ita a fidelibus postulatur, ne de singulorum peccatorum genere libelli scripta professio publice recitetur: cum reatus conscientiarum sufficiat solis sacerdotibus indicari confessione secreta. Quamvis enim plenitudo fidei videatur esse laudabilis, quæ propter Dei timorem apud homines erubescere non veretur: tamen quia non omnium hujusmodi sunt peccata, ut ea quæ pœnitentiam possunt, non timeant publicare, removeatur tam improbabilis consuetudo, ne multi a pœnitentiæ remediis arceantur, dum aut erubescunt, aut metuunt inimicis suis sua facta reserari, pro quibus possint legum constitutione percelli. Sufficit enim illa confessio quæ primum Deo offertur, tunc etiam sacerdoti qui pro delictis pœnitentium peccator accedit. Tunc enim demum plures ad pœnitentiam poterunt provocari, si populi auribus non publicetur conscientia confitens.* Quamvis sanctus Leo loquatur de confessione publica, hoc tamen simul intelligi debet de pœnitentia publica, quæ non minus parcebat pudori quam confessio publica: et quæ ex occultis crimina tam publica reddebat, ut ab ea eximerentur, quibus timendum esset ne inimicis facta reserarentur, pro quibus poterant legum constitutione percelli; sicut probat canon 54 epistolæ sancti Basilii ad Amphilo- chium. Cum igitur eadem prorsus mala oriantur ex confessione et pœnitentia publica, fatendum est pœnitentiam publicam pro occultis criminibus a

sancto Leone vocari contra apostolicam regulam presumptionem, et improbabilem consuetudinem, quæ nullo unquam Ecclesiæ decreto firmata fuit. Quamobrem constat pœnitentiam secreto factam pro criminibus occultis sufficere, atque morem Ecclesiæ fuisse de iis secreto pœnitendi.

Gennadius lib. de ecclesiasticis Dogmatibus, cap. 53: *Sed et secreta satisfactione solvi mortalia crimina non negamus.*

Julianus Pomerius lib. II de Vita contemplativa, cap. 7: *Porro illi, quorum peccata humanam notitiam latent, nec ab ipsis confessa, nec ab aliis publicata, si ea confiteri aut emendare noluerint, Deum quem habent testem, ipsum habituri sunt et ultorem. Et quid eis prodest humanum vitare iudicium, cum si in malo suo permanserint, ituri sint in æternum, Deo tribuente, supplicium. Quod si ipsi iudices fiant, et veluti suæ iniquitatis ultores hic in se voluntariam pœnam severissimæ animadversionis exerceant, temporalibus pœnis mutabunt æterna supplicia: et lacrymis ex vera cordis compunctione fluentibus restinguent æterni ignis incendia.* Quandoquidem si ipsi iudices fiant, præveniunt iudicium Ecclesiæ de pœnitentia publica, manifestum est ipsis sufficere pœnitentiam secreto factam. Illud etiam perspicuum est ex eo quod postea cum clericorum pœnitentia, quam omnes norunt tunc temporis non fuisse publicam, eorum pœnitentiam conjungat, atque utramque eodem modo sic describat: *Quapropter Deum sibi facilius placebant illi qui non humano convicti iudicio, sed ultro crimen cognoscunt: qui aut propriis illud confessionibus produnt, aut nescientibus aliis quales occulti sunt, ipsi in se voluntariæ excommunicationis sententiam ferunt, et ab altari cui ministrabant, non animo, sed officio separati, vitam tanquam mortuam plangunt, certi quod reconciliati sibi efficacis pœnitentiæ fructibus Deo, non solum amissa recipiant, sed etiam cives superne civitatis effecti, ad gaudia sempiterna perveniant.* Itaque mos erat Ecclesiæ de peccatis occultis secreto pœnitendi.

Cæsarius Arlatensis episcopus in homilia quæ inscribitur 44, tom. II Bibl. Patrum, p. 349: *Admonco, fratres, in conspectu Dei.... Si autem agit pœnitentiam ex toto corde, sed si agat veram pœnitentiam; ubi Deus vidit sicut cor David, quando increpatus a propheta, graviter et post comminationes terribiles Dei exclamavit dicens: Peccavi, et mox audivit, Dominus abstulit peccatum tuum. Quantum valent tres syllabæ? tres enim syllabæ sunt: Peccavi: sed in istis tribus syllabis flamma sacrificii cordis ejus ad cælum ascendit.* Hæc homilia in quibusdam codicibus mss. tribuitur Augustino, in aliis Ambrosio. Sed a quocunque auctore catholico hæc dicta sint, illa significant pro criminibus etiam gravissimis pœnitentiam secreto factam sufficere.

Laurentius Novariensis episcopus de pœnitentia: *Si est in te prudentia, si habes consilium et proprium mentis arbitrium: Deus in te est.*

Ipse tibi erit poenitentia, et fons et baptisma et remissio, qui nunquam in te nec desinit, nec deficit. Quid ambiguus æstuas? Quid resolveris animo, et inter inepta tædia conscientiae tuæ fatigatus torpescis? peccasti post fontem, lapsus es post baptisma, fecisti crimen post indulgentiam generalem, quid nunc perit jam spes? nunquid intercepta est retributio?... Ex illa die illaque hora qua egressus de lavacro, ipse tibi es fons jugis, et diuturna remissio. Non opus habes doctore, nec dextra sacerdotis. Mox ut ascendisti de sacro fonte, vestitus es veste alba, et unctus es unguento mystico: facta est super te invocatio, et venit super te trina virtus, quæ vas novum hac nova perfudit doctrina. Exinde te ipsum statuit tibi iudicem et arbitrum; deditque tibi notificationem, ut possis ex te discere bonum et malum: id est, inter meritum et peccatum. Et quia non poteras, manens in membris corporisque compage liber existere a peccato, immunisque esse a noxa, post baptismum remedium tuum in te ipso statuit, remissionem in arbitrio tuo posuit, ut non quæras sacerdotem, cum necessitas efflagitaverit. Sed ipse jam ac si citius perspicuusque magister errorem tuum intra te emendes, et peccatum tuum poenitudine ablvas. Itaque desinat duritia, cesset desperatio, desinat ignavia, fons nunquam deficit, aqua intus est: ablutio in arbitrio est: sanctificatio in solertia est, remissio in rore lacrymarum. Nolite solvere in segnitiam: fons est in homine conservatus perpetua poenitudo. Ibi est poenitentia ad vocem Baptistæ qui sic vociferatur in eremo, et penetrabili clamore desertas hominum mentes exaggerat dicens: *Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum*. Nemo potest superni imperii habere apicem, habere fastigium; nisi fuerit poenitentiae suffragio fultus. Ad regni superni penetrabilia non pervenit quisquam, nisi egerit poenitentiam. Repetit adhuc Baptista: Ego, inquit, baptizo vos aqua in poenitentiam; sed aliter est post me veniens, qui vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. Noli tu jam quærere neque Joannem neque Jordanem. Ipse tibi esto Baptista. Pollatus es post lavacrum, vitata sunt viscera tua, contaminata est anima? Tinge te in aqua poenitentiae, ablue te abundantia lacrymarum, exuberet fons compunctionis in extis tuis: exundent aquæ vivæ in fibris tuis. Para te venienti Domino, et ipse baptizabit in Spiritu sancto et igni, habens ventilabrum in manu sua: quod est inspectio vel ponderatio poenitudinis ac peccati. Ipse perpendit in te utrumque pondus; ipse conspicit in te molem, et molem: unam poenitentiae, unam pestilentiae. Et poenitentiae quidem fructus, ac si triticum, congerit in tuum profectum: peccata vero tua, quasi pestilentiae paleas, comburit igni inextinguibili. Hæc est privata remissio, intimo corde provocata, et poenitudine acquisita. » Quot verba, tot argumenta, quibus probatur poenitentiam pro criminibus occultis secreto factam sufficere, atque morem Ecclesiae fuisse de peccatis occultis secreto poenitendi.

A Gregorius, lib. iv. *Moralium*, in cap. iii. B. Job, cap. 15: « In tenebras ergo diem vertimus, cum nosmetipsos districte punientes, ipsa delectationis pravae blandimenta per districta poenitentiae lamenta cruciamus, et cum flendo insequimur, quidquid in corde taciti ex delectatione peccamus. Quia enim fidelis quisque cogitationes in iudicio exquiri subtiliter non ignorat, Paulo attestante, qui ait: inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium; semetipsum introrsus discutiens, ante iudicium vehementer examinatus, ut districtus iudex eo jam tranquillius veniat, quo reatum suum, quem discutere appetit, jam pro culpa punitum cernit. » Deinde hanc poenitentiam secreto factam sufficere, satis superque confirmat comparatio quam sanctus Gregorius in toto capite sequenti instituit inter poenitentiam quæ fiet maxime publica in die extremi iudicii, et aliam spontaneam quæ tunc in hac vita agitur a plurimis, qui intra latebras conscientiae semetipsos dijudicant, ut non utique in die manifestationis a Domino iudicentur.

Gregorius, lib. *Pastoralis curæ*, part. iii, admonit. 8: « Aliter admonendi sunt impudentes, atque aliter verecundi. Illos namque ab impudentiae vitio non nisi increpatio dura compescit. Istos autem plerumque ad melius exhortatio modesta componit. Illi se delinquere nesciunt, nisi etiam a pluribus increpentur: istis plerumque ad conversionem sufficit quod eis doctor mala sua saltem leniter ad memoriam reducit. Illos melius corrigit qui invehendo reprehendit; istis autem major profectus adducitur, si hoc quod in eis reprehenditur, quasi ex latere tangatur. Quod postea ostendit exemplo Dei et Pauli; cuiusque rei hanc affert rationem, ut inquit, et illorum culpas increpatio dura detegeret, et horum negligentiam mollior sermo velaret. » Publica igitur poenitentia impudentibus necessaria est, quorum crimina increpatione dura deteguntur; occulta vero poenitentia sufficit verecundis quorum peccata molliori sermone velantur.

In admonitione 50: « Saepè enim misericors Deus eo citius peccata cordis abluit, quo hæc exire ad opera non permittit: et cogitata nequitia quanto citius solvitur, quia effectu operis districtius non ligatur. Unde recte per Psalmistam dicitur: Dixi: pronuntiabo adversum me injustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei. Qui enim impietatem cordis subdidit, quia cogitationum injustitias pronuntiare vellet indicavit. Denique ait, pronuntiabo adversum me injustitias meas. Dumque ait: Dixi, Pronuntiabo, atque illico adjunxit, et tu remisisti, quam sit super hæc facilis venia ostendit. Et dum se adhuc petere promittit, hoc quod petere se promittebat, obtinuit: quatenus quia usque ad opus non venerat culpa, usque ad cruciatum non perveniret poenitentia, sed cogitata afflictio mentem tergeret, quam nimirum tantummodo cogitata iniquitas inquinasset. »

In admonitione 52: « Rursumque admonendi

sunt, ut si mali esse non metuunt, erubescant saltem videri quod sunt. Plerumque enim culpa dum absconditur, effugatur : quia dum mens erubescit videri quod tamen esse non timuit, erubescit quandoque esse quod fugit videri. » Sic pluribus testimoniis delarat sanctus Gregorius verecundis quorum peccata occulta sunt, poenitentiam secreto factam competere atque sufficere, et ideo morem Ecclesie fuisse de peccatis occultis secreto poenitendi.

Joannes, abbas Raithu, ad quem scripsit epistolam Joannes Climacus, in suis Scholiis ad quintum gradum J. Climaci, et in hæc verba : *securaque cuiusque sui cura*. « Quia, inquit, de nullo terreno curat, sed pro se sibi sollicita, quomodo sibi Deum reconciliet, et salutem perditam per peccatum inveniat, poenitendo et lugendo festinat. Et pro se sollicita, et pro se dijudicata sit, quia omnia quæ sunt mundi, et se ipsum puniendo contemnit, qui est poenitens, et vigilanter ab omni iudicio se dignum cernit. Per se igitur cogitatio dijudicata est, quia aliquo alio ad dijudicationem non eget, sed qui est poenitens, ipse sui ipsius iudex et vindex est. »

Eligius, Noviomensis episcopus, in homilia de filio prodigo : « Vos etiam, fratres, post exhortationem quam habuimus ad poenitentes, mecum admoneo ut unusquisque nostrum recurat ad conscientie sue secreta, et interroget semetipsum qualiter per totum annum, maxime his sacris diebus, conversatus est. Et si invenerit in corde suo spinas et tribulos delictorum, studeat auxiliante Deo quantocius evellere, et evellendo eradicare, hisque eradicatis fodiat vomere salutari, ac stercore, id est, bona opera immittat, ut possit facere fructum : et si vel hodie puriter confessus ac devote conversus fuerit ut valeat dignus interesse solemnitati presentis diei, quæ quia in ea Dominus cum apostolis suis cœnavit, Cœna vocatur. Videat summopere ut sacramenta corporis et sanguinis Domini digne recipere queat ; quatenus potius salutem quam damnationem acquirat, etc. Non ergo abhorreamus poenitentes istos propter magnitudinem scelerum suorum ; quia potest fieri quod multi sunt inter nos qui peiora commiserint. » Quare igitur qui forsitan peiora commisit quam poenitentes publici, et qui in corde suo spinas et tribulos delictorum invenit, si vel hodie puriter confessus ac devote conversus fuerit, dignus valet interesse solemnitati et quidem cœnæ Domini ; nisi quia mos Ecclesie erat de peccatis occultis secreto poenitendi ?

In homilia 15 de utriusque agni Paschalis esu : « Quicumque ergo vestrum his quadragenam dierum observationibus poenitentiam et confessionis sue debitum se exercuisse recolit, agat Domino gratias : et quicquid templum Dei violando in se destruxerit, non desperet, sed cito de malo iniquitatis sue consurgat. Non enim quod peccat, sed quod in peccato perseverat, Deo odibilis est. Ut ergo verbis Domini secundum Marcum utar, quibus dicit : *Quod dico, omnibus dico, vigilate* : similiter, quod

A dico, omnibus vobis dico : clericis, laicis ac sanctimonialibus : ut quicquid se recolit invidiæ, aut distractionis, odii quoque et fornicationis sive incestus, vel perjurii, cæterorumque vitiorum contagione tactum, saltem hodie per divinæ salutis medicamentum, in quantum prævalet, se purificare procuret. Confiteatur adversum se injustitiam suam Domino ut remittat impietatem cordis sui, et reliquæ cogitationum ejus diem festum agent Domino. Tunc enim reliquæ cogitationis diem festum agunt Domino, quando peccator quilibet post prius datam confessionem, se cohibere pollicetur ab iniquitate sua, totusque prorumpit in lacrymas et in affectionem cordis, quoniam cor contritum et humiliatum Deus non spernit : hujusmodi festivitas angelis exsultantibus fit, Veritate attestante quæ ait : *Quoniam gaudium est in cælo super uno peccatore coram angelis Dei*. » Cum mox sanctus Eligius convertat sermonem ad publicos poenitentes, patet peccatores occultos allocutum esse, et eos quidem quos notat incesti crimen forsitan perpetrasse : affirmat nihilominus illo cito posse de malo iniquitatis sue consurgere ; ita ut, si confiteantur adversum se injustitiam suam Domino, ipse remittat impietatem ; reliquæ cogitationum diem festum agent Domino, hæc festivitas angelis exsultantibus celebranda sit : atque hoc eodem die per divinæ salutis medicamentum se purificaturi sint.

Hæc sunt testimonia Patrum juxta seriem temporum usque ad Theodorum archiepiscopum Cantuariensem deducta ; quæ omnia demonstrant pro peccatis occultis poenitentiam secreto factam sufficere, atque morem Ecclesie fuisse de iis secreto poenitendi.

CAPUT III.

Patres testantur poenitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia canonice fuisse statutam.

Non necesse est ostendere Tertullianum in libro de Poenitentia, et Cyprianum in suis epistolis, de poenitentia publica ut imperata, non nisi ob publica crimina locutos esse. Quod satis superque declaravit Nicolaus Rigaltius, vir omnium eruditissimus, qui illos Patres suis notis illustravit.

D Origenes in Josue homil. 21 : « Sed sicut dicitur de zizaniis, ne forte eradicantes zizania simul cum illis eradicetis et triticum : ita etiam super iis dici potest in quibus vel dubia vel occulta peccata sunt. Neque enim dicimus de iis qui manifeste et evidenter criminosi sunt, ut non de Ecclesia expellantur. » Et paulo post : « Ergo quia non possumus ejicere istos qui nos conculcant, eos saltem quos possumus, quorum peccata manifesta sunt. Ubi enim peccatum non est evidens, ejicere de Ecclesia neminem possumus, ne forte eradicantes zizania, eradicemus simul cum ipsis etiam triticum. » Si, ubi peccatum non est evidens, præsules de Ecclesia neminem possunt ejicere, liquet id quod supra dixit Origenes, eos solummodo qui manifeste et evidenter criminosi

sunt ab Ecclesia expelli, atque ideo poenitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam.

Origenes in Judicum cap. 11, homil. 2 : « Et, ut mihi videtur, dupliciter etiam nunc traduntur homines de Ecclesia in potestatem Zabuli : uno modo quo superius diximus, cum delictum ejus manifestum sit Ecclesiae, et per sacerdotes de Ecclesia pellitur, ut notatus ab omnibus erubescat, et converso eveniat illi quod sequitur, ut spiritus salvus fiat in die Domini nostri Jesu Christi. Alio autem modo quis traditur Zabulo, cum peccatum ejus manifestum non sit hominibus, Deus autem qui videt in occulto, perspicies ejus mentem, et animam vitii ac passionibus servientem, et in corde ejus non solum amorem saeculi, sed aut avaritiam, aut libidinem, aut jactantiam, vel alia hujusmodi, istum talem ipse Dominus tradit Satanae. » Hæc manifesta duplicis excommunicationis publicæ et occultæ distinctio, manifeste ostendit publicam poenitentiam pro publicis tantum criminibus fuisse statutam.

Origenes in Matthæum tractat. xxxv : « Propter hoc enim et in Ecclesia Christi consuetudo tenuit talis, ut qui manifesti sunt in magnis delictis, ejiciantur ab oratione communi, et ne modicum fermentum non ex corde mundo orantium totam unitatis conspersionem et consensus corrumpat. Talis est igitur consuetudo in Ecclesiis Christi, ut peccatores ejiciantur ab Ecclesia, et agant poenitentiam publicam; non quia magna delicta commiserunt, sed quia manifesti sunt in magnis delictis. » Sic Origenes sæpius declarat publicam poenitentiam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam.

Patres concilii Neocæsariensis, can. 9 : « Quod si de se non fuerit ipse confessus, et argui manifeste nequiverit, potestatis suæ judicio relinquatur. »

Basiliius, in epist. 246 : « Necessè est canonibus a Domino sanctis tradi. Scriptum est enim : Si deliquerit frater tuus, inter te et illum, illum corripe; quod si te non audiet, assume tibi alium : quod si ne sic audiet, dic Ecclesiae : quod si neque Ecclesiam audiet, sit tibi de cætero tanquam ethnicus et publicanus. Hoc ipsum in ipso factitatum fuit. Simul accusatus et delatus est : coram uno atque altero reprehensus est : tertio in facie Ecclesiae. Quocirca cum simus ipsi contestati, neque nobis acquievit; deinceps esto excommunicatus, et toti Ecclesiae denuntiatur, ne ipsum admittant. » Canonibus a Domino sanctis ille non traditus fuit, nisi cum pertinacia ipsius crimen in publicum protulerit; et hoc non aliter fieri debuisse affirmat sanctus Basiliius. Cum ergo canones Ecclesiae a canonibus Domini non sint diversi, fateatur quisque necesse est publicam poenitentiam ob crimina tantum publica ab Ecclesia fuisse statutam.

Hilarius diaconus in Epistola Pauli ad Corinthios I cap. v : « Cognito opere isto pellendum illum fuisse de cœtu fraternitatis. Omnes enim crimen ejus sciebant, et non arguebant, publice enim novercam

A suam loco uxoris habebat. In qua re neque testibus opus erat, neque tergiversatione aliqua poterat tegi crimen. »

Et in Quæstionibus ex Veteri et Novo Testamento, utroque mixtim, quæst. 102 : « Hinc est unde Apostolus plebem Corinthiorum arguit, propterea quod illum qui publice uxorem patris habebat, non corripere aut evitarent, ut se emendaret, dicens : *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit* ? Cum enim non esset dux aliquis aut præpositus Ecclesiae, plebis erat corripere eum quem videbant tam turpiter et obscene inter eos conversari. Ac per hoc quasi consentientes eos crimini ejus Apostolus arguit. Nec enim in hac re accusatore opus erat, aut testibus. Publice enim novercam suam loco uxoris habebat. » Expressa omnino est publicæ poenitentiae ratio, quam Hilarius refert. « Omnes enim, inquit, crimen ejus sciebant. Publice novercam suam loco uxoris habebat. In qua re neque testibus opus erat, neque tergiversatione aliqua poterat tegi crimen. »

Joannes Chrysostomus in caput Matth. xii, homil. 82 : « Sed facillimum est, dicet aliquis, invidios accusare : dicendum autem est quomodo hoc morbo liberabimur. Quomodo igitur ne veneno suo nos inficiat, faciemus ? Si dabimus operam ut quemadmodum fornicatori nefas ad ecclesiam ingredi, sic invido quoque. » J. Chrysostomus invidiam quæ veneno suo alios inficit, id est, quæ publica est, et aliis scandalo, poenitentia publica puniendam esse contendit, quam tamen non judicat esse necessariam pro scortis et adulteriis occultis, sicut supra ostendimus. Quare aperte testatur poenitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam.

Augustinus in homilia ultima : « Judicet ergo seipsum homo in istis voluntate dum potest, et mores convertat in melius, ne cum non poterit, etiam præter voluntatem a Domino judicetur. Et cum in se protulerit severissimæ medicinæ sententiam, veniat ad antistites, per quos illi in Ecclesia claves ministrantur, et tanquam bonus incipiens jam esse filius, maternorum membrorum ordine custodito a præpositis sacrorum accipiat satisfactionis suæ modum, ut in offerendo sacrificio cordis contribulati, devotus et supplex, id tamen agat quod non solum illi prosit ad recipiendam salutem, sed etiam cæteris ad exemplum : ut si peccatum ejus non solum in gravi ejus malo, sed etiam in scandalo est aliorum, atque hoc expedire utilitati Ecclesiae videtur antistiti, in notitia multorum, vel etiam totius plebis agere poenitentiam non recuset : non resistat, non lethali et mortiferæ plagæ per pudorem addat tumorem. » Ut igitur antistes poenitentiam publicam peccatori indicat, non sufficit ut peccatum ejus sit in gravi malo, sed etiam in scandalo aliorum, id est publicum.

Augustinus in lib. iii contra epistolam Parmeniani, cap. 2 : « Ad hoc enim et ipse Apostolus ait, Si

quis frater nominatur. In eo quippe quod ait, *Si quis*, nihil aliud videtur significare voluisse, nisi eum posse tali modo salubriter corrigi, qui inter dissimiles peccat, id est inter eos quos peccatorum similium pestilentia non corrumpit. In eo vero quod ait, *nominatur*, hoc nimirum intelligi voluit, parum esse ut sit quisque talis, nisi etiam nominetur, id est, famosis appareat; ut possit omnibus dignissima videri, quæ in eum fuerit anathematis prolata sententia. Ita enim et salva pace corrigitur, et non interfectorie percutitur et medicinaliter uritur.

Augustinus in sermone 41, de Sanctis: « Pro capitalibus vero criminibus non hoc solum sufficit, sed addendæ sunt lacrymæ, rugitus et gemitus, continuata longo tempore ac protracta jejunia, et largiores eleemosynæ erogandæ, ultro nos ipsos a communione Ecclesiæ removentes, in luctu et in tristitia multo tempore permanentes, et pœnitentiam etiam publice agentes. Quia justum est ut qui cum multorum destructione se perdiderit, cum multorum ædificatione se redimat.

Augustinus in Enchiridio ad Laurentium, cap. 65. « Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitiam per verba vel quæcunque alia signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur, *Gemitus meus a te non est absconditus*; recte constituuntur ab iis qui Ecclesiæ præsent, tempora pœnitentiæ, ut fiat etiam satis Ecclesiæ, in qua remittuntur ipsa peccata. » Pœnitentia publica agitur, ut fiat satis Ecclesiæ. Porro nullus satisfacere censetur, nisi qui injuriam intulit, et talem qualis est satisfactio. Si igitur satisfactio debet esse publica, necesse quoque est ut publica fuerit injuria.

Augustinus, lib. de Correctione et Gratia, cap. 16: « Peccantes coram omnibus corripe, ut ceteri timorem habeant. » Quod de his peccatis accipiendum est quæ non latent, ne contra Domini sententiam putetur locutus. Itaque frequenter sanctus Augustinus testatur pœnitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam.

Julianus Pomerius, lib. II de Vita contemplativa, cap. 7: « Ea autem crimina quorumlibet si ipsis criminosis confiteri nolentibus undecunque claruerint, quæcunque non fuerint patientiæ levi medicamento sanata, velut igni quodam pie increpationis urenda sunt et curanda. Quod si nec sic quidem æquanimitè sustinentis ac pie increpantis medela profecerit in eis qui diu portati et salubriter objugati corrigi noluerint, tanquam putres corporis partes debent partes debent ferro excommunicationis abscindi: ne sicut caro nobis emortua, si abscissa non fuerit, saltem reliquæ carnis putredinis suæ contagione corrumpit: ita isti qui emendari despicunt, et in suo morbo persistunt, si moribus depravatis in sanctorum societate permanserint, eos exemplo suæ perditionis inficiant. » Propter scandalum quod aliis injiciunt, ab Ecclesia expelluntur. Ergo quia ipsorum crimen erat publicum. Et quoniam

A declarat illos non debere excommunicari, nisi postquam diu portati et salubriter objugati noluerint corrigi, et exemplo suæ perditionis alios infecerint, clare ostendit pœnitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam.

Cæsarius Arelatensis in homilia 1: « Si vero quisque conscientiam suam interrogans, facinus aliquod capitale commisit, aut si fidem suam falso testimonio expugnavit ac prodidit, aut sacrum Veritatis nomen violavit, si veram baptismi tunicam, et speciosam virginitatis holosericam cœno commaculati pudoris infecit, si in semeipso novum hominem necesse hominis occidit, si per augures, et divinos, atque incantatores captivum se diabolo tradidit: hæc et ejusmodi commissa expiari penitus communi et mediocri, licet secreta, satisfactione non possunt; sed graves causæ graviore et acriore publicas curas requirunt, ut qui cum plurimorum afflictione se perdidit, simili modo cum plurimorum ædificatione se redimat. » Illa est certissima publicæ pœnitentiæ ratio, quam Patres sæpissime repetunt, ut qui cum plurimorum afflictione et destructione se perdidit, simili modo cum plurimorum ædificatione se redimat. Sicque testantur publicam pœnitentiam propter crimina publica ab Ecclesia fuisse statutam.

Gregorius Magnus, lib. XII, epist. 52, ad Felicem episcopum Messanæ: « Manifesta quoque peccata non sunt occulta correctione purganda: sed palam sunt arguendi, qui palam nocent, ut dum aperta objugatione sanantur, ii qui eos imitando deliquerant corrigantur. Dum enim unus corripitur, plurimi emendantur. Et melius est ut pro multorum salute unus condemnatur quam per unius licentiam multi periclitentur. »

Isidorus Hispalensis in Regulis monachorum, cap. 45: « Peccatum palam commissum, palam est arguendum, et dum manifeste peccans emendatur, ii qui cum in malo imitati sunt, corrigantur. »

Eligius Noviomensis episcopus, in homilia 16: « Duos præterea, fratres mei, alloquimur: quos publica actio criminalis publicam coegit agere pœnitentiam. » Cum iidem Patres, ut supra ostendimus, affirmant morem fuisse Ecclesiæ de peccatis occultis secreto pœnitendi, non possunt hanc publicæ pœnitentiæ rationem referre, quin manifeste declarent pro publicis tantum criminibus publicam pœnitentiam ab Ecclesia fuisse statutam.

Sed si Patres affirmant pœnitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam; si Patres testentur de peccatis occultis morem Ecclesiæ fuisse secreto pœnitendi; si denique Patres plane negent morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum publice de peccatis occultis pœnitendi: mirum quomodo J. Morinus dicere potuit, Theodorum primum esse qui aperte morem sustuli publice de criminibus occultis pœnitendi; hujusque moris antiqui tot esse argumenta, quod fere canones ante mille annos in criminum reos conditi. Quod ut probet

tria præsertim adhibet argumenta, quæ nunc examinanda suoque momento ponderanda sunt.

CAPUT IV.

Primum argumentum J. Morini proponitur et refellitur.

Joannes Morinus, vir eruditissimus, ad probandum criminum occultorum capitalium confessione sacerdoti secreto facta, pœnitentiam secundum canones publice actam fuisse, hoc primum proponit argumentum, lib. v de Administratione sacramenti pœnitentiæ, cap. 9 : « Tot sunt, inquit, hujus antiquæ praxis argumenta, quot fere canones ante mille annos in criminum reos conditi. Quid est enim aliud, imo quid aliud animo fingi potest, quam pœnitentia publica, cum edicunt canones, *qui homicidium perpetraverit, qui fornicationem, qui adulterium, qui incestum, qui magos et incantatores consuluerit*, etc., *in auditione perseveret tot annis, in substatione tot annis; in consistentia tot annis* : deinde boni, perfecti, communionis sit particeps? His enim et aliis nominibus reconciliatio cum Deo et Ecclesia ab antiquis vocari solet. Excipiet forsitan aliquis negari nullo modo posse pœnas istas publicas esse : quis enim sui compos hoc diffiteri posset? sed de peccatis publicis tantum esse intelligendas. Qui sic excipit, tria velim consideret. Primum est, quod recte etiam adnotavit Allaspinaeus episcopus Aurelianensis in can. 52 concil. Carthag. III, nullum istorum canonum distinguere inter crimen publicum et occultum : Cujus fornicatio est publica stabit inter audientes, etc.; sed absolute, *qui fornicatus fuerit, qui homicidium perpetraverit*. Distinguant sæpe canones homicidium ultro factum, aut casu; fornicationem ab adulterio; adulterium naturæ ab humano; incestus varias species, et unicuique convenientes pœnas, sed semper publicas imponunt. At nunquam leges, Si crimen istud est publicum, ita punitur; hoc vero modo si occultum. »

Responsio. — Sed nonne aperte distinguunt Patres inter crimina publica et occulta, et pœnitentiam quæ utrisque competit, publicis publicam, occultis secretam, quoties negant morem Ecclesiæ fuisse de peccatis occultis publice pœnitendi, sicut in primo capite ostendimus: quoties affirmant morem Ecclesiæ fuisse de criminibus occultis secreto pœnitendi, sicut in secundo capite declaravimus; quoties denique asserunt pœnitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia fuisse statutam, sicut in tertio capite probavimus. Quid aliud est distinguere? quam cum sanctus Augustinus verbi gratia dicit in sermone de Verbis Domini : « Certe si quis, quod solum est verum, distinguit tempora, et solvit quæstionem, verum est. Si peccatum in secreto est, in secreto corrippe. Si peccatum publicum est et apertum, publice corrippe, etc. » Et in sermone sequenti : « Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus quæ peccantur coram omnibus, ipsa vero corripienda sunt secretius quæ peccantur secretius. » Manifestiorne distinctio afferri potest quam quæ allata est a Patribus concilii Neocæsariensis, qui

crimen adulterii in corde commissum nullo publicæ pœnitentiæ genere puniendum esse decernunt : et a Patribus concilii Vasensis II, qui prohibent can. 8 ne quis episcopus, cui crimen occultum detectum est, reum ab Ecclesia ejiciat, et publice puniat, sed secretis, ut aiunt Patres, corruptionibus elaboret. Manifeste quoque distinguunt Patres concilii Carthaginensis tertii, can. 3, cujus difficultatem J. Morinus perspicuus, eam ita sibi proponit dissolvendam. « Statim, inquit J. Morinus, forsitan objiciet lector can. 3 concilii Carthag. III : « Cujuscunque pœnitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universa Ecclesia noverit, ante absidem manus ei imponatur. » Diversa quædam lectio in isto canone, sed ad rem nihil facit. Verum, ut bene animadvertit laudatus a nobis capite præcedente Dionysius Petavius, validum ex hoc canone cum præcedente comparato pro sententia nostra colligitur argumentum. Præcedit enim, « Presbyter inconsulto episcopo non reconciliet pœnitentem nisi absente episcopo, et necessitate cogente; » postea sequitur, « Cujuscunque autem pœnitentis publicum, etc. » evidentissime duas pœnitentium publicorum species constituit. Unam quorum crimen est publicum, alteram quorum crimen non est publicum, hoc est occultum. »

Verum si his sic inter se comparatis, canon duas pœnitentium publicorum constituat species, unam quorum crimen est publicum, alteram, quorum crimen non est publicum, hoc est occultum, necessario inde sequitur, cujuscunque pœnitentis crimen est publicum et vulgatissimum, illum inconsulto episcopo non posse a presbytero reconciliari absente episcopo et necessitate cogente. Quod repugnat disciplinæ Africanæ, etiam temporibus sancti Cypriani, qui in epistola 12, edit. Rigalt., ad clerum scribit, ne vacui exeant lapsi, id est qui quidem idololatriæ crimine totam Ecclesiam adversum se commoverant : « Si incommodo, inquit, aliquo, et infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata presentia nostra apud presbyterum quemque præsentem : vel si presbyter repertus non fuerit, et urgere exitus cœperit, apud diaconum quoque exomologesim facere delicti sui possint; ut manu eis in pœnitentia imposita veniant ad Dominum cum pace. » Deinceps sancitum est pluribus canonibus, re quis vacuus e vita exeat. Quapropter a vero sensu multum abhorret J. Morini expositio. Verus igitur ac genuinus sensus hujusce canonis sic facile intelligi potest, ut presbyter, inconsulto episcopo, non reconciliet pœnitentem, nisi absente episcopo, et necessitate cogente : cujuscunque autem pœnitentis publicum crimen est, extra necessitatis casum ante absidem manus imponi debeat. Atque hunc sensum certissimum esse demonstrat Pœnitentiale Theodori, in quo testatur apud Romanos reconciliationem pœnitentium fieri intra absidem, in Cœna Domini, tantum ab episcopo, et consummata pœnitentia, et si episcopo difficile sit, presbytero posse necessitatis

causa præbere potestatem ut impleat. Eadem testantur Halitgarius in præfatione ad Pœnitentiale Romanum; Regino. lib. 1 de ecclesiasticis Disciplinis, cap. 296. Cum igitur quorumlibet publice pœnitentiam apud Romanos extra necessitatis casum reconciliatio fiat intra absidem: cumque Patres concilii Carthaginensis III asserant hujusce reconciliationis publicæ rationem esse crimen publicum, liquet pœnitentiam publicam nonnisi ob publica crimina ab Ecclesia fuisse impositam, atque ideo illa crimina publica distinxisse ob occultis, pro quibus omnes Patres unanimi consensu censuerunt pœnitentiam secreto factam sufficere.

Hic est ordo charitatis continendæ, quem Deus erga populum Israel tenuit: quem Christus in Evangelio præcepit, et tota Patrum traditio comprobavit. Ille est denique lex æquitatis publicæ, et juris communis ab omnibus sapientibus laudati, ut solvatur quisque eo modo quo funibus peccatorum suorum colligatur.

CAPUT V

Secundum argumentum refellitur: et ostenditur, licet fere omnes antiqui canones intelligendi sint de criminibus publicis, non tamen recte a J. Morino concludi, inde sequi Patres antiquos gravissimorum animi morborum sanationem prorsus neglexisse, cum Patres antiqui præter pœnitentiam publicam, et qualem J. Morinus describit, plura alia proposuerint remedia, quæ ad sanationem gravissimorum animi morborum omnino sufficere judicaverint.

« Secundum, inquit J. Morinus, sequetur antiquos Patres de publicis criminibus curam tantum gessisse, de occultis vero nullam. Si enim canones illi de peccatis publicis intelligendi sunt, de occultis homicidiis, fornicationibus, etc., nulli amplius supersunt. Atqui crimina ejusmodi secreta perpetrantur occulte, dum unum aut alterum publice deprehenditur: consequetur igitur gravissimorum animi morborum sanationem antiquos Patres prorsus neglexisse; quod cogitare nefas est, nedum dicere. Si pœnitentiæ rationem tantum haberent pœnarum, tolerari forsitan hoc posset. Verum cum medicamentorum rationem potissimum induant, hancque rationem Patres præ cæteris spectent, dici non potest ulcerum tam pestiferorum nisi publice et in propatulo serperent, quod quam rarissime et vix contingit, curationem deseruisse, susque deque habuisse, et de levibus tantum venialibusque peccatis sanandis curiosos fuisse et sollicitos. »

Responsio. — Quamvis Patres antiqui in canonibus, qui sunt leges publicæ judicii ecclesiastici, non exposuerint remedia quibus crimina occulta diluuntur, non tamen inde recte concluditur a J. Morino Patres antiquos gravissimorum animi morborum sanationem prorsus neglexisse. Etenim alibi præter pœnitentiam publicam, qualem J. Morinus describit lib. IV de Administratione sacramenti pœnitentiæ, cap. 7, quamque ab ipsis etiam incunabulis Ecclesiæ constitutam esse dicit in afflictionibus et macerationibus corporis manifestis, Patres antiqui plura alia preposuerunt remedia, quæ ad sanationem gravi-

morum animi morborum omnino sufficere judicaverunt. Ut igitur pateat Patres antiquos gravissimorum animi morborum sanationem non neglexisse, licet canones intelligendi sint de criminibus publicis, imo de eorum sanatione maximam gessisse curam; hæc remedia proferemus ex antiquissimis Patribus.

Clemens, apostolorum discipulus, in epistola, quam nomine Ecclesiæ Romanæ ad Corinthiorum Ecclesiam scripsit, et quam Eusebius lib. III eccles. Histor., cap. 16, testatur ab omnibus unanimi consensu receptam esse, ut pote eximiam ac prorsus admirabilem, hæc peccatorum remedia proponit. « Divine gratiæ ministri, Spiritu sancto afflati, de pœnitentia locuti sunt. Ipse etiam rerum omnium Dominus cum juramento de pœnitentia locutus est. Vivo, inquit, Dominus, nolo mortem peccatoris, sicut pœnitentiam addens insuper dictum egregium: Resipiscite, domus Israel, ab iniquitate vestra. Die filiis populi mei, Si peccata vestra a terra ad cœlum usque multiplicentur, si cocco rubriora et cilicio nigriora fuerint, et ad me ex toto corde conversi fueritis et dixeritis, Pater, tanquam populo sancto aurem vobis præbebo. Et in alio loco, sic dicit, Lavamini, mundi estote, auferte mala ex animabus vestris ab oculis meis, quiescite a malitiis vestris. Discite facere bonum, querite judicium, liberate oppressum, judicate pupillo, et justificare viduam. Et venite colloquamur, dicit Dominus, et si fuerint peccata vestra quasi phœnicium, sicut nivem dealbabo, et si fuerint ut coccinum, sicut laeam dealbabo. Illa sunt remedia pœnitentiæ, quæ divinæ gratiæ ministri Spiritu sancto afflati docuerunt, atque ipse rerum omnium Dominus. » Quis porro negabit sanctum Clementem censuisse, hæc remedia ex Scripturis petita ad remissionem criminum gravissimorum sufficere?

Justinus martyr in dialogo cum Tryphone Judæo: « Non in hisce beneplacitum consistit Dei nostri. Si quis in vobis est perjurus aut fraudator, peccare desinat. Si quis fornicator, a malo resipiscat: et vera lætaque Dei sabbata peregerit. Si quis impuras habet manus, lavet, et purus fuerit » Sanctus Justinus videtur spectasse verba Epistolæ divi Pauli ad Ephesios, cap. IV et V, ubi Apostolus proponit apta remedia pro quibuslibet fere peccatis, scilicet pro peccatis mendacii, loqui veritatem: *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra.* Pro peccatis iracundiæ et vindictæ, mansuetudinem, misericordiam ac remissionem debitorum: *Irascimini et nolite peccare: Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo, et omnis amaritudo et ira, et indignatio, et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia; estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis.* Pro crimine furti, eleemosynam: *Quæ furabatur jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat*

unde tribuat necessitatem patienti. Pro peccatis for-
 nicationis, immunditiæ, aut avaritiæ : *Fornicatio
 autem et omnis immunditia, aut avaritia ne nominetur
 in vobis, sicut decet sanctos.* Deinde Apostolus
 describit quinam sint hujus pœnitentiæ fructus :
*Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in
 Domino. Ut filii lucis ambulate; fructus enim lucis
 est in omni bonitate et justitia et veritate, probantes
 quod sit beneplacitum Deo : et nolite communicare
 operibus infructuosis tenebrarum, magis autem re-
 darguite.* Et in Epistola ad Galatas, cap. v, omnia
 vitia describit, quibus statim apta remedia subjicit :
*Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt forni-
 catio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum
 servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, amula-
 tiones, ira, rixa, dissensiones, secta, invidia, homici-
 dia, ebrietates, comessationes, et his similia : quæ
 prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt
 regnum Dei non possidebunt. Fructus autem Spiritus
 est : caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas,
 bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia,
 continentia, castitas.* Hæc sunt remedia quæ sanctus
 Justinus martyr post Apostolum representat, cum-
 que non alia recenseat, cum divo Paulo illa sufficere
 arbitratus est.

Clemens Alexandrinus Pædag. lib. i : « Pœni-
 tentiam agere est a morbo convalescere. » Lib. ii
 Stromatum, idem pastor dicit etiam pœnitentiam
 esse magnam intelligentiam. « Qui enim eorum quæ
 fecit ducitur pœnitentia, non amplius facit, vel di-
 cit, etc. Est tarda cognitio pœnitentia, cognitio au-
 tem est prima a peccato cessatio. Fidei ergo offi-
 cium quoque et opus est pœnitentia. Nisi enim cre-
 diderit esse peccatum quo prius tenebatur, non di-
 movebitur; et nisi crediderit ei quidem qui delin-
 quit impendere supplicium, paratam autem esse
 salutem ei qui ex præceptis vivit, ne sic quidem mu-
 tabitur. » Lib. iv Stromatum : « Est autem suffi-
 ciens, ut ego opinor, homini purgatio, perfecta fir-
 maque ac stabilis pœnitentia, si cum de præceden-
 tibus nos damnaverimus actionibus; antea procedamus,
 postea intelligentes, et mentem immersam
 amore Dei sustollentes, tam ab iis quæ per sensum
 delectant quam prioribus delictis. » Lib. vi Stromat-
 um. « Est duplex pœnitentia : una quidem com-
 munis, propterea quod peccaverit; altera vero cum
 peccati naturam didicerit, persuadet ab ipso de-
 sistere peccato per principalem rationem cui est
 consequens ut non peccet. » Libro *Quis dives salvan-
 dus*, cap. 38 : « Si quis illam in animum suscepit,
 quamvis peccatis obnoxius sit, quamvis multa illicita
 perpetraverit, adaucta charitate puraque adhibita
 resipiscencia, errata sua corrigere potest. » Pœni-
 tentiæ definitiones quas sanctus Clemens Alexan-
 drinus refert, maxima continent remedia, quæ ipse
 affirmat ad remissionem peccatorum gravissimorum
 sufficere; inter quæ tamen nullo modo recensetur
 illa pœnitentia publica quam J. Morinus dicit ab
 ipsis incunabulis Ecclesiæ constitutam fuisse in af-

flictionibus et macerationibus corporis manifestis.

Tertullianus, lib. ii adversus Marcionem, cap. 24 :
 « Nam et in Græco sono, pœnitentiæ nomen, non ex
 delicti confessione, sed ex animi demutatione com-
 positum est, quam apud Deum pro rerum variantium
 sese occursu regi ostendimus. »

Origenes, lib. iii contra Celsum : « Neque injusto
 docemus sufficere ad hoc ut a Deo recipiatur, si ag-
 noscat suam miseriam, sed qui damnata præterita
 sua vita, convertat se ad meliorem frugem, eum a
 Deo recipi. »

Lactantius, lib. vi de vero Cultu, cap. 15 : « Agere
 autem pœnitentiam, nihil aliud est quam profiteri et
 affirmare se ulterius non peccaturum. » In eodem li-
 bro, cap. 24 : « Is enim quem facti sui pœnitet, er-
 rorem suum pristinum intelligit. Ideoque Græci me-
 lius, et significantius *περὶνοῦν* dicunt, quam nos
 possimus resipiscenciam dicere, etc. Purgemus igitur
 conscientiam quæ oculis Dei pervia est; et ut ait
 idem, semper ita vivamus ut rationem reddendam
 nobis arbitremur; putemusque nos momentis
 omnibus non in aliquo, ut ille dixit, orbis terræ
 theatro ab hominibus, sed desuper spectari ab eo
 qui et iudex et testis idem futurus est, cui rationem
 vitæ reposcenti, actus suos inficiari non licebit.
 Ergo satius est aut effugere conscientiam, aut nos
 ipsos ultro aperire animum, et perniciem rescissis
 vulneribus effundere; quibus nemo alius mederi po-
 test, nisi solus ille qui gressum claudis, visum cecis
 reddidit; maculata membra purgavit, mortuos exci-
 tavit. » Libro de Ira Dei, cap. 21 : « Itaque Deus
 non thure, non hostia, non pretiosis muneribus,
 quæ omnia sunt corruptibilia, sed morum emenda-
 tione placatur; et qui peccare desinit, iram Dei mor-
 talem facit. Idcirco enim non ad præsens noxium
 quemque punit, ut habeat homo resipiscendi et cor-
 rigendi sui facultatem. »

Hilarius Pictavorum episcopus in psalm. ii : « Sed
 hoc irrationabilis materiæ vas etiam sub alia intelli-
 gentia ad rationem humanæ voluntatis aptatum est,
 homines quidem per hæc vitia sua cadere : sed si in
 his pœniterent, id est, si ab his desinerent, se quo-
 que Deus in his quæ ad pœnam casus hujus consti-
 tuerit pœnitere. »

D Athanasius in epistola de Interpretatione Psalmo-
 rum : « Sunt quidem et in aliis Scripturis sententia
 prohibitoria, quæ mala vetant, sed in hoc codice,
 quomodo abstinendum sit a malis, exprimitur : ut
 edictum alibi est, pœnitentiam agendam esse, et
 pœnitentiam esse a peccatis desinere. » Quid his
 remediis ad remissionem criminum occultorum effi-
 caciæ? Inter quæ cum nec Tertullianus, nec Orige-
 nes, nec Lactantius, nec Hilarius Pictavorum epis-
 copus, neque Athanasius ullo modo commemorent
 pœnitentiam publicam; nunquid idcirco dicendum
 est hos omnes Patres gravissimorum animi morbo-
 rum curam prorsus neglexisse? Absit vero talis
 injuria.

Basilius in homilia in aliquot Scripturæ locos, ubi

de variis disserit vitiiis : « Ille castus est, ille libidinuosus. Utrum horum ditior : qui castitatem servat, an qui pecuniam ex injuria possidet? Certe qui castus. Hujus memoria sempiterna, illius fragiles sunt divitiæ; hujus thesaurum fur nullus effodiet, illius divitiæ hodie florent, eras marcescent. Igitur respice æqualia ac plana, suum cuique tribuens honorem : pretiosiores rationem habe, ut misericordiam invenias. Dic, age, estne inter vos quisquam inanis gloriæ cupidus, qui non sit iracundus? Cupidus es inanis gloriæ? non vides plana. Iracundus es? cum iracundo ne habites. Vides quomodo per breviloquentiam vitia nostra corrigantur, etc. Accipe remedium. Si accerseris medicum, et videris apud eum varia pharmaca variis contenta tabellis, considerabis quid tuo morbo conveniat. Non enim qui pede offendit, quærit oculi curationem; sed qui oculum habet affectum, commodam opem quærit oculo. Itaque quisque sibi ex Scripturis morbo suo convenientia sumat. Iracundus es? cohibe iram. Vir iracundus, inquit, turpis est, disce ex hac Scriptura. »

Gregorius Nazianzenus in oratione 15 : « Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleque vel per fraudem, vel per vim terminum transgressus est, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet, etc. Alius usuris et fenoribus terram contaminavit, etc. Alius reti suo multa colligenti immolavit, ac pauperis prædam domum habens, aut Dei memoriam ex animo aut certe illius male recordatus est, etc. » Et post alia Patrem sic hortatur, ut suum populum hæc doceat remedia, quibus illorum vitia curentur, et ira Dei reprimatur : « His populum tuum instrue. Doce panem esurienti frangere, et pauperes tecto carentes colligere, et nuditatem tegere, nec consanguineos despiciere : ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia : quo munere Deus magis quam multis oblationibus magnisque largitionibus delectatur. »

Gregorius Nyssenus in oratione adversus eos qui alios acerbius condemnant : « Tu vero, cujus animus æger est, cur non ad medicum properas? cur non ei confitendo morbum ostendis tuum? Quid pateris, ut depascatur, ut superet, ut inflammetur? Tandem aliquando resipisce, ac teipsum nosce. Deum offendisti, procreatorem tuum irritasti, eum qui et præsentis vite potestatem habet, et futuræ Dominus ac judex est. Delictis indulgens in morbum delapsus es : eum inedia et jejuniis cura. Animus laborat incontinentia, adhibeat temperantiæ medicamentum. Multiplici ac nimia pecuniæ cupiditate in febrim incidisti, liberalitate et elemosyna depellatur. Hæc enim est nimium explete mentis curatio. Læsit te rerum alienarum direptio, quæ rapta sunt ad proprios dominos revertantur; mendacium te proxime duxit ad interitum, *Perdes enim, inquit, omnes qui loquuntur mendacium*, veritatis studio periculum evitetur, etc. Quid enim aliud est pœnitentia, nisi dissolutio et eversio præteritorum, quæ vel re vel

A cogitatione sunt admissa? etc. Ostende mihi amaras atque uberes lacrymas tuas, ut meas ego quoque commisceam. Afflictionis participem et socium sume sacerdotem, ut patrem, etc. Quamobrem major tibi eo fiducia sit qui te in Deo genuit, quam in illis a quibus corpore procreatus es. Audacter ostende illi quæ sunt recondita. Animi arcana tanquam occulta vulnera medico relege. Ipse et honoris et valetudinis tuæ rationem habebit. »

Ambrosius, lib. II, epistola 7 : « Simul enim ac confessus quis fuerit, absolvitur. Denique dixi, *Pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei*. Mora ergo absolutionis in confitendo est, confessionem sequitur peccatorum remissio. » Multiplices animi morbos B gravissimos Patres describunt, iisque multiplicia subjiciunt remedia quæ ad salutem aptissima esse profitentur. Si vero canones publicæ pœnitentiæ intelligendi sint tam de criminibus occultis quam de publicis, cur Patres saluberrimi remedia non meminerint? Cogitare nefas est, nedum dicere, illud a Patribus tanta cum incuria fuisse prætermissum.

Joannes Chrysostomus in homilia in Psalmum : Jacobo Billio abbate interprete : « Totam tuam juventutem probro ac dedecore affecisti, totum vitæ tuæ tempus perdidisti? prius scortator eras, postea rapuisti ac suum alteri detraxisti, perjurio et blasphemia te obstrinxisti. Quænam tibi salutis spes esse queat? Actum est de te. Nihil aliud superest, quam ut præsentis saltem vitæ voluptatibus fruaris. C Hæc diaboli verba sunt. At mea contraria : Periisti, ad salutem consequi potes. Stupris ac libidini operam dedisti? at pudicitia studere potes. Adulterium admisisti? at hac labe liberari potes. Cecidisti? at resurgere potes. Exigua pœnitentia tua est? at magna Domini benignitas. Cædem perpetrasti, suum alteri ademisti? at meliorem mentem indue. Adulterio te devinxisti? at ab eo te remove. Sauciatus es? at medicinam adhibe, etc. Diurno tempore id faciendi spatium non habes, verum et præfectorum metus, et sodalium colloquia, et negotiorum cura et alendæ proles studium, et uxoris procuratio, et parandæ mensæ sollicitudo, ac denique infinitæ res animum tuum distrahunt. Si in lecto sis, atque in peccatorum tuorum memoriam venias, collacryma : D atque hac ratione ea delere potes. Deum tuum roga atque obsecra : Sicque corpus somno trade, posteaquam prius peccata tua confessus fueris ac rationes a te ipso exegeris. Sic enim requiem a Deo obtinebis. Molestumne ac grave est in lecto jacentem quotidiana peccata supputare? Cum autem ea supputas, animum tuum suspende, ipsum expoli, ipsum gehennæ metu aperi, ipsi sectionem, quæ dolore careat adhibe. Horrendum tribunal tibi effice, animum leniorem redde, ut postero die ad perpetranda peccata cunctantius accedas. »

J. Chrysostomus, in homilia 10 in caput III Matthæi : « Pœnitentiam vero dico, non solum ut a malis prioribus desistamus, verum etiam ut bonorum ope-

rum fructibus impleamur. *Facite*, inquit, *fructus dignos poenitentiae*. Quo autem modo fructificare poterimus, si utique peccatis adversa faciamus? Verbi gratia, aliena rapuisti? incipe donare jam propria. Longo es tempore fornicatus? A legitimo quoque usu suspendere conjugii, ac perpetuam continentiam saepius paucorum dierum castitate medicare. Injuriam vel opere cuiquam, vel sermone fecisti? refer benedictionis verba conviciis: et percutientes te, nunc officiis, tunc etiam beneficiis placare contende. Neque enim vulnerato sufficit ad salutem tantummodo spicula de corpore evellere, sed etiam remedia adhibere vulneribus. Deliciis ante et temulentia distillabas? jejunio et aquae potu utrumque compensa, ut famem superes imminuentem. Vidisti impudicis alienum decorem oculis? feminam jam omnino non videas, majore tractus cautione post vulnera. *Declina*, inquit, *a malo, et fac bonum*. In homilia 43 in cap. XII Matth.: « Quis ab avaritiae crimine mundus? noli enim mihi dicere, te moderate aliena atque timide tetigisse: sed cogita propter hanc rem parvam quam rapuisti, non parvo te cruciati in aeternum esse puniendum. Id inquam cogita et poenitentiam age. Quis a convicio atque obrectatione liber est? id autem procul dubio intrudit. Quis occulte proximum calumniatus non est? Quis superbia non intumuit? hic etiam caeteris omnibus immundior est. Quis oculis a lascivo aspectu continuit? quem adulterio deliquisse non dubitamus? quis frustra fratri suo iratus, non consilio atque reatui reus est? Quis non perjuravit? De quo quid possum dicere videtis, cum qui juravit, eum a malo esse contendam. Quis aliquando mammonae servus non fuit? qui profecto fecit ne Christi servus sit. Possum et alia his majora recensere: sed haec sufficientia duxi ad compunctionem vos inducere, nisi quis valde lapideus aut insensatus est. Nam si singula istorum ad gehennam deducunt, quid futurum est, si ad unum omnia coeunt? Quomodo igitur, inquires, salvari possibile est? si opposita his adhibeamus remedia, misericordiam in pauperes, orationem compunctionem, poenitentiam, humilitatem, contritum cor apprime, contemptum rerum praesentium. Mille namque salutis vias Deus nobis proposuit, dummodo diligenter velimus attendere. Animadvertamus igitur nos, ita medicinam recipiamus, ut per omnia remedia vulnera nostra curemus, et maculas detergamus: Quod facile facimus, si misericordes simus, si his qui nobis dolori fuerant, nequaquam irascimur; si gratias in omnibus Deo agimus, jejunantes pro viribus, orantes assidue, amicos nobis ex mammona iniquitatis facientes. Sic enim certe poterimus et delictorum veniam impetrare, et futura bona consequi. » In homilia de beato Philogonio: « Proinde et tu nunc quibus rebus provocasti Deum, per has rursus facito propitium. Provocasti illum pecuniarum rapina, per easdem illum reconcilia, cumque et rapta restitueris illis quos injuria affecerat et alia insuper addideris, dicito juxta Zachaeum: Reddo omnium, quae rapui,

A quadruplum. Provocasti lingua et maledicentia, multis contumelia affectis, vicissim lingua placato, pura: emittens preces, benedicens maledicentibus, laudans vituperantes, gratias agens injuriam inferentibus. Haec non egent multis diebus annisve, sed solo animi proposito, et unico die perficiuntur. Discede a malo, virtutem amplectere, desiste a pravitate: Pollicere te posthac ista non commissurum, et istud sufficere ad excusationem. Ego testificor ac fidejubeo fore, ut si nostrum quisque qui peccatis obnoxii sumus recedens a pristinis malis, ex animo vereque promittat Deo se postea nunquam ad illa rediturum, nihil aliud Deus requirit ad excusationem majorem, etc. Non necesse est trajicere mare, neque montium superare cacumina, sed domi sedens, si pietatem exhibeas, multamque cordis compunctionem, potes illum videre, potes totam diruere maceriem, totum submovere obstaculum, abbreviare viae longitudinem. » J. Chrysostomus singulis criminibus singula apposuit et idonea remedia, in quibus nullatenus poenitentia publica deprehenditur. Si loquatur de lacrymis, statim animadverti se intelligere lacrymas quae in secreto domus suae, et per noctem in lecto effusae crimina delent: si vero de jeuniis, non ea pro quibuslibet criminibus, sicut in poenitentia publica, mandari declarat, sed tantum pro deliciarum et temulentiae peccatis. Afirmat denique remedia a se proposita, licet non multis diebus, nec multo labore egeant, ea tamen omnino sufficere, nec aliquid aliud Deum requirere ad excusationem majorem.

C Hieronymus in epistola ad Rusticum. « Quando ingressus est David ad Bethsaabae uxorem Uriae Eliei, et a Nathan prophetante correptus, respondit: *Peccavi*; statimque meruit audire: Et Dominus a te abstulit peccatum, etc. Justitia justus non liberabit eum in quacunque die peccaverit. Et iniquitas iniqui non nocebit ei quacunque die conversus fuerit: unumquemque judicat, sicut invenerit. Nec praeterita considerat, sed praesentia: si tamen vetera crimina novella conversione mutantur.

Sulpitius Severus in Historia divi Martini, cap. 24: « Testabantur etiam aliqui ex fratribus, audisse se daemone protervis Martinum vocibus increpantem, cur intra monasterium aliquos ex fratribus, qui olim baptismum diversis erroribus perdidissent, conversos postea recepisset, exponentem crimina singulorum: Martinum diabolo repugnantem respondisse constanter antiqua delicta melioris vitae conversatione purgari: et per misericordiam Domini absolvendos esse peccatis qui peccare desinerent. »

D Augustinus, lib. de Fide et Operibus, cap. 26: « Sed nisi essent quaedam ita gravia ut etiam excommunicatione plectenda sint, non diceret Apostolus: *Congregatis vobis et meo spiritu, tradere ejusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu*. Unde etiam dicit: *Ne lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditiam et fornicationem quam gesserunt*. Item nisi essent quaedam non ea

humilitate poenitentiae sananda, qualis in Ecclesia datur eis qui proprie poenitentes vocantur, sed quibusdam correptionum medicamentis, non diceret ipse Dominus, *Corripe eum inter te et ipsum solum; Et si te audierit lucratus es fratrem tuum.* Postremo nisi essent quaedam sine quibus haec vita non agitur, non quotidianam medelam poneret in oratione quam docuit, etc. Sic remedia criminum occultorum non minus aperte distinguuntur a remediis criminum publicorum, id est publici scandali, sicut eodem modo declarat sanctus Augustinus in homilia ultima ex I., cap. 11, quam a remediis peccatorum sine quibus haec vita non agitur et quorum quotidiana medela est.

Cassianus in Collat. xx, de fine poenitentiae, cap. 10: « Noverimus autem nos, ut superius diximus, tunc demum pro praeteritis satisfecisse peccatis, cum ipsi motus atque affectus, per quos poenitenda commissimus fuerint de nostris cordibus amputati. Quod tamen nullus obtinere posse se credat qui non prius ipsas causas atque materias, pro quibus in illa collapsus est crimina, omni spiritus fervore succiderit ut verbi gratia si in fornicationem vel adulterium perniciose seminarum familiaritate collapsus est, summa festinatione etiam ipsum earum devitet aspectum: aut certe si per abundantiam vini epularumque est nimietate succensus, illicientium ciborum crapulam summa distractione castiget. Et rursum, si in perjurium, aut furtum, aut homicidium, aut blasphemiam, pecuniarum desiderio atque amore correptus incurrit, materiam avaritiae illetricem suae deceptionis abscidat; si in iracundiae vitium superbiae passione propellitur, arrogantiae ipsius fomitem summa humilitatis virtute convellat, etc. »

Fulgentius, de Incarnatione et Gratia Christi: « Nempe cum ipse Salvator noster propriae vocis imperio humanam convenit voluntatem dicens: Poenitemini, et credite Evangelio, claret tamen quia ut homo in Deum credere incipiat, a Deo accipit poenitentiam ad vitam, ita ut omnino credere non possit, nisi poenitentiam dono Dei miserantis acceperit: quae est autem poenitentia hominis, nisi mutatio voluntatis? » Lib. I de Remissione peccatorum, cap. 13: « De illis vero qui intra ecclesiam positi malis operibus insistebant, sic ad Corinthios loquitur medicinali sermone: *Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et fornicatione et impudicitia quam gesserunt.* Nec istos utique tristis doleret, nec illos humiliatus doleret Apostolus, si impiis et iniquis exacerbantibus divinam iustitiam sine conversione cordis remissionem peccatorum crederet conferendam: cum ipsa remissio peccatorum nonnisi in conversione cordis sortiatur effectum. » — Cap. 15: « Ipsius enim remissionis effectus in cordis conversione consistit, etc. Quid est enim aliud remissionem peccatorum consequi, nisi a peccati dominatione liberari? » —

A Cap. 16: « Conversio autem tunc vera probatur in homine, si impietas et iniquitas pellatur ex corde. » — Et cap. 17: « Conversio ergo illa in conspectu Dei grata est et accepta, in qua simul et fidei rectitudo servatur et vitae bonae regula custoditur: id est, ut principaliter recta teneatur de Deo sententia, deinde proximo exhibeatur charitas divinitus imperata. »

Eligius Noviomensis episcopus, in homilia 2: « Si vero tam pauper quis fuerit ut veram innocentiam cum simplicitate puri cordis et castitate mentis et corporis offerre nequiverit: duos saltem turtures, vel duos pullos columbae; id est, duo compunctionis genera, timoris scilicet et amoris, offerat, unum videlicet, hoc est, timorem pro peccato, pro quo timet et gemit ne ad tartari supplicia pertrahatur. Postea vero alterum in holocaustum, id est amorem pro coelestis patriae desiderio, cum jam veniam praesumens non gemit pro supplicio, sed quia tandiu a desiderato Dei regno differtur. »

In homilia 11: « Duo sunt namque genera compunctionis, quibus semetipsos Domino in arca cordis immolant fideles; nimirum si Dominum sentiens anima prius timore compungitur, vel postea, amore. Prius sese in lacrymis afficit; quia dum peccatorum suorum recordatur, pro his perpeti supplicia aeterna pertimescit: at dum longa mortis anxietate fuerit formido consumpta, quaedam jam de praesumptione vitae securitas nascitur, et in amorem coelestium gaudiorum animus inflammatur: et qui prius flebat ne duceretur ad supplicium; postmodum flere amarissime incipit, quia differtur a regno. Contemplatur etenim mens qui sint illi angelorum chori, quae ipsa societas beatorum spirituum, quae majestas aeternae visionis Dei, et amplius plangit quia bonis perennis deest, quam flebat prius cum mala aeterna metuebat. Utramque autem nostrae compunctionis hostiam gratanter accipere dignetur Christus; qui et pro peccato lugentibus atque afflictis clementer errata dimittit, et pro ingressu vitae coelestis tota mentis intentione ferventes, aeterna suae visionis luce reficit Jesus Christus Dominus noster. » Et ne quis existimet duo haec genera compunctionis poenitentiam publicam complecti, ipsemet postea convertens sermonem ad publicos poenitentes, testatur se de alia prius locutum esse, id est de poenitentia secreta, quae criminibus occultis competit.

Ex his omnibus manifestum est, praeter poenitentiam publicam, qualem J. Morinus describit, Patres antiquos docuisse tot alia esse remedia, quae ad sanationem gravissimorum animi morborum omnino sufficiunt, quot sunt crimina occulta. Unde satis mirari non possum quod vir summae eruditionis affirmaverit, si canones intelligendi sint de criminibus publicis, inde sequi Patres antiquos gravissimorum animi morborum sanationem prorsus neglexisse, et de criminibus occultis nullam curam gessisse. Non solum enim hoc argumentum nimis probat de poenitentia publica pro criminibus occultis, sed etiam pro

criminibus publicis, cum Patres testentur antiquos A canones poenitentiae publicae non intelligendos esse de omnibus criminibus publicis, atque aliam fuisse poenitentiam quae ad remissionem quorundam criminum licet publicorum sufficeret, sicut in sequenti capite demonstramus.

CAPUT VI.

Idem argumentum J. Morini refellitur : demonstratur Patres testari antiquos canones poenitentiae publicae intelligendos non esse de omnibus criminibus publicis ; atque aliam fuisse poenitentiam quae ad remissionem minorum criminum publicorum sufficere arbitrantur. Unde dignoscitur quenam crimina publica publicae poenitentiae obnoxia fuerint.

Origenes in Commentariis in Matthaeum, edit. Huet, tom. I, pag. 334 : « Quemadmodum igitur qui talia de omni peccato dicta esse pronuntiat, sive peccatum illud caedes sit, sive veneficium, sive puerorum stuprum, sive aliquid simile, occasionem prae-buit cur summam Christi patientiam et procrastinationem animo comprehenderemus ; ita e contrario qui fratrem ab eo qui frater appellatur distinxit, eum qui propter minima peccata quibus obnoxii sunt homines, post reprehensionem non fuerit conversus, habendum esse docet pro ethnico et publicano, propter peccata quae non ad mortem, vel, ut ea in Numeris lex appellat, mortifera non sunt ; quod utique nimis crudele videtur ; nec enim facile quemquam reperiri posse arbitror, qui non ter ob idem noxae genus fuerit objurgatus, maledicti, verbi gratia, quo maledicti, vel qui ira excandescunt, propinquorum nomini detrahunt ; vel vinolentiae ; vel orationis mendacis et otiosae, vel alterius cuiuspiam culpe ex iis quae multis inherere solent. » Secundum Apostolum I ad Corinth. cap. vi : *Neque molles, neque avari, neque ebriosi, regnum Dei possidebunt* ; et tamen Origenes testatur morem non fuisse Ecclesiae, ut maledictos, nequidem eos qui propinquorum nomini detrahebant, et ebriosos publica poenitentia puniret. Si quis objiciat ab Origene haec minima vocari, attendat Patres horum temporum non aliter locutos esse. Quare apud sanctum Cyprianum idolatriae crimen summum est delictum, gravissimum et extremum : minora vero, adulterium et homicidium.

Cyprianus in libro de Lapsis : « Studebant augendo patrimonio singuli ; et obliti quid credentes, aut sub apostolis ante fecissent, aut semper facere deberent, insatiable cupiditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant. Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris ; in feminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidae fraudes, circumveniendis fratribus subdole voluntates. Jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, prostituere gentilibus membra Christi : non jurare tantum tenere, sed adhuc etiam pejorare : praepositos

superbo tumore contemnere, venenata sibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem dissidere : episcopi plurimi, quos et hortamento esse oportet ceteris et exemplo, divina procuracione contempta, procuratores rerum saecularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis questuosae nundinas aucupari. Esurientes in Ecclesia fratribus non subvenire, habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fenus augere. » Ex his verbis sancti Cypriani colligo cum sancto Augustino lib. III contra epistolam Parmeniani, avaros et rapaces qui regnum Dei non possidebunt, temporibus sancti Cypriani in Ecclesia fuisse toleratos ; nec morem Ecclesiae fuisse ut crimina avaritiae, furti et perjurii, publica poenitentia plecterentur.

Pacianus in Parænesi ad poenitentiam : « Primum igitur, ut diximus, de modo peccantium retractemus, sedulo requirentes quae sint peccata, quae crimina : ne quis existimet, propter innumera delicta quorum fraudibus nullus immunis est, nec, omne hominum genus, indiscreta poenitendi lege constringere. Apud Mosen et veteres, minimi quoque peccati, et quadrantis unius, ut ita dixerim, rei, in eodem infelicitatis aestuario volutati sunt. Et qui sabbata violaverant, et qui immunda contigerant, et qui esearum vetita praesumpserant, et qui murmurabant, et qui pariete corrupto, et qui veste maculata templum summi regis intraverant, et qui altarium his obnoxii manu contrectaverant, aut veste contigerant, ut in coelum ascendere citius fuerit, aut emori satius quam haec universa servare. His igitur nos omnibus multisque praeterea carnalibus vitiis ut citius ad destinata quisque perveniat, sanguis Domini liberavit redemptos a servitute legis, et libertate fidei emancipatos. Ideoque apostolus Paulus ; *Vos autem, inquit, in libertatem vocati estis*. Haec illa libertas, quod non omnibus astringimur quibus veteres tenebantur ; sed donata ut ita dixerim silva delictorum et remediorum indulgentia destinata in pauca conclusi sumus et necessaria ; quae et servare facillimum esset credentibus, et cavere ; ut meritissimo Tartarum non recusaret qui tante donationi ingratus, ne haec quidem pauca servasset. Quae sint autem ista, videamus. Post Domini passionem, apostoli tractatis omnibus atque discussis epistolam tradiderunt, his qui ex gentibus crediderant, perferendam. Epistolae sententia haec fuit : « Apostoli et presbyteri fratres his qui sunt Antiochiae et Syriae, et Ciliciae fratribus qui sunt ex gentibus salutem. Quoniam audivimus quosdam ex nobis exiisse, et conturbasse vos verbis. » Item infra : « Visum est enim sancto Spiritui et nobis, nullum amplius imponi vobis pondus praeterquam haec : necesse est ut abstineatis vos ab idololatriis, et sanguine, et fornicatione, a quibus observantes, bene egetis, valete. » Haec est Novi Testamenti tota conclusio. Despectus in multis Spiritus sanctus, haec

nobis, capitalis periculi conditione, legavit. Reliqua peccata meliorum operum compensatione curantur : hæc vero tria crimina, ut basilisci alienjus afflatus, ut veneni calix, ut letalis arundo, metuenda sunt : non enim vitare animam, sed intercipere noverunt. Quare tenacitas humanitate redimetur, convicium satisfactione pensabitur, tristitia jucunditate, asperitas lenitate, gravitate levitas, honestate perversitas, et quæcunque, contrariis emendata proficiunt. Quid vero faciet contemptor Dei? Quid aget sanguinarius? Quod remedium capiet fornicator? nunquid aut placare Dominum desertor ipsius poterit : aut conservare sanguinem suum, qui fudit alienum; aut redintegrare Dei templum, qui illud fornicando violavit? Ista sunt capitalia, fratres, ista mortalia, etc. Accipite remedium si desperare cœpistis; si miseros vos agnoscitis, si timetis. » Multa sunt in hoc testimonio maxime considerata : I. Pacianus declarat a se requiri quænam sint crimina publica pœnitentia plectenda, ne quis existimet se velle omne genus humanum indiscreta lege pœnitendi constringere. II. Dicit fideles novæ legis ab antiqua lege servitutis liberatos ad pauca redactos esse et necessaria, quæ et servare facillimum esset et cavere. III. Ista quæ caveri debent, ab apostolis notata esse his verbis : Visum est Spiritui sancto et nobis, nullum amplius imponi vobis pondus præterquam hæc : necesse est ut abstineatis vos ab idolothytis, et sanguine, et fornicatione, etc. IV. Hæc tria crimina vocari capitalia et mortalia, et sola esse quæ pœnitentiæ publicæ remedio indigent. V. Reliqua peccata meliorum operum compensatione curari. Non igitur recte J. Morinus concludit, crimina de quibus intelligi non possunt antiqui canones pœnitentiæ, ab antiquis Patribus prorsus neglecta fuisse.

Basilius in epistola canonica ad Amphilochem, can. 50 : « De his qui rapiunt canonem quidem antiquum non habemus, sed propriam sententiam proferimus, ut ipsi et qui cum eis rapiunt tribus annis sint extra orationes. » Cum sanctus Basilius declaret se primum esse qui pœnitentiam publicam raptoribus indixerit, nunquid idcirco Patres antiqui crimen raptus prorsus neglexerunt et nullam de eo curam gesserunt. Sed vide Origenis homiliam 3 in Levitici cap. vi, ubi asserit omnes raptores, sive mulierum, sive aliarum rerum, non posse regnum Dei possidere, nisi de iis egerint pœnitentiam.

Basilius in procemio ad librum Ethicorum : « Sine dubio pessima nos decepit consuetudo; sine dubio magnorum in nobis malorum causa existit perversa hominum traditio, quæ videlicet ex peccatis partim declinarit, partim nullo discrimine adhibito suscepit : et cum aliis vehementer se assumulet succensere, veluti homicidio, adulterio et cæteris generis ejusdem, alia ne simplici quidem increpatione digna judicet, veluti iracundiam, convicium, temulentiam, avaritiam, et si qua sunt his similia, adversus quæ omnia alibi etiam is, ex cujus ore Christus loqueba-

tur, Paulus sententiam extulit, cum dixit, dignos morte esse qui talia agunt. » Saltem consuetudinis, quam improbat, ipse testis est sanctus Basilius. Utrum vero mos quem sanctus Pacianus testatur ex traditione apostolorum descendisse, jure reprehendendus sit, sic exponit ipsius frater sanctus Gregorius Nyssenus.

Gregorius Nyssenus in epistola canonica ad Leotoium episcopum : « Restat ad hæc ut irascentem animæ partem examinandam proponamus, quando lapsa a bono iræ usu in peccatum ceciderit. Cum autem multa sint quæ per iram fiunt peccata, et omnis generis mala, placuit omnibus nostris Patribus, in aliis quidem non nimium subtiliter agere, nec nimium in eo studii operæque ponere, ut omnia quæ ex ira nascerentur delicta curarent : quamvis Scriptura non solum vulnus prohibeat, sed etiam omne convicium vel maledictum, et si quid aliud ejusmodi ira efficit : sed solam cædis cautionem suis pœnis introduxerunt, etc. Altera autem idololatriæ species, sic enim divinus apostolus avaritiam appellat, nescio quomodo absque ulla pœnæ medela a Patribus prætermissa sit. Atqui hoc malum quidem videtur esse trium animi constitutionum affectio, etc. Et ut in universum dicam, hic morbus cum apostolica avaritiæ definitione consentit. Divinus enim apostolus eam non solum idololatriam, sed etiam omnium malorum radicem pronuntiavit, etc. Sed de iis quidem, quoniam id a Patribus prætermisum est, sufficere existimo publica doctrine ratione, ea quomodo fieri potest curare, veluti quosdam morbos ex repletione ortos, inexplibilis avaritiæ affectiones, oratione purgantes. Solum autem furtum, et sepulcrorum effossionem, et sacrilegium vitia existimamus, quod sic a Patrum consequentia, hæc nobis traditio facta sit. Atqui apud divinam Scripturam et fenus et usura sunt prohibita, et per quamdam potentiam, ad suam possessionem aliena traducere, etiamsi sub contractus aut transactionis specie hoc fortasse factum sit. Quoniam ergo nos quidem ad canonum potestatem assequendam fide digni non sumus, in iis quæ ex confesso prohibita sunt, canonicam sententiam dictis jam adiciemus. » Sanctus Gregorius Nyssenus non vituperat Ecclesiæ morem, de tribus tantum criminibus a sancto Paciano supra notatis publice pœnitendi : imo existimat sufficere cætera peccata, quæ licet a regno Dei excludant, aliis remediis curare, et veluti quosdam morbos ex repletione ortos, inexplibilis avaritiæ affectiones purgare. Ne quis vero forsan opponeret sententiam sancti Basili et Gregorii Nazianzeni, qui in oratione 59 sic loquitur : « Quid autem Novati crudelitatem pro lege habeam, qui avaritiam quidem, hoc est, alterum idololatriæ genus, nullo supplicio vindicavit, stuprum autem ita sæve acerbèque condemnavit, quasi nuda ipse carnis et corporis parte constaret. Veluti objectiones præveniens, hæc ita se sentire fatetur, quoniam, inquit, nos quidem ad canonum potestatem assequendam fide digni non sumus. »

Ambrosius lib. II de Pœnitentia, cap. 10 : « Nam si vere agerent pœnitentiam, iterandam postea non putarent, quia sicut unum baptisma, ita una pœnitentia, quæ tamen publice agitur. Nam quotidiani nos debet pœnitere peccati. Sed hæc delictorum graviorum, illa leviorum. » Quanam vero sint delicta leviora, sic declarat in exhortatione ad agendam pœnitentiam : « Quid est bene vivere post pœnitentiam? doce nos. Dico vobis, abstinere ab ebrietate, a concupiscentia, a furto, a malo eloquio, ab ipso immoderato risu, a verbo otioso, unde redduntur homines rationem in die iudicii. Ecce quæ levia dixi, ut tacerem gravia et pestifera. » Itaque Sanctus Ambrosius affirmat morem non fuisse Ecclesiæ de omnibus peccatis publicis, scilicet ebrietatis, furti et aliis, publice pœnitendi. Quæ peccata non levia et minorâ nuncupantur, nisi cum maximis et gravioribus delictis comparata, ut jam ex sancto Cypriano animadvertimus.

Joannes Chrysostomus non solum crimina gravissima, adulteria, homicidia et alia ejusdem generis, sed invidiam et iracundiam, et quidem juramentum publica pœnitentia puniendum esse censuit. At privata auctoritate non canonica hoc a se primum statutum esse ipse in homilia 42 ad cap. Matthæi XII de invidia aperte declarat his verbis : « Quomodo igitur ne veneno suo nos inficiat, faciemus? Si dabimus operam, ut quemadmodum fornicatori nefas ad ecclesiam ingredi, sic invidio quoque : imo vero multo magis invidus quam fornicator a cœtu fidelium exterminandus est. Si enim nunc cum id malum indifferens pene videatur, a nonnullis spernitur : profecto si atrocitas malignitatis ejus omnibus patuerit, facile ab ea resiliemus. Lacrymarum igitur fontes in fletibus manare deberent ex oculis. Deus orandus, perdiscendumque tibi est, turpissimum flagitium esse invidiam : sic enim affectus celeriter tanquam a periculoso morbo fugies, ac pœnitentiam ages. Sed quis ignorat, inquit, vitium esse invidiam? Ignorat quidem, ut dicis, nemo : non tamen sicuti fornicationem, aut adulterium abominandam ducunt. Quod ut credas, quæso, dic mihi : quando quisquam amare flevit, quoniam in invidiam lapsus esset? Quando Deum aliquis propitium esse sibi oravit, quoniam invidia peccasset. Nemo certe unquam. Sed quamvis omnibus invidentior hominibus sit, jejuniis tamen aliquo, aut parvo argento pauperibus dato effecisse credit, ut nihil mali commisisse videatur, cum tamen omnium pessima atque scelestissima passione vexetur. » Idem S. Chrysostomus de iracundia et juramenti testatur in homilia de similitudine seu ira : « Ut enim, inquit, fornicantem blasphemantemque impossibile est sacræ mensæ participem fieri, ita quoque qui inimicitias fovet, aut in ira pertinax est, non potest frui sancta communione. Neque id immerito : qui enim meretricatus est, aut adulterium commisit, simul ut animum explevit, finem peccato imposuit; quod si resipiscens se a lapsu excitare

veluerit, magnamque ostenderit pœnitentiam, assuetur haud dubie non vulgarem consolationem : qui autem similitudinis tenax est, singulis diebus peccatum facit, nec unquam illud absolvit. Illic in adulterio, contra, simul cum flagitio expletum est peccatum : hic quotiçie idem scelus tentatur : quam igitur veniam speralimus, qui nos tali belluæ ultro dedimus? » Et in eadem homilia de juramentis : « Quadraginta dies jam præterierunt, si Pascha quoque sacrum præterierit, nulli jam deinde veniam dabo, non admonitionem, sed vim imperii et severitatem non contemnendam adhibebo. Non enim hæc valida est consuetudinis excusatio : cur non præterit fur consuetudinem, et a supplicio liberatur? Cur non idem facit homicida et adulter? Jam igitur denuntio et protestor si conveniam singulos et capiam. Nam haud dubie capiam : quod si deprehendam aliquos hæc vitia non correxisse, pœnam irrogabo, edicam ut foris extra sacra mysteria consistant. » Similiter pro spectaculis J. Chrysostomus non amplius pharmaca levia, sed styptica et mordacia pœnitentiæ publicæ adhibenda esse judicat pluribus in locis, ac præsertim in homilia 7 ad caput Genes. I, his verbis : « Neque enim semper expedit pharmaca levia adhibere : sed quando ulcus curationi resistit, oportet styptica et mordacia admoveere quo morbo occurratur citius : sciunt igitur omnes his criminibus obnoxii, si post hanc nostram admonitionem in ea negligentia manserint, non toleraturos nos, sed legibus ecclesiasticis usuros, et magna austeritate docturos, ne talia posthac negligent, neve tanto contemptu divina audiant eloquia. » Cum igitur J. Chrysostomus se profiteatur horum decretorum primum auctorem, de quo plures conquerebantur, satis ostendit hæc statuisse privata non canonica auctoritate : ac proinde non in more Ecclesiæ fuisse positum, ut saltem tunc temporis hæc crimina publica publicæ pœnitentiæ obnoxia fuerint.

Hieronymus in libro III in Epist. ad Galatas, cap. V : « Ergo in anima in qua peccatum regnavit, non potest Dei regnare regnum. Quæ enim participatio justitiæ et iniquitati? Quæ communicatio lucis ad tenebras? Qui consensus Christo et Belial? Et putamus nos regnum Dei consequi, si a fornicatione, idololatria, et veneficiis immunes simus. Ecce inimicitia, contentio, ira, rixa, dissensio, ebrietas quoque et cætera quæ parva arbitramur, excludunt nos a regno Dei. Nec refert uno quis a beatitudine excludatur, an pluribus : cum omnia similiter excludant. » Et in hæc verba Epistolæ posterioris, cap. XIII : *Timeo enim ne forte cum venero non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis, ne forte contentiones, emulationes, animositates, dissensiones, detractones, susurraciones, inflationes, seditiones sint inter vos.* « Propter hæc se dicebat severissime vindicare. Quid faceret, si nostris temporibus adveniret, quibus, ad comparationem aliorum criminum, ista ne putantur quidem

esse peccata. » Hæc falsa persuasio procul dubio nata erat, ex eo quod ista peccata quæ licet excludant a regno Dei, non tamen publica et ardua pœnitentia, sed aliis remediis facillimis curari sole-
rent.

Augustinus, libro de Fide et Operibus, cap. 19 : « Qui autem opinantur et cætera eleemosynis facile compensari, tria tamen esse non dubitant excommunicatione punienda, donec pœnitentia humiliore sanentur, impudicitiam, idololatriam, homicidium. Neque enim nunc opus est quærere qualis sit eorum ista sententia, et utrum corrigenda an approbanda, ne opus susceptum mittamus in longum, etc. » Etsi sanctus Augustinus alibi videatur dicere omnia crimina pœnis publicæ pœnitentiæ obnoxia esse, sed requisitis multis conditionibus, quas infra referemus : nunc tamen testatur plures esse in Ecclesia qui, sine dubio iisdem rationibus moti quibus movebantur antiqui Patres, et inter cæteros sanctus Pacianus et Gregorius Nyssenus, existimabant hæc tria crimina, impudicitiam, idololatriam, homicidium, sola esse quæ humilioris pœnitentiæ remediis indigerent, cum cætera eleemosynis et aliis ejusmodi facile compensari possent.

Postremo, ut traditio Patrum deducatur usque ad Theodorum, egregium Eligii episcopi Noviomensis testimonium proferam ex homilia 16 : « Pœnitentia autem illa est vera, ut jam amplius non faciat homo mala quæ gessit, sed de præteritis pœniteat et de futuris caveat, nec ad ipsa iterum revertatur. Et ideo, charissimi, juxta Psalmistæ vocem ; declinemus a malo et faciamus bonum : et ut scire possitis quomodo id fieri oporteat, audite quæ dicturi sumus attentius. Quicumque superbus fuit aut elatus, reprimat superbiam suam, et sit humilis et simplex ; quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Qui erat iracundus, vel, quod est deterius, furibundus et minax, protervus atque crudelis, compescat sævitiam suam et mentis crudelitatem, et sit patiens, mitis atque pius, quoniam ira viri justitiam Dei non operatur ; et absque patientia et pietate regnum Dei consequi nemo potest. Qui fuit grassator idem carnifex, sive, quod est deterius, homicida, conversus agat dignam pœnitentiam et sit mansuetus et pius : quoniam sicut homicidæ, nisi dignam egerint pœnitentiam, vitam æternam consequi non possunt, ita nec grassatores, qui sine pietate miserorum membra dilaniant sive detru-
cant. Qui erat invidus sive odiosus, conversus a malitia sua, sit benignus atque misericors, discat diligere fratrem suum quem prius odio habebat. Qui fuit fornicator aut adulter seu incestus, immundus, conversus agat pœnitentiam, et deinceps vivat sobrie atque continenter, etc. Qui erat scurra, id est, minator turpia sectans et immunda loquens, corrigat semetipsum, et desinat esse quod fuit : discat bonum loqui, qui prius vana et turpia loquendo tam se quam auditores suos maculabat. Qui erat avarus aut tenax, id est, qui aliena cupiebat, et qui sua

minime largiebatur, contentus suis propriis rebus, sit largus et beneficus : id est, aliena non concupiscat, non rapiat, non fraudeiur, et in quantum vires ei suppetunt, porrigat. Qui *furabatur jam non furetur*, sed magis laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Qui erat comessor, id est, glutto aut ebriosus, sit parvus et sobrius. Qui consueverat propter humanam famam indiscrete res suas in cibo et potu superflue effundere, discat rationabiliter eas dispensare ; quoniam sicut abominatio est apud Dominum avaritia, id est tenacitas, ita peccatum est indiscreta effusio : nec tenaces enim nos esse vult Deus, nec prodigos, id est effusos. Qui erat mendax aut falsarius, corrigat malum suum, et cesset esse qualis fuit, sitque amator veritatis et rectitudinis. » Sic exceptis criminibus adulterii, homicidii, et aliis quibus digna competit pœnitentia, qualis tunc in Ecclesia publice agebatur, testatur sanctus Eligius cætera peccata, veluti superbiæ, iracundiæ et sevitie, quæ excludunt a regno Dei ; invidiæ et odii, animi turpia et immunda sectantis, avaritiæ quæ est idolorum servitus, ebrietatis, prodigalitatis et mendacii, aliis remediis facile curari.

Hinc constat non pro omnibus criminibus publicis publicam pœnitentiam fuisse impositam. Si ergo argumentum J. Morini de criminibus publicis nimium probat, multo magis de criminibus occultis : cumque argumentum quod nimis probat, juxta leges dialecticæ nihil probet ; fateatur quisque necesse est secundum argumentum, quo J. Morinus utitur ad demonstrandum antiquam Ecclesiæ fuisse praxim de criminibus occultis publice pœnitendi, nullius esse momenti.

CAPUT VII.

Tertium argumentum J. Morini refellitur : et exponitur Augustini testimonium.

« Tertium, inquit J. Morinus, si crimina quis sponte enuntiasset, minori tempore in substatione, auditione, etc., commoraturum, quam si accusatus et convictus esset. Plerique enim canones et Patrum pleraque dicta hanc legem reis criminum dictant, cujus rei testimonia multa legere potes lib. II, c. 6. Si crimina ponas publica pro specie istarum legum explananda, quæ ratio fingi potest istius temperamenti ? Si crimen publicum est, jam convictio per se facta est : ipsa facti, ut ita dicam, notorietas convictioni æquivaluit. Delatus tergiversari non potest. Imo ne delatore quidem opus habet episcopus, cum ponatur crimen publicum et notorium, sed monitore, ac ne monitore quidem, cum eo casu episcopus sola muneris peragendi conscientia stimulatus publicum peccatorem, et resipiscentem pœnitentia castigare possit. »

Responsio. — Quamvis faterer crimen esse occultum, quod inde concluditur, si postea spontanea denuntiatione coram iudicibus Ecclesiæ fiat publi-

cum? Volenti enim non fit injuria. Porro ista denuntiatio quæ varias ob causas agebatur coram iudicibus Ecclesiæ, præsertim vero ne de crimine jam a quibusdam cognito rei accusati et convicti majori pœnitentia punirentur, non potest accipi pro confessione secreta, propter quam nemini unquam licuit juxta canones mandare pœnitentiam publicam, ut tot Patrum testimoniis supra demonstravimus. Quare tertium J. Morini argumentum nullo modo valere potest.

Persequitur J. Morinus: « Sanctus Augustinus, homil. 49, ex 50, c. 3 et sequentibus, evidenter admodum hoc nos docet; baptizatos et fideles compellat: « Si non potuistis habere vel noluistis pudicitiam conjugalem, seu continentiam, et devistis a proposito, seu vinculo conjugali, vel devotione continentiae, sit in vobis dolor et humilitas pœnitentiae. » Quia vero alicui forsitan obscurum esset, quod peccati genus, quam pœnitentiam intelligeret, statim hoc explicat: « Apertius dico: nemo dicat, non intellexi. Qui post uxores vestras vos illicito concubitu maculastis, si præter uxores vestras cum aliqua concubastis, agite pœnitentiam, quæ agitur in Ecclesia, ut pro vobis oret Ecclesia. » De adulterio perpetrato illi quæstio, eoque potissimum occulto: generatim enim quoslibet adulteros compellat, eosque pari et indistincta necessitate, verbisque de crimine hypotheticis quæ de publico stolidè enuntiarentur, ad pœnitentiam publicam exhortatur et astringit, pœnitentiam scilicet qualis agitur in Ecclesia, ut pro iis oret Ecclesia. »

Responsio. — Cum sanctus Augustinus alibi sæpissime declaret pœnitentiam publicam non nisi pro publicis criminibus indictam esse, et pro occultis secreto factam sufficere, sicut supra ostendimus: nemo non videt, ubi sanctus Augustinus loquitur generatim de criminibus publica pœnitentia puniendis, non nisi publica intelligi posse; verbi gratia, cum quis dicit leges civiles mulieres adulteras punire, loquitur tantum de iis quæ de adulterio convictæ sunt in iudicio sæculari. Idem vero sentiendum esse de iudicio ecclesiastico affirmat sanctus Augustinus in homilia ultima ex L, cap. 12: « Nos vero, inquit, a communione prohibere quemquam non possumus, quamvis hæc prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis, nisi aut sponte confessum, aut in aliquo sive seculari sive ecclesiastico iudicio nominatum atque convictum. Quis enim sibi utrumque audeat assumere, ut cuiquam ipse sit et accusator et iudex? Cujusmodi regulam etiam Paulus apostolus in eadem ad Corinthios Epistola breviter insinuasse intelligitur, cum quibusdam commemoratis criminibus, ecclesiastici iudicii formam ad omnia similia ex quibusdam daret. » Et paulo post: « Noluit enim hominem ab homine judicari ex arbitrio suspitionis, vel etiam extraordinario usurpato iudicio, sed potius ex lege Dei secundum ordinem Ecclesiæ, sive ultro confessum, sive accusatum atque convictum. Alioquin illud cur dixit, Si quis frater nominatur aut fornicator,

A aut idolis serviens, et cætera, nisi quia eam nominationem intelligi voluit quæ fit in quemquam cum sententia ordine judiciario atque integritate profertur? Nam si nominatio sola sufficit, multi damnandi sunt innocentes, quia sæpe falso in quoquam crimina nominantur. »

Persequitur J. Morinus: « Deinde prorsus improbabile est eos de peccato publico secretam esse agendam pœnitentiam pertinaciter contendisse, ut contendebant ii quos refutat. Statim enim occurrit quorundam objectioni, qui ut publicæ pœnitentiæ dedecus vitarent prætexebant se privatim et occulte pœnitentiam agere, quasi crimini suo eluendo privata pœnitentia sufficeret. Sed hoc negat Augustinus et negationis suæ rationem reddit: « Nemo sibi dicat, occulte ago, apud Deum ago: novit Deus qui mihi ignoscit, quia in corde ago. Ergo sine causa dictum est, Quæ solveritis in terra, soluta erunt in cælo? Ergo sine causa sunt claves datæ Ecclesiæ Dei? frustramus Evangelium Dei, frustramus verba Christi? promittimus vobis quod ille negat? nonne vos decipimus? Qui pœnitentiam occulte vult agere de eo peccato cui publicam imposuit Ecclesia, frustrat Evangelium Christi, et supervacanea existimat illius verba, quibus Ecclesiæ tribuit ligandi potestatem, cum illi ejusque decretis sese non submittat. Existimat Ecclesiam eum fallere, et vana remissionis peccatorum promissione, si jussa fecerit, deludere. »

Responsio. — At illud non prorsus improbabile est, cum paulo infra sanctus Augustinus testetur peccatum celari non potuisse. Nonne poterant dicere se de peccatis publicis occulte agere pœnitentiam? qualem non multo post plures egisse refert Anastasius Sinaita ad finem orationis de sancta synaxi his verbis: « Esto, fratrem tuum peccatorem esse, unde cæteras ejus actiones compertas habes? Nam multi crebro reperiuntur qui palam peccarunt, sed clam et occulte magnam pœnitentiam egerunt. Et nos quidem novimus quando peccant, at vero pœnitentiam et conversionem illorum ignoramus, et a nobis quidem judicantur peccatores, apud Deum autem iustificati sunt. »

Joan. Morinus: « Si lato hoc pœnitentiæ occultæ suffragio aliud pœnitentiæ publicæ agendæ impedimentum tollit, erubescant scilicet, non confessionis publicæ, nam non magis erubuisse occulte confiteri, quam occulte pœnitere, unumque facile ex alio consequitur. Deinde probabile videtur, imo certum, eos de quibus agit privatim peccata confessos, sed pœnitentiam publicam recusasse, et privatæ actionem prætexuisse. Nam totus est sanctus Augustinus ad actionem publicam necessitatem astringendam. Unde necessario inferendum eos in quos disputat, aut jam confessos esse privatim, aut de confessione privata litem nullam movisse, sed tantum pœnitentiam publicam exhorruisse. Sed quidquid sit, actiones occultas non spectavit Augustinus, sed publicas tantum, de quibus erubescant amelinæ

conatur. « Resistit mihi filius pestilentiae, et eru-
 « bescit genu figere sub benedictione Dei? Quod
 « non erubescit imperator, erubescit nec senator,
 « sed tantum curialis, etc. Propterea Deus voluit
 « ut Theodosius imperator ageret poenitentiam pu-
 « blicam in conspectu populi, maxime quia peccatum
 « ejus celari non potuit, et erubescit senator quod
 « non erubescit imperator, etc. » Hoc est quod præ-
 sertim erubescabant genua figere in ecclesia cum
 poenitentibus, et caput manibus et benedictionibus
 sacerdotum supponere, ac consequenter ab Ecclesiae
 sacrificio et fidelium cœtu expelli. Ut autem ista mo-
 deste et humiliter perferant, Theodosii imperatoris
 exemplo hortatur. Quod notat sanctus Augustinus
 Theodosium poenitentiam publicam egisse, maxime
 quia peccatum ejus celari non potuit, criminis oc-
 culti poenitentiam publicam novo dicto confirmat.
 Necessario enim hinc infertur criminis et occulti et
 publici poenitentiam agi publicam, sed publici, aut
 qui celari non potest maxime. »

Responsio. — Quis putet sanctum Augustinum
 dialecticæ peritum, adulteros quoslibet occultos ad
 agendam publicam poenitentiam exhortari, hoc scilicet
 argumento : Deus voluit ut Theodosius imperator
 ageret poenitentiam publicam in conspectu po-
 puli, maxime quia peccatum ejus celari non potuit;
 ergo Deus vult ut vos, quorum peccata sunt occulta,
 agatis poenitentiam publicam? Nunquid prompta
 esset excusatio? Imo Deus non vult ut agamus poeni-
 tentiam publicam, maxime cum peccatum nostrum
 celari potuerit. Ut igitur exhortatio sancti Augustini
 quodammodo valeat, dicere debemus peccata eorum
 quos ad publicam poenitentiam agendam hortatur,
 publica fuisse.

Porro hæc verba, maxime cum non novo dicto
 confirmant publicam poenitentiam agendam esse de
 peccatis occultis, sed tantum indicant fieri posse
 propter quasdam alias rationes, quas supra exposuit
 Origenes; et maximam publicæ poenitentiae rationem,
 et solam quæ fuerit a Patribus sancita, esse crimen
 publicum.

J. Morinus nonnulla alia Patrum testimonia pro-
 ponit, quibus, ne eadem sæpius repetantur, sufficit
 respondere : I. Nullum testimonium proferri, quod
 aperte probet pro peccatis occultis secundum cano-
 nes publicam poenitentiam agendam esse. II. Quæ
 Patres dicunt de peccatis capitalibus poenitentia pu-
 blica diluendis, non nisi de criminibus publicis intel-
 ligi posse, cum Patres alibi manifestissime distin-
 guant inter crimina publica et occulta, et poeni-
 tentiam quæ utrisque competit, occultis occultam,
 publicis publicam.

CAPUT VIII.

*Explicantur quædam verba Poenitentialis : atque osten-
 ditur poenitentiam publicam, qualem Joan. Morinus
 describit, pro publicis criminibus etiam gravissimis
 non esse absolute necessariam; et quare Patres
 plures publicos peccatores ab ea exemerint.*

Aliquis forsân objiciet verba Poenitentialis, uti

A Theodorus refert in sua provincia non esse reconci-
 liationem, quia non est publica poenitentia; conten-
 detque Theodorum non solum pro peccatis occultis,
 sed etiam pro publicis poenitentiam publicam mu-
 tasse. Verum animadvertendum est, id quod nullo
 unquam Ecclesiae decreto fuit stabilitum, a Theodoro
 non potuisse mutari contra canones, scilicet pro cri-
 minibus occultis publicam poenitentiam. De publicis
 vero criminibus. considerare oportet, Theodorum
 disciplinam totius Ecclesiae, tam Orientalis quam
 Occidentalis, proponere; et morem quem in sua
 provincia institutum repererat, spectata plurimorum
 infirmitate, maluisse tolerare quam cum scandalo
 aliorum auferre privata auctoritate. Quapropter, ne
 quis severioris disciplinæ amator vituperet Theodo-
 rum, quem Patres in synodis pium æque ac doctum
 laudarunt; oportet ostendere : I. poenitentiam pu-
 blicam, qualem lib. iv de Pœn., cap. 7, J. Morinus
 describit, et quam plures dicunt ab incunabulis Ec-
 clesiae constitutam esse in afflictionibus et macera-
 tionibus corporis manifestis ac diuturnis, non esse
 omnino necessariam ad remissionem publicorum
 criminum etiam gravissimorum. II. Quibusnam ra-
 tionibus moti sunt Patres, ut multos peccatores pu-
 blicos ab illa poenitentia eximerent.

Justinus in Apologia, juxta Eusebium prima, quæ
 idcirco male inscribitur secunda in editis : « Pro-
 pheta a persona Patris dicit : Et diem magnum je-
 junii, et otium non sustinebo, neque cum veneritis
 ut appareatis mihi, exaudiam vos. Plenæ sunt manus
 vestræ sanguine. Et cum offeritis similitam aut incen-
 sum, abominatio mihi est. Adipem agnorum et san-
 guinem hircorum nolo. Quis enim requisivit hæc ex
 manibus vestris? Verum dissolve omnem colligatio-
 nem iniquitatis; disrumpe fasciculos violentorum
 contractuum; vagum et nudum tege, frange esurienti
 panem tuum. Et qualia quidem sint quæ per vates
 suos a Deo præcepta sint, his exemplis intelligere
 potestis. » — In dialogo cum Tryphone Judæo :
 « Quid mihi jejuniatis, ut hodie audiat in clamore
 vox vestra? Jejunium hoc ego non elegi, ut in die
 humiliet vir animam suam. Atque si flectas tanquam
 circum collum suum, et saccum cineremque sub-
 sternas, ne si quidem vocabitis jejunium et diem
 acceptum Domino. Non istius modi jejunium ego
 elegi, dicit Dominus : sed solve omnem colligatio-
 nem iniquitatis, solve obligationes violentorum con-
 tractuum, emitte contractos in remissione et omnem
 syngrapham iniquam discerpe; frange esurienti pa-
 nem tuum, et egenos vagos induc in domum tuam.
 Cum videris nudum, operi eum : et e vernaculis se-
 minis tui, ne quemquam despexeris. Tunc erumpet
 matutinum lumen tuum; et sanitates peccatoris ci-
 tius orientur : et præbit ante te justitia tua, et glo-
 ria Dei complectetur te. Tunc clamabis, et Deus
 exaudiet te : adhuc te loquente, dicit : Ecce adsum.
 Si abstuleris a te colligationem, et manuum compli-
 cationem, et verbum murmuris, et dederis esurienti
 panem tuum ex animo, et animam humiliatam im-

pleveris : tunc exoriatur in tenebris lumen tuum, et tenebræ tuæ et meridies. » Sanctus Justinus loquitur de poenitentia quæ ad remissionem gravissimorum et publicorum criminum penitus sufficit : attamen non illa est poenitentia qualem J. Morinus describit, et quam plures viri docti dixerunt ab incunabulis Ecclesiæ constitutam esse in afflictionibus corporis manifestis ac diuturnis. Itaque sanctus Justinus hanc poenitentiam ad remissionem gravissimorum et publicorum criminum non absolute necessariam esse judicavit.

Theophilus Antiochenus ad Autolicum, lib. III : « Cæterum Isaias propheta communiter omnes, imprimis tamen Judæos, compellat, ut ad poenitentiam convelent, dicens : *Quærite Dominum*, quando ille *inveniri potest : invoke eum*, quando ille *prope est. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus, et ad Deum nostrum*, quoniam abundabit ut remittat. Alius præterea propheta, Ezechiel, inquit : Quod si impius aversus fuerit ab omnibus peccatis suis quæ fecit, et custodierit omnia statuta mea, feceritque judicium et justitiam, vivendo vivet et non morietur. Omnes iniquitates ejus quas fecit non venient in recordationem ejus, sed in justitia sua quam fecit, vivet. Nunquid desidero aut volo mortem impii, dicit Dominus Deus? an non magis ut convertat se a viis suis et vivat? Isaias iterum inquit poenitentiam inculcans : Convertimini qui profundum consilium iustis et iniquum, ut salvemini. Similiter Jeremias : Convertimini ad Dominum Deum vestrum, quemadmodum vindemians ad cartallum, et misericordiam consequemini. Plurima sunt et numerum fere omnem excedunt, quæ in Scriptura sacra de poenitentia agenda comprehenduntur, etc. Utriusque Testamenti ministri uno eodemque Spiritu inspirati locuti sunt. Isaias sic ciamat : Auferte malitiam conatum vestrorum a conspectu oculorum meorum, cessate malefacere, discite benefacere, quærite judicium, salvate oppressum, agite in judicio causam pupilli et viduæ. Idem alibi dicit : Dissolve impias colligationes, solve fasciculos onerosos, dimitte confractos liberos, et ut dirumpatis omne onus. Nunquid ut partiaris esurienti panem tuum, et pauperes vagos introducas in domum? Si videris nudum, operies eum, et a propinquo tuo te non abscondes. Tunc proferetur quasi aurora lux tua, et sanitas tua velociter crescet, et ibit ante te justitia tua. Ilis astipulatur Jeremias dicens : State juxta vias, et circumspicite, interrogate de semitis antiquis, et quæ via melior fuerit, in ea ambulate : ut inveniatis requiem pro animabus vestris : judicium justum judicate; quia in his consistit voluntas Domini Dei vestri. Huic consentit Moses, qui ait : Custodite judicium, et appropinquate ad Dominum Deum vestrum, qui firmavit caelum et condidit terram. Ab his non dissentit Zacharias, dicens. Judicate judicium veritatis, et facile pietatem atque misericordiam unusquisque

A cum fratre suo. Viduam et pupillum, peregrinum et pauperem nolite calumniari : neque cogitatis in corde vestro unusquisque malum fratris sui. » Sanctus Theophilus pluribus Scripturarum testimoniis et præcipuis, veram describit poenitentiam, quæ ad remissionem publicorum et gravissimorum criminum omnino sufficit : cumque non ea sit poenitentia quam plures dixerunt ab incunabulis Ecclesiæ constitutam esse in afflictionibus et macerationibus corporis manifestis ac diuturnis, certum est sanctum Theophilum, ad remissionem publicorum et gravissimorum criminum non absolute necessariam judicasse hanc poenitentiam.

Irenæus, lib. IV adversus hæreses, cap. 32 : « Sed miserans eorum cæcitati, et verum sacrificium insinuans, quod offerentes propitiabuntur Deum, ut ab eo vitam percipiant. Quemadmodum alibi ait : Sacrificium Deo cor contribulatum; odor suavitatis Deo cor clarificans eum qui plasmavit, etc. Et Zacharias autem in duodecim prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait : Hæc dicit Dominus omnipotens. Judicium justum judicate, pietatem et misericordiam facite unusquisque ad fratrem suum. Viduam et orphanum et proselytum et pauperem nolite opprimere, et unusquisque malitiam fratris sui non recogitet in corde suo, et jurationem falsam ne dilexeritis. Quoniam hæc omnia odi, dicit Dominus omnipotens. Et David autem similiter : Quis est, inquit, homo qui vult vitam, et amat videre dies bonos? Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo et fac bonum : inquire pacem, et sequere eam. » Aliis Scripturarum testimoniis sanctus Irenæus describit perfectam pro criminibus sive publicis sive gravissimis poenitentiam, quæ tamen non consistit in afflictionibus et macerationibus corporis manifestis ac diuturnis.

Clemens Alexandrinus in libro quem inscripsit : *Quisnam dives salutem consequi possit*, poenitentiam juvenis, qui instituto latronum collegio, ipse prompto animo dux eorum effectus, violentia, cædibus atque atrocitate cunctos superabat, sic refert : « Et accedentem senem, id est Joannem apostolum, complexus, gemitu ac lamentis quantum maxime poterat, veniam rogabat, et lacrymis quasi altero quodam baptismo expiabat, solam dextram occultans. Tum apostolus spondens ac dejerans se veniam ipsi a Salvatore impetravisse, oransque ac in genua provolutus, et dextram ipsam juvenis, ut pote poenitentia expurgatam deosculans, ipsum in ecclesiam reduxit. Exinde partim crebris orationibus Deum deprecans, partim continuatis una cum juvene simul decertans, omnibus denique verborum illecebris animum ejus demulcens, non prius accessit quam illum Ecclesiæ restituisset, magnumque sinceræ poenitentiae exemplum, et iteratæ regenerationis ingens documentum, et conspicuæ resurrectionis tropæum omnibus ostendisset. » En magnum poenitentiae exemplum, quod declarat cri-

mina publica et gravissima absque diuturnis afflictionibus et macerationibus corporis dilui posse.

Hucusque testimonia Patrum plane demonstrant publicam poenitentiam quæ consistit in afflictionibus et macerationibus corporis manifestis ac diuturnis non esse absolute necessariam. Illud quoque erit perspicuum etiam dum maxime hæc poenitentia vigeat, si ostendamus quibusnam rationibus moti sint Patres ut multos peccatores publicos a poenitentia publica eximerent.

Patres concilii Neocesariensis, can. 9: « Presbyter si præoccupatus corporali peccato provehatur, et confessus fuerit de se quod ante ordinationem deliquerit, oblata non consecret, manens in reliquis officiis, propter studium bonum. » Nam peccata reliqua plerique dixerunt per manus impositionem posse dimitti. Crimen occultum ipsa confessione fit publicum. Qui tamen illud commisit, propter manus impositionem quam in ordinatione accepit, a poenitentia publica liberatur. Quam rationem posthac Innocentius I confutasse videtur in epistola ad episcopos Macedonice, cap. 4, his verbis: « Ergo si ita est, applicentur ad ordinationem sacrilegi, adulteri atque omnium criminum rei, quia benedictione ordinationis crimina vel vitia putantur auferri. Nullus sit poenitentiae locus quia id potest præstare ordinatio quod longa satisfactio præstare consuevit. »

Basilii in epistola canonica ad Amphilochoium, can. 52: « Qui peccatum ad mortem peccant clerici, a gradu quidem deponuntur, a laicorum autem communione non arcantur. Non enim vindictis his in idipsum. » Quamvis alterius disciplina antiquissima sint exempla, hæc tamen antiqua est et valde probata, quam sanctus Basilius ut jam suo tempore stabilitam refert, et cujus postea Patres testes sunt ac defensores: Optatus Milevitanus in fine lib. II; Siricius in epistola ad Himerium Tarracensem, cap. 14; Patres concilii Carthaginensis V, can. 11; qui canon refertur in integro codice Ecclesiæ Africanæ, can. 27; Hieronymus in epistola ad Sabinianum; Augustinus lib. I de Baptismo contra Donatistas cap. 1. Leo I in ep. ad Rusticum Narbonensem, resp. II: « Quod, inquit, sine dubio ex apostolica traditione descendit, secundum quod scriptum est: Sacerdos si peccaverit, quis orabit pro eo? Unde hujusmodi lapsis ad promerendam misericordiam Dei privata est expetenda secessio, ubi illis satisfactio, si fuerit digna, sit etiam fructuosa. » Patres concilii Epanensis, can. 22: « Si presbyter aut diaconus crimen capitale commiserit, ab officii honore depositus in monasterium retrudatur, ibi tantummodo, quandiu vixerit, communione sumenda. » Et Isidorus Hispalensis, lib. II de ecclesiasticis Officiis, cap. 16: « Honorum duntaxat dignitate servata, ita ut a sacerdotibus et levitis Deo tantum teste fiat, a cæteris vero astante coram Deo solemniter sacerdote. »

Basilii in eadem ep. canonica, can. 54: « Adulte-

ratas mulieres, et confitentes, vel quomodocunque convictas publicare quidem patres nostri prohibuerunt, ne convictis mortis causam præbeamus. Eas autem stare sine communione jusserunt donec impleretur tempus poenitentiae. »

Gregorius Nazianzenus in oratione 39: « Si quidem illi poenitentia minime ducebantur, optimo jure eos repulit; nam ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo vel non satis deprimuntur, nec patrato crimini parem vite emendationem afferunt: Cumque recipio, convenientem ipsis locum assigno, sin autem lacrymis confectos, haudquaquam imitabor. »

Joannes Chrysostomus, in homilia de David et Saule: « Nihil, inquam, istiusmodi frigidorum verborum locutus est publicanus, quibus utimur quotidie nos, conviciis ac maledictis aspergentes, sed amare suspirans pectusque percutiens, hoc tantummodo dixit, Propitius esto mihi peccatori, et descendit justificatus. Vides celeritatem? Accepit probum, et abluit probum; agnovit peccata, et deposuit peccata, et criminum accusatio facta est illi criminum remissio, et hostis insciens factus est beneficus. Quot labores erant publicano subeundi, jejunando, humi dormiendo, vigilando, bona sua egenis impartiendo, longo tempore in sacco et cinere sedendo, ut illa tam multa peccata posset deponere? At nunc cum nihil tale fecerit, simplici verbo omnem deposuit iniquitatem, ac probra conviciaque Pharisei, qui videbatur illum contumelia afficere, pepererunt justitiæ coronam, idque sine sudoribus, sine laboribus, et absque longi temporis mora. » In homilia 4 de poenitentia: « Cujus autem rei gratia præfinitum spatium ad tam breve tempus redegit? quo et barbarorum discas virtutem, dico autem Ninivitarum tribus diebus tantum peccatorum iram solvere valentium: atque Dei clementiam admireris, trium dierum poenitentia contenti tot pro peccatis? tuque desperatione non corruas, etsi millies peccaveris. Quemadmodum enim anima pigritans atque negligens, quanquam multum ad poenitentiam temporis accipiat, nihil operatur magnum, neque sibi ipsi Deum ob desiderium conciliat; sic qui proposito excitato fervet, atque multa cum solertia poenitentiam ostendit, brevi temporis momento longævi temporis peccata delere poterit? Nonne tertio Petrus negavit? nonne tertio cum juramento? nonne vilis ejusdam ancille verba timens? Quid ergo? Oportuitne illum ad poenitentiam multos annos terere? nequaquam; sed eadem nocte lapsus est et erectus; vulnusque et medicinam accepit: ægrota-vit, atque ad priorem rediit sanitatem. »

In homilia de beato Philogonio: « Neque mihi quisquam dixerit, Vereor, habeo conscientiam peccatis oppletam, sarcinam circumfero gravissimam. Sufficit enim horum quinque dierum tempus, si sobrius fueris, si attentus, si vigilaveris, ut multitudinem peccatorum reddas contractiorem. Nec illud perpende quod breve tempus est, sed illud considera

quod benignus est Dominus, quandoquidem et Nini-vitæ tridui spatio tantam iram Dei a se depulerunt, nec obstitit illis temporis angustia, sed animi promptitudo, amplectens Domini benignitatem, totum peragere valuit. Et meretrix illa brevi temporis momento cum ad Christum accessisset, omnia probra diluit. Quia et calumniantibus Judæis quod illam admisisset, tantamque præbisset fiduciam, Christus illis quidem silentium imposuit, hanc vero malis omnibus liberatam, comprobatoque illius studio, ita domum remisit. Quid ita tandem? quoniam ferventi animo, et flagranti corde, ardentique accessit fide, sanctosque illos a sacros attigit pedes, solutis capillis, fontibus lacrymarum ex oculis emissis, unguento profuso.)

Bacchiarus in epistola ad Januarium de recipiendis lapsis: « Qualiter rogo, de misericordia Domini possumus desperare, qui etiam Pharaonem arguit quare nequaquam poenitere dignatus sit, etc. Salomon ille mirabilis, qui meruit assistrici Dei, hoc est sapientiæ, copulari, in alienigenarum mulierum incurrit amplexus, et vinculo libidinis illaqueatus, etiam sacrilegii errore se polluit, quia simulacrum Chamos Moabitico idolo fabricavit: sed qui per prophetam culpam erroris agnovit, nunquid misericordiæ cœlestis extorris est? Ac forsitan dicas, Nusquam eum in canone lego poenituisse, neque misericordiam consecutum. Audi ergo, frater, poenitentia ejus, quæ non inscribitur publicis legibus, fortasse ideo acceptabilior judicatur, quia non ad faciem populi, sed in secreto conscientie Deo teste poenituit. Veniam autem ex hoc consecutum esse agnoscimus quia cum solutus fuisset a corpore, sepultum illum inter regum Israelitarum corpora Scriptura commemorat; quod tamen alibi peccatoribus regibus abnegatum esse cognoscimus, qui usque in finem vitæ suæ in proposito perversitate manserunt: et ideo quia inter reges justos meruit sepeliri, non fuit alienus a venia: veniam autem ipsam sine poenitentia non potuit promereri. »

Augustinus in homilia ultima ex L, cap. 11: « Nemo arbitretur, fratres, propterea se consilium salutiferæ hujus debere poenitentiae contemnere, quia multos forte advertit et novit ad sacra altaris accedere, quorum talia crimina non ignorat. Multi enim corriguntur ut Petrus. » Quare canones episcopis permittunt poenitentiae poenas eo leviores ac minores reddere, quo magis cordis compunctio augeatur: atque Patres docent non tam considerandam esse mensuram temporis quam doloris. Augustinus in Enchiridio ad Laurentium, cap. 65: « In actione autem poenitentiae, ubi tale crimen commissum est, ut is qui commisit a Christi etiam corpore separetur, non tam consideranda est mensura temporis quam doloris. Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit. » Leo I, in ep. ad Nicetam episcopum Aquileiensem, cap. 5: « Consultationi charitatis tuæ hoc etiam respondendum esse credidimus;

A non tam temporis longitudine, quam cordis compunctione pensanda est. »

Vigilius papa I, in ep. ad Cæsarium Arelatensem: « Sed quia, sicut charitatem tuam bene nosse confidimus, modus poenitentiae præsentium potius sacerdotum inspectioni committitur, ut juxta compunctionis meritum veniæ quoque possit indulgeri remedium, tuæ hoc potius æstimationi credimus relinquendum. » Unde Gennadius testatur in libro de ecclesiasticis Dogmatibus, cap. 53, a poenitentia publica prorsus immunes esse quicumque veræ ac perfectæ poenitentiae signa certissima dabant. « Sed et secreta, inquit, satisfactione solvi mortalia crimina non negamus, sed mutato prius sæculari habitu, et confesso religionis studio per vitæ correctionem, et B jugi imo perpetuo luctu miserante Deo, ita duntaxat ut contraria pro iis quæ poenitet, agat, et Eucharistiam omnibus Dominicis diebus supplex et submissusque ad mortem percipiat. » Denique Patres unanimi consensu declarant nihil aliud quam charitatem a peccatoribus requirere Deum a quo nonnisi cupiditate recesserunt; hoc esse in quo consistit totalis et propheta: ac propterea jugum esse suave, et onus leve, ad quod Christus omnes vocat qui laborant et criminum pondere onerati sunt. Innumera fere de hac re Patrum testimonia proferre possem, sed omnium instar erit Salviani testimonium, qui sic loquitur in libro vii de vero Judicio et Providentia Dei: « Præsertim cum a nobis Deus nihil onerosum, nihil grave exigit, etc. Quid namque ait? Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenientis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave, et onus meum leve. Non ergo nos ad laborem vocat Dominus, sed ad refectionem. Quid namque a nobis exigit, quid præstari sibi a nobis jubet, nisi solam tantummodo fidem, castitatem, humilitatem, sobrietatem, misericordiam, sanctitatem? quæ utique omnia non onerant nos, sed ornant: nec solum hoc, sed adeo vitam præsentem ornant, ut futuram plus ornare possint. »

Non solum qui convertebantur ut Petrus, non eis imponebatur poenitentia publica, sed etiam multis qui ut Judas, aut ut pote nimis infirmi tolerabantur. D Illa est secunda ratio quam Augustinus refert in homilia ex L, cap. 11: « Multi enim corriguntur ut Petrus, multi tolerantur ut Judas. » Eandem rationem alibi explicat sanctus Augustinus in lib. de Fide et Operibus, cap. 3: « Utrumque faciendum est, sicut et infirmitatis diversitas admonet, eorum quos utique non perdendos, sed corrigendos curandosque suscepimus, et alius sic, alius autem sic sanandus est: ita etiam est ratio dissimulandi et tolerandi malos in Ecclesia: et est rursus ratio castigandi et corripiendi, non admittendi vel a communione removendi. Errant autem homines non servantes modum, et cum in unam partem procliviter ire ceperint, non respiciunt divine auctoritatis alia testi-

monia, quibus possint ab illa intentione revocari, et in ea quæ ex utrisque temperata est veritate ac moderatione consistere.

Augustinus in epistola 48 Vincentio contra Donatum et Rogat. de corrigendis hæreticis : « Propter bonos mali tolerandi sunt : sicut toleraverunt prophætæ contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant : sicut ipse Dominus nocentem Judam usque ad condignum ejas exitum toleravit, et cum sacram cœnam cum innocentibus communicare permisit : sicut tolerarunt apostoli eos qui per invidiam, quod ipsius diaboli vitium est, Christum annuntiabant : sicut toleravit Cyprianus collegarum avaritiam, quam, secundum Apostolum, appellat idolatriam. »

Augustinus, in lib. III contra epistolam Parmeniani, cap. 4 : « Dixit Isaias, *Recedite inde et immundum nolite tangere*. Sed cur ipse in illo populo immunditiam quam graviter arguebat, in una cum eis congregatione tangebatur, etc. Dixit David, *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum facinorosis non introibo* : odio habui curiam nequissimorum, et cum iis non sedebam. Legant quales in se temporibus suis in illo populo toleravit, qui unctionis mystico sacramento tantum honorem detulit, ut id nec in sceleratissimo Saule contemneret, imo tantum veneraretur, ut amplius omnino non posset, etc. An hoc dicturi sunt quod illis temporibus recedere justis a malo populo non licebat, istis vero temporibus licet? Quid dici perversius potest, illo tempore non potuisse bonos a malis corporaliter separari, quando multa sacramenta corporaliter observari videbantur : nunc autem necessariam esse corporalem separationem, quando jam illa spiritualiter observantur? Væ cæcis ducentibus et cæcis sequentibus. »

Augustinus in Expositionis Evangelii Joannis tractatu I : « Quid ergo voluit Dominus noster Jesus Christus, fratres mei, admonere Ecclesiam, quando unum perditum inter duodecim habere voluit, nisi ut malos toleremus, ne corpus Christi dividamus? Ecce inter sanctos est Judas, ecce fur est Judas, et ne contemnas, fur sacrilegus, non qualiscunque fur. Fur loculorum, sed Dominicorum : loculorum, sed sacrorum. Si crimina discernuntur in foro qualiscunque furti et peculatus (peculatus enim dicitur furtum de re publica, et non sic judicatur furtum rei privæ quomodo publicæ), quanto vehementius judicandus est fur sacrilegus, qui ausus fuerit non undecunque tollere, sed de Ecclesia tollere? Qui aliquid de Ecclesia furatur, Judæ perduto comparatur. Talis erat iste Judas, et tamen cum sanctis discipulis undecim intrabat et exibat, ad ipsam Dominicam cœnam pariter accessit, conversari cum eis potuit, eos inquinare non potuit. De uno pane et Petrus et Judas accepit, et tamen *quæ pars fideli cum infideli?* Petrus enim accepit ad vitam, Judas ad mortem, etc. Quare furem admisit, nisi ut ejus Ecclesia fures patienter toleret? Sed ille qui consueverat de loculis

A pecuniam tollere, non dubitavit accepta pecunia ipsum Dominum vendere. Videamus quid ad ista Dominus respondeat, videte fratres, non illi ait, *Propter furtiva tua dicis ista*. Furem noverat, et prodere nolebat, sed potius tolerabat, et ad perferendos malos in Ecclesia nobis exemplum patientiæ demonstrabat. »

Augustinus, lib. III contra epistolam Parmeniani, cap. 2 : « Cum vero idem morius plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat quam dolor et gemitus, ut per illud signum quod Ezechieli sancto revelatur illæsi evadere ab illorum vastatione mereantur. Ideoque idem Apostolus cum jam multos comperisset, et immunda luxuria et fornicationibus inquinatos, ad eosdem Corinthios in secunda Epistola scribens,

B non itidem præcipit ut cum talibus nec cibum sumerent. Multi enim erant, nec dici de his poterat, Si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut aliquid tale cum ejusmodi nec cibum quidem simul sumere; sed ait : *Ne iterum cum venero ad vos, humiliet me Deus, et luceam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam super immunditia et luxuria et fornicatione quem gesserunt* : per luctum suum potius eos divino flagello coercendos minans, quam per illam correptionem, ut cæteri ab eorum conjunctione se contineant. Consequenter enim dicit, *Ecce tertio hoc veniam ad vos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Prædixi et prædico sicut præsens secundo, et nunc absens iis qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus* : quia si venero iterum, non parcam, quia probationem quærius ejus qui in me loquitur Christus. »

— Cap. 4 ejusdem libri : « Postremo si prophætæ posteros monuerunt ut se ante tempus ultimæ ventilationis a paleis corporaliter separarent, et tali separatione caverent tangere immundum, et cum facinorosis non introirent, cur hoc non fecit apostolus Paulus? An palea non erant qui non ex veritate, sed ex invidia Christum annuntiabant? An immundi non erant qui non caste Evangelium predicabant? Hos in illis temporibus Ecclesia fuisse testatur, cujus excellentissimam charitatem omnia tolerantem, etiam posteriores imitati sunt. » — Cap. 2 ejusdem libri : « Aperiantur oculi cordis, ne frustra pateant oculi corporis, et legant prædicatorem liberum veritatis in eadem ipsa prima ad Corinthios Epistola scribentem : *Nolite errare : neque fornicarii, neque idolis serviens, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt*. Quomodo ergo Cyprianus et alia frumenta Dominica in illa tunc unitatis Ecclesia cum avaris et rapacibus, cum his qui regnum Dei non possidebunt, non laicis vel quibuscunque clericis, sed et ipsis episcopis panem Domini manducabant, et calicem Domini bibebant, cum idem Apostolus præcipiat non eis commisceri, et clamet cum ejusmodi nec cibum sumere? An quia non poterant ab eis corporaliter separari, ne simili-

D

ter eradicarent et triticum, sufficebat eis a talibus corde sejungi, vita moribusque distingui, propter compensationem custodiendæ pacis et unitatis, propter salutem infirmorum et tanquam lactentium frumentorum, ne membra corporis Christi per sacrilega schismata laniarent? » Et infra, cap. 4 : « An immunditia, an etiam avaritia? Quam Cyprianus corde non tetigit, et tamen inter avaros pacatissime vixit. Non enim obsurduerat adversus verba Psalmorum ut sederet in conventiculo vanitatis, et cum facinorosis introiret : odio non haberet curiam malignorum, et cum impiis non sederet. Annon erat conventiculum vanitatis in eis qui, esurientibus in Ecclesia fratribus, largissimo argento nitere cupiebant? Annon erant facinorosi qui fundos insidiosè fratribus rapiebant? An nequissimi et impii non erant, qui usuris multiplicantibus fenus augebant? Ille vero lavabat manus suas cum innocentibus, et circumdabat altare Domini. Ideo quippe tolerabat nocentes, ne desereret innocentem, cum quibus manus lavabat, quia diligebat speciem domus Domini, quæ species in vasis honorabilibus fuit. »

His omnibus exemplis motus sanctus Augustinus censet ebriosos et comessatores, quorum tanta erat multitudo, potius tolerandos esse quam ab Ecclesia arcendos et aspera poenitentia plectendos. Sic enim loquitur in epistola 64 : « Cum enim Apostolus tria breviter genera vitiorum detestanda et vitanda uno in loco posuerit, de quibus innumerabilium peccatorum exsurgit seges, unum horum, quod secundo loco posuit, acerrime in Ecclesia vindicatur; duo autem reliqua, id est primum et ultimum, tolerabilia videntur hominibus; atque ita paulatim fieri potest, ut nec vitia jam putentur. Ait enim Vas electionis : *non in commensationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in contentione et dolo*, sed induite vos Dominum Jesum Christum, et carnis curam ne feceritis in concupiscentiis. Horum ergo triam, cubilia et impudiciæ, tam magnum crimen putantur, ut nemo dignus non modo ecclesiastico ministerio, sed ipsa etiam sacramentorum communione videatur, qui se isto peccato maculaverit. Et recte omnino. Quod quare solum? Comessiones enim et ebrietates ita concessæ et licitæ putantur, ut in honorem etiam beatissimorum martyrum, non solum per dies solennes, quod ipsum lugendum quis non videat qui hæc non carnis oculis inspicit, sed etiam quotidie celebrentur, etc. » Et paulo post : « Non ergo aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur, magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium : severitas autem exercenda est in peccata paucorum. » Hanc tantæ indulgentiæ rationem, qua hic et alibi frequenter utitur et præsertim in libro III contra epistolam Parmeniani, ipse Augustinus discere potuerat ab Innocentio I, qui ita in epistola ad episcopos Macedoniæ, cap. 6 : « Pervideat ergo dilectio vestra hæc talia transisse, et advertite

A quod, ut dicitis, necessitas imperavit in pace jam Ecclesias constitutas non posse præsumere; sed, ut sæpe accidit, quoties a populis aut turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem non potest vindicari, inultum solet transire, priora dimittenda Dei judicio, et de reliquo maxima sollicitudine præcavendum. » Et in epistola ad synodum in Toletana civitate constitutam, cap. 1 : « Quorum factum ita reprehendimus, ut propter numerum corrigendorum, ea quæ quoquo modo facta sunt, non in dubium vocemus, sed Dei potius dimittamus judicio. »

Salvianus propter eandem rationem innumeros fere improbos in Ecclesia toleratos fuisse refert lib. III de vero Judicio et Providentia Dei : « Quorum enim quemque invenies in Ecclesia non aut ebriosum, aut belluonem, aut adulterum, aut fornicatorem, aut raptorem, aut ganeonem, aut latronem, aut homicidam? Et quod omnibus pejus est, prope hæc cuncta sine fine, etc. In hanc enim probrositatem morum prope omnis Ecclesiæ plebs redacta est, ut in cuncto populo Christiano genus quodammodo sanctitatis sit, minus esse vitiosum, etc. In templa autem, vel potius in altaria atque in sacraria Dei, passim omnes sordidæ ac flagitiosi sine ulla penitus reverentia sacri honoris irrumpunt, etc. Denique si vult quispiam scire quid in templo hujusmodi homines cogitaverint, videat quid sequatur. Siquidem consummatis solemnibus sacris, statim ad consuetudinaria omnium studia discurrunt, alii scilicet ut farentur, alii ut inebrientur, alii ut fornicentur, alii ut latrocinentur : ut evidenter appareat hoc eos esse meditados, dum intra templum sunt, quod postquam egressi fuerint exsequuntur. »

Postremo Juliani Pomerii, et Anastasii Sinaitæ testimonia proferam, quorum primus cum sit Latinus, alter vero Græcus, utriusque Ecclesiæ disciplinam referunt; et quanta fuerit erga peccatores publicos Ecclesiæ indulgentia propter multitudinem et infirmitatem peccantium testantur. Sic vero Julianus Pomerius in lib. II de Vita contemplativa, cap. 5 : « Item alio loco idem apostolus dicit : Vos qui firmiores estis, imbecillitates infirmorum sustinete. Sustinet ergo æquanimiter ut infirmos, quos emendare non potuerit castigatos. Proinde quia nec objugari omnes expedit, nec omnes blande tractari, sciunt sancti sacerdotes atque discernunt quos debeant temperata severitate corripere, et quos sacerdotali magnanimitate portare : et ideo omnium quos per Dei gratiam curant, non voluntati sed utilitati prospiciunt. Denique alios honorari deformiter ambientes, quibus non expedire noverunt, non vitio alicujus invidiæ, sed altæ prudentiæ consilio prætermittunt; et alios latere cupientes honorant, ut eis aditum ad majores profectus aperiant. Eos quos probant increpationem posse pati, castigant; et impatientes obfurgationis ut languidos palpant : non eis adulando quod tales sunt, sed infirmitatibus talium compatiendo, si forte aliter sanari non possunt. »

Anastasius Sinaita, ad finem orationis de sancta Synaxi : « Esto, fratrem tuum peccatorem esse, unde ceteras ejus actiones compertas habes? Nam multi crebro reperiuntur qui palam peccarunt; sed clam et occulte magnam poenitentiam egerunt. Et nos quidem novimus quando peccant, at vero poenitentiam et conversionem illorum ignoramus, et a nobis quidem judicantur peccatores, apud Deum autem justificati sunt. »

Non igitur absolute necessaria est poenitentia publica, a qua tot publicos peccatores Ecclesia exemit, propter multas varias rationes, quæ si in Patribus laudari debeant, saltem in Theodoro reprehendi non possunt, cujus sanctitas et doctrina a synodis toties prædicata est.

CAPUT IX.

Defensio Redemptionum poenitentiarum quas Joannes Morinus vituperat; ac idcirco a Poenitentiali Theodori et Romano abjudicat.

Joannes Morinus, lib. x de Administratione sacramenti, cap. 17 : « Tria nobis supersunt de his poenitentiarum Redemptionibus demonstranda, quæ separatim explicare visum est. Quando in Ecclesia cœpit istud redemptionis genus; quando desiit; et qua ratione imminuendis antiquis poenitentiis occasionem dedit. Primum, ex dictis capite præcedente facile colligitur: nullum enim testimonium octingentis et aliquot annis antiquius protulimus, ideo multo tempore non potest hanc epocham antecedere. Nullum certe occurrit unquam hujusce rei testimonium nisi post annum Christi septingentesimum; raraque sunt hujusmodi testimonia donec attingas annum salutis nongentesimum. Lege Caroli Magni, Ludovici, Caroli Calvi capitularia, leges, concilia iis regnantibus celebrata, nusquam redemptionum poenitentiae mentio. Antiquissima est Isaaci Lingonensis, quam ex capitularibus dicit se excerptisse, sed nunc, ut opinor, canon ille in iis non exstat. Quidquid sit, circumstantiam peculiarem continet, quæ recta redemptionem de qua agimus non spectat. Concilium Triburiense proprie ad rem facit, sed anno 895 celebratum est. Quæ antecedunt concilia sub Carolinis imperatoribus et regibus istorum non meminerunt. Objici potest Burchardum, Ivonem, et Poenitentiale ab Antonio Augustino dictum Romanum nonnulla capitula ex istis redemptionum poenitentialium formulis velut ex Theodoro Cantuariensi archiepiscopo referre, etc. » Postea refert testimonia synodi Clovelhoviæ in art. 3 et 4, ex quibus sic argumentatur : « His consideratis vix adduci possum, ut existimem Theodorum Cantuariensem istius redemptionis poenitentialis esse auctorem. Nam huic concilio præerat Cusbertus Theodori uno intermedio successor, annumque quinquagesimum primum aut alterum post Theodori obitum celebrabatur illa synodus. Quis credat Theodori successorem Theodoro viro per totum orbem Christianum celeberrimo, tam facile derogasse, illius constitutiones vellicasse, novitatis ac-

cusasse, ceterosque episcopos unanimi consensu ista probasse? Cum igitur prava ista consuetudine invalescente, aliqui scriptores ejusmodi redemptionum leges Theodori Poenitentialibus inseruissent, postea exemplaria ab iis descripta et undique disseminata multis imposuerunt, ut Theodori crederent esse qui ipsius scriptis infarta tantum erant. Idem dicendum videtur de Romano Poenitentiali. Quem Halitgarius ante octingentos annos edidit, et libris suis de Remediis peccatorum ultimo loco addidit. »

Responsio. — Priusquam rationes J. Morini expendamus, intelligere oportet quænam sint redemptiones poenitentiarum quæ referuntur ab auctoribus ex poenitentiali Theodori et Romano. Si quis attente perlegerit eas, quas retulimus sub nomine Theodori ex codice ms. et quæ leguntur in Poenitentiali Romano, nihil aliud esse agnoscat, quam commutationes cujusdam generis poenitentiae in aliud: et quidem propter necessitatis casum. Porro hæc poenitentia semper valuit apud Dominum, qui nunquam id quod fieri non potest jussit. Mirum igitur quod J. Morinus affirmet nullum occurrere hujusce rei testimonium, nisi post annum Christi septingentesimum: raraque esse ejusmodi testimonia usque ad annum salutis nongentesimum: et synodum Clovelhoviæ illas redemptiones damnasce: ac propterea non posse ad Poenitentiale Theodori pertinere. Constat enim a synodo Clovelhoviæ tantum damnatum fuisse abusum redemptionum, scilicet quando eo licentius peccant, quo majores elemosynas largiuntur. Nam Patres sic loquuntur can. 26 : « Et non ad hoc sine dubio danda, ut quælibet vel minima saltem peccata, eo licentius cuiquam agere liceat, quo vel ipse, vel alius quilibet pro eo elemosynas faciat. » Quæ prorsus aliena sunt a redemptionibus poenitentiarum, quæ citantur ex Poenitentiali Theodori et Romano. Etenim non in illis redemptiones poenitentiarum commendantur ad licentius peccandum, sed ad faciliorem peccatorum remissionem obtinendam: non ad mutandas absque ulla necessitate poenitentiae penas jure canonico indictas; sed tantum propter necessitatis casum, cum poenitentia aliter peragi non potest; et secundum canones, qui permittunt episcopo eas augere aut imminuere, prout præsens rerum status exegerit.

Verum quoquomodo res accipiat, sive pro bono aut malo usu, J. Morinus non veram attigit epochem. Si intelligatur malus usus, longo ante tempore Patres antiqui eum redarguerant. Lactantius, lib. vi de vero Cultu, cap. 15 : « Quoties igitur rogaris, tentari te a Deo crede, an sis dignus exaudiri. Circumspice conscientiam tuam, et quantum potes, medere vulneribus; nec tamen quia peccata largitione tolluntur, dari tibi licentiam peccandi putes. Abolentur enim, si Deo largiari, quia peccaveras. Nam si fiducia largiendi pecces, non abolentur. »

Augustinus, lib. xxi de Civitate Dei ad Marcellinum, cap. 27 : « Ut autem quotidiana sibi opinentur, quæ facere omnino non cessant, qualiacunque

et quantacunque sint, per eleemosynas dimitti posse peccata, orationem quam docuit ipse Dominus, et suffragatricem sibi adhibere conantur et testem, etc. Qualiacunque ergo vel quantacunque sint, etiamsi quotidie perpetrantur, nec ab eis vita discedat in melius commutata, per eleemosynam venia non negata remitti sibi posse præsumunt. Sed bene, quod isti dignas pro peccatis commonent eleemosynas esse faciendas, quoniam si dicerent qualescunque eleemosynas pro peccatis et quotidianis, et magnis, et quantacunque scelerum consuetudine misericordiam posse impetrare divinam, ut ea quotidiana remissio sequeretur, viderent rem se dicere absurdam atque ridiculam. Sic enim cogere fateri fieri posse, ut opulentissimus homo decem nummulis diurnis in eleemosynas impensis homicidia, et adulteria, et nefaria quæque facta redimeret, etc. Propter hoc ergo eleemosynæ faciendæ sunt, ut cum de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non ut in eis perseverantes, licentiam malefaciendi nos per eleemosynas comparare credamus. »

Cæsarius Arelatensis, in homilia 17: « Eleemosynas dando alienam carnem pascimus, et crimina committendo nostram animam jugulamus. Et ideo, sicut frequenter admonui, sic pro maioribus peccatis eleemosynas demus, ut nunquam ad ipsa crimina redeamus. »

Elgius Noviomensis, in homilia 8: « Ille vero qui supra dicta mala in corde servat, et credit se multa eleemosynis peccata sua posse redimere: audiamus de eo Dominum in Evangelio dicentem: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum.* » Sententia ista evidenter ostendit quod sacrificium offerre vel eleemosynas facere nihil proderit nisi prius reconciliatio præcesserit inimici. Itaque Patres qui tempora a J. Morino præfinita præcesserunt, abusum redemptionum pœnitentiarum damnarunt.

Nunc vero si redemptiones pœnitentiarum, quales leguntur sub nomine Theodori et in Pœnitentiali Romano, accipiantur sicut accipi debent pro commutationibus quorundam pœnitentiarum generum in quædam alia faciliora, nempe perfectam cordis conversionem, eleemosynas, orationem, etc., et quidem propter necessitatis casum: hæc pœnitentiarum genera antiquissima esse, et vera quæ in Scripturis sanctis ubique celebrantur, atque proinde esse præcipua et præstantiora, quibus peccata facilius remittantur, sic manifestissime declarant antiqui Patres.

Origenes in homilia 2 super Leviticum: « Audi nunc quantæ sint remissiones peccatorum in Evangelii. Est ista prima, qua baptizatur in remissionem peccatorum. Secunda remissio est in passionem martyrii. Tertia est quæ pro eleemosyna datur. Di-

cit enim Salvator: *Veruntamen date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.* Quarta nobis fit remissio peccatorum per hoc quod et nos remittimus peccata fratribus nostris. Sic enim dicit ipse Dominus et Salvator noster, quia si dimiseritis fratribus vestris ex corde peccata ipsorum, et vobis remittet Pater vester peccata vestra. Quod si non remiseritis fratribus vestris ex corde, nec vobis remittet Pater vester: et sicut in oratione nos dicere docuit: *Remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris.* Quinta peccatorum remissio est, cum converterit quis peccatorum ab errore viæ suæ. Ita enim dicit Scriptura divina, quia qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvat animam ejus a morte, et cooperit multitudinem peccatorum. Sexta quoque fit remissio per abundantiam charitatis, sicut et ipse Dominus dicit. Amen dico tibi, remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum; et apostolus dicit, quoniam charitas cooperit multitudinem peccatorum. Est adhuc et septima licet dura et laboriosa, per pœnitentiam remissio peccatorum, cum lavat peccator in lacrymis stratum suum. » Sed ista omnia requiri forsitan dicit aliquis: at qui hoc objicit, audiat Joannem Chrysostomum.

Joannes Chrysostomus in homilia qui inscribitur nona, de pœnitentia: « Quidnam id est? de pœnitentia sermonem instituimus ac diximus, quod multæ varique sunt pœnitentiæ viæ, quibus facilis nobis salus fiat. Nam si unam nobis dedisset, repulsemus eam utique, dicentes: nequimus hanc ingredi, salvari nequimus. Nunc ipsum hanc tuam amputans objectionem, non unam tibi, neque secundam, neque tertiam, sed plures ac diversas dedit, quo multitudine tibi ad cælum facilis ascensus fiat. Et dicebamus facilem esse pœnitentiam, neque onus in ea: peccator es, Ecclesiam ingredi; dic Peccavi, et solvisti peccatum. Produximus peccantem David, et solventem peccatum. Hinc secundam subiectionem viam, super peccatum flere et diximus: Quisnam hic labor: non pecuniam opus effundere, non longas ire vias, nec tale quid dicere, sed peccatum flere duntaxat. Hoc de Scriptura induximus, quod in Achab Deus consilium mutavit; eo quod fleverit, quod moestus fuerit, peccatum ipsi dimisit, atque hoc ipse dicebat Helix: Vidisti ut incesserit Achab coram me flens, et contristatus: non faciam secundum iram meam. Hinc tertiam dedimus pœnitentiæ viam, ac de Scriptura Phariseum duximus in medium, simul et publicanum: quod Phariseus quidem superbe elatus, a justitia excidit; publicanus humilibus consentiens, fructum justitiæ suscepit, neque ullo sub labore pressus justificatus est; verba dedit, res accepit. Age ergo coeptum sequamur, et quartam proferamus viam. Et quænam ea est? eleemosyna, regina illa virtutum, homines celerrime ipsorum in cælorum axes adducit, advocati optimi loco fungens. » Et paulo infra: « Propterea et multas vias alias pœnitentiæ diversas dedit, quo nobis omnem desidii occasionem amputet. Nam si unam habere-

mus solam, hac vadere nequiremus, mucronem hunc A diabolus semper fugit. Peccasti, ecclesiam ingredere, atque tuum dele peccatum. Quoties cecideris in foro, toties exurgis: sic quoties peccaveris, peccati pœniteat, neque desperes. Tametsi secundo peccaveris, secundo pœniteat, neque animo consternatus a spe repositorum bonorum cadas. Quamvis in extrema canitie peccaveris, ingredere, pœnitentiam age: medicinæ locus est hic non iudicii, non pœnas exigens, sed peccatorum remissionem tribuens. Deo solum dic peccatum tuum. Habes et aliam pœnitentiam haud difficilem, sed omnino accommodatissimam; qualem? hanc: desle super peccatum tuum, idque ex sacris docetur Evangelis. »

Sanctus Augustinus, lib. II contra Cresconium grammaticum, cap. 12: « Mundantur et verbo veritatis ab illo qui ait, Jam vos mundi estis, propter verbum quod locutus sum vobis. Mundantur et sacrificio contriti cordis ab illo de quo dictum est: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humilatum Deus non spernit*. Mundantur et eleemosynis ab illo qui ait: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*. Mundantur ipsa, quæ supereminet omnibus, charitate ab illo qui per apostolum Petrum dixit: *Charitas cooperit multitudinem peccatorum*; quæ una si adsit, omnia illa recte fiunt; si autem desit illa, omnia frustra fiunt. »

Cassianus, J. Chrysostomi discipulus, in collatione XX, cap. 8: « Post illam namque generalem baptismi gratiam, et illud pretiosissimum martyrii donum, quod sanguinis ablutione conquiritur, multi sunt pœnitentiæ fructus, per quos ad expiationem criminum pervenitur. Non enim simplici illo pœnitentiæ nomine salus æterna repromittitur, de quo beatus apostolus Petrus, Pœnitimini, inquit, et convertimini, ut deleantur peccata vestra. Et Joannes Baptista, vel ipse Dominus: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum*. Sed etiam per charitatis affectum peccatorum moles obruitur. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum*. Similiter etiam per eleemosynarum fructum vulneribus nostris medela præstatur: quia sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum. Ita etiam per lacrymarum profusionem conquiritur ablutio peccatorum; *Lavabo enim per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*. Denique subjungit ostendens eas non inaniter fuisse profusas, *Discedite, inquit, a me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei*; nec non per criminum confessionem eorum abolitio conceditur: *Dixi enim, ait, pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei*. Et iterum: *Narra tu iniquitates tuas primus ut justificeris*. Per afflictionem quoque cordis et corporis admissorum scelerum remissio similiter obtinetur. Nam, *Vide, inquit, humilitatem meam et laborem meum, et dimitte*

omnia peccata mea. Præcipueque per emendationem morum: *Auferte, inquit, malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere perverse, discite benefacere, quærite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, et venite et arguite me, dicit Dominus. Et si fuerint peccata vestra ut coccinum, velut nix dealbabitur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut luna alba erunt*. Interdum etiam intercessione sanctorum impetratur venia delictorum. Qui enim scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabit ei vitam Deus peccanti non ad mortem. Et iterum: *Infirmatur quis ex vobis, inducat presbyteros Ecclesiæ et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, dimittetur ei*. Nonnunquam etiam misericordiæ ac fidei merito Iabes excoquitur vitiorum, secundum illud: *Per misericordiam et fidem purgantur peccata*. Per conversionem plerumque et salutem eorum qui nostris monitis ac prædicatione salvantur. Quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvat animam ejus a morte et operit multitudinem peccatorum. Per indulgentiam nihilominus et remissionem nostram, ad indulgentiam nostrorum facinorum pervenitur: *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis delicta vestra*. Videtis ergo quantos misericordiæ aditus patefecerit clementia Salvatoris, ut nemo salutem cupiens, desperatione frangatur, cum videat se tantis ad vitam remediis invitari. Si enim pro infirmitate carnis afflictione jejuniorum abolere te peccata non posse causaris, nec potes dicere: *Genua mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum; quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam*, eleemosynarum ea redime largitate. Indigenti si non habes quod impartias (licet nullum ab hoc opere necessitas inopiæ ac paupertatis excludat, quando quidem et illius viduæ duo tantum æra ingentibus divitum numeribus præferuntur, et pro calice aquæ frigidæ mercedem se redditurum Dominus repromittit), certe absque illis morum poteris emendatione purgari. Quod si perfectionem virtutum extinctione vitiorum omnium non potes adipisci, sollicitudinem piam erga utilitatem aliæ salutis impende. Si autem te idoneum huic ministerio non esse conquereris, operire peccata poteris charitatis affectu. In hoc quoque si te fragilem fecerit quælibet mentis ignavia, oratione saltem atque intercessione sanctorum remedia vulneribus suis humilitatis affectu submissis implora. Postremo quis est qui non possit suppliciter dicere, *Peccatum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non operui? Ut per hanc confessionem etiam illud confidenter subungere mereatur, et tu remisisti impietatem cordis mei*. Quod si verecundia retrahente revelare coram hominibus erubescis, illi quem latere non possunt confiteri ea jugi supplicatione non desinas, ac dicere, *Iniquitatem meam ego*

*cognosco, et peccatum meum contra me est semper, tibi soli peccavi, et malum coram te feci, qui et absque illius verecundie publicatione curare, et sine improprio peccata donare consuevit. Post istud quoque tam promptum certumque subsidium, aliud quoque adhuc facilius largita est nobis divina dignatio, ipsamque remedii opem nostro commisit arbitrio, ut indulgentiam nostrorum scelerum pro nostro præsumentis affectu, dicentes ei : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* »*

Cæsarius Arelatensis in homilia 9 : « Considerate, fratres charissimi, et videte quia nulla excusatio nobis potest remanere, per quam dicamus peccata nostra non potuisse redimere. Potes forsitan dicere quod carnem tuam jejuniis ac vigiliis non possis affligere, a vino vel a carnibus non valeas abstinere : nunquid potes dicere, quod ea quæ tibi, amplius quam opus erat, Deus dedit, non possis pro peccatis tuis pauperibus erogare ? Est adhuc aliud genus eleemosynarum, de quo possumus sine ullo labore peccata redimere nostra. Si enim aliquis ita sit pauper, ut nec aurum habeat, nec frumentum, nec vinum vel oleum, unde corporalem eleemosynam faciat : quia non potest fieri ut ab aliquibus hominibus non patiat injuriam, toto corde omnibus inimicis indulgeat, et nullum peccatum remaneat, quod ejus conscientiam mordeat, et securus in oratione Dominica dicat : *Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Et implebitur in eo illud quod Christus in Evangelio promittere dignatus est, dicens : *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis Pater vester celestis peccata vestra.* Et illud : *Date et dabitur vobis, dimittite et dimittetur vobis,* etc. Ecce dixisti te nec abundanter frumenta colligere, unde victum aut vestitum possis pauperibus dare, nec injuriam sustinere, quam inimicis debeas indulgere : et ideo dubitas quod non habeas unde possis peccata tua redimere. Accipe ergo et fideliter tene præclarum ac præcipuum tertium genus eleemosynarum. Sit vite bona voluntas : omnes homines dilige sicut teipsum : pro omnibus ora : et hoc illis desidera quod et tibi, et clamatur tibi ab angelis : *Pax hominibus bonæ voluntatis.* Et quia bona voluntas ipsa est charitas, si illam habere volueris, impletur in te quod scriptum est : *Charitas operit multitudinem peccatorum.* Agnosce ergo quia sublata est omnis excusatio peccatorum vel contradictio tua. Non enim poteris dicere quod bonam voluntatem habere non possis, quia potest fieri quod non velis : nunquam tamen probare poteris quod non possis. Et ideo beneficia et tam præclara medicamenta Domini et Salvatoris nostri non negligenter, sed fideliter accipere, et custodire cum ipsius adjutorio laboremus : ut non solum indulgentiam peccatorum accipere, sed etiam ad æterna increamur præmia pervenire. » — In homilia 38 : « Prima remissio est peccatorum, qua baptizamus in aqua, secundum illud quod scriptum est : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei.* Secunda remissio est cha-

ritatis affectus, ut est illud : *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Tertia remissio est eleemosynarum fructus, secundum hoc : Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum. Quarta remissio, profusio lacrymarum, Domino dicente : Quia flevit in conspectu meo, et ambulavit coram me tristis, non inducam malum in diebus ejus. Quinta remissio est criminum confessio, Psalmista attestante : *Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.* Sexta remissio est afflictio cordis et corporis, Apostolo consolante : *Dedi hujusmodi hominem Satanæ in iteritum carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini nostri Jesu Christi.* Septima remissio est emendatio morum, hoc est abrenuntiatio vitiorum, evangelista testante : *Jam sanus factus es : noli ultra peccare, ne quid tibi deterius contingat.* Octava remissio est intercessio sanctorum, ut est illud : *Si quis infirmatur, inducat presbyteros Ecclesiæ et orent pro eo. Et multum valet apud Dominum oratio justi assidua.* Nona remissio est misericordia fidei meritum, secundum hoc, *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Decima remissio, salus aliorum, Jacobo apostolo affirmante : *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et cooperiet multitudinem peccatorum.* Undecima remissio est indulgentia et nostra remissio, Veritate permittente : *Dimittite, et dimittetur vobis.* Duodecima remissio est passio martyrii, spe unica salutis et indulgentiæ, et latroni cruento respondente Domino, Amen, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. »

Eligius Noviomensis in homilia 4 : « Si enim inter vos aliqui sunt, quod absit, qui se huc usque poenitentiam agere simulaverint potius quam vere egerint, neque istis de Dei misericordia desperandum esse dicimus, si hodie etiam ad ipsum saltem ex toto corde convertantur, apud quem nullas patitur moras vera conversio, dicente Spiritu Dei per prophetam : Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris : et alibi, Dic tu iniquitates tuas prior, ut justificeris : itemque, quia apud Dominum misericordia ejus, et copiosa apud eum redemptio. Denique multiplex misericordia ejus, ad expiationem criminum, multiplices fructus nobis poenitentiae contulit : non enim tantum simplici illo poenitentiae nomine salus æterna repromittitur, de quo apostolus Petrus : Poenitemini igitur et convertimini ut deleantur peccata vestra. Et Joannes Baptista : Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Sed etiam sit absolutio peccatorum per charitatis affectum, per eleemosynarum fructum, per profusionem lacrymarum, per confessionem criminum, per cordis et corporis afflictionem, præcipueque per morum emendationem : interdum etiam per sanctorum intercessionem, per indulgentiam quoque ac remissionem nostram qua peccantibus in nos dimittimus : quibus omnibus modis aboleri posse peccata divina testis est Scriptura. Cum ergo indulgentiæ aditus nobis salutare Dei nostri potentia ineffabilis patefecerit, quis miser misericordiam et salutem

desiderans, desperatione aliqua frangatur, cum ad veniam etiam multiplicibus remediis invitetur? »

Redemptiones igitur pœnitentiarum quales leguntur sub nomine Theodori et in Pœnitentiali Romano, optimæ sunt et antiquissimæ, quas ut pote Patres antiqui in Scripturis sanctis ubique esse probatas ostendunt. Quare a vero multum aberravit J. Morinus qui eas vituperat, et contendit de iis nullum testimonium octingentis et aliquot annis antiquius proferri posse. Etsi ergo redemptiones pœnitentiarum sub nomine Theodori solummodo retulerim, non afirmando ad ipsius Pœnitentiale pertinere : attamen rationes quibus J. Morinus ad id negandum utitur, nullius esse ponderis merito quidem ac jure concludere possum.

CAPUT X.

Demonstratur, a Joanne Morino non certas rationes et veras causas Pœnitentialis Theodori expositas fuisse.

Nunc proponamus quænam sint rationes et causæ a J. Morino allatæ de Pœnitentiali Theodori archiepiscopi Cantuariensis. « Verum, inquit in appendice lib. de Pœnitentia, in Oriente et Occidente temporibus adnotatis, mutata disciplina, res aliter se habuit. Tum enim criminum quorumcunque occultorum pœnitentia secreto imposita est, et ea secreto peracta, secreto quoque reconciliatio facta est. Ideo etiam pœnitentiæ istius canonicæ impositio, et canonica post peractam illam pœnitentiam absolutio quibusque presbyteris permissa fuit. Ab eo tempore judicatum est canones non sufficere, sed libellos esse componendos in quibus unicuique peccato conveniens esset assignata pœnitentia : in canonibus ad hunc finem multa superesse, multa deesse. Super sunt canones, plurimi scilicet, qui de pœnitentiis criminibus imponendis verba non faciunt, quorum numerus alium longe superat. Sed in iis longe plura desunt. I. Canones sæpe de uno et eodem crimine diversimode definiunt : diversitas autem ista simplices presbyteros ad quos privata illa pœnitentiæ impositio pertinet, facile perturbat. Deinde incommodum est et bono regimini adversum crimina in eadem provincia diversis modis puniri, his hunc canonem sequentibus, istis alium. II. Nonnunquam canones simplicibus presbyteris obscuri sunt, ideo clariori expressione indigent. III. canones modum

ritusve confessionis edendæ, pœnitentiæque imponendæ, et reconciliationis præstandæ non edisserunt. IV. Admonitiones et exhortationes confitentibus faciendas, eorumque de virtutibus et vitiis instructionem non continent. V. Sunt multa crimina specialia quibus canones pœnitentiam non imponunt, quorum tamen pœnitentiam visum est multis episcopis non esse simplicium presbyterorum arbitrio committendam. Itaque postquam criminum omnium occultorum pœna quibuscumque presbyteris concessa est, libelli pœnitentiales præter canones conditi sunt, in quibus hæc omnia distincte in simplicium presbyterorum gratiam et necessariam instructionem enarrabantur, ut pœnitentiarum imponendarum officio defungi possent. Antea autem id non erat ita necessarium, eo quod plurium istorum criminum pœnitentiæ essent publicæ, et ab episcopis primariisque sacerdotibus impositæ, qui facile poterant quæ canonibus deerant supplere. Istorum libellorum pœnitentiarum in Occidente tres fuerunt celeberrimi. Omnium primus est Theodori Cantuariensis archiepiscopi. »

Fundamentum præcipuarum rationum J. Morini propositio est cujus falsitatem supra tota Patrum traditio usque ad Theodorum deducta demonstravimus. Fundamento igitur jam everso, præcipuæ quoque rationes corruunt. Quocirca non constat mutata disciplina reconciliationem et absolutionem quibuscumque presbyteris esse permissam ; imo contrarium legitur in Pœnitentiali his verbis : « Reconciliatio pœnitentium in Coena Domini tantum est ab episcopo et consummata pœnitentia. Si vero episcopo difficile sit, presbytero potest, necessitatis causa, præbere potestatem ut impleat. » Quam disciplinam et cum præcedenti et subsequenti omnino convenire, certissimis testimoniis in notis declaravimus. Denique diversitas disciplinæ, qua J. Morinus existimavit simplices presbyteros posse facile perturbari, non ea est ratio quæ Theodorum movit ad Pœnitentiale suum componendum ; cum e contra variam totius Ecclesiæ tam Orientalis quam Occidentalis proponat.

Quæ omnia adversus J. Morinum, cujus etsi variam multiplicemque eruditionem non possim non suspicere, notanda tamen judicavi solo veritatis amore impulsus, et studio gloriæ Theodori archiepiscopi Cantuariensis, a quo, quantum potui, omnem amovi novitatis suspensionem.

SUPPLEMENTUM

AD AUCTORES INCERTI ANNI SÆCULI VIII.

ASCARICUS ET TUSAREDUS.

(Apud Gotth. Heine, Bibliotheca Anecdotorum.)

MONITUM IN SEQUENTES ASCARICI ET TUSAREDI EPISTOLAS

Ascarici et Tusaredi epistolæ, quas hic tibi præbeo, lector benevole, inveni in codice æra 1085, id est anno 1047, scripto, quem olim inter libros ecclesiæ Cæsaraugustanæ conservatum nostris diebus in bibliotheca Scorialensi sub numero J. I. 3 habemus. Liber manuscriptus varia continet; incipit enim ab illis epistolis, quibus includuntur Isidori Hispalensis Etymologiæ. Tum sequitur alia manu scriptus locus Commentarii Gregorii in Isaiam compositi, quem excipit sine ulla alia inscriptione: *Incipit prologus. Sybillæ generaliter omnes semine dicuntur*, etc., id est notus ille libellus de Sibyllis, cui subscripta sunt verba: *Explicit liber feliciter Deo gratias. Dominico presbyter fecit xii Kal. Septembris æra 1305*. Denique rursus alia manu scriptus liber de septem planetis cœli.

Tusaredus, ad quem prima epistola scripta est, et qui in secunda respondet, alioquin ignotus est; Ascaricus autem, qui ei scribit, et ab eo epistolam accipit, nemo alius est quam episcopus Asturum, qui Adoptionianorum controversiis erumpentibus commemoratur. Adrianus papa in epistola ad Hispaniæ episcopos data (ep. 97) queritur quod inter eos, præter errores quos Egila, de quo jam sæpius se locutum esse dicit, Migetio duce divulgasset, Elipandus quoque et Ascaricus de Filii Dei adoptione hæreticas opiniones disseminarent. Elipandus autem in epistola ad Fidelium [*Al.*, *Fidelem*] abbatem data huic Ascaricum exemplar, quod sequatur, proponit, laudans quod non magistri arrogantia sibi sumpta, sed interrogantis modestia usus se adisset. — Verum cum in epistolis quas hic edendas curavi, de propria controversia de Adoptione non sermo sit, neque censi possit, aliud tempus, alium Ascaricum, episcopum Asturum, quem non novimus, significari, statuamus necesse est, illas epistolas, antequam controversia vera erupisset, scriptas esse, in quibus cognoscimus sollicite scrutantes Asturum animos nec non Nestorianorum opiniones, quæ celeriter officere et poterant et debebant, ut controversia aperte erumperet. Itaque magnam lacunam expleant, quæ usque ad hæc tempora in Adoptionismi historia fuit. Cæterum eas eadem mala Latinitate scriptas profero, qua auctor usus est, sperans me linguarum investigatoribus gratum facturum.

I.

ASCARICUS TUSAREDO.

Directa Ascaricus episcopus ad Tusaredum Dei famulum de ipsis sanctorum dormientium, qui cum Christo surrexerunt corpora, quid exinde continet gesta nempe in gloria

Quamquam inconsolabilis luctus, intolerabilis dolor vehemensque meus meror, dum vulgi funestus personat et strepitus vos jacula insidiantum subire exitium, tamen quia placida versa vice vos intonuit alia, vestrum incolumem benivolum persistere animum, omnis ylico convulsionis umbra a me est detera et facti rediviva nuntii jucunditas mea usquequamque moestu perlustrare præcordia. Proinde ulnis cum voce porrectis ad aethera tota cum exaltatione Christi indignus benedixi potentiam, qui ita suos inter impiorum decipula tuetur et liberat. Denique licet scire post ergastula, post evulsionem, post lucturam, post innumera contumelia nobis secundum apostolum devota consolationis transmitterem verba, sed a prudentissimo fortissimoque viro scio eum jam esse et tempore et ratione sedata. Illa sunt solummodo qua nuper pullulant scismata in hiscis partibus

germina vestrae curavi reverentiæ insinuanda. Nam paene omnes abhinc Asturianis usque in ora, qui in clericatus persistunt officia uno seu vel quasi ex ore probrosa de illo quocum corpore dormientium sanctorum surrexere corpora, immo corpora vivificata nitantur impudenter sparge....^a Et licet omnium non sint uno eodemque sensu fugate omnium tamen collectura una terminare sententia, nam plerique ea non gloriosa surrexisse credunt sed corrupta neque ad hoc ea suscitata quasi cum Christo perpetua viventia hominibus, sed ut incredulis Christi ostenderent resurrectionem gloriosam. Et non in coelesti ut beatus referit Iheronimus Iherusalem sanctam sed in illa Judæorum apparere dicunt terrena. Et sicut Lazarus et alia corpora ante Domini passionem ab ipso Domino suscitata in pristina ea subisse exitia ad propriaque remetissi bustu et ad adventum usque Domini requiescere suscitanda. Illud quasi obiter beati Isidori edicto in medium proferentes ut de Adam tresque patriarchis quod eos in locum urbe propriis narres requiescere in sepulcris non intelligentes stolidi et lirantes ut ille si patria vel quorum nesciret Domini jussu suscitata illa cor-

^a Legendum videtur: *spargere errores*.

pora essent, neque propriis ea vidisse oculis si sint **A** in suis aut non sint sepulcris, sed antiquum solummodo de patrum vitam vel obitum genesis proferat storiam. — Nonnulli vero ignorantes quod intersit inter corpus et animam propter corpora animus miserī adstruunt suscitatus ob illud quod scribitur Dominum momordisse infernum et iustorum tantum animas eruisse, non peccatorum. Alii sunt qui vera resurrexisse credunt corpora, et ea hactenus vibere adfirmant sed in coelis illa esse abominant, illud sacratissimum obicientes oraculum evangelicum: nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo, filius hominis et nullius hominis esse dicunt posse in coelis carnem, nisi illam quam paratam Dominus dignatus est induere salute. Volunt et isti adicere illam jam dicti beati Ysidori sententiam, quod sit post resurrectionem sanctis in carnem habitatio in coelis promissa, et hoc pertinere noscentes ad illam quae omnium erit hominum resurrectio semel in Christi secundo adventu facta, et non ad illam de qua Ihoannes in Apocalypsin dicit: haec est resurrectio prima. Obtundunt praeter ea homines et alia plura deliramenta neutricia quae potius nobis insidendum quam sint per ordinem replicanda. Nec hoc silere debeam quod de gloriosa et semper virgine genetrice Domini nostri Jesu Christi Maria enerviter fluxidicere non erubescunt nec metuunt, quod mihi edicere pudet, tam communem interisse in conspectu hominum mortem et in sepulcro hactenus corpus ejus multis visum hominibus requiescere, et quia me igneis omnes perfodiri quotidie non cessant jaculis et nec minimis; quidam enim qui mihi opem ferre vult aut potest ob hoc sugero et tanquam praesens humili prece depono et per illam quae exuperat omnem sensum pacem Domini Jesu Christi obtestor, ut quidquid de hac re vestra beatitudo sentit aut legisse recolet scribere ordinetis et mihi diu non differatis dirigere. Ita regnum possideatis indeterminabilem. Et talem conscribere tua sanctitas ordinet epistolam testimoniis multorum adprobatam quae et me instruunt, et aperta fronte contentiosos redarguant, quia si mihi ocus vestra non subvenerit cautio, puto me funditus eorum fuscisci morsibus. Imitare, imitare Domine patriarcham Abraam et cum ter senis terque centenis famulis fanoso victor prelio vince, captumque fratrem a Sodomis erue, ut in vos impleatur Salomonis veridica illa sententia: frater qui adjubatur a fratre quasi civitas firma. Duplex etenim vel triplex funiculus difficile rumpitur et duo si fuerint uno sub alio substituitur quia et testudo adglomerata certantium luctus facile evadit sagittarum. Scio etenim, scio vos saepissime undique occupare angustia, sed si aliquis impedire voluerint difficultates eas vincat illa caritas quae vincit omnia et quae non quae sunt sua, sed quae quaerit aliena. Eia, eia, mi domine, eia, scribere non differas et me a tot latrantium turmis et undique morsibus ad rectam viam eruas. Ita semper adiutorem in omnibus Christum vestra habeat sanctitas.

His exentis salutis officio mitto et meminationes sanctorum vestris sacris auribus pando, et ut pro me orare dignetis rogo, et ut mea abluantur piacula et liberer ab infidelibus qui sunt in Judaea. Per vos illos domnos et communes dulcissimos filios sospituras exposco.

II.

TUSAREMUS ASCARICO.

Recensita litterarum vestrarum serie jucundum Dominus reddidit animum meum, ob quod vestrae mihi patuere salutis indicia. Nam si mihi plures maneret lingua loquellus, non possem edicere quae meum cor inlustraberit gaudium, quove exaltaverit in jubilo ut etiam metum longinquo tempore redibum gaudium amoris vestri, lacrimas fluere fecerit et moerore veterum relebaberit. Mox vero ut perlecta est ipsa relatio quasi e poliandro suscitatus statim Ihoannes anxietates forinsecus et extrinsecus manibus cordis dextera laeque abiciens ad turrem David quem canticum canticorum canit videlicet fortitudinem Scripturarum, in qua mille clipei pendent et omnis armatura fortium concito gressu eucurri, ut ex ea vel unum clipeum frumeumque tollerem, per quod tutus a bos [*Forte*, ambos] te dulcem fratrem a Sodomis eriperem et suae prosperitati restituerem. Hinc mihi supra mella dilecte quia non omnes codices quos volui presto habui cum grandi audacia vestris orationibus fretus [*fretus*] ex eadem turre unum clipeum primum Gregorium adprehendi atque ex eo modicum summatim carpsi, quod ad illorum controversiam, de quo satis opponatur, quae per pauca de qua loquimur huic opellae affigenda sunt. Contemptio enim, ut ait Apostolus, ad nihil utile est, nisi ad subversionem audientium. Melius isti qui sapientiae contradicunt facerent, si saperent ad sobrietatem, quae ut scisma parvulis sensu in ecclesia generarent. Praepulchre agere debuerunt, si cum apostolis sederent in civitatem quoadusque induerentur virtutem ex alto, et quum in corde suo absconderent eloquia Domini ut non peccarent, nec hoc dicimus ut non inquirant, sed ut altiora mysteria Spiritui sancto derelinquant. Sufficeretque illis cum Raab meretrice in Iherico per fenestram coccum emittere, videlicet per oris confessionem Christum crucifixum credere et salbari, audirentque Paulum vas electionis dicentem: Non me fateor plus scire quam Christum et hunc crucifixum, nam qua isti fronte ad ampliora mansionum itinera, videlicet ad decimam, in qua manna fluitur, vicesimum, tricesimum ceterisque duabus, per quas majora intelliguntur sacramenta, jam quasi doctissimi gressum tendunt, scalam ascendere vel descendere, illum cupientes quem vidit Jacob, qui necdum tenuissimum tramitem callere primae secundae tertiae quartae quintae sextae septimae octavae nonaeque culcitant. Egressi de Egypto desudent primum in eremo per multis anfractis atque angustiis, pugnent cum regibus Seon et Og i. e. cum vitiis seu

cum diabolo, per quos scisma et eres ^a in Ecclesia oriuntur, sique ad mannam comedendum accedant. Nam et eadem manna non plus colligi præcipitur, quam quod sufficeret, si quid superfluum reponebatur verbibus bulliebat. Intelligent quæ dicimus; nos vero non oportet illorum sequi vesania qui in ecclesiam per scisma et contemtionem inaniter laborant sciolos se affecturæ cupientes sed declinare et ubi illorum interrogationibus non debemus in astutia neque adulterare verbum Dei, sed loqui scia in manifestatione veritatis, nescita relinquere Spiritui sancto, ut juxta Esayam usque nostræ fidelis sint ut regem nostrum videre in decore mereamur.

His præfatis quia de illorum sanctorum quos ab inferni claustra mediator Dei et hominis Christus Jesus eruere dignatus est in vestra epistola mentio est facta, ideoque ex majorum nostrorum coelicibus sententias quas carpsimus huic paginae, ut nos vestra sanctitas facere maluit, licet non ut volui sed ut potui scriptas protraham.

1. Quod ante adventum mediatoris Dei et hominis omnes et boni et mali ad inferni claustra descenderint. 2. Quod bonorum animæ quamvis ad infernum descenderent poenas non luebunt. 3. Quod electorum animus solummodo dominus ab inferni claustra eruit, non reproborum. 4. Quod sancti, qui cum Christo surrexerunt gloriosa, i. e. spiritalia percepti sunt corpora, qualia nos excepturos in futura resurrectione expectamus. 5. Quia glorificata illorum sanctorum, de quibus agimus surrexerunt corpora. 6. Quia Hierusalem ubi visi sunt celestem illum devemus intelligere. 7. De eadem Hierusalem, ut utrumque intelligamus coelestem atque terrenum. 8. Quod non omnes sancti quos ab inferni claustra eruit Christus in carne resurrexerunt, sed ut secundum ait evangelium multi. 9. De eo quod in apocalipsin dicitur hæc resurrectio prima et cetera. 10. De eo quod evangelium ait: nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo filius hominis. 11. De gloriosa Maria quod nulla storia eam doceat passionem aut qualibet morte multari.

1. Quod ante adventum mediatoris Dei et hominis omnes et boni et mali ad inferni claustra descenderint. F. Gregorius in libris moralium sic loquitur: Omnis homo quamvis munda probataque vitæ fuerit ante adventum mediatoris Dei et hominis ad inferni claustra descendere dubium non est, quum homo qui per se cecidit, per se ad paradisi requiem redire non potuit, nisi veniret ille qui suæ incarnationis mysterio ejusdem nobis paradisi iter aperiret. Unde recte beatus Job Dominum postulat dicens: quis mihi tribuat ut inferno protegas me, Psalmista quoque ait: eripuisti animam meam ex inferno inferiori.— *Item ipse*: Omnes electi qui ante adventum redemptoris nostri venerunt in hoc mundo quantumlibet virtutum justitiæque aberant, e corporibus educti in sinu coelestis patriæ statim nullo modo vo-

terant ingredi, quia nec dum ille venerat qui inferni claustra sua descensione solberet et justorum animas in perpetua sede conlocaret. *Item ipse* in eisdem dictis: Priores sancti ab inferni locis liberari non poterunt, quia nec dum venerat qui illuc sine culpa descenderet ut eos qui ibi tenebantur pro originali peccato a culpa liberaret.

2. Quod bonorum animæ quamvis ad inferna descenderint poenas non luebunt, idem doctor in ipsis tractatibus dicit: Ante redemptoris nostri incarnationem justorum animæ non ita ad infernum descendisse creduntur, ut in locis poenalibus tenerentur, ^b ut in superioribus justis requiescerent et in inferioribus injusti crucientur. *Item ipse*: Justorum animæ per mediatoris adventum quandoque erant ab inferni locis quamvis non poenalibus liberandæ, ob hoc B. Job dicit: constitue mihi tempus, in quo recorderis mei; Agustinus quoque ait: priusquam redemptor noster morte sua humani generis poenam solveret, eos qui coelestis patriæ vias sectati sunt, post egressum carnis inferni claustra tenuerunt, non ut poena quasi peccatores plecteret, sed ut eos per ingressum mediatoris reatus primæ culpæ absolveret.

3. Quod electorum animus solummodo ab inferni claustra eruit, non reproborum, sanctus ipse Gregorius in his dictis moralium loquitur: non enim ab inferno rediens Dominus electos simul et reprobos traxit, sed ille exinde omnia substulit, quæ sibi inhaesisse præscivit. Per Oseam prophetam Dominus dicit: ero mors tua, o mors, ero morsus tuus inferne. Quod enim occidimus agamus ut penitus non sit; ex eo enim quod mordemus, partem abstrahimus partemque relinquimus. Quia ergo in electis suis funditus dominus occidit mortem, mors mortis existit; quia vero ex inferno partem abstulit partemque reliquit, non occidit funditus sed momordit infernum. Ergo inquit mors tua o mors, i. e. in electis meis te funditus perimo. Ero morsus tuus, inferne, quia sublati sis te ex parte transigo.

4. Quod sancti qui cum Christo surrexerunt gloriosa, i. e. spiritalia percepti sunt corpora, qualia nos excepturos in futura resurrectione expectamus omnis catholici non ambigit credere et prædicare. Nam dum de ipsa resurrectione Gregorius beatissimus sanctam romanensem ecclesiam vel per eam universam institueret in omelia prima libri secundæ ita affatur: Forte a se aliquis dicat: jure Christus surrexit qui cum Deus esset teneri a morte non potuit; ad instruendam ergo ignorantiam nostram, ad corroborandam infirmitatem nostram suæ resurrectionis exemplum sufficere noluit, solus in illo tempore mortuus est et tamen solus minime surrexit. Nam scriptum est: multa corpora sanctorum, qui dormierant surrexerunt; ablata sunt ergo omnia argumenta perfidiæ. Ne quis enim dicat sperare de se non debet homo, quod in carne sua exhibuit homo

^a Id est hereses seu errores.

^b Nota margini ascripta addit: sed esse superiora inferni loca, alia esse inferiora credendum est

Deus, ecce cum Deo homines resurrexisse cognovimus, et quos puros homines non dubitamus. Si igitur membra redemptoris nostri sumus, praesumamus in nobis quod gestum constat in capite; si multum nos abjecimus sperare debemus in nobis nos membra ultima quod de membris ejus superioribus audivimus. Haec sunt illius sanctissimi verba. Dum dicit nos membra ultima talem sperare resurrectionem qualem habuerunt et illi, aperte nos instruit gloriosam illos i. e. spirituales suscepisse carnem, qualem in futuro nos accepturi erimus. Non enim ille nisi de futura loquebatur resurrectione.

5. Quia glorificata illorum sanctorum, de quibus agimus, surrexerunt corpora in oracula septimae sabbati hoc tubarum paschae ita affatus est: Sanctorum corpora vivificata consurgunt: abitaculum, quod paulisper jacuerat surgit gloriosa. *Item* in eadem ebdomada quarta sabbati: sicut olim te moriente mortua corpora surrexerunt, ita nunc in hac resurrectionis tuae festivitate; sepulti in aeternam requiem transferuntur et si corpora surrexerunt qua fronte ut aytis animas adserunt resurrexisse, dum anima substantia spiritalis sit et incorporea. Aut si corpora et non glorificata surrexerunt, qualiter ea adstruat iterum ut Lazarum moriturum. Sicut ad hoc in eadem ebdomada sexta sabbati de ipsum meminit qui dam jam dicta, gloriosa vivificata corpora pereuniter regnatorum, eorum quoque suffragantibus meritis qui cum unico filio tuo sibi meruerunt resurgere de sepulcris concordia in nobis vigeat caritatis et si pro nobis suffragantur et a quo sunt suscitati, quare non erubescant improbi dicere eos morte secunda gustasse?

6. Quia Jerusalem ubi visi sunt hi, qui cum Christo resurrexerunt coelestem illam debemus intelligere. In eadem adhuc jam memoratam ebdomadam in tertia sabbati sicut superius dixi in oracula ea petitio quae pro oratione dominica dicitur sic affatur: ad terribilem tronum altaris cursu concito pater omnipotens properantes rogamus ut omnium peccata l' bentur et in indulgentiali ungento esse ecclesiastici corporis solidentur. Quo possimus nostris cum renatis infantibus respirare et cum mortuis suscitatis in Iherusalem coelestem medullatum portantes sacrificia introire. — *Item* beatissimus Hieronimus in epistola ad Eliodorum pro morte Nepotiani presbyteri, quae et epitaphion vocatur, inter alia plura sic orsus est dicere: Multa corpora sanctorum dormientium resurrexerunt et apparuerunt in sanctum Iherusalem coelestem; et tunc impletum est illud eulogium: surge qui dormis et inluminabit te Christus. Patent et alia plura diversorum doctorum de hac re, quae modo non sunt adlata nostris conspectibus. Sed ea quae ab praesens repperimus, si et pauca aduc testimonia proferamus; beatus Rufinus presbyter in commentariis suis exposito de symbolo ita inter plura loquitur: Quam Christus surrexit monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum dormientium

A resurrexerunt et apparuerunt multis et ingressi sunt sanctam civitatem. Illam ^a apostolus dicit: quae verum sarsum est Iherusalem libera est, quae mater omnium nostrorum. Unde et Ose propheta ex persona eorum dicit: sanavit nos post biduum, die verum tertia resurgimus et vibimus in conspectu ejus.

7. De eadem Iherusalem ut utraque intelligamus coelestem atque terrenam. De his sanctus Hieronimus bethlemiticae ecclesiae doctor et presbyter in libro quarto comentariorum expositum secundum Matthaeum ita ayt: Sanctam civitatem, in qua visi sunt resurgentes aut Jerusalem coelestem intelligamus, aut hanc terrenam quae ante sancta fuerat, quae ob id sancta appellabatur, propter templum et sanctum sanctorum. Quod autem dicit apparuerunt multis, ostenditur non generalis fuisse resurrectio quae omnibus appareret, sed specialis ad plurimos ut ii viderent qui cernere merebantur. Haec sunt dicta beati Hieronimi. Quum ergo in utraque Iherusalem nos intelligere maluit visuros terrenam atque coelestem, cur isti contemptiose coelestem illos negant ascendere? Nequaquam enim ut coelestem intelligeremus diceret, si in glorificata carne eos resurrexisse negaret.

8. Quod non omnes sancti quos ab inferni claustris eruit Christus in carne resurrexerunt, sed multi ut sanctum evangelium ayt. Ambrosius praeceptor Augustini in doemate Christi in homeliis exameron ita loquitur: Pars quaedam antiquorum patrum cum Christo in carne resurgit, ut nostra resurrectio absque ambiguitate veniente iterum illo obanter spectetur.

9. De eo quod in apocalipsin dicitur haec resurrectio prima et cetera. Hieronimus Victorianusque ita ayunt: Resurrectio prima nunc est per fidem in anima cum qua pervenitur ad baptismum absolutus ab originali peccato introitus in regnum Dei. Regnum utique non solum illud quod sine fine perpetuum sanctis erit, sed et nunc in quo Christus in ecclesia catholica regnat. Quae resurrectio non permittit homines transire ad mortem secundam. De hac resurrectione dicit apostolus: si resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite.

10. Illi vero, qui contradicunt dicentes: Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo filius hominis, legant librum beati Juliani non Pomerii sed Toletani qui vocitatur anticimena, qui patratu est de his rebus quae contraria in Scripturis resonant, sed non contraria ab his qui vigili sensu Scripturam, si mandam inquirant, intelligenda sunt, sicut sunt pluraque istis latet; et tunc tacere studeant et non loqui quae nesciunt. — Si anticimena abest currant ad Augustinum et ipsum inquirant in libro homeliarum cata Ihoannem, et ipsum hunc locum audiant explorantem. Dicit enim: ne qua territus in Deo sentiretur, ideo dixisse Christum credimus, nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo hominis videlicet Christus deus et homo una persona. Si quis vero amplius

^a In margine manu posterioris aetatis additum est: sine dubio ingressu sanctam civitatem de qua.

scire desiderat, ad textum hujus operis recurrat, nec non Euceri vel Nicetae commentaria legat. Inter plura sanctus Eucerus dicit : Ideo ipse ascendit qui descendit, quia licet adsumserit hominem, tamen homo... hoc est Christus una persona est. Et utique cum ille sit caput, sancti autem membra sunt, necesse est ut sequantur membra quo caput praecessit, ut sit in coelo Christus corporis plenitudo.

11. De gloriosa Maria quod nulla storia eam doceat passione aut qualibet morte multari in fine hujus operis invenies.

[Hoc loco inseruntur Isidori libri Etymologiarum, quos excipit tractatus de coelo excerptus nisi fallor ex libro Bedæ de temporibus; denique continuatur epistola Tusaredi ut sequitur:]

De gloriosa virgine Maria quod nulla storia eam doceat passione aut qualibet morte multari Isidorus ait : Maria quae interpretatur Domina sive Illuminatrix a virga Jesse ortus conclusus fons signatur, mater Domini, templum Dei, sacrarium Spiritus san-

cti, virgo feta, virgo ante partum, virgo post partum, salutationem ab angelo accipit et mysterium conceptionis agnoscit. Partus qualitatem inquit et contra legem naturae obsequi fidem non rennuit. Quum Dominus ipse in cruce positus per sanguinis testamentum virginem commendat discipulis, ut ipsam mater haberet vitae conilem cum filius noverrat virginitatis esse custodem. Hunc quidam corporatis nexis passionem asserunt ab hoc vita migrasse pro eo quod justus Symeon complectens brachiis suis Christum prophetaverat matri dicens : et tuum ipsius animum pertransiet gladius. Quod quidem incertum est, utrum pro materiali gladio dixerit, an pro verbo Dei valido et acuto omni gladio accipiti.

Specialiter tamen storia nulla docet Maria gladii animum versione peremptum, quia nec obitus ejus ipsam legitur, dum tamen repperiatur sepulcrum.

His omissis salutationis copiam dulciter mitto, et ut me scriptis saepe ac saepe reficiatis, utique a meis moeroribus sublevetis vel substoletis suggero.

INDEX IN SANCTUM PAULINUM.

INDEX RERUM ET VERBORUM

Quæ tum in textu sancti Paulini, tum in notis continentur. (A col. hujus voluminis 10 usque ad 684.)

Numeri Arabici respondent numeris crassioribus textui insertis; Romani, tenuioribus in Prolegomenis inter uncis positiss.

A

Aaron episcopus Aventiensis, 203.
Abbatess et abbatissæ quid offerrent ad primam missam Marquardi patriarchæ Aquileiensis, 271.
Abbatissæ et moniales perraro, et quibus de causis e monasterio egredi valerent, 89. Canes ad venandum quandoque alebant, 85.
Ab lactare pro lactare a Paulino acceptum, 151.
Abosinda, vidua Silonis regis, sollicitata ab Elipando ut suas partes sequeretur, 215. Movet Etherium et Beatum in Elipandum, *ibid.*
Abstergere quid importet, 60.
Abundantius episcopus Tridentinus, 206.
Acanthochoerus a spinis Echinus dictus, 146.
Accola quid sonet, xvi.
Accubitor Christi Johannes cur dictus, 122.
Acies ut disposita fuerit, 182.
Acilensis episcopatus, 204.
Acolabus pro Acolis dictus n. xvi.
Adalardus abbas Corbeiensis in causa Spiritus sancti Romam mittitur, 231.
Adam et Christi imitatio varia, 28.
Adlere et minuere scripturæ quid sit, 70.
Adoptare quid, 22. Amoris est actus, 110.
Adoptio convenit nobis, non Christo, 126. In quo differt a servitute, 210. Ex affectione procedit, 4. Quando de Christo primo audita, 212. Per Theodosium ab Oriente in Hispanias delata, *ibid.*
Adoptivorum et Bonosianorum hæresis quod differant, *ibid.* — Adoptivorum hæresis Nestorianismi soboles, 209 seq. — Ut in Hispanias intrusa, 212. — Adoptivum dicunt Christum hæretici, 2. — Adoptivus quis proprie dicatur, 5, 4. — In adoptivis non se complacet Deus sicut in Umgenito, 148.
Adrianus I papa filius comitis Caroli Magni, xxiii. Non se miscet, et hortatur Carolum Magnum non se miscere in electionibus episcoporum, xxv. Defuncta in Romano consilio per suam epistolam mittit ad Hispanos episcopos, 217. Moritur, 200.

Adrianus Polensis episcopus, 205.
Adulatores decipiunt, 24.
Adulatur præ cæteris superbi, 59.
Adulteræ feminae quandoque virorum vitæ insidiatrices, 17.
Adulteri a testimoniis ferendis arcentur, 18. Causam dantes matrimonii solvendi, ad secundas nuptias transire prohibentur etiam post compartis mortem, 87.
Adulterium linguæ, 2.
Advocatus. Idem ac defensor, 11. Non idem qui mediator, 114. Suum habebat Aquil. Ecclesia, 82.
Advocata Aquil., 265. Vide Advocatus Aquil.
Æcius episcopus Veronensis, 206.
Æmonensis idem ac Labacensis episcopus, 204.
Ætas Caroli Magni aurea, Ludovici Pii argentea, filiorum ejus ferrea, 183. — Juvenilis quæ fugiat, 45. — Quæ ad matrimonium propria, 86. — Matura Felicis episcopi Urgellitani, 109.
Ætas ordinandorum episcoporum, xii.
Ætatis auctoritas Tertulliano quid sit, 86. Infra ætatem quid, 86.
Ætates vitæ hominis quot, 98.
Ætines qui, 11.
Æzar ancilla caro est, 40.
Agathysi leges suas cantabant, 170.
Agnellus episcopus de Azilio, 204.
Agnellus episcopus Tridentinus, 206.
Agnus Christi, ut homo dicitur, 147.
Agobardus chorepiscopus Laidradi, 224. Quando factus episcopus Lugdun., *ibid.* Detegit errores Felicis post ejus mortem, 16. Non probat cantica nisi ex Scripturis, 85.
Agricola (Agricola) laudatur, vii.
Agricultura nobilitati non obest, xiv.
Aguirre (Joseph Saenz de) cardinalis laudatur, 224.
Aïæ quæ membra in homine, 125. Pro remis dictæ, 115.
Album et candidum ut differant, 182.
Alcimus redit in Angliam, 198 et 216. Revertitur in Franciam, 217. Inter doctiores aulae Caroli Magni, 194.

Cunctatur credere hæreticis calumniatoribus Etherii et Beati, 215. Petit libellum Felicis Adriano papæ et Paulino patriarchæ communicari, 218. Scribit post concilium Francofurtianum litteras amoris plenas Elipando Toletano episcopo, sed frustra, 220. Ut vituperetur ab Elipando, *ibid.* Petit a Carolo et doctis viris librum suum contra Felicem recognosci et probari, 220. Mittit eum per Benedictum abbatem fratribus in Gothia, 222. Absolvit an. 600 libros iv contra Elipandum, 222. Dehortatur Carolum ab exigendis decimis Avarum, 93. Gratulatur Paulino de Regula fidei, 170. Prædicit Ludovico Pio imperium, xxiv. Ejus testimonia de Paulini doctrina, xlv. Ejus cum Paulino amicitia, xlv. Ejus mors 19 Maii an. 804, xlviii. Ejus Epistolæ secundum dignitatem personarum, non secundum seriem temporum editæ, 225.

Aldagis Desiderii regis Longobard. filius rebellionem in Carolum Magnum sollicitat, xv.

Aldii et Aldiones qui, xvii.

Aldo episcopus Veronensis, 206.

Alexander papa III. Quid circa canonizationes sanctorum sanciverit, xlviii.

Alimus episcopus Sabionensis, 205.

Aliter de Patre Christus, aliter de matre, sed non alter, 112.

Alius atque alius in Trinitate: aliud atque aliud in incarnatione ut intelligendum, 12.

Allegoriae frequentiores in scriptoribus mediæ ævi, 27.

Alpes ut omnes montes dici possint, 171. Cottæ tempore Rotarii regis Longobardorum adhuc sub Romanis erant, 259.

Altare de terra est Christus in incarnatione, 150.

Altini concilium, 191 et 255. Quomodo dictum Forojuhenne, 258. Episcopatus, 204.

Altini veteris descriptio, 258.

Altinum ab Attila eversum, 259. Ejus situs et reliquiæ, *ibid.*

Altinensis sedis Torcellum translatio, et ab Aquileiensi provincia distractio, 259. Post translationem nomen retinuit, quod tandem amisit, *ibid.*

Altinates ab Attila exacti Torcellum se recipiunt, 259.

Altitudines in architectura pendiculo dimensæ, 119.

Amator episcopus Tridentinus, 206.

Amatus episcopus Feltrensis, 206.

Ambarvale et Amburbale sacrificium, ut differunt, 181.

Ambrosii (S.) de incarnatione liber cur dicatur vi de Fide a Paulino, 161.

Amicitia non nisi inter bonos, xlv. — Et æquales, *ibid.* — Quare inter dispares non coalescat, *ibid.* Vera ob distantiam non perit, *ibid.* et 24. — Dei et sæculi in quo consistat, 25. — Quæ deseri potest nunquam vera fuit, 25.

Amicitia (de) Paulini et Alcuini carmen, xlviii. — Amicitie Paulini cum primoribus sui sæculi, xlv seq.

Amicus dimidium animæ amici, xlviii.

Amor beneficentia ad amandum incitat, 51. — Amor proximi tranquillitatem parit, 52. — Amor profanus dulcis et amarus ut sit et dicatur, 31.

Anachronismus P. Bombardi Paulinum I cum Paulino II confundentis, ix.

Anathema ab excommunicatione in quo differat, 90. Est excommunicatio major; non leviter ferendum, *ibid.* Quibus privet, *ibid.* Latum in Felicem et Elipandum, 7. Geminatum Pauli quid, 171.

Avicilla Agar caro est, 40.

Andreas episcopus Civitatis-Novæ, 265.

Andreas Veientanus episcopus, 205.

Angeli et eorum scientia, 69. Ut subtiles dicantur, 78.

Angelus ordo virgines sunt, 91.

Angilbertus Homerus dictus, xxxii. Carolo Magno a secretis, 195. Romam cum spoliis Avarorum mittitur, 200. Fert Alcuini epistolam Paulino, *ibid.* Felicem Romam deducit, 217. Tertio Romam a Carolo dirigitur e concilio Francofurtiensi, 219.

Angilramnus episcopus in aula Caroli Magni, 194. Obiit, 191.

Anguis dæmon, 180. An verus qui Evam diabolo operante seduxit, *ibid.*

Anicæ abbas, et diploma ei datum Francofurti, xxviii. Animalium voces, 12.

Animæ sine carne spiritus, 5. Ejus actiones in et cum corpore, 6. Sine carne non esurit, non sitit, etc., *ibid.* Inter eam et spiritum quod discrimen, 15. Eques corporis, 41. Ejus perditio ut lugenda, 54. Ut peccet per carnem, 62. — Animam Christi negabant Ariani, et quare, 208. Venalem cur avarus habere dicitur, 37.

Anni regnorum Caroli Magni quomodo in diplomatibus attendendi, xvii.

Annus bissextilis 796 descriptionis librorum in Paulini contra Felicem, 98.

Ansbertus Mediolanensis episcopus, 251.

Anselmus Bellenensis episcopus, 205.

Anto, seu Zanto, cum fratribus fundat monasteria Sexili et Salti in Forojuho, 255.

Antonius (S.) abbas cur de Vienna dictus, z. Ejus templi prospectus Utini a Dionysio Delphino patriarcha erigitur, *ibid.* Ejus soror an monasteriorum feminarum auctrix fuerit, 87.

Apices pro epistolis accepti, 8.

Apollinaristarum error, 12 seq.

Apostoli columnæ Ecclesiæ, 185.

Aqua abundantiam et vilitatem designat, 37.

Aquila dictus ab Alcuino Arno Salisburgensis episcopus, xxxvii.

Aquila Aglar Germanis dicta, xxxvii. Non in Illyrico, sed in Italia sita, 9. Recipit S. Marcum evangelistam, 182. Ejus excidium carmine defletur a Paulino, 186. Vetus et nova, 258.

Aquileiense templum quibus divorum sacrum, xxv, xxvi. Restauratum a Maxentio patriarcha epæ Caroli Magni, 260 seq. — Aquileiense capitulum decernit fieri caput argenteum sancti Paulini, 278. — Aquileiensis archidiaconatus jura reformata, 265. — Aquileiensis clerus donatur libera electione sui patriarchæ a Carolo Magno Paulino intercedente, xxv et 258. Laudatur a S. Hieronymo sub S. Valeriano, 258. Ejus convictus et vita communis, xxvi. — Aquileiensis Ecclesiæ plurimos sanctos Gallicanis Germanisque Ecclesiis pertinentes veneratur, et eorum ditatur reliquiis, xlix seq. Advocatum suum habebat, 82 et 265.

Aquileiensem Ecclesiam non patiuntur Utinenses dari in commendam, xii et 274. — Aquileiensis Ecclesiæ habebat symbolum fidei proprium, 234 et seq. Item officium et Missale proprii ritus, 279 et seq. Ut servos in libertatem ascisceret, 270. — Aquileiensi patriarcha unde et quando datus, xi. Quis fuerit qui Photio communicavit in causa de Spiritu sancto, 251. Locum sæpe mutavit, sed Aquileiensis nomen semper retinuit, 259. — Aquileiensis provincia quam ampla, 204. Ejus episcopi conqueruntur apud Mauritium imp. de episcopatibus subtractis, 205. — Aquileiensis sedes quale juramentum susciperet a suis suffraganeis episcopis, 259, 262 et 266. Ipsa inconsulta vetitum episcopis suis animadvertere in presbyterum, diaconum, abbatem, 74. Ipsa vacante ut signarentur scripturæ, 265.

Aquisgranense conciliabulum in causa Lotharii et Teutbergæ, 187.

Aquisgranum altera Roma dictum, 225. Ejus descriptio, *ibid.*

Arabo, seu Rhab fluvius Hungariæ, xxxiii.

Argisus Desiderii regis gener dux Beneventanus, xv.

Arcani consortes cedunt jus festum custodiendi, 277, 278.

Archimandrita unde dictus: titulus quandoque episcoporum, 83 et 100.

Archontici et eorum hæresis, 100.

Arcolantani (Fantus) revocatus a civitate Austriæ per Utinenses, et quare, 275.

Argentinus (Joannes) episcopus Concordiensis, 279.

Arius addit et minuit doctrinæ Evangelii, 69. Abiit Scripturis, 172. Filius diaboli, 100. Miscet vera falsis in generatione Filii Dei, 208. Ejus doctrina de Trinitate, 207. Animam Christo adiit, 208. Scripturas, de humanitate Christi intelligendas, ad divinitatem applicat, 209.

Arma ferre clericis vetitum, 14. Et poenitentibus, 20. Nisi pro Ecclesia et justitia, *ibid.*

Arma Christianorum virtutes sunt, 27. — Arma unde dicta sint, 51. — Arma lucis induere quid, 87.

Armillæ quid, 51.

Arno, Salisburgensis archiepiscopus a Leone III creatus, mittitur a Carolo Magno ad Caranthanos, xxx. Dictus Aquila ab Alcuino, xxxii. Ejus lis de limitibus cum Urso patriarcha, xxxi.

Arnulphus dat privilegium pro ecclesia Frisingensi, xix.

Arthemius Azolensis episcopus, 204.

Arundo in scriptione, 155.

Ascaricus episcopus ab Elipando laudatus, 213 et 215. Primus errore Elipandi inficitur, 214.

Aspergere quid sit, 61.

Asquius (Laurentius) laudatur, vii.

Assus idem ac solus, 20.

Athalarici regis rescriptum pro grammatico, xv.

Attila Aquileiam, Altinum, Concordiam exertit, 259. Item Aquisgranum, 225.

Avari populi fidem expectant Christi, xxx, 200 et 242.

— Avari populi a fide desiscunt, 200. — Avaricum bellum an. 787 incipit, 198 seq. An. 791 resumitur 199. Ejus descriptio, *ibid.*

Avarus animam venalem habere cur dicatur, 57.
 Aventinensis, seu Avortinensis episcopus, 205.
 Augustinus Ecclesia subtrahit sedi Aquileiensi, 205.
 Augustinus (S.) qualem Fussalensibus episcopum dare debuit, xiii. Creditus aliquando auctor libri de salutaribus Documentis, 196 seq.
 Augustinus Concoriensi episcopus subscribit libello Maurilio imp. dirigendo a schismaticis, xxx.
 Aulici nimis compiti coniguntur a Carolo Magno, xv.
 Aurea ferire, 97.
 Austria dictum Forojulium quare, 205.
 Axillæ, unde alæ in homine, 125.
 Ayroldus episcopus B. lunensis, 205.
 Azolensis, episcopus. *Vide* Aciensis.
 Azonis et Mactildæ Aquileiensi Ecclesiæ donatio, 265.

B

But in V consonantem transeat et vice versa, 113.
 Bachus cur Længus dictus, 174.
 Bactice lane rutilæ, 89.
 Baldanus (Daniel), 279.
 Ballare Italici nomen dictum, 183.
 Ballista quid, *ibid.*
 Balsamum cur usurpatur, et quibus permissum, 21.
 Balsamum in Judæa nascitur, 194.
 Banajas auricularius Davidis, 195.
 Baptismus Christi ad aquæ sanctificationem, 11. — Baptismus datus in nomine Christi, 63 et 128.
 Baratum quid et unde dictum, 140.
 Barbanæ insulæ monasterium, 239.
 Barcinonenses etsi Franci in civilibus quandoque non subditi, in spiritualibus tamen subjecti, 216.
 Bardis (Joannes de) Florentinus male habitus ab Utinensibus, et quare, 215.
 Baruch cum Jeremia a Patribus sæpe confunditur, 112.
 Basnagius (Jacobus) et in eum animadversio, 223 seq.
 Beatus per errorem dictus Paulinus I patriarcha Aquileiensi schismaticus, x.
 Beatus et *Beatitude* titulus honorarius, 227.
 Beatus cum Eberio consurgit in Elipandum, 215. Cum Bonoso componitur ab Elipando, *ibid.* Calumnietur ab eodem, 215. Laudatus et vituperatus a Basnagio, 228. Ejus sanctitas miraculis illustratur, 215. — Dogma catholicum Beati vocatur ab Elipando Beatianna hæresis, 214 et 215.
 Beatus diaconus abbas, 257.
 Beconensis Ecclesia subtrahit sedi Aquileiensi, 205.
 Belloni (Antonii) laus, xxxii.
 Bellunensis episcopus, 205.
 Benedictus VIII papa instituit in Ecclesia Romana symbolum in missis cantandum suum Henrici I imp., 235.
 Benedictus prior generalis Camaldulensis, 275.
 Benedictus abbas Anianensis mittitur ad concilium Urgelle, 222. Ejus gesta, vocatio, caritas, *ibid.*
 Benefaciendum bonis et malis Dei exemplo, 18.
 Benenatus Opterginus episcopus, 204.
 Berengarius imp. Puzolium dat Friderico patriarchæ, 261.
 Berengarius imp. Petro Aquileiensi concedit munire castrum Savonianum, 241.
 Berenbarius Wormatiensis episc. in causa Spiritus sancti Romam missus, 251.
 Bergullus, sive Virgilius episcopus Petaviensis, 203.
 Bertrandi (P. Franciscus) clericus regulbris laudatur, v. Bernardus nepos Caroli M. rex Italiae, 246.
 Bertoldus patriarcha Aquileiensi eximit capellam sancti Quirini a subjectione plebanii Utinensis, 265.
 Bertrandus (B.) patriarcha transfert preposituram sancti Oldorici in Ecclesiam Utinensem, 268. Subtrahit archidiacono Aquileiensi quæ in præjudicium Utinensis Ecclesiæ ei data fuerant, 269.
 Bertricus episcopus Salisburgensis, xxx.
 Bibici fulminis ictu quid forte fuerit Paulino, 171.
 Binius (Jos-ph) laudatur, vii.
 Bissexilis annus 796, quo Paulinus libros iii scribit in Felicem, 98.
 Blincha S. Ludovici mater habitum monachalem in morte induit, 19.
 Robio (Bartholomæus de), 275.
 Bonibus, Bombosus, Bombicus, 137.
 Bonifacius VIII primo perpetuo moniales clausit, 89.
 Bonitus episcopus Toletanus, 225.
 Bonno gratia Caroli Magni te et res Rotgandi et Felicis, 230.
 Bonorum Ecclesiæ status, 148. Ut corrigendas, *ibid.*
 Bonorum, non malorum cursum consortium, 47.
 Bonosiani adoptivum Christum tantum de patre dicebant, non autem Filium Dei, 212.

Bonosus Photini sectator prælusit Nestorio, *ibid.* et 224.
 Bonum esse solum Deum, quo sensu dictum a Christo juxta mentem Paulini, 154.
 Bonus plebanus sancti Nicolai de Sacillo, 267.
 Bos male pro symbolo sancti Marci evangel. acceptus, 185.
 Botrinum diminutivum a *botro*, 174.
 Brazacro (Pradonus de), 271. — (Hector) laudatur, vii.
 Breve seu bre. is. *Ad brevem vocari*, quid sit, 77. Idem ac pitacium, 152.
 Brixina pro Sabione Ecclesiæ Salisburgensis subiecta, 205.
 Brugnus (Bartholomæus), 279.
 Burchardus comes monachum in morte induit, 19.
 Burgascius (Paulus) episcopus Nimosciensis, 279.

C

Cacellinus comes fundat Mosacense monasterium, 262.
 Cacinnum *incrispare* pro *ridere*, 193.
 Cadmi filie Interæ, 159.
 Cadolacus dux Forojuliensis, xxxii.
 Caelina, nunc Mantiacum, 205.
 Cæsarius (S.) multa sumpsit ex S. Augustino, 52.
 Cagan Hungarorum infidelium caput, xxxii.
 Calami Goidii probatores in sermone, 159.
 Calculus, cal ulatores, 10 seq.
 Callistus patriarcha decessor Sigualdi, xix. Transtulit a Cormone Forojulium sedem Aquileiensem, 203. Incrementum a Gregorio III papa, 259.
 Calsamilla (P. Nicolaus) soc. Jesu laudatur, iv.
 Calvinus cur articulum Symboli, *Desceadit ad inferos*, non impugnet, 254.
 Camaldulensis eremus ad S. Gottardum prope Utinum, et institutio prioris ejusdem, 275.
 Camerum, camera, 78.
 Camillus decimam prædæ offert Apollini, 95.
 Campus Martius, et Mali Campus, xvi.
 Campus dictus S. Paulini, xii.
 Cancer cujus generis, 127.
 Candidianus a Gradenus bus patriarcha creatur, 258.
 Candidian et album quo differant, 182.
 Candidus (Joannes) civis Utinensis, 279.
 Canes Ecclesiæ sunt doctores sancti, 99.
 Canis Carcharia piscis, lamia dicta, 154.
 Canon ubi plurarie accipitur, 80.
 Canonica vita, et sub canone esse quid sit, xxvi et 80.
 Canonici unde dicuntur, xxvi.
 Canonici Aquileienses fratres quandoque vocati, 265. — Canonici Utinenses an. 1278 ad vitam communem per Raimundum patriarcham promoventur, 266 seq. Eorum jura franguntur a Gregorio de Monte Longo patriarcha, 268. Resarciuntur a B. Bertrando patriarcha, 269 seq. Pastoralis pædo argenteo donantur ab Augustino Gradenico patriarcha, 280.
 Canonizare et canonizatio duplex, xxviii.
 Cantica quæ non sint ex S. Scriptura, an improbanda in Ecclesia, 83 et 175.
 Canum copula in venationibus, 83.
 Capibilibus pro *canax*, 97. Pro *scilus*, 103.
 Capucitas pro *intellectus*, 15.
 Capio quid sit, et ab assumptione quid differat, 139.
 Cappa primo adventantis patriarchæ Ecclesiæ Aquileiensi et Forojuliensi concessa, 204 et 270.
 Caprula insulæ Concordiensis fugatos ab Attila recipiunt, 259.
 Carceres cur umbras phantasticas habere dicantur, 283.
 Carceribus detenti die Dominico mitius habiti, 91.
 Cardines mundi qui, 178.
 Caritudo ad fidem revocatur a Paulino, xxx. Universa ad provinciam Aquileiensem pertinebat, xxxi. Quomodo divisa a Carolo Magno, *ibid.*
 Carmenta a carmine dicta, et carminum præses, 175.
 Carne non intrare regnum Dei quid sit, 62. Per carnem peccare animam quomodo, *ibid.*
 Carnis comestio vetita penitentibus, 20.
 Caro sine anima, terra; animi sine carne, spiritus, 5. Sine anima nihil sentit, 6. Fenum, flos, 54. Ut in morte foveat, *ibid.* Ut domanda, 40. Est Agar ancilla, *ibid.* Ejus mala ex Scripturis, 61 et 62. Bestia est, 62. Tinea igitur, 63. Contra eam ad Deum oratio, 65.
 Carolomanus suscipitur a baptismo ab Adriano papa. Dicitur Pippinus, et fit rex Italiae, xxii.
 Carolus rex Sicilia hortatur Utinenses obedire Philippo de Alenconio, 274.
 Carolus Magnus quo anno patricius Romanorum et rex Loagobardorum dictus, xv. Papam capit. xx. Excolit Grammaticam, xv. Rotgandum ducem Forojuliensem vi-

cit, *ibid.* Tarvisium capit, xviii. In Foro Julio venatum it, xx. Ejus dicerium in aulicis nimis comptos, *ibid.* In Aquiliam descendit: Capuam et Beneventum recipit ab Aragiso, xxiii. Carolus Magnus *Davil* appellatus ab Aleuino, xxxii. Romæ imperator salutatur, xxxiii. Laudatur a concilio ad sanctum Maeram, xlv. Patrum Francofordiensium nomine Paulinus ei bona apprecatur in concilio, 7. *Majestatis* titulus ei primo datus, 187. Quid ab eo recens imperatore salutatio exigeret Paulinus, 189. Administrat per se bellum Avaricum, 199. Scribit Pasfrade conjugi de victoria Avarica, *ibid.* Ejus regni Italici non una epocha, 202. Landes ei dicuntur Romæ, et rex Italie dicitur, *ibid.* Mittit a concilio Francofurtensi litteras concilii et suas Elipando, 219. Angilbertum Romam Adriano papæ dirigit, *ibid.* Aquisgranî restaurator, 223. Eam urbem prædilexit cæteris, *ibid.* Eum fuisse Toleti, et Galianam Galafri filium duxisse, fabulosum, 224. Cur signet quandoque diplomata nota chronologica imperii, etsi non de imperio sed de regno loquatur, 235.

Casæ dictæ quandoque regum palatia, xvi.

Castra unde dicta, 30.

Cataplasma, cataplasmare quid, 93.

Cathareus (N.) episcopus vicarius generalis Aquileiensis, 280.

Cathedræ Romanæ festum quando et a quibus pontificibus restitutum, 176. Verene an allegorice sit intelligenda, *ibid.*

Catonis (M.) injuriam dissimulantis exemplum, 52.

Caupona et cauponatus quid sit, et quo sensu acceptus a Paulino, 104.

Causa quandoque idem acres, xvi.

Causidicorum vitia: et ab oratoribus distincti, 153.

Celeja, seu Cilia, et ejus episcopus, 204.

Cenotensis episcopus alius ab Opitergin, 204, 205.

Censura late et ferenda sententiæ, 90. Num late sententiæ per x sæcula ignotæ, ut vult Van-Espen, *ibid.* et 91.

Cephas, Syriaca, non Græca vox, quid sonet, 176.

Cerebrum sedes animæ, 105. Eo imminutus pro mente captus, *ibid.* et 136. Majus in viris quam in feminis, *ibid.*

Cerinthus caput hæresis Felicianæ, 171.

Ceriti et larvati quid, 173.

Charitas pro humana amicitia usurpata, 23.

Chelydri et chersydri serpentes uti differant, 171.

Chirographus quid, 59.

Chirotonia necdum in ordinatione, sed ut in electione episcopi usurpata, 176.

Chorepiscopi, dicti episcopi villani, reprobandur, xxxv.

Christianis quantum obsit non ut deceat Christianum vivere, 54.

Christi nuncupativi qui, 121.

Christophorus Olivolensis episcopus, xxxvi.

Christus supra parentes diligendus, 31. Pax est, et in pace locus ejus, 55. Caput est corporis, et membra proximi, 44. Exemplum precessit, 54. Est pastor, 114. Est petra, 176. Etsi aliud, per quod Deus, et aliud per quod homo, non tamen aliud, sed semper Deus homo, 107. Voluntate non necessitate passus est, 110. Non d'visus in nuncupativum et primum, 111. Aliter de Patre, aliter de matre; sed non alter, 112. Redemptor, Salvator, etc., non redemptus, salvatus, etc., 115. Adoptator, non adoptatus, 116. Pro nobis orat, caput pro membris, cum se liberari petit, *ibid.* — Christus se turbavit cum voluit, 117. Non necessitate oravit, 118. Deum dicebat *Patrem*, vel *Patrem meum*, nunquam *Parentis*rum, 120. Per quid prædestinatus Filius Dei, 158. Solus singulariter in Scripturis Filius Dei dicitur, 142. De membris suis quandoque loquitur ac de se capite, 149. Quomodo sit Patri subiectus et subsciendus, et omnia ei subiecta et subscienda, 158. Quomodo servus dicatur in Scripturis, 210. Uti sit de fide in quantum hominem non esse adoptivum, 211.

Cixilla episcopus Toletanus, 235.

Clarissimus Concordiensis episcopus, 203.

Clauvis discipulus Felices episcopus Taurinensis, 215.

Coryus unde dictus, 175.

Cogitationes male fugande, 40. — Cogitationes uti jussit Paulinus detegendas ante matrimonii celebrationem, 74.

Cognatis pauperibus beneficiere clerici debent, 75.

Collega, collegium quid, 175.

Coloreto (Simon de), 212.

Columbæ (S.) reliquæ Ossipii asservatæ, xlix.

Columæ Ecclesiæ apostoli, 176.

Comensis episcopatus provincie Aquileiensis, 206.

Comensis Ecclesiæ patriarchinum ritum diu conservat, *ibid.* et 176.

Comes unde dictus, 197. — Comes sacri impuborum et

magistratum, et eorum munus, *ibid.* Eorum varii gradus sub Constantino, *ibid.* Palatini et provinciales qui, *ibid.* Sub duce constituti, *ibid.* Aliquando idem sunt comes et dux, *ibid.*

Communitatum oblationes ad primam missam Marquardi patriarchæ, 271 et 272.

Complex in malam partem accipitur, sed non semper, 81.

Concilia bis in anno faciendæ, 66 et 236. — In conciliis de quibus agendum, 191, 195 et 257.

Concilium Foro-Julienſe, 68. Quo anno, 202. Quo loco, 205.

Concordia eversa, Concordienses Caprulas petunt, 259.

Concordiensis episcopatus, 203. An Cœlinum sit graveri, *ibid.*

Concordius episcopus Toletanus, 225.

Confessio peccatorum præmittenda communioni, 59.

Configulare, 12.

Conflare uti varie accipitur, 175.

Conjugii opus an liceat in festis, 92.

Consanguinei qui dicantur, 41. — Consanguineas quare a domo sua arceat S. Augustinus, 81. A domibus clericorum Paulians, 75. Et concilia quedam, 82. — Consanguinitatis gradus usque ad septimum quandoque protracti, 84. Ad quartum deim contracti, *ibid.*

Consecrare idem quandoque ac manus imponere, seu ordinare, 176.

Consentia pro notari, 89.

Consensus in matrimoniis uti insit, 86.

Consortium bonorum, non malorum curandum, 17.

Constantinus tribunus Venetorum legatus a Stephano papam pro Gradensi ecclesia, xix.

Constantinus imp. non patitur sibi dari titulum *sancti*, xviii. Ejus lex de alendis virginibus et viduis, 88.

Constantinopolitani Patres quid egerint in concilio Nicæni symbolum, 67.

Consuetudo ut ægre tollatur, 46.

Cont (Bernardus), 278. — (Georgius), 276.

Contractus consensu perficiuntur, 86.

Contubernium quid importet, 207.

Conversæ, et eorum domus Utini ad S. Quirini, 263.

Copulæ canum in celebrationibus, 85.

Cordula Mauro-rum sedes, 212.

Cordubenses errore Elipandi infecti, 213.

Cornelii papæ electio per clericum et populum, xxv.

Crona non datur ante certam, 2.

Corpus junctum respectu animæ, 41.

Cervus symbolum diaboli et peccati, 51.

Cotis (Janus de), 276.

Coutant (Petri) monachi Benedictini scripta ut dispersa, 186.

Crapula et ebrietas uti clericis vetita, 75.

Credere omnia et nihil æque vitiosum, 50.

Cruclitas symbolum quandoque dicta, 253.

Cruciatu a cruce dicitur, 51.

Cruis signum initio actionis Christianis usurpatum et in fine symboli recitatu, 254.

Cucanea (Odorici de), 272.

Culinæ a fuligine *fulinæ* dictæ, 194.

Cuniberts Longobardorum rex Felicem grammaticum donat baculo argenteo et auro, xv.

Cupiditatis mala cavenda, 37.

Curelio animal, 157. Allegorice belluones, *ibid.*

Cyriscus Polensis episcopus, 205.

D

Dæmones in tenebrosissimis locis morantur, 185. Spiritus acris uti dicti, 62. Larvæ, 178.

Dagaro (Jacobi) constructor pontis lapidei super Nationem in civitate Austrie, 276.

Danata dictus ab Aleuino Riculfus, xxxii.

Dammandi qui, et quomodo plectendi, 46.

Dan et episcopus Narbonensis, 215 et 222.

Dare filium, et *træde* et in Scripturis est idem, 147.

Da id apellatus Carolus Magnus ab Aleuino, xxxii.

De præpositio ut sensum intendat, 15 et 159.

Decima ut solvenda, 76. Quid sit decima, 95. Que cam solvendi vetus lex, *ibid.* Cui Ecclesiæ pendenda decima, *ibid.* Non solentes uti puniuntur, *ibid.* Non repetenda ab episcopis via forensi, *ibid.* Potius non exigentias suadent Patres, quam cum derimento fidei et animarum, *ibid.*

Dedicatio ecclesiæ enenia dicta, 135. Qui lætitia peracta, *ibid.*

Dei ductu amicos fieri, xlv.

Dei erga homines et hominis erga Deum amor benefici ostenditur, xlvii.

Dei invocationem nec in Christiani, sed ethnici suis

actionibus solebant præmittere, 8, 36. Et peractis apponere, 36.

Dei præsentia in oratione uti habenda, *ibid.*

Dei est quod Deo damus, 95.

Delere et *delirare* quid et unde, 109.

Dolphinus (Dionysius) patriarcha Aquileiensis templi sancti Antonii abbatis prospectum perficit, et in eo templo sepulchrum sibi eligit, 1.

Demetrius Phaleræus quo genere dicendi laudatus a Tullio, 102.

Depastus pro *bene pastus*, 15.

Detractionis mala, et ut ei obviandum, 55.

Detrahere, et detrahentem audire quid gravius, *ibid.*

Detrahere superbiorum est, 39.

Desiderius missus Caroli Magui ad concilium Narbonense, 215.

Desiderius rex Longobardorum regno privatur, 202.

Deum amare plena iustitia et brevitas est, 22.

Deus cur sigulus dictus, 12. Neglectam conversionem et desperationem odit, 25. Nihil indigens, quid tamen a nobis requirat, 52. Bona opera iustorum divulgat, 59. Bonis et malis benefacit, 48. Muneribus non placatur, 55. Quam promptus ad indulgendum, 55. Stare ejus in Scripturis quid sit, 59. Erga nos uti nos erga eum et proximum, 56. Nuncupativus quis dicatur, 125. In adoptivis filiis non sibi compacet sicut in Unigenito suo, 143. *Hodie* est ei omne tempus, 160. Ei homines non sunt aquandi, 171.

Diabolus Arii pater dictus, 109. Ejus filii peccatores quomodo, *ibid.* Ejus superbia, et Christi humilitas comparate, 29. Qualis in nos sit, 57. Pater mendacii, *ibid.* Advrsarius, 58. Inventor mortis, *ibid.* Superbiæ institutor, *ibid.* Exactor pessimæ hereditatis, *ibid.* Ejus panni pompæ sunt sæculi, *ibid.* Accusator in judicio, 59. Quid seminet inter homines, 61.

Diaconibus pro *diaconis* quare usurpatum, 8. — *Diaconum* erat vocare in concilio, 77.

Dictator pro *scriptor*, 81.

Dies cæca, 112.

Dies solis, Dominica, 91.

Dignitas titulus honorarius principum, 26.

D mittere uxorem ob fornicationem quomodo sit intelligendum, 75 et 87.

Dispensationes inter consanguineos pro matrimoniois agere dabant episcopi, 84. Eis non initium dedit Paschalis II, 85.

Dissecans verbum novum, forte pro *dissecans*, 106.

Doctores qui censendi fuerint in aula Caroli M., 194.

Doctores sancti tempestive a Deo hæreticis oppositi, xlii. Canes Ecclesiæ sunt, 99.

Dominica dies ut colenda, 76. Ejus laudes, 91. Opera poenitentiae in ipsa vetita, *ibid.* Ejus privilegia, *ibid.* Dies solis dicta, *ibid.*

Dominicus Patavinus episcopus, 206.

Dominus in Scripturis multoties idem ac Christus, 127, 150.

Dravus fluvius, limes inter d æresim Aquileiensem et Salisburgensem, xxxi.

Dubitante (de) *palpare* et *palpitate* dicitur, 108.

Ducis Venetorum uxor uti feteat vel viva, 34.

Dulcissimus Cenotensis episcopus, 205.

Dulcicare pro *dulcorare*, 103.

E

Ebion par Cerintho negabat Christi divinitatem, 162.

Eto episcopus Rhemensis, 17.

Ebrietatis mala, 42. — Ebrietas manifestus dæmon, *ibid.* et 45. Ut clericis vetita, 75. Qua pœna punita, 81.

Ecclesia ut navis quassari non mergi potest, 2. Ejus gradus viduas virginesque comprehendunt, 87. Ad magnum numerum eas alebat, *ibid.* Ejus canes doctores sancti, 99. Ut tuenda et vindicanda a principibus, 195 et 218. — Ecclesia Aquileiensis. *Vide* Aquileiensis. — Ecclesia Romana cur aliquid symbolum non cantaret in missa, 255. — Ecclesiæ firmitas et stabilitas unde haeratur, 227. — Ecclesiæ majoris civitatis Austriæ constructio, 278. — In ecclesiæ dedicatione lusus, epulæ vetitæ, 184. — Ecclesiarum rectores uti resident, 183 et 189.

Echinadæ insulæ unde dictæ, 146.

Echinus animal quod, *ibid.* Ejus valrit'a, *ibid.* — Echini casiane rum tegumenta dicta, *ibid.*

Effugitare quam vim habeat, 150.

Euricus episcopus Sabonien-sis, 205.

Ethenosya uti danda, 24. De suo, non de alieno facienda, 57 et 55. De dat'a a Deo sit, 48.

Elementa et eorum qualitates, quibus natura humana subsistit, 6.

Elinguare pro *maledicere*, 79.

Elipandus episcopus Toletanus, et ejus ortus, annus, mensis et dies, 214. Gothus genere : discipulus Felicis, *ibid.* Sollicitus errorem suum disseminare, 215. Non patitur a libanensibus doceri, *ibid.* Scribit Felici Romæ degenti, 217. Et Carolo M. prc Felice, 218. Cur petatur singulariter a concilio Francofordiensi, licet erroris ipse non auctor, 219. Vituperat Alcuinum, 220. Ejus lapsus a quibusdam excusatur, 224. Fuit archidiaconus et successor Cicilianus, *ibid.* Ejus mors, 225. — Elipandus et Felix non interfuerunt concilio Francofordiensi, 219. Eorum fraus ne deprehenduntur Nestoriani, 210. — Elipandi ad Fidelem abbatem Epistola, 215.

Elisabeth regina Hungariæ sedat bellum Foro-Julien-sis, 275. Utinensibus commendat ducem Austriæ, *ibid.*

Elpidis non est hymnus de SS. apostolis Petro et Paulo, sed Paulini Aquileiensis, 177. Cujus nominis hæc femina apud scriptores, 178.

Emancipare uti dupliciter accipitur, 88.

Enere die carca quid sonet, 112.

Empyreum supra cælum septimum, 140.

Emricus, vel Einricus episcopus Sabonensis, 205.

Endrighettus episcopus Feltrensis, 206.

Enormis est extra normam, 78 et 144.

Episcopi et gremio Ecclesiæ, cui dandi, sunt eligendi, xii. Quando ab alierius Ecclesiæ clero assumendi, *ibid.* Qua ætate ordinandi, xii. An ex nobilibus eligendi, xiv. Quantum a dispensationibus in matrimoniis inter consanguineos abhorrent, 84. Qui concilio Foro-Julien-si interesse potuerint, 206. Qui suffecti vel restituti dicantur Paulino et Ecclesiæ seu provincie Aquileiensis, 239. — Episcopi et capitula et eorum oblationes ad primam missam Marquardi patriarche, 271. — Episcopus non solus causas cognoscat, 83. Archimandrita quomodo dictus, *ibid.* N. Cathareus vicarius generalis Aquileiensis, 280. — Episcoporum electio per clerum et populum facienda, xxv.

Epitaphium Paulino Alcuinus composuit, xxxvi.

Equilium prope Heracium Opitergini condunt, 239.

Equus Walteri patriarchæ primo adveniens Veronam adjudicatus canonicis ejusdem ecclesiæ Veronensis, 204. — Equi in exercitu Caroli M. lue afflicti, 199.

Er, vel erinacius, sive ericius, animal quod, 146.

Erfo, seu Herto cum fratribus fundat monasteria Sextense et Salti, 255.

Ermilenda uxor Luponis ducis, 238.

Error facti uti in conciliis et decretis pontificum evenire possit, 211.

Etherius et beatus insurgunt in Elipandum, 215. Traduntur ab Elipando, *ibid.* et 215.

Evander literas in Italiam infert, 175.

Eucharistia uti sumenda, 59.

Eulogius (S.) episcopus Toletanus electus, 225. — S. Eulogius episcopus et martyr Toletanus timeat chartarum suarum, in quibus scripserat acta martyrum, d spersionem, 132.

Eunomius hæreticus incertum qua morte decesserit, 172. Ejus scripta cremata, et ejus cadaver exhumatum projectum, *ibid.*

Euphrasius Parentinus episcopus, 203.

Eustochium morienti Paulæ matri astans, 161.

Eutyches hæreticus, 172. Ejus hæresis Beato et Etherio imposita, 215.

Eutychius ultimus exarchorum in Italia, xxxvi.

Exactor pessimæ hereditatis diabolus, 58.

Exarchatus in Italia sublaus a Pipino patre Caroli M., xxxvi.

Excipere pro *excipere* usurpatum, 128.

Excommunicatio ab anathemate quo differat, 90. Minor quot gradus habeat, *ibid.* Major. *Vide* Anathema.

Excusabilis pro *se excusans* usurpatum, 65.

Excussis pro *exceptis*, 195.

Exinanita canities quid sonet, 109.

Expectaculum pro *spectaculum*, 102.

Extraneæ mulieres quæ, 82.

F

Fabiola ad alteras nuptias progressa ut poeniteret, 87.

Facere cordis, cogitare est, 40.

Falestro (Vitalis) dux Venetiarum Loredum reparat, xviii.

Falx agriculturæ et militiæ instrumentum, 194.

Familia cura uti impendenda, 27.

Fasrada regina uxor Caroli M., xxii. Ei scribit Carolus de victoria Avarica, 199 et 252. Mortua sepelitur Mogun-tiæ in ecclesia S. Albani, xxix.

Februarius mensis unde dictus, 181.

Felix Nolanus episcopus cur recuset, xii.

Felix grammaticus donatur a Cuniberto rege, xv.

Felix et Rotgandus fratres, *ibid.*
 Felix et Obelerius tribuni Venetorum, xxxvi.
 Felix episcopus Tarvisinus, 206.
 Felix Urgellitanus episcopus, Hispanus, non Gallus, 214, 225 et 227. Primus docet adoptionem de Christo, 214.
 Quam sollicitus disseminandi errorem suum, 215. A Narbonensi concilio insolentior discedit, 216. Ad concilium Ratisponense deducitur, *ibid.* Romani deducitur per Angilbertum, 217. Romæ in carcere libellum orthodoxum scribit, *ibid.* Errorem detestatur, *ibid.* Absolvitur, et ad sua remittitur, *ibid.* — Revertitur ad vomitum, *ibid.* Perjurus, 102 et 216. Prælii desertor, 102. Modo Arian, modo Nestorii sequax, 104. Non sibi constans, 105. Dividit Filium Dei in proprium et in adoptivum, 106. Dividit personam et confundit naturas in Christo, 106, 107, 108. Senex delirus obstinatus proprie, 113. Supine ignovans, 213. Blasphemus cum Macedonio in Spiritum sanctum, 115. Scripturarum depravator, 117 et 140. Eas male intelligit, 118. Quatuor personas supponit, 123. Uti duos filios Christo, 144. Deum verum in Deo nuncupativo: Filium verum in adoptivo constituit, 143. Petrum accusat, Paulo detrahit, evangelistas mutilat, 159. In vulnerato Hiericuntino figuratus, 160. In quo cum Macedonio convivat, 207. Cum Ario in quo, *ibid.* et 208. In quo cum Ario disconveniat, 507. Magis accedit Nestorio, *ibid.* et 209. Ejus fraus ne deprehendatur Nestorianus, 210. Uti locum Hilarii corripit, 211. Scribit in Alcuinum prolixè, 217. Non intervenit concilio Francofordiensi, 219. Composuit Dialogum cum Faraceno, quem Carolus cupit videre, 220, 227, 228 et 243. Ut humaniter cum eo actum in Urgellensi concilio per episcopos missos a Carolo M., 225. Ad Aquense concilium deducitur, et gesta ibi, *ibid.* Respicit in Aquensi concilio cum suis discipulis, et assensibus fidei professionem mittit, 224. Episcopatu spoliatur, et in exilium mittitur, 224. Lugduni exsul errores resumit, et docet, *ibid.* In opinione sanctitatis erat apud quosdam, *ibid.* In suo errore moritur, *ibid.* A Jacobo Basnagio defensus, 227.
 Feltria et ejus episcopatus dissidens cum Bellunensi, 206.
 Femine nobiles viduæ quot dies haberent ad delibendum vel ad nuptias iterandas, vel ad viduitatem in monasterio profitendam, 88.
 Femine ut plurimum litigiosæ, 17. Militiam apud Romanos non sequebantur, 50.
 Ferire aures, 97.
 Ferox abbas Veronæ, xxxii et 258.
 Ferrugineus quid importet, 78.
 Ferula quid sit, et uti accipitur, 79.
 Festa ut colenda, 91. Quæ et quod fuerint in anno tempore Paulini, 92. Petri et Pauli uti ubique culta, 178. Jus ea custodiendi unde ortum, 184, 271 et 277.
 Fidelis abbas receptum ab Elipando librum per Asturiam divulgat, 215. In eum moventur ab Adosinda Etherius et Beatus, *ibid.*
 Fides impetitur a diabolo, et quare, 213. Fundamentum et unde dicatur, 158.
 Figulus cur Deus dicatur, 12.
 Filiatio est proprietas personalis, 209.
 Filii Dei per gratiam non sunt qui a gratia excidunt, 17.
 — Filii diaboli qui, 99. — Filii legitimi vel illegitimi in matrimoniis consanguineorum qui habeantur, 74, 83. — Filii Ecclesiæ, filii artis, etc., quid, 15. — Filii Dei singulariter in Scripturis solus Christus: a quibus hæreticis dictus pater Spiritus sancti, 232.
 Firmare pro affirmare, 107.
 Piscallini et liti qui, xvi.
 Flabellum, flabelliferæ, 161.
 Flagitare et efflagitare a postulare quo differant, 150.
 Flavianus præceptor Pauli diaconi, xv.
 Flavus unde dicatur, et quid importet, 128 et 150.
 Florentinorum que: elia in Utinenses, 275.
 Florinus (Franciscus) laudatur, vii.
 Flotildæ visio, quod aonna fieret, 89.
 Foderum et mansionaticum quid, xxvii.
 Folliculi in granis et avis qui sint, 174.
 Fomes ad ignem esca, 172.
 Fomis quid esse potuerit Paulino, 171.
 Ponticus episcopus Feltrensis, 206.
 Forenses actiones diebus festis vetitæ, 92.
 Forma ob caducitatem floribus assimilata, 54.
 Forojuulense concilium. Vide Concilium Forojuulense.
 Num specialiter Felicianam hæresim damnet, 221.
 Forojuulensium lingua, xii. — Forojuulenses adhuc vigiliis pridie festi ut indicunt, 92.
 Forojuulum Austria cur dictum, xii et 205. Municipium Aquileiense provincie, 65 et 77.
 Fortassis et fortasse non semper dubitandi particula, 19.

Fortunatus patriarcha Gradensis accipit pallium a Leone III, 257. Pergit ad Carolum M. cum litteris synodi Athingensis, *ibid.*
 Franciscus (S.) Borgia uti conversus aspectu cadaveris Isabellæ imperatricis, 34.
 Francofordia unde dicta, ejusque notitia, 218.
 Francofordiense concilium, xxvii et 218. Ejus descriptio et tempus, *ibid.* — Francofordiensi synodus plenaria et magna, 7, 218. — Francofordienses Patres decepti a Felice et Elipando uti animalverterent in sanctos Patres Hispanos, 211. Scribunt e concilio Felici et Elipando, 219.
 Francorum regum ut protensum sub Carolo M. imperium, 197.
 Fratres sportulantes qui, xxvi.
 Fratris appellatio aequalitatem sonat, 196.
 Fraus et vis ut ledant contractus, 86.
 Fridericus I. patriarcha Aquileiensi donatur a Berengario (Castro Puzolo), 261.
 Fridericus II. patriarcha rogatur a Cancellino comite pro fundatione monasterii Mosacensis, 262.
 Frons in acie quid, 58.
 Fructilus (de) arborum ante quinquennium a plantione non colligendis, præcepti Levitici allegorica Paulini interpretatio, 194 et 256.
 Fuat pro fuerit olim usurpatam, 194.
 Fulgentii (S.) librum de Fide ad Petrum citans pro S. Augustini Paulinus ut excusetur, 165.
 Fulgur deiecit turrim ecclesiæ Civilatensis, xi.
 Fulvæ a fuligine culinæ dictæ, 194.
 Fumus et funiculis agri dimettebantur, 119.
 Fussalensibus qualem episcopum dare volebat sanctus Augustinus, xiii.

G

Gaiiani pagus creditus locus natalis S. Paulini, xii.
 Galafros Toleti rex, 224.
 Galeæ primum ex pellibus animalium, 31.
 Galianam nupsisse Carolo M. abuloso, 224.
 Gallia ut simonia laboraret circa ætat. m. Paulini, 80.
 Gandulfus abbas, 257.
 Gaudentius episcopus Tergestinus, 205.
 Gaudere de bonis tristari de malis proximi, 53.
 Gaudium mundanorum, 27. Spiritus, *ibid.* Futuræ vitæ, 43.
 Gehenna et ejus poenæ, 50. Qui locus hoc nomine prope Jerusalem, 180.
 Geltruda sive Piltruda in monasterio Sa'ti, 255.
 Geminatio verbi orationem intendit, 40 et 58.
 Gemma in vite quid, 174.
 Gentiliacense concilium sub Pippino, 250.
 Genus humanum est pupillus et pauper, 58.
 Gerardus patriarcha Aquileiensi ortus Præmoniaci, xii.
 Gerardus comes in agro Tarvisino monasterium fundat, 207.
 Germanus (P. Michael) O. B. auctor lib. iv de Re diplomatica, xxvii.
 Germanus, germanus, titulus honorarius, præsertim inter epi copos, 79.
 Geroldus comes in Carinthia, seu Sclyavonia, xxx. Occiditur in prælio, 201. Ejus epitaphium, *ibid.*
 Gibraltaria, seu vulgo Gibilterra unde dicta, 215.
 Gista filia Caroli M. Mediolani baptizatur, xxii.
 Glo-elus pro Globulus, 143.
 Glumæ in seminum granis quid, 104.
 Guidii calami probatores in scripture, 159.
 Goritia non est Noreia veterum, xix.
 Gothardi (S.) templum prope Utinam olim Camaldulensium eremus, i et 275.
 Goteschalchi de prædestinatione mala doctrina, 86.
 Gothia que Francie pars, 220.
 Græci scripta Patrum corrumpunt, 250. Expungunt in symbolo Filioque, *ibid.* Uxore fornicationis causa dimissa aliam ducunt, 87.
 Gradonicus (Augustinus) patriarcha Aquileiensi donat Utinensi capitulo pedum suum pastorale, 280.
 Gradus Aquileia nova dictus ex transmigratione patriarchæ Aquileiensi, 258.
 Grammaticæ laudes, xv.
 Grammaticus et grammatista quo differant, xv.
 Grammaticus Paulinus donatur a Carolo M., xiv.
 Grana quot modis extricuntur, 174.
 Graus Neronis frater creditus conditor Aquisgranii, 225.
 Granatense regnum postrema Maurorum sedes in Hispaniis, 212.
 Graphium, graphiarium, 171.

Gratiani nonnulla decreta supposititia et falsa, 16.
 Gravitās senum est, 91.
 Gregorii (S.) M. propositum non se immiscendi in electionibus episcoporum, xxv.
 Gregorius episcopus Ostiensis legatus pontificis ad concilium Calchutense, xxix.
 Gregorius Nysenus auctor additionis in Constantinopolitano symbolo, 250.
 Gregorius II et III papæ pro Gradensibus patriarchis litteras scribunt, 258.
 Grimani (Joannes) episcopus Cenetensis, 279.
 Grimani (Marinus) erravit in tradendo cappam Civitatis tanquam signum quondam in gratiam Aquileiensis sedis dimissi episcopatus, 204. Donat primo adveniens Utinensibus mulam cui insidebat, cum phaleris, *ibid.* et 279.
 Grumi terræ quid, 104.
 Grunire vox suum ad quid usurpata, 12.
 Guidulfus monachus, 257.
 Gumesindus successor Elipandi in sede Toletana decessori suo epitaphium posuit, 225.
 Gurgulio, seu, Gurgustio quid proprie : vulgo pro gula accipitur, 157.
 Gurgulionculos fabulare, *ibid.*

H

Habitus clerici et laici distinctio, 44.
 Hæreses quæ vexarent Ecclesiam tempore Paulini, 77 et 221.
 Hæretici abutuntur Scripturis, 69. Doctrinis peregrinis adhaerent, *ibid.* Serpentes sunt, 100. In laicis figurati, 154. Injuriosiores in incarnationem, execrati præ cæteris a Paulino, 175. Pils vocibus doctrinam malam instillant, 210. Non eis fidendum, 210, 228 et 234.
 Heistulfi facinus et poena, 15. Natione Longobardus videtur, 17.
 Heliodoros (S.) episcopus Altinensis, 258.
 Henrici duces Foro-Julienenses quot, 198. — Henrici duces Caranthani, *ibid.* — Henricus (S.) imperator suadet pontifici Romano cantare symbolum in missa, 255. — Henricus patriarcha Aquileiensis, 265. — Henricus episcopus Vicentinus, 207. — Henricus Foro-Julienensis dux, 197. Unde oriundus, *ibid.* Invisit Alcinium, et ab eo monita suscipit, 198. Forum-Julium venit, et Paulini amicitiam excolit, xlvii, 2 et 198. Sacilli ecclesiam erigit et datat, et patriarchæ Aquileiensi submittit, xlvii, 2 et 198, et 268. Cur dux de Histria dicitur, 200. Ringam Avorum spoliatur, *ibid.* Aquisgranum delitit spolia Carolo M., *ibid.* Rediens Foro-Julium litteras Alcinii fert Paulino, *ibid.* Occiditur a Tarasensibus, 201. — Henricus advocatæ placitum cedit Aquileiensi Ecclesie, 164. Carmen Paulini de eodem; describitur luctus Foro-Julienium audita nece ejus, *ibid.* seq.
 Her, herinacius, ericius animal quod, 146.
 Heraclia, ab Heraclio imp. dicta, ab Epiterginis condita, 259.
 Herbatum, seu herbagium quid, xxvii.
 Heriles qui dicebantur, 125.
 Hermagoras (S.) discipulus S. Marci evangelistæ, primus episcopus Aquileiensis Ecclesiæ, xxvi. Ejus et sancti Fortunati inscriptio Tridenti in ecclesia, 207.
 Hermogenes episcopus Casareæ non est auctor symboli Nicæni, 250.
 Herodiani duplices corde, 60.
 Herto, seu Erfo, cum fratribus fundat monasteria Sexti et Salti, 255.
 Hesperia Italia cur dicta, 9.
 Hesperia Hispania est, *ibid.*
 Hieme adveniente facilius ægri et senes moriuntur, xxii. — Hiemis tempore Carolus M. venatum it in Foro-Julio, xx.
 Hilarius (S.) Pietaviensis episcopus hymnos in Occidente invexit, 175. Ad Abram filiam suam bymnos misit, 186.
 Hildebaldu episcopus in aula Caroli M., 194.
 Hildegardes uxor Caroli M. quo die obiit, xxiii. Metis apud S. Arnulphum sepulta, 225.
 Hildegarus episcopus Tridestinus, 206.
 Hildebrandus dux Spoletanus, xv.
 Hilmitrudis alius uxor, alius pater Caroli M., 216.
 Hincmarus Rhemensis episcopus canonum peritissimus, 16.
 Hindelmarius patriarcha Aquileiensis an Photio communicaverit in causa de Spiritu sancto, 251.
 Hispanis quando a Mauris capta, 212.
 Hispanense concilium, et quid in eo actum, 213 et 214.
 Hispanæ viduæ ejus coloris velum capiti impenderent, 88.
 Hispani SS. PP. ab hæreticis corrupti, a concilio Francofordensi ab Elipando et Felice decepto rejecti, ut vindicati, 211.
 Hispania cur *He peria* dicta, 9. Prima addit symbolo *Filioque*, 250.
 Histrix ex herinaciorum genere, 146.
 Historias scribentium pericula, ix. Legentium præjudicia, *ibid.*
 Hodie est Deo omne tempus, 160.
 Homerus dictus Angilbertus ab Alcuino, xxxii.
 Hominis dignitas in creatione, 25.
 Hominem se nosse contra superbiam, 55.
 Homophagia in jejuniis quid, 20.
 Honor pro gradu ecclesiastico, 85 et 90.
 Honoratus episcopus Mediolanensis non consecrat Paulinum I patriarcham Aquileiensem, x.
 Honoris dispendium seu periculum quid, 85.
 Hormisda PP. non est auctor additionis *Filioque* in symbolo, 252.
 Horontius episcopus Vicentinus, 206.
 Hosius auctor symboli Nicæni, 250.
 Hugo de Hernost decanus Coloniensis, procurator Philippi de Alenconio, 275.
 Humana natura anima et caro, 6.
 Humare, id est sepelire *vinu pro bibere*, 195.
 Humanum pati, mori est, 49.
 Humilitas Christi et diaboli superbia conferuntur, 29.
 Humilitas commendatur, 58. Radix virtutum et fundamentum, *ibid.*
 Hungaria excolenda Arnoni Salisburgensi archiepiscopo committitur, xxxii.
 Hydræ quot capita, 104.
 Hymni et cantici spirituales decet clericos, 74. — Hymni quæ laudes, 175. In Orientis et Occidentis Ecclesiis quando incipit usurpari, *ibid.* Frequentandi eos in sua Ecclesia Paulinus est auctor, *ibid.* — Hymnus de Natali SS. Petri et Pauli vindicatur Paulino, 177.
 Hystrix ex herinaciorum genere, 146.
 Hypante, seu festum Purificationis B. Mariæ virginis ut et quando inductum, 181.

I

Ibiflurs pro ibi flurs, 97.
 Ignatius (S.) M. primus in Oriente hymnos cantari instituit et quare, 175.
 Ignorantia quæ fuerit in clero tempore Paulini, xii.
 Illegardes. *Vide* Hildegardes.
 Imaginum sanctorum causa, quæ dicitur in concilio Francofordensi actitata, nunquam tangitur a Paulino, xxvii.
 Imago Dei in homine, 25.
Inimicus cerebro pro mente captus, 105.
 Impedimentum hujus seculi, matrimonium, 31.
 Imperatores aliqui non imperatores dicti, 216 et 235.
 Imperatoris placitum in electione pontificis non quæsitum, 17.
 Imperii nota chronologica cur signata quandoque Caroli M. diplomata, in quibus loquatur non de imperio, sed de regno, 255.
 Improbata matrimonia improbata, 74 et 86.
 Impudicus pro temerarius, 105.
 Incarnationis et Trinitatis mysteria, 4, 12 et 107.
 Incola ab acola quid differat, xvi.
 Incrispare cachinnum pro ridere, 195.
 Induculus quid, 26. — In Paulino quid sit, 78.
 Ingenium pigrum pertinacium esse solet, 120.
 Ingenuinus (S.) episcopus Sabionensis, 205.
 Ingonis ducis Carinthiæ factum ut suos ad fidem Christi pertraheret, xxx et xxxii.
Ini iare uti var.e accipitur, 127.
 Innocens interemptus nunquam infamis, 18.
 Innocenti III papæ autoritate univertur Feltrensis et Beluacensis Ecclesiæ sub uno episcopo, 206.
Imotescere pro notum facere, 117.
Intra is, inormiter pro sine no mia, 144.
Intentare voc s et manus pro *inuri et manus injicere*, 112.
 Investire per notulas, librum, pitacium, 152.
 Invidus in perturbatione est, 53.
 Ira brevis insania, 52. Eius causa quandoque levissima quandoque nulla, 55.
 Ireus mater Constantini imp. ab imperio deposita, 257.
 Isabellæ imp. cadaver conversionis S. Francisci Borgiæ cecisio, 54.

Israel primogenitus Dei uti dicatur, 120.
 Istriae nomen in tota provincia Aquileiensis aliquando comprehensa, 205.
 Italia cur dicta Hesperia, 9.
 Itali tempore Caroli M. et Pippini duplici nota annorum signabant scripturas, 202.

J

Jacobus notarius sub Radone scriba Caroli M., xxxiv.
 Jacobus subdiaconus fulmine ictus ante altare sancti Paulini in ecclesia Civitatis, li.
 Jejunia majoris hebdomadae quomodo olim peracta fuerint : item et Quadragesimae, 20. — Jejunium bonum animae et corpori, 41. Ad jactantiam vanum, 44. Pridianum pro vigilia substitutum, 49. Duplex animae et corporis, 50. — Jejuniorum dies qui tempore Paulini, 41.
 Jeremias cum Baruch confusus non raro, 112.
 Jesus auctor vitae, vita et resurrectionis, 128. Minor Patre quia homo : non tamen minor filius, 135.
 Joannes (S.) apostolus cur Christi acutior dictus, 122. — Joannes Celestinus episcopus, 204. — Joannes dux Venetorum mittit cum classe filium Mauritum in Gradensem patriarchatum, xxxvi. — Joannes monachus Hierosolymitanus questionem de Spiritu sancto renovat, 251. — Joannes episcopus Patavinus, et ejus subjectionis sedi Aquileiensi juramentum, 266. — Joannes Parentinus episcopus, 205. — Joannes patriarcha Gradensis a Mauritio, ducis Venetorum filio, e turri praecipitur, xxxvi. — Joannes patriarcha Aquileiensis per Longobardos creatur, 258. — Joannes Raveuatenensis episcopus, 251. — Joannes praesul vexat Ecclesiam Gradensem, xix. — Nunquam fuit patriarcha Aquileiensis, *ibid.* Forte vicarius seu chorepiscopus, xx.
 Jonas Aurelianensis uti erraret circa cultum imaginum, 215.
 Judaeorum est sabbatum colere, 92.
 Judas duplex corde, 60.
 Judicium publicum quid et ut differat ab ecclesiastico, 86.
 Julianus card. exprobrat Graecis corruptionem symboli, 250.
 Julianus imperator abrogat legem Constantini de clementia virginibus et viduis, 83.
 Julianus Pomeritius, non Prosper, auctor libri de contemplativa Vita, 27.
 Julianus Tingitanus praefectus Mauros in Hispanias accersit, et quare, 212.
 Julium Gradicum, et ejus episcopatus, 204. Ejus episcopatus perieram Forojuli a scriptis, *ibid.*
 Jupiter ipse deos in consilium vocans docet homines non sua sententia, sed consilio agere prudentiam, 24.
 Juramentum a suffraganeis praestitum Aquileiensi patriarchae, 259, 262 et 266.
 Jus necessarium quid, 10.
 Jus festum custodiendi, 181, 271 et 277.
 Justinopolis unde dicta, et ejus episcopatus, 205.
 Justitia quomodo impletur, 22.

L

Labacensis episcopatus idem ac Aemensis, quando insitutus, et Aquileiensi sedi subjectus, et deinde exemptus, 204.
 Laberiana villa donata Paulino a Carolo M., xv.
 Lac an licitum sumere penitentibus, 20.
 Lacrymae ignem amoris Dei fvent, 47.
 Laidradus Lugdun. episcopus mittitur Urgellam, 222. Ejus genus, ordinatio, gesta, *ibid.* Ut humaniter egerit cum Felice, 225 et 246. Cedit epi copatu, et Suessionensi monasterio se recipit, 224.
 Lamentum penitentiae, 85.
 Lamine quae dicantur, 151. Sunt figura haeticorum, *ibid.*
 Lanæ Baeticae subrubrae, 89.
 Landola donatur rebus Rotgandi et Felicis a Carolo M., 260.
 Landulfus, frater Felicis et Rotgandi, fidelis Carolo M., *ibid.*
 Languedocia unde dicta, 220.
 Lapidarii non boni grammatici, xn.
 Larvæ, demones, 178.
 Larvæ et ceriti, 179.
 Latinae linguae corruptio unde, xliii.
 Laudes in inauguratione principum, 202.
 Laus amor superborum est, 39.
 Laureacum Gallice *Laurée*, xix.
 Laurentius episcopus Beluacensis, 206.
 Laurentius Nucernius pervasit sedem apostolicam, xxv.

Laurisalam, et Laurishamense monasterium, xix.
 Legati qui ad principem mittendi, xlv.
 Legati sedis apostolicae in Gallia sub Carolo M., xxv.
 Legion s et Ovidi regnorum exordia, 212.
 Legis decimarum solvendarum antiquitas, 95.
 Leneus cur Bacchus dictus, 174.
 Leo animal symbolum S. Marci evangelistae, 183.
 Leo III papa synodum Romae cogit contra Felicem, 221. Non probat additionem *Filiique* in symbolo et cur, 251. In duobus scutis symbolum sine additione scribit, *ibid.* Ut traductus a Photio, 252. Male habitus Romae et indefensus, 256. Dat pallium Fortunato Gradensi patriarchae, 257. Pergit in Gallias ad Carolum M., 221. Mantuum adventu visurus repertum tunc spongiam sanguine Christi imbutam, et episcopatum constituit, 205.
 Leonianus, seu Leonmannus Teurniensis episcopus, xxx, 205.
 Leontius episcopus Caesaræ, 250.
 Lupus cum herimacio confusus ab interpretibus Scripturæ, 126.
 Lera et lira quid in re rustica, 109.
 Libertas consensus in matrimonii intersit, 86.
 Librariis non semper fidendum, 225.
 Linea et punctum imagines animæ, 5 et 13.
 Lineæ usus ad longitudines in architectura, 119.
 Lingua Forojuliensis xxi.
 Lingua qua loqui debeant pastores et episcopi, *ibid.*
 Linguae Latinae corruptio unde, xxi.
 Lingua uti custodienda, et ad quid data, 40.
 Lira et lera in re rustica quid, 109.
 Litanie Caroli Calvi, 252. Inter sanctos confessores eos habent, qui ad Caroli ditionem pertinuissem, xlv.
 Litanie in castris Caroli M., 199 et 252.
 Lites agere, nisi pro se, vitium penitentibus, 21. Festis diebus prohibitum, 92.
 Liti et fiscalini qui, xxvii.
 Litteræ restituta per Carolum M., xiv.
 Litteratus a litteratore distinctus, xv.
 Litterienus qui, *ibid.*
 Luitgardis uxor Caroli M. cum sancto Paulino amicitia, xlv.
 Longinus exarchus in Italia, xxxvi.
 Longitudines ad lineam dimensæ, 119.
 Loquendum verbis presentibus : vivendum moribus praeteritis, xliii.
 Loreia civitas non est Loredum ad Atrasis fauces, xvii.
 Loricae triles quæ, 194.
 Lotharius cum Ludovico Pio patre dat monasterium in Valle Maxentio patriarchae, 260.
 Lotharius Theutbergam repudiat, 87.
 Lucatellus (Joannes), 279.
 Lucubrum, lucubrum, lucubratio, 225.
 Lucille error martyrem non vindictam colentis, xlviii.
 Luctus lætitiarum generat, 47.
 Ludovicus filius Caroli M. ungitur rex Aquitanie, xxiii.
 Dat cum Lothario monasterium in Valle Maxentio patriarchae, 260. Prope matrem suam Bidegardum Metis jacet, 225.
 Ludovicus Crassus monachum in morte se induit, 19.
 Luitperta filia Desiderii regis Longebard. sollicitat matrem Tassilonem Bavariae ducem in Carolum M., 158.
 Luitardus episcopus Patavinus, 206.
 Lupo dux adificat monasterium Veronæ, 258.
 Lupus patriarcha Aquileiensis an communicaverit Photio in causa Spiritus sancti, 251.

M

Mabilonius (Joannes) non jure arguitur a Fontaino : ejusque in arguente modestia, xxvii.
 Macedoniam uti studiosi haeresim suam dilandam, 172.
 Macedonii haeresis in Spiritum sanctum, 115.
 Madrii (Nicolii) mors, iv.
 Maffei (Scipio) laudatur, v.
 S. M. Magdalene festum inducitur a Woldarico II patriarcha Aquileiensi, 264.
 Magdeburgium inusta in peregrinationes sanctas criminatio, 90.
 S. Magnus episcopus Opietginus, 259.
 Magnus presbyter legatus Venetorum ad Stephanum papam pro Ecclesia Gradensi, xix.
 Maii campus quid, xvi.
 Malleus haeticorum dictus Petrus Oldradus, xxix.
 Mandrile, mandra, mandrite, 109.
 Manes, quo Manichei, unde dictus, ejus conditionis : ejus deliria, 172.
 Manes vita functorum non exagitandi, 18 et 220.
 Maniaci (Nicolai et Fabius de), fraires, laudantur, vii, 255.

- Manichæi diabolum habere patrem dicebant, 37.
 Manianus (Franciscus, An'oni'us), 279.
 Mansionaticum et foderum quid, xxvii.
 Mantuanus episcopatus quando institutus, et Aquileiensi sedi suffectus, deinde exemptus, 205.
 Manumissio servorum uti fieret in Ecclesia Aquileiensi, 270.
 Manus oculatæ, 112.
 Maus purus in oratione levare, 56.
 Manuum elatio pro lato suffragio in electionibus et iudiciis ferendis, 176 et 273.
 Manzano (Cuarnierius et Pantaleo de), 272.
Maranatha quid et quale verbum, 11, 12.
 Maranensis episcopatus cum Marianensi in Corsica male confusus, 204.
 Marcarius Foro-Julienis dux, 197.
 Marcellus dux Venetorum, 238.
 Marcianus Opiterginus episcopus, 204.
 Marcianus Petinensis episcopus, 205.
 Marco seu Marcus cum fratribus fundat monasteria Sexu et Sali, 253.
 Marcus (S.) evangelista in Leone figuratur, 283. Aquileiam adiit, *ibid.*
 Marcus episcopus Petoviensis, 205.
 Marenzi (Lucius) laudatur, vii.
 Mariæ (S.) vestis quæ, 88.
 Maria Virgo (S.), vera Dei, non nuncupativa mater, 108.
 Marinoni (Jacobus) laudatur, v.
 Marquardus patriarchæ Aquileiensis, 275. Quid ei oblatum in sua prima missa fuerit, 271.
 Martyres soli quondam pro sanctis habiti, xlviii. Ad patientium a Christi exemplo informati, 151. Sarmenitii et semiacharii cur dicit, 174.
 Massaritiæ, massarii, masi, masnate, xvi.
 Maschæ, unde *mascheræ* Italæ, 178.
 Matrem qui interlicit an gravius peccet quam qui suam uxorem, 21.
 Matrimonia inter consanguineos vetita, 74. Inter impuberes, *ibid.* Clandestina cur prohibita, 84. Parentibus inscis non contrahenda, *ibid.* Nec sine præsentia sacerdotis, *ibid.* Que soboles ex his suscipiantur, *ibid.* Putativa quæ, 85. Impuberum non probatur, 86. Nec disparium ætate, *ibid.* Sub emptionis et venditionis nomine olim habita, 86. — Matrimonii solvendi causam ob adulterium dans, nec mortuo comparare ad alias nuptias transeat, 87. — Matrimonii opus diebus festis quod peccatum, 92.
 Mauri quando Hispanias ingressi, 212. Eorum ibi progressus, depressio, exactio, *ibid.*
 Mauritius filius ducis Venetorum Gradensem patriarcham interfecit, xxxvi. — Mauritius episcopus Torcellanus a Severino papa translationis sedis Altinensis Torcellum confirmationem obtinet, 259.
 Maxentius patriarcha Aquileiensis donatur monasterio S. Mariæ in Valle, 260. Consecrat ecclesiam S. Georgii Veronæ, 207. Donatur r. bus Felicis et Rogandi a Carolo M. ad constructionem ecclesiæ Aquileiensis, 260.
 Mediator quis, 114.
 Mediolanensis episcopus ordinandus ab Aquileiensi, xi.
 Mediolanum Raimundi, 198 et 267.
 Melli prav: dogmata comparata, 9.
Melos Latinis indeclinabile, declinatum quandoque, 175.
 Memorialia dicta pitacia, 152.
 Membra corporis, proximi: caput Christus, 44. Ut Deo applicata, 79. — De membris suis, id est electis loquitur aliquando uti de se, capite nostro, Christus, 149.
 Merus, meracior, meracum, 97.
Merus pro *solus*, 20.
 Migentius et Migentianorum errores, 213 et 214.
 Miles inter præbendatos in ecclesiis Galliarum, 82.
 Militia et militare Domino quid, 82.
 Militiam non sequebantur femine apud Romanos, 50 — Militiæ spiritualis et terrenæ collatio, 50.
 Minghuardus advoca us ecclesiæ Aquileiensis, 265.
 Minuccius (Nicolaus) laudatur, vii.
Minutare pro *commovere*, 141.
 Mitis non commovetur injuriis, 52.
 Modiolii quæ rotarum pars, 143.
 Monachi delinquentes ut ferula vapularent, 79.
 Monachi vagare non debent, 90 et 218. — Monachis ad perseverantiam Al. uini exhortatio, *ibid.* — Monachus unde dictus, 19.
 Monasteria puellarum nulli patent, 73. — Monasteria feminarum qui adire, et quibus conditionibus posset, 89. — Monasterii ingressio canonicis penitentis æquiparatur, 18. — Monasteriorum feminarum an S. Antonii Ægyptii soror aucrix fuerit, 87. — Monasterium S. Mariæ in Valle Maxentio patriarchæ Aquileiensi concessum, 260. — Monasterium Mosacense fundatur a Cacatino comite, 262.
 Monasticus habitus in morte, et post mortem induitur, 19.
 Montales peregrinationes non ineant, 75 et 76.
 Monte (Albertus a) de Padua construit ecclesiam civitatis, 278.
 Monteniaco (Sebastianus), 279.
 Montelongo (Gregorius de) patriarcha Aquileiensis reformat jura archidiaconatus Aquileiensis, 263.
 Montfalcon (Bernardus a) laudatur, v et 186.
 Monticolis (Joannes de), 272.
 Mori mundo et peccato quid sit, 23.
Movsus quid et unde dicatur, 9.
 Mortis incertum tempus, modus, 45.
 Mors inimica interempta cor dicatur, 180.
 Mosacense monasterium a Cacellino fundatum, 262.
 Moses Armeniæ præfectus Mauris auxiliatur, 212.
 Mota (Gerardus de la), 271.
 Muero pro stylo scriptoris, 79.
 Mula adventantis Utinum patriarchæ equitantis, Utinensis cedi solet, 279.
 Mulieres duo non custodientes in pridie Dominicæ vespere Sabbati ut colitis punitæ, 92. — Mulieres subintroductæ clericis vetitæ, 82.
Mulare pro *ferire* aures, 97.
 Mundane leges quæ dicuntur, 89. Permittebant uxores deprehensas in adulterio occidere: sed non omnes omnino impune, 18.
 Mundanum iudicium quod, 89.
 Munera qualia mittebat Alcuino Paulinus, xlvii.
 Muratorius (Ludovicus Antonius) laudatur, v.
 Muscen amor docet, xlvii.
Mussare, *mussitare*, 15.
Mulare vestem quid significet, 89.
Muto et immuto sunt idem: non tamen *mutabilitas et immutabilitas*: *mutabilis et immutabilis*, 117.
 Myricæ ligna mali omnis, 160.

N

- Narbo lense concilium in causa Felicis, 215. Improbatur ab aliquibus, sed defenditur, *ibid.*
 Narsis responso ad Sophiam se ab Italia revocantem, 159.
 Natalis dies quis, et de quibus dicatur, 178.
 Nefridus Narbonensis episcopus ad concilium Urgelense, 222.
 Negativa particula replicata non semper affirmat, 119.
 Negotia sæcularia quæ sint: et ut clericis et monachis vetita, 82.
 Nestorius dividit Christum in duas personas, 209. Docet Marianum appellandum Deiparam, 207. Et Verbum in humanitate tamquam in templo inhabitasse, *ibid.* Eos dogma necessario admittendum a Felice, 210. Ejus frangi dogma suum impium tegeret, *ibid.* Ejus infelix exitus, 172.
 Niceas (S.) patriarcha Aquileiensis, 259.
 Nicephorus imperator Constantinopolitanus, xxxvi.
 Quando in imperium intrusus, 257.
 Nigra vestis viduarum, 88.
Nihilominus pro *etiam* usurpatum, 77.
 Nicolai (S.) ecclesia Sacilien. fundatur ab Henrico duce, 268.
 Nicolaus I papa an a diderit symbolo *Filioque*, 232.
 Nicolaus patriarcha Aquileiensis et ejus accessus ad sedem patriarchalem, 270.
 Nobiles vitiosi uti taceant, 47.
 Nomina uti aliquibus mutaverit Alcuinus, xxxii.
Nomine, non *merito præsules*, se dicebant sancti simi episcopi, 9.
Nonna viduæ dictæ, 89.
 Nordis (Bartholomæus de), 278. — Nordis (Hieronymus de) decanus ecclesiæ Civitatis, 278.
 Nordus (Jacobus) episcopus Urbinas, 279.
 Nores (Cæsar de) episcopus Parentinus, visitator apostolicus ecclesiæ Aquileiensis, *ibid.*
 Norma, normatum, 78.
Norma pro *Regula* monachorum, *ibid.*
Novus etiam *renovatus* dicitur, 210.
 Nuptiæ clandestinæ vitandæ, 74. Publice ut fiant, 84.
 An ad secundas transire eadem facultas sit viro ac femine, ob fornicationem, 87.

O

- Obelius et Felix tribuni Venetorum, xxxvi.
 Obelerius Olivolenis episcopus, *ibid.*
 Oblationes factæ ad primam missam Marquardi Aquileiensi patriarchæ, 271.

Obscenus unde dicatur, 124.
 Obsequela famulatus quid, 141.
 Oculata dies, 112.
 Oculata manus, 112.
Oculo ad oculum loqui quid, 112.
 Oculi elati superbæ signum, 38.
 Oculus in vite quid, 174.
 Odelbertus episcopus Bellunensis, 206.
 Odium sociatur iræ, et turbationem parit, 52.
 Odolla latibulum refugii Davidi, 165.
 Odula parva ode, *ibid.*
 Officina mendacii, 4.
Officere pro officare, vel suffocare, 101.
 Oldrads (Petrus) Mediolanensis episcopus, xxix et 219.
 Dictus malleus hæreticorum, *ibid.* Ejus gesta, mors et elogium, *ibid.*
Olla pro inferno, 172.
 Opera servilia quæ, 92.
 Opera tenebrarum deponere quid sit, 57.
 Opitergini Heracleam in æstuariis condunt, 259. — Opitergium ad deditionem cogitur a Rotario Longobardorum rege, *ibid.* — Opiterginus episcopatus, 204. Alius a Cene-
 tensi, 205.
Optare pro eligere et adoptare, 10.
 Opus servile peccatum, 92.
 Oratio ut facienda, 35. Munitio est animæ, 36.
 Orator ut distinguatur a caudico, 135.
 Orbini (Nicolaus), 272.
 Ordo angelicus, virginæ, 91.
 Orto (Laurentius) civitatis Austriæ provisor, xi.
 Orphanus qui dicendus, 17.
 Os ad os loqui quid, 112.
 Os caudicem quid signet, 133.
 Ospiamp castrum expugnatum a Rolando, xvi.
 Otto Germaniæ rex quibus conditionibus dispensatio-
 nem pro matrimonio suo cum consanguinea obtinuit, 85.
 Ova an penitentibus vetita, 20.
 Oviedi et Legionis regnorum exordia, 212.

P

Pagii (P. Antonii) mors, 255.
 Palæstræ uti erant, et ad quæ, 102.
 Palæstricum dicendi genus quod, *ibid.*
 Palladiæ de Olvis (Veniliæ) mors et laus, iv.
 Palladius (Franciscus) accuratior Candido, xvi.
Palliare ut sumatur, 182.
 Palmulæ, dactyli palmæ sunt, 194.
Palpare et palpitare dictum de dubioso, 108.
 Palpebræ unde dictæ, 115.
 Palpebræ a palpebris quo differant, *ibid.*
 Pans sircus, 20.
 Panni diaboli sunt pompæ sæculi, 58.
 Paracletus idem ac advocatus, 4.
Paracletus an Paracletus dicendum, 11.
 Parentes amandi, si Christum sequi non impediant, 31.
 Parentinus episcopatus, 203.
 Parvulorum virtutes et officia, 47.
 Paschalis II non janam aperuit dispensationibus ma-
 trimoniorum causa concessis, 85.
 Passionei (Dominicus) laudatur, v.
 Pastor Christus, 56.
 Pastorale pedum donatum capitulo Utinensi, 280.
 Pastorum vita quam supra gregis excellere debet, 75.
 Patavinus episcopatus ut subiciatur Aquileiensi, 206.
Pater noster quare nos dicamus, non *Pater meus*, 120.
 Patres (SS.) in allegandis Scripturis multoties non ver-
 borum ordinem secutos esse, sed sensum, 112.
 Patriarcha Aquileiensis ordinandus erat ab archiepis-
 copo Mediolanensi, xi. — Patriarcha Gradensis an Aqi-
 leiensis communicaverit Photio in causa Spiritus sancti,
 251. *Vide* Aquileiensis patriarcha.
 Patriarchinus ritus, 279. Diutius in ecclesia Comensi per-
 severat, 206, 280.
 Patritius Amonensis episcopus, 204.
 Patropassiani divinitatem Filio adimebant, 70. Eorum
 auctor Sabellius, 175 et 254.
 Pauli Diaconi e ro Paulinum I, patriarcham Aquileien-
 sem schismaticum, beatum appellantis, x. Ejus lectio quan-
 doque inconstans, *ibid.* Ejus non est rhythmus de excidio
 Aquileiæ, 186.
 Paulinus I patriarcha Aquileiensis schismaticus, xi.
 Paulinus II (S.) patriarcha Aquileiensis Italus natione,
 xi. Forojuliensis origine, *ibid.* Quo sensu Austriacus
 dictus, *ibid.*
 Paulinus (S.) patriarcha Aquileiensis nascitur in pago
 Præmarici, xii. Grammaticus donatur a Carolo M., xiv et
 258. Fit patriarcha Aquileiensis post Sigualdum, xxi. Pre-
 dicat Ludovico filio Caroli M. imperium, xxiv. Ratisponensi

concilio intervenit, et impetrat suo clero libertatem sibi
 eligendi posterum patriarcham, xxv et 258. In Franco-
 fordensi concilio primas habet, xxviii et 218. Post concilium
 libros scribit, xxix. Forojuliense concilium habet,
 xxix, 65 et 201. Carinthiam ad fidem revocat, xxix. Hun-
 garorum dictus apostolus, xxxii. Romæ ad coronationem
 Caroli M. in imperatorem adfuisse est verosimile xxxiv et
 258. Legatus ad Aquisense concilium, xxxiv. Convocat concilium
 Altiini, xxxv, 191 et 245. Moritur xi Januarii, an.
 804, xxxvi. Ejus ætatis et sedis anni, xxxviii. Ejus fides,
ibid. Spes, xxxix. Caritas in Deum, *ibid.* Amor in Virgine-
 nem, *ibid.* Religio, *ibid.* Oratio, *ibid.* Caritas in proxi-
 mum, xi. Zelus honoris Dei, *ibid.* Ecclesiæ immunitatis,
ibid. Discipline ecclesiasticæ, *ibid.* Prudentia, xli. Humi-
 litas, *ibid.* Justitia, *ibid.* Misericordia in pauperes, *ibid.*
 Patientia, *ibid.* Fortitudo, *ibid.* Temperantia, *ibid.* Miraculi
 claret, *ibid.* Et ejus doctrina, xlii. In Italia cum xi
 proceribus aulæ ad jus dicendum statuitur, xliii. Scripto-
 rum ejus summa, xlii. Amicitia ejus cum Carolo M., xlv.
 Cum Liutgarde uxore Caroli M., xlv. Cum Henrico duce
 Forojuliensi, *ibid.* Cum Alcuino, *ibid.* De ejus canoniza-
 tione conjectura, xlviii. In Litanis Caroli Calvi repositus,
 xlix et 253. Cultus ejus vetus et recens, *ibid.* S. Pauli
 reliquiæ, l. Repositio earum novissima, li. Caput argen-
 teum statutum fieri a capitulo Aquileiensi, li et 278.

S. Paulinus auctor pœnæ in clericis ebriosos, 81. Casti-
 moniæ vindex in clericis, *ibid.* Libros tres contra Felice-
 cem scribendi causam mysticam profert, 96. Quare se val-
 viculam ecclesiæ Aquileiensis appellaverit, 97. Ejus libros
 quanti fecerit Alcuinus, 221. Quo anno scripserit libros
 contra Felicem, 98. Excusandus cum citat librum Fulgentii
 de Fide ad Petrum nomine Augustini, 163. Libros suos
 vult ostensos Alcuino, 168 et 221. Hymnos cantandi in
 missa auctor, 175. De excidio Aquileiæ rhythum composuit,
 186. Quid exegerit a Caroli M. neo-imperatore, 189. Auctor est
 libri de Salutaribus Documentis, 196. Eum scribit jam episcopus,
 196. Quando aut ubi eum scripserit, 201. Pluribus conciliis
 intervenit, xxi et 205. Damnat hæresim Pellicanum in suo
 concilio Forojuliensi, 202. Primus in Italia additionem *Filique* in
 symbolo profert, 250. Scribit Carolo M. e concilio Alti-
 nensi de Ecclesia vindicanda, 193, 256. A contentione ut abhor-
 reret, lv et 259.

Paulini (SS.) varii, xlix.

Paulus an Paulus sit scribendum, xi. — Paulus, an
 Paulinus, patriarchæ Aquileiensis Macedonii successor, sit
 dicendus, ix. — Paulus unde dictus sit, xi. — Paulus epis-
 copus Altinus Torcellum sedem transiit, 259. — Paulus
 episcopus Forjuli Gallie Narbonensis non est auctor libri
 de Salutaribus Documentis, 196. — Paulus episcopus Pa-
 tavinus, 206. — Paulus episcopus Patavinus Metamaucum
 se recipit, 259.

Pavonius (Gabriel), 278.

Pax Christus, et in pace locus ejus, 52 et 35.

Peccatum opus servile, 92.

Pelagius I papa reprobat schismaticorum ordinatio-
 nes, xi.

Pelagius in Astoria rex salutatur, 212.

Pelegrini (S.) forum, et festum a quo custodiendum
 tempore Nicolai patriarchæ Aquileiensis, 271.

Peniculum quid, et unde dictum, 98.

Peregrinationes ut monachis et clericis vetitæ, 90. Qui-
 bus periculis pateant, *ibid.* Non tamen omnino improban-
 dæ, nec improbatæ a sanctis, ut criminantur Magdebur-
 genses, *ibid.*

Perfectio non annis, sed compunctione metitur, 46.

Perfunctorie quid sonet, et unde dicatur, 11.

Perjurium quam detestandum in viris Ecclesiæ, 259.

Perpendicularum ad altitudines metiendas, 119.

Persona in Christo duplicata ab Adoptivis, 210 et 228.

Personas in Trinitate quatuor supponit Felix, 122.

Persona una nisi uni convenit, 125.

Petinenis episcopatus, 205.

Petovium, seu Patavio, et ejus episcopatus, 205.

Petrus Altinus episcopus invasor sedis apostolicæ, xxv.
 — Petrus (alius) Altinensis episcopus, 204. — S. Petrus
 apostolus fidei pugno ora hæreticorum attrivit, 4. Quare
 redargutus in transfiguratione, 171. Unde sic dictus,
 176. Petra et fundamentum Ecclesiæ ex Augustino, *ibid.*
 Janitor cœli, 178. — SS. Petri et Pauli festum ubique
 cultum, *ibid.* Eorum linguæ claves sunt cœli, *ibid.* — Petrus
 Concordiensis episcopus, 205. — Petrus Cnafaens symbolum
 cantandi in sua ecclesiâ Antiochena fuit auctor, 253. —
 Petrus Comensis episcopus, 206. — Petrus Magister in
 aula Caroli M., 245. Papæ cum Judæo contendit, *ibid.* —
 Petrus presbyter Aquileiensis a Berengario facultatem
 obtinet muniendi castrum de Savorniano, 261. — Petrus
 Pulcher episcopus Toletanus, 225.

Phalera ornamenta equorum, 78. Verborum ut dicantur, *ibid.* et 101.
 Phantasmata uti in nobis agant, 63.
 Phantasticæ cum umbræ carceris dictæ, 183.
 Phavorinus uti correxerit adolescentem vetera verba in loquendo affectantem, xliii.
 Philippus (S.) Nerius uti corrigeret adolescentem cum sorore lulantem, 82.
 Philippus de Alenconio cardinalis patriarchæ Aquileiensis commendatarius, 273. Ab Utinensibus non admittitur, xii.
 Philosophiæ impedimentum, matrimonium, 31.
 Phinees occidens Zambri quid signet, 69.
 Photius patriarcha Constantinopolitanus rescribit patriarchæ Aquileiensi in processionem Spiritus sancti a Filio, 251 et seqq. Exprobrat in Symbolo, 232.
 Pigrum ingenium pertinacium esse solet, 120.
 Pilosius (Joseph) laudatur, vii.
 Piltruda, seu Geltruda in monasterio Salti, 233.
 Pinnæ a plumis in avibus uti distinguantur, 143.
 Pipinus filius Hilimindrudis perduellis in patrem Carolum M., xxvii. Uti convictus puniatur, 216. Non fuit rex Italiæ, *ibid.*
 Pipinus filius Hildegardis, dictus prius Carlomannus, susceptus a fonte ab Adriano papa lit rex Italiæ, xxi et 202. In Pannoniam mittitur a Carolo M. patre, 200. Refert patri Aquisgranum reliquias thesaurorum Avarum, *ibid.*
 Pitacium, Pictacium, Pittacium uti capiat, 132.
 Plenarium in iure quid sonet, 14. — Plenaria synodus; Plenitudo, *ibid.*
 Plumæ a pinnis in avibus uti distinctæ, 143.
 Pœnæ in virgines viduasque a proposito recedentes, 88.
 Pœnitentes, et eorum in Ecclesia varii gradus, 18. Quomodo illudebant canones vinum velantes, 20.
 Pœnitentia transeuntium causa repudi ad alias nuptias quandoque non remissa per professionem monasticam, 19.
 Dilata ut periculosa, 44 et 53. Datæ petentibus dispensationes matrimonii, 85. Deargentata quæ dicatur, *ibid.* Ejus opera die Dominico non faciunda, 91.
 Polensis episcopatus, 203.
 Pompei sæculi panni sunt diaboli, 58.
 Pompeius bellator, in Lesbo reliquit uxorem, 50.
 Pons Civitatis Austriæ ligneus tollitur, fit lapideus, 276.
 Pontifex Romanus supra Ecclesiam; non e contra, 14.
 Pontifollis (Thomasinus de), 275.
 Poppo patriarcha Aquileiensis templum Aquileiæ construit et consecrat, xxvi.
 Porta pro portorio dicta, 97.
 Portis (Philippus de), 278.
 Potestas quodupliciter sumatur, et quid sit, 62.
 Prata (Manfredus de), 272.
 Præcepta Dei quibus gravia, vel levia, 25 et 26. Facultatum et artium cur versus data, 170.
 Prædestinatione uti dicatur etiam de reprobis, 53 et seqq.
 Prælatorum et præpositorum oblationes ad primam missam Marquardi patriarchæ Aquileiensis, 271 et seqq.
 Præmarici pagus, locus natalis S. Paulini, xiii, et Gerardi patriarchæ, *ibid.*
 Præsentia Dei in oratione, 33, 36. Uti ethnicis cognita, 40.
 Presbyteri est festa annuntiare populo, 93.
 Prima sabbati Dominica est, 92. — Prima fronte, 58. — Prima acie, 82. — Primas appetere superborum est, 39.
 Primogenitus Dei Israel uti dicatur, 120.
 Principes in electionibus episcoporum immixti, xxv.
 Priscillianistarum error occasio additionis *Filioque* in Symbolo, 250.
 Procinctu (in) uti accipi possit, 120.
 Professio nostra in baptismo, 59.
 Prosdocius (S.) Patavinus fidem attulit, 206.
 Proximæ virginum, viduæ, 88.
 Proximi nomine venit omnis homo, 48.
 Prurire, quid proprie, 124.
 Publica matrimonia uti fierent tempore Paulini, 84.
 Publicus iudex quis dicatur, 86.
 Puenum vitis nobile, 203.
 Puella quæ in monasterio admitterentur, 89.
 Pueri a monasteriis feminarum exclusi, *ibid.*
 Pugillares ad scribendum stylo, 171.
 Pugiles, Pugna, Pugnus, 11.
 Pulchritudo in morte uti evanescat, 31.
 Pollus color vestium, luctus et plebeiorum, 88.
 Punctum, Punctus, Puncta, 15.
 Punctus et linea imagines anime, 5 et 13.
 Pupillus qui dicatur, 58, 59.
 Puppis (Daniel de), 278.
 Purcellis (Federicus de), 273.

Purgationis forma, sacerdoti crimine apposto, xxxv.
 Purificationis festum uti et quando inductum, 181.
 Puzolium castrum datum a Berengario imp. Friderico patriarchæ Aquileiensi, 261.
 Pythagoræ lex libros, uti scripti sunt, manere iubens, iv.

Q

Quatuor in Trinitate personas Felix supponebat, 123.
 Quaternarii numeri prerogativæ, 157.
 Quaternarii in Trinitate non inducere se dicit Ambrosius, licet in Christo carnem a divinitate distinguat, *ibid.*
 Quilibet pro quicumque, 10.
 Quintus sacerdos fit episcopus præ S. Felice Nolano, xii.
 Quirini (S.) Capella a jure Plebani Utin. exempta, 263.

R

Rado scriba Caroli M., xxxiv.
 Ragogna (Odoricus de), 273.
 Raimundus patriarcha Aquileien. ædes ad convictum canonicorum Utin. comparare jussit, xxvi, 266 et seqq. Designat locum foro extruendo, et *Mediolanum Raimundi* appellando, 198 et 267.
 Ratisponense concilium in causa Felicis, xxxv et 216.
 Ratramnus monachus Corbeiensis quando floruerit, 165.
 Rectores ecclesiarum quot dies abesse ab ecclesia possint, 188.
 Redimere pœnitentiam quid, 83.
 Reginaldus episcopus Vicentinus, 203.
 Relapsus in crimina quam periculosus, 60.
 Remedia vitiorum, 29.
 Remi pro alis dicti, 143.
 Repudium non dat facultatem ad alias nuptias, 86.
 Responsorium *Emendemus in melius* uti Quadragesimæ temporis conveniat, 51.
 Resurrectionis dies anteferenda cæteris, 180. Figura egressio Israel de Ægypto, 180.
 Rhabani martyrologium parum diligens, xxxviii.
 Rhythmi qui sint, et a metro uti differant, 185.
 Richbodus episcopus inter doctiores in aula Caroli M., 194. Et communicari vult Alcuinus Libellum Felicis, *ibid.*
 Riculfus *Dametas* dictus ab Alcuino, xxxii.
 Ringus Hunnorum regia, 200.
 Rodericus Vitizam Hispaniæ regem excæcat, 212. Occiditur, *ibid.*
 Rodo episcopus Patavinus, 216.
 Rodualdus dux, xxxiii.
 Rolandus nepos Caroli M. Osopium expugnat, xvi.
 Romæ felicitas per apostolos Petrum et Paulum, 179.
 Hæresis nulla exordium habuit, 250. Ideo olim Symbolum non cantabatur in missa, 233.
 Romeaggo Italia pro qualibet peregrinatione, sicuti *Rompela* pro quolibet peregrinante acceptum, 91.
 Romulus canonicus Aquileien. impetrat a Woldarico II patriarcha officium de S. Maria Magdalena, 264.
 Ronchonis (Antonius de), 275.
 Roseus sanguis Christi dictus, 180.
 Rosimunda nunt Forojulio Austriæ nomen indiderit, 205.
 Rotaldus Veronensis episcopus petiit a Maxentio patriarcha conservari ecclesiam S. Georgii, 206.
 Rotaris Longobardorum rex Romanos vincit, 239.
 Rotgandus dux et comes Forojulien. dictus, 197. Rebelis Caroli M., xv. In prælio occiditur, xvi.
 Rotgandus et Felix fratres partes Rotgandi duces sequentes occidunt, xv. Eorum res donantur Maxentio patriarchæ, 269.
 Rubeus (Daniel) episcopus Caprulanus, 279.
 Rusticus episcopus Tarvisinus, 203.

S

Sabellius ejusque hæresis, 175 et 251.
 Sabin, et ejus episcopatus, 203. Substituunt Salisburgensi archiepiscopo, translata in Brixinam sede, *ibid.*
 Saccevinorum familiæ Præmarici, creduntur gentiles S. Paulini, xiii. Quomodo celebrent quotannis ejus festum, *ibid.*
 Sacchia (Laurentius), 279.
 Sacerdos quandoque possit abesse ab ecclesia, 188 et 189. — Sacerdotes et clerici uti stare in ecclesia debeant, 73. Ne militent in castris, 7 et 187. — Sacerdotis presentia ad matrimonium requisita, 84.
 Sacillanus episcopatus cum Acilensi confunditur, 204.
 Sacillensis ecclesia patriarchæ Aquileien. subditur, 268.
 Sacrosyllabus Paulini Francofurti recitatur, et transcribitur, xxviii. Bifarie editus, xxviii et 218. Concilii Franco-

- ford. nomine ad Hispanos episcopos dirigitur, xxvi, xliii et 218. (ur sic dictus, 8.
- Secularia negotia quæ dicantur, 82.
- Sal et lux mundi viri apostolici, 80.
- Salibum* pro *saliva*, 195.
- Salus monasterium, xix et 235.
- Samaitha* execrationem ultimam sonat, 15.
- Sancitum* pro *auctoritate firmatum*, 12.
- Sanciti* titulus imperatoribus datus, xxvii.
- Sancitas in quo consistat, 26.
- Sanctoninus (Hieronymus), 279.
- Sangallensis monachus etsi quandoque fabulosus, attamen ob sinceritatem commendandus, xxi.
- Sanna quid et quotuplex, 125.
- Saus (Cardinalis de) rescribit capitulo Aquileien. tenendum vetus ritum patriarchicum, 280.
- Sapientia pauca*, 37.
- Sarmentini cur dicti martyres, 174.
- Savorgnanus (Franciscus Paganus, Fridericus de), 272.
- Savorgnanum Castrum mun-eudum, 261.
- Saxius (Joseph) laudatur, v.
- Saxones Carolo M. rebelles, 216.
- Scarbantia, et ejus episcopatus, 204.
- Schema* ut varie acceptum, 180.
- Schisma Aquileien. Paulini I patriarchæ sub Sergio papa desit, xi.
- Scholæ restitutæ per Carolum M., xiv.
- Scribendi instrumenta quæ tempore Pauli apostoli, 171.
- Scriptor ad qualitatem materiæ stylum accommodare uti debeat, 143.
- Scripturæ mutilatæ a Felice, 110 et seqq. et 159. Earum lectio et auditio inculcata, 44 et seqq.
- Scrupulus, scrupus quid, 10 et seqq.
- Scutellennam (ad) fluvium prælium inter Romanos et Longobardos sub Rotario horum rege, 259.
- Semixiarii cur dicti martyres, 174.
- Sempiternæ* pro *ab æterno*, 15.
- Senator episcopus Justinopolitanus, 205.
- Senes uti deliri dicantur, 109.
- Septimum cælum pro supremo, 140.
- Sepultura parentibus quando omittenda, 31.
- Sequipedæ* pro *pedise, uis*, 129.
- Serenus patriarcha Aquileien. in Graden., 258.
- Sergius monachus Nestorianum Mahomet facit, ipse Nestorii sectator, 212 et 228.
- Serpens, evomens venenum antequam bibat, 56. Est mala cogitatio, 40.
- Serpens Evam seducens symbolum hæreticorum, 69.
- Serpentes sunt hæretici, 181.
- Servi de Masnata ut manumissi in ecclesia Aquileien., 270.
- Servi nomen ut Christo datum, 210.
- Servile opus peccatum, 92.
- Servilia opera quæ, *ibid.*
- Servitus et adoptio ut differant in Christo, 210.
- Servus servorum Dei* titulus non datus, sed assumptus a Romano pontifice et aliis, 9 et seqq.
- Severinus (S.) Noricum apostolus, xxix et xxx.
- Severinus papa confirmat translationem sedis Alinien. Torcellum, 259.
- Severus imp. militibus uxores permittit, 51.
- Severus (Alexander), ut ei placeret illa sententia: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, 35.
- Severus Tergestinus episcopus, 205.
- Sextense monasterium, xix et 255.
- Si* particula non semper est dubitandi, 19 et seqq.
- Siccus cibus in jejuniis quid, 20.
- Siccus panis, *ibid.*
- Siccus pro solus, *ibid.*
- Sicera, siceratores qui, *ibid.*
- Sigualdus patriarcha Aquileien. Grimoaldi Longobardorum regis consanguineus, xix. Optimus antistes, xxi.
- Silo Legionis et Asturiæ rex, 215.
- Silvester abbas, 257.
- Smonia ut fugienda, 75. Quam dilatata tempore Paulini, 80.
- Singulfridus patriarcha Aquileiensis, 265.
- Soboles vitiatæ ex matrimonii clandestinis, 81.
- Socius malus vel unus quantum noceat, 47.
- Sol symbolum animæ justæ, 51.
- Solacius episcopus Veronensis, 206.
- Solerius (P. Joannes Baptista) S. J. laudatur, v.
- Solis dies Dominica, 91.
- Solitudo quam molesta homini, 19 et seqq.
- Sophæ cadaver per annum uti immodice feteat, 34.
- Speculum* a *specu* deductum, 12.
- Speleum falsitatis, 4.
- Spiritellus (Joannes de) vice-ducanus Aquileien., 273.
- Spiritus et animæ quod discrimen, 6 et 13.
- Spiritus malus diabolus est, 62.
- Spiritus sanctus, etsi a locutus, Deus est, 114. Postulans et interpellans pro uolens, et postulare et interpellare nos faciens, 115. Ejus adventus et recessus ut nesciatur, 173. Dictus ab hæreticis filius Filii, et nepos Patris, 252.
- Spongia sanguine Christi imbuta Mantuæ reperta, 208.
- Sportulantes Fratres qui, xxvi.
- Stabilinus socer Rotgandi ducis Foro-Julienensis Tarvisinis præest, xviii.
- Stare* in causa alienus, ei favere est, 89.
- Stellas e cælo labi poetæ dicunt, 145.
- Stephanus Cremonen. episcopus legatus pontificis ad concilium Francofordien., xxix et 218.
- Stephanus V papa non est auctor Epistolæ de penitentia Heistulfi, sed Paulinus, 16.
- Stertere dormientium est, 115.
- Strasoldo (Gabriel et Bernardus de), 272.
- Strennum*, id quod tortum est, 114.
- Strophium corona, fascia, cingulum, 104.
- Strues, struces ut usurpatum, 150.
- Stylus scriptorius, 78. Ferreus et osseus, 171. — Stylus strematicus qui, 114. — Stylum attollere vel deprimere juxta qualitatem materiæ prudentis est scriptoris, 143.
- Subintroducæ* mulieres quæ dicantur, 82. Clericis vetitæ, 75.
- Sublimitas*, honorarius titulus quibus datus, 52.
- Subsanatio quomodo facta, 125.
- Subtilis uti dicatur angelus, 78.
- Sucina*, vel *sucidua* poma quæ, 191.
- Su, ugare* quid sit, 77.
- Suffusus* pro *Subfuscus*, id est, ad fuscum vergere, 97.
- Summare* pro *fortari* dictum, 165.
- Sunicredus episcopus Toletanus, 225.
- Superbia initium, causa, finis vitiorum, 29. Cum humilitate Christi comparata, 29 et 50. Vituperatur, 58. Virtutes perdit, *ibid.* Diabolo similis, *ibid.* In superciliis sedet et fronte, 103.
- Superbi hominis descriptio, 58.
- Superlativum more comparativi dictum, 65.
- Supplicare* uti varie accipitur, 14.
- Sygbaidinus plebanus S. Nicolai de Sacillo, 267.
- Sylabæ unde dictæ, 8. Quandoque pro epistolis acceptæ, *ibid.*
- Symbole quæ sit, 229.
- Symboli explanatio, 71. Ut multifarie vox usurpata, 229.
- Symbolum memoriter tenendum, 72, 79 et 229. Nihil ei novi addendum, 78. Multiplex, *ibid.* Confecta aliquando dictum, 105. Apostolicum dictum, opus apostolorum, 229. Ab initio oretenus traditum, non scripto, *ibid.* Nicænum unde prodit, et a quo factum, *ibid.* Constantinopoli anum n. de ortum, 250. Dictum etiam Nicænum, *ibid.* In eo unde orta additio *Filioq. e*, *ibid.* In Hispania primum hæc additio prodit, *ibid.* Quando in Gallias recepta, *ibid.* et seqq. Eam in Italia primus Paulinus profert, *ibid.* Ea omissa scribitur Symbolum a Leone III, 231. Quando eam Ecclesia Romana admisit, 252 et seqq. Quando cantari cepit in missa, *ibid.* Constantinopolitanum quo anno prodit, 255. Apud Orientales prius quam apud Occidentales ecclesias cantabatur in missis, *ibid.* Olim apud Orientales tantum in Parasceve dictum, *ibid.* A damnatione hæreseos Felicianæ cantare in Gallis frequentius cepit, *ibid.* et seqq. Dictum quandoque *Credulitas*, *ibid.* Quare serius in Ecclesia Romana cantatum, *ibid.* Aquileiense a cæteris plus, minus, varium, 254 et seqq.
- Symnachi papæ electio disputata, xxv.

T

- Talentum in numero et in pondere, 133.
- Tamaius (Joannes) historicus audens et fallens, 225.
- Tarik Maurorum dux Hispanias ingressus capit, 212.
- Tarratiæ Vestalis privilegium, 18.
- Tarsatenses occidunt Henricum ducem Foro-Jul., 201.
- Tarvisinus episcopus, 206.
- Tarvisium capitur a Carolo M., xviii.
- Tassilo dux Bavariæ evocat Avaros in Francos, 198. Ejus perfidia in Carolum M. punitur, xxiii.
- Tergeste, et ejus episcopatus, 205.
- Terminare* pro *definire*, 14.
- Ternovo in ambitu Tergestine dioceseos non est Teurnia, 208.
- Testimonio unius non creditur: si infamis, minus, 18 et seqq.
- Tetractus sive quaternio, ejusque basis, 137.
- Teurnia ad Dravum metropolis Norici, nunc quæ, xxix.
- Thabor mons ut amœnus, 171.

Theodorici episcopus in Carinthia, xxx.
 Theodo cum patre Tassilone in monasterium trusus, xxiii.
 Theodorici regis factum in electionem Symmachi papæ, xxv. Ejus punitio, 172.
 Theodorus diaconus Romanus, xliii.
 Theodiscus Græcus adoptionis nomen primus in Hispanias invehit, 212.
 Theodulphus episcopus inter doctiores aulæ, 274.
 Theophylactus Tuderti episcopus legatus ad concilia Calchutense et Francofortense, xxix et 218.
 Theophilus monachus abbas, 257.
 Theoriæ quid, et unde dicantur, 156.
 Theuda Visigothorum rex, 212.
 Thomas episcopus Mediolanensis baptizat Gislam filiam Caroli M., xxiii.
 Thomasii (Joseph Mariæ) cardinalis laus, 177.
 Tihurnia, seu Teurnia et ejus episcopatus, 203. Subtrahitur Aquileiensi, *ibid.*
 Tinotheus in Synaxi cantandi Symbolum auctor in sua Constantinopolitana ecclesia, 233.
 Tincta, tinctum pro atramento, 194.
 Togati vulturii qui, 133.
 Toletanum concilium, in quo Elipandus penituerit, falsum, 235.
 Torcellum Altinenses exacti ab Atila incolunt, 239.
 Torentinus Feltrensis episcopus, 206.
 Tradere et dare filium in Scripturis est idem, 147.
 Tranquillitas. *Tranquillissimus* titulus imp., 8.
 Tridentinus episcopatus, 206.
 Trilices lorice quæ, 194.
 Trinitatis et Incarnationis mysteria explicantur. *Vide* Incarnationis et Trinitatis mysteria.
 Trinitatis invocatio initio actionum, et signum crucis, 8.
 Opera inseparabilia, 67. Confessio explicata, 71 et seqq.
 Testimonia ex Patribus, 78 et seqq.
 Trinitas (in) uti dicatur *hic et hoc*, 170.
 Tristare verbum uti usurpatum, 150.
 Trisulcius pro *Trisulcis*, 104.
 Tritum ut plurifarie acceptum, 172.
 Tudum Avarum dynastia cum suo populo baptizatus, xxxi et 200.
 Turrate (Antonius de), 272.
 Turre (Joannes de la) junior, 273. Senior, *ibid.* (Paganus), 72. (Nicolaus), *ibid.* (Phebusinus), *ibid.* (Catalinus), *ibid.*
 Turre (Philippus episcopus Adrieni., et Laurentius a) laudatur, vii.

U

Udalricus Augustanus episcopus in sanctos a Joanne XV papa, xlviii. Ejus cultus in provincia Foro-Julien., xlix.
 Uleus et Vulcanus quo differant, 103.
 Urbanus V papa reprobat judicia per astantes lata manuum elevatione, 273 et seqq.
 Urbanus VI papa commendat patriarchatum Aquileien. Philippo de Aleconio, *ibid.* et seqq.
 Urgellensis civitatis situs, 214. Ejus concilium, 222 et 223.
 Ursi hieme profunde dormiunt, 113.
 Ursina nare stertere, *ibid.*
 Ursinus Cenetensis episcopus, 203.
 Ursus patriarcha Aquileien. et lis ejus cum Salisburgensibus de limitibus, xxxi.
 Ursus presbyter, monachus, abbas, 257.
 Usucapio quid sit, et a capione quo differat, 159.
 Utiensis ecclesia olim in castro urbis erat, 263. Nunc inferius B. M. V., olim S. Uldarico sacra, 266 et 26.
 Utinen. ecclesia et capitulum immediate subest patriarchæ Aquileien., 266 et seqq.
 Utinenses non patiuntur patriarchatum Aquileiensem commendari, xii et 274. Revocant eives suos a Civitate Austriæ ne sequantur commendatarium, *ibid.* Non suscipiunt commendatarium, sed in eum belligerantur, 273.
 Hortantur a rege Siciliæ commendatarium suscipere, eique obedire, *ibid.* Uti susciperent Marium Grimaui patriarcham, 279.
 Uxæ uti exprimantur, 174.
 Uxor quomodo pars viri, 17 et seqq. — Uxorem dimittere ob fornicationem uti capiendum, 75. Ducere quando vetitum penitentibus, 21.
 Uxorica (an) vel matricida peccet gravius, *ibid.*

V

V consonans uti in B transeat, 143.
 Valens episcopus Petoviensis, 203.
 Valerianus (S) episcopus Aquileiensis et ejus clerici

laudantur a S. Hieronymo, 238.
 Valve, Valvicula, Valvasores, 97.
 Valvasono (Simon de), 272.
 Vanillavus quid, et unde derivatum, 128.
 Vascones ut irrisi a Scaligero, 143.
 Vegium, et Vejentanus episcopus, 203.
 Vel disjunctivum pro et conjunctivo, xxv.
 Venatio clericis monachisque interdicta, 83.
 Vendere oculata die quid, 112.
 Venerius presbyter ab Elipando commendatus Felici, 245.
 Veneti legatos mittunt ad Stephanum papam pro Graden. Ecclesia, xiv. Transmarinas merces Papiam afferant, xxi. Res Græcorum acris urgent, et tuentur, 237.
 Verba diminutiva ut usurpata, 182.
 Verbum in carne non mutatum, non divisum, non commistum, 108.
 Veritas, etsi non semper assequenda, semper inquirenda, ix.
 Vermes et tinæ cadaverum considerati ad bonam frugem adolescentem trahunt, 34.
 Veronensis episcopatus, 206.
 Vesperæ sabbati initium festi Dominicæ, 92 et seqq.
 Vitis campani sono indicata, *ibid.*
 Vestem mutare quid sonet, 89.
 Vestis nigra, quæ et S. Mariæ dicta, viduarum erat, 83 et seqq.
 Vetrinosus uti accipitur, 14.
 Vicentinus episcopus, 206.
 Victorianus abbas, 237.
 Viduæ dictæ etiam Nonnæ, 89. Hispanæ quo colore velum habuerint, 88. Suscipientes vel invitæ velum, non deponant amplius, 88. — Viduas et virgines suis impendis alebat Ecclesia, 87. — Viduis quando arbitrium velum suscipiendi datum, 88. Non permissum commorari in Ecclesiis, *ibid.*
 Vigiliæ quæ, et ut significantur apud Foro-Julien., 92. Earum origo, praxis, et in pridianum jejunium uti commutata, 49 et seqq.
 Vigilius Scarabantiensis episcopus, 204.
 Villata (Servilio de) archidiacon. Aquileien. fatetur se non habere jus convocandi synodum in Eccles. Utinen., 266. (Mainardus), 270 et 272. (Nicolaus), 270.
 Villani episcopi sunt chorepiscopi, xxxv.
 Vincula, quæ solvit, et a quibus solvitur S. Petrus, 179.
 Vincicare pro canonizare usurpatum, xxviii.
 Vinum ad quid datum, 42. Ejus incommoda, *ibid.* et seqq.
 Vipera cum murena congregiens virus evomit, 36.
 Virgilius, seu Bergullus episcopus Petovien., 203.
 Virgilius episcopus Salisburgensis, xxx.
 Virgili (Polydori) sententia de prima canonizatione sanctorum contra Dominum Macrum defenditur, xxviii.
 Virgines sunt ordo angelicus, 91. — Virgines viduæque in proposita continentia permanent, 73.
 Virginalis, vel vidualis continentia servandæ propositum nos vetus in Ecclesia, 87.
 Virtus quæ est ars bene vivendi, donum Dei est, 33.
 Ejus munera, *ibid.* — Virtutes animæ quæ, *ibid.*
 Vis, fraus, uti lædant contractus, 86.
 Vita canonica, xxvi et 80.
 Vitellianus patriarcha Gradensis, 203.
 Vitiorem remedia, 29.
 Vitæ regis a Rodrico excecati filii exsules, 212.
 Vivendum moribus præteritis, loquendum verbis præsentibus, xliii. — Vivere secundum carnem, 29.
 Voces animalium, 12.
 Vodaticus I patriarcha Aquileien. executor testamenti Cæciliæ, monasterium Mosacense instituit, 262 et seqq.
 Voldaricus II statuit celebrare festum S. Mariæ Magdalene, 264 et seqq.
 Voluntas propria dejecit angelos et homines, 153. — Voluntas unitas in Christo uti accipitur a Paulino declinando Monothei arum errorem, 152. — Voluntatem suam uti Christus non faciat, 153.
 Vulvadus Paulini sententia de uxoricidis in exemplum exquirat, xliii et 16.
 Vulcanus et Uleus quo differant, 103.
 Vulpæ (Antonius et Cajetanus) fratres hymnum Paulini, Elpidi perperam appingunt, 177.
 Vulturii togati qui, 135.

W

Walgandus Carolo Magno rebellis, xv. Ejus bona dantur Paulino, xvi et 238.
 Waldo Frisingensis episcopus, xix.
 Walpertus patriarcha Aquileiensis an communicaverit Photio in causa Spiritus, 231.

Westremirus episcopus Toletanus, 225.
 Wichpertus episcopus Augustanus, 205.

X

Xerophagia jejunia quid importent, 1.

Z

Zacharias papa ad consecrationem capellæ sancti Petri
 ubniæ, XIX. — Zacharias papa transiit in Græcum Dia-
 ogos sancti Gregorii Magni, 250. Locus ejus de Spiritu

sancto a Græcis uti fuit corruptus, *ibid.* Male habitus a
 Basnagio, 251.

Zambri adulteri imitatores hæretici, 60.
 Zanco, seu Anto cum fratribus fundat monasteria Sexti
 et Salti, 235.
 Zani (Nicolaus), 278.
 Zanoni (Antonius), VII.
 Zebedæi filius non esse Christi dare regnum quomodo
 intelligi debeat, 156.
 Zenus (Apostolus) laudatur, IV.
 Zizania est cogitatio mala, 41.

INDEX RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

SANCTUS PAULINUS. PATRIARCHA AQUI-
LEIENSIS.

Præfatio generalis.	9
VITA SANCTI PAULINI.	17
Proœmium.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM. — De nomine Paulini.	18
CAP. II. — Natio; locus et tempus ortus; status condi- tio	25
CAP. III. — Diploma Caroli Magni Paulino grammatico datum perpenditur.	30
CAP. IV. — De assumptione sancti Paulini in patriar- cham	43
CAP. V. — Sancti Paulini peregrinationes, et concilia quibus interfuit ab an. 776 ad an. 791.	52
CAP. VI. — Paulinus ad concilium Ratisponense proli- ciscitur. Diploma ibidem ei datum examinatur.	57
CAP. VII. — Paulini gesta in concilio Francofordiensi, a quo regressus scriptio librorum se addicit, et celebra- tionis concilii Foro-Julienis.	64
CAP. VIII. — Paulini apostolatus in Carantanis et Ava- ros.	69
CAP. IX. — Aliud diploma Reginoburgense Paulino an. 801 datum indicatur.	77
CAP. X. — Diploma Romanum Utini asservatum propo- nitur, expenditur.	78
CAP. XI. — Paulinus ad Aquense concilium an. 803 in- tervenit, tanquam apostolicæ sedis legatus.	84
CAP. XII. — Paulinus convocat concilium Altini, in causa necis Joannis Gradensis patriarchæ.	85
CAP. XIII. — Paulini decessus annus, mensis, dies, sta- tuuntur.	87
CAP. XIV. — Paulini sanctimonia.	91
CAP. XV. — Sancti Paulini doctrina.	101
CAP. XVI. — Paulini amicitia cum illustrioribus sui tem- poris viris.	109
CAP. XVII. — Sanctitatis Paulini memoria. Cultus velos et recens.	117
Oratio habita v Kal. Febr. 1754 in repositione solemn- reliquiarum sancti Paulini.	154
VITA ALTERA SANCTI PAULINI.	141
SANCTI PAULINI LIBELLUS SACROSYLLABUS CONTRA ELIPANDUM.	151
SANCTI PAULINI EPISTOLA AD HEISTULFUM.	181
SANCTI PAULINI LIBER EXHORTATIONIS, AD HEN- RICUM COMITEM FOROJULIENSEM.	197
CAPUT PRIMUM. — Justitia et beatitudo amore Deum.	<i>Ibid.</i>
CAP. II. — Hominis in creatione prærogativæ.	199
CAP. III. — Imago Dei quomodo in homine.	<i>Ibid.</i>
CAP. IV. — Converti ad Deum.	200
CAP. V. — Eleemosynam et pia opera suadet.	<i>Ibid.</i>
CAP. VI. — Consiliariorum delectus.	201
CAP. VII. — Amicitia vera.	202
CAP. VIII. — Amicitia Dei et mandatorum commendan- tur custodia.	203
CAP. IX. — Sanctitas in quo sita sit; lectionis Scriptu- rarum commendatio.	205
CAP. X. — Deus sit possessio nostra.	206
CAP. XI. — Gaudium mundi.	<i>Ibid.</i>
CAP. XII. — Gaudium, arma et divitiæ spiritus.	207
CAP. XIII. — Mundi contemptus et concupiscentiarum.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIV. — Quibus gradibus in peccatum primi paren-	

tes lapsi sint.	208
CAP. XV. — Adam vel Christum imitari quid sit.	<i>Ibid.</i>
CAP. XVI. — Quid sit mori peccato et mundo.	209
CAP. XVII. — Quid sit secundum carnem vivere.	210
CAP. XVIII. — Vitiiorum remedia.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIX. — Peccatum nullum sine superbia, quæ dia- boli est, sicut humilitas Christi.	<i>Ibid.</i>
CAP. XX. — Miles spiritualis et terrenus.	212
CAP. XXI. — Ad Dei amorem promovendum beneficia recolit creationis et redemptionis.	214
CAP. XXII. — Amorem proximi inculcat et concordiam studium.	216
CAP. XXIII. — Virtutes animæ.	218
CAP. XXIV. — A studio in omnibus placendi Deo nullo amore avellatur.	219
CAP. XXV. — Quam fluxa carnis delicie.	220
CAP. XXVI. — Detractionis mala, et ut fugienda.	221
CAP. XXVII. — Peccatorum confessio.	222
CAP. XXVIII. — Oratio qualiter et quomodo fundenda.	223
CAP. XXIX. — Familia curam hortatur impendere.	225
CAP. XXX. — Ut cupiditatis mala caveat.	226
CAP. XXXI. — Eleemosynam de suo faciat.	227
CAP. XXXII. — Commendat humilitatem; superbiam vi- tuperat.	228
CAP. XXXIII. — Eucharistiæ sumptio.	250
CAP. XXXIV. — Peccata cordis cavenda, quia cor intue- tur Deus.	251
CAP. XXXV. — Caro domanda.	255
CAP. XXXVI. — Luxus in cibis cavendus.	254
CAP. XXXVII. — De ebrietatem consequentibus malis.	256
CAP. XXXVIII. — Præcepta Dei ad omnes Christianos pertinere.	259
CAP. XXXIX. — Pericula dilatæ poenitentia.	242
CAP. XL. — Gaudia futuræ vitæ.	245
CAP. XLI. — Damnatorum poenæ.	244
CAP. XLII. — Linguae custodia.	<i>Ibid.</i>
CAP. XLIII. — Perfectio non annis, sed compunctione demonstratur.	245
CAP. XLIV. — Consortium bonorum amare, malorum fu- gere.	246
CAP. XLV. — Patientia, poenitentia, intentio recta præ- cipue in oratione commendatur.	247
CAP. XLVI. — Beneficentia in omnes exemplo Dei et Christi Jesu proponitur.	248
CAP. XLVII. — Jutorum præmia et labores.	250
CAP. XLVIII. — Duplex, animæ scilicet et corporis, je- junium et cibis.	252
CAP. XLIX. — Proposito beneficientibus præmio, ter- ret iniquorum expositis suppliciis.	<i>Ibid.</i>
CAP. L. — Tria hic pessima, totidem optima.	253
CAP. LI. — Cavere ab omni peccato, finem redemptionis Christi, et tempestive laborandum docet.	254
CAP. LII. — De fide, spe, et præsertim mutua charitate.	255
CAP. LIII. — Pravorum hominum placita, et iterum de eleemosyna de proprio facienda.	258
CAP. LIV. — Christiana felicitas non est hujus mundi, cui itaque non est hærendum, sed Deo.	260
CAP. LV. — Quam lugenda animarum perditio.	262
CAP. LVI. — Captandum tempus misericordiæ tempe- stiva conversione.	<i>Ibid.</i>
CAP. LVII. — In pressuris ad Christum pastorem confu- gere.	263
CAP. LVIII. — Pastoris auxilium contra diabolum ex-	

- poscitur. 266
- CAP. LIX. — Opera tenebrarum, et arma lucis. *Ibid.*
- CAP. LX. — Diabolus qualis in nos sit, qualisque fuerit. 268
- CAP. LXI. — Quam libenter diabolo renuntiandum, et auxilii contra eum expostulatio. 269
- CAP. LXII. — Dæmon accusator in iudicio. 271
- CAP. LXIII. — Relabi quam periculosum. 272
- CAP. LXIV. — Malorum carnis descriptio ex Scripturis, et in eam declamatio. 274
- CAP. LXV. — Alia malorum carnis congestio. 278
- CAP. LXVI. — Oratio animæ ad Deum adversus mala carnis. 279
- CONCILIUM FOROJULIENSE A SANCTO PAULINO IN CAUSA SACROSANCTÆ TRINITATIS ET INCARNATIONIS VERBI DIVINI CONGREGATUM. 285
- SANCTI PAULINI CONTRA FELICEM URGELLITANUM EPISCOPUM LIBRI TRES. 345
- Epistola sancti Paulini ad Carolum regem de libris sequentibus. *Ibid.*
- LIBER PRIMUS. 349
- CAPUT PRIMUM. — Lamenta dolentis Ecclesiæ proponit. *Ibid.*
- CAP. II. — Hæretici hostes Ecclesiæ, filii diaboli. 350
- CAP. III. — De hæreticis triumphat Ecclesia. 353
- CAP. IV. — Serpentes sunt hæretici. 354
- CAP. V. — Conqueritur de Felice fœdifrago conciliis quibus et Carolus Magnus et ipse Paulinus interfuerunt. 355
- CAP. VI. — Perstringit Felicem tanquam prælii desertorem, et ut tepidum, evomitum. 356
- CAP. VII. — Felix ut Goliath lapide sternendus, ut hydra igne consumendus. 358
- CAP. VIII. — Felix a Patrum sensu discedens modo Arum sequitur, modo Nestorium. *Ibid.*
- CAP. IX. — Felix non sibi constans Jesum Christum modo verum Deum et Dei Filium, modo adoptivum et Deum nuncupativum vocans. 360
- CAP. X. — Paulinus non intendit discutere cor et intentionem Felicis, sed verba. 362
- CAP. XI. — Docet Felicem male sentire de Deo, peiusque loqui, dividendo Filium in proprium et adoptivum. *Ibid.*
- CAP. XII. — Felix par Judæis et Ario infert divisionem in persona et confusionem in naturis Filii Dei, quod reprobat Paulinus. 363
- CAP. XIII. — Etsi aliud per quod Deus, et aliud per quod homo, non tamen alius Christus, sed semper Deus homo. 364
- CAP. XIV. — Verbum non mutatum in carnem, non divisionem, non commistionem passum. 365
- CAP. XV. — Probat Paulinus ex Apostolo Christum Filium Dei et hominis; alioquin nuncupativa, non vera, mater Maria dicenda, quæ tamen vere Deum altissimum genuit. 366
- CAP. XVI. — Collatis Joannis et Pauli testimoniis, Christi gloriam ait esse vere Filii Dei, non nuncupativi. 367
- CAP. XVII. — Arguit Felicem de corrupto loco Apostoli; docet Christum in propria carne passum, sepultum, &c. 368
- CAP. XVIII. — Christum voluntate, non necessitate passum. 370
- CAP. XIX. — Testimonia ex psalmis et prophetis non divisum Christum in nuncupativum et proprium. *Ibid.*
- CAP. XX. — Christus aliter de Patre, aliter de matre, sed non alter. 375
- CAP. XXI. — Exprobat Felici veterinosam obstinationem. 374
- CAP. XXII. — Oscitantem Felicem redarguit supine ignorantem differentiam inter assumptionem et adoptatum. 378
- CAP. XXIII. — Errorem Felicis circa differentiam advocati et mediatoris refellit. *Ibid.*
- CAP. XXIV. — Spiritus sanctus, etsi Paracletus, id est advocatus, tamen est Deus. 377
- CAP. XXV. — Christus Jesus Redemptor, non redemptus; Salvator, non salvatus; Liberator, non liberatus. *Ibid.*
- CAP. XXVI. — Jesus adoptator, non adoptatus; nos autem adoptati. 378
- CAP. XXVII. — Christus, etsi non adoptivus, tamen homo. 379
- CAP. XXVIII. — Christus dum in Scripturis se salvari, redimi et liberari, exorabat, non pro se, sed pro nobis, caput pro membris loquebatur. *Ibid.*
- CAP. XXIX. — Christus se turbavit cum voluit. Vox clarificantis Patris ad eum, et oratio ejus ad Patrem, non in gratiam sui, sed circumstantiam utraque facta. 380
- CAP. XXX. — Depravatas Scripturas a Felice: Christus non pro se oravit, sed pro nobis, sicut non pro se, sed pro nobis natus, motus, sepultus. 381
- CAP. XXXI. — Christus non necessitate oravit: locus Pauli male intellectus a Felice. 382
- CAP. XXXII. — Paulus non adoptivum, sed proprium Filium, non nuncupativum, sed verum Deum asserit Christum: qui in Scripturis pro vero Filio a Patre cognoscitur, et vicissim pro vero Patre Pater a Filio; qui non nostrum, sed *meum* vocat Patrem. 384
- CAP. XXXIII. — Quomodo intelligendus *Israel primogenitus Dei*; et quare docuerit nos Christus orando dicere, *Pater Noster, non meus*. 385
- CAP. XXXIV. — Textus *Deus erat cum illo* male intellectus a Felice, explicatur a Paulino docente pluribus Scripturæ locis Christum verum Filium Dei. 386
- CAP. XXXV. — Alii christi nuncupativi; Jesus Christus proprius; dicitur ab Apostolo in carne, et non cum carne passus. 388
- CAP. XXXVI. — Christum verum Deum esse ex Scripturis ostendit. 389
- CAP. XXXVII. — Exprobrat Felici intentatam divisionem quatuor personarum in Christo, quem inseparabilem tamen evexit. 390
- CAP. XXXVIII. — Martha, latro, centurio, Gabriel, Christum Dei Filium fatentur verum, Felix adoptivum. 393
- CAP. XXXIX. — Non nuncupativum Deum, nec adoptivum Filium, reperiri in Scripturis, sed ex opposito verum Deum et proprium Filium. *Ibid.*
- CAP. XL. — Emmanuel, Jesus, Redemptor, Christus, sunt nomina Filii Dei in Scripturis, non nuncupativi, nec adoptivi. 394
- CAP. XLI. — Quid sit nuncupativus Deus, et quod Christo non conveniat. 395
- CAP. XLII. — Unam personam duobus non convenire, adoptivo et proprio, exemplo et similitudine declarat. *Ibid.*
- CAP. XLIII. — Adoptio, quia convenit nobis, non convenit Christo. 396
- CAP. XLIV. — Ex filiis iræ faciente Deo adoptivos filios per baptismum, arguit Felicem vel debuisse dicere Christum filium iræ, vel non debere dicere adoptivum per baptismum; quo non eguit, sed suscipiendo illum nobis sanctificavit. 397
- CAP. XLV. — Apostoli baptizantes, et miracula facientes in nomine Jesu, evocant ipsum esse Deum. 400
- CAP. XLVI. — Jesus auctor vitæ, vita et resurrectio; non ergo nuncupativus, sed verus Deus. 401
- CAP. XLVII. — Scripturam pluries dicentem Dominum esse Deum intelligit Paulinus ac si diceret quod Jesus Christus sit Deus. 402
- CAP. XLVIII. — Locum Isaïæ exponit de Jesu, qui etsi homo de terra, unitate tamen personæ verus est Deus, non nuncupativus. 403
- CAP. XLIX. — Altare de terra, ad quod per gradus prohibetur ascensus, est Christus in incarnatione, non tamen multiplicata persona. 404
- CAP. L. — Verbum caro factum est, non tamen alter Filius, sed semper idem qui antea. Et nunquam Jesus terrenus homo purus, qui semper et celestis. 405
- CAP. LI. — Jesus qui descendit, ascendit ubi erat prius; quia Filius Dei minor Patre secundum naturam humanam, non tamen minor Filius etsi homo; unde et homo nomen hereditavit super omnia nomen. 406
- CAP. LII. — David et Paulus Christum Deum sine additione nuncupativi, et Filium Dei absque adjectione adoptivi confitentur. 408
- CAP. LIII. — Christus ex patribus secundum carnem, secundum divinitatem ex Deo Patre, verus Deus, non nuncupativus, quem ignorat fides catholica. Unius Patris proprius et unigenitus. 409
- CAP. LIV. — Christum esse Filium Dei testatur Apostolus, et ipse Pater in Jordane. 411
- CAP. LV. — Respondet ad objecta Felicis, ostendens Deum et hominem Christum in singularitate personæ unigenitum. 412
- CAP. LVI. — Locus Pauli explicatus: Christus secundum quod Deus est suscitavit se; secundum quod homo est, non tamen alius suscitans et alius suscitatus. 413
- CAP. LVII. — Christum sedere ad dexteram Patris evincit non esse nuncupativum Deum, sed verum; non adoptivum Filium, sed proprium. 415
- LIBER SECUNDUS. 417
- CAPUT PRIMUM. — Jesus prædestinatus Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ut ait Paulus, non per adoptionem, ut aiunt hæretici. *Ibid.*
- CAP. II. — Christum Deum super omnia Pauli et Ezechielis comprobant testimonio. 419
- CAP. III. — Arguit Felicem malæ intelligentiæ illius Pauli: *Deus erat in Christo*, qui, ipso Paulo teste, cum

esset in forma Dei, Deus erat verus. 420

CAP. IV. — Christum formam servi suscipientem non amisisse veri Filii nomen, nec duplicasse in adoptivum, nec immutasse in nuncupativum exemplo populari declarat. 421

CAP. V. — Nomen super omne nomen, et omnis genoflexio non convenit nuncupativo Deo, sed vero; Jesus ergo Deus, cui hæc conveniunt. 423

CAP. VI. — Nemo in Scripturis appellatur Filius Dei, nisi Christus; explicat illud: *Nemo ascendit in cælum*. n. si, etc. 424

CAP. VII. — Pergit adhuc explicare quid sit Filius hominis qui est in cælo. 427

CAP. VIII. — Ex confessione Felicis arguit ipsum duos filios admittere. 428

CAP. IX. — Arguit Felicem erroris dicentem Filium hominis, qui est Filius Dei, Jesum non fuisse in cælo priusquam nasceretur in terris. Excusaret errorem, sed dubitat de penitentia. 429

CAP. X. — Exprobat inconstantiam Felicis modo Filium dicentis Deum, modo negantis, et asserentis in nuncupativo Deum verum habitare, et in adoptivo Filium proprium. Evincit ex Evangelio Filium hominis esse Filium Dei. 430

CAP. XI. — Ex testimoniis Joannis Baptistæ et Apocalypses ostendit Agnum Dei esse Filium Dei. 432

CAP. XII. — Accusat mendacii Felicem dicentem in Scripturis Filium hominis asseri pro nobis traditum, non Filium Dei. Exprobat malam intelligentiam hominis *seri*, quod idem est ac hominis Fili. 433

LIBER TERTIUS. 433

CAPUT PRIMUM. — Testimonia Joannis Baptistæ et Joannis evangelistæ de Christi Jesu divinitate. 434

CAP. II. — Solus Jesus est verus Filius, quod in eo sibi complacuit. Pater; cæteri, quod utpote de massa perditionis in eis non sibi complacuit, non veri filii, sed adoptivi. 434

CAP. III. — De Filio Dei Patris dilecto male intellectæ a Felice Scripturæ: in quibus Christus velut caput de membris, vel membra quandoque de capite Christo loquuntur. 435

CAP. IV. — Improbatur sententiam Felicis dicentis quia Jesus erat nuncupativus Deus, non fuisse suæ voluntatis pati vel mori, et ideo Patrem orasse calicem a se transferri. 436

CAP. V. — Christum voluntarie subisse passionem, orasse et sudasse in horto pro suis et in exemplum ostendit. 437

CAP. VI. — Jesum alloquitur, ut intelligat quid sit esse descendisse de cælo non ut faceret voluntatem suam, sed ejus qui misit se Patris. 439

CAP. VII. — Pergit Jesum alloqui, docendo discretionem personarum Patris et Filii, non voluntatem, quia una voluntas est Patris et Filii. 440

CAP. VIII. — Similitudine sermonis et doctrinæ, quæ Christi et Patris sunt, præcedentia confirmat. 441

CAP. IX. — Docet Christum descendisse de cælo in exemplum humilitatis et obedientiæ, non ut faceret voluntatem suam, sed Patris. 442

CAP. X. — Voluntas salvandi homines, quæ est in Patre, est et in Filio. Et quomodo intelligendum illud: *Nemo bonus, nisi solus Deus*. 442

CAP. XI. — Ostendit non negare se Christum bonum, sed respondere non esse bonum neminem nisi Deum, ei qui se credebat hominem tantummodo bonum. 443

CAP. XII. — Quomodo Filius igrare diem judicii dicatur, cum iudicium ad ipsum spectet; modestia Paulini supersedens a controversia dirimenda, quamvis in authenticis sive Ecclesiæ exemplaribus, et apud Hieronymum et Ambrosium non reperiatur *et Filius* in alata sententia. 444

CAP. XIII. — Questionis de matre filiorum Zebedæ solutionem ad Hilarium et Ambrosium remittit. 445

CAP. XIV. — Non esse Christum dare regnum filiis Zebedæ, sed quibus a Patre paratum, duobus explicat modis. 446

CAP. XV. — Propositam difficultatem ex Apostolo, quomodo Patri Christus subiectus, vel subjugandus. 448

CAP. XVI. — Interpellat Apostolum de mente sua circa difficultatem propositam. 449

CAP. XVII. — Solutio propositæ difficultatis: subjecta omnia Christo per potentiam divinitatis; subjuganda omnia per obedientiam servorum ejus. Et tunc Deus erit omnia in omnibus. 449

CAP. XVIII. — Placita doctorum allegare instituit et primo Petri et Pauli apostolorum, ostendens male intellecta a Felice. 450

CAP. XIX. — Arguit Felicem male usum sensu Hilarii, quem exponit. 452

CAP. XX. — Varias Hilarii sententias catholicæ suæ sententiæ astipulantis profert. 452

CAP. XXI. — Auctoritatem Ambrosii allegat, et exponit; arguit Felicem Ambrosii lectionem corrupisse. 454

CAP. XXII. — Adducit pro sua sententia Hieronymum. 455

CAP. XXIII. — Testimonia profert ex Augustini libris. 456

CAP. XXIV. — Docet hæresim Felicis jam perculsam anathemate Damasi papæ. Affert loca quadam Athanasii alterata ab eodem Felice, et monet quomodo intelligenda. 460

CAP. XXV. — Doctrinam Cyrilli Alexandrini perpendit et laudat. 462

CAP. XXVI. — Leonis papæ testimonia. 463

CAP. XXVII. — Fuse prosequitur Gregorii papæ auctoritates. 463

CAP. XXVIII. — Fulgentii auctoritatem exponit. Paulini pro opere exantisto ad Deum confessio et gratiarum actio. 466

Fragmentum epistolæ Paulini ad Carolum Magnum de libris quos adversus Felicem episcopum scripsit. 468

SANCTI PAULINI CARMINA. 467

Carmen de regula fidei. 467

SANCTI PAULINI HYMNI ET RHYTHMI. 479

HYMNUS PRIMUS. — De cathedra Romana sancti Petri. 479

HYMN. II. — In natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli. 481

HYMN. III. — De resurrectione Domini. 480

HYMN. IV. — De sancto Simone. 482

HYMN. V. — De sancto Marco evangelista. 485

HYMN. VI. — De dedicatione ecclesiæ. 487

Rhythmus de Nativitate Domini. 498

SANCTI PAULINI EPISTOLARUM FRAGMENTA. 503

EPISTOLA PRIMA. — Paulinus ad Carolum regem. 503

EPIST. II. — Idem qui supra de rectoribus. 503

EPIST. III. — Idem ad Carolum imperatorem. 508

EPIST. IV. — Paulini, ut videtur, ad Leonem III pontificem. 509

SANCTI PAULINI EPISTOLA AD CAROLUM MAGNUM, DE GESTIS IN SYNODO QUÆ CELEBRATA EST APUD ALTI- 512

NUM ANNO DECCHI. 512

DISSERTATIO PRIMA. — In librum *Exhortationis ad Henricum ducem Forojuliensem*. 519

DISSERTATIO SECUNDA. — De concilio Forojuliensi. 533

DISSERTATIO TERTIA. — De Felicis et Elipandi hæ- 545

resi dissertatio dogmatica. 545

DISSERTATIO QUARTA. — De Felicis et Elipandi hæ- 557

resi dissertatio historico-chronologica. 557

Chronica excerpta ex dissertatione historica de Felicis et Elipandi hæresi. 559

Annotatio in Jacobo Rasmagii circa Felicianam hære- 591

sim et Etherii atque Beati libros observationes. 591

DISSERTATIO QUINTA. — De Symbolo fidei. 597

DISSERTATIO SEXTA. — De Symbolo Altitensi. 611

Ad Operum beati Paulini appendices præmonitum. 621

APPENDIX PRIMA. — ACTORUM VETERUM EDITORUM. 625

I. — Veteres litaniæ. 625

II. Missa de sancto Paulino. 625

III. Proœmium Paulini ad ancena penitentiae nos invitan- 627

tis. 627

APPENDIX SECUNDA. — ACTORUM VETERUM INEDITORUM. 627

I. — Exemplum ejusdem privilegii de fundatione aliquorum monasteriorum in patria Forjuli. 629

II. — Diploma Caroli Magni Paulino grammatico. 633

III. — Diploma Caroli Magni Paulino patriarchæ. 633

IV. — Locus diplomatæ Caroli Magni Paulino an. 801, Regensburgi datum, quo ei subdit domum hospitaliæ a Feroce abbate Verone constructam. 637

V. — Diploma Caroli Magni Paulino patriarchæ. 637

VI. — Sponsio episcoporum ad sanctam Aquileiensem sedem. 637

VII. — Diploma Caroli Magni Maxentio patriarchæ. 637

VIII. — Diploma Ludovici et Lotharii imp. Maxentio patriarchæ. 637

IX. — Diploma Berengarii imp. in favorem Frederici patriarchæ Aquileiensis. 639

X. — Diploma ejusdem in favorem Petri presbyteri Aquileiensis. 639

XI. — Formulæ promissionis fidelitatis præstitæ patriarchis Aquileiensibus a futuris episcopis suffraganeis. 640

XII. — Documentum donationis comitis Cancellum pro fundatione abbatiæ ac monasterii Monicensis, sive Mosa-

- censis. 641
 XIII. — Donatio Azonis et Mactildæ conjugum canonicis Aquileiensis ecclesiæ. 645
 XIV. — Documentum commutationis iurium advocatiæ Aquileiensis, firmatæ auctoritate Peregrini I patriarchæ Aquileiensis. 644
 XV. — Statutum Voldarici patriarchæ Aquileiensis. 645
 XVI. — Inscriptio placiti advocatiæ in porticu ecclesiæ Aquileiensis. 646
 XVII. — Exemptio capellæ sancti Quirini ubi femine conversæ detinebantur, a subjectione Plehani Utinensis per Bertholdum patriarcham Aquileiensem. 647
 XVIII. — Jura archidiaconatus Aquileiensis a Gregorio de Monte Longo patriarcha reformata. *Ibid.*
 XIX. — Statutum editum per dominum Raimundum patriarcham Aquileiensem pro emendis domibus ad vitam communem canonicorum Utinensium. 649
 XX. — Jus Utinensis Ecclesiæ assertum contra archidiaconum Aquileiensem. 650
 XXI. — Juramentum fidelitatis exhibitum a Stephano Jordani canonico Patavino nomine Joannis Patavini episcopi Raimundo patriarchæ Aquileiensi. 651
 XXII. — Designatio terræ, seu lori, appellandi *Mediolanum Raimundi*. 652
 XXIII. — Fundatio ecclesiæ sancti Nicolai de Sacillo. 653
 XXIV. — Translatio præposituræ sancti Odorlici in ecclesiam sanctæ Mariæ M. Utinensis. 655
 XXV. — Charta de accessu Nicolai patriarchæ prima vice ad sedem Aquileiensem. 658
 XXVI. — Manumissio servi cujusdam per testamentum commissæ. 659
 XXVII. — Manumissio alia hominis de Masnata. 660
 XXVIII. — Denuntiatio libertatis et declarationis solemnibus manumissorum, quorum manumissio impugnabatur. *Ibid.*
 XXIX. — Statutum in perturbantem jus custodiendi festum. 661
 XXX. — Oblationes ad primam missam Marquardi patriarchæ. *Ibid.*
 XXXI. — Urbani V pont. max. rescriptum Marquardo patriarchæ Aquileiensi. 664
 XXXII. — Charta oblationis litterarum apostolicarum Urbani VI papæ capitulo Aquileiensi, in gratiam Philippi de Alenconio patriarchæ Aquileiensis commendatarii designati. 666
 XXXIII. — Charta revocationis a Civitate Austriæ duorum Utinensium civium, ne sequantur partes patriarchæ Aquileien. commendatarii. 668
 XXXIV. — Charta consultationis datæ per communitatem Civitatis Austriæ, de Philippo de Alenconio patriarchæ Aquileien. commendatario contra Utinenses. *Ibid.*
 XXXV. — Epistola regis Jerusalem et Siciliæ in gratiam cardinalis de Alenconio Utinensibus directæ. 669
 XXXVI. — Epistola Elisabeth Hungariæ reginæ civibus Utinensibus. 670
 XXXVII. — Querela communis Florentiæ in Utinenses. *Ibid.*
 XXXVIII. — Cujusdam prioris Camaldulensis institutio in regimine monasterii sancti Gotardi prope Utinum. 671
 XXXIX. — Charta conventionis pro structura pontis lapidei super Natissouem Civitatis Austriæ, pacta inter magnificam communitatem Civitatis Austriæ ex una, et magistrum Jacobum Q. Martini Daguro de Bissone Comensis diocesis super lacu Lugani, de ponte sublicio destruyente et lapideo construente. 675
 XL. — Quorundam iurium inter cætera festum custodiendi cessio et donatio. 675
 XLI. — Decretum capituli Aquileiensis faciendi capita argentea quorundam sanctorum præsertim sancti Paulini. 677
 XLII. — Documentum constructionis ecclesiæ majoris Civitatis Austriæ. *Ibid.*
 XLIII. — Descriptio primi adventus domini Marini Grimani ad patriarchalem sedem Utinen. civitatis. 678
 XLIV. — Excerpta ex Actis capituli Aquileiensis. 679
 XLV. — Domni Augustini Gradonici patriarchæ Aquileien. pastoralis pedi donatio capitulo Utinensi. 682
 XLVI. — Versus Paulini de Herico duce. 685

POETA SAXO.

- ANNALIUM DE GESTIS B. CAROLI MAGNI LIBRI QUINQUE. 685
 SANCTUS SIMPERTUS ABBAS MURBACENSIS. *Notitia historica.* 757
 SANCTI SIMPERTII REGULARIA STATUTA MONASTERII MURBACENSIS. *Ibid.*
 SANCTI SIMPERTII EPISTOLA ENCYCLICA. 745

SANCTUS LUDGERUS MIMIGARDEFORDENSIS EPISCOPUS.

- Notitia historica.* 743
 VITA SANCTI GREGORII ABBATIS ET RECTORIS ECCLESIAE TRAJECTENSIS, AUCTORE SANCTO LUDGERO. 749
 APPENDIX. 769
 ACTA SEU VITA SANCTI LUDGERI, AUCTORE ALTFRI-
 DO EPISCOPO MONASTERIENSI. *Ibid.*
 EXCERPTUM EX LITANIS RHYTHMICIS VITAM
 SANCTI LUDGERI CONTINENTIBUS, WERTHINÆ
 SCRIPTIS. 795
 CHARTULARIUM WERTHINENSE. *Ibid.*

JOSEPHUS, ALCUINI DISCIPULUS.

- Notitia historica.* 821
 CARMEN JOSEPHI AD SANCTUM LUDGERUM. *Ibid.*
 VERSUS JOSEPHI, EPITOMÆ SUÆ COMMENTARIO-
 RUM BEATI HIERONYMI IN ISAIA PRÆMISSI SUB-
 JUNCTIQUE. *Ibid.*

FARDULFUS, SANDIONYSIANUS ABBAS.

- Notitia historica.* 823
 FARDULFI CARMINA. *Ibid.*
 DAGULFUS.

- Notitia historica.* 825
 DAGULFI OCTODECASTICHON. *Ibid.*
 SANCTUS ANGILBERTUS, CENTULENSIS ABBAS.

- Notitia historica.* *Ibid.*
 DE RESTAURATIONE MONASTERII CENTULEN-
 SIS. 841
 STATUTA QUÆDAM RUBRICA. 849
 SANCTI ANGILBERTII CARMINA. *Ibid.*
 I. — Ad sanctos Richarium et Elegium. *Ibid.*
 II. — Carmen inscriptum deintus turris sancti Richardi
 in Centulensi monasterio. 851
 III. — Carmen in pavimento ecclesiæ sancti Richardi
 depictum. *Ibid.*
 IV. — Ad Pippinum. *Ibid.*
 V. — Epitaphium sancti Chaidoci confessoris. 853
 VI. — Epitaphium Fricori seu Adriani. 854

LAIRDADUS LUGDUNENSIS EPISCOPUS.

- Notitia historica.* 853
 LAIRDADI LIBER DE SACRAMENTO BAPTISMI. *Ibid.*

- CAPUT PRIMUM. — De significationibus sacri baptismatis. 855
 CAP. II. — De tactu narium et aurium. Ob quam causam
 secundum traditionem ecclesiasticam ab omnibus catholi-
 cis Christi sacerdotibus fiat. 857
 CAP. III. — De abrenuntiatione Satanae, vel quæ sint
 opera ejus et pompæ. 858
 CAP. IV. — De Symbolo. 859
 CAP. V. — De credulitate. *Ibid.*
 CAP. VI. — De baptismo. 861
 CAP. VII. — De sacra unctione. 865
 CAP. VIII. — De vestimentis albis. 865
 CAP. IX. — De corpore Dominico ac sanguine. 866
 CAP. X. — De infantibus vel his qui pro se respondere
 non possunt. 868
 CAP. XI. — De disciplina vivendi et docendi. *Ibid.*
 LAIRDADI EPISTOLÆ. 871
 EPISTOLA PRIMA. — Ad Carolum Magnum imperatorem. *Ibid.*
 EPIST. II. — Ad eundem. 875
 EPIST. III. — Ad sororem. 884

AMALARIUS TREVIRENSIS ARCHIEPISCOPUS.

- Notitia historica.* 883
 AMALARIJ EPISTOLA DE CÆREMONIIS BAPTISMI. 887
 Monitum. *Ibid.*
 I. — Epistola venerabilis abbatis Petri. 890
 II. — Responsoria Amalarii. *Ibid.*
 III. — Interrogatio Caroli imperatoris. 892
 IV. — Responsio Amalarii. — De catechumenis; de
 scrutinio; cur in fronte facimus signum; quali signo
 signemus nos; cur septies scrutinium agatur; de genuflexione;
 de Oratione Dominica; de Symbolo; de exorcizatione;
 de exsufflatione; de sale; quomodo fiat novissimum
 scrutinium; de tactu narium et aurium; de unctione scapulæ
 et pectoris; de abrenuntiatione; recapitulatio; de unctione
 capitis; de tegumento capitis; de indumento; de confir-
 matione corporis et sanguinis; de parvulis non loquen-
 tibus. 895
 V. — Responsoria Caroli Magni. 901

THEODORUS ARCHIEPISCOPUS CANTUARIENSIS.

THEODORI POENITENTIALE.	901
Epistola dedicatoria.	<i>Ibid.</i>
Prælatio.	905
De Poenitentiali Theodori veterum et recentiorum scriptorum testimonia.	907
Index veterum ecclesiasticæ disciplinæ monumentorum quæ in duobus voluminibus editionis <i>D. Petit</i> continentur.	909
Incipit Poenitentiale Theodori.	927
CAPUT PRIMUM. — De ecclesia, vel de iis quæ intus geruntur.	<i>Ibid.</i>
CAP. II. — De tribus gradibus Ecclesiæ principalibus.	<i>Ibid.</i>
CAP. III. — De ordinatione diversorum.	928
CAP. IV. — De baptismatis confirmatione.	929
CAP. V. — De missa defunctorum et mortuorum.	<i>Ibid.</i>
CAP. VI. — De abbatibus, et monachis, vel monasteriis.	930
CAP. VII. — De ritu mulierum in ecclesia, vel monasterio.	931
CAP. VIII. — De moribus Græcorum et Romanorum.	<i>Ibid.</i>
CAP. IX. — De communicatione Scotorum et Britonum, qui in pascha et tonsura catholicæ non sunt adunati Ecclesiæ.	952
CAP. X. — De vexatis a diabolo.	<i>Ibid.</i>
CAP. XI. — De questionibus conjugiorum.	<i>Ibid.</i>
CAP. XII. — De servis et ancillis.	955
CAP. XIII. — De diversis questionibus.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIV. — De reconciliatione.	956
CAPITULA THEODORI.	955
CAPITULUM PRIMUM. — Poenitentia illius anni unius, qui in pane et aqua jejunandus est, isto ordine observari debet.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. II. — De illis qui jejunare non possunt et adimplere quod in Poenitentiali scriptum est.	957
CAPIT. III. — De redemptione illius anni quem in pane et aqua jejunare debet.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. IV. — De redemptione unius hebdomadæ quam in pane et aqua jejunare debet.	958
CAPIT. V. — De illis qui jejunare non possunt, et nesciunt quomodo poenitentiam unius anni, quem jejunare debent in pane et aqua, redimere possint.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. VI. — De redemptione unius anni quem poenitere debet in pane et aqua.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. VII. — De iis qui jejunare non possunt, et habent unde redimere possint.	959
CAPIT. VIII. — De iis qui non possunt adimplere quod in Poenitentiali scriptum est.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. IX. — De iis qui jejunare non possunt, nec habent unde redimere possint.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. X. — De redemptione septem annorum.	960
CAPIT. XI. — De poenitentibus.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XII. — De admonitione principalium vitiorum et eorum specibus.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XIII. — De virtutibus quibus eadem vitia superari possunt; et de conclusione poenitentiae.	961
CAPIT. XIV. — Ut nullus episcopus vel presbyter alterius poenitentem sine litteris sui episcopi suscipiat.	965
CAPIT. XV. — De illis qui animalia a bestiis lacerata et a jureis strangulata comedunt.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XVI. — De apibus, si homines occiderint.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XVII. — De porcis et gallinis, si sanguinem hominum comedunt.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XVIII. — De illis qui carnem morticinam vel immundam comederint.	964
CAPIT. XIX. — De illis qui sanguine vel alio immundo polluantur.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XX. — De illis qui comedunt aut bibunt immundis animalibus tactum vel intinctum.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXI. — De illis qui diu retineant peccata sua.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXII. — De illis qui aliquem in ira percusserunt.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXIII. — De illis qui truncationes membrorum fecerunt.	965
CAPIT. XXIV. — De eodem.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXV. — De illis qui ad feriendum hominem surrexerint, volentes eum occidere, et non potuerunt.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXVI. — De illis qui sibi ipsis mortem inferunt.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXVII. — Ut feminae menstruatæ non offerant.	<i>Ibid.</i>
CAPIT. XXVIII. — De illis feminis, quæ ante mundum	

sanguinem ecclesiam intrant et quæ nuperint h. e. dic-
bus.

CAPIT. XXIX. — De illis qui libidinosè obrectaverint puellam, aut mulierem.

CAPIT. XXX. — De illis qui cum mulieribus in balneo se laverint.

CAPIT. XXXI. — Ut nullus alius præsumat poenitentiam dare, vel confessionem audire, quam episcopus, vel presbyter.

CAPIT. XXXII. — De temporibus quibus se continere debent conjugati.

CAPIT. XXXIII. — De femina quæ sponte filium suum occiderit.

CAPIT. XXXIV. — De illis qui parentum honorem non servant.

CAPIT. XXXV. — De illis qui die Dominico nuperint.

CAPIT. XXXVI. — De illo qui presbyterum occiderit.

CAPIT. XXXVII. — De eodem.

CAPIT. XXXVIII. — Ne presbyteri sine consensu episcoporum per ecclesias constituantur, vel ab eis recipiantur.

CAPIT. XXXIX. — Quot testibus clerici devinci debeant.

CAPIT. XL. — De fugitivis clericis.

CAPIT. XLI. — De his qui suspenduntur in patibulo.

CAPIT. XLII. — De furibus et raptoribus.

CAPIT. XLIII. — De homicidiis non sponte commissis.

CAPIT. XLIV. — De continentia sacerdotis.

CAPIT. XLV. — De episcopis, vel clericis.

CAPIT. XLVI. — De crimine perpetrato in atrio ecclesiæ.

CAPIT. XLVII. — De ingenuo fideli accusato.

CAPIT. XLVIII. — De conjugatis qui nubere non possunt.

CAPIT. XLIX. — De ordinatis si ante vel post ordinationem in criminalibus peccatis deprehensi fuerint.

CAPIT. L. — De illo qui per ebrietatem vel voracitatem Eucharistiam evomerit.

CAPIT. LI. — Si aliquid de calice sacri sanguinis stillaverit.

CAPIT. LII. — De illo qui evomit sacrificium, et a canibus consumitur.

CAPIT. LIII. — De eodem.

CAPIT. LIV. — De Eucharistia inveterata per quinquaginta dies.

CAPIT. LV. — De illis qui non bene custodierint corpus et sanguinem Domini.

CAPIT. LVI. — De eadem re.

CAPIT. LVII. — De eadem re.

CAPIT. LVIII. — Ut nullus injustas mensuras et pondera injusta, lucri causa dare præsumat.

CAPIT. LIX. — De matre quæ infantem suum juxta ignem posuerit, et sua negligentia mortuus est.

CAPIT. LX. — De viris ordinatis, quorum peccata occulta sunt.

CAPITULA PATRIBUS CONCILII HERUDFORDIÆ

OBLATA A THEODORO PRÆSIDENTE.

I. — De Pascha.

II. — De episcopis.

III. — De monasteriis.

IV. — De monachis.

V. — De clericis.

VI. — De episcopis et clericis peregrinis.

VII. — De synodis.

VIII. — De episcoporum primatu.

IX. — De episcoporum numero.

X. — De conjugio.

ALIA CAPITULA COLLECTA EX FRAGMENTIS.

FRAGMENTA EX CANONIBUS.

I. — Ex canonibus a Garsia Louisa collectis sub titulo concillorum Toletanorum.

II. — Ex excerptibus Egberti Eboracensis archiepiscopi.

III. — Ex Ven. Bedæ canonibus ad remedia peccatorum.

IV. — Ex capitulis selectis canonum Hibernensium, quæ R. D. Lucas Acherius edidit in Spicileg., tom. IX.

FRAGMENTA EX LIBRIS POENITENTIALIBUS.

I. — Ex Poenitentiali Romano.

II. — Ex Poenitentiali Rabani Mauri.

FRAGMENTA EX COLLECTORIBUS CANONUM, 965

- I. — Ex libris II Reginonis de Ecclesiasticis Disciplinis. *Ibid.*
- II. — Ex Burchardo. 975
- III. — Ex Ivone. 977
- IV. — Ex Gratiano. 978
- FRAGMENTA EX QUIBUSDAM CODICIBUS MSS. 977
- I. — Ex Pœnitentia magistri Bartholomæi Oxoniensis episcopi. *Ibid.*
- II. — Ex interrogationibus ad confessionem dandam quæ subiciuntur antiquissimæ canonum collectioni codicis viri clarissimi Antonii Vionis domini Herovallii. 979
- III. — Ex collectione canonum quæ servatur in Bibliotheca sancti Victoris. 980
- TITULI CAPITUM LIBRI PœNITENTIALIS THEODORI, QUOS BENNIC S. SPELMAN EDIDIT IN CONCIL. ANGLICAN. TOM. I. 979
- CAPITULA QUÆDAM A REVERENDISSIMO AC DOCTISSIMO D. LUCA DACHERIO EDITA SÆCUL. T. IX, CUM PœNITENTIALI THEODORI COLLATA ET EMENDATA. 981
- PœNITENTIALE NOSTRUM CUM QUIBUSDAM CAPITULIS ET CANONIBUS EX IPSO PœNITENTIALI THEODORI EXCERPTIS COLLATUM, UNDE COLLIGUNTUR NON SOLUM VARIE LECTIONES, SED ETIAM AUCTORITATES MAXIMI MOMENTI QUIBUS IPSIUS PœNITENTIALIS VERITAS ET AUCTORITAS COMPROBANTUR. 983
- PœNITENTIALE THEODORI COLLATUM CUM QUIBUSDAM TESTIMONIIS, QUÆ EX EO DE PROMPTA LAUDANTUR SUB NOMINIBUS SUPPOSITIS HYGINI PAPÆ, FABIANI, ETC.; ATQUE HAC TESTIMONIA CERTO AC VERO AUCTORI THEODORO RESTITUUNTUR. 987
- CANONES SELECTI EX ANTIQUISSIMA CODICIS HEROVALLIANI CANONUM COLLECTIONE DE DOCTRINA ET DISCIPLINA ECCLESIASTICA QUÆ IN SUPERIORIBUS MONUMENTIS PROPOSITA EST. 989
- Ibid.*
- Prefatio.
- Index capitum collectionis codicis Herovalliani, ex quo licet perspicere quanam a nobis prætermissa sunt. 1083
- Monitum de excerptis sequentibus. 1085
- EXCERPTA EX PœNITENTIALI MAGISTRI JOANNIS DE DEO DOCTORIS DECRETORUM. 1085
- De confessione infirmorum et eorum pœnitentia. Quid facit sacerdos postquam audivit pœnitentiam infirmi. *Ibid.*
- De confessione sani et de pœnitentia sibi imponenda. 1086
- De pœnitentia divitum. De confessione puerorum. De pœnitentia senum. De pœnitentia prælatorum in genere. De pœnitentia minorum clericorum in genere. De pœnitentia monachorum et aliorum religiosorum in genere. 1087
- De pœnitentia mulierum in genere. De pœnitentia viduarum in genere. De pœnitentia pyrocararum. De circumstantiis quæ aggravant peccata. Quæ sunt sacerdoti in confite consideratione. 1088
- Qualiter debet fieri confessio. De pœnitentia domni papæ, et cui debeat confiteri. 1089
- De pœnitentia cardinalium, et cui debent confiteri. 1091
- De pœnitentia capellanorum domini papæ, et cui debent confiteri. De pœnitentia patriarcharum, et cui debent confiteri. De confessione archiepiscoporum, et cui debent confiteri. 1092
- De confessione episcoporum, et cui debent confiteri. 1094
- De confessione abbatum, et cui debent confiteri. 1099
- De confessione monachorum, et cui debent confiteri. 1100
- De pœnitentia decani. De pœnitentia archidiaconi, et cui debeat confiteri. 1102
- De confessione archipresbyterorum. De confessione thesaurarii et camerarii vel sacristæ. De pœnitentia præpositi, et cui debet confiteri. 1103
- De pœnitentia magistri scholarum, et cui debet confiteri. De pœnitentia cantoribus, et cui debet confiteri. De pœnitentia canonicorum, et cui debent confiteri. 1104
- De pœnitentia doctorum et magistrorum, et cui debent confiteri. De confessione advocatorum, et cui debent confiteri. 1105
- De pœnitentia jurisconsulti, et cui debet confiteri. De pœnitentia presbyterorum, et cui debent confiteri. 1106
- Solutio ad objectiones. 1107
- Utrum possit presbyter recipere pecuniam vel alia dona, pro missis cantandis, et pro aliis orationibus. 1108
- Utrum episcopus vel alius prælatus possit exigere aut expendere pœnas pecuniarias peccantium, vel debeat pauperibus largiri. *Ibid.*
- AD PœNITENTIALE THEODORI OBSERVATIONES ET NOTÆ. 1107
- THEODORI DOCTRINA DE PœNITENTIA, AB OMNI NOVITATIS SUSPICIONE VINDICATA. 1105
- CAPUT PRIMUM. — Patres negant morem fuisse Ecclesiæ decreto sancitum de peccatis occultis publice pœnitendi. *Ibid.*
- CAP. II. — Patres affirmant pro peccatis occultis pœnitentiam secreto factam sufficere, atque de illis morem Ecclesiæ fuisse secreto pœnitendi. 1170
- CAP. III. — Patres testantur pœnitentiam publicam pro publicis tantum criminibus ab Ecclesia canonice fuisse statutam. 1182
- CAP. IV. — Primum argumentum J. Morini proponitur et refellitur. 1187
- CAP. V. — Secundum argumentum refellitur: et ostenditur, licet fere omnes antiqui canones intelligendi sint de criminibus publicis, non tamen recte a J. Morino concludi, inde sequi Patres antiquos gravissimorum animi morborum sanationem prorsus neglexisse, cum Patres antiqui præter pœnitentiam publicam, et qualem J. Morinus describit, plura alia proposuerint remedia, quæ ad sanationem gravissimorum animi morborum omnino sufficere judicaverint. 1189
- CAP. VI. — Idem argumentum J. Morini refellitur: demonstratur Patres testari antiquos canones pœnitentiæ publicæ intelligendos non esse de omnibus criminibus publicis; atque aliam fuisse pœnitentiam quæ ad remissionem minorum criminum publicorum sufficere arbitrarentur. Unde dignoscitur quanam crimina publica publicæ pœnitentiæ obnoxia fuerint. 1199
- CAP. VII. — Tertium argumentum J. Morini refellitur, et exponitur Augustini testimonium. 1207
- CAP. VIII. — Explicantur quædam verba Pœnitentialis: atque ostenditur pœnitentiam publicam, qualem Joan. Morinus describit, pro publicis criminibus etiam gravissimis non esse absolute necessariam; et quare Patres plures publicos peccatores ab ea exemerint. 1210
- CAP. IX. — Defensio redemptionum pœnitentiarum quas J. Morinus vituperat, ac idcirco a Pœnitentia Theodori et Romano abjudicat. 1221
- CAP. X. — Demonstratur a J. Morino non certas rationes et veras causas Pœnitentialis Theodori expositas fuisse. 1229
- SUPPLEMENTUM AD AUCTORES INCERTI ANNI SÆCULI VIII.
- ASCARIUS ET TUSAREDUS.
- Monitum in sequentes Ascarici et Tusaredi epistolæ. 1231
- I. — Ascaricus Tusaredo. — Directa Ascaricus episcopus ad Tusaredum Dei famulum de ipsis sanctorum dormitum, qui cum Christo surrexerunt corpora, quid exinde continet gesta nempe in gloria. *Ibid.*
- II. — Tusaredus Ascarico. 1254
- INDEX RERUM ET VERBORUM QUÆ TUM IN TESTO SANCTI PAULINI TUM IN NOTIS CONTINENTUR. 1259

Dictionnaire historique, archéologique, philologique, chronologique, géographique et littéral de la Bible, ou Commentaire alphabétique des saintes Écritures, offrant une explication littérale des termes difficiles employés dans les saints Livres; l'histoire critique des principaux événements et des personnages dont il y est question; la description des provinces, des villes, des bourgades et des montagnes de la Terre-Sainte; celle des gouvernements, de la police des lois religieuses et civiles, des mœurs, des cérémonies du peuple juif; ouvrage pouvant servir de bibliothèque pour l'introduction à l'étude de l'Écriture, de la chronologie, de l'histoire et de la géographie sacrées; précédé de deux tables chronologiques de l'histoire de la Bible, de la chronologie des grands prêtres des Hébreux, du calendrier des Juifs, de plusieurs dissertations sur l'histoire militaire du même peuple et sur les monnaies, par dom Augustin Cramel; édition revue, complétée et actualisée, par M. l'abbé James. 4 vol. in-8°. 28 fr.

Dictionnaire universel de Philologie sacrée, dans lequel on trouve les différentes significations de chaque mot de l'Écriture, son étymologie, et la solution de toutes les difficultés qu'a fait naître un même mot employé dans divers endroits de la Bible, où l'on explique les hébraïsmes du texte sacré, les contradictions apparentes, les difficultés de Chronologie, l'histoire sainte, la Géographie, les noms propres des hommes, des villes, l'Archéologie sacrée, la Théologie dogmatique et morale, etc., avec tout ce qui peut faire entendre le sens littéral et métaphorique; on y voit, entre parenthèses, le mot grec du Septante qui répond à la signification de chaque mot latin, avec l'explication de ce que porte le sens de l'Hebreu et du grec, quand il est différent de celui du latin de la Vulgate; par l'abbé de Bédécarrats, *abbé de la Congrégation de Saint-Etienne*, contenant toutes ses origines on les mots hébreux tant primitifs que dérivés, avec des observations philologiques et théologiques; livre très-currux et nécessaire à ceux qui n'entendent pas la langue hébraïque, écrit en anglais par le chevalier Leigh, traduit en français et augmenté de diverses remarques, par Louis de Volzigue; revu, augmenté de nouveau et actualisé par M. Tempstul. 4 vol. in-8°. 28 fr.

sous le titre de variétés, à la fin des articles; suivies de la *Littérature Arménienne*, traduite en français sur le texte italien du Père Gabriel Avedichian, par l'abbé J.-B.-E. Pascal, ancien curé du diocèse de Mende, etc. 1 vol. in-4°. 8 fr.

Cours alphabétique et méthodique de Droit Canon, mis en rapport avec le Droit civil ecclésiastique, ancien et moderne; contenant tout ce qui peut donner une connaissance exacte, complète et actuelle des canons de discipline, des concordats, surtout de celui de 1801 et de ses articles organiques, des divers actes législatifs relatifs au culte, des usages de la cour de Rome, de la pratique et des règles de la chancellerie romaine, de la hiérarchie ecclésiastique, avec droits et devoirs des membres de chaque degré, et généralement de tout ce qui regarde, dans le droit canon, les personnes, les biens, la juridiction et la police extérieure de l'Eglise; par M. l'abbé André, chanoine honoraire. 2 vol. in-8°. 14 francs.

Dictionnaire des Hérésies, des Erreurs et des Schismes, ou Mémoires pour servir à l'histoire des égarements de l'esprit humain par rapport à la religion chrétienne; précédé d'un Dictionnaire dans lequel on recherche quelle a été la religion primitive des hommes, les changements qu'elle a soufferts jusqu'à la naissance du christianisme, les causes générales, les filiations et les effets des hérésies qui ont divisé les chrétiens; par Pluquet; ouvrage augmenté de plus de 400 articles, distingués des autres par des astérisques; continué jusqu'à nos jours, revu et corrigé d'un bout à l'autre, par M. l'abbé J.-M. Clarius, ancien professeur de théologie; suivi: 1° du Dictionnaire nouveau des Jésuites, contenant un aperçu historique de leur vie, et un examen critique de leurs livres; par M. l'abbé ****, membre de plusieurs Sociétés savantes. — 2° De l'*Indice* des livres déclinés par la sacrée Congrégation de ce nom, depuis sa création jusqu'à nos jours. — 3° Des propositions condamnées par l'Eglise depuis l'an 411 jusqu'à présent. — 4° De la Liste complète des ouvrages condamnés par les tribunaux français, avec le texte des jugements et arrêts liés du *Moniteur*. 2 vol. in-4°. 16 francs.

Dictionnaire universel des Conciles tant généraux que particuliers, des principaux synodes diocésains, et des autres assemblées ecclésiastiques les plus remarquables, composé sur les diverses collections de conciles les plus estimées, et à l'aide des travaux de D. Cellier, du P. Michard, des auteurs de l'*Histoire de l'Eglise gallicane*, et des autres histoires de l'Eglise les plus célèbres, par M. l'abbé Ad.-Ch. Pelletier. 2 vol. in-4°. 14 francs.

Dictionnaire alphabétique-méthodique des Cérémonies et des Rites sacrés, contenant textuellement, avec une traduction française littérale, sommaire ou amplifiée: 1° Les Rubriques générales du Bénédictin; 2° Les Rubriques générales du Missel; 3° le Rituel en entier; 4° le Pontifical en entier; 5° le Cérémonial en entier; 6° le Catalogue le plus complet des saints vénérés quelque part que ce soit dans l'Eglise; 7° beaucoup d'articles détachés, et plusieurs Traités complets sur les matières les plus importantes de l'Eucharistie, des indulgences, de l'Hagiographie, de la Liturgie, de la hiérarchie, du Droit Canon et de la Discipline, dans leurs rapports avec les Rubriques, les Cérémonies et les Rites; le tout d'après la Liturgie Romaine, avec les variétés de la plupart des auteurs liturgiques; ouvrage nécessaire pour l'étude et la pratique du Culte divin, par M. l'abbé Boissoneau, professeur d'Écriture sainte et de rites sacrés, au grand séminaire de Rouen. 3 vol. in-4°. 21 fr.

Dictionnaire des Cas de Conscience ou Décisions, par ordre alphabétique, des plus considérables difficultés touchant la Morale et la Discipline ecclésiastique, tirées de l'Écriture, des Conciles, des Décrets des Papes, des Pères et des plus célèbres Théologiens et Canonistes tant anciens que modernes; par Ponnas; revu par Amort, revu par Collet, revu par Vennot. 2 vol. in-8°. 14 fr.

Dictionnaire des Ordres Religieux ou Histoire des Ordres Monastiques, Religieux et Militaires, et des congrégations séculières de l'un et de l'autre sexe, contenant: Leur origine, leurs progrès, les événements les plus considérables qui leur sont arrivés, la décadence des uns et leur suppression, l'agrandissement des autres, les vies de leurs fondateurs et de leurs réformateurs, avec des figures représentant les différents habillements de ces ordres, par le R. P. Héloï, de la communauté de Propus. Mise par ordre alphabétique, corrigée et augmentée d'une introduction, d'une Notice sur l'auteur, d'un grand nombre d'articles ou parties d'articles, et d'un supplément où l'on trouve l'histoire des sociétés religieuses onises par Héloï, et l'histoire des sociétés religieuses établies depuis que cet auteur a publié son ouvrage; par Marie-Léonore Badelle, prieur du clergé de Paris, licencié en théologie, etc. 4 v. in-4°. 32 fr.

Dictionnaire historique et comparatif de toutes les Religions du monde, comprenant: 1° Le Judaïsme, le Christianisme, le paganisme, le Sabisme, le Druisme, le Brahmanisme, le Bouddhisme, le Chamanisme, l'islamisme, le Fétichisme, etc., avec toutes leurs branches; Les hérésies et les schismes qui se sont introduits dans l'Eglise chrétienne; les sectes qui se sont élevées dans les autres religions; les ordres religieux tant des chrétiens que des infidèles; les rites, usages, cérémonies religieuses, fêtes, dogmes, mystères, symboles, sacrifices, pratiques superstitieuses en usage dans tous les systèmes de religion, etc., etc.; rédigé par M. l'abbé Bertrand, chanoine de Versailles. 4 vol. in-4°. 32 fr.

Dictionnaire de Géographie Sacrée et Ecclésiastique, contenant: Le *Dictionnaire géographique de la Bible*, par Barbié du Bocage; une Introduction à la géographie chrétienne depuis la prédication de l'Evangile, un aperçu des problèmes de la géographie physique; une statistique des peuples et des villes de la géographie antérieure à l'an 500; un Vocabulaire des noms latins; un Tableau des

patriarats, des métropoles et des évêchés du monde chrétien, depuis les premiers siècles jusqu'en 1848; la description des diverses contrées, des montagnes, des principaux fleuves du globe, des villes patriarcales, métropolitaines, épiscopales, des grandes abbayes, des localités remarquables par les conciles qui s'y tinrent, des monuments ou des souvenirs religieux, ainsi que des villes célèbres de l'islamisme et de l'idolâtrie; un résumé des missions catholiques, des différentes missions protestantes, de la géographie musulmane et idolâtre; une exposition des travaux et des opinions des anthropologistes modernes; un essai sur la philosophie de la géographie, et une bibliographie géographique; par M. Benoist, traducteur des *Ouvrages choisies de Saint Jérôme*. Le troisième volume, par M. de Chesnel, contient un traité de géographie moderne. 3 vol. in-8°. 24 fr.

Date Due

[illegible]

H R H

BR 60 M52, v.99

28649

Migne, J. P.

AUTHOR

BR 60 M52, v.99

28649

Migne, J. P.

AUTHOR

Patrologiae.

TITLE

ser. Latina.

BR 60 M52, v.99

28649

AUG 11 78

